THE VĀLMĪKI-RĀMĀYAṆA

CRITICALLY EDITED FOR THE FIRST TIME

and Illustrated by the Faculty of Fine Arts, M. S. University of Baroda

Published under the Authority of the Maharaja Sayajirao University of Baroda

ORIENTAL INSTITUTE

Baroda (India)

1960

THE BĀLAKĀṆḌA

THE FIRST BOOK OF THE VĀLMĪKI RĀMĀYANA

The National Epic of India

Critically edited by

G. H. BHATT, M.A.,

Ex-Professor of Sanskrit, Baroda College,

Ex-Director, Oriental Institute, M. S. University of Baroda.

General Editor and Head of the Rāmāyana Department

Oriental Institute

Baroda (India)

1960

Printed by R J Patel, Manager, The Maharaja Sayajirao University of Baroda Press (Sadhana Press), near Palace Gate, Palace Road, Baroda, and published by Prof B J Sandesara, the Director, Oriental Institute, Baroda, 1960

DEDICATED MOST RESPECTFULLY

to

DR HANSABEN MEHTA, B A. (Hons.), LL.D.,

First Vice-Chancellor, M. S. University of Baroda

for her keen interest in the Rāmāyaṇa
and its Critical Edition

CONTENTS

LIST OF PLATES AND ILLUSTRATIONS

PREFACE

A Critical Edition of the Vālmīki-Rāmāyana was a long-felt desideratum Shrimati Hansaben Mehta, the first Vice-Chancellor of the Maharaja Sayajirao University of Baroda, and the members of the Syndicate readily accepted the suggestion of Shri P G Shah, the President of the Gujarat Research Society of Bombay and opened the Rāmāyana Department in the Oriental Institute on 12th March 1951 The Director of the Oriental Institute, who was put in charge of the Rāmāyana Department, collected MSS from public and private Libraries by an appeal and personal visits , and on 4th April 1954, *Caitra Śukla Pratipadā*, the Hindu New Year Day, the Collation Section was opened when Shrimati Hansaben Mehta wrote the first verse of the Rāmāyana in the collation sheets On 12th July 1955 the Critical Apparatus Section was added

The Prospectus of the Critical and Illustrated Edition of the R , published in 1955, was favourably received by scholars of India and outside A tentative edition of the first Sarga of the Bālakāṇḍa with a full Critical Apparatus and a short account of the MSS was printed in July 1956 for private circulation and sent to eminent scholars of India, Europe and America The response was ready and also happy. I am most grateful to them for their appreciation of the work and valuable suggestions

The first Fascicule consisting of 10 Sargas of the Bālakānda is now presented to the world of scholars The text of the Epic is based on 37 MSS in different scripts of India A list of the MSS , their detailed account and some important textual problems will be found in the Introduction Statistical reports showing the mutual relation of the MSS , concordance of the principal printed editions of the R , Notes etc are reserved for the last Fascicule of the Bālakāṇḍa

It is now my pleasant duty to record all the encouragement and assistance which I have received from different quarters in connection with the Rāmāyana work

To Shrimati Hansaben Mehta, our most popular Vice-Chancellor, whose keen interest in the Rāmāyana is responsible for this ambitious project, I tender my most sincere and cordial thanks Her continuous inspiration, kindness, appreciation and full support with which she has favoured me have been of inestimable value to me, and I take this opportunity to express my profound gratitude To Hon'ble Dr Jivraj Mehta, the Finance Minister of Bombay and member of the Syndicate I remain grateful for evincing special interest in the Rāmāyana Department To the members of the Syndicate who have always appreciated the work I ever remain thankful

It is indeed a rare coincidence that my revered Professor, Dr S K Belvalkar, happens to be since 1943 the General Editor of the Critical Edition of the Mahābhārata, the Great Epic of India He has always favoured me with valuable guidance from the initial stage and conferred Blessings which have certainly given me strength To my revered *Guruji* I simply bow down in all humility

I, again, sincerely thank H H the Maharaja of Bikaner, H H the Maharaja of Jodhpur, H H the Maharaja of Darbhanga and the Government of Nepal for the loan of R MSS and the permission to take a microfilm of some R MSS I am also indebted to the following Research Institutes and Libraries for the loan of R MSS —

1 Adyar Library, Adyar, Madras
2 Bada Mandir Library, Bombay
3 Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona
4 Bharat Itihasa Samshodhak Mandal, Poona
5 Calcutta University Library, Calcutta
6 Government Oriental Manuscripts Library, Madras
7 Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, Trippunithura, Kerala State
8 Oriental Research Institute, Mysore
9 Scindia Oriental Institute, Ujjain
10 Shri Venkateshvara Oriental Institute, Tirupati
11 The Asiatic Society of Bengal, Calcutta.
12 Vishvabharati, Santiniketan

13 Vishveshvarananda Vedic Research Institute, Hoshiarpur (E Punjab)

14 Vitthalbhai Patel Mahavidyalaya, Vallabhavidyanagar

I further offer my thanks to Prof Filliozat, Prof Constantin Regamey, Prof Pisani and Dr V Raghavan for supplying the lists of R MSS in the European Libraries and the photostat and microfile copies of some MSS, to Dr S N Sharma of Shrinagar for procuring MSS in Śārada Script from Kashmir, and to Muni Sri Punyavijayaji of Ahmedabad, Shri Nilakanthan Nambudiripad of Chunangad, and Shri Sankaran Nampyathan Nambudiripad of Wadakkancheri, for the loan of MSS

I take this opportunity to express our gratefulness to the University Grants Commission, and the cultured industrialists who have rendered financial help to the Critical Edition of the National Epic. Following is the list of donors

†	1	University Grants Commission	Rs 60,000/-
	2	Sheth Shree Rameshvar Birla The Century Spinning and Manufacturing Co Ltd	,, 25,000/-
*	3	Shri Dorabji Tata Trust	,, 9,000/-
	4	Khatau Makanjee Spinning and Weaving Co Ltd.	,, 10,000/-
	5	Sir Purushottamdas Thakordas	,, 5,000/-
	6	Digvijaya Cement Company Ltd (Shree B D Somani)	,, 5,000/-
	7	Sheth Shree Pranlal Devkaran Nanji	,, 2,501/-
	8	Sheth Shree Harikisandas Lakhmidas	,, 2,501/-
	9	Sheth Shree Ramnath Anandlal Poddar	,, 1,250/-
	10	Dhrangadhra Chemical Works	,, 1,000/-
	11	Indian Hume Pipe Co,	,, 1,000/-
	12	The Patel Cotton Co, Shri J P Patel	,, 501/-
		Total	Rs 1,22,753/-

It is hoped that other well-to-do persons will emulate the noble example of these donors

Now I must express my obligation to the members of the staff of the Oriental Institute of Baroda Dr U P Shah (Deputy Director), Pandit J S Pade (Superintendent, MSS Section), Pandit K S Ramaswami Sastri (Superintendent, Collation Section), Pandit M R Nambiar (Superintendent, Critical Apparatus Section), Shri J P Thakar (Superintendent, Printed Section), Dr Y J Tripathi (Translation Assistant) and Shri M A Joshi (Technical Assistant) have laid me under a heavy obligation by their continuous hearty co-operation The members of the Collation and Critical Apparatus Sections and the Office have obliged me by their sincere work.

I thank Shri V P Trivedi, Faculty of Fine Arts, M S University of Baroda, for preparing the illustration for the Critical Edition of the Rāmāyana I am also thankful to Prof Markand Bhatt, Dean of the Faculty of Fine Arts and Prof N S Bendre, Professor of Painting for their keen interest in the pictures of the Rāmāyana

Lastly I must thank my young friend, the competent Manager of the University Press, for his most willing co-operation in all matters relating to the printing of the Critical Edition

Rāmāya tasmai namah

ORIENTAL INSTITUTE,
M S University of Baroda,
Baroda
11th January, 1958

G H BHATT

† The University Grants Commission has graciously continued the annual Grant of Rs 20,000 since 1955-56

* A donation of Rs 15,000/- to be spread over five years from 1955 to 1959 has been promised from Sir Dorabji Tata Trust and out of it a sum of Rs 9,000/- for the years 1955, 1956 and 1957 has been received

ABBREVIATIONS AND DIACRITICAL SIGNS

add = adding
addl. = additional.
adhy. = adhyāya (s).
App = Appendix
B = Bombay edition of the R. (Gujarati Printing Press, A D 1912, the Vulgate)
chap = chapter(s).
comm = commentary (taries)
cont = continue(s)
corr = corrected, correction
Crit App = Critical Apparatus
ed. = edition
fig = figure(s)
fol = folio(s)
foll = following
fragm = fragment(ary)
G = Gorresio's ed of the R
Gov. = Govindarāja.
hapl = haplographic(ally).
illeg = illegible
inf. lin = *infra lineam* (below the line).
ins = insert(s).
int lin = *inter lineas* (between the lines)
interp = interpolate(s).
introd = introduction, introductory.
K = Kumbhakonam ed of the R.
Kat = Kataka
L = Lahore ed of the R
l = line
m or marg = marginal(ly)
Mah = Maheśvaratīrtha
Manu = Manusmṛti (N S P ed)
Mbh = Mahābhārata.
N = Northern
NE = North-eastern
NW = North-western
om = omit(s), omitting.
orig = original(ly)
post = posterior
pr m = *propria manu* (by own hand).
prob = probably
R. = Rāmāyaṇa.
r. = repeat(s), repeated.
Rām = Rāmānuja
ref = refer(ence).
resp = respective
respy = respectively
Rm = Rāmāyaṇamañjarī (Kāvyamālā No 83)
Ru = Rāmopākhyāna (Mbh III 258-276, BORI, Poona, 1942).
S = Southern
sec m = *secunda manu* (by another hand)
st = stanza(s)
subst = substitute (s, ed)
supp = supplementary
supr lin = *supra lineam* (above the line)
Til = Tilaka
transp = transpose(s), transposition
v = verse
(var) = (with variation)
v l = varia(e) lectio(nes)
vulg = vulgate.
W = Western

❀ ❀ (in the critical footnotes) enclose citations from commentators

[ ] besides their normal uses, enclose *additions* to MS readings

( ) besides their normal uses, enclose superfluous letters, which should be *omitted* from MS readings

❀ (superior star) in the text indicates an *emendation*

* (in the critical footnotes, before a verse or verses and preceded by a numerical figure) indicates additional or substitute passage

* * (in the MS readings) indicate syllables lost through injury to MS

〰 printed below (or along the side-margin of) any part of the constituted text indicates that the reading of it is less than certain

C denotes a "Commentary", prefixed to the abbreviation of the name of a commentator (or a commentary), thus, **C**r = Comm of Rāmānuja, **C**m g = Comm of Maheśvaratīrtha and Govindarāja, **C**k t = Comm Kataka and Tilaka A "p" is added on to denote a "pātha" or variant, thus, **C**rp = a pātha mentioned in the Comm of Rāmānuja, **C**kp = pāṭha mentioned in the Comm Kataka.

INTRODUCTION

The Critical Apparatus

The text of the Bālakānda in this Edition is based upon the following 37 MSS, selected from out of a total of 86 MSS collated for the purpose —

I N(orthern) Recension (**21 MSS —ŚÑVB 11+D:0**)

(a) North-western Group

Śāradā Version [Ś]

Ś1 = Baroda, Oriental Institute, No 14061 Undated

(b) North-eastern Group

(i) Nepālī Version [Ñ]

Ñ1 = Baroda, Oriental Institute, No 14156 Microfilm of MS no 934 of the Bir Library, Kathmandu, Nepal, dated Samvat 1076 (c A D **1020**)

Ñ2 = Baroda, Oriental Institute, No 14157 Microfilm of MS no 905 of the Bir Library, Kathmandu, Nepal, dated Newārī Samvat 795 (c A D **1675**)

(ii) Maithilī Version [V]

V1 = Baroda, Oriental Institute, No 14137 Microfilm of a MS of the Palace Library, Darbhanga, dated Lakṣmana Samvat 241 (c A D **1360**)

V2 = Baroda, Oriental Institute, No 14133 Transcript of MS No 273 of the Palace Library, Darbhanga, dated Śaka 1473 (c A D **1551**)

V3 = Baroda, Oriental Institute, No 14130 Transcript of MS no 297 of the Palace Library, Darbhanga, dated Śaka 1753 (c A D **1831**)

V4 = Baroda, Oriental Institute, No. 14134 Transcript of MS no 291 of the Palace Library, Darbhanga, dated Śaka 1758 (c A D. **1836**)

(iii) Bengālī Version [B]

B1 = Baroda, Oriental Institute, No 14122 Photo-stat copy of MS no 348 of the Bibliothèque Nationale, Paris, dated Śaka 1610 (c A D **1688**)

B2 = Śāntiniketana, Viśvabhāratī, No 776 Dated Śaka 1711 (c A D **1789**)

B3 = Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No G 395 Dated Śaka 1754 (c A D **1832**)

B4 = Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No II A 39 Undated

Devanāgarī Version [D], Sub-divided into

(i) Devanāgarī Version of Tilaka (Dt), the "Vulgate" (S)

Dt = Jodhpur, Palace Library Unnumbered Undated

(ii) Devanāgarī Composite Version

D1 = Baroda, Oriental Institute, No 14136 Photo-stat copy of MS no 123 of 1884-87 of the Bombay Government Collection deposited at the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona, dated Samvat 1512 (c A D **1455**) (W)

D2 = Poona, Bhandarkar Oriental Research Institute, No 825 of 1875-76 Dated Samvat 1650 (c A D **1594**) (W)

D3 = Baroda, Oriental Institute, No 3937 Dated Samvat 1773 (c A D **1717**) (W)

D4 = Baroda, in private possession (of Prof G H Bhatt) Unnumbered Dated Samvat 1829 (c A D **1774**) (S)

D5 = Baroda, Oriental Institute, No 12864 Dated Śaka 1708 (c A D **1786**) (NW)

D6 = Bombay, His Holiness Gosvāmī Śrī Gokulanāthajīmahārāja's Badā Mandira, No 100 Undated. About 200 years old (earlier than Samvat 1851 = C A D **1796**) (S)

D7 = Hoshiarpur, East Punjab, V V Research Institute, Sādhu Āśrama, No 1805 Dated Samvat 1869 (c A D **1817**) (NW)

D8 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1633 Dated Samvat 1888 (c A D **1831**) (S).

D9 = Vallabha Vidyanagar (via Anand), Vitthalabhai Patel Mahāvidyālaya Unnumbered. Dated Samvat 1905 (c A D **1848**). (W)

D10 = Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1611 Undated (NE)

D11 = Hoshiarpur, East Punjab, V V. Research Institute, Sādhu Āśrama, No 2967 Undated (NW)

D12 = Bikaner, Anup Sanskrit Library, No. 1018 Undated (NW).

D13 = Jodhpur, Palace Library, No 4 Undated (NW)

D14 = Baroda, Oriental Institute, No. 6491. Undated (S).

II S(outhern) **Recension (16 MSS** —TGM **11+D 5**)

(i) Telugu Version [T]

T1 = Madras, Adyar Library, No 72372 Undated

T2 = Madras, Adyar Library, No 72393 Undated

T3 = Madras, Adyar Library, No 75597 Undated.

(ii) Grantha Version [G]

G1 = Baroda, Oriental Institute, No 6362 Dated Kollam 993 (c A D **1818**)

G2 = Trippunithura (Travancore-Cochin State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 152 Undated

G3 = Madras, Government Oriental Manuscripts Library, No 9869 Undated

G4 = Ahmedabad, in private possession (of Muni Śrī Punyavijayaji) Unnumbered. Undated

(iii) *Malayālam Version* [M]

M1 = Chunangad (via Ottapalam), South Malabar, in private possession (of Shri Nilakanthan Nambudiripad) Unnumbered Dated Kollam 687 (c A.D **1512**)

M2 = Trippunithura (Travancore-Cochin State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 158 Dated Kollam 865 (c A D **1690**)

M3 = Kumplangad (P O Kundanoor, via Wadakkancheri, Travancore-Cochin State) in private possession (of Shri Sankaran Nampyāthan Nambudiripad) Unnumbered Dated Kollam 998 (c A.D **1823**)

M4 = Trippunithura (Travancore-Cochin State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 159 Undated

Testimonia

(i) *Commentaries*

Cr = Commentary of Rāmānuja as given in MS no 14066 of Oriental Institute, Baroda, Transcript of MS no 8214 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, undated

Cm = Commentary of Maheśvaratīrtha as given in MS no 844 of the Nasik Patwardhan Collection deposited at the Bhārata Itihāsa Saṃśodhaka Maṇḍala, Poona. Dated Śaka 1698 (c A D **1776**)

Cg = Commentary of Govindarāja as given in MS of Prof G H Bhatt, Baroda Dated Samvat 1829 (c A D **1773**)

Ck = Commentary (Kataka or Amṛtakataka) of Katakayogīndra (alias Mādhavayogin) as given in MS no 14053 of the Oriental Institute, Baroda, Transcript of MSS. nos 3754 and 8978 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, undated

Ct = Commentary (Tilaka) of Nāgeśa Bhaṭṭa as given in Dt, undated, also as printed in Vulgate editions

(ii) *Epitomes*

(1) The Rāmopākhyāna (Mbh III 258-276 BORI, Poona, 1942)

(2) Purāṇas—Viṣṇu-Purāṇa, III 3, IV 4 (Gītā Press, Gorakhpur, 1937).
Agni-Purāṇa, Chaps 5-11 (Ānandāśrama ed, Poona, 1900)
Padma-Purāṇa, IV 66, 121, V. 35 (Ānandāśrama ed, Poona, 1893-94) etc.

(3) The Rāmāyaṇa-mañjarī of Kṣemendra (Kāvyamālā No 83, Nirnaya Sāgara Press, Bombay, 1903)

Detailed Account of the Manuscripts

Ś1

Baroda, Oriental Institute, No 14061 Undated It was purchased for the Institute by Dr S N Sharma of Srinagar Thick unglazed paper, size 12" × 6¾", Śāradā characters

67 folios (with 15b blank), with 13 to 15 lines to a page and about 46 letters to a line Two Śodhapatras, 7¼" × 5", written on one side *pr m*, are added after folios 39b and 67a respy The portion subsequent to Sarga II is probably *sec m* Margins unruled, stanzas unnumbered Only first seven Sargas numbered Both the Ślokārdhas are marked by single danda Colophons are daubed over with red chalk, and erasures, which are not many, are made with yellow pigment Sporadically written marginalia, *pr m* Marginal corrections and additions also, *pr m*, are far and few between, with the exception of folios 41 to 53 A few blanks marked by head-lines signify conscientious copying Condition fairly old Writing fairly legible and correct, in prsthamātrās Though the MS is undated, another one of Ayodhyākānda, written probably by the same scribe as that of the latter part of this MS, bears at the end Samvat 34, which is, according to Dr Sharma's report, probably the Saptarṣi Samvat, equivalent to A D **1860**

The MS represents the NW Version

Ñ1

Baroda, Oriental Institute, No 14156 Microfilm of MS no 934 of Bir Library, Kathmandu, Nepal, dated Samvat 1076 which refers to Vikrama Samvat, according to Pandit Baburam Acharya, 'Itihāsaśiromaṇi', the ex-Librarian of the Bir Library, Kathmandu (c A D **1020**) The oldest dated MS of Vālmīki-Rāmāyana known to us Palm leaves, size 21½" × 2", Newārī characters

The codex has preserved all the seven Kāndas, total number of extant folios for Bāla being 46 Folios 1, 4, 5, 8, 40-55 and 67-90 missing With folio 91 begins the 12th Sarga of Ayodhyā It has 6 lines to a page and about 86 letters to a line The bulk of the MS is 7½ inches Side margins 1½ inches and top and bottom margins ½ inch, unruled Ślokas and Sargas unnumbered Śloka endings are marked by single daṇḍas Marginalia and corrections very few *pr m*, additions more frequent, *pr m* Tying threads pass through two holes in the middle of the leaves Dilapidated in condition Writing fairly correct but at places not clear, in Prṣthamātrās व and च, थ and ध, त and न, स and म and at a few places even ण and श are confounded

The whole MS is written by two scribes Bāla, Ayodhyā, Aranya and Kiskindhā Kāndas are in one hand, the rest in another The post-colophon entry made at the close of Kiṣkindhā, *pr m*, states that the MS was copied by Śrī Gopati, son of Pandita Śrī Śrīkara on the 4th day of the dark half of the month of Āṣādha in Samvat year 1076 (c A.D **1020**)

संवत १०७६ आषाढ वदि ४ महाराजाधिराज पुण्याव[ण्यश्]लोक सोमदेहोद्भवगरुडध्वजश्रीमहाप्रियदेव जुद्यमानती[वी]र भुक्तोज्वलगुण-विजयवाम्रे[यावाहे ? यात्राप्त्यै ? यत्नीप्र ?]क्षि[-ति-]पालदेशीत[शिक]प्रभाल्लु[व]शाङ्किक श्रीआनन्दस्य कृते पाढ[दु]कावस्थिते पण्डितश्री श्री-करस्यात्मज श्रीगोपतिना[-ऽ-]लेखीद ॥

The MS represents the NE Version.

Ñ2

Baroda, Oriental Institute, No 14157 This also is a microfilm of MS No 905 of Bis Library, Kathmandu, Nepal, dated Newārī Samvat 795 (c A D **1675**). Written on thick *country* paper, size, 20½" × 5", Newārī characters The codex contains all the seven Kāṇḍas, total number of folios for Bālakāṇḍa being 66 (with folio 1a blank) It has 10 lines to a page and about 60 letters to a line Side margins comprise 1¾" and top & bottom margins ¾", unruled Ślokas unnumbered but Sargas numbered Single dandas mark Śloka-endings Sporadically written marginalia, very few corrections but more frequent additions, all *pr m* Condition good Writing neat, legible and fairly correct, not in Prṣthamātrās This MS, also, has fallen prey to such scribal confusions as those of ब and व, र and व, and at a few places even सु and स्व

At the end of Bāla, on folio 66b, a list of the total number of Sargas and Ślokas in each Kāṇḍa is provided, *pr m* Accordingly, Bāla has 64 Sargas and 2850 Ślokas and the grand total comes to 560 and 24000 respy. The

rest of the folio is blank This table is preceded by the following statement which informs us that the Kāṇḍa was completed on Friday the ninth day of the dark half of the month of Āṣādha in (Newārī) Samvat 795 (c A D **1675**)

सम्वत ७९५ आषाढ वदि ९ शुक्रेहे श्री श्रीसुमतिजयाजेतामित्रमल्लदेवशन् रामायनवाचकात्मगिरामप्रवाशङ्कयाचेल्शआदिकाण्ड संपूर्णया फिढिन जरो ॥

The MS represents the NE Version

V1

Baroda, Oriental Institute, No 14137 This again, is a microfilm of a palm-leaf MS preserved in the Palace Library, Darbhanga, dated Lakṣmana Samvat 241 (c A.D. **1360**) Maithilī characters Total number of folios 258, size 12″ × 2½″, with 5 lines to a page and about 40 letters to a line Margins unruled, Sargas and Ślokas unnumbered Dandas mark the endings of the halves of the stanzas Corrections few, no marginalia The tying string passes through the hole in the centre of the leaves Some folios are broken, at a few places also frayed Writing fairly legible and correct, with Pṛṣthamātrās As is stated at the close of the Kāṇḍa, the MS was copied by two scribes, both named Haradatta Upādhyāya, at a place called Naurigrāma, on the sixth day of the dark half of the month of Śrāvana in Lakṣmana Samvat 241 (c A D **1360**)

"ल स २४१ श्रावणवदि ६ नौरिग्रामे उपाध्याय श्रीहरदत्त श्रीहरदत्ताभ्याञ्चेति लिखिता इति ॥"

The Institute has, also, got a transcript of this oldest MS of the Maithilī Version, numbered 14131

The MS represents the NE Version

V2

Baroda, Oriental Institute, No 14133 This is a transcript in Devanāgarī of the Balakānda of a complete MS (no 273) of the Palace Library, Darbhanga, dated Śaka 1473 (c A D **1551**) The MS is written on paper, size 6″ × 6″, Maithilī characters, total number of folios for Bāla being 41, with 17 lines to a page and about 75 letters to a line

Total number of leaves in the transcript is 249 (written on only one side), size 13¼″ × 8″, with 20 lines to a page and 16 letters to a line, *i e*, one line comprises of one half Margins unrulled and Ślokas unnumbered, but regular numbers are given to the Sargas, which are 82 in all, in the Kāṇḍa Single and double daṇdas demarcate the two Ślokārdhas Colophons are written in red ink No marginalia, corrections and additions also, not many, all *pr m* Some of these are *sup lin* (cf leaves 5, 134, 136, 199, 255), a few in the margin (cf leaf 195), in one case, also *int lin* (cf leaf 21) At a few places superscript corrections also are met with (cf leaves 222, 225, 233) The correction on leaf 235 is in red ink, but *pr m* Generally the same black ink is used for making erasures At a few places, however, the help of a knife seems to have been taken Condition fresh, writing fairly legible and generally correct Sometimes the copyist has missed letters while copying (cf leaf 214, line 9 where the letter सी of महानासीत् is dropped), ज in names is at several places replaced by य (cf यमदग्नि on leaf 233) He frequently writes र for न (*e g*, मेरिरे) for मेनिरे) and त for त्त स and श, and व and ब also are confounded Rules of Sandhi are not strictly observed The optional rule of परसवर्ण is generally followed by the copyist, a peculiarity common to all the transcripts of the Maithilī Version utilized for this text

As stated in the post-colophon entry made at the close of the Uttarakānda, the MS was completed by a Brahmin named Gonara on Friday the 15th day of the bright half of the month of Phālguna in the Śaka year 1473 (c A D **1541**)

'शाके वह्निनगेऽब्धिचन्द्रवलिते मासे शुभे फाल्गुने । पक्षे शुक्लतरे दिने भृगुसुतस्यालेखि पूर्णे तिथौ ॥
पुस्त गोनरनामकोऽधमद्विजो"

The MS represents the NE Version

V3

Baroda, Oriental Institute, No 14130 A Devanāgarī transcript of MS No 297 of the Palace Library, Darbhanga, dated Śaka 1753 (c A D **1831**) The MS is written on paper, size 12½″ × 5″, Maithilī characters of Tirhuta type It has in all 90 folios, with 10 lines to a page and about 54 letters to a line

Total number of leaves in the transcript is 227 (the last one being numbered 228 and no 16 missing), written on one side only, size 13" × 7½", with 20 to 28 lines to a page and 16 letters to a line, *i e*, each line contains one Ślokārdha The scheme of the dandas is the same as that adopted in the preceding and the succeeding codices Margins unruled, Ślokas unnumbered, but Sargas bear regular numbers, the total being 79 The word श्री is written on the top of every leaf New Sarga generally begins on a fresh leaf Colophons are written in red ink, in a few cases in red pencil Scores of erasures, all made with ink No marginalia Corrections are numerous but additions are very few Some of these are *sup lin* (cf leaves 9, 20, 29 etc), some *Inf lin* (cf leaves 20, 48, 55, etc) and some even superscript (cf leaves 1, 70) Correction on leaf no 74 is made in red ink, but *pr m* At about 15 places there are blanks (some marked by dots), which indicate that the copyist could not decipher these letters in the MS or the folios of the original are broken at the respective places, a sign of conscientious copying At a few places variant readings are given in brackets in the body of the text Writing fairly legible and correct Some of the peculiarities of V2 are shared by this codex Thus Sandhi-rules are not strictly followed, त is used for त्त, य for ज at a few places, and the optional rule of परसवर्ण is generally followed The use of such words as दु करम् (leaf 111, line 22) and दु प्राह (leaf 174, line 10) is a peculiarity of its own

The post-colophon entry made in the original MS at the end of the Kānda states that the MS was written by Śrī Śankaradatta Śarmā on Thursday, the thirteenth day of the dark half of the month Mārgaśīrṣa in Śaka 1753 (c A D **1831**) [शाके 1753 ॥ मार्गकृष्णत्रयोदश्या गुरौ ॥]

The copyist of the transcript, Pandita Śyāmānanda Jhā, Sāhityāgamapurānācārya, B A (Hindī), of Hainṭhī, P O Kothiyā, Dist Darbhanga, has put his signature on the transcript on 1-3-1955

The MS represents the NE Version

V4

Baroda, Oriental Institute, No 14134 This also is a Devanāgarī transcript of MS No 291 of the Palace Library, Darbhanga, dated Śaka 1758 (c A D **1836**) The MS is written on paper, size 12" × 4½", Maithilī characters Total number of folios 79, with 13 to 14 lines to a page and about 45 letters to a line The writing is bold and fairly legible, but at a number of places the MS is injured, worm-eaten and letters are lost

As to the transcript, total number of leaves is 254 (written on one side only), with 20-22 lines to a page and 16 letters to a line, each line containing one Ślokārdha Size 13¼" × 7¾" Margins are unruled and at places even uneven On the right-hand side generally no margin Ślokas numbered regularly, Sargas numbered in the beginning and then left out completely unnumbered No marginalia, a few additions, but scores of corrections These are at places *sup lin* (cf leaves 8, 27, etc), at places *inf lin* (cf leaf 161), at places marginal (cf leaf 66), and at a few places even superscript (cf 42) They are made both in black and red ink, *pr m* The erasures are in black ink Colophons also, some in black ink and some in red The numerous lacunae marked by dots indicate that at places the letters were lost and at places the copyist was unable to read the original correctly, a sign of conscientious copying Very few of these blanks are filled up afterwords (in black or red ink), *pr m*, which suggest that the letters were deciphered later on or in course of writing Some of these are put in brackets indicating that the copyist is not sure of their correctness At a number of places the scribe has underlined certain letters and words, some of which are wrongly spelt in the exemplar and some of which are not understandable All this also indicates conscientious copying At a number of places, again, variant readings are noted, a majority in the margins and very few in the body of the text All the same, the writing, which is without head-lines all through, is very hasty, in course of which letters have been dropped at places He writes सय्यॅतात्मा for सयतात्मा, कैकैय्या for कैकेय्या, काकुस्थ for काकुत्स्थ, नारद becomes नादर at one place Otherwise the writing is correct The codex shares most of the peculiarities of the other codices of the Maithili Version, which are natural in view of their place of origin It differs from them in always writing वसिष्ठ as against वशिष्ठ of the rest

The transcript was completed by Śrī Jīvānanda on 13-3-1955, and the MS was written by Śrī Dullaha Śarmā on Tuesday the 5th day of the dark half of the month of Bhādrapada in Śaka 1758 (c A D **1836**) "शाके १७५८ भाद्रकृष्णपञ्चम्यां कुजे लिखितमिदं-श्रीदुल्लहशर्म्मणा ॥"

The MS represents the NE Version

B1

Baroda, Oriental Institute, No 14122 Photo-copy *in situ* of MS no 348 of the Bibliothèque Nationale, Paris, dated Śaka 1610 (c A D 1688) This MS was utilized by Dr Gorresio in his edition and was designated 'G' by him Palm-leaves, Bengālī characters, The size of photographs is 18" × 1½"

In addition to Bāla this MS contains Ayodhyā, total number of folios for Bāla being 115 It has 4 lines a page and about 65 letters to a line The tying threads pass through two holes in the middle of the leaves Margins unruled No numbering of Ślokas and Sargas Both the halves of the stanza are marked by single dandas Marginalia, *pr m*, are far and few between Corrections also few, *pr m* Condition good, writing fairly legible and correct, in Pṛsthamātrās To mention a few scribal errors, छ is written for च्छ, त् and न् are written as त and न, व and र are always confounded, also ब and व

As stated at the close of the Kānda, the MS was written by Śrī Rāmaśaranaśarmā in Śaka year 1610 (c A D 1688) "लिपिरिय श्रीरामशरणशर्म्मणः ॥ शकाब्देषु १६१० ॥"

The MS represents the NE Version

B2

Śāntiniketana, Viśvabhāratī, No 776 Dated Śaka 1711 (c A D 1789) Old unglazed paper, size 18½" × 4½" (except folios 42, 44, 45, 47, 50, 52, 54, 59, 61 & 63 whose breadth is only 2½"), Bengālī characters Besides Bāla the codex contains Ayodhyā (151 folios) and a portion of Aranya (29 folios), total number of folios for Bāla being 90 It has 10 lines to a page and about 55 letters to a line In the case of the smaller folios only 4 to 5 lines to a page Margins unruled, Ślokas not numbered, but Sargas bear regular numbers Single daṇḍas generally mark the halves of the stanza In few cases the daṇḍa is missing Corrections, additions and marginalia disfigure almost every page They are all *pr m* Condition old, fairly legible writing in Pṛṣthmātrās The scribe generally omits the avagraha The final म् is always replaced by anusvāra In spelling ताटका as ताडका this MS. agrees with almost all codices of Maithilī and Bengali Versions In replacing स by श it agrees with the Maithilī Version excepting V4

As stated at the end of the Kānda the Codex contains in all 64 Sargas and 2850 stanzas It was copied by Śivadeva in Śaka year 1711 (c A D 1789)

The MS represents the NE Version

B3

Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No G 395 Dated Śaka 1754 (c A.D 1832) Written on paper, size 19¼" × 4¾", Bengālī characters Total number of folios 128 No 65 is omitted and nos 41-44 and 71-80 are duplicate It has 6 lines to a page and about 46 to 50 letters to a line Margins unruled Ślokas unnumbered Sargas bear regular numbers, the total being 81 as stated at the close of the Kānda. Double dandas mark the endings of both the halves of the stanza Colophons are in red ink No marginalia. Very few corrections, but more frequent additions At some places variant readings also are given in the margins All these are *sec m* Very few erasures, in yellow pigment Condition good Writing is very decent, clear and fairly correct in Pṛṣthamātrās At several places ज is written as य, त्स्य as तृस्य Also वसिष्ठ becomes वशिष्ठ In addition to these, this codex shares the scribal peculiarities of B1

The MS represents the NE Version

B4

Calcutta, Asiatic Society of Bengal, No II A 39 Undated, yellow paper, thick and durable Written in Bengālī characters In bound form, with numbering of pages and not of folios In addition to Ādikāṇḍa, this MS contains as its first part the Adhyātma-Rāmāyana comprising 154 pages, *i e*, 77 folios Total number of folios for Bāla is 57 (with 57b blank), or, more accurately, 113 pages Size 13" × 9½" It has 26 lines to a page and about 32 letters to a line Margins, unruled, stanzas unnumbered Numbers of Sargas are put in the margin in Arabic by some one else Accordingly, there are 80 Sargas Single danda marks the halves of the stanza Colophons are in the same ink, but are distinguished by ॥ ० ॥ mark put on both sides No marginalia, corrections or

additions At very few places there are blanks signifying conscientious copying It is a well-preserved decent MS. with fairly legible and correct writing devoid of erasures, in Pṛṣṭhamātrās Scribal errors and peculiarities are the same as those in the case of B1

In the upper margin on page no 113 is inscribed in Arabic "Rāmāyana—2938" This number is probably the total number of granthas The codex ends in the middle of this page Then follows a stamp of the Library of the College of Fort William and on its right is inscribed "College of Fort William 1825" Though undated, the MS seems to be not more than 300 years old.

The MS represents the NE Version

Dt

Jodhpur, Palace Library Unnumbered. Undated Written on tough paper, size $13\frac{1}{2}'' \times 6\frac{1}{2}''$, Devanāgarī characters

This codex contains all the seven Kāṇḍas written probably by different scribes at different periods (*e g* Kiṣkindhā written in Samvat 1899, Yuddha in Śaka 1636 by Trymbak, Uttara in Samvat 1876, Śaka 1741) Total number of folios for Bāla is 177 (with 1a and 177b blank) There is a square drawn in the centre of the folio 1b (wherefrom the MS begins), intended perhaps to contain some drawing for illumination but kept blank any how Yellow papers are inserted at places It is in bound form and has 12 lines to a page and about 36 letters to a line Margins are ruled in black and dandas are in red

This MS contains the commentary Tilaka of Nāgeśa Bhaṭṭa The text is written in three strips the upper and the lower ones comprise the commentary, while the central band, which has generally a still wider margin, is the (epic) text, written in bolder letters than those of the commentary Ślokas and Sargas are correctly numbered both in the text and the commentary, total number of Sargas being 77 Double daṇḍas in red ink mark both the halves of the stanza In the commentary both single and double daṇḍas are used No marginalia Correction and additions are far and few between, *pr m* Erasures, very few, in yellow pigment Condition good, writing decent and fairly correct but without Sandhi ष is everywhere written for ख This MS belongs, almost uniformly, to a group of MSS on which the Bombay edition or the Vulgate (Nirnayasāgar Press and Gujarātī Printing Press which is identical with the Recension) seems to have been based. The text of the Epic sometimes differs from that of the Tilaka Though undated, the MS appears to be about 150 years old

The MS represents the S Recension

D1

Baroda, Oriental Institute, No 14136 It is a photo-stat copy of MS no 123 of 1884-87 of the Bombay Government Collection deposited at the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona, dated Monday the 8th day of the dark half of the month of Kārtika in Samvat 1512 which is equivalent to Monday, November **5**, **1455** A D Written on paper, size $8\frac{1}{4}'' \times 3\frac{1}{4}''$, Devanāgarī characters Handwriting of Gujarat or Rajasthan

The MS is complete in seven Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 190, with 11 lines to a page and about 35 letters to a line Margins ruled in black. Ślokas and Sargas numbered, total number of the latter being 52 Nos 12 and 50 are duplicated in Sarga nos. 13 and 51 respy Single daṇḍas distinguish the halves of the stanza A few marginalia, corrections and additions. Very few of these are *sec m* Condition good, writing fairly clear and correct, in Pṛṣṭhamātrās परसवर्ण replaced everywhere by anusvāra *Colophons bear the term 'Ayodhyākāṇḍe' instead of 'Bālakāṇḍe'* A few lacunae marked by dotted lines signify conscientious writing

The MS represents the W Version

D2

Poona, Bhandarkar Oriental Research Institute, No 825 of 1875-76 Dated Samvat 1829 (c A D 1773) for the Kāndas I-IV, Bālakanda V dated Samvat 1650 (c A D **1594**) Paper, size $10\frac{3}{8}'' \times 4\frac{1}{2}''$, Devanāgarī characters Handwriting of Gujarat

The MS is complete in seven Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 131 (with 1a blank) It has 10 lines to a page and about 27 letters to a line Margins ruled in double red line In Sargas 8 to 12 stanzas

regularly numbered, elsewhere only sporadically Sargas numbered regularly throughout Total number of stanzas occasionally stated at the end of Sargas Very long Sargas, the whole Kānda being completed in 49 Sargas No distinctive marks like the dandas are used to indicate the ending of the halves, or the stanza or even the Sarga Colophons are daubed over with red chalk No marginalia, no additions Very few corrections, *pr m* Condition good Writing fairly legible but very incorrect Final म् is replaced by अनुस्वार रेफs are omitted at a number of places छ is used everywhere in place of थ and च्छ At a few places ए stands for इ At many places the writing is incomplete, but the scribe has not cared to keep any blank space to mark the lacunae

The first Folio has the remark स्वामिपुरुषोत्तमाश्रमस्येदं पुस्तकम् The Colophon at the end of the Kiskindhā Kānda runs as follows —संवत् १८२९ वर्षे कार्तिक वदि ५ दिने अथेह विरमग्रामसधे लेखक नागरज्ञातीय त्रवाडी गंगाराम उपास्मिक भवानीदास The Kāndas VI and VII seem to be written by the same scribe and, therefore, belong to the same period But the Sundara Kānda is written in Samvat 1650 (c A D 1594) Its Colophon runs as संवत १६५० वर्षे कार्तिकमासेऽसितपक्षे दर्शतिथौ चद्रवारे लिखितमिदं सुन्दरकाण्डम् The Colophon at the end of the Yuddha Kānda shows that the scribe is a resident of Ahmedabad (लेखक नागरज्ञाती अमदावाद वास्तव्य.) He wrote the MS in Viramgam about 40 miles north of Ahmedabad in Gujarat

The MS belongs to the W Version

D3

Baroda, Oriental Institute, No 3937 Dated Samvat 1773 (c A D **1717**) Written on paper, size $10 \times 5\frac{1}{2}''$, Devanāgarī characters Handwriting of Gujarat

In addition to Bāla the codex contains Ayodhyākānda, total number of folios for Bāla being 54 (with 1a blank) It has 17 lines to a page and about 37 letters to a line Margins ruled in black Stanzas numbered regularly in Sarga 1, sporadically in Sarga 2, unnumbered elsewhere No numbering of Sargas anywhere Single and double dandas are used at random to mark the endings of the halves No marginalia, no corrections or additions Dilapidated in condition At places letters are frayed away Writing legible but very incorrect Many scribal errors have crept in स्य is written for श्य and ष्य, श for स्य, प for ष्य, क्ष for क्ष्य, श्र for स्व, त्त for त, ल for र, छ for च्छ, ए for इ, ऎ for गै प and ख and त and न also are frequently confounded The scribe who writes क्रण्ण for कृष्ण and बीज (Gujarati word) for द्वितीया seems to be a resident of Gujarat *The colophons have the term 'Ayodhyākānde' for 'Bālakānde'*

The MS represents the W Version

D4

Baroda, in private possession (of Prof G H Bhatt) Unnumbered Dated Samvat 1829 (c A D 1774) Written on tough and durable paper, size $12\frac{1}{2}'' \times 5\frac{1}{2}''$, Devanāgarī characters Handwriting of North India

This codex is complete in seven Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 171 (with 1^a containing some remarks by the owner and 171^b bearing the title in the centre) It has 15 lines to a page and about 54 letters to a line Margins ruled in black

The MS contains the Commentary Bhūsana of Govindarāja up to Yuddha The text is written in three strips the upper and the lower ones comprise the commentary, while the central band, which has generally a wider margin, is the (epic) text, written in bolder letters than those of the commentary Ślokas and Sargas regularly numbered both in the text as well as in the Commentary, total number of Sargas being 77 No distinctive marks such as dandas used to mark the Ślokārdhas or even the Sargas Even in the Commentary dandas are not used at all The only exception to this is folio no 98^b where double danda in red is used for demarcating the Ślokārdhas Colophons are daubed over with red chalk Erasures made in yellow pigment, in a few cases in white pigment, and at few places in the usual black ink No marginalia Corrections and additions occasional, generally *pr m* Very few of these, however, seem to be *sec m* There are a few cases of *sup lin* as well as *inf lin* corrections A well-preserved MS Writing fairly legible and generally correct ए is used for इ, छ for च्छ व and ब, and प and य are frequently Confounded परसवर्ण generally omitted शूर्पणखा has become सूर्पणखा and even सूर्पनखा No *pratīkas* at all in the commentary

The whole MS is copied by one hand and the post-colophon entry made at the close of Bāla states that the scribe Purusottamadāsa Vaisnava completed it in Śrī Puruṣottamakṣetra on the fourteenth day of the bright half of the month of Kārtika in the Samvat year 1829 (c A D 1773)

"संवत् १८२९ कातिकमासे सुकलपक्ष चतुदसी १४ ....
लीख्यतं श्रीपुरुषोत्तमक्षेत्रे वैष्णवपुरुषोत्तमदास ॥"

The MS represents the S Recension and is generally followed by the Commentary of Govindarāja

D5

Baroda, Oriental Institute, No 12864 Dated Śaka 1708 (c A D 1786) Written on paper, not so thick, size 14½"×6", in Devanāgarī characters Handwriting of Gujarat or Rajasthan

The MS contains all the seven Kāndas, total number of folios for Bāla being 58 (with 1a and 58b blank) It has 12 lines to a page and about 60 letters to a line Margins ruled in black A few Sargas between Sargas 2 and 12 bear numbers, otherwise no numbering of Sargas and Ślokas Total number of Sargas, as stated at the close of the Kānda, is 44 Single dandas mark the halves up to folio no 14 Thereafter no distinctive mark Colophons are daubed over with red chalk In Sarga 18 the reference 'वसिष्ठ उवाच' occurs once Marginalia, corrections and addition are numerous Some of these are *sec m* Some correction *int lin* Erasures are made in yellow pigment The MS is dilapidated in condition and at places the scribe himself has kept blanks due to holes in the material that he used cf *e g* folios 6 and 41 Writing generally correct and legible, but at places some letters are rubbed off due to defrayed condition च्छ and स्थ are always written as छ and स्छ, ष्ट for ष्ठ, घ for ध व and व are frequently confounded and the परसवर्ण is replaced by अनुस्वार In addition it has at a number of places ऊ and रु written as उ and नु As stated at the close of the Kāṇḍa, the MS was completed by the scribe Harinidhi on Thursday, the 7th day of the dark half of the month of Bhādrapada in Śaka 1708 (c A D 1786)

"वस्वभ्रस्वरभूशाके मासि भाद्रपदेलिखत्
पक्षेऽसिते हरिनिधि सप्तम्यां गुरुवासरे ॥"

It has to be noted that the त् and the ऽ (avagraha) underlined are inserted *sup lin* in another hand, probably the same as that of the marginalia and corrections

The MS represents the NW Version, with the features of NE and S Version

D6

Bombay, His Holiness Śrī Gokulanāthajī Mahārāja's Baḍā Mandira, No 100 Undated Thick and durable paper, size 10½" × 6¼", in Devanāgarī characters Handwriting of Rajasthan

The MS contains all the seven Kāndas, Bāla and Yuddha—both undated—being in the same hand Sundara is incomplete, while the remaining Kāndas, in a hand different from that of Bāla and Yuddha, are written by Devādāsa Vaiṣṇava at the Āśrama of Mahanta Jaiyatarāmajī in Mahamadpura near Avanti in Rajasthan Ayodhyā, Aranya and Kiskindhā are dated Samvat 1851 (c A D 1794) and Uttara Samvat 1852 (c A D 1795) Total number of folios for Bāla is 81 (with 1a containing the title and the total number of folios written with the *Marāthī* word पत्रे in the centre and 81b having only two closing lines written on it) It has 14 lines to a page and about 34 letters to a line Margins ruled in red Ślokas and Sargas regularly numbered, total number of the latter being 77. Double dandas in red ink demarcate the Sarga-endings, no distinctive markings for the Ślokārdhas Colophons written in red ink Additions and corrections, far and few between, mostly *pr m* A few marginal glosses and a number of v l, *sec m* Erasures in yellow pigment Condition good Writing fairly legible and generally correct. स्थ is written as स्छ and ष्ठ as ष्ट त्त and च्छ are occasionally replaced by त and छ व and ब, and प and य are confounded. In some places अनुस्वार takes the place of final म् and न् परसवर्ण generally omitted

The MS represents the S Recension

D7

Hoshiarpur, East Punjab, V V R Institute, Sādhu Āśrama, No 1805 Dated Samvat 1869 (c A D. 1812) Thick paper, Size 13½" × 7", Devanāgarī characters Handwriting of Rajasthan or U P

69 folios, with 13 lines to a page and about 40 letters to a line Margins ruled in red Stanzas numbered occasionally up to the end of Sarga 8, thereafter no numbering at all Sargas bear regular numbers, their total number being 54 Double dandas in red mark the endings of the halves Colophons are written in red ink No marginalia Corrections and additions far and few between, in black and red ink *pr m* Erasures with yellow pigment, at a few places in red pigment A decent and well-preserved MS, with writing nice and generally correct. Some of the scribal errors are common to almost all the MSS of this Version स्थ is always written here as स्य; अनुस्वार takes the place of final म्, परसवर्णs are not used, व and ब, and स and श are confounded at several places

As stated at the end, the codex was written by a Brāhmana named Sukhadeva on Monday, the 5th day of the dark half of the month of Mārgaśīrṣa in Samvat 1869 (c A. D 1812)

" लिखितं सुखदेवेन ब्राह्मणेन ॥ ॥ ऽऽ ऽऽ
संवत् १८६९ सीति मार्गसिरवदि ५ चद्रवासरे ॥ "

The MS represents the NW Version

D8

Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1633 Dated Samvat 1888 (c A D 1831) Machine-manufactured paper, size 12″ × 5″, in Devanāgarī characters. Handwriting of Rajasthan

This codex contains all the seven Kāndas, total number of folios for Bāla being 161 (with 1a containing the title and total numbers of folios, Sargas and Ślokas, and 161b having only the title inscribed in the centre) In addition to these there are 7 folios comprising Bālakāṇḍa Pārāyanavidhi and 5 containing Anukramanikā of seven Kāndas It has 7 lines to a page and about 38 letters to a line Margins unruled Ślokas and Sargas numbered regularly, total being 2284 and 77 respy Last Sarga is named " Rāmakrīḍākhyānam ". No distinctive marks such as dandas used at all Colophons lightly daubed over with red chalk Erasures numerous and in yellow orpiment Corrections and additions sporadic, *pr m* A few cases of *sup. lin* corrections No marginalia. Condition good. Writing fairly correct, decent and legible स्थ and च्छ generally written as स्छ and छ, ण is written as नें and at places श as सें In some cases final म् takes the form of अनुस्वार and परसवर्ण is mostly omitted. Sandhi-rules also not strictly observed

The MS is throughout written in one hand, and, as stated in the post-colophon entry at the close of Uttara, it was completed by Pandita Śrī Tiwārī Lākhana on Saturday the 9th day of the bright half of the month of Āśvina in Samvat 1888 (c A D 1831)

" सवत् १८८८ आश्वन शुक्ल ९ सनौत्तदिने लिखित पुस्तकं पं श्री तिवारी लापनेन मूलसंख्या ४००० शुभं भूयान्मगल ददात् • ..."

The MS represents the S Recension

D9

Vallabha-Vidyanagar (Via Anand), Vitthalabhai Patel Mahāvidyālaya. Unnumbered Dated Samvat 1905 (c A D 1848) Thick and durable paper, size 14″ × 5½″, in Devanāgarī characters Handwriting of Gujarat

The MS contains the text up to the end of Sundarakāṇḍa, total number of folios for Bāla being 128 (with 83b blank and 81b *sec m*) It has 9 lines to a page and about 28 letters to a line Margins ruled in red ink Ślokas and Sargas regularly numbered, total number of the latter being 80 The endings of Ślokārdhas and Sargas are indicated by double dandas and red chalk-marks Colophons are daubed over with red chalk. Marginalia, corrections and additions are frequent They are made in black and red ink and at a few places, also in pink ink Those in black ink are *pr m*, but the rest *sec m* There are a few cases of corrections made *sup lin* as also *inf. lin* Erasures are generally in yellow pigment At a few places red ink is used for the purpose. This is a decent MS with writing fairly legible and generally correct. The scribal peculiarities of the MS D8 are shared by this MS. also, which is the work of three hands the copyist, the writer of folio 81b and the corrector in red. As stated at the close of the Kāṇḍa, the MS was written by Pāṭhaka Gaurīśankara of Śuklatīrtha (about ten miles north-east of

Broach in Gujarat), son of Vallabharāma, grand-son of Devaśankara and great-grand-son of Laksmīdhara on Wednesday, the 4th day of the bright half of the month of Mārgaśirsa in the Samvat year 1905 (c A D 1848)

॥ संवत् १९०५ वर्षे मार्गशिरमासे शुक्लपक्षे चतुर्थ्यां सौम्यवारान्वितायां शुक्लतीर्थस्थपाठकलक्ष्मीधरात्मजदेवशंकरतस्यात्मजवल्लभरामात्मजेन गौरीशंकरेण लिखित ॥ श्रीरामो जयतु ॥ ॥ ॥ श्रीगुमादेव सत्य छे ॥ The underlined is in red, but *pr. m.*

The MS represents the W Version

D10

Ujjain, Scindia Oriental Institute, No 1611 Undated Written on paper, size 14" × 5½", in Devanāgarī characters Handwriting of Rajasthan

This MS contains all the seven Kāndas written probably by different scribes at different periods (*e g.*, Sundara written in Samvat 1837, Śaka 1702, Yuddha in Samvat 1741 and Uttara in Samvat 1742) Total number of folios for Bāla is 79 (with 1a and 79b blank) Nos 34 and 35 are duplicate Folios 1b and 79a are illuminated with lotus-figures drawn in squares in the centre It has 10 lines to a page and about 47 letters to a line Margins ruled in black The margins of some folios are coloured yellow for illumination Ślokas and Sargas numbered regularly, total number of the latter being 78 The Śloka-endings are marked by single dandas in red ink up to the middle of Sarga 2, thereafter only sporadic black dandas Colophons are daubed over with red chalk Very few marginalia, *sec m* Corrections and additions also far and few between, *sec m* Some folios in the beginning are much defrayed in condition Writing fairly legible and generally correct च्छ and स्थ are always written as छ and स्थ, ष्ट takes the place of ष्ट and द्य of ध व and व are frequently confounded and the परसवर्ण is everywhere replaced by अनुस्वार Though undated, the MS appears about 400 years old

The Colophon at the end of the Sundarakānda runs as सवत १८३७ शाके १७०२ पौषे कृष्ण पक्षे १४ रविवारा चितायां ४५ जेष्टा नक्षत्र २८।४६ गडयोग ४०।५३ व व कर्णे ३० लिखितं प श्री दुबे रार्गराय कनोजि पाटहरोली शुभस्थाने, while the Colophone at the end of the Uttarākānda is सवत सत्रह स १७९२ समै नाम कार्तीक वदी तेर सीतादास मातकी हारमानकी पोथी लीपीतय अनकी थहडहा पराम.

The MS represents the NE Version

D11

Hoshiarpur, East Punjab, V V R Institute, Sādhu Āśrama, No 2967 Undated Written on paper, in Devanāgarī characters Handwriting of Rajasthan

Folios 93 (with 1a bearing the title alone), size 14" × 6½", with 9 lines to a page and about 40 to 45 letters to a line Margins ruled in red, except a few folios that bear no ruling Stanzas unnumbered Sargas bear numbers only sporadically Generally double dandas in red ink mark the halves of the stanzas At several places single and double dandas are used at random In some cases colophons are in black ink, in a few others in black and red together, but a majority are written in red ink only No marginalia A few corrections and additions, some in black ink, some in red, all *pr m* A few cases of *sup lin* corrections A majority of the erasures are in black ink, some are made with yellow pigment, a few in red ink A few lacunae marked with dotted lines signify conscientious copying At several other places, however, the scribe has missed letters due to inattention Margins of a few folios are daubed over with yellow chalk just for illumination Folio no 49a is turned yellow with the exception of the margins Condition fairly good, writing legible but incorrect ष्ट is written for ष्ठ (*e. g* वशिष्ट for वसिष्ठ), च for त, and प्प for प Such confusions as those of ब and व, प and य, and ख and ष also are met with Final म् is at places turned into anusvāra and at places retained Though undated, the MS seems to be about 400 years old

The MS represents the NW Version

D12

Bikaner, Anup Sanskrit Library, No 1018 Undated Written on paper, size 10½" × 8½", Devanāgarī characters Handwriting of Rajasthan

114 folios (with 1a and 114b blank), with 11 lines to a page and about 30 letters to a line Margins ruled in black No numbering of Sargas and Ślokas Single dandas are generally used to mark Śloka-endings

Very occasionally the daṇḍa distinguishes the halves At a few places it is put even at the end of the quarter of a stanza No marginalia Corrections and additions far and few between, all in black ink, *pr m* Erasures in yellow pigment Condition good Writing fairly legible but not so correct The scribal imperfections of D10 (and some other codices) are shared by this codex also Moreover, at several places रेफs are omitted Additional अनुस्वारs are put here and there The विसर्ग is frequently omitted and final म् is replaced by अनुस्वार everywhere Though the MS is undated the mode of writing is fairly old Sometimes Pṛsthamātrās are used, sometimes the sign of the short इ (ि) is written in such a broken way as to make one feel the use of Pṛṣthamātrās Due to a hole in the folios 71 and 76, some syllables have been lost Though undated, the MS does not appear to be less than 400 years old.

The MS represents the NW version

D13

Jodhpur, Palace Library No 4 Undated Written on very thin but rough paper, size 14″ × 7″, in Devanāgari characters Handwriting of Rajasthan

The MS contains all the seven Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 55 (with 1a and 55b blank) It has 15 lines to a page and about 45 letters to a line Margins unruled, Ślokas unnumbered Sargas are regularly numbered, total number being 77 No distinctive marks such as daṇḍas to separate the Ślokārdhas or even Ślokas In colophons alternate, and in several cases two consecutive alternate, letters are left out, the lacunae being marked by blanks The scribe probably intended in vain to illuminate his MS by inserting alternate red letters In such additional references as श्रीसूत उवाच, श्रीवाल्मीकिरुवाच and श्रीनारद उवाच also alternate blanks could not be filled in with illuminating red letters The reference सूत उवाच is very frequent No marginalia, corrections or additions Erasures are made at two places with yellow pigment and in very few other cases with black ink Condition good, writing decent and fairly correct Here also ए replaces इ, श्य is written for ष्य, and च्छ becomes छ The use of परसवर्ण also is very occasional

At the close of Aranya it is stated that a Brahmin named Gopāla Khare wrote the MS at Kalāmūla Maṭha in Central Kashmir Though undated, the MS seems to be about 350 years old.

The MS represents the NW version

D14

Baroda, Oriental Institute, No 6491 Undated Written on old country paper, size 13¾″ × 6½″, in Devanāgarī characters. Handwriting of Mahārāṣṭra.

In addition to Bāla, this MS contains Ayodhyā, Sundara, Yuddha and Uttara Kāndas, total number of folios for Bāla being 64 Folios 1a and 64b are illuminated with red chain-boundaries and have the title and the total number of folios inscribed in the centre, *pr m* Folios 62 and 63 are thicker and more durable. It has 12 lines to a page and about 50 letters to a line Margins ruled in red Sargas regularly numbered, total being 77 Ślokas bear no numbers Double dandas in red ink distinguish the halves of the stanza Colophons generally in red ink, excepting a few that are in the usual black ink and not differentiated from the text as such Erasures in white pigment In one place, however (fol 3b, lines 4-5), where three Ślokārdhas are to be erased continually, only a red line is drawn over the writing The scribe has economised paper by writing afresh on the erased portion A few v l in margin, *sec m* Additions sporadic, generally *sec m.* Corrections, not many, marginal, *inf. lin* and even *supr lin*, mostly *pr m* Dilapidated in condition A few folios are broken and consequently portions of the text lost. On almost every folio some letters are rubbed off due to defrayed condition Writing fairly legible and genreally correct. य is occasionally written as च, च्छ as छ Final न् and म् generally reduced to अनुस्वार

Though undated, this codex appears to be more than 500 years old.

The MS represents the S Recension

T1

Madras, Adyar Library, No 72372 Undated. Written on palm-leaves, size 18½″ × 2″, in Telugu characters.

The MS comprises all the seven Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 35 It has 12 lines to a

page and about 96 to 100 letters to a line Margins unruled, stanzas unnumbered. Sargas bear numbers in words, in all 77 as stated at the close of the Kāṇḍa One danda marks the ending of both the halves of the stanza No marginalia, no additions Corrections, far and few between, are in the same ink, but a few of them are probably *sec m* The MS is dilapidated in condition Folios 8 and 20 are only half-pieces, folios 10 and 23 are broken. Consequently some letters of the text are lost Writing small but fairly clear and correct Sandhi-rules not strictly observed, परसवर्ण is everywhere replaced by अनुस्वार, च्छ is written as छ Though this codex is undated it does not seem to be less than 500 years old

The MS represents the S Recension

T2

Madras, Adyar Library, No 72393 Undated Written on palm-leaves, size $15\frac{1}{2}'' \times 1\frac{1}{2}''$, in Telugu characters

Besides Bālakānda, the codex contains Ayodhyā and Aranya, total number of folios for Bāla being 65 It has 9 to 10 lines to a page and about 64 to 70 letters to a line Margins unruled, stanzas unnumbered Sargas numbered in words Total number of Sargas as stated at the end of the Kānda is 65 and that of the stanzas is 2280 The halves of the stanza are marked by single daṇḍas No marginalia Corrections and additions also are far and few between, *pr m* Condition fair, writing fairly legible and generally correct The scribal peculiarities of the preceding codex are shared by this MS Additional अनुस्वारs also are found here, *e g*, निशाम्य is written as निशाम्य and ब्रह्म as ब्रह्म The whole MS is in one hand, but the scribe seems to have adopted small letters in the beginning and bigger in course of copying

Though the codex is undated, it seems to be about 350 years old.

The MS represents the S Recension.

T3

Madras, Adyar Library, No 75597 Undated. Written on palm-leaves, size $19'' \times 1\frac{3}{4}''$, in Telugu characters

In addition to Bālakānda, the codex contains Ayodhyā, Aranya, Kiṣkindhā, Sundara and Yuddha Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 44 No 38 is dropped, there being no break in the continuity of the text It has 10 to 11 lines to a page and about 90 to 96 letters to a line The lines on each page are numbered at both ends, *pr m* Margins unruled, stanzas unnumbered, while numbers in words are given to the Sargas, which are in all 77 in the Kāṇḍa Both the halves of the stanza are marked by single dandas No marginalia, no additions Corrections, far and few between, *pr m* Condition very good Tying threads pass through two holes kept in the middle of the folios Writing is very clear but not devoid of scribal errors. The परसवर्ण is replaced by अनुस्वार everywhere as in the case of the other codices of the version ऋ is written as रु, इ as यि, ब्राह्म as ब्रांह्म, श्रु as श्रू, र्ण as र्ने, स्थि as स्ति, ज्य as ज्ज and नीय as निय्य. य्य is written for य occasionally in all the three codices of this version

The MS is undated, but it is stated at the close of the Aranyakānda that it was copied by Tāḍitoda Venkaṭirāyu for Dāsu Atrirājugāru This MS seems to be as old as the preceding one.

The MS represents the S Recension

G1

Baroda, Oriental Institute, No 6362 Dated Kollam 993 (c. A D **1818**) Written on palm-leaves, size $16\frac{1}{2}'' \times 2\frac{1}{2}''$, in Grantha characters

The MS is complete in seven Kāndas, total number of folios for Bāla being 19, with 23 lines to a page and about 94 letters to a line Margins unruled and stanzas unnumbered, but Sargas bear numbers in words, the total being 77 for the Kāṇḍa Both the halves of the stanza are marked by single daṇḍa. Marginalia are far and few between, *pr m* No additions Very few correctons, *pr m* At a few places blanks are kept to indicate letters not deciphered from the exemplar, a sign of conscientious copying Folio 1 is in a scattered condition and 8 is lost To fill up these gaps two other folios are inserted, *sec m* Writing fairly legible and correct The words पद्म and शालि are written as पत्म and षाळि respy.

As stated at the end of the Uttarkānda, the MS was completed by Śrīnivāsan on Friday, the 28th day of the month of Mithuna (named here as Āni), in Hastanakṣatra in Kollam year 993 called Bahudhānya-Samvatsara (c A D 1818)

The MS represents the S Recension

G2

Trippunithura (Travancore-Cochin, now Kerala, State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 152 Undated Written on palm-leaves, size $17'' \times 1\frac{3}{4}''$, in Grantha characters

The MS contains all the seven Kāndas, total number of folios for Bāla being 41 It has 12 lines to a page and about 65 letters to a line Margins unruled, stanzas unnumbered Sargas, 77 in all, bear numbers in words Single dandas mark the halves of the stanza Marginalia and corrections far and few between, *pr m* Condition good Writing fairly legible and correct पद्म is generally written as पत्म and कुटुम्ब as कुटुंब

Though undated, the codex seems to be about 300 years old

The MS represents the S Recension

G3

Madras, Government Oriental Manuscripts Library, No 9869 Undated Written on palm-leaves, size $16\frac{1}{2}'' \times 2\frac{1}{4}''$, in Grantha characters

The codex is complete in seven Kāndas, total number of folios for Bāla being 40, with 16 lines to a page and about 70 letters to a line Margins unruled, stanzas unnumbered Sargas, numbered in words Total numbers of Sargas and stanzas as stated at the close of the Kāṇḍa are respy 77 and 2280 Single dandas mark both the halves No additions Marginalia rare, corrections few, both *pr m* The scribal peculiarities of the other codices of this version are shared by this MS, which, though undated, seems to be about 500 years old

The MS represents the S Recension

G4

Ahmedabad, in private possession (of Muni Śrī Punyavijayajī) Unnumbered and undated Written on palm-leaves, size $15'' \times 2\frac{1}{4}''$, in Grantha characters

The codex is complete in seven Kāṇḍas, total number of folios for Bāla being 17 Folio no 2 being lost, two leaves, *sec m*, in the same defrayed condition as the rest, inserted to fill up the gap The MS has 24 to 25 lines to a page and about 86 letters to a line Margins unruled, stanzas unnumbered Sargas numbered in words, the total being 77 as stated at the close of the Kāṇḍa Both the halves of the stanza are marked by single daṇḍas No additions Marginalia far and few between, corrections also very few, both *pr m* Dilapidated in condition Miniature writing, fairly correct Shares the scribal peculiarities of its sister-codices of the Version

Though undated, the MS does not seem to be later than the preceding one (*G3*) (*i e* about 500 years old)

The MS represents the S Recension

M1

Chunangad (via Ottapalam), South Malabar, in private possession (of Shri Nilakanthan Nambudiripad). Unnumbered Dated Kollam 687 (c A D 1512) Written on palm-leaves, size $12'' \times 1\frac{1}{2}''$, in Malayālam characters

In addition to Bālakāṇḍa, the codex contains Ayodhyā, total number of folios for Bāla being 65 It has 10 lines to a page and about 52 letters to a line Margins unruled, Sargas and Ślokas unnumbered No device to separate the halves of the stanza A short hyphen is, however, drawn at the end of each Śloka No marginalia, additions and corrections far and few between, *sec m* Condition very good Writing very nice, clear and correct. As stated at the close of the Kānda, the Bālakānda was copied by Kannanūr Śamkaran for Kāñjur Mana on Tuesday the eleventh day of the first half of the month of Vṛścika in Kollam year 687 (c A D 1512)

कोल्लं 687 (in Malabar numerals) आमत वृश्चिक ञायर पन्त्रण्टान्तिय्यति चोव्वाच्चयुं पूर्वपक्षत्तित् एकादशियुं एरवतियुं कूटिय दिवसं एऴुतितीर्न्नु काञ्ञियूरुमनेक्कले वान्मीकिरामायणं बालकाण्डं कण्णनूर शंकरन् एऴुतियत।

The MS represents the S Recension

M2

Trippunithura (Travancore-Cochin, now Kerala, State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No. 158 Dated Kollam 865 (c A D **1690**) Written on palm-leaves, size 19" × 2", in Malayālam characters

The codex is complete in seven Kāndas, total number of folios for Bāla being 33, with twelve lines to a page and about 95 letters to a line Margins unruled, Sargas and Ślokas unnumbered Total number of Sargas stated at the end is 77 Single danda demarcates both the halves of the stanza No marginalia, no corrections or additions Condition slightly injured and moth-eaten Writing clear and correct Copied by Candraśekharan, son of Karakujattilinkkum Pillai Kutti for Śivatirattu Mullamangalattu Śivantiravāsi on the 29th day of the month of Kārttika in the Āntu (*i e* Kollam) year 865 (c A D **1690**) (एण्णूट्ट अरुपत्तय्यामाण्ट)

The MS represents the S Recension

M3

Kumplangad (P O Kundanoor), via Wadakkancheri, Malabar, in private possession (of Shri Śamkaran Nampyāthan Nambudiripad) Uunumbered Dated Kollam 998 (c. A D **1823**) Written on palm-leaves, size 21" × 2", in Malayālam characters

In addition to Bāla this MS contains Ayodhyā, Aranya, Kiskindhā and Yuddha Kāṇdas, total number of folios for Bāla being 36 It has 11 lines to a page and about 93 letters to a line Margins unruled, Sargas and Ślokas unnumbered Total number of Sargas stated at the end of the Kāṇḍa is 77 Dots mark the endings of the stanzas No marginalia, no additions Corrections far and few between, probably *sec m* Condition good Writing fairly legible and generally correct At a few places प्र is written as पु, and व and च are frequently confounded As stated at the close of Yuddhakānda, the codex was copied by Kantaramatt Tekkūttu Kanṭara on the sixth day of the month of Tulā in the Kollam year 998 (c A D **1823**)

The MS represents the S Recension

M4

Trippunithura (Travancore-Cochin, now Kerala, State), Maharaja's Grantha Library, Sanskrit College, No 159 Undated Written on palm-leaves, size 18½" × 2", in Malayālam characters

Besides Bāla, the MS contains Ayodhyā and a portion (*i e*, 74 Sargas) of Aranya, total number of folios for Bāla being 59, with 9 lines to a page and about 65 letters to a line Margins unruled, no unumbering of Sargas and Ślokas Total number of Sargas, as stated at the end of the Kāṇda, is 66 No marginalia, no corrections or additions Writing good and fairly correct Moth-eaten at places

Though undated, the codex does not seem to be less than 450 years old

The MS is contaminated by N Recension, sometimes agrees with the S Recension, and sometimes stands by itself It is a misch-codex

TESTIMONIA

As a subsidiary aid the commentaries, epitomes and translations are useful for the textual study of the R and may be utilized with some caution for the constitution of the text The importance of such an auxiliary aid has been already proved in the critical edition of the Mbh

(1) *Commentaries*

The R. being smaller than the Mbh—only a quarter of the Great Epic—and more honoured as a sacred text, has attracted many scholars and religious preachers who wrote commentaries, short or long, and thereby not only helped devout people and serious students in the appreciation of the R, but also preserved the text in its several Versions There are more than 50 commentaries on the R out of which about half a dozen are available in print. Unfortunately the earliest commentaries of Vimalabodha and Sarvajña Nārāyaṇa, the two common commentators

of the R and Mbh, referred to by Lokanātha Cakravartī in the introductory verses of his commentary on the R, are not available Most of these commentators hail from South India—a fact which is also responsible for the careful preservation of the text in that region.

The five commentaries of (1) Rāmānuja, (2) Maheśvaratīrtha, (3) Govindarāja, (4) Kataka and (5) Tilaka have been included in the Testimonia The commentaries Nos 2, 3 and 5 are available even in print but show much corruption in their text—their critical editions are evidently necessary I have, therefore, relied on their MSS The remaining two commentaries are not printed I have used their transcripts from the Government Oriental MSS Library, Madras Occasionally I have referred to other MSS of these two commentaries in the Grantha and Malayālam scripts, preserved in the Oriental Institute, Baroda

(ii) *Epitomes*

The Testimonia, again, include the Mbh, particularly the *Rāmopākhyāna* (III 258-276, also III 147 28-38), which presupposes the present R [1], the *Harivamśa*, the *Purānas* like *Visnu*, *Agni*, *Padma* and *Bhāgavata*—and the problem of the relation between the R and the Purānas is very interesting[2]—and the *Rāmāyanmañjarī* of the Kashmirian poet, Kṣemendra (11th century A D) Several verses from the Rāmāyana are quoted in a large number of works in Sanskrit which may be consulted and used with great caution The Jain and Buddhist stories of Rāma have an altogether different setting with a special purpose and are, therefore, of little help The *Old-Javanese Rāmāyana Kakawin* (c 10th century A D), as it is based on the *Bhattikāvya* and not on the Vālmīki R [3], cannot be included in the Testimonia unlike the Javanese Mbh which has been very helpful for the critical edition of the Great Epic It may, however, be utilized for the problem of the Rākṣasas and Vānaras The Khotanese R. and other foreign versions, although very interesting from the view point of the Rāma story, cannot render any help for textual consideration [4] Similarly the several adaptations of the R. by Kamban, Kṛttivāsa, Tulsīdāsa and a host of other writers in the different Indian languages, although interesting and inspiring, are here ignored

(iii) *Translations*

No old translation of the R in a regular form is available The Persian translation (1585-86 A D) of the R prepared by Mulla Abdul Kadir Badayuni at the desire of the Mughal Emperor Akbar could not be obtained from the Palace Library, Jaipur, in spite of all our best efforts The other Persian translation by Mulla Masih, the Court poet of the Mughal Emperors Akbar, Jahangir and Shah Jahan, (published in Lucknow, 1899) follows the Vulgate [5] and is, therefore, not included in the Testimonia

---

1 Cf V S Sukthankar *The Rāma Episode (Rāmopākhyāna) and the Rāmāyana*, Sukhthankar Memorial Edition, Vol I, pp 387-402

Eugeniusz Sluszkiewicz *Przyczynki do badan nad dziejami Redakcyi Rāmāyang*, Kraków, 1938 pp 1-86

Cf also E W Hopkins *The Great Epic of India*, pp 58 ff His view, however, does not appear to be probable

2 Prof W Kirfel has made most valuable contributions to this subject in his works *Die Kosmographie der Inde* (1920), *Das Purāna Pañcalaksana* (1927), *Bhāratavarsa* (1931), *Rāmāyana Bālakānda* und *Purāna* Die West Des Orients, (1947) and *Das Purāna vom Weltgebäude* (1954) I am grateful to Dr Kirfel for drawing my attention to his learned article *Rāmāyana Bālakānda und Purāna*, and making a precious gift of the Journal containing the article.

3 Cf C Hooykaas *The Old Javanese Rāmāyana Kakawin*, 'S-Gravenhage-Martinus Nijhoff, 1955, *Sanskrit Kāvya and Old Javanese Kakawin*, JOI Baroda, Vol IV Nos 2-3, pp 143-148

C Bulcke *Rāmakathā* Allahabad, 1950, pp 232ff

H B Sarkar *Indian influences on the Literature of Java and Bali*, Calcutta, 1934

M M Ghosh *On the Source of the Old Javanese Rāmāyaṇa Kakawin*, JGIS III 1

I thank Dr C Hooykaas for supplying me with the literature on the R in Indonesia

4 I am thankful to Prof H W Bailey for supplying me with the Re-prints of his articles on the Khotanese Rāmāyana

5 For this information I am thankful to my learned friend, Prof M F Lokhandawala, M A, Head of the Persian Department, M S University of Baroda. He kindly supplied me with a synopsis of the whole Translation

MUTUAL RELATION OF THE RECENSIONS AND THEIR VERSIONS

General Survey

The Card-Index specially prepared for the Critical Edition of the R shows that there are more than 2000 MSS of the whole text and the different parts of the R preserved in the public and private Libraries of India and outside clearly indicating the unique popularity of this National Epic After a careful scrutiny, 86 MSS of the Bālakānda written in the different scripts of India were selected for collation on the principle of antiquity, purity and completeness The following table will show the relative strength of these MSS scriptwise —

S No.	*Script*	*No of MSS*
1	Śāradā	1
2	Newārī	2
3	Maithilī	4
4	Bengālī	4
5	Devanāgarī	45
6	Telugu	7
7	Kannadī	1
8	Nandināgarī	3
9	Grantha	10
10	Malayālam	9
		86

The oldest dated MS in the above list—probably the oldest Rāmāyana MS in the world—is the palm-leaf MS in the old Newārī script preserved in the Bir Library, Kathmandu, Nepal Its colophon mentions the Samvat 1076 which refers to the Vikrama Samvat (c 1020 A D) according to Pandit Baburam Acharya, Itihāsaśiromani, the ex-Librarian of the Bir Library, who expressed his opinion in person when I met him in Kathmandu in May, 1953 Unfortunately the MS is damaged in several places, depriving us of a very valuable evidence for the missing portion

When the collation of the majority of MSS was over it naturally became evident that some MSS were mere copies of an old codex and, therefore, of little value for the constitution of the text They were, therefore, rejected The MSS in Kannadī and Nandināgarī which generally agree with the Telugu MSS were also dropped. Moreover, for the sake of convenience the number of the MSS required further reduction without in any way sacrificing the strength of the evidence absolutely necessary for restoring the text to its oldest form as far as possible. Ultimately 37 MSS of the Bālakānda were selected for the Critical Apparatus as under —

S No	*Script*	*No of MSS*	*Age of MSS.* (Christian Era)	*Recension or Version*
1	Śāradā	1	About 100 years old	NW
2	Newārī	2	1020, 1675	NE
3	Maithilī	4	1360, 1551, 1831, 1836	„
4	Bengālī	4	1688, 1789, 1832, undated	„
5	Devanāgarī	15	1455, 1594, 1717, 1774, 1786, 1796, 1812, 1831, 1848, the rest undated.	Composite
6	Telugu	3	T1 about 500 years old.	S
7	Grantha	4	1818, the rest undated	„
8	Malayālam	4	1512, 1690, 1823, one undated	„

The collated MSS clearly show that there are two Recensions of the R., *viz*, Northern (N) and Southern

(S) as in the case of the Mbh [1] The N has further three Versions, *viz*, North-eastern, North-western and Western which maintain special peculiarities of their own The S Recension also is represented in the three Versions—Telugu, Grantha and Malayālam—which have no doubt preserved an almost uniform text, unlike their counter-parts in the N Recension In fact the same text of the R is generally found in the Southern scripts, *viz*, Telugu, Kannadi, Nandināgarī, Grantha and Malayālam, and in some MSS in the Devanāgarī script also The R text of the Southern commentators, Rāmānuja (c 1400 A D), Maheśvaratīrtha (c 1550 A D), Govindarāja (c 1600 A D) and Katakayogīndra (otherwise known as Mādhavayogin, c 1650 A D) is generally identical, with occasional variation in individual readings The interpretation of the text is, however, different with the two groups of commentators following the two Schools of Vedānta of Śankarācārya and Rāmānujācārya Rāmānuja and Govindarāja belong to the School of Viśistādvaita, while Maheśvaratīrtha and Katakayogīndra (and many others such as the authors of the commentaries Tilaka and Śiromani) follow the Advaita School of Śankarācārya The followers of the two Vedānta Schools generally read the commentaries of their respective Schools This fact has led some scholars to offer a suggestion that there are two Versions of the R according to the two commentators, Govindarāja and Kataka Yogīndra [2] Their is, however, no sufficient internal evidence in support of such a hypothesis

The N and S Recensions, although they widely differ from one another, have preserved in an appreciable measure a common text of the R.—a feature which compels us to accept a common source for both of them, the Ur-Rāmāyana The Nepālī ($\tilde{N}_{1\ 2}$), Maithilī (V_{1-4}), Bengālī (B_{1-4}), and D_{10} MSS, which are uniform in character, constitute the North-eastern Group (NE), while the Śāradā (Ś) and some Devanāgarī MSS ($D_{5\ 7\ 11-13}$) constitute the North-western Group (NW) These two Versions have, however, got a major portion in common, evidently suggesting a common source, an Arche-type Sr Gorresio's edition (1843-1867), which is generally described as representing the Bengālī Version [3], and the Lahore ed (1928-1947) have 672 and 666 Sargas with about 23930 and 24202 verses respectively For the Bālakānda they have got 80 and 72 Sargas with 2497 and 2374 verses respy The remarkable agreement between NE and NW points to an Arche-type derived from the original, while the divergence is due to local factors It should be, however, noted that there are portions in the NW which are missing in the NE but found in the Western Version and the S Recension This may indicate the connection between the NW on the one hand and the W and S on the other hand, and throw light on the history of textual transmission

There are, again, eight Devanāgarī MSS selected for collation, out of which only four ($D_{1-3\ 9}$) are included in the Critical Apparatus, which, owing to their special features, appear to form a separate unit different from both the NE and NW Versions and the S Recension These MSS sometimes agree with NW, sometimes with S, and sometimes betray their own peculiarities Of these four MSS D_1 (1455 A D) is quite unique inasmuch as it contains passages which are not found in any other MS selected for collation The eight MSS hailing as they do from the territory ranging from Jodhpur in Rajasthant to Broach in Gujarat, with the hand-writing peculiar to these regions, the Colophons mentioning the places where the MSS were written, may constitute a separate Version which may be

---

[1] Cf Jacobi *Das Rāmāyana*, Bonn, 1893, pp 1 ff, Ruben *Studien Zur Textgeschichte des Rāmāyana*, Stuttgart, 1936, pp 1 ff, ZDMG 101, 1,

Bulcke (i) The Genesis of the Vālmīki Rāmāyana Recensions, JOI Baroda, Vol V No 1,

(ii) Rāmakathā, Allahabad, 1950

Dr Jacobi has discussed all the important problems of the R in his excellent work, *Das Rāmāyana*, and his conclusions are supported by the MSS of the R collated for the Critical edition His subsequent articles (ZDMG, 48 and 51) and the other works referred to above are equally indispensable for the textual study of the R. The works of Weber, Hopkins, Vaidya, S Lévi, Winternitz and Lesny' are also very valuable

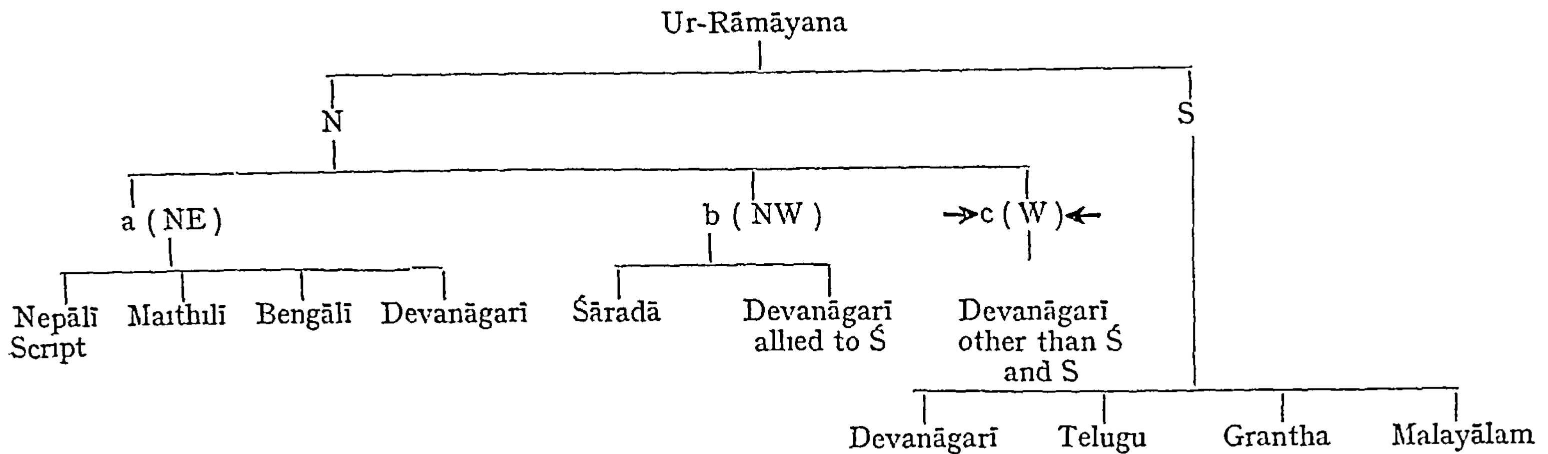
[2] Ruben *op cit*, p 1

[3] The claim is, however, not justifiable as Sr Gorresio has chosen to drop passages even when they are sufficiently supported by Bengālī MSS The Bengālī text printed in the Calcutta Sanskrit Series (1932-1941) is more faithful to the Bengālī MSS and should be accepted as the proper representative of the Bengālī Version Sr Gorresio's ed has been accepted here as it is an *Editio princeps*

[4] For the divergence in the R Recensions see Bulcke, *op cit*

designated as Western [1] As these MSS belong to the region coming between the NW and S, they sometimes represent quite naturally the special features of both NW and S and thereby show the natural fusion of the streams of the text on the two border-lines.

The two Recensions and their different Versions will be more clear from the following *Stemma Codicm* —

As regional scripts generally represent the text of their own region, Versions vary with scripts with the notable exception of the Devanāgarī script

It has been generally admitted that the original R consisted of the 5 Kāndas (II—VI) only and that the Bālakānda and the Uttarakānda were added later on The *two* Tables of Contents in the Bālakānda (Sargas 1 and 3)—and there is also the third Table of Contents in the N MSS —which can be favourably compared with the Anukramaṇikā Parvan and Parvasamgraha Parvan of the Mbh ,—clearly indicate that the Uttarakānda is a late addition The Bālakāṇḍa also is added later on and an attempt was made to re-construct the beginning of the orlginal text [2] It is very interesting to find that some MSS of the Bālakānda, Di 3 of the Crit App, have a Colophon mentioning Ayodhyākānda for Bālakānda If it is not a scribal error, it may indicate that at one stage in the evolution of the R the first Kānda began with the fifth sarga, mentioned the birth of Rāma and his brothers, and described the subject-matter of the present Ayodhyākānda, as shown by Jacobi, and was known under the name of Ayodhyākāṇḍa This may exclude Ṛṣyaśṛnga and Sagara episodes which appear in the present text Such an arrangement seems to be very probable and more rational Equally interesting is the statement in the *Padma Purāna* (IV 66) that there are *six* Kāndas in the R beginning with Bāla and ending with Uttara The Purāna does not refer to the Ayodhyākāṇḍa but includes the subject-matter of that Kānda in the Bālakāṇḍa It may be that the Purāna here tries to vindicate the claim of the Bālakāṇḍa as a part of the original R, even at the cost of the Ayodhyākāṇḍa which must have formed part of the original Epic The Rāmāyana-mañjarī of Kṣemendra (11th Century A D) has no Colophon for the Bālakānda but includes the matter of the Bālakānda in the Ayodhyākāṇḍa which, like the subsequent Sargas, has its own Colophon

The first four Sargas of the Bālakānda, by their very nature, could not have formed part of the original text of Vālmīki They represent an after-thought for giving a finishing touch to the old poem Such introductory chapters are common in the Mbh and the Purānas The episodes of Ṛṣyaśṛnga and Sagara do not appear to be the parts of the original epic from the view-point of context The Rsyaśrnga episode, for instance, is much more developed in the N MSS than in the S MSS The summary of the Bālakānda as given in the Agni Purāna (chap 5)

[1] What Wirtz called the Western Recension of the Rāmāyana in his Inaugural Dissertation, *Die Westliche Rezension des Rāmāyana* (Bonn, 1894), is as a matter of fact the North-Western Recension of the R Possibly Wirtz was led to describe the MS as representing the Western Recension as the MS was written in Gujarat A comparison of that MS with the other MSS of the R clearly shows that it belongs to the North-western Version

[2] Cf Jacobi, *loc cit* pp 50-59 for his valuable observation on the First Kānda Lesny' (*Uber das Purānaartige Gesprage des Bālakānda*, ZDMG 67 497-500) and Kirfel (*Rāmāyana Bālakānda und Purāna*, Die Welt des Orients, 1947, pp 113-128) Ruben, *op cit* pp 61 ff.

refers to Rsyaśrnga's giving *Pāyasa* but is wonderfully silent on the story of Sagara and the Ganges The reference to the astral position at the time of the birth of Rāma (I 18 8^{cd}—10^{ab} Vulg), although found in the S MSS is missing in the N MSS including even D1-3 which, as already shown, represent the Western Version It is thus a case of later addition and is, therefore, dropped from the constituted text The story of the king Sagara which appears twice in the R (I 38 , II 36 Vulg) has been compared by Lesny'[1] with the account given in Harivamśa and Visnu Purāna. The genealogies of the kings of Mithilā and Ayodhyā (R I 70 and 71 Vulg) have been, also, critically examined and compared by Kirfel[2] with Padma Purāna The Bālakāndā, unlike the other five Kāndas (II—VI), shows the Puranic features which may suggest its lateness But all these problems, as they fall within the sphere of Higher Criticism, are not relevant as we do not want to go for the present beyond the evidence of MSS

The S Recension is quite uniform in its three Versions (T1-3, G1-4, M1-3 , M4 is influenced by N Recension). It is also represented in sixteen Devanāgarī MSS out of the total forty-five D MSS collated for the Bālakāṇḍa, and four (D 4 6 8 14) are included in the Crit App The two Bombay editions of the R, one of the Nirnaya Sāgara Press (1888) and the other of the Gujarātī Printing Press (1912-1920) which appear to have been based on Devanāgarī MSS , present the text which, unlike the Bombay edition of the Mbh , is almost identical with the text of the two Southern editions of Kumbhakonam (1905) and Madras (1933) based on the MSS. in the Southern scripts The Bombay (Guj P) and Kumbhakonam editions have got almost the same number of Sargas (645 and 648 respy) with an approximate difference of 223 verses (24049 and 24272 respy) As regards the Bālakānda the two editions have, however, got the same number of Sargas (77) with verses (2266 and 2242 respy) The Bombay text (= S), the Vulgate, is faithfully preserved in the commentary Tilaka composed by Nāgeśa Bhaṭṭa and attributed by him to his patron Rāmavarman, and the commentary Kataka—the two commentaries sometimes differing in individual cases

It is generally believed that there is no independent Version of Western India on account of the identent- text in the Bombay and Kumbhakonam editions It has been shown above that an adequate number of I 4202 belonging to and written in Western India show the features of both the NW and S Versions and some [illegible] e re- traits which would induce us to assume that there exists a separate Version for the Western part of India A ce is is not unnatural The Devanāgarī script being ubiquitous has been able to represent almost all the Versions NE Epic—and as a matter of fact of any old popular text in Sanskrit The D MSS (45) collated for the Bāl the represent not only the NW, W and S Versions but also the NE Version (for example D10) Such D MSS representing such a variety of Versions were preserved and copied in places like Banaras and Ujjain, the chief centres of Sanskrit learning in North India, and were very helpful in the transmission of the text in all its diversity The R. thus seems to have, like the Mbh , a Western Version.

A comparative study of N and S clearly shows that S has generally preserved the text of the R in an original or older form, while N has polished the text both from the view-point of form and matter This is, of course, not to suggest that the S is free from interpolation The grammatical peculiarities of the Epic such as augmentless forms, change in declensional and conjugational forms, hiatus, etc , which are preserved even in the Critical Ed of the Mbh and which are adequately supported by the MSS of the R , could not find favour with the people of North India where Sanskrit learning was a living force Places like Taxila, Srinagar, Ujjain, Banaras, Pataliputra, Nalanda, Jagannath etc were great educational centres which attracted scholars and even laymen from all the parts of India The whole atmosphere of North India was in fact surcharged with Sanskrit scholarship The people consequently tried to maintain most scrupulously the purity of the Sanskrit language of the R which was considered as the *Ādi Kāvya* As a result of this psychology the original text of the R with all its peculiarities, although held sacred, was silently revised so as to bring it up to the formal standard of a Kāvya[1] In spite of this meticulous care some of the old traits have asserted themselves and have survived in several places in the N Recension. As regards the matter it appears that the N has made changes in some cases according to situation The picture of Kaikeyī, for instance, in the NW Version appears in a polished form as she belonged to the Kekaya country in the NW part of India (e g I 20^{6}) The Mbh , as it happened to be a *Jñānakośa*, an Encyclopædia, and *not an Ādi Kāvya*, it did not receive at the hans of Northern scholars the special treatment of the R., with the result that the N Recension of the Mbh , unlike that of the R , came to represent the older form of the text

---

1 *op cit*

There are, again, many cases where the N Recension has simplified the difficult readings of the S Recension (*e g* I 12d, 14d, 34b, 37b, 63c, 74cd), and modified the S text so as to bring it in line with the contemporary thought (*e g* I 76d where *Brahmalokam* of the S Recension has been changed into *Visnulokam* in the N MSS) The S text has preserved readings which are more appropriate than the N text (*e g* I 2a, 6a, 18b, 24d, 37b, 57d) The N India happens to be the region which includes the place of the origin of the R and its author Consequently the N text of the R has glorified Rāma and Vālmīki The Crit App of the first Sarga of the Bālakāṇḍa will clearly show how the N MSS have developed the description of Rāma The first verse of the R presents a very interesting case The S text has *three* adjectives for Nārada and *one* adjective for Vālmīki, while in the N text Nārada is deprived of all the adjectives and Vālmīki comes in fore-front One naturally expects Nārada, who enlightens Vālmīki on the Rāma-story, to be described in a befitting manner. Even such a single case may show how the S text has been able to preserve the older form of the R

South India has no doubt made most valuable contributions to Sanskrit literature from the earliest times and maintained without any break the high traditions of learning upto the present day It has, however, always shown unflinching devotion to regional language As against the regionall anguage which was always powerful and living as a spoken language throughout the History of South India, it was not possible for Sanskrit to enjoy the position of a spoken language there as it did in North India The natural result of such a situation was the preservation of the text of the Epic in an original form This has been further aided by the Commentators of the R most of whom belong to South India There are, however, cases of interpolation which can be easily detected with the help of the Crit App , *e g* 107*, I 8 4 Crit App

Bāla, The two MSS from Nepal, $\tilde{N}_1$ and $\tilde{N}_2$, agreeing with both the Maithilī and Bengālī Versions, are written in 3)— D and 1675 A D respy and differ from one another in extent—$\tilde{N}_2$ is longer than $\tilde{N}_1$—showing how kram ıal passases have crept in during the period of 655 years (*e g* 104*, 107* etc) $\tilde{N}_1$ represents the NE The r of the R in the shortest form, while $\tilde{N}_2$ exactly agrees with the Maithilī and Bengālī MSS The Maithilī It is ngālī MSS are generally uniform V_1 is the oldest MS in the Maithilī script (c 1360 A D) The other three Ay i MSS V_{2-4} agree with V_1, V_4 some times differing in individual readings As regards the Bengālī Version, r MSS (B_{1-4}) represent the text uniformly. B_1 which is a photo-stat copy of the MS No 348 of the Bibliothéque Nationale, Paris, is the oldest MS (c 1688 A D) in the Bengālī group

Ś$_1$ which seems to represent the shortest text of the R and vies with $\tilde{N}_1$ in giving the shortest Version embodies the Kashmirian Version which generally agrees with the NW Version The exact relation between Ś$_1$ and $\tilde{N}_1$ cannot be accurately determined as some Folios of $\tilde{N}_1$ are missing and as it is damaged in some places There are no Devanāgarī MSS in the Crit App as the transcripts of the Śāradā MS and designated as K in the Critical Edition of the Mbh But the 5 MSS , ($D_{5\ 7\ 11-13}$) represent the text of the Kashmirian Version (not exact transcripts of the Śāradā MS)—the NW Version—and have the value attached to K MSS of the Mbh The NW Version is in agreement with the NE Version and also contains verses common to the S Recension

As $\tilde{N}_1$ is the oldest available MS of the R , unfortunately damaged in some places, and as it shows the polished text of the Epic—there are some exceptions also—it is clear that the process of improving the old text started much earlier than the 11th century of the Christian Era As has been shown by S Lèvy[1], the NW Version was known to the author of the Buddhist Saddharmasmṛtyupākhyānasūtra, translated into Chinese in 539 A D This Version, like NE, shows the polishing hand operating in the text The process of polishing might have, therefore, commenced even before the sixth century The MS Dt contains the text of the R with the Commentary Tilaka The text of the Epic in this MS , which *some times* shows readings different from those of the Tilaka, represents the Southern Recension and is taken as representing the Vulgate Four Devanāgarī MSS ($D_{1-3\ 9}$) with common traits, which hail from Western India, show the fusion of the NW version and the S Recension and are interpreted as representing the W version since they are written in that part of India The remaining four Devanāgarī MSS ($D_{4\ 6\ 8\ 14}$) represent uniformly the Southern Version The D MSS cover all the Versions of the R and are thus *composite* in character

[1] cf Rāmāyana Bālakāṇda und Purāna Cf also Pargiter Ancient Historical tradition, 1922, ch 8 Mankand Puranic Chronology, 1951, pp 391 ff

The Southern MSS on the other hand are generally uniform in nature The MS M4 and one more MS in Malayālam collated but not included in the Crit App, to a certain extent, however, represents the text which in several places is identical with the N Recension, particularly the NW Version It partly agrees with the S Recension and has verses not found in any other MS of the Crit App This may suggest the contamination of the text with the NW Version It is a misch-codex

The MSS are generally arranged in the Crit App according to their age I have grouped the MSS as *dated* and *undated* and arranged them in the chronological order, definitely fixed in the first case and inferred in the second case Fortunately, 23 MSS out of the 37 MSS of the Crit App are dated, and some of them are very old

The MSS of the R agree or disagree with one another in the matter of additions or omissions and form new groups amongst themselves A detailed analysis of the MSS from this point of view will appear in the last Fascicule of the Bālakānda

The text of the Epic has to be reconstructed *solely* on the evidence of MSS without bringing in the question of Higher Criticism at this stage The Higher Criticism which is no doubt most important and interesting can be better applied to the Critical text prepared with the help of the MSS only

There are no mechanical rules which can be followed for the constitution of the text The text, for example, cannot be re-constructed merely by the majority of the MSS, as some MSS, although forming a minority, can present the text in the original form Individual cases have to be judged on their own merit In spite of all such reservations it is not impossible to frame some general principles which may guide us in the reconstruction of the text A comparative study of the MSS of the Mbh and the R clearly shows that both the National Epics sail in the same boat, and are entitled to the same treatment for the reconstruction of the Texts[1] The principles enunciated by Dr V S Sukthankar[2] have been declared as very sound and recommended even for the Critical Edition of the R[3] —and may be adopted with profit even for the Purānas I have tried to follow in general the principles of Dr Suthankar To be more clear, I mention the principles which have guided me in the preparation of this Critical Ed —

(1) When both the Recensions N and S agree, the text should be accepted

(2) When N and S do not agree, preference should be generally given to S, as it seems to have preserved the text in an older or original form

But when N and S do not agree and when S presents the text in a form which does not suit the context, or which evidently appears to be absurd, preference should be given to the N text

(3) When a passage is omitted in *both* N and S or *either* of them, it creates suspicion and should, therefore, be rejected

(4) When a passage is omitted in any Version of N or S, and if it is not necessary for the context, it should be dropped

(5) When a passage is omitted in several MSS (even if not in any entire Version), provided some of the MSS in question are not closely related, and one cannot have influenced another, it should be dropped as secondary cf 107*

(6) A *wavy* line (~~~~) is generally used when the MSS of the same Recension are equally divided and keep the point moot It is not used when S differs from N, as S is generally taken to represent an older form of the text than N

(7) Emendation should be avoided, as far as possible, in favour of interpretation

Oriental Institute, Baroda Dated 1-1-1958 G. H BHATT

---

[1] Cf Jacobi, *op cit* p 9

[2] S Levy *Pour l' histoire du Rāmāyana*, JA 1918 pp 1—160

[1] Cf Sukthankar Memorial Edition, Vol I, pp 1, 91, 433

[2] ibid pp 97ff, 108ff, 159, 246

[3] Cf Ruben, *op cit* Preface (Vorbemerkung), pp IX, XI Dr Ruben remarks —

Dr Sukthankar sets an Ideal of Text-criticism, and the principles enunciated for the reconstruction of the Mbh should be applied to the Rāmāyana, as the text-tradition and the scheme of Recensions in both the cases are similar

SUPPLEMENTARY INTRODUCTION

The Constituted Text

The Bālakānda, sometimes called the Ādikāṇḍa, possibly in imitation of the Ādiparvan of the Mbh , consists of 76 Sargas with 1941 Stanzas (77 Sargas with 2292 St in the Vulgate) It is based on 37 MSS and 6 Comm The MSS. are divided, as shown in the Introduction to the first Fascicule, into the two main Recensions, Northern and Southern, which in their turn are divided into several Versions on regional considerations The Southern Recension (SR) is represented in the three southern scripts—Telugu, Grantha and Malayalam—and also in the Devanāgarī script, while the Northern Recension (NR) is represented in the Newari, Maithilī and Bengali scripts (North-Eastern Version), the Śāradā and the Devanāgarī scripts (North-Western Version) and the Devanāgarī script (Western Version) The Northern Versions are not uniform, while the Southern Versions maintain absolute uniformity (ignoring a solitary exception of M4 which as we shall see later on is a misch-codex) The uniformity of the text and the purity of the language in the SR have induced the present editor to base the text of the Epic on the SR, care being taken to eschew all the passages in the SR which have no corresponding substitute passages in the NR or which are missing in that Recension The constituted text does not obviously represent the SR as all spurious passages in the SR have been scrupulously rejected The NR has in fact served the purpose of an effective check in detecting doubtful passages in the SR. The linguistic aspect of the MSS will be discussed later on

Analysis of the MSS.

A detailed analysis of the MSS regarding additions and omissions, and their mutual relation, which has not been possible till the completion of the Bālakānda, is now taken up here. For the sake of covenience we first take the NE Recension consisting of Nepali, Maithilī, and Bengali Versions We now start with the Nepali version.

Nepali Version

The Nepali Version is represented by the two MSS , Ñ1 and Ñ2 Ñ1 which is our oldest MS in the Crit App , dated C 1020 A D is unfortunately damaged in several places, and consequently the text of 1 1–12, 69–79 , 2 1–13^{ab} , 33 8^{d}–52 20^{d} , 54 4^{d}–5^{b} , 57 10^{c}–11^{b} and 66 10–76 is not available[1] The MS Ñ2 dated C 1675 A D is complete Both the MSS agree with the Maithilī and the Bengali Versions A comparison of Ñ1 and Ñ2 as far as the available portion is concerned shows that there are following additional 19 *Star-passages* (including the 3 substitute passages—239, 625 and 669) which crept into Ñ2 during the period of about 650 years—70, 74, 79, 104, 107, 153, 177, 181, 189, 219, 292, 318, 409, 533, 613, 670

There are no *Star-passages* exclusive to Ñ1 and to Ñ2 The additional passages in Ñ1 and Ñ2 are generally shared by the Maithilī, Bengali and Śāradā Versions, as against the S MSS excepting M4 which is, however, a misch-codex The haplographical omissions in Ñ1 are 21 14^{c}–15 (with V2), 24. 14 (with VB1), 55 11^{cd} and 10^{ab} (sequence) and 65 l 15 of 1212* (with B1), while in Ñ2 they are 7 267* (post half of l 3 to pri half of l 4), 23 7^{d} (with V2 G4), 35 813* (post half of l 6 to pri half of l 7), 41 5–7 (with V3 B1 D10 13), 50 24–25^{b} (with B1), 55 6^{b}–8^{a} (with D13), 59 13^{bc} There are other omissions which are common to the N MSS The omissions peculiar to Ñ1 are 1 13^{cd} and 57 2^{ab}, while those peculiar to Ñ2 are 3. 19^{b} and 68. 8^{ab}.

Maithilī Version

Of the 4 MSS (V1–4) constituting the Maithilī Version V1 (c 1360 A D) is the second oldest MS in our Crit App The Maithilī Version agrees with the Bengali Version and thus represents the NE

[1] For the correct colophon of the MS Ñ1 cf Dr V V Mirashi's article on '*Gāngeyadeva of Tīrabhukti*', ABORI, XXIII, pp. 291–301

Version There is general agreement in the 4 MSS of this group, but sometimes V4 (c 1836 A D) differs and presents a poor text. Most of the *Star-passages* found in the MSS of this Version are shared by the other MSS (Ñ and B) of the NE group, and in some cases the MSS of the NW group also The *Star-passages* exclusive to V1 are 543, 1201 , to V2 45 , to V3 169, 319, 580 (subst), 605, 1204 , to V4 834, 1089, 1221 The haplographical omissions are as follows —

V1—67 11–12^{b} (with D3 7), 73 l 3 of 1337* (with V2)

V2—21 14^{c}–15 (with Ñ1), 23 7^{cd} (with Ñ2 G4) l 1 of 652* (with V4 D11 13), 39 3^{c}–4, 59 1134* (with B1), 60 l 2 of 1146*—St 16, 64 26^{ab}, 72 16^{c}–17^{d} (?), 18^{c}–l. 3 of 1328*, 73 l 3 of 1337* (with V1), l 1–3 of 1351*

V3—6 248* (from post. half of l 41 to the pri half of the line of 23^{ab}). 30 22^{ab}. 41. 5–7 (with Ñ2 B1 D10 13) 44 967* (from post half of l 1 to pri half of l 4 (with D10) 65 l 13 of 1212* (with D13) 71 3^{ab} (with D7)

V4—3 11^{cd}–21 11 364* (l 2—I 12 2^{b}) 23 l 1 of 652* (with V2 D11 13) 35 18^{d}–19^{d}. 44. 20^{c} —l 1 of 965*. 54 15–16 57 14^{c}–15^{b} (?), 60 18^{cd} (?) 65. l. 17–18 of 1212*. 73. 1345* 76 l 5–7 of 1394* (?)

The following are the omissions *peculiar* to the individual MSS. of this group—

V1—13 2^{c}–3^{b} , 14 7^{cd} , 17 22–27 , 28 8^{ab} , 42 2^{ab}

V2—16 4 , 25 8^{cd} , 47 27^{ab} , 52 14^{cd} , 61 7 , 71 1302* (l 4) to St 16 , 72 4^{c}–5^{d}

V3—10 17 , 15 10^{ab} , 19 21^{ab} , 32 25–26 , 42 22–23^{b} , 67 5^{cd} , 68 8^{c-f}

V4—1 66^{bc} , 11 14^{c}–15^{b} , 13 18^{cd} , 35 19^{a}, 22–23^{b} 37. from post half of l 1 of 841* to 13^{c} , 53 21^{ab}, 55 15^{ab} , 57 16–17^{b} , 64 25 , 69 28^{c}–30^{d} , 73 11^{cd}.

Bengali Version

There are 4 MSS of the Bengali group which generally agree with the Nepali and Maithilī groups. The oldest MS of this Version is B1, which is dated c 1688 A D There are additions and omissions in these 4 MSS , which are common to the N MSS. The *Star-passages* which are *exclusive* to each of these MSS are shown below —

B1—847 (m), 933, 1137 (*sec m* ?)

B2—53, 155, 158, 159 (m), 162 (m), 173 (m), 185, 186, 370, 420, 426 (m), 427 (m), 518, 637, 649, 702, 753 (m), 799, 893, 983, 984, 1028, 1052, 1074, 1191, 1268, 1279, 1347, 1380

B3—57^{d}, 84, 101, 117, 125, 184, 205, 231 (m), 233, 265, 287, 296, 310, 317, 320, 328, 335, 368, 372, 384, 397, 441, 448, 474, 483, 492, 499, 520, 530 535 (subst), 538, 567, 571, 595, 626, 650, 657, 683, 701, 703, 745, 764, 795, 811, 824, 842, 869, 887, 901, 929, 947, 979, 988, 1009 (subst), 1032, 1067, 1084, 1088, 1123, 1125, 1154 (subst), 1155, 1174, 1176, 1182, 1192, 1214 (m), 1222, 1242, 1253, 1270, 1293, 1311, 1338, 1358, 1382

B4—92, 114, 465, 1192 (l 2)

The haplographical omissions are not found in B2 and B4 They are however found in B1 and B3 as under —

B1—25 677* (from post half of this to 9^{a}) 26 700* (from after दद्यानि in l 10 upto दद्यानि in l 11) (from post half of of l 43 upto pri half of l 44) 29. 742* (l 30–33), 33. 9^{c}–11^{b}. 41. 5 7 (with Ñ2 V3 D10 13) 48 2^{c}–3 , 15^{ab} 50 24–25^{b} (with Ñ2). 59 1134* (with V2). 65 l 15 of 1212* (with Ñ1)

B4—1 79^{c} 2 34^{ab} 12 2^{a}–4^{c} 23 2^{d}–3^{a}. 33. l 2 of 796* 43 9^{c}–11^{b}. 46 1^{cd}. 47. 15^{ab}. 50 19^{d}. 52 8^{cd} (?) , 13^{cd} (with D1 2)

The omissions in the individual MSS of this Group are as follows —

B1—2 36. 30. 20–22^{b} 48. 17–18 59 18^{c}–20^{b}. 66. l 4 of 1220* to 12^{b}. 71 21^{ab} (with D5 7 13).

B2—13 39^{c}–40^{d}.
B3—10 27^{ab}
B4—1 22^{ab} 5 2^{c}–4 69 5 (with D6) 72 5^{c-f}

Sharada Version

There is only 1 MS. in the Śāradā script representing the Śāradā Version There are, again, 5 MSS. in the Devanāgarī script (D5 7 11-13) which may be the transcripts of some old Śāradā MS different from our Ś1 which seems to be about 100 years old These 5 MSS which are similar to K MSS in the Critical Edition of the Mbh. (Poona), form with Ś1 the North-Western Version which not only differs from the SR but also from the NE Version Not all the additions and omissions in the NW MSS (including Ś1) are common to the NE MSS (including Ñ1 2)

The following *Star-passages* are exclusive to Ś1 :—

112, 521 (m), 550, 912, 973, 1118, 1286 (subst)

The haplographical omissions in Ś1 are as under —

3 20^{cd}, 24^{d}–25^{a} 6 248* (from post half of l. 24 to pri half of l 26) 8 14^{c}–15^{b} (with D2) 14 10^{ab}. 23 8^{bc} (with D3 7) 28 7–8^{b}. 32 3^{c}–4 (with D5 12), 21–23 33 11–12^{b} (?). 39 13^{d}–14^{a} 47 18–19^{b} (?) 50 9 (? with D2 5 12), 25^{ab} (with D1–3 5 7 11 12) 58 13^{bc} (with D5 12). 59 9^{e}–10^{b} (? with D1–3 5 7 12). 60 from post half of l 1 of 1149* to कनी in 18^{c} 65 11–1207* (?), 15 (with D1 3 5 7 12). 67. 11^{c}–12^{b} (with D2 5 12) 70 5^{b}–7^{a} (? with D6). 72 from त्वम in 1326* up to 18^{c} (with D12). 74 26^{cd} (?)

It appears from the above list that some of the haplo om in Ś1 are common to D6 and D12 It may be that Ś1, D5 and D12 might have been copied from one old Śāradā MS

There is again a long list of omissions in Ś1 They are as follows —

1 18^{cd} (with D5 11), 37^{c}–38^{b}, 47, 62^{c}–63^{b} 2 2^{ab}, 19^{ab} (with Ñ V B D5 10–13), 36^{ab} (with Ñ1 V3 D2 3 5 7 11 12 T3 M3) 4 24^{cd} (with D13) 7 11^{ab} (with Ñ V B D1 5 10–13), 15^{ab} (with D13) 9 7^{ab}, 8 (with D12) 10 9^{ab} 12 19^{c}–20^{d}. 13 11^{c}–14, 15^{c}–16 (with D5), 21^{b}–2^{c} (with Ñ V B D1–3 5 7 10–13), 24, 30 (with D1–3 5 7 9 12) 14 2^{cd} (with Ñ V B D1–3 5 7 9–13, M4), 5^{ab} (Ñ V B D1–3 5 7 9–13, M4) 15 23 (with Ñ V B D1–3 5 7 10–13) 16 (20 with D1–3 5 7 12) 17 38^{c}–39 (with Ñ V B D5 10–13) 18 3^{bc}, 5^{ab} (with D5 12) 15^{cd} (with D1–3 5 7 9 11 12 M4) 19 4^{cd} (with D1–3 5 7 12), 6 (with D5 12), 11, 15–16 (with D1–3 5 7 11 12 M4), 18^{c}–19^{b} (with Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4), 22^{ef} (D1–3 5 7 11 12 M4), 23^{bc} (with D1–3 5 7 11 12 M4) 20 18 (with D1–3 5 7 9 12) 21. 18^{ef} (with D1–3 5 7.11 12) 23 13–14 (with D1–3 5 7 11 12), 28–29 (with D1 2 5 12) 25 12 (with D1–3 5 7 11 12) 28 3^{cd} (with D1 2 5 11 12), 11 (with D1–3 5 7 12) 29 6 (with D1–3 5 7 12), 7^{c}–8^{b} (with D1–3 5 7 12) 30 14^{cd} 32. 8–9^{b} (with D5 12), 10^{cd} (with Ñ V B D1–3 5 7 10-13 M4) 34 5^{ab} (with D5 9 11 12), 14 (with D 5 9 12 G3), 21^{cd} 35 10–11^{b}, 13 (with D5 12), 21^{ab} (with D5 9 12) 36 22^{cd} (with D5 12), 29–30 (with D5 9 12) 39 24^{cd} (with D1–3 5 7 9 12 M4) 43 9^{cd} 44 2^{cd} and 5^{cd}, 18^{ab} (with Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 M4) 50 5^{ab} (with D9) 52 15^{cd} (with D1–3 5 7 12 13) 57 2^{c}–3^{b} (with D1–3 5 7 12). 59 13^{cd} (with D5 12.13) 63 10^{cd}. 64 12^{ab} (with D1–3 5 7 12) 65 13^{cd} (with D1–3 5 7 12) 68 7^{cd} (with D1 2 5 12) 69 31 (with D1–3 5 7 9 12) 70 2^{cd} (with D13) 71 14^{cd} (with Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 11–13) 72 23^{ef} (with D3 5 7 12).

The above analysis shows that Ś1 represents the NW Version as all the haplographical omissions in Ś1 are common only to the D MSS representing the NW Version And even in ordinary omissions Ś1 agrees only with the NW MSS in 31 cases, while it agrees with both the NW and NE MSS in 12 cases only There is again not a single case where Ś1 agrees only with a NE MS as against the NW MSS

Devanāgarī Version of Tilaka (Vulgate)

The Devanāgarī Version is a Composite Version, as it represents all the Versions (NE, NW, W and S). The comm *Tilaka* has a text of the Rām which agrees with the SR and which is here accepted

as representing the Vulgate. There is no *Star-passage* exclusive to this MS (Dt), nor is there any haplographical omission. There are, however, a few omissions as under —

12. 19^{ab}. 30. 15^{ab} (with D6.8). 38. 19 upto I. 39. 6. 47. 7^{cd} (with D6.8). 48. 8.

Devanāgarī Composite Version

Western Version

The four MSS. D1-3.9, although they differ from one another in certain respects, have many points of agreement and form a separate unit. They are written in Gujarat (D1 may be from Rajasthan or the border-line between Gujarat and Rajasthan) as can be inferred from the nature of their handwriting. In the case of D2 and D9 the colophons in fact make a clear reference to the two places of Gujarat—*Viramgām* and *Śuklatīrtha*—where they were written. All the 4 MSS. mention the date of writing in the colophons,—1455 A.D., 1594 A.D., 1717 A.D. and 1848 A.D. respectively. D1 again occupies the third rank in point of antiquity, being next to Ñ1 and V1. In view of the fact that the 4 MSS. belong to Western India and show common characteristic features they are taken as forming a Western Version. They also share the features of the NR and the SR, and this is not unnatural as they belong to a region which lies between North and South and which consequently comes under their influence.

The *Star-passages* in the 4 MSS. are 28 (including 7s), 6, 4 and 8 (including 1s) respectively. They are as under —

D1—48, 145(s), 156(s), 160, 207, 216, 242(s), 244(s), 246, 288(s), 330, 349(s), 349(s), 498, 556, 654, 761, 783, 798, 910(m.), 989(s), 1004, 1007, 1062, 1142, 1208, 1275, 1332, 1350.

D2—163, 179, 183, 204, 228, 279.

D3—56, 129, 212, 309 (lines 47, 51, 54, 55, 63, 64, 77, 86, 89, 90—*all s*), 1186.

D9—50, 200 (s), 201, 240, 380, 514, 1075, 1115.

The above-mentioned MSS. have got haplographical omissions as under —

D1—1. 16^{a}–17^{b}. 14. 10^{ab}. 35. 4^{cd} (?) (with D3.7 M4). 40. 11^{c}–12^{b} (with D2 M4). 44. 25^{cd} (with D2.3.5.7.9.11.12). 48. 15^{cd} (with D3.7.11). 50. 26^{ab} (with D2.3.7.13). 52. 13^{cd} (with B4 D3), 22^{bc} (with D2.3.7.11). 55. 21^{c}–22^{b} (with D2.3.5.7.13). 59. 27–28. 70. 10^{ab}. 74. 3^{ab} (with D2.3.7.9).

D2—6. 20^{bc}. 8. 14^{c}–15^{b} (with Ś1). 12. 6^{c}–7^{b}. 13. 42^{b}–43^{a} (with D7). 14. 10^{ab}. 15. 26–27^{ab} (?). 16. 14^{c}–15^{c} (सु to सु). 17. l. 9–10 of 531* (?), from post. half of l. 2—pri. half of l. 4 of 542* (from after राजा to राजा). 20. 7^{ab}—l. 1 of 596*, l. 4 of 596* to ना in 7^{d}. 24. 6^{d}–7^{c}, 18. 32. 3^{ab}. 35. l. 1–3 of 813* (with D10). 37. 16^{c}–17^{b}. 40. 11^{c}–12^{b} (with D1 M4). 44. 3. 47. 30 (with D9). 48. 8^{c}–9^{b}, 12^{d}–1^{c} (of Sarga 49). 50. 9 (? with Ś1 D5.12); 26^{ab} (with D1.3.7 T3). 52. 13^{cd} (with B4 T2), 22^{bc} (with D1.3.7.11). 56. 11^{c}–12^{b} (?). 57. 19^{cd} (? with D3.7). 58. from after सर्वेभ्य in 10^{d} to मर्षपा in 11^{d}. 59. 6^{d}–7^{a}. 64. 27^{d}–28^{c}. 66. from after धनुर्वर in 6^{a} to °र्वर in 8^{a}. 67. 11^{c}–12^{b} (with Ś1 D5.12). 68. 10. 70. 9^{d}–12^{a}, 17–18 (?). 71. 10–11^{b}. 72. after पुत्रे in 7^{b} to पुत्रे in l. 3 of 1320*.

D3—3. 19–20. 8. 1^{c}–2^{b}. 14. 10^{ab}. 15. from post. half of l. 3 to pri. half of l. 5 of 478*. 23. 8^{bc} (with Ś1 D7). 26. 15^{a}–16^{d} (with D7 G1). 28. post. h. l. 2 (732*) to 20^{c}. 31. 12^{c}–13^{b} (with D7), 22^{b}—pri. h. of 767* (with D7). 35. 4^{cd} (? with D1.7 M4). 45. 20^{c}–21^{b}. 46. 17. 48. 15^{cd} (with D1.7.11). 49. l. 2 of 1035* to St. 11. 50. 26^{ab} (with D1.2.7 T3). 52. 22^{bc} (with D1.2.7.11). 55. 10^{ab} and 18^{cd} (sequence), 17^{c}–18^{b} (with D7.13 T3). 57. 19^{cd} (with D2.7). 65. 21^{c}–22^{b}(?). 67. 11–12^{b} (with V1 D7). 70. 3. 72. from after दिव्यं in 1^{a} to दिव्यं in 1^{e}. 74. 14^{c}–15^{b}.

D9—6. 5^{ab}. 7. 16^{ab}—l. 3 of 271*. 11. 19^{b}–21^{a}. 14. 10^{ab}. 32. 15^{ab}. 38. 8^{b}–9^{c} (with G4). 47. 30 (with D2). 48. 13^{cd} (with D14 T3). 52. 4^{ab}. 65. 6–7 (with B1). 66. 16^{d}–17^{a} (with T2 M3). 68. 1252* (l. 6–8). 69. 11–13.

The four MSS have got the following individual omissions :—

D1—1 4^{cd} (with D2), 6^{cd}, 7, 17^{ab} (with D12), 25^{cd} (with D2.7), 29^{c}–30^{b}, 40^{ab}, 49^{ef} (with D2 3 7), 61^{ab} (with D2 3 7). 2 22^{cd}–24 3 14^{cd} (with D14 T G2 M1 3), 21^{cd} 4 19–21^{b}, 24. 5 9 (with D2 3 9), 12^{ab} (with D2), 14^{ab} (with D2 3 9 M4), 17, 20–23 6 4^{cd}, 10^{cd}. 18 5^{cd} (with D2 3 7 9 14 G4 M4) 22 तत्र in 17^{a-b} 36. 18^{cd} 42 20 (with D2 3 5 7 9 12) 45 16. 47. 2^{c}–3, 4^{cd}, 5^{cd}, 6^{cd} 52 9^{ab}. 55 22^{ab} (with D2 3 5 7 12 13). 59 22^{cd} (with D2 3 5.7 12), 31^{ab} (with D2 3 5 7 12) 60 8^{ab} (with D2 3 5 7 12) 63 3^{cdef} 71. 10^{e}–11^{b}

D2—1 4^{cd} (with D1), 25^{cd} (with D1 7), 49^{ef} (with D1 3 7), 61^{ab} (with D1 3 7) 2 38^{d}–39^{c}. 3 11^{d}–12^{c} 20^{cd} 5 1^{ab}, 17^{cd} (with D3 9), 20–21 (with D3) 6 19 (with D3 7 9) 7 5, 11 (with D3), 13^{ab} (with D3 7 9), 15^{cd} (with D3) 8. 17–18 12 21 (with D3 7 12) 13 44^{ab} 15 27^{ab} 17 25^{c}–26^{b} 19 3, 6^{cd} (with D3 7) 20 7^{ab} 22 8^{c}–9^{b} 26 11–12^{b} (with D3 7) 29 4 32 20^{cd} (with D3) 36 18 38 16^{c}–26 (end of Sarga) 39 15^{c}–16. 42 8^{ab} (with D11) 46 6^{ef} (with D5 9 11) 47 6^{ab} (with D2 3 5 7 9 12) 53 10^{c}–11^{b} 56. from समाहिता in 18^{c} upto हि in 20^{a} 57 1^{ab}, 11^{ab} 58 17^{d}–18^{c} 59. 20^{d}–21^{c}. 74 25^{c}–26^{b}.

D3—1 23^{d} (with D7), 49^{ef} (with D1 2 7), 61^{ab} (with D1 2 7) 5 11–12^{ab} 6 4^{ab}, 17^{ab}, 18^{c}–19 9 20^{ab}, 21^{ab}. 22 from तत्र in 13^{a-b}. 23 29^{c}–29 (with D7) 24 2^{c}–3^{b} 25 10 (with D7). 26 13^{cd} (with D7) 32 3^{d}—pr1 half of l 2 of 771* 36 8^{ab} (with D7), 18–20 (with D7 M4) 40 22^{d}–23^{a}. 49 23^{a} and 23^{d} (both with D7) 52 8 (with D7) 53 19 (with D7). 56 2^{ab}, 2^{ef}–8^{c} 59 23^{b} 61 16. 62 5^{ab} 64 24 (with D7). 70 19^{cd}. 74 24^{c}–25^{b}.

D9—5 8–9, 11–12, 19^{c}–22 7 8^{ab}. 11 9^{c}–10^{b} 13. 10^{c}–11. 15. 12^{ab}, 21^{c}–22^{b}. 17 38^{c}. 22 13^{ab} 29 8^{cd}. 32 6^{b}–7^{a}. 41. 18 45 13^{c}–14 52. 6^{c}–7 53 7^{cd}. 64 3^{b}—pr1 half of l 2 of 1185*. 65 16–19 68. 7. 69 9^{ef}. 70 9^{d}–10^{a}.

As regards insertions the four MSS have most of the *Star-passages* common with N Version. There are, however, cases of insertions where they agree with the SR, particularly D9 The two MSS. D2 3 have the following *Star-passages* peculiar to them 57^{b}, 94, 187, 222 (with D9), 229, 255 (with D9).

The following conspectus will show the relation of the Western MSS. to the Devanāgarī and Southern Recensions

Ins * No	*W* D1–3 9	*D* Dt D4 6 8 14	*S* T G M
72	D9	Dt D4 6 8 14	T G M
123	D3	—	M4
136	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1–3
146	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1–3
154	D9	Dt D4 6 8 14	T G M
165	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1–3
175	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1–3
213	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1–3
229	D2 3	—	G3
324	D1	—	M4
366	D9	Dt D4 6 8 14	T G M
406	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1–3
428	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1–3
433	D9 (om l 5–8)	Dt D4 6 8 14	T G M1–3
467	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1–3
468	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1–3
470	D9	D4.6 8 14	T G M1–3
471	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1–3
490	D9	Dt D4 6 8.14	T G M
491	D9	Dt D4 6 8.14	T G M (M4 om. l. 12, 15)

Ins * No	*W* $D_{1-3\ 9}$	*D* Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	*S* T G M
495	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M
			{ G_2 om l 1–6 G_4 om l 5–7 and M_4 om l 5–8
504	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M
505	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M_{1-3}
508	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M_{1-3}
509	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	(All ex T_3 om l. 6)
	(om l 6)	(D_{14} om l 6)	T G M_{1-3}
510	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M_{1-3}
511	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M_{1-3}
513	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M_{1-3}
540	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	($T_{1\ 2}$ G_4 M_3 om. l 2)
	(om l 2)	(D_{14} om l 2)	T G M_{1-3}
564	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M
607	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M_{1-3}
615	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G_{2-4} $M_{1\ 2}$
616	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M
			(G_1 om l 1, M_1 om. l 2)
628	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M
631	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M_{1-3}
643	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M_{1-3}
644	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M
645	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M_{1-3}
658	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M_{1-3}
667	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M_{1-3}
690	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M
			(M_4 om l 5–8)
707	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G_{1-3} M_{1-3}
713	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M_{1-3}
720	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M
	(om l 2 & 5)	{ All om l 2, D_{14} om l 5 also	(M_4 om l 1, 2, 5)
721	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M_{1-3}
729	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M
	(om l 1)	($D_{4\ 14}$ om l 1)	(All om l 1)
733	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M
736	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M
	(om l 2)	(All ex $D_{4\ 14}$ om l 2)	(All ex $T_{1\ 2}$ G_2 M_1 om l 2)
750	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G_1 M_{1-3}
758	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M
762	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M
	(l 2 only)		(G_1 l 2 only)
769	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M_{1-3}
780	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M M_{1-3}
797	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M
801	D_9	Dt $D_{6\ 8}$	—
804	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M_{1-3}
		($D_{6\ 8}$ om l 1)	
831	D_9	$D_{4\ 14}$	T G M_{1-3}
838	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M_{1-3}
867	D_9	$D_{4\ 6\ 14}$	T G M_{1-3}
874	D_9	Dt $D_{4\ 6,8\ 14}$	$T_{2\ 3}$ G $M_{1\ 3}$
890	D_9	Dt (l 2–3)	T_2 G_{1-3} $M_{2\ 3}$
	(l 2–3)		{ T_2 M_3 om l 3 G_{1-3} M_2 read l 2–3 only
886 (subst)	D_1 (l 3)	—	M_4 (l 3)
999 (subst)	D_1	—	M_4
1033	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M_{1-3}
(1060	D_9	Dt $D_{4\ 6\ 8\ 14}$	T G M

Ins * No	W D1-3 9	D Dt D4 6 8 14	S T G M
1081	D9	Dt D4 6 8 14	T G M
1105	D9	D4 14	T G M1-3
1108	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1-3
1148	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1-3
1150	D9	Dt D6 8	M3 (l 1 only)
1153	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1-3
1274	D1 9 (D1 om l 4-5, 10-11, 14-17)	Dt D4 6 8 14	T G M (M4 om l 4 5 & 7)
1324	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1-3
1327	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1-3
1386	D9	Dt D4 6 8 14	T G M1-3

No of Ins.—73

—Subst — 2

Out of the 73 ins as many as 69 are common to S and D9 only (from W group)

North-Western Version

We may now turn to the D MSS representing the North-Western Version. There are five MSS. (D5 7 11 12 13) which are procured from Baroda, Hoshiarpur, Bikaner and Jodhpur and which like the Śāradā Version contain the NW text. They may be the transcripts of some Śāradā MS different from the Ś1 of the Critical Apparatus

The *Star-passages* exclusive to the five MSS individually are as follows —

D5—1168

D7—164, 282 (s), 285 (s), 291, 694

D11—75, 161, 192, 232, 234, 306, 309 (l 15-18, 44-46, 51, 67), 385, 388, 391, 413, 414, 416, 436, 534, 566 (l 6, 7, 9, 37, 38, all s), 640, 642, 676, 679, 687, 688, 700 (l 26 (s), 32, 33, 34); 727 (l. 6-8 and l 1, 3, 9, 10 all s), 743, 820, 832, 836, 841 (l 2), 941, 958, 993, 997 (l 4), 998, 1031, 1037, 1050, 1068 (s), 1157 (l 2-3), 1175, 1196, 1284, 1322, 1339.

D12—359, 360, 1128

D13—223, 293, 295, 302 (l 8), 472, 565, 600, 601, 602, 1316

The haplographical omissions are as under —

D5—3 4-5 14. 10^{ab}. 16. 4-6. 32 3^{c}-4 (with Ś1 D12), 19 (with D12) 40 17^{c}-18^{b} (? with D12) 44 8-9^{b}. 50 5 (with D12), 9 (? with Ś1 D2 12) 58 13^{bc} (with Ś1 D12) 67. 11^{c}-12^{b} (with Ś1 D2.12) 70 5^{b}-7^{a} (? with Ś1). 74 7 (?), 14^{c}-16^{b}.

D7—13 42^{b}-43^{a} (with D2). 14 10^{ab} 16 8 (with D12) 17 33^{b}—pri. half of 544 19. 24. 22 17^{d}-19^{d} 23 8^{bc} (with Ś1 D3) 26 15^{a}-16^{d} (with D3 G1). 31 3 (? with D13); 22^{b}—pri half of 767 (with D3) 32 1^{c}—l 1 of 770 35. 4^{cd} (? with D1 3 M4) 40. 9^{b}-10^{a}. 43 9^{c}-10^{b}. 45. 6^{d} 48 15^{cd} (with D1 3 11) 50. 26^{ab} (with D1-3 T3). 52 22^{bc} (with D1-3 11) 55. 7^{bc}, 17^{c}-18^{b} (with D3 13 T3) 57. 19^{cd} (with D2 3). 59 28^{d}-29^{a} (with D12), 32-33^{b} 61 13^{b}-14^{a} (?) 64 27—l 1 of 1202 67. 11-12^{b} (with V1 D3) 72. 3^{ab} (with V3), 19

D11—1. 43^{a}-44^{b}. 3 8^{ab}. 9. 15^{d}-16^{c}. 23 10^{cd}, l 1 of 652 (with V2.4 D13) 39. l. 2 of 873 (?) 45 9^{c}-11. 46. l. 3—4 of 986. 47 31. 48 15^{cd} (with D1 3.7) 52. 17^{c}-18^{b}, 22^{bc} (with D1-3 7) 55 11^{ab}. 58. 15 64. 1185 (post. h of l 2—pri. h of l. 9), 28^{bc}. 68 l. 6 of 1252, l. 1 of 1256. 71 from राजपुत्रीणां in 11^{a}—विवाहे in 12^{c} (?).

D12—1 16^{c}–17^{b}. 10 27 (with D1) 14. 10^{ab}. 15 485 (l 3–4) 16 8 (with D7) 21. 14^{c}–15^{b}. 32 3^{c}–4^{b} (with Ś1 D5), 778 (from after महान् in l 1 to महान् in l 2), 19 (with D5). 34 17^{ab} (?) 35 11–12^{b}. 40 17^{c}–18^{b} 45^{cd} (with M2) 50 5 (with D5), 9 (? with Ś1 D2 5) 52 22^{ab} (with B1 D13) 53 14^{c}–15^{b} 55 21^{b}–22^{b}. 58 13^{bc} (with Ś1 D5) 59. 9^{c}–10^{b} (? Ś1 D1–3 5 7 also). 60 22^{cd}. 62 23^{ab} (?) 65 15 (Ś1 D1–3 5 7 also) 67 11^{c}–12^{b} (with Ś1 D2 5) 72 From त्वम् in 1326 to 18^{c} (with Ś1)

D13—8 1^{bc} 9 l 19–20 of 309 10 21 12 28^{ef} 14 l 4–5 of 463 16 9 23 l 1 of 652 (with V2.4 D11) 29 742 (post half of l 43—pri h of l 44) 31 3 (? with D7) 41 l 2 of 894–4^{b} (?), 5–7 (with Ñ2 V3 B1 D10) 43 7^{d}–8^{a} 44 11^{c}–12^{b} (?), l 1–2 of 961 45 15^{d}–16^{c} 46 14^{bc} (?) 49 13^{cd} (with M4), l 1 of 1043 50 l 2 of 1045–6^{b}. 52 22^{ab} (with B1 D12) 54 4^{b}–5^{a} 55 6^{b}–8^{a} (with Ñ2), 17^{c}–18^{b} (with D3 7 T3) 63 1181 (post. h of l 4 to pri h of l 17) 65 l 13 of 1212 (with V3) 66 13 (with M4 ?)

There are also omissions in individual MSS They are as follows —

D5—1 18^{cd} (with Ś1 D11), 49^{ab} 3 2^{cd} 22 6^{c}–7 38 10 (with D9 12 14 T1 G1 3 4), 15^{cd} (with D9 12), 26 (with D12) 41 11^{c}–12^{b} 44 15^{c}–16^{b} 52 24^{cd} (with D12 13) 60 1 (with D12) 74 26^{c}–28

D7—1 23^{d} (with D3), 25^{cd} (with D1 2), 49^{ef} (with D1–3), 61^{ab} (with D1–3) 2 17^{a}–18^{b}. 3 12^{cd}—Sarga 5. 15 7^{c}–8^{b} 19 10–11 23 1^{cd} 34 20^{c}–21^{b} 39. 23^{ab}. 44 8^{c}–9^{b}. 50 9^{cd}, 27^{ab} 56 18^{cd} 59 2^{a-d} 61 20^{c}–21 66 12^{cd}, 19^{ab} 73 18^{c}–19^{b}

D11—1 7^{cd}, 18^{cd} (with Ś1 D5), 34 2 8^{d}–ददर्श in 9^{c}. 7 13 9 1^{ab}, 16^{abc}, 19^{bcd}. 12 25^{c}–26^{b}. 13 14^{ab}, 19, 21^{ab}–22^{c}, 24 15 1–3 and 5^{cd}–6 16. 7^{ab}. 26 19^{bc}. 30 7^{ab}. 35 21^{cd}. 36 28^{ab} 50 22^{c}–23^{b}. 72 1–2^{b}. 74 17^{ab}, 18

D12—1 17^{ab} (with D1), 22. 12 30 14 15 21 15^{ab}. 35 16^{b}–17^{b} 53. 3^{c}–4

D13—1 46^{ef} 13 22^{ef} 16 7 19 4^{c}–6^{b}. 22 7^{c}–8^{b} 24 13^{c}–14^{b} 30 20^{ab} 38 26^{ab}. 42 9^{cd}. 45 16^{abc} 48 16^{ab}. 50. 6^{ab}. 53 14^{cd}. 56 1 66 11^{cd}. 71 11^{c}–12^{b}. 74 2^{ab}.

Southern Recension

The SR is represented by T G M Dt D4 6 8 14 MSS For the sake of convenience we have first referred to the 5 D MSS of this Group

The *Star passages* exclusive to these 5 MSS are shown below —

Dt—Nil.

D4—560, 826, 1255

D6 8 14—Nil

The haplographical omissions are as under —

Dt—Nil

D4—48 14^{cd} (with D9 T3)

D6—35 from प्रभरे in 25^{c} up to गहाया in 26^{c} 37 22 (?) 61 19^{ab}.

D8—Nil

D14—12 10^{c}–11^{b}. 46 15^{cd}.

Following are the omissions in the individual MSS —

Dt—12 19^{ab} 30 15^{ab} (with D6 8) 38 19 upto 1 39 6 47 7^{cd} (with D6 8) 48 8

D4—10 4 55 2 (with G1 3 M3) 74 13^{ab}

D6—15 16 26 16^{cd} (with D11). 31 19 65 8

D8—Nil.

D14—17. 38^{c}.

MSS in the Southern Scripts T G M

There are 11 MSS in the Southern Scripts 3 in T, 4 in G and 4 in M All these MSS except M4 represent a uniform text unlike the NR where NER differs from the NWR

The *Star-passages* exclusive to the individual MSS are as follows —

T1—Nil

T2—300, 585, 1389

T3—885, 1095

G1—144, 691

G2—Nil

G3—460

G4—Nil

M1—Nil

M2—210, 211, 581, 935, 1205

M3—227, 350, 512, 563, 639 (*inf l*, *sec m*), 668 (as before), 717 („), 849 („), 855 („), 858, 860, 878 (*sup. l*, *sec m*), 915 (*inf l*, *sec m*), 917, 927, 1051 (*inf l*, *sec m*), 1280 (in, *sec m*), 1353, 1369, 1370

M4—47, 106 (s), 121, 170 (s), 199 (s), 202 (s), 214 (s), 225 (s), 250 (s), 347 (s), 371, 400, 407, 419 (s), 469, 477, 480, 516 (s), 523, 533 (s), 566 (l 28, 31, 32, 33), 582 (s), 618, 675 (l 2 only), 699 (s), 721 (s), 742 (l 45–47), 828 (l 12 (s), l 10), 871 908 (s), 932 (s), 933 (s), 946, 965 (l 2 only), 1014 (s), 1071, 1104, 1130, 1133 (s), 1145 (l 3–4 only), 1204 (s), 1289, 1303 (l 3–6), 1315 (s), 1385

The haplographical omissions in these MSS are as under —

T1—41 4^{cd} (?)

T2—43 3^{c}–4 46 12–14^{b} (with G4). 50 2^{b}–3^{c} (?) 66 16^{d}–17^{a} (?) (with D9 M3)

T3—23 21^{d}–23^{c} (with G4) 32 8^{ab}. 33 3^{c}–6^{b} 37 13^{c}–15 48 14^{cd} (with D4 9) 50 26^{ab} (with D1-3 7) 55 17^{c}–18^{b} (with D3 7 13) 74. 14^{d}–16^{c}

G1—4 l 3 of 209 (with G2). 26 15^{a}–16^{d} (with D3 7) 39 16–17 49 20^{ab} (with G3)

G2—4 l 3 of 209 (with G1) 30 11^{b}–12^{c}, 23^{ab}. 31 16^{c}–17^{b} 33 7–10 57 12–13 (?) 62 5^{a}–6^{d} (?) 75 2^{c}–3^{b}

G3—4 l 5 of 203 46 6^{e}–8 48 4^{bc}. 49 20^{ab} (with G1)

G4—3 19^{ab} 16 5^{cd} (with M3) 23 7^{cd} (with Ñ2 V2), 21^{d}–23^{c} (with T3) 38 8^{b}–9^{c} (with D9) 41 8^{c}–9 46 12–14^{b} (with T2) 49 20^{b}–21^{c} 55 11^{b}–12^{c}

M1—53 15^{ab} (?)

M2—26 16^{f}–17^{a}. 38 14 45 3^{cd} (with D12) 46 6^{e}–8 (with G2)

M3—4 l 4 of 203 16 5^{cd} (with G4). 66 16^{d}–17^{a} (with D9 T2)

M4—3 21^{cd} 4 9^{d}–10^{a}, 12^{ef} 16 4^{ab} 26 5–11^{b} 35 13^{c}–25 (?) 36 16^{b}–17^{a} 40 6 (?), 11^{c}–12^{b} (with D1 2). 43 l 2 of 944—l 6 of 945 49 10^{c}—l 3 of 1037, 13^{cd} (with D13) 53 14^{cd} 55 6^{d}–11^{a} 66 13 (? with D13) 71 23^{ab} 75 from post h of l 7 up to pri h of l 9 of 1379

The omissions in the individual MSS are shown below —

T1—42 16^{ab}.

T2—69 16^{ab}

T3—11 5^{d}–8^{a} 13 18^{ab} 35 2^{ef}, 13^{d}–16^{c} 62 1–3 73 2^{c}–4

G1—38 26^{cd}

G2—4 4^{cd} 5 16 11 repetition of 16–17 at the proper place 21 15^{ef} 43 6^{cd} 56 from after त्रिश in 10^{c} upto 12^{b} 57 23^{cd} 62 3^{d}–4^{c} (with M1) 73 13^{cd} (with M1 2)

G3—76 14^{cd}

G4—3 14 (with M4) 8 from यथा in 14^{d} upto ऋश्यशृङ्ग in 16^{b} 10 24^{cd} 70 from राजेंद्र in 8^{c} upto देवमीढस्य in 10^{c}

M1—Nil
M2—41 18^{d}–20^{c}.
M3—19 18^{ab}. 64 2^{cd}
M4—1 67^{a}–68^{b}, 69^{ab}, 73^{ab}, 73^{d} 2 7, 41 3 14 (with G3) 11 3^{c}–4^{b} 12 2, 14^{c}–15^{b} 13 8–9, 13–15, 24–25^{ab}. 14 3^{c}–5^{b} 17 28^{c}–34^{d}, 35^{ab} 19 11^{cd}. 20 19^{a} 22 16^{cd}. 23 27^{c}–28 26 14–16^{d} 30 8 36 13–14. 42 8–11, 24^{b}–I 43 1^{a} 44 2^{ab} 45 15^{c}–16^{b}. 46 5^{cd} 47 2^{c}–5 52 6^{ab} 56. 18^{ab}, 20 57 2 59 3^{ab} 66 2–3 67. 13 69 3^{ab} 73 10^{e}–12

Of these Southern MSS all T G M excepting M4 are almost uniform and faithfully represent the Southern Recension M4 is a misch-codex, sharing many features of the NR and sometimes having passages not found in any other MSS of both N and S Recensions

To make the point more clear we may further examine the nature of different MSS The *Star-passages* common to D (= Dt D4 6 8 14) and S (= T G M) are as follows —

D + S—83 (M2 missing), 115, 119, 217, 243, 245, 252, 269, 272, 559, 735,

D + S + D9—72, 154, 366, 490, 491, 495, 504, 564, 616, 628, 644, 690, 720, 729, 733, 758, 762, 797, 1069, 1081

D + S (ex M4)—69, 236, 237, 238, 274, 275, 336, 352, 354, 363, 371, 379, 386, 398, 457, 875, 916, 918, 919, 1085, 1348, 1377, 1383

D + S (ex M4) + D9—136, 146, 165, 213, 406, 428, 433, 467, 468, 471, 505, 508–511, 513, 607, 631, 643, 645, 658, 667, 713, 721 (M4 subst), 769, 789, 804, 838, 1033, 1108, 1148, 1153, 1324, 1327, 1386

Dt D6 8—109, 176, 188, 251, 283, 305, 369, 373, 374, 739, 740,

NW MSS (= Ś1 D5 7 11–13) collectively

* No	MSS.	* No	MSS.
302	Ś1 D5 12	892	Ś1 D5 11 12
424	Ś1 D5 11 12	902	Ś1 D5 12
459 (s)	"	951	Ś1 D5 11–13
550 (s)	D5 11 12	1047	D5 11 12
565 (s)	Ś1 D5 12	1057	Ś1 D5 11–13
602 (s)	Ś1 D12	1114	Ś1 D5 11 12
611	"	1166	Ś1 D5 12
712	D11 12	1167	"
734	Ś1 D5 12 13	1203	Ś1 D5 11
741	D5 11 12 13	1333	Ś1 D5 12
753 (s)	Ś1 D5 12	1361	Ś1 D5
787 (s)	"	1374	Ś1 D5 11 12
877	Ś1 D5 11 12		

* Passages exclusive to NE MSS (Ñ V B D10) collectively—
Black figures indicate substitute Passages

* No.	MSS	* No	MSS.
64	B2 3	791	V4 B4
86	V3 B3 (m)	864	B3 4
105	V2 3	971	B1–4
108	"	981	B2 (m) 4
127	V3 B3	**1061**	Ñ2 V2 B D10
140	B3,4	1113	V1 2 B3
206	"	1224	V1 3
311	B3 (m) 4	1239	Ñ2 B2 D10
313	V4 B3 (m) 4	**1284**	Ñ2 V B D10
472	Ñ V B D10	**1301**	"
497	"	1312	B2 3(m.),4
617	B3 4	1313	B3(m) 4
619	"		

* Passages exclusive to W MSS (D1–3 9) collectively —

* No	MSS	* No	MSS
94	D2 3	197	D1 9
187	,,	198	,,
193	D1 9	222	D2 3 9
194	,,	224	,,
,, (s)	D13	255	,,
195	D1 9	1273	D1–3

* Passages common to NW, NE and W Groups —

63, 68, 74, 85, 87, 111, 113, 116, **118**, **120**, 122, 126, 128, 130, 131, **132**, 133, **139**, **143**, 148, 150, **152**, 153, 166, **172**, **180**, 189, 190, 191, **203**, **208**, **212**, **215**, **218**, 220, **222**, **254**, **256**, **257**, **259**, **260**, **261**, **262**, 263, **267**, 268, **270**, **273**, **276**, **278**, **280**, 284, **286**, 292, 294, 322, 331 (l 8 s), **346**, **348**, **367**, **376**, **380**, 392, 444, 478, **482**, 517, 536, **539**, **541**, 542, 551, **557**, 558, **591**, 596, **704**, 709, **765**, 775, **782**, **790**, **810**, **815**, **818**, **820**, **822**, 825, **840**, **841**, 853, **880**, **881**, **882**, **885**, **886**, **895**, 898, 923, **928**, **953**, **967**, **970**, **974**, **981**, **982**, 991, **1006**, **1041**, 1058, **1059**, **1060**, **1070**, **1072**, 1078, 1080, 1085, 1106, 1124, 1131, 1136, 1141, **1145**, **1149**, 1172, 1195, 1216 **1220**, **1224**, **1226**, 1228, 1237, **1238**, 1246, 1249, 1250, **1264**, **1271**, **1278**, 1314, **1326**, 1342, **1365**

* Passages Common to T G M MSS. Collectively —

* No	MSS	* No	MSS
241	G2 M1	938	G2 M1
345	,,	957	,,
454	G1 3	966	G1–3 M1–3
561	T2 M3	994	G2 M1
692	G2 M1	1013	G1-3 M1–3 (*sec m*)
711	G1 3 M3 (*inf lin*)	1039	G1 3 M3 (*sec m*, *inf l*)
726	G1 M3		G2 M1 (both l 5 only)
738	G2 M1	1040	G2 M1
768	T2 G2 3 M1	1133	T2 M3
884	T2 M3	1184	G1 3
891	G1 M3 (*sec m*, *inf l*)	1245	,,
920	T2 G2 M1 3 (*sec m*)	1354	G2 M1 3
936	G2 M1 3 (*sec. m*)	1375	G2 M1
937	G1–3 M1	1387	,,

* Passages common to M4 and NR (NW, NE) —

49, 51, **54**, 57[a], 58, 123 (with D3), **144** (D2 3 also), 151 (only D7 11, D1–3 9), 242 (D7, B3 4, D9, Dt D4 6 8 14 S), 288 (D11 and NE), **289** (NW, NE, W), 290 (D13, NE, D1 2), **321** (D7 13, NE, D1–3), 323 (B4), **324** (D1), **327** (D11.13, NE), **329** (D7 13, NE, D1-3), **330** (D13, NE), **331** (NE), **334** (D7 13, NE), **339** (D7 13, NE), **341** (D7 13, NE), **343** (D7 13, NE), **351** (D13, NE), 353 (D11 13 NE), **360** (D13, NE), **361** (D13, NE), **362** (D13, NE), **364** (D13, NE), 375 (NW, NE, W), **385** (D13, NE), **383** (D13, NE), 389 (D11–13, NE), **394** (D13, NE), **396** (D13, NE), **399** (D11 13, NE), **402** (D11 13, NE), **404** (D11 13, NE), 405 (om l 2, D11–13, NE), 409 (om l 1, D11 13, NE), **410** (D11–13, NE), 411 [om l 2, NW) (all om l 1), NE (all ex B2 om l 1), W (all om l 1)], 412 [D11 13 (om l 1), NE], **413** [D11 l 2, l 9–10) 13, NE], **415** (D11 13, NE), **420** (D13, NE ex B3), **421** (D13, NE ex B2, Ñ1 V1 4 B1 om l 2), **431** (D13, NE ex B2, Ñ1 V B1 om l 2), **436** (D13, NE) **440** (D13, NE), **442** (NW, NE, W), 443 (D11 13, NE ex V2), 446 [with D13 (om. l 2), D11 (l 5–7 only), NE (all om l 2)], 447 (om l 4, 6, 8) NW (one l 4, D11 om l 8 only, all others om l 5–7, NE, all om l. 4 and 8, W, all om l 5–7), 449 (D11–13, NE), 450 (D11–13, NE), 451 (D11 13, NE), **452** (D13, NE ex B2), **453** (D13, NE), **455** (D13, NE), **456** (NW, NE, W), **462** (D13, NE) **464** (om l 7–9, D11 13, NE), 466 (om l 3–8, D11 13, NE), **473** (D11 13, NE), **475** (D3 l 1 only, NE all l 1 only), 479 (D11), **481** (D13, NE), 486 (D11 13, NE), **488** (D13, NE), **493–494** (D13, NE), **498** (D13, NE), **514** (NW, NE, W) 519 (D11 13, NE), **521** (D13, NE), 522 (D11, NE), **524** (D13, NE), **527** (D13, NE), **529** (D13, NE), 532 (D11 13, NE), **536** (NE ex V1 B3), **537** (D13, NE ex V1), 552 (D13, NE), 555 (NW, NE, D1–3), **569** (D13, NE), **570** (D11,

NE), 572 (D13, NE), 573 (D13, NE), 574 (D11 13, NE), 575 (D11 13, NE, D1), 577 (D13, NE), 583 (D13, NE), 584 (D13, NE), 586 (NW, NE, D1-3), 594 (D13, NE), 600 (NE), 601 (NE ex D10), 603 (D11 13, NE, D1), 604 (D11 13, NE), 614 (D11 13, NE), 623 (D13, NE), 625 (D11), 632 (D13, NE), 636 (D13, NE), 637 (D13, NE ex B2), 638 (D13, NE ex B1), 640 (D13, NE), 651 (D11 13, NE), 652 (D11 13, NE), 655 (D13, NE), 669 (NE ex Ñ1 B1), 671 (NW, NE, W), 681 (NW, D1 2), 682 (D13, NE), 684 (D11, NE), 685 (D11 13, NE), 686 (D11 13, NE), 687 (D13, NE, D9), 705 (NW, NE, W ex D9), 708 (NW, NE, D1-3), 710 (D11 13, NE), 712 (D13, NE), 723 (D7 13, NE, D3), 724 (D13, NE), 748 (D13, NE), 749 (D7 11 13, NE, D1-3), 751 (D7 11 13, NE, D1-3), 754 (D7 11 13, NE, D1-3), 756 (D7 11 13, NE, D1-3), 759 (D7 13, NE, D1-3), 761 (D7 11 13, NE, D2 3), 763 (D7 11 13, NE, D1-3), 770 (D7 11 13, NE, D1-3), 771 (D7 11 13), 772 („), 774 („), 776 (D7 11 13), 779 (NE) 781 (D11 13, NE), 784 (D7 11 13, NE, D1-3), 785 (D11 13, NE, D1), 786 (D11 13, NE), 788 (D7 11 13, NE ex V3, D1-3), 791 (D11, NE ex V4 B4, D1 2), 793 (D11 13, NE), 796 (NW, NE ex Ñ, D1-3), 798 (D7 11 13, NE ex N1, D2 3), 800 (D7, D1-3), 802 (D7 11 13, NE ex Ñ1, D1-3), 803 (D11 13, NE ex Ñ1, D1-3), 806 (NW, NE ex Ñ1, D1-3), 813 (NW ex Ś1, NE ex Ñ1, D1-3), 823 (D7 11, D1-3), 827 (D7 11, NE ex Ñ1, D1-3), 828 (D7 11 13, NE ex Ñ1, D1-3), 830 (D7 11 13, NE ex Ñ1, D1-3), 833 (Ś1 D5-7, 12, NE ex Ñ1, D1-3), 835 (D7 13, NE ex Ñ1, D1-3), 837 („), 839 („), 843 („), 850 and 851 (D7 11 13, NE ex Ñ1, W), 852 (D7 13, NE ex Ñ1, D1-3), 854 (D7 11 13, NE ex Ñ1, D1-3), 856 and 859 and 861 (D7 11 13, NE ex Ñ1 D1 3), 863 (D7 13, NE ex Ñ1, D1 3), 866 and 868 (D7 11 13, NE ex Ñ1, D1-3) 870 (D7 11 13, NE ex Ñ1, D1-3 9), 872 (D7 13, NE ex Ñ1 D1-3), 873 (D7 11 13, NE ex Ñ1, D1-3), 883 (D13, NE ex Ñ1, D1 2), 890 (D7 11 13, NE ex Ñ1, W), 894 (D7 11 13, NE ex Ñ1, D1-3), 900 (D7 13, NE ex Ñ1, W), 903 („ ex D9), 912 (D5 7 11 12, D1-3), 914 and 926 (NW, NE ex Ñ1, W), 930 and 931 (D11 13, NE ex Ñ1), 939 and 940 (D11 13, NE ex Ñ1), 941 (D13, NE ex Ñ1), 955 (D5 7 11 12, W), 960 and 961 (D11 13, NE ex Ñ1), 962 (NW, NE ex Ñ1, W), 963 (D13, NE ex Ñ1), 967 (NW, W), 976 (NW, NE ex Ñ1, D1-3), 977 (D13, NE ex Ñ1, D1), 978 (Ś1 D13, NE ex Ñ1, D1), 980 (D13, NE ex Ñ1, D1), '83 and 985 (D13, NE ex Ñ1 B2, D1), 986 (D11 13, NE ex Ñ1, D1), 987 (D11 13, NE ex Ñ1, D1), 990 (NE ex Ñ1, D1) 992 (D11 13, NE ex Ñ1, D1), 996 (NW, NE ex Ñ1, D1-3), 997 (D13, NE ex Ñ1, D1), 998 (D13, NE ex Ñ1, D1), 1000 (D13, V2 B2 3, D1), 1002 (NW ex Ś1, NE ex Ñ1, W), 1003 (D13, NE ex Ñ1, D1), 1005 (D11 13, NE ex Ñ1, D1), 1008 (D13, NE ex Ñ1, D1), 1010 (D13, NE ex Ñ1), 1011 (D11 13, NE ex Ñ1), 1015 and 1016 (NW, NE ex Ñ1, D1-3), 1019 (D11 13, NE ex Ñ1), 1020 (D13, NE ex Ñ1), 1022 (D11 13, NE ex Ñ1), 1024 (NW ex Ś1, NE ex Ñ1, D1 3), 1025 (D13, NE ex Ñ1), 1029 (D11 13, NE ex Ñ1), 1031, 1036, 1037, 1038, 1048, 1049 (D13, NE ex Ñ1), 1053 (NW, NE ex Ñ1, D1-3), 1054 (NW, D1-3), 1055 (NW ex D7, NE ex Ñ1, D1 3), 1063 and 1064 (NW, NE ex Ñ1, D1-3), 1073 (NW, NE, W), 1087 (NW ex 12, NE, W), 1092 (NW, NE ex D10, D1-2), 1093, 1094, 1100, 1103 (D11 13, NE), 1101 (with NE) 1102 (NW, NE, D1-3), 1110 (NW, NE, D1-3), 1132 1134 (D11 13, NE), 1140 D11, NE, D9), 1142 1155, 1156 (D11 13, NE), 1157 (D13, NE), 1161 1163 1164 1173, 1177-78, 1181, 1187, 1190, 1193, 1199, 1212, 1230 (D11 13, NE), 1179 (NW, NE, D1-3) 1219 (D13, NE), 1220 (D7 11, NE, D3), 1229, 1231, 1233, 1234 (D7 11 13, NE ex Ñ1, D3), 1239 (D13, Ñ2 V2 B3 D10, D3), 1243, 1244 (D7 11 13, NE ex Ñ1, D3), 1247 (D7 11 13, NE ex Ñ1 V3, D3), 1248 (D5 7 12, W), 1249 (D7 13, NE ex Ñ1, B3 4, D3), 1250 1251, 1256 (with D7 11 13, NE ex Ñ1, D3), 1252 (NW, NE, W), 1257 (D7 11 13, Ñ2 V B, D3) 1260 (D7 13, NE ex Ñ1 B4, D3), 1263 (Ś1 D5 12, D1 2 9) 1282 (D11 13, NE ex Ñ1), 1287 (NW ex D13, D1 3), 1292 (NW, NE, W), 1295, 1298, 1299 (D11 13, NE ex Ñ1), 1300 (NE ex Ñ1), 1306 (D13 NE ex Ñ1), 1310, 1317 (D11 13, NE ex Ñ1), 1320 (NW, NE ex Ñ1, W), 1321 (D11 13, NE ex Ñ1), 1325 (NW ex Ś1, NE ex Ñ1 V2, D-3), 1328 (D11 13, NE ex Ñ1, D1 2), 1330 (D11 13, NE ex Ñ1, D1 2 9), 1331 (D13, NE ex Ñ1), 1337, 1341, 1346, 1349, 1351, 1353, 1355, 1356, 1357, 1360, 1363, 1373, 1379, 1384 1390 (D11 13, NE ex Ñ1), 1388 (B2 3), 1394 (D11 13, Ñ2 V B).

Relation of MSS

The above analysis clearly shows that there are two well-marked Recensions of the Rāmāyaṇa, Northern and Southern It further shows that the Northern Recension has three Versions, North-Western, North-Eastern and Western, agreeing to a certain extent with one another and at the same time differing in certain respects It also becomes clear that the Southern Recension is wonderfully uniform in all the three Versions represented by the three scripts of South India, *viz* Telugu, Grantha and Malayalam. The text of the MSS. in the Nandināgarī and Kannada scripts is identical with the Southern Recension.

One palm-leaf MS in the Oriya script containing the first two Kāndas which was kindly lent by the Superintendent, Archaeology and Museum, Bhubaneswar, was found to belong to the NE Version with some variations here and there

In the Malayalam Version nine MSS were first taken up for collation, of these seven MSS represented a uniform text identical with the Southern R of T and G MSS But there were two Malayalam MSS which mostly agreed with the Northern Recension Three MSS from the first group of Malayalam MSS and one MS from the second group of M MSS were selected for the Critical Apparatus

The detailed examination of the MS M_4 makes it clear that the MS is a misch-codex and virtually represents the Northern Recension The *Star-passages* of M_4 common with the SR are only 31 while those common with the NR are 315 (228 substitute passages + 87 Insertion passages) There are 47 passages (25 substitute passages + 22 Insertion passages) which are exclusive to M_4 There are 58 *Star-passages* of the SR (23 of Dt $D_{4\,6\,8\,14}$, T G M + 35 of Dt $D_{4\,6\,6\,8\,14}$, T G M, D_0) which are not found in M_4 It is clear that M_4 is not a faithful representative of the SR and is more contaminated by the NR In other words M_4 contains the text of the NR in the Malayalam script with some later additions of the SR Such cases are not uncommon There are MSS written in one particular script but not representing the text of the region of that script We have procured a transcript of a MS of the Ayodhyākānda in the Maithilī script from the Raj Library in Darbhanga On examination it is found that it represents the Vulgate (= SR) as against the other Maithilī MSS which agree with the Bengali Version

In the constitution of the text the principle of agreement rightly plays an important part (cf Sukthankar, *Prolegomena*, pp 114 ff, Sukthankar Memorial Edition, Vol I) But the agreement between B, for instance, and M_4 can hardly have any value on account of the Northern leaning of M_4 Agreement presupposes two *independent* Versions M_4 is not independent of any Version of the Northern Recension The agreement between a Northern Version and M_4 is, therefore, ignored in the constitution of the text of the Rāmāyana

The text of the Epic, as is well-known by this time, has been constituted on the basis of the Southern Recension which has been found to preserve the older form of the Epic It is true that the scene of action is North India, and it is also true that Vālmīki, the traditional author of the Rāmāyana, belongs to North India Consequently the Northern text is expected to be more original and faithful than the Southern text But a critical study of the *form* of the Epic creates an impression that the Un-Pāninian forms which are marked as *ārsa* by the commentators are preserved in the Southern Recension in a large proportion while they are substituted by regular forms in the Northern Recension The freedom of the Epic language is very much restricted in the Northern MSS where the scribes and reciters were anxious to preserve the purity of the Sanskrit language In the oral transmination of the Epics and the Purānas, as in the case of Vedic works, the consideration of metre is taken to be more important than that of grammar As a result of this position many irregular forms naturally appear in the texts

How the text of the SR is changed in the NR will be clear from the following examples which are by no means exhaustive —

		SR	*NR*
1	4^c	कस्य निम्यति	कस्मात्
	59	निवेदयित्वा	निवेद्य चापि
	61	मर्षयन्	ममर्ष
2	7	प्रायच्छत (Ātm for Par)	removed by a substitute passage
16	2	सृजध्व	सृजत
17	23	चिन्तयमानस्य	चिन्तयत
18	4	आतिष्ठे	आतिष्ठ
21	7	शोभयानौ	शोभमानौ
	16	प्रदातु (passively)	text changed
27	11	स्म (for स्म)	हि, ते, स्म
35	24	गमनाय (for inf)	गन्तुम्
36	25	ब्रुवन् (augmentless)	प्रभु
44	3	चिन्तयानस्य	चिन्तयत

In a longer narrative poem which is handed down *orally* from one generation to another and which has not been committed to writing certain laxity in language for the sake of metre is inevitable The change of Pada, double Sandhi, hiatus, augmentless forms and such other irregularities naturally appear for maintaining the metre Some of the irregular forms in the Epics and the Purāṇas may be the legacy of the Vedic language, but most of them are simply due to metrical considerations and the emergence of Pāli language The different variants are also natural in the oral transmission of the Epics Even if the author of an Epic poem were to repeat the work a second time it is doubtful whether he would be able to repeat the text without any mistake

The language of the Mbh and the Rāmāyaṇa has been most critically studied by Dr E D. Kulkarni[1] and Dr Nilmadhav Sen[2] respectively, and their investigations have clearly shown how both the Epics present the same linguistic features

My pupil and friend Dr S G Kantawala, who has made a very critical study of the *Matsya Purāna* for his Doctorate, has contributed an article —*Some Linguistic Aspects of the Matsya Purāna* —to the forthcoming Volume in honour of Dr R L Turner, which shows that even the *Matsya Purāna* shares all the linguistic features of the two Epics

More than seventy years ago Bohtlingk first contributed an article to the *Berichten der Philol-histor Classe der K S G W 1887* and two years later another article —*Zur Kritik Des Rāmāyana* to ZDMG Vol 43, pp 53–68, 1889 where he examined all the irregular forms of the Rāmāyana In the first article he collected forms from the Books I–IV of the Bombay Recension, while in the second he collected forms fromt he Book VII of the Bombay edition, and Books I–IV of the Bengal Recension Dr Jacobi also discussed the language of the Rāmāyana (*Das Rāmāyana*, pp 112–119, 1893) who agrees with Böhtlingk in stating that epic peculiarities are not archaisms but new formations These new formations, remarks Dr

---

[1] Some of the articles of Dr Kulkarni are as follows —

i Unpāninian Forms and Usages in the Crit Ed of the Mbh (New Indian Antiquary, Vol VI, Nos 5 and 6, 1943 , Annals of the BORI, 1943 , BDCRI, Vol IV, No 3, Vol V)

ii Vocatives in the Crit Ed of the Mbh (BDCRD, Vol VI, Nos 1 and 2, 1945)

iii Epic Variants (BDCRI, Vol VIII, No s 1 and 2, 1947)

iv Accusative singulars of *Asmad* and *Yusmad* in the Mbh (Siddha-Bhāratī, 1950)

[2] Some of the articles of Dr Sen are as under —

i Un-Pāninian Sandhi in the Rāmāyana (JRAS Bengal, Letters, Vol XVI, No 1, pp 13-39, 1950)

ii Some Phonetical Characteristics of the Rāmāyana (JRAS Bengal, Letters, Vol XVII, No 3, pp 225–239, 1951)

iii Comparative study in some linguistic aspects of the different Recensions of the Rāmāyana (JOI, Baroda, Vol I, pp 119-129, 1951-52)

iv Syntax of tenses in the Rāmāyana (JOI, Baroda, Vol I, pp 301-307, 1951-52)

v The Secondary Conjugations in the Rāmāyana (The Poona Orientalist, Vol. XIV, Nos 1-4, pp 89-106, 1951)

vi The Future-System of the Rāmāyana (Indian Linguistics, Vol XII, Parts 1-2, pp 1-11, 1951)

vii Un Pāninian Infinitive Forms in the Rāmāyana (Indian Linguistics, Vol XII, Parts 3-4, pp 21-24, 1951)

viii 1 Un-Pāninian Perfect Forms in the Rāmāyana
2 The Aorist System of the Rāmāyana
3 The Vocabulary of the Rāmāyana (I)
(*Vāk*, No 1, pp 1-8, 1-4, 1-8, 1951)

ix The Vocabulary of the Rāmāyana (II) (*Vāk*, No 2, pp 26-30, 1954).

x The Vocabulary of the Rāmāyana (III) Long Compounds (*Vāk*, No 5, pp 142-146, 1957)

Jacobi, belong to a considerably older stage of language than the frequent Prākritisms, which are the characteristics of the Gāthā dialects (p 112)

The subject of the Epic language was further discussed by Prof Hopkins in his most valuable book, *The Great Epic of India*, (1902) In the fourth chapter (pp 191–362) on Epic Versification Hopkins has convincingly shown how in the two Epics metre surpasses Sanskrit Grammar and most of the grammatical irregularities are merely dialectic variations (pp 261-262)

In 1904 Dr T Michelson examined minutely the archaisms of the Rāmāyana (Bombay Recension) and contributed an article—*Linguistic Archaisms of the Rāmāyana*—to the JAOS Vol XXV (First Half, pp 89-145 1904), showing that the archaisms in the Rāmāyana such as the double Sandhi, nom. pl neut of the *a* declension, imperative in *tāt*, *mā* with augmented tenses, sporadic absence of reduplication in the perfect are Vedic and 'how grammar is subordinated to metrical exigences' (p 145) Michelson thus disputed the generally accepted view of Böhtlingk and Jacobi that the *Rāmāyana*, like the *Mahābhārata*, contains no genuine archaisms The view of Michelson was challenged by Keith (*Archaisms in the Rāmāyana*, JRAS 1910, pp 1321-26) who held the opinion that the irregular forms in the Rāmāyana were popular but not archaic

The brief account of the linguistic studies of the two Epics will make it clear that the two Epics show common peculiarities which have been uniformly preserved in the Southern Recension As far as the Rāmāyana is concerned they have been polished in the Northern Recension or Versions as already suggested by Dr Jacobi (*Das Rāmāyana*, pp 9 ff). The study of the MSS of the Bālakāṇḍa has confirmed the view of Jacobi ' that **C** (= Bombay ed which is identical with the Southern Recension) has preserved the older text in certain cases and the other Recensions have changed it with a purpose that can be definitely perceived It points to the above-mentioned assumption that the authors of the remaining Recensions had revised the text of **C**' (= Bombay ed = SR). Regarding the motive in revising the Bombay ed (= SR) Jacobi's observation deserves careful consideration He remarks (*op. cit* p 9): 'If we take into account the fact that the rhapsodists could not prevent themselves from having the classical education of their time we can easily understand that in those regions which were the centres of classical Sanskrit literature, specially in the east and the west, which were places of origin of the Gauda and the Vaidarbha styles, the irregularities of the epic language met with abhorrence from the people and as a consequence deliberate attempts were made to remove them in the Bengali and the West Indian (= NW) Recensions But from this nobody argues that such a condition did not impede the continuance of the ungrammatical forms in the Mahābhārata Because the Rāmāyana was considered as a Kāvya and the features which were maintained by such type of poetry could not but have left influence upon the shape of the text of the Rāmāyana But such a consideration did not arise in the case of the Mahābhārata which was much earlier accepted as a Book of Law (cf. Bühler in the Anzeiger der phil — hist Class der kais, Ak d W Wien, 1892, Nr XV) '

Even earlier than Jacobi, Dr Muir also carried the same impression while comparing the different Recensions of the Rāmāyana for the study of progressive mythology of India He observes —' the speech which is put into the mouth of the gods and the spectators, in the Bombay edition (Rāmāyaṇa, Bombay ed III 24 19 ff.), is the most ancient and original, as no mention is there made of the divine nature of Rāma In Gorresio's edition, on the other hand, there is a distinct reference to the divine nature of Rāma, and I therefore conjecture that the short speech which it contains has been substituted for the other somewhat longer one, by a subsequent editor in support of this later conception,' (O S T. Vol IV², 1873, p 449).

Reviewing the first Fascicule of the Ayodhyākāṇḍa published from Lahore, Prof Hopkins offered some remarks which are worth-considering (*The Original Rāmāyana*, JAOS 46, 1926, pp 202–219). Hopkins observes ' On the whole the NW. text is nearer to Bengal than the Bombay, but exceptions are not far to seek. The shorter text is presumably in most cases the older Texts NW. and Bengal thus remain in general less antique than does the Bombay recension. Apparently the NW. recension is

a variation of the Bengal text with which it coincides more closely than with the Bombay text, as may be seen toward the end of Ayodhyā, where the Bombay text omits several Sargas common to NW and Bengal '

The problem of the interrelation of the Recensions and Versions of the Rāmāyana has been, again, ably discussed by Dr W Ruben in his book—*Studien Zur Text-geschichte des Rāmāyana*—who has pointed out the peculiar features of the different Recensions and Versions

The study of the language of the Rāmāyana will, however, enable us to decide the relative age of the different Recensions Fortunately this has been very well done by Dr Nilmadhav Sen who has come to certain conclusions which are very important He remarks (JOI, I, pp 119ff) ' the Bengal version seems to have deviated most from the original epic of Vālmīki The North-Western recension, too, does not fare much better The great culture of classical Sanskrit Literature that flourished in Northern India seems to be greatly responsible for the modifications and emendations in language undergone by these versions Many typical, epic linguistic forms are either entirely wanting in them or but occur sporadically there But in all fairness to these two versions, it must be said that they are not without the merits of their own Here and there, the readings adopted by these versions are definitely better than those of the Southern recension '

It is very clear from the statistics prepared by Dr Sen that the SR has got more cases of irregular forms than the NR For instance, the SR contains not less than 108 cases of *irregular Sandhi*, whereas the Bengal and NW Versions contain only about 42 and 67 cases respectively As regards *hiatus*, the SR contains about 342 cases, while such cases are much less in the N versions Regarding *metrical changes of vowels*, SR has 50 cases (shortening of long vowels), NW has 25 and Bengal has 22

It is not only in Phonology but also in Morphology that the SR contains the largest number of irregular forms, *e g* transference of nominal stems, irregular declension, confusion between weak and strong stem-form, confusion of *vibhakti*, number and gender, irregular *Samāsa* etc Even in *verbal forms* the largest number of epic forms have been preserved in the Southern Recension, the Northern versions showing variants in most of such cases The Bengali version has only 42 cases of augmentless imperfect *against* 216 such cases in the SR

Such a phenominal difference in the proportion of irregular forms in the SR and the NR naturally arrests the attention of any critical student of the Rāmāyana and compels him to accept the SR as representing the older form of the Epic The SR is, therefore, taken as the basis for the constitution of the text with the proviso that the portion of the SR which is not supported even by a substitute passage should be rejected The critical edition is, therefore, not a blind copy of the SR

It is sometimes suggested that when there are many variants the best reading should be selected This is no doubt true, but it so happens that a better reading may sometimes be a polished reading There is thus a danger in following this principle The ecclectic method is therefore avoided in the critical text, and an attempt is made to present a genuine tradition of the Epic

Out of the 76 Sargas of the Bālakānda, 65 Sargas are *without a tag-verse in a metre other than Anustup*, generally *Upajāti* There is, again, one case of a long compound running over a hemistich (I 15 10^{cd}, cp Bhāgavata P X 39 29^{ab}) although long compounds are extremely rare in the spurious Books of the Rāmāyana (cf Nilmadhav Sen *The vocabulary of the Rāmāyana* (III) *Long Compounds Vāk*, No 5, Feb 1557, p 142) There is, again, only one case of emendation in I 13 28^{c} where the correct reading *parivṛktyā* for *parivṛttyā* is restored against the evidence of the MSS, and one case of hiatus in I 1 71^{c} where it has been restored The artificial ways of removing the hiatus by the insertion of different particles clearly indicate that hiatus was as a rule quite common in the early recitation of the Epic One is, therefore, tempted to restore it throughout the Epics and the Purānas which are primarily based on oral tradition The Inser-passages in the Crit App, again, supply more details as in the case of the critical edition of the Mahābhārata Even in some substitute passages the same tendency is observed

A comparative study of the Rāmāyana and the Mahābhārata shows that there are many common expressions and sometimes thoughts in the two Epics Such a study may be very helpful in giving a fair idea of the Epic language and in deciding the original words and phrases of one Epic or another, Prof Hopkins prepared a list of Parallel Phrases in the two Epics in his Book, *The Great Epic of India*, (Appendix A, pp 403-445), and discussed the problem of the interrelation of the two Epics (*op cit* ch 2, pp 58-84) In the case of the Rāma Episode and the Nala Episode Dr Sukthankar gave the concordance of the two Epics and drew certain conclusions therefrom (*Sukthankar Memorial Edition*, Vol I, pp 387-402, 406-415) As far as the present Critical Edition is concerned an attempt is made in the Notes to give references to the Mahābhārata for parallel ideas and expressions However, a complete collation of all possible parallelisms in ideas and expressions between the two Epics is a desideratum One of my young pupils, Mr M M Pathak, M A , has almost finished his study of the *Similes in the Rāmāyana* for Doctorate.

The present edition has thus tried to present for the first time a critical text of the Rāmāyana to the world of scholars It is gratifying to note that the edition (first two Fascicules) has been favourably received by competent authorities Those who, however, hold a different view with regard to the constitution of the text will at least find here for the first time the whole evidence of MSS which may be most helpful to them in deciding the problem

I am glad to put on record the ungrudging help I have received from all quarters To Prof Edgerton, Dr Renou, Prof. Burrow and Dr Pisani I am most thankful for valuable suggestions and constructive criticism I am also thankful to the other members of the Board of Referees, distinguished scholars and the editors of Oriental Journals for their appreciative remarks.

The University Grants Commission this year (1959-60) was pleased to give a liberal grant of Rs 45,000 to Ramayana Department Since 1955 it has been pleased to give a grant of Rs 20,000 every year for the critical edition of the Ramayana and to help the cause of the National Epic. To the Commission I offer my sincere thanks and request them to continue their keen interest in the Ramayana work

The Government of Bombay also was pleased to sanction a grant of Rs 30,000 last year (1958-59) and of Rs 15,000 this year (1959-60) to the Ramayana Department To the Government I always remain grateful

The Authorities of the M S University of Baroda have been taking keenest interest in the Ramayana work The Vice-Chancellor, Dr J M Mehta, who is also the Chairman of the Editorial Board, the Pro-Vice-Chancellor, Dr C S Patel, Hon'ble Dr Jivraj N Mehta, Finance Minister, Bombay State, and the Syndicate have laid me under heavy obligation by giving all facilities Dr (Shrimati) Hansaben Mehta, the *first* Vice-Chancellor of the M S University of Baroda, has been in fact the source of inspiration for the critical edition of the Ramayana To her I am most grateful, and as a mark of profound respect and admiration I dedicate the Bālakāṇḍa to her

Finally I must thank the Manager of the University Press, Shri Ramanlal J Patel, for promptness, vigilance, sincerity and interest in the Rāmāyana which have been most helpful to me at every stage in the printing of the Epic I must also thank my learned friend, Dr P L Vaidya, who is editing the Ayodhyākanḍa, for his valuable suggestions My thanks are also due to my sincere staff whose willing co-operation has been always encouraging Shri M R Nambiar who is virtually working as a Sub-Editor, Shri H T Desai, the Superintendent of the Critical Apparatus Section, Shri B N Bhatt, the Superintendent of the Collation Section and Shri V P Trivedi, the Artist who draws the Pictures for the Critical Edition have rendered valuable help for which I sincerely thank them The Director of the Oriental Institute, Dr B J Sandesara, has given all facilities to the Rāmāyana Department. To him I offer my sincere thanks

It is a matter of common experience that required MSS are not easily available Fortunately for the Rāmāyana the position was different There is not a single case where there was no happy reaction. The Public and Private Libraries and scholars—one and all—lent Rāmāyana MSS to us The India Office Library of London, also, most promptly complied with my request to supply a micro-film and photostat copy of the learned articles of Dr Lüders on Ṛśyaśṛnga which were not available in India To all of them I always remain grateful

Rāmāyana Department, Oriental Institute,
Shrimati Hansa Mehta Library Building,
Baroda, 28th March, 1960, Gudī Padavā Day,
Caitra Śukla Pratipadā, V S 2016

G H Bhatt

CONCORDANCE OF THIS EDITION

With the Bombay, Kumbhakonam, Gorresio and Lahore Editions

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
1 1–2	**1** 1–2	**1** 1–2	**1** 1–2	**1** 1–2
45*	—	—	—	—
3^{a}	3^{a}	3^{a}	3^{a}	3^{a}, 7^{a}
3^{b}	3^{b}	3^{b}	3^{b}	3^{b}, 7^{b}
3^{c}	3^{c}	3^{c}	3^{c}	3^{c}, 7^{c}
3^{d}	3^{d}	3^{d}	3^{d}	3^{d}
47*	—	—	—	—
4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}
48*	—	—	—	—
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}
50*	—	—	—	—
49*	—	—	5–6	5–6
—	—	—	—	7^{d}
$5–7^{ab}$	$5–7^{ab}$	$5–7^{ab}$	$7–9^{ab}$	$8–10^{ab}$
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	10^{cd}	11^{cd}
51*, 54*	—	—	9^{cd}, 10^{ab}	10^{cd}, 11^{ab}
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	11^{ab}	12^{ab}
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	12^{ab}	13^{ab}
52* l 1	—	—	—	—
52* l 2	—	—	11^{cd}	12^{cd}
53*	—	—	—	—
9–12	9–12	9–12	$12^{cd}–16^{ab}$	$13^{cd}–17^{ab}$
55*	13^{ab}	13^{ab}	—	17^{ab} fn
56*	—	—	—	—
13^{ab}	13^{cd}	13^{cd}	16^{cd}	17^{cd}
57*	14^{ab}	14^{ab}	—	17^{cd} fn
13^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	17^{ab}	18^{ab}
14^{ab}	15^{ab}	15^{ab}	17^{cd}	18^{ab} fn
$14^{cd}–17$	$15^{cd}–18$	$15^{cd}–18$	$18–21^{ab}$	$18^{cd}–21$
18	19	19	21^{cd}, 23^{ab}	22^{ab}, 23^{cd}
57^{a}*	—	—	22	22^{cd}, 23^{ab}
57^{b}*	—	—	—	—
19^{ab}	20^{ab}	20^{ab}	23^{cd}	24^{ab}
57^{c}*	20^{cd}	20^{cd}	—	24^{ab} fn
$19^{cd}–22$	21–24	$21–24^{cd}$	24–27	$24^{cd}–27$
57^{d}*	—	—	—	—
23^{ab}	25^{ab}	25^{ab}	28^{ab}	28^{ab}
23^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	28^{cd}	28^{cd} & 28^{cd} fn l 1
57^{f}* l 1	26^{ab}	25^{ef}	—	28^{cd} fn l 2
57^{f}* l 2–3	$26^{cd}–27^{ab}$	26	—	—
24^{ab}	27^{cd}	27^{ab}	29^{ab}	29^{ab}
58*	—	—	$29^{cd}–30^{ab}$	$29^{cd}–30^{ab}$
$24^{cd}–25^{cd}$	$28^{ab}–29^{ab}$	$27^{cd}–28^{cd}$	$30^{cd}–31^{cd}$	$30^{cd}–31^{cd}$
59*	$29^{cd}–30^{ab}$	$28^{ef}–29^{ab}$	—	32^{ab} fn l 1–2
60*	—	—	—	32^{ab} fn l 3
$26^{ab}–27^{ab}$	$30^{cd}–31$	$29^{cd}–30$	$32–33^{ab}$	$32–33^{ab}$
61*	—	—	—	—
27^{cd}	32^{ab}	31^{ab}	33^{cd}	33^{cd}
62*	—	—	34	34
63*	—	—	—	—
28	$32^{cd}–33^{ab}$	$31^{cd}–32^{ab}$	35	35
64*	—	—	36	35^{cd} fn
$29^{a–d}$	$33^{cd}–34^{ab}$	$32^{cd}–33^{ab}$	37	36

Crit Ed.	Bom Ed	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
29^{ef}	34^{cd}	33^{cd}	38^{d}	37^{d}
65*	—	—	38^{ab}	37^{ab}
66* l 1 prior half	—	—	38^{c}	37^{c}
67*	—	—	—	37^{cd} fn l 5
68*	—	—	—	—
69*	35^{ab}	34^{ab}	—	—
70*	35^{cd}	34^{cd}	39^{ab}	37^{cd} fn l 1
71*, 72*	36	35^{a-d}	—	37^{cd} fn l 2-3
73*	37^{ab}	35^{ef}	39^{cd}	37^{cd} fn l 4
74*	—	—	—	—
75*	—	—	—	37^{cd} fn l 6
30^{ab}–31^{ab}	37^{cd}–38	36^{ab}–37^{ab}	40–41^{ab}	38–39^{ab}
31^{cd}	39^{ab}	37^{cd}	41^{cd}	39^{cd}
76*	39^{cd}	38^{ab}	—	39^{cd} fn.
32	40	38^{c-f}	42	40
78*	41^{ab}	39^{ab}	—	—
33–34	41^{cd}–43^{ab}	39^{cd}–40^{cd}	43–44	41–42
79* l 1	—	—	—	—
79* l 2	—	—	—	42^{cd} fn
80*	—	—	45^{ab}	—
35	43^{cd}–44^{ab}	41^{a-d}	45^{cd}–46^{ab}	43
81*	—	—	46^{cd}–47^{ab}	44
82*	44^{cd}–45	41^{ef}–42	—	44 fn.
36–38^{ab}	46–48^{ab}	43–44^{ef}	47^{cd}–49	45-47^{ab}
83*	48^{cd}	45^{ab}	—	—
38^{cd}	49^{ab}	45^{cd}	50^{ab}	47^{cd}
84*	—	—	—	—
39^{a}	49^{c}	46^{a}	50^{c}	48^{a}
85*	—	—	50^{d}–51^{abc}	48^{b-d}–49^{a}
39^{b-d}–41	49^{d}–52^{ab}	46^{b-d}–48^{cd}	51^{d}–54^{ab}	49^{b-d}–51
—	—	—	54^{ab} fn.	—
42^{ab}	52^{cd}	49^{ab}	54^{cd}	52^{ab}
86*	—	—	—	—
87*	—	—	55^{ab}	52^{cd}
42^{cd}	53^{ab}	49^{cd}	55^{cd}	52^{ef}
—	—	—	—	52^{ef} fn
43–44^{ab}	53^{cd}–54	50–51^{ab}	56–57^{ab}	53–54^{ab}
44^{cd}	55^{ab}	51^{cd}	—	54^{ab} fn.
88*	—	—	57^{cd}	54^{cd}
45	55^{cd}–56^{ab}	51^{ef}–52^{ab}	58	55
91*	—	—	—	—
46^{ab}	56^{cd}	52^{cd}	59^{ab}	56^{ab}
46^{cd}	57^{ab}	52^{ef}	59^{cd}	—
92*	—	—	—	—
93*	—	—	60^{ab}	56^{cd}
94*	—	—	—	—
46^{ef}–48	57^{cd}–59	53–55^{ab}	60^{cd}–62	57–59^{ab}
95*	60^{ab}	55^{cd}	—	59^{ab} fn
96*	60^{cd}	56^{ab}	63^{ab}	59^{cd}
97*	61^{ab}	56^{cd}	—	60^{ab}
49^{a-d}	61^{cd}–62^{ab}	57	63^{cd}-64^{ab}	60^{cd}–61^{ab}
49^{ef}	63^{ab}	58^{cd}	64^{cd}	61^{cd}
50^{ab}	62^{cd}	58^{ab}	65^{ab}	62^{ab}
50^{cd}	63^{cd}	58^{ef}	65^{cd}	62^{cd}
51^{ab}	64^{ab}	59^{ab}	66^{ab}	63^{ab}, 62^{cd} fn. l 1 also
98*	64^{cd}–65^{ab}	59^{cd}–60^{ab}	—	62^{cd} fn l 2-3
51^{cd}–53^{ab}	65^{cd}–67^{ab}	60^{cd}–62^{ab}	66^{cd}–68^{ab}	63^{cd}–65^{ab}
100* l 1	—	—	68^{cd}	65^{cd}
101*	—	—	—	—
100* l 2-4	—	—	69–70^{ab}	66-67^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
53^{cd}–54^{ab}	67^{cd}–68^{ab}	62^{cd}–63^{ab}	70^{cd}–71^{ab}	67^{cd}–68^{ab}
102*	—	—	—	—
54^{cd}	68^{cd}	63^{cd}	71^{cd}	68^{cd}
103*	69	64	—	68^{cd} fn
55	70	65	72	69
104*	—	—	73	70
56–59^{ab}	71–74^{ab}	66–69^{ab}	74–77^{ab}	71–74^{ab}
59^{c}	74^{c}	69^{c}	80^{c}	77^{c}
59^{d}	74^{d}	69^{d}	77^{d}	74^{d}
—	—	—	77^{c}	74^{c}
60^{ab}	75^{ab}	70^{ab}	78^{ab}	75^{ab}
105*	—	—	—	—
60^{cd}–66^{ab}	75^{cd}–81^{ab}	70^{cd}–76^{ab}	78^{cd}–84^{ab}	75^{cd}–81^{ab}
107* l 1	81^{cd}	76^{cd}	—	81^{cd} fn
107* l 2–3	82	77	86^{cd}–87^{ab}	82
107* l 4–5	—	—	87^{cd}–88^{ab}	83
107* l 6	83^{ab}	78^{ab}	88^{cd}	84^{ab}
108*	—	—	—	—
109*	—	—	89^{ab}	84^{ab} fn
66^{cd}	85^{ab}	80^{ab}	84^{cd}	81^{cd}
67	83^{cd}–84^{ab}	79	85	84^{c-f}
68^{ab}	84^{cd}	78^{cd}	86^{ab}	85^{ab}
68^{cd}–69^{ab}	85^{cd}–86^{ab}	80^{cd}–81^{ab}	89^{cd}–90^{ab}	85^{cd}–86^{ab}
110*	86^{cd}–88^{ab}	81^{cd}–83^{ab}	—	86^{ab} fn
69^{cd}–70	88^{cd}–89	83^{cd}–84	90^{cd}–91	86^{cd}–87
111*	—	—	92^{ab}	87^{cd} fn
113*	—	—	92^{cd}–93^{cd}	88–89^{ab}
71^{ab}	90^{ab}	85^{ab}	94^{ab}	89^{cd}
114*	—	—	—	—
71^{cd}–72	90^{cd}–91	85^{cd}–86	94^{cd}–95	90–91^{ab}
73^{a}	92^{c}	87^{c}	96^{a}	91^{c}
73^{b}	92^{b}	87^{b}	96^{b}	91^{d}
73^{c}	92^{a}	87^{a}	96^{c}	92^{a}
115* l 1	92^{d}	87^{d}	—	—
115* l 2–3	93	87^{e}–88^{b}	—	92^{ab} fn
115* l 4	94^{a}	88^{c}	—	—
73^{d}	94^{b}	88^{d}	96^{d}	92^{b}
116* l 1	—	—	97^{ab}	92^{cd}
117*	—	—	—	—
116* l 2	—	—	97^{cd}	92^{ef}
74^{cd}	95^{ab}	89^{ab}	98^{cd}	93^{cd}
119*	95^{cd}	89^{cd}	—	93^{cd} fn l 1
75	96	90	99	94
121*	—	—	—	—
76	97	91	100	95
122*	—	—	101–103^{ab}	96–97
123*	—	—	—	—
77–78^{a-c}	98–99^{a-c}	92–93^{a-c}	103^{cd}–105^{a}	98–99^{a-c}
78^{d}	99^{d}	93^{d}	—	—
125* l 1, 2 & 3 prior half	—	—	—	—
125* l 3 post half	—	—	105^{b}	99^{d}
126*	—	—	105^{cd}–106^{ab}	100
127*	—	—	106^{cd}	—
79	100	94	107	101
2 1^{ab}	2 1^{ab}	2 1^{ab}	2 1^{ab}	2 1^{ab}
128*	—	—	1^{cd}–2^{ab}	1^{cd}–2^{ab}
129*	—	—	—	—
1^{cd}–5^{cd}	1^{cd}–5^{cd}	1^{cd}–5^{cd}	2^{cd}–6^{cd}	2^{cd}–6^{cd}

Crit Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed
130*	—	—	7^{ab}	7^{ab}
6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	—	7^{cd} fn
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	7^{cd}	7^{cd}
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	—	—
132* l 1	—	—	9^{ab}	9^{ab}
7^{cd}–8^{ab}	7^{cd}–8^{ab}	7^{cd}–8^{ab}	9^{cd}–10^{ab}	9^{cd}–10^{ab}
133*	—	—	10^{cd}–11^{ab}	10^{cd}–11^{ab}
8^{cd}–11^{ab}	8^{cd}–11^{ab}	8^{cd}–11^{ab}	11^{cd}–14^{ab}	11^{cd}–14^{ab}
134*	—	—	—	—
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	14^{cd}	14^{cd}
136*	12	12	—	15^{ab} fn
137*	—	—	—	—
12–13^{ab}	13–14^{ab}	13–14^{ab}	15–16^{ab}	15–16^{ab}
138*	—	—	—	—
13^{cd}–18	14^{cd}–19	14^{cd}–19	16^{cd}–21	16^{cd}–21
142*	—	—	—	—
19–21	20–22	20–22	22–24	22–24
144*	—	—	—	—
22–25^{ab}	23–26^{ab}	23–26^{ab}	25–28^{ab}	25–28^{ab}
145*	—	—	—	—
25^{cd}	26^{cd}	26^{cd}	28^{cd}	28^{cd}
146*	27^{ab}	26^{ef}	—	—
26	27^{cd}–28^{ab}	27	29	29
27	28^{cd}–29^{ab}	28	31	31
28	29^{cd}–30^{ab}	29	30	30
29^{ab}	30^{cd}	30^{ab}	32^{ab}	32^{ab}
147*	—	—	32^{cd}	32^{cd}
29^{cd}–33^{ab}	31^{ab}–34^{cd}	30^{cd}–34^{ab}	33^{ab}–36^{cd}	33^{ab}–36^{cd}
33^{cd}	35^{ab}	34^{cd}	37^{ab}	37^{ab}, 38^{cd}
148*	—	—	37^{cd}–38^{ab}	37^{cd}–38^{ab}
149*	—	—	38^{cd}	38^{cd}
34^{ab}–35^{cd}	35^{cd}–37^{ab}	35^{ab}–36^{cd}	39^{ab}–40^{cd}	39^{ab}–40^{cd}
36	37^{cd}–38^{ab}	37	—	41
37–40^{ab}	38^{cdef}–41^{ab}	38–41^{ab}	41–44^{ab}	42–45^{ab}
151*	—	—	—	45^{cd} fn
40^{cd}	41^{cd}	41^{cd}	44^{cd}	45^{cd}
150*	—	—	45	46
41	42	42	46	47
[44*]	43	43	—	—
App I, No 1 l 3–21	—	—	4 2–11^{ab}	3 2–11^{ab}
,, ,, l. 22–24	—	—	11^{cd}–12	11^{ab} fn
,, ,, l 25	—	—	13^{ab}	13^{ab}
,, ,, l 25 fn	—	—	—	—
,, ,, l 26–28	—	—	13^{cd}–14^{cd}	13^{cd}–14^{cd}
,, ,, l 29	—	—	15^{ab}	15^{cd}
,, ,, l 30	—	—	15^{cd}	15^{ab}
,, ,, l 31–59	—	—	16–30^{ab}	16–30^{ab}
,, ,, l 59 fn	—	—	—	—
,, ,, l 60–65	—	—	30^{cd}–33^{ab}	30^{cd}–33^{ab}
,, ,, l 65 fn	—	—	—	—
,, ,, l 66–67	—	—	33^{cd}–34^{ab}	33^{cd}–34^{ab}
,, ,, l 68	—	—	34^{cd}	34^{ab} fn
,, ,, l 69	—	—	35^{ab}	34^{cd}
,, ,, l 69 fn.	—	—	—	—
,, ,, l 70–101	—	—	35^{cd}–51^{ab}	35^{ab}–50^{ab}
,, ,, l 101 fn	—	—	—	—
,, ,, l 102–8	—	—	51^{cd}–54	50^{cd}–53
,, ,, l 109–10	—	—	55	53^{cd} fn.
,, ,, l 111–16	—	—	56–58	54–56
—	—	—	—	56^{cd} fn.

Crit Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed
App I No. 1 l 117–25	—	—	$59–63^{ab}$	$57–61^{ab}$
,, ,, l 125 fn	—	—	—	—
,, ,, l 126–37	—	—	$63^{cd}–69^{ab}$	$61^{cd}–67^{ab}$
,, ,, l 137 fn	—	—	—	—
,, ,, l 138–44	—	—	$69^{cd}–72^{cd}$	$67^{cd}–70^{cd}$
,, ,, l 144 fn	—	—	—	—
,, ,, l 145	—	—	—	71^{ab}
,, ,, l 146–55	—	—	$73^{ab}–77^{cd}$	$71^{cd}–75^{cd}$
,, ,, l 156	—	—	—	76^{ab}
,, ,, l 157–63	—	—	$78^{ab}–81^{ab}$	$76^{cd}–79^{cd}$
,, ,, l 164	—	—	81^{cd}	79^{cd} fn
,, ,, l 165–67	—	—	$82–83^{ab}$	$80–81^{ab}$
,, ,, l 168	—	—	83^{cd}	—
,, ,, l 169–71	—	—	$84–85^{ab}$	$81^{cd}–82^{cd}$
,, ,, l 171 fn	—	—	—	—
,, ,, l 172–74	—	—	$85^{cd}–86^{cd}$	$83^{ab}–84^{ab}$
,, ,, l 174 fn	—	—	—	—
,, ,, l 175–202	—	—	87–100	$84^{cd}–97^{cd}$
,, ,, l 202 fn	—	—	—	—
,, ,, l 203–26	—	—	101–112	98–109
,, ,, l 227	—	—	113^{ab}	109^{cd} fn
,, ,, l 228–30	—	—	$113^{cd}–114$	$110–111^{ab}$
,, ,, l 231 prior half	—	—	115^{a}	111^{c}
,, ,, l 231 post half	—	—	—	111^{d}
,, ,, l 232 prior half	—	—	115^{b}	112^{a}
,, ,, l 232 post half	—	—	—	112^{b}
,, ,, l 233–35	—	—	$115^{cd}–116^{cd}$	$112^{cd}–113^{cd}$
,, ,, l 235 fn	—	—	117^{cd}	—
,, ,, l 236–37	—	—	117^{ab}, 118^{ab}	114
,, ,, l 238	—	—	118^{cd}	115^{ab}
,, ,, l 238 fn	—	—	—	—
,, ,, l 239–263	—	—	$119–131^{ab}$	$115^{cd}–127$
,, ,, l 263 fn	—	—	—	—
,, ,, l 264–70	—	—	$131^{cd}–134$	$128–131^{ab}$
,, ,, l 270 fn	—	—	—	—
,, ,, l 271–89	—	—	$135–144^{ab}$	$131^{cd}–140$
—	—	—	—	140^{cd} fn
,, I No 1 l 290	—	—	144^{cd}	141^{ab}
—	—	—	—	141^{ab} fn
,, I No 1 l 291–97	—	—	$145–148^{ab}$	$141^{cd}–144^{cd}$
,, ,, l 297 fn	—	—	—	—
,, ,, l 298–302	—	—	$148^{cd}–149$	$144^{ef}–145$
3 $1–2^{ab}$	3 $1–2^{ab}$	3 $1–2^{ab}$	3 $1–2^{ab}$	4 $1–2^{ab}$
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—
153*	—	—	3^{ab}	2^{cd}
154*	3–9	3–9	—	—
3	10	10	$3^{cd}–4^{ab}$	3
155*	—	—	—	3^{cd} fn
4^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	5^{cd}	5^{ab}
4^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	4^{cd}	4^{ab}
5^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	5^{ab}	4^{cd}
5^{c}	12^{c}	12^{c}	6^{a}	5^{c}
157*	—	—	—	—
$5^{d}–7^{a}$	$12^{d}–14^{a}$	$12^{d}–14^{a}$	$6^{bcd}–7^{abc}$	$5^{d}–7^{a}$
158* l 1	—	—	—	—
158* l 2	—	—	—	7^{b} fn prior half

Crit Ed.	Bom. Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
7^b	14^b	14^b	7^d	7^b
159*	—	—	—	—
160*	—	—	—	—
161*	—	—	—	7^b fn post half
7^c	14^c	14^c	8^a	7^c
162*	—	—	—	—
7^d–8^a	14^d–15^a	14^d–15^a	8^{bc}	7^d–8^a
163*	—	—	—	—
164*	—	—	—	—
8^{bcd}–10^{abc}	15^{bcd}–17^{abc}	15^{bcd}–17^{abc}	8^d–11^a	8^{bcd}–10^{abc}
165* l. 1	17^d	17^d	—	10^{cd} fn prior half
165* l. 2	18^a	18^a	—	—
10^d–11^{ab}	18^{bcd}	18^{bcd}	11^{bcd}	10^d–11^{ab}
166*	—	—	12^{ab}–13^{ab}	11^{cd}–12^{cd}
167*	19^{ab}	19^{ab}	—	—
168*	—	—	—	—
11^{cd}–12^{ab}	19^{cd}–20^{ab}	19^{c-f}	13^{cd}–14^{ab}	13
169*	—	—	—	—
12^{cd}	20^{cd}	20^{ab}	14^{cd}	14^{ab}
13	21	20^{cd}–21^{ab}	—	—
170*	—	—	—	—
171*	—	—	—	—
172*	—	—	15–16^{ab}	14^{cd}–15
173*	—	—	—	—
14^a	22^a	21^c	—	—
174* l. 1 post half	22^b	—	—	—
14^b	22^d	21^d	—	—
14^c	22^c	21^e	16^c	16^a
14^d	—	21^f	16^d	16^b
15^{ab}–19^{ab}	23^{ab}–27^{ab}	22^{ab}–26^{ab}	17^{ab}–21^{ab}	16^{cd}–20^{cd}
175*	27^{cd}	26^{cd}	—	20^{ab} fn l. 1
176*	28^{ab}	—	—	20^{ab} fn l. 2
177*	28^{cd}	27^{ab}	21^{cd}	21^{ab}
19^{cd}–20^{ab}	29	27^{cd}–28^{ab}	22	21^{cd}–22^{ab}
178* l. 1 prior half	30^a	28^c	—	22^{ab} fn prior half
178* l. 1 post half	30^b	28^d	—	22^{ab} fn post half
179*	—	—	—	—
20^{cd}	30^{cd}	29^{ab}	23^{ab}	22^{cd}
21^a	31^a	29^c	24^b	23^d
21^b	31^b	29^d	24^a	23^c
21^c	31^c	30^a	23^c	23^a
21^d	31^d	30^b	—	—
180* l. 1 post half	—	—	23^d	23^b
22	32	30^{cd}–31^{ab}	24^{cd}–25^{ab}	24
181*	—	—	25^{cd}–26^{ab}	25
23–24^{ab}	33–34^{ab}	31^{cd}–32^{cd}	26^{cd}–27^{cd}	26–27^{ab}
182*	—	—	—	—
24^c	34^c	33^a	28^a	27^c
183*	—	—	—	—
24^d	34^d	33^b	28^b	27^d
25	35	33^{cd}–34^{ab}	28^{cd}–29^{ab}	27^{a-d} (sec. wrongly numbered)
184*	—	—	—	—
26^{abc}	36^{abc}	34^{cd}–35^a	29^{cd}–30^a	28^{abc}
185*	—	—	—	29^{ab} fn
26^d	36^d	35^b	30^b	28^d
186*	—	—	—	—
27^{ab}	37^{ab}	35^{cd}	30^{cd}	29^{ab}
187*	—	—	—	—
27^c	37^c	36^a	31^a	29^c

Crit. Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
188*	37^{d}–38^{a}	—	—	—
27^{d}	38^{b}	36^{b}	31^{b}	29^{d}
28^{ab}	38^{cd}	36^{cd}	31^{cd}	30^{ab}
189*	—	—	32	30^{ab} fn
28^{cd}	38^{ef}	36^{ef}	33^{ba}	30^{dc}
190* l 1	—	—	—	—
190* l. 2–4	—	—	—	32^{cd} fn
29^{ab}	39^{ab}	37^{ab}	33^{cd}	31^{ab}
App I No 2 l 15	—	—	34^{ab}	31^{cd}
191*	—	—	34^{cd}–35^{ab}	32
192*	—	—	—	32^{cd} fn. l 4 post half & l 5
190* l 5–6	—	—	35^{cd}–36^{ab}	33
App I No 2 l 9	—	—	36^{cd}	34^{ab}
App I No 2 l 10	—	—	—	—
App I No 2 l 11–14	—	—	37^{ab}–38	34^{cd}–36^{ab}
29^{cd}	39^{cd}	37^{cd}	—	31^{cd} fn
193*	—	—	—	33^{cd} fn l 1
190* l 7	—	—	—	33^{cd} fn l 2
194*	—	—	—	33^{cd} fn l 3
195* l 1–5	—	—	—	33^{cd} fn l 4–8
195* l 6	—	—	—	—
195* l 7–11	—	—	—	33^{cd} fn l 9–13
App I No 2 l 1–2	—	—	—	33^{cd} fn l 14–15
—	—	—	—	33^{cd} fn l 16–17
App I No 2 l 3–8	—	—	—	33^{cd} fn l 18–23
—	—	—	—	33^{cd} fn l 24
App I No 2 l 16–19	—	—	—	—
4 1	**4** 1	**4** 1	**4** 1	**3** 1
196*	2	2	—	—
2–3	3–4	3–4	**3** 39–40	**4** 36^{cd}–38^{ab}
—	—	—	41^{ab}	38^{cd}
4^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	41^{cd}	39^{ab}
203* l 7–9	—	—	42–43^{ab}	39^{cd}–40
203* l 10	—	—	43^{cd}	41^{ab}
4^{cd}–5^{ab}	5^{cd}–6^{ab}	5^{cd}–6^{ab}	—	39^{ab}fn
197*	—	—	—	—
198*	—	—	47^{ab}	44^{cd}
5^{cd}–6^{ab}	6^{cd}–7^{ab}	6^{cd}–7^{ab}	—	—
6^{cd}–7^{ab}	7^{cd}–8^{ab}	7^{cd}–8^{ab}	44	41^{cd}–42^{ab}
203* l 13 post. half	—	—	45^{b}	42^{d}
203* l 14 post half	—	—	45^{d}	43^{b}
7^{c}	8^{c}	8^{c}	45^{c}	43^{a}
7^{d}	8^{d}	8^{d}	45^{a}	42^{c}
204*	—	—	—	—
8	9	9	46	43^{cd}–44^{ab}
203* l 17–18	—	—	47	44^{cd}–45^{ab}
9	10	10	—	—
10^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	$50^{b,d}$	47^{d}, 48^{b}
10^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	$51^{b,a}$	48^{dc}
11^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	—	—
11^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	48^{ab}	45^{cd}
201*	—	—	—	—
203* l 20	—	—	48^{cd}	46^{ab}
203* l 21 prior half	—	—	49^{a}	46^{c}
205*	—	—	—	—
203* l. 22 prior half	—	—	49^{c}	47^{a}
12^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	$49^{b,d}$	46^{d}, 47^{b}
203* l 23 prior half	—	—	50^{a}	47^{c}
203* l 24 prior half	—	—	50^{c}	48^{a}

Crit Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed
203* l 26	—	—	51^{cd}	49^{ab}
12^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	52	49^{cd}–50^{ab}
203* l 29–39	—	—	53	50^{cd}–51^{ab}
12^{ef}	14^{ab}	13^{ef}	—	—
13^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	54^{ab}	51^{cd}
206*	—	—	—	—
207*	—	—	—	—
13^{cd}–16^{ab}	15^{ab}–17^{cd}	14^{cd}–17^{ab}	54^{cd}–57^{ab}	52^{ab}–54^{cd}
203* l 38	—	—	57^{cd}	55^{ab}
16^{cd}	18^{ab}	17^{cd}	58^{ab}	55^{cd}
203* l 40–43	—	—	58^{cd}–60^{ab}	56^{ab}–57^{cd}
17^{ab}	18^{cd}	18^{ab}	—	—
17^{cd}	19^{ab}	18^{cd}	61^{ab}	58^{ab}, 59^{ab}
203* l 45	—	—	60^{cd}	58^{cd}
18^{ab}	19^{cd}	19^{ab}	61^{cd}	59^{cd}
18^{cd}	20^{ab}	19^{cd}	62^{ab}	60^{ab}
19^{ab}	20^{cd}	[1]^{ab}	62^{cd}	60^{cd}
19^{cd}	21^{ab}	[1]^{cd}	63^{ab}	61^{ab}
209*	21^{cd}–26^{ab}	[2]^{ab}–[6]	—	—
210*	—	—	—	—
211*	—	—	—	—
20	26^{cd}–27^{ab}	20	63^{cd}–64^{ab}	61^{cd}–62^{ab}
212*	—	—	—	—
213*	27^{cd}–28^{ab}	21	—	—
21^{ab}	28^{cd}	22^{ab}	64^{cd}	62^{cd}
215* l 1	—	—	65^{ab}	63^{ab}
216*	—	—	—	—
215* l 2	—	—	65^{cd}	63^{cd}
21^{cd}	29^{ab}	22^{cd}	—	—
22^{ab}	29^{cd}	23^{ab}	66^{ab}	64^{ab}
215* l 5	—	—	66^{cd}	64^{cd}
22^{cd}	30^{ab}	23^{cd}	—	—
215* l 6–8	—	—	67–68^{ab}	65–66^{ab}
23^{ab}	30^{cd}	24^{ab}	68^{cd}	66^{cd}
215* l 10 & the prior half of l 11	—	—	69^{abc}	67^{abc}
23^{cd}	31^{ab}	24^{cd}	69^{d}	67^{d}
215* l 12	—	—	70^{ab}	68^{ab}
—	—	—	70^{cd}	—
24–25	31^{cd}–33^{ab}	25–26	71–72	68^{cd}–69
217*	33^{cd}–34^{a-f}	27^{ab}–28^{a-d}	—	—
26–27	35–36	29–30	73–74	70–71
5 219*	5 —	5 —	5 —	5 1^{ab} fn
220*	—	—	—	—
1–2	1–2	1–2	1–2	1–2
221*	—	—	—	—
3–4^{ab}	3–4^{ab}	3–4^{ab}	3–4^{ab}	3–4^{ab}
222*	—	—	—	—
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}
223*	—	—	—	—
5–7^{abc}	5–7^{abc}	5–7^{abc}	1–3^{abc}	1–3^{abc}
230* post half l. 1 & prior half l 2	—	—	3^{d}, 4^{a}	3^{d}, 4^{a}
7^{d}	7^{d}	7^{d}	4^{b}	4^{b}
224*	—	—	—	—
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	4^{c}	4^{c}
8^{c}	8^{c}	8^{c}	—	—
8^{d}	8^{d}	8^{d}	4^{d}	4^{d}
230* l 4	—	—	5^{ab}	5^{ab}
230* post halves of l 6 & 7	—	—	$6^{b,d}$	$6^{b,d}$

Crit Ed	Bom. Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
231*	—	—	—	6^{cd} fn
9	9	9	7	7
10^{a}	10^{a}	10^{a}	6^{c}	6^{c}
230* prior half of l 10	—	—	8^{a}	8^{a}
10^{bcd}	10^{bcd}	10^{bcd}	8^{bcd}	8^{bcd}
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	—	9^{ab} fn.
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	9^{ba}	9^{ba}
12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	—	9^{ab} fn
12^{cd}–13^{a}	12^{cd}–13^{a}	12^{cd}–13^{a}	5^{dc}–6^{a}	5^{dc}–6^{a}
13^{b}	13^{b}	13^{b}	—	—
13^{c}	13^{c}	13^{c}	9^{c}	8^{cd} fn l 1 prior half
230* l 13 post half	—	—	9^{d}	8^{cd} fn l 1 post half
13^{d}–14^{ab}	13^{d}–14^{ab}	13^{d}–14^{ab}	—	—
14^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	10^{ab}	—
15	15	15	13	12^{cd}–13^{ab}
227*	—	—	—	—
16^{a}	16^{a}	16^{a}	14^{ab}	13^{cd}
16^{b}	16^{b}	16^{b}	11^{d}	11^{b}
230* l 16 post half & l 17 prior half	—	—	14^{d}, 10^{c}	9^{d}, 10^{a}
230* l 18 & prior half of l 19	—	—	11^{abc}	10^{cd}, 11^{a}
230* l 20	—	—	12^{ab}	11^{cd}
226*	—	—	—	—
230* l 21	—	—	12^{cd}	12^{ab}
16^{c}	16^{c}	16^{c}	14^{c}	9^{c}, 14^{a}
16^{d}	16^{d}	16^{d}	13^{c} & 10^{d}	10^{b}, 13^{a}
17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	15^{ab}	14^{cd}
228*	—	—	—	—
17^{cd}	17^{cd}	17^{cd}	17^{ba}	16^{dc}
230* l 28–30,34	—	—	17^{cd}–19^{ab}	17–18
18^{ab}	18^{ab}	18^{ab}	15^{cd}	15^{ab}
233*	—	—	—	—
230* l 32–33	—	—	16	15^{cd}–16^{ab}
18^{cd}–19	18^{cd}–19	18^{cd}–19	—	—
229*	—	—	—	—
20–22^{ab}	20–22^{ab}	20–22^{ab}	—	—
22^{c}	22^{c}	22^{c}	19^{c}	19^{a}
22^{d}	22^{d}	22^{d}	19^{d}	19^{b}
23	23	23	20	19^{c}–f
234*	—	—	—	—
6 1–4^{ab}	**6** 1–4^{ab}	**6** 1–4^{ab}	**6** 1–4^{ab}	**6** 1–4^{ab}
4^{cd}	4^{cd}, [26^{ef}]	4^{cd}, 26^{cd}	4^{cd}	4^{cd}
235*	—	—	—	—
5–8^{a}	5–8^{a}	5–8^{a}	5–8^{a}	5–8^{a}
248* l 5 post half & l 6 prior half	—	—	8^{bc}	8^{bc}
8^{b}	8^{b}	8^{b}	8^{d}	8^{d}
248* l 7 and 8	—	—	9	9
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	—	—
9–10^{ab}	9–10^{ab}	9–10^{ab}	10–11^{ab}	10–11^{ab}
248* l 12	—	—	11^{cd}	11^{cd}
10^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	—	—
11	11	11	12	12
12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	13^{a}	13^{a}
12^{c}	12^{c}	12^{c}	13^{c}	13^{c}
248* l 16 post half	—	—	13^{d}	13^{d}
12^{d}	12^{d}	12^{d}	21^{d}	22^{d}
13–14	13–14	13–14	14–15	14–15

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed
248* l 21–26	—	—	16–18	16–18
236*	15^{ab}	15^{ab}	13^{b}	13^{b}
15^{ab}	15^{cd}	15^{cd}	19^{ab}	19^{ab}
15^{cd}	16^{ab}	16^{ab}	—	—
15^{ef}	16^{cd}	16^{cd}	19^{cd}	19^{cd}
16^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	20^{ab}	20^{ab}
237*	17^{cd}	17^{cd}	—	—
16^{cd}	18^{ab}	18^{ab}	20^{cd}	20^{cd}
238*	18^{cd}	18^{cd}	—	—
248* l 31	—	—	—	22^{ab}
239*	—	—	—	—
248* l 32	—	—	21^{cd}	22^{cd}
17^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	21^{ab}	21^{ab}
17^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	—	21^{cd}
18	20	20	22	23
241*	—	—	—	—
$19–20^{ab}$	$21–22^{ab}$	$21–22^{ab}$	$23–24^{ab}$	$24–25^{ab}$
20^{cd}	22^{cd}	22^{cd}	24^{cd}	—
21	23	23	25	26
242*	24^{ab}	24^{ab}	26^{c}	—
22^{ab}	24^{cd}	24^{cd}	$26^{a,d}$	27^{a}
243*	25^{ab}	25^{ab}	26^{b}	27^{b}
22^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	27^{ab}	—
23	26	$25^{ef}–26^{ab}$	$27^{cd}–28^{ab}$	$27^{cd}–28^{ab}$
245*	27	27	—	—
246*	—	—	—	—
247*	—	—	—	—
248* l 44	—	—	28^{cd}	28^{cd}
24	28	28	29	29
7 249* l 1	7 1^{ab}	7 1^{ab}	7 —	7 1^{ab} fn l 1
249* l 2 prior half	1^{c}	1^{c}	—	1^{ab} fn l 2 prior half
249* l 2 post half	1^{d}	1^{d}	2^{d}	2^{d}
1^{abc}	2^{abc}	2^{abc}	2^{abc}	2^{abc}
1^{d}	2^{d}	2^{d}	—	1^{ab} fn l 4 post half.
2	3	3	3	3
3	4	4	1	1
251*	$5–6^{ab}$	5	—	1^{cd} fn
252*	6^{cd}	6^{ab}	—	—
253*	—	—	—	—
4^{ab}	7^{ab}	6^{cd}	4^{ab}	4^{ab}
255*	—	—	—	—
4^{cd}	7^{cd}	7^{ab}	4^{cd}	4^{cd}
256*	—	—	—	—
259* l 1	—	—	—	—
260*	—	—	—	—
261*	—	—	—	—
$5–7^{ab}$	$8–10^{ab}$	$7^{c–f}–9^{ab}$	$5–7^{ab}$	$5–7^{ab}$
258*	—	—	—	—
7^{cd}	10^{cd}	9^{cd}	8^{ab}	8^{ab}
8^{ab}	11^{ab}	10^{ab}	7^{cd}	7^{cd}
8^{cd}	11^{cd}	10^{cd}	8^{cd}	8^{cd}
9–10	12–13	11–12	9–10	9–10
263*	—	—	11	11
264*	—	—	—	—
265*	—	—	—	—
11^{ab}	14^{ab}	13^{ab}	—	—
$11^{cd}–12^{ab}$	$14^{cd}–15^{ab}$	$13^{cd}–14^{ab}$	$14^{cd}–15^{ab}$	$14^{cd}–15^{ab}$
266*	—	—	15^{cd}	15^{cd}
12^{cd}	15^{cd}	14^{cd}	16^{ab}	16^{ab}
13–14	16–17	15–16	12–13	12–13

Crit Ed	Bom. Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
268*	—	—	14^{ab}	14^{ab}
254*	—	—	—	—
269* l 1	18^{ab}	—	—	—
269* l 2	18^{cd}	17^{ab}	—	—
269* l 3–4	19	17^{c-f}	—	—
$15–16^{ab}$	$20–21^{ab}$	$18–19^{ab}$	$16^{cd}–17^{cd}$	$16^{cd}–17$
271*	$21^{cd}–22$	$19^{cd}–20$	—	—
16^{cd}	23^{ab}	21^{ab}	17^{ef}	18^{ab}
272*	23^{c-f}	21^{c-f}	—	—
17	24	22	18	19
8 1–4	8 1–4	8 1–4	8 1–4	8 1–4
[11 5–11]	5–11	$5–11^{cd}$	—	—
[11 15^{ab}]	12^{ab}	11^{ef}	—	—
[11 $12^{ab}–20^{cd}$]	$12^{cd}–21^{ab}$	$12^{ab}–20^{cd}$	—	—
274*	$21^{cd}–22^{ab}$	21	—	—
[11. 21]	$22^{cd}–23^{ab}$	22	—	—
275*	$23^{cd}–24^{a-f}$	$23^{ab}–24^{a-d}$	—	—
5^{ab}	9 1^{ab}	9 1^{ab}	5^{ab}	5^{ab}
276* l 2	1^{cd}	1^{cd}	—	—
$5^{cd}–12$	$2^{ab}–9^{ab}$	$1^{ef}–8$	$5^{cd}–12$	$5^{cd}–12$
280*	—	—	—	—
279*	—	—	—	—
13–14	$9^{cd}–11^{ab}$	9–10	13–14	13–14
283*	11^{cd}	11^{ab}	—	—
$15–16^{ab}$	$12–13^{ab}$	$11^{c-f}–12^{ab}$	$15–16^{ab}$	$15–16^{ab}$
[15^{cb} (var)]	13^{cd}	12^{cd}	—	—
$16^{cd}–18^{ab}$	$13^{ef}–15^{ab}$	$12^{ef}–14^{ab}$	$16^{cd}–19^{ab}$	$16^{cd}–19^{ab}$
287*	—	—	—	—
18^{cd}	15^{cd}	14^{cd}	—	20^{ab}
286* l 4	—	—	19^{cd}	19^{cd}
286* l 5	—	—	20^{ab}	19^{cd} fn
286* l 6	—	—	20^{cd}	20^{cd}
19–20	16–17	15–16	21–22	21–22
288* l 2–3	—	—	23	22^{cd} fn
21^{ab}	18^{ab}	17^{ab}	24^{ab}	23^{ab}
21^{c}	18^{c}	17^{c}	25^{a}	24^{a}
21^{d}	18^{d}	17^{d}	26^{b}	25^{b}
289* l 2	—	—	24^{cd}	23^{cd}
289* l 3 post half & l 4	—	—	25^{bcd}	24^{bcd}
289* l 5 prior half	—	—	26^{a}	25^{a}
289* l 6	—	—	26^{cd}	25^{cd}
22^{a}	19^{a}	18^{a}	27^{a}	26^{a}
22^{b}	19^{b}	18^{b}	—	—
22^{cd}	19^{cd}	18^{cd}	29^{ab}	28^{ab}
291*	—	—	—	—
289* l. 7 post half & l 8	—	—	27^{bcd}	26^{bcd}
289* l 9–10	—	—	28	27
289* l 12	—	—	29^{cd}	28^{cd}
290*	—	—	30	28^{cd} fn.
23^{ab}	20^{ab}	19^{ab}	31^{ab}	29^{ab}
292*	—	—	31^{cd}	29^{cd}
293*	—	—	—	—
23^{cd}	20^{cd}	19^{cd}	32^{cd}	30^{ab}
294*	—	—	32^{ab}	30^{cd}
295*	—	—	—	—
296*	—	—	—	—
9 1^{a-c}	10 1^{a-c}	10 1^{a-c}	9 1^{a-c}	8 31^{a-c}
297* l 1	1^{d}	1^{f}	1^{d}	31^{d}

Crit Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
297* l 2	1^{e}	1^{e}	—	—
1^{d}	1^{f}	1^{d}	—	—
$2–5^{ab}$	$2–5^{ab}$	$2–5^{ab}$	$2-5^{ab}$	$32–35^{ab}$
309* l 10	—	—	5^{cd}	35^{cd}
$5^{cd}–6$	$5^{cd}–6$	$5^{cd}–6^{a–d}$	6–7	36–37
309* l 15–18	—	—	8–9	37^{cd} fn
7^{ab}	7^{ab}	6^{ef}	10^{ab}	38^{ab}
7^{cd}	7^{cd}	7^{ab}	10^{cd}, 11^{a}	39^{cd}
8^{a}	8^{a}	7^{c}	11^{b}	38^{c}
309* l 22	—	—	11^{cd}	40^{ab}
309* l 23–24	—	—	12	$40^{cd}–41^{ab}$
310*	—	—	—	—
309* l 25–36	—	—	13–18	—
309* l 37	—	—	19^{ab}	—
309* l 38	—	—	19^{cd}	44^{ab}
311*	—	—	—	—
309* l 39	—	—	20^{ab}	—
$8^{b–d}$	$8^{b–d}$	$7^{d–f}$	—	$38^{d}–39^{ab}$
9	9	8	$20^{cd}–21^{ab}$	$41^{cd}–42^{ab}$
298*	—	—	—	42^{cd}
10^{ab}	10^{ab}	9^{ab}	21^{cd}	43^{cd}, 45^{ab}
10^{cd}	10^{cd}	9^{cd}	22^{ab}	43^{ab}, 45^{cd}
11^{ab}	11^{ab}	10^{ab}	22^{cd}	44^{cd}
309* l 45	—	—	23^{ab}	53^{ab}
$11^{cd}–12$	$11^{cd}–12$	$10^{cd}–11$	$23^{cd}–24$	$46–47^{ab}$
309* l 49	—	—	25^{ab}	—
312*	—	—	—	—
13–14	13–14	12–13	$25^{cd}–27^{ab}$	$47^{cd}–49^{ab}$
313*	—	—	$27^{cd}–28^{ab}$	—
$15–18^{ab}$	$15–18^{ab}$	$14–17^{ab}$	$28^{cd}–31^{cd}$	$49^{cd}–52^{cd}$
18^{cd}	18^{cd}	17^{cd}	32^{ab}	—
309* l 62	—	—	32^{cd}	—
19^{ab}	19^{ab}	18^{ab}	$33^{a,c}$	53^{cd}, 54^{ab}
19^{cd}	19^{cd}	18^{cd}	$33^{d,b}$	54^{cd}
20^{ab}	20^{ab}	19^{ab}	35^{cd}	57^{ab}, 57^{cd}
309* l 69	—	—	36^{ab}	58^{ab}
309* l 70	—	—	36^{cd}	—
20^{cd}	20^{cd}	19^{cd}	34	55
309* l 67	—	—	35^{ab}	—
21^{ab}	21^{ab}	20^{ab}	37^{ab}	56^{ab}
309* l. 72	—	—	37^{cd}	—
21^{cd}	21^{cd}	20^{cd}	38^{ab}	56^{cd}
309* l 74–76	—	—	$38^{cd}–39$	—
22	22	21	40^{ab}	58^{cd}, 59^{cd}
309* l 78	—	—	40^{cd}	59^{ab}
23^{ab}	23^{ab}	22^{ab}	$4.^{ab}$	60^{ab}
300*	—	—	—	—
23^{cd}	23^{cd}	22^{cd}	—	60^{cd}
301*	—	—	—	61^{ab}
309* l 80	—	—	41^{cd}	61^{cd}
314*	—	—	$42^{ab}–50^{ab}$	62^{ab} fn
302*	—	—	—	$62^{ab}–66^{ab}$
24^{ab}	24^{ab}	23^{ab}	50^{cd}	66^{cd}
303*	24^{cd} —	—	—	—
$24^{cd}–26^{ab}$	25–26	$23^{cd}–25^{ab}$	51–52	67–68
305*	27^{ab}	—	—	—
$26^{cd}–28^{cd}$	$27^{cd}–29$	$25^{cd}–27$	$53–55^{ab}$	$69–71^{ab}$
306*	—	—	—	—
315* l 1–6	—	—	$55^{cd}–58^{ab}$	71^{cd} fn
316* l 1	—	—	—	71^{cd}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
316* l 2	—	—	58^{cd}	71^{cd} fn
317*	—	—	—	—
315* l 7–15	—	—	59^{ab}–63^{ab}	71^{cd} fn
309* l 91–93	—	—	63^{cd}–64	71^{cd} fn
29–30^{ab}	30–31^{ab}	28–29^{ab}	65–66^{ab}	71^{cd}–72
309* l 97–98	—	—	66^{cd}–67^{ab}	—
30^{cd}–32^{ab}	31^{cd}–33^{ab}	29^{cd}–31^{ab}	67^{cd}–69^{ab}	73–74
32^{cd}	33^{cd}	31^{cd}	69^{cd}	75
320*	—	—	—	—
318*, 319*	—	—	—	—
308*	—	—	—	76
10 1–7	**11** 1–7	**11** 1–7	**10** 1–8	**9** 1–8
323*	—	—	—	—
8–12^{ab}	8–12^{ab}	8–12^{ab}	9–13^{ab}	9–13^{ab}
328*	—	—	—	—
12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	13^{cd}	13^{cd}
325*	—	—	14^{ab}	14^{ab}
327* l 4–6	—	—	14^{cd}–15	—
326*	13^{ab}	[12^{ef}]	—	—
13^{ab}	13^{cd}	13^{ab}	—	14^{cd}
327* l 7	[13^{ef}]	[13^{cd}]	16^{ab}	15^{ab}
327* l 8–9	—	—	16^{cd}–17^{ab}	15^{ab} fn
13^{cd}–14^{ab}	14	13^{ef}–14^{ab}	17^{cd}–18^{ab}	15^{cd}–16^{ab}
14^{cd}	15^{ab}	14^{cd}	—	16^{cd}
329* l 2	—	—	18^{cd}	17^{ab}
15	15^{cd}–16^{ab}	15	19	17^{cd}–18^{ab}
330*	—	—	—	—
16^{ab}	16^{cd}	16^{ab}	20	18^{cd}
16^{cd}	17^{ab}	16^{cd}	—	19^{ab}
17^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	23^{cd}	22^{ab}
17^{cd}	18^{ab}	17^{cd}	—	22^{cd}
331* l 1	—	—	24^{ab}	—
331* l 2–8	—	—	24^{cd}–27^{ab}	23^{ab}–25^{cd}
18–20^{ab}	18^{cd}–20	18–20^{ab}	21–23^{ab}	19^{cd}–21
20^{cd}–21^{ab}	21	20^{cd}–21^{ab}	27^{cd}–28^{ab}	26
332*	—	—	—	27^{ab}
21^{cd}	22^{ab}	21^{cd}	28^{cd}	27^{cd}
22^{ab}	22^{cd}	22^{ab}	—	28^{ab}
333* l 2	—	—	—	28^{cd}
22^{cd}	23^{ab}	22^{cd}	—	—
23^{ab}	23^{cd}	23^{ab}	—	29^{ab}
333* l 4	—	—	—	29^{cd}
23^{cd}	24^{ab}	23^{cd}	$31^{c,b}$	30^{ab}
23^{ef}	24^{cd}	24^{ab}	32^{cd}	30^{cd}
334* l 1–4	—	—	29–30	—
334* l 5 prior half & l 6 post half	—	—	$31^{a,d}$	—
335*	—	—	—	—
334* l 7	—	—	32^{ab}	—
336*	25^{ab}	24^{cd}	—	—
24–25^{a-c}	25^{cd}–27^{a}	25–26^{a-c}	33–34^{a-c}	31–32^{a-c}
338*	—	—	—	—
25^{d}–26^{ab}	27^{b-d}	26^{d}–27^{ab}	34^{d}–35^{ab}	32^{d}–33^{ab}
26^{cd}	28^{ab}	27^{cd}	—	33^{cd}
339* l 2	—	—	35^{cd}	—
340*	28^{cd}	[27^{ef}]	—	—
27–28	29–30	28–29	36–37	34–35
29	31	30	—	—
342*	—	—	—	36–37
308*	—	—	38	—

Crit Ed	Bom. Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed
11 1–2^{ab}	**12** 1–2^{ab}	**12** 1–2^{ab}	**11** 1–2^{ab}	**9** 38–39^{ab}
343* l 2	—	—	—	—
2^{cd}–3	2^{cd}–3	2^{cd}–3^{cd}	2^{cd}–3	39^{cd}–40
344* l 2–3	—	—	4	—
[15^{ab}]	4^{ab}	[3^{ef}]	19^{cd}	—
345*	—	—	—	—
4	4^{cd}–5^{ab}	4	5	41
346* l 2–5	—	—	6–7	42–43
5	6^{cd}–7^{ab}	6	8	44
6	5^{cd}–6^{ab}	5	9	45
7^{ab}	7^{cd}	7^{ab}	10^{ab}	46^{ab}
350*	—	—	—	—
7^{cd}–9^{cd}	8^{ab}–10^{ab}	7^{cd}–9^{cd}	10^{cd}–12^{cd}	46^{cd}–48^{cd}
353*	—	—	13^{ab}	—
10^{ab}–11^{cd}	10^{cd}–12^{ab}	10–11^{cd}	13^{cd}–15^{ab}	49–50^{cd}
[15^{ab}]	12^{cd}	[11^{ef}]	19^{cd}	—
12–13	13–14	12–13	15^{cd}–17^{ab}	51–52
14^{ab}	15^{ab}	14^{ab}	17^{cd}–18^{ab}	53^{ab}
358*	—	—	18^{cd}	—
14^{cd}	15^{cd}	14^{cd}	19^{ab}	53^{cd}
15^{ab}	16^{ab}	15^{ab}	19^{cd}	—
15^{cd}	16^{cd}	15^{cd}	20^{ab}	54^{ab}
359*	—	—	—	—
16^{ab}	17^{ab}	16^{ab}	20^{cd}	54^{cd}
360*	—	—	—	—
16^{cd}–21	17^{cd}–22	16^{cd}–21	21–25^{ef}	55–60^{ab}
365*	—	—	—	60^{cd}
12 1^{ab}	**13** 1^{ab}	**13** 1^{ab}	**12** 1^{ab}	**9** 61^{ab}
366*	1^{cd}	1^{cd}	—	—
1^{cd}–4^{ab}	2–4	2–4	1^{cd}–4^{ab}	61^{cd}–64^{ab}
368*	—	—	—	—
4^{cd}–10^{cd}	5–11^{ab}	5–10	4^{cd}–10^{cd}	64^{cd}–70^{cd}
369*	11^{cd}–12^{cd}	[11^{a-f}]	—	—
11–12	13–14	12–13	11–12	71–72
370*	—	—	—	—
13^{ab}	15^{ab}	14^{ab}	13^{ab}	73^{ab}
376*	—	—	—	—
13^{cd}–14^{ab}	15^{cd}–16^{ab}	14^{cd}–15^{ab}	13^{cd}–14^{ab}	73^{cd}–74^{ab}
371*	16^{cd}	15^{cd}	—	—
14^{cd}–15^{ab}	17	16	14^{cd}–15^{ab}	74^{cd}–75^{ab}
372*	—	—	—	—
15^{cd}	18^{ab}	17^{ab}	15^{cd}	75^{cd}
[14^{cd}]	18^{cd}	17^{cd}	—	—
16–18	19–21	18–20^{ab}	16–18^{cd}	76–78^{cd}
19^{ab}	[22^{ab}]	20^{cd}	19^{cb}	79^{ab}
19^{cd}–22	22^{c-f}–25	21^{ab}–24^{cd}	19^{cd}–23^{ab}	79^{cd}–83^{ab}
373*	26–27^{cd}	[25–26]	—	—
23–24	27^{ef}–29^{ab}	27–28	23^{cd}–24^{ab}	83^{cd}–85^{ab}
374*	29^{cd}	—	—	—
25–28^{ab}	30–33^{ab}	29–32^{ab}	25^{cd}–28	85^{cd}–88
375*	—	32^{cd}	29^{ab}	89^{ab}
28^{cd}–32	33^{cd}–38^{ab}	33^{ab}–37^{cd}	29^{cd}–34^{ab}	89^{cd}–94^{ab}
379*	38^{cd}	37^{ef}	—	—
380*	—	—	—	—
33–34	39–40	38–39	34^{cd}–35^{ef}	94^{cd}–95^{ef}
381*	41^{ab}	40^{ab}	—	—
382*	41^{cd}	[40^{cd}]	—	—
13 1–2^{ab}	**14** 1–2^{ab}	**14** 1–2^{ab}	**13** 1–2^{ab}	**10** 1–2^{ab}
384*	—	—	—	—
2^{cd}–3^{ab}	2^{cd}–3^{ab}	2^{cd}–3^{ab}	2^{cd}–3^{ab}	2^{cd}–3^{ab}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed
3^{cd}–5	3^{cd}–5	3^{cd}–5	—	3^{cd}–5
385* l 1	—	—	3^{cd}	—
385* l 2–3	—	—	4	5^{cd} fn l 1–2
386*	6–7	6–7	—	—
387* l 1–2	8	[8]	18	14^{cd} fn l 2 & 1
387* l 3–4	9	9	19	14^{cd} fn l 3–4
6^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	5^{ab}	6^{ab}
388*	—	—	—	5^{cd} fn l. 5
6^{cd}–7^{ab}	10^{cd}–11^{ab}	10^{cd}–11^{ab}	5^{cd}–6^{ab}	6^{cd}–7^{ab}
389*	—	—	6^{cd}–7	5^{cd} fn l 6–8
7^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	8^{ab}	7^{cd}
390* l 1	—	—	8^{cd}	6^{cd} fn l 6
390* l 2–3	—	—	9	5^{cd} fn l 9–10
390* l 4	—	—	—	—
390* l 5–6	—	—	10	5^{cd} fn l 11–12
390* l 7–8	—	—	—	—
391*	—	—	—	—
8–11	12–15	12–15	11–14	8–11
397*	—	—	—	—
398*	16	16	—	—
12	17	17	15	12
400*	—	—	—	—
13–14	18–19	18–19	16–17	13–14
15–18	20–23	20–23	20–23	15–18
405*	—	—	24	18^{cd} fn
19	24	24	—	—
406*	25	25	—	—
407*	—	—	—	—
20–21^{a}	26–27^{a}	26–27^{a}	25–26^{a}	19–20^{a}
21^{b-d}–22^{ab}	27^{b-d}–28^{ab}	27^{b-d}–28^{ab}	—	—
22^{cd}	28^{cd}	28^{cd}	26^{b}	20^{b}
22^{cf}	29^{ab}	29^{ab}	26^{cd}	20^{cd}
409*	—	—	27–28^{ab}	—
23	29^{cd}–30^{ab}	29^{cd}–30^{ab}	28^{cd}–29^{ab}	21
411* l 1	—	—	—	—
411* l 2	—	—	29^{cd}	—
24^{a}	30^{c}	30^{c}	30^{a}	22^{c}
24^{bc}	30^{d}–31^{a}	30^{d}–31^{a}	—	—
24^{d}	31^{b}	31^{b}	30^{b}	22^{d}
412*	—	—	30^{cd}–31^{ab}	—
25^{ab}	31^{cd}	31^{cd}	—	23^{ab}
25^{cd}–26^{ab}	32–33^{ab}	32–33^{ab}	31^{cd}–32	23^{cd}–24
26^{cd}–27^{ab}	33^{cd}–34^{ab}	33^{cd}–34^{ab}	—	25
413* l. 3–4	—	—	33	—
27^{cd}	34^{cd}	34^{cd}	34^{ab}	26^{ab}
28–29	35–36	35–36	—	26^{cd}–28^{ab}
30	37	37	—	—
413* l 6–7	—	—	34^{cd}–35^{ab}	—
414*	—	—	—	—
413* l 8–11	—	—	35^{cd}–37^{ab}	—
31	38	38	37^{cd}–38^{ab}	28^{cd}–29^{ab}
420* l 1	—	—	—	—
420* l 2	—	—	39^{ab}	—
416*	—	—	—	29^{ab} fn
32–35	39–42	39–42	—	29^{cd}–33^{ab}
417*	—	—	—	33^{ab} fn
36–37	43–44	43–44	39^{cd}–41^{ab}	33^{cd}–35^{ab}
421* l. 1	—	—	—	35^{ab} fn
38^{ab}	45^{ab}	45^{ab}	38^{cd}	35^{cd}
38^{cd}	45^{cd}	45^{cd}	41^{cd}	36^{ab}

Crit Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
422*	46^{ab}	—	—	—
39^{ab}	46^{cd}	46^{ab}	—	36^{cd}
423*	—	—	—	—
39^{cd}	47^{ab}	46^{cd}	—	37^{ab}
424*	—	—	—	37^{cd}
40	47^{cd}–48	47^{a-f}	—	38–39^{ab}
427*	—	—	—	—
428*	49–50^{ab}	48–49^{ab}	—	—
41^{ab}	50^{cd}	49^{cd}	—	39^{cd}
421* l 2–3	—	—	42	—
41^{cd}	51^{ab}	49^{ef}	43^{ab}	40^{ab}
429*	—	—	43^{cd}–44	—
42	51^{cd}–52^{ab}	50	—	40^{cd}–41^{ab}
43^{ab}	52^{ca}	51^{ab}	45^{ab}	41^{cd}
430*	—	—	—	42–43
43^{cd}	53^{ab}	51^{cd}	45^{cd}	44^{ab}
431*	—	—	—	45 fn l 1–3
436*	—	—	—	45 fn l 4–7
432*	—	—	—	44^{cd}–45^{ab}
433* l 1–3	53^{cd}–54	52^{ab}–53^{ab}	—	—
434*	—	[53^{cd}]	—	—
433* l 4–8	55–57^{ab}	53^{ef}–55	—	—
44	57^{cd}–58^{ab}	56	—	45^{cd}–46^{ab}
45–46	58^{cd}–59^{ef}	57–58	46–47	46^{cd}–48^{ab}
437*	—	—	—	48^{cd}
438*	60	[59]	—	—
14 1	**15** 1	**15** 1	**14** 1^{ab}	**10** 49^{ab}
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	1^{cd}	49^{cd}
441*	—	—	—	—
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	—
3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	2^{ab}	50^{ab}
443*	—	—	2^{cd}	—
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	—	50^{cd}
4	4	4	3	51
444* l 1	—	—	6^{ab}	52^{ab}
444* l 2	—	—	4^{ab}	52^{cd}
444* l 3–5	—	—	4^{cd}–5	53^{ab} fn
445*	—	—	—	53–56^{ab}
446* l 1	—	—	6^{cd}	—
446* l 2	—	—	—	—
446* l 3–4	—	—	7	—
446* l 5–7	—	—	8–9^{ab}	55^{ab} fn.
446* l 8	—	—	9^{cd}	—
447* l 1	—	—	10^{ab}	56^{cd}
447* l 2–3	—	—	10^{cd}–11^{ab}	57
447* l 4	—	—	—	58^{ab}
447* l 5–7	—	—	11^{cd}–12	—
447* l 8	—	—	—	58^{cd}
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—	—
5^{cd}–6	5^{cd}–6	5^{cd}–6	13–14^{ab}	59–60^{ab}
448*	—	—	—	—
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	14^{cd}	60^{cd}
449*	—	—	15^{ab}	60^{cd} fn
7^{cd}–8^{ab}	7^{cd}–8^{ab}	7^{cd}–8^{ab}	15^{cd}–16^{ab}	61
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	—	62^{ab}
9	9	9	16^{cd}–17^{ab}	62^{cd}–63^{ab}
10^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	17^{cd}	63^{ab} fn l 3
450*	—	—	18^{ab}	63^{ab} fn l 4
10^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	18^{cd}	63^{cd}
451*	—	—	19^{ab}	63^{cd} fn l. 1

Crit Ed.	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
452*	—	—	19^{cd}	63^{cd} fn l. 2
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	—	64^{ab}
11^{cd}–16^{ab}	11^{cd}–16^{ab}	11^{cd}–16^{ab}	20–24	64^{cd}–69^{ab}
457*	16^{cd}	16^{cd}	—	—
458*	17	[17]	—	—
16^{cd}	18^{ab}	18^{ab}	25^{ab}	69^{cd}
460*	—	—	—	—
17^{ab}	18^{cd}	18^{cd}	25^{cd}	70^{ab}
462* l 3	—	—	26^{ab}	69^{ab} fn l 3
17^{cd}	19^{ab}	18^{ef}	26^{cd}	70^{cd}
461* l 3	—	—	—	71^{ab}
461* l 4	—	—	—	71^{cd}
462* l 5	—	—	27^{ab}	69^{ab} fn l 5
462* l 6	—	—	27^{cd}	—
18^{ab}	19^{cd}	19^{ab}	28^{ab}	72^{ab}
461* l 6	—	—	—	72^{ab} fn
462* l 8	—	—	28^{cd}	—
18^{cd}	20^{ab}	19^{cd}	29^{ab}	72^{cd}
462* l 9–11	—	—	29^{cd}–30	—
463*	—	—	31–33	—
18^{e-h}	20^{cd}–21^{ab}	20	—	73
19	21^{cd}–22^{ab}	21	34	74
464* l 3–6	—	—	35–37	—
465*	—	—	—	—
464* l 7–8	—	—	—	—
20	22^{cd}–23^{ab}	22	38	75
466*	—	—	39–42	—
467*	23^{cd}–32^{ef}	23–31	—	—
21	33	32	43	76
468*	34	33	—	—
15 1–5	**16** 1–5	**16** 1–5^{cd}	—	**11** 1–5
469*	—	—	—	—
6^{ab}	6^{ab}	5^{ef}	—	6^{ab}
470*	6^{cd}–7^{ab}	6	—	—
6^{cd}	7^{cd}	7^{ab}	—	6^{cd}
7–8	8–9	7^{c-f}–8	**15** 1–2	7–8
471*	10	9	—	—
9–11	11–13	10–12	3–5	9–11
474*	—	—	—	—
12	14	13	—	12
13^{ab}	15^{ab}	14^{ab}	6^{cd}	13^{ab}
13^{cd}	15^{cd}	14^{cd}	6^{ab}	13^{cd}
477*	—	—	—	—
14	16	15	7	14
478* l 1	—	—	8^{ab}	—
—	—	—	8^{cd}–9^{ab}	—
478* l. 2–4	—	—	9^{cd}–10^{cd}	15–16^{ab}
478* l 5	—	—	—	16^{cd}
478* l 6–8	—	—	11–12^{ab}	—
15–17	17–19	16–18	12^{cd}–15^{ab}	17–19
480*	—	—	—	—
479*	—	—	—	—
18	20	19	15^{cd}–16^{ab}	20
19–20	21–22	20–21	—	—
482*	—	—	16^{cd}–17^{ab}	21
21^{ab}	23^{ab}	22^{ab}	18^{cd}	25^{cd}
483*	—	—	—	—
21^{cd}	23^{cd}	22^{cd}	19^{ab}	26^{ab}
22	24	23	17^{cd}–18^{ab}	22
485*	—	—	—	23–25^{ab}

Crit Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
23	25	24	—	—
24	26	25	19^{cd}–20^{ab}	26^{cd}–27^{ab}
25^{ab}	27^{ab}	26^{ab}	20^{cd}	—
486*	—	—	21^{ab}	—
25^{cd}–27^{ab}	27^{cd}–29^{ab}	26^{cd}–27^{cd}	21^{cd}–22^{ef}	27^{cd}–29^{ab}
27^{cd}	29^{cd}	27^{ef}	—	—
28	30	28	23, 24	—
487*	—	—	—	29^{cd}–31^{ab}
489*	—	—	—	31^{cd}–33^{ab}
488*	31–32	29–30	—	—
16 1–6	**17** 1–6	**17** 1^{ab}–5^{gh}	**20** 1–6	**15** 1–6
490*	7	6	—	—
7–8	8–9	7–8	7–8	7–8
491*	10^{a}–17^{b}	9^{ab}-[16^{ab}]	—	—
9^{ab}	17^{cd}	16^{cd}	9^{ab}	9^{ab}
492*	—	—	9^{cd}	—
9^{c}–12^{d}	18^{a}–21^{b}	16^{e}–19^{d}	10^{a}–13^{b}	9^{c}–12^{d}
l 1-3 of 495*	21^{c}–22^{d}	20^{a}–21^{b}	—	—
[8^{cd} r after l 3 of 495*]	23^{ab}	21 [^{cd}]	—	—
l 4 of 495*	23^{cd}	21^{ef}	—	—
[5^{a} r after l 4 of 495*]	24^{a}	22^{a}	—	—
post half of l 5 of 495*	24^{b}	22^{b}	—	—
prior half of l 6 of 495*	24^{c}	22^{c}	—	—
[5^{b} r after prior half of l 6 of 495*]	24^{d}	22^{d}	—	—
l 7–8 of 495*	24^{ef}–25^{ab}	23	—	—
13^{a}–16^{b}	25^{c}–28^{d}	24^{a}–27^{b}	13^{c}–16^{d}	13^{a}–16^{b}
499*	—	—	—	—
16^{c}–17^{d}	29^{a}–30^{b}	27^{c}–28^{d}	17^{a}–18^{b}	16^{c}–17^{d}
l 1 of 500*	—	—	—	18^{ab}
l 2 of 500*	30^{cd}	29^{ab}	—	18^{cd}
501*	—	—	18^{cd}	—
17^{e}–19^{d}	31^{a}–33^{b}	29^{c}–31^{d}	19^{a}–21^{b}	19^{a}–21^{b}
502*	—	—	—	21^{cdef}
503*	33^{cd}	31^{ef}	21^{cd}	—
504*	34–36	32–34	—	—
20	37	35	22	—
515*	—	—	—	—
17 1	**18** 1	**18** 1	**16** 1	**16** 1
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	10^{ab}	**11** 40^{cd}
prior half of l 6 of 514*	—	—	10^{c}	**11** 41^{a}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	**16** 2^{ab}, **11** 41^{ef}
3	3	3	—	—
l 3–4 of 514*	—	—	2	—
App I No 3 l 1–7	—	—	3^{ab}–6^{ab}	**11** 33^{cd}–36^{cd}
,, ,, l 7 fn	—	—	—	—
,, ,, l 8–14	—	—	6^{cd}–9^{cd}	**11** 37^{ab}–40^{ab}
505*	4	4	—	—
4^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	11^{a}, 10^{d}	**11** 41^{bc}
—	—	—	11^{b}	**11** 41^{d}
4^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	11^{cd}	**11** 41^{ef}
l 9 of 514*	—	—	**17** 1^{ab}	**12** 1^{ab}
5	6	6	1^{c}–2^{b}	1^{c}–2^{b}
App I No 4 l 1–37	—	—	2^{cd}–20^{cd}	2^{cd}–20^{cd}
,, ,, l 38–39	—	—	—	21
,, ,, l. 40	—	—	21^{ab}	22^{ab}

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
App I No 4 l 41	—	—	—	22^{cd}
,, ,, l 42–48	—	—	21^{cd}–24^{ab}	23^{ab}–26^{ab}
,, ,, l 48 fn	—	—	—	—
,, ,, l 49–53	—	—	24^{cd}–26^{cd}	26^{cd}–28^{cd}
,, ,, l 53 fn	—	—	—	—
,, ,, l 54–59	—	—	27^{ab}–29^{cd}	29^{ab}–31^{ab}
,, ,, l 60	—	—	**18** 1^{ab}	**13** 1^{ab}
,, ,, l 60 fn	—	—	—	—
,, ,, l 61–73	—	—	1^{cd}–7^{cd}	1^{cd}–7^{cd}
,, ,, l 73 fn.	—	—	—	—
,, ,, l 74–96	—	—	8^{ab}–19^{cd}	8^{ab}–19^{cd}
,, ,, l 96 fn	—	—	—	—
,, ,, l 97–108	—	—	20^{ab}–25^{ab}	20^{ab}–25^{ab}
,, ,, l 109–111	—	—	25^{c}–26^{d}	—
,, ,, l 112	—	—	27^{ab}	25^{cd}
,, ,, l 112 fn.	—	—	—	—
,, ,, l 113	—	—	27^{cd}	26^{ab}
,, ,, l 113 fn	—	—	—	—
,, ,, l 114–127	—	—	**19** 1–7	—
l 12–15 of 514*	—	—	—	**14** 1–2
l 16–19 of 514*	—	—	8–9	3–4
506*	7^{a}–10^{b}	7^{a}–9^{d}	—	—
l 20–22 of 514*	—	—	10^{a}–11^{b}	5^{a}–6^{b}
6^{ab}	10^{cd}	10^{ab}	11^{cd}	6^{cd}, **16** 3^{cd}
6^{cd}	11^{ab}	10^{cd}	—	**16** 4^{ab}
507*	11^{cd}	[10^{ef}]	—	—
7	12	11	12	**14** 7
l 1–2 of 517*	—	—	—	8
518*	—	—	—	—
l 3–6 of 517*	—	—	—	9–10
l 1–2 of 519*	—	—	13	—
520*	—	—	—	—
l 3–4 of 519*	—	—	14	—
8^{ab}	13^{ab}	12^{ab}	17^{ab}	13^{ab}, **16** 5^{ab}
522*	—	—	17^{cd}	—
523*	—	—	—	—
8^{cd}	13^{cd}	12^{cd}	—	13^{cd}
l 32–33 of 514*	—	—	18	14
9^{ab}	14^{ab}	13^{ab}	15^{ab}	11^{ab}, **16** 4^{cd}
l 27 of 514*	—	—	15^{cd}	11^{cd}
9^{cd}	14^{cd}	13^{cd}	16^{ab}	12^{ab}
521*	—	—	16^{cd}	12^{cd} fn
508*	15	14	—	—
10	16	15	—	**16** 2^{cd}–3^{ab}
509*	17–20	16^{a}–18^{b}	—	—
11^{a}–12^{d}	21–22	18^{e}–19^{f}	—	—
510*	23	20^{a-d}	—	—
12^{ef}	24^{ab}	20^{ef}	—	—
13	24^{c}–25^{b}	21	20	16
14	25^{c}–26^{b}	22	—	18
525*	—	—	—	19–20
15^{ab}	26^{cd}	23^{ab}	—	21^{ab}
526*	—	—	—	21^{cd}–24^{cd}
511*	27^{a}–28^{b}	23^{c}–24^{d}	—	—
15^{c}–17^{b}	28^{c}–30^{b}	25^{a}–26^{d}	21^{a}–22^{d}	25^{a}–26^{d}
17^{cd}	30^{cd}	27^{ab}	—	—
17^{ef}	31^{ab}	27^{cd}	23^{ab}	27^{ab}
l 48 of 514*	—	—	23^{cd}	27^{cd}
18^{a}–19^{b}	31^{c}–32^{d}	28^{a}–29^{b}	24^{a}–25^{b}	28^{a}–29^{b}
530*	—	—	—	—

Crit Ed.	Bom. Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
19^{cd}	33^{ab}	29^{cd}	25^{cd}	29^{cd}
531*	—	—	—	30–33
532*	—	—	26–31	—
534*	—	—	—	—
20	33^{c}–34^{b}	30	19	15
21	34^{c}–35^{b}	31	—	17
513*	35^{c}–37^{b}	32^{a}–33^{d}	—	—
22^{a}–23^{b}	37^{c}–38^{d}	34^{a}–35^{b}	—	16 5^{c}–6^{d}
23^{cd}	39^{ab}	35^{cd}	21 1^{ab}	7^{ab}
l 2–6 of 536*	—	—	1^{c}–3^{d}	7^{c}–9^{d}
l 7–8 of 536*	—	—	—	10
24–26	39^{c}–42^{ab}	36–38	4–6	11–13
538*	—	—	—	—
27^{a}–28^{b}	42^{c}–43^{d}	36^{a}–40^{b}	7^{a}–8^{b}	14^{a}–15^{b}
28^{cd}	44^{ab}	40^{cd}	—	15^{cd}
l 2–3 of 539*	—	—	8^{c}–9^{b}	16
29^{ab}	44^{cd}	41^{ab}	—	17^{ab}
29^{cd}	45^{ab}	41^{cd}	9^{cd}	17^{cd}
540*	45^{cd}–47^{ab}	42^{ab}–43^{cd}	—	—
30^{ab}	47^{cd}	44^{ab}	10^{ab}	18^{ab}
30^{cd}	48^{ab}	44^{cd}	—	—
541*	—	—	10^{c}–11^{b}	18^{c}–19^{b}
31	48^{c}–49^{b}	45	11^{c}–12^{b}	19^{c}–20^{b}
l 1 of 542*	—	—	12^{cd}	20^{cd}
543*	—	—	—	—
l 2–5 of 542*	—	—	13^{a}–14^{d}	21^{a}–22^{d}
32	49^{c}–50^{b}	46	—	—
33^{a-d}	50^{c}–51^{b}	47	15	23
544*	—	—	—	24^{ab}
33^{ef}	51^{cd}	48^{ab}	16^{ab}	24^{cd}
545*	—	—	—	25^{a}–26^{b}
33^{gh}	52^{ab}	48^{cd}	16^{cd}	26^{cd}
550*	—	—	—	27^{ab}
34^{a-d}	52^{c}–53^{b}	49^{a-d}	17	27^{c}–28^{b}
34^{ef}	53^{cd}	49^{ef}	20^{ab}	30^{cd}
551*	—	—	—	31
552*	—	—	20^{cd}	33^{ab}
556*	—	—	—	—
553*	54^{ab}	—	—	—
35	54^{c}–55^{b}	50	18	28^{c}–29^{b}
555*	—	—	19	29^{c}–30^{b}
36	55^{c}–56^{b}	51	—	32
37	56^{c}–57^{b}	52	—	—
557*	—	—	21	33^{c}–34^{b}
38^{ab}	57^{cd}	53^{ab}	22^{ab}	34^{cd}
558*	—	—	22^{cd}	35^{ab}
38^{cd}	58^{ab}	53^{cd}	—	—
l 1 of 559*	58^{cd}	54^{ab}	—	—
560*	—	—	—	—
l 2 of 559*	58^{ef}	54^{cd}	—	—
39	59	55	23	35^{c-f}
18 1–4^{b}	19 1–4^{b}	19 1–4^{b}	22 1–4^{b}	17 1–4^{b}
566* l 6	—	—	4^{cd}	—
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	—	4^{cd}
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	—	5^{ab}
561*	—	—	—	—
5^{c}–7^{b}	6–7	5^{c}–7^{b}	5^{c}–7^{b}	5^{c}–7^{b}
7^{cd}	8^{ab}	7^{cd}	—	7^{cd}
566* l. 12–14	—	—	7^{c}–8	8–9^{b}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
8–13^{b}	8^{c}–13	8–13^{b}	9–14^{b}	9^{c}–14
563*	—	—	—	—
13^{c}–15^{b}	14–15	13^{c}–15^{b}	14^{c}–16^{b}	15–16
15^{cd}	16^{ab}	15^{cd}	16^{cd}	—
567*	—	—	—	—
16	16^{c}–17^{b}	16	18	18^{c}–19^{b}
17^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	—	17^{ab}
17^{cd}	18^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	17^{cd}
566* l 32	—	—	17^{cd}	18^{ab}
18	18^{c}–19^{b}	18	19	19^{c}–20^{b}
19	19^{c}–20^{b}	19	—	20^{c-f}
564* l 1–2	20^{c}–21^{b}	20	—	—
564* l. 3	21^{cd}	—	—	—
20	22	21	20	21
565*	—	—	—	—
19 1–4^{b}	**20** 1–4^{b}	**20** 1–4^{b}	**23** 1–4^{b}	**18** 1–4^{b}
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	—
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—	4^{cd}
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{ab}	5^{ab}
6	6	6	5^{c}–6^{b}	—
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	6^{cd}	5^{cd}
571*	—	—	—	—
7^{c}–8	7^{c}–9^{b}	7^{c}–8	7–8	6–7
9–10	9^{c}–11^{b}	9–10	14, 9	10, 8
11^{ab}	11^{cd}	11^{ab}	10^{ab}	9^{ab}
575*	—	—	10^{c}–13^{b}	—
11^{cd}	12^{ab}	11^{cd}	13^{cd}	9^{cd}
12–13	12^{c}–14^{b}	12–13	15–16	11–12
14^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	17^{ab}	13^{ab}
576*	—	—	17^{cd}	—
14^{cd}	15^{ab}	14^{cd}	—	13^{cd}
15–16	15^{c}–17^{b}	15–16	—	—
17	17^{c}–18^{b}	17	18	14
18^{ab}	18^{cd}	18^{ab}	19^{ab}	15^{ab}
18^{cd}	19^{ab}	18^{cd}	—	—
581*	—	—	—	—
18^{e}–19^{b}	19^{c}–20^{b}	18^{e}–19^{b}	—	—
19^{cd}	20^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	15^{cd}
20–21	21–22	20–21	20–21	16–17
585*	—	—	—	—
22^{a-d}	23	22^{a-d}	22	18
586*	—	—	23^{ab}	19^{ab}
22^{ef}	24^{ab}	22^{ef}	—	—
23^{a}	24^{c}	23^{a}	—	19^{c}
23^{b}	24^{d}	23^{b}	—	—
23^{c}	25^{a}	23^{c}	23^{c}	—
23^{d}	25^{b}	23^{d}	23^{d}	19^{d}
24^{ab}	25^{cd}	24^{ab}	24^{ab}	20^{ab}
24^{cd}	26^{ab}	24^{cd}	—	20^{cd}
588*	—	[25^{ab}]	—	—
25^{ab}	26^{cd}	25^{cd}	24^{cd}	21^{ab}
589* l 1	—	—	25^{ab}	21^{cd}
589* l 2	—	—	25^{cd}	—
25^{cd}	27^{ab}	26^{ab}	26^{ab}	22^{ab}
590*	—	—	—	—
592*	27^{cd}	[26^{cd}]	26^{cd}	22^{cd}
593*	—	—	—	—
20 1–5	**21** 1–5	**21** 1–5	**24** 1–5	**19** 1–5
595*	—	—	—	—
6^{a}–7^{b}	6^{a}–7^{b}	6^{a}–7^{b}	6^{a}–7^{b}	6^{a}–7^{b}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
596*	—	—	—	7^{c}–9^{b}
7^{c}–8^{b}	7^{c}–8^{b}	7^{c}–8^{b}	7^{c}–8^{b}	9^{c}–10^{b}
598*	—	—	8^{c}–9^{b}	—
8^{cd}–10^{cd}	8^{cd}–10^{cd}	8^{cd}–10^{cd}	9^{cd}–11^{cd}	10^{cd}–12^{cd}
11–13	11–13	11–13	—	13–15
600*	—	—	12–13	—
14–17	14–17	14–17	14–17	16–19
18	18	18	18	—
l 1 of 604*	—	—	19^{ab}	—
l 2 of 604*	—	—	—	—
l 3–4 of 604*	—	—	19^{cd}–20^{ab}	—
605*	—	—	—	—
606*	19	19	—	—
19^{ab}	20^{ab}	20^{ab}	—	20^{ab}
19^{cd}	20^{cd}	20^{cd}	20^{cd}	20^{cd}
l 1–2 of 607*	21	21^{abef}	—	—
—	—	[21^{cd}]	—	—
l 3–6 of 607*	22	22	—	—
608*	—	—	—	—
21 1–3	**22** 1–3	**22** 1–3	**25** 1–3	**20** 1–3
4^{ab}	4^{ab}	5^{ab}	4^{ab}	—
610*	—	—	—	4^{ab}
4^{cd}	4^{cd}	5^{cd}	4^{cd}	4^{cd}
—	—	[4]	—	—
5–6	5–6	6–7	5–6	5–6
613*	—	—	—	—
7^{ab}	7^{ab}	8^{ab}	—	7^{cd} fn
7^{cd}	7^{cd}	8^{cd}	8^{ab}	8^{ab}
7^{ef}	8^{ab}	8^{ef}	—	—
614*	—	—	8^{cd}	—
—	—	—	—	8^{cd}
—	—	—	7^{ab}	7^{ab}
—	—	—	7^{cd}	—
	8^{cd}	—	—	—
615*	9^{ab}	9^{ab}	—	—
8^{ab}	9^{cd}	9^{cd}	9^{ab}	9^{ab}
616*	10	10^{abcd}	—	—
8^{c}	11^{a}	10^{e}	—	9^{c} fn.
—	—	—	9^{c}	9^{c}
8^{d}	11^{b}	10^{f}	9^{d}	9^{d}
9^{ab}	11^{cd}	11^{ab}	10^{ab}	10^{ab}
617*	—	—	—	—
618*	—	—	—	—
9^{cd}	12^{ab}	11^{cd}	10^{cd}	10^{cd}
619*	—	—	—	—
10^{a}	12^{c}	12^{a}	11^{a}	11^{a}
l 1 of 620*	—	—	11^{b}	11^{b}
l 2 of 620*	—	—	11^{c}	11^{c}
10^{b}	12^{d}	12^{b}	11^{d}	11^{d}
10^{c}–12^{d}	13^{a}–15^{b}	12^{c}–14^{d}	12^{a}–14^{b}	12^{a}–13^{f}
[15^{cd}]	15^{cd}	[14^{ef}]	—	—
13–14	16–17	15–16	14^{c}–16^{b}	14^{a}–16^{b}
15^{ab}	18^{ab}	17^{ab}	16^{cd}	16^{cd}
15^{cd}	18^{cd}	17^{cd}	17^{ab}	16^{cd} fn
624*	[19^{ab}]	—	—	17^{cd} fn
15^{ef}	19^{cd}	18^{ab}	17^{cd}	17^{cd} fn.
626*	—	—	—	—
16^{ab}–18^{cd}	19^{ef}–22^{ab}	18^{cd}–20^{cd}	18^{ab}–20^{cd}	18^{ab}–20^{cd}
18^{ef}	22^{cd}	21^{ab}	—	—
628*	23^{ab}	21^{cd}	—	—

Crit. Ed	Bom. Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
19^{ab}	23^{cd}	22^{ab}	—	—
629*	—	—	21^{ab}	21^{ab}
19^{cd}	24^{ab}	22^{cd}	21^{cd}	21^{cd}
630*	—	—	—	21^{cd} fn
631*	24^{cdef}	23	—	—
22 1–7	**23** 1–7	**23** 1–7	**26** 1–7	**21** 1–7
—	—	[7^{ef}]	—	—
8–9	8–9	$8–9^{abcd}$	8–9	8–9
10	10^{ab}	9^{ef}	10^{ab}	10^{ab}
11^{ab}	10^{cd}	10^{ab}	10^{cd}	10^{cd}
11^{c}	11^{a}	10^{c}	11^{b}	11^{b}
11^{d}	11^{b}	10^{d}	—	11^{b} fn
11^{e}	11^{c}	10^{e}	11^{a}	11^{a}
11^{f}	11^{d}	10^{f}	—	11^{d} fn
l 3 of 636*	—	—	11^{cd}	11^{cd}
12–14	12–14	11–13	12–14	12–14
15^{a}	15^{a}	14^{a}	15^{a}	15^{a}
638*	—	—	15^{bc}	15^{bc}
639*	—	—	—	—
15^{b}	15^{b}	14^{b}	15^{d}	15^{d}
15^{cd}	15^{cd}	14^{cd}	—	—
640*	—	—	16	16
16	16	15	17	17
l 1 of 641*	17^{ab}	16^{ab}	18^{ab}	18^{ab}
642*	—	—	—	—
l 2 of 641*	17^{cd}	16^{cd}	18^{cd}	18^{cd}
l 3 of 641*	18^{ab}	16^{ef}	—	—
$17^{ab}–19^{ab}$	$18^{cd}–20^{cd}$	$17^{ab}–19^{ab}$	$19^{ab}–21^{ab}$	$19^{ab}–21^{ab}$
643*	21	$19^{cd}–20^{ab}$	—	—
19^{cd}	22^{ab}	20^{cd}	21^{cd}	21^{cd}
644*	22^{cdef}	21^{abcd}	—	—
23 1–4	**24** 1–4	**24** 1–4	**27** 1–4	**22** 1–4
l 1 of 645* and the prior half of l 2	5^{abc}	5^{abc}	—	—
post half of l 2 of 645*	5^{d}	—	—	—
prior half of l 3 of 645*	6^{a}	—	—	—
post half of l 3 of 645*	6^{b}	5^{d}	—	—
$5^{a}–10^{b}$	$6^{c}–11^{d}$	$6^{a}–11^{b}$	$5^{a}–10^{b}$	$5^{a}–10^{b}$
649*	—	—	—	—
650*	—	—	—	—
$10^{c}–11^{d}$	$12^{a}–13^{b}$	$11^{c}–12^{d}$	$10^{c}–11^{d}$	$10^{c}–11^{d}$
l 3 of 651*	—	—	12^{ab}	12^{ab}
12^{ab}	13^{cd}	13^{ab}	12^{cd}	12^{cd}
12^{cd}	14^{ab}	13^{cd}	—	13^{ab} fn
$13^{ab}–21^{ab}$	$14^{cd}–22^{cd}$	$14^{ab}–22^{ab}$	$13^{ab}–21^{ab}$	$13^{ab}–21^{ab}$
654*	—	—	—	—
$21^{cd}–25^{cd}$	$23^{ab}–27^{ab}$	$22^{cd}–26^{cd}$	$21^{cd}–25^{cd}$	$21^{cd}–25^{cd}$
656*	—	—	—	—
657*	—	—	—	—
658*	$27^{c}–28^{b}$	27	—	—
$26^{ab}–30^{cd}$	$28^{cd}–32^{ef}$	$28^{ab}–32^{cd}$	$26^{ab}–30^{cd}$	$26^{ab}–30^{cd}$
24 1^{ab}	**25** 1^{ab}	**25** 1^{ab}	**28** 1^{ab}	**23** 1^{ab}
661*	—	—	—	—
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}
2	2	2	2	2
663*	3	3^{ab} [^{cd}]	—	—

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
3–8	4–9	4–9	3–8	3–8
—	—	—	—	8^{cd} fn.
9	10	10^{abcd}	9	9
l 1 of 667*	11^{ab}	10^{ef}	—	—
668*	—	—	—	—
l 2 of 667*	11^{cd}	11^{ab}	—	—
l 3 of 667*	—	—	—	—
10–15	12–17	11^{cdef}–16	10–15	10–15
670*	18	17	16	17
16	19	18	17	16
17^{ab}	20^{ab}	19^{ab}	18^{ab}	18^{ab}
17^{cd}	20^{cd}	19^{cd}	—	—
671*	—	—	18^{c}–19^{d}	18^{c}–19^{d}
18	21	20	20	20
19	22^{abcd}	21^{abcd}	21	21^{abcd}
673*	—	—	—	21^{ef}
674*	22^{ef}	21^{ef}	—	—
25 1–2	26 1–2	26 1–2	29 1–2	24 1–2
3	3	3	—	—
4–6	4–6	4–6	3–5	3–5
7	7	8	6	6
—	—	[7]	—	—
8–9	8–9	9–10	7–8	7–8
679*	—	—	—	—
10	10	11	9	9
11^{ab}	11^{ab}	12^{ab}	10^{ab}	10^{ab}
11^{cd}	11^{cd}	12^{cd}	—	10^{cd} fn
12	12	13	—	—
682*	—	—	10^{c}–11^{d}	10^{c}–11^{d}
683*	—	—	—	—
13	13	14	12	12
App I No 5 l 1–9	14^{a}–18^{b}	15^{a}–19^{b}	—	—
l 9 fn	—	—	—	—
App I No 5 l 10–14	18^{c}–20^{b}	19^{c}–21^{b}	—	—
l 14 fn	—	—	—	—
App I No 5 l 15–23	20^{c}–25^{b}	21^{c}–25^{d}	—	—
14^{ab}	25^{cd}	26^{ab}	13^{ab}	13^{ab}
684*	—	—	13^{c}–14^{b}	13^{c}–14^{b}
14^{c}	26^{a}	26^{c}	14^{c}	14^{c}
685*	—	—	14^{d}–15^{c}	14^{d}–15^{c}
14^{d}	26^{b}	26^{d}	15^{d}	15^{d}
15^{cd}–17^{ab}	26^{cd}–28^{cd}	27^{ab}–29^{ab}	16^{ab}–18^{ab}	16^{ab}–18^{ab}
17^{c}	29^{a}	29^{c}	18^{c}	18^{c}
686*	—	—	18^{d}, 19^{a}	18^{d}, 19^{a}
17^{d}	29^{b}	29^{d}	19^{b}	19^{b}
18	29^{c}–30^{b}	30	—	20^{cd} fn
687*	—	—	19^{c}–20^{d}	19^{c}–20^{d}
19^{ab}	30^{cd}	31^{ab}	21^{ab}	21^{ab}
688*	—	—	—	—
19^{cd}–22^{ab}	31^{ab}–33^{cd}	31^{cd}–34^{ab}	21^{cd}–24^{ab}	21^{cd}–24^{ab}
689*	—	—	—	24^{ab} fn
22^{cd}	34^{ab}	34^{cd}	24^{cd}	24^{cd}
l 1–3 of 690*	34^{cd}–35^{ab}	35^{ab}–36^{ab}	—	—
l 1–3 of 691*	—	[36^{c}–37^{d}]	—	—
l 4 of 691*	—	—	—	—
l 4 of 690*	35^{ef}	37^{ef}	—	—
l 5–8 of 690*	36	38	—	—
26 1–2	27 1–2	27 1–2	30 1–2	25 1–2
701*	—	—	—	—
3–4	3–4	3–4	—	—

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
l 5–9 of 700*	—	—	3^{ab}–5^{ab}	3^{ab}–5^{ab}
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{cd}–6^{ab}	5^{cd}–6^{ab}
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	6^{cd}	6^{cd}
6	6	6^{a-d}	7	7
7^{ab}	7^{ab}	6^{ef}	—	8^{ab} fn
l 15 of 700*	—	—	8^{ab}	8^{ab}
l 16 of 700*	—	—	8^{cd}	8^{cd}
7^{cd}	7^{cd}	7^{ab}	9^{ab}	9^{ab}
8^{ab}	8^{ab}	7^{cd}	—	9^{ab} fn
8^{cd}–12^{cd}	8^{cd}–12^{cd}	8^{ab}–12^{ab}	9^{cd}–13^{cd}	9^{cd}–13^{cd}
13	13	12^{c}–13^{b}	—	14
14^{ab}	14^{ab}	13^{cd}	—	14^{cd} fn
692*	—	—	—	—
14^{cd}	14^{cd}	14^{ab}	15^{cd}	16^{cd}
l 31 of 700*	—	—	16^{ab}	17^{ab}
15	15	14^{cd}–15^{ab}	14	15
702*	—	—	—	—
16^{ab}	16^{ab}	15^{cd}	15^{ab}	16^{ab}
[14^{cd}]	16^{cd}	—	—	—
16^{cd}	17^{ab}	16^{ab}	16^{cd}	17^{cd}
l 33–34 of 700*	—	—	17	18
16^{ef}–17^{ab}	17^{cd}–18^{ab}	16^{cd}–17^{ab}	—	18^{cd} fn
17^{cd}	18^{cd}	17^{cd}	18^{ab}	19^{ab} fn
18–19	19–20	18–19	18^{cd}–20^{ab}	19–20
20^{ab}	21^{ab}	20^{ab}	20^{cd}	21^{ab}
694*	—	—	—	—
20^{c}–21^{d}	21^{c}–22^{d}	20^{c}–21^{d}	21^{a}–22^{b}	21^{c}–22^{d}
695*	23	22	—	—
22^{ab}–23^{ab}	24^{ab}–25^{ab}	23^{ab}–24^{ab}	22^{cd}–23^{cd}	23^{ab}–24^{ab}
703*	—	—	—	—
23^{cd}	25^{cd}	24^{cd}	24^{ab}	24^{cd}
697*	26	[25]	—	—
24–25	27–28	26–27	24^{cd}–25^{ef}	25–26
27 1–3	**28** 1–3	**28** 1–3	**31** 1–3	**26** 1–3
705*	—	—	4	4
4	4	4	5	5
l 3 of 708*	—	—	6^{ab}	6^{ab}
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—	—
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	6^{cd}	6^{cd}
6	6^{a}–7^{b}	6^{a}–7^{b}	7^{a}–8^{b}	7^{a}–8^{b}
709*	—	—	—	8^{ab} fn l 1
706*	7^{cd}	7^{cd}	—	—
707*	7^{ef}	7^{ef}	—	
7^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	—	8^{ab} fn l 2
7^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}
8–9^{b}	9–10^{b}	9–10^{b}	9–10^{b}	9–10^{b}
710*	—	—	10^{c}–11^{b}	10^{c}–11^{b}
9^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	—	11^{cd} fn l 1
10^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	—	11^{cd} fn l 2
l 1 of 711*	—	[11^{cd}]	—	—
l 2–5 of 711*	—	—	—	—
l 1–3 of 712*	—	—	11^{c}–12^{d}	11^{c}–12^{d}
10^{cd}	11^{cd}	12^{ab}	13^{ab}	13^{ab}
713*	12	12^{c}–13^{b}	—	—
11	13	13^{cdef}	13^{c}–14^{b}	13^{c}–14^{b}
714*	—	—	—	14^{cd}
12–13	14–15	14–15	14^{c}–16^{b}	15^{a}–16^{d}
l 1–3 of 717*	—	[16^{a}–17^{b}]	—	—
l 4 of 717*	—	—	—	—
l 5 of 717*	—	[17^{cd}]	—	—

Crit Ed.	Bom Ed.	Kumbh Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed.
14–18	16–20	$18–22^{ab}$	$16^{cd}–20^{ef}$	$17^{ab}–27^{cd}$
719*	—	—	—	21^{cd} fn
l. 1–4 of 720*	$21^{ab}–22^{cd}$	$22^{cd}–23^{ef}$	—	—
l 5 of 720*	—	—	—	—
28 1	29 1	29 1	32 1	27 1
721*	$2^{a}–3^{b}$	2^{a-f}	—	—
2	$3^{c}–4^{b}$	3	2	2
3^{ab}	4^{cd}	4^{ab}	—	4^{ab} fn
3^{cd}	5^{ab}	4^{cd}	—	—
3^{ef}	5^{cd}	5^{ab}	—	4^{cd} fn
722*	6^{ab}	[5^{cd}]	—	—
4	6^{cdef}	6	—	5^{cd} fn
723*	—	—	3–5	3–5
5^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	6^{ab}	6^{ab}
724*	—	—	$6^{c}–8^{d}$	$6^{c}–8^{b}$
5^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	—	7^{cd} fn
6	8	8	9	$8^{cd}–9^{ab}$
7	9	9	—	—
l 3–4 of 725*	—	—	10	$9^{c}–10^{b}$
App I. No 6 l 1–10	$10^{a}–14^{d}$	$10^{a}–15^{b}$	—	—
,, ,, l 11	15^{ab}	15^{cd}	—	—
,, ,, l 12–16	$15^{c}–17^{d}$	$16^{a}–17^{f}$	—	—
8	18	18	11	10
726*	—	—	—	—
9^{a}	19^{a}	19^{a}	12^{a}	11^{c}
9^{b}	19^{b}	19^{b}	—	11^{d} fn
9^{cd}	19^{cd}	19^{ef}	12^{bc}	11^{d}, 12^{a}
—	—	[19^{cd}]	—	—
App I No 7 l 1–36	—	[$20^{a}–34^{f}$]	—	—
10^{ab}	20^{ab}	35^{ab}	12^{d}, 13^{cd}	12^{b}, 13^{ab}
10^{cd}	20^{cd}	35^{cd}	—	—
11	21	36	15	$14^{c}–15^{b}$
l 5 of 727*	—	—	13^{ab}	12^{cd}
l 7–8 of 727*	—	—	14	$13^{c}–14^{ab}$
$12^{ab}–14^{ab}$	$22^{ab}–24^{ab}$	$37^{ab}–39^{ab}$	$16^{ab}–18^{ab}$	$15^{cd}–17^{cd}$
14^{cd}	24^{cd}	39^{cd}	18^{cd}	—
729*	$25^{ab}–25^{ef}$	40[^{ab}]–40^{ef}	—	—
15–16	26–27	41–42	19–20	18–19
17^{ab}	28^{ab}	43^{ab}	21^{ab}	20^{ab}
—	—	—	—	^{ab} fn
17^{cd}	28^{cd}	43^{cd}	21^{cd}	20^{cd}
$18^{ab}–20^{ab}$	$29^{ab}–31^{ab}$	$44^{ab}–46^{ab}$	$22^{ab}–24^{ab}$	$21^{ab}–23^{ab}$
20^{c}	31^{c}	46^{c}	24^{c}	23^{c}
733*	$31^{d}–32^{c}$	$46^{d}–47^{c}$	—	—
20^{d}	32^{d}	47^{d}	24^{d}	23^{d}
734*	—	—	—	23^{cd} fn
29 1–4	30 1–4	30 1–4	33 1–4	28 1–4
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	$5^{a,d}$	$5^{a,d}$
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	6^{ab}	6^{ab}
6	6	6	—	—
—	—	—	5^{bc}	5^{bc}
—	—	—	6^{cd}	6^{cd}
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}
l 14 of 742*	—	—	7^{cd}	7^{cd}
7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	—	—
8^{ab}	8^{ab}	8^{ab}	—	—
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	7^{cd} fn
735*	9	9	—	—
9^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	8^{ab}	7^{cd} fn l 2
—	—	[10^{cd}]	—	—

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
9^{cd}	10^{cd}	10^{ef}	9^{ab}	7^{cd} fn l 3
10^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	9^{cd}	7^{cd} fn l 4
10^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	10^{ab}	8^{ab}
11^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	10^{cd}	8^{cd}
11^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	—	8^{cd} fn
l 1 of 736*	13^{ab}	13^{ab}	—	—
l 2 of 736*	—	13^{cd}	—	—
l 3 of 736*	13^{cd}	13^{ef}	—	—
12	14	14^{abcf}	11	9
l 25–26 of 742*	—	—	12^{c}–13^{b}	10^{c}–11^{b}
—	—	[14^{cd}]	—	—
13	15	15^{abcef}	12^{ab}, 13^{cd}	10^{ab}, 11^{cd}
—	—	[15^{cd}]	—	—
737*	16	[16]	—	—
738*	—	—	—	—
14	17	17	14	12
15^{a}	18^{a}	18^{a}	15^{a}	13^{a}
15^{b}	18^{b}	18^{b}	—	13^{b}
15^{c}	18^{c}	18^{c}	—	13^{c}
15^{d}	18^{d}	18^{d}	15^{b}	13^{d}
l 33 of 742*	—	—	15^{cd}	14^{cd}
16–18	19–21	19–21	16–18	15–17
739*	22^{ab}	[22^{ab}]	—	—
19^{ab}–20^{ab}	22^{cd}–23^{cd}	22^{cd}–23^{ab}	19^{ab}–20^{ab}	18^{ab}–19^{ab}
743*	—	—	—	—
20^{cd}	23^{ef}	23^{cd}	20^{cd}	19^{cd}
21^{ab}	24^{ab}	24^{ab}	21^{ab}	20^{ab}
21^{cd}	24^{cd}	24^{cd}	21^{cd}–22^{ab}	20^{cd}–21^{ab}
l 47 of 742*	—	—	22^{cd}	21^{cd}
22–23	25^{ab}–26^{cd}	25^{ab}–26^{cd}	23–24	22–23
740*	26^{ef}	[26^{ef}]	—	—
741*	—	—	—	—
30 1–7^{ab}	31 1–7^{ab}	31 1–7^{ab}	34 1–7^{ab}	29 1–7^{ab}
745*	—	—	—	—
7^{cd}–11^{cd}	7^{cd}–11^{cd}	7^{cd}–11^{cd}	7^{cd}–11^{cd}	7^{cd}–11^{cd}
749*	—	—	12	12
12	12	12	—	10^{cd} fn
750*	13	13	—	—
13	14	14	—	12^{cd} fn , 13^{cd} fn
751*	—	—	13	13
14	15	15	14	14
752*	16^{ab}	[16^{ab}]	—	—
15^{ab}	—	16^{cd}	15^{ab}	15^{ab}
15^{cd}	16^{cd}	16^{ef}	15^{cd}	15^{cd}
16–17	17–18	17–18^{cd}	16–17	16–17
755*	19^{ab}	18^{ef}	—	—
18–19	19^{cd}–21^{ab}	19–20	18–19	18–19
20^{ab}	21^{cd}	21^{ab}	20^{ab}	19^{cd} fn
20^{cd}	22^{ab}	21^{cd}	20^{cd}	20^{ab}
21–22	22^{cd}–24^{ab}	22–23	21–22	20^{cd}–22^{ab}
23^{ab}	24^{cd}	24^{ab}	$23^{a,d}$	$22^{c,f}$
23^{cd}	24^{ef}	24^{cd}	23^{bc}	22^{de}
31 757*	32 —	32 —	35 —	30 1^{ab}
1^{ab}	1^{ab}	1^{ab}	1^{ab}	1^{cd}
758*	1^{cd}–2^{ab}	1^{cd}–2^{ab}	—	—
1^{cd}–11^{cd}	2^{cd}–13^{cd}	2^{cd}–12^{cd}	1^{cd}–12^{cd}	2^{ab}–13^{ab}
12^{ab}	14^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	13^{cd}
12^{cd}–13^{ab}	14^{cd}–15^{ab}	13^{cd}–14^{ab}	—	—
13^{cd}–14^{cd}	15^{cd}–16^{cd}	14^{cd}–15^{cd}	13^{cd}–14^{cd}	14^{ab}–15^{ab}
762*	17	16	—	—

Crit. Ed.	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
15–19	18–22	17–21	15–19	15^{cd}–20^{ab}
764*	—	—	—	—
20	23	22	20	20^{c}–21^{b}
765^{a}*	[24^{ab}]	—	—	—
21^{ab}	24^{cd}	23^{ab}	21^{ab}	21^{cd}
766*	24^{ef}–25^{ab}	23^{cd}–24^{ab}	21^{cd}–22^{ab}	—
21^{cd}–22^{ab}	25^{cd}–26^{ab}	24^{cd}–25^{ab}	22^{cd}–23^{ab}	22
—	—	—	—	22^{cd} fn
22^{cd}	26^{cd}	25^{cd}	23^{cd}	23^{ab}
767*	—	—	—	23^{ab} fn
768*	—	[26^{ab}]	—	—
769*	26^{ef}	26^{cd}	—	—
32 1–2^{ab}	33 1–2^{ab}	33 1–2^{ab}	35 24–25^{ab}	30 23^{cd}–24^{cd}
—	—	—	—	24^{cd} fn
2^{cd}–3^{cd}	2^{cd}–3^{cd}	2^{cd}–3^{cd}	25^{cd}, 26^{c}–27^{b}	25^{ab}–26^{cd}
l 3 of 770*	—	—	26^{ab}	25^{cd}
4–5	4–5	4–5	28–29	27^{cd}–29^{ab}
l 1 of 771*	—	—	27^{cd}	27^{ab}
6–7	6–7	6^{a-f}, 7^{ab}	30–31	29^{cd}–31^{ab}
773*	—	—	—	32^{cd} fn
8^{ab}–9^{ab}	8^{ab}–9^{ab}	7^{cd}–8^{cd}	—	—
l 2 of 774*	—	—	32^{ab}	31^{cd}
l 3 of 774*	—	—	32^{cd}	—
l 4–5 of 774*	—	—	33	32^{cd}–33^{ab}
9^{c}–10^{b}	9^{c}–10^{b}	9^{abcd}	34	33^{c}–34^{b}
775*	—	—	35	34^{c}–35^{b}
10^{cd}	10^{cd}	9^{ef}	—	—
11	11	10	36	35^{c}–36^{b}
12^{ab}	12^{ab}	11^{ab}	—	36^{cd} fn l 2
776*	—	—	37^{ab}	36^{cd}
12^{cd}	12^{cd}	11^{cd}	37^{cd}	37^{ab}
777*	—	—	38	37^{c}–38^{b}
13^{ab}	13^{ab}	12^{ab}	39^{ab}	38^{cd}
13^{cd}	13^{cd}	12^{cd}	—	39^{ab} fn l 1
14–16	14–16	13–15	39^{cd}–42^{ab}	39–41
780*	—	—	—	—
17	17	16	—	42^{ab} fn , 42^{cd} fn
781*	—	—	42^{c}–43^{b}	42
18–20	18–20	17–19	43^{c}–46^{b}	43–45
783*	—	—	—	—
21–26	21^{ab}–26^{cd}	20^{ab}–25^{cd}	46^{cd}–51^{ef}	46^{ab}–51^{cd}
789*	26^{ef}	25^{ef}	—	—
33 1–9	34 1–9	34 1–9	36 1–9	31 1–9
794*	—	—	—	—
10–14	10–14	10–14	10–14	10–14
795*	—	—	—	—
15–19	15–19	15–19	15–19	15–19
797*	20–22	20–22	—	—
20	23	23	20	20
34 1–5^{ab}	35 1–5^{ab}	35 1–5^{ab}	37 1–5^{ab}	32 1–5^{ab}
l 1–2 of 800*	—	—	—	8^{c}–9^{b}
l 3–4 of 800*	—	—	5^{cd}–6^{ab}	5^{cd}–6^{ab}
—	—	—	—	[9^{cd}]
l 5–6 of 800*	—	—	—	10
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	6^{cd}	6^{cd}
l 7–8 of 800*	—	—	—	11
799*	—	—	—	—
799^{a}*	[6^{abcd}]	6	—	—
6	6^{e-h}	7	7	7
l. 9–10 of 800*	—	—	—	12

Crit Ed	Bom. Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed
7^{a}	7^{a}	8^{a}	—	8^{b}
7^{b}	7^{b}	8^{b}	8^{b}	8^{b} fn
prior half of l. 11 of 800*	—	—	8^{a}	13^{a}
post. half of l. 11 of 800*	—	—	—	13^{b} fn
7^{cd}–9^{cd}	7^{cd}–10^{ab}	8^{cd}–10^{cd}	8^{cd}–11^{ab}	13^{cd}–16^{ab}
801*	10^{cd}	[11^{ab}]	—	—
10^{ab}–20^{cd}	10^{ef}–21^{cd}	11^{cd}–22^{cd}	11^{cd}–22^{cd}	16^{cd}–27^{cd}
21	22^{a-d}	23	—	28^{ab} fn, 28^{cd} fn
803*	—	—	23	28
804*	22^{e-h}	24	—	—
805*	—	—	—	—
35 1	36 1	36 1	38 1	33 1
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	1^{cd} fn
l. 3 of 806*	—	—	—	2^{ab}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	2^{ab} fn l. 1
2^{ef}	2^{ef}	3^{ab}	—	2^{ab} fn l. 2
l. 4–6 of 806*	—	—	2^{c}–3^{d}	2^{c}–3^{d}
3–4^{b}	3	3^{c}–4^{b}	4	4
807*	—	—	—	4^{cd} fn.
4^{c}–6^{d}	4^{a}–6^{b}	4^{c}–6^{d}	5^{a}–7^{b}	5^{a}–7^{b}
808*	6^{cd}	7^{cd}	—	—
7^{ab}	6^{ef}	7^{ab}	7^{cd}	7^{cd}
809*	—	—	—	—
7^{c}–8^{b}	7	7^{c}–8^{b}	8	8
811*	—	—	—	—
8^{c}–9^{b}	8	8^{c-f}	9	9
812*	—	—	10^{ab}	10^{ab}
9^{c-}	9	9	10^{c}–11^{b}	10^{c}–11^{b}
l. 1 of 813*	—	—	11^{cd}	11^{cd}
10^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
10^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	13^{ab}	13^{ab}
l. 5 of 813*	—	—	13^{cd}	13^{cd}
l. 6 of 813*	—	—	14^{ab}	14^{ab}
l. 7 of 813*	—	—	14^{cd}	—
l. 8–9 of 813*	—	—	15	—
11^{a}	11^{a}	11^{a}	—	14^{a} fn
11^{b}	11^{b}	11^{b}	12^{cd}	14^{b} fn
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	16^{ab}	14^{cd} fn
12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	16^{cd}	15^{ab}
l. 14 of 813*	—	—	—	15^{cd}
12^{cd}	12^{cd}	12^{cd}	17^{ab}	15^{cd} fn l. 2
13^{ab}	13^{ab}	13^{ab}	17^{cd}	16^{ab}
13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	18^{ab}	16^{cd}
14^{ab}–19^{ab}	14^{ab}–19^{cd}	14^{ab}–19^{ab}	18^{cd}–24^{ab}	17^{ab}–22^{cd}
19^{cd}	20^{ab}	19^{cd}	—	23^{ab} fn
815*	—	—	24^{cd}	23^{ab}
20^{ab}	20^{cd}	20^{ab}	25^{ab}	23^{cd}
816*	—	[20^{c}–21^{b}]	—	—
20^{cd}–21^{cd}	21^{ab}–22^{ab}	21^{cd}–22^{cd}	25^{cd}–26^{cd}	24^{ab}–25^{ab}
21^{ef}	22^{cd}	23^{ab}	—	25^{ab} fn
819*	[22^{ef}]	—	—	—
22–26	23–27	23^{cd}–27^{cd}	27–31	25^{cd}–30^{ab}
824*	—	—	—	—
825*	—	—	—	30^{cd}
36 1–3^{ab}	37 1–3^{ab}	37 1–3^{ab}	39 1–3^{ab}	34 1–3^{ab}
826*	—	—	—	—
3^{cd}–6^{cd}	3^{cd}–6^{cd}	3^{cd}–6^{cd}	3^{cd}–6^{cd}	3^{cd}–6^{cd}
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	$7^{a,d}$	$7^{a,d}$

Crit Ed	Bom. Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
post. half of l 3 of 827*	—	—	7^{b}	7^{b}
prior half of l 4 of 827*	—	—	7^{c}	7^{c}
7^{c}	7^{c}	7^{c}	8^{a}	8^{a}
post half of l. 5 of 827*	—	—	8^{b}	8^{b}
prior half of l 6 of 827*	—	—	8^{c}	9^{c}
7^{d}	7^{d}	7^{d}	8^{d}	9^{d}
8^{a}	8^{a}	8^{a}	—	8^{c}
8^{b}	8^{b}	8^{b}	—	8^{d}
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	—	9^{ab}
9^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	$9^{a,d}$	$10^{a,d}$
9^{c}	9^{c}	9^{c}	9^{b}	10^{b}
prior half of l 8 of 827*	—	—	9^{c}	10^{c}
9^{d}	9^{d}	9^{d}	—	—
10–12	10–12	10–12	10–12	11–13
13	13	13	—	13^{cd} fn, l 3-4
14	14	14	—	13^{cd} fn, l 5-6
15^{a-d}	15	15	13	14
15^{ef}	16^{ab}	15^{ef}	—	14^{cd} fn
16^{ab}–17^{ab}	16^{cd}–17^{cd}	16^{ab}–17^{ab}	14^{ab}–15^{ab}	15^{ab}–16^{ab}
l 6-9 of 828*	—	—	15^{c}–17^{b}	16^{c}–18^{b}
17^{c}–19^{d}	18^{a}–20^{b}	17^{c}–19^{d}	17^{c}–19^{d}	18^{c}–20^{d}
20	20^{cd}	19^{ef}	—	21^{ab}
21	21	20	20	21^{c}–22^{b}
829*	—	[21]	—	—
22	22^{a-d}	22^{a-d}	21	22^{c}–23^{b}
830*	—	—	22	23^{c}–24^{b}
831*	[22^{ef}]	22^{ef}	—	—
23–24	23–24	23–24	23–24	24^{cd}–26^{ab}
834*	—	—	—	—
25^{a}–26^{b}	25^{a}–26^{b}	25^{a}–26^{b}	25^{a}–26^{b}	26^{c}–27^{d}
832*	—	—	—	—
26^{c}–29^{b}	26^{c}–29^{b}	26^{c}–29^{c}	26^{c}–29^{b}	28^{a}–30^{d}
836*	—	—	—	—
29^{c}–31^{d}	29^{c}–31^{d}	29^{c}–31^{d}	29^{c}–31^{d}	30^{c}–32^{d}
838*	32	32	—	—
37 1–15	38 1–15	38 1–15	40 1–15	35 1–15
842*	—	—	—	—
16^{a}–20^{b}	16^{a}–20^{b}	16^{a}–20^{b}	16^{a}–20^{b}	16^{a}–20^{b}
20^{cdef}	20^{c}–21^{b}	$20^{cd\,f}$	—	—
845*	21^{cd}	21^{ab}	—	—
21^{a}–24^{d}	22^{a}–24^{f}	21^{c}–24^{d}	20^{c}–23^{d}	20^{c}–23^{d}
846*	—	—	—	23^{cd} fn
38 847*	39 —	39 —	41 —	36 —
1–2	1–2	1–2	1–2	1–2
848*	3^{ab}	3^{ab}	—	—
3^{a}–4^{b}	3^{c}–4^{d}	3^{c}–4^{b}	3^{a}–4^{b}	3^{a}–4^{b}
849*	—	—	—	—
4^{c}–12^{d}	5^{a}–13^{b}	4^{c}–12^{d}	4^{c}–12^{d}	4^{c}–12^{d}
853*	—	—	13^{a}–14^{b}	13^{a}–14^{b}
13	13^{c}–14^{b}	13^{a-d}	14^{c}–15^{b}	14^{c}–15^{b}
14	14^{cd}	13^{ef}	16^{ab}	16^{ab}
15^{ab}	15^{ab}	14^{ab}	15^{cd}	15^{cd}
855*	—	—	—	—
15^{c}–16^{d}	15^{c}–16^{d}	14^{c}–15^{d}	16^{c}–17^{d}	16^{c}–17^{d}
856*	—	—	18	18

Crit. Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
17^{ab}	17^{ab}	16^{ab}	19^{ab}	19^{ab}
857*	[18^{ab}]	[17^{ab}]	—	—
858*	—	—	—	—
17^{cd}	17^{cd}	16^{cd}	19^{cd}	19^{cd}
18^{a}–19^{b}	18^{c}–19^{b}	17^{c}–18^{b}	20^{a}–21^{b}	20^{a}–21^{b}
860*	—	—	—	—
19^{c}–24^{d}	19^{c}–24^{d}	18^{c}–23^{d}	21^{c}–26^{d}	21^{c}–26^{d}
862*	—	—	—	27^{ab}
25	25	24	27	27^{c}–28^{b}
26^{ab}	26^{ab}	25^{ab}	28^{ab}	—
26^{cd}	26^{cd}	25^{cd}	28^{cd}	28^{cd}
864*	—	—	29	—
39 1–2^{ab}	40 1–2^{ab}	40 1–2^{ab}	42 1–2^{ab}	37 1–2^{ab}
865*	2^{cd}	—	—	—
2^{cd}	3^{ab}	2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}
867*	3^{cd}	2^{ef}	—	—
3–10	4–11	3–10	3–10	3–10
869*	—	—	—	—
11^{a}–15^{b}	12^{a}–16^{b}	11^{a}–15^{b}	11^{a}–15^{b}	11^{a}–15^{b}
15^{c}	16^{c}	15^{c}	15^{c}	15^{c}
15^{d}	16^{d}	15^{d}	—	15^{d} fn l 1 post half
16^{a}	17^{a}	16^{a}	—	,, 2 prior half
16^{b}	17^{b}	16^{b}	15^{d}	15^{d}
871*	—	—	—	—
16^{c}–23^{b}	17^{c}–24^{b}	16^{c}–23^{b}	16^{a}–22^{d}	16^{a}–22^{d}
23^{cd}	24^{cd}	23^{cd}	—	—
l 1–2 of 873*	—	—	23	23
l 3 of 873*	—	—	—	—
874*	25^{ab}	24^{ab}	—	—
24	25^{c}–26^{b}	24^{c}–25^{b}	24	24
875*	26^{cd}	25^{cd}	—	—
25^{ab}	27^{ab}	26^{ab}	25^{ab}	25^{ab}
876*	27^{cd}	26^{cd}	—	—
25^{cd}	28^{ab}	26^{ef}	25^{cd}	25^{cd}
877*	—	—	—	26^{ab}
26–27	28^{c}–30^{b}	27–28	—	—
28	30^{c-f}	29	26	26^{c-f}
878*	—	—	—	—
40 1	41 1	41 1	43 1	38 1
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	4^{cd}	4^{cd}
879*	—	—	—	5^{ab}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	2^{ab}	2^{ab}
3–4	3–4	3–4	2^{c}–4^{b}	2^{c}–4^{b}
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{cd}
5^{c}–12	5^{c}–12	5^{c}–12	5^{c}–12	6^{a}–13^{b}
884*	—	—	—	—
13	13	13	13	13^{cd}–14^{ab}
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	14^{cd}
14^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	14^{cd}	14^{cd} fn
15–19^{b}	15–19^{b}	15–19^{b}	15–19^{b}	15–19^{b}
887*	—	—	—	—
888*	—	—	—	—
889*	19^{cd}	19^{cd}	—	—
19^{c}–20	20^{a-f}	20^{a-f}	19^{c}–20	19^{c}–20
890* l 2–3	—	[21]	21	21
21–24^{b}	21–24^{b}	22–25^{b}	22–25^{b}	22–25^{b}
891*	—	—	—	—
24^{c}–26	24^{c}–26	25^{c}–27	25^{c}–27	25^{c}–27
892*	—	—	—	28
893*	—	—	—	—

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
41 1-3	**42** 1-3	**42** 1-3	**44** 1-3	**39** 1-3
894*	—	—	4	4
$4-5^{b}$	$4-5^{b}$	$4-5^{b}$	5	$5-6^{b}$
$5^{c}-7$	$5^{c}-7$	$5^{c}-7$	—	$6^{c}-8$
$8-11^{b}$	$8-11^{b}$	$8-11^{b}$	$6^{a}-9$	$9-12^{b}$
896*	—	—	—	—
11^{cd}	11^{cd}	11^{cd}	9^{cd}	12^{cd}
897*	12^{ab}	11^{ef}	—	—
12	$12^{c}-13^{b}$	12	10	13
898*	—	—	11	14
13^{ab}	13^{cd}	13^{ab}	12^{ab}	15^{ab}
899*	14^{ab}	13^{cd}	—	—
$13^{c}-16$	$14^{c}-17$	$13^{c}-16$	$12^{c}-15$	$15^{c}-18$
901*	—	—	—	—
17-21	18-22	17-21	16-20	19-23
904*	—	—	—	—
22^{ab}	23^{ab}	22^{ab}	21^{ab}	24^{ab}
906*	—	—	21^{cd}	24^{cd}
$22^{c}-23^{b}$	$23^{c}-24^{b}$	$22^{c}-23^{b}$	22	25
907*	—	—	—	26^{ab}
23^{cd}	24^{cd}	23^{cd}	23^{ab}	26^{cd}
909*	—	—	23^{cd}	27^{ab}
24^{ab}	25^{ab}	24^{ab}	24^{ab}	27^{cd}
910*	—	—	—	—
912*	—	—	—	27 fn
24^{cd}	25^{cd}	24^{cd}	24^{cd}	27^{ef}
42 1	**43** 1	**43** 1	**45** 1	**40** 1
913*	—	2	2	2
2-3	2-3	$3-4^{b}, 5^{cd}$	3-4	3-4
—	—	[$4^{cd}, 5^{ab}$]	—	—
914*	—	—	5-6	5-6
915*	—	[6^{cd}]	—	—
4^{a-d}	4	$6^{ab}, 7^{ab}$	7	7
4^{ef}	5^{ab}	7^{cd}	—	7^{cd} fn l 2
916* l 1	5^{cd}	8^{ab}	—	—
917* l 1	—	—	—	—
916* l 2-3	6	$8^{cd}-9^{ab}$	—	—
917* l 2	—	—	—	—
916* l 4-7	7-8	$9^{c}-11^{b}$	—	—
5^{ab}	9^{ab}	11^{cd}	—	—
5^{cd}	9^{cd}	12^{ab}	8^{ab}	8^{ab}
918* l 1	—	—	—	—
918* l 2	10^{ab}	12^{cd}	—	—
6^{ab}	10^{cd}	13^{ab}	9^{ab}	9^{ab}
6^{cd}	11^{ab}	13^{cd}	10^{ab}	10^{ab}
919* l 1-5	$11^{c}-13$	$13^{c}-15$	—	—
920*	—	[16^{ab}]	—	—
919* l 6-8	$14-15^{b}$	$16^{c}-17$	—	—
7	$15^{c}-16^{b}$	18	—	12^{ab}, 7 fn. l 1
921* l 5, 7	—	—	$8^{cd}, 9^{cd}$	$8^{cd}, 9^{cd}$
921* l 9-11	—	—	$10^{cd}-11$	$10^{cd}-11$
922*	—	—	—	$12^{cd}-13^{ab}$
923* l 1	—	—	13^{cd}	14^{ab}
923* l 2	—	—	21^{ab}	22^{ab}
923* l 3-5	—	—	$23^{c}-24$	$24^{c}-25$
924*	$16^{c}-17^{b}$	19	—	—
8^{ab}	17^{cd}	20^{ab}	12^{ab}	13^{cd}
8^{cd}	18^{ab}	20^{cd}	—	14^{ab} fn l. 4
9^{ab}	18^{cd}	21^{ab}	12^{cd}	13 fn
9^{cd}	19^{ab}	21^{cd}	13^{ab}	14^{ab} fn l 6

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
10^a–12^b	19^c–21^d	22^a–24^b	14, 15, 17^{cd}	14^c–16^b, 18^{ab}
925*	—	—	—	—
12^c–13	22–23^b	24^c–25	18–19^b	18^c–19
14–15^b	23^c–24	26–27^b	16–17^b	16^c–17
926*	—	—	27	28
15^{cd}	25^{ab}	27^{cd}	19^{cd}	20^{ab}
927*	—	—	—	—
16–17^b	25^c–26	28–29^b	20	20^c–21
17^{cd}	27^{ab}	29^{cd}	21^{cd}	22^{cd}
18–19^{ab}	27^c–28	30–31^b	22–23^b	23–24^b
19^{cd}	29^{ab}	31^{cd}	—	—
20^{ab}	29^{cd}	32^{ab}	25^{ab}	26^{ab}
20^{cd}	30^{ab}	32^{cd}	—	—
21^{ab}	30^{cd}	33^{ab}	25^{cd}	26^{cd}
929*	—	—	—	—
21^{cd}	31^{ab}	33^{cd}	26^{ab}	27^{ab}
930*	—	—	26^{cd}	27^{cd}
931*	—	—	28^{ab}	29^{ab}
22–23	31^c–33^b	34–35	28^c–30^b	29^c–31^b
933*	—	—	—	—
24	33^c–34^b	36	30^c–31^b	31^c–32^b
934* l 1–7	34^c–37	37–39^f	—	—
935*	—	—	—	—
934* l 8	38^{ab}	40^{ab}	—	—
936*	—	[40^c–41^b]	—	—
934* l 9–12	38^c–40^b	41^c–42^f	—	—
934* l 13 the prior half	40^c	43^a	—	—
937*	—	—	—	—
934* l 13 the post half	40^d	43^b	—	—
934* l 14–16	41^{a-f}	43^c–44	—	—
43 1	44 1	44 1	45 31^c–32^b	40 32^c–33^b
939*	—	—	32^c–34^b	33^c–35^b
2–3	2–3	2–3	34^c–36^b	35^c–37^b
940*	—	—	36^c–37^b	37^c–38^b
941*	—	—	—	—
4	4	4	37^c–38^b	38^c–39^b
942*	—	—	—	39^{ab} fn
5–6	5–6	5–6	38^c–40	39^c–41
945* l 1, 4	—	—	41	42
945* l 5	—	—	42^{ab}	43^{ab}
945* l 6	—	—	42^{cd}	43 fn l 2
945* l 7–8	—	—	43	43^c–44^b
946*	—	—	—	—
7–17^b	7–17^b	7–17^b	44^a–54^b	44^c–54
947*	—	—	—	—
17^{c-f}	17^c–18^b	17^c–18^b	54^{cd}	55^{ab}
18^{a-d}	18^c–19^b	18^c–19^b	55	55^c–56^b
18^{ef}	19^{cd}	19^{cd}	—	56^{ab} fn
19^a–20^b	20^a–21^b	20^a–21^b	56^a–57^b	56^c–57^d
949*	21^c–22^b	21^{c-f}	—	—
20^{cd}	22^{cd}	22^{ab}	57^{cd}	57^{ef}
950*	23	22^{c-f}	—	—
951*	—	—	—	58
44 1–2	45 1–2	45 1–2	46 1–2	41 1–2
952*	—	—	—	—
3–5^b	4–6^b	4–5^f	4–6^b	4–6^b
5^{c-f}	3	3	3	3
6–8^b	6^c–9^b	6–8^b	6^c–9^b	6^c–9^b

Crit Ed	Bom. Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
957*	—	—	—	—
958*	—	—	—	—
8^{c}–14	9^{c}–15	8^{c}–14	9^{c}–15	9^{c}–15^{b}
959*	—	—	16	15^{c}–16^{b}
15–16	16–17	15–16	17–18	16^{c}–18^{b}
961* l. 1–4	—	—	19–20	18^{c}–20^{b}
17	18	17	21	20^{c}–21^{b}
App I No 8 l 1–2	19	[18]	—	—
,, ,, l 2(a)	—	—	—	—
,, ,, l 3–11	20–24^{b}	[19–23^{b}]	—	—
,, ,, l 11 fn	—	—	—	—
,, ,, l 12–18	24^{c}–27	[23^{c}–26]	—	—
,, ,, l 18(c)	—	—	—	—
,, ,, l 19–24	28–30	[27–29^{d}]	—	—
,, ,, l 24(d)	—	—	—	—
,, ,, l 24(e)	—	—	—	—
,, ,, l 25	31^{ab}	[29^{ef}]	—	—
,, ,, l 25(f)	31^{c}–32^{b}	[30^{a-d}]	—	—
,, ,, l 25(g,h)	—	—	—	—
18^{ab}	32^{cd}	30^{ef}	—	—
18^{c}–19^{b}	33–34^{b}	31–32^{b}	22–23^{b}	21^{c}–22
962*	—	—	23^{c}–24^{b}	23
19^{c}–23	34^{c}–38	32^{c}–36	24^{c}–28	24–28^{b}
965* l 2	—	—	—	—
24^{ab}	39^{ab}	37^{ab}	29^{ab}	28^{cd}
966*	—	—	—	—
24^{cd}	39^{cd}	37^{cd}	29^{cd}	29^{ab}
967* l. 2–5	—	—	30–31	29^{c}–31^{b}
968*	—	—	—	31^{ab} fn
25^{ab}	40^{ab}	38^{ab}	32^{ab}	31^{cd}
967* l 7–8	—	—	—	—
25^{cd}	40^{cd}	38^{cd}	32^{cd}	32^{ab}
969*	41–43	39–41	—	—
26–27^{b}	44–45^{b}	42–43^{b}	33–34^{b}	32^{c}–33
971*	—	—	—	—
27^{cd}	45^{cd}	43^{cd}	34^{cd}	33^{ef}
45 1–3^{b}	46 1–3^{b}	46 1–3^{b}	17 1–3^{b}	42 1–3^{b}
972*	—	[3^{cd}]	—	—
3^{c}–6^{b}	3^{c}–6^{b}	3^{c}–6^{b}	3^{c}–6^{b}	3^{c}–6^{b}
6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}	—	6^{cd}
7	7	7	6^{c}–7^{b}	7
973*	—	—	—	—
8–10^{b}	8–10^{b}	8–10^{b}	7^{c}–9	8–10^{b}
10^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	10^{ab}	11^{ab}
11^{ab}	11^{ab}	11^{ab}	10^{cd}	11^{ab} †
11^{c}–12	11^{c}–12	11^{c}–12	11–12^{b}	11^{c}–12
13–14	13–14	14–15	12^{c}–14^{b}	13–15^{b}
975*	15	13	—	—
15^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	14^{cd}, 15^{b}	15^{cd}, 16^{b}
15^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	15^{a-d}	16^{a-d}
16–17	17–18	17–18	16–17	17–18
978*	—	—	18	19
18	19	19	19	20
979*	—	—	—	—
19–22	20–23	20–23	20–23	21–24
16 981*	47 —	47 —	48 —	43 —
1–5^{b}	1–5^{b}	1–5^{b}	1–5^{b}	1–5^{b}

† In Lahore Ed no 11 is wrongly repeated.

Crit. Ed	Bom. Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	—	2^{cd} fn l 6
6^{a-d}	6	6^{a-d}	$5^{c}–6^{b}$	$5^{c}-6^{b}$
984*	—	—	—	—
985* l. 2-3	—	—	—	—
6^{ef}	7^{ab}	6^{ef}	6^{cd}	6^{cd}
983*	—	—	—	—
7	$7^{c}–8^{b}$	7	7	7
986*	—	--	8–9	8–9
8^{ab}	8^{cd}	8^{ab}	11^{ab}	11^{ab}
8^{cd}	9^{ab}	8^{cd}	10	10
9–10	$9^{c}–11^{b}$	9–10	$11^{c}–13^{b}$	$11^{c}–13^{b}$
988*	—	—	—	—
11–22	$11^{c}–22$	11–21	$13^{c}–24$	$13^{c}–24$
991*	—	—	25	25
47 $1–2^{b}$	**48** $1–2^{b}$	**48** $1–2^{b}$	**49** $1–2^{b}$	**44** $1–2^{b}$
$2^{c}–5$	$2^{c}–5$	$2^{c}–5$	$3–6^{b}$	$3–6^{b}$
6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	2^{cd}	2^{cd}
$6^{c}–7^{b}$	$6^{c}–7^{b}$	$6^{c}–7^{b}$	$6^{c}–7^{b}$	$6^{c}–7^{b}$
993*	—	—	—	—
994*	—	—	—	—
[7^{cd}]	7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}	7^{cd}
8^{a-d}	$7^{e}–8^{b}$	8^{a-d}	8	8
8^{ef}	8^{cd}	8^{ef}	—	8^{cd} fn
$9–13^{b}$	$9–13^{b}$	$9–13^{b}$	$9–13^{b}$	$9–13^{b}$
13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{ab} fn
997* l 4	—	—	—	—
14–15	14–15	14–15	14–15	13^{c-f}, 14
998*	—	—	—	—
16	16	16	16	15
1000*	—	—	—	16
1001*	—	[17^{ab}]	—	—
17	17	17^{c-f}	17	17
$18–20^{d}$	18–20	18–20	18–20	18–20
20^{ef}	21^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	20^{cd} fn l 2
$21–23^{f}$	$21^{c}–24$	$21^{c}–24^{b}$	$21^{c}–24$	$21–24^{b}$
23^{gh}	25^{ab}	24^{cd}	—	24^{cd}
$24–25^{b}$	$25^{c}–26^{b}$	$24^{e}-25^{b}$	25	25
$25^{c}–26^{b}$	$26^{c}–27^{b}$	$25^{c}–26^{b}$	26	25†
26^{cd}	27^{cd}	26^{cd}	27^{ab}	26^{ab}
1004*	—	—	—	—
27	28	27	$27^{c}–28^{b}$	$26^{c}–27^{b}$
1005*	—	—	$28^{c}–29^{b}$	$27^{c}–28^{b}$
28–29	29–30	28–29	$29^{c}–31^{b}$	$28^{c}–30^{b}$
1007*	—	—	—	—
$30–32^{b}$	$31–33^{b}$	$30–32^{b}$	$31^{c}–33$	$30^{c}–32$
32^{cd}	33^{cd}	32^{cd}	34^{ab}	32^{cd} fn.
32^{ef}	33^{ef}	32^{ef}	34^{cd}	33^{ab}
48 1–5	**49** 1–5	**49** 1–5	**50** 1–5	**45** 1–5
1013*	—	[$6–7^{b}$]	—	—
6–7	$6–7^{d}$	$7^{c}–9^{b}$	6–7	6–7
1017*	—	—	8	7 fn.
1018*	7^{ef}	9^{cd}	—	—
$8–14^{b}$	$8–14^{b}$	$10–16^{b}$	$9–15^{b}$	$8–14^{b}$
14^{cd}	14^{cd}	[17^{ab}]	15^{cd}	14^{cd}
15^{ab}	15^{ab}	16^{cd}	16^{ab}	15^{ab}
15^{cd}	15^{cd}	17^{cd}	16^{cd}	15^{cd}
16	16^{a-d}	18^{a-d}	17	16
1023*	16^{ef}	18^{ef}	—	—

† In Lahore Ed no 25 is wrongly repeated

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed
17–20	17–20	19–22	18–21	17–20
1028*	—	—	—	—
21	21	23	22	21
1029* l 3, 4	—	—	23	22
22	22	24	24	23
1030*	—	—	—	Before 1 of 46 Sarga fn
49 1–2	50 1–2	50 1–2	51 1–2	46 1–2
3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}	3^{ab}
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	3^{cd} fn
1031* l 2, 3	—	—	—	—
1032*	—	—	—	—
$4–7^{b}$	$4–7^{b}$	$4–6^{d}$, 7^{ab}	$4–7^{ab}$	$3^{c}–6$
1033*	7^{cd}	6^{ef}	—	—
$7^{c}–12$	$8–13^{b}$	$7^{c}–12$	7–12	$7–12^{b}$
1037* l 4	—	—	—	—
13^{ab}	13^{cd}	13^{ab}	13^{ab}	12^{cd}
13^{cd}	14^{ab}	13^{cd}	13^{cd}	12^{cd} fn l 3
14–15	$14^{c}–16^{b}$	14–15	14–15	13–14
16	$16^{c}–17^{b}$	16	—	—
1041* l 1–2	—	—	16	15
17^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	17^{ab}	16^{ab}
17^{cd}	18^{ab}	17^{cd}	—	—
18^{ab}	[18^{cd}]	18^{ab}	18^{ab}	17^{ab}
1041* l 4 the post half	—	—	17^{d}	16^{d}
18^{cd}	18^{ef}	18^{cd}	18^{c}	17^{c}
19^{ab}	19^{ab}	19^{ab}	—	—
1039*	—	—	—	—
19^{cd}	19^{cd}	19^{cd}	19^{ab}	18^{ab}
1041* l 8 the prior half	—	—	19^{c}	18^{c}
20^{a}	20^{a}	20^{a}	—	—
20^{b}	20^{b}	20^{b}	18^{d}	17^{d}
20^{cd}	20^{cd}	20^{cd}	—	—
21^{ab}	21^{ab}	21^{ab}	—	—
1040*	—	—	—	—
21^{c}	21^{c}	21^{c}	17^{c}	16^{c}
21^{d}	21^{d}	21^{d}	19^{d}	18^{d}
22	22	22	20	19
23^{a}	23^{a}	23^{a}	21^{c}	20^{c}
23^{b}	23^{b}	23^{b}	21^{b}	20^{b}
23^{c}	23^{c}	23^{c}	21^{a}	20^{a}
23^{d}	23^{d}	23^{d}	21^{d}	20^{d}
24^{a}	24^{a}	24^{a}	22^{b}	21^{b}
24^{b}	24^{b}	24^{b}	22^{a}	21^{a}
24^{cd}	24^{cd}	24^{cd}	22^{cd}	21^{cd}
25	25	25	23	22
1044*	—	—	—	—
50 1–6	51 1–6	51 1–6	52 1–6	47 1–6
1047*	—	—	—	—
7–15	7–15	7–15	7–15	7–15
16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}
1050*	—	—	—	—
16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}
17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	17^{ab}	16^{ef}
$17^{c}–19$	$17^{c}–19$	$17^{c}–19$	$17^{c}–19$	$17–19^{b}$
20^{abc}	20^{abc}	20^{abc}	20^{abc}	19^{cd}, 20^{a}
1051*	—	—	—	—
20^{d}	20^{d}	20^{d}	20^{d}	20^{b}
1052*	—	—	—	—

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
21–23	21–23	21–23	21–23	20^{c}–23^{b}
1054*	—	—	—	23^{ab} fn
24	24	24	—	23^{cd} fn
25^{ab}	25^{ab}	25^{ab}	—	23^{cd}
25^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	24^{ab}	24^{ab}
26^{ab}	26^{ab}	—	24^{cd}	24^{cd}
26^{c}–27^{b}	26^{c}–27^{b}	26	25	25
1055*	—	—	26^{ab}	26^{ab}
27^{cd}	27^{cd}	27^{ab}	26^{cd}	26^{cd}
1056*	28^{ab}	27^{cd}	—	—
28	28^{c-f}	28	27	27
1057*	—	—	—	28
51 1058*	52 —	52 —	53 —	48 1^{ab}
1–23	1–23	1–23	1–23	1^{c}–24
1060* l 2	—	—	—	25^{ab}
52 1^{ab}	53 1^{ab}	53 1^{ab}	54 1^{ab}	48 25^{cd}
1062*	—	—	—	—
1^{c}–5	1^{c}–5	1^{c}–5	1^{c}–5	26–30^{b}
1064*	—	—	6–7^{b}	30^{c}–31
6–8	6–8	6–8^{d}	7^{c}–10^{b}	32–34
1066*	—	—	—	—
9^{a-f}	9–10^{b}	8^{e}–9	10^{c}–11	35–36^{b}
1067*	—	—	—	—
10–15^{b}	10^{c}–15	10–15^{b}	12–17^{b}	36^{c}–41
15^{cd}	16^{ab}	15^{cd}	17^{cd}	—
16–20	16^{c}–20^{f}	16–20	18–22	42–46
1069*	21	21	—	—
21	22	22	23	47
22^{ab}	23^{ab}	23^{ab}	24^{ab}	47^{cd} fn
22^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	24^{cd}	48^{ab}
1071*	—	—	—	—
23–24^{b}	24–25^{b}	24–25^{d}	25–26^{b}	48^{c}–49
24^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	26^{cd}	—
53 1–4	54 1–4	54 1–4	55 1–4	49 1–4
5^{ab}	5^{ab}	[5^{ab}]	5^{ab}	5^{ab}
5^{cd}	5^{cd}	—	5^{cd}	5^{cd}
6–7	6–7	5^{c-f}, 6	6–7	6–7
1073* l 2–4	—	—	—	—
8–9^{b}	8–9^{b}	7–8^{b}	8–9^{b}	8–9^{b}
9^{cd}	9^{cd}	8^{cd}	9^{cd}	—
1073* l 5	—	—	—	—
10–12	10–12	9–11	10–12	9^{c}–12^{b}
1074*	—	—	—	—
13–15^{b}	13–15^{b}	12–14^{b}	13–15^{b}	13–15^{b}
15^{cd}	15^{cd}	14^{cd}	15^{cd}	12^{cd}–15^{cd}
16–17	16–17	15–16^{d}	16–17	16–17
1076*	18^{ab}	16^{ef}	—	—
18	18^{c}–19^{b}	17	18	18
1077*	—	—	—	—
19^{ab}	19^{cd}	18^{cd}	19^{ab}	19^{ab}
—	—	18^{ab}	—	—
19^{c}–22^{b}	20–22	18^{e}–21^{b}	19^{c}–22^{b}	19^{c}–22^{b}
1078*	—	—	—	$2_^{cd}$
22^{cd}	23^{ab}	21^{cd}	22^{cd}	23^{ab}
1079*	—	—	23^{ab}	—
23^{ab}	23^{cd}	22^{ab}	23^{cd}	23^{cd}
1080*	—	—	—	23^{ef}
1081*	23^{ef}	22^{cd}	—	—
54 1–2	55 1–2	55 1–2	56 1–2	50 1–2
1082*	—	—	—	—

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
3-4^{a}	3-4^{a}	3-4^{a}	3-4^{a}	3-4^{a}
App I. No 9	—	—	—	—
4^{b}-12	4^{b}-12	4^{b}-12	4^{b}-12	4^{b}-12
1083* l 2-4	—	—	—	13-14^{b}
13-27	13-27	13-27	13-27	14^{c}-29^{b}
28^{ab}	28^{ab}	28^{ab}	28^{ab}	29^{cd}
1084*	—	—	—	—
28^{cd}	28^{cd}	28^{cd}	28^{cd}	29^{ef}
55 1	56 1	56 1	57 1	51 1
1085*	2^{ab}	2^{ab}	—	—
2^{ab}	2^{cd}	2^{cd}	2^{ab}	2^{ab}
3-7	3-7	3-7	2^{c}-7^{b}	2^{c}-7^{b}
8	8	8	7^{cd}, 10^{ab}	7^{cd}, 9^{ab}
9	9	9	10^{cd}, 8^{ab}	9^{cd}, 8^{ab}
10	10	10	9^{cd}, 11^{ab}	8^{cd}, 10^{ab}
11	11	11	8^{cd}, 9^{ab}	10^{cd}, 11^{ab}
12-20	12-20	12-19	11^{c}-20^{b}	11^{c}-20^{b}
21^{ab}	21^{ab}	20^{ab}	20^{cd}	20^{cd}
21^{c}-22^{b}	21^{c}-22^{b}	20^{c}-21^{b}	21	—
22^{c}-23^{b}	22^{c}-23^{b}	21^{c}-22^{b}	22	21
1088*	—	—	—	—
23^{c}-24	23^{c}-24	22^{c}-23	23-24^{b}	22-23^{b}
1089*	—	—	—	—
1090* l 1	—	—	24^{cd}	23^{cd}
1091*	—	—	25^{ab}	23^{ef} fn
1090* l 2	—	—	25^{cd}	23^{ef}
56 1^{ab}	57 1^{ab}	57 1^{ab}	58 —	52 —
1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}	1^{cd}
1092* l 1, 4,5	—	—	—	—
2	2	2	2^{ab}, 1^{ab}	2^{ab}, 1^{ab}
2^{ef}	3^{ab}	[3^{ab}]	2^{cd}	2^{cd}
1093*	—	—	3-4	3-4
3	3^{c}-4^{b}	3^{c-f}	5	5
1092 l 2, 3	—	—	6	6
1094*	—	—	7	7
1095*	—	—	—	—
4^{a}	4^{c}	4^{a}	59 1^{a}	53 1^{a}
1096*	—	—	—	1^{cd} fn. the post half of l 1 and prior half of l 2
4^{b}	4^{d}	4^{b}	1^{b}	1^{b}
4^{c}-9^{b}	5-9	4^{c}-9^{b}	1^{c}-6^{b}	1^{c}-6^{b}
1098*	—	[9^{cd}]	—	—
9^{c}-13^{b}	10-13	9^{c}-13^{b}	6^{c}-10^{b}	6^{c}-10^{b}
1099*	14^{ab}	13^{cd}	—	—
13^{c}-14	14^{c}-15	14^{a-f}	10^{c}-11	10^{c}-11
15^{ab}	16^{ab}	15^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
1102 l [illegible]	—	—	12^{cd}	12^{cd}
15^{c}	16^{c}	15^{c}	—	—
15^{d}	16^{d}	15^{d}	13^{d}	13^{d}
1102* the prior of l 4	—	—	13^{c}	13^{c}
15^{ef}	17^{ab}	15^{ef}	13^{ab}	13^{ab}
16^{ab}	17^{cd}	16^{ab}	14^{ab}	14^{ab}
1103* l 2	—	—	14^{cd}	14^{cd}
16^{c}-17	18-19^{b}	16^{c}-17	15-16^{b}	15-16^{b}
1104*	—	—	—	—
18-20^{b}	19^{c}-22^{b}	18-20^{b}	16^{c}-19^{b}	16^{c}-19^{b}
1105*	—	20^{cd}	—	—
20^{cd}	22^{cd}	20^{ef}	19^{cd}	19^{cd}

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed
1106*	—	—	—	19^{cd} fn.
57 1-2	58 1-2	58 1-2	60 1-2	54 1-2
1107* l 2, 3	—	—	3	3
3-5	3-5	$3-5^{d}$	4-6	4-6
1108*	6^{ab}	5^{ef}	—	—
$6-8^{f}$	$6^{c}-9$	$6-8^{f}$	$7-10^{b}$	$7-10^{b}$
1109*	—	[9]	—	—
9^{a-f}	$10-11^{b}$	10^{a-f}	10^{cd}, 11^{cd}, 12^{cd}	10^{cd}, 11^{cd}, 12^{cd}
1110* l 2	—	—	11^{ab}	11^{ab}
1110* l 4	—	—	12^{ab}	12^{ab}
$10-11^{b}$	$11^{c}-12$	$11-12^{b}$	$13-14^{b}$	$13-14^{b}$
1111*	—	—	—	—
11^{cd}	13^{ab}	12^{cd}	14^{d}, 15^{a}	14^{d}, 15^{a}
1112* the prior half of l 1	—	—	14^{c}	14^{c}
1112* the post half of l 2 and l 3	—	—	15^{bcd}	15^{bcd}
12-21	$13^{c}-23^{b}$	13-22	16-25	16-25
1113*	—	—	—	—
22-23	23^{c-f}, 24	23-24	26-27	26-27
1114*		—	—	28
58 1-5	59 1-5	59 1-5	61 1-5	55 1-5
6	6	6^{a-d}	6^{ab}, 7^{ab}	6^{ab}, 7^{ab}
7^{ab}	7^{ab}	6^{ef}	6^{cd}	6^{cd}
8	$7^{c}-8^{b}$	7	8	8
1118*	—	—	—	8^{cd} fn l 2
1119* l 4	—	—	7^{cd}	7^{cd}
9-23	$8^{c}-22^{f}$	8-22	9-23	9-23
59 1123*	60 —	60 —	62 —	56 —
1124*	—	—	1^{ab}	23^{cd} of 55 Sarga fn.
$1-2^{d}$	1-2	$1-2^{d}$	$1^{c}-3^{b}$	1-2
1125*	—	—	—	—
2^{ef}	3^{ab}	2^{ef}	3^{cd}	3^{ab}
1126*	—	—	4^{ab}	3^{cd}
3	$3^{c}-4^{b}$	3	—	—
1127*	—	—	—	3^{cd} fn
1128*	—	—	—	—
$4-5^{b}$	$4^{c}-5$	$4-5^{b}$	$4^{c}-5$	$4-5^{b}$
1129*	—	—	—	—
$5^{c}-6^{b}$	6	$5^{c}-6^{b}$	6	$5^{c}-6^{b}$
1130*	—	—	—	—
6^{c}	7^{a}	6^{c}	7^{a}	6^{c}
1131*	—	—	7^{bc}	6^{d}, 7^{a}
6^{def}	7^{bcd}	6^{d}, 7^{ab}	7^{d}, 8^{ab}	7^{bcd}
7^{ab}	8^{ab}	7^{cd}	8^{cd}	8^{ab}
8^{ab}	8^{cd}	8^{ab}	—	—
$8^{c}-12^{d}$	9-12	$8^{c}-11^{d}$	9-12	$8^{c}-12^{b}$
1133*	—	—	—	—
$12^{e}-13^{b}$	13	12^{a-d}	13	$12^{c}-13^{b}$
13^{cd}	14^{ab}	12^{ef}	14^{ab}	—
$14-21^{b}$	$14^{c}-21$	$13-20^{b}$	$14^{c}-22^{b}$	$13^{c}-20$
21^{cd}	22^{ab}	20^{cd}	22^{cd}	20^{cd} fn l 1
22^{ab}	22^{cd}	21^{ab}	23^{ab}	20^{cd} fn l 2
22^{cd}	23^{ab}	21^{cd}	—	—
$22^{e}-23^{b}$	$23^{c}-24^{b}$	$21^{e}-22^{b}$	$23^{c}-24^{b}$	21
1135*	—	—	—	—
$23^{c}-24$	$24^{c}-25$	$22^{c}-23$	$24^{c}-25$	$22-23^{b}$
1136*	—	—	26	$23^{c}-24^{b}$
$25-27^{b}$	$26-28^{b}$	$24-26^{b}$	$27-29^{b}$	$24^{c}-26$
1137*	—	—	—	—

Crit Ed	Bom Ed.	Kumbh Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed
$27^{c}-29^{b}$	$28^{c}-30^{b}$	$26^{c}-27^{f}$	$29^{c}-31^{b}$	27–28
30^{a}	30^{c}	28^{a}	31^{c}	29^{a}
30^{b}	30^{d}	28^{b}	—	28^{cd} fn. the post half of l 3
30^{c}	31^{a}	28^{c}	—	—
30^{d}	31^{b}	28^{d}	31^{d}	29^{b}
31^{ab}	31^{cd}	29^{ab}	32^{cd}	30^{ab}
31^{cd}	32^{ab}	29^{cd}	32^{ab}	29^{cd}
1138*	$32^{c}-33^{b}$	30	—	—
32^{a}	33^{c}	31^{a}	33^{a}	30^{c}
32^{b}	33^{d}	31^{b}	33^{d}	31^{b}
32^{c}	34^{a}	31^{c}	—	—
—	—	—	33^{b}	30^{d}
32^{d}	34^{b}	31^{d}	33^{c}	31^{a}
33^{ab}	34^{cd}	32^{ab}	34^{ab}	31^{cd}
1139*	—	—	—	—
33^{cd}	34^{ef}	32^{cd}	34^{cd}	32 [unnumbered in the Ed]
60 1–4	61 1–4	61 1–4	63 1–4	57 1–4
5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	—	—
1142* l 1	—	—	5^{ab}	5^{ab}
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}
6	6	6	$6^{ad}-7^{cd}$	$6^{ad}-7^{ab}$
1142* l 5	—	—	6^{bc}	6^{bc}
1142* l 6	—	—	7^{ab}	—
7	7	7	8	$7^{cd}-8^{ab}$
8	8	8	9	$8^{cd}-9^{ab}$
9	9	9	10	$9^{cd}-10^{ab}$
10	10	10	11	$10^{cd}-11^{ab}$
11	11	11	12	$11^{cd}-12^{ab}$
12^{a}	12^{a}	12^{a}	13^{b}	12^{d}
12^{b}	12^{b}	12^{b}	13^{a}	12^{c}
12^{c}	12^{c}	12^{c}	13^{c}	13^{a}
12^{d}	12^{d}	12^{d}	—	—
12^{e}	13^{a}	12^{e}	13^{d}	13^{b}
12^{f}	13^{b}	12^{f}	—	—
13^{ab}	13^{cd}	13^{ab}	14^{ab}	13^{cd}
1145* l 3–4	—	—	15	$14^{cd}-15^{ab}$
13^{cd}	14^{ab}	13^{cd}	17^{ab}	16^{cd}
14^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	16^{ab}	15^{cd}
14^{cd}	15^{ab}	14^{cd}	16^{cd}	16^{ab}
15^{ab}	15^{cd}	15^{ab}	17^{cd}	17^{ab}
15^{cd}	16^{ab}	15^{cd}	18^{ab}	27^{cd}
16^{ab}	16^{cd}	16^{ab}	18^{cd}	18^{ab}
16^{cd}	17^{ab}	16^{cd}	19^{ab}	18^{cd}
1147*	17^{cd}	17^{ab}	19^{cd}	19^{ab}
17	18^{ab}	17^{cd}	20^{ab}	19^{cd}
1148*	18^{cd}	17^{ef}	—	—
18	19	18	$20^{d}-21^{ab}$	20
19	20	19	$21^{cd}-22^{ab}$	21
20	21	20	$22^{cd}-23^{ab}$	22
1150*	22	21	—	—
21	23	22	$23^{cd}-24^{ab}$	23
22	24	23	4^{c-f}	24
1152*	—	—	—	—
61 1–2	62 1–2	62 1–2	64 1–2	58 1–2
1153*	3^{ab}	2^{ef}	—	—
3	$3^{cd}-4^{ab}$	3	3	3
4	$4^{cd}-5^{ab}$	4	4	4
5	5^{cd}	4^{ef}	—	—

Crit. Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
5^{cd}	6^{ab}	5^{ab}	5^{ab}	5^{ab}
6^{ab}	6^{cd}	5^{cd}	—	—
1155*	—	—	5^{cd}	5^{cd}
6^{cdef}	7	6	6	6
7-9	8-10	7-9	7-9	7-9
10	11	10	10^{ab}, 11^{ab}	10^{ab}, 11^{ab}
1156*	—	—	10^{cd}	10^{cd}
1157* l 3-4	—	—	12^{ab}	12^{ab}
11	12	11	11^{cd}, 12^{cd}	11^{cd}, 12^{cd}
12-17	13-18	12-17	13-18	13-18
18	19	18	—	—
1159*	—	[18^{ef}]	—	—
19	20	19	—	—
1161* l 6-9	—	—	19-20	19-20
20-23	21-24	20-23	21-24	21-24
1162*	—	—	—	—
24-27	25-28	24-27	25-28	25-28
62 1-4	63 1-4	63 1-4	65 1-4	59 1-4
5	5	5	6	6^{cd}-7^{ab}
1166*	—	—	—	8^{ab} fn
1173* l 9-10	—	—	5	5
1174*	—	—	—	—
6^{a-d}	6	5^{ef}-6^{ab}	8^{ab}, 9^{ab}	8^{cd}, 9^{cd}
6^{ef}	7^{ab}	6^{cd}	—	—
1167*	—	—	—	—
7	7^{cd}-8^{ab}	7	—	—
1173* l 13-14	—	—	7	7^{cd}-8^{ab}
1173* l 16	—	—	8^{cd}	9^{ab}
1173* l 18	—	—	9^{cd}	10^{ab}
1173* l 21-24	—	—	10-11	10^{cd}-11-12^{ab}
8	8^{cd}-9^{ab}	8	12	12^{cd}-13^{ab}
9^{ab}	9^{cd}	9^{ab}	14^{ad}	14^{c}, 15^{b}
9^{cd}	10^{ab}	9^{cd}	—	—
10^{ab}	10^{cd}	10^{ab}	—	—
1168*	—	—	—	—
1173* l 25-26	—	—	13	13^{cd}-14^{ab}
1173* post half of l 27 & prior half of l 28	—	—	14^{bc}	14^{d}, 15^{a}
1173* l 29-30	—	—	15	15^{cd}-16^{ab}
10^{cd}	11^{ab}	10^{cd}	16^{ba}	16^{dc}
11-12	11^{cd}, 12-13^{ab}	11-12	—	—
13^{ab}	13^{cd}	13^{ab}	17^{ab}	17^{cd}
1173* l 32	—	—	16^{cd}	17^{ab}
1173* l 34	—	—	17^{cd}	18^{ab}
13^{cd}	14^{ab}	13^{cd}	—	—
14^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	18^{ab}	18^{cd}
14^{cd}	15^{ab}	14^{cd}	18^{cd}	19^{ab}
15	15^{cd}-16^{ab}	15	19	19^{cd}-20^{ab}
16	16^{cd}-17^{ab}	16	20	20^{cd}-21^{ab}
17	17^{cd}-18^{ab}	17	22	22^{cd}-23^{ab}
1173* l 41-42	—	—	21	21^{cd}-22^{ab}
18	18^{cd}-19^{ab}	18	23	23^{cd}-24^{ab}
19^{ab}	19^{cd}	19^{ad}	24^{ab}	24^{cd}
19^{cd}	20^{ab}	20^{ab}	24^{cd}	25^{ab}
1169*	—	19^{bc}	—	—
1170*	[20^{cd}]	20^{cd}	—	—
20	20^{ef}-21^{ab}	21	25	25^{cd}-26^{ab}
21^{ab}	21^{cd}	22^{ab}	26^{ab}	26^{cd}
1171*	—	—	—	—

Crit Ed	Bom. Ed	Kumbh Ed.	Gorresio Ed.	Lahore Ed
1176*	—	—	—	—
21^{cd}	22^{ab}	22^{cd}	—	—
1173* l 52–56	—	—	26^{cd}–28	27–29^{ab}
22^{ab}	22^{cd}	23^{ab}	—	—
22^{cd}	23^{ab}	23^{cd}	29^{ac}	29^{c}, 30^{a}
23^{ab}	23^{cd}	24^{ab}	30^{ab}	30^{cd}
1173* post half of l 57, 58	—	—	29^{bd}	29^{d}, 30^{b}
23^{cd}	24^{ab}	24^{cd}	30^{cd}	31^{ab}
24	24^{cd}	24^{ef}	31^{ab}	31^{cd}
25^{ab}	25^{ab}	25^{ab}	—	—
25^{cd}	25^{cd}	25^{cd}	31^{cd}	32^{ab}
1173* l 63–64	—	—	32	32^{cd}–33^{ab}
26	26	26	33	33^{cdef}
1172*	—	—	—	—
63 1–3	**64** 1–3	**64** 1–3	**66** 1–3	**60** 1–3
1178*	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}
1179*	—	—	4^{cd}	4^{cd}
1180*	4^{cd}	4^{cd}	—	—
4–7	5–8	5–8	5–8	5–8
8^{ab}	9^{ab}	9^{ab}	10^{ab}	9^{ab}
8^{cd}	9^{cd}	9^{cd}	—	—
9^{ab}	10^{ab}	10^{ab}	12^{c}, 13^{a}	11^{c}, 12^{a}
9^{cd}	10^{cd}	10^{cd}	12^{d}, 13^{bd}	11^{d}, 12^{bd}
1181* l 5–14	—	—	9^{a}–13^{c}	9^{c}–12^{c}
10–11	11–12	11–12	14–15	13–14
12	13	13	—	—
1181* l 19–20	—	—	16	15
1182*	—	—	—	—
13	14	14	—	—
1181* l 21–24	—	—	17–18	16–17
14–15	15–16	15–16	—	—
1181* l 25–26	—	—	19	18
1183* l 2–10	17–20^{a-f}	16^{ef}–20	—	—
64 1	**65** 1	**65** 1	**66** 20	**60** 19
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	21^{ab}	20^{ab}
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	—
1187* l 1	—	—	21^{cd}	20^{cd}
3	3	3	—	—
1185* l 1–11	4–9^{ab}	3^{ef}–7	—	—
4	9^{cd}–10	8	—	—
1186*	—	—	—	—
1187* l 2–7	—	—	**67** 1–3	**61** 1–3
5	11	9	4	4
6	12–13	9^{ef}–11^{ab}	5–6	5–6
7	14	11^{cd}–12^{ab}	7	7
1188*	15	12^{cd}–13^{ab}	—	—
1189*	16^{ab}	13^{cd}	—	—
8^{ab}	16^{cd}	14^{ab}	8^{ab}	8^{ab}
8^{cd}	17^{ab}	14^{cd}	—	—
9^{ab}	17^{cd}	15^{ab}	—	—
9^{cd}	18^{ab}	15^{cd}	8^{cd}	8^{cd}
10–14	18^{cd}–23^{ab}	16–19	9–13	9–13
1190* l 8–16	—	—	14–18^{ab}	14–18^{ab}
15	23^{cd}–24	20	—	—
16	25	21	—	—
17^{ab}	26^{ab}	22^{ab}	—	—
17^{cd}	26^{cd}	22^{cd}	18^{cd}	18^{cd}
18^{ab}	27^{ab}	[23^{ab}]	19^{ab}	19^{ab}
18^{cd}	27^{cd}	[23^{cd}]	—	—

Crit. Ed.	Bom Ed.	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
19^{ab}	28^{ab}	[23^{ef}]	19^{cd}	19^{cd}
19^{cd}	28^{cd}	24^{ab}	—	—
20^{ab}	29^{ab}	24^{cd}	20^{a-}	20^{ac}
20^{cd}	29^{cd}	25^{ab}	—	—
1193* post half of l 1, 2	—	—	20^{bd}	20^{bd}
1191*	—	—	21^{ab}	—
1194*	30^{ab}	25^{cd}	—	—
21^{ab}	30^{cd}	26^{ab}	21^{cd}	21^{ab}
1195*, 1196*	—	—	—	—
21^{cd}	31^{ab}	26^{cd}	22^{ab}	21^{cd}
22	31^{cd}–32^{ab}	27	22^{cd}–23^{ab}	22
1197*	—	—	—	—
23^{ab}	32^{cd}	28^{ab}	24^{ab}	23^{cd}
1198*	—	[28^{cd}]	—	—
23^{cd}	33^{ab}	28^{ef}	23^{cd}	23^{ab}
1199* l 2	—	—	—	—
24^{ab}	33^{cd}	29^{ab}	24^{cd}	24^{ab}
24^{cd}	34^{ab}	29^{cd}	25^{ab}	24^{cd}
25	34^{cd}	29^{ef}	25^{cd}	25^{ab}
26	35	30	26	25^{cd}–26^{ab}
1200*	—	[30^{ef}]	—	—
27	36	31	27	26^{cd}–27^{ab}
1201*	—	[32^{cd}]	—	—
28	37	32^{abef}	28	27^{cd}, —
1202*	38	33	—	fn. 12 l 2–3
29	39	34	29	28
30	40	35	30	29
1203*	—	—	—	fn 4
65 1–5	66 1–5	66 1–5	68 1–5	62 1–5
1205*	—	—	—	—
6–11	6–11	6–11	6–11	6–11
12	12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}	12^{ab}
1207*	—	—	—	fn 10 l 2
1212* l 5	—	—	12^{cd}	12^{cd}
13^{ab}	12^{cd}	12^{cd}	13^{ab}	13^{ab}
1208*	—	—	—	—
13^{cd}	13^{ab}	12^{ef}	—	—
1212* l 7	—	—	13^{cd}	13^{cd}
14	13^{cd}–14^{ab}	13	—	—
15^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	14^{cd}	14^{cd}
15^{cd}	15^{ab}	14^{cd}	14^{ab}	14^{ab}
16^{ab}	15^{cd}	15^{ab}	—	—
1209*	—	—	—	—
16^{cd}	16^{ab}	15^{cd}	15^{ab}	15^{ab}
17^{ab}	16^{cd}	16^{ab}	—	fn 3 l 6
17^{cd}	17^{ab}	16^{cd}	15^{cd}	15^{cd}
18^{ab}	17^{cd}	17^{ab}	16^{ab}	16^{ab}
18^{cd}	18^{ab}	17^{cd}	16^{dc}	fn 4 l 3
19	18^{cd}–19^{ab}	18	17	16^{cd}–17^{ab}
20	19^{cd}–20^{ab}	19	18	17^{cd}–18^{ab}
21^{ab}	20^{cd}	20^{ab}	19^{ab}	18^{cd}
21^{cd}	21^{ab}	20^{cd}	—	—
1212* l 19	—	—	19^{cd}	—
1212* post half of l 22	—	—	21^{b}	19^{d}
22^{ab}	21^{cd}	21^{ab}	20^{ab}	fn 5 l 2
22^{cd}	22^{ab}	21^{cd}	20^{cd}	19^{ab}
23^{ab}	22^{cd}	22^{ab}	21^{ad}	19^{c}, 20^{b}, fn. 6 l. 1

Crit. Ed	Bom. Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed.
1212* post half of l. 23	—	—	21^{c}	20^{a}
23^{cd}	23^{ab}	22^{cd}	—	fn 7 l 1
24^{ab}	23^{cd}	23^{ab}	22^{ba}	20^{dc}
24^{cd}	24^{ab}	23^{cd}	22^{cd}	21^{ab}
25	24^{cd}–25^{ab}	24	23	21^{cd}–22^{ab}
26	25^{cd}–26^{ab}	25	24	22^{cd}–23^{ab}
27^{ab}	26^{cd}	26^{ab}	25^{ba}	23^{dc}
27^{cd}	26^{ef}	26^{cd}	25^{cd}	23^{ef}
1213*	—	—	—	63 fn 2
66 1	67 1	67 1	69 1	63 1
1214*	—	—	—	—
2	2	2	2	2
1216*	—	—	—	fn 6 l 2
3–9	3–9	3–9	3–9	3–9
1223*	—	—	—	fn 11 l. 2–3
10	10	10	10	10
11	11	11	11	11^{ab} fn 3
1227*	—	—	—	—
12	12	12	12^{ab}	11^{cd}, 13^{ab}
1228*	—	—	12^{cd}–13	12 fn. 7
13–26	13–26	13–25	14–27	13^{cd}–27^{ab}
27	27^{abcd}	26^{abcd}	28	27^{cd}–28^{ab}
1235*	27^{ef}	26^{ef}	—	64 fn 1 l 1
67 1	68 1	68 1	70 1	64 1
1236*	—	[2^{a}–3^{f}]	—	—
2	2	4	2	2
1237* l. 2–5	—	—	3–4	—
3	3	5	5	3
4^{ab}	4^{ab}	6^{ab}	6^{ad}	4^{ab}
4^{cd}	4^{cd}	7^{ab}	—	5^{ab}
5^{ab}	5^{ab}	6^{cd}	6^{cd}	4^{cd}
5^{cd}	5^{cd}	7^{cd}	—6^{b}	5^{cd}
6–13	6–13	8–15	7–14	6–13
1241*	—	[15^{ef}]	—	—
14	14	16	15	14
1242*	—	—	—	—
15–19	15–19	17–21	16–20	15–19
68 1–5	69 1–5	69 1–5	71 1–5	65 1–5
1245*	—	[6]	—	—
6	6	7	6	6
7	7	8	7^{ab}	7^{ab}, 8^{ab}
1246*	—	—	7^{cd}	—
8^{ab}	8^{ab}	9^{ab}	8^{ab}	8^{cd}
8^{cd}	8^{cd}	9^{cd}	—	—
8^{ef}	9^{ab}	9^{ef}	8^{cd}	9^{ab}
9	9^{cd}–10^{ab}	10	9	9^{cd}–10^{ab}
10^{ab}	10^{cd}	11^{ab}	10^{ab}	10^{cd}
10^{cd}	11^{ab}	11^{cd}	—	—
1249*	—	—	10^{cd}	11^{ab}
11	11^{cd}–12^{ab}	12	11	11^{cd}–12^{ab}
1250* l 2–5	—	—	12–13	12^{cd}–14^{ab}
12–16	12^{cd}–17^{ab}	13–17	14–18	14^{cd}–19^{ab}
1252* l. 1–12	—	—	19–24	19^{cd}–25^{ab}
1255*	[17^{cdef}]	[18]	—	—
17	17^{gh}–18^{ab}	19	25	25^{cd}–26^{ab}
18	18^{cdef}	20	26	26^{cdef}
1258*	—	—	—	fn. 3 l. 3
69 1–4	70 1–4	70 1–4	72 1–4	66 1–4
1259*	5	[5]	—	—

Crit Ed.	Bom. Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
5	6	6	5	5
1261*	7–8^{b}	[7^{abcdef}]	—	—
6	8^{cd}	8^{ab}	6^{ab}	6^{ab}
7	9	8^{cd}–9^{ab}	6^{cd}–7^{ab}	6^{cd}–7^{ab}
8	10	9^{cd}–10^{ab}	7^{cd}–8^{a}	7^{dc}–8^{a}
9	11–12^{ab}	10^{cd}–11	8^{bcd}–9	8^{bcd}–9
10–12	12^{cd}–15^{ab}	12–14	10–12	10–12
13^{ab}	15^{cd}	15^{ab}	—	—
1264*	—	—	13^{ab}	13^{ab}
13^{cd}	16^{ab}	15^{cd}	13^{cd}	13^{cd}
14–15	16^{cd}–18^{ab}	16–17^{cd}	14–15	14–15
—	—	[17^{ef}]	—	—
16–18	18^{cd}–21^{ab}	18–20	16–18	16–17
19^{ab}	21^{cd}	21^{ab}	19^{ab}	19^{ab}
19^{cd}	22^{ad}	21^{c}, 22^{b}	19^{cd}	19^{cd}
1267*	22^{bc}	21^{d}, 22^{a}	—	—
20	23	22^{cd}–23^{ab}	20	20
1268*	—	—	—	—
21	24	23^{cd}–24^{ab}	21	21
1269*, 1270*	—	—	—	—
22–24	25–27	24^{cd}–26	22–24	22–24
1272*, 1273*	—	—	—	—
1274*	28–36^{ab}	27–33, 35^{ab}	—	fn 3
1276*	—	[34]	—	—
1277*	36^{cd}–37^{ab}	35^{cd}–36^{ab}	25^{ab}	—
25	37^{cd}–38^{ab}	36^{cd}–37^{ab}	25^{cd}–26^{ab}	25
26^{ab}	38^{cd}	37^{cd}	26^{cd}	26^{ab}
1279*	—	—	—	—
1280*	—	—	—	—
26^{cd}	39^{ab}	37^{ef}	27^{ab}	26^{cd}
27–30	39^{cd}–43	38–41	27^{cd}–31	27–31^{ab}
1281*	—	—	—	33^{ab} fn 3
31	44	42	32	31^{cd}–32^{ab}
1282* l 3–4	—	—	33	32^{cd}–33^{ab}
32	45	43	34	33^{cd}–34^{ab}
70 1	**71** 1	**71** 1	**72** 35	**66** 34^{cd}–35^{ab}
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	36^{ab}	35^{cd}
1284*	—	—	36^{cd}	—
2^{cd}	2^{cd}	2^{cd}	—	1^{cd} fn
1285*	—	—	**73** 1	**67** 1
3–21	3–21	3–21^{b}	2–20	2–20
1289*	—	—	21	21
22	22	21^{cd}, [^{ef}]	—	21 fn
23–24^{d}	23–24^{d}	22–23^{d}	22–23	22–23
24^{ef}	24^{ef}	23^{ef}	—	23^{cd} fn
71 1–5^{b}	**72** 1–4	**72** 1–4^{b}	**74** 1–4	**68** 1–4
1293*	—	—	—	—
5^{c}–7	5–7	4^{c}–6	5–7	5–7
1295* l. 4–5	—	—	8	8
8–9	8–9	7–8	9–10	9–10
1296*	10^{ab}	9^{ab}	—	—
10^{a-f}	10^{c}–11	9^{c}–10	11–12^{b}	11–12^{b}
1299* l. 1	—	—	—	—
1299* l 2	—	—	12^{cd}	12^{cd}
11^{ab}	12^{ab}	11^{ab}	13^{ab}	13^{ab}
11^{cd}	12^{cd}	11^{cd}	13^{cd}	13^{ab} fn
12^{ab}	13^{ab}	12^{ab}	14^{ab}	13^{cd} fn
12^{cd}	13^{cd}	12^{cd}	14^{cd}	13^{cd}
1301* l 1	—	—	—	14^{ab}
13	14	13^{a-d}	15	14^{c}–15^{b}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed.	Gorresio Ed	Lahore Ed
14^{ab}	15^{ab}	13^{ef}	16^{ab}	15^{cd}
1302*	—	—	16^{c}–18	16–18^{b}
14^{cd}	15^{cd}	14^{ab}	—	—
15	16	14^{cdef}	—	16^{cd}, 17^{cd} fn
16	17	15	19	18^{c}–19^{b}
1303*	—	—	20–22	19^{c}–21
17	18	16	23	22
18	19	17	24	23
1308* l 2–3	—	—	25	24
19–21	20–22	18–20	26–28	25–27
1309*	—	—	—	26^{cd} fn l. 2
22	23	21	29	28
1312*	—	—	—	28^{ab} fn
23	24	22	—	28^{cd} fn
1313*	—	—	—	—
24	25	23	30	29
1314*	—	—	—	29^{cd} fn
72 1–2	73 1–2	73 1–2	75 1–2	69 1–2
1315*	—	—	3	3
1316*	—	—	—	4^{ab}
3–5^{b}	3–5^{b}	3–5^{b}	4–6^{b}	4^{c}–6
5^{cd}	5^{cd}	5^{cd}	—	—
5^{e}–7^{b}	6–7	5^{e}–7^{b}	6^{c}–8^{b}	7–8
1318*	8^{ab}	7^{cd}	—	—
7^{c}–8^{f}	8^{c}–10^{b}	7^{e}–8^{f}	8^{c}–10^{b}	9–10
1319*	—	9^{ab}	—	—
9^{ab}	10^{cd}	9^{cd}	10^{cd}	11^{ab}
10^{ab}	11^{ab}	10^{ab}	—	11^{cd} fn l 2
10^{cd}	11^{cd}	10^{cd}	—	12^{cd} fn l 1
11^{ab}	12^{ab}	11^{ab}	—	12^{cd} fn l 2
11^{cd}	12^{cd}	11^{cd}	12^{cd}	13^{ab}
1320* l. 6–8	—	—	11–12^{b}	11^{c}–12
12–16	13–17	12–16	13–17	13^{c}–18^{b}
1322*	—	—	—	—
1323* l 4 and l 6–10	—	[17–19]	—	—
1324* l 1–15	18–25^{b}	20–26^{b}	—	—
—	—	[26^{c}–27^{d}]	—	—
1324* l 16	25^{cd}	28^{ab}	—	—
17^{ab}	26^{ab}	28^{cd}	18^{ab}	18^{cd}
1325* l 2	—	—	18^{cd}	19^{ab}
17^{c-f}	26^{c}–27^{b}	29	19	19^{c}–20^{b}
1327*	27^{c}–30^{b}	30–32	—	—
18–23^{d}	30^{c}–36^{b}	33–38^{d}	20–25	20^{c}–26^{b}
23^{ef}	36^{cd}	38^{ef}	—	—
1329*	—	39^{ab}	—	—
24^{ab}	37^{ab}	39^{cd}	26^{ab}	26^{cd}
1330* l 4	—	—	26^{cd}	27^{ab}
24^{c}–26^{b}	37^{c}–39^{b}	39^{e}–41^{b}	27–29^{b}	27^{c}–29
1331*	—	—	—	—
1332*	—	—	—	—
26^{c}–27	39^{c}–40	41^{c}–42	29^{c}–30	30^{a-f}
1333*	—	—	—	30^{ef} fn
73 1	74 1	74 1^{a-d}	76 1	70 1
1334*	—	1^{ef}	—	—
2	2	2	2	2
1335*	[3^{ab}]	3^{ab}	—	—
3^{ab}	3^{cd}	3^{cd}	3^{ab}	3^{ab}
3^{cd}	3^{ef}	4^{ab}	5^{ab}	5^{ab}
4^{ab}	4^{ab}	4^{cd}	3^{cd}	3^{cd}

Crit Ed.	Bom Ed.	Kumbh. Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed.
1337* l. 2	—	—	4^{ab}	4^{ab}
1338*	—	—	—	—
4^{cd}	4^{cd}	5^{ab}	4^{cd}	4^{cd}
1337* l 5, 6	—	—	5^{c}–6^{b}	5^{c}–6^{b}
5^{ab}	5^{ab}	5^{cd}	6^{cd}	6^{cd}
1339*	—	—	—	—
5^{c}–10^{b}	5^{c}–10^{b}	6–10	7–11	7–11
1342* l 1–5	—	—	—	11^{cd} fn
1343*	—	—	—	—
1342* l 6–8	—	—	—	11^{cd} fn.
10^{c}–13	10^{c}–14^{b}	11–14	12–15	12–15
1347*	—	—	—	—
14–16	14^{c}–17^{b}	15–17	16–18	16–18
1348*	17^{cd}	18^{ab}	—	—
17–19^{b}	18–20^{b}	18^{c}–20^{b}	19–21^{b}	19–21^{b}
1349* l. 6	—	—	21^{cd}	21^{cd}
19^{c-f}	20^{c}–21^{b}	20^{c}–21^{b}	22	22
1350*	—	—	—	—
20^{a-d}	21^{c}–22^{b}	21^{c}–22^{b}	23	23
1351* l 2	—	—	24^{ab}	24^{ab}
20^{e}–21	22^{c}–23	22^{c}–23	24^{c}–25	24^{c}–25
1351* l 6–7	—	—	26	26
22^{ab}	24^{ab}	24^{ab}	27^{ab}	27^{ab}
1352*	—	—	—	27^{ab} fn l 2
22^{cd}	24^{cd}	24^{cd}	27^{cd}	27^{cd}
74 1	**75** 1	**75** 1	**77** 1	**71** 1
2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	2^{ab}	1^{cd} fn
2^{c}–3^{b}	2^{c}–3^{b}	2^{c}–3^{b}	2^{c}–3^{b}	2
1353* l 5	—	—	4^{cd}	4^{ab}
1353* l 6	—	—	—	—
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	3^{ab}
1353* l 4	—	—	4^{ab}	3^{cd}
4	4	4	5	4^{c}–5^{b}
1354* l 1	—	[5^{ab}]	—	—
1354* l 2	—	—	—	—
5–7^{b}	5–7^{b}	5^{c}–7^{b}	6–8^{b}	5^{c}–7
1356* l. 2–3	—	—	8^{c}–9^{b}	8
7^{c}–9	7^{c}–9	7^{c}–9	9^{c}–11	9–11^{b}
1357*	—	—	12	11^{c}–12^{b}
1358*	—	—	—	—
10	10	10	13	12^{e}–13^{b}
1359*	—	—	—	—
11–12^{b}	11–12^{b}	11–12^{b}	14–15^{b}	13^{c}–14
1361*	—	—	—	15^{ab} fn
12^{c}–13^{b}	12^{c}–13^{b}	12^{c-f}	15^{c}–16^{b}	15
1362*	13^{cd}	13^{ab}	—	—
13^{c}–17^{b}	14–17	13^{c}–17^{ab}	16^{c}–20^{b}	16–19
1364*	—	—	—	—
17^{c}–19	18–20^{b}	17^{c}–19	20^{c}–22	20–22^{b}
1368*	—	20	—	—
20	20^{e}–21^{b}	21	23	22^{c}–23^{b}
1369*	—	[22]	—	—
21–24^{b}	21^{c}–24^{d}	23–26^{b}	24–27^{b}	23^{c}–26
1370* l 1	—	[26^{cd}]	—	—
1370* l 2	—	—	—	—
1370* l 3	—	[27^{ab}]	—	—
24^{c}–25^{a}	24^{e}–25^{a}	27^{c}–28^{a}	27^{c}–28^{a}	27^{abc}
1373* the post half of l 1 and the prior half of l 2	—	—	28^{bc}	27^{d}, 28^{a}

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed	Lahore Ed
25^b	25^b	28^b	28^d	28^b
25^{cd}	25^{cd}	28^{cd}	29^{ab}	28^{cd}
26^a	26^a	29^a	—	28^{cd} fn
1373* l 4 and the prior half of l 5	—	—	29^{cd}; 30^a	29^{abc}
26^b	26^b	29^b	30^b	29^d
1371*	—	29^c–30^b	—	—
26^c	26^c	30^c	30^c	30^a
1372*	—	30^{de}	—	—
26^d	26^d	30^f	30^d	30^b
27–28	27–28	31–32	31–32	30^c–32^b
1374*	—	—	—	—
75 1^a–3^b	**76** 1^a–3^b	**76** 1^a–3^b	**77** 33–35^b	**71** 32^c–34^d
l 6 of 1379*	—	—	35^{cd}	35^{ab}
3^{cd}	3^{cd}	3^{cd}	36^{ab}	35^{cd}
l 8 of 1379*	—	—	36^{cd}	36^{ab}
4^{ab}	4^{ab}	4^{ab}	37^{ab}	36^{cd}
l 10 of 1379*	—	—	37^{cd}	37^{ab}
4^{c-f}	4^c–5^b	4^c–5^b	38	37^c–38^b
l 13 of 1379*	—	—	39^{ab}	38^{cd}
5–7^b	5^c–7^b	5^c–7^b	39^c–41^b	39^a–40^d
1380*	—	—	—	—
7^c–8^d	7^c–8^d	7^c–8^d	41^c–42^d	41^a–42^b
l 1 of 1375*	—	[9^{ab}]	—	—
l 2 of 1375*	—	—	—	—
9	9	9^{c-f}	43	42^c–43^b
10	10	10	—	42^{cd} fn l 2, 43^{cd} fn l 1
11	11	11	—	46 fn l 3, 44^{ab} fn.
l 23–24 of 1379*	—	—	44	43^c–44^b
12^a–15^b	12^a–15^b	12^a–15^b	45–48^b	44^c–47^d
15^c–16^b	15^c–16^b	15^c–16^b	—	47^{cd} fn l 1–2
1376*	—	—	—	—
16^c–18^b	16^c–18	16^c–18^b	48^c–50^b	48^a–49^d
l 36 of 1379*	—	—	50^{cd}	50^{ab}
18^{cd}	18^{cd}	18^{cd}	—	50^{ab} fn
19	19	19	51	50^c–51^b
20^a–21^b	20^a–21^b	20^a–21^b	—	51^{ab} fn l 1–3
21^{cd}	21^{cd}	21^{cd}	52^{ab}	51^{cd}
1377*	22	22	—	—
l 40 of 1379*	—	—	52^{cd}	52^{ab}
l 41 of 1379*	—	—	53^{ab}	—
22^{ab}	23^{ab}	23^{ab}	54^{cd}	53^{cd}
1378*	—	—	—	53^{cd} fn
22^{cd}	23^{cd}	23^{cd}	53^{cd}	52^{cd}
l 43 of 1379*	—	—	54^{ab}	53^{ab}
23	24	24	55	54
76 1–3	**77** 1–3	**77** 1–3	**78** 1–3	**72** 1–3
1381*	—	4	—	—
4	4	5	4	4
1382*	—	—	—	—
5^{ab}	5^{ab}	6^{ab}	5^{ab}	5^{ab}
1383*	5^{cd}	6^{cd}	—	—
5^c–7^d	6^a–8^b	6^e–8^d	5^c–7^d	5^c–7^d
l 1–2 of 1386*	8^c–9^b	9	—	—
1387*	—	—	—	—
l 3–4 of 1386	9^c–10^b	10	—	—
1388*	—	—	—	—
8	10^c–11^b	11	8	8
1389*	—	—	—	—
9	11^c–12^b	12	9	9

Crit Ed	Bom Ed	Kumbh Ed	Gorresio Ed.	Lahore Ed
1390*	—	—	10^{ab}	10^{ab}
10^{a}–11^{b}	12^{c}–13^{d}	13^{a}–14^{b}	10^{c}–11^{d}	10^{c}–11^{d}
1391*	—	[14^{c}–15^{b}]	—	—
11^{cd}	14^{ab}	15^{cd}	12^{ab}	12^{ab}
1392*	[14^{cd}]	16^{ab}	—	—
12	14^{e}–15^{b}	16^{c}–17^{b}	—	12^{ab} fn 1 1-2
1393*	—	[17^{cd}]	—	—
13	24^{c}–25^{b}	28	—	II. 3. 7^{c}–8^{b}
14	25^{c}–26^{b}	29	15^{c-f}	15^{c-f}
15	26^{c}–27^{b}	30^{a-d}	13^{c}–14^{b}	13^{c}–14^{b}
—	—	[30^{ef}]	—	—
16	27^{c}–28^{b}	31	14^{c}–15^{b}	14^{c}–15^{b}
17	28^{c-f}	32	12^{c}–13^{b}	12^{c}–13^{b}
18	29	33	16	16

॥ वाल्मीकिरामायणम् ॥

॥ बालकाण्डम् ॥

तप स्वाध्यायनिरतं तपस्वी वाग्विदां वरम् ।
नारदं परिपप्रच्छ वाल्मीकिर्मुनिपुङ्गवम् ॥ I I I

१

तपःस्वाध्यायनिरतं तपस्वी वाग्विदां वरम् ।
नारदं परिपप्रच्छ वाल्मीकिर्मुनिपुंगवम् ॥ १ G B L

Before st 1, Ś1 ins —ॐ नम. कमलदलविपुलनयनाभिरामाय श्रीरामचन्द्राय ॐ नम शिवाय ॥ ॐ नम· सरस्वत्यै ॥ ॐ स्वस्ति ॐ and thereafter follow

1* जयति रघुवंशतिलक कौसल्याहृदयनन्दनो राम ।
दशवदननिधनकारी दाशरथि पुण्डरीकाक्ष ॥

2* नमस्तस्मै मुनीशाय श्रीयुताय तपस्विने ।
सर्वज्ञाननिवासाय वाल्मीकिमुनये नम. ॥

3* कूजन्तं रामरामेति मधुरं मधुराक्षरम् ।
आरुह्य कविताशाखां वन्दे वाल्मीकिकोकिलम् ॥

4* वाल्मीकेर्मुनिसिंहस्य कवितावनचारिण· ।
श्रुत्वा रामकथानादं को नु याति परां गतिम् ॥

5* य· पिबन्सततं लोके रामायणकथामृतम् ।
अतृप्तस्तं मुनिं वन्दे प्रचेत समविक्रमम् ॥

6* गोष्पदीकृतवारीशं मशकीकृतरावणम् ।
रामायणमहामालारत्नं वन्देऽनिलात्मजम् ॥

—Ñ1 fol missing up to st 12 (cf v l 1)

—Before st 1, Ñ2 ins नम श्रीरामचन्द्राय, then follows 1* (v l स before जयति, कौशल्यानदिवर्द्धनो, दशरथि· (corrupt) and thereafter

7* जित भगवता तेन हरिणा लोकधारिणा ।
अजेन विश्वरूपेण निर्गुणेन गुणात्मना ॥

then reads 2* with v.l सर्वज्ञानाधिवासाय तस्मै वाल्मीकये नम

—Before st 1, V1 ins 2* only with variant in second line as सर्वज्ञानाधिवासाय वाल्मीकाय नमो नम

—Before st 1, V2 ins ॐ नमो गणेशाय । ॐ ससीतरामलक्ष्मणाभ्या मम । श्रीहनुमते नम , then follow 1* 2*. (second line as in V1)

—Before st 1, V3 ins ॐ नमो भगवते वासुदेवाय, then follow 1* 3* (v.l first line रामरामेति रामेति कूजंत मधुराक्षर) 2* (v l सुव्रताय for श्रीयु° in the first line, second line शाताय वीतरागाय तस्मै ज्ञानात्मने नम.) and thereafter ·

8* ये देवा· सन्ति मेरौ वरकनकमये नन्दने ये च यक्षा·
पाताले ये भुजगा· फणिमणिकिरणध्वस्तसर्वान्धकारा. ।
कैलासे स्त्रीनिरासे प्रमुदितहृदया ये च विद्याधरास्ते
तन्मोक्षद्वारभूतं मुनिवरवचनं श्रोतुमायान्तु सर्वे ॥

9* रामायणभराभ्यस्तं दुर्लभं हि मुनेर्वच ।
न च तेन विना मोक्षस्तस्माच्छ्रोतव्यमादरात् ॥

—Before st 1, V4 ins ॐ नमो गणेशाय। ॐ नम. श्रीरामाय। ॐ नमो हनुमते, then follow 1* (with lacuna for ति in तिलक) 2* (with वेदज्ञाय for श्रीयुताय and second line as in V1).

—Before st 1, B1 ins ॐ नमो गणेशाय, then follow 1* (v l कौशल्यानदिवर्द्धनो) 2* (with second line as in Ñ2)

—Before st 1, B2 ins ॐ नम श्रीरामचन्द्राय; then follow 1* (as in B1) 7* 2* (v l °न्द्रा° for °शा° m and second line as in V1) After 2* रामरामेत्यादि in marg

—Before st 1, B3 ins ॐ रामचन्द्राय नम·, then follow 1* (as in B1) 7* 2* (v l °न्द्रा° for °शा° in m) as in Ñ2 (v l m for second line शाताय वीतरागाय वाल्मीकाय नमो नम).

—Before st 1, B4 ins नम श्रीरामचन्द्राय; then follow 1* (as in B1) 7* (v l महात्मना for गुणात्मना) 2* as in Ñ2

—Before st 1, Dt ins श्रीरघुकुलभूषणाय नम· ॥ ॐ ॥

—Before st 1, D1 ins ॐ नमो विघ्नवल्लीविध्वंसनाय, then reads

10* जयति भृगुवंशतिलक प्रथमकविर्द्विजवर स वाल्मीकि ।
मृदुललितपदनिबद्धं कृतमिदं रामायणं येन ॥

Then 1* and thereafter

11* अत्रैव धर्मविधिरत्र पतिव्रतानां
सौभ्रात्रमत्र निखिला गुरुभक्तिरत्र ।
वाल्मीकिना कविवरप्रवरेण गीते
रामायणे वदत केऽत्र गुणा न सन्ति ॥

—Before st. 1, D2 ins श्रीगणेशाय नमः and thereafter :

12* शुक्लाम्बरधर विष्णुं शशिवर्णं चतुर्भुजम् ।
प्रसन्नवदनं ध्यायेत्सर्वविघ्नोपशान्तये ॥

Then follows 11* (v l पतिव्रतात्वं for °तानां, सौभाग्यम् for सौभ्रात्रम्, वृष for वर, न सं० (on marg)

—Before st 1, D3 ins ॐ नम· ॥ श्रीगणेशायनम·, then follow 10* (v l तु for स, बध for बद्धं, इह for इदं)

13* सदूषणापि निर्दोषा सखरापि सुकोमला ।
नमस्तस्मै कृता येन रम्या रामायणी कथा ॥

Then follow 3* 7* 12* (v l as in D2)

—Before st 1, D4 ins श्रीमते रामानुजाय नमः, then follow 1* (v l स जयति) 3* 5* (v l रामचरितामृतसागर in the first line, प्राचेतसमकल्मष in the second line), 4* (v l °सिंहस्य for °भृङ्गस्य in the first line, शृण्वन् for श्रुत्वा, को न for को नु in the second line), 6* and thereafter

14* यत्र यत्र रघुनाथकीर्तनं तत्र तत्र कृतमस्तकाञ्जलिम् ।
बाष्पवारिपरिपूर्णलोचनं मारुतिं नमत राक्षसान्तकम् ॥

Then follows 7* (v l लोककारिणा in line 1) and thereafter

15* वेदवेद्ये परे पुंसि जाते दशरथात्मजे ।
वेद· प्राचेतसादासीत्साक्षाद्रामायणात्मना ॥

—Before st. 1, D5 ins ॐ श्रीगणेशाय नम ॥ जयति सुभगमूर्ति, then follow 1* 2* (v l first two letters are moth-eaten in line 1, line 2 सर्वज्ञानाधिवासाय)

—Before st 1, D6 ins श्रीमते रामानुजाय नम, then follow

16* श्रीमद्राघवपादपद्मयुगल पद्मार्चितं पद्मया
पद्मस्थेन तु पद्मजेन विनुत पद्माश्रयस्याप्तये ।
यद्देवैश्च नुतं सुखैकनिलयं सर्वाश्रय निष्क्रियं
शश्वच्छंकरशंकर मुहुरहो सन्नौमि तल्लब्धये ॥

17* श्रीमद्ब्रह्म तदेव बीजममल यस्याङ्कुरश्चिन्मय·
काण्डै. सप्तभिरन्वितोऽतिविततो ह्यप्यालवालोदित ।
पत्रैस्तत्त्वसहस्रकै सुविलसच्छाखाशतै. पञ्चभि-
श्चात्मप्राप्तिफलप्रदो विजयते रामायण स्वस्तरु ॥

18* वाल्मीकिगिरिसंभूता रामाम्भोनिधिसंगता ।
श्रीमद्रामायणी गङ्गा पुनाति भुवनत्रयम् ॥

Then follows 15* and thereafter

19* रामं रामानुजं सीता भरतं भरतानुजम् ।
सुग्रीवं वायुसूनुं च प्रणमामि पुन पुन ॥

Then follow 3* 4* 5* (both as in D4), 6* and thereafter

20* अञ्जनीनन्दनं वीर जानकीशोकनाशनम् ।
कपीशमक्षहन्तारं वन्दे लङ्काभयंकरम् ॥

21* उल्लङ्घ्य सिन्धो· सलिलं सलील
य. शोकवह्निं जनकात्मजाया· ।
आदाय तेनैव ददाह लङ्का
नमामि तं प्राञ्जलिराञ्जनेयम् ॥

22* मनोजव मारुततुल्यवेगं जितेन्द्रियं बुद्धिमतां वरिष्ठम् ।
वातात्मजं वानरयूथमुख्य श्रीरामदूतं शिरसा नमामि ॥

23* रामाय रामभद्राय रामचन्द्राय वेधसे ।
रघुनाथाय नाथाय सीताया पतये नम ॥

Then follow 1* 7* and thereafter

24* नत्वा राम शिवं साम्ब रामो रामप्रवर्तित. ।
रामायणस्य तिलकं कुरुते रामतुष्टये ॥

—Before st 1, D7 ins श्रीगणेशाय नम ॥ श्रीसरस्वत्यै नम ॥ श्रीरामाय नम, then follow

25* अविरतमदजलनिवह
भ्रमरकुलानेकसेवितकपोलम् ।
अभिमतफलदातार
कामेश गणपतिं वन्दे ॥

26* या कुन्देन्दुतुषारहारधवला या शुभ्रवस्त्रावृता
या वीणावरदण्डमण्डितकरा या श्वेतपद्मासना ।
या ब्रह्माच्युतशंकरप्रभृतिभिर्देवै. सदा वन्दिता
सा मां पातु सरस्वती भगवती नि·शेषजाड्यापहा ॥

27* विरमति महाकल्पे नाभिपथैकनिकेतन-
स्त्रिभुवनपुन शिल्पी यस्य प्रतिक्षणमात्मभू ।
किमधिकरणा कीदृग्यस्य व्यवस्थितिरित्यसा-
वुदरमविशद्द्रष्टु तस्मै जगन्निधये नम ॥

Then reads 3* (v l वाल्मीक- for °कि-) 10* (v l second line कृतमिह) 1* (doesn't read हृदय after कौशल्या) 11* (v l °पतिरत्रपतिव्रतासौ, भ्रातारमत्र, कविवृष°), then reads

28* जयति पराशरसूनु सत्यवतीहृदयनन्दनो व्यास ।
यस्यास्यकमलगलित वाङ्मय मधु जगत्पिबति ॥

Then follows 7*

—Before st. 1, D8 which contains रामायणपारायणविधि and अध्यात्मपारायणविधि in the beginning, ins श्रीगणेशाय नम श्रीसरस्वत्यै नम श्रीरामचन्द्राय नम·, then reads as in D6, omitting 24*

—Before st 1, D9 ins श्रीगणेशाय नम ॥ सीतापतये नम ॥ श्रीरघुनन्दनाथाय नम, then follow 1* 2* (v l सर्वजनाधिपतये वाल्मीकमुनये नम) 3* 4* (v l सिंहस्य, शृण्वन् रामकथा लोके) 5* (v l प्राचेतसमकल्मष) 6* (v l राक्षसं for -रावणम्), then follow

29* चरितं रघुनाथस्य शतकोटिप्रविस्तरम् ।
एकैकमक्षरं पुंसा महापातकनाशनम् ॥

(7^ab) 30* बहवो दुर्लभाश्चैते त्वया ये कीर्तिता गुणाः।
एतस्मिन् हि मृत्युलोके गुणा एते सुदुर्लभाः।
देवेष्वपि न पश्यामि किञ्चिदेभिर्गुणैर्वृतम्॥

[lines 2, 3 = (var) 51*]

Then follows 7*

—Before st 1, D10 ins श्रीगणेशाय नम ॥ ॐ नम. श्रीरामचन्द्राय, then follow 1* 7* 2* (v l [श्र] धिवासाय तस्मै वाल्मीकये) 3* 4* (v l °क्रिमुनिसिंहस्य, then as in D4).

—Before st 1, D11 ins श्रीगणेशाय नम. ॥ श्रीरामचन्द्राय नम, then follow 1* 7* (v l विश्वधारिणा in the first line) 2* 3* 4* as in D4 5* (first line as in D4) 6* 20* (v l अंजना- for अञ्जनी-) 29* (v l प्रोक्त for पुंसा in the second line)

—Before st 1, D12 ins श्रीगणेशाय नम. ॥ श्रीरामाय नम, then follow 31* (om ॐ) 1* 2* (v l वाल्मीकाय मुनये नम· hypermetric) 3* (v l कवितासांख्यौ) 4* (v l वाल्मीकेर्मुनि-, then as in D4) 5* as in D11, 6* 20* 29* as in D11

—Before st 1, D13 ins ॐ स्वस्ति ॥ ॐ नमः सरस्वत्यै ॥ श्रीगणेशाय नम ॥ श्रीगुरवे नम ॥ ॐ नम· कमलदलविपुलनयनाभिरामाय श्रीरामचन्द्राय नम (cf Ś1) then follows .

31* ॐ नारायणं नमस्कृत्य नर चैव नरोत्तमम्।
देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत्॥

Then follow 1* 2* 3* 4* (v l °वनराजित·, के न याति) 5* 6* as in D9, 20* (v l लोका° for लङ्का°) 29* as in D11, 7*, then follows ref श्रीसूत उवाच

—Before st 1, D14 ins ·×·य नम ॥ श्रीरामचन्द्राय नम. ॥ श्रीगुरुभ्यो नम, then reads 12* and thereafter

32* आयुरारोग्यपुत्रार्थराज्यबन्धुसमृद्धय·।
भवन्तु मे सदा विष्णो प्रसादाद्रङ्गशायिन ॥

Then follow 23* 3* 4* 5* both as in D4, 6* 20* as in D12, 21* 22* 14* and thereafter

33* आञ्जनेयमतिपाटलानन काञ्चनाद्रिकमनीयविग्रहम्।
पारिजाततरुमूलवासिनं भावयामि पवमाननन्दनम्॥

Then follows 18* (v l रामसागरगामिनी in the first line, पुनाति भुवनं पुण्या रामायणमहानदी second line), thereafter reads

34* श्लोकसारसमाकीर्णं स्व(स)र्गकल्लोलसकुलम्।
काण्डग्राहमहामीनं वन्दे रामायणार्णवम्॥

Then follows 15*, then reads

35* आपदामपहर्तारं दातारं सर्वसंपदाम्।
लोकाभिरामं श्रीरामं भूयो भूयो नमाम्यहम्॥

36* शृण्वन्रामायणं भक्त्या य पाद पदमेव वा।
स याति ब्रह्मण स्थान ब्रह्मणा पूज्यते सदा ॥

Thereafter follows 29*, then reads

37* यः कर्णाञ्जलिसपुटैरहरह. सम्यक्पिबत्यादरा-
द्वाल्मीकेर्वदनारविन्दगलितं रामायणाख्य मधु।
जन्मव्याधिजराविपत्तिमरणैरत्यन्तसोपद्रव
ससारं स विहाय गच्छति पुमान् विष्णो. पदं शाश्वतम्॥

38* वैदेहीसहितं सुरद्रुमतले हैमे महामण्डपे
मध्ये पुष्पकमासने मणिमये वीरासने सुस्थितम्।
अग्रे वाचयति प्रभञ्जनसुते तत्त्वं मुनिभ्य परं
व्याख्यातं भरतादिभि· परिवृतं राम भजे श्यामलम्॥

39* श्रीराघवं दशरथात्मजमप्रमेय
सीतापतिं रघुकुलान्वयरत्नदीपम्।
आजानुबाहुमरविन्ददलायताक्षं
राम निशाचरविनाशकर नमामि ॥

40* नमोऽस्तु रामाय सलक्ष्मणाय देव्यै च तस्यै जनकात्मजायै।
नमोऽस्तु रुद्रेन्द्रयमानिलेभ्यो नमश्च चन्द्रार्कमरुद्गणेभ्य ॥
(vulg 5 13 57)

Then follows हरि ॐ and thereafter reads

41* धर्मात्मा सत्यसंधश्च रामो दाशरथिर्यदि।
पौरुषे चाप्रतिद्वन्द्व शरैनं जहि रावणिम्॥
(vulg 6 90 69^cdef)

Ends with इति दशकृत्वो जपेत्॥

—Before st 1, T1 ins श्रीरामचन्द्राय नमः ॥ हरि· ॐ, T2 ॐ, T3 (m) अविघ्नमस्तु श्रीरामाय नम श्रीरामचन्द्रपरब्रह्मणे नम., followed by 12* 3* 4* as in D9, 5* as in D9, 6* (v l वाराशिं, राक्षस) 20* as in D11 Then T1 reads

42* आगिपीकृतमार्तण्ड गोष्पदीकृतसागरम्।
तृणीकृतदशग्रीवमाञ्जनेयं नमाम्यहम्॥

Then T read 21* 22* 14* Then T1 reads 33* Then T read 18* as in D14, 34* 15* Then T2 3 read 35* Then T read 36* Then T3 ends with श्रीरामाय नम

—After 36*, T1 2 ins 29* as in D13, then read 23* T1 ends with ॐ, T2 with ॐ श्रीरामचन्द्राय नम । हरि ॐ

—Before st 1, G3 ins हरि ॐ, G4 शुभमस्तु अविघ्नमस्तु श्रीमते रामानुजाय नम. श्रीरामाय नम (G1 missing this portion) G1 3 4 read 12* (G1 up to विष्णुं, G3 up to धर and then up to वर्ण lost due to injured fol)

—Before st 1, G2 ins

43* अभीप्सितार्थसिध्यर्थं पूजितो य सुरैरपि।
सर्वविघ्नच्छिदे तस्मै श्रीगणाधिपतये नम· ॥

Then G read 3* 4* (G1 2 as in D10, G3 as in D4) 5* as in D4, 6* (G1 3 4 as in D9, G2 as in T), 20* (as in D11, G4 om), 42* —After 42*, G1 3 4 read 33*

Ś I I 2 को न्वस्मिन्सांप्रतं लोके गुणवान्कश्च वीर्यवान् ।
B I I 2 धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च सत्यवाक्यो दृढव्रतः ॥ २
Ñ I I 2 चारित्रेण च को युक्तः सर्वभूतेषु को हितः ।
विद्वान्कः कः समर्थश्च कश्चैकप्रियदर्शनः ॥ ३
आत्मवान्को जितक्रोधो मतिमान्कोऽनसूयकः ।
कस्य बिभ्यति देवाश्च जातरोषस्य संयुगे ॥ ४

G1 3 cont 14* Then G1 reads 23* then ins श्री गुरुभ्यो नम । अविघ्नमस्तु Then follow 21* 22* 39* 15* 40*

—After 42*, G2 reads 21* 22* 14* 29* as in D13, 18* as in D14, 15* 36* 37* and thereafter reads

44* तदुपगतसमासमसधियोग
　　सममधुरोपनतार्थवाक्यबद्धम् ।
　रघुवरचरित मुनिप्रणीतं
　　दशशिरसश्च वध निशामयध्वम् ॥
(Vulg I 2 43)

—After 33*, G3 reads 14* 29* as in D13, 36* 15* 37* 44* 41* and ends with ॐ —After 33*, G4 ins 21* 22* 14* 38* 34* 37* 40* (v l in the second line नमोस्तु for नमश्च), 36* 44* 41* and ends with ॐ

—Before st 1, M1–3 ins (M2 damaged for this portion) हरि श्रीगणपतये नम अविघ्नमस्तु

Thereafter M1 reads 43* 3* 4* as in D11, 5* as in D11, 6* as in D9, 20* as in D11, 42* 21* 22* 14* 29* as in D13, 18* 15* 36* 37* 44* M2 reads from 43* to 22* (3* 4* 20* 21* 22* are partially damaged) as in M1 Then cont 39* (partially damaged) 15* 29* as in D13, 37* 40* (partially damaged), 14* 44* M3 reads from 3* to 22* as in M1, then 39* 15* 29* as in M2 and thereafter 36* 18* 14* 37* 40* 35* 44*

—Before st 1, M4 ins श्रीमहागणपतये नम· श्रीसरस्वत्यै नम श्रीरामाय नम श्रीगुरवे नम श्रीवेदव्यासाय नम अविघ्नमस्तु

---

1 In Ñ1 st 1-12 are lost on a missing fol —^{a}) V1 om word after तप, S तप- (for तप -) Ñ2 V1–3 B D1 5 11 13 निरत, D2 9 संपन्न, D7 सयुक्तस् (for निरत) —^{b}) V1 om first letter Ñ2 V B2–4 D1–3 5 7 11–13 वर; M4 moth-eaten (for वरम्) Ś1 सर्वशास्त्रविशारद M4 missing ^{cd} on an injured fol —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D3 5 9 10 12 13 °सत्तम, V2 D1 2 7 11 °पुगव· (D11 °व), G4 °पुग . (for °पुगवम्)

2 Ñ1 missing (cf v l 1) Before 2, D13 ins ref श्रीवाल्मीकिरुवाच —^{a}) M4 fol damaged for ^{a} V1 om second letter Ś1 V1 3 B1–3 D5 10–13 को ह्यस्मिन्, D1 2 कोप्यस्ति, D3 काचस्ति, G4 . . . स्मिन् (for को न्वस्मिन्) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1–3 5 7 10–13 प्रथितो (for सांप्रतं) —^{b}) Ś1 शास्त्रज्ञो, Ñ2 V B D5 10–13 सद्गुणैर्, D1–3 7 स्वैर्गुणैर् (for गुणवान्) Ś1 Ñ2 V1 4 B1 3 4 D1 5 7 8 10 12 13 गुणवत्तर (Ñ2 B3 D10 °म), V2 3 B2 गुण(B2 °णि)सत्तम, D11 गुणवत्तत (for कश्च वीर्यवान्) —^{cd}) Ñ2 om श्च T2 om ज्ञ in कृतज्ञश्च In M2 after सत्य four letters are moth-eaten D1–3 7 9 गुणज्ञ कश्च धर्मज्ञ क सत्य को दृढव्रत —After 2, V2 ins

45* वाग्मी प्रियंवदश्चैव सर्वेषां प्रियदर्शन ।

—After 2, M4 ins 46* as in V2

3 Ñ1 missing (cf v l 1) V2 transp 3 and 4. M4 transp 3^{ab} and 3^{cd} D13 repeats 3 and 4^{ab} after 49* —^{a}) D7 यो (for को) —For 3^{ab}, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10–13 subst

46* उदाराचारसंपन्न सर्वभूतहितश्च क ।

[Ś1 क सदा- (for उदारा-) V2 3 B D10 13 -हिते रत (for -हितश्च क)]

—^{c}) V1 om from वद in ^{c} up to श्चैक in ^{d} M4 रूपवान् (for विद्वान्) Ś1 वीर्यवान् बलवांश्चापि, Ñ2 V1–3 B D1–3 5 7 9–13 वीर्यवांश्च (D8 °वान्सु)वदा(D1–3 7 9 कृत)न्यश्च, V4 वीरश्च सत्यसधश्च —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D11 12 कश्चापि, Dt . . क-, D6 10 M1 4 कश्चैक, D13 सदा च (for कश्चैक-) D13 प्रियदर्शिन. (for °दर्शन) D1–3 7 9 धृति(D1 9 मति) मान्कोनु(D2 9 न)सूयक (cf 1 1 4^{ab}) —After 3, M4 ins

47* क श्रीमान्को यशस्वी स्य . . श्चैकोऽभिमत प्रिय ।

4 Ñ1 missing (cf v l 1) V2 transp 3 and 4 D13 repeats 3 and 4^{ab} after 49* —^{a}) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1 2 5 9 –13 जितक्रोधो महान्कश्च, V4 जितक्रोधश्च सुमहान्, D3 7 जितक्रोधो महान् दक्ष(D7 महादक्ष) —^{b}) Ś1 कृतज्ञश्, Ñ2 V B D7 10–12 M4 धृतिमान्, D1–3 9 कश्चाति-(D3 9 °पि), D5 वृत्तिमान् (for द्युतिमान्) Ś1 चान° V1 को न्व°, V3 कोनु°, B3 अन° (marg sec m as in text), D1–3 (D2 om ण) 7 9 गुणवत्तर (for कोऽनसूयक)—After 4^{ab}, D1 ins

48* एतैर्वर्क्तु समर्थोऽसि ज्ञातुमेवंविधं नरम् ।

D1 2 om 4^{cd} —^{cd}) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10–13 संजातरोषात्कस्मा(V4 °कर्मा (sic))च्च देवता अ(V2 4 दे (V4 दै) वतान्य)पि बिभ्यति, D3 बिभियुर्जातरोष कस्या देवापि°, D7 बिभीयुर्जातरोषस्य यस्य देवाश्च°, D9 बिभ्रमुर्जातरोषस्य कस्य देवस्य°, M4 जातरोषस्य समरे कस्य देवोऽपि बिभ्यति —D1 cont Ś1 Ñ2 V (V2 reads line 4 after 3) B D3 5 7 9–13 M4 ins after 4, D2 after 4^{ab}

एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं परं कौतूहलं हि मे ।
महर्षे त्वं समर्थोऽसि ज्ञातुमेवंविधं नरम् ॥ ५
श्रुत्वा चैतत्त्रिलोकज्ञो वाल्मीकेर्नारदो वचः ।
श्रूयतामिति चामन्त्र्य प्रहृष्टो वाक्यमब्रवीत् ॥ ६

बहवो दुर्लभाश्चैव ये त्वया कीर्तिता गुणाः ।
मुने वक्ष्याम्यहं बुद्ध्वा तैर्युक्तः श्रूयतां नरः ॥ ७
इक्ष्वाकुवंशप्रभवो रामो नाम जनैः श्रुतः ।
नियतात्मा महावीर्यो द्युतिमान्धृतिमान्वशी ॥ ८

G I I. 12
B I I. 8
L I. I 13

49* क उदार· समर्थश्च त्रैलोक्यस्यापि रक्षणे ।
क: प्रजानुग्रहरत को निधिर्गुणसंपदाम् ।
समग्रा रूपिणी लक्ष्मी. कमेकं सश्रिता नरम् ।
अनिलानलसूर्येन्दुशक्रोपेन्द्रसमश्च क· ।

[(l 1) Ñ2 कृतदार, B3 कृतकृत्य (for क उदार) Ñ2 समतुश्च, V1 ∗ मर्थश्च (for समर्थश्च) Ñ2 अभि- (for अपि) D9 रक्षिता (for रक्षणे) —(l 2) Ñ2 V1 B3 D2 3 5 7 9–12 M4 °कर, V3 °ग्रहे रक्त (for °ग्रहरत) V3 विधिर् (for निधिर्) —(l 3) In M4 first four letters are lost Ś1 कमेका, B4 सम्यक्क D2 ससृता —(l 4) V4 मन्युना (for अनिला-) D2 transp अनिल and अनल D11 -सूर्ये ∗- (for -सूर्येन्दु-) D2 समद्युति (for समश्च क·) V4 शक्रो वैश्रवणश्च क for post half]

—Before 49*, D9 ins

50* संजातरोषो कस्माच्च देवा अपि हि बिभ्यति ।
(cf 4^{cd} in Ś1 etc)

—After 49*, D18 r (var) 3 and 4^{ab}

5 Ñ1 missing (cf v l 1) —^{ab}) Cr k एतम् (as in text also). V2 त्वत्त (for श्रोतु) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10–13 M4 त्वत्तो (V2 श्रोतुं) नारद तत्त्वत (B1 सत्तम, D5 moth-eaten, M4 सर्वज्ञ) D1–3 7 9 यदि शक्यं मया श्रोतुमत्र (D9 °तुं तद्वत्) कौतूहल मम (D2 9 हि मे, M2 missing, D1 transp श्रोतु and शक्यं) —^{c}) Ś1 Ñ2 V2 B D4 6 8–10 M4 देवर्षे त्वं, V1 देव ऋषे त्वं, V3 देवर्षिस्त्वं, V4 सर्वज्ञोसि, D1–3 7 कथय त्व, D5 ∗∗र्षे त्वं (for महर्षे त्व) V3 हि (for ऽसि) —^{d}) D2 ज्ञानम् (for ज्ञातुम्)

6 Ñ1 missing (cf v l 1) In M4 letters are lost from स्त in ^{a} to वाल्मीके in ^{b} —^{a}) D1 M1 चैव, D3 चेति, D9 तद्, G2 चैक (for चैतत्) D1 M1 (before corr as in text) त्रिकालज्ञो, D3 च तत्त्वज्ञो, D9 अवलोकज्ञो (for त्रिलोकज्ञो) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 M4 काल (V4 लोक) त्रयज्ञ (V2 तत्त्वज्ञ) स्तच्छ्रुत्वा —^{b}) M1 वान्मीकेर् (for वाल्मीकेर्) D7 °गदित विभु, V4 वाल्मीकस्य तदा वच D1 om 6^{cd} —^{c}) B1 missing first four letters in ^{c} Ś1 Ñ2 V B D1 5 10–13 M4 [उ]पामन्त्र्य, D2 धर्मज्ञ , D3 7 9 सर्व (D3∗) ज्ञ (for चामन्त्र्य) —^{d}) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10–12 M4 तमृषिं प्रत्यभाषत, D13 तं मुनिं प्रतिभाषित (sic) —Before 7, D2 18 ins ref नारद उवाच (D13 श्री∗र∗उ∗च)

7 Ñ1 missing (cf v l 1) D1 om 7 —^{a}) D2 महा च, D3 7 9 महर्षे (for बहवो) D2 3 7 त्वेते, D9 चैते (for चैव) V4 [अ] पि त्वया प्रोक्ता (for दुर्लभाश्चैव) —^{b}) Ś1 Ñ2 V B Dt D1 2 4 5 8–10 M4 त्वयैते, D3 7 9 त्वया ये (by transp), M3 ये (*inf lin sec m*) (for ये त्वया) —After 7^{ab}, Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 M4 ins

51* एको न हि त्रिलोकेऽस्मिन् गुणा एते सुदुर्लभा. ।
देवेष्वपि न पश्यामि कञ्चिदेभिर्गुणैर्युतम् ।

[(l 1) D5 एकस्मिन्हि Ñ2 एकस्य हि नृलोकेस्मिन्, V2 एकस्मिन्ननेकस्मिन्, V3 4 एकस्मिन्नरलोकेस्मिन्, B D5 10 M4 एके न हि (B1 एकत्र हि) नृलोकेस्मिन्, D11–13 एकस्मिन्न हि (D13 om हि) नृलोकेस्मिन् —(l 2) V1 B1 D5 13 M4 किंचिद्, V2 सर्वैर्, V4 कथम् (for कञ्चिद्)]

B2 D11 cont

52* किं तु वक्ष्याम्यहं तुभ्यं भविष्यति महायशा. ।
एतैरप्यधिकैश्चैव गुणैर्युक्तो महामना. ।

[l 2) D11 गुरुयुक्तो महाद्युति for post half]
B2 cont .

53* पुण्य पुराणमघनाशनमप्रमेय
रामायण दशरथात्मजवर्णनाख्यम् ।
वाल्मीकिवक्त्रसरसीरुहनिःसृतं य·
श्रद्धान्वितो नु शृणुयात्कृतुसि. किमन्यै· ।

D11 om 7^{cd} —^{c}) D2 ते त्वां, D7 तं ते (for मुने) D9 गुणवान् यश्च बुध्या वा —^{d}) D9 संयुक्त (for तैर्युक्त)

—For 7^{cd}, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10 12 13 M4 subst

54* श्रूयता तु गुणैरेभिर्यो युक्तो नरचन्द्रमा ।

[Ñ2 B3 4 D10 च, B2 तद्, M4 हि (for तु) B2 युक्तो यो, M4 युक्तो य एभिर् (by transp) D13 नरसत्तम , M4 गुणचन्द्रमा]

8 Ñ1 missing (cf v l 1) —^{b}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 गुणाकर D1–3 7 9 राम एभिर्गुणैर्युत·—After 8^{ab}, Ś1 Ñ2 V B (B2 repeats) D5 10 12 13 M4 ins line 2 of 52*, with following variants [V3 B1 3 m एभिस् (for एतैर्) Ś1 B2 3 (m अपि) D5 10 12 13 M4 अभि, V3 तैर् (for अपि) Ñ2 एते वस्त्वधिकैश्, V1 एतैर्गुणयुतैश्, V2 om एव, M4 °क स्यातो (for °कैश्चैव) Ś1 °मति , Ñ2 V2–4 B D5 10 12 13 M4 °द्युति , V1 महःति (for °मना)]—^{c}) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D3 5 7 9–13 M4 संय (V2 4 सैय्य) तात्मा, D1 धर्मात्मा च (for नियतात्मा) Ś1 Ñ2 V3 4 B D1 5 7 9–13 महात्मा च (D7 वै), V1 च धृतिमान्, V2 नहासो च (sic), D3 च द्युतिमान् (for महावीर्यो) D2 कीर्तिमाश्चैव द्युतिमान् —^{d})

G 1 1 12
B 1 1 9
L 1 1 13

बुद्धिमान्नीतिमान्वाग्मी श्रीमाञ्छत्रुनिबर्हणः ।
विपुलांसो महाबाहुः कम्बुग्रीवो महाहनुः ॥ ९
महोरस्को महेष्वासो गूढजत्रुररिंदमः ।
आजानुबाहुः सुशिराः सुललाटः सुविक्रमः ॥ १०
समः समविभक्ताङ्गः स्निग्धवर्णः प्रतापवान् ।
पीनवक्षा विशालाक्षो लक्ष्मीवाञ्छुभलक्षणः ॥ ११
धर्मज्ञः सत्यसंधश्च प्रजानां च हिते रतः ।
यशस्वी ज्ञानसंपन्नः शुचिर्वश्यः समाधिमान् ॥ १२
रक्षिता जीवलोकस्य धर्मस्य परिरक्षिता ।
वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो धनुर्वेदे च निष्ठितः ॥ १३
सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो स्मृतिमान्प्रतिभानवान् ।
सर्वलोकप्रियः साधुरदीनात्मा विचक्षणः ॥ १४
सर्वदाभिगतः सद्भिः समुद्र इव सिन्धुभिः ।
आर्यः सर्वसमश्चैव सदैकप्रियदर्शनः ॥ १५

Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V2–4 B D5 10–12 धृतिमान्द्युतिमान् (by transp) V3 वली, D1 क्षमी, D9 ऋजु (for वशी) V1 द्युतिमान् शीलवान्प्रभु., D2 3 7 धृतिमान् ज्ञान(D7 वल)वान् क्षमी, D13 धृतिमान्गुणवान्°

9 Ñ1 missing (cf v l 1) —^{a}) B4 missing, D10 दीप्ति° (for नीतिमान्) D2 श्रीमान्वाग्मी च (for नीतिमान्वाग्मी) —^{b}) V1 ˜मान्, D9 शूर (for श्रीमान्) M2 जत्रु- (for शत्रु-) —^{c}) Ś1 D5 7 विपुलांसो, V1 विपुलाक्षो, D13 विशालाक्षो (for विपुलांसो) V1 D5 missing (for -बाहु) —^{d}) V1 D5 missing (for कम्बुग्रीवो) V2 °मना, B1 °भुज, D9 °वचा (for महाहनु)

10 Ñ1 missing (cf v l 1) —^{a}) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1–3 5 7 9–13 M4 म(V1 missing)हेष्वासो महातेजा(M4 °सत्त्वो) —^{b}) B1 3 (m orig as in text) 4 दृढजानुर, D5 13 °शत्रुर, D7 °गुल्फो हि (for गूढजत्रुर) —^{c}) Ñ2 B D10 11 सुमुखो, V2 स्वशिरा, D9 सुशील-, M4 सुशिर (for सुशिरा) —^{d}) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1–3 5 7 9–13 बलवान् सत्य(D1–3 7 9 सिंह)विक्रम

11 Ñ1 missing (cf v l 1) —^{a}) D1 समा, D3 सम (for सम) D3 °विभाग, M2 °भक्तां* (for °भक्ताङ्ग) —^{b}) D2 दिव्य° (for स्निग्ध°) —^{c}) D5 partially missing Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1–3 5 7 9–13 M4 transp पीनवक्षा and विशालाक्ष D13 विपुलाग (for विशालाक्ष) V1 3 °वक्षो, D9 °वक्ष (for °वक्षा) —^{d}) D3 °लक्ष्मण, D13 कुलनंदन (for शुभलक्षण)

12 Ñ1 missing (cf v l 1) M4 reads 14^{ab} after 12 —^{a}) V2 °*धश्, D3 °संध्यश् (sic) (for सत्यसधश्) —^{b}) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1–3 5 7 9–13 जितक्रोधो जितेंद्रिय, M4 प्रचारज्ञश्च कर्मणा —^{c}) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1–3 5 7 10–13 मनस्वी, G4 * *स्वी, M4 नयज्ञो (for यशस्वी) D9 तान° (for ज्ञान°) —^{d}) Ś1 V3 D10 11 शुचि- (for शुचिर्) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1 5 9–13 वीर्य(V2 ओजे)समन्वित, M4 शीलवता वर (for वश्य सम.धिम.न्). D2 3 7 सर्वशास्त्रार्थकोविद (D2 °प.रग) —After 12, Dt D4 6 8 11 14 S (except M4) ins

55* प्रजापतिसम श्रीमान्धाता रिपुनिषूदन ।

[T (except T1) G -सम- (for -सम) D11 दाता रिपुरिपु- (निपू)दन for post half)

—After 12, D3 ins

56* कुरुते सर्वलोकस्य धर्मस्य परिपालनम् ।

13 ^{a}) D2 कुरुते (for रक्षिता) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1–3 5 7 9 10 12 सर्व-, D13 सूर्य- (for जीव-) D9 -लोकाना, D11 -लोकेस्य (for -लोकस्य) —^{b}) V1 स्ववंश-, G4 ˜ मेस (for धर्मस्य) D1 पारि°, D2 °पालन (for परिरक्षिता) —After 13^{ab}, Dt D3 4 6–9 11 14 S ins

57* रक्षिता स्वस्य धर्मस्य स्वजनस्य च रक्षिता ।

[D3 वित्तस्य, D7 9 M4 यशस्य, M2 ध˜ * (for धर्मस्य) D11 स्वस्य धर्मस्य सर्वत्र (for prior half) D3 7 9 त्रैलोक्यस्यापि रक्षि (D8 °पि)ता (for post half)]

Ñ1 om ^{cd}.—^{c}) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B3 (m as in text) D1–3 5 7 10 12 13 सर्व- (for first वेद-) Ś1 Ñ2 V B D1–3 9 –13 °विच्चैव, D5 missing, M4 °विद्वाग्मी (for °तत्त्वज्ञो) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 सर्वशास्त्रविशारद, M4 वेदो वेदविदा वर.

14 D3 transp 14^{ab} and 14^{cd} M4 reads 14^{ab} after 12 —^{a}) V1 -शास्त्रानु-, B3 -शास्त्रास्त्र- (*int lin* as in text) (for -शास्त्रार्थ-) T2 G1–3 M1–3 -तत्त्वज्ञ- (for -तत्त्वज्ञो) —^{b}) Ś1 D13 मति°, Ñ V B D1–3 7 9 12 M4 नीति° (for स्मृति°) V2 4 D11 °भानुमान्, D1 °भान्वमान्, D2 प्रीतिभावबान्, D7 प्रतिभान्वित, D9 प्रतिभारि स, (for प्रतिभानवान्) —^{d}) V4 दीनात्मा च, G3 damaged (for अदीनात्मा) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 बहुश्रुत, G3 damaged (for विचक्षण)

15 ^{a}) Ś1 Ñ2 V1 4 B3 D1 5 10–13 °नुगत, Ñ1 B (B3 m) °प्लुत, V2 °सीदद, D2 7 सर्वैरभिमत, D3 °भिमत, D9 °भि:द्रुत, D11 °नगत, M4 सर्वतोमिसृत (for सर्वदाभिगत) —^{c}) Ñ V3 B1 2 4 D1 2 5 7 9–12 स सत्य. (B2 स्य, m as in B1) स स(D2 श)म सौम्य (Ñ1 illeg, D1 2 7 9 शूर), V1 स सत्य सदाम सौ.*, V संसह. स सम सोऽर्च्य, V4 स सत्य. सुसम सर्वाङ्ग, B3 M4 स सत्य-समय सौम्य, D3 स स्वभ्य समरे शूर.—^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 9–11 13 G1 M4 स च, D12 स वा (for सदा) Ś1 Ñ1

स च सर्वगुणोपेतः कौसल्यानन्दवर्धनः ।
समुद्र इव गाम्भीर्ये धैर्येण हिमवानिव ॥ १६
विष्णुना सदृशो वीर्ये सोमवत्प्रियदर्शनः ।
कालाग्निसदृशः क्रोधे क्षमया पृथिवीसमः ॥ १७
धनदेन समस्त्यागे सत्ये धर्म इवापरः ।
तमेवंगुणसंपन्नं रामं सत्यपराक्रमम् ॥ १८
ज्येष्ठं श्रेष्ठगुणैर्युक्तं प्रियं दशरथः सुतम् ।

यौवराज्येन संयोक्तुमैच्छत्प्रीत्या महीपतिः ॥ १९
तस्याभिषेकसंभारान्दृष्ट्वा भार्याथ कैकयी ।
पूर्वं दत्तवरा देवी वरमेनमयाचत ।
विवासनं च रामस्य भरतस्याभिषेचनम् ॥ २०
स सत्यवचनाद्राजा धर्मपाशेन संयतः ।
विवासयामास सुतं रामं दशरथः प्रियम् ॥ २१
स जगाम वनं वीरः प्रतिज्ञामनुपालयन् । G I. I 27 B I I 24 L I I 27

V1 2 4 B1–3 D1 3 9 10 T G3 M4 एक , B4 क्षार्य-, Dt D4 6 8 14 T1 3 G3 M2 Ct एव, Cg as in text (for एक-) D5 स च क °

16 D1 om (hapl) 16^{a}—17^{b} —^{a}) Ś1 Ñ V B D1 3 7 9 11–13 राम , M4 स हि (for स च) —^{b}) Ś1 Ñ V B D2 3 11.12 G1 2 M (M4 after corr as in text) -नदि- (for -नन्द-) D12 om (hapl) 16^{c}—17^{b} —^{c}) D3 गंभीर (·) (for गाम्भीर्ये) B1 om (hapl) 16^{d}—17^{a} —^{d}) Ś1 स्थैर्येण, Ñ V1 2 4 B2–4 D2 3 5 7 10 11 13 स्थैर्ये च, V3 स्थैर्ये (submetric) (for धैर्येण) D9 हिमवानिव च स्थिर ☞ The sequence of st after 16^{c} in D7, is 17^{d}, 18^{ab}, 17^{abc}, 16^{d}, 18^{cd}

17 B1 om (hapl) 17^{a}, D1 12 om 17^{ab} (cf v l. 16) For sequence in D7 cf v l 16 G3 is missing from विष्णुना up to सोमवत् —^{a}) D5 मयसदृक (sic) (for सदृशो) V1 D2 3 7 M4 शौर्ये (for वीर्ये) —^{b}) Ś1 धैर्ये च मघवानिव V1 2 बुद्ध्या तुल्यो बृहस्पते (V1 °ति·). —^{c}) G4 सदृश Ñ2 B2–4 (B3 marg as in text) D10 कोपे —^{d}) G2 (before corr) सदृशी (for पृथिवी) (*sec m* in Malayalam character as in text)

18 For sequence in D7 cf v l 16 —^{a}) Ś1 Ñ1 V1 3 4 D1–3 5 7 13 M4 धनदस्य (D13 °देव) (for धनदेन) B4 मनस् (for समस्) V3 4 (marg) D13 चार्थे (for त्यागे) G2 समागस्त्योगे (sic) —^{b}) Ś1 Ñ V1 3 4 B D1 3 5 7 10–13 सत्येप्य(Ñ2 B3 D10 13 °चा, D1 11 °प्व)नुपम सदा, V2 D2 सत्येप्यनुमत·(D2 °रत)सदा, D9 शूरोप्यनुपम. सदा —Ñ V B D10–13 after 18^{ab}, M4 after 18 ins

52* रञ्जयामास स गुणैरुदारैस्तैरिमा प्रजा ।
यस्मादतो राम इति नामैतत्तस्य विश्रुतम् ।

[(l 1) V1 2 रमयामास M4 हि (for स) V4 स रजयामास (by transp) Ñ2 B3 D10 स्वगुणै रजयामास (B3 marg रमयामास स्वगुणै), B4 रमयात्यघसगुणे (sic) V3 यच्छमैस् (for उदारैस्) D13 य (for तै र्) —(l 2) D11 प्रसाददौ (sic) (for यस्मादतो) D10 नामैव (for °तत्) V1 4 विश्रुत , V3 वै श्रुत (for विश्रुतम्)]

—After 18^{ab}, D2 3 ins

53* गाङ्गो ह्रद इवाक्षोभ्य साधुवत्प्रियदर्शन ।

Ś1 D5 11 om 18^{cd} M2 damaged from संप up to सत्यप and मम् in 18^{cd} —^{c}) V2 एकं, D9 सर्व·, D12 एव (for एवं-) D1 -विध° (for -गुण°) M4 धर्मवान्गुण- सपन्न —^{d}) D3 रामे, M4 राम. (for रामं) M4 °पराक्रम. (for °पराक्रमम्) D9 शरण्यं शरणं तथा

19 ^{a}) Ś1 D5 11 12 रामम्, D2 श्रेष्ठं (for ज्येष्ठं) Ś1 अग्रे, Ñ1 श्रेष्टि, V3 D2 3 M4 श्रेष्ठैर्, V4 श्रेष्ठं, D5 11 12 क्षार्य-, Cg (as in text) (for श्रेष्ठ-) Ñ1 V1 om युक्त V4 -गुणोपेतं —^{b}) Ś1 Ñ V3 4 B D5 10–13 पिता, V1 -ता, V2 D1–3 7 9 राजा(for प्रियं) Ś1 स्वय (for सुतम्) — After 19^{ab}, Dt D4 6 8 11 12 14 S (except M4) ins

54* प्रकृतीनां हितैर्युक्त प्रकृतिप्रियकाम्यया ।

[D11 प्रकृत्प्रतीनां (corrupt) (for प्रकृतीना) D12 हिते (for हितैर्)]

—^{c}) G4 missing first two letters B1 °राज्येषु (for °राज्येन) Ś1 V3 D7 11 संयुक्तम् (for सयोक्तुम्). —^{d}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 इयेष स, D1 इच्छत्तु स, D2 तमैच्छत्स, D3 7 ऐच्छत्स च, D9 M4 ऐच्छद्रामं (for ऐच्छत्प्रीत्या). Ś1 Ñ2 V1 4 B D5 10–12 महाद्युति·, Ñ1 V3 D13 महामति , D11 महीपते (for महीपति)

20 ^{a}) Ś1 Ñ V B D5 7 9 11–13 सभार (D9 °रे), D1–3 समयं (for सभारान्) —^{b}) M4 भार्यास्य (for °थ) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 कैकेय(Ñ1 V3 D5 9 11 12 कैकय, V2 B3 4 D13 केकय)वंशजा (D1 °सभवा), Cg °केकयी (for भार्याथ कैकयी) —^{c}) V1 om four letters after पू Ñ2 V2 3 B1 2 4 D1–3 7 9 पूर्व- (for पूर्वं) Ñ1 दत्त वर, D11 दत्तावरा (for दत्तवरा) Ś1 Ñ V B D5 10–13 राज्ञा(Ñ2 °ज्ञा), D1–3 7 9 भार्या (for देवी) —^{d}) V1 2 B2–4 °मेतम् , V3 4 °मेतद्, D3 राजानं तम् (for वरमेनम्) V2 मया वृत, V3 अवोचत, D11 अयजात (corrupt) (for अयाचत) D7 वरौ द्वावन्वयाचत —In M2 20^{ef} is partially lost on an injured fol —^{e}) B1–3 (B2 m as in text, B3 m , orig as in text) वनवास, D9 विवास रामचन्द्रस्य.

21 ^{b}) Ś1 V3 B3 4 (om स) D2.4 5 7 G4 M2 सयु(Ś1 B3 यु m)त· (D2 °ता·), V1 4 D6 9 13 यंत्रित (for सयत) —^{c}) V1 (om) 3 4 तदा, B1 स तं, D10 * तं;

G I I 27 B I I 24 L I I 27 पितुर्वचननिर्देशात्कैकेय्याः प्रियकारणात् ॥ २२
तं व्रजन्तं प्रियो भ्राता लक्ष्मणोऽनुजगाम ह ।
स्नेहाद्विनयसंपन्नः सुमित्रानन्दवर्धनः ॥ २३
सर्वलक्षणसंपन्ना नारीणामुत्तमा वधूः ।
सीताप्यनुगता रामं शशिनं रोहिणी यथा ॥ २४
पौरैरनुगतो दूरं पित्रा दशरथेन च ।
शृङ्गवेरपुरे सूतं गङ्गाकूले व्यसर्जयत् ॥ २५
ते वनेन वनं गत्वा नदीस्तीर्त्वा बहूदकाः ।
चित्रकूटमनुप्राप्य भरद्वाजस्य शासनात् ॥ २६
रम्यमावसथं कृत्वा रममाणा वने त्रयः ।
देवगन्धर्वसंकाशास्तत्र ते न्यवसन्सुखम् ॥ २७
चित्रकूटं गते रामे पुत्रशोकातुरस्तदा ।

M4 तत. (for सुत) —^{d}) D12 om from दश in 21^d up to प्रियो in 23^a Ñ1 V3 4 B1 3 4 (B3 m *sec m*) D1–3 7 9 12 राजा, V2 पिता, M4 पुत्र (for राम) V2 तदा, V3 4 B1 सुत, B3 (orig as in text, m *sec m.*) स्वयं (for प्रियम्).

22 D12 *om* 22 (cf v l 21) B4 om 22^{ab} D2 repeats 22 —^{a}) V2 D1–3 7 जगाम स (by transp) D1 वने (for वन) V1 T3 वीर-, D9 राम (for वीर) —^{b}) V1 om पालयन् —^{c}) Ñ2 -निःशात्, D3 -निदेशात् —^{d}) D1 4 कैकेय्या, D3 कैकोया (sic) (for कैकेय्या.) V2 -दर्शनात्, D1–3 7 9 -काम्यया (for -कारणात्) —After 22, B3 ins

55* सर्वं त्यक्त्वा महाबाहो हृष्टो धर्मस्य पालने।

23 D12 om up to प्रियो (cf v l 21) —^{b}) M2 °जगा ... (for °जगाम ह) —^{c}) M2 missing up to सुमित्रा in ^{d} (fol damaged) D1 सदा (for स्नेहाद्) —^{d}) D3 7 om ^{d} G1 M2–4 -नंदि- (for -नन्द-) V2 D1 2 9 सौभ्रात्रमनुदर्शयन् —For 23, Ś1 Ñ V1 3 4 B D5 10–13 subst (D11 subst. l 1 for 23^{ab} and cont l 2)

56* तं यान्तमनुजो धीमान् भ्रातरं राममग्रजम्।
लक्ष्मणो नाम विनयादनुवव्राज वीर्यवान्।

—After 23, Dt D3 4 6 8 11 14 S (except M4) ins

57* भ्रातरं दयितो भ्रातुः सौभ्रात्रमनुदर्शयन्।
रामस्य दयिता भार्या नित्यं प्राणसमा हिता।
जनकस्य कुले जाता देवमायेव निर्मिता।

[(D3 om l 1 D11 om lines 2 3) —(l 1) cf 23^d in V2 for the post half —(l 3) D3 दैवमायेन]

24 ^{a}) D7 -संयुक्ता (for -संपन्ना) —^{b}) D9 रामस्य च (for नारीणाम्) B1 3 4 सती (for वधूः) Ś1 Ñ V (except V2) B2 3 (B3 m as in text) D5 10 11 13 भार्या चैन (V1 3 4 D11 °व, V4 m °न) अनु (Ñ1 °पति) व्रता D12 भार्या शीलाचारसमन्विता (hypermetric) —After 24^{ab}, Ś1 Ñ V B D5 10 11 13 M4 ins

58* अनुवव्राज वैदेही सीता नाम शुभव्रता।
रूपयौवनमाधुर्यशीलाचारसमन्विता।

[Ñ1 om line 2, M4 om line 1 —(l 1) Ś1 Ñ1 D13 राम (D13 °म) शुभव्रता, Ñ2 B नाम पतिव्रता, D10 प्राणसमा हिता (for नाम शुभव्रता) —(l 2) V3 -शीलभार- (for -शीलाचार-) M4 -गुणान्विता (for -समन्विता)]

—^{c}) Ś1 Ñ V B D10–13 वभौ सा, D5 *भौ सा (for सीतापि) M4 °ययौ (for °गता) D11 एवं (for रामं) —^{d}) M2 missing यथा Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 निशाकरमिव (D7 °मनु) प्रभा

25 M2 missing from 25^a up to पित्रा in 25^b —^{a}) D1 5 7 °गता (for °गतो) V2 D2 M4 राम, D9 (before corr तेन) नित्यं (for दूरं) —^{b}) D3 om श in दशरथेन D1 2 7 om 25^{cd} —^{c}) Ś1 D13 °वीर-, V3 °मेर-, D4 T2 G2 3 M1 3 4 शृंगि°, T1 3 G4 M2 शृगिवेर- (for शृङ्गवेर-) V2 -[श्र] ध्वरे (for -पुरे) D9 (before corr) रम्ये (for सूतं) —^{d}) In V1 from 25^d (except first three letters) to 35 are lost on missing fol V2 °तीरे (for °कूले) D9 14 विस° (for व्यस°) —After 25, V2 3 B2 Dt D3 (om line one) 4 6 8 9 12 14 S (except M4) ins, while D5 10 11 13 ins after 26^{ab}.

59* गुहमासाद्य धर्मात्मा निषादाधिपतिं प्रियम्।
गुहेन सहितो रामो लक्ष्मणेन च सीतया।

[(l 1) G1 from त्मा to धि lost V3 °पति°, D9 °पते (for °पतिं) —(l 2) D5 स (for च) D10 सह सीतया (hypermetric) (for च सीतया)]

V2 B2 D11 cont

60* उत्ततार ततो गङ्गां वनं चैव विवेश ह।

26 V1 missing (cf v l 25) —^{ab}) V2 तेन सर्वे, D3 वनेनेन, D6 (before corr) o तेवतेन (sic) (for ते वनेन) M3 तीर्या (for तीर्त्वा) M4 समुद्रगा (for बहूदका) Ś1 Ñ V3 4 B D5 10–13 सोतीत्य (D11 सौतीत्य, D13 सीतोति (sic)) वनदुर्गाणि सरितश्च सरांसि च —^{c}) Ś1 Ñ V4 B D5 10–13 ययौ शैल, V2 D1–3 7 M4 अनुप्राप्ता, V3 ययौ राम, D9 अनुप्राप्तो (for अनुप्राप्य) —^{d}) V3 D2 3 5 7 9 भारद्वाजस्य M2 lost शासनात्

27 V1 missing (cf v l 25) —^{a}) In G1 M2 27^a is partially lost on a damaged fol Ś1 Ñ V B D5 10–13 तत्र (for कृत्वा) —^{b}) D4 म in रममाणा *sup lin* D9 रममाणो Ś1 Ñ V B D5 10–13 कृत्वा राम सलक्ष्मण —^{c}) Ct -सदृशास् (for -संकाशाम्) —^{d} G3 ततस (for तत्र) M3 ते (*sec m*) V2 B2 D11 न्यवसन् प्रथमं त्रय, D2 तत्र तेन्ये च

राजा दशरथः स्वर्गं जगाम विलपन्सुतम् ॥ २८
मृते तु तस्मिन्भरतो वसिष्ठप्रमुखैर्द्विजैः ।
नियुज्यमानो राज्याय नैच्छद्राज्यं महाबलः ।
स जगाम वनं वीरो रामपादप्रसादकः ॥ २९
पादुके चास्य राज्याय न्यासं दत्त्वा पुनः पुनः ।
निवर्तयामास ततो भरतं भरताग्रजः ॥ ३०

G 1 1
B 1 1 2
L 1 1 3

सन्मुख —For 27^{cd}, Ś1 Ñ V3 4 B1 3 4 D5 10 12 13 subst, while V2 B2 D11 ins after 27^{ab}

61* उवास सीतया सार्धं वल्कलाजिनसंवृतः ।

[V2 वल्केनाजिन° D11 repeats जिन]

Then all the above MSS cont (V2 B2 ins after 27)

62* श्रीमद्भिस्तैस्त्रिभिः सार्धं चित्रकूटो रराज सः ।
अधिष्ठितो यथा मेरुः श्रीवैश्रवणशंकरैः ।

[(l 1) D11 च (for तैस्) D12 तिसृभिः (sic) (for तैस्त्रिभिः) V2 4 D11 चित्रकूटे V2 3 रा(V3 व)राज — (l 2) V2 अवस्थितो B3 -वैश्वानर- (m -वैश्रवण-), D11 -नारायण- (for -वैश्रवण-)]

V2 B2 cont, D1–3 7 9 11 ins after 27^{ab} (D11 ins 63* before 61*)

63* वास्तुपूजा च तत्रैव चक्रुस्ते सुसमाहिता ।

[D3 7 तु (for च) D3 कृत्वा (for तत्र) V2 च सचक्रे; B2 D11 ततश्चक्रे (for च तत्रैव) V2 B2 D11 कुसुमै (for चक्रुस्ते) V2 B2 °हितः, D11 च सुगधिभि]

28 V1 missing (cf v l 25) G1 missing from 28^{a} up to रथ in 28^{c} (fol injured) —^{a}) V2 3 D5 11 चित्रकूटे —^{b}) Ś1 Ñ V (V1 missing) B D1–3 5 9–13 अर्दितस् (for आतुरस्) V2 D1–3 7 9 नृपः, Dt D6 8 तथा, M4 भृशं (for तदा) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10 12 13 अगमद् (for जगाम) —After 28, B2 3 ins

64* रामप्रवासनं श्रुत्वा पितुश्च निधनं तथा ।
भरतो विललापार्तो मातृकादागतो बहु ।

29 V1 missing (cf v l 25) —^{a}) Ś1 Ñ V (V1 missing) B Dt D1 3 5–13 गते, Cg as in text (for मृते) B3 (m.) D7 [अ]थ, D2 [अ]पि, D9 नु (for तु) Ñ2 B2–4 D5 10 12 transp तु and तस्मिन् D11 गतेषु तेषु (for मृते तु तस्मिन्) B3 (m) D1 भरते —^{b}) V2–4 B1 D2 वशिष्ठ°, G2 °प्रमुख- (for वसिष्ठप्रमुखैर्) D1 om 29^{c}-30^{b} —^{c}) G1 partially missing 29^{c} on a broken fol Ś1 Ñ V B D5 7 9–11 13 प्रचोदितोपि (D7 °तश्च, D9 °तस्तु), D2 3 प्रनोदितस्तु, D4 (before corr) नियोज्य°, D12 प्रमोदितोपि (sic) (for नियुज्यमानो) —^{d}) M2 missing 29^{d} on an injured fol D12 राज्य- (for राज्यं) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 9–13 °यशा (Ś1 after corr °शाः) (for महाबलः) —After 29^{cd}, Ś1 Ñ V2–4 B D5 10–13 ins

65* मृते पितरि धर्मात्मा राजत्वे स पुरस्कृतः ।

[D11 धर्मा ∴ V4 स- (for स) V2 राज्यार्थे स, V3 राज्याय स, D11 राजतेन (for राजत्वे स) V2 पुरस्मृत (for °स्कृत) Ś1 राजा राष्ट्र पुरस्कृत, D13 भरतश्च महायशाः (for the post half)]

M4 om 29^{ef} —^{e}) D7 धीरो (for वीरो) —^{f}) D14 (before corr) -पादा- (for -पाद-), D9 °प्रसेवक —For 29^{ef}, Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst

66* राज्यलोभं परित्यज्य रामं द्रष्टुमुपागतः ।

[D5 रामाश्रम° (for the post half)]

V2 cont

67* राममेव जगामाशु दर्शयन्विनयं स्वकम् ।

V2 further cont, while D2 3 7 9 ins after 29

68* भरतोऽथ महाप्राज्ञः स्वपुरादेत्य सत्वरः ।

[D3 [अ]पि, D9 स (for [अ]थ) M4 missing last four letters on a damaged fol]

—After 29, Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins

69* गत्वा तु स महात्मानं रामं सत्यपराक्रमम् ।

[G1 missing न to सत्य D14 T2 G M1–3 सुमहात्मानं (G1 °∴) M3 (*sec m*) °क्रम (orig °क्रमं)]

V2 Dt D2–4 6–9 14 S cont, while Ñ2 B2–4 D10 ins. after 29

70* अयाचद्भ्रातरं राममार्यभावपुरस्कृतः ।

V2 B2 Dt D4 6 8 9 14 T G M1–3 cont (V2 Dt D9 T G M1–3 second time)

71* त्वमेव राजा धर्मज्ञ इति रामं वचोऽब्रवीत् ।

[V2 B2 गृहाण राज्यं धर्मात्मन् (for the prior half)]

Dt D4 6 8 9 14 S further (M4 for the second time) cont

72* रामोऽपि परमोदारः सुमुखः सुमहायशाः ।

V2 B2 Dt D4 6 8 9 14 (V2 B2 D9 second time) T G M1–3 cont

73* न चैच्छत्पितुरादेशाद्राज्यं रामो महाबलः ।

[In M2 up to ज्य is missing on an injured fol D9 स नैच्छत् (for न चैच्छत्) V2 B2 प्रसादयन्नपि तदा (B2 प्रसाद्यमानोपि यदा) नैच्छद्राज्यं महायशाः]

Ñ2 B3 4 D2 3 7 9 10 (D2 3 7 for the second time) cont

74* न चैच्छत्परमप्राज्ञो रामं मोक्तुं महायशाः ।

[Ñ2 D10 प्रज्ञो (for प्राज्ञो)]

—After 29, D11 ins 67* with v l आजगाम (for जगाम) and thereafter cont

75* गृहाण राज्ये धर्मात्मन्निति राममभाषत । (sic)
Then repeats 29^{cd} with v l महायशाः

30 V1 missing (cf v.l 25) D1 om 30^{ab} (cf. v l 29) —^{a}) D11 वास्य (for चास्य) G2 रामाय (for

G I I 41 B I I 38 L. I I 39

स काममनवाप्यैव रामपादावुपस्पृशन् ।
नन्दिग्रामेऽकरोद्राज्यं रामागमनकाङ्क्षया ॥ ३१
रामस्तु पुनरालक्ष्य नागरस्य जनस्य च ।
तत्रागमनमेकाग्रो दण्डकान्प्रविवेश ह ॥ ३२
विराधं राक्षसं हत्वा शरभङ्गं ददर्श ह ।
सुतीक्ष्णं चाप्यगस्त्यं च अगस्त्यभ्रातरं तथा ॥ ३३
अगस्त्यवचनाच्चैव जग्राहैन्द्रं शरासनम् ।
खड्गं च परमप्रीतस्तूणी चाक्षयसायकौ ॥ ३४
वसतस्तस्य रामस्य वने वनचरैः सह ।
ऋषयोऽभ्यागमन्सर्वे वधायासुररक्षसाम् ॥ ३५

राज्याय) G1 missing ^{bcd} on a broken fol —^{b}) D11 ना(m)सं (for न्यासं) M2 repeats न्यासं D2 3 7 तत (for first पुन) D9 [अ]थ राघव (for पुन पुन.) —^{c}) D1 प्रनोदयत्स तु (for निवर्तयामास) Ś1 Ñ1 V (V1 missing) B D1–3 5 9–13 तदा (for ततो) —^{d}) V2 भ्रातरं (for भरतं).

31 V1 missing (cf v l 25) —^{a}) D5 °वार्ये च, G2 °साप्यैव (for अनवाप्यैव) V2 D2 7 9 [ए]व (for [ए]व) In M4 last two letters are lost (fol injured) D1 स कामयत चाप्येवं —^{b}) Ś1 N V (V1 missing) B D1–3 5 7 9–13 गृहीत्वा रा(D1 °म)मपादुके —^{c}) D9 नंदी° (for नन्दि°) Ñ1 repeats राज्य —^{d}) G1 रामागमन* * *
—After 31, B2 Dt D4 6 8 11 14 S (except M4) ins

76* गते तु भरते श्रीमान्सत्यसधो जितेन्द्रिय ।

[In G1 letters up to र are lost In M2 portion after भर is lost on a damaged fol B2 रामो (for श्रीमान्) D11 °वाक्यो (for °सधो) B2 धर्मपाशेन यन्त्रित]

32 V1 missing (cf v l 25) —^{a}) D1–3 7 9 M4 [अ]पि (for तु) D1–3 9 M4 आकाङ्क्षन् (D2 °क्ष·), D7 आशंकन् (for आलक्ष्य) —^{b}) G1 नागरस्व- (for नागरस्य) D1 3 9 M4 चै (for च) —^{c}) D8 एकाग्रा (for °काग्रो) —^{d}) G1 missing (fol damaged). D1 दडका, D3 दंडक- (for दण्डकान्) T3 G2 ह्य (for ह) —For 32, Ś1 Ñ V (V1 missing) B D5 10–13 subst

77* आकाङ्क्षमानश्च पुन· पौरजानपदागमम् ।
रामोऽपि हित्वा तं शैलं प्रययौ दण्डक वनम् ।

[(l 2) D5 राजा (for रामो) V2 3 विहाय (for ऽपि हित्वा) V3 दटकारण, V4 D12 दटकावन.]

B2 D11 cont, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4, G1 missing) ins after 32

78* प्रविश्य तु महारण्यं रामो राजीवलोचन ।

[B2 स, D9 च, M3 सु- (for तु)]

33 V1 missing (cf v l 25) —^{a}) Ñ2 V3 B4 विराध-, D3 विराह (for विराधं) —^{b}) M4 missing last three syllables G2 ह्य (for ह) —^{c}) G4 missing last four syllables D12 वा (for first च) —^{d}) B1 om च अगस्त्य Ś1 D13 G3 [अ]प्यगस्त्य°, D1 आगस्त्य°. D11 अगस्त्यं च महामुनिं.

34 V1 missing (cf v l 25) D11 om 34 —^{a}) G1 damaged from ग to चै D1 आगस्त्य-, D9 अगस्ति- (for अगस्त्य-) —^{b}) M2 missing ^{b} from चैव in ^{a} (fol damaged) Ñ1 ऐंद्र-, Ñ2 B3 4 D3 7 10 12 इं(B3 m ऐं)द्र-, V3 D9 इंद्रं (for ऐन्द्र) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9 10 12 13 धनुस्तदा (B4 °था) (for शरासनम्) —^{c}) G4 partially damaged Ś1 आलभ्य, Ñ V B (B3 m स लब्ध्वा) D10 12 लब्ध्वा स, D1–3 7 9 13 लब्ध्वा च, D5 आलक्ष्य (for खड्गं च) Ś1 °प्रीतिं, V3 राम सु°, T3 °प्रीता (for परमप्रीतस) —^{d}) Ś1 Ñ V B D2.3 5 7 9 10 12 13 तूणौ, D1 तूणा (for तूणी) D2 3 7 om, D12 वा (for च) Ñ1 D3 5 अक्षय्य°, V2 B3 4 °शायकौ, D1 °सायकैः (for अक्षयसायकौ) —After 34, Ñ2 B2–4 D10 11 ins

79* अतीत्य शरभङ्गं च अगस्त्यञ्च महामुनिम् ।
सोऽभिवाद्य ययौ श्रीमाननसूया च सुव्रताम् ।

[D11 om l 1.—(l 2) Ñ2 असूयां, D10 11 अनुसूया (for अनसूया) Ñ2 सुतंव्रतां (for सुव्रताम्)]

Ñ2 B2–4 D10 11 cont, while Ñ1 V2 3 ins after 34

80* देश पञ्चवटी नाम तत्र वासमकल्पयत् ।

[V3 B2 3 देश (B3 m °श·), D10 देश. V3 पचवटीं, B2 °वटी Ñ1 om नाम Ñ1 अकल्पत, Ñ2 °येत्, B3 (m) अकारयत्]

35 V1 missing (cf v l 25) —^{a}) V4 रमतस्, D2 वलातस् (sic) (for वसतस) Ś1 Ñ B1–3 (B2 m, orig as in text) D1 3 (as in text also) 5 7 10–13 तत्र (for तस्य) —^{b}) G1 M4 damaged for ^{b} In M2 ने in वने and next व are moth-eaten D3 वनेचरैः (for वनचरैः) —^{cd}) G1 damaged for सर्वे वधाया. In G4 35 ^{c} from मन्सर्वे up to ततो ज्ञाति in 39 ^{a} illeg M4 damaged for ^{c} D1–3 9 [अ]भ्यागतास्; D4 (before corr) [अ]भ्यगमन्, D7 [अ]प्यागतास् (for [अ]भ्यागमन्) M4 तत्र (for सर्वे) Ś1 Ñ V2.4 B D5 10–13 रक्षोभ्य कामरूपिभ्य· ऋषयोभ्या(B3 m D13 °प्या)गमन् भयात्.—After 35, Ś1 Ñ V2–4 B D5 10–13 (V3 after 35^{ab}) ins

81* रामं कमलपत्राक्षं शरण्य शरणैषिण ।
महेन्द्रमिव दुर्धर्षं बाणखड्गधनुर्धरम् ।

[V1 missing up to दु in line 2 —(l 1) Ś1 Ñ1 शरण (for शरण्य) Ñ2 शरणे°, V3 4 °षिणां, D13 °णाधिन (for शरणैषिण) —(l. 2) Ñ V D5 10 13 बाण- (for बाण-)]

तेन तत्रैव वसता जनस्थाननिवासिनी ।
विरूपिता शूर्पणखा राक्षसी कामरूपिणी ॥ ३६
ततः शूर्पणखावाक्यादुद्युक्तान्सर्वराक्षसान् ।
खरं त्रिशिरसं चैव दूषणं चैव राक्षसम् ॥ ३७
निजघान रणे रामस्तेषां चैव पदानुगान् ।
रक्षसां निहतान्यासन्सहस्राणि चतुर्दश ॥ ३८

ततो ज्ञातिवधं श्रुत्वा रावणः क्रोधमूर्छितः ।
सहायं वरयामास मारीचं नाम राक्षसम् ॥ ३९
वार्यमाणः सुबहुशो मारीचेन स रावणः ।
न विरोधो बलवता क्षमो रावण तेन ते ॥ ४०
अनादृत्य तु तद्वाक्यं रावणः कालचोदितः ।
जगाम सहमारीचस्तस्याश्रमपदं तदा ॥ ४१ G. I I 5 B I I 52 L I I 51

V3 B2 D11 cont, while Dt D4 6 8 9 14 S (G4 illeg) ins after 35

82* स तेषां प्रतिशुश्राव राक्षसानां तदा वने ।
प्रतिज्ञातश्च रामेण वधः संयति रक्षसाम् ।
ऋषीणामग्निकल्पाना दण्डकारण्यवासिनाम् ।

[(l 1) V3 Dt D9 °शुश्राव D4 M4 तथा, D11 भय (for तदा) B2 वन(m °ने), M4 वध (for वने) —(l 2) M4 om line 2 D9 T· G2 M1 प्रतिज्ञात B2 तु (for च) D9 वध (for वध) V3 सप्रति (for सयति) —(l 3) V3 B2 om line 3 In G1 first six letters are lost (fol injured) D9 महारण्यनिवासिनां, M2 missing (for the post half)]

36 G4 illeg (cf v.l 35) —^{a}) In M2 first four letters are lost on an injured fol G1 तत्रै*, M4 तत्रेव Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 तेन तत्र सह भ्रात्रा (V1 3 °ता) —^{b}) V3 जलस्थान-, D11 14 जनस्थाना- (for जनस्थान-) V2 D7 13 °सिना (for -निवासिनी) D11 om ता in विरूपिता D2 विदूषिता (for विरूपिता) Ś1 V1 D13 14 शूर्पनखा, Ñ D1 11 12 सूर्पणखा, V2 4 B2.4 D4 5 7 9 सूर्पनखा, D2.3 सूपर्णखा, D6 श्रूर्पणखा (corrupt), G2 3 Cg शूर्पणखी (for शूर्पणखा) —^{d}) G1 M4 partially damaged M2 lost रू in रूपिणी

37 G4 illeg (cf v l 35) —^{a}) Ñ1 om खा, B2 D1–3 5 7 12 सूर्पणखा-, V1 2 4 B4 D4 9 11 13 सू(V1 D11–13 शू)र्पनखा- (for शूर्पणखा-) —^{b}) Ś1 आगता·, Ñ V B D5 10–13 आगतान्, D1–3 7 मर्दिता, D9 दर्शितान् (for उद्युक्तान्) B4 om, Ś1 D1–3 7 सर्वराक्षसा (for °क्षसान्) Ś1 om. 37^c-38^b —^{c}) D11 खड्गं (for खर) Ñ V B D1–3 5 7 9–13 च दूषणं (for त्रिशिरस) —^{d}) Ñ V B2–4 D5 7 10–13 रक्षस्त्रि (D5 °त्रि)शिर (V4 °रम्)एव च, B1 4 (B4 marg) D1 3 रक्षस्त्रि(D3 °त्रि)शिरसं तथा, D2 खरस्त्रिशिरसं तथा, D9 राक्षसं त्रिशिराभिधं

38 Ś1 om 38^{ab} (cf v l 37) G4 illeg (cf v.l. 35) —^{a}) B1 निर्जघान, D1 जघान च, D2.3 7 निहत्य च, D9 निहत्य तु, D11 निजवान (sic), M4 ता जघान (for निजघान) D13 वने (for रणे) —^{b}) Ñ1 B1–3 (B2 3 m) D1–3 9 13 घोरास्तान्सर्वराक्षसान्, Ñ2 V B2 3 (before m corr) D5 10 12 एकस्ता(V2–4 °स्था)न्सर्वराक्षसान्, D7 घोरास्ता-श्राक्षसेश्वरान्, D11 एकदस्तान्सर्वराक्षसा (sic) —After 38^{ab}, Dt D4 6 8 14 S (G4 illeg, M2 missing) ins

83* वने तस्मिन्निवसता जनस्थाननिवासिनाम् ।

[G1 missing from न्नि to स्था M4 तेन (for वने) D4 T2 3 G2 M1 निवसता (for निवसता) D4 reads portion after जन in marg]

—^{c}) M2 partially damaged Ś1 N V B D5 10 12 13 तेषामनुबलं चैव, D1–3 7 9 तेषामनुबल सर्वं, D11 तेषामनुचराश्चैव —^{d}) D3 °र्दिशा, D4 °र्दश (for चतुर्दश) —After 38, B3 ins

84* खरं च दूषण चैव एको रामो जघान च ।

39 G4 illeg for 39^a (cf v l 35) —^{a}) G1 damaged for ^{a} except श्रुत्वा B4 D2 जाति- (for ज्ञाति-) V3 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा) —After 39^a, Ś1 Ñ V B D5 9–13 ins

85* रक्षस्त्रैलोक्यविश्रुतम् ।
नामतो रावणो नाम कामरूपी महाबल ।
राक्षसाधिपतिः शूरो

[(l 1) V2–4 B4 D13 विश्रुत —(l 2) D13 रामतो (sic) (for रावणो) B1 D13 °रूपो, D11 °रूप- (for कामरूपी) —(l 3) V2 भूयो, D11 वीरो (for शूरो)]

—^{c}) D2 संहार, D11 13 (D13 before corr) साहाय (for सहायं) Dt वरया* * —^{d}) G4 missing up to नाम V1 राक्षस· D10 कामरूपी महाबल· (r cf 85* l 2).

40 D1 om 40^{ab} —^{a}) V1 4 D11 वीर्यमानो (V1 °णो), D13 वार्यामानो (sic) (for वार्यमाण) Ś1 Ñ1 V B1 2 4 D2 5 7 9 11–13 [अ]पि(D2 9 तु, D7 स)बहुशो, Ñ2 B3 D10 [अ]पि बहुधा (for सुबहुशो) —^{b}) G1 मारीचेण V4 च (for स) V4 (m, orig as in text) महात्मना (for स रावण) —^{c}) Ś1 बलवत., G4 बलव* (for °वता) —^{d}) D9 सम, G4 *मो (for क्षमो) D1–3 7 9 रामेण (for रावण) D1–3 7 ते(D2 वा)त्विति, D9 ते प्रभो (for तेन ते)

41 ^{a}) D7 सोनादृत्य (for अनादृत्य) M4 [ए]व (for तु) —^{b}) V D5 12 °देशित, B3 (m, orig as in text) मोहित, D1–3 7 9 °नोदित·, D6 °चोदिन (sic), D11 °दर्शित, D13 क्रोध° (for कालचोदित·) M4 मारिचस्य स रावण. —^{c}) Ñ2 B3 4 D10 सहसा वीरो (for सहमारीचस्) V3 आजगाम समारीचो —^{d}) M1 तथा (for तदा) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 रामाश्रम(B3 °य)पदं तत

G I I 54 B I I 52 L I I 52 तेन मायाविना दूरमपवाह्य नृपात्मजौ ।
जहार भार्यां रामस्य गृध्रं हत्वा जटायुषम् ॥ ४२
गृध्रं च निहतं दृष्ट्वा हृतां श्रुत्वा च मैथिलीम् ।
राघवः शोकसंतप्तो विललापाकुलेन्द्रियः ॥ ४३
ततस्तेनैव शोकेन गृध्रं दग्ध्वा जटायुषम् ।
मार्गमाणो वने सीतां राक्षसं संददर्श ह ॥ ४४
कबन्धं नाम रूपेण विकृतं घोरदर्शनम् ।
तं निहत्य महाबाहुर्ददाह स्वर्गतश्च सः ॥ ४५
स चास्य कथयामास शबरीं धर्मचारिणीम् ।
श्रमणीं धर्मनिपुणामभिगच्छेति राघव ।
सोऽभ्यगच्छन्महातेजाः शबरीं शत्रुसूदनः ॥ ४६
शबर्या पूजितः सम्यग्रामो दशरथात्मजः ।

---

42 ^{a}) D1 °कृता, M4 °विदा (for मायाविना) D2 मूमम् (sic) (for दूरम्) —^{b}) V4 D7 °कृष्टो, D1 °कृष्टे, D2 अवाह्य च, D3 °कृष्टौ, D9 °हृत्य, D13 °सार्य, M4 °नीय (for अपवाह्य) Ś1 N2 V1 B1 3 4 D2 5 10–13 °त्मज, V4 D7 °त्मज, D10 °त्मजे (for नृपात्मजौ) —After 42^{ab}, V3 B3 (m) ins

86* रावणेच्छावशान्नीतौ यावद्वीरौ वधोद्यतौ ।

V3 B3 cont, while Ś1 Ñ V1 2 4 B1 2 4 D1–3 5 7 9–13 ins after 42^{ab}

87* रावणोऽन्तरमासाद्य सीतां सुरसुतोपमाम् ।

[D9 राक्षसोंतरम्, V4 सुरतसुतोपमा (sic) (for the post-half)]

—^{c}) V2 सीता (for भार्यां) M4 पत्नीं जहार रामस्य —^{d}) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 9–13 हत्वा गृध्र (by transp)

43 D11 om (hapl) 43^{a}-44^{b} —^{a}) Ś1 Ñ1 V B2 4 D1 2 5 9 M4 तु (for च) V4 D12 निहितं (for निहत) D3 जटायुष हत दृष्ट्वा —^{b}) D1–3 7 9 भार्यां (for श्रुत्वा) D2 M4 तु (for च) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 भार्यां च (Ñ1 before corr, V4 B4 D5 10 °सु)दुर्लभा —^{d}) D1–3 7 9 सुदु खित (for [आ]कुलेन्द्रिय)

44 D11 om 44^{ab} (cf v l 43) —^{a}) D9 रामेण (for शोकेन) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 स तत्र (V1 °हत) काकुत्स्थो (for तेनैव शोकेन) —^{b}) M2 (before corr) 4 हत्वा (for दग्ध्वा) Ś1 दृष्ट्वा गृध्र, Ñ V B D1–3 5 7 9 10 12 13 दग्ध्वा गृध्र (by transp) —^{c}) D2 3 7 9 11 M4 मार्गमाणौ M4 वन (for वने) D1–3 7 9 11 M4 वीरौ (for सीता) —^{d}) T3 G2 हा (for ह) D1–3 7 9 तौ (D2 तु, D3 त) ददर्शतु, D11 °तु, M4 °तु (for संददर्श ह) —For 44^{cd}, Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 subst, while D9 after 44^{ab}, D11 after 44 ins

88* कबन्धं ददृशे भूयो दनो पुत्र महाबलम् ।

[V4 भूमौ (for भूयो) D11 मयद नृणा (for ददृशे भूयो) V3 स दानव (for महाबलम्)]

45 ^{a}) D4 missing last letter D1–3 7 9 °भय(D1 रुज)द नृणा —^{b}) D2 वीक्ष्य त, G4 damaged (for विकृत) D1 °दर्शन (for °दर्शनम्) —^{d}) M4 स च (by transp) —For 45, Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst.

89* त स तेनैव कोपेन कबन्ध घोरदर्शनम् ।
निहत्य काष्ठैरदहत्स च दिव्यवपुस्तदा ।

[(l 1) V4 इन्द्वेव च (for स तेनैव) Ñ V2 3 D5 10 11 कबध —(l 2) D12 निहित (sic) (for निहत्य) V3 काष्ठेदवहत् (sic) (for काष्ठैरदहत्) Ś1 D5 11 12 सोभूद् (for स च) B2 °तनुस्, D13 घोर° (for दिव्यवपुस्) B3 4 तथा (B3 m था) (for तदा)]

—For 45^{cd}, D1–3 7 9 subst

90* त हत्वा राक्षस घोर श्रिय पुत्र दनु तदा ।
ततोऽपश्यन्महाबाहुर्दिव गच्छन्तमेव हि ।

[(l 1) D1–3 श्रिया, D9 प्रिय (for श्रिय) D7 तथा (for तदा).]

D1–3 7 9 cont

91* दनोस्तु वचनादेव सुग्रीव शरणं गत ।

[D3 सुग्रीवेण समागता (for the post half)]

46 ^{a}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 कथयामास रामस्य (V3 B1 D11 13 °माय) —^{b}) Ś1 B D13 श्रमणां, Ñ V (except V2) D1 10–12 श्रवणा, V2 प्रवला, D4 श्रमणीं, D5 भिक्षुकीं (for शबरीं) Ś1 Ñ V2–4 B D1 5 10–13 शब(Ś1 before corr शव, Ñ V2–4 D5 10 12 13 शव)रीं तत, V1 सवरीं (here and elsewhere below) तत (for धर्मचारिणीम्) D2 3 शवरी श्रवणा (D3 °ण) तदा, D7 शवरीश्रमण तथा —^{c}) Ś1 Ñ V B (B2 m, orig धर्मस्य) D4 5 9–13 शबरीं, D1–3 7 श्रवणां(D2 °णा-), D8 (before corr) श्रघणीं, Cr m g k as in text B2 (m as in text) मार्गे, D9 तत्त्व- (for धर्म-) V4 -प्रवलाम्, D10 -निरताम् (for -निपुणाम्) —^{d}) Ś1 Ñ1 V2 3 D13 अभ्यगच्छद्, V1 अनुगच्छ, V4 अभिवाद्य, B2 (m) स निर्गम्य (orig as in text), B3 अभ्यागच्छ, D1 अभ्यगच्छत्, D5 अभिगच्छद् (for अभिगच्छ) Ś1 Ñ1 V1–3 D5 10 13 रघूद्वह, B (B2 m यथेच्छया) D11 रघूद्वह, V4 रघूत्तम, D1 स राघव, D4 G2 Cm gp °राघव, (Cg cites also as in text), D14 T2 M2–4 Cr g °घवं (for [इ]ति राघव) D2 3 7 9 अभिगच्छस्व राघव, D12 अभिगच्छन घुद्वह —After 46^{cd}, B4 ins

92* दिव्यज्ञानेन सा सर्वं कथयिष्यति राघव ।

B4 cont Ś1 Ñ V B1–3 D5 10–12 ins after 46^{cd}, while D13 ins after 46^{ab}

93* तस्यैव वचनाद्रामो लक्ष्मणेन महानघ ।

[Ñ2 B2 3 D10 महायशान्; V3 B4 D13 °नघ, B1 महानल, D5 स सीतया, D11 महानघ (for महानघ)]

पम्पातीरे हनुमता संगतो वानरेण ह ॥ ४७
हनुमद्वचनाच्चैव सुग्रीवेण समागतः ।
सुग्रीवाय च तत्सर्वं शंसद्रामो महाबलः ॥ ४८
ततो वानरराजेन वैरानुकथनं प्रति ।
रामायावेदितं सर्वं प्रणयाद्दुःखितेन च ।
वालिनश्च बलं तत्र कथयामास वानरः ॥ ४९
प्रतिज्ञातं च रामेण तदा वालिवधं प्रति ।
सुग्रीवः शङ्कितश्चासीन्नित्यं वीर्येण राघवे ॥ ५०
राघवः प्रत्ययार्थं तु दुन्दुभेः कायमुत्तमम् ।
पादाङ्गुष्ठेन चिक्षेप संपूर्णं दशयोजनम् ॥ ५१

G 1 1.66
B 1 1.65
L 1 1.63

—After 46^{cd}, D2 3 ins

94* दृष्ट्वा ता शबरीं याया द्रक्ष्यसे वानर तत ।

[D3 यायान् (for याया)]

D13 om 46^{ef} —^{e}) Ś1 Ñ V B1–3 D5 10–12 अभ्य°, B4 अध्य°, D2 4 सोमि°, M4 सोप्य° (for सोऽभ्यगच्छन्) D1–3 7 9 M4 °बाहु· (for °तेजा) —^{f}) Dt D4 6 शवरीं, D7 श्रवणां (for शबरीं) M4 °मर्दन (for °सूदन)

47 Ś1 om 47 —^{a}) V2 स तया, V3 सपर्या-, Dt D4 5 7 10 शवर्या, D1 सवर्या, D11 सवर्या, D12 शर्वया (for शबर्या) D3 पूजिता , D13 [अ]थ युत (for पूजित) D9 तत्र, D11 राम (by transp) (for सम्यग्) —^{b}) D11 सम्यग् (by transp) (for राम) —^{c}) V1 महातेजा·, D9 हनू° (for हनुमता) —^{d}) V2 संयुत (for सगत.) D2 3 हि, D9 स , T3 G2 हा (for ह) Ñ2 V1 4 B2–4 (B3 m as in text) D5 10–12 वानरेण स संगत (Ñ2 B3 D10 °समागत , B4 °समागम·, D11 °सम गत:)

48 B2 reads 48^{ab} in m —^{a}) V2 D9 11 T1 2 M (except M3) हनूमद् (for हनुमद्) —^{b}) V2 °गम , D2 महात्मना, G4 °हित (for समागत) D2 9 M4 om 48^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 सुग्रीवस्य, D1 3 7 सुग्रीवेण T3 om त in तत् B3 च तद्वाक्य, D1 च तत्त्वज्ञ , D3 तदा तत्त्व, D7 च तत्त्वं स (for च तत्सर्वं) —^{d}) D1 3 7 पृष्टो (for शसद्) D8 (before corr) रामे (for रामो) Ś1 राम पृष्टो, Ñ V B D5 10–13 रामो(V2 राम·) शसन् Ś1 illeg (for महाबल·) —After 48, Dt D4 6 8 11 14 S (except M4) ins

95* आदितस्तद्यथावृत्त सीतायाश्च विशेषत ।

[D4 च (for तद्)]

and thereafter cont , while Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 M4 ins after 48

96* सुग्रीवश्चापि तत्सर्वं श्रुत्वा रामस्य वानर ।

[D11 व in सुग्रीव *sup lin* Ś1 Ñ V B D5 10–13 तस्य (Ñ1 V3 B1 तत्र, M4 चैव) रामस्य (for चापि तत्सर्वं) Ś1 Ñ V B D5 10–13 वाक्य महात्मन (Ñ1 V2 B3 °मना , D11 °त्मना)]

B2 Dt D4–6 8 11 12 14 S cont , while after 48, D1 3 7 9 ins

97* चकार सख्यं रामेण प्रीतश्चैवाग्निसाक्षिकम् ।

[B2 D1 3 7 9 रामोपि (for रामेण) D4 प्रीर्ति (for प्रीतश्) B2 D1 3 7 9 सुग्रीवेण महात्मना for the post half]

49 D5 om 49^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D10 13 चक्रे, Ñ1 चक्रेण (hypermetric) (for ततो) B1 र in वानर *sup lin* M3 न in राजेन *inf lin* —^{b}) V2 वैरार्थं°, B4 वरानु°, D1 °कथितं (for वैरानुकथनं) Ś1 Ñ V2–4 B D10–13 महत्, V1 महान् (for प्रति) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 रासे निवे°, M4 रामस्यावे° (for रामायावे°) —^{d}) B2 D2 4 प्रणया (sic) (for प्रणयाद्) D11 दु पितेन (for दु·खितेन) Ñ V2 4 B1–3 D10 13 ह, V1 हा, B4 हि (for च) V3 दु खितेनघ (sic) D1–3 7 om 49^{ef} Dt D4 6 8 9 14 S transp 49^{ef} and 50^{ab} —^{e}) V1 M1 4 बालि° (here and elsewhere below) (for वालि°) V3 D9 वध (for वल) D5 चास्य (for तत्र)

50 Dt D4 6 8 9 14 S transp 49^{ef} and 50^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ V1 2 4 (m , orig as in text) B D10 12 13 °ज्ञाते तु (D12 °तु), V3 D1 2 5 7 9 °ज्ञात तु, M3 (*inf lin sec m*, orig as in text) °ज्ञातश्च (for प्रतिज्ञातं च) —^{b}) Ś1 तत·, T3 तथा (for तदा) In D9 after वालि 'वीर्येण-राघवे ॥ ७२ ॥' is removed by pigment —^{cd}) D4 अस्मिन्, D14 (before corr) आसिन् (for आसीन्) D1–3 7 9 M4 नि (D3 repeats)त्य वालि- (for चासीन्नित्यं) D1 -वीर्ये च (for वीर्येण) D2 राघव Ś1 Ñ V B D5 10–13 राघवे (B4 °वो) वालि(Ś1 °शालि, V4 °त्यत)वीर्येण सुग्रीव· शंकितोभवत्

51 ^{a}) Dt D4 6 8 9 T1 3 G M1 2 राघव-, D11 राघवस्य (hypermetric) (for राघव) D7 9 11 च (for तु) D3 प्रत्यप्रार्थं च (sic), M4 प्रत्ययार्थाय (for °यार्थं तु) —^{b}) D3 तदुभे कामम् (sic) (for दुन्दुभे कायम्) —After 51^{ab}, Dt D4 6 8 9 11 14 S (except M4) ins

98* दर्शयामास सुग्रीवो महापर्वतसन्निभम् ।
उत्स्मयित्वा महाबाहु प्रेक्ष्य चास्थि महाबल ।

[(l 1) D11 रामाय (for सुग्रीवो) —(l 2) D11 om line 2 Dt reads the post half in marg D9 उत्सार्ये च (for उत्स्मयित्वा) D14 T3 चास्ति (for चास्थि)]

—^{cd}) D1 सुपूर्णं (for संपूर्णं) M4 शतयोजनं D3 पादोस्पृष्ट तु चिक्षेप साग्र तु दृश्यते योजन (sic)

G I I 67 B I I 66 L I I 64 बिभेद च पुनः सालान्सप्तैकेन महेषुणा ।
गिरिं रसातलं चैव जनयन्प्रत्ययं तदा ॥ ५२
ततः प्रीतमनास्तेन विश्वस्तः स महाकपिः ।
किष्किन्धां रामसहितो जगाम च गुहां तदा ॥ ५३
ततोऽगर्जद्धरिवरः सुग्रीवो हेमपिङ्गलः ।
तेन नादेन महता निर्जगाम हरीश्वरः ॥ ५४
ततः सुग्रीववचनाद्धत्वा वालिनमाहवे ।
सुग्रीवमेव तद्राज्ये राघवः प्रत्यपादयत् ॥ ५५
स च सर्वान्समानीय वानरान्वानरर्षभः ।
दिशः प्रस्थापयामास दिदृक्षुर्जनकात्मजाम् ॥ ५६

—For 51, Ś1 Ñ V B D5 10–13 (D11 ins line one after line 1 of 98* and subst line two for 51^{cd}) subst

99* रामोऽसंप्रत्ययं दृष्ट्वा सुग्रीवे वानराधिपे ।
पादेन दुन्दुभेः कायं चिक्षेप शतयोजनम् ।

[(l 1) B2 3 D13 मप्रत्यय (for [अ] स°) B2 D13 कर्तुं (for दृष्ट्वा)]

52 Dt ^{a} sec m —^{a}) Ñ V B D5 10–13 सप्तता(B1 before corr °शा)लांश्च, Dt D4 °तालान्, D6 8 °शालान् (for च पुनः सालान्) D1–3 7 9 सप्त तालान्विनिर्भिद्य —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 शरेणा(Ś1 भारेणा, V3 शरैरा, D1 3 7 13 शरेण) नतपर्वणा —^{c}) T2 M2 3 गिरीन् (for गिरिं) Ś1 गिरिसार वलं चैव —^{d}) G4 तथा (for तदा) Ś1 Ñ V B D5 10–13 तस्य(V4 °त्र)विस्मय (B2 m, orig प्रत्यय) D1–3 7 9 गम(D3 9 दर्श)यामास प्रत्ययं

53 ^{a}) Ś1 °मनस्, V1 प्रीति°, D2 प्रती° (for प्रीतमनास्) Ś1 Ñ V B D5 10–12 तस्य, M4 तत्र (for तेन) —^{b}) D6 विश्वास (for विश्वस्त) T1 missing (for महाकपि) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 कर्मणा तेन (B1 तेन sup lin, D13 °तस्य) सोभवत्, D1–3 7 9 कर्मणा विश्वसन् कपि (D1 °सत्कपि, D2 °सन्नपि), D11 कर्मणा व्यश्वसत्कपि —After 53^{ab}, Ś1 Ñ V B D5 10–13 ins

100* सुग्रीवो वानरश्रेष्ठ परं हर्षमवाप च ।
ततो वानरराजेन कृत्वा सख्यं महाबल ।
प्रत्ययं जनयामास तदान्योन्यस्य वै मिथः ।
समयं तौ ततः कृत्वा नरवानरपुंगवौ ।

[(l 1) D11 अवापत (for अवाप च) V2 4 B2 4 ह, B3 स (for च) —(l 2) B2 (m) एव (orig ततो) B1 वानर inf lin —(l 3) V1 प्रत्यह, B4 प्रतीत (for प्रत्यय) Ñ1 ततो, B2 तथा (for तदा) —(l 4) D11 त्वानरवानपुगवै (sic) (for the post half)]

—After l 1 of 100*, B3 ins

101* रामो वालिवधं चैव करिष्यति न श(स)शय ।

—^{c}) T1 missing ° on a damaged fol V3 कि किंधां, D1 किष्किध्या, D3 कि किध्या, D13 किष्किंदा (here and elsewhere below) (for किष्किन्धा) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B2–4 D5 10–13 °सुग्रीवौ, V3 B1 °सहितौ (for °सहितो) —^{d}) Ñ V B D5 10–12 जग्मतुम (for जगाम) Ñ V B D5 10 तौ गुहा (V1 °गृहान्, V2 °गृहं), D1–3 7 9 स्वगुहा (D1 °गृहान्, D3 9 °गृह), D11 12 ता गुहा, M4 ह गुहा (for च गुहा) D9 तत (for तदा) Ś1 D13 जग्मतुर्वालिरक्षिता

54 T1 missing —^{a}) Ñ2 B3 4 D10 °श्रेष्ठ (for हरिवर) M4 ततो ननाद सहसा —^{b}) Ś1 Ñ1 V B (B3 m) D5 10–13 मेघनि(Ś1 V2 4 D5 10 13 °नि)स्वन, Ñ2 B3 (orig) हरि° (for हेमपिङ्गल) —For 54^{ab}, D1–3 7 9 subst, while B2 (m) ins after 54^{ab}

102* नर्दन्निव च सुग्रीव पूरयामास रोदसी ।

[D1 निनादेन, D2 नदन्निव, D9 नदन्नपि (for नर्दन्निव) B2 स (for च) D1 7 रोदसीं]

—^{c}) B3 शब्देन, D13 [आ]नादेन (for नादेन) —^{d}) D1 9 कपी°, D2 मही°, D3 illeg (for हरीश्वर) —After 54, B2 (m) Dt D1–4 6–9 11 14 S ins

103* अनुमान्य तदा तारां सुग्रीवेण समागत ।
निजघान च तत्रैन शरेणैकेन राघव ।

[(l 1) T1 lost the prior half (except तारां) on a damaged fol D11 °ज्ञाप्य (for अनुमान्य) B2 D1–3 7 9 11 ततस् (for तदा) M3 (after inf lin sec m corr) तारां. B2 om l. 2 —(l 2) G2 निजगान (sic) D1–3 7 9 11 रामोपि, M4 त राम (for तत्रैन) D1–3 7 9 11 M4 वालिन (for राघव)]

55 ^{a}) V2 तत्र (for तत) D3 illeg, D13 वचसा (for वचनाद्) —^{b}) T1 missing from 55^{b} up to प्रस्था in 56^{c} on a damaged fol D3 illeg (for हत्वा) —^{c}) Ś1 Ñ V1 3 B D5 10–13 सुग्रीवायैव, V2 D3 सुग्रीवाय च, V4 सुग्रीवायाय, D7 सुग्रीव एव (for सुग्रीवमेव) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 राज्य (for राज्ये) M4 सुग्रीवस्य तदा राज्य —^{d}) B3 (m) °दापयत्, D1 2 °पादयन्, D3 प्रतपादयत् (sic), D5 14 °वादयत्, D9 °पेचयत् (for प्रत्यपादयत्) —After 55, Ñ2 V3 4 B D10 11 13 ins

104* अनुज्ञातस्तु रामेण किष्किन्धा प्रविवेश ह ।
चतुरो वार्षिकान्मासानुषित्वा समयेन तु ।

[(l 1) V3 4 B1 2 4 च (for तु) V4 स (for ह) —(l 2) D11 13 स (for तु)]

56 T1 missing 56^{abc} (cf v l 55) —^{a}) V4 तत (for स च) Ś1 Ñ1 V1 3 B D5 10–13 °नाय्य, V2 4 °नाप्य (sic) (for समानीय) —^{b}) D10 वलवान् (for वानरान्). Ś1 om, B1 sup lin र in वानर D2 3 7 वानरहम (for वानरर्षभ) —^{c}) V4 missing प and D7 om. मा in

ततो गृध्रस्य वचनात्संपातेर्हनुमान्बली ।
शतयोजनविस्तीर्णं पुप्लुवे लवणार्णवम् ॥ ५७
तत्र लङ्कां समासाद्य पुरीं रावणपालिताम् ।
ददर्श सीतां ध्यायन्तीमशोकवनिकां गताम् ॥ ५८
निवेदयित्वाभिज्ञानं प्रवृत्तिं च निवेद्य च ।
समाश्वास्य च वैदेहीं मर्दयामास तोरणम् ॥ ५९
पञ्च सेनाग्रगान्हत्वा सप्त मन्त्रिसुतानपि ।
शूरमक्षं च निष्पिष्य ग्रहणं समुपागमत् ॥ ६०
अस्त्रेणोन्मुक्तमात्मानं ज्ञात्वा पैतामहाद्वरात् ।
मर्षयन्राक्षसान्वीरो यन्त्रिणस्तान्यदृच्छया ॥ ६१
ततो दग्ध्वा पुरीं लङ्कामृते सीतां च मैथिलीम् ।
रामाय प्रियमाख्यातुं पुनरायान्महाकपिः ॥ ६२
सोऽभिगम्य महात्मानं कृत्वा रामं प्रदक्षिणम् ।
न्यवेदयदमेयात्मा दृष्टा सीतेति तत्त्वतः ॥ ६३ G I I 8 B I I 7 L I I 7

प्रस्थापयामास —^{d}) D1–3 7 9 मार्गध्वं, D13 विचेतु (for दिदृक्षुर्) M4 वैदेह्या परिमार्गणे

57 M3 reads 57 *inf lin sec m* —^{a}) D3 [अ]स्य गृध्र- (for गृध्रस्य) —^{b}) D1 हनुमत्-, D9 हनूमान् (for हनुमान्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 कपि (for बली) —^{c}) M4 -योज*- (for -योजन-) V1 °विस्तीर्णं तु (hypermetric), V4 D2 3 7 -विस्तारं (for -विस्तीर्णं) —^{d}) V4 D2 पप्लुवे, T3 पुप्लवे (for पुप्लुवे) Ś1 Ñ V B1–3 D1–3 7 9–12 मकरालय, B3 (m) 4 व(B4 om)रुणालयं, D13 मकराकर, M4 सलिलार्णव

58 ^{a}) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 M4 ततो (for तत्र) B4 °गत्य, M4 °*द्य (for समासाद्य) —^{b}) M4 रम्या (for पुरीं) V1 रामण- (for रावण-) B2 (m as in text) -लालिता (for -पालिता) —^{cd}) Ś1 V1 2 4 B D1 2.7 9–13 °कवनिका-, V3 °कावलिका (for अशोकवनिका) D3 अशोकवनमध्यत M4 ददर्श भार्यां रामस्य सीतां मलिनवासिनीं

59 ^{a}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 निवेद्य चापि, M3 न्यवेदयित्वा (for निवेदयित्वा) D2 विज्ञातं (for [अ]भिज्ञानं) Ś1 om 59^{bc} T1 missing up to समा —^{b}) Ñ V B2–4 Dt D5 6 8–13 M4 त्रि(D9 ता)निवेद्य (V3 °क्ष्य), D1 7 सनिवेद्य, D3 स निवेद्य, Cg as in text (for च निवेद्य) D2 तत्र वृत्तिं निवेद्य च —^{c}) D1–3 7 समासाद्य च, D9 स समासाद्य (for समाश्वास्य च) Ñ V B D5 10–13 Ctp गृहीत्वा प्रत्यभिज्ञानं —^{d}) V3 D9 दर्शया°, V4 B D7 G1 अर्दया° (for मर्दयामास) Ś1 Ñ V B2–4 D1 5 9–13 नैर्ऋतान्, B1 D2 3 7 राक्षसान् (for तोरणम्)

60 ^{a}) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 मन्त्रिसुतान्, D11 सेनाग्र** (for सेनाग्रगान्) —^{b}) D9 प्रथम तत्°, D11 पच मन्त्रि° (for सप्त मन्त्रि°) Ś1 Ñ1 V B D5 10 12 13 पच सेनाग्रगा(B1 °पती, B2 (m) 4 °जुगा)नपि, Ñ2 illeg (except पंच and पि) —After 60^{ab}, V2.3 ins

105* जम्बुमालिनमाहत्य प्रहस्तस्य सुत तथा ।

—^{c}) G4 अ* (for अक्षं) Ś1 Ñ V B D5 10–13 कुमारमक्ष (for शूरमक्षं च) V3 4 नि पिष्य, D9 हत्वा तु (for निष्पिष्य) D1–3 7 शूरमक्षं निह(D1 °हि)त्वा च (D7 °त्यार्थे-) —^{d}) V4 गहनं (for ग्रहण) B3 D9 M4 °गत· (for °गमत्)

61 D1–3 7 om 61^{ab} —^{a}) Ś1 V D5 11 12 अस्त्राद्वि (Ś1 °न्वि, V4 orig °णि)मोच्य च, Ñ1 शस्त्रान्विमुच्य च, Ñ2 B D10 13 अस्त्रादुन्मो(Ñ2 °न्म्मो, B2 4 (m) °दुन्मु, B3 °न्मु)च्य च (for अस्त्रेणोन्मुक्तम्) —^{b}) Ś1 D5 11 12 श्रुत्वा, V1 3 4 (m) B3 (m) (V4 B3 orig as in text) स्मृत्वा (for ज्ञात्वा) Ś1 Ñ V (V4 m, orig पैतामह धनु) B D5 10 12 13 पैतामहान्वरान्, D11 येतात्महावरान् (sic) —^{c}) Ś1 Ñ V B D5 9–13 Ctp ममर्ष, D2 मर्षयद् (for मर्षयन्) Ś1 Ñ V B 1 3 4 D2 3 5 7 9–13 रक्षसा, B2 यत्रणा, D1 बधन (for राक्षसान्) —^{d}) Ś1 Ñ V1–3 B1 3 4 D5 11–13 यन्त्रणा, V4 यत्राणा, B2 राक्षसीं, D1–3 7 धर्षणा, D9 यंत्रग, G3 M3 (*inf lin sec m*, orig as in text) मन्त्रिणस्, G3 -त्रिणस् (for यन्त्रिणस्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 11–13 तां, D9 स (for तान्) V1 4 °क्षया (sic) (for यदृच्छया) —For 61^{cd}, M4 subst

106* राक्षसान्मर्दयामास समेतास्तु यदृच्छया ।

62 ^{a}) D5 दग्धा (for दग्ध्वा) D6 पुरा (for पुरीं) D3 11 °दग्धा(D11 °ध्वा) पुरी लंका —^{b}) Ś1 Ñ2 V B2–4 D5 10–13 पुनर्दृष्ट्वा च° (D11 om च submetric), Ñ1 B1 हित्वा सीता तु°, D1–3 7 9 M4 दृष्ट्वा सीता च जानकीं —After 62^{ab}, B4 r 62^{cd} as in Ñ1 Ś1 om 62^{c}–63^{b}. —^{c}) M4 रामस्य (for रामाय) Ñ1 B1 भार्यां दृष्ट्वा तु (B1 च) रामस्य, Ñ2 V1–3 B2–4 D5 10–13 समाश्वास्य च वैदेहीं; V4 ता समाश्वास्य वैदेहीं (cf 59^{c}), D1–3 7 9 देव्या चाप्यायित (D9 च व्यथित) क्षिप्रं (D3 शीघ्र) —^{d}) Ñ1 B1 शीघ्रम् (for पुनर्) B2 महाद्युति

63 Ś1 om 63^{ab} (cf v l 62) —^{a}) B1 4 सोपि°, T2 सोम्य°, B3 °गत्य (for सोऽभिगम्य) —^{b}) V2 D5 9 M4 राम कृत्वा (by transp) —^{c}) D7 ससुग्रीवो (for अमेयात्मा). Ś1 Ñ V B D5 10–13 निवेदयामास तदा, D1 3 9 M4 न्य(D1 नि)वेदयत सुप्राज्ञो (D3 सुप्रीतो, D9 सप्राप्तो), D2 निवेदितस्तु सुप्रीतो —^{d}) V1 4 D2 7 11 दृष्ट्वा (for दृष्टा) D3 om ति Ś1 Ñ V B D5 10–13 मयेति वै (Ś1 च) (for [इ]ति तत्त्वत)

G. I. I. 82
B I. I. 79
L I. I. 79

ततः सुग्रीवसहितो गत्वा तीरं महोदधेः ।
समुद्रं क्षोभयामास शरैरादित्यसंनिभैः ॥ ६४
दर्शयामास चात्मानं समुद्रः सरितां पतिः ।
समुद्रवचनाच्चैव नलं सेतुमकारयत् ॥ ६५
तेन गत्वा पुरीं लङ्कां हत्वा रावणमाहवे ।
अभ्यषिञ्चत्स लङ्कायां राक्षसेन्द्रं विभीषणम् ॥ ६६

कर्मणा तेन महता त्रैलोक्यं सचराचरम् ।
सदेवर्षिगणं तुष्टं राघवस्य महात्मनः ॥ ६७
तथा परमसंतुष्टैः पूजितः सर्वदैवतैः ।
कृतकृत्यस्तदा रामो विज्वरः प्रमुमोद ह ॥ ६८
देवताभ्यो वरान्प्राप्य समुत्थाप्य च वानरान् ।
पुष्पकं तत्समारुह्य नन्दिग्रामं ययौ तदा ॥ ६९

---

64 ^{d}) B3 वाणैर् (for शरैर्) V3 आशीविषोपमै

65 ^{b}) G4 मुद्रः, M3 repeats (for समुद्र) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 राघवस्य च (V4 D1 2 तु, D9 हि, D13 ह) —^{c}) V4 -दर्शनाच्च, D11 M3 (*sup lin sec m* as in text) -वचनाग् (for -वचनाच्) M4 रामो (for चैव) —^{d}) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1–3 5 7 9 11 12 14 G3 नल (G3 °ळ), D10 13 M4 नल- (M4 °ळ-), T1 2 G1 2 4 M2 3 नळं (for नलं) V2 सेतून् (for सेतुम्) V3 अथाकरोत् (for अकारयत्) V4 सेतुं वद्ध्वा महोदधौ D11 चैव नल सेतुम in marg

66 ^{a}) D1–3 7 9 स वै, M4 ततो (for तेन) D11 transp गत्वा and लका V4 om 66^{bc} —^{b}) Ś1 Ñ V1–3 B D1 2 5 7 9–13 हत्वा त (D9 तं हत्वा by transp, D13 हं) राक्षसेश्वर (V1 °र·) —After 66^{ab}, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins, while D11 13 M4 ins after 66, Ñ2 V4 B D10 12 ins after 68^{ab}, V2 3 after 69^{ab}

107* राम सीतामनुप्राप्य परां व्रीडामुपागमत् ।
तामुवाच ततो राम· परुषं जनससदि ।
अमृष्यमाणा सा सीता विवेश ज्वलनं सती ।
ततो वायु प्रादुरासीद्वागुवाचाशरीरिणी ।
देवदुन्दुभयो नेदु पुष्पवृष्टि पपात ह । [5]
ततोऽग्निवचनात्सीता ज्ञात्वा विगतकल्मषाम् ।

[Ñ2 V4 B D10 12 13 om line 1 V2 3 om lines 1 4 5 Dt D4 6 8 9 14 S om lines 4 5 —(l 1) G4 missing राम· M4 पुन प्राप्य (for अनुप्राप्य) D9 राम सीता ह्यनुप्राप्य (for the prior half) D11 प्रीतिम्, T1 2 G M व्रीळाम् (G2 *sec m* as in D11) (for व्रीडाम्) D9 उपागता (for °गमत्) —(l 2) V4 तानुवाच, D13 सीतामूचे (for तामुवाच) V3 G4 पौरुष (for परुष) Ñ2 B2–4 (B3 m as in V2) D10 12 तत्र°, V2 3 जानकीं वच, V4 B1 तस्य° (for जनससदि) —(l 3) V2 आमुच्यमाना, D9 अर्धमाना च (sic) (for अमृष्यमाणा) Ñ2 B D10 12 सीतापि, V3 त सीता, V4 सीता तु, D11 वैदेही, D13 तत्सीता, G2 ससीता (for सा सीता) M4 अमृष्यमाणा सीना (submetric) G2 विवेक्- (for विवेश) V4 ज्वल ॐ, B4 भुवन (for ज्वलन) Ñ2 V2.4 B D10 13 M4 तत, D12 प्रति (for सती) V3 प्रविवेश ज्वल तत, D11 ततोग्नि प्रविवेश ह (for the post half) —(l 4) Ñ2 V4 अशरीरिणा —(l 5) V4 °वर्ष (for पुष्पवृष्टि). B1 2.4 D12.13 च (for ह) —(l 6) Ñ2 V4 B D10 12 स चाग्नि°, D13 सर्वाग्नि° B4 ततोग्निवचनं (for ततोग्निवचनात्).]

V2 3 cont

108* अयोध्या पुनरागम्य रामो राज्यमकारयत् ।

[V3 आगत्य]

Dt D6 8 cont

109* अग्रहीदमला रामो वचनाच्च गुरोस्तदा ।

[Dt अगृहीद्, D6 आग्रहीद्]

M4 cont line 1 and 3 of 110*

Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) read 66^{cd} after 68^{ab} —^{c}) Ś1 Dt D1 4 6 8 12.14 S अभि (D12 °भ्य)षिच्य च, (Ś1 M4 तु, D1 स); V1 2 D3 अभिषिं (V1 °सिं)चत्स, V3 B4 °सिंचत्स, D5 °षिच्यत, D11 °षिचत, D13 °षिंचित्स (sic) (for अभ्यषिञ्चत्स) —^{d}) V1 विभीषण, D13 विभेषणं, M3 विभीविण (for विभीषणम्)

67 M4 om 67^{a}-68^{b} —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 देवा (V2 सुरा) इन्द्र(B2 शक्र)पुरोगमा· D9 repeats 67^{ab} as in Ś1 after 69^{ab} —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 12 13 सदेवर्षि(B3 m, orig ससुरर्षि)गणास्, D9 °गणस्, D11 °गणा, Ctp देव ऋषिगण (for सदेवर्षिगण) Ś1 तेन, Ñ2 V2–4 B D1–3 7 10 11 13 तुष्टा, V1 D5 12 तृप्ता, D9 तुष्टो (for तुष्टं) —^{d}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 राघव तेभ्यपूजयन् (D13 प्रतिपूजयत्)

68 M4 om 68^{ab} (cf v l 67) Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) read 66^{cd} after 68^{ab} T2 reads 68^{ab} in marg —^{a}) D1 7 वभौ, D2 3 तत (for तथा) B3 D1 3 7 °संतुष्ट, D2 °सहृष्ट (for परमसंतुष्टै·) Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) वभौ राम संप्रहृष्ट —^{b}) D11 सह (for सर्व-) V3 D2 7 9 10 T3 G1 3 -देवतै (for -दैवतै) —After 68^{ab}, Ñ2 V4 B D10 12 ins 107* —^{c}) D2 कृतकृत्य, D3 कृतकृत्या (for कृतकृत्यस्) Ś1 D5 12 तथा, B2 M4 ततो (for तदा) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 समपद्यत, D9 स मुमो°, G2 °हा, M4 स महावल (for प्रमुमोदह) —After 68, M4 ins line 4 of 110*

69 M4 om 69^{ab}.—^{ab}) T3 समुद्राप्य. D11 देवेभ्य स वरान्प्राप्य Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 12.13 देवेभ्य स वरान् (D1 वर) प्रा(B2 m)प्य राम सी(V1 श्री)तामवाप्य च (V1 ह) —After 69^{ab}, V2 3 ins 107* D9 repeats 67^{ab} after 69^{ab} —After 69^{ab}, Dt D4 6 8 11 14 T G M1–3 ins·

नन्दिग्रामे जटां हित्वा भ्रातृभिः सहितोऽनघः ।
रामः सीतामनुप्राप्य राज्यं पुनरवाप्तवान् ॥ ७०
प्रहृष्टमुदितो लोकस्तुष्टः पुष्टः सुधार्मिकः ।
निरामयो *अरोगश्च दुर्भिक्षभयवर्जितः ॥ ७१
न पुत्रमरणं केचिद्द्रक्ष्यन्ति पुरुषाः क्वचित् ।
नार्यश्चाविधवा नित्यं भविष्यन्ति पतिव्रताः ॥ ७२
न वातजं भयं किंचिन्नाप्सु मज्जन्ति जन्तवः ।
न चाग्निजं भयं किंचिद्यथा कृतयुगे तथा ॥ ७३

G I I. B I I. L I I. 9

110* अयोध्यां प्रस्थितो रामः पुष्पकेण सुहृद्वृतः ।
भरद्वाजाश्रमं गत्वा रामः सत्यपराक्रमः ।
भरतस्यान्तिके रामो हनूमन्तं व्यसर्जयत् ।
पुनराख्यायिकां जल्पन्सुग्रीवसहितस्तदा ।

[(l 1) D11 T3 G4 M3 पुष्पकेन (M3 after corr *inf lin sec m* °ण) —(l 2) D11 राम सीतामवाप्य च (for the post half) After line 2 D11 repeats 69^b as in Ś1 —(l 3) S अतिक M3 हनुमत —(l 4) D11 पुण्यमाख्यायिक, M1 पुनराख्यायिक D11 वली, G4 तथा (for तदा)]

—^c) D13 पुष्कक Ś1 Ñ V B D3 5 7 9–13 च, D1 स, D2 तु (for तत्) V3 समासाद्य ☞ Ñ1 fol missing after मसुपा up to 1 2 13^ab —^d) Ñ2 reads ^d in marg Ś1 Ñ V1 3 B3 D1–3 5 7 9–13 उपागत (Ñ1 °**), V2 B1 2 4 उपागमत्, V4 समागत, G4 °* *, M4 °ततः (for ययौ तदा)

70 Ñ1 missing (cf v l 69) —^a) D2 om ग्रामे B2 D3 5 13 जटा, T1 जटे (for जटा) V B1–3 D5 10 11 13 छित्वा, D9 Cr (as in text also) भित्वा (for हित्वा) —^b) D12 भृतृभि. (sic) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 सह राघव (D13 °*), M4 °नघ (for सहितोऽनघः) —^c) D9 तत. (for राम) D13 om ता in सीताम् D7 समावाप्य (for अनुप्राप्य) V1 सीतामनुप्राप्य रामो B2 (m) D11 अयोध्या नगरीं प्राप्य —^d) B3 om वा, D10 om प्त in अवाप्तवान् D2.7 13 °च पुनराप्तवान्, D3 °च समवाप्तवान् —After 70, Ś1 Ñ2 V B D5 9–12 ins

111* ईजे च विविधैर्यज्ञैर्हत्वा तं लोककण्टकम् ।

[V1 ईजे स, V3 इयाज, B2 3 D12 इजे च Ñ2 B3 4 D10 देव°, V2 यज्ञ°, D9 पापराक्षस (for लोककण्टकम्)]

Ś1 cont

112* सीतया सहित श्रीमान्राजा दशरथात्मजः ।

Ñ2 V B D5 9–12 cont, while D13 ins

113* सीतया सहित श्रीमान्रेमे च मुदित सुखी ।
पालयामास चैवेमा पितृवन्मुदिता प्रजा ।
अयोध्याधिपति श्रीमान्राजा दशरथात्मज ।

[(l 1) D11 धीमान् (for श्रीमान्) B4 रामश् (for रेमे) V3 स (for च) D9 राम पुरगत सुखी (for the post half) —(l 2) V1 वै चेमा, V3 चैवैता, D9 वै राज्य (for चैवेमा) V1 2 4 D5 11 12 मुदित (for मुदिता) V2 सदा (for प्रजा) —(l. 3) Ñ2 V4 अयोध्याया पति (for अयोध्याधि°) Ñ2 B2 3 D10 रामो, D13 रेमे (for राजा) D13 दशरथाप्रजा (sic)]

71 Ñ1 missing (cf v l 69) —^a) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 हृष्ट प्र°, D9 अदुष्ट° (for प्रहृष्टमुदितो) Ś1 V2 D9 12 13 (V2 D9 12 before corr) लोके (for लोकः) —^b) V1 हृष्ट· (for तुष्ट·) D10 11 स धार्मिक. (for सु°) —After 71^ab, B4 ins

114* न च व्य(व्या)धि न(नै)रोगश्च दुर्भिक्षोत्पातवर्जितः ।

—^c) Ś1 V1 4 D1 5 7 11 12 M4 निरोगश्, Ñ2 B D10 विशोकश्, V2 3 विरागश्, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ह्यरोगश्, D2 3 विरोगश्, D13 [क्ष]मिरामश् (for अरोगश्). —^d) Ś1 V1 D5 12 13 °क्षायासवर्जिताः, Ñ2 V3 4 B D2 7 10 11 °क्षापायवर्जिता., V2 °क्षाद्यपवर्जिताः, D3 दुर्भिक्ष्यपापवर्जिता (sic), D9 °क्षोत्पातवर्जिता, M4 न च केचिदुपद्रवाः

72 Ñ1 missing (cf v l 69) —^a) V3 B1 D14 T G1 3 4 किंचित् (for केचिद्) —^b) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9–13 पश्य(V3 °श्य)न्ति स्म नरा (Ñ2 ,V3 वा), D2 पश्यत्यस्मिन्नरा (for द्रक्ष्यन्ति पुरुषा·) —^d) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 पतिशुश्रूषणे रता·

73 Ñ1 missing (cf v l 69) M4 om 73^ab Dt D4 6 8 14 T G M1–3 transp ^a and ^c —^a) V3 च वातज- (hypermetric), D3 शस्त्रज (for वातजं) —^b) D11 नाप्सु (for नाप्सु) D1–3 9 प्राणिन, D5 जत ', D7 देहिन. (for जन्तव) V3 om 73^cd Dt D4 6 8 14 T G M1–3 transp ^a and ^c —^c) M4 नाग्निवग (for न चाग्निजं) —After 73^c, Dt D4 6 8 14 S ins

115* नापि ज्वरकृत तथा ।
न चापि क्षुद्भय तत्र न तस्करभय तथा ।
नगराणि च राष्ट्राणि धनधान्ययुतानि च ।
नित्यं प्रमुदिता सर्वे

[G3 om line 2 M4 om line 3 4 —(l 1) D4 ज्वरभय. T1 3 तदा (for तथा) —(l 2) T1 3 M4 तदा (for तथा). —(l 3) D6 °सुतानि च (sic) (for the post half)]

—M4 om 73^d —^d) V2 B1 2 (m as in text) & D1 2 7 9 13 °युगं (for कृतयुगे) —After 73, Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D5 9–13 ins

116* न तस्य राष्ट्रे विधवा नानाथस्तत्र नाबुध ।
न दुर्गतो न कृपणो न व्याध्यार्तोऽभवन्नरः ।

[(l 1) Ñ2 B3 4 D10 13 राज्ये (for राष्ट्रे) B2 तस्य राष्ट्रे न (by transp) Ñ2 V4 B2 D13 बधिरो, V1 B3 D10 बधिरा (for विधवा) B1 विधवा राष्ट्रे (by transp) Ś1 B1 4 नानाथस्, Ñ2 B2.3 D10 13 नैवाधस् (B3 D10 °धास्), V1 न मूकस् (for नानाथस्) V4 तस्य (for तत्र) Ś1 Ñ2 B4.

G. 1. 1. 98 B. 1. 1. 94 L. 1. 1. 93

अश्वमेधशतैरिष्ट्वा तथा बहुसुवर्णकैः ।
गवां कोट्ययुतं दत्त्वा विद्वद्भ्यो विधिपूर्वकम् ॥ ७४
राजवंशाञ्शतगुणान्स्थापयिष्यति राघवः ।
चातुर्वर्ण्यं च लोकेऽस्मिन्स्वे स्वे धर्मे नियोक्ष्यति ॥ ७५
दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च ।
रामो राज्यमुपासित्वा ब्रह्मलोकं गमिष्यति ॥ ७६
इदं पवित्रं पापघ्नं पुण्यं वेदैश्च संमितम् ।
यः पठेद्रामचरितं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ७७

D10 नावुधा, V4 चावुध, B1 (m.) 3 वावुध (for नावुध). —For line 1 D9 reads तस्य राष्ट्रे विनाशो न विप्रास्तत्र न चावुधा. —(l. 2) Ñ2 दुर्म्मणो (sic), B2 D13 दुःखितो, B3 D10 दुर्मना, D9 दुर्जनो (for दुर्गतो). V1 कृपणी (for कृपणो). V1 व्याध्यार्तो, B4 D5. 12 व्याधार्तो, D9 क्षार्ता च, D10 व्याध्यर्नो (for व्याध्यार्तो). D10. 12 भवेत् (D12 before corr. as in text) (for ऽभवत्). D13 जन (for नर).]

—After line 1 of 116*, B3 ins.:

117* नाधना नाप्यदाता च न च शोकपरायणा ।

74. Ñ1 missing (cf. v. l. 69). —^{a}) D2 अग्निष्टोम° (for अश्वमेध°). —^{b}) D3 यागैर्, D7 तदा, M4 ततो (for तथा). V2 missing, D12 च (submetric) (for बहु-). —^{c}) M4 damaged from कै in ^{b} up to त. —^{d}) D6 विप्रेभ्यो (before corr. as in text) (for विद्वद्भ्यो). D4. 14 S ब्रह्मलोकं प्रयास्यति. —For 74^{cd}, Ś1 Ñ2 V B D1–3. 5. 7. 9–13 subst.:

118* गवां शतसहस्राणि बहूनि स हि दास्यति ।

[D11 om. ह in सहस्राणि. V3 स प्र-, D2 च स, D13 हि स (by transp.) (for स हि).]

—After 74, Dt D4. 6. 8. 14 S ins.:

119* असंख्येयं धनं दत्त्वा ब्राह्मणेभ्यो महायशाः ।

[G1 (before corr.) M4 असख्येय-.]

75. Ñ1 missing (cf. v. l. 69). M4 om. 75^{ab}. —^{a}) D4 राजवश्यान्. —^{b}) G1 स्थापयिस्यति (corrupt). —For 75^{ab}, Ś1 Ñ2 V B D1–3. 5. 7. 9–13 subst.:

120* बहून्वर्ष्याश्च राज्ञः स राघवो वै करिष्यति ।

[Ś1 D9 बहून्वश्याश्, Ñ2 V1. 2. 3 B D10. 13 बहून् (B1. 3 °हु) वर्षाश् (for बहून्वश्याश्). D2. 3. 7. 9 तु (for च). D11 बहून्वश्याश्तु (sic). Ñ2 V1–3 B D10. 13 राज्य स (V2 °च), D1. 7 राजोसौ, D2. 3 वै राजो, D5 राज्ञश्च, D9 राजानो (for राज्ञः स). D1 तु, D2. 3. 7. 13 हि, D9 स (for वै). D3 करिष्यसि, D13 विधास्यति (for करिष्यति).]

—^{c}) D3 T2. 3 G1. 4 M3 चातुर्वर्णं (for °वर्ण्यं). —^{d}) T2 नियोक्ष्यसि. Ś1 Ñ2 V B D1. 2. 5. 7. 9–13 स्वधर्मे (Ñ2 धर्मं सं, B3 धर्मं स)स्थापयिष्यति, D3 स्वधर्मेण स्थापयिष्यति (hypermetric), M4 स्वधर्मे सन्नियोक्ष्यति. —After 75, M4 ins.:

121* महर्षे ये त्वया प्रोक्ता गुणाः पुरुषदुर्लभाः ।
ते तमेकं समावासः साम्प्रतं राममाश्रिताः ।
नैकस्मिन्पुरुषे ह्येते भवन्तीह कदाचन ।
मुक्त्वैकं तु महात्मानं रामं सर्वगुणाकरम् ।
श्यामो युवा महातेजाः सिंहसहननो बली । [5]
प्रजारामोऽथ रामस्तु राम रामेति वै नराः ।
प्रसुप्ताश्च विबुद्ध्यन्ते राम रामेति वै ध्रुवम् ।

[cf. lines 1 and 2 with 4 and 5 of 122*.]

76. Ñ1 missing (cf. v. l. 69). —^{a}) D12 राम्यो (sic) (for रामो). Ś1 Ñ2 V1. 2 B1. 3. 4 D5. 10–13 °स्यासौ, V3 B2 °स्येह, V4 °गम्यासौ (hypermetric), D3 °श्रित्वा, D9 उपित्वा तु (for उपासित्वा). M4 कृत्वा राज्यं महावीर्यः. —^{d}) Ś1 Ñ2 V B2 (m. as in text)–4 D5. 10–13 विष्णु°; M4 ततः स्वर्गं (for ब्रह्मलोकं). Dt D6. 8 प्रयास्यति, Cg as in text (for गमिष्यति). —After 76, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5. 9–13 ins.:

122* स सर्वगुणसपन्नः श्रीमानूर्जितशासनः ।
यन्मां पृच्छसि वाल्मीके राम एभिर्गुणैर्युतः ।
नारदस्य वचः श्रुत्वा वाल्मीकिरिदमब्रवीत् ।
देवर्षे ये त्वया प्रोक्ता गुणाः पुरुषदुर्लभाः ।
तेषां तु समवायस्तु साम्प्रतं राममाश्रितः । [5]

[cf. lines 4 and 5 with 1 and 2 of 121*. —(l. 1) V1 पुमान् (for श्रीमान्). V3 श्रीमा *** शासन. —(l. 2) Ś1 वाल्मीक, B2 वाल्मीकि. D9 सर्व- (for एभिर्). —(l. 3) Ñ2 नारदस्य च (hypermetric). —Before line 4, D13 ins. ref. वा (lacuna) कि (lacuna) वा (lacuna). —(l. 4) V3 यत्, V4 [अ]पि (for ये). D13 transp. त्वया and गुणाः. —(l. 5) V3. 4 वे, D9 तु, D11 ता (for त). Ñ2 V1. 2 B D10. 13 तेषामेव समावाय (for the prior half). Ś1 °श्रित, B2 राघवा° (for राममाश्रित).]

—After 76, D3 M4 ins.:

123* सर्ववानरसैन्येन मुक्त्वैकं पवनात्मजम् ।
विभीषणं राक्षसेन्द्रं सर्वस्वजनसवृतं ।
बालवृद्धमयोध्यायां कृत्वानुग्रहमुत्तमम् ।
रामो धर्मभृतां श्रेष्ठः प्रजानां नरचन्द्रमाः ।

[(l. 1) D3 मर्वानरसैन्येन (corrupt for the prior half). —(l. 2) D3 च राजानं (for राक्षसेन्द्रं). D3 यातुधानसमन्वितं (for the post. half). —(l. 3) D3 सबालवृद्धा- (for बालवृद्धम्). —(l. 4) D3 नगर ** (for नरचन्द्रमाः).]

77. Ñ1 missing (cf. v. l. 69). D13 ins. ref. सु (lacuna) उ (lacuna) च before 77. M4 transp. 77 and 78. —^{ab}) D1–3. 7. 9 M4 आख्यानं (for पापघ्नं).

एतदाख्यानमायुष्यं पठन्रामायणं नरः।
सपुत्रपौत्रः सगणः प्रेत्य स्वर्गे महीयते ॥ ७८
पठन्द्विजो वागृषभत्वमीयात्
स्यात्क्षत्रियो भूमिपतित्वमीयात्।
वणिग्जनः पण्यफलत्वमीयात्
जनश्च शूद्रोऽपि महत्त्वमीया ॥ ७९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

G 1.1 1 / B 1 1 1 L 1 1 10

D1–3 7 9 चैव सुखावह, M4 वेदेन° (for वेदैश्च संमितम्) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 इदमाख्यान(V4 °नर्च्य)मायुष्यं यशस्य (B4 om यशस्य) बलवर्धनं After 77^{ab}, D11 removes by pigment स पुत्रपौत्रप्रभवो नरकृच्छाद्विमुच्यते। य इद विदुषा मध्ये पठेच्छ्द्धासमन्वित ॥ पठन् द्विजो D11 reads 77^{cd} in marg (*sec m*) —^{c}) D11 पिबेत् (for पठेत्)

78 Ñ1 missing (cf v l 69) M4 transp 77 and 78 —^{a}) D9 इदम् (for एतद्) —^{b}) D2 3 7 बुध (for नर) —For 78^{ab}, Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 subst

124* इद पठन्सदा ध्यायन्पुण्यश्रवणकीर्तनम्।

[Ñ2 V1 2 B2–4 D10 11 13 इम]

—^{c}) Ś1 Ñ2 V2 4 B1 3 4 D2 10 11 13 °पौत्र-, D5 स्वपुत्र°, D14 °पौत्रै. (for सपुत्रपौत्र) Ś1 Ñ2 V B1–3 D5 10 12 13 स्व(D12 स)जनो, B4 सुजनैर्, D11 भावेन, D14 सगणै (for सगण) —^{d}) D1–3 7 9 स्वर्गलोके, G1 ⁂ स्वर्गे (for प्रेत्य स्वर्गे) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 नर कृच्छ्रा(B1 m पापा) द्वि(V2 4 B1 4 °द्य)मुच्यते, M4 प्रेत्य चेह च नदति —After 78, B3 ins

125* श्रोतव्य च सदा सद्भि पुत्रधर्मार्थकारणम्।
य इद शृणुयान्नित्यं यश्चापि परिकीर्तयेत्।
श्रेयसा स समायुक्तो नर कृच्छ्राद्विमुच्यते।

[(1 3) सर्वपापै प्रमुच्यते (for the post half in marg)]

B3 cont. Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B1 2 4 D5 9–13 ins after 78

126* रामायणमशेष च तेन च श्रावित भवेत्।
य इद विदुषा मध्ये पठेच्छ्रद्धासमन्वित।

[(1 1) V2 4 B1 D11 अशेषेण, V3 °तु (for अशेष च) V4 वा, B3 D9 [ए]व (for second च) B3 च श्रुत (for श्रावित) V4 महत् (for भवेत्)]

—V3 B3 cont

127* स सर्वश्रियमाप्नोति प्रेत्य ब्रह्मणि लीयते।

[B3 श्रेयम् (for श्रियम्)]

79 Ñ1 missing (cf v l 69) —^{a}) V2 वागृ*भत्वम्, V3 [अ] यमृषभत्वम्, M4 वाग्वृषभत्वम् (for वागृषभत्वम्) D6 आयात् (for ईयात्) D1 °वृषभत्वमीयवान्. —^{b}) Ś1 V1 3 B1 2 4 D1 5 7 9 11–13 M4 क्षत्रान्वयो, Ñ2 V4 B3 D10 क्षत्रात्मजो, V2 क्षत्रान्वितो, D2 क्षत्रान्वये, D3 क्षत्राच्च यो (for स्यात्क्षत्रियो) D9 [अ]सौ विजयत्वम् (for भूमिपतित्वम्) B4 om (hapl) 79^{c} —^{c}) D13 वाजिग्जन (sic) (for वणिग्जन) Ś1 V3 4 (V4 before corr) B3 D1 5 7 9 10 12 13 G1 2 पुण्य°, D3 पुनजनत्वम् (sic) (for पण्यफलत्वम्) M4 वैश्यो धनेशत्वमियात्पर हि —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9–13 शृण्वन् हि (D7 13 °च), D2 शृण्वंत, T3 जनस्य (for जनश्च) M4 शूद्र· परं सद्गतितामुपैति

Colophon Ñ1 fol missing —*Kāṇda name* All MSS (except G4) इत्यार्षे Dt D6 8 ins हरि ॐ before इत्यार्षे Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D5–7 10 11 om श्री G4 om. रामायणे D4 T1 2 G1–3 M श्रीमद्रामा° —Before °काण्डे, Ñ2 B2 3 D10 M3 ins महर्षि(B2 om महर्षि)वाल्मीकीये आदिकाव्ये (Ñ2 om आदिकाव्ये) चतुर्विंशतिसाहस्र्या (M3 आदिकाव्ये नारदवाक्ये वाल्मीकीये चतुर्विंशत्सहस्रिकाया) संहिताया, D3 6 वाल्मीकीये, D4 8 9 G3 M4 आदिकाव्ये (M4 श्री) वाल्मीकीये (D8 9 वाल्मीकीये आदिकाव्ये by transp), D11 वाल्मीकिविरचिते, D14 T1.2 G2 M1 2 (M2 श्रीमद्) आदिकाव्ये श्रीमद्, T3 G1 आदिकाव्ये नारदवाक्ये वाल्मीकीये (G1 transp नारदवाक्ये and वाल्मीकीये) Ś1 Ñ2 V B (B4 om. Kaṇda name) D1 3 5 10 आदि (D1 3 अयोध्या)काडे —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V1 3 4 B1–3 D1 5 10–12 नारदवाक्य नाम (V3 om नाम and after, B2 om नाम) संग्रहाध्याय (Ś1 D5 संग्रहणाध्याय, Ñ2 B1 3 D10 सग्रहोय(B1 om अयं)सर्ग, D1 सर्ग, D11 om. the portion after नाम, D12 सर्ग सग्रहनाध्याय), V2 नारदवाक्यसग्रहो नाम, D3 काव्यवीज नाम, D4 14 S (except M4, G3 श्री)नारदवाक्ये (D4 14 T1 3 G1 4 M2 om नारदवाक्ये) सक्षेपो नाम (before संक्षे°, D14 ins वाल्मीकीये, T2 ins वाल्मीकिप्रोक्ते), D7 वाल्मीकिप्रस्तावना नाम, D9 काव्यवस्तूत्पादन नाम —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ2 V1 3 B1 D1 5 12 om both, V4 B2 3 D7 10 figures only, B4 आदि-, D3 14 S प्रथम D13 इ(त्या)र्षे (रा)मा(य)णे (आ)दि(का)डे (ना)र(द) वा(क्य)सं(ग्र)ह( ) ना(म) प्र(थ) म (स)र्गे Lacuna for bracketed portion —After Colophon, G1 concludes with श्रीरामचद्रपरब्रह्मणे नम, G2 4 M1 2 conclude with श्रीरामाय नम; G3 concludes with श्रीमते रामानुजाय नम

२

G 1 2 1
B 2 1 1
L 1.2 1

नारदस्य तु तद्वाक्यं श्रुत्वा वाक्यविशारदः ।
पूजयामास धर्मात्मा सहशिष्यो महामुनिः ॥ १
यथावत्पूजितस्तेन देवर्षिर्नारदस्तदा ।
आपृष्ट्वैवाभ्यनुज्ञातः स जगाम विहायसम् ॥ २
स मुहूर्तं गते तस्मिन्देवलोकं मुनिस्तदा ।
जगाम तमसातीरं जाह्नव्यास्त्वविदूरतः ॥ ३
स तु तीरं समासाद्य तमसाया महामुनिः ।
शिष्यमाह स्थितं पार्श्वे दृष्ट्वा तीर्थमकर्दमम् ॥ ४
अकर्दममिदं तीर्थं भरद्वाज निशामय ।
रमणीयं प्रसन्नाम्बु सन्मनुष्यमनो यथा ॥ ५
न्यस्यतां कलशस्तात दीयतां वल्कलं मम ।
इदमेवावगाहिष्ये तमसातीर्थमुत्तमम् ॥ ६

2

1 Ñ1 fol missing for 1-13 ab (cf v l 1 1 69) — Before st 1, D13 ins ref श्री(lacuna)त उ(lacuna) च T1 3 begins with ॐ, T2 श्रीरामचन्द्राय नम । ॐ —a) Ś1 तथा, Ñ (Ñ1 missing) V B2.3 (m as in B4) D5 10-12 [अ]थ तद्, B4 च तद् (for तु तद्) D7 नारदोक्त स माहात्म्य —b) D12 °विदा वर (for °विशारद) —After 1ab, Ś1 (marg) Ñ (Ñ1 missing) V B D3 5 10 11 13 ins

128* वाल्मीकि शिष्यसहितो विस्मय परमं ययौ ।
मनसैव च रामाय पूजा चक्रे महामुनि· ।

[(1 2) D3 एव (for एव) V3 D11 स, D3 तु (for च) V2 D5 °मति· (for °मुनि·)]

D3 cont

129* ते चापि मुनय सर्वे स चापि मुनिपुंगव( ) ।

—cd) Ś1 reads cd in marg D1-3 7 G4 M4 शिष्यैर् (for -शिष्यो) Dt D6 8 G2 M Cgp °मुनिं, D1 7 °स्तमसि, D3 °मुनि (for महामुनि) Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 त चापि (B4 तथापि, D12 वाल्मीक) शिष्यसहितो नारद (Ś1 °द·) प्रत्य (D13 °ति)पूजयत्

2 Ñ1 missing (cf v l 1) Ś1 om 2ab —a) B2 (m as in text) तथा हि, D2 तथा च (for यथावत्) D11 (before corr) पूजिते (for पूजित) —b) D1 महर्षिर् (for देवर्षिर्) Ñ2 V1 3 B2-4 D1 5 10-13 तत, Dt D2.3 8 9 T1 G1 3 M2 तथा, Cg as in text (for तदा) V2 4 B1 3 (m, orig as in text) अथ नारद· (for नारदस्तदा) —c) Ś1 Ñ2 V1-3 B D5 10-13 तमापृच्छ्य, Dt D6 8 M3.4 आपृच्छ्यै (M3 before corr °ष्ट्वे)व, D1-3 7 9 आपृच्छ्य च, T3 G1 आपृष्ट्वा (G1 before corr °ष्ट्वे)च, Cg k as in text (for आपृष्ट्वैव) Ś1 अभ्यनुज्ञाते, B2 4 अथ (B4 °थ)नुज्ञात (for अभ्यनुज्ञात) —d) M4 जगाम स (by transp) Ś1 Ñ2 V B D (except Dt D4 6 8) जगाम त्रिदिवा(V2-4 B1-3 (m) D1 3 7 13 त्रिद(D1 °दि)शा)लय

3 Ñ1 missing (cf v l 1) —a) V1 D6 12 स मुहूर्तः V2 ससुहृत्तु, D7 14 स मुहूर्त·, D10 सुमुहूर्तं (for स मुहूर्तं) V3 गतस्, D12 om (for गते) ⊕ Ct मुहूर्ताद् इति पाठस्तु कल्पित । ⊕ —b) D9 देवलोके, T3 (before inf lin corr) °लोक· (for देवलोक) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 दे(D2 अ)वलोकाय नारदे —d) D3 जाह्नव्या (for °व्यास्) D1-3 7 om, M4 च (for तु) D1 न वि°, D2 अनि° (for अविदूरत) Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 वाल्मीकिर्मु(Ñ2 °किमु, D12 °कमु)निसत्तम

4 Ñ1 missing (cf v l 1) —a) Ñ2 V1-3 B2-4 D10 13 स च, D1 2 तत्र, D7 ततु, T1 स त (for स तु) Ś1 स चरन् (m sec m रम्य)तीर्थमासाद्य, V4 B1 स पूतं तीर्थमासाद्य, D5 11 12 स वर (D11 °दन्) तीर्थमासाद्य —b) V3 D11 13 तमसाया (for तमसाया) Dt D1 2.4 6-9 G4 M2 3 मुनिस्तदा (for महामुनि) —c) D1-3 7 11 उवाच शिष्य पार्श्वस्थ —d) V2 D1 7 तीरम् (for तीर्थम्) D3 अकदम. (sic) (for अकर्दमम्)

5 Ñ1 missing (cf v l 1) —a) Ś1 Ñ2 V B D5 10 11 13 नि.(D11 13 नि)शर्करम्, D1 न कर्दमम्, D2.3.7 नि कर्दमम्, D12 नि शार्कराम् (sic), M4 निष्कर्दमम् (for अकर्दमम्) V2 तीर (for तीर्थं) —b) Ñ2 V1 3 4 B1 2 4 D1 2 5 7 9 11 M4 भारद्वाज. D12 वानिशामय —c) Ś1 Ñ2 V B D1 5 10-13 पुण्य चैव (for रमणीयं) Ś1 Ñ2 V1-3 B D1-3 5 7 10-13 प्रसन्नं च, V4 पवित्र च (for प्रसन्नाम्बु) —d) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 सज्जनाना यथा मन (D7 मनो यथा by transp) —After 5, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1-3 5 7 10-13 ins

130* इद तीर्थसम सौम्य सुजल सूक्ष्मवालुकम् ।

[Ñ2 इत(sic), D3 इम (for इद) Ñ2 V2.4 B D1-3 5 10 12 तीर्थ°, D7 13 °वर (for तीर्थसम) Ñ2 V2.4 B2-4 D1 5 7 10 सौम्य, D2 सौल्य, D3 सौक्ष (for सौम्य) V3 पुण्यतीर्थमिद सौम्य (for the prior half) D7 सजन, D12 सज्जन (for सुजल) D3 शुभ्र°, D5 सौम्य° (for सूक्ष्म°)]

—After 130*, D3 ins 6cd as in Ś1 with variant ततो for तीर्थे

6 Ñ1 missing (cf v l 1) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D5 10 12.13 om 6ab B2 D11 transp 6ab and 6cd. —a) D7 विन्यस्य; D11 अस्यता (for न्यस्यता) D7 कलश (for कलशम्) B2 D1.2 7 9 11 तावद्, D6 तीर्थ (sic), T2

एवमुक्तो भरद्वाजो वाल्मीकेन महात्मना ।
प्रायच्छत मुनेस्तस्य वल्कलं नियतो गुरोः ॥ ७
स शिष्यहस्तादादाय वल्कलं नियतेन्द्रियः ।
विचचार ह पश्यंस्तत्सर्वतो विपुलं वनम् ॥ ८
तस्याभ्याशे तु मिथुनं चरन्तमनपायिनम् ।
ददर्श भगवांस्तत्र क्रौञ्चयोश्चारुनिःस्वनम् ॥ ९
तस्मात्तु मिथुनादेकं पुमांसं पापनिश्चयः ।
जघान वैरनिलयो निषादस्तस्य पश्यतः ॥ १०
तं शोणितपरीताङ्गं वेष्टमानं महीतले ।
भार्या तु निहतं दृष्ट्वा रुराव करुणां गिरम् ॥ ११

G. 1 2
B. 1 2. 1
L. 1 2

damaged, T3 थात (sic) (for तात) D3 कलसाहाव (sic) (for कलशस्नात) —^{b}) G2 4 M1 3 Ctp वल्कला (M3 *sec m* as in text) D1 3 7 transp वल्कल and मम M2 वल्कला दीयतां मम, M4 दीयेतां मम वल्कले B2 D11 transp ^{ab} and ^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 अस्मिन् (for इदम्) V3 त्रिगा° (for [अ] वगा°) —^{d}) D2 °तीरम् (for °तीर्थम्) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 तीर्थेहं तमसाजल (D12 °जले) —After 6, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10–13 ins, while D1–3 7 ins after 6 ^{ab}

131* वल्कलं त्वमिहादाय शीघ्रमेह्याश्रमात्पुनः ।
यथा कालात्ययो न स्यात्तथा साधु विधीयताम् ।

[(l 1) D11 वल्कले V2 एत्य (for एहि) D7 reads for l. 1 त्वमिहादाय शीघ्र मे ह्याश्रमाद्वल्कल पुनः —(l 2) D2 3 7 कालात्ययो यथा (by transp) V4 नीतिर्, D13 साधो (for साधु)]

7 Ñ1 missing (cf v l. 1) M4 om 7 —^{a}) D6 उक्ते (for उक्तो) —^{b}) T3 वाल्मिकेन, M4 वाल्मीकेन —^{d}) G2 4 M1 3 वल्कला (here and elsewhere below) T3 नियतं (for नियतो) G2 M1 मुनेः (for गुरोः) —For 7, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1–3 5 7 10–13 subst .

132* स गुरोर्वचनाच्छीघ्रं पुनरागम्य चाश्रमात् ।
आनीय वल्कलं तस्मै गुरवे प्रत्यवेदयत् ।

[(l 1) V2 सद्गुरोर्, Ñ2 V2 B D1–3 7 13 transp आगम्य (Ñ2 V2 B3 (m म्य) D7 °त्य) and पुनर् Ñ2 V2 B D1–3 7 13 om च V3 पुनरायातस्त्वम् (for पुनरागम्य च) D1–3 7 11 आश्रम —(l 2) D1 चासौ, D2 3 7 चास्मै (for तस्मै) V1 च नि°, V3 [अ]सौ न्य°, V4 B2 प्रत्यपादयत् (B2 m °पादयत्), D5 प्रतिपादयत् (for प्रत्यवेदयत्)

8 Ñ1 missing (cf v l 1) —^{a}) D3 6 आदा* —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D3 5 10–13 परिधाय च (B3 m °याथ) वल्कलं, D1 2 7 स्नात्वा च स (D1 चैव) महामुनि, M4 वल्कले नियतो मुनि —After 8^{ab}, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D (except Dt D4 6 8 14) ins

133* अवगाह्य जलं स्नात्वा जप्त्वा जप्यं च वाग्यतः ।
तर्पयित्वा च विधिवत्तोयेन पितृदेवता ।

[D1 2 7 9 om l 1 —(l 2) D3 7 तु (for च)]
—^{c}) D1 2 7 °निरीक्षन्स, D3 निश्क्षन्स, M2 °रह. पश्यन् (for °ह पश्यंस्तत्). Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 निरीक्ष(V2–4 D5 10 °क्ष्य)माणो व्यचरत् (D5 11 विचरन् D11 om 8 ^{d} up to ददर्श in 9 ^{c} —^{d}) V3 B2 सर्वं तत्, D13 तत्तीर्थं (for सर्वतो) Ś1 Ñ2 V B D5 10 12 13 तमसा-(D13 °सां) (for विपुलं) V2 3 B3 (m, orig as in text) -जल, V4 -तटं, D13 च ता (for वन)

9 Ñ1 missing (cf v l 1) D11 om 9 ^{ab} and partially ^{c} (cf v l 8) —^{ab}) D9 तदभ्यासे, M4 समभ्याशे (for तस्या°) M4 स (for तु) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10 12 13 तत स तमसा(D7 तम*)तीरे (V1 °रं) वि(V2 3 D7 व्य) चरतम(Ñ2 B2 m D7 10 °रत्तद, B3 D13 °रत्तद)मीत (D2 °ष्ट)वत् (D13 °वान्) —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 क्रौं(V1 क्रों, D11 om)च(B3 m, D11 om)योस् (for भगवांस्) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 मिथुनं (for क्रौञ्चयोश्) Ś1 च सुदर्शनं, V1 2 4 B D1–3 5 7 10–13 °दर्शन (D2 °न), V3 प्रियदर्शनं, Dt D6 S °निस्वन (for चारुनिःस्वन)

10 Ñ1 missing (cf v l 1) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 च, M4 स (for तु) —^{b}) D3 सुरम्य (for पुमांस) D8 (before corr) पापि° (for पाप°) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 आगत्यानुपलक्षितः —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D5 10–12 बद्धानुशयो, D1–3 7 9 तीरनिलय (D9 °यो), D13 कश्चिद्धानुष्को, M4 पाप° (for वैरनिलयो) —^{d}) D1 om निषाद Ś1 Ñ2 V B D (except Dt D4 6 8 9 14) M4 मुनि(D2 7 ऋषि, D3 M4 त्वृषि)सन्निधौ (for तस्य पश्यत) D1 द्रष्टुः (crossed) सन्निधौ (submetric)

11 Ñ1 missing (cf v l 1) —^{a}) D1–3 7 हतं रुधिर-दिग्धांगं —^{b}) Ñ2 V1 3 4 B Dt D1 2 5–13 चेष्टमानं, V2 रम्भमाणं, Cg as in text (for वेष्टमानं) V2 °तल (orig as in text) (for महीतले) —After 11 ^{ab}, D1–3 7 ins

134* ददर्शाल्पस्थितप्राणं विनदन्त यथाबलम् ।
[D1 उन्नर्दत (sic), D7 उन्नदत (for विनदन्त)]
—^{c}) D1 3 7 तं, T3 च, G4 [अ] थ, M3 *inf lin sec m*, M4 [अ] स्य (for तु) D1 निहितं (for निहतं) D2 भार्यावंतं हतं दृष्ट्वा —^{d}) D1–3 7 9 विललापार्त(D2 °त्त, D3 °ग (sic))या गिरा M4 रुरोद करुणा गिर, Ctp °खेपरिश्रमा —For 11 ^{cd}, Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5 10–13 subst.

135* दृष्ट्वा क्रौञ्ची रुरोदार्ता करुणं खेपरिभ्रमा ।
[Ñ2 V2 क्रौंच (for क्रौञ्ची) Ś1 V3 D5 13 रुरा(D13 °रो)व (for रुरोद) D13 कृपण (for करुण) Ś1 B4 °भ्रमा, V3 °भ्रमन्, V4 °भ्रमात्, B2 (m) खपरिभ्रमात् (orig °च्युता); D11 च परिभ्रमात्, D12 खेपरिभ्रम, D13 खपरिभ्रमा (for खेपरिभ्रमा)]
—After 11, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins .

G 1 2 15 तथा तु तं द्विजं दृष्ट्वा निषादेन निपातितम् ।
B 1 2 13 ऋषेर्धर्मात्मनस्तस्य कारुण्यं समपद्यत ॥ १२
L 1 2 15 ततः करुणवेदित्वादधर्मोऽयमिति द्विजः ।
निशाम्य रुदतीं क्रौञ्चीमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १३
मा निषाद प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समाः ।
यत्क्रौञ्चमिथुनादेकमवधीः काममोहितम् ॥ १४
तस्यैवं ब्रुवतश्चिन्ता बभूव हृदि वीक्षतः ।
शोकार्तेनास्य शकुनेः किमिदं व्याहृतं मया ॥ १५
चिन्तयन्स महाप्राज्ञश्चकार मतिमान्मतिम् ।
शिष्यं चैवाब्रवीद्वाक्यमिदं स मुनिपुंगवः ॥ १६
पादबद्धोऽक्षरसमस्तन्त्रीलयसमन्वितः ।
शोकार्तस्य प्रवृत्तो मे श्लोको भवतु नान्यथा ॥ १७

136* वियुक्ता पतिना तेन द्विजेन सहचारिणा ।
ताम्रशीर्षेण मत्तेन पत्रिणा सहितेन वै ।

[(l. 1) D1 विमुक्ता M2 पनिना (for पतिना) T2 °चारिणी (for सहचारिणा) —(l. 2) G2 ताम्र° (for ताम्र°) G2 मुदितेन (for मत्तेन) D6 G2.4 सह° (for सहि°)]

On the other hand D1–3.7 ins

137* तथा तां विलपन्तीं हि क्रौञ्चीं बाष्पहतां भुवि ।

[D1 विलपमाना (for ता विलपन्तीं) D1 ता; D2 च (for हि). D1 बाष्पा°, D2 च पतितां (for बाष्पहतां)]

12 Ñ1 missing (cf v.l. 1) —[a]) D1.7 यथा च तं, D2.3 °च तं; D4.6.8 तथाविधं; D9 तथा भूतं, T3 M2 तदा तु तं, G1.4 तथा तु तं; M. °तत; Cg as in text (for तथा तु तं) D1–3.7 तेन, G4 दृ° (for दृष्ट्वा) Ś1 Ñ2 V B (B3 m.) D5.10–13 तं तथा (Ñ2 B3 (orig.) D10 ततस्तं, V. तथाविं, D5 तत्तथा) निहतं दृष्ट्वा —[b]) G4 missing [bc] on a damaged fol Ś1 Ñ2 V1.2.4 B D5.10–13 निषादे(Ñ2 °दे m.)नाण्डजं (D11 ° ज) वने, V3 निषादेनाण्डजं मुनिः. M2 missing from स्त to का in [d] (fol damaged). —[c]) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5.10.11.13 मुने, D1–3.7 दृष्ट्वा, D12 मुनिः (for ऋषेर्) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D1–3.5.7.10–13 शिष्यमहात्मस्य. —[d]) M4 करुणा (for कारुण्यं) Ś1 Ñ (Ñ1 missing) V B D5.10–12 M. °जायत (for समपद्यत) D1–3.7 मुने: कारुण्यमागत (D2 °तामगात्, D3.7 °मागतम्).

13 Ñ1 missing 13[ab] (cf v.l. 1) —[a]) B1 °विदित्वात् (sic), D2 कारुण्य°, D3 करुणा°, D13 करुणवे-दित्वाद् (sic) (for करुणवेदित्वाद्) —[b]) M2 द्विज (sic) (for द्विजः.) Ś1 Ñ2 V B D5.10–13 धर्मात्मा स द्विजोत्तम, D2.3.7.9 इ(D3 चे)दं वचनमब्रवीत्

—After 13[ab], D2.3.7.9 ins

138* अहो बत निषादेन नृशंसेनाल्पबुद्धिना ।
अयशस्यं कृतमिदं लोके कर्म विगर्हितम् ।

[(l. 1) D9 नृशंसेन निषादेन (by transp.). D2 अल्प° (for ल्प°) —(l. 2) D3.7 अनुष्य (for स्यशस्य). D2 लोके (for इद) D2 धर्म- (for कर्म)]

—[c]) Ś1 Ñ V B D (except Dt D4.6.8.14) निशाम्य (for निशाम्य) Ś1 Ñ V B D5.10–13 करुणां (D5.13 °णां) (for रुदतीं) V2 क्रौञ्चिं, V3 क्रौञ्च्या; D9.11.12 क्रौञ्ची (for क्रौञ्चीम्) —[d]) D9 पुनर (for इदं). Ś1 Ñ V1.2.4 B1 D5.10–13 क्रौं (V2.4 D11.13 रु)दतीं तां (V1 om. तां (sub-metric), V4 तं)जगादिदं, V3 तं दृष्ट्वा च जगादिदं; B2–4 क्रन्दतीं तां जगाद ह (B2 च), B1 (m.) रुदतीं तां जगादिदं.

14 [a]) D11 च (for त्वम्). —[b]) Ś1 आगम. (for अगमः). D2 शश्वती, D9 शाचती (sic) (for शाश्वती.). —[c]) D2 य (for यत्) D13 एवम् (for एकम्) —[d]) V4 om. व, Dt om. म in मवधी D9 °धीत् (for अवधीः) V1 D2.9.12 °मोहित, G4 missing (for °मोहितम्).

15 G. missing up to बभूव in [b] on a damaged fol —[ab]) Dt D5 इत्थं (for एवं). D2 वदतस् (for ब्रुवतश्) D2 चिपा (sic) (for चिन्ता) D1 °वीक्षितुं, D2.3.9 M4 °वीक्ष्य तं (D3 तां), D7 M3 °वीक्ष्य(M3 orig. °क्षि)त; T2 M2 °वीक्षित, D11 तदनन्तरं (for हृदि वीक्षतः). Ś1 Ñ V B D5.10.12.13 तस्येदमुक्त्वा वचनं चिन्ताभूत्तदनन्तरं —[c]) D1 शोकार्तो च (for शोकार्तेन) D1–3.7.9 एव (for अस्य). D1 शकुनौ, M2 श ∗∗ (for शकुने.) Ś1 Ñ V B D5.10–13 शकुनं(Ś1 शंकिनं, D13 शाकुनं) शोचता (Ś1 D5 °तो) ह्येवं —[d]) Ś1 किमेव, Ñ V B D5.10–12 किमेतद्, M2 damaged, M4 किंचिदं (for किमिदं) D1–3.7 भाषितं; M4 व्याहृतिर् (for व्याहृतं).

16 [b]) D4 reads मति in marg., G1.3 मतिमुत्तमां G4 repeats मान्मति. —[c]) M2 शि ∗ (for शिष्य) —[d]) M3 च (for स) M2 ∗∗∗ पुंगव —For 16, Ś1 Ñ V B D (except Dt D4.6.8.14) subst. (D9 subst. l. 1 only for 16[ab])

139* मुहूर्तमिव च ध्यात्वा वाक्यं तदभिमृश्य च ।
शिष्यमाह स्थितं पार्श्वे भारद्वाजमिदं वचः ।

[(l. 1) V2 एव (for इव). Ś1 Ñ B3 (m. as in text) D1.10 तद्, D9 न (for च) V3 D2.3.7.11 स मुहूर्तमिव(D7 °मपि) ध्यात्वा (for the prior half) B3 (m. as in text) D10 च (for तद्) D12 तद्वाक्यं (by transp.). V2 B3 (m., orig. तदिमृश्य) D11 प्रतिमृश्य, B4 वै विमृश्य (for अभिमृश्य) V3 °प्रति विमृश्य च D7 °तत्रोपविश्य च (for the post. half) —(l. 2) D1–3.7 उवाच शिष्यं भगवान् (for the prior half). Ñ V2 D1.7.11–13 भरद्वाजम्]

17 D7 om. 17[c]—18[b]. —[a]) D3 समश्चैव (for ऽक्षरसमस्) D1.2 पाद(D1 °दै)बद्धसमश्चैव; M4 समबद्धाक्षर-पदः. —[c]) G4 partially missing. D2 प्रवृत्तो, D3 प्रवृत्तौ

Picture 2

Vālmīki gives a curse to the Niṣāda

शिष्यस्तु तस्य ब्रुवतो मुनेर्वाक्यमनुत्तमम् ।
प्रतिजग्राह संहृष्टस्तस्य तुष्टोऽभवद्गुरुः ॥ १८

सोऽभिषेकं ततः कृत्वा तीर्थे तस्मिन्यथाविधि ।
तमेव चिन्तयन्नर्थमुपावर्तत वै मुनिः ॥ १९

भरद्वाजस्ततः शिष्यो विनीतः श्रुतवान्गुरोः ।
कलशं पूर्णमादाय पृष्ठतोऽनुजगाम ह ॥ २०

स प्रविश्याश्रमपदं शिष्येण सह धर्मवित् ।
उपविष्टः कथाश्चान्याश्चकार ध्यानमास्थितः ॥ २१

आजगाम ततो ब्रह्मा लोककर्ता स्वयं प्रभुः ।
चतुर्मुखो महातेजा द्रष्टुं तं मुनिपुंगवम् ॥ २२

वाल्मीकिरथ तं दृष्ट्वा सहसोत्थाय वाग्यतः ।
प्राञ्जलिः प्रयतो भूत्वा तस्थौ परमविस्मितः ॥ २३ G. 1 2 B. 1 2 ? L. 1 2 2

(sic) (for प्रवृत्तो) D14 T G2 M1 [अ]थ (for मे) —d) D3 9 14 T भवति (for भवतु) D2 3 मा (for न) M2 missing (for नान्यथा) —For 17, Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst

140* पादैश्चतुर्भि सयुक्तमिदं वाक्य समाक्षरै ।
शोचतोक्त मया यस्मात्तस्माच्छ्लोको भवत्विति ।

[(l 1) B1 सयुक्तैर् (for सयुक्तम्) B3 (m as in text) 4 D10 समाक्षर —(l 2) D12 om. तस्माच् Ñ V1 3 शोको (for श्लोको) Ś1 भवत्युत, V1 [अ]भवदिति, V2 B3 (m, orig as in text) D11 13 भविष्यति (for भवत्विति)]

18 D7 om 18ab (cf v l 17) M2 missing a on a damaged fol —a) Ś1 Ñ V (V1 om) B; D1 3 5 12.13 [अ]थ, D2 10 11 [अ]पि (for तु) Ś1 Ñ V B1–3 D5 10 11 13 तच्छ्रुत्वा, B4 तं श्रुत्वा, D12 ·· छ्रुत्वा (for ब्रुवतो) —b) B3 (m as in text) ऋषेर् (for मुनेर्) —c) Dt D2 6 8 सतुष्टस्, Cg t as in text (for सहृष्टस्) —d) D3 ततस् (for तस्य) D1 प्रीतो, G1 3 हृष्टो (for तुष्टो) Dt D2 3 6–8 मुनि (for गुरु) —For 18cd, Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst

141* तथेति प्रतिजग्राह गुरो· प्रीतिं विदर्शयन् ।
[D11 प्रथाति (sic) B4 प्रतिजग्रा·· Ñ V2 B (except B4) नि(B3 m प्र)दर्शयन् (B1 °न), V3 4 D13 प्रदर्शयन् (for विदर्शयन्)]
Then cont

142* सभाषमाण एवाथ शिष्येण सहितस्तदा ।
[Ś1 V2 D5 11–13 स भाष°, V4 समाष्य° (for सभाषमाण) V3 [अ]मै, D11 [अ]र्थ (for [अ]थ) D5 सहि ·· स् V4 B1 तत·, D13 तथा (for तदा) Ñ1 illeg after शिष्येण]

19 Ś1 Ñ V B D5.10–13 om 19ab (cf 133*) —b) D2 तीर्थनद्यां, D3 °नद्या, D7 °तावद् (for तीर्थे तस्मिन्) D1–3 7 °क्रम, D6 9 °विधि· (for °विधि) —c) Ñ1 V1 B1 3 D7 10 एव (for एव) Ñ1 B1–3 (B2 3 m) श्लोक (for अर्थ) V4 तत्सचिंतयन्नर्थम् (submetric) —d) Ñ V4 B1 2 उपा(V4 उपे)यादाश्रमं, V1 B3 (m आययावाश्रमं) 4 उपादायाश्रम, V2 समादायाश्रम, V3 समीयादाश्रम (for उपावर्तत वै) Ś1 D1 2.5 7 10–13 आश्रमाय न्यवर्तत (D10 न्यवर्तयत्), D3 आश्रयाय निवर्तिन

20 a) M4 भारद्वाजस्तु शिष्यो वै —b) G4 missing नीत· श्रुत on a damaged fol T2 श्रितवान् (after corr as in text), T3 कृतवान् (for श्रुतवान्) D9 T2 G1 3 M2 3 मुनि, T1 3 मुने, M4 शुचि· (for गुरो) —For 20ab, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 subst

143* तमन्वयाद्विनीतात्मा भारद्वाजो महामुनि ।

[V2 3 अनु°, V4 D1 3 अन्वि° (for अन्वयाद्) B3 विधूतात्मा (m as in text) D1 13 भर° (for भारद्वाजो) D3 om महा Ñ1 V1 B2 °मुनिं (for °मुनि)]
—c) Ñ V B G4 पूर्ण(B4 °र्ण)कलशम् (V1 B1 [om]–4 °सम्) (by transp), D13 पय कलशम् —d) Ś1 D1–3 मुनिसत्तम (D1 2 °म·), D7 मुनिपुगव, D12 जगाम ह (submetric) (for ऽनुजगाम ह) Ñ V B D11 13 शिष्य परमसंम(V3 °य)त

21 a) Ś1 तं°, D1 संप्रवेश्य (for स प्रविश्य) V2 [आ]श्रममिदं (for °पद) —b) Ñ2 B3 (m, orig as in text) सहितस्तदा, M2 ·· धर्मवित् (for सह धर्मवित्) —cd) Ñ V B D10 11 13 ततस्तस्मिन्, Dt कथाश् (wrongly om श्चान्या) (for कथाश्चान्याश्) Ñ V B1–3 D10 11 13 बभूव, B4 अभवद् (for चकार) V4 °तत्पर, D13 °माश्रित (for ध्यानमास्थित) Ś1 D1–3 7 उपविश्यासने तूष्णीं ध्यानमेवान्वपद्यत —After 21, G1 ins 144*

22 ab) B3 repeats लो in लोक° V2 (before corr as in text) स्वयप्रभ·, D14 illeg ,T2 स्वयंभुव (for स्वय प्रभु·) Ś1 D1–3 7 आजगामाश्रममथो(D1 °पदे) ब्रह्मा लोकपितामह D1 om 22cd—24 —d) D5 9 11 12 G1–3 M1 ऋषि° (for मुनि°) —For 22cd, Ś1 Ñ V B D2 3 7 10 13 M4 subst, while G1 ins after 21

144* स्वय स्वयभूर्भगवान्द्रष्टु तमृषिसत्तमम् ।

[In Ñ1 after स्वय स्व up to ष्टु and last two letters त्तमम् are illeg V2 सूर्य, D13 तत्र, G1 अथ, M4 ब्रह्मा (for first स्वय) V1 3 B1 स्वयभूर्भगवान् द्रष्टु (V1 तत्र, V3 देवो) (for the prior half) B1 स्वय (for द्रष्टु) D7 त द्रष्टु (by transp) V3 ऋषिमुत्तम, G1 मुनिपुगव (for ऋषिसत्तमम्)]

23 D1 om 23 (cf v l 22) —a) Ś1 कि on marg Ś1 Ñ V1–3 B D2 3 5 7 10–13 M4 अपि (for अथ). B4 तद् (for त) V4 आगत दृष्ट्वा (*inf lin* लपित श्रुत्वा

G I 2 27
B I 2 25
L I 2 27

पूजयामास तं देवं पाद्यार्घ्यासनवन्दनैः ।
प्रणम्य विधिवच्चैनं पृष्ट्वानामयमव्ययम् ॥ २४
अथोपविश्य भगवानासने परमार्चिते ।
वाल्मीकये महर्षये संदिदेशासनं ततः ॥ २५
उपविष्टे तदा तस्मिन्साक्षाल्लोकपितामहे ।
तद्गतेनैव मनसा वाल्मीकिर्ध्यानमास्थितः ॥ २६
पापात्मना कृतं कष्टं वैरग्रहणबुद्धिना ।
यस्तादृशं चारुरवं क्रौञ्चं हन्यादकारणात् ॥ २७
शोचन्नेव मुहुः क्रौञ्चीमुपश्लोकमिमं पुनः ।
जगावन्तर्गतमना भूत्वा शोकपरायणः ॥ २८

---

also) (for अथ तं दृष्ट्वा) —b) T2 सहतो° (sic) (for सहसोत्थाय) Ñ1 illeg, V1 वाग्रत·, D7 चाग्रतः (for वाग्यत) D3 सहसास्थाय धर्मवित् —c) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B1 3 4 D3 5 10 12–14 T G2 4 M1 प्रणतो, Cg t as in text (for प्रयतो) V4 तस्मै, D11 ब्रह्मा (as in text also) (for भूत्वा) —d) Ś1 तस्मै, V4 भूत्वा (for तस्यौ) B4 (marg, orig as in text) तस्थौ भूत्वा (by transp) V4 °मसमित, D3 °मविस्मितं, D14 illeg (for °मविस्मित.)

24 D1 om 24 (cf v l 22) D2 7 9 transp 24 and 25^{ab}. D3 transp 24^{ab} and 25^{ab} —a) D14 illeg (for पूज-) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 9 10 12 13 M4 चैवै (D12 वै चै by transp) नं (for तं देव) D11 पूजयामास चैन (submetric) —b) Ñ1 illeg after पाद्या V1 पाद्यार्घास- (श also) न°. V2 4 D12 पाद्यार्घा (D12 °र्घ्या) सनचदनै·, D2 3 7 9 पाद्यार्घ (D7 °र्घ्य) स्तुति° —After 24^{ab}, M4 ins 28^{cd}, which is repeated in its proper place —c) D14 illeg प्र to धि Ś1 पूर्णतो, Ñ V B D5 10 12 13 प्रण (Ñ1 illeg) तो, G4 M4 प्रणेमे, (for प्रणम्य) D2 वापि, D3 7 M4 चापि, D9 चैव (for चैनं) —d) V3 D2 14 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) D3 [आ]गमनम्, D12 [अ]नाम* (for [अ]नामयम्) D11 अपय (sic), D12 व्ययं, M4 अव्यय· (for अव्ययम्) D6 8 पृष्ट्वा चैव निरामय, Cm g t as in text ❀ Ck अव्यय व्ययो जन्मादिनाशान्तविकारा . . . । प्रथम स्वागतमत्रभवता स्वामिनामित्यनामय पृष्ट्वा । ❀

25 D2 7 9 transp 24 and 25^{ab}, D3 24^{ab} and 25^{ab} —a) Ñ1 B3 (*int lin*) तयो° (for अथोपविश्य) —b) V2 परमर्चित, G1 °र्जिते (for परमार्चिते) —For 25^{ab}, D1 subst, D2.3 7 9 ins line 2 after 25^{ab}

145* स्वय स्वयम्भूर्भगवानासने परमार्चिते ।
ऋषिणाभ्यर्चित सम्यगासाचक्रे पितामह ।

[(l 2) D7 अभ्यर्चित D9 आज्ञा° (*sec m*, orig आसां°) (for आसांचक्रे) D2 3 7 वरासने (for पितामह)]

Ñ1 illeg after वाल्मीक up to d D14 partially illeg —c) V1 2 वाल्मीकाय (for °कये) Ś1 अप्यासन, Ñ2 V1 3 4 B (B4 orig) D2 10 12 13 [अ]प्यासन स (Ñ2 V1 °स-, D2 °च), V2 B4 (m) [अ]प्यसौ ब्रह्मा, Dt D6 8 Ct च ऋषये, D1 [अ]र्घासन स्व, D3 5 आसन स्व, Cg as in text (for महर्षये) D7 वाल्मीकिर्येथासन स्व, D11 M4 वाल्मीकेप्यासन स (submetric) —d) Ś1 स दिदेशातर, Ñ2 V1 3 4 B (B4 m as in text) D1–3 5 10–13 M4 दिदेशानतर, V2 om स, D7 विवेशानंतर, D14 त दिदेशा° (for संदिदेशासन) M4 तदा (for तत.) —After 25, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins

146* ब्रह्मणा समनुज्ञात· सोऽप्युपाविशदासने ।

26 a) D1 उपविष्ट, D3 13 उपविष्टो, M3 उपविष्टे (for उपविष्टे) Ś1 Ñ2 V3 B2 3 D1–3 5 7 11 12 ततस्तस्मिन्, Ñ1 V2 B4 तु तस्मिंस्तु, V1 च ततस्तस्मिन् (hypermetric), V4 B1 D13 च तस्मिंस्तु, M4 व तस्मिन् स (for तदा तस्मिन्) —b) Ñ1 V4 D1 -पितामह (for -पितामहे) —c) V2 तद्गत्तेनैव, D5 °तेनेव (for तद्गतेनैव) —d) Ś1 °सस्थित, D1 °माश्रित (for °मास्थित)

27 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 transp 27 and 28 —a) G2 °त्मान (for पापात्मना) Ś1 Ñ V B D5 10–13 कृत पापात्मना (by transp) D1–3 7 9 कष्ट कृत पाप्मना वै (D2 च पाप्मना) —b) Ś1 Ñ V1–3 B D5 10 12 13 व्या (Ñ2 क्रो) धेना (V1 om ना) नाश° (V2 3 °नात्म°, B1 2 °नार्य°, B3 (m orig as in text) °नर्थ°), V4 व्याधेनाथ॰°, D1–3 7 9 11 निषादेनाल्प° Ñ1 illeg for cd —c) D1 2 7 9 14 यत्, Cg as in text (for यस्) D1 चारुनर, D7 °रुतं, M4 °रूप (for चारुरव) Ś1 यत्सकामातुर क्रौंचम्, Ñ2 V B D5 10 12 13 यत्स (V1 repeats य, Ñ2 V4 B3 4 D10 °त्सु-) चारुस्वन (V1 3 B1 °रव, V2 D12 °वर, D5 °भव) क्रौंचम्, D3 यत्रादृश चारुर॰ (sic), D11 यत्स क्रौंच चारुवरम् —d) D1–3 7 9 M4 जघ्ने क्रौंचम् (for क्रौञ्च हन्याद्) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 अवधीत्तम (V1 °त्काम, B2 m, B4 om म, D13 °दात्म) कारणात् (Ś1 Ñ2 V3 B3 [B3 m as in text] D10 °ण).

28 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 transp 27 and 28 —a) Ś1 Ñ2 V4 B D1 2 5 7 9–12 M4 शोचन्निव°, V1 शोचयन्निव ता, V3 शोचयन्नितरा, Dt D6 8 °पुन, D4 शोचन्नेव°, D13 शोचन्निव स ता, G4 °न्नेवमुप-, Cg as in text (for शोचन्नेव मुहु) V4 D14 क्रौंचम्, D9 श्लोकम् (for क्रौञ्चीम्) —b) Ś1 Ñ1 V B D5 10–13 तत°, Ñ2 M4 उप (Ñ2 तत) श्लोकम् (for उपश्लोकम्) V2–4 B1 इद (for इम) Dt D6 8 जगौ, M4 मुनि (for पुन) D1–3 7 तमेवार्थं पुन पुन, D9 तमेवार्थं विचिंतयन् After 24^{ab}, M4 ins 28^{cd} —c) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–12 जगादान्तर्गत°, Dt D6 8 पुनरतर्गत°, D13 जगादातर्मना भूत्वा, M4 (both times) जगौ चातर्गत° —d) D13 दु स-, M1 (before corr) भूया (for भूत्वा) Ś1 श्लोक°, V4 लोक° (for शोकपरायण).

तमुवाच ततो ब्रह्मा प्रहसन्मुनिपुंगवम् ।
श्लोक एव त्वया बद्धो नात्र कार्या विचारणा ॥ २९
मच्छन्दादेव ते ब्रह्मन्प्रवृत्तेयं सरस्वती ।
रामस्य चरितं कृत्स्नं कुरु त्वमृषिसत्तम ॥ ३०
धर्मात्मनो गुणवतो लोके रामस्य धीमतः ।
वृत्तं कथय धीरस्य यथा ते नारदाच्छ्रुतम् ॥ ३१
रहस्यं च प्रकाशं च यद्वृत्तं तस्य धीमतः ।
रामस्य सहसौमित्रे राक्षसानां च सर्वशः ॥ ३२
वैदेह्याश्चैव यद्वृत्तं प्रकाशं यदि वा रहः ।
तच्चाप्यविदितं सर्वं विदितं ते भविष्यति ॥ ३३
न ते वागनृता काव्ये काचिदत्र भविष्यति ।
कुरु रामकथां पुण्यां श्लोकबद्धां मनोरमाम् ॥ ३४ G I. 2 39 B I 2 36 L I 2 39

29 ^{b}) D1–3 7 9 M3 प्रहस्य (for प्रहसन्) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 °सत्तम (for °पुंगवम्) —After 29^{ab}, Ś1 Ñ V B D5 10–13 ins

147* महर्षे यदय प्रोक्तस्त्वया क्रौञ्चवधाश्रय ।

[D11 यपद (sic) (for यदय) B4 °श्रित (for °श्रय)] —^{c}) Ś1 Ñ V B Dt D5 8 12 Ct एवास्त्वयं, D1–3 9 एष°, D10 एवास्त्वय, M4 एकस्त्वया, Cg as in text (for एव त्वया) D13 श्लोक. स चास्त्वयं वध ❀ Ck इदानीमपि श्लोकव्याजेन त्वया श्लोक एव बद्ध॰, Ct श्लोक एव त्वया इति पाठेपि यशोरूप एवायं त्वया बद्ध ❀ —^{d}) Ś1 Ñ V1 2 4 B2–4 D11 12 M4 तव वाक्यस्य शोचत , V3 B1 तव वाक्यमशेषत , D1–3 7 9 13 तस्य वाक्यस्य (D2 क्रौंचस्य, D7 वाक्यम, D9 चक्रस्य) शोचनात् (D13 °न) , D5 [ऽ]भूद्वाक्यस्य शोचत

30 ^{a}) Ś1 Ñ V2–4 B2–4 D2 3 5 7 9 11 12 स्वच्छदाद्, B1 सच्छदाद्, D1 13 स्वच्छदा, Cm g k t as in text (for मच्छन्दाद्) —^{b}) B2 (m) प्रवृत्तेयं D12 स्वरस्वती (sic) —^{c}) Ñ1 ब्रह्मन् (as in text also) , D14 S (except M2 4) Cg सर्वं (for कृत्स्न) —^{d}) V4 D12 °सत्तम (for °सत्तम) D9 कुरुष्व मुनिपुगव

31 ^{a}) Ñ1 धर्मात्मवनो गुणतो (sic) —^{b}) Ñ1 V2 D7 लोक°, Ñ2 B2 3 (after corr as in text) D3 9 10 13 लोका°, D2 लोकनाथस्य (for लोके रामस्य) —^{c}) Ñ1 V1 2 B2–4 D2 3 5 6 9–13 प्रथय, V4 B1 प्रथम-, D1 प्रसिद्धं, Cg as in text (for कथय) Ś1 Ñ V1 2 4 B D1–3 5 6 9–13 G4 M4 रामस्य, D4 14 T1 3 G2 M1 2 वीरस्य, Cg t as in text (for धीरस्य) V3 रामस्य चरित कृत्स्न (cf 30^{c}), D7 रामस्य ससहायस्य —^{d}) D11 यदा (for यथा)

32 ^{a}) V1 विहस्य च, V4 B D3 7 रहश्चैव (for रहस्यं च) Ś1 D9 11 प्रकाश्य, V4 B1 D7 प्रकाशश्च (for प्रकाश) —^{c}) Ś1 Ñ V B1–3 D1–3 5 7 10–13 M4 ससहायस्य, B4 सहसा यस्य, Cg as in text (for सहसौमित्रे) —^{d}) D3 राक्षसानां च स च सर्वश (hypermetric)

33 ^{a}) M (except M1) Cg [श्च]पि (for [ए]व) Ś1 वृत्तात, G4 चरितं (for यद्वृत्त) —^{b}) G1 प्रकाशयति नारद —After 33^{ab}, D1–3 7 9 11 ins , while Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 ins after 33

148* सदारेण सराष्ट्रेण राज्ञा दशरथेन यत् ।
आसित भाषितं चैव गतं यच्चाप्यनुष्ठितम् ।

[Cf l 2–3 of 154*—(l 1) V2 3 सपुत्रेण (for सराष्ट्रेण) Ñ2 B2 3 D10 13 सराष्ट्रेण सदारेण (by transp) , B4 सदाचारेण सराष्ट्रेण (hypermetric), D2 सदाचारेण राष्ट्रेण (for the prior half) D3 om न in दशरथेन V1 2 B4 D2 7 11 च (for यत्) —(l 2) V3 प्रेषित, D9 (before corr as in text) हसित (for आसित) Ś1 Ñ2 V1 B1 2 D5 11 12 मत, V2 3 ज्ञात, D1 कृत, D10 तेन (for गत) V3 वाचा, B4 तच्च, D1 यद्वा, D2 9 चैव (for यच्च)]
B3 4 cont

149* सर्वं विदितमेतत्ते मत्प्रसादाद्भविष्यति ।

[B4 यत्प्रमा -द्]

—After 148*, Ñ2 V4 B3 (after 149*) D10 11 13 repeat 33^{cd} —^{c}) Ñ2 V4 B3 (all both times) 4 D10 13 (both second time) G1 M4 यच्च, D1 2 तथा, D11 (first time) यद्वा (for तच्च) Ś1 Ñ1 V1–3 B2 (m as in text) D1–3 5 9–13 [अ]वितथ (for [अ]विदितं) Ñ2 B3 D10 11 13 (second, D11 first time) किंचिद् (for सर्वं) —^{d}) B3 वेदितं (for विदितं) V4 तद् (for ते) —After 33, D1–3 7 9 ins , Ś1 Ñ V B D5 10–13 ins after 40

150* धर्मकामार्थसंबद्धं बहुचित्रार्थविस्तरम् ।
समुद्रमिव रत्नाढ्यं लोकश्रुतिरसायनम् ।

[cf l 11–12 of 154* and l 13–14 of the passage given in App I (No 2)—(l 1) Ñ1 illeg after धर्मार्थे up to द्ध in the prior half Ñ transp काम and अर्थ in धर्मकामार्थ- Ñ2 V3 B3 4 -सयुक्त, D3 -सबध (for -सबद्ध) Ś1 -विस्तृत, B3 (m , orig as in text) -भाषित (for -विस्तरम्) —(l 2), B1 D9 समुद्र इव D12 om मिव (for समुद्रमिव) D13 रम्यार्थं (for रत्नाढ्य) Ñ V3 D2 5 10 12 13 लोके (for लोक-) B4 -परायण (for -रसायनम्)]

34 B4 om (hapl) 34^{ab} —^{ab}) D5 अनृते (for अनृता) M4 गाव्ये (sic) (for काव्ये) D3 क्वचिद् (for काचिद्) G4 तत्र (for अत्र) Ś1 Ñ V B1–3 D5 10–13 transp काव्ये (Ś1 कापि) and काचिदत्र —^{c}) Ñ1 illeg (for कुरु रा) Ñ1 V2 3 B (B3 m , orig मुख्यां) D1–3 7 9 T3 M4 दिव्या, Cg as in text (for पुण्यां) D11 कुरुष्वमकथां पुण्यं (sic) —^{d}) Ś1 °बधा, V2 शोक°, D12°न्द्धां (for श्लोकबद्धा) M4 °हरां (for मनोरमाम्)

G I 2 40 B I 2 36 L. I 2 40 यावत्स्थास्यन्ति गिरयः सरितश्च महीतले ।
तावद्रामायणकथा लोकेषु प्रचरिष्यति ॥ ३५
यावद्रामस्य च कथा त्वत्कृता प्रचरिष्यति ।
तावदूर्ध्वमधश्च त्वं मल्लोकेषु निवत्स्यसि ॥ ३६
इत्युक्त्वा भगवान्ब्रह्मा तत्रैवान्तरधीयत ।
ततः सशिष्यो वाल्मीकिर्मुनिर्विस्मयमाययौ ॥ ३७
तस्य शिष्यास्ततः सर्वे जगुः श्लोकमिमं पुनः ।
मुहुर्मुहुः प्रीयमाणाः प्राहुश्च भृशविस्मिताः ॥ ३८
समाक्षरैश्चतुर्भिर्यः पादैर्गीतो महर्षिणा ।
सोऽनुव्याहरणाद्भूयः शोकः श्लोकत्वमागतः ॥ ३९
तस्य बुद्धिरियं जाता वाल्मीकेर्भावितात्मनः ।
कृत्स्नं रामायणं काव्यमीदृशैः करवाण्यहम् ॥ ४०
उदारवृत्तार्थपदैर्मनोरमै-
स्तदास्य रामस्य चकार कीर्तिमान् ।
समाक्षरैः श्लोकशतैर्यशस्विनो
यशस्करं काव्यमुदारधीर्मुनिः ॥ ४१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

---

35 T1 missing ^{ab} on a damaged fol —^{c}) V2 रामायण पुण्य, M4 रामकथा लोके (for रामायणकथा) —^{d}) B2 त्वत्कृता, M4 सर्वत· (for लोकेषु) D13 विचरिष्यति

36 B1 om 36 Ś1 Ñ1 V3 D2 3 5 7 11 12 T3 M3 om ^{ab} T2 reads ^{ab} in marg (*sec m*) —^{a}) Ñ2 V2 D1.9 10 13 G4 M4 च रामस्य (by transp), V1 4 B2.4 D4 14 T1 2 G2 M1 2 रामायण-, B3 G3 रामस्य तु, G1 रामस्य (submetric) (for रामस्य च) —^{b}) V1 4 B2 4 लोकेषु, D13 त्वत्कथा (for त्वत्कृता) D1 9 विचरिष्यति —^{c}) D2 तव च (for तावद्) Ñ D1–5 7 9 11 12 ऊर्ध्वगतिश् (for ऊर्ध्वमधश्) V4 D1–3 7 M4 चैव, D9 त्वं च (by transp) (for च त्वं) —^{d}) V2 3 D1–3 7 9 G1 3 M2 मम लोके, B2 मल्लोके च, B3 (m, orig as in text) 4 स्वर्गलोके (for मल्लोकेषु) Ñ2 V2.4 D5 7 9 निवत्स्यति, B3 विवत्स्यसि (m as in text), D13 चरिष्यसि (for निवत्स्यसि) G4 मल्लोके निवसिष्यसि

37 ^{c}) Dt D6 8 14 S (except M4) भगवान्, D3 4 9 वाल्मीकि- (for वाल्मीकिर्) V3 तत स शिष्यसहितो —^{d}) D1–3 7 आगत (for आययौ) Ś1 Ñ V1 2 4 B D5 10–13 विस्मय परम (Ñ1 m परमं) ययौ, V3 वाल्मीकिर्विस्मयं ययौ, D9 -मुनिर्विस्मयमानस

38 ^{a}) D12 G4 तथा (for तत) Ñ1 तस्य (for सर्वे) —^{b}) Dt repeats, D13 गुरो (for जगु) Ñ2 V3 B3 4 इट, D1–3 7 9 हितं (for इम) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1–3 5 7 9–13 M4 तदा, B2 तथा, G4 missing (for पुन) —^{c}) V3 प्रियमना· ; D2 प्रीयमाण (sic) (for प्रीयमाणा·) D2 om from 38^{d} to 39^{c} —^{d}) V2 3 प्राज्ञाश्च, B1 भूयश्च°, B4 प्रहुश्च (sic), D5 illeg, D9 मु°, M4 व° (for प्राहुश्च) Ś1 °टु स्विता, V3 वहु° (for भृशविस्मिता).

39 D2 om 39^{abc} (cf v l 38) —^{a}) M2 पदा° (for समाक्षरैश्) B2 (m as in text) च (for य) M4 चतुष्पादोक्षरसम —^{b}) T3 °र्वद्धो, M4 शोकात्तेन (for पादैर्गीतो) Ś1 Ñ V B D5 10–13 महात्मना, D3 मनीषिणा (for महर्षिणा) —^{c}) V2 सोर्थ° (for सोऽनु°). M4 अनुव्याहरणार्थाय —^{d}) V2.3 B3 4 M3 (*sec m*, orig as in text) Cm g श्लोक, Ct as in text (for शोक·) Ś1 शोक श्लोकसम तत·, V4 श्लोकत्वमिदमागत ❀Cg शोक श्लोकत्वमागत इति पाठे शोककृतश्लोक एव शोक इत्युच्यत इति ज्ञेयम् ।; Ck स शोकविषयकशब्दो भूयोनुव्याहरणादनुस्मृत्य व्याहरणाद्धेतो दैवगत्या श्लोकत्वमागतस्तिष्ठति । ❀

40 ^{a}) D1–3 7 9 ततो (for तस्य) Ś1 Ñ V B D3 5 10–13 अभूत्तत्र, D1 2 7 9 अभूत्तस्य, G1 °ज्ञाता (for इयं जाता). —^{b}) Dt D6 8 महर्षेर्, Cg as in text (for वाल्मीकेर्). Ś1 Ñ V B D5 10 12.13 अथ (Ś1 एव) धीमत· (for भावितात्मन.) —After 40^{ab}, D1–3 7 9 11 (D11 after 40) M4 ins

151* कृत्स्न रामायण काव्यमेष वै प्रकरोम्यहम् ।
जगौ स भगवान्कृत्स्नमेतद्बीजं निशम्य तु ।

[Cf 40^{cd} —(l. 1) D11 जगौ रामायण काव्य वाल्मीकिर्भगवानृषि D11 om line 2 —(l 2) M4 च (for स) D3 निशाम्य D2 7 9 च (for तु) M4 शिष्येभ्यस्तद्दृष्टौ तदा (for the post half)]

—^{c}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 श्लोकैर्, Cg as in text (for काव्यम्) —^{d}) D11 ईदृश (for ईदृशै) D2.3 7 11 प्रकरोमि (for करवाणि) Ś1 °भक्तिदं स्मृत M4 तन्निबोधत सत्तमा —After 40, Ś1 Ñ V B D5 10–13 (D11 after 151*) ins 150*

41 M4 om 41 —^{a}) Ñ2 -वृत्तात्म, V2 4 -वृत्तानु, D9 -वृत्त्य (before corr °त्या) र्थ- (for -वृत्तार्थ-) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–3 5 7 9–12 मनोहरैस्, Cg t as in text (for °रमैस्) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 तत स, D4 तदा स, T3 G1 3 4 M2 3 तदस्य (for तदास्य) Ñ2 B3 4 D10 °वीर्यवान्, V1 D2 3 7 °बुद्धिमान्, V3 च कीर्तिवर्धन, V4 °कीर्तनं (for चकार कीर्तिमान्) —^{c}) V2 B2 (m as in text) D1–3 7 9 (m as in text) -पदैर्, V4 -गातैर् (for -शतैर्) B1 om. यशस्विनो —^{d}) D11 om. श in यशस्कर and र in उदार.

३

श्रुत्वा वस्तु समग्रं तद्धर्मात्मा धर्मसंहितम् ।
व्यक्तमन्वेषते भूयो यद्वृत्तं तस्य धीमतः ॥ १

उपस्पृश्योदकं सम्यङ्मुनिः स्थित्वा कृताञ्जलिः ।
प्राचीनाग्रेषु दर्भेषु धर्मेणान्वेषते गतिम् ॥ २

G I. 3 2
B I 3 2
L I. 4 2

Ñ1 V4 B2 3 D1–3 7 °धीरिति, B1 4 °धी॰ पर, Dt D6 8 °दर्शन , D13 °मुग्रधी (for उदारधीर्मुनि) —After 41, Dt D4 6 8–10 14 S (M4 after 40) ins 44*

[तदुपगतसमाससधियोग
समममधुरोपनतार्थवाक्यवद्धम् ।
रघुवरचरित मुनिप्रणीत
दशशिरसश्च वध निशामयध्वम् ।]

[(1 3) D10 निशामय त्व (for मुनिप्रणीत) —(1 4) D6 om शि in दशशिरसश्च् D10 मुनिप्रणीत (for निशामयध्वम्)]

Colophon —*Kāṇḍa name* Before Kāṇda name, Ñ1 ins रामायणे, V1 3 4 B4 D5 6 7 10–12 इत्यार्षे रामा°, V2 D9 इत्यार्षे श्रीरामा°, B1 इत्यार्षे रामायणे महर्षिवाल्मीकीये, B2 इत्यार्षे रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये, B3 इत्यार्षे रामायणे चतुर्विंशतिसाहस्र्यां, Dt D1–3 8 इत्यार्षे श्रीरामायणे वाल्मीकीये, D4 इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे, D14 T G M1–3 इति श्रीमद्, M4 इति Ñ2 V4 D5 6 10 om Kāṇda name Ś1 V1–3 B D12 आदि°, Ñ1 Dt D2 4 7 8 9 11 13 S बाल° (as in text), D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Dt S om Ś1 B4 ब्रह्माभिगमनं, Ñ1 V1 3 4 B1–3 D5 10–12 ब्रह्मागमनं, Ñ2 V2 ब्रह्मागम॰, D1 वस्तूत्पादनं, D2 3 7 काव्यवस्तूत्पादन॰ (D3 °नं), D9 काव्याभिगमन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ2 V2 4 B2 3 D1 5 7 11 2, V3 Dt D2 3 S द्वितीय॰, D4 6 9 both (as in text) D13 इ र्षे मा णे ल्मी ये दि व्ये तु श सा स्र्या हि या दि डे ह्मा म ना द्वि य (After each letter lacuna) —After Colophon, D1 mentions No 128 G1 2 conclude with श्रीरामाय नम॰, G3 with श्रीमते रामानुजाय नम , M1 2 with श्रीरामाय नम

3

☞ Before Sarga 3, (which is the 4th Sarga in the following MSS) Ś1 Ñ V B D5 10–13 add one Anukramanī Sarga (Gorresio ed adds after the 3rd Sarga) giving the contents of all the 7 Kāṇdas in detail Some of the st om in Sarga 3 of the above MSS are found in the additional Sarga relegated to App I (No I) Their variants are given there M4 begins the 3rd Sarga from st 3 St I and 2 along with the additional passages thereafter are read in the beginning of the 4th Sarga T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम । ॐ —

1 [b]) Dt D6 8 धर्मार्थसहित हितं ❀ Ct धर्मार्थेति त्रिवर्गोपलक्षण फलत्वेन तत्सहित। हितं मोक्षफलकम् । ❀ —[d]) M4 तत्र तत्त्वत (for तस्य धीमत॰) —For I, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9 (l I for I [ab] and om l 2)-13 subst

152* श्रुत्वा पूर्वं काव्यबीजं देवर्षेर्नारदादपि ।
लोकादन्विष्य भूयश्च चरित चरितव्रत॰ ।

[(l I) B3 महर्षेर् (marg as in text) (for देवर्षेर्). Ś1 D1–3 5 7 11 13 मुनि (for ऋषि) —(l 2) Ś1 श्लोकम्, D13 लोकम् (for लोकाद्) V4 चरित (for भूयश्च) D2 लोकानन्वेषयामास (for the prior half) D1 3 7 विस्तर, D2 विस्तार (for चरित) V2 °व्रत, D7 च कृत° (for चरितव्रत॰) V4 पवित्र भूरितेजस (for the post half)]

2 V4 M4 om 2 —[b]) D11 तस्थौ (for स्थित्वा) G4 मुनिरास्थित विष्टरे D5 om 2 [cd] —[c]) V2 [अ]धर्मेण (for दर्भेषु) —[d]) Ś1 Ñ2 B2–4 D1–3 7 11 13 काव्यस्य (for धर्मेण) Ś1 [अ]न्वेषयन्, V2 [अ]न्विष्यतां, B4 [अ]न्वेषणे (sic), D1–3 7 10 11 G2 अन्वेषणे (D3 °णो), D13 अन्वेषया; D14 अन्विषतो, G4 अ * षतो (for अन्वेषते). D1–3 7 रतः (D3 °त), D11 मतिं; D13 नतिं (for गतिम्). —After 2, Ś1 Ñ2 V2 3 B2–4 D1–3 7 10 11 13 ins , Ñ1 V1 B1 D12 subst for 2 [cd]

153* तपोबलेन चान्विष्य चरितं भूरितेजस॰ ।

[V1 तपोबल, V2 तपोवने (both submetric). Ś1 D13 चरितेन च तेजसा (for the post. half)]
—After 2, Dt D4 6 8 9 14 S ins

154* रामलक्ष्मणसीताभी राज्ञा दशरथेन च ।
सभार्येण सराष्ट्रेण यत्प्राप्तं तत्र तत्त्वत॰ ।
हसितं भाषित चैव गतिर्या यच्च चेष्टितम् ।
तत्सर्वं धर्मवीर्येण यथावत्संप्रपश्यति ।
स्त्रीतृतीयेन च तदा यत्प्राप्तं चरता वने । [5]
सत्यसधेन रामेण तत्सर्वं चान्ववेक्षितम् ।
तत॰ पश्यति धर्मात्मा तत्सर्वं योगमास्थित ।
पुरा यत्तत्र निर्वृत्त पाणावामलकं यथा ।
तत्सर्वं तत्त्वतो दृष्ट्वा धर्मेण स महाद्युति ।
अभिरामस्य रामस्य चरितं कर्तुमुद्यत । [10]
कामार्थगुणसंयुक्तं धर्मार्थगुणविस्तरम् ।
समुद्रमिव रत्नाढ्यं सर्वश्रुतिमनोहरम् ।
स यथाकथित पूर्वं नारदेन महर्षिणा ।
रघुवशस्य चरित चकार भगवान्मुनि ।

[M4 om lines 3 T3 om. line 4 For l. 2 3 of 148*. —(l. 2) T3 यद्वृत्त तस्य धीमत॰ (for the post.

G 1 3. 3 B. 1 3 10 L 1 4. 3 जन्म रामस्य सुमहद्वीर्यं सर्वानुकूलताम् ।
लोकस्य प्रियतां क्षान्तिं सौम्यतां सत्यशीलताम् ॥३
नाना चित्राः कथाश्चान्या विश्वामित्रसहायने ।
जानक्याश्च विवाहं च धनुषश्च विभेदनम् ॥ ४
रामरामविवादं च गुणान्दाशरथेस्तथा ।
तथाभिषेकं रामस्य कैकेय्या दुष्टभावताम् ॥ ५
व्याघातं चाभिषेकस्य रामस्य च विवासनम् ।
राज्ञः शोकं विलापं च परलोकस्य चाश्रयम् ॥ ६
प्रकृतीनां विषादं च प्रकृतीनां विसर्जनम् ।
निषादाधिपसंवादं सूतोपावर्तनं तथा ॥ ७
गङ्गायाश्चाभिसंतारं भरद्वाजस्य दर्शनम् ।
भरद्वाजाभ्यनुज्ञानाच्चित्रकूटस्य दर्शनम् ॥ ८

half) —(1 3) Dt D4 6 8 यावच्च (for या यच्च) —(1 5) Dt D4 6 8 14 च तथा, G2 M1 चरता (for च तदा) G2 M1 च तदा (for चरता) —(1 6) Dt D6 8 G1 3 अन्ववैक्षत, D14 T1 2 अन्ववेक्षते, G2 M1 अन्ववेक्षत, M3 अनुवीक्षते (for अन्ववेक्षितम्) —(1 7) T3 आश्रित (for आस्थित) —(1 9) G2 ज्ञात्वा (for दृष्ट्वा) Dt D6 8 (*sec m*) °मति, M2 4 °मुनि (for °द्युति) —(1 10) Dt D6 8 9 G1 3 4 M2 तत्सर्वं (for चरित) T2 वक्तुम् (for कर्तुम्) For l 11-12 cf 150* —(1 11) G4 transp कामार्थं and धर्मार्थं D4 9 -सपन्न (for -सयुक्त) M4 धर्मार्थं च ह विस्तर(for the post half) —(1 12) G4 समुद्र इव M4 लोक- (for सर्व-) —(1 13) Dt D6 8 M2 महात्मना (for महर्षिणा) —(1 14) D4 9 T G1 3 4 M2 3 4 ऋषि (for मुनि)]

—After 2, D1-3 7 ins (after 153*) a passage of 19 lines given in App 1 (No 2)

3 D10 m 3 —^{b}) Ś1 D13 चैवा°, V3 पूर्वा° G1 °नुकूल्यता (for सर्वा°) —^{c}) V1 कांतिं (for क्षान्तिं) —^{d}) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 10-13 °वाक्यतां, M4 °वादिता (for °शीलताम्)

—After 3, B2 ins

155* विश्वामित्रस्य चरित मन्त्रलम्भ तथैव च ।
ताडकायाश्च निधनं यज्ञवाटनिदर्शनम् ।

4 D5 om (hapl) 4 and 5 Ñ1 V B D2 3 10 11 13 read 4^{ab} after 5^{ab} D7 transp 4^{ab} and 4^{cd} —^{a}) D9 T3 G2 नानाश्च (for नाना) V3 D2 4 9 14 T G2 M1 Cg k चित्र-, G3 विधा (for चित्रा) D1 नाना कथाश्चाप्यभवन् —^{b}) Ś1 Ñ B1-3 D2 7 10-13 -महामुने, V1 2 D14 T1 G2-4 -सहासने, V3 B4 -महात्मन (V3 °नो), D1 -महावने, D3 4 9 T2.3 M2 3 Cg k -समागमे, M4 -समासने, Ct as in text (for -सहायने) ❀Cg विश्वामित्रसमागमे विश्वामित्रेण रामलक्ष्मणयो सयोगे सति अन्या रामचरितादन्या नानाप्रकारचित्रकथा, Ck मित्रसमागमे नानाचित्रकथा लौकिक्य । ❀ —^{c}) D2 3 7 जनकेन (for जानक्याश्च) Ś1 Ñ V B D10-13 मिथिलागमन चैव —^{d}) Ś1 Ñ2 V B1-3 चैव भेदनं, D2 3 7 M4 चापि भजन (for च विभेदनम्) —For 4^{cd}, D1 subst

156* धनुर्भेद च मिथिला वैदेहानां प्रतिक्रिया ।

5 D5 om 5 (cf v l 4) Ñ1 V B D2 3 10 11 13 read 4^{ab} after 5^{ab} —^{a}) Ñ1 D13 -विवादश्च, V4 -विलापं (for -विवाद) D12 रामरामस्य विवाद —^{b}) Ś1 Ñ2 B2 (m as in text) —s D2 3 7 9 10 13 भय, V4 D12 M3 गुणं, D11 प्रीतिं (for गुणान्) T2 3 G1 3 (before corr) तदा (for तथा) Ś1 Ñ V B D2 3 7 9-13 M4 दशरथस्य च (Ñ1 *, M4 थ), D1 रामस्य कीर्तिता (for दाशरथेस्तथा) —^{c}) B1 अथ, D4 T3 तदा (for तथा) D3 [श्च]सिषेके (for °क) —After 5^{c}, D1 ins

157* प्रकृतीना प्रतिक्रिया ।
मन्थराया कुमन्त्रं च

—^{d}) D1 -भावता (for -भावताम्)

6 ^{a}) V1 D5 11 व्याघातश्च, Dt D3 6-8 G1 3 4 M2 Cg t विघातं D3 तु (for च) —^{b}) Ñ2 V1 B2-4 D5 10-12 14 T2 राघवस्य (for रामस्य च) Ś1 D13 महात्मन (for विवासनम्) B2 ^{cd} in marg —^{c}) V1 शोको, V4 D1 2 6 9 14 S Cg शोक-, B4 श्लोक (sic) (for शोक) Ś1 D13 विषाद, V1 B1 विलापश्च (for विलापं) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 मोह मरणमेव च, Ñ1 मोहेन मरण तथा, D1 कौशल्याश्च तथैव च, D2 3 7 पौरलोकस्य चाप्रिय

7 ^{a}) Ñ1 विषादश्च (for विषाद) —After 7^{a}, B2 ins

158* रामस्य गमनं तथा ।
तमसायां निवासं च

B2 ^{b} in marg —^{b}) Ś1 Ñ V B1 3 4 D1-3 5 7 11-13 तथैव च, B2 प्रजाना च, D10 सूतस्य च (for प्रकृतीना)

—After 7^{b}, B2 (marg) ins

159* शृङ्गवेरपुरे वासं

—After 7^{ab}, D1 reads 8^{a} repeating it in its proper place, then ins

160* पत्रैश्चापि निवासनम् ।
रात्रौ शोको विलापश्च रामस्य च महात्मन ।
लक्ष्मणेनाश्वासितश्च प्रकृत्य(तिं) च स्वय गत ।

—After 7^{ab}, D11 ins line 2 of 157* and thereafter cont

161* प्रजाना च निवर्तनम् ।

B2 transp ^{c} and ^{d} G2 reads ^{cd} *inter lin sec m*

—After 7^{c}, B2 (marg) ins

162* गङ्गाकूले महात्मन ।

—^{d}) Ś1 V1 3 4 B1 D2 3 5 12 सूतस्य च नि(V3 वि)वर्तनं, Ñ1 अतो तस्य निवर्तन, Ñ2 V2 B3 4 D7 10 11 13 सूतस्य च विसर्जन, D1 ततस्तस्य निवर्तन.

8 D11 om (hapl) 8^{ab} G2 reads 8 *inf lin sec m.* —^{a}) Ś1 Ñ V1.3 4 B D5 10 12 13 चैव°, V2 Dt D2 4 6 8.

वास्तुकर्मनिवेशं च भरतागमनं तथा ।
प्रसादनं च रामस्य पितुश्च सलिलक्रियाम् ॥ ९
पादुकाग्र्याभिषेकं च नन्दिग्रामनिवासनम् ।
दण्डकारण्यगमनं सुतीक्ष्णेन समागमम् ॥ १०
अनसूयासमस्यां च अङ्गरागस्य चार्पणम् ।
शूर्पणख्याश्च संवादं विरूपकरणं तथा ॥ ११
वधं खरत्रिशिरसोरुत्थानं रावणस्य च ।
मारीचस्य वधं चैव वैदेह्या हरणं तथा ॥ १२
राघवस्य विलापं च गृध्रराजनिबर्हणम् ।
कबन्धदर्शनं चैव पम्पायाश्चापि दर्शनम् ॥ १३

G 1 3 15
B 1 3 21
L 1 4 15

9 14 S (except G4) चापि°, D7 चानिशंतार (for चाभिसन्तार) —After 8ᵃ, D2 ins

163* गुहस्य विनिवर्तनम् ।
प्रयागगमनादेव

On the other hand D7 ins

164* सुमन्त्रस्य निवर्तनम् ।
निषादवचनादेव

—ᵇ) D2 3 5 7 12 M4 भारद्वाजस्य —ᶜ) Ñ1 V4 भारद्वाजा- (for भरद्वाजा-) V1 D3 5 11 -नुज्ञा (D3 5 °ज्ञा) च, V2 M4 -नुज्ञान, V3 -नुज्ञातश्, D7 -नुज्ञात, G4 -नुज्ञात- (for -नुज्ञानाच्) D1 भरद्वाजस्य वचनाच्, D2 भारद्वाजायानुज्ञातं —ᵈ) V1 °कूटस्य च (hypermetric), B4 °कूट- (submetric) (for °कूटस्य) V3 °कूटप्रवर्तनं

9 ᵃ) V4 -निवेशश्, Cg -विवेश (for -निवेश) V3 D13 °कर्मणि वेशं च ❀ Ck वास्तुकर्म चित्रकूटे पर्णशालानिर्माणं तत्पूर्वकस्तत्र निवेश. ❀ —ᶜ) Ś1 D13 आश्वासनं, T2 प्रासादन (for प्रसादनं)

10 ᵃ) Ś1 Ñ B2 3 D1–3 5 7 10–13 -स्व(Ñ1 illeg) मिषेक, V1 -मिषेकं (submetric), V2.4 B1 4 D9 -या(V4 B4 द्य, B1 भ्य)मिषेक, G1 -भ्यपेकं (submetric), M4 -ग्रामिषेक (for -ग्र्याभिषेकं) V3 पादुकायामिकथनं —ᵇ) Ś1 D13 -प्रवेशनं, Ñ V1–3 B2–4 D2 6 9–12 -नि(Ñ2 वि)वेशनं D1 अगस्त्यस्य विसर्जन, D3 भरतस्य निवेशन T1 2 transp 10ᶜᵈ and 11ᵃᵇ —ᶜ) V4 °आगमनं (for °गमनं) —After 10ᶜ, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins

165* विराधस्य वधं तथा ।
दर्शनं शरभङ्गस्य

[(l 1) T3 G2 M1 तदा]

—ᵈ) V1 सुतीक्ष्णाया (sic), Dt सुतीक्ष्यन (sic), D3 सुतीक्षेन D4 [अ]भिसगम (for समागमम्)

11 T1 2 transp 10ᶜᵈ and 11ᵃᵇ Note hiatus between ᵃ and ᵇ —ᵃ) D5 अनुसूया, D10 अनुसूवा- Ś1 D11 -समस्या च, Ñ1 Ct समास्या च, D1 -समायोगम्, D4 G3 Cg -सहास्या च, D9 -मिगमने, D14 T1 2 G2 -नमस्या (D14 °स्या) च, M4 -सपर्यासम्, Cr k as in text (for -समस्या च) V3 B1 4 अनुसूयासमास्या (B4 °स्या) च, D2 3 7 अन(D3 7 °नु)सूया समासाद्य ❀ Ck तथाग्रे च अनसूयासमस्यार्थं (?) अनसूयाया अत्रिपत्न्या समस्यत् (?) संगम ❀ —ᵇ) V1 अंगराजस्य (sic), D9 (to avoid hiatus) [अ]प्यगरागस्य B1 अंगरागसमर्पणं. —After 11ᵃᵇ, Ś1 Ñ V (V4 om 11ᶜᵈ–21) B D1–3 5 7 9 –13 ins

166* शरभङ्गाश्रमे वासं वासवस्य च दर्शनम् ।
अगस्त्याश्रमवास च अगस्त्याच्च विसर्जनम् ।
समागमं विराधेन वासं पञ्चवटे तथा ।

[(l 1) D5 [अ]भ्यास (श) (for वास) V4 -श्रमावास V3 रामस्यापि (for वासवस्य) D1–3 7 9 शक्रेण सह सगम (D2 °म) (for the post half) —(l 2) D2 तु (for first च) D9 अगस्त्यस्याश्रमे वास (for the prior half) V2 [अ]गस्त्याश्रम-, D1 अगस्त्यस्य (for अगस्त्याच्च) V3 B1 [अ]स्त्रलभनं (for विसर्जनम्) —(l 3) Ś1 कबधेन, B4 विवादेन (for विराधेन) Ñ2 V B4 D12 13 पचवटेस् (for °वटे)]

—After 11ᵃᵇ, Dt D6 8 M2 ins

167* दर्शनं चाप्यगस्त्यस्य धनुषो ग्रहणं तथा ।

On the other hand D4 T2 3 G1 3 M1 ins

168* अगस्त्यदर्शनं चैव शूर्पणख्याश्च दर्शनम् ।

V4 om (hapl) from 11ᶜᵈ up to 21 —ᶜ) D4 सूर्पणख्याश्, (for शूर्पणख्याश्) M4 प्रकोपं च (for च संवादं) Ś1 Ñ V1–3 B D5 10–13 हासं सू(Ś1 V1 3 D11 13 शू)र्पण (Ś1 V2 D5 10–13 °न)खा(D13 °हा)याश्च D1–3 सूर्पणख्या(D2 °खा) प्रहासं च, T3 तया च सह सवाद —ᵈ) D2 om 11ᵈ-12ᶜ

12 V4 om 12, D2 om 12ᵃᵇᶜ (cf v l 11) —ᵃ) Ñ1 illeg, V3 वध (for वधं) D3 °त्रिशिरसा, D9 °त्रिशिरसोपि (for °त्रिशिरसोर्) —ᵇ) Ś1 Ñ V1–3 B D5 10 12 13 कथनं, D3 11 व्युत्थानं (for उत्थानं) D7 दूषणस्य वध तथा —After 12ᵃᵇ, V3 ins

169* मारीचस्य च वाक्यानि वैदेह्याश्च प्रलोभनम् ।

☞ D7 om st from 12ᶜᵈ up to the 5th Sarga After 12ᵃᵇ, it ins from line 100 up to the end of the Anukramanī Sarga (App 1 No 1) For v l see App 1 (No 1)

—ᶜ) Ñ1 V1–3 B D1 3 5 9 10 12 M4 विनाशं च (for वधं चैव) Ś1 D11 मारीचिप्रविनाशं च —ᵈ) Ś1 B2 D13 वैदेही- (for वैदेह्या) —After 12, V3 ins line 3 of 171* with v l सभाषा जटायुषा (for महात्मना)

13 V4 om 13 (cf v l 11) G4 रामस्य च (for राघवस्य) —ᵇ) D4 निवर्हण M4 वर्हणं च जटायुष —ᶜ) Cg चापि (for चैव) —ᵈ) D4 G1 3 M2 [ए]व (for [अ]पि) —For 13ᶜᵈ, M4 subst

G I 3 16
B I 3 22
L I 4. 15

शबर्या दर्शनं चैव हनूमद्दर्शनं तथा ।
विलापं चैव पम्पायां राघवस्य महात्मनः ॥ १४
ऋष्यमूकस्य गमनं सुग्रीवेण समागमम् ।
प्रत्ययोत्पादनं सख्यं वालिसुग्रीवविग्रहम् ॥ १५
वालिप्रमथनं चैव सुग्रीवप्रतिपादनम् ।
ताराविलापसमयं वर्षरात्रनिवासनम् ॥ १६
कोपं राघवसिंहस्य बलानामुपसंग्रहम् ।
दिशः प्रस्थापनं चैव पृथिव्याश्च निवेदनम् ॥ १७
अङ्गुलीयकदानं च ऋक्षस्य बिलदर्शनम् ।
प्रायोपवेशनं चैव संपातेश्चापि दर्शनम् ॥ १८
पर्वतारोहणं चैव सागरस्य च लङ्घनम् ।
रात्रौ लङ्काप्रवेशं च एकस्यापि विचिन्तनम् ॥ १९

170* अरण्यदर्शनं चैव कवन्धस्य च दर्शनम् ।

14 V4 G4 M4 om 14 (for V4 cf v l 11) —[a]) D4 शवर्या —[b]) T3 तदा (for तथा) —For 12^c–14^b D11 subst

171* (12^{cd} 13^a) { सीतायाश्च प्रलोभ च मारीचस्य वधं तथा ।
वैदेह्या हरण चैव शोको वै राघवस्य च ।
गृध्रराजेन सभाम(प) धर्मज्ञेन महात्मना ।
(13^{bc}) जटायोर्निधन चैव कवन्धस्य च दर्शनम् ।

Then reads line 3 of 172* —For 13–14^b Ś1 Ñ V (V4 om) B D1–3 5 9 10 12 13 subst

172* (जटायोर्निधनं चैव) विलापो राघवस्य च ।
कबन्धग्रहण चैव कवन्धस्य वध तथा ।
शवर्या दर्शन चैव पम्पाया दर्शन तथा ।

[(l 1) Ñ2 D2 3 9 जटायुनिधन, B2 जटायोर्मरण Ś1 Ñ1 V1 2 B1 2 D1–3 5 9 12 13 विलाप D3 वै (for second च) Ñ2 B4 राघवस्य विलापन (for the post half) —(l 2) B1 3 4 D2 वधम् (for वध) V3 कवधवधमेव च (for the post half) —(l 3) 13^d and 14^a transp B4 श्च निदर्शनं (for दर्शन तथा) D1–3 पपासदर्शन तथा (for the post half)]
—Before the post half of line 1 of 172* B2 (marg) ins

173* वैदेह्यान्वेषण तथा ।
लक्ष्मणानुगम चैव

—D1 14 T G2 M1 3 om 14^{cd} —For 14, Dt D6 8 subst., while V2 D2 3 9 11 subst line 2 only for 14^{cd}

174* शबरीदर्शन चैव फलमूलाशन तथा ।
प्रलाप चैव पम्पायां हनूमद्दर्शनं तथा ।

[(l 2) 14^b and ^{c} transp D2 3 हनुमद्]

15 V4 om 15 (cf v l 11) —[a]) Ś1 Ñ V1–3 D5 10–13 ऋष्य(D13 °पि)मूकामि-, D3 ऋस्य°, T1 2 M ऋष्य°, Cg as in text (for ऋष्यमूकस्य) —[b]) D14 illeg (for समागमम्) —[c]) D3 प्रत्ययोत्पादनात्. D2 सख्ये

16 V4 om 16 (cf v l 11) —[a]) D9 वाली- D2.3 11 12 -प्रय(D2 °श)मनं (for प्रमथन) Ś1 Ñ V2 3 B D1–3 5 9–13 M4 राज्ये, M2 चापि (for चैव) V1 वालिप्रथम राज्येन —[b]) V1 सुग्रीवस्य (hypermetric) (for सुग्रीव-) B4 -पालन (for -पादनम्) D2 3 11 सुग्रीवस्याभिषेचन, G1 °प्रार्थन तथा —[c]) Ñ1 B1 4 Dt D4–6 8 11 12 G1 Cmp g -विलाप (D5 °प), M1 -विलोप- (for -विलाप-) Ś1 Ñ2 V2 B3 D10 11 13 -शमन, V3 -कथन, D1–3 9 12 -समये (for -समय) ✽ Cg ताराविलापसमयमिति पाठे 'सर्वो द्वन्द्वो विभाषयैकवद्भवति' इत्येकवद्भाव, Ck शरदि कार्योद्योग कार्य इति रामसुग्रीवकृतसंकेत समय· ✽ —[d]) Ś1 V1 M3 वर्षारात्र-, Ñ V2 3 B D1 3 10 11 वर्षारात्रि-, D2 वर्षा चात्र, D12 (before corr as in text) 13 G1,3 वर्षरात्रि-, Cg k as in text (for वर्षरात्र-) V1 -विवासन, V2 -विवेशन D9 वर्षासु प्रविवासनं

17 V4 om 17 (cf v l 11) —[a]) Ñ1 D1–3 कोपाद्, D10 कोपो D9 वचनाद्राजसिंहस्य —[b]) T3 G1 3 M2 उपसगम (for °संग्रहम्) V2 3 वानराणामुपग्रहं (V3 °सग्रह hypermetric) —[c]) Ś1 D1–3 9 13 दिक्षु (for दिश) M2 4 अपि (for एव) —[d]) D11 °श्चैव वर्णन

18 V4 om 18 (cf v l 11) —[a]) V3 B1 2 अंगुरीय- Ś1 Ñ2 V1 B3 4 D5 10 12 13 अगुली(B3 4 °री)यप्रदानं च —[b]) Ś1 Ñ2 V1–3 B1 2 4 D1 5 9 10 12 13 तथैव, M4 मयस्य (for ऋक्षस्य) D13 G2 बलि- (for बिल-) D2 3 तथा बिल विदर्शन V2 om (hapl) 18^{cd} —[c]) D1–3 M4 शोकं, D6 14 T1 2 G1–3 M1–3 चापि, G4 lacuna (for चैव) D9 °चेश शोकं च —[d]) Ñ2 B3 शपातेश्. Ś1 Ñ (Ñ1 illeg for श्च) V1 3 B D1 4 5 10–13 [ए]व (for [अ]पि) Ñ1 illeg (for दर्शनम्)

19 V4 om 19 (cf v l 11) D3 om (hapl) 19–20 G4 om (hapl) 19^{ab} —[a]) D6 14 T G2 M1 3 4 [अ]पि (for [ए]व) —[b]) Ñ2 om [b] Dt D6 8 T3 [अ]पि लघन, D9 विलघन. —After 19^{ab}, Dt D4 6 8 9 14 S (except G4 (om) M4) ins

175* समुद्रवचनाच्चैव मैनाकस्य च दर्शनम् ।

[T3 शैल (for चैव)]
Dt D6 8 cont

176* राक्षसीतर्जनं चैव छायाग्राहस्य दर्शनम् ।

Dt D4 6 8 9 14 S (except G4 (om) M4, Dt D6 8 second-time) cont, while Ś1 Ñ2 B D10 12 13 G4 M4 ins after 19^{ab}

आपानभूमिगमनमवरोधस्य दर्शनम् ।
अशोकवनिकायानं सीतायाश्चापि दर्शनम् ॥ २०
अभिज्ञानप्रदानं च सीतायाश्चापि भाषणम् ।
राक्षसीतर्जनं चैव त्रिजटास्वप्नदर्शनम् ॥ २१
मणिप्रदानं सीताया वृक्षभङ्गं तथैव च ।
राक्षसीविद्रवं चैव किंकराणां निवर्हणम् ॥ २२
ग्रहणं वायुसूनोश्च लङ्कादाहाभिगर्जनम् ।
प्रतिप्लवनमेवाथ मधूनां हरणं तथा ॥ २३
राघवाश्वासनं चैव मणिनिर्यातनं तथा ।
संगमं च समुद्रस्य नलसेतोश्च बन्धनम् ॥ २४

G I 3 28
B I 3 34
L I 4 27

177* सिंहिकायाश्च निधनं लङ्कामलयदर्शनम् ।

[Ñ2 missing up to लङ्काम. D6 सिंहकायाश् D9 निहन (for निधन) Ś1 B D10 12.13 सिंहि(D12.13 सिंह)कादर्शन चैव (for the prior half) Ś1 B3 4 D10 13 -निलय- (for -मलय-) B1 2 D12 लकालयनि° (for the post half)]

Note hiatus between ^{c} and ^{d}.—^{cd}) D4 एकस्य च; M4 एकायन- (for एकस्यापि). D9 च चिंतनं (for विचिन्तनम्) Ś1 Ñ V1–3 B D1 2.5 10–13 रात्रि(Ś1 D13 °त्रौ)प्रवेशं (B3 D5 °शो, D11 °शन hypermetric) लकायां चिंतां (V1 3 B4 D5 10 12 °ता) हनुमतस्तथा (V3 चैव हनूमत) —After 19, T1 2 ins 178*

20 V4 D3 om 20 (cf v.l 11 and 19 resp). —^{a}) V2 B3 Dt D6 अपान-, V3 तथापाल- (hypermetric) (for आपान-) D1 -भूमौ (for -भूमि-). —^{b}) D1 सावरोधस्य; G1 अवरोधस्य च (hypermetric) (for अवरोधस्य) —After 20^{ab}, Dt D4.6 8 10 S (except M4, T1.2 after 19) ins

178* दर्शनं रावणस्यापि पुष्पकस्य च दर्शनम् ।

[G2 राघवस्य (for रावणस्य). T2 G2 4 M1.3 [अ]पि (for च).]

—After 20^{ab}, D2 ins

179* नागगन्धर्वयक्षाणा देवतासुररक्षसाम् ।

Ś1 (hapl) D2 om 20^{cd}.—^{c}) Ñ1 V3 B4 D1 13 -वनिकाया(Ñ1 °नां also) च (V3 तु) (for -वनिकायान). —^{d}) V1 शीतायाश् (here and elsewhere below) Ñ2 B3 D4 10 11 13 [ए]व (for [अ]पि).

21 V4 om 21 (cf v l 11) —^{b}) D4 T3 अभि- (for अपि) D9 S (except T3) रावणस्य च (G2 M1 °स्यापि)दर्शनं. D1 om , M4 om (hapl) 21^{cd} —^{c}) D4 G1 3 °दर्शनं G2 M1 अपि (for एव) —^{d}) D9 -वन- (for -स्वप्न-).—For 21, Ś1 Ñ V (V4 om) B D1–3 (D1 1 2 for 21^{ab}) 5 10–13 subst

180* राक्षसीतर्जनं चैव रावणस्य च दर्शनम् ।
सभाषणं च मैथिल्या अभिज्ञानस्य चार्पणम् ।

[D1 om line 1 —(l 1) Ñ1 V1–3 B1 D5 11 12 °दर्शन Ś1 Ñ2 B2 3 D2 3 10 13 चापि (for चैव) B2 भर्त्सन (for दर्शनम्).—(l 2) B1 4 transp the prior and the post halves V1 सभाषण चैव (hypermetric), D3 सभाषण (submetric), D5 भापण चैव (for सभाषण च). D1–3 सीताया (for मैथिल्या)]

22 ^{a}) D2 प्रक्षि° (sic) (for मणिप्रदानं). D1–3 सीतायै (for सीताया) —^{b}) M2 damaged for ^{b}. Ś1 Ñ2 B2 (marg as in text) 3 D10 13 वन°, V2–4 B4 D1 3 °भंगस् (for वृक्षभङ्गं) —^{c}) D3 रक्षसां (for राक्षसी-). G2 M1 -विह्वलं चापि (for -विद्रवं चैव) D1 रक्षोविद्रवणं चैव —^{d}) Ś1 D13 वध (D13 °धस्)तथा (for निवर्हणं) V2 रावणस्य च दर्शनं —After 22, Ś1 Ñ2 V B D5 10–12 ins

181* अमात्यपुत्रनिधनं सेनापतिवधं तथा ।
अक्षस्य निधनं चापि यानमिन्द्रजितस्तथा ।

[(l 1) B4 अमात्र- (sic) (for अमात्य-) V3 4 °वधस् (for °वध) —(l 2) B4 अक्ष च (for अक्षस्य) B1 चैव (for चापि) Ś1 V1 2 4 B1 2 4 D5 11 नियर्णि(Ś1 °तें, B1 2.4 °यें)द्रजितसं° (B1 2 °ता), V3 निर्याणमिंद्रजितस्° (hypermetric), B3 °जित° (for the post half)]

23 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 M4 वानरेंद्रस्य (for वायुसूनोश्च) —^{b}) D11 om मिगर्जनं, Cr k -तर्जनं, Ctp -मर्दनं. Ś1 Ñ2 V1–3 B D1 3 5 10 12 13 लंकादाहामि(D1 3 °हेति)मर्दनं (V3 दर्शनं, D1 गर्जनं; D3 गर्जितं) In G2 23^c–25^b are written *int. lin sec m* —^{c}) Ś1 Ñ2 V3 B2–4 D5 10 12 प्रतिप्रयाणम्, V1 अभिप्रवणम् , V4 प्रति प्रवलम्; D1 कपिप्रवणम्, D2 3 प्रतिप्रवणम्, D13 प्रत्यप्रयाणम् (sic), D14 प्रतिप्लुगः (for प्रतिप्लवनम्). Ś1 Ñ V B D1 5 9–13 [अ]पि, D2 3 [अ]त्र (for [अ]थ) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 M4 भक्षणं, D4 (before corr as in text) Cg ग्रहण (for हरणं) T3 तदा (for तथा)

24 G2 reads 24 *int lin sec m* (cf v.l. 23) —^{a}) D2 राघवश्रासन (sic), M4 °श्वाःनं (for राघवाश्वासनं) Ś1 V1 B2 3 D5 10 12.13 T1 2 चापि, D11 वापि (for चैव). —^{b}) M4 मणेर् (for मणि-) V3 -निर्यापण, B4 -निर्जातनं (sic), D2 -निर्यानन (sic) (for -निर्यातन) T3 तदा (for तथा) —After 24^{ab}, B2 (marg) ins

182* तत समुद्रगमन समुद्रस्य च दर्शनम् ।
विभीषणागमं चैव अभिषेकं तथैव च ।

G. 1 3 28
B 1 3 39
L 1 4 28

प्रतारं च समुद्रस्य रात्रौ लङ्कावरोधनम् ।
विभीषणेन संसर्गं वधोपायनिवेदनम् ॥ २५
कुम्भकर्णस्य निधनं मेघनादनिबर्हणम् ।
रावणस्य विनाशं च सीतावाप्तिमरेः पुरे ॥ २६

विभीषणाभिषेकं च पुष्पकस्य च दर्शनम् ।
अयोध्यायाश्च गमनं भरतेन समागमम् ॥ २७
रामाभिषेकाभ्युदयं सर्वसैन्यविसर्जनम् ।
स्वराष्ट्ररञ्जनं चैव वैदेह्याश्च विसर्जनम् ॥ २८

—After 24^{ab}, T1 2 read 25^{cd} M2 damaged from समुद्रस्य in 24^{c} up to विभीषणेन स in 25^{c} —^{c}) D13 सग्राम (for सगम) Dt D1–4 6 8 9 14 T G1 3 4 M4 समुद्रेण (for समुद्रस्य) —After 24^{c}, D2 ins

183* विभीषणसमागमं ।
समुद्रतरणं चैव राघवस्य विचिन्तनम् ।
समुद्रागमनं चैव

Ś1 om (hapl) 24^{d}–25^{a} —^{d}) D1 °सेतुश्, D3 नमसतोश् (sic) (for नलसेतोश्) D2 11 दर्शन (for वन्धनम्)

25 Ś1 om 25^{a} (cf v l 24), G2 reads 25^{ab} *int lin sec m* (cf v l 23) M2 damaged for 25^{abc} (cf v l 24) —^{a}) V1 2 D5 11 12 तरणं च (V1 वै), V3 प्रतरण च (hypermetric), V4 B1 2 4 प्रतारण, D6 प्रताप च, D13 प्रभाव च, M3 प्रकार च (after corr *sec m* as in text) (for प्रतार च) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 M1 3 4 रौद्र (D9 M1 3 रात्रौ) लकोप (V1 2 4 D11 M1 3 °काव) रोधन (Ś1 D13 °मर्दन, Ñ2 B3 D10 °दर्शन, M1 °लोकनं) —After 24^{ab}, T1 2 read 25^{cd} —^{c}) Ñ V विभीषणेन, D2 3 विभीषणस्य (for विभीषणेन) Ñ2 D5 ससग, D2 मैत्रेण, D3 संपाससर्ग मत्रेण (sic), D11 सतु ससर्गा (hypermetric) (for ससर्ग) —^{d}) V1 विधोपाय- (sic), D11 वधोय- (submetric), M2 व--पाय (for वधोपाय-) B4 -निमत्रणं, M4 -निदर्शन (for -निवेदनम्) —After 25, B3 ins

184* रावणस्य च सत्रास चारप्रस्थापनस्त(नन्त)था ।
शुकसारणनिर्याण सैन्यसंदर्शनस्त(नन्त)था ।
रावणोयातनं चैव शे(शै)लस्य च निवेदनम् ।
विलाप चैव वैदेह्या शरबन्धस्तथैव च ।

26 ^{a}) T3 कुंभकर्नस्य Ś1 Ñ V B D1–3 5 10–13 M4 च वध (V3 B3 °धो), D4 विधन (after corr as in text) (for निधन) —^{b}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 -वध (V2 3 B4 °वस्, D13 °धस् (sic)) तथा, D1 -[अ]भिमर्दन; D2 -विमर्दनं, D3 -निपातन, D9 -[इ]पमर्दन (for -निबर्हणम्) Ñ1 सिहनाद वधस्तथा, M4 मेघनादस्य मर्दन —^{c}) G2 राघवस्य (for रावणस्य) D11 वध घोर (for विनाश च) B1 रावण ...च —After 26^{c}, B2 ins

185* सीतात्याग तथैव च ।
ब्रह्मादिदेवताना च दर्शन वचन तथा ।
सीताया प्रत्यय चैव

—^{d}) V2 °प्राप्तिस्, V3 4 B3 D2 10 °वाप्तिस्, B4 D9 °प्राप्तिम् (for सीतावाप्तिम्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 तथैव च, M4 च राघवे (for अरे पुरे) —After 26, B2 ins

186* तत समुद्रगमन समुद्रस्य च दर्शनम् ।

27 ^{a}) Ñ V Dt D1 4–6 9–14 S विभीषणा°, D2.3 विभीषणस्याभिषेक. —^{b}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 G4 M3 पुष्पकारोहण तथा. —After 27^{ab}, D2 3 ins

187* ब्रह्मादिदेवागमन सीताया प्रत्ययं प्रति ।
[cf l 2–3 of 185*]

On the other hand, D11 ins lines 2 and 3 of 185* and thereafter repeats 26^{d} —^{c}) Ś1 V3 D2 5 13 अयोध्याया, D12 अयोध्या-श् (for अयोध्यायाश्) V4 D9 11 M4 अयोध्यागमन चैव (D9 चापि) —After 27^{c}, Dt D6 8 ins

188* भरद्वाजसमागमम् ।
प्रेषणं वायुपुत्रस्य

28 ^{a}) M2 damaged for ^{a} Ñ1 illeg (for रामा-) Ś1 D13 °भ्युदयो (for °भ्युदय) D2 रामाभिषेकोभ्युदये (sic) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 हरिरक्षो° (V1 °क्षौ (sic)), M2 -वसैन्य° —After 28^{ab}, Ś1 Ñ2 B2–4 D2 3 10 11 13 ins

189* अगस्त्यप्रमुखाना च महर्षीणा समागमम् ।
राक्षसाना समुत्पत्ति रावणस्य जय तथा ।

[(l 1) B3 °प्रभृतीना (for °प्रमुखाना) —(l 2) Ś1 D13 om l 2 B3 मय, D2 जयस् (for जय)]

D5 reads 28^{c}–29^{b} in marg —^{cd}) Dt T2 स्वराष्ट्र, D14 स राष्ट्र-, G4 सुराष्ट्र- (for स्वराष्ट्र-) T3 सीतायाश् (for वैदेह्याश्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 सीतायाश्च परित्यागं (B3 °ग) प्रकृतीना च रजन (B4 वचन, D11 रज--, Ś1 B2 D13 रजन प्रकृतेस्तथा, D1 9 प्रकृतीरजन तथा), M4 रजनं प्रकृतीनां च सीतात्याग तथैव च —After 28, D3 ins, while D2 ins after 29

190* लवणस्य विनाश च शत्रुघ्नस्याभिषेचनम् ।
मथुराया निवेश च मैथिल्या प्रसव तथा ।
यज्ञस्यागमन चैव सीताया प्रत्यय पुन ।
भूमौ प्रवेश सीताया सतापो राघवस्य च ।
कालदुर्वाससोर्वाक्याल्लक्ष्मणस्य विसर्जनम् । [5]
स्थाप्य राज्ये सुतान्सर्वान्रामस्य च गत दिवि ।
एतत्तु तपसा दृष्ट्वा निखिलेन महामुनि ।

[(l 3) D2 सज्ञातागमन —(l 4) D2 सताप —(l 5) D2 वाक्य —(l 6) D2 reads प्राप्य राज्य सुता सर्वे रामस्य त्रिदिवे गति —(l. 7) D2 निमीलने (for निखिलेन)]

अनागतं च यत्किंचिद्रामस्य वसुधातले । | तच्चकारोत्तरे काव्ये वाल्मीकिर्भगवानृषिः ॥ २९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

G. I. 3. 33
B. I. 3. 39
L I. 4. 42

29 D5 reads 29^{ab} in marg (cf v l 28) —^{a}) D5 °गतस्य, D12 °गतं*, G1 °गमं च (for अनागतं च) G4 अनागमवर किंचिद् —^{b}) D11 वहुधा° (for वसुधा°) —After 29^{ab}, Ś1 Ñ V B D5 10–13 ins line 15 of the passage given in App I (No 2) Ñ1 V B D5 12 cont, Ś1 Ñ2 D1 9–11 13 ins after 29

191* अभ्यागममृषीणा च शत्रुघ्नस्य विसर्जनम् ।
वने प्रसूतिं सीताया लवणस्य रणे वधम् ।

[Ś1 D13 om l 1 D1 9 om l 2 —(l 2), V3 रत्न- (for वने) Ñ2 प्रसूती, D5 प्रसुति D11 लवण* V3 4 वधस्तथा (for रणे वधम्)]

B2 cont lines 2–4 (var) of 190* —After 191*, D11 ins the prior half of l 2 of 190* and then cont.

192* यज्ञारम्भस्तथैव च ।
यज्ञान्ते चैव सीताया पातालगमन तथा ।

—After 191*, Ś1 Ñ V B (B2 after l 4 of 190*) D5 10–13 (D11 after 192*) read l 5 6 (var) of 190*, then read l 9–14 (omitting 10) (var) of the passage given in App I (No 2) Ñ1 V B D5 12 om 29^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ2 D1 2 9–11 13 T3 G4 काडे, Cg k t as in text (for काव्ये) G4 **कारोत्तरे काव्ये, M4 तचोत्तरेकरोत्काव्ये ❀ Cg तदुत्तरे काव्ये उत्तरकाण्डे चकार, Ck रे काव्य इति। समग्रकाव्यलक्षणलक्षितत्वात् काव्योत्तमे, Ct तत्सर्वमुत्तरे सर्वतो विशिष्टे काव्ये चकार निवबन्धेत्यर्थः. ❀ —^{d}) D1 2 9–11 13 M4 चरित (for वाल्मीकिर्) G4 भावितात्मन (for भगवानृषि) —After 29, D1 9 ins l. 1 of 191*, thereafter read l 6 (var) of 190* and then ins

193* ऋक्षवानरगोपुच्छैस्तथा जनपदैरपि ।

—Thereafter read l 7 (var) of 190* and then ins, while D3 subst for 29^{cd}

194* चरितं सत्यसधस्य सत्य काव्ये चकार ह ।

[D1 9 सर्वं (for सत्य) D9 काव्य]

D1 cont, while D9 ins before I 4 I

195* ततः पुनरहः किंचिदुपश्लोकयते मुनि ।
तं ब्रह्मा संप्रहस्यैव श्लोक इत्यब्रवीद्धच ।
तत शिष्याश्च वृद्धाश्च सर्वे चान्ये तपस्विन. ।
अभिवाद्य महात्मानमृषिवाक्य विचारयन् ।
पादबद्धश्चतुष्पाद श्लोकान्ते च महर्षिणा । [5]
अत्र व्याहरणार्थं वै शोक श्लोकत्वमागत ।
तस्य बुद्धिरिय जाता वाल्मीकेर्भावितात्मन ।
कृत्स्नं रामायणं काव्यमयमेव करोम्यहम् ।
यथा मे ब्रह्मणा प्रोक्तं नारदस्य च दर्शने ।
(I 3 I) श्रुत्वा स वस्तुमात्रं हि धर्मज्ञो धर्मसंहितौ (तं)। [10]
वक्तुमन्विष्यते भूयो यद्वृत्त तत्र तत्त्वत ।

[For l 3–8 cf I 2 38—40 —(l 4) D9 ऋषेर्वाक्य —(l 5) D9 श्लोक इत्यभिसज्ञित (for the post half) —(l 6) D9 अनु- (for अत्र) —(l. 8) D9 एष वै प्रकरोम्यह (for the post half) —(l 9) D9 दर्शन (for दर्शने) —(l 10) D9 धर्मात्मा (for धर्मज्ञो) —(l 11) D9 व्यक्तमन्विष्य वै D9 तत्र हि (for तत्त्वत)]

—After 29, D2 ins 190*, Ś1 Ñ2 D5 10 11 13 ins 191*

Colophon Ś1 Ñ V B D1–3 5 10–13 cont the Sarga. D7 om —*Kānda name* Dt D6 8 इत्यार्षे श्री (D6 om श्री) रामायणे वाल्मीकीये° (D6 om वा°), D9 इत्यार्षे श्रीरामायणे (om बाल°), D4 14 S इति श्रीमद्बालकाडे (D4 M4 om श्रीमद्) —*Sarga no* (figures, words or both) Dt D4 6 8 9 14 both as in text, S (words) —After colophon G1.2 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, G4 श्रीन्द्राय नम

४

G I. 4. I B. I. 4 I L I. 3 I प्राप्तराज्यस्य रामस्य वाल्मीकिर्भगवानृषिः ।
चकार चरितं कृत्स्नं विचित्रपदमात्मवान् ॥ १
कृत्वा तु तन्महाप्राज्ञः सभविष्यं सहोत्तरम् ।
चिन्तयामास को न्वेतत्प्रयुञ्जीयादिति प्रभुः ॥ २
तस्य चिन्तयमानस्य महर्षेर्भावितात्मनः ।
अगृह्णीतां ततः पादौ मुनिवेषौ कुशीलवौ ॥ ३
कुशीलवौ तु धर्मज्ञौ राजपुत्रौ यशस्विनौ ।
भ्रातरौ स्वरसंपन्नौ ददर्शाश्रमवासिनौ ॥ ४
स तु मेधाविनौ दृष्ट्वा वेदेषु परिनिष्ठितौ ।
वेदोपबृंहणार्थाय तावग्राहयत प्रभुः ॥ ५

4

☞ D7 om Sarga 4 (cf v l 1.3 12) T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम D9 begins Sarga 4 with 195*, then repeats 1.3 2 Then cont lines 1-4 of 154* Thereafter reads lines 3-8 of the passage given in App I (No 2) Then repeats l 7 of 154*, then reads l 9 of the passage given in App I (No 2) and thereafter repeats l 8 of 154*

Ś1 Ñ V B D1–3 5 10–13 continue the Sarga with st. 2 For 1^{ab} in Ś1 Ñ V B D5 10–13 cf line 15 (cf v l 1 3 29) and for st 1 in D2 3 cf lines 15-16 of the passage given in App I (No 2) The variants of the above MSS [for D2 3 cf v l App I (No 2)] are mentioned here along with others

1 ^{a}) Ś1 Ñ2 B2 D13 °राजस्य, Dt °राज्यः, D11 भाप्त° (for प्राप्तराज्यस्य) B3 प्राप्तरामस्य राज्यस्य (sic) —^{b}) Ś1 Ñ V B D11.13 चरितं यच्च (Ś1 D13 तस्य) धीमत (V4 कीर्तितं) —For 1^{cd} in Ś1 Ñ V B D5 10–13 cf lines 12-14 (App I, No 2) (cf v.l 1 3 29) —^{c}) M2 चका* (for चकार) D1 9 तस्य, D5 11 चित्र (for कृत्स्नं) —^{d}) D14 विचित्रपरम्, G1 स चित्रपदम् (for विचित्रपदम्) G2 आप्तवाक्, G4 आत्म * , M1 आप्तवान्, Cg as in text, Ct अर्थवत् (for आत्मवान्) ❀Ct आत्मवानिति पाठे अवहितान्त-करण । प्राशस्त्ये मतुप् आत्मशब्दश्चान्त करणवाची । ❀ —For 1^{cd}, D2 subst 194* —After 1, B2 [after l 14 of the passage given in App I (No 2)] Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cr m g t ins

196* चतुर्विंशत्सहस्राणि श्लोकानामुक्तवानृषि ।
तथा सर्गशतान्पञ्च षट्काण्डानि तथोत्तरम् ।

[Although Kataka comments, he views that this is interpolated Til quotes Kataka as below "कतकस्त्वस्तु . प्रक्षिप्तोऽयं श्लोको न त्वार्ष इत्याहु "—(l 1) G4 damaged for the prior half B2 चतुर्विंश- (for °विंशत्) B2 G2 M1 मुनि (for ऋषि) —(l 2) G4 damaged for the prior half B2 D9 14 G1–3 M1 2 -शत (for -शतान्) B2 चैव (for पञ्च) B2 षट्सर्गेण (sic) (for षट्काण्डानि)]

[For 2-18 the MSS Ś1 Ñ V B D1(for 7-18) –3 5 10–13 representing Northern recension have a longer version which is given at the end of st. 18].

2 ^{a}) D1 9 M4 च, D4 14 T G2 4 M1 3 [अ]पि (for तु) D1 त, G4 तु, Ct [इ]दं (for तन्) —^{b}) Cr m g k सभविष्यं (as in text), Ct सभविष्य- T3 तथोत्तर D1 9 M4 काव्यं रामायणं शुभ (M4 महत्) ❀Ct सहशब्द. सहितपर· भविष्येण सह सहितं विशिष्टं यदुत्तरं तेन सहितमिदं काव्यं …..। सहोत्तरमित्यत्र उत्तरपदार्थस्य सभविष्यमिति सविशेषणत्वेप्यार्षः समास· । ❀ —^{cd}) D1 9 को न्वि(D1 °पी)दं प्रथम लोके प्रयुंजीतेत्य(D1 °ताम्य)चिंतयत् (D1 °यन्).

3 Cf v l 2 and 18 —^{b}) G4 damaged —^{c}) Dt D6.8 Ct अगृ(D8 °ग्र)हीतां, G2 M1 अग्रहीष्टा, G4 ** ह्णीतां, Cg k as in text (for अगृह्णीता) M2 त* (for तत) D1 9 बालौ जगृहतु· पादौ, M4 गत्वा पादावगृह्णीता —^{d}) T3 राजपुत्रौ यशस्विनौ (cf. 4^{b})

4 Cf v l 2 and 18 —^{a}) D9 च (for तु) D1 स धर्मात्मा (for तु धर्मज्ञौ) M4 स धर्मात्मा राजपुत्रौ —^{b}) D1 9 राम°, G2 M1 °वश्यौ (for राजपुत्रौ) T3 रूपवेषौ सुलक्षणौ, M4 रूपवतौ मनस्विनौ —G2 om 4^{cd} —^{c}) (cf 1.4 9^{c}) D1 सत्व°, D9 सत्त्व° (for स्वरसपन्नौ) —After 4^{c}, M2 reads 9^{d} and 10^{a} repeating them in their proper place. —^{d}) G4 -वा **(for -वासिनौ) D9 reads 10^{cd} after 4

5 Cf v l 2 and 18 —^{a}) D1 9 M4 तौ (for तु) G4 damaged from वेदेषु up to ग्राह in ^{d} —^{b}) T3 देवेषु (by metathesis) (for वेदेषु) —After 5^{ab}, D1 9 ins

197* मुनिर्मूर्धन्युपाघ्राय वचन चेदमब्रवीत् ।
कृत्स्न रामायणं तावन्मया काव्यमिद कृतम् ।

[Cf lines 7-9 of 203* —(l 2) D9 वाक्य (for तावन्). D9 इत्येव करोम्यह (for the post half)]

Thereafter cont l 10 of 203*

Then read

198* एवमुक्त्वा तु भगवान् प्रयत प्राङ्मुख स्थित ।

Thereafter cont l 18 of 203*.

—^{c}) D1 9 (after *sec m* corr. as in text) -ग्रहणा- (for -बृहणा-) —^{d}) D1 तावद्ग्राहयता पुन (sic)

काव्यं रामायणं कृत्स्नं सीतायाश्चरितं महत् ।
पौलस्त्यवधमित्येव चकार चरितव्रतः ॥ ६
पाठ्ये गेये च मधुरं प्रमाणैस्त्रिभिरन्वितम् ।
जातिभिः सप्तभिर्युक्तं तन्त्रीलयसमन्वितम् ॥ ७
हास्यशृङ्गारकारुण्यरौद्रवीरभयानकैः ।
बीभत्सादिरसैर्युक्तं काव्यमेतदगायताम् ॥ ८
तौ तु गान्धर्वतत्त्वज्ञौ स्थानमूर्च्छनकोविदौ ।
भ्रातरौ स्वरसंपन्नौ गन्धर्वाविवरूपिणौ ॥ ९
रूपलक्षणसंपन्नौ मधुरस्वरभाषिणौ ।
बिम्बादिवोद्धृतौ बिम्बौ रामदेहात्तथापरौ ॥ १०
तौ राजपुत्रौ कार्त्स्न्येन धर्म्यमाख्यानमुत्तमम् ।
वाचो विधेयं तत्सर्वं कृत्वा काव्यमनिन्दितौ ॥ ११
ऋषीणां च द्विजातीनां साधूनां च समागमे ।
यथोपदेशं तत्त्वज्ञौ जगतुस्तौ समाहितौ ।
महात्मानौ महाभागौ सर्वलक्षणलक्षितौ ॥ १२
तौ कदाचित्समेतानामृषीणां भावितात्मनाम् ।
आसीनानां समीपस्थाविदं काव्यमगायताम् ॥ १३
तच्छ्रुत्वा मुनयः सर्वे बाष्पपर्याकुलेक्षणाः ।
साधु साध्विति तावूचुः परं विस्मयमागताः ॥ १४ G 1 35 5 B 1 4 1 L 1 4 5

6 Cf v l 2 and 18 —^{a}) D9 कृत्स्नं (for काव्यं) M2 रा * यणं D1 यस्तु, D9 तत्तु (for कृत्स्न) G2 M1 काव्य रामामिसंयुक्त —^{cd}) Dt D6 8 T3 M2 Ct एवं, Cg k as in text (for एव) D1 9 पौलस्त्यवध इत्यर्थं (D9 इत्यार्षं) नियत नियतात्मना

7 Cf v l 2 and 18 —^{a}) D9 पद्ये (for पाठ्ये) D2 गेय, M2 गेहे (for गेये) —^{b}) M4 प्रयोगैस् (for प्रमाणैस्), T2 र is moth-eaten in रन्वितम् —^{c}) D4 9 14 S Cm g बद्ध (for युक्तं) —^{d}) G4 -सम - * (for -समन्वितम्)

8 Cf v l 2 and 18 D9 reads 8 in marg (*sec m*) G4 damaged for ^{ab} —^{a}) Dt D6 8 9 T3 M2 Cr(!) g k(!) t रसै (for हास्य-) Dt D6 8 9 -करुण (for -कारुण्य) —^{b}) Dt D6 8 9 T3 M2 हास्यरौद्र-, D4 G1 3 M3 transp रौद्र and वीर, Cg हास्यवीर- (for रौद्रवीर-) M4 रौद्रबीभत्सकाद्भुतै —^{c}) G4 damaged up to र in रसै Dt D6 8 9 M4 Ck t वीरादिभ्रि°, D14 T वीभत्साद्भुत (T3 °द्यैश्च) सयुक्त; M2 वीरादिमिश्र सयुक्तं —^{d}) M2 एत- °; M4 °गृह्णता (for एतदगायताम्)

9 Cf v l 2 and 18 —^{a}) D9 °कुशलौ (for °तत्त्वज्ञौ) —^{b}) D4 S (except M4) Cr m g मूर्च्छ- (G4 lacuna) नास्थान-, D9 तालग्रहण-, D14 मूर्च्छितास्थान-, M4 तालमूर्च्छन-, Ck t as in text (for स्थानमूर्च्छन-) M4 om (hapl) 9^d–10^a

10 Cf v l 2 and 18 M4 om 10^a (cf v l 9) G4 damaged from first र up to वि —^{b}) M4 -स्मित- (for -स्वर-) D9 यथा मधुरभाषिणौ D9 reads 10^{cd} after 4 —^{c}) D9 बिंबे इव, G4 - * * व (for बिम्बादिव) Dt D4 6 8 T3 Cg k t [उ]त्थितौ, Cr as in text (for [उ]द्धृतौ) D9 बिंबात् (for बिम्बौ) ❀ Cr रामदेहाद्बिम्बात्तथोद्धृतौ। तेनैव सन्निवेशेन उद्धृतौ अपरौ बिम्बौ, Ct बिम्बात्सूर्यादेरुत्थितौ बिम्बाविव प्रतिबिम्बाविव तथा रामदेहादुत्थितौ परौ रामदेहा-

वित्यर्थः । ❀ —^{d}) M3 इव (for तथा) D9 राजपुत्रौ यशस्विनौ (cf. 4^b) M4 रामबिंबाविवापरौ

11 Cf v l 2 and 18 —^{a}) D6 T2 3 कार्त्स्नेन (for कार्त्स्न्येन) —^{b}) D6 धर्माख्यानम् (submetric), T2 3 G4 धर्ममाख्यानम्, Cg k t as in text (for धर्म्यमाख्यानम्). G1 3 M2 धर्मा(M2 °र्म्या) ख्यानमनुत्तमम् —For 11^{cd}, M4 subst

199* पाठ्ये गेये च नियतौ वाल्मीकेन महर्षिणा ।

—For 11, D9 subst

200* युक्तं रामायणं काव्य कृत्स्नं जगृहतु शुभम् ।
वाचो विधेयं सर्वं वै कृत्वा तद्भ्रातरावुभौ ।

Then cont.

201* बहुमानाच्च वाल्मीके पाठस्य च सुखादपि ।

Thereafter ins (var) lines 19-21 of 203*

12 Cf v l 2 and 18 —^{ab}) M4 ऋषीणां समवायेषु द्विजातीना सतामपि —^{c}) G4 * * पदेश (for यथोपदेश) M4 यथाप्रदेशं धर्मज्ञौ —^{d}) T3 जगतस्थौ (sic) (for जगतुस्तौ). D14 T1 2 G2 M1 तौ कुशीलवौ; G4 मुनिचोदितौ, Ct सुसमाहितौ (for तौ समाहितौ) M4 om (hapl) 12^{ef} —^{e}) G2 M1 महाबलौ (for महात्मानौ) —^{f}) Dt om लक्षण Ck लक्ष्य-लक्षणलक्षितौ.

13 Cf v l 2 and 18 —^{a}) G2 M1 कदाचित्समवेताना. —^{b}) T3 च महात्मना, M4 देववर्चसा (for भावितात्मनाम्) —^{c}) Dt D6 8 मध्येसभ (for आसीनाना) M4 समीपे तु (for समीपस्थौ)

14 Cf, v l 2 and 18 —^{c}) G3 [अ]थ (for [इ]ति) D9 तिताव in marg (*sec m*); D14 T1 2 M4 चाप्यूचु, T3 [अ]थाभ्यूचु.; G1 [अ]थाप्यूचु, M3 [अ]थो ऊचु (for तावूचु) —^{d}) T3 आययु, (for आगता) D9 G1 3 परमं विस्मय गता: ❀ Cg. तत्काव्य श्रुत्वा पर विस्मयमागता बाष्पपर्याकुलेक्षणा सर्वे मुनयस्तौ साधु साध्विति ऊचु : ❀

G. 1 3 56
B 1 4 16
L 1 4 54

ते प्रीतमनसः सर्वे मुनयो धर्मवत्सलाः ।
प्रशशंसुः प्रशस्तव्यौ गायमानौ कुशीलवौ ॥ १५
अहो गीतस्य माधुर्यं श्लोकानां च विशेषतः ।
चिरनिर्वृत्तमप्येतत्प्रत्यक्षमिव दर्शितम् ॥ १६
प्रविश्य तावुभौ सुष्ठु तदा भावमगायताम् ।
सहितौ मधुरं रक्तं संपन्नं स्वरसंपदा ॥ १७
एवं प्रशस्यमानौ तौ तपःश्लाघ्यैर्महर्षिभिः ।
संरक्ततरमत्यर्थं मधुरं तावगायताम् ॥ १८

---

15 Cf v l 2 and 18 —^{a}) D4 प्रीता मुनय (for प्रीतमनस) —^{b}) D4 तथा वै (for मुनयो) —^{d}) D14 T1 2 गायतौ तौ, Cg as in text (for गायमानौ)

16 Cf v l 2 and 18 T3 repeats 16^{ab} after 20^{ab} —For 16^{ab}, M4 subst

202* अहो भगवत सम्यग्रामस्य चरितं महत् ।

—^{c}) D4 6 9 चिर (for चिर-) D6 9 निवृत्तम् (for -निर्वृत्तम्)

17 Cf v l 2 and 18 —^{ab}) Dt D8 T1 2 G1 3 Ct तथा, Cg as in text (for तदा) T3 M2 काव्यम् (for भावम्) M4 अहो सुष्ठु प्रविश्यैतावुभौ° —^{c}) D6 सहितो (sic), D9 M1 सहित, M4 सहतं (for सहितौ) G1 (before corr) मधुरौ (for मधुर) G2 रक्तौ, M2 व्यक्तं, Ck तार (for रक्त) —^{d}) D4 T3 G2 M1 2 सपन्नौ, Cg k t as in text (for सपन्नं) ❀ Cg स्वरसपदा षड्जादिस्वरसपदा सपन्न अत एव मधुर रमणीय रक्त रागयुक्तं च यथा भवति तथा अगायता, Ck तारमुच्चै सपन्न यथा तथा अगायता, Ct मधुर पाठतो गानतश्च । रक्तमुच्चै. स्वरसपदा षड्जादिस्वरसपदा संपन्नं यथा भवति तथा अगायता ❀

18 ^{a}) D4 प्रशस्यमानौ (for प्रशस्यमानौ) D9 11 तु, D14 T1 2 G3 4 M2 3 तैस् (for तौ) —^{b}) D9 तप श्लाघैर्, D11 गीयमानौ (for तप श्लाघ्यैर्) D4 9 14 S (except T1 M2.3) Cg महात्मभि (for महर्षिभि·) —^{c}) T1 missing from मत्य up to ताव in ^{d}

For 2–18, Ś1 Ñ V B D2 3 5 10–13 subst a passage diverging from the text, which is given below as one unit for the sake of convenience, D1 subst for 7-18

203* { कृत्वा चेदमशेषेण काव्य रामायणाह्वयम् ।
(2) { चिन्तयामास क इदं लोकेऽस्मिन्प्रथयिष्यति ।
(3^{ab}) अथ चिन्तयतस्तस्य महर्षेर्भावितात्मन ।
(3^{cd}) तदा जगृहतु पादौ मुनिवेश(प)धरौ वने ।
वाल्मीकिशिष्यौ तरुणौ रूपौदार्यगुणान्वितौ ।
(4^{ab}) कुशीलवाविति ख्यातौ सीतारामाङ्गसंभवौ ।
स तौ मूर्धन्युपाघ्राय वाल्मीकिर्भगवानृषि. ।
उवाचेदं तदा वाक्य प्रणतावग्रत स्थितौ ।
आर्षं रामायण काव्यमिदं तावन्मया कृतम् ।
गृह्यता मन्नियोगेन पुण्यश्रवणकीर्तनम् ।
(6^{cd}) पौलस्त्यवधसयुक्त धर्मकामार्थसहितम् ।
(7^{ab}) पाठ्ये गेये च मधुर प्रमाणैस्त्रिभिरन्वितम् ।
(7^{cd}) { तन्त्रीगीतैश्च मधुरैरन्वित सप्तभि. स्वरै ।
{ जातिभि सप्तभिर्युक्तं श्रोतु श्रुतिमनोहरम् ।
(8) { शृङ्गारवीरवीभत्सरौद्रहास्यभयानकै· ।
{ करुणाद्भुतशान्तैश्च युक्तं काव्यरसैरपि ।
एवमुक्त्वा तु तौ बालौ भगवानृषिसत्तम. ।
सम्यगध्यापयामास काव्य रामकथाश्रयम् ।
(11^{cd}) वाग्विधेयं तदा ताभ्या कृतं तच्च विशेषत ।
पुण्यं रामायणं काव्य तदा तौ मुनिरब्रवीत् ।
गीयतामिदमाख्यानं भवद्भ्यामृषिसंसदि ।
(12^{ab}) राजर्षीणा पुण्यकृता साधूना च समागमे ।
गुरुणैवमनुज्ञातौ ततस्तौ देवरूपिणौ ।
कुशीलवौ राजपुत्रौ प्रकृत्या मधुरस्वरौ ।
(10^{cd}) रूपानुरूपौ रामस्य बिम्बाद्बिम्बमिवोत्थितौ ।
(5^{ab}) वेदवेदाङ्गेतिहासशास्त्रेषु परिनिष्ठितौ ।
(12^{cd}) जगतुस्तौ तदा काव्यं मधुर मधुरस्वरौ ।
यथोपदिष्टमृषीणा सनिधौ ब्रह्मवादिनाम् ।
तयोर्ब्रह्माभवत्प्रीत सेन्द्राश्च सुरसत्तमा ।
गन्धर्वपतयश्चैव पन्नगाश्च महर्षिभि ।
(13^{ab}) तौ कदाचित्समेतानामृषीणान्देवरूपिणाम् ।
(13^{cd}) काव्य रामायण मध्ये सहितावभ्यगायताम् ।
(14^{ab}) शृण्वता तु तदा काव्यमृषीणा हर्षसंभव· ।
(14^{cd}) सहसाभून्महाशब्द साधु साध्विति शसताम् ।
(15^{ab}) सुप्रीतमनसश्चैव मुनयो धर्मवत्सला ।
(15^{cd}) शशसुर्भ्रातरौ तत्र गायन्तौ तौ कुशीलवौ ।
(16^{ab}) अहो भावानुग गीतमहो गीतमविस्वरम् ।
अहो भगवता सम्यग्रामस्य चरित महत् ।
(16^{cd}) चिरवृत्तमपि ह्येतत्प्रत्यक्षमिव दृश्यते ।
सस्कृत मधुर चैव समाक्षरपदक्रमम् ।
प्रयोक्ताराविमौ चापि सम्यगस्य कुशीलवौ ।
कुमारौ देवगर्भाभौ तरुणौ मधुरस्वरौ ।
अहो श्रव्यमहो स्वाद्यमहो गीतमविस्वरम् ।
(17^{cd}) व्यक्त च मधुर चैव परया स्वरसपदा ।
पदसंधिसमायुक्त तालतानसमन्वितम् ।
(18^{ab}) एव प्रशस्यमानौ तौ श्लाघ्यमानौ महर्षिभि ।
(18^{cd}) भूयो व्यक्ततर साधु मधुरञ्चाप्यगायताम् ।

[D1 om lines 1-18, 24-27, 44, 45 and 47 —(l 1) D5 10 12 वेदम् (for चेदम्) V1 विशेषेण D2.3 °चैव विशेषेण (for the prior half) B1 वाक्य (by metathesis) (for काव्य) Ñ1 V4 D2 3 [आ]श्रय (for [आ]ह्वयम्) —(l 2) Ñ1 V2 4 B1 D3 °येदिति (for प्रथयिष्यति) —(l 3) D3 देवर्षेर् (for महर्षेर्) —(l 4) Ś1 D13 तु तौ, B1 D11 मुने , D12

वन (for वने) D2 मुनिरूपधरौ च तौ, D3 ब्रह्मरूपधरौ मुने (for the post half) —(l 5) B2 कि (m) in वाल्मीकि- B3 (m) °समन्वितौ —(l 6) V2 -राघव- (for -रामाङ्ग-) —(l 7) V3 तौ च, B1 स त, D13 सुतौ (for स तौ) Ś1 D13 मुनि (for ऋषि) —(l 8) V4 B2 प्रोवाच (for उवाच) D10 [इ]मौ (for [इ]द) Ś1 V4 D13 ततो, Ñ B1 3 तथा (for तदा) —(l 9) D2 3 कृत्स्न (for आर्षं) D3 °तातौ यथाक्रम (for the post half) —(l 10) Ś1 Ñ2 (m) B1 3 D10 गृह्णीत, V1 3 B4 D13 गृहीत, V2 4 B2 गृह्णीता (for गृह्यतां) V1 3 सन्नि°, D3 मुनि° (for मन्नियोगेन) —(l 11) Ñ2 V1 B3 4 D10 -सयुत (for -सहितम्) —(l 12) Ś1 V1 4 B1 2 4 D3 11–13 पाठे°, D2 पद्यैर्गेय, D5 (after corr *sec m*) as in text (for पाठ्यं गेये) B3 पाठ्ये यो (*sup lin*) गेये च मधुर (hypermetric) (for the prior half) V3 अन्वित त्रिमि (by transp) D3 अन्नीतै (sic) (for अन्वितम्) —(l 13) V3 नीति-, D2.5 तन्त्रै (for तन्त्री-) —(l 14) Ñ V3 B3 श्रोतृश्रुति-, V1 2 4 D5 10 12 13 श्रोत्रश्रुति-, B4 श्रोतृश्रोत्र- (for श्रोतु श्रुति-) D2 3 11 श्रोत्र(D3 श्रोतृ, D11 मन)श्रुतिसुखावह (for the post half) —(l 15) D10 erroneously om वीर V4 -बीभत्सै (for -बीभत्स-) V3 -रौद्रैश्चैव, B1 2 4 -रौद्रैश्च स- (for -रौद्रहास्य-) D2 3 शृगारकरुणोदाररौद्रवीभत्सदारुणै (D2 °णौ) —(l 16) Ñ1 B1 2 -हास्यैश्च, B4 -शान्तैश्च (for -शान्तैश्च) D2 3 तथैव हास्यवीराभ्या (for the prior half) D2.3 वाक्य- (by metathesis) (for काव्य-) —(l 17) D2 उक्तौ (for उक्त्वा) Ś1 V2 4 B2 D13 च°, Ñ2 [अ]थ°, D3 सुतौ (for तु तौ) Ś1 D13 मुनि- (for ऋषि-) —(l 18) D11 सम्यगध्यापया * * (for the prior half) V4 °श्रित, B4 रामायणा° (for रामकथा°) —(l 19) D2 °दग्ध (for वाग्विधेय) Ś1 V2 4 सदा, Ñ1 B1 यथा, Ñ2 V1 3 B3 D1 10 11 यदा, D3 ˜ दा, D5 12 ततस्, D13 स वा (for तदा) B2 नदि (m as in text) (for ताभ्या) B2 यच्चाप्यशेषत, D1–3 तच्चाप्यशेषत (for तच्च विशेषत) —(l 20) V2 D3 [आ]दौ (for तौ) —(l 21) D2 गीयेताम् (for गीयताम्) D1 °त (for आख्यान) D12 भगवद्भ्याम् (hypermetric) (for भवद्भ्याम्) D1 3 -सनिधौ, D2 -सत्तम (for -ससदि) —(l. 22) D11 राजर्षीणा पु˙ कृता (for the prior half) Ñ1 ˜ समागमे, D2 चैव सगमे (for च समागमे) —(l 23) V1 गुरूणैवा नुज्ञातौ (for the prior half) D1 श्रुत्वा ततो गुरोर्वाक्य शिरसा प्रतिगृह्य च —After l 23, D1 which om l 24-27 reads lines 31, 32 —(l 24) V2 3 B2 3 (m) D2 3 राम°, D11 रामसुतौ (for राजपुत्रौ) Ñ1 om from the post half up to the prior half of l 25 V2 om l 25-27 —(l. 25) Ñ1 om the prior half Ś1 V4 D13 अनुरूपौ च (for रूपानुरूपौ) D11 राम , D12 राममस्य (ditto) (for रामस्य) Ś1 Ñ1 V3 D2.5 12 13 [उ]द्धृतौ, V4 B1 3 4 D10 [उ]द्गतौ (for [उ]त्थितौ) V3 °द्विवाविवोद्धृतौ, D3 वीवात् विवतोमिवतो (sic), D11 सूर्यविवादिवोद्धृतौ (for the post half) —(l 26) B1 D11 -पुराण- (for -शास्त्रेषु) —(l 27) V3 तथा (for तदा) B1 वाक्य (by metathesis) (for काव्य) B1 D3 missing (for मधुर) D13 -स्वनौ (for -स्वरौ) —(l 28) V3 repeats (var) l 28 after l 42 Ś1 अथो°, V3 (second time) °दृष्टाव्, D1 यद्दो° (for यथोपदिष्टम्) Ś1 Ñ2 V2–4 B D1–3 5 10–19 ऋषिणा (for ऋषीणा) D1 सानिध्ये (for सनिधौ) —(l. 29) D3 प्रीला (sic) (for प्रीत˙) B4 स्वर- (for सुर-) D13 सेंद्र ससुरसत्तम (for the post half) —(l 30) Ñ2 V4 B D10 गधर्वा पतगा°, V1 °पतगा°, V2 3 B3 (m) D5 11 12 गधर्वाप्सरसश्चैव, D1–3 गधर्वाश्च पतगाश्च (D1 प्लवगाश्च) (for the prior half) Ñ2 B3 D10 महर्षय, D3 11 सहर्षिमि (for महर्षिमि) V1 पन्नगा सहर्षिमि (submetric), D1 पन्नगा समहर्षय (for the post half) Ś1 D13 गधर्वा. पन्नगाश्चैव पतगाश्च महर्षय —(l 31) V4 °समेता (for the prior half) Ś1 D13 चैव सनिधौ, Ñ V B2–4 D2 3 5 10–12 °रूपिणौ (for देवरूपिणाम्) —(l 32) Ñ1 illeg from मा to ण Ś1 D13 नाम (for मध्ये) D12 सहिताव् (for सहिताव्) V3 अहु °(sic), D5 13 अध्य° (for अभ्य°) D3 ससहिताव्यभगायता (sic) (for the post half) —(l 33) Ñ1 V2 4 B1 D1–3 11 तच्छ्रुण्वता, V3 (before corr) श्रुणुता° (for शृण्वतां तु) V2 सदा (for तदा) B1.4 वाक्य (by metathesis) (for काव्य) V2 °व, V4 देवसनिधौ, D5 °सभर (for हर्षसभव) —(l. 34) Ñ2 B3(m as in text) 4 D2 10 सघशो, V1 सहर्षो, B2 सहशो, D1 सघ सो, D3 सघाशा (sic) (for सहसा). B3 D1 3 5 महान्, D12 महाच् (sic) (for महा-) Ñ1 V2 4 B1 -नाद, D5 -छद˙ (sic) (for -शब्द) D2 शसत, D3 शसतो (for शसताम्) —(l 35) B3 (m) °ति (for सुप्रीत-). B1 -मानसाश् (for -मनसश्) V1 सर्वे ते (hypermetric), B4 D1 2 सर्वे (for चैव) D12 °च्छला (for धर्मवत्सला) —(l 36) D12 भ्रातर (for भ्रातरौ) V4 °च, D1–3 गायमानौ, D5 (after corr) 11 °तत् (for गायन्तौ तौ) Ś1 D13 om l 37-41 —(l 37) D11 इहो (sic) (for अहो) V1 D10 °नुसगीतम्, V3 °र्थसगीतम्, B4 °त्मक(as in text also) काव्यम्, D1–3 5 11 °काव्यम्, D12 °न * काव्यम् (for भावानुग गीतम्) V3 अनुरूपम् (for अहो गीतम्) D5 अविस्तर, D11 नुविस्तर (for अविस्तरम्) B2 (marg) °काव्यमहो स्वर˙, D1 आभ्या गीयेत विस्तर, D2 इद रामायण कृत, D3 अभ्या गीतमविस्वरौ (for the post half) —D2 om l 38 —(l. 38) Ñ2 V2 3 B3 4 D10 11 °त (for भगवता) D1 3 काव्यम् (for सम्यग्) B2 3 (marg) कृत (for महत्) D1 3 इद रामायण कृत (for the post half) —(l 39) V2 चित्त- (for चिर-) D2 चिरमिच्छत्तदेतद्दे (for the prior half) V3 B3 अपि (for इव) V2 रस्यते, D2 3 5 11 12 दर्शित (for दृश्यते) —(l 40) D1 सहत (for सस्कृत) D10 ˜धुर (for मधुर) D10 om (hapl) from the post half of l 40 to the prior half of l 44 Ñ1 illeg for पद V4 °म˙ (for -पदक्रमम्) —(l 41) D11 reads l 41-43 in marg (*pr m*) —(l. 42) V3 repeats l 28 (var) after l 42 B4 °रौ (for मधुर-) B1 [अ]क्षरौ (for -स्वरौ) —(l 43) Ś1 V3 4 B3 4 D5 12 श्राव्यम् (for श्रव्यम्) V3 श्राव्यम्, B1 वाच्यम् (for स्वाद्यम्) D11 अहो आद्य महत्काव्य

G 1 3 62 B 1 4 20 L 1 4 61

प्रीतः कश्चिन्मुनिस्ताभ्यां संस्थितः कलशं ददौ ।
प्रसन्नो वल्कलं कश्चिद्ददौ ताभ्यां महायशाः ॥ १९

आश्चर्यमिदमाख्यानं मुनिना संप्रकीर्तितम् ।
परं कवीनामाधारं समाप्तं च यथाक्रमम् ॥ २०

(for the prior half) Ś1 D1 13 सुविस्तर; V3 अरीश्वर; D11 अविस्तर (for अविस्तरम्) D2 अहो काव्यमहो श्राव्यमहो रम्यार्थमद्भुत, D3 अहो श्राव्यमिद काव्यमहो रम्यार्थमद्भुत —(l 44) Ñ V1 4 B2 3 4 D11 12 repeat l 44 after l 45 B1 transp l. 44 and 45 Ś1 Ñ V1.4 (first time) D3 13 रक्तं°, D1 पेशल, D11 12 (first time) शुक्त° (for व्यक्त च) B4 (first time) missing (for चैव) Ñ V1 (second time) B D5 11 12 (last two second time) संरक्त चाति (V1 B1 °भि; D5 11 12 °पि) रक्त च, V4 (second time) सरक्तमविरक्तं च (for the prior half) D11 सु° (for स्वरसपदा) V2 3 D1–3 om l 45 B1 transp l 44 and 45 —(l 45) D5 11 12 -वृत्त- (for -सधि-) Ś1 D13 -भाव-, Ñ V4 D10 -तार-, B3 (m.) -भान- (for -तान-) —(l. 46) V1 4 प्रसस्य°, V2 3 D2 प्रशंस्य°, B4 ∸ ‥ स्य° (for प्रशस्य°) D11 तु (for तौ) D11 गीय° (for श्लाघ्यमानौ). B1 कुशीलवौ (for महर्षिभि) D1 om l 47 —(l 47) V1 °य (sic) (for भूयो) Ś1 Ñ V1 3 4 B3 D2 3 5 11–13 रक्त° (B3 m बहु°; दिव्य°, प्यन°), B1 बहु°, D10 वंक्त° (sic) (for व्यक्तर) Ś1 D13 स्वादु (for साधु). V2 D10 12 वा (for च) V2 D3 गीयता (for [अ]गायताम्)]

—After l 14 of 203*, D2 ins

204* (9^{ab}) तौ तु गान्धर्वतत्त्वज्ञौ तालग्रहणकोविदौ ।
(9^{cd}) भ्रातरौ स्वरसपन्नौ गन्धर्वाविव रूपिणौ ।
(10^{ab}) रूपलक्षणसंपन्नौ मधुराभाषिणौ तथा ।

[D2 repeats l. 3 after l 23 of 203*]

—After l 21 B3 ins

205* रामस्य चरितं दिव्यं सर्वलोकसुखावहम् ।

—After l 31, B3 4 ins

206* काव्यं तज्जगतु. प्रीतौ कुमारौ कलमद्भुतम् ।
(14^{cd}) श्रुत्वा तु मुनय· सर्वे पर विस्मयमागताः ।
हर्षविस्मयसपूर्णैर्नेत्रैरनिमिषैरिव ।
समीयुस्तत्र तत्काव्य श्रोतुकामा सहस्रश ।

[(l 2) B3 च (for तु) —(l 3) B4 मापन्ना (for -संपूर्णैर्) B3 अनु° (for अनिमिषैर्)]

On the other hand, D1 ins

207* सभासीना शुभा वाचं रामायणमुदीरतु ।
(14^{ab}) तच्छ्रुत्वा मुनय सर्वे बाष्पपर्याकुलेक्षणा ।

19 D1 om 19-21^{b} —^{a}) Ś1 Ñ V B D2 3 5 10–13 ताभ्या प्रीतो मुनि कश्चित (by transp) —^{b}) Ś1 Ñ V B D2 3 5 10–13 पानीय-, D14 T1 2 Cr संमत , T3 G1 सुस्थित ; G3 उषित , G4 स स्थित , M4 संस्थित, Crp m g k t as in text (for सस्थित) —^{c}) D6 प्रसन्नौ (sic) (for प्रसन्नो) M4 वल्कलान्. —^{d}) D14 T1 M4 °तपा (for महायशा·) —For 19^{cd}, Ś1 Ñ V B D2 3 5 9–13 subst

208* कश्चिद्वनफल स्वादु वल्कल कश्चिदीप्सितम् ।

—After 19, Dt D4 6 8 14 T1 2 G1–3 M1 3 ins

209* अन्य कृष्णाजिनमदाद्यज्ञसूत्र तथापर ।
कश्चित्कमण्डलुं प्रादान्मौञ्जीमन्यो महामुनि ।
बृसीमन्यस्तदा प्रादात्कौपीनमपरो मुनि ।
ताभ्यां ददौ तदा हृष्ट कुठारमपरो मुनि· ।
काषायमपरो वस्त्र चीरमन्यो ददौ मुनि । [5]
जटाबन्धनमन्यस्तु काष्ठरज्जु मुदान्वित. ।
यज्ञभाण्डमृषि· कश्चित्काष्ठभार तथापर ।
औदुम्बरीं बृसीमन्य. स्वस्ति केचित्तदावदन् ।
आयुष्यमपरे प्राहुर्मुदा तत्र महर्षय. ।
ददुश्चैवं वरान्सर्वे मुनय सत्यवादिन । [10]

[Except Śiromani (not included in the apparatus) no other commentator glosses on these lines Til however glosses on बृसी and स्वस्ति —(l 1) D4 कृष्णांजनम् (for कृष्णाजिनम्) D4 14 T1 2 transp the post. halves of l. 1 and 2 D4 T1.2 प्राददा् (for अदाद्). G1.3 अथ (for तथा) Dt [अ]परै (for [अ]पर.) —(l 2) D4 14 T1.2 transp the post halves of l. 1 and 2 (cf v l l 1). G M1 अदान् (for प्रादान्) D4 14 T1.2 om. l. 3-7 and 10 G1 2 om (hapl.) l 3 —(l 3) G3 M1 3 म(M3 after *sup. lin sec. m* corr. बृ)सीं ददौ तदा (M3 महा) हृष्ट. (for the prior half) M1 om. from the post. half. of l 3 to the prior half of l. 4. M3 कुद्दालम् (for कौपीनम्) G3 M3 om (hapl) l 4 —(l 4) G1.2 ब्रसीं (for ताभ्यां) —(l 5) G1 3 महा° (for ददौ मुनि) M2 om l. 6 —(l 6) Dt ∸ टा°, G1 °मटलम् (for जटाबन्धनम्) M3 reads l. 7-10 *inf lin* —(l 7) G1 3 अथ (for तथा) —(l 8) M1 अन्य (for अन्य) M3 तथा (for तदा) D4 14 T1 2 जपमालाम (D4 °ला त)थापर (for the post. half). —(l 9) D4 14 T1 G2 M1 3 चोचु , T2 G1 2 [अ]प्यूचु (for प्राहु) —(l 10) G M1 चैव, M3 एव (for चैव) G M1 3 प्रीता (for सर्वे).]

—After 19, M2 ins.

210* यज्ञोपवीतन्त्वपर काष्ठभारन्तथा पर ।
काष्ठबन्धनरज्जु च ददौ ताभ्या परो मुनि ।
अन्य· कृष्णाजिन प्रादान्मौञ्जीमन्यो महामुनि· ।
कश्चित्कमण्डलु प्रादाद्ब्रसीमन्यस्तथा ददौ ।

Thereafter M2 reads l 5 of 209*, then cont

211* कुठारमपर. प्रादात्स्वस्ति केचित्तदावदयन् ।
एव प्रीतास्तु मुनय प्रददु सत्यवादिन ।

20 D1 om 20 (cf v l 19) —^{a}) D3 इति यद्गीत (for इदमाख्यान) —^{b}) D3 ऋषिभि., D9 T3 M4 मुनी(T3

प्रशस्यमानौ सर्वत्र कदाचित्तत्र गायकौ ।
रथ्यासु राजमार्गेषु ददर्श भरताग्रजः ॥ २१
स्ववेश्म चानीय ततो भ्रातरौ स कुशीलवौ ।
पूजयामास पूजार्हौ रामः शत्रुनिबर्हणः ॥ २२

आसीनः काञ्चने दिव्ये स च सिंहासने प्रभुः ।
उपोपविष्टैः सचिवैर्भ्रातृभिश्च परंतपः ॥ २३
दृष्ट्वा तु रूपसंपन्नौ तावुभौ वीणिनौ ततः ।
उवाच लक्ष्मणं रामः शत्रुघ्नं भरतं तथा ॥ २४ G. 1 3 71 B 1. 4 32 L. 1 4 70

°नि)ना (for मुनिना) M4 समवर्तत After 20^{ab}, T3 repeats 16^{ab} —^{d}) D3 9 T3 G1 4 यथाकृतं M4 समाहं जन्मन. कृतं —For 20, Ś1 Ñ V B D2 5 10–13 subst, while D3 ins after 20

212* एवं पूर्वमिदं काव्य मुनिभि प्रतिपूजितम् ।
सारभूतं मनुष्याणा कवीनामार्षमद्भुतम् ।

[(l 1) Ñ2 B4 काव्यमिदं पूर्वं (by transp) V1 D3 11 ऋषिभि, D2 विद्वद्भि (for मुनिभि) D2 3 परिपूजित —(l 2) D3 काव्यानाम् Ś1 मतमद्भुत, V1 B4 (m, orig as in text) D5 11–13 उपजीवन (for आर्षमद्भुतम्) D2 काव्य नानार्थमद्भुत (for the post half)]

—After 20, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins

213* अभिगीतमिदं गीत सर्वगीतेषु कोविदौ ।
आयुष्य पुष्टिजननं सर्वश्रुतिमनोहरम् ।

[(l 1) G2 अपि°, G4 अवि°, M3 अधि° (for अभिगीतम्) Dt -गीतिषु (for -गीतेषु) —(l 2) D4 °महोहर (sic), D9 G1 °श्रुति (G1 शत्रु) मनोरम (for the post half)]

21 D1 om 21^{ab} (cf v l 19) —^{a}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 तावेवं (V4 D10 12 °व, B4 marg °तौ) D2 प्रशंस्यमानौ ऋषिभिर् —^{b}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 देवरूपिणौ, D3 9 तावगायता, D14 T1 2 G1.3 M3 °गायि (T1 °य)नौ, M4 तौ तु° (for तत्र गायकौ) D2 उभावपि हि गायता

22 ^{a}) G4 तदा (for ततो) —^{b}) D4 च (for स) —For 22^{ab}, M4 subst

214* आनीय च स्वकं वेश्म तावुभौ भ्रातरौ तत. ।

—^{d}) M4 सत्कारेण सुसत्कृतौ

23 ^{a}) G1 तल्पे (for दिव्ये) —^{c}) D4 14 1 M3 4 Cg k t (!) °विष्ट, Ctp as in text (for उपोपविष्टै·) M4 पार्श्वस्थैर् (for सचिवैर्) Ctp उपोपविष्टसचिव· —^{d}) M4 भ्रातृ॰ T3 स (for च) Dt D4 6 8 Ct च समन्वित, M4 भरतादिभि. (for च परतप) —For 21^{cd}–23, Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 subst

215* राजधानीषु राज्ञा च समीपेष्वभ्यगायताम् ।
अथाश्वमेधे रामोऽपि तावुपश्रुत्य गायनौ ।
(22^{ab}) आनयामास सत्कृत्य पुरुषैरासकारिभि ।
(22^{cd}) पूजयामास पूजार्हौ सत्कारार्हौ सुसंस्कृतौ ।
ताविदं जगतुस्तत्र काव्य रामप्रचोदितौ ।
कर्मान्तरेषु विप्राणा रामलक्ष्मणसंनिधौ ।
शत्रुघ्नभरतादीनामन्येषा च महीक्षिताम् ।
वसिष्ठात्रिपुरोगाणा संनिधौ ब्रह्मवादिनाम् ।
(23^{ab}) रामस्तत्रासने शुभ्रे स्पर्ध्यास्तरणसवृते ।
उपविश्य तु शुश्राव तदात्मचरितं महत् ।
(23^{cd}) {आर्षं रामायणं काव्यं भ्रातृभिर्भरतादिभि. ।
पौरजानपदैश्चैव वृत शतसहस्रश ।
दृष्ट्वा रामस्तदोवाच सर्वास्तत्र सभासद· ।

[Ś1 Ñ V B1 3 4 D5 10 12 13 om lines 4 and 13 D1 om lines 11–13 B2 D11 om line 13 B2 reads line 4 in marg D9 reads line 10 after line 12 —(l. 1) V2 समीपे हि, D2 समीपे तु (for समीपेषु) Ś1 अपि गायता, V3 उपगायतां, D1 अथ गायता, D13 अप्यगायता —(l 2) D3 तथा, D11 om (for अथ) —(l 3) Ś1 D13 सत्कृतावानयामास, Ñ1 V4 B1 2 सत्कृत्यानाययामास, V1 3 सत्कृत्यानयामास (submetric), V2 B3 4 D10 सत्कृत्य चानयामास, D5 11 12 सत्कृत्यैवानयामास (for the prior half) —(l 4) B2 D11 पूतात्मा (for पूजार्हौ) D2 स्वयकृतौ, D3 स्वलकृतौ (for सुसस्कृतौ) B2 D11 सत्कारैस्तौ स्वलकृतौ (for the post half) —(l 5) D11 उभौ (for इद) D5 तस्य (for तत्र) V1 2 -प्रदेशितौ, D2 12 -प्रणो(D2 °नो)दितौ —(l 7) D1 2 9 महात्मना (for महीक्षिताम्) —(l 8) D11 ब्रह्मवादिनौ —(l 9) Ñ1 V3 4 स्पर्धा-, B1 परा-, D5 12 मृदु-, D11 मृद्वा- (for स्पर्ध्या-) Ś1 D13 -स्युते, D2 -सत्कृते, D9 -सस्कृते (for -सवृते) V2 परार्ध्यास्तरणावृते, D1 स्पर्द्धी(sic)स्तरणसयुते, D3 शुभ्रास्तरणसयुते (for the post half) —(l 10) D1 सुखोपविष्ट, D2 3 9 उपोपविश्य D2 शुश्रुवे Ñ2 D10 तदा स्व-, V1 तदा मे, V4 तदात्मा-, B3 (marg as in text) तदा सु- (for तदात्म-) —(l 11) Ś1 Ñ V1 2 4 B D5 10 12 13 सार्धं (for काव्य) —(l 12) D2 3 9 अन्यैश्च सचिवैश्चैव (D3 ° सार्धं, D9 °श्चापि) (for the prior half)]

—After line 1, D1 ins

216* (21^{cd}) रथ्यासु राजमार्गेषु तौ तु शुश्राव राघव ।

24 D1 om 24 D9 transp 24 and 25 —^{a}) Ś1 V2–4 B1 2 D5 11–13 [अ]थ, Ñ1 स, V1 प्र-, D4 T3 Cm tp [आ]त्म- (for तु) ❀ Ct दृष्ट्वा तु रूपसंपन्नौ इति प्रचुर पाठ ❀ —^{b}) G2 M1 भ्रातरौ (for तावुभौ) Ś1 D13 G3 गायनौ(G3 °कौ) त(D13 स)दा, Ñ2 D10 क्रीडितौ तत, V2 रामकौ तत, V3 चीरिणौ तत, D2 3 9 11 चीरवाससौ, D4 14 S (except G3 M4) नियतस्तदा, M4 मुनिपुगवौ (for वीणिनौ तत) B4 वि(नी)तौ तु उभौ तत, Dt D6 8 विनीतौ भ्रातरावुभौ Ś1 D13 om 24^{cd} —^{d}) D2 14 T3 M3 तदा (for तथा) Ñ V B D5 10–12 सर्वां(V2 3 D12 °र्वा)श्चैव सभासद, D9 शत्रुघ्नभरतौ तथा

G 1 3 72 B 1 4 32 L 1. 4 70 श्रूयतामिदमाख्यानमनयोर्देववर्चसोः ।
विचित्रार्थपदं सम्यग्गायतोर्मधुरस्वरम् ॥ २५
इमौ मुनी पार्थिवलक्षणान्वितौ
कुशीलवौ चैव महातपस्विनौ ।
ममापि तद्भूतिकरं प्रचक्षते
महानुभावं चरितं निबोधत ॥ २६
ततस्तु तौ रामवचःप्रचोदिता-
वगायतां मार्गविधानसंपदा ।
स चापि रामः परिषद्गतः शनै-
र्बुभूषयासक्तमना बभूव ॥ २७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

---

25 D9 transp 24 and 25 —[a]) Dt D6 8 Ct एतद् ; Cm g as in text (for इदम्) —[b]) V4 देवरूपिणो., D12 वेदवर्चसो (by metathesis) D1–3 9 उभयोरनु (D1 °त्र) गायतो·(D2 °ता) —[c]) V1 विचित्रानुपद —[d]) V3 गायतां, D1 5 गायतौ, D10 गायतै (for गायतोर्) V2 गायतौ मधुरै· स्वरै , B1 श्रूयते मधुराक्षरं, Dt D4 8 14 S (except T3 M4) Cm k गायिनौ (Dt D4 8 Cm °कौ) समचोदयत्, D2 गायतौ मधुरस्वरौ, D3 9 अनयोर्मधुरस्वर, D6 T3 गायमानावचोदयत्, M4 गायन्तौ चाप्यचोदयत्, Cg गायिनौ तावचोदयत् —After 25, Dt D4 6 8 14 S ins .

217* तौ चापि मधुर रक्तं स्वचित्तायतनि स्वनम् ।
तन्त्रीलयवदत्यर्थं विश्रुतार्थमगायताम् ।
ह्लादयत्सर्वगात्राणि मनासि हृदयानि च ।
श्रोत्राश्रयसुखं गेय तद्बभौ जनसंसदि ।

[M4 om 1 2 —(l 1) D4 वीरौ (for चापि) M2 व्यक्त (for रक्त) D4 T1 G4 M4 स्व(G4 M4 स)चितायत-(M4 °च)नि·स्वन (D4 °नौ), T2 G1 3 M1–3 स्वचितायतनि·स्वन (for the post half) —(l 3) D6 8 T2 3 G1 3 M2–4 ह्लादयन् T3 transp मनासि and हृदयानि —(l 4) D14 श्रोतृश्रव·°, T1 श्रोत्रश्रम°, G1 श्रोत्राश्रय°, G3 श्रोत्रयोश्च° (for श्रोत्राश्रयसुख) M2 गीत, M4 गान (for गेयं) M4 जगतू राजसंसदि (for the post half)]

26 [a]) D1 बालाविमौ (for इमौ मुनी) Ś1 Ñ V1 3 4 B D2 3 5.9–13 हि (D9 तु) बालौ नृप-, V2 हि नृप- (submetric) (for मुनी पार्थिव-) D14 -लक्ष्मणान्वितौ —[b]) Ñ2 V1.4 B2–4 D10 13 कुशो(Ñ2 D10 °शी)लवश्, V2 कुशलवौ B1 G3 M2 3 चापि (for चैव) Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 तपोव(D3 °ध)नाश्रयौ, G4 महायशस्विनौ —[c]) D4 14 S (except G1 M4) Cm g प्रवक्ष्यते, G1 प्रशस्यते, Ct as in text (for प्रचक्षते) M4 ममाद्य सभूतिकर प्रचक्षतो. —[d]) T1 2 महानुभावौ, G2 M1 महानुभावाश्, M4 महानुभावो (sic) —For 26[cd], Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 subst.

218* ममेतिवृत्त किल गेयमद्भुत
महर्षिवाल्मीकिकृतं प्रगास्यत· ।

[(l. 1) D9 [इ]ह वृत्त V4 °काव्यम्, B4 °गीतम्, D1 °गानम्, D3 कल्मानम् (for किल गेयम्) D2 9 वक्ष्य(D2 °क्ष)तोन्द्भुत —(l 2) Ś1 प्रगास्यता, V1 प्रशास्यत·, D2.3 5 9 11 12 प्रगायत· (D2.9 °त)]

27 [a]) T3 M4 रामस्य (for तौ राम-) D1 -प्रमोदितौ, D2 -प्रनोदितौ (for -प्रचोदितौ) Ś1 Ñ V2–4 B D5 10–13 राघवसंप्रचोदितौ V1 ततस्तौ राघवप्रदेशितौ (submetric) —[b]) Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 अ(Ś1 प्र, D9 व्य)गायता काव्यमिदं यथाक्रम —[c]) Ś1 D13 सहित सभागतै , Ñ1 V2.4 B3 (marg as in Ñ2) 4 सहि(V4 B4 °ह)तै समागतै , Ñ2 V1 3 B2 D1.10 11 सह(Ñ2 V3 D1.10 °हि)तै सभागतै , B1 सहितै समस्तै , D5 12 सहितै समाहितै D2 3 9 °राजा सहितै (D3 °त) सभासदै (D9 °गतै) —[d]) D4 6 14 S (except G4) Cg बभूव ह (*metri causa*), Ct as in text Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 बभूव तत्रार्पितचेतन(D3 °मानस)स्तदा

Colophon Ñ1 V3 om Ś1 om up to रामायणे D13 om up to Kāṇḍa name V1 D5 om इति V1 2 4 B Dt D1 2.6 8–12 add आर्षे before रामा° Ś1 Ñ2 V1 4 B D5 6 11 om. श्री°; Ñ2 om रामायणे V4 B1 Dt D2 6 8 add वाल्मीकीये(B1 महर्षिवा°) after रामायणे —*Kāṇḍa name* V1 B3 D1 3 om Ñ2 V2 4 B1 2.4 D5 10–12 आदिकाडे (V4 °डो). D4 14 S इति श्रीमद्बालकाडे (M4 om श्रीमद्). —*Sarga name* Ś1 D12 13 काव्यसंक्षेप , Ñ2 V2 B D6 10 11 काव्योपसंक्षेप (B2 °संग्रह), V1 आदिकाव्योपसंक्षेप , V4 पक्षे (sic), D1 वस्तूत्पादनं नाम, D2 कथामुखो नाम, D3 काव्यमुखो नाम, D9 काव्यवस्तूत्पादनं. —*Sarga no* (figures, words or both) V1 B1 D5 12 om Ñ2 5, V2 6, V4 2(sic), B2–4 D10.11 figure (as in text), D1 3, D2.3 तृतीय , Ś1 Dt D4 6 8 9 13 both (as in text) —After colophon G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम

५

सर्वापूर्वमियं येषामासीत्कृत्स्ना वसुंधरा ।
प्रजापतिमुपादाय नृपाणां जयशालिनाम् ॥ १
येषां स सगरो नाम सागरो येन खानितः ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि यं यान्तं पर्यवारयन् ॥ २
इक्ष्वाकूणामिदं तेषां राज्ञां वंशे महात्मनाम् ।
महदुत्पन्नमाख्यानं रामायणमिति श्रुतम् ॥ ३
तदिदं वर्तयिष्यामि सर्वं निखिलमादितः ।
धर्मकामार्थसहितं श्रोतव्यमनसूयया ॥ ४
कोसलो नाम मुदितः स्फीतो जनपदो महान् ।
निविष्टः सरयूतीरे प्रभूतधनधान्यवान् ॥ ५ G I 5. 1 B. I 5. 5 L I 5 I

5

☞ D7 om Sarga 5 (cf v l I 3 12) Ñ1 V3 cont 4th Sarga T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम ॐ

1 Before I, Ś1 Ñ2 B3 4 D10 11 13 ins

219* ततस्तौ स्वरसंपन्नौ कुमारौ तत्र संसदि ।
अगायता नवं काव्य रामायणमिति स्मृतम् ।

[(1 2) B3 4 श्रुत (for स्मृतम्)]

Thereafter Ñ2 glosses इति पाश्चात्ये पुस्तके B3 cont, Ś1 Ñ V B1 2.4 D1 5 10 12 13 subst for I, D3 9 ins before I, while D11 subst 1 I for I^{ab} then cont 1 2

220* सागरान्ता मही येषामासीद्वीर्यार्जिता किल ।
आमनो. पुण्यकीर्तीना राज्ञाममिततेजसाम् ।

[(1 I) V4 चैषाम् (for येषाम्) V4 वीर्यान्विता, D3 वीर्यवता, D5 वीर्यजिता (for वीर्यार्जिता) —(1 2) Ś1 D13 आम्नाना, V2 आमेरो, V3 D10 12 आत्मनो (sic), D1 आत्मन (for आमनो·) D11 पुण्यत्ताना (sic) (for पुण्यकीर्तीनां)]

D2 om I^{ab} —^{a}) B3 पूर्वा, D3 पूर्वं (for सर्वा-) D9 तेषाम् (for येषाम्) —^{b}) B3 D9 राज्ञा, D3 स्फीता (for कृत्स्ना) —^{c}) D2 transp I^{cd} and 2^{ab} B3 प्रजापतिर् (for प्रजापतिम्) D9 पा *sup lin* in उपादाय —^{d}) G M1–3 °षाळिना (for जयशालिनाम्) B3 D2 3 9 11 M4 नरेंद्राणा यशस्विना

2 ^{a}) D2 transp I^{cd} and 2^{ab} T1 तेषां, T2 एषां (for येषा) T2 राजा (for नाम) Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 स(D3 12 सा)गर पूर्वजो येषा, M2 येषा * सगरो नाम —After 2^{a}, B4 reads the post half of 1 2 of 222* —^{b}) T2 खातित, T3 शोधित, G4 खादित (for खानित) G2 M1 य समुद्रमखानयत् B4 om 2^{c}–4 —^{c}) V2 D1–3 6 8 9 11–13 Ct षष्टि-, B1 D5 M4 षष्टिं, Cg k tp as in text (for षष्टि) B3 reads पुत्र in marg —^{d}) D3 नृपं (for यान्तं) Ś1 Ñ V B1–3 D5 10–13 पृष्ठतोन्वयु (Ś1 °न्वय [sic], V2 B3 [marg] °ययु, D1 पर्यु°, D3 T2 M4 पर्यवारयत् D11 °वपु व [hypermetric]) —After 2, B3 D1–3 9 ins

221* नक्षत्रराज वर्षान्ते व्यभ्रे ज्योतिर्गणा इव ।

[D3 °राज्य D1 न्यभ्रा, D9 व्यभ्रा (for व्यभ्रे)]

3 B4 om 3 (cf v l 2) —^{a}) T2 reads मिद *sup lin sec m* —^{b}) M4 रा * (for राज्ञा) Ś1 Ñ V B1–3 D1–3 5 9–13 वशे(D1–3 °श, D12 °शो)कीर्तिविवर्धनं Dt राज्ञा * * * · त्मना —^{c}) M4 उत्पन्नं महद् (by transp) Ś1 Ñ V B1–3 D1–3 5 9–13 निबद्ध(V3 °वंध, D3 °बुद्ध) पुण्यकीर्तीना (D1–3 9 °माख्यान) —^{d}) V3 इदं (for इति) V2–4 B2 D13 स्मृत (for श्रुतम्) B3 (marg) काव्य रामायण स्मृत

4 B4 om 4 (cf v l 2) —^{a}) G1 3 अह (for इद) Dt D2 6 8 Ct °व, D9 वर्ण°, Cg as in text (for वर्तयिष्यामि) —^{b}) D9 सम्यङ् (for सर्वं) G3 निरवशेषत (for निखिलमादित·) —^{c}) D2 3 9 -सयुक्तं (for -सहितं) —^{d}) Dt D3 6 8 M4 Ct अनसूयता (D3 °ता), D2 अनुरूपिणा, D9 अनुसूयुना (sic), Cg as in text (for अनसूयया) —For 4, Ś1 Ñ V B1–3 D1 5 10–13 subst, while D2 3 9 ins after 4^{ab}

222* तदिद ूयतामार्षं पुण्य पापभयापहम् ।
धर्मकामार्थसयुक्तं श्रुतिस्मृत्युपबृंहितम् ।

[D2 3 9 transp l. I and 2 —(1 I) Ñ2 B3 (m as in text) आद्य (for आर्षं) D2 3 तदिद (D3 श्रूयता) पुण्यमाख्यानम् (for the prior half) V4 काव्य, B1 सर्व-, D2 3 आर्षं (for पुण्य) D1 9 transp आर्षं and पुण्य —(1 2) D9 -मुक्तार्थे (for -सयुक्त) Ś1 B2 D13 धर्मार्थकाम°, Ñ2 B3 D10 कामधर्मार्थ° (for the prior half) Ñ1 °स्मृत्युदितपबृंहित (sic), D1–3 नानाश्रु°, D9 नानाश्रुत्यपदहित (sic) (for the post half)]

☞ G and L begin fresh numbering from st 5 which is given in the marginal concordance

Ś1 reads ॐ नमो रामचन्द्राय, Ñ1 colophon आर्षरामायणे बालकाण्डे कुशीलवदर्शनं, D13 श्रीगणपतये नम Then D13 cont

223* ॐ नारायणं नमस्कृत्य नर चैव नरोत्तमम् ।
देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदे(दी)रयेत् ।

5 Ñ1 begins Sarga 5 from here D13 ins ॐ before 5 —^{a}) Ñ V B D2–5 10–12 14 कोशलो (B4 D5 °शला, D3 °शल्यो), D1 M3 कौसलो, G4 कोसला B4 महत, D3 मुदित्य (sic), S (except T1 3) मुदित- (for मुदित) D9 कोशलाना प्रमुदित —^{b}) V4 स्थितो, B4 ख्यातो (for स्फीतो) D5 जान° (for जनपदो) —^{c}) Ñ1 V2 B3 4 D1

G 1 5 2
B 1 5 6
L 1 5 2

अयोध्या नाम नगरी तत्रासील्लोकविश्रुता ।
मनुना मानवेन्द्रेण या पुरी निर्मिता स्वयम् ॥ ६
आयता दश च द्वे च योजनानि महापुरी ।
श्रीमती त्रीणि विस्तीर्णा सुविभक्तमहापथा ॥ ७
राजमार्गेण महता सुविभक्तेन शोभिता ।
मुक्तपुष्पावकीर्णेन जलसिक्तेन नित्यशः ॥ ८
तां तु राजा दशरथो महाराष्ट्रविवर्धनः ।
पुरीमावासयामास दिवि देवपतिर्यथा ॥ ९
कपाटतोरणवतीं सुविभक्तान्तरापणाम् ।
सर्वयन्त्रायुधवतीमुपेतां सर्वशिल्पिभिः ॥ १०
सूतमागधसंबाधां श्रीमतीमतुलप्रभाम् ।
उच्चाट्टालध्वजवतीं शतघ्नीशतसंकुलाम् ॥ ११
वधूनाटकसङ्घैश्च संयुक्तां सर्वतः पुरीम् ।
उद्यानाम्रवणोपेतां महतीं सालमेखलाम् ॥ १२
दुर्गगम्भीरपरिखां दुर्गामन्यैर्दुरासदाम् ।
वाजिवारणसंपूर्णां गोभिरुष्ट्रैः खरैस्तथा ॥ १३

शरयू-, V1 सरजू- (for सरयू-) D2 -कूले (for -तीरे) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 पशुधान्यधनर्द्धि (D5 11 12 °समृद्धि) मान्

6 ^{ab}) T2 ध्या *sup lin sec m* in अयोध्या D2 3 9 [ञ]स्ति (for [ञा]सील्) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 M4 तत्रासीन्नगरी (by transp) D12 °ती (sic), G4 °त (for लोकविश्रुता) —^{c}) Ñ2 B3 D2 10 मनु(D2 सा तु)नाम्ना नरेन्द्रेण. —^{d}) M4 पुरो वै (for या पुरी) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 पुरेव (V1 B4 D5 12 यत्नेन, B2 पुरेव) परिनिर्मिता, D1–3 9 11 पुरा समभिनिर्मिता (D9 °नन्दिता)

7 ^{a}) V4 शत (submetric), D11 पक (sic) च (for दश च) —^{b}) G M1 °ना (for योजनानि) —For 7^{cd}–22, Ś1 Ñ V B D5 10–13 read a parallel passage which is given at the end of 22 —After 7^{c}, D2 3 9 ins the post half of l 1 and the prior half of l 2 of 230* (for variants cf v l 230*) —^{d}) D4 भ in marg in सुविभक्त D14 °क्ता (for सुविभक्त-) —After 7, D9 ins, while D2 3 ins after 10^{ab}

224* रात्रौ शब्देन विध्येरञ्जत्पन्तमपि नोत्सुकम् ।
(20^{cd}) बालमात्र च विततं क्षिप्रहस्ता सुशिक्षिता ।
(22^{ab}) तादृशाना सहस्रैः सा सपूर्णा सुमहात्मनाम् ।

[(l 1) D3 जल्तमिव मोथ्युक (sic) (for the post half)]

8 Cf v l 7 and 22 D9 om 8–9 —^{b}) D1 सुशोभिता (hypermetric) D2 3 विस्तीर्णेनोपशोभिता, M4 सुविभक्तचतुष्पथा —^{c}) D1 2.3 बहुपुष्पा°, T2 °विकीर्णेन, M1 (before corr *sec m*) °तीर्णेन —^{d}) M4 रज - (for जल-) D1–3 जलसद्घात(D2 missing)रेणुना

9 Cf v l 7 and 22 D1–3 9 om 9 (for D9 cf v l 8) —^{b}) T3 G1 3 महान् (for महा-) M3 रा *inf lin sec m* in महाराष्ट्र M4 महात्मा राष्ट्रवर्धन —^{d}) D4 14 T M3 Cg दिव, Ct as in text (for दिवि) —For 9^{cd}, M4 subst

225* अयोध्या पुरुपच्याघ्र ममृद्धामवमत्पुरीम् ।

10 Cf v l 7 and 22 —^{a}) D1 पताका-, D14 T2 G M कवाट- (for कपाट-) D1 2 -तोरणवती, D3 -गोपुरवती (for -तोरणवतीं) D9 दृढद्वारप्रतोलीका —^{b}) D1 सुविभक्तचतुष्पथा, D2 3 हर्म्यप्रासादसंकुला —After 10^{ab}, D2 3 ins 224* and thereafter D2 cont. l 10 of 230* —^{c}) D9 -शास्त्रा- (for -यन्त्रा-) D1 -युधवती, D3 -युद्धवती, M4 -युधगणैर् (for -युधवतीम्) —^{d}) Dt D6 8 उपिता, D1 युपेता, D2 3 शोभिता (for उपेता) —After 10, D3 9 ins l 16, 5 of 230* (for variations cf v l 230*)

11 Cf v l 7 and 22 D9 om 11–12 D3 om 11–12 ^{ab} D1.2 transp 11 ^{ab} and 11 ^{cd} —^{a}) D1 -सघुष्टा, D2 -सतुष्टा (for -संबाधा) —^{b}) D1 2 सर्वत शुभा (for अतुलप्रभाम्) —After 11 ^{ab} the sequence in M4 is 12 ^{cd}, 11 ^{cd}, 13 ^{ab}, 12 ^{ab} and 13 ^{cd}. —^{c}) D2 °वचे (for उच्चाट्टाल-) D1 उद्दाहालब्धयुवती —^{d}) D1 शितघ्नी- (for शतघ्नी-) D1 2 -संवृता (D2 °ता), T3 G2 4 M -सवृतां (for -सकुलाम्)

☞ After 11 ^{cd} (which is om in D3) the sequence in D2 3 from 12–19 (including the star passages) is 13, 14 ^{cd}, 18 (D2 om ^{bcd}), l 17 of 230* (D2 om), 15 ^{cd} (D2 om partially ^{c}), l 18 (230*), 19 ^{cd}, l 20 (230*), 226*, 12 ^{cd}, l 21 (230*), 15 ^{ab}, 19 ^{ab}, 16 ^{ab}, l 24 (230*) (D2 om), l 25 (230*), 17 (^{cd} om), l 33 32 28–30 (230*), 228* (D3 om)

12 Cf v l 7 and 22 D9 om 12 D1–3 om 12 ^{ab} (cf v l 11 for D3 9) —^{a}) T3 -नायक- (for -नाटक-) M4 नटनाटकसघैर्ं —^{b}) D4 G4 सयुता, M4 उपेता (for संयुक्ता) —^{cd}) T3 -मेघला (for -मेखलाम्) M3 om 12^{d} and repeats 10^{d} in its place D1–3 उद्यानोपवनो(D2 °मनो)पेता(D2 °ता) सुमहाशालमेखला (D2 °ला)

13 Cf v l 7 and 22 For sequence in D2 3 cf v l 12 —^{a}) D1 3 दुर्ग्रा- (D3 °ग्रे) (sic), M4 ग्यात- (for दुर्ग-) Dt D1–4 6 8 9 M4 -परिखा (Dt D4 6 8 9 °खा, D1 °पा) (for -परिखा) T3 परि *inf lin* in परिखा —^{b}) D1 M4 गुप्ता (D1 °सा) (for दुर्गाम्) D1 चान्यैर् (for अन्यैर्) D2.3 9 नानायुधसमन्विता (D9 °ता) —^{c}) Dt D1 2 -सपूर्णा —^{d}) D4 गो *inf lin* in गोभिर् D9 G2 M1 उष्ट- (for उष्ट्रैः). D2 अपि, D3 अभि, D4 युता, T3 वृता (for तथा)

सामन्तराजसङ्घैश्च बलिकर्मभिरावृताम् ।
नानादेशनिवासैश्च वणिग्भिरुपशोभिताम् ॥ १४
प्रासादै रत्नविकृतैः पर्वतैरुपशोभिताम् ।
कूटागारैश्च संपूर्णामिन्द्रस्येवामरावतीम् ॥ १५
चित्रामष्टापदाकारां वरनारीगणैर्युताम् ।
सर्वरत्नसमाकीर्णां विमानगृहशोभिताम् ॥ १६
गृहगाढामविच्छिद्रां समभूमौ निवेशिताम् ।
शालितण्डुलसंपूर्णामिक्षुकाण्डरसोदकाम् ॥ १७
दुन्दुभीभिर्मृदङ्गैश्च वीणाभिः पणवैस्तथा ।
नादितां भृशमत्यर्थं पृथिव्यां तामनुत्तमाम् ॥ १८
विमानमिव सिद्धानां तपसाधिगतं दिवि ।
सुनिवेशितवेश्मान्तां नरोत्तमसमावृताम् ॥ १९
ये च बाणैर्न विध्यन्ति विविक्तमपरापरम् ।
शब्दवेध्यं च विततं लघुहस्ता विशारदाः ॥ २०

G I 5
B I 5 ~
L I 5 I

14 Cf v.l 7 and 22 For sequence in $D_{2,3}$ cf v l 12 $D_{1-3,9}$ M_4 om 14^{ab} —^{cd}) $D_{2,3}$ -देशाभिया- (D_2 °धा) तैश्, D_9 -पार्थिवसघैश् (for -देशनिवासैश्) D_3 उरु-, D_9 चोप- (for उप-) M_4 वणिभि.शोभिता चैव नानादेशनिवासिभि —After 14, the sequence up to 19^{ab} in D_9 is 18, l 17 (230*), 15^{cd}, l 18-20 (230*), 226*, l 21 (230*), 19^{ab}, l 24 (230*), 15^{ab}, l 25 and 26 (230*)

15 Cf v l 7 and 22 For sequence in $D_{2,3}$ cf v l 12 D_9 reads 15^{ab} after 16^{ab} D_1 transp 15 and 18 —^{a}) D_1 प्रासादजालैर्बहुभि, $D_{2,3,9}$ म(D_3 मा)हाप्रासादशिखरै.(D_9 °रा) —^{b}) D_2 श्टगारैर् (sic), $D_{3,9}$ श्टगाग्रैर् (for पर्वतैर्) Dt $D_{2,3,6,8,9}$ $M_{2,4}$ इव (for उप-) $D_{1,3}$ -शोभिता (for -शोभिताम्) G_2 om 15^{cd} D_2 om up to गारैश्च in ^{c} —D_9 reads 15^{cd},after 18 —^{c}) M_1 सु- (for च) D_{1-3} M_4 सछन्ना (D_2 M_4 °म्) (for संपूर्णाम्) —^{d}) D_{14} T_2 [ए]व (for [इ]व) $D_{1,3}$ अमरावती —After 15^{cd}, $D_{2.3}$ ins l 18, D_9 ins l 18–20 of 230* (for variation cf v l 230*) $D_{2.3}$ (both after l 20 cf v l 19) $_9$ cont, while D_{11} ins after l 20 of 230*

226* योधैरग्निमरुत्तुल्यैराहवेष्वनिवर्तिभि. ।
गुप्ता पुरुषसिंहैश्च सिंहैरिव गिरेर्गुहाम् ।

[(l 1) $D_{3,9}$ कल्पैर् (for तुल्यैर्) D_{11} अनियत्तृभि (sic) —(l 2) (B_3 reads l 2 after l. 19 of 230* with v l. तै॰ for च) D_3 गुप्ता (for गुप्तां), गिरिर्गुहा (for गिरेर्गुहाम्)]

—D_9 cont l 21 (230*) and thereafter reads 19^{ab} —After 15, M_3 ins

227* बलिभिर्घोषवपुषैर्द्वारपालैश्च शोभिताम् ।

—After 15, M_4 reads 19

16 Cf v l 7 and 22 For sequence in $D_{2,3}$ cf v.l 12 For $16\text{-}17^{ab}$, D_9 subst l 24-26 (230*) and reads 15^{ab} after 16^{ab} (=l 24 of 230*) G_2 om 16 D_1 reads 16 after 19, D_9 after 19^{ab} —^{a}) D_{14} (before corr) G_4 चित्र (for चित्राम्) D_2 अष्टपदो- (for अष्टापद-) D_3 -[आ]कार (for -[आ]कारा) D_1 G_3 विचित्राष्टापदाकारा (D_1 °रा) —^{b}) Dt T_3 G_4 $M_{3,4}$ -गणायुता, D_4 -गणैयु(m)तां (sic), D_6 -गणौयुता (sic) (for -गणैर्युताम्) D_{1-3} नानाद्रव्य (D_2 °हर्म्य, D_3 °द्रुम) समुच्चया (D_1 °या, D_3 °य) —After 16^{ab}, D_3 ins l 24 (230*) —^{c}) D_1 -समाकीर्णा —^{d}) D_1 °वरशोभिता —For 16^{cd}, $D_{2,3}$ subst l 25 of 230*

17 Cf v l 7 and 22 For sequence in $D_{2,3}$ cf v l 12 D_1 om 17 —^{a}) M_4 इव° (for अविच्छिद्रा) $D_{2,3}$ अविच्छिन्नातरगृहा (D_3 °हा) —^{b}) $D_{2,3}$ M_4 °भूमि-, G_1 समौ° (sic) (for समभूमौ) D_2 -निवेशिनीं, D_3 M_4 -निवेश(M_4 °शि)ना (for निवेशिताम्) —After 17^{ab}, $D_{2,3,9}$ ins l 33, 32, 28-30 of 230*, thereafter D_2 cont

228* पञ्चाग्निविद्भिर्गुणिभिः सर्वतश्च स्वलंकृताम् ।

—^{c}) $D_{2,3,9}$ om 17^{cd} —^{d}) T_3 G_4 M_4 -खंड- (for -काण्ड-)

18 Cf v l 7 and 22 For sequence in $D_{2,3}$ cf v l 12 D_9 reads 18 after 14 D_1 transp 15 and 18 —^{ab}) Dt दुंदु*भिर्, $D_{2.3}$ T_3 दुंदुभीभि (sic), G_4 दुदुभिश्च D_1 वेणुमि (for वीणामि) T_3 तदा, M_4 अपि (for तथा) D_9 पणवैश्च मृदंगैश्च शोभिता दुंदुभिस्वनै· —^{c}) $D_{1,3}$ °ता (for नादिता) G_2 M_1 मुहुर् (for भृशम्) —^{d}) $D_{1,3,9}$ M_4 प्रथिता (D_9 M_4 °ता) (for पृथिव्या) $D_{1,3}$ सा त्व(D_3 प्य)नुत्तमा (for तामनुत्तमाम्) —After 18, $D_{3,9}$ ins l. 17 of 230* (for variations cf v l 230*) Then, D_9 reads 15^{cd}

19 Cf v l 7 and 22 For sequence in $D_{2,3}$ cf v l 12 D_1 reads 16 after 19, D_9 after 19^{ab} M_4 reads 19, D_9 19^{ab} after 15 —^{b}) D_3 [अ]धिगद्गतिव (corrupt), M_4 [अ]धि*तं महत् (for [अ]धिगतं दिवि) D_9 om 19^{c}–22 —^{c}) D_1 -वेशासा (sic), D_3 -वेश्माता (sic), M_4 -सिद्धांता (for -वेश्मान्तां) D_2 सुनिर्वेशतो त्रिस्माता (sic) —^{d}) M_4 -शता° (for -समावृताम्) D_{1-3} नरनारीगणैर्युता (D_1 °समाकुला, D_2 °गणावृता (cf 16^{b}), G_2 M_1 नरेंद्रोत्तमसेविता —After 19, $D_{2,3}$ ins l 20 of 230* and then cont 226*, G_3 ins

229* न कुबेरस्य चेन्द्रस्य यमस्य वरुणस्य च ।
ब्रह्मणोऽपि पुरी रम्या हीदृशी च स्वयभुव ।

20 D_1 om 20–23 $D_{2,3}$ om 20–21 D_9 om 20 (cf v l 19) —^{a}) M_4 वि° (for न विध्यन्ति) M_4 om 20^{bc} —^{b}) D_4 T G M_1 -वर (G_4 °रीं), M_3 परा (for -परम्) —^{c}) $T_{2,3}$ G_2 M_3 शब्दवेद्य G_1 तु (for च)

G. I 5 18
B I 5 21
L I 5 17

सिंहव्याघ्रवराहाणां मत्तानां नदतां वने ।
हन्तारो निशितैः शस्त्रैर्बलाद्बाहुबलैरपि ॥ २१

तादृशानां सहस्रैस्तामभिपूर्णां महारथैः ।
पुरीमावासयामास राजा दशरथस्तदा ॥ २२

21 D1–3 9 om 21 (cf v l 20 and 19) —ᵃ) M4 -नाग- (for -व्याघ्र-) —ᶜ) G M1 3 4 बाणैर्, Cgt as in text (for शस्त्रैर्) —ᵈ) M3 -बलाद् (for -बलैर्)

22 D1 9 om 22 (cf v l 20 and 19) —ᵃ) D2 3 सा, G2 4 M1 तैर् (for ताम्) —ᵇ) G2 (before corr *sec m*) मनोरथै (for महारथै) D2 3 सपूर्णा सु(D3 सुसंपूर्णा) महात्मनां D2 3 om 22^{cd} —ᶜ) M4 पुरीमुवास धर्मात्मा —ᵈ) M1 °था (for तदा) M4 राजा दशरथ *

[The following MSS (Northern) have a version parallel to that of the text, it is given here separately]

—For 7^{cd}—22, Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst

230* (7^{cd} 8) श्रीमती त्रीणि विस्तीर्णा नवसस्थानशोभिता ।
सुविभक्तान्तरद्वारा सुविभक्तमहापथा ।
शोभिता राजमार्गेण जलससिक्तरेणुना ।
नानावणिग्जनोपेता नानारत्नविभूषिता ।
महाशालावृता दुर्गा उद्यानाम्रवनान्विता ।
दुर्गगम्भीरपरिखा नानायुधसमन्विता ।
कपाटतोरणयुता उपेता धन्विभि सदा
(9^{ab}) राजा दशरथो नाम महात्मा राष्ट्रवर्धन ।
(9^{cd}) ता पुरीं पालयामास स्वपुरीं मघवानिव ।
(10^{ab}) दृढद्वारप्रतोलीका सुविभक्तान्तरापणाम् ।
(10^{cd}) नानायन्त्रायुधवतीं नानाशिल्पगुणान्विताम् ।
शतघ्नीपरिघोपेतामुच्छ्रितध्वजतोरणाम् ।
हस्त्यश्वरथसपूर्णां नानायानसमाकुलाम् ।
(14^{cd}) नानापार्थिवभृत्यैश्च वणिग्भिश्चोपशोभिताम् ।
निधानशतसबाधा सर्वैश्च विभवैर्युताम् ।
(16^{cd}) नानारत्नचयाकीर्णां धनधान्यसमन्विताम् ।
देवतायतनैश्चैव विमानैरिव शोभिताम् ।
सभोद्यानप्रपाभिश्च रुचिराभिरलङ्कृताम् ।
(16^{ab}) प्रविभक्तमहाहर्म्यां नरनारीगणान्विताम् ।
विद्वच्छूरार्यपुरुषैराकीर्णाममरोपमै ।
आगेहमिव रत्नाना प्रतिष्ठानमिव श्रिय ।
महाप्रासादशिखरै शैलाग्रैरिव शोभिताम् ।
(15^{cd}) विमानचयसबाधामिन्द्रस्येवामरावतीम् ।
अष्टापदपदालेख्यै रम्यामालिखितामिव ।
नानारत्नचयैश्चित्रां हृष्टपुष्टजनैर्युताम् ।
(17^{ab}) अविच्छिन्नान्तरगृहा समभूमिनिवेशनाम् ।
(17^{cd}) वरान्नपानकलिलां शालितण्डुलभोजनाम् ।
धूपमाल्यहविर्गन्धैर्हृद्यैश्चाप्यधिवासिताम् ।
लोकपालोपमै शूरै सर्वशास्त्रार्थपारगै ।
गुप्ता योधशतैश्चापि नागैर्भोगवतीमिव ।
(18^{ab}) मृदङ्गवेणुवीणानां रम्यै शब्दैर्विनादिताम् ।
नित्योत्सवसमाजाढ्या नित्यपुष्टजनैर्युताम् ।
ब्रह्मघोषस्वनवतीं धनु शब्दनिनादिताम् ।
स्वयं चैवेन्द्रकल्पेन पुरीं देवपुरोपमाम् ।
गुप्तामिक्ष्वाकुनाथेन राज्ञा दशरथेन च ।

☞ For the sake of convenience, the variants of D2 3 9 which are not included in this subst group are given here along with others as they have some lines of the subst in common with others [After 7^{c}, D2 3 9 ins the post and prior halves of l 1 and 2 respy —(l 1) Ś1 चारित, D13 चाति- (for श्रीणि) Ñ2 D10 11 13 विस्तीर्ण- (D10 °र्णा, D13 °र्णे) (for विस्तीर्णा) Ś1 D13 रत्न°, V1 नगनागर°, V2 नाकसख्यान°, V3 D2 3 5 11 नाना°, B3 नर°, D9 मानसस्थानमाश्रिता (for the post half) —(l 2) Ñ V1 4 B2.4 D10 °क्तातरपणा (Ñ2 D10 °विपणा, V1 °रपर्ण- (sic), V4 B4 °रपथा, B2 (marg) °द्वारा), V3 B3 °क्तातरा पुण्या (B3 marg दारा), D3 सुविभक्ता-चरद्वार- (for the prior half) Ś1 V3 D5 सुविभक्ता, B1 सुविस्तीर्ण- (for सुविभक्त-) V1 -महापथा V2 सुविस्तीर्णमहापथ (sic), B4 सुविभक्तात्ररामायणा (hypermetric) (for the post half) —(l 3) B4 D10 जन- (for जल-) V4 B1 -सर्गात-, D5 -संभक्ति- (sic) (for -ससिक्त-) D11 राजमार्गेण महता विस्तीर्णेनोपशोभिते (sic) —After l 3, B3 (marg) ins 231* —After 10, D3 9 ins l 16,5 —(l 5) B3 repeats l 5 after l 13 Ñ1 V3 D10 -शालवृता, V1 B3 (second time) D5 9 11 12 -शालान्विता (B3 D9 °ता), V3 -शालवती, D3 -जलान्विता (for -शालावृता) B3 (second time) D9 दुर्गा (for दुर्गा) Ś1 उद्यानास्तरनान्विता, Ñ °वने (Ñ1 °णे)युता, V1 2 B3 (second time) D5 11 12 उद्यानप्रवरैर्युता (B3 °ता, D11 °र्वृता, D12 °त), V4 °वनोद्यना, B1 2 उद्यानवन-शोभिता, B3 (first time) 4 D10 उद्यानाम्र (B3 marg °नोप) वनायुता (B3 marg °न्विता), D3 उच्चावचवनैर्युता, D9 प्रधानो-पवनैर्युता, D13 ह्युद्यानारतरणावृता (sic) (for the post half) —(l 6) Ś1 D13 अति- (for दुर्ग-) V2 4 D10 11 -परिघा, D5 -परिखा (for -परिखा) D10 °रत्नयुद्ध° (hypermetric), D11 °र्ता, D13 °युद्ध° (for the post half) —(l. 7) Note hiatus between the prior and the post halves Ñ2 D13 कवाट-, B3 कवाट- (for कपाट-) V3 -युक्ता, D11 -वती (for -युता) D13 चोपेता (to avoid hiatus) V2 धनुभि (sic), B1 ध्वनिभि (for धन्विभि) D11 हर्म्यप्रासादसकुल (for the post half) —(l 8) Ś1 D13 धर्मात्मा (for महात्मा) V2 राज्य- (for राष्ट्र-) —(l 9) B4 °नाम (sic) (for पालयामास) D12 स स्व पुरीं (hypermetric) V2 मघवा (for मघवान्) —D2 cont l 10 after 224*. —(l 10) Ñ2 दृढ * र, B4 दृढद्वार- (by dittography) Ñ1 -प्रतो°, V4 -प्रातोलीका

(sic), B4 -पृतोलीय (for -प्रतोलीका) Ś1 D13 सुविभ- (Ś1 marg) क्तं°, Ñ2 B4 स्व°, V2 °वनाम्, V4 °र्पणाम्, D12 सुवि * क्तां * * पणा (for the post half) —(l 11) V3 -रत्न- (for -यन्त्र-) V2 -मर्तीं (sic), D11 12 -वती (for -वती) V1 4 D11 13 -शिल्पि-, D12 -शिल्पा- (sic) (for -शिल्प-) Ś1 V4 -गणान्विता, V1 D12 -गणायुता; D11 -गणैर्युतां D5 नानाशिल्पिगणायुत (after sec m corr °तां) (for the post half) —After l 11, D13 ins 11^ab Ś1 D13 om l. 12 —(l 12) D5 शतघ्नीं (for शतघ्नी-). B1 D5 °खोपेताम्, D11 °घोपेता (for -परिघोपेताम्) D12 शतघ्नीपारिघोपेता (for the prior half) B3 (marg) उन्नत- also (for उच्छ्रित-) D11 -ध्व * * रणां D12 सुच्छ्रितध्वजतोरणा (sic) (for the post half) —After l 12, D11 ins 232* Ñ1 V1 2 4 D5 12 om l 13-15 —(l 13) V3 -सपन्ना (for -सपूर्णा) B3 (marg as in text) 4 -मणि-, D10 -पान- (for -यान-) V3 -समन्वितां (for -समाकुलाम्) —After l 13, B3 repeats l 5 with adjectives in accusative qualifying ता पुरीं, then cont 13^cd —(l 14) V3 B2 -दूतैश् (for -भृत्यैश्) Ñ2 B1 3 4 D10 नानापथिकदूतै (D10 °भूतै) श्च (for the prior half) V3 वलिभिश्, B4 वाणिग्भिश्, D10 वर्णिभिश् (both sic) (for वणिग्भिश्) Ñ2 B3 (marg as in text) -जीवितां (for -शोभिताम्) —After l 14, Ś1 D13 read l 18 —(l 15) V3 B2 विधान-, B1 विमान-, B4 निधाय (for निधान-) B2 -सवद्धा (for -सवाधा) V3 विधिभिर् (for विमर्वैर्) D11 युत (for युताम्) —Ś1 D13 om 16 V3 D11 read l. 16 after l 12 (D11 after 232*) D3 9 ins l 16 after 10 —(l. 16) D12 -रत्ना- (for -रत्न-) D9 -समाचिता (for -समन्विताम्) D12 धनधान्य(om स)मन्विता —After l. 16, B3 reads l 20 —After 18, D3 9 ins l. 17 —(l 17) B3 reads l 17-19 in marg D11 °ने, D12 दै° (for देवतायतनैश्) D3 9 चित्रैर् (for चैव) V2 विमलैर् (for विमानैर्) Ś1 V4 D3 13 उप-, Ñ2 V3 B3 अति-, B4 D10 अभि- (for इव) —After 15^cd, D2 3 ins l 18, D9 l 18-20 —(l 18) B3 reads l 18 in marg (cf v l line 17) Ś1 reads l 18 after l 14 V2 शुभो°, V3 सद्यो°, B4 मद्यो°, D2 सभाधन-, D10 सभोउद्यान- (hypermetric) (for सभोद्यान-) V3 D3 9 12 13 -प्रभाभिश् (for -प्रपाभिश्) B2 पा inf lin in प्रपाभिश् D11 समीप * श्रियाभिश् (sic) (for the prior half) D3 °तौ (for अलङ्कृताम्) —(l 19) B3 reads l 19 in marg (cf v l line 17) B1 अविभक्त- (for प्रविभक्त-) Ś1 Ñ B3 D9 10 13 -वेश्मां (Ñ1 °श्मा, D9 °श-), V4 -हर्म्या, B4 D5 -हर्म्ये (for -हर्म्यां) V3 -गणावृता, D9 -गणायुता, D11 -गणान्वित (for -गणान्विताम्) —After l 19, B3 ins l 2 of 226* —After 19^cd, D2 3 ins l 20 —(l 20) B3 reads l 20 after l 16 D9 illeg (for -रार्य-) V1 2 4 B1 3 (marg, orig as in text) D11 विद्वद्भिरार्य-, D5 विद्वद्वीरार्य- (sic) (for विद्वच्छूरार्य-) B4 °रोपनै, D12 °रोपमौ (both sic) (for अमरोपमैः) V1 आकीर्णा सुमनोहरै, D3 आकीर्णाप्यमरोपमैः (for the post half) —After l 20, D11 ins 226* (for variants cf v l 226*) —(l 21) D2 3 ins l 21 after 12^cd, D9 after 226* Ś1 प्ररोहम्, V2 D3 9 आदो (D3 °दौ sic) हम्, V4 सुदोहम्, B4 आरोहन् (sic), D2 या गेहम्, D13 आरुहम् (for आरोहम्) B1 प्रतिमानम् (m pr m as in text) D9 श्रिया (for श्रिय) V3 प्रतिष्ठामिव च श्रिय, D12 प्रतिष्ठाममिवश्रिया (for the post half) —(l 22) D11 -शिखरे (for -शिखरैः) V1 शिलाग्रैर्, D11 शृगारेश् (sic) (for शैलाग्रैर्) Ś1 B4 (also as in text) D13 उप-, D11 चोप- (for इव) B1 भूषिता, D3 °ता (for शोभिताम्) —After l 22, D11 ins 19^ab with v l भुवि for दिवि D11 om l 23 —(l 23) V3 विमान (for विमान-) Ñ1 V2.4 B1 2 -शत- (for -चय-) V4 -सर्वाधाम् (sic) (for -सवाधाम्) —(l 24) D9 subst l 24-26 for 16-17^ab D3 ins l 24 after 16^ab B1 (before corr) अष्टादश-, D5 (before corr) अष्टपाद- (by metathesis) D12 -[आ]लेखेश्च (sic) (for -[आ]लेख्यै) D5 रश्वाम् (sic) (for रम्याम्) B1 सलिखिताम्, D11 आ * खिताम् (for आलिखिताम्) Ñ2 इति, V4 पुरीं (for इव) V2 सुरम्या मानितामिव (for the post half) —(l 25) D2 3 subst l 25 for 16^cd D12 * ना°, D13 °त्नै (for नानारत्न-) B3 म (inf lin) for च in चयैश् D2 चित्रै (for चित्रा) D3 हृष्ट * *- (for हृष्टपुष्ट-) Ñ1 V4 B1 3 D5 10–12 -जना(Ñ1 °न)युता, V1 -जनन्विता, V2 °वृता, V3 -जनाकुला, D3 °वृता (for -जनैर्युताम्) —After l 25, D13 reads l 33 —D13 om l 26 —(l 26) D10 अवच्छिन्न- (for अविच्छिन्न-) Ś1 B2 3 -गुहा, V2 -ग्रामा (for -गृहा) D9 अविक्षिप्तातरग्रहा (for the prior half) Ñ1 °मौ (for समभूमि-) V3 °शिता, D12 °शन (for -निवेशनाम्) —After l 26, V D5 10–12 read l 31-33 —(l. 27) B3 नवान्न°, D11 नानान्न°, D13 वराण° (sic) (for वरान्नपान-) Ñ2 V3 B2 3 D5 10–12 -स(B2 m as in text)लिला, V1 -कलिका (for -कलिलां) V3 -भोजिनां, V4 -शोभिता, D11 -भोजन (for -भोजनाम्) —(l. 28) D2 3 9 read l 28-30 after l 32 D2 3 धूमैराज्य- (D3 °ज), D13 °मालि- (for धूपमाल्य-) D12 -हवि- (for -हविर्) D5 धूपमाल्यावहि° (sic), D9 आज्यहोमहविर्दिग्धैर् (for the prior half) D9 दिव्यैश् (for हृद्यैश्) V2 अपि (for चापि) B4 °* वासिता, D3 पानै सर्वत्र शोभितां (for the post half) —(l 29) D3 चमै (sic) (for शूरै) V1 -शास्त्रानु-, D9 11 -शस्त्रास्त्र- (for -शास्त्रार्थ-) Ś1 V3 D13 °शास्त्र (V3 D13 शास्त्र) विशारदै, D2 वेदवेदाग° (for the post half) —(l 30) D11 °वती (sic) (for भोगवतीम्) Ś1 D11 13 यथा (for इव) D13 om l 31 V D5 10–12 read l 31-33 after l 26 —(l 31) B4 मृजग- (sic) (for मृदङ्ग-) B4 नि° (for विनादिताम्). —After l 31, B3 ins 233* —D13 om l 32 —(l 32) D2 3 9 transp l 32 and 33 V4 B1 नित्य (for second नित्य-) Ñ V1 3 B D5 10–12 -हृष्टजनायुता (D12 °त), V2 -हृष्टजनैर्वृता, V4 -हृष्टजनान्विता, D2 9 -मगल-

G. 1 5 20 B 1 5 23 L 1 5 19

तामग्निमद्भिर्गुणवद्भिरावृतां
द्विजोत्तमैर्वेदषडङ्गपारगैः ।
सहस्रदैः सत्यरतैर्महात्मभि-
र्महर्षिकल्पैर्ऋषिभिश्च केवलैः ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

सयुता, D3 -मगध युतां (submetric) (for -पुष्टजनैर्युताम्) —(1 33) After transposing 1 32 and 33 D2 3 9 ins 1 33 after 17[ab] D13 reads 1 33 after 1 25 V3 -स्तनवर्ती, D2 3 -स्वरवती (D3 °ती) (for -स्वनवती) V3 दुदुभि- (hypermetric), B1 मद्र-, D2 3 गीत- (for धनु-) Ñ V1 4 D5 10 -स्वनविना(Ñ2 ना in marg)दिता, V2 -स्वनविनादिनी, V3 B2-4 D2 3 11 -स्वननि(B3 नि in marg)नादिता, D12 -स्व- * निनादिता (for -शब्दनिनादिताम्) D9 ब्रह्मघोषेण स्रवतीं गीतस्वन-निनादितां —(1 34) B1 -कल्पेव, D11 -क . न (for -कल्पेन) Ś1 Ñ V4 B D10 12 13 पुरी (D12 °रो) (for पुरीं) Ś1 V4 B D10 13 -पुरोपमा, Ñ1 -पुरीमिवपमा (sic) (for -पुरोपमाम्) —(1 35) Ś1 Ñ V4 B D10 13 सु(Ñ2 स्व)गुप्ते° (for सुगुप्तामि°) Ś1 Ñ V2 4 B1-3 D10 13 सा (for च)]

—After 1 3, B3 (marg) ins

231* कपाटगोपुरवती हर्म्यप्रासादसंकुला ।

[The post half = post half of 1 7 in D11]

—After 1 12, D11 ins

232*
(11[ab]) सूतमागधसंयुक्तां ब्रह्मघोषनिनादिताम् ।

—After 1 31, B3 ins

233* नटनर्तकसिद्धैश्चैर्बहुभि परिवेष्टिताम् ।

23 D1 2 om 23 (for D1 cf v l 20) Ñ1 illeg after वरा up to द्विजोत्त in [b] —[a]) Ś1 Ñ2 V B D5 9-13 वराग्निव(Ś1 Ñ2 V4 B3 4 D10 11 13 °म, B2 °चि, D5 °र)द्भिर्, D14 T2 G1 M3 °चद्भिर्, M4 देवाग्निकल्पैर् (for तामग्निमद्भिर्) B4 missing (for गुणवद्भि) Ś1 Ñ V B D5 9-13 अन्विता (V1-3 D5 9 11 12 °ता) (for आवृता) D3 पचाग्निविद्भिर्गु-णिभि· स्वलकृता —[b]) D14 T1.2 द्विजैर्वरैर् (for द्विजोत्तमैर्) Ś1 D13 -तरग-, D3 9 -विद्गत- (for -षडङ्ग-) —[c]) Ś1 Ñ2 V1-3 B3 D10 13 T3 सहस्रश (B3 int lin as in text) (for सहस्रदै·) B4 सद्य° (sic), D3 °परैर् (for सत्यरतैर्) Ś1 B1 4 D9-11 13 °सत्यतपोदयान्वितैर्, Ñ V1 B2 3 D5 12 °सत्यतपोदमान्वितैर्, V2 4 °सत्यतपोधनान्वितैर्; V3 °सत्यतपो-भिरन्वितैर् —[d]) T3 ब्रह्मर्षि- (for महर्षि-) Ś1 Ñ V2-4 B2-4 D3 5 9-13 यतिभिर्य(D3 °र्जि)ता(Ś1 D13 °र्महा)त्मभि (D3 °त्म *) V1 °कल्पेनयतिभिर्यतात्मि· (sic) —After 23, D11 ins

234* रराज सा द्यौरिव चन्द्रतारकै· ।

Colophon D1 om Ñ2 om up to Kānda name Ś1 om up to रामायणे Ñ1 V1 D5 om इति B4 D4 14 S om श्रीरामायणे Ñ1 V1 3 4 B1-3 D6 8 10-12 ins आर्षे before रामायणे, while V2 Dt D2 4 9 ins it before श्री Ñ1 V1 3 4 B D5 6 8 10-12 om श्री D6 रामा * * V2 B1 Dt D2.6 8 add वाल्मीकीये (B1 महर्षि वाल्मीकीये), D5 आदिकाव्ये after रामायणे —*Kānda name* Ñ2 B1 D12 14 om Ś1 V B2-4 D5 10 11 आदि°, D3 अयोध्या°, D1 श्रीबाल°, D14 S (except M4) श्रीमद्बाल° —*Sarga name* Dt D4 6 8 14 om Ś1 Ñ V B D2 3 5 9-12 अयोध्यावर्णन (D2 9 °नो) नाम (Ñ2 B D10 om नाम) D13 इत्यार्षे * * यणे * * काडे * * ध्याय * * नाम * * म सर्ग —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ V1 4 B1 4 D5 11 12 om both V2 7, V3 4, B2 3 D10 5 Ś1 S (except G1) पचम·, D2.3 चतुर्थ, Dt D4 6 8 9 14 G1 (as in text) —After colophon, G1 2 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, G4 श्रीन्द्रीय नम (sic)

६

पुर्यां तस्यामयोध्यायां वेदवित्सर्वसंग्रहः ।
दीर्घदर्शी महातेजाः पौरजानपदप्रियः ॥ १
इक्ष्वाकूणामतिरथो यज्वा धर्मरतो वशी ।
महर्षिकल्पो राजर्षिस्त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ॥ २
बलवान्निहतामित्रो मित्रवान्विजितेन्द्रियः ।
धनैश्च संचयैश्चान्यैः शक्रवैश्रवणोपमः ॥ ३
यथा मनुर्महातेजा लोकस्य परिरक्षिता ।
तथा दशरथो राजा वसञ्जगदपालयत् ॥ ४
तेन सत्याभिसंधेन त्रिवर्गमनुतिष्ठता ।
पालिता सा पुरी श्रेष्ठा इन्द्रेणेवामरावती ॥ ५
तस्मिन्पुरवरे हृष्टा धर्मात्मानो बहुश्रुताः ।
नरास्तुष्टा धनैः स्वैः स्वैरलुब्धाः सत्यवादिनः ॥ ६
नाल्पसंनिचयः कश्चिदासीत्तस्मिन्पुरोत्तमे ।
कुटुम्बी यो ह्यसिद्धार्थोऽगवाश्वधनधान्यवान् ॥ ७

G I 6,
B I 6,
L I 6.

6

1 Ñ1 begins with ॐ, T2 श्रीरामचन्द्राय नम D1 continues the Sarga —^{ab}) Ñ1 पुरे°, V4 पुरि°, B4 Dt D2–4 6–9 M4 Cg k तस्या पुर्याम् (by transp), D13 पुण्या° (for पुर्यां तस्याम्) Cr सर्ववित् (for वेद°). M4 सत्यसश्रय (for सर्वसंग्रह) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 10–13 वेदवेदागपारग (Ñ1 V4 B1 3 [m also] D2 7 °वित्तम) D1 तत्र राजा दशरथो धृतिमानिष्टिवर्धन —^{d}) V1 -[श्रा]श्रय, M4 -प्रियं (sic) (for -प्रिय). D14 °राजपदप्रिय·

2 D14 repeats 2 after 3 —^{a}) M2 इ * ··* म् (for इक्ष्वाकूणाम्) —^{b}) V4 राज्ञा (for यज्वा) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 धर्म(Ñ1 illeg)भृतां (D12 °विदा) वर., Dt D2 3 6–9 T3 M4 धर्मपरो°, Cg as in text (for °रतो वशी) —^{d}) D2 3 7 सर्व-, D11 नृपु, Cg as in text (for त्रिषु) D14 (second time) विश्रुता (sic) (for विश्रुत)

3 ^{a}) Ś1 B2 4 D5 11–13 G2 4 M1 विजितामित्रो (D12 °तां मैत्रो (sic)), Ñ V1 2 4 B1 3 D10 °मात्यो, V3 विदितामात्यो, Cg as in text (for निहतामित्रो) —^{b}) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 नीतिमान्, D1–3 7 9 11 सत्यवाग् (for मित्रवान्) Ñ1 V B1 2 D5 7 9 12 M4 नियतेंद्रिय., D2 च यतेंद्रिय (for विजितेन्द्रिय) —^{c}) D1 धनस्य, D3 धनै स्व-, M3 धन्यैश्च (for धनैश्च) D1 [श्र]पि (for [श्र]न्यै) Ś1 Ñ V B D5 10 13 धनधान्यैश्च (Ś1 D13 °न्यादि-, V2 4 B2 °न्यर्द्धि-)विभवै (V1 °विधै) —After 3, D14 (which om 4–6^{b}) repeats 2, reading it (var) for the first time in its proper place, while D7 reads (first time) 4^{cd} as in D2.

4 D14 om (hapl) 4–6^{b} D3 om 4^{ab} D2 9 transp 4^{ab} and 4^{cd} —^{a}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 आदिराजो मनुरिव —^{b}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 प्रजाना, D1 2 7 9 लोकाना (for लोकस्य) D2 °रक्षक, G4 °रक्षित (for परिरक्षिता) D1 om 4^{cd} D4 14 S repeat 4^{cd} after 22 —^{c}) Ś1 Ñ V B D5 9–13 राजा, D2 3 नाम्ना, D4 14 T G M1–3 (all second time) यस्या, M4 (second time) तस्या (for तथा) Ś1 Ñ V B D2 9–13 नाम (for राजा) —^{d}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 बभूव त्रिद(V1 4 °दि)शोपम, Dt D3 6–8 M4 (first time) लोकस्य (D7 °काना) परिरक्षिता, D2 9 धृतिमात्राष्ट्रवर्धन (for D9 cf l 8 of 230*), M4 (second time) वसन् जगतीमावहत् —After 4^{cd}, D7 (after 4^{cd} read after 3) 9 ins

235* अयोध्यां पुरुषव्याघ्र समृद्धामावसत्पुरीम्।

5 D14 om 5 (cf v l 4), D9 om (hapl due to transp) 5^{ab} —^{a}) M2 missing (for तेन) Ñ1 स*भिसंधेन —^{b}) Ś1 Ñ V1 2 4 B D5 10–13 °पश्यता (for अनुतिष्ठता) —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{c}) M4 लालिता Ś1 Ñ V1–3 D5 10 12 13 [श्र]भूत्, V4 वै, M4 [श्र]सौ (for सा). V2 पुरीम् (sic) Ś1 B4 नाथ, V2 श्रथ, B1 सा तु (for श्रेष्ठा) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 शक्रेण, T2 इद्रस्य (for इन्द्रेण) V4 G1 M3 [ए]व, B4 D2 11 वा (for [इ]व)

☞ For 6–24, Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst a passage of 48 lines which differs from the text and appears at the end of 24

6 D14 om 6^{ab} (cf v l 4) —^{a}) D1–3 7 9 रम्ये (for हृष्टा) —^{b}) T3 महा°, Cg t as in text (for धर्मात्मानो) —^{c}) G1 3 जनास् (for नरास्) D14 illeg (for धनै· स्वै).

7 Cf v l 6 and 24 —^{a}) T2 नाल्पश्च निचय, Cr.m t °सन्निचय (as in text) (for नाल्पसन्निचय) D7 सम्यक्, D9 तस्मिन्, D10 कस्मिन् (for कश्चिद्) ❀ Cr t सतामुत्कृष्टवस्तूना निचय, Cm सतामुत्कृष्टधनाना निचय ❀ —^{b}) D2.3 7 M4 तस्मिन्नासीत् (by transp), D9 कश्चिन्नासीत् (for आसीत्तस्मिन्) —^{c}) G M कुडु(G4 °डिं)बी (for कुटुम्बी) D1 योनभिन्नगो, D2 3 योत्र(D3 °व)सिद्धार्थो, D7 M4 यो न°, M1 योग्य° (for यो ह्यसिद्धार्थो) —^{d}) D1 न चापि, T2 °श्व, G4 गोमाश्व- (sic), M3 [श्र]गजाश्व- (for ऽगवाश्व-). D1 [श्र]धन- (for -धन-) —The sequence from 7–16 in M4 is 7, 13, 14, 11^{ab}, 15^{cd}, 15^{ab}, 8, 9, 10^{cd}, 10^{ab}, 11^{cd}, 12, 16

G 1 6 8 B 1 6 8 L 1 6 8 कामी वा न कदर्यो वा नृशंसः पुरुषः क्वचित् ।
द्रष्टुं शक्यमयोध्यायां नाविद्वान्न च नास्तिकः ॥ ८
सर्वे नराश्च नार्यश्च धर्मशीलाः सुसंयताः ।
मुदिताः शीलवृत्ताभ्यां महर्षय इवामलाः ॥ ९
नाकुण्डली नामुकुटी नास्रग्वी नाल्पभोगवान् ।
नामृष्टो नानुलिप्ताङ्गो नासुगन्धश्च विद्यते ॥ १०
नामृष्टभोजी नादाता नाप्यनङ्गदनिष्कधृक् ।
नाहस्ताभरणो वापि दृश्यते नाप्यनात्मवान् ॥ ११
नानाहिताग्निर्नायज्वा विप्रो नाप्यसहस्रदः ।
कश्चिदासीदयोध्यायां न च निर्वृत्तसंकरः ॥ १२
स्वकर्मनिरता नित्यं ब्राह्मणा विजितेन्द्रियाः ।
दानाध्ययनशीलाश्च संयताश्च प्रतिग्रहे ॥ १३
न नास्तिको नानृतको न कश्चिदबहुश्रुतः ।
नासूयको न चाशक्तो नाविद्वान्विद्यते तदा ॥ १४
न दीनः क्षिप्तचित्तो वा व्यथितो वापि कश्चन ।
कश्चिन्नरो वा नारी वा नाश्रीमान्नाप्यरूपवान् ।
द्रष्टुं शक्यमयोध्यायां नापि राजन्यभक्तिमान् ॥ १५

8 Cf v l 6 and 24 and 11 For sequence in M4 cf v l 7 —^{a}) D1 M4 नातिमानी, M2 का॰वा न. M4 कदर्यो (submetric) (for कदर्यो वा) —^{b}) G1 damaged (for नृशंस) D1 [अ]पि वा, M4 कुत॰ (for क्वचित्) —^{cd}) c=15^{e} D1 °शक्यस्त्वयोध्याया स विद्वान्नास्तिकोपि वा

9 Cf v l 6 and 24 and 11 For sequence in M4 cf v l 7 —^{b}) D1 M4 दानशीला सुधार्मिका —^{c}) T3 M4 उदिता (for मुदिता) D1 वेदज्ञा वृत्तशीलज्ञा —^{d}) M2 [अ]परा (for [अ]मला)

10 Cf v l 6 and 24 and 11 For sequence in M4 cf v l 7 G4 missing up to नाल्प on a damaged fol —^{b}) D1 [अ]विलेपनी, M4 [अ]पुरोगवान् (for [अ]ल्पभोगवान्) D1 om 10^{cd} —^{c}) D4 नामृष्टौ, G1 नातुष्टो (for नामृष्टो) Dt D4 8 Ct न नलि°, D6 न लि° (wrongly om one न), G1 नावलि°, M2 [अ]ननुलि°, M4 नाविलि°, Cg as in text (for नानुलिप्ताङ्गो) M4 transp 10^{d} and 11^{b} —^{d}) D4 G3 °गधिश्च, G2 M1 नासुरश्चैव, M4 नासुरश्चापि (for नासुगन्धश्च)

11 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 D1 reads 11^{ab} after 14 —^{a}) D1 °भोक्ता, M4 नादृष्टभोगी (for नामृष्टभोजी) D1 वा (for न) D4 °भोजनोदाता —^{b}) D1 नासुगधो न चानृजु —After 11^{ab}, D1 ins l 22–26 of 248* (cf v l 24) —^{d}) D1 M4 [अ]यानवान, G4 [अ]ना ... (for [अ]नात्मवान्) —For 8–11, D2 3 7 9 subst l 13 (prior half), 11 (post half), 12, 9, 10, 23 and 29 of 248* (cf v l 24), then read 16^{ab}

12 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 —^{a}) D6 नाहिता° (submetric), G4 ... ताग्निर् (for नानाहिताग्निर्) D1 योयज्वा, D7 T1 नायज्ञो, D12 नायज्वी (for नायज्वा) —^{b}) Cg t क्षुद्रो (for विप्रो) D9 T3 वा (for न). Dt D3 6 8 14 T1 2 G2–4 M1–3 न क्षुद्रो (G4 न ...) या न तस्कर, D1 विश्रद्धो वा°, D2 विप्रोनार्य° —^{d}) G2 [अ]निर्वृत्त-, Cg tp as in text, Ct [अ]वृत्तो न (for निर्वृत्त-) G2 3 -स्मगर॰ (for -संकर) Dt D6 8 न चावृत्तो न°, D1 सद्वृत्तरहितो नर, D2 नावृत्ताचार°, D3 सवृत्तिरहितो न च, D7 अद्य नो वृत्ति°, D9 न तयोत्तर°, M4 य स्थितो वर्णसंकरे

13 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 D7 reads 13^{ab} after l 32 of 248* which it ins after 16^{ab} —^{a}) D2 न कर्मनि°, T3 M3 स्वधर्मनि°, M4 स्व ... नि° (for स्वकर्मनिरता) —^{b}) D1 च जि°, D7 9 नियं° (for विजितेन्द्रिया) —^{c}) D9 -सयुक्ता, M4 -युक्ताश्च (for -शीलाश्च) D1 यज्ञाध्ययननित्याश्च, D2 3 7 सुव्रता (D2 °शीला) व्रतवतश्च. —^{d}) D1–3 7 विरताश्च, D9 संयुक्ता., T3 संयुताश्च, M4 समर्थाश्च, Cg t as in text (for संयताश्च) D2 3 7 च प्रतिग्रहात्, D9 सप्रतिग्रहे (for च प्रतिग्रहे) —For 13^{cd}, D1 subst l 18 of 248* (cf v l 24)

14 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l 7 —^{a}) D3 नो°, D14 T2 M3 4 ना° (for न नास्तिको) D1–3 7 9 T3 नानृतवाक (D1 T3 °वान्), D14 नानृतिको (sic), M3 वानृते वा, M4 [अ]नृतवान् (for नानृतको) D6 8 G1 2 4 M1 2 Ct नास्तिको नानृतो (Ct °नी, Ctp °तो) वापि, Cg as in text Dt repeats (by oversight) 14^{cd} after 236* —^{c}) D9 असूयको (for ना°) D1 नावाल्पल्यो, D2 3 न वाक्शल्यो (D3 °कशल्या sic), D7 वाद्याक्तो वा, D9 चासक्तो वा (for न चाशक्तो) —^{d}) Dt (both times) D6 8 क्वचित, D4 तथा, T3 सदा (for तदा) D1–3 7 9 M4 नाशुचिस्तत्र दृश्यते D1 reads 11^{ab} after 14 —After 14, Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins

236* नापडङ्गविदत्रासीन्नाव्रतो नासहस्रद ।

[Dt D6 8 [अ]ग्नि (for [आ]सीन्) G4 नामृतो, M3 नाव्रतो (for नाव्रतो) Dt D6 8 G1 3 [अ]बहुश्रुत, G2 M1 [अ]प्यनात्मवान्, G4 [अ]प्यरत्नवान् (for [अ]सहस्रद) (for Dt see above)]

15 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v l. 7 D2 3 7 9 M4 transp 15^{ab} and ^{cd} —^{a}) G4

वर्णेष्वग्र्यचतुर्थेषु देवतातिथिपूजकाः ।
दीर्घायुषो नराः सर्वे धर्मं सत्यं च संश्रिताः ॥ १६
क्षत्रं ब्रह्ममुखं चासीद्वैश्याः क्षत्रमनुव्रताः ।
शूद्राः स्वधर्मनिरतास्त्रीन्वर्णानुपचारिणः ॥ १७
सा तेनेक्ष्वाकुनाथेन पुरी सुपरिरक्षिता ।
यथा पुरस्तान्मनुना मानवेन्द्रेण धीमता ॥ १८

योधानामग्निकल्पानां पेशलानाममर्षिणाम् ।
संपूर्णा कृतविद्यानां गुहा केसरिणामिव ॥ १९
काम्बोजविषये जातैर्बाह्लीकैश्च हयोत्तमैः ।
वनायुजैर्नदीजैश्च पूर्णा हरिहयोपमैः ॥ २०
विन्ध्यपर्वतजैर्मत्तैः पूर्णा हैमवतैरपि ।
मदान्वितैरतिबलैर्मातङ्गैः पर्वतोपमैः ॥ २१

G 1 6 2
B 1 6 2
L 1 6

निंदित (for न दीन) D6 °वृत्तो, M4 क्षीणवित्तो (for क्षिप्तचित्तो) —b) D2 3 7 9 T1 2 M4 व्याधितो (D3 °धि:·) (for व्यथितो) T3 [अ]प्यनधीतो न° —For 15ab, D1 subst l 27 of 248* (cf v l 24) —d) G1 [अ] श्रीमान्नाप्यस्वरूपभाक्, G4 श्रीमांश्चैव सुरूपभाक् —For 15cd, D1 subst l 26 of 248* —e) = 8c D7 °शक्यस्, D9 न तु दुष्ट (with hiatus) (for द्रष्टुं शक्यम्) D7 त्वयोध्याया —f) M3 [अ]राजन्य-, M4 [अ]न्यनृत- (sic) (for राजनि) D2 3 7 9 तस्मिन्राज्ञि प्रशासति —After 15, D1 ins l 29 of 248* (cf v l 24)

16 Cf v l 6 and 24 For sequence in M4 cf v.l 7 D2 3 7 9 read 16ab after 11 (cf v l. 11) —a) D1–3 6 7 G1 वर्णेष्वग्र- (D3 °·अ-, D6 °प्यग्रे) M4 चतुर्ष्वपि हि वर्णेषु —b) D3 देवता*थि°, D6 °पूजना —After 16ab, Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins

237* कृतज्ञाश्च वदान्याश्च शूरा विक्रमसंयुता ।

[T3 धर्मज्ञाश् (for कृतज्ञाश्)]

On the other hand, D2 3 7 9 ins l 32 of 248* (cf v l 24) Then D7 reads 13ab —d) D2 3 7 तपो धर्मं, D9 धियो धर्मे (for धर्मं सत्यं) D2 संभृता, G1 संश्रुता (for संश्रिता) —For 16cd, D1 subst l 30 of 248* (cf v l 24) —After 16cd, Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins

238* सहिता पुत्रपौत्रैश्च नित्य स्त्रीभि पुरोत्तमे ।

[G2 4 M1 स्त्रीभिर्नित्य (by transp)]

17 Cf v l 6 and 24 Ñ2 D10 ins 17ab as in D7 after l 30 of 248*, while D5 11 12 read the same for l 31 (cf. v l 248*) —a) T3 हि (for च) D1 आसीत्क्षत्रा-ब्रह्ममुखं, D2 ब्रह्मचर्यं चरत्क्षत्रं, D3 ब्रह्मचर्यचरा वैश्या, D7 9 ब्रह्म पर्यचरत्क्षत्र, M4 °धर्मरत चापि —b) D3 क्षत्रधर्मम् (for वैश्याः क्षत्रम्) D3 om 17cd —c) Dt D1 6 8 T3 M4 Ct स्वकर्म-, Cg as in text (for स्वधर्म-) ❀ Ct शूद्राणा स्वकर्माह -त्रीनिति । ❀ —d) D1 अभ्यपूजयन्, D9 M3 अनु° (for उपचारिण) M4 त्रिवर्णानुपसेदिरे —For 17cd, D2 7 subst, on the other hand, Ñ2 D5 10–12 ins after l 31, Ñ2 D10 after 30 of 248*

239* शूद्राश्चैवापि वर्णांस्त्रीञ्शुश्रूषन्तोऽनसूयव· ।

[D2 7 हि (for [अ]पि) D2 7 11 12 शुश्रूषते (for शुश्रूषन्तो) D2 7 11 (before corr sec m) °यका (for ऽनसूयव)]

—After 17, D1 ins l 32 of 248* (cf v l 24)

18 Cf v l 6 and 24 —a) D1–3 7 एवम् (for सा तेन) —b) D1–3 7 पालिता साभवत् (D2 °महा) पुरी D3 om 18c–19 —For 18ab, D9 subst and reads after 18cd

240* तथा दशरथो राजा चातुर्वर्ण्यं प्रशासति ।

—d) D9 निर्मिता, M4 पालिता (for धीमता) D1 2 7 प्रजेय परिपालिता —After 18, G2 M1 ins

241* योधाना मन्त्रिकल्पाना महता च मनीषिणाम् ।

19 Cf v l 6 and 24 D2 3 7 9 om 19 (for D3 cf v l 18) —a) G2 M1 द्विजानाम् (for योधानाम्) V2 °वर्णाना (for °कल्पाना) —b) D14 T1 2 G4 सुवर्चसा, G1 3 M2 महर्षिणा, G3 मर्हिणा (sic), M3 मनस्विना, M4 महात्मना, Cg t as in text (for अमर्षिणाम्) D1 संयुगेष्वनिवर्तिनां —c) M3 सर्वे पूर्णा च शूराणा —For 19cd, D1 subst l 36 of 248* (cf v l 24)

20 Cf v l 6 and 24 —a) D1–3 7 9 -देशजैश्चापि D2 om (hapl !) 20bc —b) D1 हयैर्वातजवैस्तथा, D3 7 9 हयैर्वानायुजैस्तथा (D9 °रपि) —c) T3 वनजैश्च (for वनायुजैर्) M4 नदीदैश् (for °जैश्) D1 3 9 नदीजैर्वा-ह्लिजैश्चापि, D7 नदीजैश्चापि सपूर्णा —d) D7 हयैर् (for पूर्णा) Dt D6 8 14 T G4 °त्तमै (for हरिहयोपमै) M4 संपूर्णा विविधैर्हयै

21 Cf v l 6 and 24 —a) M3 °मदरजैर् (for विन्ध्य-पर्वतजैर्) D1–3 7 9 नागैस् (for मत्तै) —b) D1–3 7 9 तथा (for पूर्णा) B3 (marg) ins 21cd as in D9 after l 40 of 248* (cf v l 24) —d) D9 शिक्षितै (for मातङ्गै) —After 21, Dt D4 6–9 14 S ins, D1 subst for 21cd, while B3 4 ins after l 41 of 248* (cf v l. 24)

242* ऐरावतकुलीनैश्च महापद्मकुलैस्तथा ।

[D1 9 °वण- (sic) (for ऐरावत-) B3 4 वामनैरपि च द्विपै, D1 सत्त्ववद्भिर्गुणान्विकै (तै) (for the post half)]

D7 cont l 41 of 248* (cf v l 24)

G. 1 6 26 B 1 6 24 L 1 6 27 अञ्जनादपि निष्क्रान्तैर्वामनादपि च द्विपैः ।
भद्रमन्द्रैर्भद्रमृगैर्मृगमन्द्रैश्च सा पुरी ॥ २२
नित्यमत्तैः सदा पूर्णा नागैरचलसंनिभैः ।
सा योजने च द्वे भूयः सत्यनामा प्रकाशते ॥ २३

तां सत्यनामां दृढतोरणार्गलां
गृहैर्विचित्रैरुपशोभितां शिवाम् ।
पुरीमयोध्यां नृसहस्रसंकुलां
शशास वै शक्रसमो महीपतिः ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

---

22 Cf v l 6 and 24 —^{a}) D4 14 T G1 M2 3 Cg अपि निष्पन्नैर्, G4 अभिनिष्क्रान्तैर्, M4 अभिनिर्वृत्तैर् (for अपि निष्क्रान्तैर्) D9 अजनाद्यभिसवृत्तैर् —^{b}) D9 वानरैर् (sic) (for वामनाद्) T3 G4 द्विजै (sic) (for द्विपै) —After 22^{ab}, Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins

243* भद्रैर्मन्द्रैर्मृगैश्चैव भद्रमन्द्रमृगैस्तथा ।

[T1 2 G M1–3 मदैर् (for मन्द्रैर्) D6 भद्र . -, T1 2 G M1–3 °मन्द- (for भद्रमन्द्र-)]

V2 3 (om) B3 4 (after 242*) ins 22^{cd} after l 41 of 248* (cf v l. 24) —^{c}) V2 B4 D9 M4 भद्रैर्मन्द्रैर् (B4 M4 °दैर्), B3 भद्रैर्मल्लैर्, D14 T1 2 G M1–3 भद्रमदैर् (for भद्रमन्द्रैर्) V2 D9 °मद्रैर्, B3 4 G2 M1 मद (B3 मल्ल) भद्रैर्, M4 °मदैर् (for भद्रमृगैर्) —^{d}) V2 मृगैर्मन्द्रैश्, B3 °मल्लैश्, B4 D9 14 S (except T3) °मदैश् (for मृगमन्द्रैश्) B3 संयुता· (for सा पुरी) —For 22, D1 subst

244* कुमुदाञ्जनकुलोद्भूतैरञ्जनादपि निर्वृतैः ।
भद्रमन्दमृगैर्मन्द्रैर्वामनैरपि च द्विपैः ।

[(l 1) (hypermetric)]

—For 21^{c}-22, D2 3 subst. l 40-41 of 248*, while D7 subst l 40 (248*) for 22 (cf v l 24)

—After 22, D4 14 S repeat 4^{cd} (var), then ins 245*.

23 Cf v l 6 and 24. V2.3 (om the prior half) B3 cont (see above), B2 ins (var.) the line of 23^{ab} after l 41 of 248* —^{a}) G4 नित्य (for नित्य-) V2 3 (om) B2 शुभैर्दान्तैर्, B3 शुभैः कान्तैर्, D2 3 7 9 सदा (D3 °मा) कीर्णा, G2 M1 सुसंपूर्णा (for सदा पूर्णा) —^{b}) V3 मत्तैर्मंदर-, B3 नागैः पर्वत- (for नागैरचल-) —For 23^{ab}, D1 subst l 42 of 248* —^{cd}) D2.7 आयोजनाद् (for सा योजने) DtD6 8 द्वे च° (by transp), D2.3 7 9 द्वे (D2.7 वा) वा भूयो (for च द्वे भूय) D1 अयोधनादयोध्या सा M4 सा त्रियोजनविस्तीर्णा (cf 1 5 7^{c}) भूयो वापि°. ❀ Ct. द्वियोजने द्वयोर्योजनयो । अत्यन्तसयोगे द्वितीया। ❀ —After 23, Dt D4 6 8 14 S (for D4 14 S see 22) ins

245* तां पुरीं स महातेजा राजा दशरथो महान् ।
शशास शमितामित्रो नक्षत्राणीव चन्द्रमाः ।

[(l 1) T3 M3 सुमहा°, M4 °बाहू (for स महातेजा). M4 तदा (for महान्) —(l 2) M4 प्रशशास तना° (for the prior half)]

On the other hand, D1 ins ·

246* निर्जराभूत्पुरी सा तु पुरा दशरथे नृपे ।

while D2 3 7 9 ins , D11 reads for l 44 of 248* :

247* तस्या दशरथो राजा वास्तोष्पतिरिवावसत ।

[D2 [आ]सते, D9 [अ]भवत् (for [अ]वसत्). D3 7 शासित (D7 पाना) धर्मेरत जन (for the post. half)]

24 ^{a}) M4 स (for ता) M4 °धाना (for सत्यनामां). D3 दृतु- (sic) (for दृढ-) —^{b}) D2 7 9 उपशोभितालरां, D3 °वरां, T3 °प्रिया (for °शिवाम्) D1 महर्षिभिर्वेश्मवरैरलंकृतां. —^{c}) D4 नृपसिंह- (for नृसहस्र-). D1–3 7 9 पुरीं महोद्यान°.

—For 6–24, Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst

248* (6^{ab}) हृष्टपुष्टजने तस्मिन्पुरे नैवाबहुश्रुत ।
कश्चिदासीन्नरो नापि कश्चिदन्यायवृत्तिमान् ।
(7^{ab}) न चाल्पविभव· कश्चिदासीत्तत्र पुरे जन· ।
(7^{cd}) न चाप्यासीदसंतुष्ट कुटुम्बी तत्र कश्चन ।
(8^{ab}) न कदर्य कश्चिदासीन्नानृती न शठोऽपि वा ।
न मानी न च सरम्भी न नृशंसो विकत्थन ।
नामहात्मा न पिशुनो न परस्वोपजीवक ।
न चावर्षसहस्रायुर्नामयी नाबहुप्रज· ।
(9^{ab}) नरा. स्वदारनिरता नार्यश्चासन्पतिव्रता· ।
(9^{cd}) सुव्रता धृतिमन्तश्च नरा आसंस्तथा स्त्रियः ।
(10^{ab}) नाकुण्डली नामुकुटी नास्रग्वी नाविलेपनी ।
न च कुप्रावृतो नासीद्दरिद्रो वा पुरोत्तमे ।
(11^{b}) नामृष्टभूषणधरो न चाप्यासीदनिष्कधृक् ।
(11^{cd}) नाहस्ताभरणोपेतो नानृजुर्न च नास्तिक· ।
(12^{ab}) नानाहिताग्निर्नायज्वा विप्रो नाप्यसहस्रद· ।
(12^{cd}) कश्चिदासीदयोध्यायां सद्वृत्तरहितो जन ।
(13^{ab}) स्वकर्मनिरताश्चासन्सर्वे तत्र द्विजातय ।
(13^{cd}) यज्ञाध्ययननित्याश्च विरताश्च प्रतिग्रहात् ।
(14^{ab}) न नास्तिको नानृतवाङ्न कश्चित्क्रोधनो नर ।
(14^{cd}) न सूचको न चाशक्तो नाशुचिस्तत्र चाप्यभूत् ।
($11^{a}10^{d}$) नामृष्टभुङ्न चादाता नासुगन्धो न चानृजु ।
न तु स्त्री पुरुष· कश्चिन्न चासीदनलंकृत ।
रूपचातुर्यमाधुर्यशीलाचारगुणान्विता ।
नार्यश्चासन्नयोध्याया मृष्टाभरणवासस ।
नानात्मवान्न च क्रूरो न विरूपो न चालस ।
कश्चिदासीदयोध्यायां नाश्रीमान्न महाशन ।
(15^{ab}) न दीनो नापि चोद्विग्नो नातुरो न भयातुरः ।
(15^{cd}) द्रष्टुं शक्यो ह्ययोध्याया नापि राजन्यभक्तिमान् ।
(16^{ab}) वर्णज्येष्ठान्पूजयन्त पितॄन्देवातिथींस्तथा ।
(16^{cd}) आसन्दीर्घायुषस्तत्र नरा सत्यपरायणा ।
(17^{ab}) आसीत्क्षत्रं ब्रह्ममुख विट्शूद्र राजभक्तिमत् ।
न योनिसकरश्चापि तत्र नाचारसकर ।
(18^{ab}) एवमिक्ष्वाकुनाथेन पालिता साभवत्पुरी ।
(18^{cd}) यथा पुरस्तान्मनुना मानवेन्द्रेण भूरियम् ।
(19^{ab}) योधानामग्निकल्पाना सयुगेष्वनिवर्तिनाम् ।
(19^{cd}) गुप्ता पुरी सहस्रै सा सिंहैरिव गिरेर्गुहा ।
(20^{ab}) काम्बोजदेशजैश्चैव हयैर्वानायुजैस्तथा ।
(20^{cd}) नदीजैर्बाह्लिजैश्चैव कीर्णा हरिहयोपमै ।
(21^{ab}) विन्ध्यपर्वतजैश्चैव नागैर्हैमवतैस्तथा ।
सत्त्ववीर्यगुणोपेतै· शूरैरन्यालचेष्टितै ।
पद्माञ्जनकुलोद्भूतैर्भद्रमन्द्रमृगान्वयै ।
(23^{ab}) सा पुरी बहुभि कीर्णा तदासीद्गन्धहस्तिभि ।
(23^{cd}) आयोजनाद्वा भूयो वा सातिधामा व्यकाशत ।
सा पुरी यत्र राजासीत्पुरा दशरथोऽनघ. ।

(24) तां सत्यनाम्नीं दृढतोरणार्गलां
महर्द्धिभिर्वेश्मशतैरलंकृताम् ।
पुरीं सभोद्यानवतीमनुत्तमां
स कोशलेन्द्रो नृपतिर्व्यपालयत् ।

☞ As D2.3 7 9 have lines 9–13, 23 and 29 of 248* as subst for 8–11, their variants are given below along with other MSS of the subst group

[V2 om from the post half of l 1 to the prior half of l 5 —(l 2) V4 अन्यार्थ- (for अन्याय-) —(l 3) Ñ1 V1 4 B1 D5 11 12 -निचय (for -विभव). Ñ2 जनप्रिय, V1 3 4 B4 D5 11 12 transp पुरे and जन (for पुरे जन). —(l 5) Ś1 [अ]व्रती (for [अ]नृती) —(l 6) V3 नीचो (for मानी) Ñ1 missing (for नृशसो) Ś1 Ñ2 V1 B2–4 D10 13 न°, V3 नवि° (hypermetric), B1 न कश्मल , D5 11 12 न कुत्सित (for विकत्थन) —(l 7) V4 न मोहात्मा (for नामहात्मा) D12 कृपणो (for पिशुनो) V3 न पुरश्चापहारक , D12 न परस्योपजीवन (for the post half) —(l 8) Ś1 B1 D13 न दीनो, V3 B4 नामर्षी (for नामयी) V1 4 D5 10–12 ना(V1 om , V4 चा)बहुश्रुत , B1 4 न° (for नाबहुप्रज). —(l 10) B4 निर्वृता, D13 सुवृत्ता (for सुव्रता) D10 भृ ‥ मतश् (for धृतिमन्तश्) D10 वस आसन् तथा स्त्रिय (sic) (for the post half) —(l 11) V2 3 °पन (for नाविलेपनी) —(l. 12) V1 3 B1 2 D5 12 तत्र, V2 न तु, D2 3 नात्र (for न च) V2 D12 कुप्रकृतो (D12 °तिर्), B1 वै प्रावृतो, D5 तु प्रकृतिर् (for कुप्रावृतो) Ñ D10 वासीद्, V2 वापि (for नासीद्) Ś1 D13 रक्तवस्त्रावृतो नाभूद् (D13 °सीत्), V4 न च।प्राकारवानासीद्, D11 न कश्चित्तत्र पुरुष (for the prior half) D11 कश्चिद्दरिद्र पुरोत्तमे (hypermetric) (for the post half) —(l 13) D10 -भूष ‥ धरो (for -भूषणधरो) Ś1 नैव, Ñ1 D5 11–13 न वा (for न च) Ś1 D13 च निष्ठुर , V3 अलीकधृक्, B4 (m also) D10 अनिष्टधृक् (for अनिष्कधृक्) —(l 14) V1 D5 10–12 नानृती, B3 (m also) नामृदुर् (for नानृजुर्) Ś1 D13 om. l 15–21 —(l 15) D5 नाथ सहस्रश (for नाप्यसहस्रद) —(l 16) V D10 सद्वृत्तिर(V3 °स)हितो (for सद्वृत्तरहितो). —(l 17) V3 स्वकर्मणि रताश्, D5 स्वधर्म° (for स्वकर्मनिरताश्) B3 हि (for च) Ñ1 स्वदारा (for सर्वे तत्र) D1 subst l 18 for 13^{cd} —(l 18) V4 -विद्याश्, B2 4 -निष्ठाश् (for -नित्याश्) B4 विमुक्ताश् (for विरताश्) V1 °ग्रहे, B1 D10 परि° (for प्रतिग्रहात्) —(l 19) V4 चास्तिको (for नास्तिको) —(l 20) V4 D11 सूचको (for सूचको) V4 ∗ ‥ भूत् (for चाप्यभूत्) —(l 21) D11 नानिष्टभुद्र (sic) (for नामृष्टभुङ्) D11 12 वा (for च) V4 नासुगधी न चाघृणी (for the post half) D1 ins l 22–26 after 11^{ab}. —(l 22) V2 अनल गत (for अनलकृत) B3 (m also) न चैवासीदहकृत (for the post half) —(l 23) D5 11 12 चारु- (for रूप-) V3 transp चातुर्य and माधुर्य —(l 24) V1 अयोध्या ‥ Ś1 om (hapl) from the post.

half of l 24 to the prior half of l 26 D1 -भूपित्ता (for -त्रामम) —(l 25) V4 नापुत्रवान् (for नानात्मवान्) Ñ2 V3 B2 D5 10 [अ]क्रूरो (for क्रो) D12 [अ]विरूगो (for विरूगो) V3 D11 13 वालिश (for चाल्स) D1 subst l 26 for 15^{cd} —(l 26) Ñ1 महासन , V1 [अ]महात्मा (submetric), V3 B1 [अ] महामना , V4 B3 (marg) महामना , B4 [अ]मटायशा , D5 11 12 [अ]महात्मवान् (for महाशन) D1 subst l 27 for 15^{ab}. —(l 27) Ś1 D13 °कुल , Ñ1 V2 4 D1 °न्वित (for भयातुर) D1 ins l 29 after subst for 15 —(l 29) V1 B1 (m) D5 11 12 -श्रेष्ठान् (for -ज्येष्ठान्) V1 2 4 B4 D1 11–13 पितृ- (for पितॄन्) B3 एव (for देव-) V4 B3 (m) D1 तदा (for तथा) D1 subst l 30 for 16^{cd} —(l 30) D13 नर (for नरा) D1 -पराक्रमा (for -परायणा) —After l 30, Ñ2 D10 ins 17^{ab} as in D7, while D5 11 12 read it for l 31, then all cont 239* —(l 31) V2 क्षेत्र, V3 छत्र (both sic) (for क्षत्र) B -मुरत्य, D13 -मुरा (for -मुख) B1 शूद्रो राजन्यभक्तिमान् (for the post half) D1 ins l 32 after 17, D2 3 7 9 after 16^{ab} —(l 32) D1 2 7 9 [आ]सीद्, D3 [ए]व (for [अ]पि) D12 न योनित सकारश्चापि (sic) (for the prior half) Ś1 [आ]नन- (sic) (for [आ]चार-) —(l 33) Ñ2 पालि (for पालिना) V2 [आ]सीन्महा- (for माभवत्) —(l 34) V3 पुर सा (for पुरस्तान्) B4 मनैवे° (sic) (for मानवेन्द्रेण) V2 धीमता (for भूरियम्) —(l 35) V2 -वर्णाना (for -कन्याना) D1 subst l. 36 for 19^{cd} —(l 36) D11 पु (for पुरी) (For l 35-36, cf 226*) —(l 37) Ñ B1–3 D5 कम्बोज- (for काम्बोज) B1 D5 11 12 चापि (for चैव) Ś1 D5 12 13 हरि(D5 हालि)ह्योपमै , V B4 वाणा (V3 °ला)युजै°, D11 वाणयुवै° (sic) (for वानायुजैस्तथा) Ś1 D13 om l 38–41 D5 12 om l 38 —(l 38) V2 वह्निरैस्र, D10 वाहिजैस्र (for वाह्लिनैश्च) V4 B1 D11 [अ]पि (for [ए]व) D11 पूर्णा (for कीर्णा) D2 3 ins l 40 and 41, D7 ins l 40 after 21^{ab} —(l 40) D2 3 7 °वह्निर् (for सत्त्ववीर्य-) Ñ1 B3 D2 -बलो° (for -गुणोपेतं) Ñ1 D5 11 12 अचलसन्निभै (for अत्यालचेष्टितै) D3 शूरैन्याप्याल° (sic) (for the post half) —After l 40 B3 (marg) ins 21^{cd} as in D9 D7 cont l 41 after 242* (cf v l 21) V3 om (hapl !) from the post half of l 41 to the prior half of the line of 23^{ab} (cf v l 23) —(l 41) D11 -कुलोपेतैर् (for °कूतैर्) B2 (m) गध- (for भद्र-) B3 -मह्य (for -मन्द्र-) —B2 ins the line of 23^{ab} after l 41 (cf v l 23) —After l 41, B3 4 ins 242*, the line of 22^{cd}, then B3 alone cont the line of 23^{ab} D1 subst l 42 for 23^{ab} —(l 42) D1 पुरी सा (by transp) Ś1 D13 तथा (for तदा). —After l 42, V2 3 (om) B4 ins 242*, then V2 cont the line of 22^{cd} —(l 43) Ś1 आयोजना वा, V1 B4 आयोजनार्धा (B4 °घ) (for आयोजनाढ्या) B2 (before corr as in text) D11 भूमेर् (for भूयो) V2 आयोजनाद्ग्राद्भुवो वा, D5 सा योजने द्वे भूमे सा, D12 आयोजनद्वय भूमे (for the prior half) V1 B2 4 D5 11 12 सत्यना- (B2 °वा, B4 °धा)मा, V2 [अ]ल्फीद्दावद् (sic), B1 3 साभिरा(B1 °धा)मा (for सातिधामा) B4 चकासते, D5 11 12 प्रकाशते, D10 विकाशत (sic) Ś1 D13 om l 44 —(l 44) B1 3 (m) 4 नृप (for जय) D11 reads 247* for l 44 —(l 45) D13 मा (sic) (for ता) Ś1 D13 सत्पथा वै, V1 2 B2 सत्यना(B2 °धा)मा, V4 B3 (m)शोभमाना, B4 °धाम्नीं (for सत्यनाम्नीं) V1 3 D5 12 °णार्गला, D11 °ण योजनार्गाली (sic) (for -तोरणाकुला) —(l 46) D10 समाकुला (for अलङ्कृताम्) D11 गृहैर्विचित्रैरुपशोभितातरा —(l 47) V1 सद्दो°, V4 महो° (for समोद्यानवतीम्) D11 प्रियमामोद्यानवती- मनुत्तमा (sic) —(l 48) D13 कोसलेन्द्रो (for कोशलेन्द्रो) Ś1 Ñ1 V B3 4 D10 13 न्य(Ś1 D13 द्य, V3 नु)पालयत् D11 शशाम वै शक्रसमो नराधिप]

Colophon Ś1 Ñ1 V1 D3 5 om इति Ś1 D4 14 S om श्रीरामायणे Ñ1 V1 3 4 D3 5 6 11 12 om श्री Ñ1 V2–4 B Dt D1–3 6–9 12.13 ins आर्षे before रामायणे D2 श्रीमद्रामायणे Dt D2 8 ins वाल्मीकीये after रामा° —*Kāṇḍa name* D2 om D4 14 S (except M4) ins श्रीमद् before बालकाण्डे V B D5 11 12 आदि°, D1 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 दशरथमेराज्यवर्णन, Ñ V1 4 B D1–3 5 7 9–12 राजवर्णन (D1–3 7 °र्णनो, D11 °र्न) नाम (Ñ V4 B D10 om), V2 नगरवर्णन, V3 पुरीवर्णनो नाम —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ2 B2 3 D10 6, V2 8, V3 5, D1 7 4, D2.3 पचम., S षष्ट , Dt D4 6 8 9 14 both (as in text) D13 इत्यार्षे ⁎ ⁎ ⁎ यणे ⁎⁎ काडे अयोध्याया ⁎ रथ मैराजा ⁎ ⁎ ⁎ नाम षष्ट ⁎ ⁎ G1 2.4 M2 conclude with श्रीरामाय नम , G3 with श्रीमद्रामानुजाय नम

७

अष्टौ बभूवुर्वीरस्य तस्यामात्या यशस्विनः ।
शुचयश्चानुरक्ताश्च राजकृत्येषु नित्यशः ॥ १

धृष्टिर्जयन्तो विजयः सिद्धार्थो अर्थसाधकः ।
अशोको मन्त्रपालश्च सुमन्त्रश्चाष्टमोऽभवत् ॥ २

G. 1 7.
B 1 7.
L 1 7.

7

☞ In D2 3 7 9 the sequence of stanzas in Sarga 7 (along with substitutes and insertions) is so complicated that it is given separately in a tabular form for the guidance of the reader and is ignored in these notes

Tabular conspectus of the sequence of stanzas in D2 3 7 9

D2	D3	D7	D9
249*		249*	
3	3	3	3
1	1	1	1
2	2	2	2
252* (4^{ab})	252* (4^{ab})	252* (4^{ab})	252* (4^{ab})
r l 2 of 249*	l 2 of 249*	r l 2 of 249*	l 2 of 249*
255*	255*		255*
7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}	7^{ab}
258*	258*	258*	258*
10	10	10	10
264*	264*	264*	264*
13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}	13^{cd}
14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}	14^{ab}
	14^{cd}	14^{cd}	14^{cd}
254*	254*	254*	254*
4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}	4^{cd}
256*	256*	256*	
	5	5	5
6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}	6^{ab}
	6^{cd}	6^{cd}	6^{cd}
8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}	8^{cd}
9	9	9	9
8^{ab}	8^{ab}		
		11	11
		8^{ab}	
12	12	12	12
r 256*	r 256*	r 256*	256*
259*	259*	259*	259*
260*	260*	260*	
			261*
263*	263*	263*	263*
15^{ab}	15^{ab}	15^{ab}	15^{ab}
			15^{cd}
16^{ab}	16^{ab}	16^{ab}	
		15^{cd}	
l 3 of 271*	l 2 3 of 271*	l 3 of 271*	
16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}	16^{cd}
17	17	17	17

T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम Dt D2.4 6–8 14 S Cg t begin with, D3 9 ins after 252*

249* तस्यामात्या गुणैरासन्निक्ष्वाको सुमहात्मन ।
मन्त्रज्ञाश्चेङ्गितज्ञाश्च नित्यं प्रियहिते रता ।

[D3 9 om l 1 —(l 1) D2 7 विदितात्मन, D4 T3 G M1–3 तु महात्मन· (for सुमहात्मन) D14 T1 2 ऐक्ष्वाकस्य महात्मन (for the post half) D2 7 repeat l 2 after 252* —(l 2) D3 M4 मतज्ञाश् (for मन्त्रज्ञाश्) D2 (second time) चिंतितज्ञाश्, D7 (second time) त्विंगि° (for चेङ्गित-ज्ञाश्) D2 (first time) मतिमतरातिज्ञाश्च (sic), D7 (first time) मतिज्ञाश्च कृतज्ञाश्च (for the prior half) D2 7 (both first time) सत्य- (for नित्य) cf 1^{d} in Ś1 etc for the post half]

1 Ś1 Ñ V B D1–3 7 9–13 read 3 before 1, while M4 transp 1^{cd} and 3 —^{a}) T3 ईशस्य (for वीरस्य) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 अष्टावन्ये बभूवुश्च (B2 °स्तु) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 महीपते (for यशस्विन) —For 1^{ab}, M4 subst

250* स तै परिवृतो राजा अमात्यैर्बुद्धिकोविदै ।

[Note hiatus between the two halves]

—^{c}) Ñ V2–4 B1–3 D5 10 12 स्वनु°; V1 (with hiatus) अनु°, B4 D11 त्वनु° (for चानुरक्ताश्) —^{d}) D1 °कर्मसु, G1 राज्य°, M4 नित्योद्युक्तश्च (for राजकृत्येषु) D1 नोदिता, M4 कर्मसु (for नित्यश.) Ś1 Ñ V B D5 10–13 नित्य (D11 सत्य)प्रिय(V3 नृप)हिते रता, D2 3 7 9 नित्ययुक्ता स्वलंकृता· —After 1^{cd}, M4 ins 252*

2 ^{a}) V2 D7 9 वृष्णिर्, V3 D2 12 वृष्टिर्, D1 सृष्टिर्, D3 गृष्टिर्, D5 विष्टिर्, M4 धृतिर् (for धृष्टिर्) D5 य marg. in जयतो D6 (before corr) विजष (for विजय) —^{b}) Dt D6 8 सुराष्ट्रो (for सिद्धार्थो) Ś1 Ñ2 B2 3 D10 12 [ऽ]थार्थ°, V1 Dt D1–3 6–9 राष्ट्रवर्धन, V2 4 B4 D5 13 [ऽ]र्थार्थ°, V3 [ऽ]स्वार्थ°, B1 [ऽ]प्यर्थ°, D11 [ऽ]प्यर्थसधक, T G M1–3 ह्यर्थ°, M4 चार्थ° (all to avoid hiatus) (for अर्थसाधक) —^{c}) Dt D6 8 अकोपो (for अशोको) Ś1 Ñ1 V B Dt D1–3 5–13 M4 धर्मपालश्च (D13 before corr °बाणश्च), Ñ2 मंत्रपाल (submetric) (for मन्त्रपालश्च) —^{d}) V3 सुमतुश्, B4 सुचद्रश्, D4 सुमतश्, D13 सुमित्रश् (for सुमन्त्रश्) D12 सोष्टमो, D14 illeg (for चाष्टमो) Ś1 भवेत्, B1 4 मत, Dt D6 8 [ऽ] र्थवित्, D3 स्मृत, G2 4 M1 महान् (for ऽभवत्) V2 सुमत्राष्टाष्टमोभवत्, D11 सुमंत्रो मन्त्रकोविद् —After 2, B1 reads 254*

G 1 7 1
B 1 7 4
L 1 7 1

ऋत्विजौ द्वावभिमतौ तस्यास्तामृषिसत्तमौ ।
वसिष्ठो वामदेवश्च मन्त्रिणश्च तथापरे ॥ ३
श्रीमन्तश्च महात्मानः शास्त्रज्ञा दृढविक्रमाः ।
कीर्तिमन्तः प्रणिहिता यथावचनकारिणः ॥ ४
तेजःक्षमायशःप्राप्ताः स्मितपूर्वाभिभाषिणः ।
क्रोधात्कामार्थहेतोर्वा न ब्रूयुरनृतं वचः ॥ ५
तेषामविदितं किंचित्स्वेषु नास्ति परेषु वा ।
क्रियमाणं कृतं वापि चारेणापि चिकीर्षितम् ॥ ६
कुशला व्यवहारेषु सौहृदेषु परीक्षिताः ।
प्राप्तकालं यथा दण्डं धारयेयुः सुतेष्वपि ॥ ७

---

3 Ś1 Ñ V B D1–3 7 9–13 read 3 before 1 M4 transp 1 ^{cd} and 3 —^{a}) D2 3 7 9 मंत्रिणौ चैव, M4 चाप्यपचितौ (for द्वावभिमतौ) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1 5 10–13 मन्त्रिणावृत्विजौ चैव, B3 मन्त्रिणौ वृत्तिमपत्नौ —^{b}) D2 तावास्ताम् (for तस्यास्ताम्) B4 ऋषि (for ऋषि-) —^{d}) Ś1 Ñ V B2–4 D1–3 5 7 9–13 वेद(D11 om)वेदांगपारगौ, B1 षडंग-वेदपारगौ —After 3, Dt D6 8 ins

251* सुयज्ञोऽप्यथ जाबालि काश्यपोऽप्यथ गौतम ।
मार्कण्डेयस्तु दीर्घायुस्तथा कात्यायनो द्विज ।
एतैर्ब्रह्मर्षिभिर्नित्यमृत्विजस्तस्य पौर्वका ।

Dt D6 8 cont, D4 14 S (M4 after 1 ^{cd}) ins after 3, while D2 3 7 9 subst for 4 ^{ab}

252* विद्याविनीता ह्रीमन्त कुशला नियतेन्द्रिया ।

[D2 धीमत, G4 M3 श्रीमन (for ह्रीमन्त). D2 3 7 9 M4 कुलीना (for कुशला) T3 विजितेन्द्रिया]
D3 9 cont 249* D14 T1 2 cont

253* परस्परानुरक्ताश्च नीतिमन्तो बहुश्रुता ।

4 ^{a}) M3 ह्रीमंतश् (for श्रीमन्तश्) T3 °प्राज्ञा (for महात्मान) M4 मतिमतो विनीताश्च —^{b}) Dt D8 शास्त्रज्ञा (for शास्त्रज्ञा) T3 श्रुत°, M4 वाग्मिनो दृढा (for दृढविक्रमा) —For 4 ^{ab}, Ś1 Ñ V B (B1 reads after 2) D1 5 10–13 (D11 reads after 267*) subst, while D2 subst for 14 ^{cd}, D3 7 9 ins after 14

254* ह्रीमन्तो विनयोपेता नीतिज्ञा विजितेन्द्रिया ।

[Ñ B3 4 श्रीमन्तो (for ह्रीमन्तो) V4 D2 विजयो° (for विनयोपेता)]

—For 4 ^{ab}, D2 3 7 9 subst 252* After 252*, D2 7 repeat, D3 9 ins 1 2 of 249*, then D2 3 9 cont

255* तैर्गुणैरुपसंपन्ना सर्वे सुविपुलौजस ।
पर्युपासन्त राजानं वसवो वासवं यथा ।

D11 reads 4 ^{cd} after 254* (for sequence of v l 4) —^{c}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 मति°, D1 कांति°, D8 (before corr) कीर्तिवन्त (for कीर्तिमन्त) Ś1 स्वव°, Ñ1 V1 B3 4 स्वति°, Ñ2 D5 10 11 13 स्वर°, V2 4 B1 2 (after corr स्वव°) सुवि°, V3 पुर°, D1 चामिरता, D2 3 7 सुचरित्ता, D9 च वि°, D12 स्वागा° (sic), G1 प्राणि° (for प्रणिहिता) —^{d}) Ś1 Ñ V B D2 3 5 – 9–13 राज(V3 °जा)निर्दिष्ट°, D1 राज्ञामादेश° D2 3 7 ins 256* after 4 ^{cd} which they read after 254*

5 D2 om 5 —^{a}) Ś1 Ñ V B D1 10–12 M4 °वय -, D3 7 9 °युता, D5 °चय, D13 -चय-कृपा- (for -क्षमायशः-) D1 -वृद्धा, D3 7 9 प्राज्ञा (for -प्राप्ता) —^{b}) B4 °भाषिता (for °भाषिण·) —^{c}) D9 वा काम- (for -कामार्थ-) Dt D6 8 कामात्क्रोधार्थ° —^{d}) D9 नाब्रुवन् (for न ब्रूयुर्) M4 क्वचित् (for वच) —For 5 ^{cd}, Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 subst, D2 3 7 ins after 4 ^{cd}, repeating after 12, while D9 ins after 12

256* अलुब्धा धृतिमन्तश्च सत्यधर्मपरायणा ।

[D2 (first time) 3 7 (both second time) प्राज्ञाश्च (for अलुब्धा) D1 अलुब्धवृत्तिमतश्च, D11 अनुबद्धा धृतिमत (for the prior half)]

—D11 cont 268*

6 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 तेषाम् (for तेषाम्) D10 आवि° (for अविदितं) D1 चासीत्, D11 ✱चित् (for किंचित्) —^{b}) D2 तेषु (for स्वेषु) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10–13 चैव°, D3 (om hapl) 7 9 M4 वास्ति° (for नास्ति परेषु) Ś1 Ñ V2–4 B D1–3 5 7 9–13 G1 M2 च (for वा) D2 om 6 ^{cd} —^{c}) G2 4 M1 4 च (for वा) —^{d}) G2 M1 परेण (for चारेण) D4 9 T3 M4 [अ]थ (for [अ]पि) D2 चिकीर्षत, G4 चिकीर्षिता, M3 च कीर्तितं (for चिकीर्षितम्) —For 6 ^{cd}, Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 subst

257* चिकीर्षितं क्वचिद्राज्ञो मित्रोदासीनविद्विषाम ।

[V2 B1 क्रिचित् (for क्वचित्) Ñ1 राजा, B2 राजा (for राज्ञो) D11 मात्रोदासीन° (after corr pr m as in text) D1 reads राजा मित्रारुदासीनमध्यस्थाना चिकीर्षिता (cf Gītā 6 9 Crit ed B O R.)]

7 ^{a}) M1 कुशलं (for कुशला) —^{b}) T3 परीक्ष्यता (for परीक्षिता·) D2 3 7 9 विरागा सर्वसंमता (D7 °सस्तुता), M3 नीतिज्ञा सत्यवादिन —After 7 ^{ab}, D2 3 7 9 ins

258* वर्धयन्तश्च धर्मेण कोशमूलं महीपते ।

[D2 स्व- (for च) D- कोश मूलं (for कोशमूल)]
M4 transp 7 ^{cd} and 8 ^{ab} —^{cd}) G1 3 4 प्राप्तकाले (for °कालं) D14 G2 4 M1–3 च ये T1 2 च ते, T3 च यद् (for यथा) M4 °च पुत्रेपि ते विदुर्दंडधारणं —For 7, Ś1 Ñ V B D1 5 10–12 subst, while D2 3 7 (after repetition

कोशसंग्रहणे युक्ता बलस्य च परिग्रहे ।
अहितं चापि पुरुषं न विहिंस्युरदूषकम् ॥ ८
वीराश्च नियतोत्साहा राजशास्त्रमनुष्ठिताः ।
शुचीनां रक्षितारश्च नित्यं विषयवासिनाम् ॥ ९
ब्रह्मक्षत्रमहिंसन्तस्ते कोशं समपूरयन् ।
सुतीक्ष्णदण्डाः संप्रेक्ष्य पुरुषस्य बलाबलम् ॥ १०
शुचीनामेकबुद्धीनां सर्वेषां संप्रजानताम् ।
नासीत्पुरे वा राष्ट्रे वा मृषावादी नरः क्वचित् ॥ ११

G 1. 7. 1
B 1. 7.
L 1. 7

see above) 9 ins l. 1 after 256* and for 7^{cd}, subst. l. 2 which comes in succession.

259* धर्माचारविवेकज्ञा सर्वत्र समदर्शिन ।
पुत्रेऽपि च प्राप्तदोषे धर्मतो दण्डपातिन ।

[(l. 1) D3 पराचार-, D9 धर्माधर्म- (for धर्माचार-). V4 -विवेकागा, D1 2 7 9 -विवादज्ञा, D3 -विचारज्ञा (for -विवेकज्ञा). Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 read l. 2 after 8^{ab}. —(l. 2) V4 प्राप्तदोषे च (by transp.), D2 प्राप्तदोषेपि, D9 हि° (for च प्राप्तदोषे). D7 पुत्रे संप्राप्तदोषेपि (for the prior half). D12 ** पातिन (for दण्डपातिन).]

—D2 3 7 (marg.) cont. 260*, D9 261*.

8 D9 om. 8^{ab}. D7 reads 8^{ab} after 11. M4 transp. 7^{cd} and 8^{ab} (cf. v.l. 7). —^{a}) Ñ1 °सग्र*णे, Ñ2 V B1 2 4 D10 कोष°, M3 °सरक्षणे, M4 °सजनने (for कोशसग्रहणे). D7 युक्तो (for युक्ता). D1 कोशसरक्षणसयुक्तास (hypermetric). —^{b}) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1 3 10–13 तथा बल- (for बलस्य च). D2 ब्रह्मणेनुसूयका (submetric), D3 ब्राह्मणेप्यनुसूयका, D7 ब्रह्मस्वस्याविहिंसक, M3 बलस्य परिसग्रहे. —After 8^{ab}, Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 read l. 2 of 259* (cf. v.l. 7). —^{c}) Dt अहिते, D2 3 7 9 M4 अप्रियं (for अहित). D2 3 9 वा (for च). —^{d}) D4 न विहन्युर्, D7 अविहिंस्युर्, T3 न निहन्युर् (for न विहिंस्युर्). Dt D6 8 G1 3 M2 न हिंस्युरवि°, D9 न विगर्हति° —For 8^{cd}, Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 subst., while D2 3 7 (marg.) ins. after 259*.

260* अद्रोग्धारश्च धर्मेण शत्रोरप्यकृतागस ।

[V3 अत्रोद्धारश्, D1 आयोद्धार, D2 3 7 अविरोधा (for अद्रोग्धारश्). D1 सु-, D2 स्व-, D7 हि (for च). V1 पुत्रो *** धर्मेण, V4 अद्रोग्धा वधवर्षेन (for the prior half). D2 3 अथ (for अपि).]

9 ^{a}) D3 7 धीराश् (for वीराश्). D2.3 7 सुकुलीनाश्च (for नियतोत्साहा). D9 M4 धी(M4 वी)राश्चैव कुलीनाश्च. —^{b}) D14 T1 2 °व्रता (for अनुष्ठिता). D2 3 9 °शास्त्र (D2 स्वेषु) प्रतिष्ठिता, T3 राजशासननिष्ठिता. —For 9^{ab}, Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 subst., while D9 ins. after 259*.

261* आगतज्ञानविज्ञाना पितृपैतामहोचिता ।

[V3 आहात- (sic) (for आगत-). Ś1 V1 D13 आगतानागतज्ञाना (for the prior half). D11 -हिना, D13 -दित (for -चिता).]

—^{c}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 रक्षितारश्च (D3 ° स्व) वर्णाना. V1 om. 9^d and the prior half of l. 1 of 262*. —^{d}) Ñ1 illeg. for वा in वासि.

10 ^{b}) D2 कोशं त, D3 7 9 कोश ते (by transp.), T3 स्वै° (for ते कोशं). D2 3 7 9 14 T1 2 सम(D14 T1 2 अभि)वर्धयन्, D4 Ctp अभि° (for समपूरयन्). —^{c}) D2 3 7 9 अतीक्ष्ण- (for सुतीक्ष्ण-). —^{d}) D2 3 7 9 M4 पुरुषाणा (for पुरुषस्य). —For 10, Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 subst.

262* कोशसंग्रहणे युक्ता ब्रह्मस्वस्याविहिंसका ।
सुतीक्ष्णदण्डवेत्तार परार्थबलपौरुषा ।

[Ñ1 illeg. up to र्थं in l. 2. V1 om. the prior half. —(l. 1) The prior half=8^a. D11 कोप-, D13 लोक- (for कोश-). V3 4 विहिं(V4 °*)सका. —(l. 2) V2 B (B2 before corr.) D6 10–13 अतीक्ष्ण- (V2 °क्ष्णा), D1 अभीरु- (for सुतीक्ष्ण-). Ś1 V1 3 B1 2 (before corr.) D1 5 11 13 -दडा (for -दण्ड-). D6 जेतार, D10–12 -नेतार (for -वेत्तार). V1–3 D5 11 12 परात्म- (D6 11 °त्मा-) (for परार्थ-). Ś1 V1–3 B1 D13 -पौरुष, D6 11 -पौरुषे (for -पौरुषा). D1 परीता दडपौरुषै (for the post. half).]

Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 cont., D2 3 7 ins. after 260*, while D9 ins. after 261*.

263* परस्परेणाविरुद्धा प्रीतिमन्तः प्रियवदा ।
परापवादविरता गुणाढ्या न च गर्विता ।

[D7 reads l. 1 in marg. —(l. 1) B1 -[अ]विवद्धा, (for -[अ]विरुद्धा). D7 परस्परे न विरुद्धा (for the prior half). —(l. 2) B1 D9 -रहिता, B4 -निरता, D2 -भीताश्च, D3 -विदिता, D11 -[अ]वरता (for -विरता). D7 परापवादे न रता (for the prior half). Ś1 D13 पुण्याढ्या, D10 गुणा* (for गुणाढ्या). D2 7 transp. न and च. V3 (before corr.) गर्हिता (for गर्विता).]

Ś1 Ñ V B1 2.4 D1 5 10–13 cont. 267* (D11 om. l. 1 and 2). —After 10, D2 3 7 9 ins.

264* त्यक्तानृतकथा शूरा सर्वे ते तु प्रियंवदा ।
शुचयो गुणवन्तश्च सदस्याहितनिश्चया ।

[(l. 1) D9 त्यक्त्वा (for त्यक्ता-). D3 °तस्य, D9 धर्मशीला (for सर्वे ते तु). —(l. 2) D2 सदस्य°, D9 °मित्र- (for सदस्याहित-).]

B3 cont.

265* धर्मतोऽपि प्रजाना च धनग्रहणतत्परा ।

Thereafter reads 267*.

11 D2 3 om. 11. Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 om. 11^{ab}. D7 reads 8^{ab} after 11. —^{a}) D7 श्रुतीनाम् (for शुचीनाम्).

G. I 7. 15
B I 7 15
L I 7 15

कश्चिन्न दुष्टस्तत्रासीत्परदाररतिर्नरः ।
प्रशान्तं सर्वमेवासीद्राष्ट्रं पुरवरं च तत् ॥ १२
सुवाससः सुवेशाश्च ते च सर्वे सुशीलिनः ।
हितार्थं च नरेन्द्रस्य जाग्रतो नयचक्षुषा ॥ १३
गुरौ गुणगृहीताश्च प्रख्याताश्च पराक्रमैः ।
विदेशेष्वपि विज्ञाताः सर्वतो बुद्धिनिश्चयात् ॥ १४

—[b]) D7 अनुयायिना (for स्वप्रजानताम्) —[c]) B1 आसीत् (for नासीत्) V1 G1 om first वा (submetric), B3 (m, orig as in text) राज्ये° (for राष्ट्रे वा) D7 नासीत्तेषु पुरे राष्ट्रे —[d]) Ś1 Ñ V B D1 5 7 9–13 M4 तस्करो ना(Ś1 V2 3 B2 D7 9 13 वा)शुचिर्नर (Ś1 D13 °व्रत°)

12 [a]) Ś1 Ñ V1 3 B D5 9–13 M4 न दुष्ट कश्चिद् (by transp), V2 4 न दुःखी(V4 ×× खी)कश्चिद्, Dt D4 8 क्वचि°, D6 कचित्त° (sic) (for कश्चिन्न दुष्टस्) Ś1 Ñ V B D5 9–13 अपि, M4 अत्र (for तत्र) D1–3 7 न दुष्टश्चाभवत्कश्चित्. —[b]) M4 पारदारो (for परदार-) Ś1 Ñ V B D5 7 10–13 -[अ]भिमर्षक, D1–3 M4 -[अ] (M4 [s]) नसूयक (for -रतिर्नर) D9 द्रष्टुं पुरवराणि च —After 12[ab], Ñ V B D5 10–12 ins, while Ś1 D1 13 subst for 12[cd]

266* कृत्स्नमासीदनुद्विग्न राष्ट्र ते परिपालितम् ।

[V3 राष्ट्रे (for राष्ट्र) V3 परिपालितं]

—[c]) Ñ V B D2 3 5 7 9–12 प्रशस्तं (for प्रशान्त) D5 12 एवमासीत्तद् (for सर्वमेवासीद्) —[d]) T2 G1 2 M1 2 च यत्, M4 तथा (for च तत्) Ñ1 °चैव पुराणि च, Ñ2 V1 3 B1 4 D10 °पुरवराणि च, V2 4 B2 3 (m) D5 12 °पुरव(B3 orig °ध)नानि च, D2 3 7 9 11 राष्ट्रेषु नगरेषु च —After 12, D9 ins, D2 3 7 repeat 256* and cont 259* (cf v l 5 and 7 respectively), D2 3 7 further cont 260* (cf v l 8) —D13 cont 268*

13 cf v l 14 D11 om 13 D2 3 7 9 om 13[ab] —[a]) D14 (*int lin*) °स, M4 सुभाषाश्च (for सुवासस) —[b]) D14 तेषु (for ते च) Dt D6 8 शुचिवता (for सुशीलिन) T3 ते सर्वे सुरूपशालिन, M4 न च सधर्मशीलिन —[c]) Dt D4 6 8 M2 हितार्थाश (for हितार्थं) D2 ते (for च) D3 नरेन्द्रश्च (for नरेन्द्रस्य) —[d]) D2 3 7 9 जाग्रति, M4 ते जाग्रन् (for जाग्रतो) D2 3 7 9 ज्ञानचक्षुषा (D2 3 °ष)

14 [a]) Dt D4 6 8 G1–3 M1 Ct गुरोर्, T3 गुणैर्, M4 पुरे, Cg k as in text (for गुरौ) D2 3 7 उपकारगृहीताश्च, D9 अरोगा प्रगृहीताश्च, Cm tp गुणागुणगृहीताश्च. —[b]) G2 4 M1 विख्याताश्च, Cg as in text (for प्रख्याताश्च) D4 14 S Cg k पराक्रमे (for पराक्रमैः) —For 14[cd], D2 subst 254* —[c]) D3 7 ज्ञातार, D14 T2 G2 M1 3 विख्याता, Cg t as in text (for विज्ञाता) D9 ज्ञातारोपि (पि on marg) विदेशेषु, M4 विशेषेष्वपि तज्ज्ञास्ते —[d]) G4 सर्वे ते (for सर्वतो) Dt D6 8 G4 Ct -निश्चया, Cg as in text (for -निश्चयात्) D3–9 सर्वेद्र (D9 °र्वे) बुद्धिविनिश्चयं. —For 13 and 14, Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 (D11 which om 13, subst only l 3 and 4 for 14, B3 reads after 265* and others after 263*) subst

267* आर्यवेशा सुवचसो न च मद्विग्धनिश्चया ।
नरेन्द्रवचनासक्तचेतसस्तत्परायणा ।
स्वगुणेषु परिख्याता नामरूपगुणान्वये ।
परराष्ट्रेषु विख्याता नयबुद्धिगुणाशुभि ।

[D11 om l 1–2 —(l 1) D13 आर्यवेश्या Ś1 सत्यवाचो, Ñ2 V1 3 B3 4 D5 12 सुमनसो, B1 सुरूपयो (for सुवचसो) V2 आचार्यवेशवचसो (for the prior half) D1 °सद्दृष्टबुद्धय (for the post half) —(l 2) Ñ2 -वच सक्त- (submetric), V4 -वचन - काश्च (for -वचनासक्त-) V4 चेतसा (for -चेतसस्) Ś1 D13 सत्यराक्रमा (for तत्परायणा) D1 om l 3 —(l 3) Ñ1 V1 सुगुणेषु, V2 B4 गुणवु(B4 m °वृ, orig as in text)द्धि-, B1 स्वगुणै सु-, D5 स्व गुणेषु, D12 स्वगणेषु (for स्वगुणेषु). D13 विख्याता (submetric) (for परि°) V4 स्वगुणै परराष्ट्रेषु (for the prior half) Ñ2 om (hapl) the post half of l 3 and the prior half of l 4 B4 नाना- (for नाम-) Ś1 B3 4 D10 13 -[अ]न्विता (for -[अ]न्वये) V4 विख्याता रूपगुणान्वये (hypermetric) (for the post half) —After l 3 D10 ins 268* —(l 4) B3 4 परमार्थेषु, D1 सुराष्ट्रेषु सु, D5 11 12 °राज्येषु (for परराष्ट्रेषु) V1 वि ता (for विख्याता) B4 नयबु- (for नयबुद्धि-) Ś1 Ñ2 D13 -गुणा शुभा, V3 -गुणान्विभि, B1 4 -गुणात्मभि (for -गुणाशुभि)]

—Thereafter Ś1 Ñ V B D1 5 10 12 (D10 after l 3) cont, D11 after 256*, D13 after 12 ins

268* आसस्तत्र गृहीतास्तै सर्वे वर्णा स्वकर्मभि ।

[Ś1 D5 11–13 तदा(Ś1 °द)नुरक्ता, V1 तदानुरक्ता (submetric), V2 तदनुरक्ताश्च, V3 तत्रानुरक्ता, B4 °नु, D1 नुर्न° (for तत्र गृहीतास्तै) Ñ2 सर्व- (for सर्वे) Ś1 D1 11 13 °षु V1 स्वधर्मभि, B4 स्वकर्मभि, D13 ° र्मभि (for स्वकर्मभि)]

—After 14, Dt D4 6 8 14 S ins

269* अमितो गुणवन्तश्च न चात्मगुणवर्जिता ।
सन्धिविग्रहतत्त्वज्ञा प्रकृत्या सम्पदान्विता ।
मन्त्रसंवरणे शक्ता शक्ता सूक्ष्मासु बुद्धिषु ।
नीतिशास्त्रविशेषज्ञा सततं प्रियवादिन ।

[D4 14 S (except M2 4) om l 1 —(l 1) M4 अमिता (for अमितो) M2 °गर्विता M4 स्वगुणार्जिता (for [आ]त्मगुणवर्जिता) —(l 2) D14 -विग्रह- (for -विग्रह-) M3 -सरज्ञा (for -तत्त्वज्ञा). M4 प्रकृते (for प्रकृत्या) —(l 3) D4 -सम्पत्ते (for -संवरणे) D14 T1 2 G2 M सूक्ष्म, T3 स्व

ईदृशैस्तैरमात्यैस्तु राजा दशरथोऽनघः ।
उपपन्नो गुणोपेतैरन्वशासद्वसुंधराम् ॥ १५
अवेक्षमाणश्चारेण प्रजा धर्मेण रञ्जयन् ।
नाध्यगच्छद्विशिष्टं वा तुल्यं वा शत्रुमात्मनः ॥ १६

तैर्मन्त्रिभिर्मन्त्रहितैर्निविष्टै-
र्वृतोऽनुरक्तैः कुशलैः समर्थैः ।
स पार्थिवो दीप्तिमवाप युक्त-
स्तेजोमयैर्गोभिरिवोदितोऽर्कः ॥ १७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

G 1 7 18
B 1 7 24
L 1 7 19

(for first शक्ता) Dt D6 8 G2 M1 सक्ता, D4 M4 श्लक्ष्णा, M3 युक्ता (for second शक्ता) M4 om l 4]

On the other hand, D3 7 9 11 ins (D11 after 267*) 254*, then D11 reads 4^{cd}, 5^{ab}, 256*

15 Ś1 D13 om 15^{ab} —a) Ñ V1 3 4 B D1 5 7 10–12 अमात्यैरीदृशैस्तैस् (by transp), V2 अमात्यैरादृतैस्तैस्, D2 3 9 अमात्यैस्तादृशैस्तैस् Dt D4 6 8 T3 M2 4 (after corr स) च, D1 स (for तु) —b) Ñ V B D1–3 5 7 10–12 [ऽ]न्वित (for ऽनघ) D2 3 om 15^{cd} D7 transp 15^{cd} and 16^{ab} —c) D9 सुप्रसन्नो, T3 (before corr as in text) G2 M1 उपपन्नैर्, M3 उपपन्न- (for उपपन्नो) D7 9 गुणैरेतैर् (for गुणोपेतैर्) —d) D7 9 महीमिमां (for वसुधराम्) —For 15^{cd}, Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 subst

270* धर्मेत पालयामास पृथिवीमनुरञ्जयन् ।

[D1 पालयामास धर्मेण (for the prior half)]

16 D9 om (hapl ?) 16^{ab} to l 3 of 271* D7 transp 15^{cd} and 16^{ab} —a) V4 B3 Dt D1 3–5 7 8 10 अवे(D8 before corr °पे)क्ष्य°, B4 आवक्ष°, D2 (after corr *pr m* as in text) °माण-, D13 अथेक्ष°, G1 अन्वेक्ष°, G3 अन्वेष° (for अवेक्षमाणश्) V3 °माण स चारेण (hypermetric) —b) Dt D6 8 रक्षयन्, T3 वर्धयन् (for रञ्जयन्) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 महीं सूर्य इवांशुमि, D2 3 M4 सर्वाश्च(M4 धर्मेणा)रजयत्प्रजा, D7 सर्वाश्च रजयन्प्रजा —After 16^{ab}, Dt D2–4 6–8 (D7 after 15^{cd}) 14 S ins

271* प्रजाना पालनं कुर्वन्नधर्मं परिवर्जयन् ।
विश्रुतस्त्रिपु लोकेपु वदान्य सत्यसगर ।
स तत्र पुरुषव्याघ्र शशास पृथिवीमिमाम् ।

[D2 7 om l 1 and 2 D3 M4 om l 1 —(l 1) G1 निधर्मं (for अधर्मं) —(l. 2) D3 M3 सर्व- (for त्रिपु) M4 transp विश्रुतस् and वदान्यस् Dt श्रुत° (for सत्यसगर) —(l 3) G2 शश्वास(sic) (for शशास) D2 3 7 प्रशशास धरामिमा (for the post half)]

—c) V3 D1 [अ]भ्य (V3 °भ्या) गच्छत्, B4 [अ]धिगच्छेत् (for [अ]ध्यगच्छद्) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 क्वचित् किंचिद् (Ś1 B1 D13 कचिद्, Ñ1 V4 कश्चिद्, D11 तुल्य), D3 वि-ष्टा वा (for विशिष्ट वा) —d) Ś1 D13 ऐक्ष्वाक, Ñ1 ऐक्ष्वाकु°, Ñ2 V B D1 5 10 12 इक्ष्वाकु, D11 विशिष्टं (for तुल्य वा) D3 श-म्, M4 रिपुम् (for शत्रुम्) —After 16, Dt D4 6 8 14 S ins

272* मित्रवान्नतसामन्त प्रतापहतकण्टक. ।
स शशास जगद्राजा दिवि देवपतिर्यथा ।

[(l 1) T2 3 (both before corr) G4 न तु (for नत-) M3 -[उ]द्धृत- (for -हत-) —(l 2) G1 3 प्रशशास, M2 शशास स (by transp) D14 T1 2 G2 4 M1 3 4 दिव (for दिवि) M4 देवेश्वरो (for देवपतिर्)]

17 a) Ś1 Ñ B2 D5 10 11 13 भर्तृहिते, V2–4 B3 4 भर्तृ°, D4 8 T1 G M मंत्र(G1 [before corr] M3 मन्त्रि)हिते, D7 साधुहिते, D12 नृप° (for मन्त्रहितैर्) D9 विशिष्टैर् (for निविष्टैर्) —b) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 9–13 निद्धञ्जिराशै (for वृतोऽनुरक्तै) V2 कुलजै (for कुशलै) Ñ (Ñ- m) V B D10 G2 M1 समस्तै., M3 समेतै (for समर्थै.) —c) D3 7 9 -सहस्र- (for -मवाप) D7 12 युक्तैस् (for युक्तस्) V4 स पालयन्नरपतिरवाप दीप्तिं (hypermetric), D1 2 °दीप्यत (D1 दर्पित) दीप्तिमद्भिस् —d) D9 °मयो (for तेजोमयैर्) B1 दोर्भिर् (for गोभिर्) Ñ V B D2 5 10–12 [अं]बरे, T2 3 G2 4 M2 [उ]दिता- (for [उ]दितो) Ś1 D13 °र्क इवांशुसधै (D13 °नै.)

Colophon Ś1 Ñ2 D5 10 13 om इति Ñ1 V B Dt D2 3 6–9 11 12 ins आर्षे (D2 आर्षे श्रीमत्), while D4 14 S (except M4) श्रीमत् after इति Ś1 Ñ V B D5 6 10–14 S om श्री. Ś1 Ñ2 D4 10 13 14 S om रामायणे Dt D2 8 9 ins वाल्मीकीये after रामायणे —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 D5 10 12 13 om V B आदिकाडे, D1 अयोध्याकाडे —After Kāṇḍa name, D3 reads अयोध्यापर्वणि —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D1 2 4 5 9–12 अमात्यवर्णन नाम, D3 7 मंत्रिवर्णनं, D13 आमात्य ∴ ᐟ * नाम —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D5 12 13 S om Ś1 Ñ2 B2 3 D10 11 7, V2 9, V3 D1 6, D7 5, D2 3 षष्ट, D6 9 S word as in text, Dt D4 8 14 both (as in text). —After colophon, T2 concludes with श्रीरामजय, G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

८

1.8.1 तस्य त्वेवंप्रभावस्य धर्मज्ञस्य महात्मनः ।
सुतार्थं तप्यमानस्य नासीद्वंशकरः सुतः ॥ १
चिन्तयानस्य तस्यैवं बुद्धिरासीन्महात्मनः ।
सुतार्थं वाजिमेधेन किमर्थं न यजाम्यहम् ॥ २
स निश्चितां मतिं कृत्वा यष्टव्यमिति बुद्धिमान् ।
मन्त्रिभिः सह धर्मात्मा सर्वैरेव कृतात्मभिः ॥ ३
ततोऽब्रवीदिदं राजा सुमन्त्रं मन्त्रिसत्तमम् ।
शीघ्रमानय मे सर्वान्गुरूंस्तान्सपुरोहितान् ॥ ४
एतच्छ्रुत्वा रहः सूतो राजानमिदमब्रवीत् ।
ऋत्विग्भिरुपदिष्टोऽयं पुरावृत्तो मया श्रुतः ॥ ५
सनत्कुमारो भगवान्पूर्वं कथितवान्कथाम् ।
ऋषीणां संनिधौ राजंस्तव पुत्रागमं प्रति ॥ ६

8

1 Ś1 begins with ॐ —^{a}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 धर्मप्रधा(D13 °दा)नस्य, Dt D1–3 6–8 M1 चैवप्रभाव(D1 °धान)स्य (for त्वेवप्रभावस्य) D13 om (hapl) 1^{bc} —^{b}) D2.3 7 9 धार्मिकस्य (for धर्मज्ञस्य) D3 om (hapl) 1^c—2^b —^{c}) D1 सुतार्थे, M3 स्तोकार्थं (for सुतार्थं) D9 तप्यतो राज्ञो, D11 °मान ‹, D12 °मा ‹ स्य (for तप्यमानस्य). —^{d}) Ś1 Ñ2 V3 B2–4 D1 10 13 नाभूद्, D2 न स्याद् (for नासीद्) D12 °धर (for वशकर) B4 शुभ· (for सुत·)

2 D3 om 2^{ab} (cf v l 1) —^{a}) G1 चित्यमानस्य (for चिन्तयानस्य) D4 14 T G4 M4 [द्व]य (for [ए]वं) —For 2^{ab}, Ś1 Ñ V B D1 2.5 7 9–13 subst

273* तस्य चिन्तयतो बुद्धिरुत्पन्नेय महामते· ।

[D2 9 त्वेव, D7 चैव (for बुद्धिर्) D2 7 9 बुद्धिर्जाता, D11 उत्पन्नैव (for उत्पन्नेय) V1 महामुने, V4 D1 2 7 9 11 महात्मन, B1 महीपते (for महामते)]

Ñ1 illeg from मेधेन to म्य in ^{d} —^{c}) Ñ2 V1 3 B3 4 D4(after corr as in text) 10 °र्थो, D1 °र्थे (for सुतार्थं) —^{d}) B1(m as in text) न किमर्थं (by transp), D1 M4 किं पुनर्न, D12 किम ‹ ‹ (for किमर्थं न) V1 जयामि (by metathesis) (for यजामि)

3 ^{a}) Ś1 V2–4 B1 2.4 D1 5 11–13 G4 M4 सुनिश्चिता, G1 स निश्चित्य (for स निश्चिता) V1 बुद्धिं (for मतिं) —^{b}) D3 बुद्धिवान् Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 यष्टव्ये (V3 °ष्टु वै) वसुधाधिप (D12 °पति) —^{c}) M4 तन्त्रिभि (for मन्त्रिभि) Ś1 Ñ V1 3 4 D1 5 10 12 13 संमन्त्र्य, D11 मन्त्रज्ञै (for धर्मात्मा) V2 मन्त्रिभि सहसामन्त्र्य —^{d}) Dt D6 8 अपि (for एव) T2 महा° (for कृतात्मभि) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 तैं स्वामि(D1 स्वामिने, D11 स्वामिनो)हितकारिभि

4 ^{a}) Ś1 Ñ V B D10–13 तत्र, D5 तव, M3 तदा (for ततो) Dt D6 8 महातेजा (for इद राजा) —^{b}) B4 मन्त्र°, D11 त्रि° (for मन्त्रिसत्तमम्) —^{c}) D11 आन ‹ (for आनय). Ś1 Ñ V1 3 B1 2 D5 10–13 सर्वा(D11 ° ‹)स्त्व, V2 4 सर्वास्तान्; B3 4 सर्वांस्तु (for मे सर्वान्). —^{d}) M4 त्वं (for तान्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 वसिष्ठप्रमुखान्गुरून् (Ś1 D11 13 °न्द्विजान्), T3 समस्तान्वेदपारगान् —After 4, Dt D4 6 8.14 S (except M4) Cr m g k t read for the first time 1 11 5–20 repeating them in their proper place, thereafter cont here

274* विसर्जयित्वा तान्विप्रान्सचिवानिदमब्रवीत् ।
ऋत्विग्भिरुपदिष्टोऽथ यथावत्क्रतुराप्यताम् ।

[(l 2) cf 5^c Dt D6 8 T3 M2 Ck t °संदिष्टो, D4 °दृष्टोय; G2 M1 इह सदिष्टो (for उपदिष्टोऽय) T2 क्रतुरेष समाप्यतां (for the post half)]

Then all read for the first time 1 11 21 repeating it in its proper place and finally cont

275* तत. स गत्वा ता पत्नीर्नरेन्द्रो हृदयप्रिया ।
उवाच दीक्षा विशत यक्ष्येऽह सुतकारणात् ।
तासा तेनातिकान्तेन वचनेन सुवर्चसाम् ।
मुखपद्मान्यशोभन्त पद्मानीव हिमात्यये ।

[(l 1) Dt D6 8 हृदयगमा —(l 3) G1 3 तस्य (for तासा) G1 3 सुवर्चस (for सुवर्चसाम्) —(l 4) G2 M1 हिमक्षये.]

Then read Colophon अष्टम सर्ग, then T2 reads श्रीरामचन्द्राय नम ।

5 For 5, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 subst, while Dt D6 8 M3 ins l 2 only after 5^{ab}

276* एवमुक्तो नृपतिना सुमन्त्रो वाक्यमब्रवीत् ।
नरेन्द्र श्रूयता तावत्पुराणे यन्मया श्रुतम् ।

[Ñ1 om l 1 —(l 1) D2 7 स राजा(D2 °जा)तु (D7 नु), D9 तु राजा वै (for नृपतिना) —(l 2) D1 एतत् (before corr °तां), D11 तद्यद् (for तावत्) Dt D6 8 9 M3 श्रूयतां यत् (D8 तत्, M3 य)पुरावृत्त (for the prior half) D2 पुराणां, D3 ब्रह्माणे (sic) (for पुराणे) Dt D6 8 M3 त्व (for यन्)]

6 ^{b}) D5 11 12 पुरा (for पूर्वं) M3 कथा (for कथाम्) Ś1 Ñ V2–4 B D10 13 M4 यथावत्प्रोक्त (V3 °सम्प्रोक्त, M4 °वै प्रोक्त)वान्पुरा, V1 कथयामास वै पुरा —^{d}) M4 प्रभो (for प्रति) —For 6^{cd}, Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst.

277* भविष्य विदुषा मध्ये तव पुत्रसमुद्भवम् ।

काश्यपस्य तु पुत्रोऽस्ति विभाण्डक इति श्रुतः ।
ऋष्यशृङ्ग इति ख्यातस्तस्य पुत्रो भविष्यति ॥ ७
स वने नित्यसंवृद्धो मुनिर्वनचरः सदा ।
नान्यं जानाति विप्रेन्द्रो नित्यं पित्रनुवर्तनात् ॥ ८
द्वैविध्यं ब्रह्मचर्यस्य भविष्यति महात्मनः ।
लोकेषु प्रथितं राजन्विप्रैश्च कथितं सदा ॥ ९
तस्यैवं वर्तमानस्य कालः समभिवर्तत ।
अग्निं शुश्रूषमाणस्य पितरं च यशस्विनम् ॥ १०
एतस्मिन्नेव काले तु रोमपादः प्रतापवान् ।
अङ्गेषु प्रथितो राजा भविष्यति महाबलः ॥ ११
तस्य व्यतिक्रमाद्राज्ञो भविष्यति सुदारुणा ।
अनावृष्टिः सुघोरा वै सर्वभूतभयावहा ॥ १२
अनावृष्ट्यां तु वृत्तायां राजा दुःखसमन्वितः ।
ब्राह्मणाञ्श्रुतवृद्धांश्च समानीय प्रवक्ष्यति ॥ १३

G. 1 8. 13
B 1 9 10
L 1 8 13

[V1 भविष्यद् (for भविष्य) D10 -समुद्भवे (for -समुद्भवम्) V3 तव पुत्रस्य सम्भव (for the post half)]

7 ^{a}) D1–4 कश्यपस्य Dt D2 4 6–8 14 T2 M3 च (for तु) Ś1 Ñ V B D5 10–13 अस्तीह क(V1 2 का)श्यप सुतो —^{b}) D9 वैभाडक, D14 S (except T3) here and elsewhere below विभडक (for विभाण्डक) V2 B2 D3 स्मृत, D13 श्रुति (for श्रुत) —^{c}) D3 ऋष°, D7 13 ऋषि° (for ऋष्यशृङ्ग) —^{d}) D3 ∴स्य (for तस्य) G2 4 M1 2 पुत्रस्तस्य (by transp)

8 ^{a}) Ś1 D13 जातु°, Ñ V B2 4 D1 10 M4 जात° (B4 D1 °त), B1 जातसमृद्धो, B3 जातसंवधो (m °सवृद्धो), D3 °सवृद्धौ (for नित्यसवृद्धो) —^{b}) D2–4 7 वनचरै सह (for °चर सदा) T3 तथा, G1 3 M2–4 तदा (for सदा) Ś1 Ñ V B D5 10–13 मुनिपुत्रो वनेचर, D1 ऋषिपुत्रो नरेश्वर, D3 मुनिवचनचरै सह (corrupt) —^{c}) D4 9 नान्यज् (for नान्यं) D2 3 7 9 ज्ञास्यति (for जानाति) —^{d}) T1 2 M3 मर्त्यं (for नित्यं) D4 G4 M3 पित्रानु°, T2 पित्र्यनु° (for पित्रनु°) D2 3 7 9 मानव पितर विना, T3 स नित्य पितृशासनात्, M4 मानव जनवर्जनात् —For 8^{cd}, Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 subst

278* नान्य प्रज्ञास्यते कचिन्मानव पितृवर्जितम् ।

[V1 4 D5 12 नान्यत् (for नान्य) V2 प्रष्टास्यते (sic), D5 प्रनास्यसे (sic) (for प्रज्ञास्यते) V1 4 D1 5 किंचित् (for कचिन्). D1 मानुष पितर विना (for the post half)]

9 ^{a}) Ś1 तस्याच्छिन्नं ब्रह्मचर्यं, Ñ1 B2 4 D12 M4 तस्यास्कन्न (D12 °न्न) ब्रह्मचर्यं, Ñ2 V2 B3 D10 तस्या (Ñ2 D10 °स्य)न्यूनं ब्रह्मचर्यं, V1 D5 11 तस्या(D11 °स्य)नून ब्रह्मचर्य, V3 तस्यान्योन्यं ब्रह्मचर्यं, V4 तस्य स्किंद (sic) ब्रह्मचर्यं, B1 तस्याक्षुण्ण ब्रह्मचर्य, D1–3 7 9 तस्यात्युग्र (D1 °स्य तत्त्व, D2 °स्य पूर्वं) ब्रह्मचर्यं, D13 तस्याच्छिद्रं ब्रह्मचर्य. —^{b}) D3 महात्म ., D11 महात्मना (for महात्मन) —^{c}) Ñ1 लोके च, D5 (before corr) श्लोकेषु (for लोकेषु) B4 प्रति त, D9 पूजितं, D12 प्रविथित (sic), T2 प्रथितो (for प्रथित) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10–13 M4 चोग्र, D3 चाद्य-, D9 ब्रह्म- (for राजन्) D7 लोके प्रतिष्ठित चोग्र. —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 तप (V3 °त)स्तस्य (D11 °स्त∴)भविष्यति

10 ^{a}) D3 [ए]व (for [ए]वं) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 M4 तपोरत(D1 m °गत orig as in text)स्य तस्यैव (Ś1 V2 D1 13 °व) —^{b}) Ś1 Ñ B2 3 D3 9 11 13 समभि(D13 °ति)वर्त्स्यति, V1–3 D5 7 °वत्स्यति, V4 °वर्त्स्ते, B1 °वत्सति, B4 D12 °वर्त्स्यते (D12 before corr °षर्त्स्यते), D1 °वत्स्यत (sic), D2 °इश्यत, D4 G2 M1 4 °वर्तते, D10 °वधर्त्स्यति (sic) (for °वर्तत) —^{c}) D1 9 अग्नील् (for अग्नि) G3 शिश्रूष° (sic) (for शुश्रूष°) —^{d}) D5 च *sup lin* Ś1 Ñ2 B3 (orig) D10 13 तपस्विनं (Ś1 D13 °न, B3 m as in text), D1 यशस्विन (for यशस्विनम्)

11 ^{a}) V1 काले (submetric), D6 कालेषु, D11 का ∴ (for काले तु) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 9–13 M4 here and elsewhere below लोमपाद, D3 लोमापाद (for रोमपाद·) D4 प्रता∴वान्. —^{d}) D2 (before corr) महात्मन (for महाबल) D7 सर्वभूतहिते रत

12 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1 5 12 13 M4 व्यतिक्रमभवा (V1 °माभावा, D5 °माभवा), D3 °क्रम देव, D10 °क्रमभरा, D11 [अ]प्यतिक्रम (before corr मा)भवा (for व्यतिक्रमाद्राज्ञो) —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D1 5 10–13 [अ]तिदारुणा (for सुदारुणा) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 10–13 जनपदे (D11 °∴), D6 सुघोरा (submetric), D9 G2 °राभि, M1 °रा हि (for सुघोरा वै) —^{d}) Dt D6 8 M3 -लोक-, Cr m g as in text (for -भूत-) D9 M4 -क्षया° (for -भया°) Ś1 Ñ V B D1–3 5 10–13 क्षयाय बहुवार्षिकी (B3 °कार्षिका) —After 12, D2 ins 280*, then cont

279* (14^{ab}) भवन्त श्रुतदृष्टार्था लोकदृष्टान्तवेदिन ।
यथा च प्रशमेद्वेय सर्वभू[त]क्षयावहा ।

13 ^{a}) D9 अनावृष्टौ D2 7 9 M4 प्रवृ° (for तु वृत्ताया). —^{c}) Dt D2 6–8 सवृद्धान्, D4 reads in marg, D9 M3 -संपन्नान्, M1 -वृद्धास्तु, M4 -विद्याश्च (for -वृद्धाश्च) —^{d}) V2 B2 4 °नाय्य, D2 °नये (for समानीय) V2 B2 4 स पार्थिव, D2 7 9 स वक्ष्यति (for प्रवक्ष्यति) —For 13, Ś1 Ñ V1 3 4 B1 3 D1 3 5 10–13 subst, while V2 B2 4 subst l 1 for 13^{ab} and ins l 2 after 13, D2 ins both lines after 12

280* अनावृष्ट्या तया राजा स तदा परिकर्षित ।
प्रक्ष्यति ज्ञानिनो विप्राननावृष्टिप्रतिक्रियाम् ।

1 8 14 1 9 10 1 8 14 भवन्तः श्रुतधर्माणो लोके चारित्रवेदिनः ।
समादिशन्तु नियमं प्रायश्चित्तं यथा भवेत् ॥ १४
वक्ष्यन्ति ते महीपालं ब्राह्मणा वेदपारगाः ।
विभाण्डकसुतं राजन्सर्वोपायैरिहानय ॥ १५
आनाय्य च महीपाल ऋष्यशृङ्गं सुसत्कृतम् ।
प्रयच्छ कन्यां शान्तां वै विधिना सुसमाहितः ॥ १६
तेषां तु वचनं श्रुत्वा राजा चिन्तां प्रपत्स्यते ।
केनोपायेन वै शक्यमिहानेतुं स वीर्यवान् ॥ १७
ततो राजा विनिश्चित्य सह मन्त्रिभिरात्मवान् ।
पुरोहितममात्यांश्च प्रेपयिष्यति सत्कृतान् ॥ १८

[(l 1) D11 अनावृया (sic) Ñ2 V1 3 B2 3 D5 10–12 तदा स (by transp), V4 स तथा (for स तदा) V3 निचकर्पित, D5 परिकीर्तित, D13 परिकीर्पित (sic) B4 तदा सपरिकर्पित (for the post half) —(l 2) V1 प्रकृति-, V3 प्रवक्ष्यति (hypermetric), V4 पृच्छति, B1 प्राहामि-; B3 (marg as in text) D5 12 वक्ष्यति, B4 D3 प्रक्षति, D11 प्रवृत्ति- (for प्रक्ष्यति) D11 (before corr) ज्ञाननतो (for ज्ञानिनो) V1 वृद्धान् (for विप्रान्)]

14 ^{a}) Ś1 V B4 D11–13 श्रुति(Ś1 °त)दृष्टार्थैर् (V1 D11-13 °ष्टार्थां), Ñ1 श्रुतिमत्राढि-, Ñ2 B3 D10 श्रुतिवृत्तार्थैर्, B1 °वतो वै, B2 °र्थतारै (sic), Dt D6 8 °कर्माणो, D3 श्रुतिकर्मज्ञा, D5 °दृष्टार्था, D10 °वृत्तज्ञा (for °धर्माणो) —^{b}) Ś1 D3 5 लोकदृष्टात-, Ñ V B D1 10–13 M4 लोकवृत्तात-, Dt D4 6 8 T3 G3 4 M1 3 लोक°, D2 लोकचा त्र-, (for लोके चारित्र-) M4 -वोविदा (for -वेदिन) Ś1 D2 om (hapl!) 14^c–15^b —^{c}) D9 °शध्व (for समादिशन्तु) —^{d}) G4 om from यथा to ऋष्यशृङ्गं in 16^b —For 14^{cd}, Ñ V B D1 3 5 10–13 M4 subst

281* ममाज्ञां दातुमर्हन्ति यथावच्छमेन्द्रियम् ।

[Ñ1 -तुम् (for दातुम्) Ñ V3 4 B2–4 D3 10 11 यथा च (for यथावत्) M4 इद (for इयम्)]
while D7 subst

282* यथा भवति मे राष्ट्रे वृष्टिस्तत्सुविधीयताम् ।

—After 14, Dt D6 8 Ct ins

283* इत्युक्तास्ते ततो राज्ञा सर्वे ब्राह्मणसत्तमा ।

15 G4 om 15, Ś1 D2 om 15^{ab} (cf v l 14) —^{a}) D3 9 ते वक्ष्यति (by transp) D14 यथा° (m as in text), M4 महीपाला (for महीपाल) —^{b}) D4 (before corr) ब्राह्मण- (for ब्राह्मणा) Dt वेदपारण (for वेदपारगा) —For 15^{ab}, Ñ V B D1 5 10–13 subst

284* ते तमाज्ञापयिष्यन्ति श्रुतिवृत्तान्तवेदिन ।

[V2 °पयन्ति स्म (for °पयिष्यन्ति) Ñ1 V4 B (B2 m, B3 orig as in text) -वृत्तात-, Ñ2 D5 10 13 -वेदात, D12 -वेदाग- (for -वृत्तान्त-) D5 -वादिन (for -वेदिन) D11 ब्राह्मणा ब्रह्मवादिन (for the post half)]
while D7 subst

285* लोमपादवच श्रुत्वा ते वक्ष्यन्ति द्विजोत्तमा ।

—^{c}) D1 12 विभाडक, D13 वियाडक- (for विभाण्डक-) B4 -सुतो, D3 om (for -सुतं) —^{d}) D14 illeg (for सर्वोपा) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 त्व(V4 त)मानय (for इहानय)

16 G4 om up to ऋष्यशृंग in ^{b} (cf v l 14) —^{a}) Dt D6 °तु, D1 आनयैव, D2 3 9 आनाय्यैव(D9 °न), D4 14 T1 2 M2 आनीय च (T2 तु), D7 आनीयैव, G2 M1 आनयित्वा (for आनाय्य च) Ś1 D13 महातेजा, Ñ V B D5 10–12 महाराज (V2 B3 °जम्), D1 M4 महात्मानम्, D2 3 7 9 महाभागम् (D7 9 °ग) (for महीपाल) —After 16^a, M3 repeats 15^b changing nom pl. into acc sing —^{b}) D5 ऋषि°, T2 °श्रिंगं (for ऋष्यशृङ्गं) Ś1 Ñ V B D2 3 5 10 11 13 M4 ऋषे. सुतं, D1 7 मुने सुत, D9 तु सत्कृत (for सुसत्कृतम्) —After 16^{ab}, Dt D6 8 repeat 15^{cb} changing nom pl into acc sing —^{c}) D2.3 7 त्व तस्य (D7 °स्मै) (for शान्ता वै) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 प्रयच्छास्मै (B3 देहि तस्मै) सुता शाता (D1 भार्यां) —^{d}) D1 शाता च (for विधिना) B1 °हित, B3 सुमहाहित, M4 °हितै (for सुसमाहित.)

17 D2 om 17 and 18 —^{a}) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 एतद्वच, D1 3 7 9 11 तद्वचन (for तु वचनं) —^{b}) D1 अवाप्स्यति, D3 प्रपश्यति, D7 °ति (for प्रपत्स्यते) Ś1 Ñ V B D5 10–13 M4 स (B4 D11 om स submetric) राजा चितयिष्यति —^{c}) Ś1 Ñ2 येन (for केन) Ś1 Ñ2 V3 D3 5 7 9–12 14 S (except G4) वै शक्य, D1 [आ]नयेयम् (for वै शक्यम्) —^{d}) V2 ऋषिं नेतुम्, D1 ऋषिश्रृगम्, D3 इह नेतु (for इहानेतुं) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 इति प्रभु, T3 सपर्यवान् (sic) (for स वीर्यवान्)

18 D2 om 18 (cf v l 17) —^{a}) G1 damaged up to राजा D3 स°, M4 °श्चित्य (for विनिश्चित्य) —^{b}) D3 7 9 मन्त्रिभि सह मन्त्रवित् —^{c}) D4 (before corr) अमात्यश्च (for अमात्यांश्च) —^{d}) D4 14 T G M1 2 Cr m g तत प्रेष्य (G1 °क्ष्य)ति (for प्रेपयिष्यति) D4 T3 धर्मवित्, D7 9 11 यत्नत (for सत्कृतान्) —For 18, Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 subst a passage of 6 lines, while D3 subst for 18^{cd} l 1 and 2, then cont l 6, D7 9 ins l 6 only after 18

286* स निश्चय यदा राजा स्वयं नाधिगमिष्यति ।
तदामात्यान्समाहूय प्रतिवक्ष्यति निश्चयम् ।
पुरोहित जनाश्चान्यान्मन्त्रनिश्चयकोविदान् ।
ते चापि पृष्टा नैवास्य प्रतिपत्स्यन्ति निश्चयम् ।

ते तु राज्ञो वचः श्रुत्वा व्यथिता वनताननाः ।
न गच्छेम ऋषेर्भीता अनुनेष्यन्ति तं नृपम् ॥ १९
वक्ष्यन्ति चिन्तयित्वा ते तस्योपायांश्च तान्क्षमान् ।
आनेष्यामो वयं विप्रं न च दोषो भविष्यति ॥ २०

एवमङ्गाधिपेनैव गणिकाभिर्ऋषेः सुतः ।
आनीतोऽवर्षयद्देवः शान्ता चास्मै प्रदीयते ॥ २१
ऋष्यशृङ्गस्तु जामाता पुत्रांस्तव विधास्यति ।
सनत्कुमारकथितमेतावद्व्याहृतं मया ॥ २२ G 1 8 29 B 1 9 19 L 1 8. 28

यदा तदा स्वय राजा मन्त्रिणस्तत्र वक्ष्यति ।
आनयध्व महाभागमृष्यशृङ्ग सुसत्कृतम् ।

[(1 1) D12 सुनिश्चय V2 D1 3 11 तदा, D12 ततो (for यदा) V2 यदा (for स्वय) Ñ1 B1 2 transp यदा and स्वय V2 नामि°, D1 एव करिष्यति (for नाधिगमिष्यति) —(1 2) V1 partially lost the post. half V4 तदामात्य, D5 स अमात्यान् (for तदामात्यान्) Ñ D10 °प्रक्ष्यति, V4 परि°, B1 °प्रक्षति (sic), D1 परिपृच्छति, D3 परि-- क्षति, D13 °पक्षनि (sic) (for प्रतिवक्ष्यति) D1 [अ]सशय, D3 सशय (for निश्चयम्) D3 om 1 3–5 —(1 3) V2 3 B1 पुरोहितजनाश्च, V4 म त्र पुरोहिताश्च, D10 °जनश्च (for पुरोहित जनाश्च) —(1 4) D1 चैव, D11 वानि- (for चापि) Ś1 B1 4 पृष्ट्वा, V3 दृष्ट्वा, V4 पृष्टाश्च, D1 पृष्टास्, D11 पृक्ष्वा (sic) (for पृष्टा) Ñ1 B1 2 नैवात्र, V4 चैवास्य, D1 तैस्तत्र (for नैवास्य) V2 D12 °वक्ष्यति, V3 °पश्यति, D10 °प्रक्ष्यति (for प्रतिपत्स्यन्ति) —(1 5) D1 स्वकान् (for स्वय) Ś1 D5 12 पुरोहितममात्याश्च प्रेषयामास यत्नत —(1. 6) Ñ1 V1 3 B वला (B3 m वना also) तस्माद्, Ñ2 V2 4 D10 वनात्तस्माद् (for महाभागम्) Ñ V B1 2 4 D10 13 ऋषे सुत, B3 मुने सुत, D9 11 सुसरकृत (for सुसत्कृतम्) D1 मन्त्रियोगादृषे पुत्र गत्वानयत तत्स्वय]

—After 1 3, B3 ins

287* उपाय क्रियता येन आगमिष्यति वै द्विज ।

[Note hiatus between येन and आगमिष्यति]

19 [a]) V1 तैश्च (for ते) Ñ V B D1 10 च (for तु) —[b]) Ś1 Ñ2 D5 9–13 विकृताना (D9 °नरा), V1 B2 D1 2.7 दीनचेतस, D3 दीनमानस (sic), D4 14 T1 2 G1 3 4 M2.4 Cg k विनतानना, Ct as in text (for वनतानना) Ñ1 V2–4 B1 3 4 भूय एव महीपते (V3 महाद्युते, V4 महीपति) —[c]) Ñ V2–4 B1 D1 G1 3 गच्छाम, D4 5 गच्छेत्स, G2 4 M1 गच्छेयुर् (for गच्छेम) M4 न गच्छामेत्वृषेर्भीता (sic). —[d]) Ñ1 V B1 2 D11 इति (V3 इह) वक्ष्यति (V1 रक्षति), D1 2 7 प्रतिवक्ष्यति (D1 °वक्षति) (for अनुनेष्यन्ति) Ś1 D3 5 7 8 (before corr) 11.13 G1 3 ते (for त) Ñ2 B3 4 D10 इति त नृपसत्तम —After 19, D3 9 ins 1 12 of 289* repeating it there (cf v l 22)

20 [a]) D12 चितयतिन्वा (sic) (for चिन्तयित्वा) Ñ1 तु, Ñ2 V1 3 B2–4 D10 च, T3 [अ]थ (for ते) V2 °त मन्त्रयित्वा —[b]) M4 बुद्ध्वा (for तस्य) D6 (before corr) [उ]पायांश्च (for [उ]पायाश्च) Ś1 Ñ V B D3 5 7 9 10–13 बहूस्तत, D14 T1 2 M2–4 च (M2 तु) तत्क्षमान् (for च तान्क्षमान्) —For 20[ab], D2 subst 1 2 of 289*, while D7 ins after 20[ab], repeating it in its proper place —[c]) V3 अन्वेष्यामो, D4 (before corr) अनेष्यामो, G2 ज्ञानेष्यामो (sic) (for आनेष्यामो) Ñ V B तं च, D10 ते च, M4 विप्रे (for विप्रं) Ś1 D2 3 5 9 11 13 वय तमानयिष्यामो, D7 वंचयित्वानयिष्यामो, D12 वयमानयिष्यामो (submetric). —[d]) Ñ2 reads च in marg D9 रोषो, D12 sup lin (for दोषो) —For 20, D1 subst, while Ñ V B D10 11 M4 ins (except 1 1) after 20

288* चिन्तयित्वास्य कार्यस्य प्रतिपश्याम निश्चयम् ।
इति तेषा वच श्रुत्वा भूय स पृथिवीपति ।
तैरेव सह संचिन्त्य मन्त्रिभिर्मन्त्रनिश्चयम् ।

[(1 2) M4 तत (for भूय) —(1 3) M4 समत्य (for सचिन्त्य) Ñ V B D10 11 तृतीयेहनि निश्चित्य (B4 D11 निश्चित्य) (for the prior half) D11 om भि in मन्त्रिभिर्]

21 [c]) D6 14 T2 G1 M2 3 वर्षयेद् (for ऽवर्षयद्) D14 T1 G2 M1 देव, T2 दैवं, G1 3 देव, M3 एव (for देव) —For subst for 21 cf v l 22

22 [a]) G1 ऋश्यशृगाख्य-, G2 °शृगोस्य. —[b]) T3 तव पुत्रान् (by transp) —For 21–22, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 subst

289* वेश्याभिर्मुनिरूपाभिरानेष्याम ऋषे सुतम् ।
लोभयित्वा ह्युपायेन स्वा पुरीं पितुराश्रमात् ।
वर्षिष्यति ततो देवस्तस्य राष्ट्रे महीपते ।
तस्याभ्यागमनादेव मुनिपुत्रस्य धीमत ।
तत स राजा विधिवच्छान्तां तस्मै प्रदास्यति ।
स्वका दुहितर भार्यां रूपौदार्यगुणान्विताम् ।
एव तस्य स जामाता भविष्यति महायशा ।
लोमपादस्य राजर्षेर्ऋष्यशृंग प्रतापवान् ।
राज्ञो दशरथस्यापि स पुत्रानभिकाङ्क्षितान् ।
विधास्यति महातेजा हविर्हुत्वाध्वराग्निषु ।
सनत्कुमारवचनमिति वै सश्रुत मया ।
ऋषिमध्ये कथयतस्तथा तदिति मे मतम् ।

[(1 1) Ś1 B4 D13 -वेशाभिर्, D5 11 -वेष्याभिर्, D9 12 -वेपाभिर् (for -रूपाभिर्) Ñ1 B1 2 M4 आनयिष्यनि, Ñ2 आनयिष्यम्, V1 B3 D10 11 आनयिष्यन्, V2–4 B4 आनयिष्ये, D1 आनेष्यनि, D3 आमेशामो (sic), D7 आनीय तम् (for आनेष्याम) D1 3 9 मुने (for ऋषे) —(1 2) D2 subst 1. 2 for 20[ab], while D7 ins. after 20[ab] Ś1 भोजयित्वा (for लोभयित्वा) Ś1 V4 D2.3 5 7 9 11–13 M4 [अ]भि- (for हि) Ñ V2 4 B D1 10 M4 स्वपुर, V1 सत्वर, V3 पुरुष, D2 त्वा पुरिं (for स्वा पुरीं) D13 आश्रम (for आश्रमात्) —(1 3) V1 B4 वर्षयिष्यनि (hypermetric), V2 वर्तिष्यति

अथ हृष्टो दशरथः सुमन्त्रं प्रत्यभाषत । | यथर्ष्यशृङ्गस्त्वानीतो विस्तरेण त्वयोच्यताम् ॥ २३

I 8 31
I 9 20 इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥
I 8 29

(for वर्षिष्यति) B2 D1 तदा (for ततो) D13 देव (for देवस्) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 भविष्यति ततो (Ś1 सुतो, D9 ततो भविष्यते) वृष्टिस्तस्य (D3 °व, D11 °ष्टी राष्ट्रे)राज्ञो (D11 नस्य) महात्मन —(I 4) V2 [अ]घागम°, V3 चागम°, B1 2 4 ह्यागम°, D7 13 [अ]भिगम° (for [अ]भ्यागमनाद्) Ñ V1 B D10 13 ऋषि- (for मुनि-) Ñ2 -पुत्र (for -पुत्रस्य) —(I. 5) D7 तः सु- (for तत स) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 कन्या (for शान्ता) Ñ1 M4 तस्य, D2 om (for तस्मै) V4 प्रयच्छति (for प्रदास्यति) —(I 6) D5 (before corr) म्याका, M4 एका (for म्यकां). D1 जाया (for भार्या) B4 -सम° (for -गुणान्विता) —(I 7) Ś1 D2 5 7 9 11 12 स तस्य (by transp), D1 °च, D3 सतस्य (for तस्य स) Ñ2 V1–3 B2–4 D10 13 महातपा (for महायशा) —(I 8) D1 राजर्षिर् (for राजर्षेर्) Ś1 D7 ऋषिशृग, D11 (before corr) ऋपश्रृग (for ऋष्यशृग) D11 प्रतापवान् —(I 9) B1 स्वपुत्रान् (for स पुत्रान्) D2 °काक्ष्य तान्, D13 अति° (for अभिकाङ्क्षितान्) —(I 10) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 °यज्ञे (for महातेजा) V3 दत्त्वा, B1 4 भूत्वा (for हुत्वा) Ś1 D5 9 11 12 हुताशने, V1 पुरा°, M4 [अ]ध्वरे° (for [अ]ध्वराग्निषु) —(I II) Ś1 Ñ V2 3 B1 2 D5 12 13 सनत्कुमाराद् (for सनत्कुमार-) D10 -वचनाद्, D13 -व नम् D1 सनत्कुमारस्य वच B4 इ वै, D1 पुरैव, D11 इति तत्र (hypermetric) (for इति वै) V3 सश्रूयते (hypermetric) (for सश्रुत) D7 पुरा (for मया) V4 °सम्भृत्य तन्मया, D13 °चैव मया श्रुत (for the post half) D3 9 ins I I2 after I9 —(I I2) D2 कथयते (for कथयतस्) D13 मध्ये कथयतस्तस्य (for the prior half) Ś1 ततस्°, Ñ2 V2 3 B3 4 D10 तदा°, V4 तथावद्, D2 यथा°, D7 यथावद्, D9 तथ्य° (for तथा तद्) V1 कृत, V2 4 B1 2 श्रुत, V3 मत, D3 M4 मति, D11 तत (for मतम्)]

Ñ V B D1 2 10 M4 cont, while D13 ins after I 9 I^d (which it ins after repetition of the prior half of 293* see below)

290* मन्त्रिभि सहितश्चैव तथा स कृतवांस्तदा ।
अङ्गराजो महाप्राज्ञो लोमपादो महायशा ।

[(I I) V2 मन्त्रि (submetric) (for मन्त्रिभि) D1 एव (for एव) M4 तत (for तथा) V2 B1 सत्कृत°, V3 D1 2 M4 तत्कृत° (for स कृतवास्) V4 B4 तथा (for तदा) — D2 om I 2 —(I 2) B3 °प्रज्ञो (for °प्राज्ञो)]

—After 22, D7 ins

291* एव वशाधिपस्तस्मान्मुने सुतमवाप्स्यसि ।

23 ^{a}) Ñ1 V B D1 M4 इति श्रुत्वा, D2 अथ हीत्वा (sic) (for अथ हृष्टो) —^{b}) D1 M4 पुनरब्रवीत्, D11 प्रत्यभाष Ñ1 V B इद वचनमब्रवीत् —After 23^{ab}, Ś1 Ñ2 B4 D2 3 5 7 9–13 ins

292* तस्य पुण्यात्मनः साधोर्ब्रह्मचर्यरतस्य ह ।

[B4 D2 3 5 9–11 13 साधो (for साधोर्) B4 D11–13 -व्रतस्य ह (B4 च), D2 3 7 10 -रतस्य च (for -रतस्य ह)]

Then D13 cont, while Ś1 D2 3 5 7 9 12 subst for 23^{cd}

293* आनीतिर्ऋष्यशृङ्गस्य विस्तरेण ममोच्यताम् ।

[D2 5 (*sec m*, orig as in text) विस्तारेण (for विस्तरेण)]

B4 D2 3 7 11 13 (D13 for second time) cont, while Ś1 D5 9 12 ins after 23

294* मृगै सार्धं विवृद्धस्य कौमारब्रह्मचारिण ।

[B4 साक (for सार्धं) Ś1 D5 11 13 प्रवृद्धस्य (for विवृद्धस्य) D3 -व्रत- (for -ब्रह्म-) D9 सुमन्त्र कथ्यता मम (for the post half)]

Thereafter D13 reads I 9 I^{ab}, then repeats the prior half of 293* and reads I 9 I^d repeating it in its proper place Thereafter reads 290* and finally cont

295* इति श्रुत्वा दशरथ इद वचनमब्रवीत् ।

—^{c}) D6 यथार्ष्य°, M3 (before *int lin sec m* corr) अथर्ष्य° (for यथर्ष्य°) Ñ V B D1 10 13 M4 कथयमृष्य- (D1 °षि)शृगस्य —^{d}) Ś1 D2 10 ममोच्यता, D3 मयोच्यता, G1 त्वयोच्यता, M3 तदुच्यता (for त्वयोच्यताम्) Dt D6 8 Ct येनोपायेन सोच्यता —After 23, B3 ins

296* कथमानीतवान्राजा अप्सरोभिर्ऋषे सुतम् ।
कथं जाता सुवृष्टिश्च पुरे तस्मिन्महात्मन ।

[Note hiatus between the prior and post halves of I I]

Colophon Ś1 D2 3 5 7 11 continue the Sarga ❀Cg उत्तरशेष श्लोक । अत्र सर्गविच्छेदो लेखकदोषकृत इति प्रतिभाति । ❀ Ñ2 V4 B1 D10 12 om Kānda name V1 om इति श्रीरामायणे Ñ1 om इति —Before श्रीरा°, Ñ1 V2–4 B Dt D1 4 6 8 9 12 ins आर्षे D14 S om श्रीरामायणे Ñ1 V3 4 B D6 10 12 om श्री D4 श्रीमद्रामायणे —Before Kānda name, B1 Dt D6 8 ins वाल्मीकीये, S (except M4) ins श्रीमद् —*Kānda name* V1 3 B आदिकाण्डे, D1 अयोध्याकाण्डे —*Sarga name* Ñ V B D1 9 10 ऋष्यशृगोपाख्याने (V3 °न, D1 om) मन्त्रिवाक्य (V3 om, B1 D1 9 सुमंत्रवाक्य), D12 मन्त्रिण वाक्य —After sarga name, V2 4 D9 12 ins नाम —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ2 B2 3 D10 8, V2 10, V3 7, D1 6, D12 9, D6 14 S (except M4) नवम, D9 M4 (word) as in text, Dt D4 8 नवम 9 D13 इत्यार्षे-काण्डे-शृगप्र-वर्णनं-ष्टम सर्ग (lacuna in place of dash) —After colophon, G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

९

सुमन्त्रश्चोदितो राज्ञा प्रोवाचेदं वचस्तदा ।
यथर्ष्यशृङ्गस्त्वानीतः शृणु मे मन्त्रिभिः सह ॥ १
रोमपादमुवाचेदं सहामात्यः पुरोहितः ।
उपायो निरपायोऽयमस्माभिरभिचिन्तितः ॥ २
ऋष्यशृङ्गो वनचरस्तपःस्वाध्यायने रतः ।
अनभिज्ञः स नारीणां विषयाणां सुखस्य च ॥ ३
इन्द्रियार्थैरभिमतैर्नरचित्तप्रमाथिभिः ।
पुरमानाययिष्यामः क्षिप्रं चाध्यवसीयताम् ॥ ४

गणिकास्तत्र गच्छन्तु रूपवत्यः स्वलंकृताः ।
प्रलोभ्य विविधोपायैरानेष्यन्तीह सत्कृताः ॥ ५
श्रुत्वा तथेति राजा च प्रत्युवाच पुरोहितम् ।
पुरोहितो मन्त्रिणश्च तथा चक्रुश्च ते तदा ॥ ६
वारमुख्यास्तु तच्छ्रुत्वा वनं प्रविविशुर्महत् ।
आश्रमस्याविदूरेऽस्मिन्यत्नं कुर्वन्ति दर्शने ॥ ७
ऋषिपुत्रस्य धीरस्य नित्यमाश्रमवासिनः ।
पितुः स नित्यसंतुष्टो नातिचक्राम चाश्रमात् ॥ ८   G 1 9 20 B 1 10 8 L 1 8 39

9

Ś1 D2.3 5 7 11 cont the previous Sarga B2 begins with ॐ राम, T2 with श्रीरामचन्द्राय नमः

[For Sarga 9, Ñ V B D1 10 13 M4 have a longer version as subst which is given at the end of the Sarga]

1 Before 1, D13 ins ref सूत उवाच D11 om 1^{ab} —^{a}) Ś1 D5 12 नोदितो (for चोदितो) —^{b}) D2 प्रो॰ चेद D3 [इ]वेदश्रस् (sic) (for [इ]दं वचस्) Ś1 D5 12 तत, D7 तथा (for तदा) ^{c}=1 8 23^{c} —After 1^{c}, Dt D6 8 M3 Ct ins, whereas T2 G1 3 ins after 1

297* येनोपायेन मन्त्रिभि ।
तन्मे निगदत सर्वं

[T2 G1 3 om 1 1 For 1 1 cf post half of 1 2 of 309* —(1 2) Dt D6 8 Ct निगदित (for निगदत)]

—After 297*, T2 G1 3 repeat 1^{d} as in M3 —^{d}) M3 विस्तरेण शृणुष्व ह —For 1^{cd}, Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst 1 2 of 309* (cf v l 32)

2 ^{a}) Ś1 D5 9 11 12 तमूचुस्ते (for उवाचेदं) —^{b}) Ś1 D5 9 12 स(D5 म)हामात्य-, D4 11 T3 G1 4 °मात्य, M2 सामात्य स (for सहामात्य) Ś1 D5 9 12 -पुरोहित (Ś1 °ता), D11 पुरोहिता —For 2^{ab}, D2 3 7 subst 1 3 of 309* (cf v l 32) —^{c}) Ś1 D2 3 5 9 11 12 [ऽ]त्र निरा(D2 विना) पायो (for निरपायोऽयम्) —^{d}) Ś1 D7 12 योस्माभि, D2 3 ह्यस्माभि, D5 9 with hiatus, D11 [ऽ]स्माभि (submetric) (for अस्माभिर्) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 परि°, T2 M3 °चिंतित, G2 M1 उप° (for अभिचिन्तित)

3 ^{a}) D2 3 7 ऋष्यशृगं D2 7 वनचर, D3 मुनिवर (for वनचरस्) —^{b}) Ś1 D5 9 11 12 तपस्यध्ययने°, Dt D4 6 8 T3 °स्वाध्यायसयु(D6 °य)त (D4 T3 °तत्पर), D2 तपस्येव सदा रतं, D3 7 तपस्येकरसे रत(D3 व्रत), Cr g as in text —^{c}) D2 3 7 अनभिज्ञ Dt D4 6 8 G3 तु, D2 3 7 च, G4 सु- (for स) —^{d}) D9 अन्येषा मानुषस्य च

4 ^{a}) Ś1 D2 5 7 9 12 अभिरतैर् —^{b}) T3 प्रमादिभि॰ (for प्रमाथिभि॰) D1 (gloss) स्त्रक्चदनवनिताभि —^{c}) D3 पुनर्, D5 पुत्रम् (sic) (for पुरम्) Ś1 D5 9 12 आवाह°, D2–3 7 एवान°, D4 °मि, D11 तमान° (for आनाययिष्याम॰) —^{d}) Ś1 D5 9 11 12 च प्रविधीयता, T2 अध्य°, Cr अभ्य°, Cm g k t as in text (for चाध्यवसीयताम्) D2 3 7 लोभयित्वा वनादित. (D3 च मोहितं)

5 ^{b}) D11 रूपं प्रत्य (sic) (for रूपवत्य) —After 5^{ab}, Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 ins 1 10 and 11 of 309* (cf v l 32) —^{c}) D14 illeg, G4 विषयो° (for विविधो°) —^{d}) D4 G2 4 M1 आनयिष्यति (for आनेष्यन्तीह) D6 सत्कृत, M3 सत्कृतं —For 5^{cd}, Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst 1 12 of 309* (cf v l 32)

6 ^{a}) Ś1 D5 12 [इ]दं, D11 [ए]व (for [इ]ति) D2 3 5 7 9 11 12 त राजा (for राजा च) —^{c}) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 मन्त्रिणश्च स(D3 सु)धर्मात्मा —^{d}) T3 तथा, M3 मतिं (for तदा) Dt D6 8 transp तथा and तदा —After 6, D11 ins 1 15-18 of 309* (cf v l 32)

7 Ś1 om 7^{ab} —^{a}) G4 -मुख्यास् (for -मुख्यास्) D2 3 5 9 11 12 च ता (D2 9 त)गत्वा, D14 T M3 च° (for तु तच्छ्रुत्वा) D7 वारमुख्यागना गत्वा —^{b}) D2 3 5 7 9 11 12 प्रतिभय (for प्रविविशुर्) —B3 4 read the lines of 8 and 7^{cd} after 1 19 of 309* (cf v l 32) D2 3 5 7 9 11 transp 7^{cd} and 8 —^{c}) D2 9 आश्रमस्था (for आश्रमस्य) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 M2 [अ]विदूरस्था, G1 3 [अ]विदूरे ता, G2 M1 3 [अ]विदूरेस्य (for [अ]विदूरेऽस्मिन्) —^{d}) G1 3 4 नृत्त (for यत्नं) D7 दर्शनं —After 7^{cd}, Ś1 D3 5 7 9 11 12 ins 1 22-24 of 309* (cf v l 32)

8 Ś1 D12 om 8 B3 4 read the lines of 8 after 1 19 of 309* (cf v l 7) D2 3 5 7 9 11 transp 7^{cd} and 8 —^{a}) Dt D6 8 ऋषे, D11 ऋष्य, Cg k as in text (for

3 1 9 20 न तेन जन्मप्रभृति दृष्टपूर्वं तपस्विना ।
3 1 10 9 स्त्री वा पुमान्वा यच्चान्यत्सत्त्वं नगरराष्ट्रजम् ॥ ९
1 8 41 ततः कदाचित्तं देशमाजगाम यदृच्छया ।
विभाण्डकसुतस्तत्र ताश्चापश्यद्वराङ्गनाः ॥ १०
ताश्चित्रवेषाः प्रमदा गायन्त्यो मधुरस्वरैः ।
ऋषिपुत्रमुपागम्य सर्वा वचनमब्रुवन् ॥ ११
कस्त्वं किं वर्तसे ब्रह्मञ्ज्ञातुमिच्छामहे वयम् ।
एकस्त्वं विजने घोरे वने चरसि शंस नः ॥ १२
अदृष्टरूपास्तास्तेन काम्यरूपा वने स्त्रियः ।
हार्दात्तस्य मतिर्जाता आख्यातुं पितरं स्वकम् ॥ १३
पिता विभाण्डकोऽस्माकं तस्याहं सुत औरसः ।
ऋष्यशृङ्ग इति ख्यातं नाम कर्म च मे भुवि ॥ १४
इहाश्रमपदोऽस्माकं समीपे शुभदर्शनाः ।
करिष्ये वोऽत्र पूजां वै सर्वेषां विधिपूर्वकम् ॥ १५

ऋषि-) D2 7 वीरस्य —^{c}) T2 3 G1 3 4 M2 नित्यं (for नित्य-) D2 3 5 7 9 11 पित्रा स नित्य सदिष्टो —^{d}) D11 नैर्मिर्निर्याति (for नातिचक्राम) D3 स्वाश्रमात्, D6 (with hiatus) आश्रमात् (for चाश्रमात्) D2 नातिचित्रमिवाश्रमात्

9 ^{a}) D3 ते: (for तेन) —^{b}) G3 °पूर्वास् (for दृष्टपूर्वं) Ś1 D2 3 5 7 9 12 दृष्टपूर्वो (D9 °र्वा) वनेचर (D9 °रा), D11 दृष्टपूर्वं वनेचर· —After 9^{ab}, D2 ins. l 22–24 of 309* (cf v l 32) —^{c}) D2 7 9 T3 यश् (for यच्). G4 स्त्री चाप्यमाना यच्चान्ये (sic) —^{d}) T3 सर्वं (for सत्त्व) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 सर्वं (D2 जात, D7 जन) न (D7 ना) गरराष्ट्रक —After 9, D3 5 12 ins 298*

10 For 10^{ab}, Ś1 D9 11 subst, while D3 5 12 ins after 9

298* ऋते पितुर्ऋषिश्रेष्ठात्स जगाम यदृच्छया ।

[D9 ममागम्य (for स जगाम) D12 यदृक्षया (sic) (for यदृच्छया)]

—Ś1 D9 11 cont, while D3 5 7 12 ins l 38 of 309* after 10^{ab} (cf v l 32) Ś1 transp 10^{cd} and 11^{ab} —^{d}) G2 4 M1 तु (for च) —For 10^{cd}, D2 3 5 7 12 (all read before 10^{ab}) subst

299* वैभाण्डकिस्तत्र ताश्च प्रापश्यद्वै वराङ्गना· ।

[V4 वैभाटकस्, D13 वैबाडक- V4 ततस्, D2 तदा, D7 स च, D13 -सुतस् (for तत्र) V4 तास्ता, D2 7 [अ]पश्यत्, D3 मन्याश्, D13 ता (submetric) (for ताश्च) D2 7 तत्र चैव, D3 चापश्यंद्, D5 प्रापश्यद्धि, D13 प्रपश्यन्वै (for प्रापश्यद्वै) D3 °रागना (for वराङ्गना) —After l 41 of 309*, V4 D13 ins 298* and 299*]

—For 10^{cd}, D9 11 subst l 43 of 309* which they read after 11^{ab}, then D11 cont l 44-46 of 309* (cf v l 32)

11 Ś1 transp 10^{cd} and 11^{ab} —^{a}) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 ताश्चित्र (D2 7 विचित्र) वेषा (Ś1 शा) भ (D3 °व) रणा —^{b}) Ś1 D2 3 5 9 11 12 -स्वरा· (Ś1 °ना.), Dt D6–8 -स्वर, T3 G2 M1 3 -स्वनै (M3 °न) (for -स्वरैः) —After 11^{ab}, Ś1 D3 5 7 9 11 12 ins l 42, 43 (for D11 see above), thereafter D3 alone cont l 44-45, while D2 ins l 38 of 309* —D1 reads the line of 11^{cd} (var) after l 46 of 309* —^{c}) D2 7 9 ताश्च त विस्मित दृष्ट्वा —^{d}) G4 अब्रवीत् (sic) (for अब्रुवन्) —For 11^{cd}, D3 subst l 46 of 309* (cf v l 32) —After 11, D2 ins l 42 and 43 of 309*

12 ^{a}) G2 M1 हि (for किं) D12 वर्तते (for वर्तसे) Ś1 D2 5 7 9 चेह, D12 सेचे (for ब्रह्मन्) D11 कस्त्व कस्य सुतश्चासि. —^{b}) T3 G2 M1 2 श्रोतुम् (for ज्ञातुम्) —For 12^{ab}, D3 subst l 47 of 309* (cf v l 32) —^{c}) Ś1 D3 5 9 11 12 च; D2 7 प्र- (for त्वं) Dt D6 8 दूरे, D3 [ऽ]रण्ये (for घोरे) —^{d}) D2 वनवासी तु, D3 कस्माद्वससि, D7 °तिष्ठसि (for वने चरसि) D5 शस तत्, D9 संतत, D11 शस त —After 12, D3 11 ins l 49 of 309* (cf v l 32)

13 ^{a}) Ś1 D3 5 7 11 12 G1 °पूर्वास्, D9 न°, Cr m g k t as in text (for अदृष्टरूपास्) D3 11 दृष्ट्वा (for तेन) —^{b}) D2 7 9 12 14 काम-, D3 11 चारु-, G2 M1 रम्य-, Cg t as in text (for काम्य-) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 -रूपधरा, Cg t as in text (for -रूपा वने) —After 13^{ab}, D11 ins l 51 of 309* (cf v l 32) —^{c}) Note hiatus between ^{c} and ^{d} T3 ज्ञाता (for जाता) D11 reads मतिर्जाता in marg —^{d}) Ś1 D2 5 7 9 11 12 (to avoid hiatus) व्याख्यातु (D2 7 °त), D14 आख्यात, G1–3 M1 3 (to avoid hiatus) ह्याख्यातु (for आख्यातु) Ś1 D2 5 7 9 11 12 तत (for स्वकम्) —For 13^{cd}, D3 subst l 51 of 309* (cf v l 32)

14 ^{a}) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 विभाडको मम पिता —^{b}) D7 औरस सुत (by transp) D5 11 पुत्रस्तस्याहमौरस, D12 पुत्रस्तस्य महोरग —^{c}) D3 ऋन्यश्र. Ś1 D2 5–7 12 G1 3 ख्यातो, G4 ख्यात-, Cg as in text (for ख्यात) —^{d}) D6 नाम्ना (for नाम)

15 ^{a}) Ś1 D2 7 T3 G1 3 -पदे (for -पदो) —^{b}) D6 शुभदर्शन —^{c}) Ś1 D2 5 7 9 11 12 [ऽ]तिथि-, G1 तत्र (for वोऽत्र) D6 9 पूजा (for पूजां) Ś1 D2 5 7 11 व, D9 12 च (for वै) D11 om (hapl) 15^d-16^c —^{d}) Ś1 D4 (before corr as in text) 14 T3 सर्वासा (for सर्वेषां) —For 15, D3 subst l 54 and 55 of 309* (cf v l. 32)

ऋषिपुत्रवचः श्रुत्वा सर्वासां मतिरास वै ।
तदाश्रमपदं द्रष्टुं जग्मुः सर्वाश्च तेन ह ॥ १६
गतानां तु ततः पूजामृषिपुत्रश्चकार ह ।
इदमर्घ्यमिदं पाद्यमिदं मूलं फलं च नः ॥ १७
प्रतिगृह्य तु तां पूजां सर्वा एव समुत्सुकाः ।
ऋषेर्भीताश्च शीघ्रं तु गमनाय मतिं दधुः ॥ १८
अस्माकमपि मुख्यानि फलानीमानि वै द्विज ।
गृहाण प्रति भद्रं ते भक्षयस्व च मा चिरम् ॥ १९
ततस्तास्तं समालिङ्गय सर्वा हर्षसमन्विताः ।
मोदकान्प्रददुस्तस्मै भक्ष्यांश्च विविधाञ्शुभान् ॥ २०
तानि चास्वाद्य तेजस्वी फलानीति स्म मन्यते ।
अनास्वादितपूर्वाणि वने नित्यनिवासिनाम् ॥ २१
आपृच्छ्य च तदा विप्रं व्रतचर्यां निवेद्य च ।
गच्छन्ति स्मापदेशात्ता भीतास्तस्य पितुः स्त्रियः ॥ २२
गतासु तासु सर्वासु काश्यपस्यात्मजो द्विजः ।
अस्वस्थहृदयश्चासीद्दुःखं स्म परिवर्तते ॥ २३ G 1 9 41 B 1 10 23 L 1 8 60

16 D11 om 16^{abc} (cf v l 15) —^{a}) G4 ॱत्वा (for श्रुत्वा) —^{b}) D6 सर्वेषा (for सर्वासा) Ś1 D2 3 5 7 9 12 अभवन्मति (D3 °न्मुनि) M3 तामा प्रीनिरजायत —^{c}) D2 5 9 12 तम्, D7 M3 तस्य (for तद्) —^{d}) D11 सर्वाश्च ताश् (for जग्मु सर्वाश्) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 तत्र (for तेन) D14 T1 2 ता (for ह) Dt D6 8 °स्ततोगना

17 ^{a}) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 °तत्र वै, T2 M2 Cg आगताना° (for गताना तु तत) D2 7 9 तासाम्, D3 पूर्वम् (for पूजाम्) —^{b}) G2 °पुत्राश् (sic) (for ऋषिपुत्रश्) D2.7 9 उवाच (for चकार) Ś1 D5 11 12 चक्रे वैभाडकि (D5 °डिक) स्तदा —^{c}) D9 प्रपाद्यम् (hypermetric) —^{d}) D2 9 G4 M1 मूल, D3 चापि (for मूल) D3 फलोदकं, D4 T3 इद फलं, D11 °तत् (for फल च न)

18 ^{a}) D3 14 T1 2 G2 4 M1–3 च, T3 ते (for तु) —^{b}) D3 हर्ष- (for एव) —For 18^{cd}, Ś1 (repeating after 20^{ab}) D2 5 7 9 12 subst l 45, then cont l 64 of 309*, while D3 11 subst l 61, then D3 cont l 62, whereas D11 repeats l 45 and then cont l 62 and 64 of 309* (cf v l 32)

19 D11 om 19^{bcd} —^{b}) Ś1 D5 12 सति वै, Dt D6 8 हे° (for वै द्विज) —^{c}) Ś1 D2 5 7 9 12 प्रतिगृहाण (by transp), Dt D6 8 14 T3 °विप्र, Cr m g k t as in text (for गृहाण प्रति) D12 भद्र (submetric) (for भद्रं ते) —^{d}) Ś1 D2 5 7 9 12 भक्षयैतानि (for भक्षयस्व च) —For 19, D3 subst l 63 and 64 of 309* (cf v l 32)

20 D3 om 20^{ab} Ś1 D2 5 9 11 12 read 20^{ab} after 21 —^{a}) Ś1 तं तु, D2 7 तु स, D5 9 11 12 तु त, T1 तास्तु (for तास्त) Dt समालि* (for समालिङ्गय) —^{b}) Ś1 D5 7 9 12 -समुत्सुका (for -समन्विता) D11 सहर्षं च समुत्सुका —After 20^{ab}, Ś1 repeats l 45 which it subst for 18^{cd}, then cont, D2 5 7 9 11 12 ins l 68 and 69, then D11 alone cont l 74-76 of 309* (cf v l 32) —^{d}) M3 °विधिवद्बहून् —For 20^{cd}, Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 65, then all read l 66, then D3 alone cont l 74-76 and D11 cont l 67 of 309* (cf v l 32)

21 D3 om 21^{ab} D1 reads the lines of 21 after l 67 of 309* —^{a}) Ś1 D1 2 5 7 9 11 12 [आ]स्वा (D9 °सा) द्य स (D1 °दश्च, D5 च by transp), G2 चाद्यास्व (by metathesis) (for चास्वाद्य) —^{b}) Ś1 D1 5 11 12 त्व (D5 12 स्व) मन्यत, D2 7 स°, D9 च° (for स्म मन्यते) —^{c}) Ś1 अनाचाराणि दीर्घाणि —^{d}) D1 2 5 7 11 12 वन- (for नित्य-) D9 वने च वनवासिना —After 21, Ś1 D2 5 9 11 12 read 20^{ab}

22 ^{a}) D2 अपृच्छच्च, D4 °तु, D9 11 12 14 आपृच्छ° (sic), T2 अपृच्छत (for आपृच्छ्य च) M2 यथा (for तदा) —^{b}) D2 तास्तु (for व्रत-) D12 om निवेद्य च —For 22^{ab}, D3 subst l 77 of 309* (cf v l 32) —After 22^{ab}, Ś1 D2 (after 22) 3 5 7 9 11 12 ins l 78 of 309* (cf v l 32) —^{c}) D2 स्वपदेशेन, D3 5 7 9 11 12 स्मापदेशेन, G1 3 4 स्म प्रदेशात्ता (for स्मापदेशात्ता)

23 ^{b}) G2 [आ]त्मनो (for [आ]त्मजो) —For 23^{ab}, Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 79 of 309* (cf v l 32) —After 23^{ab}, T2 ins

300* स्नात्वा जगाम त देश तस्य पुत्रोऽभवत्तदा ।

—^{c}) Ś1 D2 3 6 7 9 11 12 तत्र, M3 श्रीमान् (for चासीद्) —^{d}) Ś1 D3 °स-, Dt D6 8 M3 Ct दु खाच्च, D2 दु स्वस्थ, D4 दु खी स, D14 T G M1 2 दु खात्स (D14 T2 M2 °त्स-, T1 °त्स्म), Cg as in text (for दु खं स्म) D3 -पर्यवर्त्तते (sic) ❀ Ck हि यस्माद् दु ख तादृ(श)जैह्वचाक्षुषादिविषयसुखविश्लेषज सपरिवर्तते स्म । ❀ —After 23, Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 ins

301* सस्मरन्नथ तं देश स जगाम स्त्रियस्तथा ।

[D2 7 आजग्मुश्च (for स जगाम) D2 5 7 9 12 तदा (for तथा) D3 संस्थित स्वाश्रम तदा D11 आजगामाथ वीर्यवान् (for the post half)]

—After 301*, Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 read l 80 of 309* Then Ś1 D5 12 cont

G 1 9 50 B 1 10 24 L 1 8 66 ततोऽपरेद्युस्तं देशमाजगाम स वीर्यवान् ।
मनोज्ञा यत्र ता दृष्टा वारमुख्याः स्वलंकृताः ॥ २४
दृष्ट्वैव च तदा विप्रमायान्तं हृष्टमानसाः ।
उपसृत्य ततः सर्वास्तास्तमूचुरिदं वचः ॥ २५
एह्याश्रमपदं सौम्य अस्माकमिति चाब्रुवन् ।
तत्राप्येष विधिः श्रीमान्विशेषेण भविष्यति ॥ २६
श्रुत्वा तु वचनं तासां सर्वासां हृदयंगमम् ।
गमनाय मतिं चक्रे तं च निन्युस्तदा स्त्रियः ॥ २७
तत्र चानीयमाने तु विप्रे तस्मिन्महात्मनि ।
ववर्ष सहसा देवो जगत्प्रह्लादयंस्तदा ॥ २८
वर्षेणैवागतं विप्रं विषयं स्वं नराधिपः ।
प्रत्युद्गम्य मुनिं प्रह्वः शिरसा च महीं गतः ॥ २९
अर्घ्यं च प्रददौ तस्मै न्यायतः सुसमाहितः ।
वव्रे प्रसादं विप्रेन्द्रान्मा विप्रं मन्युराविशेत् ॥ ३०

302* अथ स्वायतने काले न्यवर्तत विभाण्डक ।
तदाश्रमं विलोक्यैव पुत्रं चास्वस्थमानसम् ।
पुत्रं च रोषताम्राक्ष कोऽप्यागत इहाश्रमम् ।
एवं पृष्टस्तदा तेन ऋष्यशृङ्ग स्वगद्गदम् ।
ब्रूते स्म पितरं पूज्य भो पित श्रूयतां वच । [5]
तवाश्रमपद वृद्धा शुचयो व्रतचारिण ।
शिखाविशिष्टा मुनय प्रदीप्तानलतेजस ।
तेभ्योऽदत्ता पित पाद्यमर्घ्यं चैव महामुने ।
तं मा स्वस्वजिरे स्नेहाल्लीला वै ब्रह्मचारिण ।

[(l 1) D6 निववर्त (for न्यवर्तत) —(l 5) D6 पि*र (for पितर) —(l 8) D12 दत्ता (for ऽदत्ता) —D13 ins l 8 after l 8 of 314* —(l 9) D12 तेषा (for तं मा)]
On the other hand, D11 cont 314*

24 ^{a}) D3 11 अथ (for ततो) D3 [अ]परेद्धि, D4 T1 Cg k t परेद्युस्, T3 प्रभाते (for ऽपरेद्युस्) Ś1 D2 5 7 9 12 अथापरेहनि तदा —^{b}) D2 (to avoid hiatus) ह्याजगाम D2 पुनस्तत, D3 पुनस्त्वरन्, D9 मुनिस्तत, D11 ततस्त्वर (sic), T3 स तत्त्ववित (for स वीर्यवान्) Ś1 D6 7 12 आजगमुर्ध(D7 °श्च)पुनस्तत —After 24^{ab}, Dt D6 8 M3 ins
303* विभाण्डकसुत श्रीमान्मनसा चिन्तयन्मुहु ।
[M3 बहु (for मुहु)]
—^{c}) M3 मनो ᐧ (for मनोज्ञा) D6 om (erroneously) ता G4 M3 दृष्ट्वा (for दृष्टा) —^{d}) D8 S (except M4) °मुख्यास्स्वलंकृता —For 24^{cd}, Ś1 (repeating the prior half after l 84 subst for 25^{cd}) D2 3 5 7 9 11 12 subst l 82 of 309* (cf v l 32)

25 ^{a}) Dt D6 8 ततो, M3 स्त्रियो (for तदा) —^{b}) T2 °मानस (for हृष्टमानसा) —For 25^{ab}, Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst
304* ताश्च दृष्ट्वा समायान्त कश्यपस्यात्मजात्मजम् ।
[Ś1 D12 °यान, D2 3 7 9 तमायान (D3 °त) (for समायान्त) D7 काश्यपस्य D2 7 [आ]त्मज तथा, D3 °त्मक, D9 [आ]त्ममभव]
—^{c}) D4 °श्रित्य (for उपसृत्य) —For 25^{cd}, Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 84 of 309* (cf v l 32) Then Ś1 repeats the prior half of l 82 and then reads (var) the post half of l 62 of 309*

26 Note hiatus between ^{a} and ^{b} —^{a}) Dt एस्त्र (sic) (for एहि) G1 3 M3 सौस्यम् (for सौम्य) —^{b}) D14 T1 2 G2 M1 (to avoid hiatus) ह्यस्माक (for अस्माक) M3 [आ]ह्ता. (for [अ]ब्रुवन्) —For 26^{ab}, Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 85 of 309* (cf v l 32) —After 26^{ab}, Dt D6 8 Ct ins
305* चित्राण्यत्र बहूनिस्युर्मूलानि च फलानि च ।
—^{c}) D2 तव चैष, D7 तवा°, G2 तत्राप्येव (for तत्राप्येष) Dt D6 8 विशेषे(D6 °ᐧ)ण, Cg as in text (for विधि श्रीमान्) —^{d}) Dt D6 8 विधिर्हि भविता ध्रुवम् —For 26^{cd}, D3 subst l 86 of 309* (cf v l 32)

27 ^{b}) D1 reads (var) the line of 27^{ab} for l 87 of 309* D12 हृदय ᐧ ᐧ —^{d}) D2 नित्यम् (sic) (for निन्युस्) Dt D6 8 तथा (for तदा) D3 ताश्चैन निन्युरगना

28 ^{a}) M2 ततश् (for तत्र) Ś1 D2 5 7 9 11 12 तत आ-(D6 °श्रा)नीयमाने वै (D9 च) —^{b}) Ś1 D2 5 9 11 12 M2 तस्मिन्विप्रे (by transp) D11 द्वारात्मनि (sic) (for महात्मनि) —^{c}) Ś1 D9 प्रहृष्ट, D2 11 प्रविष्ट, D5 7 12 प्रवृष्ट (for ववर्ष) D12 सहसा° (sic), M2 च सहस्राक्ष (for सहसा देवो) —^{d}) Ś1 D2 5 7 9 11 12 भगवान्पाकशासन —For 28, D3 subst l 89 and 90 of 309* (cf v l 32) —After 28, D11 ins
306* वर्षेणामृतकल्पेन विषये तस्य भूपते ।
and then cont 315*

29 ^{a}) D5 [उ]प, D6 (before corr as in text) वा, D11 G2 च (for [ए]व) D2 7 मत्वा, D4 reads *sup lin* (for विप्र) —^{b}) Dt D6 8 तापस स, D3 °स्त (sic), D14 T1 3 G1 3 4 °न, Cg as in text (for विषय स्व) D3 11 नराधिप (sic) (for नराधिप.) —^{c}) D3 [अ]र्ध्ययुक्तेन, G2 M1 °सम्यक्, M3 °बह् (sic) (for मुनिं प्रह) —^{d}) D3 ययौ (for गत) —For 29^{cd}, D2.5 7 9 11 12 subst
307* मेने कृतार्थमात्मान शिरसाभिप्रणम्य तम् ।
[D5 7 9 11 12 प्रत्युद्गन(D12 °ते)श्चैव (for कृतार्थमात्मान) D2 9 च (for तम्)]

30 D9 transp 30 and 31 —^{a}) D2 9 11 अर्घं (for अर्घ्यं) D3 तस्मि (sic) (for तस्मै) —^{b}) Ś1 D5 9 11 12 पूजा कृत्वा तु शास्त्रत (D11 यथाविधि), D2.3 7 पुरस्कृत्य

अन्तःपुरं प्रविश्यास्मै कन्यां दत्त्वा यथाविधि ।
शान्तां शान्तेन मनसा राजा हर्षमवाप सः ॥ ३१

एवं स न्यवसत्तत्र सर्वकामैः सुपूजितः ।
ऋष्यशृङ्गो महातेजाः शान्तया सह भार्यया ॥ ३२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

G I 9 6
B I 10 3
L I 8 7

पुरोहितं (D2 °धस) —After 30^ab, D2 3 7 ins l 97 and 98 of 309* (cf v l 32) —^c) G2 विप्रे (for वत्रे) T3 विप्रेन्द्र (for विप्रेन्द्रान्) —^d) Ś1 T3 न, D4 नो, D12 om (for मा) M3 विप्रं मा (by transp) D9 मनुर् (sic) (for मन्युर्) Ś1 D4 9 11 12 आविशत् (for आविशेत्) —For 30^cd, D2.3 7 subst l 99 of 309* (cf v l. 32)

31 D9 transp 30 and 31 —^a) Ś1 D5 9 11 12 प्रवि- (D5 11 12 प्रवे)श्यैन, Dt D6 8 14 T3 Ct प्रवेश्यास्मै, Cm g as in text (for प्रविश्यास्मै) —For 31^ab, D2 3 7 subst l 100 of 309* (cf v l 32) —^c) D11 म ** (for मनसा) —^d) D2 3 7 दत्त्वा (for राजा) D2 °च, D4 -समन्वित, D9 12 उपागत (for मवाप स) D11 राजहर्षमवीप स (sic)

32 ^a) D2 संनिवसस्, D3 8 11 संन्यवसत्, D4 स नि°, D9 12 °न्यवसस् (for स न्यवसत्) —^b) D2 7 °काम- (for सर्वकामैः) D2 7 प्र-, D3 स, D5 11 12 तु (for सु-) —^d) Ś1 D5 12 M4 वीर्यवान्, G2 M1 3 सत्कृत (for भार्यया) D7 transp सह and भार्यया —After 32, Ś1 D2 3 5 7 9 12 ins

308* सपूज्यमान परया मुदान्वितो
महर्षिपुत्रो नरदेवसद्मनि ।
उवास तस्मिन्सह शान्तया सुखी
पुरे महेन्द्रस्य यथा बृहस्पति ।

[(l 1) D3 सरतूयमान (for सपूज्यमान) —(l 3) D3 7 सुख (for सुखी)]

while D11 ins 318*

—Ñ V B D1 10 13 M4 have a longer version substituted for the whole Sarga which is given below

309* (1^ab) इति पृष्ट सुमन्त्रस्तदाख्यातुमुपचक्रमे ।
(1^cd) आनीत ऋष्यशृङ्गोऽसौ येनोपायेन मन्त्रिभि ।
(2^ab) लोमपादममात्यास्त इदमूचुर्महीपतिम् ।
(2^cd) उपायो निरपायोऽयमस्माभि परिचिन्तित ।
(3^ab) ऋष्यशृङ्गो वनचरस्तपस्येकरसे रत ।
(3^cd) अनभिज्ञ स नारीणा विषयाणा सुखस्य च ।
(4^ab) इन्द्रियार्थैरभिमतैर्नरचित्तापहारिभि ।
(4^cd) लोभयित्वा उपायेन क्षिप्रमानीयता वनात् ।
(5^ab) मुनिवेशप्रतिच्छन्नास्तत्र गच्छन्तु योषित ।
उपायज्ञा कलाज्ञाश्च वैशिके परिनिष्ठिता ।
(5^cd) रहस्युपेत्य ता एनमानयन्तु शुभव्रतम् ।
लोभयित्वा यथायोग येनोपायेन शक्यते ।
(6^ab) श्रुत्वा तथेति तान्राजा प्रत्युवाच विचारयन् ।
(6^cd) मन्त्रिभि सहितश्चैव तथा तत्कृतवांस्तदा ।
फलवन्तश्च ये वृक्षा समूलविटपास्तथा ।
रोपयित्वा बृहन्नौषु सुरभीणि स पार्थिव ।
पानानि च सुगन्धीनि फलान्यास्वादवन्ति च ।
सुसमृद्धास्तथा नौभि प्रयाता यत्र वै मुनि ।
(7^ab) वारमुख्यास्ततो वेश्या गत्वा त निर्जन वनम् ।
(7^cd) नातिदूरे तदा तस्थुराश्रमस्य महामुने ।
(8^a) तस्य संदर्शनार्थिन्य ऋषिपुत्रस्य धीमत ।
विभाण्डकभयोद्विग्ना वनगुल्मलतावृता ।
चारयित्वा तु तमृषिमाश्रमादभिनिर्गतम् ।
तत सदर्शने तस्थुर्ऋषिपुत्रान्तिके पुन ।
चित्र सक्रीडमानास्ता क्रीडनैर्विविधैस्तथा
कन्दुकैश्चापि गायन्त्य क्रीडन्त्य प्लुतवल्गितैः ।
मदविह्वलिता काश्चिदपतन्त्युत्पतन्ति च ।
नयनभ्रूविकारैश्च हस्तैरम्बुजसनिभै ।
सज्ञाश्च ता प्रकुर्वन्त्य पुसां हर्षविवर्धना ।
नूपुरासिञ्जितरवै कोकिलाभिरुतेन च ।
गन्धर्वनगराख्य प्रगीतमिव तद्वनम् ।
धूपमाल्यैश्च वासोभि सूक्ष्मैरङ्गदभूषणै ।
परस्पर विनिघ्नन्त्य शोभन्ते ललितेन च ।
सौगन्धिकेन माल्येन चूर्णैश्च सुसुगन्धिभि ।
कामसंजननार्थाय ऋषिपुत्रस्य धीमत ।
सर्वत प्रकिरन्ति स्म ललमाना वराङ्गना ।
अभूतपूर्व तद्दृष्ट्वा विस्मित साध्वस गत ।
दृष्ट्वैव च सुचार्वङ्गीस्तास्तदा तनुमध्यमा ।
निश्चक्रामाश्रमात्तस्मादृष्यशृङ्ग ऋषे सुत ।
(9^ab) न तेन जन्मप्रभृति दृष्टपूर्वास्तथाविधा ।
(9^cd) नार्यो वा पुरुषा वान्ये पुरराष्ट्रनिवासिन ।
(10^ab) स त देशमुपागम्य जातकौतूहलस्तदा ।
(10^cd) विभाण्डकसुतो राजस्तरथौ परमविस्मित ।
(11^ab) ताश्च त विस्मित दृष्ट्वा जगु कलपदाक्षरम् ।
गीत मधुरभाषिण्यो जहसुश्चायतेक्षणा ।
(11^cd) अब्रुवश्चैनमभ्याशमागत्य मदविह्वला ।
(12^ab) कोऽसि कस्य सुतश्च त्व त्वरावान्समुपागत ।
(12^cd) एकश्च विजनेऽरण्ये कस्माच्चरसि शस न ।
ज्ञातुं त्वा वयमिच्छामस्तत्त्वमाचक्ष्व न प्रभो ।
(13^ab) अदृष्टपूर्वास्ता दृष्ट्वा काम्यरूपास्तत स्त्रिय ।

(13^{cd}) ऋषिपुत्रस्तदात्मानमाख्यातुमुपचक्रमे ।
(14^{ab}) पिता विभाण्डको नाम महर्षि: कश्यपोपम: ।
(14^{cd}) तस्याहमौरस: पुत्र ऋष्यशृङ्ग इति श्रुत: ।
(15^{ab}) आश्रमोऽयमिहास्माकं स्वादुमूलफलान्वित: ।
(15^{cd}) करिष्ये तत्र पूजां व: सर्वासामभिगम्यताम् ।
(16^{ab}) ऋषिपुत्रवच: श्रुत्वा तासां मतिरजायत ।
(16^{cd}) तदाश्रमपदं द्रष्टुं प्रजग्मु: सहितास्तत: ।
(17^{ab}) तासां पूजां तदा चक्रे ऋष्यशृङ्ग ऋषे: सुत: ।
(17^{cd}) पाद्यार्घ्याग्निदानेन स्वादुमूलफलेन च ।
(18^{ab}) प्रतिगृह्य तु तां पूजां सर्वास्ता: परिशङ्किता: ।
(18^{cd}) ऋषे: शापभयोद्विग्ना गमनाय मतिं दधु: ।
ऊचुश्चैनं सुमधुरं ता हसन्त्य इदं वच: ।
(19^{ab}) अस्माकमप्यृषे पुत्र स्वादूनीमानि भक्षय ।
(19^{cd}) फलान्याश्रमजातानि यदि ते रोचतेऽनघ ।
(20^{cd}) अथास्मै प्रददु: स्वादून्मोदकान्फलसंनिभान् ।
अन्यांश्च विविधान्भक्ष्यान्मधूनि मधुराणि च ।
तीर्थोदकमिदं तावत्पीयतामिति भूपते ।
(20^{ab}) परिषस्वजिरे चैनं हसन्त्यो मदविह्वला: ।
परिपस्पृशिरे चैनं पीनैरुरसिजैर्मुहु: ।
श्रोत्रमूले चोपजेपुर्वदनैर्मधुगन्धिभि: ।
(21^{ab}) सोऽमन्यत फलानीति मोदकांस्तान्सुवर्तितान् ।
भक्ष्यांश्चास्वाद्य विविधान्फलाकारान्सुयोजितान् ।
(21^{cd}) अनास्वादितपूर्वाणि फलान्यास्वाद्य तानि स: ।
मधूनि च सुगन्धीनि पीत्वा प्रमुदितोऽभवत् ।
सुकुमारैश्च तैरङ्गैस्ताभि: स्पृष्टो व्यमुह्यत ।
स्पृहयामास तासां च स्पर्शस्य ललितस्य च ।
(22) अथापृच्छ्य मुने: पुत्रं ता: स्त्रिय: प्रययुस्तत: ।
स्वमाश्रमपदं नाम व्यपदिश्याविदूरत: ।
(23^{ab}) तासु प्रतिगतास्वेव ऋष्यशृङ्ग: समुत्सुक: ।
(23^{cd}) तद्गतेनैव मनसा न निद्रामध्यगच्छत ।
(24^{ab}) अथापरेद्युस्तं देशमाजगाम पुनश्चरन् ।
(24^{cd}) मनोज्ञरूपास्ता यत्र दृष्टा वै चारुमध्यमा: ।
(25^{ab}) ताश्च दृष्ट्वैव दूरात्तमायान्तं काश्यपात्मजम् ।
(25^{cd}) प्रत्युद्गम्याह्वयन्वाक्यं प्रहसन्त्य इदं तदा ।
(26^{ab}) एह्याश्रमपदं रम्यं पश्यास्माकमपि प्रभो ।
(26^{cd}) तत्र पूजामवाप्याद्य पुनरभ्यागमिष्यसि ।
(27^{ab}) श्रुत्वैव चैतद्वचनं तासामतिमनोहरम् ।
(27^{cd}) गमनाय मतिं चक्रे ताश्चैनं निन्युरङ्गना: ।
(28^{ab}) आनीयमान एवाथ तस्मिन्नृषिसुते तत: ।
(28^{cd}) प्रववर्ष तदा देवस्तस्य राष्ट्रे महीपते ।
ऋषिपुत्रोऽपि धर्मात्मा नौयानवरमास्थित: ।
मेघनादेन महता कृत्वा सतिमिरं नभ: ।
महाजलौघवर्षेण राजधानीमुपाययौ ।
(29^{ab}) वर्षेणागतं विप्रं स हि मत्वा नराधिप: ।
(29^{cd}) प्रत्युद्गम्याचयाचक्रे शिरसा च महीं ययौ ।
(30^{ab}) अर्घ्यं च प्रददावस्मै पुरस्कृत्य पुरोहितम् ।
सान्त्वं पुरजनश्चैव प्रपेदे सान्त्वयन्निव ।
महार्हैश्चेप्सितैर्भोगैर्युयोजैनं प्रसादयन् ।
(30^{cd}) स्वयं चोपचचारैनं मन्युर्मास्य भवेदिति ।
(31^{ab}) ददौ चास्मै तदा कन्यां भार्यां कमललोचनाम् ।
(31^{cd}) शान्ता शान्तेन मनसा दत्त्वा हर्षमवाप च ।
(32^{ab}) एवं स न्यवसत्तत्र तेन राज्ञाभिपूजित: ।
(32^{cd}) ऋष्यशृङ्गो महातेजा: शान्तया सह भार्यया ।

☞ Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 are included in the notes below as some lines of this passage are appearing in these MSS either as substitutes or insertions

[(l 1) V2 4 तु तदा° (hypermetric), V3 B3 D1 M4 तमा°, D10 त स्यातुम्, D13 °चष्टुम् (for तदाख्यातुम्) —(l 2) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 2 for 1^{cd} Ñ1 आनीय, D3 आनी ... V3 °शृगो वै, B1 °शृगस्तु, D1 2 3 11 M4 ऋष्य (D1 °षि, D2 ...ष्य)शृगोमूत्, D7 ऋषिशृगोय (for ऋष्यशृङ्गोऽस्मि) D13 repeats here the post half (= 1^{d}) (cf v l 1 8 23) —(l 3) D2 3 7 subst l 3 for 2^{ab} M4 रोम° (for लोमपादम्) Ñ1 तदामात्या, V1 अमात्यास्तु (with hiatus), V2 4 B4 अमात्यास्तम्, D2 अमात्यास्तद्, D13 तमूचुस्ते (for अमात्यास्त) D1–3 7 वाक्यम्, M4 पुनर् (for इदम्) Ñ1 V1 4 B (B3 *int lin*) D1 7 M4 महीपते (B2 D1 7 °ते, B3 orig °तिं), D2 महामतिं (for महीपतिम्) D13 सहामात्य पुरोहिता (for the post half) —(l 4) V1 3 4 B2 (m, orig as in text) 3 निरु°, B4 ... यम्, D13 [ऽ]त्र निरापायो (for निरपायोऽयम्) D13 योरमाभि (for अरमाभि) V2 °चितित, B1 °पूजित, M4 परि ... (for परिचिन्तित) —(l 5) D13 [अ]ध्ययने (for [प्र]करणे) V1 वित (sic), V2 4 D1 स्थित, V3 सदा (for रत) —(l 6) V4 सगीतानां (for स नारीणां) B2 इन्द्रियाणां (for विषयाणां) —(l 7) D13 °रनैर् (for अभिमनैर्) V2 नव, D1 न च (for नर-) V3 D1 10 -चिता- (for -चित्त) D13 -प्रमाथिभि (for -[अ]पहारिभि) —(l 8) V2 D1 10 M4 [अ]भ्युपायेन, V3 [अ]प्युपायैश्च, the rest (except D13) सुपायेन (all to avoid hiatus) Ñ1 V2–4 B1 D1 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) V1 missing, V2 3 बलात् (for वनात्) M4 शीघ्रमा ... वनात् (for the post half) D13 पुरमावाहयिष्याम क्षिप्रं चात्र विधीयता —(l 9) D1 transp l 9 and 10 V1 D3 °वेष (for °वेश-) B3 °च्छिन्नास् (m as in text) (for प्रतिच्छन्नास्) Ñ1 यत्र (for तत्र) D1 13 read 5^{ab} (as in text) for l 9 —(l 10) D1 transp l 9 and 10 Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 ins l 10 and 11 after 5^{ab} V1 काल्ज्ञाश्च, V3 च काल्ज्ञा, D2 7 कलाभिज्ञा (for कलाज्ञाश्च) Ś1 दैशिकै, D2 वैश्येके (sic), D13 दैशिको (sic) (for वैणिक) —(l 11) V3 इरसि (by metathesis) V3 [उ]तप्य, D7 [उ]दत्यम् (sic) (for [उ]पत्य) Ś1 D12 13 °ण्वम्, D2 3 तमिह, D7 इह (submetric), D11 [उ]पायेन (hiatus) (for ता एनम्) D2 7 यत°, D11 पति° (for शुभव्रतम्) —(l 12) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 12 for 5^{cd} V2 D1–3 7 9 -योग्य, M4 -न्याय (for -योग) D2 केन (for येन) —(l 13) Ñ1 तथे ..., D13 तथे॰ (for तथेति) B2 D1 तद्राजा, D10 स ... जा,

D13 त राजा (for तान्राजा) Ñ1 V1 4 D1 10 M4 [अ]वि° (for विचारयन्) —(1 14) B1 4 तदा (for तथा) Ñ2 B3 4 च कृतवास्, V1 D10 स कृतवास्, V4 तत्कृ * वांस् (for तत्कृतवास्) V3 B3 (m orig as in text) तथा (for तदा) Ñ1 V2 4 B2 transp तथा and तदा —D1 M4 om, D11 ins after 6, l 15-18 —(l 15) B3 ते (for ये) D13 वृक्षाश्च फलसयुक्तान् (for the prior half) V1 D10 समूला (for समूल-) V1 पादपास्, D13 °पास् (for -विटपास्) —(l 16) D11 रोपयि * Ñ1 ततो (for बृहन्-) V4 सुरमीन् (submetric), B3 (m, orig as in text) सुवहूनि (for सुरमीणि) V3 D13 च (for स) —(l 17) V4 पाचितानि, D13 पापानि च (sic) (for पानानि च) B4 सुगधी * (for सुगन्धीनि) D11 फल * स्वा° —(l 18) V2 सुसवद्धास्, V4 स समृद्धास्, B2 सुसत्रद्धास्, D11 सुसमृद्धस्तास् (hypermetric) (for सुसमृद्धास्) Ñ1 V3 4 B4 तदा (for तथा) D13 प्रपातायैवतामुने (sic) (for the post half) D13 om (hapl?) l 19-20 —(l 19) V3 D1 °मुरव्यस् (for °मुख्यास्) Ñ2 B2 3 D10 तथा (for ततो) —After l 19, B3 4 read the lines of 8 and 7^{cd} (var) as follows [8^{cd}] Both पित्रा (for पितु) B3 सनिष्ठ (for स निल-) B4 -सदिष्टो (for -सतुष्टो) Both (with hiatus) आश्रमात् (for चा°) —7^{cd}) Both °स्थ (for आश्रमस्य) and विदूरस्था (for [अ]विदूरेऽस्मिन्)] —(l 20) V1 B1 तथा, D1 M4 ततस् (for तदा) V2 तस्य च (for तस्थुर्) V1 B2 M4 महात्मन (for महामुने) —(l 21) D1 तासु (for तस्य) V1 °नार्थाय, V2 °नार्थस्य, D1 रादर्शी° (sic) (for सदर्शनार्थिन्य) D1 °श्रृगस्य (for ऋषिपुत्रस्य) Ś1 D2 (after 9^{ab}) 3 5 7 9 11 12 ins l 22-24 after 7^{cd} —(l 22) D3 -[उ]द्विज्ञा (for -[उ]द्विग्ना) Ś1 D2 5 9 11 12 लतागुल्मसमा-, D7 लतागृहसमा- (for वनगुल्मलता-) D3 -थिता (for -वृता) —(l 23) V1 D13 कारयित्वा°, V2 °च, V3 B2 (m, orig चा as in text) D5 11 12 वारयित्वा°, B3 वाचयित्वा°, D1 विचारयित्वा, D2 चारयित्वा (submetric) (for चारयित्वा तु) D11 * मृषिम् (for तमृषिम्) D10 om (hapl) श्रमा in आश्रमाद् V1 D13 °निर्गम, V4 अतिर्निदित, B1 °निर्गते, D3 अपि°, D9 तु विनिर्गम (for अभिनिर्गतम्) —(l 24) Ś1 B4 D2 3 5 7 9 11 12 तस्य, V1 missing (for तत) Ś1 D5 9 12 नष्टा (D9 °ष्ट.),' B3 (m also) तस्य (for तस्थुर्) Ś1 D5 9 12 -[अ]तिक तत, V1 °तत (for -[अ]न्तिके पुन) D2.3 7 11 ऋषिपुत्रस्य धीमत (D3 ता स्त्रिय, D11 तास्तत) (for the post half) —For ins see below D1 M4 om l 25-37 —(l 25) D13 तदा (for तथा) —(l 26) Ñ2 V1 3 B2-4 D10 [ए]व, V2 [अ]प- (for [अ]पि) Ñ1 (m)गायत्य Ñ2 (m) (for क्रीडन्त्य) V3 transp गायत्य and क्रीडत्य V1 missing, V3 च प्लुतस्वरै, V4 प्लुतव * तै, D11 पूतवल्गितै (sic) (for प्लुनवल्गितै) D10 क्रीडयत्य सु° (for the post half) —(l 27) V2 यदि (for मद-) V1 °तास्ता (hypermetric) (for मदविह्वलिता) B3 प्रप * ति (for प्रपतन्ति) —(l 28) Ñ1 -विभ्र- (hypermetric) (for -भ्रू-) V4 पकज° (for अम्बुज°) Ñ1 om l 29-34 —(l 29) V1 2 D11 13 °विवर्धिनी (for °विवर्धना) —(l 30) B3 -[आ] शिंजित- D13 नूपुरै शिंजिततरै (for the prior half) V2 कोकिला वि-, B3 D10 कोकिलरय (for कोकिलाभि-) B3 reads l 31-33 in marg —(l 31) B4 -प्रक्ष (sic) (for -प्रख्य) V3 अवित (sic), B4 इ तद् (for इव तद्) —(l 32) V1 2.4 B1 D11 13 धूपमानैश्, V3 D1 धूपमानाश्, B4 धूममानाश् (for धूपमाल्यैश्) V2 पुष्पैर्, V3 B1-3 D11 13 श्लक्ष्णैर् (for सूक्ष्मैर्) V3 B2 अगविभूषणै (for अङ्गदभूषणै) Ñ2 D10 स्व (D10 सु) सूक्ष्मैरगभूषणै (for the post half) —(l 33) V4 विनियुल्य (sic), D13 विनिघ्नन्ति (sic) (for विनिघ्नन्त्य) V3 D13 शोभत्यो (for शोभन्ते) —(l 34) V2 पूर्णैश् (for चूर्णैश्). Ñ2 V1 2 D11 स(V2 स्व)सुगधिमि D13 चूर्णैन च सुगधिना (for the post half) —(l 36) V4 सर्वस (श) (for सर्वत) V2 प्रकिरत्य, V3 प्रस्फु°, D11 प्रच° (for प्रकिरन्ति) D10 ष्य (sic) (for स्म) V2 B1 लज्जमाना, D10 लालमाना (for ललमाना) D13 वरानना (for वराङ्गना) V4 वनमालारवाकुला (for the post half) —(l 37) V1 2 अदृष्ट°, V3 °पूर्वास् (for अभूतपूर्वं) V1 B4 D1 10 M4 त, V3 ता, V4 तु (for तद्) V1 सविस्मिता (hypermetric), D13 °ता (for विस्मित) V1 सा * सं गता, V2.3 D10 13 साधुसगत (D13 °ता) (sic) (for साध्वस गत) —(l 38) Ś1 D3 5 7 9 11 12 read l 38 after 10^{ab}, D2 after 11^{ab} Ś1 एव (for एव) D12 M4 तु (for च) Ś1 V1 3 D1 5 9 12 स(Ś1 D1 9 सु, V3 स्व)चार्वग्यस्, Ñ B3 D7 11 स चार्वंगीस् B1 D10 दृष्ट्वैव चारुसर्वांगीस्, D2 दृष्ट्वा तत्र स चार्वंगीस् (for the prior half) D9 त (for तास्) —For ins see below —(l 39) D1 निर्जगाम (for निश्चक्राम) V4 B1 D1 11 M4 तूर्णं (for तस्माद्) D1 M4 मुने (for ऋषे) —(l 40) V2 -प्रभृतीन् (sic) (for -प्रभृति) D1 श्रुतास्तथा (for तथाविधा) —(l 41) B2 स्त्रियो (for नार्यो) V2 om वा (submetric) B4 M4 पुरुषो (for पुरुषा) V1 वा *, V3 4 चान्ये, D1 वाथ (for वान्ये) B4 पुत्रे (for पुर-) —After l 41, V4 D13 ins 298* and 299* (cf v l 10) Ś1 D2 (after 11) 5 7 9 11 12 ins l 42 and 43 (for D9 11 see below), while D3 ins l 42-45 after 11^{ab} —(l 42) V1 B4 तद् (for त) D9 उपागत्य (for उपागम्य) Ś1 D5 11 12 त(D11 तद्)देशमुप(D5 °मनु)संग- (D11 °सं *)म्य (for the prior half) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 मुनि, B1 तथा (for तदा) —(l 43) D9 11 subst l 43 for 10^{cd} V4 वैमाण्डकस् (for विभाण्डक-) V4 ततो (for -सुतो) Ś1 D2 3 5 7 9 12 जिष्णुस्, D11 धीमांस् (for राजस्) D3 स्थितो, M4 जातो (for तस्थौ) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 M4 विस्मित (D9 °स्मय)मानम (for परमविस्मित) D11 ins l 44-46 (repeating l 45 after 18) after 10^{cd} —(l 44) V4 ता (for त) V4 सुस्मित, D11 विस्मि (for विस्मित) D11 जगुष्कत- (sic) (for जगु कल-) Ś1 (repeating after 20^{ab}) D2 5 7 9 12 subst l 45 for 18^{cd} —(l 45) Ś1 (both times) D2 5 7 9 11 (second time) गीतमाधुर्य- (for गीत

मधुर-) D11 (first time) याहनुञ् (sic), M4 जहतुञ् (for जहमुञ्) —(l 46) D3 subst l 46 for 11^{cd} V3 अब्रवीच्, D11 13 आब्रुवञ् (for अब्रुवञ्) V D1 11 चैवम् (for चैनम्) V4 B3 4 D10 11 आगम्य, D1 3 M4 आगत (for आगत्य) D1 °विह्वल —After l 46, D1 reads the line of 11^{cd} with the following variation समागम्य (for उपागम्य) D1 om l 47 —(l 47) D3 subst l 47 for 12^{ab} V3 B1 कौशिकस्य, B4 कोसि त्वञ्, D10 कश्यपस्य (for कोऽसि कस्य) V1 2 4 कुतञ्, M4 कुतो (for तनञ्) D3 M4 वासि (for च त्व) V1 ॰रावान्सम्-, V3 त्वरमाणम, D13 °निम् (for त्वरावान्सम्-) D13 इहा° (for -उपागत) D3 त्वागानमसुपागन (sic) (for the post half) D1 transp l 48 and l 49 —(l 48) Ñ1 त्व (for च) D1 व्यजने (sic) (for विजने) V3 शून्ये (for ऽरण्ये) V1 3 वसमि, B3 4 त्वमसि (for चरसि) V1 सगन (sic), M1 सत्तम (for शम न) D3 11 ins l 49 after 12 —(l 49) V3 वयमिह (for त्वा वयम्) Ñ1 आचक्ष, D1 3 M4 आख्याहि (for आचक्ष्व) V2 पुन (for प्रभो) —For ins see below —(l 50) V4 M4 -रूपास् (for -पूर्वाम्) M4 दृष्ट्वं (for ता दृष्ट्वा) Ñ1 V2 4 B1 3 4 काम° (for काम्यरूपास्) V2 तथा, M4 तु ता (for तत) D1 चारूपधरा स्त्रिय (for the post half) D7 subst l 51 for 13^{cd}, while D11 ins after 13^{ab} —(l 51) D13 आख्यातम् (for आख्यातुम्) —(l 52) Ñ1 V1 4 B2 4 का(B4 क)श्यपोत्तम, V2 3 का(V3 क)श्यपात्मज, B1 D13 का(D13 क)श्यपो मम, D10 काश्य°, M4 काश्य म (for कश्यपोपम) —For l 52, D1 reads the line of 14^{ab} as in D11 (var) सुतस् for पुत्रस् —D13 om l 53 —(l 53) V2 स्मृत (for श्रुत) —For l 53, D1 reads the line of 14^{cd} as in text —For ins see below D3 subst l 54 and 55 for 15 —(l 54) D3 शाक (for स्वादु-) M4 -फलान्वित —(l 55) Ñ2 [ऽ]तिथि-, D13 [ऽ]त्र च (for तत्र) V1 पूजार्थं, V2 D1 M4 °च (for पूजां च) V B1 2 4 D1 13 सर्वेषाम् (for सर्वासाम्) D13 विधिपूर्वकम्, M4 अभि° (for अभिगम्यताम्) —(l 56) D13 -पूत- (for -पुत्र-) V4 अजयत् (submetric) (for अजायत) D13 सर्वामामभयमति (for the post half) —(l 57) Ñ2 B3 4 D10 13 तम्, V3 तत्र (for तद्) B2 तदा (for तत) D13 जग्मु सर्वाश्च तत्र ए (for the post half) —(l 58) Ñ2 B1 D10 आसा, D1 M4 तत्र (for तासां) Ñ1 V2 4 B1 2 4 D1 M4 ततञ् (for तदा) Ñ1 repeats ऋष्यशृङ्ग Ñ2 B3 D10 मुने (for ऋषे) D1 M4 तासामृषिसुतस्तदा (for the post half) —For l 58, D13 reads the line of 17^{ab} as in Ś1 (cf v l 17) —(l 59) V1 4 B1 पाद्या-(V4 °द्य)र्घ- (for पाद्यार्घ्य-) D13 -र्दानैश्च (for -दानेन) —For l 59, D1 M4 read the line of 17^{cd} as in D3 (cf v l 17) —(l 60) V2 4 B1 D13 च ता, D1 M4 तत (for तु तां) M4 सर्वा (for सर्वास्ता) —(l 61) D3 11 subst l 61 for 18^{cd} D11 ऋषि- (for ऋष) Ñ2 B1 3 D10 मनो (for मनि) Ñ1 B4 दद्, V4 दत्त (for ददु) D3 11 read l 62 after 18 (D11 after the repetition of l 45) —(l 62) B2 3 D13 समधुर (for सुमधुर) D1 3 11 अथैनमूचुस्ता वाक्य (D3 °वाक्य तास्, D11 °भीताश्च), M4 अप्येनमूचुर्मधुर (for the prior half) V4 ता आमन्त्र्य, D1 M4 हसमाना, D3 तस्यमाना (sic), D11 स्मयमाना (for ता हसन्त्य) D1 3 पुन (for वच) D3 subst l 63 and 64 for 19 M4 reads the lines of 19 for l 63 and 64 (var) मूलानि for मुख्यानि —(l 63) D1 3 त्वमृषे, D13 च मुने (for अप्यृषे) D3 भभक्ष्य (by ditto) (for भक्ष्य) —(l 64) Ś1 D2 5 7 9 12 read l 64 after l 45 (subst for 18^{cd}), D11 reads after l 62 (cf v l 18 for sequence) D1 रोचति ते (for ते रोचते) Ś1 D2 5 7 9 11 12 यदि रोचति वै (D2 7 9 ते) द्विज (D12 °जा), B3 (marg) स्वादूनि रसवन्ति च also (for the post half) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 65 for 20^{cd}, then cont 66 (D11 l 66 and 67) —(l 65) D11 om the prior half V4 यदा°, B4 तथा तस्मै (hypermetric), D3 अथ ता (for अथास्मै) Ñ2 V1 B3 4 प्रददौ (for प्रददु) V2 D9 12 13 स्वादु- (for स्वादून्) D11 पूजां च (for मोदकान्) V2 D5 -समितान्, D11 °भां (for -संनिभान्) —(l 66) V1 भक्ष्याश्च (hypermetric), V4 D1 3 5 7 9 12 M4 (repeats) भक्षान्, B4 भोगान् (for भक्ष्यान्) —D10 om l 67 —(l 67) M4 ता ... ताम् D1 इह (for इति) B1 सुव्रत, D1 भूपते, D11 भूसुर, M4 चाप्यृषे (for भूपते) —After l 67, D1 ins both lines of 21 (cf v l 21) Ś1 D2 5 7 9 11 12 ins l 68 and 69 after 20^{ab} —D10 om l 68 —(l 68) D9 परिष्वज्य चिर, D11 °जिरे (sic), M4 परि रे (for परिषस्वजिरे) —(l 69) D1 पस्पर्शु च शिरस, D2 7 10 अथ° (D2 °था), D9 परिष्वज्य चिर, M4 परिषस्वजिरे (for परिपस्पृशिरे) Ñ V4 B2.3 D10 13 [ए]व (for [ए]न) D12 om पीनै in पीनैर् Ś1 D5 9 12 सुरै, D2 तनै (sic), D7 घनै, D10 सुग्न (for सुशु) —(l 70) V2 D13 °जेपुर्, D1 °जगुर्, M4 चुचुवुस्त (for चोपजेपुर्) Ñ1 मधुर° (hypermetric), D1 मद°, M4 मधुग ... (for मधु°) —(l 71) V1 सोधमन्यत् (sic), V3 सोभन्यत्र (sic), M4 ... मन्यत (for मोऽमन्यत) B1 °च, M4 मोद ... (for मोदकास्तान्) V1 प्रवर्तितान्, V2 स्ववर्तिन, V3 सुमवृत्तान्, B3 D13 सु(D13 स्व)वर्तिनान् (for सुवर्तितान्) Ñ1 मोदकास्वादनमव (sic) (for the post half) —(l 72) V1 4 B1 4 M4 भक्षाश् (for भक्ष्याश्) Ñ1 [अ]न्यान् (submetric), D13 [आ]साद्य (for [आ]स्वाद्य) D13 विधिना (for विविधान्) D1 भक्षाश्च विनिधान् स्वादून् (for the prior half) Ñ1 प्रयोजितान् (for सुयोजितान्) M4 मधूनि मधुराणि च (sic) (for the post half) —(l 73) Ñ1 [आ]स्वादितानि (for [आ]स्वाद्य तानि) D3 reads l 74-76 after l 66 (which it inserts after 20), D11 reads after l 69 (which it inserts after 20^{ab}), l 74-76 —(l 74) D1 M4 तानि चास्वाद्य (for च सुगन्धीनि) D3 स्वादित्वाद्यानि पानानि (for the prior half) D1 3 M4 च मुदितो (for प्रमुदितो) D3 भवेत् —(l 75) M4 ... रैश् (for सुकुमारैश्) V3 दृष्टो (for स्पृष्टो) D3 [ऽ]वमुद्यत, D13 सुमुद्यत

(sic) (for व्यसुद्यन) —(l 76) D11 स्पृहयास (erroneously) (for स्पृहयामास) V2 स (for च) D1.3 चकार च (D3 om च submetric) स्पृहा तासां (for the prior half) V3 रसस्य (for स्पर्शस्य) V4 D10 सलिलस्य (for ललितस्य) —(l 77) D3 subst l 77 for 22^{ab} D1 3 अथ पृ (D3 स्पृ) ष्ट्वा, M4 आपृच्छ्याथो (for अथापृच्छ्य) V4 मुनेस्तस्ता, D1 3 M4 मुनिसुत (for मुने पुत्र) V4 स्त्रिय (submetric) (for ता स्त्रिय) V4 तदा, M4 पुन (for तत) —(l 78) Ś1 D2 (after 22) 3 5 7 9 11 12 ins l 78 after 22^{ab} D12 ° * द (for आश्रमपद) Ś1 D2 5 9 11 12 तस्य, D7 त्वस्य (for नाम) B1 व्यपदेश्य, D3 9 व्युपदिश्य (for व्यपदिश्य) V1 [अ]विदूपरत (sic), D1 च दूरत, D2 13 [अ]ति दूरत, D10 विदूरत (for [अ]विदूरत) —(l 79) B3 om (hapl) from समुत्सुक up to ऋष्यशृङ्ग in l 2 of 314* Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 79 for 23^{ab} D13 [अ]प्रति- (for प्रति-) D2 3 7 11 13 [ए]व (for [ए]व) M4 ` ष्यशृग V4 प्रनापवान्, D9 सुदु खित (for समुत्सुक) —(l 80) Ś1 D2.3 5 7 9 11 12 ins l 80 after 301* (cf v l 23) B2 तदा° (for तद्गतेनैव) D7 मनसा तद्गतेनैव (by transp) D1 (with hiatus) अनिद्राम् (for न निद्राम्) Ś1 D2 3 7 9 12 अधिगच्छति, D1 अभ्य°, D5 अभिगच्छति (for अभ्यगच्छत) —For ins see below —(l 81) V1 तद्- (for त) V2 4 °स्मरन्, D1 M4 स सत्वर, D13 पुर° (for पुनरत्वरन्) —(l 82) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 82 for 24^{cd} M4 तत्रैव (for ता यत्र) Ś1 D2.5 7 9 12 मनोज्ञा रूपवत्यश्च (D7 °वत्योथ), D1 3 मान्यस्व (D3 मनोज्ञ) रूपा यत्रैव (for the prior half) Ś1 D5 12 हृष्टास्, Ñ V1 3 B1–3 D2.9 11 M4 दृष्ट्वा, V2 स्त्रियो (for दृष्टा) Ś1 D1–3 5 7 9 12 M4 ताश् (for वै) D2.3 7 9 तनु°, D12 °मध्यम, D13 °लोचन (for चारुमध्यमा) —(l 83) M4 damaged for दृष्ट्वै in दृष्ट्वैव and या in आयान्त V1 4 तु (for [ए]व and तम् resp) D13 कश्यपा- (for काश्यपा-) —(l 84) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 84 for 25^{cd} S1 °इत्य (for प्रत्युद्गम्य) V1 D9 [अ]ब्रवीद् (for [अ]ब्रुवन्) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 सर्वा (for वाक्य) B1 D13 तथा, D2 3 5 7 11 12 वच (for तदा) Ś1 आजग्मुर्वैपुनस्तदा (for the post half) —(l 85) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 subst l 85 for 26^{ab} V3 दिव्य, D13 नित्य (for रम्य) Ñ1 पश्याम किम्, V1 पश्य चास्माकम् (hypermetric), B4 D9 यत्रा° (for पश्यास्माकम्) Ñ2 V2 3 B3 4 D10 इद, V1 D1 9 इति (for अपि) V4 भ्रमौ (sic) (for प्रभो). —(l. 86) D3 subst l 86 for 26^{cd} V1 missing from म up to इया V2 B3 D3 [अ]ग्रा, V4 [अ]ग्रे (for [अ]इया) Ñ अस्य, V1 चापि, V3 D13 अपि, B1 4 अद्य (for अमि-) —(l. 87) V1 missing, B1 [ए]तद्, M4 तद् (for [ए]व) Ñ1 च तद्द°, V3 चेद व°, B1 वचन तासा, D13 चैव व°, M4 एतद्व° (for चैतद्वचन) B1 स्त्रीणाम् (for तासाम्) D13 °रम (for मनोहरम्) M4 ता * * तिमनोह (for the post half) D1 reads the line of 27^{ab} for l 87 with v l च for तु D3 subst l 89 and 90 for 28 —(l 89) Ñ2 एव वाथ (hypermetric), D3 च तदा, D13 एवास्मिन् (for एवाथ) D13 तदा (for तस्मिन्) D3 मुनि- (for ऋषि-) V1 M4 तदा, B2 (m as in text) तथा (for तत) —(l 90) V2 3 ततो (for तदा) Ñ2 B3 D10 13 तस्मिन् (for तस्य) Ñ1 illeg for क्षेम in राष्ट्रे महीपते V2 सुभूपते (for महीपते) —For ins see below —(l 91) D13 तु (for [अ]पि) Ñ1 V1 2 B4 D13 नौयान परम् (for नौयानवरम्). D11 विषय प्राप्य वै तदा (for the post half) —(l 93) Ñ1 °धानीति (sic) (for राजधानीम्) —(l. 94) V1 वा (for [ए]व) D3 गत (for [आ]गत) D1 मत्वा (for विप्र) V4 वृष्टिं कृत्वा° (for the prior half) Ñ1 स मत्वा (submetric), V2 समवाप्य, V3 D13 महात्मा स, V4 सत्कृत्वा च, D1 सदृशा स (for स हि मत्वा) M4 विदि * राधिप (for the post half) —(l 95) V3 [अ]चैना, D13 [अ]ईया- (for [अ]चैया-) M4 मुनि प्रत्युद्गम्यैव (for the prior half) M4 गत (for ययौ) —(l 96) V2 4 अर्घ (for अर्घ्यं) M4 °धस (for पुरोहितम्) —After 30^{ab}, D2 3 7 ins l 97 and 98 —(l 97) Ñ1 V B1 4 शात (for सान्त-) V1–3 B1 D1–3 [ए]न, V4 [ए]व (for [ए]व) V4 प्रदेशे, D1 2.7 M4 प्रणेमे, D3 प्रणम्य (for प्रपेदे) Ñ1 V1 3 4 B1 शांत्वयन्, V2 B3 D1 शांतयन् (for सान्त्वयन्) V3 च त, D2 7 विभु, D3 प्रभु (for इव) — V4 om l 98 —(l 98) D13 महातैश् (for महार्हैश्) D3 चिसितैर् (sic), D10 चेशितैर्, D13 चैव त (for चेष्टितैर्) B3 damaged from भो to जै V1 मार्गैर्, V3 योगैर्, M4 damaged (for भोगैर्) V1 *योजन, V2 युयोक्तैन (sic), D1 युयुजे त, D2 प्रयुजे त (sic), D3 प्रययौ त, D7 सतत त (for युयोजैन) D1 प्रसादित, M4 प्र * * * (for प्रसादयन्) —(l 99) D2 3 7 subst l 99 for 30^{cd} V4 [ए]वोपचारेण, D1 प्रचचारैन (for [उ]पचचारैन) V2 °र्मन्यो, D1 °र्नास्य, D2 3 7 प्रीतिरस्य, D13 °र्मा ते (for मन्युर्मस्य) Ñ1 B1 4 [इ]इ भूद् (for भवेद्) —(l 100) D2 3 7 subst l 100 for 31^{ab}. Ñ2 V2 B2 D1–3 7 तस्मै (for चास्मै) D1–3 7 M4 नत (for तदा) B1 transp कन्यां and चास्मै —(l. 101) D1 राजा, M4 द* (for दत्त्वा) V3 स, B4 ह (for च) —(l 102) B3 D1 सन्यवसत् (for स°) M4 damaged (for न्यवसत्त) V2 सु-; D13 [अ]पि (for [अ]मि-) —(l 103) D10 om (hapl) from the post half of l 103 to the prior half of l 2 of 318* —For ins see below]

—After l 24, B3 ins

310* सशङ्किताश्च ता सर्वा ऋषिशापभयेन च ।

—After l 38, B3 (m) 4 ins

311* सुचित्राभरणावेशा गायन्तीर्मधुरस्वरा ।

[B3 स्व- (for सु-) B4 गायति (for गायन्तीर्)]

—After l 49, V4 B4 D13 ins

312* एवमुक्त स ताभिस्तु विभाण्डकसुतो बली ।

[D13 हि (for तु) B4 वशी (for बली).]

—After l 53, V4 B3 (m) 4 ins ।

313* यूय किमर्थमायातास्त्वरावन्तो ममाश्रमम् ।
किं च व क्रियता कार्यं क्षिप्र शसितुमर्हथ ।

[(l 2) B3 4 किंकर (for किं च व)]

—After l 80, Ñ V B D10 11 (after l 80 inserted after 301*) 13 ins

314* अथाजगाम भगवान्काश्यप स्व निवेशनम् ।
ध्यायमान च त दृष्ट्वा ऋष्यशृङ्ग समुत्सुकम् ।
पप्रच्छ काश्यप पुत्र कस्मान्मा नाभिनन्दसि ।
चिन्तासागरमध्यस्थमद्य त्वा तात लक्षये ।
न हीदृश तापसाना रूप भवति कर्हिचित् ।
शीघ्रमाचक्ष्व मे पुत्र किमिद वैकृत कृतम् ।
एवमुक्त काश्यपेन प्रोवाच पितर तदा ।
भगवन्निह मे दृष्टा पुरुषा साधुलोचना ।
सुकुमारैरुरसिजै पीनैरत्यद्भुतोपमै ।
परिपस्पृशिरे मा च गाढमालिङ्ग्य सर्वश ।
गायन्ति सुकुमाराणि मनोज्ञानि मुहुर्मुहु ।
क्रीडन्ति चाद्भुताकारैर्नयनभ्रूविचेष्टितै ।
अब्रवीद्भगवाञ्श्रुत्वा ऋष्यशृङ्गवचस्तदा ।
रक्षास्येतेन रूपेण तपसो नाशनाय वै ।
विश्रम्भस्ते न कर्तव्यस्तेषु पुत्र कथंचन ।
एवमुक्त्वा ऋष्यशृङ्ग समाश्वास्य च काश्यप ।
उषित्वा रजनीमेकामरण्य स जगाम ह ।

[B3 om up to ऋष्यशृङ्ग in l 2 (cf v l line 79 of 309*) —(l 1) Ñ2 काश्यपस्य (for काश्यप स्व) V1 मुनिवेशन, V4 सनि°, D10 13 स्वनि° —(l 2) V1 ध्यान°, D11 °मानश् (for ध्यायमान) D13 ऋषि° (for ऋष्यशृङ्ग) —(l 3) V2 त्वं, D11 मा, D13 वा (for मा) —(l 5) B3 ईदृश (for हीदृश) Ñ1 B4 भवितु (sic) (for भवति) —(l 6) Ñ2 B3 वैकृत्व, V3 वैकृती (sic), D11 विकृत (for वैकृत) —(l 7) D11 कश्यपेन —(l 8) B2 D11 दृष्ट्वा (for दृष्टा) V1 4 B1 D13 शुभ- (for साधु-) V2 तापसा शुभलक्षणा (for the post half) —After l 8, D13 ins l 8 of 302* with v l दत्त (for ऽददा) —(l 9) B4 उ॰सिजै D11 सुकुमारै हरसिजै (sic) (for the prior half) D11 13 अपि (for अति-) —(l 10) B1 परिपस्पृ॰रे, D11 परिप शिरे V2 सर्वत (for सर्वश) —(l 11) B1 सुकु राणि —(l 12) Ñ2 B3 D10 नयनैर् (for नयन) —(l 13) V4 बुद्धा (for श्रुत्वा) V4 °शृग सुन (for °शृङ्गवचस्) B1 तथा, B2 तत (for तदा) —(l 14) V4 लक्ष्यमे (for रक्षासि) V4 B1 तेन, B3 [ए]तानि (for [ए]-तेन) Ñ1 illeg for ण in रूपेण —(l 15) Ñ1 V3 B4 विश्वासत् (V3 °स), Ñ2 विश्रमस् (for विश्रम्भस्) Ñ2 तु (for ते) V3 कर्तव्य (for कर्तव्यस्) —(l 16) D11 उक्त (for उक्त्वा) D10 स समाश्वास्य (for समाश्वास्य च) D11 कश्यप —(l 17) Ñ1 अवश्य (for अरण्य)]

—After l 90, Ñ V B D10 11 (after 306*) 13 ins

315* विभाण्डकश्च विप्रर्षिराजगाम स्वमालयम् ।
वन्य मूल फलं प्राप्य भारार्त सोऽविशत्तदा ।
शून्यमावसथं दृष्ट्वा पुत्रदर्शनलालस ।
परिश्रान्तस्तथैवासावकृत्वा पादधावनम् ।
चुक्रोश ऋष्यशृङ्गेति सर्वत. प्रविलोकयन् ।
न चापश्यत्सुतं तत्र काश्यपो भगवानृषि ।
ग्रामाश्च परिपप्रच्छ गोकुलानि च सर्वश ।
कस्यैष विषय सौम्यो ग्रामाश्च बहुगोकुला. ।
ऋषेर्वचनमाज्ञाय सर्वे ते गोष्ठजीविन ।
कृताञ्जलिपुटा भूत्वा विनयेनाचचक्षिरे ।
अङ्गेषु प्रथितो राजा लोमपाद इति श्रुत ।
तेनाभिसृष्टा ब्रह्मर्षे ग्रामा ह्येते सगोकुला ।
पूजार्थमृष्यशृङ्गस्य विभाण्डकसुतस्य वै ।
एवमुक्तस्तु स ऋषिर्दृष्ट्वा वै ध्यानचक्षुषा ।
भविष्यमेतज्ज्ञात्वा च प्रीतात्मा स न्यवर्तत ।

[(l 1) V1 3 B2 3 (marg, orig as in text) ब्रह्मर्षिर्, V4 B4 राजर्षिर्, D11 सध्याया (for विप्रर्षिर्) Ñ2 B3 D10 आश्रम (for आलयम्) D11 निवृत्तश्च वनानराद् (for the post half) —(l 2) Ñ1 V3 B2 वन्य, Ñ2 D10 13 बहु-; B4 रम्य, D11 वर्ण्य- (for वन्य) Ñ1 D13 -मूल-, Ñ2 -मूल्य-; V1 B D10 मूल- (for मूल) D11 चाप्य (for प्राप्य) B1 चितयस्, D13 प्राविशत (for सोऽविशत्) —(l 3) B3 (m orig as in text) -मानस (for -लालस) —(l 4) V4 D13 °श्रातस् (for परिश्रान्तस्) V3 D11 [आ]सीद् (for [अ]-साव्) D13 दत° (for पादधावनम्) —Ñ1 om l 5 —(l 5) V4 D11 चुक्रोध (for चुक्रोश) D11 च ततस्तत्र (for ऋष्य-शृङ्गेति) Ñ2 V1 3 B3 D10 सर्वश, B1 सर्वत्र (for सर्वत) B4 परि°, D11 13 स वि° (for प्रविलोकयन्) —For ins. see below —(l 7) D11 तु (for च) V2.4 B1 4 D13 पथि (for परि-) V1 चतुर्दश (sic), B1 सनतत (for च सर्वश) —(l 8) B4 [ए]व (for [ए]ष) Ñ1 illeg for षय in विषय Ñ1 V4 B1 3 4 सौम्या, D13 सौम्य (for सौम्यो) D13 ग्रामश् (for ग्रामाश्) Ñ1 B4 °शोकुला (sic), D13 °गोकुल (for बहुगोकुला) —(l 9) V4 आकर्ण्य, D10 आज्ञा॰ (for आज्ञाय) V1 3 B1 2 गोपु°, D11 गोनु°, D13 °जीवित (sic) (for गोष्ठजीविन) —(l 10) V1 कृताजलि°, D11 वृद्धाचाजलि- (sic) (for कृताञ्जलि-) V1 पुरो, V3 -पुटो (for -पुटा) —(l 11) Ñ2 B2 लोम° (for लोमपाद) —(l 12) Ñ2 °सृष्टा, V1 2 [अ]तिसृष्टा, V3 4 °सृष्टा, B2 [अ]नि सृष्टा, D11 °दृष्टा (for [अ]भिसृष्टा) D11 त्वते, D13 एते (for ह्येते) —(l 13) V4 D13 ऋषि°, B3 °॰गस्य, D11 उपसगम्य (for ऋष्यशृङ्गस्य) B1 2 च (for वै) —(l 14) V2 उक्ते (for उक्तस्) Ñ1 B2.3 D10 13 विप्रर्षिर्, Ñ2 विप्रर्षेर्, V3 ब्रह्मर्षिर् (for स ऋषिर्) Ñ1 वै ज्ञान-, D11 ध्यानेन (for वै ध्यान-) —(l 15) B1 D13 भविष्यद् (for भविष्यन्). B1 एव, B4 D13 स्व (for एतज) V3 °तु, B1 तज्ज्ञात्वा, D10 आत्वा° (sic) (for ज्ञात्वा च) Ñ1 भविष्येदित° (sic), V4 भविष्यनितयज्ञाय (sic) (for the prior half)]

—After l 6 of 315*, V2.3 B2 (m) D11 ins :

१०

भूय एव च राजेन्द्र शृणु मे वचनं हितम् ।
यथा स देवप्रवरः कथयामास बुद्धिमान् ॥ १
इक्ष्वाकूणां कुले जातो भविष्यति सुधार्मिकः ।
राजा दशरथो नाम्ना श्रीमान्सत्यप्रतिश्रवः ॥ २
अङ्गराजेन सख्यं च तस्य राज्ञो भविष्यति ।
कन्या चास्य महाभागा शान्ता नाम भविष्यति ॥ ३
पुत्रस्त्वङ्गस्य राज्ञस्तु रोमपाद इति श्रुतः ।
तं स राजा दशरथो गमिष्यति महायशाः ॥ ४

G I 10
B I 11
L I 9

316* निश्चक्रामाश्रमात्तस्मात्प्रतिसधातुमात्मजम् ।
निष्क्रम्य च वनात्तस्माद्दर्शाङ्गान्स काश्यप ।

[(l 1) V2 स विचिन्वन्सुत तदा (for the post half) —For l 1, B2 D11 read निजाश्रमान्निश्चक्राम (D11 °च्च निष्क्रांतस्)तदान्वेष्टु सुत तत —(l 2) D11 वचनात् (by metathesis) (for च वनात्) V3 गा ददर्श च, B2 अग (in gloss देश)ददर्श (for ददर्शाङ्गान्स) D11 विषय च जगाम स (for the post half)]

On the other hand, B3 ins

317* ज्ञात्वा योगबलेनाथ सुतस्य गमन यत ।
जगाम चातिवेगेन क्रोधेन च समायुत ।

—After l 103, Ñ2 V1 2 4 B3 (marg after 320*) D10 13 ins, while D11 ins after 32

318* सर्वमेतदशेषेण श्रुत्वा ब्रह्मर्षिसत्तम ।
विभाण्डको महातेजा गतमन्युर्द्विजोत्तम ।
जगाम तपसे धीमान्सुप्रीतेनान्तरात्मना ।

[D10 om l 1 and the prior half of l 2 (cf v l line 103) V1 2 B3 D11 13 om l 2 —(l 3) D11 जगा* (for जगाम) D13 तपसो (for तपसे). V1 2 D11 13 चैव (for धीमान्) D11 स प्रीतेन (for सुप्री°) Ñ2 V4 D10 पुनरेवाश्रम प्रति (for the post half)]

On the other hand, V3 ins

319* रेमे वहुतिथं काल तेन राज्ञानुमोदित ।

—After l 103, B3 ins

320* शुशुभे नगरे तस्य लोमपादस्य भूपते ।

☞ Hereafter the details such as इत्यार्षे etc which are not constituent elements of the colophon are ignored

Colophon *Kānda name* Ś1 Ñ2 V4 B1 D10 om, V1–3 B2–4 D11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Dt D4 6 8 14 S om, Ś1 D5 9 12 ऋष्यश्रृङ्गागमिगमन, Ñ V1 4 B D1–3 7 10 ऋष्यशृङ्गोपाख्याने (B1 3 D1–3 7 °न), V2 3 ऋष्यश्रृङ्गोपाख्यानवर्णन (V3 ने मन्त्रिवाक्यं), D11 ऋष्यश्रृंगानयन —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 11 13 om both Ś1 Ñ2 B2 3 D10 9, V2 11, V3 8, D1 7, D7 6, D2 सप्तम, S (except M4) दशम, M4 नवम (as in text), Dt D4 6 8 14 10 दशम·, D9 both as in text —After colophon, G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

10

1 Before 1, Ś1 ins ref सुमन्त्र, T2 श्रीरामचन्द्राय नम —[a]) Ś1 एवं (for एव) Ñ V1 4 B D1 10 महाराज, V2 महातेज, V3 D2 3 7 13 M4 महाबाहो, Dt D6 8 9 14 T G4 M2 हि°, G1 3 M3 तु° (for च राजेन्द्र) —[b]) B4 शृनु(णु)-ष्व (for शृणु मे) Ñ1 V1 2 B2–4 D3 7 [ऽ]वहितो, Ñ2 V3 D10 [ऽ]वहितं, V4 विदितं, B1 सुहित, D1 [ऽ]द्य हितं, D2 च हित, D13 वदतो, G3 M4 परमं (for वचन) Ñ V B D1–3 7 10 13 वच· (for हितम्) —[c]) D4 एव, T2 यदा (for यथा) Ś1 धर्म- (for देव-) —[d]) Ś1 D5 9 11 12 धर्मवित् (for बुद्धिमान्) D4 14 S (except M3 4) Cm g k कथाया-मेवमब्रवीत् (Cg °मुक्तवान्) ❀ Cg कथाया कथाप्रसङ्गे एवं वक्ष्यमाणरीत्या यथा उक्तवान् तथा शृणु ❀ —For 1[cd], Ñ V B D1–3 7 10 13 M4 subst

321* सनत्कुमाराद्वदत श्रुतं मे वचन यथा ।

[M4 सन*माराद् V3 उदित, V4 B3 D10 गदत (for वदत) V4 विदित (for वचन) B4 तथा]

2 Before 2, Ś1 ins in marg ref सनत्कुमार —[ab]) D9 कुलेले (by ditto) D2 3 7 9 राजा, D14 ज्ञातो (for जातो) Ñ V B D1 10 13 M4 इक्ष्वाकुवंशजो (V1 °रगजो [sic], B1 °वंश*ो)राजा भविष्यति महायशा· —[c]) D4 नाम, T3 नामा (sic) (for नाम्ना) V3 D6 8 9 14 transp राजा and नाम्ना Ś1 Ñ V1 2 4 B D1–3 5 7 10–13 S (except T3 M3) नाम्ना(D11 नाम्न)दशरथो नाम (Ś1 D5 11 12 वीर·) —[d]) Ñ V B D1–3 7 9 10 13 M4 धीमान्, G2 M1 राजा (for श्रीमान्) Ñ V B D2 10 13 T2 M4 सत्यपराक्रम, Dt D6 8 G3 °श्रवा, D1 धर्मपरायण, Cm g k t as in text —D11 repeats 2[cd] after 3[ab].

3 [ab]) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 सख्य तस्या(Ñ2 °द् also)गराजेन भविष्यति महात्मन (D13 °ना, D9 न संशय) —After 3[ab], D11 repeats 2[cd] —[c]) G2 अन्या D1 M4 तस्य (for चास्य) V2 -भोगा, M3 -भाग (for -भागा) —[d]) D3 नाम्ना शाता B1 *विष्यति

4 D4 om 4 —[a]) M1 2 च (for second तु) G2 राज्ञस्य (sic) D14 T1 2 G4 M3 पुत्रस्त्वगाधिराजस्य, G1 3 स पुत्रस्त्वंगराजस्य —[b]) T3 स्मृत (for श्रुत) —[c]) T3 अंगराज (for तं स राजा) —For 4-7, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 subst 322*

G 1 10 5 B 1 11 5 L 1 9 5 अनपत्योऽस्मि धर्मात्मञ्शान्ताभर्ता मम क्रतुम् ।
आहरेत त्वयाज्ञप्तः संतानार्थं कुलस्य च ॥ ५
श्रुत्वा राज्ञोऽथ तद्वाक्यं मनसा स विचिन्त्य च ।
प्रदास्यते पुत्रवन्तं शान्ताभर्तारमात्मवान् ॥ ६
प्रतिगृह्य च तं विप्रं स राजा विगतज्वरः ।
आहरिष्यति तं यज्ञं प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥ ७

तं च राजा दशरथो यष्टुकामः कृताञ्जलिः ।
ऋष्यशृङ्गं द्विजश्रेष्ठं वरयिष्यति धर्मवित् ॥ ८
यज्ञार्थं प्रसवार्थं च स्वर्गार्थं च नरेश्वरः ।
लभते च स तं कामं द्विजमुख्याद्विशांपतिः ॥ ९
पुत्राश्चास्य भविष्यन्ति चत्वारोऽमितविक्रमाः ।
वंशप्रतिष्ठानकराः सर्वलोकेषु विश्रुताः ॥ १०

---

5 ^{a}) D14 S (except T3 G2 M1) Ck धर्मात्मा (for °त्मञ्) —^{c}) G2 M1 आरमेत (for आहरेत) —^{d}) T3 मे, M3 न. (for च)

6 ^{b}) Dt D4 6 8 G1 M2 3 Ct च, Cg k as in text (for स) D4 G2 M1 विमृश्य (for विचिन्त्य)

7 ^{c}) M3 ष्य *inf lin sec m* in आहरिष्यति —For 4-7, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 subst

322* अङ्गराजोऽनपत्यस्तु लोमपादो भविष्यति ।
स राजानं दशरथं प्रार्थयिष्यति भूमिपः ।
अनपत्याय मे कन्यां सखे दातुं त्वमर्हसि ।
शान्तां शान्तेन मनसा पुत्रार्थं वरवर्णिनीम् ।
श्रुत्वा दशरथो वाक्यं प्रकृत्या करुणात्मकः ।   [5]
दास्यते तां तदा कन्यां शान्तामङ्गाधिपाय सः ।
प्रतिगृह्य च तां कन्यां स राजा विगतज्वरः ।
स्वपुरं यास्यति प्रीतः कृतार्थेनान्तरात्मना ।
तां कन्यामृष्यशृङ्गाय प्रदास्यति स पार्थिवः ।
ऋष्यशृङ्गोऽपि च प्रीतो लब्ध्वा भार्यां भविष्यति ।   [10]

[(l 1) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 अथाङ्गेष्वङ्गराजो वै, V1 अगराज ... (for the prior half) V4 °राजो (for लोमपादो) Ś1 D1–3 5–11 12 °पाद इति श्रुतः (for the post half) —(l 2) D13 राजा त, M4 च राजा (for राजानं) M4 अर्थयिष्यति भूमिपं (for the post half) —(l 3) D1 M4 अनपत्यस्य V3 D13 सत्ये (for सखे) D1 M4 transp दातुं and त्वम् Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 अनपत्योऽस्मि धर्मज्ञ कन्येयं मम (D2 3 wrongly om one म)दीयताम् —D1 om line 4 —(l 4) The prior half = 1 9 31^{c}. Ñ V4 D3 5 7 9 10 13 M4 शान्ता, D2 शान्त Ś1 पुत्रार्थी, D5 11 12 °र्थे (for पुत्रार्थं) Ś1 Ñ2 V4 D1 3 5 7 10–12 वरवर्णिनी M4 स कन्या पुत्रिकाहेतोर्वरये त्वा प्रसी ... —(l 5) D1 श्रुत्वा च (hypermetric). D1 M4 चास्य (for वाक्यं) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 ततो राजा दशरथः (for the prior half) V2 °त्मनः Ś1 D5 9 12 मनसापि (D12 °ति)-विचिन्त्य तां (D5 त, D9 तद्), D1 विचिन्त्य मनसा चिरं (for the post half). —(l 6) Ñ1 om (erroneously), D2 3 7 ततः (for तदा) D1 तस्मै (for कन्यां) M4 पुत्रकामाय (for तां तदा कन्यां). D1 M4 दुहितरं प्रियां (for अङ्गाधिपाय सः) —(l 7) V2 प्रगृह्य स (for प्रतिगृह्य) Ś1 B4 (missing) D2 3 5 7. 11 12 तु (for च) V4 राजा कन्यां स (by transp) —(l 8) Ñ V3 B1 3 4 D10 यास्यते Ś1 D2.3 5.7 9 11 12 क्षिप्रं, M4 प्रीतः (for प्रीत॰) Ś1 D1–3 5 7 9 12 प्र(D5 erroneously om प्र)हृष्टेन (for कृतार्थेन) —(l 9) Ś1 repeats line 9 (var) after 8 Ś1 D5 11 12 कन्यां ताम् (by transp) V1 च (for स) Ś1 स चेश्वरः (second time), V3 नराधिपः, D2 3 5 7 9 11 12 स वीर्यवान् (for स पार्थिवः). D1 M4 स प्रदास्यति (by transp) वीर्यवान् (for the post half) —For ins see below —(l 10) V2 ता, V3 म- (for च) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 सत्यप्रतिश्रवो (D2 °श्रुतो)राजा (for the prior half) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 स च (D3 सर्वे)शुद्धो, Ñ लब्धभार्यो (for लब्ध्वा भार्यां)]

—After line 9, B4 M4 ins

323* आत्मव्यतिक्रमाद्देवो विषये नास्य वर्षति ।
तस्याभ्यागमनादेव वर्षिष्यति शतक्रतुः ।

[(l 1) B4 आनेष्यति क्रमाद्देवोर् (for the prior half) M4 स्वे न (for नास्य) —(l 2) M4 पुनरेवाभिवर्षति (for the post half)]

8 ^{a}) D14 T1 2 G1 3 तं तु, M3 स तु (for तं च) —^{b}) V2 द्रष्टुकामः, Dt D4 6 8 S (except M3) यशस्कामः, Cg as in text —^{d}) Ś1 प्रहृष्टेनातरात्मना —B1 r (ditto) from वि in वरयिष्यति up to ष्य in 11^{b} (cf B1 variant), after ष्य in 11^{b} —For 8^{a}-9^{b}, D1 subst, while M4 for 8

324* तं च राजा दशरथो होतारं वरयिष्यति ।
यष्टुं यज्ञं पुत्रकामः समुपेत्य कृताञ्जलिः ।

—After 8, in the place of 9^{ab} Ś1 wrongly repeats (var) line 9 of 322*.

9 Ś1 om 9^{ab} —^{ab}) V4 यज्ञार्थं च (hypermetric) V1 धर्मार्थं च, B1 om (hapl, first time) (for स्वर्गार्थं च) Ñ B3 D10 13 नराधिपः, D3 नरेश्वर, D4 जनेश्वर M4 स्वर्गार्थी पुत्रकामश्च वरये त्वामिति ब्रुवन् —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 2.5 7 9–13 M4 लप्स्यते Ś1 Ñ1 B3 सततं, Ñ2 V3 D10 स तु तं, V1 4 D1 3 7 स च तं (by transp), B2.4 D4 13 स(D4 च)ततं, D12 च शतं, G1 3 च स तान् (for च स तं) B2 G1 3 कामान् (for कामं) —^{d}) D2 °तुष्ट्या, D4 विप्र°, D11 द्वि... (for द्विजमुख्याद्) D2 विशांपते Ñ V B D10 13 M4 ऋषिपुत्रा(B3 त्र)न्नराधिप (Ñ V2 4 B1 °श्वर)

10 ^{a}) V1 पुत्रास्तस्य, V2 पुत्रा वास्य, D1–3.5 7 9 11 12 सुताश्चास्य —^{b}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 M4 तेजस (for

एवं स देवप्रवरः पूर्वं कथितवान्कथाम् ।
सनत्कुमारो भगवान्पुरा देवयुगे प्रभुः ॥ ११
स त्वं पुरुषशार्दूल तमानय सुसत्कृतम् ।
स्वयमेव महाराज गत्वा सबलवाहनः ॥ १२
अनुमान्य वसिष्ठं च सूतवाक्यं निशम्य च ।
सान्तःपुरः सहामात्यः प्रययौ यत्र स द्विजः ॥ १३
वनानि सरितश्चैव व्यतिक्रम्य शनैः शनैः ।
अभिचक्राम तं देशं यत्र वै मुनिपुंगवः ॥ १४
आसाद्य तं द्विजश्रेष्ठं रोमपादसमीपगम् ।
ऋषिपुत्रं ददर्शादौ दीप्यमानमिवानलम् ॥ १५

G I 10
B I. 11
L I 9

-विक्रमा) —^{cd}) D14 सर्वे (for सर्व-) Dt D6 8 सर्वभूतेषु Ñ V B D10 13 M4 कुलकीर्ति(B2 °शील)यशोमान(B1 °नाम, D13 °दान)धर्म(V3 °धन)संतानवर्धना

11 ^{a}) V2.4 स एव (by transp) D2 देव· (for देव-) Ñ V1–3 B D10 13 M4 -र्षिवरो, V4 -र्षिप्रवरो (hypermetric) —^{b}) D3 7 पुरा (for पूर्वं) G3 कथा· (for कथाम्) Ñ V B D10 13 M4 भविष्यमि(D13 °दि)दमुक्तवान् —After ष्य (cf B1 variant), B1 repeats (ditto ?) the portion of the text from ति in वरयिष्यति in 8^{d}, up to ष्य in ^{b} here —^{c}) D1 भगवन् —^{d}) D1 इमां (for पुरा) D2 3 7 प्रभो (for प्रभुः) Ñ V B D1 10 13 M4 मुनिसमागमे

12 ^{a}) Ś1 D5 12 मत्रवशोमूल, D1–3 7 9 11 मनुजशार्दूल —^{b}) D11 तमान · D2 3 7 9 सुसंस्कृत —^{c}) D4 च राजेंद्र, T2 G1 M3 °राजो (for महाराज) —^{d}) D2 4 7 स्वबल- D3 °न, G1 -वानह (by metathesis) (for -वाहनः) Ś1 D5 9 12 सभृत्यबलवाहन —For 12 and 13, Ñ V B D10 11 (for 12^{c}–13^{d}) 13 M4 subst 327*
—After 12, Ś1 D1–3 5 7 9 11 (after l 6 of 327*) 12 ins

325* सूतस्य वचनं श्रुत्वा राजा संपूर्णमानस ।
[D11 स तस्य (for सूतस्य)]
—while Dt D6 8 G3 ins

326* सुमन्त्रस्य वच श्रुत्वा हृष्टो दशरथोऽभवत् ।

13 ^{a}) D1 अनुगम्य D9 स (for च) —^{b}) D3 सूतकवाक्य (hypermetric) Ś1 D1 5 9 12 निवेद्य च, Dt D6 8 निशाम्य च (sic), D2 3 7 11 न्यवेदयत् —After 13^{ab}, Ś1 D1–3 5 7 9 12.14 T1 2 G4 ins l 7 of 327* —^{c}) Ś1 D5 12 सों(D5 सा)त पुरात् —For 12 and 13, Ñ V B D10 11(for 12^{c}–13^{d}) 13 M4 subst

327* स त्वं नृपतिशार्दूल तमानयितुमर्हसि ।
विभाण्डकसुतं गत्वा वरयित्वात्मनो गुरुम् ।
इति श्रुत्वा दशरथ सुमन्त्रस्य सुमन्त्रितम् ।
वसिष्ठं समुपागम्य ततो वचनमब्रवीत् ।
सुमन्त्रोऽय वदत्येवमनुज्ञा दातुमर्हसि । [5]
वसिष्ठोऽपि वच श्रुत्वा तथेति प्रत्यपद्यत ।
सोऽनुज्ञातो वसिष्ठेन राजा सुप्रीतमानस ।
सुमन्त्रवचनात्तूर्णं प्रयातुमुपचक्रमे ।
ऋष्यशृङ्गं वरयितु सामात्य· सपुरोहित· ।
सान्त पुरजनश्चैव यत्रासौ द्विजसत्तम । [10]

[D11 om l 1 —(l 1) M4 एव (for स त्व) V1 B4 M4 तमा (V1 तमिहा hypermetric) नेतुमिहार्हसि —For ins see below —B1 om l 2-5 —(l 2) V4 ज्ञात्वा (for गत्वा) Ñ1 चात्मनो (hypermetric) (for [आ]त्मनो) —(l. 3) Ñ1 सुमन्त्रसुत (sic), V3 च मन्त्रित, V4 D10 11 13 M4 सुमन्त्रिण (D10 °त), B4 स मन्त्रित (for सुमन्त्रितम्) —(l 4) Ñ1 उपागम्येतम् (sic), V2 4 D11 13 उप (V4 °पा)गम्यैवम् (D11 °व), V3 B2 M4 उप (M4 अभि)गम्येद (for समुपागम्य) V1 B4 स वसिष्ठमुपागम्य (for the prior half) Ñ1 V2 4 D11 (with hiatus) 13 इद, M4 तदा (for ततो) —(l 5) D11 [ए]व तमनुज्ञातुम् (for [ए]वमनुज्ञा दातुम्) —(l 6) V B1 2 4 D11 13 च तच् (for वच) V2–4 D13 प्रतिपद्यत (V3 °ते) —After l 6, D11 ins 325* —(l 7) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 14 T1 2 G4 वसिष्ठेनाभ्य(D9 °प्य)नुज्ञातो राजा (D1 प्रीतो) दशरथस्तदा (D1 °था, D12 °स्य च, D14 T1 2 G4 सपूर्णमानस) —(l 8) D13 वचसा (for -वचनात्) V1 स (for प्र-) —(l 9) V4 समासाद्य पुरो°, D11 लोमपादस्य वै पुर (for the post half) —D11 om line 10 —(l 10) B4 शात° (for सान्त °) B4 यथा (for यत्र)]

—After l 1, B3 ins

328* कार्यसिद्धिं तदा मेने विभाण्डकसुताद्ध्रुवम् ।

14 ^{a}) D2 हरितश्च (for सरितश्च) —^{b}) D1 विनिष्क्रम्य —^{c}) Ś1 D5 9 11 12 व्यतिचक्राम, D2 3 7 प्रतिपेदे स (for अभि°) —^{d}) G2 पुत्र (sic) (for यत्र) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 [अ]सौ (for वै) D9 °सत्तम (for °पुंगव) —For 14, Ñ V B D1 (line 2 only for 14^{cd}) 10 13 M4 subst, while Ś1 D5 9 11 12 ins after 14, whereas D2 3 7 subst for 15^{ab}

329* अतीत्य विविधान्देशान्राजा नातिचिरेण स ।
लोमपादपुरं श्रीमान्प्रविवेशाभिपूजित ।

[Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 om l 1 —(l 1) Ñ1 V4 B1 M4 सोऽतीत्य Ñ1 तद्, B1 त, M4 ह (for स) —(l 2) Ñ2 V1 B1 3 4 D10 13 °पुरीं, V2 °पाद पुर, V4 °दाश्रम, M4 रोमपादगृह. Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 प्राप्य, V1 धीमान्, M4 श्रीमद् (for श्रीमान्) Ś1 D3 5 7 9 11 12 सु°, V4 [अ]नि°, D2 स पूजित, D10 [अ]पि°]

15 ^{ab}) G1 द्विज, G2 M1 मुनि- (for द्विज-) M3 -समन्वित (for -समीपगम्) Ś1 N V B D1 5 9–13 M4 तत्रासंसाद(V2 D1 ततो ददर्श)राजा स(Ś1 D5 9 11 12 राजा तु,

G 1 10 20
B 1 11 16
L 1 9 18

ततो राजा यथान्यायं पूजां चक्रे विशेषतः ।
सखित्वात्तस्य वै राज्ञः प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥ १६
रोमपादेन चाख्यातमृषिपुत्राय धीमते ।
सख्यं संबन्धकं चैव तदा तं प्रत्यपूजयत् ॥ १७
एवं सुसत्कृतस्तेन सहोषित्वा नरर्षभः ।
सप्ताष्टदिवसान्राजा राजानमिदमब्रवीत् ॥ १८
शान्ता तव सुता राजन्सह भर्त्रा विशांपते ।
मदीयं नगरं यातु कार्यं हि महदुद्यतम् ॥ १९
तथेति राजा संश्रुत्य गमनं तस्य धीमतः ।
उवाच वचनं विप्रं गच्छ त्वं सह भार्यया ॥ २०

D1 राजासौ, M4 राजान)लोमपादनिवेशने (Ś1 V4 D5 12 °न) —For 15^{ab}, D2 3 7 subst l 2 of 329* —^{c}) Ś1 T3 ऋषे पुत्रं, V4 ऋषिपुत्रो Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 °सौ, Ñ V B(B3 m) D1 10 13 M4 दशरथो, B3 °थ, Dt D6 8 Ct °थो, M1 °जौ (sic), Cg as in text (for दशर्शादौ) —^{d}) V4 °मान (for °मानम्) V4 [आ]व्रभौ, B4 [अ]नसं (for [अ]नलम्) D3 °ग्रिमानल (by metathesis) (for °मिवानलम्)

16 ^{ab}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 °लोमपाद पूजा तस्य(D3 7 transp पूजा and तस्य)चकार ह (Ś1 °येत् [sic], D11 स) —^{c}) Ś1 D1 5 12 तत्र, M2 अस्य (for तस्य) Ś1 B4 D1 5 9 11 12 राज्ञश्च, D2 3 7 भूपस्य (for वै राज्ञ) —For 16, Ñ V B (B4 for 16^{ab} only) D10 13 M4 subst , while D1 ins after 15

330* ततो राजा दशरथ प्रियातिथिमुपागतम् ।
पूजया प्रतिजग्राह प्रीयमाणोऽनुरूपया ।

[D1 13 om l 2 —(l 2) V1 °रूपत , B1 (marg as in text) °कृपया (for °रूपया)]

17 V3 om 17 For 17–20, Ñ V1 B1 2 D10 M4 subst 331* Ś1 V2 4 B3 4 D1–3 5 7 9 11–13 read 17 (V2 4 B3 4 D1 13 17^{ab}) after 20^{ab} —^{a}) Ś1 V2 4 B3 4 D1–3 5 7 9 11–13 लोमपादोगमद्वक्तु (V2.4 B3 4 D13 °त्तूर्ण, D9 °पि तत्सर्वं) —After 17^{ab}, V2 4 B3 4 D1 13 ins 331* V2 4 B3 4 D1 13 om 17^{cd} —^{c}) Ś1 D2 3 5 7 11 12 मानधि(D2 5 11 °ध)क, D4 9 सवधिन (D9 °ता) (for संबन्धकं) —^{d}) G1 3 तथा, M3 ततस् (for तदा) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 तत्सर्वं (D2.3 9 transp तत् and सर्वं) प्रत्यवेदयत् —After 17, Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 ins 331*

18 ^{a}) Ś1 V2–4 B3 4 D2 5 7 11 स एव°, D1 3 9 स एव (D3 एव)सत्कृ(D1 पूजि)त°, D13 M2 एव स°. —^{b}) Ś1 V2–4 B3 4 D1 3 5 7 9 11–13 वमस्तत्र (for महोषित्वा) V3 °र्षभ, B3 4 जन°, G2 M1 नराधिप (for नरर्षभः) —^{c}) V2 4 D5 11 12 M3 °ष्टौ, D6 °ष्ट (sic), D13 सप्तम (for सप्ताष्ट-) V2–4 B3 4 D1–3 7 13 -दिवस (for -दिवसान्) V2–4 B3 4 D13 यावत्; Dt om (hapl), D11 रा- (for राजा) —^{d}) Ś1 V2–4 B3.4 D1–3 5 7 9 11–13 ततो(D12 नाना)वचनम् (for राजानमिदम्)

19 ^{a}) Ś1 V2–4 B3 4 D1–3 5 7 9 11–13 वीर (for राजन्) —^{b}) V2 स च (for सह) V2 D5 T2.3 भर्ता (sic) —^{c}) V2 4 मदीय- B4 मदीया नगरीं —^{d}) D13 तु, T3 च (for हि) B3 4 तावद् (for महद्) V2 4 B3 4 D9 उच्यतां D13 अत्र मे, D14 अद्भुत, Ct as in text (for उद्यतम्)

20 ^{a}) V2 4 अथ (for तथा) T3 ससृत्य (sic) —^{b}) V2 4 B3 4 D13 नगर (for गमन) —After 20^{ab}, Ś1 V2 4 B3 4 D1–3 5 7 9 11–13 read 17 —^{c}) Dt D6 T3 विप्र (for विप्रं) —For 20^{cd}, Ś1 V2–4 B3 4 D1–3 5 7 9 11–13 subst l 8 of 331* —For 17-20, Ñ V1 B1 2 D10 M4 subst , while Ś1 V2 4 B3 4 D1–3 5 7 9 11–13 (V2.4 B3 4 D1 13 after 17^{ab}) ins (subst l 8 for 20^{cd}, V3 also) after 17, V3 after 20^{ab}

331* ऋष्यशृङ्गाय चैवैनं न्यवेदयदनन्तरम् ।
अथ राजा दशरथः सखा मे दयित सुहृत् ।
अपत्यार्थं ममानेन दत्तेय वरवर्णिनी ।
याचमानस्य मे ब्रह्मञ्शान्ता प्रियतरात्मजा ।
सोऽय ते श्वशुरो विप्र यथैवाह तथा नृप । [5]
शरण त्वामनुप्राप्त पुत्रार्थी द्विजसत्तम ।
पुत्रकाममिम तात सफलं कर्तुमर्हसि ।
तारयैनमितो गत्वा शान्तया सह भार्यया ।

[Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 om l 1 —(l 1) D1 ऋषि°, D10 अप्य° (sic) (for ऋष्य°) D1 [इ]ति (for [ए]न) —(l 2) D11 अग- (for अथ) M4 यो (for मे) Ñ V B D10 13 M4 दयि (B1 °शि, D13 °य)तो भृश (V1 दृश [sic], M4 मम) (for दयित सुहृत्) —Ct cites l 3–5 as in Ñ V B etc —(l 3) Ś1 समा° (for ममा°) Ñ V B D10 13 M4 अनेन मेनपत्याय (for the prior half) V2 मे (for [इ]य) —(l 4) Ś1 D1 याच्य°, V3 B3 (m) D9 °नाय (for याचमानस्य) V3 B3 (m)वै (for मे) B3 (marg) as in text, D1 विप्र, D12 भूमान् (for ब्रह्मन्) Ñ B3 D10 यात्रते पुत्रकृत्ये च (B m °त्याय), V1 2 4 B1 2 4 M4 यात्रते(B1 सा च मे)पुत्रकृतिका (V1 °प्रकृतिका hypermetric), D13 यात्रते पुत्रिकापुत्र (for the prior half) D9 कांता V2 B3 (m) 4 °तमा, D11 प्रियन- (for °तरा) Ś1 D2.3 M4 [आ]त्मन (D2 3 °ना), D5 9 11 12 मम (for [आ]त्मजा). —(l 5) V3 तवाय, D13 स्वय ते (for सोऽय ते) D3 स्वपुरे (for श्वशुरो) Ñ V B D10 11 13 M4 महान् (for विप्र) D2 सोय श्वशुरो विप्रस्य (unmetrical) (for the prior half) D11 वा (for [ए]व) B4 हि (for [अ]ह) D2 3 - तव (D2 तथा) प्रिय (D3 °या) (for तथा नृप). —(l 6) Ś1 शरणार्थम् (for शरण त्वाम्) B3 transp शरण (m) and त्वामनुप्राप्त Ś1 D5 11 12 पुत्रार्थे (D11 °र्थं) (for °र्थी) V2.4 D12 °म, B1

ऋषिपुत्रः प्रतिश्रुत्य तथेत्याह नृपं तदा ।
स नृपेणाभ्यनुज्ञातः प्रययौ सह भार्यया ॥ २१

तावन्योन्याञ्जलिं कृत्वा स्नेहात्संश्लिष्य चोरसा ।
ननन्दतुर्दशरथो रोमपादश्च वीर्यवान् ॥ २२

ततः सुहृदमापृच्छ्य प्रस्थितो रघुनन्दनः ।
पौरेभ्यः प्रेषयामास दूतान्वै शीघ्रगामिनः ।
क्रियतां नगरं सर्वं क्षिप्रमेव स्वलंकृतम् ॥ २३

ततः प्रहृष्टाः पौरास्ते श्रुत्वा राजानमागतम् ।
तथा प्रचक्रुस्तत्सर्वं राज्ञा यत्प्रेषितं तदा ॥ २४

G 1. 10. ~
B. 1 11 .
L 1 9 3

°सत्त (before विसर्ग, म wrongly om), D11 मुनि° (for द्विजसत्तम) —(1 7) D2 इद (for इम) Ñ V B D10 तावत्, M4 गत्वा (for तात) Ñ V B D10 13 M4 त्व या (V2 B1 यो)-जयितुम् (for सफल कर्तुम्) —(1 8) V2 योज°, V3 त्वर° (for तारयैनम्) B1 transp सह and भार्यया]

21 D13 om (hapl) 21 —[a]) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 °त्रोथ(D3 °पि) तच्छ्रुत्वा (D12 °त्य), Ñ V B D2 M4 °तथेत्युक्त्वा (V4 °क्तस्, D2 °त श्रुत्वा) —[b]) D12 °त्या * (for °त्याह) D9 प्रति, G2 तथा (for तदा) Ñ V B D10 M4 तद्वा(B1 त वा)क्य (V2 B1 3 4 M4 °क्य, V4 °क्या)सम-(V4 °दृष्य, M4 °तद्)नतर —After 21[ab], Ś1 D1–3 5 9 11 12 ins

332* गच्छेति विप्रवचनाद्राजोवाच ततो नृपम् ।
[D11 गत्वेति D3 नृप तदा, D11 तथा नृप]

—[c]) Ś1 D2 3 ऋषिणा च, D1 5 7 9 11 12 नृपेण च (D11 °णैव, D12 °वा) (for स नृपेण) Ñ V B D10 M4 तमनुज्ञाप्य नृपतिं

23 [c]) Dt D6 8 पौरेषु M3 चोदयामास —For 22–23[cd], Ś1 D1–3 5 9 11 12 subst

333* तावन्योन्यं च कुशल सपृष्ट्वाश्लिष्य चोरसा ।
गमने मतिमाधत्त राजा दशरथस्तदा ।
सोऽनुज्ञातो दशरथस्तेन राज्ञा महीपति ।
प्रययौ स्वा पुरीं वीर शान्तामादाय सत्वरम् ।
ततो राजा प्रहृष्टात्मा प्रेषयामास वै तदा ।

[(1 1) D1 °न्य-, D12 °न्य (both submetrical) (for °न्य च) D2 9 तावन्येन°, D3 तावन्येव त कु° (sic), D11 तवान्यो * *° (by metathesis) (for the prior half) D1–3 9 11 कृत्वा (D3 11 पृष्ट्वा) सश्लिष्य°, D12 स पृष्ट्याश्लिष्य (sic) वा रस (for the post half) —(1 2) Ś1 °दत्त, D3 मप्रिसाधत्त (sic), D11 [अ]धत्त राजा स (for मतिमाधत्त) D11 मतिं, D12 रा * (for राजा) D9 तथा (for तदा) —(1 4) D2 त्व (sic) (for स्वा) D9 धीर (for वीर) D9 सत्वर —(1 5) Ś1 D2 3 दशरथ (for प्रहृष्टात्मा) —D12 repeats from प्रेषयामास up to मेव in 23[f], after 25[c] —D5 12 तथा (for तदा)]

—[ef]) Ś1 D4 5 11 12 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) D1–3 9 क्षिप्रं सर्वम् (by transp)

—For 22 and 23, Ñ V B D7 10 13 M4 subst

334* रोमपादस्ततो राजा परिष्वज्याभिपूज्य च ।
अनुजज्ञे पुर गन्तुं भूयो दशरथं स्वकम् ।
ततस्तेनाभ्यनुज्ञातस्तमादाय द्विजर्षभम् ।
शान्तया सहितं काले प्रयातुमुपचक्रमे ।
अथ राजा दशरथ पुरुषानाप्तकारिण ।
स्वपुर प्रेषयामास प्रियाख्यानपुर सरान् ।
इत. शीघ्रतर गत्वा युष्माभिर्मम शासनात् ।
क्रियता मे पुर शीघ्र सर्वत समलंकृतम् ।

[(1 1) M4 °पाद (for रोमपादस्) V2 तदा (for ततो) V1 [अ]भि * * च, B1 °पूजित , D7 °वाद्य च (for [अ]भिपूज्य च) —(1 2) V1 अनुयज-, B2 °पगे, M4 °ज्ञात (for °जज्ञे) V1 -पर गतु, B4 पुरीं गतु, D13 ततस्त च V3 भूप, M4 राजा (for भूयो) D13 स्वय V4 दशरथ स्वक —(1 3) V2 °ज्ञात, D10 °कृतस्, D13 °ज्ञाते (for [अ]भ्यनुज्ञातस्) B4 ताम् (for तम्) B1 समादाय —(1 4) Ñ V3 B2 3 D10 सहित , V4 सहि * D7 राजा (for काले) —(1 5) B2 आशुकारिण —(1 6) Ñ B3 D10 13 °रीं, V1 स्वपुरूष (hypermetric) (for स्वपुर) M4 स्वकानेव पुर ° (for the post half) —For ins see below —(1 7) Ñ1 V2 इति, V1 तत (for इत) —V3 4 D13 om 1 8 —(1 8) D7 हि, M4 वै (for मे) D10 पुरीं B1 सर्वं (for शीघ्र). Ñ1 स्वभ्य°, Ñ2 D10 °कृतां (Ñ2 sic), V1 स्वरल°, D7 M4 त्वभ्यलकृत (for समलकृतम्)]

—After l 6, B3 ins

335* ऋष्यशृङ्गस्य गमन शान्तया सह भार्यया ।

—After 23, Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cg k t ins

336* धूपित सिक्तसमृष्टं पताकाभिरलकृतम् ।

24 [ab]) D9 प्रविष्टा (for प्रहृष्टा) Ś1 तु (for ते) Ñ V1 2 B D7 10 M4 ते हृष्टमनसो गत्वा शीघ्र नृपतिशासनात्. —G4 om 24[cd] —[cd]) D2 3 उपा-, G1 3 तल (for तथा) Ś1 Dt D1–3 5 6 8 9 11 12 चक्रुश्च (for प्रचक्रुस्) D4 तथा च प्रतिचक्रुस्ते D5 यद्राज्ञा (by transp) D2 प्रेक्षित, D3 कथित, T3 प्रेरित (for प्रेषित) T2 तथा Ñ V B D7 10 13 M4 तथा चक्रुर्यथाज्ञप्तं पुरे (B4 पुर) सर्वम(Ñ1 तस्मिन्न, V4 B1 D7 यत्नम)शेषत —After 24, M3 ins

337* यत्प्रेषितं वसिष्ठेन राज्ञा दशरथेन च ।
कृत्वा दूतान्द्विजो राज्ञ प्रेषयामास सत्वरम् ।
ततो निवेदयामासुर्दूतास्तस्मै महात्मन ।
श्रुत्वा तु तेषा वचन पुरस्कृत्य द्विजर्षभम् ।

G 1 10 34 ततः स्वलंकृतं राजा नगरं प्रविवेश ह ।
B 1 11 26 शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषैः पुरस्कृत्य द्विजर्षभम् ॥ २५
L 1 9 32 ततः प्रमुदिताः सर्वे दृष्ट्वा वै नागरा द्विजम् ।
प्रवेश्यमानं सत्कृत्य नरेन्द्रेणेन्द्रकर्मणा ॥ २६
अन्तःपुरं प्रवेश्यैनं पूजां कृत्वा तु शास्त्रतः ।
कृतकृत्यं तदात्मानं मेने तस्योपवाहनात् ॥ २७
अन्तःपुराणि सर्वाणि शान्तां दृष्ट्वा तथागताम् ।
सह भर्त्रा विशालाक्षीं प्रीत्यानन्दमुपागमन् ॥ २८
पूज्यमाना च ताभिः सा राज्ञा चैव विशेषतः ।
उवास तत्र सुखिता कंचित्कालं सहद्विजा ॥ २९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे दशमः सर्गः ॥ १० ॥

25 ^{a}) M3 हृष्ट (for तत) D5 11.13 G2 M3 स्व (D11 M3 त्व)लकृतो (D11 °त) —^{b}) V1 *विवेश Ñ1 V1–3 B D13 तत्, V4 तत (hypermetric), T3 G2 ह्य (for ह) M4 प्रविवेश पुरोत्तम —^{c}) Ñ V1 2 B1 2 D10 सर्व-, V3 B3 सर्वे, B4 D2 3 स वै (for शङ्ख-) Dt D6 8 -निर्ह्रादै., D4 -सघोषै, D12 -निर्वोष (sic) (for -निर्घोषै) Ñ V B D7 10 13 M4 -तूर्यनिनादेन (for -दुन्दुभिनिर्घोषै) —After 25^{c}, D12 repeats (erroneously) from प्रेषयामास in line 5 of 333* up to मेव in 23^{f} —After 25^{c}, M3 ins

338* भेरीपटहनि स्वनै ।
वन्दिभिर्वन्द्यमानश्च

—^{d}) Dt D6 8 12 °त्वा, D3 °स्तुत्य (for पुरस्कृत्य) G1–3 M1 2 द्विजोत्तम.

26 ^{b}) D3 ते, D4 14 S (except M4) Cg k तं (for चै) G1 द्विजा (for द्विजम्) —^{c}) D2 T2 प्रविश्यमानं D5 सस्कृत्य (for सत्कृत्य) —^{d}) D3 नगरेन्द्रेण- (hypermetric) D11 -कर्मकृत् (for -कर्मणा) —For 26, Ñ V B D7 10 13 M4 subst

339* ततो मुमुदिरे पौरा दृष्ट्वा राजानमागतम् ।
सह तेनर्षिपुत्रेण ज्वलितानलवर्चसा ।

[(l 2) Ñ1 म॰ (for सह) Ñ2 V1–3 D10 सहितमृषि°, D13 युक्त महर्षि°, M4 स तेन मुनिपुंगव (for the prior half) V1 क्षान्ति (for ज्वलिता-) B2 3 -[आ]नन- (for -[अ]नल-) D7 ज्वलनार्कसमत्विषा (for the post half)]

—After 26, Dt D6 8 M3 ins

340* यथा दिवि सुरेन्द्रेण सहस्राक्षेण काश्यपम् ।

27 D1 12 om (hapl) 27 B3 om 27^{ab} —^{ab}) D3 4 9 14 G1 M2 3 प्रविश्यैन Dt D2 3 6 8 14 T G2 M1 2 च, G1 3 4 [अ]थ (for तु) D4 विधानत (for तु शास्त्रत) Ñ V B1 2 4 D10 13 M4 तमृ(B4 स ऋ)ष्यशृङ्गं स्वपुर (D13 M4 °रे) प्रवे (Ñ1 B1 2 °वि)श्य नृपनिस्तत , D7 मुनिश्रेष्ठसुत प्राप्य स भूपतिरुदारधी —^{c}) D3 कृत कृतं (sic) Ñ V B D7 10 13 M3 4 इव, G1 तथा (for तदा) —^{d}) Ś1 D2.3 5 9 11 तस्यागमात्प्रभु , Ñ V B D7 10 13 M4 पूर्ण (V2.4 °र्णं)मनोरथ (V2 4 °ध), T3 °ननात् (for तस्योपवाहनात्)

28 ^{a}) Ñ V B D7 10 13 M4 अंत.पुरजन (V4 °ना)श्चा (V2 °नो था)पि —^{b}) T2 समागता Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 दृष्ट्वा शातामुपा(Ś1 D1–3 9 11 12 °ता तया, D5 °तां तदा)गतां. —^{c}) T2 भर्ता (sic) D3 5 11 14 G4 विशालाक्षी —^{d}) Ś1 D1–3 5 9 11 12 प्रत्य(D12 प्रीत्या)नंदन्मुदा युत (D1 यथा, D2 11 °न्विता, D3 युतां, D5 युता, D9 12 युता) —For 28^{cd}, Ñ V B D7 10 13 M4 subst

341* मुमुदेऽपूजयच्चैनां सह भर्त्रा विलासिनीम् ।

[V2 पूजया चैना, V4 °यत्ता वै, B2 D13 °यश्चैना, D7 पूजयाचक्रे, M4 पूज्यमाना च (for ऽपूजयच्चैना) M4 विलासिनी]

29 ^{a}) Dt D6 8 तु (for च) —^{c}) D14 G2 उवाच M2 सुखिता तत्र (by transp) —^{d}) G1 3 द्विजन्मना, Ck t as in text (for सहद्विजा) —For 29, Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 subst

342* संपूज्यमान स्तुतिभिर्यथा राजा विशेषत ।
उवास तत्र स सुखं कंचित्काल द्विजर्षभ ।
उपास्यमान शुशुभे शान्तया दिव्यरूपया ।
अरुन्धत्या यथा युक्तो वसिष्ठो ब्रह्मण सुत ।

[(l 1) D11 तदा (for यथा) —(l 2) Ś1 D1 11 नुमुत, D7 सुसुखं (for स सुख) D5 7 9 12 किंचित् D2 °र्षभ (for द्विजर्षभ) —(l 4) D1–3 7 9 अरुधतीसहायो वा (D1 °येन) (for the prior half) D5 विशिष्टो (sic) (for वसिष्ठो)]

—while Ñ V B D10 13 M4 subst 308* with the following variants

[(l 1) Ñ V2–4 B1 3 4 D10 M4 स पूज्यमान B4 परमया (hypermetric) —(l 2) B1 -नमदि (for -सद्मनि) —(l 4) B1 तथा D13 पुरी (for पुरे) All transp पुरे and यथा B2 from महेन्द्रस्य up to °स्पति in marg]

Colophon Ś1 D5 om (continue the Sarga.) —*Kāṇḍa name* Ñ2 V4 D4 10 12 om V1–3 B D11 आदि, D1–3 अयोध्या° —*Sarga name* Dt D4 6 8 14 S om Ñ V1 2 B D10 11 ऋष्यशृगा(Ñ1 V1 2 B1 2 4 °गस्या)योध्यागमनं, V3 ऋष्यशृंगोपाख्याने ऋष्यशृगायोध्याप्रवेश , V4 D1–3 7 9 12 ऋष्य(D9 °षि)शृगागमन. (V4 D7 9 °न) —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D3 11 12 om both Ñ2 B2 3 D10 10 (as in text), V2 12, V3 9 D1 8, D7 7, Dt D6 T G M1–3 एकादश, D2 अष्टम, D9 13 M4 दशम (as in text) D4 8 14 both (11) D12 ** काडे ** शृगा *** नाम द ** सर्ग —After colophon, G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

११

ततः काले बहुतिथे कस्मिंश्चित्सुमनोहरे ।
वसन्ते समनुप्राप्ते राज्ञो यष्टुं मनोऽभवत् ॥ १
ततः प्रसाद्य शिरसा तं विप्रं देववर्णिनम् ।
यज्ञाय वरयामास संतानार्थं कुलस्य च ॥ २
तथेति च स राजानमुवाच च सुसत्कृतः ।
संभाराः संभ्रियन्तां ते तुरगश्च विमुच्यताम् ॥ ३
ततो राजाब्रवीद्वाक्यं सुमन्त्रं मन्त्रिसत्तमम् ।
सुमन्त्रावाहय क्षिप्रमृत्विजो ब्रह्मवादिनः ॥ ४

G. 1 11 5
B 1 12 5
L 1 9

11

1 Ś1 D5 continue Sarga 10 T3 begins with श्रीरामाय नमः. —a) Ś1 Ñ V B D5 10–13 M4 अथ, D7 अ*, Cm g k t as in text (for ततः) Ñ V B D7 10 13 M4 व्यतिक्राते, T3 G3 4 M2 3 °तिथौ (for बहुतिथे) —b) Ñ V B D7 10 13 M4 शिशिरे (for कस्मिंश्चित्) Ñ V B D10 13 M4 तदनंतर, G1 सुमनोरमे —c) Ñ V B D2 3 10 13 M4 वसंत(B4 °ते)समये प्राप्ते —d) Ñ V B D7 10 13 M4 राजा (for राज्ञो) D11 missing (for यष्टु) Ś1 D1 2 12 मनोगमत्, Ñ V B D7 10 11 13 M4 मनो दधे, D5 समागमत्, T3 G1 M2 मनो गतं, Cm t as in text (for मनोऽभवत्)

2 a) Dt D6 8 G2 M1 प्रणम्य, D5 प्रासाद्य, Cm g as in text (for प्रसाद्य) —b) D3 वर°, D11 °वर्चसं, D12 °वर्णनं (sic) (for देववर्णिनम्) —c) Ś1 D9 (before corr as in D1) 11 12 यज्ञार्थं, D1 3 5 यज्ञार्थे, D2 यदर्थे (for यज्ञाय) D8 reads रया *sup lin* in वरयामास —d) D1–3 9 संतानार्थे, D11 भत्रानार्थं (sic) Ś1 D1–3 5 9 11 12 च बुद्धिमान्, D4 14 T G2 4 M1 2 कुलस्य वै (for कुलस्य च) —For 2, Ñ V B D7 10 13 M4 subst

343* स ऋष्यशृङ्गमभ्येत्य प्रणिपत्याभिपूज्य च ।
ब्राह्मणै सह समन्त्र्य यज्ञ कर्तुं मनो दधे ।
होतारं वरयामास यज्ञे संतानकारणात् ।

[(l 1) B2 आहूत्य, D13 अभ्येति (sic) (for अभ्येत्य) D7 M4 [अ]भिवाद्य (for [अ]भिपूज्य) —(l 2) All (except B3) om l 2 —(l 3) D7 वारया° (for वरयामास)]

3 a) D5 9 (*sup lin*) 12 Cg transp च and स M4 तेनोक्तो (for राजानम्) —b) Ś1 D1–3 5 9 11 12 प्राह-(D11 °हि)सत्क्रिय, Dt D6 8 वसुधाधिपं, T2 च सुसत्कृतं, T3 [इ]द°, G2 M1 [ए]नं सुसत्कृतं, G4 च समुत्कृत (sic) (for च सुसत्कृत) Ñ V B D7 10 13 M4 उक्त्वा (B4 ऋषिर्, M4 राजा) भूयोभ्य(V1 °ह्य)भाषत —M4 om 3^{c}–4^{b}. —c) D1 च, D7 मे (for ते) D11 सत्क्रियातास्वै (sic) (for सम्भ्रियन्ता ते) —d) D4 तुरगश्, M3 तुरग (for तुरगश्) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 स(D5 12 सा)हायाश्च (D1 °यश्च, D12 °य्याशु) द्विजातय (D11 °जोत्तमा)
—For 3^{cd}, Ñ V B D10 13 subst

344* संभारयाशु नृपते सभारान्यज्ञसाधकान् ।
सहायानपराश्चात्र होतॄन्यज्ञे समानय ।
वसिष्ठप्रभृतींश्चान्यान्मन्यसे यानपि द्विजान् ।

[(l 1) V1 समारयामाशु (hypermetric), V3 समारयस्व B4 ×पते (for नृपते) V2–4 -साधनान् (for -साधकान्) —(l 2) V4 महा° (for सहायानपराश्) —(l 3) Ñ1 V3 B2 यांश्च, V1 मात्यांश् (sic), V2 च त्वम्, V4 D13 चैव, B1 अन्यान् (for चान्यान्) V1 च *॰ *नपि द्विजान्, V2 आनयान्यानपि द्विजान्, V4 D13 अ (D13 ह्य to avoid hiatus)न्यानपि द्विजोत्तमान् (for the post half)]

—After 3, Dt D6 8 T3 G2 M1 3 read (for the second time, cf v l 1 8 4) 15^{ab} Thereafter G2 M1 cont

345* इत्युक्ते तु महाभागे मुनावक्लिष्टकर्मणि ।
[G2 आश्लिष्ट- (for अक्लिष्ट-)]

4 M4 om 4^{ab} (cf v l 3) For 4^{ab} cf 1 8 4^{ab} —a) B1 तत्र (for ततो) Dt D6 8 G1 3 [अ]ब्रवीत् (for राजा) Dt D6 8 नृपो, G1 3 स तद् (for [अ]ब्रवीद्) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 G2 M1–3 Ck सूत, Ñ V1 3 B2–4 D10 एतत्, V2 4 D13 एन, B1 एवं (for वाक्यं) —b) Ñ V1 2 4 B D10 13 अमित. स्थित, V3 अमितसस्थितं (for मन्त्रिसत्तमम्) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ब्राह्मणान्सपुरोहितान्, Dt D6 8 G2 M1 3 Ck ब्राह्मणान्वेदपारगान् —d) T3 ब्रह्मवादिन. ꣸ Ck ततो राजा सूतमब्रवीत्। किमब्रवीदित्यतो ब्राह्मणेत्यादि। हे सुमन्त्र ब्राह्मणान् वेदपारगानृत्विगादींश्चावाहय इति । ꣸ —For 4^{cd}, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 subst

346* क्षिप्रमानय धर्मज्ञ यज्ञार्थं मम सुव्रतान् ।
वेदविद्याव्रतस्नातान्यज्ञकर्मसुनिष्ठितान् ।
सूत्रभाष्यविदश्चैव वेदवेदाङ्गपारगान् ।
गृहमेधिदरिद्रांश्च वृद्धानपि कलत्रिण ।
श्रोत्रियाश्च विदेशस्थान्सत्कृत्य त्वमुपानय । [5]

[D11 om l 1–3, Ñ V B1 3 D10 13 om l 2–5, D1 om l 4–5 —(l 1) Ñ V B1 3 D10 13 शीघ्रम् (for क्षिप्रम्) Ñ (illeg for त्वा) V1.3 B3 D10 मे गत्वा, V2 4 B1 D13 मे सूत, D7 धर्मज्ञान् (for धर्मज्ञ) D1 यज्ञार्थे (for °र्थं) Ś1 D3 स(D3 त)मनुव्रतान्, D5 °सुव्रत, D12 °सुव्रत· (for मम सुव्रतान्). Ñ V B1 3 D10 13 गुरू(Ñ1 illeg)न्सर्वानिशेषत· (for the post half) —B2 reads lines 2–4 in marg —(l. 2) Ś1 न्याय-; B4 वेद- (for यज्ञ-) —(l 4) Ś1 B2 4 D2 3 5 9 11 12 °मेधिनो (D12 °नां) (hypermetric) (for गृहमेधि-). B4 वृद्धांश्चापि, D11 वृद्धानमपि (sic) (for वृद्धानपि) D9 कलत्रिणान् (sic) (for कलत्रिण) —(l 5) Ś1 B4 समु° (for त्वमुपानय)]

G 1 11 8 B 1 12 6 L 1 9 44

ततः सुमन्त्रस्त्वरितं गत्वा त्वरितविक्रमः ।
समानयत्स तान्विप्रान्समस्तान्वेदपारगान् ॥ ५
सुयज्ञं वामदेवं च जाबालिमथ काश्यपम् ।
पुरोहितं वसिष्ठं च ये चान्ये द्विजसत्तमाः ॥ ६
तान्पूजयित्वा धर्मात्मा राजा दशरथस्तदा ।
इदं धर्मार्थसहितं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥ ७
मम लालप्यमानस्य पुत्रार्थं नास्ति वै सुखम् ।
तदर्थं हयमेधेन यक्ष्यामीति मतिर्मम ॥ ८
तदहं यष्टुमिच्छामि शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
ऋषिपुत्रप्रभावेन कामान्प्राप्स्यामि चाप्यहम् ॥ ९

On the other hand, M4 subst..

347* सुमन्त्र ऋत्विजो ये मे तान्सर्वान्क्षिप्रमानय ।

☞ Dt D4 (second time begins with श्रीराम ३) 6 8 14 S (except M4) read for the first time st 5–21 after 1 8.4 repeating (G2 om. 16 and 17) here The comm r m.g.k.t also agree with the above MSS As all the st. are not cited by the comm. they are generally omitted in the notes

5 Dt D4 6 8 14 S (except M4) (all second time) transp 5 and 6 —a) T3 (second time) G4 (both times) M2 (first time) त्वरित (for त्वरितं). —c) G2 त् *inf lin*, M3 य *inf lin sec m* in समानयत्. Dt G1 3 M2 (all both times, M2 second time before corr), D4 6 8.14 G2 4 M1.3 (all first time) सर्वान् (for विप्रान्) —d) D4 (both times) समर्यान्; G1 3 M2 3 (all first time) गुरूस्तान् (for समस्तान्) D4 G1 2 (all first time) सपुरोहितान् (for वेदपारगान्)

—For 5, Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 9–13 M4 subst..

348* श्रुत्वा तु राज्ञो वचनं सुमन्त्रस्त्वरितस्तदा ।
आनयामास तान्सर्वान्ब्राह्मणान्वेदपारगान् ।

[(l. 1) D2 3 7 [अ]थ (for तु) Ñ1 V2 4 B1 D13 M4 स राज(Ñ1 °ज्ञो)वचनं श्रुत्वा, Ñ2 V1 3 B2–4 D10 स राजवचनाच्चापि (for the prior half). D13 स्वमन्त्र् (for सुमन्त्र्) Ś1 D3 13 त्वरित, V2 त्वरितस् (for त्वरितस्). B4 तथा (for तदा). —(l. 2) Ñ V B D10 13 M4 होतृन्सान् (for तान्सर्वान्) Ñ V B D10 13 M4 वेदवेदाङ्गपारगान् (for the post half)]

—For 5, D1 subst. and reads after 6.

349* तानागतान्द्विजान्राजा पूजयामास धार्मिकः ।

6 Dt D4 6 8.14 S (except M4) (all second time) transp 5 and 6 —a) V2 स्वयं तु, D1 सुमंत्रं (for सुयज्ञं) D12 वामदं (corrupt) (for वामदेव) —b) B4 यावालिम्. D6 (second time) कश्यप (for काश्यपम्) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 क(D9 का)श्यपं तथा (D2 °दा).—d) Ś1 D5 तथैवान्ये द्विजातय, Ñ V B (B1 partially *sup. lin*) D10 12.13 M4 तथा(B4 °दा)न्यान्द्विजसत्तमान् (D12 °पुंगवान्). Dt D6 8 G M1–3 (G1 3 both times, others first time) ये चाप्यन्ये द्विजोत्तमा, D1 2 11 तथैवान्यान्द्विजोत्त-(D11 °*)मान्; D3 7 तथान्यांश्च द्विजोत्तमान्; D4 G2 M1 2 (all second time) ये चाप्यन्ये द्विजातय; D9 तथान्ये ये द्विजातय, T2 (second time) ये चान्ये तु द्विजात(त *sup lin*)य

7 a) D1 पूजयित्वा तु (for तान्पूजयित्वा) D9 धर्मेण (for धर्मात्मा) Ñ V B D10 13 तानागतान्पूजयित्वा —b) T2 M3 (both first time) तथा (for तदा) —After 7ab, M3 (second time) ins

350* स्वरेण महता श्रीमान्गम्भीरेणानुनादिना ।

—c) V2 °सदृशं; D2 °सयुक्तं; D3 °वचनं (for °सहित) Dt D4 6 8 14 T G M1–3 (all second time) धर्मार्थसहित युक्तं (T2 विप्रं) —d) D11 तत्रश्लक्ष्णं (sic) (for श्लक्ष्णं) Ñ V B D10 transp श्लक्ष्णं and वचनं. D4 G1–3 M2 (all first time) वाक्यं श्लक्ष्णमथाब्रवीत्.

8 a) Dt D6 8 (all second time) Ct (first time) तातप्य°, D3 7 वै तप्य°; Ct as in text (for लालप्यमानस्य) —b) Dt D6 8 9.11 T3 (second time) M3 Ct (Dt D6.8 M3 Ct first time) सुतार्थं (for पुत्रार्थं) Ś1 D5.11.12 मे (for वै) Ś1 D1–3 5 7 9.11.12 सुत (for सुखम्) —c) Dt D4.6 8 T3 G1 3 M2 (all second time) पुत्रार्थं, D1–3 7 9 11 M3 (second time) तदह, Ct (first time) as in text (for तदर्थं) ☙ Ct (first time) सुतार्थं सुतमुद्दिश्य लालप्यमानस्य पुन पुनर्भृशं च विलपतो राज्यादिनापि सुख न भवति। तावप्यमानस्य इति पाठे पुन. पुनर्भृशं च तप. कुर्वत इत्यर्थ । अयमेव पाठो युक्त । पूर्वं सुतार्थं तप्यमानस्येत्युक्त । ☙ —d) D11 यजानि (for यक्ष्यामि). Dt om. (hapl) मति —For 8, Ñ V B D10 13 M4 subst.

351* काङ्क्षतो ह्यनुरूपा मे सततिर्नोपपद्यते ।
तदर्थं वाजिमेधेन यजेयमिति मे मति ।

[(l 1) V2 काङ्क्ष्यते, M4 काङ्क्षेतो (sic) (for काङ्क्षतो) M4 [अ]पि (for हि) Ñ1 [अ]नुरूपान्; D13 [अ]नुरूपेण (for [अ]नुरूपा मे) —(l. 2) V3 तदर्थं (for तदर्थं) Ñ1 °यज्ञेन (also as in text), D13 चाश्व° (for वाजिमेधेन) Ñ2 B4 यजेहम्, V1 यजेयन; D10 यजेयम् (for यजेयम्).]

9 a) Ś1 D1–3 5 7 9 11.12 तदर्थं यष्टुकामोद्य (D5 11 °ह) —b) Ś1 Ñ1 V B1.2.4 Dt D4 6 8 11 13.14 S (Dt D4 6 8 T3 G1–3 M1–3 second time) हयमेधेन, Ñ2 B3 D10 वाजिमेधेन, D1–3 5 7 12 हयपूर्वेण, G2 M1 (first time) विधिपूर्वेण (Dt D4 6 8 T3 G1.3 M2.3 first time and D14 T1 2 G4 both times as in text) (*for* शास्त्रदृष्टेन) Ñ V

ततः साध्विति तद्वाक्यं ब्राह्मणाः प्रत्यपूजयन् ।
वसिष्ठप्रमुखाः सर्वे पार्थिवस्य मुखाच्च्युतम् ॥ १०
ऋष्यशृङ्गपुरोगाश्च प्रत्यूचुर्नृपतिं तदा ।
संभाराः संभ्रियन्तां ते तुरगश्च विमुच्यताम् ॥ ११
सर्वथा प्राप्स्यसे पुत्रांश्चतुरोऽमितविक्रमान् ।
यस्य ते धार्मिकी बुद्धिरियं पुत्रार्थमागता ॥ १२
ततः प्रीतोऽभवद्राजा श्रुत्वा तद्द्विजभाषितम् ।
अमात्यांश्चाब्रवीद्राजा हर्षेणेदं शुभाक्षरम् ॥ १३
गुरूणां वचनाच्छीघ्रं संभाराः संभ्रियन्तु मे ।
समर्थाधिष्ठितश्चाश्वः सोपाध्यायो विमुच्यताम् ॥ १४

G I 11 I
B I 12 I
L I 95

B D10 13 M4 सांप्रतं (for कर्मणा) D9 पूर्वेण प्रत्यपूजयत् —D9 om 9^{c}–10^{b} —^{c}) Ñ V B D10 13 T1 2 G2 M1 4 (T1.2 G2 M1 second time) -प्रसादेन, D3 5 11 (after corr) °ण (for -प्रभावेन) —^{d}) Ś1 D1–3 5 11 12 काम, D7 कांक्षा (for कामान्) D3 प्रस्यामि (sic), G1 प्राप्नोमि (for प्राप्स्यामि) Ś1 D5 11 12 [अ]हं द्विजा , D1 [अ]भीप्सितं, D3 वाप्यह (for चाप्यहम्) Ñ V B D10 13 M4 भवता चापि तेजसा —For 9^{cd}, Dt D4 6 8 14 T G M1–3 Cm g k t (all first time) subst

352* कथं प्राप्स्याम्यहं काम बुद्धिरत्र विचार्यताम् ।
[Dt D6 8 विचिन्त्यता (for विचार्यताम्)]

—After 9, Ñ V B D10 11 13 M4 ins

353* अनुगृह्णन्तु मामत्र भवन्त शरणागतम् ।
[M4 तत्र (for अत्र)]

10 D9 om 10^{ab} (cf v l 9) —^{a}) V4 साधु (for तत) V2 चाभाष्य (for तद्वाक्य) —^{b}) Ñ V B D10 13 M4 तेभ्य°, D2 तत्र°, D3 7 सम° (for प्रत्यपूजयन्) —^{c}) Ñ V B D10 13 M4 प्रीता (for सर्वे) M3 वसिष्ठमुख्या सर्वे च —^{d}) Dt D6 8 14 S (except M4) Ct (all first time) मुखेरितं, D1 2 9 मुखच्युतं, G2 (second time) मुखाच्च्युत , Cg (first time) as in text (for मुखाच्च्युतम्) Ñ V2–4 B D10 13 M4 प्रशशसुश्च त नृप, V1 प्रशशास्वसुतं नृप (sic)

11 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 ते (for च) —^{b}) Ñ V B D10 13 M4 तमूचुर्, D12 प्रसर्व (sic) (for प्रत्यूचुर्) Ś1 D1–3 5 7 11–13 तत , Ñ V B D10 M4 पुन (for तदा) T2 (second time) प्रत्युवाच महीपतिं —For 11^{ab}, Dt D4 6 8 14 T G M1–3 (all first time) subst

354* ऊचुश्च परमप्रीता सर्वे दशरथ वच ।

11^{cd}=3^{cd} —^{c}) D12 सभार (sic) (for संभारा·) V2 3 D2 सभृयता, B4 संभियाताश् (both sic) (for सभ्रियन्ता) Ñ V B D10 13 च, M4 वै (for ते) —^{d}) Ñ V1 B2–4 D10 M3 (first time) तुरगश्च, V2–4 तुरगं च, D1 तुरगस्य (sic) (for तुरगश्च) V3 प्रमुच्यता (for विमुच्यताम्) —After 11, Dt D6 8 T3 (for the third time, cf v l 3) D4 M2 (for the second time, cf v l 1 8 4) read 15^{ab}

12 ^{a}) M3 सर्वधा (°था *inf lin sec m*) D3 प्रा स्यसे (sic) (for प्राप्स्यसे) —^{b}) M3 reads श्च *inf lin* in पुत्राश्च D4 T2 (both second time) चत्वारो (for चतुरो) Ś1 -तेजस (for -विक्रमान्) Dt D4 6 8 14 T G M1–3 (all first time) अभिप्रे(D4 T2 °प्री)ताश्च पार्थिव (T2 राघव) —^{d}) D2 3 7 ईदृशी (D2 इय ते) समुपागता —For 12, Ñ V B D10 13 subst

355* प्राप्तासि नियतं पुत्रानीप्सितान्परमद्युतीन् ।
पुत्रार्थं धर्मसयुक्ता यस्य ते मतिरीदृशी ।

[(l 1) V1 2 4 B1 3 4 D10 प्राप्तोसि, D13 प्राप्नोषि (for प्राप्तासि) V1 ... द्युतीन्, V2 अमर° (for परमद्युतीन्) —(l 2) V2 4 पुत्रार्थे (for पुत्रार्थं)]

13 ^{a}) Dt D6 8 (all first time) तुष्टो (for प्रीतो) —^{b}) Ñ V B Dt D4 6 10 13 T3 G1 M2 3 (Dt D4 6 M2 3 first time, T3 both times) [ए]तद्, Dt D6 8 (all second time) तु, D1 3 च, D4 (second time) [ए]व (for तद्) Ñ V B D10 13 ऋषि° (for द्विजभाषितम्) —^{c}) Dt D6 8 (all both times) अब्रवीद् (for चाब्रवीद्) Ś1 D1–3 5 7 9 12 M4 तत्र (for राजा) D11 अमत्यांश्चावत्तीत्र (sic) —^{d}) T3 (second time) च (for [इ]दं) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 हर्षवेगाकुलाक्षर, Dt D6 8 (all first time) हर्षव्याकुललोचन , D4.14 S (except M4) Cg k (all first time) हर्षपर्याकुलेक्षण —For 13^{cd}, Ñ V B D10 13 subst

356* सुमन्त्रप्रभृतींश्चैवमब्रवीन्मन्त्रिसत्तमान् ।
[D13 मन्त्रिणस्तदा (for मन्त्रिसत्तमान्)]

14 ^{ab}) D2 वचन (for वचनाच्) T3 (second time) संभारान् (for संभारा) D2 सभृयतु (sic) (for सभ्रियन्तु) Dt D4 6 8 14 S (except M4) (D14 T1 G4 both times, others first time) संभारा सभ्रियतां मे गुरूणा वचनादिह —For 14^{ab}, Ñ V B D10 13 subst

357* गुरूणामाज्ञयैषा मे यज्ञसंभारविस्तर ।
आशु संभ्रियतां कृत्स्नो युष्माभिर्मम चाज्ञया ।

[V1 [ए]व ·, B4 [ए]तेषा मे (hypermetric) (for [ए]षा मे) Ñ2 य ·, B1 यज्ञे (for यज्ञ-) B1 -विस्तरै , D10 -विस्तराद् (for -विस्तर·) —(l 2) V2 3 संभृयता, B4 सभ्रमितां (sic) (for सभ्रियता) V3 कृत्स्न (for कृत्स्नो) Ñ2 V1 3 B2 4 D10 शासनात् (for चाज्ञया)]

—Thereafter cont

358* यथा न भवति छिद्रं केनचित्तद्विधीयताम् ।

[V1 केनचिद्विधीयता (sic) V4 D13 तथा नीतिर्विधीयता (for the post half)]

G I 11 19
B I 12 16
L I 9 54

सरय्वाश्चोत्तरे तीरे यज्ञभूमिर्विधीयताम् ।
शान्तयश्चाभिवर्धन्तां यथाकल्पं यथाविधि ॥ १५
शक्यः कर्तुमयं यज्ञः सर्वेणापि महीक्षिता ।
नापराधो भवेत्कष्टो यद्यस्मिन्क्रतुसत्तमे ॥ १६
छिद्रं हि मृगयन्तेऽत्र विद्वांसो ब्रह्मराक्षसाः ।
विधिहीनस्य यज्ञस्य सद्यः कर्ता विनश्यति ॥ १७
तद्यथा विधिपूर्वं मे क्रतुरेष समाप्यते ।
तथा विधानं क्रियतां समर्थाः करणेष्विह ॥ १८

—V4 om 14^{c}–15^{b} —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 अमात्याधिष्ठि- (D2 3.7 °ष्ठि)तश्च (D9 °त-), Ñ1 V1–3 B D10.11 13 सुमत्रा°, Ñ2 सुमन्त्राधिगतश्च (for समर्थाधिष्ठितश्च) D2 3 7 चास्य, D9 -स्वाश्व, G3 चास: (sic) (for चाश्व.) —^{d}) D2 तुरगश्च, D3 7 तुरगश्च (for सोपाध्यायो)

15 Ś1 V4 om 15^{ab} (for V4 cf v l 14) Dt D6 8 T3 (third time), D4 M2 (second time) after 11, D14 T1 2 G1 3 4 (first time) after 1 8 4, G2 M1 3 (second time) after 3 read 15^{ab} D1–3 5 7 9 11 read 15^{ab} after 16^{ab} —^{a}) B3 Dt (both times) D4 (second time) 7 8 (second time before corr) 10 11 शर° (for सरय्वाश्च) Ñ V1–3 B D10 13 च (V3 चा) परे (V1 missing) पारे, D1–3 5 11 12 सरित· पारे; D4 (second time) reads in marg, M4 °कूले (for चोत्तरे तीरे) M3 (second time) रमणीयप्रदेशे तु —^{c}) D12 शातयित्वा (sic) (for शातयश्च) Ś1 [अ]भिकल्प्यता, Ñ1 B3 [ए]व क्रियता, Ñ2 V1 2 4 B1 2 4 D10 13 [ए]व तत्रैव, V3 तथैवात्र, Dt D4 6 8 14 T G2 4 M1 2 (D14 T G2 M1 both times, G4 second time, all others first time) [अ]पि°, D1 [अ]न्यकल्प्यंतां (sic), D2 3 5 9 11 12 [अ]पि कल्प (D2 °ल्प्य, D12 °ल्पा [sic])ता; D7 [अ]पि जल्पता; M4 [अ]पि मे तत्र (for [अ]भिवर्धन्ता) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 तत्र कल्पैर् (D12 °ल्पै), Ñ1 यथाविधि, G1 3 यथाकाल (for यथाकल्प) Ñ1 विनिर्मिता, D1 2 M3 (second time) यथा विधि· (for यथाविधि) Ñ V B2–4 D10 13 M4 क्रियंता (V3 B4 D10 M4 °यता) विधिनिर्मिता, B1 विधिना विधिनिर्मिता· —After 15, D12 ins

359* शक्यमासं(सु) यथा यज्ञं तत्सर्वं सविधीयताम् ।

[Cf 16^{ab} in Ś1 D2 5 9]

16 G2 reads 16 and 17 after 1 8 4 omitting here —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 M4 शक्यम् (for शक्य) Ñ1 illeg after शक्य Ś1 D1–3 5 7 9 M4 आसु, Ñ2 V1 3 4 B3 4 D10 12 त्यासुम्, V2 B1 यष्टुम्, B2 D13 [अ]वासुम्, Dt D6 8 14 T1 2 G M1–3 (M3 both times, all others first time) प्रासुम्, D11 [अ]प्यासुम् (for कर्तुम्) Ś1 महा-, D1–3 5 7 9 M4 यथा (for अय) Ś1 D1 2 5 9 यज्ञ (for यज्ञ·). —^{b}) Ñ V B D10 12 M4 नाशक्तेन, D1 °णेदं, D11 13 नाशक्तो न (for सर्वेणापि) V4 °भूता; D11 13 °क्षिता (for महीक्षिता). Ś1 D2.5 9 तत्सर्वं सविधीयता, D3 7 तथा सर्वं विधीयता —^{c}) Ś1 D1 4 (second time) 5 9 11 M1 नापचारो, D2 3 नोपचारो, D7 नोपवादो, D12 नाचपरो (sic), G2 M1 (both first time) न प्रमादो (for नापराधो) Ś1 D5 12 राष्ट्रे, D1 3 7 दुष्टो, D2 क्रुद्धो, D11 कश्चिद् (for कष्टो) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 11 यथा (for यदि) Ś1 D1–3 5 7 11.12 -पुगवे (D2 °व. sic) (for -सत्तमे) —For 16^{cd}, Ñ V B D10 13 M4 subst, while D12 ins after 16^{ab}

360* न चैवाश्रद्दधानेन न चाल्पद्रविणेन च ।

[V2 नानल्प-, V3 नचान्य-, D10 om (hapl) न (for न चाल्प-) M4 न चाद्रव्येण कर्हिचित् (for the post half)]

17 G2 om 17 (cf v l 16) —^{a}) M4 छिद्राणि (for छिद्रं हि) Ś1 D5 12 मृगयते तु, Ñ V1 2 4 B D2 3 7 9 13 G2 4 M1 (G2 4 M1 second time) मृगयंत्यत्र, V3 D1 10 मृगयत्यत्र, Dt D6 8 (all second time) मृगयन्त्येते (first time °यते स्म) (for मृगयन्तेऽत्र) —^{b}) Ñ (Ñ2 illeg) य * ·, V B D2 3 7 10–13 M4 यज्ञ (B4 °ज्ञे before corr) घ्ना· (for विद्वांसो) —^{c}) Ś1 D1.5 12 विघ्ने तु तस्य, Ñ1 D4 (both times) 13 विघ्नितस्य हि (D13 तु), Ñ2 V1–3 B1 D10 M1 विघ्नितस्य च, V4 विघ्नभूतस्य, D2 विधितस्य तु, D11 विधितस्य तु (sic), D14 (second time) T1 2 (both both times) G4 (second time) वि (first time नि) हतस्य च, M3 (both times) निहतस्य हि (first time तु), M4 विनिघ्नितस्य (for विधिहीनस्य) —^{d}) Ś1 वा (probably क)र्ता सद्यो, Ñ1 V1 2 B1 2 संहर्तापि, Ñ2 B3 D10 सयष्टापि, V3 सकर्तापि, V4 B4 स भर्तापि, D1–3 5 7 9 11 12 कर्ता सद्यो (by transp), D13 कर्तापि हि (for सद्य. कर्ता)

18 ^{a}) D2 तथा च, D3 7 M4 यथा च (for तद्यथा) Ñ V B D10 13 M4 [अ]यमविघ्नेन, D6 (second time) °पूर्वे मे (for विधिपूर्वं मे) —^{b}) Ñ V B D10 13 M4 मम यज्ञ· (for क्रतुरेष). D2 3 7 समाप्यता —^{c}) D2 यथा (for तथा) D4 8 (before corr) (both second time) क्रियता (for क्रियता) —^{d}) Ś1 D1 5 11 12 T3 (second time) समर्थैः, D2 4 (second time, before corr) समर्थ, D3 7 समर्थं, D11 समर्थौ (for समर्था) Ś1 D5 10–12 सत्रकर्मणि (Ś1 °ण·), Dt D6 8 (all first time) साधनेष्विति, D1–3 7 9 तत्र कर्मणि, D14 T G M1 (first time, D14 G4 both times) °ष्वपि (for करणेष्विह) —For 18^{cd}, Ñ V B D10 13 M4 subst

361* तथा समस्तैर्यज्ञोऽय भवद्भि संविधीयताम् ।

तथेति च ततः सर्वे मन्त्रिणः प्रत्यपूजयन् ।
पार्थिवेन्द्रस्य तद्वाक्यं यथाज्ञप्तमकुर्वत ॥ १९
ततो द्विजास्ते धर्मज्ञमस्तुवन्पार्थिवर्षभम् ।
अनुज्ञातास्ततः सर्वे पुनर्जग्मुर्यथागतम् ॥ २०
गतानां तु द्विजातीनां मन्त्रिणस्तान्नराधिपः ।
विसर्जयित्वा स्वं वेश्म प्रविवेश महाद्युतिः ॥ २१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

G I II
B I 12
L I 9

[Ñ1 समस्ते (sic) (for समस्तैर्). Ñ1 यतोय (sic), Ñ2 D10 यत्नोय, M4 यत्नेन (for यज्ञोऽय) D13 transp समस्तै and भवद्भि M4 सप्रधार्यता (for सविधीयताम्)]

19 ^{a}) D12 repeats तथे Ś1 D5 11 12 तद्वच· श्रुत्वा, Ñ V B D10 13 च नृपस्याज्ञां, Dt D4 6 8 14 T G M1–3 (all first time) चाब्रुवन्°, D1–3 7 9 तद्वच °, T3 (second time) च वच· सर्वे (for च तत सर्वे) D9 om (hapl) 19^{b}–21^{a} —^{b}) Ś1 °पूज÷न्, Ñ V B D10 13 M4 प्रतिगृह्य ते (B4 च), Dt D6 8 Ct (all first time) प्रतिपूजिता·, D1–3 7 सम°, T2 (second time before corr) °पूरयन्, Cg k tp (all first time) as in text (for प्रत्यपूजयन्) —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 सर्वं (for वाक्यं) —^{d}) Dt D6 8 (all first time) यथापूर्वं (for यथाज्ञप्तम्) Dt D4 6 8 14 T G M1–3 (all first time) निशम्य ते (for अकुर्वत) Ś1 D1–3 5 7 11 12 य-(Ś1 त)थाज्ञा (D2 °ज्ञ) प्रत्यपालयन् —For 19^{cd}, Ñ V B D10 13 M4 subst

362* यथाज्ञप्तमशेषेण चक्रुर्नृपतिशासनम् ।

[V3 यद् (for यथा-) V4 यज्ञम् (for [आ]ज्ञप्तम्)]

20 D9 om 20 (cf v l 19) —^{a}) Dt D4.6 8 14 T G M1–3 (all first time) तथा (for ततो) Ñ1 च, Ñ2 तु (for ते) Ś1 Dt D1–8 11 12 14 T G M1–3 (Dt D4 6 8 14 T G M1–3 first time) धर्मज्ञा, Ñ V B D10 13 M4 राजानम् (for धर्मज्ञम्) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 वर्धयित्वा च (D3 7 तु) तं (D11 ते) नृप Ñ V B D10 13 M4 आ (V3 स) मन्त्र्य (V1 °*) प्रतिपूज्य (Ñ2 V1 4 B1 D10 °गृह्य)च (B1 ते) Dt D4 6 8 14 T G M1–3 Cr m g k t (all first time) वर्धयतो नृपोत्तमं —^{c}) Ś1 अनुजग्मुस् (for अनुज्ञातास्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 तथा (Ś1 D5 °दा, D11 °तो) राज्ञा (for तत सर्वे). Ñ V2 4 B D10 13 M4 अविघ्नमस्त्वि-त्युक्त्वा (Ñ1 °**, D10 °त्युक्ता) च (V4 om च, submetric), V1 अविघ्नमसि* कारैं, V3 अविघ्नमस्तु तेत्युक्त्वा —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 प्रतिजग्मुर् (for पुनर्जग्मुर्) B3 4 °गता, D12 तथा° (for यथागतम्)

21 D9 om 21^{a} (cf v l 19) —^{a}) T3 G2 M1 (all second time) गतेषु Dt D6 8 T2 G2 M1 (all second time) तेषु विप्रेषु (for तु द्विजातीना) Ś1 D1–3 5 7 11 12 गतेषु द्विजमुख्येषु, M3 (second time) तेषां गतानां विप्राणा —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 [अ]पि, D9 [अ]थ (for तान्) —For 21^{ab}, Dt D4 6 8 14 T G M1–3 (all first time, cf v l 1 8 4) subst ·

363* इत्युक्त्वा नृपशार्दूल· सचिवानिदमब्रवीत् ।

—^{c}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 विसृज्य (D1–3 11 विसर्ज्य) सर्वान् (for विसर्जयित्वा) D2.6 स्व- (D6 second time before corr as in text) —^{d}) Dt D6 8 (all both times) महामति· (for महाद्युति.) —For 21, Ñ V B D10 13 M4 subst

364* तेष्वथ द्विजमुख्येषु गतेषु स नराधिपः ।
शेषानुष्ठानमाज्ञाप्य विवेशान्त पुर तत ।

[(l 1) V2 तेष्वथो, V4 तेषु वै (for तेष्वथ) B3 (m) तेषु च (for गतेषु) V4 om (hapl) from l 2 up to 1 12 2^{b} —(l 2) V1 आज्ञाय, D13 आज्ञप्य, M4 आश्रित्य (for आज्ञाप्य) V2 तदा]

—After 21, Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ins

365* पुत्रार्थं सममिप्रेत निवृत्तं चाभ्यमन्यत ।

[Ś1 D5 12 प्रजार्थं (D5 °र्थे) (for पुत्रार्थं) D12 निष्ठ त (for निवृत्त) D9 °नदत, D11 चाप्य° (for चाभ्यमन्यत)]

Colophon Ś1 V4 D5 12 om (Sarga continued). —*Kāṇḍa name* Ñ2 D4 10 om V1–3 B D11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* S om Ñ1 V2 अश्वमेध-संभार, Ñ2 V1 B2–4 D10 अश्वमेधारभ, V3 अश्वमेधयज्ञ-प्रावर्तन, B1 अश्वमेधयज्ञसभार, D1 2 9 यज्ञकर्मचि (D9 °चे)तन, D3 7 कर्मचिंतन, D11 यज्ञसंभार —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 B1 4 D3 om Ñ2 B2 3 D10 11 (as in text), V2 13, V3 10, D1 9, D7 8, D2 नवम, D9 M4 एकादश (as in text), D14 S (except M4) द्वादश, Dt D4 6 8 द्वादश 12, D11 both (as in text) D13 इत्यार्षे-यणे-काडे-मेधस-नामै-ध्याय (lacuna in the place of dash) —After colophon, G1 2 4 M1 2 conclude with श्रीरामाय नम·, G3 with श्रीमते रामानुजाय नम

१२

G I 12 I
B I 13 I
L I 9 61

पुनः प्राप्ते वसन्ते तु पूर्णः संवत्सरोऽभवत् ।
अभिवाद्य वसिष्ठं च न्यायतः प्रतिपूज्य च ॥ १
अब्रवीत्प्रश्रितं वाक्यं प्रसवार्थं द्विजोत्तमम् ।
यज्ञो मे क्रियतां विप्र यथोक्तं मुनिपुंगव ॥ २
यथा न विघ्नः क्रियते यज्ञाङ्गेषु विधीयताम् ।
भवान्स्निग्धः सुहृन्मह्यं गुरुश्च परमो भवान् ॥ ३
वोढव्यो भवता चैव भारो यज्ञस्य चोद्यतः ।
तथेति च स राजानमब्रवीद्द्विजसत्तमः ॥ ४
करिष्ये सर्वमेवैतद्भवता यत्समर्थितम् ।
ततोऽब्रवीद्द्विजान्वृद्धान्यज्ञकर्मसु निष्ठितान् ॥ ५
स्थापत्ये निष्ठितांश्चैव वृद्धान्परमधार्मिकान् ।
कर्मान्तिकाञ्शिल्पकारान्वर्धकीन्खनकानपि ॥ ६

12

Ś1 V4 D5 12 continue the previous Sarga T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम

1 V4 om (hapl) from line 2 of 364* up to 2^b (cf v l. I II 21) Before I, D13 ins ref सू-उन्च —^a) M4 तत· (for पुन) Ñ V1 3 B2–4 D10 च (for तु) —^b) V2 B4 D2 11 13 पूर्ण- (for पूर्ण) B1 भवेत्, D5 ऽवत् (for ऽभवत्) G3 M2 4 पूर्णे संवत्सरे शुभे (M4 तदा), Cg k as in text.—After I^{ab}, Dt D4 6 8 9 14 S Cm g k t ins

366* प्रसवार्थं गतो यष्टुं हयमेधेन वीर्यवान् ।

[D9 प्रसवार्थे Dt D6 8 ततो, D9 गते (for गतो)]

—^c) Ś1 D5 तु, Ñ V2.3 B D1 2 10 स, M4 त (for च) —^d) V1 स न्यायत· (hypermetric), D10 °ज्ञ. (for न्यायत·) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 प्रत्य(D1 12 °ति)पूजयत् (D1 °न्), Ñ V1 B4 D10 13 प्रतिगृह्य च, V3 °पाद्यत·, B1 परि°, M2 प्रत्य° (sic) (for प्रतिपूज्य च) M4 प्रोवाच नृपतिस्तदा

2 B4 om (hapl) from प्रश्रित up to अब्रवी in 4^d M4 om 2 V4 om 2^{ab} (cf v l 1) —^a) Ñ1 V1 2 B1 2 Dt D4 9 प्रसृतं, V3 प्रभृत, D5 11 12 मधुरं, G1 4 M2 प्रश्रृत (sic) (for प्रश्रितं) —^b) V1.3 B2 3 D10 13 °र्थे, D9 पूजयित्वा, Cm g k as in text (for प्रसवार्थं) Ñ1 V1–3 B1–3 D10 13 नराधिप. (for द्विजोत्तमम्) Ñ2 प्रसवात्मनराधिप —^c) Dt D6 8 14 T1 G3 4 M3 ब्रह्मन्, G2 M1 अद्य (for विप्र) —For 2^{cd}, Ś1 Ñ V B1–3 (B4 om) D1–3 5 7 9–13 subst

367* यज्ञ सत्क्रियतां शीघ्र यथाशास्त्रं सुनिश्चितम् ।

[Ñ V3 D10 13 सन्नि(V3 °भृ)यता, V1 2 D1–3 7 स क्रियता, B2 सश्रियनां (for सत्क्रियता) D11 स यज्ञ क्रियता° (for the prior half) Ñ V4 -शास्त्र- (for -शास्त्र) Ñ D1 5 -सुनिष्ठित (D5 °त), V2 B2 3 D10 अनुष्ठित, V3 अतद्रित, D2 7 सुनिश्चित, D12 भिस्तुष्ठित (sic) (for सुनिश्चितम्) V1 तद्गतेनातरात्मना, B1 यथा शास्त्रेषु निष्ठित (both epic tag!) (for the post half)]

3 B4 om 3 (cf v l 2) —^a) D9 विघ्न Dt D6 8 Ct विघ्ना क्रियंते, Cm g as in text —^b) Ś1 Ñ V1–3 B1–3 D1–3 5 7 9 10 12 13 यज्ञघ्नेनेह(D2 °नैव, D5 °न हि)केनचित्, V4 यज्ञे मे नेह केनचित्, D11 यज्ञेस्मिन्केनचित्कचित् —^c) D3 9 14 स्निग्ध- (D3 °घ्न sic) (for स्निग्ध) V1 सकृच् (for सुहृन्) Ñ V1 2 4 B1–3 D10 13 चैव (for मह्य) V3 सुवीरश्च (for सुहृन्मह्य) —^d) Ñ V2–4 B1–3 D10 12 मम, V1 D4 T2 3 G2 M1–3 Cg t महान्, D13 मत (for भवान्)

4 B4 om up to अब्रवी in 4^d (cf v l 2) D1 repeats 4^{ab} after 29 —^a) D12 भ *ता (for भवता) Ś1 चेह, Ñ1 V2 3 D2 3 7 चैष, B2 [ए]वैष, D12 वैव (for चैव) —^b) D5 11 12 चानघ (for चोद्यत) Ñ V B1–3 D1 (both times)-3 7 9 10 13 यज्ञार्थमु(V2 B1 2 उ)द्यत Ś1 यज्ञार्थे भार उद्यत —After 4^{ab}, B3 ins

368* यथा शीघ्रं भवत्येव अच्छिद्रेणैव वै क्रतु ।

[Note hiatus between the two halves]

—^c) D2 च·, D11 स च (by transp) —^d) D11 उवाच (for अब्रवीद्) T3 मुनिपुगव, G4 ऋषि° (for द्विजसत्तम)

5 ^b) D14 समीरितं, M4 समीप्सितं (for समर्थितम्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 भवतो (D2 °ता as in text) यदभीप्सित (V3 °भिकाक्षित [hypermetric], D3 10 °क्षित), Ck as in text —^c) Ñ2 V1 3 B D10 11 T2 सर्वान्, Dt ऋद्धान्, D1 विद्वान्, D2 वृद्धावृद्धान् (ditto) (for वृद्धान्) —T3 om 5^d–8^a —^d) G1 3 M3 -कर्मणि, Cm g as in text (for -कर्मसु) D1 निश्चितान्, G1 3 [अ]वस्थितान् (for निष्ठि°)

6 T3 om 6 (cf v l 5) —^a) Ś1 स्थापत्या, B1 स्थापनै (sic), D5 स्थाप्यत्वे (sic) (marg *sec m* gloss स्थापत्ये स्वाम्ये), D12 स्थाप्या ये, D13 G4 स्थाप्यते (for स्थापत्ये) Ś1 Ñ V1 B D1–3 5 7 9 12 13 वे(V1 D2 12 वे, B1 वि)ह स्थाप्यतां (for निष्ठितांश्चैव) V2.3 स्थाप्याश्चैवेह स्थाप्यंतां, V4 स्थापयच * स्थाप्यता, D11 स्थाप्यतां वै स्थपतयो, Cm g k t as in text —^b) M4 -समतान् Ñ V B D1–3 5 7 9–13 वृद्धा परमधार्मिका —D2 om (hapl !) 6^c–7^b D14 repeats (ditto) 6^{cd} —^c) Ñ V B D11 12 कर्मां(D12 °मा)तिका, Dt D3 5(m gloss

गणकाञ्शिल्पिनश्चैव तथैव नटनर्तकान् ।
तथा शुचीञ्शास्त्रविदः पुरुषान्सुबहुश्रुतान् ॥ ७
यज्ञकर्म समीहन्तां भवन्तो राजशासनात् ।
इष्टका बहुसाहस्री शीघ्रमानीयतामिति ॥ ८
औपकार्याः क्रियन्तां च राज्ञां बहुगुणान्विताः ।
ब्राह्मणावसथाश्चैव कर्तव्याः शतशः शुभाः ॥ ९
भक्ष्यान्नपानैर्बहुभिः समुपेताः सुनिष्ठिताः ।
तथा पौरजनस्यापि कर्तव्या बहुविस्तराः ॥ १०
आवासा बहुभक्ष्या वै सर्वकामैरुपस्थिताः ।
तथा जानपदस्यापि जनस्य बहुशोभनम् ॥ ११
दातव्यमन्नं विधिवत्सत्कृत्य न तु लीलया ।
सर्ववर्णा यथा पूजां प्राप्नुवन्ति सुसत्कृताः ॥ १२ G 1 12. B 1 13 L 1 9

शिल्पिन) 8 10 13 14 कर्मांतिका (Dt D5 8 14 °कान्), D1 7 9 कर्मांतका (for कर्मान्तिकान्) Ś1 D3 5 7 9 लेपकरा (Ś1 D5 °रान्), Ñ V B D10 11 13 लिपिकरा (V2 °कारा), D1 * ल्पकरा, D4 6 14 G1 2 4 M3 Cm g °करान्, D12 उलेपकारान् (sic), T2 G3 M2 शिल्पिकरान्, M4 गतिकरान् (for शिल्पकारान्) Ct as in text —^{d}) Ś1 D5 12 खनकान्, Ñ V B D1 3 7 9–11 13 व (V1 D13 वा)र्धका°, D4 6 वर्धकान्, Cr m g t as in text (for वर्धकीन्) Ś1 D5 12 वर्धकान्, Ñ V B D1 3 7 9 10 13 खनका (Ñ2 V1 3 B2–4 D10 °कास्), D8 वनकान्, D11 खन*, M4 क्षानकीन् (for खनकान्) Ñ2 V1 3 B2–4 D10 तथा (for अपि)

7 T3 om 7 (cf v l 5) D2 om 7^{ab} (cf v l 6) —^{a}) Ñ V B D1 7 9–11 13 गणका, D3 गुणकाश्, T2 G4 M4 गणिका (M4 °काश्, m also as in text) (for गणकाश्) V2 D14 शिल्पिकाश् (D14 °कान्) (for °नश्) Ñ V B D1 3 7 9–11 13 [अ]न्ये (for [ए]व) —^{b}) D1 3 7 तथान्ये (for तथैव) Ñ V B D1 3 7 9–11 13 -नर्वका (for °कान्) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 ततोऽब्रवीच् (for तथा शुचीन्) V2 चास्त्र° (for शास्त्र°) —^{d}) Ś1 T1 2 G4 स बहुश्र (T1 2 G4 °श्रु as in text) तान्, Ñ1 (before corr as in text) °श्रुता, D3 r (ditto) सुबहु°, D11 च बहु°, (for सुबहु°) M4 पुराणज्ञान्बहुश्रुतान्

8 T3 om 8^{a} (cf v l 5) —^{a}) Ś1 -समारभान्, Ñ1 illeg for स (for समीहन्ता) —^{b}) D3 -स्यामतान् (sic), D9 शासना (for शासनात्) —^{c}) Ś1 Ñ1 B1 D1–3 5 7 9 11 12 इ(D1–3 7 वि, D11 य)ष्टिं च, Ñ2 V B2–4 D10 M4 इष्टी (V2 4 °ष्टा)श्च, D13 द्रष्टु च (for इष्टका) Ś1 B1 D1 2 5 7 9 11–13 °साह (D11 °*)स्रीं, Ñ V1–3 B2–4 D10 °स्री, V4 D4 14 S (except G4) Cm °स्रा, G4 °स्र, Ct as in text (for बहुसाहस्री) —^{d}) Ñ V1 3 B2–4 D10 क्षिप्र (for शीघ्रम्) Ś1 Ñ V1 2 B D5 7 13 चाह्वयत, V3 चाहूय तान्, V4 D1 9 10 12 वा(V4 D10 चा, D9 आ)हूयत, D2 चाह्वयति, D3 चानीयत, D11 वाहूय च य (sic), M4 व्याप्रियताम्, Cr m as in text (for आनीयताम्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 द्विजान् (for इति)

9 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 Ck t उपकार्या (V3 °कार्यवश [hypermetric], V4 °कार्या [by corr], D11 °कार्या, M4 °चर्या), Cr m g as in text (for औपकार्याः) D11 क्रियता (for °न्ता) D2 वै (for च) D9 उपकार्यादि क्रियता —^{b}) Ś1 Dt D5 6 8 राज्ञो, Ñ1 V3 4 D3 राज्ञा (for राज्ञां) D12 यज्ञो बहुगुणान्वितः, G2 M1 तथा राज्ञा गुणान्विता —^{c}) D1 ब्रह्मणा- M4 [अ]त्र (for [ए]व) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9 13 क्रियता, D10–12 क्रियतां (for कर्तव्या) D2 3 7 तथा (for शुभाः)

10 ^{a}) Ñ1 भ : *, V1 3 4 D2 3 5 9 10 12 M4 भ(D5 मि) क्षान्न- (for भक्ष्यान्न-) —^{b}) V4 सुनिपेता: Ñ2 D9 स्वनि (D9 °नु)ष्ठिता, V2 4 D3 7 °श्रिता, D11 प्रति°, M4 °ष्ठितैः; Cm g k t as in text (for सुनिष्ठिता) D14 om (hapl) from 10^{c}—11^{b} —^{c}) T2 तदा, M4 तत (for तथा) D9 °जनश्च (sic), G4 पर° (for पौरजनस्य) —^{d}) T3 कर्तव्य (sic) (for कर्तव्या) Ñ1 G2 -वि(Ñ1 in m)श्रुता, V2 -विस्तरात्, D2 4 T1 -विस्तरा (for °रा) Dt D6 8 कर्तव्याश्च सुवि° —After 10, Dt D6 8 Ct ins

369* आगताना सुदूराच्च पार्थिवाना पृथक्पृथक्।
वाजिवारणशालाश्च तथा शय्यागृहाणि च।
भटाना महदावासा वैदेशिकनिवासिनाम्।

11 D14 om 11^{ab} (cf v l 10) —^{a}) V2 प्रायशो, Dt D6 M3 आवास-, D11 आभासा (for आवासा) Ś1 Ñ1 V2 B2 D5 7 -भक्ष्यान्ना, Ñ2 B3 -भ(B3 मि)क्षार्था, V1 3 B1 4 D1–3 10 12 -भक्षान्ना, V4 D13 -विस्तीर्णा, D9 -भक्षान्नै, D11 -भक्ष्याश्च, G2 M1 2 4 -भक्षा° (for -भक्ष्या वै) —^{b}) B1 सर्वा काम- (for °मैर्) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 9–13 सु(Ñ2 V2 B3 4 D10 12 प्र)पूजि (B4 °रि)ता, D3 सुपूजि *, M4 उपान्विता:, Cr m g t as in text (for उपस्थिता) —^{c}) D4 पौर-, D9 यथा, T2 तदा (for तथा) Ś1 D5 °स्येह, Ñ1 °दे चैव, Ñ2 V2 B2 °द(V2 दै)श्चैव, V1 3 B1 3 4 D1 10 जा(B3 या)नपदं चैव (B3 m also जनपदैश्चैव), V4 D2 3 7 जनपद सर्वे (V4 चैव), Dt D6 8 14 पौरजन°, D11 12 जनपदस्येह, D13 G4 जन°, Cr as in text (for जानपदस्यापि) —^{d}) D4 जनाना, Ct as in text (for जनस्य) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 कर्तव्य(D7 ° *)बहु भोजन (V3 विस्तर, V4 योजन, D2 शोभन)

12 ^{a}) Ś1 कर्तव्यम् (for दातव्यम्) Ś1 अन्यं, V4 अर्थं (for अन्न) V B1 2 4 D1–3 7 9 13 M4 विविध, D12 विधिव* (for विधिवत्) —^{b}) Ñ V B D1–3 7 9 10 13 M4 सत्कृतं (B2 °त्य in marg as in text), D12 * त्कृत्य, Ck t as in text (for सत्कृत्य) D10 च (for तु) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 पी(V2 ही)डया, Cm g k t as in text (for

G 1 12 13
B 1 13 15
L 1 9 73

न चावज्ञा प्रयोक्तव्या कामक्रोधवशादपि ।
यज्ञकर्मसु येऽव्यग्राः पुरुषाः शिल्पिनस्तथा ॥ १३
तेषामपि विशेषेण पूजा कार्या यथाक्रमम् ।
यथा सर्वं सुविहितं न किंचित्परिहीयते ॥ १४
तथा भवन्तः कुर्वन्तु प्रीतिस्निग्धेन चेतसा ।
ततः सर्वे समागम्य वसिष्ठमिदमब्रुवन् ॥ १५
यथोक्तं तत्करिष्यामो न किंचित्परिहास्यते ।
ततः सुमन्त्रमाहूय वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् ॥ १६
निमन्त्रयस्व नृपतीन्पृथिव्यां ये च धार्मिकाः ।
ब्राह्मणान्क्षत्रियान्वैश्याञ्शूद्रांश्चैव सहस्रशः ॥ १७
समानयस्व सत्कृत्य सर्वदेशेषु मानवान् ।
मिथिलाधिपतिं शूरं जनकं सत्यविक्रमम् ॥ १८
निष्ठितं सर्वशास्त्रेषु तथा वेदेषु निष्ठितम् ।
तमानय महाभागं स्वयमेव सुसत्कृतम् ।
पूर्वसंबन्धिनं ज्ञात्वा ततः पूर्वं ब्रवीमि ते ॥ १९

लीलया) —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B Dt D1 3 5–11 13 14 T1 2 M1 सर्वे, Cm as in text (for सर्व-) V4 -काम (for पूजां) —^{d}) D3 7 °वतु (for °वन्ति). Ñ2 सुहृ° (sic), V4 D2 7 9 13 °सस्कृता, D3 °सुस्तुता, D10 स°, M4 °कृतां, Ct as in text (for सुसत्कृता) —After 12, B2 ins

370* तथा यत्नो विधात्वो(तव्यो) भवद्भि प्रियवादिभि ।

13 ^{a}) Ś1 V3 D1–3 5 7 11–13 नावमान (V3 °ना.), Ñ V1 2 B D10 नापमान, V4 न च मान· Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 11–13 प्रयोक्तव्य (V3 °व्या) G2 M1 2 न चाप्यवज्ञा कर्तव्या —^{b}) V2 -क्रोध (for -क्रोध-) Ś1 D5 12 -वश. (Ś1 °शै) कचित्, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 -कृ(V4 हृ)त (V2 °त, V3 °ता) कचित्, M4 -कृतापि च, Cg as in text (for -वशादपि) —After 13^{ab}, D2 3 7 (all repeating as subst of 28^{ef}) ins 376* —^{c}) D4 -कर्मणि (for °सु) V1 वि, B1 अग्र्या, D3 व्यज्ञा, D9 दक्षा, D10 मुख्या (for ऽव्यग्रा) D9 शोभनास् (for शिल्पिनस्) G4 तदा (for तथा).

14 ^{ab}) V1 अपि च (hypermetric) (for अपि) G4 कार्यं (for कार्या) Ś1 D5 11 12 transp तेषामपि and पूजा कार्या B4 -सुरं, Cg k t as in text (for -क्रमम्) —After 14^{ab}, Dt D4 6 8 14 S (M4 subst for 14^{ab}) Cm g t ins

371* ते च स्यु. सुभृता सर्वे वसुभिर्भोजनेन च ।

[D4 Ct सम्भृता, T2 सुहृता (for सुभृता) Dt D6 8 Cg ये स्यु सपूजिता सर्वे (for the prior half)]

—M4 om 14^{c}—15^{b}. Dt D4 8 T G1 3 4 M2 repeat, D6 reads (var) 14^{cd} after 15 —^{c}) Dt D6 8 (Dt D8 second time) यथेष्टं तत्, D4 T G1 3 4 M2 (all second time) यथोक्त तत् (for यथा सर्वं) Ñ2 स्व-, D9 तु (for सु-) Ñ1 V2 सुविहितं सर्वं (by transp) —^{d}) B1 -भूयते, Cg as in text (for -हीयते)

15 D6 M4 om 15^{ab} (for M4 cf v l 14) —^{a}) V4 सर्वं तु, B4 om (hapl ?), D11 कुर्वंति (for कुर्वन्तु) —^{b}) B4 प्रीति (sic), G2 प्रीता( ) (for प्रीति-) Dt D8 -युक्तेन, Cg as in text (for -स्निग्धेन) —After 15^{ab}, B3 ins

372* परितुष्टा भवन्त्येव यथा देवा प्रपूजिता ।

—^{c}) D2 3 7 तथा (for तत) D1 समागत्य —^{d}) T2 वसिष्ट (sic) D9 अब्रवीत् (sic) (for अब्रुवन्) —After 15, Dt D4 8 T G1 3 4 M2 repeat, D6 reads 14^{cd}.

16 ^{a}) Ś1 D5 12 यथाकृत्यं (Ś1 °तं), Ñ1 °ते, D13 °तु, G1 तथोक्तं° (for यथोक्तं तत्) V4 °मि, D14 Cr m सुविहित (for करिष्यामो) —^{b}) V4 B4 D4 -हीयते, D13 G3 -हाप्यते; Cr m as in text (for -हास्यते) —^{c}) D4 G1 3 M2 आनीय, M3 आनाय्य (for आहूय) —^{d}) G2 वासिष्ठो (sic)

17 ^{a}) V1 °य त्व, V4 निवर्तय सु-, Cg as in text (for निमन्त्रयस्व) D13 नृपते —^{b}) D13 पृ ∗ व्या Ñ1 V4 B3 M3 ये च पार्थिवा, V3 D1–3 7 सर्वे(V3 येन, D1 याश्च[sic])धार्मिकान् —In T1, the portion from श (in सहस्रश) up to शास्त्रे in 19^{a} is missing on a damaged folio —^{cd}) D9 12 read nom plu for acc plu of all nouns Ś1 D5 11 12 M4 [अ]पि (for [ए]व) B4 विशेषत, D12 °स्र ∗· (for सहस्रश)

18 T1 missing 18 (cf v l 17) —^{a}) V1 2 B2 D4 T3 G1 3 M1–3 समान(D4 °नी)य सुसत्कृत्य, B4 °नय स्वलंकृत्य, D2 3 7 9 °नय सुसंस्कृत्य. —^{b}) D7 13 -देवेषु (for -देशेषु) D2 यानवान्, D9 साधय (for मानवान्) —^{c}) D11 शूद्रं (sic), T2 G2 M1 वीरं (for शूरं) —^{d}) Ś1 Ñ V1.3 4 B D1–3 5 7 9–13 M4 दृढ°, V2 हृय°, Dt D6 8 T3 G2 M1 °वादिनं (for सत्यविक्रमम्)

19 T1 missing up to शास्त्रे in ^{a} (cf v l 17) Dt D6 8 om 19^{ab} —^{a}) D1-3 निश्चित —^{b}) D12 तदा (for तथा) D9 निश्चितं(for निष्ठितम्) D3 7 वेदेषु परिनिष्ठितं —Ś1 om. 19^{c}–20^{b} —^{c}) D9 समा°, G2 तामनय (metathesis) (for तमानय) D9 13 G2 -भाग(for -भाग) —^{d}) D1 भूपमेनं (for स्वयमेव) V4 D2 3 7 9 °सस्कृत, M4 सुहृ° (for सुसत्कृतम्) —^{e}) Dt D1–5 8 11 12 T1 2 G1–3 M4 Ct पूर्वं, D7 सर्वे-, Cm g k tp as in text (for पूर्वं-) Ñ V B D10 13 M4 -स(V4 ·)बध(V3 °धि)कं, D1 ज्ञातव्यजं, D2 3 5 7 11 सावधिक, D12 साविधिकं, Cm g t

तथा काशिपतिं स्निग्धं सततं प्रियवादिनम् ।
सद्वृत्तं देवसंकाशं स्वयमेवानयस्व ह ॥ २०
तथा केकयराजानं वृद्धं परमधार्मिकम् ।
श्वशुरं राजसिंहस्य सपुत्रं तमिहानय ॥ २१
अङ्गेश्वरं महाभागं रोमपादं सुसत्कृतम् ।
वयस्यं राजसिंहस्य तमानय यशस्विनम् ॥ २२
प्राचीनान्सिन्धुसौवीरान्सौराष्ट्रेयांश्च पार्थिवान् ।
दाक्षिणात्यान्नरेन्द्रांश्च समस्तानानयस्व ह ॥ २३
सन्ति स्निग्धाश्च ये चान्ये राजानः पृथिवीतले ।
तानानय यथा क्षिप्रं सानुगान्सहबान्धवान् ॥ २४
वसिष्ठवाक्यं तच्छ्रुत्वा सुमन्त्रस्त्वरितस्तदा ।
व्यादिशत्पुरुषांस्तत्र राज्ञामानयने शुभान् ॥ २५
स्वयमेव हि धर्मात्मा प्रययौ मुनिशासनात् ।   G 1 12 2
सुमन्त्रस्त्वरितो भूत्वा समानेतुं महीक्षितः ॥ २६   B 1 13 3
L 1 9 8

as in text (for -सबन्धिनं) M4 कृत्वा (for ज्ञात्वा) —^{f}) Ñ V (V4 om ततो) B D1-3 5 7 9-13 ततो वाक्य, G1 3 पूर्वमेव, Cr m k.t as in text (for तत पूर्वं) T2 ब्रवीमि m *sec m* Ñ V2-4 B D10 13 °म्यहं, V1 °दिद, Ck as in text (for ब्रवीमि ते) M4 तत प्रब्रूहि सत्तमं

20 Ś1 om 20^{ab} (cf v l 19) —^{a}) V3 अथ (for तथा) B4 Dt D2 4 8 9 T G1 3 काशी- B4 D5 11 12 T2 (before corr, after corr *sec m.* as in text) शूरं (for स्निग्धं) —^{b}) V3 सुव्रतं, D12 सतत- (for सततं) V2 ब्रह्म- (for प्रिय-) —In T1, 20^{c}—21^{c} lost on a damaged fol Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 transp 20^{cd} and 22^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 सुव्रतं (for सद्वृत्तं) D2 -संकाश —^{d}) Ś1 V2-4 B1 D9 12 13 एन (for एव). Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 त्वमानय, Ñ V B D10 13 समानय, M4 [आ] नयस्व तं (for [आ]नयस्व ह)

21 T1 missing up to ^{c} (cf v l 20) D2 3 7 12 om 21 —^{a}) V3 D4 5 9 कैकय-, V4 केकेय-, B1 4 D10 कैकेय-, Cg k t as in text (for केकय-) D4 र in परम- in marg —^{c}) D1 सुस्वर (metathesis!) (for श्वशुर) —^{d}) Ñ2 B3 (after corr.) स्वपुत्रं, D6 (after corr as in text) सु°, D10 स्वपुर (for सपुत्रं) Ñ V1 B2-4 D5 10 11 T1 2 G2 4 M2 3 त्वम् (for तम्) B4 इहायन (metathesis) Ś1 तमानय यशस्विन (= 22^{d})

22 ^{a}) V4 यज्ञेश्वर Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 तथा स्निग्ध, Dt D6 8 महेष्वासं, T3 G2 M1 2 4 च राजान (for महाभागं) —^{b}) V4 D2.3 7 9 13 सुसंस्कृतं, Dt सु*°, Ckp समीपग (for सुसत्कृतम्) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 transp 22^{cd} and 20^{cd} —^{c}) D7 13 -सिंहं च (for -सिंहस्य) —^{d}) Dt T3 Cg समानय, M2 4 त्व° M4 moth-eaten for यश in यशस्विनम् B3 (m) D2 3 7 8 12 (all through eye-wandering) सपुत्र तमिहानय (= 21^{d}) —After 22, Dt D6 8 ins

373* तथा कोसलराजान भानुमन्त सुसत्कृतम् ।
मगधाधिपतिं शूर सर्वशास्त्रविशारदम् ।
प्राप्तिज्ञ परमोदार सत्कृत पुरुषर्षभम् ।
राज्ञ शासनमादाय चोदयस्व नृपर्षभान् ।

23 ^{a}) Ś1 D1 3 5 9 11-13 प्राच्याश् (D1 °च्यां)च, Ñ V B D2.10 प्राच्याश्च, Cg k t as in text (for प्राचीनान्) V2 सिद्ध-(for सिन्धु-) Ñ V B D2 3 13 Cg -सौवीरा (D3 ***) (for -सौवीरान्) —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 3 4 D13 स्वराष्ट्रे (Ś1 °ष्ट्रा) ये, Ñ1 V2 B D10 सुराष्ट्रे ये, D1 12 सौराष्ट्राश्च(D12 °ष्ट्रा ये), D5 9 सु(D9 सौ)राष्ट्रान्याश्, T2 °ष्ट्रीयाश्, Cg as in text (for सौराष्ट्रेयाश्) —In T1, the portion from च पार्थिवान् in ^{b} up to तानानय य in 24^{c} is lost on a damaged fol Ś1 च मानवा, Ñ V B D10 12 13 °वा., D1 [अ]न्य° (for च पार्थिवान्) D2 3 सु(D3 सौ) राष्ट्रावंतय (D3 °तिजां)स्तथा, D11 सुराष्ट्रावंत्यमागधान् —^{c}) Ñ1 V B1 2 4 D12 दा(V4 द)क्षिणात्या नरेंद्राश्च —^{d}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 सर्वाना(D3 °नाना[ditto], D5 सर्वमा) नय मा चिर (V1 मारिच[metathesis], D11 सुव्रत), M4 सर्वांस्तानानय स्वयं

24 T1 missing 24^{abc}(cf v l 23) —^{a}) Ś1 Ñ V3 4 D1-3 5 7 9-13 अग्नि-, V1 2 प्रीति-, Cg as in text (for सन्ति) M3 सिद्धाश् (for स्निग्धाश्) D1 तथा, D12 om च (for च ये) Ś1 Ñ V3 4 B1-3 D1-3 5 7 9 10 13 [अ]न्येपि (for चान्ये) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 °श्व(D2 च) रा°, M4 °गता (for °तले) —^{c}) D14 T2 G4 M3 तथा; Ct as in text (for यथा) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 तानप्यानय (V3 तानानयस्व, D1-3 7 तानिहानय, M4 moth-eaten for नय) वै क्षिप्र (V2 क्षिप्रं हि) ❀ Cg यथाक्षिप्र शैघ्र्यमनतिक्रम्य ❀ —^{d}) V4 स*- (for सह-) Ñ V1-3 B D1 5 9-13 M4 -बाधवै, V4 -वाहनान्, G1 -बंधुकान् (for -बान्धवान्) —After 24, Dt D6 8 ins

374* एतान्दूतैर्महाभागैरानयस्व नृपाज्ञया ।

25 ^{a}) D12 विशिष्टं (for वसिष्ठ-) —^{b}) D13 स्वमंत्रस (sic) Dt D5 6 8 T2 त्वरितं (for °तस्) B3 T2 तथा, D12 तत (for तदा) D11 सुमन्त्रकामाय चोत्सुक. (hypermetric) D11 om 25^{c}—26^{b} —^{c}) V1 व्यादिदेशत् (sic), D2-4 7 व्यादिश्य, D13 आदिशत्, T3 व्यादिश (sic), M4 व्यादित्सु (sic) (for व्यादिशत्) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9 10 12 13 बहून्, Cm g as in text (for शुभान्)

26 D11 om 26^{ab} (cf v l 25) —^{a}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9 10 12 13 च, M4 तु (for हि) —^{b}) In T1, the

G 1 12 27
B 1 13 32
L 1 9 87

ते च कर्मान्तिकाः सर्वे वसिष्ठाय च धीमते ।
सर्वं निवेदयन्ति स्म यज्ञे यदुपकल्पितम् ॥ २७
ततः प्रीतो द्विजश्रेष्ठस्तान्सर्वान्पुनरब्रवीत् ।
अवज्ञया न दातव्यं कस्यचिल्लीलयापि वा ।
अवज्ञया कृतं हन्याद्दातारं नात्र संशयः ॥ २८
ततः कैश्चिदहोरात्रैरुपयाता महीक्षितः ।
बहूनि रत्नान्यादाय राज्ञो दशरथस्य ह ॥ २९
ततो वसिष्ठः सुप्रीतो राजानमिदमब्रवीत् ।
उपयाता नरव्याघ्र राजानस्तव शासनात् ॥ ३०
मयापि सत्कृताः सर्वे यथार्हं राजसत्तमाः ।
यज्ञियं च कृतं राजन्पुरुषैः सुसमाहितैः ॥ ३१

---

portion after प्रय in ^{b} up to च in 27^b is lost on a broken fol. Ñ V B Dt (after corr) D1 4 6 8 13 T3 G1 3 प्रया(V3 4 D6 °य)तो, D10 प्रणतो (for प्रययौ) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9 10 12 13 राज-, M4 गुरु- (for मुनि-). —D11 reads up to स in ^{d} in marg —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 9–13 प्रयतो, D7 प्रययौ, M4 moth-eaten (for त्वरितो) —^{d}) B1 D1 7 महीक्षिता (B1 °तं), Dt D6 8 महामति, Cg as in text (for महीक्षित·)

27 T1 missing up to च in ^{b} (cf v l 26) —^{a}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 तत, Cg k t as in text (for ते च) D7 कर्मांतिकं, M4 कर्मांतका· —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 M4 महात्मने, Ñ V B Dt D6 8 10 13 Ctp महर्षये (D8 °य) (for च धीमते) —^{c}) Ś1 D5 12 सर्वे, Ñ2 V B2–4 D1–3 7 9–11 सर्वान् D13 सर्वार्थान् (for सर्वं नि-) —^{d}) Ś1 D5 12 य(Ś1 या)ज्ञे यान्, Ñ V1 2 4 B D1 10 11 13 यज्ञि (B1 4 °ज्ञी)यान्, V3 D2 3 7 यज्ञार्थान् (V3 °र्थम्), D9 याज्ञिकान्, M4 यथावद्, Cg as in text (for यज्ञे यद्). Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M1 उप(V3 अनु, V4 उ ×, D13 परि) कल्पितान् (M1 °त), Cg as in text (for °तम्)

28 ^{a}) B4 [ऽ]ब्रवीद् (for प्रीतो) —^{b}) V1 तांस्तान्सर्वान् (ditto *sup lin*), D9 °द्विजान्, D13 सर्वांस्तान् (by transp) (for तान्सर्वान्) Dt D6 8 मुनिर्, D1 14 T G4 इद (for पुनर्) —After 28^{ab}, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 ins

375* भवद्भिर्न यथा यज्ञे परिहीयेत किंचन ।

[Ñ1 B1 D3 7 तथा (for यथा), D2 3 7 यज्ञ (for यज्ञे) Ś1 V3 B1 D2 3 5 7 12 °हास्यति, V1 °हीयते, V4 B2 D1 9 11 °हास्ये(D9 °ये)न, D1 (gloss) हाक् त्यागे, M4 ∗रि° (for परिहीयेत) Ś1 °न, B1 कचन, D2 किं न च (for किंचन)] T2 reads ^{cd} in marg *sec m* —^{c}) Ś1 Ñ1 V B1 2 4 D1–3 5 7 9 11–13 M4 ना(D13 मा)वज्ञया (V2 4 D5 °ज्ञाय) प्र(V1 ∙, D9 न [sic])दातव्य —^{d}) D4 T3 न तु लीलया (for लीलयापि वा) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–12 किंचिद्वा केनचित्(B1 2 4 °वा)क्वचित्, D13 दातुस्तद्दोषमाहरेत् (cf post half of 376*) —In T1, the portion from कृतं in 28^e up to रत्नान्या in 29^c is missing on a damaged fol. —D13 om (hapl !) 28^{ef} —^{e}) G3 अवज्ञाय (metathesis !), M4 अवज्ञापि (for अवज्ञया).

G1 3 कृतो, M4 कृता (for कृत) —For 28^{ef}, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–12 subst (D2 3 7 ins (first time) after 13^{ab}).

376* अवज्ञया हि यद्दत्तं दातुस्तद्दोषमावहेत् ।

[V2 D3 7 तु, D9 च (for हि) D2 ×दत्त After यद्दत्त, D3 repeats (ditto.) या तु यद्दत्त Ś1 D5 12 तद्दातुर् (by transp) V3 आरुहेत् (sic), D3 आहवहेत् (sic) (for आवहेत्)]

29 T1 missing up to रत्नान्या in ^{c} (cf v l 28) —^{a}) V1 D7 11 कश्चि(D11 °चि [sic])द्, M3 केचिद् (after corr *sec m* as in text) (for कैश्चिद्) —^{b}) Ś1 Ñ2 V4 B2–4 D5 10 13 उपायाता, V1 °जाता (sic), D11 तपा(त्रा)याता, D12 °∗ (for उपयाता) V1 °क्षितं, D13 °क्षिता· (sic) (for °क्षित.) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 रत्नान्या(D12 °ना [sic])दाय वहवो (Ś1 D5 12 सुबहून्, V4 वहुशो) —^{d}) B2 (after corr in m as in text) राष्ट्रे (for राज्ञो) D12 missing, M4 दश ∗ ∙ ∗ (for दशरथस्य) Ś1 V2–4 B1 D3 13 G1 3 M2 3 च, Ñ2 B3 D4 10 T3 हि, D14 T1 2 G4 वै, M4 missing (for ह) —After 29, D1 repeats 4^{ab}

30 D12 om 30 —^{a}) M4 damaged (for ततो) D13 T3 सं- (for सु-) —^{b}) D5 इदद (ditto) (for इदम्) —^{c}) Ś1 Ñ2 V2–4 B2–4 D1 5 10 13 T3 उपा°, V1 °तान्, D2 उपायनैर् (for उपयाता) V1 (marg as in text) तान्सर्वान् (submetric), B1 °घ्रा, M2 °घ्रान् (for नरव्याघ्र) —^{d}) V1 (m as in text) नरेंद्र (for राजानस्)

31 ^{a}) Ñ1 महया (sic), D12 ∙या (for मया) Ñ1 V1 B1 2 4 D9 13 हि, Ñ2 V3 B3 D1–3 5 7 10 12 M4 [अ]भि, V4 D4 T3 च (for [अ]पि) D3 7 -सत्कृता· —T1 missing from ^{b} up to य in 32^a on a damaged fol —^{b}) Ś1 D1–3 7 11 M4 यथावत्, D5 12 राजान (for यथार्हं) Ś1 Ñ V2–4 B1–3 D1–3 5 7 9–13 M4 पूजिताश्च ते (D1 मे, D9 वै), V1 प्रतिपूजिता, B4 सत्कृताश्च ते, Dt D6 8 °म (for राजसत्तमा) —^{c}) G1 3 M1–3 Cr याज्ञीय (M1 °यज्ञ) च, G2 याज्ञीयज्ञ-, M4 पूजार्हाश्च (for यज्ञियं च) G2 M1 कृतो, M4 कृता (for कृत) Dt D6 8 मर्वं, M4 राज- (for राजन्). Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 यथावत् (D3 °च) संभृतं सर्वं —^{d}) Ś1 Ñ V2 4 B2–4 D5 9 10 12 13 स्वै, V3 D1 तै, B1 च (for सु-).

निर्यातु च भवान्यष्टुं यज्ञायतनमन्तिकात् ।
सर्वकामैरुपहृतैरुपेतं वै समन्ततः ॥ ३२
तथा वसिष्ठवचनादृष्यशृङ्गस्य चोभयोः ।
शुभे दिवसनक्षत्रे निर्यातो जगतीपतिः ॥ ३३
ततो वसिष्ठप्रमुखाः सर्व एव द्विजोत्तमाः । G 1 12 35 B 1 13 40 L 1 9 95
ऋष्यशृङ्गं पुरस्कृत्य यज्ञकर्मारिभंस्तदा ॥ ३४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

---

32 T1 missing up to य in ᵃ (cf v l 31) —ᵃ) M2 विनिर्यातु (for निर्यातु च) —ᵇ) T3 उत्तम (for अन्तिकात्) —For 32ᵃᵇ, Ś1 D1–3 5 7 9 12 subst

377* सप्राप्ते च भवेद्दृष्टो यज्ञे संभारसंभृते ।

[D7 सप्राप्तैव (for °प्ते च) D2 भवान् (for भवेद्) D1 3 7 विप्रो, D2 विप्रो (for दृष्टो) D2 3 यज्ञ- D12 -सभृत (sic)]

while Ñ V B D10 11 13 subst for 32ᵃᵇ

378* सुमन्त्रश्चाब्रवीद्दृष्टो यज्ञसंभारसंभृत ।

[Ñ V2 4 B3 4 सुमत्र (for °न्त्रश्) Ñ1 V2 B1 [अ] वदद् (for [अ] ब्रवीद्) V1 तुष्टे, V2 4 दृष्ट्वा (for दृष्टो) D11 चावदृष्टो (submetric) (for चाब्रवीद्दृष्टो) V1 2 -सभृत (V2 °र्ति) (for -सभृत)]

—ᶜ) G1 सर्वे (for सर्व-) Ñ2 V1 2 B3 D2 7 13 °कृतैर्, V3 B1 T3 °हितं, D1 °हृते, D3 °क्ततैर् (sic), D6 11 12 °हृतैर्, Cg as in text (for °हृतैर्) M4 सर्वे * * * पहृतैर् —ᵈ) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 उपपन्नं (V4 B1 2 4 D11 13 °न्न·), M4 उपेता वै, Cg as in text (for उपेत वै) D2 समं तव, D14 समन्त , G2 सहस्रश (for समन्तत) —After 32, Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cm g k t ins

379* द्रष्टुमर्हसि राजेन्द्र मनसेव विनिर्मितम् ।

[D4 यष्टुम् (for द्रष्टुम्)]

33 ᵃ) D9 यथा, T2 तदा, T3 M4 ततो (for तथा). —In T1, the portion from ष्य in 33ᵇ up to द्विजो in 34ᵇ is lost on a damaged fol —For 33ᵃᵇ, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 subst , while D9 ins after 32

380* क्रियता वचनान्मेऽद्य ऋष्यशृङ्गस्य चैव हि ।

[Ñ2 B3 D1–3 7 10 11 13 वचन (for वचनान्) Ś1 D1–3 5 7 9 12 मह्यं, V4 मे त्व, D11 न्याय्य, D13 नोद्य (for मेऽद्य)]

—ᶜ) V3 B2 शुभ- (for शुभे) Ñ2 V1 3 B2–4 D10 नक्षत्रदिवसे, D11 दिने च°, G2 M1 च भग° (for दिवसनक्षत्रे) Dt D6 8 M2 दिवसे शुभनक्षत्रे ❀ Cg शुभे दिवसे सोमसौम्यवारादौ शुभे नक्षत्रे रोहिण्यादौ । ❀ —ᵈ) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 11 13 निर्यातु, D12 नियोतु (sic), Cg as in text (for निर्यातो) V4 D11 पृथिवी(D11 °*)पतिः (for जगती°)

34 T1 missing up to द्विजो (cf v l 33) —ᵇ) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 द्विजातय·, M4 द्विजर्षभा. —ᶜ) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10 12 13 अश्वमेधं, D3 7 9 अश्वं मेध्यं (for ऋष्यशृङ्गं) B4 °*, M4 पु * * * (for पुरस्कृत्य) —ᵈ) Ś1 D5 12 यथा- (for यज्ञ-) D5 9 तथा (for तदा) M4 [आ]रभंत वै Ñ V B D10 13 कर्माण्यारेभिरे (B4 °रभते) तदा (Ñ2 B3 D10 तत.) —After 34, Dt D4 6 8 11 14 S (except M4) Cr m g k t ins

381* यज्ञवाटं गताः सर्वे यथाशास्त्रं यथाविधि ।

[D4 14 T3 G1 3 M2 3 -वाट- (for -वाट) G4 °विधि (sic)]

—Dt D6 8 14 G2 cont

382* श्रीमांश्च सह पत्नीभी राजा दीक्षामुपाविशत् ।

[G2 (after corr *inf lin*) याग- (for राजा)]

Colophon *Kānda name* Ś1 Ñ2 D10 om V B2–4 D11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V2 4 B2 3 D1–3 5 7 9 11 12 यज्ञारभ (D1–3 7 °भण), Ñ1 V1 यज्ञवा(Ñ1 °ज्ञाव)ह , V3 यज्ञवाटगमन, B1 यज्ञवह संभार , B4 यज्ञवाट , D10 यज्ञे यज्ञवाटारभ· —*Sarga no* (figures, words or both). Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 11 12 om Ñ2 B2 3 D10 12 (as in text), V2 14, V3 11, D1 10, D5 7 9, D2 दशम , T1–3 M1–3 त्रयोदश , M4 द्वादश (as in text), Dt D4 6 8 14 G त्रयोदश 13, D9 द्वादश 12 (both as in text) D13 -कांडे-नयनं-द्वादश G1 2 4 M1 2 conclude with श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम

१३

G I 13. 1
B. I. 14. 1
L. I 10. 54

अथ संवत्सरे पूर्णे तस्मिन्प्राप्ते तुरङ्गमे ।
सरय्वाश्चोत्तरे तीरे राज्ञो यज्ञोऽभ्यवर्तत ॥ १
ऋष्यशृङ्गं पुरस्कृत्य कर्म चक्रुर्द्विजर्षभाः ।
अश्वमेधे महायज्ञे राज्ञोऽस्य सुमहात्मनः ॥ २
कर्म कुर्वन्ति विधिवद्याजका वेदपारगाः ।
यथाविधि यथान्यायं परिक्रामन्ति शास्त्रतः ॥ ३
प्रवर्ग्यं शास्त्रतः कृत्वा तथैवोपसदं द्विजाः ।
चक्रुश्च विधिवत्सर्वमाधिकं कर्म शास्त्रतः ॥ ४
अभिपूज्य ततो हृष्टाः सर्वे चक्रुर्यथाविधि ।
प्रातःसवनपूर्वाणि कर्माणि मुनिपुंगवाः ॥ ५

13

1 Before 1, Ś1 ins ॐ, T2 श्रीरामचन्द्राय नमः. T1 fol damaged —ᵃ) D11 repeats 1ᵃᵇ as in D10 Ñ V B D10 M4 प्रदक्षिण(V2 °णा)कृत्वा, Cg k t as in text (for संवत्सरे पूर्णे) —ᵇ) Ñ V1 2 B D10 13 भूमिं, V3 M4 भूमि-, D4 T3 पुन· (for तस्मिन्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 प्राप्ते (D2 °प्ता) त(D12 ×)स्मिन् (by transp) —ᶜ) Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 उत्तरे(B4 °र-, D11 °र sic)कूले (D2 3 7 पारे) (for चोत्तरे तीरे) —ᵈ) D3 om यज्ञो Ñ1 V1–3 B1 यज्ञभूमिम्, Ñ2 V4 B2–4 (B3 marg as in text) D10 13 यज्ञभूमिर् (for राज्ञो यज्ञो) Ñ1 B1 अकल्प्यत् (submetric), Ñ2 B2–4 D10 अकल्प्यत (B3 marg as in V1), V1 4 अकल्पयत (hypermetric), V2 3 अकल्पयत्, D2 T3 °ते, D13 अकल्मपा, Cg as in text (for ऽभ्यवर्तत).

2 ᵇ) D11 M2 द्विजोत्तमा, M4 द्विज ‹ * (for द्विजर्षभा·) —For 2ᵃᵇ, Ñ V B D10 13 subst ·

383* ऋष्यशृङ्गपुरोगैस्तैर्याजकैः परिनिर्मिता ।

[D13 याजिक· V3 परिनिष्ठिता; D13 परिकल्पिता]

B3 cont ·

384* कृताश(च)शोधिता भूमिर्विधिदृष्टेन यत्नत· ।

—V1 om 2ᶜ–3ᵇ –ᶜ) V2 4 अश्वमेध- —ᵈ) Ñ V2–4 B D1–3 5 7 9–13 M3 4 राज्ञस्त(B4 wrongly om स्त)स्य (for राज्ञोऽस्य सु-)

3 V1 om 3ᵃᵇ (cf v l 2) —ᵃ) D3 कुर्वंति कर्म (by transp) Ñ V (V1 om.) B D10 13 वेददृष्टेन विधिना. —ᵇ) Ñ V (V1 om) B D10 13 ततस्ते, Dt M2 ब्राह्मणा, M3 याज्ञिका, Cm g t as in text (for याजका) D1–3 7 9 विधि- (for वेद-) Ś1 D11 12 यज्ञागविधि° (D12 om विधि) —T1 damaged from थान्याय up to सर्वम in 4ᶜᵈ —ᶜ) Ś1 -न्याय्यं, D2 -ज्ञेय(for -न्याय) —ᵈ) D2.3 7 -ग्रास(D3 7 °मं)ति (for -क्रामन्ति).

4 T1 damaged up to सर्वम (cf v l 3) D3 om (hapl) from सद up to ततो in 5ᵃ. —ᵃᵇ) D11 प्रवर्ग्यान् (for प्रवर्ग्यं) D12 शास्त्रतत् (sic) (for शास्त्रत) D1 कृत्वा तथैवोपसद प्रवर्ग्यं शास्त्रतो द्विजा (by transp) —ᵈ) Ś1 D1 2.5 7 9 11 12 तथैवोद्वास्य(D1 °स) कर्म ते.

5 D3 om up to ततो (cf v l 4). —ᵃᵇ) Ś1 D2.5 7 9 11 12 अभिष्टुत्य (D2 11 °त्य), D1 आभिक्षुभ्यंस्; G2 °पूर्वं, Cg t as in text (for अभिपूज्य) D2 *तो, D6 8 तदा (for ततो) D3 7 सर्वे हृष्टाश् (by transp) D1 °विधि: (for °विधि) —ᶜᵈ) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 सवनानि यथान्यायं(Ś1 °य्य) सोमे (D5 °म) सोमपसत्तमा

—For 3ᶜ–5, Ñ V B D10 13 M4 subst, while D11 ins after 5

385* प्रवर्ग्यादिक्रमं चक्रु कल्पसूत्रविधानत· ।
प्रायश्चित्तविधानानि चक्रुश्चानवशेषत· ।
सवनानि च सर्वाणि यथाकाल प्रचक्रिरे ।

[No comm —D11 om l 1 —(l. 1) Ñ1 V4 प्रवर्गादिक्रम, V2 पर्यस्त्यादिकम (sic), V3 B3 पर्यु(B3 m. वर्ग्यु) क्षणादिक, D10 प्रवर्ग्याभिक्रम (for प्रवर्ग्यादिक्रम) Ñ2 कर्म- (for कल्प-) —(l 2) V3 B2 3 (marg) -विधान च, V4 -विधानेन (for -विधानानि) V2 तानि वि°, V3 चान्याव° (sic), B4 पश्चाद्वि°, M4 तान्यवि° (for चानवशेषत). —(l 3) V4 सवलानि, B1 (m as in B3) वरणानि, B3 वसनानि (by metathesis) (for सवनानि) B2 D13 °काम (for यथाकाल)]

—After 5, Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cr m g.t ins. ·

386* ऐन्द्रश्च विधिवद्दत्तो राजा चाभिष्टुतोऽनघ· ।
माध्यंदिन च सवनं प्रावर्तत यथाक्रमम् ।
तृतीयसवनं चैव राज्ञोऽस्य सुमहात्मन· ।
चक्रुस्ते शास्त्रतो दृष्ट्वा तथा ब्राह्मणपुंगवा ।

[Cr comments on l 1 only—(l 1) G2 ऐंद्र (for ऐन्द्रश्) D4 14 T1 2 G3 M2.3 Cg [अ]भिष्टुतो, T3 [अ]पि प्लुतो, G4 [अ]भीष्टो, Cgp as in above (for [अ]भिष्टुतो) T1 damaged from l 2 up to the prior half of l 4 —(l. 2) Dt D6 8 मध्य°, D14 °दिव (for माध्यंदिन) T3 त्रि- (for च) T3 प्रावर्तति (sic) (for प्रावर्तत) —(l 3) T2 3 तृतिय्य- (sic), G3 तृतीय (for तृतीय-) Dt -सवने —(l 4) G2 चे (sic) (for ते) Dt D6 8 T2 यथा (for तथा)]

—Thereafter Dt D6 8 G3 M4 (after 400*) Ct cont, while Ñ V B D10–13 ins after 14, D4 T3 (transp l 1-2 and 3-4) M1 after 15, M3 after 6

387* आह्वयांचक्रिरे तत्र शक्रादीन्विबुधोत्तमान् ।
ऋष्यशृङ्गादयो मन्त्रैः शिक्षाक्षरसमन्वितैः ।
व्यापिभिर्मधुरैः स्निग्धैर्मन्त्राह्वानैर्यथार्हत ।
होतारो जुहुवामासुर्हविर्भागान्दिवौकसाम् ।

न चाहुतमभूत्तत्र स्खलितं वापि किंचन ।
दृश्यते ब्रह्मवत्सर्वं क्षेमयुक्तं हि चक्रिरे ॥ ६

न तेष्वहःसु श्रान्तो वा क्षुधितो वापि दृश्यते ।
नाविद्वान्ब्राह्मणस्तत्र नाशतानुचरस्तथा ॥ ७

G. 1. 13 8
B 1 14. 11
L. 1. 10. 7

[Cr m g k do not comment —Ñ V B D10–13 transp l 1 and 2 T3 transp l 1-2 and 3-4. —(l 1) V1 2 4 आहुया°, M3 आह्वान° (for आह्वयाचक्रिरे) M4 चात्र (for तत्र) —(l 2) T3 [अ]माल्यैश् (for मन्त्रै) V3 श्लिष्टा°, G3 M3 °स्वर- (for शिक्षाक्षर-) —(l 3) V4 वाग्मि सु-, B1 ऋषिभिर्, Dt D6 8 G3 गीतिभिर्, D11.13 ध्या(D11 ध्व sic)यिभिर्, D12 सर्पिभिर्, T3 प्रीतिभिर्, M1 वितिभिर्, M3 गीर्भिश्च (for न्यायिभिर्). M1 मथनै (for मधुरै.) —(l 4) Ñ2 V3 B3 D10 13 जुहुया°, V3 B4 जुह्वया°, V4 जुहुवा°, B1 M4 जुहुवुश्चात्र, Dt D6 8 T3 G3 M1.3 ददुरावाह्य (M1 °माप्य), D12 जुह्वियामासु (sic) (for जुहुवामासुर्) D12 हविर्भागै, M1 °भाग (for हविर्भागान्) B3 D12 °कस (for दिवौकसाम्)]

6 ᵃ) D4 ना (for न) Ś1 D1–3 5 7.9 12 नानाहु(D1 2 7 °हू sic)तमभूत्तत्र (D1 °हूतानां, D2 7 9 °हूतं वा, D3 °हुतं वा); Ñ V B D10 11 13 M4 नासीदपहुतं (V2.4 B1–3 D13 °पकृतं; V3 °दुपहृतं, B4 °प्युच्यतां, D10 °पहुतं, D11 °सत्कृतं, M4 °वहुतं) तेषा, Cg t as in text (for ᵃ). —ᵇ) Ś1 संहितां, D1–3 5 9 12 श(D5 12 सं)मित, D7 शासितं (sic), Cm g t as in text (for स्खलित) Ñ V1 4 B1 3 4 D5 10 12 13 चापि, V2 नापि, V3 D6 8 वा न (for वापि). D2 कचन —After 6^{ab}, D11 ins 388* —ᶜ) D3 °तत् (for ब्रह्मवत्) —ᵈ) Ś1 D3 5 9 11 12 क्रम°; D1.3 7 कर्म°, Cr m g t as in text (for क्षेमयुक्त) Ś1 D5 12 M3 च°, D1–3 7 9 11 प्रचक्रिरे (D2 °क्रिये [sic]), Cg as in text (for हि चक्रिरे) —For 6^{cd}, Ñ V B D10.13 M4 subst, while D11 ins after 6^{ab}.

388* परेण ह्यवधानेन तं क्रतुं ते प्रचक्रिरे ।

[V4 M4 च(M4 ह्य)विधानेन (for ह्यवधानेन) D11 ते (for तं) V3 क्रतु त (by transp), B2 °क्रुत (sic) (for त क्रतु) B3 तेथ°, D11 वै प्र°, D13 प्रे न° (by metathesis) (for ते प्रचक्रिरे)]

—After 6, M3 ins 387*

7 D11 reads 7^{ab} before 6^{cd} repeating it here Ñ V B D10 12.13 repeat 7 after 390* —ᵃ) D11 (second time) om न (submetric). V3 (first time) तेषु कश्चित्, (second time) तेषु ह्यासो, D2 ते विहस्य, D3 7 तेष्विहस्त (D7 °स्व) (sic), D9 तेष्वर्हत्सु, Cg as in text (for तेष्वह सु) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 (Ñ V B D10–13 second time) ब्राह्मण्य, Ñ V B D10–13 (all first time) M4 कृपण, D9 तृषितो, D14 शातो°, G2 3 M1 सश्रात, Cg t as in text (for श्रान्तो वा) —ᵇ) T3 व्यथितो (for क्षुधितो) Dt न (for [अ]पि) T1 damaged for °ते, G3 M3 कश्चन (for दृश्यते) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 (Ñ V B D10–13 second time) क्षुधि(Ś1 D3 7 °सि)तं दृश्यते (D5 दृश्यते क्षुधितः) क्वचित्; Ñ V B D10–13 (all first time) M4 क्षुत्क्षामो (D11 क्षुधितो; D13 क्षुद्रो नै)वा (V1 ना, V4 *) प्य(V3 4 D11 पि, D10 *)दृश्यत (V3 4 D11 °ते) —After 7^{ab} (first occurrence), Ñ V B D10–13 M4 ins

389* तिर्यक्ष्वपि कुतोऽन्येषु भूतेषु परितर्पितः ।
कोटिशो ब्राह्मणास्तत्र तथा शतसहस्रश ।
तस्मिन्यज्ञ उपावृत्ता नानादेशनिवासिन ।

[No comm —(l 1) V1 3 तिर्यष्वपि (sic), D10 तिर्यगपि (for तिर्यक्ष्वपि). V2 कृतो (for कुतो) Ñ B1 4 D10 M4 [अ] परि°, V1 2 °तर्कित., B3 reads first त *sup lin* B4 °तार्पिता, D11 °कर्शित, D13 °कल्पितु (for परितर्पित) —(l 2) D13 यथा (for तथा) —(l 3) D11 यज्ञम् (for यज्ञ) Ñ B3 तपोवृद्धा (Ñ1 °द्धा marg), V1 3 उपावृत्तान् (V3 °त्ते), D12 तु ये वृत्ता (for उपावृत्ता) D11 -निवेशिन (for -निवासिन).]

—T1 damaged from ° up to चापि in 8ᶜ —ᶜ) D11 न (for ना-). Ñ V2–4 B1 D10 13 (all first time) आगतस्, M4 चागतस् (sic) (for ब्राह्मणस्) Ś1 Ñ V B1–3 Dt D1–3 5–13 (Ñ V B1–3 D10.12.13 second time) कश्चित् (for तत्र) —ᵈ) V1 (both times) D1 2 7 9 11 ना(D7.9 न)गता-, V2 3 (first time) 4 (both times) नाग(V2 °श)तो, D3 त्तगता- (sic), D13 (first time) तथा च, T3 नाचरा- (sic), Cr m g t as in text (for नाशता-) Ñ V1 4 B2 3 D1–3 9–11 13 (Ñ V1 4 B2.3 D10 13 second time) -नु(V4 *, *inf lin* न्ना)गतस्, V2 (second time) -नुपगस् (sic), B4 (second time) D7 -नुगतास्; D11 -न्पुगतस् (sic), Cr m g t as in text (for -नुचरस्). Ñ V B D10 13 (all first time, B4 second time also) द्विज. (for तथा) Ś1 D5 12 (second time) दृश्यते तत्र वै त(D12 स)दा, V3 (second time) नागतानुगतस्तदा, B3 (first time in marg) न शठो नातुरद्विज, D12 (first time) नादातानुवरोपि वा, M4 नानूचानस्तथा द्विज. —After 7^{cd}, Ñ V B D10 12 13 M4 ins, while D11 cont after 389* (for l 1 cf 1 6 12^{ab})

390* नानाहिताग्निर्नायज्वा नाव्रती पतितो न च ।
ब्राह्मणानां सहस्राणि तानि तत्र महामखे ।
पृथग्बुभुजिरेऽन्नानि स्वादूनि विविधानि च ।
भक्ष्याश्च विविधान्हृद्यान्पानानि विविधानि च ।
रुक्मपात्रीष्वनेकासु राजतीषु च सर्वश । [5]
द्विजातयोऽन्नपानानि तत्राभुञ्जत चासकृत् ।
कृपणानाथविकला ये च केचिदुपागता ।
तेऽप्यन्नपानै कामैश्च सर्वशस्तत्र तर्पिता ।

[No comm Cf 1 6 12^{ab} D11 om l 1 —(l 1) D12 repeats consecutively l 1 V1 नानाहिताग्निन् (sic), V2 नानाहृताग्निर् V4 नना° (hypermetric) (for नायज्वा).

G I 13 11
B I 14 12
L I. 10 8

ब्राह्मणा भुञ्जते नित्यं नाथवन्तश्च भुञ्जते ।
तापसा भुञ्जते चापि श्रमणा भुञ्जते तथा ॥ ८
वृद्धाश्च व्याधिताश्चैव स्त्रियो बालास्तथैव च ।
अनिशं भुञ्जमानानां न तृप्तिरुपलभ्यते ॥ ९
दीयतां दीयतामन्नं वासांसि विविधानि च ।
इति संचोदितास्तत्र तथा चक्रुरनेकशः ॥ १०
अन्नकूटाश्च बहवो दृश्यन्ते पर्वतोपमाः ।
दिवसे दिवसे तत्र सिद्धस्य विधिवत्तदा ॥ ११

D10 न व्रती, M4 नाव्रतो (for नाव्रती) Ñ1 नापनिर्°, B4 °नर°, D12 * * नो°, D13 पतिते°, M4 नापि कश्चन (for पतितो न च) —(l 2) Ñ1 V2 4 B1 D11 13 तत्र तानि (by transp), D12 शतानि च (for तानि तत्र) D11 -मुखे (sic) (for -मखे) —(l 3) M4 [अ]न्नान्न (for स्नानि) M4 [अ]स्वादूनि च मृदूनि च (for the post half) —All the above MSS (except B2 3 D13) om l 4 —(l 4) B2 3 read l 4 in marg B3 तत्र (for हृधान्) —(l 5) V3 °पात्रीसु दिव्यासु, D12 °पानीपु नैकासु, D13 °पात्रेष्व-नेकेपु (for रुक्मपात्रीष्वनेकासु) D13 राजानेपु (sic) (for राजतीपु) Ñ2 reads च *inf lin*, D11 तथैव च (for च सर्वश) —(l 6) V3 भुक्त हि (sic), V4 [अ]भुजतु (sic), B1 [अ] भुजन (sic), B4 [अ]बुजत (sic), D11 भुजत (sic), D12 [अ]भुज (for [अ]भुञ्जन) D11 वा (for च) D12 सत्कृना° (for चासकृत्) —All the above MSS (except B2–4 M4) om l 7 and 8 —B2 3 read l 7 and 8 in marg. —(l. 8) B3 सर्वशास्त्रार्थ- (for सर्वशस्तत्र) M4 कल्पिता (for तर्पिता)]

—Thereafter, Ñ V B D10 12.13 repeat 7

D11 further cont

391* न वायुक्तमभूत्तत्र समित चापि किंचन ।

8 T1 damaged for 8 [abc] (cf v l 7) M4 om 8-9 —[a]) Ś1 Ñ V B D (except Dt D4 6 8 14) अनाथा Cm g t as in text (for ब्राह्मणा) V1 B2 D13 तत्र (for नित्य) —[b]) D2 4 तु (for च) —[c]) T3 राजसा, Ct as in text (for तापसा) V4 तत्र, B1 om , D2 7 T2 M2 3 वापि, D11 चैव, T3 नित्य (for चापि) —[d]) G2 श्रवणा Dt D6 8 चैव भुंजते Ś1 Ñ B D1 3 5 7 9 10 12 13 भुजते (B1 om) श्रम (Ñ1 D1 5 °व) णा (by transp) अपि (B3 m गृह-वाम्मिन); V1 2 D11 भुजते चारणा अपि, V3 भुजते प्रवणा अपि, V4 भुजते चेतरे जना , D2 श्रवणानपि (sic) भुंजते

9 M4 om. 9 (cf v l 8) —[a]) D4 [अ]व्याधिताश्. M2 [अ]पि (for [ए]व) —[b]) Dt D4 6 8 G1 3 M2 स्त्रीबालाश्च (for स्त्रियो बालास्) T3 श्रीबालाश्चैव भुंजते — For 9 [ab], Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 subst

392* अनाथाना तथा स्त्रीणा बालवृद्धस्य चैव हि ।

[No comm —D3 अ थाना D5 या in तथा *sup lin* D9 -वृद्धाश्च (for -वृद्धस्य) V3 °वृद्धस्तथैव च (for the post half)]

—[c]) D4 भुज्य° (for भुञ्जमानानां) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 बुभुक्षि(D11 °क्षि)ताना दीनाना, M3 भुजानाना तथा तेषां. Cm g t as in text (for [c]) —[d]) Ś1 D5.11 12 सु-, D3 om (for न) Ñ V B D10 13 [अ]तृप्तिर् (for तृप्तिर्) B1 3 4 D10 -लक्ष्यते, D1 -लिप्यते (for -लभ्यते)

10 [a]) T3 देय च (for first दीयता) D9 om 10[c]–11 T1 damaged from [c] up to वि in 11[d]. —[c]) G2 M1 चोक्ता नरास् (for संचोदितास्) —For 10[cd], Ś1 D1–3 5 7 11 12 *subst*

393* यथोचितसमाख्यानै कर्म चक्रुरतन्द्रिता ।

[D1 अयोचित-, D3 7 यथोचित D1 5 °ख्यानै , D2 °ज्ञानै, D3 7 °ज्ञातै, D12 °ख्यान (for -समाख्यानै) D1–3 7 तथा, D11 शब्द (for कर्म) D2 [अ]नदिता , D3 7 °तै , D12 °या (for [अ]तन्द्रिता)]

—For 10, Ñ V B D10 13 M4 subst

394* व्यश्रूयत च शब्दोऽत्र दीयता भुज्यतामिति ।
स्वाध्यायगीतशब्दाश्च व्यश्रूयन्त समन्तत ।

[No comm —(l. 1) V4 व्यश्रयत्तत्र (sic), B4 अश्रूयन च M4 सदा शब्दो (for च शब्दोऽत्र) Ñ2 B3 4 D10 [अ]य, V4 [अ]पि (for ऽत्र) V1 श्रुताम् (for भुज्यताम्) —(l 2) V4 व्य – यन, B4 ष्य° (for व्यश्रूयन्त) B4 इति समतत (hypermetric)]

11 D9 om 11, T1 damaged up to वि in [d] (for both cf v l 10) —[ab]) Dt D6 8 transp दृश्यते and वहव T2 repeats पर्वतो —For 11 [ab], Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst

395* अन्नं पान च सुबहु दृश्यते पर्वतोपमम् ।

[D2 3 7 11 अन्न- (for अन्न) D3 7 वसु (D7 °स्तु) बहु (for च सुबहु) D7 [उ]त्तम, D11 (before corr) द्विजा (for [उ]पमम्)]

On the other hand, Ñ V B D10 13 M4 subst

396* सर्वकामगुणाश्चात्र व्यदृश्यन्तान्नपर्वता ।

[Ñ2 V4 B3 D10 तत्र, B2 ठात्र (sic) (for चात्र) V2 व्यश्रूयन (sic), B1 – ° (for व्यदृश्यन्त)]

—Ś1 om 11[c]-14 —[c]) Ñ V2 B D10 11 13 M4 कृत्सा, V1 कृत्वा (corrupt), V3 दृष्टा, V4 दत्ता, D2 नान्न (for तत्र) —[d]) D1–3 5 7 12 सिद्ध (D5 12 भक्ष) तु, G1 सिध्यति (for सिद्धस्य) D7 तथा (for तदा) Ñ V B D10 11 13 M4 व्यजनाना हृदा(D11 13 चया)स्तथा

—After 11, B3 ins

397* ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्या शूद्राश्चैव हि भुजते ।

अन्नं हि विधिवत्स्वादु प्रशंसन्ति द्विजर्षभाः ।
अहो तृप्ताः स्म भद्रं ते इति शुश्राव राघवः ॥ १२
स्वलंकृताश्च पुरुषा ब्राह्मणान्पर्यवेषयन् ।
उपासते च तानन्ये सुमृष्टमणिकुण्डलाः ॥ १३
कर्मान्तरे तदा विप्रा हेतुवादान्बहूनपि ।
प्राहुः सुवाग्मिनो धीराः परस्परजिगीषया ॥ १४
दिवसे दिवसे तत्र संस्तरे कुशला द्विजाः ।
सर्वकर्माणि चक्रुस्ते यथाशास्त्रं प्रचोदिताः ॥ १५
नाषडङ्गविदत्रासीन्नाव्रतो नाबहुश्रुतः ।
सदस्यस्तस्य वै राज्ञो नावादकुशलो द्विजः ॥ १६

G I 13. 21
B I 14 21
L I 10 16

On the other hand, Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cr m g t ins

398* नानादेशादनुप्राप्ताः पुरुषाः स्त्रीगणास्तथा ।
अन्नपानैः सुविहितास्तस्मिन्यज्ञे महात्मनः ।

[(l 1) T3 तदा (for तथा) —(l 2) D6 सुविहितैस्, G2 M1 सुस(M1 °सु)हितास्)]

12 Ś1 om 12 (cf v l 11) —^{a}) D9 यथा (for अन्न) D1 3 7 9 तु (for हि) D1–3 5 7 9 12 रस°, Cm g t as in text (for विधिवत्) D1 3 7 9 स्वाद्य, M2 साधु, Cm g t as in text (for स्वादु) —^{b}) D3 विज° (sic) (for द्विजर्षभा) —T1 damaged from द्र ते up to कुण् in 13^{d} —^{c}) Dt *हो (for अहो) D1 5 11 12 स्म तृप्ता (by transp), D2 3 7 स्म नृप (for तृप्ता स्म) D2 3 ते भद्र (by transp), D12 भद्रव चंद्र (sic) (for भद्र ते) —^{d}) G2 विश्राव (for शुश्राव). D1 रावित, D2 रोचितं (for राघव) D3 7 °शुश्रुविरे गिर , D5 12 °स्म श्रूयते भृशं, D9 इत्यूचुस्ते सुतर्पिता. —For 12, Ñ V B D10 11 13 M4 subst.

399* अहो स्वादु प्रभूत च विविध चान्नमीदृशम् ।
अहो स्म तृप्ता भद्र व शशसुरिति वै द्विजा ।

[(l 1) V4 विचित्रा *न्नम् (sic), D11 विविचनन्नम् (sic) (for विविध चान्नम्) V1 ईदृशी. M4 मृष्टमन्न विसृज्यते (for the post half) —(l 2) B4 सु- (for स्म) V4 दृप्ता (for तृप्ता) D1 च (for व) V1 अहो प्राचुर्यता भद्र च (hypermetric), M4 इति यज्ञसमृद्धि तां (for the prior half) V1 स ररद (for शशसुर्) M4 तत्र (for इति)]
Thereafter M4 cont

400* प्रव्याहरन्त शुचयस्तास्ता धर्मार्थसहिता ।

M4 further cont 387*.

13 T1 damaged up to कुण् in ^{d} (cf v l 12) Ś1 om 13 (cf v l 11) M4 om 13-15 —^{a}) D1 5 12 अलकृताश्. G2 M1 ते (for च) D1–3 5 7 9 12 राजानो, M3 पुरुषान् (for पुरुषा) —^{b}) D5 12 पर्यसेव°, G1 पर्यतोष° (for पर्यवेषयन्) D1 ब्राह्मणाश्च परिवेषयन् (hypermetric) —D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (including star passages) (om 14^{ab}, 19, 21^{b}–22^{c} and 24) —^{c}) Dt D6 8 उपासते, Cr as in text (for उपासते) D1–3 5 7 9 11 12 सुप्रीत(D12 °तृप्त)मनस सर्वे (cf 43^{c}) —^{d}) D11 प्रमृष्ट- (for सुमृष्ट-)
—For 13, Ñ V B D10 13 subst , while D11 subst for 13^{ab} only

401* राजानोऽभ्यागतास्तत्र स्वयमेव स्वलकृताः ।
भृत्यवत्प्रणता यज्ञे द्विजान्वै पर्यवेषयन् ।

[No comm —(l 1) Ñ2 V1 स्वागतास्, D13 [अ] भ्यागतोस् (sic) (for ऽभ्यागतास्) —(l 2) D11 reads l 2 after 41 D13 भृति° (for भृत्यवत्) V1 राज्ञो (for यज्ञे) V2 द्विजार्थे , D11 ब्राह्मणान् (for द्विजान्वै) V4 पच रेचयन् (sic) (for पर्यवेषयन्)]

14 Ś1 M4 om 14 (cf v l 11 and 13 respy) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19, 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) D1–3 7 °प्राप्ते, D5 12 तु(D12 त sic)संप्राप्ते (for तदा विप्रा) Ñ V B D10 13 तत्र कर्मांतरे प्राप्ते (V2 °प्ता) —^{b}) Ñ V B D1–3 5 7 10 12 13 बहूं (D1 स्वहं)स्तदा (Ñ1 [transp] V3 B1 4 °तथा, V4 °तत), D9 बहून्यपि (sic) (for बहूनपि) —^{c}) V3 प्राशंसुर् , B3 °स्व-, D11 सदया, Cg °स्म (for प्राहु सु-) V4 -वदिनो, D11 वाग्मि * (for -वाग्मिनो) D11 13 वीरा , G3 घोरा , M2 विप्रा , Cg as in text (for धीरा) —^{d}) D3 प * स्पर-, D5 परस्य वि- (for परस्पर-) Ñ V B D1–3 5 7 10–13 -जिगीषव , Cg °षया (as in text) —After 14, Ñ V B D10–13 ins 387*

15 M4 om 15 (cf v l 13) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19, 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) Ś1 Ñ1 V2 4 B1 2 D1–3 5 7 11–13 चक्रु , Ñ2 V1 3 B3 4 D10 कुर्यु (for तत्र) —^{b}) Ñ2 V3 4 B1 4 D10 संभारे (B4 °रै , D10 °र-), B3 संस्ताव (sic), D2 ससार-, D11 सस्कार-, T3 शसत्सु, G4 संस्थरे (sic), Cm g t as in text (for संस्तरे) V2 D12 कुशल-, Dt कुश * (for कुशला) Ś1 D5 om 15^{c}–16 —^{c}) Ñ2 V1 2 B1 2 D1 3 10–12 सर्वं, Cg as in text (for सर्व-) Ñ V B D2 3 7 10–13 -कर्म यथा (Ñ2 ° *) वत्तद् (V2 B3 D13 °वत्तु, V4 °हँ तत् , B2 °वच्च, B4 °वित्त), D1 यथावत्तु यथा, Cg as in text (for -कर्माणि चक्रुस्ते) —T1 damaged from 15^{d} up to 16 —^{d}) Ñ V B D1–3 7 10–13 यथाशास्त्रेण चो (D1–3 7 12 13 नो) दित (V2 देशिक , V3 दर्शितं, D2 3 7 °ता) Cg t as in text (for ^{d}) —After 15, D4 T3 M1 ins 387 *

16 Ś1 D5 om 16 , T1 damaged (cf v l 15) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19, 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) D10 नो (for न) Ñ1 om वि in नाषडङ्गविद् V1 तत्र (for अत्र) —^{b}) Ñ V B D10 11 13

G I. 13 22
B I 14 22
L I 10 17

प्राप्ते यूपोच्छ्रये तस्मिन्षड्बैल्वाः खादिरास्तथा ।
तावन्तो बिल्वसहिताः पर्णिनश्च तथापरे ॥ १७
श्लेष्मातकमयो दिष्टो देवदारुमयस्तथा ।
द्वावेव तत्र विहितौ बाहुव्यस्तपरिग्रहौ ॥ १८
कारिताः सर्व एवैते शास्त्रज्ञैर्यज्ञकोविदैः ।
शोभार्थं तस्य यज्ञस्य काञ्चनालंकृता भवन् ॥ १९
विन्यस्ता विधिवत्सर्वे शिल्पिभिः सुकृता दृढाः ।
अष्टाश्रयः सर्व एव श्लक्ष्णरूपसमन्विताः ॥ २०

M4 सदस्यो, M2 3 नावृतो (for नाव्रतो) V4 M4 वा (for न) —^{c}) D4 9 12 G2 M1 Cg t सदस्यास् (for सदस्यस्) D2 7 9 12 T2 3 तत्र, D3 त्वत्र (for तस्य) —^{d}) D1 नावाचि, G1 3 नावेद- (for नावाद-) D4 9 12 G2 M1 Cg -कुशला द्विजा· —For 16^{cd}, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

402* न सूत्रकल्पाकुशलो न वागकुशलस्तथा ।

[V1 सूत्रकल्पाधु-, B3 °कर्म-, M4 नाकल्पसूत्र- (for न सूत्रकल्प-) Ñ1 B2 चाप्य-, V2 3 B1 3 वाचा, V4 वाग् (submetric), D11 वा*, M4 वाद्- (for वाग-) V1 नाधीरो नाकुल सुखी (for the post half)]

17 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19, 21^b–22^c and 24) —^{a}) D2 प्राप्त- (for प्राप्ते·) D2 तपोच्छ्रये, G4 यूपाश्रये (for यूपोच्छ्रये) D14 नास्मिन् (for तस्मिन्) Ñ V B D10 11 13 M4 उच्छ्रि(B1 °च्छ्र)ताश्चा- भवन्(Ñ1 °श्च भवन्)यूपा· —^{b}) V3 D1 °विल्वा, D9 विल्वा वै (for षड्बैल्वा.) Ñ V1–3 B D10 11 13 च षट्, D12 दश, T3 यथा (for तथा) M4 °षट् च खादिरा —^{d}) Cg अपरे (as in text), Ct परे (for अपरे) —For 17^{cd}, Ś1 D1–3 5 7 9 12 subst

403* तथा पर्णमयाश्चैव षडन्ये विल्वसमताः ।

[Ś1 स्वर्ण°, D5 °मयाश्च (for पर्णमयाश्च) D1 विश्व (for विल्व-) D2 7 -समिता (for -समता)]

while Ñ V B D10 11 13 M4 subst

404* तावन्त एव पालाशास्तथैवोदुम्बरा पृथक् ।

[B2 M4 [औं] दुवरा M4 पृथक्पृथ (ditto) (for पृथक्) Ñ1 V4 B1 यत्ते तस्मिन्समाहृता (for the post half)]

18 T3 om 18^{ab} D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19, 21^b–22^c and 24) —^{a}) Ś1 D2 3 7 9 11 श्लेष्मां(Ś1 °ष्मा)तकमयो (Ś1 °याश्च) Ś1 चान्ये, Ñ V1–3 B D10 11 M4 चैको, V4 D13 Cg त्वेको, D2 3 7 चैव, D12 स्निग्धो, Cm t as in text, Cmp tp [ऽ]स्निग्धो (for दिष्टो) D1 5 श्लेष्मा(D1 °ष्मा)तकमयोऽस्निग्ध (D1 °ष्ट), D9 (marg gloss) ऋजुदारुस्तन्मय, G2 M1 °श्च सदिष्टो —^{b}) Ś1 D5 पूति-, Cm g t as in text (for देव-) Ś1 D1 3 7 -दारुमयास् (D1 3 7 °यौ) Ñ2 V1 3 B2–4 D10 M4 [अ]पर, Cm g t as in text (for तथा) —V4 om 18^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ V1–3 B D1–3 5 7 9–13 M4 द्वावास्तां (V2 °रास्तास् [sic]), G1 द्वावे ॰ (for द्वावेव) Ñ1 V1 D11 नि(V1 स)हितौ, V2 विहितो, V3 निचितौ, B1 निहतो, Cg as in text (for विहितौ) —T1 damaged from ^{d} up to एकविं in 406* —^{d}) D1 °भ्या स-, D2 11 °भ्याम-, D3 12 °भ्या सु-, Cr.m.g t as in text (for बाहुव्यस्त-) Ś1 D7 बाहुभ्यामु°, Ñ V B D10 13 M4 यूपौ(Ñ1 V2 °पो, V3 वेद-, M4 ध्रुवौ)वेदागपारगै. —After 18, Ñ V (V4 om. ^{cd}) B D10 11 13 M4 ins, Ctp after 19, while D12 ins after 20^{ab}

405* महोच्छ्रायपरीणाहो यूपोऽन्य. सर्वकाञ्चन ।
यज्ञे समभवत्तत्र शोभार्थमुपकल्पित ।

[(l 1) Ñ1 V2 M4 महोच्छ्र(V2 °च्च)य-, D12 अष्टायामोच्छ्राय (hypermetric) (for महोच्छ्राय-). —M4 om l 2 —(l. 2) V1 यज्ञो (sic), B4 सत्रे (for यज्ञे) D10 सम ॰ वद्, D13 कामतस्त् (for समभवत्)]

19 T1 damaged (cf v l 18) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 12 13 om 19 M4 om 19^{ab} D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19, 21^b–22^c and 24) —^{a}) D9 तत्र (for सर्वे) G1 [ए] तैश्च (for [ए] ते) —^{c}) M4 निर्मितस्तत्र (for तस्य यज्ञस्य) —^{d}) M4 तोरण चापि काचन —After 19, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cr m g t ins

406* एकविंशतियूपास्ते एकविंशत्यरत्नय ।
वासोभिरेकविंशद्भिरेकैकं समलंकृता ।

[(l. 1) T1 damaged for एकविं (cf v l 18) M2 ह्येके (for एक-) G2 -[अ]यत्नत, M3 -रत्नय· (for -[अ]रत्नय)]

while M4 ins

407* नानायूपोच्छ्रयैस्तैश्च सर्वत समलंकृतम् ।

Thereafter M4 cont 409*

20 M4 om 20–22 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19, 21^b–22^c and 24) —^{a}) D2 om विधि Ñ1 सर्व-, Ñ2 B2 3 D5 10 13 सर्वे·, Cg as in text (for सर्वे) —^{b}) M2 damaged after शिल्पि T3 G1–3 M1 सुदृढा कृता, Cg as in text (for सुकृता दृढा) —After 20^{ab}, D12 ins 405* —^{c}) Ñ1 V3 B1 D2 G1 °श्रया, V2 अष्टौ°, V4 अष्टा° (sic), B3 °विंशास्, D13 आष्टापदा, Cr m g as in text, Ct °स्रय (for अष्टाश्रय) Ñ2 B3 4 D10 तत्र(D10 त ए)वासन्; Cg as in text (for सर्व एव) D12 स्वाश्रया सर्वे एवैते —^{d}) Ñ2 B3 4 D10 शुक्ल°, V4 स्लाक्ष्ण° (sic), B1 सूक्ष्म°, D1 श्लक्ष्ण्या° (sic); D9 °रूपा, Cm g t as in text (for श्लक्ष्णरूप)

आच्छादितास्ते वासोभिः पुष्पैर्गन्धैश्च भूषिताः ।
सप्तर्षयो दीप्तिमन्तो विराजन्ते यथा दिवि ॥ २१

इष्टकाश्च यथान्यायं कारिताश्च प्रमाणतः ।
चितोऽग्निर्ब्राह्मणैस्तत्र कुशलैः शुल्बकर्मणि ।
स चित्यो राजसिंहस्य संचितः कुशलैर्द्विजैः ॥ २२

गरुडो रुक्मपक्षो वै त्रिगुणोऽष्टादशात्मकः ।
नियुक्तास्तत्र पशवस्तत्तदुद्दिश्य दैवतम् ॥ २३

उरगाः पक्षिणश्चैव यथाशास्त्रं प्रचोदिताः ।
शामित्रे तु हयस्तत्र तथा जलचराश्च ये ॥ २४

G I 13 30
B I 14 31
L I 10 22

21 M4 om 21 (cf v l 20) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19, 21^{b}–22^{c} and 24) T1 damaged from दि in 20^{a} up to यथान्या in 22^{a}. —^{a}) D5 आसा°, G2 M1 छादितास्ते सु-, Cg as in text (for आच्छादितास्ते) Ñ1 वासो * (for वासोभि) —Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 om 21^{b}–22^{c} —^{b}) M3 पुष्प- (for पुष्पैर्) M2 गंधैः पुष्पैश् (by transp) Dt D4 6 8 9 G2 M1 पूजिता ; T3 शोभिता (for भूषिता) —^{d}) T2 (before corr) G2 विराजंतो T2 (before corr) G1 -विधि (for दिवि)

22 M4 om 22 (cf v l 20) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 12 13 om. 22^{abc}, T1 damaged up to यथान्या in ^{a} (cf v l 21) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19, 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) T2 3 -न्यायं (for -न्यायं) —^{b}) D9 प्रयत्नत (for प्रमाणत·) —^{c}) M3 चित्यो (for चितो) G4 ब्राह्मणस् —^{d}) Ś1 B2 D2 3 11 शिल्पि- (D3 °ल्पि [sic], D11 °ल्पि.), Ñ V3 4 B1 3 4 Dt D1 5–8 10 12 13 G1 4 M2.3 शिल्प-, V1 2 सर्व-; D9 शुद्ध-, T3 Cm यज्ञ-, Cr mp g tp as in text (for शुल्ब) Ñ V B D3 10 -कर्मसु (V4 °भि ; D3 °णै [sic]), Cr mp g tp as in text (for -कर्मणि) —After 22^{d}, D13 ins 409* —D13 om 22^{ef} —^{e}) Ś1 D1.2 चैत्यो; D3 7 चैत्ये, D5 12 सर्वे, Cr m g t as in text (for चित्यो) —^{f}) Ś1 संचितैः, D2 रचित , D5 संचित्य, Cr m g t as in text (for संचित) —For 22^{ef}, Ñ V B D10 11 subst

408* विततश्चाभवच्चैत्यो ब्राह्मणैर्यज्ञकर्मभि ।

[Ñ1 चितश्चाथ, Ñ2 D10 विचितश्, V1 2 B2 (m also) निचि(V2 वित)ताश्, V3 चित्रितश्, B4 विहितश् (for विततश्). D10 चाभ * च् (for चाभवच्) V1 वेद्यो, V2 वैद्यो (for चैत्यो) V4 चित्रश्चामस्ततश्चैयो, B1 अचिश्चाप्यभवद्यूपो (both sic), B3 निश्चितस्या° (for the prior half) Ñ1 ब्राह्मणे V1 3 4 B2 (m also) -कर्तृभि , V2 D11 -कर्मणि (for -कर्मभि)]

Ñ2 B2–4 D10 11 M4 (M4 after 407*) cont , while D13 ins after 22^{d}

409* मन्त्रयूपोच्चयैस्तैस्तु सर्वत समलङ्कृतै ।
रराज सुमृश यज्ञ कल्पवृक्षैरिवोच्छ्रितै ।
विचित्राश्चाभवन्सोघा ब्राह्मणैर्यज्ञकर्मभि ।

[No comm M4 om l. 1 B2 reads up to यज्ञ in l 3 in marg —(l 1) D13 सन्त्र- (for मन्त्र-) B2 4 D11 महायूपोच्छ्रयैस् —(l 2) D10 यज्ञ (for यज्ञ) D10 [उ]च्छ्रित —(l 3) D10 13 विचिताश्च, D11 विविधाश्च, M4 चित्रश्चात्र (for विचित्राश्च) B3 मेध्या, B4 मेघा, D10 13 ओघा, D11 घोषा, M4 चैत्यो (for ओघा) For the post half cf the post half of 408*]

23 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19, 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) D1 °कुक्षो, D2 °कक्षो, D9 °पक्षैर् , Cr m g t as in text (for रुक्मपक्षो) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 12 द्वाद(D5 °*)श-, Cr m g t as in text (for ष्टादश-). T1 damaged from त्मक in ^{b} up to शामित्रे in 24^{c}. T2 -[श्रा]त्मन (for -[श्रा]त्मकः) —For 23^{ab}, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

410* अश्मदघ्न कृतश्चापि गरुड काञ्चनेष्टक ।

[Ñ1 आह्वा° (sic), Ñ2 B3 4 अश्व°, V1 4 B1 आस्यदघ्न (V1 °घ्न-, V4 °घु), V2 आप°, V3 अग्निघ्न (sic), D11 अग्निवक्त्र , D13 अग्निवद्ध (for अश्मदघ्न) Ñ1 चात्र (for चापि) M4 आस्यदग्धप्रमाणेन (for the prior half)]

—^{c}) Ñ V B D10 13 M4 प्रोक्षि(V1 °षि, V2 प्रोंक्षि)तास् , Cg as in text (for नियुक्तास्) D3 तेत्र (for तत्र) M3 पशवस्तत्र (by transp) (for तत्र पशवस्) D14 T2 G4 पशूना त्रिशत तत्र. —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 तास्ता (V1 °तान्) उद्दिश्य (D10 °तात्रद्दिश्य [sic]) देवता , Cg as in text (for ^{d}). —After 23, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 ins

411* उदकानि च सत्त्वानि नानामृगवयांसि च ।
जलेचराः स्थलचरा अन्तरिक्षचरास्तथा ।

[No comm —All the above MSS except B2 M4 om l 1 —(l 1) M4 औदकानि M4 स * * (for सत्त्वानि). —M4 om l 2 —(l 2) V4 वने°, D2 जल° (for जलेचरा) V1 स्थलेचरा· V1 त्व° (for अतरिक्ष-) D11 13 च ये (for तथा)]

M4 cont 412*

24 T1 damaged up to शामित्रे in 24^{c} (cf v l 23) M4 om 24–25^{ab} Ś1 om 24 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19, 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) D1–3 5 10 12 13 पतगा , D7 उत्तगा· (sic), D9 पन्नगा , Cg as in text (for उरगा·) D9 पत्रिणश् (for पक्षिणश्) Ñ V B D1–3 5 7 9 10 12 13 om 24^{bc} —^{d}) G4 यथा (for तथा). D1.2 5 7 9 10 12 13 वनचरा (D13 °*)श् , Cg as in text (for जलचराश्) Ñ B3 D10 अपि, V4 तथा (for च ये) —After

G 1 13 31 B 1 14 31 L 1 10 23 ऋत्विग्भिः सर्वमेवैतन्नियुक्तं शास्त्रतस्तदा ।
पशूनां त्रिशतं तत्र यूपेषु नियतं तदा ।
अश्वरत्नोत्तमं तस्य राज्ञो दशरथस्य ह ॥ २५
कौसल्या तं हयं तत्र परिचर्य समन्ततः ।
कृपाणैर्विशशासैनं त्रिभिः परमया मुदा ॥ २६
पतत्रिणा तदा सार्धं सुस्थितेन च चेतसा ।
अवसद्रजनीमेकां कौसल्या धर्मकाम्यया ॥ २७
होताध्वर्युस्तथोद्गाता हयेन समयोजयन् ।
महिष्या परिवृत्त्याथ वावातामपरां तथा ॥ २८
पतत्रिणस्तस्य वपामुद्धृत्य नियतेन्द्रियः ।
ऋत्विक्परमसंपन्नः श्रपयामास शास्त्रतः ॥ २९

---

24. Ñ V B D10.13 ins., while D11 ins. after 25^{ab}, M4 cont. after 411*:

412* नानासत्त्वर्षभाश्चैव हयमेधे महाक्रतौ ।
नानासरीसृपाश्चैव नानौषध्यश्च कल्पिताः ।

[No comm. D13 om. l. 1. —(l. 1) B4 महाक्रतौ. —(l. 2) B1 प्रकल्पिता.]

25 Ñ V B D10.13 M4 om. 25^{ab} (for M4 cf. v.l. 24). D11 transp. 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om. 14^{ab}, 19, 21^{b}-22^{c} and 24). —^{a}) Ś1 D1-3.5.7.9.11.12 ऋषभाः; Dt D6.8 T G1.3.4 M3 ऋषिभिः, Cg as in text (for ऋत्विग्भि). Ś1 D1-3.5.7.9.11 सर्वे, D12 शास्त्र (sic) (for सर्वम्). Ś1 D1-3.5.7.11.12 [ए]ते, D9 [इ]ति (for [ए]तन्). —^{b}) Ś1 D1-3.5.7.9.11.12 नि (D2 om.)युक्ता, Cg as in text (for नियुक्तं). Ś1 D1-5.7.11.12 T2 G2 M1.3 °तथा, T3 °तत्त्वतः, Cg as in text (for शास्त्रतस्तदा). —After 25^{ab}, D11 ins. 412*. —^{c}) T3 पशूपशूना (by ditto.). Ñ1 प्रत्रिशत (sic), Ñ2 त्रिदश, V2 नियुत, B2 प्रोक्षित, M4 त्रिंशक; Cm g as in text (for त्रिशतं). Ś1 D1-3.5.7.9.11.12 त्वा(D2.11.12 चा)सीत्, Ñ2 V3 B3.4 D10 चापि, B2 D13 M3 चैव, Cm g as in text (for तत्र). —^{d}) D1.2.5.7 G4 Cm नियुतं (D1 °यता, D6 °यतं; Cm °क्तं), Cg as in text (for नियतं). D1-3.7.9 T2 तथा (for तदा). Ñ V B D10.13 प्रत्यहं (V1 समूहं) प्रोक्षित (Ñ2 °पित, B2 त्रिशतं) द्विजैः, T3 °विनियोजित, M4 प्रोक्षितं प्रत्य ***. T1 damaged after त in 25^{e} up to पर in 26^{d}. D11 reads 25^{ef} after l. 1 of 413*. —For 25^{e}-30^{b}, Ñ V B D10.13 M4 subst. 413*. —^{e}) Ś1 D1-3.5.7.9.11.12 स यज्ञो व(D3 ÷)वृधे (Ś1 °ते, D9 °र्धते), D14 S (except T3 M2) Cm gp °र, Cg t as in text (for अश्वरत्नोत्तम). Ś1 Dt D1-9.11.12 T3 G1.3 तत्र (for तस्य). —^{f}) D3.5.9.12 T3 G1-3 M1 Cg च, T2 G4 हि (for ह).

26 T1 damaged up to पर in 26^{d} (cf. v.l. 25). D11 transp. 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om. 14^{ab}, 19, 21^{b}-22^{c} 24). —^{a}) D2-5.7.9.12 कौशल्या. T3 तु (for त). D1 कोशलाधिपतेस्° —^{b}) Ś1 D5.12 G1.4 °चार्य; D1.3.7.9 °चार्य, M2.3 °चर्या (M3 °र्यां), Cm g t as in text (for परिचर्य). For 26^{ab}, D11 subst. l. 2 of 413*. —^{c}) Ś1 D1-3.5.7.11.12 विपाणैर्; Cm g t as in text (for कृपाणैर्). Ś1 विससारैनं, D2 °सेन (sic), D3 °सैना (sic), D12 °श्नैन्य (sic) (for विशशासैनं). —^{d}) D1.6 मन्त्रिभिः परया (D1 °मा) मुदा.

27 D11 transp. 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om. 14^{ab}, 19, 21^{b}-22^{c} and 24). —^{a}) Ś1 पतत्रिणा तदा सार. —^{b}) D4 T3 सुस्थिरेण (for सुस्थितेन). G4 चेतना (for चेतसा). Ś1 D1-3.5.7.9.11.12 (D5 before corr.) तदा (D1-3.7.9 [before corr., after corr. as in text also] दत-; D12 गुद-) मूले समा(D2 उपा)वि (D5 °दि)शत्. —^{c}) D3 असजंद्, G2 अन्यसद् (sic) (for अवसद्). —^{d}) D1-5.7-9.11.12 कौशल्या. Ś1 D5.11.12 °काक्षया (for धर्मकाम्यया).

28 D11 transp. 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om. 14^{ab}, 19, 21^{b}-22^{c} and 24). —^{b}) D4 Cg हस्तेन (for हयेन). T1 damaged from योजयन् up to निय in 29^{b}. Ś1 D2.3.5.7.12 संग्रहं स(D3 स)मयो यथा, D1 संग्राह (sic) स यर्या यथा; D11 मंत्रवन्समयोज्यान् (submetric). —^{c}) Ś1 D1-3.5.7.11.12 M3 महिष्य., D4 महिषी, Cr m g t as in text (for महिष्या). Ś1 D1-3.5.7.12 °चर्या, D11 °चर्ये, T3 °वित्या, Cr m g t as in text (for परिवृत्त्या). Ś1 D1.2.4.5.7.11.12.14 T3 M2.3 Cg च, D3 ताम् (for [अ]थ). —^{d}) T2 च तथा परा; G2 M1 च परे तदा, M2 अपरास्तथा; M3 च यशस्विनी (for अपरां तथा). Ś1 D1.2.5.7.11.12 तामवापुस्तथापरा (D5.11 °रा), D3 अवा ÷ युस्तथा पुरा (sic).

29 T1 damaged up to निय in 29^{b} (cf. v.l. 28). D11 transp. 13^{cd}-31^{ab} and 31^{cd}-41 (om. 14^{ab}, 19, 21^{b}-22^{c} and 24). —^{a}) Cm g पतत्रिणस् (as in text). Ś1 D1-5.7.9.11.12 Cr म(D1-3.7.9 म, D4 Cr प)त्रिणस्तस्य तु वपाम् (Ś1 त्रुद्धिस् [unmetrical], D2 तुरगम्, D9 after corr. as in text, D11 वचसाया hypermetric). —^{b}) Ś1 त्यज्यते (for उद्धृत्य). Ś1 D1-3.5.7.9.11.12 नियतेंद्रिया (Ś1 °य), Cg °द्रिय (as in text). —^{c}) G4 ऋत्विग्भिस्प-, Cg t as in text (for ऋत्विक्परम-). G1 संपन्न. Ś1 D1-3.5.7.9.12 ऋत्विजश्च(D12 °स्तु)सु(D9 तु)सपन्ना. —^{d}) D1 त्रपयाचक्रु, Cg as in text (for श्रपयामास). Ś1 D2.3.5.7.9.12 श्र(D12 ते sic)प(D7 प्रश्र)याचक्रुस्त(D9 °स्म)वान् (Ś1 D5.12 चक्रिरे वपा; D3 °वत hypermetric, D7 °वद्).

धूमगन्धं वपायास्तु जिघ्रति स्म नराधिपः ।
यथाकालं यथान्यायं निर्णुदन्पापमात्मनः ॥ ३०
हयस्य यानि चाङ्गानि तानि सर्वाणि ब्राह्मणाः ।
अग्नौ प्रास्यन्ति विधिवत्समस्ताः षोडशर्त्विजः ॥ ३१
प्लक्षशाखासु यज्ञानामन्येषां क्रियते हविः ।
अश्वमेधस्य चैकस्य वैतसो भाग इष्यते ॥ ३२
त्र्यहोऽश्वमेधः संख्यातः कल्पसूत्रेण ब्राह्मणैः ।
चतुष्टोममहस्तस्य प्रथमं परिकल्पितम् ॥ ३३ G I 13 38 B I 14 40 L I 10 31

30 Ś1 D1–3 5 7 9 12 om 30 —^{a}) G4 धूप गंध- (for धूमगन्ध) G1 3 त (for तु) —^{b}) G1 3 M3 जिघ्रंति T3 स (for स्म) G1 3 M2 3 नराधिपा, Cg t °धिप (as in text) —For 25^{e}–30, Ñ V B D10 13 M4 subst, while D11 ins l 1 after 25^{d}, subst l 2 for 26^{ab}, then cont l 3-7 and subst l 9-10 for 29^{c}–30^{b} (om l 8, 11)

413* अश्वरत्न चावभृथे प्रोक्षितं वैश्वदेविकम् ।
कौसल्या त हय तत्र परिगम्य प्रदक्षिणम् ।
सम्यगभ्यर्चयाचक्रे गन्धमाल्यविभूषणैः ।
अध्वर्युसहिता चैन समालभ्य शुचिव्रता ।
रजनीं पर्युपास्तैकां कौसल्या पुत्रकाम्यया । [5]
तमश्वमुपतिष्ठन्त्या कौशल्यायास्ततो द्विजा· ।
ऋष्यशृगादय प्रीता· प्रायुञ्जन्त तदाशिष ।
विशस्योत्कृत्य च वपामश्वस्य विधिवत्तदा ।
ऋत्विग्मन्त्रान्वितामग्नौ जुहावावाहयन्सुरान् ।
तस्याश्च नृपतिर्धूम जघ्रौ पत्नीसहायवान् [10]
वपाया हूयमानाया पावके पुत्रकाम्यया ।

[No comm —(l 1) V2 B2 4 °दैविक (B2 marg °कै), B3 D11 M4 विश्वदैविक (M4 °वत) —After l 1, D11 reads 25^{ef} —(l 2) V B1 4 D10 कौशल्या V3 तद्-, B2 तु (for त) M4 हयवर (for हय तत्र) V2 D13 °क्रम्य (for परिगम्य) —(l 3) M4 नित्यम् (for सम्यग्) —(l 4) B1 om हिता चैन D13 -सहिताश्, M4 सहमा (for -सहिता) V4 स*लभ्य M4 moth-eaten for मालभ्यशुचि V2 3 शुभ-, B1 शु*- (for शुचि-) D11 -स्मिता (for -व्रता) —(l 5) Ñ1 V2 3 B1 °पोष्यैकां, M4 °पासैका (for पर्युपास्तैका) Ñ2 V1 2 B3 4 D10 तमश्व, V3 तदग्रे (for कौसल्या) —(l 6) M4 पर्युपासत्या (for उपतिष्ठन्त्या) B4 तु ते (for ततो) —(l 7) V1 सर्वे (for प्रीता) V2 4 B2 D10 प्रायुजत, D13 प्रायुज्यत M4 प्रायच्छन्नाशिष शुभा (for the post half) For ins see below —(l 8) M4 partially moth-eaten for the prior half V1 विहिस्य (sic), V2 विशिष्य (for विशस्य) Ñ1 B1 चोत्कृत्य वपाम् (by transp), Ñ2 V2 B3 4 D10 13 [उ]द्धृत्य च (V2 D13 transp च and उद्धृत्य) वपाम्, V3 [उ]द्धृत्य वपया —(l 9) V1 ऋद्धि- (for ऋत्विङ्) Ñ1 आमन्त्र्य तान्, V4 D11 मा(D11 म)न्त्रार्चिताम् (for मन्त्रान्विताम्) D13 ह्यग्नौ (for अग्नौ) V1 स्वरान् (for सुरान्) —(l 10) D13 धूप (for धूम) Ñ2 B3 D10 धूम नृपतिर् (by transp) —For l 10, D11 reads धूप तस्य नृपो जघ्नौ जिघ्रति स्म वर (र)स्त्रिय —(l 11) B4 भूय° (sic) (for हूयमानाया)] —After l 7, D11 ins

414* अश्वस्य विधिवत्तत्र परिवार्य समन्तत· ।

—^{c}) D14 T3 यथान्याय्य (for °न्यायं) T1 damaged from 30^{d} up to स्म in 31^{d} —^{d}) D11 अपावर्तत स क्रतु.

31 T1 damaged up to स्म in 31^{d} (cf v l 30) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19, 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) Ñ V B D10 13 M4 तस्य, D11 या (for यानि) D2 लिंगानि (for चांगानि) —^{b}) D2 लिंगानि (for सर्वाणि) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ते (D11 वै) द्विजा, Cg t as in text (for ब्राह्मणा) Ñ V B D10 13 M4 कल्पितानि विभागश (V4 °धानत·) —After 31^{ab}, D11 ins l 1 of 429* (for variants cf v l 429*) —^{c}) D6 आनौ (sic), M3 after *inf lin sec m* corr as in text (for अग्नौ) D1 2 प्राप्स्यंति, D3 7 प्रास्यत (for प्रास्यन्ति) —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 9 समस्तं, D2 सर्वे तं, D4 समाहा·, D14 T1 2 G4 सम (T1 **)त्रा(D14 °त्र)ष्, G1 3 समंतात् (for समस्ता) Ś1 D1–3 5 7 12 वै (D2 च) हयं तदा (Ś1 °था), D9 विहितं तथा (for षोडशर्त्विज) —For 31^{cd}, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

415* जुहुवुर्याजकास्तत्र यथाभाग दिवौकसाम् ।

[B4 याज्ञिकास् (for याजकास्) B1 -योग (for -भाग)] Thereafter, Ñ V B D10 13 M4 cont 420* D11 cont

416* आगत्य देवता सर्वा जगृहुर्भागमीप्सितम् ।

32 Ñ V B D10 13 M4 om 32–35 D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19, 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) D5 लक्ष- (for प्लक्ष-) —^{b}) Ś1 स्त्रुच·, D1 स्त्रुव, D2 सत, D3 श्रुत, D7 स्तर, D12 ध्रुवं, Cr m g t as in text (for हवि) —^{c}) Dt D4 6 8 G2 M1 2 Cg यज्ञस्य (for चैकस्य) —^{d}) D2 चेतसो, Cr m g t as in text (for वैतसो) Ś1 स्त्रुव, D1–3 7 11 12 भं (D1 सं [sic], D12 सं)ग (D11 °श [sic]), T2 शाख, Cr m g t as in text (for भाग)

33 Ñ V B D10 13 M4 om 33 (cf v l 32) D11 transp 13^{cd}–31^{ab} and 31^{cd}–41 (om 14^{ab}, 19, 21^{b}–22^{c} and 24) —^{a}) D2 3 5 7 11 अहो, Cr m g t as in text (for त्र्यहो) —^{b}) T3 -सूत्रेषु Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 °सू(D1 स्त [sic])त्रेषु वै द्विजै, Cm g t as in text (for^{b}) T1 damaged from ह्मणै in 33^{b} up to कारि in 34^{c} —^{c}) Cm g t चतुष्टोमम् (as in text) Ś1 D1 3 5 11 12 चतुर्थो यस्त्व° (D1 3 °र्थं यत्व [sic]), D2 चतुर्थ म*यस्तस्य, D7 चतुर्थपत्र°, D14 G1 3 अग्नि(D14 m *sec m*)ष्टोमम° —^{d}) G1 परिकल्पित·, M3 परिकीर्तित

G I 13 38 B, I 14 41 L I 10 31

उक्थ्यं द्वितीयं संख्यातमतिरात्रं तथोत्तरम् ।
कारितास्तत्र बहवो विहिताः शास्त्रदर्शनात् ॥ ३४
ज्योतिष्टोमायुषी चैव अतिरात्रौ च निर्मितौ ।
अभिजिद्विश्वजिच्चैव अप्तोर्यामो महाक्रतुः ॥ ३५
प्राचीं होत्रे ददौ राजा दिशं स्वकुलवर्धनः ।
अध्वर्यवे प्रतीचीं तु ब्रह्मणे दक्षिणां दिशम् ॥ ३६
उद्गात्रे तु तथोदीचीं दक्षिणैषा विनिर्मिता ।
अश्वमेधे महायज्ञे स्वयंभुविहिते पुरा ॥ ३७
क्रतुं समाप्य तु तदा न्यायतः पुरुषर्षभः ।
ऋत्विग्भ्यो हि ददौ राजा धरां तां क्रतुवर्धनः ॥ ३८

34 T1 damaged up to कारि in 34^c (cf v l 33) Ñ V B D10 13 M4 om 34 (cf v l 32) D11 transp 13^cd–31^ab and 31^cd–41 (om 14^ab, 19, 21^b–22^c and 24) —^a) Ś1 D3 7 9 उक्थो (Ś1 [before corr] D3 °क्थ्यो), D2 अथ, D5 उक्ष्यो, D8 उक्थं, D11 उक्थो (sic), D12 उत्थो (sic), Cg as in text (for उक्थ्यं) Ś1 D9 द्वितीय. D9 संख्यात D1 उच्छ्राये द्वितीयं संख्याम् —^b) Ś1 [अ]हो°; D1–3 7 9 °रात्रस्, Cg as in text (for [अ] तिरात्रं) D5 11 12 अथो° (for तथोत्तरम्) Ś1 D9 11 12 विचारास्; D1 विचरास्, D2 3 7 विवादास्; Cr m g t as in text (for कारितास्) D5 क्रतव( ) तत्र (for तत्र बहवो). —^d) M3 विहिका (sic) (for विहिता·).

35 Ñ V B D10 13 M4 om 35 (cf v l 32) D11 transp 13^cd–31^ab and 31^cd–41 (om 14^ab, 19, 21^b–22^c and 24) —^a) Ś1 D5 11 12 ज्योतिर्ग्राम, D1–3 7 ज्योतिगौंर् (D1 °र्गौ [with hiatus], D3 °पौर्) Dt D1 4 6 8 9 14 T G M1 3 [ए]वम् [to avoid hiatus] (for [ए]व). —^b) D2 3 7 G3 अतिरात्रे (G3 °त्र), Cm t °त्रौ (as in text) D1–3 5 7 9 11 12 Cg वि- (for च) D2 3 7 -निर्मिते, G1 निर्वृतौ, G3 निर्मित —^c) D3 11 अभिजै(D11 °ति)द् (both sic) D2 वेश्व- (sic) (for विश्व-) Dt D3 6 8 11 14 S (except M4) [ए]वम् [to avoid hiatus] (for [ए]व) —^d) Ś1 D4 प्रा(D4 स)हो°, Dt D6 8 आ (D6 before corr अ)होर्यामौ, D1 2 7 9 11 Ct आ°, D3 आप्तोर्यामा, T1 °मौ (for अप्तोर्यामो) Ś1 D1 2 5 7 11 12 °व्रत, D3 °वृत (sic), Ct as in text (for महाक्रतु) —After 35, D11 ins

417* ततो राजा यथान्याय दक्षिणा व्यदधत्तदा ।

36 D11 transp 13^cd–31^ab and 31^cd–41 (om 14^ab, 19, 21^b–22^c and 24) —^a) Ś1 D1–3 5 7 12 अध्वर्यवे; D13 होत्रीं°, G1 3 दिश° (for होत्रे ददौ) —T1 damaged from राजा up to 37^ab Ñ V B D10 11 13 स्फीता, G1 3 होत्रे, M4 पूर्वां (for राजा) —^b) G1 3 राजा (for दिश) D8 स, D9 च (for स्व-) Ś1 D1–3 5 7 12 °स्फीता तदा ददौ (Ś1 D5 12 ददौ तदा by transp), Ñ V B D10 11 13 M4 °वा(D11 व)हुवला(B4 °विनि)र्जितां (D13 °न), Cg as in text (for ^b) —^c) D10 11 च (for तु). —^d) Ñ V B D10 11 13 M4 दक्षिणा ब्रह्मणे (by transp) तथा (M4 स व्यसर्जयत्).—For 36^cd, Ś1 D1–3 5 7,13 subst ·

418* दक्षिणा ब्रह्मणे होत्रे प्रतीचीमददाद्दिशम् ।
[D5 स समादिशद् (for अददाद्दिशम्)]

37 T1 damaged for 37^ab (cf v l 36) D11 transp. 13^cd–31^ab and 31^cd–41 (om 14^ab, 19, 21^b–22^c and 24) —^a) V1 तद्गात्रे, D13 उद्गात्री Ś1 Ñ V B D2 5 6 7 10 11 13 14 च, D1 व, D4 वै, D12 om (for तु) V4 तत्र [unmetrical] (for तथा) —^b) D10 [ए]षा (for [ए]षा) —For 37^ab, M4 subst

419* उदीचीमपि चोद्गात्रे ब्रह्मणे पृथिवीं ददौ ।

—^c) D4 हय° (for अश्वमेधे). V2 तथा (for महा-) —^d) Dt D4 6,8 Cg t स्वयभू-. Ś1 Ñ V1 3 4 B D1–3 5 7 9–13 पुरा कल्पे स्वयभुवा (D1 °व·), V2 पुराकारि स्वय तु वा, M4 दक्षिणा हि स्मृता मही Cg t as in text (for ^d) —After 37, B2 D11 ins 1 1 of 421*.

38 D11 transp 13^cd–31^ab and 31^cd–41 (om 14^ab, 19, 21^b–22^c and 24) B2 reads 38–41^b (omitting 39^c–40^d) in marg —^a) D1 ऋत (for क्रतुं) Ś1 B2 D1–3,5 7 9 12 संस्थाप्य (for समाप्य). T3 च (for तु) D4 तथा (for तदा) —For 38^ab, Ñ V B1,3 4 D10,13 M4 subst, while B2 cont (all read) after 415*

420* समाप्य चैन क्रमशो राजा क्रतुवर तत ।
दक्षिणामददात्तेषां कर्मिणां तदनन्तरम् ।

[(l 1) Ñ1 V4 [ए]व, V2 B3 M4 [ए]व, D10 [ए]नै (sic) (for [ए]न) —(l 2) Ñ1 V1 B1 2 (m) M4 न्यदद (V1 B2 [m] °ध, M4 °धा)त्, V2 चाददत् (for अददात्) V2 कर्मणा (for कर्मिणा) V4 यज्ञकर्मण्यनतर (for the post. half)]

—^c) B2 वारिणा (for ऋत्विग्भ्यो) Ś1 B2 D1–3 5 7 9 11 प्रददौ, G4 [अ]भि ददौ, Cg as in text (for हि ददौ). —^d) D2 महीं, G1 धारा (for धरा) Dt D6 8 M3 कुल°, D1 क्रतुवर्धिनीं, D2 3 7 सस्यमालिनीं, G1 3 रघुनदन, M2 कीर्ति° (for क्रतुवर्धन) G2 M1 दक्षिणामेवमुत्तमा —For 38^cd, Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst, while B2 D11 ins 1 1 after 37, B2 ins l 2–3 after 41^ab

421* समग्रा पृथिवीं दत्त्वा स चातुर्होत्रदक्षिणाम् ।
अन्येषा कर्मिणां राजा सहस्राना च दक्षिणाम् ।
शत शतसहस्राणा हिरण्यस्योत्ससर्ज स ।

[(l. 1) D11 समग्रा B2 (m also as in text) दक्षिणां, D11 पृथिवी (for पृथिवीं). D11 दत्ता (for दत्त्वा). V1 चांतर्हो-

ऋत्विजस्त्वब्रुवन्सर्वे राजानं गतकल्मषम् ।
भवानेव महीं कृत्स्नामेको रक्षितुमर्हति ॥ ३९
न भूम्या कार्यमस्माकं न हि शक्ताः स्म पालने ।
रताः स्वाध्यायकरणे वयं नित्यं हि भूमिप ।
निष्क्रयं किंचिदेवेह प्रयच्छतु भवानिति ॥ ४०

गवां शतसहस्राणि दश तेभ्यो ददौ नृपः ।
दशकोटिं सुवर्णस्य रजतस्य चतुर्गुणम् ॥ ४१ G I 13 4 B I 14 5 L I 10 4

मस्य, V2 4 B1 D11 M4 चातुर्होत्र(V2 B1 °त्रे)स्य (V2 स, B1 च), V3 स च होत्रे च (for स चातुर्होत्र-) D11 दक्षिणा —D11 om 1 2-3 Ñ1 V1 4 B1 om 1 2 —(1 2) V2 कर्मणां, B4 धर्मिणां (for कर्मिणा) B2 तत्र (for राजा) D10 सदस्याचानां (sic), M4 सदस्या * (for सदस्याना) —(1 3) B4 -स ~ स्राणां. V1 सुवर्णस्य, V4 हिरण्यमस्य (sic), B1 हिरण्य च (for हिरण्यस्य) V4 B4 ह (for स) M4 हिरण्यानां व्यसर्जयत् (for the post. half)]

—After 38^{cd}, B2 (m) reads 426*, while Dt D6 8 14 M3 ins

422* एवं दत्त्वा प्रहृष्टोऽभूच्छ्रीमानिक्ष्वाकुनन्दनः ।
[No comm]

39 Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 om $39–41^{ab}$. D11 transp $13^{cd}–31^{ab}$ and $31^{cd}–41$ (om 14^{ab}, 19, $21^{b}–22^{c}$ and 24) B2 reads 39^{ab} in marg (cf v l 38) —^{a}) D7 ऋत्विजे —T1 damaged from त्वब्रुवन् in 39^{a} up to न हि श in 40^{b} Ś1 B2 D1 2 5 7 9 12 [अ]थ, D3 [अ]घः, D4 च, D11 ते (for तु) Dt D3 ब्रुवन् (for [अ] ब्रुवन्) —^{b}) Dt D1 8 -किल्बिष (for -कल्मषम्) —After 39^{ab}, B2 (marg) ins, while D11 ins after 40

423* तेषां श्रुत्वा वचस्तथ्यं राजा राष्ट्रविवर्धन ।
[No comm D11 वै राष्ट्र- (for राष्ट्रवि-)]

—B2 om. 39^{cd} (cf v l 38) —^{c}) D1 एवं (for एव) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 स्फीताम् (for कृत्स्नाम्) —^{d}) D3 ~ कः (for एको) Ś1 D1–3 5 7 11 12 शासितुम् , D9 पालितुम् (sic) (for रक्षितुम्) D2.9 T2 G1 M3 अर्हसि (sic), D13 अहंति (sic) —After 39, Ś1 D5 11.12 ins

424* विपाप्मा भव राजेन्द्र अस्माकं तुष्टिमावह ।
[No comm Note hiatus between the two halves Ś1 पुष्टिम् (for तुष्टिम्)]

40 T1 damaged up to न हि श in^{b}, Ñ V B D10 13 M4 om 40 (B2 om $40^{a–d}$) (cf v l 39 , for B2 38) D11 transp $13^{cd}–31^{ab}$ and $31^{cd}–41$ (om 14^{ab}, 19, $21^{b}–22^{c}$ and 24) —^{a}) D1 भुवा, D2 7 तु वा, D3 illeg , D11 भूम्या , Cg t as in text (for भूम्या) —^{b}) M2 च (for हि) T3 G2 M1 च (for स्म) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 अशक्ता पालने वयं —^{c}) D9 तप (for रता) —^{d}) M2 नराधिप (for हि भूमिप) B2 reads 40^{ef} in marg (cf v l 38) —^{e}) D4 G2 3 निष्क्रिय, D9 निश्चय, Cr m g t as in text (for निष्क्रय) D4 T3 M3 एवेति; D9 एवाशु, M2 अस्माकं (for एवेह) —^{f}) D4 9 T3 G1–3 M1 2 इह (for इति) —For 40^{ef}, Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst

425* निष्कृतिं त्वं नरश्रेष्ठ अस्मभ्यं दातुमर्हसि ।

[—Note hiatus between the two halves D1–3 नि क्रय , D7 निष्क्रयं D3 त, D5 हि (for त्व) D1–3 7 नृपश्रेष्ठ D11 अस्याश्च नि कृतिं राजन् (for the prior half) D1–3 7 दातुमर्हसि सत्तम(D1 °म) (for the post half)]

while B2 (m) subst and reads after 38^{cd}

426* अस्या निष्क्रयमस्माकं देहि राजन्महाद्युते ।

Thereafter B2 (m) cont

427* त्वं हि पालयितास्माकं येनाशंसितुमर्हसि ।

—After 40, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cr m g t ins

428* मणिरत्नं सुवर्णं वा गावो यद्वा समुद्यतम् ।
तत्प्रयच्छ नरश्रेष्ठ धरण्या न प्रयोजनम् ।
एवमुक्तो नरपतिर्ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ।

[(1 1) D9 च (for वा) D9 यज्ञ- , M3 वा यत् (by transp) (for यद्वा) D9 -समुद्यता —(1 2) T1 damaged for 1 2 and 3 Dt D6 8 नृप°, M3 °व्याघ्र (for नरश्रेष्ठ)]

41 Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 om 41^{ab} (cf v l 39). D11 transp $13^{cd}–31^{ab}$ and $31^{cd}–41$ (om 14^{ab}, 19, $21^{b}–22^{c}$ and 24) B2 reads 41^{ab} in marg (cf v l 38) T1 damaged up to ते in ^{b} —^{a}) D3 सहशहस्राणि (sic) —^{b}) M3 शतं (for दश) D6 नय (for नृप) —After 41^{ab}, B2 ins 1 2 and 3 of 421* (for variants cf v l. 421*) —^{c}) Ś1 V3 B4 D5 9 G4 M4 °कोटि-, Ñ V1 2 4 B1–3 D3 7 13 14 T1 G2 M1 Cm g °कोटी , D1 12 T2 °कोटी (sic), D2 8 10 T3 °कोटि· (sic), D4 6 M3 शतकोटिं (D6 °टी), D11 °कोटीं, Ct as in text (for दशकोटिं) Ś1 स्ववर्णस्य, T3 सुवर्नश्च (sic), M4 -सहस्रस्य (for सुवर्णस्य) —^{d}) V3 D1 रजत च, T3 रजतश्च Ñ V1.2 4 B2 3 D2 3 10 13 गुणा· (D2 °ण), B4 दश, D12 गणं (for गुणम्) —After 41, D11 reads 1 2 of 401* —After 41, Ñ V B D10 13 M4 ins , while D11 ins 1 1 and 2 after 31^{ab} and 42 respy ·

429* ऋत्विग्भ्य प्रददावन्यान्कामास्तत्र यथेप्सितान् ।
जावालये वसिष्ठाय वामदेवाय च प्रभु ।
ऋष्यशृङ्गाय च तदा स राजा क्रतुवर्धन ।

[No comm — (1 1) V2 अन्यान् , D11 चान्यान् , M4 तत्र (for अन्यान्) M4 धन बाहुबलार्जित (for the post half).

G 1 13 43
B 1 14 51
L 1 10 40

ऋत्विजस्तु ततः सर्वे प्रददुः सहिता वसु ।
ऋष्यशृङ्गाय मुनये वसिष्ठाय च धीमते ॥ ४२
ततस्ते न्यायतः कृत्वा प्रविभागं द्विजोत्तमाः ।
सुप्रीतमनसः सर्वे प्रत्यूचुर्मुदिता भृशम् ॥ ४३
ततः प्रीतमना राजा प्राप्य यज्ञमनुत्तमम् ।
पापापहं स्वर्नयनं दुस्तरं पार्थिवर्षभैः ॥ ४४

—(l. 2) V2 जावालाय V2 3 B3 4 वशिष्ठाय, D10 13 वसिष्टाय, D11 तथा चैव (for वसिष्ठाय) D11 वै (for च) —D11 om l 3 —(l 3) M4 विभुस् (for तदा) M4 ततस्ते द्विजसत्तमा (for the post half)]

42 Ñ V B D10 13 M4 om 42 D11 transp 42^{ab} and 42^{cd} —^{a}) D1–3 5 7 9 11 12 ते, D14 च (for तु) D2 3 7 तदा (for तत) D2 7 (hapl) om 42^{b}–43^{a} —^{b}) Ś1 D6 11 12 श्राददु॰, D3 ꞉ददु , D4 प्राददु॰; T3 प्रथमस्; Cr m t as in text (for प्रददु) —^{c}) Ś1 D1 3 5 9 11 12 महते (for मुनये) —^{d}) T3 सुधीमते, G2 त धी ꞉ते (sic) (for च धीमते) —After 42, D11 ins l. 2 of 429* (for v l cf v l 429*)

43 T1 damaged for 43^{abc} after न्या in ^{a} D2 7 om 43^{a} (cf v l 42) —^{a}) D3 सर्वे (for कृत्वा) —^{b}) Ś1 D5 9 12 प्रतिभाग, D2 विभागं च, Ct as in text (for प्रविभाग) —After 43^{ab}, Ś1 B2 D1–3 5 7 9 11 12 ins

430* दीनान्धकृपणानां च वृद्धानां च कलत्रिणाम् ।
स्त्रीणां हतप्रवीराणां वृद्धाना वालपुत्रिणाम् ।
व्याधिकर्पितगात्राणां गुर्वर्थं चाभियाचताम् ।
यियक्षूणां दरिद्राणा परराष्ट्रनिवासिनाम् ।

[No comm —(l 1) D11 -कृपणानाथ- (for -कृपणाना च) D3 दीनाधक्रपणा च (corrupt) (for the prior half) B2 D11 विकलाना, D3 ° ꞉ (for वृद्धानां च) D1 [अ]कलत्रिणा —(l 2) D12 -प्रवराणा (for -प्रवीराणां) D9 om from the post half of l 2 up to the prior half of l 4 —(l 3) D5 11 गुर्वर्थे D2 चाति-, D3 7 प्रति- (for चाभि-) —(l 4) B2 यियासूना, D1 ययिक्षूणा (by metathesis), D2 विपक्षाणा, D5 यियुक्षूणा (corrupt), D11 ꞉यक्षूणा (for यियक्षूणा) B2 D1–3 7 9 °राष्ट्रेषु ये (D2 स) वसन् (D1 वसु [sic]) (for the post half)]

—^{c}) D4 सुप्रीता मुनय सर्वे —^{d}) B2 D1–3 7 9 11 समृद्धा, Cr m g as in text (for प्रत्यूचुर्) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 तदा, B2 D1 तया, Cm as in text (for भृशम्) —For 43, Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst., B2 D11 ins after 43 (D11 after 432*)

431* दक्षिणा प्रतिगृह्याथ सुप्रीतमनसो द्विजा ।
ततश्च याजका सर्वे ऋषयश्च तपोधना ।
ऊचुर्दशरथ तत्र काम ध्यायेति वै तदा ।

[(l 1) B2–4 transp l 1 and 2 M4 repeats consecutively l 1 (var) V1 2 B3 D10 13 दक्षिणा M4 (first time) [इ]द्या (for [अ]थ) M4 (first time) [अ]भवन् (for द्विजा) V3 प्रीतिमनोभवन्द्विजा (for the post half) M4 (second time) तत सुप्रीतमनसो दक्षिणा प्रतिगृह्य ते. —Ñ1 V B1 M4 om l 2 —(l 2) B3 repeats l 2 (as above) after l 2 of 436* D13 बभूवुर् (for ततश्च) B3 4 ते (for first च) B4 तत्र (for सर्वे) B3 4 तथापरे (for तपोधना) —(l 3) D11 repeats l 3 (var) after colophon Ñ2 B2 दशरथ (sic) V3 त तु (for तत्र) B3 4 काम्य, M4 कामान् (for काम) V2 का सख्या चेति°, D11 (second time) °प्राप्नुहि पार्थिव (for the post half)]

—Thereafter D11 cont 436*. —After 43, Ś1 D1 3 5 7 11 12 ins

432* ततस्तु सर्वलोकेभ्यो हिरण्यस्य समुद्यता ।
कोटीशतं सुवर्णस्य कुलस्योद्भावनं शुभम् ।

[No comm —(l 1) D1 प्रासर्प्यकेभ्यस्तु, D3 7 प्रासर्पकेभ्यश्च (for तु सर्वलोकेभ्य) D1 3 5 12 स(D12 ꞉)मुद्यत (D3 5 °तां sic) —(l 2) D11 कुशलेभ्यो ददौ नृप (for the post half)]

—Thereafter D11 cont 431* —After 43, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cr m (both l 1–2 only) g t ins

433* तत प्रसर्पकेभ्यस्तु हिरण्यं सुसमाहित ।
जाम्बूनद कोटिसंख्यं ब्राह्मणेभ्यो ददौ तदा ।
दरिद्राय द्विजायाथ हस्ताभरणमुत्तमम् ।
कस्मैचिद्याचमानाय ददौ राघवनन्दन ।
ततः प्रीतेषु विधिवद्विजेषु द्विजवत्सल । [5]
प्रणाममकरोत्तेषां हर्षव्याकुलितेन्द्रिय. ।
तस्याशिषोऽथ विविधा ब्राह्मणै समुदाहृता ।
उदारस्य नृवीरस्य धरण्या प्रणतस्य च ।

[(l 1) D9 प्रसर्वतेभ्यश्च (for प्रसर्पकेभ्यस्) D9 G2 M1 च (for तु) D4 सुसमाहिता D9 हिरण्यस्य समुच्छ्रय (for the post. half) —(l 2) D9 the prior half = the prior half of l 2 of 432* —For ins see below —(l 4) M2 कस्यचिद् (sic) —D9 om l 5-8 —(l 5) D14 T1 2 G4 M3 नृपतिर् (for विधिवद्) —(l 6) D4 14 S (except M4) -पर्याकुलेक्षण , D6 °क्षण (for -व्याकुलितेन्द्रिय) —(l 7) T3 विबुधैर् (for विविधा) D14 T1 2 G4 M3 समुदीरिता —(l 8) M2 [अ]तिवीरस्य (for नृवीरस्य) Dt D6 8 पतितस्य (for प्रणतस्य)]

—After l 3, D4 T3 ins

434* काञ्चनाना शतोपेत नवरत्नै समाहितम् ।

44 Ñ V B D10 13 M4 om 44 D2 om 44^{ab}. D11 reads 44-46 (including subst. for 45^{cd}) with ins 437* after colophon, before 1 14 1 —^{cd}) T3 पार्थिवैर्भुवि (for पार्थिवर्षभै) Ś1 D1–3 5 9 11 12 स्वर्गं पाप्मा(D1 9

ततोऽब्रवीदृष्यशृङ्गं राजा दशरथस्तदा ।
कुलस्य वर्धनं तत्तु कर्तुमर्हसि सुव्रत ॥ ४५

तथेति च स राजानमुवाच द्विजसत्तमः ।
भविष्यन्ति सुता राजंश्चत्वारस्ते कुलोद्वहाः ॥ ४६

G I 13 ·/
B I 14 5·
L I 10 4·

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

पापा)पहं (D2 तत प्राप्यावहं)चैव दुष्प्रापं (D9 12 °प्यं)सर्वपार्थिवै , Cg t as in text (for ^{cd})

45 For D11 cf v l 44 —^{a}) G2 M1 तदा (for ततो) —^{b}) T2 3 तथा, M3 बली (for तदा) —^{c}) D4 14 T1 G2 3 M1 तंतु, T2 3 G1 M2 3 Cg त्व तु (for तत्तु) —For 45^{cd}, Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 subst

435* पुत्रानिच्छाम्यहं विप्र कुलस्योद्भावनाञ्शुभान् ।

46 For D11 cf v l 44 —^{a}) D12 ° ·, M3 तथेतीव (for तथेति च) —^{b}) M3 अब्रवीद् (for उवाच) —^{d}) D1 3 कुलोद्भवा —For 45-46, Ñ V B D10 13 M4 subst , while D11 ins after 431*

436* तानब्रवीद्धृष्टमना राजा दशरथो द्विजान् ।
इच्छामि चतुर· पुत्रानुदारान्ख्यातविक्रमान् ।
तथेति चैव राजानं तमूचुर्ब्रह्मवादिन ।
यथाभिलषितान्पुत्रानचिरात्त्वमवाप्स्यसि ।

[(l 2) V4 transp चतुर· and पुत्रान् —After l 2, B3 repeats l 2 of 431* —(l 3) M4 [ए]व (for [इ]ति) V2 [इ]ति, B1 ते (for [ए]व) M4 ते (for तम्) —(l 4) V4 कामान् (for पुत्रान्) V1 D13 न चिरात्, V4 अचिर, D11 आचिरात्]

—Thereafter D11 reads colophon Then repeats (var) l 3 of 431*, then reads 44-46 —After 46, Ś1 D1 5 9 11 12 ins

437* लोकपालोपमा वीरा· परदर्पविनाशना· ।
[No comm D1 धीरा (for वीरा)]

while Dt D6 8 M3 Ct ins

438* स तस्य वाक्य मधुर निशम्य
प्रणम्य तस्मै प्रयतो नृपेन्द्र· ।
जगाम हर्षं परम महात्मा
तमृष्यशृङ्गं पुनरप्युवाच ।

[(l 4) M3 ऋष्यशृग M3 इति (for अपि)]

Colophon Ś1 D1–3 5 7 12 om (sarga continued) D11 reads colophon after 436* —*Kānda name* D4 om , Ñ2 V1–3 B D10 11 आदिकाडे, V4 यज्ञकाडे, D13 * * काडे —*Sarga name* Ñ V1 2.4 B2–4 D10 यज्ञकर्म, V3 यज्ञसमापन नाम, B1 यज्ञसमाप्त , D9 यज्ञकर्मविधान, D13 * * मेधप्र * ·नाम —*Sarga no* (figures, words or both) V2 15, V3 12, B2 3 D10 13 (as in text), Dt D4 6 8 14 S (except M4) चतुर्दश , D11 M4 word as in text), D13 (dash indicates lacuna) -दश, D9 both as in text —After colophon, G1 2.4 M2 conclude with श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम

१४

G 1 14. 1 B 1 15. 1 L 1 10 49

मेधावी तु ततो ध्यात्वा स किंचिदिदमुत्तरम् ।
लब्धसंज्ञस्ततस्तं तु वेदज्ञो नृपमब्रवीत् ॥ १
इष्टिं तेऽहं करिष्यामि पुत्रीयां पुत्रकारणात् ।
अथर्वशिरसि प्रोक्तैर्मन्त्रैः सिद्धां विधानतः ॥ २
ततः प्राक्रमदिष्टिं तां पुत्रीयां पुत्रकारणात् ।
जुहाव चाग्नौ तेजस्वी मन्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥ ३
ततो देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
भागप्रतिग्रहार्थं वै समवेता यथाविधि ॥ ४

14

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम —[a]) Dt D8 G1 M3 (after corr sec m) [इ]ति (for तु) Cr ज्ञात्वा (for ध्यात्वा) —[b]) D4 T2 न (for स) T2 उत्तमं (for उत्तरम्) —For 1, Ś1 D1–3 5 7 9 11.12 subst

439* ऋष्यशृङ्गस्तु मेधावी राजानं पुनरब्रवीत् ।
[D2 च, D3 7 सु- (for तु)]

On the other hand, Ñ V B D10 13 M4 subst

440* अथर्ष्यशृङ्गो राजानं पुनरेवाभ्यभाषत ।

[B1 4 hypermetric owing to hiatus between अथ and ऋष्य V3 ऋष्यशृङ्गोथ (by transp) D13 एवम- (for एवाभ्य-)]

2 [a]) T3 इष्ट B3 च, G4 missing (for ते) Ñ V (V1 with hiatus, hypermetric) B D10 11 13 M4 [ऽ]न्या, G4 missing (for ऽहं) Ś1 D1–3 5 7 9 12 इष्टिं(D2 °ष्टं) करोमि भवत (Ś1 D5 12 पुत्रीया) —[b]) Ś1 D5 12 भवत. (for पुत्रीया) Ñ V B D10 13 M4 °काम्यया, D5 11.12 °कारणे, Cm g k.t as in text (for पुत्रकारणात्) —After 2[ab], B3 ins

441* यत पुत्रा भविष्यन्ति चत्वारो देवदर्शकाः ।
—Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 om 2[cd]

3 [a]) D14 T1 2 प्राक्रामद्, G4 प्रक्रामद् (for प्राक्रमद्) D4 T3 तत प्रारब्धवानिष्टि, G1 M3 तत प्रक्रिय(M3 °क्रम्य) तामिष्टिं —For 3[ab], Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 subst

442* तत प्रचक्रे तामिष्टिमृषि पुत्रसमृद्धये ।

[Ñ V B D10 13 M4 प्रचक्रमे कर्तुम् (D13 कर्म) (for प्रचक्रे तामिष्टिम्) Ś1 D3 (as in D2 also) 12 ऋषिपुत्र, D2 11 ऋषिपुत्र- (for ऋषि पुत्र) Ñ V B D10 इष्टिं कामसमृद्धये, D13 इष्टिक समृद्धिमत्, M4 इष्टिं पुत्रोपलब्धये (for the post half)] Ñ V1 3 4 B D10 11 13 M4 cont

443* तस्य राज्ञो हितान्वेषी विभाण्डकसुतो वशी ।

[No comm —M4 विभटक- V4 मुदा, D11 वली (for वशी)]

M4 cont 446* and om 3[c]–5[b] Ñ V B1 3 4 D10 13 om 3[cd] —[c]) Dt D6 8 14 T1.2 G4 M3 transp च and अग्नौ, Cg as in text. Ś1 B2 (marg) D1–3 5 7 11 12 दीप्ते(B2 D5 12 °प्ता)प्राव(D7 °वा)जुहोद्द(D1 5 7 11 °द्र)व्य, D9 आजुहाव ततो हव्य —[d]) Ś1 B2(marg)D1–3 5 7 9 11.12 विधि-, Cr m g k t as in text (for मन्त्र-)

4 M4 om 4 (cf v l 3) —[a]) Ñ V B D4 10 11 13 तत्र, Cg k t as in text (for ततो) D4 5 च गधर्वा, D11 सु-गधर्वा —[b]) D1 सिद्धाश्चैव (hypermetric owing to hiatus), D13 ससिद्धा (for सिद्धाश्च) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ऋषिभि सह, Ñ V B2.3 D10 13 मुनिभि सह (for परमर्षय) —[c]) D9 च, D11 ते (for वै) —[d]) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 G1 3 पूर्वमेव समागता Cg as in text (for [d]) —After 4, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 ins

444* अश्वमेधे महायज्ञे राज्ञस्तस्य महात्मन ।
ब्रह्मा सुरेश्वर स्थाणुस्तथा नारायण प्रभु ।
चत्वारो लोकपालाश्च देवताना च मातर ।
आसंस्तथैव सर्वे तु देवाश्च सहितास्तथा ।
इन्द्रश्च भगवान्साक्षान्मरुद्गणवृत प्रभु । [5]

[No comm Ñ V B D10 13 read l 1 after l 5 —(l 1) V2 °भागा (for महायज्ञे) cf 1 13 37[c] for the prior half D9 महोत्सवा (for महात्मन) Ś1 राज्ञो दशरथस्य तत् (for the post half) —Ś1 om l 2–5 D5 12 om l 3-5 —(l 3) D11 तथैव (for चत्वारो) D11 लोकपाल्श् (sic) V2 चत्वारो देवमातर (sic) (for the post half) —(l 4) Ñ2 B3 D10 यमे तथैव, V1 3 4 B2 D1–3 7 11 यज्ञा(D2 °ज्ञा, D7 °ज्ञ)स°, V2 वेदज्ञाश्चैव, B1 ×-स्त°, D9 यज्ञास्तथापि (for आसस्तथैव) Ñ1 °ते, Ñ2 D2 3 7 9 सर्वत्र, V1 सर्वे ×, D1 11 °च (for सर्वे तु) V1 ×दाश्, V2 B2 D1–3 7 9 11.13 वेदाश् (by metathesis) (for देवाश्) V1 2 D2.13 तदा —(l 5) V4 चद्रश् (for इन्द्रश्) Ñ2 B2 D10 -समावृत, D13 -युत ° (for -वृत प्रभु)]

Then Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 cont

445* आजगाम महायज्ञ राज्ञो दशरथस्य च ।
देवास्तानागतान्सर्वानब्रवीद्द्विजसत्तम ।
प्रसाद क्रियता राज्ञ प्रसवार्थं हि देवता ।
राजाय धार्मिक शूर कृतविद्य परंतप ।
प्राप्तवानश्वमेधं च शुद्धात्मा गतकल्मष । [5]
पुत्रार्थं तप्यते चैव दीर्घकाल महाद्युति ।
प्रयच्छत सुतानस्मै चतुर कुलवर्धनान् ।

[No comm Ś1 om l 1 —(l 1) D5 9 11 12 °दर्शं (for महायज्ञ) D12 दशरथस्य (ditto) D2 3 5 7 तं; D9 तु, D12 ते (for च) —(l 2) D2 देवान्नागतान् (sic)

ताः समेत्य यथान्यायं तस्मिन्सदसि देवताः ।
अब्रुवँल्लोककर्तारं ब्रह्माणं वचनं महत् ॥ ५
भगवंस्त्वत्प्रसादेन रावणो नाम राक्षसः ।
सर्वान्नो बाधते वीर्याच्छासितुं तं न शक्नुमः ॥ ६
त्वया तस्मै वरो दत्तः प्रीतेन भगवन्पुरा ।
मानयन्तश्च तं नित्यं सर्वं तस्य क्षमामहे ॥ ७

G 1 14. 1
B 1 15
L 1 10 6

—D5 om l 3-5 —(l 3) D7 प्रसाः (for प्रसाद॰) D1 प्रसादार्थे, D9 ॰र्थो (for प्रसवार्थे) —(l 4) D1 ॰सौ, D12 यज्ञा॰ (sic) (for राजाय) —(l 5) D2 नु, D3 7 9 तु (for च) D9 महात्मा (for शुद्धात्मा) —After l 5, D11 ins l 5-7 of 446* —(l 6) D2.11 पुत्रार्थे D2 च तथा (for तप्यते) —(l 7) D2 प्रयच्छतु, D3 7 प्रयच्छतु, D9 प्रयच्छस्व D1 तस्मै (for अस्मै) D7 -वर्धना (sic) (for -वर्धनान्)]

On the other hand, Ñ V B D10 13 M4 (M4 after 443*) cont

446* तत्र भागार्थिनो देवानागतान्सोऽभ्यभाषत ।
रुद्रोपेन्द्रमहेन्द्रादीन्प्रह्वोऽस्मिप्रणतस्थित ।
अथ राजा दशरथ पुत्रार्थी तप्तवास्तप ।
इष्टवानश्वमेधेन भवत श्रद्धयान्वित ।
इष्टिं च पुत्रकामोऽन्या पुन कर्तुं समुद्यत । [5]
तदस्य पुत्रकामस्य प्रसाद कर्तुमर्हथ ।
अभियाचे स व सर्वानस्यार्थेऽहं कृताञ्जलि ।
भवेयुरस्य चत्वार॰ पुत्रास्त्रैलोक्यविश्रुता॰ ।

[No comm —(l 1) Ñ2 V1 4 B1-3 D10 सोभ्य(V1 ॰ध्य)याचत (B2 marg as in text also), V2 3 B4 अभ्यभाषत (for सोऽभ्यभाषत) —Ñ V B D10 13 om l 2 —(l 3) V4 अथ (for अथ) V2 तत (for तप) —(l 4) D13 दृष्ट॰ (for इष्टवान्) M4 चाश्वमेधेन M4 ॰तां (for भवत) V2 प्रमयान्वित —D11 ins l. 5-7 after l 5 of 445* —(l 5) Ñ2 V1 B4 इष्ट Ñ B1 -काम्यन्या, M4 -कामीया (for -कामोऽन्या) B1 च पुन॰ (hypermetric), M4 तत॰ (for पुन॰) —(l 6) M4 तस्य (for तद्) V3 अथ (for अस्य) B1 -काम्यस्य (for -कामस्य) V1 (before corr) ॰ति, V4 ॰त (for अर्हथ) —(l 7) V2 अपि याचे वरान्, V3 ॰सुरान्, V4 D13 ॰वर, D10 ॰च व, M4 अभियाचामि व (for अभियाचे स व) Ñ1 अभियेचयाचे त व का सर्वा (sic) (for the prior half) Ñ1 M4 तस्यार्थे, V2 अस्माच (sic) (for अस्यार्थे)]

Thereafter all the above MSS (both the groups, first group om l. 5-7, second l 4 and 8) further cont

447* तं तथेत्यब्रुवन्देवा ऋषिपुत्रं कृताञ्जलिम् ।
माननीयोऽसि नो विप्र राजा चैव विशेषत ।
प्राप्स्यते परम काममेतदिष्टया नराधिप ।
इष्टिर्हि विधिवद्व्याप्ता राज्ञा दशरथेन वै ।
इत्युक्त्वान्तर्हिता देवास्तत शक्रपुरोगमा । [5]
तं दृष्ट्वा विधिवत्ख्यात क्रियमाण महर्षिणा ।
उपेत्य लोककर्तार प्रजापतिमिद वच ।
तथा तमुक्त्वा देयास्तु सर्व एव महाद्युतिम् ।

[No comm —(l 1) V4 तथास्तु, D13 ते॰ (for त तथा) V2 [अ]वदन् (for [अ]ब्रुवन्) Ś1 देवान्, Ñ1 सर्वे (for देवा) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 द्विजमुख्य (for ऋषिपुत्र) —(l 2) V2 श्लाघनीयो V1 *विप्र (for नो॰) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 भवान्मान्यश्च पूज्यश्च (for the prior half) Ś1 D1 5 9 12 चाय, V1 3 B1 चैष, D11 चापस् (sic), D12 वाय (for चैव) —D13 om l 3-5 —(l 3) D11 लप्स्यते (for प्राप्स्यते) Ñ1 दिष्ट्या, Ñ2 इच्छा, D10 इष्ठा (for इष्टया) Ś1 D1-3 5 7 9 12 लप्स्यते च पर काम पुत्रार्थं (D2 3 7 ॰र्थे) द्विजसत्तम (D1 5 ॰म) M4 प्राप्स्यसेमरसकाशान्पुत्रानिष्ठा समीप्सितान्. —Ñ V B D10 13 M4 om l 4 —(l 4) D3 7 च (for वै) —Ś1 D1-3 5 7 9 12 om l 5-7 —(l 5) V4 B1 D11 तत्र (for तत) —M4 om l 6. —(l 6) D13 ते V3 दिष्ट्वा (sic) (for दृष्ट्वा) B1 दीक्षां, B2 काम्य, D13 ध्यात्वा (for ख्यात) B1 ॰णा, D13 पूज्यमान (for क्रियमाण) —(l 7) D11 ब्रह्माण वचन महत् (for the post half) —Ñ V B D10 11 13 M4 om l. 8 —(l 8) D12 *मुक्त्वा (for तमुक्त्वा) D1 महाद्युति)]

5 Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 om 5^{ab} —[a]) D14 T2 3 ॰न्यायं (for यथान्याय) —[c]) G1 अब्रवील् (for अब्रुवँल्) Ñ V B D10 11 13 M4 ऊचु॰ प्राञ्जलय॰ (B3 M4 ॰*य॰) सर्वे (V4 तत्र) —[d]) Ñ V B D10 13 M4 वरद, Cg as in text (for वचन) Ñ1 V1 (before corr शुभं) 2 D13 M4 तदा, Ñ2 V3 4 B तथा, Dt D6 8 तत॰, D10 वच, Cg as in text (for महत्) D11 प्रजापतिमिद तदा

6 [a]) D12 भगवंतस् (sic) (for भगवस्) Ñ V B D10 13 M4 त्वत्प्रदिष्टवरो ब्रह्मन् —[b]) D10 *वणो (for रावणो) M3 राक्षसेश्वर (for नाम राक्षस॰) —[c]) V2 सर्वतो, V4 सर्वांश्च (for सर्वान्नो) T3 बाधितु (for बाधते) Ñ (Ñ1 स दर्पाद् hypermetric) V1 3 4 B D10 13 M4 दर्पाद्, V2 सर्वान् (for वीर्याच्) D2 सर्वत्राबाधते वीर्याद् —[d]) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 बाधितु (for छासितुं) D1 च, D12 om (for त) D12 om न Ñ V B D10 13 M4 ब्रह्मर्षीं (B4 महर्षीं) श्च तपोधनान् (Ñ1 V3 B1 4 ॰रतान्) —After 6, B3 ins

448* देवादीन्स वशे चक्रे राक्षसो बलदर्पित ।

7 [a]) Ñ V2-4 B D10 13 M4 ह्यस्य, V1 तस्य, D2 [अ] स्य च (for तस्मै) —[b]) D1 प्रीतो मे (for प्रीतेन) Ś1 Ñ2 B3 4 D3 5 10 M1 3 भगवान् Dt D6 8 तदा (for पुरा) Ñ1 सुप्रीतेन भवत्पुरा —After 7^{ab}, Ñ V B D10-13 M4 ins

449* देवदानवयक्षाणामवध्योऽसीति कामत ।

[No comm M4 मानद (for कामत)]

—V1 om 7^{cd} —[c]) Ś1 B1 D2 3 7 9 12 T3 त (Ś1 त्व) द्वाक्य, Ñ V2-4 B2 3 D10 11 13 M4 ते वाक्य, B4 मे वाक्य,

G 1 14 16 B 1 15 8 L 1 10 61 उद्वेजयति लोकांस्त्रीनुच्छ्रितान्द्वेष्टि दुर्मतिः ।
शक्रं त्रिदशराजानं प्रधर्षयितुमिच्छति ॥ ८
ऋषीन्यक्षान्सगन्धर्वानसुरान्ब्राह्मणांस्तथा ।
अतिक्रामति दुर्धर्षो वरदानेन मोहितः ॥ ९
नैनं सूर्यः प्रतपति पार्श्वे वाति न मारुतः ।
चलोर्मिमाली तं दृष्ट्वा समुद्रोऽपि न कम्पते ॥ १०
तन्महन्नो भयं तस्माद्राक्षसाद्घोरदर्शनात् ।
वधार्थं तस्य भगवन्नुपायं कर्तुमर्हसि ॥ ११
एवमुक्तः सुरैः सर्वैश्चिन्तयित्वा ततोऽब्रवीत् ।
हन्तायं विहितस्तस्य वधोपायो दुरात्मनः ॥ १२

Cm g as in text (for तं नित्य) D1 5 मानयंस्त (D1 °त) स्य तद्वाक्यं.—d) Ś1 तस्य, M4 वय (for सर्वं) Ś1 सर्वे, Ñ2 V2-4 B D10 अस्य, M4 सर्वं (for तस्य) D1-3 5 7 9 11 12 transp सर्वं and तस्य Ñ V2 3 B D13 M4 सहामहे (Ñ1 °ते sic), V4 महामते, D2 क्षमीवहे (sic), D10 महात्मन (for क्षमामहे).

8 a) Ñ V B D10 13 M4 स बाध(V1 वार, B2 marg द्राव, D13 धाव)यति (V4 °नेति), M4 स तापयित्वा, Cg as in text (for उद्वेजयति).—b) D7 उत्थितान्, D11 अस्माच्छ्रिन् (sic), Cg as in text (for उच्छ्रितान्) D1 दुर्म्मिभि (sic) (for दुर्मति) Ñ V B D10 13 M4 विहिंस(V1 3 4 विहस, B2 हिंम्सय [m विहिंस्य], M4 विहिं-)न्राक्षसाधिप (B4 °सेश्वर) —Ñ V B D10 13 M4 om 8cd —c) T3 -राज च (for -राजान [archaic]) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 शक्र सुरगणेशं च (D2 3 7 °गणोपेतं), Cg k as in text (for c) —d) Ś1 D1 5 9 11 12 स धर्ष(Ś1 दीप)यितुम्. D3 7 उद्यत (for इच्छति).

9 a) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 सयक्ष- (for यक्षान्स-) Ñ V B D10 13 M4 देवर्षियक्ष(B2 °र्षनिय)गधर्वान् —b) V1 स्वरन् (sic), V3 सुरौंश्च, V4 D14 -सुरान्, T3 M2 ससुरान्, Cg k t as in text (for असुरान्) Ñ V B1-3 D10 M4 मान(M4 दान)वास् (Ñ1 V1 B1 2 °श्, V3 °वान्) (for ब्राह्मणास्) Dt D6 8 ब्राह्मणानसुरास् (by transp) Ñ1 V1 B1 2 च स, V3 पुन, D5 तदा (for तथा) B4 असुराश्चानराश्च म, D13 मानुषाश्च महाबल —c) D4 दुर्मेधा, T3 दुर्द्धर्पो (sic) (for दुर्धर्षो) Ñ V B D10 13 M4 अन्यायत पीडयति —d) Ñ V B D10 13 M4 दर्पित (for मोहित) D11 repeats 9 as in Ñ1 with v l मानुषास्तु (for मानवाश्च in b)

10 Ś1 D1-3 5 7 9 12 om (hapl) 10ab —a) Ñ V B D10 11 13 M4 न तत्र सूर्यस्तपति Cg k t as in text (for a) —b) T3 स (for न) G1 3 न पार्श्वे वाति (by transp) Ñ V1-3 B D10 11 13 M4 न भयाद्वाति मारुत, V4 न च वाति समीरण, G4 पार्श्वे वा - - मारुत —After 10ab, Ñ V B D10 11 13 M4 ins

450* नाग्निर्ज्वलति वै तत्र यत्र तिष्ठति रावण ।

[No comm M4 उज्ज्वल्ते (for ज्वलति वै) D13 नैव (for वै तत्र)]

—c) Ś1 Ñ V2-4 B D1-3 5 7 9-13 G1-3 M1 2 4 जलोर्मि (B1 महोर्मि, D3 °मे [sic])माली (D9 °लिस् [sic]), Cg k t as in text (for चलो°) D13 स्मृत्वा (for दृष्ट्वा) —d) Ś1 D1-3 5 7 9 12 सागरो (for समुद्रो) Ś1 V1.3 4 B1.3 4 D2.3 5 9 11-13 [अ]पि च(V1 -, B1 D2 3 प्र, D13 हि)कपते, V2 °प्रकपते, D1 [अ]पि च कपति, D7 [अ]पि प्रकपित, D10 गपि° (sic), G2 M1 न प्र°, Cg t as in text (for ऽपि न कम्पते) —After 10, Ñ V B D10 11 13 M4 ins

451* नष्टो वैश्रवणस्त्यक्त्वा लङ्कां तद्वीर्यपीडित ।

[No comm M4 त्क्ता त्यज्य (for त्यक्त्वा लङ्का) V4 °पाल्नि]

D11 cont, Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst for 11ab, while B2 ins after 11ab

452* तस्मात्न पाहि भगवन्रावणाल्लोकरावणात् ।

[M4 अस्मात् B2 न पात्रि (marg as in text) (sic), B3 त्व°, M4 सत्राहि (for न पाहि) Ñ2 B2 भगवान् (B2 marg as in text) M4 राक्षसात् (for रावणात्) V3 °ण, B2 -वारणात् (by metathesis) (for -रावणात्)]

11 a) Ś1 B2 D1 3 5 7 9 11 12 उत्पन्न नो, D2 उपपन्न, T2 M3 तन्महान्नो (M3 after inf lin sec m corr न्नो), G2 M1 दु सह नो (for तन्महन्नो) T3 तीव्राद् (for तस्माद्). —b) Ś1 D1 2 5 7 9 11 12 रक्षसो, D8 रक्ष्यामो (sic) (for राक्षसाद्) Ś1 D5 12 भीम°, B2 D11 घोर(D11 भीम)कर्मण (for घोरदर्शनात्) —For 11ab, Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst, while B2 ins after 11ab 452* —cd) D12 तु भवान् (for भगवन्) D1 निश्चय (for उपाय) Ś1 D1-3 5 12 G2 M1 वक्तुम्, Cg as in text (for कर्तुम्) D1 इच्छसि, D12 अर्हति Ñ V B D10 13 M4 उपाय तद्वधार्थाय(B3 °य त्वं)त्व(B4 D13 M4 द्र)ष्टुमर्हसि (Ñ2 °ति) काम(M4 मान)द.

12 a) M3 व inf lin sec m in एवम् D12 स वै (for सर्वैश्) —b) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ब्रह्मा ध्यात्वा, Cg as in text (for चिन्तयित्वा) —For 12ab, Ñ V B D10 13 M4 subst

453* इति विज्ञापितो देवैर्ध्यात्वा ब्रह्मेदमब्रवीत् ।

[Ñ2 विज्ञापिते V4 ज्ञात्वा (for ध्यात्वा) D13 चैव (for ब्रह्मा) M4 transp ध्यात्वा and ब्रह्मा]

On the other hand, G1 3 subst

454* विधिस्तस्य वधोपाय चिन्तयानस्ततोऽब्रवीत ।

—c) D1 मया, D2 ह्नो (sic) (for हन्त) Dt D6 8 विहितस्, D1 निहतस्, T3 विधिवस् (sic) (for विहितस्).

तेन गन्धर्वयक्षाणां देवदानवरक्षसाम् ।
अवध्योऽस्मीति वागुक्ता तथेत्युक्तं च तन्मया ॥ १३
नाकीर्तयदवज्ञानात्तद्रक्षो मानुषांस्तदा ।
तस्मात्स मानुषाद्वध्यो मृत्युर्नान्योऽस्य विद्यते ॥ १४
एतच्छ्रुत्वा प्रियं वाक्यं ब्रह्मणा समुदाहृतम् ।
देवा महर्षयः सर्वे प्रहृष्टास्तेऽभवंस्तदा ॥ १५
एतस्मिन्नन्तरे विष्णुरुपयातो महाद्युतिः ।
ब्रह्मणा च समागम्य तत्र तस्थौ समाहितः ॥ १६
तमब्रुवन्सुराः सर्वे समभिष्टूय संनताः ।
त्वां नियोक्ष्यामहे विष्णो लोकानां हितकाम्यया ॥ १७
राज्ञो दशरथस्य त्वमयोध्याधिपतेर्विभो ।
धर्मज्ञस्य वदान्यस्य महर्षिसमतेजसः ।
तस्य भार्यासु तिसृषु ह्रीश्रीकीर्त्युपमासु च ।
विष्णो पुत्रत्वमागच्छ कृत्वात्मानं चतुर्विधम् ॥ १८

G I 14 3
B I 15 2
L I 10 73

13 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 नाग- (for तेन). —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 देवतासुर-, Dt D6 8 देवताना च (for देवदानव-) —For 13^{ab}, Ñ V B D10 13 M4 subst

455* तेन देवर्षिगन्धर्वयक्षराक्षसपन्नगै· ।

[V2 °वैर् (for -गन्धर्व-) M4 -पन्नगरक्षसाम्]

—^{c}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 तेनोक्त (for वागुक्ता) Ñ V B D10 13 M4 अवध्य· स्यामि (Ñ1 चास्मी, V2 स्यादि)ति प्रोक्तं —^{d}) B1 missing up to क्तं B2 M3 च तं, D11 स्वतन् (sic) (for च तन्) D11 मृपा (sic) (for मया)

14 ^{a}) G1 3 [अ]चिंत°, Cg as in text (for [अ] कीर्तयद्) —^{b}) M3 मानवास् D4 6 T3 तथा, Cg k t as in text —For 14^{ab}, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 subst

456* अवज्ञाय तु तद्रक्षो मानुषान्नान्वकीर्तयत् ।

[Ñ1 अवज्ञानात्, V3 B2 D2 3 7 13 अवज्ञया, B1 अवज्ञैव B1 D9 च, M4 हि (for तु) Ś1 D5 12 रक्षस्तान्, D9 रक्षत्वात्, D1 3 7 रक्षस्तन् (by transp) (for तद्रक्षो) V4 अवज्ञापूर्वक रक्षो (for the prior half) Ñ2 V2–4 D10 [अ]नु°, V1 [अ]प्र°, B1 [अ]नुकीर्तयेत्, B4 [अ]नुकीर्तनात्, D13 त्वकीर्तयेत, M4 [ए]व° (for [अ]न्वकीर्तयत] Ś1 D5 12 व्याहरन्मानुषाद्वध, D1–3 7 9 11 न व्या(D11 नोदा)हरत मानुषान् (D3 °नवान्) (for the post half)]

—^{cd}) Cg मानुषाद् (as in text) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 तेनासौ मानुषैर्वध्यो Ś1 D5 12 चान्यो न (for नान्योऽस्य) Ñ V B D10 13 M4 तस्मात्स(V4 om त्स)मानुषेणैव वध्य पापो भविष्यति

15 D12 om 15 —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 तच्छ्रुत्वा तु, Ñ V B D10 13 M4 इति श्रुत्वा, D6 ~ तच्°, G2 M1 °ज्ज्ञात्वा, Cg as in text (for एतच्छ्रुत्वा) Ñ V1 B1 3 4 D10 13 हितं, V2 ततो, V3 B2 M4 हि तद्, V4 च तद् (for प्रिय) —^{b}) Ś1 V1 D1–5 7 9 11 T3 M2 3 °दीरि(D9 °र)त (for समुदाहृतम्) —^{cd}) D4 T3 transp देवा and सर्वे G1 3 M2 transp महर्षय and सर्वे Cg k प्रहृष्टा (as in text) Ś1 D1–3 5 7 9 11 गंधर्वर्षिसमा(D1 °र्वा ऋषिस)युक्ता प्रहृष्टा सर्वदेवता (D5 वाक्यमब्रुवन्), Ñ V B D10 13 M4 देवा शक्रपुरोगास्ते (Ñ2 °स्तु) हर्षिता सर्वतो(D13 °शो)भवन्

16 ^{a}) Ś1 D5 विष्णु (for विष्णुर्) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 विधिना सर्वतेजसा(Ś1 D5 12 °एव ते), Ñ V B D10 11 13 M4 तत्रायाद्ग(V3 °यातो भ [hypermetric], B4 °गाद्ग, D11 °यं भ)गवान्स्वय (V4 °न्प्रभु) —After 16^{ab}, Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cg ins

457* शङ्खचक्रगदापाणि· पीतवासा जगत्पति· ।

—Thereafter Dt D6 8 14 G3 M3 cont

458* वैनतेय समारुह्य भास्कर तोयदो यथा ।
तप्तहाटककेयूरो वन्द्यमान सुरोत्तमै ।

[Cg k do not comment Ct comments on l 1 —(l 1) Dt D6 8 भास्करस् Dt D6 8 14 तोयद (sic) —(l 2) D6 सुरोत्तम (for सुरोत्तमै)]

—After 16^{ab}, D11 ins l 1-5 of 462*, then reads 459* —^{c}) D1–3 7 वै, D9 [अ]पि (for च) Dt D6 8 °गत्य, Cg k as in text (for समागम्य) —^{d}) D1–3 7 9 transp तत्र and तस्थौ —For 16^{cd}, Ś1 D5 11 12 subst

459* देवता ब्रह्मणा सार्धं तस्थुस्तत्र समाहिता· ।

—After 16, G3 ins

460* तत्रागत हरिं दृष्ट्वा देवं नारायणं प्रभुम् ।
पद्मज पूजयामास प्रत्युत्थाय कृताञ्जलि ।

[No comm]

17 ^{b}) Dt D6 T3 G3 तम°, D14 T1 2 °ष्टुत्य, G4 °ष्ट त्य (sic), Cg as in text (for समभिष्टूय) —^{c}) D4 नियोत्स्यामहे —^{d}) Dt लोका * * * * म्यया

18 ^{b}) Dt °पतिर् (sic) (for °पतेर्) D4 14 T G1 3 4 M3 प्रभो (for विभो) —For 17–18^{d}, Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 subst., Ñ V B D10 13 ins l 7 only after l 8 of 462*.

461* अब्रुवस्ते तदा सर्वे सुरा सपूर्णमानसा ।
त्वा नियोक्ष्यामहे विष्णो लोकाना हितकाम्यया ।
एवमुक्तोऽब्रवीद्विष्णुस्तथेति सुरमण्डलम् ।
तस्य ते तद्वच श्रुत्वा व्यक्तमूचुरिद सुरा ।
एष राजा दशरथो हयमेधेन दीक्षित । [5]
अश्वमेधेन यज्ञेन देवतानामनुग्रहात् ।
धर्मशीलो गुणश्लाघ्य सत्यवादी दृढव्रत ।

G 1 14 34
B 1 15 21
L 1 10 74

तत्र त्वं मानुषो भूत्वा प्रवृद्धं लोककण्टकम् ।
अवध्यं दैवतैर्विष्णो समरे जहि रावणम् ॥ १९

स हि देवान्सगन्धर्वान्सिद्धांश्च ऋषिसत्तमान् ।
राक्षसो रावणो मूर्खो वीर्योत्सेकेन बाधते ॥ २०

[(l 1) D1 संतप्त- (for सपूर्ण-) —(l 2) = 17^cd D11 त्वा D7 नियोज्या° (for नियोक्ष्यामहे) D12 om विष्णो Ś1 D1 5 11 12 क्रियता (Ś1 °ते) हित —(l 3) D11 त्व सुमगल (for सुरमण्डलम्) —(l 4) D11 तद्वचन (for ते तद्वच) D3 7 वच (for सुरा) —(l 5) D11 पुत्रार्थं दीक्षित क्षमी (for the post. half) —Ś1 D1–3 5 7 9 12 om l 6 —(l 7) Ñ V1 3 4 B D1–3 7 10 13 °श्लाघी, D9 गुण श्लाघ्य (for गुणश्लाघ्य) V2 जितेंद्रिय (for दृढव्रत)]

—^e) Ś1 Dt D1–3 5–9 11 12 अस्य; Cg तस्य (as in text) V2 तनुपु (for तिसृषु) —^f) D4 G1 transp ह्री and श्री. Ś1 D1–3 5 7 9 12 ह्रीश्री(D5 श्रीह्री by transp)कल्पासु धीमत', D11 ह्रीश्रीकीर्तिपु धर्मत, T2 °कीर्त्यसमासु (sic) च. —^gh) D11 चतुर्धा त्व विभज्य स्वं प्रादुर्भवितुमर्हसि —For 16^c–18, Ñ V B D10 13 M4 subst, while D11 ins l 1-5 only after 16^ab

462* ब्रह्मणा मनसा ध्यातस्तद्धयायामितद्युति ।
अब्रवीत्त ततो ब्रह्मा विष्णु सुरगणै. सह ।
आर्तानामसि लोकानामार्तिहा मधुसूदन ।
याचामहेऽतस्त्वामार्ता शरणं नो भवाच्युत ।
ब्रूत किं करवाणीति विष्णुस्तानब्रवीद्वच ।
इति तस्य वच श्रुत्वा पुनरूचुरिद सुरा ।
राजा दशरथो नाम तप्तवान्सुमहत्तप ।
इष्टवानश्वमेधेन प्रजाकाम स चाप्रज ।
अस्मन्नियोगाच्च विष्णो तस्य पुत्रत्वमाप्नुहि ।
तस्य भार्यासु तिसृषु श्रीकल्पासु जनार्दन ।
चतुर्धा त्वविभज्य स्वं प्रादुर्भवितुमर्हसि ।

[(l 1) Ñ2 B3 D10 transp ब्रह्मणा and मनसा B2 समनु° (for मनसा ध्यातस्) B1 तत्रायाद°, D13 तद्धयाप्याय° (for the post half) —(l 2) M4 सर्वै (for विष्णु) B1 देवगणै —(l 3) D11 अस्मि (for असि) Ñ1 V4 B2 3 D11 मधुसूदन —(l 4) V4 तु, B2 त्व (for ऽतस्) V3 याचामस्त्वां वय त्वार्ता, M4 अनग्त्वामर्थयामोघ (for the prior half) B4 मे (for नो) D13 [अ]च्युत —(l 5) D10 ब्रूहि (for ब्रूत) D11 करवानग्नि (for °णीति) Ñ1 अ + वीद् D11 M4 तत (for वच) —After l 5, D11 reads 459* and 461* —(l 6) V2 याचितस्य (for इति°) M4 वच (for सुरा) —(l 7) M4 तु (for स-) —(l 8) Ñ1 °श्वमेधेन, V2 4 B1 M4 चाश्वमेधेन V4 पुत्र (for प्रजा-) V2 सदा (for स च) —After l 8, Ñ V B D10 13 ins l 7 of 461* (for variants cf v l 461*) —(l 9) V1 2 B1 D13 M4 अस्मिन्, V3 तस्मात्, V4 अस्मात्. V2 नियोगे (for नियोगात्) D13 आप्नुति (sic) (for आप्नुहि) —(l 10) B1 illeg for श्री. B1 जनाजनार्दन (by ditto), B4 जनार्दन —(l 11) V1 सविभज्य (corrupt), V4 B1 2 (m also as in text) M4 [अ]श विभज्य, B4 °क, D13 स्व विभज्य (for त्वविभज्य). V1 B1 D10 M4 त्व, B4 -[आ]त्मा (for स्व) V4 प्रभविष्णु त्वम् (for प्रादुर्भवितुम्) B2 अर्हति]

Ñ V B D10 13 M4 cont, while D11 ins after 18

463* स नियुक्तस्तदा देवै साक्षान्नारायण प्रभु ।
तानुवाच ततो देवानिद वचनमर्थवत् ।
किं मया तत्र कर्तव्य प्रादुर्भूतेन व सुरा ।
कार्यं कुतो वापि भय युष्माकमिदमीदृशम् ।
इति श्रुत्वा वचस्तस्य विष्णोरूचुरिद सुरा ।
राक्षसान्नो भय विष्णो रावणाल्लोकरावणात् ।

[For l 1-5 cf I 15 1-3^ab —(l 1) V2–4 B1 2 4 तथा (for तदा) M4 ततो (for साक्षान्) —(l 2) Ñ2 अनूवाच (for तानुवाच) M4 पुनर् (for ततो) V2 अब्रवीत् (for अर्थवत्) —(l 3) D11 मयात्र (submetric) (for मया तत्र) V2 वै (for व) V1 प्रादुर्भवेन वेश्वरा (marg व सुरा also) (for the post half) —D13 om (hapl) lines 4-5 —(l 4) B2 जात (for कार्यं) M4 हि (for [अ]पि) V4 transp वापि and भय V2 ह्यस्माकम् (for युष्माकम्) V4 अपि (for इदम्) V4 मीदृग (sic) —(l 5) V4 D11 तस्य वच श्रुत्वा (by transp) V3 विष्णुर्, B2 विष्णु (for विष्णोर्) —(l 6) Before line 6, D13 ins ref देवा ऊचु V1 रामणाल् (for रावणाल्) Ñ2 B2 -वारणात् (for -रावणात्)]

19 ^a) Ś1 D5 12 transp तत्र and त्व T2 मानुप (for मानुषो) —^b) G4 प्रवृत्त (for प्रवृद्धं) D2 3 7 जहि कटक, G2 M1 देववटकं (G2 °क) —^c) D2 5 अवध्यो, D3 अयश्यक्य (sic), D7 अशक्यं, Cg k t अवध्यं (as in text) D12 दैवता (sic) (for दैवतैर्) D14 सर्वैं, M3 देव (for विष्णो) —^d) M3 (after corr *sec m* as in text) वारण (metathesis) (for रावणम्)

20 ^a) G4 ह (for हि) Ś1 D1–3 5 7 देवर्षि- (for देवान्स-) —^b) D14 T2 G4 मुनि- (for ऋषि-) Ś1 D1–3 5 12 सिद्धासु(D5 12 °न्सु)रमहोरगान् —^c) M3 reads *inf lin sec m* रावणो Ś1 D1–3 5 7 9 12 नाम (for मूर्खो) —^d) Dt D1 3 6 8 वी(D1 धै)र्येद्रेकेन (Dt D6 8 °ण), G2 °त्वेकेन (sic), Cg as in text (for वीर्योत्सेकेन) —For 19–20, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

464* मानुषीं तनुमास्थाय समुद्धर्तुं त्वमर्हसि ।
त्वत्तो हि नान्यस्त पाप शक्तो हन्तु दिवौकसाम् ।
स दीर्घं तप्तवान्काल तपोऽत्युग्रमरिंदम ।
तेनार्य परितुष्टोऽस्य बभूव प्रपितामह ।
ततोऽस्मै प्रददौ तुष्टो वरदो भगवान्पुरा ।
अभय सर्वभूतेभ्यो वर्जयित्वा तु मानुषान् ।
ततो दत्तवरस्यैव तस्य नान्यत्र मानुषात् ।
वधाद्भयमतश्चैन गत्वा मानुषता जहि ।
स हि देवर्षिगन्धर्वांस्तप सिद्धांश्च मानुषान् ।
वरदानबलोन्मत्तो बाधते राक्षसाधम ।

[For l 1 and 3-6 in Ñ V B D10 11 13 M4 cf I. 15 3^c–5^d —(l 1) Ñ2 V4 B3 D10 सर्वं(V4 °त्व)मुद्धर्तुम्, B1 °तम् (for समुद्धर्तुं त्वम्) —(l 2) M4 नान्यस्तु (for हि नान्यस्) —(l 3) B2 reads twice in succession l 3-7 B2 (first time) transp स and दीर्घं V2 D13 काम (for काल) B1 ततो (for तपो) Ñ2 B2 (both times) ह्युग्रम्, (for स्त्युग्रम्) Ñ1 V4 B4 D11 अरिंदम —(l. 4) V1 B2 (both times) येन (for तेन) —(l 5) D11 13 तदा, M4 अतो (for ततो) M4 भगवान् वरद (by transp) V3 स्वय, M4 वर (for पुरा) —(l 6) B1 अवध्य (for अभय) Ñ1 lacuna, V4 B1 D10 च (for तु) V2 मानुष, V4 मानवान् —After l 6, V4 reads l 10 followed by l 1 of 466*. —For ins see below —V3 M4 om l 7-9 —(l 7) B1 -वरश्च (for -वरस्य) Ñ2 V2 4 B2 (both times)-4 D10 11 13 एव (for एव) V4 एवात्र, B1 नाशोत्र (for अन्यत्र) —D10 om l 8 and 9 —(l 8) Ñ2 V2 4 B3 वधोपायम्, V1 व * द्व्यम् (for वधाद्व्यम्) Ñ1 first letter illeg (for गत्वा) Ñ2 erroneously om ष in मानुषतां —(l 9) B1 ह (for हि) V4 तप स्थित्वा च (for तप सिद्धाश्च) V2 सासुरान् (for मानुषान्) B4 सिद्धाश्च मानुषास्तथा (for the post half) —(l 10) V4 reads l 10 after l 6 Ñ2 D11 13 M4 -मदो°, V3 -वरो° (for -बलोन्मत्तो) V3 M4 राक्षसाधिप°]

—After l. 6, B4 ins (followed by l 8 of 466*)

465* एवमस्माद्वर प्राप्त॰ स राक्षसपति प्रभो।

—Ñ V B (For B4 cf v l l 8 of 466*) D10 11 13 M4 cont

466* यज्ञहा ब्रह्महा चैव ब्रह्मद्विट्पुरुषादक ।
अवध्यो वरदानेन रावणो लोककण्टक॰।
तेनाक्रान्ता नृपतय सरथा सहकुञ्जरा ।
हता विप्रद्रुताश्चान्ये प्राद्रवन्ति दिशो दश ।
भक्षिता ऋषयश्चैव तथैवाप्सरसा गणा ।
दृप्त॰ सप्त सदा लोकान्क्रीडन्निव स बाधते।
अवज्ञाता पुरा तेन वरदानेन मानवा ।
तस्मात्तस्य वधो दृष्टो मानुषेभ्य परतप।

[V4 reads l 1 after l 10 (transp) of 464* —(l 1) M4 [अ]सौ (for [ए]व) V4 धर्मद्विट् (for ब्रह्मद्विट्) V3 °दय, M4 पिशिताशन (for पुरुषादक) V4 om from the post half of l 2 up to the prior half of l 5 —(l 2) B3 (marg) M4 -रावण (for -कण्टक) —M4 om l 3-8 —(l 3) V2 सबला (for सरथा) D11 lacuna (for सह) —(l 4) V2 3 B1 विप्रक्रु(B1 °ह)ताश्चान्ये (V3 काले), D13 च मद्रुहा° (for विप्रद्रुताश्चान्ये) Ñ B1 2 4 D10 11 प्राद्रवत (for °वन्ति) —(l 5) B2 तथापि, D11 * थैव (for तथैव) V2 तथाप्सर° (submetric), V4 बाधतेप्सरसां गणान् (for the post half) —(l 6) V1 (m as in text) 3 दृप्त, V2 तत, V4 B4 दृष्ट, B1 दृष्ट, D13 वर- (for दृप्त) V2 सर्वान्, D13 -दृप्त° (for सप्त) V2 आक्रीडन्निव (for क्रीडन्निव स) B1 2 (m, orig धावति) बाधति (sic) (for बाधते) —After l 6, D11 reads I 15 4^a-5^b (var) repeating them in their proper place —l 7 and 8 = 1 15 6 which is omitted in its proper place in Ñ V B D10 11 13 (cf v l I 15 1) —(l 7) Ñ V B D10 13 transp l 7 and 8 B1 अविज्ञाना. D13 [अ]नेन (for तेन) —(l 8) Ñ V B D10 13 transp l 7 and 8 and B4 repeats l. 8 here, reading it for the first time after 465* V4 अस्माद् Ñ2 तस्मै (for तस्य) V1 वरो° (sic), V2 °न्यस्तो (for वधो दृष्टो) V3 B1 मनुष्येभ्य V1 4 B1 4 (second time) D13 परतप, B4 (first time) सुरद्विष]

—After 20, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cm g k t ins

467* ऋषयश्च ततस्तेन गन्धर्वाप्सरसस्तथा।
क्रीडन्तो नन्दनवने रौद्रेण किल हिंसिता ।
वधार्थं वयमायातास्तस्य वै मुनिभि सह।
सिद्धगन्धर्वयक्षाश्च ततस्त्वा शरणं गता ।
त्वं गतिः परमा देव सर्वेषा नः परतप।
वधाय देवशत्रूणा नृणा लोके मन॰ कुरु।
एवमुक्तस्तु देवेशो विष्णुस्त्रिदशपुंगव ।
पितामहपुरोगास्तान्सर्वलोकनमस्कृत ।
अब्रवीत्त्रिदशान्सर्वान्समेतान्धर्मसंहितान्।
भय त्यजत भद्रं वो हितार्थं युधि रावणम्।
सपुत्रपौत्रं सामात्यं समित्रज्ञातिबान्धवम्।
हत्वा क्रूर दुरात्मानं देवर्षीणां भयावहम्।
दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च।
वत्स्यामि मानुषे लोके पालयन्पृथिवीमिमाम्।
एवं दत्त्वा वर देवो देवाना विष्णुरात्मवान्।
मानुषे चिन्तयामास जन्मभूमिमथात्मन ।
तत पद्मपलाशाक्ष॰ कृत्वात्मान चतुर्विधम्।
पितर रोचयामास तदा दशरथं नृपम्।
ततो देवर्षिगन्धर्वा सरुद्राः साप्सरोगणा॰।
स्तुतिभिर्दिव्यरूपाभिस्तुष्टुवुर्मधुसूदनम्।

[Cr no comment —(l 1) D4 तु (for च) T3 तदा (for तथा) —(l 2) Dt D6 8 विनिपातिता, D9 °सहता, G2 °सिहिता (by metathesis) (for किल हिंसिता) —(l 5) D9 G1 3 M3 परमो (for परमा) G1 3 M3 देवस् (for देव) D9 परतप॰ —(l 6) D4 नृणा *sup lin* —(l 7) M3 ए * (for एवम्) Dt D6 8 स्तुतस् (for उक्तस्) T3 -पुगवै (for -पुगव) —(l 8) G4 -देव- (for -लोक-) —(l 9) M2 3 -सश्रि(M3 °श्थि)तान् (for -सहितान्) D9 समेतार्थसमाश्रितान् (for the post half) —(l 11) Dt D4 6 8 9 T3 -मन्त्रि- (for -मित्र-) —(l 12) Dt D6 8 °धर्षं, G1 महा° (for दुरात्मान) M2 damaged from first व to भ —(l 14) M2 damaged from लो to पाल D9 पाल्ये (for पालयन्) —(l 16) D8 reads l 16,17 in marg Dt D6 8 मानुष्ये, T3 मानुषीं (for

G 1 14 43
B 1 15 33
L 1 10 76

तमुद्धृतं रावणमृद्धतेजसं
　प्रवृद्धदर्पं त्रिदशेश्वरद्विषम् ।
विरावणं साधुतपस्विकण्टकं
　तपस्विनामुद्धर तं भयावहम् ॥ २१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

मानुपे) Dt -भूमि, D14 -भूमिर् (for -भूमिम्). Dt यथा, G1 3 तदा (for अथ) —(1 17) D8 reads 1 17 in marg D14 °विशालाक्ष (for पद्मपलाशाक्ष) M2 damaged from तु to ध in चतुर्विधम् —(1 18) M2 damaged for पि in पितर. G1 M3 तथा (for तदा) M2 damaged from र to प in दशरथ नृप —(1 19) G1 °द्राप्सरसो (for °द्रा साप्सरो-) —(1 20) M2 partially damaged]

21 [a]) Ś1 Ñ V1–3 B D1–3 5 7 10–13 M4 तमु (D12 °दु) त्यण, V4 तमुन्मद, D14 T G2 3 M3 त्वमु°, G1 समु°, G4 त्वमुत्थित, Cg as in text (for तमुद्धृत) D1–3 7 राक्षसम् (for रावणम्) Ś1 D1 3 5 7 12 उग्रमाहवे, Ñ V B Dt D4 6–8 10 11 13 M3 4 Cm g उग्र° (V1 °रा [sic], B4 °द्र [sic]), D2 उग्रहाव , T3 इद्ध°, M2 ऋद्ध (for ऋद्धतेजस) —[b]) V4 प्रवुद्ध-, B4 D11 विवृद्ध- (for प्रवृद्ध-) M2 damaged from the first द to the second द V2 D1 त्रिदिवेश्वर-, D12 त्रिदशेसुर- (for त्रिदशेश्वर-) —[c]) Ś1 D5 12 त°, V2 विद्रा°, D1 3 7 T3 विराविण, D13 त्व°, Cm g k t as in text (for विरावणं) Ś1 तुद्धगणस्य, Ñ V B D10 11 13 M4 सर्व°, D1–3 7 नित्य°, D5 12 विबुधगणस्य (hypermetric), Cg (gloss) साधु नि शेषम् (for साधुतपस्वि-) V1 क, D3 -क (for -कण्टक) —[d]) D9 उद्धरण, D14 त्वद्धतर, G1 2 4 M1 3 उग्रतर, Cr m g t as in text (for उद्धर त) M2 भयाव Ś1 D1–3 5 7 12 पराक्रमात्तुद्धरता भवानिति Ñ V B D10 11 13 M4 मनुष्यता(D11 °)मेत्य निहतु(Ñ2 °त्य [sic]) मर्हसि —After 21, Dt D4 6 8 9 11 S (except M4) Cm g k t ins

468* तमेव हत्वा सबलं सबान्धव
　विरावण रावणमग्र्यपौरुषम् ।
स्वर्लोकमागच्छ गतज्वरश्चिर
　सुरेन्द्रगुप्त गतदोपकल्मपम् ।

[(1 1) D4 T3 -वाहन (for -बान्धव) —(1 2) T3 विराविण (for विरावण) Dt D6 8 G2 M1 उग्र (for अग्र्य) —(1 3) D9 T1 3 G2 4 M1 Cgp स्वर्लोकम् (for स्वर्लोकम्) M3 -त्त[sic] विज्वरश् (for गतज्वरश्) —(1 4) D14 T गतरोप°, G2 3 M1 3 °किल्बिप , M2 तुनदोपकल्मप]

Colophon *Kānda name* Ś1 Ñ2 Dt D4 10 om Kānda name V B आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 V2 D1 3 5 7 10 12 रावणवधोपाय (D10 °ध्याय) (D10 om), Ñ V1 4 B राव(V1 °म)णवधोपाय , V3 D2 रावणवधोपायचिंता(V3 °मंत्रणं), D9 पायसोत्पत्ति —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 12 om Ñ2 B2.3 D10 14 (as in text), V2 16, V3 13, D1 11, D5 7 10, D2 एकादश , D9 14 S (except M1) पचदश (D9 °श), D11 M4 चतुर्दश (as in text), Dt D4 6 8 पचदश 15 D13 इत्यार्षे- यणे- कांडे रा- वधोपायो- चतुर्दश (dash indicates lacuna) —After colophon, G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम , G3 with श्रीमते रामानुजाय नम

१५

ततो नारायणो विष्णुर्नियुक्तः सुरसत्तमैः ।
जानन्नपि सुरानेवं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥ १
उपायः को वधे तस्य राक्षसाधिपतेः सुराः ।
यमहं तं समास्थाय निहन्यामृषिकण्टकम् ॥ २
एवमुक्ताः सुराः सर्वे प्रत्यूचुर्विष्णुमव्ययम् ।
मानुषीं तनुमास्थाय रावणं जहि संयुगे ॥ ३
स हि तेपे तपस्तीव्रं दीर्घकालमरिंदम ।
येन तुष्टोऽभवद्ब्रह्मा लोककृल्लोकपूजितः ॥ ४
संतुष्टः प्रददौ तस्मै राक्षसाय वरं प्रभुः ।
नानाविधेभ्यो भूतेभ्यो भयं नान्यत्र मानुषात् ॥ ५
अवज्ञाताः पुरा तेन वरदानेन मानवाः ।
तस्मात्तस्य वधो दृष्टो मानुषेभ्यः परंतप ॥ ६
इत्येतद्वचनं श्रुत्वा सुराणां विष्णुरात्मवान् ।
पितरं रोचयामास तदा दशरथं नृपम् ॥ ७
स चाप्यपुत्रो नृपतिस्तस्मिन्काले महाद्युतिः ।
अयजत्पुत्रियामिष्टिं पुत्रेप्सुररिसूदनः ॥ ८

G I 15 2
B I 16 9
L I 11 8

15

☞ Ñ V B D10 11 13 om st 1—6 (D11 1-3 and 5^{cd}-6) (cf 463*, 464* and l 7 and 8 of 466* in I 14)

1 ^{ab}) D14 T1 2 G2 4 M1 3 देवो, Cg k as in text (for विष्णुर्) Ś1 D1–3 5 7 12 M4 स (D2 3 सं) नियुक्तः सुरै· सर्वै(M4 सुरगणै)र्विष्णुर्नारायणस्तदा (Ś1 D5 12 °था) —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 12 M4 उपग (D12 °*) म्य, D9 जानतापि, Cr m g k t as in text (for जानन्नपि) G1 सुराद् (for सुरान्) Ś1 D1–3 5 7 12 सर्वान् (for एवं) —^{d}) M3 श्रीमान् (for श्लक्ष्ण) D5 अब्र * त्

2 D5 reads 2 and 3 in marg —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 12 क उपायो (by transp), M4 को ह्युपायो D5 वधस् (for वधे) —^{c}) Ś1 D5 12 यद् (for यम्) G3 यामह तनुमास्थाय —^{d}) M4 मुनि- (for ऋषि-)

3 D5 reads 3 in marg ^{a}) D5 उक्त्वा (sic) (for उक्ता·) —^{c}) Ś1 Dt D1–3 5–8 12 मानुषं रूपम्, Cg as in text (for मानुषीं तनुम्) —^{d}) Ś1 D1–3 5 12 M4 तद्रक्षो, D7 त रक्ष (sic) (for रावण)

4 D11 repeats 4^{a}–5^{b} here, reading them for the first time after l 6 of 466* —^{a}) G4 न (sic) (for स) Ś1 D1–3 5 7 11 (first time) 12 तेन तस, Cg t as in text (for स हि तेपे) —^{b}) Dt D4–6 8 9 14 T1 3 G1 3 4 M3 अरिंदम (D5 °म), M4 अतद्रित —^{d}) Dt D4 6 8 9 M2 4 Cg k t -पूर्वज , G2 -पूजिक (sic) (for -पूजित)

5 ^{a}) D1 5 M4 स, Cm g t as in text (for स-) —^{b}) D2 3 7 तदा (for प्रभु) D11 (first time) ह्यवध्यतां (for वर प्रभु) —^{c}) D2 marg , D12 om (hapl) भूतेभ्यो —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 12 M4 [ऽ]भयमन्यत्र, Cm g t as in text (for भय ना°) —After 5, M4 ins 469*

6 ^{b}) Dt om the portion in ^{b} after वर D6 8 14 -दाने हि (for -दानेन) T3 मोहिता. (for मानवा) —For 6^{ab}, Ś1 D1–3 5 7 12 subst , while M4 ins after 5

469* स दुर्बुद्धिर्वर प्राप्तो राक्षसाधिपति. प्रभो ।

[D7 सु- (for स) Ś1 D5 12 स पूर्वं हि, M4 एव तस्माद् (for स दुर्बुद्धिर्) D2 7 प्राप्य (for प्राप्तो) M4 स राक्षसपति· (for राक्षसाधिपति)]

—After 6^{ab}, D4 6 8 9 14 S (except M4) Cg ins

470* एवं पितामहात्तस्माद्वर प्राप्य स दर्पित· ।
उत्सादयति लोकांस्त्रीन्स्त्रियश्चाप्यपकर्षति ।

[Cr m k t do not comment —(l 1) D6 8 M3 वरदानेन गर्वित (M3 दुर्मति), D9 वर प्राप्याथ दर्पित (for the post half) —(l 2) D6 अपि [with hiatus] (for चापि) D8 [उ]प-, D9 [अ]व- (for [अ]प-)]

—^{d}) D2 3 7 मानवेभ्य Ś1 D5 12 पर तदा, D1 6 M4 °तप· (sic) (for परतप)

7 ^{ab}) M3 [ए]व (for [ए]तद्) Ś1 D1–3 5 7 11 M2 अव्यय·, M4 अच्युत· (for आत्मवान्) Ñ V B D10 13 इत्युक्तो भगवान्देवैर्विष्णुर्लोक (D13 °ष्णो लोक [sic]) पितामह (B1 °नमस्कृत) —D7 om 7^{c}–8^{b} —^{c}) Ñ2 मास in marg —^{d}) Ñ2 (m) V1 4 B D10 13 ततो, V3 पितुर्, D4 नृप, T3 तथा, M4 वृद्धं (for तदा) D4 भृश (for नृपम्)

8 D7 om 8^{ab} (cf v l 7) —^{a}) Ś1 D1–3 5 11–13 अजस्य°, V2 समाप्य सत्र, Cg t as in text (for स चाप्यपुत्रो) —^{b}) V1 त्वस्मिन् Ś1 D5 12 13 यदृच्छया, Ñ B D10 11 महामना , V1 3 °त्मन (V3 °ना), V2 4 °यशा (for महाद्युति) —D11 repeats 8^{cd} as in Ś1 —^{c}) D14 illeg for यजत्पुत्रि Ñ V B D10 11 13 M4 वाजिमेधेन, D6 °कामिष्टिं, Cr g k t as in text (for पुत्रियामिष्टिं) Ś1 D1–3 5 7 12 याज्य(D2 °च्य)ते द्विजमुख्येन —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 पुत्रार्थम्, D13 पुत्रेष्टया (for पुत्रेप्सुर्) V1 3 B2–4 D10 M3 °मर्दन , D9 अमिनदन , D13 चारिसूदन (to avoid hiatus), T2 रिपु° (for अरिसूदन) D11 क्रतुना भूरिदक्षिण —After 8, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cg k.t ins

471* स कृत्वा निश्चय विष्णुरामन्त्र्य च पितामहम् ।
अन्तर्धान गतो देवै पूज्यमानो महर्षिभि ।

G I 15 3 ततो वै यजमानस्य पावकादतुलप्रभम् ।
B I 16 10 प्रादुर्भूतं महद्भूतं महावीर्यं महाबलम् ॥ ९
L I 11 9 कृष्णं रक्ताम्बरधरं रक्तास्यं दुन्दुभिस्वनम् ।
स्निग्धहर्यक्षतनुजश्मश्रुप्रवरमूर्धजम् ॥ १०
शुभलक्षणसंपन्नं दिव्याभरणभूषितम् ।
शैलशृङ्गसमुत्सेधं दृप्तशार्दूलविक्रमम् ॥ ११
दिवाकरसमाकारं दीप्तानलशिखोपमम् ।
तप्तजाम्बूनदमयीं राजतान्तपरिच्छदाम् ॥ १२
दिव्यपायससंपूर्णां पात्रीं पत्नीमिव प्रियाम् ।
प्रगृह्य विपुलां दोर्भ्यां स्वयं मायामयीमिव ॥ १३
समवेक्ष्याब्रवीद्वाक्यमिदं दशरथं नृपम् ।
प्राजापत्यं नरं विद्धि मामिहाभ्यागतं नृप ॥ १४

[Cr m do not comment —(l 2) D9 reads from ततो (for गतो) up to प्रादुर्भूत in 9ᶜ in marg —G2 वेदैः M3 देव (for देवं) M3 सुरोत्तम (also °मै *inf lin sec m*)]

9 ᵃ) Ś1 D1–3 5 12 13 तस्य, Ñ V B D7 10 11 तत्र, Cm g t as in text (for ततो) Ś1 D5 12 13 [पु]व, Ñ V B D10 11 M4 [ऽ]स्य, Cg वा (for वै) V1 हूयमानस्य —ᵇ) Ś1 D1 5 11 12 13 अद्भुत°, Ñ V B (B1 om from दृष्ट्ट in 9ᵇ up to the first भूत in 472*) D10 M4 अद्भुतद्युति. (B4 °ते·), D2.3 7 महदद्भुतं, D9 अतुलविक्रम (hypermetric), Ck t as in text (for अतुलप्रभम्) —After 9ᵃᵇ, Ñ2 B3 D10 read 12ᵃᵇ —ᶜ) M3 reads महद्भूत *inf lin sec m* —ᵈ) M3 -शीर्षं (for -वीर्यं). T2 महद्बल M4 प्रदीप्तानलवर्चसं. —For 9ᶜᵈ, Ñ V B D10 subst, while D13 ins after 12 (read after 9)

472* उद्भूतं सुमहद्भूतं प्रदीप्तानलसंनिभम् ।

[B1 * त, B2 D10 उद्धृत (उद्भूत) V1 4 महा (V4 उद) भूत सगु (V1 °ः) द्भुत (for the prior half) D13 गृहीत्वानल- Ñ1 D13 -सप्रभ (for -सनिभम्)]
—After 9, D13 reads 12

10 ᵃ) G4 Cm कृष्ण-, Ct as in text (for कृष्ण) Ś1 D1–3 5 7 9 12 कृष्णाजर (Ś1 D5 12 °ष्णाजिन)धर (D2 °च * ध) कृष्ण —ᵇ) Ś1 D1 3–5 12 °क्ष, D2 कृष्णास्य (for रक्तास्यं) D3 दु * भि- —ᶜ) D9 -नयन (for -तनुज-) Ś1 D1–3 5 7 12 हरि(D2 7 1- °रिं)स्निग्धेक्षण रम्य, G1 3 स्निग्धगंभीरनिर्घोष (epic tag!), Cm g k t as in text (for ᶜ) —For 10, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

473* कृष्णाजिनधर कृष्ण हरिश्मश्रुजटाधरम् ।
पद्मरक्तान्तनयन मेघदुन्दुभिनि स्वनम् ।

[(l 1) The prior half = 10ᵃ in Ś1 M4 कृष्णाबर- (cf 10ᵃ in D1) V1 कृष्ण-, V2 B1 3 D10 हरिच-, M4 अरि- (sic) (for हरि-). —(l 2) B1 -नयन (for -नयन) V4 -संनिभ (for -नि स्वनम्)]

11 ᵃ) D2 3 -सर्व (for शुभ-) Ś1 -सपूर्ण (for -सपन्नं) —Ñ1 om from स in समुत्सेध in ᶜ up to र in सिंहोदर (Ñ reading) in ᵈ —ᶜ) Ś1 D5 11 12 मेरु D1 शील- (sic), D2 - - साग- (for शैल-) V1 B2 D12 -शृङ्ग (B2 D12 sic) (for -शृङ्ग-) V1 शृगो°, D12 स्तूप, T3 G1 °त्सेद (G1 °ध, [both sic]), Cm g k.t as in text (for -समुत्सेधं) —ᵈ) D9 द्वीपि-, Cm g k t as in text (for दृप्त-) M4 -गामिनं (for -विक्रमम्) Ñ V B D10 13 सिंहोदर (Ñ1 om) कटीक्षर्णं (D13 °तट) —After 11, B3 ins

474* अपूर्वदर्शनं दिव्य तेजोराशिसमायुतम् ।

12 Ñ1 V B1 4 om 12 D9 om 12ᵃᵇ D13 reads 12 after 9 Ñ2 B3 D10 read 12ᵃᵇ after 9ᵃᵇ —ᵃ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 -निभाकार Ñ2 B2 3 D10 13 M4 दिवाकरवद्(D13 °राद्य)चिन्मद्, Cg k as in text (forᵃ) —ᵇ) Ś1 D5 11 12 दीप्त(D12 °प्ति [sic])वह्निसमप्रभं, Ñ2 B2 3 D10 13 M4 दुर्निरीक्ष्य(Ñ2 B2 °क्षं)सुरैरपि, D1–3 7 पावकाद(D1 °दु) द्भुत (D7 °त)प्रभ (D1 °भा, D7 °प्रभुं), Cg k t as in text (for ᵇ) —Ñ2 B2 3 D10 om 12ᶜᵈ —ᶜᵈ) Cg as in text (for ᶜ) Ś1 D1 7 11 12 राजिता (D7 11 °जतीं) नियतच्छदा M4 जाबूनदमयीं पात्रीं विधूमागारवर्चस Cr m g k t as in text (for ᵈ) —After 12, D13 ins 472*

13 ᵃ) D2 -संपूर्ण- (for °र्णां) —ᵇ) D10 missing (for पात्रीं) M2 पद्मा (for पत्नीम्) V3 D11 श्रिया (for प्रियाम्) —ᶜ) D5 निमला (for विपुलां) —ᵈ) D1–3 7 माया (D1 °या, D7 म° [both sic]), D11 मयो (sic) (for स्वय) Ś1 D5 12 मयो मायामिवासुरीं Cr m g k t as in text (for ᵈ) —For 13, M4 subst, while Ñ V B D10 13 subst l 1 only for 13ᶜᵈ and read before 13ᵃᵇ

475* काञ्चनीं विहिता दोर्भ्यां परिगृह्याद्भुतोपमाम् ।
पायसस्यामृताम्यस्य परिपूर्णां हविष्कृतम् ।

[No comm —(l 1) M4 काचन- (for काञ्चनीं) V4 पिहिता, M4 [अ]पिहिता (for विहितां) M4 महाभुजं (for [अ]द्भुतोपमाम्)]

M4 cont 477*,

14 ᵃ) M4 समुपेत्य, Cm g l t as in text (for समवेक्ष्य) —For 14ᵃᵇ, Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst

476* अन्तर्धीप्रविष्टं वाक्यमिः द्विजवर तदा ।

[D5 11 12 प्रह्वा, D3 प्रासा (sic), D5 प्रसन्न (for प्रविष्ट) D11 कृत्स्नशा नि (for [illegible]) D [illegible] तथा (for तदा)] —ᶜ) D11 °नर, G2 °त्यानं, Cr m g l t as in text (for प्राजापत्य नर) —ᵈ) Ś1 D1–3 5 7 12 नरेन्द्र (for नृप) —For 14, Ñ V B D10 13 subst, while M4 ins after 475*.

ततः परं तदा राजा प्रत्युवाच कृताञ्जलिः ।
भगवन्स्वागतं तेऽस्तु किमहं करवाणि ते ॥ १५
अथो पुनरिदं वाक्यं प्राजापत्यो नरोऽब्रवीत् ।
राजन्नर्चयता देवानद्य प्राप्तमिदं त्वया ॥ १६

इदं तु नरशार्दूल पायसं देवनिर्मितम् ।
प्रजाकरं गृहाण त्वं धन्यमारोग्यवर्धनम् ॥ १७
भार्याणामनुरूपाणामश्नीतेति प्रयच्छ वै ।
तासु त्वं लप्स्यसे पुत्रान्यदर्थं यजसे नृप ॥ १८

G 1 15
B 1 16 2·
L 1 11 2·

477* तमृष्यशृङ्गं प्रोवाच भूतमुत्पन्नमद्भुतम् ।
प्राजापत्यं विद्धि मां त्वं भूतमभ्यागतं द्विज ।

[(l 1) V1–3 D13 M4 तद् (for तम्) M4 °श्रृग° —(l 2) D13 प्राजापतिं B4 मा (for मां). V4 सूनम् (sic), B2 दूतम् (for भूतम्) M4 प्रयच्छ स्वयमेवैतद्राज्ञो हविरिति प्रभु]
—Ñ V B D10 13 cont, while Ś1 D1–3 5 7 11 12 ins after 14

478* इमां पात्रीं मया दत्तां प्राप्य राज्ञे प्रयच्छ च ।
तमुवाच ततो धीमानृष्यशृङ्गो द्विजर्षभ ।
प्रयच्छ राज्ञे पात्रीं त्वं स्वयमेव समुद्यताम् ।
ऋष्यशृङ्गवचः श्रुत्वा प्राजापत्यो नरोत्तमः ।
ददौ नृपतये पात्रीं स्वयमेव समाहितः । [5]
प्रोवाचेक्ष्वाकुदायादं परया स्वरसंपदा ।
प्रीतस्तेऽहं महाराज सर्वामृतरसोद्भवम् ।
प्रयच्छामि गृहाण त्वमिक्ष्वाकुकुलनन्दन ।

[No comm Ś1 D1–3 5 7 12 om l. 1. —(l 1) D11 समा- (for मया) V4 *ज्ञे (for राज्ञे) V1 3 प्रयच्छत, B1 °वै (for प्रयच्छ च) —(l 2) V1 ऋषिशृंगो V2 4 द्विजोत्तम (for द्विजर्षभः) Ś1 D1–3 5 7 11 12 ततोब्रवीद्द्विज(D11 °ज)श्रेष्ठ प्राजापत्य न(D2 3 7 11 सु)रोत्तम —(l 3) D2 राज्ञो (for °ज्ञे) Ś1 D5 11–13 पात्रीं राज्ञे (by transp) D3 om (hapl) from the post half of l 3 up to the prior half of l 5. Ñ1 [अ]द्भुतोपमां, Ñ2 V B D10 13 [अ]द्भुतामिति (B4 °ह), D7 °त (sic) (for समुद्यताम्) —(l 4) Ś1 D2 5 7 11 12 ऋषिपुत्र- (D2 °त्रो) (for ऋष्यशृङ्ग-) B1 damaged for त्यो नरोत्तमः Ñ V2 B2–4 (B3 m also as in V4) D10 महामतिः, V1 महीपतिं, V3 महामुनि, V4 D13 महाद्युति, D11 स्वरो° [sic] (for नरोत्तमः) —Ñ V B D10 13 om l 5 —(l 5) D11 नृप*ये D5 प्राप्त (for पात्रीं) —Ś1 D1–3 5 7 12 om l 6–8 —(l 6) Ñ1 -दाया* (for °द) Ñ2 स्ववसतदा (sic), V1–3 B3 D13 सुर° (for स्वरसंपदा) —(l 7) D11 सहामाज्य (sic) (for महाराज) V3 B2 -रसोपम (B2 °मा), B4 -वनो°, D10 -*सो°, D11 °त्तम (for -रसोद्भवम्) —(l 8) B1 प्रयच्छाम D11 -कुरु- (sic) (for -कुल-) Ñ1 -*दन, V3 -वर्धन, D11 -नदन° (sic) (for -नन्दन)]
D11 cont 479*

15 For 15 and 16, Ñ V B D10 13 subst 479* —[a]) Cg t तत पर (as in text) Ś1 D1–3 5 7 12 ततस्तं स नरं (D13 शरणं), D9 अंतःपुर°, D11 °सुरवर, D14 T1 2 G2–4 M1 3 तम(G2 4 M1 °द)द्भुत तदा (D14 महा-, G3 M3 ततो), T3 °तथा, G1 Ck अत°, M2 सात.पुरस्तदा, M4 ततस्तु स° (for ततः परं तदा) Ś1 ज्ञात्वा, D14 -राजा (sic) (for राजा) —[b]) D1 प्रत्यु*च —[c]) D3 M2 3 °वान् (sic) (for भगवन्) —[d]) D2 3 7 किं वा(D7 चा)हं (for किमहं).

16 D6 om 16 —[a]) Cm g अथो (as in text) Ś1 D1–3 5 7 11 12 ततो नृपवर, D9 °पुरोदितं (for अथो पुनरिदं) D3 वाक्यं प्रावाक्यं (sic) (for वाक्यं) —[b]) G4 प्राजापत्य- D11 सुरो (for नरो) —[c]) D1 °तो, M4 अभ्यर्चिताद्, Cm g k t as in text (for अर्चयता) M4 देवात् —[d]) Ś1 D1–5 7 11 12 G4 सद्य., M4 सम्यक् (for अद्य) T1 प्राप्त inf lin Ś1 D1–3 5 7 11 12 फल (for इदं) —For 15 and 16, Ñ V B D10 13 subst, while D11 M4 read after 478* and 480* respy

479* प्रतिगृह्य च तां राजा शिरसा प्रणतोऽब्रवीत् ।
भगवन्किमनेनाहं करवाणीति वै तदा ।
तमब्रवीत्ततो भूतं प्राजापत्यं तदा नृपम् ।
स्विष्टस्य ते नरपते व्युष्टिरेषा मयोद्यता ।

[(l 1) M4 [अ]थ (for च) Ñ V B3 D10 11 13 त (for तां) B1 [s]भवत् (for ऽब्रवीत्) —(l 2) V3 त (for वै) —(l 3) M4 तद् (for तम्) B1 तदा, M4 पुनर् (for ततो) V1 भूत, B1 भूय, B2 (m also as above) दूतः (for भूतं) V1 2 B1 2 प्राजापत्यस् (for °त्यं) Ñ2 V4 B2 3 (m also) D10 ततो (for तदा) V1 नृप, V2 व्रत (for नृपम्) M4 नराधिपं (for तदा नृपम्) —(l 4) V2 स्विष्टय° (sic), V3 जुष्टस्य°, D10 स्विष्टस्ते (submetric), D13 स्विष्टस्थिते (for स्विष्टस्य ते) V3 नृपते (submetric) V4 ऋष्टि° (sic), D10 व्युहष्टिरे (sic) (for व्युष्टिरेषा) V2 B4 °च्यता (sic), D10 °दिता, M4 महाद्युते (for मयोद्यता)]

17 [a]) T3 repeats (ditto) इदं तु V1 3 B2 4 M4 (second time) त्व, B1 तं, Cg k as in text (for तु) Dt D6 8 9 14 T1 G4 M2 3 नृपशार्दूल —[b]) V4 *व- (for देव-) M4 (second time) महत्तं हविरध्वरे —[c]) V4 प्राजापत्य (for प्रजाकरं) —[d]) Ś1 Ñ2 B3 D6 12 13 धर्म्यम्, V2 पुण्यम्, B1 धनम्, D10 धर्मम्, Cg k t as in text (for धन्यम्) —After 17, M4 ins

480* ददौ राज्ञे स्वयं तस्मै तां पात्रीं हविषस्तदा ।
M4 cont 479*, then repeats 17[ab].

18 [a]) Dt repeats (ditto) मनुरूपाणा —[b]) Ś1 D5 11 12 अशनार्थं (for अश्नीतेति) D1–3 7 च (for वै) —[c]) Ś1 D14 T1 2 M3 त्वं प्रा°, D1 5 11.12 हि प्राप्स्यसे (D1 °सि, D5 °ते [sic]), D2 3 7 प्राप्स्यसि च (D2 तां); D9 °लभसे (for त्वं लप्स्यसे) D1–3 5 7 11 12 प्रीतिं (for पुत्रान्).

G 1 15 16
B 1 16 21
L 1 11 21

तथेति नृपतिः प्रीतः शिरसा प्रतिगृह्य ताम् ।
पात्रीं देवान्नसंपूर्णां देवदत्तां हिरण्मयीम् ॥ १९
अभिवाद्य च तद्भूतमद्भुतं प्रियदर्शनम् ।
मुदा परमया युक्तश्चकाराभिप्रदक्षिणम् ॥ २०
ततो दशरथः प्राप्य पायसं देवनिर्मितम् ।
बभूव परमप्रीतः प्राप्य वित्तमिवाधनः ॥ २१
ततस्तदद्भुतप्रख्यं भूतं परमभास्वरम् ।
संवर्तयित्वा तत्कर्म तत्रैवान्तरधीयत ॥ २२
हर्षरश्मिभिरुद्योतं तस्यान्तःपुरमाबभौ ।
शारदस्याभिरामस्य चन्द्रस्येव नभोंऽशुभिः ॥ २३
सोऽन्तःपुरं प्रविश्यैव कौसल्यामिदमब्रवीत् ।
पायसं प्रतिगृह्णीष्व पुत्रीयं त्विदमात्मनः ॥ २४

—^{d}) D12 यतसे (for यजसे) —For 18, Ñ V B D10 13 M4 subst.

481* प्रयच्छ धर्मपत्नीभ्य प्राश्नीतेति नराधिप ।
तास्यस्त्व प्राप्स्यसि प्रीति यदर्थस्तेऽयमुद्यम ।

[(l 1) Ñ1 °हीनि, D13 तुल्याताभ्यो (for प्राश्नीतेति) B1 D13 नराधिप —(l 2) Ñ1 D13 °ने, B1 3 4 D10 °ते (for प्राप्स्यसि) D13 [ऽ]पत्य (for प्रीतिं) Ñ2 V3 B3 D10 यदर्थ (for °र्थस्) Ñ2 V3 B3 4 D10 13 ने ममु°, V1 त्वेष उ° (for तेऽयमुद्यम)]

19 For subst. see below —^{a}) M4 प्रीतिं (for प्रीत) —^{b}) M4 च (for ताम्) —^{c}) T2 पात्र (sic) (for °त्रीं) D14 दिव्यान्न-, M4 पायस-, Cg देवान्न- (as in text) T2 -स्पूर्ण (sic) (for °र्णां) —^{d}) Dt देवदत्तां

20 ^{a}) G1 M2 च त भूत, G4 ततो देवो (for च तद्भूतम्). —T1 damaged from 20^{c} up to देव in 21^{b} —^{d}) D6 °णां, D9 त्रि प्रदक्षिणा, Cg k t as in text (for [अ]-भिप्रदक्षिणम्) —For 19 and 20, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7. 10–13 subst .

482* बाढमित्येव नृपतिस्तद्वच प्रतिपूज्य च ।
अब्रवीत्तन्महद्भूत श्रेष्ठमात्महित वच ।

[(l 1) D3 त्त्ये Ś1 सतुष्ट, D1 स हृष्ट, D2 3 5 7 11 12 सहृष्ट. (for तद्वच) V B2 D13 -गृह्य (for -पूज्य) Ñ2 V1 4 (also as above) B D10 13 स (for च) —(l 2) Ś1 V4 B1 D1 5 7 11 12 त (sic), Ñ1 तु, V2 म (for तन्) V1 महाभूत D3 आत्मनि]

21 T1 damaged up to देव in ^{b} (cf v l 20) D10 13 transp 21 and 22 —^{a}) V1 दशरथ —^{b}) Ñ V B D10 13 तद्वचिर् (for पायसं)
—After 21^{ab}, B3 ins .

483* पायस परम दिव्य विष्णुतेजोमयं तत ।
—D9 om 21^{c}–22^{b} —^{d}) T3 प्रात- (sic) (for प्राप्य) V4 D1 [अ]धम (for [अ]धन).

22 D9 om 22^{ab} (cf v l 21) D10 13 transp 21 and 22 —^{a}) D10 ततस् (for ततम्) Ñ V B D10 13 तद्(V4 B1 °))द्भुत, Cm g k t as in text (for °त-) Ñ V1 2 B D13 भूत, V3 दृष्ट्वा, V4 दत्त्वा, D10 उक्त्वा, Cm g k t as in text (for -प्रख्य) —^{b}) Ñ V1–3 B D10 13 दत्त्वा, V4 तस्य, Ck as in text (for भूत). Ñ1 V2 4 B1.2 तद्वविस्द्यतं, Ñ2 V1 B3 D10 13 तद्वविरु(V1 °च्चल्सु)त्तम, B4 तद्ववि तमं, M4 °भानुमत् (for परमभास्वरम्) V3 तद्वरिद्यु-तमुत्तमं. —^{c}) Ñ V B D10 13 राज्ञे(V1 °ज्ञो)दशरथायाथ(V1 °र्थाय), M4 सतर्पयित्वा त काम Cr m g k t as in text (for ^{c}) —For 22, Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst and read before 21

484* तत स भगवांस्तस्मै पात्रीस्थं पायसोत्तमम् ।
नृपाय दत्त्वा तत्रैव क्षिप्रमन्तरधीयत ।

[No comm —(l 1) Ś1 तु (for स) D12 तत्र (for तस्मै) Ś1 D5 12 पात्रीं पात्र(D12 प्राप्त)वराय वै (for the post half) —(l 2) D3 नृपा]
—All cont

485* अदृश्यं तत्क्षणाद्भूत दीपवत्प्रजगाम ह ।
गते तस्मिन्महाभूते विस्मयं नृपसत्तम ।
जगाम स महातेजा राजा दशरथस्तदा ।
सद्योतवचापि तत सभूतो भूतसत्तम ।
न विज्ञाता गतिस्तस्य येन मार्गेण सद्भुत । [5]

[No comm. —(l. 1) D11 प्र गाम —D12 om (hapl) l 3 and 4. —(l 3) D2 तु- (for म) D. मह (for महा-) —D2 3 7 om l 4 —(l 4) D11 न (for न-). —(l 5) Ś1 D7 12 ना(Ś1 अ)विज्ञाना (D7 °न-) (for न विज्ञाता) D2 मो गत (archaic), D3 7 सोगमत् (for सद्भुत)]

23 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 om 23 T1 missing from म in^{c} up to ब्र in 24^{b} on a damaged fol —^{d}) G4 [ए]व (for [इ]व) G1 3 M2 नवांशुभि, Ck t नभों शुभि (as in text)

24 T1 damaged for ^{ab} (cf v l 23) —^{a}) V2 सोंत - (for सोऽन्त -) Ñ V1–3 B D10 13 M4 [अ]थ, D1 12 [ए]वं, T3 [ए]न (for [ए]व). V4 प्रविश्य, B2 (m) also प्राविविश्य (for प्रविश्यैव) —^{b}) D3 अब्रवन् (sic) —^{c}) T3 -गृहीत्वा (sic) Ś1 D5 12 गृहाणार्थमिमो देवि, Ñ V B D10 11 13 पुत्रीय (Ñ2 °यं [ditto]) पायस देवि, D1 3 गृहीत्वा(D1 °त्वा)वैमितो देवि —^{d}) Ñ1 प्राशनं, Ñ2 V4 B3 4 D10 प्राश्नीहि, V1 प्राग, V2 प्राशनो (sic), V3 B1 2 प्राशेन (B1 °शेद), D11 13 प्राश्यतां, Cm g as in text (for पुत्रीय) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 11 12 M4 हि(Ñ2 om. hapl)तम्, D12 प्रियम् (for त्विदम्) —After 24. D11 repeats 24^{cd} as in Ś1.

कौसल्यायै नरपतिः पायसार्धं ददौ तदा ।
अर्धादर्धं ददौ चापि सुमित्रायै नराधिपः ॥ २५
कैकेय्यै चावशिष्टार्धं ददौ पुत्रार्थकारणात् ।
प्रददौ चावशिष्टार्धं पायसस्यामृतोपमम् ॥ २६
अनुचिन्त्य सुमित्रायै पुनरेव महीपतिः ।
एवं तासां ददौ राजा भार्याणां पायसं पृथक् ॥ २७
तास्त्वेतत्पायसं प्राप्य नरेन्द्रस्योत्तमाः स्त्रियः । G I 15 B I 16 L I II
संमानं मेनिरे सर्वाः प्रहर्षोदितचेतसः ॥ २८

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चदशः सर्गः ॥ १५ ॥

---

25 ^{ab}) T3 तथा (for तदा) Ñ V B D10 11 13 M4 Ctp इत्युक्त्वा प्रददौ तस्यै हविषोर्धं (V1 अर्धं with hiatus, hypermetric) नराधिप. —After 25^{ab}, Ñ V B D10 11 13 M4 Ctp ins

486* स्वयमेव सम कृत्वा भागं भागवतां वर ।

[Cr m g k do not comment D11 स्वय, M4 नृप (for सम) V4 भाव (for भाग) V4 B4 भार(B4 भग)वतां, D11 13 भाग्यवता]

—^{c}) V4 B2 D9 अर्धार्धं प्र- (B2 तु, D9 च), Cg t as in text (for अर्धादर्धं) V4 तस्यै, D11 च* (for चापि) Ś1 D5 12 चतुर्भागं द्विधा कृत्वा —^{d}) Ñ1 B1 कैकयै सः; Ñ2 V1–3 9 10 13 कैकेय्यै स, V4 B2–4 कैकय्यै स, D1–3 7 कैकेय्या स (for सुमित्रायै) Ś1 D5 12 ददौ तदा (for नराधिप) D11 कैकेय्या * घुनंदन·

26 D2 om (hapl ?) 26 and 27^{ab} —^{ab}) G1 M2 कैकेय्याश् (for °य्यै) Ś1 D5 12 अर्धादर्धं ददौ चापि कैकेय्या स नराधिप (cf 25^{cd}), Ñ V B D1 3 7 9 10 11 (reads after 27^{ab}) 13 Ctp चतुर्भागं द्विधा कृत्वा सुमित्रायै ददौ तदा (B3 तथा, D7 9 11 तत) (cf 25^{cd} in Ś1) —T1 damaged from र्धं in ^{c} up to पुन in 27^{b} —^{c}) Ś1 D5 9 11 12 °ष्ट च, Ñ V1 3 B D1 3 7 10 13 चा (B1 अ)व (D13 °थ)शिष्टं तत्, V2 4 °ष्ट तु, Cr m k t as in text (for चावशिष्टार्धं) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 पायस देवनिर्मितं

27 D2 om 27^{ab}, T1 damaged up to पुन in ^{b} (for both cf v l 26) —^{a}) V2 अनुचिन्त्यै (sic) —^{b}) Ñ1 यश्चाद्दह्न (sic), T1 * * रेव (for पुनरेव) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 नरा(D12 धना)धिप , Dt D6 8 T1 महामति (for महीपति·) —After 27^{ab}, D11 reads 26^{ab} —Ñ V B D10 13 M4 om 27^{cd} —For subst see below. —^{c}) G1 3 ताभ्यो (for तासा) —^{d}) G1 3 भार्याभ्य (for भार्याणा)

28 ^{a}) Dt D6 8 चैव (D6 °व) (for त्वेतत्) G3 प्राश्य, M3 गृह्य (archaic) (for प्राप्य) —^{b}) Dt D6 8 14 T1 2 G1 M3 [उ]त्तम-, T3 °मं (for °मा.) —^{c}) G3 M3 सतान M3 सर्वां (sic) —^{d}) T3 -तेजस (for -चेतस) —For 27^{cd} and 28, Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 subst

487* तत प्राश्य तु तत्सर्वं पृथक्पायसमुत्तमम् ।
श्रुत्वा पुत्रीयमित्येव प्रहृष्टमनसोऽभवन् ।
अन्तर्वत्न्यश्च ता सर्वा सर्वाश्च सुसमाहिता ।
राजा सलक्ष्य धीरो हि प्रहर्षान्मुदितोऽभवत् ।

[(l 1) D11 पायस देवनिर्मित (for the post half) = 26^{d} in D11 —(l 2) D11 इत्येव D3 भवेत् (sic) (for ऽभवन्) D2 -तनुसाभवन् (sic) —(l 3) D9 तु (for च). D2 पत्न्यश्च (for ता· सर्वा) D11 स्त्रियश् (for सर्वाश्) Ś1 [ए]व समा°, D1 °मीहिता (for सुसमाहिता·) —(l 4) D2 9 वीरो (for धीरो) Ś1 D5 12 प्रहसन्, D9 प्रहर्ष- (for प्रहर्षान्). Then all (except D11) read App I (No 3)]

—D11 cont , while Ñ V B D10 13 M4 subst. for 28, whereas Dt D4 6 8 14 S (M4 subst) Cg k t ins after 28

488* ततो हवि· प्राश्य तदुत्तमस्त्रिय
स्वयं नृपेण प्रतिपादित मुदा ।
हुताशनादित्यसमानतेजस
क्रमेण गर्भान्प्रतिपेदिरे शुभान् ।
तत स राजा समुपेत्य ता स्त्रिय [5]
प्ररूढगर्भा परितुष्टमानसाः ।
बभूव तुष्ट सुकृती यथा दिव
समीक्ष्य योगप्रसृतेन तेजसा ।

[(l 1) Dt D4 6 8 14 S (except M4) ततस्तु ता , M4 हविस्तु तत (for ततो हवि) V2 4 B1 T3 M4 प्राप्य (for प्राश्य) M4 तदा (for तद्) Ñ2 V1 2 4 B1 3 4 D10 11 13 उत्तम, G2 उत्तमास् (for उत्तम-) —D10 om (hapl) from l 2 up to l 5 T1 damaged from स्त्तम (see below) in l 2 up to गर्भा in l 4 —(l 2) Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cg k t महीपतेरुत्तमपायस पृथक् —(l 3) M2 -* मान- D4 T2 M1 -तेजसश्, G4 -तेजसा, M3 -वर्चसो (for -तेजस) —(l 4) Dt D4 6 8 14 T2 3 G M1–3 [ऽ]चि(D4 T2 M1 चि)रेण (for क्रमेण) Ñ V B D11 13 M4 उप(V2 B1 D11 अथ, V4 उ*) लेभिरे (for प्रतिपेदिरे) Ñ1 (also as above) Dt D4 6 8 11 14 S (except T1 M4) तदा, V4 सुराणा (hypermetric) (for शुभान्) —(l 5) D13 तदा (for तत·) D11 om स राजा Dt D4 6 8 14 S (except M4) तु (for स) Dt D4 6 8 T1 G1 3 4 प्रतिवीक्ष्य, D14 T2 3 G2 M1–3 प्रसमीक्ष्य, M4 समवेक्ष्य (for समुपेत्य) —(l 6) T3 प्रमाध- (sic) (for प्ररूढ-) B2 परिपूर्ण-, Dt D4 6 8 14 S (except

१६

G 1 20. 1
B. 1 17 1
L 1 15 1

पुत्रत्वं तु गते विष्णौ राजस्तस्य महात्मनः ।
उवाच देवताः सर्वाः स्वयंभूर्भगवानिदम् ॥ १
सत्यसंधस्य वीरस्य सर्वेषां नो हितैषिणः ।
विष्णोः सहायान्बलिनः सृजध्वं कामरूपिणः ॥ २
मायाविदश्च शूरांश्च वायुवेगसमाञ्जवे ।
नयज्ञान्बुद्धिसंपन्नान्विष्णुतुल्यपराक्रमान् ॥ ३
असंहार्यानुपायज्ञान्दिव्यसंहननान्वितान् ।
सर्वास्त्रगुणसंपन्नानमृतप्राशनानिव ॥ ४

M4) प्रतिरुध-, D13 परिदृष्ट- (for परितुष्ट-) Ñ V1 2 4 B Dt D4 6 8 14 T1 2 G4 M1 2 4 -मानम —G2 om 1 7 —(1. 7) V1 हृष्ण, Dt D4 6 8 14 S (except G2) हृष्टम् (for तुष्ट) V2 स श्रुती, Dt D4 6 8 14 S (except M4) त्रिदिवे (for सुश्रुती) Dt D4 6 8 14 S (except M4) हरि (for द्विव) —(1 8) D11 13 समेत्य (for समीक्ष्य) V1 योग्य, V3 4 योग, D11 सम्यक् (for योग-) V1 प्रतिहृष्ट- (for -प्रसूतेन) B1 D11 13 चेतसा, M4 चक्षुषा (for तेजसा) Dt D4 6 8 14 S (except M4) Ct सर्वदृसिद्धदिगणाभिपूजित —After 1 8, D11 ins an addl colophon [*Kānda name* · बाल°. *Sarga no* पञ्चदश.]

After 487*, Ś1 D1–3 5 7 9 12 ins, while D11 ins after the addl colophon after 488*

489* ततः प्रासादमुविपुलं वनं बहुविधं तदा ।
ऋष्यशृङ्गाय मेधावी राजा देवसमद्युतिः ।
प्रतिगृह्य च तत्सर्वं धनं द्विजवरस्तदा ।
ऋश्यशृङ्गः प्रददौ राजा सर्वास्य प्रीतिपूर्वकम् ।

[No comm —(1 1) D2 3 प्रासाय, D5 प्रमादात् (sic), D9 प्रापत (for प्रासाद) D2 3 विपुल —D11 om 1 3 and 4 —(1 3) D3 7 9 तु (for च) —D9 om 1 4 —(1 4) D1 स्वसृश्या (sic) वस्तो D2 राजा (for गत्वा)]

—After, 489*, Ś1 D1–3 5 7 9 12 ins a passage given in Appendix I (no 3), while Ñ V B D10 11 13 ins after 1 4 of 514*

Colophon D1 om (cont the sarga) —*Kānda name* Ś1 Ñ2 V4 Dt D4 6 10 om V1–3 B आदि°, D3 अयोध्या°, D5 7–9 11 12 14 T बाल° —*Sarga name* Ś1 D2 3 5 7 9 12 पुत्रजन्म, Ñ V (V3 prefixes दिव्य-) B D10 पायसोत्पत्ति —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 12 om Ñ2 B2 3 15, V2 17, V3 D7 10 14, Dt S (except M4) षोडश, D2.11 M4 पञ्चदश (D2 °दशम), D4 6 8 14 षोडश 16, D9 एकोनविंशति 19 —D13 इत्यार्षे रामायणे बालकाण्डे पायसोत्पत्तिर्नाम पंचदश सर्गः (lacuna in place of dash) After colophon, G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 with श्रीमते रामानुजाय नम

16

☞ Ś1 Ñ V B D1–3 5 – 10–13 M4 transp Sarga 16 and 514* (subst for 1–21 in sarga 17)

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम T1 missing from त्वं in^a up to भं in^d on a damaged fol —^{a}) M4 पुत्रता Ś1 D4 read तु in marg B2 देवे, D9 कृष्णे (for विष्णौ) —^{b}) B2 विष्णौ (for राजस्) Ñ V B D10 13 M4 दशरथस्य तु (Ñ1 V3 D13 हि, V1 B1 2 च, M4 थ [sic]) —^{c}) Ś1 देवतान्सर्वान् (sic); Ñ V B D10 13 M4 देवानाहूय (for देवताः सर्वाः) —^{d}) Ñ2 B3 (marg as in text) D10 स्वयं, V1 विभु (for इदम्) Ñ1 इदमब्रवीत् (for भगवानिदम्)

2 ^{a}) B3 सत्यसंधस्य Ñ (Ñ2 marg) V B D10 13 M4 देवस्य, D12 M2 धीरस्य (for वीरस्य) M3 तस्य सत्याभिसंधस्य —^{b}) Ñ V B1–3 D10 वो, D9 च; D13 वे, T3 om (for नो) Ñ2 B3 D10 हितार्थिन, D3 हितैषिणे (sic) (for हितैषिण.) —^{c}) V2 D10 13 सहायं, B2 (marg)–4 साहाय्यं (for सहायान्) Ś1 D2 5 7 11 12 सृजत (D5 °तो), Ñ V B D10 13 M4 समरे (B2 marg समये), D1 वसृजतो (hypermetric), D3 असृजत (for बलिन·) —^{d}) Ś1 D2 3 5 7 11 12 बलिन·, Ñ V1–3 B D10 13 कुरुध्व, D1 बलवान्, Cm k as in text (for सृजध्व) D13 राम- (sic) (for काम-)

3 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 11–13 मायाविनश्च, Cg k t °विदश्च (as in text) Ś1 Ñ V2–4 B D6 10 12 13 च वीरा (V2 D12 °रा)श्च, V1 प्रवीराश्च, D3 °शूरा (for च शूराश्च) M4 शूरानतिहितोत्साहान् —^{b}) V1 राघवेण (for वायुवेग-) V3 -समा °, V4 °त्रणे, B1 °न्युधि, G2 °कुला., M4 -पराक्रमान् Cg t as in text (for -समाञ्जवे) —V2 om 3^c–4 —^{c}) M3 नीति- (for बुद्धि-) Ś1 D1–3 5 7 12 मतिबुद्धिसमायुक्तान्, Cg as in text (for °) —T1 missing from पराक्रमान् up to म in 4^c on a damaged fol —^{d}) Ś1 D1–3 – 9 13 T3 G1–3 M1 2 विष्णोस M4 देवतुल्यबलगुणान

4 D6 om (hapl) 4–6 V2 om 4, T1 missing up to म in 4^c (for V2 and T1 cf v l (3) M4 om (hapl ?) 4^{ab} —^{a}) D2 3 7 नयज्ञान्बुद्धिसंपन्नान् (= 3^c) —^{b}) V4 नित्य, D1 Cg k सिंह, Cr m as in text (for दिव्य-) D2 12 -संनहना- (metathesis), T2 -सह° ना- (for -संहनना-) —^{c}) Ś1 B1 सर्वास्त्र, D2 सर्वांसु, D3 सर्वार्थ-, Cr m g t as in text (for सर्वास्त्र-) V1 सर्वशास्त्र गुणोपेतान . —^{d}) B4 अमृत (sic) (for अमृत) Cr m.g t -प्राशनान (as in text) Ś1 D11 12 -प्राशनोपमान, Ñ V1 3 4 B D10 13 M4 -प्राशिमि समान, D1–3 7 -प्राशनोप (D7 °म) मान, D9 G3 -प्राशिता (G3 °ना [sic]) निव, T2 -प्राशनानपि, M2 प्राशनानि च (sic)

अप्सरःसु च मुख्यासु गन्धर्वीणां तनूषु च ।
यक्षपन्नगकन्यासु ऋक्षविद्याधरीषु च ॥ ५
किंनरीणां च गात्रेषु वानरीणां तनूषु च ।
सृजध्वं हरिरूपेण पुत्रांस्तुल्यपराक्रमान् ॥ ६

ते तथोक्ता भगवता तत्प्रतिश्रुत्य शासनम् ।
जनयामासुरेवं ते पुत्रान्वानररूपिणः ॥ ७
ऋषयश्च महात्मानः सिद्धविद्याधरोरगाः ।
चारणाश्च सुतान्वीरान्ससृजुर्वनचारिणः ॥ ८ G 1 20 B 1 17 L 1 15

5 D5 om 5 (cf v l 4) —^{a}) B3 अप्सरासु (sic) V4 मुख्या॰ —^{b}) Ś1 Ñ V B Dt D6 9–13 गंधर्वाणा (sic), D3 ग*वाणा (sic), Cm k t as in text (for गन्धर्वीणां). Ñ2 V B2–4 D10 11 13 वधूषु, D2 स्वनेषु (sic) (for तनूषु), —G4 M3 om (hapl) 5^{cd} D11 transp 5^{cd} and 6^{ab}. Cr m g t do not comment on ^{cd} —^{c}) Ś1 V2 D1–3 7. 9 11–13 ऋषि-, Ñ V4 B3 4 D10 M4 ऋक्ष-, V1 ऋष्य- (for यक्ष-) D7 -कल्पासु (for -कन्यासु) —^{d}) Ñ V B D10 13 तथा (for ऋक्ष-) B4 om, Ck -विद्याधरीषु (as in text) Ś1 D1–3 7 9 11 12 विद्याधरसुतासु (D11 °नि [sic]) च, M4 किंनरीणा च योनिषु (cf 6^a)

6 D5 om 6 (cf. v l 4) D11 transp 5^{cd} and 6^{ab} Cr m g k do not comment on ^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ V B D2 6 9–11 13 M3 किंनराणा V1 om च (submetric) Ś1 D1–3 7 9 12 देहेषु, Ñ V B D10 11 13 योषित्सु (for गात्रेषु) M4 विद्याधरीणा योनीषु (cf 5^d) —^{b}) Ś1 Ñ V B D2 6 10 11.13 वानराणा Ś1 D1–3 9 11 12 तथैव च, Ñ V B D10 13 M4 च सर्वश (for तनूषु च) —T1 missing from हरिरूपेण up to जाम् in l 1 of 490* on a damaged fol —^{c}) T2 कामरूपेण Ñ V B D10 13 M4 जनयध्वमपत्यानि —^{d}) Ś1 D1–3 7 9 11 12 हरितुल्य-, Ñ V B D10 13 M4 हरीन्हरि- (for पुत्रांस्तुल्य-) Cm g k t तुल्यपराक्रमान् (as in text) —After 6, Dt D4 6 8 9 14 S Cm g.k t ins

490* पूर्वमेव मया सृष्टो जाम्बवानृक्षपुंगव ।
जृम्भमाणस्य सहसा मम वक्त्रादजायत ।

[T1 missing up to जाम् D9 (before corr as above) जाबुवान् —(l 2) M4 स हरिर् (for सहसा) T1 अजा * *]

7 D13 om 7 D11 om 7^{ab} —^{ab}) Ñ V B D10 M4 ते तथेति प्रतिज्ञाय ब्रह्मणो वचनं (V4 °नात्) सुरा, Cg as in text (for ^{ab}) —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 11.12 जनयन्देवगधर्वा (D3 7 °र्वे-, D12 °र्वान्), Ñ V2–4 B D10 M4 जनया(V2 °न)चक्रिरे पुत्रान्, V1 जनया * * ते पुत्रान्. —^{d}) D2 3.7 वै काम-, D11 वान *, D12 * नर- (for वानर-) Ñ V B D10 M4 आत्मतुल्यपराक्रमान्

8 D7 12 om (hapl) 8 Ct does not comment on 8^{ab}, reads 8^{cd} after 12 (after l 3 of 495*) —^{a}) Cg ऋषयश् (as in text) Ñ1 V2–4 B1 D13 देवदेवर्षि (V4 transp देव and देवर्षि) गंधर्वा ; Ñ2 V1 B2–4 D10 M4 देवर्षियक्षगंधर्वा (M4 °र्ध-) —T1 missing from द्या up to वानरेन्द्र in l. 1 of 491* —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 10 11 13 सिद्धाश्च सह (V4 °-) किंनरै (V4 पनगै), M4 सिद्धाश्चान्ये दिवौकस· —After 8^{ab}, G1 3 ins l 3 of 495* repeating in its proper place —^{c}) Ñ V3 B1 3 4 D10 11.13 वानराश्, V2 वलिनश् (for चारणाश्) Ś1 D1–3 5 11 [अ]सृजन् (D3 °दृ) (for सुतान्). Ś1 D1–3 5 (after corr *sec m*) 11 M4 घोरान्, Ñ V B D10 शूरान् (for वीरान्) —^{d}) Ś1 D1–3 5 11 वानरान्, D4 ॰सृजुर्, M4 असृजन् (for ससृजुर्) Ś1 वनवासिन, Ñ V B D10 13 T2 काम(V3 कपि)रूपिण, M4 घोरविक्रमान्, Cg वनचारिण. (as in text) Dt D6 8 M3 repeat 8^{cd} after l 3 of 495* —After 8, Dt D4 6 8 9 14 S (M4 after 9) Cr m g k t ins

491* वानरेन्द्र महेन्द्राभमिन्द्रो वालिनमात्मजम् ।
सुग्रीव जनयामास तपनस्तपता वर· ।
बृहस्पतिस्त्वजनयत्तार नाम महाहरिम् ।
सर्ववानरमुख्यानां बुद्धिमन्तमनुत्तमम् ।
धनदस्य सुत श्रीमान्वानरो गन्धमादन । [5]
विश्वकर्मा त्वजनयन्नल नाम महाहरिम् ।
पावकस्य सुत श्रीमान्नीलोऽग्निसदृशप्रभ ।
तेजसा यशसा वीर्यादत्यरिच्यत वानरान् ।
रूपद्रविणसपन्नावश्विनौ रूपसमतौ ।
मैन्द च द्विविद चैव जनयामासतु स्वयम् । [10]
वरुणो जनयामास सुषेण नाम वानरम् ।
शरभं जनयामास पर्जन्यस्तु महाबल ।
मारुतस्यात्मज श्रीमान्हनूमान्नाम वानर ।
वज्रसहननोपेतो वैनतेयसमो जवे ।
सर्ववानरमुख्येषु बुद्धिमान्बलवानपि । [15]

[Cr comments only on l 9 and 12 T1 missing up to वानरेन्द्र T3 महाभागा (sic) (for महेन्द्राभम्) D4 9 14 S (except T2) ऊर्जित (for आत्मजम्) —(l 2) M4 आदित्यस् (for तपनस्) —Ck does not comment on l 3-8 and Ct on l 3-6 —(l 3) Dt D6 8 M1 (before corr) -कपिं, D4 -बल, G1 (before corr) 2 -हरि (sic) (for -हरिम्) —(l 4) M4 repeats l 4 after l. 6 transp D6 (before corr as above) मुख्यान —T1 missing from सुत up to द्दा in l 6 on a damaged fol —(l 5) T3 गधमाधन (sic) —M4 reads l 6 after l 8 —(l 6) Dt D6 8 T3 -कपिं, D14 -गिरिं, M4 -बल (for -हरिम्) —(l 8) D4 तेजसो यशसो D9 °ल रेचत, T3 °तिरेक स, M4 शौर्येणा° (for वीर्यादत्यरिच्यत) Dt D6 8 T2 G1 3 M2 (before corr) वीर्यवान् —(l 9) D9 G1 °सतमौ, T2 °सपदौ; M3 श्व°, M4 देवसत्तमौ (for रूपसमतौ) —Cm does not comment on l 10 —(l 10) G1 मैंदश् T3 °ध (sic), G1 °दश्; M4 विविद (for द्विविद). M4

G I 20 9
B I 17. 17
L I 15 9

ते सृष्टा बहुसाहस्रा दशग्रीववधोद्यताः ।
अप्रमेयबला वीरा विक्रान्ताः कामरूपिणः ॥ ९
ते गजाचलसंकाशा वपुष्मन्तो महाबलाः ।
ऋक्षवानरगोपुच्छाः क्षिप्रमेवाभिजज्ञिरे ॥ १०

यस्य देवस्य यद्रूपं वेषो यश्च पराक्रमः ।
अजायत समस्तेन तस्य तस्य सुतः पृथक् ॥ ११
गोलाङ्गूलीषु चोत्पन्नाः केचित्संमतविक्रमाः ।
ऋक्षीषु च तथा जाता वानराः किंनरीषु च ॥ १२

मुनौ (for स्वयम्) —(l 11) Ck does not comment D9 G2 om (hapl) from मुपेण in l. 11 up to मास in l 12 T1 missing from l 11 up to या in l 12 on a damaged fol —M4 om l 12 —(l 12) D4 9 14 T1 2 G M1–3 महाबल —Cm does not comment on l 13–15 —(l 13) Dt D6 8 औरस, T3 आत्मन (for आत्मज) D6 श्रीमा ˘ ˘ न् —(l 14) D9 यज- (for वज्र-) T2 -सह * नो°, G2 -हसननोपेतो (metathesis) (for -संहननोपेतो) D9 -समाह्वे (for -समो जवे) —M4 om l 15 —(l 15) Cg k t do not comment D4 -मुख्येभ्यो (for -मुख्येषु)]

—After 491*, M4 ins 495* (om l 5–8)

9 D13 om (hapl) 9 Cr m do not comment —a) V1 मृष्टा (m as in text) (for सृष्टा) Ś1 दश- (for बहु-) —T1 missing from वधो up to गजा in 10a on a damaged fol. —b) Ś1 -वधोद्धता ; Ñ V B D10 11 -वधेप्सुमि , D1–3 7 -वधे वृता , D4 Cg k t -वधे रता , D9 -वधे श्रिता , D14 T2 G M1–3 -वधे घृता , T3 -वधादृता , M4 -वधैषिण , Ct as in text (for -वधोद्यता) —After 9ab, B3 ins

492* महामेघौघकर्माणो मेघस्वननिनादिन ।

—Cg k t do not comment on cd —c) Ś1 D1 5 11 12 शूरा, Ñ V B D10 M4 देवैर्, D2 3 7 केचिद् (for वीरा) —d) Ś1 Ñ V2–4 B D1 5 10–12 M4 वानरा , V1 सर्वे ते (for विक्रान्ता) D1 -चारिण. (for -रूपिण) D2.3 7 वानरा वनचारिण —After 9, M4 ins 491*

10 V3 om 10ab T1 missing up to गजा (cf v l 9) —a) Ś1 D1–3 5 7 11 12 ते गुंजान(D1 °व)ल-, D4 M3 Cg मेरुमंदर-, D9 तेजसानल-, Ct as in text (for ते गजाचल-) Ñ V1.4 B D10 13 -वर्ष्माण , V2 -धर्माण , Cg t as in text (for -संकाशा) —b) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 वीर्यवतो, Cg as in text (for वपुष्मन्तो) Ñ V1 2 4 B D10 13 M4 सिंहसहननौजस —c) V1 D9 ऋप्य- (for ऋक्ष-) D12 ऋक्षं वानरगोपुच्छ —d) D1–3 7 वि°, D9 प्र°, Cg as in text (for [अ]भिजज्ञिरे) Ñ V B D10 13 M4 जज्ञिरे (V3 * * *, B4 जग्मिरे) सह(B1 सिंह, D13 M4 संघ)चारिण (B2 3 both marg also कपिरूपिण and कामरूपिण respy)

11 a) Dt missing (for देवस्य) Ñ V B D10 13 M4 वीर्यं, Cr m g k t as in text (for रूप) —b) Ñ V2–4 B D10 13 M4 यद्बलं य , V1 यज्ञे यो य , T3 °यस्य, G2 °यक्ष-, Cr m g k t as in text (for वेषो यश्च) Ś1 D2 3 5 7 11 12 वेपस्तेज(D3 °य)श्च त(D2 3 7 11 य)द्विध, D1 तद्वीर्यं तत्पराक्रम —c) Ś1 D5 12 जज्ञे स सदृशास्तेन, Dt D6 8 M3 °सम तेन, D1 3 7 11 अजायन्स (all sic) दृशास्तेन, D2 अजायेरत सदृशास् (sic), T3 °सुतस्तेन, Cg as in text (for c) —d) D2 तेन (for first तस्य) Dt D6 8 M3 Ct पृथक्, D1–3 7 11 सुतास्, D9 सुत, T3 सम , Cg as in text (for सुत). Ś1 D1–3 5 7 11 12 तदा, Cg t पृथक् (as in text) —For 11cd, Ñ V B D10 13 M4 subst

493* तस्य तस्यैव सदृश· स स पुत्रो व्यजायत ।

[V1 सदृश V2 4 D13 तेषां, V3 तस्य, B4 सम- (for स स) B1 व्यराजत (for व्यजायत). M4 तस्यैव सदृश पुत्रस्तस्य तस्याभ्यजायत]

12 T1 missing 12 from क्षा on a damaged fol. —a) Dt D3–9 11–13 T1 3 M2 गोलागूलेषु, Cg as in text. D9 समुत्पन्ना (hypermetric) —b) Dt D4 6 8 Ct किंचिद्, Cg केचिद् (as in text) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 त्वमित-, Ñ V B D10 13 M4 अद्भुत-, Dt D6 8 Ct उन्नत-, Cg as in text (for संमत-) V1 -दर्शना , D10 -विश्मा —c) D2–6 9 12 T3 ऋक्षे (D3 °षी [sic])षु (for ऋक्षीषु) Ś1 तथा वीरा, D1–3 5 7 11 12 °घोरा, M3 समुत्पन्ना (for तथा जाता) —d) Ś1 D1–3 5 7 11 12 °री-, Cg as in text (for वानरा) T2 G2 4 M1 वान°, Cg t as in text (for किंनरीषु) —For 12cd, Ñ V B D10 13 M4 subst

494* वानरीष्वपि यक्षीषु किंनरीषु च वानरा ।

[Ñ2 V1 B3 4 D10 च°, V3 प्रियाक्षीषु (for [अ]पि यक्षीषु) M4 [अ]पि (for च)]

—After 12, Dt D4 6 8 9 14 S (M4 after 491*) Cr m g t ins

495* देवा महर्षिगन्धर्वास्तार्क्ष्ययक्षा यशस्विन ।
नागा किंपुरुषाश्चैव सिद्धविद्याधरोरगा ।
बहवो जनयामासुर्हृष्टास्तत्र सहस्रश ।
वानरान्सुमहाकायान्सर्वान्वै वनचारिण ।
अप्सर सु च मुख्यासु तथा विद्याधरीषु च । [5]
नागकन्यासु च तदा गन्धर्वीणा तनूषु च ।
कामरूपबलोपेता यथाकामविचारिण ।
सिंहशार्दूलसदृशा दर्पेण च बलेन च ।

[Ck does not comment on 495*. G2 om l. 1–6 M4 om l 5–8 G4 om l 5–7 —(l 1) Cr does not comment T3 देवदानव- (for देवा महर्षि-) M4 देवर्षयोथ सर्वे वै (for the prior half) D4 तार्क्षा°, D9 14 G4 M2 तार्क्ष्या°, M4 ऋपयश्च (for तार्क्ष्ययक्षा) —(l 2) Cf I 16 8b

शिलाप्रहरणाः सर्वे सर्वे पादपयोधिनः ।
नखदंष्ट्रायुधाः सर्वे सर्वे सर्वास्त्रकोविदाः ॥ १३
विचालयेयुः शैलेन्द्रान्भेदयेयुः स्थिरान्द्रुमान् ।
क्षोभयेयुश्च वेगेन समुद्रं सरितां पतिम् ॥ १४

दारयेयुः क्षितिं पद्भ्यामाप्लवेयुर्महार्णवम् ।
नभस्तलं विशेयुश्च गृह्णीयुरपि तोयदान् ॥ १५
गृह्णीयुरपि मातङ्गान्मत्तान्प्रव्रजतो वने ।
नर्दमानांश्च नादेन पातयेयुर्विहंगमान् ॥ १६ G I 20 B I 17 L I 15

for the post half D6 सिद्धा (for सिद्ध-) M4 यक्षा विद्याधरास्तथा (for the post half) —Cr m t do not comment on l 3–8 —(l 3) G1 3 ins l 3 after 8[ab] and repeat, here M1 वस(*sup lin* सह)वो (for बहवो) T3 तुष्टा' (for हृष्टास्) D4 तुष्टा, T3 पुष्टा, M4 तास्तान् (for तत्र) M4 वनौकस (for महस्रश) —After l 3, Dt D6 8 M3 repeat, Ct reads 8[cd] —(l 4) T1 missing from चारिण up to first च in l 6 on a damaged fol M4 -घोरान्ससृजुर् (for -कायान्सर्वान्वै) —(l 5) D9 अप्सरासु —(l 6) D4 9 14 T2 3 G1 3 M1–3 तथा (for तदा) D6 गंधर्वाणा —(l 7) D4 M3 -काम (for -काम-) —(l 8) T3 विक्रमेण (for दर्पेण च) T2 * लेन (for वलेन)]

13 [a]) D1–3 7 शैल-, Cg k as in text (for शिला-) Ñ V B D10 13 M4 शैलशृङ्गप्रहरणा —[b]) Ñ V B D10 13 M4 महा- (for सर्वे) Dt D6 8 पर्वत- (for पादप-) D2 3 7 om 13[c]–14[b] —[c]) Ñ2 (marg as in text) पुराश्, V1 -युधैश्, D6 -युधो (sic) (for -युधा) Ñ V B D10 13 M4 चैव (for सर्वे) —T1 missing from सर्वा up to 14[b] on a damaged fol —[d]) Ś1 D1 5 11 12 वै कामरूपिण, T3 G1 3 शस्त्रास्त्र°, Cg t as in text (for सर्वास्त्रकोविदा) Ñ V B D10 13 M4 कामरूपा(B4 D13 °प)बलान्विता (V2 महाबला)

14 D2 3 7 om, T1 missing 14[ab] (cf v l 13) —[a]) M4 आकप°, Cg k t as in text (for विचालयेयु) —[b]) M4 उत्क्षिपेयुर् (for भेदयेयु) D9 14 T2 G1 3 4 M3 स्थितान्, M2 सरो-, M4 महा- (for स्थिरान्) —For 14[ab], Ś1 D1 5 11–13 subst

496* उत्पाटयेयुश्च गिरीन्भिन्द्यु क्रोधात्तथा द्रुमान् ।

[D13 अचलान् (for च गिरीन्) Ś1 कोपात् (for क्रोधात्) D13 transp भिंद्यु and क्रोधात् D13 महा- (for तथा)] while Ñ V B D10 subst

497* आचालयेयुरचलानुन्मथ्नीयुर्महाद्रुमान् ।

[V1 चैव चलान् (hypermetric) (for अचलान्) V4 नयेयुरेके ह्यचलान् (for the prior half) V1 उन्मूल्येयुर्, V2 विमथ्नेयुर्, V3 B1 2 (m as above) उन्मथेयुर्, V4 विमथेयुर् (for उन्मथ्नीयुर्)]

—D2 om (hapl) after क्षोभयेयु in 14[c] up to यु in 15[c] —[c]) V3 विक्षोभयेयु (for क्षोभयेयुश्च) Ñ V B D10 13 सहसा, M4 गंभीरान् (for वेगेन) —[d]) Ñ V B D10 13 गंभीरान्सलिलाश(D13 °श्र)यान्, M4 सहसा(न्)सलिलह्रदान्.

15 D2 om up to यु in 15[c] (cf v l 14) —[a]) Ś1 D1 3 5 7 11 12 क्षितिं पादैर्, Ñ V B D10 13 °दोर्भ्याम्, M2 damaged (for क्षितिं पद्भ्याम्) —[b]) Ś1 D5 11 उत्प्लु°, Ñ V B D10 13 M4 उत्पते°, M2 * * वेयुर्; Cm g k t as in text (for आप्लवेयुर्) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10 11 13 M4 नभस्त-(Ñ2 V D1 3 °स्थ) लं (D10 °लात्), Dt D6 8 9 °वान् (for महार्णवम्) D12 उत्प्लवेनभरस्तलं (corrupt) —[c]) D4 14 T G M2 नभस्थल T3 विचेरुश् (for विशेयुश्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 धुनुयु (D1 3 7 अन्वयु, D2 om) श्वस(D2 °*)ना(D1 7 च समा)विद्वान् —[d]) Ś1 D1–3 5 7 11 12 सजलान् (for गृह्णीयुर्) —For 15[cd], Ñ V B D10 13 M4 subst, while D1 ins after 15[ab]

498* पातयेयुर्जलधरानुत्पत्याकाशचारिणः ।

[D1 लघ°, M4 पाट° (for पातयेयुर्) V1 जलदान् (submetric) (for जलधरान्) V1 उपेत्य, B1 4 D13 M4 उत्(M4 आ)प्लुत्य, D10 उद्यति (for उत्पत्य) D13 [आ]क्राम- (for [आ]काश-)]

16 [a]) V2 °श्चापि, V3 गृह्णीपु° (sic), D10 °रति- (for गृह्णीयुरपि) Ś1 D5 11 12 नागेंद्रान् (for मातङ्गान्) —[b]) Ñ V1 2 4 B D1 9 11 13 M4 प्रजवितान् (D11 °विनो), D10 14 T1 G M1–3 Ck प्रव्र(D10 G2 M1 3 °व्रा)जितान् (M2 °तो), Cm g t as in text (for प्रव्रजतो) V1 करै, B2 3 रणे (for वने) Ś1 D5 12 मत्तान्सुजनितश्रमान्, V3 उन्मत्तांश्च महावने, D2 3 7 मत्ता(D2 अन्या)नपि हि (D2 च) दृष्ट्रि(D3 °द्रि sic) ण —After 16[ab], B3 ins

499* अपर्याप्तबला सर्वे अस्त्रशस्त्रविशारदा ।

[Note hiatus between the two halves]

—T1 missing from मा in 16[c] up to प्रसूता in 17[a] on a damaged fol —[c]) D9 14 T2 3 G M1 3 नर्दमानाश्, Cm °नान् (as in text) Ct नादेन (as in text) Ś1 D1–3 5 7 11 12 नदतोपि तथा (D1–3 7 हि च) व्योम्नि (D1–3 7 11 °म्न), Ñ V B D10 13 पत(B2 उत्तुं)गानपि (D13 °गमपि) वेगेन (V4 वेगान् submetric), M4 पलगान्पतमानाश्च —[d]) D2 घातयेयुर्, Ct पातयेयुर् (as in text) Ñ V B D10 13 M4 नभ(V2 °भ)स्त(Ñ2 V °स्थ)लात्, D3 विहंगमा (for विहगमान्).

G. 1 20 17
B 1 17 29
L. 1 15 17

ईदृशानां प्रसूतानि हरीणां कामरूपिणाम् ।
शतं शतसहस्राणि यूथपानां महात्मनाम् ।
बभूवुर्यूथपश्रेष्ठा वीरांश्चाजनयन्हरीन् ॥ १७
अन्ये ऋक्षवतः प्रस्थानुपतस्थुः सहस्रशः ।
अन्ये नानाविधाञ्शैलान्काननानि च भेजिरे ॥ १८
सूर्यपुत्रं च सुग्रीवं शक्रपुत्रं च वालिनम् ।
भ्रातरावुपतस्थुस्ते सर्व एव हरीश्वराः ॥ १९

---

17 T1 missing up to प्रसूता (cf v l 16) —ᵃ) V4 °शातान्, D13 °शीना (for ईदृशना). Ñ1 V B D10 13 तथा (Ñ1 V1 B1 2 D13 °दा) ज(V1 3 4 B1 य)ज्ञे (B2 D10 13 °ज्ञुर् [sic]), Ñ2 तथा जह्नु (befor corr °ज्ञु)र् (sic), D1–3 7 सप्र(D7 प्रसं)भूत, D4 5 11 12 °नां, T3 प्रभू° (for प्रसूतानि) —ᵇ) B4 D3 om (hapl), D2 7 °चारिणा, D4 9 T3 वातरहसा (for कामरूपिणाम्) —M2 damaged —ᶜ) —Ś1 D1–3 5 7 11 °स्राणा (D2 °ः) (for -सहस्राणि) Ñ V B D10 13 अनेकानि सहस्राणि Cg k t as in text (for ᶜ) —ᵈ) B4 om (hapl), M4 महौजसां (for महात्मनाम्) —After 17ᶜᵈ, Ś1 Dt D1–9 11 12.14 S (M4 after l 1 of 504*) Cg k t (all comm on l 2 only) ins

500* ईदृश कीर्तितं जन्म फुल्लकिंशुकरोचिषाम् ।
ते प्रधानेषु यूथेषु हरीणां हरियूथपा ।

[Except Ś1 D5 12 all om l 1 —(l 2) M2 fol. damaged from first षु up to णां D1 शूरेषु, D2 मुख्येषु (for यूथेषु)]

On the other hand, Ñ V B D10 13 ins

501* शतसाहस्रसंख्येषु वानराणा तरस्विनाम् ।

[No comm V2 3 -सख्याक- (V3 °नि), V4 -सख्यान् (submetric) (for -सख्येषु)]

—After 17ᶜᵈ, M4 reads 19 —ᵉ) Ñ V B D10 13 यूथपा. सर्वे, Dt D6 8 G3 M3 Ct °श्रेष्ठान्, D1 G4 Cg यूथपा°, Ck as in text (for यूथपश्रेष्ठा) —ᶠ) D9 वीराश् (for वीराश्) Ś1 D1–3 5 7 12 M4 ते चाप्य(M4 धीराश्चा)जनयन्सुतान्, Ñ V1 2 4 B3 4 D10 ते (V1 om, submetric) यूथेषु महाबला, V3 तेषु तेषु महाबला, B1 यूथपेषु महाबला, B2 यूथेषु च महाबला, D11 नेतारोन्ये वनौकसा, D13 श्रेष्ठा युधि महाबला, Cg k t as in text (for ᶠ)

18 ᵃ) T3 ऋक्षवरा Ś1 D1–3 5 7 9 12 अन्येर्कशक्रयो पुत्रौ (Ś1 °त्रान्, D2.3 5 °त्रा), Ñ V B D10 11 13 M4 ऋक्षराजं तु (D13 च) तत्रान्य (V2–4 D11.13 M4 °न्ये with hiatus) Cm g t as in text (for ᵃ) —T1 missing from सहस्रश up to सुग्री in 19ᵃ —ᵇ) Cm अवतस्थु, Ct उप° (as in text) Ñ V B D10 11 13 वनौकस. (for सहस्रश) —D11 repeats 18ᵃᵇ as in D1 —ᶜ) V1 प्राविध्य॰, V4 D2 °विधाश् (for नानाविधाञ्) V4 चैव, D11 लोकान् (for शैलान्). —ᵈ) V4 दभजिरे, D4 वि°, D7 व° (for च भेजिरे) D14 T2 G4 M3 भेजिरे काननानि च (by transp) —After 18, M4 ins l. 2 of 504*.

19 M4 reads 19 after 17ᶜᵈ. T1 missing up to सुग्री (cf v l 18) —ᵃ) D12 om च D2 reads nominative in place of accusative G1 3 सुग्रीवं सूर्यपुत्र च (by transp) —ᵇ)V1 इन्द्र- (for शक्र-) D2 शक्रपुत्रश्च वालिन (sic) —After 19ᵃᵇ, D13 ins 503* —M2 missing from तस्थु up to ह in 19ᵈ on a damaged fol —ᶜ) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 च (for ते) —ᵈ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 तेपि सर्वे (for सर्व एव) V1 B3 (marg) महीश्वरा· Dt D6 8 सर्वे च हरियूथपा —After 19, Ś1 D1–3 5 7 11–13 (D11.13 after 20) ins

502* तथा दशग्रीववधे स्वयंभुवा
निशम्य सर्वं विहितं शतक्रतु ।
मनुष्यलोके प्रभुरप्रसा ययौ
दिदृक्षुरिक्ष्वाकुसुत सुरेश्वर ।

[(l 1) D3 ॰॰ग्रीव- —(l 2) D2 12 निशाम्य Ś1 D13 विदित, D12 विहृत (sic) (for विहित) D2 श * क्रतु —(l 3) D1–3 7 °लोक, D11 निशम्य° (for मनुष्यलोके) D2 [अ]याद् (for ययौ) —(l 4) Ś1 D13 °कुल, D1 ऐक्ष्वाकु° (for इक्ष्वाकुसुत). D11 रवे°, D13 स्वरे° (both sic) (for सुरेश्वर)]

On the other hand, B1 4 Dt D4 6 8 9 13(after 19ᵃᵇ) 14 S Cg t ins

503* नल नील हनूमन्तमन्याश्च हरियूथपान् ।

[S (except T1 3) नलं D13 चैव (for नील) D4 अन्यान्य- (sic), D9 चा° (for अन्याश्च) D9 M3 °पुंगवान्, M2 हरियू ** (for हरियूथपान्) B4 सुषेण च तथैव च (for the post half)]

Dt D4 6 8 9 14 S Cg t cont, Cr m ins l 5-6, Ck l. 3–6 after 19

504* ते तार्क्ष्यबलसंपन्ना सर्वे युद्धविशारदा ।
विचरन्तोऽर्दयन्दर्पात्सिंहव्याघ्रमहोरगान् ।
ताश्च सर्वान्महाबाहुर्वाली विपुलविक्रम ।
जुगोप भुजवीर्येण ऋक्षगोपुच्छवानरान् ।
तैरियं पृथिवी शूरै· सपर्वतवनार्णवा । [5]
कीर्णा विविधसंस्थानैर्नानाव्यञ्जनलक्षणै ।

[(l 1) M2 ॰॰ * क्ष्यं-, M4 ये चान्ये (for ते तार्क्ष्य-) M3 -वेग°, M4 °सयुक्ता (for -बलसपन्ना) D9 बुद्धि- (for युद्ध-) —After l. 1, M4 reads l 2 of 500* —(l 2) M4 om l 2 here and ins after 18 Dt D6 8 M2 °सर्वान्, D9 [s]दयेदर्पान् (sic) (for ऽर्दयन्दर्पात्) M4 निगृह्णीयुश्च ये दर्पात् (for the prior half) —T1 missing from l 3 up to क्ष in the post. half of l 4 on a damaged fol —(l 3) Dt D6.8

तैर्मेघवृन्दाचलतुल्यकायै-
महावलैर्वानरयूथपालैः ।
बभूव भूर्भीमशरीररूपैः
समावृता रामसहायहेतोः ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षोडशः सर्गः ॥ १६ ॥

१७

निर्वृत्ते तु क्रतौ तस्मिन्हयमेधे महात्मनः ।
प्रतिगृह्य सुरा भागान्प्रतिजग्मुर्यथागतम् ॥ १
समाप्तदीक्षानियमः पत्नीगणसमन्वितः ।
प्रविवेश पुरीं राजा सभृत्यबलवाहनः ॥ २
यथार्हं पूजितास्तेन राज्ञा वै पृथिवीश्वराः ।
मुदिताः प्रययुर्देशान्प्रणम्य मुनिपुंगवम् ॥ ३

G 1 16
B 1 18
L 1 11

महावलो (for ताश्च सर्वान्) D9 °वाहून्वल- (sic) (for महावाहुर्वली) M3 repeats विपुल —(l 4) M4 ऋक्षवानरकिंनरान् (for the post half) —(l 5) G4 -वनार्णवे —(l 6) D9 विलाष- (sic) (for विविध-) D9 -लक्षणव्यजनै (by transp)]

20 Ś1 D1–3 5 7 12 om 20 —^{a}) D13 तन् (for तैर्) V2 -वृंदानि च, B4 -तुल्याचल-, D13 -वृदावलि- (for -वृन्दाचल-) Dt D6 8 9 -कूटसनिभैर्, D4 14 S -कूट(M4 -शृग)कल्पैर्, D11 -तुल्यविग्रहैर् (for -तुल्यकायैर्) —^{b}) Dt D6 8 M4 Ct -यूथपाधिपैः (M4 °चलै.), D4 9 G1 -यूथपैश्च, T3 -यूथपाग्र्यै (for -यूथपालै) —^{c}) V4 lacuna for four letters after व in बभूव V3 बभूवतुर् (for °भूर्) D9 भूमिश्च°, D11 भूर्भूमिधरानु°, D13 भूमि· स°, Cr m g t as in text (for भूर्भीमशरीररूपै) —T1 damaged for ^{d}. —^{d}) V3 °वौ, D11 समाद्य* (sic) (for समावृता) B4 *म- (for राम-). M4 -भूतै (for -हेतो) —After 20, D11 13 ins 502*.

Colophon *Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 D1 10 om T1 damaged, V B D11 आदि°, D3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ V1 3 4 B2–4 D1 3 5 7 9–12 वानरोत्पत्ति , V2 देवजन्म, B1 ऋक्षवानरोत्पत्ति , D2 वानराप्ति , D13 * * * त्पत्ति — *Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 D3 5 12 13 om , Ñ2 B D10 11 20, V2 22, V3 19, D1 7 15, D2 as in text, D8 S (except M3 4) सप्तदश., Dt D4 6.14 M3 4 सप्तदश· 17 , D9 विंशति 20 —After colophon, D10 concludes with इति कुशलवयोराख्याने प्रथमेह्नि वर्तमानकथाप्रसग समाप्त , G1 2.4 M2 श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम

17

☞ Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 transp Sarga 16 and 514*, the substitute passage of 52 lines for st 1–21 in this Sarga In addition to the subst 514* Ś1 D1–3 5 7 12 13 (l 1–4 are omitted in these MSS except D13) read (var) st 1, 2^{cd}, 6, 8^{ab}, 9^{ab} (D7 om) and 10 also in their proper place after transposing 10 after 2^{cd} and 8^{ab} after 9^{ab}

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः —^{a}) Ś1 D1–5 7 9 12.14 T3 G2–4 M1–3 निवृत्ते, Cm g k t निर्वृत्ते (as in text) T2 *sup lin* तु —^{b}) M3 वाजि-, Cg k t as in text (for हय-) T1 damaged for त्मन in महात्मन —^{c}) D1 तत्र (for प्रति-) Dt D6 8 [अ]मरा (for सुरा) Ś1 D1–3 5 7 12 13 भाग, G1 (before corr) लाभान् गान् (sic) (for भागान्)

2 Cf v l. 1 and 21 —^{c}) D0 पुरं (for पुरीं) —^{d}) T1 missing from ब in 2^{d} to ता in 3^{c} on a damaged fol D3 -वा * न (for -वाहन·)

3 Cf v l 1 and 21 T1 damaged up to मुदिता in ^{c} (cf v.l 2) —^{a}) G1.3 यथावत् (for °र्हं) —^{b}) Dt D6 8 च (for वै) —After 3, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cg k t ins

505* श्रीमता गच्छतां तेषा स्वपुराणि पुरात्तत ।
बलानि राज्ञा शुभ्राणि प्रहृष्टानि चकाशिरे ।

[Cr m do not comm —(l 1) T1 missing (for तेषा) Dt D6 8 स्वगृहाणि Dt पु * त्, T3 सम (for पुरात्) M3 तदा (for तत)]

G I 16 11
B I 18 5
L I II 41

गतेषु पृथिवीशेषु राजा दशरथः पुनः ।
प्रविवेश पुरीं श्रीमान्पुरस्कृत्य द्विजोत्तमान् ॥ ४
शान्तया प्रययौ सार्धमृष्यशृङ्गः सुपूजितः ।
अन्वीयमानो राज्ञाथ सानुयात्रेण धीमता ॥ ५
कौसल्याजनयद्रामं दिव्यलक्षणसंयुतम् ।
विष्णोरर्धं महाभागं पुत्रमिक्ष्वाकुनन्दनम् ॥ ६
कौसल्या शुशुभे तेन पुत्रेणामिततेजसा ।
यथा वरेण देवानामदितिर्वज्रपाणिना ॥ ७
भरतो नाम कैकेय्यां जज्ञे सत्यपराक्रमः ।
साक्षाद्विष्णोश्चतुर्भागः सर्वैः समुदितो गुणैः ॥ ८
अथ लक्ष्मणशत्रुघ्नौ सुमित्राजनयत्सुतौ ।
वीरौ सर्वास्त्रकुशलौ विष्णोरर्धसमन्वितौ ॥ ९
राज्ञः पुत्रा महात्मानश्चत्वारो जज्ञिरे पृथक् ।
गुणवन्तोऽनुरूपाश्च रुच्या प्रोष्ठपदोपमाः ॥ १०

---

4 Cf v l I and 2I —^{a}) T3 गते तु —^{b}) D14 T1 2 G4 M1.3 तदा, G2 तथा (for पुन) —T1 damaged from रीं in 4^{c} to शृ in 5^{b}. —^{c}) G2 M1 पुरं (for पुरीं) —^{d}) D14 T2 3 G2.4 M1–3 °त्तमं, G1 3 द्विजर्षभ, Cg k t द्विजोत्तमान् (as in text)

5 Cf v l. I and 2I T1 damaged up to शृं in 5^{b} (cf v l 4) —^{a}) G1 प्रददौ (for प्रययौ) —^{c}) Dt D6 8 G1 3 M2 अनुगम्यमानो राज्ञा च (G1 3 वै, M2 °थ) (hypermetric) ❀ Ck अनुगम्यमान इत्यृश्यशृङ्गविशेषणम् । आर्षं गुरुलघ्वक्षरवैषम्यम् ।, Ct राज्ञा दशरथेन अनुगम्यमान ऋष्यशृङ्ग. । ❀ —After 5, Dt D4 6 8–10 (D10 om l I–3 and ins l 4–7 after l I9 of 5I4*) 14 S (except M4) Cr m g k.t (Cr m comm on l 4–7, Ck comm on l. I and 4–7) ins :

506* एवं विसृज्य तान्सर्वान्राजा संपूर्णमानस ।
उवास सुखितस्तत्र पुत्रोत्पत्तिं विचिन्तयन् ।
ततो यज्ञे समाप्ते तु ऋतूना षट् समत्ययु ।
ततश्च द्वादशे मासे चैत्रे नावमिके तिथौ ।
नक्षत्रेऽदितिदैवत्ये स्वोच्चसंस्थेषु पञ्चसु ।
ग्रहेषु कर्कटे लग्ने वाक्पताविन्दुना सह ।
प्रोद्यमाने जगन्नाथं सर्वलोकनमस्कृतम् ।

[(l I) T3 संपूज्य (for विसृज्य). —(l 2) G2 उवाच (for उवास) D9 विचिंतयेत् —T1 damaged from तु in l. 3 to नावमिके in l 4 —(l 3) D6 9 समायुयु (for समत्ययु). T3 M3 षड्क्रमत्ययात् (M3 °गात्) —(l 4) M2 तु (for च) D9 दशमे (for द्वादशे) —(l 5) G4 M2 सोच्च- (for स्वोच्च-). —(l 7) G1 प्रोद्यमानं D9 -लोकैर् (for -लोक-)]

6 Cf v l I and 2I —^{b}) D4 वीर्य-, G1–3 M1 3 Cg सर्व- (for दिव्य-) Ś1 D1–3 5 7 12.13 राजर्षिवर(Ś1 °रिव)ल- (D12 °लर metathesis)क्षण(Ś1 °णै). —T1 damaged from हा in 6^{c} to मि in 7^{b} —^{c}) Dt °गा, D6 * * भागं (for महाभागं) Ś1 D1–3 5 7 12 13 साक्षाद्विष्णोस्तदर्धं(Ś1 °र्धे) हि. —^{d}) Dt D6 8 9 G1 M2 ऐक्ष्वाकु- (sic), G3 Cg k ऐक्ष्वाक- (for इक्ष्वाकु-) D4 इक्ष्वाकुकुलवर्द्धनं, T3 सर्वैः समुदितं गुणै (cf 8^{d}) ❀ Ck ऐक्ष्वाकस्य दशरथस्य नन्दनम् । दाण्डिनायनेत्यादिना उकारलोप ❀ —After 6, Dt D6 8 M3 ins .

507* लोहिताक्षं महाबाहुं रक्तोष्ठं दुन्दुभिस्वनम् ।

[No comm M3 रक्तास्य (for रक्तोष्ठ)]

8 Cf v l I and 2I —^{ab}) T3 कैकेय्या Ś1 D1–3 5 7 12 13 कैकेयी जनयामास भरत धर्मवत्सल

9 Cf v.l. I and 2I —^{b}) M3 सुषुवे (for [अ]जनयत्) Ś1 D1–3 5 12 13 जनितौ तौ सुमित्रया —T1 damaged from 9^{c} to मी in l I of 508* —^{c}) D4.9 transp वीरौ and सर्वास्त्रकुशलौ —After 9, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cr m g.k t ins .

508* पुष्ये जातस्तु भरतो मीनलग्ने प्रसन्नधी ।
सार्पे जातौ तु सौमित्री कुलीरेऽभ्युदिते रवौ ।

[(l I) T2 (before corr) पुष्य- Dt जातस्म (sic) (for जातस्तु) —(l 2) D6 (before corr as above) Ck सार्प- (for सार्पे) Dt D9 G2 जाते (sic), G1 जातस् (for जातौ) D4 9 M2 च (for तु) G1 सौमित्रि , G4 सौमित्रे (sic) G3 कुलीर- (for कुलीरे)]

10 Cf v l I and 2I. —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 12.13 तस्य, T1 2 राज-; Cm g t as in text (for राज्ञ) —^{c}) Ś1 Dt D4 6 8 13 सुरूपाश्, Cg k t as in text (for [ऽ]नुरूपाश्) —^{d}) T3 रुचा (for रुच्या) Ś1 D1–3 5 7 12.13 लोकपालोपमा (Ś1 °मैर्) गुणै , D9 चत्वारो वासवोपमा Cm g k t as in text (for ^{d}) —After I0, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cg k t ins :

509* जगु कलं च गन्धर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणा ।
देवदुन्दुभयो नेदु पुष्पवृष्टिश्च खाच्च्युता ।
उत्सवश्च महानासीदयोध्यायां जनाकुलः ।
रथ्याश्च जनसबाधा नटनर्तकसकुला ।
गायकैश्च विराविण्यो वादकैश्च तथापरै ।
विरेजुर्विपुलास्तत्र सर्वरत्नसमन्विता ।
प्रदेयाश्च ददौ राजा सूतमागधवन्दिनाम् ।
ब्राह्मणेभ्यो ददौ वित्त गोधनानि सहस्रश ।

[(l I) D4 9 जगुर्गंधर्वपनयो (for the prior half). T1 damaged from रो in l I to श्च in l 3 —(l. 2) Dt D6 8 Ct च खात्पतत्, M2 पपात ह (for च खाच्च्युता). —(l. 3) T3 हु- (for च) —(l 4) G2 नटकर्तक- (sic) —(l 5) Dt

अतीत्यैकादशाहं तु नामकर्म तथाकरोत् ।
ज्येष्ठं रामं महात्मानं भरतं कैकयीसुतम् ॥ ११
सौमित्रिं लक्ष्मणमिति शत्रुघ्नमपरं तथा ।
वसिष्ठः परमप्रीतो नामानि कृतवांस्तदा ।
तेषां जन्मक्रियादीनि सर्वकर्माण्यकारयत् ॥ १२
तेषां केतुरिव ज्येष्ठो रामो रतिकरः पितुः ।
बभूव भूयो भूतानां स्वयंभूरिव संमतः ॥ १३
सर्वे वेदविदः शूराः सर्वे लोकहिते रताः ।
सर्वे ज्ञानोपसंपन्नाः सर्वे समुदिता गुणैः ॥ १४
तेषामपि महातेजा रामः सत्यपराक्रमः ।
बाल्यात्प्रभृति सुस्निग्धो लक्ष्मणो लक्ष्मिवर्धनः ॥ १५
रामस्य लोकरामस्य भ्रातुर्ज्येष्ठस्य नित्यशः ।
सर्वप्रियकरस्तस्य रामस्यापि शरीरतः ॥ १६
लक्ष्मणो लक्ष्मिसंपन्नो बहिःप्राण इवापरः ।
न च तेन विना निद्रां लभते पुरुषोत्तमः ।
मृष्टमन्नमुपानीतमश्नाति न हि तं विना ॥ १७
यदा हि हयमारूढो मृगयां याति राघवः ।
तदैनं पृष्ठतोऽभ्येति सधनुः परिपालयन् ॥ १८
भरतस्यापि शत्रुघ्नो लक्ष्मणावरजो हि सः ।
प्राणैः प्रियतरो नित्यं तस्य चासीत्तथा प्रियः ॥ १९   G 1 19 B 1 18 L 1 14

D6 8 9 (before corr as above) G2 3 M1 2 Cg k t गायनैश् (for गायकैश्) D4 निनादिन्यो (for विराविण्यो) Dt D6 8 Cg k t वादनैश्, D9 वाद्यकैश् (for वादकैश्) —D9 14 T1 2 G M1–3 om l 6 —(l 6) D4 reads तत्र in marg —(l 7) D9 अदेय (for प्रदेयाश्) T3 ततो (for ददौ) —(l 8) T1 damaged from णे up to तथा in 11^{b}]

11 Cf v l 1 and 21 T1 missing up to तथा in ^{b} (cf v l 509*) —^{b}) T3 सोहकर्म (sic) (for नामकर्म) —^{d}) M3 कैकेयी- (for कैकयी-)

12 Cf v l 1 and 21 —^{a}) D6 9 14 सौमित्र, G4 Ck सौमित्री T1 2 G4 M2 लक्ष्मण (for °णम्) M3 ज्येष्ठ (for इति) Cg cites ^{a} as in text —^{b}) D4 शत्रुघ्न * पर —^{d}) Dt D4 6 8 9 T3 G1 3 M2 Ct कुरुते (for कृतवांस्) D4 (before corr) तथा (for तदा) —After 12^{cd}, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cg k.t ins

510* ब्राह्मणान्भोजयामास पौरजानपदानपि ।
अददद्ब्राह्मणाना च रत्नौघममित बहु ।

[(l 2) D6 आददद्, D9 14 T1 2 G1 3 4 M2 3 अ(D9 प्र) ददाद्, T3 स ददौ, G2 M1 अदाच्च G2 M1 तु (for च) G2 रत्नघम् (sic) (for रत्नौघम्) Dt D6 8 अमल (for अमित) D9 रत्न वहुधन तदा (for the post. half)]

—^{e}) D4 -क्रम-, Cr m k as in text (for -क्रिया-) —^{f}) T3 M2 Ct -कार्याणि (for -कर्माणि)

13 Cf v l 1 and 21 —^{a}) T2 (after corr *sec m*) ज्येष्ठो (as in text) —^{b}) M1 (before corr) प्रभु., Cg k as in text (for पितु)

14 Cf v l 1 and 21 —^{a}) D14 (after corr *sec m* as in text) देव- (for वेद-) —^{b}) D9 G4 सर्व- (for सर्वे) D4 पौर- (for लोक-) T3 °लोकविशारदा , Cr g cite ^{b} as in text —^{c}) D4 T2 3 Ck °पपन्नाश्च, D9 तु ज्ञानस°, G1 M3 ज्ञानौवसं°, Ct as in text (for ज्ञानोपसपन्ना) —^{d}) T2 सर्वै (for सर्वे)

15 Cf v l 1 and 21 —After 15^{ab}, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins (Cg k t comm on l 1 and 2)

511* इष्ट सर्वस्य लोकस्य शशाङ्क इव निर्मल ।
गजस्कन्धेऽश्वपृष्ठे च रथचर्यासु समत ।
धनुर्वेदे च निरत पितु शुश्रूषणे रत ।

[(l 1) M3 जगत (for लोकस्य) D4 सुधांशुर् (for शशाङ्क) G2 repeats from the post half of l 1 up to स्कन्धे, after 16^{a} —After l. 2, D4 ins श्रीमते रामानुजाय नम —(l 3) D4 T3 repeat l 3 after 17^{ab} M2 damaged for ध in धनुर्वेदे G2 निरता (sic) D4 (second time) 14 T1 3 G2 4 M1–3 पितृ- (for पितु) T3 शिशृ*णे, G3 शिश्रूषणे (sic) (for शुश्रूषणे) G2 रता (sic) (for रत)]

—^{c}) G4 बाल्य-, Cm g k as in text (for बाल्यात्)

16 Cf v l 1 and 21 —After 16^{a}, G2 repeats from the post. half of l 1 to स्कन्धे in l 2 of 511* —^{c}) D4 Cr सर्वै, Cm.g k as in text (for सर्व-) —^{d}) G4 lacuna after श

17 Cf v l 1 and 21 —After 17^{ab}, D4 T3 repeat l 3 of 511* —^{c}) D9 (before corr) भवते यन्विना निद्रां —^{d}) T2 पुरुषोत्त *· —^{f}) T2 (after corr *sec m*) अश्नाति (as in text)

18 Cf v l 1 and 21 M3 repeats 18 after 19 —^{c}) Dt D6 8 9 M2 3 (second time) अथ, T2 G4 तथा, Cg as in text (for तदा) M3 (second time) याति, Cg as in text (for ऽभ्येति)

19 Cf v l 1 and 21 D4 transp 19 and 20 —^{b}) D14 T1 2 G1 4 M2 3 हित , T3 [अ]पि°, Cg k t as in text (for हि स) —^{c}) D9 14 प्रियतमो, Cm g °तरो (as in text) —^{d}) T3 चापि (for चासीत्) G1 4 तदा, Cg t as in text (for तथा) —After 19, M3 repeats 18 and thereafter ins

512* शत्रुघ्नसहित श्रीमान्पुरस्ताद्भरतोऽभवत् ।
नित्य सर्वेऽनुरक्ताश्च पितर तोषयन्ति ते ।

G 1 19 19
B 1 18 33
L 1 14 15

स चतुर्भिर्महाभागैः पुत्रैर्दशरथः प्रियैः ।
बभूव परमप्रीतो देवैरिव पितामहः ॥ २०

ते यदा ज्ञानसंपन्नाः सर्वे समुदिता गुणैः ।
ह्रीमन्तः कीर्तिमन्तश्च सर्वज्ञा दीर्घदर्शिनः ॥ २१

20 Cf v. l. 1 and 21 D4 transp 19 and 20 —[b]) T2 3 G1 4 M3 दशरथ- —[d]) M3 देवैर्नारायणो यथा, Ck as in text (for [d])

21 [a]) D4 सदा, T1 2 G4 यथा, Cg as in text (for यदा) M3 transp 21[b] and 21[d] —[b]) D9.14 T2 G2 4 M1 सर्वे, Ct as in text (for सर्वे) —[c]) D4 T3 G1 3 4 M1–3 श्रीमत॰, Cg as in text (for ह्रीमन्त) —[d]) D14 (after corr *sec m*) सर्वज्ञा (as in text) D4 9 T1 2 G2 M3 दीर्घदर्शना॰ (G2 M3 °न. [sic]), Cg as in text. —After 21, Dt D4 6 8.9 14 S (except M4) ins (Cg k comm on l 1–3, Ct on l 3)

513* तेषामेवंप्रभावाना सर्वेषा दीप्ततेजसाम् ।
पिता दशरथो हृष्टो ब्रह्मा लोकाधिपो यथा ।
ते चापि मनुजव्याघ्रा वैदिकाध्ययने रता॰ ।
पितृशुश्रूषणरता धनुर्वेदे च निष्ठिता ।

[(l 1) G1 तेषामेव च पुत्राणा (for the prior half) D14 दीप्ति°, G1 दीर्घदर्शिना (for दीप्ततेजसाम्) —(l 2) G2 तथा (for पिता) D9 G1 ब्रह्म- (for ब्रह्मा) —(l. 3) G2 मानुष- (for मनुज-) —(l 4) D9 T3 G1 3 पितु (for पितृ-) T3 -परा (for -रता) M2 damaged for ध in धनुर्वेदे]
—For 1–21, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 (for Ś1 D1–3 5 7 12 13 cf. v l 1) subst and read before Sarga 16, while D9 ins after the passage no 3 in App I·

514* (1 [ab]) समासेऽथ क्रतौ तस्मिन्वाजिमेधे यथाक्रमम् ।
(1 [cd]) हविर्भागानवाप्येष्टाञ्जग्मुर्देवा यथागतम् ।
(3) { ऋषयश्च महात्मान प्रतिजग्मु सुपूजिता॰ ।
राजानश्चैव ये तत्र क्रतावासन्समागता॰ ।
(2 [ab]) समाप्तदीक्षानियम पत्नीगणसमन्वितः ।
सप्रहृष्टमना भूत्वा राजा दशरथस्तदा ।
गतेषु पार्थिवेन्द्रेषु सभृत्यबलवाहन ।
(4 [cd]) प्रविवेश पुरीं श्रीमान्पुरस्कृत्य द्विजोत्तमान् ।
colophon
तत कालेन महता ऋष्यशृङ्ग सुपूजित॰ ।
(5 [ab]) शान्तया प्रययौ सार्धं ब्राह्मणैश्च कृतात्मभि ।
(5 [cd]) अन्वीयमानो राज्ञा वै सानुयात्रेण धीमता ।
राजापि धर्मेण तदा रञ्जयन्सुनयै प्रजा ।
इक्ष्वाकुवंशज श्रीमान्दीप्तयाप्यायित श्रिया ।
यशसा रञ्जयँल्लोकान्कृतात्मा सर्वधर्मवित् ।
धर्ममेव च सत्यं च संपश्यञ्जीविते फलम् ।
तिस्रो महिष्यस्तास्तस्य राजर्षेरभवन्पुरा ।
गुणवत्योऽनुरूपाश्च रूपेणाप्सरसां समा ।
कौशल्या सदृशी तत्र कैकेयी चाभवच्छुभा ।
सुमित्रा चामदेवस्य बभूव करणी सुता ।
तासां प्रजज्ञिरे पुत्राश्चत्वारोऽमिततेजस॰ ।
रामलक्ष्मणशत्रुघ्नभरता देवरूपिण ।
तेषां ज्येष्ठ महाबाहुं वीरमप्रतिमौजसम् ।
(6 [ab]) कौशल्याजनयद्राम विष्णुतुल्यपराक्रमम् ।
(7 [ab]) कौशल्या शुशुभे तेन पुत्रेणामिततेजसा ।
(7 [cd]) अदितिर्देवराजेन यथा बलनिघातिना ।
(9 [ab]) अथ लक्ष्मणशत्रुघ्नौ सुमित्राजनयत्सुतौ ।
दृढभक्ती महोत्साहौ रामस्यानवमौ गुणै. ।
(9 [cd]) तावप्यास्ता चतुर्भागौ विष्णो संपिण्डितावुभौ ।
चतुर्भागस्य यस्यार्धमेकैक॰ पादशोऽददात् ।
(8 [ab]) भरतो नाम कैकेय्या पुत्र सत्यपराक्रम ।
साक्षाद्विष्णोश्चतुर्भाग॰ सर्वै समुदितो गुणै ।
ते दीप्तयशस सर्वे महेष्वासा नरर्षभा ।
अपूरयन्त ते कामान्पितुर्धर्मविशारदा ।
(20 [ab]) स चतुर्भिर्महाभागै पुत्रैर्दशरथो वृत ।
(20 [cd]) बभूव परमप्रीतो देवैरिव पितामह॰ ।
(13 [ab]) तेषा केतुरिव श्रेष्ठो रामो रतिकर पितु ।
(13 [cd]) बभूव भूयो भूताना स्वयम्भूरिव धर्मत. ।
(21 [ab]) ते यदा ज्ञानसंपन्ना॰ सर्वज्ञा दीर्घदर्शिन ।
(21 [cd]) सर्वशास्त्रार्थविदुषो ह्रीमन्त सत्यवादिन ।
(14 [ab]) आसन्वेदविद॰ शूरा सर्वे शास्त्रार्थकोविदा ।
(14 [cd]) श्रीमन्त कृतविद्याश्च सर्वे समुदिता गुणैः ।
(15 [ab]) तेषामतियशा लोके राम सत्यपराक्रम. ।
(15 [cd]) बाल्यात्प्रभृति च स्निग्धो लक्ष्मणो लक्ष्मिवर्धन ।
(16 [ab]) सर्वाभिरामं रूपेण भ्राता भ्रातरमग्रजम् ।
(16 [cd]) स च प्रियतरस्तस्य प्राणेभ्योऽप्यरिसूदन॰ ।
(17 [ab]) लक्ष्मणो लक्षणोपेतो रामस्य रिपुघातिन ।
(17 [ef]) मृष्टमन्नमुपानीतमश्नाति न हि तं विना ।
प्रीतिर्न चास्य जायेत प्रीतिकालेषु तं विना ।
(18 [ab]) यदा हयमुपारूढो मृगया याति राघव ।
(18 [cd]) तदैनं पृष्ठतोऽन्वेति सधनु पथि पालयन् ।
(19 [ab]) भरतस्यापि शत्रुघ्नो राघवस्येव लक्ष्मण ।
(19 [cd]) प्राणैर्बहुमतो नित्य तस्यापि स तथाभवत् ।

[For ins see below Ś1 D1–3 5 7 9 12 om l 1-4. —(l 1) D13 समाप्ते V4 B4 D13 तु, D11 च (for ऽथ). M4 क्रमात् (for क्रतौ) V1 -वेधे (sic) (for -मेधे) B3 M4 महाक्रतौ, B4 महाक्रतुते (for यथाक्रमम्) —(l 2) M4 [अ]ध्यान (for [इ]ष्टान्) D11 हविर्भागेन सतुष्टा (for the prior half) D13 देवा जग्मुर् (by transp) Ñ2 थायगतं (metathesis), B1 °क्रमं (for यथागतम्) —(l 3) V1 स (for च) Ñ2 सपूजिता, M4 यथाक्रमं —(l 4) V4 राजान (for राजानश्च). Ñ1 च च°, V3 ते च ये चैव, M4 च प्रतिययुर् (for चैव ये तत्र) V2 क्रतोरासन्, V4 हूतारासन् (sic), B1 क्रतावस्य, M4 ये तत्रासन् (for क्रतावासन्). —After l 4, Ñ V B D10 11 13 ins a passage of 14 lines given in App I no 3, while Ś1

D1-3 5 7 9 12 ins after 487* (I 15 28). —M4 om l 5-8 —(l 5) D13 ·गज (for ·गण) —(l 6) Ñ1 V1 D11 स प्रहृष्टमना, Ñ2 प्रसहृष्टमना D9 transp भूत्वा and राजा Ñ2 V3 B1 4 D1 10 तथा (for तदा) —D11 om l 7-8 —(l 7) V4 °वेष्वेव, D1-3 7 मानवे° (for पार्थिवेन्द्रेषु) V4 ·वर· (for ·बल·) —(l 8) D13 आविवेश V1 पुर (for पुरीं) Ñ2 V4 B3 D10 द्विजर्षभान्, D1-3 7 9 द्विजोत्तम —After l 8 (D11 after l 6), all (except M4) read colophon [—*Sarga name* D11 om Ś1 D5 9 12 पायसोत्पत्ति, Ñ V B1-3 D10 राजस(Ñ2 V1 B3 D10 om स)प्रेषण, B4 D13 स (B4 राजपुर)प्रवेशन, D1-3 7 पायसप्र(D2 om प्र)विभागो —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 12 om both Ñ2 B2.3 D10 16, V2 18, V3 15, D1 12, D5 7 11, D2 द्वादश, D13 षोडश°, D9 11 षोडश 16]—Before l 9, D13 ins ref सूत उ° —(l 9) Ñ V1 3 4 B D1-3 5 7 9-13 कालस्य महत° (D11 °ता) (for कालेन महता) Ñ V2 प्रपूजित°, V4 प्रतापवान्, B2 स पूजित, B4 समुत्सुक, D9 स्म पूजित° —V2 om l 10-11 —(l 10) Ñ V1 3 4 B D10 13 प्रययौ शातया (by transp) Ñ1 सर्वे, Ñ2 सर्व· (for सार्धं) Ś1 कृताजलि (for कृतात्ममि) —For subst see below —M4 om l. 11 —(l 11) D5 आनीयमानो D11 राजा (for राज्ञा) D13 च (for वै) V4 सात्रपात्रेण, D13 मानुषेन्द्रेण (for सानुयात्रेण) —After l 11, all the above MSS ins a passage of 127 lines given in App I (no 4.) —Ñ V B1 D10 M4 (for V1 and M4 cf v l l 124 and 127 of App I no 4) om l 12-15 B2 om l 12-14 B3 reads l 12-15 in marg —(l 12) Ś1 D5 12 13 स चचा(D13 °का)रोत्तम धर्मं (for the prior half) D7 तु नयै, D9 अनुगै, D13 मुनय (sic) (for सुनयै) D2 प्रजाश्च रजयन्नयै (for the post half) —(l. 13) B3 4 D9 ·राजवशस्य, D1 ·राजवश स, D2 3 7 ·वश(D3 °श) विपुल (D2 राजान) (for ·वशज श्रीमान्) D1 3 7 9 [आ]प्याययन्, D2 व्यापयन् (for [आ]प्यायित°) B3 4 दीप्ता प्रोद्वहन(B3 प्रावर्धयत्) श्रिय (for the post half) —After l 13, D11 reads l 127 of App I no 4 —D11 om l 14 —(l 14) D2 नत· (for कृत·) B3 धर्मसत्यवित्, B4 सत्यधर्मवित् —B2 reads l 15 in marg —(l 15) D9 हि सत्याश्च (for च सत्य च) B3 स प°; D9 पश्यति (for सपश्यम्). D11 जीविनि (for जीविते) —(l 16) Ś1 D5 11 12 राज्ञो वै, B1.3 °स्तत्र, D1-3 7 9 13 राजर्षेर्; M4 तस्यैव (for तास्तस्य). M4 तदा (for पुरा) Ś1 D1-3 5 7 9 11-13 बभूवुरतस्य धीमत (for the post half).—(l 17) B4 शीलवत्यो (for गुणवत्यो) D5 [अ]नुरू*श्च. B1 M4 [अ]प्सरम समा° (M4 °सोपमा) Ś1 D1-3 5 7.9 12 चारुश्री (D2.7 °श्री)छपदोम(D7 °त्त)मा° (for the post. half) —(l. 18) V1 तस्य, B1 चैव; M4 तासा (for तत्र) D1-3 5 7 9 11 12 स(D13 ता)दृशी त(D11 चा)त्र (D9 °स्य) कौशल्या (by transp.). V2 पुरा, V3 तदा (for शुभा). —(l. 19) V1 lacuna up to व, V3 राम°, D11 चापि° (for वामदेवस्य) B2 तरुणी, M4 वत्सला (for बभूव) V2-4 B3 (m also) D1 M4 तरुणी, B2 चाभवत्; D11 रमणी (for करणी) V1 lacuna, V2 4 B3 (m also) D11 M4 शुभा, D9 (m) यथा (before corr as above) (for सुता) —After l 19, D10 ins l. 4-7 of 506* —D2 3 om l 20-21 —(l 20) Ś1 D1 5 7 9 11 12 M4 ततोस्य, V2 °स·, V3 तेषा° (for तासां प्र·) Ś1 V3 D5 7 12 °विक्रमा, D11 13 °सा, M4 लोकविश्रुता (for ऽमिततेजस) —D13 om l 21-24 —(l 21) Ś1 D1 5 7 9 ·शत्रुघ्ना D11 12 च महाबला (for देवरूपिण) Ś1 D1 5 7 9 भरत(D5 °*)श्च महाबल (D5 °स्मन) (for the post half) —B4 om from l 22 (partially) up to the prior half of l 2 of 519* —(l 22) D5 श्रेष्ठ (for ज्येष्ठ) Ñ V B1-3 D10 M4 जन्मतेजोगुणज्येष्ठ (V2 3 B3 [m also] श्रेष्ठ) (for the prior half) Ñ V B1-3 D10 M4 पुत्रम् (for वीरम्) —B3 om l 23-25 —(l 23) D2 [अ]जन*द्राम —(l 24) M4 सा देवी (for कौशल्या) D3 7 transp कौशल्या and शुशुभे तेन D3 7 सुपुत्रेणामितौजसा (for the post half) —(l 25) Ñ V B1-3 D10 13 M4 यथाधिपेन(Ñ2 देवेन, M4 वरेण)देवानाम् (= 7^c in M4) (for the prior half). D1 बलिनिपातिना, D3 7 9 11 बलवि(D11 वज्रनि)घातिना Ñ V B1-3 D10 13 M4 अदितिर्वज्रपाणिना (= 7^d) (for the post half) —For ins see below —V1 reads l 26-28 after 522* —(l 26) D7 repeats l 26 after l 31 Ñ V B1 2 4 D10 13 M4 तथा, B3 तदा (for अथ) D7(both times) 9 11 जनितौ तौ सुमित्रया (= 9^b as in Ś1), M4 सुमित्रायामजायता (for the post half) —(l 27) V1-3 B2 दृढमक्तौ, M4 दृढभक्ति· Ñ B3 D10 महात्मानौ, V3 महेष्वासौ (for महोत्साहौ) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 उत्तमौ दृढभक्ती(D12 °क्ता)ना (D2 3 7 9 11 °तौ) (for the prior half) Ñ2 B3 D10 °स्यावरजौ, V1 °स्य नाधमौ, V2 °स्यानरतौ (sic), V3 °स्यानुवशौ, V4 °स्यानुपमौ, B1 °स्यानवमैर्, B4 °स्याव*जैर् (for रामस्यानवमौ) D11 बलवीर्यसमन्वितौ (for the post half) —(l 28) D1-3 7 9 तावास्ता तु (D2 3 7 च) B1 om (hapl) from चतुर्भागौ up to एव in 521* M4 चतुर्भागाद् V2 सर्पिंडिताच्छुभौ. D9 गुणै (for उभौ) —(l 29) D1-3 7 9 11 एकैक D1 12 [अ]दधात्, D9 ददौ (for ऽददात्) —For subst see below —(l 30) D2 ना* (for नाम) Ś1 D1-3 5 7 9 11,12 जज्ञे (for पुत्र) V3 शक्र°, D2 3 7 म(D3 प्र [sic])त्य प्रतिश्रव°, D10 मत्त्व°, D12 सात्म्य° (for सत्यपराक्रम) —For ins see below —M4 om l 31-33, D9 om 31-32, Ñ V B D10 13 om l 31 —(l 31) D3 स वै (for सर्वे) —After l 31, D7 repeats l 26 —(l 32) B3 प्र·, D13 उद्· (for ते) Ñ1 ·तेजस, Ñ2 B3 4 D10 ·मनस (for ·यशस) Ñ2 सर्व·, D5 * वै (for सर्वे) D3 7 नराधिपा°, D5 12 महर्षभा (sic) (for नरर्षभा) —(l 33) V B1 D10 आपूरयतस्ते (V4 °स्तत, D10 °ततते ditto), D2 3 7 आपूरयन्(D2 पूरयत)पितु° D1 कामांस्तान्, D9 वै कामान् (for ते कामान्) D2 3 7 सर्वे (D2 °र्वं·) (for पितुर्). B2 D2.3 7 13 ·परायणा (for ·विशारदा) —(l 34) Ñ2 B2-4 D10 13 repeat, while

M4 reads l 34 after l 2 of 532* Ñ V B D10 13 (all except Ñ1 V B1, both times) नृप (for वृत) D11 om l 35-37 —(l 35) D2 परम ~ V3 D1 3 7 वैदेरिव (D3 °रपि), D9 देवैरपि —For l 35, M4 subst 533*.—M4 om l 36 —(l 36) D7 ज्येष्ठो, D13 [आ]ख्यातो (for श्रेष्ठो) Ñ V B D10 13 लोक(Ñ1 ⁎ ˣ)हिते रत, D2 °कर प्रभु, D3 7 रविकर प्रभु (D3 °रप्रभ) (for रतिकर पितु) —(l 37) D2 12 धर्मवित् (for धर्मत) —For subst see below —Ñ V B D10 M4 om l 38-42, D13 38-41 D11 reads l. 38-41 after l 8 of 532* —(l 38) D1 नय-, D2 दया-, D3 यज्ञ-, D11 [अ]मवन्, D12 सदा (for यदा) D3 -दान- (for ज्ञान-). D2 9 दीर्घदर्शना —(l 39) D1 -[अ]स्त्र- (for -[अ]र्थ-). D2 धीमत (for ह्रीमन्त) —(l 40) D5 7 9 11 सर्व- (for सर्वे) D1 नर्वास्त्र-, D2 3 7 धर्मार्थ-, D11 सर्वार्थ- (for शास्त्रार्थ-) —(l 41) D9 ह्रीमत (for श्रीमन्त) D2 5 कृ ⁎ विद्याश्च D5 सर्वे (for सर्वे) D7 प्र° (for समुदिता) —For ins see below —D11 om l 42 —(l 42) = 1 76 13^{ab} D13 reads l 42 after 525* D5 12 -प्रथो, D7 -वशी (for -यशा) —For ins see below —(l 43) D1 3.7 °हि, D2 प्राबल्यात्प्रभृति, D9 वाल्यात्तु प्रभृति (for वाल्यात्प्रभृति च) Ñ V1 2 4 B1 3 4 D10 13 M4 त (V1 2 4 B1 3 तद्)भक्तो, V3 सरक्तो, B2 [अ]नुगतो (for च स्निग्धो) D10 प्रीतिवर्धन —(l 44) D3 स चा°, D7 स चाभिरूप, D9 °भो (for सर्वाभिराम) Ñ V B D10 13 M4 प्रजाभि(V2 °याति)राम धर्मात्मा, D1 श्रुत सर्वानुरूपेण (for the prior half) V3 प्रीतो (for भ्राता). V4 आत्मज, D12 अग्रन (sic) (for अग्रजम्) —(l 45) Ñ V B D10 13 M4 सोपि, D7 11 सर्व- (for स च) D5 °करस्, D9 प्रियाप्रियस् (for प्रियतरस्) V4 तेषां (for तस्य) D5 प्राणि°, M4 प्राणैरपि (for प्राणेभ्योऽपि) Ś1 °मर्दन, Ñ V B D10 13 M4 परतप, D11 [अ]हि° (for [अ]रिसूदन) —V4 D2 om l 46 —For subst see below —(l 47) Ñ1 V B1 D5 11 12 मिष्टम(D5 °⁎)न्नम् Ñ V B D10 13 M4 तथा भोगान्, D1 उपासीनम्, D11 न चाश्नाति (for उपानीतम्) M4 नाश्नाति (for अश्नाति) B3 (before corr. as above) M4 स (for न) D11 म हि रामश्च त विना (for the post half) —Ñ1 V B1 4 M4 om l 48 —(l 48) Ś1 D5 11 12 तस्य (for चास्य) D2 वदिता (sic) (for त विना) —For subst see below —(l 50) D1 तदानीं (for तदैन) D1-3 7 9 परि- (for पथि) —For subst see below —(l 51) Ś1 D2 °स्य च, Ñ V B1-3 D10 13 रामस्येव (Ñ °स्यैव, V1 °स्यापि)हि, B4 यथा रामस्य (for राघवस्येव). M4 लक्ष्मणस्यावरोनुज (for the post. half) —For ins see below —(l 52) Ñ V B D10 13 M4 प्राणै प्रियतरो(V3 °मो)भ्राता (for the prior half) D3 तस्या M4 च (for म) V3 transp तस्यापि and स D9 तदा (for तथा) D1 भवेत्, M4 [ए]व स (for [अ] भवत्) —For ins see below]

—Before l 1, D3 7 ins

515* विस्तरेण पुनर्जन्म रामस्य भरतस्य च।
लक्ष्मणशत्रुघ्नयोश्चैव शृणुष्व त्व यथातथम्।

[(l 2) D3 °वय (for यथातथम्)]

—For l 9-10, M4 subst (for V1 2 B2 see App I no 4)

516* ऋष्यशृङ्गश्च निर्वर्त्य क्रतुं राज्ञाभिपूजित।
जगाम शान्तया सार्धं पुनरेव यथागतम्।

—Thereafter M4 reads App I no 4 from l 114 —After l. 25, Ś1 B2 (first two lines only) D1-3 5 7 9 11 (after 519*) 12 ins

517* स हि देवै सगन्धर्वैर्याचितश्च महात्मभि।
पुत्रत्व गच्छ विष्णो वै कृत्वात्मान चतुर्विधम्।
रावणस्येह रौद्रस्य वधार्थं तु दुरात्मन।
विष्णु स हि महाभाग सुराणा शत्रुमर्दन।
स हि वीर्योपपन्नश्च शीलवान्गुणवानपि। [5]
बभूव मानवे लोके गुणैर्दशरथाधिक।

[(l 1) B2 सर्व-, D2 5 7 सह (for स हि) D9 च (for स-) D5 पावितश्च, D12 याचि ⁎ श्च B2 D1-3 7 9 महर्षिभि (for महात्मभि) —(l 2) B2 D1-3 7 9 विष्णो पुत्रत्वमेहीति (for the prior half) —For ins see below —(l. 3) D1-3 7 9 वधार्थाय, D11 °च, D12 धर्मार्थं हि (for वधार्थं तु) —D3 7 om. l 4.—(l 4) D1 5 9 11 12 विष्णुर्हि स (by transp) (D9 सु-) (for विष्णु स हि) D2 कृष्ण विष्णो महाभाग (for the prior half) D5 शत्रुदर्शन —(l 5) D2.12 ह (for हि) D1-3 7 9 शील- (for वीर्य-) D11 धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च (cf I 1 2^{c}) (for the prior half) D1-3 7 9 11 वीर्यं° (for शीलवान्) —(l 6) D2 9 मानुषे, D5 12 मानवैर् (D12 °वो) (for मानवे) D12 लोकैर् (for लोके) D11 रामो (for गुणैर्)]

—After l 2 of 517*, B2 ins

518* राज्ञो दशरथस्याशु भार्यासु तिसृषु प्रभो।

On the other hand, Ñ V B (B2 cont, B4 ins after l 22) D10 11 13 M4 ins after l. 25

519* भवाय स हि लोकाना रावणस्य वधाय च।
विष्णोर्वीर्यार्धितो जज्ञे रामो राजीवलोचन।
तेजोवीर्याधिक शूर श्रीमान्गुणगणाकर।
बभूवानवमश्चैव शक्राद्विष्णोश्च पौरुषे।

[—B4 om up to the prior half of l 2 —(l. 1) V3 विभवाय (for भवाय म) D11 13 सर्व- (for स हि) V1 B1 M4 देवाना (for लोकाना) —(l 2) Ñ2 B3 D10 विष्णु- (for विष्णोर्) V1 वीर्योद्धतोद्भवो (hypermetric), V3 °न्वितो, B1 वीर्योद्भवो (for वीर्यार्धितो) B4 ⁎ मो (for रामो) —For ins see below —(l 3) B1 missing after वीर्या up to शूर V3 देव (for शूर) V1 धीमान्, B4 रामो (for श्रीमान्) D13 श्रीमान् शूरो (by transp) V1-3 -गुणाकर —(l 4) V1-3 D11 [अ]नुपमश्च, V4 B1 [अ]नवरश्च, B4 [अ]नतरश्च (for [अ] नवमश्च) B1 पौरुषे M4 शक्रविष्णुसमो बले (for the post half)]

—Thereafter D11 cont 517*

—After l 2 of 519*, B3 ins

520* येन वै विनिहन्तव्यो रावणो राक्षसेश्वर· ।

—For l 29, Ñ V B D10 13 M4 subst , while Ś1 (m) ins after l 29

521* एक एव चतुर्भागादपरस्मादजायत ।

[B1 om , B4 एकत्र च (for एक एव) B4 अपरपरस्माद् (by ditto)]

—After l 30, Ñ V B D10 11 M4 ins

522* धर्मात्मा च महात्मा च प्रख्यातबलविक्रम ।

[D11 सुशील (for महात्मा) M4 -पौरुष (for -विक्रम)]

—Then V1 reads l 26-28, while M4 cont

523* तेषामतिगुणै सर्वै श्रीमाँल्लोकहिते रत ।

—For l 37, Ñ V B D10 13 M4 subst

524* स्वयभूरिव देवानां सर्वेषा समदर्शन ।

[M4 भूताना (for देवानां) B4 M4 प्रिय- (for सम-)]

—After l 41, Ś1 D1–3 5 7 9 12 13 (D13 after 532*) ins

525* अथ राजा यथाकालं राजवर्यसुता· शुभा· ।
सर्वेषामावहद्भार्यास्तुल्यलक्षणवर्चस· ।
जनक· श्वशुरो राजा रामस्य भरतस्य च ।
कुशध्वजसुताभ्या च सुमित्रानन्दनौ पती ।

[(l 1) D12 राज्ञो (for राजा) D2 3 7 दशरथो (for यथाकाल) D7 राजान्वय-, D9 12 राजवीर्य- (D12 °वर्गे) D9 सुता (for शुभा·) —(l 2) Ś1 D5 अभवद्, D12 भगवन् (sic), D13 अकरोद् (for आवहद्) —(l 3) D9 लक्ष्मणस्य (for भरतस्य) —(l 4) D2 3 7 वै (for च)]

—Thereafter D13 reads l 42 of 514*.

—After l 42, Ś1 D1–3 5 7 9 12 13 ins

526* स्वयंभूरिव भूतानां बभूव गुणवत्तर ।
तस्य भूयो विशेषेण मैथिली जनकात्मजा ।
देवताभि· समा रूपे सीता श्रीरिव रूपिणी ।
प्रिया तु सीता रामस्य दारा· प्रियकृता इति ।
गुणै रूपगुणैश्चापि पुन प्रियतराभवत् ।
भर्ता तु तस्या द्विगुणं हृदये परिवर्तते ।
अनाख्यातमपि व्यक्तमाचष्ट हृदय प्रियम् ।

[l 1, 2-3, 4-5 and 6-7 = I 76 13^{cd}, 17, 15 (var) and 16 respy —(l 2) D3 illeg for ण in विशेषेण —(l 3) D3 स्वरूपे (hypermetric) —(l. 4) Ś1 लोकस्य, D3 illeg for स्य in रामस्य D3 अति, D7 अपि, D13 इव (for इति) —(l 5) D2 3 7 [ए]व (for [अ] पि) —(l 6) D2 तस्माद् (for तस्या) D9 पर्यवर्तत (for परिवर्तते) —(l 7) D13 अभि- (for अपि) D1–3 7 आचष्टे. D1–3 5 7 13 हृदय- (for हृदय) D7 -प्रिया (for प्रिय)]

—Thereafter D13 cont 531*.

—For l 46, Ñ V1–3 B D10 13 M4 subst ·

527* लक्ष्मीवाँल्लक्ष्मणो भ्रातुर्ज्येष्ठस्यारिविघातिन: ।

[V2 D13 भ्राता (for भ्रातुर्) B3 (m also) 4 -निपातिन , M4 -नि° (for -विघातिन) V2 भ्रातुर्ज्येष्ठस्य पाणिन (for the post half)]

—For l. 48, Ñ2 B2 3 D10 13 subst ·

528* न विन्दति रतिं चैव मुहूर्तमपि त विना ।

[B2 चापि (for चैव) D13 नाविंदत रतिं कापि (for the prior half)]

—For l 49–50, Ñ V B D10 13 M4 subst ·

529* मृगयामथवान्यत्र यान्त राममनुव्रत ।
लक्ष्मणोऽपि जगामैनं धनुरादाय पृष्ठत. ।

[(l 1) V2 3 B1 °च, M4 चापि न (for अथवा) M4 याति (for यान्त) —(l 2) D13 M4 [अ]नु- (for ऽपि) V4 [अ] थ, M4 [ए]व (for [ए]न) D13 आधाय (for आदाय)]

—After l 51, B3 ins

530* अनुरक्तश्च भक्तश्च सतत नात्र सशय: ।

—After l 52, Ś1 D1–3 5 7 9 12 13 (after 526*) ins

531* स तु कैकयराजेन स्नेहाच्च प्रेषितैर्हयै ।
अहोपनीतो धर्मात्मा नीत· स्वनगर प्रति ।
कृतदारा कृतास्त्राश्च सधना· ससुहृद्गणा· ।
शुश्रूषमाणा पितर वर्तन्ते स्म नरोत्तमा ।
रामश्च सीतया सार्धं विजहार बहूनृतून् ।
मनश्च तद्गतं तस्य तस्या स हृदये स्थित ।
तया स राजर्षिवराभिकामया
समीयिवानुत्तमराजकन्यया ।
अतीव राम· शुशुभेऽभिरामया
विभु श्रिया शक्र इवामराधिप ।
colophon

[l 3-4, 5-6 and 7-10 = I 76 12, 14 and 18 respy. D13 om l 1-2 —(l 1) D1 केकय-, D7 9 कैकेय- (for कैकय-) D1–3 7 स-, D9 [अ]नु- (for च) —(l 2) Ś1 D1 न्यहो°, D3 7 अथो° (for अहोपनीतो) —(l 3) Ś1 °स्ताश्च (for कृतास्त्राश्च) D3 7 साधना D1 सु- (for स-) D7 12 -गुणा (for -गणा) —(l 4) D1–3 7 वर्तयतो (D1 °ति), D5 12 13 वर्तंते ते (D12 *), D9 व्यवर्तते D1–3 7 9 नरर्षभा —(l 5) D1 रामस्य (sic), D2 3.7 रामस्तु, D9 राम स D3 व * न् (for बहून्) —(l 6) D5 तस्या (for तस्या) D1–3 7 9 तस्याश्च (D1 °स्य) हृदि सस्थित (D9 स हृदि स्थित) (for the post half) —(l. 7) D3 9 तथा (for तया) D1–3 7 9 -वरोभिकाम(D1 °म्य)या —(l 8) D2 सनेयवानुत्तर- (sic), D3 5 7 9 12 13 समे° (for समीयिवानुत्तम-) D2 om (hapl ?) l 9 and 10 —(l 9) D3 7 निरामय (for ऽभिरामया) —(l 10) D1 3 7 9 read शशीव पूर्णो दिवि दक्ष(D3 7 देव)कन्यया.]

—Thereafter all the above MSS (except D7 12) read an addl colophon [—*Sarga name* Ś1 D1–3 5 9 13

G 1 21 1
B 1 18 37
L 1 16 5

अथ राजा दशरथस्तेषां दारक्रियां प्रति ।
चिन्तयामास धर्मात्मा सोपाध्यायः सबान्धवः ॥ २२

तस्य चिन्तयमानस्य मन्त्रिमध्ये महात्मनः ।
अभ्यागच्छन्महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ २३

पुत्रजन्म (D13 adds दशरथ before पुत्र) —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 D3 5 13 om both D1 14, D2 पंचदशम , D9 both (19)], while Ñ V B D10 11.13 M4 ins after l 52

532* ते ख्यातयशस सर्वे परस्परहिते रता ।
तुष्टिमुत्पादयाचक्रुः पितुर्विनयपौरुषै. ।
तेषा ध्वज इवालक्ष्यो रामो रतिकर पितु· ।
प्रजाभिरामश्च भृश बभूव सहजैर्गुणै ।
गुणैरेवाभिरामैः स रञ्जयामास हि प्रजा ।
राम इत्यभिविख्यातं नाम तस्य तथा कृतम् ।
व्रतोपनयनादींश्च यथाकाल नराधिप ।
कारयामास संस्कारांस्तेषा वेदविधानत· ।
ते हि वेदविद सर्वे सर्वशास्त्रार्थकोविदा ।
ह्रीमन्तश्च विनीताश्च सर्वे समुदिता गुणै ।
स्वगुणै रञ्जयामासु सर्वे तेऽतिमनोहरा ।
पौरजानपदांश्चैव बन्धूनन्यानशेषतः ।
colophon

[(l 1) D11 वि- (for ते) D13 -हितैषिण (for -हिते रता) — (l. 2) V3 °चक्रे, V4 D13 °यामासु , B4 उ॰° (for उत्पादयाचक्रु) V3 वचन- (for विनय-) —After l 2, Ñ2 B2–4 D10 13 M4 repeat (M4 reads) l 34 of 514* —For ins see below —D11 om l 3-4 —(l 3) Cf 12^{ab} V1 [अ]लम्यो, D13 [अ]क्षोभ्यो (for [अ]लक्ष्यो) —For the post half cf the post half of l 36 of 514* V4 हित- (for रति-) Ñ2 B3 (B3 m as above) 4 D10 पर (for पितु·) —(l 4) V3 4 -राम, M4 -रक्तश् (for -रामश्) V3 4 सु- (for च) V2 भूता (sic) (for भृश) —(l 5) V4 B1 D11 [अ] भिराम· V1 3 4 च (for स) M4 गुणाभिरक्तैर्गुरुभिर् (for the prior half) M4 transp the post half of l 5 and the post half of l 6 (var) तदा for तथा V1 स, V2 B2.3 वै (for हि) —(l 6) V1 M4 -विख्यातो, V4 -राख्यान (sic) (for -विख्यात) M4 transp the post half of l 5 and the post half of l. 6 D13 तत (for तथा) —After l 6, M4 reads l 9-10 —(l. 8) B4 कारयामा॰ M4 सर्वान् (for तेषा) —After l 8, V1 reads l. 12 —After l 8, D11 reads l 38-41 of 514* —D11 om l 9-10 —For l 9-10 cf l 40-41 of 514* —(l 9) cf l 40 of 514* V1 न (for ते) M4 वेदविदुष (for हि वेदविद) V4 °शास्त्रविशारदा , D13 M4 मर्वे शास्त्रस्य° (D13 शास्त्रार्थं) (for the post half) —(l 10) cf 1 17 20^{b} for the post half V2 श्रीमतश् (for ह्रीमन्तश्) V1 प्र- (for च) D13 विनेतार (for विनीताश्च) Ñ2 V1.2 B2–4 D10 सर्वै (for सर्वे) M4 ते सर्वे मुदिता (for सर्वे समुदिता) B1 मुनि (sic) (for गुणै) —(l 11) V4 सु- (for स्व-) V1 सर्वत्रेति-, V4 (with hiatus) °अति-, B3 °तेमि-, B4 °प्यति-, D11 13 °चाति- (for सर्वे तेऽति-) M4 -मनोहरै —After l 11, V1 B4 read colophon For v l see below —B4 om l 12 V1 reads l 12 after l. 8 —(l. 12) Ñ2 B1–3 D10 बन्धूश्च, V1 2 बहूश्च (for बन्धून्) M4 अपि (for अन्यान्) V1 2 B1 2 M4 विशेषत· (for अशेषत·)]

Thereafter D13 ins 525*, while Ñ V2–4 B1–3 D10 M4 read addl colophon [All except V4 read Sarga name as in D13 (cf v l 531*) —*Sarga name* V4 दशरथपुत्रजननं —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 om both Ñ2 B2 3 D10 19, V2 21, V3 18]—After the repetition of l 34 of 514* following l 2 of 532*, Ñ2 B2–4 D10 13 ins , while M4 subst for l 35 of 514*

533* लोकपालैरिव बभौ वृत साक्षात्प्रजापति ।

[B4 वृतो (for बभौ) B2 साक्षादेव , B4 वृत्त ° (for वृत साक्षात्)]

On the other hand, D11 ins after l. 12 of 532*

534* स तैश्चतुर्भिर्गुणवद्भिरन्वि[तो]
महायशा शत्रुविनाशनोद्य[तै] ।
सुतैर्महात्मा गुणवान्बभौ तदा
वेदैश्चतुर्भि कमलासनो यथा ।

—Thereafter D11 reads colophon as in B3 (cf v.l 532*)

☞ Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 which transpose Sarga 16 (Vānarotpatti) and 514* (the substitute for st 1-21 of Sarga 17, Putrotpatti portion) commence fresh Sarga (Viśvāmitrāgamana) from st 22

22 V1 om 22–27 —^{b}) G4 दारक्रिया G2 पर्ति (sic) (for प्रति) —For 22, B3 subst

535* भार्याश्चिन्तयतस्तेषा पुत्राणा तस्य धीमत ।
मनोगतायाश्चिन्ताया स्नुषार्थं मन्त्रिभि सह ।

B3 cont , Ś1 D1–3 5 7 9 11–13 ins after 22, 536*

23 ^{a}) Ś1 B3 D1–3 5 7.11–13 चिंतयत कार्यं (B3 कन्या), Cm g as in text (for चिन्तयमानस्य) —^{b}) Ś1 D5 11–13 ऋषि°; D9 (after corr) °मिस्तु, Ck as in text (for मन्त्रिमध्ये) —^{c}) D9 G4 M3 अभ्यगच्छन् —^{d}) D9 T3 M2 -द्युति (for -मुनि) —For 22-23, Ñ V2–4 B1 2 4 D10 M4 subst , Ś1 D1–3 5 7 9 11–13 ins after 22 (subst. l. 8 for 23^{cd} reading it after 23^{ab}), V1 ins l 1 and 2 only before 30, while B3 cont after 535*

536* एतस्मिन्नेव काले तु विश्वामित्र इति श्रुत ।
महर्षिरभ्ययाद्द्रष्टुमयोध्याया नराधिपम् ।
तस्य यज्ञो हि रक्षोभिस्तदा विलुलुपे किल ।

स राज्ञो दर्शनाकाङ्क्षी द्वाराध्यक्षानुवाच ह ।
शीघ्रमाख्यात मां प्राप्तं कौशिकं गाधिनः सुतम् ॥ २४
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य राजवेश्म प्रदुद्रुवुः ।
संभ्रान्तमनसः सर्वे तेन वाक्येन चोदिताः ॥ २५
ते गत्वा राजभवनं विश्वामित्रमृषिं तदा ।
प्राप्तमावेदयामासुर्नृपायेक्ष्वाकवे तदा ॥ २६
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा सपुरोधाः समाहितः ।
प्रत्युज्जगाम संहृष्टो ब्रह्माणमिव वासवः ॥ २७
स दृष्ट्वा ज्वलितं दीप्त्या तापसं संशितव्रतम् ।
प्रहृष्टवदनो राजा ततोऽर्घ्यमुपहारयत् ॥ २८ G 1 21 B 1 18 L 1 16

मायावीर्यबलोन्मत्तैर्धर्मकामस्य धीमत ।
रक्षार्थं तस्य यज्ञस्य द्रष्टुमैच्छत्स पार्थिवम् । [5]
न हि शक्नोत्यविघ्नेन समाप्तुं स मुनि क्रतुम् ।
ततस्तेषा विनाशार्थमुद्यत· स तपोनिधि ।
विश्वामित्रो महातेजा अयोध्यामभ्यगात्पुरीम् ।

[No comm —(l 1) D3 एतस्मिन्नितरे (hypermetric). D1 स्मृत, D3 M4 श्रुति (for श्रुत) D2 3 7 विश्वामित्रोति (D3 °त्रेष्व [sic], D7 °त्रोथ) विश्रुत (for the post half) —(l 2) D1 अभयो (sic), D2 अभ्यगाद् (for अभ्ययाद्) D1–3 7 9 त (D9 ता) मयोध्या (for अयोध्यायां) —V1 om l 3–7 —(l 3) Ś1 D1.3 5 7 9 12 [अ]थ, V3 D2 तु, D11 [अ]पि (for हि) D5 सदा (for तदा) B1 वै°, D11 वितुप्तुपे (sic) (for विलुलुपे) —(l 4) V2 B1 महा- (for माया-) V3 -बलोपेतैर्, B1 -मदो°, D12 -वयो° (for -बलोन्मत्तैर्) D3 दर्पं° (sic), D12 °* (for धर्मकामस्य) —(l 5) V2 रक्षार्थंस् Ś1 D5 12 इच्छामि (sic), V3 इच्छेत्स, B1 इच्छति, B4 D9 M4 इच्छन्स, D2 3 इच्छथ (sic), D11 ऐच्छत् * (for ऐच्छत्स). —(l 6) V3 4 स (for न) V2 च, V4 om (for हि) Ś1 शक्तो हि, B4 शक्यो हि (for शक्नोति) B2 विघ्नेन (after corr in m. as above) (for [अ]विघ्नेन) Ś1 D5 11 12 स समाप्तु (by transp), Ñ V2 4 B1–3 D1 3 7 9.10 तमाप्तु स (D3 सु-), D13 त सप्राप्तु (for समाप्तु स) Ś1 V4 D5.11 12 महाक्रतु (V4 °मुनि) —Ñ1 V2–4 B1 om l. 7 —(l 7) M4 अतस् (for ततस्) Ś1 D5 11 12 विनाशाय (D12 with hiatus), Ñ2 B3 (m also as above) D10 13 वधार्थं स, B4 वधार्थाय, M4 विघानार्थम् (for विनाशार्थम्) Ś1 चोद्यतस् (for उद्यत) Ñ2 B3 4 D10 13 च (for स) B3 (m also) -धन (for -निधि) Ś1 D1–3 5 7 11 12 तपसो° (D11 °सां) (for स तपोनिधि) —Ñ1 V2–4 B1 om l 8—(l 8) B3 4 ह्ययोध्याम् Ś1 अगमत्, Ñ2 B2 3 D1 10 13 M4 अभ्ययात्]

24 V1 om 24 (cf v l 22) —^{b}) Ñ V2 3 B D10 13 दृष्ट्वा द्वा स्थान्, V4 दृष्ट्वा च तान्, D3 °रा * क्षान् (for द्वाराध्यक्षान्) Ś1 स (for ह) —^{c}) T3 प्राप्य (for प्राप्तं) —^{d}) D3 कौशक, M2 ° ⁎ (for कौशिक) D4 9 T3 M3 गाधि (M3 *inf lin* also °थ) नंदन (for गाधिन सुतम्) —For 24^{cd}, Ñ V2–4 B D10 13 M4 subst

537* राज्ञ आवेदयध्व मा सप्राप्त गाधिन सुतम् ।

[V2 B1 2 D10 M4 राज्ञे (with hiatus), D13 राज्ञश् (for राज्ञ) V3 निवे°, V4 D13 चावे° (for आवेदयध्व) V4 हि (for मा) V3 सु- (for स-) B4 गाधिनदन, M4 गाथि° (for गाधिन सुतम्)].

25 V1 om 25 (cf v l 22) —^{a}) D9 14 T1 2 G2 4 M1–3 प्रासाद् (for तस्य) Ś1 Ñ V2 3 B D1–3 5 7 10–13 M4 तस्य तद् (Ñ1 V2 3 B1 2 4 D13 M4 ते) वचनं श्रुत्वा, V4 ते तस्य वचनं श्रुत्वा —^{b}) Dt D4 6 8 9 T3 M2 3 (*inf lin* as in text) राज्ञो, Ct as in text (for राज-) V2 प्रविश्य च (for प्रदुद्रुवु) —D2 om 25^{c}–26^{b} —^{c}) V4 °नयना, T2 सभ्रात°, Ck °मानस, Ct as in text (for संभ्रान्तमनस) Ñ2 V2–4 B (B4 as in text also) D10 13 शीघ्रं (for सर्वे) —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 12 नोदिता (for चोदिता) Ñ V2–4 B D10 13 विश्वामित्रानुकीर्तनात्. Cg as in text (for ^{d})

26 V1 om 26, D2 om 26^{ab} (cf v l 22 and 25 respy) —^{a}) Ñ V2–4 B D9 10 13 M4 गत्वा च (for ते गत्वा) V3 राजभवन ते (hypermetric) —^{b}) Ś1 D1 3–5 7 11 12 °तत (D4 °था), Ñ V2–4 B D10 13 M4 महामुनिं (for ऋषिं तदा) —^{c}) D1–3 7 निवेदयामासुर् —^{d}) D4 (before corr) 14 T Cg [ऐ]क्ष्वा°, Ck t as in text (for [इ]क्ष्वाकवे) D9 (with hiatus) राज्ञे ऐक्ष्वाकवे Ś1 D1–3 5 7 11 12 नृपतेर्धर्म (D3 7 °र्वर्णि) दर्शिन (D3 °र्शन), Ñ V2–4 B D10 13 M4 नृपाय प्रणता (V2 °ति) स्थिता. —After 26, B3 ins

538* शीघ्रमागम्यतां राजन्दर्शनार्थं द्विजस्य स । (sic)

27 V1 om 27 (cf v l 22) D1 reads 27 on marg —^{ab}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 दशरथ (for तद्वचनं) Ś1 D1–3 5 7 11 12 सोपाध्याय सबाधव (for ^{b}) Ñ V2–4 B D10 13 M4 ततो राजा दशरथ सामात्य सपुरोहित —^{c}) Ś1 D5 11 12 नृपतिर्, D1–3 (after corr) 7 तमृषिं (for संहृष्टो) Ñ V2–4 B D10 13 M4 प्रत्यु (D13 अभ्यु) द्ययौ (V2 °द्गम्य) मुनिं (B2 transp प्रत्युद्ययौ and मुनिं) द्रष्टु —^{d}) M2 ब्रह्मा ⁎ * *

28 ^{a}) D9 त (for स) D4 T3 दृष्ट्वा प्र- (for स दृष्ट्वा). D3 ज्वलि *, D5 [आ]कुलित (for ज्वलित). Ś1 D1–3 5 7 11 12 लक्ष्म्या, Dt lacuna after दी (for दीप्त्या) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 मीत (D1 तत) स्तमृषिमागतं M4 subst l 1 of 539* with v l [आ]ह for स, for 28^{ab}, then om 28^{c}—34^{d} —^{d}) G2.3 M1 3 समुपाहरत्, Cr m g k t as in text (for उपहारयत्) D1–3 7 स्वयमर्घ्यं (D2 °र्घं) न्य (D1 2 नि [sic]) वेदयत्, M3 ततोस्यार्घमुपाहरत्.

G. 1 21. 9
B 1 18 44
L. 1 16 17

स राज्ञः प्रतिगृह्यार्घ्यं शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
कुशलं चाव्ययं चैव पर्यपृच्छन्नराधिपम् ॥ २९
वसिष्ठं च समागम्य कुशलं मुनिपुंगवः ।
ऋषींश्च तान्यथान्यायं महाभागानुवाच ह ॥ ३०
ते सर्वे हृष्टमनसस्तस्य राज्ञो निवेशनम् ।
विविशुः पूजितास्तत्र निषेदुश्च यथार्हतः ॥ ३१

29 M4 om 29 (cf v l 28) —[a]) Ś1 D1 2 7 11 12 राज्ञश्च (D11 °स्तत्), D3 5 राज्ञः स (by transp), T3 ततोज्ञ· (sic) (for स राज्ञ·). D1–3 12 [श्र]र्घं, D5 [श्र]र्थं (for [श्र]र्घ्यं) —[c]) D9 प्रियं (for [श्र]व्ययं) —[d]) D9 सुधार्मिक, G2 °प· (for नराधिपम्)

☞ In V1 some fol. in the original MS might have been either misplaced or injured, and consequently the sequence of the st (including the star-passages from 539* to 543*) is confused Their sequence in the MS is 30 (om [cd]), 541*, 31, 542* (l. 1), 543*, 539* and 542* (l 2–5) —For 28-29, Ñ V (V1 reads after 543*) B D10 13 subst, while Ś1 D1–3 5 7 11 12 (Ś1 D5 11 12 subst l 2 for 28[cd]) ins l 2-3 after 28 and subst l 4 for 29[cd] reading it after 29[ab].

539* त दृष्ट्वा स तदा राजा तपसा द्योतितप्रभम् ।
प्रणम्य प्राञ्जलि स्थित्वा चक्रे चाभिप्रदक्षिणम् ।
स राज्ञा पूजितस्तेन प्रत्युद्गम्य स्वयं तदा ।
कुशलानामयं प्रीत पप्रच्छ वसुधाधिपम् ।

[Ś1 D1–3 5 7 11 12 om l 1 —(l 1) Ñ2 V1 B3 (m as above) °थ, D10 °प्य (for दृष्ट्वा स) V1 2 4 B2 [उ]द्योतित-प्रभ (V1 °सु), B3 °प्रभु (for द्योतितप्रभम्) —(l 2) Ñ V4 B1 2 4 D13 प्रा(Ñ प्र [sic])णमत्, B3 प्रणमेत् (sic) (for प्रणम्य) B2 प्राजलि, D5 चाजलिर् (for प्राञ्जलि) Ś1 D1–3 5 7 11 12 भूत्वा, B2 कृत्वा (for स्थित्वा) V2 D13 चास्य, B2 D2 3 7 12 चापि, D11 त्वाभि- (for चाभि-) D2 5 7 °णा (for -प्रदक्षिणम्) —(l 3) Ñ2 V3 D2.5 13 राजा, B4 मुनि (for राज्ञा) V2 राजा प्रपूजितस्तेन (for the prior half) D13 प्रत्युद्यम्य V1 ऋषि (for स्वय) D13 तथा (for तदा) —(l. 4) V2 स कुलानामय (for कुशलानामय) V1 cont l. 2-5 of 542*]

—After 29, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cr m g k.t (Cr comm on l 4, Cm l 3 and 4, Ct l 2 and 4) ins

540* पुरे कोशे जनपदे बान्धवेषु सुहृत्सु च ।
कुशल कौशिको राज्ञ पर्यपृच्छत्सुधार्मिक ।
अपि ते संनता सर्वे सामन्तरिपवो जिता ।
दैवं च मानुषं चैव कर्म ते साध्वनुष्ठितम् ।

[D9 om l 1-2, while D14 T1 2 G4 M3 om l. 2 —(l. 2) M2 पर्यपृ * त् (for पर्यपृच्छत्) —(l 3) Dt सर्वे (for सर्वे) Dt D4 6 T M1–3 सामता, D9 समताद् (for सामन्त-) D9 (before corr) विजयो, T3 [अ]रिपद्रो (for -रिपवो) —(l. 4) D4 9 T1 3 G M1 3 चापि (for चैव) D4 तत् (for ते)]

30 M4 om 30 (cf v l 28) —Before 30, V1 ins l 1-2 of 536* (cf v l 22) —[a]) Ś1 D1–3 5 7 11 12 Ct वसिष्ठेन, Ñ2 V3 4 B2 D10 13 वसिष्ठश्च, Cm g k as in text (for वसिष्ठ च). Ś1 D5 12 सहागम्य (D5 °स्य), Cg.k t as in text (for समागम्य) —[b]) Ś1 Ñ V B D1 5 10 12 13 प्रहस(B3 °सह metathesis)न्, D2 3 7.11 प्रहस्य (for कुशल) V4 B1 2 °सत्तम· (for मुनिपुंगव·) ❀ Ctp वसिष्ठश्च समागम्य प्रहसन्मुनिपुगव । यथार्हं पूजयित्वैन पप्रच्छ कुशल तदा । इति क्वचित्पाठ । तत्र पूर्वं मां स्पर्धमानोऽपि मद्राजसंनिधावागत इति हास । ❀ —[c]) D14 T1 2 G2 M3 3 चान्यान्, Ck as in text (for च तान्) —[d]) Dt D6 8 G1 महाभाग (with hiatus) —For 30[cd], Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 subst

541* यथार्हं चार्चयित्वैन पप्रच्छानामय तत ।
ततो यथार्हमन्योन्यं पूजयित्वा समेत्य च ।

[(l 1) Ś1 D1 2 5 13 यथार्थं (D1 °र्थं, D2 °हि), D3 7 यज्ञार्थं (D3 °र्हं), D11 तथार्हं (for यथार्हं) Ś1 अर्चयश्चैत, Ñ2 B3 D3 7 10 पूज°, V4 °यामास, D5 12 चा(D12 वा)र्चयश्चैन, D13 अर्चे° (for चार्चयित्वैन) —(l. 2) Ś1 D5 7 12 13 यथार्थम् Ś1 D5 12 अप्येन (for अन्योन्य) V1 प्रयत्नत (for समेत्य च)]

31 M4 om 31 (cf v l 28) —[a]) Ñ1 V2–4 B1 3 D13 सर्वे ते (by transp) T3 °सा (for -मनसस्) Ś1 V1 D1–3 5 7 11 12 सर्वे प्रहृष्टमनसो. —[b]) G2 M1 तत्र (for तस्य) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M3 राज्ञस्तस्य (by transp) V1 निवेशने. —[c]) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 सहिता राज्ञा (V1 °स्तत्र), Dt D6 8 °स्तेन, G1 3 पूरत° (sic) (for पूजितास्तत्र) —[d]) M2 damaged from दु to य D2 °क्रम (for यथार्हत) —After 31, Ś1 Ñ V (V1 l 2-5 after 539*) B D1–3 5 7 10–13 ins

542* उपविष्टाय तस्मै स विश्वामित्राय धीमते ।
वसिष्ठसहितो राजा स्वयमेव महामना ।
पाद्यमर्घ्यं च गा चैव विधिना प्रत्यवेदयत् ।
अर्चित च ततो राजा विश्वामित्रमभाषत ।
प्राञ्जलि प्रणतो वाक्यमिद प्रीतमना इव । [5]

[No comment —(l. 1) Ś1 D5 12 ते तस्मै, D3.7 विप्राय (for तस्मै स) —For ins see below —D2 om (hapl.) from the post half of l 2 to the prior half of l. 4 —(l 2) Ś1 D1 3 5 7 11 12 महायशा·, V2 4 D13 महात्मना (V4 °त्मने; D13 °त्मना [sic]) (for महामना) —(l 3) V4 D5 12 अर्घं (for अर्घ्यं) V1 om first च Ś1 D5 11 12 °तथा गा च, V3 B1 पाद्यार्घ्यं(B1 °र्घं) चैव गां चैव(B1 चापि)

अथ हृष्टमना राजा विश्वामित्रं महामुनिम् ।
उवाच परमोदारो हृष्टस्तमभिपूजयन् ॥ ३२
यथामृतस्य संप्राप्तिर्यथा वर्षमनूदके ।
यथा सदृशदारेषु पुत्रजन्माप्रजस्य च ।
प्रनष्टस्य यथा लाभो यथा हर्षो महोदये ।
तथैवागमनं मन्ये स्वागतं ते महामुने ॥ ३३
कं च ते परमं कामं करोमि किमु हर्षितः ।
पात्रभूतोऽसि मे विप्र दिष्ट्या प्राप्तोऽसि धार्मिक ।
अद्य मे सफलं जन्म जीवितं च सुजीवितम् ॥ ३४

G I 21
B I 18
L I 16

(for the prior half). —(l 4) Ś1 D1 3 5 7 11 12 अर्चयित्वा, D10 °ः (for अर्चित च) V1 तदा (for ततो) —(l 5) Ś1 B2 D1–3 5 7 11 12 प्रयतो (for प्रणतो) B1 D1 भूत्वा (for वाक्यम्) B1 D1 वाक्य, B2 इति (for इदं) Ñ2 D5 12 प्रीति° (for प्रीतमना) Ś1 D1–3 5 7 11 12 तदा (for इव)]
—After l. 1, V1 ins

543* वसिष्ठ प्रत्युवाचेदं राज्ञा(मा)नयनं तदा ।

—Thereafter cont 539* (subst for 28-29)

32 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 om 32 (for M4 cf v l 28) —^{b}) D9 -मुर्ति (for-मुनिम्) —^{d}) M3 हृष्टं, Cm g k t as in text (for हृष्टस्) D9 अभ्यपूजयन्

33 M4 om 33 (cf v l 28) —^{a}) G4 संप्राप्ते. —D7 om (hapl) 33^{b} up to the prior half of 544*. D2 reads ^{b} after the prior half of 544* (read after 33^{cd}) and ^{cd} after its post half —^{b}) Ś1 D2.3 5 11 12 अवर्षके (D2 3 °ति), Cg k t as in text (for अनूदके) Ñ V B D1 10 13 यथाकाले(V1 2 °ला)मि(B3 वि)व(V2 D13 °म)र्षणं —^{c}) B1 यदा, D5 यश्चा- (sic) (for यथा) D1–3 -दारेभ्य., D5 11.12 -नारीभ्य·(D11 °पु) (for -दारेषु). Ś1 यथेष्टधनसपर्के —^{d}) Dt repeats (erroneously) न्माप्रज D2 °वत्ता (for पुत्रजन्म) Ñ V B D10 13 [अ]भिकाङ्क्षित, Dt D6 8 °वै, D4 9 14 S (except M4) प्रशस्यते (T2 °वै), D5 11 12 °ह (for [अ]प्रजस्य च) ❀ Cg अप्रजस्य अपुत्रस्य। ❀ (Some southern MSS collated but not included in the apparatus read as in text) —After 33^{cd}, Ś1 D1–3 5 7 11 12 ins

544* यथेप्सितस्य संप्राप्तिरिष्टस्यागमनं यथा ।

[No comm D7 om the prior half (see above) D1 5 तथा (for यथा) D2 reads the post half after 33^{a} and the prior half after 33^{cd} For the post half cf 33^{f} (as in Ñ)]

—^{e}) D13 प्राण° (sic), T3 प्रणष्ट*, M2 प्रभ्रष्टस्य, Cm k प्रण°, Cg t as in text (for प्रनष्टस्य) T3 यदा (for यथा) V4 B1 D10 लाभम्, D1 3 7 लाभे, D5 T3 लोभो, Ck as in text (for लाभो) —^{f}) Ś1 D1–3 5 7 12 भवेद्धर्म- (D1 2.7 °द्धर्षो, D3 °द्वार्षो [sic]) (for यथा हर्षो) Ś1 Dt D1–3 5–8 11 12 T1 G1 3 4 M2.3 Ck t महोदय, T3 महोदधे, Cg as in text (for महोदये) Ñ V B D10 13 इष्ट(V1 मित्र, D13 [ऽ]इष्ट)स्यागमनं यथा —After 33^{ef}, Ś1 D1–3 (D2 l 1 only) 5 7 11 12 ins

545* हर्षानन्दकरं मेऽद्य तथाभ्यागमनं तव ।
स्वप्ने यथार्थलाभः स्यान्मृतस्य पुनरागमः ।
ब्रह्मलोकनिवासश्च कस्य न प्रीतिमावहेत् ।

[No comment —(l 1) Ś1 यथानदोत्तर, D2 कर्षा° (sic), D5 11.12 °नदोत्तर (for हर्षानन्दकर) D3 एव (for मेऽद्य) D2 3 7 तव (for तथा) Ś1 D5 11 12 [अ]भ्यागमनात् D2 3 7 मुने (for तव) —(l 2) D11 स्वर्गे (for स्वप्ने) D1 transp स्वप्ने and यथा D5 यथा*- (for यथार्थ-) D3 7 यथा महार्थलाभ स्यात् (for the prior half) D11 स्वर्गात्तिस्य च जीवित (for the post. half) —(l 3) D3 ब्रह्मलो*- (for ब्रह्मलोक-) D1.3 7 यद्वच, D11 न कस्य (by transp) (for कस्य न)]

—Thereafter D1 reads l 1 of 551* with v l नृणां for मम, and repeats it there. —For 33^{gh}, Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst

546* मुने तवागमस्तद्वत्सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ।

[D2 सर्वम् (for सत्यम्) D5 11 एव (for एतद्) D5 12 ब्रवीम्यह, D11 ब्रवी* ते]

—Thereafter Ś1 reads 550*

On the other hand, Ñ V B D10 13 subst for 33^{gh}

547* परमानन्दकं मन्ये तथाद्य तव दर्शनम् ।

[D13 मनसा (for परमा-) V1 च (for [अ]द्य)]

—Thereafter B2 reads l 1 of 551*

34 M4 om 34^{a-d} (cf v l 28) —^{a}) D4 9 Ck किं च, M2 **, Cm g t as in text (for कं च) —^{b}) T1 °त, M2 °ता (sic), M3 °षेत, Cm as in text (for हर्षित) —For 34^{ab}, Ś1 D1–3 7 subst

548* कश्च ते परम काम किमृषे करवाण्यहम् ।

,while Ñ V B D10 13 subst

549* कस्तेऽभिलषित काम किं करोमि प्रशाधि माम् ।

On the other hand, D5 11 12 subst, while Ś1 ins after 546*

550* यथाभिलषित कार्यं किं ते कुर्मोऽभिकांक्षितम् ।
[D11 यच्च (for यथा)]

—G1 3 transp 34^{cd} and 34^{ef} —^{c}) V3 4 पात्री° (V4 °त्रे), M3 प्राप्त°, Cg k t as in text (for पात्रभूतो) D4 9

G 1 21 18
B 1 18 54
L 1 16 28

पूर्वं राजर्षिशब्देन तपसा द्योतितप्रभः ।
ब्रह्मर्षित्वमनुप्राप्तः पूज्योऽसि बहुधा मया ॥ ३५
तदद्भुतमिदं विप्र पवित्रं परमं मम ।
शुभक्षेत्रगतश्चाहं तव संदर्शनात्प्रभो ॥ ३६
ब्रूहि यत्प्रार्थितं तुभ्यं कार्यमागमनं प्रति ।
इच्छाम्यनुगृहीतोऽहं त्वदर्थपरिवृद्धये ॥ ३७
कार्यस्य न विमर्शं च गन्तुमर्हसि कौशिक ।
कर्ता चाहमशेषेण दैवतं हि भवान्मम ॥ ३८

T3 हि (for ऽसि) Ñ1 नो, G2 ते (for मे) —d) Dt D6 8 मानद, M3 धार्मिक· (for धार्मिक) Ś1 Ñ V B D5 10–13 चिरस्या(V4 °म)भ्याग(V4 °*)तोतिथि (D13 स्थिति. [sic]), D1–3 7 प्राप्त परमधार्मिक· —Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 read 34ef (including 551*, 552*) after 555*. —f) D2 तु, T2 *sup lin sec m* (for च) —After 34, Ś1 B2 (l 1 only after 547*) D1–3 5 7 11 12 ins

551* गङ्गाजलाभिषेकेण यथा प्रीतिर्भवेन्मम ।
तथा तवागमे विप्र परमप्रीतिमानहम् ।

[No comm D1 reads l 1 after 545*, repeating it here —(l 2) D1 सत्य, D5 यथा (for तथा) D11 पर-- (for परम-) D1 °मावह, D2 °वानह, D3 °मा - ह (for -प्रीतिमानहम्)]

,while Ñ V B D10 13 M4 ins after 34 (for Ś1 D1 etc cf v l. 36)

552* त्वामिहाभ्यागतं दृष्ट्वा प्रतिपूज्य प्रणम्य च ।

[No comm V4 [अ]धागत (for [अ]भ्यागत) B1 प्रतिपूज्य च (hypermetric) D13 प्रतिगृह्याभिपूज्य च (for the post half)]

On the other hand, Dt D6 8 T2 M3 ins

553* यस्माद्विप्रेन्द्रमद्राक्ष सुप्रभाता निशा मम ।
[No comm]

35 M4 om 35ab —a) D1–3 7 पूज्यो, D6 पूर्व- (for पूर्वं) —For 35ab, Ś1 Ñ V B D5 10–13 subst.

554* त्वं हि राजर्षिकुलजस्तपोभिर्नियमैस्तथा ।

[V2 D13 त्व राजर्षिकुले जातस् (for the prior half) V3 विपमैस् (for नियमैस्)]

—c) Ñ2 B1 3 (m also as in text) D7 10 महर्षि°, D14 °स्तम् (for ब्रह्मर्षित्वम्) M3 °प्राप्य (for अनुप्राप्त) —d) D1–3 7 बहुशो, G1 3 तपसा (for बहुधा) M4 मम (for मया) Ś1 Ñ V B D5 10–13 तस्मात्पूज्य(B2 °प्रिय)तमोसि (V3 °हि) मे —After 35, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 ins

555* साक्षादिव ब्रह्मणो मे तवाभ्यागमन मतम् ।
पूतोऽस्म्यनुगृहीतश्च तवाभ्यागमनान्मुने ।

[No comm. —(l 1) V2 ततोधिक, D12 साक्षादि * (for साक्षादिव) V4 ब्रह्मणो -, M4 माह्ममेतद् (for ब्रह्मणो मे) B2 तवाधा°, D5 °गमनात्, D12 त - भ्या°, M4 अवाप्या° (for तवाभ्यागमन). D1 महत्; D5 कृत·, D11 प्रभो (for मतम्) —(l 2) V4 पूतोमि-, B4 प्रीतोस्मि, D10 यतोस्मि (for पूतोऽस्मि).

Ś1 D1–3 7 11 M4 [अ]स्मि (for च). D10 [अ]घ, M4 [अ]पि (for [अ]मि-). D11 तवाभ्या * चामन्मुने (sic) (for the post half).]

—Thereafter, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 read 34ef (cf v l 34).

36 Ñ V B D10 13 om 36 —a) Dt D6 8 अभूद्, D7 इम, Cr m g k t as in text (for इदं). D1 एतत्तदद्भुत (for तदद्भुतमिद) Ś1 D1–3 5 7.11 12 M4 Cg ब्रह्मन् (for विप्र) —b) M4 त्वन्मैत्रं (for पवित्र) D1 Cr पावन, Ct as in text (for परमं) D11 शुभ, T3 शुचि, Cr as in text (for मम) Cg as in text (for b) —D3 om (hapl) from तश्चाहं in c up to ग in the prior half of 552* —c) D9 कुरुक्षेत्र-, M4 शुभे क्षेत्रे (for शुभक्षेत्र-) —d) Ś1 D1 2 5 7 11 12 M4 संदर्शनेन वै (D2 च, M4 ह) —After 36, Ś1 D1–3 5 7 9 11.12 ins 552* —Thereafter D1 cont

556* धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि भाग्यवानस्मि सत्तम ।

37 a) T2 यं, Cm g t as in text (for यत्) —b) Dt प्रति in marg —d) Dt D8 T1 G4 M2 त्वदर्थं, Cm g as in text (for त्वदर्थ-) —For 37, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 subst ·

557* यत्कार्यं येन चार्थेन प्राप्तोऽसि मुनिपुंगव ।
कृतमित्येव तद्विद्धि मान्योऽसि सुभृश मम ।

[(l 1) Ś1 तेन (for येन) V2 3 B4 D13 वार्थेन (B4 °च) (for चार्थेन) Ñ2 V4 B3 4 -पुगव , B2 D13 -सत्तम (for -पुगव) —(l 2) Ñ2 कृत्यम् (for कृतम्) V3 सर्वमेतत्कृत विद्धि (for the prior half) Ś1 D1 2 5 7 9 11 12 मान्योसि हि, V3 B1 °सि त्व, D3 मा मान्योसि, D13 मान्योस्यमु- (sic) (for मान्योऽसि सु-)]

38 a) T3 च (for न) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9 10 12 13 स्व(V2.4 सु)कार्यं हि (Ś1 D2 3 5 7 12 °कार्येण, D1 9 °कार्यस्य) विमृश्य (Ś1 D5 12 °सर्गं; D2 7 9 °मर्शं, D3 °म ˢ) त्व; D11 स्वकार्यंद्यविशिष्यत्वं (sic), T2 न मा कार्यविमर्शेन —b) Ś1 D1–3 5 7 9 12 M4 Ck कर्तुम् , Ñ V B D10 11 13 वक्तुम् (for गन्तुम्) B4 कौशिक , Dt D6 8 सुव्रत, D2 शौनक (for कौशिक) —After 38ab, Ś1 Ñ V B D5 9–13 ins

558* भगवन्नास्त्यदेय मे त्वामद्य प्रति विद्यते ।

[No comm V1 °देयस्, D13 नाप्य° (for नास्त्यदेय) V1 ते, B4 च (for मे) —D9 om from the post half up to 38c. V2–4 B4 D13 प्रतिपद्य(D13 °वेद्य)ते (V3 °वं, V4 °हि) (for प्रति विद्यते) Ś1 D5 11.12 तव प्रनि हि° (for the post half)]

इति हृदयसुखं निशम्य वाक्यं
श्रुतिसुखमात्मवता विनीतमुक्तम् ।
प्रथितगुणयशा गुणैर्विशिष्टः
परमऋषिः परमं जगाम हर्षम् ॥ ३९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

१८

तच्छ्रुत्वा राजसिंहस्य वाक्यमद्भुतविस्तरम् ।
हृष्टरोमा महातेजा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ १
सदृशं राजशार्दूल तवैतद्भुवि नान्यतः ।
महावंशप्रसूतस्य वसिष्ठव्यपदेशिनः ॥ २
यत्तु मे हृद्गतं वाक्यं तस्य कार्यस्य निश्चयम् ।
कुरुष्व राजशार्दूल भव सत्यप्रतिश्रवः ॥ ३ G I 22 B I 19 L I 17

—Ś1 Ñ V B D5 10–13 om 38c–39 D9 om 38c D14 om 38c except कर्ता —d) D2 3 7 भगवन्मम (for हि भवान्मम) —After 38, Dt D4 6 8 14 S ins

559* मम चायमनुप्राप्तो महानभ्युदयो द्विज ।
तवागमनज कृत्स्नो धर्मश्चानुत्तमो मम ।

[For ins see below —(l 2) G4 M4 [आ]गमनज Dt D6 8 द्विज, G2 M3 [उ]त्तम (M3 °म), M2 damaged (for मम)]

—After l 1, D4 ins

560* अश्वमेधफल जन्म जीवित च सुजीवितम् ।
[cf 34 e f]

39 a) Ñ V B D9 10 13 इद(Ñ1 °दद ditto)म(V1 2 D9 °मि)तिमधुर, Cg k t as in text (for इति हृदयसुख) D14 नि * * * * (for निशम्य वाक्य) Ś1 D1–3 5 7 11 12 इति हृदयमनोनुग(D7 °नुगतं, D12 °गत) तदा वै —b) V चामि-सुखम् (for श्रुतिसुखम्) V3 D8 आत्मवतो (D8 °ता), Cg t as in text (for °वता) V3 B3 4 D10 युक्त (for उक्तम्) Ś1 D1–3 5 7 11.12 नरपतिनाभिहित(D5 °*) वचो निशम्य —c) V2 -गुणयशो- Ś1 D1–3 5 7 9 11–13 ततो महर्षिर् (D11 शुभर्मा [sic]), Ñ V B D10 M4 गुणै(B3 तनै [sic])र्निविष्टो (B3 m. also विशिष्ट), Cm g k as in text (for गुणैर्विशिष्ट) —d) Ñ V B D10 13 मुनिवृषभ (V4 °भ्र), T1 2 M2.3 परमर्षि (submetric), M4 °मुनि, Cg k t as in text (for परमऋषि·) V4 B4 पर (for परमं) Ś1 D1–3 5 7 9 11 मुदितमना नि(D9 °भि)जगाद त (D7 ततो hypermetric) नरेंद्रं —D13 reads 39 twice (second time as in Ś1)

Colophon —*Kāṇḍa name* Ñ2 D4 10 12 om V (V1 before रामायणे) B D11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–12 विश्वामित्रा(Ñ2 B3 D10 11 °त्र, D1 बालचरित्रे विश्वामित्राभ्या, D3 7 कौशिका, D5 °मित्राभि, D9 °त्राभ्या)गमन (D1 5 12 °न) —*Sarga no.* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 12 om both. Ñ2 B2 3 D9–11 21, V2 23, V3 20, D1 7 16, S अष्टादश, Dt D4 6 8 14 अष्टादश 18 D13 -काडे -मित्रा- नाम. (dash indicates lacuna) —After colophon, G1 2 4 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम., M2 श्री ..म·.

18

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम —a) M2 तं (for तच्) Ś1 D5 12 नर° (for राजसिंहस्य) —b) D3 महद् (for वाक्यम्) D12 वाक्य * द्भुत-. D1–3 G3 -विक्रम, D7 -दर्शन, Cm g k t as in text (for -विस्तरम्) —c) D12 हृष्ट°, G2 °रोम-, Cg as in text (for हृष्टरोमा) V1 °राज (for महातेजा) Ś1 repeats 1bc in place of 3bc —d) Ñ2 स्व°, M2 * * षत (for ऽभ्यभाषत)

☞ Ñ V B D10 13 substitute a parallel version for st 2-20 which is given at the end of 20

2 b) Dt D2 3 6–8 Ct तवैव, D5 तथैतद्, D12 तव तद्, M4 त्वय्येतत् (for तवैतद्) ❀ Cm एतत्तवैव सदृशम् ।, Ck तवैवैतदुत्तररूप वचनं सदृशम् । ❀ D1 मान्यत, D4 Cg नान्यथा, Cm k t as in text (for नान्यत) —c) D4 °कुल-, Cm k t as in text (for महावश-) T3 -प्रसूतश्च —d) Ś1 D1–3 5 7 11 12 वसिष्ठवशवर्तिन· (D3 °नी: [sic]), T3 वसिष्ठ-स्योपदेशिन, Ck as in text

3 Cf v l 2 and 20 —a) D1 च (for तु) D11 हृदयं (for हृद्गत) Ś1 D5 12 T3 Cg कार्यं, Ck as in text (for वाक्य) Ś1 om 3bc repeating 1bc in its place —b) D4 M4 वाक्यस्य, T3 कार्यश्च, Cm k t as in text (for कार्यस्य) D1–3 5 7 11 12 तस्य कार्यं(D5 12 वाक्य तस्य) विनिश्चय —c) D1–3 7 कुरु त्व, Cg k t as in text (for कुरुष्व). D5 12 नर°, D14 (after corr *sec m* as in text) भव°, T2 M2 नृप° (for राजशार्दूल) —d) Cg k -प्रतिश्रव·

G I. 22 4
B I 19 4
L I 17 4
अहं नियममातिष्ठे सिद्ध्यर्थं पुरुषर्षभ ।
तस्य विघ्नकरौ द्वौ तु राक्षसौ कामरूपिणौ ॥ ४
व्रते मे बहुशश्चीर्णे समाप्त्यां राक्षसाविमौ ।
मारीचश्च सुबाहुश्च वीर्यवन्तौ सुशिक्षितौ ।
तौ मांसरुधिरौघेण वेदिं तामभ्यवर्षताम् ॥ ५
अवधूते तथाभूते तस्मिन्नियमनिश्चये ।
कृतश्रमो निरुत्साहस्तस्माद्देशादपाक्रमे ॥ ६
न च मे क्रोधमुत्स्रष्टुं बुद्धिर्भवति पार्थिव ।
तथाभूता हि सा चर्या न शापस्तत्र मुच्यते ॥ ७
स्वपुत्रं राजशार्दूल रामं सत्यपराक्रमम् ।
काकपक्षधरं शूरं ज्येष्ठं मे दातुमर्हसि ॥ ८
शक्तो ह्येष मया गुप्तो दिव्येन स्वेन तेजसा ।
राक्षसा ये विकर्तारस्तेषामपि विनाशने ॥ ९
श्रेयश्चास्मै प्रदास्यामि बहुरूपं न संशयः ।
त्रयाणामपि लोकानां येन ख्यातिं गमिष्यति ॥ १०

(as in text) Ś1 D1-3 5 7 11 12 धर्मं समनुपालय (D1 °यन्, D11 °यं) Ct as in text (for d).

4 Cf v l 2 and 20 —a) Ś1 D5 11 12 हि यज्ञ, Cg k t as in text (for नियमम्) Ś1 D5 11 12 M4 आतिष्ठं, Cm g k t as in text (for आतिष्ठे) —b) Dt D6 8 विघ्यर्थं, D1 सिघ्यर्थे, Cg t as in text (for सिद्ध्यर्थं) D2 3 7 कंचित्काल नृपोत्तम —After 4ab, D11 ins l 6 of 566*. —c) D11 त * (for तस्य) Ś1 D1-3 5 7 11 12 मे, M4 om (for तु) —d) T2 reads *sup lin sec m* सौ in राक्षसौ M2 कामरूपि*.

5 Cf v l 2 and 20 Ś1 D5 12 om 5ab G2 M1 read 5ab after 5ef. M2 transp 5ab and 5cd —a) Dt D6 8 T1 2 Ct °तु, G1 2 व्रत (sic) मे, G4 व्रतं मे, M4 व्रतेन, Ck as in text (for व्रते मे) T1 G1 शीर्णे, G2 तीर्णे; Cg.k t as in text (for चीर्णे) D1-3 7 बहुशो वितते (D2 7 विदिते, D3 विंदते) तस्मिन् —b) D1-3 7 समास्ता, D9 समासौ, G1 3 सम्प्रासौ, M3 समासे, Ck t as in text (for समाप्त्या) D1-3 7 M4 °धर्मौ, D9 °बुभौ (for राक्षसाविमौ) —For 5ab, D11 subst l 7 of 566*, and reads before 4cd D1-3 7 9 14 G4 M4 om, T1 reads *inf lin* 5cd —d) Ś1 D5 11 12 तस्मिंस्तौ राक्षसा (Ś1 पुरुषा) धर्मौ, D4 6 T3 यज्ञविघ्नकरौ तु तौ (D6 with hiatus उभौ) —After 5cd, T2 M3 ins

561* पौलस्त्यराक्षसेन्द्रेण संदिष्टौ घोररूपिणौ ।

[No comment —M3 राक्षसौ (for पौलस्त्य)]

—e) D4 स (for तौ) —f) D4 T3 वेदिकाम्, D9 वेदीं ताम् (for वेदिं ताम्) —For 5ef, Ś1 D1-3 5 7 11 12 subst

562* तावभ्यकिरतां वेदिं मांसेन रुधिरेण च ।

[Ś1 तावेत्य°, D2 तावेव°, D3 7 तावत्रा° (for तावभ्यकिरतां) D11 वेदीं (for वेदिं)]

6 Cf v l 2 and 20 —a) Ś1 अथ°, D9 अवध्येते (sic) (for अवधूते) D1 °पूते (for तथाभूते) —b) D7 नि * म- (for नियम-) Ś1 D1-3 5 12 -विस्तरे, Cm g t as in text, Ck -निश्चिते (for -निश्चये) —For 6ab, D11 subst l 9 of 566* —c) D1-3 7 व्यर्थ-, M2 क्रतु- (for कृत-) G2 निरुन्माह, M4 निराहारस् (for निरुत्साहस्) —d) Ś1 D2 3 5 7 11 12 अ(Ś1 उ)पा(D5 before corr यदा)क्रम, D1 9 °क्रमा(D9 °म)त्, T3 G1 4 M4 अप°, Cm g k t as in text (for अपाक्रमे)

7 Cf v l 2 and 20 —a) D12 तव (for न च) D11 G2 M3 °मुत्सृष्ट, M2 क्रो * * त्स्रष्टुं, Ck t as in text (for क्रोधमुत्स्रष्टु) Ś1 न च क्रोध समुत्स्रष्टुं, D2 न चकाम तदुत्स्रष्टु —b) D7 पार्थिवं, M2 reads *inf lin sec m* (for पार्थिव) —c) M4 दीक्षा (for चर्या) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 तथाभूतं हि तत्कर्म, Cg k as in text (for c) —d) D9 reads 7d in marg Ś1 D5 11 12 कोप(D5 ° *)स् (for शापस्) Ś1 D1-3 5-7 11 12 तस्य(D6 °त्र as in text) विद्यते, Cg as in text (for तत्र मुच्यते) ❀ Ck तत्र तस्यां चर्यायां शापो न विमुच्यते न क्रियते । ❀ —After 7, Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 ins l 12-14 of 566*

8 Cf v.l 2 and 20 —a) D1 सुपुत्र, D2 5 सपुत्र, D11 त्व पुत्रं, Cg k t as in text (for स्वपुत्र) —c) Ś1 Dt D5 6 8 12 वीर (for शूर) —d) D9 श्रेष्ठ (for ज्येष्ठ) Ś1 D1-3 5 7 9 12 त्व, D11 तं (for मे)

9 Cf v l 2 and 20 —a) D3 11 शक्तो°, D9 शक्तोति (for शक्तो हि) D2 [ए]षु (for [ए]ष) —b) D2 दैतेन° (sic), D3 दिव्येनास्त्रेण, M4 सहजेन च (for दिव्येन स्वेन) —c) Ś1 D1 8 9 11 रक्षसां, D2 5 7 राक्षसा (for राक्षसा) Ś1 अपि°, D1 2 5 11 येपि°, D3 7 येपि नेतारस्, D12 M4 ये प°, G2 3 M1 3 विघ्नकर्तारो, all comm as in text (for ये विकर्तारस्) —d) G2 M1 ये तेषां च, Cm k t as in text (for तेषामपि) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 विनिग्रहे (Ś1 °ह), Ck t as in text (for विनाशने)

10 Cf v l 2 and 20 —a) D1 gloss (m) अश्वदान-लक्षण श्रेय (for श्रेयश्) Ś1 D1 5 9 11 12 प्रव(D11 °य)क्ष्यामि, G1 3 M3 प्रयच्छामि, Ct as in text (for प्रदास्यामि). —b) M2 * * रूप (for बहुरूप) Ś1 अमशय°, D1-3 5 11 12 अमत्सर, D7 अमन्सद (sic) (for न संशय) —d) Ś1 D5 12 °रामो, D1 °राजा (marg येनासत्यो also), D2.3 9 येनाजेयो, D7 जेताजेयो, D11 तेना * *, G4 M3 एन°, M4 °ख्यातो, Cg t as in text (for येन ख्यातिं) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 M4 भविष्यति (for गमिष्यति)

न च तौ राममासाद्य शक्तौ स्थातुं कथंचन ।
न च तौ राघवादन्यो हन्तुमुत्सहते पुमान् ॥ ११
वीर्योत्सिक्तौ हि तौ पापौ कालपाशवशं गतौ ।
रामस्य राजशार्दूल न पर्याप्तौ महात्मनः ॥ १२
न च पुत्रकृतं स्नेहं कर्तुमर्हसि पार्थिव ।
अहं ते प्रतिजानामि हतौ तौ विद्धि राक्षसौ ॥ १३
अहं वेद्मि महात्मानं रामं सत्यपराक्रमम् ।
वसिष्ठोऽपि महातेजा ये चेमे तपसि स्थिताः ॥ १४
यदि ते धर्मलाभं च यशश्च परमं भुवि ।
स्थिरमिच्छसि राजेन्द्र रामं मे दातुमर्हसि ॥ १५
यद्यभ्यनुज्ञां काकुत्स्थ ददते तव मन्त्रिणः ।
वसिष्ठप्रमुखाः सर्वे ततो रामं विसर्जय ॥ १६
अभिप्रेतमसंसक्तमात्मजं दातुमर्हसि ।
दशरात्रं हि यज्ञस्य रामं राजीवलोचनम् ॥ १७   G I 22. I
B I 19 I
L. I. 17. I

11 Cf v l 2 and 20 —^{a}) Ś1 D2 3 5 7 9 12 ते (for तौ) T2 (*sup lin sec m* also as in text) चेमौ (for च तौ) D7 राम * साद्य —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 M4 स्थातु शक्ताः (D1.11 M4 °क्तौ by transp) (for शक्तौ स्थातु) —^{c}) M4 om न G2 M1 हि (for च) Ś1 D5 12 तेषा च रामान्नान्यो वै, D1–3 7 9 तेषा च(D3 वै)नान्य· काकुत्स्थाद् (D2 °त्स्थ), D11 तयोश्च रामान्नान्यो वै —^{d}) Ś1 D1 (m within brackets gloss हतु चैतान्)–3 5 7 9 11 12 योद्धुम्, Ck as in text (for हन्तुम्)

12 Cf v l 2 and 20 —^{a}) Cm g वीर्योत्सिक्तौ (as in text) T3 पादौ (for पापौ) Ś1 D2 3 5 7 9 12 वीर्योत्सिक्ता हि ते (Ś1 त्वये, D2 तौ[sic]) पापा —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 कालकूटोपमा (Ś1 D5 12 °टसमा, D1 °टोपमौ, D11 °टसमौ)रणे (Ś1 त्रये), M4 कलां कोटिमपि प्रभो, Cg as in text (for^{b}) —^{c}) G1 3 नर°, M3 लोकरामस्य (for राजशार्दूल) —^{d}) T3 पर्यास्थौ (for पर्याप्तौ) D4 रणाजिरे (for महात्मन) Ś1 D1.3 5 7 9 12 न सहिष्यति (D1 °ष्यत.)सायकान्, D2 सहिष्यति च सायकान्, D11 सहिष्येते न सायकान्.

13 Cf v l 2 and 20 —^{a}) D7 [अ]त्र (for च) Ś1 Dt D6 8 G2 M1 Ck t °गतं, Cm g as in text (for पुत्रकृत) —^{b}) G1 °मर्हथ, M2 क * * र्हसि (for कर्तुमर्हसि) —After 13^{ab}, M3 ins

563* दशरात्रस्तु यज्ञश्च तस्मिन्रामेण राक्षसौ ।
हन्तव्यौ विघ्नकर्तारौ मम यज्ञस्य वैरिणौ ।

[No comm]

—^{d}) Cm g t हतौ (as in text) D6 missing तौ Ś1 D5 11 12 हंताय राक्षसात्रणे, D1–3 7 9 हतास्तान्विद्धि राक्षसान्

14 Cf v l 2 and 20 —^{a}) Ś1 D1.3 5 7 G1 M4 वेद, D2 ते वेद (hypermetric), Cm g k as in text (for वेद्मि) T2 महामहा(ditto)त्मान —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 M4 राजीवलोचनं, Cg as in text (for सत्यपराक्रमम्) —^{c}) Ś1 D1 2 5 7 9 11 12 °ष्ठश्च, D3 °ष्ठस्य, D4 °ष्ठो हि, Cg t as in text (for वसिष्ठोऽपि) D12 महोसेजा (sic) (for महातेजा) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 [अ]न्ये, D4 [इ]ह, T3 मे, Cg as in text (for [इ]मे) D2 त * सि (for तपसि) D1 (marg) योय यद्दल एव च also = the post half of l 28 of 566* —For 14^{cd}, M4 subst l 28 of 566*

15 Cf v l 2 and 20 —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 -लोभ (D9 °प)श्, D4 T3 G1 3 M3 4 -लाभश्, Cg k t as in text (for -लाभं) Dt D6 8 तु (for च) —^{b}) Ś1 D5 9 12 मनश् (for यशश्) Ś1 D1–3 5 7 9 11 मन(Ś1 D5 9 यश)सि स्थित, D12 पश्यसि स्थितुं (sic) (for परम भुवि) —Ś1 D1–3 5 7 9 11. 12 M4 om 15^{cd} —^{c}) D4 T2 (after corr *inf lin sec m* as in text) G1–3 Cg स्थितम्, Ck स्थितिम्, Ct as in text (for स्थिरम्) M3 इच्छामि, Ck t as in text (for इच्छसि).

16 Cf v l 2 and 20 Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 M4 transp 16 and 17 M2 reads 16 after 18 D14 (*sec m*) reads 16^{a}–17^{b} in marg —^{a}) D3 7 यदा (for यदि) D4 Cg ह्यनुज्ञां, T2 (*sup lin sec m* also as in text) G2 3 M2 3 Ck [अ]प्यनुज्ञां, Ct as in text (for [अ]भ्यनुज्ञां) D2 repeats का wrongly, T2 3 राजेंद्र (for काकुत्स्थ) —^{b}) Ś1 D1 5 11 12 वदंति, D9 ददाति, M2 कुर्वते, Cm as in text (for ददते) D2 ददंति ते च रावण (sic). —For 16^{ab}, M4 subst l 33 of 566* —^{c}) M4 रामं (for सर्वे) —^{d}) D4 राघवं मे (for ततो राम) M4 ततो मे दातुमर्हसि

17 Cf v l 2 and 20 Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 M4 transp 16 and 17 D14 reads 17^{ab} in marg —^{a}) Ś1 D5 11 12 महाबाहुम्; D1(gloss in marg अनुयात्रं विना एकाकिनमित्यर्थ)–3 9(after corr as in text) G1 असयुक्तम् (D2 °क्ता), all comm as in text (for असंसक्तम्) D7 अभिप्रेतसमायुक्तम्. —^{b}) D2 स्वात्मानं, D12 आहात्माज (sic), T2 राम मे, Cg as in text (for आत्मज) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 मोक्तुम्, Ck as in text (for दातुम्) —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 °रात्रेण, M2 द * * त्रं°, Cr k as in text (for दशरात्र हि) D1–3 7 यज्ञ स, Cg k t as in text (for यज्ञस्य) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 9 11.12 यस्मिन् (Ś1 D5 12 विघ्नान्, D11 विघ्नौ) रामेण राक्षसा (D11 °सौ) —For 17^{cd}, M4 subst l 31 and cont l 32 of 566* —After 17, Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ins l 2 of 563* with all nominative duals changed into plurals (except in D11) and Ś1 D5 11 12 राजशार्दूल (for विघ्नकर्तारौ)

G I 22. 19
B I 19 18
L. I 17. 19

नात्येति कालो यज्ञस्य यथायं मम राघव ।
तथा कुरुष्व भद्रं ते मा च शोके मनः कृथाः ॥ १८
इत्येवमुक्त्वा धर्मात्मा धर्मार्थसहितं वचः ।
विरराम महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ १९
इति हृदयमनोविदारणं
मुनिवचनं तदतीव शुश्रुवान् ।
नरपतिरगमद्भयं मह-
द्व्यथितमनाः प्रचचाल चासनात् ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टादशः सर्गः ॥ १८ ॥

---

18 Cf v l. 2 and 20 —^{a}) D2 नान्येति, D9 अत्येति (for नात्येति) D2 काल (sic) (for कालो) Ś1 D1–3 5 9 12 M4 कालज्ञ, D7 कालस्य, D11 कालज्ञै (sic), Cg k t as in text (for यज्ञस्य) —^{b}) Ś1 D5 12 यथा मे, D1 यथार्थ (sic); Cg k t as in text (for यथाय) Ś1 D5 12 बहु (for मम) M4 यथा यज्ञस्य मेनघ —^{c}) D3 कुरुष्व, M4 [आ]शु कुरु (for कुरुष्व) G1 3 राजेंद्र (for भद्रं ते) —^{d}) D4 [अ]ति (for च) —After 18, M2 reads 16

19 Cf v l 2 and 20 —^{b}) D3 धर्मात्म- (for धर्मार्थ-) —^{c}) M2 विर ** (for विरराम) —^{d}) Dt D6.8 °मतिः, G1 3 M3 °नृपिः (for महामुनिः) —After 19, Dt D4 6 8 9 14 S Cg.k t ins

564* स तं निशम्य राजेन्द्रो विश्वामित्रवचः शुभम् ।
शोकेन महताविष्टश्चचाल च मुमोह च ।
लब्धसञ्ज्ञस्ततोत्थाय व्यपीदत भयान्वितः ।

[Ck comm on l 3 only —(l. 1) Ct does not comment on l 1 T3 सर्वे (for स तं) —(l 2) D4 9 14 S Cg शोकमभ्यागमत्तीव्र (for the prior half) D4 9 14 S Cg om from the post half of l 2 up to the prior half of l 3 —(l 3) D9 T2 विषीदत (T2 °दत), T3 न्यपीदत, Cg (as above) (for व्यपीदत) M4 विषसाद च तत्त्वत (for the post half)]

20 ^{a}) D4 6 8 (changing the metre) इति स (for इति) —^{b}) G4 तदि ़ व (for तदतीव) D1–3 7 M4 स तथा (D1 तमथो, M4 च तथा) विशुश्रुवान् —^{c}) Dt D1–4 6–9 T2 3 G1 M4 [अ]भवन् (for [अ]गमद्) D14 G3 M2 महात्मा, Cr m gp as in text (for महद्) Dt D4 6 8 11 T2 महान् (D11 ततो) महात्मा, D1 7 **मना, D2 3 9 T3 G1 M4 महामना (for भय महद्) M3 (after corr *inf lin sec m* as in M2) नरपतिरभवन्महान्महात्मा —^{d}) D1–3 7 9 °मतिः, all comm as in text (for व्यथितमना) D3 प्र ़ चाल (for प्रचचाल) D3 7 तथासनात्, D9 14 T2 (before corr *sec m* as in text) 3 G1 शासनात्, Ck t as in text (for चासनात्) ꣸ Cg अतीव अत्यर्थं । व्यथितमना । महान् कुलेन महान् । विचचाल मुमूर्छेत्यर्थः । महदिति पाठे महदत्यर्थं व्यथितमना अतीव विदारणमिति सबन्धः, Ct महान्नरपतिः सार्वभौम इति यावत् । महात्मा महाबुद्धिः व्यथितमना मूर्छितचित्त अभवत् । अवस्थातुमशक्त आसनात्प्रचचाल च . ।꣸ —For 20, D11 subst l 37–38 of 566* —For 20, Ś1 D5 12 subst, while D13 ins after l 40 of 566*.

565* इत्येवमुक्त्वा विरते मुनीन्द्रे
जगाद भूयो रघुवंशकेतुः ।
वक्ष स्थलं दन्तमयूखजालै-
र्हारावलीरम्यमिव प्रकुर्वन् ।

[(l 3) Ś1 D5 12 वक्षःस्थले —(l 4) Ś1 D5 हारावलीं]

—For 2-20, Ñ V B D10 13 subst

566* (2^{ab}) सदृशं राजशार्दूल त्वयैतद्वाक्यमीरितम् ।
(2^{cd}) सौरे वंशेऽभिजातेन वसिष्ठवशवर्तिना ।
(3^{ab}) यस्तु मेऽभिमतः कामस्त्वत्तः प्राप्तुमभीप्सितः ।
(3^{cd}) यदुद्दिश्यागतश्चास्मि कार्यं तच्छ्रूयतामिति ।
(4^{ab}) यज्ञसिद्धिकरं किंचिदास्थितोऽस्मि महद्व्रतम् ।
न क्रोद्धव्यं मया तत्र कस्यचिद्भुवि भूपते ।
(5^{ab}) व्रते चाप्यसमाप्ते मे यज्ञघ्नौ राक्षसाधमौ ।
(5^{ef}) वेदीमभ्येत्य तरसा रुधिरेणाभ्यवर्षताम् ।
(6^{ab}) अभिभूतोऽसकृत्ताभ्यामहं नियमयन्त्रितः ।
(6^{cd}) अपक्रम्याश्रमात्तस्माद्द्रष्टुं त्वामभ्युपागतः ।
(7^{ab}) न हि मे क्रोधमुत्स्रष्टुं क्षमं तत्र कथंचन ।
(7^{cd}) ईदृशी यज्ञदीक्षासौ मम तस्मिन्महाक्रतौ ।
त्वत्प्रसादादविघ्नेन प्रापयेय क्रियाफलम् ।
त्रातुमर्हसि मामार्तं शरणार्थिनमागतम् ।
(8^{ab}) तयोस्तु प्रतिषेद्धारं राम सत्यपराक्रमम् ।
(8^{cd}) दातुमर्हसि मे तत्र रक्षार्थममितौजसम् ।
(9^{ab}) शक्तो ह्येष मया गुप्तः सहजेन च तेजसा ।
(9^{cd}) निहन्तुं समरश्लाघी स्रष्टारमपि रक्षसाम् ।
(10^{ab}) विधे चास्मै प्रयच्छामि तेजोबलसमन्विते ।
(10^{cd}) त्रयाणामपि लोकानां येनाजेयो भविष्यति ।
(11^{ab}) न च तौ राममासाद्य शक्तौ स्थातुं नराशनौ ।
(11^{cd}) हन्तुं चैतौ न काकुत्स्थादन्य उत्सहते पुमान् ।
(12^{ab}) तौ तु वीर्यबलोन्मत्तौ कालकल्पौ दुरासदौ ।
(12^{cd}) रामास्त्रबलनिर्दग्धौ शयिष्येते हतौ युधि ।
(13^{ab}) भीर्न चैव त्वया कार्या रामं प्रति कथंचन ।
(13^{cd}) अहं ते प्रतिजानामि पतितौ विद्धि राक्षसौ ।
(14^{ab}) वेद्म्यमोघबलं राममहं सत्यपराक्रमम् ।
(14^{cd}) वसिष्ठश्चापि वेदैनं योऽन्य यद्बलं एव च ।
(15^{ab}) यदि धर्मयशोलाभमभिवाञ्छसि पार्थिव ।
(15^{cd}) ततो रामं प्रयच्छैकं यदि वा श्रद्दधासि मे ।
(17^{cd}) दशरात्रेण मे यज्ञो भविता यत्र राक्षसौ ।
हन्तव्यौ तव पुत्रेण रामेणाद्भुतकर्मणा ।
(16^{ab}) यदि मेऽप्यनुजानन्ति गुरवस्ते नराधिप ।
(16^{cd}) वसिष्ठप्रमुखाः सर्वे ततो रामं विसर्जय ।
(18^{ab}) नात्येति कालः कालज्ञ यथा यज्ञस्य मेऽनघ ।

(18^{cd}) तथाशु कुरु भद्रं ते शङ्किष्ठा मा च पार्थिव ।

20 इति हृदयविदारणं तदानीं
मुनिवचनं तदथो स शुश्रुवान् ।
नरपतिरभवत्ततो महात्मा
व्यथितमनाः प्रचचाल चासनात् ।

[Though Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 M4 are not included in the subst group their variants are given here along with others as some lines of the subst group occur in them as ins or subst —(l 1) V3 ईदृश (for सदृश) B4 इषित (for ईरितम्) —(l. 2) Ñ2 V2 D13 सौरवश- (V2 °शे), V1 B3 (m. also as above) ٤ सौरेवंशे, B1 (m also) सूर्यवंशे (for सौरे वंशे) V1 ते is repeated wrongly in अभिजातेन V3 -सद्-, B1 -*श- (for -वश-) —(l. 3) V2 त्व (for तु) D13 [ऽ]भिहित (for [ऽ]भिमत) V4 प्राप्यम्, B1 प्राप्त (for प्राप्तुम्) V2 °प्सित, B1 इतीप्सित (for अभीप्सित) —(l 4) V1 तद् (for यद्) V1 2 श्रूयताम्, B4 श्रूयेताम् (for श्रूयताम्) D13 मम (for इति) —(l 5) V4 आ*तोस्मि (for आस्थितोऽस्मि) V1 महाद्भुत, V4 महद्रुत, B2 D13 महाव्रत (for महद्व्रतम्) V3 आस्थितो महदद्भुत (for the post half) —After 4^{ab}, D11 ins l 6 —(l 6) V1 क्रोध* (for क्रोधन्य) V2 त्वया, D11 भवेद् (for मया) V2 भूरि°, V3 °भूपति, D11 चैव°, D13 दीक्षितेन वै (for भुवि भूपते) —For 5^{ab}, D11 subst l 7 —(l 7) D13 यज्ञे (for व्रते) D10 चैव (for चापि) D13 समाप्ते (for [अ]समाप्ते) V1 वै (for मे) D11 पापकारिणौ (for राक्षसाधमौ) —(l 8) V2 यज्ञम् (for वेदीम्) B4 अभ्ये* (for अभ्येत्य) B4 [अ]भ्य° (for [अ]भ्य-वर्षताम्) —For 6^{ab}, D11 subst l 9 —(l 9) D11 तथा (for ऽसकृत्) V1 तावद्, D10 ता* (for ताभ्याम्) D11 तस्मिन् (for अह) V1 -*न्वित, V2 -तद्रित, V3 B1 -मन्वित, D11 -विस्तरे (for -यन्वित) D13 नियममास्थित —(l 10) Ñ2 D10 13 अपा°, B3 उप° (for अपक्रम्य) Ñ2 V3 B3 4 D10 अभ्यु- (D10 समु)पागम, V1 अ*°, D13 अद्यु° (sic) (for अभ्युपागत) —(l. 11) V2 न हि क्रोध समुत्स्रष्टु (for the prior half). V3 B1 क्षमस् (for क्षम) B4 न किंचन (for कथचन) —After 7, Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ins l 12-14 —(l 12) V2 तादृशी (for ईदृशी) Ś1 D1–3 5 7 11 °क्षा सा, D9 °क्षा च, D12 °क्षायां (for यज्ञ-दीक्षासौ) Ñ1 V D13 तत्र, D9 [ए]तस्मिन् (for तस्मिन्) D11 तमा° (sic) (for महाक्रतौ) —(l 13) D11 त्वत्प्रसा*द् (for त्वत्प्रसादाद्) D1 प्रापयेयु, D3 7 प्राप्नुया हि (for प्रापयेय) —(l 14) D13 पातुम् (for त्रातुम्) Ś1 D5 12 राजन् (for आर्त) Ś1 Ñ2 B3 (m also as above) D5 10 12 शरणागतम् (for शरणार्थिनम्) —(l 15) Ñ1 V1 3 4 B1 4 त(V1 त्व)योस्त्व (for तयोस्तु) V2 3 B4 °धार्थ (for प्रतिषेद्धार). V1 शक्र°, V4 °परायण (for सत्यपराक्रमम्) —(l 16) B4 क्षिप्र (for तत्र) —(l 17) V1 [ऽ]सि (for हि) V4 त्वयाज्ञप्त (for मया गुप्त) V1 3 चेतसा (for तेजसा) —(l 18) V1 विजेतु (for निहन्तु) V3 भमर- (for समर-) V4 यन्तारम् (for स्रष्टारम्) —(l 19) Ñ2 V1 B3 (m also as above) D10 प्रदास्यामि (for प्रयच्छामि) —(l 20) V1 D10 °जय्यो, V2 अप्रभृष्यो, V4 येन बध्यो (sic), B2 याम्या श्रेयो, D13 जयार्थे यो (for येनाजेयो) —(l 22) B3 (m also) छेत्तु (for हन्तु) Ñ2 च तौ, V1 B1 चेमौ, V2 एतौ, V4 तौ वै (for चैतौ) D13 तेषा च नान्य काकुत्स्थाद् (for the prior half, cf 11^{c} in D7) D13 योद्धुम् (for अन्य) V2 तत्सहते (for उत्सहते) —(l 23) D13 च (for तु) V2 सुरासदौ (sic) (for दुरासदौ) —(l 24) V1 -निर्दे* (for -निर्दयौ) V1 इतौष्वधि (sic) (for इतौ युधि) —(l 25) V1 भिन्ने°, V2 मीतिर्ने वै, V4 भिन्नेत्वेव, B2 °चैव (for मीर्ने चैव). V3 कदाचन (for कथचन) —(l 26) V1 3 B1 2 (B2 m also as above) तौ (for ते) —(l 27) V2 वेद्यमेय- (for वेद्यमोघ-) —For 14^{cd}, M4 subst l 28 —(l 29) V2 B4 धर्मं (for धर्म-) D13 राघव (for पार्थिव) —(l 30) B4 [ए]नं (for [ए]क) V3 न (for वा) Ñ1 *दधासि°, V1 *दैवासि मे (sic), V3 [अ]श्रद्धासि°, V4 अद्धा **, B4 °वै (for श्रद्धामि मे) —For ins see below —For 17^{cd}, M4 subst. l 31 —(l 31) V3 दशरात्रे च (for दशरात्रेण) V3 D13 transp मे and यज्ञो —M4 ins l 32 after 17 —(l 32) V2 यदि (for तव) —M4 subst l 33 for 16^{ab} —(l 33) V3 4 D10 M4 [इ]मे (for मे) M4 [अ]भि (for ऽपि) V2 च (for ते) V1 4 जनाधिप (V4 °प) (for नराधिप) —(l 34) V2 तदा (for ततो) D13 विसर्जये (sic) (for विसर्जय) —(l 35) V1 B3 नाभ्येति (for नात्येति) V1 काल च (for कालज्ञ) B3 marg. यथा यज्ञ in यथा यज्ञस्य —(l. 36) Ñ1 [आ]शु**, V3 [अ]थ कुरु, B1 त्व कुरु (for [आ]शु कुरु) V4 भद्रस्ते (for भद्र ते) V1 [अ]थ (for च). V2 न शङ्किष्ठाश्च, V3 B3 4 D10 मा शङ्किष्ठाश्च (by transp) V4 मा शङ्किष्ठा कदाचन (for the post half) —For 20, D11 subst l 37-38 —(l 37) Ñ1 V1 B2 तदा, V2 तु तत्तदा (hypermetric), V3 D11 तदा वै (for तदानीं) —(l 38) Ñ2 त*थो*, V2 वितथ च, V4 च ततश्च, B1 स तदा तु, B4 तदा म, D11 स तदोत्र (for तदथो स) V1 मुनिवचन स तथा निशम्य दीन, V3 मुनिवचन स यथार्थत श्रुतवान् —(l 40) V3 प्रचचार (for प्रचचाल) B3 चासनाच्च, B4 आसनात् (with hiatus) (for चासनात्) —After l 40, D13 ins 565*]

—After l 30, B3 ins.

567* विना रामेण तत्कार्यं न च सिद्धिर्भविष्यति ।

Colophon —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 D1 10 om V B D11 आदिकाण्डे, D3 अयोध्याकाण्डे —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D1 2 5 10–12 विश्वामित्रवाक्यं (V1 °त्र गमन), D3 7 कौशिक-वाक्य, D9 विश्वामित्रागमो —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 11–13 om Ñ2 B2 3 D9 10 22, V2 24, V3 21, D1 7 17, D2 अष्टादशम, D6 14 T1 2 G1 2.4 M1 एकोनविंश, T3 एकोनविंशतितम, G3 M2–4 एकोनविंशति (M2.4 °शत्), Dt एकोनविंशतितम. 19, D4 8 एकोनविंश 19 D13 इत्यार्षे रामा-वालकांडेमित्र-नाम- (dash indicates lacuna)

G 1 23 1
B 1 20 1
L 1. 18 1

१९

तच्छ्रुत्वा राजशार्दूलो विश्वामित्रस्य भाषितम् ।
मुहूर्तमिव निःसंज्ञः संज्ञावानिदमब्रवीत् ॥ १
ऊनषोडशवर्षो मे रामो राजीवलोचनः ।
न युद्धयोग्यतामस्य पश्यामि सह राक्षसैः ॥ २
इयमक्षौहिणी पूर्णा यस्याहं पतिरीश्वरः ।
अनया संवृतो गत्वा योद्धाहं तैर्निशाचरैः ॥ ३
इमे शूराश्च विक्रान्ता भृत्या मेऽस्त्रविशारदाः ।
योग्या रक्षोगणैर्योद्धुं न रामं नेतुमर्हसि ॥ ४
अहमेव धनुष्पाणिर्गोप्ता समरमूर्धनि ।
यावत्प्राणान्धरिष्यामि तावद्योत्स्ये निशाचरैः ॥ ५
निर्विघ्ना व्रतचर्या सा भविष्यति सुरक्षिता ।
अहं तत्र गमिष्यामि न रामं नेतुमर्हसि ॥ ६
बालो ह्यकृतविद्यश्च न च वेत्ति बलाबलम् ।
न चास्त्रबलसंयुक्तो न च युद्धविशारदः ।
न चासौ रक्षसां योग्यः कूटयुद्धा हि ते ध्रुवम् ॥ ७

19

1 T2 begins with श्रीराम· शरण मम V2 wrongly transp 1—6^{b} before I 20 1 —^{a}) Ñ V B D10 13 M4 व्यथितो राजा (for राजशार्दूलो) —^{b}) Ñ V B D10 13 M4 विश्वामित्र(M4 °त्रो)वचस्तदा —^{c}) Ś1 D5 11 12 आसीन्निश्चेष्ट·, Ñ V B D10 13 M4 इव निश्चेष्टो, all Cs इव (Ck एव) नि सज्ञ (as in text) D1–3 7 बभूव विमना त्रस्त· (D1 सद्य·) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 स दीनम् (for सज्ञावान्) Ñ V B D10 13 M4 ध्या(M4 भू)त्वेद वाक्य(V2 इद as in text)मब्रवीत्, T3 विश्वामित्रमथाब्रवीत्, Ct as in text (for ^{d})

2 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10 11 13 M4 [ऽ]यं, Cg as in text (for मे) D2 ऊनषोडशसर्वेषोय (sic) —^{b}) Ñ V B D10 11 13 M4 अकृ(V1 °घृ)तास्त्रश्च मे सुत —^{c}) G4 स (for न) Ś1 D5 12 G4 युद्धे (for युद्ध-) Ś1 चास्य, T3 अन्य (sic) (for अस्य) —^{d}) D11 [आ]सी**, T3 वक्ष्यामि (sic) (for पश्यामि)

3 D2 om 3. —^{a}) Ñ V B D10 13 M4 त्व(D13 चा) क्षौहिणी, M2 °हि* (for अक्षौहिणी) Dt D6 8 सेना, M2 *र्णा (for पूर्णा) —^{b}) all Cs यस्याह (as in text) T2 प्रभुर् (for पतिर्) Ś1 D1 (marg as in Ñ also) 3 5 7 12 यस्याः पतिरह प्रभो, Ñ V B D10 11 13 M4 बलस्य मम दुर्जया —^{c}) D4 सेनया (for अनया) Dt D6 8 सहितो (for सवृतो) M3 भूत्वा (for गत्वा) —^{d}) D4 T3 योत्स्येह, Cg as in text (for योद्धाह) M2 *शाचरै —For 3^{cd}, Ś1 D1 3 5 7 11 12 subst

568* तया परिवृतो युद्ध दास्यामि पिशिताशिनाम् ।
[Ś1 युद्धे (for युद्ध)]

On the other hand, Ñ V B D10 13 M4 subst

569* अनयाह वृतस्तत्र योत्स्यामि पिशिताशनै· ।
[Ñ1 illeg up to वृत B2 तु (for [अ]ह). B4 तेन (for तत्र)]

4 ^{a}) Ñ V B1–3 D10 13 M4 सति, B4 अति-, Cm g as in text (for इमे) Ś1 D1–3 5 11 12 हि शूरा (D2 3 transp) (for शूराश्च) Ñ V B D10 M4 मे योधा·, D13 बहवो, Cm g as in text (for विक्रान्ता) D7 इमे शूरा॰विक्राता (sic) —^{b}) Ś1 D5 शस्त्र-, D12 शास्त्र-; T2 मेत्र, T3 मेस्तु (for मेऽस्त्र-) Ñ V B D10 M4 कालातकयमोपमा, D13 भृत्याश्च मुनिसत्तम, M3 °मे शस्त्रकोविद —D13 om 4^{c}–6^{b} Ś1 D1–3 5 7 12 om 4^{cd} —For 4^{cd}, Ñ V B D10 11 M4 subst.

570* रक्षसां प्रतियोद्धारस्ते मया सह यान्त्विति ।
[Ñ1 स तया (for ते मया) V2 प्रति- (for सह) V1 या**, V2–4 D11 M4 यांतु वै (V4 M4 ते), B1 यात्वपि (for यान्त्विति)]

5 D13 om 5 (cf v l 4) Ñ V B D10 M4 om 5^{ab} —^{a}) Ś1 D5 11 12 चैव, D1–3 7 चैषा(D3 °षो) (for एव). —^{c}) Ñ V1 3 4 B D1–3 5 7 10–12 प्राणा (for प्राणान्) Ś1 Ñ V1 2 4 B D1 5 10 M4 ध(M4 ह)रिष्यति, V3 वधिर्ष्यति; D2 3 7 11 भविष्य(D3 °ष्य)ति, D9 (before corr) चरिष्यामि, D12 धरिवृत्ति (sic), Cm t as in text (for धरिष्यामि) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 5 6 10 12 M4 युध्य(Ś1 V4 M4 °ध्य)तो मे (V4 °ति मे, D6 °मानो, M4 °तो न) (for तावद्योत्स्ये) V4 B2 M4 निशाचरा D2 3 7 योध्यद्यो (sic) मम राक्षसै, D11 युद्ध चैव भविष्यति, M2 तावद्यो***चरै

6 Ś1 D5 12 om 6 D13 om 6^{ab} (cf v l 4) —^{a}) D1 2 7 अविघ्ना, D3 अविद्या (for निर्विघ्ना) Ñ V B D10 M4 अविघ्न (Ñ1 °घ्ना) व्रत(V1 वृत, V4 तत्र)चर्यायास, D11 अविघ्नं ब्रह्मचर्याय —^{b}) Ñ V B D1–3 7 10 11 M4 तावत्तव (Ñ2 V2 °त्र, D3 °*, D11 M4 तव तावद्-)भविष्यति —D2 3 7 om 6^{cd} —^{c}) Ñ V B D1 10 11 13 M4 स्वयं, D9 अत्र (for तत्र) G2 4 M2 [आ]गमि (M2 °*)ष्यामि —^{d}) Ñ V B D1 10 11 13 M4 न रामो (V1 °त्मा, V3 transp, D11 न रामो है [hypermetric])गंतुमर्हति (B1 °सि)

7 ^{a}) T3 -वीर्यश्च (for -विद्यश्च) Ś1 D1–3 5 7 11 12 बालो ह्ययमनीकेषु, Ñ V B D10 13 M4 बालो (V3 रामो)यमहृत स्व- (B4 °तस्ते [sic])श्च. —^{b}) G4 स (for न) Ś1 D1 3 5 7.11.

विप्रयुक्तो हि रामेण मुहूर्तमपि नोत्सहे ।
जीवितुं मुनिशार्दूल न रामं नेतुमर्हसि ॥ ८
यदि वा राघवं ब्रह्मन्नेतुमिच्छसि सुव्रत ।
चतुरङ्गसमायुक्तं मया सह च तं नय ॥ ९

षष्टिर्वर्षसहस्राणि जातस्य मम कौशिक ।
दुःखेनोत्पादितश्चायं न रामं नेतुमर्हसि ॥ १०
चतुर्णामात्मजानां हि प्रीतिः परमिका मम ।
ज्येष्ठं धर्मप्रधानं च न रामं नेतुमर्हसि ॥ ११

G I 23
B I 20
L I 18

12 जानाति, D2 चाजाति (sic) (for च वेत्ति) D7 * * बलं —After 7^{ab}, B3 ins

571* न च किंचिद्विजानाति राक्षसाना बलाबलम् ।

—^{c}) T3 [अ]नि- (for [अ]स्त्र-) D4 -विद्या-, D9 -शिक्षा- (for -बल-). Ś1 D1–3 5 7 12 M4 न चा(Ś1 शा, D1 श)स्त्रै परमैर् (D5 12 M4 °स्त्रे परमे)युक्तो, Ñ V1 2 4 B2–4 D10 न चासौ श(V1 °शा)स्त्रकुशलो, V3 न चायमस्त्रकुशलो, B1 न चास्त्र-कुशलो * *, D11 न शक्तिस्तस्य युद्धे च, D13 न शस्त्रशास्त्रकुशलो —^{d}) D5 12 बुद्धि-, D11 तत्र (for युद्ध-) —^{e}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 [अ]पि, G4 [आ]सा, Ck as in text (for [अ]सौ) T1 repeats रक्षसा —^{f}) Ś1 Dt D1–3 5–8 11 12 राक्षसा., D4 ते भृश (for ते ध्रुवम्) —For 7^{ef}, Ñ V B D10 13 M4 subst

572* न च राक्षसयुद्धेषु योग्योऽय कूटयोधिषु ।

[B4 om, M4 [अ]य (for च) V2 [अ]सौ, M4 वै (for ऽय)]

8 ^{a}) G2 °युद्धो (sic), Cg k as in text (for विप्रयुक्तो) D3 [अ]पि (for हि) Ñ V B D10 13 M4 रामेणाह विहीनश्च (V3 °स्तु) —^{b}) D11 * हूर्तम् M2 मुहूर्तम * * त्सहे —^{c}) B4 D2 7 9 11 13 14 G4 जीवित (G4 °तान्) (for जीवितु) D5 9 11 12 नर° (for मुनिशार्दूल)

9 Ś1 transp 9 and 10 Ñ V B D1–3 5 10–13 read 9 after 11, M4 (om 11^{cd}) after 575* —^{a}) D1 यथा हि, G1 missing, M2 Ck अथ वा, Cm t as in text (for यदि वा) M3 राघवान् (for राघव) M2 * ह्मन् —^{b}) D4 6 अर्हसि (for इच्छसि) D3 सुसुव्रत (by ditto), D11 सुव्र* (for सुव्रत) —For 9^{ab}, Ñ V B D10 13 M4 subst

573* अवश्यं यदि नेतव्यो रामो वैष त्वया मुने ।

[M4 चैव (for यदि) B1 D13 राम एष, B2 रामोय वै, M4 यदि रामस् (for रामो वैष) B4 महा- (for त्वया)]

—^{c}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 -बलोपेतं, Ñ V B D10 13 M4 -बलोपेतस् (for -समायुक्त) —D4 reads 9^{d} in marg —^{d}) Ś1 D5 सार्धमसु, D1–3 7 11 °वनं, D4 9 T3 G3 M3 च सहित, D12 सार्धमसु, D14 T1 G1 2 M1 च सह (by transp) तं, T2 वा सह त (for सह च त) Ñ V B D10 13 M4 तदा (Ñ1 V2 –4 B1 D13 M4 °तो) यातु मया सह, M- मा चारि सहित नय

10 D7 om 10 and 11 Ś1 transp 10 and 9 —^{a}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 10–13 नव, Cm g k t as in text (for षष्टिर्) Ś1 -सहस्रासु (for -सहस्राणि) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10 12 13 G3 M3 4 transp जातस्य and मम Ñ V B D10 13 सांप्रत, D5 कौशिक, M4 संप्रति (for कौशिक) D3 मम प्राप्तस्य कौशिक —^{c}) Dt D6 8 T3 Ct कृच्छ्रेण, G1 3 यत्नेन, Cr m g tp as in text (for दुःखेन) ❀ Ck दुःखं व्रतोपवासयज्ञदीक्षालक्षणम्। ❀ D6 उत्पादितं (for उत्पादितश्) Ś1 D1–3 5 12 दुःखेनोत्पादिताश्चेमे (D1 °श्चेमे पुत्रा [hypermetric], D12 °श्चे *) —^{d}) D1 मया ते मे कथंचन, G4 रामं नेतुमिहार्हसि —For 10^{cd}, B2 D11 subst 574*

11 Ś1 D7 om 11 (for D7 cf v.l. 10) B2 transp 11^{ab} and 11^{cd} —^{a}) T2 च, T3 तु (for हि) —^{b}) G2 (before corr) प्रीत (for प्रीति) D4 (before corr as in text) 9 पारमिका, Cg k t as in text (for परमिका) B2 D1–3 प्रीतिरत्र (D1 °र्यत्र) हि मे परा (B2 सदा, D1 पुरा), D5 11 प्रीतिरत्र परा मम, D12 प्रीति पराक्र * * *, T2 रामे प्रीति परा मम, Cr m k as in text (for ^{b}) D11 ins l 6 of 575* after 11^{ab} —For 10^{c}–11^{b}, Ñ V B D10 11 13 M4 subst (B2 D11 subst for 10^{cd} only)

574* वृद्धेनोत्पादिता पुत्रा मया चैते कथंचन ।
प्राणै प्रियतरा ब्रह्मन्ममैते देवरूपिण ।

[(l 1) D11 दुःखेन (for वृद्धेन) V3 वैते, B2 [ए]वैते, M4 चेमे (for चैते) —(l 2) B1 °तमा (for प्रियतरा) V1 मम *, V2 4 यतो मे, M4 ममेमे (for ममैते)]
Ñ V B D10 11 (reads l 6 after 11^{ab}) 13 M4 cont, D1 ins after 11^{ab}

575* एभिर्विना न जीवेयमिति मे निश्चिता मति ।
त्यक्त्वा चान्यान्सुतान्रामे प्राणा संप्रति मे स्थिता ।
गुणाभिरामे लोकस्य सोमवत्प्रियदर्शने ।
उदारगुणसपन्न मनोहृदयनन्दनम् ।
प्राणै प्रियतर पुत्रं न मे त्व नेतुमर्हसि । [5]
प्रणिपत्य च याचे त्वा कृपण पुत्रलालस ।

[(l 1) D11 एतैर् (for एभिर्) —(l 2) V1 om त्यक्त्वा V3 [अ]न्याश्च (for चान्यान्) D1 M4 अतीत्यैतान् (for त्यक्त्वा चान्यान्) D13 प्राण (for प्राणा) D1 M4 transp रामे and प्राणा V2 °सुना, D1 म°, D13 °स्थित (for मे स्थिता) B4 त्यक्त्वा चान्यान्रामेण (submetric), D11 मुने रामे महाबाहौ (for the prior half) —(l 3) Ñ1 गुणा*°, Ñ2 V1 2 B1 4 D13 °रामो, V3 B2 °राम (for गुणाभिरामे) V4 * * वत् (for सोमवत्) Ñ2 V1 B1 D10 13 -दर्शन, B2 -दर्शन (for -दर्शने) V2 सोय मे प्रियदर्शन, V3 प्रिय प्रीतिपरायण (for the post half) —(l 4) V3 सर्वलक्षण-, D11 तदेन गुण- (for उदारगुण-) —(l 5) D11 °तम (for प्रियतर) V1 मे तु (sic), D1 11 13 राम (for मे त्व) —D1 om l 6 —D11 reads l. 6 after

G 1 23 15
B. 1. 20. 12
L. 1 18 11

किंवीर्या राक्षसास्ते च कस्य पुत्राश्च के च ते ।
कथंप्रमाणाः के चैतान्रक्षन्ति मुनिपुंगव ॥ १२
कथं च प्रतिकर्तव्यं तेषां रामेण रक्षसाम् ।
मामकैर्वा बलैर्ब्रह्मन्मया वा कूटयोधिनाम् ॥ १३
सर्वं मे शंस भगवन्कथं तेषां मया रणे ।
स्थातव्यं दुष्टभावानां वीर्योत्सिक्ता हि राक्षसाः ॥ १४
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ।
पौलस्त्यवंशप्रभवो रावणो नाम राक्षसः ॥ १५
स ब्रह्मणा दत्तवरस्त्रैलोक्यं बाधते भृशम् ।
महाबलो महावीर्यो राक्षसैर्बहुभिर्वृतः ॥ १६
श्रूयते हि महावीर्यो रावणो राक्षसाधिपः ।
साक्षाद्वैश्रवणभ्राता पुत्रो विश्रवसो मुनेः ॥ १७
यदा स्वयं न यज्ञस्य विघ्नकर्ता महाबलः ।
तेन संचोदितौ तौ तु राक्षसौ सुमहाबलौ ।
मारीचश्च सुबाहुश्च यज्ञविघ्नं करिष्यतः ॥ १८

11^{ab} —(1, 6) V B2 D11 13 M4 [अ]भि- (for च) D13 करुण, M4 कृपण (for कृपण). D11 -वत्सल, M4 -लालसं (for -लालस) V3 प्रासाद्य च पुन पुन (for the post half)] M4 reads 9 after 575*.—M4 om 11^{cd} —^{c}) M2 missing ज्येष्ट. D5 11 12 (as in text also) हि (for च) Ñ V B D10 13 ज्येष्टं (V1 2 °ष्ट) पुत्रं न मे राम (B4 बाल), Dt D6 8 Ct ज्येष्टे धर्मप्रधाने च —^{d}) D3 om न. Ñ V B D10 13 भगवन् (for न रामं) —After 11, Ñ V B D1–3 5 10–13 read 9

12 ^{a}) Ñ V1 4 B D10 13 M4 read dual in place of plural Ś1 D1 3 5 7 11 12 हि, Ñ2 B2 3 D10 तु (for च) V2 किंशीलौ राक्षसौ तौ च, V3 किंवीर्या राक्षसा तौ च (sic). —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9.12 कथं°, D11 कुतश्°, G4 च चेतके (sic), Cg k t as in text (for च के च ते) Ñ V B D10 13 M4 पुत्रौ कस्य कुतश्च तौ —^{c}) D3 7 कतिप्रमाणो (D7 °णा°), T2 किं प्रमाणाश्च, all Cs as in text (for कथंप्रमाणा) Ś1 D1 5 12 के चैते, D2 के वैते, D9 चैते वै, T2 G1–3 M1 के चैनान्, Cr m as in text (for के चैतान्) Ñ V B D10 13 M4 किंप्रमाणौ (V1 °णं) च कावेतौ (V3 कौ चैतौ, V4 तौ चोभौ, D13 तौ तद्वत्; M4 ते चैतां [sic]) —^{d}) Ś1 D5 9 11 12 राक्षसा, Ñ2 B3 D10 13 तद्ब्रूहि, V1 3 4 B2 4 राक्षसौ, V2 ब्रूहि त्वं, B1 ज्ञातव्यौ, D1 त्वाचक्ष्व, D8 रक्षंतु, Cr m g t as in text (for रक्षन्ति) D2 रक्षति मुनिपुंगव° (sic).

13 ^{a}) V1 repeats 13^{a} after the first occurrence of 17^{ab} D2 वि- (for च) —After 13^{a} (first time), V1 reads (for the first time) the post half of 576*, then reads 17^{ab} repeating in its proper place.—^{b}) Ñ V2–4 D10 13 तयो, V1 तया, M4 रणे (for तेषां) Ñ V2 4 B1 2 4 D10 13 रक्षसो, V1 रक्षसा; V3 B3 (before corr as in Ñ) राक्षसो (for रक्षसाम्) —^{c}) Ñ1 मामकीयैर्; D5 संपदौर्घै (sic), D13 मामकैश्च (for मामकैर्वा) Ñ2 B3 D10 नरैर्, V2 रणे, B4 D5 बल (for बलैर्) V3 कथं च भविता युद्धं, B1 D1 मामकैर्बालकैर्ब्रह्मन्, D12 सायकैर्वा * ले ब्रह्मन् —^{d}) Ś1 D12 मायया, V3 सम वा, D1 5 माया (sic) वा (for मया वा) Ñ1 B2 3 D10 13 °योधिनो, Ñ2 V1 4 B4 °योधिना, V3 B1 D2 4 M4 °योधिन (for °योधिनाम्)

14 ^{a}) V2 त्वं, D6 missing (for मे) D2 त्वं सर्वं B4 श * (for शंस) —^{b}) D1–3 5 11 12 यया, D7 तया (for कथ) D1–3 5 7 11.12 महा- (for मया) M2 र* Ś1 यथा ते राक्षसा मुने, Ñ V B D10 13 मया तत्र कथं तयो (V1 तया) —After 14^{ab}, Ñ V B D10 13 ins

576* यज्ञे ते प्रतिकर्तव्यं नामत कौ च तौ मुने ।

[V1 ब्रह्मन् (submetric) (for यज्ञे ते) B1 °कर्तार (for °कर्तव्य).—V1 repeats the post. half here.]

—Ñ V B D10 13 om 14^{c}–16 —^{d}) D4 वीर्योत्सेका

15 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7.10–13 M4 om 15 and 16 (for Ñ V B D10 13 cf v l 14) —^{c}) D14 T1 G M1–3 पुलस्त्य-; Cg पौलस्त्य- (as in text).

16 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 om 16 (cf v l. 14 and 15).—^{a}) G1 ब्राह्मणा —^{d}) D9 रावणो राक्षसैर् (for राक्षसैर्बहुभिर्)

17 V1 repeats 17^{ab} here (cf v l 13) —^{a}) V1 (both times) मया (for महा-) Dt D6 8 13 श्रूयते च महाराज (D13 °वीरो) —^{b}) Ś1 Ñ V (V1 both times) B2–4 D1–5 7 10–13 T3 M2 4 नाम रा(M2 ° * *)क्षस., B1 T2 M3 राक्षसेश्वर (for राक्षसाधिप) —^{c}) D11 शूरो (for साक्षाद्) D2 3 12 वैश्रवणो° (D12 °मण) (for वैश्रवणभ्राता) —^{d}) D2 5 वैश्रव (D5 °*)सो, D12 वि * * सो (for विश्रवसो). D3 9 11 मुने. —For 17^{cd}, Ñ V B D10 13 M4 subst

577* पुत्रो विश्रवस क्रूरो भ्राता वैश्रवणस्य च ।

[B4 transp the two halves V1 transp पुत्रो and क्रूरो V2 सुतो हि विश्रवस° (hypermetric), V4 पुत्रो वैश्रवस°. B1 missing (for पुत्रो विश्रवस) M4 साक्षाद् (for क्रूरो)]

18 M3 om 18^{ab}.—^{a}) Dt D4 6 8 G1 3 M2 Ct यदा न (D4 G1 3 M2 तु) खलु, D9 सदा नु खलु, D14 यदा स्वयं*, T1 यथा°, T2 प्रधान खलु, T3 स यया खलु; M4 स चेते खलु; Cm g k as in text (for यदा स्वय न) —^{b}) G2 M1 भविष्यति, M4 वृहद्दल, Ct as in text (for महाबल). —For 18^{ab}, Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst.

578* न खल्वसौ यज्ञविघ्नं तवाचरति दुर्मति ।

[Ś1 D5 तथा (for तव)]

इत्युक्तो मुनिना तेन राजोवाच मुनिं तदा ।
न हि शक्तोऽस्मि संग्रामे स्थातुं तस्य दुरात्मनः ॥ १९
स त्वं प्रसादं धर्मज्ञ कुरुष्व मम पुत्रके ।
मम चैवाल्पभाग्यस्य दैवतं हि भवान्गुरुः ॥ २०
देवदानवगन्धर्वा यक्षाः पतगपन्नगाः ।
न शक्ता रावणं सोढुं किं पुनर्मानवा युधि ॥ २१

स हि वीर्यवतां वीर्यमादत्ते युधि राक्षसः ।
तेन चाहं न शक्तोऽस्मि संयोद्धुं तस्य वा बलैः ।
सबलो वा मुनिश्रेष्ठ सहितो वा ममात्मजैः ॥ २२

कथमप्यमरप्रख्यं संग्रामाणामकोविदम् ।
बालं मे तनयं ब्रह्मन्नैव दास्यामि पुत्रकम् ॥ २३   G. I 23 B. I 20 L I 18

On the other hand, Ñ V1 2 4 B D10 13 subst

579* स ते कश्चिन्न यज्ञस्य विघ्नकृल्लोकरावण॰ ।,

[V1 ** न्न, B1 4 कश्चिन्न (B1 °न्नु) (for कश्चिन्न)]
while V3 subst

580* महाबलो महोन्मत्तो देवदेवर्षितापनः ।

—Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 om 18^{c}–19^{b}. —^{c}) D9 संबोधितौ (for सचोदितौ) D14 T1 G2 M1 द्वौ तु, T2 वीरौ, M3 घोरौ (for तौ तु) —^{d}) Dt D6 8 च, D4 9 T3 G1.3 वै (for सु-) —After 18^{cd}, M2 ins

581* मामाश्रित्य तु तौ वीरौ राक्षसौ सुदुरासदौ ।

19 Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 om 19^{ab} (cf. v l 18) —^{a}) T3 [उ]क्ते (for [उ]क्तो) —^{b}) T3 तथा (for तदा) —^{c}) D9 [अ]हं (for हि) Ś1 Ñ V B D1–3.5 7 10. 12.13 न शक्तास्तस्य, D11 न सात्क्र(sic)स्तस्य, T3 न हि शक्योस्मि, M2 न हि ** स्मि (for न हि शक्तोऽस्मि) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 वय स्थातुं, D6 °* स्य (for स्थातुं तस्य) D5 (before corr) दुरात्मना —For 19^{cd}, M4 subst ·

582* प्रतिपेधं न शक्ता हि तस्य कर्तुं वय युधि ।

20 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 तस्मात् (for स त्वं) T2 धर्मज्ञो (sic) (for धर्मज्ञ) —^{c}) D1–3 7 मयि (for मम) Cm g k t अल्पभाग्यस्य (as in text) Ś1 D12 वै मंद°; D1 2 5 °भाग्ये(D5 °ग्य)हि, D3 7 वा बाल(D7 °ल्य)भावेपि, D8 °भागस्य (for चैवाल्पभाग्यस्य) D4 reads from ग्य up to ^{d} in marg —^{d}) D9 भगवान् (for हि भवान्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 भवान्हि मम(D2 transp हि and मम, D11 म *)दैवत —For 20, Ñ V B D10 13 M4 subst

583* स मे त्वं बालपुत्रस्य प्रसाद कर्तुमर्हसि ।
अनतिक्रमणीयो हि भवान्मे परमो गुरु ।

[(l 1) B4 om त्व, V1 राम- (for बाल-) V4 प्रदान (for प्रसाद) —(l 2) Ñ2 B3 (marg as in text) D10 [अ]सि (for हि). Ñ1 B1 भगवान्, V1 भवास्म (sic), B3 4 भगव(B4 °वा)न्मे (hypermetric), D13 भवान्न (for भवान्मे)]

21 V3 om 21^{ab} —^{a}) Ñ2 V1 2 4 B D10 13 T2.3 G1 3 M4 -र्गं(D10 -र्गा)धर्व- (for -गन्धर्वा) —^{b}) D2 रक्षा (sic), D5 यक्ष- (for यक्षा) D5 -राक्षस- (for पतग-) Ñ V1 2.4 B D10 13 M4 यक्षरक्षोगणेष्वपि (B2 °पु च) —^{c}) T3 रावण॰ (for रावणं) D14 योद्धुं (for सोढुं) —^{d}) Ś1 D2 5 7 11 12 मानुषा (for मानवा) D3 7 भुवि (for युधि) —For 21^{cd}, Ñ V B D10 13 M4 subst

584* न विद्यते रावणस्य प्रतियोद्धा दुरात्मन ।

—After 21, T2 ins

585* येन विक्रम्य वीर्येण दक्षिणो लोकपालक॰ ।
निर्जितो धनुरायम्य साक्षाद्वैश्रवणश्च स॰ ।
तस्मै राम कथं ब्रह्मन्नेतुमर्हसि नार्हसि ।

22 ^{a}) Ś1 D12 महा-, Dt D6 8 G3 4 Ct स तु, Cm g as in text (for स हि) D3 स हि वीर्य** **म् —^{b}) V1 आद*त्व (sic), V4 आदातुम् ; D9 (before corr न हि ते) नादत्ते, T3 आधत्ते, all Cs as in text (for आदत्ते). Ñ V B D10 11 13 M4 इति नः श्रुतं, Dt D6 8 °रावण., D2.3 7 विश्रुतं मया (for युधि राक्षस) Ś1 D1 5 12 आददा(Ś1 °धा) ति सुधा(D12 °वा)रितं —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 सार्धं (for चाहं) Ś1 शक्ता॰ स्म, Ñ V1–3 B1–3 D10 11 13 शक्ता॰ स्मो, V4 शक्ता*; B4 शक्तोसौ; D1–3 7 गंतास्मि (D1 2 °स्म॰), D5 12 M4 शक्ता स्मः; T3 शक्नोमि (for शक्तोऽस्मि). —^{d}) Ś1 D12 सयुगे, D1–3 5 7 संयुगं, D9 सयोक्तुं (for संयोद्धुं) D3 बलौ (for बलै॰). Ñ V B D10 11 13 M4 योद्धुं वीर्य(D11 °*)विघा(V2 4 °निपा, B2 °निघा)तिना(V3 °न) —After 22^{cd}, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 ins :

586* अथवा लवणो नाम यज्ञहा ते मधो. सुत ।

[D1 अथ* Ś1 D1–3 5 7 12 M4 लवण मह्मन्, V3 B4 रावणो° (for लवणो नाम) V2 यज्ञघ्न (for यज्ञहा). V4 सुत (for सुत). Ś1 D1–3 5 7 11 12 यज्ञघ्न(D11 °घ्नो) मधुन (D12 °ना) सुत (D11 °त), M4 यज्ञघ्न वै मधो सुत (for the post half)]

—Ñ V B D10 13 om 22^{e}–23^{b} Ś1 D1–3 5 7 11 12 M4 om 22^{ef} —^{e}) D9 सकालो (sic) (for सबलो) —^{f}) T3 सबलो, Ct as in text (for सहितो)

23 Ñ V B D10 13 om 23^{ab} (cf v l 22) —^{a}) D5 M4 कथयस्व (M4 °सि), G1 3 कथस्विद् (for कथमपि). Ś1 D1–3 7 12 कथयस्वा(D1 °श्वा)मरप्रख्य(D7 °ज्ञ), D11 कथयस्वाद्य मे ब्रह्मन्, Ct as in text (for ^{a}) —Ś1 D1–3 5 7 11 12 M4 om 23^{bc} —^{b}) T3 संग्रामाणा - कोविदं —^{c}) M2 पुत्र (for बाल) Ñ V B D10 13 तथापि न विमोक्ष्यामि —^{d}) Ś1 पश्यामि, D1–3 5 7 11 12 M4 मोक्ष्यामि, Ct as in text (for दास्यामि) Ñ V B D10 13 पु(D13 पि)त्रं सोपि हि (V3 वि)दुर्जय , M2 3 राक्षसा(M3 राघव)न्नेतुमर्हसि

G 1 23 24 अथ कालोपमौ युद्धे सुतौ सुन्दोपसुन्दयोः ।
B 1 20 25 यज्ञविघ्नकरौ तौ ते नैव दास्यामि पुत्रकम् ॥ २४

L 1 18 20 मारीचश्च सुबाहुश्च वीर्यवन्तौ सुशिक्षितौ ।
तयोरन्यतरेणाहं योद्धा स्यां ससुहृद्गणः ॥ २५

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनविंशः सर्गः ॥ १९॥

---

24 D7 om (hapl) 24. —[a]) Ñ V B D10 13 अथ कालतकप्रख्यौ, D9 अथ काले क्षमौ युद्धे. —[b]) Ñ V1 2 4 B D10 13 पुत्रौ, Cg as in text (for सुतौ) —For 24^{ab}, Ś1 D1–3 5 11 12 subst

587* सुन्दोपसुन्दयोश्चैव पुत्रौ वैवस्वतोपमौ ।
[D11 कालातकोपमौ]

—Ñ V B D10.13 om 24^{cd} —[c]) Ś1 तौ हि, D1–3 5 11 12 ब्रूहि, G2 M1 4 तौ तु (for तौ ते) —[d]) Ś1 D1 3 5 11 12 न ते, Dt नै *, D2 * ते, Cm t as in text (for नैव) D4 9 T2 3 G1 3 M2 [अ]हं सुत, Cg k as in text (for पुत्रकम्) M4 न मोक्ष्याम्यहमात्मजं —After 24, D4 M3 4 ins

588* तौ हि राक्षसकन्याया जातौ दैत्यकुलोद्वहौ ।

[No comm M3 4 तु (for हि) D4 यक्षस्य (for राक्षस-) M3 जातौ दैत्यकुलोद्भवौ, M4 °वीर्यकुलोद्गतौ (for the post half)]

25 [a]) V2 सुवीरश्, D1 मारीचिश् (for मारीचश्) —[b]) Ś1 Ñ V B D10–13 विघ्नं (V2 °ध्नस्)ते (Ś1 वै, V3 B1 तौ, D11 च, D12 चैव [hypermetric]) कुरुत· (V4 °ता, D11 °तो)मह (V2 स ह, V4 B1 सदा, D11 यदि), D1–3 5 7 विघ्नं तौ यदि कुर्वंत —After 25^{ab}, Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10–13 ins

589* तथापि न विमोक्ष्यामि पुत्र रामं प्रसीद मे ।
तौ हि राक्षसकन्यायां जातौ मायाविनौ किल ।

[No comm —(l 1) Ś1 D12 च मोक्ष्यामि V1 विप्र (for राम) —Ś1 D2 12 om l 2 —(l. 2) D11 -जन्याया (for -कन्याया) V2 वित्रासिनौ (for मायाविनौ) For l 2, cf 588*]

—[c]) M4 ताभ्याम् (for तयोर्) Dt D6 8 9 तयोरन्यतर योद्धु (D9 बाहु) —[d]) Dt D6 8 यास्यामि, D9 M2.3 योद्धास्मि, Cm as in text (for योद्धा स्यां) T3 °जन, G4 सु°, M3 °द्गणे, M4 °न्मुने (for ससुहृद्गण) —For 25^{cd}, Ś1 D2 11 12 subst, while D1 5 cont after 591*, D3 7 after 592*

590* एतदन्यतमौ वा तौ योद्धास्मि ससुतो मुने ।

[D1 2 एनाव्, D5 एवम्, D11 एषाम् (for एतद्) D11 अन्यतम (for °तमौ) D2.3 7 11 12 [अ]पि (for तौ) D1 नियतो, D3 7 पुत्नो (for ससुतो)]

On the other hand, Ñ V B D1 3 5 7 10 13 subst

591* एषामन्यतम हित्वा प्रतियोत्स्यामि सयुगे ।

[V4 एताम् (for एषाम्) V2 अन्यतमौ (for °तम) D1 नैव (for हित्वा) D3 5 7 रामाचे(D5 °ममे)षामन्यतम (for the prior half) D3 7 °टास्यामि, D5 न प्रदास्यामि (for प्रतियोत्स्यामि) D1 5 read 590* after this]

Thereafter all the above MSS (which read 590*, 591*) cont, while Dt D6 8 M3 4 Ct ins after 25

592* अन्यथा त्वनुनेष्यामि भवन्त सह बान्धवै ।

[D3 7 repeat 592* (var) after 590* D5 अधुना (for अन्यथा) Ś1 D1 5 11 न तु (D1 transp, D5 ननु)पश्यामि, V1 त्व पुने° (sic), V2 [अ]हमुपे°, V3 D10 त्व न ने° (D10 तु ने), B4 त्वानुने°, D3 7 °यास्यामि (for the first time), सुवि मस्यामि (for the second time), D12 न तु यास्यामि, D13 तु तु मेष्यामि (sic) (for त्वनुनेष्यामि) Ś1 D1 5 11 12 भगवन्, M4 धर्मज्ञ (for भवन्त) Ś1 D1 5 12 जयमात्मन, B2 D3 7 (both first time) transp सह and बान्धवै, Dt D6 8 10 M3 सहबाधव·, D3 7 (both second time) वज्रमात्मन (D3 °*), D11 क्षयमात्मन (for सह बान्धवै) After 592* D3 7 read 590*]

Dt D5 6 8 11 M3 4 cont, while D4 9 14 T G M1 2 Cm g t ins after 25

593* इति नरपतिजल्पनाद्द्विजेन्द्र
कुशिकसुतं सुमहान्विवेश मन्यु ।
सुहुत इव मखेऽग्निराज्यसिक्त
समभवदुज्ज्वलितो महर्षिवह्नि ।

[(l 1) D11 ज * नाद् —(l 2) T3 °सुतं (sic), M1 ° * सुन (for कुशिकसुन) D9 °न्विशेष-; D11 तु समाविवेश (for सुमहान्विवेश) —(l 3) M4 सुमृशम् (for सुहुत) D4 marg, D11 मखेपि, G1.3 मखाग्निर्, M4 महाग्निर्, Cg t समिद्धिर् (for मखेऽग्निर्) D11 चाज्य (for आज्य-) —(l 4) D11 उग्रतरो (for उज्ज्वलितो) D11 यथा हि (for महर्षि-)]

Colophon —*Kānda name* Ś1 Ñ2 D5 10 11 om V B आदि°, D1 3 7 अयोध्या° —After (V4 before) Kānda name V1 4 B1 2 4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–12 दशरथवाक्यं —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 D3 5 11 12 om both Ñ2 B2–4 D9 10 23, V2 25, V3 22, D1 7 18, D2 19 (as in text), D6 S विंश (G4 °शत्, M1 2.4 °शति), Dt D4 8 14 विंश 20. D13 —काडे—थवाक्य (dash indicates lacuna) —After colophon, G1 2.4 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री ....म..

२०

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य स्नेहपर्याकुलाक्षरम् ।
समन्युः कौशिको वाक्यं प्रत्युवाच महीपतिम् ॥ १
पूर्वमर्थं प्रतिश्रुत्य प्रतिज्ञां हातुमिच्छसि ।
राघवाणामयुक्तोऽयं कुलस्यास्य विपर्ययः ॥ २
यदिदं ते क्षमं राजन्गमिष्यामि यथागतम् ।
मिथ्याप्रतिज्ञः काकुत्स्थ सुखी भव सबान्धवः ॥ ३
तस्य रोषपरीतस्य विश्वामित्रस्य धीमतः ।
चचाल वसुधा कृत्स्ना विवेश च भयं सुरान् ॥ ४
त्रस्तरूपं तु विज्ञाय जगत्सर्वं महानृषिः ।
नृपतिं सुव्रतो धीरो वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् ॥ ५
इक्ष्वाकूणां कुले जातः साक्षाद्धर्म इवापरः ।
धृतिमान्सुव्रतः श्रीमान्न धर्मं हातुमर्हसि ॥ ६
त्रिषु लोकेषु विख्यातो धर्मात्मा इति राघवः ।
स्वधर्मं प्रतिपद्यस्व नाधर्मं वोढुमर्हसि ॥ ७

G I 24. B I 21. L I 19.

20

1 T2 begins with श्रीराम शरणं मम —^{a}) B4 श्रुत्वा तद् (by transp) —^{b}) Ñ1 -व्यथाकुला°, Ñ2 V B D10 13 M4 -व्याकुलिता°, D1-3 7 °कुले(D3 °*)क्षण (for -पर्याकुलाक्षरम्) —^{d}) D3 7 महामतिं (D3 °ति.), D12 महापतिं (for महीपतिम्)

2 D10 om 2 —^{a}) T3 °श्रुत्वा (for प्रतिश्रुत्य) Ś1 D1-3 5 7 12 करिष्यामि प्रति (D2 °वि)ज्ञाय, Ñ V B D13 पूर्वं करिष्य (D13 °ष्ये [note hiatus]) इत्युक्त्वा, D11 करिष्यामीति सश्रुत्य —^{b}) Ñ2 B1 3 दातुम्, V2 4 D4 11 T2 (after corr *sec m* as in text) G1 3 4 हतुम्, D9 (before corr) कर्तुम् (for हातुम्) Ñ2 V4 B1 3 D9 (before corr) G1 अर्हसि (for इच्छसि) —^{c}) Ś1 असुक्तो, M4 अनुक्तो (for अयुक्तो) V4 राघवेणोपयुक्तोयं (sic) —^{d}) Ñ V B D13 T3 M4 सत्य(V2 °त्यं)धर्म-, D11 सत्यस्यास्य, Cg k t as in text (for कुलस्यास्य) Ñ2 V1 3 B2 3 (m as in text also) 4 -व्यतिक्रम., all Cs as in text (for विपर्यय)

3 ^{a}) Ś1 Ñ V1 3 B Dt D(except D4 14) M4 Cg t यदि, V2 4 न हि, Cm as in text (for यद्) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 त्वं, Ñ V B D10 13 M4 [ए]तत्, Cm g t as in text (for इद) Ś1 D1-3 5 7 9 न क्षमो(D2 °मी), V1 B3 ते क्षयं, D11 नेच्छसे, D12 रक्षसे, T3 ते क्षमा, M3 च क्षमं, Cm t as in text (for ते क्षम) D11 दातु (for राजन्) —^{c}) Ś1 D1-3 5 7 11 12 हीनप्रति(D12 °*)ज्ञ(D3 5 12 °ज्ञ), T3 °प्रतिज्ञ, Ck as in text (for मिथ्याप्रतिज्ञ) D9 काकुत्स्थ Ñ V2-4 B D10 13 M4 मिथ्या(V2 M4 °थ्या)प्रतिज्ञां कृत्वेमा (V2 त[sic] मत्वा), V1 मिथ्याप्रतिज्ञ कृत्वा मां —^{d}) Ñ V B D10 13 सुतै· (Ñ1 m) सह, Dt D6 8 Ct सुहृद्वृत, D1 सु° (for सबान्धव) M4 सुखी सह सुतैर्भव

4 ^{a}) Ñ2 V B D10 13 M4 तस्माद् (for तस्य) Ñ1 रो*-, B4 क्रोध-, Cr g as in text, Cm कोप- (for रोष-). Ñ1 V2 3 B2-4 D10 13 °तात्तु, Ñ2 °तग-, V1 -परीताद् (submetric), V4 °तागाद्, B1 -परीक्षात्तु (sic) (for -परीतस्य) —^{b}) Ñ V B D10 13 M4 विश्वामित्रान्महौजस. —^{c}) D12 चचार (as in text also) (for चचाल) Ñ1 भीता, D11 कृत्स्न- (for कृत्स्ना) Ñ2 V B D10 13 M4 पृथिवी भी(V1 *)ता —V3 reads 6^{b} for 4^{d} repeating it in its proper place —^{d}) Ś1 V1 2.4 B2-4 सुराश्च भयमाविशन्, Ñ B1 D1-3 5 7 10-13 M4 सुराश्च (D1-3 7 °राणा) भयमाविश(D11 *)त्, Dt D6 (after corr *pr m*) 8 देवाना च भय महत् ❀ Ck सुरान्भय प्रविशुरिति (प्रविवेशेति)। ❀

5 ^{a}) Cm g k t त्रस्तरूप (as in text) D4 स (for तु) Ś1 D1-3 5 7 11 12 क्रोधाभि(D11 °वि[sic])भूत तं ज्ञात्वा (Ś1 D12 विज्ञाय [as in text], D11 ज्ञात्वा च), Ñ V B D10 13 M4 कौशिकं कुपितं दृष्ट्वा (Ñ1 V B2 M4 मत्वा) —^{b}) Ś1 Ñ V1 4 B2 3 D5(after corr) 10 12.13 M4 जगन्मैत्रो, V2 3 B4 D1-3 7 जगन्मित्रो, B1 जगद्धाता (for जगत्सर्वं) Ñ V B D1-3 5 7 10 13 M4 महामुनि D11 विश्वामित्र महामुनि —^{c}) Ś1 D1-3 5 7 11 12 धृतिमान् (for नृपतिं) D1 सुव्रती. Ś1 D1-3 5 7 11 12 धीमान् (for धीरो) —^{d}) Ś1 D11 (m) 12 नृपम्, D1-3 5 7 इदम् (for वाक्यम्) —For 5^{cd}, Ñ V B D10 13 M4 subst

594* वसिष्ठो भगवान्वाक्यं राजानमिदमब्रवीत्।
[Ñ2 B3 D10 वीक्ष्य (for वाक्य).]

B3 cont

595* दिव्यज्ञानेन भविष्यं ज्ञात्वा चैव महामुनि ।

6 V3 reads 6^{b} for 4^{d} for the first time, repeating it here —^{b}) Ñ V1 3 4 B D10 13 स्वयं (for [अ]पर) —^{c}) D4 धुति° (for धृतिमान्) Ś1 D12 सत्यवान् (D12 °मान् [sic]), D4 सुप्रभ (for सुव्रत) Ś1 D5 12 वीरो, D1 धीरो, D2 3 7 वी(D2 धी)र (for श्रीमान्) Ñ V1-3 B D10 13 M4 सत्यवाक्सततं भूत्वा, V4 त्व चैव सत्यवाङ् त्वम् (sic), D11 प्रतिश्रुत्य ददामीति —^{d}) Ñ V B D10 13 M4 ना (V4 अ)नृतं (for न धर्मं) Ñ V B1 3 4 D13 M4 वक्तुम्, B2 D10 कर्तुम्, G1 3 हतुम् (for हातुम्) Ś1 D11 इच्छसि, D8 अर्हति

7 D2 om (hapl) 7^{ab} and l 1 of 596* B2 repeats 7^{ab} after 598*, as in D1 —^{a}) D1 3 5 7 11 विख्यातं —^{b}) Note hiatus between धर्मात्मा and इति ❀Ck धर्मात्मा इतीति। असन्धिश्छान्दस । ❀—Ś1 D1 3 5

G I. 24. 8 / B. I 21. 8 / L I 19. 10

संश्रुत्यैवं करिष्यामीत्यकुर्वाणस्य राघव ।
इष्टापूर्तवधो भूयात्तस्माद्रामं विसर्जय ॥ ८
कृतास्त्रमकृतास्त्रं वा नैनं शक्ष्यन्ति राक्षसाः ।
गुप्तं कुशिकपुत्रेण ज्वलनेनामृतं यथा ॥ ९

एष विग्रहवान्धर्म एष वीर्यवतां वरः ।
एष बुद्ध्याधिको लोके तपसश्च परायणम् ॥ १०
एषोऽस्त्रान्विविधान्वेत्ति त्रैलोक्ये सचराचरे ।
नैनमन्यः पुमान्वेत्ति न च वेत्स्यन्ति केचन ॥ ११

7 11 12 [इ]ति यशोधनः (D1 3 5 7 °गत, D11 °धुना), D9 युधि राघव, T2 G2 4 M1–3 °राघव, M4 [इ]ति महीपते (for इति राघव) Ñ V B D10 13 सत्यवागिति च (V1 4 om च [submetric]) प्रभो. —After 7^{ab}, Ś1 B2 (after repetition) D1–(D2 om 7^{ab} and l 1) 3 5 7 11 12 ins

596* न तद्विक्लवया बुद्ध्या प्रष्टुत कर्तुमर्हसि ।
सृष्टा धर्मव्यवस्थार्थं तपसा रक्षणाय च ।
क्षत्रिया क्षत्रियश्रेष्ठ तथा भवितुमर्हसि ।
नान्यो धर्मः क्षत्रियाणा रक्षणात्तात इष्यते ।

[No comm —(l 1) Ś1 [अ]ति-, B2 च (for तद्) D11 प्रज्ञा (sic) (for बुद्ध्या) B2 सर्वथा ह्यतुमर्हसि (for the post half) —B2 om l 2-4 —(l. 2) D2 धर्मस्य तपसा, D3 5 7 °स्थायां (D5 °यै) (for धर्मव्यवस्थार्थं) Ś1 तपस्या-, D3 7 तपसो (for तपसा). D2 रक्षणाय च क्षत्रिया (for the post half). —D2 om (hapl.) from धर्म in l 4 up to ना in 7^{d} —(l 4) D11 विद्यते, D12 उच्यते (for इष्यते)]

—^{c}) D1 स धर्मं, D3 स्वधर्मे; T2 (after corr sec m) °धर्म्यं (for स्वधर्मं). —^{d}) Ś1 D12 धर्मं ह्यतुम् (for [अ] धर्मं वोढुम्) —For 7^{cd}, Ñ V B D10 13 subst

597* नार्हस्यद्य मृषावादी भूत्वा धर्मव्यपेक्षया ।

[B3 [अ]प्य- (for [अ]द्य) B2 (m) D13 वक्तुं (for -वादी) B2 (m) बुद्ध्वा, D13 राजन् (for भूत्वा) V2 B1 पुत्र°, B4 °ह्व स्वय (for धर्मव्यपेक्षया)]

8 D3 om from the last four syllables in 8^{b} up to शक्ष्यन्ति in 9^{b} —^{ab}) D6 आश्रुत्य, D14 T3 ससत्य, G4 सश्रित्य (sic), Cm g as in text (for सश्रुत्य) M1 2 4 [ए]व, Cg as in text (for [ए]वं). Dt D6 8 Ct प्रतिश्रुत्य करिष्येति (archaic combination) D4 T3 राघव Dt D6 8 (all with hiatus between ^{a} and ^{b}) 9 G1 3 Ct उक्त्तं (D9 G1 3 [इ]त्युक्त्वा)वाक्यमकुर्वत Ś1 D1–3 5 7 11.12 करिष्यामीति सश्रुत्य तत्ते(Ś1 °द्वै, D2 °त्वं, D5 °तो)राजन्नकुर्वत (D3 om न्नकुर्वत), Ñ V B D10 13 कर्तास्मीति प्रतिज्ञाय न करिष्यसि चेन्नृप —After 8^{ab}, Ñ V B D10 11 (after 8) 13 ins

598* विश्वामित्रवचःसत्याद्भ्रष्टः पापमवाप्स्यसि ।
अनृत मा वच कार्षीर्मा धर्माञ्चीनश पथ ।

[No comm —(l 1) D11 कृत्वा मि*- (sic) (for विश्वामित्र-) B1 -सत्य- (for -सत्याद्) D10 पा*म् (for पापम्). —(l 2) D13 आनृतः V2 तद्वच कुर्यान्, D11 मा वर° (for मा वच कार्षी) Ñ V2.4 B2 4 D13 धर्म्यान् (for धर्मान्) V3 नियम (sic !), B2 लीनश (sic) (for नीनश) B1 मा धर्मार्थी नश पथ, D11 मा धर्मात्त्व व्यनीनशः (for the post. half) —After 598*, B2 repeats 7^{ab} as in D1]

—^{c}) Ś1 D1 5 7 9 11 12 G1 M2 °पूर्तं (D12 °र्वं), D2 इष्टासैवा (for इष्टापूर्त-) D1 glosses अग्निहोत्र तपः सत्यं वेदाना चैव पारणम्। आतिथ्यं वैश्वदेवं च इष्टमित्यभिधीयते ॥ वापीकूपतडागानि देवतायतनानि च। अन्नप्र*नमारा*पूर्तमित्यभिधीयते ॥ Ś1 D1 2 5 7 9 11 12 हरेद्, G1 वधो, M2 वृथा, M4 -हरो; Cm g k.t as in text (for -वधो) Ś1 D1 2 5 7 9 11 12 M4 धर्मं (D1 M4 °र्मस्), Cm k t as in text (for भूयात्) Ñ V B D10 13 सत्यप्रतिज्ञां(V1 2 4 B1 2 4 D13 °ज्ञ) ता रक्ष —T1 missing from स्माद् up to पुत्रे in 9^{c} on a damaged fol —^{d}) Ñ V B (B1 transp राजन् and रामं) D10 11 13 राजन्रामं (for तस्माद्रामं) —After 8, D11 ins 598*, then repeats 8^{cd} as in Ñ.

9 T1 missing up to पुत्रे in 9^{c}, D3 om up to शक्ष्यन्ति in 9^{b} (for both cf v l 8) —^{a}) M4 reads स्त्रम inf lin sec m D13 अकृतास्त्र कृतास्त्राश्च, G2 °मकृतार्थं च —^{b}) Ś1 धक्ष्यंति; V3 D9 शक्यंति (sic), D2 द्रक्ष्यंति; D5 धक्षंति, D11 12 धक्ष्यसि (D12 °ति) (both sic) Cr m g k t as in text (for शक्ष्यन्ति) V2 राघव (for राक्षसा) —^{c}) Ñ2 गुप्ता (sic), V3 D4 गुप्त (for गुप्तं) —^{d}) D5 T2 (before corr sec m) [आ]वृत (for [अ]मृतं) Ñ V B D10 13 M4 प्रध(V3 °ह)र्षयितुमाहवे (B4 °मिहाहवे [hypermetric], M4 °मजसा)

10 ^{a}) D2 निगतवान् (sic) (for विग्रह°) D11 धश्र (sic) (for धर्म) —^{b}) D2 ह्येव (for एष) Ñ V2 4 B1 3.4 D10 13 M4 वेद(B4 M4 धर्म)विदा (Ñ2 B3 D10 °वता), V3 B2 धर्मभृतां; Cm as in text (for वीर्यवता) D11 स्वर (sic) (for वर) V1 एष वैश्वानर प्रभु —^{c}) Dt D6 8 9 T3 Cm t विद्या- (for बुद्ध्या) M2 वरो (for [अ]धिको) Ñ V B D10 13 M4 वीर्यवतां(V2 धर्मभृता)श्रेष्ठो —^{d}) G1.3 परायण, Cm g t as in text (for परायणम्) Ñ V B D10 13 विद्याज्ञानतपोनिधि, D3 7 तप सत्यपरायण, M4 विज्ञान तपसोर्निधिः

☞ After 10, D13 reads for the first time st. 11-19 (including star-passages) as in Ñ group, omitting 16^{ab}, then reads (var) as in text omitting 18 only (repeating 15^{ab}, 16^{cd}, 17^{ab} and 19^{cd})

11 For subst. in Ñ V B D10 M4 for 11-13 see below —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 11–14 T1 2 G2 M1 [अ]स्त्रं

न देवा नर्षयः केचिन्नासुरा न च राक्षसाः ।
गन्धर्वयक्षप्रवराः सकिंनरमहोरगाः ॥ १२
सर्वास्त्राणि कृशाश्वस्य पुत्राः परमधार्मिकाः ।
कौशिकाय पुरा दत्ता यदा राज्यं प्रशासति ॥ १३
तेऽपि पुत्राः कृशाश्वस्य प्रजापतिसुतासुताः ।
नकरूपा महावीर्या दीप्तिमन्तो जयावहाः ॥ १४
जया च सुप्रभा चैव दक्षकन्ये सुमध्यमे ।
ते सुवातेऽस्त्रशस्त्राणि शतं परमभास्वरम् ॥ १५
पञ्चाशतं सुतॉल्लेभे जया नाम वरान्पुरा ।
वधायासुरसैन्यानाममेयान्कामरूपिणः ॥ १६ G I 24 B I 21 I L I 19

विविध, Cm k as in text (for ऽस्त्रान्विविधान्) T1 missing from 11^b up to यक्ष in 12^c —^{b}) D11 त्रै*क्ये, G4 °क्य- (for त्रैलोक्ये) —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 11–13 [ए]तद्, Cm g k t as in text (for [ए]नम्) D9 नैनमभ्युन्मुख याति —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 11–13 न च वेत्स्यति कश्चन, Cm k as in text (for ^{d})

12 T1 missing up to यक्ष in 12^c (cf v l 11) —^{a}) D1 वेदा (for देवा) D4 G1–3 M1 3 ऋषयः (for नर्षय) —^{b}) Dt D6 8 [अ]मरा (for [अ]सुरा) D11 पन्नगा (for राक्षसाः) —^{c}) D12 -रक्ष- (for -यक्ष-) —^{d}) Ś1 D5 11–13 न (for स-) D3 -महो ˘ गा

13 ^{a}) D4 14 S (except T3 M4) भृशाश्वस्य, Cg t as in text (for कृशा°) ❀ Ck कृशनाम प्रजापतिर्व्वेक ।, Ct परमधार्मिका इति पाठे परमधार्मिकप्रतिष्ठावन्त इत्यर्थ । एतेनापि दुर्लभत्व ध्वनितम् । ❀ —For 13^{ab}, Ś1 D1–3 5 7 11–13 subst

599* अस्त्र ह्यस्मै कृशाश्वेन परैः परमदुर्जयम् ।

[Ś1 D12 ह्यस्मिन्, D11 अस्मै (for ह्यस्मै) D1 gloss प्रजापतिनास्त्राणि दत्तानि D2 कुशाश्वेन Ś1 पर, D11 पत्रै (for परैः) D2 परमर्वेर्जय (sic)]

—^{c}) Ś1 D1–3 5 7 9 11–13 दत्तं, Cm g t as in text (for दत्ता) —^{d}) D4 (m) यदा Ś1 D1 5 11–13 समन्वशाद् (Ś1 °शात्, D13 °न्वियात्), D2 3 7 समाविशत्, D9 °स्यति, T3 °सते, all Cs as in text (for प्रशासति) —For 11-13, Ñ V B D10 M4 subst, D13 ins after 10

600* दिव्यान्यस्त्राण्यशेषाणि वेदैष कुशिकात्मज ।
देवाश्च न विदुर्यानि कुतोऽन्ये भुवि मानवा ।
दत्तान्यस्मै कृशाश्वेन दिव्यान्यस्त्राण्यशेषत ।
मही पालयत पूर्वं प्रीतेनामिततेजसा ।

[(l 1) V2 दिव्यान्मत्राणि (sic) V3 4 D13 M4 [अ]शेषेण M4 विवेद भुवि कौशिक (for the post half) —(l 2) V2 वेदाश्च न, V3 देवा नापि, V4 देवापि न (sic) (for देवाश्च न) V4 मानुषा (for मानवा) —(l 3) V3 दत्तास्मै तु (sic), D13 दत्तान्यस्य (for °स्मै) V2 कृशात्वेन (sic) B4 दिव्यान्य * * शेषत (for the post half) —(l 4) V3 4 B2 पालयते, D13 पालयता V4 सर्वां (for पूर्वं)]

14 Ñ V B1 D10 M4 om 14 T1 missing from कृशा up to कन्ये सु in 15^b —^{a}) Ś1 B2–4 (B3 marg) D1,3 5 7 11–13 ते हि, D2 न हि, Cm g t as in text (for तेऽपि) D1 कृतास्वस्य (sic), D2 कुशाश्वस्य, D4 (before corr as in text) 14 T2 G M1–3 भृशाश्वस्य, D12 कुश सश्व (sic) (for कृशा°) —^{b}) Ś1 B3 4 D1–3 5 7 9 12 13 -सुतोपमा (D12 °*मा), D6 -सुता स्मृता, B2 D11 -समप्रभा, D14 -सुतास्तु ये, T3 -सुता मता, G3 -सुतै समा, G4 -सुतास्तु ता, M3 -सुता हि ता, Cm g t as in text (for -सुतासुता) —^{c}) Ś1 B2–4 D1–3 5 7 11–13 °त्मानो (for महावीर्या) —^{d}) Ś1 जितेंद्रिया; B2 D11 महाबला, B3 4 °न्विता (for जयावहा)

15 T1 missing up to कन्ये सु in ^{b} (cf v l 14) —^{a}) D2 जयवत्, T3 देया°, Cm g as in text (for जया च) Ñ V B D13 (first time) M4 विजया (for सुप्रभा) M4 चास्ता (for चैव) D3 12 जया वसुप्रभा चैव —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 11–13 (both times) M4 दाक्षाय(Ś1 V1 3 D2 5 7 °यि)ण्यौ, D3 दाक्ष्यायिणौ, D8 दक्ष्य° (sic) (for दक्षकन्ये) Ñ V B D13 (first time) महान्न (V4 °म)ते (for सुमध्यमे) —^{c}) Dt D8 10 T3 M2 Ct सूते, Cm g as in text (for सुवाते) Dt D4 8 10 T3 [अ]स्त्राणि, M2 तस्य (for ऽस्त्र-) Ś1 D1–3 5 7 9 11–13 तयोस्तु(D11 °श्च) यान्य (D5 °न्याय [metathesis])पत्यानि, D6 ते सुतेस्त्र * शस्त्राणि, G1 सूतेस्त्राणि च°, G3 तयोरपत्यान्यस्त्राणि, M3 तेस्त्राणि चैव° —^{d}) G1 पर, Cg as in text (for शत) Ś1 D1–3 5 7 9 11–13 परमदुर्जयं, Cg as in text (for °भास्वरम्) —For 15^{cd}, Ñ V B M4 subst, D13 ins after 15^{ab} (first time)

601* ययोरस्त्राण्यशेषाणि जज्ञिरे विष्णुतेजसा ।

[V4 B2 तयोर् (for ययोर्) V2 [अ]नेकानि, B2 [अ]शेषेण, M4 [अ]पत्यानि (for [अ]शेषाणि) D13 तयो पुत्रा अशेषेण (for the prior half) V2 विघ्न° (sic) (for विष्णुतेजसा)]

16 ^{a}) D12 पचशत Ś1 D1–3 5 7 9 11–13 °ज(D1 3 7 12 य)ज्ञे, Ñ V B D10 तत्र (V2 °व) सुतान्, G2 सुराँ°, M4 तु पुत्राणा ˎ (for सुतॉल्लेभे) —^{b}) Ś1 सुता, T3 जये (for जया) Ś1 Dt D1–3 5–9 11–13 G3 M2 लब्धवरा (for नाम वरान्) Dt D6 8 Ck t वरान्, Cr m परान् (for पुरा) Ñ V B D10 M4 जन(V1 °*)यामास वै जया —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 12,13 (second time) M4 पर-, Ñ V1 3 B D10 13 (first time) रिपु, V2 दैत्य-, V4 विप्र(for [अ]सुर-) —T1 missing from पिण (in ^{d}) up to कामान् in 17^d on a damaged folio —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 12 13 (both times) M4 अक्षया (D1 °*)न्, D9 M2 अमोघान्, D11 प्रक्षयान्, Cg as in text (for अमेयान्) Dt D6 8 Cm t अप्रमेयानरूपिण

G 1 24. 17
B 1 21 17
L 1 19 19

सुप्रभाजनयच्चापि पुत्रान्पश्चाशतं पुनः ।
संहारान्नाम दुर्धर्षान्दुराक्रामान्बलीयसः ॥ १७
तानि चास्त्राणि वेत्त्येष यथावत्कुशिकात्मजः ।
अपूर्वाणां च जनने शक्तो भूयश्च धर्मवित् ॥ १८
एवंवीर्यो महातेजा विश्वामित्रो महातपाः ।
न रामगमने राजन्संशयं गन्तुमर्हसि ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे विंशः सर्गः ॥ २० ॥

17 T1 missing up to क्रामान् in ^{d} (cf v l 16). —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 10–13 (second time) G1 2 M1 सुप्रभा जनयामास, Ñ V B D13 (first time) M4 विजया जनयामास —^{b}) D4 G1 M3 सुतान् (for पुत्रान्) B1 पंचशतान्, B4 D1 5 9 13 (both times) 14 T3 G1 M2 पंचशतं (for पञ्चा°) Ś1 Ñ B D1–3 5 7 10–13 (both times) वरान्; V1 तु वे, V2–4 सुरान् (for पुन) —^{c}) D1–3 (D2 after corr) 5 7 सव(D5 °ह)र्पान्; Cg k t as in text (for सहारान्) D7 राम (for नाम) D3 7 दुमर्षान् (sic) —For 17^{cd}, Ś1 D12 subst, D13 ins after 17^{ab} (second time)

602* सर्वांस्तॉल्लब्धवान्वीर दुर्धर्षान्सुबलीयस ।
[D13 वीरान् (for वीर)]

—After 17, D9 ins l 1 of 607*.

18 Ś1 D1–3 5 7 9 12 om 18 —^{a}) M3 शस्त्राणि (for चा°) Dt वेत्त्येव, M1 जग्राह (*inf lin* as in text also) (for वेत्त्येष) —^{b}) G3 विधिवत्, Cm g as in text (for यथा°) —For 17^{c}–18, Ñ V B D10 11 13 M4 subst, while D1 subst for 18 and reads after 608*

603* अस्त्राणामप्रधृष्याणामजेयानां महौजसाम् ।
तानि सर्वाण्यय वेद विश्वामित्रो महायशा ।
मप्रयोगरहस्यानि ससहाराणि राघव ।

[D1 om l 1 —(l 1) D13 अप्यजेयानाम् (for अप्रधृष्याणाम्). V2 आजयाना (sic), D13 अधृष्याणा, M4 अजय्याना (for अजेयाना) —(l 2) V4 [अ]शेषेण, M4 [अ]स (sic) वेद (for [अ]य वेद) —(l 3) V1 सप्रयोगे (for मप्रयोग-)]
Ñ V B D1 10 11 13 M4 cont

604* तानि दास्यत्यशेषेण रामायैष महामुनि· ।
यानि चास्त्राणि देवेषु गन्धर्वेषु सुरेषु च ।
यैरस्त्रैस्तानि रक्षासि रामो जेष्यत्यसशयम् ।
अनुग्रहार्थं रामस्य प्रजानामपि चात्मन· ।

[No comm —(l 1) D1 रामायास्त्रमहाद्युनि· (for the post half) —D1 reads in marg, other MSS om. l 2 —(l 3) D1 तैर् (for यैर्) D1 om l 4]
V3 further cont.

605* गाधिनोऽपि सुह मन्ये त्रायतो मुनिपुंगव ।
यदीच्छस्यात्मनो भद्रं सराद्रान्त.पुरात्मजे ।

—After 18, Dt D4 6 8 T3 G2.3 M1 3 ins ·

606* तेनास्य मुनिमुख्यस्य सर्वज्ञस्य महात्मन ।
न किंचिदस्यविदित भूत भव्यं च राघव ।

[No comm —(l 1) T3 तथा (for तेन) Dt D8 धर्म°, D6 om (hapl) (for सर्वज्ञस्य) —(l 2) Dt D8 अस्ति, D4 6 T3 अपि (for अस्य)]

19 Ñ V B D10 om 19^{ab}, M4 om 19^{a} —D9 reads 19 after l 1 of 607* —^{ab}) D3 reads twice महातेजा विश्वामित्रो Dt D1 2 4–9 T3 G1 M2.3 °यशा·, D3 महा ** (for महातपा) —^{c}) Ñ2 B3 4 D10 13 (second time) M4 रामगमन (for °ने) Ś1 D1–3 5 7 11–13 बुद्धिं (for राजन्) —^{d}) Ś1 D12.13 (second time) विक्रवाद्दो (D12 °वा रो)द्धुम्, Ñ V B D10 13 (first time) M4 विचारयितुम्, D1–3 5 7 11 विक्रवा कर्तुम् (for सशय गन्तुम्) Ś1 अर्हति M2 गतुमर्हसि संशयं (by transp) —After 19, Dt D4 6 8 9(l 1 after 17) 14 S (except M4) Cm.g.k.t ins

607* तेषा निग्रहणे शक्त स्वयं च कुशिकात्मज ।
तव पुत्रहितार्थाय त्वामुपेत्याभियाचते ।
इति मुनिवचनात्प्रसन्नचित्तो
रघुवृषभश्च मुमोद भास्वराङ्ग ।
गमनमभिरुरोच राघवस्य [5]
प्रथितयशा कुशिकात्मजाय बुद्ध्या ।

[Cm does not comment on l 1 and 2 —(l 3) D9 -चेता (for -चित्तो) M3 इति मुनिवरवच प्रसन्नचित्तो —(l 4) D9 रघुकुषभश्च T1 2 G2 4 M1 3 तु (for च) Dt D8 M3 पार्थिव (metre-change), D4 भास्वरश्च, D6 9 T G4 भास्वर (metre-change), Cg भास्वरांग (as above), Ck भासशील —(l 5) D14 T G4 अपि रुरोच, Cg k as in text (for अभि°) ※ Cm गमन रुरोच ऐच्छत् । ※ —(l 6) M1–3 (after corr *sec m*) °त्मजेन, Cm.g k t as in text (for कुशिकात्मजाय)]

On the other hand, D1–3 5 7 11 ins

608* रामो ह्यधिष्ठितोऽनेन न प्रसह्य सुरासुरै ।

[No comm D5 चा°, D11 दुर्विपह्य (for न प्रसह्य)]
Then D1 reads 603*.

Colophon D1–3 7 om (cont the sarga) —*Kānda name* Ś1 Ñ2 Dt D10 12 om , V B D11 आदि° —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D5 9–12 वसिष्ठवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D5 11 12 om , Ñ2 B2 3 D9 10 24, V2 26, V3 23; Dt D4 6 8 14 S 21. D13 -काडे-इवाक्य (lacuna in place of dash) —After colophon, G1 2 4 conclude with श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम , M3 श्री म.

Picture 3

Daśaratha permits Rāma to go with Viśvāmitra

स पुत्रं मूर्ध्न्युपाघ्राय राजा दशरथ: प्रियम् ।
ददौ कुशिकपुत्राय सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥ I 21 3

२१

तथा वसिष्ठे ब्रुवति राजा दशरथः सुतम् ।
प्रहृष्टवदनो राममाजुहाव सलक्ष्मणम् ॥ १
कृतस्वस्त्ययनं मात्रा पित्रा दशरथेन च ।
पुरोधसा वसिष्ठेन मङ्गलैरभिमन्त्रितम् ॥ २
स पुत्रं मूर्ध्न्युपाघ्राय राजा दशरथः प्रियम् ।
ददौ कुशिकपुत्राय सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥ ३
ततो वायुः सुखस्पर्शो विरजस्को ववौ तदा ।
विश्वामित्रगतं रामं दृष्ट्वा राजीवलोचनम् ॥ ४
पुष्पवृष्टिर्महत्यासीद्देवदुन्दुभिनिस्वनः ।
शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषः प्रयाते तु महात्मनि ॥ ५
विश्वामित्रो ययावग्रे ततो रामो महायशाः ।
काकपक्षधरो धन्वी तं च सौमित्रिरन्वगात् ॥ ६ G I 2 B I L I

21

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नमः —^{a}) Ñ V B D10 13 M4 एवमुक्तो (B4 °क्त्वा) वसिष्ठेन —^{b}) Dt D6 8 स्वयं (for सुतम्) —^{c}) Ñ V1 3 4 B D10 13 संप्रहृष्टमना (B3 marg after corr °मनसा [hypermetric]), V2 स्वयं हृष्टमना, D11 12 °वदनं (for प्रहृष्टवदनो) —^{d}) V1 आजहार (sic) (for आजुहाव) D11 स सलक्ष्मणं (ditto), G3 *लक्ष्मणं (for सलक्ष्मणम्)

2 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 T2 G4 °यनो, Cm g k t as in text (for कृतस्वस्त्ययन) —^{b}) D1 राज्ञा (for पित्रा) M4 पिता दशरथस्तदा —^{c}) Ś1 D1 5 11 12 तथा वाग्भिर्, M4 तथर्त्विग्भिर् (for वसिष्ठेन) —^{d}) Ś1 T2 °मंत्रितौ (T2 °त), D1 (gloss दूर्वाक्षतमंत्राक्षरै) 2 °नदित , D3 °नंदिन (sic), D5 11 12 °नदितौ, D7 °वदित , Ct as in text (for अभिमन्त्रितम्) —For 2, Ñ V B D10 13 subst

609* आदौ कृतस्वस्त्ययनं मातृभिः कृतमङ्गलम् ।
स्वयं चैव वसिष्ठेन कृतस्वस्त्ययनक्रियम् ।

[(1 1) D13 कृत्वा (for the first कृत-) V2 मन्त्रिभिः (for मातृभि॰) —(1 2) V1–3 B3 -क्रिया (sic) (for -क्रियम्)]

3 ^{a}) Ñ V B D10 13 स्नेहान्मूर्धनि (for स पुत्रं मूर्ध्नि). D13 [उ]पादाय (for [उ]पाघ्राय) Ś1 D5 11 12 ततो मूर्ध्नि समाघ्राय, D1 स च पुत्रौ समाघ्राय, D2 तत पुत्रं समाघ्राय, D3 7 तत पुत्रौ समाश्लिष्य —^{b}) B3 राज (sic), M2 रामं (for राजा) D5 द*रथ , D11 दश**, T2 3 M4 °रथ- (for दशरथ) Ś1 D1 5 11 12 सुतौ, Ñ V B D10 13 सुतं, Dt D2.6 8 तदा, D3 7 शुभौ, M3 स्वयं (for प्रियम्) —^{c}) D2 कौशिक- —^{d}) G4 सुवृतेन (for सुप्रीतेन) Ś1 D1–3 5 7 11 12 विश्वामित्राय धीमते, Ñ V B D10 13 लक्ष्मणानुचरं तदा

4 ^{a}) Ñ V4 B2.3 D10 11 13 अवात्पुण्यो, V2 3 ववौ पुण्यो, B1.4 M4 अभूत्पुण्यो (for सुखस्पर्शो) V1 ततो राघ**त्पुण्यो —^{b}) Dt D6 8 9 T1 2 G3 4 नीरजस्को Ñ V B2 3 D10 13 नीरजस्क (V2 °क्ष , V3 °श्र) शुभ शुचि॰, B1 नीरजस्तु सम शुचि(॰), B4 नीजस्कश्च (sic) शुभ शुचि , D11 नीरजस्क. शुभावह , M4 नीरजस्क शिव सुख —For 4^{ab}, Ś1 D1–3 5 7 12 subst

610* तं दृष्ट्वा देवगन्धर्वा॰ पुष्पवृष्टिं समादद्नु. ।

[Ś1 D12 सुरा°, D3 7 °दधु , D5 परां° (for समादद्नु॰)] —^{cd}) V4 B1 Cm विश्वामित्रं, D14 *श्वामित्र-. D10 -गः; D13 -युत, Ck -[आ]गतं (for -गतं) Ś1 D2.3 5 7 11 12 14 T1 2 G4 M3 दृष्ट्वा रामं (by transp) D11 repeats (ditto) गत दृष्ट्वा

5 At 5^{a} and 5^{c} D1 (gloss) दुष्टवधो भविष्यतीति. —^{b}) Dt D4.8 -निस्वनै , D6 G2 -निस्वनं, Cm g as in text (for -निस्वन) D1–3 5 7 11 गीतघोषस्तथापर (D2 °रे), M4 वीतमेघे तदाबरे —For 5^{ab}, Ś1 D12 subst

611* सुपुष्पवृष्टि पटहध्वनिरासीद्दिगन्तरे ।

[D12 स- (for सु-) D12 इहातरे (for दिगन्तरे)]

On the other hand, Ñ V B D10 13 subst

612* पपात पुष्पवृष्टिः खाद्गीतनादश्च शुश्रुवे ।

[V1 4 om , V2 या (for खाद्) V2 स्फीतनादाश्, V4 गीते°, B1 °नृत्यश्, B4 °नादाश्, D13 गीत वाद्य (for गीतनादश्)] —^{c}) Ś1 V4 B2 D1 2 7 11 12 M4 -घोष (D2.7 °षा, D12 °षै) श्च, V2 B4 D4 G2 -निर्घोष (D4 G2 °षै) (for -निर्घोष.). D3 शखदुंभादमिघोषाश्च (corrupt) —D1 illeg for 5^{d} except last two letters (स्वनं) —^{d}) Cm प्रयाति (for °ते) M2 3 सु-, M4 वै (for तु) Ś1 D5 11 12 प्रवाद्यत महास्वन ; Ñ V B D10 13 प्रयाते रघुनंदने, D2 3 7 प्र(D7 प्रा)वाद्यंत महास्वना

6 ^{a}) Ś1 विश्वामित्र (sic) Ś1 D1 5 12 प्रयात्यग्रे (for ययावग्रे) —^{b}) D14 T1 2 G2 4 M1 धनुर्धर (for महायशा॰) Ñ V B D10 13 तं (B3 *) राम (V4 **) पृष्ठतोन्वयात् (V2–4 B1.3 [marg] 4 °न्वगात्) —^{c}) D5 काकपक्ष*रो. D1 (gloss) (अ)जातव्यंजनो यो हि शिखायुक्तशिराश्च य॰। ऊनषोडशवर्षो य काकपक्षधरो हि स ॥ —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 तत , D14 तौ° (for तं च) Ñ V1 B2 3 D10 13 M4 अन्वयात्. —After 6, Ñ2 B2 (marg) D10 13 ins , whereas B3 4 ins after 7^{ab}

613* विश्वामित्रगत राम दृष्ट्वा देवा सवासवा ।
प्रहर्षमतुलं प्राप्ता दशग्रीववधैषिण. ।

[(1 2) D13 प्रापुर् (for प्राप्ता)]

G 1 25 8
B 1 22 7
L 1 20 8

कलापिनौ धनुष्पाणी शोभयानौ दिशो दश ।
विश्वामित्रं महात्मानं त्रिशीर्षाविव पन्नगौ ।
अनुजग्मतुरक्षुद्रौ पितामहमिवाश्विनौ ॥ ७

बद्धगोधाङ्गुलित्राणौ खड्गवन्तौ महाद्युती ।
स्थाणुं देवमिवाचिन्त्यं कुमाराविव पावकी ॥ ८

अध्यर्धयोजनं गत्वा सरय्वा दक्षिणे तटे ।
रामेति मधुरां वाणीं विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ ९
गृहाण वत्स सलिलं मा भूत्कालस्य पर्ययः ।
मन्त्रग्रामं गृहाण त्वं बलामतिबलां तथा ॥ १०
न श्रमो न ज्वरो वा ते न रूपस्य विपर्ययः ।
न च सुप्तं प्रमत्तं वा धर्षयिष्यन्ति नैर्ऋताः ॥ ११

7 Ñ V B1 2 D10 M4 om 7^{ab} —^{a}) D1 (gloss) बद्धतूणीरौ (for कलापिनौ) —After धनुष्पाणी, B4 (gloss) धनुर्धरौ। तदानुजग्मतु —^{b}) B4 D1–3 5 7 11 12 °मानौ, T3 °यतौ, Cm g k t as in text (for शोभयानौ) ※ Ct शोभयानौ सुगभाव आर्षे । ※ Ś1 B3 4 D1–3 5 7 12 महापथे, D11 शुभे यथा (for दिशो दश) —After 7^{ab}, B3 4 ins 613* —^{c}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 समन्वेता, M4 महाभाग (for महात्मान) D2 विश्वामित्रसमन्वेताव् —^{d}) D2 अशीर्षाव् (for त्रिशीर्षाव्) Ñ V B D10 13 M4 तावुभौ रामलक्ष्मणौ, M2 Cr mp पंचशीर्षाविवोरगौ —Ś1 D1–3 5 7 12 G1 om 7^{ef} —M1 repeats 7^{ef} after 616* —For 7^{ef}, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

614* तदानुययतुर्वीरौ यथेन्द्र देवमश्विनौ ।

[V B1 3 D11 M4 तदा(V1 तम, D11 ततो)नुजग्मतुर् (B3 M4 °नयतुर्)]

—After 7, Dt D6 8 (all first time) G1 M3 ins l 2 of 616* then cont, while D4 9 14 T G2–4 M1 2 Cm g ins after 7

615* तदा कुशिकपुत्रं तु धनुष्पाणी स्वलंकृतौ ।

[Cr k t no comm G1 4 तथा, M3 तत· (for तदा)]

8 ^{b}) M4 °बलौ (for महाद्युती) Ñ V B D10 13 खड्गतूणधनुर्धरौ —After 8^{ab}, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Ck t ins

616* कुमारौ चारुवपुषौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
अनुयातौ श्रिया दीप्तौ शोभयेतामनिन्दितौ ।

[G1 om l 1, Ck t no comm on l 1 —G1 M3 om l 2 here and read before 615* M1 om l 2 Dt D6 8 read l 2 for the first time after 7 repeating here —(l 2) D9 (after corr) G2 M1 शोभयताव्, T3 °मानाव् (for शोभयेताम्)]

—M1 repeats 7^{ef} after 616*. —^{c}) D3 11 12 T3 स्थाणु-, D14 repeats (for स्थाणु) Ś1 °चिंत्यौ, G1 महा° (for इवाचिन्त्य) Ñ V B D10 13 M4 तदा(V1 यथा, M4 पुरा) नुजग्मतु स्थाणुं (V3 °न) —^{d}) V2 3 D9 (gloss स्कंदविशाखौ) पावकौ, D13 पावकं (for पावकी)

9 ^{a}) B1 अध्यर्धं, D11 अर्धार्ध- (for अध्यर्ध-) Ñ1 आगत्वा (hypermetric) (for गत्वा) —^{b}) D7 शरय्वा (for सरय्वा) M4 दक्षिणेन तु (for दक्षिणे तटे) —After 9^{ab}, B3 4 ins

617* दक्षिणेन निवासाय नद्यास्तीर ततो ययौ ।,

while M4 ins

618* ते तत्र वै निवासाय देश कंचिदुपाययु ।
भुक्तवन्तमुपासीनं तत्रावेक्ष्य तु राघवम् ।

—^{c}) V1 च मधुर- (for [इ]ति मधुरा) —After 9, B3 4 ins

619* उवाच राममामन्त्र्य हितं वचनमर्थवत् ।

10 ^{a}) D2 सलिल रामस्, D12 वत्स ·लिल, M3 सलिल वत्स (by transp) (for वत्स सलिल) Ñ V B D10 13 वत्स(V1 राम) राम जल(V3 4 °न) ताव(V1 °·)द्, D11 वत्स राघव भद्र ते —After 10^{a}, Ñ V B D10 11 13 ins

620* विधिवत्स्प्रष्टुमर्हसि ।
उपदेक्ष्यामि ते श्रेयो

[(l 1) V1 विधिना, D11 सलिल (for विधिवद्) V3 B3 4 प्र(V3 स्र)ष्टुम् (sic) (for स्प्रष्टुम्) B1 अर्हति —(l 2) V1 B1 उपदेष्यामि (sic) B2 reads ते in marg]

—^{b}) V4 D1 4 9 Cm g °विपर्यय, Cr k t as in text (for कालस्य पर्यय) D2 तत्कालस्य विपर्यय —^{c}) Ś1 D3 5 7 12 [इ]म, D2 [ए]न, Ck t as in text (for त्वं) Ñ V B D10 11 13 गृहाण द्वे (V2 B3 D10 त्वम्) इमे विद्ये —^{d}) B4 क्षतिबल (sic) M3 तदा, Ct तथा (as in text)

11 ^{a}) G1 3 M2 वा (for second न) Ś1 D1–3 5–11 12 M4 जरा, D4 श्रमो, Ct as in text (for ज्वरो) T3 M3 transp श्रमो and ज्वरो Ś1 D1–3 5 7 तुभ्य, D11 जातु D12 तुल्यं (for वा ते) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 [उ]प मक्षय (D11 °य), G3 [अ]पि मक्षय, M4 [अ]ति सक्षय·, Cg t as in text (for विपर्यय) —For 11^{ab}, Ñ V B D10 13 subst

621* न ते श्रमो जरा चाभ्या भविता नाङ्गवैकृतम् ।

[Ñ2 (m)च (for ते) Ñ B1 चाम्यां, V3 चाग्या (sic), B2 व्यथा, D13 वापि (for चाभ्या) V3 चांग°, V4 नागं°, D13 °कृति (for नाङ्गवैकृतम्)]

—^{c}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 त्वा (for च) B3 सुप्तं च (by transp) B1 प्रवत्तं, D2 प्रमत्ता (sic) (for प्रमत्त) —^{d}) Dt धर्म° (sic), G2 M1 बाध° (for धर्षयिष्यन्ति) D11 G2 3 M1 राक्षसा, D13 नैनृता (sic) (for नैर्ऋता)

न बाह्वोः सदृशो वीर्ये पृथिव्यामस्ति कश्चन ।
त्रिषु लोकेषु वा राम न भवेत्सदृशस्तव ॥ १२

न सौभाग्ये न दाक्षिण्ये न ज्ञाने बुद्धिनिश्चये ।
नोत्तरे प्रतिपत्तव्ये समो लोके तवानघ ॥ १३

एतद्विद्याद्वये लब्धे भविता नास्ति ते समः ।
बला चातिबला चैव सर्वज्ञानस्य मातरौ ॥ १४
क्षुत्पिपासे न ते राम भविष्येते नरोत्तम ।
बलामतिबलां चैव पठतः पथि राघव ।
विद्याद्वयमधीयाने यशश्चाप्यतुलं भुवि ॥ १५   G I 25 B I 22 L I 20

12 ^{a}) Ñ V B D10 13 M4 च ते, D2 T3 बाहु-, D11 चान्य , M3 बाहो , Cg as in text (for बाह्वो) Ñ V B D10 13 M4 राम (for वीर्ये) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 तव, T2 अपि, Cg k as in text (for अस्ति) Ñ V B D10 13 M4 वीर्येणान्यो भविष्यति —^{c}) D9 G3 वै (for वा) —^{d}) G2 M1 त्वया (for तव) D4 भविष्यति तवानघ —For 12^{cd}, Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst

622* भविष्यति महाबाहो त्रिषु लोकेषु वा पुन ।

[D1 lacuna (for महाबाहो) D3 लोके॰ Ś1 D5 12 कश्चन (for वा पुन)]

On the other hand, Ñ V B D10 13 M4 subst

623* सदेवनरनागेषु लोकेष्विह पुमांस्त्रिषु ।

[B3 -[अ]सुर- (for -नर-) M4 [अ]पि (for [इ]ह) V3 कश्चित् (for त्रिषु)]

—After 12, Dt D4 6 8 T3 G3 read 15^{cd} (var) repeating (except T3) it in its proper place

13 ^{a}) Ś1 सौभगे —^{b}) T3 विज्ञाने, G2 M1 न रूपे, Cr m k t as in text (for न ज्ञाने) Ś1 D1–3 5 7 12 M3 न च (M3 ज्ञाने)बुद्धिविनिश्चये, Ñ V B D10 11 13 M4 न बुद्धिश्रुति(Ñ2 B1 D10 M4 °त)पौरुषे, Cr m k t as in text (for ^{b}) —^{c}) V2 D3 5 7 10 नोत्तर- (D10 °र) (for नोत्तरे) V3 °पत्तौ वा, V4 D13 °कर्तव्ये, Dt D4 6 8 T3 G1–3 M2.3 Ct °वक्तव्ये (for प्रतिपत्तव्ये) —^{d}) Ś1 D12 समस्तैर्भविता न ते, Ñ1 तुल्यो वापि भविष्यति, Ñ2 V B D10 13 M4 त्व(V4 B3 त)त्तुल्योन्यो (V1 4 B1 2 4 वा, V2 °*, D13 न, M4 हि) भविष्यति, D1 2 5 7 9 11 समस्ते (D1 *मश्च)भवितानघ (D11 पुमान्), D3 स समस्ते (ditto) भवि*नघ

14 ^{a}) T3 G2 3 M1–3 एते, Cm g as in text (for एतद्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 -द्वयं(for -द्वये) M3 विद्ये त्वया (for विद्याद्वये) Ś1 D1 2.5 7 11 राम, Ñ V B D10 13 प्राप्य, D3 राम, D12 नाम, M4 ज्ञात्वा (for लब्धे) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 गृहीत्वा (for भविता) Ñ V B D10 13 यशश्चाप्य(V3 °क्ष)यमाप्स्यसि (V2 °ति), Dt D6 8 Ct न भवेत्सदृशस्तव, T3 भवतो नास्थितो सम·, Cg as in text (for ^{b}) —Ñ1 V2 om 14^{c}–15 D12 om (hapl) 14^{c}-15^{b} D14 reads 14^{c}–15^{b} in marg (*sec m*) —^{c}) D14 T1 2 G1 M3 तु (for first च) Ś1 Ñ2 V1 4 B2–4 D1–3 5 7 10 11 13 M4 use accu sing for nom sing omitting च B1 बलादतिबला, G4 बलात्प्रतिबलात् (for बला चातिबला) G2 M1 [इ]ति (for [ए]व) —^{d}) Ñ2 V1 3 4 B D10 13 M4 ज्ञानविज्ञान-, D1 सर्वविज्ञान-, T3 सर्वज्ञानाश्र (sic), Cr m t as in text (for सर्वज्ञानस्य) D5 पठतो रघुनदन

15 Ñ1 V2 om 15, D12 om 15^{ab}, D14 reads 15^{ab} in marg (cf v l 14) G2 M1 transp 15^{ab} and 15^{cd} —^{a}) D5 13 क्षुत्पिपासा (for क्षुत्पिपासे) Ñ2 V1 3 4 B D10 11 13 च ते, M4 तथा (for न ते) —^{b}) M1 नरो मम (sic) (for नरोत्तम) Ś1 D1 2 5 7 11 मासादूर्ध्वं (D5 °दर्ध) भविष्यत (D1 5 °ति), Ñ2 V1 3 4 B D10 13 M4 नात्यर्थं पीडयिष्यत (V3 D13 °ति), D3 *सार्धर्ध भविष्यत (sic) Dt D4 6 8 G3 repeat 15^{cd} here (first time after 12). T3 reads 15^{cd} after 12 —^{c}) M1 [ए]ते (for [ए]व). D3 °बला च श्रैव (sic), D14 त्वति° (for अतिबला चैव) —^{d}) Dt (second time, om first time) D6 8 (both both times) G3 (first time) तात, T3 G3 (G3 second time) तव (for पथि) —After 15^{cd}, Ś1 D1–5 7 11 12 T3 G2 3 M1 ins

624* गृहाण सर्वलोकस्य गुप्तये रघुनन्दन ।

[D1–3 5 7 11 प्रमाण (for गृहाण) G2 M1 मद्र काकुत्स्थ (for सर्वलोकस्य) G2 3 M1 प्राप्स्यमे (for गुप्तये) Ś1 D12 मातरौ बहुमानद, D1 3 5 7 11 प्राप्तोसि बहुमानत· (D5 °द), D2 प्राप्तोसि त्व बहुगत (for the post half)]

—G2 om 15^{ef} —^{e}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 14 G1 3 M1 3 4 °यान , Cm g k t as in text (for अधीयाने) —^{f}) Ś1 सर्वम्, D5 11 M4 शब्दम् , D12 कीर्तिम् (for यशश्) Ś1 D5 11 12 एवातुल (D12 °ला), Dt D6 8 9 चाथ (D9 m after corr) भवेद्, M1 च परमं, Ctp as in text (for चाप्यतुल) D1 यशश्चाव्ययमाप्स्यसि, D2 3 7 प्रमाण बहु प्रा(D2 *)प्स्यसि —For 15^{cdef}, Ñ2 V1 3 4 B D10 13 subst , D11 M4 ins after 15^{ab}

625* जयश्च दुर्गकान्तारप्रदेशेष्वटवीषु च ।
सारता त्रिषु लोकेषु गमिष्यसि च राघव ।

[No comm —(l 1) V1 जय सु°, V3 जय ते युद्ध-, V4 जल्दुर्गम-, D13 तथैव° (for जयश्च दुर्ग-) M4 जपतो दुर्गकातारे (for the prior half) V3 B1 D11 -प्रवेशेषु (for -प्रदेशेषु) V4 [अ]पि (for च) —(l 2) V3 श्रेष्ठता (for सारता) V4 गमिष्यामि च (sic), B1 3 गमिष्यति च, B2 त्व गमिष्यसि (for गमिष्यसि च)]

B3 cont

G 1 25 18
B 1 22 19
L 1 20 18
पितामहसुते ह्येते विद्ये तेजःसमन्विते ।
प्रदातुं तव काकुत्स्थ सदृशस्त्वं हि धार्मिक ॥ १६

कामं बहुगुणाः सर्वे त्वय्येते नात्र संशयः ।
तपसा संभृते चैते बहुरूपे भविष्यतः ॥ १७

ततो रामो जलं स्पृष्ट्वा प्रहृष्टवदनः शुचिः ।
प्रतिजग्राह ते विद्ये महर्षेर्भावितात्मनः ।
विद्यासमुदितो रामः शुशुभे भूरिविक्रमः ॥ १८
गुरुकार्याणि सर्वाणि नियुज्य कुशिकात्मजे ।
ऊषुस्तां रजनीं तत्र सरय्वां सुसुखं त्रयः ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकविंशः सर्गः ॥ २१ ॥

626* यक्षो वा राक्षसो वापि न त्वा बाधितुमर्हति ।

16 [a]) D2 ह्वे॰, D6 ह्ये॰; D13 चेमे (for ह्येते) —[b]) Ś1 D1-3 5 6 7 11 12 विद्ये (Ś1 बुद्धि-, D2 विद्युत्, D11 12 विद्धि) तेजोमये शुभे, Ñ V B D10 13 विद्ये सा(V2 D13 द्या, B1 चा both to remove hiatus)युर्बलावहे (V4 D13 °लप्रदे) —[cd]) Ś1 सदृशी, D1 3 5 7 11 12 M4 सदृशे, G2 M1 प्रदद्यां, G3 M3 प्रदास्ये, Cg t as in text (for प्रदातुं) D12 ते च (for तव) Ś1 D1 3 5 7 11 12 M4 प्रदातुं (for सदृशस्) D2 transp प्रदातुं and सदृशस् D12 त्वा (sic) (for त्वं) G2 M1 तु, Ck as in text (for हि). Ś1 D1 3 5 7 9 11 G1 2 M1 3 4 Ck धार्मिक, Dt D6 8 पार्थिव (for धार्मिक). Ñ V B D10 13 पात्र त्वमसि काकुत्स्थ विद्ययोर्ग्रहणेनयो (V4 द्वयो)

17 [a]) D2 कामस् (for कामं) Ś1 D1.3 5 7 12 खलु, D2 तस्य (for बहु-) D4 वीरे (for सर्वे) T3 कामं च बहुना ह्येते —[b]) Ś1 D1 5 12 तवैवैते न, D2 3 7 11 तवैव च न, T3 त्वये (त्ये)वात्र न, M4 तव चैते न, Ck as in text (for त्वय्येते नात्र) D5 (before corr) संशय —[c]) Ś1 D1 3 5 7 11 12 तपोभि (for तपसा) D3 संभृत्ये (sic), D11 संवृते, D12 ससृते, all Cs as in text (for सम्भृते) Ś1 D7 11 12 ह्येते, D3 ह्ये॰, D6 त्वेते, M4 भूते (for चैते) D2 तपो विजृम्भते ह्येते —[d]) D1 3 6 7 °पोपे, D2 °शेप, D12 °घोपे, M4 भूय एव, all Cs as in text (for बहुरूपे) D2 3 भविष्यति (sic) —For 17, Ñ V B D10 13 subst

627* स्वभावजैर्गुणैर्दिव्यैः कामैरप्यतुलैर्युत ।
भूयस्तव गुणोत्कर्षमेते विद्ये करिष्यत ।

[(1 1) V2 स्वभावज, D13 स्वभावात्त (for स्वभावजैः) B1 द्वैव (sic), D13 युक्त (for दिव्यैः) Ñ1 V1 4 काममन्य (for कामैरपि) V4 [अ]गुणैर (for [अ]तुलैर्) V2 युत, D13 मन (for युत) V3 काममाप्स्यत ऽयुत, B1 कामजैर्दुर्गैर्युत (for the post half)]

18 [a]) V4 B1 4 राम (sic) (for रामो) D5 रामस्ततो (by transp) (for ततो रामो). Ś1 D1-3 5 7 11 12 [अं]जलिं कृत्वा (D11 बद्ध्वा), Cg k as in text (for जलं स्पृष्ट्वा) —[b]) Ñ V B D10 13 प्रांजलि प्रण(V2 °य)तः स्थित —[d]) Ñ V B D10 13 विश्वामित्रात्तपोधनात् —Ś1 D1-3 5.7.11 12 om 18[ef] —[e]) G4 सद्य, Cr m g t as in text (for विद्या-) T3 भूय (for राम) —[f]) Dt D6 8 भीम°, T3 राघवस्तदा, M4 [अ]भ्यधिकं तदा, Ck as in text (for भूरिविक्रम) —After 18, Dt D4 6 8 9 14 S Ck t ins

628* सहस्ररश्मिर्भगवाञ्शरदीव दिवाकरः ।

[M4 समग्र- (for सहस्र-).]

19 Ñ V B D10 13 om 19[ab] —[a]) D1 (gloss) गुरुदक्षिणाप्रणामादीनि (for गुरुकार्याणि) Ś1 कार्याणि (for सर्वाणि). —[b]) Ś1 D1 5 12 प्रयुज्य, D2.3 7 निवेद्य, D11 प्रत्युज्य, M4 प्रपूज्य (for नियुज्य) D6 Ck t कुशिकात्मज, Cr m g tp as in text (for °त्मजे) —For 18[e]-19[b], Ñ V B D10 13 subst

629* गृहीतविद्योऽनुज्ञातस्ततो रामो महायशाः ।

D13 repeats 19[cd] consecutively —[c]) D5 नेयुस् (sic) (for ऊषुस्) D14 T1 2 G2.4 M1 3 तांरे, Cg k as in text (for तत्र) Ñ V B D10 13 (first time) तत्रोवास(B1 °पवास [hypermetric]) निशामेका —[d]) D14 T1 2 G2.4 M3 सरय्वा, Cg t सरय्वा (as in text). Ś1 ससुखास्तत, Ñ V B D10 13 (first time) सहलक्ष्मण, D1-3 5.7-9 T3 G1 ससुखं°, D12 13 (second time) °तत, M3 (after corr *sec m* as in text) सुसुखस्तत, Cg k as in text (for सुसुखं त्रय) —After 19, Ś1 D1-3 5 7 9 11 13 ins.

630* कथयन्त कथाश्चित्रा प्रीयमाणा परस्परम् ।

[No comm D1 कथा चित्रा D11 प्रीतिमंत (for प्रीयमाणा)] D9 cont, while Dt D4 6 8 14 S (except M4) and all Cs ins after 19

२२

प्रभातायां तु शर्वर्यां विश्वामित्रो महामुनिः ।
अभ्यभाषत काकुत्स्थं शयानं पर्णसंस्तरे ॥ १
कौसल्या सुप्रजा राम पूर्वा संध्या प्रवर्तते ।
उत्तिष्ठ नरशार्दूल कर्तव्यं दैवमाह्निकम् ॥ २
तस्यर्षेः परमोदारं वचः श्रुत्वा नृपात्मजौ ।
स्नात्वा कृतोदकौ वीरौ जेपतुः परमं जपम् ॥ ३
कृताह्निकौ महावीर्यौ विश्वामित्रं तपोधनम् ।
अभिवाद्याभिसंहृष्टौ गमनायोपतस्थतुः ॥ ४
तौ प्रयातौ महावीर्यौ दिव्यां त्रिपथगां नदीम् ।
ददृशाते ततस्तत्र सरय्वाः संगमे शुभे ॥ ५ G I 26 5 B I 23 5 L I 21 5

631* दशरथनृपसूनुसत्तमाभ्यां
तृणशयनेऽनुचिते तदोषिताभ्याम् ।
कुशिकसुतवचोऽनुलालिताभ्यां
सुखमिव सा विबभौ विभावरी च ।

[(l 1) T3 अथ दशरथ-, Cr m g t as above (for दशरथनृप-) —(l 2) D14 T1 सदो°, T2 G4 M3 महो°, M2 सुखो° (for तदोषिताभ्याम्) —(l 3) M3 (before corr) -वसू- (sic) (for -वचो-) |D9 [अ]ति- (for ऽनु-) ❀ Ck.t कुशिकसुतवचोनुलालितत्त्वं । ❀ —(l 4) M2 क्षणम् (for सुखम्). D4 6 G1.3 सापि°, T3 (changing the metre)सा वभौ, all Cs as in text (for सा विबभौ) Dt D4 6 8 9 G1 M2 3 (changing the metre) om , T3 तु (for च)]

Colophon D1–3 7 om (cont. the sarga) —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ D4 10 11 om V B आदि° —*Sarga name* Ś1 D5 12 विद्याप्रदा(D12 °* *)निको नाम, Ñ V B D9–11 विद्याप्रदानं. —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D5 11 12 om both. Ñ2 V3 24, V2 27; B2.3 D9 10 25, Dt D4 6 8 14 S 22 —D13 इत्यार्षे रा-लकाडे-प्रदान- सर्गे (dash indicates lacuna) —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G1 2.4 श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम , M2 श्री · ·म

22

D1.2 7 cont the previous sarga

1 a) V3 च, V4 om (for तु) —b) Ś1 D5 12 °नृषि , B2 °तपा , D11 °मुनिं (for महामुनि) —cd) D13 प्रत्य° (for अभ्यभाषत) Ś1 Dt D1–3 5–9 12.14 T1 2 G1 3 4 M2 3 (after corr *sec m*) काकुत्स्थौ शयानौ (for काकुत्स्थं शयान) V1 कुश°, T3 तृण°, M4 दर्भ°; Cr m g k t as in text (for पर्णसस्तरे)

2 a) Ñ V B D10 13 M4 -मातरुत्तिष्ठ, D5 °नाम, Cr m g k as in text (for सुप्रजा राम) ❀ Ct सुपुत्रा शोभनपुत्रवती । ❀ Cg (also) k take a as a समस्तपद —b) Ś1 V2 B1 D1 3 7 T3 पूर्व-, V3 4 B4 D13 पूर्वां, Cr m g k.t as in text (for पूर्वा) V B4 D13 सध्याम् (for सध्या) Ñ V B D10 11 उपास्यतां, D13 उपास्व च (for प्रवर्तते) —c) Ś1 D1–3 5 7 11 12 त्वं महाभाग, Cg as in text (for नरशार्दूल) —d) D1–3 7 पूर्वम् , Cm g t as in text (for दैवम्) Ś1 D5 11 12 कुरु पूर्वाह्निका (D11 पौर्वाह्निकी) क्रिया —For 2cd, Ñ V B D10 13 M4 subst

632* पौर्वाह्निकं विधिं कर्तुं तात कालोऽयमागत ।

[V2 पौर्वाह्निक-, V3 B4 पूर्वाह्निक, V4 M4 पूर्वाह्निक- (for पौर्वाह्निक) D13 कृत्वा (for कर्तुं) V4 तत (for तात) M4 transp कर्तुं and तात M4 ह्युपागत· (for ऽयमागत)]

3 a) V4 ऋपेस्तु, D1 तस्यर्षिं· (sic), G1 3 महर्षे , Cg as in text (for तस्यर्षे) B4 D6 परमोदार- (for परमोदार). —b) Ś1 D5 12 मनोनुगं, Ñ V B D10 11 13 तु (V3 [अ]त्र, D10 [अ]थ) राघवौ, Dt D1 3 4.6–9 T3 G1 3 M2 4 न(D3 व)रोत्तमौ (for नृपात्मजौ) —c) D3 7 तत (for स्नात्वा). Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 T2 कृताह्निकौ, M3 कृतोदक, Cm g k t as in text (for कृतोदकौ) Ñ1 om , B4 धीरौ (for वीरौ) —d) V2 4 B4 D2 4 T3 G3 4 जपतु. (sic), D9 जपत·, G1 जेपाते (for जेपतु) Ñ V B D10 13 जप्य(V4 जप, B1 जाप्य, B4 ज*)माह्निकं (D10 °मुत्तमं), D1 2 °पदं, M3 (after corr as in text)°जप , Cm k t as in text (for परमं जपम्)

4 a) Ñ V B D10 13 M3 4 कृता(D13 °त्वा)ह्निक-, D14 कृत्वाह्निकौ, Cg as in text (for कृताह्निकौ) Ñ V1 3 4 B1–3 D10 13 -क्रियौ चापि, V2 -क्रियो वापि, B4 -कृतौ चापि, D7 G1 °वीरौ, M4 -क्रियं चापि (for महावीर्यौ) —b) D7 विश्वा ~ त्रम् . Ś1 D1–3 5 7 11 12 ऋषिं तत· (D1–3 7 °दा), Ñ V1 2 4 B D10 13 °निधिं (for तपोधनम्). —c) D4 अभिवंद्य (for अभिवाद्य) Ś1 तु तौ वीरौ, Dt D6 8 [अ]ति°, D1–3 5 7 11 12 ततो (D11 °तौ [sic])वीरौ, D9 M2 [अ]थ°, T3 G3 [उ]प° (for [अ]भिसहृष्टौ) Ñ V B1–3 D10 13 अभिवादयितु तत्र, B4 अभिवादयतुस्तत्र, M4 पूजयित्वा ह्यतिक्रम्य —d) Ñ V B D10 13 सहितावू (for गमनाय) Ś1 D5 12 प्रचक्रमे, V4 [उ] प ⁎°, Dt D6 8 Cg k t [अ]भि° (for [उ]पतस्थतु)

5 a) Dt D8 M1 4 Ct °प्रयातौ, D3 प्रयातौ व, D7 प्रयातौ च, T3 °प्रतापौ, Cg as in text (for तौ प्रयातौ) Ś1 D1 5 11.12 M4 महात्मानौ, D2 3 7 G4 महाभागौ (for महावीर्यौ) Ñ V B D10 13 तत प्रययतुश्चापि. —b) B2 त्रिपथगामिनीं (for त्रिपथगा नदीम्) —c) Ś1 D5 7 सरय्वा वै, D1–3 11 12 सरय्वा वै, D4 तदा तत्र, D6 महावीर्यौ (for ततस्तत्र) M4 अपश्येता सकुशिकौ —d) D9 सरयो. (sic) (for सरय्वा).

G I 26 6
B I 23 6
L I 21 6

तत्राश्रमपदं पुण्यमृषीणामुग्रतेजसाम् ।
बहुवर्षसहस्राणि तप्यतां परमं तपः ॥ ६
तं दृष्ट्वा परमप्रीतौ राघवौ पुण्यमाश्रमम् ।
ऊचतुस्तं महात्मानं विश्वामित्रमिदं वचः ॥ ७
कस्यायमाश्रमः पुण्यः को न्वस्मिन्वसते पुमान् ।
भगवञ्श्रोतुमिच्छावः परं कौतूहलं हि नौ ॥ ८
तयोस्तद्वचनं श्रुत्वा प्रहस्य मुनिपुंगवः ।
अब्रवीच्छ्रूयतां राम यस्यायं पूर्व आश्रमः ॥ ९
कन्दर्पो मूर्तिमानासीत्काम इत्युच्यते बुधैः ॥ १०
तपस्यन्तमिह स्थाणुं नियमेन समाहितम् ।
कृतोद्वाहं तु देवेशं गच्छन्तं समरुद्गणम् ।
धर्षयामास दुर्मेधा हुंकृतश्च महात्मना ॥ ११
दग्धस्तु तस्य रौद्रेण चक्षुषा रघुनन्दन ।
व्यशीर्यन्त शरीरात्स्वात्सर्वगात्राणि दुर्मतेः ॥ १२

Ś1 D1–3 5 7 11 12 संगमे पुण्यसमिते —For 5^{cd}, Ñ V B (B3 marg) D10 13 subst

633* गङ्गा देवनदीं द्रष्टुं सरय्वा अविदूरत ।
[V4 दिव्या (for गङ्गा) B4 स्वेविदूरत (sic)]

6 ^{a}) D3 9 G2 तत्राश्रम, D12 तमाश्रम-, Cg k t as in text (for तत्राश्रम-) D9 इम (for -पद) D1 पुण्य- (for पुण्यम्) Ñ V B D10 13 तस्यास्तीरा(D13 °रादा)श्रमपदं —^{b}) Ś1 D1–3 7 11 12 मुनीना (for ऋषीणाम्) Ś1 Dt D1–3 6–8 11 12 भावितात्मना, Ñ V B D10 13 पुण्यकर्मणा, D14 अग्नि°, T1 G2 4 M1 अग्र्य°, T2 अग्र° (for उग्रतेजसाम्) D5 विश्वामित्र महामुनि —D5 om 6^{c}–7 —^{c}) Ñ V B D10 13 रम्य ददृशतु· पुण्य (B2 तत्र) —^{d}) Ś1 D2 3 7 यत्र ते, Ñ1 B1 तपताम्, V2 तप्यतम्, D1 11 12 तत्र ते, Cg k t as in text (for तप्यता) Ś1 D1–3 7 11 12 तेपिरे, Ñ V B D10 13 उत्तमं (for परम)

7 D5 om 7 (cf v l 6) —^{a}) D2 तद् (for त) D2 राघवौ, D4 परम (for परम-) —^{b}) D2 परमौ (for राघवौ) G3 पुण्यकर्मणौ (metricausa) (for पुण्यमाश्रमम्) D13 om 7^{c}–8^{b} —^{c}) D9 तु, M4 तौ (for त) Ś1 D1–3 7 11 12 मधुर वाक्य (for तं महात्मानं) —^{d}) Ś1 D1–3 7 11 12 M4 महामुनिं (D12 °नि) (for इद वच) —For 7, Ñ V B D10 13 (l 1 for 7^{ab}) subst

634* दृष्ट्वा तदाश्रमपद जातकौतूहलौ मुनिम् ।
पप्रच्छतुस्तदा तत्र तावुभौ रामलक्ष्मणौ ।

[(l 1) V3 तम् (for तद्) Ñ2 B3 D10 तदाश्रमपद दृष्ट्वा (by transp) (for the prior half) V3 -कौतूहलो, B4 D10 -कौतूहल (for -कौतूहलौ) V3 मुनि (for मुनिम्) —D13 om l 2]

8 D13 om 8^{ab} (cf v l 7) —^{a}) Ñ V B D10 ब्रह्मन् (for पुण्य) —^{b}) Ñ V B D10 11 कश्च, M4 को वा (for को नु) Ś1 D5 [अ]स्ति, V3 [अ]सौ, D2 3 7 [अ]स्य, D11 [अ]त्र (also पि), D12 [अ]सि (before corr as in Ś1) (for [अ]स्मिन्) Cm g k t वसते (as in text) Ś1 D5 12 कुलप पु°, Ñ V2 3 B D10 11 कुलजो मुनि , V1 D1–3 7 कुलपो मुनि , V4 कुलको मुनि , M4 कुलपो महान् (for वसते पुमान्) D2 om 8^{c}–9^{b} —^{c}) D11 भग च (for भगवन्) V1 D9 इच्छामि (for इच्छाव·) —^{d}) M4 भृश (for पर) D9 न, D12 तौ (for नौ)

9 D2 om 9^{ab} (cf v l 8) —^{a}) G1 तु (for तद्) —^{b}) Ñ V B D10 13 T3 M1 प्रह(B3 °*)सन्, Ck t as in text (for प्रहस्य) ❀ Cg प्रश्नमाधुर्यात् प्रहास. । ❀ Ñ V B D10 13 मुनिरब्रवीत् Ś1 D1 3 5 7 11 12 विश्वामित्रो महामुनि· —^{c}) Ñ V B D10 13 उभाभ्या(for अब्रवीच्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 वत्सौ (for राम) —^{d}) T3 कस्य, Cg k t as in text (for यस्य) Ñ V3 4 B1–3 D10 13 पुण्य, V1 2 पुण्यम्, B4 परम्, D1–5 7 11 12 M2 पूर्वम्, Ck t as in text (for पूर्व)

10 ^{a}) Ś1 D2 3 5 7 12 मूर्तिमान्नाम (D2 3 5 12 °न्नाम) कदर्पः, D1 महर्षिर्नाम कदर्प Cm g k as in text (for ^{a}) —^{b}) D1 राम (for काम) Ñ V B D10 11 13 [अ]भिविश्रुत, D1 [अ]नुशुश्रुम , M4 [अ]त्र शुश्रुम (for [उ]च्यते बुधै)

11 ^{a}) T3 इव (for इह) —^{b}) G1 2 समाहित: (G2 °तौ), Cm g k as in text (for समाहितम्) —For 11^{ab}, Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 subst

635* स चकार तपो घोर स्थाणु वेद्धुमरिंदमौ ।

[D2 3 7 चचार (for चकार) Ś1 D5 12 विघ्न (for घोर) Ś1 D5 12 अनिंदित (for अरिंदमौ)]

—^{cd}) D3 ins ते before देवेश (hypermetric) D5 12 अतिष्ठत् (for गच्छन्तं) D2 गच्छत देवेशं (by transp) D11 अतिवत्म मरुद्गण —^{e}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 वेद्धुकाम स (Ś1 D2 5 12 °मश्च, D3 11 °म सु-), Cr m g k t as in text (for धर्षयामास) —^{f}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 सोप(D1 7 12 °पा)ध्यातो, Cm g k t as in text (for हुकृतश्च)

12 ^{a}) Ś1 D2 3 5 7 12 अपध्यातस्य(D2 3 7 °श्च), Dt D1 6 8 9 अवध्यातश्च (D1 9 °स्य), D4 T3 अथ दग्धस्तु, D11 अपध्यानस्य, G1 3 अथ तस्य च, M2.3 अवज्ञातस्य, Cm g अवदग्धस्य (for दग्धस्तु तस्य) Dt D1–9 11.12 T3 M2 3 रुद्रेण (for रौद्रेण) —^{b}) D11 चक्षुपा (for चक्षुपा) D1–3 7 11 रघुनंदनौ —^{c}) T3 व्यशीरत (sic) (for व्यशीर्यन्त) Ś1 D1–3 5 7 12 [अ]स्य सहसा, D11 ते दतस्य (sic) (for शरीरात्स्वात्) —^{d}) Ś1 D5 12 ततो, G1 तस्य (for सर्व-). Ś1 D1–3 5 7 11 12 धीमत , G4 दुर्मति (for दुर्मते) —For 11–12, Ñ V B D10 13 M4 subst

तस्य गात्रं हतं तत्र निर्दग्धस्य महात्मना ।
अशरीरः कृतः कामः क्रोधाद्देवेश्वरेण ह ॥ १३
अनङ्ग इति विख्यातस्तदा प्रभृति राघव ।
स चाङ्गविषयः श्रीमान्यत्राङ्गं स मुमोच ह ॥ १४

तस्यायमाश्रमः पुण्यस्तस्येमे मुनयः पुरा ।
शिष्या धर्मपरा वीर तेषां पापं न विद्यते ॥ १५
इहाद्य रजनीं राम वसेम शुभदर्शन ।
पुण्ययोः सरितोर्मध्ये श्वस्तरिष्यामहे वयम् ॥ १६ G I 26 B I 23 L I 21

636* स्थाणुं स इह तप्यन्त पुरा किल महत्तप ।
आवेष्टुमभ्ययात्तूर्णं कृतोद्वाहमुमापतिम् ।
स बुद्धा तत्र रुद्रेण शप्त. किल महात्मना ।
अथ शप्तस्य रुद्रेण तस्य वै रघुनन्दन ।
रोषशापाग्निनिर्दग्धं तच्छरीरं व्यशीर्यत । [5]

[(l 1) V3 स्थातु (sic) (for स्थाणु) M4 ते स हि (for स इह). V2 पर (for महत्) —(l 2) V4 आराद्धुम्; D13 प्रवेष्टुम् (for आवेष्टुम्). B3 (marg.) पूर्णं, M4 ज्ञात्वा (for तूर्णं). —(l 3) V1 D13 स बुद्धया, B4 बुद्धा स (by transp) (for स बुद्धा). V4 तेन (for तत्र) —Ñ1 om l 4, B2 reads l 4 and 5 in marg —(l 4) B1 [प]व; D13 [प]व, M4 [अ]त्र (for वै). M4 रघुनदन (for रघुनन्दन).—(l 5) V1 रोषाच्, V3 विधि-; D13 रुद्र- (for रोष-). V2 -तापाग्नि- (for -शापाग्नि-). B1 व्यशीर्यते (for व्यशीर्यत). M4 शरीर समशीर्यत (for the post. half).]

13 B3 reads 13 in marg. D9 om 13^{ab}. D3 om from तत्र in^{a} up to the end of ^{b}. —^{a}) D3 तस्यांगान्यपत. (for तस्य गात्रं हतं). Dt D6 8 transp तस्य and तत्र Ś1 Ñ V B D1 2.4 5 7 10–13 T3 G3 M2 4 तस्यांगा (M2 °गं) न्यपतन्नाम (Ś1 Ñ2 V1 2 4 D1 7 M2 °द्राम [except M2 sic]) —^{b}) D14 विदग्धस्य, Cg as in text (for निर्दग्धस्य) Dt D8 G4 महात्मन, Cg as in text (for °ना) Ś1 D1 2 5 7 10–12 हिम (D1 2 7 विंध्य) शैलसमीपतः; Ñ V B D13 सद्य सर्वाण्यशेषतः, M4 सद्य· स्स्तान्यशेषत —^{c}) B4 अशरीर, D4 अशरीरी, T3 ते शरीरि (sic), Cg as in text (for अशरीर·). —^{d}) Ck हि, Ct ह (as in text) Ś1 D1–3 5 7 11 12 तेन महात्मना, M3 देवेन चक्षुषा (for देवेश्वरेण ह) Ñ V B D10 13 M4 एव कोपान्महात्मना (D13 °न)

14 B2 transp 14^{ab} and 14^{cd}. —^{ab}) D1 स ख्यातस् (for विख्यातस्) Ñ2 V B D3 7 10 तत (for तदा). B1 राघव, D11 राघवौ (for राघव) M4 तत प्रभृति कामश्च ख्यातोनग इति प्रभो —^{c}) D1 सुबाहु- (for स चाङ्ग-) D11 म्रिषण (sic) (for -विषय) —^{d}) Ś1 B2 D1–3 5 7 यत्रागानि, D9 स्वशरीर (for यत्राङ्गं स) T2 (after corr *sec m* as in text) 3 G2 ह्य, Ck as in text (for ह) D4 11 12 यत्रागं (D12 °गा) प्रमुमोच ह —For 14^{cd}, Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 subst, while B2 ins after 14^{ab}

637* अनङ्ग इति देशोऽय ख्यात कामाङ्गनाशनात् ।

[M4 अगा इति स (for अनङ्ग इति) Ñ V1 B3 -शासनात् (for -नाशनात्)]

15 After 15^{a}, Ñ V B2–4 D10 13 M4 ins

638* कामस्य रघुनन्दन ।
तस्यायतनमत्रेदं.

[(l 2) B4 आयतक्ष्म्, D10 आयक्ष्नम् V4 B2 एव (for अत्र).]

On the other hand, M3 (discards ^{bcd} with + sign below them) ins (*inf. lin. sec m.*)

639* श्रीरुद्रस्य महात्मन ।
मतोऽत्र मुनयो राम कुर्वन्ति तप उत्तमम् ।
मोक्षधर्मपरा वीर तेषा पापं न विद्यते । (cf 15^{cd})
शिष्या धर्मपरा भूत्वा शुश्रूषां कुर्वते सदा ।

—^{b}) Ñ1 यस्येमे, V2 तस्यैते, D2 ततोस्य (for तस्येमे). Ñ V B D10 13 M4 परमर्षय B1 कामस्य रघुनंदन (= l. 1 of 638*). —^{c}) Ś1 D2 3 5 7 11 12 शिष्टा, Cg k t as in text (for शिष्या). Ś1 D5 9 G1 वीरा (D9 G1 °रास्); D11.12 धीरा. (D12 °रा); K (ed) नित्यं (for वीर) —^{d}) Ś1 D1 5 11.12 नैषा, Cg.k t as in text (for तेषा). D11 पाप (sic) (for पापं) Ś1 D1.5 11 12 हि, Cg.k.t as in text (for न). —For 15^{cd}, Ñ V B D10 13 M4 subst, while D11 ins after 15

640* तपोदमरता शिष्याः पुराणा ब्रह्मवादिन ।
निवसन्त्यत्र निरतास्तपोनिर्धूतकल्मषा ।

[B1 D11 om l 1 —(l 1) Ñ1 -धर्म-, V2 B4 D10 -दान- (for -दम-) Ñ V B (except B1) D10 13 सर्वे (for शिष्या) M4 सत्य- (for ब्रह्म-) —(l 2) V4 [आ]त्म-; B1 [अ]* (for [अ]त्र) V1 B4 नियतास् (for निरतास्) D11 तपोमिर्धूतकल्मषा (for the post half)]

16 ^{a}) D11 र*नीं (for रजनीं) Ñ V B D10 13 M4 एका (for राम) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1.2 5 7 10–13 T3 वसाम, D3 *साम, D4 9 वत्स्याम (for वसेम) V2 -लोचन, V3 D7 11 -दर्शन, B4 -दर्शन, D13 G3 -दर्शना· (for -दर्शन). M4 सुखं वत्स्यामहे वय —M4 om 16^{cd} —^{d}) D9 विचरि° (for श्वस्तरिष्यामहे) Ś1 Ñ V B D5 10 12 तरि (Ñ2 V3 4 भवि) ष्याम (B4 °मि) प्रपद्य वै (Ñ1 परेद्युहि [sic], Ñ2 V1–3 B D10 परेहनि, V4 परिद्यपि), D2 3 7 वत्स्याम ससुखं निशां, D11 13 गमिष्याम परेहनि —After 16, all MSS (except D2 3 7 M2) Cg k t ins

641* अभिगच्छामहे सर्वे शुचय पुण्यमाश्रमम् ।
इह वास परोऽस्माक सुख वत्स्यामहे निशाम् ।
स्नाताश्च कृतजप्याश्च हुतहव्या नरोत्तम ।

G I 26 19
B I 23 17
L I 21 19

तेषां संवदतां तत्र तपोदीर्घेण चक्षुषा ।
विज्ञाय परमप्रीता मुनयो हर्षमागमन् ॥ १७
अर्घ्यं पाद्यं तथातिथ्यं निवेद्य कुशिकात्मजे ।
रामलक्ष्मणयोः पश्चादकुर्वन्नतिथिक्रियाम् ॥ १८
सत्कारं समनुप्राप्य कथाभिरभिरञ्जयन् ।
न्यवसन्सुसुखं तत्र कामाश्रमपदे तदा ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्वाविंशः सर्गः ॥ २२ ॥

[Ś1 D1 5 12 om l 1 and 3, D14 T1 2 G4 om l. 2, Ñ V B D10 11 13 M4 om l 3 D9 G1 2 M1 3 transp l 2 and 3 —(l 1) ❀ Ct अभिगच्छामहे व्यत्ययात्तङ् हे इति पृथक्पद वा । परो युक्ततर । ❀ V3 B1 M4 स्नात्वा, G4 शीघ्र (for सर्वे) Ñ V1 2 4 B2–4 D10 13 अभिगच्छाम च स्नात्वा, D11 अभिगच्छ महाबाहो (for the prior half) D11 उभयो, M4 मुनीना (for शुचय) —For ins see below —(l 2) M4 वास (for वास) G1–3 M1 4 परो (G1 परा, G2 पुरो, M4 इम) राम (for परोऽस्माक) Ś1 Ñ V B D1 5 9–13 इह कामाश्रमे राम, M3 इहैव सत्कृता राम (for the prior half) V2 स्वय (for सुख) M4 वय (for निशाम्) Ś1 D1 5 9 11 12 वत्स्याम ससुख निशां (= 16[d] in D2) (for the post half) Cg k.t no comm on l 2]

—After l 1, D11 ins

642* गङ्गायाश्च सरय्वाश्च संगमे सरितो शुभे ।

17 D1 om from तत्र up to 17[b] —[a]) Ñ2 B3 D10 प्रवदताम्, B4 समुद्यताम्, D2 संवदमाम् (sic), D5 संवसताम्, T2 सुवदता, Cr m g k t as in text (for सवदता) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B1–3 D5 7 9–13 एवं, Ñ1 V2 B4 D2 3 एव, Ck as in text (for तत्र) M4 अथ तानागतान्दृष्ट्वा —[b]) M4 तत सिद्धेन (for तपोदीर्घेण) —[c]) D7 परम प्राप्य, Ck परमं° (for परमप्रीता) M4 प्रागेव च महात्मान —D7 om (hapl) 17[d]–19[a] —[d]) M4 ऋषयो. Ś1 D5 12 द्रष्टुम्, D1–3 9 11 [ऽ]भ्याशम्, Cg k as in text (for हर्षम्) Ś1 D1–3 5 9 12 आगता·, Ck as in text (for आगमन्)

18 D7 om 18 (cf v l 17) —[a]) Ñ V1 B D10 M4 तेर्घ्यं, V2 तेषा, Cg as in text (for अर्घ्यं) T3 पाद्यमर्घ्यं (by transp) Ñ V1–3 B D10 M4 च विधिवत्, V4 च विविध, D2 3 11 12 अथा°, G1 तथादित्य (sic), Cg t as in text (for तथातिथ्यं) —[b]) Ñ V1–3 B2–4 D10 M4 प्रयु- (V3 °सु, B4 °पू)ज्य, V4 B1 पूजा च, D11 नि*द्य, T3 विज्ञाप्य (for निवेद्य) —[c]) V4 -लक्ष्म*° Ñ1 एव, Ñ2 V B D10 13 एवम् (for पश्चाद्) —[d]) M1 [अ]कुर्वत, M4 प्रायुंजन् (for अकुर्वन्) Ñ1 [अ]कुर्वन्नतिथिसत्क्रिया

19 D7 om 19[a] (cf v l 17) —[a]) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10–13 परम°, D3 परम प्राप्त, Cm g t as in text (for समनुप्राप्य) M4 प्राप्य ता तत्क्रिया तत्र —[b]) Ś1 Ñ V1 3 B D3 5 7 10–12 M4 अभि(B4 D12 **)रम्य च, V2 4 D1 2.13 °गम्य च, Cr m g k as in text (for अभिरञ्जयन्) ❀ Ct अभ्यरञ्जयन् अडभाव· आर्ष । तदाश्रमस्थानृपीनिति शेष । यद्वा सत्कार समनुप्राप्य तं प्रापय्य विश्वामित्रादींस्तदाश्रमस्था ऋषयोऽभ्यरञ्जयन्नित्यर्थ । ❀—After 19[ab], Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cm g k t ins

643* यथार्हमजपन्सध्यामृषयस्ते समाहिता ।
तत्र वासिभिरानीता मुनिभि· सुव्रतै. सह ।

[(l 1) D4 14 T1 2 G4 M3 मुनयस् (for ऋषयस्) —(l. 2) D6 °र् (for वासिभिर्) D9 तत्र स्वाशीभि(र्भी) रात्रीं तां (for the prior half) M3 सवृतैस् (for सुव्रतै)]

—[c]) Ś1 Ñ V1 3 4 B D2 3 5 7 9–12 न्यवसंस्ते (D9 °स्तु), V2 न्यवसंत, Dt D1 न्यवसत्सु- (D1 °त्स-), D13 अवसस्ते, T3 न्यवसंस- (sic), M4 नावसंस्ते. Ñ V B D10 13 M4 महात्मान· (for सुख तत्र) —[d]) V2 कामाश्र*पदे Ś1 Dt D1.2 (after pr m corr as in text) 7 8 11 तथा, Ñ V B D10 13 M4 सुखं, D3 सदा (for तदा) —After 19, Dt D4 6 8 9 14 S Cg ins

644* कथाभिरभिरामाभिरभिरामौ नृपात्मजौ ।
रमयामास धर्मात्मा कौशिको मुनिपुंगव ।

[(l 1) M2 अनु- (for first अभि-) M2 अनुरक्तौ (for अभिरामौ) —(l 2) M4 [ऽ]नुपमद्युति (for मुनिपुगव·)]

Colophon —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 D1 4 10–12 om V1–3 B आदि°, D3 अयोध्या° —After Kāṇḍa name, B1 2 4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9 10 12 कामाश्रमनिवास (V2 °गमन), D11 ताडकाप्रवेश —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om both Ñ2 B2 3 D9 10 26, V2 28, V3 25, Dt D4 6 8 14 S 23, D1 7 19, D2 20 D13 -काडे-यो विं-श्रमनि-नाम (dash indicates lacuna) —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2.4 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री.....म.

२३

ततः प्रभाते विमले कृताह्निकमरिंदमौ ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य नद्यास्तीरमुपागतौ ॥ १
ते च सर्वे महात्मानो मुनयः संशितव्रताः ।
उपस्थाप्य शुभां नावं विश्वामित्रमथाब्रुवन् ॥ २
आरोहतु भवान्नावं राजपुत्रपुरस्कृतः ।
अरिष्टं गच्छ पन्थानं मा भूत्कालस्य पर्ययः ॥ ३
विश्वामित्रस्तथेत्युक्त्वा तानृषीनभिपूज्य च ।
ततार सहितस्ताभ्यां सरितं सागरंगमाम् ॥ ४
अथ रामः सरिन्मध्ये पप्रच्छ मुनिपुंगवम् ।
वारिणो भिद्यमानस्य किमयं तुमुलो ध्वनिः ॥ ५
राघवस्य वचः श्रुत्वा कौतूहलसमन्वितम् ।
कथयामास धर्मात्मा तस्य शब्दस्य निश्चयम् ॥ ६
कैलासपर्वते राम मनसा निर्मितं सरः ।
ब्रह्मणा नरशार्दूल तेनेदं मानसं सरः ॥ ७ G I 27 B I 24. L I 22

23

1 a) M2 विमलौ, Cg as in text (for विमले) —b) D2–4 10 11 M2 कृत्वा (for कृत-) B4 °*रिंदमौ —D7 om 1cd —c) V1 नमस्कृत्य —d) Ñ V B D10 M4 उपेयतु, Dt °गमत् (sic), D13 प्रजग्मतु (for उपागतौ)

2 a) B4 D4 M4 तु, Cg as in text (for च) Ś1 D1–3 5 7 12 सर्व एव (D7 °तन्), D11 सर्वे ते वै (for ते च सर्वे) D1 महात्मानं —b) Ś1 D1–3 5 7 11 12 ऋषय (for मुनय) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 सूर्यवर्चस (M4 °तेजस), D9 शासित°, M3 सशाति° (for सशितव्रता) —c) Ś1 D1–3 5 7 12 °तस्थु, V4 °स्पृश्य, Cm g t as in text (for उपस्थाप्य) D1 वाच (for नावं) —B4 om (hapl) 2d–3a —d) D1 यथा (for अथ) D12 [अ]ब्रवीत् (sic) (for [अ]ब्रुवन्)

3 B4 om 3a (cf v l 2) —a) B1 आरोहयतु (hypermetric), D6 9 °हृतु, Cm g as in text (for आरोहतु) D4 9 M2 शुभा (for भवान्) Ñ2 V3 B2 3 D10 आरोह भगवन् (B3 °वान् also in m) T3 ब्रह्मन् (for नाव) —b) V4 विश्वामित्र-, B4 रा*पुत्र- Ś1 D1–3 5 7 11 -पुर सर (D1 °र), V1 °स्तत, D12 पुर शय॰, Cg k t as in text (for -पुरस्कृत) D10 मा ते कालात्ययो ह्यभूत् (= 3d in D10) —c) V2 4 B2 (marg also) अविघ्न, Cr m g k t as in text (for अरिष्ट) —d) D4 Cg k °विपर्यय (for कालस्य पर्यय) Ñ V B D10 13 M4 मा ते (M4 च) कालात्ययो हि (Ñ2 om हि [submetric]) भूत् (V1–3 B D10 ह्यभूत्, V4 D13 भवेत्, M4 °स्तु ते)

4 a) T3 तदा (for तथा) —b) B2 तापसान् (for तानृषीन्) Ś1 D1 2 5 7 11 12 प्रत्यपूजयत्, Ñ V B1–3 (m also as in B4) Dt D6 8 10 13 M4 प्रति(Dt °त्य)पूज्य च (V1 स), B4 प्रतिगृह्य°, D3 प्रपूजयन् (submetric), T2 (after corr sec m as in text) अधि°, G1 3 °वाद्य च (for अभिपूज्य च) —c) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 सरितं पुण्या (for सहितस्ताभ्या) —d) Ś1 Ñ V2–4 B (B2 marg) D1–3 5 7 9–13 सरयूं, V1 B2 जाह्नवीं (for सरित) Ñ V B D10 13 विमलोदका, D2 11 सागरागना, Cg k t as in text (for सागरगमाम्) —After 4, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins (Cg comm on l 1, Ck on l 1–2 and Ct on l 1–3)

645* तत शुश्राव वै शब्दमतिसरम्भवर्धितम् ।
मध्यमागम्य तोयस्य तस्य शब्दस्य निश्चयम् ।
ज्ञातुकामो महातेजा सह राम कनीयसा ।

[(l 1) Dt D6 8 तत्र (for तत) D14 T G2–4 M1 °त, G1 M2 3 शुश्रु(G1 °श्रा [sic])वतु (for शुश्राव वै) Dt D6 8 तोय-, M3 अभि- (for अति-) T3 -गभीर- (for -सरम्भ-) D6 -*र्धित (for -वर्धितम्) —(l 2) D9 14 T (except T3) G M1–3 om the post half of l 2 and the prior half of l 3]

5 a) Ñ V B D10 तत्र, D13 ततो, Cm g k, as in text (for अथ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 राघव (D7 °*)स्तु (for अथ राम) —b) V1 प्रयच्छ (for पप्रच्छ) V3 °सत्तम, M4 कुशिकात्मजं (for मुनिपुगवम्) —c) V2 B3 4 वारिणा, Cm g as in text (for वारिणो) Ñ V B D10 13 भिद्यत इव (V2 °ते तीर), Cm g k t as in text (for भिद्यमानस्य) Ś1 D1–3 5 7 11 12 वा(D11 गि)रीणा (D2 वीराणा) भिद्यमानाना —d) Ś1 D1–3 5 7 11 12 एष, Ñ B स्वयं (B1 °र्थं), V3 D10 M4 त्वय, V4 मुने (for अय) Ś1 D5 11 12 विमलो°, Ñ V B D10 13 बलवान् स्वन, D1–3 7 विपुलो°, D9 तुमुल°, Cg k as in text (for तुमुलो ध्वनि)

6 a) Ñ V B1 3 4 D10 13 M4 इति राम-, B2 इति तस्य, Cm g k as in text (for राघवस्य) Ś1 D5 12 तु तच् (for वच) G3 M2 रामस्य वचन —b) Ñ2 V3 B3 4 D4 10 M4 -समन्वित Ś1 D1–3 5 7 11 12 जातकौतूहल वच (D2 3 7 11 °लो मुनि) —c) D11 कृपयामास (sic) Ñ V B D10 13 भगवान् (for धर्मात्मा) —d) Ñ V1–3 B D10 11 13 विस्तर (V1 °र), V4 कारण, Cm g t as in text (for निश्चयम्)

7 a) D1–3 5 7 12 °से (for कैलास-) Ñ V B D10 13 M2 4 -शिखरे (for -पर्वते) Cg कैलासपर्वते (as in text) D3 11 रम्ये (for राम) —b) V4 ब्रह्मणा, D10 om (hapl) म in मनसा V1 निर्नित (for निर्मित) B1 transp मनसा and निर्मित Ñ1 V1 शर (sic), Dt D6 8 पर, Cg as in

G I 27 8
B I 24 9
L I 22 8

तस्मात्सुस्राव सरसः सायोध्यामुपगूहते ।
सरःप्रवृत्ता सरयूः पुण्या ब्रह्मसरश्च्युता ॥ ८
तस्यायमतुलः शब्दो जाह्नवीमभिवर्तते ।
वारिसंक्षोभजो राम प्रणामं नियतः कुरु ॥ ९
ताभ्यां तु तावुभौ कृत्वा प्रणाममतिधार्मिकौ ।
तीरं दक्षिणमासाद्य जग्मतुर्लघुविक्रमौ ॥ १०
स वनं घोरसंकाशं दृष्ट्वा नृपवरात्मजः ।
अविप्रहतमैक्ष्वाकः पप्रच्छ मुनिपुंगवम् ॥ ११
अहो वनमिदं दुर्गं झिल्लिकागणनादितम् ।
भैरवैः श्वापदैः कीर्णं शकुन्तैर्दारुणारवैः ॥ १२

text (for सर॰) —Ñ2 V2 G4 om. (hapl) 7^{cd}.—^{c}) Ś1 D5 11 12 रघु-; G2 M1 मुनि- (for नर-) Ñ1 V1 3 4 B D10 13 ब्रह्मणा प्रागिद य(V1 त)स्मात्.—^{d}) Ñ1 V1 3 4 B1 3 D10 13 तदभून् (V1 अभूत्तन् [by transp], V4 °य), B4 तस्मात्तन् (for तेनेदं) Ś1 D1–3 5 7 11 12 मानस नाम (D2 मान [metathesis]) तेन तत्.

8 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 प्रसूता सरयू॰, M2 °सरयू॰ (for सुस्राव सरस.) —Ś1 D3 7 om (hapl) 8^{bc} —^{b}) D1 अभ्यधावत, D2 अभ्यगात्पुरीं, D5 12 अभ्यभावयत्, D11 अभिमागमत् (sic), M4 °गूहति, Cr m g as in text (for उपगूहते) —For 8^{ab}, Ñ V B D10 13 subst

646* सरसो मानसात्तस्मादयोध्यामनु शोभना ।

[V3 नामसात् (metathesis), V4 °सत् (for मानसात्) B3 यस्माद् (for तस्माद्) V2 यत्र (for अनु) V1 गोचरा, B3 (m also) 4 शोभिना (B4 °ता) (for शोभना)]

—^{c}) Ñ V B D10 13 नदी प्रसूता, D1 2 5 9 11 12 M4 °प्रसूता, Cm t as in text (for सर.प्रवृत्ता) ❀ Ck तस्या॰ सर प्रवृत्तत्वात् सरयूरिति नाम । ❀ —^{d}) D5 ब्रह्मरसच्युता

9 ^{a}) M2 3 Cm तुमुल॰, Cg as in text (for अतुल) Ś1 D1–3 5 7 11 12 शब्दोय विपुलस्तस्या (Ś1 °स्यां), M4 एष तस्य महाञ्शब्दो —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 जाह्नव्याम्; Cm t as in text (for जाह्नवीम्) M4 अतिवर्तते —For 9^{ab}, Ñ V B D10.13 subst

647* जाह्नवीमभिवर्तिन्यास्तस्या शब्दोऽयमीदृश. ।

[Ñ1 V2–4 B3 4 (both m. also) अभि(B3 इति)वृत्तायास्; V1 D10 13 अति° (for अभिवर्तिन्यास्)]

—^{c}) Ś1 Ñ2 V3 B2 3 (m also) D1 2.5 10–13 -सघर्षजो, Ñ1 V1 4 B1 3 4 -संहर्षजो, V2 -संकर्पजो, D3 7 -सघट्टजो, Cg k as in text (for -संक्षोभजो) —^{d}) D6 प्रणामो (sic), G2 प्रमाणं (metathesis) (for प्रणामं) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 प्रय(V1 °ण)त॰, D9 °तं, Cg as in text (for नियत.)

10 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 M4 उभाभ्या, D11 प्रणामं, D12 तुल्याभ्यां, G2 M1 तस्या°, Cr m g k t as in text (for ताभ्या तु) M4 एव तौ (for तावुभौ) —^{b}) D11 सगमे नरसत्तमौ —For 10^{ab}, Ñ V B D10 13 subst

648* चक्रतुस्तौ नमस्ताभ्या नदीभ्यामथ राघवौ ।

[V4 नमस्कार, D13 मनस्° (metathesis) (for नमस्ताभ्या) V4 नदीं ताम् (for नदीभ्याम्) B4 अभि (for अथ).]

B2 cont.:

649* प्रणाम प्रयतौ कृत्वा संगमे नरसत्तमौ ।

B3 cont (after 648*)

650* विश्वामित्रस्य वचसा भक्त्या परमया युतौ ।

—D11 om (hapl) 10^{cd} —^{c}) Ñ V1 2 B1–3 (B3 m also as in text) D10 13 पर समासाद्य, V3 4 B4 परम° (for दक्षिणमासाद्य) —^{d}) D12 -विक्रमे (sic)

11 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 तद्, Cm g as in text (for स) Ś1 D1–3 5 7 12 °सनाद, D9 (marg gloss) भयकर-दर्शनं, Cg k t as in text (for घोरसंकाश) —^{b}) D14 transp नृप and वर Ś1 Dt D1–5 7–9 12 G1 2 M1.3 नर-वरात्मजौ (Dt D4 8 G1 2 M1.3 °ज॰) (for नृपवरात्मज) T3 पृष्टवान्नृवरात्मज॰ —^{cd}) Ś1 D5 12 ततः समतात्तौ वीक्ष्य, D1 3 7 ततो वन तदिक्ष्वाकू (D3 7 °काव्) (for ^{c}) Ś1 D3 5 7 12 आपृच्छेता मुनिं तु तौ (D12 तदा), D1 संपृच्छेतां मुनिं च तौ (for ^{d}) D2 ततो नमंतावक्ष्वाकावपृच्छता मुनिं उभौ, D9 तदा पप्रच्छतुर्भूयो मुनिमिक्ष्वाकुनदनौ. —For 11, Ñ V B D10 11 13 M4 (l 2 only) subst .

651* अथानुपदमेवान्यद्वनं घोरमरिंदमौ ।
दृष्ट्वा पप्रच्छतुर्भूयो मुनिं त नृवरात्मजौ ।
कस्येद मेघसंकाश वन घोर प्रकाशते ।

[(l. 1) V2 अथात्य° (sic), V4 °पद, B3 (marg also as above) तथा° (for अथानुपदम्) V3 वल (sic) (for वन) D10 अनिंदितौ (for अरिंदमौ) —(l 2) Ñ1 पप्रच्छ* Ñ2 B3 (marg also as above) D10 वीरौ (for भूयो) V2 D11 नृप-, D13 तौ° (for त नृ-) B1 °दशरथात्मजौ, M4 वन नृपसुतौ मुनिं (for the post. half) —After l 2, M4 reads l 2 of 652* —(l 3) V3 वल (sic) (for वन) D13 प्रचक्षते (for प्रकाशते)]

12 ^{a}) Ś1 D5 11 12 घोर, D2 दीर्घं (for दुर्गं) Ñ V1–3 B D10 13 दुर्गं(V2 B1 °र्गं)पक्षिगणाकीर्णं, V4 बहुपक्षगणाकीर्णं (sic) —^{b}) V1 D11 T2 G1 3 M2 झल्लिका-, V4 विंदिका-, D2 उल्लीका- (sic), Cm g k t as in text (for झिल्लिका-) D9 -स्वन-, D13 -गज- (for -गण-) Dt D6 8 -सयुत (for -नादितम्) —D11 reads 12^{cd} after 652* —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 11 च समाकीर्णं, D4 9 14 T1 2 G1 4 M2 3 °पूर्णं, M4 °घोरै. (for श्वापदै कीर्णं). D12 घरवैग्धसमाकीर्णं (sic), T3 श्वापदैर्हिंस्रपशुभि —^{d}) D1.11 12 G1 M4 शकुनैर् (for शकुन्तैर्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 G3 दारुणस्वनै, D4 9 14 S (except G3) Cm दारुणा(D4 M4 °णैर्)रुतै॰ (T2 °यतः M4 °युतं), Cr k.t as in text (for दारुणारवै.).

नानाप्रकारैः शकुनैर्वाश्यद्भिर्भैरवस्वनैः ।
सिंहव्याघ्रवराहैश्च वारणैश्चापि शोभितम् ॥ १३
धवाश्वकर्णककुभैर्बिल्वतिन्दुकपाटलैः ।
संकीर्णं बदरीभिश्च किं न्विदं दारुणं वनम् ॥ १४
तमुवाच महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ।
श्रूयतां वत्स काकुत्स्थ यस्यैतद्दारुणं वनम् ॥ १५

एतौ जनपदौ स्फीतौ पूर्वमास्तां नरोत्तम ।
मलदाश्च करूषाश्च देवनिर्माणनिर्मितौ ॥ १६
पुरा वृत्रवधे राम मलेन समभिप्लुतम् ।
क्षुधा चैव सहस्राक्षं ब्रह्महत्या यदाविशत् ॥ १७
तमिन्द्रं स्नापयन्देवा ऋषयश्च तपोधनाः ।
कलशैः स्नापयामासुर्मलं चास्य प्रमोचयन् ॥ १८ G I 27. I B I 24. L I 22. I

13 Ś1 D1–3 5 7 12 om 13 and 14 —[b]) D4 भैरवै· स्वनै —[d]) D4 14 T G1 2 4 M1 3 चोप-, D9 चैव, G3 उप- (for चापि).

14 Ś1 D1–3 5 7 12 om 14 (cf v.l 13) —[a]) D6 धवाश्वक**कुभैर्, D9 धवैश्च ककुभिश्चापि —[b]) Cg मरु- (for बिल्व-) D4 -किंशुक- (for -तिन्दुक-) —[d]) Dt D6 8 नु, Ct as in text (for नु) D4 9 T3 Ck किं त्वेतद्, D14 T1 2 G2–4 M1–3 किं न्वेतद्, G1 किं चैतद्, Cg as in text (for किं न्विदं) —For 12[c]-14, Ñ V B D10 11 13 M4 (D11 M4 for 13-14 only) subst

652* नानामृगगणैर्घोरैर्वाशमानैर्विनादितम् ।
सिंहव्याघ्रवराहर्क्षखड्गिकुञ्जरसेवितम् ।
धवाश्वकर्णकुटजपाटलाबिल्वतिन्दुकैः ।
द्रुमैः कंटकिभिश्चैव कीर्णं किन्त्विदमुच्यताम् ।

[V2 4 D11 13 om (hapl) l 1 —(l 1) D10 नानामृ*-. B1 वाश्यमानैर् (sic), B3 (marg as above) व्याप्यमानैर् (for वाशमानैर्) M4 नानाप्रकारैश्च मृगैर्वाश्यद्भिर्भैरवै स्वरैः (cf 13[ab]) —M4 reads l 2 after l 2 of 651* —(l. 2) Ñ1 -वराहस्य V1 D13 -वर्हि-, V2 B4 D11 M4 -खड्ग- (for -खड्गि-) —(l 3) V2 3 धराश्व°, V4 वराश्व°, D11 °**- (for धवाश्वकर्ण-) Ñ1 -पाटलाबिंदतिंदुकैः, V4 -पाटलाशोकचपकैः, D11 बिल्वतिंदुककत्तृणैः (for the post half) D13 धवाश्वक कुटजपापाटलातिंदुतिंदुकैः —(l 4) D11 तथा (for द्रुमैः) V2 B1 D13 इदम् (for त्विदम्) V4 B1 3 (marg also) उच्यते D11 सगतैश्च समावृत्त (for the post half)]

—Thereafter D11 reads 12[cd]

15 D14 reads 15 in marg (*sec m*) —[a]) Ñ V B1–3 D10 13 ताव्, B4 ताम् (sic) (for तम्) Ñ V B D10 13 M4 तयोर् (B2 M4 ततो, B4 *°) वाक्यं (for महातेजा) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 तयो (D11 °*) स्तद्वचनं श्रुत्वा —[b]) Ś1 D5 12 महानृषि Ñ V B D10 13 M4 श्रुत्वेदं (V1 °त्वैव, B3 [marg also] 4 °त्वैव) भगवान्मुनि· (B1 M4 °नृषि) —[c]) Ñ V B D10 13 M4 इत्युपामन्त्र्य, D1 वचनं वत्सौ, D2.3 7 11 वत्सौ (D2 वत्स, D11 यस्य) काकुत्स्थौ (for वत्स काकुत्स्थ) —[d]) Ś1 D1–3 5 7 9 12 [इ]दं भैरव, Cg k as in text (for [ए] तद्दारुण) Ñ V B D10 13 M4 भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ, D11 भैरवस्वनमुत्तमं

16 [a]) Ś1 D1–3 5 7 11 12 शिवौ, Ñ V B D10 13 अयं, Cm g k as in text (for एतौ) Ñ V B D10 13 °पद·, G4 °पद- (for जनपदौ) Ś1 Ñ V B D2.3 5 10 12 13 श्रीमान्; D1 7 9 श्रीमत्, Cm g k t as in text (for स्फीतौ) —[b]) D1 सर्वम् (for पूर्वम्) Ś1 D1–3 7 11 M4 नरोत्तमौ Ñ V B D10 13 पूर्वमासीन्महर्द्धिमान् —[c]) Ś1 D1–3 7 9 11 12 मालवश्; Ñ V1 B3 4 D10 मलजाश्, V2.4 B1 2 (after corr as in Ñ) मलजश्, D5 अलबश् (sic), D13 मलवाश् (sic), Cr m g k.t as in text (for मलदाश्). Ś1 V2 B1 D1 5 11–13 करुष (D11 °षा) श्च, V4 करजश्च; B2 D3 7 10 कलुष (B2 [after corr] D10 °षा) श्च, D2 सकारूषो, D9 कुरुपश्च; Cr.m g k °शाश्च (for करूषाश्च) V3 मलयेकरुषाश्चैतौ. —[d]) D5 12 दैव- (for देव-) Ñ2 V1 B3 4 D10 13 -निर्मिता (for -निर्मितौ). Cr m g t as in text (for [d]) ❀ Ck देवनिर्माणेन निर्मितनामधेयौ । ❀

17 [a]) Ñ V B D10 13 सखा (B4 °हा) य नमुचिं हत्वा —[b]) Ñ2 मनेन (sic), B1 (marg also) पापेन, T3 *तेन, Cg k.t as in text (for मलेन) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 9–13 M4 समभि (V4 °*) प्लुत., D3 स*भिप्लुतं, Cg as in text. —[c]) Ś1 D1–3 5 7 11 12 क्षुध (D1 °धि [sic]) या च, Ñ V B D10 13 क्रोधाचै (B2 °चै) व, Dt क्षुधौ° (sic), D9 तद्वधाच, G1 क्षुधयैव, Ck cites as in text (for क्षुधा चैव) ❀ Cg t क्षुधा बुभुक्षया ... । ❀ Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 सहस्राक्षो (D1 °क्षे). —[d]) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 °हत्या, Cg k t ब्रह्महत्या (as in text) Dt D3 4 6 8 T3 M3 Cg समा-; D1 2 तदा-, D11 यथा- (for यदा-) Ñ V1–3 B D10 13 मित्रध्रुगभ- (B °ध्रग्भ, D13 °ध्रुग्म) गवा (V1 °*व) न्किल, V4 मित्रध्रुग्गुणवान्पुरा, M4 ब्रह्महा भगवान्किल

18 [a]) D3 7 तद् (for तम्) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ऋ (D2 वि) षय, Dt D6 8 मलिन, Cm g as in text (for स्नापयन्) Ś1 D1–3 5 7 9 11.12 सर्वे (for देवा). Ñ V B D10 13 M4 तमिह स्ना (V1 3 4 स्न, B2 4 M4 स्या) पयामासुर्. —[b]) M3 कलशैश्, Cr m k as in text (for ऋषयश्) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 सर्वैर् (Ś1 D12 °र्वे, D2 **, D3 11 °र्वे) देवग- (D1 °गु) णै सह, Ñ V B D10 13 देवा सर्पिगणा पुरा (V1 2 तथा), M4 देशे सर्षिगणा सुरा —[c]) V2 क्लिशलैः (sic), M3 ऋपय, Cr m g k t as in text (for कलशै). Ñ V B D10 13 M4 पुण्य (B3 पूर्ण) सलिलै (for स्नापया-

G I 27.19 B I 24 20 L I 22.19

इह भूम्यां मलं दत्त्वा दत्त्वा कारूषमेव च ।
शरीरजं महेन्द्रस्य ततो हर्षं प्रपेदिरे ॥ १९
निर्मलो निष्करूषश्च शुचिरिन्द्रो यदाभवत् ।
ददौ देशस्य सुप्रीतो वरं प्रभुरनुत्तमम् ॥ २०
इमौ जनपदौ स्फीतौ ख्यातिं लोके गमिष्यतः ।
मलदाश्च करूषाश्च ममाङ्गमलधारिणौ ॥ २१
साधु साध्विति तं देवाः पाकशासनमब्रुवन् ।
देशस्य पूजां तां दृष्ट्वा कृतां शक्रेण धीमता ॥ २२
एतौ जनपदौ स्फीतौ दीर्घकालमरिंदम ।
मलदाश्च करूषाश्च मुदितौ धनधान्यतः ॥ २३

मासुर्) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 स्रा(Ś1 D1 2 5 11 12 स्र) पयाचक्रुरमलै (D2 3 7 °क्रु सलिलै) —d) D6 मले (for मल) M4 व्यपोहयन् (for प्रमोचयन्) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 सलिलै(D2 3 7 अमलै)र्मलशुद्धये, Ñ V B D10 13 पूर्णै(Ñ B2 3 पुण्यै, B1 * ˘)र्मल(V2 4 °र्मान)समन्वित (V1 4 B1 2 समाचितं, B3 marg also as in V1 B4 and मपातितं, B4 D13 विशोधनै), Cg as in text (for d)

19 D11 repeats 19–20b after 20ab —a) D11 (second time) अस्या (for इह) Ś1 D1–3 5 7 12 तस्या (D12 °स्य [sic]) भूमौ (Ś1 D6 12 °म्या as in text), Ñ V B D10 11(first time) 13 M4 सोऽस्मिन्देशे (for इह भूम्या) V3 मनस् (for मलं) Ś1 D2.3 5 7 11(second time) 12 देवा, Ñ V B D10 11(first time) 13 G3 M4 त्यक्त्वा (for दत्त्वा) —b) Ñ V2 4 B1–3 D10 11 13 देव , V1 देव, V3 B4 D6 (before corr as in Ñ)देव, Dt D8 देवा , D1 हत्वा, G3 त्यक्त्वा(for दत्त्वा) Ñ2 V1 B1–3 D3 7 10 13 कालु(B2 °लू)ष्यम्(B3 marg also कौरूप्यम्), V2 कलुषम् , V3 कल्मषम् , B4 कौरूप्यम् , D4 11 (both times, first time before corr as in Ñ2)कारुष्यम् , G1 2 करूषम् , Cr m g कारूशम् , Ct as in text (for कारूषम्) D1 ह (for च) D9 दत्त्वा कालुषक तथा, M4 देहत कार्यमेव च —c) M4 शरीरजे महेंद्रस्तु —d) D11 (first time) अवाप्तवान् , M4 अवाप स (for प्रपेदिरे) —For 19cd, Ñ V B D10 13 subst

653* मित्राभिद्रोहसंयुक्त पर हर्षमवाप्तवान् ।

[V4 मित्राति- Ñ2 V2 B3 4 -संभूत, V1 -सयुत (for -सयुक्त)]

20 D11 repeats 20ab (cf v l 19) —a) Ñ2 B2.3 D10 °ल्पषश् , V1 2 D2 9 निष्करूपश् , B3 (m also) 4 निष्कुरूपश् , D11 (second time) नि करूषश् , T2 °रूजश् (for निष्करूपश्) —b) Dt D6 8 शुद्ध, D3 शु र्, Cg as in text (for शुचिर्) D6 चद्रो (sic) (for इन्द्रो) V2 तथा, Dt D5 6 8 13 14 T1 3 G4 M3 (before corr) यथा, D1 11 (first time) तदा, M4 ततो (for यदा) V B1 2 D9 त्वभूत् , D1 [अ]न्वभूत् , D13 ह्यभूत् (for [अ]भवत्) D2 3 7 ह्यभूत्तदा —c) Ñ V B D10 T3 तदा, Dt D2 3 6–8 13 ततो (for ददौ) T3 सप्रीतो (for सुप्रीतो) —d) Dt D6 8 प्रादाद् , D4 प्रभुद् (sic) (for प्रभुर्) M3 अनुत्तम Ś1 D1 5 9 11 12 ततो वरमरिंदम , Ñ V B D2 3 7 13 ददौ वरमरिंदम (V1 °मौ), D10 ददौ वरमनिंदित

21 a) V2 B1 °पद- (for जनपदौ) Ś1 D1–3 5 7 9 12 ख्याति (for स्फीतौ) —b) Ś1 D1–3 5 7 9 12 कृत्स्ने, V1 °र्ति, Cg k t cite as in text (for ख्यातिं) B2 (m) लोके D11 T3 transp ख्यातिं and लोके V4 गमिष्यति (sic) —After 21ab, D1 ins (gloss ?)

654* मल· पाप्मा विनिर्दिष्ट कारूषो देहज मलम् ।

—c) Ś1 D5 9 11–13 मालवश् , Ñ B2–4 D1–3 7 10 मलजाश् , V B1 मलज(V3 °य)श् , Cg k as in text (for मलदाश्) Ś1 V B1 D5 11–13 करूषश् , B2 कलूषाश् , D9 कुरूपश् (for करूपाश्) —T3 G4 om (hapl) 21d–23c —d) Ś1 -सह°, D1–3 7 9 12 -सहचा(D7 °वा)रिण (D9 12 °णौ), D11 °हारिणौ, Cr m g k t as in text (for -मलधारिणौ) Ñ V3 4 B2.3 D10 [इ]त्यगजेन म(V4 स)माकितौ, V1 B1 4 D13 M4 ह्य (V1 B1 D13 र्अ [with hiatus])गजेन ममाकितौ, V2 [अ]नगजेन समन्वितौ

22 T3 G4 om 22 (cf v l 21) —a) Ñ V B D10 13 M4 एवमस्तु, D3 ° (for साधु साधु) —b) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 शशंसु पाकशास(D3 °नाश)न —c) Ś1 D1–3 5 7 9 11 दे(D2 ई)शपूजां (D3 °ज्या)च(Ś1 तु), D12 देश पूजा, M3 देवस्य°, Ck t as in text (for देशस्य पूजा) Ś1 कृत्वा (for दृष्ट्वा) —d) M3 कृत (sic) (for कृता) D2 धीमता (sic)

23 T3 G4 om 23abc (cf v l 21) —a) Ś1 D1 5 11 12 एवं, Cg k as in text (for एतौ) D12 °पद- (for जनपदौ) Ś1 D5 7 9 (after corr as in text) श्रीमस् (D5 7 °मान्), D1–3 12 श्रीमत् (for स्फीतौ) —b) Ś1 D2 3 5 7 9 12 तुल्यकालम् (D7 12 ° . म् , D9 °लाव्), D1 कामतुल्यौ, D11 तस्मिन्काले (for दीर्घकालम्) D1–3 7 9 11 अ(D1 11 ह्य)रिंदमौ (for अरिंदम) —For 22c–23b, Ñ V B D10 13 M4 subst

655* देशस्य नाम निर्वृत्ति श्रुत्वा ता वासवेरिताम् ।
एवमेतौ जनपदौ पूर्वमेव विशब्दितौ ।

[(l 1) B4 M4 देवस्य (for देशस्य) V1 D13 श्रूयता (for श्रुत्वा ता) V4 राम (sic) वेरिता —(l 2) D13 च°, M4 [अ]भि° (for विशब्दितौ) B4 repeats through oversight 21b for the post half]

—c) Ś1 D5 9 11–13 मालवश् , Ñ1 B2 मलजश् , Ñ2 V1 2.4 B (B2 m also) D2 3 7 10 मलजाश् , V3 मलया , D1 मालकाश् (for मलदाश्) Ś1 V4 D5 9 11–13 °करूशश्च, V3

कस्यचित्त्वथ कालस्य यक्षी वै कामरूपिणी ।
बलं नागसहस्रस्य धारयन्ती तदा ह्यभूत् ॥ २४
ताटका नाम भद्रं ते भार्या सुन्दस्य धीमतः ।
मारीचो राक्षसः पुत्रो यस्याः शक्रपराक्रमः ॥ २५
इमौ जनपदौ नित्यं विनाशयति राघव ।
मलदांश्च करूषांश्च ताटका दुष्टचारिणी ॥ २६
सेयं पन्थानमावार्य वसत्यत्यर्धयोजने ।
अत एव च गन्तव्यं ताटकाया वनं यतः ॥ २७
स्वबाहुबलमाश्रित्य जहीमां दुष्टचारिणीम् ।
मन्नियोगादिमं देशं कुरु निष्कण्टकं पुनः ॥ २८

G I 27
B I 24
L I 22

करूषाश्चेति, B2 °कलूश(m also °शा)श्च (for च करूषाश्च) —^{d}) Ś1 समृद्धौ, Ñ V1 2 B D4 6 8 10 13 T1 M4 मुदिता (V1 D13 °ताव्ं), V4 श्चाहिता, Dt T3 मुदितो (sic), D1–3 7 सपूर्णौ(D2 °र्णा), D5 12 संपन्नो (for मुदितौ) Ñ V B D10 11 13 M4 ऋद्धिसपदा (D11 °सयुत, D13 °संयुतौ, M4 °मत्तरा), D6 ध·-·-न्यत· (for धनधान्यत)

24 ^{a}) Ñ V B D10 13 M4 अथ कालस्य महतो. —^{b}) Ñ V B Dt D6 8 10 13 T3 M4 यक्षिणी, Cg as in text (for यक्षी वै) Ś1 D1–3 5 7 11 12 यक्षी दु(D11 °तु [sic]) ष्टप्रचारिणी (D12 °णौ [sic]) —^{c}) V3 वनं (sic) (for बलं) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 9(after corr m as in text) 12 [अ]निश युधि(D2 3 7 सदा), Ñ V B D10 13 M4 महाबला, D11 [अ]बला सती, D14 T3 तथा°, Cg as in text (for तदा ह्यभूत्)

25 ^{a}) Ñ V B D10 13 M4 सुदस्य, Cg k t as in text (for भद्र ते) —^{b}) Ñ V B D10 13 M4 दैत्य(V1 देश्य [sic])पतेरभूत्; D14 सुदाय° (for सुन्दस्य धीमत·) —^{c}) D2 [s]त्र स्यात् (for पुत्रो) —^{d}) V4 यस्य (sic), D2 तुल्य- (for यस्या) T2 शुक्र- (for शक्र-) D11 -पुरोगम (for -पराक्रम) —After 25, V2 (after 660*) 3 ins

656* पशुमानुषसंयुक्तमभक्षयत सर्वश ।,

while B3 ins

657* यस्या भयान्न चलति देवाना च विमानक ।

—After 25, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cg k ins

658* वृत्तबाहुर्महाशीर्षो विपुलास्यतनुर्महान् ।
राक्षसो भैरवाकारो नित्यं त्रासयते प्रजा ।

[(l 1) D14 T G2 4 M1 3 °वीर्यो (for महाशीर्षो) —(l 2) D9 [आ]रावो (for [आ]कारो) G4 त्रासयसे (sic) (for त्रासयते)]

26 ^{a}) M4 सोयं (for इमौ) —^{b}) Dt राघव·, D9 दुष्टघी (for राघव) —For 26^{ab}, Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst

659* उत्सादयति सा नित्यमेतौ जनपदावुभौ ।,

[Ś1 उत्सादयति (sic) D2 [अ]सौ (for सा) D12 जिनपदौ (sic) (for जनपदाव्) Ś1 D5 11 12 विभो (D12 °भौ [sic]) (for उभौ)]

while Ñ V B D10 13 subst

660* सेयं जनपदं राम समुत्साद्य सुदारुणा ।

[Ñ1 सम, V1 सेम, V2 सैषा (for सेय) V3 जनपदो (sic) Ñ2 V1 B3 D10 नाम (for राम) Ñ2 V4 B1 3 समुच्छाद्य (B3 m also °त्साद्य), V2 समासाद्य, D13 समुच्छ्राय (for समुत्साद्य) V4 सुदारुणा (sic) —After 660*, V2 ins 656*]

—^{c}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 मालवांश् (for मलदाश्) Ñ V B D10 13 अद्यापि साधि(V1 °ध्या, V2 3 B3(m) 4 °नि, V4 °ध्य)वसति(V4 °ते) —^{d}) Ñ2 V B D9 10 ताड(V1 °ल) का (here and elsewhere below), G1 राक्षसी (for ताटका) B2 D13 नाम (for दुष्ट-) Ñ V B D10 13 -यक्षिणी (for -चारिणी) Ś1 यक्षी वै पिशिताशिनी, D1–3 5 7 11 12 यक्षी (D3 यक्षिणी [hypermetric]) पिशितभक्षिणी

27 D10 reads 27^{a}–28^{b} in marg —^{a}) Ś1 D2 3 5 7 12 13 एषा, Ñ V1 B1 3 D1 10 एत (Ñ1 D1 °न), V2–4 B2 4 एवं, D11 शैल-, M4 इदं, Cm g k t as in text (for सेय) Ñ V B D10 श्चाक्रम्य, Dt D4 6 8 9 11 13 T3 Cm t श्चावृ (D11 °श्रि)त्य, D12 श्चासाद्य, Cg as in text (for श्चावार्य) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 12 13 निवसत्यर्ध-(D3 7 °त्र), D4 6 8 9 14 G2 4 M °ध्यर्ध-, G1 3 तिष्ठ° (for वसत्यत्यर्ध-) G1 -योजन (for -योजने) ❀ Ck आवार्येति वृद्धिश्छान्दसी । आवृत्य निरुध्येति यावत् । अतिक्रान्तोऽर्धमत्यर्धं तत· कर्मधारय । … अर्धयोजने दूरे पन्थानमावार्य तिष्ठति । यच्चेदं ताटकावनमस्माभिर्गन्तव्यं अत एव हेतो । ❀ Ñ V2–4 B D10 साध्य(V2 °ध्य, V3 °र्धा, D10 °द्य)र्धाद्यो(V4 °त्यर्थो, B4 °यो)जनादित , V1 सा·र्धा योजना·मि —M4 om 27^{c}–28 —^{c}) B4 तात, D1 अंत, D11 G1 3 इत, Cg as in text (for अत) Ś1 D5 12 Cr न, D1–3 7 हि, D11 [अ]सि- (for च) Cm अत एव न, Cmp t अत एव च V2 T2 (before corr) गतव्यस् (for गन्तव्यं) —^{d}) Ś1 ताटकायोजन, Ñ1 D1–3 5 7 11–13 ताड(D5 13° ट)काभवनं Ñ V B D10 13 14 M2 प्रति, D7 तत , D11 त्वया, G1 स्वत , Cm g t as in text (for यत)

28 M4 om 28 (cf v l 27) Ś1 D1 2 5 12 om 28 and 29 D10 reads 28^{ab} in marg (cf v l 27) —^{a}) B1 D13 सु- (for स्व-) D3 -·-लम् (for -बलम्) Dt reads माश्रित्य जही in marg —^{b}) Ñ V1–3 B D3 7 10 11 13 M1 जहि त्वा (Ñ1 त्व), V4 वर्तते, T3 [आ]-जंस्विमा (sic), Ct as in text (for जहीमा) Ñ V B2–4 D10 13 -यक्षिणीं (for -चारिणीम्) —D3 7 om 28^{c}–29 —^{c}) V3 सन् (for मन्) V3 इदं (for इमं) V4 लोक (for देश) —Ñ2 reads 28^{d} and 29^{a} in marg

G I. 27. 29 B I. 24 31 L I 22 29 न हि कश्चिदिमं देशं शक्नोत्यागन्तुमीदृशम् ।
यक्षिण्या घोरया राम उत्सादितमसह्यया ॥ २९

एतत्ते सर्वमाख्यातं यथैतद्दारुणं वनम् ।
यक्ष्या चोत्सादितं सर्वमद्यापि न निवर्तते ॥ ३०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रयोविंशः सर्गः ॥ २३ ॥

29 Ś1 D1–3 5 7 12 om 29, Ñ2 reads 29[a] in marg (cf v l. 28).—[ab]) D11 (before corr) देशे (for देश) Ñ2 V4 B3 4 Dt D6 8 10 11 G1 M1 शक्तो(B4 °क्यो) हि (V4 B4 D11 °मि-, M1 [inf lin]°पि) (for शक्नोति) M4 [आ]हंतुम् (for [आ]गन्तुम्) G3 शक्नोत्यागंतुं देशम् (by transp). B4 ईश्वर , D10 ई॰शं (for ईदृशम्) —D11 reads [cd] in marg —Note hiatus between [c] and [d]. —[c]) Ñ V B D10 11.13 घोर(V1 क्रोध)रूपिण्या (for घोरया राम) —[d]) D11 उच्छ्रादितम् , D13 G1–3 M1.3 (all to avoid hiatus) ह्यु°, Cm as in text (for उत्सादितम्) Ñ V B D10 11.13 अना(V1 °वा)थैया, Cg as in text (for असह्यया)

30 [a]) Ñ V B D10 13 M4 इति; Cg k as in text (for एतत्) V1 om (submetric), B2 marg (for ते) Ñ V1 3 4 B D10 13 सत्य°, D4 T3 कथितं सर्वं, Cg as in text (for सर्वमाख्यात) ❀ Ck यथा यक्ष्योत्सादितमेतत्समाख्यातम् । ❀ —[b]) D4 T3 यद्, D13 यया, G1 अथ, G3 मया (for यथा) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 [इ]दं (for [ए]तद्) Cg यथैतद् (as in text) —[c]) Ś1 Ñ V B D10 11 14 यक्षिण्योत्सादित, D1–3 5.12 °ह्युत्सादि(D3 °*)त, D7 °ह्यु॰ ॰*, D13 यक्षिण्यु° (for यक्ष्या चोत्सादितं) Ñ V B (B3 m also as in text) D10 11 13 M4 पूर्वम् (for सर्वम्) —[d]) Ś1 Ñ V B1 2 4 D1–3 5 7 10–13 [उ]त्साद्यते (B4 D12 °दितं) तया (Ñ1 V1 D5 12 तथा, V2 B2 यथा, D1 3 7 [ऽ]नया, D13 सदा), B3 [उ]च्छाद्यते य(marg also न)या, M4 तु न शाम्यति, Cg as in text (for न निवर्तते) Cr m k.t as in text (for [d])

Colophon D1–3 7 om (continue the previous sarga) —*Kānda name* Ś1 Ñ V4 Dt D4 10–12 om V1–3 B आदिकाडे. —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D5 9 10 12 ताटकावनप्रवेश , D11 ताटकावध. —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ V1.4 B1.4 D5 12 om V2 29, V3 26, B2 3 D9 10 27, Dt D4 6 8 11 14 S 24. D13 इत्यार्षे— कांडे ता—वनप्र—सर्गा (dash indicates lacuna) —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 2.4 श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम , M2 श्री म..

२४

अथ तस्याप्रमेयस्य मुनेर्वचनमुत्तमम् ।
श्रुत्वा पुरुषशार्दूलः प्रत्युवाच शुभां गिरम् ॥ १
अल्पवीर्या यदा यक्षाः श्रूयन्ते मुनिपुंगव ।
कथं नागसहस्रस्य धारयत्यबला बलम् ॥ २
विश्वामित्रोऽब्रवीद्वाक्यं शृणु येन बलोत्तरा ।
वरदानकृतं वीर्यं धारयत्यबला बलम् ॥ ३

पूर्वमासीन्महायक्षः सुकेतुर्नाम वीर्यवान् ।
अनपत्यः शुभाचारः स च तेपे महत्तपः ॥ ४
पितामहस्तु सुप्रीतस्तस्य यक्षपतेस्तदा ।
कन्यारत्नं ददौ राम ताटकां नाम नामतः ॥ ५
ददौ नागसहस्रस्य बलं चास्याः पितामहः ।
न त्वेव पुत्रं यक्षाय ददौ ब्रह्मा महायशाः ॥ ६

G 1 28
B 1 25.
L 1 23

24

D1 2.7 cont the previous Sarga

1 ^{a}) Ñ V B D10 13 इति, D7 अतस्, Cm g k.t as in text (for अथ). D11 तथापनेयस्य (sic) (for तस्याप्रमेयस्य) —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7.10–13 अद्भुत, Ñ1 अब्रवीत् (for उत्तमम्). —After 1^{ab}, D1–3 7 ins

661* चित्ररूपं महार्थं च स्वार्थसाधनमुत्तमम् ।
[D3 उत्तम (for उत्तमम्).]

—G1 reads 1^{c} in marg —^{c}) D3 11 पुरुषशार्दूल —^{d}) D7 शुभ (for शुभां) D3 गिरा —For 1^{cd}, Ñ V B D10 13 subst

662* श्रुत्वा रामस्ततो भूय परिपप्रच्छ संशयम् ।
[V1 सगम, V4 सादर (for संशयम्)]

2 ^{a}) Ñ2 B3 D10 स्वल्प°; B1 °वीर्यां, D11 आत्मवीर्यास्, G1 °वीर्यस् (for अल्पवीर्या) V3 D3 9 G1 सदा, D11 स*, T1 यथा (for यदा) V3 B4 दक्षा, Dt D1 2.4.6 8 T3 G3 M3 Cmp t यक्षी, G1 यक्ष्य, G4 यक्ष्या, Cm as in text (for यक्षाः) V4 अल्पवीर्यं हि यक्षिण्याः —^{b}) V1 4 Dt D3 4 6–9 11 13 T3 G1 3 M3 Cmp t श्रूयते, Cm g k as in text (for श्रूयन्ते) D2 11 13 °पुंगवः, D5 °पुंगववत् (sic), M4 °सत्तम (for मुनिपुंगव) ❀ Cr यदा यक्षा सृष्टा तदा प्रभृति अल्पवीर्या श्रूयन्ते। ❀ —D3 om 2^{c}–3^{b} —^{c}) B3 नाम (for नाग-) —^{d}) B4 धा*यति, D12 धारयतु, M3 धारयती, Cr m g k as in text (for धारयति) —After 2, Dt D4 6 8 14 T3 G2 3 M1 3 (*inf lin sec m*) ins

663* तस्य तद्वचनं श्रुत्वा रामस्य विदितात्मन ।
हर्षयञ्श्लक्ष्णया वाचा सलक्ष्मणमरिंदमम् ।

[No comm —(l 1) Dt D4 6 8 इत्युक्त (D4 °क्त-) (for तस्य तद्) Dt D4 6 8 T3 राघवस्यामितौजस, G2 M1 राघवस्य महात्मन (for the post half) —D4 14 T3 G2.3 M1 om l 2]

3 D3 om 3^{ab} (cf v l 2) T1 om (hapl) 3 —^{ab}) Dt D4 6 8 9 (before corr as in text) T3 बलोत्कटा, Cg °त्तरा (as in text) Ñ V B D10 13 विश्वामित्रस्ततो राम(Ñ1 वाक्यं) श्रुत्वेति पुनरब्रवीत्; M4 तमुवाच ततो रामं विश्वामित्रो महातपाः. —^{c}) V4 राम (for वीर्यं) Ñ V1–3 B D10.11 13 M4 शृणु राम यथा (B1 °दा, D11 यतश्) चैषा (V2 °व, M4 यथेदं सा). Cg.k cite as in text. —^{d}) B4 *यति. —For 3, Ś1 D1–3 (D3 l 2 only for 3^{cd}) 5.7 12 subst, while D11 subst l. 1 for 3^{ab} and ins l 2 after 3^{cd}

664* एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ।
वरदानान्महाबाहो यथैषा कामरूपिणी ।
[(l. 2) D2 °भाग (for महाबाहो)]

4 ^{a}) D14 (after corr *sec m* as in text) पूर्णम् (for पूर्वम्) V4 एव; T3 अस्मिन् (for आसीन्) D1 7 9 12 T1 G4 M2 महान्°, D3 °*क्ष (for महायक्ष) —^{b}) Ñ2 स्वकेतुर् (for सुकेतुर्) Ś1 D1–3 5 7 12 °धार्मिक; Ñ V B D10 11 13 M4 इति विश्रुत (for नाम वीर्यवान्) —^{c}) Ñ V B D10 11.13 प्रजाकामः, G3 सदा° (for शुभाचार) —^{d}) Ñ V1–3 B D10 13 स तेपे सु-, V4 सुचिर सु-; D11 स तेपे च (by transp) (for स च तेपे) D2.5 महातप

5 ^{a}) D1 च सु°, D2 3 7 तत°, D4.12 तु स° (for तु सुप्रीतस्) —^{b}) T1 तथा (for तदा) —For 5^{ab}, Ñ V B D10 13 subst

665* तस्मै साक्षात्स्वयं ब्रह्मा तपसा परितोषित ।

—^{c}) M4 कन्यामेकां (for कन्यारत्नं) M3 reads रत्नं *inf lin sec m.* V3 तस्मै, D2 रम्य (for राम) —^{d}) V D9 11 ताडका, D5 ताटका (for ताटका)

6 ^{ab}) Ñ V B D10.13 14 T1 2 G4 M3 transp ददौ and बल. Ś1 D1–3 5 7 12 तस्या, D11 चास्यै, T2 चास्या; M4 अस्यै (for चास्याः) —^{c}) Ś1 अन्यं च°, D5 न त्वेष°, D6 न त्वेव°, D7 न च पुत्र स, D9 यस्त्वेव°, D12 न त्वेपु° (for न त्वेव पुत्रं) D9 यक्ष्याय (sic) —D2 om (hapl.) 6^{d}–7^{c}. —^{d}) Ś1 पुत्र, Dt D6 8 चासौ (for ब्रह्मा) D7 **यशाः, G4 °तपा (for महायशा) —For 6^{cd}, Ñ V B D10 13 subst.

666* काङ्क्षतोऽप्यस्य पुत्र हि न यक्षाय ददौ प्रभुः ।

[V3 पुत्रत्व (for पुत्र हि) B2 (marg also) न यक्षस्य, B4 न दक्षाय, D13 यक्षाय न (by transp.) (for न यक्षाय)]

G 1 28 7 B 1 25 8 L 1 23 7 तां तु जातां विवर्धन्तीं रूपयौवनशालिनीम् ।
जम्भपुत्राय सुन्दाय ददौ भार्यां यशस्विनीम् ॥ ७
कस्यचित्त्वथ कालस्य यक्षी पुत्रं व्यजायत ।
मारीचं नाम दुर्धर्षं यः शापाद्राक्षसोऽभवत् ॥ ८
सुन्दे तु निहते राम अगस्त्यमृषिसत्तमम् ।
ताटका सह पुत्रेण प्रधर्षयितुमिच्छति ॥ ९

राक्षसत्वं भजस्वेति मारीचं व्याजहार सः ।
अगस्त्यः परमक्रुद्धस्ताटकामपि शप्तवान् ॥ १०
पुरुषादी महायक्षी विरूपा विकृतानना ।
इदं रूपमपाहाय दारुणं रूपमस्तु ते ॥ ११
सैषा शापकृतामर्षा ताटका क्रोधमूर्छिता ।
देशमुत्सादयत्येनमगस्त्यचरितं शुभम् ॥ १२

7 D2 om 7^{abc} (cf v l 6) —^{a}) Dt D6 8 वालां (for जाता) M4 विवृद्धांगीं (for विवर्धन्तीं) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 9–13 वर्धमानां च (Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 हि, D13 तु) तां दृष्ट्वा (Ś1 D5 11 12 रामः; D1 3 7 9 तातो) —^{c}) Ś1 D5 11–13 कुंभ-, Ñ1 B2 धुंदु-, Ñ2 V3 B3 4 D10 धुंधु-, V1 धूनु-; V2 4 -धुंधो॰, B1 धधु-, D1 3 7 9 रुरु-, D14 S (except T3 M4) झर्झ-, M4 वत्स-, Ct as in text (for जम्भ-) ❀ Ck tp खञ्जो॰ पुत्र॰ खञ्जुपुत्र॰ । ❀ —^{d}) Ñ V1 2 4 B D10 13 अनिंदिता, V3 अनुत्तमा (for यशस्विनीम्)

8 ^{b}) D1–3 7 9 transp यक्षी and पुत्रं Ñ1 M4 व्यसूयत, T3 व्यजायते, G1 Cg अजायत, Cr t as in text (for व्यजायत) —^{c}) Ñ V B D10 13 विख्यातं (for दुर्धर्षं) V1 reads *int lin.* within brackets मारीचं यज्ञघ्न राम. —^{d}) M2 भवेत् (for ऽभवत्) Ś1 Ñ V1 2 4 B D1–3 5 7 9–13 शापा (V1 साक्षा) द्राक्षसता गतं, V3 शापात्तद्रक्षतां गत.

9 ^{a}) B4 हिनते (metathesis) (for निहते) Ñ V B D10 13 तस्मिन् (for राम) Ś1 D2 3 5 7 11 12 साम्येत्य (Ś1 सोम्येति, D5 12 सोपेत्य) नियं (D3 °हं [sic]) तं मोहात्; D1 सोम्येत्य च ततो मोहात् —^{b}) V1 3 अगस्त्य-; D4 9 14 S सागस्त्यम् (for अगस्त्यम्) V1–3 D13 मुनिसत्तम, D4 T3 मुनिपुगवं —^{c}) D13 पुत्रसहिता (for सह पुत्रेण) —^{d}) Ñ V B D10 13 उद्यता, D1–3 7 11 ऐच्छत, Cg k t as in text (for इच्छति) —After 9, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins (Cm comm on l 2, Cg on l 1 and 2, Ck t on l. 1)

667* भक्षार्थं जातसंरम्भा गर्जन्ती साभ्यधावत ।
आपतन्तीं तु ता दृष्ट्वा पुनस्तस्यास्तमात्मजम् ।
क्रुद्ध कृशानुसंकाश अगस्त्यो भगवानृपि ।

[(l 1) Dt D6 8 भक्ष्यार्थं, T3 भक्तार्थं (for भक्षार्थं) T3 [अ]भ्यधावति —M3 reads l 2 and 3 *inf lin sec m* —(l 2) D14 त (for ता) M2 तामापतती दृष्ट्वा स (for the prior half) —All except G3 M3 om from पुन in l 2 up to सकाश in l 3 —(l 3) M2 ह्यगस्त्यो M3 अभूत् (for ऋषि)] —After l 1, M3 (*inf lin sec m*) ins

668* आयान्ती सह पुत्रेण सकाशं सा महामुने ।
रूपं दृष्ट्वा पुनस्तस्य मन्मथस्य वश गता ।
ताडिता कामबाणौघै युवती सा दिगम्बरा ।
रत्यर्थं कृतसंरम्भा गायन्ती साभ्यधावत ।

10 ^{a}) Ś1 D7 13 भवेत्येव, D1 2 भवत्वे (D1 °त्ये [sic]) वं, M2 भवस्वेति (as in D9), Cm k t as in text (for भजस्वेति) Ñ V B D3 5 9–12 G3 राक्षसस्त्व (D3 °स्त्व) मवे- (Ñ1 V1 2 4 D12 °व) त्ये (D12 °त्वे) व (D5 भवस्त्वव, D9 G3 भवस्वेति, D11 भवेत्पात्रं), M4 राक्षसीत्वं भवस्वेति (sic) —^{b}) D12 व्याजहा॰ D14 T1 2 G4 M1–3 ह, G2 हा (for स॰) M4 महर्षिर्व्याजहार ता —^{c}) V2 B2 D1.2 परम॰°, Dt D6 8 परमामर्षस्, D11 परम° (for परमक्रुद्धस्) —^{d}) Ś1 D1 5 11 चापि°, Ñ V B D10 13 चे (Ñ1 इ) दमब्रवीत्, D3 7 M4 अभि°, D12 वापि° (for अपि शप्तवान्) ❀ Cm यत पुरुषादनादिगुणयुक्ता अतो राक्षसत्व भजस्वेति शप्तवान् ।, Ct शप्तवान् राक्षसत्व भजस्वेति । ❀

11 ^{a}) Ś1 पुरुषादा, Ñ V1 B1 (gloss पुरुषानत्ति) : (marg as in B4 also) D10 M4 °दि (sic), V2.3 B4 D3 7 11–13 °दा, B2 पुरुषादिनी (hypermetric), Cm (see above) g k.t as in text (for पुरुषादी) Ś1 °यक्षीं, Ñ V1 3 B D10 13 M4 घोररूपा (Ñ1 °पा च, B4 °पा या [both hypermetric]), V2 दीर्घरूपा च (hypermetric) (for महायक्षी) V4 परुषा घोररूपा च —^{b}) Ś1 Dt D1 2 6 8 9 12 G1 3 विकृता (Ś1 °ता), Ñ V B D10 13 M4 यक्षी त्व, D3 7 राक्षसी, D5 विकृती, D11 (marg) भव त्व (for विरूपा) Ś1 विकृताननां, B2 विततानना (for विकृतानना) ❀ Ck दीर्घकोपवशात् विरूपविकृताननात्वं । ❀ —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 शुभ, B1 इम (sic), Ck as in text (for इदं) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 11–13 M4 परित्यज्य, Dt D4 6 8 विहायाशु (D4 °थ), G3 विसृज्याथ (for अपाहाय) ❀ Cm विहाय त्यक्त्वा ।, Cg t त्व इदं रूपं विहाय । ❀ —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 12 आस्थिता (for अस्तु ते) Ñ V B D10 11.13 वि (V3 मत्) कृता (D11 दारुण) त्व भविष्यसि, M4 विरूपा विचरिष्यसि, Cg t as in text (for ^{d})

12 ^{a}) Ś1 D5 12 सा (D5 स [sic]) वै, T3 नैषा, Cm g as in text (for सैषा) Ś1 D5 12 पाप- (for शाप-) Ś1 D2 7 12 14 T1 2 G3 -कृतामर्षाद्, Ñ V B D10 13 M4 -समावि- (Ñ1 B2 °दि) ष्टा, T3 -कृतामर्ष- (for -कृतामर्षा) ❀ Cm अमर्षा असहमाना ।, Ct अमर्षात्सहनात् । ❀ —^{b}) D6 त्राटका (for ताटका) Ś1 D5 12 नाम राक्षसी, Ñ V B D1 10 11 13 दुष्टयक्षिणी (Ñ1 °चारिणी, D11 °राक्षसी), D2 3 7 M4 कामरूपिणी (for क्रोधमूर्छिता) —^{c}) D2 3 7 दिशम् (for देशम्) Ñ2 उच्छादयति, V1 D3 6 उत्सादय (V1 °ये) द्, B4

एनां राघव दुर्वृत्तां यक्षीं परमदारुणाम् ।
गोब्राह्मणहितार्थाय जहि दुष्टपराक्रमाम् ॥ १३
न ह्येनां शापसंसृष्टां कश्चिदुत्सहते पुमान् ।
निहन्तुं त्रिषु लोकेषु त्वामृते रघुनन्दन ॥ १४
न हि ते स्त्रीवधकृते घृणा कार्या नरोत्तम ।
चातुर्वर्ण्यहितार्थाय कर्तव्यं राजसूनुना ॥ १५
राज्यभारनियुक्तानामेष धर्मः सनातनः ।
अधर्म्यां जहि काकुत्स्थ धर्मो ह्यस्या न विद्यते ॥ १६
श्रूयते हि पुरा शक्रो विरोचनसुतां नृप ।
पृथिवीं हन्तुमिच्छन्तीं मन्थरामभ्यसूदयत् ॥ १७
विष्णुना च पुरा राम भृगुपत्नी दृढव्रता ।
अनिन्द्रं लोकमिच्छन्ती काव्यमाता निषूदिता ॥ १८

G I 28
B I 25
L I 23

उत्पादयति; G1 उत्साधयिति (for उत्सादयति) Ś1 D5 12 [ए]तद्; V2 B2 D9 [ए]वम्, D2 [ए]ताम्, D3 7 एनाम्, M4 [ए]तम् (for [ए]नम्). D1 दिश तु छादयामास. —d) Ś1 Dt D5–8 12 Ct -[आ]चरितं (D7 °तात्), Ñ V B D10 13 M4 -[आ]द्यु(D13 °श्यु)षितं, D1–3 -[आ]चरिता, Cg as in text (for -चरितं) ❀ Ck देशोत्सादने हेतुगर्भविशेषणमगस्त्यचरितमिति। ❀ Ś1 D2 5 तदा, Ñ V B D10 13 पुरा, D1.3 11 12 सदा, D7 तथा (for शुभम्)

13 a) Ś1 Ñ V B1–3 D5 10 12 13 एवं, D1 2.7 11 M4 एता, Cg as in text (for एना) Ñ V B1–3 D10 13 M4 ता राम (B3 marg as in B4 also) (for राघव) D4 11 दुर्धर्षां (for दुर्वृत्ता) B4 एवं ता त्वं सुदुर्वृत्ता —b) D3 परमदारुणीं —D13 om 13c–14b —c) V1 3 -हितायाद्य, V4 -हितामद्य, Ct as in text (for -हितार्थाय) —d) Ñ V B D10 घोर°, D11 °यशाक्रमां (sic) (for दुष्टपराक्रमाम्) G4 M3 जहीमा दुष्टचारिणीं

14 D13 om 14ab (cf v.l 13) Ñ1 V B1 om. (hapl) 14 —a) D1.2 [ए]तां (for [ए]ना) Ś1 D1–3 5 7 11 14 T1 2 °सदुष्टां (D11 °ष्ट [sic]), D4 9 Cm g °संस्पृष्टां, D12 पापसंदुष्टां, G1 M2 °सहृष्टा, M3 रूप°, Ct as in text (for शापसंसृष्टां) —For 14ab, Ñ2 B (B1 om) D10 M4 subst.

669* न हि वीर्यमदोन्मत्तामेता परमदारुणाम् ।

[B3 को (marg as above also) (for हि) B4 M4 -बलो° (for -मदोन्मत्ताम्) M4 घोरपराक्रमां (for परमदारुणाम्)] —cd) Ñ2 B2.3 D10 निहंति(B2 °ता), D13 को हृति, G2 निहतु (for निहन्तुं) M4 कश्चिदुत्सहते हंतुं त्वदृतेन्य पुमानिह

15 a) Ś1 Ñ V1–3 B1–3 D2 3 5 7 10–13 °च ते, V4 °त्वया, B4 °चात्र, G1 निहते, Cg as in text (for न हि ते) Ś1 °वधे ह्येवं, Ñ V B1–3 D10 11 13 G1 °कृता, B4 M4 °वध कृत्वा, D1–3 5 7 12 °वधेत्ये(D2 °चै, D3 7 °प्ये)वं, Cm as in text (for स्त्रीवधकृते) —b) Ñ V B D10.13 M4 कथंचन, T3 रघूत्तम, Ck t as in text (for नरोत्तम) —c) D1 चतुर्वर्ण- (for चातुर्वर्ण्य-) Ś1 D1–3 5 7 11 12 -हित तात, Dt D6 8 Ct -हितार्थं हि, Ck as in text (for -हितार्थाय) Ñ V1 2.4 B D10 13 M4 प्रजाना हि (B1 तु, D13 च) हितं (V1 °वा)नित्य, V3 प्रजाना च हितार्थं च —d) Ñ V B D10 13 M4 राजसूनुमि —After 15, B2–4 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins, while Ñ2 D10 11 Cr m g k t ins after 16

670* नृशंसमनृशंसं वा प्रजारक्षणकारणात् ।
पातकं वा सदोषं वा कर्तव्यं रक्षता सदा ।

[(l 1) G1 पाप वापि (for नृशसम्) B2 अनृश वापि (sic) (for अनृशस वा) D10 राजवशेमिजातानां (for the prior half) —(l 2) Ñ2 B2–4 M3 पावन (for पातक). D9 सुदोष (for सदोष) T3 मदोष वाप्यदोष * (for the prior half) Ñ2 B2–4 D10 11 नात्र संशय, D4 14 T G3 °सता (G3 °ता), D9 यक्षया(sic) तदा, G2 रक्षमा तदा (metathesis) (for रक्षता सदा)]

16 a) D1 G1 राज्यभारं, D2 3 7 राजभार- (D3 °*), D9 राज्यभारे, D11 राजधर्म- Ñ V B (B1 missing up to मि) D10 13 M4 राजवशे (D13 °शा)मि(Ñ2 V4 हि, M4 प्र) जातानाम् —b) D12 एव (for एष) D3 सनातन —c) Ś1 D5 11.12 तस्मात्त्वं, Ñ V B D2 3 7 10 13 M4 अधर्मं, T3 अधर्मां, Cg k t as in text (for अधर्म्यां) V4 त्यज, D2 न हि (for जहि) —d) D1 °यस्यां, D2 धर्मेहास्यं, D4 7 11 G1 °ह्यस्या (for धर्मो ह्यस्या) Ñ V B D10 13-M4 कुरु धर्मं प्र(D10 प्र [sic])जाहितं —After 16, Ñ2 D10 11 Cr m g k t ins. 670*

17 a) T3 श्रूयता, Cg k.t as in text (for श्रूयते) Ś1 D1–3 5 7 11–13 राम, Ñ V B D10 M4 [अ]प्येव, D9 तात (for शक्रो) —b) Ś1 D1 2 5 7 9 11 12 विरोचनसुताभवत्, Ñ V B D10.13 °सुता(Ñ1 V4 D10 °ता) किल, D3 °सुतां भवत (sic), M4 °किलासुत (sic) —For 17cd, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 subst

671* राक्षसी दीर्घजिह्वेति विख्याता कामरूपिणी ।
विकृतं सुमहत्कृत्वा वक्त्रं कालानलोपमम् ।
जिघांसु पृथिवीं कृत्स्नां शक्रेण विनिपातिता ।

[(l 1) D2 3 7 दीर्घजिह्वेति विख्याता राक्षसी (by transp) D11 कामचारिणी —(l 2) B1 विकृता (for विकृत) Ñ V1 3.4 B1 2 4 D10.13 वक्त्र कृत्वा (by transp), V2 वज्र कृत्वा, B3 D11 वक्तु कृत्वा (for कृत्वा वक्त्र) Ñ B1 3 D10 °नलप्रभ, D11 कालीन° (sic) (for कालानलोपमम्) —(l 3) Ñ V B D10 13 ग्रसतीं, M4 जिग्रसु (for जिघासु). Ś1 D5 11 12 सर्वां (D11 °र्वा) (for कृत्स्ना) D2 3 7 विनिषूदिता (for विनिपातिता)]

18 D2 om (hapl) 18 —a) D9 हि (for च). —b) Dt D6 8 पतिव्रता, M4 यशस्विनी (for दृढव्रता). Ś1 Ñ

G 1 28 21 B 1 25 22 L. 1 23 21 एतैश्चान्यैश्च बहुभी राजपुत्र महात्मभिः । अधर्मनिरता नार्यो हताः पुरुषसत्तमैः ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुर्विंशः सर्गः ॥ २४ ॥

२५

मुनेर्वचनमक्लीबं श्रुत्वा नरवरात्मजः ।
राघवः प्राञ्जलिर्भूत्वा प्रत्युवाच दृढव्रतः ॥ १
पितुर्वचननिर्देशात्पितुर्वचनगौरवात् ।
वचनं कौशिकस्येति कर्तव्यमविशङ्कया ॥ २
अनुशिष्टोऽस्म्ययोध्यायां गुरुमध्ये महात्मना ।
पित्रा दशरथेनाहं नावज्ञेयं च तद्वचः ॥ ३
सोऽहं पितुर्वचः श्रुत्वा शासनाद्ब्रह्मवादिनः ।
करिष्यामि न संदेहस्ताटकावधमुत्तमम् ॥ ४

V B D1 3 5 7 10–13 शक्रतुल्यपराक्रमा —c) Ñ V1 2 B D10 11 13 अर्पींद्र-, V4 अपा तु, D1 3 12 Ck t अनिंद्र, Ctp as in text (for अनिन्द्र) —d) V2 D13 निपातिता (for निपूदिता).

19 a) D14 T2 G2.4 M1 अन्यैश् (for चान्यैश्). —b) Dt D4.6 8 T3 °पुत्रैर् (for राजपुत्र) —For 19ab, Ś1 Ñ V B D1–3.5 7 10–13 subst

672* एवमन्यैरपि पुरा राजभिर्धर्मचारिभिः ।

[V3 एवमन्वादिमि पुरा (for the prior half) B1 राजर्पिर् (sic), D2.3 7 दै(D7 दे)वैर्, D10 *जभिर् (for राजभिर्) B1 धर्मरूपिभि D12 एवमन्येपि पुरा रामभिर्धर्मवारिभि (sic)] —c) B1 Dt D4 6 8 9 T3 G1 3 M2 3 -सहिता (for -निरता) —d) V4 निहता (hypermetric) (for हताः) Ś1 Ñ V B1 3 D1–3 5 7 10–13 M4 °सत्तम (V4 D2.13 °मः [sic]) (for पुरुषसत्तमैः) B2 4 नि(B4 ॰)हता पुरुषोत्तम —After 19, Ś1 D1–3 5 7.9.11 12 ins.

673* तस्मादस्या वधाद्राम प्राणिन सन्तु निर्भयाः ।,

[D9 तदस्यास्तु, D11 तस्मात्तस्या (for तस्मादस्या)] while Dt D6 8 M3 Ct ins

674* तस्मादेना घृणां त्यक्त्वा जहि मच्छासनान्नृप ।

Colophon Ś1 D1–3 5 7 12 om (Sarga cont) —*Kānda name* Ñ2 Dt D4 10 om. V1–3 B D11 आदि°, whereafter V3 B1 ins बालचरित्रे (B1 °ते), V4 reads only बालचरिते —*Sarga name* Ñ V B D9 10 ताडकोत्पत्तिः (V1 2 °त्तिकथनं) —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 om, Ñ2 B2 3 D10 11 28, V2 30, V3 27, Dt D4 6 8 14 S 25, D9 26 D13—काडे—त्पत्तिर्नाम (dash indicates lacuna) —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नमः, G1 2 4 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नमः; M2 श्री......मः (lacuna).

25

☞ Readings of Vivekatilaka, a commentary by Udāri Varadarāja are also entered from this Sarga onwards as Cv along with other C readings As Cv was procured late, its readings for Sargas 1-24 will be given at the end Ś1 D1–3 5 7 12 cont the previous sarga.

1 a) V2 G1 3 अक्लिष्टं, V4 lacuna, D3 illeg व (for अक्लीबं) —b) Ś1 Ñ V B2–4 D1–3 7 10–13 M4 नृप°, B1 नृपसुतस्ततः, D6 वरनृपा° (for नरवरात्मजः) —c) Ś1 D1–3. 5.7 11 12 वाक्यं (for भूत्वा) —d) Ś1 D1 5 11 12 M4 °त, Ñ1 (with hiatus) इदं वच, Ñ2 V B2–4 D10 13 धृतव्रत (V4 °त), B1 शुभव्रतं, M3 महामति (for दृढव्रतः)

2 a) Ś1 D1–3 5 7 11 12 -निर्देशो, Cv m g k t as in text (for -निर्देशात्) —b) Cg पितृवचन-. Ś1 D1–3 5 7 11 13 ममा (D1 माम [by metathesis], D5 12 मया) यमृषिसत्तम (D2 5 °मः), Cv m k t as in text (for b) —c) D11 वसनं (sic) (for वचनं) D5 कौशिकाय (for कौशिकस्य). D1–3 7 11 G1 [ए]व, Cm g as in text (for [इ]ति)

3 a) D3 °शिष्टिसि (sic), D11 °शि*सि (for अनुशिष्टोऽस्मि) —b) G1 महात्मकं (for महात्मना) —c) G1 3 राज्ञा (for पित्रा) Ś1 D1–3 5.7 11 12 [ए]वम्, D3 [अ]पि (for [अ]हं) —d) Ś1 अनुदध्ये च, Dt D6 8 14 T1 2 G4 °हि, D1 3.5 7 12 अनुरुध्ये (D3 7 °ध्यं) च, D2 अनुवध्य च, D11 अनुरंधेन (sic), Ck as in text (for नावज्ञेय च) D7 तद्वन. (sic), G2 (after corr inf lin. as in text) तत्त्वतः, Ck t as in text (for तद्वच) M4 मित्रमध्ये वचोदितः. —After 3, M4 ins 1 2 of 675*

4 a) T2.3 G3 (after corr as in text) M4 Ck पितृ- (for पितुर्) Ś1 वच पितुः (by transp) Ś1 कुर्याच्; D1–3 5 7 11 12 M4 कुर्वन्, Cg as in text (for श्रुत्वा) —b)

गोब्राह्मणहितार्थाय देशस्यास्य सुखाय च ।
तव चैवाप्रमेयस्य वचनं कर्तुमुद्यतः ॥ ५
एवमुक्त्वा धनुर्मध्ये बद्ध्वा मुष्टिमरिंदमः ।
ज्याशब्दमकरोत्तीव्रं दिशः शब्देन पूरयन् ॥ ६
तेन शब्देन वित्रस्तास्ताटकावनवासिनः ।
ताटका च सुसंक्रुद्धा तेन शब्देन मोहिता ॥ ७
तं शब्दमभिनिध्याय राक्षसी क्रोधमूर्छिता ।
श्रुत्वा चाभ्यद्रवद्वेगाद्यतः शब्दो विनिःसृतः ॥ ८
तां दृष्ट्वा राघवः क्रुद्धां विकृतां विकृताननाम् ।
प्रमाणेनातिवृद्धां च लक्ष्मणं सोऽभ्यभाषत ॥ ९

G 1 29
B 1 26
L 1 24

Ś1 D5 12 शासनं (for शासनाद्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 ते (D5 च) महामुने (D11 °ने), Ct ब्रह्मवादिन (as in text) —ᶜ) D9 संदेहं (for सदेहम्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 निःसंदेहं करिष्यामि —ᵈ) D1–3 7 9 11 12 ताडका (here and elsewhere below) वधम् D11 [अ]द्य वै (for [उ]त्तमम्). ❀ Ck एवं पितृवचः श्रुत्वा ततो निष्कम्पप्रवृत्ति सोऽहं ब्रह्मवादिन तव शासनात् यथाप्राप्तकालादुत्तम उत्तमधर्मभूत ताटकावधं करिष्यामि । न सन्देह. । ❀ —For 2–4, Ñ V B D10 13 subst, while M4 ins 1 2 only after 3

675* अहं पित्रा समादिष्टो मात्रा चैव महामुने ।
विश्वामित्रस्य वचनं त्वया कार्यमिति प्रभो ।
सोऽहं पितृनियोगेन तव चानुपमद्युते ।
करिष्ये दुष्टयक्षिण्यास्ताटकाया वधं मुने ।

[(l. 1) V3 एव (for अहं) —(l 3) V1 [ऽ]य (for ऽहं) Ñ2 B3 D10 पितुर् (for पितृ-) V2 भवता, B1 तवापि (also as above) (for तव च) D13 [ए]व महामुने (for [अ]नुपमद्युते) —(l 4) D13 प्रभो (for मुने)]

5 ᵃ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 -हित चैव (for -हितार्थाय) —ᵇ) Ś1 D1–3 5 7 11, 12 यशस्यं, B3 देवस्य; D4 6 T3 लोकस्य (for देशस्य) Ś1 Ñ V2–4 B Dt D (except D14) T3 G1 3 4 M2.4 च (for [अ]स्य) Ś1 Ñ V2–4 B D1–3 5 7 10–13 M4 सुखावह, Dt D4 6 8 T3 G2 M1 2 हिताय च (for सुखाय च). —ᶜ) D12 तवैव*प्रमेयस्य —ᵈ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 M4 वचनं कृत (M4 कृत वचन [by transp.]) मस्तु मे, Ck t as in text (for ᵈ) —For 5ᶜᵈ, Ñ V B D10 13 subst, while D11 ins. after 5

676* तदेतदप्रतीपेन कर्तव्यं वचनं मुने ।

[B1 तदा (for तद्) V1 अतुप्रतीपेन (sic), V2 B1 अप्रतीतेन, D13 चैव प्रीतेन (for अप्रतीपेन) D10 तस्मादेतत्प्रतीपेन (for the prior half) Ñ1 वचन च (hypermetric) (for वचन)]

6 G3 repeats consecutively 6ᵃᵇ —ᵃ) Ñ V B1.2 4 D10 13 सज्यं, B3 सद्यं (for मध्ये) —ᵇ) Ś1 कृत्वा (for बद्ध्वा) D12 सुदिष्टम् (sic) (for मुष्टिम्) Ñ V1 3 4 B D10 13 कृत्वो (V3 D13 °तो [sic]) द्यम्य (V4 °द्देश्य [sic]) च राघव, V2 कृत्वानाम्य च राघव; D11 मुष्टिमाधाय राघव —ᶜ) D3 यो-; D4 ज्यो- (both sic) (for ज्या-) Ś1 Dt D1–9 12 T3 G1.3 M2–4 -घोषम् (for -शब्दम्) D1 आरात्तीव्रं हि (for अकरोत्तीव्र) —ᵈ) Ś1 D5 12 देशं; D1 दिश (for दिशः) T2 moth-eaten for शब्दे Dt D6 8 9 14 T G1–3 M1 नादयन्, D3 पूजयन् (for पूरयन्).

7 ᵃ) D1 2 वित्रस्ता (for वित्रस्तास्) —ᵇ) D1 2 वनवासिनी Ñ V B D10 13 मृगास्तद्वन (B4 °चन [hypermetric]) चारिणः (D13 °वासिनः) —ᶜ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 M3 च सुसरब्धा, Ñ V B D10 13 चापि संभ्रांता, M4 या° (for च सुसक्रुद्धा) ❀ Cg सुसंक्रुद्धा प्रकृत्या अतिकोपना । ❀ —ᵈ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 कोपिता, M4 दर्पिता, Cm g t as in text (for मोहिता) ❀ Ck : वित्रस्ता भीता मोहिता । किमिदानीं कर्तव्यमिति संभ्रान्तचित्ता । ❀ Ñ V B D10 13 ज्यास्वन (V2 B1 °शब्द) प्रतिबो (V2 °रो, D10 °बा) धिता

8 ᵃ) Ś1 ते (for तं) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 M4 भीम- (D5.12 मेघ) निर्ह्रादं (M4 °घोषं), G1 °*ध्याय, all Cs as in text (for अभिनिध्याय) —ᵇ) M4 यक्षी सा (for राक्षसी) Cg क्रोधमूर्छिता (as in text). Ś1 D1–3 5 7 11 12 यक्षी (D2 यदा), कोपा (D11 क्रोधा) भिमूर्छिता —For 8ᵃᵇ, Ñ V (V3 reads after 9ᵃᵇ) B D10 13 subst.

677* नर्दमाना भृशं क्रुद्धा विकृता विकृतानना ।

[V1 2 ननर्द घोरनिर्ह्रादं, V3 B1 नर्दमानां भृश क्रुद्धा (for the prior half) —B1 om (hapl. ?) from the post half up to 9ᵃ V1 कृत्वा यक्ष्यतिमूर्छिता, V2 कृत्वा विक्षोभमूर्छिता, V3 विकृता विकृतानना (for the post half)]

—Ñ1 om 8ᶜ–9ᵇ. V2 om. 8ᶜᵈ. —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1 B2 3 D1–3 5 7 10–13 M4 [ए]व, Cg as in text (for च) Ś1 [अ]भ्यभवद्, Ñ2 B3 D10 [अ]भ्यपतद्, V1 [अ]सुद्रद् (sic); V3 [अ]स्याभवद्, D6 [अ]भ्यदुद्रवत् (sic), Cg k i as in text (for [अ]भ्यद्रवद्) V3 4 B4 Dt D4 6 8 9 T3 G1 3 M2–4 Cg t क्रुद्धा, D13 तूर्णं (for वेगाद्) —ᵈ) Dt D1–3 6–8 Ct यत्र (for यत) Ś1 B2 D5 11 12 हि°, Ñ2 V1 B3 D10 13 [ऽ]भि°; V3 समुत्थित, B4 [ऽ]पि°, D14 T1 2 °निस्रुतः, G1 °निश्रितः (sic) (for विनिःसृतः) Ck as in text (for ᵈ)

9 Ñ1 om 9ᵃᵇ, B1 om 9ᵃ (cf v l. 8) —ᵃ) V1 D1 4 6 9 12 T3 G1 3 M2 3 °क्रुद्धौ, V3 4 B3 (m also) 4 घोरवपुषां (B3 4 °ष [sic]) (for राघव क्रुद्धां) V2 नर्दमाना च ता दृष्ट्वा —ᵇ) V3 4 B3 (m also) 4 विरूपां, D10 om (for विकृतां) —After 9ᵃᵇ, V3 reads 677* —ᶜ) D3 7 °संवृद्धा, D4 T3 M4 °त्तां च; D11 °वृद्धाश्च (sic), T1 reads च inf lin (for [अ]तिवृद्धां च) ❀ Ck प्रमाणे-

G I 29 9
B I 26 10
L I 24 9

पश्य लक्ष्मण यक्षिण्या भैरवं दारुणं वपुः ।
भिद्येरन्दर्शनादस्या भीरूणां हृदयानि च ॥ १०
एनां पश्य दुराधर्षां मायाबलसमन्विताम् ।
विनिवृत्तां करोम्यद्य हृतकर्णाग्रनासिकाम् ॥ ११
न ह्येनामुत्सहे हन्तुं स्त्रीस्वभावेन रक्षिताम् ।
वीर्यं चास्या गतिं चापि हनिष्यामीति मे मतिः ॥ १२
एवं ब्रुवाणे रामे तु ताटका क्रोधमूर्छिता ।
उद्यम्य बाहू गर्जन्ती राममेवाभ्यधावत ॥ १३
तामापतन्तीं वेगेन विक्रान्तामशनीमिव ।
शरेणोरसि विव्याध सा पपात ममार च ॥ १४

नातिप्रवृद्धां। ❀ —ᵈ) G1 3 4 च (for सो) Ś1 D1–3 5 7 11 12 लक्ष्मण वाक्यमब्रवीत्, M4 ततो लक्ष्मणमब्रवीत् —For 9ᶜᵈ, Ñ V B D10 13 subst

678* अतिप्रमाणामायान्तीं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।

—After 9, D11 reads l. 1 (var.) of 680* and thereafter cont

679* अंबरीपो मंडकाया कभाजनं तद्वत्तसाम् । (sic)

10 D3 7 om 10 —ᵃ) Ñ V B D10 राक्षस्या, D13 रामस्या (sic), M4 यक्ष्यास्तु (for यक्षिण्या) —ᵇ) Ñ V B D10 13 विकृतं, Cr m g.t as in text (for भैरवं) M4 transp भैरवं and दारुणं Ñ V B D10 13 मुखं (for वपु). —ᶜᵈ) D14 भिंद्येरन् , T3 विभ्येतं (sic) (for भिद्येरन्) M4 दर्शनेन (for दर्शनाद्) G1–3 M1 3 अस्य (for अस्या) G1 3 M3 वै (for च) ❀ Cm अस्य वपुषः। अभीरूणां चेति संबन्ध.।, Ct चोऽप्यर्थः। अभीरूणामपीत्यर्थ.। ❀ Ñ V B D10 13 अ(V4 प्र)तिप्रमाणं(V3 °णा) क्रुद्धाया रूपं चातिभयावहं. —For 10, Ś1 D1 2 5 11.12 subst.

680* यक्ष्या लक्ष्मण पश्यैतद्रूपं परमदारुणम् ।
भिद्यते दर्शनेनास्या हृदयं कातरस्य च ।

[D11 repeats l 1 (var) here —(l 1) D2 यक्षीं (for यक्ष्या) D1 2 [इ]ति (for [ए]तद्) D11 (first time, after 9) भीषण दारुण मुख (for the post half) —(l 2) D1 दर्शनाद् Ś1 °रस्य हि, D1 2 °रात्मन (for कातरस्य च)]

11 ᵃ) Ś1 Ñ2 V B Dt D1 6 8 10 12 13 M4 Ct एता, Cm g एनां (as in text) Ñ V B D10 13 महाबाहो (for दुराधर्षां) —ᵇ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 M4 निर्भिन्न(D11 विभिन्न) हृदयां क्षितौ, Ñ V B D10 13 मद्बाणेन हृदि क्ष(D13 °क्षि [sic]) तां (D10 °ते) ❀ Cg मायाबलमन्तर्धानबलं। ❀ —ᶜ) T2 विनिर्वृत्तां, T3 विकृता च, all Cs as in text (for विनिवृत्ता) D4 [ए] ना (for [अ]द्य) —ᵈ) T3 G1 हृ ÷- (for हृत-) —For 11ᶜᵈ, Ś1 D1–3 5 7 11 12 M4 subst

681* शयानां शयने वन्ये शतपापां मया हताम् ।

[Ś1 D5 12 M4 धन्ये; D1 वान्य- (for वन्ये) D1 -कृत-, D2.12 पूत-, D3 7 वत्स, D5 M4 धूत- (for शत-) D12 हया (sic) (for मया) D3 हृतां D11 मद्बाणनिहता क्षुद्रा शयाना रुधिरोक्षिता]

12 Ś1 D1–3 5 7.11 12 om 12 —ᵇ) D14 T1 2 G1 (before corr. as in text) 4 लक्षितां —ᶜ) G1 चास्यापि (hypermetric) (for चास्या) T2 गतं (for गतिं) Dt D6 8 [ए]व (for [अ]पि) —ᵈ) Dt D6 8 हन्यामिति हि, M2 हरि° (for हनिष्यामीति) —For 11ᶜ–12, Ñ V B D10 13 subst , while M4 which om l 1 subst. for 12 .

682* निहता पतितां भूमौ रुधिरेण परिप्लुताम् ।
इयं हि राक्षसी घोरा महादुष्कृतकारिणी ।
मच्छराग्निविनिर्दग्धा धूतपापा भविष्यति ।

[(l 1) B2 विहता —(l 2) M4 अथेय (for इय हि). V4 -दुष्कृति- (for -दुष्कृत-) —(l 3) D13 मच्छरेण (for मच्छराग्नि-). B4 -विनिर्धूता]

B3 cont

683* इत्युक्त्वा राघवस्तत्र कार्मुके बाणमादधे ।

13 ᵃ) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 एव तस्य (D11 °दा; M4 अस्य) ब्रुवाणस्य. —ᶜ) B1 Dt D5 8 बाहुं (for बाहू) —ᵈ) G2 3 (before corr.)अभ्यभाषत, G3 (after corr) Ck अभ्यधावत (as in text) Ś1 D1–3 5 7.11.12 काकुत्स्थं समभिद्रुता (D5 °द्रुतं, D11 °द्रवत्), Ñ V B D10.13 M4 वेगेनाभ्याशमाययौ (V1 °गता) —After 13, Dt D4 6 8 9 14 T G M1–3 Cr m g k.t ins , while M4 ins after 14ᶜ (after l 2 of 685*) a passage given in App I (No 5)

14 M4 repeats 14ᵃᵇᶜ after App I (No 5) —ᵃ) Dt ॰म् (for ताम्) Ś1 D2.3 5 7 9 12 आपतंतीं तदा रामो, D1 अपातयत् (marg. as in Ś1 and व्यापतंतीं also)तदा रामो; D11 आयातीं ता तदा रामो —ᵇ) Ñ2 B2–4 विमुक्ताम्, V1 विदीप्ताम्, V2 विश्रान्ताम्, D1 विचित्राम्, G1 सप्राप्ताम्, M4 (first time) सचक्राम् (for विक्रान्ताम्) Ś1 Ñ1 B1 D2 3. 5 7 9 11 12 M4 (second time)विचक्रामा(D7 M4 °म)शनी (D3 °शता [sic])मिव, V3 °मशरीरिणीं; D10 विमुक्ताशनीमिव (submetric) —After 14ᵃᵇ, Ñ V B D10.11 M4 ins

684* ताटका विकृताकारा जिघांसन्तीं सुदारुणाम् ।
महाभ्रचयसंकाशा समुच्छ्रितभुजद्वयाम् ।

[(l 1) D11 विनिकृताकारा (hypermetric) M4 विसर्तीं (for जिघांसन्तीं) —(l. 2) D11 तामेव (for महाभ्र-) B1 -[आ]यस- (for -चय-). V1 समूर्छित-, V4 समुघत , M4 समुद्धृत- (for समुच्छ्रित-) V2.4 -महाभुजा (for -भुजद्वयाम्)]

—ᶜ) D12 घोरेण (for शरेण) Ñ V B D10 13 M4 (first time)विव्याधोरसि बाणेन(V4 वेगेन) —After 14ᶜ, Ñ V B D10 11.13 M4 ins

तां हतां भीमसंकाशां दृष्ट्वा सुरपतिस्तदा ।
साधु साध्विति काकुत्स्थं सुराश्च समपूजयन् ॥ १५
उवाच परमप्रीतः सहस्राक्षः पुरंदरः ।
सुराश्च सर्वे संहृष्टा विश्वामित्रमथाब्रुवन् ॥ १६
मुने कौशिक भद्रं ते सेन्द्राः सर्वे मरुद्गणाः ।
तोषिताः कर्मणानेन स्नेहं दर्शय राघवे ॥ १७
प्रजापतेर्भृशाश्वस्य पुत्रान्सत्यपराक्रमान् ।
तपोबलभृतान्ब्रह्मन्राघवाय निवेदय ॥ १८
पात्रभूतश्च ते ब्रह्मंस्तवानुगमने धृतः ।
कर्तव्यं च महत्कर्म सुराणां राजसूनुना ॥ १९
एवमुक्त्वा सुराः सर्वे हृष्टा जग्मुर्यथागतम् ।
विश्वामित्रं पूजयित्वा ततः संध्या प्रवर्तते ॥ २० G I 29 B I 26 L I 24

685* चन्द्रार्धाकारवर्चसा ।
सा तेन वज्ररूपेण बाणेन भृशविक्षता ।
ववाम रुधिरं भूरि

[(l 2) V2 रुद्र- (for वज्र-) V4 -कल्पेन, B1 -पातेन (for -रूपेण) Ñ2 चापेन (for बाणेन) D11 हृदि, M4 [उ]रसि (for भृश-) V2 4 भृशं वक्षसि ताडिता (for the post. half) —After l 2, M4 reads App I (No 5) —M4 om l 3 —(l 3) D11 वावहा (sic) (for ववाम) V4 भुवि, D10 भूमौ (for भूरि)]

—M4 reads *d* after the repetition of 14*abc*. —*d*) Ś1 संपपात, Ñ V B Dt D2 3 6–8 11 13 पपात च, D12 सा पपा* (for सा पपात) G2 M1 3 ममार पपात (by transp)

15 *a*) D13 हता ता (by transp) Ñ V B D10 13 पतिता भूमौ, all Cs as in text (for भीमसंकाशां) —*b*) D9 श्रुत्वा (for दृष्ट्वा) —D2 reads from सम in 15*d* up to सुराश्च in 16*c* in marg —*d*) T3 सुरेश (for सुराश्च) Ñ1 °राधयन्, V1 °रोचयन्, V2 °वादयन्, B4 °वाचयन्, Dt D6 8 [अ]भ्यर्चि°, D13 °नादयन्, Cg as in text, Ct अभि° (for समपूजयन्)

16 D2 reads up to सुराश्च in marg (cf v l 15). —*a*) Ś1 D5 12 वासव °, Ñ V B D10 13 च (V4 सु-; B1 स) भृश°, D1 9 चाथ सु°, D2 3 7 चाति(D2 °ष्ट [sic])सहृष्ट, D11 [स]थ सुस° (for परमप्रीत) —*b*) Ñ V1 3 4 B1–3 D13 M4 [अ]म्बरे (D13 °र) स्थित (B3 m also सुरेश्वर·), V2 [ऽ]सुरे स्थित (sic), B4 स्वरेश्वर, D10 वरे स्थित (for पुरदर·) —*c*) Ś1 D5 सप्रीता, D11 12 सुप्रीता (for संहृष्टा). Ñ V B D10 13 सह सर्वामरगणैर् —*d*) D11 विश्वामित्र (sic) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10–13 इदं वच, D3.7 अपूजयन्; M4 महामुनिं (for अथाब्रुवन्)

17 *a*) D7 मेने(sic) (for मुने) Ñ V B D10 पश्यास्मान् (for भद्रं ते) —*b*) D2 reads from the portion after सेन्द्रा up to प्रजापतेर् in 18*a* in marg. Ś1 D1–3 5 7 11–13 सेंद्रा· सुरगणास्त्वया, Ñ1 V1–3 B1 2 4 देवान्सेंद्रानुप(V1 °*)स्थितान्, Ñ2 B3 (m also as in Ñ1) D10 देवान्सेंद्रान् (B3 °द्र)पुरोगमान्, V4 देवान्सेंद्रसुपरिस्थितान् (sic) —*c*) Ñ V B तोषितान् (for तोषिता) V3 B1 D12 G3 M2 तेन, D9 सर्वे (for [अ]नेन) —After 17*c*, Ñ V B D10.11.13 M4 ins

686* रामस्यामिततेजसः ।
अस्मन्नियोगाद्भद्रं ते

[(l 2) V1 2 M4 अस्मिन्, B2 D10 अस्मान् (for अस्मन्)] —*d*) D3 तदर्श (sic) (for दर्शय) —After 17, D11 (var) ins 687*

18 *a*) D2 reads प्रजापतेर् in marg. (cf v l 17) Ś1 Dt D1–3 5–9 11 12 T3 कृशा° (for भृशाश्वस्य) —*b*) Ś1 मंत्रान्, D1 (gloss) अस्त्रमन्त्ररूपान्, D11 सुतान् (for पुत्रान्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 दिव्य°, T3 परमधार्मिकान् (also as in text), G1 °क्रम· (for सत्यपराक्रमान्) —*c*) Ś1 D1 5 11 12 तेजो- (for तपो-) Ś1 D5 11 12 -सुतान्, Dt D4 6 8 -भृतो, D1 -वतो, G1 -हृतान् (for -भृतान्) T3 सर्वान् (for ब्रह्मन्) D2 3 7 तेजोबलसमायुक्तान् —*d*) Ś1 D5 11 12 प्रदापय, D1–3 7 प्रपादय, Cm as in text (for निवेदय) —For 18, Ñ V B D9 10 13 M4 subst (D9 subst l 3 only for 18*cd*), while D11 ins after 17·

687* तपोयोगबलेनैनमाप्याययितुमर्हसि ।
प्रजापतिसुताश्चैव कृशाश्वाद्राजसत्तमात् ।
यान्यवाप्तानि तेऽस्त्राणि तान्यस्मै प्रतिपादय ।

[(l 1) Ñ2 V4 B3 (*inf lin* also) 4 D11 [ए]वम्, D10 [ए]तम् (for [ए]नम्) V2 आख्यापयितुम् —(l. 2) Ñ2 V2 D11 प्रजापतिसुताश्च Ñ2 ह्येते (for चैव) —(l 3) B2 चाप्तानि (for [अ]वाप्तानि) V4 तान्यस्मै (for तेऽस्त्राणि) Ñ2 तान्यथो, V4 शस्त्राणि, D9 तान्येन (for तान्यस्मै)]

19 *ab*) Ś1 D1 5 12 ह्ययं तेषा, D2 3 7 ह्ययं विप्र (for च ते ब्रह्मंस) Ś1 Dt D6 8 रत, D1–5.7 12 वृत, Cm g k as in text (for धृत) Ñ V B D9–11 13 M4 पात्रभूतो हि ते शिष्यो (Ñ2 शिष्यस्ते, V3 ते सख्यो [sic], B3 D10 शिष्योयं) रामो (V2 राम शिष्यो [by transp]) दशरथात्मज —After 19*ab*, D11 ins

688* प्राप्तास्त्रो वै ह्ययं तेषा तवानुगमने वृत ।

—*c*) Ś1 Ñ1 B2 Dt D6 8 सु- (for च) Ñ1 कृत्यम्, Ñ2 V B D4 10 13 M4 कार्यम् (for कर्म) —*d*) Ñ V B D10 13 M4 अस्माकं (for सुराणा)

20 *ab*) Dt T3 M3 उक्ता (sic) Ś1 Dt D1–9 11 12 T3 G3 M3 जग्मुर्हृष्टा (by transp) Dt D6 8 विहायसं, D7 °गता· (for यथागतम्) Ñ V B D10 13 M4 एवमुक्त्वा सुर- (B4 स्व*)गणा विश्वामित्र पुनर्ययु —*c*) Ś1 D1–3 5 7 11 12

G 1 29 29 / B 1 26 22 / L 1 24 23 ततो मुनिवरः प्रीतस्ताटकावधतोषितः ।
मूर्ध्नि राममुपाघ्राय इदं वचनमब्रवीत् ॥ २१

इहाद्य रजनीं राम वसेम शुभदर्शन ।
श्वः प्रभाते गमिष्यामस्तदाश्रमपदं मम ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चविंशः सर्गः ॥ २५ ॥

G1 समाधा(D5 12 °ध्या, G1 °द्दा)य, Dt D6 8 Ct पूजयंतस् ; Cg पुरस्कृत्य, Ck as in text (for पूजयित्वा) Ñ V B D10 13 M4 य(B1 र [sic])थागतेनैव (B3 [marg as in Ñ1 also] °न हि) पथा —ᵈ) Ś1 Ñ1 V3 4 B D1–3.5 7 10–12 M4 [क्ष]भ्यवर्तत, Ñ2 स्ववर्तत, all Cs as in text (for प्रवर्तते). V1 2 संध्यामवर्तत.

21 ᵃ) Ñ V B D10.13 M4 विश्वामित्रोपि (B4 °धि, M4 °थ)भगवांस् —ᵇ) V2 -पोषित. (for -तोषित·) —Note hiatus between ᶜ and ᵈ. —ᶜ) Ñ V B2–4 D10 13 M4 रामं (D13 M4 °म)मूर्धनि (for मूर्ध्नि रामम्) —ᵈ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 मधुर वाक्यम् , Ñ V B D10 13 वचन चेदम् (for इदं वचनम्)

22 ᵃ) D3 5 9 रजनी Ñ V B2–4 D1 10 11 13 M4 वीर (for राम) —ᵇ) Ś1 D5 12 वसामि, Ñ V B D2 4 10 11 13 T3 G1 वसाम , Dt D1 3 6–9 G3 4 M4 वसाम (for वसेम) B4 °दृशंन (sic), D3 7 11 °दर्शनां, D13 °दर्शना , G2 °दर्शने (for शुभदर्शन) —After 22ᵃᵇ, Ś1 D1 5 9 12 13 ins , while D2 3 7 ins after 22

689* अयं सिद्धाश्रमो राम मत्प्रसादाद्भविष्यति ।

[D1 एष (for अय) Ś1 D13 नाम यत्प्रसादाद्, D9 राम त्वत्प्रसादाद्]

—ᶜ) Ś1 D5 12 प्रभाते च, Ñ1 सु° (for श्व प्रभाते) V1 2 D1 9 M3(after corr as in text) गमिष्यामि (for गमिष्यामस्) —ᵈ) Ś1 D5 तथा (for तद्) T2 -पर (for -पद) Ś1 D5 12 निजं, B1 तत., G1 महत् (for मम) —After 22, Dt D4 6 8 9 14 S Cg ins (Cv r k t comm on l 3 and 8 , Cm on l 3, 5 and 8)

690* विश्वामित्रवच· श्रुत्वा हृष्टो दशरथात्मज. ।
उवास रजनीं तत्र ताटकाया वने सुखम् ।
मुक्तशापं वनं तच्च तस्मिन्नेव तदाहनि ।
रमणीयं विबभ्राज यथा चैत्ररथं वनम् ।
निहत्य तां यक्षसुता स राम·
प्रशस्यमान· सुरसिद्धसघै ।
उवास तस्मिन्मुनिना सहैव
प्रभातवेलां प्रतिबोध्यमान· ।

[(l 1) T3 हृष्टौ दशरथात्मजौ —(l 2) G1 वन —For ins after l 3 see below —(l 4) D4 सुवि°, G1 हि वि°, G2 °भ्राजो (sic), G3 हि°, M1 °भ्राजे (for विबभ्राज) M4 तथा (for वनम्) G1 transp यथा and वन —M4 om l 5–8 —(l 5) D4 (changing the metre) पराक्रमाद् (for स राम·) —(l 6) G2 -मिद्धि- (for -सिद्ध-) —(l 8) D9 परि- (for प्रति-)]

—After l 3, G1 ins

691* चम्पकाशोकपुंनागमल्लिकाद्यै सुशोभितम् ।
चूतैश्च पनसै· पूगैर्नालिकेरैश्च शोभितम् ।
वापीकूपतडागैश्च दीर्घिकाभिरलकृतम् ।
मालिकामठकूटैश्च मण्टपैरुपशोभितम् ।

Colophon —*Kānda name* Ś1 Ñ2 V4 D1 4 10–12 om V1–3 B आदि°, D3 अयोध्या°. —*Sarga name* Ś1 Ñ V B D1–3 5 6 7 9 10 12 ताडकावध , D11 अस्त्रप्रदानं —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1.4 D3 5 12 om both Ñ2 B2.3 D9 10 29, V2 31, V3 D11 28, Dt D4 6 8 14 S 26, D1 7 20, D2 21 D13 -कांडे-वधो नाम 26 (dash indicates lacuna) —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G1 2 4 श्रीरामाय नम· G3 श्रीमते रामानुजाय नम , M2 श्री ··· ·म

२६

अथ तां रजनीमुष्य विश्वामित्रो महायशाः ।
प्रहस्य राघवं वाक्यमुवाच मधुराक्षरम् ॥ १
परितुष्टोऽस्मि भद्रं ते राजपुत्र महायशः ।
प्रीत्या परमया युक्तो ददाम्यस्त्राणि सर्वशः ॥ २
देवासुरगणान्वापि सगन्धर्वोरगानपि ।
यैरमित्रान्प्रसह्याजौ वशीकृत्य जयिष्यसि ॥ ३
तानि दिव्यानि भद्रं ते ददाम्यस्त्राणि सर्वशः ।
दण्डचक्रं महद्दिव्यं तव दास्यामि राघव ॥ ४
धर्मचक्रं ततो वीर कालचक्रं तथैव च ।
विष्णुचक्रं तथात्युग्रमन्द्रं चक्रं तथैव च ॥ ५
वज्रमस्त्रं नरश्रेष्ठ शैवं शूलवरं तथा ।
अस्त्रं ब्रह्मशिरश्चैव ऐषीकमपि राघव ॥ ६
ददामि ते महाबाहो ब्राह्ममस्त्रमनुत्तमम् ।
गदे द्वे चैव काकुत्स्थ मोदकी शिखरी उभे ॥ ७
प्रदीप्ते नरशार्दूल प्रयच्छामि नृपात्मज ।
धर्मपाशमहं राम कालपाशं तथैव च ॥ ८
वारुणं पाशमस्त्रं च ददाम्यहमनुत्तमम् ।
अशनी द्वे प्रयच्छामि शुष्कार्द्रे रघुनन्दन ॥ ९ G I 30 B I 27 L I 25

26

☞ In Ñ V B D10 13 Sarga 26, which deals with the names of the Astras presented to Rāma by Viśvāmitra, differs considerably from the text, and so their version is given separately at the end

1 [a]) M4 व्युष्य, Cg k t as in text (for उष्य) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 प्रभातायां तु (D11 च) शर्वर्यां —[b]) Ś1 D1 5 9 11 12 °मुनि, D2 3 7 °तपा (for महायशा) —[c]) D14 T G M1 3 प्रशस्य, M4 प्रहसन्, Cg t as in text (for प्रहस्य) ❀ Ck प्रहास सतुष्टे। मन्दस्मितं कृत्वेति यावत्। ❀ G1 राघ*, G4 रा वं, M2 मधुर (for राघव) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 प्रहसन्वाक्य(D2 °क्य)तत्त्वज्ञम् (D2 3 7 °ज्ञ, D11 °ज्ञो) —[d]) Dt D6 8 T3 G1 3 M2.4 मधुरस्वर D11 राम वचनमब्रवीत्

2 [b]) = 16[f] Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 °बल (D2 12 °ल); D14 (after corr *sec m*) G2 M2 3 °यशा, Cg k as in text (for महायश) —[d]) All Cs सर्वेश (as in text) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 सर्वास्त्राणि ददामि ते

3 For subst in Ś1 etc see 4 —[a]) M2 च (for वा) —[b]) Dt D1 भुवि, D6 G3 M2–4 युधि (for अपि) —[c]) M4 रक्षासि (for अमित्रान्) —[d]) D14 T1 2 G2 M1 विजेप्यसि (archaic), G4 विशेप्यसि, M4 [आ]शु जेप्यसि, Cg k t as in text (for जयिप्यसि)

4 [a]) G4 [अ]वयानि (for दिव्यानि) —[b]) M3 ददानि —[c]) M4 दंडमस्त्र हं दिव्य —[d]) G1 दास्यामि तव (by transp), M4 ददानि तव (for तव दास्यामि) —For 3 and 4, Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 subst l. 5–9 of 700*.

5 M4 om. (hapl) 5–11[b] —[a]) D11.14 T1 2 G2 4 M1 तथा (for ततो) Ś1 D1–3 5 7 11.12.14 T1.2 G4 राम (for वीर) —D4 reads 5[cd] in marg —[c]) D1 तयेत्युग्रम्, D4 तथा ह्युग्रम्, T3 ददाम्युग्रम्, M2 ततोत्युग्रम् (for तथात्युग्रम्) —[d]) Ś1 D1–3 5 7 11 G3 M2 इन्द्र°, D4 6 9 T3 G1 ऐंद्र°, D12 इंद्र°, D14 T1 2 G2 4 M1 ऐंद्रमस्त्र (for ऐन्द्रं चक्र)

6 M4 om 6 (cf v l 5) D9 reads 6 in marg —[a]) D2 3 7 ततो राम (for नरश्रेष्ठ) —[b]) D1 शैल-, G4 नैवं (for शैवं) Ś1 D5 12 पाशुपत, Dt D6 8 Ct °वत, D3 7 °कर, D9 °धर, Cg k tp as in text (for शूलवर) Ś1 D5 तत· —After 6[ab], Ś1 D1–3 5 7 11 12 read 7[cd] —[c]) Note hiatus between [c] and [d] Ś1 [ए]वम् (to avoid hiatus), M3 [अ]पि (for [ए]व) —[d]) D1 ऐपीकिम्, D4.5 G2 ए°, D9 इ° (for ऐषीकम्)

7 M4 om 7 (cf v l 5) —[a]) G4 तं (for ते) —[b]) Ś1 D1–3 5 7 11 12 ह्यस्त्रं शखव(Ś1 D5 °ध)र तथा —After 7[ab], Ś1 D1–3 5 7 11(marg) 12 ins l 15 of 700* —Ś1 D1–3 5 7 11 12 read 7[cd] after 6[ab] —[c]) Ś1 D2 3 5 7 12 [अ]पि (for [ए]व) D11 सगृह्णाण द्वे गदे दिव्यौ (hypermetric) —[d]) T2 M3 शिखरे (for शिखरी) All Cs मो(Cr कौमो)दकी शिखरी (as in text) Dt D6 8 शुभे Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 कौमोदकिशिवोदके

8 M4 om 8 (cf v l. 5) D11 reads 8 in marg —[a]) Ś1 D1–3 5 7 11 12 अपि (Ś1 °ति [sic])ते (for प्रदीप्ते) D14 T1 2 G4 रघु°, G2 M1 नृप° (for नरशार्दूल) —[b]) G1 नरोत्तम, M2 तवानघ (for नृपात्मज) —D3 repeats 8[c]–9[b] after 17 —[c]) D3 (second time)धर्मे°, T3 ब्रह्म°; Cg as in text (for धर्मपाशम्) Ś1 D1–3(both times) 5 7 11.12 इमं राम, G2 अहकार- (for अहं राम) —[d]) D12 इमं तथा (for तथैव च)

9 M4 om 9 (cf v l 5) D3 repeats 9[ab] (cf v l 8) —[a]) Ś1 D1–3(both times) 5 7 11.12 °रत्नं (for पाशमस्त्रं) —[b]) Ś1 D2.3 (both times) 5 7 11 12 [ए]वद् (for [अ]हम्) D1 तव दास्ये तदुत्तमं. —[c]) D3 अश्नी. —[d]) D2 शुकार्द्रे (for शुष्कार्द्रे)

G 1 30 11
B 1 27 10
L. 1 25 11

ददामि चास्त्रं पैनाकमस्त्रं नारायणं तथा ।
आग्नेयमस्त्रं दयितं शिखरं नाम नामतः ॥ १०
वायव्यं प्रथमं नाम ददामि तव राघव ।
अस्त्रं हयशिरो नाम क्रौञ्चमस्त्रं तथैव च ॥ ११
शक्तिद्वयं च काकुत्स्थ ददामि तव चानघ ।
कङ्कालं मुसलं घोरं कापालमथ कङ्कणम् ॥ १२
धारयन्त्यसुरा यानि ददाम्येतानि सर्वशः ।
वैद्याधरं महास्त्रं च नन्दनं नाम नामतः ॥ १३
असिरत्नं महाबाहो ददामि नृवरात्मज ।
गान्धर्वमस्त्रं दयितं मानवं नाम नामतः ॥ १४
प्रस्वापनप्रशमने दद्मि सौरं च राघव ।
दर्पणं शोषणं चैव संतापनविलापने ॥ १५
मदनं चैव दुर्धर्षं कन्दर्पदयितं तथा ।
पैशाचमस्त्रं दयितं मोहनं नाम नामतः ।
प्रतीच्छ नरशार्दूल राजपुत्र महायशः ॥ १६

10 M4 om 10 (cf v l 5) —^{a}) Ś1 D5 11 12 देवा(D11 दिव्या)स्त्रमपि नागास्त्रम्; D1–3 7 देवा(D1 वेदा) स्त्रमपि नागेयम् —^{b}) D3 illeg (for तथा) —^{c}) D6 दयिन, G1 जयिन, Cr m g k t as in text (for दयित) —^{d}) D1 शिखिनं, D2 3 7 मोहन, Ct as in text (for शिखर) D3 नागत (for नामत) Ś1 D5 11 12 दे(Ś1 दै) वतास्त्र तथैव च, Cm k as in text (for ^{d}) —After 10, D9 reads 13^{cd}, 16^{ef}, 17^{ab} as in text for the first time, repeating them (var) in their proper places

11 M4 om 11^{ab} (cf v l 5) D2 3 7 om 11–12^{b}. —^{a}) T1 M3 प्रमर्थं, T3 प्रधन, G3 मथन, G4 प्रमद, M2 Cm प्रयन, Ck t as in text (for प्रथम) D6 G1 राम, Ck as in text (for नाम) D1 11 अस्त्र सुमहद्; D5 12 अस्त्रं दयितं (for प्रथमं नाम) Ś1 वायव्यास्त्र च दयित —^{b}) Dt D6 8 9 G1 3 M3 °चानघ, M2 च तवानघ (for तव राघव) —D11 om (hapl ?) 11^{c}–12^{b} —^{c}) D12 ह शिरो —^{d}) M4 पाशम् (for क्रौञ्चम्) D4 om च (submetric)

12 D2 3 7 11 om 12^{ab} (cf v l 11) —^{ab}) M4 ददानि M2 च तव (by transp). Dt D4 6 8 T3 M3 राघव, M4 पार्थिव (for चानघ) Ś1 D1 5 12 शक्ती द्वे पुरुषव्याघ्र विसृजामि रघूत्तम (D1 °द्वह) —D2 reads 12^{c}–16 (16^{ef} repeated), D3 12^{c}–14 (om 13^{cd}), while D7 12^{cd} after 19 —For 12^{cd}, D11 subst 1 26 of 700* —^{c}) S ककाळ D1–3 5 7 9 मुशल D6 चैव (for घोर) —^{d}) D2 कपोलम्, D3 7 9 12 14 G1 3 M1 कपालम् (for कापालम्) Ś1 Dt D2 4–9 T3 M4 किंकर्णी (for कङ्कणम्)

13 For D2 3 cf. v l 12 B2 which substitutes for the Sarga reads lines of 13 and 14^{ab} after l. 35 of 700* —^{a}) M4 राम (for यानि) Ś1 D5 12 धारय त्वं हि वीरास्य (D5 12 °रत्न), B2 D2 3 7 9 धारयन् (B2 गृहाण) परवीरघ्न, Dt D6 8 Ct वधार्थं रक्षसा यानि, D1 धारय त्वं रिपुघ्नानि, D11 गृहाण मत्तोपवीरघ्न (hypermetric) —^{b}) B2 M4 ददानि M3 [अ]स्त्राणि (for [ए]तानि) Ś1 B2 D1 5 9 11 12 तेनघ (for सर्वश). D2 3 7 येनाजेयो भविष्यसि(D3 °ति). —D3 7 om. 13^{cd}. D9 first time reads 13^{cd} after 10 repeating it here (cf v l 10) —^{c}) Ś1 B2 D1 2 5 9 (second time) 11 12 अस्त्र वि(B2 D1 11 वै)द्याधर नाम —^{d}) Ś1 D1 5 नदिक, D2 9 (second time) 11 M4 नद(D9 °दा)क, D12 निदक, G4 घनदं, all Cs as in text (for नन्दन) Ś1 D5 11 °चापर, B2 D1 2 चापि राघव, D9 (second time) M4 °राघव, D12 °वा पर(for नाम नामत)

14 For D2 3 cf v l 12 M4 om 14–16^{d} —^{a}) M3 (after corr *sec m* as in text) सिक्तरत्न (for असिरत्नं) D3 7 एवमादीनि चास्त्राणि —^{b}) B2 ददानि Ś1 B2 D1–3 5 7 9 11 12 मनुजाधिप (for नृवरात्मज) —After 14^{ab}, G2 M1 ins

692* सत्यमस्त्र महाबाहो महासयुगनाशनम् ।

—Dt D6 8 repeat, M1 2 read 14^{cd} after 16^{ab} —^{d}) Dt D1 2 4–6 8 9 11 12 T3 G1 2.4 M3 मोहन (for मानव) —After 14, D3 7 read 693*, G3 reads 16^{ef}.

15 For D2 cf v l 12 M4 om 15 (cf v l 14) D3 7 G1 om (hapl), M3 reads *inf lin sec m* 15^{a}–16^{d} —^{a}) Ś1 Dt D2 5 6 8 9 G3 प्रस्वापन, D1 11 12 प्रस्थापन, G4 प्रस्थापन- (for प्रस्वापन-) Ś1 D1 2.5 9 11 12 प्रमथन, Dt D6 8 G3 Cm t प्रशमन, G4 -प्रशमनौ (for -प्रशमने) Cg as in text (for ^{a}) —^{b}) Dt D6.8 °सौम्य, D14 T1 2 G2 M1 °सौर्यं, T3 °नाद, G3 M2 सौर्यं दद्मि, G4 तम सौर्यं (for दद्मि सौर) G4 om च (submetric) Ś1 D1 2 5 9 12 वितरामि तवानघ, D11 तथैवोन्मादन तथा —^{c}) Dt D6 8(before corr as in D4) 11 वर्षण, D1 2 तर्पण; D4 T3 धर्पणं, Cg as in text (for दर्पण) —^{d}) D9 -विलापन (for -विलापने) Ś1 D5 12 सतापनमिति श्रु(Ś1 स्रु)त, D2 सतापनादि लेपने, D11 दुर्धर्षं च तथैव च ❀ Ck विलापयति परिदेवयतीति । ❀

16 D3 7 G1 M4 om , M3 *inf lin* 16^{abcd} (cf v l 15, 14) D2 reads 12^{c}–16 after 19 —^{a}) Ś1 D1 2 5 12 दमनं, Dt D8 Ct मादन, D9 मर्दन, T2 3 मयनं, G4 नदन, Cm g k as in text (for मदन) —^{b}) Ś1 T3 क(T3 का)दर्पं (for कन्दर्प-) D1 2 5 9 12 °दयितानि वै (D2 च, D12 °न वै [sic]), G3 अस्त्र कदर्पदैवत —After 16^{ab}, Dt D6 8 repeat, M1 2

तामसं नरशार्दूल सौमनं च महाबलम् ।
संवर्तं चैव दुर्धर्षं मौसलं च नृपात्मज ॥ १७
सत्यमस्त्रं महाबाहो तथा मायाधरं परम् ।
घोरं तेजःप्रभं नाम परतेजोऽपकर्षणम् ॥ १८
सोमास्त्रं शिशिरं नाम त्वाष्ट्रमस्त्रं सुदामनम् ।
दारुणं च भगस्यापि शीतेषुमथ मानवम् ॥ १९
एतान्राम महाबाहो कामरूपान्महाबलान् ।
गृहाण परमोदारान्क्षिप्रमेव नृपात्मज ॥ २०
स्थितस्तु प्राङ्मुखो भूत्वा शुचिर्मुनिवरस्तदा ।
ददौ रामाय सुप्रीतो मन्त्रग्राममनुत्तमम् ॥ २१
जपतस्तु मुनेस्तस्य विश्वामित्रस्य धीमतः ।
उपतस्थुर्महार्हाणि सर्वाण्यस्त्राणि राघवम् ॥ २२

G 1 3
B 1 2,
L 1 2

read 14^{cd} —After 16^{ab}, D11 ins l 32 and 33 of 700* —D6 11 om 16^{cd} —^{c}) D1 पिशाचम्, Cm g पैशाचम् (as in text) T3 दैत्स्त (for दयित) —^{d}) Ś1 D1 2 5 9 12 मानव (for मोहन) —D2 9 read 16^{ef} for the first time after 10 (D9 after 13^{cd} first time) repeating it here D3 reads 16^{ef} after 10 (see above) G3 reads 16^{ef} after 14 —^{e}) Ś1 D1–(D2 both times) 3 5 7 9 (for the first time) 11 12 गृहाण, Cm g k t as in text (for प्रतीच्छ) —M2 om (hapl) 16^{f}–17^{a} D14 T1 2 G2 4 M1 transp 16^{f} and 17^{b} —^{f}) = 2^{b} G2 राजपुत्रो D9 (second time) G1 2 महायशा Ś1 D1–(D2 both times) 3 5 7 9 (first time) 11 12 14 सर्वाण्येतानि राघव —After 16, D11 ins l 34 of 700*

17 M2 om 17^{a} (cf v l 16) D9 repeats 17^{ab} (cf v l 10) —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 12 वामन, D11 दामन, Cg as in text (for तामस) D14 T1 राजशार्दूल —D14 T1 2 G2 4 M1 transp 16^{f} and 17^{b} —^{b}) D11 शमन, T3 कामन, M4 स्वापन (for सौमन) D3 14 T1 2 G1–3 M1 महाबल —^{c}) D9 सवर्तन चैव (hypermetric), G4 सवर्तन च (for सवर्तं चैव) —^{d}) D1–3 9 11 12 मौशल, Cg k t मौसल (as in text) D4 नाम नामत (for च नृपात्मज) —After 17, D3 repeats 8^{c}–9^{b}

18 ^{a}) D9 सर्पमस्त्र, M4 अन्यदस्त्र, Cg as in text (for सत्यमस्त्र) —^{b}) T2 महा- (for तथा) Dt D6 8 मायामय (for °धर) M1 वर (for परम्) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 मायाधरमथापि च (Ś1 D2 7 वा), D4 ततो माया परतप —^{c}) Dt D6 8 G3 सौर, D2 9 मोघ, D3 7 मैधं, M2 सौर्यं (for घोर) D4 तेज.प्रद Ś1 D5 12 मो(D12 मे)घं तेजोबलं रा(D12 ना as in text)म, D1 11 अमोघ तै(D1 ते)जस नाम —^{d}) D11 परम- (hypermetric) (for पर-) Ś1 -मर्दनं (for -कर्षणम्)

19 ^{a}) D4 T3 Cg सौम्यास्त्र (for सोमास्त्र) D1 सशर, D4 T3 शीतल, D12 शशिर (for शिशिर) —D11 om 19^{bc} —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 तथा त्वाष्ट्र, D14 T1 2 G1 3 4 M1 3 4 त्वष्टुर(M3 before corr °शा)स्त्र, G2 त्वष्टुमस्त्र (for त्वाष्ट्रमस्त्रं) Ś1 Dt D1–3 5–9 12 T2 3 सुदा-(D6 before corr °वा)रुण, D4 सुकामन, M4 वृथाकर (for सुदामनम्) —^{c}) D1 G3 M1 2 दारण च, M4 दारुणास्त्र (for दारुण च) Ś1 D5 12 भवस्यापि, D4 गभस्त्यस्त्र (for भगस्यापि).

—^{d}) Cg शीतेषु (as in text) D4 अति-, G3 M2 अपि (for अथ) Dt D6 मानदं Ś1 D5 12 रौद्रमस्त्र तथापि(D5 °थैव)च, D1–3 7 9 रौद्रमस्त्रमथापि वा (D1 च), D11 त्वाष्ट्रं *द्रमथापि वा —After 19, D2 reads 12^{c}–16 (16^{ef} r), D3 reads 12^{c}–14 (om 13^{cd}), while D7 reads 12^{cd} —After 19, D4 ins श्रीमते रामानुजाय नम

20 ^{b}) M3 (after corr *sec m* as in text) कामरूप-, Cg as in text (for कामरूपान्) —^{c}) D6 गृहा* D4 परमोदार M4 गृह्णीष्व नरशार्दूल —For 20, Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 subst (D3 7 read after 14)

693* एतानि कामतेजांसि कामरूपबलानि च ।
गृहाण चारुरूपाणि प्रीतात्माहं ददामि ते ।

[(l 1) D1 2 9 राम (for काम-) D2 दिव्यानि (for -तेजासि) D3 7 गृहाण नरशार्दूल (for the prior half) D2 3 7 9 -धराणि (for -बलानि)]

—After l. 1, D7 ins

694* गृहाण चारुरूपाणि ददामि मनुजाधिप ।

21 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 अथासौ(Ś1 D5 12 °स्य), Cg as in text (for स्थितस्तु) D2 प्रमुखो, D14 [अ] वाङ्मुखो (for प्राङ्मुखो) M4 अथ पूर्वामुखो भूत्वा —^{b}) D7 वरमुनिस् (by transp) T1 तथा (for तदा) D9 शुचि प्रयतमानस —^{c}) G4 रामस्य (for रामाय) —^{d}) D9 (with hiatus) अस्त्रज्ञानम्, Cg k t as in text (for मन्त्रग्रामम्) D4 T3 अनुस्मरन् (for अनुत्तमम्) Ś1 D5 11 12 दिव्यास्त्रग्राममुत्तम —After 21, Dt D4 6 8 11 14 S (except M4) Cv m g k t ins .

695* सर्वसग्रहण येषा दैवतैरपि दुर्लभम् ।
तान्यस्त्राणि तदा विप्रो राघवाय न्यवेदयत् ।

[(l 1) D14 T2 M3 एषा, G1 क्षेपा, G3 4 तेषां (for येषा) M3 देवैरपि सुदुर्लभ (for the post half) —(l 2) T2 तथा (for तदा)]

22 ^{a}) Ś1 D3 5 7 9 11 12 तस्य तु मुनेर् (by transp). D1 2 जपतस्तस्य च मुनेर् —^{b}) D14 विश्वामित्रस्तु(sic) —^{cd}) D4 G1 महास्त्राणि M4 दिव्यानि (for सर्वाणि). G1 ते तदा (for राघवम्) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 अभ्युपेयुर्महाभागमस्त्राणि नर(Ś1 D5 12 मुनि)पुगवं.

G I 30 23
B I 27 25
L I 25 24

ऊचुश्च मुदिता रामं सर्वे प्राञ्जलयस्तदा ।
इमे स्म परमोदार किंकरास्तव राघव ॥ २३
प्रतिगृह्य च काकुत्स्थः समालभ्य च पाणिना ।
मानसा मे भविष्यध्वमिति तान्यभ्यचोदयत् ॥ २४
ततः प्रीतमना रामो विश्वामित्रं महामुनिम् ।
अभिवाद्य महातेजा गमनायोपचक्रमे ॥ २५

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षड्विंशः सर्गः ॥ २६ ॥

---

23 ^{ab}) D9 तु, G3 प्र- (for च) D14 T1 2 G4 सर्वे रामं (by transp) D9 प्राज.यस्. —^{c}) M4 वयं (for इमे). Dt D6 8 च, M4 हि (for स्म). Dt पर ... (for परमोदार) —^{d}) D14 राघवं (for राघव) —For 23, Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst

696* ऊचुश्च रामं सर्वाणि प्राञ्जलीनि नृपात्मजम् ।
इमानि स्म महोदार किंकराणि तवानघ ।

[(l 1) D1 3 तु (for च) D11 [आ]मन्त्र्य (for राम) —(l 2) Ś1 च, D2 3 7 11 स्मो (for स्म) D11 महाबाहो (for महोदार) D1 इमान्यस्त्राण्यहो वीर (for the prior half) Ś1 D5 12 [इ]ह (Ś1 च) सुव्रत (for तवानघ) D11 वीर किं करवामहे (for the post half)]
—After 23, Dt D4 6 8 T3 ins

697* यद्यदिच्छसि भद्र ते तत्सर्वं करवाम वै ।
ततो रामः प्रसन्नात्मा तैरित्युक्तो महाबलै ।

24 ^{a}) Cm g प्रतिगृह्य, Ś1 D5 12 Cr °गृह्णीष्व, D1 °तु, D14 °लभ्य च (for प्रतिगृह्य च) —^{b}) D4 T3 समालभ्य, Cr m g k t समालभ्य (as in text). D11 स (for च) —^{d}) D4 6 G3 M2 तान् (for तानि) T2 [अ] ... (moth eaten) दयत्; Ck as in text —For 24^{cd}, Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst .

698* सर्वाणि मे मानसानि भवन्त्वित्यभ्यभाषत ।
[D5 ते (for मे) D1–3 7 मनस्स्वानि (for मानसानि) D1 11 भवतेति, D2 भवति तु (for भवन्त्विति)]
On the other hand, M4 subst

699* स्मृत्वा हि मा भजेथेति शशास परमद्युति ।

25 ^{a}) D4 प्रीति- (for प्रीत-) M4 तान्यवाप्य ततो रामो. —^{c}) D4 महातेजो, G1 महाबाहो (for °तेजा) —For Sarga 26, Ñ V B D10 13 subst

700* (1) प्रभातायां तु शर्वर्यां विश्वामित्रो महामुनि ।
प्रहस्यन्राममाभाष्य मधुरं वाक्यमब्रवीत् ।
(2) तुष्टोऽस्मि राम भद्रं ते कर्मणात्यद्भुतेन वै ।
प्रीतिदायं च दास्यामि सर्वाण्यस्त्राण्यशेषत ।
यान्यहं वेद्मि काकुत्स्थ पात्रं तेषां मतोऽसि मे ।
महास्त्रं प्रथमं राम दिव्यमेतद्ददामि ते ।
त्रयाणामपि लोकानां पिण्डितानां भयावहम् ।
(4^{cd}) तथैव दण्डमस्त्रं ते प्रजासंहारकारकम् ।
ददामि राम शत्रूणां येनाधृष्यो भविष्यसि ।
(5^{ab}) धर्मास्त्रं च महाबाहो कालकल्पं ददामि ते ।
कालास्त्रमपि चासह्यं ददामि दयितं प्रभो ।
(5^{cd}) विष्णुचक्रं च ते दिव्यमिन्द्रचक्रं च दुर्जयम् ।
(6) वज्रमस्त्रं च दुर्धर्षं शैलं शूलवरं तथा ।
अस्त्रं ब्रह्मशिरश्चोग्रमैषीकं च ददामि ते ।
शंकरास्त्रं च दीप्तास्यं गृहाणेदं मयोद्यतम् ।
गदाद्वयं चाप्रतिमं गृहाणारिभयावहम् ।
(7^{cd}) कौमोदकीं चाप्रतिमां तथेमां लोहितामुखीम् ।
(8^{cd}) धर्मपाशं तथैवास्त्रं कालपाशं च दुर्जयम् ।
(9) वारुणं चापि ते पाशं ददामि परमार्चितम् ।
शुष्कार्द्रे चाशनी राम गृहाणेमे मयोद्यते ।
(10) पैनाकमपि चैवास्त्रमस्त्रं नारायणं तथा ।
आग्नेयमपि चासह्यं वायव्यं च ददामि ते ।
(11) प्रमर्दनं प्रमथनं तथैवारिविदारणम् ।
अस्त्रं हयशिरश्चैव कूटास्त्रं चापराजितम् ।
(12) शक्ती च द्वे गृहाणेमे बलामतिबलां तथा ।
तथैव कालमुसलं कङ्कालमथ किङ्किणीम् ।
(15) प्रस्वापनं मोहनं च स्तम्भनं च ददामि ते ।
वर्षणं शोषणं चैव तथैवारिनिकृन्तनम् ।
(16^{ab}) मदनोन्मादने चैव कन्दर्पदयिते विभो ।
(14^{cd}) गन्धर्वास्त्रं तथैवेदं मोहनं च ददामि ते ।
तेजोद्युतिहरं सौरं शत्रुपक्षप्रतापनम् ।
(16^{cd}) रुधिरामिषपैशाचं कौबेरं च ददामि ते ।
राक्षसं चापि शत्रूणां श्रीद्युतिप्राणनाशनम् ।
मूर्छनं तापनं चास्त्रं कम्पनं चापि कर्षणम् ।
(17^{cd}) संवर्तमपि चावर्तं मौसलं च ददामि ते ।
(18) सत्यं चैवानृतं चास्त्रं महामायास्त्रमेव च ।
अमोघं तैजसं चैव परतेजोऽपकर्षणम् ।
(19) सोमास्त्रं शिशिरं नाम त्वाष्ट्रं चारिव्यथाकरम् ।
मानवं चास्त्रमजितं दैत्यं दानवमेव च ।
(20) एवमादीनि चान्यानि ददामि दयितोऽसि मे ।
गृहाणैतानि मत्तस्त्वमस्त्राणि नृवरात्मज ।
(21) अथासौ प्राङ्मुखो भूत्वा शुचिर्मुनिवरस्तदा ।
ददौ रामाय सुप्रीतो मन्त्रग्राममनुत्तमम् ।
(22) जपतोऽथ मुनेस्तस्य मन्त्रग्राममशेषत ।
उपतस्थुर्महास्त्राणि मूर्तिमन्ति नृपात्मजम् ।
(23) ऊचुश्चैनं ततोऽभ्येत्य तान्यस्त्राणि समन्तत ।
प्राञ्जलीनि महाबाहो ब्राध्यस्मानिति राघवम् ।
(24) तान्यवेक्ष्य ततो राम. समालभ्य च पाणिना ।
मा भजध्वं स्मृतानीति सर्वाण्येवाभ्यभाषत ।
(25) तान्यवाप्य ततो रामो विश्वामित्रं महामुनिम् ।
प्रणिपत्य यथान्यायं गमनाय मनो दधे ।

[Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ins some lines of 700*, so their variants are also given in the notes along with the above given MSS —(l 1) Ñ V B (except B1) D10 13 read l 1 as 1^{ab} in Ś1 V3 च (for तु). B1 अथ ता रजनीं व्युष्टां (for the prior half [cf v l 1^{a}]). —(l 2) V2 स° (for प्रहसन्) —(l 3) B3 तुष्टोसि, B4 प्रीतोस्मि (for तुष्टोऽस्मि) V1 om , B2 D13 हि, B3(m also) 4 च (for [अ]ति) D13 ते (for वै) —(l 4) V2 प्रीतिदान B2 तत्त्वत (for [अ]शेषत) —For ins in B3 see below —Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 subst. l 5–9 for 3 and 4 —(l 5) Ś1 V2 4 D1–3 5 7 12 वेद (for वेद्मि) B3(m also) 4 सर्वाणि (for काकुत्स्थ) V2 पात्रो Ñ1 V2 4 B4 ह्येषां, Ñ2 D10 एषां, B1 ह्येष (for तेषां) Ñ2 V4 यतो (for मतो) V4 हि (for ऽसि) B1 न (for मे). V1 गमिष्यसि (for मतोऽसि मे) Ś1 D1–3 5 7 9 12 13 पात्रभूतोसि मे मत (D5 9 12 13 यत), B3 (m also as in B4) पात्रमेवागतोसि मे (for the post half) —(l 6) Ś1 D1–3 5 7 9 12 परम (for प्रथम) Ś1 V2 D1–3 5 7 9 12 अस्त्र (for एतद्) V3 ददानि —(l 7) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 सर्वेषाम् (for त्रयाणाम्) Ś1 D1 5 9 11 12 एव, V2 चाथ (for अपि) Ś1 V1 2 D1–3 5 7 9–13 पी(V1 D2 7 10 प)ढिताना (for पिण्डितानां) Ś1 V2 B4 D5 11–13 मयापह —D7 transp l 8 and 9 —(l 8) V4 तथैवेदमस्त्र ते (submetric) (for the prior half) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 दडमस्त्र महा(Ś1 D5 12 महद्, D9 °स्त्रमह)घोर(Ś1 D1 5 9 12 °श्रेष्ठ)ददामि रघुनदन (D2.3 7 तव राघव) —(l 9) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 सर्वदा (D2 3 7 °था), Ñ1 V3 ददानि (for ददामि) V4 शक्तानां, B1 D11 शक्राणां (for शत्रूणा) D9 जेता (for येन) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 [अ]जेयो (for [अ]धृष्यो) B1 3 (m also) D3 7 11 भविष्यति —(l 10) V3 धर्मास्त्रिशू, D13 धर्मार्थे (for धर्मास्त्र) D13 ददानि —B1 om (hapl) from ते in l 10 up to ददामि in l 11 —(l 11) Ñ V2 3 B2 3 D13 ददानि Ñ1 V B1 4 D13 विभो (for प्रभो) —(l 12) Ñ2 B3 4 D13 °वज्र, D10 इद्रमस्त्र (for इन्द्रचक्र) B2 सु- (for च) B1 दारुण (for दुर्जयम्) —(l 14) V2 औषधीश्, B4 एशिक (for ऐषीक) Ñ2 V2 3 B3 D13 ददानि —Ś1 D1–3 5 7 11(marg) 12 ins l 15 after 7^{ab} —(l 15) Ś1 शाकरास्त्र D2 प्र- (for च) and [इ]म (for [इ]द) Ś1 D1 3 5 12 ममो(D3 °हो)घत, D13 °दित (for मयोधतम्) —(l 16) V1 2.4 B3 (m as above) [अ]ति- (for [अ]रि-) Ñ1 -भयाभया° (ditto), B1 -भयकर (for -भयावहम्) —(l 17) V2 तथैनां, B4 lacuna (for तथेमा) V4 लोहितमुखीं —(l 18) V2.4 धर्मपाशस् (for °पाश) Ñ2 B3 (m also as above) D10 तथा चास्त्र (for तथैवास्त्र) —(l 19) B3 दारुण (for वारुण) Ñ V2.3 B2 3 D13 ददानि (for ददामि) B1 °स्तुत (for परमार्चितम्) —(l 20) Ñ1 V1 4 (with hiatus) अशनी, V2 वाससी, B3 वाशनी (for चाशनी) B3 (before corr) गृहाण मे (for गृहाणेमे). D13 मयोदिते —(l 21) Ñ1 B1 देवास्त्रम्, V3 पिनाकम्; B2 (m मैनाकम्) दैवास्त्रम् (for पैनाकम्) V3 अथ (for अपि). Ñ1 B2 नादेयम्; V3 पैशाचम्, B1 पैनाकम् (for चैवास्त्रम्) Ñ2 D10 om (hapl) अस्त्र B1 तदा (for तथा) —(l 22) V2 ते, D13 वा (for च) V3 श्रेष्ठ (for [अ]सह्य) V2 3 B2 3 (m also) D13 ददानि (for ददामि) D13 च (for ते) —After l 22, B3 reads l 28, prior half of l 29 and the post half of l 24 repeating them in their proper place —B3 repeats l 23 consecutively B4 reads l 23 after l 27 —(l 23) D10 प्रमर्दने B3 (first time) प्रथमन (for प्रमथन) B3 (first time *sup lin*) -सु° (for -विदारणम्) —(l 24) V2 हयशिर (for °शिरश्) V2 वैर-, V3 चैव (for चैव) —(l 25) V3 B (B3 m also) D13 (note the hiatus) अमोघां विजया (B3 °य) तथा (for the post half) —D11 subst l 26 for 12^{cd} —(l 26) B3 (m also as above) °मतुल (for काल्मुसल) V1 किंकर्णीं —(l 27) Ñ2 V2 3 B2 3 D13 ददानि (for ददामि) —After l 27, B4 reads l 23 —B4 om l 28 —(l 28) Ñ1 -विकृतन, V2 -विकर्तन, V3 -निपूदन, V4 -विवर्तन, B1 -विदारण (for -निकृन्तनम्) —For ins see below —(l 29) V2 3 B3 (second time) °नोन्मादन, V4 °नाम्लादन (for मदनोन्मादने) Ñ2 °प्रभो, V3 -दयित°, V4 °तथा, D13 -दयितावुभौ (for -दयिते विभो) —(l. 30) B1 गाधर्वास्त्र V4 [अ]त्र (for [इ]द) Ñ1 मोह* Ñ1 V2 3 B2 3 D13 ददानि —V2 om l 31 and 32 B2 repeats l 31 after l 35 (after the lines of 13 and 14^{ab}) —(l. 31) V1 3 4 B2 (second time) °कर (for -द्युतिहर) Ñ1 V3 4 शौर, B1 4 D10 घोर, B2 (second time) सौम (for सौर) D13 तेजोभ्याहरण चैवम् (for the prior half) D13 अरि- (for शत्रु-) B2 (second time) सर्वशत्रुनिवर्हण (for the post half) —D11 ins l 32 and 33 after 16^{ab} —(l 32) Ñ V3 D10 11 रुधिराभिषाद (Ñ1 °द-) (hypermetric), V1 B2(before corr as above) रक्ताभिषाद, B3 रुधिरामियद- (sic) (for रुधिराभिष-) Ñ V3 B2 3 (m as above) D13 °ददानि ते, D11 मानव तथा (for च ददामि ते) —(l 33) V4 रक्षमा (for राक्षस) Ñ1 V4 B1 सैन्यानां, D11 दैत्याना (for शत्रूणा) V2 -धृतिं (for -धृति-) Ñ2 B3(m as above) -स्मृति-, D10 om. (for -प्राण-) —D11 ins l 34 after 16 —(l. 34) B1 ताडन (for तापन) D11 [अ]पि (for [अ]स्त्र) Ñ1 V1 3 B3(m also) D11 [अ]रि°, V4 B4 [अ]वि°, B1 नि°, D13 [अ]रि कपन (for [अ]पि कर्षणम्) —D13 om l 35 —(l 35) Ñ1 V1 2 4 B D10 मौशल, V3 मौसल (for मौसल) Ñ V2–4 (V4 m also) B2 3 ददानि (for ददामि) —After l 35, B2 ins the lines of 13 and 14^{ab}, then repeats l 31 (for lines of 13 and 14^{ab} in B2 cf v l 13 and 14) —(l. 36) B4 शास्त्र (for चास्त्र) V4 [अ]नृतास्त्र च —(l 37) V1 अमोघ- Ñ1 V1 B1 तेजसं, V4 चौजस (for तैजस) —(l 38) B2 सौमास्त्र (for सोमास्त्र) Ñ1 B1 2 4 D13 °र राम, V3 °रास्त्र च (for शिशिर नाम) V3 त्वास्त्र, B4 चांद्र (for त्वाष्ट्र) Ñ1 B3 चापि, V4 चाधि- (for चारि-) V2 द्राष्ट चाविधथाकर (sic) (for the

२७

G I 31 I
B I 28 II
L I 26 I

प्रतिगृह्य ततोऽस्त्राणि प्रहृष्टवदनः शुचिः ।
गच्छन्नेव च काकुत्स्थो विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ १
गृहीतास्त्रोऽस्मि भगवन्दुराधर्षः सुरैरपि ।
अस्त्राणां त्वहमिच्छामि संहारं मुनिपुंगव ॥ २
एवं ब्रुवति काकुत्स्थे विश्वामित्रो महामुनिः ।
संहारं व्याजहाराथ धृतिमान्सुव्रतः शुचिः ॥ ३

post half) —(l 39) Ñ1 मान॰ V4 °वस्त्रमजिन, B3 (m also as above) मानवास्त्रान् चारिजिन (for the prior half) Ñ1 V2 4 B1 4 दैत्य- (for दैत्य) V2 -दानवनाशन —(l. 40) B4 [अ]स्त्राणि (for [अ]न्यानि) V2–4 B1–3 D13 ददानि (for ददामि) —(l 41) V2 तानि, V4 [इ]मानि (for [ए]तानि) B1 च नृपात्मज —(l 42) V3 B1 तथा (for तदा) —B1 om (hapl) from the post half of l 43 up to the prior half of l 44 —(l 43) Ñ2 मन्त्रकामम्, V4 B2 (m also as above) अस्त्र° ; D13 चास्त्र° (to avoid hiatus) (for मन्त्रग्रामम्) —V2 om l 44 and 45 —(l 44) V4 (with hiatus) अस्त्रग्रामम्, B4 तास्त्रग्रामम् (sic) (for मन्त्रग्रामम्) B3 विशेषत (for अशेषत) —(l 46) B3(m also) 4 तथा (for ततो) V2 4 [ऽ]न्योन्य, B4 [ऽ]न्ये * (for ऽभ्येत्य) D13 ऋतुश्च राममभ्येत्य (for the prior half) Ñ2 समत , V2 समन्नत (for समन्तत) —For ins see below —(l 47) V2 साध्यताम्, V3 सा*स्मान् (for शाध्यस्मान्) —(l 48) V2 [आ]वेक्ष्य, V4 [आ]विश्य (for [अ]वेक्ष्य) —(l 49) V2 मा मुजत°, V4 मा मजध्वस्मतीनीति (sic), D10 मा मारध्वस्यतानीति (sic) (for the prior half) V3 [अ]वमापत (for [अ]भ्यभाषत) —(l 50) Ñ1 [अ]वे*, V2 [आ]वाप्य, V4 [अ]वाप्त (for [अ]वाप्य) —(l 51) D13 यथान्याय्य (for °न्याय) V2 3 मति (for मनो)]

—After l 4, B3 ins

701* गृहाण तानि यत्तुभ्य दिव्यान्यस्त्राण्यशेषत ।

—After l 28, B2 ins

702* वर्षण रोषण चैव संतापनविलापने ।

—After l 46, B3 ins

703* दर्शयित्वा च रूपाणि स्वकीयानि पृथक्पृथक् ।

Colophon —*Kānda name* Ś1 Ñ2 V4 Dt D10 11 om V1–3 B आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 D9 अस्त्रग्रहण, Ñ1 V1 2.4 B1 2 4 अस्त्रग्रामप्रदानं, Ñ2 B3 अस्त्रदानं, V3 विश्वामित्रादस्त्रग्रामप्राप्ति , D1–3 7 अस्त्रप्रदानं, D5 अस्त्रसंग्रहण, D10 अस्त्रदर्शनं, D11 अस्त्रसहारज(जृ ?)भकप्रदान, D12 सहस्त्र(?)ग्रहण —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 12 om Ñ2 B2 3 D9–11 30, V2 32, V3 29, Dt D4 6 8 14 S 27, D1 7 21, D2 22 D13 इत्यार्षे—रामा—बालकाण्डे—नाम वि—सर्ग (dash indicates lacuna) —After colophon, G1 2 4 conclude with श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम , M2 श्री ...म

27

1 T2 begins with श्रीरामचन्द्राय नम —[a]) M3 प्रतिलभ्य, Cm g k as in text (for प्रतिगृह्य) —[b]) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 12 13 M4 दिव्यानि प्रीत(B1 2.4 D3 7 °ति) मानस (D3 7 °थ), D11 दिव्यान्यप्रतिमानि स —[c]) Ś1 D5 12 इव, V4 D3 एव (for एव) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 10–13 तदा(Ñ V B D10 13 °तो) रामो; D1 G1 2 M1 [अ]थ°, T3 हि°, M4 महाबाहुर् (for च काकुत्स्थो) —[d]) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 उवाच ह, D9 °ब्रुवन्, T3 यदा°, M4 अभाषत (for अथाब्रवीत्)

2 [a]) V4 हि, D5 [ऽ]पि, D13 [ऽ]सि, Ck as in text (for ऽस्मि) D5 भगवान् —[b]) D4 T3 सुरासुरै (for सुरैरपि) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 अजेयस्त्रिदशैरपि —[c]) Ś1 D1–3 5 7 11 12 अथ(D2 °पि)चै(Ś1 D5 वे)तेषा, Ñ V B D10 13 तु(V1 2 B4 च) ममैतेषा, D6 त्वहमि॰ , M4 अहमि° (for त्वहमिच्छामि) —D13 om from 2[d] up to the prior half of 704* —[d]) Dt D6 8 Ct संहारान्, Cr g as in text (for सहार) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–12 वक्तु(D1 कर्तु)मर्हसि, T3 °सत्तम (for मुनिपुंगव) ❀ Cm सहारो नाम प्रयुक्तस्यास्त्रस्य मन्त्रविशेषेण पुन स्वाधीनीकरणम् । ❀

3 D13 om 3[ab] (cf v l 2) M1 repeats 3[ab] as in text in brackets —[a]) M4 तथा (for एव) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–12 इत्युक्तवति रामेथ (Ś1 D1 2.5 7.11 12 °तु, D3 °नि [sic]) —[b]) Dt D6 8 M4 -तपा , D4 T3 -यशा , D9 G1 3 M2 -मना (for -मुनि) —[c]) Dt D6 8 संहारान्, Cv k as in text (for सहार) —[d]) D9 वृत्तिमान् (for धृतिमान्) —For 3[cd], Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 subst

704* आचख्यौ परमास्त्राणा सरहस्य निवर्तनम् ।

[D13 om the prior half (cf v l 2) Ś1 D2 3 5 7 12 उक्त्वा तु (D5 12 च), Ñ1 illeg , D1 आचष्टे (for आचख्यौ) Ś1 D6 12 सहार च, D2 महारस्य (for सरहस्य) D5 निवर्तत (sic) (for निवर्तनम्)]

All cont , while M4 ins after 3 :

705* उक्त्वा संहारमस्त्राणा रामायामिततेजसे ।
ददौ मन्त्र जृम्भकाणा वशीकरणमुत्तमम् ।

[Ś1 D1–3 5 7 12 om l. 1 —(l 1) B3 सहारमस्त्राणा. Ñ -तेजसा (for -तेजसे) —(l 2) Ś1 D5 12 अस्त्र, V2 चास्त्र (for मन्त्र) Ś1 Ñ V B D3 10 11 13 M4 जम (D13 °व)त्राणां (for जृम्भकाणा). M4 अवशीकरमुत्तम]

सत्यवन्तं सत्यकीर्तिं धृष्टं रभसमेव च ।
प्रतिहारतरं नाम पराङ्मुखमवाङ्मुखम् ॥ ४
लक्षाक्षविषमौ चैव दृढनाभसुनाभकौ ।
दशाक्षशतवक्त्रौ च दशशीर्षशतोदरौ ॥ ५
पद्मनाभमहानाभौ दुन्दुनाभसुनाभकौ ।
ज्योतिषं कृशनं चैव नैराश्यविमलावुभौ ।
यौगन्धरहरिद्रौ च दैत्यप्रमथनौ तथा ॥ ६
पित्र्यं सौमनसं चैव विधूतमकरावुभौ ।
करवीरकरं चैव धनधान्यौ च राघव ॥ ७
कामरूपं कामरुचिं मोहमावरणं तथा ।
जृम्भकं सर्वनाभं च सन्तानवरणौ तथा ॥ ८   G 1 31 B 1 28 L 1 26

4 For 4–8, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 subst 708* —a) D9 °व्रत (for सत्यवन्तं) —b) D4 T3 G1 4 दृष्टं, G2 M1 2 धृष्टिं, G3 दिष्टं (for धृष्ट) T3 भवनम् (for रभसम्)

5 Cf v.l 4 and 8 —a) Dt G1 3 M2 लक्ष्या(M2 °क्षा)लक्षा(G1 3 °क्ष्या)विमौ, D6 लक्षालक्ष विषमौ (hypermetric), D9 लक्षालक्षसमौ (after corr as in Dt), T3 लक्ष्या° (for लक्षाक्षविषमौ) G3 [अ]पि (for [ए]च) —b) M1 -सुराभकौ (for -सुनाभकौ) —c) D8 -तश° (by metathesis), D9 -दशवक्त्रश (for -शतवक्त्रौ) —d) D9 दशशीर्ष. शितोदरौ, G3 °दका (sic)

6 Cf v l 4 and 8 —a) D6 धर्मनाभ-, G3 °नाभ (for पद्मनाभ-) G3 °नाभ (for -महानाभौ) —b) G1 दु:नाभ- (for दुन्दुनाभ-) ❀ Ck नाभ इति नामैकदेशे नामग्रहणम् । दुन्दुभिनाभ इति यावत् । ❀ Dt D8 -स्व°, D6 -स्वभावकौ (for -सुनाभकौ) —c) D4 °नं (sic) (for ज्योतिष) Dt D6 8 शकुन, D4 कृतिनं, D9 कृथनं, T2 कृचनं, T3 कृतिक, G2 M1 क्रशनं, M2 क्रथन, M3 क्रधन (for कृशन). —d) D9 नैरस्या- (sic) (for नैराश्य-) —G4 om (hapl) 6^e–7^b —e) D9 M1 2 यो°, G1 सौ° (for यौगन्धर-) Dt D4 8 9 T3 G1 3 M2 -विनिद्रौ, D6 -सनिद्रौ (for -हरिद्रौ) —f) G2 -प्रथमनौ (for -प्रमथनौ) G3 (before corr) तदा (for तथा) D4 9 T3 M3 मत्त(M3 नैद्र)प्रशमनौ तथा (T3 °नावुभौ) —After 6, Dt D8 ins

706* शुचिबाहुर्महाबाहुर्निष्कलिर्विरुचस्तथा ।

Dt D8 cont , D4 6 9 14 T G1–3 M1–3 all Cs ins after 6

707* सार्चिर्माली धृतिर्माली वृत्तिमान्रुचिरस्तथा ।

[Dt D4 6 8 9 14 G1–3 M3 Cr सार्चि- (for सार्चिर्) Dt D8 धृतिमाली, D6 °मौली, G1 3 महामाली, G2 M1 °ज्वाला (for धृतिर्माली) Dt श्रुचिरस् (for रुचिरस्) T2 तदा (for तथा) G1 वृत्तिमार्गरुचिरतथा, G2 M1 वृत्तिमात्रावृकरतथा (for the post half)]

7 Cf v l 4 and 8 G4 om 7^{ab} (cf v l 6) D9 om (hapl) 7–8^b —a) D4 पित्रीयं (hypermetric), D14 T1 2 M3 पितृ , T3 चित्र, G3 चद्र (for पित्र्य) Dt D6 8 सौमनसश् (for सौमनस) —b) M1 repeats 7^b after 7^c D14 (before corr) वैधूत-, T3 G1 2 M1(both times) 3 विधूम- (for विधूत-) —After 7^b (second time), M1 ins करणी कारणी चैव —c) Dt D6 8 करवीर रतिं, D4 °वर्नी, D14 परवीरकर्निं, T1 2 G2 M1 °कर्निं, T3 °करी, G1 °कर्रीं, M2 °कनं (for करवीरकर) —d) D4 T3 धनधान्ये

8 D9 om 8^{ab} (cf v l 7) —b) D14 T1 2 G2 4 M1 3(*inf lin sec m* before corr as in text) मोहनं मारण तथा —c) Dt D6 8 9 (after corr) सर्पनाथं च, D14 om , G4 सर्पनाभं° (for सर्वनाभं च) —d) Dt D6 8 9 पंथान(D9 [before corr]वदाम)वरु(D9 °चर)णौ तथा, D4 T3 G1 3 M2 सधान(G1 M2 °दार)वरु(T3 °र)णौ तथा (G3 °णावुभौ) —For 4–8, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 subst

708* सत्यवाक्सत्यकीर्तिश्च धृष्टो रभस एव च ।
(4^{cd}) प्रणीपातरसो नाम अवाङ्मुखपराङ्मुखौ ।
वृषाख्यो वृषकर्मा च रेणुक पुरुषादक ।
(5^{cd}) दशाक्षो दशवक्त्रश्च शतशीर्ष शतोदर ।
(6^{ab}) पद्मनाभो महानाभ सुनाभो दुन्दुभिस्वन ।
ज्योतिर्भानु क्रथ कुम्भो मकर क्रकरोऽङ्गदी ।
(6^{ef}) युगन्धरस्तथानिद्रो भेत्ता प्रमथन स्थिर ।
चक्र सौमनसश्चैव विधूममकरावुभौ ।
(7^{cd}) धरो धन्य कुण्डधरो रतिभूरतिरेव च ।
कामरूपी कामरुचिर्मोह आवरणस्तथा ।
(8^{cd}) जम्भक· स्वर्णनाभश्च स्यन्दनो वारुणिस्तथा ।

[(l 1) Ś1 V2–4 B2.3 (m also) सत्यवान् (for सत्यवाक्) V1 अधृक्षो (hypermetric), V3 धृष्णो, V4 दृशो, B3 (m also) हृष्टो (for धृष्टो) Ś1 D5 11 12 दृष्टा(D11 °ष्टो, D12 °ष्टा) रभस्तथैव च, D3 7 दृष्टो जभस्तथैव च, D13 हृष्टो दभस्तथैव च, M4 सृष्टो भरत एव च (for the post half) —(l 2) Ñ2 V4 D2.7 -वशो, D3 -वचो (for -रसो) V4 D10 राम (for नाम) Note hiatus between the two halves V1 त्ववाङ्- (to avoid hiatus) (for अवाङ्-) M4 पराङ्मुखोवाङ्मुखश्च प्रतिपातनमेव च —(l 3) Ś1 D1–3 5 7 12 विपाको, V1 M4 वृषाक्षो (for वृषाख्यो) Ś1 D5 11 12 विश्व°, D1 3 7 विप° (for वृषकर्मा) V4 वृषमाक्षौ वृषकर्मा (for the prior half) Ñ2 वेणुक , V3 वेलुष (for रेणुक) Ñ1 V2.3 B1 3 (m also) °नघ , D1–3 7 च प्रभो नभ (D2 °त्त [sic]), D10 °धिक , M4 प्रनभो नभ· (for पुरुषादक) Ś1 D5 11 12 गौरो नाम प्रभोनभ (D11 °लोभन) (for the post half) —(l 4) Ś1 V1 D2 -चक्रश्, V2 -वज्रश्, D13 -शकुश् (for -वक्त्रश्) Ś1 V1 2 D5 12 दशशीर्षा(V1 2 °र्षं),

G 1 31 10 B 1 28 10 L 1 26 10

भृशाश्वतनयान्राम भास्वरान्कामरूपिणः ।
प्रतीच्छ मम भद्रं ते पात्रभूतोऽसि राघव ॥ ९

बाढमित्येव काकुत्स्थः प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।
दिव्यभास्वरदेहाश्च मूर्तिमन्तः सुखप्रदाः ॥ १०

B4 °शीर्षं (for शतशीर्षं) Ś1 D5 12 दशो°, D7 कूशो° (for शतोदर) —(l 5) D2 °भो, D12 °भौ (for पद्मनाभो) D3 om, D7 महाभाग्यो, D12 (before corr) महानामौ (for महानाभ) M4 सुकेतुर् (for सुनाभो) Ś1 D1–3 5 7 11 12 दृढनाभ सुनाभक (for the post half) —(l 6) D13 ज्योतिर्नाभ, M4 ज्योतिर्नभश् V4 क्रथ दर्मो, B2 4 °कुतो, M4 चतुष्कमो (for (क्रथ कुम्भो) Ś1 D1–3 5 7 12 ज्योतिष क्र(D1 5 12 क)थनश्चैव (for the prior half) Ś1 D1 2 5 7 12 नैग(Ś1 D5 12 °का) शु, D3 नै'मु (for मकर) Ś1 D5 12 च निलव्, Ñ2 क्रमको, V2 3 कुकुरो, B3 (m also) कर्कौ, D1 2 7 विमलव्, D11 कथनश्, M4 कटक- (for करको) Ś1 D1–3 5 7 12 उर्मो, V2 °दा, V4 D13 °द, D11 तथा (for डङ्की) —(l 7) Ś1 V2 3 D2 सु(Ś1 अ)-गध(D2 °धा)रस्, D5 युगत्वरस्, M4 योगस्वरस् (for युगन्धरस्) Ś1 D12 त्वरिन्द्रश्च, D1–3 5 7 त्व(D1 सु)निद्र(D5 °मिद्र)श्च, D10 °मित्रो (for तथानिद्रो) D1 (also in the brackets) योगाधराश्चाथ निद्रो (for the prior half) B4 (m also) भर्ता, D1 चेत्ता (for भेत्ता) V2 D13 प्रथमन (by metathesis), B1 D10 प्रध्धन, B2 4 M4 प्रमथन-, D12 प्रशमनस् (for प्रमथन) Ś1 D1–3 5 7 12 तथा, M4 स्थित (for स्थिर) D11 निषधप्रधनस्थिर (for the post half) —For ins see below —Ñ V B D10 13 M4 om l 8 —(l. 8) D1 क्रम, D2 3 7 शक्र, D11 शत्रु (for चक्र) D1 om (hapl ?) post half of l 8 and the prior half of l 9 —D2 3 7 om l 9 —(l 9) Ñ1 B2 M4 धनो धन्य, V1–3 धन्वोध(V2 °धा)-न्य, V4 D13 धरो धान्य, B3 (m as above) धनो धान्य (for धरो धन्य) Ñ1 B1 2 °चरो, V1 M4 कुट(M4 °च) धारो (for कुण्टधरो) Ś1 D5 11 12 क(Ś1 वा)रति करती चैव (for the prior half) V1 M4 रतिकु(V1 °तिर्भत्व [hypermetric])रतिर् (for रतिभूरतिर्) Ś1 repeats 6^d, D1 5 11 12 read 7^d (for the post half) —(l 10) D13 कामरूप Ñ V2–4 B1 3 4 D10 13 M4 °गम, V1 °चर, B2 °गश्च (for कामरन्तिर्) D2 3 7 प्रावरणस्, D11 °णास् (for आवरणस्) Ñ V B D10 13 M4 कामहा काममर्दन (D13 °नदन) (for the post half) —(l 11) D2 3 7 13 M4 जृम्भक (M4 °क) Ś1 D1–3 5 7 12 सर्वना(D3 7 °ला)भ-(Ś1 °श)श्च, V1 सुवर्ण° (hypermetric), B3 (m) स्वर्ग° (for स्वर्णनाभश्च). Ñ1 V2–4 M4 वा(V3 धा)र(Ñ1 M4 °रु)-णस्, V1 रामणस्, B1 रावणस्, B2 4 धावकस् (B2 °नस्) (for वारुणिस्) D1–3 सतताभ(D1 * * * च)रणौ तथा (for the post. half)]

—After l 7, Ś1 B2 (marg) D1–3 5 7 11 12 ins

709* शुचिबाहुर्महाबाहु सर्वबाहुस्तथैव च ।

[Cf 706* B2 D2 5 7 11 शुचिर्बाहुर् B2 उन्मुर्विरथस्तथा, D1 3 7 उर्मदिवि(D3 °वि)रथस्तथा, D2 महाबाहुरुदिरस्तथा (hypermetric), D11 उरर्गिरियन्नथा (for the post half)]

9 ^{a}) Ñ V B Dt D1–13 T3 Ck कृशाश्व- (B4 °नु-) (for भृशाश्व-) Ś1 Ñ V1 2 4 B D1–3 5 7 10–13 M4 -तनया, V3 -तपना, D9 -तनयाद् (for -तनयान्) Ñ V B D10 13 M4 ह्येते (for राम) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 12 भास्क(D2 3 7 °स्व)रा, Ñ V B D10 11 13 M4 जभका (for भास्वरान्) D2 3 7 कामचारिण —After 9^{ab}, Ñ V B D10 11 13 M4 ins

710* भास्वरा रिपुसैन्याना तेजोद्युतिहरास्तथा ।
विनायका विघ्नकरा प्रयोक्तुर्विजयावहा ।

[D11 om l 1 —(l 1) V1 ईश्वरा, V4 D13 भासुरा, M4 जभका (for भास्वरा) M4 पर- (for रिपु-) D13 -ज्योति- (for -द्युति-) —(l 2) V4 विघ्नहरा D13 नायका विग्रहकरा (for the prior half) B4 च (for वि-)]

—^{c}) For subst in Ñ etc see below Cr g मम (as in text) Ś1 D1–3 5 7 11 12 प्रतिगृह्णीष्व, T3 G1 3 °मत्तो, Cv m t as in text (for प्रतीच्छ मम) —^{d}) Ś1 D5 12 मे यत, D1–3 7 G1 मे भवान्, D11 मे मत (for राघव)

10 ^{a}) D1 3 7 11 [आ]ह (for [ए]व) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 सुप्रीतेन, all Cs as in text (for प्रहृष्टेन) —After 10^{ab}, D11 12 ins only l 3 of 712*, while G1 3 M3 (*inf lin sec m*) ins

711* तत्सर्वमग्रहीद्रामो विश्वामित्रान्महामुने ।
प्राचीनाग्रेषु दर्भेषु जप्यमानमृषि तदा ।
उत्तराभिमुखो भूत्वा नत्वा मन्त्रान्स्वय ग्रहीत् ।
जप्यमानं तदा रामं महर्षे पुरत स्थितस् ।
भृशाश्वतनया सर्वे समवेता स्वरूपत । [5]

[(l 1) G1 विश्वामित्र- (for विश्वामित्रान्) M3 -मुने (for -मुने) The prior half of l 2 = 1 3 2^c —(l 3) G3 सम- (for स्वय) —(l 4) G1 महर्षि (for महर्षे)]

—^{c}) D11 -देहाश्, T3 -रूपाश्, G1 -युक्ताश्, Cg as in text (for -देहाश्) Ś1 D1–3 5 7 12 दिव्यभास्क(D1–3 7 °सु) रदेहास्तु —^{d}) T3 दीप्ति°, G1 मूर्तियुक्ता (for मूर्तिमन्त) Ś1 D1–3 5 7 12 दिव्यमूर्तिसु(D7 °मु)खप्रभा (Ś1 D5 12 °खावहा), D11 दिव्यरूपधरानपि —For 9^c—10, Ñ V B D10 13 M4 subst, while D11 12 ins l 3 only after 10^{ab}

712* एतानपि गृहाण त्व सप्रयोगनिवर्तनान् ।
इत्युक्तो बाढमित्युक्त्वा विश्वामित्रात्तपोधनात् ।
जग्राह तानपि तथा जम्भकान्रिपुजम्भकान् ।
दिव्यमूर्तिधरास्ते हि दिव्याभरणभूषिता ।

[(l 1) Ñ1 एतानि (for एतान्) V2 °गान्, B4 सु° (for सप्रयोग-) V2 B1 -निवर्तनात् (for -निवर्तनान्) —(l 2) B1 M4 इत्युक्ते. V3 वाचम् (for बाढम्) B3 (m also) तपोवनात्.

रामं प्राञ्जलयो भूत्वाब्रुवन्मधुरभाषिणः ।
इमे स्म नरशार्दूल शाधि किं करवाम ते ॥ ११
गम्यतामिति तानाह यथेष्टं रघुनन्दनः ।
मानसाः कार्यकालेषु साहाय्यं मे करिष्यथ ॥ १२
अथ ते राममामन्त्र्य कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ।
एवमस्त्विति काकुत्स्थमुक्त्वा जग्मुर्यथागतम् ॥ १३
स च तान्राघवो ज्ञात्वा विश्वामित्रं महामुनिम् ।
गच्छन्नेवाथ मधुरं श्लक्ष्णं वचनमब्रवीत् ॥ १४
किं न्वेतन्मेघसंकाशं पर्वतस्याविदूरतः ।
वृक्षषण्डमितो भाति परं कौतूहलं हि मे ॥ १५

G I 31
B I 28
L I 26

M4 विश्वामित्र तपोधन (for the post half) —(l 3) M4 तदा (for तथा) B1 om (hapl) from ज to पु Ñ2 कुम्भकान् (for first जम्भकान्) V2 4 विश्व- (V4 °*), M4 नृप- (for रिपु-) D10 -भजकान् (for -जम्भकान्) —(l 4) Ñ2 B3 4 D10 13 क्षेते, M4 °पि (for ते हि)]

—After 10, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) (Cm g k t comm on l 2 only) ins

713* केचिदङ्गारसदृशा· केचिद्धूमोपमास्तथा ।
चन्द्रार्कसदृशा केचित्प्रह्वाञ्जलिपुटास्तथा ।

[(l 1) T3 धूम्रोपमास्तदा —(l 2) D9 T3 वद्धांजलि- (for प्रह्वाञ्जलि-) D14 T3 -पुटस् (for -पुटास्) T3 M2 तदा (for तथा)]

11 ^{a}) Ñ V B D10 13 M4 ऋत्तु, G2 **राम** (sic) (for **राम**) D1 7 9 प्राज*यो Ñ V B D10 13 M4 **राम**, D11 **सर्वे** (for **भूत्वा**) —^{b}) Ñ V B D10 13 M4 तदा (for [अ]ब्रुवन्) M4 -भाषिणं Ś1 D1–3 5 7 11 12 प्राञ्(D12 °सु)वन्मधुराक्षर —^{c}) B1 इति (for **इमे**) Ñ2 B3 (m also as in text) D10 हि, V1 om, B2 ते, D1–3 7 स्मो (for **स्म**) Cm g k t **इमे स्म** (as in text) Ñ V B D10 13 M4 **वशगा राम** (for **नरशार्दूल**) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 **ब्रूहि**, Cm g k t as in text (for **शाधि**) Ñ V1 2.4 B D10 13 M4 **न**(V1 *)-**स्त्वमि**(D10°-)**ति स्थितान्**(M4 °ता·), V3 **नस्त्वमिहागतान्**, D1–3 5 11 **किं करवामहे** (D3 °नम [sic]) (for **किं करवाम ते**) —After 11, B3 (m) D13 ins

714* जृम्भकान्प्रणतान्रम्या॑न्किंकरान्समुपस्थितान् ।

[B3 वश्यान् (for रम्यान्) B3 समुपास्थितान्]

12 D4 14 T1 2 G1 4 M3 Cv transp 12^{ab} and 12^{cd} D11 repeats 12^{ab} from **तानाह** and the prior half of 715* up to **यथा** after **स्त्विति** in 13^c —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 11 (both times) 12 **सर्वान्** (for **आह**) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 (both times) 12 **प्राह**(D1 °हु [sic])**राघव** (for **रघुनन्दन**) —^{c}) T3 G4 **मनसा**, Cg k.t as in text (for **मानसा**) —^{d}) T2 **मे** *sup lin sec m* —For 12^{cd}, Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst ·

715* मनसा मे यथाकालं सहायार्थं भविष्यथ ।,

[D11 (both times) मानसे (for मनसा) D2 7 °काम, D3 °राम (for यथाकाल) D1 3 7 °र्थे (for सहायार्थ). D1 °त (sic), D3 7 °थ (sic) (for भविष्यथ)]

while Ñ V B D10 13 subst for 12

716* गम्यतां स्वागत वोऽस्तु कृत्यकाल उपेष्यथ ।
स्मृता मामुपतिष्ठध्वमिति रामोऽभ्युवाच तान् ।

[(l 1) V4 च (for वो) Ñ1 B2 -काले, V4 -काल, B4 -काम (for -काल) Ñ1 illeg, V1 °त्स्थ (sic), V4 D13 °ता (for उपेष्यथ) —(l 2) V2 स्मृते (for स्मृता) V4 हि, B4 D13 [अ]पि (for ऽमि)]

13 Ñ V B D10 13 **इत्युक्त्वा** (Ñ B2 °क्ता), Cg as in text (for **अथ ते**) D3 [**आ**]**सत्रा** (sic) (for [**आ**]**मन्त्र्य**) —^{b}) D3 *त्वा, D4 T3 **त च**, D5 **भूत्वा** (for **कृत्वा**) Ñ2 V B2 4 D5 9 10 12 13 G2 3 M1 2 4 **चाभि-**, B3 **चाति-**, D4 T3 **कृत्वा**, D11 **चैव** (for **चापि**) Ñ1 **प्रदक्षिण** (sic), D9 13 **प्रदक्षिणा** (for **प्रदक्षिणम्**) —^{c}) After **स्त्विति** in 13^c, D11 repeats from **तानाह** in 12^a up to **यथा** in 715* Ñ V B D10 13 **चैवोक्त्वा** (for **काकुत्स्थम्**) —Ñ1 repeats ^{d} consecutively —^{d}) Ñ V B D10 13 **प्रति-** (for **उक्त्वा**) —After 13, M3 (*inf lin sec m*) ins

717* प्रणम्य शिरसा रामं सर्वे समतविक्रमा ।
ततस्तु राम काकुत्स्थ शासनाद्ब्रह्मवादिन ।
लक्ष्मणाय च तान्सर्वान्सरहस्यान्महाबलान् ।
अस्त्राणामुपसंहारान्दुराश्रामान्बलीयस ।
सौमित्रये ददौ रामो मन्त्रग्राममनुत्तमम् । [5]

14 ^{a}) M4 **गतान्** (for **स च**) M4 **दृष्ट्वा** (for **ज्ञात्वा**) Ś1 D1–3 5 7 9 12 **गतासु ता**(D7 **चा**)**सु विद्यासु**, Ñ V B D10 13 **तान्विसृज्य**(V4 B3 [m also] **विसर्ज्य**)**ततो** (B4 **यथा**, D10 *तो)**रामो**, D11 **गतेषु तेषु सर्वेषु**, M3 (*sec m*)**स तान्निवेद्य सहृष्टं** (before corr as in text) —D11 reads 14^c–15 in marg —^{c}) D13 **एव** (for **एव**) Ś1 D1–3 5 7 11 12 °**काकुत्स्थ** (D11 °त्स्थ), Ñ V B D10 13 **पुनर्वाक्यं**, D9 [**अ**]**च काकुत्स्थ** (for [**अ**]**थ मधुर**) —^{d}) Cg **श्लक्ष्ण** (as in text) Ñ V B D10 13 **मधुराक्षरम्**, T3 M3 **इद**° (for **श्लक्ष्णं वचनम्**)

15 D11 reads 15 in marg (cf v l 14) —^{a}) Ś1 B4 D1–5 7 12 14 **त्वे**°, Ñ V B1–3 Dt D6 8–11 13 **एतन्**, T3 **चैतन्**, M2 3 **न्विद**, M4 **न्वेष** (for **न्वेतन्**) ❀ Cg **कि न्विति।** Ck **किं त्वेतदित्यादि।** ❀ B4 **मेप-** (for **मेघ-**) M4 **-सकाश** (for **-संकाश**) —^{b}) V3 **वर्षतस्य** (for **पर्वतस्य**) Ś1 V2 3 D2 10 **विदूरत** (for [**अ**]**विदूरत**) —^{c}) Ś1 M4 **-पड**, Dt D3 8 9 Ct **-खडम्**, D1 2 5 11 12 **-खड**, T3 **-गडं**, Cm k as in

G 1 31 18
B 1 28 18
L 1 26 19

दर्शनीयं मृगाकीर्णं मनोहरमतीव च ।
नानाप्रकारैः शकुनैर्वल्गुभाषैरलंकृतम् ॥ १६
निःसृताः स्म मुनिश्रेष्ठ कान्ताराद्रोमहर्षणात् ।
अनया त्ववगच्छामि देशस्य सुखवत्तया ॥ १७
सर्वं मे शंस भगवन्कस्याश्रमपदं त्विदम् ।
संप्राप्ता यत्र ते पापा ब्रह्मघ्ना दुष्टचारिणः ॥ १८

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तविंशः सर्गः ॥ २७ ॥

---

text (for -षण्डम्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 14 T G2 M1 4 इवा° (for इतो भाति) —[d]) Ś1 D1–3 5 7 11 12 M4 मुने (for परं)

16 [a]) Ś1 D5 12 मनोज्ञं च, D1–3 7 मृगं चैव, G1 3 M4 मुनिश्रेष्ठ (for मृगाकीर्णं) D11 दर्शनीयतम चापि. —[b]) D9 14 T1 2 G2 4 M1 2 °रमम् (for मनोहरम्) Ś1 D1–3 5 7 12 G1–3 M4 मम चाति (G1 3 M4 °चैव) मनोहर (M4 °रमं), D11 सर्वेषां च मनोहरं —[c]) Ś1 D5 12 -प्रभावै (for -प्रकारैः) —[d]) Ś1 D1 2 5 7 11 12 °वाग्भिर्; D3 °वद्भिर्, D14 T1 2 G2 4 M1 4 °नादैर्, Ct as in text (for वल्गुभाषैर्) —For 15[c]–16, Ñ V B D10 13 subst

718* वनमाभाति सुमहत्कस्यैतदमरद्युते ।
आभाति रमणीयं हि वनमेतन्मनोहरम् ।
विनादितं वल्गुवाग्भिर्नानामृगगणायुतम् ।

[(l 2) V2 3 °रम (for मनोहरम्) —(l 3) V2 3 °वद्भिर् (for वल्गुवाग्भिर्) V2 D13 -गणैर्युतं, V4 B1 -गणान्वित (for -गणायुतम्)]

17 [a]) V1 निसृत्या (sic) (for निःसृता) Ś1 V2 D1–5 7 9 (before corr) 12 स्मो, V3 सु- (for स्म) D11 नर° (for मुनिश्रेष्ठ) M3 निस्सृतात्मसुनिश्रेष्ठ —[b]) D2 करालाद् (for कान्ताराद्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 लोम- (D11 लोकम- [hypermetric]), Cg t as in text (for रोम-) —[c]) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 अने (B4 °*) नैव, G1 3 °हि (for अनया तु) Ś1 [आ]शु, V1 D3 7 च, D5 12 [अ]थ, D9 [अ]सि- (for [अ]व-) Ś1 V3 4 B1 4 D1–3 5 7 9 11–13 -गच्छाम· All Cs अवगच्छामि (as in text) M4 अनेनाभ्युप° —[d]) M4 रमणीयता, all Cs as in text (for सुखवत्तया) Ś1 Ñ V B (B3 m also) D1–3 5 7 9–13 देशोय सु (Ś1 V4 D1 9 स) सु (V2 D3 11 °सु) खोदय (Ś1 Ñ2 V3 B3 D10 °खावह, V4 °खोदयं)

18 [a]) Ñ V B D10 13 सुव्यक्त (V3 व्यक्त [submetric]) चापि भवत —[b]) Ñ V B D10 13 सिद्ध-, M4 न हि (for कस्य) Ś1 D5 12 महत्, Ñ V1 2 B D1–3 7 10 11 13 वयं, V3 स्वयं, V4 च यत्, M4 तव (for त्विदम्) ❀ Cv इदं पूर्वं कस्य इदानीं कस्येत्येतत्सर्वं शस । ❀ —[c]) V2–4 B3 D10 T3 सप्राप्तौ (V2 °प्त [sic]), all Cs as in text (for संप्राप्ता) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 कुत्र, D13 अत्र (for यत्र) Ñ V B D10 13 T3 तौ पापौ (V2 विद्वन्), D11 ते पा*, G2 ते तापा (sic) (for ते पापा) —[d]) Ś1 D1–3 5 7 11 12 T3 M4 यज्ञघ्ना (T3 °घ्नौ), Dt ब्रह्म* (lacuna); Ck t as in text (for ब्रह्मघ्ना) Ś1 D1 2 5 11 12 -राक्षसा, D3 7 -चेतस, T3 -चारिणौ (for -चारिण·) Ñ V B D10 13 यज्ञविघ्नकरौ तव —After 18, Ś1 D1–3 5 7 11 12 ins

719* त्वत्कोपनिहता पूर्वं निहन्तव्या मया हि ते ।,

while Dt D4 6 8 9 14 S all Cs ins

720* तव यज्ञस्य विघ्नाय दुरात्मानो महामुने ।
भगवन्घोररूपास्ते मासशोणितभोजना ।
भगवंस्तस्य को देशः सा यत्र तव याज्ञिकी ।
रक्षितव्या क्रिया ब्रह्मन्मया वध्याश्च राक्षसा ।
एतत्सर्वं मुनिश्रेष्ठ श्रोतुमिच्छाम्यहं प्रभो । [5]

[M4 om l 1 —(l 1) G2 M3 (before corr) विज्ञाय (for विघ्नाय) T3 तव यज्ञघ्नौ दुष्टौ (for the prior half) T3 G4 दुरात्मानौ D4 महामते (for °मुने) —All the above MSS (except G2 M1) om l 2 —(l 3) G3 M1 कस्य, M4 न हि (for तस्य) D14 * देश·, G3 M1 देशोय, M4 [अ]य देश· (for को देश) M4 यज्ञभू (for याज्ञिकी) —(l 4) M4 रक्षितव्यो मया (for रक्षितव्या क्रिया) D4 T3 M4 मम (for मया) —D9 14 T1 G4 M2 4 om l 5 M3 reads l 5 *inf lin sec m* —(l 5) T2 तत (for एतत्) G2 M1 स्मृत (for [अ]हं प्रभो)]

Colophon D1–3 7 om (cont the Sarga) —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ1 V1 Dt D10 11 13 om V2–4 B आदि° —*Sarga name* Ś1 D5 12 विद्यासहाराम्र (D5 [before corr] विद्यामग्र) हण, Ñ V B D10 13 जृम्भकप्रदानं (V3 prefixes रामाय and D13 suffixes ग्रहणं), D9 अस्त्रमंग्रहणं, D11 सिद्धाश्रमनिवास —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D5 12 13 om Ñ2 B2 3 D9 13 31, V2 33, V3 30, Dt D4 6 8 14 S 28 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री.... म

२८

अथ तस्याप्रमेयस्य तद्वनं परिपृच्छतः ।
विश्वामित्रो महातेजा व्याख्यातुमुपचक्रमे ॥ १
एष पूर्वाश्रमो राम वामनस्य महात्मनः ।
सिद्धाश्रम इति ख्यातः सिद्धो ह्यत्र महातपाः ॥ २
एतस्मिन्नेव काले तु राजा वैरोचनिर्बलिः ।
निर्जित्य दैवतगणान्सेन्द्रांश्च समरुद्गणान् ।
कारयामास तद्राज्यं त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ॥ ३
बलेस्तु यजमानस्य देवाः साग्निपुरोगमाः ।
समागम्य स्वयं चैव विष्णुमूचुरिहाश्रमे ॥ ४
बलिर्वैरोचनिर्विष्णो यजते यज्ञमुत्तमम् ।
असमाप्ते क्रतौ तस्मिन्स्वकार्यमभिपद्यताम् ॥ ५

G I 3[illegible]
B I [illegible]
L I 27

28

1 [a]) Ś1 [आ]श्रमे राम (sıc), D5 12 [आ]श्रमे रम्य, Cg as ın text (for [अ]प्रमेयस्य) —[b]) Dt D6 8 Cm t वचन, D11 तद्वचन (hypermetrıc), M4 वनं तत् (by transp) (for तद्वन) —[cd]) Ñ V1 2 4 B D10 13 M4 आख्यातुम्, D6 व्याहर्तुम्, Cm k t as ın text (for व्याख्यातुम्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 आख्यातुं मुनि(D5 12 नर)शार्दूल सर्वमेवोपचक्रमे —After I, Dt D4 6 8 9 14 S (M4 subst for 2) all Cs ıns

721* इह राम महाबाहो विष्णुर्देववर प्रभु ।
वर्षाणि सुबहूनीह तथा युगशतानि च ।
तपश्चरणयोगार्थमुवास सुमहातपा ।

[(l I) M4 °बाहु (for महाबाहो) Dt D6.8 °नमस्कृत, D14 T2 3 M2–4 °वरप्रभु (for देववर प्रभु) —(l 2) M3 स बहूनि (for सु°) D4 [ए]व, D6 [अ]त्र (for [इ]ह) M4 वर्षायुतान्यनेकानि (for the prıor half) ꕥ Cv इह तपश्चरणार्थं इहोवासेति इहशब्दद्वयस्य निर्वाह, Cr इह तपश्चरणयोगार्थं इहोवासेति इहशब्दद्वयनिर्वाह, Cg केचिदिह इहशब्दद्वय पठन्ति तदा इह वने तत्रापि इह प्रदेश इत्यर्थ ।, Ck इह भूलोके इहाश्रमपदे, Ct इह वने इह प्रदेशे । ꕥ T3 तदा (for तथा) D9 [अ]युत- (for युग-) M4 [अ]पि (for च) —(l 3) D14 T1 2 G2 4 M1 तपसश्चरणार्थं हि (with hıatus) (for the prıor half) G1 °मते, M3 स महा° (for सुमहातपा)]

2 [a]) V4 D13 अय (for एष) G3 M2 तस्य (for राम) —[cd]) M3 सिद्धाश्रमम् G1 lacuna from ख्या to सि Ñ V B D3 9 10 13 यत्र, D4 T3 [अ]प्यत्र, Cg k.t as ın text (for ह्यत्र) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10–13 °यशा, D3 7 जगत्पति, Cg k t as ın text (for महातपा) —For 2, M4 subst 721* then ıns l I of 723* —After 2, D11 ıns l I-2 of 723*

3 [b]) Ś1 D1 2 5 11 12 राज्य (for राजा) D1 2 12 T3 M2 °चनो, D5 °चनं, Cg as ın text (for वैरोचनिर्) D2.6 9 G1 M4 बली (for बलि) —Ś1 D1 2 5 11 12 om 3[cd] —[c]) G4 M2 देवत- (sıc) (for दैवत-) D9 विनिर्जित्य देवगणान् —[d]) Dt D6 8 M4 सह-, D9 चैव (for च स-) —[e]) Ś1 D1 2.5 11 12 काकुत्स्थ (for तद्राज्यं) M4 त्रैलोक्यभोगान्बुभुजे —[f]) Ś1 D5 12 निर्भय:, D1 2 M4 निर्व्यथ, M2 विश्रुतं (for विश्रुत) —After 3, Dt D4 6 8 T3 G1 ıns

722* यज्ञ चकार बलवानसुरेन्द्रो महातपा ।

[Dt D6 8 सुमहान्, D4 मतिमान् (for बलवान्) Dt D6 8 °बल, D4 °बलि, G1 °बली (for महातपा)]

4 [b]) D9 सेंद्रा (for देवा) D1 स्वर्ग°, D11 इन्द्र° (for साग्निपुरोगमा) —[c]) Cg समागम्य (as ın text), Ck समागत्य D1 2 5 12 [ऋ]षयश्°, D11 विनीतास्ते (for स्वय चैव) T3 G1 3 M3 आगम्य(G3 °त्य)ऋषयश्चैव, M2 ऋषयश्च समागम्य —[d]) D11 इद वच (for इहाश्रमे) —For 3 and 4, Ñ V (Ñ1 V1 4 om l I and 2, V2 3 om l 2) B D3 7 10 13 M4 (ıns l I after 721* and subst l 5-6 for 4 only) subst, whıle D11 ıns l I-2 after 2

723* विष्णुर्वामनरूपेण तप्यमानो महत्तप ।
त्रैलोक्यराज्येऽपहृते बलिनेन्द्रस्य राघव ।
अभिभूय हि देवेन्द्र पुरा वैरोचनिर्बलि ।
त्रैलोक्यराज्य बुभुजे बलोन्मादसमन्वित ।
ततो बलौ तदा यज्ञ यजमाने भयार्दिता । [5]
इन्द्रादय सुरगणा विष्णुमूचुरिहाश्रमे ।

[(l I) D11 मानव- (for वामन-) M4 तप्यते स्म (for तप्यमानो) —(l 2) B3 [ऽ]पकृते, D10 [ऽ]पहृते (for ऽपहृते) Ñ2 त्रैलोक्यराज्यप्रकृते (sıc), B1 त्रैलोक्यराज्यविहिते (for the prıor half) B1 बलेरिंद्रस्य —(l 3) D3 7 °भूतो (for अभिभूय) V2 च, B1 स, B4 [इ]ह (for हि) D3 दैद्रते (sıc), D7 देवेंद्र (for देवेन्द्र) D3 वैरोचनो (for °चनिर्) —(l 4) D3 भक्त च, D7 भुक्ते च (both sıc) (for बुभुजे) V4 -समाहित (for -समन्वित) B1 बलोत्सेकमदान्वित, D3 7 बलात्कोमलवाग्युत (for the post half) —(l 5) V3 बलेस् (for बलौ) D13 तदता (sıc), M4 तथा (for तदा) V3 यज्ञे (for यज्ञ) D3 7 तदा बलेर्महायज्ञे (for the prıor half) D3 7 यजमान-, D10 यजमानेन (hypermetrıc) (for यजमाने)]

5 In G1, from I 24 I[cd] up to I 28 5 the orıgınal folıo has been replaced by two new folıos (*sec m*) —[a]) D1–3 7 M2 4 वैरोचनो V2 G1 (after corr *ınf lın* as ın text) विष्णु (for विष्णो) —[b]) V1 यजति (for यजते) Ñ V B D10 13 M4 [अ]सौ महा(B2 महामहा

G 1 32 9
B 1 29 8
L 1 27 8

ये चैनमभिवर्तन्ते याचितार इतस्ततः ।
यच्च यत्र यथावच्च सर्वं तेभ्यः प्रयच्छति ॥ ६
स त्वं सुरहितार्थाय मायायोगमुपाश्रितः ।
वामनत्वं गतो विष्णो कुरु कल्याणमुत्तमम् ॥ ७
अयं सिद्धाश्रमो नाम प्रसादात्ते भविष्यति ।
सिद्धे कर्मणि देवेश उत्तिष्ठ भगवन्नितः ॥ ८
अथ विष्णुर्महातेजा अदित्यां समजायत ।
वामनं रूपमास्थाय वैरोचनिमुपागमत् ॥ ९
त्रीन्क्रमानथ भिक्षित्वा प्रतिगृह्य च मानतः ।
आक्रम्य लोकाँल्लोकात्मा सर्वभूतहिते रतः ॥ १०

[by ditto])वल (Ñ1 °यज्ञा·) (for यज्ञमुत्तमम्) —After 5^ab, Ñ V B D10 13 M4 (M4 l 1 only) ins

724* कामद सर्वभूताना महर्द्धिरसुराधिपः ।
तं त्व वामनरूपेण गत्वा भिक्षितुमर्हसि ।
विक्रमांस्त्रीन्महाबाहो दाता हि नियत स ते ।
भिक्षितो विक्रमानेतांस्त्रीन्वीर्यबलदर्पित· ।
परिभूय जगन्नाथ तुभ्यं वामनरूपिणे । [5]

[(l 1) V2 वसुधा° (for असुराधिप) —(l 2) V2 तत् (for त) —D13 om l 3 —(l 3) V4 विनय त, B1 तु° (for हि नियत) —(l 4) V2 3 -दर्पितान् (for -दर्पित) —(l 5) Ñ1 B2 °पूज्य, D13 म दास्यति (for परिभूय) V2 B1 जगन्नाथ (for °न्नाथ)]

—^c) Cg असमाप्ते (as in text) Ś1 D1–3 5 7 11 12 अपर्यवसिते, Dt D6 8 Ct °सवते, M1 4 °सक्रतौ (for असमाप्ते क्रतौ) —^d) Ś1 D5 11 12 M4 उपप°(D11 12 [after corr, orig अभिपाद्यतां]°पा), D1–3 7 अवधार्यता (D2 °त [sic]), G1 सम°, G2 M1 प्रति°, Cg t as in text (for अभिपद्यताम्)

6 ^a) D3 य (for ये) D12 वा (for च) D1 [ए]वम् (for [ए]नम्) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 °नदति, M4 अति°, all Cs as in text (for अभिवर्तन्ते) —^b) Ś1 D2 3 5 7 12 M4 °स्तत°; D1 11 °श्च तत्वत, Cm g k t as in text (for °इतस्तत) —^c) D1–3 7 9 यत्र, M3 यस्य (for यच्च) M3 यच्च (for यत्र) D14 G3 M2 transp यच्च and यत्र D1–3 7 M4 च यावच् (for यथावच्) Ś1 D5 12 ये गत्वा य(D12 त)त्र याचंते, D11 यत्र यचैव यावच —^d) D14 सर्वे (for सर्वं). Ś1 D5 12 transp सर्वं and तेभ्य

7 Ś1 om (hapl ?) 7–8^b —^a) D5 12 यत्न, T3 सर्वं (for स त्व) —^b) D1–3 5 7 11 महा-, D12 यथा- (for माया-) D1–5 7 9 11 12 T3 G3 M2–4 Cg k °गत·, G1 °स्थित (for उपाश्रित) ❀ Ct माया शक्ति तस्या योग सवधस्-माश्रित । ❀ —^c) D7 ततो, D11 गततते (sic), G1 गते (after corr as in text) (for गतो) M4 repeats 7^cd after App I (No 6) with v l देव for विष्णो —For 5^c–7, Ñ V B D10 13 subst

725* ये ह्येनमभियाचन्ते लिप्समाना स्वमीप्सितम् ।
तान्कामैरीप्सितै सर्वान्योजयत्यसुरेश्वर ।
स त्व त्रैलोक्यराज्यं नो हृत भूयो जगत्पते ।
दातुमर्हसि निर्जित्य विक्रमैर्भूरिभिस्त्रिभि ।

[(l 1) B1 यो (sic) (for ये) V1 लीप्स्य° (sic) (for लिप्समाना) Ñ V2 4 B2 4 समीप्सि(V2 °हि)त —(l 2) B1 तत् (for तान्) V1 अभीप्सितै (hypermetric), V4 ईप्सितान् (for ईप्सितै) —(l 3) V2 सर्व- (for स त्व) D10 त्रैलोक्ये (for त्रैलोक्य-) Ñ2 V1–3 कृतं (for हृत) —V1 om l 4 —(l 4) V2 भूरितिस्त्रभि (for भूरिभिस्त्रिभि)]

—After 7, Dt D4 6 8 9 14 S all Cs ins a passage relegated to App I (No 6)

8 Ś1 V1 om 8^ab (for Ś1 cf v l 7) M4 om 8 —^a) Ñ1 illeg for ^a D12 अथ (for अय) B3 (m also) D3 राम (for नाम) —^b) Ñ V2–4 B D10 13 सिद्ध(B1 °द्धि)कर्मा, D1–3 5 7 11 12 त्व(D5 12 य)त्प्रसादा(D7 °*)द्, Cg as in text (for प्रसादात्ते) —^c) Ś1 D12 देवेश —^d) Cm g k t उत्तिष्ठ (as in text) M3 °वान् (for भगवन्) Ś1 D5 12 प्रातिष्ठ(D12 प्रतिष्ठा [sic])द्भगवन्नि(D5 12 °वानि)-ति, D1–3 7 प्रातिष्ठतु (D2 °गुष्ट [sic])भवानित (D1 °निति) —For 8^c–11, Ñ V B D10 11(l 1 and 3 and 9–10 for 8^c–9^b and 11) 13 subst 727* —After 8, G1 M3 ins

726* एवमुक्तो हृषीकेशः पीतवासा जनार्दन ।
सर्वज्ञस्तत्तथेत्याह काश्यपस्य तपस्यत ।

[(l 2) G1 ते (for तत्) M3 स पश्यत (for तपस्यत·)]

9 Cf v l 8 and 11 —^a) M4 अथो (for अथ) D2 विष्णो (sic) (for विष्णुर्) Ś1 D1–3 5 7 12 M4 -योग (M4 °गी); G1 -बाहुर् (for -तेजा) —^b) Dt स*जायत Ś1 D1–3 5 7 12 प्रविश्य रघुनदन, M4 जातोऽदित्या तदा प्रभु —^d) D5 12 M2 वैरोचनम् D1 2 उपागत —After 9, G1 and K(ed) (in parenthesis) ins a passage given in App I (No. 7)

10 Cf v l 8 and 11 —^a) Dt D6 8 पदान्, Cg as in text (for क्रमान्) ❀ Ck क्रम पदविक्षेपम् । ❀ Ś1 अपि (for अथ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 याचित्वा, M3 भक्षित्वा (after corr sec m as in text), Cg as in text (for भिक्षित्वा) M4 पदानि त्रीणि° —^b) Ś1 D1–5 7 9 12 T3 G1 M3 4 वामन, Dt D6 8 मेदिनीं, D11 शाश्वत, G2 3 M1 2 मानद· (for मानत) ❀ Ck मानद इति । देवाना पूजापर । ❀ —After 10^ab, D11 ins l 6–8 of 727* —^c) Dt D6 8 Ct लोकार्थी (D6 °र्थं-), Cg as in text (for लोकात्मा) —^d) Dt D4 6 8 9 T3 M2 -लोक-(for -भूत)

महेन्द्राय पुनः प्रादान्नियम्य बलिमोजसा ।
त्रैलोक्यं स महातेजाश्चक्रे शक्रवशं पुनः ॥ ११
तेनैष पूर्वमाक्रान्त आश्रमः श्रमनाशनः ।
मयापि भक्त्या तस्यैष वामनस्योपभुज्यते ॥ १२
एतमाश्रममायान्ति राक्षसा विघ्नकारिणः ।
अत्र ते पुरुषव्याघ्र हन्तव्या दुष्टचारिणः ॥ १३
अद्य गच्छामहे राम सिद्धाश्रममनुत्तमम् ।
तदाश्रमपदं तात तवाप्येतद्यथा मम ॥ १४
तं दृष्ट्वा मुनयः सर्वे सिद्धाश्रमनिवासिनः ।
उत्पत्योत्पत्य सहसा विश्वामित्रमपूजयन् ॥ १५

G I 32
B I 29
L I 27

11 Ś1 D1–3 5 7 12 om 11 —^{b}) G2 निशम्य (sic) (for °यम्य) —^{c}) D9 T3 G1 3 सुमहातेजाश् (for स महा°) —^{d}) T2 चक्र° (sic) (for शक्रवश) —For 8^{c}–11, Ñ V B D10 13 subst, while D11 subst l 1 and 3 for 8^{c}–9^{b}, ins l 6-8 after 10^{ab} and subst l 9–10 for 11

727* तस्मिन्कर्मणि संसिद्धे तव सत्यपराक्रम ।
कश्यपस्य तु वीर्येण अदित्या गर्भसंभव ।
एवमुक्त सुरैर्विष्णुर्वामन रूपमास्थित ।
वैरोचनिमुपागम्य त्रीनयाचत विक्रमान् ।
लब्ध्वा च त्रीन्क्रमान्विष्णु कृत्वा रूपमथाद्भुतम् । [5]
त्रिभि क्रमैस्तथा लोकानाजहार त्रिविक्रम ।
एकेन हि पदा कृत्स्ना पृथिवीं सोऽध्यतिष्ठत ।
द्वितीयेनाव्ययं व्योम द्या तृतीयेन राघव ।
तं च बद्धाञ्जलिं कृत्वा पातालतलवासिनम् ।
त्रैलोक्यराज्यमिन्द्राय ददावुद्धृत्य कण्टकम् । [10]

[(l 1) D11 सिद्धे कर्मणि तस्मिन्वै (for the prior half) B3 भव, D13 न च (for तव) Ñ2 B3 D11 13 °क्रम (D11 °म) (for सत्यपराक्रम) —All the above MSS (except B3) om l 2 —(l 3) D10 om (hapl) from the post half up to the prior half of l. 5 D11 भगवान्प्रभुनदन (for the post half) —D11 om l 4 and 5 —(l 4) V4 °चनम् (for वैरोचनिम्) D13 °गत्य (for उपागम्य) Ñ1 B3 सक्रमान्, V3 4 पद(V4 °दान्)क्रमान् (hypermetric) (for विक्रमान्) V1 B1 D13 त्रीनयाचत्स वि(D13 °त्पद)क्रमान् (for the post half) —(l 5) Ñ1 त्रीन्विक्रमान्, Ñ2 wrongly om क्रमान्, D13 °न्पदान् (for च त्रीन्क्रमान्) V2 पदानि त्रि॰ क्रमन्विष्णु (for the prior half) Ñ1 illeg (for कृत्वा) —(l 6) B1 पदैस् (for क्रमैस्) Ñ2 V2 B2 4 D10 तदा (for तथा) V4 विष्णुर् (for लोकान्) —(l 7) V4 B4 [ऽ]भ्य° (for ऽध्यतिष्ठत) —(l 8) D11 [अ]व्यय (for [अ]व्यय) D11 तृतीयार्थं च (for द्या तृतीयेन) B1 तृतीयेन सुरालय (for the post half) —(l 9) V4 तथा, B1 य च, D11 तव (sic) (for त च) Ñ1 V4 B1 2 4 D11 बद्ध्वा बलिं, B3 बद्धा° (for बद्धाञ्जलिं) —(l 10) Ñ1 मित्राय (for इन्द्राय) V4 उद्धृतकटक]

12 ^{a}) Ś1 V2–4 B Dt D2 4 6 8 10 14 T1 3 Ct [ए]व, G1 3 M4 [ए]व (for [ए]ष) Ś1 °क्रातम्, Ñ V B D10 13 पूर्वाध्युषित (V1 2 °तम्, V3 °ता [sic]) (for पूर्वमाक्रान्त) —^{b}) Ś1 D14 (after corr as in text) आश्रम, T3 ह्याश्रम., M4 त्वाश्रम Ś1 °शन, Ñ V B D10 13 पुण्यकर्मणा, Cg as in text (for श्रमनाशन) —^{c}) D13 अद्य (for मया) Ś1 D2 5 12 तु°, V4 D3 7 भक्त्यापि (by transp) (for [अ]पि भक्त्या) All MSS (except T1 2 G2 4 M1) [ए]व, Cg k as in text (for [ए]ष) —^{d}) Ś1 D12 M2 [उ]पसेव्यते, Ñ V B D4 10 11 13 G3 निषेव्यते, G1 [उ] पयुज्यते, Cm g k as in text (for [उ]पभुज्यते)

13 ^{a}) Dt D6 8 Ct एनम्, T3 वामन-, G1 M3 एतद्, G4 एवम्, Cm g k as in text (for एतम्) Ś1 D1–3 5 7 9 12 अत्र ते राक्षसा राम, M4 एतत्तदाश्रमपद —^{b}) Ś1 D1 2 5 7 9 12 मम ये (Ś1 D5 ते), D3 समये (for राक्षसा) M4 राक्षसौ विघ्नकारिणौ —^{c}) Ś1 D1 5 9 12 ते त्वया, D2 3 7 त्वया ते, D11 त्वया च, T3 तत्र°, M4 यत्र° (for अत्र ते) —^{d}) D11 M4 हतव्यौ दुष्टचारिणौ —For 13, Ñ V B D10 11 (l 1 for 13^{ab} only) 13 subst

728* अत्र तौ राक्षसौ वीर यज्ञविघ्नकरौ मम ।
हन्तव्यौ स्वेन वीर्येण त्वया नरवरात्मज ।

[(l 1) Ñ2 B3 D10 तत्र, D13 यत्र (for अत्र) D11 राम (for वीर) Ñ1 illeg, V2 °कर्मविधौ (for यज्ञविघ्नकरौ) —(l 2) B4 शरवर्षेण, D13 येन° (for स्वेन वीर्येण) V4 वरनृपा° (for नरवरात्मज)]

14 ^{a}) M4 अभि- (for अद्य) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 एवमे(V1 4 B1 °तदे, D1 2 °तमे, D3 7 12 °नमे)वाभि(V1 °व हि)गच्छाम (D10 *pr m* marg °वातिपृच्छाम) —D10 om (hapl) 14^{b}–15^{a} —^{b}) Ñ V B D11 13 सिद्धा(V4 स्थित्वा)श्रमपद वय (V3 विधौ, V4 च यत्, D11 वर, D13 मम) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 11–13 M4 स्वम्, D2 सिद्ध-, D9 तथा, G3 तव, Cm g k t as in text (for तद्) D1–3 7 आश्रममिदं (D3 7 °म) Ś1 Ñ V1 3 4 B D1–3 5 7 11 12 राम, V2 चापि, D13 नाम, G4 तौ तु (for तात) —^{d})Ś1 D1 5 12 तवा(D5 °था)प्येष, B1 तथा°, G3 यथा ह्येतत् (for तवाप्येतद्) V2 सुखी, G3 तथा, Cm g k t as in text (for यथा). D2 यथा तव तथा मम, D3 7 यथा मम तथा तव —After 14, Dt D4 6 8 9 14 S (D4 9 14 S om. l 1, Cg comm on l 2-3, Ct on l 3 only) ins

729* इत्युक्त्वा परमप्रीतो गृह्य राम सलक्ष्मणम् ।
प्रविशन्नाश्रमपद व्यरोचत महामुनि ।
शशीव गतनीहार पुनर्वसुसमन्वित ।

[(l 2) D4 T3 स प्रविश्य, M4 प्रविशस्तु (for प्रविशन्). —(l 3) M4 शुक्लपक्ष- (for पुनर्वसु-)]

15 D10 om 15^{a} (cf v l 14) —^{a}) V4 B4 D2 3 7 तान् (for त) M4 transp त and दृष्ट्वा Ś1 D1–3 5 7 12

G I 32 20 B I 29 27 L I 27 19 यथार्हं चक्रिरे पूजां विश्वामित्राय धीमते ।
तथैव राजपुत्राभ्यामकुर्वन्नतिथिक्रियाम् ॥ १६
मुहूर्तमथ विश्रान्तौ राजपुत्रावरिंदमौ ।
प्राञ्जली मुनिशार्दूलमूचतू रघुनन्दनौ ॥ १७
अद्यैव दीक्षां प्रविश भद्रं ते मुनिपुंगव ।
सिद्धाश्रमोऽयं सिद्धः स्यात्सत्यमस्तु वचस्तव ॥ १८
एवमुक्तो महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ।
प्रविवेश तदा दीक्षां नियतो नियतेन्द्रियः ॥ १९
कुमारावपि तां रात्रिमुषित्वा सुसमाहितौ ।
प्रभातकाले चोत्थाय विश्वामित्रमवन्दताम् ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टाविंशः सर्गः ॥ २८ ॥

M4 ऋषय सर्वे, Ñ V1-3 B1-3 D11 [अ]भ्यागत दूरात्, V4 [अ]भ्यागमन्दूरात्, B4 [अ]भ्यागतान्दूरात्, D13 स्वागतं दूरात् (for मुनय सर्वे) —D10 reads 15^{bcd} in marg —^{b}) Ś1 D5 12 तद्, D2.7 तथा, D3 illeg (for सिद्धा-) —^{c}) G1 उत्फुल्लोत्फुल्ल, Cg k t उत्पत्योत्पत्य (as in text) Ś1 D1 5 12 प्रत्युद्गम्य यथान्याय, Ñ V B D2 3 7 10 11 13 प्रत्युद्गम्य महात्मानं (D2 3 7 [before corr °वाहो] °नो)

16 ^{a}) G4 यथार्पं, Cg यथार्हं (as in text) Ś1 D1-3 5 7 11 12 कृत्वा पूजा यथान्याय —^{b}) D1 धीमत, D2 7 धर्मत, D3 illeg (for धीमते) —For 16^{cd}, Ś1 D1-3 5 7 12 subst

730* काकुत्स्थयोरपि तथा पूजा चक्रुर्महर्षय ।
[D3 ककुत्स्थश्र्पि Ś1 D5 12 तदा (for तथा)]

—For 16, Ñ V B D10 13 subst, while D11 subst l 2 only for 16^{cd}

731* प्रविष्टाय ददुश्चास्मै पाद्यार्घ्यासनसत्क्रियाम् ।
रामलक्ष्मणयोश्चापि सत्क्रियां प्रददुर्द्विजा· ।

[(l. 1) Ñ1 B2 (marg) तत°, V3 च दत्त्वास्मै, V4 °स्तस्मै (for ददुश्चास्मै) V2 प्रददुश्चोपविष्टाय (for the prior half) V1 2 B1 पाद्यार्घासन-, V4 पाद्यमन- (submetric) (for पाद्यार्घ्यासन-) B3 -मत्क्रिया (for -सत्क्रियाम्) —(l 2) Ñ1 illeg up to सत्कि]

17 ^{a}) Ś1 B1 D2 3 5 7 12 Cg इव, D1 तत्र, D9 M4 अपि (for अथ) D4 मुहूर्तमितविश्रातौ —^{b}) Ś1 D1-3 5 7 12 महाबलौ, M4 अनिंदितौ (for अरिंदमौ) Ñ V B D10 11.13 ततस्तौ (D11 तत्र तौ) रामलक्ष्मणौ —^{cd}) Ś1 D5 12 T2 3 (all sic) प्राजलिर् (for प्राञ्जली) Ś1 D5 12 उवाच मधुर वच, D1-3 7 ऊचतुर्मधुराक्षर (D1 °र वच·) (for ^{d}) Ñ V B D10 13 त (V3 स) मूचतुर्मुनि (Ñ1 °र्द्विज) वर विश्वामित्रं कृताजली, D11 तमूचतुर्मुनिचि(व)र राघवौ मधुर वच

18 ^{a}) V3 प्रदिश (for प्रविश) —^{b}) D3 तेन (hypermetric) (for ते) B4 -सत्तम (for -पुगव) —^{c}) G4 M2 Cg k t सिद्धि (for सिद्ध) Ś1 V4 B4 D5 12 तु, Ñ V1-3 B1-3 D1-3 7 10 11 13 [अ]स्तु, Cg k as in text (for स्यात्) —^{d}) M4 wrongly repeats चस्तव in वचस्तव Ś1 D1-3 5 7 12 सत्यमेवास्तु ते (Ś1 D5 12 मे) वच·, Ñ V B D10 11 13 सं (V2 सु) सिद्धे (D13 °विदे) तव कर्मणि, Cg k t as in text (for ^{d})

19 ^{a}) Ñ V B D10 11 13 तयोरेतद्वच श्रुत्वा —After 19^{a}, D11 ins the post half of l 1 and prior half of l 2 of 732* —^{b}) Ñ1 V B2 °मना, Ñ2 B3 (m also as in text) D10 13 °त्मनो, Dt D6 8 14 T1 2 G2 4 M2.4 °नृपि (for महामुनि) —^{cd}) D4 ततो (for तदा) Cg k t नियतो (as in text) Ñ V B D10 11 13 श्वाविदे (V °विवे) श तथेत्युक्त्वा दीक्षा तदहरेव (D11 तदेह्नेव [sic]) तु (Ñ B2 3 D10 च) —For 19, Ś1 D1-3 5 7 12 subst

732* रामस्य तु वच श्रुत्वा दीक्षा सहृष्टमानस ।
जग्राह स महातेजा विश्वामित्रो महामुनि ।

[D7 transp l 1 and 2 —(l 1) D1-3 7 वचन (for तु वच) —D11 ins from the post half of l 1 up to the prior half of l 2 after 19^{a} D1-3 तां दीक्षामनसूयया, D7 दीक्षामनुससूयथा (sic) (for the post half) —(l 2) D1-3 7 प्रविवेश, D11 °सु- (for जग्राह स) D3 om (hapl) from the post half up to 20^{c}]

20 D3 om 20^{abc} (cf v l 19) —^{a}) Dt D6 8 G3 M2 Cv r m t इव, T1 2 अथ (for अपि) D2 प्राप्य (for रात्रिम्) D12 repeats वपि ता रात्रिम् Ñ V1 3 4 B D10 11 13 रामोपि ता तत्र निशाम् (B4 नि·), V2 रामोपि रजनीं तत्र (with hiatus) —^{b}) B4 *पित्वा Ñ V B D10 11 13 सहलक्ष्मण, M2 रघुनंदनौ (for सुसमाहितौ) Ś1 D1 2 5 7 12 अतिवाह्य (D1 सुख सुप्य, D2.7 सुखमुप्य) समाहितौ —After 20^{c}, Dt D4 6 8 9 14 S (Cg k.t comm. on l 2-3) ins

733* पूर्वां सध्यामुपास्य च ।
प्रशुची परमं जाप्य समाप्य नियमेन च ।
हुताग्निहोत्रमासीनं

२९

अथ तौ देशकालज्ञौ राजपुत्रावरिंदमौ ।
देशे काले च वाक्यज्ञावब्रूतां कौशिकं वचः ॥ १
भगवञ्श्रोतुमिच्छावो यस्मिन्काले निशाचरौ ।
संरक्षणीयौ तौ ब्रह्मन्नातिवर्तेत तत्क्षणम् ॥ २
एवं ब्रुवाणौ काकुत्स्थौ त्वरमाणौ युयुत्सया ।
सर्वे ते मुनयः प्रीताः प्रशशंसुर्नृपात्मजौ ॥ ३
अद्य प्रभृति षड्रात्रं रक्षतं राघवौ युवाम् ।
दीक्षां गतो ह्येष मुनिर्मौनित्वं च गमिष्यति ॥ ४
तौ तु तद्वचनं श्रुत्वा राजपुत्रौ यशस्विनौ ।
अनिद्रौ षडहोरात्रं तपोवनमरक्षताम् ॥ ५
उपासांचक्रतुर्वीरौ यत्तौ परमधन्विनौ ।
ररक्षतुर्मुनिवरं विश्वामित्रमरिंदमौ ॥ ६

G I 33. B I 30. L I 28.

[(l 1) D9 G1 3 M2 सध्यां पूर्वाम् (by transp) D9 उपास्यत —D9 G1 2 4 M om (hapl) l 2 —(l 2) T3 Cg k जप्यं (for जाप्य) D4 14 T1 2 G3 Cg स्पृष्टे (G3 °ष्ठे) दकौ (T2 G3 °क)शुची जा (D4.14 T1 2 ज)प्य (for the prior half)] —[d]) Ñ V B D10 11 13 अवदत, D3 अविदतां (for अवन्दताम्) —After 20, Ś1 D5 12 13 ins

734* इत्य विनीय रजनीमथ तौ प्रभाते
कौतूहलेन धरणीरुहपङ्क्तिमुच्चाम् ।
पुष्पानतां मृगगणैरभित प्रकीर्णां
पत्रोत्तरा ददृशतु प्रमदाकुलाक्षौ ।

[(l 1) L (ed) धरणीं (for रजनीम्) —(l 2) L (ed) धरणीं सह- (for धरणीरुह-) —(l 3) D5 12 °नतां (for पुष्पानता) Ś1 प्रकीर्णे- (for प्रकीर्णां) —(l 4) D13 पत्रातरां (for पत्रोत्तरां) D5 12 13 हर्षाकुलाक्षौ (submetric)]

Colophon —*Kānda name* Ś1 Ñ2 Dt D1 4 10 om. V (V1 before रामायणे) B D11 आदि°, D3 अयोध्या° —*Sarga name* Dt D4 6 8 14 S om Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9 10 12 सिद्धा(V3 विश्वामित्रा)श्रमनि(Ñ2 om नि)वास· (V2 °वेश·), D11 राक्ष(स)वध —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om Ñ2 B2 3 D9 10 32, V2 34, V3 31, Dt D4 6 8 14 S 29, D1 7 22, D2 23 D13 -काढे-श्रम-नाम —After colophon, T2 G1 2 4 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम·, M2 श्री . . म

29

☞ For Sarga 29, Ñ V B D10 11 13 have a different version which is given at the end

1 [a]) D12 अष्टा (sic) (for अथ) —[b]) Ś1 D1–3 5 7 12 महाबलौ (for अरिंदमौ) —[c]) D4 देशकालेषु, D6 T2 G4 M3 (after corr *sec m* as in text) 4 देशकाले च Ś1 D1–3 5 7 9 12 देश(D5 °श) काल च (D5 तु) विज्ञाय, T3 G3 M2 तं तु (T3 तत्र) देवर्षिसंकाशम् —[d]) D4 ब्रूवता (metathesis ?), Cm g k t as in text (for अब्रूता) Ś1 D1–3 5 7 9 12 व्याजहतुरिदं वच

2 [a]) G1 M4 ज्ञातुम् (for श्रोतुम्) D3 6 इच्छामो (for इच्छावो) M3 हुताग्निहोत्रमिच्छावो —[b]) D2 काल- (for काले) —[c]) Ś1 D1–3 5 7 12 रक्षणीयावितो (D1 °तौ, D2 3 7 °ति); D14 T1 G1 संशिक्षणीयौ तौ, T2 सुशिक्षणीयौ तौ, T3 तं सीक्षणीयौ तौ (sic); Cm g k t as in text (for संरक्षणीयौ तौ) Dt D6 8 ब्रूहि (for ब्रह्मन्) —[d]) Ś1 D5 7 12 स क्षण·; D1 (marg gloss स क्षणो न अतिवर्तेत न लुप्यते (प्येत) तथा कार्यं) 3 स क्षण, D2 रक्षण, D9 त क्षणं, M3 तत्क्षण·; Cv m g k t as in text (for तत्क्षणम्)

3 [a]) T3 -ब्रुवौ तौ (for ब्रुवाणौ) Ś1 D1–3 5 7 12 ब्रुवतोस्तु (D1 °रे) तयोरेव (D5 12 °व) —[b]) T3 त्वरमाणा (sic) (for °माणौ) Ś1 D5 12 हृष्टयो· परिपृच्छतो·, D1–3 7 हृष्ट(D1 °ष्ट)-यो प्रयुत्सुतो —[c]) M3 (after corr *sec m* as in text) सर्व (for सर्वे) D4 तु, Ck as in text (for ते) Ś1 प्रीत्या (for प्रीता) —[d]) D12 प्रससतुस् (sic), T3 प्रशदंसुर् (sic), Cv r m g k as in text (for प्रशशंसुर्) Ś1 D1–3 5 7 12 तयोर्वच, D14 नृ * * (for नृपात्मजौ)

4 D2 om 4 —[b]) Dt D4 8 9 M3 4 रक्षतां, D6 रक्षंतौ, T2 रक्षितौ, T3 रक्षितां, G1 रक्ष्यतां, G3 4 रक्षेता, Cg as in text (for रक्षतं) G1 इति (for युवाम्) Ś1 D5 12 तिष्ठतां वत्स यन्त्रितौ, D1 3 7 स्थीयतां (D3 °ता) वत्स यन्त्रितौ —[c]) D9 दीक्षा- (for दीक्षां) Ś1 D1 3 5 7 12 दीक्षागतो हि भगवान्. —[d]) T2 M4 मौनत्व, Cm g k t as in text (for मौनित्वं) Ś1 D1 3 5 7 मुनिरेष यथाच(D1 °व)ल, D12 मुनिरेष महाबल

5 [a]) Cg तौ (as in text) Ś1 D1–3 5 7 12 तेषा, D4 T3 तौ च (for तौ तु) —[b]) Ś1 D1–3 5 7 12 अतिष्ठतां (for यशस्विनौ) —[c]) Dt D8 9 12 M3 अनिद्र, D14 om (for अनिद्रौ) —[d]) T3 M3 तपोधनम् (for तपोवनम्) Ś1 रक्षमाणौ तपोनिधिं, D1–3 7 रक्षमाणौ तपोवन(D2 °ने), D5 12 रक्षमाणौ तपोधन

6 Ś1 D1–3 5 7 12 om 6 —[a]) M2 उवासा-; Cm g as in text (for उपासा-) —[b]) T2 यत्तौ, Cm g t as in text (for यत्तौ) G1 -धार्मिकौ, Cg k t as in text (for -धन्विनौ) —[c]) D4 T3 G1 मुनिं (G1 °निर्) वीरौ (for मुनिवर) —[d]) Dt D8 अरिदमं.

G I 33 7
B I 30 7
L I 28 7

अथ काले गते तस्मिन्षष्ठेऽहनि समागते ।
सौमित्रिमब्रवीद्रामो यत्तो भव समाहितः ॥ ७
रामस्यैवं ब्रुवाणस्य त्वरितस्य युयुत्सया ।
प्रजज्वाल ततो वेदिः सोपाध्यायपुरोहिता ॥ ८
मन्त्रवच्च यथान्यायं यज्ञोऽसौ संप्रवर्तते ।
आकाशे च महाञ्शब्दः प्रादुरासीद्भयानकः ॥ ९
आवार्य गगनं मेघो यथा प्रावृषि निर्गतः ।
तथा मायां विकुर्वाणौ राक्षसावभ्यधावताम् ॥ १०
मारीचश्च सुबाहुश्च तयोरनुचरास्तथा ।
आगम्य भीमसंकाशा रुधिरौघानवासृजन् ॥ ११
तावापतन्तौ सहसा दृष्ट्वा राजीवलोचनः ।
लक्ष्मणं त्वभिसंप्रेक्ष्य रामो वचनमब्रवीत् ॥ १२
पश्य लक्ष्मण दुर्वृत्तान्राक्षसान्पिशिताशनान् ।
मानवास्त्रसमाधूताननिलेन यथा घनान् ॥ १३

---

7 ^{a}) T3 रते (sic), Cg t as in text (for गते) M4 षष्ठे (for तस्मिन्) —^{b}) Ś1 D1 (marg gloss समारब्धे) –3 5 7 [उ]पकल्पिते, Dt D6 8 9 तथागते, D12 [उ]पकल्पते, Cvp समागता (for समागते) M4 तस्मिन्नह्नि गतागते —Ś1 D1–3 5 7 12 om 7^{c}–8^{b} —^{c}) D9 सौमित्रम् (for सौमित्रिम्)

8 Ś1 D1–3 5 7 12 om 8^{ab} (cf v l 7) D9 om 8^{cd} —^{c}) G2 M2 तदा (for ततो) Ś1 D2 7 वेदीं, D1 4 5 12 वेदी (for वेदिः) D3 तपोवेदी —^{d}) Ś1 D1 2 7 सोपाध्याय (for सोपाध्याय-) Ś1 ससामगा, D1 समाहिता, D2 7 समाहित, D3 -समाहित(1), D5 -ससामगा, T2 -पुरोहितौ, T3 -पुर सरा, G2 -पुरोहिता (for -पुरोहिता) D12 सोपाध्याया समामगा (sic) All Cs gloss उपाध्याय and पुरोहित almost alike —After 8, Dt D4 6 8 14 S Cg k t ins

735* सदर्भचमसस्रुक्का ससमित्कुसुमोच्चया ।
विश्वामित्रेण सहिता वेदिर्जज्वाल सर्त्विजा ।

[(l 1) M1 सगर्भ- (sic) (for सदर्भ-) G3 -चमसि- (sic) (for -चमस-) —(l 2) G2 महता, Ck मडिता (for सहिता)]

9 ^{b}) D4 T3 M4 Cm °य, G1 राज्ञो°, M2 °वै (for यज्ञोऽसौ) Cm k t सप्रवर्तते (as in text) Ś1 D1 5 7 12 यज्ञ (D5 °ज्ञं) समभिवर्तते (D1 °त), D2 यज्ञ समभिवर्तित, D3 यज्ञ समनि(भि)वर्तते —^{c}) D6 [अ]त्र, G4 M2 तु, M3 4 सु- (for च) Ś1 Dt D1 महा- (for महान्) D3 राष्ट्र (for शब्द) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 12 भयंकर (for भयानक)

10 ^{a}) D1 (marg gloss) आवृत्य, D7 आचार्य(sic) (for आवार्य) D1 3 गमनं, D12 गगने, G1 गगनौ(sic) (for गगन) Ś1 D1–3 5–7 12 T1 मेघा, T2 G1 M3 मेघौ, Cv r m g k as in text (for मेघो) —^{b}) D9 प्रावर्षे (for प्रावृषि) Ś1 D2.3 5 7 चाभवन्, Dt D6 8 दृश्यते, D1 चाभवेत्, D12 वा भवेत्, T1 निर्गता, T2 G4 M3 4 निर्गतौ, T3 गर्जति, G1 नर्दित, Cg k as in text (for निर्गत) —^{c}) D1 यथा, M2 3 ततो, Cg k t as in text (for तथा) D2.3 माया (for माया) Ś1 D1–3 5 7 12 प्रकुर्वाणौ (for विकुर्वाणौ) —^{d}) T3 अभ्य°, Cg k t as in text (for अभ्यधावताम्)

11 ^{b}) D1 तेषा (for तयोर्) D1–3 7 चानु°, D12 T1 (sic) अनुचरस् (for अनुचरास्) D14 T1 2 G2 4 M1 च ये, T3 तदा (for तथा) —^{c}) M3 4 आगत्य (M4 °ता) (for आगम्य) Ś1 D1 2 5 12 °निह्वादा (D2 °दान्), D3 7 °निह्वाद, D4 T3 मेघ°; Cg as in text (for भीमसंकाशा) —^{d}) D14 °रौघम् (for रुधिरौघान्) Ś1 (sic) D7 °सृजत्, T3 अपा°, Cm t अवासृजन् (as in text) —After 11, Dt D4 6 8 9 14 S (Cm k t comm on l 1 and 3, Cg on l 3 only) ins

736* सा तेन रुधिरौघेण वेदिर्जज्वाल मण्डिता ।
दृष्ट्वा वेदिं तथाभूता सानुज क्रोधसयुत ।
सहसाभिद्रुतो रामस्तानपश्यत्ततो दिवि ।

[G1 reads l 1 as in Dt also —(l 1) Dt D8 T1 ता (for सा) Dt D6 8 वेदीं (D6 °दिं) वीक्ष्य समुक्षितां (for the post half) —Dt D6 8 9 T3 G1 3 M2–4 om l 2 —(l 3) D4 °द्रुता (for [अ]भिद्रुतो) G1 ताद् (for तान्) G2 तथो (for ततो) D9 तावपश्यत तेपि हि (for the post half)]

12 ^{a}) G2 [आ]प.न्तौ (for [आ]पतन्तौ) Ś1 D1–3 5 7 12 स तानापत(D12 °.)तो दृष्ट्वा —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 12 रामो (for दृष्ट्वा) —^{c}) D9 त्वथ°; G1 च हि°, M2 चापि°, M3 तमभिप्रेक्ष्य (for त्वभिसंप्रेक्ष्य) Ś1 D1–3 5 7 12 उवाच लक्ष्मण वाक्य —^{d}) Ś1 D2 3 5 7 12 निर्व्यथ (D2 °व्यथा [sic]) प्रहसन्निव, D1 इत्यर्थं प्रहसन्निव, G1 धृतिमान्राघवोब्रवीत्

13 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 12 दुर्वृत्त (for दुर्वृत्तान्) —^{b}) G4 भीमविक्रमान्, Cg as in text (for पिशिताशनान्) Ś1 D1–3 5 7 12 राक्षसापसद मया —^{c}) Ś1 D5 12 मानवेन समाधूतम्, D1–3 7 मानवास्त्र(D2 °स्त्रे[sic])समाधूतम् (D1 marg gloss मनुस्तु वैवस्वत तद्दैवतमस्त्रं मानवास्त्रं), D9 पावनास्त्रसमाधूतान्, Ck t as in text (for ^{c}) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 12 तृण, G1 हनान् (sic) (for घनान्) —After 13, Ś1 (marg) Dt D4 6 8 T3 (Ct comm on l 1) ins

737* करिष्यामि न सदेहो नोत्सहे हन्तुमीदृशान् ।
इत्युक्त्वा वचन रामश्चापे सधाय वेगवान् ।

[(l 2) T3 वीर्यवान् (for वेगवान्)]

On the other hand, G2 M1 ins

738* एवं वदन्त त दृष्ट्वा धनु.प्रवरपाणिनम् ।
बालोऽयमिति विज्ञाय तमनादृत्य दुर्मती ।
विश्वामित्रस्य ता वेदिं (M1 °दीं)सत्वरावभ्यधावताम् ।
तावुद्वीक्ष्य त्वरन्रामश्चापमायम्य वीर्यवान् ।

मानवं परमोदारमस्त्रं परमभास्वरम् ।
चिक्षेप परमक्रुद्धो मारीचोरसि राघवः ॥ १४
स तेन परमास्त्रेण मानवेन समाहतः ।
संपूर्णं योजनशतं क्षिप्तः सागरसंप्लवे ॥ १५
विचेतनं विघूर्णन्तं शीतेषुबलपीडितम् ।
निरस्तं दृश्य मारीचं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ १६
पश्य लक्ष्मण शीतेषुं मानवं धर्मसंहितम् ।
मोहयित्वा नयत्येनं न च प्राणैर्वियुज्यते ॥ १७
इमानपि वधिष्यामि निर्घृणान्दुष्टचारिणः ।
राक्षसान्पापकर्मस्थान्यज्ञघ्नान्रुधिराशनान् ॥ १८

विगृह्य सुमहच्चास्त्रमाग्नेयं रघुनन्दनः ।
सुबाहूरसि चिक्षेप स विद्धः प्रापतद्भुवि ॥ १९
शेषान्वायव्यमादाय निजघान महायशाः ।
राघवः परमोदारो मुनीनां मुदमावहन् ॥ २०
स हत्वा राक्षसान्सर्वान्यज्ञघ्नान्रघुनन्दनः ।
ऋषिभिः पूजितस्तत्र यथेन्द्रो विजये पुरा ॥ २१
अथ यज्ञे समाप्ते तु विश्वामित्रो महामुनिः ।
निरीतिका दिशो दृष्ट्वा काकुत्स्थमिदमब्रवीत् ॥ २२
कृतार्थोऽस्मि महाबाहो कृतं गुरुवचस्त्वया ।
सिद्धाश्रममिदं सत्यं कृतं राम महायशः ॥ २३

G I 33 24
B I 30 26
L I 28 23

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनत्रिंशः सर्गः ॥ २९॥

---

14 [a]) D9 पावनं (for मानवं) Ct परमोदार (as in text) ❀ Ck उदार श्रेष्ठ । ❀ Ś1 D5 12 स मनो॰ (Ś1 मुने) परमोदग्रम्, D1 3 7 स मनो॰ पवनोदग्रम्, D2 स मन्ये पर्वतोदग्रम् —[b]) Ś1 D1–3 5 7 -दुर्जयं, D12 -दुर्भय (for -भास्वरम्) —[c]) D7 परमं, T1 2 समरे (for परम-)

15 [b]) D1 (marg gloss) सम्यक् आकर्णपूर्णं समाहत, D2 G4 M3 समाहित, T3 स मोहित (for समाहत) D9 पावनेनोपि (after corr °प) वाहित —[c]) D7 12 सपूर्ण-, T3 सपूर्णे (for सपूर्णं) T3 -शते (for -शत)

16 [a]) D2 3 7 विचेतस, D4 अचेतन, G2 विचेतन-, Cm g t as in text (for विचेतन) D4 व्यघूर्णंत ❀ Cm t अत एव विघूर्णमान । ❀ —[b]) Ś1 -वर- (for -बल-) Ś1 D1–5 7 9 12 14 T G2 M -ताडित (for -पीडितम्) —[c]) T3 प्रेक्ष्य, Cg k t as in text (for दृश्य) Ś1 D1–3 5 7 12 मारीच निह (D5 °हृ)त दृष्ट्वा

17 [a]) D1–3 7 शीघ्रास्त्र, Cr m t as in text (for शीतेषु) —[b]) D3 मानव- (for मानव) Ś1 D5 12 °शोभित, Dt D6 8 9 Ct मनु° (for धर्मसंहितम्) —[c]) G2 होमयित्वा (by metathesis) (for मोहयित्वा) Ś1 D1–3 5 7 9 12 [अ]नयद्दूर —[d]) Ś1 D1 5 12 व्ययोजयत्, D2 वियोजयेत्, D3 7 Cm व्य (D7 वि [sic]) युज्यत, D14 नियुज्यते, Ct as in text (for वियुज्यते) D1 (marg gloss) एतन्मानवास्त्र एन मारीचं मोहयित्वा दूरमनयच्च पर प्राणैर्न वियोजयत्

18 [a]) Ś1 D1–3 5 7 9 12 इमास्तु निहनिष्यामि —[b]) D1 काम°, D2 3 7 पापकारिण (for दुष्टचारिण) D9 सुबाहुप्रभृतीनह —[c]) Ś1 -कर्मज्ञान् (for -कर्मस्थान्) —After 18, Dt D6 8 ins

739* इत्युक्त्वा लक्ष्मणं चाशु लाघव दर्शयन्निव ।

19 [ab]) T3 प्रगृह्य, G1 3 M2–4 Cg संगृह्य (for विगृह्य) Ś1 D1 5 9 12 स गृहीत्वास्त्रमाग्नेय, D2 स तु गृहीत्वा चाग्नेयं, D3 7 स (D7 स) गृहीत्वास्त्रमार्गेण (for [a]) Ś1 D1–3 5 7 9 चिक्षेप, D12 विक्षेप (for आग्नेय) D4 14 T1 2 G2 4 M1 सगृह्यास्त्रं ततो रामो दिव्यमाग्नेयमद्भुत (G2 M1 °मुत्तम) ❀ Cg अद्भुतं यथा तथा चिक्षेप । ❀ —[c]) D9 सुबाहोरसि (sic), G2 सुबाहुरति- (for सुबाहूरसि) Ś1 D5 गृहीत्वा वक्षसि स्थाने (D5 °न), D1 2 सुबाहोर्वक्षसि क्रुद्ध, D3 7 सुबाहोरसि स (D7 तं) क्रुद्ध॰, D12 गृहीत्वा वत्वयिस्थानं (sic) —[d]) M4 हत (for विद्ध) D3 च (for प्र-) Ś1 D5 12 सुबाहुं पातयद्भुवि.

20 [a]) D14 शमान्, Cg as in text (for शेषान्) Ś1 D2 3 7 12 वायव्येन तु (D2 च) तान्शेषान्, D1 वायवेन तत शेषान्, D5 शेषान्येन (sic) तु तान्शेषान् —[b]) Ś1 D1–3 5 7 12 निशाचरान्, M3 महाबल (for महायशा) —[c]) Ś1 D1–3 5 7 12 राम तमथ (D2 °सुप, D5 °मप्य) संहृष्टा —[d]) G1 आहरन्, M3 (after corr *sec m*) आवहत् (for आवहन्) Ś1 D1–3 5 7 12 मुनय प्रत्यपूजयन्.

21 [a]) T3 हता (sic) (for हत्वा) —[b]) D2 रुधिराशनान् (for रघुनन्दन) —[c]) T3 सम्यक् (for तत्र) Ś1 D1–3 5 7 12 ऋषिभ्य प्राप्तवान्पूजां —[d]) Ś1 D1–3 5 7 12 T3 G1 विजयी (for विजये) D9 पुर, D12 पुरा (for पुरा) —After 21, M4 ins l 45-47 of 742* with v l जयेति for जयेन in l. 46

22 [a]) M4 तस्मिन् (for अथ) Ś1 D1–3 5 7 12 यज्ञसमाप्तौ, D6 यज्ञ° (sic) (for यज्ञे समाप्ते) D12 वा, M4 [अ]थ (for तु) —[b]) M2 महाद्युति, M4 महायशा (for °मुनि) —[c]) Ś1 D5 निरीतिका, D1 निरातकां, D2 निऋतैका, D3 निर्नैर्ऋतां, D6 (before corr as in text) नैरीतिका, D7 निर्नैर्ऋतां, D9 निरातंका, all Cs as in text (for निरीतिका). Ś1 D1–3 5 7 दिशं (for दिशो) D12 निरुपद्रवां दिशा दृष्ट्वा, M4 दृष्ट्वाश्रमं कृतक्षेमं

23 [a]) G3 [ऽ]ह (for ऽस्मि) M4 कृतो राम (for महाबाहो) —[c]) T3 पुण्य, Cm k t as in text (for सत्यं)

Ś1 D1 3 5 7 9 12 सिद्धाश्रमनिवासा(D9 °सी)नां, D2 वनप्रस्थनिवासानां —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 क्षेमं, Dt D6 8 M4 वीर (for राम) Ś1 D5 12 महात्मना, D1–3 7 9 महाबल (D2 °ल·), M2 3 महायशा (for °यश) —After 23, Dt D6 8 ins

740* स हि रामं प्रशस्यैवं(Dt °व) ताभ्यां संध्यामुपागमत्।

On the other hand, D5 12 ins, D11 13 ins after 742*

741* अथ निहत्य निशाचरमण्डलं
घननिभं शुशुभे रघुनन्दनः।
तिमिरजालमतीव सुदुःसहं
दिनकरो हि विधूय यथाम्बरे।

[(l 4) D5 प्र(marg) (for हि)]

—For sarga 29, Ñ V B D10 11 13 subst

742* (1) तदा च देशकालज्ञो रामः सत्यपराक्रमः।
कालयुक्तमिदं वाक्यं विश्वामित्रमुवाच ह।
(2) भगवञ्श्रोतुमिच्छामि कस्मिन्काले निशाचरौ।
मया तौ प्रतिपेद्धव्यौ यज्ञविघ्नकरौ तव।
(3) रामस्यैतद्वचः श्रुत्वा विश्वामित्रादयस्तदा।
सर्वे ते मुनयः प्रीताः सम्प्रशंसमथाब्रुवन्।
(4) अद्य प्रभृति राम त्वं षड्रात्रं रक्ष तत्परः।
दीक्षां गतो ह्येष मुनिर्मौनं सकल्पयिष्यति।
(5^{ab}) तेषामेतद्वचः श्रुत्वा मुनीनां भावितात्मनाम्।
उद्यम्य कार्मुकं तस्थौ रामस्तत्र सलक्ष्मणः।
(5^{cd}) अनिद्र एव षड्रात्रं सरक्षन्स मुने क्रतुम्।
राक्षसागमनाकाङ्क्षी निश्चलः स्थाणुवत्स्थितः।
(7^{ab}) कालेऽथाभ्यागते तस्मिन्षष्ठेऽहनि महात्मनः।
स्थापयांचक्रिरे वेदीं मुनयः संशितव्रताः।
मन्त्राज्यवाश्च विधिवत्स यज्ञः समपद्यत।
(8^{cd}) प्रजज्वाल च सा वेदी सोपाध्याया समाहिता।
(9^{cd}) अथाकाशे समभवत्सहसैव महास्वनः।
(10) नीलाम्बुदस्य गगने प्रावृषीवाभिगर्जतः।
तथा मायां प्रकुर्वाणौ राक्षसावभ्यधावताम्।
(11^{ab}) मारीचश्च सुबाहुश्च तयोश्चानुचरास्तथा।
आगता वेगवन्तश्च सर्वे च वातरंहसः।
(12) स तानापततो दृष्ट्वा रुधिरौघप्रवर्षिणः।
उवाच लक्ष्मणं वाक्यं रामो राजीवलोचनः।
पश्य लक्ष्मण मारीचं महाशनिसमस्वनम्।
सपद्मानुगमायान्तं सुबाहुं च निशाचरम्।
एतावद्य मया पश्य नीलाञ्जनचयोपमौ।
(13^{cd}) अस्मिन्क्षणे समाधूतावनिलेनाम्बुदाविव।
(14) मानवास्त्रं ततो रामः प्रगृह्यास्त्रविशारदः।
मारीचोरसि चिक्षेप नातिकोपसमन्वितः।
(15) स तेन परमास्त्रेण मानवेन समाहतः।
संपूर्णं योजनशतं क्षिप्तो वेगानिलेरितः।
स तेन शरवेगेन नीतः सागरमूर्धनि।
पपाताचलसंकाशो भीवेपथुसमन्वितः।
(16) विचेतसं घूर्णमानं मानवास्त्रबलेरितम्।
मारीचं पतितं दृष्ट्वा रामो लक्ष्मणमब्रवीत्।
(17) पश्य लक्ष्मण मारीचं मानवास्त्रसमाहतम्।
मोहयित्वानयद्दूरं न च प्राणैर्व्ययोजयत्।
(18) इमांस्त्वन्यान्हनिष्यामि सुबाहुप्रभृतीन्रुषा।
यज्ञघ्नान्राक्षसान्घोरान्रुधिरामिषभोजनान्।
(19) प्रगृह्यास्त्रमथो दिव्यमाग्नेयं रघुनन्दनः।
सुबाहूरसि चिक्षेप स विद्धो न्यपतद्भुवि।
(20) अन्यानपि च वायव्यमस्त्रमादाय राघवः।
निजघान स रक्षांसि मुनीनां वर्धयन्मुदम्।
(21^{ab}) एवं हत्वा स रक्षांसि तत्र रामो महायशाः।
(21^{cd}) समेत्य मुनिभिः सर्वैर्विश्वामित्रादिभिस्तदा।
पूजितोऽभिष्टुतश्चैव जयेन च सभाजितः।
विस्मिताश्चाभवन्सर्वे मुनयो रामकर्मणा।
तस्मिन्यज्ञे समाप्तेऽथ विश्वामित्रो महायशाः।
दृष्ट्वाश्रमं कृतक्षेमं काकुत्स्थमिदमब्रवीत्।
(23) कृतार्थोऽस्मि महाबाहो कृतं गुरुवचस्त्वया।
सिद्धाश्रमपदं चेदं भूयः सिद्धतरं कृतम्।

[(l 1) V3 तु, B3 (marg also) [अ]थ, B4 [अ]थे- (for च) B2 4 कालदेशज्ञो (by transp) (for देशकालज्ञो). D11 तनः प्रभाते विमले (for the prior half) B4 om for सत्यपराक्रमः —(l 2) V1 काल्मुक्तम्, B4 काम° (for काल्युक्तम्) —(l 3) V4 निशाकरौ (for °चरौ) —(l 4) V2 ते (for तौ) Ñ1 B2 प्रतियोद्धव्यौ (for प्रतिपेद्धव्यौ) —(l 5) Ñ2 B1 D10 तद्, D11 [इ]त्र (for [ए]तद्) Ñ1 V1 4 B1–3 (B3 marg) तथा (for तदा) —(l 6) V1 त तु (for प्रीता) Ñ1 V1 B1 4 D11 प्रशशंसुर्, V4 राम शसन् (for सम्प्रशसम्) D13 प्रशसन्तस्तमब्रुवन् (for the post half) —(l 8) V B4 दीक्षा- (for दीक्षा) V2 [ए]क (for [ए]ष) D11 दीक्षा गतो हि भगवान्मुनिरेष यथाचल (cf 4^{cd} in Ś1) —(l 9) B1 D11 तद्वचन (for एतद्वच) —(l 10) D11 उद्यम्य (for उद्यम्य) V2 दर्शने, D13 कार्मुका (for कार्मुक) D11 तत्र (for तस्थौ) D11 राजपुत्रावतिष्ठतां (for the post half) —(l 11) V2 एष (for एव) V2 सुसरक्षन्, V3 सरक्षणे, V4 रक्षन्हि, B1 स सरक्षन् (by transp) (for सरक्षन्स) D11 अनिद्रौ तौ तु पाड्रात्र रक्षमाणौ मुने क्रतु —(l 12) V1 रक्षसा- (for राक्षसा-) D11 [आ]काङ्क्षौ (for [आ]काङ्क्षी) V1 स्थिर (for स्थित). D11 स्थाणुवत्समुपस्थितौ (for the post half) —(l 13) Ñ1 V1 2 4 च, Ñ2 तु, V3 हि, D13 न (for ऽथ) D11 अथ काले गते (for कालेऽथाभ्यागते) D11 [उ]पकल्पिते (for महात्मनः) —(l 14) V4 साधयां-, D11 मायया (for स्थापया-) Ñ2 सश्रित- (for सशित-) —D13 om l 15-18 D11 transp l 15 and l 16 —(l 15) V1 मन्त्रोत्सवाधैर्°, V2 मन्त्रोत्सवाश्च°, V4 मन्त्रावाहनयुक्तोपि, B1 मन्त्रानुवाच°, D11 मन्त्रवच्च यथान्याय (for the prior half) V4 सु- (for स) V3 प्रतिपद्यत, B1 °वर्तत, B4 समपद्य च (for समपद्यत) —(l 16) D11 ततो ✱ (for च सा वेदी) Ñ1 V1 2 4 B1 3 (before corr as above) 4 सोपाध्याय-

(V1 °या , V4 °य) (for सोपाध्याया) V1 समाहिता , B4 समन्विता, D11 सहर्तिजा (for समाहिता) —(l 17) Ñ2 V1 महात्मन (for महास्वन) D11 आकाशे च महान्शब्द प्रादुरासीद्भयकर' (cf 9^{cd}) —(l 18) B1 3 गमने (for गगने). V1 प्रावृषीराभिगर्जित , V2 B1–3 (B2 3 after corr as above) °गर्जित , V3 प्रावृषीव महास्वन , V4 प्रावृषी वाभिगर्जिता (for the post half) D11 आवार्य गगन मेघा यथा प्रावृषि चाभवन् (cf 10^{ab}) —(l 19) D13 तयो (for तथा) V1 मुहुर्वार्णौ (for प्रकुर्वाणौ) D11 राक्षसा ‥ धावतां (for the post half) —(l 20) V3 4 तेषा (for तयोश्) Ñ1 V2 4 D13 अनु°, V1 °चरस् (for चानुचरास्) D11 तयोरनुचरा ‥ (for the post half) —After l 20, D11 ins the line of 11^{cd} as in D1 with v l. रुधिरौघम् —All the above MSS (except B3) om l 21 —(l. 22) B4 [आ]पततौ (sic) (for [आ]पततो) V1 स तावापपतौ दृष्ट्वा (for the prior half) V1 रुधिरौघप्रवर्षिणौ, D11 रामो राजीवलोचन (for the post half) —(l 23) Ñ2 B3 (marg also as in text) D10 रामो (for वाक्य) Ñ2 D10 धीर, B3 वीर (for रामो) D11 प्रहसन्निव राघव (for the post half) —(l 24) Ñ महास्वनि°, B2 महाविग्रहकारक, D11 राक्षसापसद सढ(शठ) (for the post. half) —(l 25) V2 स्व-, B1 त (for स-) —(l 26) V4 D13 एतौ पश्य महाबाहो, D11 एता वधु मया यस्य (sic) (for the prior half) Ñ2 -[अ]जल- (for -[अ]ज्ञन-) —(l 27) Ñ1 क्षण-, V2 रण- (for क्षणे) B1 अनिलैर् (for अनिलेन) D11 मानवास्त्रसमाधूतावनिलेन यथा घनौ —(l 28) D13 पवन- (for मानव-) B1 -विदा वर (for -विशारद') D11 स तत पवनोदग्र मानवास्त्र सुदुर्लभ —For l 29, D11 reads the line of 14^{cd} —B1 om (hapl) l 30–33 —(l 30) D13 पावनेन (for मानवेन) V2 3 समाहित , V4 समाधूत , B4 समाहत (for समाहत) —(l 31) B4 सपूर्ण- (for सपूर्ण) V3 क्षिप्तो वेगान्निर्मुक्त (submetric), D10 11 क्षिप्त सागरसप्लुवे (for the post half) —D11 om l 32 —(l 33) Ñ2 शीवेपथु-, V2 [अ]तिवेपथु-, V3 तीरे कप-, V4 (with hiatus) अतिवेग- (for शीवेपथु-) —(l 34) B4 विचेतन (for विचेतस) D13 विघूर्णत (for घूर्णमान) D13 पवन- (for मानव-). V3 -वनेरित (for -बलेरितम्) D11 विचेतन विघूर्णत शिते च पराताडित (sic) —(l 35) Ñ2 B3 (marg also as above) D10 व्यथित (for पतित) —(l 36) D13 पवन- (for मानव-) Ñ1 V2 D11 मा(V2 दा)नव धर्मसहित, V3 B1 मानवेन समाहि(B1 °ह)त, V4 लक्ष्मणेन समाहितु, B4 मानवेन मया हत (for the post half). V1 मारीच नाम राक्षसं शरवेगसमाहत' —(l 37) V1 व्ययोजय, V4 B1 वियोजय(B1 °ये)त्, B2 व्यमोचयत् (for व्ययोजयत्) —(l 38) V2 च (for तु) D11 इमास्तु निहनिष्यामि (for the prior half) V4 तथा, B1 क्षुधा, D10 नु वा —(l 39) V3 एतान् (for घोरान्) B4 om , D11 पापिष्टा (sic) रुधिराशनान् (for the post half) —(l 40) D10 गृह्यास्त्रमथोदिव्यमायाग्नेय रघुनदन' —(l 41) B1 सुबाहोरसि. D13 विद्धा सुबाहुमुरसि पातयामास भूतले —(l 42) V4 B2 अन्यानि (for अन्यान्) D11 अन्यान्य‥च ‥यव्यमामेय रघुनदन —For ins see below —(l 43) D13 om (hapl) from the post half of l 43 up to the prior half of l 44 D11 सुख (for मुदम्) —After l 43, D11 ins the line of 20^{ab} as in Ś1 —(l 44) Ñ2 B3 D10 °बल , V3 °मना (for महायशा.) —M4 ins l 45–47, after 21 —(l 45) B1 D11 सर्वे (for सर्वेर्) V1 om , V4 B1 2 तथा (for तदा) —(l 46) V2 विजयेन, V3 जनेन च (for जयेन च) D11 समावृत , D13 समन्वित (for समाजित) B2 जयशब्देन भाषित' (for the post half) —(l 47) D11 सुप्रीताश् (for विस्मिताश्) Ñ1 विस्मिता भवन्सर्वे (submetric) (for the prior half) D11 तेन (for राम-) —(l 48) B4 D11 तु (for स्य) D13 महातपा (for °यशा) —(l 49) D11 13 [आ]श्रम (for [आ]श्रम) Ñ1 B2 कृत (for कृत-) —(l 50) V2 D13 कृतार्थोसि, D11 कृतात्मोस्मि (for कृतार्थोऽस्मि) D10 तथा (for त्वया) D11 -वचेस्तया (sic) (for -वचस्त्वया) —(l 51) B1 [आ]श्रम (for [आ]श्रम-) D11 कृतक्षेम महाबल (for the post half) D13 सिद्धाश्रमनिवाम्माना कृत गुरुवचस्तथा —After 742*, D11 13 ins 741*]

—After l 42, D11 ins

743* सुबाहूरसि‥ स्त्रामादाय राघव ।

Colophon —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 D1 10 om V B D11 आदि°, D3 अयोध्या° —After Kāṇḍa name, V1 ins **बालचरिते** —*Sarga name* Ś1 D5 13 **राक्षसवधो**, Ñ V1 3 4 B D10 **विश्वामित्रयज्ञो**(V3 °ज्ञ), V2 **विश्वामित्रयज्ञरक्षणे सुबाहुवधो**, D1 9 **विश्वामित्रयज्ञे राक्षसवधो**, D2 **विश्वामित्रयज्ञसमाप्ति** , D3 7 **यज्ञसमाप्ति** , D11 **विश्वामित्रयज्ञ सुबाहुप्रभृतिराक्षसनिग्रहो** —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om Ñ2 B2 3 D9 10 33, V2 35, V3 32, Dt D4 6 8 14 S 30, D1 7 23, D2 24 D13 **-काडे-मित्र-नाम-** (dash indicates lacuna) —After colophon, T2 concludes with **श्रीरामचन्द्राय नम** , G1 2 4 M2 **श्रीरामाय नम** , G3 **श्रीमते रामानुजाय नम..**

३०

G I 34 I अथ तां रजनीं तत्र कृतार्थौ रामलक्ष्मणौ ।
B I 31 I
L I 29 I ऊषतुर्मुदितौ वीरौ प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥ १
प्रभातायां तु शर्वर्यां कृतपौर्वाह्णिकक्रियौ ।
विश्वामित्रमृषींश्चान्यान्सहिताविभिजग्मतुः ॥ २
अभिवाद्य मुनिश्रेष्ठं ज्वलन्तमिव पावकम् ।
ऊचतुर्मधुरोदारं वाक्यं मधुरभाषिणौ ॥ ३
इमौ स्वो मुनिशार्दूल किंकरौ समुपस्थितौ ।
आज्ञापय यथेष्टं वै शासनं करवाव किम् ॥ ४
एवमुक्ते ततस्ताभ्यां सर्व एव महर्षयः ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य रामं वचनमब्रुवन् ॥ ५
मैथिलस्य नरश्रेष्ठ जनकस्य भविष्यति ।
यज्ञः परमधर्मिष्ठस्तत्र यास्यामहे वयम् ॥ ६
त्वं चैव नरशार्दूल सहास्माभिर्गमिष्यसि ।
अद्भुतं च धनूरत्नं तत्र त्वं द्रष्टुमर्हसि ॥ ७

30

1 ^{a}) Ś1 Ñ V B D10 13 तौ, Ck as in text (for तां) D11 वीरौ (for तत्र) —^{b}) Ñ1 कृत ौ, V4 D13 कृतास्त्रौ, Cg as in text (for कृतार्थौ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 रघुनन्दनौ (for रामलक्ष्मणौ) —^{c}) D11 मुततौ (sic) (for मुदितौ) V1 B3 (m as in text also) तत्र, B4 वी* (for वीरौ) D2 3 7 उचतुर्मधुर वाक्यं —^{d}) T1 G1 कृतार्थेन, Cg as in text (for प्रहृष्टेन) Ñ V B D10 13 मुनिभिः प्रतिपूजितौ

2 ^{a}) Dt प्रभा*या Ñ1 V3 च (for तु) B4 र्वर्यां (for शर्वर्यां) —^{b}) Ñ V B D10 M1 4 -पूर्वाह्णिक- (for -पौर्वाह्णिक-) Ś1 कृत्वा स्नानमरिंदमौ, D1 3 7 कृतशौचा(D1 °च)व(D3 °म [sic])रिंदमौ, D2 5 12 कृत्वा शौचमरिंदमौ, D4 9 T3 G1 3 M2 3 शौचं कृत्वा (D4 T3 कृत्वा शौच [by transp])महाबलौ (D9 समाहितौ), D11 कृतपूर्वाह्णिकौ तदा, T2 G2 कृतपौ(G2 °पू)र्वाह्णिकक्रिया —^{cd}) D4 मुनींश् (for ऋषींश्) D9 [अ]न्यत् (for [अ]न्यान्) Ñ V B D10 13 M4 राघवाव्, D9 समेतान्, G4 सहैतान्, Cg k as in text (for सहिताव्) Ñ V B D10 13 अभ्य(D13 °भि)वं(V3 B1 °नं)-दता, G2 M1 उप°, Cm t as in text (for अभिजग्मतु) Ś1 D1–3 5 7 11 12 अभ्यवादयता गत्वा(Ś1 तत्र) विश्वामित्रं महामुनि

3 Ś1 D1–3 5 7 12 transp 3 and 4 —^{a}) Ñ V B1–3 D10 11 13 मुनीन्सर्वांस्, B4 मुनीन्**, T3 महात्मान, M4 नरश्रेष्ठौ, Cm k t as in text (for मुनिश्रेष्ठ) —^{b}) Ñ1 V1 2 4 B1 2 4 D11 13 तांश्च(V2 तास्तास्) तावमरद्युती, Ñ2 B3 (marg also as in B1) D10 तांश्च तौ परमद्युती, V3 तथा तानमरद्युतीन्, M4 मुनिं ज्वलिततेजसं —For 3^{ab}, Ś1 D1–3 5 7 12 subst .

744* एव तौ हृष्टवदनौ मुनिं ज्वलनतेजसम् ।

[D2 3 7 °मनसौ (for हृष्टवदनौ) D3 5 -तेजसौ (for -तेजसम्)]

—^{c}) Ñ V B D10 11 13 मधुरोदार-, Dt D1–3 5 7 8 12 परमोदार(D5 °रौ) —^{d}) G2 मधुरभाषिणं Ñ V B D10 11 13 -भाषिणौ रघुनन्दनौ ❀ Cg मधुरोदारोक्तौ हेतु· मधुरभाषिणाविति । ❀

4 Ś1 D1–3 5 7 12 transp. 4 and 3 —^{a}) G3 उभौ (for इमौ) Ś1 तौ, V1 3 D3 11 14 T1 2 स्वौ, V2 4 B1 4 D5 12 13 द्वौ, B2 चो, B3 (m as in B1 also) त्वा, Dt D4 6 8 G1 3 4 M2 3 Cg k t स्म, D1 ते, D9 च, T3 स (sic) (for स्वो). B3 (m as in text also) नर- (for मुनि-) V4 मुनिशार्दूलौ —^{b}) Ś1 Dt D1–3 5–9 11 12 14 T1 2 G1 2 4 M1–3 समुपागतौ, Cg as in text (for समुपस्थितौ) ❀ Ck उपागतौ स्म आगतावभूव । ❀ V1 ब्रूहि किं करवावहे —V1 reads 4^{cd} in marg —^{c}) V1 आज्ञाप*, D5 आज्ञापन (for आज्ञापय) Cg यथेष्टं (as in text) Ś1 D2 3 5 7 9 ते, Ñ V2–4 B2–4 D1 10 13 T3 M4 नौ, B1 न·, D11 om (for वै) V1 स्वधर्मं तु, Dt D6 8 मुनिश्रेष्ठ (for यथेष्ट वै) —^{d}) Ñ V B D10 13 पुन· किं, D1 शास किं (sic), G1 शाधि किं (for शासन) Ś1 व , V1 3 ते (for किम्) Ñ1 V2 4 B2 3 (m also as in Ñ2) D10 G1 करवावहे, Ñ2 B1 4 करवामहे, Dt D3 G1 2 करवाम किं, D5 करवामद (sic) Cg as in text (for ^{d})

5 ^{a}) Ñ V1 3 4 B D10 उक्तास्, V2 उक्त्वा, Ck as in text (for उक्ते) Dt D4 6 8 9 T3 G1 3 M2–4 तयोर्वाक्ये (D6 T3 °क्य), T2 वचस्ताभ्यां (for ततस्ताभ्यां) Ś1 D1–3 5 7 11 12 ब्रुवतोस्तु तयोरेव ❀ Cm t तयोरिति ताभ्यामित्यर्थः । ❀ —^{b}) M4 एते (for एव) M3 मुनीश्वरा· (for महर्षय) Ñ V B D10 13 ऋषयस्ते(Ñ2 °स्तु) तपोधना· —In B3, 5^{cd} and 6^{ab} are repeated within brackets after 6 —^{c}) D2 पुरस्कृत्वा —D9 reads 5^{d}–6^{c} in marg —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 M4 राघवं(M4 °वौ)वाक्यम् (for राम वचनम्). Ś1 G4 अब्रवीत् (sic) (for अब्रुवन्)

6 D9 reads 6^{abc} in marg (cf v l 5) —^{a}) D13 मिथिलस्य Ñ V B D10 13 रघु°, D11 नरेंद्रस्य (for नरश्रेष्ठ). —^{b}) D13 महात्मन , M4 महर्द्धिमान् (for भविष्यति) —^{c}) D13 M4 भविष्यति महायज्ञ —^{d}) D14 T2 G2 4 M1 य(M1 *inf. lin* ह्य also)त्र, Cg तस्य (for तत्र) T3 यात्रेमहे (sic) (for यास्यामहे) Ś1 Ñ1 V B1 2 4 D1–3 5 7 12 यास्यामस्तत्र वै वयं, D11 धनुरत्न महाद्भुत —After 6, 5^{cd} and 6^{ab} are repeated within brackets in B3

7 D11 om 7^{ab} —^{ab}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 12 13 [अ]पि, Cm as in text (for [ए]व) M3 न*शार्दूल. M4

तद्धि पूर्वं नरश्रेष्ठ दत्तं सदसि दैवतैः ।
अप्रमेयबलं घोरं मखे परमभास्वरम् ॥ ८
नास्य देवा न गन्धर्वा नासुरा न च राक्षसाः ।
कर्तुमारोपणं शक्ता न कथंचन मानुषाः ॥ ९
धनुषस्तस्य वीर्यं हि जिज्ञासन्तो महीक्षितः ।
न शेकुरारोपयितुं राजपुत्रा महाबलाः ॥ १०
तद्धनुर्नरशार्दूल मैथिलस्य महात्मनः ।
तत्र द्रक्ष्यसि काकुत्स्थ यज्ञं चाद्भुतदर्शनम् ॥ ११
तद्धि यज्ञफलं तेन मैथिलेनोत्तमं धनुः ।
याचितं नरशार्दूल सुनाभं सर्वदैवतैः ॥ १२　　G I 34 11 B I 31 12 L I 29 11

त्व चानेन सह आज्ञा यास्यस्यस्माभिरेव च —After 7^{ab}, B3 ins

745* राजानो बहवस्तत्र गमिष्यन्ति न संशय. ।

—^{cd}) Ck धनुरत्नं D1 (marg also) च वधूरत्न, D9 T3 G1 3 M2–4 Cg धनुरत्नं च (M4 हि) D11 कृतीव सहितोस्मासिस् ; T1 2 D13 रत्न महाद्भुत तत्र, G2 अत्यद्भुत धनूरत्नं (for ^{c}) D9 11 14 G2 4 M1 Cm g तद् (for त्व) D13 तद्धनुर्, G1 तत्रैक (for तत्र त्व) Ś1 Ñ V B D1 (m also)–3 5 7 10 12 रत्न महाद्भुतं तत्र धनुस्तद् (Ś1 V3 D5 12 °स्त्व) द्रष्टुमर्हसि.

8 M4 om 8 —^{a}) D9 तच्च, D12 यद्धि, M3 तत्र, Cm g k as in text (for तद्धि) —^{b}) D1 (m gloss) यज्ञचरै (for दैवतै) —^{c}) D3 9 12 अप्रमेय D12 च त, T2 -नर (for -बल) —^{d}) Ś1 D2 3 5 12 मिथे, B2 D11 निमे, D1 अथो, D7 मैथिलं (hypermetric), Cg as in text (for मखे) —For 8, Ñ V B1 3 4 D10 13 subst, while B2 subst l 1 for 8^{ab}, and ins along with D11 l 2 after 8

746* प्राग्दत्तं किल तत्तस्य न्यासभूतं महद्धनु· ।
देवासुरे तदा युद्धे वृत्ते देवै सवासवै. ।

[(l 1) V4 तस्य हि किल, D13 नृपतेस्तस्य (for किल तत्तस्य) —(l 2) V1 2 B3 4 D10 13 तथा, D11 महा- (for तदा)]

9 ^{a}) Ś1 D5 12 तत्तु, Ñ V B D1 7 10 13 M4 तच्च, D2 3 तत्र, D6 यस्य, D9 तस्य, D11 न तद्, Cg k t as in text (for नास्य) B1 स- (for second न) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11–13 पन्नगा (for राक्षसा:) Ñ V B1–3 D10 M4 न (B1 स-) यक्षोरगराक्षसा (V4 °पन्नगा), B4 न यक्षा न च पन्नगा·. —^{c}) D14 G4 आरोपणे (sic), Cg k t आरोपण (as in text) —^{d}) D9 केचन च (for कथंचन) —For 9^{cd}, Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst

747* अधिज्य कर्तुमानम्य शक्ता किमुत मानवा ।,

[D1–3 7 आयम्य (for आनम्य), D2 3 7 मानुषा· (for मानवा). D1 किमु तन्मानवा जना (for the post half)]

while Ñ V B D10 13 M4 subst

748* समापूर (D13 °रोप) यितु शक्ता· कुत एवेतरे जना ।

10 ^{a}) Ś1 D2 धनुषा, Cg as in text (for धनुषस्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 बल-, M3 तत्र (for तस्य) D1 च, D14 T1 2 G2.4 M1 तु (for हि) D9 धनुरत्नस्य वीर्यं हि, D10 13 M4 धनुष सारतां तस्य. —^{b}) Ñ V B D10 13 M4 नराधिपा (for महीक्षित) Ś1 D5 12 जिज्ञासति महीपति· —^{c}) Ñ V B2–4 D10 13 M4 आ (Ñ2 वा) तोलयितुम्, D1 आलोकयितुं (for आरोपयितुं) —^{d}) D4 G1–3 M1 3 राजपुत्र. Ñ V B D10 11 अपि (V4 समा) पूर (B1 D11 तोल) यितुं कुत:, D1 (m also as in text) M4 कुत पूरयितुं बलात्, D13 अप्यारोपयितुं कुत

11 G2 om (hapl) 11^{b}–12^{c} Ś1 D1–3 5 7 12 transp. 11 and 12 —^{b}) D13 शकरस्य, M3 जनकस्य (for मैथिलस्य) M4 महीपते. (for महात्मन.) D9 सुनाभं सर्वदे (दै) वतै (= 12^{d}) —^{c}) Ś1 D5 12 मिथेरू, Ñ V1–3 B D1–3 7 10 11 13 M4 यज्ञे, V4 यज्ञ, Cm g t as in text (for तत्र) D5 द्रक्ष्यामि (for द्रक्ष्यसि). D7 शार्दूल (inf lin also as in text) (for काकुत्स्थ) —^{d}) Ñ V B D1–3 7 10 13 M4 सहास्मामिरितो (V2 °रतो, D2 °स्ततो) गत ; Dt D6 8 यज्ञ च परमाद्भुत —After 11, Ñ V B D1–3 7 10. 11 13 M4 ins

749* तथेत्युक्त्वा ततो राम· प्रयातुमुपचक्रमे ।
विश्वामित्रपुरोगैस्तैर्महर्षिभिरुदारधी· ।

[(l 1) D1 गुरोर्वाक्यात् (for ततो राम) Ñ1 प्रस्थानम् (for प्रयातुम्) D1 (m also) प्रस्थान समरोचयन् (for the post half)]

12 G2 om 12^{abc} (cf v l 11) Ñ V B D10 11 13 M4 om 12 Ś1 D1–3 5 7 12 transp 12 and 11 —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 12 तेषा, D4 चेति (for तेन). —^{b}) Ś1 D2 3 5 7 12 मैथिला (Ś1 °ना, D2 12 मिथिला, D3 मिथीना) धनुरुत्तम, D1 मिथिलाना धनुरुत्तमं (hypermetric) (नरोत्तम also in marg and gloss तै मैथिलै· यज्ञाना फल तद्धनूरत्नमेव प्राप्तं) —^{d}) Ś1 D1 2 5 7 9 12 दुर्लभं, D3 * * भ (for सुनाभ) Dt G3 M2.3 (after corr sec m as in text) Cv -दे (दै) वतै, D1–3 7 9 -पार्थिवै, Cm g t as in text (for -दैवतै.) ❀ Cr सर्वदैवतेभ्य ।, Ck सर्वदेवैस्तदा दत्तस्थितिकम् । ❀ —After 12, Dt D4 6 8 9 14 T G1 M1–3 all Cs ins

750* आयागभूत नृपतेस्तस्य वेश्मनि राघव ।
अर्चितं विविधैर्गन्धैर्धूपैश्चागरुगन्धिभि ।

[(l 1) D9 °भूते, T3 आश्चर्य°, Cv as above (for आयागभूत) Ctp न्यासभूत नरपते (for the prior half). ❀ Cv आयागभूत धनुर्मखेषु प्राधान्येनालङ्कृत धनुरायाग· तद्भूतम् । ❀ —(l 2) T3 माल्यैर्, G1 पुष्पैर् (for गन्धैर्) D4 माल्यैश्चागरु-, D8 T1 °श्चागुरु-, T3 धूपैरगरु- (for धूपैश्चागरु-)]

G I 34 13
B I 31 14
L I 29 13

एवमुक्त्वा मुनिवरः प्रस्थानमकरोत्तदा ।
सर्षिसंघः सकाकुत्स्थ आमन्त्र्य वनदेवताः ॥ १३
स्वस्ति वोऽस्तु गमिष्यामि सिद्धः सिद्धाश्रमादहम् ।
उत्तरे जाह्नवीतीरे हिमवन्तं शिलोच्चयम् ॥ १४
प्रदक्षिणं ततः कृत्वा सिद्धाश्रममनुत्तमम् ।
उत्तरां दिशमुद्दिश्य प्रस्थातुमुपचक्रमे ॥ १५
तं व्रजन्तं मुनिवरमन्वगादनुसारिणाम् ।
शकटीशतमात्रं तु प्रयाणे ब्रह्मवादिनाम् ॥ १६
मृगपक्षिगणाश्चैव सिद्धाश्रमनिवासिनः ।
अनुजग्मुर्महात्मानं विश्वामित्रं महामुनिम् ॥ १७
ते गत्वा दूरमध्वानं लम्बमाने दिवाकरे ।
वासं चक्रुर्मुनिगणाः शोणाकूले समाहिताः ॥ १८
तेऽस्तंगते दिनकरे स्नात्वा हुतहुताशनाः ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य निषेदुरमितौजसः ॥ १९
रामोऽपि सहसौमित्रिर्मुनींस्तानभिपूज्य च ।
अग्रतो निषसादाथ विश्वामित्रस्य धीमतः ॥ २०

---

13 ^{a}) M3 उक्तो, Ck.t as in text (for उक्त्वा) —^{b}) Ś1 D5 12 सम(Ś1 चम[sic])रोचयत् (for अकरोत्तदा) —^{cd}) G1 वृषस्कंध (for सर्षिसंघ) Ś1 D5 12 महर्षिसंघ. काकुत्स्थमामन्त्र्य नरदेवता —For 13, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

751* विश्वामित्रोऽथ भगवानामन्त्र्य वनदेवता ।
उवाचेद ततो वाक्य यियासुर्मिथिलां प्रति ।

[(l 1) V2 [ऽ]पि (for ऽथ) D3 भग न् —(l 2) D13 विवाच (sic) (for उवाच) D1–3 7 M4 तदा (D3 तथा also) (for प्रति) D11 तदाश्रमपद प्रति (for the post half)]

14 ^{a}) Ś1 V2 B1 D5 12 गमिष्याम· —^{b}) Ś1 Ñ V1–3 B D5 7 10–13 सिद्धा, Ck t as in text (for सिद्ध). Ś1 D5 12 वयं, Ñ V1–3 B D10 11 13 M4 इत (for अहम्) V4 सिद्धाश्रममुपादिता (sic) —Ś1 om 14^{cd} D2 3 7 transp 14^{cd} and 15^{ab} —^{c}) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 -तीर, D5 12 -कूलं, Cg as in text, Ck -कूले (for -तीरे) —After 14, Dt D6 8 G3 M3 (*sec m*) ins

752* इत्युक्त्वा मुनिशार्दूल कौशिक स तपोधन ।

15 Dt D6 8 om 15^{ab} D2 3 7 transp 15^{ab} and 14^{cd} —^{a}) T3 तत प्रदक्षिण (by transp) Ñ V B D1.10 13 M4 उपावृत्य, D11 उपामंत्र्य, D14 अत कृत्वा (for तत कृत्वा) —^{b}) Ñ V B D1 10 11 13 M4 तत सिद्धाश्रम मुनि, D3 सिद्ध सिद्धाश्रमादह —^{c}) B4 D9 दिशिम् (sic) Ś1 Ñ V B D5.10–13 आस्थाय, D1–3 7 M4 आश्रित्य (for उद्दिश्य) —^{d}) Ś1 V2–4 B1 D2 3 5 7 11 12 T1 2 G4 पंथानम्, B3 4 D14 प्रस्थानम्, G3 ·:·तुम् (for प्रस्थातुम्) Ś1 D5 12 °चक्रमु, Cm उपचक्रमे (as in text)

16 ^{a}) D14 T1 2 G2 4 M1 प्रयांत (for व्रजन्त) —^{b}) D4 9 14 T1 2 G1 2 4 M1 3 Cg अन्वयाद्, Cm as in text (for अन्वगाद्) T3 अन्व**यायिनां —^{c}) M2 शक·- (for शकटी-) D4 9 T3 G1 2 M1–3 च (for तु) —For 16, Ś1 D5 12 subst, B2 (m) ins. after 754*

753* ते प्रयाता मुनिवरा वहवो रेणुपाण्डुरा ।
शकटीशतमात्रेण विश्वामित्रपुरोगमा ।

[(l 1) D5,12 गच्छतो (for वहवो) B2 रेणुपाणय]

—For 16, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

754* युक्त ब्रह्मरथाना तु शतमात्र तत क्षणात् ।
ययौ मुनीना भाण्डानि समारोप्यानुयायिनाम् ।

[(l 1) D1 11 च (for तु) V4 D13 हि तद्°, B1 तु तद्°, D1 ततोधिक, D2 3 7 समतत, M4 ततोन्वयात् (for तत क्षणात्) D1 (m gloss) ब्राह्मणाना रथा ब्रह्मरथा तेषा शतमात्र कियताप्यधिक —(l 2) Ñ V B D10 13 ययुर्, M4 तेषा (for ययौ) D10 [अ]न्वयायिना D1 समारोपितुयाजिनां (sic) (for the post half) —After this B2 (m) cont 753*]

17 ^{a}) D3 -·:णाश् (for -गणाश्) V3 तत्र (for चैव) —^{c}) Ś1 D11 12 °भाग, Dt D8 °त्मानो, D5 °बाहुं (for महात्मान) Ñ V B D1–3 7 10 13 M4 प्रयात(D2 °यातु)मनु-(M4 °मुप)जग्मुस्तं(D13 °स्ते) —^{d}) Dt D6 8 तपोधन (for महामुनिम्) —After 17, Dt D4 6 8 T1 2 G2–4 M1–3 Cg k t ins

755* निवर्तयामास तत पक्षिसघान्मृगानपि ।

[G3 missing up to या D4 M2 3 वहून् (for मृगान्) Dt D6 8 G3 सर्षिसघ सपक्षिण (for the post half)]

18 ^{c}) M3 (after corr *sec m* as in text) चक्रे (for चक्रुर्) D9 ऊषुस्ता रजनीं तत्र —^{d}) Ñ V B D10 13 M4 शोणतीरम्, D1 2 4–7 9 11 12 14 G1 शोणकूले(D7 °मूले), D3 शोनक्त:· (sic) (for शोणाकूले) ❀ Cg शोण पुनद स एव शोणेत्यपि व्यपदिश्यते ।, Ck.t also gloss similarly ❀ Ñ1 V2 D4 13 T3 °गता, Ñ2 B1 3 4 D10 M4 उपाश्रिता, V1 3 B2.3 (m also) उपागता, V4 समः·ता (for समाहिता)

19 ^{a}) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 गते त्व(D1–3 7 11 चा) स्त (for तेऽस्तगते) —^{b}) Ś1 D5 11 12 ततो, Ñ V1 3 B1 3 4 D1 7 10 स्नाता, D2 सर्वे, D3 illeg, D13 प्रातर् (for स्नात्वा) Ś1 D5 11 12 [ऽ]र्चितहुताशना, V2 कृतकृताशना·, V4 चैव कृताशना, D2 स्नाता हुताशना, D10 **हुताशना Cg as in text (for ^{b}) —^{d}) D10 न्यपेदुर् (for निषेदुर्). Ś1 D5 11 12 धरणीतले, V1 B2 4 M3 °स, G1 अतितेजस (for अमितौजस)

20 B1 om 20–22^b D13 om 20^{ab} —^{a}) D4 हि (for ऽपि). V4 राम. सौमित्रिणा सार्द्धम् —^{b}) D14 अभ्यपूज्य

अथ रामो महातेजा विश्वामित्रं महामुनिम् ।
पप्रच्छ मुनिशार्दूलं कौतूहलसमान्वितः ॥ २१
भगवन्को न्वयं देशः समृद्धवनशोभितः ।
श्रोतुमिच्छामि भद्रं ते वक्तुमर्हसि तत्त्वतः ॥ २२
चोदितो रामवाक्येन कथयामास सुव्रतः ।
तस्य देशस्य निखिलमृषिमध्ये महातपाः ॥ २३

G I 34 23
B I 31 24
L I 29 22

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रिंशः सर्गः ॥ ३० ॥

(sic), M3 अभिवाद्य, Cg as in text (for अभिपूज्य) Ś1 D5 12 ऋषींस्तान्समपूजयत्, Ñ V B2–4 D1–3 7 10 11 M4 अभिवाद्य तपोधनान्(B4 °न) —^{c}) Ñ V B2–4 D10 13 निषसादा(Ñ1 °*)भितस्तस्य, D3 असतो निषया** (sic)

21 B1 om 21 (cf v l 20) —^{a}) G2 राजा (for रामो) Ñ V B2–4 D1 3 7 10 M4 [अं]जलिं कृत्वा, D2 बलिं कृत्वा, D13 [अं]जलिं वद्ध्वा (for महातेजा) —^{b}) Ś1 Ñ V B2–4 D1–3 5 7 10–12 M4 ऋषिं तदा(D1–3 7 11 °त), Dt D6 8 तपोधन, D13 मुनिं तदा (for महामुनिम्) —^{c}) Ñ V1 3 4 B2–4 D4 10 13 T3 M2 नरशार्दूल (for मुनिशार्दूलं) —^{d}) V2 Dt D8 M3 -समन्वितं

22 V3 (hapl) B1 om 22^{ab} (for B1 cf v l. 20) —^{a}) B4 M3 भगवान् Ck किं नु (for को नु) Cg k t अय देश (as in text) Ñ V1 2 4 B2–4 D1–4.7 10 11 M4 कस्य देशोय, D9 को ह्यय° (for को न्वयं देश) —^{b}) M2 प्रवृद्ध- (for समृद्ध-) G2 M1 -शोभन (for -शोभित·) Ñ V1 2 4 B2–4 D1 2 5 7 10–13 M4 समृद्धजनसेवित —^{c}) Ñ V B2–4 D1–3 7 10 M4 तत्त्वेन, B1 यत्नेन (for भद्र ते) —^{d}) Ś1 D5 11 12 [अ]शेषत, D13 शेषत (for तत्त्वत) Ñ V B D1–3 7 10 M4 त्वत्त एव (V B1 M4 °नं) म(Ñ1 ~)हामुने (D1–3 7 °द्युते)

23 G2 om (hapl) 23^{ab} —^{a}) Dt D5 6 8 12 नोदितो, Cm g as in text (for चोदितो) —^{b}) Ś1 विस्तरात्, D5 12 विस्तर, T3 सुव्रतं, G1 तत्त्वत (for सुव्रत·) —^{c}) Ś1 D5 9 12 त देशमखिलं सर्वम् —^{d}) Ś1 D5 12 तपोधन, G2 M1 समाहित: (for महातपा) —For 23, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

756* चोदितो रामवाक्येन तस्य देशस्य विस्तरम् ।
विश्वामित्रो महातेजा व्याहर्तुमुपचक्रमे ।

[(l 1) V2 देशितो, B1 चोसितो (sic), D1–3 7 13 नोदितो (for चोदितो) V4 विस्तर· (for विस्तरम्) —(l 2) V2 व्याख्यातुम् (for व्याहर्तुम्)]

—After 23, D9 ins 757*

Colophon Ś1 D5 11 12 om (cont the sarga) —*Kānda name* Ñ2 D4 10 om V B आदि°, D13 अयोध्या° —After Kāṇḍa name, V1 3 B1 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ1 V B शोणतीरनिवास, D1–3 7 सिद्धाश्रमोपावर्तन, D9 सिद्धाश्रमनिवासो —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D3 om Ñ2 B2 3 D9 10 34, V2 36, V3 33, Dt D4 6 8 14 S 31, D1 7 24, D2 25 D13 *~काडे *~तीर*** नाम सर्ग —After colophon, T2 G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 with श्रीमते रामानुजाय नम·

G 1 35 1
B 1 32 1
L 1 30 1

३१

ब्रह्मयोनिर्महानासीत्कुशो नाम महातपाः ।
वैदर्भ्यां जनयामास चतुरः सदृशान्सुतान् ।
कुशाम्बं कुशनाभं च आधूर्तरजसं वसुम् ॥ १
दीप्तियुक्तान्महोत्साहान्क्षत्रधर्मचिकीर्षया ।
तानुवाच कुशः पुत्रान्धर्मिष्ठान्सत्यवादिनः ।
क्रियतां पालनं पुत्रा धर्मं प्राप्स्यथ पुष्कलम् ॥ २
कुशस्य वचनं श्रुत्वा चत्वारो लोकसंमताः ।
निवेशं चक्रिरे सर्वे पुराणां नृवरास्तदा ॥ ३
कुशाम्बस्तु महातेजाः कौशाम्बीमकरोत्पुरीम् ।
कुशनाभस्तु धर्मात्मा पुरं चक्रे महोदयम् ॥ ४
आधूर्तरजसो राम धर्मारण्यं महीपतिः ।
चक्रे पुरवरं राजा वसुश्चक्रे गिरिव्रजम् ॥ ५

31

Ś1 D5 11 12 continue the previous Sarga —Before 1, Ś1 D1–3 5 7 9 (after 1 30 23) 11–13 ins

757* श्रृणु राम कथा दिव्या देशस्य च समुद्भवम् ।

[D3 om च (submetric) D1 3 5 7 9 समुद्भवां]

1 ^{b}) Ś1 D4 5 12 T3 °यशा, Ñ V B D1–3 7 10 11 जना-(V2 4 B1 D10 नरा)धिप (for महातपा) M4 कुश इत्यभि-विश्रुत· —After 1^{ab}, Dt D4 6 8 9 14 S ins

758* अक्लिष्टव्रतधर्मज्ञ सज्जनप्रतिपूजक ।
स महात्मा कुलीनाया युक्तायां सुगुणोल्बणान् ।

[(l 1) M3 (after corr *sec m* as above) -कृत-(for -व्रत-) M4 (*inf lin pr m*) -व्रत- (for -प्रति-) —(l 2) Dt D6 8 सुमहाबलान्, T2 स गुणोल्बणा, G1 रघुनदन, G4 स गुणोल्बणान्, M4 च गुणोल्बण D9 सुयुक्तायां गुणोत्करान् (for the post half)]

—^{c}) Ś1 D5 12 स किल, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 स सुताञ् (D1–3 7 पुत्राञ्), D9 G3 M2 वैदेह्या (for वैदर्भ्यां) Ś1 D5 12 [अ]जनयत्पुत्राञ्, D3 °साम (by metathesis) (for जनयामास) —^{d}) G3 M3 (after corr *inf lin sec m* as in text) सदृश (for सदृशान्) D4 T3 सदृशाश्चतुर (by transp) D14 सुरान् (for सुतान्) Ś1 D5 12 पुरुषर्षभ, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 ख्यात(V2 4 °ति, D1 [अ]ख्यति) विक्रमान् (D1–3 7 °पौरुषान्) (for सदृशान्सुतान्) —Note hiatus between ^{e} and ^{f} (in all MSS except in V1) —^{e}) V2 कुशास्वं, V4 अंशास्त, B4 कुशाभं (for कुशाम्बं) Ś1 D5 12 T3 कुशनाभं कुशांब(Ś1 °भ) (by transp) —^{f}) Ś1 Ñ2 V3 4 B1 2 4 D1–3 5 7 9 10 12 13 अमूर्त(Ś1 D5 °सूनु)र(Ñ2 V4 B1 2 4 D13 व)यसं, Ñ1 V1 2 B3 D6 11 अ (V1 to avoid hiatus [अ]submetric) मूर्तर(Ñ1 [elsewhere as in V2] °रस [sic])जसं, Dt D4(after corr as in text) 8 14 T3 M1 2 4 Ck t अ-(M1 2 आ)सू(D14 °धू, T3 M2 °पू)तरज(M4 °य)सं V4 (m also as in text)वशु, D2 त्वसुं, D10 गय (for वसुम्)

2 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 महोत्साहान्(D1 °हं, D11 °कान् [sic]), Ñ V1 3 4 B1–3 D10 13 महात्मा(Ñ2 V3 B2 °त्म)नो, V2 महासेनो, B3 (m. also) 4 महामुनीन् (for दीप्तियुक्तान्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 दीप्तिमत (Ñ1 V3 B2 D2 3 7 10 °मत, D1 °मंत), M3 महाभागान् (for महोत्साहान्) —^{b}) Ñ V2–4 B D10 M4 -परायणान् (Ñ1 V2 3 B2 D10 °णा), V1 -विशारदान् (for -चिकीर्षया) Ś1 D1–3 5 7 9 11–13 °र्ममनुव्रतान् —^{c}) D13 कुशान् (sic) (for कुश) —^{d}) Ś1 D12 धर्मिष्ठ, Ñ V B D10 13 M4 विनीतान्, D11 T3 धार्मिकान्, M3 धर्मज्ञान् (for धर्मिष्ठान्) Ś1 D5 9 12 क्षत्रपारग (D9 °गान्), Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 श्रुत(Ñ2 B2 D13 °ति, D1 शास्त्र, D2 3 7 वेद)पारगान्, G1 ब्रह्म° (for सत्यवादिन·) —^{e}) Ñ V B D1–3 7 10 13 M4 प्रजाना (for क्रियता) —^{f}) D14 T1 2 G2 M3 धर्म्यं (for धर्मं) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 क्रिय(V2 3 B1 M4 °य)ता(D11 प्रजाना) मिति राघव(D1 नोदिता)

3 D7 13 om (hapl ?) 3 V1 reads 3 in marg —^{a}) Ñ V B D1–4 10 11 T3 G3 M2.4 पितुस्ते(V2 D11 °स्तद्), D9 Cg ऋपेस्तु (for कुशस्य) Ś1 D5 12 ऋपेस्तस्य वच श्रुत्वा —^{b}) D12 चरत्वास् (by metathesis) (for चत्वारो) Ś1 D5 12 तेमितौजस, Dt D6 8 °सत्तमा (for लोकसंमता) Ñ V B D1–3 10 11 M4 लोकपालोपमा सुता (B2 m also शुभा) —^{c}) G1 4 निवेशान्, Cm g t निवेश (as in text) —^{d}) D14 पुराणि (sic) (for पुराणा) T3 G2 3 M1–3 तथा (for तदा) Ś1 D5 11 12 °कुशसूनव, G1 चतुरश्च पृथक् पृथक्

4 ^{a}) Ś1 कुशाभस्; Cg कुशावस् (as in text) —^{b}) Ś1 कौशाम्बीम्, D11 कौशाकीम् —For 3^{c}–4^{b}, Ñ V B D1–3 10 M4 subst, while D7 13 subst 1 2 only for 4^{ab}

759* पुराण्यावासयामासु पृथक् चत्वारि राघव ।
तेषां कुशाम्ब कौशाम्बीं पुरीमावसयच्छुभाम् ।

[(l 1) V1 पुरा (with hiatus) (for पुराणि) D3 पृ..क् V1 2 B1 2 (m as above) D1–3 M4 कृत्वा तु (V1 B2 हि, B1 °थ) (for चत्वारि) —(l 2) V2 कुशास्व, V4 कुशाबु (for कुशाम्ब) Ñ1 V4 D3 कौशांवी-, V1 कौसांबीं D1–3 7 M4 आवामयत्तदा, D13 °च्च तां (for °च्छुभाम्)]

—^{c}) D12 कुशनाशस्. D1 3 सु°, M4 तदा राम (for तु धर्मात्मा) —^{d}) D5 कुश (for पुर)

5 ^{a}) T3 अपूर्वरजसो Dt D6 8 T2 G1 4 M1.3 नाम (for राम) —^{b}) Dt D6 8 महामति (for महीपति) —^{d})

एषा वसुमती राम वसोस्तस्य महात्मनः ।
एते शैलवराः पञ्च प्रकाशन्ते समन्ततः ॥ ६
सुमागधी नदी रम्या मागधान्विश्रुताययौ ।
पञ्चानां शैलमुख्यानां मध्ये मालेव शोभते ॥ ७
सैषा हि मागधी राम वसोस्तस्य महात्मनः ।
पूर्वाभिचरिता राम सुक्षेत्रा सस्यमालिनी ॥ ८

कुशनाभस्तु राजर्षिः कन्याशतमनुत्तमम् ।
जनयामास धर्मात्मा घृताच्यां रघुनन्दन ॥ ९
तास्तु यौवनशालिन्यो रूपवत्यः स्वलंकृताः ।
उद्यानभूमिमागम्य प्रावृषीव शतह्रदाः ॥ १०
गायन्त्यो नृत्यमानाश्च वादयन्त्यश्च राघव ।
आमोदं परमं जग्मुर्वराभरणभूषिताः ॥ ११

G 1 35 12
B 1 32 13
L 1 30 13

M2 वासं (for वसुश्) Dt D6.8 नाम, M3 चैव (for चक्रे) M3 गिरव्रजं D4 (m also) चक्रे प्राग्ज्योतिषं पुरं (= post half of l 1 of 760*) —For 5, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 G3 M4 subst

760* तथामूर्तरजा वीरश्चक्रे प्राग्ज्योतिषं पुरम् ।
धर्मारण्यसमीपस्थ वसुश्चक्रे गिरिव्रजम् ।

[Ś1 D5 12 transp l. 1 and 2 —(l 1) Ś1 एषा (sic), D1–3 7 M4 अथ (for तथा) B2 [अ]मूर्तरया, B4 समूर्तया (for [अ]मूर्तरजा) V1 वीः, V3 B1 3 4 वीर, D2 वीरा (sic), D9 राम, G3 M4 नाम (for वीरश्) D3 7 चक्रे वीर (by transp) D2 °ज्योतिष, D11 °ज्यौतिष Ś1 D5 9 12 धर्मारण्यसमीपत (Ś1 °समीप्सत) (for the post half) —(l 2) Ś1 D5 9 12 प्राग्ज्योतिष (Ś1 D9 °ष) पुर चक्रे, V2 धर्मारण्ये समीप तु (for the prior half) V2 स्वय, D5 9 11 वसु (sic) (for वसुश्) B1 °व्रज, D2 °वन, D3 गिरक्, D12 गिरव्रत (for गिरिव्रजम्)]

6 a) Ś1 D1 5 12 तस्य, Dt D6 8 T2 नाम (for राम) —b) Ś1 D1 5 12 वसुदस्य —For 6ab, Ñ V B D2 3 7 10 11 13 M4 subst, while D1 ins after 6ab

761* देशोऽय वसुनामासीद्वसोरमिततेजस ।

[D11 reads from य up to 7b in marg Ñ1 V2 D10 M4 °मानासीद्, D1–3 °नाम्नासीद्, D7 °मान्नाम्नासीद् (hypermetric) (for वसुनामासीद्)]

—T2 reads 6c–8b in marg —c) D9 यत्र (for एते) D1–3 7 11 M4 महोच्छ्रया., Cg as in text (for शैलवरा) —d) D5 प्रकाशयते Ś1 D5 12 विदूरत, Ñ V B D10 13 महोच्छ्रया (for समन्तत) D1–3 7 11 M4 गिरयो भाति भास्करा (D11 °सुरा)

7 D11 reads 7ab, T2 7 in marg (cf v l 6) —a) Ñ2 स्व°, D10 °धा, D13 °गमा, Cg k t as in text (for सुमागधी) Ñ V B D1–3 7 10 13 M4 °चात्र (B2 यत्र, B4 चात्र नदी [by transp]), T2 °रम्य-, G1 °राजन्, G2 M1 °पुण्या (for नदी रम्या) Ś1 D5 11 12 एषा सा मागधी रम्या (D11 °म्य-) —b) Ś1 Dt D4 6 8 9 14 T1 2 G2 4 M1 2 मगधान्, Ñ V1 3 4 B1 3 4 D2 5 10 12 13 M4 मा-(Ñ1 D5 M4 म)गधा, V2 D3 7 मगधो, B2 D11 मागधी V2 [ऽ]य श्रुतो, B2 G1 नि.सृता, D3 7 विश्रुतो, D14 T3 विसृता, M2 विश्रुवान् (for विश्रुता) V1 3 4 B3 D2 3 7 10 11 13 M4 यया, V2 B1 मया; B2 यत, B4 यथा, D1 गिरा, D5 12 भुवि, Cg k t as in text (for [आ]ययौ) B2 (m also) मगधा विश्रुता मया —c) Ś1 D5 12 13 भूभृतां मध्ये, D1 शील° (for शैलमुख्याना) —d) Ś1 D5 12 13 वन- (for मध्ये) D3 ** व (for मालेव) B1 मध्ये मागधशोमिते

8 T2 reads 8ab in marg (cf v l 6) —a) Cm g t सैषा (as in text) Ś1 D5 9 11 12 एते ते, Ñ V B D1–3 7 10 13 एषा सा (B1 तु, B2 सु-), M2 एषा°, M4 °सु- (for सैषा हि) Ś1 V1 3 4 B1 D1–3 5–7 9–13 G3 मा(V3 D1 2 G3 म)गधा (B1 D3 [illeg] °गधो), Ck t मागधी (as in text) Ñ V1 3 4 B D1–4 7 10 G3 M4 नाम, G2 M1 रम्या (for राम) G1 सैषा वसुमती राम (cf 6a) —b) =6b Ñ2 V B D10 राम, D2 3 7 M4 आसीन्, D13 नाम (for तस्य) Ś1 D5 9 11 12 वसुदस्य, D1 वात्सारीसीन् (sic) (for वसोस्तस्य) D1 (gloss) एषा तस्य वसो पुरी चासीन्म-(हात्मन) —c) G3 M2 3 पूर्वाधिचरिता T3 G1 3 M2 3 वीर (for राम) Ś1 D5 12 पूर्वाधिवासितास्तेन, Ñ V B D10 11 13 पूर्वमध्यासिता ते(D11 °स्ते, D13 ये)न, D1–3 7 M4 पूर्वं (D1 7 °र्वं)राजर्षिभिर्भुक्ता(D2 °र्थुक्ता; M4 °गुप्ता), D9 पूर्वं विवासितास्तेन —d) Ś1 D5 9 °त्रा, D11 °चित्रा, Cg k t as in text (for सुक्षेत्रा) Ś1 D5 11 12 -मालिन, Ñ2 V2–4 B D9 -शालिनी(V4 D9 °न), D6 (m also) -वाहनी (for -मालिनी)

9 a) Ñ V B D10 11 13 [अ]पि, D1 च (for तु) —b) Ś1 D5 9 12 कन्याना शतमुत्तम —c) Ñ V B D2 3 7 10 11 13 M4 दुर्धर्षो (V4 °र्षा), D1 दुर्द्धर्ष (sic) (for धर्मात्मा) Ś1 D5 12 सुपुवे देवरूपाणा —d) V2 घृताद्या, D3 घृवाना (sic), M3 (after corr inf lin sec m as in text) घृताच्या, Ck t as in text (for घृताच्या) V4 D12 रघुनदन.

10 a) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 रूप-, Cg as in text (for तास्तु) —b) Ś1 D5 12 रूपेणाप्र(D12 °प्री [sic]) तिमा भुवि (= 12b), Ñ V1 3 4 B D1–3 7 10 11 13 ता कदाचित्स्व(Ñ2 B3 4 D10 13 °द)लङ्कृता, V2 कदाचित्समलकृता, M4 ता कदाचित्सुमध्यमा —c) Ñ1 V2–4 B1 4 आगत्य, D13 T3 आसाद्य (for आगम्य) D1–3 7 M4 ययुरुद्यानमुद्दिश्य, Cg as in text (for c) —d) T3 मेघेषु (for प्रावृषि) Cg शतह्रदा (as in text) Ś1 Ñ V B D5 10–13 चिक्रीडुर्विद्यु(V4 lacuna for द्यु)तो यथा

11 a) V1 B4 D2 गायतो (sic) Ś1 D5 12 वादयंत्यश्; M2 नृत्त°, Cg as in text (for नृत्यमानाश्) V1 ता (for

G 1 35 13
B 1 32 14
L. 1 30. 13

अथ ताश्चारुसर्वाङ्ग्यो रूपेणाप्रतिमा भुवि ।
उद्यानभूमिमागम्य तारा इव घनान्तरे ॥ १२
ताः सर्वगुणसंपन्ना रूपयौवनसंयुताः ।
दृष्ट्वा सर्वात्मको वायुरिदं वचनमब्रवीत् ॥ १३
अहं वः कामये सर्वा भार्या मम भविष्यथ ।
मानुषस्त्यज्यतां भावो दीर्घमायुरवाप्स्यथ ॥ १४
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वायोरक्लिष्टकर्मणः ।
अपहास्य ततो वाक्यं कन्याशतमथाब्रवीत् ॥ १५
अन्तश्चरसि भूतानां सर्वेषां त्वं सुरोत्तम ।
प्रभावज्ञाश्च ते सर्वाः किमस्मानवमन्यसे ॥ १६
कुशनाभसुताः सर्वाः समर्थास्त्वां सुरोत्तम ।
स्थानाच्च्यावयितुं देवं रक्षामस्तु तपो वयम् ॥ १७

च) M4 गायत्यश्चाथ नृत्यतो —^{b}) Dt D6 8 तु (for च) D10 राघ*; D14 T1 2 G2 4; M1 3 सर्वश· (for राघव) Ś1 D5 12 नृत्यत्यश्च यथासुख —^{c}) Ś1 D5 11 12 आह्लाद, all Cs as in text (for आमोद). D1–3 7 M4 मोदत्यो लल(D3 वल also) मानाश्च —^{d}) G3 सर्वा- (for वरा-) Ś1 Ñ V B D5 10–13 वन(Ñ1 V3 4 B1 3 वर, B4 गध, D13 वनैर्)माल्यै- (V2 मन्यै [sic])रल(D10 °नु)कृता·.

12 Ś1 D5 12 om 12 D2 repeats 12^{ab} consecutively —^{a}) B4 °वाश् (sic), D11 अ* , Cv as in text (for अथ ताश्) Ñ V B D10 11 13 -सर्वांगी (for -सर्वाङ्गयो) —^{b}) B3 (*sup lin* also) भुव , M4 तदा (for भुवि) D2(second time) 3 7 वनमाल्यैरलकृता· (=11^{d} in Ś1) —Ñ V B D1–3 7 (D3 7 hapl) 10 11 13 M4 om 12^{c}–13^{b}, D9 om 12^{cd} —^{c})=10^{c} T3 -वन°, G2 M1 -मध्ये शोभते, Cm k as in text (for -भूमिमागम्य) —^{d}) T2 transp इव and घन

13 Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 om 13^{ab} (cf v l 12) —^{ab}) Dt D8 14 T1 M3 सर्वा, Cg as in text (for सर्व-) M2 -सपदा (for -सयुता·) Ś1 D5 12 ततस्ता रूपसपन्ना यौवनेनाभ्यलंकृता —^{c}) Ś1 Ñ1 V3 4 D1–3 5 7 9 12 13 सर्वत्रगो, Ñ2 V1 B3 4 D10 सर्वगतो, V2 B1 2 D11 तु सर्वगो(V2 °शो), Cg सर्वात्मको (as in text) V4 lacuna (for वायु)

14 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 12 भवती (D1 °तीं [sic]), D14 (after corr m as in text) °य , Cg as in text (for अहं व) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 °मे भवता (Ś1 D5 12 °ते, Ñ V1 3 4 B D10 11 13 भवत मे [by transp], D3 मे * व ◌)वला.(Ś1 D5 12 °ति वै) —^{c}) Ś1 मानुषे, D5 Ck मानुष्यस्, D11 मर्त्येव, Cg t as in text (for मानुषस्) D1 6 M2 त्यजता (sic), D11 क्रियता, Ck as in text (for त्यज्यता) Ś1 D5 12 स्नेहो (for भावो) Ñ V B D9 10 13 M4 त्यक्त्वा मानुष्यक भावम्, Cg t as in text (for ^{c}) —^{d}) Ñ V B D9 10 13 M4 अमरत्वम् (for दीर्घमायुर्) Ś1 D1–3 5 7 12 13 अवाप्स्यतां, D10 अवाप्स्य * (for अवाप्स्यथ) Cg as in text (for ^{d}) —After 14, Dt D4 6 8 9 14 (marg *sec m*) S (D9 G1 1 2 only) Cg t ins

762* चल हि यौवन नित्यं मानुषेषु विशेषत ।
अक्षय यौवनं प्राप्ता अमर्यश्च भविष्यथ ।

[No comm in Cr m k —(l 2) D14 T2 3 G2 M1 अक्षय्य D14 om यौवन G1 प्राप्य (for प्राप्ता) D4 9 T3 G1 3 M2–4 (M3 after corr *sup lin sec m* as above) अमराश् (for अमर्यश्)]

15 ^{a}) Dt वनच (by metathesis) (for वचन) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 12 अमित°, Ñ V B D10 13 परममगना (Ñ2 V2 3 °ला), D8 (after corr *pr m* as in text) अक्लिष्ट°, M4 ता परमागना·, Cg as in text (for अक्लिष्टकर्मणः) —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 12 अव(D5 °प)हस्य, Ñ V B D10 13 M4 मुक्त्वा(Ñ1 B4 त्यक्त्वा, B2 मुक्ता) हास, D9 सो°, D11 विहस्य(submetric), Cg k t as in text (for अपहास्य) M4 कल, Cg as in text (for ततो) Ñ V B D10 13 M4 सर्वा, D11 वायु (also as in text), Ck as in text (for वाक्यं) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 उवाच तं (for अथाब्रवीत्) Ñ V1–3 B D10 13 M4 वायु (V3 वाह्ये [sic], M4 ततो) वचनमब्रुवन्, V4 इद वचनमब्रवीत्, D11 कन्यास्ताह्यब्रुवन्वच

16 ^{ab}) T3 M4 चरति, Cg t as in text (for चरसि) B3 (m also) भूतात्मा (for भूताना). V1 D1–3 7 सर्वेषा (V1 marg) भूताना (by transp) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 किल(M4 इह) मारुत, Dt D6 8 सुरसत्तम, G1 3 च सु° (for त्व सुरोत्तम) —G2 om (hapl) 16^{c}–17^{b} —^{c}) V4 भावज्ञास्ता (for प्रभावज्ञाश्) Ñ V1 2 4 B2 3 D2 4 9 10 T3 M1–3 स्म, V3 B4 स (sic) (for च) D11 सर्वां (for सर्वा) Ś1 D5 12 प्रभाव ते विजानीम , B1 D1 प्रभावं ज्ञास्यते (D1 °से) सर्वा , G1 प्रभावज्ञश्च सर्वास्मा —^{d}) Cg अस्मान् (as in text) B1 D2 स्त्रिा (B1 °लम [sic]) स्मान् , Dt D6 8 Ct किमर्थम् (for किमस्मान्) D9 °ते, D12 °*से (for अवमन्यसे) Ck as in text (for ^{d})

17 G2 om 17^{ab} (cf v l 16) —^{a}) V3 D11 13 साध्वी , V4 साध्व्य , Dt D6 8 देव, M4 साध्या (for सर्वा·) —^{b}) D2 समर्था (sic), D4 सधर्मा , D13 क्षमस्त्व, M3 (after corr *inf lin sec m* as in text) °र्थस् (for समर्थास्) D2 4 T3 G1 M1–3 स्म, D14 त्वं, G3 तु, M4 च (for त्वां) D2 M4 न(M4 सु)रर्षभ(D2 °भ) (for सुरोत्तम) Ś1 D1 3 5 7 12 समर्थस्त्व न मारुत(D1 °त·), Ñ V B D10,11 क्षमते (V3 D11 °मते [sic]) न हि मारुत(B4 °त. [sic], D11 °ता), Dt D6 8 9 समस्ता सुरस(D9 स सुरो)त्तम —^{c}) Ñ V1–3 B D1–3 7 10 11,13 M2 4 °भ्रंश (D10

मा भूत्स कालो दुर्मेधः पितरं सत्यवादिनम् ।
नावमन्यस्व धर्मेण स्वयंवरमुपास्महे ॥ १८
पिता हि प्रभुरस्माकं दैवतं परमं हि सः ।
यस्य नो दास्यति पिता स नो भर्ता भविष्यति ॥ १९
तासां तद्वचनं श्रुत्वा वायुः परमकोपनः ।
प्रविश्य सर्वगात्राणि बभञ्ज भगवान्प्रभुः ॥ २०
ताः कन्या वायुना भग्ना विविशुर्नृपतेर्गृहम् ।
दृष्ट्वा भग्नास्तदा राजा संभ्रान्त इदमब्रवीत् ॥ २१
किमिदं कथ्यतां पुत्र्यः को धर्ममवमन्यते ।
कुब्जाः केन कृताः सर्वा वेष्टन्त्यो नाभिभाषथ ॥ २२

G I 35 23
B I 32. 26
L I 30. 23

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

°क्ष, M2 °च्चल)यितु (D2 °यता), V4 शीला(lacuna for क्ष्म)शयितु, Ck t as in text (for स्थानाच्च्यावयितु) Ś1 Ñ V B D1 3 5–7 12 13 G2 3 M4 देव, D2 देवा, D9 नैव, D11 वी*, Cv m g k t as in text (for देव) —[d]) Ñ2 V2 4 B3 व- (V4 B3 र)क्ष्याम , D3 *क्षाम (for रक्षामस्) Ś1 Ñ V1 2 4 B1 2 4 D5 7 10–13 स्वकुलं, V3 कुशल, B3 सुकुल, D3 स्व*ल, D9 तु कुल, G3 सु° (for तु तपो) D1 2 M4 रक्ष त्व (D1 रक्षिता, D2 रक्षसा [both sic]) स्थानमूर्जितं

18 [a]) D3 स illeg Ñ V B D1–3 10 13 Ctp यद्वा- (D3 *.) यो, D7 यो वायो, D9 वशेस्मिन् , M3 4 °धा., Cg k as in text (for दुर्मेध) Ś1 D5 11 12 °त्कलको वंशेस्मिन् —[cd]) Dt D6 8 M1 अवमन्यस्व, Cv r m नावमन्यस्व (as in text) Ś1 D5 13 अ(Ś1 आ)वहाय ह्य(D5 स्व)धर्मेण स्वय कन्या वर व्रजेत्. Ck as in text (for [d]) ꙮ Cg पितरं नावमन्यस्व धर्मेण पितृप्रदानरूपेण वर स्वयमुपास्महे प्रतीक्षामहे पिता स्वय यस्मै दास्यति त प्रतीक्षामह इत्यर्थ , Ct यत्र काले पितरमवमन्यापमानविषयं कृत्वा स्वधर्मेण कामेन स्वयवरमुपास्महे आत्मना स्वातन्त्र्येण वय वरमङ्गीकुर्म स काल. कदाचिदपि माभू- दित्यन्वय । नावमन्य इति पाठस्तु क्वाचित्कोऽपपाठ । तथा पाठे न· इति छेद । छान्दस दीर्घत्व। नोऽस्माक स कालो माभू- दित्यन्वय । क्वचित्तु नोऽवमन्यस्व इति पाठ । अत एव ‘मा भूत्स कालो यद्वा नो पितर सत्यवादिनम्। कामत. समतिक्रम्य वरयेम स्वयवरम्।’ इत्येतदर्थविवरणश्लोको दृश्यते क्वचित्। ꙮ —For 18[cd], Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

763* कामत. समतिक्रम्य वरयेम स्वयवरम्।

[M4 न कामात् (for कामत) V4 तमतिक्रम्य V1 वरयाम D3 स्वर वय (by metathesis) (for स्वयवरम्)]

19 D6 om 19 —[a]) Ś1 D5 11 12 जनिता (for पिता हि) Ñ V B D1–3 7 10 13 M4 पितास्माक प्रभवति —[b]) Ñ V B1 3 4 D13 न पर, D10 न· पिता (for परमं) Ś1 Ñ V B D1–3 5 11–13 M4 पिता, Dt D8 14 T1 2 G2 4 M1 च°, D4 T3 °न , D7 महत्, D10 पर (for हि स) —[c]) Ś1 D5 9 11 12 यस्मै (for यस्य) Ñ V B D1–3 7 10.13 M4 अस्मान्दास्यत्यसौ यस्मै (M4 °स्य) —[d]) V4 मे (for नो) —After 19, B3 ins

764* न पितुर्वचनादन्यं न भजिष्यामहे वयम्।

20 [a]) Ś1 Dt D5 6 8 12 तु (for तद्) —[b]) Dt D6 8 Ct हरि , Ctp as in text (for वायु·) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M2 4 कोपसमन्वित. —[c]) D2 3 7 -गात्रेषु (for -गात्राणि) —[d]) D2 भयंज (sic) (for बभञ्ज) D4 (after corr *inf lin*) मरुत् (before corr हरि), Cm as in text (for प्रभु) —For 20[cd], Ñ V B D1 10 11 13 subst

765* बभञ्ज कन्या मध्ये ता संप्रविश्यात्मतेजसा।

[V2 मध्ये कन्यास्ता (by transp), D1 कन्यामध्य ता (marg gloss तासां कन्यानां मध्य प्रविश्य), D11 मध्ये ता कन्या· (by transp) V1–3 B1 स (for स-) V4 -तेजसता (sic)]

—After 20, B (ed) ins

765a* अरत्निमात्राकृतयो भग्नगात्रा भयार्दिता.।

21 [b]) D9 विवशा (for विविशुर्) Ś1 D5 12 नगर(Ś1 °रीं) पितु , Ñ V B D1 3 7 10 11 13 M4 भवन पितु (V1 B3 [also] D13 प्रति), D2 तद्वन पितु , D9 न्यविशन्गृह —After 21[ab], Dt D4 6 8 9 13(after 21) 14 S (except M4) (Cg k t comm on l 1) ins

766* प्रापतन्भुवि सभ्रान्ता सलज्जा· सास्रलोचना ।
स च ता दयिता दीना कन्या परमशोभना·।

[(l 1) Dt D6 8 प्रविश्य च सु- (D8 तु), D9 °भ्रष्ठु- (for प्रापतन्भुवि) D13 प्रोक्षिप्त्य सुसत्रस्ता (for the prior half) D13 सुलज्जा Dt D4 6 9 13 T2 3 साश्रु- (for सास्र-) —(l 2) D13 अवदत् (for स च ता) D13 M2 तु(D13 स) पिता, M3 (after corr. as above) यदि ता (for दयिता) Dt D6 8 भग्ना , D13 कन्या· (for दीना) D13 तत· (for कन्या) D14 T1 2 G2 4 M1 कन्या दीना (by transp) D13 -कोपना , T3 -भास्वर· (for -शोभना)]

—[c]) Dt D6 8 दीनास् , G1 2 भुग्नास् (for भग्नास्) Ñ V B D10.11 13 M4 च ता (Ñ1 तादृन् [sic], V4 सुता) राम; T2 M3 तथा° (for तदा राजा) Ś1 D1–3 5 7 12 ता स्त- (D2 °श्च [sic], D3 गतास्त [hypermetric])दा (D3 5 12 °था) दु खिता दृष्ट्वा —[d]) Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 राजर्षिर् ; Cg k as in text (for सभ्रान्त) D1–4.7 11 M4 पिता(D3 °*, D4 इद, D11 राजा)वचनमब्रवीत्

22 [a]) D13 कथितां (sic) (for कथ्यता) D3 पुत्र, T2 पुत्रो (both sic), M4 सर्वा (for पुत्र्य).—D3 7 om.

३२

G 1 35 24
B 1 33 1
L 1 30 23

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कुशनाभस्य धीमतः ।
शिरोभिश्चरणौ स्पृष्ट्वा कन्याशतमभाषत ॥ १
वायुः सर्वात्मको राजन्प्रधर्षयितुमिच्छति ।
अशुभं मार्गमास्थाय न धर्मं प्रत्यवेक्षते ॥ २
पितृमत्यः स्म भद्रं ते स्वच्छन्दे न वयं स्थिताः ।
पितरं नो वृणीष्व त्वं यदि नो दास्यते तव ॥ ३
तेन पापानुबन्धेन वचनं न प्रतीच्छता ।
एवं ब्रुवन्त्यः सर्वाः स्म वायुना निहता भृशम् ॥ ४

(hapl) from 22[b] up to the prior half of 767* —[b]) B4 D4 T3 अति(B4 अनु)वर्तते, Ct as in text (for अवमन्यते) M4 सुकुमारानना· शुभा , Cg k as in text (for [b]). —[c]) Ś1 Ñ V B D1 2 5 9–13 M4 यूयं (for सर्वा). —[d]) Dt D6 8 चे° (for चेष्टन्त्यो) Dt D6 8 T3 G1 4 °त, D4 नाम्य°, Ct as in text (for नाभिभाषथ) Ś1 D5 9 12 विचेष्टन्त्यो(Ś1 °ता, D9 °तो [both sic]) न भाषथ(Ś1 °त), Ñ V B D1 2 10 11 13 M4 समा(Ñ1 V2 D11 संप्र)वि(Ñ2 °द्वि)श्य दुरात्मना. —After 22, Ś1 D1–3 5.7 9 12 ins

767* शंसध्वं किमिदं पुत्र्य कुब्जत्वं कथमागतम् ।,

[D3 7 om. the prior half (cf v l. 22) D9 कुब्जता D2 केन चागत]

while T2 G2 3 M1 ins

768* श्रोतुमिच्छाम्यहं पुत्र्यो यस्येदं कर्म गर्हितम् ।

[T2 त पुत्रो (sic), G3 तद्° (for [अ]हं पुत्र्यो). T2 कर्मण· फल (for कर्म गर्हितम्)]

—D9 T2 G2.3 M1 cont , while Dt D4 6 8 14 T1 3 G1 4 M2 3 all Cs ins after 22

769* एवं राजा विनिःश्वस्य समाधिं संदधे तत ।

[D4 विनिश्चित्य T3 सददे, G3 M2 विदधे (for संदधे) G1 damaged (for तत).]

Colophon Ś1 Ñ V B D5 10–13 om (continue the Sarga) —*Kānda name* D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Dt D4 6 8 14 S om D1–3 7 9 कन्याकुब्जकरणो (D9 °ब्जाख्यानं) —*Sarga no* (figures, words or both) D3 om both Dt D4 6 8 14 S 32, D1 7 25, D2 26, D9 35 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G1.2 4 M2 श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नमः.

32

Ś1 Ñ V B D5 10–13 cont. the previous sarga

1 [b]) T3 कुशनाभश्च Ś1 D5 12 ता सुताः (for धीमत). D7 om. (hapl) from 1[c] up to 1 1 of 770* —[cd]) D13 शरणं, T3 चरणं, Cm g t as in text (for चरणौ) Ñ V B D1–3.10 13 गत्वा, D11 नत्वा (for स्पृष्ट्वा) Ñ1 -द्वयम् (for -शतम्) G1 M4 अथाब्रवीत् Ś1 D5 12 अभिवाद्य पितु पादौ सर्वा वचनमब्रुवन् (Ś1 D12 °ब्रवीत्).

2 [a]) Ś1 D5 12 सर्वत्रग (D12 °गत:) सोस्मान् (for सर्वात्मको राजन्) —[b]) Ck प्रधर्षयितुम् (as in text) Cm इच्छति (as in text) Ś1 D5 12 नैच्छद्धर्षयितु प्रभु (D12 विभु·), Cg t as in text (for [b]) —[d]) Ś1 °वेक्षत, D5 12 पर्यवेक्षत· (D5 °क्ष्य ता) (both sic), T2 °वेक्ष्यते, Cm as in text (for प्रत्यवेक्षते) ❀ Ct अशुभ·. .. अवेक्षते स्म ❀ —For 2, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

770* वायुरस्मानुपागम्य बलवान्काममोहित ।
उत्क्रम्य धर्ममर्यादा प्रधर्षयितुमुद्यत ।
सोस्मामिरुक्त सर्वाभिर्वायु कामवश गत ।

[D7 om 1 1 (cf v l 1) —(1 1) D1 °गत्य (for उपागम्य) V2 बलवत्- (for बलवान्) —(1 2) V3 चक्रे हि, D2 3 7 व्युत्क्रम्य (for उत्क्रम्य) V3 [अ]धर्म- (for धर्म-). —(1. 3) B3 reads from first वा up to 3 in marg V3 -वर्ग (for -वर्ग) D11 om from गत· up to भगवन्नि in 1 1 of 771*.]

3 D11 om 3 (cf v l 2 [770*]) D2 om (hapl) 3[ab] B3 reads 3 in marg (cf v l. 2) —[a]) Ś1 D5 12 °वत्यो, D1 °गुप्ता , D9 °मत्यो (sic) (for पितृमत्य) Ś1 D5 9 12 वय सर्वा, Ñ V B D1 3 7 10 13 स्म भगव(Ñ1 °;)न्; M4 च भगवन् (for स्म भद्रं ते) —[b]) Cg k.t स्वच्छदे न (as in text). Ś1 D5 12 न स्वातन्त्र्यमुप(Ś1 °पा)स्थिता ; Ñ V B D1.3 7.10 13 M4 न स्वच्छन्दचरा वयं, D9 न स्वच्छदमुपस्थिता —Ś1 D5 12 om (hapl) 3[c]–4[b] —[c]) Ñ V B D1.2 7 10 13 M4 नोभियाचस्व, D9 नो ब्रवी° [sic], Cg k.t as in text (for नो वृणीष्व त्व) —D3 om from 3[d] up to the prior half of 1 2 of 771* —[d]) Cm k दास्यते (as in text), Cg t दास्यति Ñ V B D1 2.7 10 13 M4 न्यायतो यदि मन्यसे

4 Ś1 D5 12 om 4[ab] (cf v l 3) —[a]) D9 पापानुविद्धेन. —[b]) D4 प्रतीक्षता, Cm g k t as in text (for प्रतीच्छता) —[c]) Dt D4 14 G1.4 M2 3 Ck ब्रुवत्य , Cg t as in text (for ब्रुवन्त्य). Ś1 D5 12 इति तेन ब्रुवाणा स्म (D5 स्मो). —[d]) Ś1 D5 12 वायुनोपहता, Dt D6 8 °भिहता, T1 °भिमता, Cm g k t as in text (for वायुना निहता) —For 4, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

771* न वय स्वैरचारिण्य प्रसीद भगवन्निति ।
इत्युक्त कुपितो वायु प्रविश्याङ्गानि न प्रभो ।
बभञ्ज बलवांस्तेन सर्वा कुब्जीकृता वयम् ।

तासां तद्वचनं श्रुत्वा राजा परमधार्मिकः ।
प्रत्युवाच महातेजाः कन्याशतमनुत्तमम् ॥ ५
क्षान्तं क्षमावतां पुत्र्यः कर्तव्यं सुमहत्कृतम् ।
ऐकमत्यमुपागम्य कुलं चावेक्षितं मम ॥ ६
अलंकारो हि नारीणां क्षमा तु पुरुषस्य वा ।
दुष्करं तच्च वः क्षान्तं त्रिदशेषु विशेषतः ॥ ७
यादृशी वः क्षमा पुत्र्यः सर्वासामविशेषतः ।
क्षमा दानं क्षमा यज्ञः क्षमा सत्यं च पुत्रिकाः ॥ ८
क्षमा यशः क्षमा धर्मः क्षमायां विष्ठितं जगत् ।
विसृज्य कन्याः काकुत्स्थ राजा त्रिदशविक्रमः ॥ ९
मन्त्रज्ञो मन्त्रयामास प्रदानं सह मन्त्रिभिः ।
देशे काले प्रदानस्य सदृशे प्रतिपादनम् ॥ १० G. I 35 34 B I 33 10 L I 30 34

[D3 om up to the prior half of l 2 (cf v l 3) D11 om l 1 except ति (cf v l 2 [770*]) —(l. 2) D10 reads from the post half up to 5^{b} in marg D2 °च, D13 [अ]स्मास्तन· (for [अ]ह्यानि न) V1 प्रमु , D7 प्रभो (for प्रमो) —(l. 3) V1 बलात्तेन (submetric), D2 3 7 बलवान्वायु , D11 वलवास्तात (for वलवास्तेन) B4 कुब्ज° (sic), M4 कुब्जा ° (for कुब्जीकृता) D11 वायुनोपहता वय (for the post half)]

5 D10 reads 5^{ab} in marg (cf v l 4) —^{a}) Ś1 Dt D4–6 8 9 12 T3 G3 M2 तु (for तद्). Ñ V B D1–3 7 10 11.13 M4 इति तासा वच· श्रुत्वा —^{b}) Ñ V B1–3 D1–3 7 10 11 13 M4 कु(Ñ2 द)शनाभो नराधिप , B4 ∗ ∗ नाभो जनाधिप· —^{c}) V2 इत्युवाच. Ñ V B1–3 D10 11 13 M4 ततो रामः; B4 स ततो राम (hypermetric), D1–3 7 तदा राम(D7 °म·) (for महातेजाः) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 इदं वच·, Cg as in text (for अनुत्तमम्)

6 ^{a}) Ś1 D5 12 भद्र कृतमिदं, Dt D9 T2.3 M2 3 °क्षमवता, M1 °वता, all Cs as in text (for क्षान्त क्षमावतां) —D9 om 6^{b}–7^{a} —^{b}) Ś1 D5 12 च°, Dt सुसमाहित, Cr g k t as in text (for सुमहत्कृतम्) —^{c}) D5 एकमत्यम्; G2 ऐकपत्यम् (for ऐकमत्यम्) Ś1 उपागत्य. —^{d}) Ś1 D5 12 वै रक्षितं, G4 चावेष्टितं, Cg t as in text (for चावेक्षित) —For 6, Ñ V B D1–3 7.10 11 13 M4 subst .

772* यत्क्षान्तोऽतिक्रमो वायो कृतं तन्मे महत्प्रियम् ।
पुत्र्यो मे यच्च युष्माभि कुलचर्याभिरक्षिता ।

[(l 1) V2 स क्षांतो, D2 यक्ष्यतो (sic), M4 यत्क्षाम्यो (for यत्क्षान्तो) Ñ2 °क्रमे, V1 °क्रम, D3 विक्रतो (sic), D7 विक्रमो (for ऽतिक्रमो) D2 वायु (for वायो) D2 3 7 सु- (for मे) V2 महाप्रिय, D10 ∗हत्प्रिय, M4 भवत्प्रिय (for महत्प्रियम्) —(l 2) D1 या च मे, D2 यच्च मे, D3 7 युष्मामिर् , M4 यच्चापि (for पुत्र्यो मे) V2 यत्र, D1 पुत्रि, D2 पुत्र्य, M4 पुत्रो (for यच्च) D3 7 मे पुत्र्य (for युष्मामि) Ñ1 V2 4 B1 2 (marg as above) D1–3 7 M4 कुलच्छाया, V3 कुशाच्छाया (for कुलचर्या) D1 [अ]ति- (for[अ]भि-). D13 कुलमामिश्च रक्षित (for the post half) D11 भद्र कृत च युष्मामि कुल वै रक्षित मम]

7 D9 om 7^{a} (cf v l 6) —^{a}) G2 अहंकारो (sic) D11 om हि (submetric) Ś1 D5 12 क्षमा पुत्र्य (D12 also क्षमायुक्त-) (for हि नारीणां) —^{b}) Ś1 D5 9 12 स्त्रियो वा, T3 G1 °हि, M2 क्षम तु, M4 क्षातिता (for क्षमा तु) D9 G1 च, Ck t as in text (for वा) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 क्षमा पुत्र्यो(D1 °त्रि, D3 13 °त्रो [sic]) विशेषत. —For 7^{c}–10^{b}, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst a passage given at the end of 10^{ab} —^{c}) Ś1 तद्वच , Dt D6 8 तच्च वै, D14 T1 2 G3 M1 तच्च यत् , G1 तत्र व , G4 तस्य यत् , Cv as in text (for तच्च व.) D5 ख्यातं (for क्षान्त) ❀ Cm क्षान्तं तद्दुष्करम् ।, Cg व तत्क्षान्त क्षमा दुष्कर त्रिदशेषु रूपैश्वर्यसंपन्नेषु विशेषतो दुष्करम् ।, Ct तत्तु दुष्करं यस्त्रिदशविषये क्षान्तं कामवेगसहनं कृत तदतिदुष्कर । ❀ —After 7, Ś1 D5 12 ins , while D9 ins after 9^{ab}

773* प्राप्तोऽयं देशकालश्च सुपात्रप्रतिपादने । (cf 10^{cd})

Then all the above MSS (var) cont 775*

8 Cf v l 7 and 10 Ś1 D5 12 om from 8–9^{b} T3 om (hapl) 8^{ab}. —^{a}) D9 सर्वा, G1 पुत्र· (sic) (for पुत्र्यः) —^{b}) D9 समता च (for सर्वासाम्). —^{c}) Dt D4 6 8 T3 सत्य, G4 यज्ञं (for यज्ञः) —^{d}) Dt D4 6 T3 यज्ञश्; D8 यज्ञाश् (for सत्यं) D9 G1 3 M2 3 तु, D14 T1 2 G2 4 M1 हि (for च) G4 पुत्रका

9 Cf v l 7 and 10 Ś1 D5 12 om 9^{ab} (cf v l 8) —^{b}) D9 M1 Cg क्षमया (for क्षमाया) D4 नि°, D9 M1 [अ]धिष्ठितं, D14 T1 2 G2 4 हि स्थित, T3 विष्ठितो, Cg as in text (for विष्ठित) —After 9^{ab}, D9 ins 773* —^{c}) D5 विसर्ज्य (for विसृज्य).

10 ^{a}) T3 मन्त्रज्ञान् (for मन्त्रज्ञो) —^{b}) Ś1 प्रदाने, Cm g t as in text (for प्रदान) —For 7^{c}–10^{b}, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

774* देवानां च विशेषेण क्षन्तव्यमिति मे मति ।
दुष्कर च कृत मन्ये यद्वायो क्षान्तमीदृशम् ।
व्यभिचारकृत तस्मात्प्रीतोऽह तेन सुव्रता ।
प्रदानसमय चैव मन्येऽह वोऽद्य सर्वश ।
गम्यतामिष्टत पुत्र्यश्चिन्तयिष्यामि वो हितम् । [5]
विसृज्य चैव ता कन्यास्तत स नृपसत्तम ।
तासा प्रदान धर्मज्ञो मन्त्रयामास मन्त्रिभि ।

[(l 1) D1–3 7 देवेषु°, D13 पुसा चैव (for देवाना च). B2 (marg as above) विरोधेन (for विशेषेण) V1 सर्वदा (for मे मति).—D1–3 7 om. l 2 —(l 2) V4 °तु, B1 D13

G I 35 36
B I 33 11
L I 30 35

एतस्मिन्नेव काले तु चूली नाम महामुनिः ।
ऊर्ध्वरेताः शुभाचारो ब्राह्मं तप उपागमत् ॥ ११
तप्यन्तं तमृषिं तत्र गन्धर्वी पर्युपासते ।
सोमदा नाम भद्रं ते ऊर्मिलातनया तदा ॥ १२

सा च तं प्रणता भूत्वा शुश्रूषणपरायणा ।
उवास काले धर्मिष्ठा तस्यास्तुष्टोऽभवद्गुरुः ॥ १३
स च तां कालयोगेन प्रोवाच रघुनन्दन ।
परितुष्टोऽस्मि भद्रं ते किं करोमि तव प्रियम् ॥ १४

दुष्कृत°, B3 D10 सुकृत°, B4 सुदुष्कर- (for दुष्कर च) D11 तद्वा यदेतत् (for मन्ये यद्वायो) V3 कामम्, M4 क्षांतिम् (for क्षान्तम्) —(l 3) V1 कामि°, D1 शाम्यातिचारन, D2 शय्यातिचरित, D3 7 शास्या(D7 °स्य)तिचरित (all sic) (for व्यभिचारकृत) V4 B1 2 D13 यस्मात् (for तस्मात्) D1 प्रीतोह मम, D13 प्रासोय° (for प्रीतोऽहं तेन) D3 सुनुना (sic) (for सुव्रता) M4 व्यभिचार कृतस्तेन तेन प्रीतोस्मि सुव्रता —(l 4) B1 °सम्य, D10 प्रदान° (for प्रदानसमय) M4 [अ]पि (for [ए]व) D3 प्रदान सर्वपत्नैव (sic) (for the prior half) B4 चाद्य, D11 वाद्य (for वोऽद्य) M4 सुव्रता —(l 5) V1 2 इच्छत (for इष्टत) Ñ2 B3 4 D10 गमिष्यामि तत· पुन्यश्च, D11 प्रगम्यतामित· पुन्यश्च, D13 गम्यनामिच्छया पुन्यश्च (for the prior half) V2 व्यनरिष्यामि (for चिन्तयिष्यामि) D3 मोहित —D1-3 7 M4 read l 6, 7 after 775* —(l 6) B1 विमृष्य, D2 विमृज्य (for विसृज्य) V2 चैव°, V4 [ए]व हि ता (for चैव ता·) D11 एव विसर्ज्य° (for the prior half) V2 तत स च नृपोत्तम·, D2.3 7 राजा त्रिदशविक्रम (= 9[d]) (for the post half) —(l 7) D13 राजा (for तासां) V1 प्रधान, B4 D13 प्रदान- (for प्रदान) M4 मत्रज्ञो (for धर्मज्ञो) D13 चिंतयामास (for मन्त्रयामास) D1-3 7 कन्याना वर(D1 मत्र)यामास प्रदान(D3 °न) सह(D1 गृह)मत्रिमि)]

Ñ V B D1-3 7 10.11 13 M4 cont, Ś1 D5 9 12 ins after 773*

775* यद्वायुना च ता कन्यास्तत्र कुब्जीकृता पुरा ।
कन्याकुब्जमिति ख्यातं तत प्रभृति तत्पुरम् ।

[(l 1) D2 तद् (for यद्) D1-3 7 सर्वास् (for कन्यास्) Ś1 D5 9 12 कन्याम्तास् (by transp). B1 तत·, D11 त च (for तत्र) V2 D9 12 कुब्जा (D12 °ब्जा)कृता Ñ2 marg, M4 पुरे (for पुरा) —(l 2) Ñ V B2-4 D10 कान्य°, B1 D7 11 कन्य° (for कन्याकुब्जम्) D1 तदा (for तत) B3 (marg also) रावव, B4 °पर (for तत्पुरम्)]

—After 775*, D1-3 7 M4 ins l 6 and 7 of 774* —Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 om 10[cd] —[c]) D4 देशकालौ, T2 G1 4 Cm देशकाले, Cg k as in text (for देशे काले) Dt D6 8 च कर्तव्य, Cr m g as in text (for प्रदानस्य) ❀ Ct उचिते देशे काले सदृशे स्वकुलादिसदृशे पात्रे प्रदानं कर्तव्यमिति मन्त्रणक्रम । ❀

11 [a]) V1 तस्मिन् (submetric) (for एतस्मिन्) Ñ2 ए (for एव) B1 after एव, तु wrongly written —[b]) Ś1 D5 13 चूडिर्, V1 2 D11 चूडी, V3 D4 चुली, B1 चूपी, B2 (marg also) शूली, B4 हली, D1-3 7 चूलिर्; D9 चुली, D12 चूडिन्, T2 3 G3 4 M चूली (M4 °लिन्), G2 चूर्णी (for चूली) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-12 °नृपि, Dt D6 8 °द्युति, T3 °यशा (for महामुनि) —[c]) Ñ V B D1-3 7 10 11 13 ब्रह्मचर्यं (for शुभाचारो) —[d]) D9 T3 ब्राह्मय (for ब्राह्म) Ś1 D5.12 ब्रह्मतेजा ह्य(Ś1 °जोम्य)लंकृत, Ñ V1 B D1-3 7 10 चचार(D3 °ल) किल दुश्च(B1 °ष्क)र, V2-4 D11 13 चकार किल दुष्क(V2 D11 °श्च)र

12 [a]) Ś1 D5 12 तप्यमान, D4 6 8 T3 तपस्यतम्, Cg as in text (for तप्यन्तं तम्) D5 12 तु तमृषिं (for ऋषिं तत्र) —[b]) Ś1 D5 12 तमुवाच ह, Ck t as in text (for पर्युपासते) —For 12[ab], Ñ V B D1-3 7 10 11 13 M4 subst

776* त ब्रह्मचारिण राम तप्यमान महत्तप ।

[D1-3 7 महर्षिं परमद्युतिं, M4 ब्रह्मर्षिममितद्युतिं (for the post half)]

—[c]) Ś1 D3 5 7 11-13 सोमपा, D2 सोपमा, D6 सोमंदा, T3 सौमदा, M4 सोमगा, Ck t as in text (for सोमदा) Ñ V1 2 4 B D1-3 7 13 M4 गधर्वी, V3 गंधर्वा, D6 भद्रे ते, D10 गंधर्व-, Ck as in text (for भद्र ते) ❀ Cg पर्युपासते अशुश्रूषत । मध्ये मध्ये भद्रमस्त्विति प्रयोग· शुभोत्तरत्वाय । ❀ —[d]) S (except M1 4) ऊर्मिला Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 9-13 M4 ऊ(D2 व, D10 -ऊ)र्णायु(V2 °व, D1 °य, D5 12 °युर्, D9 11 °योर्)दुहिता (B4 °तनया as in text), Ck t as in text (for ऊर्मिलातनया) D4-6 12 तथा, D13 पुरा, Cg t as in text (for तदा) —After 12, Ñ V B D10 11 13 ins, D1-3 7 subst for 13[ab]

777* नियम परमास्थाय सम्यक्परिचचार ह ।
पुत्रार्थिनी ततो राम महर्षेर्भावितात्मन ।

[(l 1) V3 नियम वरम्, D3 निय * * *, D13 पर नियमम् (by transp.) D7 आदाय (for आस्थाय) D1-3 7 वै (for ह)]

13 [a]) Ś1 V1 B1 D9 तदा, Ñ V2 4 B2-4 D10 11 13 [अ]भवत्, V3 [अ]वसत्, D5 12 तथा, G2 तु त (for च तं) ❀ Ct तमिति प्रतियोगे द्वितीया । ❀ Ś1 Ñ V B D5 10-13 प्रयता (for प्रणता) —For 13[ab], D1-3 7 subst 777* —Ñ V B D1-3 7 10 11 13 om 13[cd] —[c]) Ś1 D5 12 M4 कालं, Cm g k as in text (for काले) Ś1 D5 12 धर्मज्ञस्, D4 T1 2 धर्मिष्ठस्, D9 14 धर्मिष्ठास् (sic), M4 धर्मज्ञास् (sic) (for धर्मिष्ठा) —[d]) T3 G1 M4 मुनि, Cg k as in text (for गुरु)

14 [a]) Ś1 D5 12 तथा (for च ता) Cm g k t कालयोगेन (as in text) Ñ V B D10 13 M4 स तां कालस्य महत,

परितुष्टं मुनिं ज्ञात्वा गन्धर्वी मधुरस्वरम् ।
उवाच परमप्रीता वाक्यज्ञा वाक्यकोविदम् ॥ १५
लक्ष्म्या समुदितो ब्राह्म्या ब्रह्मभूतो महातपाः ।
ब्राह्मेण तपसा युक्तं पुत्रमिच्छामि धार्मिकम् ॥ १६
अपतिश्चास्मि भद्रं ते भार्या चास्मि न कस्यचित् ।
ब्राह्मेणोपगतायाश्च दातुमर्हसि मे सुतम् ॥ १७
तस्याः प्रसन्नो ब्रह्मर्षिर्ददौ पुत्रमनुत्तमम् ।
ब्रह्मदत्त इति ख्यातं मानसं चूलिनः सुतम् ॥ १८
स राजा ब्रह्मदत्तस्तु पुरीमध्यवसत्तदा ।
काम्पिल्यां परया लक्ष्म्या देवराजो यथा दिवम् ॥ १९ G I 35 45 B I 33 19 L I 30 44

D1–3 7 स ता (D3 तो) हर्षेण महता, D11 तत· कालेन महता —b) Ś1 D5 12 प्राब्रवीद् (for प्रोवाच) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 परितोपित (for रघुनन्दन) —c) T3 [अ]सि (for ऽस्मि) Ñ V2–4 B D10 13 [अ]हं भद्रे, V1 [अ]हं भद्रं ते (hypermetric), D1 ते भद्रे (for भद्र ते) —d) Cm g करोमि (as in text) Ñ V B D1 10 13 M4 ब्रूहि किं करवाणि ते (B1 °महे, D10 °मि ते [sic])

15 D9 om (hapl) 15ab —a) B4 परितुष्टि Ñ V1.2.4 B2–4 D1 10 13 M4 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) —b) V1 3 D3 गधर्वा (for गन्धर्वी) Ś1 D2 3 5 7 12 °स्वरा, Ñ V B D1 10 11 M4 °राक्षर, Dt D6 °रं स्वर, D13 °राक्षरा, T1 2 °स्वनं (for मधुरस्वरम्) —c) Ś1 D5 12 परमोदार, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 प्राजलिर्भूत्वा (D1 M4 °र्वाक्यम्), T3 मधुर° (for परमप्रीता) —d) D2 14 T1 (*inf lin* as in text) 2 °कोविदा (D2 °दां), D11 तमृषि तदा, Cg as in text (for वाक्यकोविदम्) Ñ V B D1 10 13 M4 वाक्य(D1 M4 इद)मात्महित(B3 °तस्)तदा

16 a) T2 समुदितो, M3 समुदित D4 *sup. lin* , T2 लोक-, T3 ब्राह्म-, all Cs as in text (for ब्राह्म्या) —b) M3 -भूतमकल्मषं, all Cs as in text (for -भूतो महातपा·) —For 16, Ś1 D5 9 (l 1 only for 16ab) 12 subst

778* ब्राह्म्या लक्ष्म्यानया ब्रह्मन्दीप्यसे ब्रह्मवित्तम ।
त्वत्तो लक्ष्म्यानया ब्रह्मन्पुत्रमिच्छामि धार्मिकम् ।

[(l 1) D5 दीन्यसे (for दीप्यसे) D12 om (hapl) from दीप्यसे up to the prior half of l 2 —(l 2) Ś1 तथा (for [अ]नया) The post half = 16d]
On the other hand, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

779* दीप्यसे परया लक्ष्म्या ब्राह्म्या त्वमनया यथा ।
तथाहं पुत्रमिच्छामि त्वत्तो ब्राह्म्या श्रियान्वितम् ।

[(l 1) Ñ1 दीव्यसे B1 M4 ब्रह्मस्, D3 ब्रह्म्या, D10 ब्राह्म (sic) (for ब्राह्म्या) D3 *था (for यथा) V2 चद्रश्चामलया यथा, D1 ब्राह्मोत्तमतया यथा, D11 यथा त्व ब्रह्मवित्तम (for the post half) —(l 2) V4 om , B1 त्वं, D3 illeg , D7 हि (for [अ]हं) D2 वृता, D3 ततो (for त्वत्तो) V2 ब्रह्यो (sic), D11 13 ब्रह्म- (for ब्राह्म्या) V3 श्रिता°, V4 B1 D1–3 7 °वृत, B3(marg as in V3 also) 4 °श्रित (for श्रियान्वितम्)]
D1–3 7 cont

780* स्वयं प्रसाद कुरु मे त्वा (D1 त्वा)श्रिताह तपोधन ।

17 a) All Cs अपतिश्च (as in text) T2 [अ]स्म (sic) (for [अ]स्मि) Ś1 D1–3 5 7 9 12 न पतिश्चास्ति मे ब्रह्मन् —b) Ś1 D1–3 5 7 G1 न भार्या चास्मि (by transp), D12 न भार्या वास्मि (for भार्या चास्मि न) —c) All Cs उपगतायाश् (as in text) Ś1 D1 2 5 7 12 ब्रा(D2 ब्र)ह्मण्येन तु(D1 च) सयुक्त, Dt D6 ब्राह्म्येणो°, D8 ब्राह्मणेन तु सयुक्तं; D4 T3 G2 M3 ब्राह्मणो°, D9 ब्राह्मेण तपसा युक्त —d) D2 सुतां (for सुतम्) D9 पुत्रमिच्छामि धार्मिकं (= 16d), Cm t as in text (for d) —For 17, Ñ V B D10 11 13 M4 subst , while Ś1 D1–3 5 7 12 ins after 17ab

781* स्वयं च वरये त्वाहं भर्तारमपरिग्रहम् ।
अनन्यपूर्वां भज मां याचमानां यतव्रताम् ।

[(l 1) Ś1 D2.5 7 12 M4 [अ]हं त्वा, D1 हि त्वा, D3 M4 [अ]हं त्वा (by transp) (for त्वाहं) B2 4 वरयित्वाहं Ś1 Ñ1 V2 3 B1 2 4 D2 12 13 °ग्रहा, V1 °ग्रहां, B3 सपरिग्रह, D1 3 5 7 °ग्रहात्, M4 °ग्रह (sic) (for अपरिग्रहम्) —(l 2) D11 अनल्प- (for अनन्य-) D3 10–12 -पूर्वा (for -पूर्वां) Ś1 D3 भजमान(D3 °ना), V2 राज°, D1 2 5 7 12 M4 भज° (for याचमानां) Ś1 V1 3 °व्रत (V3 °त), Ñ1 V2 4 धृत°, B1 दृढ°, D1 जित°, D3 °वृता, D10 पति°, D13 अनु° (for यतव्रताम्)]

18 a) Ñ V B D10 11 13 M4 तस्यै, D1 तत , Cg k t as in text (for तस्या) Ñ V B1–3 D3 7 10 13 विप्र°, Ct as in text (for ब्रह्मर्षिर्) —b) Dt D6 8 G1 Ct ब्राह्मं, M2 सुतम् (for पुत्रम्) B4 repeats ददौ पुत्र Ś1 D5 12 14 T1 2 G2 4 M1 तथाविधं, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 य-(D10 *)थेप्सितं (for अनुत्तमम्) —c) T3 G1 2 M1 ब्रह्मदत्तम् . Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 ख्यात (for ख्यात) —d) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 सोभवच् (B1 4 D2 °त्) (for मानस) V1 B2(marg also)शूलिन , V2 D11 चूहिन , B1 वृपिण , B3(marg also)कूलिन , B4 हलिन , D2 कलिन , D4 चुलिन , D9 चूह्लिन , D14 चूह्लिक , T G2–4 M Ck चूळिन , G1 Ckp चूळिक , Cv चूलिक , Cg t as in text (for चूलिन) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 सुत·(D3 °त), Cg k t सुत (as in text) Ś1 D5 12 सोभूचूडिसुतो नृप·

19 Ś1 D5 12 om (D5 12 hapl) 19 D2 3 7 transp 19 and 20 (D2 3 om 20cd) —a) G3 राज्ञ (for राजा) D4.14 T G2 4 M1 Cg सौमदेयस्, G3 सोमदेवस् (for ब्रह्मदत्तस्) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 ब्रह्मदत्त स (D2 °त्ताय, D3 °त्तोप्य, D7 °त्तोथ) राज(D11 °*)र्षि —b) Ñ

G 1 35 45
B 1 33 20
L 1 30 45

स बुद्धिं कृतवान्राजा कुशनाभः सुधार्मिकः ।
ब्रह्मदत्ताय काकुत्स्थ दातुं कन्याशतं तदा ॥ २०
तमाहूय महातेजा ब्रह्मदत्तं महीपतिः ।
ददौ कन्याशतं राजा सुप्रीतेनान्तरात्मना ॥ २१
यथाक्रमं ततः पाणिं जग्राह रघुनन्दन ।
ब्रह्मदत्तो महीपालस्तासां देवपतिर्यथा ॥ २२
स्पृष्टमात्रे ततः पाणौ विकुब्जा विगतज्वराः ।
युक्ताः परमया लक्ष्म्या बभुः कन्या शतं तदा ॥ २३
स दृष्ट्वा वायुना मुक्ताः कुशनाभो महीपतिः ।
बभूव परमप्रीतो हर्षं लेभे पुनः पुनः ॥ २४
कृतोद्वाहं तु राजानं ब्रह्मदत्तं महीपतिः ।
सदारं प्रेषयामास सोपाध्यायगणं तदा ॥ २५

V B D2 3 7 10 11 13 M4 पुरमध्या(V3 °ध्ये, D13 °ध्य)वसत्तदा (D7 °त·), D1 पुत्र(र)मध्यावसंस्तदा, D9 G1 M1 Cg पुरीमध्या° —c) Ñ2 D11 कापिल, V1–3 B1 2 D1 7 13 कापिल्यं, V4 B3 D10 कांपिल्ं, B4 कांपिल्ल-, D2 कापिल्य, D3 कपिल, D4 9 का(D9 क)पिल्लीं, D14 कापीलया, G1–3 M Ck काविल्यां(G1 °ल्या; M3 °ल्लीं, M4 °ल्य), Cm t as in text (for काम्पिल्या) Ñ V B D1–3 7 10 11.13 नाम (B4 -भूमौ) काकुत्स्थ (D2 3 7 नगर); M2 °भक्त्या (for परया लक्ष्म्या) —d) Dt G1 दिवि (for दिवम्) Ñ V1 2 4 B D1–3 7 10 11 13 देव(D13 वेद metathesis)राजसमद्युति , V3 देवराजसम क्षितौ —After 19, D2 3 7 ins 782*

20 D2 3(both om 20cd) 7 transp 20 and 19 —a) Ś1 Dt D3 8 T3 सु-, D4 स्व-, Cm g k as in text (for स) Ś1 D2 3 5 7 12 M4 अकरोद्, Cm as in text (for कृतवान्) Ś1 राजन्(for राजा) —b) D3 कुशनाभ-. D2 स, G3 तु (for सु-) —For 20ab, Ñ V B D1 10 11 13 subst , while D2 3 7 ins after 19 (transp)

782* तं श्रुत्वा परया लक्ष्म्या कुशनाभोऽन्वितं नृपम् ।

[D2 repeats 782* after l 1 of 784* D1 तत् (for त) B4 [ऽ]धितं (for ऽन्वित) B4 नृप , D1–3 7 11 गुणै (for नृपम्)]

—D2 3 om 20cd —c) Ñ V B D1 10 11 13 ता कन्या (for काकुत्स्थ) —d) D5 12 दत्त, Cm as in text (for दातु) D12 om तदा Ñ V B D10 11 13 प्रदातु(V2 °दत्ता) मुपचक्रमे, D1 दातुकाम· स भूपति —After 20, D1 ins

783* पूजयामास धर्मज्ञो धर्मदत्त महाव्रतम् ।

21 Ś1 om (hapl) 21–23 D2 repeats 21 after 782*(1) —a) T3 त··°, M4 समा° (for तमाहूय) Ñ V B1–3 D10 11 13 स तमाहूय धर्मज्ञो(V4 °ज्ञ), B4 स त चाहूय धर्मज्ञो —b) V2 धर्मदत्त Ñ V B1–3 D4 10 13 T3 G1 M1 4 °पतिं, D1 नराधिप , D12 °पते (for महीपति·) —c) Ñ V2–4 B D1 10 11 13 M4 तस्मै, D3 रा·, Cg as in text (for राजा) V1 ददौ तस्मै कन्याशत

22 Ś1 om 22 (cf v l 21) —a) Dt D6 8 G1 तदा, D5 तथा, D12 यथा, Cg as in text (for तत) K(ed) Cg पाणीन् . —d) D12 तथा (for यथा) —For 22, Ñ V B D1–3 7 10 11.13 M4 subst

784* यथाक्रम स सर्वासां तासामनुपमद्युति· ।
जग्राह विधिवत्पाणीन्ब्रह्मदत्तो नराधिप ।

[(l 1) Ñ2 सु-, B4 हि, D11.13 च (for म) —After l 1, D2 repeats 782*, 21, l 1 (784*) —(l 2) D11 विधिश्व V4 D13 M4 पाणिं, D1 2 11 पाणी (for पाणीन्)]

23 Ś1 om 23 (cf v l 21) —a) Dt D6 8 M2 Ct तदा, Cg k as in text (for तत) —b) D9 विज्यब्जा (corrupt) (for विकुब्जा) D9 -ज्वर, T2 -स्वरा (for -ज्वरा). D2 3 5 7 12 विज्वर विमलं(D3 °·) शुचि (D2 3 °चि) —D3 7 transp 23cd and 24ab —c) Dt D2 3 5–9 12 14 युक्त (for युक्ता) —d) Dt D4 6 8 9 T2 G1 3 4 M2 3 Ct बभौ, Cg k as in text (for बभु) Ct -शत T3 तथा (for तदा) G3 damaged for शतं तदा D2 3 5 7 12 कन्याशत- (D12 °··)मभूत्तदा ❀ Cg शत कन्या बभु. । विसर्गलोप आर्ष । बभौ कन्याशतमिति पाठ । , Ck कन्याशतमिति शकार लोप आर्ष । ❀ —For 23, Ñ V B D1 10 11 13 M4 subst , while D2 3 7 ins after 23 (D3 7 after 24ab transp) ·

785* तेन च स्पृष्टमात्रेषु ता पाणिषु गतव्यथा ।
बभूवु सर्वश कन्या रूपौदार्यगुणान्विता ।

[D2 3 7 om l 1 —(l 1) V4 तेनाशु (for तेन च). M4 तद् (for ता) V3 गताधय , D1 °ज्वरा (for गतव्यथा) D11 तेन सस्पृश्यमानास्ता सर्वा पाणौ गतव्यथा —(l 2) D1–3 7 सर्वत (for सर्वश)]

24 D3 7 transp 24ab and 23cd —a) Ñ V1 3 B D1 3 7 10 13 ता, V2 ता , V4 D11 M4 तां, Cg k t as in text (for स) D2 स्पृष्ट्वा, D3 ·ष्ट्वा (for दृष्ट्वा) D9 T1 2 G3 4 M2 Cm tp भग्ना , Cg k t as in text (for मुक्ता·) —b) Ś1 D1–3 5 7 12 कुशनाभ(Ś1 D1 7 °भ)सुतास्तदा —After 24ab, D3 7 ins (om l 1) 785* —d) Cg हर्षं (as in text) Ś1 D1–3 5 7 12 हर्ष(D1 °र्षाद्)बाष्पा(D1 बाष्प्या [sic], D12 °वाक्या)कुलेक्षण .—For 24cd, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

786* निस्मय परम चक्रे मुमुदेऽभिननन्द च ।

[V1 D10 [ऽ]ति°, V2 च°, V3 चाभिननन्द (hypermetric) (for ऽभिननन्द) D11 मुमुदेव नरेश्वर (for the post half)]

25 V3 om 25 and 26 —a) B4 कृत्वोद्वाहं V1 2 4 D1 M4 च (for तु) Ś1 D5 11 12 राजा(D12 °ज्ञा) वै (for

सोमदापि सुसंहृष्टा पुत्रस्य सदृशीं क्रियाम् । | यथान्यायं च गन्धर्वी स्नुषास्ताः प्रत्यनन्दत ॥ २६ G I 35 51 B I 33 26 L. I 30 51

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्वात्रिंशः सर्गः ॥ ३२ ॥

राजान) —[b]) G3 ब्रह्मदत्तो. Ś1 D5 12 महामुनि, Ñ1 V2 4 B1 2 4 D1 2 7 M4 रघूत्तम, Ñ2 B3 (m also as in B1) V1 D3 10 13 रघूद्वह, Dt D6 8 9 महीपतिं, D11 रघूद्वहे (for महीपति) —[c]) V2 प्रेषयामास स तदा —[d]) G3 damaged from णं up to सु in 26[a] Ñ V1 2 4 B D1–3 10 11 13 M4 स्व(D3 स)पुर परमार्चितं (V2 °साचित, D2 3 °मर्द्धिमत्), D7 पुर परमधर्मवित्

26 V3 om 26, G3 missing up to सु (cf v l 25) —[a]) Ś1 D5 सोमपापि, D6 सोमदाया, D12 सोमपायी, G4 °तु (for सोमदापि) Ś1 D5 12 तु (Ś1 सु)ता. प्राप्य, Dt D4 6 8 T3 सुतं दृष्ट्वा (for सुसंहृष्टा) —[b]) Ś1 D5 सदृशी, Dt M3 °शी; D4 9 14 T G3 M2 Cv r m सदृश-, D12 °शा, Ck t as in text (for सदृशीं) Ś1 D5 12 M3 प्रिया., D9 क्रि*, Cr क्रिया, Cm k t as in text (for क्रियाम्) G1 पुत्रस्या° ❀ Cg पुत्रसदृशीं क्रियाम्।❀ —[c]) G1 तु (for च) M2 गंधर्वा —[d]) D6 स्नुषा*, D9 तुष्टास्ता (for स्नुषास्ता) —For 26[cd], Ś1 D5 12 subst

787* कन्या गृहीत्वा संपूज्य कुशनाभं तदा ययौ ।

—For 26, Ñ V1 2 4 B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

788* तं तदा सदृशैर्दारैरन्वित पुत्रमागतम् ।
मुमुदे सोमदा प्रीता दृष्ट्वा सामिनिनन्द च ।

[(l 1) B1 त दृष्ट्वा, D1 2 13 त तथा, D3 7 ततश्च (for त तदा) D11 त ददर्श तदा दारैः (for the prior half). B1 अर्चित (for अन्वित) —(l 2) D1–3 7 [ऽ]सौ तदा, D11 13 सोमपा, M4 सोमना (for सोमदा) V1 प्रीत्या, D1 3 7 M4 दृ(D3 *)ष्ट्वा, D2 तत्र (for प्रीता) V2 दृष्ट्वा तामिर्°, D1–3 7 M4 सुप्री(D3 °*)तो° (M4 ता), D10 दृष्ट्वा सामि*नदि च, D11 दृष्ट्वा सोपि°, D13 दृष्ट्वा चामि° (for the post half)]

—After 26, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Ck t ins

789* स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा च ता कन्या. कुशनाभं प्रशस्य च ।

[D14 T1 2 G4 M1 2 दृष्ट्वा (for first, M2 for second स्पृष्ट्वा) D9 तदा ययौ (for प्रशस्य च)]

Colophon —*Kānda name* Ś1 Ñ2 V4 D1 4 10 12 om V1–3 B D11 आदि°, D3 अयोध्या° —Before Sarga name, D1 3 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 D1–3 5 7 12 वैवाहिको नाम, Ñ V B D9–11 ब्रह्मदत्तविवाहो (D9 °हं) —*Sarga no* (figures, words or both) · Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om Ñ2 B2 3 D10 35, V2 37, V3 34, Dt D4 6 8 14 S 33, D1 7 26, D2 27, D9 36 D13—काडे—दत्त—नाम—त्रिंश —33 (dash indicates lacuna) —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

३३

G 1 36 1
B 1 34 1
L. 1 31 1

कृतोद्वाहे गते तस्मिन्ब्रह्मदत्ते च राघव ।
अपुत्रः पुत्रलाभाय पौत्रीमिष्टिमकल्पयत् ॥ १
इष्ट्यां तु वर्तमानायां कुशनाभं महीपतिम् ।
उवाच परमप्रीतः कुशो ब्रह्मसुतस्तदा ॥ २
पुत्रस्ते सदृशः पुत्र भविष्यति सुधार्मिकः ।
गाधिं प्राप्स्यसि तेन त्वं कीर्तिं लोके च शाश्वतीम् ॥ ३
एवमुक्त्वा कुशो राम कुशनाभं महीपतिम् ।
जगामाकाशमाविश्य ब्रह्मलोकं सनातनम् ॥ ४
कस्यचित्त्वथ कालस्य कुशनाभस्य धीमतः ।
जज्ञे परमधर्मिष्ठो गाधिरित्येव नामतः ॥ ५
स पिता मम काकुत्स्थ गाधिः परमधार्मिकः ।
कुशवंशप्रसूतोऽस्मि कौशिको रघुनन्दन ॥ ६
पूर्वजा भगिनी चापि मम राघव सुव्रता ।
नाम्ना सत्यवती नाम ऋचीके प्रतिपादिता ॥ ७

33

1 ^{a}) B3 कृतोद्वाहो Ś1 D5 12 तदा, D2 3 7 ततस्, T2 कृते (for गते) —^{b}) D12 ब्रह्मदत्तो. Ś1 तदा नृपः, Ñ V B (B1 marg) D1 2 10 13 नराधिपे, D3 5 7 11 12 M2 4 नराधिपः (D3 7 °प), M3 तु° (for च राघव) —B1 reads from 1^{c} up to 3^{b} in marg —^{c}) Ś1 Ñ V B D5 10–13 कुशनाभोय, D1–3 7 M4 पुत्रकामीया, Ct as in text (for पुत्रलाभाय) —^{d}) T3 G4 पौत्रम्; Cg पौत्रीम् (as in text) G1 अकारयत् (for अकल्पयत्) Ś1 Ñ V B D5 10-13 पुत्रीयामिष्टिमारभत् (Ñ V2 4 B3 4 °नयत्, B1 2 D10 13 °हरत्), D1–3 7 M4 राजा चेष्टिमकारयत्, D9 पुत्रेष्टिं समकल्पयत्

2 B1 reads 2 in marg (cf v l 1) —^{ab}) Ñ V B D10 13 तस्यां च, D3 इष्ट्वा तु, D4 °च, D9 °प्र- (for इष्ट्यां तु) Ś1 D3 5 7 12 13 तदा नृप, Ñ V B D10 11 उपागत (B1 °मत्), M4 महायशा· (for महीपतिम्) D1 2 तस्यामिष्ट्यां तदा राम वर्तन्या समुपागतः.—G3 damaged from परम up to पुत्रस् in 3^{a} —^{c}) Dt D4 6 8 9 14 T G1 2 4 M1 4 परमोदार (for परमप्रीत) —For 2^{cd}, Ñ V B D1 2,10 11 subst

790* कुशो ब्रह्मसुत· पुत्रमुवाच स तदा नृपम्।

[D11 तत्र (for पुत्रम्). D1 2 11 कुशनाभमुवाच त (D11 ह) (for the post half).]

3 B1 reads 3^{ab} in marg (cf v l 1) —^{a}) D3 7 पुनस्, G3 damaged (for पुत्रस्) D9 शक्रसदृशो, D11 भविता° (for सदृश· पुत्र) —^{b}) M2 सुधार्मिक Ñ V B D1 2,10 11 भविता(D11 सदृशो) नचिरादिव(V4 °ह, D11 °ति) —T3 om. (hapl) 3^{c}–6^{b} —^{c}) D13 गाधि·, M3 (before corr *sec m* as in text) गाथिं (here and below) (for गाधिं) D3 7 लोकेस्मिन्, G3 M3 येन°, Cg k t as in text (for तेन त्व) —^{d}) V4 B4 D3 लोकेषु.—For 3^{cd}, Ñ V1–3 B1–3 D1 2 10 11 M4 subst, while V4 (reads in marg also) B4 ins. after 3:

791* मम वंशे महातेजा· कौशिकोऽनुपमद्युतिः।

[V4 कुशिको D2 तु महाद्युति, D11 [ऽ]नुपम सदा]

4 T3 om 4 (cf v l 3) —^{a}) Dt उक्ता (sic), M3 मत्वा (for उक्त्वा) D2 ततो, G2 कु. (for कुशो) B1 D5 12 M1 Ctp नाम (for राम) —^{b}) D2 10 कुशनाभ-, D7 9 °भिं. —G3 damaged from माविश्य up to त्व in 5^{a} —^{c}) Ś1 D5 12 13 आस्थाय (for आविश्य) D2 जगामोद्दिश्य चाकाश. —^{d}) Cg सनातनं (as in text) Ñ V B D1–3 7 10 11 M4 पुन(D2 °त्र [sic])रेव यथागत

5 T3 om 5 (cf v l 3) G3 damaged up to त्व (cf v l 4) —^{a}) D10 T2 °दथ, D11 कस्य किञ्च्य (sic), D12 °त्व* (for कस्यचित्त्वथ) —^{c}) Ś1 -सतुष्टो, G2 M1 -धर्मज्ञो (for -धर्मिष्ठो) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 अ(D13 प्र)जायत सु(V3 त)तो राम —^{d}) D4 G1 विश्रुत· (for नामत·) Ś1 D5 12 गाधिर्नाम सुतस्तत, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 गाधिर्नाम महायशा, Ck as in text (for ^{d})

6 T3 om 6^{ab} (cf v.l 3) —^{a}) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 धर्मात्मा (for काकुत्स्थ) —^{b}) M4 गाथि· (sometimes °थि also) (for गाधि) Ñ V B D1–3 7 10 11 13 M4 सत्य(V1 शक्र)पराक्रम —^{c}) G1 -प्रभूतो (for -प्रसूतो) Ś1 D5 12 कुशादेवं प्रसूता स्म, Ñ V B1 3 D1–3 7 10 13 M4 कुशवंशेभवद्राजा(V3 4 °द्राजा [sic]), B2 4 °वशेभवं चाहं (B4 राम), D11 °वशोद्भवश्चाहं —^{d}) Ś1 D5 12 कौशिका (sic), Ñ V B (B2 m also) D10 11 13 गाधिजो, Cg k t as in text (for कौशिको) D2 नाम नंदन, D13 हे रघूद्वह

7 G2 om (hapl) 7-10 G3 damaged from र्वजा up to व in ^{c} —^{a}) Ñ V B D9(m also as in text) -11 13 M4 अनुजा, Cm g k t as in text (for पूर्वजा) Ś1 D5 12 चैव, V1 जज्ञे, D9 वापि (for चापि) —^{b}) D5 6 12 T1 2 G4 M1 सुव्रत Ñ V B D1 11 M4 मम जज्ञे(V1 चापि, V2 युक्त) शुभव्रता(V1 °त), D10 समजज्ञे शुभव्रता —^{c}) B4 D1 9 G1 राम, T3 नामा (sic), M4 चापि; Ct as in text (for नाम).—B3 reads 7^{d} in marg —^{d}) V2 मरीचीके (hypermetric), M4 सार्चीके (for ऋचीके).

सशरीरा गता स्वर्गं भर्तारमनुवर्तिनी ।
कौशिकी परमोदारा सा प्रवृत्ता महानदी ॥ ८
दिव्या पुण्योदका रम्या हिमवन्तमुपाश्रिता ।
लोकस्य हितकामार्थं प्रवृत्ता भगिनी मम ॥ ९
ततोऽहं हिमवत्पार्श्वे वसामि नियतः सुखम् ।
भगिन्याः स्नेहसंयुक्तः कौशिक्या रघुनन्दन ॥ १०
सा तु सत्यवती पुण्या सत्ये धर्मे प्रतिष्ठिता ।
पतिव्रता महाभागा कौशिकी सरितां वरा ॥ ११
अहं हि नियमाद्राम हित्वा तां समुपागतः ।
सिद्धाश्रममनुप्राप्य सिद्धोऽस्मि तव तेजसा ॥ १२
एषा राम ममोत्पत्तिः स्वस्य वंशस्य कीर्तिता ।
देशस्य च महाबाहो यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥ १३
गतोऽर्धरात्रः काकुत्स्थ कथाः कथयतो मम ।
निद्रामभ्येहि भद्रं ते मा भूद्विघ्नोऽध्वनीह नः ॥ १४ G I 36 14 B I 34 14 L I 31 14

8 G2 om 8 (cf v l 7) —^{b}) Cg k t as in text (for ^{b}) —For 8^{ab}, Ś1 D1–3 5 7 12 subst

792* भर्तारमनुरुध्यन्ती सशरीरा दिवं गता ।,

[D2 *शरीरा D1 सा गता च सुरालय (for the post half)]

while Ñ V B D10 11 13 M4 subst

793* भर्तृव्रतत्वाद्भर्त्रैव सह गत्वा सुरालयम् ।

[Ñ V4 B2 3 (m as above) D10 तत्रैव (for भर्त्रैव) V2 भर्तृव्रतसमायुक्ता (for the prior half). V2 तत्र गत्वा, M4 गता सह (for सह गत्वा)]

—^{c}) D1–3 7 M4 [इ]ति परिख्याता(D2 °*) (for परमोदारा) ☞ In Ñ1 fol are missing for the portion from नदी in ^{d} up to I 52 20^{b} (up to स्थानां) —^{d}) Ś1 सात्र वृत्ता, B1 D1–3 7 M4 प्रवृत्तेयं, Dt D4 6 8 9 T3 G1.3 M1–3 Ct प्रवृत्ता च, D10 या प्रवृत्ता (for सा प्रवृत्ता)

9 G2 om 9 (cf v l 7). —^{ab}) Ś1 स्वर्ग-, Ñ2 V1.3 4 B D10 13 स्वर्ग्या, V2 दुर्ग-, D5 11 12 स्वर्गात्, T3 दिव्य-, Cm g as in text (for दिव्या) D5 11 12 अपाश्रिता. D1–3 7 M4 मूर्ध्नि पुण्यजला राम हिमवत्प्रभवा शुभा —B1 om (hapl) 9^{c}–11^{b} G3 damaged from हित up to वत् in 10^{a} —^{c}) Dt D6 8 Ck t -कार्यार्थं, Cm g tp as in text (for -कामार्थं). Ñ2 V B2–4 D1–3 7 10 11 13 M4 इयं(D1–3 M4 °मं) पाव-(Ñ2 B3 पार, D11 तार)यितुं लोकान्(D1–3 7 M4 °कं) —^{d}) D2 प्रदत्ता —After 9, D2 3 7 ins

794* लोकस्य हितकामार्थं(= 9^{c}) विख्याता भुवनत्रये ।

10 B1 G2 om 10, G3 damaged up to वत् (cf v l 9 and 7) —^{a}) Ñ2 V2–4 B2–4 D10 11 M4 Cm t अतो; V1 सुतो, D13 अह, Cg k as in text (for ततो) Ś1 D5 12 हिमवत·, D13 हि हिमवद्- (for ऽहं हिमवद्-) Ś1 D4 पा(D4 -पा)र्श्वे —^{b}) Ñ2 V B2–4 D3 4 7 9.10 13 T1.2 G1 3 M1–3 नि(B4 D13 वि)रत· (for नियत) Ś1 D5 12 निवसामि तत· (Ś1 यथा-). Ñ2 V2–4 B2–4 D1–3 7 10 13 M4 सुखी, V1 सदा (for सुखम्) Ck t as in text (for ^{b}) —^{c}) Ś1 भगिन्य (sic), Dt D4 6 8 9 14 T G3 M1–3 Ck t भगिन्या, D1 G1 4 M4 भगिन्या Ñ2 V B2–4 D1–3 5 7 10 11 13 M4 स्नेहतो राम —^{d}) Dt D4 6 8 9 14 T G1 3 4 M Ck t कौशिक्यां (G1 4 °क्या) Ñ2 V B2–4 D1–3 7 10 11 13 M4 नियतव्रत (V4 °त) (for रघुनन्दन).

11 B1 om 11^{ab} (cf. v l. 9) Ś1 om (hapl ?) 11–12^{ab} —^{a}) Ñ2 V B2–4 D5 10–13 सैषा, D1–3 7 M4 °हि (for सा तु) B2 पुण्य- (for सत्य-). B2 रम्या, D1 7 नाम, D2 3 राम, D12 पुण्यात् (for पुण्या) —^{b}) D4 6 सत्य- (for सत्ये) D5 12 च सुस्थिता (for प्रतिष्ठिता). Ñ2 V B2–4 (B3 m also) D1–3 10 11 13 M4 सत्यधर्म(Ñ2 V1 B3 D1–3 10 °व्रत)परायणा(B4 °क्रमा); D7 राम सत्यपरायणा, Cm t as in text (for ^{b}) —^{c}) D10 महाभाग. —^{d}) T2 G4 वर (for वरा).

12 Ś1 om 12^{ab} (cf v l 11). G3 damaged from म in ^{a} up to ^{b}. —^{a}) Ñ2 V1 3 B D10 13 च; V2 4 D1–3 5 7 11 12 तु (for हि) Cm g k t नियमाद् (as in text). Ñ2 V B D1–3 7 10 13 नियमं(B1 °तं) कं(V1 4 B1 D1 किं) चिद्, D5 11 12 नियमस्यास्य (for नियमाद्राम). —^{b}) D9 समुपस्थित: (for °पागत·) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 आस्थातुं (D1 3 7 °थ) रघुनंदन, D2 आस्थातुं नियमं गतः, D5 11 12 सिध्यर्थं रघुनंदन —^{c}) G3 * * * मम् (for सिद्धाश्रमम्) Ś1 Ñ2 V B1 3 4 Dt D5 8 10–13 M4 अनु प्राप्त D1–3 7 सिद्धाश्रमपदं यत्र —^{d}) V3 D11 [ऽ]हं (for ऽस्मि)

13 ^{a}) V3 B4 G4 एष (sic); D2 सैषा (for एषा) Ś1 V B1 2 D1–3 7 11–13 M4 मयोत्पत्ति·, B4 यथोत्पत्ति·, G4 M3 महोत्पत्ति, Cg k t as in text (for ममो°) —^{c}) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 चा(D3 वा)स्य (B1 राम, B2 [अ]स्य च [by transp]) निर्वृत्तिर् (V2 D2 °त्त; V3 4 B1 D13 °र्त्ति), Dt D6 8 9 ह्रि°, D5 °महोत्पत्तिर्, G1 3 °भाग (for च महाबाहो) —^{d}) V2 M4 यस्मात्; D3 8 11 यन्मा (for यन्मां) D6 om त्वं (submetric)

14 ^{a}) Ñ2 V2–4 B1 3 4 D10 11.13 M4 स्थितो, D2 गते, D7 9 गता, G2 ततो, Cr m g k t as in text (for गतो) D2 -रात्रे; D5 -रात्र, D7 9 G1 -रात्रि, Cr m g k as in text (for -रात्र:) —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1–5 7 10–14 M3 4 कथां (D3 कथां कथां [ditto]) (for कथा) —Ś1 D5 12 read, D1 9 repeat (var) 14^{cd} after 796* (D9 after 18) G3 damaged from ते in ^{c} up to ह in ^{d} —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D1 5 9–13 (D1 9 second time) भजस्व, D1 (first time)–3 7 उपैहि (for अभ्येहि) D1 (first time) ते भद्रं (by

G 1 36 15 B 1 34 15 L 1 31 15 निष्पन्दास्तरवः सर्वे निलीना मृगपक्षिणः ।
नैशेन तमसा व्याप्ता दिशश्च रघुनन्दन ॥ १५
शनैर्वियुज्यते संध्या नभो नेत्रैरिवावृतम् ।
नक्षत्रतारागहनं ज्योतिर्भिरवभासते ॥ १६
उत्तिष्ठति च शीतांशुः शशी लोकतमोनुदः ।
ह्लादयन्प्राणिनां लोके मनांसि प्रभया विभो ॥ १७
नैशानि सर्वभूतानि प्रचरन्ति ततस्ततः ।
यक्षराक्षससंघाश्च रौद्राश्च पिशिताशनाः ॥ १८
एवमुक्त्वा महातेजा विरराम महामुनिः ।
साधु साध्विति तं सर्वे मुनयो ह्यभ्यपूजयन् ॥ १९

transp) M4 उपैति निद्रा भद्रं ते —[d]) Cg k मा भूद्विघ्नो-ध्वनि (as in text) Ś1 D5 9 (second time) 11.12 विघ्नो वै माध्वनोस्तु नः (Ś1 व·); Ñ2 V1.3 4 B2–4 D1 (second time) 10 विघ्नोय माध्व(B4 साधु)नो(V1 माधुना)स्तु नः; V2 B1 विघ्नध्वंसो(B1 °नाशो)ध्वनोस्तु न·, D1 (first time)–3 7 माध्वनो(D2 °धुना) विघ्नमस्तु न·(D1 ते); D1 (second time gloss) न अध्वन अय विघ्न निशाचरेभ्यः मास्तु, D13 विघ्नोय मास्तु नोधुना —After 14, B3 ins

795* प्रातरेव हि वक्तव्यं यत्पृच्छसि रघूत्तम ।

15 [a]) V2 नि स्वदास् (sic), D8 14 निष्पदास्; Cg k t as in text (for निष्पन्दास्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 निष्पंद-(D3 5 7 11 °स्पद)पर्णास्तरव· —[b]) Ś1 V1 2.4 B D1 3 5 7 10–13 सलीन-(B3 4 D5 10 12 °ना), Ñ2 V3 सलीला(V3 °ल-), Cg t as in text (for निलीना) D2 प्रविलीनमृगादरा —[c]) M4 [अ]व्यक्ता (for व्याप्ता).

16 [a]) G2 नशैर् (metathesis) (for शनैर्) Dt D6 8 Ct विसृज्यते, Cr m g k वियुज्यते (as in text) —[d]) D4 (before corr) इव (for अव-) D14 T1 2 G3 M2 अवभा (T2 °पा)स्यते, G1 4 M3 इव भास्यते, Cr m g k t अवभासते (as in text)

17 G3 damaged from शी in [a] up to लो in [b] —[a]) Dt D6 8 Ct उत्तिष्ठते, Cg k °ति(as in text) —[c]) D9 हृदयन् (sic) —[d]) Dt D6 8 स्वया, M3 विभु (for विभो)

18 [c]) G1 -राजस- (for -राक्षस-) —[d]) D9 ये चान्ये पिशिताशिन —For 16–18, Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 subst

796* सूक्ष्मेणाञ्जनचूर्णेन नभ कृत्स्नमिवाञ्जितम् ।
ग्रहनक्षत्रतारामि काञ्चनीमिरिवावृतम् ।
उदेति चासौ शीतांशुर्लोककान्तो निशाकर ।
अंशुभि स्वैर्जगच्छीतैर्धर्मार्तं ह्लादयन्निव ।
निशाचराणि सत्त्वानि धृष्टं प्रतिचरन्ति च । [5]
यक्षरक्षोगणाश्चैव ये चान्ये पिशिताशना. ।

[(l 1) D3 7 M4 [अ]जनपू(D7 °व)र्णेन V2 शुभेनाज*वर्णेन (for the prior half) D5 कृष्णम् (for कृत्स्नम्) Ñ2 V1 [अ]च्छित (sic), V2 M4 [अ]चित, V3 [अ]जित , B4 [आ]वृत; D3 [अ]भित, D12 [अ]जर्लि (sic) (for [अ]ञ्जितम्) —B4 om (hapl) l 2 —(l 2) D3 न ग्रहनक्षत्र (hypermetric) —B1 om from the post half of l 2 up to the prior half of l 3 Ś1 D5 12 कांचनाभिर्, V1 अवा°; V4 *र्चित (for इवावृतम्). D2 काचनाभैरवां कृतां (sic), M4 काचनाभाभिरावृत (for the post. half) —(l 3) D2 उदितवांश्च —(l 4) V2 °स्त्वच्छैर्, B1 °स्त्वस्थैर्; D1 °च्छीत (for जगच्छीतैर्). Ś1 D2 3 5 7 11 12 स्वैरंशुमि(by transp)र्ह्लादयते (for the prior half) Ś1 V4 D1 5 घर्मार्तान् (D1 °र्मांते), V1 2 D3 7 °र्ति, D2 10–12 °र्ता, M4 °र्तें (for घर्मार्तं). Ś1 D2.3 5 7 11.12 रघुनदन (for ह्लादयन्निव) —Ś1 D5 12 om l 5 —(l 5) D13 सर्वाणि, M4 ससत्त्वानि (ditto) (for सत्त्वानि) V2 कृष्ट, V4 दृष्ट (for धृष्ट) V2–4 B3 (m also)परि°, B2 D11 M4 प्रवि°, B4 प्र*°, D2 °रटति (for प्रतिचरन्ति) D2 3 7 हि (for च) D13 सत्त्वानि विचरति च (for the post. half) —(l 6) Ś1 D5 -गणाश्चैव Ś1 V1 M4 °शिन , B1 [ऽ]पि निशाचरा· (for पिशिताशना)]

Thereafter Ś1 D5 12 read, D1 9 (after 18) repeat 14[cd].

19 [a]) D13 कौशिको वै (for महातेजा) —[b]) Ś1 विश्वामित्रो, G3 lacuna for वि (for विरराम). Ś1 D5 12 °नृपि , D7 °मति , D13 °द्युति· (for महामुनि) —[c]) Ś1 D5 तत्, Dt D6 8 12 13 M4 ते (for त) —[d]) D4 9 T3 G1 3 M1–3 ऋषयो (for मुनयो) Ś1 D5 12 प्रत्य°; Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 प्रशशासिरे, G2 ह्यस्थ° (sic), M4 सम° (for ह्यभ्यपूजयन्) —After 19, Dt D4 6 8 9 14 S Cm g k t ins

797* कौशिकानामय वशो महान्धर्मपर सदा ।
ब्रह्मोपमा महात्मान कुशवश्या नरोत्तमा· ।
विशेषेण भवानेव विश्वामित्रो महायशा ।
कौशिकी सरिता श्रेष्ठा कुलोद्योतकरी तव ।
इति तैर्मुनिशार्दूलै प्रशस्त कुशिकात्मज । [5]
निद्रामुपागमच्छ्रीमानस्तगत इवांशुमान् ।

[(l 1) Dt D6 8 M4 Cm g k t कुशिकानाम् D9 G1 3 कौशिका(D9 °को)ना तु(D9 °नाम) वशोय (for the prior half) D4 9 M2 महा- (for महान्) T3 महाधर्मपरस्यथ (sic) (for the post half) —(l 2) G4 ब्राह्मेणेव (for ब्रह्मोपमा) M4 च शूराश्च (for महात्मान) T3 G4 -वशा, M4 -वशे (for -वश्या) —(l 3) T3 विशेणेव (sic) (for विशेषेण) G1 महा°, M2 महातेजा (for भवानेव) D4 महायश (before corr °शा) Dt D6 8 G2 M4 Cm t विश्वामित्र महायश· (for the post. half) —(l 4) D4 9 T3 G1–3 M Cg च मरिच्छ्रे(T3 नदीश्रे)ष्ठा —(l 5) Dt D6 8 मुदितैर्, M4 एव° (for इति तैर्). D9

रामोऽपि सहसौमित्रिः किंचिदागतविस्मयः । प्रशस्य मुनिशार्दूलं निद्रां समुपसेवते ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रयस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३३ ॥

३४

उपास्य रात्रिशेषं तु शोणाकूले महर्षिभिः ।
निशायां सुप्रभातायां विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ १
सुप्रभाता निशा राम पूर्वा संध्या प्रवर्तते ।
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते गमनायाभिरोचय ॥ २
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य कृत्वा पौर्वाह्णिकीं क्रियाम् ।
गमनं रोचयामास वाक्यं चेदमुवाच ह ॥ ३ G I 37 3 B I 35 3 L I 32 3

G1 मुनिशार्दूल· M3 (after corr as above) प्रस्थित (for प्रशस्त·) D4 कौशिकात्मज —(1 6) G1 °च्छीघ्रम्, M4 उपागत· श्रीमान् (for उपागमच्छीमान्) D9 14 T1 2 G2 4 M1 3 4 श्रीमानस्तमितां(G2 M1 °तां)शुमान्; Ctp as above (for the post half) ❀ Ck अस्तमितेत्यादि । अस्तमितोंशुमान् सूर्ये यस्मै स तथा । ❀]

20 V2–4 B1 D1 om 20 V1 repeats 20 (var) before I 34 1 —[a]) Ś1 V1 (second time) B2 D2 3 5 7.11 12 राघवोपि ससौमित्रि —[b]) M2 कच्चिद् —[c]) Ś1 V1 (second time, first time as in B3) D5 12 प्रशसन् , B3 4 D10 13 प्रणम्य, D2 प्रशस्य, Ck as in text (for प्रशस्य) D3 मुनिशार्दूल B2 D11 प्रशशास मुनिश्रेष्ठं —[d]) Ś1 Ñ2 B2–4 D2 3 5 7 10–13 M4 निद्रावशमुपेयिवान् (M4 °पागमत्), V1 (first time) निद्रावशमुपागत , (second time) निद्रां समुपेयिवान् (submetric), Cg k t as in text (for [d]) ❀ Ct सेवते सेवते स्म । ❀

Colophon —*Kānda name* Ś1 Ñ2 V1 Dt D11 om V2–4 B D10 आदि°, D1 बालचरित्रे, D3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B2–4 D1–3 5 7 11 12 (V3 adds शोणतीरनिवास before विश्वा°) विश्वामित्रवशानु(Ś1 V4 B4 D5 12 °वंश)कीर्तन(D12 °नो), B1 D9 विश्वामित्रवशवर्णनं, D10 विश्वामित्रवंशोनुकीर्तित —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 V1 B1 4 D3 5 11 12 om Ñ2 B2 3 D10 36, V2 38, V3 4 35, Dt D4 6 8 14 S 34, D1 7 27, D2 28, D9 37 D13 —काडे—मित्र—कीर्तन षड्विंश —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम., G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम·, G3 श्रीमते रामानुजाय नम .

34

☞ Ñ1 missing sarga 34 (cf v l I 33 8) —Before 1, V1 repeats I 33 20

1 [a]) M4 सुषुप्ता (for उपास्य) M4 ते (for तु) Ś1 D5 12 ऋषीणां तु ततस्(D12 °दा)तेषा, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 ते रात्रिशेष(D2 °षे) सुषु(V2 °प्व [sic])पु· —[b]) Ś1 V2 4 Dt D1–5 7 9 12 14 T3 G1 शोणकूले, Ñ2 V1 3 B D10 11 13 M4 शोणतीरे (for शोणाकूले) Ś1 D5 12 मनोहरे, Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 मह(D11 °❀)र्षय , D2 3 7 समाहिता (for महर्षिभि) —[c]) Ś1 D5 तु (for सु-) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 प्रभाताया तु(V2 3 B1 2 च) शर्वर्यां

2 D1 reads 2[abc] in marg (*sec m*) —[b]) Ś1 D1 5 12 G2 पूर्व- (for पूर्वा) —For 2[ab], Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst , D1 ins after 1, while D2 3 7 subst for 2

798* कौसल्यामातरुत्तिष्ठ सुप्रभाता निशा तव ।

[D3 7 -पुत्र, D11 -सुत (for -मातर्) B1 च ते निशा, D1 °च न (for निशा तव)]

—[c]) M2 नरशार्दूल (for [उ]त्तिष्ठ भद्रं ते) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 पूर्वां (V2 4 °र्वे) सध्यामुपास्यैना (M4 °स्येमा) —[d]) Ś1 D5 12 गमन पुत्र, V4 गमनायाति-, B2.4 गमनेनाभि-, M4 गमन चैव (for गमनायाभि-) V3 -रोचत

3 [a]) Ñ2 V B1 3 4 D1 10 11 13 M4 तच्छ्रुत्वोत्थाय रामोपि, B2 श्रुत्वोत्थाय च रामोपि —[b]) Ś1 Ñ2 V3.4 B3 4 D1 4 5 10 12 G1 पूर्वाह्णिकीं(Ś1 D5 12 °का), V2 B1 D2 M4 पूर्वाह्णिक-, B2 D13 पौर्वाह्णिक-, Cg as in text, Ck °ह्णिकीं (for पौर्वा-

G 1 37 4 B 1.35 4 L 1 32 4 अयं शोणः शुभजलो गाधः पुलिनमण्डितः ।
कतरेण पथा ब्रह्मन्संतरिष्यामहे वयम् ॥ ४

एवमुक्तस्तु रामेण विश्वामित्रोऽब्रवीदिदम् ।
एष पन्था मयोद्दिष्टो येन यान्ति महर्षयः ॥ ५

ते गत्वा दूरमध्वानं गतेऽर्धदिवसे तदा ।
जाह्नवीं सरितां श्रेष्ठां ददृशुर्मुनिसेविताम् ॥ ६

तां दृष्ट्वा पुण्यसलिलां हंससारससेविताम् ।
बभूवुर्मुदिताः सर्वे मुनयः सहराघवाः ।
तस्यास्तीरे ततश्चक्रुस्ते आवासपरिग्रहम् ॥ ७

ह्निकीं). Dt D3 6 8 T2 कृतपौर्वाह्निकक्रिय (T2 °या [sic]) —^{c}) Ś1 V4 D5 12 G3 नो(V4 G3 चो)दयामास —^{d}) G1.3 [ए]तद् (for [इ]दम्) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 वचनं चेदमब्रवीत्

4 D2 3 7 read accu sing for nom sing in 4^{ab}. —^{a}) D4 (before corr) तोय· (for शोण·) ❀ Ck t शोणैव शोण इति व्यपदिश्यते । ❀ Ś1 V B D1–3 5 7 10 11 13 M4 शुचिजलो (D2 3 7 °ल), Ñ2 शुचिजनो, D12 शुचिजालौ (sic) (for शुभजलो) —^{b}) V1 अगाध· (hypermetric), D1 गवा, D10 Cm.k t [अ]गाध., Cg as in text (for गाध·) Ś1 D5 11 12 ह्यगाध पुलिनान्वित, D9 गाधं पुलिन-मास्थित· —^{c}) Ś1 D5 12 कथमेष(Ś1 °तं), V1 3 B1 2.4 D11.13 कतमेन, V2 वयं केन (for कतरेण) Ś1 D8 9 12 14 यथा, B4 ततो (for पथा) —^{d}) Ś1 D5 12 तरिष्यामः सुखं; Ñ2 V2–4 D10 11 13 तरिष्याम इम, V1 भविष्याम इमं (sic), Cm g t as in text (for संतरिष्यामहे) V2 4 स्वयं (for वयम्). —After 4, Ś1 D5 11 12 ins l 4 of 800*

5 Ś1 D5 9 11 12 om 5^{ab}. —^{a}) Ñ2 V B D10 13 इत्युक्त· प्रत्युवाचाथ, G1 राघवेणैवमुक्तस्तु —^{b}) Ñ2 V B D10 13 इदं वच, G1 °द्वच (for ऽब्रवीदिदम्) —After 5^{ab}, Ñ2 V B D10 13 (B2 D13 repeat l 3 after 7 and 7^{ab} respy) ins l 3–4 of 800* —^{c}) D5 10 मयादि(D10 °द)ष्टो. —After 5, B2 ins

799* अनेन राम गच्छाम सुखेन च निरामयम् ।

—After 5, K(ed.) ins

799a* एवमुक्ता महर्षयो विश्वामित्रेण धीमता ।
पश्यन्तस्ते प्रयाता वै वनानि विविधानि च ।

6 ^{a}) D11 दीर्घम् (for दूरम्) —^{b}) Ñ2 V B D5 10–13 च (for ऽर्ध-) Ñ2 B3 D4.10 T3 G2 तथा (for तदा) —^{c}) B4 सरित V4 जाह्नवीं तु सरिच्छ्रेष्ठां —^{d}) D12 ** शु· (for ददृशुर्) Ñ2 V B D5.10–13 परमर्षय (for मुनिसेविताम्)

7 D10 om 7^{abcd}. —^{a}) Ñ2 V B D13 तां ते शुचिजलां दृष्ट्वा. —^{b}) Cg k t -सारस- (as in text) D5 हंससार-समन्विता, T3 हंसकारण्डवायुता —Ś1 B2 (after 7) D5 9 (after the first occurrence of 10^{ab} here) 12 13 (B2 D13 read l 3 & 4 after 5^{ab}, B2 repeating l. 3 after 7, D13 after 7^{ab} respy.) ins after 7^{ab}, Ñ2 (Ñ1 missing) V B1 3 4 D10 ins l 3–4 only after 5^{ab}, D1–3 7 M4 subst for 4^{c}–7^{b}, while D11 ins l. 4 only after 4

800* (4^{cd}) कथमेतां तरिष्यामो गन्तव्यं वा कुतो मुने ।
(5^{ab}) इत्युक्त प्रत्युवाचेद विश्वामित्रो महामुनि ।
राम कमलपत्राक्ष हर्षयन्निदमब्रवीत् ।
गाध एष महाबाहो तरितव्यो यथासुखम् ।
इतस्त्रियोजनादूर्ध्वं संतरिष्याम जाह्नवीम् ।
अस्मिन्नेव समुत्तीर्य तीर्थं शोणमिमं नदम् ।
(5^{cd}) एष पन्था शिव क्षेम स्वादुमूलफलोदक· ।
अनेन राम यास्यामः पथा सुखमनामयम् ।
(6) { ते तमध्वानमचिरात्सुखेनोत्तीर्य जाह्नवीम् ।
दद‍ृशुर्मुनय· सिद्धा आश्रमं श्रमनाशनम् ।
(7^{ab}) तां ते शुचिजला दृष्ट्वा गङ्गां मुनिजनप्रियाम् ।

[(l. 1) D1–3 7 M4 क(D1 य, M4 त)स्मिन्देशे (for कथमेतां) D2 गमिष्यामो (for तरि°) B2 च, D1 तु (for वा) B2 D5 महा-, D12 गतो (for कुतो) D1 मम, D9 वय (for मुने). —(l 2) D1–3 7 °यशा·, M4 शुभव्रत· (for महामुनि·) —(l. 3) Ñ2 V B D1 10 13 M4 (B2 D13 first time) तदा सहर्षयन्निव (for the post half) —D1–3 7 9 M4 om, Ś1 D5 11.12 ins l. 4 after 4 —(l. 4) Ś1 D5 11.12 सोऽब्रवीद्गाध एषोऽत्र (for the prior half) Ś1 V1 B4 D5 12 °तव्य, Ñ2 V3 भवि°, B1 °ष्यामो (for तरितव्यो) —(l 5) D1–3 7 द्वि-, M4 [ऽ]र्ध- (for त्रि-) B2 D9 M4 संतरिष्यामि —(l 6) B2 तस्मिन् D1–3 5 7 12 M4 तीर्थे Ś1 D5 9 M4 इद (for इम) M4 जल (for नदम्) —(l 7) D1 पय (for एष) —(l 8) D9 तात (for राम) B2 D1 9.12 यथा- (for पथा). D3 7 देशोय सु(D3 स)सुखोदय (D3 °य) (for the post half) —(l. 9) D9 आविश्य (for अचिरात्) B2 M4 ततस्ते शोण(M4 °ध्वान)मचिरात् (for the prior half) M4 [अ]तीत्य (for [उ]त्तीर्य) —(l 10) D2 ददर्श (sic) (for ददृशुर्) D9 शुभ्रा (for सिद्धा) M4 नातिश्रमसमन्विता· (for the post half) —(l. 11) The prior half = 7^{a} in D13 B2 अत·; D5 ते तां (by transp) (for ता ते) B2 स्पृष्ट्वा (for दृष्ट्वा) D8 ततस्ते विमलां दृष्ट्वा (for the prior half) D13 -[आ]स्थितां (for -प्रियाम्)]

—^{cd}) D9 बालार्क- (for बभूवुर्) D11 मुनय (for मुदिताः). D11 मुध्वानदिता (sic) (for मुनय) Ñ2 V4 B3 Dt D1–4 6–8 T3 G1 3 M4 transp मुदिता and मुनय Dt °राघव, D1–3 7 राघवं(D1 °वस्) तदा (for सहराघवा) Ś1 D5 9 12 राघवौ मुनयस्तदा(D9 °था) (for ^{d}) —^{e}) V2 अस्यास् Ś1 D5 12 च ते, V B1 4 D1 2 7 11 13 G2 M1 तदा, D3 illeg (for ततश्) Dt D4 6 8 T3 तदा सर्वे (for

ततः स्नात्वा यथान्यायं संतर्प्य पितृदेवताः ।
हुत्वा चैवाग्निहोत्राणि प्राश्य चामृतवद्धविः ॥ ८
विविशुर्जाह्नवीतीरे शुचौ मुदितमानसाः ।
विश्वामित्रं महात्मानं परिवार्य समन्ततः ॥ ९
संप्रहृष्टमना रामो विश्वामित्रमथाब्रवीत् ।
भगवञ्श्रोतुमिच्छामि गङ्गां त्रिपथगां नदीम् ।
त्रैलोक्यं कथमाक्रम्य गता नदनदीपतिम् ॥ १०
चोदितो रामवाक्येन विश्वामित्रो महामुनिः ।
वृद्धिं जन्म च गङ्गाया वक्तुमेवोपचक्रमे ॥ ११
शैलेन्द्रो हिमवान्नाम धातूनामाकरो महान् ।
तस्य कन्याद्वयं राम रूपेणाप्रतिमं भुवि ॥ १२
या मेरुदुहिता राम तयोर्माता सुमध्यमा ।
नाम्ना मेना मनोज्ञा वै पत्नी हिमवतः प्रिया ॥ १३
तस्यां गङ्गेयमभवज्ज्येष्ठा हिमवतः सुता ।
उमा नाम द्वितीयाभूत्कन्या तस्यैव राघव ॥ १४
अथ ज्येष्ठां सुराः सर्वे देवतार्थचिकीर्षया ।
शैलेन्द्रं वरयामासुर्गङ्गां त्रिपथगां नदीम् ॥ १५ G I 37.17 B I 35.16 L I 32.22

ततश्चक्रुस). —After 7^{c}, T3 wrongly repeats 7de —^{f}) Ñ2 V3 4 B3 4 D10 14 T1 2 G2 M1 3 त आ° (without hiatus), B1 तीर्त्वा°, B2 G1 3 M2 तदा°, Dt D4 6 8 T3 चक्रुर्वास-, D1 तोया°, D11 सर्पा°, D13 तत्रा°, G4 M4 तत्र°; M3 सदा° (for ते आवास-) Ś1 D2 3 5 7 9 12 निवासं मुनयस्तदा (D9° श्च ते).

8 ^{a}) Ś1 D5 11 12 सर्वे (for स्नात्वा) Ś1 Ñ2 V B D5 9 10 12 13 M4 -कालं, D1–3 7 11 -कामं, Cg as in text (for -न्यायं) —^{c}) Ñ2 V2 4 B1 3 4 D10 कृत्वा (for हुत्वा). —^{d}) V3 प्राप्य, D3 illeg (for प्राश्य) D14 T1 2 G4 [अ]नुत्तमं हवि·, Cm g k t as in text (for [अ]मृतवद्धवि)

9 ^{b}) Dt D6 8 शुभा,[1] Cg as in text (for शुचौ). —^{c}) D3 विश्वामित्र- (for विश्वामित्रं) —^{d}) Ñ2 परिचर्य. —After 9, Dt D2.6 8 Ct ins

801* विष्टिताश्च यथान्याय राघवौ च यथार्हत ।

10 D9 reads 10^{ab} after 7^{ab} repeating here —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9(second time)–13 G1 M4 Cg अथ (Ś1 D5 वसस्, D11 वाक्यं) तत्र तदा, D4 अथ° (for संप्रहृष्टमना) —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D5 9(second time)–13 G2 M1 अभाषत, D1–3 7 G1 M2–4 अपृच्छत, Cg as in text (for अथाब्रवीत्) —^{c}) D5 इ** (for इच्छामि) —^{d}) Ś1 D6 M2 use nom sing for accu sing Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 यथेयं सरितां वरा, Cg t as in text. —^{e}) M2 कथं त्रैलोक्यम् (by transp) Ñ2 V B2–4 D10 13 M4 त्रिलोक(Ñ2 V1 2 4 D13 त्रैलोक्य)पथगा गता, B1 त्रैलोक्यपावनी गंगा, D11 त्रैलोक्यपथमागम्य. —^{f}) V3 तदा तत्र (for गता नद-)

11 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 13 नोदितो; V1 2 D11 देशितो (for चोदितो) —^{b}) V3 °मना , D1 तदा° (for महामुनि). —^{c}) Cm g.k t वृद्धिं (as in text) Ñ2 V B D1 10 13 M4 जन्मप्रभृति (for वृद्धिं जन्म च) —^{d}) Ñ2 V B D1 10 M4 प्रोवाच प्रभवागमं(M4 °अर्थं), D2 प्रोवाच भगवाँस्तदा, D13 प्रावदत्प्रभवागम.

12 ^{a}) Ñ2 हि घरान् (for हिमवान्) B1 Dt D3 5–8 T1 2 G3 राम (for नाम) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 रत्नाना(Ś1 °*) म् , Cm g k t as in text (for धातूनाम्) Ñ2 B1 3 4 D10 13 रत्नाकरसमन्वित , V1 बृहच्छिखरशिताचित· (sic), V2 B2 रत्नाकरसमाचित·(B2 m also °शता), V3 रत्नाकरसदार्चित:, V4 रत्नाकरशताचित , M4 नैकरत्नसमाचित· —^{c}) D11 कंदा- (sic) (for कन्या-) V3 स्वयं (sic) (for -द्वयं). Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 जज्ञे, G3 जातं (for राम). —^{d}) V1 3 4 B4 D3 T2 [अ]प्रतिमा (for [अ]प्रतिम)

13 ^{a}) Ś1 D2 5 9 11–13 सुमेरोर् , Ñ2 V B D10 मेरोस्तु, D1 3 7 सुमेरु-, M4 मेरोर्या, Cg k t as in text (for या मेरु-). Ñ2 B3 D7 10 M4 नाम (for राम) —^{b}) D3 तनयोर् (sic) (for तयोर्). T3 सुमध्यम —^{c}) G2 M1 मेना (for नाम्ना). D14 reads वै in marg Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 T1 3 G2 M1–3(M3 after corr *sec m* as in text) Cg मनोरमा(V3 °था) देवी (Ś1 D2 3 5 7 11 12 T1 3 Cg नाम, D9 M2 3 राम, G2 M1 नाम्ना), D4 G1 3 च मेनका रा(D4 ना)म (G3 °*), M4 मेनेति या राम (for मेना मनोज्ञा वै) G4 मेना मनोज्ञा वै नाम्ना (by transp) ❀ Ck मनोरमेति मेनाया नाम ।, Ct या मेरुदुहिता मेना नाम । ❀ —G3 damaged for ^{d} —^{d}) Ñ2 V1 3 4 B D1–3 7 10 11 13 M4 हिमवतोभवत्; V2 हिमवतोनघा, D9 हिमवतश्च या (for °त प्रिया)

14 Ś1 D5 9 12 G3 om 14 —^{a}) V3 4 B1 D2–4 7 T3 तस्य, Dt D11 T2 M2 तस्या, Cg t as in text (for तस्यां) V3 [अ]भवज्ज्येष्ठा, B2 G1 समभवज् (for [इ]यमभवज्) V1 गंगादेवी महाभागा —^{b}) V3 श्रेष्ठा (for ज्येष्ठा) D2 सुतां (sic) (for सुता) —D10 om 14^{cd} —^{c}) D1 च, D2 3 7 11 तु (for [अ]भूत्)

15 ^{a}) D9 तस्य श्रेष्ठा (for अथ ज्येष्ठां) Ś1 D5 9 12 राम (for सर्वे) —^{b}) Dt D6 8 G2 3 M1 Ct देवकार्य-, T2 (*sec m*) देवतार्थं, Cm g k as in text (for देवतार्थ-). Ś1 D5 9 12 देवा सत्रचिकीर्षव —Ś1 wrongly repeats 15^{c}-16^{b} after 21^{ab}. —^{d}) G4 त्रिपथां (submetric), Cm k t as in text (for त्रिपथगां).

G I 37 18 B I 35 17 L I 32 23 ददौ धर्मेण हिमवांस्तनयां लोकपावनीम् ।
स्वच्छन्दपथगां गङ्गां त्रैलोक्यहितकाम्यया ॥ १६
प्रतिगृह्य त्रिलोकार्थं त्रिलोकहितकारिणः ।
गङ्गामादाय तेऽगच्छन्कृतार्थेनान्तरात्मना ॥ १७
या चान्या शैलदुहिता कन्यासीद्रघुनन्दन ।
उग्रं सा व्रतमास्थाय तपस्तेपे तपोधना ॥ १८
उग्रेण तपसा युक्तां ददौ शैलवरः सुताम् ।
रुद्रायाप्रतिरूपाय उमां लोकनमस्कृताम् ॥ १९
एते ते शैलराजस्य सुते लोकनमस्कृते ।
गङ्गा च सरितां श्रेष्ठा उमा देवी च राघव ॥ २०
एतत्ते सर्वमाख्यातं यथा त्रिपथगा नदी ।
खं गता प्रथमं तात गतिं गतिमतां वर ॥ २१

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे चतुस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३४ ॥

---

16 Ś1 repeats 16^{ab} (cf v l 15) —^{ab}) D5 हि॰-वांस्, T3 हि सुरास्, G3 भगवांस् (for हिमवांस्) M2 तनया हिमवाँल् (by transp) D5 9 12 -भाविनीं (for -पावनीम्) —For 15–16^{b}, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

802* अथ ज्येष्ठा हिमवत सुता गङ्गामनिन्दिताम् ।
वरयाञ्चक्रिरे देवा आत्मकार्यचिकीर्षव ।
ददौ चापि स धर्मेण तेभ्यस्त्रैलोक्यपावनीम् ।

[D10 om l 1 —(l. 1) V4 हि हिमवान् (for हिमवत). V3 कन्या (for सुता) V4 दातुमुपचक्रमे (hypermetric), D3 श्रेष्ठाम°, D7 ज्येष्ठाम° (for गङ्गामनिन्दिताम्) —(l 2) D10 वरण चक्रिरे. V3 B1 D7 आत्मकार्य, M4 स्वात्मकाम- (for आत्मकार्य-). B2 -चिकीर्षया (for -चिकीर्षव) —(l 3) V1 स्व- (for स). M4 transp चापि and स D11 धर्मात्मा (for धर्मेण) V1 D11 -पावनां (for -पावनीम्)]

—^{c}) Ś1 D5 11 12 स्वच्छा त्रिपथगा(D11 °गं), D3 °गा, Cm g k.t as in text (for स्वच्छन्दपथगा) Ñ2 V B D1–3 7 10.13 M4 देवीं (for गङ्गा) —G3 damaged from क्य in 16^{d} up to त्रि in 17^{a} —^{d}) Ñ2 V B D10 13 सुता गंगां(Ñ2 V1 °गा) महानदीं, D1 2 देवपत्नीं महानदीं, M4 सतीं गंगा महायशा .

17 D3 7.12 om (D12 hapl ?) 17^{ab} G3 damaged up to त्रि in 17^{a} (cf v l 16) —^{a}) Ś1 D5 9 तु°, Ñ2 V B2–4 D13 M4 च गंगा ते, D1 2 10 च ता गगा, D14 T1 2 G2 4 M1 ततो देवास्, Ct as in text (for त्रिलोकार्थं) B1 प्रगृह्य च ततो देवा, D11 सप्रगृह्य च ता देवीं —^{b}) D4 5 T2 Cm त्रैलोक्य-, Cg as in text (for त्रिलोक-) Ś1 D5 -काम्यया, Dt D6 8 -काक्षिण, Cm g as in text (for -कारिण) Ñ2 V B2–4 D1 2 10 11 13 M4 त्रैलोक्य(M4 त्रिलोक)पथचारिणीं, B1 गंगा त्रैलोक्यचारिणीं —^{cd}) Ś1 D3 5 7 9 12 ते जग्मुर्, D14 T1 2 G M1 2 वै गच्छन्, M3 चागच्छन् (for तेऽगच्छन्) ※ Cm गच्छन् आगच्छन् ।, Ct पुत्रोत्पत्यर्थमगच्छन् । ※ Ś1 D3 5 7 12 कृतार्थो(D3 7 °र्थैं)स्त्वंतरात्मभि (for ^{d}) Ñ2 V B D1 2 10 11 13 M4 यथागतं ययुर्देवास्तत (D13 °दा) पूर्णमनोरथा .

18 ^{a}) V2 B1 3 D13 सा (for या) Ñ2 V B D2 3 5 7 9–13 M4 तु, D1 om (submetric) (for च) Ñ2 V B D1 10 11.13 M4 शैलेंद्र-, D14 illeg (for [अ]न्या शैल-) D3 -सुदिता, D5 11 12 -तनया (for -दुहिता) Ś1 यावत्सा शैलतनया —^{b}) Cg t कन्या (as in text) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 द्वितीया (for कन्यासीद्) —^{c}) Ct उग्र (as in text) Dt D6 8 उग्रं सु-, D11 सा चोग्र (for उग्र सा) Ñ2 V3 B3 4 D3 7 सोग्र (by transp.) व्रत(V3 तप)मुपाश्रित्य (D3 7 °विश्य), V1 2 4 B1.2 D1 2 उग्रं (V1 सा सु, D1 साग्र, D2 सौम) व्रतमुपाविश्य, D10 13 सेयं (D13 सौग्र) व्रतमुपाश्रित्य —^{d}) D11 सुमध्यमा, D14 (before corr as in text) °धन (for तपोधना)

19 ^{a}) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 ताम(D3 °म)प्यु(V1 2 °त्यु)ग्रतप सिद्धां, M4 अत्युग्रतपस सिद्धा —^{b}) Ś1 -पति (for -वर) —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{c}) D14 illeg from द्रा to ति Ś1 D5.12 °वीर्याय, Ñ2 V B D10 11 13 याचमानाय, D1–3 7 M4 याचते(D2 °त) पत्नीम्, Cg as in text (for [अ]प्रतिरूपाय) —^{d}) B1 रुद्रा, B4 इमा, D2 3 उमा-, D11 पत्नीं (for उमा) V2 नाक-, M3 लोके (for लोक-) Ś1 D5 9 12 लोकसपूजितामुमा (Ś1 °तां सुतां)

20 D14 reads 20^{ab} in marg —^{a}) Ñ2 V B1 3 4 D10 11 13 इत्येते, B2 इत्येवं, D1 एव ते, D2 3 7 उमे ते, G3 एते हि, G4 एतत्ते (sic) (for एते ते) M4 एवमेते शैलभर्तु —^{b}) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 राम बभूवतु (for लोकनमस्कृते) Ś1 D2 5 12 उमे(D2 कन्ये) सु(D5 तु) दयि(D2 °यदि [by metathesis])ते सुते, D3 7 कन्ये समुदिते शुभे —D7 om 20^{c}–21^{b} Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{c}) V4 D6 14 T3 गंगा (sic) V4 श्रेष्ठा (sic) —^{d}) Ś1 D5 12 देवी चोमा रघूत्तम, Ñ2 V1 3 B D1–3 10 13 M4 देवी(B1 °वा)ना चा(B1 D13 M4 °नाम)प्युमा वरा, V2 देवाना च उमा वरा, V4 देवतानामुमा वरा, D11 देवी नाम उमा वरा

21 D7 om 21^{ab} (cf v l 20) —^{b}) Dt D6.8 T3 Ck t °गामिनी, Cm as in text (for त्रिपथगा नदी) —After 21^{ab}, Ś1 wrongly repeats 15^{c}–16^{b} —Ś1 om. 21^{cd}.

३५

उक्तवाक्ये मुनौ तस्मिन्नुभौ राघवलक्ष्मणौ ।
प्रतिनन्द्य कथां वीरावूचतुर्मुनिपुंगवम् ॥ १
धर्मयुक्तमिदं ब्रह्मन्कथितं परमं त्वया ।
दुहितुः शैलराजस्य ज्येष्ठाया वक्तुमर्हसि ।
विस्तरं विस्तरज्ञोऽसि दिव्यमानुषसंभवम् ॥ २
त्रीन्पथो हेतुना केन पावयेल्लोकपावनी ॥ ३
कथं गङ्गा त्रिपथगा विश्रुता सरिदुत्तमा ।
त्रिषु लोकेषु धर्मज्ञ कर्मभिः कैः समन्विता ॥ ४

G I 38 5
B I 36 4
L I 33 5

—^{c}) D3 5 7 9 11 12 गां, Cr m g k t as in text (for खं) D14 illeg from ग to थ D3–5 7 11 12 T3 राम, D9 नाम, Ck तावद् (for तात) —^{d}) Cr m g k t गतिं (as in text) D4 वरा (for वर) D3 5 7 9 11 12 गंगा मतिमतां वर —For 21, Ñ2 V B D1–3 10 11 13 M4 (D3 11 for 21^{ab}) subst

803* तत्र पावयितु लोकानिमांस्त्रीन्स्वेन तेजसा ।
गङ्गा प्रवर्तते राम सर्वभूतहिते रता ।

[(l 1) D3 तत (for तत्र). Ñ2 पारयितु (for पावयितु) D1–3 11 M4 त्रीनिमान् (by transp) V1 स्वे* (for स्वेन) V4 त्रीन्वै**स्वतेजसा (for the post half) —(l 2) D1 M4 °वृते (for प्रवर्तते) B2 (m also as above) D2 -लोक- (for -भूत-) M4 सर्वलोकनमस्कृता (for the post half)] —After 21, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cm g (Ck t comm on l 2 only) ins

804* सैषा सुरनदी रम्या शैलेन्द्रस्य सुता तदा ।
सुरलोक समारूढा विपापा जलवाहिनी ।

[D6 8 om l 1 —(l 1) G1 सुरम्या विमला (for सुरनदी रम्या) D4 तथा (for तदा) —(l 2) D14 T2 विपाप- G4 [अ]जस्र- (for जल-)]

D9 cont, D3 5 7 11 12 ins after 21

805* उमा च देवं भर्तारं संप्राप्ता च सुमध्यमा ।

[D3 उवाच (sic) (for उमा च) D3 7 देवी (for देव) D9 उमादेवी च स्रष्टार (for the prior half) D3 सधाल्य (sic) (for सप्राप्ता) D3 7 9 रुद्रमन्वय (for च सुमध्यमा)]

Colophon —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 V1 Dt D4 10 12 om V2–4 B D11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–12 गगोत्पत्ति, D9 गंगावतार —*Sarga no* (figures, words or both). Ś1 V1 4 B1 4 D3 5 11 om Ñ2 B2 3 D10 37, V2 39, V3 36, Dt D4 6 8 12 14 S 35, D1 7 28, D2 29, D9 38 D13 बालकाडे-त्पत्ति· सप्तत्रिंश (dash indicates lacuna) —After colophon, T2 G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

35

☞ Ñ1 missing sarga 35 (cf v l I 33 8)

1 ^{b}) Ś1 D5 9 12 M3 4 तौ राम- (for राघव-) —^{c}) D4 अभि°, T3 °सध्य (for प्रतिनन्द्य) D9 एताम् (for वीराव्) —^{d}) Ś1 D5 12 M4 अब्रूता (for ऊचतुर्)

2 ^{a}) Ś1 D5 12 युक्तरूपम्; D9 (before corr) ब्रह्म°; T3 धर° (sic), Cm g as in text (for धर्मयुक्तम्). D9 रम्य (for ब्रह्मन्) —^{b}) Ś1 D5 9 12 M4 मधुराक्षर (for परमं त्वया) —After 2^{ab}, Ś1 D5 9 12 ins l 3 of 806* —^{d}) D9 reads ज्येष्ठाया in marg —T3 om 2^{ef} —^{e}) D9 देव देव्या या (for विस्तरज्ञोऽसि) —^{f}) Dt -मानस- (for -मानुष-) Ś1 D5 12 कथाना दिवि चेह च, D9 विश्रुता सरिदुत्तमा (= 4^{b}), M4 कथाना देवमानुषे —After 2, Ś1 D5 12 M4 (om l 4) ins l 4-6 of 806*

3 ^{a}) T3 त्रिपथो, Cr m g k t त्रीन्पथो (as in text) —^{b}) Dt D6 (before corr प्रावयेल्) 8 M3 Cg k t प्लावयेल्, Cgp भावयेल् (for पावयेल्). D9 M3 °पाविनी (for लोक-पावनी)

4 For 1-4^{b}, Ñ2 (Ñ1 missing) V B D1–3 7 10 11 13 subst, while Ś1 D5 12 (all read l 3 after 2^{ab}) ins l 3-6, M4 l 5-6 after 2 and all subst l 7-8 for 3^{a}–4^{b}, D9 ins l 3 only (om all others) after 2^{ab}

806* उक्तवाक्ये मुनौ तस्मिन्राम. पप्रच्छ तं पुन ।
विश्वामित्रं सुखासीनं महात्मानं कृताञ्जलि ।
कथेय कथिता ब्रह्मन्पुण्यश्रवणकीर्तना ।
या त्वया ता पुन श्रोतुमिच्छामि बहुविस्तराम् ।
उमा केनाभवद्देवी कौमारव्रतचारिणी । [5]
अवाप देवप्रवरं पतिं भूतमहेश्वरम् ।
हेतुना केन चैवेयं गङ्गा त्रिपथगाभवत् ।
कथ देवनदी चेयं मानुष्य समुपागता ।

[M4 om l 1-4 Ś1 D5 12 om l 1-2 —(l 1) D1–3 7 11 उक्त (D2 °क्त) वाक्य D1–3 7 तु त (D1 ते) मत्वा, D11 तु तमथो (for मुनौ तस्मिन्) D1–3 7 11 पुनरपृच्छत (D2 °त, D11 °ते) (for पप्रच्छ त पुन) —(l 2) V4 transp सुखासीन and महात्मान V1 कृताजलिरिद वच (for the post half) —Ś1 D5 12 read l 3 after 2^{ab} —(l. 3) D9 ह्यथा (for ब्रह्मन्) V4 -कीर्तिनी, D2 3 -कीर्तन, D5 -कीर्तनात्, D9 -कीर्तिना (for -कीर्तना) —(l 4) V2 सा°, D3 7 °तु, D11 त्वयाख्याता (for या त्वया ता) D1–3 7 11 ब्रह्मन् (for श्रोतुम्) V4 B2 -विस्तर (for -विस्तराम्) D1–3 7 11 श्रोतुमिच्छामि विस्तरात् (for the post half) Ś1 D5 12 पुनस्ता श्रोतुमिच्छामि त्वत्तोह बहुविस्तर (Ś1 °रां) —For ins see below —D2 reads l. 5-8 after 4^{cd} —(l 5) D12 [अ]भ.द् V3 गौरी (for देवी) Ś1 °धारिणी, Ñ2 V4 D2 5 10–13 कौमार (D2 कुमारी) ब्रह्मचारिणी;

G 1 38 5
B 1 36 4
L 1 33 5

तथा ब्रुवति काकुत्स्थे विश्वामित्रस्तपोधनः ।
निखिलेन कथां सर्वामृषिमध्ये न्यवेदयत् ॥ ५
पुरा राम कृतोद्वाहः शितिकण्ठो महातपाः ।
दृष्ट्वा च स्पृहया देवीं मैथुनायोपचक्रमे ॥ ६
शितिकण्ठस्य देवस्य दिव्यं वर्षशतं गतम् ।
न चापि तनयो राम तस्यामासीत्परंतप ॥ ७
ततो देवाः समुद्विग्नाः पितामहपुरोगमाः ।
यदिहोत्पद्यते भूतं कस्तत्प्रतिसहिष्यते ॥ ८
अभिगम्य सुराः सर्वे प्रणिपत्येदमब्रुवन् ।
देवदेव महादेव लोकस्यास्य हिते रत ।
सुराणां प्रणिपातेन प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ ९

D3 कौमा °, M4 °*चारिणी (for the post half) —(1 6) Ś1 D1–3 5 6 7 11 12 M4 अवाप्य (for अवाप) D3 देवप्र-र. D1 13 M4 °देव, D2 3 पतिदेव-(D2 °*), D7 °देव- (for पतिं भूत-) —(1 7) V4 °गामिनी, B1 गा गता त्रिपथामवद् (for the post half) —(1 8) V3 भूत्वा, D1 त्वेय (for चेय). Ñ2 V1–3 B D10 13 मानुषान् (V1 2 B1 °ष) (for मानुष्य) V4 मर्त्यलोकमुपागता, D1–3 7 11 M4 मानुष लोकमाग(M4 °श्रि)ता (for the post half)]

Ś1 D5 12 cont , while D2 ins after l 4 of 806* ·

807* कथ त्रिपथगा गङ्गा प्रोच्यते देवमानुषे ।
[D2 देवमानुष cf l 7 of 806*]

—D1 3 7 M4 om (hapl ?) 4^{cd} —^{c}) D9 (before corr) विश्व- (for त्रिपु) V2 4 D6 T3 धर्मज्ञा, D13 विख्याता (for धर्मज्ञ) —^{d}) T2 M3 समन्विता·, Ct °ता (as in text) Ś1 Ñ2 V B D2 5 10–13 कैश्च धर्मैं(D2 पुण्यै)रधि(Ś1 Ñ2 D2 5 12 °नु)ष्ठिता —After 4^{cd}, D2 reads l 5-8 of 806*

5 ^{a}) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 एव, G1 3 इति, Cm g as in text (for तथा) D13 काकुत्स्थो Ś1 D5 12 तथा तयोस्तु ब्रुवतोर् —^{b}) Ś1 Ñ2 V B2–4 D1 5 10 12 13 महातपा , B1 महापथा (sic), D2 G1 महामुनि , D3 7 M4 महायशा (for तपोधन) —^{c}) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 विस्तरेण, Cm g k t as in text (for निखिलेन) Ś1 D5 12 दिव्याम्, Ñ2 V1–3 B D1–3 7 10 11 13 M4 एता, V4 एना, Cg as in text (for सर्वाम्) —^{d}) Ś1 D3 5 7 12 ततोब्रवीत्, D9 निवेदयत् (for न्यवेदयत्) Ñ2 V B D1 2 10 11,13 M4 व्या-(V1 M4 आ)ख्यातुमुपचक्रमे.

6 ^{a}) D1 श्रुत्वा (for पुरा) D1 कृतोद्वाहं —^{b}) V2 °कठ-, D14 T1 2 G4 नील° (for शितिकण्ठो) D1 शितिकठ-मुमापतिं —^{c}) Dt D6 8 9(before corr as in text) भगवान्, Cg as in text (for स्पृहया) D6 G2 देवी, Ck as in text (for देवीं) Ś1 (marg as in D6 also) Ñ2 V B D2 5 10–13 M4 उमा च(D2 उवाच, M4 उमा वि) स्पर्द्धया देवी(B4 D2 M4 °वीं), D1 उमापि च तथा देवो, D3 7 उमा चास्य प्रिया देवी —^{d}) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1–3 5 -10–13 [उ]प(Ś1 °*, B1 [अ]भि)जग्मतु , V4 [उ]पचक्रतु , Cg as in text (for [उ]पचक्रमे) —After 6, Ś1 (marg) Dt D6 8 M3 (*inf lin sec m*) ins , while D4 ins after 7^{ab} ·

808* तस्य संक्रीडमानस्य महादेवस्य धीमत ।
[Ś1 च स्पर्ध° (for सक्रीडमानस्य)]

7 ^{a}) V1 D6 शितिकठश्च Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D1 2 5 10–13 देव्याश्च, D3 7 देव्यास्तु, Cm as in text (for देवस्य) —^{b}) T2 वर्षं, Cg as in text (for वर्ष-) —After 7^{ab}, Dt G1 3 ins

809* एव मन्मथयुद्धे तु तयोर्नासीत्पराजय ।

—D4 ins 808* after 7^{ab} —^{c}) M4 [अ]स्यां (for [अ]पि) T3 -म, M1 नाम (for राम) —^{d}) G4 परतप· M4 तस्यासीत्परम तप —For 7^{cd}, Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7. 10–13 subst

810* न चैवैकतरस्यासीत्तयो राम पराजय ।

[Ś1 D2 11 12 [अ]न्यतरस्य, D1 तस्यास्तस्य, D5 [अ]नतरस्य (for [ए]कतरस्य) V4 न चै कतमस्यासीत्, D3 7 न चैव ग्लानिरभवद् (for the prior half) Ñ2 B1 3 4 D5 ततो, D2 तपो, D3 7 न च (for तयो) D1 पर जय]

8 ^{a}) Dt D6 8 सर्वे, Cm g k as in text (for ततो). Dt D4 6 8 9 G1 3 Cgp k t समुद्युक्ता , T3 सगधर्वा , Cg tp as in text (for समुद्विग्ना) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 ततो देवा(D13 °व्या)ययु(B4 °द्रु [sic])श्चिता —After 8^{ab}, B3 ins

811* कथं भवेद्विरामश्च अनयोरेव साम्प्रतम् ।

—^{c}) Ś1 D1 5 12 यदि चो(D1 वो)त्प(Ś1 °*)त्स्यते, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 यदन्योत्पत्स्य(V1 °त्स्ये)ते, Cm g t as in text (for यदिहोत्पद्यते) ❀ Ck यदि लोक्वदेवपुत्ररूपमुत्पद्यते। ❀ Ś1 D5 12 पुत्र·, V2 वीर , D3 7 रूप, M2 भूता(sic) (for भूत) —^{d}) Dt D8 T3 G4 M3 °महिष्यति, Cr m g k t as in text (for प्रतिसहिष्यते) Ś1 D3 5 7 12 मोढा कस्त(D5 transp)भविष्यति, Ñ2 V1 2 4 B D1 2 10 11 13 मोढा को(B4 क)स्य भविष्यति, V3 मोढा कस्य भवेदिति, D9 कस्तु त प्रसहिष्यति

9 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10–13 तमभिगम्य, M4 इत्युपेत्य, Cg k as in text (for अभिगम्य) D2 [अ]ब्रुवन्सर्वे, D11 कृतोद्वाहं (for सुरा सर्वे) D1 उपेत्य सहिता सर्वे —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D2 5 10 12 13 वृषध्वजं, M3(before corr) [इ]दमब्रवीत् (for [इ]दमब्रुवन्) D1 3 7 रुद्रं(D1 सुरा) वचनमब्रुवन , D11 शितिकठ(sic)उमापतिं —After 9^{ab}, Ñ2 V B D10 11 13 ins

न लोका धारयिष्यन्ति तव तेजः सुरोत्तम ।
ब्राह्मेण तपसा युक्तो देव्या सह तपश्चर ॥ १०
त्रैलोक्यहितकामार्थं तेजस्तेजसि धारय ।
रक्ष सर्वानिमाँल्लोकान्नालोकं कर्तुमर्हसि ॥ ११

देवतानां वचः श्रुत्वा सर्वलोकमहेश्वरः ।
बाढमित्यब्रवीत्सर्वान्पुनश्चेदमुवाच ह ॥ १२
धारयिष्याम्यहं तेजस्तेजस्येव सहोमया ।
त्रिदशाः पृथिवी चैव निर्वाणमधिगच्छतु ॥ १३ G I 38 18 B I 36 13 L I 33 16

812* शितिकण्ठं महात्मानमिद वचनमब्रुवन् ।

[B4 D13 शितिकठ-. D11 प्रणिपत्य तत सर्वे (for the prior half) D11 सुरा (for इद). D13 अब्रवीत्]

—^{c}) D5 12 देव(D12 °वं)देवं, T3 धनदेन (sic), Cg as in text (for देवदेव). Ñ2 V B1–3(marg as in text) D5 10 12 13 महाभाग(D5 12 °ग), D1–3 7 11 M4 नमस्तेस्तु, G1 3 महाबाहो (for महादेव) ❀ Cg देवदेवेत्यनेन महादेवशब्दार्थ उक्त । ❀ —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D5 10 12 13 सर्वभूत-; D1–3 7 11 M3 4 सर्वलोक- (for लोकस्यास्य) V4 D1 3 9 M4 रत., D5 12 रतं (for रत) —^{e}) D7 T3 G2 प्रतिपातेन, Cg प्रणि° (as in text). ❀ Ck प्रणिपातोऽनन्यगतिकतया तत्पादमूलपतनम् । ❀

10 For 10-12, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst. 813*. Ś1 om 10-11^b. —^{a}) G2 लोक(sic), G4 लोकान्; Ck.t as in text (for लोका) —^{b}) G1 देव- (for तव) D5 12 [अ]पत्य, T3 देवस् (sic), Cg k as in text (for तेज) D12 सुरोत्तम —^{c}) Dt D4 6 8 9 ब्राह्म्येण, Cg k t ब्राह्मेण (as in text) D5 12 ब्रह्मचर्येण सयुक्तो

11 D12 om (hapl) 11-12^b Ś1 om 11^{ab} (cf v l 10) —^{a}) D5 -काम्यस्त्वं, G2 M1 -काम्यार्थं, Cg as in text (for -कामार्थं) —^{b}) D5 तेजो धारय तेजसा —^{cd}) D4 नालोकान्, D9 आरोग्य, Ck t as in text (for नालोक) Ś1 वयं च शरण याता न लोकान्हंतुमर्हसि —D5 subst l 12 of 813* for 11^{cd}

12 D12 om 12^{ab} (cf v l 11) —^{b}) T3 Cgp -पितामह, Cg as in text (for -महेश्वर.) —^{c}) M3 देवान् (for सर्वान्) —^{d}) G2 हा (for ह) —For 10-12, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst, D5 subst l. 12 only for 11^{cd}

813* न तेऽपत्य धारयितु शक्तेयं पृथिवी विभो ।
न लोका सर्वशश्चेमे सोढुं ते वीर्यसभवम् ।
आत्मनैवात्मनस्तेजस्त्वं धारयितुमर्हसि ।
सहानयैव देव्या त्वं ब्रह्मचारी भवेश्वर ।
अस्माकं च धरायाश्च लोकाना चानुकम्पया ।
धारयात्मभवं तेज. स्वयमेवोमया सह ।
मिश्रता हि गत तेज' तवोमायाश्च शकर ।
सादयेदपि लोकास्त्रीन्सदेवर्षिनरोरगान् ।
तस्मात्त्व धारयात्मान त्रैलोक्यहितकाम्यया ।
ब्रह्मचर्येण संयुक्तो देव्या सह तपश्चर ।
त्रैलोक्यहितकामस्त्वं तेजो धारय तेजसा ।
रक्ष लोकानिमान्देव न लोकान्हन्तुमर्हसि ।
इति तेषां वचः श्रुत्वा देवानां भगवाञ्शिव. ।
शिवेन मनसा युक्तो देवान्वचनमब्रवीत् ।

[D2.10 om l. 1–3 (hapl) and 10–11 D13 om l 7–11. Ñ2 V B D1 11 M4 om l 10–11 —(l 1) D3 *भो, D13 प्रभो (for विभो) —(l 2) V2 सर्व वा(श)शक्ता, V4 चैव सर्वेमी (for सर्वशश्चेमे) D11 न हि शक्ता' सुराश्चेमे (for the prior half) M4 रोढु (for सोढु) D1 3 7 M4 [अ]पत्य- (for वीर्य-) —(l 4) D10 च (for [ए]व). M4 देवा (for देव्या) V4 महेश्वर', D3 भवेनेश्वर (sic) (for भवेश्वर) —(l 5) B4 D3 7 M4 om third च D11 हिताय वै, D13 [अ]पि काम्यया (for [अ]नुकम्पया) —(l 6) D3 धा*य V1 [आ]से भव, V2 [आ]त्मभवस् (both sic) (for [आ]त्मभव). —Ñ2 om. (hapl) from the post half of l 6 up to the prior half of l 7 B1 समुद्भूत सहोमया (for the post half) —(l 7) V2 B1 मिश्रिता, B2–4 D2 मिश्रित, M4 मित्रतां (for मिश्रता). V2 3 D11 च (for हि) D2 द्वयोस् (for गत) B1 शङ्कर —(l 8) V3 दारयेदपि, D3 7 दहेदद्यापि (for सादयेदपि) B4 सदैवर्षि-, D11 सर्वर्षिश्च (for सदेवर्षि-) D3 -पुरोगमान्, D7 -महोरगान् (for -नरोरगान्) D2 सहयक्षामरोरगान्, M4 सहदेवर्षिदानवान् (for the post. half) —(l 9) D3 *लोक्य-, D7 त्रैलोक- (for त्रैलोक्य-) —For l. 10 cf 10^{cd}. —(l 12) V1 B4 देवान् (for देव) V1 om न (submetric) V3 B3 D2 3 7 लोक (for लोकान्) —(l 13) D3 भवानां (for देवाना) —(l. 14) B4 म**सा (for मनसा) D3 repeats (ditto) वचनम्]

13 Ś1 D5 12 om 13 —^{b}) Ñ2 V2–4 B D1–3 7 10 11 13 समुद्गत, V1 मुहूर्तं तु, Dt D6 8 तेजसैव, D14 G2 तेजस्यैव, M4 शैलपुत्र्या (for तेजस्येव) —M4 om (hapl ?) 13^c–25 T3 om 13^d–16^c D1 reads 13^{cd} after 18 —^{cd}) D1–3 7 पृथिव्या सह सर्वेपि (D1 2 ते सर्वे) (for ^{c}) D7 निर्माणम् D1 °जग्मथु (sic), D2–4 7 °गच्छथ(D4 °त), G4 Ck अभि° (for अधिगच्छतु) D1 (gloss) निर्वाण सुरा ते सर्वे देवा M2 अधिगच्छतु निर्वाणं पृथिवी त्रिदशा अपि (by transp except अपि) —For 13^{cd}, Ñ2 V B D10 11 13 subst

814* निर्वृता भवतेत्येवं पुनश्चेदमुवाच ह ।

[V1 3 4 D11 13 निवृत्ता, V2 D10 निर्वृत्ता V3 तु (for [इ]ति). D13 मुनीश् (for पुनश्) B1 [ए]वम् (for [इ]दम्)]

—After 13, D2 reads 19^{ab} as in D1 repeating it in its proper place and ins thereafter ref शिव उवाच.

G 1 38 18 B 1 36 14 L 1 33 17 यदिदं क्षुभितं स्थानान्मम तेजो ह्यनुत्तमम् ।
धारयिष्यति कस्तन्मे ब्रुवन्तु सुरसत्तमाः ॥ १४

एवमुक्तास्ततो देवाः प्रत्यूचुर्वृषभध्वजम् ।
यत्तेजः क्षुभितं ह्येतत्तद्धरा धारयिष्यति ॥ १५

एवमुक्तः सुरपतिः प्रमुमोच महीतले ।
तेजसा पृथिवी येन व्याप्ता सगिरिकानना ॥ १६

ततो देवाः पुनरिदमूचुश्चाथ हुताशनम् ।
प्रविश त्वं महातेजो रौद्रं वायुसमन्वितः ॥ १७

तदग्निना पुनर्व्याप्तं संजातः श्वेतपर्वतः ।
दिव्यं शरवणं चैव पावकादित्यसंनिभम् ।
यत्र जातो महातेजाः कार्तिकेयोऽग्निसंभवः ॥ १८

अथोमां च शिवं चैव देवाः सर्षिगणास्तदा ।
पूजयामासुरत्यर्थं सुप्रीतमनसस्ततः ॥ १९

---

14 T3 M4 om 14 (cf v l 13) —^{a}) D1 यतश्च, D13 यचेद, G2 तदिद, Cm g k t as in text (for यदिदं) Ś1 क्षोमितं; D3 प्रच्युत (for क्षुभित) D1 तेज·, G4 स्थान, Cm g k t as in text (for स्थानान्) D7 यदि प्रमुच्य तं स्थानान् —^{b}) V1 [अ]ति-, M2 तु (for हि) D1 स्वस्थानोद्धृतमुत्तमं —^{c}) D14 धारयिष्यसि D1 शूर·, D3 7 तं वै, D12 तं भो (for तन्मे). —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 10–13 प्रोच्यता, M2 ब्रूयतत् (sic), Cg as in text (for ब्रुवन्तु) T2 मुनिसत्तमा· D3 7 इति व सत्यमीरितं

15 T3 M4 om 15 (cf v l 13) —^{a}) D3 7 त प्रत्यूचुस (for एवमुक्तास्) D7 तदा (for ततो) —^{b}) V3 पप्रच्छुर् (for प्रत्यूचुर्) D3 7 भगवत वृष (D3 वृषभ-[hypermetric])ध्वजं —^{c}) Ś1 Ñ2 V B2 3 D2 3 5 7 10–13 यत्तव, B1 यच्च ते, B4 यत्र तत्, D1 यतश्च (for यत्तेज) Ś1 क्षोमित, D3 7 [अ]च्च च्युत (for क्षुभितं) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10 12 13 तेजस् (D1 °जो), Dt D4 (marg) 6 8 ह्यद्य, D11 स्थानात्, M2 तेद्य, M3 यद्यत् (for ह्येतत्) —^{d}) V3 तत्त्वं हि, V4 तत्त्व वै, D9 धरा च (for तद्धरा) V3 4 धारयिष्यसि (sic) D1 धारयिष्यति ते धरा

16 M4 om 16, T3 om 16^{abc} (for both cf v l 13) —^{a}) Ñ2 V B D10 11 13 सुरश्रे(B4 °ज्ये)ष्ठ·, D1 (marg gloss) शिव, Cg k as in text (for सुरपति) —D12 om 16^b–17^b —^{b}) V2 प्रमुमोद च (hypermetric) Ś1 Ñ2 V B Dt D (except D8 12 14) M2 महाबल (for महीतले) —^{c}) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1–3 5 7 11 13 तेजस्तत्, Cm g k as in text (for तेजसा) V4 D9 तेन, D10 सर्वा (for येन) —^{d}) Ś1 D5 व्याप्त तद्गिरिकानन

17 M4 om 17, D12 om 17^{ab} (cf v l 13 and 16 respy) —^{a}) Ś1 D5 सुरपतिं, D11 पुन ब्रह्मरिद (sic), G1 3 सगंधर्वा (for पुनरिदम्) —^{b}) Ś1 D2 3 5 7 प्रोचु, G1 3 पुनर्, G4 तूचुश्च, Cg as in text (for ऊचुश्च) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10 11 13 सर्वे, Dt D6 8 चापि, D2 देव, G1 3 ऊचुर्, M3 चैव (for चाथ) —^{c}) Ś1 Dt D6 8 9 G1 3 M2 3 आविश, D11 प्रविश्य (sic), Cm k as in text (for प्रविश) V3 4 B1 D9 T3 G1 महातेजा D2 विग्रम त्वद्दं तेजो (sic) —^{d}) V1 2 D5 9 -समन्वित, D3 7 -समीरित., Cg k t as in text (for -समन्वित)

18 M4 om 18 (cf v l 13) —^{a}) V4 B3 (marg. also) Dt D9 11 तदाग्निना, D1 तमग्निना, D3 तदसिना (sic), Cg t as in text (for तदग्निना) D2 कृत वाक्यं, D3 7 प्लुत व्याप्तं (for पुनर्व्याप्तं) —^{b}) Ś1 D2 13 स जात·, Ñ2 V2–4 B (B3 marg also as in V1) तज्जात., V1 D11 तज्जात, Dt D6 8 G4 M2 3 सजात, D10 तत्तेज (for संजात) V1 Dt D6 8 T2 G4 M2 3 °पर्वत, D3 7 तेन° (for श्वेतपर्वतः) Cg as in text (for ^{b}) ❀ Ct उक्ताग्निना चालनपूर्वकप्रवेशात्तत्तेजोयद्व सत्केवलश्वेतपर्वतरूप जात तद्रूप तेजो। ❀ —^{c}) V3 °वल, V4 °वरं, D1 (gloss) करकं, D2 शिखरिणं, T3 च वरण, Cg k t as in text (for शरवणं) —V4 om (hapl) 18^d–19^a —^{d}) D1 शतक- (for पावक-) Ś1 D1 3 5 7 11-13 -वर्चसं, B2 -सप्रभ, B3 (marg also as in text) -समव (for -सनिभम्) D2 पावकाद्दिव्यतेजसं, Ck t as in text (for ^{d}) —Ñ2 V1–3 B1 D10 om 18^{ef} —G4 repeats consecutively 18^{ef} —^{e}) G1 तेजो, Ck as in text (for जातो) G2 महादेवा· (for महातेजा.) —^{f}) D3 [अ]सि°, D4 14 T °सनिभ, G1 3 महावल, Cg as in text (for ऽग्निसभव.) B2 4 कार्तिकोप्य(B4 °*)ग्निसभव· ❀ Ck अग्निना·· धृत्वा मोक्ष्यमाणत्वादग्निसंभवत्वम्।, Ct किंचित्काल धृतत्वात्कार्तिकेयत्ववदेवाग्निसंभवत्व वोध्यम्। ❀ —After 18, D1 reads 13^{cd}

19 M4 om 19, V4 om 19^a, D2 reads first time 19^{ab} after 13 (cf v l 13 and 18) —^{a}) Ś1 Ñ2 V1–3 B D2 3 5 7 10–13 ततो देवीं (D2 3 °वी) (for अथोमां च) G2 शिर (sic) (for शिवं) D1 उक्तवाक्यं शिव देवास्. —^{b}) Dt D3 6–8 तथा (for तदा) Ñ2 V B D10 13 सर्वेभ्य(B4 °अ)पूजयन्; D3 ऋषि°, M3 सुर° (for सर्षिगणास्तदा) D1 तत सर्वेभ्यपूजयन् —^{d}) Dt D6 8 9 T3 G1 3 M2 3 Ck तदा, D4 तथा (for तत) Ś1 D2, 3 5 7 12 सुरा(D5 °रा) सुरपतिं(D2 °तिस्) तदा (D2 7 °था), D11 वद्धाजलिपुटास्तदा —For 19^{cd}, Ñ2 V B D1 10 13 subst, while D2 3 7 11 ins after 19

815* प्रह्वानतशिर काया साधु साध्विति चाब्रुवन् ।

[V2 4 भून्यान(V4 °ग)त-, B4 प्रक्षानत-(sic) (for प्रह्वानत-)]

अथ शैलसुता राम त्रिदशानिदमब्रवीत् ।
समन्युरशपत्सर्वान्क्रोधसंरक्तलोचना ॥ २०

यस्मान्निवारिता चैव संगता पुत्रकाम्यया ।
अपत्यं स्वेषु दारेषु नोत्पादयितुमर्हथ ।
अद्य प्रभृति युष्माकमप्रजाः सन्तु पत्नयः ॥ २१

एवमुक्त्वा सुरान्सर्वाञ्शशाप पृथिवीमपि ।
अवने नैकरूपा त्वं बहुभार्या भविष्यसि ॥ २२
न च पुत्रकृतां प्रीतिं मत्क्रोधकलुषीकृता ।
प्राप्स्यसि त्वं सुदुर्मेधे मम पुत्रमनिच्छती ॥ २३
तान्सर्वान्व्रीडितान्दृष्ट्वा सुरान्सुरपतिस्तदा ।
गमनायोपचक्राम दिशं वरुणपालिताम् ॥ २४

G 1 38 29
B 1 36 25
L 1 33 28

20 M4 om 20 (cf v l 13) —^{b}) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 अभिवीक्ष्य तान् (for इदमब्रवीत्) Ś1 D5 12 सर्वानेव तदा(D12 महा)सुरान्.—After 20^{ab}, D14 T1.2 G2 4 M1 3 ins

816* अप्रियस्य कृतस्याद्य फलं प्राप्स्यथ मे सुरा ।
इत्युक्त्वा सलिलं गृह्य पार्वती भास्करप्रभम् ।

[M3 reads l 1 *inf lin sec m* —(l 1) G4 अप्रीतस्य T2 क्रियस्य, M1 तु तस्य (for कृतस्य) M3 हे (for मे) —M3 om l 2 —(l 2) K(ed) भास्करप्रभा]

—^{c}) B4 अभ*त् (for अशपत्) Ś1 D5 9 12 देवी (for सर्वान्) V4 शशाप त्रिदशान्देवी.—^{d}) Ś1 D5 9 12 रोषात् (for क्रोध-)

21 M4 om 21 (cf v l 13) Ś1 D5 9 12 om 21^{ab}. —^{a}) T3 विघातिता, G1 3 M2 निवारितश्, Cg k as in text (for निवारिता) Dt D4 6 8 [अ]हं (for [ए]व) —^{b}) T3 संतति(sic), G1 3 M2 संगम (for संगता) G1 3 पुत्रकाक्षया —For 21^{ab}, Ñ2 V B D10 11 13 subst l 1 of 818* —D11 om 21^{cd} —^{c}) Ñ2 B3(marg also as in text) 4 D10 च स्व(B4 सु)दारेषु (for स्वेषु दारेषु) —^{d}) Ś1 D5 9 12 युष्माक न भविष्यति, Ñ2 V B D10 13 यूय नोत्पादयिष्यथ ❀ Cg k तस्माद्यूयमपि(Ck om यूयमपि)अपत्य नोत्पादयिष्यथ। ❀ —Ñ2 V B D10 13 om 21^{ef}.—For 21^{ef}, Ś1 D5 9 11 12 subst

817* भार्याश्च वोऽद्य प्रभृति भविष्यन्त्यप्रजा सुरा ।

[Ś1 भार्ययाद्य प्रभृति वै (sic) (for the prior half) D11 भविष्य*-]

—For 21, D1–3 7 subst, while Ñ2 V B D10.11 13 subst l 1 only for 21^{ab}

818* यस्मादपत्यं सदृशममरा मम नेच्छथ ।
युष्माकमपि तस्माद्धि न प्रजास्यन्ति पत्नय ।

[(l 1) V1 सदृशमपत्यम् (by transp) V4 जात हि मम, B1 मम जात हि (for अमरा मम) Ñ2 B3(marg also नेच्छत) 4 D10 13 नो(B4 D10 ना)भवत् (for नेच्छथ) D1–3 7 11 नैच्छध्वममरा मम (for the post half)]

—After 21, Dt D4 T3 G1 M2 ins

819* पत्न्यो न जनयिष्यन्ति ह्यद्य प्रभृति चात्मजान् ।

[Dt D4 (with hiatus)आत्मजान्, T3 वा°, M2 चात्मनि (for चात्मजान्)]

22 M4 om 22 (cf v l 13) V4 om 22–23^b —^{a}) Ñ2 V1–3 B D10.13 उक्त्वा(V1 °क्त) चैवं(B4 °व), D1 (marg also as in text)–3 7 11 एव शप्त्वा, Ct as in text (for एवमुक्त्वा) D12 om सुरान् B4 om सर्वान्. —^{c}) D14 नैव (for नैक-) T2 [अ]पि (for त्वं) Ś1 D5 9 11.12 ए(D9 नै)करूपावनि त्व(Ś1 °वने त्वं, D11 °च नित्य) च —^{d}) Ś1 D5 9.11 12 -भोज्या, Cg t as in text (for -भार्या) D9 G1 भविष्यति.—For 22^{cd}, Ñ2 V1–3 B D1–3 7 10 13 subst, while D11 ins after 22^{ab}

820* त्वमप्यूषरसकीर्णा भविष्यसि वसुन्धरे ।

[B4 त्वयम् (sic) (for त्वम्) B1 [उ]पल- (for [ऊ]षर-) D1 2 -सकीर्णे D10 त्वमप्यूरव (sic) सकीर्णा (for the prior half)]

23 M4 om 23, V4 om 23^{ab} (cf v l 13 and 22 respy) —^{a}) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1–3 5 7 9–13 [अ]पत्य- (D12 °*), Cg k t as in text (for पुत्र-) Ś1 मैत्रीं (for प्रीतिं) —^{b}) V1 तत्क्रोध-, M3 मत्कोप- (for मत्क्रोध-) V1 2 G2 -कृतां (for कृता) —^{c}) Dt D6 8 प्राप्स्यसे, Cg k °सि (as in text) —^{d}) Dt अनि*ती, T2 अनिच्छसि, Cg k t as in text (for अनिच्छती) —For 23^{cd}, Ś1 D5 9 11 12 subst

821* ममापत्यमनिच्छन्ती चैवं त्वमपि लप्स्यसे ।

[D5 12 अनिच्छतीम्, D9 अनीप्सती (for अनिच्छन्ती) D5 12 एव, D9 जातु (for चैव) D9 लिप्स्यते (sic), D12 लप्स्यते (for लप्स्यसे) D11 प्राप्स्यसि त्व च सुद(वसुध)रे (for the post half)]

—Thereafter Ś1 (marg) ins षट्त्रिंशोध्याय

24 M4 om 24 (cf v l 13) —^{a}) Dt D6 8 Ck t पीडितान्, D4 T3 व्यथितान्, D14 व्रीळितान्, T1 2 G M1–3 व्रीळितान्, Cg as in text (for व्रीडितान्) Ś1 D5 9 12 ता दृष्ट्वा व्रीडिता देवीम् —^{b}) Ś1 D5 9 12 उमा (for सुरान्) —For 23^c–24^b, Ñ2 V B D1–3 7 10 13 subst, while D11 subst l 2 only for 24^{ab}

822* प्राप्स्यसि त्वमभीप्सन्ती न चापत्यमभीप्सितम् ।
ता दृष्ट्वा व्यथिता देवीमुमा देवो महेश्वर ।

G I 38. 30 B I 36 26 L. I 33 28 स गत्वा तप आतिष्ठत्पार्श्वे तस्योत्तरे गिरेः ।
हिमवत्प्रभवे शृङ्गे सह देव्या महेश्वरः ॥ २५

एष ते विस्तरो राम शैलपुत्र्या निवेदितः ।
गङ्गायाः प्रभवं चैव शृणु मे सहलक्ष्मणः ॥ २६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

[(1 1) V1 नैव वसुधे (hypermetric), B1 अपीच्छती, D1 7 अनीप्सति, D3 अनीमत (sic) (for अमीप्सन्ती) V4 om न (submetric) D1–3 7 मम (for न च) V1 मनसेपित (sic) (for अमीप्सितम्) —(1 2) B4 om, D1–3 7 एव (for देवीम्) D1 2 सुरासुरमहेश्वर, D3 7 सुरासुरनमस्कृतां (for the post half)]

—c) Ś1 D6 9 12 मतिं चक्रे, Cg k t as in text (for [उ]पचक्राम) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 गंतुं समुपचक्राम (D1 °सुर् [sic])

25 M4 om 25 (cf v l 13) —ab) D11 आदिष्टद्, D12 आतिन्द् (for आतिष्ठत्) D14 T1 G4 Cm गिरौ, T3 दिशि, Cg k t as in text (for गिरे) Ś1 Ñ2 V B D6 9–13 उत्तम शंसितव्रत (V3 °तं) (for b) D1–3 7 तस्योत्तरे दिशाभागे तप आ(D1 प्रा, D2 चा)तिष्ठदुत्तमं —D6 om (hapl) from प्रभवे up to गङ्गाया in 26c —c) V1 प्र---, V2 प्रवृते, M3 प्रमुखे, Cm g as in text (for प्रभवे) ❀ Ct हिमवत्प्रभवाख्ये शृगे। ❀ Ñ2 V B3 4 D10 दिव्ये, B1 देशे (for शृङ्गे) —d) G2 देव्या सह (by transp) D1–3 7 ततो देव सहोमया

26 D6 om up to गङ्गाया (cf v l 25) —a) D1–3 7 11 M4 इति, Cg t as in text (for एष) D13 व्यस्तरो (sic) M4 रा- (for राम) G1 3 एतत्ते राम चरित —b) B4 शैलपुत्र (sic) G1 3 निवेदित, Cm g k t °त (as in text) —c) V3 कात्स्न्र्येन (for गङ्गाया) Ś1 V1 2 4 B D5 10 12 13 शृणु कात्स्न्र्ये(B1 कृत्स्ने)न, V3 lacuna, T1 2 G2 4 M1 3 °चापि (for प्रभवं चैव) —d) Ś1 Ñ2 V1 2 B D5 12 प्रभावं, V3 4 D10 13 प्रभवं (for शृणु मे) Ś1 त्व स°, D5 शृणु° (sic) (for सहलक्ष्मण·) —For 26cd, D1–3 7 11 M4 subst.

823* उमाया शृणु गङ्गाया विस्तर त्ववतारणे।

[D11 वदतो मम, M4 त्वमन पर (for त्ववतारणे) D3 7 सर्विसध सल्क्ष्मण (for the post half)]

—After 26, B3 ins

824* यं श्रुत्वा च नरो याति कैवल्य स्थानमेव हि ।

B3 D2 3 7 11 cont, whereas Ś1 Ñ2 B2(marg) 4 D6 10 13 ins after 26

825* कुमारसभव चैव वह्नर्थं सुरपूजितम् ।

[D3 कुमारसभ* वै च (for the prior half) D2 सु पूजित]

Colophon Ś1 D6 12 om (sarga cont) —*Kānda name* Ñ2 V1 4 D4 10 om V2 3 B आदि°, D1 3 अयोध्या°. —After Kānda name, B2 4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ2 V B D9 10 उमामाहात्म्य (D9 °चरित), D1–3 7 देव(D2 °व्या)प्रसूतिर् —*Sarga no* (figures, words or both) V1 4 B1 4 D3 11 om Ñ2 B2.3 38, V2 40, V3 37, Dt D4 6 8 14 36, D1 7 29, D2 30, D9 39 D13 इत्यार्ष-यणे-काडे उमा-नाम 38 (dash indicates lacuna). —After colophon, T2 G1.2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

३६

तप्यमाने तपो देवे देवाः सर्षिगणाः पुरा ।
सेनापतिमभीप्सन्तः पितामहमुपागमन् ॥ १
ततोऽब्रुवन्सुराः सर्वे भगवन्तं पितामहम् ।
प्रणिपत्य शुभं वाक्यं सेन्द्राः साग्निपुरोगमाः ॥ २
यो नः सेनापतिर्देव दत्तो भगवता पुरा ।
स तपः परमास्थाय तप्यते स्म सहोमया ॥ ३
यदत्रानन्तरं कार्यं लोकानां हितकाम्यया ।
संविधत्स्व विधानज्ञ त्वं हि नः परमा गतिः ॥ ४
देवतानां वचः श्रुत्वा सर्वलोकपितामहः ।
सान्त्वयन्मधुरैर्वाक्यैस्त्रिदशानिदमब्रवीत् ॥ ५
शैलपुत्र्या यदुक्तं तन्न प्रजास्स्थ पत्निषु ।
तस्या वचनमक्लिष्टं सत्यमेव न संशयः ॥ ६
इयमाकाशगा गङ्गा यस्यां पुत्रं हुताशनः ।
जनयिष्यति देवानां सेनापतिमरिंदमम् ॥ ७ G I 39 8 B I 37 7 L I 34 8

36

☞ Ñ1 missing sarga 36 (cf v l I 33 8) Ś1 D5 12 continue the previous sarga

1 ^{ab}) Dt D6 8 T3 तदा, D5 12 महा- (for तपो) Cm t देवे (as in text) Ś1 तप्यमानं तदा देव (for ^{a}) T3 तदा, M3 (after corr *sec m*) पुन· (for पुरा) Dt D6 8 सेंद्रा· साग्निपुरोगमा· (for ^{b} [= 2^{d}]) Ctp सेंद्रा (for देवा.), and सर्षिगणा· पुरा (as in text) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 तप(B4 D7 °त)स्तप्य(V2 M4 °प)ति देवेशे व्यवके विबुधास्तत.—^{c}) D13 सेनापत्यम्. D1 3 7 अविंदत (for अभीप्सन्त·)

2 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 अब्रुवंश्च (for ततोऽब्रुवन्) D1–3 7 M4 तेद्युर्वंस्त्रिदशास्तत्र —G1 3 om 2^{bc} —^{b}) D1–3 7 M4 समुपेत्य (for भगवन्त) —^{c}) Ś1 D5 11 12 शुभां वाणीं, Ñ2 V B D10 13 [अं]जलिं वद्धा, Dt D6 8 सुरा राम, D1–3 7 M4 [अं]जलि(M4 °लिं)प्रह्वा, D4 Cg सुरा सर्वे, T3 सहेंद्रेण (for शुभ वाक्यं) ❀ Ct अत्र 'सुरा सर्वे' इति पुनरुक्तम्। अत पाठान्तरमन्वेषणीयम्। द्वितीयार्धे 'सुराराम' इति पाठ रामसंबोधन चैतत्। ❀ —^{d}) Ñ2 V B D10 13 °वह्नि-, D1 2 °चाग्नि-, D3 7 °अग्नि-, T3 देवा°, M4 सेंद्रवह्नि- (for सेन्द्रा साग्नि-) Cm g साग्निपुरोगमा (as in text) Ś1 D5 11 12 सुबद्धाजलिकुड्मला

3 ^{a}) Dt D6 8 14 M1 2 Cm k t येन, D3 7 यत, Cg as in text (for यो न) Ś1 B4 देव, D7 11 देवा (sic) (for देव) —^{b}) Ś1 D5 12 कृतो (for दत्तो) —After 3^{ab}, D4 ins

826* स न जातोऽद्य भगवन्नस्मद्वैरिनिबर्हण ।
तत्पिता भगवाञ्शर्वो हिमवच्छिखरालय. ।

—^{c}) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 स ब्रह्मचर्यम्, M2 °पुनर्, Cm तप परमम्, Ct as in text (for स तप परम्) D2 आश्य (for आस्थाय) —^{d}) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 तपस्तेपे, D9 °च, Cg k as in text (for तप्यते स्म) Ś1 D5 12 स्थित सुमहदद्भुतं

4 ^{a}) Ñ2 B3 (m also as in text) D10 अप्यत्रातर (for अत्रानन्तर) —^{b}) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 सर्व(V3 °वं)लोकपितामह(V4 D1 3 °ह·) —^{c}) Ś1 D5 11.12 M4 तद् (for सं-) Cg t सविधत्स्व (as in text), Ck संनिधत्स्व. G1 3 विधानज्ञस् Ñ2 V B D1 13 तत्कुरुष्व(V4 °ध्व) भृशार्तानां, D2 3 7 तद्विधत्स्व भृशार्ताना, D10 तत्कुरुष्वेह शाताना

5 ^{a}) Ñ2 V B D4 9–11 13 M4 देवानां वचन (D11 च वच) —^{b}) Ś1 D5 ब्रह्मा, D12 ब्रह्म- (for सर्व-) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 -नमस्कृत. (for -पितामह) —^{c}) Ś1 D5 12 सात्वयञ्श्लक्ष्णया वाचा, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 ब्रह्मा मधुरया वाचा —^{d}) D12 *दशान् G2 M1 वाक्यम् (for इदम्) D2 इद*ब्रवीत्.

6 For 6–11, Ñ2 V B D10 13 subst 827* —^{a}) Ś1 D5 12 प्रयुक्ता· स्थ (Ś1 स्म), D1–3 7 M4 यदुक्ता स्थ, D11 प्रयुक्तं यत्, M3 °क्तं नो, Cm g as in text (for यदुक्तं तन्) —^{b}) Dt D6 8 Ct प्रजा स्वासु, M3 प्रजाह्य(*inf lin sec m*)थ (for प्रजास्थथ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 प्रजा(D5 पुत्रो) वो न (Ś1 नो वो) भविष्यति, D9 न प्रजा स्यात्सपत्निषु, M2 अप्रजा स स्वपत्निषु (sic), M4 न पत्नीषु प्रजास्थथ (by transp) —^{c}) T3 G2 M1 अक्लीव, Cm g k t as in text (for अक्लिष्टं) Ś1 पत्नीष्विति च चादिष्ट, D1–3 5 7 12 पत्नीष्विति वचोक्लि(D5 12 °क्लि)ष्टं, D11 पत्नीष्विति वच पूर्वं —^{d}) M3 एतन् (for एव) Ś1 D1–3 5 7 11 12 त(D3 तत [ditto])त्सत्य नात्र सशय, Cg as in text (for ^{d}) ❀ Ck यद्यस्मात् शैलपुत्र्या अप्रजा भविष्यथेत्युक्त तस्मात् न प्रजा सन्ति व अत एव व पत्नयश्चाप्रजा । छान्दस इकारान्त-प्रयुक्तजस् गुण ।, Ct यद्यस्माच्छैलपुत्र्या अप्रजा भविष्यथ इत्युक्त तत्तस्माद्युष्माक स्वासु पत्नीषु न प्रजा सन्तीति शेष । पत्निष्विति ह्रस्वत्वं छान्दसम्। यतस्तस्या वचनमक्लिष्टममोघम्। एव च 'प्रजास्थथ' इति पाठकल्पना छान्दसत्वकल्पना च विफलैव। ❀ —After 6, D1–3 7 ins l 2 of 827*

7 For 7–11, D1 2 11 M4 subst l 3–12 of 827* —^{a}) D12 येवयम् (sic) (for इयम्) Ś1 D5 येयमाकाश-गंगेयम् (D5 °गाप्सु), D6 8 इयमाकाशगगा च —^{b}) M2 3 यस्या, Ck t यस्या (as in text) Ś1 D5 9 12 उ(D9 ह्यु

G 1 39 0 B 1 37 8 L 1 34 8 ज्येष्ठा शैलेन्द्रदुहिता मानयिष्यति तं सुतम् ।
उमायास्तद्बहुमतं भविष्यति न संशयः ॥ ८
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य कृतार्था रघुनन्दन ।
प्रणिपत्य सुराः सर्वे पितामहमपूजयन् ॥ ९
ते गत्वा पर्वतं राम कैलासं धातुमण्डितम् ।
अग्निं नियोजयामासुः पुत्रार्थं सर्वदेवताः ॥ १०
देवकार्यमिदं देव समाधत्स्व हुताशन ।
शैलपुत्र्यां महातेजो गङ्गायां तेज उत्सृज ॥ ११
देवतानां प्रतिज्ञाय गङ्गामभ्येत्य पावकः ।
गर्भं धारय वै देवि देवतानामिदं प्रियम् ॥ १२
इत्येतद्वचनं श्रुत्वा दिव्यं रूपमधारयत् ।
स तस्या महिमां दृष्ट्वा समन्तादवकीर्यत ॥ १३
समन्ततस्तदा देवीमभ्यषिञ्चत पावकः ।
सर्वस्रोतांसि पूर्णानि गङ्गाया रघुनन्दन ॥ १४

[to avoid hiatus])पसृत्य हुताशनं —For 7^{ab}, D3 7 subst l 3–4 of 827* —^{d}) G2 सेनापतिर् (sic) G4 अनुत्तमं (for अरिंदमम्)

8 D3 7 om 8^{ab} —^{b}) Ś1 D5 12 G1 जन°, Cm.g k t as in text (for मानयिष्यति) Ś1 D5 12 यं, D4 T3 Cm g तत् (for तं) —^{c}) Ś1 बहुमतो D3 5 7 9 12 स उ(D5 शत [sic])माया बहुमतो

9 For 9–11, D3 7 subst l 7–12 of 827* —^{a}) M3 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा (by transp)

10 ^{a}) Ś1 D5 12 गत्वा तु (for ते गत्वा) Dt D6 8 परमं (for पर्वतं) ❀ Ck ते कैलासपर्वतं गत्वेति शेष ।, Ct कैलासपर्वतं गत्वेत्यन्वय । ❀ —^{b}) Ś1 D6 12 रत्न- (for धातु-) G1 3 -भूषितं (for -मण्डितम्) —^{d}) T2 (after corr *sec m* as in text) -देवा. (submetric), Cv m g -दैवत (for -देवता)

11 ^{ab}) Cg संविधत्स्व Ś1 D5 12 देवतानां कृते साधु पुत्रं जनय पावक —^{c}) D14 T1 2 G1 -पुत्र्या, G2 -पुत्रा (sic), Ct as in text (for -पुत्र्यां) Ś1 D5 12 -भा(D12 ∗)ग, D9 G1 -तेजा, Cg k t as in text (for -तेजो) —^{d}) D5 12 तेज (D12 °∗) उत्तमं G1 गगायास्तीरमुत्सृज ❀ Ck शैलपुत्र्यास्तेज उत्सृजेति । ❀ —Ñ2 (Ñ1 missing) V B D10 13 subst for 6–11, D1 2(both ins l 2 after 6) 11 M4 subst l 3–12 for 7–11, while D3 7 ins l 2 after 6, subst l 3 and 4 for 7^{ab} and l 7–12 for 9–11

827*
(6) यथा हि यूयमुमया शप्ता सासूयया पुरा ।
तथा तद्वचनं देवा न शक्यं कर्तुमन्यथा ।
(7^{ab}) इयं त्वाकाशगङ्गा या शैलराजसुतापरा ।
उमाया भगिनी ज्येष्ठा ततोऽपसृत्य हुताशन ।
(7^{cd}) जनयित्वात्मवीर्येण तेजसानुपमद्युति । [5]
भविष्यति स वः श्रीमान्सेनापतिरभीप्सितः ।
(9) एतच्छ्रुत्वा वचो देवा प्रणिपत्य पितामहम् ।
प्रहृष्टमनसः सर्वे कृतार्था पुनराययुः ।
(10) ततः कैलासशिखरमागत्य सहिता सुरा ।
अग्निं विज्ञापयामासुर्गङ्गा च रघुनन्दन । [10]
(11) हितार्थमग्ने लोकानामपत्योत्पादनं कुरु ।
आकाशापथचारिण्या सम्भूय सह गङ्गया ।

[D1–3 7 om l 1, D11 M4 om l 1 and 2 —(l 1) V2 संसूयया (sic) —(l 2) D1 तस्यास्, D3 7 यथा (for तथा) B3 (m also as above) D3 7 10 श्रुत्वा (for देवा) D7 शक्त (sic) (for शक्य) B1 वक्तुम् (for कर्तुम्) —(l 3) Ñ2 B1 3 D13 -गा गगा, V4 °वै (for -गङ्गा या) D1–3 7 11 M4 इय त्वा(D11 M4 चा)काशमाश्रित्य (for the prior half). —(l 4) V1 गगा (for ज्येष्ठा) B2 तत्रा°, D1 (with hiatus) अतो°, D2 आप्यापत्य (sic), D3 7 (with hiatus) उपसृत्य, M4 सा ह्य° (for ततोऽपसृत्य) D2 7 11 M4 हुताशनात् (D7 °न [sic]) —D3 7 om l 5 and 6 —(l 5) Ñ2 V2–4 D1 13 जनयतु(V4 D13 °ति), B2 जनयिता, B3 जनयन् (for जनयित्वा) V3 [अ]थ (for [आ]त्म-) D11 M4 जनयिष्यति(D11 °नि हि [hypermetric]) वीर्येण (for the prior half) V2 परम- (for [अ]नुपम-) M4 -द्युतिं Ñ2 B3 (m also as above) D10 13 तपसा परमद्युति (for the post half) —(l 6) V1 B2 D1 2 11 M4 स भविष्यति (by transp) V2 सुत°, B1 D13 च स (D13 स च [by transp]) (for स व), V4 सभविष्यति श्रीमान् (submetric) (for the prior half) —(l 8) Ñ2 -वचस (for -मनस) D11 रघुनदन, M4 °गमन् (for पुनराययु) —(l 9) D1–3 7 11 आरुह्य, M4 आगम्य (for आगत्य) —(l 10) V1 अग्निर् (sic) (for अग्निं) V4 वह्नि (sic) (for गङ्गा) —(l 11) V1 हित त्वम् (for हितार्थम्) D3 11 अग्रे, D10 सर्व- (for अग्ने) —(l 12) V4 -[उ]परि- (for -पथ-) D11 महित, D13 समूत (sic) (for सम्भूय)]

12 ^{a}) Ñ2 V B D10 13 तथेति च, D1–3 7 11 M4 तत्तथेति, all Cs as in text (for देवताना). —^{b}) Ś1 D5 12 प्रोवाच (for अभ्येत्य) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 वचस्तेषां हुताशन (D2 °न [sic]) —^{cd}) G1 2 देहि (for देवि) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 उवाच गगा मत्तेजो धार्यतामिति राघव

13 M4 om 13 and 14 —^{a}) D4 Cm g तस्य°, D14 T1 2 G2 4 M1 अग्नेस्तु (for इत्येतद्) Ś1 D5 12 कर्तव्यमिति सा श्रुत्वा —^{b}) G1 4 दिव्य-, Cg k t as in text (for दिव्य) Ś1 D5 12 गर्भम् (for रूपम्) —^{c}) Ś1 D5 9 12 दृष्ट्वा तं महिमान सा —^{d}) Ś1 D12 अन्वकीर्यत, Dt D6 8 T1 Ck t अवतीर्यत, D9 पुत्र कीर्यते, Cr m g अवकीर्यत (as in text).

14 M4 om 14 (cf v l 13) —^{a}) Ś1 D5 9.12 च ता, G1 ततो, G3 तु ता (for तदा) —^{b}) D5 12 अभिषिंच-

तमुवाच ततो गङ्गा सर्वदेवपुरोहितम् ।
अशक्ता धारणे देव तव तेजः समुद्धतम् ।
दह्यमानाग्निना तेन संप्रव्यथितचेतना ॥ १५
अथाब्रवीदिदं गङ्गां सर्वदेवहुताशनः ।
इह हैमवते पादे गर्भोऽयं संनिवेश्यताम् ॥ १६
श्रुत्वा त्वग्निवचो गङ्गा तं गर्भमतिभास्वरम् ।
उत्ससर्ज महातेजाः स्रोतोभ्यो हि तदानघ ॥ १७
यदस्या निर्गतं तस्मात्तप्तजाम्बूनदप्रभम् ।
काञ्चनं धरणीं प्राप्तं हिरण्यममलं शुभम् ॥ १८
ताम्रं कार्ष्णायसं चैव तैक्ष्ण्यादेवाभिजायत ।
मलं तस्याभवत्तत्र त्रपु सीसकमेव च ॥ १९

G. I. 39 19
B. I. 37. 20
L. I 34. 20

(D12 °षिचि)त (sic), G1 अभ्यवर्षत, Cm g k t °षिंचत (as in text) —c) D9 सर्वश्रेयांसि पुण्यानि —d) Ś1 D5 9 12 तस्या ह्यासन् (Ś1 °सन्वै) नरोत्तम

15 b) Dt D6 8 14 T1 2 G2 4 M1 3 (after corr inf lin sec m) Ct °गम, Cg k as in text (for -पुरोहितम्) —cd) Ś1 D5 12 शक्ता (D12 °क्त्या) धारयितु नास्मि (for c) Dt D6 8 तेजस्तव (by transp) Ś1 D5 12 14 T1 2 G2 4 M1 3 °घ्नत, Dt D8 °द्धृत, D9 °द्गत, T3 °त्तमं, Ct as in text (for समुद्धतम्) Cv r m तद्धि तेज समुद्धतं, Cg k t as in text (for d) —e) Ś1 D5 12 असौ तु दह्यमानाहं (Ś1 °ह्ना), M4 दह्यमानाना (ditto) हि तेजोमि, Cv r g as in text (for e) —f) Dt (after corr as in text) -चेतना, T3 -चेतसा, Cv m g t as in text (for -चेतना)

16 a) Ś1 D5 12 तत्र (for गङ्गां) —M4 om (hapl) 16b–17a —b) Ś1 D5 12 गंगा देवो, D4 °देवो, T3 °देवी (sic) (for सर्वदेव) M2 -पुरोहितः, M3 -पुरोगम, Cm g k t as in text (for -हुताशन) —c) Ś1 साधु, D5 12 गच्छ, T3 इव (sic) (for इह) T2 हैमवती- (sic) (for °वते) Ś1 Dt D6 8 G2 M1 3 पार्श्वे, Cg as in text (for पादे) —d) Ś1 D5 12 गर्भमेन निवेशय

17 M4 om 17a (cf v l 16) —a) M2 सा (for तु) Ś1 D5 12 श्रुत्वा तस्यापि वचन —c) Ś1 D5 12 तं ससर्ज Ś1 Dt D4–6 8 9 14 M2 3 (after corr sec m) Cg महातेज, M4 महत्तेज —d) Cg k t स्रोतोभ्यो (as in text) T3 स्रोतोभ्येह तथानघा (sic), M4 सासहंती तदा नृप, Cv r m cite as in text —For 13-17, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 subst, while M4 subst l 1 and 2 for 15abcd and ins l 10 after 17

828* तमुवाच ततो गङ्गा हुताशनमिदं वच ।
अशक्ताहं धारयितुं त्वत्तेजो भगवन्निति ।
तामुवाच ततो गङ्गां हुतभुग्भगवान्पुन ।
प्रगृह्य गङ्गे मत्तेज शैलेऽस्मिंस्त्व विसर्जय ।
तथेत्युक्त्वा ततो गङ्गा तत्तेज प्रत्यपद्यत ।
प्रतिगृह्य च सद्योऽभूद्विह्वला मूर्छिता च सा ।
असहन्ती ततो गर्भं त धारयितुमोजसा ।
कैलासशिखरे राम साग्निरेत सुषाव तत् ।
अजातसार प्रस्कन्न सहसा भूरितेजसम् ।
रम्ये शरवणोद्देशे समुत्सृज्य ततो ययौ ।

[D2 repeats consecutively l 1 and 2 —For l 2, D11 reads the line of 15cd as in Ś1 —(l 2) M4 न शक्ताह V4 B3 4 तत्तेजो —(l 3) V4 D2 3 7 11 प्रभु, D1 प्रभा (sic) (for पुन) —(l. 4) D3 प्रसह्य (for प्रगृह्य) V2 च (submetric) (for गङ्गे) D10 तेज (submetric) (for मत्तेज) D13 शैलेंद्रे (for शैलेऽस्मिंस्) Ñ2 B4 तद्, V4 तु, D1 11 त (for त्व) V2 विपर्यय (sic) (for विसर्जय) D3 7 समुत्पादय संतर्ति (for the post half) —D3 7 om l 5 —(l 5) B4 प्रणिपत्य च, D1 प्रतिगृह्य तु, D2 प्रत्यगृह्णन, D13 प्रति° (for प्रत्यपद्यत) —(l 6) D13 प्रतिपद्य (for °गृह्य) V4 तदैवाभूद्, D1 2 11 तु तत्तेजो (for च सद्योऽभूद्) D3 7 प्रगृ(D3 °स)ह्य गगा तत्तेजो (for the prior half) D11 विकला (for विह्वला) V1 [उ]रसा, V4 B1 2 [इ]व सा, D2 11 तत, D3 सती, D7 om (for च सा) D1 मूर्छना गता —(l 7) D3 असहती D3 illeg र्भ in गर्भं D1–3 7 स- (for त) V1 वारयितुम् (for धारयितुम्) D2 अक्षमा (for ओजसा) —(l 8) D10 सा परित (hypermetric) (for साग्नि-) V4 -तेज (for -रेत) Ñ2 नदापतत्, V2 D1 सुखावह, V3 [illegible] D3 7 ममत(D7 [illegible])सृजत् (for सुषाव तत्) —D1 reads l 9 after 20 —(l 9) B3 (m also) अगतसार and अजातयाम Ñ2 V1 2 B1 प्रस्कद(V1 °ध), V4 °न्नो (sic), D10 प्रसन्न (for प्रस्कन्न) D3 7 -तेजस (sic) (for -तेजसम्) —(l 10) D2 शरवरोद्देशे]

18 D3 7 M4 om 18–20, D2 om 18 —a) D6 14 T3 निर्गते, all Cs as in text (for निर्गतं) Ś1 Ñ2 V B D1 5 10–13 तदिदं and तस्यास् (for यदस्या and तस्माद् respy) —b) D10 तत्र, D13 तदा (for तप्त-) D1 सुवर्णं रजतं तथा, all Cs as in text (for b) —D1 om 18cd. —c) V2 B2 3 G1 3 M3 काचनीं, all Cs as in text (for काञ्चन) —d) Ś1 Ñ2 V B D5 9–13 चा(V2 3 ऽप्य)भवत्तदा (Ś1 °त्तथा, V2 °त्पुरा), Dt D6 8 G1 3 M3 अतुलप्रभ, Cv g t as in text (for अमलं शुभम्) ❀ Cv r रजतेऽपि हिरण्यशब्दो वर्तते।, Ck हिरण्यशब्द स्वर्णरजतसाधारण । ❀

19 Before 19, D2 reads 21 and 22 D3 7 M4 om 19 (cf v l 18) —a) G1 2 M1 कृष्णायस, Cv m g कार्ष्णायसं (as in text) Ś1 Ñ2 V B D2.5 10–13 ताम्रं कृष्णा(B1 काशा[sic])यसं चापि (D11 °पिक्रमा[sic]), D1 कृष्णायस चापि वक्त्राद् —b) Ś1 V1 3 B1 D5 9 11–13 वक्त्राद्, Ñ2 V4 B2–4 D10 रक्ताद्, V2 त्यक्तम्, D2 मुक्तद् (sic), G3 तैक्ष्ण्यम्, Cv r m g t as in text (for

G 1 39 0
B 1 37 20
L 1 34 21

तदेतद्धरणीं प्राप्य नानाधातुरवर्धत ॥ २०
निक्षिप्तमात्रे गर्भे तु तेजोभिरभिरञ्जितम् ।
सर्वं पर्वतसंनद्धं सौवर्णमभवद्वनम् ॥ २१
जातरूपमिति ख्यातं तदा प्रभृति राघव ।
सुवर्णं पुरुषव्याघ्र हुताशनसमप्रभम् ॥ २२
तं कुमारं ततो जातं सेन्द्राः सहमरुद्गणाः ।
क्षीरसंभावनार्थाय कृत्तिकाः समयोजयन् ॥ २३
ताः क्षीरं जातमात्रस्य कृत्वा समयमुत्तमम् ।
ददुः पुत्रोऽयमस्माकं सर्वासामिति निश्चिताः ॥ २४
ततस्तु देवताः सर्वाः कार्तिकेय इति ब्रुवन् ।
पुत्रस्त्रैलोक्यविख्यातो भविष्यति न संशयः ॥ २५
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा स्कन्नं गर्भपरिस्रवे ।
स्नापयन्परया लक्ष्म्या दीप्यमानमिवानलम् ॥ २६

तैक्ष्ण्याद्) Ś1 Ñ2 V B D2 5 9–13 एतदजायत (Ś1 °ते), D14 T1 2 G M1 2 एवाभिजायते, M3 Cg एवाभ्यजायत D1 एव एवोपपद्यते —^{c}) Ś1 V B D1 2 5 11–13 °चापि (D1 °थ), Ñ2 D10 मलतश्च (for मलं तस्य) —^{d}) V2 रग, D1 Cv त्रपु, G1 °पु (for त्रपु) D9 तत्पुरीषकमुच्यते

20 Ñ2 V B D3 7 10 13 M4 om 20 (for D3 7 M4 cf v l 18) —^{a}) D1 2 M2 एव, D9 एवं (for एतद्) D11 धररणीं (ditto) —^{b}) Ś1 D1 2 5 9 11 12 नानाधातुत्वमागत —After 20, D1 reads l 9 of 828*, D2 ins 830*

21 D2 reads 21 and 22 before 19 —^{a}) D1–4 (D4 after corr as in text) 7 विक्षिप्त-, D5 G2 निक्षिप्य, Cm g k.t as in text (for निक्षिप्त-) V4 शिखरे, D1 3 7 °च, M4 °थ (for गर्भे तु) —^{b}) Ś1 V B1 2.4 D5.11 12 तेजसास्यानु- (Ś1 D5 12 °प्यत्र, V4 °*नु-, B1 °भ्यनु-, B4 D11 °प्यनु-), D1–3 7 M4 तत्तेजोभ्यनु- (D1 2 °प्यनु-, M4 °राग-) (for तेजोभिरभि-) D5 -स्यजितं (for -रञ्जितम्) Ñ2 B3 ([illegible]), D10 13 तेजसा भूरितेजसि —^{c}) G1 पर्वत सर्वत (sic) (for सर्वं) B1 सर्वत्र (for पर्वत-) Ś1 Ñ2 V1 4 B1 4 D9 (before corr) 10 12 13 G1 M2 -सवद्ध, V2 3 B2 (before corr) 3 -सवध, D1 2 7 M4 -शृग तत्, D3 -शृगवत्, D11 सवसवद्ध (sic), M3 -स्पन्न, Cg t as in text (for -सनद्धं) —^{d}) Ś1 सौभद्रम्, D5 सौवद्धम् (for सौवर्णम्) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 तदा, D2 3 7 तत (for वन) —After 21, Ś1 M3 (*inf lin sec m*) ins

829* त देश तु ततो ब्रह्मा सम्प्राप्येदमभाषत ।
जातस्य रूप यत्तस्माज्जातरूप भविष्यति ।

[(l 1) Ś1 [ए]नम् (for [इ]दम्) —(l 2) Ś1 जातरूपस्य]

22 D2 reads 21 and 22 before 19 —^{a}) D3 ख्या* (for ख्यात) —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D1–3 5 7 11–13 तत, Cm g k as in text (for तदा) M4 काचन (for राघव) —Ś1 D5 12 om 22^{cd} —^{cd}) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 सुवर्ण(D3 °र्णं) प्रादुरभवद्वह्नितेजोभ(V1 4 B4 D1 2 13 M4 °न्न)व शुचि —After 22, Ñ2 V B D1–(D2 after 20) 3 7 10 11 13 M4 ins

830* कुमारश्चाभवत्तत्र तरुणार्कसमद्युति ।
वह्नितेजोभव श्रीमान्गङ्गाकुक्षिपरिच्युत ।

[(l 1) D1–3 7 M4 सो (for च) D1–3 (all with hiatus) अरुणार्क- —(l 2) V1 2 4 B4 D1 2 M4 –[उ]द्भव, V3 [अ]भवच् (for -भव)]

while D4 9 14 S (except M4) Cg k ins

831* तृणवृक्षलतागुल्म सर्वं भवति काञ्चनम् ।

[M2 तृणगुल्मलतावृक्ष (by transp) (for the prior half)]

23 ^{a}) D14 T2 G2.4 M1 तदा, T1 तथा, Cg k t as in text (for ततो) M4 सुकुमारस्य जातस्य —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 दृष्ट्वा (M4 तस्य) सेंद्रा (Ś1 D5 12 देवा, D11 देव-), G4 °*, M2 देवास° (for सेन्द्रा· सह-) M4 दिवौकस· (for -मरुद्गणा) ‡ Cg मरुद्गणा· देवगणा सह युगपत् । ‡ —^{c}) Ñ2 V B D10 13 M4 तदा क्षीर(D10 °*)- प्रदानार्थं, D1–3 7 11 क्षीरसपादनार्थाय, Cm g k t as in text (for ^{c}) —^{d}) B4 D5 कृत्तिका(D5 °का) Ś1 V1–3 B D13 M4 स(V2 ते)न्ययोजयन्(V2 B4 °त् [sic]), D4 8 M3 समेपूज(M4 °दोज)यन्, Cg k t समयोजयन् (as in text)

24 For subst cf v l 27 —^{a}) Ś1 D5 12 तत् and -मात्राय (for ता and -मात्रस्य respy) —^{cd}) Ś1 D5 12 ददौ पुत्रार्थमस्माकं सर्वासा प्रकरिष्यति

25 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 ता and ऊचु (for तु and सर्वा respy) —^{b}) Ś1 D4 5 9 12 M3 कार्तिकेयम्, Cm g k t as in text (for कार्तिकेय) Ś1 D5 12 प्रभु, Ñ2 V B D10 11 13 प्रभु , Cm g k t as in text (for ब्रुवन्) ‡ Cv r इति ब्रुवन् । एतच्च पदद्वयमस्य श्लोकस्यान्ते योज्यम् ।, Cm इति ब्रुवन्निति पदद्वयमस्य श्लोकस्यान्ते न सशय इत्युपरि द्रष्टव्यम् । ‡ —Ś1 D5 12 om 25^{cd} —^{c}) Ñ2 V B D10 11 13 पुत्रोय जगति ख्यातो —^{d}) B2 reads from श in स्वशय up to 26^a in marg

26 B2 reads 26^a in marg (cf v l 25) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 देवाना ता (Ś1 B2 D5 11 12 °वताना, V1 4 B1 तद्) वच श्रुत्वा —^{b}) Ś1 D5 12 सर्वं, Ñ2 V1 4 B D11 13 पूर्वं, V2 3 D10 पूर्वे , D4 G2 (before corr as in text) स्कन्द, Cv m g k t as in text (for स्कन्नं) Ś1 D12 गर्भ. V3 -स्रव , V4 -स्रवे; G1 -स्रुत, Cv m g k t as in text (for -स्रवे) —After 26^{ab}, D11 ins

स्कन्द इत्यब्रुवन्देवाः स्कन्नं गर्भपरिस्रवात् ।
कार्तिकेयं महाभागं काकुत्स्थ ज्वलनोपमम् ॥ २७
प्रादुर्भूतं ततः क्षीरं कृत्तिकानामनुत्तमम् ।
षण्णां षडाननो भूत्वा जग्राह स्तनजं पयः ॥ २८

गृहीत्वा क्षीरमेकाह्ना सुकुमारवपुस्तदा ।
अजयत्स्वेन वीर्येण दैत्यसैन्यगणान्विभुः ॥ २९
सुरसेनागणपतिं ततस्तममलद्युतिम् ।
अभ्यषिञ्चन्सुरगणाः समेत्याग्निपुरोगमाः ॥ ३०

G I 39 30
B I 37. 30
L I 34 31

832* गङ्गाम्भसि परिभ्रष्ट त गर्भं सर्वकृत्तिका ।
—^{c}) G1 तान° (sic) (for स्नापयन्) Ś1 D5 12 स्नपयामासुरथ त —^{d}) Ś1 Dt D4–6 8 9 12 T3 G1 यथानल(Ś1 D5 12 °रविं)

27 ^{a}) D9 एव (for इति) —^{b}) D4 स्कद, Cg as in text (for स्कन्न) Dt D6 8 G2 M1 Cm g -स्रवे, D4 9 T3 M3 -स्रुतं (for -स्रवात्) ❀ Cg स्कन्नत्वात् स्कन्द इत्यन्वर्थनाम।, Ck स्कन्न(न्द before corr)गर्भ· परिस्रुतत्वहेतो स्कन्द इत्यन्वर्थनाम च चक्रु ।, Ct स्कन्न( )परिस्रुत इत्यर्थे स्कन्द इति। ❀ —^{c}) Ś1 D11 °यो, V2 कृत्ति° (for कार्तिकेयं) Ś1 V1 B2–4 D5 11 12 °तेजा (V1 °जं, B2 3 °ज), Ñ2 V2–4 D10 13 महत्तेज·(V3 °जं [sic]), B1 °त्मानं, Dt D6 8 9 G3 M2 3 °बाहुं (for महाभागं) —^{d}) Ś1 D11 °म, V4 जननो° (sic), D13 °प्रभ (for ज्वलनोपमम्) —D1–3 7 M4 subst for 24–27, Ñ2 V B D10 11 13 subst 1 1–2 for 24 and 1 6–7 for 26^c–27^b, while Ś1 D5 12 subst 1 7 only for 27^{ab}

833* ता क्षीर तस्य देवस्य समयेन ददुस्तदा।
स्यादस्माकमय पुत्र ख्यातो नाम्नेति राघव।
तथेति वै तदा देवैस्तत्रोक्त्वा संनियोजिता ।
कार्तिकेय इति ख्यात स कुमारस्ततोऽभवत्।
गङ्गाकुक्षिपरिस्रस्तं तं गर्भं समुपेत्य ता । [5]
कृत्तिका स्कन्दयामासुस्तमादित्यसमद्युतिम्।
स्कन्द इत्येव तं दृष्ट्वा प्रोचुरप्रतिमौजसम्।

[(1 1) D3 तता (sic) (for ता) D2 3 7 अस्य (for तस्य) V1 D1–3 7 11 M4 बालस्य (for देवस्य) —(1 2) D2 कथ्यते (for राघव) V4 ख्यातिमाप्नोति राघव, D3 7 सेनानीरिति कीर्त्यते, M4 ख्यातो नाम्ना भविष्यति (for the post half) —For ins see below —(1 3) D2 तैस् (for वै) M4 तथा तु चोदितो देवैस् (for the prior half) D2 -प्रहर्षित (for -नियोजिता) —(1. 4) M4 कुमार स (by transp) —(1 5) D2 -भ्रष्ट (for -स्रस्त) D2 M4 तद्, D7 om (hapl) (for त) —(1 6) D11 दीप्त च (for कृत्तिका) B1 °*मासुस्, D1–3 7 M4 स्नाप°, D13 °च्छद° (for स्कन्दयामासुस्) V3 तदा (for तम्) V1 D13 -प्रभ (for -द्युतिम्) D1–3 7 11 M4 तरुणादित्यसनिभ(D1 11 M4 °वर्चस) (for the post half) —D2 3 7 M4 om 1 7 —(1 7) D13 सुप्त (for स्कन्द) B4 त्व (sic), D5 ते (for त) Ś1 D1 5 12 देवा ऊचुर् (for दृष्ट्वा प्रोचुर्)]

—After 1 2, V4 ins

834* अन्योन्यं पिबतस्तासा स्तन्यमन्यमुखानि षट्।
समभूवन्महाबाहो षण्मुखस्तेन विश्रुत ।

28 D11 om 28^{ab} —^{a}) Cm g k t as in text (for प्रादुर्भूत) —^{c}) Dt यस्मात् (for षण्णां) T3 षता° (sic), G1 तद्वदनो, Cg t as in text (for षडाननो) ❀ Ck तच्च षण्णां स्तनजक्षीरमचिन्त्यशक्तित्वात् दाहातिशयेन च षण्मुखो भूत्वा जग्राह। ❀ —^{d}) Ś1 D5 11 12 सुरज(D11 [क्षा]लु पय) स्तदा (for स्तनज पय·) —For 28, Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 subst

835* प्रस्नुताना तत क्षीर षण्णा तासा षडानन ।
भूत्वा स बालो ह्यपिबत्कृत्तिकाना परिस्रुतम्।

[(1 1) V1 B4 प्रस्तुताना, V2 4 प्रसृताना, B3 (m as above) D13 प्रस्रुताना (for प्रस्नु°) D1 2 M4 तदा (for तत·) D3 7 षट्कृत्तिकाना तत्क्षीर (for the prior half) D1 तासा पूर्ण, D2 3 7 13 M4 तासा षण्णा (by transp) —(1 2) D2 3 7 13 [अ]पि (for हि) B1 [अ]पिव, D1 [अ]पि च (for [अ]पिबत्) M4 भूत्वा बाल· सोन्वपिबत् (for the prior half) B4 कृत्तिकायां V3 -स्रुतिं (sic), D1 -स्तन, D2.3 7 -स्रव (for -स्रुतम्)]

29 Ś1 D5 9 12 om 29 and 30 —^{a}) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 M4 तत्(Ñ2 V1 तत [hypermetric], B1 प्र) पीत्वा (for गृहीत्वा) G3 क्षिप्रम् (for क्षीरम्) V1 2 °ह्नं, V4 lacuna for ह्ना, B1 D11 एवा°, B3(orig एकात्मा, m also) 4 °त्र, D1 °ह्न, M3 (after corr *sec m*) °ह्नि, Cm g k t as in text (for एकाह्ना) D13 पीत्वा तासां च तत्क्षीर —^{b}) V B2 4 D1–3 7 11 स (for सु-) V B2 D1–3 7 11 -वरस्, B4 -व्रतस् (for -वपुस्) Ñ2 B1 3 D10 13 स(B3 सु)कुमारो व्य(B1 ह्य)वर्धत(B3 m also सुतस्तदा), M4 सुकुमारस्तदाभवत् —After 29^{ab}, D11 ins

836* कार्तिकेय इति ख्यातस्तदा प्रभृति राघव।
(cf 1 4 of 833*)

—^{c}) Ñ2 अक्रमत्; B1 अयजत् (by metathesis), D2 अजेय (for अजयत्) D1 अथ सत्त्वेन° —^{d}) V3 °सेना-, V4 सर्वदैत्य- (for दैत्यसैन्य-) Ñ2 V B D10 13 बहून्, T3 प्रभु (for विभु) D1–3 7 M4 देवसेनागणा(D2 °सम)न्वित

30 Ś1 D5 9 12 om 30 (cf v l 29) —^{a}) V2 -सम (for -सेना-) B3 (m) -पतिं D1–3 7 M4 दैत्यसेनापति (D2 °रि)गणं, D11 देवसेनापतिं तत्र —^{b}) B3 (m also) देवास् (for ततस्). G4 ते, Cm t as in text (for तम्). Ñ2 V B2–4 D1–3 7 10 11 13 M4 अमर-, B1 असम-, D4 अतुल-; G3 अनल-, G4 तं म*-(for अमल-) Dt D6 8 अभ्यषिंचन्महाद्युतिं —^{c}) V1 D1 G1 अभिषिंचन् (D1 °षिच्य) Dt D6 8 ततस्तममरा सर्वे —^{d}) B1 -पुरोगणा (sic)

G 1 39 31 B 1. 37. 31 L 1 34 32 एष ते राम गङ्गाया विस्तरोऽभिहितो मया । कुमारसंभवश्चैव धन्यः पुण्यस्तथैव च ॥ ३१

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षट्त्रिंशः सर्गः ॥ ३६ ॥

३७

तां कथां कौशिको रामे निवेद्य मधुराक्षराम् ।
पुनरेवापरं वाक्यं काकुत्स्थमिदमब्रवीत् ॥ १
अयोध्याधिपतिः शूरः पूर्वमासीन्नराधिपः ।
सगरो नाम धर्मात्मा प्रजाकामः स चाप्रजः ॥ २
वैदर्भदुहिता राम केशिनी नाम नामतः ।
ज्येष्ठा सगरपत्नी सा धर्मिष्ठा सत्यवादिनी ॥ ३

31 ^{a}) Cg k t एष (as in text) Ś1 D3 5 7 12 °विस्तरो राम, Ñ2 V B D1 2 10 11 13 M4 इति ते कथितो(B4 °त) राम. —^{b}) Ck विस्तरो (as in text). Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 गगाया (Ñ2 V2–4 B D10 °गोमा) समवो(Ś1 D3 5 7 12 कीर्तितो) मया, D9 M3 °मि(M3 त्रि)निवेदित., Cv as in text, Cg विस्तरो दिव्यसंभव (for ^{b}) —^{d}) Ś1 D5 11 12 सुखावह. (for तथैव च) —For 31^{cd}, Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 subst

837* देवस्य च कुमारस्य संभव. पुण्यकीर्तन ।

[D2 om च (submetric) V2 कीर्तिवर्धन , B2 (m also as above) D1–3 7 M4 °कर्मण (for पुण्यकीर्तन)] —After 31, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cm g k t ins

838* भक्तश्च य कार्तिकेये काकुत्स्थ भुवि मानव ।
आयुष्मान्पुत्रपौत्रैश्च स्कन्दसालोक्यता व्रजेत् ।

[(l 1) G1 भक्ति T3 G4 कार्तिकेय (sic) M2 transp य and कार्तिकेये G1 कुरुते रघुनदन (for the post half) —(l 2) D9 T3 G4 -पौत्रश्च D9 -सालोकता T3 G3 M2 3 -सालोक्य(T3 M3 सायुज्य)माप्नुयात् (M3 °व्रजेत्)]

Colophon *Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 V4 D4 om V1–3 B D10 आदि°, D1 बालचरित्रे, D3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–12 कुमारो(B4 स्कन्दो)त्पत्ति (D11 °रजन्म) —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 V1.4 B1 4 D3 5 11 12 om both Ñ2 B2 3 39, V2 41, V3 D10 38, Dt D4 6 8 14 S 37, D1 7 30, D2 31, D9 40 D13 -त्पत्ति- सर्ग 39 —After colophon, T2 G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम

37

☞ Ñ1 missing sarga 37 (cf v l I 33 8)

1 ^{a}) Ñ2 V2–4 B D10 13 °तथा, V1 तया स (for तां कथां) V3 राम, D6 रामो (sic) (for रामे) M3 ततस्ता कुशिको° —^{b}) Ñ2 V B D10 13 M3 मधुरा कथा (lacuna before था in B1 is filled up with राम राम राम राम), D5 G1–3 M1 2 °क्षर, Cg cites कुशिकात्मज: (for मधुराक्षराम्) —^{d}) G4 damaged for काकुत्स्थ —For 1, D1–3 7 11 M4 subst , Ñ2 V B D10 13 subst l 2 only for 1^{cd}

839* ता कथा कथयित्वैव रामायामिततेजसे ।
पुनरेव कथामेता कथयामास कौशिक· ।

[(l 1) D3 7 [ए]ना, M4 च (for [ए]व) D11 कथयत्रेव —(l 2) D2 नपुरेव (metathesis) (for पुनरेव) V4 D3 दिव्या, D1 3 7 11 M4 पुण्या (for एना)]

2 ^{a}) V4 G1 3 अयोध्याया. पति Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M2 4 श्रीमान , Dt D6 8 वीर, D9 T3 M3 शूर (for शूर) —^{b}) Lacuna before मा in B1 is filled up with राम राम राम राम T3 lacuna for मासी —^{d}) D5 सदा, M3 स वा, Cm as in text (for स च)

3 ^{a}) D9 11 G3 M2 विदर्भे ; Cm g k as in text (for वैदर्भ-) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 विदर्भराजदुहिता(Ñ2 B3 D10 13 °तनया) —^{b}) V4 केशि*, D1 केशानी, D3 केशीनि, D10 कैशिकी (for केशिनी) D6 reads second नाम in marg D2 3 7 रघुनंदन(D2 °न [sic]) —^{c}) D13 सागर- Ñ2 V1 2 4 B D1–3 10 11 13 M4 -पत्न्यासीद् , V3 -पत्नी स्याद् ; D9 -पत्नीना (for -पत्नी सा)

अरिष्टनेमिदुहिता रूपेणाप्रतिमा भुवि ।
द्वितीया सगरस्यासीत्पत्नी सुमतिसंज्ञिता ॥ ४
ताभ्यां सह तदा राजा पत्नीभ्यां तप्तवांस्तपः ।
हिमवन्तं समासाद्य भृगुप्रस्रवणे गिरौ ॥ ५
अथ वर्षशते पूर्णे तपसाराधितो मुनिः ।
सगराय वरं प्रादाद्भृगुः सत्यवतां वरः ॥ ६
अपत्यलाभः सुमहान्भविष्यति तवानघ ।
कीर्तिं चाप्रतिमां लोके प्राप्स्यसे पुरुषर्षभ ॥ ७
एका जनयिता तात पुत्रं वंशकरं तव ।
षष्टिं पुत्रसहस्राणि अपरा जनयिष्यति ॥ ८
भाषमाणं नरव्याघ्रं राजपत्न्यौ प्रसाद्य तम् ।
ऊचतुः परमप्रीते कृताञ्जलिपुटे तदा ॥ ९
एकः कस्याः सुतो ब्रह्मन्का बहूञ्जनयिष्यति ।
श्रोतुमिच्छावहे ब्रह्मन्सत्यमस्तु वचस्तव ॥ १० G I 40 10 B I 38 10 L I 35 10

4 ᵃ) D6 8 12 -नेमेर्, Cv as in text (for -नेमि-) —ᵇ) V2 4 B1 3(m also) धर्मेण, D11 रूपोमा- (sic) (for रूपेण) D1 2 7 [अ]सदृशी (for [अ]प्रतिमा) Dt D6 8 सुपर्णभगिनी तु सा —ᶜ) D12 G2 4 M2(before corr) साग° (for सगरस्य) —ᵈ) Ñ2 V B D5 10 13 परमधार्मिका(V3 B2 °की), D1 11 धर्मपरायणा, D2 धर्मपरिग्रहा, T3 °ज्ञिका (for सुमतिसंज्ञिता) D3 7 पतिधर्मपरायणा

5 ᵃ) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 महेष्वास, Dt D6 8 G2 M1 2 महाराज (M2 °ज), D9 °राम (for तदा राजा) D1–3 7 M4 ताभ्या स राजा सहित —ᵇ) V2 नृप (for तप·) —ᶜ) Ś1 D5 12 G1.3 उ(D5 अ)पाश्रित्य, G2 M1–3 °श्रित्य (for समासाद्य) Ñ2 V B D1–3 7 9–11 13 M4 अपत्यकाम काकुत्स्थ (V4 D3 7 °त्स्थो, D11 °·) —ᵈ) D2 -श्रवणे, D13 -प्रतरणे, Cm g k t as in text (for -प्रस्रवणे)

6 ᵃ) Ñ2 V B D10 11 13 तस्मै(D11 अथ) वर्षसहस्राते, Cm g as in text (for ᵃ) —ᵇ) Ñ2 B3(m also as in text) D10 परितोषित, D2 M2 तोषितो° (for [आ]राधितो मुनि) —ᶜ) D12 सागराय —ᵈ) B4 तुष्ट (for भृगु) V3 सत्यवर्ती° (sic), D1–3 7 प्रतप(D3 °स[sic])ता°, D11 सभ्पता°, D12 सत्यवदा° (sic), G1 °पराक्रम, M4 दृष्टपरावर· (for सत्यवता वर·)

7 ᵃ) V2 पुत्र- (submetric) (for अपत्य-) G4 स (for सु-) ❀ Cg सुबहृपत्यविषयत्वात्सुमहत्त्वम्। ❀ —ᵇ) Ś1 D5 11 12 भविता ते नरेश्वर(D11 12 °र[sic]), Ñ2 V B D1–3 7 10 13 तव राजन्भविष्यति —ᶜᵈ) Ñ2 B3 D10 13 अ°, D1–3 7 9 चैवातुला, T2 च° (sic) (for चाप्रतिमां) D9 (before corr as in text) लोक- (for लोके) Ñ2 V1–3 B D1–3 7 9–11 13 M4 संतानोत्था(D1 °त्वा[sic])मवाप्स्यसि (for ᵈ) V4 कीर्तिमान्धीरिमॉल्लोके सतानस्ते भविष्यति

8 ᵃ) V4 एषा (for एका) Ś1 D5 11 12 राजन्, Ñ2 V B D2.3 7 10 13 G1 3 पुत्र, D1 M4 पत्नी, Cg k t as in text (for तात) —ᵇ) Ñ2 V B2–4 D2 3 7 10 13 पत्नी (for पुत्र) Ñ2 V2 4 B2 4 D10 13 °धर, Cm as in text (for वशकर) D2 सुत (for तव) B1 तव वशविवर्धन, G1 3 वशकर्तारमेव हि. —ᶜ) V3 D2 3 7 11 षष्टि-, V4 T G1 3 4 M3 षष्टि, Ck t as in text (for षष्टिं) Ś1 D5 12 -सहस्राणाम् (for -सहस्राणि) —Note hiatus between ᶜ and ᵈ —ᵈ) Ś1 D5 12 एकापि, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 द्वितीया (V1 °यं [sic]), G1–3 M1 ह्य° (to avoid hiatus) (for अपरा)

9 ᵃ) D9 भावमानं (sic) (for भाषमाणं) D4 9 14 T G2 4 M1–3 महात्मान, M4 तथा तं वै (for नरव्याघ्रं) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 मुनिसेव(Ś1 D5 11 12 एव मुनिं[by transp]) भाषमाण(D12 °णा), D1–3 7 इत्येव भाषमाणं तु(D1 त), G1 3 इति संभाषमाणे तु —ᵇ) Dt D4 6 8 M3 Cg k t -पुत्र्यौ, D11 -पत्रो (sic), T3 -पुत्र्या (sic), G4 M4 -पुत्रौ (sic) (for -पत्न्यौ) ❀ Cg राजपुत्र्याविति छत्रिन्यायादुक्तम्। ❀ Ś1 महेश्वर, D5 11 12 नरोत्तम(D12 °म [sic]), D9 प्रणाद्यति (sic), G1 3 प्रणम्य°, G3 °तौ (sic), M3 प्रशस्य°, M4 °तु (for प्रसाद्य तम्) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 सत्यधर्म(D1 2 °र्मं) तपोनिधिं(B4 °न्वितं) —ᶜ) T2 G3 परम (sic) (for परम-) D5 G4 -प्रीतौ (sic) (for -प्रीते) —ᵈ) T3 (with hiatus) उभे (for तदा) —For 9ᶜᵈ, Ñ2 V B D1–3 7 10 13 subst

840* ते पत्न्यौ सगरस्येदं कृत्वाञ्जलिमभाषताम्।

[B4 द्वौ (for ते) V2 [इ]म (for [इ]द) Ñ2 V1 3 B3 4 D2 3 13 कृताजलिम् (B4 D3 °ली), B2 बद्धा° (for कृत्वाञ्जलिम्) V4 अभाषत (sic)]

10 ᵃ) D12 कस्या (for कस्याः) M3(after corr. sec m as in text) सुते (sic) (for सुतो) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 एक का(B4 °कैक) तनय ब्रह्मन् (D1–3 7 जनयेत्पुत्रं) —ᵇ) B2 बहून्का (by transp), B4 ᵡ बहून् (for का बहून्) —ᶜ) T1 इच्छामहे, Cm t °वहे (as in text) D14 T1 2 G2 4 M1 सम्यक् (for ब्रह्मन्) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 भगवञ्श्रो(Ś1 D5 11 12 इत्येतच्छ्रो)तुमिच्छाव (V1 °मि also), D1–3 7 श्रोतुमिच्छामि (D1 °व) भगवन् (D2 बो भवन् [sic]) —ᵈ) Ś1 D5 11 M4 सत्य चास्तु(D11 °·), D12 सम वास्तु, G2 °वस्तु (for सत्यमस्तु) M4 वरस् (for वचस्). Ñ2 V B1–3 D10 13 सत्य (B1 3 D10 13 °द्य) तोऽस्तु वरो हि नौ, B4 सत्य तेऽस्तु वरौ हि नौ, D1–3 7 सत्य एवोऽस्तु(D3 °व स)नो(D1 ते, D2 वो) वर, Cg as in text (for ᵈ)

G 1 40 11
B 1 38 11
L 1 35 11

तयोस्तद्वचनं श्रुत्वा भृगुः परमधार्मिकः ।
उवाच परमां वाणीं स्वच्छन्दोऽत्र विधीयताम् ॥ ११
एको वंशकरो वास्तु बहवो वा महाबलाः ।
कीर्तिमन्तो महोत्साहाः का वा कं वरमिच्छति ॥ १२
मुनेस्तु वचनं श्रुत्वा केशिनी रघुनन्दन ।
पुत्रं वंशकरं राम जग्राह नृपसंनिधौ ॥ १३
षष्टिं पुत्रसहस्राणि सुपर्णभगिनी तदा ।
महोत्साहान्कीर्तिमतो जग्राह सुमतिः सुतान् ॥ १४
प्रदक्षिणमृषिं कृत्वा शिरसाभिप्रणम्य च ।
जगाम स्वपुरं राजा सभार्यो रघुनन्दन ॥ १५
अथ काले गते तस्मिञ्ज्येष्ठा पुत्रं व्यजायत ।
असमञ्ज इति ख्यातं केशिनी सगरात्मजम् ॥ १६
सुमतिस्तु नरव्याघ्र गर्भतुम्बं व्यजायत ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि तुम्बभेदाद्विनिःसृताः ॥ १७

---

11 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 तु वचन, Ñ2 V B D10 13 M4 एतद्वच (for तद्वचन) —^{b}) Ñ2 V B D10 13 M4 स मुनि- (B1 °नि)प्रवरस्तदा(V2 °था) —^{c}) Ś1 D5 11 12 14 T1 2 (after corr) G4 M4 मधुरां, Ñ2 V B D10 13 मधुर, D1–3 7 परम (for परमां) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 वाक्य (for वाणीं) —^{d}) D12 स्वच्छदो Ñ2 V B D1–3 7 10 13 स्वच्छदेन ददामि(Ñ2 V3 B3 4 D10 13 °नि) वा(V3 वै, B3 व, D3 का), M4 स्वच्छदेनाभिधीयता, Cg as in text (for ^{d})

12 ^{a}) Ś1 वो°, G2 स्तु (for वास्तु) —^{b}) Ś1 वो (for वा) —^{cd}) D4 महोत्साह Ś1 D5 12 एवं का(for का वा कं) D12 इच्छसि (for इच्छति) D11 कीर्तिवंतो महोत्साहान्दाव श्वका वाग्र इच्छनि (corrupt) —For 12, Ñ2 V B D1–3 7 9 10 13 subst, while D11 ins l 2 only after 12

841* एका वंशधर पुत्रमेका चावंशकान्बहून् ।
यथेष्ट मा वरयता यस्या यदभिकाक्षितम् ।

[(l 1) D1–3 7 वशकर —V4 om from the post half up to 13^c V1 2 B3(m also) 4 [अ]वशक(V2 °ध)रान्, D1–3 9 वावशजान्, D13 वशातकान् (for चावशकान्) Ñ2 reads बहून् in marg —(l 2) D3 7 यथेच्छ, D9 यदेष्ट (sic) Ñ2 D10 13 वरयन, B3 °यितु, B4 °यिनां (sic), D2 3 7 9 °यन, D11 °यतु (for वरयता) D2 यस्य (for यस्या) D13 तथा दास्यामि वाञ्छित (for the post half)]

13 V4 om 13^{abc} (cf v l 12) —^{a}) D1 पुनर् (for मुनेस्) Ñ2 V1–3 B D1 3 7 10 13 एतद्व(D1 °व व)च, D2 4 9 11 M2 तद्व° (for तु वचन) —^{b}) B3 (after corr) केशनी, D2 कौशिनी (sic) (for केशिनी).—T3 om (hapl), T2 reads in marg 13^c–15 —^{c}) Ñ2 V2 3 B D3 7 10 13 वंशधरं, Ck as in text (for वशकरं) V1 G4 नाम (for राम) —^{d}) Ñ2 V B(B2 after corr) D1–3 7 10 11 13 M4 [ए]कमनिंदिता, D5 12 °समदि, Ck t as in text (for नृपसंनिधौ)

14 T3 om, T2 reads in marg 14 (cf v l 13) —^{a}) V3 4 D2 6 9 10 षष्टि-; G1 3 4 षष्टि, Cg as in text (for षष्टिं) D6 महस्राणा Ś1 D5 12 पुत्रान्षष्टि° —^{b}) V3 स्वर्ण°, D1 12 13 G2 सुवर्ण°, D6 सुपर्णा°, Cg k t as in text (for सुपर्णभगिनी). D1 (gloss) सुमति( ) Ś1 D5 11 12 तत, Ñ2 V B1 3 4 D1–4 7 10 13 M3 तया (for तदा) —^{cd}) D14 महोत्साहो (sic) Dt D4 6 9 14 कीर्तिमतो (sic) Ś1 D5 11 12 M2 कीर्तियुक्तान्महोत्साहान् (for ^{c}) Ś1 D5 11 12 तदा (for सुतान्) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 जग्राह कीर्ति- (V4 प्रीति)युक्तानि(D2 °ना, D13 °यिष्यामि[sic]) सुमतिर्व- (D1–3 7 °द्व)रमीप्सित

15 T3 om, T2 reads in marg 15 (cf v l 13) —^{a}) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 तत, Cg as in text (for ऋषिं) —^{b}) Ś1 D5 12 चाभि(D12 °भ्य [sic]) वा(Ś1 [before corr] °वं)द्य, D9 सुप्रण- (for [अ]भिप्रणम्य) Dt D6 8 M2 तं (for च) Ñ2 V B D10 13 M4 भृगुं(V3 गुरु) धर्म(V2 D10 कर्म)भृता वर(V4 °र, B3 [m also] 4 °परायण), D1–3 7 भृगुं ब्रह्मविदा वर —^{c}) D11 जग्राह (sic) (for जगाम) Ñ2 D10 स, D6 स्वं, D13 सु- (for स्व-) —^{d}) D11 सहभार्यो (hypermetric) V4 D2 14 रघुनंदन —After 15, B3 ins

842* ब्राह्मणैर्मन्त्रिभि साक सगरस्तु प्रतापवान् ।

16 ^{a}) Dt D6 8 तस्य (for तस्मिन्) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 अथ कालेन महता —^{b}) Ś1 V3 D5 12 13 पुत्रं ज्येष्ठं, Ñ2 V2 4 B D10 13 M4 पुत्र ज्येष्ठा (by transp) V3 D14 अजायत, D7 ज्ञा° (for व्यजायत) —D2 om (hapl) 16^c–17^b —^{c}) Ś1 D5 M4 असमजम्, V1 3 4 B1 3 D7 11 °मंजा, V2 D10 12 °मजसम्(V2 °स [all hypermetric]), B4 °मंजी, D3 असम नाम (hypermetric) (for असमञ्ज) V2 4 D3 7 11 ख्यात (for ख्यातं) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1 3 6 7 10–13 काकुत्स्थ(V4 D3 7 °त्स्थ, B3 D11 °त्स्थं) (for केशिनी) V2 4 D3 7 11 सगरात्मज (D3 °ज*)

17 D2 om 17^{ab} (cf v.l 16) —^{a}) Ñ2 V B D10 सुमती, G4 सुमतेस्. Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 [अ]पि- (B4 [अ]ति[sic], D1 7 11 तु, D3 सु, D13 च) रघुश्रेष्ठ (for तु नरव्याघ्र) —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1 11–13 गर्भं(V3 °र्भे) (for गर्भ-) B4 om, D3 7[अ]लाबु, G2 तुंबं, all Cs as in text (for तुम्बं) B1 व्यसूयत, M4 अ° (for व्यजायत). D1 गर्भाडड व्यजायते (sic) and gloss गर्भेऽलाबु व्यजायत —M3 transp 17^{cd} and 18^{ab} —^{c}) Ś1 V2 3 D2 4 11 13 षष्टि-, V1 B1 4 Dt D1 5 8 12 M4 षष्टिं, Cg k t as in text (for षष्टिः) V4 पुत्र षष्टि° (sic) —^{d}) Ś1 D3 7 11 12

घृतपूर्णेषु कुम्भेषु धात्र्यस्तान्समवर्धयन् ।
कालेन महता सर्वे यौवनं प्रतिपेदिरे ॥ १८
अथ दीर्घेण कालेन रूपयौवनशालिनः ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि सगरस्याभवंस्तदा ॥ १९
स च ज्येष्ठो नरश्रेष्ठ सगरस्यात्मसंभवः ।
बालान्गृहीत्वा तु जले सरय्वा रघुनन्दन ।
प्रक्षिप्य प्रहसन्नित्यं मज्जतस्तान्निरीक्ष्य वै ॥ २०
पौराणामहिते युक्तः पित्रा निर्वासितः पुरात् ॥ २१
तस्य पुत्रोंऽशुमान्नाम असमञ्जस्य वीर्यवान् ।
संमतः सर्वलोकस्य सर्वस्यापि प्रियंवदः ॥ २२
ततः कालेन महता मतिः समभिजायत ।
सगरस्य नरश्रेष्ठ यजेयमिति निश्चिता ॥ २३   G I 40 22 B I 38 24 L I 35 22

तुंबे मिन्ने (D3 मेत्ते [sic]), Ñ2 V B D10 13 मिन्ने तुंबे, D2 कुंभे मिन्ने, D9 °मध्याद् (for तुम्बभेदाद्). Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D2 3 5 7 10–13 विनिर्ययु, V3 व्यजायत, Dt विनिसृता, D14 T °निसुता (D14 °ता), M4 ततोभवत् (for विनि सृता) D1 तस्मिन्नेवाभवत्तदा and gloss या द्वितीया सुमतिनाम्नी

18 M3 transp 18[ab] and 17[cd] —[a]) D3 om, G1 कुंडेषु (for कुम्भेषु) Ś1 B4 D5 9 12 transp पूर्णेषु and कुम्भेषु —[b]) Ś1 Ñ2 V1–3 B D5 10–13 अभ्य(B2 °व्य)-वर्धयन्(Ś1 °त्), V4 अभ्यभूषणं (sic), D1–3 7 M4 च व्य-(D1 वि)वर्धयन्, D8 °यत् (sic), D12 अभ्यवर्धनयत् (sic), M3 °र्तयन् (for समवर्धयन्) —[c]) M2 कियता (for महता) Ś1 D1–3 5 7 11 12 ते तु (for सर्वे) Ñ2 V B D10 13 M4 ते च (M4 °थ) कालेन महता

19 [ab]) Ś1 D5 12 दीर्घस्य कालस्य, Cm g t दीर्घेण कालेन (as in text) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 समानव(D3 °*)यसः सर्वे तुल्यवीर्यपराक्रमा —[c]) V1 B4 D1 7 11 षष्टिं, D2.3 9 13 षष्टि- (for षष्टि) V3 4 B1 4 -सहस्राणा Ś1 D5 12 पुत्रा षष्टि°. —[d]) D1–3 7 11 M4 तान्येवम्, D12 सागरस्य Ś1 D5 12 13 तदाभवन् (by transp), Ñ2 V B D10 बभूव ह (Ñ2 B3 D10 हि, V1 ह्य), D11 [अ]*° (for [अ]भवस्तदा)

20 [a]) M3(after corr *sec m* as in text) श्रेष्ठो, Cg k t as in text (for ज्येष्ठो) Ś1 D5 12 G4 -व्याघ्र, -श्रेष्ठ (for -श्रेष्ठ) D1–D6 8 G1 —For 20[ab], Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

843* स च ज्येष्ठोऽभवत्तेषामसमञ्जा परंतप ।

[B4 सर्व- (for स च) V4 सर्वा ज्येष्ठा भवत्येषाम् (sic) (for the prior half) V2 सम जात, D7 13 M4 असमज (for असमञ्जा) B2 3 D2 M4 परतप]

—Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 10 12 13 M4 om 20[cdef], Ś1 reads 20[cdef] in marg —[c]) M3 बलात् (for बालान्) M1 नु, M3 [अ]थ (for तु) —[d]) Ś1 Dt D6 8 9 T2 3 G2 4 M1 3 सरय्वा, D14 illeg (for सरय्वा) —[e]) Ś1 Dt D6 8 T1 G2 M1 Ck t प्राहसन् (Ck t °सत्), M3 प्रसहन् (metathesis), Cm g tp as in text (for प्रहसन्) —[f]) D4 9 M3 निरी-(M3 समी)क्षते(D9 °त), D14 T1 2 G1 2.4 M1 2 समीक्ष्य वै

❀ Ck t मज्जतस्तान्समीक्ष्य ❀ —For 20[cdef], B2 D11 subst and read after 21

844* पौराणा बालकान्नीत्वा रुदतोऽपि दिने दिने ।
सरय्वास्तु प्रवाहेषु प्रवाहयति निर्दय ।

[(1 2) D11 सरजाश्र (sic) (for सरय्वास्तु)]

—After 20, Ś1 Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cm g k t ins

845* एव पापसमाचार सज्जनप्रतिबाधक ।

[G4 स जन- (for सज्जन-) D14 M2 -पादक (sic) (for -बाधक)]

21 [a]) G1 अधिपो (for अहिते) Ñ2 V1 B1–3 D10 रक्तः (for युक्त) —[b]) Ñ2 निर्व्यसितः (sic) V1 B3 D5 पुरा (for पुरात्) V4 पुरात्पित्रा निवासित —After 21, B2 D11 read 844*.

22 D6 om (hapl ?) 22 —[a]) Ś1 D5 12 आसीद्, Ñ2 B3 राम (for नाम) D11 तस्यांशुमान्नाम सुत —Note hiatus between [a] and [b] —[b]) D4 9 असमजस-, Cm k t असमंजस्य (as in text) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 बभूव ह्य-(B1 D2 अ [with hiatus])समजसः(V1 °*जय), D11 सबभूवासमंजस —[c]) V3 सर्वलोकेषु (for °लोकस्य) M4 सम सर्वस्य लोकस्य B1 *om from* स्य *up to* पि *in* [d] —[d]) Ś1 D1–3 5 7 11 12 सर्वस्यैव(D11 °व), Ñ2 V B D4 10 13 G1 3 M4 सर्वलोक- (for सर्वस्यापि)

23 [a]) Ś1 D5 12 तस्य, Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 अथ, Cm g as in text (for तत) D11 कालेन महता तस्य —[b]) Ś1 D1–3 5 7 11 12 आसीन्महात्मन, Ñ2 V B D10 13 एव-(V2–4 °व)म(V2–4 B1 व्य)जायत, Dt समभिजायते, Cm t as in text (for समभिजायत) M3 सुमनि समजा°, M4 बुद्धिस्तस्य व्यजा°, Cg as in text (for [b]) —[c]) D5 सग*स्य Ñ2 V B D1–3 7 10–13 M4 [अ]श्वमेधेन (for नरश्रेष्ठ) —[d]) D3 जयेयम् (metathesis) (for यजेयम्) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 राघव, G4 निश्चित, Cg as in text (for निश्चिता)

G I 40 23 B I 38 24 L I 35 23 स कृत्वा निश्चयं राजा सोपाध्यायगणस्तदा । यज्ञकर्मणि वेदज्ञो यष्टुं समुपचक्रमे ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तत्रिंशः सर्गः ॥ ३७ ॥

३८

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा कथान्ते रघुनन्दनः ।
उवाच परमप्रीतो मुनिं दीप्तमिवानलम् ॥ १
श्रोतुमिच्छामि भद्रं ते विस्तरेण कथामिमाम् ।
पूर्वको मे कथं ब्रह्मन्यज्ञं वै समुपाहरत् ॥ २
विश्वामित्रस्तु काकुत्स्थमुवाच प्रहसन्निव ।
श्रूयतां विस्तरो राम सगरस्य महात्मनः ॥ ३
शंकरश्वशुरो नाम हिमवानचलोत्तमः ।
विन्ध्यपर्वतमासाद्य निरीक्षेते परस्परम् ॥ ४
तयोर्मध्ये प्रवृत्तोऽभूद्यज्ञः स पुरुषोत्तम ।
स हि देशो नरव्याघ्र प्रशस्तो यज्ञकर्मणि ॥ ५

---

24 [a]) Cg t निश्चय (as in text) Ś1 कृत्वा (sic), V4 तत्र, D14 T1 2 G2 M1 राम (for राजा). Ñ2 V1–3 B D1–3 7 10 11 13 M4 °निश्चिता बुद्धिं —[b]) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 नृप, D4 T1 G4 तथा, M3 (after corr sec m as in text) सदा (for तदा) —[cd]) Cg as in text (for [d]) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M2 4 सगरो यष्टुमारेमे कृत्वा द्रव्य(M4 यष्टृ)परिग्रहं —After 24, Ś1 D3 5 7 11.12 ins

846* तत्र तस्यात्मजा राम प्रविष्टाः का(D12 क)पिलं वपु ।

Colophon D5 12 om (continue the sarga) Ś1 reads colophon in marg —*Kānda name* Ś1 Ñ2 D4 om, V B D10 11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ñ2 V B D1–3 10 11 सगरपुत्रजन्म, D7 सगरजन्म, D9 पुत्रजन्म —*Sarga no* (figures, words or both) V1 4 B1 4 D3 11 om Ś1 Dt D4 6 8 14 S 38, Ñ2 B2 3 D10 40, V2 42, V3 39, D1 7 31, D2 32, D9 41 D13 —यणे—काडे—ष्टा—जन्म नाम —After colophon, T2 G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

38

☞ Ñ1 missing Sarga 38 (cf v l 1 33 8) —D5 12 continue the previous Sarga —Before 1, B1 (marg) ins

847* आदौ रामायणे चैव पुराणे भारते तथा ।
आदावन्ते च मध्ये च हरिः सर्वत्र गीयते ।

ॐ रामचन्द्राय

1 [b]) V2 कथास्ते (sic) B3 रघु**न —[c]) D1–3 7 M4 रामो भूयस्तं, Ck as in text (for परमप्रीतो) —[d]) D11 दीप्तिम् (for दीप्तम्) D12 लोचनं (hypermetric) (for [अ]नलम्) D1–3 7 दीप्तानलसमद्युतिं(D1 °ति), M4 °दीप्तानलद्युतिं

2 [a]) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10 12 13 M4 भगवन्; D11 दशमिभगवन् (sic) (for भद्रं ते) —[b]) Dt विस्तारेण —[c]) Cg k पूर्वको (as in text) Ś1 D5 पूर्व को मे, V2–4 B4 Dt D1 2 6–9 12 T1 पूर्वजो मे(V3 °लोके, V4 °मेको, D1.7 9 °काले), D3 पू*(illeg)काले, G2 सवु° (sic) (for पूर्वको मे) Ñ2 V B D1–3 7 9–11 13 M4 यथा (D2 कथ) यज्ञ (for कथ ब्रह्मन्) —[d]) Cm g समुपाहरत् (as in text) Ś1 D5 12 यज्ञा(Ś1 °ज्ञ)तं समवाप(Ś1 °प्य) ह, Ñ2 V B D1–3 7 9–11 13 M4 सगर समवाप्त(D2 °**)वान् —After 2, Dt D6 8 14 T1 2 G2 4 M1 3 ins

848* तस्य तद्वचनं श्रुत्वा कौतूहलसमन्वितम् ।
[G2 M1 कुतूहल- Dt D6 8 -ममन्वित]

3 T2 reads 3 and 4 in marg —[a]) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 ततो रामम् (for तु काकुत्स्थम्) —[b]) B4 om प्रहसन्निव G2 M1 इद वचनमब्रवीत् —[c]) Ñ2 B3 (m also as in text) D10 विस्तर —[d]) D12 सागरस्य Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 कथा प्रति (for महात्मनः)

4 T2 reads 4 in marg (cf v l 3) —[a]) V4 शंकरस्य गुरु (for शकरश्वशुरो) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 श्रीमान्, Dt D6 8 T1 3 G1 3 नाम्ना, D2 चासीद्, D5 9 M2 3 राम, D12 *म (for नाम) —[b]) Dt D6 8 इति वि(D6 *) श्रुत (for अचलोत्तम) —After 4[ab], M3(*inf lin sec. m*) ins

849* इन्द्रदत्तवर श्रीमानद्रिराज्येऽभिषेचित ।

—[c]) D6 विंध्य (for विन्ध्य-) Ś1 D5.12 विंध्यश्च पर्वतश्रेष्ठो ❀ Cv आसाद्येति । स्थित इत्यवस्कार्यम् ।, Cm आसाद्य स्थित इति शेष । ❀ —[d]) D5 M1 निरीक्षेत, D12 °क्षते, T3 G2 4 M3 °क्ष्येते, G1 वीक्ष्येते च, all Cs as in text (for निरीक्षेते).

5 [a]) Dt D6 8 समभवद्, G1 3 °सौ, G2 प्रवृद्धो°, Cg as in text (for प्रवृत्तोऽभूद्) —[b]) Ś1 D5 12 यज्ञो वै रघुनंदन —For 4[c]–5[b], Ñ2 V B D1–3 7 9–11 13 M4 subst.

तस्याश्वचर्यां काकुत्स्थ दृढधन्वा महारथः ।
अंशुमानकरोत्तात सगरस्य मते स्थितः ॥ ६
तस्य पर्वणि तं यज्ञं यजमानस्य वासवः ।
राक्षसीं तनुमास्थाय यज्ञियाश्वमपाहरत् ॥ ७
ह्रियमाणे तु काकुत्स्थ तस्मिन्नश्वे महात्मनः ।
उपाध्यायगणाः सर्वे यजमानमथाब्रुवन् ॥ ८

अयं पर्वणि वेगेन यज्ञियाश्वोऽपनीयते ।
हर्तारं जहि काकुत्स्थ हयश्चैवोपनीयताम् ॥ ९
यज्ञच्छिद्रं भवत्येतत्सर्वेषामशिवाय नः ।
तत्तथा क्रियतां राजन्यथाच्छिद्रः क्रतुर्भवेत् ॥ १०
उपाध्यायवचः श्रुत्वा तस्मिन्सदसि पार्थिवः ।
षष्टिं पुत्रसहस्राणि वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ११

G I 41 II
B I 39 I2
L I 36 II

850* विन्ध्यश्च स्पर्धयान्योन्यं यत्र देशे निरैक्षताम् ।
तस्मिन्देशे स यज्ञोऽभूत्सगरस्य महात्मन ।

[(l 1) V3 D1 विंध्यस्य V2 यथा देश, V3 यस्य°, D1 3 7 9 M4 यस्मिन्°, D2 यस्मिन्हेतौ (for यत्र देशे) V1 4 B1 2 °क्षत, B4 D10 °क्ष्यता, D1-3 7 9 11 व्यवर्धता (D1 9 °त), M4 निरीक्षितौ (for निरैक्षताम्) —After l 1, D3 7 ins as a gloss for देशे हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्य यत्प्राग्विनशनादपि । प्रत्यगेव प्रयागाच्च मध्यदेश प्रकीर्तित । (Manu II 21) —Ñ2 reads l 2 from शे in देशे in marg —(l 2) D2 तयोर्मध्ये, D3 7 य° (for तस्मिन्देशे) B1 *ज्ञो°, D11 °वै (for यज्ञोऽभूत्)]

—^{c}) M2 ह, Cg as in text (for हि) D13 तेशो (sic) (for देशो) Ñ2 V B1-3 D10 13 M4 महापुण्य (V2 °यज्ञ, V4 also °ण्य), B4 रघुश्रेष्ठ (for नरव्याघ्र) —^{d}) T3 प्रशस्यो, Cm g k t प्रशस्तो (as in text) Ñ2 V B D10 13 M4 ख्यात (B4 महा)पुण्यजना(M4 °ला)श्रित (V2 °श्रय॰, B2 °न्वित, M4 °वृत)

6 ^{a}) D1 -कार्यं (for -चर्यां) Ñ2 V B D2 3 7 9-11 13 तस्य चा(D2 3 7 9 11 अश्वस्या)नुच(D13 °नत)रो राम(V2 वाक्य, D2 7 नाम, D3 *म) —^{b}) V2 दृढ गत्वा, M2 °यत्वा (sic) (for दृढधन्वा) B1 D3 -रथ, D11 -बल (for -रथ) —^{c}) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 अभवद्वीर (B4 °र, D2 °च्छूर, D3 last two letters illeg) (for अकरोत्तात) —^{d}) D3 *(illeg)ग*स्य (for सगरस्य) Cm g t मते (as in text) Ś1 D5 12 महात्मन, Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 तदाज्ञया (for मते स्थित)

7 ^{b}) Ś1 D1 5 12 राघव (for वासव॰) —^{d}) D9 14 G1 3 M2 3 या(D14 *)ज्ञीय-, Cm g k यज्ञीय-, Ct यज्ञिय- (as in text) D4 9 14 T2 3 G2 4 M1 उपा°, M3 अथा°, Cg as in text (for अपाहरत्) Ś1 D5 12 केनाप्यश्वस्त(D12 °*न)दा हृत

8 D9 G4 om (hapl) 8^{b}–9^{c} —^{b}) Ś1 D5 12 काले, M2 यज्ञे (for अश्वे). —^{cd}) D5 11 12 read sing for the plural

9 D9 G4 om 9^{abc} (cf v l 8) —^{b}) Ś1 D5 12 याज्ञिको (D12 °क-), T3 G1 3 M2.3 (*inf lin sec m*, before corr as in text)याज्ञिय-, G2 M1 Ct यज्ञियो (for यज्ञिय-) —^{cd}) Dt T3 हतारं, Cm t as in text (for हर्तारं) D9 G1 [ए]षोपनीयता Ś1 D5 12 हर्तारमस्य राजेंद्र जहि माश्व॰ प्रणश्यतु —For 7–9, Ñ2 V B D1(7^{c}–9)–3 7 10 11 13 M4 subst

851* यजतस्तस्य त यज्ञमुत्थाय धरणीतलात् ।
तमश्वं यज्ञियं नागो जहारानन्तरूपवान् ।
हृतेऽश्वे यज्ञिये तस्मिन्सर्वे ते रघुनन्दन ।
याजका समुपागम्य यजमान तदाब्रुवन् ।
केनापि नागरूपेण हृतस्तेऽश्व स यज्ञिय ।
हत्वा तमश्वहर्तार तमेवाश्व त्वमानय ।

[D1 om l 1 —(l 1) V2 (with hiatus) तद्यज्ञे, D11 °*म् (for त यज्ञम्) —(l 2) D13 °यो, M4 या° (for यज्ञिय) D7 भागो (for नागो) Ñ2 V4 B3 4 D10 11 °धृक्, V2 ननु°, V3 °क॰ किल, B1 न तु° (for [अ]नन्तरूपवान्) —(l 3) D1 M4 या°, D3 illeg (for यज्ञिये) D11 तत्र (for तस्मिन्) D1-3 7 M4 repeat the post half of l 1, D11 नागेन धरणीतलात् (for the post half) —(l 4) D1 याज्ञिका (for याजका) V1 तथा, V3 D1-3 7 अथ (for तदा) For l 4, D11 reads the line of 8^{cd} —After l 5, D3 7 read the line of 9^{ab} as in G2 with v l योगेन for वेगेन in D7 —(l 5) V2 नगरूपेण D2 च, M4 तु (for स) D1 2 M4 याज्ञिय V2 हृतोश्व स च°, D3 7 हृतस्ते यज्ञियोश्वक॰, D11 हृतोश्वस्तव° (for the post half) —D10 om l 6–10^{b} —(l 6) D11 13 -हतार (for -हर्तार). D1 हर्तारमस्य राजेंद्र (= 9^{c} in Ś1), (in also) हन्यतामश्वहर्तारं, D3 7 त हत्वा (by transp) चाश्व° (for the prior half) D13 त्वम् (for तम्) D13 तम्, M4 इह (for त्वम्) V1 2 D3 7 स्व(V1 2 स)मानय, V3 नृपा° (for त्वमानय)]

10 D10 om 10^{ab} (cf v l. 9 [851*]) D5 9 12.14 T1 G1 3 4 om 10 Ś1 reads 10 in marg —^{a}) D7 यज्ञच्छिद्रे (sic) Ñ2 V1 B3 D1 2 7 11 13 M4 महद्धि, V2 4 B2 4 महत्तु, B1 अभूद्धि, Cg k as in text (for भवति) V3 न यज्ञच्छिद्रं महद्भवतु ते (hypermetric) —^{b}) V2 अशुभाय, D1-3 7 11 M4 अहिताय, Cg k as in text (for अशिवाय) —^{c}) D13 तथा तत् (by transp), M2 तथैव, Ck as in text (for तत्तथा) —^{d}) D11 चाय (for [अ]च्छिद्र) Ś1 Dt D6 8 T3 यज्ञोच्छिद्र॰ क्र(Dt त)तो भवेत्

11 ^{a}) Dt D6 8 9 G1 3 Ck t सोपाध्याय-, Cg उपा° (as in text) —^{b}) V3 देशे स (for सदसि) V4 गो

G I 41 12
B I 39 12
L. I 36 12

गतिं पुत्रा न पश्यामि रक्षसां पुरुषर्षभाः ।
मन्त्रपूतैर्महाभागैरास्थितो हि महाक्रतुः ॥ १२
तद्गच्छत विचिन्वध्वं पुत्रका भद्रमस्तु वः ।
समुद्रमालिनीं सर्वां पृथिवीमनुगच्छत ॥ १३
एकैकं योजनं पुत्रा विस्तारमभिगच्छत ॥ १४
यावत्तुरगसंदर्शस्तावत्खनत मेदिनीम् ।
तमेव हयहर्तारं मार्गमाणा ममाज्ञया ॥ १५
दीक्षितः पौत्रसहितः सोपाध्यायगणो ह्यहम् ।
इह स्थास्यामि भद्रं वो यावत्तुरगदर्शनम् ॥ १६

(lacuna) प (for पार्थिव) —^{c}) V3 4 D2 3 10 T2 3 G1 3 4 षष्टि (V3,4 D2 3 °ष्टि-) (for षष्टिं) Ś1 -सहस्राणां —^{d}) M1 एतम्, Ck as in text (for एतद्) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 समाहूयेदमब्रवीत्

12 ^{a}) Ś1 D2 3 5 7 12 न गतिर्दृश्यते तावद्, Cg k as in text (for ^{a}) —^{b}) Ś1 D5 12 °स, Cm g k t as in text (for रक्षसा) D7 14 पुरुषर्षभ —^{c}) Ś1 D1 5 11 12 -विद्भिर्, Cg k t as in text (for -पूतैर्) —^{d}) Dt D4 6 8 [अ]पि, G3 (before corr as in text) [अ]ह, Cg k tp as in text (for हि) G3 महाक्रतु Ś1 D1 5 11 12 अधि(D1 °नु) ष्ठितमिद मद (D1 °दा) —For 12, Ñ2 V B D10 13 M4 subst, while D1 (ins l 2 after 12) 11 subst l 1 for 12^{ab} and D2 3 7 l 2 only for 12^{cd}

852* अनागतिं राक्षसाना पश्यामीह महाक्रतौ ।
नागानां चापि यज्ञोऽयं रक्ष्यते हि महर्षिमि ।

[(l 1) D13 M4 न गतिं राक्षमाना हि (M4 त्वत्र पश्यामि) (for the prior half) M4 राक्षमाना (for पश्यामीह) V1 मम (for महा-) —D11 om l 2 —(l 2) V2 [अ]ति- (for [अ]पि) D13 चान्येषा (for यज्ञोऽयं) V3 जिज्ञासार्थमपि य° (hypermetric) (for the prior half) Ñ2 B4 D10 वक्ष्यते, V1 D3 रक्षते (sic), D13 रक्षिते (for रक्ष्यते) D1 2 मह(D2 °-)र्षिणा (for महर्षिमि)]

—Thereafter all the above MSS (D11 ins after 12) cont (D7 l 1 only)

853* केनापि तु स देवेन हृतोऽश्वो नागरूपिणा ।
अमर्षता च्छिद्रमेतद्दृष्ट्वा दीक्षामुपागतम् ।
योऽसौ रसातलगतो यदि वान्तर्जले स्थित ।

[D2 om from ऽश्वो up to ऽसौ in l 3 —(l 1) V1 दुष्ट°, V3 D1–3 7 च°, V4 म तुरगेण, D11 M4 स हि° (M4 तु [by transp]) (for तु स देवेन) —(l 2) D13 °र्षिता (for अमर्षता) D1 3 ममामर्षयता(D1 °र्षय म)च्छिद्र, M4 मामामर्षयना छिद्रे (for the prior half) V2 कृत्वा (for दृष्ट्वा) V4 छिद्रम् (for दीक्षाम्) D3 उपागम —(l 3) D1 11 M4 मोऽश्वो, D3 अश्वो (for योऽसौ) V4 स च तेन, D2 रसातले (for रसातल-) V4 B1 D10 च, M4 तु (for वा) V3 (with hiatus) यदि अतर्जले°, D3 °वाजवलस्थित (sic), D11 यज्ञियो यमवस्थित (for the post half)]

13 ^{a}) Dt D6 8 9 T3 M3 (after corr *sec m* as in text) तद्गच्छय, Ck °त (as in text) Ś1 D5 12 समुद्युक्ता, D9 °न्वंतु (for विचिन्वध्व) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 तं(D10 ते) हत्वा न(D7 ममामर्ष)यताश्व मे —^{c}) Ś1 D5 12 पुना(D12 °ता), Ñ2 VB D10 13 M4 कृत्स्ना, D1–3 7 11 पृथ्वीं (for सर्वां) —^{d}) Ś1 B3 (m also as in text) D5 12 °मार्गय(D5 °त, D12 °थ), V2 Dt D6 8 Ct °थ, V4 G1 3 अन्वगच्छथ (V4 G1 [before corr] °त), B1 D13 °त, M2 उप°, Cm g k as in text (for अनुगच्छत) D1–3 7 11 कृत्स्ना स(D3 7 ता)मुपगच्छथ(D11 °ति)

14 M2 om (hapl) 14 —^{a}) V1 2 D2 3 7 11 M4 एकैको (V2 D11 °क-) (for एकैक) M4 योजनाद् Ñ2 V B D1–3 7 10 M4 भूमेर्(V4 °मौ), D11 G2 पुत्र, D13 भूमिं (for पुत्रा) —^{b}) Ś1 Dt D6 8 G1 3 [अ]मि(Ś1 °नु)गच्छथ, D5 11 12 T3 [अ]नु(T3 °धि)गच्छत Ñ2 V1–3 B D10 13 निर्(B4 D10 वि)भिंद(Ñ2 B3 °सिलं [sic])तोनु(V1 2 °दन्नु)गच्छत, M3 °रादधिगच्छत, V4 निर्भिन्नत्वं तु गच्छतु, D1–3 7 M4 भिंद(D1 सिद्य)मानोनुगच्छतु(D1 °त)

15 ^{a}) D4 9 -सदर्श (for -संदर्शस्) —For 15^{ab}, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst and read before 14

854* प्रोत्खनन्त प्रयत्नेन यावत्तुरगदर्शनम् ।

[V2 ग्रोध्यो° (sic), B1 °नध्व, B3 °नत, D1–3 7 M4 खन(D1 °न्य)माना (for प्रोत्खनन्त) V2 सागर- (for तुरग-) M4 -दर्शनात् (for -दर्शनम्)]

—After 15^{ab}, M3 (*inf lin sec m*) ins

855* नागलोकं समासाद्य विचिन्वध्व विशेषत ।
दिशागजानहीन्द्रं च वैनतेय च मातुलम् ।
आमन्त्र्य सुरलोकं वै विचिन्वध्वं विशेषत ।
उदयाचलमारभ्य निवृत्यास्तमय गिरिम् ।
निवृत्तध्वं सतुरगा आलोक्य ब्रह्मणो गृहम् । [5]

—D5 9 12 om 15^{cd} Ś1 reads 15^{cd} in marg —^{c}) D14 T1 2 G2 4 M1 त चैव (for तमेव) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 अस्माक(V1 अश्वं त, D1–3 7 M4 युष्माक)मश्वहर्तार —^{d}) V1 4 B1 D2 3 7 मार्गमाणो D14 समाज्ञया

16 ^{a}) B3 दीक्षितं (sic), D3 *क्षित Ñ2 V1–3 B1 3 (m also as in text) 4 D1–3 5 7 9–13 पुत्र- (for पौत्र-) D3 7 -रहित (for -सहित) ॐ Ck पौत्रस्य बालकत्वात्तत्सहित एव तिष्ठामि ।, so also Ct ॐ —^{b}) D10 11 -गणास् (for -गणो) Ñ2 V2–4 B Dt D1 3 6–8 10 11 13 M4 त्वह, V1 D2 तदा, G1 3 [अ]स्म्यहं (for ह्यहम्) —D2 om from

इत्युक्त्वा हृष्टमनसो राजपुत्रा महाबलाः ।
जग्मुर्महीतलं राम पितुर्वचनयन्त्रिताः ॥ १७
योजनायामविस्तारमेकैको धरणीतलम् ।
विभिदुः पुरुषव्याघ्र वज्रस्पर्शसमैर्भुजैः ॥ १८
शूलैरशनिकल्पैश्च हलैश्चापि सुदारुणैः ।
भिद्यमाना वसुमती ननाद रघुनन्दन ॥ १९
नागानां वध्यमानानामसुराणां च राघव ।
राक्षसानां च दुर्धर्षः सत्त्वानां निनदोऽभवत् ॥ २०
योजनानां सहस्राणि षष्टिं तु रघुनन्दन ।
विभिदुर्धरणीं वीरा रसातलमनुत्तमम् ॥ २१ G I 41 23 B I 39 21 L I 36 23

16^{c} up to the end of the Sarga —^{c}) G1 3 वत्स्यामि, M3 [आ]स्था° (for स्थास्यामि) D4 9 ते (for वो) —^{d}) M4 -दर्शनात् (for -दर्शनम्) —After 16, Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 ins

856* अस्मास्वक्रतुस्तावद्भविष्यामीह पुत्रका ।
युष्माभिर्यावदश्वो मे न प्रत्याहियते पुन ।

[(l 1) D1 3 7 M4 असमाप्त B4 °ति, D1 3 7 M4 °ष्यति हि (D3 -) (for भविष्यामीह) —(l 2) V4 अस्माकं (for युष्माभिर्) Ñ2 V2 B3 (in also as above) D10 °क्रियते, D11 °हि-ते, M4 प्रीत्या° (for प्रत्याहियते) D1 M4 हत, D3 7 तत (for पुन)]

17 D2 om 17 (cf v l 16) —^{a}) Ś1 Dt D4–6 8 9 12 T3 G1 3 ते सर्वे, V B1 3 4 M4 इ(V2 प्र)त्युक्त्वा (V4 °क्तो) (for इत्युक्त्वा) D3 दृष्ट- (for हृष्ट-) G4 -मनसा —^{b}) Ñ2 V B D1 7 10 11 13 M4 पित्राथ (V2.4 पुत्राश्च, M4 °तु) सगरेण ते (B1 वै, D1 च, D11 हि), D3 पित्रासथगणेरेण ते (sic) —After 17^{ab}, D4 M3 (D4 after 17) ins

857* गत्वा तु पृथिवीं सर्वामदृष्ट्वा च (D4 तं) महाबला ।

On the other hand, M3 ins

858* प्रणम्य शिरसा तस्मै कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ।

—^{cd}) D5 चखुतुर् (sic), D12 चक्रुर् (for जग्मुर्) D9 क्षितितल T3 पितृ- (for पितुर्) Ś1 वचनमास्थिता Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 विभिदुर्वसुधा and -कारिण, Cg k t as in text for the latter (for जग्मुर्महीतल and -यन्त्रिता respy)

18 D2 om 18 (cf v l 16) —^{a}) Ś1 D5 12 तेषा योजनविस्तीर्णम् —^{b}) V3 D4 T3 एकैक, Ck t °को (as in text) V4 धरणीतले —^{c}) Ś1 V1 B1 2 D1 5 12 विभेद (B1 °दु), Cr k t as in text (for विभिदु) D13 पुरुषा (for पुरुष-) Ñ2 V3 4 B3 4 Dt D6 8 9 13 M2 -व्याघ्रा, V1 D12 -व्याघ्रो (for -व्याघ्र) D3 7 11 M4 तेषा विभेद तरसा —^{d}) D9 धारायुध- (for वज्रस्पर्श-) D4 -नखैर् (for -समैर्) Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 वज्र (V2 चक्र) सारभुजैर् (Ñ2 B3 D10 13 °जै, V1–3 D1 3 7 M4 °जो) बलात् (Ñ2 B3 D10 13 क्रमात्, V3 भवत्, D1 3 7 M4 बली), D11 तद्राम सुभुजो बली

19 D2 om 19 (cf v l 16) ☞ Dt om from 19 up to I 39 6 —^{a}) D5 शूरैर् (sic) (for शूलैर्) —^{b}) D9 भल्लैश्, G4 वज्रैश् (for हलैश्) D9 च (for सु-) —For 19^{ab}, Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 subst

859* कुद्दालै परिघै शूलैर्मुसलै शक्तिभिस्तथा ।

[D13 उद्दालै V1 शक्तिभिर्मुसलैस् (by transp) B4 तदा, M4 भुजै (for तथा) D1 3 7 11 शक्तिभिश्च यथा (D1 तथा, D11 महा)बलै (D1 भुजै) (for the post half)]
—After 19^{ab}, M3 ins

860* मुष्टिभिश्चरणैर्दन्तैर्भोलिसदृशैर्नखै ।

—^{c}) D13 विद्य°, G2 अभ्य° (sic) (for भिद्यमाना) —^{d}) Ś1 (after corr as in text) D5 12 विदद्रे (Ś1 °ध्ने) (for ननाद) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 तैरार्ते (B4 °वार्षे [sic]) व ननाद सा (D1 3 7 ह, M4 च)

20 D2 om 20 (cf v l 16) —^{a}) Ś1 D5 12 हन्य°, V1 व्यथ°, M4 चापि सत्त्वानाम् (for वध्यमानानाम्) —^{b}) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 सर्पाणा (V2 ऋषि[पी]णा, D1 3 7 11 सत्त्वाना, M4 अन्येषा) च महौ (B1 चामितौ) जसा —^{c}) Cm g दुर्धर्ष (as in text) Ś1 D5 12 °घोराणा, D4 6 14 T2 G2 4 M1 °दुर्धर्ष (G4 °र्षा), D8 दुराधर्ष (for च दुर्धर्ष) —^{d}) G4 भवेत् (for ऽभवत्) Ś1 D5 12 ना (D12 अं) त समुपलभ्यते

21 D2 om 21 (cf v l 16) —^{b}) G1 3 षष्टिस्, Ck as in text (for षष्टिं) M4 ते (for तु) D5 12 (with hiatus) अशीति रघुनंदन —^{c}) D6 8 राम, D9 धीरा, G1 3 वीर (for वीरा) —^{d}) Ś1 D5 12 सर्वे यावद्रसातल ❀ Cv धरणीमित्यादि । रसातलं पाताल यथा भवति तथा धरणीं विभिदु ।, so also Cr m g ❀ —For 20^{c}–21, Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 (l 1 and 3 only for 20^{cd} and 21^{cd} respy) subst

861* रक्षसामसुराणा च बभूवार्तस्वनो महान् ।
षष्टिं हि योजनाना ते सहस्राणि महौजस ।
धरण्या बिभिदु क्रुद्धा सर्वे यावद्रसातलम् ।

[(l 1) V4 उरगाणा, B4 °था (for असुराणां) V2 राक्षसाना सुराणा च (for the prior half) V2–4 D1 13 M4 °स्वरो, D11 °र्त्यचरो (sic) (for [आ]र्तस्वनो) —(l 2) B1 च (for हि) V1 योजन ते हि, V4 °* ते, B4 °* ना ते (for योजनानां ते) D3 7 transp हि and ते D3 7 सहस्राणां —(l 3) V4 धरणीं, D3 धरिणा (sic) (for धरण्या) The post half = 21^{d} in Ś1 etc D3 7 10 11 M4 रसातलतलादिति (D11 °श्रिता) (for the post half)]

G I 41 24
B I 39 22
L. I 36 24

एवं पर्वतसंबाधं जम्बूद्वीपं नृपात्मजाः ।
खनन्तो नृपशार्दूल सर्वतः परिचक्रमुः ॥ २२
ततो देवाः सगन्धर्वाः सासुराः सहपन्नगाः ।
संभ्रान्तमनसः सर्वे पितामहमुपागमन् ॥ २३
ते प्रसाद्य महात्मानं विषण्णवदनास्तदा ।
ऊचुः परमसंत्रस्ताः पितामहमिदं वचः ॥ २४
भगवन्पृथिवी सर्वा खन्यते सगरात्मजैः ।
बहवश्च महात्मानो वध्यन्ते जलचारिणः ॥ २५
अयं यज्ञहनोऽस्माकमनेनाश्वोऽपनीयते ।
इति ते सर्वभूतानि निघ्नन्ति सगरात्मजाः ॥ २६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टात्रिंशः सर्गः ॥ ३८ ॥

---

22 D2 om 22 (cf v l 16) —a) D1 M4 नाना-; D3 7 तत· (for एवं) B4 T3 सर्वत्र (for पर्वत-) V4 -सबद्ध, D1 3 7 M4 -विष्टब्ध (D3 °ब्धं [sic]), D9 -संबध, Cg t as in text (for -सबाधं) V1 एव पूर्वमसंबाध ❀ Ck संभेद नैविड्य यस्य तत् तथा। ❀ —b) Ś1 Ñ2 V B1–3 D1 3 7 10 13 नृपात्मज(V3 4 °त्मज, D1 3 7 °ज्ञया), G1 3 M2 महाबला (for नृपात्मजा) —cd) T1 2 G M1 नर° (for नृपशार्दूल) Ś1 Ñ2 V B2–4 D5 10 12 13 खनतस्ते नृपसुता, B1 °स्ते सुता सर्वे, M4 खनमाना नृपसुता (for°) Ñ2 V B D10 13 °वभ्रमु, D9 °तु (for परिचक्रमु·) D1 3 7 11 खनमाना अनिर्विण्णा (D11 प्रयत्नेन) पर्यक्रामन्नमर्षिता

23 D2 om 23 (cf v l 16) —a) Ś1 D5 12 तदा (for ततो) D1 3 7 11 देवर्षिगंधर्वा (for देवा सगन्धर्वा) —b) D4 ससुरासुर-, D5 9 ससुरा° (for सासुरा सह-) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 म(B2 स)होरगगणास्तथा(D3 7 °दा) —c) T3 lacuna for स in -मनस B1 om सर्वे —Ś1 reads 23^{d}–24^{c} in marg —d) Ś1 Ñ2 V B D5 10–12 °द्रवन् (D12 °वात् [sic]), D1 3 7 अथागमन् (D1 °ब्रुवन्), D9 पुरो° (for उपागमन्)

24 D2 om 24 (cf v l 16) Ś1 reads 24^{abc} in marg (cf v l 23) —ab) Cg प्रसाद्य (as in text) G2 सदा (for तदा) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 तेभिवाद्य (D1 3 7 M4 °गम्य, D11 त च प्रथ[sic], D13 °वद्य) महात्मान सभ्रातमनस· सुरा —c) Ś1 D5 12 -संभ्राता, D4 -संतसा (for -सत्रस्ता) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 अब्रुवन्परमत्रस्ता —d) Ś1 D5 12 ससभ्रमम् (for पितामहम्) —After 24, Ś1 B2–4 D5 11,12 ins, while D8 ins before I 39 I

862* सपर्वतवना देव ससरिद्वीपसंकुला ।

25 D2 om 25 (cf v l 16) —a) M4 भगवन्पृथ्वीं कृत्स्ना (sic) —b) V2 4 सागरा°, D12 हि नृपा°, M4 सग+° (for सगरात्मजै) —c) Ś1 D5 11 12 महातश्च (for बहवश्च). D4(m) सु- (for च) —d) D6 14 वध्यंते, M3 हन्यते (for वध्यन्ते) D14 T1 2 M3 Cg ज(M3 Cg त)लवासिन· —For 25^{cd}, Ñ2 V B D1 3 7 10 13 M4 subst

863* खनद्भिश्चैव सर्वेह्यन्महासत्त्ववध कृत· ।

[D1 3 7 M4 खनमानैश्च ते सर्वैर्(M4 ब्रह्मन्) (for the prior half) V2 3 D1 3 7 महान् (for महा-) D13 हन्यते मुनयस्तथा (for the post half)]

26 D2 5 12 om 26, D13 om 26^{ab} (for D2 cf v l 16) Ś1 reads 26 in marg —a) G2 अहं (sic) (for अय) Ñ2 V3 B D3 7 10 स(D3 7 च) यज्ञहा, V1 2 स यज्ञ(V1 तुर)गो, V4 यज्ञापहा, Dt D8 11 M4 °हरो, Cm gp tp as in text (for यज्ञहनो) Ñ2 V B2–4 D10 ब्रह्मन् (for ऽस्माकम्) D1 अव(वो)चन्यज्ञहास्माकम् —b) V1 2 नागेन, B4 इंद्रेण (for अनेन) Ñ2 V1 2 B D1 3 7 10 M4 -वाहित, V3 4 D11 -ह्वारित (V4 -राहित [metathesis]), Ck t as in text (for -नीयते) —G1 om 26^{cd} —c) V2 स्म, M2 तै (for ते) —d) Ś1 D4 6 8 9 T3 G2 3 M1 3 हिंसति, D3 वि° (for निघ्नन्ति) M2 हिंस्यते सगरात्मजै —After 26, B3 4 ins

864* एतच्छ्रुत्वा महावीर्य समाधि कर्तुमर्हसि ।
यावत्त्वप्राणिन सर्वान्न हिंसन्त्यश्वसारिण ।

[(l 1) B4 महावीर्य B4 हर्तुम् (for कर्तुम्) —(l 2) B4 -साधिन (sic) (for -मारिण)]

Colophon D2 5 11 12 om Ś1 reads colophon in marg —*Kānda name* Ś1 D4 6 om Ñ2 V B D10 आदि°, D1 3 अयोध्या° —*Sarga name* Ñ2 V1 3 B2 4 D10 पृथिवीदारण, V2 4 B1 3 पृथिवीविदारणं, D1 3 7 9 अश्वानुस(D1 °ह)रणो —*Sarga no* (figures, words or both) V1 4 B1 4 D3 om Ś1 D4 6 8 14 S 39, Ñ2 B2 3 D10 41, V2 43, V3 40, D1 7 32, D9 42 D13 —काडे—दारण सर्ग 41 —After colophon, T2 G1 2 4 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री·· ··म

३९

देवतानां वचः श्रुत्वा भगवान्वै पितामहः ।
प्रत्युवाच सुसंत्रस्तान्कृतान्तबलमोहितान् ॥ १
यस्येयं वसुधा कृत्स्ना वासुदेवस्य धीमतः ।
कापिलं रूपमास्थाय धारयत्यनिशं धराम् ॥ २
पृथिव्याश्चापि निर्भेदो दृष्ट एव सनातनः ।
सगरस्य च पुत्राणां विनाशोऽदीर्घजीविनाम् ॥ ३
पितामहवचः श्रुत्वा त्रयस्त्रिंशदरिंदमाः ।
देवाः परमसंहृष्टाः पुनर्जग्मुर्यथागतम् ॥ ४
सगरस्य च पुत्राणां प्रादुरासीन्महात्मनाम् ।
पृथिव्यां भिद्यमानायां निर्घातसमनिःस्वनः ॥ ५
ततो भित्त्वा महीं सर्वां कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ।
सहिताः सागराः सर्वे पितरं वाक्यमब्रुवन् ॥ ६ G 1 42 6 B 1 40 7 L 1 37 6

39

☞ Ñ1 missing Sarga 39 (cf v l 1 33 8) D5 11 12 continue the previous Sarga

1 Before 1, D8 ins 862* Dt om 1–6 (cf v l 1 38 19) —T1 damaged from वताना in 1^a up to स्य in 2^b —^{a}) Ś1 D5 8 12 देवाना वचनं, Ñ2 V B D1–3 7 9 10 13 M4 इति तेषा°, D11 देवानां च°, G1 °वच (sic) (for देवताना वच·) ❀ Ck देवानामित्यादि । ❀ —^{b}) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 देवाना (for भगवान्) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1–3 5 7 8 10–13 M4 प्र-, V4 च (for वै) D9 सर्वलोकपितामह —^{c}) Ś1 D5 8 12 तान्प्रत्युवाच सत्रस्तान्, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 प्रत्युवाच भयो(V2 तदो)द्विग्नान् —^{d}) T3 Cr -चोदितान् (for -मोहितान्) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D5 8 10 12 13 सर्वान्(Ś1 Ñ2 B3 4 D10 12 सर्वे, D5 सर्पि)देवानिदं वच, V3 देवान्सर्वानिदं वच, D1–3 7 11 देवान्देवपितामह, M4 देवान्लोकमहेश्वर, Cv m k t as in text (for ^{d}) ❀Cg कृत अन्तो जननाशो यैस्ते कृतान्ता सगरपुत्रा । ❀

2 T1 damaged up to स्य in ^{b} (cf v l 1) —^{a}) D8 12 [इ]द, G2 [इ]वं (sic), Cm k as in text, Ct [ए]षा (for [इ]यं) D5 8 12 वत्सा, Ck as in text (for कृत्स्ना) —^{b}) Ś1 (after corr as in text) धीमते, D5 8 दीयते, D12 गीयते (for धीमत) —After 2^{ab}, Ś1 (marg) D6 ins

865* महिषी माधवस्यैषा स एव(D6 °प) भगवान्प्रभु.।

—^{d}) Ś1 D5 12 हयस्तेनाप(D5 12 °पि)वाहित, D8 हयो येनापवाहित, D9 धारयन्दिशमुत्तरा —For 2, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

866* विभर्ति यो जगत्कृत्स्न यस्योत्पत्तिं न विद्महे ।
तेनाश्वो वासुदेवेन कपिलेनापवाहित ।

[(l 1) D13 सर्वे (for कृत्स्न) V2 B1 3(before corr as above) 4 D1–3 7.11 M4 [उ]त्पत्तिर् (for [उ]त्पत्ति) V2 B1 4 D1 3 7 11 विद्यते, D2 दृश्यते (for विद्महे) —(l 2) V4 [ए]व (for [अ]श्वो) Ñ2 D2 [अ]पि वा°, V2–4 B4 D11 [अ]पहारि(V4 B4 °राहि [metathesis])त· (for [अ]पवाहित·)]

—After 2, D4 6 9 14 S (except M4) ins

867* तस्य कोपाग्निनिर्दग्धा भविष्यन्ति नृपात्मजा· ।
[D4 6 9 T3 M3 कोपाग्निना दग्धा]

3 ^{a}) M3 पृथिव्या, Cm g k °व्याश् (as in text) Ñ2 V1 3 4 B D1–3 7 9–11 13 [ए]व (for [अ]पि) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 भेदोय, D4 निर्ह्रादो, D11 भेदोपि, Ck as in text (for निर्भेदो) ❀ Ct पृथिव्या विभेदश्च सनातन । ❀ —T1 damaged from एव in 3^b up to जं in 4^a —^{b}) Ś1 सृष्ट, G2 मृष्ट (sic) (for दृष्ट) Ś1 D5 8 12 पुरातन, Cm g k as in text (for सनातन) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 द्द(V2 दि)ष्टस्तेनेति से मति, D2 3 7 दृश्यते चे(D2 ने)ति मे मति —V2 om (hapl) 3^c–4 —^{c}) Ś1 D5 8 11 तु, D3 om (submetric), M3 [अ]पि (for च) M4 पु(सु) पुत्राणा (for च पुत्राणा) —^{d}) Ñ2 V1 3 B D1–3 7 10 13 M4 [अ]मिततेजसा, V4 [अ]पि भविष्यति, D6 14 Ct दीर्घदर्शिना (for ऽदीर्घजीविनाम्) D11 प्रादुरासीन्महौजसा ❀ Cv m g अदीर्घजीविनामिति छेद ।, Ct यद्वा अदीर्घदर्शिनामिति छेद । ❀

4 V2 om 4 (cf v l 3) T1 damaged up to जं in ^{d} (cf v l 3) —^{b}) Cm g t त्रयस्त्रिंशद्(as in text) D5 8 12 14 T2 3 G2 4 M1–3 अरिंदम(D12 °म) Ñ2 V1 3 4 B1 3 4 D1–3 7 10 13 M4 ततस्ते त्रिदशा(V1 B1 D1 3 7 13 °दिवा)लया, B2 D11 सर्वे ते त्रिदिवालया —^{c}) Ñ2 V1 3 4 B D1–3 7 10 11 13 M4 देवर्षिपितृगधर्वा —^{d}) Ś1 D5 8 12 सर्वे, Ñ2 V1 3 4 B D1–3 7 10 13 M4 प्रति-, D11 हृष्टा (for पुनर्)

5 ^{a}) Ś1 D5 8 12 तु, D1–3 7 11 [अ]पि (for च) —^{b}) V4 दुर्धर्षाणा (for प्रादुरासीन्) Ś1 D6 8 14 T G4 M2 महास्वन, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 महौजसा, D5 12 M1 महात्मन· (for महात्मनाम्) —^{d}) Ś1 D5 8 12 निर्घातस्वनवत्तदा, Cm t as in text (for ^{d}) ❀ Cg निर्घात उत्पातविशेष । ❀ —For 5^{cd}, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

868* खनता पृथिवीं शब्दो वज्राशनिसमस्वन ।

[V1 खनत (sic) (for खनता) V1 4 B3 4 D1 3 10 पृथिवी- (for पृथिवीं) V1 वज्रा-- (for वज्राशनि-) D1 -समन्वित·, D10 -सम स्वन (sic), D11 -समस्वने (sic) (for -समस्वन)]

6 T1 damaged from र्वां in ^{a} up to क्षा in 7^c —^{a}) D9 हित्वा, D14 T G1 3 M2 Cv g गत्वा, Ctp as in text (for

G I 42. 7
B I 40 8
L I 37 7

परिक्रान्ता मही सर्वा सत्त्ववन्तश्च सूदिताः ।
देवदानवरक्षांसि पिशाचोरगकिंनराः ॥ ७
न च पश्यामहेऽश्वं तमश्वहर्तारमेव च ।
किं करिष्याम भद्रं ते बुद्धिरत्र विचार्यताम् ॥ ८
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा पुत्राणां राजसत्तमः ।
समन्युरब्रवीद्वाक्यं सगरो रघुनन्दन ॥ ९
भूयः खनत भद्रं वो निर्भिद्य वसुधातलम् ।
अश्वहर्तारमासाद्य कृतार्थाश्च निवर्तथ ॥ १०
पितुर्वचनमास्थाय सगरस्य महात्मनः ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि रसातलमभिद्रवन् ॥ ११
खन्यमाने ततस्तस्मिन्ददृशुः पर्वतोपमम् ।
दिशागजं विरूपाक्षं धारयन्तं महीतलम् ॥ १२

भित्त्वा) G4 damaged for ततो भित्त्वा Ś1 D5 8 12 G1 3 कृत्स्ना, D9 M3 Cg सर्वे (for सर्वां) Ñ2 V B D2 3 7 10 11 13 M4 ते भित्त्वा पृथिवीं सर्वां(V1 B4 D2 11 कृत्स्ना), D1 ते जित्वा पृथिवीं कृत्स्ना —b) Ś1 V1 B3 4 D4 5 8–10 12 14 T3 M1 2 Cm [अ]भि-, V2 [अ]ति- (for [अ]पि) B1 D1–3 6 7 9 प्रदक्षिणा —c) Ś1 D5 8 11 12 पार्थिवं, Ñ2 V B2–4 D1–3 7 10 13 M4 उपेत्य, B1 उत्पत्य, D4 सहिता (sic), Ck as in text (for सहिता) Ś1 D5 8 11 12 सगरं (for सागरा) —d) M4 सगर (for पितर) Ś1 अब्रवीत् (sic)

7 Dt resumes (cf v l 1) T1 damaged up to क्षा in c (cf v l 6) —a) B1 परिश्राता, M3 (after corr as in text) परिश्राता. B2 reads मही सर्वा in marg —b) M2 बलवंतश्, Cg t as in text (for सत्त्ववन्तश्) Ś1 D1 5 8 12 महान्सत्त्ववध कृत., Ñ2 V B D2 3 7 10 11 13 M4 म(D11 स म [hypermetric])हद्विशसन(V2 B4 °नशनं) कृत —cd) T3 -यक्षाश्च (for -रक्षांसि) Ś1 D5 8 12 गधर्व (D12 °र्वस्य [hypermetric])यक्षवृक्षा(D8 °सर्पा)णां (for c) Ś1 D5 8 -रक्षसा, Dt D6 T3 -पन्नगा , D12 -राक्षसां (for -किंनरा) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 यादोगणमहा (M4 °महाग्रह)ग्राहदैत्यदानवरक्षसा

8 a) G1 3 हि (for च) Dt D4 6 T3 M2 ते (with hiatus) (for तम्) Ś1 D5 8 12 पश्यामो न च तं राजन् , Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 न च(V1 2 B3 D10 चा) पश्याम(B3 °मि) तं(D1–3 7 11 M4 हे, D13 ते) राजन् —b) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 8 10–13 M4 यज्ञविघ्नकर तव —c) D9 करिष्यसि, Cm g k.t as in text (for करिष्याम) Ś1 D5 8 11 12 य(Ś1 D5 त)त्करिष्यामहे भूयस् , Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 किं कुर्महे पुनस्तात(V3 °वद्) —D1 reads 8d–9 in marg —d) Ś1 D5 8 11 12 तद्(D5 त्वं) बुद्ध्या साधु चिंत्यता, Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 विनिश्चित्य प्रशाधि न

9 D1 reads 9 in marg (cf v l 8) —a) Ś1 D5 8 12 पुत्राणा वचन, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 तेषामेतद्वच (for तेषा तद्वचन) —T1 damaged from 9b up to कृ in 10d —b) D1–3 7 11 सगरो (for पुत्राणा) Ñ2 V B D10 13 M4 सगरस्तदा(V3 °था), G2 राजसमत (for राजसत्तम) Ś1 D5 8 12 तेषां तु रघुनंदन(D5 °न) —c) D11 चैव (for वाक्य) Ñ2 B3 D10 13 निश्चित्योवाच तान्सर्वान् , V B1 2 4 D1–3 7 M4 नि(V1 विनि [hypermetric])श्चित्योवाच

सर्वां(V4 M4 पुत्रा)स्तान् . —d) Ś1 D5 8 12 सगर· पुरुषर्षभ , Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 पुन पुत्रानि(D2 पुनरि, M4 सर्वानि)दं वच

10 T1 damaged up to कृ in d (cf v l 9) —a) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 M4 भूयो मृगयताश्व तं(B4 मे, D2 11 तु), D13 भूयो मृगयताश्वार्थं —b) D11 निर्विद्य (for निर्भिद्य) Ñ2 V B D1–3 7 9 10 13 M4 विभिद्येद(V1 B2 4 D10 विभेद्येद, V2 विभिदंतो, V3 विभिद्यैव, V4 विभिद्येत, B1 विभेद्येत, B3 विभिद्य तं, D9 निर्भिचत, M4 विनिर्भिद्य) रसातलं —cd) V1 आहत्य (for आसाद्य) Ñ2 V4 B3 4 D10 13 संन्यवर्तत, V1–3 B1 2 M4 सनिवर्तत, D4 T3 M2 3(after corr *sec m* as in text)च निवर्तत (for च निवर्तथ) ❀ Cm g k निवर्तथ निवर्तध्वम् ।, Ct निवर्तत निवर्तध्वमित्यर्थे आर्षमेतत् । ❀ Ś1 D1–3 5 7–9 11 12 कृतार्था संनिवर्तध्वं गृहीत्वाश्वापहारिण(Ś1 D5 8 12 °वाहक) —After 10, B3 ins

869* केन मे नीयते चाश्व पुनरेव हि यज्ञत ।

11 a) Ś1 D5 12.14 आज्ञाय, Dt D6 8 आसाद्य, D4 आदाय, T2 सस्थाय (for आस्थाय) Ñ2 V B D1–3 7 9–11.13 M4 पितु(D13 पुन)रेतद्वच श्रुत्वा —b) D8 (after corr as in text) 10 सागरस्य Ñ2 V B D10 13 [आ]त्म(V3 [अं]ग, B4 [आ]त्मज[hypermetric])सभवा , D1–3 7 9 11 M4 [आ]त्मजास्तत (for महात्मन) —c) Ñ2 B3 D2 3 7 9 10.13 सागरा (D2 3 7 9 तदा ते) षष्टिसाहस्रा, V1 3 B1 2 4 D11 M4 सर्वत षष्टि(D11 षष्टि[sic])साहस्रा(B4 °स्रं), V2.4 D1 सर्वे(D1 ते तु) षष्टि° —d) Ś1 D5 8 12 अथाद्रवन् , Ñ2 V B D1–3 7 9–11 M4 उपाद्रवन् , T3 अभिंदयन् , Cg अभिद्रवन् (as in text) D13 पितामहमुपागमन्

12 T1 damaged from स्त in 12a up to या in 13c. —a) Cm g t खन्यमाने (as in text), Ck खान्यमाने Ś1 D5 8 12 तदा, M2 तले (for ततस्) Ñ2 V B D10 13 पुन खनंतस्ते तत्र, D1–3 7 9 11 M4 खनमानास्तु(D3 °सु [sic])ते तत्र(D11 तस्मिन् , M4 सर्वे) —b) V3 B3 सर्प°, D9 °त्तमं (for पर्वतोपमम्) —c) Ś1 D5 8 11–13 आशा°, Ñ2 V1–3 B4 दिशा°, B1–3 D3 7 9 दिग्गो°, Cg k as in text (for दिशागज) ❀ Ct दिशा इत्यार्षन्तम् । ❀ —d) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 8 10–13 महीमिमा(Ñ2 V B D13 इमा महीं [by transp]), M4 वसुधरा (for महीतलम्) D9 पद्भ्या धारयत महीं

सपर्वतवनां कृत्स्नां पृथिवीं रघुनन्दन ।
शिरसा धारयामास विरूपाक्षो महागजः ॥ १३
यदा पर्वणि काकुत्स्थ विश्रमार्थं महागजः ।
खेदाच्चालयते शीर्षं भूमिकम्पस्तदा भवेत् ॥ १४
तं ते प्रदक्षिणं कृत्वा दिशापालं महागजम् ।
मानयन्तो हि ते राम जग्मुर्भित्त्वा रसातलम् ॥ १५
ततः पूर्वां दिशं भित्त्वा दक्षिणां बिभिदुः पुनः ।
दक्षिणस्यामपि दिशि ददृशुस्ते महागजम् ॥ १६
महापद्मं महात्मानं सुमहापर्वतोपमम् ।
शिरसा धारयन्तं ते विस्मयं जग्मुरुत्तमम् ॥ १७
ततः प्रदक्षिणं कृत्वा सगरस्य महात्मनः ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि पश्चिमां बिभिदुर्दिशम् ॥ १८

G I 42 18
B I 40. 19
L I. 37. 18

13 T1 damaged up to या in ^{c} (cf v l 12) —^{b}) Ś1 D5 12 स नरोत्तम, D8 स गजोत्तम (for रघुनन्दन) —For 13^{ab}, D2 subst l 1–2 of 870* —^{c}) Ś1 D2 5 8 12 सदा बिभर्ति काकुत्स्थ (D2 शिरसा), Dt D6 G1 3 M2 3 transp शिरसा and धारयामास —Ś1 om (hapl) 13^d–14^a —For 13, D11 subst l 1 of 870*

14 Ś1 om 14^a (cf v l 13) —^{b}) Ś1 D5 8 11 विश्रामार्थं, Cg as in text (for विश्र°) Ś1 D5 8 11 12 स वारण., G1 °वल (for महागज) —^{cd}) G1 तथा (for तदा) —T1 damaged from भवेत् up to क्षि in 16^b D6 *वेत्, D14 T2 3 [अ]भवत् (for भवेत्) Ś1 D5 8 11 12 ईषच्चालयते स्कंध कपते मेदिनी तदा —For 13–14, Ñ2 V B D1 3 7 9 10 13 M4 subst, D2 subst l 1–2 for 13^{ab} and l 3–4 for 14, D11 subst l 1 only for 13

870* शिरसा नरशार्दूल सशैलवनकाननाम् ।
नानाजनपदाकीर्णां नानापत्तनशोभिताम् ।
यदा च पर्वणि गज खेदाच्चालयते शिर ।
सपर्वतवना राम तदेय चलति क्षमा ।

[V4 reads nom sing for all accu sing in l 1 and 2 —(l 1) D1–3 7 9–11 रघुशार्दूल —D3 7 om l 2 —(l 3) D1 2 M4 स यदा (for यदा च) V2 [अ]सौ गजवर (for पर्वणि गज) D3 7 9 स वै यदा राम (D3 7 पणि [sic]) गज (for the prior half) D7 चा*यते (for चालयते) B2 transp गज and शिर —(l 4) Ñ2 reads वना राम in marg D9 [ए]व (for [इ]य) V1 चलिता°, V4 D1–3 7 9 M4 चलते मही (for चलति क्षमा)]

15 T1 damaged (cf v l 14) —^{a}) Ś1 B4 D2 5 8 12 13 ते त (by transp), D9 तत्ते (for तं ते) D2 3 7 8 11 प्रदक्षिणीकृत्य (D2 8 °त्वा), D9 प्रदक्षिणा कृत्वा —^{b}) Ś1 D1–3 5 7–9 11 12 दिक्पाल कुजरोत्त (D3 7 9 °प) मं, Ñ2 V B D10 13 M4 दिशो (Ñ2 V4 B4 M4 °शा, V2 3 D10 °शा) गजमरिंदम (D10 M4 °मा) —D2 om, Ś1 reads in marg 15^c–16 —^{c}) Cg k t मानयत Ct हि (as in text) Ñ2 V B D10 11 13 M4 मन्यमाना (V2 °न, V4 °ना [both sic]) दिशा (D13 °श, M4 °शा) पालं; D1 3 7 9 मन्यमाना दिशो (D1 °शा, D9 °शा) रक्षं, D5 खनमाना दिश रक्षन्, D8 खन्यमाना दिशो रक्षं, D12 मन्यमाना दिशा रक्षा —Ñ2 V B1 3 4 D10 13 M4 om 15^d–16^a —^{d}) D3 G4 जित्वा, D9 तीर्त्वा, G2 छित्त्वा (for भित्त्वा) M3 भित्त्वा जग्मू (by transp) B2 D1 3 5 7–9 11 12 G3 वसुधरा (for रसातलम्).

16 T1 damaged up to क्षि in ^{b} (cf v l 14) D2 om, Ś1 reads in marg 16, whereas Ñ2 V B1 3 4 D10 13 M4 om 16^a (cf v l 15) G1 om (hapl) 16-17 —^{a}) M3 एव, Cg तत (as in text) D3 7 पूर्व- (for पूर्वां) D5 दिशा Dt D6 हित्वा, G3 गत्वा, Cg as in text (for भित्त्वा) —^{b}) D10 13 बिभिदुर्दक्षिणा (by transp) Ñ2 V B D10 13 M4 दिश (for पुन). —After 16^b, M4 ins

871* रसातलादिति मही खनमाना महाबला ।

—^{c}) B4 °पि च, D12 °पिम (metathesis), G4 °मभि- (for दक्षिणस्यामपि) Ñ2 V1 2 4 B D1 3 5 7 8 10 12 13 पुनर्; D11 तथा, G2 *inf lin* (for दिशि) —^{d}) Ñ2 V B D1 3 5 7 8 10–13 गजोत्तमं (for महागजम्)

17 G1 om 17 (cf v l 16) —^{a}) D1 °नागं (for महात्मान) V4 महात्मान महापद्म (by transp) —^{b}) Ś1 B2 तिष्ठत, D9 G3 M3 Cg सुमहत् (for सुमहा-) Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 8 10–13 तिष्ठंत मदरोपमं (D12 °त्तमं), M4 मेरुमदरवर्चसं —V1 damaged from 17^c up to the prior half of 872* T1 damaged from रय in 17^c up to या in 19^a —^{c}) Ś1 Dt D1–3 5–9 (D9 before corr हि) 11 12 G4 गा (for ते) Ñ2 V2–4 B2–4 D10 13 त च दृष्ट्वा महाकाय, B1 त दृष्ट्वा तु महात्मान, M4 त दृष्ट्वा च महारूप —^{d}) Ñ2 V2–4 B D10 13 M4 परम ययु (for जग्मुरुत्तमम्) Ś1 D1–3 5 7 8 11 12 ते दृष्ट्वा विस्मय गता (D11 ययु·)

18 T1 damaged (cf v l 17) —^{a}) Dt D6 8 ते तं, M2 तं ते, Cg as in text (for तत). —For 18^{ab}, Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 subst

872* कृत्वा तमपि नागेन्द्रं प्रदक्षिणमरिंदम ।

[V1 damaged for the prior half (cf v l 17) D7 तद् (for तम्) B2 D1–3 7 M4 अरिंदमा]

—^{c}) D5 9 षष्टिं Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 स (D2 सा) गर (Ñ2 °*) स्यात्मजा (D2 °*) राम —^{d}) D5 दक्षिण (for पश्चिमा) D9 M4 बिभिदु पश्चिमा (by transp).

G 1 42 18 B 1 40.20 L 1 37 18

पश्चिमायामपि दिशि महान्तमचलोपमम् ।
दिशागजं सौमनसं ददृशुस्ते महाबलाः ॥ १९
तं ते प्रदक्षिणं कृत्वा पृष्ट्वा चापि निरामयम् ।
खनन्तः समुपक्रान्ता दिशं सोमवतीं तदा ॥ २०
उत्तरस्यां रघुश्रेष्ठ ददृशुर्हिमपाण्डुरम् ।
भद्रं भद्रेण वपुषा धारयन्तं महीमिमाम् ॥ २१
समालभ्य ततः सर्वे कृत्वा चैनं प्रदक्षिणम् ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि बिभिदुर्वसुधातलम् ॥ २२
ततः प्रागुत्तरां गत्वा सागराः प्रथितां दिशम् ।
रोषादभ्यखनन्सर्वे पृथिवीं सगरात्मजाः ॥ २३
ददृशुः कपिलं तत्र वासुदेवं सनातनम् ।
हयं च तस्य देवस्य चरन्तमविदूरतः ॥ २४

19 T1 damaged up to या in [a] (cf v l 17) —[a]) M4 पश्चिमस्यामपि Ś1 D1–3 5 7 12 तदा, D11 तथा (for दिशि) —[b]) Ñ2 V B D10 13 M4 कैलासशिखरोपम —[c]) Ś1 D5 12 दिक्कुञ्जर, Ñ2 V B D10 13 आशा°, D3 7 दिशो°, D6 11 दिशा° (for दिशागज) Ś1 D1–3 5 7 11 12 M4 सुमनस, V2 मौनमनसं (hypermetric), Cg as in text (for सौमनस) —[d]) Ś1 Ñ2 V2–4 B3 4 D1–3 5 7 10–13 M4 महाबलं, B1 गजोत्तमं

20 [a]) Ś1 B4 Dt D2 8 12.13 ते तं (by transp), V1 ते ते (sic), V2 त तु, G3 तत· (for त ते) —[b]) D2 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) —T1 damaged from यम् up to न्तं in 21[d] Cm g k t निरामय (as in text) Ś1 D1–3 5 7 12 [ए]वमनामयं, Ñ2 V B D10 13 M4 [अ]नामय तत, D11 [ए]व समानय (sic) (for [अ]पि निरामयम्) —[cd]) G2 नखत (metathesis), M2 3 खनितुं, Ck as in text (for खनन्त) Ś1 D5 12 समतिक्राता (D5 °तं), Dt D4 6 8 14 G1 2 4 M1 2 समुपा°, Cg k as in text (for समुप°) Ñ2 V B D10 11 13 प्रोत(V2 आ)खनंतो ययुर्वीरा (V1 °यु सर्वे), D1–3 7 M4 खनमाना ययुर्वीरा (for °) Ś1 Ñ2 V B D1–5 7 11–13 T2 3 M4 Cg k हैम°, D10 हैवमतीम् (metathesis), Ct as in text (for सोमवतीं) Ñ2 V B D1–3 7 10 M4 अपि, D4 11 G4 तथा, D13 14 T2 G2 M1–3 तत, Ck as in text (for तदा) G3 ततो हैमवतीमाशा खनंतस्तेभिचक्रमु.

21 T1 damaged up to न्तं in [d] (cf v l 20) —[a]) Ñ2 V1 B4 अपि तथा (V1 B4 तु ते), V2 3 D1–3 7 G1 M4 अपि च ते (V3 G1 M4 दिशि, D2 ते ते [ditto]), V4 अपि ततो (for रघुश्रेष्ठ) —[b]) D2 ते ददृरु (sic) (for ददृशुर्) B3 4 D14 T2 G M हिमपाडर —[d]) M4 धारयतीं (sic) Ś1 D1 2 5 11 12 धराम् (for महीम्) Ñ2 V B D10.13 इमा महीं (by transp)

22 [ab]) M3 तमालभ्य, Cg k t समा° (as in text) Ś1 D5 12 च ते, G1 च तं (for तत) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 तमप्यालभ्य(D13 °क्ष्य)ते सर्वे (D10 सर्वे ते [by transp]) (for [a]) Ñ2 V1 3 B D10 M3 [अ]भि, V2 [अ]ति-, V4 D2 [ए]व, D13 M4 [अ]पि (for [ए]नं) D11 ते त प्रदक्षिणीकृत्वा पृष्ट्वा चैनमनामय —[c]) Ś1 D5 12 राजपुत्रास्ततो भूयो, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 सहिता पुनरेवेह —[d]) D12 विवेशुर्, G2 विदुभिर् (metathesis) (for बिभिदुर्) Ś1 Ñ2 V B D5 12 13 M4 धरणीतल

23 D7 om 23[ab] T3 damaged from रा in 23[a] up to ल in 24[a] —[a]) Ñ2 V B D10 13 M4 प्रागुत्तरा दिश, D5 12 Ck °त्तर, Cg t as in text (for तत प्रागुत्तरा) —[b]) T3 सागरां (sic!), M1 सगरा D9 14 T2 3 M1 3 प्रथिता, G3 प्रस्थिता, Cg t as in text (for प्रथिता) Ś1 D5 12 य(D12 या)ज्ञिया(D5 12 °या·) पृथिवीमिमां, Ñ2 V B D10 13 तत(V4 पुन)स्ते स(V1 सा)गरात्मजा·, D1–3 11 M4 दिश ते (D1 ते दिश [by transp]) सगरात्मजा —[c]) M3 पूर्वे (for सर्वे) Ś1 (after corr as in text) D5 12 अभ्यखनु(D12 °न्तु)पिता सर्वे —[d]) Ś1 D5 12 काकुत्स्थ (for पृथिवीं) —For 23[cd], Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

873* अमर्षवशमापन्नाश्चखनुरेव धरामिमाम् ।
तत्राथ प्रोत्खनन्तस्ते क्षोणीमपि समन्तत ।
तत्र ते तु रघुश्रेष्ठ सगरस्यात्मजास्तत ।

[D7 om 1 1 —(l 1) D1 अमर्षं च समापन्नाश्च (for the prior half) V2 चाखुरेव (sic), B1 illeg, D11 खुवे (sic), M4 चखनश्च (for चखनुरेव) B1 वसुधरा, B2 धरातल, D1–3 11 M4 रसातल (for धरामिमाम्) —D11 om (hapl ?) l 2 —(l 2) V1 [आ]शु (for [अ]थ) D1–3 7 M4 तत्रापि(M4 °थ) खनमानास्ते महीममिततेजस —All the above MSS except D11 om l 3]

—After 23, Ś1 (after 24[ab]) Dt D4 6 8 9 14 T2 3 G M1–3 Cm g ins

874* ते तु सर्वे महात्मानो भीमवेगा(G2 °ग) महाबला ।

24 T3 damaged up to ल (cf v l 23) —[a]) Ñ2 V1–3 B D1–3 7 10 11 13 M4 नाम, V4 राम (for तत्र). —[b]) Ś1 D5 12 महाबल (for सनातनम्) Ñ2 V B D1–3 7. 10 11 13 M4 देव नारायणं प्र(V2 4 वि)भु —After 24[ab], Ś1 ins 874* Ś1 D1–3 5 7 9 12 M4 om 24[cd] —[c]) D11 om च (submetric) D13 यज्ञिय तस्य (for तस्य देवस्य) —[d]) B3 M1 अपि दूरत B1 विचरतमदूरत —After 24, Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins

875* प्रहर्षमतुल प्राप्ता सर्वे ते रघुनन्दन ।

ते तं यज्ञहनं ज्ञात्वा क्रोधपर्याकुलेक्षणाः ।
अभ्यधावन्त संक्रुद्धास्तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रुवन् ॥ २५

अस्माकं त्वं हि तुरगं यज्ञियं हृतवानसि ।
दुर्मेधस्त्वं हि संप्राप्तान्विद्धि नः सगरात्मजान् ॥ २६

श्रुत्वा तद्वचनं तेषां कपिलो रघुनन्दन ।
रोषेण महताविष्टो हुंकारमकरोत्तदा ॥ २७

ततस्तेनाप्रमेयेन कपिलेन महात्मना ।
भस्मराशीकृताः सर्वे काकुत्स्थ सगरात्मजाः ॥ २८ G. 1. 42 26 B. 1 40 30 L. 1. 37. 26

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनचत्वारिंशः सर्गः ॥ ३९ ॥

25 [a]) V1 ते तु, B1 2 D1 3–5 7 11 12 T3 M2–4 त ते (by transp), Cm g k as in text (for ते तं) —T1 damaged from न up to य in 26[b] Ś1 B4 D5 11 12 °हर, Ñ2 B3 (marg also as in text) D10 14 T1 2 G2 4 M1 2 हयहरं, D1 3 7 °वधं, D13 °हय, Cm k t as in text (for यज्ञहन) Ñ2 V1–3 B D1 3 7 10 11 13 M4 मत्वा, V4 दत्वा (sic), D2 दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) —After 25[ab], Ś1 (marg) Dt D4 6 8 9 14 T2 3 G M1–3 ins

876* खनित्रलाङ्गलधरा नानावृक्षशिलाधरा ।

—[c]) D13 ते° (for सक्रुद्धाम्) Ś1 (marg also as in text) D5 12 अभ्यधावन्नरश्रेष्ठ, V3 B1 2 4 D1–3 7 M4 अभ्यधावन्सुस(V3 °न्स्वयं)क्रुद्धा, G2 अभ्यधावन्तत. कृत्वा —D5 11 12 ins after 25, Ś1 ins after 27

877* संमूढा न विदुस्तं वै देवमक्षयमव्ययम् ।

26 T1 damaged up to य in [b] (cf v l 25) Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 om , Ś1 reads in marg 26–27 —[a]) M4 चैवाश्वं (for तुरग) —[b]) D9 T3 G3 4 M1 2 4 याज्ञियं, M3 राज्ञीय (sic) (for यज्ञिय) —[c]) D9 M4 °स्त्वा, G1 दुर्मेधा°, M2 °स्त्वं (for दुर्मेधस्त्व) M4 सं*सान् (for सप्राप्तान्)

27 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 om , Ś1 reads in marg 27 (cf v l 26) —[a]) D9 14 T2 G4 M1 तु (for तद्) —[c]) G3 क्रोधेन (for रोषेण) —T1 damaged from विष्टो up to the end of this Sarga —After 27, Ś1 ins 877*

28 T1 missing (cf. v l 27) —[b]) Ś1 (*sup. lin* also as in text) श्वसता ते, Ñ2 V1 3 B1–3 D10 13 M4 तेप(B1 °पि, M4 °व)ध्याता, V2 तेजोनीता, V4 तेजोऽमाता; B4 D1 3 (with hiatus) अपध्याता(D1 °त्वा), D4 कापिलेन; D5 [अ]प्येते शप्ता, D11 12 [अ]थैते शप्ता(D11 शाता) (for कपिलेन) D2 7 (with hiatus) अपध्यातात्मना(D2 °**)त्मना —[c]) G4 -गताः (for -कृता) —[d]) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 समेता. (for काकुत्स्थ) V1 साग°, D3 °रा*जा. (for सगरात्मजाः) —After 28, M3 (*sup. lin sec m*) ins

878* ततस्तु राजा ह्यशुभानि दृष्ट्वा
वीरो निमित्तानि कृतेषु भस्म ।
पुत्रेषु पुत्रात्मजमेव वीक्ष्य
चिर निदध्यौ च विसिष्मिये च ।

Colophon T1 missing, Ś1 D5 11 12 om. (continue the sarga) —*Kānda name* Dt om Ñ2 V B आदि°, D1 3 अयोध्या°. —After Kāṇḍa name, Ñ2 V1 3 D10 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ2 V B D1–3 7 9 10 कपिलदर्शन. —*Sarga no* (figures, words or both) V1 4 B1 4 D3 9 om Ñ2 B2 3 42, V2 44, V3 D10 41, Dt D4 6 8 14 S(except T1) 40, D1 2 7 33 D13 —काडे—मुनि द— —After colophon, T2 G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नमः.

४०

G. 1 43 1 B. 1 41 1 L. 1. 38 1 पुत्रांश्चिरगताञ्ज्ञात्वा सगरो रघुनन्दन ।
नप्तारमब्रवीद्राजा दीप्यमानं स्वतेजसा ॥ १
शूरश्च कृतविद्यश्च पूर्वैस्तुल्योऽसि तेजसा ।
पितृणां गतिमन्विच्छ येन चाश्वोऽपहारितः ॥ २
अन्तर्भौमानि सत्त्वानि वीर्यवन्ति महान्ति च ।
तेषां त्वं प्रतिघातार्थं सासिं गृह्णीष्व कार्मुकम् ॥ ३
अभिवाद्याभिवाद्यांस्त्वं हत्वा विघ्नकरानपि ।
सिद्धार्थः संनिवर्तस्व मम यज्ञस्य पारगः ॥ ४
एवमुक्तोंऽशुमान्सम्यक्सगरेण महात्मना ।
धनुरादाय खड्गं च जगाम लघुविक्रमः ॥ ५
स खातं पितृभिर्मार्गमन्तर्भौमं महात्मभिः ।
प्रापद्यत नरश्रेष्ठ तेन राज्ञाभिचोदितः ॥ ६
दैत्यदानवरक्षोभिः पिशाचपतगोरगैः ।
पूज्यमानं महातेजा दिशागजमपश्यत ॥ ७

40

☞ Ñ1 missing Sarga 40 (cf v l I 33 8) D5 11 12 cont the previous Sarga.

1 Before 1, D13 ins ref. सू-उ-च —^{a}) Ś1 D6 चिरं (for चिर-) Ñ2 V1 2 4 B2–4 D1–3 7 10 11 13 मत्वा, V3 (marg also as in Ñ2) दृष्ट्वा (for ज्ञात्वा) —^{b}) D3 रघुनदन· —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D5 10–13 वाक्यं, V2 वाचा, D6 राम (for राजा) —^{d}) V1 D11 दीप्यमान (sic) Ś1 स्वतेजस, V2 सुते°, D1 11 महौ°, D2 3 7 इवौजसा (for स्वतेजसा) —After 1, Ñ2 V B D10 13 read 881*.

2 D14 reads 2^{ab} in marg —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 शूरस्त्व, Ñ2 V B D10 13 शूरोसि, M1 श्रुतश्च, M4 वीरस्त्वं, Cm g as in text (for शूरश्च). V4 -विज्ञोसि (sic), T2 -वीर्यश्च (for -विद्यश्च) —T1 missing from स्तु in 2^b up to सा in 3^d on a damaged fol —^{b}) G3 पुत्रैस्, Cg k t as in text (for पूर्वैस्) Ś1 D5 12 समर्थश्च महाबल(D12 °ला), Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 पूर्वैस(D13 °र्वे)तुल्यपराक्रम —After 2^{ab}, Ñ2 B2–4 D10 13 ins ·

879* शीघ्रमायाहि भद्रं ते यथा धर्मो न लुप्यते ।

—^{c}) G1 अन्विच्छन् (for °च्छ) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 पितॄन्गाच्छ त्वमन्वेष्टुं, D13 पितॄणा च त्वमन्वेष्टुं, Cg as in text (for ^{c}) —^{d}) G1 याहि (for येन) D1 चास्य; D12 ·श्वो, G3 Ck चाश्वो (for चाश्वो) Ś1 Ñ2 V1 4 B Dt D1–3 5–9 12 13 G1 3 M3 4 Cg k t [ऽ]पवाहित, G4 महानित·, Cm as in text (for ऽपहारित)

3 T1 missing up to सा in ^{d} (cf v l 2) —^{a}) D5 अत भीमानि (sic), D12 अतमास्सनि (sic) (for अन्तर्भौमानि) D9 सर्वाणि, G1 भूतानि, Cm k t as in text (for सत्त्वानि) —For 3^{ab}, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 subst

880* अन्तर्भूमिनिवासीनि सन्ति सत्त्वान्यनेकश ।

[V2 4 अतर्भूत- (for अन्तर्भूमि-) V2 B4 भूतानि (for सत्त्वानि)]

—^{c}) Dt D6 8 M4 तु, T2 तं (for त्वं). Ñ2 V B D1–3 7 9 10 13 प्रतिविधानार्थं(V2 °धानां च, V3 D1–3 7 9 °घातार्थं); D11 त्व प्रवि° (for त्व प्रतिघातार्थं) —^{d}) M4 धारय (for गृह्णीष्व) Ñ2 V B D10 13 गृहीत्वा व्रज कार्मुक, D1–3 7 9 गृह्णायुधमितो(D9 °मधो) व्रज, D11 सायुधस्त्वमितो व्रज

4 ^{ab}) G4 [अ]भिवाद्यस, Cm k t as in text (for °वाद्यास) D6 तु, T3 M3 च (for त्व) Ś1 D5 12 अमित्रजा-भिवाद्यस्त्व संहत्य च रिपूनपि —^{c}) D4 G3 त्व, T3 तु, Ck as in text (for स-) —For 4, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 subst (Ñ2 V B D10 13 read after 1), while D9 subst l 1 only for 4^{ab}

881* तानासाद्य पितॄंस्तात हत्वा विघ्नकर च मे ।
कृतार्थः सनिवर्तेथा यज्ञादुत्तारयस्व माम् ।

[(l 1) D2 तामा°, D11 समा° (for तानासाद्य) V1 तां*, V3 तत्र, D2 7 9 तावद्, D11 तास्त्व (for तात) D3 तानापिदस्तावतद् (corrupt) (for the prior half) D13 यज्ञ- (for हत्वा) D11 मम (for च मे) —(l 2) D1–3 7 11 सिद्धार्थ (for कृतार्थ) V1 संनिवर्तते तथा (hypermetric), B1 °र्तस्व, D1–3 सनिवृत्या(D3 °वर्त्या)थ, D7 सनिवर्त्याथ (for सनिवर्तेथा)]

5 T1 missing from क्तोंऽशु up to प्रा in 6^c on a damaged fol —^{a}) Ś1 Ñ2 V3 B D1 3 5 7 10 M4 राम, V1 2 4 D2 11 12 नाम, D13 तेन (for सम्यक्) —^{b}) D13 **त्मना (for महात्मना) —^{c}) D13 आधाय (for आदाय) D2 om च (submetric) —^{d}) M3 रघुविक्रम, Cg लघु° (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 ययौ त्व(D13 च)रितविक्रम (B4 °मानम)

6 T1 missing up to प्रा in ^{c} (cf v l 5) M4 om (hapl ?), Ś1 reads in marg 6 —^{a}) Cm t खातं (as in text) G4 सहितं, Cg as in text, Ck सु° (for स खात). —^{b}) D5 12 अंतर्भूमौ महर्षिभि —^{cd}) D6 प्रपद्यत, Cm k t प्रापद्यत (as in text) T3 नरश्रेष्ठस्. D5 12 पूज्यमानो रघुश्रेष्ठ जगाम लघुविक्रम.

7 ^{a}) Dt D6 8 देव-, Cg as in text (for दैत्य-) —^{b}) D5 पिशाचै पन्नगोरगै —^{c}) Ś1 D5 12 स्तूयमानो, D4 6 G2 M3 °मानो (for पूज्यमान). —^{d}) M4 अवैक्षत, Cg as in text (for अपश्यत) Ś1 D5 12 दिग्गजं स ददर्श ह —For 6–7, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 subst. :

स तं प्रदक्षिणं कृत्वा पृष्ट्वा चैव निरामयम् ।
पितृन्स परिपप्रच्छ वाजिहर्तारमेव च ॥ ८
दिशागजस्तु तच्छ्रुत्वा प्रीत्याहांशुमतो वचः ।
आसमञ्ज कृतार्थस्त्वं सहाश्वः शीघ्रमेष्यसि ॥ ९
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सर्वानेव दिशागजान् ।
यथाक्रमं यथान्यायं प्रष्टुं समुपचक्रमे ॥ १०
तैश्च सर्वैर्दिशापालैर्वाक्यज्ञैर्वाक्यकोविदैः ।
पूजितः सहयश्चैव गन्तासीत्यभिचोदितः ॥ ११
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा जगाम लघुविक्रमः ।
भस्मराशीकृता यत्र पितरस्तस्य सागराः ॥ १२

G I 43
B I. 41.
L I 38.

882* तमेव पितृभिर्यातं पन्थानमनु संचरन् ।
ययौ वेगेन महता पितॄंस्तान्द्रष्टुमञ्जसा ।
वीक्ष्यमाणो विशसन तै कृतं यक्षरक्षसाम् ।
सोऽवैक्षत विरूपाक्षमाशागजमवस्थितम् ।

[(l 1) V1 स नु॰ स्मरन्, V2 D1–3 7 11 अनु सस्मरन् (for अनु सचरन्). —(l 2) V1 B1 2 D1–3 7 अन्वेष्टुम्, V2 4 वै द्रष्टुम् (for तान्द्रष्टुम्) D1–3 7 आज्ञया (for अञ्जसा) —(l 3) V4 D1–3 7 पश्यमानो (for वीक्ष्यमाणो) B4 विनशन (for विशसन) D13 transp तै and कृत D1 reads (marg also) पूज्यमानो दिशा नाथै स्तुतिभिर्यक्षरक्षसा for l 3 —(l 4) V4 सैवैक्षत (sic), B1 सोधिकृत, D1 2 सोपश्यच्च (D1 °त), D3 7 सोप्यपश्यद्, D11 ददर्श स, D13 सौन्वैक्षत (sic) (for सोऽवैक्षत) D1–3 7 दिशो (D1 2 °शा) गजम्, D11 दिग्राज सम्- (for आशागजम्) V2 4 उपस्थित]

8 T1 missing from ण कृत्वा up to कृता in 9ᶜ on a damaged fol —ᵃ) D2.7 प्रदक्षिणीकृत्य —ᵇ) Ñ2 B4 D12 स्पृष्ट्वा, G2 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) D14 T2 G2 4 M1 चापि, M2 [ए]व च (by transp), M3 [अ]पि च (for चैव) Cm t निरामय (as in text). Ś1 D5 12 M4 चैन (Ś1 °ष)मनामय, Ñ2 V B D1–3 7.10 11 13 चानामय तत (for चैव निरामयम्) —ᶜ) Ś1 Ñ2 V B D5 10–12 तान्, D1–3 7 13 स्वान्, D14 G2.4 M1 2 स- (for स) D9 स पितॄन् (by transp) —ᵈ) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 हय° (for वाजिहर्तारम्)

9 T1 missing up to कृता in ᶜ (cf v l 8) —ᵃ) Ś1 D5 11 12 दिग्वारण (D5 °णा, D11 °णो)स्तु, Ñ2 V B D10 13 आशागजोपि, D3 7 दिशो गजोपि, D4 दिशो गजस्तु (for दिशागजस्तु) —D7 om (hapl) 9ᵇ–10ᵃ —ᵇ) Ś1 D5 11 12 सौम्यमंशुमतो वच , Ñ2 V B D1–3 10 13 M4 पृच्छतोंशु (M4 °॰)मतो वच , Dt D6 8 प्रत्युवाच महामति, D4 9 T3 G1 3 4 M1 प्रत्याहां°, M3 प्रीत्या चा° —ᶜ) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1–3 5 10–13 तमुवाच, V4 उवाच त, D9 आसमाज, Cm g t as in text (for आसमञ्ज) ❀ Ck आसमज असमजसुत । ❀ —ᵈ) D9 14 T3 एष्यति, Ck °सि (as in text) Ś1 हयं प्राप्य ममेति च (marg also त्वमेव च), Ñ2 V1 2 4 B2–4 D2 10 11 13 M4 एष्यसी (V1 °॰)त्यभित. स्थित (Ñ2 V2 B3 D2 10 M4 °तं), V3 एष्यसीत्यभिहित स्थित (hypermetric), B1 एष्यसीत्यभिवाछित, D1 3 5 12 हय त प्राप्स्यसीति च

10 D7 om 10ᵃ (cf v l 9) —ᵃ) Cg तस्य (as in text) Ñ2 V B D1 2 10 11 13 इति तस्य वच श्रुत्वा —B3 T2 read 10ᵇ–12ᵃ in marg —ᵇ) D3 om , M3 सर्वानपि (for सर्वानेव) Ś1 V B D1–3 5 7 11–13 हि (D1–3 7 11 स) दिग्गजान् , D8 दिशो° (for दिशागजान्) —ᶜ) B4 यथाकाम, D11 यथाक्रम्यं (for °क्रम) D1 2 11 M4 समासाद्य (for यथान्याय) —ᵈ) G3 एवोपचक्रमे, Cg as in text (for समुप°) D1 2 11 M4 पप्रच्छोत्सुकमानस

11 B3 T2 read 11 in marg. (cf v l 10) T1 missing from 11 up to भस्मराशीकृ in 12ᶜ on a damaged fol —ᵃ) M3 तु (for च) D4 दिशां°, M3 दिशानागैर् (for दिशापालैर्) Ś1 D3 5 7 11 12 दिक्पालै स तु (Ś1 संत, D3 7 स च) तै सर्वैर् —ᵇ) D3 7 वारणैर्, D5 11 12 14 T2 G4 वाक्यज्ञो (for वाक्यज्ञैर्) ❀ Cg यद्वा परवाक्याशयज्ञै । ❀ T3 G M1–3 -कोविद , Cg k as in text (for -कोविदैः). ❀ Ct द्वितीयवाक्ये कृत्य॰ । ❀ —For 11ᵃᵇ, Ñ2 V B D1 2 10 13 M4 subst

883* एतदेव च तैरुक्तो गजैराशुपराक्रम. ।

[D2 °॰, M4 वचश्चोक्तो (for च तैरुक्तो). V4 गजम् (sic), B1 D1 2 M4 जगाम (for गजैर्) V2 -पराक्रम (sic), V3 D13 -पराक्रमै (for -पराक्रम॰)]

—D1 2 M4 om (hapl) 11ᶜ–12ᵇ (cf 883*) —ᶜ) D10 पूजित (for पूजित) V4 स गजैश्, B4 सहजश्, D5 12 सहितैस् (for सहयश्) D5 12 तैस्तु (for चैव) D11 चैव सहयो (by transp) —ᵈ) V1 गतासीद् , V4 B1 Dt D6 8 G1 Ck [आ]गतासि, D3 गगासि॰ (sic), D7 गतास्मि, G3 हृतासि (for गन्तासि) Ś1 D3 5 7 12 °भाषित , Ñ2 V1 2 B3 4 D10 13 [इ]त्य (V1 अं)शुमानपि, V3 B1 2 [इ]त्यंशुमानि (B2 °मक्षि)ति, V4 ह्यशुमक्षिति, D11 °भावित , Cg as in text (for [इ]त्यभिचोदित)

12 B3 T2 read 12ᵃ in marg (cf v l 10) T1 missing up to कृ in ᶜ, D1 2 M4 om 12ᵃᵇ (for both cf v l 11) —ᵃ) Ñ2 V B2–4 D10 13 स, B1 D5 11 12 तु (for तद्) B1 तद्वच (for वचन) —ᵇ) Ś1 D7 [अ]लघु°, V1 धरणीतल, B1 रघुनदन, B4 बहु° (for लघुविक्रम). —ᶜ) D5 reads यत्र in marg —ᵈ) T3 G2 3 M1–3 Ct तत्र, Cg k as in text (for तस्य) M2 सागर , Ck t °रा. (as in text) —After 12, T2 M3 Ck ins

884* दृष्ट्वा भास्करसकाशान्भस्मराशीकृतान्बहून् ।

G. 1. 43 13 B 1 41. 13 L. 1. 38 13 स दुःखवशमापन्नस्त्वसमञ्जसुतस्तदा ।
चुक्रोश परमार्तस्तु वधात्तेषां सुदुःखितः ॥ १३
यज्ञियं च हयं तत्र चरन्तमविदूरतः ।
ददर्श पुरुषव्याघ्रो दुःखशोकसमन्वितः ॥ १४
स तेषां राजपुत्राणां कर्तुकामो जलक्रियाम् ।
सलिलार्थी महातेजा न चापश्यज्जलाशयम् ॥ १५
विसार्य निपुणां दृष्टिं ततोऽपश्यत्खगाधिपम् ।
पितॄणां मातुलं राम सुपर्णमनिलोपमम् ॥ १६
स चैनमब्रवीद्वाक्यं वैनतेयो महाबलः ।
मा शुचः पुरुषव्याघ्र वधोऽयं लोकसंमतः ॥ १७
कपिलेनाप्रमेयेन दग्धा हीमे महाबलाः ।
सलिलं नार्हसि प्राज्ञ दातुमेषां हि लौकिकम् ॥ १८
गङ्गा हिमवतो ज्येष्ठा दुहिता पुरुषर्षभ ।
भस्मराशीकृतानेतान्पावयेल्लोकपावनी ॥ १९

---

13 ^{a}) D1 स दुःखशोकाभिहतस्, D2 दु खशोकेनाभिहतस्. —^{b}) Ñ2 V B D10 13 सुतोथ ह्य (B2 °भूद; D10 °ह्यष्य)समंजस , D1–3 7 तनयोथासमजस , D11 पुत्रश्चैवासमजस· —^{c}) Ś1 चुकोप, D5 चुक्रोध (for चुक्रोश) Cg परमार्तस् (as in text) Ś1 °यत्तो, D3 5 7 12 M4 °यस्तो (for परमार्तस्तु) —^{d}) D5 12 वधे (for वधात्) —For 13^{cd}, Ñ2 V B D1 2 10 11 13 subst

885* चुक्रोशार्तस्वरं दृष्ट्वा भस्मराशीकृतान्पितॄन् ।

[B1 [आ]र्तं स्वय, D11 [आ]र्तस्वरो (for °स्वर) V4 om दृष्ट्वा B4 अपि (for पितॄन्)]

14 T1 missing from च in 14^a up to सलिलार्थी in 15^c on a damaged fol —^{a}) D9 G3 M2 4 याज्ञी(D9 °ज्ञि)य, D14 T1 G1 M3 Cg यज्ञीयं (for यज्ञियं). Ñ2 V B D1 2 10 11 13 अपश्यत्तु(D11 °श्यं तु[sic])रग त च(Ñ2 B3 D10 13 तु) —^{b}) B1 om चरन्त B3 अपि°, D5 इव°, D14 °श्त· (for अविदूरत) —^{c}) D3 7 T3 -व्याघ्र (for -व्याघ्रो) —^{d}) D3 7 -समाहत· (for -समन्वित·) —For 14^{cd}, Ñ2 V B D1 2 10 11 13 subst .

886* तदा पर्वणि नागेन हृतं वेलावने स्थितम् ।

[D1 (marg) glosses पर्वणि पौर्णमास्यां प्रधानयज्ञकाले वा । "पर्वण्यपहृते चाश्वे यज्ञविघ्न प्रजायते । अपर्वणि हृते चान्यो नियोज्यो यज्ञकर्मणि ॥ " Ñ2 D13 कृत (for हृत) V1 D1 2 वेलावन- (for वेलावने)]

15 T1 missing up to सलिलार्थी in ^{c} (cf v l 14) —^{a}) D14 illeg for तेषा —^{b}) Ś1 D1–3 5 11 12 [अं]जलि-, Cg as in text (for जल-) —^{c}) Ś1 D1 5 11 12 सलिलार्थ, Dt स जलार्थी, D13 14 सलिलार्थे (for सलिलार्थी). —^{d}) Ś1 D5 12 तदा (for न च). Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 नापश्यत्सलिल क्वचित्.

16 ^{a}) D9 विशीर्य, G3 प्रसार्य, Cm g t as in text, Ck विधाय (for विसार्य) G2 निपुण, M4 विपुलां, Cm g k t as in text (for निपुणां) Ñ2 V B D2 3 7 10 11 13 पात(V2 पते)यंश्चाभि(D2 3 7 °यन्सर्व)तो दृष्टिं, D1 विचारयत्ततो दृष्टिम् , D5 12 विचार्य निपुणं दृष्ट्वा —^{b}) G2 तपो, G3 स च (for ततो) M3 खगाधिप., M4 खगोत्तम (for खगाधिपम्) Ś1 (marg as in text) Ñ2 V B D3 5 7 10 12 13 ततस्(V4 D2.7 तत्र)तत्र ददर्श ह(V2 सः), D1.2 अपश्यत स(D2 °यत)गोत्तम, D11 अपश्यत्स खगेश्वर —^{c}) D3 राम, D12 नाम (for राम) —T1 missing from नि in 16^d up to दग्धा in 18^b —^{d}) V2 सौवर्णं, B4 सुवर्णं (for सुपर्णम्) Ñ2 V B D10 13 पतगोत्तम, T2 3 G3 4 अचलोपम, Cm g k t as in text (for अनिलोपमम्)

17 T1 missing (cf v l 16) —^{a}) G2 न (for स). D6 [ए]तम् (for [ए]नम्) G1 राम, G2 वाक्य (sic) (for वाक्य) —D5 12 om (hapl ?) 17^c–18^b Ś1 reads 17^c–18^b in marg D1 damaged after प in ^{c} up to य in ^{d} —^{d}) D2 दु खशोकसमतत.

18 T1 missing up to दग्धा in ^{b} (cf v l 16) D5 12 om , Ś1 reads in marg 18^{ab} (cf v l 17) —^{b}) Ñ2 V1–3 B D1–3 10 11 13 M2 °ह्येते, V4 °श्चेतः D4 हता°; D7 °ह्येमे, G3 निर्दग्धा हि (for दग्धा हीमे). M4 °प्रभा (for महाबला). —^{c}) Ś1 नार्हसि सलिल (by transp), Ñ2 V3 B2–4 Dt D2 3 6–8 10 11 13 सलिल(D8 7 °ले) नार्हसे, V1 2 4 B1 नार्ह(V2 इह)से सलिलं, D5 12 अर्हसि सलिलं, Cm g k t as in text (for सलिल नार्हसि) Ś1 Ñ2 V2–4 B D1–3 5 7 10–13 वीर, V1 ह्येषा (for प्राज्ञ) —^{d}) M2 कर्तुम् , Cm g k t as in text (for दातुम्) Ś1 V4 B1 D5 12 एभ्यो नरोत्तम(D5 °म·), Ñ2 V3 B2–4 D10 13 °स्त्वमन्यत. (Ñ2 B3 D10 °था, V3 °*), V2 एभ्यो न चान्यत., D1–3 7 11 एषां (D2 °भ्यो) महाद्युते, G1 अर्हसि°, M4 एषां महात्मना (for एषा हि लौकिकम्) V1 वीर दातु त्वमन्यत

19 ^{a}) D14 हिमवता (for हिमवतो) G4 ज्येष्ठ- (for ज्येष्ठा) —^{b}) V2 कन्या हि (for दुहिता) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 सरिता वरा, T3 °भ. (for पुरुषर्षभ) —After 19^{ab}, B3 ins

887* पूजिता त्रिषु लोकेषु सर्वैरेव सुरासुरैः ।

On the other hand, T3 ins.

888* सा नीयता त्वया प्राज्ञ सर्वो यास्यन्ति ते दिवम् ।

T3 cont , whereas Ś1 (marg) Dt D4 6 8 9 14 T1 2 G M1–3 ins after 19^{ab}

889* तस्यां कुरु महाबाहो पितॄणां सलिलक्रियाम् ।

[M2 तस्या (for तस्यां) —T1 missing from कुरु up to 20^b on a damaged fol. D9 °प्राज्ञ (for महाबाहो). D9 14 T2 G M1.2 तु जल-, M3 हि जल- (for सलिल-)]

तया क्लिन्नमिदं भस्म गङ्गया लोककान्तया ।
षष्टिं पुत्र सहस्राणि स्वर्गलोकं नयिष्यति ॥ २०
गच्छ चाश्वं महाभाग संगृह्य पुरुषर्षभ ।
यज्ञं पैतामहं वीर निर्वर्तयितुमर्हसि ॥ २१
सुपर्णवचनं श्रुत्वा सोऽंशुमानतिवीर्यवान् ।
त्वरितं हयमादाय पुनरायान्महायशाः ॥ २२
ततो राजानमासाद्य दीक्षितं रघुनन्दन ।
न्यवेदयद्यथा वृत्तं सुपर्णवचनं तथा ॥ २३
तच्छ्रुत्वा घोरसंकाशं वाक्यमंशुमतो नृपः ।
यज्ञं निर्वर्तयामास यथाकल्पं यथाविधि ॥ २४

G I 43 2-
B I 41 24
L I 38 25

—^{c}) M2 सर्वान् (for एतान्) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B2 4 Dt D1–3 5–8 11 12 G3 M2 Cg k t प्लावयेत् (B4 D2 3 °ये), D13 पावनी, G1 पाययेत् (for पावयेत्) V1 D9 G3 °पाविनी, V3 °भागिनी, V4 °भाविनी, B2 4 °तारिणी, D5 °भावन, D12 °भावनी (for लोकपावनी) T3 प्लावयिष्यति पावनी

20 T1 missing 20^{ab} (cf v l 19 [889*]) —^{a}) Ñ2 तयात् (sic), V B D10 13 यावत्, G1 यदा, Cg as in text (for तया) D1–3 7 भस्माभिसस्तु (D1 °स्पृ, D2 °ष्णु)ष्ट (for क्लिन्नमिदं भस्म) —^{b}) D3 गगयो (sic), D6 गंगायां, D9 G2 गंगाया (for गङ्गया) V3 B1 °न्तया, D2 °मायया (for लोककान्तया) —^{c}) T2 3 G1 3 4 M3 षष्टिः, Ct as in text (for षष्टिं) Ś1 D5 12 तानि (for पुत्र) —^{d}) M2 ब्रह्मलोकं Dt D6 8 T3 गमिष्यति, G1 2 M1–3 नयिष्यसि, Cm g k tp as in text (for नयिष्यति) Ś1 D5 12 शक्रलोकाय धा(Ś1 या)स्यति ❀ Ct इद भस्म हे पुत्र षष्टिं सहस्राणि सागरान्स्वर्गलोकं गमिष्यति प्रापयिष्यतीत्यर्थः । ❀

21 ^{a}) Cg गच्छ (as in text) Ś1 Dt D8 निर्गच्छाश्वं, D6 निर्गच्छ त्व, M2 गजाश्वं च (for गच्छ चाश्वं) Ś1 D5 12 °तेज, G2 3 M1 2 °बाहो (for महाभाग) —^{b}) Ś1 D5 12 प्रगृह्य (for संगृह्य) ❀ Ct अश्व गृहीत्वा निर्गच्छ । ❀ —For 20^{c}–21^{b}, Ñ2 (Ñ1 missing) V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst, while Dt D9 T2 G1 3 M2 3 ins l 2-3 (T2 M3 om l 3) after 20, then D9 alone subst l 4 for 21^{ab}

890* यदैषा भविता तात स्वर्गमेष्यन्ति वै तदा ।
गङ्गामानय भद्र ते देवलोकान्महीतलम् ।
क्रियता यदि शक्नोषि गङ्गाया अवतारणम् ।
गच्छाश्वमेतमादाय पुनरेव यथागतम् ।

[(l 1) V D1 11 यद्, D2 3 सदा, D7 तदा (for यदा) B1 4 [ए]व (for [ए]षा) Ñ2 D10 om (hapl) second ता D2 तत्र, D3 तत्र (for तात) B2 (marg as above) इष्यति (for एष्यन्ति) V2 ते (for वै) D7 स्वर्गं श्रेष्ठ सतामिव, D11 स्वर्गा भविष्यति वै तदा (hypermetric) (for the post half) —(l 2) D13 नाक° (for देवलोकान्) —(l 3) V2–4 Dt D2.3 7 9 13 G1 शक्नोसि (for शक्नोषि) V4 Dt G1 3 M2 गगायास्त्व(V4 °श्चा)वतारण, D1–3 7 9 11 गगावतरण नृप, M4 गगाया अवतारण (for the post half) —(l. 4) V2 D3 7 9 11 एनम् (for एतम्) D10 आसाद्य (for आदाय) V4 यथागत (for यथागतम्)]

—Ś1 reads 21^{c}–22 in marg —^{c}) B2 चैव; D1–3 7 9 शीघ्र (for वीर) —T1 missing from र्ये in 21^{d} up to रा in 23^{a} on a damaged fol —^{d}) Ś1 V1 3 D5 12 13 T2 G2 M3 निवर्तयितुम्, D14 G1 3 4 Cm g सवर्तयितुम्, T3 सवर्धयितुम्, Ct as in text (for निर्वर्तयितुम्) D5 इच्छसि D1 2 गत्वा कालोऽत्यगादिति, D3 7 9 मा त्वा (D7 त्वा) कालोऽत्य(D9 °त्य)गादिति

22 T1 missing, Ś1 reads in marg 22 (cf v l 21) —^{a}) M3 सुपर्णस्य वच श्रुत्वा ❀ Cg सुपर्णेति ❀ —^{b}) D5 11 12 ना(D5 रा)म्न नामत. (for अतिवीर्यवान्). Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 वीर्यवा(D7 13 °मा)नंशुमानथ(V4 °मानिति, D1 2 M4 °मास्तत, D3 °मास्तथा, D7 °मास्तदा) —^{c}) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 G3 M4 त्वरितो (for त्वरित). —D3 om 22^{d}–23^{a} —^{d}) Ñ2 V1 2.4 B D1 2 10 11 13 यज्ञम्, M2 पुरीम्, M3 गृहम् (for पुनर्) Ś1 Dt D6 8 9 G1 3 °तपा, D1 2 °त्मन, T3 महीपति (for महायशा) V3 यज्ञस्थानमथानयत्.

23 T1 missing ततो रा (cf v l 21) D3 om 23^{a} (cf v l. 22) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 7 10–13 M4 स राजान समा(Ś1 D5 °नमथा, D12 °नमिहा)साद्य —^{c}) D3 नवेदमद् (sic), D9 निवेदयद् (for न्यवेदयद्) G2 तथा (for यथा) D3 तत्त्व, D7 [आ]त्थ त्वं, Cm g t as in text (for वृत्त) Ñ2 V B D1 2 (first time) 10 11 13 M4 त(D11 अ)स्मै(Ñ2 B2 °स्मिन्; B4 °स्यै) निवेदयामास ❀ Ck यथा वृत्तमिति पितृविषयकमिति शेष । ❀ —After 23^{c}, D2 reads 24^{d} as in V1 (repeats in its proper place) and thereafter repeats 23^{c} —^{d}) D12 सुवर्ण- (for सुपर्ण-) Ś1 D2 3 5 7 12 तत, V2 4 B1 2 D10 13 M4 तदा, V3 D1 11 14 T1 G3 4 M2 यथा, Cm g t as in text (for तथा)

24 ^{a}) Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 M4 व्यथितो राजा (for घोरसकाश) —T1 missing from मतो in 24^{b} up to गमें in 25^{c} on a damaged fol —^{b}) Ñ2 V B D1 3 7 10 M4 घोरम्, Dt om (for वाक्यम्) Ñ2 V B D1 3 7 10 M4 वच, D2 5 नृप, D11 [ऽ]भवत् (for नृप) D13 राघवांशुमतो वच. —After 24^{ab}, G1 M3 (*inf lin sec m*) ins

891* मुहूर्तं शोकसतप्त स्थिरचित्तो बभूव ह ।
स तेनाश्वेन नीतेन पौत्रेणांशुमता नृप. ।

[(l 2) M3 तेनाश्वेनोप° (for the prior half)]

G. 1.43 26
B 1 41 25
L 1 38 26

स्वपुरं चागमच्छ्रीमानिष्टयज्ञो महीपतिः ।
गङ्गायाश्चागमे राजा निश्चयं नाध्यगच्छत ॥ २५

अगत्वा निश्चयं राजा कालेन महता महान् ।
त्रिंशद्वर्षसहस्राणि राज्यं कृत्वा दिवं गतः ॥ २६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४० ॥

—[c]) Ś1 D2–9 11 14 T2.3 G2 M3 निवर्त°, Ñ2 V B D1 10 13 M4 समाप°; G4 निर्वाप° (for निर्वर्तयामास) —[d]) Ś1 D2 (second time) 6 11 12 °रब्ध (D11 12 °ध्व [sic]), D14 T2 G M1 2 °तत्त्व, Cg as in text (for यथाकल्प). D9 °विधि· (for यथाविधि) Ñ2 V B D1–(D2 first time) 3 7 10 13 M4 नातिहृष्ट (Ñ2 B3 °कृष्ट, V3 B1 °हृष्ट, V4 °हृस) मना इव

25 T1 missing up to गमे in [c] (cf v l 24) —[a]) Dt D6 8 तु (for च) Ś1 D5 12 [अ]गमद्धीमान्, Ñ2 V2–4 B1 2 D10 13 ययौ धीमान्, V1 B3 4 M4 ययौ श्रीमान् (for [अ]गमच्छ्रीमान्) —[c]) V2 [अ]भिगमने, V3 [अ]वतरणे, V4 [आ]गम°, Ck t as in text (for [आ]गमे राजा) D1–3 7 M4 गंगावतरणे तत्र —[d]) T2 M2 °गच्छति, G3 नाधिगच्छति, Ct as in text (for नाध्यगच्छत) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 नाध्य(V2 °ध्या, D1 °भ्य)गच्छत्स (Ś1 D2 3 5 7 11 12 °द्वि, V2 B4 °त, D1 °द्वि, D13 °त्सु) निश्चयं ❀ Ch निश्चयमुपायनिश्चयम्। अध्यगच्छतेति। ❀

26 [a]) Cm g अकृत्वा (for अगत्वा). Ñ2 V B D10 11 13 चापि (for राजा) —[b]) Dt महतो, Cg as in text (for महता) Ñ2 V B D1–3 7.10 11 13 युयु(V4 सख)जे कालध- (D1 2 °कर्)मणा —[d]) Ś1 D3 6 7.11 12 ययौ, Cg as in text (for गत.) Ñ2 V B D1 3 10 13 पालयित्वा महीमिमां. —*After* 26, Ś1 D5 11 12 ins

892* विधाय सोपानमिव क्रतु स·
प्रतापविद्योतितभूमिपृष्ठ. ।
आरुह्य देवालयमुग्रतेजा·
श्चिक्रीड देशेषु मनोरमेषु ।

On the other hand, B2 ins

893* जगाम त्रिदिवं राजा जित स्वेनैव कर्मणा ।

Colophon T1 missing from colophon up to अंशुमतं in 1.41 1[d] —*Kāṇḍa name* Ś1 D4 6 om Ñ2 V B D10 11 आदि°, D1 3 अयोध्या° —After Kānda name, B2 4 D9 ins बालचरिते —*Sarga name*. Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–12 सगरयज्ञ(V4 °ज्ञ)समाप्ति (V4 °प्त); D9 सगरयज्ञपरिसमाप्ति —*Sarga no* (figures, words or both). Ś1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om Ñ2 B2 3 D10 43, V2 45, V3 42, Dt D4 6 8 14 S (except T1) 41, D1 2.7 34, D9 44 D13 इत्यार्षे—यणे—काडे—समाप्तिः 43 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M1 2 श्री .... म

४१

कालधर्मं गते राम सगरे प्रकृतीजनाः ।
राजानं रोचयामासुरंशुमन्तं सुधार्मिकम् ॥ १
स राजा सुमहानासीदंशुमान्रघुनन्दन ।
तस्य पुत्रो महानासीद्दिलीप इति विश्रुतः ॥ २
तस्मिन्राज्यं समावेश्य दिलीपे रघुनन्दन ।
हिमवच्छिखरे रम्ये तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ ३
द्वात्रिंशच्च सहस्राणि वर्षाणि सुमहायशाः ।
तपोवनगतो राजा स्वर्गं लेभे तपोधनः ॥ ४
दिलीपस्तु महातेजाः श्रुत्वा पैतामहं वधम् ।
दुःखोपहतया बुद्ध्या निश्चयं नाध्यगच्छत ॥ ५
कथं गङ्गावतरणं कथं तेषां जलक्रिया ।
तारयेयं कथं चैतानिति चिन्तापरोऽभवत् ॥ ६
तस्य चिन्तयतो नित्यं धर्मेण विदितात्मनः ।
पुत्रो भगीरथो नाम जज्ञे परमधार्मिकः ॥ ७ G I 44 5 B I 42 7 L. I 39 8

41

☞ Ñ1 missing Sarga 41 (cf v l I 33 8)

1 Before 1, D13 ins ref सू-उ-च T1 missing up to अंशुमन्तं on a damaged fol —ª) D5 12 -धर्म-, Cm g k as in text (for -धर्मं) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 तत प्रकृतयो राम —ᵇ) Ñ2 V3 4 B D1–3 7 11 M4 स्वर्गते नृपे, D5 12 °जन, Cm g k t as in text (for प्रकृतीजना·) V1 स्वर्गमुत्पतिते नृपे, V2 D10 13 स्वर्गते (V2 यास्यति) सगरे नृपे. —ᶜ) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 धार्मिक (for राजानं) Ś1 चोद°, D1–3 7 स्थाप°, D5 12 °मास (with hiatus), Cm g t as in text (for रोचयामासुर्) Ck cites ᶜ as in text. —ᵈ) Ś1 D5 11 12 महाद्युतिं, Ñ2 V1 2 4 B D1–3 7 10 13 M4 नराधिपं, V3 महीपतिं (for सुधार्मिकम्)

2 ª) Ś1 D5 12 राजा च (for स राजा) G1 3 तु (for सु-) D13 स राज्ञामंशुमानासीद्, Cg as in text (for ª) —ᶜ) Ś1 D5 12 °तेजा, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 सम(V1 °*) भवद् (for महानासीद्) M4 तस्य पुत्रत्वमभवद्.

3 ª) Dt D4 6 8 तस्मै, Cm g as in text (for तस्मिन्) V4 राज्ये (for राज्य) Ś1 °देश्य, V1 सन्निवेश्य, V2 निवेश्याशु, B1 D2 3 G1 °विश्य, Dt D6–8 °दिश्य (for समावेश्य) —ᵇ) D14 T1 2 G2 4 M1 3 अंशुमान् (with hiatus), Ct as in text (for दिलीपे) Ñ2 V B D1–3 7 9 (before corr) 10 13 M4 [ऽ]था(B2 m, M4 सों)शुमानपि(B4 D2 °निति), T1 damaged (for रघुनन्दन) —T1 damaged from 3ᶜ up to महा in 4ᵇ —ᶜ) Ñ2 V B D10 13 राम, D1–3 7 9 14 T2 G2 4 M1 2 (also as in text) पुण्ये (for रम्ये) —ᵈ) D12 तेः (for तेपे) Ś1 D5 11 12 तदाशुमान्, Ñ2 V B D1–3 7 10 13 महायशा (B1 °तपा), M4 तपोधन (for सुदारुणम्) —After 3, Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 ins ·

894* गङ्गावतरणं पुण्य चिकीर्षुरमरद्युति· ।
अनवाप्यैव त कामं स वै नृपतिसत्तम ।

[(l. 1) M4 राम (for पुण्य) V1 2 B1 D2 11 13 M4 अमितद्युति· —D13 om (hapl ?) l 2–4ᵇ —(l 2) V4 च त° (hypermetric), D11 °राजा, M4 चैव स (for त काम) D3 7 ततो, M4 काम (for स वै) D1 2 नृपतिर्नृ(D2 गत स नृ)पसत्तम, D11 काम नृवरोत्तम (submetric) (for the post half).]

4 D13 om 4ªᵇ, T1 damaged up to महा in ᵇ (cf v l. 3) —ª) Ś1 Ñ2 V1 3 B3 4 D10 M4 °त्रिंशतं (Ś1 °त·, V3 D10 °त-), V4 D3 5 7 11 12 स द्वा(V4 कृत्वा)त्रिंश(D3 °*)त्, B1 द्वात्रिशत् (submetric), B2 (m also as in Ñ2) द्वाविंशति- (for द्वात्रिंशच्च) Dt D6 8 द्वात्रिंशच्छतसाहस्रं —ᵇ) G1 3 तप· कृत्वा (for वर्षाणि सु-). D14 T2 G2 4 M1 3 सुमहातपा Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–12 M4 वर्षाणा(D12 °*)ममर(Ś1 D1 5 11 12 °मित)द्युतिः(Ś1 D1 2 5 12 M4 °प्रभ, D3 7 11 °प्रभु) —T1 om (hapl ?) 4ᶜᵈ. —ᶜ) K (ed) तपोवनं. D14 T2 G2 4 M1 राम (for राजा) Ś1 D5 11 12 तपोवने तप कृत्वा, Ñ2 V B D1–3 7 9 10 13 M4 तपस्तप्त्वा महाघोर(M4 सुघोरं स) —ᵈ) Ś1 G2 लोके, Cg as in text (for लेभे) Ś1 D5 11 12 M2.4 स्वकर्मजं(M2 °मि, M4 °णा), Ñ2 V B D10 13 महामना ; D1–3 7 14 T2 G2 4 M1 महायशा (for तपोधन)

5 Ñ2 V3 B1 D10 13 om (hapl), B3 reads in marg 5–7 —ª) V1 2 B2–4 D1–3 7 11 M4 दिलीपोपि —ᵇ) D2 पितामह (sic) V4 B2–4 D2 3 7 वच, D12 विधिं, Cg k t as in text (for वधम्) —ᶜ) M2 -हितया, Cm g as in text (for -हतया) V1 lacuna, V2 तमेव।चिंतयन्नाथ, D1–3 7 9 11 M4 तमेव चिंतयन्नर्थं (D11 °न्नित्य) —ᵈ) D2 14 S (except M3 4) नाधिगच्छति, Cm g नाध्यगच्छत (as in text) Ś1 V4 B2–4 D5 12 नाध्यगच्छत्स(V4 °च्च) निश्चयं

6 Ñ2 V3 B1 D10 13 om, B3 reads in marg 6 (cf v l 5) —ᵇ) D5 गगा- (for तेषा) T1 missing from क्रिया up to महा in 8ª on a damaged fol —ᶜ) B4 °येहं, D14 °यैनं (for तारयेयं) Ś1 V1 4 B2–4 D5 12 वं (V1 lacuna) धून्, V2 D2 3 7 9 त्वेतान्, D1 त्वेषाम्, D14 T2 M4 चैनान्, G4 चैव (with hiatus) (for चैतान्). —ᵈ) M3 चिंताकुलो (for °परो).

7 Ñ2 V3 B1 D10 13 om, B3 reads in marg 7, T1 missing (cf v l 5 and 6 respy) —ª) D11 चिंतय*स. V1 2 D1–3 7 9 11 त्वेवं(V1 °*) (for नित्य) —ᵇ) Ś1 V4

G 1 44 6 B 1 42 8 L 1 39 9 दिलीपस्तु महातेजा यज्ञैर्बहुभिरिष्टवान् ।
त्रिंशद्वर्षसहस्राणि राजा राज्यमकारयत् ॥ ८
अगत्वा निश्चयं राजा तेषामुद्धरणं प्रति ।
व्याधिना नरशार्दूल कालधर्ममुपेयिवान् ॥ ९
इन्द्रलोकं गतो राजा स्वार्जितेनैव कर्मणा ।
राज्ये भगीरथं पुत्रमभिषिच्य नरर्षभः ॥ १०
भगीरथस्तु राजर्षिर्धार्मिको रघुनन्दन ।
अनपत्यो महातेजाः प्रजाकामः स चाप्रजः ॥ ११
स तपो दीर्घमातिष्ठद्गोकर्णे रघुनन्दन ।
ऊर्ध्वबाहुः पञ्चतपा मासाहारो जितेन्द्रियः ॥ १२

D5 12 M4 विजितात्मन ; Ct as in text (for विजि°) V1 2 D1-3 7 9 11 कथामेता (D11 नृपते सु) महात्मन —c) B3 राम, D2 7 9 जज्ञे (for नाम) —d) V1 om, D2 7 9 सर्व-; D3 *ज्ञे (for जज्ञे) V1 2 D1-3 7 9 लोक (V1 **, D3 सर्वलोक [hypermetric]) परिश्रुत

8 T1 missing partially a (cf v l 6) —a) Ñ2 V B D1-3 7 9-11 13 दिलीपोपि —b) Ñ2 V B1 3 4 D1-3 7 10 11 ईजि (V1 3 B4 °यि)वान् (for इष्टवान्) Ś1 D5 12 यज्ञैश्च बहुभिर्यजन् (D12 °र्जयन् [metathesis]) —G4 om (hapl) 8c-9 —c) Ś1 V B1 2 D5 11,12 विंशति (V3 °तिर्) वै, Ñ2 B3 °च वै, B4 विंशति द्वे; D1 (m also) दशवर्ष-, D10 13 °श्चैव (for त्रिंशद्वर्ष-) V4 °स्राणा (for -सहस्राणि) —d) Cm g t अकारयत् (as in text). Ś1 Ñ2 V B D5 10-13 वर्षाणा गा (V1 *)मपालयत्

9 G4 om 9 (cf v l. 8) —a) Ś1 D5 12 तास्तु (for राजा) —b) G2 M1 उत्तारणं (for उद्धरणं) Ś1 D5 12 समुद्धर्तुमशक्नुवन्, M4 गंगावतरण प्रति. —For 9ab, Ñ2 V B D1-3 7 9-11 13 subst

895* निश्चय चाप्यगत्वैव गङ्गावतरणे तत ।

[D1-3 7 9 11 सोपि (for चापि). B1 [अ]गात्वैव, D11 °न (for [अ]गत्वैव) D2 गंगावतरण (for °तरणे) V4 D3 7 नृप; D2 गत (for तत)]

—c) Ś1 D1 3 5 7 11 12 विधिना, V2 व्याधितान्; Cm.k t as in text (for व्याधिना) —T1 missing from नर up to र्धा in 11b on a damaged fol D2 10 -शार्दूल (for -शार्दूल) —d) D4 -धर्म (for -धर्मम्) D1 समी°, Cg as in text (for उपेयिवान्) Ñ2 V B D2 3 7 9-11 13 M4 कालस्य वशमीयिवान् (V4 °ता गत·, D9 [after corr] °मेयिवान्)

10 T1 missing (cf v l 9) —a) V1 D5 इंद्रलोकं गत, D1-3 7 9 11 स्वर्गं प्राप्य (D2 7 °प, D11 °यात्) ततो, G2 इंद्रनील गतो, M4 स्वर्गं पुण्यगतो, Cg as in text (for इन्द्रलोकं गतो) —b) Ś1 D2 5 12 M4 स्व (D2 नो, M4 स्वा)र्जित स्वेन, Ñ2 V B3 4 D3 7 9 10 13 सोर्जि, Ñ2 B4 D10 °र्चि)त (B4 °त) पुण्य-, B1 [आ]त्मार्जित पुण्य-, B2 D1 11 स्वा (D1 स्व)र्जित (D1 °त) पुण्य, G2 M1 °तैरेव (for स्वार्जितेनैव) D2 तेजसा, G2 M1 कर्मभि (for कर्मणा) —c) D9 राष्ट्रे (for राज्ये) Ñ2 V B D1-3 7 10 11 13 M4 राज्यं भगीरथे पुत्रे, Ck as in text (for c) —d) V4 निक्षिप्य च, Cg k as in text (for अभिषिच्य) T2 G4 °भ, G1-3 M1 2 °भं (for नरर्षभ·) Ś1 Ñ2 V1-3 B D1-3 5 7 9-13 M4 निक्षिप्य (D9 °ष्याप्य) पुरुषर्षभ (Ś1 D9 °भ, V1-3 B1 D1 2 M4 °भ, B3 4 D10 °भे)

11 T1 missing up to र्धा in b (cf v l 9) —a) D9 स (for तु) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 भगीरथोपि (V1.3 B2 3 D13 थ) राजाभूद् —D1 2 (after 11) 11 ins after 11ab, D3 7 9 subst for 11cd

896* तस्यापि परमो यत्नो गङ्गावतरणेऽभवत् ।

—D5 12 om 11c-12b Ś1 reads 11c-12b (including 897*) in marg —c) Ś1 Dt D6 8 °राज, Ñ2 V B D10 11 13 M4 सदा (D13 °चा)काङ्क्षन् (D10 13 °क्षेत्) (for महातेजा·) —d) Ś1 Dt D8 Ct च प्रजा, D1 यतत, G4 च प्रज· (sic), Cm g as in text (for चाप्रज) Ñ2 V B D10 11 13 M4 सद्धर्मात्मन प्रजां —After 11, Ś1 Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cg t ins

897* मन्त्रिष्वाधाय तद्राज्यं गङ्गावतरणे रत· ।

12 D5 12 om, Ś1 reads in marg 12ab (cf v l 11) —a) Ñ2 V B D1-3 7 9 11 13 M4 महद् (for दीर्घम्) Ñ2 V2-4 B D11 आतस्थे (for आतिष्ठद्) Ś1 Dt D6 8 10 तपो दीर्घं समास्थित् (D10 °तेपे) ꣸ Cg t गङ्गावतरणेच्छुस्तप आस्थित् । ꣸ —b) Ñ2 V B D1-3 7 9 13 M4 [ऽ]नुपम- (D7 °*)द्युति, D10 [ऽ]नुपमद्युते (for रघुनन्दन) D11 राजा ह्यनुपमद्युति —c) D2 महा- (for पञ्च-) —d) Ś1 D5 12 मिता°, M2 मास°, Cm g k t as in text (for मासाहारो) Ñ2 V B D1-3 7 9-11 13 M4 ग्रीष्मे (V4 ग्रीष्मेन [sic]) भूत्वा (D1-3 7 9 M4 transp ग्रीष्मे and भूत्वा) य (D1 3 7 जि)तव्रत —After 12, Ñ2 V B D1-3 7 9-11.13 M4 ins

898* जलशायी च हेमन्ते वर्षास्वभ्रावकाशिक ।
शीर्णपर्णकृताहारो यतात्मा यतमैथुन ।

[(l. 1) V4 हिम (for जल-) Ñ2 V1 B1 भ्राव° (sic), D2.3 7 9 10 °काशक, D11 [आ]काशवासिक, D13 [अ]वमनस्तथा, M4 °काशिन (for [अ]भ्रावकाशिक) —(l 2) D1 -पत्र (for -पर्ण-) After कृताहारो, D3 erroneously repeats from त in जितव्रत (cf 12d in D1) up to भ्रा in post. half of l 1 D1-3 7 9 M3 जि° (for यतात्मा) Ñ2 B3 D1-3. 7 9 10 13 M4 जित- (for यत)]

तस्य वर्षसहस्राणि घोरे तपसि तिष्ठतः ।
सुप्रीतो भगवान्ब्रह्मा प्रजानां पतिरीश्वरः ॥ १३
ततः सुरगणैः सार्धमुपागम्य पितामहः ।
भगीरथं महात्मानं तप्यमानमथाब्रवीत् ॥ १४
भगीरथ महाभाग प्रीतस्तेऽहं जनेश्वर ।
तपसा च सुतप्तेन वरं वरय सुव्रत ॥ १५
तमुवाच महातेजाः सर्वलोकपितामहम् ।
भगीरथो महाभागः कृताञ्जलिरवस्थितः ॥ १६
यदि मे भगवान्प्रीतो यद्यस्ति तपसः फलम् ।
सगरस्यात्मजाः सर्वे मत्तः सलिलमाप्नुयुः ॥ १७
गङ्गायाः सलिलक्लिन्ने भस्मन्येषां महात्मनाम् ।
स्वर्गं गच्छेयुरत्यन्तं सर्वे मे प्रपितामहाः ॥ १८
देया च संततिर्देव नावसीदेत्कुलं च नः ।
इक्ष्वाकूणां कुले देव एष मेऽस्तु वरः परः ॥ १९

G. 1. 44. 18
B 1. 42. 20
L 1. 39. 21

13 T2 moth-eaten up to घोरे in [b]. — [a]) D3 तपस्य (sic) (for तस्य) Ś1 D3 5 7 11 12 -सहस्रेण, Ñ2 V B D1 10 13 M4 -सहस्रान्ते (for -सहस्राणि) — [b]) Ś1 D5 11 12 तपस्युग्रे महात्मन, Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M3 तपसो (V4 °*) ग्रेण तोषित — After 13[ab], Ś1 (m) Dt D4 6.8 9 14 S (except M4) Cr m g t ins

899* अतीतानि महाबाहो तस्य राज्ञो महात्मनः ।

— [c]) Cv r m g t सुप्रीतो (as in text) Ś1 D5 11 12 ब्रह्मा (D12 वर) प्रीतोऽभवद्राम, Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 आजगामाश्रम ब्रह्मा (D2 3 7 °ममथो). — [d]) D1 ब्रुवाणः, D12 प्रजा*, M4 चराणा (for प्रजानां) Ś1 Ñ2 V B Dt D1 5 6 8 10–12 G1 3 M2 4 प्रभुर् (for पतिर्) D2 3 7.9 ब्रह्मा (D9 सर्व) लोकपितामह, Ck as in text (for [d])

14 Dt reads 14 twice — [a]) Ñ2 V B D1–3 7 9–11 13 M4 वृत, Cg as in text (for तत) Ś1 V2 4 D1–3 (D3 om) 5 7 9 11 12 सर्वै, Ñ2 V1 3 B D10 13 M4 श्रीमान् (for सार्धम्) — [b]) Ś1 D5 11 12 सह लोक- (D11 °के), M1 उप° (for उपागम्य) Ñ2 V1 3 B D1–3 7 9 10 13 M4 विमानवरमास्थि (D1 °श्रि) त (D7 °ते·), V2 श्रीमानवरमास्थित, V4 श्रीमान्स्यंदनमास्थित — [cd]) Ñ2 V B D1–3 7 9 10 13 M4 स पुन (Ñ2 V D9 10 °व) साभाष्य (M4 °साद्य) तदा (D3 illeg for ष्य तदा) (for [c]). D3 illeg, D7 9 दीप्यमानं (for तप्यमानम्) Ś1 D5 11 12 तप्यमान महात्मान (by transp) Ś1 D1.5 11 12 वचो, Ñ2 तम्; V1 2 4 B2 3 D3 7 9 10 M4 ततो, V3 B1 4 D2.13 तपो, G1 3 M3 तदा, Cg as in text (for अथ)

15 [a]) Dt D6.8 °राज, D4 T3 G1 3 M2.3 (after corr. *sec m* °राज.) °तेज., M4 °बाहो (for महाभाग) — [b]) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1 3 7 9 12.13 नरे°, V4 सुरे°, Dt D2.4 6 8 11 T3 जना (D2 11 नरा) धिप, D5 10 नरोत्तम (for जनेश्वर) M4 भगीरथ महारथ. — [c]) Ś1 D5 11 12 त्वं (for च) Cm t तपसा च (as in text). D11 सुतवर (for सुतप्तेन) — [d]) D11 दाते (sic) (for वरं) — For 15[cd], Ñ2 V B D1–3 7 9 10 13 M4 subst :

900* गृहाण वरमव्यग्र काङ्क्षितं पृथिवीपते ।

[V4 B1 त्व (V4 om [submetric]) वर मत्त (for वरमव्यग्र) D7 वर गृहाण मत्तस्त्व (for the prior half) D13 •वांछित (for काङ्क्षित).]

16 [a]) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 ततो दृष्ट्वा (B1 D11 M4 राजा), Cg as in text (for महातेजा·) Ś1 D5 12 उवाच सु (D12 स) महात्मानं. — [b]) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 ब्रह्माण स्वयमागत — [c]) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–12 T3 G1 M2–4 °तेजा, Dt D6 8 °बाहु·, D13 नरश्रेष्ठ (for महाभाग). — [d]) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 इद वच, D2 3 7 अभाषत; D4 9 T3 उप° (for अवस्थित·) Ś1 D5 12 G1 3 M2 बद्ध्वा शिरसि चाजलि, Dt D6 8 कृताजलिपुट स्थित — After 16, B3 ins

901* उवाच नृपशार्दूल भक्त्या च नतकन्धर ।

17 [a]) Ś1 मा, B4 ते (for मे) V2 D2 5 6 9 11 12.14 T3 G1 M2 3 Cm °वन् (for भगवान्) — [b]) Ñ2 V2–4 B D10 13 बल, V1 बल (sic) (for फलम्) — [c]) Ñ2 V B D1–3 7 10 13 M4 ततः (D13 हता) सगरपुत्रास्ते (V2 °स्तु) — [d]) D13 सगरम् (for सलिलम्) D9 आप्नुयात् (sic) Ck cites [d] as in text

18 D9 om 18 — [a]) Ck cites [a] as in text — For 18[ab], Ś1 D5 12 subst .

902* गङ्गासलिलसंक्लिन्ने ते भस्मनि महौजस ।,

Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M4 subst

903* गङ्गाजलप्लुते तस्मिन्देहभस्मनि पाविता ।

[V4 °प्लुत (sic), D3 °*ते, D7 -*ल°, D13 M4 -जला° (for -जलप्लुते) D2 3 7 दे (D3 *) शे, M4 देहे (for तस्मिन्) V2 B1 D13 देहे, M4 तस्मिन् (for देह-) V2 पातिता, D13 चानघ (for पाविता) D1–3 7 तस्मिन्म (D1 देशे भ) स्मनि प्ला (D3 7 पा) विते (for the post half).]

— [c]) T3 M2 3 (after corr *sec m*) °र्थं, Cg as in text (for अत्यन्त) Ñ2 V B D1–3 7 10 11.13 M4 गच्छेयुरमलाः (V4 °रा·) स्वर्गं (B4 सर्वं [sic]), Cm t as in text (for [c]). — M2 om 18[d]–20[c]. — [d]) Ś1 D1–3 7 M3 4 ते, Ñ2 V B D10 11 13 न., Dt D6 8 च (for मे)

19 M2 om 19 (cf. v l 18). — [a]) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 इय, M4 परा, Cm g t as in text (for देया). D2 मे, D14 m, Cg as in text (for च) Dt D6 8 देव याचे ह (D6 °ह) सतत्यै. — [b]) Ś1 D5 12 नावसान कदाचन, Ñ2 V B2–4 D10 13 नावसाद (V4 °मानं) कथचन, B1

G 1 44 19
B. 1. 42. 21
L. 1 39 22

उक्तवाक्यं तु राजानं सर्वलोकपितामहः ।
प्रत्युवाच शुभां वाणीं मधुरां मधुराक्षराम् ॥ २०
मनोरथो महानेष भगीरथ महारथ ।
एवं भवतु भद्रं ते इक्ष्वाकुकुलवर्धन ॥ २१
इयं हैमवती गङ्गा ज्येष्ठा हिमवतः सुता ।
तां वै धारयितुं राजन्हरस्तत्र नियुज्यताम् ॥ २२
गङ्गायाः पतनं राजन्पृथिवी न सहिष्यते ।
तां वै धारयितुं वीर नान्यं पश्यामि शूलिनः ॥ २३
तमेवमुक्त्वा राजानं गङ्गां चाभाष्य लोककृत् ।
जगाम त्रिदिवं देवः सह सर्वैर्मरुद्गणैः ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४१ ॥

नावसीदेत्कथचन, D1–3 7 9 11 M4 नोच्छिद्येत कथं(D1 11 M4 °दा)चन. ⊛ Cm g t यया(Ct यथा) न॰ कुल नावसीदेद् । ⊛ —^{c}) G4 ऐक्ष्वाकूणा B1 कुल (for कुले) Ś1 Ñ2 V B D5 10 12 13 गच्छेद् (for देव) D1–3 7 9 11 इक्ष्वाकुराज(D9 °वश)प्रमचा —^{d}) Ś1 V1 3 B4 वरो वर , Ñ2 V4 B3 D10 13 [अ]परो वर , V2 B1 वरोपरः, B2 Ck परो वर (by transp), D12 वचो मम (for वर॰ पर॰) D1–3 7 9 11 M4 वरमेन(D1 11 M4 °त, D9 °क) वृणोम्यह(D2 °तोस्म्यह, M4 °णोमि ते), D5 एष तेस्तु वरो मम

20 M2 om 20^{abc} (cf v l 18) Ś1 repeats 20^{ab} in marg —^{a}) Cg उक्त- (as in text) Ñ2 V B D1–3 7 9–11 13 M4 इत्युक्त(B3 D2 3 °क्त्वा, B4 °क्त [sic])वाक्य (V4 D9 °वत) (for उक्तवाक्य तु) —^{c}) V3 इत्युवाच Cg शुभा (as in text) D1–3 7 9 11 M4 तदा(M4 °तो) राम (for शुभा वाणीं) —^{d}) Cg मधुरा (as in text) D4 reads मधुरा in मधुराक्षराम् in marg Ś1 Ñ2 V B D5 10 12 13 मधुराक्षरभूपिता(V2 °समिता, B4 °विभूपिता [hypermetric]), D1–3 7 9 11 M4 वाक्य श्रुति(D11 सुत)सुखावह, M2 मधुर मधुराक्षर.

21 ^{a}) T3 महा°, Cg k t as in text (for मनोरथो) D4 T3 °राज, G1 M3 °तेजा(G1 °जो [sic]), G3 °भाग (for महानेष) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 तपोधन महाभाग —^{b}) V3 °मना., D11 °बल (sic) (for महारथ) —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{c}) Ñ2 V B D10 13 M4 [अ]विच्छिन्नम्, D5 °व, D12 °च(for भद्रं ते) —^{d}) Ś1 -कुलनंदन, Ñ2 B3 D10 13 -कुलसभवं(D13 °व), V B1 2 4 D1–3 5 7 9 11 12 G1 3 M4 -कु(B1 *)लमव्ययं (for -कुलवर्धन) —After 21, B4 ins 904*

22 ^{ab}) Cv r m cite ^{a} as in text Dt D6 8 transp गंगा and ज्येष्ठा —For 22^{ab}, Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 subst , while B2 ins after 905*, whereas B4 ins after 21

904* या सा देवनदी गङ्गा ज्येष्ठा हिमवत सुता ।
[B4 श्रेष्ठा (for ज्ये°)]

—For 22^{ab}, Ñ2 V B (B4 reads after 904*) D10 13 subst.

905* इयं तु गङ्गा सरिता प्रवरा स्वर्गतश्च्युता ।
[Ñ2 V4 B3 च (for तु) V4 प्रवरा सरितां (by transp)]

—Thereafter Ñ2 V B (B2 after 904*) D10 13 cont

906* दारयेत्पृथिवीं कृत्स्ना निपतन्ती महौघिनी ।
[D13 सर्वा (for कृत्स्ना) B1 निष्पतती]

—^{c}) D2 तु (for वै) M3 Cg शक्तो (for राजन्) Ñ2 V B D10 13 तदस्या धारणे राजन् —^{d}) T2 रहस (metathesis), M3 (before corr as in text, after corr *inf lin sec m*) नरस, M4 शिवस् (for हरस्) M4 प्रयुज्यता Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 शिवो(D13 महा)देव प्रसाद्य(B4 °सेव्य)तां, Cv r m g as in text (for ^{d})

23 ^{a}) D12 तरण (for पतनं) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 व्यक्त (for राजन्) —^{b}) Cg पृथिवी(as in text) T2 स नहिष्यते (metathesis), G1 3 4 Cm °ति (for न सहिष्यते) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 भूमि सोढुं न शक्ष्यति (V3 B4 °क्ष्यति [sic], V4°क्ष्यते, D3 °शशर्वक्ष्यति [sic]) —After 23^{ab}, Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ins

907* अतिवेगात्पतन्ती गा भित्त्वा पातालमाविशेत् ।

—^{c}) D6 om वै (submetric) Cm g धारयितु(as in text) Dt D4 6 8 T3 राजन् (for वीर) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 तस्या(V3 °स्माद्) धारयितार च —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 शकरात् (for शूलिन) —For 23, M4 subst

908* दारयेत्पृथिवीं कृत्स्ना पतमाना महोर्मिका ।
तदस्या धारणे देवं शिव तावत्प्रसादय ।
गगनात्प्रच्युता राजन्न एना धारयिष्यति ।
नान्यस्तस्माच्छिवादस्या शक्तो वेगं हि दु सहम् ।
सोढु निपतमानायास्तस्मात्त्वं प्रसादय । [5]
[For the prior half of l 1 cf that of 906*]

—After 23, Ñ2 V B D10 13 ins

909* वेग सुदु सहं लोके तस्मात्त्वं प्रसादय ।
[V4 गोकस् (sic) —For the post half cf that of l 5 of 908*. V1 3 B1 4 त्व त (by transp), V4 त * (for त त्व)]

24 ^{a}) M4 म (for तम्) V3 राजर्षि (for राजानं). —^{b}) Ś1 M2 आभाप्य, D12 चाम्य* (for चाभाप्य).

४२

देवदेवे गते तस्मिन्सोऽङ्गुष्ठाग्रनिपीडिताम् ।
कृत्वा वसुमतीं राम संवत्सरमुपासत ॥ १
अथ संवत्सरे पूर्णे सर्वलोकनमस्कृतः ।
उमापतिः पशुपती राजानमिदमब्रवीत् ॥ २
प्रीतस्तेऽहं नरश्रेष्ठ करिष्यामि तव प्रियम् ।
शिरसा धारयिष्यामि शैलराजसुतामहम् ॥ ३

G. I. 45.
B. I. 43.
L. I. 40

Ñ2 V B D10 13 M4 भगवा(M4 °व)न्प्र(V4 °वास्तु)पितामहः —After 24^{ab}, Ś1 ins 912*, while D1 (m) ins

910* गच्छ देवि धरापृष्ठ भगीरथशुभेच्छया ।
इत्युक्त्वा प्रययौ ब्रह्मा सर्वदेवनमस्कृत ।

—Ś1 reads 24^{cd} in marg —^{c}) Ś1 Dt D6 8 M2 देवै॰ (for देव॰) —^{d}) Cm k t देवैर् (for सर्वैर्) Ś1 Dt D6 8 M2 सर्वै. सह (by transp) Cm g k t मरुद्गणै॰ (as in text) —For 24^{cd}, Ñ2 V B D10 13 subst

911* आभाष्य च महीं गन्तु गङ्गां स त्रिदिवं ययौ ।

[B4 om च (submetric). B2 reads (after corr) from हीं up to त्रि in marg Ñ2 V3 B1 3 4 D10 13 नेतु (for गन्तु) V2.4 transp गतु and गगा V1 दिश्रिव (metathesis) (for त्रिदिव)]

On the other hand, D1–3 5 7 11 12 M4 subst, while Ś1 ins after 24^{ab}

912* नियुज्य जगतीं गन्तुं गङ्गा प्रतिययौ तत ।
पुराण देवसदन सर्वदेवनमस्कृत. ।

[(l 1) Ś1 D3 5 11 12 नियुक्ता(D5 °युक्ता [sic]), D1 °योक्तु, D7 °क्त्वा (for नियुज्य) M4 च महीं (for जगतीं) M4 पुन (for तत) —M4 om l 2 —(l 2) D1–3 7 11 पौ (D11 पु)राण ब्रह्मसदन (for the prior half) D5 -नमस्कृत (for -नमस्कृत)]

Colophon D1–3 5 7 12 om (Sarga cont) —*Kānda name* Ś1 Ñ2 V1 4 D4 om V2 3 B D10 11 आदि° —*Sarga name* Ñ2 भगीरथप्रसाद, V1 2.4 B D10 11 भगीरथ(D11 om)वरप्रदान(D10 °ने), V3 भगीरथवरप्रसादनं, D9 गगावतरणं —*Sarga no* (figures, words or both) V1 4 B1 4 D11 om Ś1 Dt D4 6 8 14 S 42, Ñ2 B2 3 D10 44, V2 46, V3 43, D9 45 D13 —काडे—रथ—प्रदानं सर्गः 44 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M1 2 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

42

☞ Ñ1 missing Sarga 42 (cf v l 1 33 8).

1 Before 1, D13 ins सूत उवाच —^{a}) Ñ2 V B D10 13 प्रजापतौ, Cm g k t as in text (for देवदेवे) D2 14 गतो (sic) (for गते) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 राम, M4 राजा (for तस्मिन्) —^{b}) Ñ2 V B D10 13 M4 अंगुष्ठाग्र- (for सोऽङ्गुष्ठाग्र-) Ñ2 V3 B3 D10 13 -प्रपीडितं, V1 2 4 B1.2 4 D11 G4 M4 -निपीडित(D11 G4 °त.) (for -निपीडिताम्) Ś1 D5 12 सोंगुष्ठाग्रेण पीडिता —^{c}) Ñ2 V B D10 13 M4 महीतल (for वसुमतीं) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 राजा (for राम) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 उपावसत् (Ś1 °गतम्, V1 D1 3 7 9 °विशत्, D2 °वसन्), M4 अतिष्ठत, Cm g as in text (for उपासत) D4 6 8 T1 वत्सर समुपासत, M3 समुपास्त समा नृप ❀ Ct समुपासतेत्यार्षं बहुवचनम् समुपास्तेत्यर्थः । ❀ —After 1, Ś1 (m) Ñ2 V B D10 11 13 14 T1 2 G M (M3 *inf lin sec m*) ins

913* ऊर्ध्वबाहुर्निरालम्बो वायुभक्षो निराश्रय ।
अचल॰ स्थाणुवस्थित्वा रात्रिंदिवमतन्द्रित ।

[M3 transp l 1 and 2 —(l 1) B1 2 अना° (for निरालम्बो) Ś1 B1 2 °भक्ष्यो (for वायुभक्षो) M2 निराशन, M4 [s]नपाश्रय (for निराश्रय) —(l 2) V1 3 B1.4 D11 13 14 T1 2 G M अचल- Ś1 नित्य (for स्थित्वा) M3 दिवारात्रम् (for रात्रिंदिवम्) Ś1 उपागत॰, Ñ2 V1 अतन्त्रित॰, D14 T1 2 G1 2 4 M1–3 अरिंदम (T1 G2 4 M1 3 °म, T2 °म [sic]), M4 अयापयत् (for अतन्द्रित)]

2 V1 om. 2^{ab} —^{a}) Ñ2 B3 D10 13 [s]तीते (for पूर्णे) —^{b}) Ś1 Ñ2 V2–4 B D1–3 5 7 9–13 सर्वदेव- (for सर्वलोक-) M4 सर्वभूतपति शिव —^{d}) Ñ2 V B D10 13 M4 भगीरथमभाषत

3 ^{b}) Ñ2 V2–4 B D10 13 प्रियं महत्, V1 प्रिय तव (by transp) (for तव प्रियम्) —^{c}) Ñ2 V1–3 B D10 11 13 पततीं, V4 निपतंतीं (hypermetric), Cg as in text (for शिरसा) D9 धारयिष्येहं. M4 धारयिष्यामि शिरसा (by transp) —^{d}) D4 -ज्येष्ठ- (for -राज-) D11 महत् (sic) (for अहम्) Ñ2 V B D10 13 दिवस्त्रि(V3 दिवाश्रि [sic], B2 देवीं त्रि)पथगा नदीं (V4 °गामिनीं), M4 पततीं गगनान्नदीं —After 3, Ñ2 V B D10 13 M4 ins, Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ins after 4^{ab}

914* ततो हिमवत शृङ्गमधिरुह्य महेश्वर ।
निपतेत्यब्रवीद्गङ्गामाभाष्याकाशगा तदा ।
जटाकलापं विपुल विनिकीर्य समन्ततः ।
बहुयोजनविस्तारं शैलकन्दरसन्निभम् ।

[(l 1) Ś1 D2 3 5 7 9 12 त(D9 ग)त॰ स हिमवत त (D2 सम्-), D11 तत॰ स हिमवत्तीरम् (for the prior half) Ś1 अभिरुह्य —(l 2) Ś1 D2 3 5 7 9 12 M4 पतस्व, D11 प्रपत (for निपत) D1 पत -स्वमित्यब्रवीद्गगा (hypermetric) (for the prior half) B4 नदीं (for तदा). —(l 3) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 M4

G. I. 45. 7
B. I. 43. 4
L. I. 40. 7

ततो हैमवती ज्येष्ठा सर्वलोकनमस्कृता ।
तदा सातिमहद्रूपं कृत्वा वेगं च दुःसहम् ।
आकाशादपतद्राम शिवे शिवशिरस्युत ॥ ४
नैव सा निर्गमं लेभे जटामण्डलमोहिता ।
तत्रैवाबभ्रमद्देवी संवत्सरगणान्बहून् ॥ ५
अनेन तोपितश्चासीदत्यर्थं रघुनन्दन ।
विससर्ज ततो गङ्गां हरो बिन्दुसरः प्रति ॥ ६
गगनाच्छंकरशिरस्ततो धरणिमागता ।
व्यसर्पत जलं तत्र तीव्रशब्दपुरस्कृतम् ॥ ७

प्रवि(D11 M4 विप्र)कीर्य, V3 विकीर्य म (for विनिकीर्य). —(l 4) V4 पच- (for बहु-) B1 बहुशो जलसभार (for the prior half) V1 -कुञ्जर- (for -कन्दर-) B4 -शोभित (for -सन्निभम्)]

On the other hand, M3(*inf lin sec m*) ins after 3 ·

915* उमापतेर्वच श्रुत्वा गङ्गा क्रोधसमन्विता ।

4 For subst. see 7.—^{a}) G2 M3 श्रेष्ठा (for ज्येष्ठा). Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ततो हैमव(D2 °व्र [sic])तीं ज्येष्ठा. —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 -नमस्कृता —After 4^{ab}, Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ins 914* —^{c}) G1 सातिभय रूपं, G3 सा सुम° (for सातिमहद्रूप) —^{e}) D4 T3 M2 3 गगा (for राम) —^{f}) T3 [अ]थ, Cg k as in text (for [उ]त) —After 4, Dt D4 6 8 14 S (except M4) all Cs ins

916* अचिन्तयच्च सा देवी गङ्गा परमदुर्धरा ।
विशाम्यह हि पातालं स्रोतसा गृह्य शंकरम् ।
तस्यावलेपन ज्ञात्वा क्रुद्धस्तु भगवान्हर. ।
तिरोभावयितुं बुद्धिं चक्रे त्रिनयनस्तदा ।
सा तस्मिन्पतिता पुण्या पुण्ये रुद्रस्य मूर्धनि । [5]
हिमवत्प्रतिमे राम जटामण्डलगह्वरे ।
सा कथंचिन्महीं गन्तुं नाशक्नोद्यत्नमास्थिता ।

[(l 1) —For ins see below —(l 4) D14 T1 2 G1 3 4 M2 3 त्रिणयनस् T3 G2 M1 तथा (for तदा).—(l 5) D14 परिता (sic) (for पतिता) G2 रौद्रस्य —(l 6) G4 रम्ये (for राम)]

—M3 ins l 1 and 2 after l 1 and 3 of 916* respy ·

917* मौढ्यान्महेश्वर देवं सर्वभूतनमस्कृतम् ।
शितिकण्ठो महानस्या मोक्षयिष्येऽवलेपनम् ।

5 Cf v l 4 and 7 —^{b}) Dt D8 जटामंडलमतत ; Cg °मोहिता(as in text) —^{c}) G1 3 सा, Ck t as in text (for [ए]व) D4 T3 G1 [अ]विभ्रमद्, G4 illeg , all Cs अवभ्रमद् (as in text) —After 5, Dt D4 6 8 14 T G M1–3 (Cg k t comm on l 2 only) ins

918* रथी भगीरथो धीमान्ततो वै गोपतिध्वजे ।
तामपश्यन्पुनस्तत्र तप परममास्थितः ।

[Except M3, all the above MSS om. l. 1 —(l. 2) Dt D4.6.8 अपश्यद् M3 अपि (for तत्र).]

6 Cf v l 4 and 7 —^{a}) Dt D6 8 Ct स तेन, Cm g k as in text (for अनेन) D14 T1 2 [अ]भूद्, M2 [अ]सौ, Cg k as in text (for [आ]सीद्) —^{b}) Dt D8 अत्यत; M2 नद्यर्थं (for अत्यर्थं) —^{c}) G1 विसस. (damaged) G4 damaged after ग in ^{c} up to बिन्दु in^d —After 6, Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cg (Cm comm on l 8, Ck t on l 7–8) ins

919* तस्या विसृज्यमानाया सप्त स्रोतांसि जज्ञिरे ।
ह्लादिनी पावनी चैव नलिनी च तथैव च ।
तिस्र प्राचीं दिश जग्मुर्गङ्गा शिवजला शुभा· ।
सुचक्षुश्चैव सीता च सिन्धुश्चैव महानदी ।
तिस्रश्चैता दिश जग्मु· प्रतीचीं तु दिश शुभा· । [5]
सप्तमी चान्वगात्तासा भगीरथरथ तदा ।
भगीरथोऽपि राजर्षिर्दिव्य स्यन्दनमास्थित· ।
प्रायादग्रे महातेजा गङ्गा तं चाप्यनुव्रजत् ।

[(l 2) T3 नदिनी (for नलिनी) M2 तु (for second च) D14 T1 2 G2 4 M1 3 (after corr *sec m*) तथापरा (for तथैव च) —(l 3) D6 गगा शिवजला शुभा, T3 गगा शिवजटाच्छुभा (both sic) (for the post half) —(l 4) D4 शीता (for सीता) D4 T3 G1 3 M2 शुभा (for महा-) —(l 5) D4 तु ता, D14 T G2 4 M1–3 त्वेता (for चैता) D14 illeg for तीचीं in प्रतीचीं M2 च (for तु) D4 14 S (except M4) शुभोदका (for दिश शुभा) —For ins see below —(l 6) D4 14 S (except M4) भगीरथमथो नृप (for the post half).—(l 7) = 21^{ab} Dt T2 दिव्य- (for दिव्य) —(l 8) T2 गगां (for गङ्गा). D14 T2 [अ]नुमजेत् G1 3 त गगा पृष्ठतोन्वगात् (= 21^d), G2 M1 3 गगा त चान्वगाच्छत (M3 °गाद्गत) (for the post half)]

—After l 5, T2 G2 M1 3 (*inf lin sec m*) ins

920* तथैवालकनन्दा च विश्रुता लोकपावनी ।
[K (ed) चालिका नाम]

7 ^{b}) G1 3 आस्थिता, G2 M1 3 आश्रिता (for आगता) Ś1 D1–3 5 7 0 12 ततश्च धरणीं गता(D9 °ता), D11 ततश्च धरणीतल —After 7^{ab}, Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ins 922* and read 7^{cd} after l 2 of 921*.—^{c}) Ś1 D1–3 5.7 9.11 12 उत्ससर्ज(D2 om [hapl] second स), Dt D8 असर्पत (for व्यसर्पत) D14 यलं (sic) (for जल).—^{d}) G1–3 M1 तीव्रवेग- (for तीव्रशब्द-) D2 3 7 9 G1 3 -पुर सर. Ck.t cite ^{d} as in text. Cg गगनादिति । तीव्रशब्दे

ततो देवर्षिगन्धर्वा यक्षाः सिद्धगणास्तथा ।
व्यलोकयन्त ते तत्र गगनाद्गां गतां तदा ॥ ८

विमानैर्नगराकारैर्हयैर्गजवरैस्तथा ।
पारिप्लवगताश्चापि देवतास्तत्र विष्ठिताः ॥ ९

G I 45
B I 43
L I 40

हेतुरयम् । ❀ —For 4–7, Ś1 Ñ2 (Ñ1 missing) V B D1–3 5 7 9–13 M4 (Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 for 4^{c}–6) subst

921* तस्मिन्पपात गगनाद्गङ्गा देवनदी च्युता ।
वेगेन महता राम शिरस्यमिततेजस· ।
आकाशगङ्गामासाद्य धारयामास शंकर ।
तत्र संवत्सर पूर्णं बभ्राम परिमोहिता ।
गङ्गा शिरसि देवस्य नि सृता वेगवाहिनी ।
तत. प्रसादयामास पुनरेव भगीरथ ।
गङ्गाया परिमोक्षार्थं महादेवमुमापतिम् ।
तस्याथ वचनाद्गङ्गामुत्ससर्ज भगार्दन· ।
जटामेका समाक्षिप्य स्रोत सजनयन्स्वयम् ।
स्रोतसा तेन सुस्राव गङ्गा त्रिपथगामिनी ।
पावयन्ती जगद्राम पुण्या देवनदी शुभा ।

[(l 1) V4 तस्मात् D2 दिव (for च्युता) —(l 2) V4 B3 4 D10 शिवस्य, D2 शिरसा (for शिरसि) After l 2, Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 read 7^{cd}. —Ñ2 V B D10 13 M4 om l 3 —(l 3) D3 आभ्यास्य (sic), D7 9 आमाध्य (for आसाद्य) —(l 4) Ś1 D5 12 तत·, B4 अत्र (for तत्र) Ñ2 D5 13 परमोहिता D3 7 परिबभ्राम (by transp) मोहिता (for the post half) —(l 5) Ś1 B4 D1–3 7 9 12 विधृता, V1 D11 विरतृता, V2 विरमृता (sic), V4 B1 विसृता, D5 विवृता, M4 विहृत्वा (for नि·सृता) V4 [उ]रगवाहिनी, D1 °गामिनी (for वेगवाहिनी) —After l 5, D1–3 7 9 11 (D2 11 l 1 only) ins 924* —D7 om l 7–9 —(l 7) D12 प.मोक्षार्थं M4 स हि देवम् (for महादेवम्) —(l 8) V4 तस्या·, D3 तस्याद्य, M4 तथास्य (for तस्याथ) Ś1 D2 3 5 9 12 भगाक्षि (D2 9 °क्ष)हा, V1 D11 महेश्वर, V2 जनार्दन, B1 तदा हर, D1 गजार्दन· (marg gloss गजासुरस्य अर्दन रुद्र) (for भगार्दन) —(l 9) V4 करीम् (sic) (for जटाम्) Ś1 D3 5 11 12 समापीड्य, D2 9 °विद्ध्य (for समाक्षिप्य) D3 सजन* V2 सम, V4 मम, D11 त्रय (for स्वयम्) V1 निर्गमनार्थं ददौ शिव (hypermetric) (for the post half) —(l 10) Ś1 V3 B4 D1–3 5 7 9 11 12 M4 ततस् (V3 B4 D11 M4 गगा) त्रिपथगा नदी (for the post half) —(l 11) Ś1 V2 B1 2 D1 5 11 12 प्लावयती, V4 पावय*, D3 °*ती (for पावयन्ती) D2 जटाद् (for जगद्) Ś1 D5 12 धाम (for राम) M4 गगा (for पुण्या)]

—Ñ2 B3 4 D10 M4 cont , Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ins. after 7^{ab}

922* ता प्रसुतामृषिगणा· शिरसा जगृहुस्तदा ।
सेन्द्रैः सुरगणैः सार्धं पूजयन्तो महानदीम् ।

[(l 1) Ś1 D2.5.11.12 प्रच्युताम्, D9 प्रसन्ना (for प्रसुताम्). Ñ2 B3 D10 तथा (for तदा) —(l 2) D1 पूजयित्वा]

—Ś1 D1–3 5 7 9 11 (l 2 after 17^{ab} and l. 5 after 928*).12 M4 (second time) cont , while Ñ2 (Ñ1 missing) V B D10 13 (after 9^{ab}) ins l. 1 after 9, l. 2 after 17^{ab} and l 3–5 after 928*

923* स्वयं चानुजगामैनां ब्रह्मा लोकपितामह· ।
नागाश्च शोधयामासुर्मार्गं तस्या महौजस ।
जेपुर्देवर्षयो जप्य सिद्धाश्च परमर्षय· ।
जगुश्च देवगन्धर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणा. ।
मुनिसंघा मुमुदिरे प्रह्लादं जगदाप्लुवत् ।

[(l 1) D5 चात्र, D12 वात्र (for चानु-) Ś1 स्वय चात्राजगामैतां, V2 स्वय जगाम तत्राथ, V4 स्वयभूराजगामैनां (for the prior half) Ś1 ब्रह्म- (for ब्रह्मा) V2 -पितामह (sic) —(l 2) D1 नगाश्च V4 गाधयामासुर्, D1 (gloss रोधो वप्र इति केपि पर्वता एव तस्या वप्रीभूता·) 9 रोधया° (for शोधयामासुर्) V1–3 B2 M4 अस्या, B1 3 4 D10 13 अस्य D9 तस्य (for तस्या) V4 मार्गमाणस्य (sic) (for मार्गं तस्या) —(l 3) Ś1 जपन्, V4 B4 D12 तेपुर् (for जेपुर्) D3 7 दिव्य, D5 9 11 12 जाप्य (for जप्य) —Ś1 D5 12 om l 4–5 —(l 5) V2 मुनिसस्था, B1 °सिंहा (for मुनिसघा). V1 च मुदिरे (sic) V4 B1 D10 आसवान् (sic), B2–4 आप्न(B4 °प्न [sic])वत्; D13 आप च (for आप्लुवत्). D11 ह्लाद जगदीप्सवत् (sic), M4 जह्लाद जगदन्य* (for the post half) D1–3 7 9 मुनिसघश्च मुदितो ह्लादयञ्जगदव्यय]

—After 7, Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins , D1–3 7 9 11 (D2.11 l 1 only) ins after l 5 of 921*

924* मत्स्यकच्छपसघैश्च शिंशुमारगणैस्तथा ।
पतद्भि पतितैश्चान्यैर्व्यरोचत वसुंधरा ।

[(l 1) D11 G3 (before corr) शिंशुमारैर् (for शिंशुमार-) D1–3 7 11 -गणैस् (for -गणैस्) D9 T2 तदा (for तथा) —(l 2) Dt D6 8 [प]त (for [अ]न्यैर्) Dt D14 वसुधरां]

8 M4 om 8–11 D2 11 om 8^{ab} D1 transp 8^{ab} and 8^{cd}. —^{a}) Ś1 D5 12 जगु (D5 °ग्मु)श्च देवगधर्वा, D3 7 G1 °गंधर्व-, M2 ततो देवा· सगधर्वा —^{b}) Dt D1 4 6 8 9 T3 M8 यक्ष- (for यक्षा·) B4 सिद्धा (for सिद्ध-) B1 तदा (for तथा) —Ñ2 V B D10 13 om 8^{cd} —^{c}) G2 M1 ता (for ते) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 व्याकुला (D12 °लं) प (D5 पा)तितां गगां, T3 व्यलोकयन्ततो तत्र —^{d}) D2 G1 गतास् (for गतां) Ś1 D1–3 5 7 9 12 तथा, M2 नदीं (for तदा) —After 8, D4 ins श्रीमते रामानुजाय नम·.

9 M4 om 9 (cf v l 8) —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 गरुडैर्हंसैर्; Ñ2 V B D10 13 विविधै राम, D14 T2 3 G4 Cm गगना°, Cg as in text (for नगराकारैर्) —^{b}) V4 नर-; G2 M1 3 नाग, Ck as in text (for गज-) Dt D6 8 G3 तदा (for तथा). G4 गजैर्हयवरैस्तदा. —After 9^{ab}, D13 ins l. 1 of 923*. —D13 om 9^{cd}. —^{c}) Ś1 V3 4 B1 4 D3 5

G. 1 45. 14
B. 1 43 19
L. 1 40 14

तदद्भुततमं लोके गङ्गापतनमुत्तमम् ।
दिदृक्षवो देवगणाः समेयुरमितौजसः ॥ १०
संपतद्भिः सुरगणैस्तेषां चाभरणौजसा ।
शतादित्यमिवाभाति गगनं गततोयदम् ॥ ११
शिंशुमारोरगगणैर्मीनैरपि च चञ्चलैः ।
विद्युद्भिरिव विक्षिप्तैराकाशमभवत्तदा ॥ १२
पाण्डुरैः सलिलोत्पीडैः कीर्यमाणैः सहस्रधा ।
शारदाभ्रैरिवाकीर्णं गगनं हंससंप्लवैः ॥ १३
क्वचिद्द्रुततरं याति कुटिलं क्वचिदायतम् ।
विनतं क्वचिदुद्भूतं क्वचिद्याति शनैः शनैः ॥ १४
सलिलेनैव सलिलं क्वचिदभ्याहतं पुनः ।
मुहुरूर्ध्वपथं गत्वा पपात वसुधां पुनः ॥ १५

परिप्लव-, D1 2 °प्लवं, D10 तपारिप्लव- (sic), D11 परिप्लुतं (for पारिप्लव-) Ś1 D1–3 5 7 9 11 -गताश्चान्या (Ś1 D5 9 °न्ये), B1 -गतैश्चैव, D4 -गताश्चापि (sic) (for -गताश्चापि) ❀ Cv पारिप्लवगता, Cr m k t पारिप्लवगता॰, Cg पारिप्लवगतैः ❀ — d) V2 B4 T1 (also within bracket) G1 3 चापि (G3 °त्ति-) (for तत्र) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 घिष्ठिता, B1 वेष्टिता, B4 [अ]घिष्ठिता, D2 T3 निष्ठिता, G1–3 M1 3 (*sec m*) विस्मिता, Cg as in text (for विष्ठिता.) —After 9, Ñ2 V B D10 read l 1 of 923*

10 M4 om 10 (cf v l. 8) — a) B4 G1 3 तं, Cg as in text (for तद्) Ś1 Ñ2 B2 Dt D6 8 9 °मिम, B3 °मय, D2 °मभूत् (for अद्भुततमं) V1 लोक- (for लोके) — b) Dt D6 8 गगावतरम्, D12 गगापश्नम्. V1 उद्यम (for उत्तमम्) — d) Ś1 Ñ2 V2–4 B Dt D1–3 5–12 G1 3 समीयुर् V3 अमिततेजस (hypermetric), D2 °स, D14 °सा, Cg k as in text (for अमितौजस).

11 M4 om 11 (cf v l. 8) D4 transp 11 and 12 — b) Ś1 V1 B4 D2–5 7 9 11 M3 om च Ś1 D5 आभरणौजसा (sic); B1 आभरणज्वल In place of b Dt erroneously reads 12b D12 सच्छायाकाशमोजसा — c) V4 समादित्यम्. Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9 10 13 [आ]सीत्तद् (Ś1 B1 D5 13 °त्तु, V2.4 °च्च), Cg as in text (for [आ]भाति) D11 शतादित्यनिभ त्वासीद्, D12 शरादित्यामेवासींत्र (corrupt) — d) V4 शत- (for गत-) —After 11, Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 read 14–15b

12 D4 transp 11 and 12 — a) Ñ2 V B D1–3 5–7 9–13 शिशुमार- — b) V3 मत्स्यैर्; B4 *-र् (for मीनैर्) M4 om च (submetric). D11 सुचंचलै; D12 वर्चवलै (sic) T2 विमानैरपि चचलै —After 12ab, D3 7 ins

925* शोभमाना भग(D3 °*)वती द्रुत प्रतिययौ तदा ।

— c) V1 D13 M4 Cg विक्षिप्तम्, D10 *क्षिप्तैर्, T2 G1 3 निक्षिप्तैर्, Cm k t as in text (for विक्षिप्तैर्) — d) Ś1 Ñ2 V1–3 B1–3 D5 10–12 वृत, V4 B4 D2.3 7 द्रुतं, D1 द्दत, D9 marg, D13 भूतं (for तदा).

13 a) S (except T3) पाडरै, Cm g as in text B2 (after corr as in text) सलिलोत्पीतै; D1 (gloss) फेनै, D3 7° त्तारै, D11 °लै ञीतै, D13 °त्पातै, all Cs as in text (for सलिलोत्पीडै.) — b) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 की(V4 D1.2 7 12 का)र्यमाणं, Cm g k कीर्यमाणे (as in text) G2.4 M1–3 सहस्रश (G4 °थ) — c) M2 [आ]भाति, Cm g as in text, Ck [आ]कीर्णे॰ (for [आ]कीर्णं) Ś1 V3 B4 D1–3 5 7 9 11 13 शरच्चुद्द(V3 B4 D11 13 °भ्र)मिवाभाति (D3 °कीर्णं), Ñ2 V1 4 B1–3 D10 शरदभ्र(V1 B1 °चंद्र)मिवाभाति, V2 D12 शरदाभा(D12 °ब्रुधा [sic])मिवाभाति, M4 शारदाभ्रमिवाभाति — d) Ñ2 B3 4 D2 13 हसविप्लवै, all Cs °संप्लवै (as in text)

14 Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 read 14–15b after 11 — a) Ś1 Ñ2 V B D5 10–13 प्रायात्, D3 T2 याति, D9 यायात् (for याति) — b) Ñ2 B3 D10 13 चायत क्वचित् (D13 महत्) — c) Ś1 D5 11 12 विनम्रं, V2 4 B1 2 D1 3 7 9 13 T3 G2 M1 4 वितत, V3 विरत, D4 विनीतं, Cm g t विनत (as in text) Ś1 D5 11 12 उद्धृत, Ñ2 V2 3 B Dt D1 3 4 7–10 T3 Cm g उद्धृतं, V4 अन्यून, D2 अभ्रातं, Ck उद्धतं, Ct as in text (for उद्भूत) V1 विनत कुंचित घृत — d) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9–13 M4 शनै(B1 ममै)रपि (D11 °* *)पुन (D13 पुपि पुन [sic]) क्वचित् (Ś1 पुन), D2 गतं शनैरपि पुन क्वचित् (hypermetric)

15 Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 read 14–15b after 11 — a) B4 सलिलं सलिलेनैव (by transp) — b) Ś1 D1 5 11 12 अभ्या(D5 12 °भ्य)हनत्, Ñ2 V B D10 12 अभ्या(B1 D10 °भ्य, B2 °ध्या)वधीत्, G4 °गत, Cg as in text (for अभ्याहत) —After 15ab, Ś1 D1–3 5 7 9 11 (repeats after 930*) 12 ins, Ñ2 V B D10 13 M4 ins after 930*.

926* स्ववेगोज्ज्ञासितजला फेनमालावतंसका ।
महाजलावर्तवती महावेगप्रवाहिनी ।

[(l 1) Ñ2 V1 B4 नु- (for स्व-) Ś1 D1–3 5 7 9 11 (first time) 12 स्व(D2 स, D11 नु)वेगोद्ध(D1–3 7 9 °द्धा) मिनावर्ता, V2.4 नु(V4 स्व)वेगोद्धामितजला (for the prior half) Ñ2 B3 (m also as above and तम) D10 13 पद्म-; D12 फनेन (sic) (for फेन-) V2–4 B1 2(m also) [अ]वतंसिका —(l 2) B1 -जला भगवती, D1 -तुल्यावर्तवती, D9 -उल्लावनसवती (hypermetric), D11 (first time) -जलावर्त-

तच्छंकरशिरोभ्रष्टं भ्रष्टं भूमितले पुनः ।
व्यरोचत तदा तोयं निर्मलं गतकल्मषम् ॥ १६
तत्रर्षिगणगन्धर्वा वसुधातलवासिनः ।
भवाङ्गपतितं तोयं पवित्रमिति पस्पृशुः ॥ १७
शापात्प्रपतिता ये च गगनाद्वसुधातलम् ।
कृत्वा तत्राभिषेकं ते बभूवुर्गतकल्मषाः ॥ १८

धूतपापाः पुनस्तेन तोयेनाथ सुभास्वता ।
पुनराकाशमाविश्य स्वाँल्लोकान्प्रतिपेदिरे ॥ १९
मुमुदे मुदितो लोकस्तेन तोयेन भास्वता ।
कृताभिषेको गङ्गायां बभूव विगतक्लमः ॥ २०
भगीरथोऽपि राजर्षिर्दिव्यं स्यन्दनमास्थितः ।
प्रायादग्रे महातेजास्तं गङ्गा पृष्ठतोऽन्वगात् ॥ २१ G. I. 4 B I 4 L I. 4

नदी (for -जलावर्तवती) Ś1 D1–3 5 7 9 11 (first time) 12 -फेन- (for -वेग-) V1 2 4 B1 -प्रमाथिनी, V3 D1 -प्रवर्तिनी (for -प्रवाहिनी)]

Thereafter, Ñ2 V B D10 11 (after 926* r) 13 M4 read 931* —^{c}) Ñ2 V3 B3 4 D10 13 पुनर्, V2 स्वर्गाद्, G2 3 M1 क्वचिद् (for मुहुर्) Ś1 Ñ2 V B D1–3 7 9–11 13 ऊर्ध्वमथो (V1 3 °पथा, V4 B4 D1–3 7 9 10 °मथो), D4° गतिं, D14 T1 2 G4 °मुखं (for ऊर्ध्वपथं) V3 गगा (for गत्वा) D5 मुहूर्तं स्वमथो भूत्वा, D12 मुहूर्तोर्ध्वमथो गत्वा ❀ Ct ऊर्ध्वपथगमने सलिलयोरभ्याघातो निमित्तम् । So also Ck ❀ —^{d}) D14 T1 2 G4 तत (for पुन) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 धरणीतले (V1 3 °ल), D4 T3 G1 3 M4 वसुधातल (M4 °ले) —After 15, M3 ins

927* नागलोकात्परिभ्रष्टा प्लावयित्वेन्दुमण्डलम् ।

16 T1 om 16^{ab} —^{a}) Ś1 तज्ज हर-, B4 तत्तु शिव-, Cm g as in text (for तच्छकर-) —^{b}) S1 Ñ2 V2–4 B D1 3 5 7 9–13 M4 गत, V1 प्राप्त, D6 om (hapl), M2 भ्रातं (for भ्रष्ट) Ñ2 V B D1–5 7 9–13 M4 भूमितल पय· (D1–5 7 9 11 12 पुन) —Ñ2 V B1–3 D10 13 om 16^{cd} —^{c}) Ś1 B4 D1–3 5 7 9 11 12 विरराज, M4 विससर्प (for व्यरोचत) B4 नदी-, D2 त*, M3 तथा (for तदा) —^{d}) T3 विमलं (for निर्मल) D1 क्लुमुख (sic), D9 -तोयदं (for -कल्मषम्)

17 ^{a}) Cm g तत्र (as in text) Ś1 (after corr as in text) ब्रह्मा सघन-, Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 ब्रह्मा. सगण-, D14 T1 2 G4 °देवर्षि- (for तत्रर्षिगण-) —After 17^{ab}, Ñ2 V B D10 11 13 ins l 2 of 923* —D4 reads from त in ^{c} up to ^{d} in marg —^{c}) Ś1 (m also as in text) Ñ2 V B D2 3 5 7 9–13 -संग (D2 °*) ते तोये (B1 °तोये च). D1 गवागसगते तोये —^{d}) Cm g t पस्पृशु (as in text) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 पवित्रत्वात्तु (D2 11 °त्सु, D3 7 9 °त्र) पूजिते, Ñ2 V1 3 4 B D10 13 पवित्रे तत्र पूजिते, V2 पावित्रे तत्त्वपूजिते

18 Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 transp 18^{ab} and 18^{cd}. —^{a}) D3 5 7 G2 M1 प्रतिगता (for प्रपतिता) Ś1 D1 3–5 7 9 12 तु (for च) D2 शापात्पृषति तोयं तु —^{c}) Ñ2 V B D10 13 कृत्वाभिषेक ते सर्वे —^{d}) D1 °कल्मुखा· (sic), M1 (after corr *inf lin* as in text) बत°; M2 °किल्बिषाः, Cm t as in text (for गतकल्मषा)

19 ^{a}) D14 पुरस्, M4 ततस् (for पुनस्) —^{b}) D4 M3 तोयेन च (M3 °नैव) (for तोयेनाथ) Dt D6 8 शुभान्विता·, T3 सुखान्विता (for सुभास्वता) G1 3 4 तोयनादेन (G4 °येनायुत) भास्वता, G2 M1 4 गगातोयेन भास्वता (M4 देहिन) —Ś1 reads 19^{c}–20 in marg —^{d}) Ś1 **न् (for लोकान्) G1 3 लोकान्स्वान् (by transp) —For 19, Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 subst, while Ś1 subst for 19^{ab}

928* पूतात्मान पुनस्तेन सलिलेन दिवं गता ।

[V2 B1 पुनतस्ते, V4 तत°, D1 पुमासस्ते, D11 °तु, D13 °च (for पुनस्तेन) B4 यथा (for गता)]

—Thereafter Ñ2 V B D10 13 ins l. 3–5, D11 l 5 of 923*.

20 D1–3 5 7 9 12 om, Ś1 reads in marg 20 (for Ś1 cf v l 19) —^{ab}) M4 मुमोद (for मुमुदे) G1–3 M1 च ततो, all Cs (except Cv) as in text (for मुदितो). Ñ2 V B D10 11 13 त्रयोपि लोका मुदिता गंगावतरणे तदा ❀ Cv अत्र पूर्वमसुदितो लोक तदानीं मुमुदे । मोदातिशयप्रदर्शनाय उभयपदप्रयोग· । ❀ —Ñ2 V B D10 11 13 om 20^{cd} —^{c}) M4 कृत्वाभिषेक गगाया —^{d}) M4 विमलो (for बभूव) Dt D6 8 T3 M4 गतकल्मषः, Cg as in text (for विगतक्लम)

21 ^{a}) Dt D4 6 8 T1 हि (for ऽपि) —^{b}) D13 आश्रित (for आस्थित.) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 दिव्यमारुह्य वै रथं —After 21^{ab}, B3 ins

929* पूजितो विविधैर्लोकैर्गङ्गानयनकर्मणा ।

—^{c}) V2 ययावग्रे Dt D6 8 -राजस् (for -तेजास्) M4 ययौ प्रदर्शयन्मार्गं —^{d}) B1 2 D5 13 M4 पृष्ठ (B1 पति [sic]) तोन्वयात् —After 21, Ñ2 V B D10 11 13 M4 ins

930* महातरङ्गौघवती प्रनृत्यन्तीव राघव ।

[V2 महातरगान्स्रवती (for the prior half) V2 नृत्यतीव (submetric)]

—Thereafter read (D11 twice) 926* Then all cont

931* प्रययौ विलसन्तीव भगीरथरथानुगा ।

[V4 विहसती D13 च (for [इ]व). B1 D11 13 M4 -पथा (M4 °दा) नुगा]

G I 45 28 B I 43 31 L I 40 29

देवाः सर्पिगणाः सर्वे दैत्यदानवराक्षसाः ।
गन्धर्वयक्षप्रवराः सकिंनरमहोरगाः ॥ २२
सर्वाश्चाप्सरसो राम भगीरथरथानुगाः ।
गङ्गामन्वगमन्प्रीताः सर्वे जलचराश्च ये ॥ २३
यतो भगीरथो राजा ततो गङ्गा यशस्विनी ।
जगाम सरितां श्रेष्ठा सर्वपापविनाशिनी ॥ २४

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे द्विचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४२ ॥

---

22 V3 om 22-23^b —^{b}) T2 -रक्षसा G2 दैत्यराक्षसदानवा (by transp) —^{c}) V2 गंधर्वयक्षसिद्धौघाः, D12 गधर्वा यक्ष प्रवरा. —^{d}) Ś1 गंगामनु महोरगा. —For 22, M4 subst

932* देवा सिद्धर्षयश्चैनां सकिंनरमहोरगा. ।
सदैत्यदानवगणा. सहापि मृगपक्षिभि ।

23 V3 om 23^{ab} (cf v l 22) —^{a}) V4 D6 8 T1 G1 4 सर्पाश् (for सर्वाश्) V1 सर्वाप्सरोगणा G1 नाम (for राम) —^{b}) D1 9 M2 Cg -र(D9 प)थानुगा, D11 M4 -पथा(M4 °दा)नुगाः, Ck t -रथानुगा (as in text) —^{c}) V1 D13 गगामनुगमन्प्रीता, V2 3 B1 4 गगानुगमन (V3 °ने)प्रीता, V4 गगादेवी मनःप्रीता —^{d}) V4 D2 जलघराश् —For 23^{cd}, M4 subst, while B1 ins after 23

933* गंगामनुययुस्तत्र (B1 °भिययुस्ते च)सर्वाश्च सरित शुभा ।

24 ^{a}) Ś1 D5 12 यथा, V3 M4 ततो; Cg k t as in text (for यतो) V4 भगीरथो यतो (by transp) V1 याततो, B1 गच्छेत् (for राजा) —M4 om from 24^b up to I 43 1^a —^{b}) Ś1 D6 तथा, V4 D3 तत्र, Cg k t (implied) as in text (for ततो) V4 सरिद्वरा (for यशस्विनी) —^{cd}) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 नरशार्दूल (for सरितां श्रेष्ठा) Dt D6 8 9 G2 M1 -प्रणाशिनी (for -विनाशिनी) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 सर्वलोक(B1 °देव)नमस्कृता D13 जगाम नरशार्दूलमथ लोकनमस्कृता —After 24, Ś1 (*sec m* on an additional fol) Dt D4 6 8 9 14 T G M1-3 Cg k t (Cv r comm on l 9 only, Cm on l 3-9) ins

934* ततो हि यजमानस्य जह्नोरद्भुतकर्मण ।
गङ्गा संप्लावयामास यज्ञवाट महात्मनः ।
तस्यावलेपनं ज्ञात्वा क्रुद्धो जह्नुस्तु राघव ।
अपिवत्तु जल सर्वं गङ्गाया परमाद्भुतम् ।
ततो देवाः सगन्धर्वा ऋषयश्च सुविस्मिता ।
पूजयन्ति महात्मानं जह्नु पुरुषसत्तमम् ।
गङ्गा चापि नयन्ति स्म दुहितृत्वे महात्मन ।
ततस्तुष्टो महातेजाः श्रोत्राभ्यामसृजत्पुनः ।
तस्माज्जह्नुसुता गङ्गा प्रोच्यते जाह्नवीति च ।
जगाम च पुनर्गङ्गा भगीरथरथानुगा ।
सागर चापि संप्राप्ता सा सरित्प्रवरा तदा ।
रसातलमुपागच्छत्सिद्ध्यर्थं तस्य कर्मण ।
भगीरथोऽपि राजर्षिर्गङ्गा मादाय यत्नत ।
पितामहान्भस्मकृतानपश्यद्दीनचेतन ।
अथ तद्भस्मना राशि गङ्गासलिलमुत्तमम् ।
प्लावयत्पूतपाप्मान स्वर्गं प्राप्ता रघूत्तम ।

[(l 1) T3 वा (for हि) —(l 3) D9 T3 G1 3 राजा, D14 T1 2 G4 यज्वा (for जह्नुस्). Ś1 स, Dt D6 8 च, G4 [अ]थ (for तु) ✽ Cm तस्या इति ।, Cg तस्या इति । वलेपन गर्वम् ।, Ct तस्या अवलेपन गर्वमित्यर्थ । ✽ —(l 4) Ś1 G1.3 तज्जल, D14 T G4 च°, G2 M1-3 सलिल (for तु जल) —(l 5) D9 T2 G1-3 M1 च (for स) G2 M1 मुनयश् (for ऋषयश्) —(l 6) Ś1 om जह्नु —(l 7) G2 M1 Ctp [अ]नु- (for [अ]पि) G4 दुहितृत्व —For ins see below. —(l 8) D9 M3 महाराज (for °तेजा) G2 M1 व्यसृजत् Ś1 Dt D6 8 प्रभु (for पुन) —For ins see below —(l 11) G1 3 विवेश सागर चापि (for the prior half) —For ins see below —(l 14) Ś1 Dt D6 8 गतचेतन (Ś1 °नान्), D9 I3 G2 M3 °चेतस (for दीनचेतन) —(l 15) D14 T1 2 G2 4 M1 3 त, M3 [ए]तद्- (for तद्-) —(l 16) D4 6 प्लावयेत् T2 पूतमात्मानो, M3 धूत° (for पूतपाप्मान) M2 अभ्यर्षिचत्ततस्तेन (for the prior half)]

—After l. 7, M3 ins

935* भगीरथोऽपि राजर्षिस्तुष्टाव द्विजसत्तमम् ।

—After l 8, G2 M1 3(*inf lin sec m*) ins

936* विसृज्य गङ्गा जह्नुश्च ज्ञात्वा प्रार्थं भगीरथम् ।
पूजयित्वा मुनिरय यज्ञवाटमुपागमत् ।

[(l 1) M3 राजेंद्र ज्ञा*(lacuna) (for जह्नुश्च ज्ञात्वा). —(l 2) M3 यथान्याय (for मुनिरय)]

—After the prior half of l 13, G1-3 M1 ins

937* दिव्य स्यन्दनमास्थित ।
दिशं प्रागुत्तरा प्रायात् .

—After 934*, G2 M1 cont

938* ततस्तु गङ्गा प्रतिलभ्य राजा
दिलीपसूनुर्गगनाच्च शंकरात् ।
दृष्टोवतार्याशु नृपाश्च जह्नो
संभावयामास पितामहान्स ।

Colophon Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 om (for M4 cf v l. 24, the rest continue the Sarga) —*Kāṇḍa name*: D4 om —*Sarga name* D9 गंगावतरणं —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 43, D9 46 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 श्रीरामाय नम, G2 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री .... म

४३

स गत्वा सागरं राजा गङ्गयानुगतस्तदा ।
प्रविवेश तलं भूमेर्यत्र ते भस्मसात्कृताः ॥ १
भस्मन्यथाप्लुते राम गङ्गायाः सलिलेन वै ।
सर्वलोकप्रभुर्ब्रह्मा राजानमिदमब्रवीत् ॥ २
तारिता नरशार्दूल दिवं याताश्च देववत् ।
षष्टिः पुत्रसहस्राणि सगरस्य महात्मनः ॥ ३
सागरस्य जलं लोके यावत्स्थास्यति पार्थिव ।
सगरस्यात्मजास्तावत्स्वर्गे स्थास्यन्ति देववत् ॥ ४
इयं च दुहिता ज्येष्ठा तव गङ्गा भविष्यति ।
त्वत्कृतेन च नाम्ना वै लोके स्थास्यति विश्रुता ॥ ५ G I. 4" B I. L I 40

43

☞ Ñ1 missing Sarga 43 (cf v l I 33 8) Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 continue the previous sarga

1 M4 om 1^a (cf v l 1 42 24) —^a) D9 repeats(ditto)स D2 सागरो Ñ2 B3 D10 13 राम (for राजा). —^b) V1 B1 3 4 D3 6 8(before corr) 9 11 12 T2 G2.4 M1 3 गगाया (for गङ्गया). B1 अनुगस् , M4 [अ]नुसृतस् (for [अ]नुगतस्) —^d) Ñ2 V B D10 13 M4 खा(V4 B1 ख्या)तं यत्(B4 तत् , M4 तै) स(V4 सा)गरात्मजैः. —After 1, Ñ2 V B D10 11 13 M4 ins

939* उपानीय ततो गङ्गां रसातलतलं प्रभुः ।
तर्पयामास तान्सर्वान्भस्मभूतान्पितामहान् ।
अथ गङ्गाम्भसा तत्र प्लाविताः सगरात्मजाः ।
दिव्यमूर्तिधरा भूत्वा जग्मुः स्वर्गं मुदा युताः ।

[V2 om (hapl ?) l 1–3 —(l 1) Ñ2 V3 B2 D10 उपनीय V4 D10 11 13 गगा —(l. 2) M4 सर्वांस्तान् (by transp) D10 om (hapl) from the post half of l 2 up to 2^a (cf Ñ2 variants of 2^a) B3 D13 M4 भस्मीभूतान् (for भस्म°) Ñ2 पितृस्तेन महात्मना (for the post half) —(l 3) B4 D11 तेन (for तत्र) D11 M4 पाविताः (for प्लाविताः) —B3 repeats l 4 before 2^ab (r) —(l 4) V4 -तरा (for -धरा) D11 दिव्यरूपधराः सर्वे (for the prior half) D13 स्वर्गे (for स्वर्गं) V1 2 4 M4 [अ]न्विता (for युताः)]

2 D10 om 2^a (cf v l 1) B3 repeats 2^ab —^ab) M3 [उ]त (for [अ]थ) Ś1 D1 5 12 तेन, D2 3 7 9 देशे, G1 3 तस्मिन् (for राम) Ś1 D12 गागोदेन नरोत्तम, D1–3 5 7 9 ग(D1 गा)गोदेन(D9 °दैश्च) नरोत्तम, D10 पितृस्तेन महात्मना (for ^b) Ñ2 V B (B3 both times) D13 M4 तान्दृष्ट्वा प्लावितान्सर्वान् पितृस्तेन(M4 भस्मीभूतान्) महात्मना (M4 °न), D11 दृष्ट्वा सप्लावितान्सर्वामिह(sic)स्तेन महात्मना —^cd) D1–3 7 9 11 -गुरुर्, Ck as in text (for -प्रभुर्) Ñ2 V B D10 13 M4 भगीरथमुवाचेदं ब्रह्मा सुरगणैः सह(V4 °णैस्तदा)

3 ^a) D7 त्वरितास् D2 3 7 9 11 12 ते नृप(D12 नर)श्रेष्ठ, G2 M1 च महाराज(G2 °जा) (for नरशार्दूल) Ś1 D1 5 तारितानि नृपश्रेष्ठ —^b) Ś1 D1 5 12 यातानि, D2 3 7 9 T3 G1 3 M2 याता हि (for याताश्च) Dt देववित् (for देववत्). Ñ2 V B D10 13 M4 त्वया पूर्वं(V3 पूता)पितामहाः, D11 दिवं जा(या)ताः पितामहा —T2 om (hapl)3^c–4 —^c) V1 B4 D7 9 M4 षष्टिं —^d) G4 सागरस्य —After 3, Ñ2 V B D10 11(followed by 941*) 13 M4 ins

940* अक्षय. सगरस्यायं नाम्ना ख्यातो महोदधिः ।
व्यक्त सागर इत्येव ख्यातिं लोके गमिष्यति ।

[(l 1) V1 अक्षय, V4 अन्वयु (for अक्षय) B1–3(B2 marg also) सा(B3 स)गरश्च (for सगरस्य). V4 [अ]स (for [अ]य). B1 नन्वाख्यातो (for नाम्ना°) M4 भविष्यति(for महोदधि) —(l 2) D11 व्यक्ति, M4 राजन् (for व्यक्त) V4 [ए]ष, B4 D10 M4 [ए]व (for [ए]व). V1 लोकख्यातिं, V4 D10 ख्यात(D10 °तो) लोके, B4 ख्यातिर्लोके (for ख्यातिं लोके)]

4 T2 om 4 (cf v l 3) —^ab) D12 सगरस्य Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 यावल्लोके (by transp), D2 तावल्लोके(for लोके यावत्) D5 पार्थिव , D9 राघव (for पार्थिव).—M3 reads 4^cd inf lin —^c) D9 सागरस्य Dt D4 6 8 सर्वे (for तावत्) —^d) Ś1 D5 12 लोके, Dt D4 6 8 Ct दिवि (for स्वर्गे) G2 देववित् , Ck °वत् (as in text) —For 4, Ñ2 V B D10 13 M4 subst , while D11 ins after 940*

941* यावच्च सागरो लोके स्थितोऽयमिह शाश्वत. ।
सगर सहितः पुत्रैस्तावत्स्वर्गे निवत्स्यति ।

[(l 1) D11 यातश् (for यावच्) M4 भवति (for ऽयमिह) V1 स सुत (for शाश्वत) —(l 2) B1 4 सहितैः (for सहित) V4 पूर्वैस् (for पुत्रैस्) D11 धर्मात्मा सगरो राजा (for the prior half) B3 वि° (for निवत्स्यति)]
—After 4, Ś1 D1–3 5 7 9 11 13 ins

942* दिव्यमाल्याम्बरधरा दिव्यगन्धानुलेपनाः ।
दिव्यरूपधराश्चैव भविष्यन्ति गुणान्विताः ।

[(l 1) Ś1 -धृता, D5 12 -वृता (for -धरा) —(l 2) D11 सर्वे (for चैव) D2 3 12 भविष्यति D1 गणान्विताः]

5 ^a) Ś1 तु, D2 T3 हि, Cg as in text (for च) T3 महिता (for दुहिता). Ñ2 V B D10 13 M4 राजस् , D9 11 G3 4 श्रेष्ठा (for ज्येष्ठा) —^c) Ś1 D1 5,12 तु, Dt D6 8 G1 3 M2 [अ]थ, D2 Cm च (for वै) D11 तत्कृते तव नाम्नाह (sic) —^d) Ś1 (marg as in text) D1 2 5 9 12 लोक (D2,9 °के)धात्रीति(D1 °तु) (for लोके स्थास्यति) D3 7

G. I 45 40 B. I. 44. 6 L. I 40 40

गङ्गा त्रिपथगा नाम दिव्या भागीरथीति च ।
त्रीन्पथो भावयन्तीति ततस्त्रिपथगा स्मृता ॥ ६

पितामहानां सर्वेषां त्वमत्र मनुजाधिप ।
कुरुष्व सलिलं राजन्प्रतिज्ञामपवर्जय ॥ ७

पूर्वकेण हि ते राजंस्तेनातियशसा तदा ।
धर्मिणां प्रवरेणाथ नैष प्राप्तो मनोरथः ॥ ८

तथैवांशुमता तात लोकेऽप्रतिमतेजसा ।
गङ्गां प्रार्थयता नेतुं प्रतिज्ञा नापवर्जिता ॥ ९

लोकधात्री भविष्यति, D11 लोके ख्यातिं गमिष्यति —For 5^{cd}, Ñ2 V B D10 13 M4 subst

943* भागीरथीति विख्याता त्रिषु लोकेषु भूपते ।

[V1 गीयते, V2 भूतले, V4 B1 2 विश्रुता (for भूपते)]

6 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 गगेति प्रथित(D7 °थम) (for गङ्गा त्रिपथगा) D3 7 राम, D14 T1 2 G4 राजन् (for नाम) Ñ2 V B D10 13 M4 गगेति गमनाद्भमे (B3 marg also °द्राम, M4 °द्भूमौ), G2 गगा या त्रिपथा नाम —^{b}) Ś1 D5 11 12 तथा, Ñ2 V B D10 13 M4 ख्याता, D1–3 7 9 दिव्य (for दिव्या) M4 om च (submetric) —G2 om 6^{cd} —^{c}) D4 M1 त्रिपथो G4 पावयती, Cm भाव° (as in text) —^{d}) Dt D8 T3 तस्मात्, D6 तत्र, Cm as in text (for ततस्) —For 6^{cd}, Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 M4 subst

944* भविष्यति सरिच्छ्रेष्ठा लोके त्रिपथगेति च ।
त्रिपथगेति नामास्याखिमार्गगमनादिदम् ।

[Ś1 D1–3 5 7 9 12 om l 1 —(l 1) V1 M4 त्रिलोकपथगेति च (for the post. half) B4 om (hapl) from च up to ति in l 2 —M4 om (hapl) from l. 2 up to l 6 of 945* —(l 2) D3 7 त्रिमार्गगा (for त्रिपथगा) Ś1 B1 D1 5 12 त्रिपथेति च नामास्यास् (D1 °स्त्यास्), D9 त्रिपथगेति च नाम स्याद् (hypermetric) (for the prior half) Ś1 कृत, V1 4 इय, V2 इत, V3 अभूत्, D1 11 12 स्मृत, D2 3 7 श्रुत, D9 स्मृता, D10 अपि (for इदम्) B1 त्रिमार्गगमनादिक, D5 त्रिनामागमनात्स्मृत (for the post half)]
Then cont.

945* त्रीन्लोकान्पावयन्त्या वै सुरर्षिभिरुदाहृतम् ।
दिवि तारयते देवान्नागांस्तारयतेप्यधः ।
भुवि तारयते मर्त्यांस्तेन त्रिपथगा स्मृता ।
द्वितीय चापि गङ्गेति गा गताया विशांपते ।
भागीरथीति चाप्येतत्तृतीय नाम सुव्रत । [5]
भविष्यति च त्वत्प्रीत्या मत्प्रीत्या च विचक्षण ।
यावच्च भुवि गङ्गेयं भविष्यति महानदी ।
तावत्तवाक्षया कीर्तिर्लोकेषु विचरिष्यति ।

[M4 om l 1–6 (cf v l 6 [944*]) —(l 1) V1–3 B2 4 D7 प्लावयत्या, V4 B1 मा(B1 ता)रयत्या, D2 पावयित्वा, D11 प्लावयत्या (for पावयन्त्या) V1 4 D9 उदाहृता Ś1 Ñ2 V B D1 2.5 9–13 om l 2 and 3 —(l 4) B1 द्वितीया V3 [अ]ति (sic) (for [अ]पि) Ś1 V2 D1 5 गां गतायां, D2 गगायाश्च (for गां गताया) —(l 5) D11 भगीरथीति. Ś1 D5 [ए]व, V1 D12 [ए]व, D1 [ए]न, D7 9 11 [अ]न्यद् (for [ए]तद्) D13 भागीरथेति वाप्येतद् (for the prior half) Ñ2 B3 D10 13 चापि, V4 गम, D9 वापि (for नाम) Ś1 D1 3 5 9 सुप्रभ, B4 सुव्रते, D2 सुप्रभ, D7 सत्तम, D10 सुव्रत (for सुव्रत). —D13 om l 6 —(l 6) D5 तु (for first च) D2 तत्प्रीत्या Ñ2 V1 B (B1 marg also as above) D10 त्व(B4 त)त्प्रीत्या च भविष्यति (for the prior half) D11 lacuna for मत्प्रीत्या V1 °क्षणां, V3 B4 °क्षण, D9 °क्षणा (for विचक्षण) V2 त्वत्प्रीत्या चापि मत्प्रीत्या भविष्यति विचक्षण —Ś1 D1–3 5 7 9 12 om l 7 and 8 —(l 7) B4 तु (for च) B4 [इ]ति (for [इ]य) —(l 8) V4 B2 प्रचरिष्यति D11 सर्वलोके भविष्यति (for the post half)]
M4 further cont

946* यावच्च कीर्तिरतुला तवेय प्रभविष्यति ।
तावत्पुण्यकृतां लोके तव वासो भविष्यति ।
महत्कृत त्वया पुण्यं गङ्गामा(न)यता दिवः ।
इयं लोके नृपश्रेष्ठ प्रतिज्ञा चापवर्जिता ।

7 ^{b}) G1 3 M4 [अ]द्य (for [अ]त्र) V3 D1 °प, B2 वसुधाधिप (for मनुजाधिप) —D13 om (hapl.) 7^{d} and 8^{a} —^{d}) D3 lacuna for प्रतिज्ञाम् Ś1 B1 D2.5 7 9 11 12 परिपालय, V1 2 M4 °वर्जयन्; B2(before corr as in text) 4 (as in text also) D1 3 प्रतिपालय, T2 3 °मार्जय, M2 अनुव°, Cm g k t as in text (for अपवर्जय)

8 D13 om 8^{a} (cf v l 7) —^{a}) Ś1 D5 12 पूर्वं केन, Ñ2 V B D1–3 7 9–11 पूर्वजेन, Cm g k t as in text (for पूर्वकेण) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9 10 12 G1 3 M3 [अ]पि (for हि) V2 °तस, G3 राजन्स (for ते राजस्) —^{b}) D1 केन, D5 स्वेन (for तेन). V4 [अ]मि-, D2 3 11 [अ]पि (for [अ]ति-) Ñ2 V1 3 4 B2–4 D10 12.13 सता, B1 यथा, D1 5 सदा, D4 T3 तथा (for तदा) V2 तेनापि सगरेण च, M3 सगरेण महात्मना, M4 तेनातिशयकर्मणा —^{c}) D5 धर्मेण (for धर्मिणां) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D1–3 5 7 9–14 T1 2 M4 [अ]पि, V3 [आ]दौ (for [अ]थ) —^{d}) V3 [ए]व, D9 T3 [ए]व (for [ए]ष) B4 D6 प्राप्तौ (sic) T3 प्राप्ता मनोरथा

9 ^{a}) V4 तव, G4 तदा, Cg as in text (for तथा) D14 [अं]शुमतो Dt D4 6 8 T3 G1–3 M1–3 वत्स, D3 7 9 वीर (for तात) —^{b}) V3 प्रथिततेजसा —B4 om (hapl) 9^{c}–11^{b} D7 om (hapl) 9^{c}–10^{b}. Ś1 om 9^{cd}. —^{cd}) D3 4 6 11 14 गगा D11 T3 प्रार्थयतां (for °यता) D1 3 9 11 वीर, D2 भूमौ, D5 12 तात (for नेतुं) Ñ2 V1 3 4 B1–3 D10 13 गंगा प्रार्थयमानेन, V2 गंगा प्रथयमानेन, Ct as in

राजर्षिणा गुणवता महर्षिसमतेजसा ।
मत्तुल्यतपसा चैव क्षत्रधर्मस्थितेन च ॥ १०
दिलीपेन महाभाग तव पित्रातितेजसा ।
पुनर्न शङ्किता नेतुं गङ्गां प्रार्थयतानघ ॥ ११
सा त्वया समतिक्रान्ता प्रतिज्ञा पुरुषर्षभ ।
प्राप्तोऽसि परमं लोके यशः परमसंमतम् ॥ १२
यच्च गङ्गावतरणं त्वया कृतमरिंदम ।
अनेन च भवान्प्राप्तो धर्मस्यायतनं महत् ॥ १३
प्लावयस्व त्वमात्मानं नरोत्तम सदोचिते ।
सलिले पुरुषव्याघ्र शुचिः पुण्यफलो भव ॥ १४
पितामहानां सर्वेषां कुरुष्व सलिलक्रियाम् ।
स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि स्वं लोकं गम्यतां नृप ॥ १५
इत्येवमुक्त्वा देवेशः सर्वलोकपितामहः ।
यथागतं तथागच्छद्देवलोकं महायशाः ॥ १६ G. I 45 B. I L. I.

text —[d]) T2 3 नाप(T3 °व)मार्जिता, G2 M1 नैव साधिता, Cg as in text (for नापवर्जिता) Ñ2 V1 3 4 B1–3 D1–3 7 9 11 13 न(D13 om [hapl]) प्राप्तः(V3 °सं) काम एष(V1 B1 3 D2 3 9 11 °व) हि, V2 प्राप्ता कामयता न हि, D5 12 प्राप्तकामः समंजसा, Ct as in text

10 B4 om 10, D7 om 10[ab] (for both cf. v l 9) —[a]) Ś1 Ñ2 V B1–3 D5 10 13 T3 G3 M3 राजर्षीणा, Cg °र्षिणा (as in text) Ś1 D5 गुणवता, Ñ2 V B1–3 D10 13 पुराणानां (for गुणवता) —[b]) Ñ2 V1 3 4 B1–3 D10 13 -तेजसा Ś1 महर्षिप्रमितौजसा, D1–3 5 9 11 12 महर्षिप्रतिमौजसा(D5 °सं [sic]), Ck as in text (for [b]) —D14 reads 10[c]–11[b] in marg —[c]) Ś1 Ñ2 V1 3 B2 3 D1–3 5 7 9 12 13 अतुल्य ; V2 अतुला (sic), V4 अनल्प-, B1 अतुला (sic), D11 सुतप-; Ck t as in text (for मत्तुल्य-) D1 2 9 12 13 वा (for च) Ś1 Ñ2 V1–3 B1–3 D3 5 7 11 13 M4 [अ]पि (for [ए]व) D10 अतुल्यतेजसा चापि, G2 तपसा मम तुल्येन —[d]) V1 क्षात्रधर्म-, D14 क्षत्रधर्मे, Ck as in text (for क्षत्रधर्म-). V2 -रतेन (for -स्थितेन) D3 7 हि, D11 12 वा (for च)

11 B4 om 11[ab] (cf v l 9) D14 reads 11[ab] in marg (cf v l 10) —[a]) V1 M3 महाराज (for महाभाग) —[b]) D1 [अ]मितौजसा, D2 3 7 11 महौजसा, G3 [अ] दितेजसा (for [अ]तितेजसा) —[c]) Ś1 Dt D3 5 6 8 14 G4 M4 शकिता, Ñ2 V1 4 B1 2 4 D1 10 शकितं, V3 B3 शकितं, D13 शोचितं, G1 3 शक्या वै, M3 शक्यते, Ckp शाकिता (for शङ्किता) Ś1 गगा, Ñ2 V1 3 4 B D2 5 10 12 13 तेन, D1 3 7 येन (for नेतुं) V2 पुनर्न गाग तातेन, D11 पुनर्न शक्यां चान्येन ❀ Ck कश्चिच्छाकितेति मृषोक्त्याख्याने प्रायतिष्ट । ❀ —[d]) Ś1 तेन, V1 2 Dt D3 5 7 11 12 14 T3 M1 गगा (for गङ्गा) V4 B4 प्रार्थयते, B1 प्रार्थनया (for प्रार्थयता) ❀ Cm गङ्गामानेतु न शङ्किता।, Cg k t सा पुनर्नेतु न श(Ct श)किता । ❀

12 [a]) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 समनुप्राप्ता, M4 Ck समनुक्राता, Cm g t as in text (for समतिक्रान्ता) —[b]) M4 साप्रत (for प्रतिज्ञा) D11 भरतर्षभ —[c]) V2 प्राप्त च, D9 (before corr) प्राप्नोषि, D11 M4 प्राप्नोसि (for प्राप्तोऽसि) M3 [अ]नुपमं (for परमं) —[d]) D14 यक्ष· (sic) (for यशः) Ś1 त्रिदशसहितं, Ñ2 V B D5.10–13 त्रिदश(B4 lacuna)संमत, D1 त्रिदशसत्तम·, D2 7 G1 3 त्रिदशसमितं, D3 त्रिदशसमात (corrupt), Ct परमसमत (as in text)

13 [a]) Dt D6 8 13 तच्च, D12 तस्य, Cm g as in text (for यच्च) V4 गगावतरणं कृत्वा (hypermetric) —[c]) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–12 M4 महत्प्राप्त(D11 °प्ता, M4 °प्तो), D13 सह प्राप्तं (for भवान्प्राप्तो) —[d]) Cg [आ]यतनं (as in text) M4 भवान् (for महत्) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 धर्मस्थान(Ś1 D13 °ने) त्वयानघ(D12 °घ·), Cm t as in text (for [d])

14 [a]) Ñ2 V1–3 B(B2 marg as in text also) D10 11 13 पावयस्व, G1 3 प्लावयन्स, Cm g t as in text (for प्लावयस्व) Ś1 D5 12 प्लावय त्वं स्वमात्मानं, V4 पावय सुतमात्मानं (sic) ❀ Ck परा प्लावयति स्मेत्यादिरुपसंहारेण वाद· । ❀ —[b]) Ñ2 V1 2 4 B D1 2 10 11 M4 सुरोत्तम, D8 नरोत्तमं (for नरोत्तम) Ś1 D5 12 मयोदिते, V1 D1–3 7 स(D2 प)दोदिते, V2 सुरक्षिते, V4 सदोचितं, B3 (marg as in text) स्पदोचिते, T3 नरोचिते, M4 सुरोदिते, Cm g k t as in text (for सदोचिते) —[c]) Ś1 Ñ2 V B1–3 Dt D1 4–6 8–13 G1 3 M2 4 -श्रेष्ठ (for -व्याघ्र) —[d]) Ñ2 B3 D10 13 पुण्यफलाय च, V2 पुण्यतमो भव, V4 B2 पुण्यफलोद्भव (B2 °वे), D2 °भवेत्, D7 °फलोदय (for पुण्यफलो भव) ❀ Ck पुण्यफलमिति मत्वर्थी योऽजन्त । ❀

15 [a]) Ś1 Ñ2 V2–4 B D1–3 5 7 10–13 M4 सलिलं (for सर्वेषा) —[b]) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 च(D11 त्वं, D12 *) यथासुख(B1 °क्रम [m °सुख], B3 °सुतं, B4 °स्वयं) (for सलिलक्रियाम्) —[d]) T3 स्वर् ; Ck t as in text (for स्व) Cg k t गम्यतां (as in text) Ś1 D1–3 5 7 11 12 स्वगृह गम्यतामिति, Ñ2 V B D10 13 स्व(V4 शु)र्लोक नर(V3 मुनि)पुगव, D9 स्वर्गलोक च गम्यतां

16 [ab]) Ś1 D5 12 लोकेश (for देवेश·) Ñ2 V B D10 13 इत्युक्त्वा भगवान्ब्रह्मा भगीरथमरिंदम(B1 D13 °म) —[cd]) ❀ Ct यथा आगतमितिच्छेद । ❀ Ś1 D5 12 जगामाथ, D1–3 7 11 जगामाशु, T2 3 G4 यथागच्छद्, G2 M1 तदागच्छद्, Cg as in text (for तथागच्छद्) D1–3 7 11 ब्रह्मलोक Ś1 D5 ब्रह्मलोके(D5 °क) पितामह , D12 ब्रह्मा लोकपितामहः (for [d]) Ñ2 V B D10 13 जगाम सहितो देवैर्ब्रह्मलोकमनामय, M4 जगामाशु *तो ब्रह्मा लोकं पुण्य महायशा.

G 1 45 54 भगीरथोऽपि राजर्षिः कृत्वा सलिलमुत्तमम् ।
B. 1 44. 17 यथाक्रमं यथान्यायं सागराणां महायशाः ।
L 1. 40 54 कृतोदकः शुची राजा स्वपुरं प्रविवेश ह ॥ १७
समृद्धार्थो नरश्रेष्ठ स्वराज्यं प्रशशास ह ।
प्रमुमोद च लोकस्तं नृपमासाद्य राघव ।
नष्टशोकः समृद्धार्थो बभूव विगतज्वरः ॥ १८
एष ते राम गङ्गाया विस्तरोऽभिहितो मया ।
स्वस्ति प्राप्नुहि भद्रं ते संध्याकालोऽतिवर्तते ॥ १९
धन्यं यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं पुत्र्यमथापि च ।
इदमाख्यानमाख्यातं गङ्गावतरणं मया ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रयश्चत्वारिंशः सर्गः ॥४३॥

17 ^{a}) Dt D4 6 8 11 T3 तु (for ऽपि) —^{b}) Ñ2 V B D10 13 कृत्वा तेषा जलक्रियां, G2 M1 स्नात्वा गाङ्गेमलेंभसि —After 17^{ab}, B3 ins

947* कृतकृत्यं तयात्मान मेने स परमद्युति. ।

—^{c}) Cg यथाक्रम (as in text) M4 जगामाशु (for यथान्यायं) T3 यथाश्रम यथान्याय्य, Ct as in text (for ^{c}) —^{d}) Ś1 D1 2 5 रघूत्तम, D3 7 रघूद्वह (for महायशा.) D11 सर्वेषां चैव सत्तम, D12 राघवाणां रघूत्तम, M4 स्वपुर रघुनंदन. —^{e}) Cv r m g t कृतोदक: (as in text) D11 ततो (for शुची) —B2 reads from 17^{f} up to 18^{b} in marg —^{f}) D2 °गृहं (for स्वपुरं) T3 G2 ह्या (for ह) —For 17^{cdef}, Ñ2 V B D10 13 subst

948* पितामहाना सर्वेपामयोध्यां पुनरागमत् ।

18 B2 reads 18^{ab} in marg (cf v l 17) —^{a}) V4 प्रभूतार्थो D14 T1 2 G4 रघुश्रेष्ठ (for नर°) V1 समृद्धा* **श्रेष्ठ —^{b}) D14 M3 स° (for स्वराज्य) Cg प्रशशास ह (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 राज्य चानुविवेश ह —^{c}) D2 प्रमोद चाप (for प्रमुमोद च) —^{d}) V4 D12 राघवं, D4 राघव· (sic) (for राघव) —Ñ2 V B D10 13 om 18^{ef} —^{e}) D2 नष्ट. लोक (sic) D6 समहार्थो, D11 समिद्धार्थो (for समृद्धार्थो)

19 ^{a}) Ñ2 V B D10 13 इति, Cm g k t as in text (for एष) —^{b}) D5 8 (before corr) विस्तारो, D11 प्रविस्तारो (hypermetric) (for विस्तरो) —^{d}) Ś1 D1 5 M4 [ऽ]भिव°, D12 [ऽ]पि व°, G2 निव°, G3 हि व° (for ऽतिवर्तते) Ñ2 V1 2 4 B D10 13 सध्याकाल (V4 B4 °ले) उपस्थित·, V3 संध्याकालमुपागतं, Cg as in text (for ^{d})

20 ^{a}) B4 स्वर्ग्यं (for धन्यं) —^{b}) B4 धन्यं (for स्वर्ग्यं) Dt D4 8 T3 पुन्यं स्वर्ग्यम् (by transp) Ñ2 V B D10 13 पावनमेव, D1 3 7 11 M2 पुण्य (M2 °न्य) तथैव, D9 G1–3 M1 पौत्र (D9 पैत्र्य, G2 M1 पौत्र्य) मथापि (for पुन्यमथापि) Ś1 D5 12 पुण्यं स्वर्ग्यं तथैव च, D2 स्वर्गं पुण्य तथैव च, D6 पुत्रं स्वर्ग्यमथापि च, D14 T1.2 G4 पौत्र्यं (G4 °त्रं) स्वर्ग्य (T2 °र्गं) मतीव च, M3 पित्र्य स्वर्ग्यमथापि वा; M4 पुत्रिय स्वर्ग्यमेव च —After 20^{ab}, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins, Ś1 (marg) ins after 20

949* य श्रावयति विप्रेषु क्षत्रियेष्वितरेषु च ।
प्रीयन्ते पितरस्तस्य प्रीयन्ते दैवतानि च ।

[(l. 2) G4 श्रूयते (for first प्रीयन्ते)]

—^{c}) Dt D6 8 आयुष्यं, D4 9 14 S अव्यग्रो (M4 °ग्र) (for आख्यातं) —^{d}) Ś1 Dt D4–6 8 9 11 12 14 S शुभ, D1 3 गुरु; D2 गुरुं, D7 गुरु· (for मया) —After 20, Ś1 (followed by 949*) Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins

950* य शृणोति च काकुत्स्थ सर्वान्कामानवाप्नुयात् ।
सर्वे पापा प्रणश्यन्ति आयु कीर्तिश्च वर्धते ।

[(l 1) Ś1 om (submetric), M2 स (for च). —(l 2) Note hiatus between the two halves D4 T3 M3 सर्वपापानि नश्यति (for the prior half) G1–3 M1 (to avoid hiatus) ह्यायु· (for आयु) G2 वर्तते (for वर्धते)]

Ś1 cont, while D5 11–13 ins after 20

951* भागीरथीति विदिता भुवनत्रयेऽस्मिन् ।
पीयूषनिर्मलजलप्रचलत्तरङ्गा ।
प्रक्षालिताखिलजगत्कलुषा धरण्याम् ।
स्वैर हि खेलति विहङ्गमशब्दरम्या ।

[(l 2) D11 om जल —(l 3) Ś1 प्रज्वालिता· (for प्रक्षालिता·)]

Colophon —*Kāṇḍa name* Ñ2 V4 D4 9 om V1–3 B आदि°, D1 3 अयोध्या°. —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–12 गंगावतरण (D1 2 5 12 °णो) —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om. Ñ2 B2 D10 45, V2 D9 47, V3 44, B3 46, Dt D4 6 8 14 S (except M4) 44, D1 2 7 35 D13 इत्यार्षे—यणे—कांडे—वतरण —After colophon, T3 G1 2 conclude with श्रीरामाय नम., G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री......म ..

४४

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा राघवः सहलक्ष्मणः ।
विस्मयं परमं गत्वा विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ १
अत्यद्भुतमिदं ब्रह्मन्कथितं परमं त्वया ।
गङ्गावतरणं पुण्यं सागरस्य च पूरणम् ॥ २
तस्य सा शर्वरी सर्वा सह सौमित्रिणा तदा ।
जगाम चिन्तयानस्य विश्वामित्रकथां शुभाम् ॥ ३
ततः प्रभाते विमले विश्वामित्रं महामुनिम् ।
उवाच राघवो वाक्यं कृताह्निकमरिंदमः ॥ ४
गता भगवती रात्रिः श्रोतव्यं परमं श्रुतम् ।
क्षणभूतेव सा रात्रिः संवृत्तेयं महातपः ।
इमां चिन्तयतः सर्वां निखिलेन कथां तव ॥ ५
तरामं सरितां श्रेष्ठां पुण्यां त्रिपथगां नदीम् ।
नौरेषा हि सुखास्तीर्णा ऋषीणां पुण्यकर्मणाम् ।
भगवन्तमिह प्राप्तं ज्ञात्वा त्वरितमागता ॥ ६

G I 46
B I 45
L I 41

44

☞ Ñ1 missing Sarga 44 (cf v l I 33 8)

1 ^{b}) Dt राघव (sic) Ñ2 V B D10 13 रामो दशरथात्मज· —^{c}) V2 मत्वा (for गत्वा) —^{d}) Ñ2 V B D10 13 प्रोवाचेद वचस्तदा.

2 M4 om 2^{ab} —^{a}) V2 इत्य°, D10 इत्यु° (for अत्यद्भुतम्) Ñ2 V B D10 13 उपाख्यानं (for इद ब्रह्मन्) —M3 reads from 2^{b} up to the prior half of 952* *inf lin sec m* —^{b}) D1 परम कथितं (by transp) D5 मया (sic) (for त्वया) Ñ2 V B D10 13 त्वयाख्यातं महामुने. —Ś1 om 2^{cd} —^{c}) D9 [अ]वतारण —^{d}) Dt D4 6 8 14 T1 2 G2 4 M1 [अ]पि, D9 प्र- (for च) —After 2, Ś1 (om 2^{cd} and 5^{cd}) Ñ2 V B Dt D1–3 5–13 G1–3 M1 3 4 read 5^{cdef}, D4 T3 ins, while G2 M1 3 ins after 5

952* सतुष्टं मे(M3 नौ) मनो ब्रह्मन्नित्युक्त्वा विरराम ह ।

3 D2 om (hapl) 3 (cf D1 variant for 3 ^{a}) —^{a}) Ś1 B1 2 (before corr as in text) D1 3 5 7 9 11 12 तत·, Cg k as in text (for तस्य) Ñ2 V B D10 13 M4 रजनी (for शर्वरी) Ñ2 V1.3 4 B D10 13 पुण्या, V3 पूर्णा; D1 3 7 9 11 क्षीणा, M4 कृत्स्ना (for सर्वा) —^{b}) Dt D6 8 मम, D4 (before corr as in text) पूर्णा (for सह) D3 illeg for सौमित्रिणा V4 गता, B2 मुदा, Dt D4 6 8 T3 सह, D14 G4 तथा (for तदा) G1 3 transp सह and तदा —^{d}) ❀ Ct विश्वामित्रेति सबोधनम् । ❀ —For 3^{cd}, Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–13 subst

953* गता चिन्तयतस्तस्य विश्वामित्रस्य तां कथाम् ।
[D13 चैव (for तस्य)]

4 ^{a}) D3 प्रभावेति (sic) (for प्रभाते) —^{b}) Dt D6 8 तपोधनं (for महामुनिम्) —^{c}) Ñ2 V B D10 13 रामः सत्कृत्य (for राघवो वाक्यं) —^{d}) V1 कृत्वा° (for कृताह्निकम्) Ñ2 V1 3.4 B1 2 4 D10 13 इदं वच., D9 M4 अरिंदम. Ś1 D1–3 5 7 11 12 कृतपूर्वा(D11 °पौर्वा)ह्निकक्रिय (D3 7 12 °या·, D11 °या), V2 कृताजलिरिदं वच —After 4, D7 reads 6^{cd}

5 M2 reads ^{ab} after ^{ef} —^{a}) M4 नीता (for गता). B1 D11 T2 G4 M3 रात्री, Cm रात्रि· (as in text). —^{b}) Dt D6 8 परमाद्भुत, D1 (gloss) ज्ञानवती न वृथा स्वप्नादिना, यस्मादत्परमं श्रोतव्यं तच्छ्रुतमतो रात्रिर्भगवती गता, D11 °शुभ, G2 M1 अखिल° (for परमं श्रुतम्). ❀ Cv क्षणभूतेवेत्यादे श्लोकस्य स्थानं गता भगवती रात्रिरित्यस्यार्धस्यानन्तर पूर्वत्र तु लेखकप्रमादकृतम् ।, Cg क्षणभूतेव नौ रात्रिरिति श्लोको गता भगवतीत्यर्धात्परमनुसन्धेयः । ❀ —Ś1 (om 2^{cd} and 5^{cd}) Ñ2 V B Dt D1–3 5–13 G1–3 M1 3 (*inf lin sec m*) 4 read 5^{cdef} after 2 —^{c}) Cv g t क्षणभूतेव (as in text) D4 8 14 T1 3 G1 3 M3 Cg नौ, G2 4 M1 2 नो (for सा) T2 क्षणभूते कथरात्रीः (sic) —^{d}) G4 प्रवृत्तेयं. Dt D6 8 परतप, T3 G2 M1 3 महातपा· —For 5^{cd}, Ñ2 V B D10 13 subst

954* इय नो रजनी पुण्या गुणभूता भविष्यति ।,
[V3 पूर्णा (for पुण्या) B1 फल- (for गुण-)]

while D1–3 5 7 9 11 12 M4 subst

955* क्षणभूता हि रात्रिर्मे वृत्तेयं सुमहाव्रत ।
[D3 illeg from भू up to त्रि M4 च मे रात्रिर् (for हि रात्रिर्मे) D11 गतेय (for वृत्तेयं) D9 संवृत्तेय महत्तया (for the post half)]

—^{e}) Ñ2 V1–3 B1 2 4 चिंतयतामेव, B3 चिंतयता देव, D10 त्व तपतामेव, D13 °ता चैव, M2 जंदय° (sic), M3 °तो नित्यं. V4 या चिंतयामेव (sic) कथां —^{f}) D3 मम (for तव) Ñ2 V B D10 13 कथा(V4 सदा) पापभयापहा —After 5, G2 M1 3 ins 952*

6 ^{a}) D2 भगवन्, D5 11 14 तं रामः, D7 स राम ; D9 M4 तां राम, Cm g as in text, Ck तराम· (for तराम) D2 श्रेष्ठा Ñ2 V B D1 10 13 सत(V4 स च)राम· सरिच्छ्रेष्ठा —^{b}) Ñ2 marg , D2 गगा, G2 M1 3 गगा (for पुण्या) Ś1 V2 D2 11 °गामिनीं(D2 °नी), B3 त्रिदश°; D1 5 12 °गामिमा (for त्रिपथगा नदीम्) —D7 reads 6^{cd} after 4 —^{c}) D2

G 1 46 8
B 1 45 8
L 1 41 8

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राघवस्य महात्मनः ।
संतारं कारयामास सर्षिसंघः सराघवः ॥ ७
उत्तरं तीरमासाद्य संपूज्यर्षिगणं ततः ।
गङ्गाकूले निविष्टास्ते विशालां ददृशुः पुरीम् ॥ ८
ततो मुनिवरस्तूर्णं जगाम सहराघवः ।
विशालां नगरीं रम्यां दिव्यां स्वर्गोपमां तदा ॥ ९
अथ रामो महाप्राज्ञो विश्वामित्रं महामुनिम् ।
पप्रच्छ प्राञ्जलिर्भूत्वा विशालामुत्तमां पुरीम् ॥ १०
कतरो राजवंशोऽयं विशालायां महामुने ।
श्रोतुमिच्छामि भद्रं ते परं कौतूहलं हि मे ॥ ११
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा रामस्य मुनिपुंगवः ।
आख्यातुं तत्समारेभे विशालस्य पुरातनम् ॥ १२
श्रूयतां राम शक्रस्य कथां कथयतः शुभाम् ।
अस्मिन्देशे हि यद्वृत्तं शृणु तत्त्वेन राघव ॥ १३

---

om (submetric), D3 7 11 च (for हि) D1-3 5 7 11 12 सुविस्तीर्णा Ś1 कथा श्रुता सुविस्तीर्णा —[d]) Ś1 D1-3 5 7 11 12 मुनीना, Cv r m g k as in text (for ऋषीणां) D1 पूर्वं°, D11 भावितात्मनां (for पुण्यकर्मणाम्) —[e]) D11 अनु°, D12 °प्राप्ता (for इह प्राप्तं) —[f]) D9 श्रुत्वा (for ज्ञात्वा) Cm k t त्वरितमागता (as in text) D1-3 7 त्वा तारयितुमागता, D11 संतारयितुमापगां —For 6^{cdef}, Ñ2 V B D10 13 subst

956* दृढेयं नौ सुविस्तीर्णा संतारयितुमापगाम् ।
भवन्तमिह संप्राप्ता दृष्ट्वैवेति मतिर्मम ।

[(l 1) V4 दृचेयं (sic) (for दृढेयं) B2 आगता The post half=6^f in D11 —B1 om l 2 —(l 2) V1 अपि (for इह) V4 B2 4 D13 संप्राप्त V4 [ए]मिर् (for [इ]ति)]

7 [a]) Cm g तस्य (as in text) Ñ2 V B2-4 D10 13 इत्येतद् (for तस्य तद्) B1 इत्येतत्तद्वच· श्रुत्वा —[b]) Ś1 D1-3 5 7 11 12 महानृपि.(D5 °मुनि·) Ñ2 V B D10 13 रामस्याक्लिष्टकर्मण —[c]) D2 3 7 12 कथ(D12 तार)यामास, Cg k t कारयामास (as in text) D5 स नावं प्रेपयामास, Cv r m as in text (for [c]) —[d]) D1 5 ऋषि- (for सर्षि) Ñ2 V B D10 13 G2 M1 विश्वामित्रो(G2 M1 मुनिसंघैर्) महामुनिः, Dt D6 8 सर्षिसंघस्य कौशिक., D11 ऋषिसघस्य राघव, Cg as in text (for [d])

8 D5 om (hapl) 8-9^b —[a]) Ś1 D1-4 7 9 11 12 T3 M3 4 कूलम् (for तीरम्) —[b]) Ś1 D11 संपूर्ण, D3 संपू* (for सपूज्य) D1 11 G1 3 [ऋ]षिगणास् (D1 °णस्, D11 °णास्) All Cs सपूज्यर्षिगण (as in text) D9 G4 तथा, D14 T1 2 तदा (for तत·) Ñ2 V B D10 13 तत· स मुनिपुंगव —After 8^{ab}, G2 M1 ins

957* निवर्त्यामन्त्र्यर्षिगण गंगाकूलनिवासिनम् ।,

while D11 ins 958* —D7 om 8^c-9^b —[c]) Ś1 D1-3 9 11 12 G2 M1 4 -तीरे (for -कूले) D14 विशिष्टास्, T2 विनिष्टाम् (metathesis), G2 M1 निविष्टान् (sic?), Cv r m g निविष्टास (as in text) —[d]) M4 वैशाली —For 8^{cd}, Ñ2 V B D10 13 subst, D11 ins after 8^{ab}

958* अपश्यत्तत्र निरतास्तापसान्नियतव्रतान् ।,

[V2 देवसनिभान् (for नियतव्रतान्)]

9 D5 7 om 9^{ab} (cf v l 8) D11 reads 9^{ab} as in Ñ2 for the first time before 8^{cd} repeating it here —[a]) Ś1 D12 द्रष्टुं, G1 3 श्रेष्ठो (for तूर्णं). Ñ2 V B D10 13 स तान्सपूज्य विधिवज्. —[cd]) Ñ2 V B D10 विशालस्य पुरीं, M4 वैशालीं° (for विशाला नगरीं) D4 9 T3 M3 दिव्या रम्या (by transp) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 स्वर्गपुरीमिव, M4 स्वर्गपुरोगमा

10 [a]) Ñ2 B3 D10 13 ततो, V B1 2 4 तत्र (for अथ) Ñ2 V B D10 13 -बुद्धिर्; D11 -तेजा (for -प्राज्ञो) —[b]) Ñ2 V B D10 13 इद तदा(V2 B1 2 वच., B4 तथा), D9 तपोधन (for महामुनिम्) —[c]) G1 3 M2 प्रांजलि कृत्वा —[d]) Ñ2 V B (B3 marg also) D10 13 वै(B1 वि)शालीं प्राप्य(V2 तत्र) ता°, M4 वैशाल पुरसत्तमं ❀ Ct विशाला परिपप्रच्छ विशालाविषये प्रश्न कृतवानित्यर्थ· । ❀

11 [a]) Ñ2 V B Dt D2 6 8 11.13 कतमो, D10 कतमो रामो (hypermetric), Cm g कतरो (as in text) B4 राष्ट्र- (for राज-) —[b]) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10-13 M4 वि(M4 वै)शालस्य, Cm g k t विशालायां (as in text) Ñ2 V1 2 4 B D2 3 7 10 13 महात्मन —D13 om (hapl ?) 11^c-12^b —[c]) Dt श्रोतुमि- Ñ2 V B D10 भगवन् (for भद्र ते) —[d]) Ñ2 V2-4 B D10 कौतूहल(V4 °लं)समन्वि(V4 °**)त

12 D13 om 12^{ab} (cf v l 11) —[a]) V B2-4 D1-3 10 [ए]तद्, B1 [इ]द (for तद्) —[b]) Ñ2 V B D10 विजि(V1 2 °दि)तात्मन, G3 **° (for मुनिपुगव) Ś1 D5 12 M4 राघवस्य मुनिस्तदा, D1-3 7 11 राघवस्य महामुनि —[c]) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 उपचक्राम (for तत्समारेभे) —[d]) D9 T2.3 G2 M1 3 Ct विशालाया· D11 (after corr as in text) महामुने (for पुरातनम्) Ñ2 V B D10 13 विश्वामित्रो महातपा (V1 °यशा; B1 °मुनि); Cv r m g k Ctp as in text (for [d])

13 [a]) Cg k श्रूयता(as in text) Ś1 D1-3 5 7 11 12 श्रुता(D2 °त्वा) मया महेंद्रस्य, Ñ2 V B D10 13 श्रुता(V4 °तं [sic]) मये(Ñ2 B3 4 °मे)यं शक्रस्य, M4 श्रुत मे तात शक्रस्य —[b]) Ñ2 V B D10 11 13 पुरा, D3 7 कथा, D12 om. (for कथा) D2 कथयता (for कथयत) Ñ2 B2 कथा; V1 2 B1 3 D10 11 13 कथा, V3 4 B4 कथा, Dt D8 Ct श्रुता,

पूर्वं कृतयुगे राम दितेः पुत्रा महाबलाः ।
अदितेश्च महाभागा वीर्यवन्तः सुधार्मिकाः ॥ १४
ततस्तेषां नरश्रेष्ठ बुद्धिरासीन्महात्मनाम् ।
अमरा निर्जराश्चैव कथं स्याम निरामयाः ॥ १५
तेषां चिन्तयतां राम बुद्धिरासीद्विपश्चिताम् ।
क्षीरोदमथनं कृत्वा रसं प्राप्स्याम तत्र वै ॥ १६
ततो निश्चित्य मथनं योक्त्रं कृत्वा च वासुकिम् ।
मन्थानं मन्दरं कृत्वा ममन्थुरमितौजसः ॥ १७

G. 1 46
B 1 45
L 1 41

D3 7 शुभा (for शुभाम्) —G1 3 repeat 13^{cd} consecutively with first time var as in Ś1 —^{c}) Ck तस्मिन्देशे. D14 T2 G2 4 M1 देशे तु, G1 3 M2 4 हि देशे (by transp) Ś1 D1–3 5 7 11 12 ता मे निगदतो वत्स, Ñ2 V B D10 13 यथा दिवि सभा(V2 B1 2 °षदा)मध्ये —^{d}) Cg शृणु (as in text) Ñ2 V B D10 13 शृण्व(V1 3 4 D13 °णु)तां मम (B1 °तामपि, *sup lin* also as in V1), Ct as in text (for शृणु तत्त्वेन)

14 ^{a}) Ñ2 V B D10 13 आसन्, Cg as in text (for पूर्वं) Ś1 D1 5 9 11 12 M4 वीर (for राम) —^{b}) Ś1 D5 12 दिति-, Cg as in text (for दितेः) —^{c}) D2 अदितिश्च D4 T3 तु (for च) Ś1 D1–3 5 7 11 12 समानार्था, Ñ2 V B D10 13 °वीर्या, Dt °भा*, D9 °भाग, M2 °बाहो (for महाभागा) —G4 damaged from था in 14^{d} up to न्म in 15^{b} M4 repeats ^{d} consecutively —^{d}) Ś1 D5 11 12 महाबलाः, Ck t as in text (for सुधार्मिकाः) Ñ2 V B D10 13 स्व (V1 D13 सु)वीर्यबलदर्पिता —After 14, Ñ2 V B D10 11 13 ins, while Ś1 (marg) ins l 1 only after 15^{ab}

959* भ्रातरः स्पर्धिनः पुत्राः कश्यपस्य महात्मनः ।
मातृष्वसेया सापत्नाः परस्परजिगीषवः ।

[(l 1) Ñ2 V1 भ्रातर —(l 2) V1 मातृष्वसेयाश्च (hypermetric) V2 3 D11 सापत्न्या]

15 G4 damaged up to न्म (cf v l 14) —^{ab}) Dt D4 6 8 9 T3 G1 3 M2 3 °व्याघ्र (for नरश्रेष्ठ) Ś1 marg, D7 विपश्चिता (for महात्मनाम्) D3 बुद्धि***पश्चितां (for ^{b}) Ñ2 V B D10 13 तेषा(B °न) किल समेताना(V4 °मर्थाना) बुद्धिरासीन्महौजसां —After 15^{ab}, Ś1 (m) ins l 1 of 959*, then repeats 15^{ab} as in Ñ2 —D5 12 om 15^{c}–16^{b} —^{c}) Cg अजरा, Ct विजरा (for निर्जराश्च) Ñ2 V B D10 11 13 अजराश्चामराश्च, Dt D1–4 6–9 14 T G1 3 4 M2 अमरा विज्व(Dt D1 6 8 विज, M2 अज)राश्च —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D10 13 कथं(V3 *sup lin*) स्यामेति राघव

16 D5 12 om 16^{ab} (cf v l 15) —^{a}) B1 D2 एव, B2 एवं, Dt D6 8 9 तत्र (for राम). V4 आसन्कृतयुगे राम (cf v l 14^{a}) —^{b}) Ñ2 चासीद् Ś1 V2–4 B1 2 D11 विनिश्चिता, Ñ2 V1 B3 4 D10 13 सुनिश्चिता(V1 B4 °ताः) (for विपश्चिताम्) D2 14 T1 2 G1 4 M3 बुद्धिरासीन्म(G4 °**)हात्मना, D3 7 सर्वेषा च महात्मना —Ś1 repeats 16^{cd} consecutively with first time var as in Ñ2 —^{c}) Ś1 D13 -मथनाद्, D1–3 7 -मथने, G2 थमनं (metathesis) (for -मथनं) Ś1 D1 2 12 वीर, D3 7 चैव (for कृत्वा) D5 क्षीरोदमथनोद्भूत —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 12 संभाव्य (for प्राप्स्याम) Cg k तत्र (as in text) M3 रसं प्राप्स्यामहेत्र वै —For 16^{cd}, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

960* क्षीरोदं सागरं सर्वे मथ्नीमः सहिता वयम् ।
[Ñ2 V4 B3 D10 13 क्षीरोदसागर]

All the above MSS cont (subst l 5 for 17^{ab}), while Ś1 D1–3 5 7 9 12 ins after 16

961* नानौषधीः समाहृत्य प्रक्षिप्य च ततस्ततः ।
यदत्रोत्पत्स्यते सारं तत्पास्यामस्ततो वयम् ।
तेनाजरामरा लोके भविष्यामो गतज्वराः ।
तेजोवीर्यबलोपेताः कान्तिद्युतिसमन्विताः ।
इति ते निश्चयं कृत्वा ममन्थुर्वरुणालयम् । [5]

[D13 om (hapl) l 1–2 —(l 1) Ś1 D1–3 5 7 9 12 सर्वौषधी (D1 °धीं) Ñ2 B2 °कृष्य, D1 °श्रित्य, D11 °क्षिप्य, M4 °नीय (for समाहृत्य) V3 तु ते (for ततः) —(l 2) V4 यस्, D2 तद् (for यद्) Ñ2 V1 2 4 B1–3 D10 M4 तत्र, D11 चात्र (for अत्र) D3 [उ]तत्सतो (sic) (for [उ]त्पत्स्यते) V4 सारस्, D2 राम (sic) (for सारं) V4 D5 12 त (for तत्) V3 पिबामस् M4 तदा शिष्यामहे वय (for the post half) —(l 3) Ś1 D5 12 तथा, D11 येन (for तेन) M4 [अ]मराजरा (by transp) D11 राम (for लोके) —(l 4) Ś1 D1–3 5 7 9 11–13 -बलोन्मत्ता D1 कल्याणेन, D7 कांत्या द्युति-, D9 कांतीत्योजः (sic) D3 काद्याधतिसजचिता (sic), M4 सत्ववतो निरामया (for the post half) —(l 5) Ñ2 B3 D10 निश्चित (for निश्चय) D3 च कृत्वा (hypermetric) V1 damaged for ममन्थुर्व]

17 ^{a}) D9 मनसा, G1 3 मथितु (for मथन) Ś1 D1–3 5 7 12 तेथ निश्चित्य मनसा. —^{b}) Ś1 (gloss रज्जुं) D1–3 5 7 9 12 नेत्र, Cm g k t as in text (for योक्त्रं) G1 M2 transp योक्त्रं and कृत्वा Ś1 D1 2.5 7 12 तु, D3 [अ]थ (for च) —For 17^{ab}, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst l 5 of 961*. —^{c}) G2 4 मथान- G4 damaged from मन्दरं up to ^{d} D2 3 5 12 चैव (for कृत्वा) —^{d}) Ś1 वरुणालय D1–3 5 7 12 पुरुषोत्तमाः Ñ2 V B D10 11 13 M4 नेत्र कृत्वा च(B3 4 D10 तु) वासुकिं (cf v l 17^{b}) —After 17, Dt D4 6 8 T3 M3 ins a passage given in App I (No 8) cf the remarks in Cg k below endorsing its omission from the text ❀ Cg यद्यप्यत्र कालकूटाद्युत्पत्तिरपेक्षिता तथाप्युत्तरकथाशेषत्वेन सर्वासुरक्षय एव प्रधानतयोपात्त इति बोध्यम्।, Ck अत्र ममन्थुरमृतौजस इत्यनन्तर हालाहलोत्पत्त्यादिप्रतिपादक पुराणान्तरस्थमत्र प्रक्षिप्यान्यस्तद्व्याचकार। नास्माभि प्राचीनसुशुद्धपुस्तकेषु ते श्लोका दृश्यन्ते। ❀

G I 46 22 B I 45 32 L I 41 22

अथ धन्वन्तरिर्नाम अप्सराश्च सुवर्चसः ।
अप्सु निर्मथनादेव रसात्तस्माद्वरस्त्रियः ।
उत्पेतुर्मनुजश्रेष्ठ तस्मादप्सरसोऽभवन् ॥ १८
षष्टिः कोट्योऽभवंस्तासामप्सराणां सुवर्चसाम् ।
असंख्येयास्तु काकुत्स्थ यास्तासां परिचारिकाः ॥ १९
न ताः स्म प्रतिगृह्णन्ति सर्वे ते देवदानवाः ।
अप्रतिग्रहणाच्चैव तेन साधारणाः स्मृताः ॥ २०
वरुणस्य ततः कन्या वारुणी रघुनन्दन ।
उत्पपात महाभागा मार्गमाणा परिग्रहम् ॥ २१
दितेः पुत्रा न तां राम जगृहुर्वरुणात्मजाम् ।
अदितेस्तु सुता वीर जगृहुस्तामनिन्दिताम् ॥ २२
असुरास्तेन दैतेयाः सुरास्तेनादितेः सुताः ।
हृष्टाः प्रमुदिताश्चासन्वारुणीग्रहणात्सुराः ॥ २३

18 Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 M4 om , D4 reads in marg 18[ab] —Note hiatus between [a] and [b] —[a]) D4 14 T G4 पूर्वं, G1 3 तदा (for अथ) D4 T3 G1 3 धन्वंतरी राम G2 M1 धन्वंतरिरथोत्पेदे, M2 °दीर्घेण कालेन, M3 उत्पेतुः सागरे राम —[c]) Cm g k निर्मथनाद् (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 M4 निर्मथ्य (D3 °था [sic])मानासु(V4 °त्तु) (for निर्मथनादेव) —[d]) G1 3 रसस्. M2 अस्माद्, Cm g as in text (for तस्माद्) Ś1 T3 सुर-; D6 9 वरा (for वर-) —[e]) Ś1 D5 12 पयसस्तस्मात्, Ñ2 V1 B3 D10 तरसा यस्मात्, V2–4 B1 2 4 D1–3 7 9 11 13 M4 अंभसो(V4 रंजसा, D3 अंभयोसो [sic], D13 सरसो, M4 अजरा) यस्मात् (for मनुजश्रेष्ठ) —[f]) Ñ2 marg , D12 ** द् (for तस्माद्). Ś1 D1–3 5 7 9.11–13 G2 M1 स्मृता (M1 °त·), Cm g as in text (for ऽभवन्).

19 [a]) Ś1 V1 3 B1 4 D1 2 5 9 12 M3–4 षष्टि-; Cg t षष्टि (as in text) Ś1 तु काकुत्स्थ, Ñ2 V1 2 B D10 13 M4 °वन्राम, V3 4 °वद्राम, D1–3 5 7 9 11 12 तु सभूतास् (for ऽभवंस्तासाम्) —[b]) Ś1 D5 12 त(Ś1 य)स्मादप्सरस· पुरा, Ñ2 V B D10 11 13 M4 तासाम(M4 तस्माद)प्सरसा तदा, D1 2 7 9 तत्रेहा(D1 °ह्य [sic])प्सरसां वरा (D1 पुरा), D3 तस्तहास्परसा वरा (sic) —After 19[ab], Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 M4 ins

962* दिव्यानां दिव्यरूपाणा दिव्याभरणवाससाम् ।
रूपयौवनमाधुर्यगुणाढ्यानां सुवर्चसाम् ।

[(l 1) D2 देव्यानां M4 -वपुषां (for -रूपाणा) —(l 2) V2 D12 -गुणाद्यानां]

—G4 damaged from 19[c] up to दे in 20[b] —[cd]) V4 असंख्याता Ñ2 V1 3 4 B D13 M4 बभूवुश्च(M4 °स्ता); V2 च यास्तस्या (for तु काकुत्स्थ) V2 बभूवु , B1 यास्तेषां, T3 यास्त्वासां (for यास्तासा) V2 D3 5 T3 G1 M2 परिचारका D10 अप्रतिग्रहणा बभूवुस्तासां परिचारका

20 G4 damaged up to दे (cf v l. 19) —[ab]) D14 T1 ता न (by transp), Cg k as in text (for न ता) Ś1 D1–3 5 7 9 12 न तु ता (Ś1 D5 12 तास्तत , D9 चतुरा) प्रतिन्प्राप्ता (for [a]) Ś1 D1–3 5 7 9 12 जगृहुर् (for सर्वे ते) D11 न तु ताः पत्निसयोग प्राप्ता देवासुरैस्तदा —For 20[ab], Ñ2 V B D10 13 M4 subst

963* न त्वेता जगृहुर्देवास्तत्र दैत्याश्च राघव ।

[B1 नन्वेता, D13 न ते ता M4 तत्र देवा (by transp)]

—V4 om (hapl) from 20[c] up to l 1 of 965* —[c]) Ñ2 V1–3 B2 अप्रतिग्रहणास् Ñ2 V1–3 B D10 13 M4 ताश्च, Dt D4 6 8 M2 एव (for चैव) —[d]) Ś1 D1–3 5 7 9 12 तत·, Dt D6 8 T1 ता वै, M3 तेषु (for तेन) D2 साधारण Ś1 D1 5 12 तु ता , D2 3 7 9 ययु (for स्मृताः). Ñ2 V1–3 B D10 11 13 M4 सर्वा साधारणीकृता·

21 V4 om 21 (cf v l 20) —[a]) M3 सुता (for तत) —[c]) T3 उत्ततार (for उत्पपात) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 °वीर्या; Ñ2 V1–3 B D10 13 M4 रसात्तस्मान् , T2 °भाग (for महाभागा). —[d]) Ś1 D1–3 5 9 11 12 वाछमाना, D7 नाथमाना (for मार्गमाणा) M4 प्रतिग्रह

22 V4 om 22 (cf v l 20) —[a]) D9 तु (for न). —G4 damaged from स्तु in 22[c] up to ना in 23[b]. —[c]) Ś1 सुरा, D9 न ता (for सुता) Ñ2 V1 2 B D10 13 प्रीतास् , V3 D4 7 9 T3 G1 3 M2 राम, D1 5 11 G2 M1 3 वीरा, D2 वी· (for वीर) —[d]) Ck t अनिंदिताम् (as in text) Ñ2 V2.3 B D10 13 ताम(B3 [after corr] °मा)गृह्णन्त वै तदा(Ñ2 B3 D10 13 सुरा); V1 तामनुगृह्णन्तु वै तदा (hypermetric)

23 G4 damaged up to ना (cf v l 22) —[a]) M4 ते तु (for तेन) D9 दैत्येया (sic) —[b]) M4 ते च (for तेन) T3 सुरा· (for सुता) —For 23[ab], Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst

964* तेनाभवन्सुरा देवा दैतेयाश्चासुरास्तत ।

[D2 [अ]भवत्पुरा, D3 [अ]भगव° (sic) (for [अ]भवन्सुरा). D1 5 7 दैत्येयाश् (sic) D3 7 तथा (for तत·)]

—[c]) Cg हृष्टा. (as in text) M3 प्रहृष्टा (for हृष्टा प्र-). —[d]) D9 पुरा (for सुरा·) —For 23, Ñ2 V B D10 13 subst , while M4 ins l 2 only after 23

965* सुरापरिग्रहाद्देवा सुरा इत्यभिविश्रुता ।
अप्रतिग्रहणात्तस्या दैतेयाश्चासुरास्तथा ।

[V4 om. l. 1 (cf v l 20) —(l 1) D13 -प्रतिग्रहाद्. V1 इत्यभिश्रुता· (submetric) —(l 2) V3 तस्माद् (for तस्या) B1 दवेतेयाश् (sic) (for दैतेयाश्) D13 असुरास् (for

उच्चैःश्रवा हयश्रेष्ठो मणिरत्नं च कौस्तुभम् ।
उदतिष्ठन्नरश्रेष्ठ तथैवामृतमुत्तमम् ॥ २४
अथ तस्य कृते राम महानासीत्कुलक्षयः ।
अदितेस्तु ततः पुत्रा दितेः पुत्रानसूदयन् ॥ २५
अदितेरात्मजा वीरा दितेः पुत्रान्निजघ्निरे ।
तस्मिन्घोरे महायुद्धे दैतेयादित्ययोर्भृशम् ॥ २६ G. 1 46 B 1 45 L. 1

चा°) V3 B4 स्मृता, M4 भवन् (archaic) (for तथा) V4 देतेया अवरास्तथा (sic) (for the post half)]

24 M2 reads 24^{ab} after App I (No 8 g) —^{a}) Ś1 V B1 2 4 D1–3 5 7 10–13 च (Ś1 V4 D1 10 तु, V1 [अ]थ) तत्रा (B4 °था) श्वो, Ñ2 B3 तु भद्राश्वो, G1 3 च तुरगो, G4 हरि°, M4 चाश्वराजो (for हयश्रेष्ठो) —After 24^{ab}, G1–3 M1–3 ins

966* उदतिष्ठन्नरश्रेष्ठ सोमदेवस्तथैव च ।
तुरग देवराजाय कौस्तुभं केशवाय च ।
सुरासुरा. सगन्धर्वा ममन्थु क्षीरवारिधिम् ।
ततो दीर्घेण कालेन चोत्पन्ना कमलालया ।
अतीव रूपसंपन्ना प्रथमे वयसि स्थिता ।
सर्वाभरणपूर्णाङ्गी सर्वलक्षणलक्षिता ।
मकुटाङ्कितचित्राङ्गी नीलकुञ्चितमूर्धजा ।
तप्तहाटकसकाशा मुक्ताभरणभूषिता ।
कन्या यस्या प्रभावेन इन्द्र ऐश्वर्यमाप्नुयात् ।
चतुर्भुजा महादेवी पद्महस्ता वरानना ।
सा च देवी तथोत्पन्ना पद्मा श्रीर्लोकविश्रुता ।
सा पद्मा पद्मनाभस्य ययौ वक्षस्थलं हरे ।

[(l 2) M3 तुरगो (for तुरग) —After l 2, G1 M3 ins App I (No 8 g) —(l 3) G1 3 M2 च (for स-) G1 3 चुक्षुभुर्वारिधिं तदा, M2 क्षोभयामासुरर्णव (for the post. half). —(l 6) M3 -सयुता (for -लक्षिता) —(l. 7) G1 3 M3 मकुटागद- (for मकुटाङ्कित-) —(l 8) M3 मुक्ताहारविभूषिता (for the post half) —G2 M1 3 om l 9 —Note hiatus between the two halves —(l 9) M3 प्रसादेन (for प्रभावेन) —(l 11) G1 3 त्रैलोक्यपूजिता, M3 °पूजिता (for श्रीर्लोकविश्रुता)]

—^{c}) M4 प्रतितिष्ठन् —^{d}) M4 तदेव (for तथैव) —For 24^{cd}, Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 subst l 1 of 967*

25 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 T3 M4 अमृतस्य (for अथ तस्य) D14 करो (sic) (for कृते) M4 वीर (for राम) —After 25^{ab}, D11 ins l 7–8 of 967* —D1–3 5 7 9 11 12 om (hapl), Ś1 reads in marg 25^{cd} (including 969*) —^{d}) Ś1 Dt D4 6 8 दितिपुत्रानयोध (D4 °सूद) यन्. —For 24^{c}–25, Ñ2 V B D10 13 subst, while Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 subst l 1 only for 24^{cd} and cont l 2–5, then D11 only ins l 7–8 after 25^{ab}, M4 ins. l 2–5 after l 2 of 969*.

967* तस्मादेतत्समुद्भूतममृत चाप्यनन्तरम् ।
अमृतानन्तर चापि धन्वन्तरिरजायत ।
वैद्यराडमृतस्यैव बिभ्रत्पूर्णं कमण्डलुम् ।
धन्वन्तरेरनूद्भूत विष लोकविषादकृत् ।
तं नागा जगृहु सर्वे ज्वलनादित्यसनिभम् ।
तत्रामृतार्थे देवानामसुराणा च विग्रह ।
आसीद्बलवतां राम लोकक्षयकरो महान् ।
तस्मिन्विमर्दे महति तेषाममिततेजसाम् ।

[(l 1) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 एव (for एतत्) —V3 D10 om. (hapl) from the post half up to the prior half of l 4 —(l 2) Ś1 धान्वतरिर् (for धन्वन्तरिर्) —(l 3) V1 om the prior half V2 औषधस्य, D11 अमृतेन (for अमृतस्य) B4 [ए]व, D2 3 7 (before corr as above) [इ]व (for [ए]व) B1 D9 वैद्यराजोमृ° (for the prior half) V2 4 D9 12 13 पूर्ण- (for पूर्णं) —M4 transp l 4 and 5 —(l 4) Ś1 धान्वंतरेर्, D1 9 धन्वतरिम् V1 4 D3 अमू°, V2 D11 अथो°, D13 तदु° (for अनूद्भूत) D2 धन्वतरितनूद्भूत (for the prior half) Ś1 D5 11 12 विष सर्वविषादद (for the post half) —(l 5) D2 3 7 पन्नगा, D9 तच्च नो (for त नागा) M4 सर्वं (for सर्वे) M4 -वर्चस (for -सनिभम्) —For ins see below —(l 6) B1 तदा (for तत्र) —(l 8) B4 युद्धे च (for विमर्दे)]

—After l 5, Ś1 D1–3, 5 7 9 11 12 ins

968* दृष्ट्वा देवास्ततो धावन्नमृतं चापि भास्वरम् ।

[D1–3 7 9 दृष्टा (for दृष्ट्वा). D1–3 7 9 11 उपा° (for ततो धावन्) D9 वापि D3 5 9 भास्कर.]

—After 25, Ś1 (marg) Dt D4 6 8 14 S ins

969* एकतोऽभ्यागमन्सर्वे असुरा राक्षसै· सह ।
युद्धमासीन्महाघोर वीर त्रैलोक्यमोहनम् ।
यदा क्षयं गतं सर्वं तदा विष्णुर्महाबल. ।
अमृतं सोऽहरत्तूर्णं मायामास्थाय मोहिनीम् ।
ये गताभिमुखं विष्णुमक्षरं पुरुषोत्तमम् ।
संपिष्टास्ते तदा युद्धे विष्णुना प्रभविष्णुना ।

[(l 1) Ś1 Dt D6 8 G2 एकताम°, D4 14 T M2 °भ्यगमन्, M4 °श्चभवन् (for एकतोऽभ्यागमन्) D4 14 T1 2 G2 M1 2 (to avoid hiatus) ह्यसुरा, T3 सुरा वै (for असुरा) —(l 2) G4 वीत्र (sic), M4 चित्र (for वीर) —After l 2, M4 ins l 2–5 of 967* —(l 3) M2 क्षय- T3 गता सर्वे. G1 3 महा- (for तदा) —(l 4) Ś1 अहरत्, M4 चा° (for सोऽहरत्) M4 मोहनीं —(l 5) G1 2 M1 तदा°, M4 नताभिमुखा (for गताभिमुख) D4 14 S (except T3) अक्षयं —(l 6) D4 संधिष्टास्, T3 G3 संहतास्, G1 सविष्टास्, G4 सदिष्टास्]

26 ^{a}) V4 चात्मजा, D3 °जैस्, D12 आमात्मजा (sic), M2 °जान्, Cg k as in text (for आत्मजा) Ś1 D1 2 5 11.12

G 1 46. 34 B 1 45. 45 L. 1 41 33 निहत्य दितिपुत्रांस्तु राज्यं प्राप्य पुरंदरः । शशास मुदितो लोकान्सर्पिसंघान्सचारणान् ॥ २७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४४ ॥

४५

हतेषु तेषु पुत्रेषु दितिः परमदुःखिता ।
मारीचं काश्यपं राम भर्तारमिदमब्रवीत् ॥ १
हतपुत्रास्मि भगवंस्तव पुत्रैर्महाबलैः ।
शक्रहन्तारमिच्छामि पुत्रं दीर्घतपोऽर्जितम् ॥ २
साहं तपश्चरिष्यामि गर्भं मे दातुमर्हसि ।
ईदृशं शक्रहन्तारं त्वमनुज्ञातुमर्हसि ॥ ३
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा मारीचः काश्यपस्तदा ।
प्रत्युवाच महातेजा दितिं परमदुःखिताम् ॥ ४

तत्र, Ñ2 V B D10 13 राम, D3 7 9 तेत्र; D4 T2 3 G4 M2–4 घीर (for वीरा) —^{b}) D5 12 दिति- D3 7 9 विजघ्निरे Ñ2 V B D10 13 निजघ्नुस्तान् (V3 °घ्नन्तस्ते, B1 °घ्नुस्तांश्च, B4 °जघ्नुस्ते) दितेः सुतान्. —Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 om, Ś1 reads in marg 26^{cd} —^{c}) Ś1 Dt D6 8 अस्मिन्, Cg k तस्मिन् (as in text) D4 T3 M4 transp घोरे and युद्धे.—^{d}) Ś1 दैत्येय- (sic) (for दैतेय-) M4 दैत्यानादित्यविग्रहे.

27 ^{a}) Cg k च, Ct तु (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 च (Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 तु) दितेः पुत्रान्, G2 M1 °श्च (for दितिपुत्रांस्तु) —^{c}) D4 मुदितान् —^{d}) G1 M3 4 सर्पिसंघः सचारण —For 27^{cd}, Ś1 B (B1 3 4 read after 971*) D1–3 5 7 9 11 12 subst:

970* विज्वरो निहतामित्रो मुमुदे विबुधैः सह ।
तदा तु मुदिता लोका सर्षिसंघा सचारणा ।

[(1 1) D3 वै°, D7 विविधैः (for विबुधैः) —(1 2) D1 नादाच, D7 सदा° (for तदा तु). D1 ऋषि- (for सर्पि-)] —B2 cont, Ñ2 V D10 13 subst for 27^{cd}, while B1 3 4 ins after 27^{ab}, followed by 970*

971* मुमोदर्द्धिं परां प्राप्य सर्वदेवाभिपूजित ।
[V1 प्रमोदर्द्धि. V2 अमोद स्वपुर राम (for the prior half) V3 [अ]भिपूजितां (sic)]

Colophon D1–3 5 7 11 12 om (continue the Sarga) —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 V4 D4 om V1–3 B D10 आदि°. —After Kāṇḍa name, B4 ins बालचरिते. —*Sarga name* Ñ2 V1 3 4 B D10 अमृतोत्पत्ति, V2 दितिसुतवधो, D9 अमृतोत्पादनं. —*Sarga no* (figures, words or both) V1 4 om Ś1 (marg) V3 Dt D4 6 8.14 S (except M4) 45, Ñ2 B2 3 D10 46, V2 D9 48 D13 —कांडे—मयने—त्पत्तिः 46 —After colophon, T2 G1 2.4 M3 conclude with श्रीरामाय नम., G3 श्रीमते रामानुजाय नमः.

45

☞ Ñ1 missing Sarga 45 (cf v l I 33 8)

1 ^{a}) Ck प्रहतेषु. M2 4 दिति- (for तेषु) Ś1 D1–3 7 11 12 हतेषु पुत्रेषु दितिः, Ñ2 V B D10 13 हतपुत्रा ततो देवैर्; D5 हतपुत्रेषु च दितिः —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 पर दु खेन मोहिता —^{c}) D1 मारीचिं, D14 मरीचं, Cm g t मारीचं (as in text) Ś1 Ñ2 V B Dt D1–3 5–13 T3 कश्यपं. Ñ2 V1 4 B1–3 D10 13 देवी, V2 3 B4 देवं, Dt D2 6 8 G4 M1 नाम (for राम)

2 ^{a}) T3 हत पुत्रास्ये (sic) —^{b}) Ś1 Dt D1 2.5–8 12 महात्मसिः, D3 महान्मुमि (sic) (for महाबलैः) Ñ2 V B D10 13 M4 पुत्रै (V4 सुतै) शक्रादिभिस्तव —^{c}) D1 -हर्तारम् (for -हन्तारम्) B4 इ** (for इच्छामि) ❀ Cg तपोर्जित तपसा ऊर्जितं दृढम् आर्ष संधि ।, Ck दीर्घेण तपसा आर्जित. दीर्घतपोर्जित ।; Ct दीर्घेण तपसार्जितम् । ❀

3 ^{a}) B3 D10 13 करिष्यामि, D5 चरिष्यास्य (sic) (for चरिष्यामि) —^{b}) D14 T G4 पुत्र, Cg as in text (for गर्भं) Ś1 (before corr. as in Ñ2) मे धातुम्, Ñ2 V B D1 3 5 7 9–12 आधातुम्; D2 आदातुम्, D13 मा धातुम् (for मे दातुम्) M4 तदनुज्ञातुमर्हसि. —After 3^{ab}, D14 T1 2 G4 ins

972* बलवन्त महेष्वासं स्थितिज्ञं सम (G4 सौम्य) दर्शनम् ।

—D12 M3 om (hapl.) 3^{cd} —^{c}) Ñ2 V B D10 11 13 M4 तत्र मे, Dt D6 8 G2 M1 Cg k t ईश्वरं, Cgp tp as in text (for ईदृशं) —^{d}) D1 त त्वनु°; D2.3 7 अनुज्ञातुं त्वम् (by transp) (for त्वमनुज्ञातुम्) D3 अर्हति. Ñ2 V B D10 11 13 M4 पुत्रं त्वं जनयिष्यसि.

4 ^{a}) D11 दितेस् (for तस्यास्) D13 तं (for तद्) —^{b}) Ñ2 V B Dt D (except D14) T3 कश्यपस्. B3 D1 तथा (for तदा).

एवं भवतु भद्रं ते शुचिर्भव तपोधने ।
जनयिष्यसि पुत्रं त्वं शक्रहन्तारमाहवे ॥ ५
पूर्णे वर्षसहस्रे तु शुचिर्यदि भविष्यसि ।
पुत्रं त्रैलोक्यहन्तारं मत्तस्त्वं जनयिष्यसि ॥ ६
एवमुक्त्वा महातेजाः पाणिना स ममार्ज ताम् ।
समालभ्य ततः स्वस्तीत्युक्त्वा स तपसे ययौ ॥ ७
गते तस्मिन्नरश्रेष्ठ दितिः परमहर्षिता ।
कुशप्लवनमासाद्य तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ ८
तपस्तस्यां हि कुर्वन्त्यां परिचर्यां चकार ह ।
सहस्राक्षो नरश्रेष्ठ परया गुणसंपदा ॥ ९
अग्निं कुशान्काष्ठमपः फलं मूलं तथैव च ।
न्यवेदयत्सहस्राक्षो यच्चान्यदपि काङ्क्षितम् ॥ १०
गात्रसंवाहनैश्चैव श्रमापनयनैस्तथा ।
शक्रः सर्वेषु कालेषु दितिं परिचचार ह ॥ ११ G. 1. 47. B. 1 46. L 1. 42.

5 ^{a}) D2.13 भवंतु —^{b}) D2 12 तपोधन (sic), D14 °धना (for तपोधने) —^{c}) B1 4 °ष्यामि, G4 °ष्यति (for जनयिष्यसि) —^{d}) D1 -हर्तारम् Ñ2 V B2–4 D10 13 ईप्सितं (for आहवे) B1 शुचिर्यदि भविष्यसि (= 6^b).

6 ^{a}) Cg पूर्णे (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 6 7 10–13 M4 पूर्णे वर्षसहस्रे Ś1 V1 3 B2 4 D1–5.11 12 त्वं, Ñ2 B3 D10 13 च, D7 हि, M4 वै (for तु) Ct cites ^{a} as in text —^{b}) B1 D3 T2 °ष्यति, B4 ***ष्यसि (for भविष्यसि) Ck t cites ^{b} as in text —D7 om (hapl) 6^{cd} —^{c}) Ñ2 V B D10 13 त्वं शक्र°; D1 शक्रस्य हर्तारः D2 3 11 शक्रस्य°; D9.14 T1 2 M1–3 °भर्तार, M4 शक्रनि°, Ct as in text (for त्रैलोक्यहन्तार) —^{d}) Ś1 D1–3 5 11 12 ततस्, V4 पुत्रं, M4 अथ, Cg as in text (for मत्तस्) Ñ2 V B D10 13 वै, D11 स- (for त्व)

7 ^{a}) D12 T3 उक्तो, Cm as in text (for उक्त्वा). —^{b}) Cm g ममार्ज (as in text) Ñ2 V2 3 B Dt D4.6 7 9 10 13 M1 Ct स°, D3 °भपार्न (corrupt), D8 T3 M2 सममार्जि (sic), D12.14 T2 सममार्जि (for स ममार्ज). ❀ Ck पाणिना तां संमार्ज्येति। ❀ —Ś1 reads 7^{cd} in marg —^{cd}) Dt D8 Ct तामा°, D6 तामालिंग्य; Cm g k as in text (for समालभ्य) G2 तप(व) (for तत) D14 T1 2 G4 च, Cg k t as in text (for स) Ś1 Dt D6 8 (with hiatus) इत्युक्त्वा तपसे ययौ (for ^{d}) Ñ2 V B D10 13 संस्पृश्य चोक्त्वा स्वस्तीति जगाम तपसे मुनिः —For 7^{cd}, D1–3 5 7 11 13 M2 subst, Ś1 ins after 7

973* समार्ज्य च स्वभुवनं जगाम स महानृषिः।

[D2 समार्य च, D11 समाधाय, M2 समालभ्य (for संमार्ज्य च) D5 12 त्रिभुवन, D11 गंधर्व्ये वै (sic), M2 स्वभवन (for स्वभुवन) Ś1 समाजे चात्र भवन (for the prior half) D3 om (submetric), D11 च (for स)]

8 ^{a}) Ñ2 V B D10 र(D10 *)घुश्रेष्ठ, D1 7 नरश्रेष्ठे, D13 M3 मुनिश्रेष्ठे (for नरश्रेष्ठ) —^{cd}) Ś1 D5 12 °प्रवणम्, D1–3 7 9 °प्रस्तरम्, D11 कुशास्तरणम्, T3 कुशस्य वनम्, Cv r m g as in text, Ck °वरम् (for कुशप्लवनम्) Dt D6 8 G1–3 M1 Ct कुशप्लवं समासाद्य (for ^{c}). Ñ2 V B D10 13 M4 उदकप्रस्रवणे देशे तप आतिष्ठदुत्तमं.

9 ^{a}) Cm.g तपस् (as in text) T3 स तपस्या (for तपस्तस्यां) Dt कुर्वत्यां (for कुर्वन्त्यां) Ś1 D2.3 5 7 9 11 12 तपस्तस्याश्च कुर्वं(D2.3 °र्व)त्याः, M4 चरंत्यास्तु तपस्तस्या —^{b}) D2 चचार (for चकार) —D11 om (hapl) 9^c–11 —^{c}) Ś1 [ऽ]मरश्रेष्ठ (for नरश्रेष्ठ) —^{d}) Ś1 D2 3 5 7 9 12 भक्ति-, M4 गुरु-, Cm g k t as in text (for गुण-)

10 D11 om 10 (cf v l 9) D6 transp 10^{ab} and 10^{cd} —^{ab}) Cg.k t अग्निं (as in text) D9 अग्निका-शान्काष्ठमाप (for ^{a}) D4 9 T3 G1 2 M1–3 फलमूलं. Ś1 D2 3 5 7 12 समिधोग्निं कुशान्पुष्पमही(D2 3 7 °मापो)मूलफलं हवि·. —^{c}) D9 निवेदयत्. Ś1 B2 D2 3 5 7 12 शक्रो न्यवेदय-तस्यै —^{d}) D2 3 7 तथा (for यच्च) D9 क्षमि- (for अपि) —For 9–10, Ñ2 V B (B2 for 9–10^b) D1 10 13 subst.

974* चरन्त्यास्तु तपस्तस्या· परां सनतिमास्थित ।
परिचर्यां स्वय शक्रश्चकारात्यन्ततत्पर ।
समित्कुश मूलफलं पुष्पमग्निं तथा जलम् ।
प्रयत्नवानाजहार तस्या काले पुरंदर· ।

[(l 1) B3 D10 13 च (for तु) V3 तस्यां (for तस्या·) D1 तपस्तस्याश्च कुर्वत्या (= 9^a in D2) (for the prior half) D1 पर (for परां) V3 संनीतिम्, B4 समतिम्, D1 समयम् (for संनतिम्) —(l 2) V3 तत (for स्वय) D13 च*र (for चकार) Ñ2 D10 [आ]श्रत°, V1 4 B1 2 [उ]त्पल्य°, V2 3 D1 [उ]पेत्य°, D13 [आ]तिक° (for [अ]त्यन्ततत्पर) —(l 3) V2 पुष्प (for कुश) V3 B2 फल मूल (for मूलफल). V2 कुशाम्, D1 पुष्पाणि (for पुष्पम्) M4 पुष्पाण्यग्निं तथोदक (for the post half) V4 समित्पुष्प कुश मूल फलमग्निं तथा जल —(l 4) B4 योग्य (for काले)]

11 V1 D11 om 11 (for D11 cf v l 9) —^{a}) B1 (marg also) पाद- (for गात्र-) Ś1 D2 3 5 7 12 -संवाहने-श्चा(D2 3 7 °ना)पि, Ñ2 V2–4 B D1 10 M4 -सवाहन कुर्वन्. —^{b}) Ñ2 V2–4 B D1 10 M4 श्रमापनयनं, Cg °नैस् (as in text) B1 T2 3 G2 M1 तदा (for तथा) Ś1 D2 3 5 7 12 श्रमापनयनेन स (D3 °यना[sic]) —^{c}) B4 पूर्वेषु (for सर्वेषु) Ñ2 V3 4 B D10 13 कार्येषु, Cm as in text (for कालेषु) —^{d}) D1 G1 M4 ता, T3 G2 हा (for ह)

G I. 47 11
B I. 46 12
L I. 42 12

अथ वर्षसहस्रे तु दशोने रघुनन्दन ।
दितिः परमसंप्रीता सहस्राक्षमथाब्रवीत् ॥ १२
तपश्चरन्त्या वर्षाणि दश वीर्यवतां वर ।
अवशिष्टानि भद्रं ते भ्रातरं द्रक्ष्यसे ततः ॥ १३
तमहं त्वत्कृते पुत्र समाधास्ये जयोत्सुकम् ।
त्रैलोक्यविजयं पुत्र सह भोक्ष्यसि विज्वरः ॥ १४
एवमुक्त्वा दितिः शक्रं प्राप्ते मध्यं दिवाकरे ।
निद्रयापहृता देवी पादौ कृत्वाथ शीर्षतः ॥ १५
दृष्ट्वा तामशुचिं शक्रः पादतः कृतमूर्धजाम् ।
शिरःस्थाने कृतौ पादौ जहास च मुमोद च ॥ १६
तस्याः शरीरविवरं विवेश च पुरंदरः ।
गर्भं च सप्तधा राम बिभेद परमात्मवान् ॥ १७

12 ^{ab}) Ñ2 V B D1 10 11 13 गते, Dt D6 8 पूर्णे; Cm g k as in text (for अथ) B4 सर्वे (for वर्ष-) Ś1 D2 3 5 7 12 -शते पूर्णे, Dt D4 6 8 9 °सा, T2 -सहस्रेषु (for -सहस्रे तु) Ś1 D2 3 5 7 12 दशसे, V2 दर्शने, D1 किंचोने, G4 संपूर्णे, Cm g k t as in text (for दशोने) T3 अथ वर्षसहस्रावसाने सा रघुनदन —^{c}) Dt D4 6 8 °सहष्टा, D2 3 5 7 12 M4 °सुप्रीता, D11 °सतुष्टा, D14 ...(lacuna)संप्रीता (for परमसंप्रीता) —^{d}) Ś1 D2 3 5 7 11 12 उवाच ह; T3 अभाषत (for अथाब्रवीत्) —After 12, D4 9 14 S (except M4) Ck ins, Ś1 Dt D6 8 ins after 14

975* याचितेन सुरश्रेष्ठ पित्रा तव महात्मना ।
वरो वर्षसहस्रान्ते दत्तो मम सुत प्रति ।

[Ś1 reads l 1 in marg —(l 1) D14 T1 2 G1 3 4 M3 T3 तव पित्रा (by transp), (for पित्रा तव) —(l 2) Ś1 Dt D4 6 8 मम दत्त (by transp) (for दत्तो मम)]

13 ^{b}) D9 (before corr as in text) दशोनानि महामते —For 12^{c}–13^{b}, Ñ2 V B D1 10 13 subst, while Ś1 D2 3 5 7 11 12 M4 subst l 2 only for 13^{ab}

976* दितिः प्रीता सहस्राक्षमिदं वचनमब्रवीत् ।
प्रीता तेऽहं सहस्राक्ष दशवर्षाणि पुत्रक ।

[(l 2) V3 D2 3 7 [अ]हं ते (by transp) M4 सुरश्रेष्ठ (for सहस्राक्ष) D1 प्रीतास्मि तेहं देवेंद्र (for the prior half)]

—D9 om 13^{c}–14 —^{c}) Ñ2 V B D1 10 M4 °शेषाणि (for °शिष्टानि) —^{d}) Ñ2 V B D10 13 द्रष्टासि भ्रातरं, D1 द्रक्ष्यसे भ्रातरं (by transp), T3 °वीक्ष्यसे (for भ्रातरं द्रक्ष्यसे)

14 D9 om 14 (cf v l 13) —^{a}) B2 4 तद्, Dt D6 8 Ct यम्, Cg k as in text (for तम्) V4 युज्यते (for त्वत्कृते) D2 T2 G3 पुत्र, Ck t as in text (for पुत्र) —^{b}) Dt D1 4 6 8 G1 4 तम्, Cg k as in text (for सम्-) Ñ2 V B D1 10 13 यथा तथा (D1 transp.) (for जयोत्सुकम्) —^{c}) Ś1 D2 3 5 7 11 12 त्रैलो(D12 ...)क्य निखिलं; Cg k t °विजयं (as in text) D4 6 14 T G4 पुत्र —^{d}) Ś1 D2 3 7 11 12 भोक्ष्यथ (D11 °से) सह विज्वरौ (D2 °ज्वरैः [sic], D11 °ज्वर.), D5 भोक्षयिष्येह विज्वर, T3 सहसा राक्षसेश्वरं —For 14^{cd}, Ñ2 V (V1 reads twice) B D1 10 13 M4 subst

977* सौभ्रात्रेणैव सहितस्त्व हि राज्यमवाप्स्यसि ।

[B4 सौभ्रात्रेण (submetric) (for सौभ्रात्रेणैव) V4 °च, D1 त्वया (for त्व हि) V1 (first time) समवाप्स्यसि (hypermetric), D1 °प्स्यति (sic) (for अवाप्स्यसि) V2 त्व राज्य समवाप्स्यसि, M4 reads the line of 14^{d} (for the post. half)]

—After 14, Ś1 Dt D6 8 ins 975*.

15 ^{a}) T1 damaged from ब up to दि. Dt D6 8 इत्युक्त्वा च; Cm g एवमुक्त्वा (as in text) Ñ2 V B D1 10 13 ततः (for दिति) Dt D4 6 8 9 तत्र (for शक्र) —^{b}) D11 मध्ये (for मध्य) Dt D4 6 8 Ct दिनेश्वरे (for दिवाकरे) Ñ2 V B2–4 D1 10 13 M4 विश्वस्ता शक्रसंनिधौ, B1 विश्वस्ता रघुनदन, Cm k as in text (for ^{b}) —M4 om 15^{c}–16^{b}. —^{cd}) Ś1 °हृतां, T3 °कृता, Cm t as in text (for [अ]पहृता) Ś1 देवीं D13 reads ^{c} as in Ñ2 and om (hapl) 15^{d}–16^{c} —^{d} D14 स्पृष्ट्वा, Cm g k t as in text (for कृत्वा) Ś1 D2 5 7 12 तु, D11 नु, G1 3 च (for [अ]थ) Ñ2 V B D1 10 कृतपादा शिर स्थाने दिति सुष्वाप (D1 °सा च) राघव

16 D13 om 16^{abc}, M4 om 16^{ab} (cf v l 15) D1 om 16 —^{a}) Ś1 D2.3 6 11 12 अशुचि· —^{b}) Ś1 Dt D4–6 8 9 11 12 G2 M1 3 Ct पादयो, Cm g पादत. (as in text) —^{c}) Ś1 D5 कृताया शिरस स्थाने, Ñ2 V B D2.3 7 10–12 कृतपादां शिर स्थाने, M4 °कृतपदा, Cm g k t as in text (for ^{c}) —^{d}) Dt D6 8 स (for first च) Ś1 D5 11 12 °मुदितोपि च, Ñ2 B3 4 D10 मुमोद च जहास च (by transp), V B1 2 D13 मुमुदे च जहास (D13 °.) च, D2 3 7 °मुमुदेपि च, M4 ससुष्वाप मुमोह च, Cm as in text.

17 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 शरीर विवृत (D3 ***, D11 °कृत); Cg k t as in text (for शरीरविवर) —^{b}) D5 (before corr) विविशे Ś1 D3 5 7 11 12 स (for च) Dt D4 6 8 T3 G1 3 4 Ck प्रविवेश, D2 स विवेश (for विवेश च) Ñ2 V B D1 10 13 M4 प्रविश्य बल (V2 रण)सूदन —^{c}) Ñ2 V B D1 10 M4 विभेद, D11 त गर्भं, D13 चिच्छेद (for गर्भं च) Ñ2 V B D1 10 13 M4 गर्भं (for राम) —^{d}) Dt D6 8 चिच्छेद (for विभेद) D11 परमास्त्रवान्.

भिद्यमानस्ततो गर्भो वज्रेण शतपर्वणा ।
रुरोद सुस्वरं राम ततो दितिरबुध्यत ॥ १८
मा रुदो मा रुदश्चेति गर्भं शक्रोऽभ्यभाषत ।
बिभेद च महातेजा रुदन्तमपि वासवः ॥ १९
न हन्तव्यो न हन्तव्य इत्येवं दितिरब्रवीत् ।
निष्पपात ततः शक्रो मातुर्वचनगौरवात् ॥ २०
प्राञ्जलिर्वज्रसहितो दितिं शक्रोऽभ्यभाषत ।
अशुचिर्देवि सुप्तासि पादयोः कृतमूर्धजा ॥ २१
तदन्तरमहं लब्ध्वा शक्रहन्तारमाहवे ।
अभिन्दं सप्तधा देवि तन्मे त्वं क्षन्तुमर्हसि ॥ २२

G I. 4
B I. 4
L I

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४५ ॥

Ñ2 V B D1 10 13 M4 वज्रेण शतपर्वणा(= 18^b) —After 17, Ś1 Ñ2 V B D1 10 13 M4 ins

978* एकैकं चैव गर्भांशं पुनश्चिच्छेद सप्तधा ।
विस्फुरन्त बलाद्राम रुदन्त चार्तया गिरा ।

[(l 1) V1 च स (for चैव) B4 एकैकस्यापि Ñ2 V4 B3 D10 13 M4 गर्भं स (V4 च), V1 °ग, V3 गर्भांस्तान् (sic) (for गर्भांश) —(l 2) D1 M4 स्फुरमाण Ś1 रुरोदैव, M4 स्फूर्जत° (for रुदन्त च) V [आ]र्तैमाशयात्, B1 2 °भाषया, M4 °माशये (for [आ]र्तया गिरा) D1 °वासवस्तदा (for the post half)]

18 ^a) D1 M4 भिद्यमाने, Cg °नस्(as in text). Ñ2 V3 B2 D1 तथा, V1 2 4 B1 3 4 D10 13 M4 तदा (for ततो). D1 M4 गर्भे —T1 damaged from त up to रु in ^c; ^b) Cg k t शतपर्वणा(as in text) Ñ2 V B D1 10 13 M4 कुक्षौ वज्रेण वज्रिणा —^c) V1 M2 स°, D3 *स्वर, D11 विस्तर, M3 विस्वरो (for सुस्वर) D1 M4 रुदमाने च (M4 °ति) करुणं, D13 रुरोधमस्वर राम (sic) —^d) D2 न सा (sic !) (for ततो) —After 18, B3 ins

979* सप्त सप्ताभवन्पुत्रा महाबलपराक्रमा ।

19 D10 om 19–20^b —^a) Cg मा रुदो (as in text). M2 गर्भम् (for चेति) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9 11–13 M4 मा रोदीरिति (D2 9 °दिति च) त शक्र —^b) Ś1 D2 5 9 11 °चैव, Ñ2 V2–4 B D13 प्ररुदतम्, V1 पुरदर तम् (sic), D1 M4 रुदमानम्, D3 7 °देवो, D12 °चैवम्, M2 एवं° (for गर्भं शक्रो) Ñ2 V1 3 4 B D1 12 13 M4 अभाषत, V2 अतोषयत् (for ऽभ्यभाषत) —^c) D3 7 [अ]थ (for च) Ñ2 V B D1 13 M4 [ए]न(V4 D13 °व) वज्रेण (for महातेजा) —^d) B3(m also)D1 M4 राघव (for वासव) Ś1(m also as in text) D2 3 5 7 9 11 12 एकैकं सप्तधा पुन

20 D10 om 20^ab (cf v l 19) —^a) Dt D4 8 Ct हंतव्य, Cg k as in text (for हन्तव्यो) Dt D4 8 °व्यम् (for हन्तव्य) —^b) Ñ2 V B1–3 D1 13 M2 4 तं, B4 [इ]दं, Dt D6 8 14 T1 G1 3 [ए]व (for [ए]वं) V1 अभाषत, D3 चैवाभ्यभाषत(both hypermetric) (for अब्रवीत्) —D3 om (hapl) 20^c–21^b —^c) Ñ2 V B D10 13 निर्ययौ च (for निष्पपात) V4 तदा (for तत) Ś1 D2 5 7 9 11 12 निर्ययावथ(Ś1 D2 °विति) देवेशो.—^d) D7 (m. also as in text) वचनमब्रवीत्.

21 D3 om 21^ab (cf v l 20) —^ab) Ś1 D2.5 7 9 11 12 चैव (for शक्रो) Ñ2 V B D1 10 13 प्राजलिश्चाब्रवीद्देवीं (B4 °द्देवीं) वि(D1 स)नि सृत्याग्रत· स्थित· —T1 damaged from प्ता up to यो· in ^d —^c) D2 (before corr) दिवि (for देवि) —^d) Ś1 B2 D5 12 M4 °त., D1 °वत् (for पादयो·)

22 ^a) Ś1 अहं च (hypermetric) (for अह) D3 7 बुद्ध्वा —^b) T3 प्रविश्याहं तवोदरं, Ck.t as in text —For 22^ab, Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst

980* लब्ध्वा तदन्तरं चाह मद्विनाशार्थमाहितम् ।

[B4 तदनतर (hypermetric), D1 M4 [ए]तदतर (for तदन्तर) V1 त्वाह, V4 मातर् (for चाह) V2 °त्मना हित, B4 °र्धमागत (for the post half)]

—^c) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 भिन्नवान्°, Ñ2 V B D10 13 गर्भं ते हतवान्, M2 ह्यभिदं°(for अभिन्दं सप्तधा) D1 M4 गर्भं ते जघ्निवानेत(M4 °न) —^d) V3 ततस्, D11 यन्मे, Ck t as in text (for तन्मे)

Colophon —*Kānda name* Ñ2 D1 4 6 om V B D10 11 आदि°, D3 अयोध्या° —*Sarga name* Ś1 गर्भविभेदन, Ñ2 V B2–4 D10 11 दितिगर्भभेद (Ñ2 B2 D10 °च्छेद), B1 D1–3 5 7 9 12 गर्भभेद (D5 °भेदन·) —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om Ñ2 B2 3 D10 47, V2 D9 49, V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 46, D1 2.7 36 D13 —काडे गर्भच्छेदो—सर्ग 47 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम .

४६

G I.48 I
B I.47 I
L I.43 I

सप्तधा तु कृते गर्भे दितिः परमदुःखिता ।
सहस्राक्षं दुराधर्षं वाक्यं सानुनयाब्रवीत् ॥ १
ममापराधाद्गर्भोऽयं सप्तधा विफलीकृतः ।
नापराधोऽस्ति देवेश तवात्र बलसूदन ॥ २
प्रियं तु कृतमिच्छामि मम गर्भविपर्यये ।
मरुतां सप्त सप्तानां स्थानपाला भवन्त्विमे ॥ ३
वातस्कन्धा इमे सप्त चरन्तु दिवि पुत्रकाः ।
मारुता इति विख्याता दिव्यरूपा ममात्मजाः ॥ ४
ब्रह्मलोकं चरत्वेक इन्द्रलोकं तथापरः ।
दिवि वायुरिति ख्यातस्तृतीयोऽपि महायशाः ॥ ५

46

☞ Ñ1 missing Sarga 46 (cf v l I 33 8)

1 ^{a}) M3 गते (for कृते) —For 1^{ab}, Ñ2 V B1 3 D1 10 11 13 subst , while B2(marg) 4 ins before 1^{ab}

981* एकोनपञ्चाशद्धा तु भिन्ने गर्भे ततो दितिः ।

[V4 -पञ्चाशद्राम, B1 -पञ्चाशत्तदा, D1 -पञ्चाशतधा (for -पञ्चाशद्धा तु) B1 छिन्ने गर्भे, D1 गर्भे छिन्ने, D11 कृते गर्भे (for भिन्ने गर्भे) D11 दितिस्तदा, D13 तदा दिते (for ततो दितिः)] —B4 om (hapl) 1^{cd} —^{c}) D12 G2 सहस्राक्ष-. D1 M4 पुरंदरमिदं वाक्यम्. —^{d}) D9 सान्वयम् (for सानुनया) D3 7 सानुनयं ब्रवीत् Ñ2 V1–3 B1 3 D1 10 13 उवाच भृशदुःखिता, V4 अवोचद्दिति दुःखिता, B2(before corr as in Ñ2) वाक्यं सा स्वयमब्रवीत्, T3 M2 सांत्वं (T3 °त्व-) वाक्यमथाब्रवीत्, M4 उवाच रघुनंदन

2 ^{ab}) D5 [अ]पराधो T1 damaged for र्भोऽयं स. Ñ2 V B D10 13 बहुधा, D1(marg as in text) वधाय (for सप्तधा) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 विदली°, Dt D6 8 शकली°, Cv r g as in text (for विफलीकृतः) —^{c}) Dt D6 8 हि (for ऽस्ति) V3 ते शक्र (for देवेश) —^{d}) Ś1 D2 5 12 तव कश्चन पुत्रक, Ñ2 V1 4 B3 4 D10 13 भवतः स्व(V1 4 °तो मे)हितैषिण , V2 3 B1 2 D1 M4 तवाद्यात्म(V3 °र्थं, D1 °य)हितैषिणः, D3 7 तव पुत्रक कश्चन, D11 तव कश्चित्तु पुत्रक

3 ^{a}) Dt D6 8 G1–3 M1 3 त्वत्; D4 om (submetric), Cg as in text (for तु) Ś1 B2 D2.3 5 7 11 12 इच्छेयम्, Cg k t as in text (for इच्छामि) ❀ Ck गर्भस्य विपर्यये या विपत्ति तन्निमित्ते प्राप्ते .... कृतं सप्तधा विभागरूप कर्म तव यथा प्रिय भवति तथा इच्छामि। So also Ct ❀ —^{b}) Ś1 B2 D2 3 5 7 11 12 अस्मिन् (for मम) D2 5 गर्भे (for गर्भ-) D14 -विपर्ययं, G1 -विपश्चये (sic) —^{c}) G1 3 मरुत ; G4 मारुता, all Cs as in text (for मरुतां) —^{d}) Dt D4 6 8 14 T1 2 G4 ते, M2 3 मे (for [इ]मे) Cm cites ^{cd} as in text —For 3^{cd}, Ś1 B2 D2 3 5 7 11 12 subst

982* सप्त स्थानानि सप्तैते मरुत पालयन्तु ते ।

[D11 महत (for मरुत) B2 संज्ञाना फलयतु च (for the post half)]

4 ^{a}) B2 D3 11 °स्कधान्, D7 °स्कधात् (for वातस्कन्धा) Ś1 B2 D2 3 5 7 11 12 14 सदा, Ck t as in text (for इमे) B2 T1 2 G4 पुत्र, D5 सुप्ता., D11 सर्वे, Ck t as in text (for सप्त) —^{b}) Ś1 B2 D2 3 5 7 11 12 14 मम, T3 दिति- (for दिवि) Ś1 Dt D6 8 9 12 Ct पुत्रक (for °का) —^{c}) Ś1 B2 D2.3 5 7 11 12 मरुतश्चेति, M2 मारुता दिवि (for मारुता इति) Cg k as in text (for ^{c}) —^{d}) Ś1 B2 D5 11 12 M2 महाबला (for ममात्मजा) D2 3 7 महाबलपराक्रमाः, Ck as in text (for ^{d}) —For 3 and 4, Ñ2 V B1 3 4 D1 10 13 M4 subst , while B2 ins after 6

983* एवं गतेऽपि वत्स त्वं प्रियं मे कर्तुमर्हसि ।
इमे ते सप्तका सप्त मरुतो नाम विश्रुता. ।
चरन्त्वाज्ञाकरा सप्त वातस्कन्धेषु सप्तसु ।
सहैभिर्मम पुत्रैस्त्व मरुद्भिर्जहि शात्रवान् ।

[(l 1) V1 3 °त्व वत्स (by transp), V4 B2 D1 M4 पितृ(B2 पुत्र)वचः, B1 °तद्वत्स (for ऽपि वत्स त्व) —(l 2) D13 सप्तभि (for सप्तका) V1 मत्पुत्रा, B4 M4 मारुता (for मरुतो) M4 इति (for नाम) —(l 3) V1 [आ]काशगा (for [आ]ज्ञाकरा). V1 B1 2 D1 M4 शक्र (for सप्त) —(l 4) Ñ2 इहैभिर्, V2 सहैतैर्, V4 B2 सह तैर्, D10 सप्तभिर् (for सहैभिर्) Ñ2 V2 पुत्रस्त्व V4 जिन (sic) (for जहि) D1 जहि शत्रु शतक्रतो (for the post half)]

5 B2 repeats 5^{ab} after 6 (after 983*) —^{a}) T1 partially damaged V2–4 B(B2 second time) D1 10 11.13 M4 ब्रह्मलोके; Ck as in text (for °लोक) Ñ2 V B(B2 second time) D1 2 7 10 13 T2 3 M4 चरतु; D3 चरेतु, D5 चरति, Cg as in text (for चरतु) Ñ2 V1 B3 D9 10 [ए]ते (with hiatus), V2 3 B1 2(second time) 4 D1 13 M4 [ए]के (with hiatus), Ct as in text (for [ए]क) —^{b}) Ñ2 V2–4 B (B2 second time) D1.10 13 M4 इंद्रलोके ❀ Ct रुद्रलोकमिति प्रचुर पाठ । ❀ Ñ2 V B (B2 second time) D1–3 9 10 13 M4 तथा परे, T3 सदा°; G1–3 M1 अथा° (for तथापर) —Ñ2 V B1 3 4 D1 10 13 M4 om 5^{cd}. —^{c}) Ś1 B2 D2 3 5 7 9 11 12 विप्र(D2 °श्र) म्वायुर्, Dt D4 6 8 Ct दिव्यवायुर्; Cg k as in text (for दिवि वायुर्) B2 इह (for इति) —^{d}) Ś1 B2 D2.3 5 7 9 11.12 तृतीयस्तु G1 3 महातपा (for °यशाः)

चत्वारस्तु सुरश्रेष्ठ दिशो वै तव शासनात् ।
संचरिष्यन्ति भद्रं ते देवभूता ममात्मजाः ।
त्वत्कृतेनैव नाम्ना च मारुता इति विश्रुताः ॥ ६
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा सहस्राक्षः पुरंदरः ।
उवाच प्राञ्जलिर्वाक्यं दितिं बलनिषूदनः ॥ ७
सर्वमेतद्यथोक्तं ते भविष्यति न संशयः ।
विचरिष्यान्ति भद्रं ते देवभूतास्तवात्मजाः ॥ ८
एवं तौ निश्चयं कृत्वा मातापुत्रौ तपोवने ।
जग्मतुस्त्रिदिवं राम कृतार्थाविति नः श्रुतम् ॥ ९
एष देशः स काकुत्स्थ महेन्द्राध्युषितः पुरा ।
दितिं यत्र तपःसिद्धामेवं परिचचार सः ॥ १०
इक्ष्वाकोस्तु नरव्याघ्र पुत्रः परमधार्मिकः ।
अलम्बुषायामुत्पन्नो विशाल इति विश्रुतः ॥ ११ G 1.48.14 B 1.47.12 L 1.43.14

6 ^{a}) D2.9 च (for तु) Ś1 D5 12 T1 नरश्रेष्ठ (for सुर°) —Ś1 reads 6^{cdef} twice (^{ef} second time in marg) D3 7 12 repeat 6^{cd} after 6^{ef} —^{c}) B2 D7 (second time) विचरिष्यंति, D3 (second time) विचरति (submetric), T3 M1 3 संचरिष्यंतु (for संचरिष्यन्ति) —^{d}) Ś1 Dt D2 3 5 7 9 11 12 (Ś1 D3 7 12 second time) कालेन हि, D4 14 देवरूपा (for देवभूता). B3 महाबला· (for ममात्मजा.) Ś1 D3 7 12 (all first time) देवरूपा महाबला· —After 6^{cd}, B3 ins

984* अमृतप्राशना· पुत्रा इमे ते सहितास्त्वया ।
—G3 M2 om (hapl) 6^{e}–8 D2.5 9 11 om. 6^{ef}.—^{e}) Ś1 (first time) °ते देव, G2 °ते न च (for त्वत्कृतेनैव). Ś1 (first time, second time as in D4) B2 D3 7 12 मरुत, Dt D6 8 °वै, D4 G1 2 M1 °तु (for नाम्ना च) —^{f}) D4 मरुता (for मारुता) Ś1 (first time) B2 D3 7 12 इति नाम्ना(Ś1 स्थानाच्) च(B2 तु) विश्रुता —For 6, Ñ2 V B(except B2) D1 10 13 M4 subst , while B3 ins after the repetition of 5^{ab}, D11 ins 1 2 and 3 after 6^{cd}

985* दिक्षु चैतासु सर्वासु विचरन्तु तवाज्ञया ।
दिव्यमूर्तिधरा भूत्वा मरुतोऽमृतभोजना· ।
तवैवाज्ञाकरा· शक्र कुरुष्वैतद्वचो मम ।

[(l 1) V2 4 B1 चैवासु, D1 M4 सर्वासु (for चैतासु) D1 M4 चैवान्ये (for सर्वासु) D1 ममात्मजा, M4 महाबला (for तवाज्ञया) —(l 2) D13 दिवि (for दिव्य-) B4 देवा (for भूत्वा) —(l 3) B4 (marg , also as above) सततवातस्करा ; D1 ते चैवाज्ञाकरा D1 [इ]ति (for [ए]तद्) D1 M4 प्रिय (for वचो) D11 कुरुष्व वचन मम (for the post. half)]
—After 6, B2 ins 983*, thereafter repeats 5^{ab}

7 G3 M2 om 7 (cf v l 6) —^{a}) D11 तस्य (sic). V2 तु (for तद्) —T1 partially damaged for ^{b} —^{b}) Ñ2 V B D1 10 13 M4 शक्र शक्तिमता वर —^{d}) D14 -निषूदित· Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 एवमस्त्विति राघव, Dt D6 8 इतीद बलसूदन· —After 7, Ñ2 V B D10 11 13 ins , D1 M4 ins 1 1 and 2 after 7, subst. l 3 for 8^{ab} and then cont l 4

986* त्वत्कृतेनैव नाम्ना हि भविष्यन्ति तवात्मजाः ।
ख्याता मरुत इत्येते दिव्यरूपा ममाज्ञया ।
सर्वमेतद्यथात्थ त्वं करिष्येऽहमशेषतः ।
अमृतप्राशिन पुत्रा इमे ते सहिता मया ।

[(l 1) B2 मत्कृतेन, M4 तत्र तेन (for त्वत्कृतेन). V1 om (submetric), V2 [इ]ति, V3 D1 M4 [ए]वे, V4 B1 2 ते (for हि) D1 चरिष्यति (for भविष्यन्ति) D1 ममात्मजा —V B1 2 om l 2 —(l 2) D11 स्वागता (hypermetric) (for ख्याता) D1 M4 [ए]व (for [ए]ते) D1 तवात्मजाः (for ममाज्ञया) —D11 om (hapl) l 3-4 —(l 3) V4 यथावृत्त (for यथात्थ त्व) M4 असंशय (for अशेषत). —(l 4) V3 सर्वे ते, V4 इत्येते, D13 ते इमे (by transp) (for इमे ते)]

8 G3 M2 om 8 (cf v l 6) —^{a}) D3 एव (for एतद्). —^{b}) V4 करिष्ये च (for भविष्यति) —For 8^{ab}, D1 M4 subst l 3 of 986* —D2 3 5 7 12 om 8^{cd}. —^{c}) G2 M1 विचरिष्यंतु, Cg as in text (for °ष्यन्ति). —^{d}) Dt D4 8 T1 M3 देवरूपास्, D6 दिव्यरूपास्, D9 बभूवुस्ते (for देवभूतास्) —For 8^{cd}, Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 (except D1 M4 all read before 8^{ab}) subst

987* विचरिष्यन्ति लोकांस्त्रीन्निर्भया विगतज्वरा· ।
निर्वृत्ता भव भद्रं ते करिष्ये वचनं तव ।

[(l 1) B1 अभया (for निर्भया) —(l 2) V4 B1 D1 निवृत्ता (for निर्वृत्ता) M4 निर्वर्तय ततो मन्यु (for the prior half)]

9 Ś1 reads 9^{ab} in marg —^{b}) D5 12 मातृ- (for माता-) Ś1 तपोवन, Ñ2 V B D1 10 13 M4 परस्पर (for तपोवने) —^{d}) Cg k न.(as in text) D11 निश्चित, G1-3 विश्रुतं (for न श्रुतम्)

10 D2 3 5 7 12 om 10 Ś1 reads 10^{ab} in marg. —^{a}) T1 missing from श: on a damaged fol V2 om स (submetric) —^{b}) D11 महेंद्र पाकशासनः. —^{c}) V1 दितिर्यत्र, D11 दितिपुत्र (sic) (for दितिं यत्र) D1 तपस्यतीम् (for तप सिद्धाम्) —^{d}) D1 एना (for एव) D9 परिचरद्धि (archaic) (for परिचचार) —After 10, D9 reads 12, while B3 ins

988* एतत्स्थान महापुण्यं मुनीना प्रीतिवर्धनम् ।,
whereas D1 reads 989* after 10

11 Ś1 reads 11 in marg —^{a}) Ñ2 V B (B2 marg also as in D5) D1 9 10 13 M4 इक्ष्वाकोर्यत्र(V3 B1-3

G 1 48 14 B 1 47 12 L 1 43 14 तेन चासीदिह स्थाने विशालेति पुरी कृता ॥ १२
विशालस्य सुतो राम हेमचन्द्रो महाबलः ।
सुचन्द्र इति विख्यातो हेमचन्द्रादनन्तरः ॥ १३
सुचन्द्रतनयो राम धूम्राश्व इति विश्रुतः ।
धूम्राश्वतनयश्चापि सृञ्जयः समपद्यत ॥ १४
सृञ्जयस्य सुतः श्रीमान्सहदेवः प्रतापवान् ।
कुशाश्वः सहदेवस्य पुत्रः परमधार्मिकः ॥ १५
कुशाश्वस्य महातेजाः सोमदत्तः प्रतापवान् ।
सोमदत्तस्य पुत्रस्तु काकुत्स्थ इति विश्रुतः ॥ १६
तस्य पुत्रो महातेजाः संप्रत्येष पुरीमिमाम् ।
आवसत्यमरप्रख्यः सुमतिर्नाम दुर्जयः ॥ १७
इक्ष्वाकोस्तु प्रसादेन सर्वे वैशालिका नृपाः ।
दीर्घायुषो महात्मानो वीर्यवन्तः सुधार्मिकाः ॥ १८

D1 9 13 °रत्र, V4 °श्चैव) राजर्षे , D2 3 5 7 11 12 विश्वग्वायोस्तु (D2 °थ) काकुत्स्थ —c) Ś1 V2 D1–3 5 6 12–14 S (except T1) अलबुसायाम्. —d) V1 B2 D1 विशालो नाम. Ś1 D5 12 न श्रुतं, V1 धार्मिक. (for विश्रुत)

12 T2 G4 om (hapl) 12–14b V M4 om 12 D9 reads 12 after 10 —ab) T1 विशाला च, M3 विशाले तु, Ct as in text (for विशालेति) Ck.t कृता (as in text). Ś1 B D2 3 5 11–13 तेनेयं निर्मिता राम (D11 °जन्) वैशाली (D2 विशाला, D11 वैशाला) नगरी शुभा (Ś1 भुवि, D13 पुरा) —For 12, D1 subst. and reads after 10

989* तेषां दितिसुतानां यो विश्वग्वायुरभूत्ततः ।
तत्सुतेन विशालेन विशालेय पुरी कृता ।

13 T2 G4 om 13 (cf v l 12) —a) B1 विशालस्य च (hypermetric), D3 6 विशालास्य (for विशालस्य) B3 (m also) 4 D3 (also as in text) राजा, D11 रा* (for राम) —b) T1 missing चंद्रो महा on a damaged fol Ñ2 V1 3 4 B D10 13 M4 [s]भवन्नृप (for महाबल) V2 महेंद्रोप्यभवन्नृप —c) B3 इव (for इति) —d) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 10–13 हे (Ñ2 V3 D11 12 हे) मचंद्रि (D2 °द्रो, D3 °द्रा) महायशा , D1 M4 हेमचद्र सुतोभवत्

14 T2 G4 om 14ab (cf v l 12) —a) V3 सुचद्र-स्यात्मजो D1 चासीद्, M4 [s]प्यासीद् (for राम) —D13 om (hapl ? cf v l. Ñ2 for c) 14bc —b) Ś1 D2 9 12 धूम्राक्ष, D5 धूम्राख्य, D10 धुम्राश्वर (hypermetric), D11 धूमाक्ष (for धूम्राश्व) —D10 om (hapl cf v l Ñ2 for 15b) 14c–15b —c) Ś1 धूमाक्ष-, D2 9 11 12 धूम्राक्ष-, D5 धूम्राख्य- (for धूम्राश्व-) G4 -तन*. Ñ2 B3 -तनयो राम —d) B3 D2 5 संजय· Ñ2 V B D1 13 M4 समजायत (for समपद्यत) Cg as in text (for d)

15 D10 om 15ab (cf v l 14) —a) B3 D2 5 संजयस्य Ś1 G2 M1 राम, Ñ2 V2 4 B चासीत्, V1 3 M4 त्वासीत् (for श्रीमान्) —b) Ñ2 V1 3 4 B D1 13 M4 स्वर्णष्ठी (Ñ2 B3 °ग्री) वीति विश्रुत (V1 न श्रुत), V2 स्वर्तुष्ठा-विरिति श्रुत , D11 सदेव इति विश्रुत , T2 सहदे * * * * वान् (fol damaged) —D14 om (hapl) 15cd —c) D2 3 5 7 9 12 13 कृशाश्व·, G2 M1 भृशाश्व (for कुशाश्व.) —d) T1 damaged for धार्मिक —For 15cd, Ñ2 V B D1 10 M4 subst

990* स्वर्णष्ठीविसुतश्चापि कृशाश्व इति विश्रुत. ।
[Ñ2 B3 स्वर्णग्रीवि°, V1 स्वर्णष्ठी:°, V2 स्वर्तुष्ठावि°, M4 सु*र्णष्ठीवितनय (for the prior half)]

16 a) Ñ2 V B D1–3 5 7 11 12 कृ°, T1 damaged, G2 M1 भृ°, M4 कुश्वा° (for कुशाश्वस्य) —D12 om (hapl) 16b–17a —b) D9 सोमदत्त Ñ2 V1 2 B D1 10 13 M4 सोमदत्तसुतोभवत्, V3 4 सोमदत्तोभवत्सुत —cd) Ñ2 V B D1 10 13 M4 काकुत्स्थ, D5 °श्व, M2 पुत्रोभूत् (for पुत्रस्तु) Ñ2 V B D1 10 13 M4 सुतोभूत् (for काकुत्स्थ). D3 7 11 काकुत्स्थ पुत्रस्तु (by transp) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10 11 13 M4 जनमेजय (for इति विश्रुतः)

17 D12 om 17a (cf v l 16) D3 om (hapl) 17. —a) Ñ2 D1 [s]थ काकुत्स्थ, V B1 3 4 D10 M4 [s]थ काकुत्स्थ, B2 नरव्याघ्र, D6 महातेज, D13 च काकुत्स्थ (for महातेजा) —b) D11 सप्रत्येव, M3 संप्रतीह (for सप्रत्येष) Ñ2 V B D1 10 13 पाल्येता (V1 °ना, B1 यस्यैषा, B3 पाल्यता, B4 पालितां, D1 पातीमा, D13 प्राक्षेतां) साप्रत पुरीं. —c) D4 G1 आवसत् (G1 °न्), T2 3 अवसनि, G3 अवसन् (for आवसति) Ś1 D2 5 7 9 11 12 अध्यास्ते नरशार्दूल, Ñ2 V B D1 10 13 धर्मात्मा नर (D1 नृप) शार्दूल, Dt D6 8 आ (Dt अ) वसत्परमप्रख्य , M4 निवसत्यरिशार्दूल —d) Ś1 V1 D12 प्रमितिर्, Ñ2 V2–4 B D1 2 5 7 11 प्रमतिर् , D6 सुमितिर् (for सुमतिर्) D5 नर- (for नाम) Ñ2 V B D1 10 13 वीर्यवान्; D12 स दुर्जय (hypermetric), D14 T1 G4 विश्रुत· (T1 °तं), T2 M4 नामत· (for दुर्जय·)

18 B2 (marg) repeats 18a as in Ś1 —a) Ś1 D2 3 5 7 11 12 विश्वग्वायो , Ñ2 V1.3 4 B D1 10 13 इक्ष्वाकव , V2 ऐक्ष्वाकव (for इक्ष्वाकोस्तु) Ñ2 V B D1 10 13 सर्वे एव (V2 °ते); M4 प्रभावेन (for प्रसादेन) —b) Ñ2 V B D1 10 13 ख्याता (for सर्वे) Ñ2 V2–4 B2–4 D1 10 13 वैशालका (D1 °जा), Cg k t as in text (for वैशालिका). M1 नरा (for नृपा) Ś1 D2 3 5 7 12 विशाला सर्वपार्थिवा.. —c) B4 महाबाहो (for महात्मानो) —d) Ñ2 V B D1 10 13 M4 महाबला , T2 सु * * * (for सुधार्मिका).

इहाद्य रजनीं राम सुखं वत्स्यामहे वयम् ।
श्वः प्रभाते नरश्रेष्ठ जनकं द्रष्टुमर्हसि ॥ १९
सुमतिस्तु महातेजा विश्वामित्रमुपागतम् ।
श्रुत्वा नरवरश्रेष्ठः प्रत्युद्गच्छन्महायशाः । २०
पूजां च परमां कृत्वा सोपाध्यायः सबान्धवः ।
प्राञ्जलिः कुशलं पृष्ट्वा विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ २१
धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे विषयं मुने ।
संप्राप्तो दर्शनं चैव नास्ति धन्यतरो मम ॥ २२

G I 48 24
B I. 4/ 22
L I. 43 24

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षट्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४६ ॥

19 [a]) Ñ2 इति (for इह) V4 वीर, Dt D6 8 एका (for राम) —[b]) T2 सुखो (for सुखं) Dt D6 8 स्वप्स्यामहे, Cg as in text (for वत्स्यामहे) G2 M1 निशा (for वयम्) Ś1 D2 3 5 7 11 12 वत्स्याम स(Ś1 D11 12 सु)सुख(Ś1 °खा) वय —[c]) V3 B4 D1 सुप्रभाते Ñ2 V B D1 10 13 M4 तु(V4 च) जनक (for नरश्रेष्ठ) —[d]) Ñ2 V B D1 10 M4 ध्रुव(M4 वय) द्रक्ष्याम (V4 B4 D10 °मि) राघव, D13 द्रक्ष्याम ध्रुवमेव हि

20 [a]) Cg सुमतिस् (as in text) Ś1 D2 3 5 7 12 अथासौ प्रम(Ś1 °मि)ती राजा, Ñ2 V B D1 10 11 13 प्रम(D1 11 °मि) तिस्त(V2 4 B2 °स्तु) तत (D1 मुनिं) श्रुत्वा —[b]) B1 T3 (before corr) उपागमत् —[cd]) Ś1 D3 5 7 12 पुरात्प्रत्युद्ययौ तदा, D2 स्वपुरात्प्रत्ययौ तदा (for [d]) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 प्रत्युद्गम्य महात्मानं पूजयामास पार्थिव (D1 M4 वीर्यवान्)

21 [a]) D9 गत्वा (for कृत्वा) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 पाद्या(D11 पद्मा)र्घ्यासनदानेन —[b]) Ñ2 V1 2 B D10 13 सोपाध्यायगणस्तदा(Ñ2 B3 4 D10 °था) —[c]) Ñ2 V1 2 B1–3 D10 13 M4 चैनं, V3 4 D1 चैव, B4 चैवं, D2 3 दृष्ट्वा, D14 M2 स्पृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) —[d]) T1 damaged up to म Ñ2 V B D1 10 13 M4 पृष्ट्वेदं वाक्यमब्रवीत्

22 [a]) Ñ2 V1 3 4 B D10 13 पूतो, V2 D1 प्रीतो, Cg as in text (for धन्यो) Ñ2 V B1 3 4 D10 [अ]नुगृहीतश्च. —[b]) B1 पश्य (for यस्य) D1 विषये, D11 [ऽ]द्य प्रियो(for विषयं) —[d]) V2 D12 °तमो, D1 धर्म°, Ck as in text (for धन्यतरो) Ś1 D1 4 5 12 T1 G2 4 M मया (for मम) —After 22, Ś1 Ñ2 V4 B2–4 D1–3 5 7 10–13 ins

991* अद्य मे सफलं जन्म सवृत्तश्च मनोरथः ।
यस्त्वां कुशलिनं ब्रह्मन्पश्यामि समुपागतम् ।

[(l. 1) D11 सभवश्, D13 सपूर्णश् (for सवृत्तश्) —(l. 2) Ś1 D2 3 7 11 यत् (for यस्)]

Colophon D2 3 5 7 11 12 om (cont the sarga) —*Kāṇḍa name* Ś1 om Ñ2 V2 3 B D10 आदि°, D1 अयोध्या° —After Kāṇḍa name, D1 ins बालचरिते. —*Sarga name* Ñ2 V B D10 प्रमतिसमागम, D1 lacuna. —*Sarga no* (figures, words or both) V1 4 B1 4 om. Ś1 Dt D4 6 14 S 47, Ñ2 B2 3 D10 13 48, D9 50 D13 इत्यार्षे—यणे—कांडे—समागमो— —After colophon, T2 G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम.

४७

G 1 49 1 B 1 48 1 L 1 44 1

पृष्ट्वा तु कुशलं तत्र परस्परसमागमे ।
कथान्ते सुमतिर्वाक्यं व्याजहार महामुनिम् ॥ १
इमौ कुमारौ भद्रं ते देवतुल्यपराक्रमौ ।
गजसिंहगती वीरौ शार्दूलवृषभोपमौ ॥ २
पद्मपत्रविशालाक्षौ खड्गतूणीधनुर्धरौ ।
अश्विनाविव रूपेण समुपस्थितयौवनौ ॥ ३
यदृच्छयैव गां प्राप्तौ देवलोकादिवामरौ ।
कथं पद्भ्यामिह प्राप्तौ किमर्थं कस्य वा मुने ॥ ४
भूषयन्ताविमं देशं चन्द्रसूर्याविवाम्बरम् ।
परस्परस्य सदृशौ प्रमाणेङ्गितचेष्टितैः ॥ ५
किमर्थं च नरश्रेष्ठौ संप्राप्तौ दुर्गमे पथि ।
वरायुधधरौ वीरौ श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ ६
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा यथावृत्तं न्यवेदयत् ।
सिद्धाश्रमनिवासं च राक्षसानां वधं तथा ॥ ७

47

☞ Ñ1 missing Sarga 47 (cf v l I 33. 8) D2 3 5 7 11 12 continue the previous sarga

1 ^{a}) D1 12 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) B1 च (for तु) Ñ2 B D10 प्रश्न, D1 पृष्ट, D7 चैव (for तत्र) V D13 कुशलप्रश्नं —^{b}) Ñ2 V B D1 10 13 M4 परस्परमशेषत, Cm as in text —Ñ2 reads 1^{cd} in marg —^{c}) Ś1 D1 11 प्रमितिर् (D1 °स्), Ñ2 V B D2 3 5 7 10 12 (all except D2, here and below) प्रमतिस् (D2 3 5 7 12 °र्), M4 नृपतिस्, Cm t as in text (for सुमतिर्) Ñ2 V B D1 10 M4 तत्र (for वाक्य) —^{d}) D2 महामुनि, D3 *मुनिं Ñ2 V B D1 10 13 M4 विश्वामित्रमभाषत (D1 °पृच्छत), Cm as in text

2 ^{a}) T1 damaged partially for ^{a} Ñ2 V B D1.10 M4 भगवन्, D13 भवत (for भद्रं ते) —^{b}) Ñ2 V B D1 10 13 M4 कुत कस्य च (D1 °श्चन [sic]) शंस मे (M4 सत्तम) —After 2^{ab}, Ñ2 V B D1(om. 2^{c}–3) 10 11 13 M4 (owing to om from 2^{c}–5) read 992* —M4 om 2^{c}–5 —^{c}) Ñ2 V B D10 13 सिंहर्षभ-, Cm g k t as in text (for गजसिंह-) T3 -गातिर् (sic) V2 वीर-. B2 (marg also) गजसिंहर्षभगती —^{d}) Ś1 Ñ2 V B (B2 marg also -समविक्रमौ) D2 3 5 7 9–13 -वृषभाविव

3 D1 M4 om. 3 (cf v l 2) —^{a}) Ñ2 D2 G1 -पलाशाक्षौ, Cm g t -विशालाक्षा (as in text) —^{b}) D8 G2 Cg -तूणधनुर्धरा (G2 °र [sic.]) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 9–13 वरायुध(B2 3 °रावर)धरावुभौ, Cg as in text —^{d}) V3 -पौरुषौ, G2 -यौवन (sic), Cm g k t as in text (for -यौवनौ)

4 M4 om 4 (cf v l 2) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 क्षितिं, Dt D6 8 M3 (after corr. *inf lin sec m* as in text) [इ]व°, D4 14 T3 [ए]व म-, Cv g as in text (for [ए]व गा) —^{b}) M3 देवलोकम् V4 D13 इह (for इव). Ñ2 V1–3 B2–4 D2.10 11 13 [आ]गतौ, Cm g t as in text (for [अ]मरौ).—D1 om 4^{cd} —^{d}) T3 कथ्यता, Cg t as in text (for कस्य वा) D13 सुतौ, T1 मु* (for मुने)

5 M4 om 5 (cf v l 2) —^{a}) T1 damaged for भूषय Ñ2 B3 D10 इमौ, D2 इदं (sic) (for इम) B4 वेश (for देश) —^{b}) Ś1 Ñ2 B3 D5 10 12 सूर्यचन्द्राव् (by transp).—D1 om 5^{cd} —^{c}) Ś1 Dt D2 3 5 9 11 12 T1 परस्परेण, Cm °स्य(as in text) —^{d}) Ś1 Ñ2 V1–3 B1 2 D3 7 11 12 -स्थिति- (for -[इ]ङ्गित-) D4 -चेष्टितौ V4 B3 4 D2 5 9 13 प्रमाणस्थितिचेष्टितौ (D9 [after corr] °तै); Cm g t as in text

6 D2 3 5 7 9 12 om, Ś1 reads 6^{ab} in marg —^{a}) Ś1 °श्रेष्ठ, D14 T G1 3 4 मुनिश्रेष्ठ (for नरश्रेष्ठौ) —For 6^{ab}, Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 subst and read after 2^{ab}

992* किमर्थं च त्वया सार्धं रमेते देवरूपिणौ ।

[V2 B1 4 भ्रमेते, V4 भ्रमतो, D1 M4 चरतौ (for रमेते)]

—D1 M4 om 6^{cd} —^{c}) Ñ2 B2 (before corr; marg. as in text) 3 D10 -[अं]वर- (for -[आ]युध-) V2 परस्पर वरौ वीरौ

7 ^{a}) Ñ2 V B D1 10 13 M4 [ए]तद् (for तद्) —^{b}) B4 °वृत्तिं, D9 °वत्तं, D12 °न्त, G4 यथातत्त्व (for °वृत्त). D5 निवेदयन D11 विश्वामित्रो महामुनि, Cm k t as in text. —After 7^{ab}, D11 ins

993* निवेदयच्च रामस्य कर्म चाद्भुतकर्मण ।,

while, G2 M1 ins

994* अयोध्याधिपते पुत्रौ राज्ञो दशरथस्य ह ।
मम यज्ञसमाप्त्यर्थमागतौ रामलक्ष्मणौ ।

—Dt D6 8 om 7^{cd} —^{c}) Ś1 Ñ2 V B1 3 D1 3 5 7 9–13 -कथां चैव (for -निवासं च) —^{d}) Ñ2 V B °च स, D1 च त वध, D4 T3 G1–3 M1–3 Cm च तद्वधं, T1 °यया (for वधं तथा) Ś1 D5 11 12 रक्षसा वधमेव च, D2 3 7 9 रक्षमा च (D3.7 हि) वधं हि म (D9 त)

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा राजा परमहर्षितः ।
अतिथी परमौ प्राप्तौ पुत्रौ दशरथस्य तौ ।
पूजयामास विधिवत्सत्काराहौं महाबलौ ॥ ८

ततः परमसत्कारं सुमतेः प्राप्य राघवौ ।
उष्य तत्र निशामेकां जग्मतुर्मिथिलां ततः ॥ ९

तां दृष्ट्वा मुनयः सर्वे जनकस्य पुरीं शुभाम् ।
साधु साध्विति शंसन्तो मिथिलां समपूजयन् ॥ १०

मिथिलोपवने तत्र आश्रमं दृश्य राघवः ।
पुराणं निर्जनं रम्यं पप्रच्छ मुनिपुंगवम् ॥ ११

श्रीमदाश्रमसंकाशं किं न्विदं मुनिवर्जितम् ।
श्रोतुमिच्छामि भगवन्कस्यायं पूर्व आश्रमः ॥ १२

तच्छ्रुत्वा राघवेणोक्तं वाक्यं वाक्यविशारदः ।
प्रत्युवाच महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ १३

हन्त ते कथयिष्यामि शृणु तत्त्वेन राघव ।
यस्यैतदाश्रमपदं शप्तं कोपान्महात्मना ॥ १४

G I 49 14
B I 48 14
L I 44 13

8 T1 partially damaged for ^{a} —^{b}) Dt D6 8 -विस्मित (for -हर्षित) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 विस्मित स (D5 °तश्च) महायशा (D11 °मुनि), Ñ2 V B D1 (m also as in Ś1) 10 13 M4 प्र(D13 M4 सु)मतिर्भ्रंश(M4 °ढ्ढ)विस्मित (V1 °स्मय, V3 °स्मितं) —^{c}) D1 अतिथीन्, D9 T2 अतिथि· (both sic) Ñ2 V1–3 B D1 10 13 M4 पूजयामास, Dt D8 Ct परमं°, T3 G4 M2 परम° (for परमौ प्राप्तौ) Ś1 V4 D2 3 5 7 12 बभूव दृष्ट्वा सदृशौ (V4 सहृष्ट), D11 बभूव सदृशावेतौ —^{d}) Ś1 वै, Ñ2 B3 D10 तु, Ct as in text (for तौ) —Ñ2 V B D1 10 13 M4 om 8^{ef}.—For 8^{ef}, Ś1 D2 3 5 7 11 12 subst

995* अथ तौ पूजयामास नृपति स यथाविधि. ।
[D11 अतिथी पूजयामास (for the prior half [=8^c in Ñ2]))]
—After 8, D4 ins श्रीरामाय नम

9 ^{a}) B4 प्रथम- (for परम-) D13 -सकाश (sic) (for -सत्कार) —^{c}) Ś1 D3 M4 न्युष्य, D2 न्यूपुस् (sic), D7 न्युष्य, Cg k as in text (for उष्य) Ñ2 V B D10 13 उषित्वा च (V1 तु) निशा तत्र, D1 11 उषित्वा रजनी (D11 तु निशा)मेका, G1–3 M1 ऊषतुस्ता° —^{d}) M2 मिथुला Ś1 D2 3 5 7 12 तदा, Ñ2 V B D1 10 M4 प्रति, D13 पुरीं, Cg as in text (for तत).

10 ^{a}) Ś1 D5 11 12 दृष्ट्वा तु, D13 ते°, Cg तान्° (for तां दृष्ट्वा) Ñ2 V B D1 10 13 M4 दूरत (for मुनय) —^{b}) Ś1 D3 5 7 11 12 शुभा पुरीं (by transp) —^{cd}) T1 damaged for ति शसतो मि Ś1 D5 सदृष्ट्वा, D2 3 7 11 12 स(D2 त) हृष्टा (for शसन्तो) D2 3 7 प्रत्य(D3 °ᵡ)पूजयन् Ñ2 V B D1 10 13 M4 मु(B4 अ)नयो हृष्टमनस शशसु साधु साध्विति ।

11 ^{a}) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10–13 तस्मिन् (for तत्र) —Note hiatus between ^{a} and ^{b} —^{b}) Ś1 Ñ2 V B3 4 D2 3 5 7 10–13 प्रेक्ष्य, B1 वीक्ष्य, B2 प्राप्य, Cm g k t as in text (for दृश्य) D1 दृष्ट्वा रम्याश्रमं पुन, M4 दृष्ट्वा रामस्तदाश्रम —^{c}) D5 निर्जित (for निर्जन) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 दैव, G1 3 राम (for रम्यं) —^{d}) Ś1 D2 3 5 7 9 11 12 पप्रच्छाथ महामुनिं

12 ^{a}) Dt D6 8 इदम्, Cm g as in text (for श्रीमद्) —^{b}) D9 M3 4 इद, G2 M1 न्विदं, Cm g t as in text, Ck न्विमं (for न्विद) G4 -वर्जन (sic) (for -वर्जितम्) —For 11^c–12^b, Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst, Ś1 D2 3 5 7 11 12 subst l 2 only for 12^{ab}

996* पप्रच्छ मुनिशार्दूलं किमिद निर्जन वनम् ।
श्रीमानविरलच्छायो मुनिसघविवर्जित ।

[V1 damaged from निर्जन up to l 2 —(l 1) D1 M4 किमिद मुनिवर्जित (for the post half) —D1 M4 om l 2 —(l 2) V3 श्रीमाँश्च V2 B4 -सिंह- (for -सघ-)]
—^{c}) D1 M4 वन मनोज्ञ (for श्रोतुमिच्छामि) —^{d}) Cg t कस्याय (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 [आ-]सीदयम्, G2 [अ]ग्र पूज(ज्य) (for [अ]यं पूर्व) Ck cites ^{d} as in text

13 ^{b}) D3 ·°, G1 वाक्यविदा वर (for °विशारद) —^{c}) T1 damaged up to हा —For 13, Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst, D11 ins l 4 only after 13

997* इति तस्य वच श्रुत्वा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ।
कथाज्ञो मुनिशार्दूल· प्रहसन्वाक्यमुत्तमम् ।
विनयावनत वीर धर्मज्ञ सत्यवादिनम् ।
राम कमलपत्राक्षमाभाष्य मधुर वच ।

[(l 1) D1 M4 राम- (for तस्य) V1 damaged from the post half of l 1 up to वाक्य in l 2 —V4 B1 D1 M4 om l 2–3 —(l 2) V2 B2 कथाते V2 B3 4 D13 अब्रवीत् (for उत्तमम्) —(l 3) V1 B3 4 D10 13 धीर (for वीर). —(l 4) V4 -पक्षात्रम् (metathesis) V1 damaged from the post half up to 14^a M4 वाक्य वाक्यविशारद (for the post half, cf 13^b)]

14 —^{a}) V1 damaged (cf v l 997*) Ñ2 B3 D10 13 अह, Cm g k t as in text (for हन्त) Ś1 D2 5 वर्णयिष्यामि —^{b}) Ñ2 V B D1 10 13 M4 शृणु यस्यायमाश्रम (V1 damaged up to मा) —^{c}) M2 [इ]दम् (for [ए]तद्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 यथायमाश्रम (D1 illeg for यमाश्रम ink-spread) पूर्वं (D1 पद), Ñ2 V B D10 13 M4 यथा शून्यो भवच्चाय (D13 यथा चाय, M4 °दय), T3 यस्येदमा-

G 1 49 15 B 1 48 15 L 1 44 14

गौतमस्य नरश्रेष्ठ पूर्वमासीन्महात्मनः ।
आश्रमो दिव्यसंकाशः सुरैरपि सुपूजितः ॥ १५
स चेह तप आतिष्ठदहल्यासहितः पुरा ।
वर्षपूगान्यनेकानि राजपुत्र महायशः ॥ १६
तस्यान्तरं विदित्वा तु सहस्राक्षः शचीपतिः ।
मुनिवेषधरोऽहल्यामिदं वचनमब्रवीत् ॥ १७
ऋतुकालं प्रतीक्षन्ते नार्थिनः सुसमाहिते ।
संगमं त्वहमिच्छामि त्वया सह सुमध्यमे ॥ १८
मुनिवेषं सहस्राक्षं विज्ञाय रघुनन्दन
मतिं चकार दुर्मेधा देवराजकुतूहलात् ॥ १९

श्रमं ब्रह्मन् —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10–12 M4 शश· D14 T1 2 क्रोधान् (for कोपान्) Ś1 V4 B4 Dt D1 6 8 9 11 12 Ct महात्मन, M2 महामुने: Cg k as in text (for ^{d})

15 B4 om · (hapl) 15^{ab} V1 damaged from त up to तै in 998* —^{a}) B1 3 गोतमस्य Ñ2 V2–4 B1–3 D10 13 [आ]श्रम पुण्यो, M4 [आ]श्रम पूर्वम् (for नरश्रेष्ठ) D1 गौतमाश्रमपुण्योय —^{b}) Ñ2 V2–4 B1–3 D10 13 ह्ययम्, M4 अयम् (for पूर्वम्) Ś1 D2 3 5 7 11 12 महामुने (Ś1 D3 11 °ने) (for महात्मन) —^{c}) Cg k t दिव्यसकाश (as in text) Ś1 D2 3 5 7 11 12 आश्रमोय महापुण्य —For 15^{cd}, Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst, while D11 ins after 15

998* नित्यपुण्पफलोपेतै· पादपैरुपशोभित ।
[V1 missing the prior half (cf v l 15) V2 -फलोपेत D1 illeg after फलो]

16 ^{a}) Dt D6 8 चात्र (for चेह) V1 आतिष्ठम्, D5 आतिष्ट (both sic) D2 सत्ययुक्त स आतिष्ठद् —Ś1 reads from सहित in 16^{b} up to 17^{b} in marg —V1 damaged from पुरा in ^{b} up to 17^{a} —^{b}) D2 3 7 10 (here and below) अहिल्या- Ñ2 V2–4 B D2 3 5 7 10–13 मुनि, T3 तदा (for पुरा) —^{cd}) Cm g k वर्षपूगान्, Ct °नि (as in text) वेङ्कटेश्वर press ed अनेकांश्च (for [अ]नेकानि) T1 missing from पु up to य in महायश Ś1 D6 9 14 M2 3 (*sup lin sec m*, before corr as in text) महायशा Ñ2 V2–4 B D2 3 5 7 10–13 सवत्सरसहस्राणि बहूनि रघुनदन —For 16, D1 M4 subst

999* अतप्यत तत पूर्वं वने कृत्वाश्रम मुनि ।
बहूनि किल वर्षाणि सह पत्न्यानुकूलया ।
[l 1) M4 तप (for तत) M4 सोस्मिन्नाश्रमे मुनि (sub-metric) (for the post half) —(l 2) D1 illeg from कूल्या up to श्रे in l 1 of 1000*]
D1 M4 cont, V2 B2 3 D13 ins after 16 ·

1000* अहल्यया रघुश्रेष्ठ तरुणादित्यरूपया ।
ततस्ता सुन्दरीं दृष्ट्वा काम्यरूपा पुरदर ।
[V2 om l 1 D1 illeg up to श्रे (cf v l 999*) —(l 1) M4 तरुण्या दिव्यरूपया (for the post half) —(l 2) V2 तपस्यभिरता, B3 D13 तदस्याश्रम, D1 M4 नामधो (D1 °स्य [sic]) चकमे (for ततस्तां सुन्दरीं) D13 कृत्वा (for दृष्ट्वा) B3 D13 रम्य (B3 °म्य) रूप, D1 M4 काम° (for काम्यरूपा) V2 दिव्यरूपा सुरेश्वर (for the post half)]

—After 16, Ś1 (marg) Dt G1–3 M1 3 (*inf lin sec. m*) ins

1001* कदाचिद्दिवसे राम ततो दूर (Ś1 °र) गते मुनौ ।

17 Ś1 B3 read 17^{ab} in marg, V1 damaged for ^{a} (for Ś1 V1 cf v l 16) —^{ab}) Ñ2 ह, V2–4 B D4 9 10 12 13 T3 M3 [अ]थ, Dt D6 8 च, D2 7 स, D3 om (sub-metric) (for तु) D2 3 5 7 12 पुरदर (for शचीपति). Ñ2 V2–4 B D10 13 कामार्तस्त्रिदशे (V2 B1 D10 13 °दिवे) श्वर, D11 कामार्त स पुरदर (for ^{b}) D1 M4 अथ तामं (D1 तस्य, then illeg up to ट)तर लब्ध्वा कामार्तस्त्रिदशेश्वर·. —^{c}) Ś1 Ñ2 V B Dt D1–3 5 6 8 10–13 भूत्वा, D7 गत्वा (for ऽहल्याम्) —^{d}) Ś1 Ñ2 V B Dt D2 3 5–8 10–13 सो (Dt D6 8 13 अ [with hiatus]) हल्यामिदमब्रवीत् (V1 damaged from ह up to the prior half of l 2 of 1002*), D1 (with hiatus) अहिल्यामभ्यभाषत

18 V1 damaged (cf v l 17) Ś1 om (hapl ?) 18–19^{b} —^{a}) G2 M1 समीक्षंते, Ck प्रती° (as in text)

19 Ś1 om 19^{ab} (cf v l 18) —For 18–19^{b}, Ñ2 V (V1 damaged [cf v l 17]) B D1–3 5 7 9–13 M4 subst

1002* ऋतुकाल प्रतीक्ष्योऽपि न प्रतीक्षे सुमध्यमे ।
संगम शीघ्रमिच्छामि पृथुश्रोणि सह त्वया ।
मुनिवेषधर शक्र सा ज्ञात्वापि परतप ।

[l 1) D1 M4 त (D1 ×) वायायम्, D9 °मे (for प्रतीक्ष्योऽपि). D2 3 7 11 13 ऋतुकालप्रतीक्षोपि (for the prior half) Ñ2 B2 D10 प्रतीक्ष्य, V4 प्रतिक्षा (sic) (for प्रतीक्षे) D1 M4 अर्थी (D1 illeg after र्थी up to the end of the line) चाहं शुचिस्मिते (for the post half) —(l 2) D2 3 5 7 9 10 12 त्वया सह (by transp) D1 M4 इच्छामि संगम तव (D1 चैव) त्वयाद्य (D1 °ह) गजगामिनि —(l 3) D2 3 5 7 9 11 12 ज्ञाता (for शक्र) V1 damaged from परतप up to अब्रवीत् in 20^{a} D10 परं ·· (for परतप) D2 3 5 7 9 11 12 सहस्राक्ष तथापि सा (for the post half) D1 (marg also) ज्ञात्वापि चकमे सा त देवराजेति कौतुकात]

—V1 missing ^{cd} D1 illeg for ^{c} —^{c}) B1 G1–3 M1 2 रति, Ck t as in text (for मति) —T1 damaged from च up to दे in ^{d} B1 रतिं च कारयामास —^{d}) Ś1 V4 D2–4 T3 देवराज (V4 D2 4 °ज), D1 M4 समागम, Ck t as in text (for देवराज)

अथाब्रवीत्सुरश्रेष्ठं कृतार्थेनान्तरात्मना ।
कृतार्थोऽसि सुरश्रेष्ठ गच्छ शीघ्रमितः प्रभो ।
आत्मानं मां च देवेश सर्वदा रक्ष मानद ॥ २०
इन्द्रस्तु प्रहसन्वाक्यमहल्यामिदमब्रवीत् ।
सुश्रोणि परितुष्टोऽस्मि गमिष्यामि यथागतम् ॥ २१
एवं संगम्य तु तया निश्चक्रामोटजात्ततः ।
स संभ्रमात्त्वरन्राम शङ्कितो गौतमं प्रति ॥ २२
गौतमं स ददर्शाथ प्रविशन्तं महामुनिम् ।
देवदानवदुर्धर्षं तपोबलसमन्वितम् ।
तीर्थोदकपरिक्लिन्नं दीप्यमानमिवानलम् ।
गृहीतसमिधं तत्र सकुशं मुनिपुंगवम् ॥ २३
दृष्ट्वा सुरपतिस्त्रस्तो विषण्णवदनोऽभवत् ॥ २४
अथ दृष्ट्वा सहस्राक्षं मुनिवेषधरं मुनिः ।
दुर्वृत्तं वृत्तसंपन्नो रोषाद्वचनमब्रवीत् ॥ २५
मम रूपं समास्थाय कृतवानसि दुर्मते ।
अकर्तव्यमिदं यस्माद्विफलस्त्वं भविष्यसि ॥ २६ G 1 49 27 B 1 48 27 L 1 44.26

20 [a]) Ś1 Ñ2 V2–4 B D1–3 5 7 10–13 M4 अब्र(D3 °*)वीच्च(D1 °त्सा), V1 damaged (for अथाब्रवीत्) Ś1 नरश्रेष्ठ, M3(after corr as in text) °ज्येष्ठं (for सुरश्रेष्ठ) —Ś1 D5 11 12 om 20[bc] —[b]) Ñ2 V B D2 3 7 10 M4 कृतार्थं(D2 3 7 °र्था) सा वचस्(V4 °ब्रवीत्)तदा(D3 °था), D1 कृतवासं वचस्तदा, Cg as in text (for [b]) —V1 damaged from 20[c] up to हल्या in 21[b]. —[c]) V1 4 Dt D2 4 6 8 13 14(after corr) T2 3 G4 M1–3 Ct कृतार्यास्मि (T2 °हि) D1 illeg after र्थो up to च्छ in [d] G4 नरश्रेष्ठ G1 कृतार्थोस्यसुरश्रेष्ठ (sic) —[d]) B3 शीघ्रं गच्छ (by transp) D14 illeg from शी up to भो Ś1 D2 3 5 7 12 अरिंदम, Ñ2 V2–4 B D1 10 11 13 अ(B3 न)लक्षित (for इत प्रभो) —Ñ2 V2–4 B1 3 4 D1 10.13 M4 om 20[ef] —[e]) D3 देवदेवेश (ditto) —[f]) Ś1 Dt D2–4 6–9 11 14 T1 2 G1 3(before corr as in text) 4 M2 3 सर्वथा Dt D6 8 गौतमात्, D2 मादन (metathesis) (for मानद)

21 V1 missing up to हल्या (cf v l 20) —[ab]) Ñ2 V2–4 B D1 10 13 तामिंद्र, M2 इंद्रश्च Ś1 D2.3 5 7 11 12 सहस्राक्षस्तथेत्युक्त्वा त्वह(D2 3 5 7 अहि [with hiatus], D11 सोह)ल्या देवरूपिणीं —[c]) Ś1 D2 3 5 7 11 12 उवाच (for सुश्रोणि) —D1 illeg from परि up to स्मि in [d] D3 illeg for परितुष्टो D12 [ऽ]पि (for ऽस्मि) D14 T1 2 G2 4 M1 2 परितुष्टोस्मि सुश्रोणि (by transp) —[d]) T1 damaged from गत up to ग in 22[a] Ñ2 V B D1 10 13 M4 क्षमस्व मे (V1 damaged from स्व up to 22[b]) (for यथागतम्)

22 V1 missing [ab], T1 missing up to ग in [a] (cf v l 21) —[a]) T3 G4 च (for तु) Dt D6 8 M3 तदा (for तया) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 एवमुक्त्वा ततोहल्या —B2 reads 22[bc] in marg *sec m* —[b]) D9 भयात् (for [उ]टजात्) Ś1 D5 11 12 G2 तदा, B2 मुने (for ततः) Ñ2 V3 B1 3 4 D1 10 13 M4 निष्क्रामन्नुटजान्मुने (B1 °त्तदा, M4 °न्मुनीन्), V2 4 निष्क्रात उटजान्मुने —V4 D1 M4 om 22[cd] —[c]) D2 5 11 12 G2 M1 ससभ्रम(G2 M1 °मस्), Cg k t स सभ्रमात् (as in text) Ś1 D5 12 चरन्, D4 पतद् (for त्वरन्) Ñ2 V1–3 B D3 7 9 10 13 सम्भ्रमात्त्वरि(Ñ2 °हुवि [sic])तो राम —[d]) B1 4 गोतमं°, D3 om (hapl) (for गौतम प्रति)

23 [a]) Ś1 D2 5 11 12 तु, D6 9 14 T सं- (for स) —[b]) Ś1 D2 3 5 7 11 13 शचीपति (for महामुनिम्) —[e]) G1 3 -क्लिष्ट, Cg as in text (for -क्लिन्नं) —[g]) D3 -समिधि(sic). Ś1 D2 3 5 7 12 विप्र (for तत्र). —[h]) T1 damaged from कु up to पु D9 मकुलं (for सकुश) Ś1 D3 5 7 11 12 पुरुषर्षभ, D2 च सुरर्षभ (for मुनिपुंगवम्)

24 [b]) Cg विवर्णवदन Ś1 D3 5 7 11 12 विषाद भया-न्वित, D2 विषादभयमोहित —For 23–24, Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst

1003* ददर्श सहसायान्त गौतम दीप्ततेजसम् ।
देवैरपि सुदुर्धर्षं तपोवीर्यबलाश्रयात् ।
पुण्यतीर्थोदकक्लिन्नमाज्यक्लिन्नमिवानलम् ।
समित्कलाप सकुशमादायायान्तमाश्रमम् ।
दृष्ट्वैव च तदा शक्रो विषादमगमत्परम् । [5]

[(l 1) V1 B2 4 प्रविशन्त ददर्शाथ, V3 स ददर्श समायात (for the prior half) —V1 damaged from त in गौतम up to वला in l 2 —D1 illeg after गौतम स up to र in l 2 and gloss इद्रो गौतम ददर्श (for the post half) —(l 2) Ñ2 B2 D10 M4 दुराधर्षं D1 -वीर्यं (for -वीर्य-) —(l 3) V4 अन्ये (sic) (for आज्य-) D1 दीप्यमानमिवानलं (for the post. half [= 23[f]]) —B1 om l 4 —(l 4) D1 illeg for the prior half after first स V2 समित्पलाश (for °त्कलाप). V1 om (hapl) या in [आ]यान्तम् Ñ2 V2 B4 D1 आयायात(B4 °त, D1 ह्यायान [submetric]) स्व(Ñ2 त)माश्रम, M4 सगृह्यायातमाश्रम (for the post half) —(l 5) D1 M4 त दृष्ट्वैव (for दृष्ट्वैव च) V4 B2 तत (for तदा).]

25 [a]) D3 अ* (for अथ) Ñ2 V B D1 10 13 M4 सोपि दृष्ट्वैव देवेंद्र(V4 °वेश) —[b]) D1 illeg, M4 मुनि (for मुनि) —[c]) V4 D1 3 दुर्वृत्त-, M3 (after corr *sec m* as in text) सुवृत्त (for दुर्वृत्त) D1 M4 -संपन्न (for -संपन्नो). —[d]) D1 M4 क्रुद्धो (for रोषाद्)

26 [a]) D13 मम रूपसम रूप —[c]) D1 illeg up to मि D14 T1 2 G2 M1 3 तस्माद्, G4 कस्माद्, Ck as in text

G 1. 49. 27 B. 1. 48. 28 L. 1. 44 26 गौतमेनैवमुक्तस्य सरोषेण महात्मना ।
पेततुर्वृषणौ भूमौ सहस्राक्षस्य तत्क्षणात् ॥ २७
तथा शप्त्वा स वै शक्रं भार्यामपि च शप्तवान् ।
इह वर्षसहस्राणि बहूनि त्वं निवत्स्यसि ॥ २८
वायुभक्षा निराहारा तप्यन्ती भस्मशायिनी ।
अदृश्या सर्वभूतानामाश्रमेऽस्मिन्निवत्स्यसि ॥ २९
यदा चैतद्वनं घोरं रामो दशरथात्मजः ।
आगमिष्यति दुर्धर्षस्तदा पूता भविष्यसि ॥ ३०
तस्यातिथ्येन दुर्वृत्ते लोभमोहविवर्जिता ।
मत्सकाशे मुदा युक्ता स्वं वपुर्धारयिष्यसि ॥ ३१
एवमुक्त्वा महातेजा गौतमो दुष्टचारिणीम् ।
इममाश्रममुत्सृज्य सिद्धचारणसेविते ।
हिमवच्छिखरे रम्ये तपस्तेपे महातपाः ॥ ३२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४७ ॥

(for यस्माद्) —^{d}) G2 M4 अफलस्, Cm g k t वि° (as in text) Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 तस्मात्त्व विफ(V2 °ह्न)लो भव, D5 M3 विफलत्व भविष्यति —After 26, D1 ins

1004* भगामिलापुक पाप यदेव परिधावसि ।
(illeg , ink-spread) सहस्रभगभूषण ।
त्वत्त प्रवृत्त यन्मूढ परदाराभिमर्शनम् ।
(illeg , ink-spread)सि पराजयम् ।
पेततु(र्वृप)णौ चाय सहस्रभगता गत । [5]

27 V2 om 27^{ab} —^{a}) T1 damaged up to मु D2 उक्तस्तु, D14 T1 2 G4 उ(T1 damaged)क्ते तु (for उक्तस्य) —^{b}) Dt D1 8 सुरोषेण Ś1 D2 3 5 7 11 12 कुपितेन महात्मना (Ś1 °न) —^{c}) B1 पेतुर् V4 lacuna for र्वृ in वृषणौ D1 चोभौ (for भूमौ) D9 अपतत्तत्र वृषणौ —^{d}) Ñ2 V B D1 10 रावव, M4 धीमत (for तत्क्षणात्) —After 27, Ñ2 V B D1 10 11 13 M4 ins

1005* व्यथित स तदा चासीद्धतौजा विफलीकृत ।
धर्पितस्तपसोग्रेण कश्मल चैनमाविशत् ।

[(l 1) D1 M4 सहसा (for स तदा) D13 च तदासो भूद् D1 illeg from वि up to धर्पि in l 2 —(l 2) V2 M4 चैव°, V4 प्राप्तगौस्तदा, B1 चापि मोविशत्, B4 चैव मर्वश (for चैनमाविशत्)]

28 ^{a}) D14 T1 2 अथ, T3 तदा (for तथा) Dt D4 6 8 च (for स) Ś1 D2 3 5 7 11 12 तथा चोक्त्वा(Ś1 D5 °क्त) सहस्राक्ष, Ñ2 V1–3 B D1 10 13 M4 तं शप्त्वैव(B1 3 4 °व) मुनिवरो(B2 °श्रेष्ठो, B4 °र्वाला), V4 त शप्त्वैव मुनी रोपाद्, M3 अथ शप्त्वा सहस्राक्ष —^{b}) Ñ2 V1–3 B1 3 4 D1 10 11 13 M4 तामपि, V4 ता चैव, B2 तामभि (for अपि च) D14 T1 2 G4 अहल्यामपि —^{d}) D1 वने नित्य (for बहूनि त्वं) Dt D6 8 बहूनि निवसिष्यसि —For 28^{cd}, Ś1 Ñ2 V B D2.3 5 7 10–13 subst

1006* वर्षपूगानसंख्येयास्त्व पापे दुष्टचारिणि ।
[V3 पू illeg , B4 -पूगान् (for -पूगान्)]

29 ^{ab}) Dt D6 8 Ct वात-, Cg as in text (for वायु-) G1–3 M1 2 शिला भूत्वा (for निराहारा) T3 तप्यते (sic) M4 मलिना भस्मशालिनी (for ^{b}) Ś1 Ñ2 V B D2 3 5 7 10–13 तप्यमाना नि(D2)रालंबा(V1 damaged for रालवा) सततं भस्मशायिनी, D1 वायुभूता भस्मभावा(also °रूपा) ततो भस्मसमप्रभा, Cg t (t वात°, rest) as in text —^{d}) Ś1 D5 11 12 °त्व, Ñ2 V1 3 B D1 10 13 वनेस्मिस्त्वं, V2 4 वने त(V4 °.)स्मिन् (for आश्रमेऽस्मिन्) Dt D4 6 8 T3 वसिष्यसि, D5 9 G1–3 M1 2 4 भविष्यसि D2 आतिथ्ये त्वं भविष्यसि —After 29, D1 ins

1007* रूप च ते प्रजास्वे(चे)य गमिष्यति सुदुर्लभम् ।
मामेव त्वं सुदुर्वृत्ते यस्मात्पापेऽवमन्यसे ।
तदा प्रभृति चाभूवन्प्रजा रूपगुणान्विता( ) ।
पुनश्चैतामुवाचैव पत्नीं ता गौतमो मुनि ।

30 ❀ Ck यदा चैतद्वनं घोरमित्यादि सार्धश्लोकद्वय गौतमेन शापमोक्षप्रतिपादक प्रक्षिप्तम् । ❀ Cg t disagree —D2 9 om (hapl) 30 T1 damaged up to द्व in ^{a}. —^{a}) V4 D6 यत्रि, Cg k t as in text (for यदा) Ś1 D5 7 12 चेद, Ñ2 V B D1 10 13 M4 त्विद, Dt D6 8 तच्च, D3 चैन, D11 चोप-, G1–3 M1 त्वेतद्, Ck as in text (for चैतद्) —^{b}) Ś1 D3 5 7 11 12 °दागरथिर्विभु —V1 damaged from ष्य in ^{c} up to the prior half of l 1 of 1008* —^{c}) T3 G1–3 M1 आक्रमिष्यति, Ct आग° (as in text) Ñ2 V2–4 B D1 10 13 M4 त दृष्ट्वा (for दुर्धर्षस्) —^{d}) D1 illeg for दा पूता भविष्य Ñ2 V2–4 B D10 13 धूतपापा(Ñ2 °प्मा), D8 यथा°, T3 तत ° (for तदा पूता)

31 D11 om (hapl) 31 —^{a}) G1 3 दुर्मेधे —^{c}) Ś1 D5 12 तदा काले, Dt D4 6 8 G1 2 M1 Ct मत्सकाशं, Cg as in text (for मत्सकाशे) —^{d}) Ś1 D2 3 7 °रूप, Dt D6 8 स्व°, D5 12 M3 स्वरूप, D14 (*sup lin*) त्व°, Cm g t as in text (for स्वं वपुर्) —For 31, Ñ2 V B D1 10 13 M4 subst

1008* तस्यातिथ्य सुदुर्मेधे कृत्वा लोभविवर्जिता ।
मत्समीप मुदोपेता समुपेष्यस्यसशयम् ।

[(l 1) V1 missing the prior half (cf v l 30) M4 पाप- (for लोभ-) —(l 2) V2 वने°, D1 M4 धा(M4 धृ) तपापा (for मुदोपेता) B3 D10 समुपैष्य नशय, D1 स्व रू धारयिष्यसि, M4 तत एष्य° (for the post half)]

32 D14 damaged up to ते in ^{a} —^{b}) V1 damaged after गौ B1 गोतमो, B4 गोतमा Ñ2 B3(m also as in

४८

अफलस्तु ततः शक्रो देवानग्निपुरोगमान् ।
अब्रवीत्त्रस्तवदनः सर्षिसंघान्सचारणान् ॥ १
कुर्वता तपसो विघ्नं गौतमस्य महात्मनः ।
क्रोधमुत्पाद्य हि मया सुरकार्यमिदं कृतम् ॥ २
अफलोऽस्मि कृतस्तेन क्रोधात्सा च निराकृता ।
शापमोक्षेण महता तपोऽस्यापहृतं मया ॥ ३
तन्मां सुरवराः सर्वे सर्षिसंघाः सचारणाः ।
सुरसाह्यकरं सर्वे सफलं कर्तुमर्हथ ॥ ४
शतक्रतोर्वचः श्रुत्वा देवाः साग्निपुरोगमाः ।
पितृदेवानुपेत्याहुः सह सर्वैर्मरुद्गणैः ॥ ५ G. I. 50 5 B. I 49 5 L. I. 45 5

text) D13 शहत्वा भार्यां मनीषिणीं —Ñ2 V1–3 B1 4 D10 13 M4 om 32^{cd} —^{cd}) D9 -सेवितं Ś1 V4 B2 D1–3 5 7 11 12 पुण्य(V4 B2 °ण्य) देश समासाद्य सिद्धचारणसेवित —For 32^{cd}, B3 subst

1009* मनसा दूयमानेन गतवान्मुनिसत्तम ।

—^{e}) Ñ2 V B D13 M4 छिखर गत्वा, D1 10 °गत्वा, D2 3 °पुण्ये (for छिखरे रम्ये) —^{f}) Ñ2 V2 B2–4 D10 सुदुस्त (B2 °ष्क)र, V1 3 4 B1 M4 सुदुश्चर, D2–4 7 11 13 महायशा· (D13 °मना), T2 moth-eaten (for महातपा)

Colophon *Kāṇḍa name* Ñ2 V1 D4 11 12 14 om. V2–4 B D10 आदि°, D1 3 अयोध्या° —After Kāṇḍa name, Ñ2(before sarga name) V3 B3 4 D10 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 Ñ2 V2 B2 4 D3 5 7 10 12 शक्रा(Ś1 D3 5 7 12 इन्द्रा)हल्याशाप·, V1 D1 अहल्याशाप·, V3 गौतमात्शक्राहल्याशाप , V4 अहल्याशक्रसवाद , B1 3 शक्राहल्याभि(B3 °दि)शाप , D2 9 अहल्याशापमोक्षो, D11 शापदान —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om Ñ2 B2 3 D10 49, V2 D9 51, V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 48, D1 38, D2 7 37 D13 — काढे — हल्यरो नाम 49 —After colophon, G1.2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम·, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

48

☞ Ñ1 missing Sarga 48 (cf v l I 33 8)

1 ^{a}) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 13 M3 4 Ck विफलस् (V2 °ल [sic]), Cm g t as in text (for अफलस्) Ñ2 तदा, V B D1–3 5 7 10 12 13 कृत (for तत) —^{b}) V4 +ग्नि-, G1–3 M1 साग्नि-, Cv r m g as in text (for अग्नि-) D14 T1 2 G2 4 M1 2 Cv r g -पुरोधस·, Cm as in text (for -पुरोगमान्) —^{c}) Ś1 (m as in Dt) D1–3 5 7 11 12 तत्र वचन (D11 वचन तत्र [by transp]), Ñ2 V1 3 4 B(B2 m also) D10 M4 त्रस्त(B3 हृष्ट)मनस , Dt D8 °नयन , D6 सहस्रनयन (hypermetric), D13 उन्मना राम, G1 2 रोष°, G3 M3 च सुसत्रस्त , Cg k as in text (for त्रस्तवदन) ❀ Ct त्रस्तेति त्रासेन स्वकारण दैन्य व्यज्यते । ❀ —^{d}) Ñ2 V1 3 4 B D10 13 सह सिद्धर्षि-, Dt D2 3 6–8 M3 सिद्धगध(D3 °**)र्ष-, D1 11(with hiatus) ऋषि°, D9 सिद्ध° (for सर्षिसघान्स-). V2 महर्षेर्धर्षितो बलात्

2 D14 damaged up to त in ^{b} —^{a}) D2 विघ्ने, D11 विघ्नो (both sic) (for विघ्नं) —^{b}) Ñ2 V B D10 13 M4 प्राप्तेय विक्रिया मया —B1 om (hapl) 2^{c}–3 —^{c}) Ś1 D2 3 5 7 11 12 T3 तु (for हि) —^{d}) Cg k as in text. —For 2^{cd}, Ñ2 V B2–4 D10 13 M4 subst

1010* गौतमात्क्रोधमुत्पाद्य सुरकार्यचिकीर्षुणा ।

[V2 गौतम-, V4 °तम, B4 गो°, M4 °तमे (for गौतमात्) V3 °कार्यं (for सुरकार्य-)]

3 B1 om. 3 (cf v l 2) —^{a}) Ñ2 V1–3 B2 3 D10 13 M4 अफलोह, V4 B4 अफलोय, D5 अफलस्तु, Cm as in text, Ck विफलोऽस्मि (for अफलोऽस्मि) D9 G1 ततस् (for कृतस्) —^{b}) Ś1 D3 5 7 12 स च(D3 7 तु) निराकृत·; D1 सर्वे निराकृता , D2 सा तु°, Cm.k as in text (for सा च निराकृता) Ñ2 B3 D10 13 क्रोधेन च निराकृत· —^{c}) M3 damaged for क्षेण D14 damaged from ण up to प in ^{d}. Ñ2 V1–3 B2–4 D10 13 M4 तेनास्य, G2 भवता (for महता). V4 तेनास्य शापमोक्षेण —^{d}) Ñ2 V B2–4 D10 13 तपोविघ्नः (B4 °घ्नं [sic]) कृतो, D3 7 °प्यपहृतं (for तपोऽस्यापहृत). M4 तपोविघ्न मया कृत

4 ^{a}) Ś1 D1–5 7 11 12 14 T1 2 G4 M2–(M3 before corr. as in Ñ2, after corr *sec m*)4 Ck तस्मात्, Ñ2 °न्मा; D13 °न्मे, T3 त मां (for तन्मा) Ñ2 V B D10 13 14 M4 °गणाः; T3 सुरा° (for सुरवरा) Cv r m g as in text (for ^{a}) —G3 om (hapl.) 4^{bc} —^{b}) V3 (with hiatus) ऋषि°, D10 °सिद्धा., G2 °सघान् (sic) (for सर्षिसघा) —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 -साहाय्यकर्तार, Ñ2 V B D9 10 -कार्यार्थसफलं (Ñ2 lacuna for फल), Dt D6 8 -कार्यकर यूय, D13 -कार्यं च सकल, T3 G4 M2 -साह्य(G4 °ह्य)कृतं°(T3 °त·), M3 -कार्यमिद°, M4 -कार्यार्थसहिता , Ck as in text (for -साह्यकर सर्वे) —^{d}) T2 अर्हेत्ति (sic) (for अर्हथ)

5 ^{a}) Ñ2 V1 3 4 B2–4 D10 13 M4 शतक्रतुवच श्रुत्वा, V2 शक्रस्य तद्वच श्रुत्वा, D11 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा —^{b}) Ñ2 V1 3 B D10 11 13 अग्नि-, V2 तेग्नि- (for साग्नि-) D14 damaged from ग्नि to मा —^{d}) Dt D4 6 8 M2 सर्वे सह (सह सर्वैर्) —For 5^{cd}, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1011* ऊचु पितृगणान्वाक्यमिद तत्र समागतान् ।,

[V3 ते मुस°, D11 तान्समुपा°, M4 तत्राभ्युपा° (for तत्र समागतान्)]

G 1 50 6
B 1 49 6
L. 1 45 6

अयं मेषः सवृषणः शक्रो ह्यवृषणः कृतः ।
मेषस्य वृषणौ गृह्य शक्रायाशु प्रयच्छत ॥ ६
अफलस्तु कृतो मेषः परां तुष्टिं प्रदास्यति ।
भवतां हर्षणार्थाय ये च दास्यन्ति मानवाः ॥ ७
अग्नेस्तु वचनं श्रुत्वा पितृदेवाः समागताः ।
उत्पाट्य मेषवृषणौ सहस्राक्षे न्यवेदयन् ॥ ८
तदा प्रभृति काकुत्स्थ पितृदेवाः समागताः ।
अफलान्भुञ्जते मेषान्फलैस्तेषामयोजयन् ॥ ९

—For 5, Ś1 D1–3 5 7 12 subst, D9 subst l 2 only for 5^{cd}

1012* तस्य तद्वचनं श्रुत्वा पितृदेवा समागता ।
पितृदेवानुवाचाग्नि सहितान्समरुद्गणै ।

[(l 1) D3 7 सहस्राक्षस्य धीमत (for the post half). —(l 2) Ś1 पितॄन्, D5 इत्थ (for पितृ-) Ś1 D5 12 समरुद्गणान्] —Then D1 reads 1016* followed by 8^{ab} —After 5, G1–3 M1–3 (*inf lin sec m*) ins

1013* पुरा विचार्य मोहेन ऋषिपत्नीं शतक्रतु ।
धर्षयित्वा मुने शापात्तत्रैव विफलीकृत ।
इदानीं कुप्यते देवान्देवराज पुरदर ।

[(l 1) Note hiatus between the two halves —(l 2) G1 निफल (sic), M3 विफल (for विफली-). M3 lacuna for कृत]

6 ^{a}) Ñ2 V B2–4 D10 13 एष, B1 एष वै (hypermetric), Cm g k t as in text (for अय) Ś1 D1–3 5 7 11 12 °हि मेषो वृषणी —D9 reads from 6^{b}–7^{a} in marg —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 शक्रश्चा(D5 वा)वृषणो°, M3 शक्रोस्य वृषण कृत —For 6^{ab}, M4 subst

1014* पशोर्मेषस्य वृषणौ भवता सतत प्रिय (यौ) ।

—^{d}) M1 Ck शक्रस्य (for शक्राय) D4 T3 G1 3 M3 प्रयच्छथ —For 6^{cd}, Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 subst.

1015* अस्येमौ वृषणौ छित्त्वा महेन्द्राय प्रयच्छत ।

[Ñ2 (after corr m) अस्येनौ, B1 2 M4 तस्येमौ (for अस्येमौ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 अस्यापहृत्य वृषणौ (Ś1 D5 12 °ण) (for the prior half) V1 प्रयच्छतु, V2 °ते (sic), D3 °च्छथ, D5 7 12 °थ (for प्रयच्छत) Ś1 सहस्राक्षे समादधु, M4 दातुमर्हथ सुव्रता (for the post half)]
—Thereafter, Ś1 reads 9^{ab}

7 D9 reads ^{a} in marg (cf v l 6) —^{a}) D11 damaged from ल to मे D5 12 °श्च, M4 अफलोय Ñ2 B3 D9 10 13 T2 G1 नतो, M3 तदा (for कृतो) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11–12 Ck पुष्टिं, Ct as in text (for तुष्टिं) Ś1 D1–3 5 7 12 गमिष्यति, Ñ2 V B D10 11 13 M4 दर्प(M4 °..)ष्यति, D9 प्रदा° (for प्रदास्यति) Cm as in text (for ^{b}) —^{c}) Dt D4 8 9 Cm t हर्षणार्थं च, K(ed) हर्षणार्थ च —^{d}) D9 देवेन्द्राय महात्मने, Cv r k as in text (!for ^{d})
For 7^{cd}, Ś1 Ñ2 V B D1(reads after 1012*)–3 5 7 10–13 M4 subst

1016* भवतानुपयोगेन तद्वयस्य सुमहत्फलम् ।

[D1 उपाययोगेन (hypermetric), M4 चास्य मासेन (for उपयोगेन) Ñ2 V1 B1 3 4 D10 13 त(V1 य)च्चास्य, D1 न ह्यस्य, D2 ततोस्य, D3 7 11 तदस्य (sic?) (for तद्वयस्य) Ñ2 B3 D10 12 13 तु(D12 सु)महाफल, D11 °त्फल (for सुमहत्फलम्). M4 परा तुष्टिर्भविष्यति (for the post half)]

—Thereafter, Ñ2 V B D10 11 13 M4 cont, M3 ins. (*inf lin sec m*) l. 2 only after 1018*

1017* तस्मान्मेषस्य वृषणौ छित्त्वैतौ दातुमर्हथ ।
इन्द्राय सुरकार्यार्थं विफलाय पितामहा ।

[(l 1) Ñ2 हौ तौ (submetric), V1 4 B1 M4 °त्त्वेमौ; V2 °त्वास्मै (for छित्त्वैतौ) —(l 2) D11 महात्मन (for °महा)]

—After 7, Dt D6 8 G2 M1 3 ins

1018* अक्षय हि फल तेषा यूय दास्यथ पुष्कलम् ।
[M3 हर्षिता (for पुष्कलम्)]

—Thereafter M3 reads (*inf lin sec m*) l 2 of 1017*.

8 Dt om 8 —^{a}) G3 इत्यग्नेर् (for अग्नेस्तु) M3 वचनात् (sic?) (for वचनं) Ck as in text (for ^{a}) —^{b}) M3 °हिता, Ck t as in text (for समागता) —For 8^{ab}, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1019* श्रुत्वा चाग्निपुरोगाना देवाना पितरो वच ।

[V1 माग्नि-, V2 B2 D11 13 [अ]ग्नि- (for चाग्नि-)]
—After 8^{ab}, D1 reads 6 —D2 om (hapl) 8^{c}–9^{b} —^{c}) Ñ2 V B D10 11 13 M4 उत्कृत्य, D5 6 9 उत्पाद्य (for उत्पाट्य) Ś1 D5 12 -वृषण, V3 M4 °णा, Cg as in text (for वृषणौ) —^{d}) D5 M3 सहस्राक्ष (for °क्षे) —D11 damaged for स्राक्षे न्य Ś1 D1 3 5 7 12 समादधु, D6 8 T3 G3 M1 3 न्यवेदयन् (D8 M3 °त्[sic]), D9 निवेदयत् (sic) (for न्यवेदयन्) Ñ2 V2 4 B D10 13 इन्द्रायोपददु(V4 °दु)स्तदा (B2 [before corr] °ययुस्तथा), V1 3 M4 इन्द्राय प्र(V3 च, M4 वि)ददु(M4 °धु)स्तदा

9 D2 om 9^{ab} (cf v l 8) D4 reads 9 in marg Ś1 reads 9^{ab} after 1015* —^{a}) Ñ2 V B D10 M4 तत, Cm g t as in text (for तदा) —^{b}) Ñ2 V B D10 13 M4 पितर कव्यभोजिन (V3 B4 °जना) —^{c}) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D1 (m gloss अवृषण)–3 5 7 9–13 M4 अफलं, V3 निफलं, Cm t as in text (for अफलान्) D11 मुञ्चते (sic) (for भुञ्जते) Ś1 V1 3 4 B D1–3 5 7 9–13 M4 मेष, Ñ2 शेषं, V2 लोके, Cm g as in text (for मेषान्) —^{d}) M3 फल (for फलैस्) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 सफल तु न(Ś1

इन्द्रस्तु मेषवृषणस्तदा प्रभृति राघव ।
गौतमस्य प्रभावेन तपसश्च महात्मनः ॥ १०
तदागच्छ महातेज आश्रमं पुण्यकर्मणः ।
तारयैनां महाभागामहल्यां देवरूपिणीम् ॥ ११
विश्वामित्रवचः श्रुत्वा राघवः सहलक्ष्मणः ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य आश्रमं प्रविवेश ह ॥ १२
ददर्श च महाभागां तपसा द्योतितप्रभाम् ।
लोकैरपि समागम्य दुर्निरीक्ष्यां सुरासुरैः ॥ १३
प्रयत्नान्निर्मितां धात्रा दिव्यां मायामयीमिव ।
धूमेनाभिपरीताङ्गीं दीप्तामग्निशिखामिव ॥ १४
सतुषारावृतां साभ्रां पूर्णचन्द्रप्रभामिव ।
मध्येऽम्भसो दुराधर्षां दीप्तां सूर्यप्रभामिव ॥ १५ G 1 50. 16 B 1. 49 15 L 1 45. 15

D1–3 5 7 13 ते न, Ñ2 B3 D10 च [Ñ2 m]न, V2 B2 न तु [by transp]) भुंजते, Cv r g.t as in text (for ^{d})

10 ^{a}) Ñ2 V1 3 4 B1 3 4 D10 13 M4 च, B2 स, Cg as in text (for तु) V4 [अ]मूत्स°, D3 वृषभणस्, D14 °षणे, G2 °षणौ (last three sic) (for मेषवृषणस्) —^{b}) Ś1 Ñ2 V2 B1 3 4 D3 5 7 13 M4 तत· (for तदा) D7 राघवौ —^{c}) V1 B1 4 गोतमस्य Ś1 V1–3 B D1 5 11 प्रभावेण —^{d}) Dt D2–4 6–8 Ct तपसा, Cg as in text (for तपसश्) D1 12 तु, D2 3 7 11 सु- (for च). T3 M3 (before corr) तापसस्य Ś1 D5 तपस· सुमहत्फलं, Ñ2 V B D10 13 M4 बभूवामिततेजस (B4 erroneously repeats after 12 from प्रभृति in 10^{b} up to मितते)

11 ^{a}) D1–3 7 9 तस्माद्गच्छ D2 महाबाहो, D8 9 T2 3 G1 3(before corr) 4 M3 महातेजा, Cm k t as in text (for °तेज) Ś1 D5 11 12 तस्माद्गच्छामहे तस्य.—Note hiatus between ^{a} and ^{b} —For 11^{ab}, Ñ2 V B D10 13 M4 subst.

1020* तस्मात्प्रविश रामाशु गौतमस्याश्रमं विभो ।

[V1 lacuna for त in तस्मात् Ñ2 B3 D10 प्रविश्य, D13 प्रसाद्य (for प्रविश) V2 3 चाशु त्व, M4 राम त्वम् (for रामाशु) V1 गोतमस्य B4 प्रभो (for विभो). D13 गौतम मुनिसत्तम, M4 एतमद्याश्रम प्रभो (for the post half)]

—^{c}) Ś1 Ñ2 V1–3 B1–3 D1–3 5 7.10 11 13 °येमां, D12 तारेय* (sic), G3 °यैता, M4 मोचयस्व, Cm t as in text (for तारयैना) D12 महाभाग (with hiatus) —^{d}) Ś1 चाहल्या, D1–3 7 10 अहिल्या, Ck as in text (for अहल्या) Ś1 D5 12 कामरूपिणीं, Ñ2 V3 B D10 13 M4 शापवै(B1 °वि) क्रृता(V3 B2 D13 °तात्), V1 पतिविक्लता (sic), V2 4 पापवैकृता, Ck t as in text (for देवरूपिणीम्) D1 (m gloss) देवेन ब्रह्मणा सर्वरूपेण अहल्या निर्मिता

12 ^{b}) Ñ2 V B D10 13 M4 राम सौमित्रिणा सह —^{c}) V1 lacuna for विश्वामि ☞ D2 om (hapl) from 12^{d} up to 1^{c} of Sarga 49 —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 प्रविवेश महावनं(D11 °श्रमं), Ñ2 V B D10 13 M4 प्रविवेशाश्रमं तत (M4 पुन), D14 T1 2 G4 तम.श्रममथाविशत्.—After 12, B4 erroneously repeats from प्रभृति in 10^{b} up to मितते in 10^{d} (cf v.l 10^{d})

13 D2 om 13 (cf v l 12) —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9–13 M3 4 स(D12 स) ददर्श(D9 ददर्श स [by transp]), Cg as in text (for ददर्श च) M4 ततस्तत्र, Cm °गास् (for महाभागा) —^{b}) Ś1 D1(m gloss परिपुष्टद्युतिं) 3 5 12 [अ]ध्युषितप्रभा, V2 B2 M4 (before corr) [उ]द्योतितप्रभा. Cm g k t as in text (for ^{b}). —^{d}) Dt T1 M2 दुर्निरीक्षा Cm g k as in text (for ^{cd}). —For 13^{cd}, Ś1 D1 3 5 7 9 12 subst

1021* एकामय समासाद्य दुर्धर्षामसुरै· सुरै. ।,

[D5 12 दुर्दर्शां (for दुर्धर्षाम्). D1 3 5 ससुरासुरै, D12 असुरासुरै (for असुरै सुरै) D7 सुदुर्द्धर्षां सुरासुरै, D9 दुर्निरीक्ष्यां सुरासुरै (=13^{d}) (for the post half)]

while Ñ2 V (V3 after 15) B D10 11 13 M4 subst

1022* सेन्द्रैरपि सुरै· साक्षादनालक्ष्या समागतै. ।

[M4 सर्वैर् (for साक्षाद्) V2 अप्रधृष्या (for अनालक्ष्यां). D11 सहा°, M4 °गमे (for समागतै)]

14 D2 om 14 (cf v l 12) —^{a}) B1 प्रयतां, M3 Ck प्रयत्न-, Ct as in text (for प्रयत्नान्) V4 यद्वद् (for धात्रा) —^{b}) V2 3 D5 दिव्य- (for दिव्यां) —D4 9 T3 om (hapl) 14^{cd} —D14 T1 2 G4 transp 14^{cd} and 15 —^{c}) V2 4 B3 4 D5 11 [अ]त्ति-, D14 T1 2 G1 4 M3 4 [अ]पि, M2 च, Ct as in text (for [अं]सि-) D11 -परीतागा (for -परीताङ्गीं) G2 3 M1 धूमेनाच्छादितामेघो (G3 °ता) —^{d}) D11 दीप्तिम् (sic) (for दीप्ताम्).

15 D2 om 15 (cf v l 12) B1 om (hapl) 15^{ab} D14 T1 2 G4 transp 14^{cd} and 15 —^{a}) Ś1 Ñ2 V B2–4 D1 3 5 7 10–13 तुषारेण, D6 सु°, Cv r as in text (for सतुषार-) V2 सर्वां, V3 B2 4 साद्रा, D4 T3 शुभ्रा, D9 ताम्रा, M3 (before corr सार्त्त and after corr *sec m*) सार्त्तां, M4 सौम्या (sic), Cg as in text (for साभ्रा) ❀ Cv r सतुषारावृताम्। स इति वा पदच्छेद । ❀ —^{b}) D11 G3 पूर्णां, D13 T2 पूर्ण (sic) (for पूर्ण-) —D1 3 7 11 om (hapl) 15^{cd} —^{c}) Ś1 नभोमध्ये, V2 मध्येंतसो (sic), V4 मध्येतमो, M4 °सा, Ck as in text (for मध्येऽम्भसो) —^{d}) B1 पूर्णचंद्र° (=15^{b}), D14 दीप्ता **भामिव. —After 15, V3 reads 1022*.

G. 1. 50. 17 B. 1. 49. 16 L. 1 45 16
सा हि गौतमवाक्येन दुर्निरीक्ष्या बभूव ह ।
त्रयाणामपि लोकानां यावद्रामस्य दर्शनम् ॥ १६
राघवौ तु ततस्तस्याः पादौ जगृहतुस्तदा ।
स्मरन्ती गौतमवचः प्रतिजग्राह सा च तौ ॥ १७
पाद्यमर्घ्यं तथातिथ्यं चकार सुसमाहिता ।
प्रतिजग्राह काकुत्स्थो विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ १८
पुष्पवृष्टिर्महत्यासीद्देवदुन्दुभिनिस्वनैः ।
गन्धर्वाप्सरसां चापि महानासीत्समागमः ॥ १९
साधु साध्विति देवास्तामहल्यां समपूजयन् ।
तपोबलविशुद्धाङ्गीं गौतमस्य वशानुगाम् ॥ २०
गौतमोऽपि महातेजा अहल्यासहितः सुखी ।
रामं संपूज्य विधिवत्तपस्तेपे महातपाः ॥ २१

---

16 D2 om 16 (cf v l 12), D13 om. 16^{ab}. —^{a}) D4 [अ]पि, T3 तु, Cg k t as in text (for हि). D1 3 7 9 -शापेन (for -वाक्येन) —^{b}) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B2 4 D3–5 12 T G3 M1–3 Ck दुर्निरीक्षा, Cg as in text (for °क्ष्या). —^{d}) Ś1 D5 12 M2 4 दर्शनात्; D14 damaged, Cm k as in text (for दर्शनम्) —After 16, Ś1 (marg) Dt D4 6 8 9 14 S Cm k.t ins ·

1023* शापस्यान्तमुपागम्य तेषां दर्शनमागता ।

[D14 damaged from शा to मु M4 आगमत्.]

17 D2 om. 17 (cf. v.l 12), B1 om 17 and 18. Ś1 reads 17–18^{b} in marg. —^{a}) G3 च, M3 *inf. lin sec m*, Cg as in text (for तु). Ś1 Dt D6 8 11 T3 M3 तदा (D11 °*), D4 [अ]तिथी (for ततस्) M3 [अ]हल्या- (for तस्याः) Ñ2 V B2–4 D10 13 दृष्ट्वैव राघवौ (B4 °वस्) तस्या· —^{b}) G4 M3 जग्राहतुस् (sic) Ś1 Dt D6 8 मुदा, M4 तत· (for तदा) —^{d}) M3 प्रीता (for प्रति-). Ś1 Dt D4 6 8 9 T3 G1–3 M1 हि, M2 [अ]पि (for च). —For 17^{cd}, Ñ2 V B2–4 D1 3 5 7 10–13 M4 subst.

1024* सा च तौ पूजयामास स्मृत्वा गौतमभाषितम् ।

[D13 [प्र]तौ (for तौ). D1 3 5 7 11 12 प्रतिजग्राह (for पूजयामास) V3 स्पृष्ट्वा (sic) (for स्मृत्वा) M4 गौतमस्य वच· स्मृता (for the post half)]

18 B1 D2 om 18 (cf v l 17 and 12 respy.). Ś1 reads 18^{ab} in marg (cf v l 17) D14 damaged from द्य in ^{a} up to च in ^{b} —^{a}) T3 G4 तदा (for तथा) —For 18^{ab}, Ñ2 V B2–4 D10 13 M4 subst

1025* पाद्यार्घ्यासनसत्कारैर्यथावत्प्रीतमानसा ।,

[V B2 पाद्यार्घासन-, M4 पाद्याद्यातिथ्य- B4 प्रीति- (for प्रीत-)] while D1 3 5 7 11 12 subst .

1026* न्यायत. पाद्यमर्घ्यं च चकार मुदिता तयो· ।

[D3 5 11 12 अर्घ (for अर्घ्य)]

—^{c}) Ś1 Ñ2 V B2–4 D1 10–13 M4 रामश्च (Ś1 B4 D1.11 12 °स्तु; V3 °स्तौ), D4 9 T1 2 G1–3 M1 3 काकुत्स्थौ (sic), Ct as in text (for काकुत्स्थो) —^{d}) Ś1 D1 3 5 7 11 12 G1 शास्त्र-, Cm g as in text (for विधि-) Ñ2 V B2–4 D10 13 M4 पूजां ता (V3 °च, B4 ता पूजा [by transp]) विधिवत्तदा.

19 D2 om 19 (cf v l 12) —^{a}) M4 पपाताशु (for महत्यासीद्) —^{b}) Ś1 दिव्य- (for देव-) Ś1 D1 3 5 11.12.14 T1 2 G2–4 -नि स्वन. (for -निस्वनैः) M4 देववाद्यानि सस्वनुः Cm t as in text (for ^{b}). —For 19^{ab}, Ñ2 V B D10.13 subst.

1027* दध्वनुर्देववाद्यानि पुष्पवृष्टि· पपात खात् ।

[V1 3 4 B1.2 सस्वनुर्, V2 मुमुदुर्, D10 दध्मुर्न् (for दध्वनुर्). V2 -वाद्यानि (for -वाद्यानि) D13 च (for खात्).]

—^{c}) D14 damaged for प्सरसां D9 T3 वा (for च). Ñ2 V B Dt D3 6–8 10.13 G2 3 M1 3 4 चैव (B4 °*) (for चापि). —^{d}) Dt D6 8 G2 3 M1 समुत्सव; Cg as in text (for समागम) M4 तत्रासीद्गीतनि स्वन .

20 D2 om 20 (cf. v l. 12). —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–13 देवाश्च, M4 चाहल्यां (for देवास्ताम्) —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–13 तदाहल्या (D1 3 °हिल्या, D7 °देवी) मपूजयन्, M4 सिद्धास्तत्र शर्शसिरे. —B2 reads 20^{cd} in marg —^{c}) D4 तपोबलाद्, D11 तपोनल- (for °बल-). Ś1 -विशुद्धा सा, B2 D1 3 5 7 9 11 12 M4 -विशुद्धा च (D1 3 5. 7 11 12 M4 तां, D9 °गा), T3 -विवृद्धाङ्गीं (for -विशुद्धाङ्गीं). Ct as in text (for ^{c}). —^{d}) Ś1 वशान्वगात्; D11 वशानुगा· (for °नुगाम्) M4 दृष्ट्वा रामसमागमे —For 20^{cd}, Ñ2 V B1 3 4 D10 13 subst , while B2 ins after 20

1028* विशुद्धां तपसोग्रेण तदा रामसमागमे ।

[V2 तथा (for तदा) V2 -समागमात्]

21 D2 om. 21 (cf v l 12) —^{a}) Ś1 D1 3 5 7 12 गौतमस्तु, D4 गौतमो हि —^{b}) D1 3 7 अहिल्या-, Cm t as in text (for अहल्या-) —^{d}) D4 महायशा (for °तपाः). —For 21, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1029* गौतमश्च महातेजा दृष्ट्वा दिव्येन चक्षुषा ।
स्वमाश्रमपदं राममागत प्रत्यपूजयत् ।
समेत्य भार्यया चैव पूतयाहल्यया तदा ।
तयैव सहितो भूयस्तपस्तेपे महायशा ।

[(l 1) B1 [अ]थ (for च) —(l 3) M4 [प्र]व (for [प्र]व) M4 तया (for तदा) —(l 4) M4 तथा (for तया). V2 तपसा (for सहितो) D11 राम संपूज्य विधिवत्तपस्तेपे महातपा (=21^{cd}).]

रामोऽपि परमां पूजां गौतमस्य महामुनेः । सकाशाद्विधिवत्प्राप्य जगाम मिथिलां ततः ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४८ ॥

४९

ततः प्रागुत्तरां गत्वा रामः सौमित्रिणा सह ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य यज्ञवाटमुपागमत् ॥ १
रामस्तु मुनिशार्दूलमुवाच सहलक्ष्मणः ।
साध्वी यज्ञसमृद्धिर्हि जनकस्य महात्मनः ॥ २
बहूनीह सहस्राणि नानादेशनिवासिनाम् ।
ब्राह्मणानां महाभाग वेदाध्ययनशालिनाम् ॥ ३
ऋषिवाटाश्च दृश्यन्ते शकटीशतसंकुलाः ।
देशो विधीयतां ब्रह्मन्यत्र वत्स्यामहे वयम् ॥ ४

G I 51. 4
B. I 50. 4
L. I 46. 4

22 D2 om 22 (cf v l. 12) —[b]) D11 गौतमाच्च D4.12 T3 M3 महात्मन· (for °मुनेः) Ñ2 V B D10 13 M4 गौ(V1 गो)तमादृषिसत्तमात्. —[c]) Ñ2 V B D10 13 अवाप्य विधिवत्तस्मात्, M4 अवाप्य पूजयित्वा तु. —[d]) Ś1 D1 3 5 7 11,12 तदा, Ñ2 V B D10 13 M4 प्रति; M3 तपः (sic) (for तत.) G1 जगाम मिथिलाधिपं —After 22, D5 12 ins, while Ś1(after 1[ab])D1 3 7 9 11 ins before 1. 49 1

1030* विश्वामित्रं पुरस्कृत्य पश्यन्देशान्दिशस्तथा ।

[Ś1 देशं निमेस्, D3 7 द(D7 दे)शदिशस् (for देशान्दिशस्)]

Colophon D2 5 12 om (For D2 cf v l 12, the rest cont the Sarga) —*Kāṇḍa name* Ś1 V4 D1 om Ñ2 V2 3 B D10 आदि° (B4 then ins बालचरिते), D3 अयोध्या°. —*Sarga name* Ñ2 V2 D10 11 अह(D10 °हि)ल्याशापमोक्ष (V2 °विमोक्ष), V1 3 4 B1 2 अहल्यादर्शनं, B3 अहल्यादर्शनं शापमोक्ष, B4 D7 अहल्यामोक्षण (D7 °ण·), D1 3 9 अहिल्यामोक्ष —*Sarga no* (figures, words or both) V1 3 4 B1 4 D3 11 om Ś1 (m) Dt D4 6 8 14 S (except M4) 49, Ñ2 B2 3 D10 50, V2 D9 52, D1 39, D7 38 D13 —काडे—दर्शनं 50 —After colophon, T2 G1 2 4 M2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

49

☞ Ñ1 missing Sarga 49 (cf v l I 33 8) D5 12 continue the previous Sarga —Before 1, D1.3 7 9 11 ins 1030*

1 D2 om 1[abc] (cf v l 1 48 12) Ś1 reads (1st time) 1[ab] in marg (*sec m*) as in text followed by 1030*, then repeats it as in Ñ2 etc —[a]) V1 om, Dt D5 कृत्वा (for गत्वा) —[b]) Ñ2 V B D1 3 5 7 9–13 M4 दिश राम सलक्ष्मण —[d]) V2 यज्ञराजं (for °वाटम्) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 ददर्श ह (D11 सः).

2 [ab]) D9 मुनिशार्दूल. Ñ2 V B D10 13 तं रामो मुनि (V1 damaged for मो मुनि)शार्दूल दृष्ट्वा यज्ञमभाषत. —[cd]) G1 3 साधु यज्ञ-, M4 महती तु (for साध्वी यज्ञ-). Ñ2 V B D10 13 अहो समृद्धिर्यज्ञस्य (for [c]) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 साध्वयं सुसमृद्धोस्य जनकस्य महाक्रतु.

3 D14 partially damaged for [a] —[a]) D11 T इ, G1–3 M1 च, M4 हि (for [इ]ह) V1 **स्राणि Ś1 D5 9 बहव. शतसाहस्रा(Ś1 °स्रये [sic]), D1 बहूना हि सहस्राणा, D2.3 7 बह्वो हि शतसाहस्र्यो(D2 °स्रा, D3 °स्रो), D12 वग्धोपितसहस्रा* (sic). —[b]) D9 -निवासिन —[cd]) G1 (after corr as in text) महातेजा (for °भाग) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 ब्राह्मणानां समेताना (D2 transp) देश(Ś1 वेद)भाषाविचारिणा —After 3, D11 ins l 2–3 of 1031*, thereafter reads 5[ab] as in Ñ2 etc repeating it in its proper place.

4 [a]) M4 बहव (for दृश्यन्ते) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 यज्ञवाटा(D3 °द [sic], D5 11 12 °भागा)श्च बहव. —[b]) D2 3 7 9 -कृत-, Ck t as in text (for -शत-) —D14 partially damaged for [c] —[c]) D7 दिशो (for देशो) —[d]) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 वास· सुखी(D1 2 सुख, D3 7 11 सुखो) भवेत् (for वत्स्यामहे वयम्) —For 3[c]–4, Ñ2 V B D10 13 M4 (l 1 only for 3[cd]) subst, D11 ins after 3

1031* समागताना विप्राणा देशभाषाधिकारिणाम् ।
दृश्यन्ते ब्राह्मणाना च वासा ब्रह्मरथा कृता ।
देश परीक्ष्यता ह्यद्यो वत्स्यामो यत्र वै वयम् ।

G 1 51 5 B 1 50 5 L 1 46 4 रामस्य वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रो महामुनिः ।
निवेशमकरोद्देशे विविक्ते सलिलायुते ॥ ५
विश्वामित्रं मुनिश्रेष्ठं श्रुत्वा स नृपतिस्तदा ।
शतानन्दं पुरस्कृत्य पुरोहितमनिन्दितम् ॥ ६
ऋत्विजोऽपि महात्मानस्त्वर्घ्यमादाय सत्वरम् ।
विश्वामित्राय धर्मेण ददुर्मन्त्रपुरस्कृतम् ॥ ७
प्रतिगृह्य तु तां पूजां जनकस्य महात्मनः ।
पप्रच्छ कुशलं राज्ञो यज्ञस्य च निरामयम् ॥ ८
स तांश्चापि मुनीन्पृष्ट्वा सोपाध्यायपुरोधसः ।
यथान्यायं ततः सर्वैः समागच्छत्प्रहृष्टवत् ॥ ९

[D11 13 om l 1 —(l 1) M4 इहागतानां V1 damaged for नां विप्रा V B2 -विका(B2 °चा)रिणां (for [अ]धिकारिणाम्) —For ins see below. —(l. 2) V4 रम्य- (for वामा) B2 (m also as above) -वशा (for -स्था) D11 तत (for कृत्वा) D13 निवासाश्च पृथक्पृथक् (for the post half) —(l 3) V3 सवीक्ष्यना (for परीक्ष्यतां) V4 * (lacuna)न्य (for ह्यो) B2 वसामो (for वत्स्यामो)]
—After l 1, B3 ins

1032* ज्ञानिनां सिद्धवर्गाणां मुनीनां च महात्मनाम् ।

5 D11 reads 5^{ab} twice (cf v l 3) —^{a}) D3 वच*, D7 च वच (for वचनं) Ñ2 V B D10 13 इति रामवच. श्रुत्वा. —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 (second time) 12 M4 °यशा., Ñ2 V B1 3 4 D10 13 °मना , B2 °तपा (for महामुनि·) —^{c}) V1 Dt D2 6 8 G3 M1 निवासम् (for निवेशम्). D12 देशं; M4 तत्र (for देशे) V2 विवेश नगरोद्देशे —^{d}) M3 विविक्त-, Ck t °क्ते (as in text) Ś1 D5 11 12 सलिलाश्रिते, Ñ2 V1 B3 4 D2 10 13 सलिलाप्लुते, V2.4 Dt D4 6–9 (before corr as in text) G1–3 M1 3 Ck t सलिलान्विते B1 विविक्तसलिलैर्युते, Cm g as in text (for ^{d})

6 D14 damaged for मुनिश्रेष्ठं श्रुत्वा —^{a}) Ś1 D2 3 5 7 11 12 मुनिं प्राप्त, Ñ2 V B D10 13 M4 ऋषिं प्राप्त, Dt D1 4 6 8 T3 M1 3 Cm अनुप्राप्तं, G1 मुनिं° (for मुनिश्रेष्ठं) —^{b}) V4 damaged, T3 दृष्ट्वा (for श्रुत्वा) V1 2 B1 M4 [अ]थ, V3 4 D9 G2 M1 तु, B2 च (for स) Ñ2 V1–3 B D10 13 मिथिलेश्वर , V4 M4 मिथिलाधिप (for नृपतिस्तदा). Ś1 D1–3 5 7 11 12 जनक सह मन्त्रिभि , Dt D6 8 श्रुत्वा नृपवरस्तदा —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 M4 पुरोधसम् , V1 सुपु° (hypermetric) (for पुरोहितम्). Ñ2 V B D10 13 अकल्मषं, Dt D6 8 अनिंदित , G3 M2 3 अरिंदम (M2 °मं); M4 उपागमत् (for अनिन्दितम्) —After 6, D4 9 14 S (except M4) Cg k (position uncertain) ins , while Dt D6 8 ins after 7^{ab}

1033* प्रत्युज्जगाम सहसा विनयेन समन्वित ।

[M3 सहृष्टो (for सहसा) T3 विस्मयेन (for विनयेन)]

7 ^{ab}) M4 ऋत्विजश्च महात्मानम् (for ^{a}). D14 damaged partially for 7^{b} G1 3 ह्यर्घ्यम् , G2 M1 4 अर्घ्यम् (for स्वर्घ्यम्) D4 T3 G1–3 M1 3 सत्वरा Ś1 D1–3 5 7 11 12 ऋत्विक्परिवृ(D3 °·)तस्तूर्णमर्घं(Ś1 D1.7 °र्घ्यं)मादाय धर्मवित् —For 7^{ab}, Ñ2 V B D10 13 subst.

1034* ऋत्विग्भि महितश्चान्यैरादायार्घ्यं त्वरान्वितः ।

[Ñ2 V2 B1 3 D10 सहिते(B3 °ता)श्च, B2(m as above) सहित (for सहितश्च) V [अ]र्घं (for [अ]र्घ्यं)]

—^{c}) Ñ2 V1 2 4 B D10 13 सत्कृत्य, Cm t as in text (for धर्मेण) V3 विश्वामित्रं पुरस्कृत्य —^{d}) Ś1 Ñ2 V B Dt D1–3 5–8 10–13 Ct ददौ (for ददुर्) Ś1 Dt D6 8 Ct धर्म-; Cg as in text (for मन्त्र-)

8 ^{a}) Ñ2 V B1 3 4 D10 13 M4 स, B2 D14 T1 2 G2.3 M1 च, D2 om (submetric) (for तु). —^{b}) Ñ2 V B D10 13 जनकान्मुनिसत्तम (V4 °मा·). —^{d}) Ct यज्ञस्य (as in text) Ś1 D1 2 5 11 12 राष्ट्रे(Ś1 °ष्ट्रं) चा(Ś1 D2 वा)पि; D3 7 राष्ट्रे राज्ये (for यज्ञस्य च)

9 ^{a}) D14 partially damaged G4 ताव् (for तांश्च). Dt D6 8 9 [अ]थ (for [अ]पि). D4 G1–3 M1 2 मुनिः (for मुनीन्) D9 T2 G4 M3 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) —^{b}) T3 -पुर·सर ; Cg as in text (for -पुरोधस·) —^{c}) D4 M2 ऋषि °; G1 3 मुनि °, G2 M1 मुनिवरै , M3 ऋषीन्सर्वे (sic) (for तत सर्वै) Dt D6 8 यथार्हमृषिभि सर्वै , D9 T3 यदा (D9 °था)न्यायमृषीन्सर्वान् —^{d}) T3 समागम्य, Cm as in text (for समागच्छत्) T2 समागच्छत हृष्टवत् , Ct as in text (for ^{d}) —For 9, Ś1 D1–3 5 7 11 12 subst.

1035* तांश्चैव स मुनि सर्वानुपाध्यायपुरोधस· ।
समागच्छद्यथान्याय यथाविधि यथावय ।

[(l 1) D3 [अ]पि (for [ए]व). D2 -पुरोधसां, D3 7 -पुरोगमान् (for -पुरोधस) —D3 om. (hapl) from l 2 up to 11 —(l 2) Ś1 D5 11 -विद, D1 -वच, D2 -विध (for -विधि) Ś1 D5 -[अ]र्चन, D1 -वच , D12 -तप (for -वय)]

—For 8^{c}–9, Ñ2 V B D10 13 M4(l 2–3 for 9 only) subst

1036* पप्रच्छानामय चैव यज्ञस्यामृद्धयमेव च ।
तांश्चैवान्यान्मुनीन्सर्वानागतान्स पुरोहित ।
यथान्यायं यथायोग्य पर्यपृच्छदनामयम् ।

[(l 1) V4 [अ]पि (for [ए]व) V4 -मामर्थम् (for -सामृद्धयम्) —(l 2) V2 तथैव (for तांश्चैव) M4 ऋषीन् (for मुनीन्) V4 B4 पुरोहितान्, M4 पुरोधस —(l 3) V2–4 B1 3 यथायोग M4 यथायोग यथान्याय (for the prior half)]

अथ राजा मुनिश्रेष्ठं कृताञ्जलिरभाषत ।
आसने भगवानास्तां सहैभिर्मुनिसत्तमैः ॥ १०
जनकस्य वचः श्रुत्वा निषसाद महामुनिः ।
पुरोधा ऋत्विजश्चैव राजा च सह मन्त्रिभिः ॥ ११
आसनेषु यथान्यायमुपविष्टान्समन्ततः ।
दृष्ट्वा स नृपतिस्तत्र विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ १२
अद्य यज्ञसमृद्धिर्मे सफला दैवतैः कृता ।
अद्य यज्ञफलं प्राप्तं भगवद्दर्शनान्मया ॥ १३

धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे मुनिपुंगव ।
यज्ञोपसदनं ब्रह्मन्प्राप्तोऽसि मुनिभिः सह ॥ १४
द्वादशाहं तु ब्रह्मर्षे शेषमाहुर्मनीषिणः ।
ततो भागार्थिनो देवान्द्रष्टुमर्हसि कौशिक ॥ १५
इत्युक्त्वा मुनिशार्दूलं प्रहृष्टवदनस्तदा ।
पुनस्तं परिपप्रच्छ प्राञ्जलिः प्रयतो नृपः ॥ १६
इमौ कुमारौ भद्रं ते देवतुल्यपराक्रमौ ।
गजसिंहगती वीरौ शार्दूलवृषभोपमौ ॥ १७   G. I 51. 17 B. I 50. 18 L. I. 46 16

10 D3 om 10 (cf v l 9) —^{a}) V2 तं च (for राजा) —M4 om (hapl) from 10^{c} up to l 3 of 1037* D14 damaged from ^{c} up to हे in ^{d}. —^{c}) Ñ2 V B D10 (all with hiatus) 13 भगव (V1 व damaged) न्कुले (B4 °न्हृष्ट, D13 °न्कुलम्), D4 12 G1 3 M3 भगवन्नास्तां. —^{d}) Dt D4 6 8 14 T1 2 G1 4 मुनिपुंगवैः Ś1 Ñ2 V2–4 B (B1 m. also as in V1) D1 2 5 7 10 11 13 उपवेष्टु (Ś1 D1 2 5 7 11 श्रमं मोक्तु)मिहार्हसि (B3 reads from मिहार्हसि in ^{d} up to उपवेष्टु in 1037* in marg), V1 उपवेष्टुम* र्हसि, D12 सर्मं मोक्तुमर्हसि (submetric)

11 D3 om. 11 (cf. v l 9) —^{c}) Ś1 D5 12 पुरोहितो द्विजाश्चैव, D1 2 7 11 पुरोहितर्त्विज (D2 °जैः, D11 °*द्विजै)श्चैव (D2 सर्वै), M2 पुरोधसा ऋत्विजैश्च

12 ^{a}) D14 partially damaged Ś1 D1 2 12 आसने तु (D2 °*), D3 समागच्छद् , D7 11 M3 °च, Cg as in text (for आसनेषु) D2 यथायोग्यम् (for यथान्यायम्) —^{b}) Dt D4 6 8 9 T3 G M1–3 उप (M3 °*[lacuna]) विष्टा , Cg °ष्टान् (as in text) Ś1 D5 12 उपविष्टं (D5 °ष्टा) यथाविधि , D1–3 7 11 उपविष्टं महामुनिं (D2 7 [before corr] °निः) —^{c}) Ś1 D1 2 5 11.12 नरपतिस् , D3 7 नरवरस् , G4 तु° (for स नृपतिस्) —^{d}) D3 7 अभाषत (for मथाब्रवीत्) —For 11–12, Ñ2 V B D10 13 M4 (l 4 only for 12^{cd} cf v l 10) subst , while D11 ins l 4 only after 12

1037* जनकेनैवमुक्तोऽथ विश्वामित्रो महामुनिः ।
निषसाद ततश्चैनं स राजा सह मन्त्रिभिः ।
उपविष्टमुपेत्येद कृताञ्जलिरभाषत ।
अमृतस्येव सम्प्राप्तिरद्य मे भगवन्मुने ।

[B3 reads up to उपवेष्टु in l 3 in marg (cf v l. 10) —(l 1) V3 B2–4 उक्तस्तु B4 महादशा —(l 2) B1 मन्त्रिभिः सह (by transp). —(l 3) B3 उपवेष्टुम्. V2 उपैति (for उपेत्य) V2 3 [ए]न, B1 [ए]व (for [इ]द). —(l 4) V4 B3 4 M4 [ए]व (for [इ]व) V1 2 संतृप्तिर्, V3 सम्प्रीतिर् (for सम्प्राप्तिर्).]

13 ^{a}) T2 अथ (for अद्य) G1 (after corr as in text) हि (for मे) Ś1 D1–3 5 7 11 12 अद्यायं (D1 2.11 °द्य मे) सफलो यज्ञो —^{b}) Cg k t सफला (as in text) Ś1 सहर्षं°, D1 2 5 11 12 महर्षेर्दैवतै , D3 7 दर्शनाद्देवता, G1 3 °देवता , G2 सफलै ° (for सफला दैवतै.) Ś1 D1–3 5 7 11 12 कृत , G1 3 कृताः, Cg k t as in text (for कृता) —D13 M4 om. (hapl) 13^{cd} —^{c}) Ñ2 V B D10 -फलावाप्तिर्. —^{d}) Ś1 D1 5 7 11 12 तव स-, D3 मुने त्वद् ; D9 भगवन् (for भगवद्) Ñ2 V B D10 ममाम्या (V1 2 °द्या, V3 ममेहा)गमनात्तव

14 ^{a}) V4 [अ]नुगृहीतश्च —^{b}) B1 यदि (for यस्य). Ś1 Dt D3–5 7 11 12 14 M2 मुनिपुंगवः, Ñ2 V B D10 13 M4 त्वं महामुने —^{cd}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 यज्ञावसान सम्प्राप्तो (D11 यज्ञस्यावसथ प्राप्तो) द्रष्टुं मुनिवरैः सह

15 ^{a}) Cm g k t द्वादशाहं (as in text) Ś1 D1–3 5 7 11 12 महर्षे द्वादशाहं तु (D5 त्वम्) —^{b}) D5 एवम् (for शेषम्) T3 महर्षिभि , Cm g k as in text (for मनीषिणः). Dt D6 8 दीक्षामाहुर्मनस्विन. —For 14^{c}–15^{b}, Ñ2 V B D10 13 M4 subst.

1038* यज्ञस्यावभृथं पुण्यं द्रष्टासि सपदानुग ।
द्वादशाह च शेषं मे यज्ञस्याहुर्द्विजातय ।

[(l 1) V4 [अ]वसथ (for [अ]वभृथ) V4 द्रष्टास्मि, M4 द्रक्ष्यसे M4 सपदानुग —(l 2) M4 द्वादशाहश्च V4 द्वादशा*वशेष च (for the prior half). M4 मनीषिण (for द्विजातय) V3 यज्ञस्यास्य भविष्यति (for the post half)]

—^{c}) S1 D1–3 5 7 11 12 यज्ञ-, M2 damaged for त (for ततो) D9 (after corr as in text) भोगार्थिनो —^{d}) Ñ2 V1–3 B D10 13 इह द्रक्ष्यस्युपागतान् , V4 इह भक्षस्यपातनात् (sic), M4 द्रष्टासि मुनिभि सह

16 ^{b}) G2 सदा (for तदा). —M3 reads 16^{cd} *inf. lin sec. m* —^{c}) D14 त्व (for तं) D4 प्रति- (for परि-) —For subst see below

17 =I 47 2 —^{c}) Dt D6 8 9 -तुल्य- (for -सिंह-). T3 -गातिर् (sic), M3 -गतौ (for -गती) —^{d}) D9 वृषभान्वितौ

G 1. 51. 18
B 1 50 18
L 1 46 17

पद्मपत्रविशालाक्षौ खड्गतूणीधनुर्धरौ ।
अश्विनाविव रूपेण समुपस्थितयौवनौ ॥ १८
यदृच्छयैव गां प्राप्तौ देवलोकादिवामरौ ।
कथं पद्भ्यामिह प्राप्तौ किमर्थं कस्य वा मुने ॥ १९
वरायुधधरौ वीरौ कस्य पुत्रौ महामुने ।
भूषयन्ताविमं देशं चन्द्रसूर्याविवाम्बरम् ॥ २०
परस्परस्य सदृशौ प्रमाणेङ्गितचेष्टितैः ।
काकपक्षधरौ वीरौ श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ २१
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा जनकस्य महात्मनः ।
न्यवेदयन्महात्मानौ पुत्रौ दशरथस्य तौ ॥ २२
सिद्धाश्रमनिवासं च राक्षसानां वधं तथा ।
तच्चागमनमव्यग्रं विशालायाश्च दर्शनम् ॥ २३

---

18 =I.47 3 —Dt D6 8 9 om 18^{ab} —^{d}) Ś1 D1–3. 5 7 11 12 कस्येमौ (D5 12 °तौ) देववर्णिनौ (D11 °वर्षिणौ).

19 =I 47 4 —Ś1 reads 19^{ab} in marg. (cf. v l. 1041*) —^{a}) Ś1 Dt D4 6 8 G2 M1 3 [इ]व, D9 [इ]ह (for [ए]व) D4 14 T1 2 संप्राप्तौ, M1 गा.° (for गां प्राप्तौ) —^{b}) G2 [अ]मर· (for [अ]मरौ) —After 19^{ab}, G1 3 M3 (after 19, *inf lin sec m*) ins, while G2 M1 ins l 5 only after 1040*

1039* पुण्डरीकविशालाक्षौ वरायुधधरावुभौ ।
वद्धगोधाङ्गुलित्राणौ खड्गवन्तौ महाद्युती ।
काकपक्षधरौ वीरौ कुमाराविव पावकी ।
रूपौदार्यगुणैः पुंसां दृष्टिचित्तापहारिणौ ।
प्रकाश्य कुलमस्माकं मामुद्दर्तुमिहागतौ । [5]
[(l 4) G1 -[अ]वहारिणौ]

—^{d}) M3 (after corr *sup lin sec m* वा as in text, before corr) च T3 कन्यका (sic) (for कस्य वा).

20 Ś1 reads 20 in marg (cf v l 1041*) G1 3 om (hapl) 20^{ab} M3 reads 20^{ab} (*sec m*) in marg G4 om (hapl) 20^{b}–21^{c} T3 G2 M1 transp 20^{ab} and 20^{cd} —^{c}) Ś1 भूषयंताम् —^{d}) Ś1 सूर्यचंद्राव् (by transp)

21 G4 om 21^{abc} (cf v l 20) —^{b}) T3 G1 रूपेण- (for प्रमाण-) —After 21^{ab}, G2 M1 ins

1040* किमर्थं च नरश्रेष्ठौ सम्प्राप्तौ दुर्गमे पथि ।

—Thereafter cont l 5 of 1039*

—^{c}) G1 3 कस्य पुत्रौ मुनिश्रेष्ठ —For 16–21, Ñ2 V B D10 11 (om l 6 and reads 18^{cd} as in text) 13 M4 subst , while Ś1 D1–3 5 7 12 subst l 3–5 and 7–8 for 17–18^{ab} and 19–21 (Ś1 for 19^{cd} and 21^{cd} only) respy

1041* उष्यतामिह मत्प्रीत्या महेषिर्भिर्मख्वादिभि ।
एतान्यहानि सुसुखं ततो यास्यथ सत्कृता ।
एतौ च मुनिशार्दूल कुमाराविव पावकी ।
काकपक्षधरौ कस्य किमर्थं चाभ्युपागतौ ।
व्यूढोरस्कौ महावाहू खड्गतूणधनुर्धरौ । [5]
अश्विनो सदृशौ रूपे कस्यातिप्रियदर्शनौ ।
किमर्थं सुकुमाराध्वानमध्वान सम्प्रिताबुभौ ।
बालावेवानवद्याङ्गौ श्रोतुं कौतूहलं मम ।

[(l 1) D13 M4 प्रीत्यै (for प्रीत्या) V2 तिष्ठनामिह तत्प्रीत्या, D11 उष्यतां सत्कृतो भक्त्या (for the prior half). M4 [ए]तैर् (for [ए]भिर्) V1 damaged for मखा —(l. 2) Ñ2 B1 स्वसुख, V4 D10 सुसुख, B2 सुमुख. D11 यास्यसि (for यास्यथ). D11 सत्कृत .—(l 3) Ś1 D1–3 5 7 11 12 M4 इमौ (for एतौ) M4 कौ (for च) D3 नर- (for मुनि-) V1–3 पावकौ —(l 4) B2 -पुच्छधरौ. Ś1 D1–3 5 7 11 12 वीरौ (for कस्य). V1 damaged, V4 चानु°, B2 वाभ्यु°, D13 M4 चाभ्यु° (for चाभ्युपागतौ). Ś1 D1–3 5 7.11 12 कस्येमौ(D11 °तौ) मुनिपुंगव (D2 11 °वौ) (for the post half).—(l 5) B1 दीर्घभुजौ (for महावाहू) M4 -तूणी- —After l 5, Ś1 D1–3 5 7 11 12 read 18^{cd} as in text and om l. 6 —(l 6) V1 B4 D10 M4 अश्विनौ, V3 अनयो , B1 अश्विन्यो (sic) (for अश्विनो). V2 सदृशो रूपे, M4 रूपसदृशौ (for सदृशौ रूपे) V1 [इ]मौ, D13 [ए]तौ (for [अ]ति-) V1 -दर्शिनौ —(l. 7) B4 किशोरौ (for किमर्थं) Ś1 D1–3 5 7 11 12 च मुनिश्रेष्ठ (for सुकुमाराध्वान्) D13 अरण्य (for अध्वान) Ñ2 B3 D10 सस्रताबुभौ, M4 वै समागतौ (for सम्प्रिताबुभौ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 प्रपन्नौ दुर्गमान्पथः (D1 °न्युत and gloss दुर्गमानि स्थानानि) (for the post half).—After l 7, Ś1 reads 19^{ab}, 20–21^{b} in marg —(l 8) B3(m also, originally बाला°) 4 देवाविव Ś1 D1–3 5 7 11 12 अव(D2 इव, D11 विर)हितौ मद्भग्, M4 एव महातेज (for एवानवद्याङ्गौ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 इच्छाम्य(D5 12 °मि [sic])मशय, M4 °हि मे (for कौतूहलं मम)]

22 ^{a}) Ñ2 V B D10 तस्यैतद्, D11 स तस्मै (for तस्य तद्) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 महामुनि T3 विश्वामित्रोभ्य-भाषत —^{c}) D5 9 निवेदयन्. M2 4 अमेयात्मा (for महात्मानौ) Dt D6 8 Ctp निवेदयदमेयात्मा —^{d}) Ñ2 V2–4 B D10 11 13 सुतौ (for पुत्रौ)

23 D3 7 om 23^{a} reading 23^{c} in its place Ś1 Ñ2 V B D1 2.5 10–13 M4 transp 23^{a} and 23^{c} —^{a}) V3 D1 2 -निवासश्, M4 सिद्धाश्रमादागमन —^{b}) Ś1 V4 B1 2 4 D1–3 5 11–13 च तं वध, Ñ2 V1–3 B3 D7 10 च तद्वधं, G1 (also as in text) °तदा, G2 वधम्°, M4 °च तं (for वधं तथा) —After 23^{ab}, D9 wrongly repeats 22–23^{ab}. —^{c}) Ś1 B2 D5 11 12 तथा, B1 यच्च, Dt D1–3 6–9 Ct तत्र, D13 G2 M1 तदा, Cm as in text (for तच्च) Ś1 D5 12 अग्युग्रं, V1 अव्यय, D11 अवर, Cm g as in text (for अव्यग्रं) M4 त्वच्चागमनमकल्पं —D3 7 om. 23^{d}. —^{d}) Ś1

अहल्यादर्शनं चैव गौतमेन समागमम् ।
महाधनुषि जिज्ञासां कर्तुमागमनं तथा ॥ २४

एतत्सर्वं महातेजा जनकाय महात्मने ।
निवेद्य विररामाथ विश्वामित्रो महामुनिः ॥ २५

G I. 51. 25
B. I 50. 25
L I. 46. 22

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनपञ्चाशः सर्गः ॥ ४९ ॥

Ñ2 V B D1 2 5 10–13 M4 वि(V1 2 B1 M4 वै)शालस्य (for विशालायाश्) D12 स (sic) (for च).

24 [b]) G4 गौतमे तु (for गौतमेन) —[d]) G2 3 M1 आरोपण, M4 चा°; Ct as in text (for आगमनं). T3 तदा (for तथा).—For 24, Ś1 D1–3 5 7 11 (l 2 only for 24[cd]) 12 subst.

1042* गौतमाश्रमकार्यं च गौतमस्य च दर्शनम् ।
महाधनुषि जिज्ञासा कार्यं चैषा महात्मनः ।,

[D1 2 om. (hapl.) l 1 —(l 1) D12 गौतमस्य (through eye-wandering for गौतमा) —D3 om. l 2. —(l 2) D1 2 7 कार्यं चैतन्महात्मनो , D11 कर्तव्या च महायशा (for the post. half)]

while Ñ2 V B D10 11 (l. 1 only for 24[ab]) 13 subst

1043* गौतमस्य च शापान्तमहल्यायाश्च दर्शनम् ।
रामस्य धनुषश्चैव जिज्ञासार्थमुपागमम् ।

[D13 om. (hapl) l 1 —(l 1) B3 transp. the two halves. V1 B1 4 गौतमस्य Ñ2 B3 D10 [अ]पि (for first च) D11 (with hiatus) शापाच (for शापान्तम्). D10 अहिल्यायाश् —(l 2) V4 रामश्च V1 3 उपागमत् (V3 °न्); B2–4 (B3 m also) उपागत]

25 [a]) Ñ2 V B D10 13 इति, Ck as in text (for एतद्). D6 सर्वे, Ck as in text (for सर्वं) —[b]) V2 न्यवेदयत् ; B3 (m also as in text) °मुने (for महात्मने). Ś1 D1–3 5 7 11 12 कौशिको जनकाय वै —[c]) Ś1 D2 3.5 7 12 विररामाशु, V3 धीर रामार्थं (sic), Ctp विरराम तदा (hypermetric) (for विररामाथ) —[d]) D11 महातपा· —After 25, Ś1 D1–3 5 7 11 12 ins

1044* मुनिमध्ये स्थित· प्राज्ञो वसूनामिव पावक· ।
[D1–3 7 11 यज्ञे (for प्राज्ञो)]

Colophon D1–3 5 7 11 12 om (cont. the Sarga) —*Kānda name* Ś1 Ñ2 V1 D4 om V2–4 B D10 आदि°. —After Kānda name, B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ2 V B D9 10 जनकदर्शनं (B1 °कसमागम·, D9 °संवादो) —*Sarga no* (figures, words or both) V1 4 B1 4 om , Ś1 (m) V3 Dt D4 6 8 14 T G M1–3 50, Ñ2 B2 3 D10 51, V2 D9 53 D13 इत्यार्षे—यणे—काडे—दर्शनसर्ग. 51 —After colophon, G1 2.4 M2 conclude with श्रीरामाय नम·, G3 श्रीमते रामानुजाय नम .

५०

G. I. 52 I B. I 51. I L. I. 47. I

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रस्य धीमतः ।
हृष्टरोमा महातेजाः शतानन्दो महातपाः ॥ १
गौतमस्य सुतो ज्येष्ठस्तपसा द्योतितप्रभः ।
रामसंदर्शनादेव परं विस्मयमागतः ॥ २
स तौ निषण्णौ संप्रेक्ष्य सुखासीनौ नृपात्मजौ ।
शतानन्दो मुनिश्रेष्ठं विश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ ३
अपि ते मुनिशार्दूल मम माता यशस्विनी ।
दर्शिता राजपुत्राय तपो दीर्घमुपागता ॥ ४
अपि रामे महातेजो मम माता यशस्विनी ।
वन्यैरुपाहरत्पूजां पूजार्हे सर्वदेहिनाम् ॥ ५
अपि रामाय कथितं यथावृत्तं पुरातनम् ।
मम मातुर्महातेजो दैवेन दुरनुष्ठितम् ॥ ६
अपि कौशिक भद्रं ते गुरुणा मम संगता ।
माता मम मुनिश्रेष्ठ रामसंदर्शनादितः ॥ ७
अपि मे गुरुणा रामः पूजितः कुशिकात्मज ।
इहागतो महातेजाः पूजां प्राप्य महात्मनः ॥ ८

50

☞ Ñ1 missing Sarga 50 (cf v l I 338). D1–3 5 7 11 12 continue the previous Sarga.

1 ^{c}) D1 2 हृष्टचेता Ñ2 V B D10 13 भृशं भूत्वा (for महातेजा) —^{d}) B4 महामुनि॰. Ś1 (after corr m as in text) D1–3 5 7 11 12 क्षणेन समपद्यत.

2 ^{a}) V1 B1 D1 गोतमस्य, D2 गौतमेन (sic) V1 (after corr marg as in text) T3 श्रेष्टस्, T2 ज्येष्टं (sic) (for ज्येष्ठस्) —T2 om (hapl ?), Ñ2 reads in marg 2^{b}–3^{c} —^{b}) V1 2 4 B3 Dt M4 [उ]द्योतितप्रभ , B4 D12 13 द्योतित प्रभु —^{c}) G1 रामस्य (for रामसं-) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 रामस्य(D2.3 7 ॰स्य)दर्शनं प्राप्य(D3 7 ॰स) —^{d}) M4 आययौ (for आगत) Ñ2 V B D10 13 विस्मय परम ययौ, Cv r k as in text.

3 T2 om , Ñ2 reads in marg up to 3^{c} (for both cf v l 2) —^{a}) Dt D6 8 एतौ, G1 3 M3 (after corr. sec m as in text) ततो, Cm as in text (for स तौ) G4 निषण्ण . Ś1 D1 5 11 12 स (Ś1 सु, D1 स)निषण्णौ तु तौ (D11 ततो) दृष्ट्वा, Ñ2 V B D3 7 10 13 स (Ñ2 V1 2 4 B1 2 4 D10 म)निषण्णावुभौ दृष्ट्वा, D2 स मनिषण्णं तौ दृष्ट्वा, M4 स निषण्णस्ततो दृष्ट्वा —^{bc}) Dt सुखासीनो D6 8 transp सुखासीनौ and शतानन्दो Ñ2 V B D10 13 महर्षी रामलक्ष्मणौ (for ^{b}) Ś1 V1 B1 D1 3 5 7 11 12 मुनिश्रेष्ठो, M4 द्विजश्रेष्ठ —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D10 13 अभाषत, D1–3 5 7 11 12 उवाच ह (for अथाब्रवीत्)

4 ^{a}) G2 M1 मा, Cm g t as in text (for ते) Ñ2 V B D10 13 अपि(V2 ॰यि) त्वया मुनिश्रेष्ठ, M4 अपि त्वया महाभाग, Ck as in text —^{b}) Ś1 Ñ2 V B2–4 D1–3 5–10–13 तपस्विनी —^{cd}) Cg as in text (for ^{c}) M4 दीर्घं तप (by transp) Ñ2 V B D10 13 दर्शिता राजपुत्रस्य रामस्यास्य(D10 ॰स्य, D13 ॰स्य च) महात्मन .

5 D5 12 om (hapl) 5 Ś1 D9 om 5^{ab}.—^{a}) Dt D4 (before corr as in text) 6 8 T G4 ॰तेजा, G1–3 M1 ॰भागा, M4 ॰भागे (for महातेजो) —Ś1 reads 5^{c}–6 in marg —^{d}) Ś1 रघुनंदन (for सर्वदेहिनाम्) —For 5, Ñ2 V B D10 13 subst

1045* अपि रामाय मे माता पूजार्हाय महात्मने ।
पूजा कृतवती सम्यगहल्या भृशदुःखिता ।

[(1 1) B3 4 D10 13 महामुने —D13 om (hapl) from 1 2 up to 6^{b}]

On the other hand, D1–3 7 11 subst

1046* अपि रामो महातेजा मम मात्रा सह त्वया ।
वन्यैर्मूलफलैर्महात्मन्नर्चितोऽर्घ्यप्रतिग्रहैः ।

[(1. 1) D11 महावने (for सह त्वया) —(1 2) D3 मूलै, D11 भूमि- (for मूल-) D3 अर्चितो (for अर्चितो) D11 हि परि॰ (for ऽर्घ्यप्रतिग्रहै)]

6 D13 om 6^{ab}, Ś1 reads 6 in marg (for both cf v l 5) —^{b}) B2 reads यथा in marg Dt D6 8 यद्वृत्तं तत्(Dt यत्) (for यथावृत्तं) —^{c}) D2 3 7 अपि (for मम) Ñ2 V B1–3 D10 13 M4 ॰बुद्धे, B4 ॰भाग, D1–3 7 ॰वीर्ये, T2 ॰तेजा (for महातेजो) —^{d}) Ñ2 V1 3 4 B4 D2 3 7 13 14 T2 Cm g दैवेन, Ck t दे॰ (as in text) V1 B1 2 D1–3 6 7 ॰धिष्ठित, B4 दु स्वचेष्टित, D4 M2 Cm यद्दनु॰, Cg k t दुरनुष्ठितं (as in text) T3 दैवेय च(च य)दनुष्ठित —For 6, D5 11 12 subst , Ś1 D1–3 7 ins after 6

1047* अपि माता विमु(Ś1 ॰यु)क्ता मे तस्माच्छापात्सुदारुणात् ।

7 ^{ab}) Ś1 अयि (for अपि) Ś1 (after corr sup lin as in text) D5 11 12 चापि (for मम) Ñ2 V B D10 13 M4 अपि कौशिक माता मे संगता गु(V4 ॰ता त)रुणा पुन (V4 मम, B4 सह).—^{c}) Dt D6 8 9 14 T1 2 M2 मम माता (by transp) Ś1 D1–3 5 7 11 12 माता मुनिगणश्रेष्ठ, Ñ2 V B D10 13 M4 शापाच्छिन्नमना चिरा(M4 माता) मे —^{d}) Ś1 D5 12 अनु, M2 पर, Ck as in text (for इत) Ñ2 V B D10 11 13 T2 M4 रामदर्शननिर्मला (T2 ॰नादित॰), Cg t as in text.

8 Ñ2 V B D10 11.13 M4 transp 8 and 9 —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 महान्, Ck t as in text (for

अपि शान्तेन मनसा गुरुर्मे कुशिकात्मज ।
इहागतेन रामेण प्रयतेनाभिवादितः ॥ ९
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य विश्वामित्रो महामुनिः ।
प्रत्युवाच शतानन्दं वाक्यज्ञो वाक्यकोविदम् ॥ १०
नातिक्रान्तं मुनिश्रेष्ठ यत्कर्तव्यं कृतं मया ।
संगता मुनिना पत्नी भार्गवेणेव रेणुका ॥ ११
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य विश्वामित्रस्य धीमतः ।
शतानन्दो महातेजा रामं वचनमब्रवीत् ॥ १२

स्वागतं ते नरश्रेष्ठ दिष्ट्या प्राप्तोऽसि राघव ।
विश्वामित्रं पुरस्कृत्य महर्षिमपराजितम् ॥ १३
अचिन्त्यकर्मा तपसा ब्रह्मर्षिरमितप्रभः ।
विश्वामित्रो महातेजा वेत्स्येनं परमां गतिम् ॥ १४
नास्ति धन्यतरो राम त्वत्तोऽन्यो भुवि कश्चन ।
गोप्ता कुशिकपुत्रस्ते येन तप्तं महत्तपः ॥ १५
श्रूयतां चाभिधास्यामि कौशिकस्य महात्मनः ।
यथाबलं यथावृत्तं तन्मे निगदतः शृणु ॥ १६

G I 52 16
B I 51 16
L I 47 16

राम.) —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7.10–13 पूजितोसि यथार्हत (Ś1 D5 12 °र्हणं, D3 °र्थत) —^{c}) D1–3 7 13 °भाग, D11 महा ** (for महातेजा) —^{d}) Ś1 D5 12 कृत्वा (for प्राप्य) D7 यथाविधि (for महात्मन)

9 Ñ2 V B D10 11 13 M4 transp 8 and 9 Ś1 D2 5 12 om (hapl ?) 9.—^{a}) Ñ2 V B D10 11.13 M4 प्रीतेन (for शान्तेन). —D7 om 9^{cd}. —^{cd}) Dt D6 8 पूजितेन, T2 Ck प्रयतेन, Cg as in text (for प्रयतेन) Ñ2 V B D10 11 13 M4 पू(M4 ए)ता दीर्घेण तपसा मातर मेम्यनदत(Ñ2 B3 °यत्), D1 3 इहागतो महातेजा पूजा कृत्वा महात्मन (cf 8^{cd})

10 Ś1 M2 read 10–11 in marg —^{a}) D13 त(sic) (for तच्) —^{b}) Ñ2 V B D1–3 7 10 11 महायशा, D13 महातपा D5 12 शतानंदस्य धीमत —^{c}) V3 इत्युवाच —^{d}) D8 *sup lin*, G1 3 वाक्यज्ञ, M2 damaged वा (for वाक्यज्ञो) D3 -त्विदं, D12 G1 3 M4 -कोविद (for -कोविदम्) Ñ2 V B(B3 *inf lin* also) D10 11 13 वाक्य वाक्यविशारद (Ñ2 B3 D10 °द: वर·)

11 Ś1 M2 read 11 in marg (cf v l 10) —^{a}) D5 12 नातिक्रमो Ñ2 V B D10 13 इदं महान् (for मुनिश्रेष्ठ) —^{b}) Ñ2 V B1 3 4 D10 13 यत्कार्यं तत्, B2 कार्यं यत्तत्, D1–3 5 7 11 12 M4 सर्वमेतन्, Cg k t as in text (for यत्कर्तव्य) D1–3 5 7 11 12 M4 transp कृत and मया. —^{c}) Ñ2 V B D10 13 गुरुणा (for मुनिना). —^{d}) V2 B3 4 D9 10 [ए]व (for [इ]व). D1–3 5 7 11 12 रेणुकेव महात्मना

12 ^{b}) D9 14 T G M1 Cm भाषितं (for धीमत.) —^{c}) Ñ2 V1–3 B D10 13 M4 °नदस्ततो राम, V4 °स्ततो वाक्यं —^{d}) Ñ2 V1–3 B D3 7.10 13 M4 (all except D3 7 with hiatus) इदं (for राम) V4 वचनं त्विदमब्रवीत्

13 ^{a}) Ñ2 V B D10 11.13 M4 रघुश्रेष्ठ, D7 मुनिश्रेष्ठ. —^{b}) V3 दृष्ट्या Ś1 D5 11 12 इष्टोसि(D11 °*); B3 प्राप्तोस्मि (sic). Ñ2 V B D10.13 मे प्रभो, M4 च प्रभो (for राघव). —^{d}) D9 ब्रह्मर्षिम् (for महर्षिम्) Cm k अपराजित (as in text) Ś1 D2.3 5 7 12 त चा(D2 3 7 स्वा)श्रममुपागत, D1 स्वाश्रम समुपागत, D11 (with hiatus) इमं यज्ञमुपागत. —For 13^{cd}, Ñ2 V B D10 13 M4 subst.

1048* विश्वामित्रेण सहित इमं यज्ञं महात्मन. ।

[V3 4 इद (for इम) D13 यजनाद महात्मना (for the post half)]

14 ^{a}) G1 तपस·, Cm g as in text Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 अचिंत्यो ह्येष(D13 ह्यसि) धर्मात्मा; D4 (before corr as in text) अचिंत्यकर्मतपसा, M4 अचिंत्यधर्मकर्माय —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 ,G1–3 M2 महर्षिर्; Cm g ब्रह्मर्षिर् (as in text) D4 9 T3 G1–3 M अतुल- (for अमित-). Ñ2 V B1 2.4 D10 राजर्षिरमित(B4 °मर)द्युति·, B3 D13 रामोय(D13 °म त्व)ममितद्युति —^{c}) G2 M1 महाभाग —^{d}) Dt D4 6 8 T3 वेत्ति, Cg as in text (for वेत्स्ये) Ct परमा गतिं (as in text) Ś1 D1–3 5 7 9 12 तवाय परमा गति, Ñ2 V B1 3 4 D10 13 M4 यस्य(V1 °श्च) ते परमो गुरु, B2 ऋषीणा परमो गुरु, D11 तवायं परमो गुरु

15 ^{a}) V2 धर्मरतो (for धन्यतरो) —^{b}) Ś1 D5 12 M4 त्वयेह. Ñ2 V B D10 11 13 त्वदन्यो, D1–3 7 तवेह (for त्वत्तोऽन्यो) Ś1 D5 12 यस्य ते, D1 पाठ्यते (gloss एतस्माद्विश्वामित्रादन्य. कोपि धन्यतरो नास्ति यस्मात्त्वया पाठ्यते अधीयते त्वां अस्त्रग्राम अध्यापयितु विश्वामित्र एवार्हति नान्य), D2 3 7 दृश्यते (for कश्चन) —^{c}) D3 कौशिक° D1.2 5 12 तु (for ते) D11 यस्मात्ते हितकामोय —^{d}) D11 तेन (for येन) Dt M3 महातप —For 15^{cd}, Ñ2 V B D10 13 M4 subst.

1049* गुणेन तेजसा वापि धर्मेण च पराक्रमै ।
यस्य ते हितकामोऽय विश्वामित्रस्तपोनिधि ।

[All except B3 om l. 1 —(l 2) B1 om ते (submetric)]

16 ^{a}) V1 damaged Dt श्रूयंता Ś1 D1–3 5 11 12 अभि°, Ñ2 V2–4 B D10 13 च पुरा(B4 यथा)वृत्त, D7 अप° (sic), M1 त्वमिधास्यामि —^{c}) D11 °चासौ, M3 °कुलं (for यथाबल). Dt D6 8 Ct °तत्त्व, D7 °वित्त (sic) (for यथावृत्तं). Cv r as in text, Cm g k t no समस्तपद (for ^{c}) —For 16^{cd}, Ñ2 V B D10.13 subst, while D11 ins after 16^{ab} :

1050* यद्वीर्यो यत्प्रभावोऽय यद्योगश्च महायशा. ।

G 1 52 17 B 1 51 17 L 1 47 17 राजाभूदेष धर्मात्मा दीर्घकालमरिंदमः ।
धर्मज्ञः कृतविद्यश्च प्रजानां च हिते रतः ॥ १७
प्रजापतिसुतस्त्वासीत्कुशो नाम महीपतिः ।
कुशस्य पुत्रो बलवान्कुशनाभः सुधार्मिकः ॥ १८
कुशनाभसुतस्त्वासीद्गाधिरित्येव विश्रुतः ।
गाधेः पुत्रो महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ॥ १९
विश्वामित्रो महातेजाः पालयामास मेदिनीम् ।
बहुवर्षसहस्राणि राजा राज्यमकारयत् ॥ २०
कदाचित्तु महातेजा योजयित्वा वरूथिनीम् ।
अक्षौहिणीपरिवृतः परिचक्राम मेदिनीम् ॥ २१
नगराणि च राष्ट्राणि सरितश्च तथा गिरीन् ।
आश्रमान्क्रमशो राजा विचरन्नाजगाम ह ॥ २२
वसिष्ठस्याश्रमपदं नानापुष्पफलद्रुमम् ।
नानामृगगणाकीर्णं सिद्धचारणसेवितम् ॥ २३

[B3 यशोग्यश्, D13 यद्विघश् (for यशोगश्) V3 महानपा (for महायशा)]

17 [a]) Dt D6 8 [आ]सीद्, Ck as in text (for [अ]भूद्) —[b]) V B1 2 4 D2 3 7 9 M2 अरिंदम —B2 repeats (m) 17^{cd} after 20 —[c]) G1 3 कृतज्ञ, G2 M1 सर्वज्ञ° (for धर्मज्ञ) Ś1 D1–3 5 7 11 12 M4 च वदान्यश्, Ñ2 V2–4 B1–3 (B2 both times) D10 13 च क्रियावाश्; B4 D9 च कृतज्ञश्, T2 3 °वीर्यश् (for कृतविद्यश्) V1 धर्मयज्ञं (sic) क्रियावाश्च —[d]) D1–3 5 12 प्रजाभ्यश् (for प्रजानां) Ñ2 V B (B2 both times) D10 13 पालने (for च हिते) D11 सर्वभूतहिते रत

18 [a]) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 पितामह-, Cg k t as in text (for प्रजापति-) Ñ2 V1 2 B3 D2–4 7 11 13 T3 G1 3 M2 च (for तु) —[b]) Ś1 Ñ2 V1 (before corr as in text) 3 4 B1 3 D1–3 5 7 10–13 महातपा (D2 [before corr] °त्मन), B2 4 महायशा (for मही°) —[c]) V1 भगवान् (for बलवान्) —[d]) D12 om (hapl) from सु up to भ in 19^{a} D13 तु (for सु-)

19 D12 om up to भ (cf v l 18) T2 reads 19–20 in marg —[a]) Ñ2 V1 2 B3 D2 3 7 10 13 T3 G1 3 M2 चासीद्, D9 तस्माद्, D12 वामी (sic), M3 श्रीमान् (for त्वासीद्) —[b]) M1 3 (*sup lin sec m*, before corr as in text) गाधिर् D1 [अ]सि-, D2 3 5 7 11 12 [ए]प (for [ए]व) —[c]) Ñ2 V B D10 13 तस्य, D11 गाधि- (for गाधे) —Ñ2 om (hapl) from तेजा up to महा in [d] —B4 om (hapl) 19^{d} —[d]) D1–3 7 11 महायशा, D5 12 महामना

20 T2 reads 20 in marg (cf v l 19) —[ab]) M4 °मित्रस्तु धर्मात्मा T3 धर्मेण स महाबाहु (for [a]) Cg पालयामास (as in text) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 11–13 विश्वामित्रस्तु (D11 °श्च) धर्मात्मा पालयन्मेदिनी (Ś1 °न्पृथिवी) मिमां —[c]) Cv t बहुवर्ष- (as in text) Ś1 D1–3 5 7 11 12 बहून्वर्षगणान्राम, Ñ2 V B D10 13 वर्षायुतान्यनेकानि —After 20^{c}, M3 (*inf lin sec m*) ins

1051* चतुरङ्गबलैर्युत ।
नीतिशास्त्रविशेषज्ञ ब्रह्मण्यः सत्यसंगर ।
निग्रहानुग्रहपरो

—After 20, B2 (marg) repeats 17^{cd} and then ins

1052* एव पालयतो राम राज्ञस्तस्य महात्मन ।
अष्टौ सजज्ञिरे पुत्रा. ख्यातवीर्यपराक्रमा ।
तान्राजवशप्रथितान्प्रतिष्ठाप्याशु वीर्यवान् ।
इष्ट्वा यज्ञशतै· पुण्यैस्तपोवनमुपागत. ।

21 [a]) Ś1 Ñ2 V1–3 B D2 10 12 स, D3 5 7 11 13 सु- (for तु) M4 महासेना —[b]) Ñ2 V1 2 4 B D1–3 7 9 11 13 14 T1 2 G4 M4 Cvp षडङ्गिनीं (D1 gloss करिनरतुरगरथमन्त्रिभाण्डागार), Cg k t as in text (for वरूथिनीम्) V3 विश्वामित्रो महामुनि —M3 reads 21^{cd} *inf lin sec m* —[c]) G1 3 M3 अक्षौहिण्या (for °हिणी-) —[d]) Ś1 D5 12 पर्यगच्छद्वसुधरा, D1–3 7 11 पर्यटश्च वसुधरां.

22 [a]) D14 T2 G M1 स- (for च) —[b]) Dt D6 8 9 महा- (for तथा) —For 22^{ab}, Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 subst

1053* सरित· पर्वतांश्चैव वनानि नगराणि च ।

[V2 सर्वतश् (for पर्वताश्) D2.3 7 काननानि वनानि च, M4 वनान्युपवनानि च (for the post. half)]

—D11 om 22^{c}–23^{b} —[c]) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1–3 5 7 10.13 M4 विचरन्, V4 विक्रमन्, D12 विचन्न (sic) (for आश्रमान्). M3 विचरन् (for क्रमशो) T1 2 M2–4 राम, G2 M1 राजन् (for राजा) —[d]) Ś1 D1–3 5 7 9 12 त (D12 *) दागच्छन्महायशा, Ñ2 V B D10 13 (all with hiatus) आजगाम महायशा (B2 °बल), M3 क्रमशस्त्वाजगाम ह, M4 राजमानो महायशा.

23 V3 D11 om 23^{ab} (for D11 cf v l 22) —[b]) Dt D4 6 8 T G4 -लता- (for -फल-) V1 नानाद्रुमलतायुत, B4 ब्रह्मस्थानमनुत्तम, D14 T1 2 G4 नानावृक्षलताकुलं —[c]) V1 -मृगशता°, V2 -द्रुमलता°, V3 -मृगगणै°, B4 -मृगसमा° (for -मृगगणाकीर्णं) —[d]) Ś1 D1–3 5 7 11 12 देवर्षिगण- (for सिद्धचारण-) Ś1 D5 12 -पूजित —After 23, Ś1 D1–3 5 7 11 12 M4 ins

देवदानवगन्धर्वैः किंनरैरुपशोभितम् ।
प्रशान्तहरिणाकीर्णं द्विजसंघनिषेवितम् ॥ २४
ब्रह्मर्षिगणसंकीर्णं देवर्षिगणसेवितम् ।
तपश्चरणसंसिद्धैरग्निकल्पैर्महात्मभिः ॥ २५
सततं संकुलं श्रीमद्ब्रह्मकल्पैर्महात्मभिः ।
अब्भक्षैर्वायुभक्षैश्च शीर्णपर्णाशनैस्तथा ॥ २६
फलमूलाशनैर्दान्तैर्जितरोषैर्जितेन्द्रियैः ।
ऋषिभिर्वालखिल्यैश्च जपहोमपरायणैः ॥ २७
वसिष्ठस्याश्रमपदं ब्रह्मलोकमिवापरम् ।
ददर्श जयतां श्रेष्ठो विश्वामित्रो महाबलः ॥ २८

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चाशः सर्गः ॥५०॥

G I 52 27
B I 51 28
L I 47 27

1054* बहुपुष्पफलं रम्यं यक्षराक्षसवर्जितम् ।

[D11 ब्रह्मर्षिगणसेवित (for the post. half)]

24 Ñ2 B1 om (hapl) 24–25[b]. V B2–4 D10 13 om (hapl) 24 M3 reads 24–25[b] *inf. lin sec m* G1 3 read 24[ab] after 25[ab].—[a]) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 -गाधर्व- (for -गान्धर्वै) —[b]) D1 उपसेवितं (for उपशोभितम्).—[cd]) D4 -सिंह- (for -संघ-). Ś1 D1–3 5 7 11 12 नानाविहग(D1 2 °हंग, D5 °गह[metathesis])नादितं (for [d]). G2 M1 प्रकीर्णद्विजसघातैर्हरिणौघनिषेवितं.

25 Ś1 Ñ2 B1 D1–3 5 7 11 12 om (hapl), while M3 reads 25[ab] *inf. lin sec m.* (for Ñ2 B1 M3 cf v l 24) —[a]) B3 D10 13 देवर्षि- (for ब्रह्मर्षि-) V1 B2 -सपूर्णं. V2 महाश्रममिदं तत्तु, B4 नानामुनिसमाकीर्णं —[b]) V2 B3 4 D10 13 ब्रह्मर्षि- (for देवर्षि-). V B2–4 D13 -पूजित (for -सेवितम्) —After 25[ab], G1,3 read 24[ab].—[c]) V2 D13 -चरद्भि (for -चरण-) G1 3 पुराणैस्तपसा सिद्धैर्.—[d]) D13 महर्षिभि (for महात्मभि.)

26 D1–3 7 T3 om (hapl) 26[ab].—[a]) Ñ2 B3 D10 सतत V2 सगतं, V4 कुशल, Ct as in text (for सकुलं) V2 राम, D10–12 श्रीमान् (for श्रीमद्) —[b]) G2 M1 ब्रह्मपुत्रैर्, Ct as in text (for °कल्पैर्) Ñ2 V3 4 B1–3 D10 महाव्रतै, V1 damaged, V3 महर्षिभि, B4 महारथै (for महात्मभि) —[c]) M3 अभक्षैर्, Cm g t as in text (for अब्भक्षैर्) —[d]) D5 पर्ण- (sic), G1 चीर्ण, G2 कीर्ण- (for शीर्ण-) Ś1 B4 D1–3 5 7 11 12 M4 -पर्णाशिभिस् D5 12 सदा (for तथा).

27 D7 om. 27[ab] —[a]) Ñ2 V2.4 B D10 13 M4 फलमूलाशिभिर्. D9 फलमूलादिभिर्वीतैर् —[b]) Ñ2 (marg) V1 3 4 B D10 13 -क्रोधैर्, Dt D6 8 -दोषैर् (for -रोषैर्) —V1 damaged from यै. in [b] up to श्म in 1055* —After 27[ab], Ś1 Ñ2 V B D1 3 5.10–13 ins, while M4 ins after 27.

1055* संप्रक्षालैरश्मकुट्टैर्दन्तोलूखलिभिस्तथा ।

[V1 damaged up to श्म B4 प्रक्षालनैर्, D5 सुप्रक्षालितैर् (hypermetric) (for सप्रक्षालैर्) V2 सयुजानै रम्यकूटैर्, V4 संप्रस्कन्नैर॰कुष्टैर्, M4 सप्रक्षालाश्मकुट्टैश्च (for the prior half) M4 [उ]लूखलिकैस् (for °लिभिस्) D8 दतोलूखिभिस्तकदा (sic) (for the post half)]

—[c]) Ś1 D5 11 12 °ल्याद्यैर्, B D9 10 वालि°, D1–3 7 वालिखिल्याद्यैर् (for वालखिल्यैश्च) —[d]) V1 (with hiatus) उपहोम, D8 जपाहार- (sic ?) (for जपहोम-) —After 27, Ś1 (marg) Dt D4 6 8 14 T G2 4 M1 3 Cm ins

1056* अन्यैर्विखानसैश्चैव समन्तादुपशोभितम् ।

[Cm वैखानसैश्]

28 [b]) Ś1 Ñ2 V2–4 B D1–3 5 7 10–13 M4 ब्रह्मस्थानमनुत्तमं(M4 °मिवाकुलं), V1 damaged —[c]) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 अपश्यज् (for ददर्श) Ś1 D2 3 5 7 12 14 M2 जपता, Ñ2 V1–3 B3 D10 13 यजता, V4 B4 जगतां, B1 missing, D4 तपता, D11 यगनी (sic), Cm t as in text (for जयतां) B1 missing, D9 श्रेष्ठं —[d]) Ñ2 V B D10 महामना, M1 महातपा.—After 28, Ś1 D5 11–13 ins

1057* वातोद्धतं तपनवाहसमं नियम्य
बलगावशेन तुरगं च शशाङ्कशुभ्रम् ।
दीव्यत्प्रभानिकरकुण्डललोलमान-
कर्णस्तुरगमवराच्चृप उत्ततार ।

[(l 1) D13 -निम (for -सम).—(l 2) D11 वलान्दशेन (sic) (for वलावशेन) —(l 3) D5 दीप्यत्, D12 13 दिव्य- D11 दीव्यत्प्रभावमकर- (hypermetric).]

Colophon *Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 D1 6 11 om V B D10 आदि°, D3 अयोध्या° —After Kāṇḍa name, B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 D3 5 7 9 11 वसिष्ठाश्रमदर्शनं(D3 7 9 °नो, D5 °वर्णनो), Ñ2 V2–4 B D10 शतानदवाक्यं, V1 शतानंदवाक्ये वसिष्ठाश्रमदर्शनं, D1 वसिष्ठाश्रमपदो, D2 वसिष्ठस्याश्रमदर्शनं, D12 वसिष्ठाश्रमो.—*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 V1 4 B1 4 D3 5 12 om. Ñ2 B2 3 D10 52, V2 D9 54, V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 51, D1 40, D2 38, D7 39, D11 44 D13 रामा—बाल —वसिष्ठा—वर्णन 52 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम.

५१

G 1 53 1
B 1 52 1
L 1 48 1

स दृष्ट्वा परमप्रीतो विश्वामित्रो महाबलः ।
प्रणतो विनयाद्वीरो वसिष्ठं जपतां वरम् ॥ १
स्वागतं तव चेत्युक्तो वसिष्ठेन महात्मना ।
आसनं चास्य भगवान्वसिष्ठो व्यादिदेश ह ॥ २
उपविष्टाय च तदा विश्वामित्राय धीमते ।
यथान्यायं मुनिवरः फलमूलमुपाहरत् ॥ ३
प्रतिगृह्य च तां पूजां वसिष्ठाद्राजसत्तमः ।
तपोऽग्निहोत्रशिष्येषु कुशलं पर्यपृच्छत ॥ ४
विश्वामित्रो महातेजा वनस्पतिगणे तथा ।
सर्वत्र कुशलं चाह वसिष्ठो राजसत्तमम् ॥ ५
सुखोपविष्टं राजानं विश्वामित्रं महातपाः ।
पप्रच्छ जपतां श्रेष्ठो वसिष्ठो ब्रह्मणः सुतः ॥ ६
कच्चित्ते कुशलं राजन्कच्चिद्धर्मेण रञ्जयन् ।
प्रजाः पालयसे राजन्राजवृत्तेन धार्मिक ॥ ७
कच्चित्ते सुभृता भृत्याः कच्चित्तिष्ठन्ति शासने ।
कच्चित्ते विजिताः सर्वे रिपवो रिपुसूदन ॥ ८

51

☞ Ñ1 missing Sarga 51 (cf v l I 33 8) —Before 1, Ś1 V4 B2 4 D1–3 5 7 11–13 ins

1058* वसिष्ठं तु तदा तस्मिन्नाश्रमे मुनिसत्तमम् ।

[Ś1 begins with ॐ D12 वसिष्ठात् (corrupt) Ś1 च (for तु) D5 मुनिमत्तम]

1 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 11–13 दृष्ट्वा तु, Dt D4 6 8 T3 तं दृष्ट्वा, Cg k as in text (for स दृष्ट्वा) D1–3 7 राघव (for परम-) —^{b}) Ś1 °मुनि, Ñ2 °त्मन, B1 D1–3 5 7 11–13 °मना (for महाबल) —^{c}) D2 प्रणताद् (sic), G1–3 M1 प्रणम्य, Cm g k t as in text (for प्रणतो) B4 वीरौ (for वीरो) —^{d}) V1 B1 D11 यजता, V4 D11 तपता, B4 जनतां (for जपता) V3 वसिष्ठो जगता वर

2 ^{a}) Ś1 D1–3 5 – 12 भवता, Ñ2 V2 4 B3 4 D10 13 च तव (by transp), V1 B1 2 D11 च तथा, D9 भगवता (hypermetric) (for तव च) Ś1 Ñ2 V B D3 5 7.10–13 [इ]त्युक्त्वा (for [इ]त्युक्तो) —^{c}) D6 भगवन् (sic) (for भगवान्) —^{d}) D6 -व्यादिदेश, T3 चादिदेश, G4 [ऽ] प्यादिदेश, M4 ह्यादिदेश, Cm g k t as in text (for व्यादिदेश) —For 2^{cd}, Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 subst :

1059* आसन तेन विधिवत्प्रदत्त जगतीपतौ ।

[Ñ2 V1 3 4 B D3 7 10 11 (V4 D3 7 read after विधिवत्) तस्य(V4 °स्मै), V3 च (submetric) (for तेन) B1 missing from वत् up to जग Ñ2 V1 3 4 B D1–3 7 10.11 प्रदिष्ट, V2 प्रदीप्त (for प्रदत्त) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 जगतीपते]

3 ^{a}) V2 ददौ, B1 तथा, D11 ततो (for तदा) —^{c}) Ś1 D5 12.13 वृक्ष्यं(D5 12.13 °क्ष्या) मन्य, Ñ2 B3 4 D10 वृक्ष्यामयं, V3 B2 वृक्ष्यमर्घ्यं, V4 B1 वृक्ष्या(B1 °क्ष्या)मर्घ्यां, D1 विश्वामित्रो, D2 दृश्यमर्घ्यो, D3 7 वृक्ष्या(D3 °क्ष्या)मर्घ्यो (sic) (for यथान्यायं) D1 मुनिवरात्, D9 ऋषी राम, G1.3 ऋषिश्रेष्ठ (for मुनिवर) V1 दृश्यं मुनिवर श्रीमान्, V3 वसिष्ठो ब्रह्मपुत्रस्तु, D11 अर्घं मुनिवरो दत्त्वा —^{d}) V4 फलं (for फल-) D3 missing मूल, D14 S (except M2 4) -मूलानि, Cg k t as in text (for -मूलम्) D11 अथाहरत्.

❀ Cg.k फलमूलमिति "जातिरप्राणिनाम्" इत्येकत्वम् । ❀

4 ^{a}) Ś1 D5 12 वरा, Dt D2 6–9 G1 M2 तु तां (for च तां) —^{b}) D3.11 राजसत्तम. —^{c}) Ś1 D1–5 7.12.13 तदा (D3 °द, D4 °तो, D5 °त्रा)ग्निहोत्रे(D2 °त्र); Ñ2 V B D10 11 तमग्निहोत्रे (Ñ2 B3 D10 °त्र-, V1 °त्र) V2 3 B2 4 D11 शिष्ये च(for -शिष्येषु) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 11–13 पर्यपृच्छदनामयं, Ñ2 V B D10 पप्रच्छ कुशल तत (V4 °दा); Ck as in text

5 ^{b}) B1.3 4 -गणेस्, G2 M1 -गण (for गणे) B4 Dt D6 8 10 13 T G M2.3 तदा (for तथा) —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 चोक्त्वा, Dt D6 8 प्राह, G2 त्वाह (for चाह), —^{d}) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–13 मुनिसत्तम (D3 °म), D2 मुनिपुंगव , Cg as in text (for राजसत्तमम्)

6 ^{a}) G3 सुखोपविष्टो, M3 उपोपविष्ट (for सुखोपविष्ट). D9 ब्रह्मर्षि (for राजानं) —^{b}) D12 विश्वामित्रो —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–12 अपृच्छज् (for पप्रच्छ) V1 *तिनां; V2 B1 M1 यजता, V3 B4 जगता, D11 G1 3 M4 जयता; Cm t as in text (for जपता). —^{d}) Ś1 Ñ2 B2.3 D1 2 5. 10–13 गाधेय, V1 2.4 B1 4 D3 7 गाधिज (for वसिष्ठो) D11 सुतं (sic).

7 ^{b}) D11 ब्राह्मणरक्षणं, M4 °रजनं (for धर्मेण रञ्जयन्). —^{c}) V3 पालयते, B4 पादयसे, D11 पालयतो (for पालयसे). Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 T3 नित्यं, D14 T1 2 G4 वीर; G1 3 कच्चिद् (for राजन्) —^{d}) V4 B4 राज(V4 °*)धर्मेण; D3 राज्य° (for राजवृत्तेन) V1 3 B2 D2.13 G1 धार्मिक , M4 पालयन् (for धार्मिक).

8 ^{a}) D1 कच्चित्ते (for कच्चित्ते) Ñ2 सुनृता, V2 तु सुता; V3 सुखिनो, B2 सुदता, B3 [ऽ]नुव्रता, Dt D6 8 9 G1 2 M2 Cm g t सम्भृता(D9 °**) (for सुभृता) B1 * * * * * भृत्याश्च —^{b}) D10 कच्चित्ते कुशलं नृप. —^{c}) D1 कच्चिच् (for कच्चित्). D1–3 7 च (for ते). V2 निर्जिता , D1 [अ]वर्जिताः (for विजिताः). —^{d}) B1 [ऽ]रिनिसूदन.

कच्चिद्बले च कोशे च मित्रेषु च परंतप ।
कुशलं ते नरव्याघ्र पुत्रपौत्रे तथानघ ॥ ९
सर्वत्र कुशलं राजा वसिष्ठं प्रत्युदाहरत् ।
विश्वामित्रो महातेजा वसिष्ठं विनयान्वितः ॥ १०
कृत्वोभौ सुचिरं कालं धर्मिष्ठौ ताः कथाः शुभाः ।
मुदा परमया युक्तौ प्रीयेतां तौ परस्परम् ॥ ११
ततो वसिष्ठो भगवान्कथान्ते रघुनन्दन ।
विश्वामित्रमिदं वाक्यमुवाच प्रहसन्निव ॥ १२
आतिथ्यं कर्तुमिच्छामि बलस्यास्य महाबल ।
तव चैवाप्रमेयस्य यथार्हं संप्रतीच्छ मे ॥ १३
सत्क्रियां तु भवानेतां प्रतीच्छतु मयोद्यताम् ।
राजंस्त्वमतिथिश्रेष्ठः पूजनीयः प्रयत्नतः ॥ १४
एवमुक्तो वसिष्ठेन विश्वामित्रो महामतिः ।
कृतमित्यब्रवीद्राजा पूजावाक्येन मे त्वया ॥ १५
फलमूलेन भगवन्विद्यते यत्तवाश्रमे ।
पाद्येनाचमनीयेन भगवद्दर्शनेन च ॥ १६
सर्वथा च महाप्राज्ञ पूजार्हेण सुपूजितः ।
गमिष्याम्यि नमस्तेऽस्तु मैत्रेणेक्षस्व चक्षुषा ॥ १७ G 1 53 17 B 1 52.17 L 1 48 18

9 [a]) Ś1 D5 12 13 कच्चित्ते कुशलं कोशे, Dt D6 8 14 T1 2 G4 M2 3 Cg t कच्चिद्बलेषु कोशेषु —[b]) D2 12 13 परतप, D3 पर **. —[c]) B3 D10 नृपव्याघ्र, D11 नरध्याघ्र (sic) (for नरव्याघ्र) —[d]) Ś1 V1 2 B1 D1–3 5 7 11–13 -पौत्रेषु चा° (D12 वा), D10 -पौत्रैस्त°, D14 T1 2 G4 M3 -पौत्रे तवानघ, T3 -पौत्रेषु मानद (for -पौत्रे तथानघ)

10 [a]) D11 सर्वेत (for सर्वत्र). Ś1 D5 12 राज्ये (for राजा) —[b]) Ś1 D5 12 भवत, D1–3 7 तमथ, M4 त्वव्यग्र. (for वसिष्ठं) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 11–13 प्रत्युवाच ह (for प्रत्युदाहरत्) —[d]) Ñ2 V B D10 13 तमथो (V3 °सौ), D11 तमृषिं, Cm g as in text (for वसिष्ठं) Dt D6 8 G4 M4 Cm विनयान्वितं, D13 विजयान्वितः Ck as in text (for [d])

11 [a]) Ś1 Dt D6 8 11–13 तौ, Ñ2 V3 4 B D1 3 5 7 M4 तु, V1 2 D2 च, D10 om (submetric) (for [उ]भौ) D10 12 सुचिर- (for सुचिरं) V1 सुचि .* (lacuna) लं —[b]) D9 14 T1 3 G1.3 4 M3 4 तौ, T2 तां (sic) (for ताः). D9 कथा (for कथाः) Cv r g t ता कथा (as in text) Dt D6 8 9 M3 4 तदा, D4 T3 G1–3 M1 तथा (for शुभाः) Ś1 D1–3 5 7 12 बहुवृत्तात (Ś1 °तु, D2 °च) स (Ś1 D2 सत्) कथा, Ñ2 V B D10 13 धर्मिष्ठा ता कथा तदा (B4 °था), D11 कथा बहुविधा तदा. —[c]) D12 युक्ताम्, T3 युक्त (sic) (for युक्तौ) —[d]) Cm g k t प्रीयेता (as in text). Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 अमिनं (Ś1 B4 °व, D12 °नि [sic]) द्य (for प्रीयेतां तौ)

12 [a]) M4 तथा (for ततो) —[b]) Ś1 Ñ2 V (V1 lacuna from स up to मित्र in [c]) B D1–3 5 7 10–13 M4 मुनिसत्तम (D2 3 °म, M4 °मं)

13 [b]) Ñ2 B1 4 D1 12 °बल, V4 °त्मन (for महाबल). —[d]) Cv r m g t सम्प्रतीच्छ (as in text) V1 lacuna after the first syllable प्र up to प्रतीच्छतु in 14[b] Ś1 Ñ2 V2–4 B D1–3 5 7 10–13 प्रतिगृह्यता (for सम्प्रतीच्छ मे).

14 V1 lacuna up to प्रतीच्छतु (cf v l 13). —[a]) D3 सत्रिया (sic), D5 सत्कृता (for सत्क्रिया). Dt D1 2 4–8 12 13 T3 M3 हि (for तु) Ś1 D5 11–13 तात, D1–3 7 तावत्, D4 9 T3 G2 M1 3 त्वेतां (for एता) Ñ2 V2–4 B D10 प्रतिगृह्णातु, G1 3 महतीं चैतां, M4 विधिवत्तात (for तु भवानेता) —[b]) Ñ2 V2–4 B1–3 D10 भवानिह, D3 प्रयच्छतु, G1 3 प्रतीच्छ त्व, M4 प्रतीच्छत्स्व, Ck as in text (for प्रतीच्छतु) Cm g [उ]द्यता (as in text) V1 D13 ममोद्यता, Dt D6–8 मया कृता, D4 M2 मयोदितां (for मयोद्यताम्) B4 भवानिहमिहोद्यतां (sic), D2 प्रतीच्छतुमबोधता (sic) —[c]) D14 T1 2 G4 राजा (for राजंस्) B3 D3 तम्, D12 स्वम् (for त्वम्) D3 4 7 10 14 G2 अतिथिः (for अतिथि-) V2 4 B1 D12 M1 -श्रेष्ठ (for -श्रेष्ठ). D11 राज्य चमतिथि श्रेष्ठ (corrupt) —[d]) D12 पूजनाय (for पूजनीय)

15 [a]) D3 उक्त्वा, D11 उक्ते (for उक्तो) —[b]) V1 lacuna for मित्रो महामति Ś1 V2–4 B D1 2 7 10–13 M4 मही (D12 °हा) पति, Dt D3 6 8 9–T1 °मुनि, G2 M1 °तपा, Cv as in text, Cr °बल (for महामति) —[c]) V4 B1 कृतकृत्योब्रवीद् T3 वाक्य (for राजा) Cv r as in text (for [c]). —[d]) D11 om, Cm g प्रिय-, Ck t पूजा- (as in text) Ś1 D5 12 नाथेन, Ñ2 V3 4 B D1–3 7 10 11 13 चानेन, V1 यन्येन, V2 [अ]नेन च (for वाक्येन) M4 वाक्येनानेन Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D1–3 5 7 10–13 मे कृता (D1 °ता), V2 सत्कृता (for मे त्वया)

16 Before 16[a], D12 wrongly repeats 15[a]. —[a]) Ś1 कृत (marg also as in text) मूलेन, D9 फलमूले हि, D11 फलमूले (submetric) (for फलमूलेन) —[b]) D9 यत्र च, D14 यस्तव, T3 यत्तद् (for यत्तव) Ñ2 V B D10 M4 तव यद्विद्यते प्रभो (M4 वने) —[c]) Ś1 D5 12 पाद्ये आचमनीये च; B1 पाद्यार्घ्याचमनीयेन —[d]) D3 भगवा (sic) (for भगवद्). D11 मगमर्ई-नेन च (sic)

17 [a]) Ś1 D4 सर्वदा. Ś1 D5 11 °वाहो, Ñ2 V B D1–3 7 10 [ए]व महातेज (V2–4 B4 °जा), D9 हि°, D12 ° . , D13 °बुद्धे, G2 M1 सु°; M4 [अ]ह महाभाग (for च महाप्राज्ञ) —[b]) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10 12 [अ]स्मि°;

G 1 53 18
B 1 52 18
L 1 48 18 एवं ब्रुवन्तं राजानं वसिष्ठः पुनरेव हि ।
न्यमन्त्रयत धर्मात्मा पुनः पुनरुदारधीः ॥ १८

बाढमित्येव गाधेयो वसिष्ठं प्रत्युवाच ह ।
यथा प्रियं भगवतस्तथास्तु मुनिसत्तम ॥ १९

एवमुक्तो महातेजा वसिष्ठो जपतां वरः ।
आजुहाव ततः प्रीतः कल्माषीं धूतकल्मषः ॥ २०

एह्येहि शवले क्षिप्रं शृणु चापि वचो मम ।
सबलस्यास्य राजर्षेः कर्तुं व्यवसितोऽस्म्यहम् ।
भोजनेन महार्हेण सत्कारं संविधत्स्व मे ॥ २१

यस्य यस्य यथाकामं षड्रसेष्वभिपूजितम् ।
तत्सर्वं कामधुग्दिव्ये अभिवर्ष कृते मम ॥ २२

रसेनान्नेन पानेन लेह्यचोष्येण संयुतम् ।
अन्नानां निचयं सर्वं सृजस्व शवले त्वर ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकपञ्चाशः सर्गः ॥५१॥

M4 च° (for सुपूजित) D11 पूजार्होऽस्मि पूजित· (submetric) —c) Ś1 D12 °स्कृत्य, D1–3 5 7 11 13 °स्तुभ्य, M3 मुनिश्रेष्ठ (for नमस्तेऽस्तु) Dt D8 नमस्तेस्तु गमिष्यामि (by transp) —d) Ś1 D1–3 5 7 11–13 पश्य मैत्रेण, M4 मित्रेणे° (for मैत्रेणेक्षस्व) D1 (marg gloss) सुखाशसि प्रीतिकर मैत्र चक्षुर्निगद्यते

18 a) V2 वदत (for ब्रुवन्त) —b) Ś1 D5 11–13 °च, Ñ2 V1–3 B2–4 D1–3 7 10 M4 °तु, V4 अब्रवीत्, B1 °त, M3 °ह (for एव हि) —c) T3 °यति, M3 न्यमन्त्रयतु, Cm g as in text M4 धर्मित्वात् (for धर्मात्मा) Ñ2 V B D10 13 न्य(V3 नि)मंत्रयदमेयात्मा

19 a) D1 (marg gloss) तथेति एवं करिष्यामि (for बाढम्) V1 गाधिनो (sic), M1 3 गाथेयो, Cg as in text (for गाधेयो) —b) Ś1 D1–3 5 7 11–13 प्रत्य(D13 °ति)भाषत —c) V3 वयं (sic) (for प्रिय) D12 lacuna for भगवतस् —d) D2 तवास्तु (for तथास्तु) Ñ2 V B Dt D6 8 10 14 T1 2 G4 M4 °पुंगव (for मुनिसत्तम)

20 a) B3 महातेन (sic), Dt D6 8 तथा तेन (for महातेजा) —b) B1 यजता, D11 जयता (for जपतां) —c) V2 4 आजहार (for आजुहाव) V4 प्रीत्या, D11 श्रीत (sic), G2 M1 प्रीता (for प्रीत) —d) Ś1 Ñ2 V B2–4 D5 10 12 13 कल्म(Ś1 V1 D12.13 °ल्मा)षां, B1 कामदा, D1 (marg gloss) ष्लक्षपाडुरा धेनु, D3 कल्मखी (sic), D11 शबला, Cm g k t as in text (for कल्माषीं) Ś1 पूत- (for धूत-) B1 Dt D4 6 8 9 11 M3 4 -कल्मश (for -कल्मष)

21 a) V B1 4 D1 7 11 सबले(V3 °ल), T1 G M1 3 शबळे B2 शीघ्र (for क्षिप्रं) —b) Ñ2 V B D1–3 5 7 10 13 चैव, D12 वैव (for चापि). Ś1 D11 शृणुष्व(D11 °वै) वचन मम —c) B1 च (for [अ]स्य). —d) D2 कर्तुंर् (sic) (for कर्तुं) Ś1 Ñ2 V B D1–5 7 9–13 T2 3 G1–3 M1 3 हि, Cg t as in text (for ऽस्मि) V1 [अ]य, V4 [अ]सि (for [अ]हम्) M4 कर्तव्यं भोजनं मया —e) D3 भोजनेन हि (hypermetric), D11 भाजनेन, M4 सत्कारेण (for भोजनेन) D5 महार्घेण (for °र्हेण) —f) Ś1 Ñ2 V3 4 B D1–3 5 7 10–13 तद्विधत्स्व(B4 D1 7 11 °स्व [sic]), V1 मद्विधत्स्व, V2 त्रिदधस्स्व, M3 स्व विधित्स्व, Cm g.t as in text (for संविधत्स्व) M4 यथावत्तद्विधत्स्व मे

22 a) Ñ2 B D10–13 °काम·, V1 D5 °काम (for यथाकामं) —b) V1 यत्र येषु, V2 यद्रसो हि, D9 यद्रसेष्ट-, D10 यद्रसेषु (for षड्रसेषु) Ñ2 V B D10 13 °वाञ्छित (V4 °तं), D12 °काङ्क्षित (for [अ]भिपूजितम्) Ś1 षट्स्वाभीष्टो रसेष्विह, D1 यदभीष्टं रसेष्विह, also marg षड्भिरिष्टै रसैरिह, D2 3 7 11 षड(D11 ~)भीष्टरसेष्विह(D7 °ष्वहं), D5 षड्वरीज्यो रसेष्विह, M4 द्रक्ष(दक्षा)स्यतिथिपूजने, all Cs as in text —c) V2 3 B1 तं, B2 त्वं (for तत्) D11 सर्व- (for सर्वं) D3 का ~ ग् (for कामधुग्) Ś1 B1 D1–3 7 11 13 M4 देवि, V2 दिव्यैर्, D12 दैवि (for दिव्ये) V4 lacuna for धुग्दिव्ये —d) Ś1 D1–3 5 7 11–13 पूरय त्व, D4 9 14 T G4 M3 4 प्रवर्षस्व, Cv m g as in text (for अभिवर्ष) V1 2 B1 [इ]ह मत्कृते, B2 च मत्कृते, D1 (marg also) मम कृते (by transp), D2 तु मे मम (for कृते मम). Ñ2 V3 B3 4 D10 Cr अभिवर्षस्व(B4 °सु) मत्कृते, V4 अभिवर्षे महत्कृते

23 a) Ś1 D1–3 5 7 11–13 वरेणान्नेन, Ñ2 V B D10 रसैरन्ने(V1 4 °न्ये)न (for रसेनान्नेन) D12 lacuna, G1 पालेन (for पानेन) Cv r m g t as in text (for a) —b)

५२

एवमुक्ता वसिष्ठेन शबला शत्रुसूदन ।
विदधे कामधुक्कामान्यस्य यस्य यथेप्सितम् ॥ १
इक्षून्मधूंस्तथा लाजान्मैरेयांश्च वरासवान् ।
पानानि च महार्हाणि भक्ष्यांश्चोच्चावचांस्तथा ॥ २
उष्णाढ्यस्यौदनस्यापि राशयः पर्वतोपमाः ।
मृष्टान्नानि च सूपाश्च दधिकुल्यास्तथैव च ॥ ३
नानास्वादुरसानां च षाडवानां तथैव च ।
भाजनानि सुपूर्णानि गौडानि च सहस्रशः ॥ ४

G I. 54. 4
B I 53. 4
L. I. 48. 29

G1 M3.4 लेह्य, Cg k as in text (for लेह्य-) T2 G1.3 M1 (before corr) 3 -शोष्येण, G2.4 -शोपेण, M3 -शोष्येनु-, Cm g as in text (for -चोष्येण) Ś1 Ñ2 V B D1–3.5.7 10–13 चोष्य(V3 °ष्यैर्)ले(D13 °ल्यो)ह्येन (by transp) Ś1 D5 चाप्ययं, Ñ2 V B D10 सत्वर, D1.2 चाशय (D2 °या [sic]), D3 वाशय, D7 चाशय (sic), D11 चानघे, D12.13 चाप्यसु, M4 मा चिर (for सयुतम्) —V1.3 om 23^cd. —^c) T1.3 G4 भक्ष्याद्य-, Cm g t as in text (for भक्ष्यान्नानां) —^d) T1.2 G M1–3 शबले D4 T3 त्विह, G2 M1 मम (for त्वर) —For 23^cd, Ś1 V4 D1–3.5.7.11–13 subst

1060* राजान सपरीवार शवले मत्प्रियेप्सया ।
यथा सर्वो जनस्तुष्येत्स्वाशितश्च यथा भवेत् ।,

[(l 1) D5.11.12 °च्छया, D13 गतप्रमेयया (for मत्प्रियेप्सया) V4 सरणे सत्प्रियेच्छया (for the post half) —V4 om l 2 —(l 2) Ś1 तुष्टो (for तुष्येत्) D1 आश्रितश्, D2 स्वतश् (submetric), D3 स्वाशतश्, D11 स्वादितश् (for स्वाशितश्)] while Ñ2 V2 B D10 subst

1061* कुरु राज्ञोऽस्य शवले परमातिथ्यसत्क्रियाम् ।

[Ñ2 हि, V2 [ऽ]सि (for ऽस्य) Ñ2 V2 B1 सवले B1 -सत्क्रिया (for -सत्क्रियाम्)]

Colophon Ś1 D1.2.5.11–13 om (cont the previous Sarga) —*Kānda name* V1.4 D4 om Ñ2 V2.3 B D10 आदि°, D3 अयोध्या° —*Sarga name* Ñ2 V B D3.7.10 शतानदवाक्ये (V1.2 B2 D3.7 om) विश्वामित्रनिमंत्रण (B4 वसिष्ठवचन), D9 धेनुप्रार्थना —*Sarga no* (figures, words or both) V1.4 B1.4 D3 om Ñ2 B2.3 D10 53, V2 D9 55, V3 Dt D4.6.8.14 S (except M4) 52, D7 40 —After colophon, T2 concludes with श्रीराम शरणं मम, G1.2.4 M2 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम..

52

☞ Ñ1 missing up to स्थाना in 20^b (cf v l I 33 8). Ś1 D1.2.5.11–13 continue the previous Sarga

1 ^a) B1.3.4 G1.2.4 M4 उक्त्वा, Cg as in text (for उक्ता) G2 (after corr as in text) मुनिश्रेष्ठ (for वसिष्ठेन) —^b) Ś1 रघुनंदन (for शत्रुसूदन) —After 1^ab, D1 ins

1062* सस्तम्भ्य पादावाकुञ्च्य कर्णौ पुच्छ तु भ्रामयत् ।

—^c) D2 किं दधि (sic), D9 ववर्षे, D13 विधदे (metathesis) (for विदधे) V3 D10 कामदा Ś1 D1.2.5.7.11–13 कामं, V3 lacuna for का, D3 वामं (for कामान्) V2.4 यथेष्टं विदधे कामान् —V1 damaged for ^d —^d) Ñ2 V2–4 B D10 यथेप्सितान्, Dt D4.6.8.11.14 T3 G1.3.4 [ई]प्सितं यथा (by transp), D9 [ई]प्सित तदा Ś1 D1–3.5.7.12.13 यथा यस्येप्सितं तथा, Cv m g k t as in text

2 ^a) Ck t मधून् (as in text) D9 मधूस्तथा द्राक्षान्; D14 T1 G4 मधुरसाल्लाँजान्, T3 मधु तथा लाजान्, M2 मधूश्च लाजाश्च ❀ Cg मधूनिति पुंलिंगत्वमार्षम्। ❀ —^b) T2 M3 रसासवान्, G2 वरासनान् D9 सैरेय च वरानना —For 2^ab, Ś1 Ñ2 V B D1–3.5.7.10–13 M4 subst

1063* इक्षूंश्च मधु लाजांश्च मैरेय च वरासवम् ।

[Ñ2 V B D10 इक्षु (D10 °क्षून्) मधु च (V2 B4 र-, V4 *) (for इक्षूंश्च मधु) Ś1 -जाल, D1.5 -जालांश् (metathesis?) (for लाजाश्) D11 इक्षु मधुरसांश्चैव (for the prior half). D10 om च (submetric) V2 रसासर, V3 सुरासव, D3.7 वराशन, D5 स चामव (for वरासवम्)]

—^c) Ś1 D5.12.13 एतानि, V2 फलानि (for पानानि). V4 D12 om (submetric), B2 *inf lin*, T3 हृ (for च) Ś1 महार्घ्याणि —^d) V4 B1.2.4 D1.4.5.9.12 भक्षाश् Ñ2 V B D10 च विविधास्, T2 M3 उच्चावचास् (for चोच्चावचास्) Ś1 D1–3.5.7.11–13 बहून्, Dt D6.8.9 अपि, G4 तदा, M4 शुभान् (for तथा)

3 V1 damaged for ^a —^a) Ś1 V2.3 D1–3.5.7.12.13 M4 बाष्पाढ्य(D7 °द्य)स्य (V3 °ढ्यम्), Ñ2 B चोष्याढ्यस्य (B2 m. also व्यजनस्य), V4 रसाढ्यम्, D9 उष्णान्नस्य, D10 चोष्याद्यस्य; D11 चोष्यद्यस्य (sic) (for उष्णाढ्यस्य) G2 [ओ]दन च (for [ओ]दनस्य) Ś1 Dt D4–6.8.9.14 T1.3 G4 M4 [अ]त्र; D1.3 [अ]थ, D2.7 [अ]स्य, D11 [आ]शु, G1 [आ]सीद्; G3 [आ]सन् (for [अ]पि) —^b) Ś1 Ñ2 V B D1–3.5.7. 10–13 राशीन्पर्वत(V1 damaged)सन्निभान् —^c) Ś1 B2 D1–3.7.12.13 तथापूपान्, D9.14 T1.2 G2.4 M1–3 च सूपाश्च (for च सूपाश्च) Ñ2 V B1.3.4 D5.10.11 मिष्टान्ना(B1 °*) नि तथापूपान् (V3 °*पान्, D11 °पूजान् [sic]), Dt D6.8 मृष्टान्यन्नानि सूपाश्च, M4 मिष्टान्नानि च सूपाश्च —^d) Ś1 B1.4 D5 M2 दधिकुल्यास्, D3 दधिकुवकुल्या (sic) V2 शष्कुलीश्च दधीनि च

4 D9 om (hapl) 4^ab. D14 reads in marg, M3 *inf lin sec m* 4^ab. —^a) D1.2 G2 M1 -स्वाद- (for

G I 54 5
B I. 53 5
L. I 48 29

सर्वमासीत्सुसंतुष्टं हृष्टपुष्टजनाकुलम् ।
विश्वामित्रबलं राम वसिष्ठेनाभितर्पितम् ॥ ५
विश्वामित्रोऽपि राजर्षिर्हृष्टपुष्टस्तदाभवत् ।
सान्तःपुरवरो राजा सब्राह्मणपुरोहितः ॥ ६
सामात्यो मन्त्रिसहितः सभृत्यः पूजितस्तदा ।
युक्तः परेण हर्षेण वसिष्ठमिदमब्रवीत् ॥ ७
पूजितोऽहं त्वया ब्रह्मन्पूजार्हेण सुसत्कृतः ।
श्रूयतामभिधास्यामि वाक्यं वाक्यविशारद ॥ ८
गवां शतसहस्रेण दीयतां शबला मम ।
रत्नं हि भगवन्नेतद्रत्नहारी च पार्थिवः ।
तस्मान्मे शबलां देहि ममैषा धर्मतो द्विज ॥ ९

-स्वादु-) B4 -रसाश्चैव ❀ Cm g स्वाद्वो रुच्या रसा माधुर्यादयो येषां । ❀ —^{b}) Ś1 Dt D0-8 Ct खा(Ś1 षां) डवाना, Ñ2 V4 B D5 10 11 G1 4 M2 षड्रसानां, V2 M3 षड्विधानां, D1 (gloss) षड्भी रसैर्युक्तं पानं षाडवं । अथवा 'द्राक्षादाडिमसयुक्तो मुद्गयूषस्तु षाडव ', T2 मादकानां; T3 शावलानां (for षाडवानां) ❀ Cv r g षाडवा. षड्रसकृता भक्ष्यविशेषा ।, Ck षड्सा इति षण्णा रसाना विकार । ❀ Ś1 Ñ2 V (V1 damaged) B D1-3 5 7 10-13 इतस्तत (Ś1 °था, D5 °दा) (for तथैव च) —^{c}) V1 damaged up to सु Ñ2 V3 B2 (m also as in text) Dt D1 2 4 6.8 9 14 T1 3 G4 M3 (after corr sec m as in text) भोजनानि ❀ Ck t भोजनानि भोजनपात्राणि । ❀ V1 3 B1 D2 6 G2 सु (V1 missing) पर्णानि, V2 4 B4 G1 3 M1 सुवर्णानि, D11 M4 स (M4 च) पूर्णानि (for सुपूर्णानि) —^{d}) Ś1 V1 3 4 B1 2 D1 (gloss गुडमया गौडा) 3 5 7 11-13 गौडाना च (D3 om च [submetric]), Ñ2 V2 B3 4 D10 गौडीनां च, D2 गौडाद्याश्च, G1 कुल्यानि च, M2 गुळानि च, M4 गौळान्नाना (for गौडानि च) B4 विशेषत (for सहस्रश) ❀ Cg गौडानि गुडविकारा ।, Ck t गौडानि राजतानि । ❀

5 ^{a}) V2 सुसंपूर्णं, V4 रसं तुष्ट, D5 सुसतुष्ट, M2 सुमहृष्टं, M3 स्व°, Cg as in text (for सुसतुष्ट) —^{b}) V3 हृष्टं, D3 om (for हृष्ट-) D10 -पु-, D11 om (for -पुष्ट-) Ś1 Dt D3-9 12 13 T3 M2 4 Cm g -जनायुत, B1 -जनादल (sic), B2 -जनार्दन, D1 11 -जनावृत, D2 -जनैर्युत (for -जनाकुलम्) —^{c}) D13 नाम, G1-3 M1 सर्वं (for राम) —^{d}) V2 D4 T3 [अ]नि-; Dt D6 8 सु-, M3 (after corr inf lin sec m as in text) [अ]पि (for [अ]भि-) Ś1 -वर्दितं, B4 M4 -पूजितं, D5 12 13 -नदितं, G1 -हर्षितं (for -तर्पितम्) —After 5, Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 ins

1064* यस्य यस्य यथा कामस्तस्य तस्य तथा तथा ।
अभिवर्षति कामांधै शबला शत्रुसूदन ।
एवमस्य बल सर्वं सर्वकामाभिपूजितम् ।

[(l 1) V1 damaged यस्य यस्य Ś1 V3 D2 5 12 M4 काम, V1 D11 राम (for कामस्) D10 om (hapl) second तस्य D2 om. (hapl) second तथा —(l 2) Ś1 D5 12 13 कामांश्च, D1-3 7 कामांस्तु, M4 कामौघान् (for कामांधै) —D7 om the post half D11 स्वुनदन —(l 3) V1 राम, D12 काम (for सर्वं). Ś1 D1-3 5 7 11-13 सर्वकामै सु (Ś1 D1 5 12 13 प्र) पूजित (for the post half).]

6 M4 om 6^{ab} —^{a}) Dt D6 8 हि (for ऽपि) Ñ2 V B D10 विश्वामित्रस्य राजर्षेर् —^{b}) V2 हृष्टि, B3 T2 M1 3 (sec m, before corr as in text) Cg हृष्ट, D4 14 T3 तुष्ट-, T1 G4 Cm तुष्ट (for हृष्ट-) Ñ2 V1 3 4 B1 2 -पुष्ट, V2 पुष्टिस्, D4 marg; Cm g as in text (for -पुष्टस्) V2 D9 14 T2 3 G1 तथा (for तदा) —D9 om 6^{c}-7 —^{c}) Ñ2 V B D10 -जनो (for -वरो) V2 राम (for राजा) —^{d}) Ñ2 V B D10 G1-3 M1 4 -पुरोगम (for -पुरोहित) —For 6, Ś1 D1-3 5 7 11-13 subst

1065* सर्वं तत्रास्य राजर्षेर्हृष्टपुष्टजनायुतम् ।
सान्त पुर सहामात्य परितुष्टो नृपोत्तम ।

[(l 1) Cf 5^{ab} D3 सर्वं तत्रापि, D11 सर्वं तत्तस्य, D13 विश्वामित्रस्य (for सर्वं तत्रास्य) D11 -जनावृत]

7 D9 om 7 (cf v l 6) —^{a}) Ś1 D1-3 5 7 12 पौरैः स, Ñ2 V1-3 B1-3 D10 सामात्य-, V4 अमात्य-, D13 सपौरो (for सामात्यो) D5 -सहितै D11 पौरैं सामतसहितै, Cv cites ^{a} as in text —^{b}) M4 om (hapl ?) up to त in पूजित D4 M3 4 तथा (for तदा) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 सभृत्य (V3 °सैन्य) बल (D13 om) वाहन —^{c}) M4 युक्ता (sic) Ś1 V2 3 B1 Dt D2 3 5 7 8 12-14 T G4 परम- (for परेण) —B3 reads 7^{d}-9^{a} in marg

8 B3 reads 8 in marg (cf v.l 7) D3 7 om 8 D2 reads 8 after 10 —^{a}) D4 पूज्येतो (sic), D9 प्रीतस्ते (for पूजितो) V3 यथा, D9 तदा (for त्वया) —^{b}) G1 3 च, Cm g t as in text (for सु-) Ś1 Ñ2 V1 B D1 2 5 10-13 M4 पूजनार्हेण कामत (Ñ2 V1 B D10 कामद, M4 सत्कृत), V2-4 पूजार्हेणेह (V4 °ण च) कामद —B4 om (hapl.?) 8^{cd} —^{d}) Ś1 B1 D1 2 5 12 13 -विदा वर (D2 13 °र), V4 M4 -विशारद (for -विशारद) —After 8, B2 ins, while D11 subst l 1 for 9^{ab} and then cont l 2

1066* गवा शतसहस्राणि तव दास्यामि सुव्रत ।
शबला मे प्रयच्छस्व प्रसाद कुरु मे प्रभो ।

—After 8, D1 reads 11^{ab}.

9 B3 reads 9^{a} in marg (cf. v l 7). D1 om 9^{ab}. —^{a}) D3 12 गवा —^{b}) B4 D5 शबला —^{c}) D2 3 7 9 च (for हि). D13 एषा (for एतद्) —^{d}) Ñ2 V B D10 11 रत्नभागी Ś1 D5 11-13 हि (for च). —^{e}) V4 मां (for मे).

एवमुक्तस्तु भगवान्वसिष्ठो मुनिसत्तमः ।
विश्वामित्रेण धर्मात्मा प्रत्युवाच महीपतिम् ॥ १०
नाहं शतसहस्रेण नापि कोटिशतैर्गवाम् ।
राजन्दास्यामि शबलां राशिभी रजतस्य वा ॥ ११
न परित्यागमर्हेयं मत्सकाशादरिंदम ।
शाश्वती शबला मह्यं कीर्तिरात्मवतो यथा ॥ १२
अस्यां हव्यं च कव्यं च प्राणयात्रा तथैव च ।
आयत्तमग्निहोत्रं च बलिर्होमस्तथैव च ॥ १३
स्वाहाकारवषट्कारौ विद्याश्च विविधास्तथा ।
आयत्तमत्र राजर्षे सर्वमेतन्न संशयः ॥ १४
सर्वस्वमेतत्सत्येन मम तुष्टिकरी सदा ।
कारणैर्बहुभी राजन्न दास्ये शबलां तव ॥ १५
वसिष्ठेनैवमुक्तस्तु विश्वामित्रोऽब्रवीत्ततः ।
संरब्धतरमत्यर्थं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ १६
हैरण्यकक्ष्याग्रैवेयान्सुवर्णाङ्कुशभूषितान् ।
ददामि कुञ्जराणां ते सहस्राणि चतुर्दश ॥ १७ G I 54 19 B I 53 18 L I 48 43

B1 °स्यान्मे —^{f}) D2 माम् (for मम) D13 धर्मतो द्विज-सत्तम —After 9, B3 ins

1067* फलमूलाशिनस्तेपि नास्त्यस्माच्च प्रयोजनम् ।

10 ^{a}) M3 (after corr *sec m* as in text) भगवन् —^{b}) Dt D6 8 मुनिपुंगव —^{c}) D2 विश्वामित्रोपि —^{d}) D2 द्विजोत्तम, D3 मह ति (for महीपतिम्) —For 10, D11 subst

1068* स तथोक्तो वसिष्ठस्तु विश्वामित्रं तप स्तुतम् ।
प्रोवाच प्रहसन्नाम तमेव नृपसत्तमम् ।

—After 10, D2 reads 8

11 D1 reads 11^{ab} after 8 —^{a}) D1 2 11 गवा (for नाह) T2 कोटि- (for शत-) D1 G4 -सहस्राणि, D11 -सहस्रै —^{b}) D1 नाग-, D12 13 गवा, T2 M3 नाह (for नापि) D9 -शता(sic) गवा, D11 शतेन च, D12 13 °रपि (for -शतैर्गवाम्) —^{c}) T3 नाह (for राजन्) M2 शब (damaged) —^{d}) G4 राजीभी (for राशिभी) Ś1 ह, Ñ2 marg, B3 4 D2 3 7 9 10 13 च, D6 12 हि (for वा) D1 (m also) रजजातैर्गजैस्तथा, D11 नापि भील्याथ कस्यचित्, G1 3 M3 कोटिभिर्नार्थराशिभि

12 ^{a}) B1 om न (submetric) G1 3 परित्यकुम्, Cm g परित्यागम् (as in text) —^{c}) G2 M1 शबला(M1 °ला) शाश्वती (by transp) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 [इ]य मे(D12 °.) (for मह्य) —^{d}) D14 damaged for वतो

13 ^{a}) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D1–3 5 7 10–13 M4 अत्र, V2 अत्र (for अस्या) —D3 13 G3 transp 13^b and 13^d —^{b}) V2 पानपात्र (for प्राणयात्रा) D12 13 मे (for च) —B4 D1 2 om (hapl) 13^{cd} D3 7 transp 13^{cd} (D3 13^{cb}) and 14^{ab} —V2 repeats 13^{cd} (as in Dt) in place of 14^{cd} which is omitted —^{c}) V2 4 अग्निश्चैव, V3 D5 10–12 आपन्नम्, D13 आमन्नम् (for आयत्तम्) —^{d}) Dt D3 5 7 8 10–12 M2–4 बलि- (for बलिर्) V4 होमास्, B3 होम, D3 7 -कर्म, M2 (after corr *inf lin*) -होमास् (for होमस्) —After 13^{cd} (r) V2 reads for the first time 24^{ab} repeating it in its proper place

14 D3 7 transp 13^{cd} (D3 13^{ab}) and 14^{ab} —^{a}) V1–3 B3 D2 3 7 G4 M4 वषट्कार- (V2 B3 G4 M4 °रा), Ct °ट्कारौ(as in text) V4 स्वाहाकारा वषट्कारा, D1 °रो वषट्कारो —^{b}) V3 यज्ञाश् (for विद्याश्) D14 damaged for विवि M3 repeats (ditto) श्च विविधास् Ś1 D5 12 13 नृप (for तथा) T3 विद्या च विविधा तथा —V2 om 14^{cd} and repeats 13^{cd} in its place —^{c}) G4 आसन्नम् (for आयत्तम्) D3 ह्यत्र, D7 यत्र, T2 3 M3 अस्या (for अत्र) Ś1 Ñ2 V1 4 B D1 आयत्ता ह्य(V4 B3 4 य)त्र, V3 आयतु यत्र (sic), D2 आयत्तो देव, D5 10–13 आपन्ना ह्यत्र (D11 पन्न) —^{d}) Ñ2 V3 B D10 11 सर्वे एते न, V1 4 सर्वत्र तेन, D7 °मन्यन्न (for सर्वमेतन्न) Ś1 D1–3 5 12 13 सर्वमन्यद(D3 °त्र)सशय, M4 सर्वमेतदसशय

15 ^{a}) Ś1 एव, D5 एव (for एतत्) Ś1 D1 3 5 7 11–13 M4 सत्य ते (M4 वै), Cg as in text (for सत्येन) Ñ2 V B D10 सर्वमेतद्धि सत्य ते, D2 सर्वासामेव सत्य ते —^{b}) V1 damaged Ś1 V2–4 B D2 3 5 7 10–13 पुष्टिकर(B4 °र), Ñ2 D1 M4 तुष्टिकर Dt D3 6 8 12 13 Ct तथा, T3 M4 (after corr *inf lin* as in text) तदा (for सदा) —Ś1 D1–3 5 7 12 13 om 15^{cd} —^{c}) V2 कावलर् (sic) (for कारणैर्) —^{d}) Ñ2 V2–4 B D10 नदिनीं (for शबला) D11 इमा (for तव) V1 दास्ये नदिनातर (corrupt)

16 ^{b}) Ñ2 V B D10 T2 G1 3 M3 4 वच, Dt D6 8 9 तदा (for तत) —^{c}) Ś1 सरभतरम्, B4 सरब्ध मुनिर्, D2 गिरा सरब्धम्, D3 सरब्धतथा तरम् (sic) (for सरब्धतरम्) V1 damaged from र्थं in अत्यर्थं up to ^{d} D9 इत्यर्थं, D11 अत्युग्र (for अत्यर्थं) M4 सरब्धमत्यर्थतर —^{d}) Ś1 D1 2 5 12 -विदा वर, B3 D3 11 T3 -विशारद (for -विशारद)

17 ^{a}) Ś1 T2 3 M1 3 4 -कक्ष्यान्, Dt M2 -कक्ष्य-, D4 -कक्षा-, D5 12 -कक्षान्, D6 8 -कक्ष-, Cv r m as in text (for -कक्ष्या-) Ñ2 V1–3 B2 D13 सुवर्णकक्षा- (V1 °क्ष-), V4 B1 3 4 D10 सुवर्णकक्षान्, D1–3 7 9 11 हिरण्यकक्षान् (D1 °क्ष्य-) —^{b}) Ś1 D5 11–13 सर्वाभरण- (for सुवर्णाङ्कुश-) Ñ2 V B D10 T2 -भूषणान् D1–3 7 स्वर्णाङ्कुशविभूषितान् —D11 om (hapl) 17^c–18^b —^{c}) B2 M4 ददानि, D4 T3

G 1 54 20 B 1 53 18 L 1 48 44

हैरण्यानां रथानां च श्वेताश्वानां चतुर्युजाम् ।
ददामि ते शतान्यष्टौ किङ्किणीकविभूषितान् ॥ १८
हयानां देशजातानां कुलजानां महौजसाम् ।
सहस्रमेकं दश च ददामि तव सुव्रत ॥ १९
नानावर्णविभक्तानां वयःस्थानां तथैव च ।
ददाम्येकां गवां कोटिं शबला दीयतां मम ॥ २०
एवमुक्तस्तु भगवान्विश्वामित्रेण धीमता ।
न दास्यामीति शबलां प्राह राजन्कथंचन ॥ २१
एतदेव हि मे रत्नमेतदेव हि मे धनम् ।
एतदेव हि सर्वस्वमेतदेव हि जीवितम् ॥ २२
दर्शश्च पूर्णमासश्च यज्ञाश्चैवाप्तदक्षिणाः ।
एतदेव हि मे राजन्विविधाश्च क्रियास्तथा ॥ २३
अदोमूलाः क्रियाः सर्वा मम राजन्न संशयः ।
बहुना किं प्रलापेन न दास्ये कामदोहिनीम् ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्विपञ्चाशः सर्गः ॥ ५२ ॥

दास्यामि G4 च (for ते) Ś1 D1–3 5 7 12 13 कुञ्जरास्तुभ्य, Ñ2 V B D10 कुञ्जरास्तेह (V2 °षा) —T3 lacuna for ^{d}

18 D11 om 18^{ab} (cf v l 17) V1 partially damaged for 18^{ab} —^{a}) V2 हैवल्याना (sic), V3 4 B4 D2.9 हिरण्याना Ś1 D2 3 5 7 12 13 तथाश्वाना, D4 9 T2 3 G1 3 M2–4 रथाना ते D1 हिरण्याना (gloss हिरण्यवर्णाना) रथाश्वाना —^{b}) Ś1 Ñ2 V2–4 B1 3 4 D1–3 5 7 10 12 13 श्वेनाना च (Ñ2 V2–4 B1 3 4 D13 चै) (for श्वेताश्वाना) V4 B4 G2 चतुर्भुजा, D3 4 (after corr as in text) चतुर्युता, D9 चतुर्दश, Cv r m g t °र्युजा (as in text) —^{c}) V3 B1 2 M4 ददानि, D4 दास्यामि, D11 दाक्ष्यमि (corrupt) Ñ2 B3 D10 च, B4 om (submetric) (for ते) D9 [अ]ष्ट (for [अ]ष्टौ) Ś1 D1–3 5 7 12 13 लक्षणैरुपपन्नाना —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 11–13 किंकिणीजालमालिनां (D12 °नी), Ñ2 V B D10 किंकिणीशतवोपिणा (V2 °योजिना), D9 M4 किंकिणीकटि (M4 °शत) भूषितान् (D9 °ता); Cm t as in text, Cg °कैर्विभूषितान्.

19 ^{a}) B3 D9 देशजातीना, D1 (gloss) गान्धारसिंधुमद्रकैकेयतुरुष्कादय —^{b}) B1 उत्तमाना, B4 om, D9 काम्बोजाना (for कुलजाना) T2 M3 तथैव च (for महौजसाम्) —^{c}) V4 दास्या च (sic, before corr °मि) (for दश च) —D3 मेक दश च repeated (ditto) —^{d}) V3 B1 2 M4 ददानि, D4 T3 दास्यामि, G4 ददाहि (sic)

20 ^{a}) Ś1 D2 3 5 7 12 -विरक्ता (D2 °ला) ना; D1 11 विचित्राणा, D14 T1 G4 -[अ]भियुक्ताना, G1 -सुवर्णाना, Cg t as in text (for -विभक्ताना) ☞ Ñ1 resumes from तथैव च in ^{b} (cf v l 1) —^{b}) V4 रक्ष स्थाना, D2 ययस्थाना (metathesis), D9 धनकोटि, T3 वयस्थानौ (sic) —^{c}) B2 3 M4 ददान्येका (M4 °वं), D14 damaged for दाम्ये, T2 M3 ददामि ते (for ददाम्येका) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 G4 M4 transp शबला and दीयता D1 इमा (for मम) —After 20, Dt D4 6 8 9 14 S Cg t ins

1069* यावदिच्छसि रत्न वा हिरण्य वा द्विजोत्तम ।
तावद्ददामि तत्सर्वं शबला दीयता मम ।

[(l 1) Dt D6 8 रत्नानि, M4 रत्नस्य (for रत्न वा) T2 M3 सुवर्ण (for हिरण्य). M4 हिरण्यस्य च सत्तम (for the post half) —(l 2) G2 3 M1 2 दास्यामि (for ददामि) Dt D6 8 G1–3 M1–3 (after corr sec m, before corr as above) ते (for तत्) M4 ददानि ते मुनिश्रेष्ठ (for the prior half) Post half= 20^{d} Dt D6 8 M4 दीयता शबला (by transp)]

21 ^{a}) D14 damaged for स्तु भग Ñ V B D10 स (for तु) M3 (after corr sec m as in text) भगवन्. —^{c}) T3 ददामि (for दास्यामि) G4 [इ]ह, Cv r m as in text (for [इ]ति) —For 21^{cd}, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 subst

1070* नैव (D7 न च) दास्यामि शबलामिति राजानमब्रवीत् ।

22 B1 D12 13 om (hapl) 22^{ab} —^{a}) B4 om. (hapl) from र in ^{a} up to the second मे in ^{b} D6 om (hapl) रत्नमे Ś1 D5 धर्मम् (for रत्नम्) —D1–3 7 11 om (hapl) 22^{bc} —^{b}) Ñ1 illeg from त up to मे V2.4 बल (for धनम्) —D14 damaged for मेत in सर्वस्वमेतद् —^{c}) Ñ2 reads from हि up to देव in marg Ś1 B3 D5 12 13 G2 M1 2 मे सर्वम् (for सर्वस्वम्) —^{d}) Ñ2 [अ]भि- (for हि) —After 22, M4 ins

1071* धर्मसोपानमेतद्धि मम नास्त्यत्र सशयम् (य) ।
देवकृत्ये च पित्र्ये च अतिथीना च पूजने ।
सर्वकामदुहा मह्यं शबला जीवितप्रिया ।

[(l 2) Note hiatus between the two halves]

23 ^{a}) M4 first च inf lin sec m Ś1 Ñ V B Dt D3 5–10 12 13 T1 2 पौर्णमासश् (Ś1 D12 °सीश्), D11 M4 पू (D11 पौ) र्णमासाश् —^{b}) D5 10 12 13 यज्ञश् (for यज्ञाश्). D1 [ए]व स-, D2 [अ]वाप्त- (for [ए]वाप्त-) D5 10 12 13 -दक्षिण B4 [अ] य (श्र) यज्ञाश्चाप्तदक्षिणा —^{c}) D3 एतदे-. B2 राजन्मे (by transp) —^{d}) M4 तथा क्रिया (by transp) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 क्रियाश्च विविधास्तथा (by transp)

24 V2 reads 24^{ab} for the first time after 13^{cd} (r) repeating it here. —^{a}) Ś1 Ñ V (V2 first time) B

५३

कामधेनुं वसिष्ठोऽपि यदा न त्यजते मुनिः ।
तदास्य शबलां राम विश्वामित्रोऽन्वकर्षत ॥ १
नीयमाना तु शबला राम राज्ञा महात्मना ।
दुःखिता चिन्तयामास रुदन्ती शोककर्शिता ॥ २
परित्यक्ता वसिष्ठेन किमहं सुमहात्मना ।
याहं राजभृतैर्दीना ह्रियेयं भृशदुःखिता ॥ ३
किं मयापकृतं तस्य महर्षेर्भावितात्मनः ।
यन्मामनागसं भक्तामिष्टां त्यजति धार्मिकः ॥ ४
इति सा चिन्तयित्वा तु निःश्वस्य च पुनः पुनः ।
जगाम वेगेन तदा वसिष्ठं परमौजसम् ॥ ५
निर्धूय तांस्तदा भृत्याञ्शतशः शत्रुसूदन ।
जगामानिलवेगेन पादमूलं महात्मनः ॥ ६ G 1 55 6 B 1 54 6 L 1 49 6

D1–4 7 9–11 13 T3 G4 एतन्मूला., Dt D6 8 T2 G1 2 M2 3 Ct अतोमूला, D5 12 एतत्पूर्णा, Cm g k अतो°(as in text) V2 (second time) एतन्मूलाश्च ता सर्वा, M4 सर्वस्मान्मे परा चैषा —b) M4 सर्वकालं (for मम राजन्) —D5 12 13 om, while Ś1 reads in marg 24cd —c) Dt D6 बहुनां (sic), D9 बहुधा (for बहुना) —d) D3 हास्येम (sic) (for दास्ये) Ñ V1 2 4 B1–3 D10 -दोहना, B4 -दौहिनीं, D7 G1 M2 (G1 M2 after corr inf lin as in text) -मोहिनीं, Cm g k t as in text (for -दोहिनीम्) D11 दास्ये न नंदिनीं इह

Colophon *Kānda name* Ñ2 V1 D1 4 11 om. V2–4 B D10 आदि°, D3 अयोध्या°. —After Kāṇḍa name, B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 D5 11 12 धेनुप्रभावो (D11 °याचनं), Ñ V3 B1 4 D10 शतानंदवाक्ये (Ñ1 V3 B1 °दोपाख्याने) वसिष्ठविश्वामित्र (B4 transp वसिष्ठ and विश्वामित्र) सवाद, V1 विश्वामित्रसंवाद, V2 B2 3 वसिष्ठविश्वामित्रसवाद, V4 शतानन्दोपाख्याने विश्वामित्रसवाद, D1–3 7 9 धेनुप्रयाचनो (D2 °न) —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 11 om Ñ2 B2 3 D10 54, V2 D9 56, V3 Dt D4 6 8 12 14 S (except M4) 53, D1 7 41, D2 39, M4 52 (as in text) D13 इत्यार्षे रा—यणे—काडे—मित्र—धेनु—नाम 53 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

53

1 ab) B4 काम धेनु. Ś1 D1–3 5 7 12 13 G1–3 M1 हि, Ñ V B D10 11 [ऽ]सौ (for ऽपि) Cm k t न त्यजते (as in text) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 न (B3 marg) त(D3 या [sic]) त्याज यदा (V3 D2 महा) मुनि (for b) M4 यथा वसिष्ठस्ता धेनु न दद्यात्कामदोहिनीं —c) Ś1 Ñ V B D1–3 7 10 11,13 ततोस्य, D4 तदा स, D5 12 तस्यास्य (for तदास्य) T1 G M1 3 शबळा Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 12,13 राजा, D11 राजन् (for राम) M4 तदा तस्य बलाद्राजा —d) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 तदा (V3 °तो) हरत्, M4 [ऽ]पकर्षति, Cm k t as in text (for ऽन्वकर्षत)

2 a) D1 ह्रियमाना, D10 नीयमाना (for नीयमाना) D10 शबला, T1 2 G M1 3 शबळा —b) B4 यदा राम (for राम राज्ञा) Ś1 B2 (marg also) D1–3 5 7 11–13 बलीयसा (for महात्मना) —c) Ñ V B D1–3 7 10–13 M4 ध्यायती (for दु खिता) Ś1 D5 ध्यायन्त्रिचितयामास —d) Ñ2 V3 B1–3 Dt D6–8 13 T1 G1 2 M1 3 रुदती (for रुदन्ती) Ñ V B D10 13 -विह्वला (for -कर्शिता)

3 a) B3 °त्यक्त्वा, D5 °--क्ता (for °त्यक्ता) —b) V4 अर्थ, M4 इद (for अहं) D1 ह्रिये परमदु खिता (cf d in Ś1 etc), D3 किं ∴ * * महात्मना —c) D2 अह (for याह) V2 D9 14 T2 M2 Cm tp °भटैर्, V3 °दूतैर्, D2 राज्ञो भृत्यैर्, G1 °हृता, M3 °वलैर्, Ck t as in text (for राजभृतैर्) G4 damaged for र्दीना Ś1 V1 D5 12 13 या (D12 13 सा) ह भृत्या (V1 D13 दीना) राजभृत्यैर् —d) Dt D6 Ct ह्रियेय, D9 हृदये, M4 नयामि (for ह्रियेय) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 ह्रिये (Ñ2 V4 B3 4 क्रिये, V3 हृदये [hypermetric]) परमदु खिता, T3 G1 3 बद्धा पाशै सुपीडिता

4 V1 lacuna from स्य up to तात् —a) V3 मयापकृत्य, B3 D5 10 मयापहृत, D14 * . * कृत (for °कृत) Ñ2 तत्र, V2 चैव, V4 B2 कर्म (for तस्य) —cd) G2 M1 कि (for यन्) V2 3 B4 D9 M3 4 °गसा, D1 अनागसस्, T2 G1–3 M1 2 अनागसी (for अनागसं) Ś1 D5 12 13 साध्वीं, Ñ V1 श्लिष्टा, V2 निष्ठा, V3 B1 2 स्विष्टा, V4 D10 क्लिष्टा, B3 4 D2 श्रिष्टा (sic), Dt D6 8 G1 3 दृष्ट्वा, D1 7 त्विष्टा, D3 चिष्टा (sic), D11 स्निग्धा, Cm t as in text (for भक्ताम्) Ś1 Ñ V B Dt D1–3 5–8 10–13 G1 3 भक्ता (for इष्टां) M4 इष्टां भक्ता (by transp) D2 त्यजसि D3 5 12 धार्मिक, D9 (after corr as in text) धार्मिका

5 Cm g k t seem to have om 5 —a) V1 स (sic), V2 B3 4 Dt D5 8 T2 G M3 स- (for सा) Ś1 V4 B2 D2 3 7 च, V3 [अ]थ (for तु) —b) B1 °स्य तु, D9 T G4 M3 विनि श्वस्य (for नि श्वस्य च) G1–3 M1 मुहुर्मुहु —d) D9 अमितौजसा, M3 च महौजसां, M4 परम मुनि (for परमौजसम्) —For 5cd, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 subst

1072* प्रययौ साथ वेगेन वसिष्ठं प्रति राघव ।
[B4 माधु, D2 सा च (for माथ)]

6 a) Ś1 D2.3 5 7 11 12 विधूय, V1 नददूय (sic), V4 निर्ध्याय, D1 विध्दल्य (for निर्धूय) Ś1 Ñ V1 2 4 B

G I 55 7 B I 54 7 L I 49 7 शबला सा रुदन्ती च क्रोशन्ती चेदमब्रवीत् ।
वसिष्ठस्याग्रतः स्थित्वा मेघदुन्दुभिराविणी ॥ ७
भगवन्किं परित्यक्ता त्वयाहं ब्रह्मणः सुत ।
यस्माद्राजभृता मां हि नयन्ते त्वत्सकाशतः ॥ ८
एवमुक्तस्तु ब्रह्मर्षिरिदं वचनमब्रवीत् ।
शोकसंतप्तहृदयां स्वसारमिव दुःखिताम् ॥ ९
न त्वां त्यजामि शबले नापि मेऽपकृतं त्वया ।
एष त्वां नयते राजा बलान्मत्तो महाबलः ॥ १०
न हि तुल्यं बलं मह्यं राजा त्वद्य विशेषतः ।
बली राजा क्षत्रियश्च पृथिव्याः पतिरेव च ॥ ११
इयमक्षौहिणी पूर्णा सवाजिरथसंकुला ।
हस्तिध्वजसमाकीर्णा तेनासौ बलवत्तरः ॥ १२

D1–3 5 7 10–13 M4 राज-, G2 3 M1 तथा (for तदा) B4 -भृतान्, D1–3 5 7 11 12 -भृत (for भृत्यान्) V3 विनिर्दिष्टान्राजदूतान् —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 [अ]थ महत्स्वन (for शत्रुसूदन) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 -वेगा सा (for -वेगेन) —^{d}) B2 (marg also) 4 °मुने (for महात्मन)

7 ^{a}) T1 2 G M1 3 शवला T3 तुदती (for रुदन्ती) —For 7^{ab}, Ś1 Ñ V B D9–11 M4 subst l 1 of 1073* —D9 om 7^{cd} —^{c}) T1 3 G1 3 4 M2 4 [अ]भित (for [अ]ग्रत) —^{d}) Ś1 Dt D6 8 रुदंती मेघनिःस्वना, Ñ V B D10 11 हुम्भा(Ñ2 B °वा)रव(V2 3 B1 2 D11 °राव)निराविणी (V1 °विचारिणा, D11 °वि˜˜णी) ❀ Ct रुदन्त्या एव ऋषिसमीपगमन रुदन्त्यैव च कथनमित्येतदर्थं द्वी रुदन्तीति। ❀ —After 7, B2 (marg sec m) ins l 2–4 and B4 ins l 3 of 1073*

8 Ś1 reads 8–9^a in marg —^{a}) V1 erroneously om किं —^{b}) V4 भक्तवत्सल, B1 4 D11 ब्रह्मण सुत (for ब्रह्मण सुत) —For 8^{ab}, D9 subst l 3 of 1073* – After 8^{ab}, B1 ins l 4, D11 ins l 3 of 1073* —^{cd}) Ñ1 V2 4 B D10 11 यस्मात्, Ñ2 illeg, M4 यावद् (for यस्माद्) Ś1 Dt D6 8 9 T2 G2 3 M1 3 राजभटा, Ñ2 राज illeg, G1 राजभृतो, Cg as in text (for राजभृता) Ñ V2 4 B1 3 4 D10 मुने, B2 चैते, D11 ह्येते (for मा हि) V1 यस्मामेते राजभृत्या (for ^{c}) Ñ1 V1 2 4 B D4 11 T1 2 G4 M4 नयति, D6 9 नीयते, D14 नय हि (sic), M3 नीयते (for नयन्ते) B4 तत्सकाशत, D11 तत्र पश्यत (for त्वत्सकाशत) V3 यस्मा नयति त्वत्सकाशाद्राजदूतास्त्वरान्विता (hypermetric)

9 Ś1 reads 9^a in marg (cf v l 8) —^{a}) T3 M2 भगवान्, M4 विप्रर्षिर् (for ब्रह्मर्षिर्) Ñ V B D10 ब्रह्मर्षिरेवमुक्तस्तु (by transp), D11 वसिष्ठस्त्वेवमुक्तस्तु —^{b}) Ñ V B D10 11 तामिद वाक्यम् (for इद वचनम्) —^{c}) B1 लोके (for शोक-) Ñ1 -हृदया, D11 -हृदय (for -हृदया) —^{d}) Ś1 सबाष्पा(ष्पा) च सु- (for स्वसारमिव) —For 7–9, D1–3 5 7 12 13 subst, Ś1 Ñ V B D9–11 M4 subst l 1 for 7^{ab}, Ś1 ins l 3–5 after 9, B1 and D11 ins respy l 4 and l 3 after 8^{ab}, B2 (marg sec m) ins l 2–4 and B4 l 3 after 7, and D9 subst l 3 for 8^{ab}

1073* गत्वा च रुदती शोकादिद वचनमब्रवीत्।
शोकसंतप्तहृदया सा तमाह सुदुःखिता।
किं मयापकृत ब्रह्मन्स्त्वयि धर्मभृता वर।
यन्मामनागसं क्लिष्टा भक्ता त्यजसि धार्मिक।
श्रुत्वा तु शवलावाक्य वसिष्ठश्चेदमब्रवीत्। [5]

[(l 1) Ś1 D1–3 5 7 9 11–13 तु, M4 सा (for च) D12 तुदती (for रुदती) M4 तीव्रम् (for शोकाद्) Ś1 reads the line of 7^b for the post half in marg —(l 2) B2 D3 5 7 12 स्वसा यद्वत्सुदुःखिता, D2 निःश्वास्य बहुदुःखिता, D13 श्वसती च सुदुःखिता (for the post half) —(l 3) D1 ब्रह्मभृता, D2 7 13 ब्रह्मविदा (for धर्मभृता) D3 ˜ ˜ विदां वर (for the post half) —(l 4) Ś1 D5 12 13 शिष्टा, B2 स्विष्टा (for क्लिष्टा) D3 7 त्यजति (for त्यजसि) —(l 5) D7 शवलीवाक्य Ś1 D5 12 [ए]वम् (for [इ]दम्)]

10 Ś1 (marg) repeats consecutively 10–11^b —^{a}) V3 त्वा (for त्वां) T1 2 G M1 3 शवळे —^{b}) Ś1 (both times) D1 5 12 13 न हि मे, D2 3 7 न त्व(D3)या (for नापि मे) V1 3 4 [ऽ]पहृत (V4 marg also °कृत) D2 3 7 हि मे (for त्वया) —D2 om 10^c–11^b —^{c}) Ñ1 B2 त्वा नयते, V1 त्वा नीयते (for त्वा नयते) —^{d}) Ś1 (both times) Ñ V1–3 B2–4 D5 11–13 M4 बलान्मम, V4 बलेन स, D10 °न्म (for बलान्मत्तो) ❀ Cm g मत्त मत्सकाशात्।, Ct मत्तोऽविवेकी। ❀ B1 बलवान्सुमहाबल

11 D2 om, Ś1 (marg) repeats 11^{ab} (cf v l 10) —^{a}) Ś1 (both times) Ñ2 V1 4 B3 4 D3 5 7 तुल्य- (for तुल्य) D10 तुल्य हि (by transp) Ś1 (both times) D1 3 5 7 11–13 अद्रे, Ñ V B D10 मन्ये, Cm g t as in text (for मह्य) —^{b}) Ś1 (both times) B1 D1 3 5 7 9 12 राज्ञा(B1 °ज्ञो, D7 °जा)विप्रेद्र, Ñ V B2–4 D10 11 13 राज्ञो मम (V3 B4 transp राज्ञो and मम), T3 M3 4 राज्ञस्तस्य, Cm g t as in text (for राजा त्वद्य) Ś1 (both times) D5 12 महाबलै, D14 ˜त (for विशेषत) —^{c}) D10 राज्ञा (for राजा) —T3 lacuna from 11^d up to हिणी in 12^a —^{d}) D13 परितेव (metathesis) च, G3 M1 पतिरीश्वर (for पतिरेव च)

12 T3 lacuna up to हिणी in ^{a} (cf v l 11). —^{a}) D2 इदम् (for इयम्) D10 12 14 T2 G1 3 4 M2–4 अक्षोहि(M4 °ह)णी B1 यस्य (for पूर्णा) —^{b}) Ś1 Ñ V B Dt D1–3 5–13 G1 3 M2–4 गजवाजिरथा(B2 °ममा)कुला,

एवमुक्ता वसिष्ठेन प्रत्युवाच विनीतवत् ।
वचनं वचनज्ञा सा ब्रह्मर्षिममितप्रभम् ॥ १३
न बलं क्षत्रियस्याहुर्ब्राह्मणो बलवत्तरः ।
ब्रह्मन्ब्रह्मबलं दिव्यं क्षत्रात्तु बलवत्तरम् ॥ १४
अप्रमेयबलं तुभ्यं न त्वया बलवत्तरः ।
विश्वामित्रो महावीर्यस्तेजस्तव दुरासदम् ॥ १५

नियुङ्क्ष्व मां महातेजस्त्वद्ब्रह्मबलसंभृताम् ।
तस्य दर्पं बलं यत्तन्नाशयामि दुरात्मनः ॥ १६
इत्युक्तस्तु तया राम वसिष्ठः सुमहायशाः ।
सृजस्वेति तदोवाच बलं परबलारुजम् ॥ १७
तस्या हुम्भारवोत्सृष्टाः पह्लवाः शतशो नृप ।
नाशयन्ति बलं सर्वं विश्वामित्रस्य पश्यतः ॥ १८ G 1 55 18 B 1 54 19 L 1 49 18

Cv r g as in text —^{c}) M3 4 पत्ति-, Cm t as in text (for हस्ति-) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 12 13 पत्ति(V1 गुभि)ध्वजनरै(Ś1 °बलै, Ñ2 V3 B2 3 D10 °रथै, D12 13 °शरै)र्घैश्च, D11 पत्तिध्वजरथैश्चैव —^{d}) T2 damaged (except तेना) Ś1 V1 4 B3 D3 7 यथैष, Ñ1 V2 D5 11–13 य (D13 त)थैव(V2 °वं), Ñ2 V3 B1 2 D1 10 यथैष, B4 ययौ स, D2 यथैश (sic), D14 तेना, M4 येनासौ (for तेनासौ) Dt D6 8 T2 °त्तम, D2 °त्तरा, D11 °त्तरे, D12 -ल° (for बलवत्तर) —After 12, Ś1 D5 12 13 (D13 reads for the first time repeating it in its proper place) read 15^{cd} —After 12, B2 ins

1074* किं करोम्यत्र कार्यं च बलेन नीयतेऽधुना ।

13 For 13–15, D9 subst. 1075* —^{ab}) G2 4 उक्त्वा (for उक्ता) D5 12 विनीतवान् —^{c}) D12 व-नज्ञा (for वचनज्ञा) —^{d}) B1 महर्षिम् V2 अमितव्रतं, Dt D4 6 8 T2 G4 M3 अतुलप्रभ, T3 इदमब्रवीत् (for अमितप्रभम्)

14 For D9 cf v l 13 —^{a}) D12 बलो Ś1 D5 12 क्षत्रिय(Ś1 °ये) प्राहुर् (for क्षत्रियस्याहुर्) M4 अबल क्षत्रियबल —^{b}) Ñ V B D10 ब्राह्मणेन(Ñ2 B3 4 D10 °णस्य) बला(V4 रसा)धिक, Dt D6 8 13 G1 3 Ct ब्राह्मणा बलवत्तरा, D11 M4 ब्राह्मण्य(M4 °ह्म तु) बलवत्तर, Ck as in text —D12 om (hapl) 14^{c}–15^{b}, D13 M4 om (M4 hapl) 14^{cd} —^{c}) D2 7 ब्राह्म्यं बल (for ब्रह्मबल) —^{d}) V1 B1 Dt D1 3 6–8 G1 Ct क्षात्रात् Ñ1 V2 3 B1 2 °त्तु-, Ñ2 B3 4 Dt D6 8 10 °च्च, V1 D1 3 7 G1 क्षात्रात्तु, V4 क्षत्रियाणा (hypermetric), D11 क्षत्रिभ्यो (for क्षत्रात्तु)

15 D12 om 15^{ab} (cf v l 14) M1 om (hapl ?) 15^{ab} —^{a}) Ñ V1 2 B1–3(B2 *sec m* before corr as in text) Dt D1 3–5 7 11 13 14 T1 2 M3 4 अप्रमेय, D10 अद्य मेय, Cm as in text (for अप्रमेय-). Ś1 Ñ V1 3 B D1–3 7 10 11 13 तेस्ति, V2 4 D5 तस्मिन् (for तुभ्य) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1 2 5 10 11 13 नाय त्वद् (Ś1 D5 हि, B4 D10 तद्, D1 2 13 तु), T3 G1 3 न त्वय, G2 M3 न त्वत्तो, Cm g k t as in text (for न त्वया) D3 7 नाय त्वत्तोधिको भवेत् —Ś1 D5 12 13 (D13 reads for the first time after 12 and repeats here) read 15^{cd} after 12 —^{c}) V2 D13 (second time) G2 M1 महातेजास्, D5 महावीर्यास्, M2 मद्वीर्यस्, Ct as in text (for महावीर्यस्) D1 विश्वामित्रान्महावीर्यात् —^{d}) Ś1 D5 12 तेजस्तु च, B1 तव वीर्यं, D13 (first time) तेजश्चास्य (for तेजस्तव) V4 तेजोबल-दुरासद —For 13–15, D9 subst

1075* विश्वामित्रो महावीर्य किं करोम्यबलो ह्यहम् ।
ऋषेरेव वच श्रुत्वा प्रोवाच शबला तत ।
यद्यप्येव मुनिश्रेष्ठ तेजस्तव दुरासदम् ।

16 ^{a}) V4 नियक्ष्व मा (sic), D3 नियुंक्ष्वमाणो (hypermetric) (for नियुङ्क्ष्व मा) V3 D2(after corr as in text) 5 9 11–13 T3 G1 2(both times) महातेजास्, D14 G4 महाभाग, T1 महाराज (for °तेजस्) —After 16^{a}, G2 wrongly repeats 16^{a}, then 15^{d} —^{b}) Ś1 B1 Dt D1–3 5–9 T3 M4 त्व (for त्वद्) B1 D2 3 7 9 ब्रह्मन्, T2 M3 तेजो-, Cm t as in text (for ब्रह्म-) Ś1 D5 -सवृत; D4 M2 -सयुता; D6 -सभृतं, D9 G2 M1 -सवृता(D9 °त), M4 -निर्मिता, Cm t as in text (for सम्भृताम्) Ñ V B2–4 D10–13 त्व ब्रह्मन्बलवत्तर(Ñ2 B2–4 D11 °रा, V2 4 D12 °र, V3 °र), Cg as in text —^{c}) G1 3 प्रमत्तस्य, G4 M2 °यत्न (for बलं यत्तन्) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 बल दर्पं च (V3 D3 7 हि) यावद्धि (Ñ2 यद्वद्धि, B3 [before corr as in B1] 4 वा वृद्धि, D1 या सिद्धिर्), D9 क्षत्रियस्य बल यत्तु, M4 बल दर्पं ततोत्सेकन्.

17 ^{a}) Ś1 D5 11 13 एवमुक्तस, B2 °क्त स (for इत्युक्तस्तु). B3 (marg also as in text) D10 G4 तदा, B4 त्वया (for तया) D1- एवमुक्तस्तु तया (submetric) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 12 13 सु(V3 D3 तु, B4 स)महातपा, Dt D4 6 8 T3 G1–3 M1 तु महायशा, D9 14 T1 स महायशा, D11 सुमहाबल (for सुमहायशा) —^{c}) G1 तथा (for तदा) D14 T2 M3 ततोवाच Ś1 Ñ V B1–3 D1–3 5 7 10–13 सृज त्व(D2 त्व)मिति होवाच, B4 सृज त्वमित्यहो बाढ, M4 विसृजस्वेति ता प्राह —^{d}) Ś1 Ñ V B Dt D1–13 (D4 marg also as in text) T2 M3 परबलार्दन (D3 °न). —After 17, Ś1 (marg) Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins

1076* तस्य तद्वचन श्रुत्वा सुरभि सासृजत्तदा(M3 °द्बलान्) ।

18 ^{a}) Ś1 Ñ V1 3 B D2 3 7 10–13 हभा° (Ñ1 B हंबा°, D2 3 7 भभा°), V2 D1 T3 ह(D1 भ)भारवात्सृष्टा, V4

G 1 55 19 B 1 54 19 L 1 49 19 स राजा परमक्रुद्धः क्रोधविस्फारितेक्षणः ।
पह्लवान्नाशयामास शस्त्रैरुच्चावचैरपि ॥ १९

विश्वामित्रार्दितान्दृष्ट्वा पह्लवाञ्शतशस्तदा ।
भूय एवासृजद्घोराञ्शकान्यवनमिश्रितान् ॥ २०

तैरासीत्संवृता भूमिः शकैर्यवनमिश्रितैः ।
प्रभावद्भिर्महावीर्यैर्हेमकिञ्जल्कसंनिभैः ॥ २१

दीर्घासिपट्टिशधरैर्हेमवर्णाम्बरावृतैः ।
निर्दग्धं तद्बलं सर्वं प्रदीप्तैरिव पावकैः ॥ २२

ततोऽस्त्राणि महातेजा विश्वामित्रो मुमोच ह ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रिपञ्चाशः सर्गः ॥ ५३ ॥

हुंभारवोत्पन्ना, D11 हु   त्सृष्टा, T2 M3 हुपा (M3 °का) रवात्सृष्टा, G1 3 4 M2 हुंका (G3 M2 °फा) रवोत्सृष्टा, G2 M1 हुंकारवाज्जाता (for हुम्भारवोत्सृष्टा) —^{b}) V3 D9 पह्नवा, B4 M3 पल्हवा, D4 14 S (except M4) पह्नवा (for पह्लवा) D1 (gloss) पह्लवा भिल्ला कथ्यन्ते B4 शत सा (sic) (for शतशो) Ś1 D1 2 5 11 12 तदा, Ñ V B (B3 [before corr] नृप) D9 10 13 M4 नृपा, D3 7 तथा, M2 [अ]भवन् (for नृप) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10 12 13 अनाशयन् (Ñ1 V2 D1 °यद् [sic]), D11 अवाधत, M2 नाशयत (sic), M4 व्यनाशयन् (for नाशयन्ति) —After 18, Ś1 D1–3 5 7 12 ins

1077* यवनाश्च सकाम्बोजा वाह्लिका दरदास्तथा ।

[Ś1 सकाभोजा, D12 सक° (for सकाम्बोजा) D12 वाल्हका D3 दरदाः (for दरदाः) D5 तदा (for तथा)]

19 D3 7 om 19 —^{a}) Ś1 D1 5 12 13 राजा तु (D1 तान्) (for स राजा) Ś1 Ñ V B2 3 D1 5 10–13 परमायस्त (V1 D13 °स्तु, D1 °स्तान्), B1 परमत्रस्त, B4 परमो व्यस्त, D9 परमक्रुद्धान् (for परमक्रुद्ध) D2 राजा तान्यपरयस्तान् (sic) —^{b}) D2 योध (sic), D14 T1 G4 रोष- (for क्रोध-) Ś1 D1 2 5 12 -पर्याकुलेक्षण (D1 2 °णान्), B D10 11 13 -विस्ता (B1 2 °स्फु) रितेक्षण, D9 -रक्ताकुलेक्षणान् (for -विस्फारितेक्षण) —^{c}) Ñ2 D4 14 S (except M4) पह्नवान्, V1 3 पह्लवान्, B4 M4 पल्हवान्, D9 पन्हवान् (for पह्लवान्) Ś1 D1 2 5 11 12 अनयन्नाश (D5 °न्नाशं), D14 damaged (for नाशयामास) —^{d}) B3 (also marg) 4 शरैर् (for शस्त्रैर्) Ś1 Ñ V B2 3 D1 2 10 12 13 तथा, B1 4 तदा, D5 तत (for अपि).

20 ^{a}) Ś1 D5 11–13 विश्वामित्रहतान् —^{b}) V1 3 पह्लवान्, B4 M4 पल्हवान्, D4 14 S (except M4) पह्नवान्, D9 पन्हवान् (for पह्लवान्) D1 त्रासितास्, D10 -शस् (for शतशस्) Ñ1 V1 2 D3 7 M3 तथा (for तदा) —^{c}) M4 [उ]त्सृजन् (for [अ]सृजद्) D9 T3 क्रोधाच, D14 T1 G4 कोपाच (for घोराञ्) —^{d}) D11 शकान्मन्यवनश्रितान् (sic), M3 नकान्यवनमाश्रितान्

21 V4 om 21^{ab} —^{a}) D2 आरात् (for आसीत्) Ś1 D5 सम्भूता, D13 आवृता (for संवृता) Ś1 D5 सर्वा (for भूमि) —^{b}) B1 °मि , D13 °मिश्रित (sic), M3 °माश्रितै (for °मिश्रितै) —^{c}) Ñ1 V1 3 4 B1 2 4 D1–3 5 7 9 11–13 M4 प्रधावद्भिर् (for प्रभावद्भिर्) —D3 7 transp 21^{d} and the post half of 1078* —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 7 10–13 पद्म°, D4 6 हैम°, D5 सस°, D11 °किज- , M4 °कि ल्क-, Cg k t as in text (for हेमकिञ्जल्क) V1 -शोभिभि, B4 -सप्रभै, D2 3 7 वर्चसै (for -सनिभै)

22 ^{a}) B2 (marg also) दीप्ता, Dt D6 8 G2 M1 तीक्ष्णा- (for दीर्घा-) D4 14 S -पट्ट (T2 °ल्प) स- (for -पट्टिश-) ❀ Cg पट्टिश असिविशेष । ❀ —^{b}) Ck t हेमवर्णांवर- (as in text) Ś1 D1 2 5 7 12 हे (D7 हि) मवर्णै (D5 °वाणै) रिवा (D1 2 7 धैरा) वृता, Ñ V B D10 13 हेमवर्मायुधा (Ñ B1 2 °मांवरा, V1 °मैसुरा, V2–4 °मैसुम, V3 °मैसुरा, B3 °र्णायुधा) वृतै, D3 हिमवर्णौद्वरावृत (sic), D11 हेमकर्मशरान्वितै, M3 हेमवर्णांवरायुधै —After 22^{ab}, Ś1 B4 D1–3 5 7 12 13 ins

1078* तैम्र्लेच्छैर्विकृताकारैर्भीमवेगपराक्रमै ।

[Ś1 D5 12 13 शैलस्थैर् (for तैम्र्लेच्छैर्) B4 विविधाकारैर् (for विकृताकारैर्) D3 7 transp 21^{d} and the post half] —^{cd}) Ñ1 om सर्वं D14 स   सैर् (for सर्वं प्रदीप्तैर्) V4 अपि (for इव) B1 पा कै (for पावकै) —After 22, Ñ V B D10 11 ins

1079* दह्यमान बल दृष्ट्वा सम्भ्रान्तश्चलितेन्द्रिय ।

[V3 दह्यमान-, D11 निर्दग्ध तद् (for दह्यमान) V2 चपलेंद्रिय]

23 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 11–13 अथास्त्राणि, V2 ततस्तानि (for ततोऽस्त्राणि) —^{b}) B1 illeg त्रो, G2 विश्वामित्रम् (for विश्वामित्रो) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D5 10 11 13 ह्यवा (B1 illeg) सृजत्, Ñ1 V B2 D1–3 7 [S]म्य (V1 व्य) वासृजत्, D12 [अ]थवासृजत्, G2 उवाच हा (sic) (for मुमोच ह) —After 23, Ś1 (after 1081*) V4 D1–3 5 7 11–13 ins

1080* येषा विसृज्यमानानां त्रस्येदपि शतक्रतु ।

५४

ततस्तानाकुलान्दृष्ट्वा विश्वामित्रास्त्रमोहितान् ।
वसिष्ठश्चोदयामास कामधुक्सृज योगतः ॥ १
तस्या हुम्भारवाज्जाताः काम्बोजा रविसंनिभाः ।
ऊधसस्त्वथ संजाताः पह्लवाः शस्त्रपाणयः ॥ २
योनिदेशाच्च यवनाः शकृद्देशाच्छकास्तथा ।
रोमकूपेषु म्लेच्छाश्च हारीताः सकिरातकाः ॥ ३
तैस्तन्निषूदितं सैन्यं विश्वामित्रस्य तत्क्षणात् ।
सपदातिगजं साश्वं सरथं रघुनन्दन ॥ ४

G 1 56 4
B 1 55 4
L 1 50 4

[D7 तेषा (for येषा) Ś1 D12 विसृज- (for विसृज्य-) D13 नश्येद् (for त्रस्येद्)]

while Ś1 (marg) Dt D4 6 8 9 14 S ins

1081* तैस्ते यवनकाम्बोजा पह्लवाश्चाकुलीकृता ।

[Ś1 ततस्ते (hypermetric), D6 T2 M3 तैस्तैर्, G1 शका, G4 तनो (for तैस्ते) D4 14 T G4 -कांभोजा (T2 °जै) (for -काम्बोजा) Ś1 Dt D6 8 बर्बराश्, D9 पन्हवा, M4 पह्लवाश् (for पह्लवाश्) D9 व्याकुलीकृता , T3 च कली° (sic) (for चाकुलीकृता) Then Ś1 cont 1080*]

Colophon Ś1 D1–3 5 7 11 12 om —*Kānda name* V1 om Ñ2 V2–4 B D10 आदि° —After Kāṇḍa name, B4 reads बालचरिते —*Sarga name* Ñ V3 4 B1–3 D10 धेनुहरणे(V3 °ग्रहणे) वसिष्ठवाक्य, V1 वसिष्ठवाक्य, V2 धेनुहरण, B4 शतानदवाक्ये धेन्वाहरणे वसिष्ठवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 om Ñ2 B2.3 D10 55, V2 D9 57, V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 54, M4 53 (as in text) D13 इत्यार्षे—यणे—बाल—धेनुनाम 54. —After colophon, D4 G3 conclude with श्रीमते रामानुजाय नम , T2 श्रीरामचन्द्राय नम , G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम

54

Ś1 D1–3 5 7 11 12 continue the previous Sarga.

1 [a]) D2 तद् (for तान्) Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 10–13 व्याकुलान् , G2 आकुल, Cm t as in text (for आकुलान्) —[c]) Ś1 D5 12 नोदयामास —[d]) G2 M1 यत्नत , Cm g t as in text (for योगत) Ś1 D5 12 13 एवं धेनो सृज योधिन , Ñ V1 3 4 B D1–3 7 10 11 स्वा (V3 D7 ता, V4 सु, B3 मा; D11 स्वा) धेनु सृज योधिन , V2 स्वा धेनु कामयोधिनीं, M4 होमधेनु पुनस्तदा, Cv r as in text

2 [a]) Ś1 Ñ V B D1 4 10–13 हभा(B °बा)रवाज् , Dt D6 8 9 हुकारतो, D2 3 7 भभारवाज्, D14 ॰ रवाज् (damaged), T2 3 G4 M2 3 हुफा (T3 G4 M3 °का)रवाज् (for हुम्भारवाज्) G1 3 तस्या हुंका (G3 °फा)रसंजाता , G2 M1 तस्या हुकारवोत्सृष्टा .—[b]) Ñ B1–3 कबोजा, D4 13 14 T G4 काम्बोजा —[c]) Cg ऊधमस्(as in text) Ś1 D5 11 12 हृदयाद (D12 °.)भि-, Ñ V B1 2.4 D10 13 उरमस्त्वभि-(V4 °ति-), B3 उरसस्त्वमभि-[hypermetric], Dt D6 8 ऊधलश्चाथ, D1 उद्भवादति-(in gloss हुंकारात्), D2 उद्भवादभि-, D3 7 उदरादभि-, D4 ऊधसस्त्वेव, M4 ऊधसोपि च (for ऊधसस्त्वथ). Dt D6 8 9 T3 M3 सम्भूता (for सजाता) —[d]) Ś1 D5 12 कांभो(D5 °बो)जा , Dt D6 8 बर्बरा , D4 14 S (except M4) पह्लवा , D11 यहवा , M4 पह्लवा (for पह्लवा) —After 2, D3 7 ins

1082* मुखाच्च गलतश्चैव मुद्गला सम्यगास्यत ।
खुरात्खुरतराश्चैव खुरसंधाननेकश ।
कम्बलाश्चैव काम्बोजा बाहुतो बाल्हिकास्तथा ।

[(l 2) D3 खुरसघाननश (for the post half)]

3 [a]) V4 तु (for च) —[b]) V4 सहद्देशाद् (sic), B1 3 (marg also) सक्थिदेशाच्च , B4 शखदेशाच्च, D13 शकृत्स्थानाच् (for शकृद्देशाच्) Ñ2 B3 G2 तदा, Dt D1–3 6–8 M2 स्मृता (for तथा) Ś1 D5 12 शकृत्स्थानात्तथा शका , V1 सहद्देशोद्भवास्तथा —[c]) V1 4 om (submetric), B1 3 D4 9 10 T3 तु(for च) Ñ V2 3 B2 4 D14 T1 2 G4 M3 4 च म्लेच्छास् (by transp) (for म्लेच्छाश्च) Ś1 D1–3 5 7 11–13 म्ले(D11 स्वे)च्छाश्च (D13 °स्तु) रोमकूपेभ्यस्. —[d]) Cg हारीता (as in text) Ś1 Ñ V2–4 B1–3 D1–3 5 7 10–13 तुषारा स- (D2 °रास्तु), V1 सवरा स , B4 तथा राम, D4 °तास्तु, D9 14 T1 G4 हारिका °, M4 खुराज्जाता (for हारीता स-) D2 किरातकै ❀ Ct म्लेच्छहारीतकिराता जातिविशेषा । ❀

4 [a]) Ś1 D9 14 T1 G4 M3 तै(D14 तै तै [ditto]) स्तैर् , Ñ1 V4 B1 यैस्तु, Ñ2 V1 3 B3 D1–3 7 10 11 यैस्तन्; B4 पिष्ट, D5 12 ततो (for तैस्तन्) G4 निषादित (for निषूदित) Dt D4 6 8 14 T1 3 G1 3 4 M2 4 Cm सर्वं, Ct as in text (for सैन्य) —After 4[a], D3 ins a passage given in App I (No 9) —D13 om (hapl) from 4[b] up to 5[a] —[b]) D1 10 -त्क्षणात् (for तत्क्षणात्) M4 विश्वामित्रबल तदा —[c]) Ñ1 -रथ चैव, Ñ2 V B D10 11 -रथ साश्वं; D9 च साश्वं च (for -गज साश्व) M4 समातगहय सर्वं —B3 reads 4[d]–6[a] in marg (*sec m*) Ñ1 damaged from second न in 4[d] up to व in 5[b] —[d]) Ñ V B D10 11 सगज, M4 सबल (for सरथं)

G I 56 5
B I 55 5
L I 50 5

दृष्ट्वा निषूदितं सैन्यं वसिष्ठेन महात्मना ।
विश्वामित्रसुतानां तु शतं नानाविधायुधम् ॥ ५

अभ्यधावत्सुसंक्रुद्धं वसिष्ठं जपतां वरम् ।
हुंकारेणैव तान्सर्वान्निर्ददाह महानृषिः ॥ ६

ते साश्वरथपादाता वसिष्ठेन महात्मना ।
भस्मीकृता मुहूर्तेन विश्वामित्रसुतास्तदा ॥ ७

दृष्ट्वा विनाशितान्पुत्रान्बलं च सुमहायशाः ।
सव्रीडश्चिन्तयाविष्टो विश्वामित्रोऽभवत्तदा ॥ ८

समुद्र इव निर्वेगो भग्नदंष्ट्र इवोरगः ।
उपरक्त इवादित्यः सद्यो निष्प्रभतां गतः ॥ ९

हतपुत्रबलो दीनो लूनपक्ष इव द्विजः ।
हतदर्पो हतोत्साहो निर्वेदं समपद्यत ॥ १०

स पुत्रमेकं राज्याय पालयेति नियुज्य च ।
पृथिवीं क्षत्रधर्मेण वनमेवान्वपद्यत ॥ ११

स गत्वा हिमवत्पार्श्वं किंनरोरगसेवितम् ।
महादेवप्रसादार्थं तपस्तेपे महातपाः ॥ १२

5 Ñ1 missing up to व in ^{b}, D13 om 5^a, B3 reads 5 *sec m* (for all cf v l 4) —^{a}) G3 दृष्टा, Cg as in text (for दृष्ट्वा) —^{c}) Ś1 V B D6 11–13 च, D2 om (submetric) (for तु) M4 विश्वामित्रसुता वीरा —^{d}) V1 °विधायुत, D7 °युधायुत, D10 मायाविना वर, D12 °विधायुधान, M4 °युधा (for नानाविधायुधम्)

6 B3 reads 6^a in marg (cf v l 4) —^{a}) D2 3 अभ्यद्रवत Ñ2 स्वसक्रुद्ध, B1 D2 स स°, D13 °सरब्ध, M4 °सक्रुद्धा (for सुसंक्रुद्धं) B2 अभ्यधावत सक्रुद्ध —^{b}) V1 यजता, V4 तपता (for जपता) —^{c}) V4 ह्रिंकारेण, D1 gloss हुंकारोभिचारको मन्त्रविशेष, G1 3 हुंकारैर्, Cm g k t as in text (for हुंकारेण) Ñ2 repeats सर्वान् —^{d}) V1 महा ऋषि, V3 B2–4 D1–3 5 7 9–13 M2 महामुनि

7 D8 reads 7^{ab} in marg V1 partially illeg for ^{a} —^{a}) Ś1 D5 12 13 गजाश्व, Ñ2 B3 तथा च, D4 तेजसा, D9 तेनाश्व- (for ते साश्व) Ñ1 reads रथ twice D. ते सर्वे रथपदातीं, D10 तथा रथपदातये —^{c}) D11 तस्मात्कृता, M4 भस्मीभूता —^{d}) V2 Dt D4 6 8 तथा, D3 सह (for तदा) B2 (marg also) °व्रतस्तथा

8 V1 missing from ता in ^{a} up to या in ^{c} —^{a}) V2 Dt D6 8 M4 Ct सर्वान्, D3 नष्टान् (for पुत्रान्) —^{b}) D4 after corr, D14 damaged (for बल च) Ñ1 damaged from स in ^{b} up to या in ^{c} Ś1 D5 11–13 भग्नं च सुमहद्बल, Ñ2 V2–4 B D1–3 7 10 M4 °महाबल (D1–3 7 °ल), M2 °समाहित —^{c}) B4 सव्रीतश्च, Dt D6 8 9 Ct सव्रीड, D14 सव्रीलश्च, T1 2 M2–4 सव्रीळश्च, G1–3 M1 व्रीळितश्च, G4 सदृशश्च (for सव्रीडश्च) Ś1 D2 5 12 13 चिंतयानश्च, Ñ V B D1 3 7 10 11 चिंतया(Ñ1 V1 missing) मग्न(D1 °पूर्णो) (for चिन्तयाविष्टो) —^{d}) Ñ V B D10 11 तदानत्र (for ऽभवत्तदा)

9 T1 illeg for 9–11 D5 reads plural in place of singular in 9^{ab} —^{a}) B4 व (for इव) D1 निर्वेलो (for निर्वेगो) —After 9^a, D1 gloss समुद्र इव निर्वेगो निस्तरगो भविष्यतीति मुनिना मदकर्णिना पुत्रे अपहृते शापो दत्त इति चिंतापरोऽभूत —^{b}) D14 (before corr) G2 इवोरगा

—^{c}) D1 gloss ग्रहणसमये, D10 उप क्त (for उपरक्त) —^{d}) Ś1 D5 11–13 निश्चेष्टता (for निष्प्रभता) D14 damaged for ता गत

10 T1 illeg (cf v l 9) —^{a}) Cm cites हत- (as in text) D2 5 9 (before corr) हतपुत्रो, G1 3 गतपुत्र- (for हतपुत्र-) —^{b}) V3 नूतपक्ष, D3 लीनपक्ष —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 12 13 हतामात्यो, Ñ2 B3 (marg as in text also) हतवीर्यो, T3 हत र्पो, G1 3 गतदर्पो (for हतदर्पो) D9 हतामात्यो (for हतोत्साहो) Dt D6 8 G4 Ct हतसर्व- (G4 °दर्प)बलोत्साहो, D10 हतवीर्यो महोत्साहो —^{d}) Ś1 D1–3 5 12 13 निर्वेग (D2 °ग, D3 13 °ग [sic]), D7 निर्वेद D2 सम द्युति

11 T1 illeg (cf v l 9) D10 om (hapl) 11 —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 13 पुत्रमेक तु (D5 च), V2 स त्वेकपुत्र (for स पुत्रमेकं) Ś1 D5 11–13 राज्ये च (Ś1 तु), B2 राज्यस्य (for राज्याय) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9 11–13 M4 नियु(V2 °यो)ज्य परिपालयता (Ñ V1 2 4 B2–4 M4 °पालने, V3 °पालन, D12 °पालिता) —^{c}) Ñ2 V2 4 B3 4 पृथिव्या, D6 पृथिवी (for पृथिवीं) Ñ2 V2–4 B वीरधर्मेण, M4 रक्ष धर्मेण Ś1 D1–3 5 7 9 11–13 पृथिवीति(D9 °वीपति [hypermetric], D11 पृथिवीस्त [sic]) महातेजा, V1 पृथिवीं न्यशास्य धर्मेण (sic), Cm g t as in text —^{d}) Ñ2 V B2 [अ]नु°, B3(marg also) 4 [अ]भ्यनदत, Dt D6 8 [अ]भ्य°, D4 T3 [अ]भ्यधावत (for [अ]न्वपद्यत) M4 वन यास्यामि पुत्रक

12 ^{a}) Ñ V B3 4 D10 गत्वा च, B2 D1–3 7 गत्वाथ (B2 D1 °तु) (for स गत्वा) Dt D6 8 -पार्श्वे (for -पार्श्वं) Ś1 D5 11–13 गत्वा हिमवत पार्श्वं —D14 wrongly om from रोरग up to 14^a and reads in its place लारुज and then 16–17^c of I 53 —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 G1 3 M4 किन(D2 °क)रैरुपशोभित, Dt D6 8 °सेविते —For 12^c–15, D1–3 5 7 9 12 subst 1083*, Ś1 subst l 1–3 of 1083* for 12^{cd} only, D11 13 subst l 1–5 of 1083* for 12^c–13^b —^{c}) M3 -प्रसन्नार्थं (for -प्रसादार्थं) —^{d}) Ñ1 V B (B3 marg also) सुदुश्चर, Ñ2 D10 सुविस्तर, G2

केनचित्त्वथ कालेन देवेशो वृषभध्वजः ।
दर्शयामास वरदो विश्वामित्रं महामुनिम् ॥ १३
किमर्थं तप्यसे राजन्ब्रूहि यत्ते विवक्षितम् ।
वरदोऽस्मि वरो यस्ते काङ्क्षितः सोऽभिधीयताम् ॥ १४
एवमुक्तस्तु देवेन विश्वामित्रो महातपाः ।
प्रणिपत्य महादेवमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १५
यदि तुष्टो महादेव धनुर्वेदो ममानघ ।
साङ्गोपाङ्गोपनिषदः सरहस्यः प्रदीयताम् ॥ १६
यानि देवेषु चास्त्राणि दानवेषु महर्षिषु ।
गन्धर्वयक्षरक्षःसु प्रतिभान्तु ममानघ ॥ १७
तव प्रसादाद्भवतु देवदेव ममेप्सितम् ।
एवमस्त्विति देवेशो वाक्यमुक्त्वा दिवं गतः ॥ १८
प्राप्य चास्त्राणि राजर्षिर्विश्वामित्रो महाबलः ।
दर्पेण महता युक्तो दर्पपूर्णोऽभवत्तदा ॥ १९ G I 56 19 B I 55 19 L I 50 21

M1 महायशा, G4 सुदुष्कर (for महातपा) B3 तपस्तेना-विवक्षितं —After 12, V4 B3 4 ins l 2–4 of 1083*.

13 Cf v l 12 and 15 D14 om 13 (cf v l 12) Ś1 reads 13–15[b] in marg —[a]) Cm cites केनचित् (as in text) G1–3 M1 अथ कालेन महता, M4 कस्यचित्त्वथ कालस्य —[b]) G1 3 विश्वेशो (for देवेशो) Ñ2 वो वृषध्वज (for वृषभध्वज) Ñ1 V B D10 T2 M4 महा(D10 T2 देव) देवो वृषध्वज· —[c]) M4 अब्रवीच्चैव (for दर्शयामास) Ñ V B D10 11 13 आगत्य(B1 °त्वा) वरदो वीर(Ñ V4 D10 11 वीर, V1 धीर, D13 देवो) —[d]) Ñ V B D10 11.13 अभाषत, D4 T G4 M2 3 महाबलं, M4 तपोधनः (for महामुनिम्)

14 Cf v l 12 and 15 D14 om 14[a] (cf v l 12) Ś1 reads 13–15[b] in marg —[a]) Ñ1 V4 B1 D10 तप्यते, D13 क्रियते, T3 तस्यते (corrupt) (for तप्यसे) —[b]) Ñ V B1–3 D10 11 तपो ब्रूहि (for ब्रूहि यत्ते) B4 तपो ब्रूहि यथेप्सितं, D13 तपो ब्रूहि चिकीर्षितं —[c]) M4 वरदो (sic) (for वरो) Ś1 यत्ते, G2 M1 मत्त (for यस्ते) —[d]) V3 काक्षितं (sic) D11 हृदि वर्तते, D14 सोमि· (damaged)ता

15 Ś1 reads 13–15[b] in marg V4 om (hapl) 15–16 —[a]) T2 स (for तु) —[b]) D14 damaged from तपा up to [c] G2 M1 महामुनिः (for °तपा) —[d]) Dt D4 6 8 T3 M3 विश्वामित्रोब्रवीदिद —For 12[c]–15, D1–3 5 7 9 12 subst, Ś1 (due to the occurrence of 13–15[b] in marg) subst. l 1–3 for 12[cd], then cont l 4–5 and subst l 6 for 15[cd], D11 13 subst l 1–5 for 12[c]–13[b] only, V4 B3 4 ins l 2–4 after 12

1083* देवाना हि प्रसादार्थमतप्यत महत्तप ।
ऊर्ध्वबाहु स राजर्षि. पादाङ्गुष्ठाग्रसंस्थित ।
अभक्षयद्वर्षशत वायुमात्रं भुजंगवत् ।
तत्तस्य तादृश दृष्ट्वा तपस्त्रैलोक्यतापनम् ।
प्रीतात्मा स्वयमेवास्य स्वयंभूर्दर्शनं ययौ । [5]
स तं प्रणम्य विधिवद्भगवन्तमभाषत ।

[(l 1) D11 13 महादेव- (for देवाना हि) D1 5 महातप D2 प्रतप्याथ महातपा·, D11 तपस्तेपे सुदुस्तर (for the post half) —D3 om l 2–3 —(l 2) V4 -विष्ठित (for -संस्थित) —(l 3) V4 वायु व्यग्रभुजगवत् (for the post half) —(l 4) V4 तस्य, B3 4 अतुल्य, D2 तत्रास्य, D3 ऊर्ध्व· (for तत्तस्य) D6 ततस् (for तपस्) B3 4 -दुश्च(B3 °श्क)र, D9 13 -पावन (for -तापनम्) V4 प्रीतार्थाम्ययमेव वा (sic) (for the post half) —After l 4, V4 ins the line of 20[ab] —(l 5) D2.3 7 9 [अ]थ (for [अ]स्य) Ś1 (before corr as above) ददौ, D9 गत· (for ययौ) D11 महादेवो वृ· ध्वज (for the post half)]

16 V4 om 16 (cf v l 15) —[a]) Ñ V1–3 B D10 11 13 यदि तुष्टोसि मे देव —[b]) Ñ V1–3 B D11 13 प्रदीयता, D5 महानघ (for ममानघ) —M3 reads 16[c]–17 *inf lin sec m* —[c]) Ś1 Ñ V1–3 B D1 3 5 7.9–13 सांगोपाग सोपनिषत्, D2 सागोपाग सरहस्य·, D14 सागोपा· (damaged)द., Cg k as in text —[d]) V1 T3 G1 °स्य, D2 सोपनिषत् (for सरहस्य) V1 वृषभध्वज (hypermetric), D11 वृषध्वज, D13 तथैव च (for प्रदीयताम्) V2 सरहस्यनिवर्तन

17 M3 reads 17 *inf. lin sec. m.* (cf v l 16) —[a]) Ś1 D9 (before corr) 12 वेदेषु (metathesis ?), G4 देवे· (for देवेषु) D4 T3 G1 3 M2 शस्त्राणि, D12 वास्त्राणि, G4 ·स्त्राणि (for चास्त्राणि) —[b]) V2 सुरर्षिषु (for दानवेषु) Ś1 V1 2 B2 D3 तथर्षिषु, Ñ1 V3 D2 5 7 9 12 तथार्षिषु (sic), Ñ2 V4 B3 4 D10 13 M4 तथा नृपु, B1 सुरर्षिषु, D1 तथार्थिषु, D11 सुद्दारिषु (sic) (for महर्षिषु) —[c]) V1 D11 यक्षगंधर्व- (by transp). —[d]) V4 D3 3 7 T3 प्रतिभाति (for प्रतिभान्तु) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 च (V1 यु)तानि मे (for ममानघ)

18 [a]) Ś1 D1–3 5 7 9 12 13 M4 भवत्- (for तव) Ñ V B1 3 4 D10 भगवन् (for भवतु) —[b]) D2 सर्वं देव (for देवदेव). D2 यदीप्सित, M4 यथेप्सितं (for ममेप्सितम्) —[d]) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 दिवं ययौ, Dt D4 6 8 14 T1 3 G4 गतस्तदा, T2 M3 जगाम ह (for दिवं गत)

19 [a]) D4 G1 3 शस्त्राणि, D12 वास्त्राणि (for चास्त्राणि). Dt D6 8 G1–3 M1(*inf lin pr m* also) 2 देवेशाद्, D2 9 13 दिव्यानि, D3 5 11 12 राजर्षि- (for राजर्षिर्) —[b]) Ś1 D1–3 5 7 9 11–13 G1–3 M1 4 महातपा, Ñ V B D10 T2

G 1 56 20 B 1 55 20 L 1 50 21 विवर्धमानो वीर्येण समुद्र इव पर्वणि ।
हतमेव तदा मेने वसिष्ठमृषिसत्तमम् ॥ २०
ततो गत्वाश्रमपदं मुमोचास्त्राणि पार्थिवः ।
यैस्तत्तपोवनं सर्वं निर्दग्धं चास्त्रतेजसा ॥ २१
उदीर्यमाणमस्त्रं तद्विश्वामित्रस्य धीमतः ।
दृष्ट्वा विप्रद्रुता भीता मुनयः शतशो दिशः ॥ २२
वसिष्ठस्य च ये शिष्यास्तथैव मृगपक्षिणः ।
विद्रवन्ति भयाद्भीता नानादिग्भ्यः सहस्रशः ॥ २३
वसिष्ठस्याश्रमपदं शून्यमासीन्महात्मनः ।
मुहूर्तमिव निःशब्दमासीदीरिणसंनिभम् ॥ २४
वदतो वै वसिष्ठस्य मा भैष्टेति मुहुर्मुहुः ।
नाशयाम्यद्य गाधेयं नीहारमिव भास्करः ॥ २५
एवमुक्त्वा महातेजा वसिष्ठो जपतां वरः ।
विश्वामित्रं तदा वाक्यं सरोषमिदमब्रवीत् ॥ २६
आश्रमं चिरसंवृद्धं यद्विनाशितवानसि ।
दुराचारोऽसि यन्मूढ तस्मात्त्वं न भविष्यसि ॥ २७

M3 °यशा (for °बल) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 हर्षेण, M3 अस्त्रेण, Cv r as in text (for दर्पेण) Ś1 D1–3 5 7 9 12 महताविष्टो, Ñ2 B3 D10 च समायुक्तो (for °युक्तो) —^{d}) G2 M1 वीर्ययुक्तो, Cv r m g as in text (for दर्पपूर्णो) Ś1 V1 D1 2 5 9 12 13 तथाभवत्, V2–4 B D11 तदाभवत (by transp), D3 7 ततोभवत्

20 V1 missing 20^{a} on a damaged fol D1 reads $20–21^{b}$ after 24^{ab} —^{a}) G4 त्रिवृद्धमानो (sic) —^{b}) T2 G1–3 M1 4 पर्वसु (for पर्वणि) —^{c}) Ñ2 B3 4 D10 जितम् (for हतम्) Dt D6 8 11 G1–3 M1 मेने (for एव) Ś1 D1–3 5 7 12 [अ]ज्ञासीद्, B3 (*sup lin* as in text also) मन्ये, Dt D6 8 G1–3 M1 राम, D9 ज्ञात्वा, D11 धीमान् (for मेने) —^{d}) V1 B1 D11 मुनिसत्तम

21 V1 damaged from पद up to ^{c} D1 reads $20–21^{b}$ after 24^{ab} —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 M4 आगम्य च, Ñ V B D10 13 आगत्य च (B1 वा) (for ततो गत्वा) —^{b}) Ct मुमुचे Ñ V2 4 B D10 11 तस्य स, V3 सर्वश, M2 3 राघव (for पार्थिव) Ś1 D2 3 5 7 9 12 13 तान्यस्त्राणि ततो (D2 °णि अथ, D9 °ण्येवम) सृजत्, D1 स्वानि चास्त्राण्यथासृजत् —D3 repeats wrongly 21^{c} —^{c}) Ś1 D5 12 13 तैस्, T2 G1–3 M1 यन्, Cm g t as in text (for यैस्) Ñ1 तपो°, V4 तपोबलेन (for तत्तपोवन) Dt D6 8 नाम (for सर्वं) —^{d}) M2 निर्दग्ध न, M4 निर्ददाह (for निर्दग्धं च) Ś1 Ñ V1 3 4 B D1–3 5 7 9–13 निर्दग्धमभवत्तदा (D2 °त्पुरा), V2 निर्दग्ध समभवत्तदा (hypermetric)

22 ^{a}) V2 D1 2 9 तु, D7 च (for तद्) M4 उदीर्यमाणान्यस्त्राणि —^{c}) Ś1 D5 12 13 विप्रा (Ś1 °प्रा [sic]) श्च ते, Ñ2 B3 तु विश्रु (B3 °द्रु)ता, D10 प्रुविद्रुता (sic) (for विप्रद्रुता) Ś1 विप्रा, Ñ2 B3 सर्व-, D1 10 14 T1 G4 M3 4 सर्वे (for भीता) —^{d}) G2 M1 नृप (for दिश) Ś1 D1–3 5 7 9 12 13 ऋषय शत (D3 * *) शस्तदा (D13 °था), Ñ V B D10 11 ऋषयो (Ñ1 शतशो) थ सहस्रश, M4 मुनयोथ दिशो दश

23 ^{a}) V1 om (submetric), M2 तु (for च) —^{b}) Dt D6 8 ये च वै, T3 ते चैव (for तथैव) —^{c}) Ś1 D5 12 विप्राद्रवंस्ततोद्विग्ना, Ñ V B D10 व्य (V1 व्यव [sic]) द्रवन भयाद्भीता, D1 प्रद्रवत्तु भयोद्विग्ना, D2 3 7 9 11 13 प्रा (D11 व्य) द्रवंत भयोद्विग्ना, M4 विद्रवति भयादीना —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 दिश सर्वे (Ñ2 V B D10 °र्वा), D9 शिष्या सर्वे, Cv r m g t as in text (for नानादिग्भ्य)

24 ^{a}) D1 [आ]श्रमपदे, D14 ° द (for [आ]श्रमपदं) —D2 3 7 9 transp 24^{b} and ^{d} —^{b}) Ñ V1 दग्धमासीन्; M4 शून्यकल्प (for शून्यमासीन्) —After 24^{ab}, D1 reads $20–21^{b}$ —^{c}) Ś1 D5 11–13 मुहूर्तं चैव, Ñ1 V2 °र्तादिव, Ñ2 V1 3 4 B D10 M4 °र्तादिव, D1–3 7 9 °र्तांचैव (for मुहूर्तमिव) —^{d}) Ś1 चरण°, V2 अंगन°, V4 गिरिश°, D1 अरणि°, D2 हिरण्य°, D3 4 7 G3 ईरण°, D5 6,9 (after corr marg ऊषर°) G1 2 4 M2 Cv r m इरिण°, D12 तु * * * * *, D13 वै रघुनन्दन, M3 अरुण° (for ईरिणसंनिभम्) ❀ Ct ईरिणमूषरम् । ❀ D11 आसीत्तत्तमसाविल

25 ^{a}) D14 व . स्य (damaged) Ś1 Ñ2 V3 B2–4 D1–3 5 7 9 10 12 13 अवदच्च (D1 °त्स) वसिष्ठस्तान्, Ñ1 V1 2 4 B1 D11 अब्रवीच्च वसिष्ठस्तान् —^{b}) V1 भैपेस्तात (sic), Dt D4 6 8 T3 G1 3 4 M3 4 Ck भैरि (G4 °पी) ति (for भैष्टेति) —^{c}) Ś1 V1–3 B D5 9 11–13 M4 [ए]प, Ñ2 D1–3 7 10 [ए]व, G2 M1 च (for [अ]द्य) M1 2 (both before corr as in text) गाथेय

26 ^{a}) M4 एवमुक्तो —^{b}) Ñ V B D10 वदता (for जपता) D3 damaged for जपतां वर —^{c}) V3 तु तद्, B3 तथा, D13 इद, G1 3 ततो (for तदा) —^{d}) D14 damaged for मिदम

27 ^{a}) B4 D14 °समृद्ध, D13 °सद्वृद्ध, M2 °संवृत्तं (for चिरसंवृद्धं) D2 अथाश्रमचिर सिद्ध (sic) —^{b}) Ś1 D2 5 11 12 यदि (for यद्वि-) V4 अपि (for असि) —^{c}) V4 [ऽ]पि, B3 (marg as in text also) Dt D4 6 8 T2 3 G2 M1–3 हि (for ऽसि) Ś1 Ñ V B1–3 D1 2 5,9–12 सन्मूढस् (Ś1 Ñ1 V1–3 D5 10 11 °ढ), Dt D6 14 G3 M1 3 यन्मूढस्; D3 damaged, D7 मूढश्च (for यन्मूढ) M4 दुरात्मन्नधुना मूढ —^{d}) Ñ V B D10 11 प्रवि (V1 *वि, V2 परि; D11 विप्र) नंक्ष्यसि (V4 °ति, B1 °से), Cg k t as in text (for न भविष्यसि)

इत्युक्त्वा परमक्रुद्धो दण्डमुद्यम्य सत्वरः । विधूम इव कालाग्निर्यमदण्डमिवापरम् ॥ २८

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुःपञ्चाशः सर्गः ॥ ५४ ॥

५५

एवमुक्तो वसिष्ठेन विश्वामित्रो महाबलः ।
आग्नेयमस्त्रमुत्क्षिप्य तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ १
वसिष्ठो भगवान्क्रोधादिदं वचनमब्रवीत् ॥ २
क्षत्रबन्धो स्थितोऽस्म्येष यद्बलं तद्विदर्शय ।
नाशयाम्येष ते दर्पं शस्त्रस्य तव गाधिज ॥ ३
क्व च ते क्षत्रियबलं क्व च ब्रह्मबलं महत् ।
पश्य ब्रह्मबलं दिव्यं मम क्षत्रियपांसन ॥ ४

G I 57 4
B I 56 4
L I 51 4

28 ^{a}) Ñ2 B3 D10 चागमत्क्रुद्धो, B4 चागत° (sic), V2 परम क्रुद्धो, Dt परम क्रुद्धो, (for परमक्रुद्धो) —^{b}) B4 दत्तम् (for दण्डम्) Ś1 D1–3 5 7 9 11–13 जग्राह (for उद्यम्य) Ñ V2 3 B2–4 D10 सत्वर, V1 4 सस्थित, M4 त्रिष्ठित Cv as in text (for सत्वर) —After 28^{ab}, B3 ins

1084* एवमुक्त्वा च मुग्धाय सहसा निर्भयस्थितम् ।

—^{c}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 सधू(D11 °भू)म (D1–3 5 7 9 11–13 °मम्), D6 (before corr. as in text also) निर्धूम, D14 वि ˘ (damaged), Ck t as in text (for विधूम) —^{d}) Ck t यमदंडमिव (as in text) V2–4 B4 T3 G1 3 4 M3 यमदड इवापर (B4 M3 [before corr] °र)

Colophon *Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 V1 D1 11 om V2–4 B D10 आदि°, D3 अयोध्या° —After Kāṇḍa name, B4 ins बालचरिते शतानदवाक्ये —*Sarga name* Ś1 D1 2 5 12 वसिष्ठाश्रमविनाशो, Ñ V1–3 B D10 11 वसिष्ठाश्रमदाह, V4 वसिष्ठस्याश्रमदाह, D3 9 वसिष्ठाश्रमनिवासो, D7 वसिष्ठाश्रमविभ्रंशो —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om Ñ2 B2 3 D10 56, V2 D9 58, V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 55, D1 7 42, D2 40 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

55

1 ^{b}) Dt विश्वामित्र- (for °मित्रो) V1 महामुनि —^{c}) V4 आक्षिप्य, Dt D6 8 9 उद्दिश्य, D14 T1 G4 उत्सृज्य, T2 3 M3 4 उद्यम्य (for उत्क्षिप्य) B1 आग्नेयास्त्र समुत्क्षिप्य —^{d}) Ñ V1 2 B D10 T3 [अ]थ (for च) —After 1, Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins

1085* ब्रह्मदण्डं समुत्क्षिप्य कालदण्डमिवापरम् ।

[Dt D6 8 T2 °द्यम्य, D14 T1 G4 स चो° (for समुत्क्षिप्य)]

2 D4 G1 3 M2 om 2—^{a}) T3 जपता श्रेष्ठो (for भगवान्क्रोधाद्) —^{b}) T3 गाधिनन्दनम् (for इद वचनम्) —For 2, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 subst

1086* तस्य तद्वचन श्रुत्वा वसिष्ठ प्रत्यभाषत ।

[Ñ2 B3 (m also as above) D10 प्रत्युवाच ह, D13 प्रतिभाषत, M4 कुपितोऽब्रवीत् (for प्रत्यभाषत)]

3 ^{a}) D14 damaged for स्थि, T3 स्थिरो (for स्थितो) Ś1 Ñ V1 3 4 B2–4 D10–13 M4 स्थितोस्म्येष क्षत्रबधो (by transp, Ś1 D12 °निंद्य), V2 स्थितोस्मि क्षत्रबधो हि, B1 D1–3 7 9 स्थितोस्म्य(D3 °ह्य)ह क्षत्रबधो, D5 स्थितोस्म्येव क्षत्रियेंद्र —^{b}) V2 तद्विसर्जय, V3 B3 D2 7 तद्वि द°, B4 यद्विद°, D11 तद्वि ‹°, D13 तन्निद°, G1 3 M4 तव द° (for तद्विदर्शय) —D12 om 3^{c}–4 Ñ1 damaged from शया up to शस्त्र in ^{d} —^{c}) V4 B2 Dt D6 8 11 14 T G4 [अ]द्य (for [ए]ष) D8 marg, G1 (*int lin*) 3 वै, Cg as in text (for ते) D2 दर्प (sic) —^{d}) Ś1 V1 D4 5 13 T2 M3 अस्त्रस्य, D14 T1 G4 क्षत्रस्य, Cg as in text (for शस्त्रस्य) Ś1 [अ]स्य तु, Ñ1 V1–3 B1 2 4 D1–3 5 7 9 11 13 [अ]प्यद्य (V3 °थ, B2 D5 11 °त्र, D13 °स्य), Ñ2 B3 (m also as in Ñ1) D10 [अ]प्येष (for तव) M1 3 (after corr *inf lin sec m*) गाधिज V4 शस्त्रस्यास्य युधाजित

4 D12 om 4 (cf v l 3) —^{b}) G4 क्वचिद् (for क्व च) —For 4^{ab}, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–11 13 M4 subst

1087* क्व च क्षत्रबल मूढ क्व च ब्राह्म महद्बलम् ।

[D1–3 7 9 क्वचित् (for first क्व च) Ś1 V4 D1 5 7 13 क्षात्र, V3 B1 2 D3 9 क्षात्र (for क्षत्र-) V4 क्व, D1–3 7 9 क्वचिद् (for second क्व च) Ñ1 ब्राह्मय, Ñ2 D7 11 ब्राह्म, D2 9 ब्राह्मय (for ब्राह्म) V4 B4 D7 11 महाबल]

—^{c}) V1 यस्माद्, D5 11 क्व च, M4 पश्यन् (for पश्य) Ś1 V2–4 B1 3 D1 5 7 10 11 13 ब्राह्म, Ñ1 D2 ब्राह्मय-, Ñ2 B2 D9 ब्राह्मयं, V1 B4 ब्राह्म- (for ब्रह्म-). M4 दीप्त (for दिव्य) —^{d}) D14 damaged for मम क्ष D2 सम (for मम)

G 1 57 4
B 1 56 5
L 1 51 4

तस्यास्त्रं गाधिपुत्रस्य घोरमाग्नेयमुत्तमम् ।
ब्रह्मदण्डेन तच्छान्तमग्नेर्वेग इवाम्भसा ॥ ५
वारुणं चैव रौद्रं च ऐन्द्रं पाशुपतं तथा ।
ऐषीकं चापि चिक्षेप रुषितो गाधिनन्दनः ॥ ६
मानवं मोहनं चैव गान्धर्वं स्वापनं तथा ।
जृम्भणं मोहनं चैव संतापनविलापने ॥ ७
शोषणं दारणं चैव वज्रमस्त्रं सुदुर्जयम् ।
ब्रह्मपाशं कालपाशं वारुणं पाशमेव च ॥ ८
पिनाकास्त्रं च दयितं शुष्कार्द्रे अशनी तथा ।
दण्डास्त्रमथ पैशाचं क्रौञ्चमस्त्रं तथैव च ॥ ९
धर्मचक्रं कालचक्रं विष्णुचक्रं तथैव च ।
वायव्यं मथनं चैव अस्त्रं हयशिरस्तथा ॥ १०
शक्तिद्वयं च चिक्षेप कङ्कालं मुसलं तथा ।
वैद्याधरं महास्त्रं च कालास्त्रमथ दारुणम् ॥ ११

V1 2 4 B3 4 D10 11 °पासुल, D7 Ck °पांशु (Ck °सु) न (both sic), M4 त्वं कुल° (for क्षत्रियपांसन)

5 ^{a}) Ñ1 V B1 2 D1 5 11–13 तच्चास्त्रं, Ñ2 B3 4 D10 तच्छस्त्रं, D2 3 7 9 तथास्त्रं (for तस्यास्त्र) M1 गाधि- —^{b}) M4 (with hiatus) आग्नेय घोरम् (by transp.). B3 उत्तर, D9 उच्छ्रित, D14 T1 G4 M4 उद्यतं (for उत्तमम्) —^{c}) D9 यच् (for तच्) Ś1 Ñ2 V1 D5 10–13 M4 ब्रह्मदंडहत शातम्, Ñ1 V2–4 B D1–3 7 ब्रह्मदंडा (V4 °दत्ता) हत शातम् —^{d}) Ś1 Ñ V B2–4 D1–3 5 7 10–13 अग्नि- (for अग्नेर्) V1 2 4 D1–3 7 -वेगम्; B4 -वेदम् (sic), M3 (*inf lin sec m*) वेगम् (for वेग)

6 ^{a}) D9 (after corr as in text) वरुणं Ś1 Ñ V1 2 4 B D1–3 5 7 10–13 M4 रौद्रं च (D12 -) वा (D7 11 °व) रुण चैव, V3 रौद्र च वारुण चैंद्रम् —Note hiatus between ^{a} and ^{b} Ñ2 D13 om (hapl) 6^{b}–8^{a} —^{b}) Ś1 D5 12 शैव, V3 अस्त्र, D3 द्र illeg (for ऐन्द्र) D3 पशुपतं (for पाशु°) D9 स्थित (for तथा) —^{c}) D14 damaged up to चि. B1 4 D4 ऐषिक, D9 एषाक, D10 एषीक, M1 ऐषीकश्च, M2 (after corr *sec m* as in text) ऐषिक (for ऐषीक) Ñ1 V1–3 B3 D10 [ए]व (for [अ]पि) M4 ऐषीकास्त्र च Ś1 D1–3 5 7 11 12 अथा (Ś1 D5 12 °वा) सृजत्त (D2 °त्त) थैषीकं —M4 om (hapl) from 6^{d}–11^{a} Ñ1 damaged from षितो up to मान in 7^{a} —^{d}) Dt D6 8 T1 G4 कुपितो, D5 रुषित, D9 तुषितो, D12 14 कु (D12 करु) षितो (both sic), G2 रुधितो (for रुषितो) M1 3 (after corr *inf lin sec m*) गाधिनदन

7 Ñ2 D13 M4 om 7 (cf v l 6) —^{a}) V2 4 मानस, D2 3 7 वारुण (for मोहन) Ś1 Ñ1 V1 3 B D1 5 10–12 मान (Ñ1 missing) सं मानव चैव, V4 (marg also) दडास्त्रमथ पैशाच —D7 om (hapl) 7^{bc} —^{b}) V3 D11 गाधर्वं, V4 च गाधर्वं च (hypermetric), D4 6 10 12 गाधर्व- (for गान्धर्वं) Ś1 D5 12 स्थापनं —^{c}) Ñ1 V2 त्रासनं, V1 2 B D10 भ्रंशन, V4 दशन, D5 भजन, D11 जभक (for जृम्भण) D2 M1 चैव वायव्य, M2 भेदनं चैव (for मोहन चैव) —^{d}) Ś1 D5 10 12 -विलापन, V1 4 D3 7 G4 M3 -विलेपने.

8 M4 om 8, Ñ2 D13 om 8^{a} (For all cf v l. 6) —^{a}) D14 damaged from र up to स्त्र in ^{b} Ś1 D10 दाहनं, Ñ1 V1 2 4 B1 3 D1–3 7 11 T1 3 G1–3 दारुणं V4 [अ]पि (for [ए]व) —^{b}) Ñ2 B3 D10 चक्रम्, D2 सृजम् (sic), D3 भ्रम् (for वज्रम्). Ñ V B1 3 4 D10 सुदारुण, B2 दुरासदं, D3 सदाजय, G1–3 M1 च दुर्जयं —After 8^{ab}, Ś1 reads 9^{cd}, while in Ñ V B D10 the sequence up to 11 is, 9^{cd}, 11, 10^{ab} (Ñ1 om [hapl] 11^{cd}, 10^{ab}), 8^{cd}, 9^{ab}, 10^{cd}, whereas in D1–3 5 7 11–13 the sequence up to 10 is 9^{cd}, 10^{ab}, 8^{cd} (D3 om [hapl] 10^{ab}, 8^{cd}), 9^{ab}, 10^{cd} —^{c}) B3 (*sup lin* also) धर्म°; D11 13 °शापं (for ब्रह्मपाश) Ñ1 illeg, D11 कालशाप, D12 °चक्र (for °पाश) —^{d}) V1 पापम् (for पाशम्).

9 M4 om 9 (cf v l 6) For sequence in Ñ etc. cf v l 8 —^{a}) Ś1 Dt D1–3 5–9 11 12 T1 G3 M2 पिनाकमस्त्रं (D2 7 °स्त्र-), Ñ1 B2 D13 मै (B2 पै) नाकमस्त्र, D4 T3 पैनाकास्त्र च, D14 ना damaged (for पिनाकास्त्रं च) Ñ1 reads दयित in marg Ñ2 V B1 3 4 D10 पैनाकमस्त्र (D10 °स्त्रै [sic]) शुष्कार्द्रे —^{b}) Ś1 D5 T2 चा (D5 वा) शनी द्वये (T2 उभे), Ñ1 B2 D11 M2 चाश°, Dt अ -°, D12 °नी द्वये, D14 T1 3 G M1 3 °नी उभे (for अशनी तथा) Ñ2 V B1 3 4 D10 दयिते चाशनी तथा, D1–3 7 शुष्कार्द्रं चाशनीद्वय, D9 शुष्कास्त्रमशनिं तथा —Ś1 reads 9^{cd} after 8^{ab} —^{c}) V2 दत्ता° (sic), D1 °मति-, D12 दडामस्त्र- (metathesis ?) (for दण्डास्त्रमथ) D3 4 M1 3 (after corr *inf lin sec m* as in text) पैशाच- (for पैशाच) —^{d}) D14 damaged from ञ्च to व.

10 M4 om 10 (cf v l 6) For sequence in Ñ etc and om of 10^{ab} in Ñ1 D3 cf v l 8 —^{a}) M3 चर्म- (for धर्म-) V4 महा°, B1 om (hapl) (for कालचक्र) —^{b}) D12 विष्णुचक्रस् (sic) —^{c}) Ś1 D5 वायव्य. T3 मदन V2 B1 D13 चैवम् (to avoid hiatus) G2 M1 ब्राह्ममस्त्र च मथनम् —Note hiatus between ^{c} and ^{d}. —^{d}) V1 [अ]स्त्र (submetric), D12 अ--, G1 3 ह्यस्त्र (to avoid hiatus) D13 ब्रह्म- (for हय-).

11 M4 om 11^{a} (cf v l 6) For sequence in Ñ etc cf v l 8 D11 om (hapl) 11^{ab} —^{a}) V1 damaged Ś1 D2 3 12 च व्यसृजत्, Ñ1 च -क्षेप, D1 7 13 च विसृजत्, D5 व्यवसृजत् (for च चिक्षेप) —G4 om (hapl)

त्रिशूलमस्त्रं घोरं च कापालमथ कङ्कणम् ।
एतान्यस्त्राणि चिक्षेप सर्वाणि रघुनन्दन ॥ १२
वसिष्ठे जपतां श्रेष्ठे तदद्भुतमिवाभवत् ।
तानि सर्वाणि दण्डेन ग्रसते ब्रह्मणः सुतः ॥ १३
तेषु शान्तेषु ब्रह्मास्त्रं क्षिप्तवान्गाधिनन्दनः ।
तदस्त्रमुद्यतं दृष्ट्वा देवाः साग्निपुरोगमाः ॥ १४
देवर्षयश्च संभ्रान्ता गन्धर्वाः समहोरगाः ।
त्रैलोक्यमासीत्संत्रस्तं ब्रह्मास्त्रे समुदीरिते ॥ १५
तदप्यस्त्रं महाघोरं ब्राह्मं ब्राह्मेण तेजसा ।
वसिष्ठो ग्रसते सर्वं ब्रह्मदण्डेन राघव ॥ १६
ब्रह्मास्त्रं ग्रसमानस्य वसिष्ठस्य महात्मनः ।
त्रैलोक्यमोहनं रौद्रं रूपमासीत्सुदारुणम् ॥ १७
रोमकूपेषु सर्वेषु वसिष्ठस्य महात्मनः ।
मरीच्य इव निष्पेतुरग्नेर्धूमाकुलार्चिषः ॥ १८ G 1. 57 18 B 1. 56 18 L. 1. 51. 18

11^{b}–12^{c} —^{b}) D1 वकाल- —Ñ1 om 11^{cd} (cf v l 8) —^{c}) D14 damaged up to हा Ś1 D5 12 13 स्थावर च (D5 12 वै), V1 4 B1 D6 वि°(for वैद्याधर). M4 तथास्त्र D13 वै (for च) —^{d}) M4 कालायम् (sic). Ś1 D5 11–13 G1 3 M2 अति- (for अथ) Ñ2 कारुण

12 G4 om 12^{abc} (cf iv l 11) —^{a}) Ś1 D5 12 13 त्रिशूलास्त्र च, B4 त्रिशूल अस्त्रं, D3 9 °मस्त्र-, D7 °मस्य (for त्रिशूलमस्त्र) Ś1 D1–3 5 7 12 13 उपितं, M3 (after corr. *inf lin sec m*) सौर च (for घोरं च) —^{b}) Ñ1 V1 4 D5 9–13 G2 कपालम्, B4 कलापम् (for कापालम्) D3 अस्त्र- (for अथ) Ś1 Ñ V B D4 5 9–11 13 T3 किंकि(D9 13 °क) णीं(V2 3 D11 °णी, V4 °नी), D1 2 12 किंकिणं, D3 7 किं (D3 कि)कणं M4 कालपाशं सुभीषणं —^{cd}) D14 damaged from क्षे up to णि in ^{d} Ñ1 V1 2 4 B D10 M4 transp चिक्षेप and सर्वाणि D11 एतान्यन्यानि चास्त्राणि (for ^{c}) Ñ2 (m) वसिष्टे, V3 कुपित, D11 चिक्षेप (for सर्वाणि) Ñ1 V1 2 4 B D10 11 कुशिकात्मज, M4 परमर्षये (for रघुनन्दन) Ś1 D1–3 5 7 12.13 एतान्यस्त्राणि दिव्यानि विश्वामित्रस्त्ववा(D1 2 °स्तदा)सृजत्

13 ^{a}) D2 9 वसिष्ठ Ś1 D1–3 5 7 प्रेषयामास, Ñ V B D10–13 सु(V2 च) महाभागे(V1 °वीर्ये, B4 °भाग), D9 जपता श्रेष्ठ (for जपतां श्रेष्ठे) Cg cites ^{a} as in text —^{b}) V1 4 D12 त(D12 द)द्भुतम्, V3 तत्तद्भुतम् (sic) —^{c}) V4 [अ]नेकानि (for दण्डेन) Ñ1 V1 2 B1 2 4 M4 transp सर्वाणि and दण्डेन Ś1 D1–3 5 7 11–13 ब्रह्मदंडेन सर्वाणि, V3 T3 तानि दंडानि सर्वाणि(T3 सर्वेण [sic]) —^{d}) Ś1 (m also ग्रहते [sic]) D3 5 11–13 जग्राह, Ñ V1 2 4 B D10 न्यवधीद्, V3 [अ]वधीद् (submetric), D1 जग्रहे (sic), D2 7 जग्रास, D9 ससते (sic), Cg t as in text (for ग्रसते) B1 D3 सुत (sic)

14 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 12 13 शातेषु तेषु (by transp), V4 तेष्वशातेषु, D11 शीतेषु तेषु, M4 एषु ग्रस्तेषु V2 ब्रा°, D3 ब्रह्माणम् (sic) (for ब्रह्मास्त्र) T3 ब्रह्मास्त्रं तेषु शातेषु (by transp) —^{b}) Ś1 (m also as in text) D1–3 5 7 12 13 अगृह्णाद्, Ñ V B D10 11 प्रा(B3 चा)क्षिपद् D5 गा °, D14 damaged for गाधिनद, M1–3 (after corr *inf lin sec m*) गाधिनंदन —^{c}) M3 तदा (for तद्) D13 उद्धृत; T3 अद्भुतं (for उद्यतं) —^{d}) D13 चाग्नि- Ś1 वसिष्ठो(ष्टे)ग्नि°; D1 2 वसिष्ठेन पुरोधसा, D3 7 विश्वामित्रेण राघव, D5 12 वसिष्ठेग्निपुरोधस

15 V4 om 15^{ab} —^{a}) D3 7 तु (for च) Ś1 D5 12 13 वित्रस्ता, Ñ V1–3 B D9 10 सत्रस्ता, D1 2 त्रि°, T3 संभ्रांत-; Cg as in text (for सभ्रान्ता) —^{b}) Ś1 N2 V3 B3 4 D3 5 7 10–13 M4 च महोरगा, B2 M1 (after corr *sec m.* as in text) सुम°, D1 2 सम(D2 °स)होरगै, G4 समरुद्गणा· (for समहोरगा) —^{c}) Ś1 D5 12 सतर्स.

16 ^{a}) Ñ1 तस्यास्त्र च, V B1 3 4 D10 तदस्यास्त्र, D11 तदत्युग्र, G1–3 M1 दिव्यमस्त्र (for तदप्यस्त्रं) Ś1 D1–3 5 7 12 13 तन्मु(D13 उग्र)क्तमस्त्रं घोर तु —^{b}) D2 9 ब्राह्मयं; D3 6 om (hapl) (for ब्राह्म) V3 चक्षुषा (for तेजसा). —^{c}) Ś1 D3 5 7 12 जग्रसे, Ñ V B D10 11 13 [ऽ]ग्रसद्, D1 जग्राह, D2 जग्रास, Ct as in text (for ग्रसते) Ś1 D5 सर्वान्, Ñ V B D10 13 अत्यग्रो, D11 अत्युग्रो (for सर्वं). —^{d}) V4 ब्रह्मदंडे नराधिप

17 ^{a}) D5 ब्राह्मास्त्रं Ñ V B D10 ग्रसतस्तस्य, Dt ग्र° (for ग्रसमानस्य) —Ś1 reads 17^{b}–18^{a} in marg —^{b}) —D3 7 13 T3 om (hapl) 17^{c}–18^{b} —^{cd}) V3 M2 त्रैलोक्य (sic) Ctp घोर (for रौद्रं) D2 4 G1 3 M2 रूपं रौद्रम् (by transp) Ñ V B D10 11 M4 सुदु सहं, D1 2 दुरुत्सहं, Cg t as in text

18 Ñ1 D3 7 13 T3 om 18^{ab}, Ś1 reads 18^{a} in marg. (for all except Ñ1 cf v l 17) —^{a}) Ñ2 V B D1 2 5 10–12 सर्वेभ्यो रोमकूपेभ्यो —B2 reads 18^{c}–19^{a} in marg —^{cd}) V3 मरीच, V4 D1 9 मारीच्य (for मरीच्य). Ñ2 B3 (m also as in text) D10 चापि (for इव) G1 3 धूमावृतार्चिष Ñ V B (B2 m) D1–3 7 10 सधूम(Ñ2 V1 3 B2 3 D1 10 °मा)ज्वलनार्चिष (D3 °ष) (for ^{d}) Ś1 D5 11–13 मरीचयो वि(D11 °यश्च)निष्पेतु सधूम(D13 °मा)-ज्वलनन्विष (D13 °प्रभा), M4 मरीच्यस्तु विनिष्पेतुरग्निधूमाकुला दिश

G 1 57 18
B 1 56 19
L 1 51 18

प्राज्वलद्ब्रह्मदण्डश्च वसिष्ठस्य करोद्यतः ।
विधूम इव कालाग्निर्यमदण्ड इवापरः ॥ १९
ततोऽस्तुवन्मुनिगणा वसिष्ठं जपतां वरम् ।
अमोघं ते बलं ब्रह्मंस्तेजो धारय तेजसा ॥ २०
निगृहीतस्त्वया ब्रह्मन्विश्वामित्रो महातपाः ।
प्रसीद जपतां श्रेष्ठ लोकाः सन्तु गतव्यथाः ॥ २१
एवमुक्तो महातेजाः शमं चक्रे महातपाः ।
विश्वामित्रोऽपि निकृतो विनिःश्वस्येदमब्रवीत् ॥ २२
धिग्बलं क्षत्रियबलं ब्रह्मतेजोबलं बलम् ।
एकेन ब्रह्मदण्डेन सर्वास्त्राणि हतानि मे ॥ २३
तदेतत्समवेक्ष्याहं प्रसन्नेन्द्रियमानसः ।
तपो महत्समास्थास्ये यद्वै ब्रह्मत्वकारकम् ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चपञ्चाशः सर्गः ॥ ५५ ॥

19 B2 reads 19^{a} in marg (cf v l 18) —^{a}) Ś1 जज्वलद्, Ñ2 B1 2 4 D9 10 प्रज्वलद् (B4 °लन्), D3 T1 G4 प्राज्वलन्, D6 12 13 जज्वाल, D14 M2 3 प्रोज्वलद् (D14 °लन्), Cg k t as in text (for प्राज्वलद्) G1 3 ब्रह्मदड D6 तु (for च) —^{b}) D2 महात्मन, D9 G1 3 °द्यत, D11 M4 करे स्थित, D13 वरो°, T3 °द्धृत (for करोद्यत) —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–5 7 9–13 T2 G3 M2–4 सधूम, Ck t as in text (for विधूम) D2 3 12 कालाग्नि (for कालाग्निर्)

20 ^{a}) D11 तपो (sic) D2 ततश्चैव (for ततोऽस्तुवन्) Ś1 D1–3 5 7 9 12 13 तु (D3 7 तम्, D9 च, D12 स, D13 स्म) ऋषयो, Ñ V1 2 B D10 11 तु (V2 B1 त) मुनयो (for मुनिगणा) V3 M4 तत स्तुवंति मुनयो, V4 ततोस्त्रवल मुनयो, Ck as in text —^{b}) M3 reads from ज up to 22 *inf lin sec m* V2 यजता, B3 (m also) D2 जयता (for जपता) —^{c}) D14 T1 2 G4 अमेय, Ck t as in text (for अमोघ) V4 अस्त्रबल (hypermetric), D6 तद्बल, G3 ते . (for ते बल) V4 घोर (for ब्रह्मस्) —^{d}) M4 तेजो वा त्वयि मानद

21 M3 reads 21 *inf lin sec m* (cf v l 20) —^{a}) D10 निगृह्णीतस् (sic) D1 च यो, M4 त्वय (for त्वया) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 राजा (for ब्रह्मन्) —D12 om (hapl) 21^{b}–22^{b} —^{b}) D14 damaged for मित्रो महा Ś1 (m) Dt D6 8 T3 G1–3 M1–3 G (ed) महाबल (D8 °ल) (for °तपा) —D1–3 5 7 13 om (hapl) 21^{c}–22^{b} Ś1 reads from 21^{c} up to चक्रे in 22^{b} in marg —^{c}) Ñ V B D10 11 द्विपदा, D4 (after corr as in text) तपता (for जपता) Ś1 Dt D6 8 अमोघ ते बल श्रेष्ठ (Ś1 °ष्ठ)

22 M3 reads 22 *inf lin sec m* (cf v l 20) D1–3 5 7 12 13 om 22^{ab}, Ś1 reads up to चक्रे in marg (for all cf v l 21) —^{b}) Ñ V3 4 B शममाप, V1 समास्थाय, V2 शमवाप (sic), D10 श्रममाप, D11 शशाम स, G2 3 शत चक्रे (for शम चक्रे) V1 damaged, D11 °द्युति (for महातपा) —^{c}) Ñ2 B3 D10 विनिर्धूतो, V4 विनिर्गत्य, B1 निकृत्तोपि, B4 Dt D6 8 14 G4 M2–4 Cm k t विनिकृतो, D2 3 7 [अ]पि नि कृतो, D9 [अ]धिनिकृतो (m gloss निरस्तसर्वशक्ति), G1 3 महातेजा (for ऽपि निकृतो) ❀ Cg निकृत अपकृत । ❀ —^{d}) D14 damaged for मब्रवीत् B1 नि श्वस्येदमथा°

23 ^{a}) D2 हीनबल क्षत्रबल —^{b}) Ñ1 ब्राह्म- Ś1 V1 (*inf lin*, before corr as in text) D1–3 5 7 11–13 °महद्बलं, V4 ब्रह्मतेज अल बल, D9 ब्राह्म बलमयो बल —After 23^{ab}, B3 ins

1088* बलाबलं विनिश्चित्य तप एव महद्बलम् ।

—^{d}) V2 ब्राह्मास्त्राणि V1 om from ह up to 24^{a} G2 महानि (sic) (for हतानि) D12 13 वै (for मे) M4 सर्वाणि निहतानि मे

24 V1 missing ^{a} (cf v l 23) —^{a}) M4 सर्वं (for एतत्) Dt D6 8 14 T1 G4 प्रसमीक्ष्य (for समवेक्ष्य) Ś1 D5 11–13 एतद्बल समीक्ष्याह, Ñ V2–4 B D10 तदेतद्बलमालोक्य, D1–3 7 तदेतद्बलमीक्ष्या (D1 °क्षो [sic]) ह, D9 तदद्भुतम वेक्ष्याह —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 सर्वेन्द्रि (D2 11 °*) य (D3 °ः) समाहित, D9 (after corr as in text) °मात्मन —^{c}) M2 ततो D14 damaged for महत्समा Ś1 Ñ V1 4 B D1–3 5 7 10–13 M4 °बल, V2 3 °वन (for तपो महत्) Ś1 D5 समास्थाय, D3 6 (before corr as in text) 11 समास्थास्य, T2 समास्थाप्ये (sic), G2 M1 समाधास्ये, M4 तदास्थास्ये (for समास्थास्ये) —^{d}) Ś1 B4 D5 12 13 तद्, D3 प्रद् (sic) (for यद्) D1 9 हि (for वै) V1 ब्रह्म -, D11 ब्र स्व- (sic) (for ब्रह्मत्व-) Ñ2 V B Dt D4 6 8 10 11 T3 M2–4 Cm g -कारण Ś1 D1–3 5 6 7 9 12 13 ब्रह्मप्रव (D5 °ः) र्तकं —After 24, Ś1 ins 1091* —After 24, V4 ins

५६

ततः संतप्तहृदयः स्मरन्निग्रहमात्मनः ।
विनिःश्वस्य विनिःश्वस्य कृतवैरो महात्मना ॥ १

स दक्षिणां दिशं गत्वा महिष्या सह राघव ।
तताप परमं घोरं विश्वामित्रो महातपाः ।
फलमूलाशनो दान्तश्चचार परमं तपः ॥ २

G 1 58 2
B 1 57 3
L 1.54 2

1089* सत्कारेणैव तेनैव प्रिय स ब्राह्मणो यथा ।

V4 cont, Ñ V1-3 B D10 11 13 ins after 24

1090* एवमुक्त्वा महातेजा शस्त्रमुत्सृज्य दु खित ।
स जगाम तदा राम तपश्चरणनिश्चित ।

[(l 1) B2 उक्तो (for उक्त्वा) D13 राष्ट्रम् (for शस्त्रम्) B3 (m also) 4 दूरत (for दु खित) —After l 1, B3 (m *sec m*) 4 read 1091* —(l 2) D11 सुजगाम Ñ1 V2 4 D10 तदा राजस्, B1 महातेजास् (for तदा राम) V1 -निष्ठित, B4 -निश्चय, D11 -निश्चित (for -निश्चित)]

Colophon D1-3 5 7 12 om (continue the Sarga), Ś1 reads in marg —*Kāṇḍa name* Ś1 V1 D4 11 om Ñ2 V2-4 B D10 आदि°. —After Kāṇḍa name, B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ1 V3 4 B4 शतानन्दवाक्ये विश्वामित्रप्रतिज्ञा Ñ2 V1 B1-3 D10 11 विश्वामित्रप्रतिज्ञा, V2 विश्वामित्रवसिष्ठयुद्धं —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D11 om Ś1 V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 56, Ñ2 B2 3 D10 57, V2 D9 59 D13 इति—यगे—काडे—मित्र—हृति—सर्ग 56 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

56

1 D1-3 5 7 12 continue the previous Sarga D13 om 1, Ñ V B D10 M4 om 1^{ab} Ś1 reads 1^{ab} in marg —After I 55 24, Ś1 ins, B3 (m *sec m*) 4 ins after l 1 of 1090*, while D1-3 5 7 11 12 subst for 1^{ab}

1091* एव स निश्चय कृत्वा ब्राह्मण्ये धृतमानस ।

[B3 4 नत (for एव) D12 om स (submetric) Ś1 D3 ब्राह्मणो, D2 ब्रह्मण्ये, D11 ब्राह्मण्यै (for ब्राह्मण्ये)]

Ś1 D1-3 5 7 11 12 after 1091*, Ñ V B D10 M4 before 1^{cd} read 2^{cd} —D3 om (except 2^{cd}) from second श्वस्य up to 8^{c} —^{c}) B4 om first विनि श्वस्य Ñ2 marg, D14 first two letters damaged (for second विनि श्वस्य) —^{d}) Ś1 D1 2 5 7 11 12 °तपा, Ñ1 V1 2.4 B1 3 M4 °मना, D10 °त्मन (for महात्मना) —After 1, M4 (om 1^{ab}) ins, while Ś1 Ñ V B D1 2.5 7 11-13 ins l 2 and 3 after 3

1092* धर्मज्ञश्च वदान्यश्च प्रजाना च हिते रत ।
तदास्य शासतो राज्यमष्टौ पुत्रा महाबला ।
जज्ञिरे राजशार्दूल वीर्यवन्तो महौजस ।
राजवशास्तत कृत्वा अष्टौ परपुरजय ।
इष्ट्वा यज्ञ स तै पुण्यैस्तपोवनमुपागत । [5]

[Cf 1 1 12^{ab} for l 1 —(l 2) Ś1 D5 12 13 इति, B4 यदा (for तदा) Ñ1 V1 3 4 B4 च, Ñ2 B3 प्र-, B1 [अ]नु-; D2 ते (for [अ]स्य) V4 शासितो, D12 °ने (for शासतो). D11 वशात्परो (sic) (for [अ]स्य शासतो) V2 राज्ञ (for राज्यम्). M4 अस्य त्वा वमनो राज्यम् (for the prior half). M4 महात्मन —(l 3) Ñ1 रघुशार्दूल, B1 °दूंला, M4 नर° (for राजशार्दूल) V4 M4 महाबला (for महौजस)]

2 D3 om 2^{abef} (cf v l 1) D13 transp 2^{ab} and 2^{cd} —^{a}) Ś1 D1 2 5 7 12 G1 3 दक्षिणा तु (G1 3 च) (for स दक्षिणा) Ñ V B D10 11 M4 दक्षिणा दिशमास्थाय, D13 दिशं तु दक्षिणा गत्वा —^{b}) D13 महिष्या स हि, G2 °षस्या स (sic) (for महिष्या सह) Ñ V B D10 11 13 M4 कौशिकः (for राघव) —Ś1 D1-3 5 7 11 12 after 1091*, Ñ V B D10 M4 before 1^{cd} read 2^{cd} —^{c}) Ś1 D1-3 5 7 12 अतप्यत तपो, Ñ1 V1 3 B1 2.4 D13 सोतप्यत त(V1 ~)पो; Ñ2 B3 D10 सोप्यतप्यत्तपो, V2 स चातप्यत्तपो, V4 सोतप्यत्तपसो, D11 अनया तु तपो, M4 स तताप तपो (for तताप परमं) —^{d}) Ś1 B3(m also) 4 D5 7 12 महामुनि, Ñ V1 2 4 B2 3 D1-3 10 11 ततो मुनि, V3 B1 तपोनिधि, D4 14 T (T2 before corr as in text) M2 4 Cg महत्तप (M4 °त्ता), D9 °तप (sic), D13 °मना (for महातपा) —^{e}) Ñ V B D10 M4 तत्र (for दान्तश्च) —^{f}) D14 damaged. D4 T3 चकार (for चचार) Ñ V1 2.4 D10 11 T1 G4 सुमहत् (for परम) Ś1 D1 2 5 7 12 13 परमं चाकरोत्तप (D5 °त); V3 B4 D11 स चचा(D11 °का)र महत्तप —After 2, Ñ V B D10 11 13 M4 (l 1 and 2 only) ins

1093* ब्रह्मर्षित्वमभिप्रेप्सुर्वसिष्ठस्पर्धया विभु ।
दृष्ट्वा ब्रह्मतपोयोग वसिष्ठस्यात्मनोऽधिकम् ।
तताप परमं राम तपोवनमुपाश्रित ।
ब्राह्मण स्यामिति मतिं समाधाय महामना ।

[V1 2 B2 repeat l. 1 and 2 after 3^{ab} (r) —(l. 1) Ñ1 V B2 D11 अनु- (for अभि-) V3 D11 (after corr. as above) मुनि, B1 प्रभु (for विभु) —(l 2) D11 व्रततपश्चैव (for ब्रह्मतपोयोग) —(l 3) Ñ1 damaged for प पर. Ñ1 V3 4 B1 3 4 तपोबलम् (V3 °ल-), D11 °वचनम् (hypermetric) (for तपोवनम्) V3 -समाश्रित —(l 4) V4 अहमिति (for इति मतिं) D13 समादाय V3 महात्मना, B4 D11 °त्मना (sic), D13 °तपा (for महामना).]

G 1 58 5
B 1 57. 3
L. 1. 52 5

अथास्य जज्ञिरे पुत्राः सत्यधर्मपरायणाः ।
हविष्पन्दो मधुष्पन्दो दृढनेत्रो महारथः ॥ ३
पूर्णे वर्षसहस्रे तु ब्रह्मा लोकपितामहः ।
अब्रवीन्मधुरं वाक्यं विश्वामित्रं तपोधनम् ॥ ४
जिता राजर्षिलोकास्ते तपसा कुशिकात्मज ।
अनेन तपसा त्वां हि राजर्षिरिति विद्महे ॥ ५
एवमुक्त्वा महातेजा जगाम सह दैवतैः ।
त्रिविष्टपं ब्रह्मलोकं लोकानां परमेश्वरः ॥ ६
विश्वामित्रोऽपि तच्छ्रुत्वा ह्रिया किंचिदवाङ्मुखः ।
दुःखेन महताविष्टः समन्युरिदमब्रवीत् ॥ ७
तपश्च सुमहत्तप्तं राजर्षिरिति मां विदुः ।
देवाः सर्षिगणाः सर्वे नास्ति मन्ये तपःफलम् ॥ ८

3 D3 om 3 (cf v l 1) V1 repeats 3^{ab} after 9, V2 B2 after 9^{ab} —^{ab}) Ñ V B D10 11 13 M4 तत्र (for अथ) V4 ब्रह्माश् (sic) (for पुत्रा). Ñ V B D10 11 13 M4 चत्वारो लोकविश्रुता Ś1 D1 2 5 7 12 अजायंत ततश्चा(D2 °स्त)स्य पुत्रा धर्मे° —^{c}) Ś1 D1 8 T M1–3 हविष्यंदो, D9 °छंदो (for हविष्पन्दो) Ś1 T3 महिष्यंदो, D1 8 T1 2 M1 2 मधुष्यंदो, D2.5 12 महि°, D6 °स्पदो, D7 महिस्पंदो, D9 M3 °छंदो(for मधुष्पन्दो) Ñ1 D11 13 हविष्पंदमधु(D11 °)ष्पंद-; Ñ2 V1–3 B M4 हवि स्यंद(B4 M4 °ष्यंद)मधुस्यद- (M4 °ष्यंद-), V4 हरि स्यंदनमथ स्यदं (sic), D10 हविस्पंद-मधुस्पद- —^{d}) D2 दृढतेजो (for दृढनेत्रो) Ś1 D5 12 महोदर, D1 2 7 महोदय (for महारथ·) Ñ V B D10 13 M4 -दृढ(B3 [m also] -हर)नेत्रमहोदरा (V2 °या), D11 -दीर्घनेत्रमहोदया —After 3, Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 11–13 ins l 2 and 3 of 1092*, thereafter Ñ V B D11 13 cont, D10 M4 ins after 3

1094* वर्षाणा तत्र पूर्णेऽथ सहस्रे तपता वर ।
जज्वाल तपसा धीमान्कौशिकोऽग्निरिवोत्थित ।

[(l 1) Ñ1 पूर्णे, V4 पूर्णेषु, B4 पूर्णे द्वे, D11 M4 पूर्णे तु Ñ1 illeg for स्रे त V2 B3 तपमा (for तपता) —(l 2) D10 त·सा, M4 च ततो (for तपमा) Ñ1 V3 B1 2 M4 [ऽ]ग्निरिवें(Ñ1 V3 °वे)धित, V4 °रिवोधन, B3 (m also) 4 °समप्रभ· (for ऽग्निरिवोत्थित) —After 1094*, Ñ V B D10 13 ins colophon —*Kānda name* Ñ2 V1 4 om V2 3 B D10 आदि°. B4 ins बाल्चरिते after Kānda name —*Sarga name* Ñ V1 3.4 B4 विश्वामित्रप्रशसा, V2 विश्वामित्र-तपश्चरण, B1 3 D10 विश्वामित्रप्रशसाया, B2 विश्वामित्रतप·प्रशसा —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 om Ñ2 B2.3 D10 58, V2 60, V3 57 —D13—कांडे—मित्रप्रशसा—सर्ग 57]

—After 3, T3 ins .

1095* तत सुरगणै सार्धं ब्रह्म(ा)लोकपितामह ।
अनेकवर्षसाहस्र तपन्तं कुशिकात्मजम् ।
साधु साध्विति राजर्षिमूचुर्ब्रह्मादय सुरा ।

4 D3 om 4 (cf v l 1) —^{a}) Ñ1 V1 2 4 B1 4 D10 13 [अ]थ (for तु) B3 -सहस्रेण (m also °थ) (for -सहस्रे तु) —After 4^{a}, Ś1 D1 2 5 7 12 ins

1096* तपसा द्योतितप्रभम् ।
आजगाम ततो द्रष्टुं

[(l 1) D1 2.7 द्योनितप्रभ]

—^{b}) V1 D12 G1 2 ब्रह्मलोक-, D9 11 ब्रह्मलोकात् (for ब्रह्मा लोक-) —For 4^{cd}, Ñ V B D10 11.13 subst

1097* आगम्य गाधिज राम सोऽब्रवीन्मधुर वच ।

[V2 4 D13 आगत्य V1 गाधिराज च (for गाधिज राम) V3 ब्रवीन्मधुरया गिरा (metri causa) (for the post half)]

5 D3 om 5 (cf v l 1) —^{a}) Ś1 Ñ V B D1 5 7 10–13 जितो, D2 यतो (for जिता) Ś1 राजर्षिवंशस्, Ñ V2–4 B D1 2 5 7 10–13 °लोकस्; V1 °लोक, D9 राजन्हि लोकास (for राजर्षिलोकास्) —^{b}) Ñ V B D10 11 13 सुमहान् (for तपसा) V3 कौशिकात्मज —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7 10–13 युक्तं, D14 T1 2 G4 M3 त्वा तु, M4 त्वा · (moth-eaten) (for त्वा हि) —^{d}) Dt इ , M3 इह (for इति) M3 वेद्मयहं, Cg as in text (for विद्महे) Ś1 Ñ V B D1 2 5 7.10–13 राजर्षिं (V3 4 D2 10–13 °र्षि, B1 om) त्वा(V4 D2 10 त्व) समर्थये (V3 B1 समुन्नये, B2 समाह्वये, D7 समर्चये)

6 D3 om 6 (cf v l 1). —^{a}) Dt D11 14 उक्ता (sic), D12 उक्तो (for उक्त्वा) —^{b}) D1 सहसा मुनि, D7 सह देवतै, D9 देवतै सह (for सह दैवतै) —^{c}) Ñ V B D2 5 7 9–13 त्रिवि(V1 2 4 °पि)ष्टपाद्, M4 ऋषिमिश्र (for त्रिविष्टपं) V4 ऊर्ध्वं°, D2 पद्म° (for ब्रह्मलोकं) —^{d}) Ś1 D5 12 13 जगाम (for लोकानां) Ś1 D1 2 5 7 12.13 प्रभुरव्यय, Ñ V1 2 4 B D10 11 प्रभुरी°, V3 ईश्वर( )प्रभु, M4 पतिरव्यय.

7 D3 om 7 (cf v l 1) V1 damaged from मित्रो up to हि in ^{b} —^{a}) Ś1 D1.2.5 7 12.13 M4 विश्वामित्रस्तु —^{b}) G4 अवाङ्मुख —^{c}) Ś1 Ñ V1 3 4 B D1 2 5 7 10–13 T3 युक्त (V3 °क्तो) (for [मा]विष्ट) —^{d}) V3 मनसोर्; V4 समन्यम् (sic) (for समन्युर्)

8 D3 om 8^{abc} (cf v l 1) —^{b}) Ś1 राजर्षीति च, D1 °स्त्विति, D2 M4 °श्चेति, D5 7 °र्षे(D7 र्षि) चेति, D12 °वेति (sic) (for राजर्षिरिति) Ñ V1 2 4 B D10 11 13 चैव मा (D13 मे), V3 मां पुन (for मा(विदु) —^{c}) Ñ V B

एवं निश्चित्य मनसा भूय एव महातपाः ।
तपश्चचार काकुत्स्थ परमं परमात्मवान् ॥ ९
एतस्मिन्नेव काले तु सत्यवादी जितेन्द्रियः ।
त्रिशङ्कुरिति विख्यात इक्ष्वाकुकुलनन्दनः ॥ १०
तस्य बुद्धिः समुत्पन्ना यजेयमिति राघव ।
गच्छेयं स्वशरीरेण देवानां परमां गतिम् ॥ ११

स वसिष्ठं समाहूय कथयामास चिन्तितम् ।
अशक्यमिति चाप्युक्तो वसिष्ठेन महात्मना ॥ १२
प्रत्याख्यातो वसिष्ठेन स ययौ दक्षिणां दिशम् ।
वासिष्ठा दीर्घतपसस्तपो यत्र हि तेपिरे ॥ १३
त्रिशङ्कुः सुमहातेजाः शतं परमभास्वरम् ।
वसिष्ठपुत्रान्ददृशे तप्यमानान्यशस्विनः ॥ १४ G I 59 II B I 57 15 L I 53 II

D10 11 13 अथापि भगवानाह (V1 ° ·, D11 °ना) —^{d}) V1 damaged up to प Ñ V2 3 B D10 11 13 शकं, V4 पकं (sic), G1 3 मेद्य, G4 यस्य (for मन्ये) M4 तपोबल (for तपःफलम्) Cg as in text (for ^{d})

9 ^{a}) D14 T1 2 G4 M3 इति (for एव) D14 damaged for श्चित्य Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 एवमुक्त्वा (D1 °क्तो) महातेजा —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 -मुनि, M4 मति (for -तपा) —After 9^{ab}, V1 (after 9) 2 B2 repeat 3^{ab} and then repeat l 1 and 2 of 1093* —After 9^{ab}, D14 T1 G4 ins

1098* कोपेन महताविष्टस्त्रैलोक्य व्यथयन्निव ।

—^{c}) Ś1 Ñ2 V1 3 B2–4 D1 4 5,12 14 T G4 M3 चकार, D3 च· · (for चचार). Dt D6 8 G1–3 M1 2 धर्मात्मा (for काकुत्स्थ) —^{d}) V4 स पर, Dt D6 8 G1–3 M1 2 काकुत्स्थ (for परमं) V2 4 B2 D1 3 13 परमार्थ (B2 °र्थ) वान् (for °त्मवान्) B1 पर पदमवासवान्, M4 पर नियममास्थित

10 D14 damaged तु सत्य —^{a}) D11 M2 अंतरे काले (M2 राम) (for एव काले तु) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 12 महायशा (for जितेन्द्रिय) Ñ V B D10 11 13 M4 सत्यधर्मपरायण —G2 om from ङ्कु up to 12^{b} —^{c}) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 नाम राजाभूद् (Ś1 D1 5 12 13 °सीद्), D2 3 7 M4 नाम राजर्षिर् (for इति विख्यात) —^{d}) Dt D4 6 8 9 14 T G4 M3 -वर्धन, D11 -नंदन D2 3 7 आसीदिक्ष्वाकुनदन (D7 °न)

11 G2 om 11 (cf v l 10) —^{a}) M3 इय जाता, M4 समभवद् (for समुत्पन्ना) —^{b}) V4 जयेयम् (metathesis) (for यजेयम्) —D2 om (hapl ?) 11^{c}–12^{b} —^{c}) Ś1 D1 3 5 7 12 इच्छेयं, V2 गच्छेम (for गच्छेय) Ś1 V2 सशरीरेण, V4 सु°, D3 °· ण, D11 स्व· ° (for स्वशरीरेण) —^{d}) D14 damaged परमा ग Ś1 Ñ V B D5 10–13 राम (Ś1 D5 12 गतु, V2 काम) स्वर्गमिति प्रभो, Dt D6 8 देवताना परा गतिं, D1 3 7 स्वर्गं (D3 7 °र्गे) गतुमिति प्रभो

12 D2 G2 om 12^{ab} (cf v l 11 and 10 respy) B3 transp 12 and 13^{ab} —^{a}) Ś1 Ñ V2–4 B2.3 Dt D4–6 8 10–12 M3 transp स and वसिष्ठ, V1 वसिष्ठ स (sic), B1 D1 3 7 M1 वसिष्ठ च (for स वसिष्ठ) M4 स वसिष्ठाय धर्मात्मा —^{b}) Ś1 D1 3 5 7 12 मन्त्रयित्वा स (D1 तु, D3 7 च) राघव, Ñ V B D10 11 13 M4 मतिमेता (B1 °ना, M4 °त्य) न्यवेदयत् Ñ1 damaged from प्युक्तो up to स in 13^{b} —^{c}) D2 3 T3 अशक्तम्, G2 क्यम् (for अशक्यम्) D2 अपि (for इति) T3 वागुक्ता (for चाप्युक्तो) Ñ V B D10 11 13 M4 एतदित्युक्तो (Ñ1 ° , B1 °त्युक्त्वा) (for इति चाप्युक्तो) —^{d}) Ñ2 V B1–3 D10 13 M4 च धीमता, B3 (m also) 4 नृपात्मज (for महात्मना)

13 Ñ1 damaged up to स in ^{b} (cf v l 12) B3 transp 13^{ab} and 12 —^{a}) B4 D2 प्रत्याख्याते —^{b}) Ñ2 B3 4 D1–3 5 7 10 13 T1 M3 प्र- (for स) Ś1 marg, D14 damaged (for दिशम्) D1–3 5 7 12 दक्षिणामुख —After 13^{ab}, Ś1 (m) Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins

1099* ततस्तत्कर्मसिद्ध्यर्थं पुत्रास्तस्य गतो नृप ।

—^{d}) Cg t तेपिरे (as in text) Ś1 D1–3 5 7 12 तप्यते यत्र वै तप —For 13^{cd}, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

1100* वसिष्ठस्य शत यत्र पुत्राणा तप्यते तप ।

[V3 च पुत्राणा, V4 शत तत्र, D11 M4 शत पुत्रास् (M4 °त्रा) B1 (m as above) वसिष्ठशनपुत्रैस्तु (for the prior half) B1 (m as above) यत्र तैस् (for पुत्राणां) Ñ1 damaged for तप्य V3 तप्यतां तप उत्तम, D11 तप्यते यत्र वै तप, M4 यत्र तेपुर्महत्तप (for the post half)]

14 ^{a}) D2 नृशंकु Ś1 Dt D1 2 7 8 G1 M3 तु, D4 9 13 G2 3 M1 2 स, D6 त (sic) (for सु-) —^{b}) G1 3 परम-स्वरान् Ś1 D1–3 5 7 11 12 शतमख्यास्तपस्विन, D13 शतसख्य तपस्विन —^{c}) D14 damaged from सि up to न्द T3 सोपश्यत्, M2 सगम्य (for ददृशे) D4 M3 वासिष्ठान्सद-दर्शाथ, G2 M1 वसिष्ठस्य च तान्पुत्रास् —^{d}) Ś1 D1 3 7 11 13 महत्तप, Dt D6 8 मन°, D2 5 12 महातप (for यशस्विन) —For 14, Ñ V B D10 M4 subst

1101* त्रिशङ्कुरथ पुत्राणा वसिष्ठस्य शतं तु तत् ।
ददर्श दीर्घतपसा तप्यता तप उत्तमम् ।

[(l 1) V1 2 तत (for तु तत्) —(l 2) V4 दीर्घनपम, V2 तपता, V4 तपत (for तप्यता) M4 उत्तम तप (by transp)].

G 1. 59 12
B 1 57 16
L 1 53 12

सोऽभिगम्य महात्मानः सर्वानेव गुरोः सुतान् ।
अभिवाद्यानुपूर्व्येण ह्रिया किंचिदवाङ्मुखः ।
अब्रवीत्सुमहातेजाः सर्वानेव कृताञ्जलिः ॥ १५
शरणं वः प्रपद्येऽहं शरण्याञ्शरणागतः ।
प्रत्याख्यातोऽस्मि भद्रं वो वसिष्ठेन महात्मना ॥ १६
यष्टुकामो महायज्ञं तदनुज्ञातुमर्हथ ।
गुरुपुत्रानहं सर्वान्नमस्कृत्य प्रसादये ॥ १७
शिरसा प्रणतो याचे ब्राह्मणांस्तपसि स्थितान् ।
ते मां भवन्तः सिद्ध्यर्थं याजयन्तु समाहिताः ।
सशरीरो यथाहं हि देवलोकमवाप्नुयाम् ॥ १८
प्रत्याख्यातो वसिष्ठेन गतिमन्यां तपोधनाः ।
गुरुपुत्रानृते सर्वान्नाहं पश्यामि कांचन ॥ १९

---

15 [a]) M3 महात्मा तान्; Cm t as in text (for महात्मान) —[b]) M3 अब्रवीच्च (for सर्वानेव) —M3 reads 15[c]–16[b] inf lin. sec. m —[c]) D6 9 T2 3 G4 -पूर्वेण (for -पूर्व्येण) —T1 illeg for 15de —[d]) D14 damaged for ङ्मुख —[e]) Dt D4 8 स महात्मान, T2 स महातेजा, T3 G1 3 M3 Ck सुमहात्मान; G4 स महाभागान, M2 स महाराजा (for सुमहातेजा) ❀ Cg सुमहात्मान इति व्यत्ययेन द्वितीयार्थे प्रथमा। ❀ D14 . . महाभागान

—For 15, Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 subst.

1102* सोऽभिवाद्याञ्जलिं कृत्वा तानुवाच तपोधनान्।
कुशलं चाव्ययं चैव पृष्ट्वा चैवाननामयम्।
अब्रवीत्सुमहातेजा गुरुपुत्रान्नराधिप ।
प्रत्याख्यातो वसिष्ठेन ह्रिया किंचिदवाङ्मुख ।

[(l 1) Ś1 D1–3 5 7 12 13 महातेजा, V2 °गत्वा, V4 °बद्ध्वा (for [अ]ञ्जलिं कृत्वा). Ś1 D1–3 5 7 12.13 सर्वानेव कृताञ्जलि (for the post half) —M4 om l 2 and 3 —(l 2) D1 (gloss) तपसा अवटन अगेगना (for कुशल) D2 व्यय B1 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) Ñ2 B3 D10 [च]व (with hiatus), V3 D3 7 [च]वम्, B2 [च]दाम, B4 [च]नाट् (sic), D2 5 [च]नम्, D11 [ए]नाम (for [च]नान्) Ñ2 B3 D10 निरामय, D11 तनो च्च (for अनामयम्) —(l 3) Ś1 D3 5 7 11–13 स महाभाग, Ñ1 स महात्मान, V3 4 B4 स महा°, D1 2 स महाभागान् (D1 [gloss] देवरूल्यतागान्) (for सुमहातेजा) —Ñ1 damaged for the post half Ñ2 B3 D10 ऋषिपुत्रान्, V1 °पुत्र (sic) (for गुरुपुत्रान्) B4 विशेषत (for नराधिप) —Ś1 D1–3 5 7 10 12 om l 4 —(l 4) Ñ1 damaged up to वसि B3 त्रिया, D11 हि . (for ह्रिया)]

16 M3 reads 16[ab] inf lin sec m (cf v l 15) —[a]) D1 च (for व) Dt D6 8 M3 प्रपन्नो, Cg k as in text (for प्रपद्ये) —[b]) D5 12 शरण्या (for शरण्याञ्) D2–4 6–9 T2 3 G3 शरण गत (for शरणागत) —For 16[ab], Ñ V B D10 11 13 M4 subst

1103* शरणं व प्रपन्नोऽहं शरण्याञ्शरणप्रदान।
त्रातुमर्हथ मा सर्वे प्रपन्नं शरणागतम्।

[(l 1) M4 शरण्य (for शरण) D11 शरण्यिणां (for शरणप्रदान्) —(l 2) B1 दातुन (for त्रातुम्) V1 च वयोगत (for शरणागतम्)]

—[c]) B3 (m. also) Dt D6 8 हि, D11 [s]स्मि (sic) (for ऽस्मि) Ñ V B D10 11 13 M4 गुरुणा, T3 G3 (before corr) भद्रं ते (for भद्र वो). —[d]) G1 damaged for सिष्ठेन D14 damaged for महात्मना

17 [a]) D14 damaged for यष्टु —[b]) ❀ Cg तत् यज्ञानुष्ठानम्। ❀ Ś1 D1–3 5 7 12 तन्मेनु-; Ñ1 V1 2 4 B1.2 4 D11 T2 3 G4 M3 तमनु- (for तदनु-) D2 अर्हंगि. —[c]) G1 3 तत· (for अह) —[d]) Ñ V B D10 11 M4 पुर(M4 °) स्कृत्य, D13 नमस्कृ . Ś1 Ñ V1 2.4 B D1(m. also पुरोहितान्)–3 5 7 10–13 M4 पुरोधस (V2 4 °स), V3 पुरेषु स·, G4 [अ]भिवादये (for प्रसादये) —After 17, M4 ins

1104* यष्टुमिच्छामि सप्तिद्ध्यै स्वर्गकामस्तपोधना ।

18 M4 om 18[ab] —[a]) Ñ1 damaged from प्रणतो up to भवन्त in [c] Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 भूत्वा (for याचे) —[b]) Ś1 येवैवस (corrupt), Ñ2 B3 D10 11 याचेयं, V1 3 4 B1 2.4 D1–3 7 12.13 याचे वस् (B4 D1 °हं), V2 याचेरम्, Cg k t as in text (for ब्राह्मणास्) D14 damaged for स्थितान् D5 येतैव तपसि स्थित (sic) —D7 om 18[cd] —[c]) V1 ता (sic), Dt D8 M4 मा (for मा) V4 तेषा, D6 ततो, D14 damaged (for ते मा). D11 मातं (sic) (for भवन्त). Ñ V B D10 11 13 M4 सिद्धार्थं (for सिद्ध्यर्थं) —D2 om from समाहिता· up to हि in 20[a] —[d]) Ś1 Ñ V B D1 5 10–13 तपोधना, D3 पुरोधस; Cg as in text (for समाहिता) —[e]) Ś1 B2 3 स्व (for स-) Dt D6 8 M4 वै (for हि) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 यथा स्वर्गं, T3 यथा मोह (for यथाह हि) —[f]) Ś1 Ñ V1 3 4 B D1 3 5 7 10–13 यशेन समवाप्नुयां (Ñ1 ह समाप्नुया, B4 समवाप्नुयात्), V2 यज्ञेनाहमवाप्नुया

19 D2 om 19 (cf v l 18) —[b]) B1 गुरूनन्याम्; B4 मति°, D5 गमिर्नान्या, D11 °नान्यत् (for गतिमन्या) D14 damaged for धना, T3 G2 तपोधनान (for तपोधना) —[c]) D14 damaged for गुरुपुत्रा D3 अह, D5 अत, D10 ते (for ऋते) M3 युष्मान् (for सर्वान्) V3 गुरुणा तेन मम सर्वान (hypermetric) —[d]) B4 -हि, T2 3 G1 3 नान्य, Ct as in text (for नाह) Ś1 Ñ V1–3 B D1 3 5 7 10–13 तत्त्वन, V4 मर्यत, D4 9 G1 क्विचन, D14 T G3 4 M2 3 कचन, Cg t as in text (for कांचन)

इक्ष्वाकूणां हि सर्वेषां पुरोधाः परमा गतिः । | तस्मादनन्तरं सर्वे भवन्तो दैवतं मम ॥ २०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षट्पञ्चाशः सर्गः ॥ ५६ ॥

५७

ततस्त्रिशङ्कोर्वचनं श्रुत्वा क्रोधसमन्वितम् ।
ऋषिपुत्रशतं राम राजानमिदमब्रवीत् ॥ १
प्रत्याख्यातोऽसि दुर्बुद्धे गुरुणा सत्यवादिना ।
तं कथं समतिक्रम्य शाखान्तरमुपेयिवान् ॥ २
इक्ष्वाकूणां हि सर्वेषां पुरोधाः परमा गतिः ।
न चातिक्रमितुं शक्यं वचनं सत्यवादिनः ॥ ३

G I 60 4
B I 58 3
L I 54 4

20 D2 om up to हि (cf v l 18) M4 om 20 — 20^{ab} = I 57 3^{ab} —^{a}) Ś1 D1 3 5 7 12 G1–3 M1 तु, Ñ V1 2 4 B1–3 D9–11 13 च (for हि) —^{b}) G1 परमा गतिं (sic) Ñ V1–3 B D10 11 13 वसिष्ठ प्रवरो (V3 B2 परमो) गुरु, V4 स वसिष्ठ पुरो गुरु —After 20^{ab}, D4 9 14 S (except M4) ins

1105* पुरोधसस्तु विद्वांसस्तारयन्ति सदा नृपान् ।

[D4 पुरोहितास D9 सदावरान् (for सदा नृपान्)]

—^{c}) D14 damaged up to न्त G1 3 अनतरा D14 wrongly repeats सर्वे भ in marg —Ñ1 damaged for 20^{d} —^{d}) D13 भवंतु (for भवन्तो) Ñ2 V B D10 11 13 गुरवो, G1–3 M1 देवता (for दैवतं) T2 M3 transp दैवत and मम ❀ Ct अयं श्लोकः प्रक्षिप्त इति कतकस्वरस ।, but Ck comments ❀ —After 20, Ś1 B2 (before I 57 1^{ab}) 3 (m sec m) D1–3 5 7 12 ins

1106* भवद्भिः सपरित्यक्तः प्रणिपत्य गुरोः सुतान् ।
अन्यं गुरुमुपाश्रिष्ये यज्ञार्थं कृतमानसः ।

[Cf I 57 7 —D2 om l 2 —(l 2) B2 3 D1 3 5 7 12 उपासिष्ये D1 (m also) गतिमन्यां गमिष्यामि (for the prior half)]

Colophon Ś1 V2 D1–3 5 7 11 12 M4 om (Sarga cont) —*Kānda name* Ñ1 damaged, Ñ2 V1 4 D4 om V3 B D10 आदि° —After Kānda name, B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ1 V1 B2 3 त्रिशङ्कुप्रत्याख्यान (V1 damaged for प्रत्याख्यान), V3 4 B1 D10 शतानदवाक्ये त्रिशङ्कुप्रत्याख्यान, B4 त्रिशङ्कुवाक्य, D9 त्रिशंकोर्वाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V4 B1 4 om both Ñ2 B2 3 D10 59, V1 damaged, V3 58, Dt D4 6 8 14 S (except M4) 57, D9 60 D13—त्रिशंकुप्रत्याख्यानं 58 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय, G1 2 4 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री. म

57

1 Ś1 V2 D1–3 5 7 11 12 M4 continue the previous Sarga Before 1^{ab}, B2 ins 1106* D2 om 1^{ab} —^{ab}) G4 कृत्वा (for श्रुत्वा) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 त्रिशंकोर् (Ñ V B D10 °कु)वचनं श्रुत्वा ततः (by transp) V2 कोप-, V4 शिष्य- (for क्रोध-) V1 2 4 -समन्वित —^{c}) D14 illeg from पुत्र up to रा in राजानम् D3 -पुत्र (for -पुत्र-) V4 नाम (for राम) —^{d}) D12 इति चाब्रवीत्

2 M4 om 2 Ñ1 om 2^{ab} —^{a}) D3 प्रत्याक्षातो, D9 प्रत्याख्याते D9 14 T1 3 G1 3 4 हि (for ऽसि) Dt D6 8 दुर्मेधो —^{b}) D13 ब्रह्मवादिना, T2 सत्यवाचिना —Ś1 D1–3 5 7 12 om 2^{c}–3^{b} —^{c}) T3 कथं तं (by transp) —For 2^{cd}, Ñ V B D10 11 13 subst

1107* तदतिक्रम्य वचनं कस्मादस्मानुपागतः ।
मूलमुत्सृज्य कस्मात्त्वं शाखामिच्छसि लम्बितुम् ।
नैतत्ते साधु यद्राजन्नस्मानिच्छसि सेवितुम् ।

[(l 1) D11 तस्य (for तद्) B1 राजत्व (for वचनं) B1 om कस्माद V2 त्व च (with hiatus) (for अस्मान्) D11 कस्मा न् —(l 2) V1 शाखा त्व कस्माद् (by transp) Ñ2 V3 B3 4 D10 13 सेवितु, V4 लंबितु (for लम्बितुम्) D11 लंबितुमिच्छसि (by transp) —D13 om l 3 —(l 3) Ñ1 न तत्ते, V2 न तु ते, D11 नैप ते (for नैतत्ते) B4 नैतावसाधुमद्राजन् (sic) (for the prior half) —Ñ1 damaged from the post half of l 3 up to the fifth syllable in 3^{c} V1 D11 याजकान्, V4 याचितु, B1 याजित, B2 याजितु (for सेवितुम्)]

3 Ś1 D1–3 5 7 12 om 3^{ab}, Ñ1 damaged up to ^{c} (cf v l 2) 3^{ab} = I 56 20^{ab} —^{ab}) V4 B2 च, G2 M1 तु (for हि) D14 damaged for सर्वेषां पु V1 वसिष्ठ (for पुरोधा) D4 9 14 T G4 M3 4 परमो गुरु, D6 परमा गति (sic) (for परमा गतिः) —^{c}) D3 वा (for च) Ñ V B D10 11 M4 अ(Ñ2 B3 D10 त)त क्षम न (Ñ1 damaged)

G 1 60 5 B 1 58 4 L 1 54 5

अशक्यमिति चोवाच वसिष्ठो भगवानृषिः ।
तं वयं वै समाहर्तुं क्रतुं शक्ताः कथं तव ॥ ४
बालिशस्त्वं नरश्रेष्ठ गम्यतां स्वपुरं पुनः ।
याजने भगवाञ्शक्तस्त्रैलोक्यस्यापि पार्थिव ॥ ५
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा क्रोधपर्याकुलाक्षरम् ।
स राजा पुनरेवैतानिदं वचनमब्रवीत् ॥ ६
प्रत्याख्यातोऽस्मि गुरुणा गुरुपुत्रैस्तथैव च ।
अन्यां गतिं गमिष्यामि स्वस्ति वोऽस्तु तपोधनाः ॥ ७
ऋषिपुत्रास्तु तच्छ्रुत्वा वाक्यं घोराभिसंहितम् ।
शेपुः परमसंक्रुद्धाश्चण्डालत्वं गमिष्यसि ।
एवमुक्त्वा महात्मानो विविशुस्ते स्वमाश्रमम् ॥ ८
अथ रात्र्यां व्यतीतायां राजा चण्डालतां गतः ।
नीलवस्त्रधरो नीलः परुषो ध्वस्तमूर्धजः ।
चित्यमाल्यानुलेपश्च आयसाभरणोऽभवत् ॥ ९

ने तस्य, D13 न ते क्षमं तु तत्तस्य —[d]) T2 सत्यवादिन (for °वादिन) Ñ V B D10 11 13 M4 वचोतिक्रम्य वर्तितु

4 [a]) Ñ V1 3 4 B D10 11 13 यत्प्राह, V2 यच्चाह, Dt D6 8 च्चो°; D2 वो°, D14 T1 M2 ह्यो°, G2 को°, Cm t as in text (for चोवाच) —[cd]) D14 damaged for हर्तुं क्र Ś1 D1–3 5 7 12 तमद्य वयमासाद्य (for [c]) Ś1 D1–3 5 7 9 M4 कथं शक्ता क्रतु (by transp) Dt D6.8 T (T2 also as in text) M2 च न (for तव) Ñ V B D10 11 13 तदस्माभि· (V2 °कं) कथं शक्यं कर्तुमद्य (V4 °र्तुमस्य, D13 °र्तुं राजन्) बलादिव (V4 °पु, D11 °ह)

5 [a]) Ñ V1–3 B2 4 D10 11 13 °शोसि, V4 विज्ञितोस्मि (for बालिशस्त्व) Ś1 D5 नृप°, Ñ V1 3 4 B2–4 D10 13 सुमहात्मन्, V2 सुनदात्मन, D11 सुमराजन (sic) (for नरश्रेष्ठ) B1 बालिशो बासि महात्मन् —[b]) Ś1 D1–3 5 7 12 गुरुपुत्रान्य इच्छसि —[cd]) V2 योजने (sic) Ñ V B D10 11 13 भगवानेव (for भगवाञ्शक्तस्) —Ñ1 damaged from [d] up to second syllable in 6[d] Cm k t त्रैलोक्यस्यापि (as in text) Ñ2 V B D10 13 शक्तोमा न (V1 °न च) वय हि ते, D11 वसिष्ठो याजको हि ते (for [d]) Ś1 D1–3 5 7 12 तदोरा।श्रालयितु गम्यतामिष्टतो नृप (D2.3 7 व्रज) —After 5, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cg k t ins

1108* अवमानं कथं कर्तुं तस्य शक्ष्यामहे वयम् ।

[D9 T1 2 G2 4 M1 2 वय, D14 मया (for कथं) D9 14 T1 2 G2 4 M1 2 क्रम (for वयम्)]

6 Ñ1 damaged up to second syllable in [d] (cf v l 5) —[a]) V3 स तेषा, D1 तेभ्यस्तद्, M4 तेषा तु (for तेषा तद्) —[b]) Ś1 D5 12 स्नेह- (for क्रोध-) Ñ2 V B D10 11 -व्याकुलिताक्षर (V4 °धर), D1–3 7 M4 -पर्याकुलेक्षण (D2 3 7 °ण) —[c]) T3 राजा तु (for स राजा) Ck t एतान् (as in text) Ś1 Ñ (Ñ1 damaged) V B D2 3 5 7 10–13 M4 राजा मन्युसमाविष्टो (M4 °ष्ट); D1 (marg as in Ś1 also) स राजन्य( ) समाचष्टे —[d]) Ś1 D1–3 5 7 12 गुरुपुत्रान (D1 °त्रास्त) थाब्रवीत्; Ñ V B D10 11 13 M4 मुनि (Ñ1 damaged, M4 ऋषि) पुत्रानुवाच तान् (V3 M4 ह).

7 [a]) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 वसिष्ठेन, Dt D4 6 8 9 T2 G1–3 M1 2 भगवता (for ऽस्मि गुरुणा) —[b]) Dt D6 8 हि, D2 om (submetric) (for च) Ñ V B D10 11 13 भवद्भिस्तदनतर —[c]) D9 समीक्ष्यामि. —[d]) Ñ V B D10 13 यद्गु विज्ञितमस्तु व

8 [a]) Ś1 D1–3 5 7 12 वसिष्ठपुत्रास्, V3 4 °पुत्रस्तु (sic), B4 °पुत्राश्च, M2 गुरु° (for ऋषिपुत्रास्तु) B3 त (for तच्) —[b]) M3 वाच (for वाक्य) T2 M2 -सयुत, M3 -सहिता, Cv r m g t as in text (for -सहितम्) Ś1 D5 12 वाक्य घोराक्षर तदा, Ñ V B D10 11 घोरा (D10 11 क्रोधा) क्षरप (Ñ2 V2 B1 3 4 D10 °मि) द वच, D13 क्रोधपर्याकुलाक्षर. —[c]) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 शेपुस्तं (Ñ1 V1 2 B1 D1 °स्ते) परम (Ñ V B D10 11 नृपतिं) क्रुद्धाश् —[d]) D9 G1 3 चाडालत्वं Ś1 B4 D1–3 5 7 11–13 M4 चं (B4 D1 2 7 11 चा) डालस्त्वं भविष्यसि, Ñ V B1–3 D10 च (V2–4 B1 3 चां) डालः श्वो (B3 marg. also त्व) भविष्यसि —[e]) Dt D6 8 इत्युक्त्वा ते (for एवमुक्त्वा) Ś1 D1–3 5 7 12 इत्येवमुक्त्वा राजान, Ñ2 V B D10 13 इति शस्त्वा च (V3 B1 4 D13 तु) राजानं, M4 शस्त्वा चैव त्रिशङ्कु ते —Ñ1 damaged from [f] up to l 1 of 1110* —[f]) Dt D6 8 स्व (for ते) M4 विविशु पुनराश्रमं. —After 8, Ś1 D14 (both in marg) T3 (after 8[cd]) ins

1109* तच्छ्रुत्वा घोरसकाशं गुरु (Ś1 ऋषि) पुत्रैश्च भाषितम् ।
प्राविशत्स्वपुर राजा चिन्तयामास दु खित· ।

9 [a]) D1 2 अर्ध- (for अथ) D12 अ रात्र (sic) (for अथ रात्र्यां) —[b]) G1 3 चडालता Ś1 D1–3 5 7 12 चा (Ś1 D12 च) डालदर्शन (D2 7 °नं, D5 °न) —D14 damaged for स्त्रधरो in [c] —[d]) T2 G M1 3 पुरुषो. D9 नीलकेशो महाहनु —[e]) D14 T1 3 G4 चित्र-, Cr m g k as in text (for चित्य-) Ś1 D1–3 5 7 12 विचित्रमाल्याभरण, Dt D6 8 9 T2 G1 M2 3 चित्र (Dt D6 8 °त्य as in text) माल्यागरागश्च, ❀ Cv चित्यमाल्यानुलेपश्चेति सम्यक पाठ । ❀—Note hiatus between [e] and [f] —[f]) G1 3 ह्यायसाभरणो (to avoid hiatus) Ś1 D1–3 5 7 12 -भरणस्तथा (D3 7 °दा), D4 -भरणान्वित —For 9, Ñ V B D10 11 13 M4 subst, Ś1 D1–3 5 7 12 subst l 3 only for 9[cd]

1110* अथ रात्र्या व्यतीताया तस्या राजा बभूव स ।
चाण्डालदर्शनो राम सद्य एव दुराकृति ।

तं दृष्ट्वा मन्त्रिणः सर्वे त्यक्त्वा चण्डालरूपिणम् ।
प्राद्रवन्सहिता राम पौरा येऽस्यानुगामिनः ॥ १०
एको हि राजा काकुत्स्थ जगाम परमात्मवान् ।
दह्यमानो दिवारात्रं विश्वामित्रं तपोधनम् ॥ ११
विश्वामित्रस्तु तं दृष्ट्वा राजानं विफलीकृतम् ।
चण्डालरूपिणं राम मुनिः कारुण्यमागतः ॥ १२
कारुण्यात्स महातेजा वाक्यं परमधार्मिकः ।
इदं जगाद भद्रं ते राजानं घोरदर्शनम् ॥ १३
किमागमनकार्यं ते राजपुत्र महाबल ।
अयोध्याधिपते वीर शापाच्चण्डालतां गतः ॥ १४ G 1 60 18 B 1 58 16 L. 1. 54 18

अथो नीलाम्बरधरो रक्ताम्बरकृतोत्तर. ।
सरब्धताम्रघोराक्ष करालो हरिपिङ्गल ।
ऋक्षचर्मनिवासी च लोहाभरणभूषित । [5]

[(l 1) Ñ1 damaged (cf v l 8) D13 रात्रौ, M4 रत्या (sic) (for रात्र्या) V4 व्य . . या, B4 अतीताया (for व्यतीताया) V4 व्यजायत (for बभूव स) —(l 2) Ñ2 V1 B2 D10 13 M4 चटाल- (for चाण्डाल) M4 -सदृशो (for -दर्शनो) —(l 3) Ñ2 V3 B3 (marg also as above) D10 -धरोत्तर (for -कृतोत्तर) M4 नीलपीताम्बरधरो रक्तमाल्यविभूषण —(l 4) Ñ1 V1 4 B3 सरब्धस्, B3 (marg as in M4 also) सरब्धा, D11 संरभात्, M4 सरक्त- (for सरब्ध-) D11 -नयन (for -घोराक्ष) M4 कराळ (for °लो) B1 भूरि-, M4 परि- (for हरि-) ☞ In V3, as the fol seems to have been misplaced in the original MS the lines from the post half of l 4 (repeated) up to st 20 are found in Sarga 12 between 3^c and 3^d —(l 5) V4 -समाधाय (for -निवासी च) V2-4 लौहाभ(V4 °ह)रण-]

10 ^{a}) Ñ V B D10 11 13 सचिवा(V3 °व)स्तस्य (for मन्त्रिण सर्वे) —^{b}) Ś1 D1-3 5 7 9 12 M4 साक्षाच्, Ñ V B D10 11 13 सद्यश्, Dt D6 8 14 T1 3 G4 M2 Cm t त्यज्य (for त्यक्त्वा) D9 चाडाल- (for चण्डाल-) M4 -दर्शन (for -रूपिणम्) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 चां(Ś1 Ñ V1 B2 D3 10 13 चं)डालता गत(V4 °त.) —Ñ1 damaged from म in ^{c} up to जगा in 11^b, V1 damaged from म up to स्यानु in ^{d} —^{c}) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 M4 दुद्रुवु (M4 प्राद्रवन्) स्वपुर, D14 damaged (for प्राद्रवन्सहिता) —^{d}) M3 वर्या (for पौरा) D4 T2 यस्य, T3 G1 3 तस्य, G4 येन्या (for येऽस्य) Ś1 Ñ2 V2-4 B D1-3 5 7 10-13 पौरा ये चा(V2 ता)नुयायिन, M4 ये च तस्यानुगामिन

11 Ñ1 damaged up to जगा (cf v l 10) D2 om 11^{ab} —^{a}) M4 तु (for हि). Ś1 D3 5 7 12 अथैक एव राजा स, Ñ2 V B D1 10 11 13 एक एव ततो राजा —^{b}) Ś1 D1 12 परमात्मवान्, Ñ V1 3 4 B(B4 m also [आ]कुल-मानस) D10 11 13 [आ]कुलचेतन, V2 [आ]कुललोचन, D3 7 वनमेव च, M4 पुनरासवान् (for परमात्मवान्) —After 11^{ab}, D3 7 ins

1111* त्राहि त्राहीत्युवाचेम शरणार्थिनमागतम् ।
परित्यक्तं वसिष्ठेन शप्त चाण्डालता गतम् ।
[(l 1) D7 [इ]द (for [इ]म) D3 अनागत (hypermetric) (for आगतम्)]

—D1 repeats consecutively 11^{cd} —^{c}) Ś1 D5 12 दह्यमान, M4 दिदृक्षु स (for दह्यमानो). Ś1 दिवारात्रौ, D1 (second time, first time शुचा राम) M3 दिवारात्रिं. —^{d}) Ś1 महामुनिं (for तपोधनम्) —For 11^{cd}, Ñ V B D10 11 13 subst

1112* शापजेन सुदु खेन दह्यमानो दिवानिशम् ।
विश्वामित्रं महात्मान तत शरणमाययौ ।
स्पर्धमान वसिष्ठेन शरणार्थी तपोधनम् ।
[(l 1) Ñ1 दु खेन, Ñ2 D10 स्वदु खेन, B4 मनदु खेन (sic), D13 स दु खेन —(l 2) D11 विश्वामित्रो (sic) (for °त्र) —(l 3) Ñ1 स्पर्धया त V2 शरणार्थ, D11 तप्यमान (for शरणार्थी)]

12 G2 om (hapl ?) 12 and 13 —^{a}) D14 G4 damaged for विश्वा D1 M4 स (for तु) Ñ V B D10 11 13 विश्वामित्रोपि दृष्ट्वैव —^{b}) Ñ V B D10 11 13 तु(V2 3 B4 D11 तं, V4 , B2 च) तथागतं, D3 वि कृत, D7 विकल कृत; D12 विकटीकृत, T2 अवरीकृत, all Cs as in text (for विफलीकृतम्) —^{c}) Ñ1 V2-4 B3 4 D2.3 7 9 10 चाडाल-. Ś1 D1-3 5 7 12 घोर, M4 घोर- (for राम) —^{d}) Ś1 D1-3 5 7 12 तत, M4 -मुने (for मुनि) Ś1 D1-3 5 7 12 ईयिवान्, D9 आत्मन, M4 आगमत् (for आगत) Ñ V B D10 11 13 कारुण्य समुपागमत् (Ñ2 V1 2 B2 D11 °त)

13 G2 om 13 (cf v l 12) Ñ1 damaged from ण्यात्स up to ब्रवीद् (see variation in Ñ) in 13^c —^{a}) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10 12 13 M4 °च्च, D11 कारुण्यधिर्, D14 G4 °त्सु- (for कारुण्यात्स) —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 10-13 M4 वाक्यविशारद (D3 11 °द) (for परमधार्मिक) —^{c}) D14 om, M3 एवं (for इद) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 अ(B4 सो)ब्रवी(V1 D2 om वी)द्(Ñ1 damaged) तलक्ष्मीक, M4 इदमाह स धर्मात्मा —^{d}) Ś1 D1 घोरदर्शिन; T1 G4 M3 घोररूपिण

14 ^{a}) Ś1 D5 12 -हेतुस्, Ñ V B D10 11 13 T3 M4 -कृत्यं, Ck as in text (for कार्यं) —^{b}) G2 M1 2 4 °यश (for महाबल) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 (with hiatus) इक्ष्वाकुकु (D11° .) लनदन —V4 om (hapl ?) 14^c–15^b —^{c}) G4 damaged from प up to शा in ^{d} V3 D11 अयोध्याधिपते. श्रैव(D11 °वीर) —^{d}) M2 3 कस्माच (for शापाच) V2 3 B2.4 D1-3 5 7 9 10 चाडालता. G1 चडाळता V1 गत

G 1 60 19 B 1 58 16 L 1 54 19 अथ तद्वाक्यमाकर्ण्य राजा चण्डालतां गतः ।
अब्रवीत्प्राञ्जलिर्वाक्यं वाक्यज्ञो वाक्यकोविदम् ॥ १५

प्रत्याख्यातोऽस्मि गुरुणा गुरुपुत्रैस्तथैव च ।
अनवाप्यैव तं कामं मया प्राप्तो विपर्ययः ॥ १६

सशरीरो दिवं यायामिति मे सौम्य दर्शनम् ।
मया चेष्टं क्रतुशतं तच्च नावाप्यते फलम् ॥ १७

अनृतं नोक्तपूर्वं मे न च वक्ष्ये कदाचन ।
कृच्छ्रेष्वपि गतः सौम्य क्षत्रधर्मेण ते शपे ॥ १८

यज्ञैर्बहुविधैरिष्टं प्रजा धर्मेण पालिताः ।
गुरवश्च महात्मानः शीलवृत्तेन तोषिताः ॥ १९

धर्मे प्रयतमानस्य यज्ञं चाहर्तुमिच्छतः ।
परितोषं न गच्छन्ति गुरवो मुनिपुंगव ॥ २०

दैवमेव परं मन्ये पौरुषं तु निरर्थकम् ।
दैवेनाक्रम्यते सर्वं दैवं हि परमा गतिः ॥ २१

तस्य मे परमार्तस्य प्रसादमभिकाङ्क्षतः ।
कर्तुमर्हसि भद्रं ते दैवोपहतकर्मणः ॥ २२

---

15 V4 om 15^{ab} (cf v l 14) —^{a}) D12 अथ, T2 M3 ततस्, Cg as in text (for अथ) D4 damaged for क्यमाकर्ण्य Ñ V(V4 om) B D10 11 G2 M1 3 Cg आज्ञाय, D1–3 7 9 T2 G1 3 M2 4 आदाय, D4 आस्थाय (for आकर्ण्य) —^{b}) G चडाळता Ś1 Ñ V1 2 B D1–3 5 7 9–13 M4 चा(Ñ2 V1 B1 2 D12 13 M4 च)डालदर्शन, V3 चापरितोषित, M2 चडालरूपधृक् (for चण्डालता गत). —D12 damaged for क्य वाक्यज्ञो —^{c}) V3 उवाच प्राजलिर्भूत्वा —^{d}) Ś1 D5 12 T3 M4 -कोविद (for °दम्) Ñ V B D10 11 13 विश्वामित्र तपोधन(V1 3 °निधि)

16 V4 om $16–17^{b}$ $16^{ab}=7^{ab}$ —^{a}) V2 प्रत्याख्यातो गुरुणा चाहं —^{b}) Ñ1 damaged from थै up to ^{d} —^{cd}) Ś1 D5 12 अनवाप्तश्च, G2 M1 °वाप्य च (for अनवाप्यैव) D14 damaged for प्यैव त Ś1 D1–3 5 7 12 अह (for मया) Ś1 D1–3 5 7 12 G3 विपर्यय, Cm g t as in text (for विपर्ययः) Ñ2 V B D10 11 13 इम(V3 अथ) विपर्यय(V3 °थ) प्राप्त काममप्राप्य(D11 °स)काङ्क्षित

17 V4 om 17^{ab} (cf v l 16) —^{ab}) V2 यामि यामि (sic), B4 प्राग्यामिति, D11 M2 यामि इति (with hiatus), T3 यामितिव (corrupt) (for यायामिति) Ś1 मा, D5 मा (for मे) Ś1 Ñ2 V2 3 B1 3 4 D1 4 6 8 T2 G M2 Ct सौम्य-दर्शन, B2 D7 M4 सौम्य काङ्क्षित, D8 सौम्य दर्शनात्, D13 सौम्य निश्चय, Cg as in text (for सौम्य दर्शनम्) After मे D3 wrongly reads 18^{b} for the first time in place of सौम्य दर्शनम्, then repeats it in its proper place —Ñ2 illeg from 17^{c}–18 —^{c}) T2 चेष्टु Ś1 D1–3 5 7 12 मयास्योदाहृतो यज्ञस् (D5 °त यज्ञ), Ñ1 V B D10 11 13 महायज्ञ(Ñ1 damaged for यज्ञ)फलेनेति, M4 महायज्ञक्रतु-फलेस् —^{d}) Ñ1 V B1–3 D10 11 नैवा°, Cm t as in text (for नावाप्यते) Ñ1 V B D10 11 M4 मया (for फलम्) Ś1 D1–3 5 7 12 13 तं च न प्राप्तवानहं, D9 तच्च न प्रापित मया

18 Ñ2 illeg 18 (cf v l 17) —^{a}) Ñ1 V B D10 11 13 हि (for मे) —^{b}) Ś1 D5 12 भविष्य (for च वक्ष्ये) Ñ1 V B D10 11 13 विश्वामित्र मया क्वचित्, D1–3 7 न च वक्ष्यामि किंचन —^{c}) D2 4 गत, T3 तत (for गत) Ñ1 V B D10 11 13 कृच्छ्रेपि वर्तमानेन —^{d}) V4 यत्र (for क्षत्र-) T3 मे (for ते)

19 V4 repeats 19^{ab} after 20^{b} —^{ab}) G4 इष्टु D1 2 5 7 11–13 M4 यज्ञैर्बहुभिरिष्ट मे (for ^{a}) D5 11 पालिता. Ñ V (V4 both times) B D10 यज्ञैर्मयेष्ट बहुभिर्धर्मेत पालिता (Ñ2 B3 [marg also] D10 °ल्यते) मही —D2 3 7 om (hapl ?) 19^{cd} Ñ1 illeg for 19^{c}–20^{a}. D1 reads 19^{cd} after 23^{ab} —^{c}) Ś1 °भागा, Ñ1 V B D10 11 मया सर्वे (for महात्मान) —^{d}) Ś1 -धर्मेण (for -वृत्तेन)

20 Ñ1 illeg 20^{a} (cf v l 19) —^{a}) Ś1 D1 2 5 12 धर्मे प्रयतमानाना, B4 धर्मेण यतमानस्य —^{b}) M4 धर्मं (for यज्ञ) T3 आहर्तुम् (for चा°). Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 शुद्ध(D11 सत्य)वाग्बुद्धिकर्मण (Ś1 D1 2 5 12 °णा, V3 °णा) —After 20^{ab}, V4 repeats 19^{ab} —^{d}) Ś1 रिपवो (for गुरवो) Ś1 D1–3 5 7 11 12 -सत्तम(D5 12 °मा), M2 -पुगव (for -पुगव)

21 ☞ V3 missing from 21 up to I 58 8 (It appears that from the original MS the folio was lost) —^{a}) T2 दैवम् Ś1 V1 2 4 B1 3(marg also) 4 D1–3 5 7 11 12 अत्र, Ck as in text (for एव) M1 दैव सर्वमह मन्ये —T3 transp ^{b} and ^{d} —^{b}) M1 पौरुषे Ś1 Ñ V1 2 4 B1–3 D1–3 5 7 10–13 M4 नास्ति(Ñ2 B2 3 D1–3 7 10 13 °त्र)कारण —^{c}) Ś1 दैवमाक्रमते, V2 दैवाद्रा°, B2 दैव ना°, M4 °गम्यते(for दैवेनाक्रम्यते) Ś1 D1–3 5 7 12 बुद्धि, B2 सर्वेर् (for सर्वं) —^{d}) Cm g k t परमा गति (as in text) T3 M3 दैवमेव परा गति, M2 दैव हि दुरतिक्रम —For 21^{cd}, Ñ V4 B1 3 4 D10 11 13 subst, while V1 2 B2 ins after 21

1113* शुभाशुभफलप्राप्तौ नराणामिति मे मति ।

22 V3 missing (cf v l 21) —^{a}) M2 ते (for मे) V4 अर्थस्य (for मार्तस्य) —^{b}) Ś1 D1 3 5 7 12 मुनिपुगव (D1 12 °व), D2 कर्तुमर्हसि, D14 G4 अपि काक्षन (for अभिकाङ्क्षत) Ñ V1 2 4 B D10 11 13 दैवोपहतकर्मण —^{cd}) D2 भद्र ते वै मुनिश्रेष्ठ(for ^{c}) Ñ V1 2 4 B D10 11 13 शरणा(D11 °ण)गतस्य भगवन् (hypermetric) (D13 शरणार्थं प्रपन्नस्य) प्रसाद कर्तुमर्हसि

नान्यां गतिं गमिष्यामि नान्यः शरणमस्ति मे । दैवं पुरुषकारेण निवर्तयितुमर्हसि ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तपञ्चाशः सर्गः ॥ ५७ ॥

५८

उक्तवाक्यं तु राजानं कृपया कुशिकात्मजः ।
अब्रवीन्मधुरं वाक्यं साक्षाच्चण्डालरूपिणम् ॥ १
इक्ष्वाको स्वागतं वत्स जानामि त्वां सुधार्मिकम् ।
शरणं ते भविष्यामि मा भैषीर्नृपपुंगव ॥ २
अहमामन्त्रये सर्वान्महर्षीन्पुण्यकर्मणः ।
यज्ञसाह्यकरान्राजंस्ततो यक्ष्यसि निर्वृतः ॥ ३

G I. 61. 3
B I. 59. 3
L. I. 55. 3

23 V3 missing (cf v l 21) —^{a}) Ś1 D6.11.12 नान्यं (for नान्यां) Ś1 D6 उपास्यामि, Ñ V1 2 4 B1–3 D1–3 7 10 12 13 प्रपत्स्यामि, D11 प्रयस्यामि (sic), D14 ग. . . (damaged) (for गमिष्यामि) —^{b}) Dt D2 3 6 8 M4 नान्यच, D7 नान्य (for नान्य) Ñ V1 2 4 B D10 13 शरणोऽस्ति (V4 °हि), D7 तरणमस्ति (for शरणमस्ति) V4 न· (for मे) —After 23^{ab}, D1 reads 19^{cd}.—G2 om 23^{cd} —^{d}) D2 को निवर्तितुमर्हति —After 23^{cd}, Ś1 D6 11 12 ins .

1114* दावानलोपद्रुतपत्रसघो
यथा तरुर्हर्षमुपैति दृष्ट्वा ।
वर्षासु मेघ तडिदुज्ज्वलाङ्ग
तथा ऋषिं प्राप्य नृपस्त्रिशङ्कु ।

[(l 1) D11 -सर्वपत्रो (for -पत्रसघो) —(l 2) D11 हर्षयेनि (submetric) (for हर्षमुपैति) —(l 3) D6 उज्ज्वले यथा (for उज्ज्वलाङ्ग) —(l 4) D11 12 नृप त्रियाकु (sic)]

Colophon V3 om —*Kānda name* Ś1 Ñ2 V1 4 D4 om , V2 B D10 11 आदि°, D1 3 अयोध्या°. —After Kānda name, B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 D1–3 5 7 11 12 त्रिशकुशा(D7 °ता)पो, Ñ1 V4 B1.2 शतानन्दवाक्ये(Ñ1 °क्यं) त्रिशकुवाक्य, Ñ2 V1 B3 4 त्रिशंकुवाक्य, V2 त्रिशकुचरित, D10 त्रिशंकुवाक्य तृतीये हि वर्तमानकथा समाप्ता —*Sarga no* (figures words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 10 11 om , Ñ2 B2 3 60, V2 D9 61, Dt D4 6 8 12 14 S (except M4) 58, D1 43, D2 41, D7 44, M4 56 D13 इत्यार्षे—यगे—काडे—वाक्य नाम 59 —After colophon, T2 concludes with रामाय नम , G1 2 4 श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम , M2 श्री नम

58

Ñ1 V1 3 4 B1,4 D3 5 10 11 continue the previous Sarga

1 V3 om 1–8 (cf. v l I 57 21) —^{a}) T1 हि (for तु). D14 . . . क्य तु, M4 तमुक्तवत (for उक्तवाक्यं तु). —G2 M1 transp ^{b} and ^{d} —^{b}) Ś1 Ñ V1 2 4 B D1–3 5 7 9–13 M4 विश्वामित्रो महामुनि (M4 °यशा·) —^{d}) Dt D6 8 चडालता गतं Ś1 Ñ V1 2 4 B D1–3 5 7 9–13 त्रिशकोर् (B2 D2 3 7 9 13 °कुं) हर्षवर्धनं

2 V3 om 2 (cf v l 1) —^{a}) B2 (m also) त्रिशंको, D1 3 7 9 14 ऐक्ष्वाको, T1 G1.3 4 Cg ऐक्ष्वाक Ś1 D1–3 5 7 9 12 T2 G1–3 M1 तेस्तु, M4 नात (for वत्स) —^{b}) Ñ2 स्वधार्मिक, D14 सुधा —^{c}) D14 damaged for शरण V4 तेह (hypermetric) (for ते). Dt D6 8 G1–3 M1 प्रदास्यामि —^{d}) Ś1 Ñ1 V1 2 4 B1 2 4 D2.3 5 6 7 10–12 वसेह, Ñ2 B3 (m also वसेत) D13 वत्स्यमि, D1 वरोस्तु (for मा भैषीर्) Ś1 D6 नृपसत्तम, Ñ V1 2 4 B D10 11.13 त्व ममाश्रमे (V2 4 °मे), D12 नृपनदन, T3 मुनिपुगव (for नृपपुगव)

3 V3 om 3 (cf v l 1) —^{a}) M4 यावद् (for अहम्) —^{b}) Ś1 ऋषीन्परमधार्मिकान, D1–3 5 7 9 12 ऋषीन्धर्मपरायणान (D12 °यण), M4 ऋषीन्नै पुण्यकर्मिग —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 10 °माहात्म्यकरणे —^{d}) D12 यक्ष्यामि, M4 यद्यासि (for यक्ष्यसि) D14 damaged for निर्वृत D1 ततो यज्ञसुसभृत —For 3^{cd}, D9 subst

1115* सर्वविज्ञानमपन्नान्यज्ञमाहात्म्यकारिग ।
इन्द्रादिदेवता सर्वास्ततो यक्ष्यामि निर्वृत ।

—For 3, Ñ V1 2 4 B D10 11 13 subst

G 1 61 4 B 1 59 4 L 1 55 4

गुरुशापकृतं रूपं यदिदं त्वयि वर्तते ।
अनेन सह रूपेण सशरीरो गमिष्यसि ॥ ४
हस्तप्राप्तमहं मन्ये स्वर्गं तव नरेश्वर ।
यस्त्वं कौशिकमागम्य शरण्यं शरणं गतः ॥ ५
एवमुक्त्वा महातेजाः पुत्रान्परमधार्मिकान् ।
व्यादिदेश महाप्राज्ञान्यज्ञसंभारकारणात् ॥ ६
सर्वाञ्शिष्यान्समाहूय वाक्यमेतदुवाच ह ॥ ७
सर्वान्नृषिवरान्वत्सा आनयध्वं ममाज्ञया ।
सशिष्यान्सुहृदश्चैव सर्त्विजः सुबहुश्रुतान् ॥ ८
यदन्यो वचनं ब्रूयान्मद्वाक्यबलचोदितः ।
तत्सर्वमखिलेनोक्तं ममाख्येयमनादृतम् ॥ ९

1116* सर्वानामन्त्रयिष्येऽह त्वत्कृतेऽत्र तपोधनान् ।
काङ्क्षितस्यास्य ते राजन्सिद्धये यज्ञकर्मणि ।

[(l 1) Ñ1 V1 D11 त्वत्कृते तु, V2 4 B1 त्वत्कृतेन, B2 त्वत्कृते वै —(l 2) B1 2 D10 यज्ञकर्मणे]

4 V3 om 4 (cf v 1 1) —^{a}) D14 (for गुरु-) V2 4 M4 गुरुणापहृत (M4 °कृते) T3 शाप (sic) (for रूप) D1–3 7 9 गुरुशापकृ(D9 °पाल्कृ)तो दोषो —^{b}) D1 यदेष, D2.3 7 9 य एष (for यदिदं) Ñ V1 2 4 B (B3 m also) D10 13 य(V4 त)देतद्(Ñ2 B3 D10 13 °दिदं) धार्यते त्वया —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 G2 M1 अनेनैव च (G2 M1 हि), D4 अनेन स्वस्व-, D11 त्वमनेनैव, G1 3 अनेन चेह (for अनेन सह) —For 4^{cd}, Ñ V1 2 4 B D10 13 subst

1117* ससिद्धस्त्वमनेनैव रूपेण स्वर्गमेष्यसि ।

[V2 सु- (for स-) Ñ1 V2 B2 4 स्वर्गमिष्यसि]

5 V3 om 5 (cf v l 1) —^{ab}) D1 (m also) हस्तलभ्यम्, D3 14 T1 Cm °प्राप्यम्, D5 11 12 °मात्रम् (for हस्तप्राप्तम्) Ś1 स्वर्गे D2 7 स्वर्गं तव मन्ये (by transp) Ñ V1 2 4 B D10 11 13 ते नृपसत्तम Dt D2 4 6 8 9 14 T G4 M3 तव नराधिप —^{c}) D1–3 7 9 13 14 T1 G4 यत्, Cg k t as in text (for यस्) Ś1 D1–3 5 7 9 12 कौशिकमासाद्य, Ñ V1 2 4 B D10 11 मामभ्युपा°, D13 मां समुपा°, D14 damaged (for कौशिकमागम्य) —^{d}) Dt D8 14 T M2 4 शरणागत Ñ V1 2 4 B D10 11 13 त्रिदिवं गन्तुमिच्छसि (Ñ2 V1 2 4 B3 4 D10 °मर्हसि)

6 V3 om 6 (cf v l 1) —^{b}) D4 T3 -धार्मिक Ś1 D1–3 5 7 9 12 विश्वामित्रो महातपा (Ś1 °मुनि, D5 °त्मना [sic], D12 °मना) —After 6^{ab}, Ś1 (repeats 8^{cd} in its proper place) D1–3 5 7 9 12 M4 read 8^{cd} —^{c}) M3 4 महाप्राज्ञो Ś1 D1–3 5 7 9 12 अनोद(D1 9 अरोच, D2 स रोच) यन्महाप्राज्ञो(Ś1 °तेजा, D12 °ज्ञ) —^{d}) Ś1 कारण, D14 -का-

7 V3 om 7 (cf v l 1) —^{a}) D14 damaged for सर्वाञ्शि M4 समानीय Ś1 D1–3 5 7 9 12 शिष्यांश्च सर्वानाहूय (Ś1 °नाय्य) —^{b}) G4 चेदम् (for एतद्) Ś1 D1–3 5 7 9 12 G2 M1 2 4 वाक्यज्ञो वाक्यमब्रवीत्

8 V3 om 8 (cf v l 1) Ś1 reads 8, B2 8^{ab} in marg —^{a}) D14 T1 G4 -गणान् (for -वरान्) D4 T3 साधून् (for वत्सा) Ś1 Dt D6 8 सर्वान्नृपीन्सवासिष्ठान्, G1–3 M1 2 वत्सा सर्वान्नृषिवरान् (by transp) —^{b}) T2 आनयतु —For 8^{ab}, D1–3 5 7 9 12 subst, while Ś1 ins. after 8

1118* गत्वा मुनिवरान्सर्वान्समानयत सत्वरम् ।

[D3 om (hapl ?) सर्वान् D9 तत्त्वत (for सत्वरम्)]

—Ś1 repeats here (cf v l 6), D1–3 5 7 9 12 M4 read 8^{cd} after 6^{ab}. —^{c}) Ś1 (first time) D1–3 5 7 9 12 M4 शिष्यांश्च D14 T1 सशिष्यसुहृदश्चैव, G2 °न्सुहृदश्चैव, M3 शिष्यान्ससु° —^{d}) G1 3 शतश (for सर्त्विज) Ś1 (second time) D4 14 T G4 M2 3 स(T2 M3 तु)बहु-, Ct as in text (for सुबहु-) Ś1 (first time) D1–3 5 7 9 12 M4 ऋत्विज सपुरोधस (D9 °हित, M4 °हितान्) —For 6–8, Ñ V1 2 4 B D10 11 13 subst

1119* एवमुक्त्वा महातेजा पुत्रानाहूय सर्वश ।
शिष्यांश्च सुहृदश्चान्यानुवाचेद वचस्तदा ।
आनयध्वमिह क्षिप्रं यज्ञद्रव्याण्यशेषत ।
मदीयेनैव यज्ञोऽस्य द्रव्येणास्य भविष्यति ।
शिष्यानुवाच चाहूय सर्वानेव तदा वच । [5]
सर्वान्नृपीनानयध्व ससुपेत्याज्ञया मम ।

[(l 1) D11 विश्वामित्रो महात्मन (for the post half) —(l 2) B1 वचोऽर्थवत् —(l 3) B4 [अ]नेकश (for [अ]शेषत) —(l 5) V4 नाहूय (sic), B2 marg, B4 -हूय (for चाहूय) —(l 6) Ñ1 B1 समुत्पत्य (for °पेत्य)]

9 ^{a}) Ś1 Ñ V1–3 B D1–3 5 7 10–13 M4 यश्च यद् (D7 तद्) (for यदन्यो) V4 यश्च यत्त्व वचो —^{b}) D12 -द्वाक्य- Ś1 D1–3 7 12 -परिनोदित, D5 -परितोषित, M4 -प्रति°, Cm g k as in text (for -बलचोदित) Ñ V B D10 11 13 मम (Ñ1 मद् [submetric]) वाक्यप्रचोदित (V2 D11 °देशित) —^{c}) D1 °लोक्तं च, D2 3 7 °लेनेह (for अखिलेनोक्त) —^{d}) D7 12 समाख्येय (for ममाख्येयम्) Ś1 विनादृत, D1–3 5 7 12 विनानृतात् (D5 12° त), D9 (before corr) T1 M4 अनावृत, Cv r m g t as in text (for अनादृतम्). —For 9^{cd}, Ñ V B D10 11 13 subst

1120* तन्मे भवद्भिराबेद्य यथाप्रोक्तमशेषत ।

[D10 आनेय (for आवेद्य)]

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दिशो जग्मुस्तदाज्ञया ।
आजग्मुरथ देशेभ्यः सर्वेभ्यो ब्रह्मवादिनः ॥ १०
ते च शिष्याः समागम्य मुनिं ज्वलिततेजसम् ।
ऊचुश्च वचनं सर्वे सर्वेषां ब्रह्मवादिनाम् ॥ ११
श्रुत्वा ते वचनं सर्वे समायान्ति द्विजातयः ।
सर्वदेशेषु चागच्छन्वर्जयित्वा महोदयम् ॥ १२
वासिष्ठं तच्छतं सर्वं क्रोधपर्याकुलाक्षरम् ।
यदाह वचनं सर्वं शृणु त्वं मुनिपुंगव ॥ १३
क्षत्रियो याजको यस्य चण्डालस्य विशेषतः ।
कथं सदसि भोक्तारो हविस्तस्य सुरर्षयः ॥ १४
ब्राह्मणा वा महात्मानो भुक्त्वा चण्डालभोजनम् ।
कथं स्वर्गं गमिष्यन्ति विश्वामित्रेण पालिताः ॥ १५
एतद्वचननैष्ठुर्यमूचुः संरक्तलोचनाः ।
वासिष्ठा मुनिशार्दूल सर्वे ते समहोदयाः ॥ १६

G I 61 16
B I 59 16
L I 55 16

10 ^{a}) Ś1 D1–3 5 12 ततस् (for तस्य) D2 तद्वच* Ñ V B D10 13 शिष्यास्ततोस्य ते जग्मुर् —^{b}) Ñ V B D10 13 सर्वे (V2 D13 °र्वास्) (for जग्मुस्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 पृथक्पृथक्, M4 अथाज्ञया —^{d}) D7 om (hapl ?) from ब्रह्म up to सर्वेषा in II ^{d}

11 D7 om II up to सर्वेषा (cf v l 10) —^{a}) Ś1 D5 12 G2 M1 2 तु, D8 स्व- (for च) —^{b}) Ś1 D1 2 5 12 ज्वलन- (for ज्वलित-) —^{c}) Ś1 D2 3 5 12 अब्रुवन्, D1 अब्रवीद् (sic) (for ऊचुश्च) G2 [आ]गमन, M1 गमन (for वचन) Dt D6 T2 G2 M1 3 सर्वं, M4 सम्यक् (for सर्वे) —M3 wrongly reads 13^{b} for 11^{d} written in marg —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 12 यथोक्त (D7 om) ब्रह्मवादिभि

12 ^{ab}) T2 तु, T3 तद्, Ck as in text (for ते) M3 यदा श्रुत्वा तु वचनं (for ^{a}) D11 समाया* M4 श्रुत्वा वचनमस्माकमाजग्मुर्वै तपस्विन —For 10^{c}–12^{b}, Ñ V B D10 11 (for 10^{c}–11) 13 subst

1121* आमन्त्र्य चाप्युपावृत्ता नचिरेण तपोधनान् ।
ऊचु प्राञ्जलयोऽभ्येत्य विश्वामित्रमिद वच ।
तवोपामन्त्रिता सर्वे मुनयोऽस्मामिराज्ञया ।
आज्ञा प्रतिगृहीता तै सर्वैरेव तपोधनै ।

[V1 om l I —(l I) B1 3 (m also) [अ]भि- (for [अ]पि) D11 अचिरेण D13 तपोधना —(l 2) V4 तेचु (sic), D13 प्रोचु (for ऊचु) V2 [ऽ]त्रैत्य (for ऽभ्येत्य) —(l 3) V1 * * .मन्त्रिता , V2 तथैवा°, V4 अथोपामन्य ते, B4 ततोप°, D11 ततोवापाम° (sic), D13 तव चा° (for तवोपामन्त्रिता) V4 मुनयश्च तवाज्ञया, D11 मुनयोस्मा *ज्ञया (for the post half) —After l 3, V4 erroneously repeats l I and 3 —(l 4) V4 प्रतिगृहीतैस्, D11 हीति गृहीता]

—^{c}) G2 -देवेषु (sic) (for -देशेषु) Ś1 D1–3 5 7 11 12 भगवन्सर्वदेशे(D3 11 °वे [sic])भ्यो, Ñ V B D10 13 अस्माभिरुक्तैरभ्येत्य (V4 °न्यैश्च), M4 ऋषय सर्वदेशेभ्यो

13 ^{a}) D9 वासिष्ठैस् Ś1 D1–3 5 7 12 M4 च शतं, Dt D4 9 त(Dt य)च्छुत, D6 8 Ct यच्छतं (for तच्छत) Ś1 D5 12 सर्वै (for सर्वं) M3 वासिष्ठाना शत सर्वं —Ś1 D5 12 om (hapl ?) 13^{bc} —^{b}) M3 repeats ^{b} (cf v l II) D1–3 7 [ई]क्षणं (for [अ]क्षरम्) —For 13^{ab}, Ñ V B D10 11 13 subst

1122* वसिष्ठस्य च पुत्राणा शत क्रोधसमाकुलम् ।

[V3 वत्र (hypermetric), D11 om (submetric) (for च)]

—^{c}) Dt D6 8 यथा (for यद्) D1 3 7 अब्रवीद्वच , D2 अब्रुवन्वच., D9 आहुर्वचनं (for आह वचन) M4 तत्त्वं (for सर्वं) Ñ V B D10 11 13 यदुवाच वचो(D10 ततो) घोर —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 7 10–13 M2 शृणु तन् , D5 शृणु तान् , T2 शृणुध्व, M3 4 शृणुष्व V4 मुनिसत्तम

14 ^{ab}) D1 याज्ञिको, D12 याज (for याजको) Ñ V B D3 7 10 11 13 यत्र, D1 यश्च, T3 चैव (for यस्य). V2 4 B3 4 D1 2 7 9–11 चाडालस्य(D1 7 °श्च), D3 चडालश्च Ñ V1 3 4 B1–3 D13 यियक्षत , V2 B3 (m also) 4 D11 [अ]पि यक्षत , D3 7 यियक्ष्यति, D10 [अ]पि यत्कृत (for विशेषत) Cm as in text (for ^{b}) D1 (marg also) चाडालो यत्र वै यष्टा अध्वर्यु क्षत्रियस्तथा —^{c}) Ñ V B D10 11 13 भोक्ष्यंते (for भोक्तारो) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 तत्र, Cg as in text (for तस्य) Ñ V B D10 11 13 सुरोत्तमा , D1–3 7 T2 M3 4 °भा (for सुरर्षय)

15 D11 om (hapl) 15 —^{a}) Ś1 D5 12 हि, B2 (m also as in text) ये, D1 वो (for वा) D13 वाचमात्मानो (sic) (for वा महात्मानो) —^{b}) Ñ V B3 4 Dt D1–3 5 7–9 G1 चाडाल- G2 -कोपन (for -भोजनम्) —^{c}) D14 गमिष्यामि (sic) —^{d}) Ś1 Ñ V2–4 B D5 10 12 13 पातिता , V1 याजिता , D2 3 7 9 पाविता , Cm g k t as in text (for पालिता).

16 ^{a}) Ñ V B D10 11 13 निष्ठुर (V1 B4 °र) वचन प्राहुर् —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 12 कृत, Ñ1 V B1 2 4 D11 एतत् , Ñ2 B3 D10 13 एते (for ऊचु) Ś1 D5 12 रक्तविलोचनै , V4 स*क्तलोचना , D1–3 7 स(D3 *)रक्तलोचनै —B3 reads 16^{c}–17 in marg —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 12 वा(D3 व)सिष्ठैर्, V1 4 D11 वसिष्ठा Ś1 Ñ2 D1–3 5 7 10 12 13 नरशार्दूल (Ś1 °लै) —^{d}) V1 ते सुमहोदया , V4 ते महदोदया , Dt D4 9 T3 G2 M1 2 4 सहमहोदया , Cm g k t as in text (for ते समहोदया) Ś1 D1–3 5 7 12 सर्वै सह महो(D3 °नो)दयै

G 1 61 17
B 1 59 16
L 1 55 17

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा सर्वेषां मुनिपुंगवः ।
क्रोधसंरक्तनयनः सरोषमिदमब्रवीत् ॥ १७
यद्दूषयन्त्यदुष्टं मां तप उग्रं समास्थितम् ।
भस्मीभूता दुरात्मानो भविष्यन्ति न संशयः ॥ १८
अद्य ते कालपाशेन नीता वैवस्वतक्षयम् ।
सप्तजातिशतान्येव मृतपाः सन्तु सर्वशः ॥ १९
श्वमांसनियताहारा मुष्टिका नाम निर्घृणाः ।
विकृताश्च विरूपाश्च लोकाननुचरन्त्विमान् ॥ २०
महोदयश्च दुर्बुद्धिर्मामदूष्यं ह्यदूषयत् ।
दूषितः सर्वलोकेषु निषादत्वं गमिष्यति ॥ २१
प्राणातिपातनिरतो निरनुक्रोशतां गतः ।
दीर्घकालं मम क्रोधाद्दुर्गतिं वर्तयिष्यति ॥ २२
एतावदुक्त्वा वचनं विश्वामित्रो महातपाः ।
विरराम महातेजा ऋषिमध्ये महामुनिः ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टपञ्चाशः सर्गः ॥ ५८ ॥

---

17 B3 reads 17 in marg (cf v l 16) —^{a}) D4 एषा, D8 येषा (sic) (for तेषा) M4 तु (for तद्) Ñ V B D10 11 13 इति तेषां वच श्रुत्वा —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 12 यथोक्त, Ñ V B D10 11 13 शिष्याणां (for सर्वेषा) —^{c}) Ś1 D1 3 7 क्रोधात्स°(D3 °*), G1–3 M1 कोपस° —D2 om 17^{d}–18^{c} —^{d}) Ñ V B D3 7 10 11 13 G1 3 इद वचनम् (for सरोषमिदम्)

18 D2 om 18^{abc} (cf v l 17) —^{a}) Ś1 V1 D1 3 5 7 9 10 12 13 G1 3 M3 4 Cg ये, Ct as in text (for यद्) Dt दू यनि, D10 दुष्टयति —^{b}) Ś1 D3 5 7 12 उपागत, D1 उपागमत् (for समास्थितम्) Ñ V B D10 11 13 वा(D11 व)सिष्ठा (V2 वसिष्ठो [sic]) मदचेतस (Ñ V1 B3 D10 °दतेजस, V4 °त्रतेजस) —^{c}) Ś1 V2 3 B1 D5 12 भस्म°, Ñ2 B3 (m also as in text) D13 °कृता (for भस्मीभूता) V3 T M4 महात्मान, D12 .* त्मान —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 कालस्य वशमागता

19 ^{a}) B4 D2 मे, G1 3 [ए]ते (for ते) —^{b}) B4 D4 G1 वैवस्वत B4 स्वय (for -क्षयम्) —^{c}) V2 शत जाति-, V3 शप्ता यातु, B2 D9 (B2 m also, D9 m) T2 M3 सप्तजन्म, D2 त्रिप्रजाति-, Cm g k t as in text (for सप्तजाति-) Ś1 D5 12 -शता सतु, B1 -गताश्चैव, D13 -शतान्येवं (for -शतान्येव) —^{d}) Ñ2 V2 B2–4 D10 13 (B2 m also, B3 m also as in text) मृता यास्यति (for मृतपा सन्तु) B3 (m also) दारुणा, M4 सर्वथा (for सर्वश) Dt D6 8 सभवतु ते (for सन्तु सर्वश·) D9 (m also) शववस्त्रादिहारिण

20 ^{a}) Ñ1 V3 4 B (B2 m also) D3 5 7 9 11 13 T2 3 G2 स्वमास-, V2 सुमास- (for श्वमास-) Ś1 D1–3 5 7 12 T2 -निरता- (for -नियता-) V1 स्वमासाहारनिरता —^{b}) Cm g k t मुष्टिका(as in text) Ś1 D5 11 12 पुक्सा°, Ñ B3 4 D10 पुष्टिकामास्तु (Ñ2 B3 D10 °नाम [as in text], B4 °मा सु-), V2 3 स्वस्तिका°, V4 नास्तिकाश्चैव, D3 7 M4 मौष्टिका°, D6 (gloss) मृतकवस्त्रादिहारिण मुष्टिका नाम तन्नामान. इदानीं डोंबा इति प्रसिद्धा, G1 3 मृतपा° (for मुष्टिका नाम). —^{d}) Ś1 Ñ V B D1 3 5 7 10–13 T1 2 M4 [इ]ति, D2 मे (for [इ]मान्)

21 ^{a}) D11 missing, D14 T1 2 G2 4 M1 3 तु (for च) T3 दुर्बुद्धेर् —^{b}) Ś1 प्रदूषकृत्, D1–3 7 9 12 14 T1 प्र(D9 14 T1 हि)दूषयन्, D4 T2 G1–3 M1–3 अदूषयत्, D5 प्रदुष्यति, Ck t as in text (for ह्यदूषयत्) Ñ V B D13 M4 अदुष्ट (V4 °हस्तं) मा (M4 मामदुष्ट [by transp]) प्र(B1 च) दूषयन् (V4 °यत्), D10 11 अदुष्टं मा प्रहृष(D11 °ष्य)यन् (sic) —^{c}) V2 दोषत, D10 हृषित (sic) (for दूषित) M4 -लोकेन (for -लोकेषु) —^{d}) Ñ V B D10 11 13 अवाप्स्यति (for गमिष्यति) Ś1 D1–3 5 7 12 M4 निषाद इति विश्रुत.

22 ^{a}) Ś1 D1–3 7 12 प्राणातिपाते —^{b}) D3 10 निर- —^{c}) V2 मस (corrupt), V4 स मे (for मम) —^{d}) Ñ V2 B D10 दुर्वृत्त्या, V1 3 4 दुर्वृत्तो(V1 °त्तेर्), G2 अदुर्गं (for दुर्गतिं)

23 D4 reads 23 in marg —^{b}) Ñ V B D10 11 13 M4 महामुनि —^{c}) D1 2 व्याजहार, D3 7 व्यापारयन् (for विरराम) —M3 reads ^{d} *inf lin sec m* —^{d}) M3 महायशा Ś1 D1–3 5 7 12 मुनिमध्ये महामति, Ñ V B D10 11 13 M4 तस्मिन्मुनि(V3 [M4 °ऋषि)समागमे(V4 °वराश्रमे), M3 (on the line erroneously) विश्वामित्रोभ्यभाषत(=I 59 1^{d})

Colophon D1–3 5 7 11 12 om (Sarga cont) —*Kānda name* Ś1 V1 om Ñ2 V2–4 B D10 आदि°. —After Kānda name, B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ V1 D10 व(D10 वा)सिष्ठशाप., V2 B2–4 विश्वामित्रशाप, V3 4 शतानदवाक्ये व(V4 वा)सिष्ठशाप —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V4 B1 4 om Ś1 (m) V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 59, Ñ2 V1 B2 3 D10 61, V2 D9 62, M4 57 —D13 —काडे—शापो—सर्ग 60 —After colophon, T2 G1 2 4 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री.....नम.

५९

तपोबलहतान्कृत्वा वासिष्ठान्समहोदयान् ।
ऋषिमध्ये महातेजा विश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ १

अयमिक्ष्वाकुदायादस्त्रिशङ्कुरिति विश्रुतः ।
धर्मिष्ठश्च वदान्यश्च मां चैव शरणं गतः ।
स्वेनानेन शरीरेण देवलोकजिगीषया ॥ २

यथायं स्वशरीरेण देवलोकं गमिष्यति ।
तथा प्रवर्त्यतां यज्ञो भवद्भिश्च मया सह ॥ ३

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा सर्व एव महर्षयः ।
ऊचुः समेत्य सहिता धर्मज्ञा धर्मसंहितम् ॥ ४

अयं कुशिकदायादो मुनिः परमकोपनः ।
यदाह वचनं सम्यगेतत्कार्यं न संशयः ॥ ५

अग्निकल्पो हि भगवाञ्शापं दास्यति रोषितः ।
तस्मात्प्रवर्त्यतां यज्ञः सशरीरो यथा दिवम् ।
गच्छेदिक्ष्वाकुदायादो विश्वामित्रस्य तेजसा ॥ ६ G I 62 8 B I 60 7 L I 56 7

59

D1–3 5 7 11 12 continue the previous Sarga — Before I, B3 ins

1123* एतस्मिन्नेव काले तु मुनिर्बुद्धिमता वर· ।

B3 cont , Ś1 B2 4 D1–3 5 7 11 12 ins before I

1124* स क्रोधविषमुत्सृज्य गाधिजो रघुनन्दन ।

[Ś1 सुक्रुद्धो विषम्, D3 7 स एव क्रोधम्, D11 स रोष° (for स क्रोधविषम्) D1–3 7 गाधेयो B3 D1 2 5 12 रघुनदन]

1 [a]) V3 B3 (*sup lin* also) ततो (for तपो-) Ś1 दृष्ट्वा, Dt D6 8 Ct ज्ञात्वा (for कृत्वा) V2 तपोवने हतान्मत्वा —[b]) V2 D11 वसिष्ठान् —[c]) Ñ V B D10 11 13 परं वाक्य (for महातेजा)

2 D7 om 2[abcd] —[c]) Ś1 D1–3 5 12 धर्मज्ञश्च कृत (D1 °ति, D3 °*ः*)ज्ञश्च, Ñ V B D10 11 13 धार्मिक सत्यसधश्च —[d]) D2 त्वा (for मा) Ñ1 V2 4 M4 शरणागत (Ñ1 °त) B3 (m also) लोकाना हितकारक —After 2[d], B3 ins

1125* अस्य त्राण करिष्यामि सर्वथा च न सशय· ।

—[e]) V2 अनेनैव, D1–4 7 9 (after corr as in text)तेना° (for स्वेनानेन) —[f]) Ś1 D1–3 5 7 12 M4 स्वर्ग(M4 देव) लोक जिगीष(D12 °व्य)ति(D2 °षैत), Ñ V B D10 11 13 स्वर्गं गंतुमभीप्स(B4 °प्स्य)ति, Cg k as in text —After 2, Ñ V B D10 11 13 ins

1126* तदिदं मुनय सर्वे समनुज्ञातुमर्हथ ।
[V3 D11 इम (for इद) V3 तदनुज्ञातुम्]

3 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 om 3, M4 om 3[ab] Ś1 reads 3 in marg —[a]) D9 G3 स- (for स्व-) —[b]) D9 T2 G1–3 M1–3 स्वर्ग- (for देव-) —[cd]) T2 3 G1–3 M2 3 प्रवर्तता, Ct as in text M4 प्रीत्यैनमृषय सर्वे याजयध्वं मया सह —After 3 (D1–3 etc after 2 as they om 3), Ś1 D1–3 5 7 12 ins .

1127* अथैव भाषिते वाक्य महायज्ञफलैषिणा ।

[D2 [ए]न, D5 7 [इ]द (for [ए]व) D1 2 12 प्राप्य(D2 °पि)ते, D3 7 व्याहृते D2 3 5 7 वाक्ये, D12 कामो (for वाक्य) D1 2 -फलैषिण , D7 -फलैषिण]

D12 cont

1128* त्रिशङ्कुना म(हा)भागास्तथैतत्कर्तुमर्हथ ।

4 [a]) B1 reads वच in marg —[b]) Ñ V B D10 13 ततस् (D13 तत्र) ते मुनिसत्तमा (B3 [m also] 4 °पुगवा) —[cd]) Ś1 D1–3 5 7 12 समेत्य वचन, Dt D6 8 T3 समेता (T3 °त्य) सहसा (for समेत्य सहिता) Ś1 D1–3 5 7 12 -यंत्रिता , Ct as in text (for -सहितम्) G1 धर्मार्थसहित वच (for [d]) Ñ V B D10 11 13 मिथ· समंत्रयामासुर्विश्वामित्रभयार्दिता

5 [b]) M4 ऋषि. (for मुनि) Ñ V B D10 11 13 तपस्वी क्रोधनो भृशं —D3 om from स्य up to न in [d] —[c]) G2 M1 ह्येष, Cg as in text (for सम्यग्) —[d]) D11 -कृच्च कार्यम्, T3 तत्कार्यं तु, G2 M1 कर्तव्य च (for एतत्कार्यं) Ś1 D1 2 5 11 M4 असशय (for न सशय) —For 5[cd], Ñ V B D10 11 (ins after 5[ab]) 13 subst

1129* न विग्रह सहानेन क्षमोऽस्माकं शरीरिणाम् ।

[V4 B1 स- (for न) V4 सदानेन B2–4 (B2 m also as above, B3 m also) मनीषिणां (for शरीरिणाम्)]

6 [a]) Ñ V B D10 13 अग्निकोपो, D1–3 5 7 11 12 M4 अग्नि(D3 °सि)रूपो, Ct as in text —[b]) V1 D2 3 7 कोपित , Dt D6 8 9 T1 G1 रोषत , G4 दारुण (for रोषित) —After 6[ab], M4 ins

1130* कामक्रोधौ न जितवान्क्षमो नानेन विग्रह ।

—[c]) Ś1 Ñ1 V B2–4 D1–5(D4 before corr as in text) 7 9–13 T2 G1 M2–4 प्रवर्ततां D4 यज्ञ —After 6[c], Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 ins.

G 1 62 8
B 1 60 8
L 1 56 8

ततः प्रवर्त्यतां यज्ञः सर्वे समधितिष्ठत ॥ ७

एवमुक्त्वा महर्षयः संजहुस्ताः क्रियास्तदा ।
याजकश्च महातेजा विश्वामित्रोऽभवत्क्रतौ ॥ ८

ऋत्विजश्चानुपूर्व्येण मन्त्रवन्मन्त्रकोविदाः ।
चक्रुः सर्वाणि कर्माणि यथाकल्पं यथाविधि ॥ ९

ततः कालेन महता विश्वामित्रो महातपाः ।
चकारावाहनं तत्र भागार्थं सर्वदेवताः ॥ १०

नाभ्यागमंस्तदाहूता भागार्थं सर्वदेवताः ॥ ११

ततः क्रोधसमाविष्टो विश्वामित्रो महामुनिः ।
स्रुवमुद्यम्य सक्रोधस्त्रिशङ्कुमिदमब्रवीत् ।
पश्य मे तपसो वीर्यं स्वार्जितस्य नरेश्वर ॥ १२

एष त्वां स्वशरीरेण नयामि स्वर्गमोजसा ।
दुष्प्रापं स्वशरीरेण दिवं गच्छ नराधिप ॥ १३

स्वार्जितं किंचिदप्यस्ति मया हि तपसः फलम् ।
राजंस्त्वं तेजसा तस्य सशरीरो दिवं व्रज ॥ १४

1131* यथैवोक्त महर्षिणा ।
क्रियतां च तथा यत्न
[(l 2) V3 4 B1 D2 यज्ञ (for यत्न)]

—D2 om (hapl) 6^{d}–7^{a} —^{d}) V3 B4 सशरीरं B1 यदा (for यथा) Dt D6 8 12 त्रिवि

7 D2 om 7^{a} (cf v l 6) —^{a}) D14 T1 G1 3 4 तया (for तत) Ś1 Ñ V1–3 B D1 3 5 7 10–13 M4 प्रव(V2 D11 °)वृते, V4 प्रवर्तते, T2 G1 3 M2 3 प्रवर्तता Ck t as in text (for ^{a}) —^{b}) D9 समसिधिष्टित, Cm g k as in text Ś1 D5 12 सर्वांग (D12 °ग) सर्वधिष्टित, Ñ V B D10 11 13 M4 सर्वसंभारसंभृ(V1 4 B3 °वृ)त, D1–3 7 सर्वांग (D1 2 °ग) समधिष्ठि(D3 °ष्ठि)त

8 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 om, Ś1 reads in marg 8^{ab} —^{a}) T2 M3 तमे(M3 त ए)वमुक्त्वा ऋषयस् —^{b}) D4 T3 सचक्रुस्ता, D9 सुहृदस्तत्-, D14 T1 G4 Cg चक्रुस्तास्ता, M2 सजग्मुस्ता —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 12 महायज्ञे Ñ V B D10 13 अध्वर्युरभवत्तत्र, D11 M4 अध्वर्युश्चाभवत्तस्य (M4 °त्र) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 महातपा (B2 4 °यशा, D13 °मुनि), M4 स्वयं मुनि (for ऽभवत्क्रतौ)

9 ^{a}) D1 2.4 6 7 9 12 G2 M3 [आ]नुपूर्वेण —^{b}) D2–4 7 M2 3 मन्त्रविन् —Ś1 D1–3 5 7 12 om (hapl ?) 9^{c}–10^{b} —^{c}) D4 marg, D6 om (hapl), D9 कार्याणि (for कर्माणि)

10 Ś1 D1–3 5 7 12 om 10^{ab} (cf v l 9) —^{b}) T3 महामुनि (for °तपा.) —For 9–10^{b}, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

1132* ऋत्विजश्चाभवंस्तत्र मुनयः संशितव्रताः ।
तस्य यज्ञे तदा तस्मिंस्त्रिशङ्कोर्भूरितेजसः ।
विश्वामित्रोऽथ भगवान्मन्त्रविन्मन्त्रपारगः ।

[(l 1) M4 अन्ये (for तत्र) —(l 2) B1 यस्य (for तस्य) D10 सदा तस्मिन्, D11 महाबाहोस् (for तदा तस्मिन्) V2 हरि- (for भूरि-). —(l 3) V3 B2 [ऽ]पि (for ऽथ) D13 M4 मन्त्रवन् D13 -कोविद (for-पारग)]

—^{c}) Ś1 D1–3.5 7 12 चक्रुरावाह(D2 हवा [metathesis])न. Ñ V B D10 11 13 M4 यज्ञे (for तत्र) —^{d}) Ñ V B D10 11 13 M4 त्रि(M4 + [submetric])दिवौकसा, Cv r m g t as in text (for सर्वदेवता) Ś1 D1–3 5 7 12 देवानां देवसंमिता

11 ^{a}) Dt D6 8 G2 M1 तदा तत्र, D4 T3 M2 ततस्तत्र, D9 G1 3 तत्र तत्र (for तदाहूता) Ś1 D5 12 न चा(D12 चान्य [sic])जग्मुस्तु तास्तत्र, Ñ V B D10 13 नाभ्यगच्छन्य (V4 °त्त)दाहूता(V4 °तो), D1–3 7 न चाजग्मुस्तत्र(D1 °तस्) तत्र, D11 M4 नाभ्यागच्छन्यथा(D11 °दा)हूता, T2 नाभ्यागच्छ°, M3 नाभ्यगच्छंस्तदा भीता —^{b}) = 10^{d} V2 भागार्हास् Ñ (Ñ2 m) V B D10 11 13 तत्र दे°, M4 त्रिदिवौकस (for सर्वदेवता)

12 ^{a}) D12 तत्र (for तत) Dt D6 8 कोप- (for क्रोध-) —^{b}) T3 महातपा —^{c}) Ś1 D1–3 9 13 स्रुचम् Ñ V B D9–11 M4 भगवांस् (B4 repeats from वांस् up to मिद in ^{d}, M4 °वान्), D1 2 सक्रोध, D3 illeg, D13 सक्रुद्धस् (for सक्रोधस्) —^{d}) G1 damaged for मब्र Ś1 D5 12 त्रिशङ्कुं त वचोऽब्रवीत्, D1–3 7 M4 इदं वचनमब्रवीत् —After 12^{cd}, T2 M3 ins, while M4 subst for 12^{ef}

1133* पश्यन्तु तपसो(M4 मे तपो) वीर्यमद्य देवाः सवासवाः ।

—^{e}) D3 illeg up to second प D11 यस्य (for पश्य) —^{f}) Ś1 D5 12 पूजितस्य, Ñ2 V3 B3 (*sup lin* also as in text) D9 10 13 ऊर्जितस्य, D1–3 7 अर्जितस्य, D4 11 स्वर्जितस्य V4 तपोधन (for नरेश्वर)

13 M4 transp 13 and 14 —^{a}) D3 त्वं (for त्वा). Ñ2 V2 4 D1–5 7 10–13 G3 M2 स(V4 सु, D3 त्वां)श(D10 +)रीरेण —Ñ2 om (hapl) 13^{bc} —Ś1 D5 12 13 om 13^{cd} —^{c}) Ñ1 D4 दु प्रापा, V1 4 दु (V4 दुष्)पापं, V2.3 D2 7 9 11 दु प्राप(V3 °स), B1 D3 दुष्प्राप्यं, B3 (m also) + त्रिशङ्को (for दुष्प्राप) V4 सुशरीरेण, D10 11 T2 सशरीरेण (D11 °र) —^{d}) V3 Dt D6 8 G1 3 स्वर्गं (for दिव) V3 महीपते, Dt D6 8 M2 नरेश्वर (for नराधिप).

14 M4 transp 13 and 14 —^{a}) Ck t स्वार्जित किंचिद (as in text) D4 अद्य, D9 यदि (for अपि) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 बाल्यात्(M4 जन्म)प्रभृति यत्किंचित्

उक्तवाक्ये मुनौ तस्मिन्सशरीरो नरेश्वरः ।
दिवं जगाम काकुत्स्थ मुनीनां पश्यतां तदा ॥ १५
देवलोकगतं दृष्ट्वा त्रिशङ्कुं पाकशासनः ।
सह सर्वैः सुरगणैरिदं वचनमब्रवीत् ॥ १६
त्रिशङ्को गच्छ भूयस्त्वं नासि स्वर्गकृतालयः ।
गुरुशापहतो मूढ पत भूमिमवाक्शिराः ॥ १७
एवमुक्तो महेन्द्रेण त्रिशङ्कुरपतत्पुनः ।
विक्रोशमानस्त्राहीति विश्वामित्रं तपोधनम् ॥ १८
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य क्रोशमानस्य कौशिकः ।
रोषमाहारयत्तीव्रं तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ १९
ऋषिमध्ये स तेजस्वी प्रजापतिरिवापरः ।
सृजन्दक्षिणमार्गस्थान्सप्तर्षीनपरान्पुनः ॥ २०
नक्षत्रमालामपरामसृजत्क्रोधमूर्छितः ।
दक्षिणां दिशमास्थाय मुनिमध्ये महायशाः ॥ २१
सृष्ट्वा नक्षत्रवंशं च क्रोधेन कलुषीकृतः ।
अन्यमिन्द्रं करिष्यामि लोको वा स्यादनिन्द्रकः ।
देवतान्यपि स क्रोधात्स्रष्टुं समुपचक्रमे ॥ २२ G 1 62 23 B 1 60 23 L 1 56 21

(Ś1 D1–3 5 7 12 यद्यस्ति) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 12 किंचिन्मे (for मया हि) Ñ V2 3 B D10 11 13 M4 मया (B1 मया मया [ditto])सम्यक्तपश्रित, V1 तन्मया सम्यगुपश्रित (hypermetric), V4 मया सम्यगुपार्जितं —^{c}) Ś1 D1–3 5 12 तेजसस्तस्य महत , Ñ V B D10 11 13 तेजसा तस्य तपस , M4 याव-+येति तस्य त्व —^{d}) V3 सशरीर, B1 सु°, B3 4 स्व°, M4 फलेन त्रि- (for सशरीरो)

15 ^{a}) T3 उक्ते त्वेव (for उक्तवाक्ये) Ś1 V B1 2 4 D5 11 12 एव, Ñ B3 D1 10 13 चैव, D2 3 7 तत्र (for तस्मिन्) —^{b}) Ñ1 B4 स्वशरीरो Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 नृपस्तदा (Ś1 D1–3 5 7 12 °त), G1–3 M1 नराधिप , M4 नृपात्मज —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 12 स्वर्गं, D9 दिव्य (sic) (for दिव) Ñ V B D10 11 13 M4 ययौ स्वर्गं खमाविश्य —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 12 विप्राणां तत्र पश्यता

16 T1 damaged up to त्रिशङ्कु —^{a}) Ñ2 V3 4 B D10 11 13 त्रिदिव तं (V3 तु, V4 त्वा, B1 4 D10 om तं [submetric]), Dt D6 8 स्वर्गलोक, D7 9 M3 °लोक (for देवलोक-) Ñ1 V1 त्रिदिव गतमावेक्ष्य, V2 गच्छतं त्रिदिव पश्यन्. —^{c}) D12 सर्वैं सह (by transp) देवगणैर्

17 ^{a}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 पत भूमौ (for गच्छ भूयस्) —^{b}) Ś1 D1–3 5 12 न त्व स्वर्गे, Ñ2 V4 B2 3 D10 13 M4 नासि स्वर्गे, B4 D11 नास्ति स्वर्गे, D7 स्वर्गे तत्त्व (for नासि स्वर्ग) G1 स्वर्गगतालय , Cg k t स्वर्गकृतालय (as in text) Cm as in text (for ^{b}) —^{c}) Ś1 V1 D5 11 12 गुरुशापादभि (D5 °ति)हतो, Ñ V2–4 B D1–3 7 10 13 गुरुशापाद्द (V4 °द) पहतो —^{d}) Ś1 Ñ V1 2 B2–4 D1–3 5 7 10–13 मूढ (Ñ2 V2 B3 4 D5 13 °ढ) शीघ्रम्, V3 °शीघ्रम्, V4 मृत्यु दीर्घम् (sic), B1 मूचमीम् (corrupt) (for पत भूमिम्)

18 V2 reads 18 in marg —^{b}) V1 D11 प्रापतद् Ś1 B2 D5 12 G1 3 भुवि, Ñ V B1 3 4 D10 11 13 M4 दिव (for पुन) —B1 om 18^{c}–20^{b} —^{c}) D6 निष्क्रोशमानस् Ś1 D3 5 7 12 त्रायस्वेति च विक्रोशन्, Ñ1 V3 4 B2–4 D11 उपाक्रोशत्स(V4 °से) पाहीति, Ñ2 V1 2 D10 13 उपक्रोशन्स (V2 °शश्च) पाहीति, D1 2 त्रायस्वेति च (D2 + [submetric]) चुक्रोश —^{d}) Ñ V B2–4 D10 11 13 अवाक्शिराः (for तपोधनम्)

19 B1 om 19 (cf v l 18) —^{a}) T3 श्रुत्वा तद् (by transp) Ś1 D1–3 5 7 12 तस्य तद्वचन श्रुत्वा (by transp) —^{b}) M3 क्रोध°, M4 पात्यमानस्य Ś1 D1 2 5 12 पत(D2 पात्य) मान (D12 °¿ *)स्य सत्रिण , Ñ V B2–4 D10 13 पाहीति(V4 °तित·) पततो दिव (D13 मुनि), D3 7 विश्वामित्रो महामुनि , D11 पाहीति यजतस्तदा —^{c}) D4 T3 क्रोधम् (for रोषम्). Ś1 D2 M3 आहरयत्, Cg k t आहा° (as in text) D1 (gloss) कुर्वन् Ñ V B2–4 D10 11 13 विश्वामित्रो भृश क्रुद्ध्स. —^{d}) Ñ V1–3 B2–4 D10 13 [उ]वाच त, V4 [अ]ब्रवीत् (submetric) (for चाब्रवीत्)

20 B1 om 20^{ab} (cf v l 18) —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 (m) 12 च (D3 7 स [as in text]) काकुत्स्थ, M4 च तेजस्वी Ñ V B2-4 D10 11 13 ततो ब्रह्मतपोयोगात् —Ñ2 B3 D10 read ^{cd} twice —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 12 ततो, Ñ1 V B (B3 second time) D11 सृष्ट्वा, Ñ2 D10 (both second time) दृष्ट्वा, Cm g k t as in text (for सृजन्) Ñ2 B3 D10(all first time) 13 असृजद्दक्षिणे मार्गे(D10 भागे). —D2 om 20^{d}–21^{c} —^{d}) Ñ2 (second time) सप्त ऋपीन् (hypermetric) Ś1 D1 3 5 7 10(first time) 12 अपराजित , Ñ V1 2 4 B D10 11 (Ñ2 B3 D10 second time) अपरान्प्रभु , Ñ2 B3 (both first time) D13 अपरास्तत .

21 D3 om 21^{abc} (cf v l 20) —^{a}) Cg t नक्षत्रमालाम्(as in text) Ñ1 V B1 2 4 Dt D6 8 -वशमपर, Ñ2 B3 D10 13 -चक्रमपर, D11 -वर्गमपरम् (for -मालामपराम्) —^{b}) Ś1 D3 5 7 12 चासृजत्, D1 योसृजत् Ñ V B D10 13 स्त्रष्टु समुपचक्रमे —^{d}) Dt D6 8 9 14 T G4 M3 4 ऋपि-, Cg as in text (for मुनि-) Ś1 D1–3 5 7 12 14 T1 2 G M महातपा .

22 ^{a}) G1 3 कृ(G1 damaged)त्वा, G2 दृष्ट्वा Ś1 D1–3 7 12 -माला स(Ś1 D12 च), D5 -मालाया (for -वशं च) —D1–3 5 7 12 om , Ś1 reads in marg 22^{cd} —^{ef}) D4 T3 सक्रोध , D9 सक्रोधात् Ś1 D1–3 5 7 12 देवानपि च सक्रुद्ध स्त्रष्टुमेवा(D2 शत्रु चाप्य)करोन्मति —For 21^{c}–22,

G I 62 24 B I 60 24 L I 56. 21 ततः परमसंभ्रान्ताः सर्षिसंघाः सुरर्षभाः ।
विश्वामित्रं महात्मानमूचुः सानुनयं वचः ॥ २३
अयं राजा महाभाग गुरुशापपरिक्षतः ।
सशरीरो दिवं यातुं नार्हत्येव तपोधन ॥ २४
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा देवानां मुनिपुंगवः ।
अब्रवीत्सुमहद्वाक्यं कौशिकः सर्वदेवताः ॥ २५
सशरीरस्य भद्रं वस्त्रिशङ्कोरस्य भूपतेः ।
आरोहणं प्रतिज्ञाय नानृतं कर्तुमुत्सहे ॥ २६
स्वर्गोऽस्तु सशरीरस्य त्रिशङ्कोरस्य शाश्वतः ।
नक्षत्राणि च सर्वाणि मामकानि ध्रुवाण्यथ ॥ २७
यावल्लोका धरिष्यन्ति तिष्ठन्त्वेतानि सर्वशः ।
मत्कृतानि सुराः सर्वे तदनुज्ञातुमर्हथ ॥ २८

Ñ V B (V2 B1 om hapl) D10 11 13 subst, while M4 subst l 3 only for 22[cdef]

1134* स्वर्गस्य दक्षिणे मार्गे तपोब्रह्मबलाश्रयात् ।
सृष्ट्वा च नक्षत्रगण क्रोधसरक्तलोचन ।
इन्द्रादीनपरान्देवान्स्रष्टुं समुपचक्रमे ।

[D13 om l 1 and 2 —(l 1) D11 ततो (for तपो-) Ñ2 D10 -बराश्रयात् B2 तपोबलममाश्रयात् (for the post half) —(l 2) B4 दृष्ट्वा, D11 illeg (for सृष्ट्वा) V3 om च (submetric) D11 नक्षत्रगणान् —(l 3) V4 इन्द्रादीन्परान् (submetric)]

23 [a]) V2 परमसंत्रस्तान् —D3 om 23[b] —[b]) Ś1 Dt D1 2 4–9 12 T3 M2–4 Ct सुरा (D7 तदा) सुरा, D14 T1 G4 सचारणा (for सुरर्षभा) Ñ V B सदेवर्षिगणाः सुरा (V2 °णान्सुरान्, V4 °णास्तथा), D10 11 13 सर्षिदेव(D11 सर्वे सर्षि)गणाः सुरा —After 23[ab], D14 T1 2 G4 M3 ins

1135* सकिंनरमहायक्षा सहसिद्धा सुरासुरा ।

[T2 M3 सदेवा (M3 °सिद्धा) समहोरगा, G4 समिद्धा ससुरासुरा (for the post half)]

—[c]) D11 विश्वामित्र- —[d]) D7 सानुशय

24 [a]) Ś1 D5 12 शुचिः सौम्य, B1 द्विजश्रेष्ठ (for महाभाग) Ñ V B2–4 D1–3 7 10 11 13 M4 अय राजात्मज सौम्य (V4 सोम्यौ, B4 सम्यक्) —[b]) Ñ2 -तिरस्कृत; V1 D1 (gloss उपहत) 5 7 9 T3 G1 -परीक्षित —[c]) B4 स्वशरीरो. Ñ V B D10 11 13 गतु (for यातु) —[d]) G1 damaged for ना Ś1 D1–3 5 7 11 12 [ए]प(D1 3 12 °व) महायशा, Ñ V B D10 13 [अ]कृतपावन, D4 T3 [इ]नि त°, D9 14 T1 2 G4 [ए]प त°, M4 [अ]तित° (for [ए]व तपोधन) —After 24, Ñ V B D1 9–11 13 ins

1136* प्रमाणानि प्रमाणस्थै परिपाल्यानि यत्नत ।
पुराणे स्थापिता सस्था नातिक्रमितुमर्हसि ।

[(l 1) Ñ1 °स्थ-, V1 2 B1 प्रमाणैस्तै, B4 °ज्ञै, D1 प्रमाण ते, D13 च पाल्यानि (for प्रमाणस्थै) D13 यत्नतो हि भवादृशै (for the post half) D1 (gloss) यदि ते तव प्रमाणानि प्रत्यक्षादीनि प्रमाणानि परिपाल्यानि —(l 2) Ñ2 B3 4 D10 13 प्रमाणै, D1 9 पौराणी (for पुराणे) Ñ1 V4 B1 D9 10 नातिक्रामितुम्, D1 न व्यतिक्रातुम्]

25 [a]) D3 4 7 9 T2 G2 M1 3 4 तु (for तद्) Ś1 D1 2 5 12 तासा तु(D5 च) वचन, Ñ V B D10 11 13 इति तेषा वच —[b]) Ś1 D1–3 5 7 12 देवताना(D3 7 °वाना तु) महाद्युति, M4 दैवताना महामुनि —[c]) Ś1 D5 11 12 मधुर, Ñ2 B3 D10 13 स्नेहवद्, B1 2 D1 9 सुमहा- (for सुमहद्) —[d]) Ś1 D1–3 5 7 11 12 M4 वाक्यज्ञ (for कौशिक) Ñ V B D10 13 इदमाभाष्य देवता

26 [a]) Ñ V B D10 11 13 M4 विबुधास्, D2 12 भद्र च, D9 भद्र ते, Cg t as in text (for भद्र वस्) —[b]) V2 तस्य (for अस्य) Ñ V B D10 11 13 M4 धीमत Ś1 D1–3 5 7 12 (D2.12 with hiatus) इ(D1–3 7 ऐ)क्ष्वाकोरमितप्रभा (D7 °भो) —[cd]) D9 (after corr as in text) आरोपण Dt D6 8 9 (before corr as in text) T1 प्रतिज्ञातं M4 वक्तुम् (for कर्तुम्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 आरोह(D1–3 7 °प)णे प्रतिज्ञा मे नानृता(D1 °न्यथा) कर्तुमर्हथ

27 D1 om. (hapl) 27–28 —[a]) Ñ V B D10 13 गमन, D2 स्वर्गे तु (for स्वर्गोऽस्तु) D14 स्वशरीरस्य M4 सशरीरस्य च स्वर्गं —[b]) Ś1 D5 11 12 मदनुग्रहात्, Ñ V B1–3 D7 10 13 मत्परिग्रहात्, B4 °धीमत, D2 मित्रविग्रहात्, D3 मर्त्यविग्रहात्, D4 एष शा°, D9 (after corr as in text) °पत, T3 इव शा°, G1–3 M1 एव शा°, M4 अस्तु शा° (for अस्य शाश्वत). —After 27[ab], B1 (*sec m*) ins

1137* नक्षत्राण्यपि चैतानि मया सृष्टान्यशेषत ।

—[c]) D3 नक्षत्राणीति —[d]) G1 3 ध्रुवाण्यपि, M1 [अ]ध्रुवाण्यथ, M2 ध्रुवाणि च Ś1 Ñ V B D2 3 5 7 10–13 ध्रुवाणीमानि सतु न (Ś1 B4 D12 °तु च, Ñ2 °त्वध°, V1 °तु वा, V3 4 B3 D5 10 13 °तु व, D2 °तु मे)

28 D1 om 28 (cf v l 27) —[a]) V2 D2.3 7 11 M3 चरिष्यति —[b]) T3 तिष्ठति, M4 ध्रुवाणि (for तिष्ठन्तु) Ś1 D5 12 स्थितान्येतानि वै य(D12 त)था, Ñ V B D10 13 तावत्स्थास्यंत्यमूनि तु (Ñ2 B3 4 D10 °नि च, V1 °वं त्त [sic], D13 °न्यपि), D2 स्थितानि तानि सतु मे, D3 7 स्थितान्येतानि मंतु वै —[c]) G4 कृता (for सुरा) Ś1 सर्वं Ñ V2–4 B1 2.4 एता(V4 °पा [sic]) प्रतिज्ञा सर्वे मे, V1 एता प्रतिज्ञा सर्वा मे, B3 एते प्रतिज्ञा (m also as in Ñ) सर्वे मे, D11 13 एवं प्रतिज्ञा सर्वे मे (D13 विहिता) —D7 12 om (hapl), M3 reads *inf lin sec m* 28[d]—29[a] —[d]) Ñ V1 3 4 B D10.13 सम°; V2 मत्वा त्व° (sic), D11 समर्थयितुम्; G2 तथा° (for तदनुज्ञातुम्)

एवमुक्ताः सुराः सर्वे प्रत्यूचुर्मुनिपुंगवम् ॥ २९
एवं भवतु भद्रं ते तिष्ठन्त्वेतानि सर्वशः ।
गगने तान्यनेकानि वैश्वानरपथाद्बहिः ॥ ३०
नक्षत्राणि मुनिश्रेष्ठ तेषु ज्योतिःषु जाज्वलन् ।
अवाक्शिरास्त्रिशङ्कुश्च तिष्ठत्वमरसंनिभः ॥ ३१
विश्वामित्रस्तु धर्मात्मा सर्वदेवैरभिष्टुतः ।
ऋषिभिश्च महातेजा बाढमित्याह देवताः ॥ ३२
ततो देवा महात्मानो मुनयश्च तपोधनाः ।
जग्मुर्यथागतं सर्वे यज्ञस्यान्ते नरोत्तम ॥ ३३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनषष्टितमः सर्गः ॥ ५९ ॥

G. I. 62 34
B. I 60 34
L. I. 56 31

29 D7 12 om , M3 reads *inf lin sec m* 29^a (cf v l 28) For 29–33, Ñ V B D10 13 subst 1140* given at the end of 33 —^{a}) D2 6 8 (after corr *pr m* as in text) उक्त्वा (for उक्ता)

30 Cf v l 29 and 33 —^{b}) Ś1 D1 5 12 सर्वत —^{c}) Ck अनेकानि(as in text) Ś1 D5 11 12 नक्षत्राणि च सर्वाणि, D1 अयोगीन्यप्रणस्यानि (gloss अयोगीनि चंद्रमसो योगहीनानि सर्वैर्ग्रहैरपि च सह। अप्रमाणानि कालसंज्ञाया), D2 अयोगीन्यप्रमत्तानि, D3 7 9 अयोगी(D9 °गा)न्यप्रमाणानि, D14 T1 2 G1 3 4 M3 गगने तानि सर्वाणि, M4 गगनेयनयोगीनि

31 Cf v l 29 and 33 D1–3 5 7 12 M4 om (D5 12 hapl) 31^{ab} Ś1 reads 31(including 1138*) in marg —^{b}) T2 M2 ज्योतींषि, Cm k t as in text D14 T G1 4 M2 जज्वलु , Cg k t as in text —D9 11 subst l 4 of 1140* for 31^{ab} reading it after 31^{cd} —^{c}) D7 9 अर्वाक्- D2 G1 3 तु (for च) —^{d}) D11 तिष्ठति G1 damaged for स —After 31, Ś1 (marg) Dt D4 6 8 9 (after l 4 of 1140*) 14 S (except M4) Cm g k t ins

1138* अनुयास्यन्ति चैतानि ज्योतींषि नृपसत्तमम् ।
कृतार्थं कीर्तिमन्त च स्वर्गलोकगत यथा ।

[(l 1) T3 धर्माणि (for चैतानि) —(l 2) G3 om च (submetric) D9 कृतार्था कीर्तिमतश्च (for the prior half) D14 -गतिं G1 स्वर्गलोक यथागन (for the post half)]

32 Cf v l 29 and 33 D7 om (hapl) $32–33^b$ —^{a}) Ś1 D5 च, D8 सु-, M2 [अ]पि (for तु) —^{b}) D12 **देवैर्, M4 सर्वैर्देवैर् —^{c}) Dt D6 8 ऋषिमध्ये, T1 ऋषिभिस्तु —^{d}) Ck t बाढमित्याह (as in text) Ś1 D1–3 5 12 [अ]ब्रवीद्गच , Dt D4 6 8 T3 M3 [ए]व° (for [आ]ह देवता)

33 D7 om 33^{ab} (cf v l 32) —^{b}) Ś1 Dt D1–3 5 6 8 12 ऋषय(D5 °*)श् (for मुनयश्) —After 33^{ab}, Ś1 D1–3 5 7(before 33^{cd}) 12 ins

1139* विश्वामित्रमवोचस्ते साधयिष्यामहे तत ।

[D1–3 7 वै (for ते) D2 3 7 तप (for तत) D1 साधयस्व महत्तप (for the post half)]

—Ś1 reads 33^{cd} twice (second time marg) —^{cd}) D1–3 7 यथागत तथा जग्मुर् (for ^{c}) D1 7 नरोत्तम , M2 रघूत्तम Ś1 (first time) D5 12 यथागतास्तथा जग्मुर्यज्ञात्तस्मात्तपोधना —For 29–33, Ñ V B D10 13 subst , while D9 11 subst l 4 for 31^{ab} (reading it after 31^{cd}) and then D11 alone subst l 5–8 for 32–33, whereas M4 subst l 6–8 for 32^c–33

1140* तमूचुर्विबुधा भीता एवमस्त्विति राघव ।
तिष्ठन्त्वेतान्ययोगीनि वैश्वानरपथाद्बहि ।
अवाक्शिरा एव चाय त्रिशङ्कुरिह तिष्ठतु ।
दक्षिणस्यामभिरतो दिशि स्वप्रभया ज्वलन् ।
विश्वामित्रस्तु तच्छ्रुत्वा देवाना वचन तदा । [5]
बाढमित्यब्रवीत्तत्र सर्वदेवैरभिष्टुत ।
ततो देवा ययु सर्वे यथागतमरिंदम ।
ऋषयश्च महात्मानो यज्ञस्यान्ते तपोधना. ।

[(l 1) D13 बभूवुर् (for तमूचुर्) V1 damaged for विबुधा V4 भूय (for भीता) —(l 2) V3 B2 तिष्ठति V4 damaged ता in [ए]तानि Ñ2 V2 B1 2 [अ]योगानि, B3 (marg also as in Ñ2) 4 D10 ज्योतींषि (for [अ]योगीनि) V1 damaged; D13 ज्योतींष्येतानि तिष्ठतु (before corr °न्ति) (for the prior half) —(l 3) V3 [अ]सौ (for [अ]य) —(l 4) B2 अभिमतो V4 दक्षिणस्थानमभिरतो (hypermetric) (for the prior half) V4 दिश , D10 दिवि (for दिशि) D11 सुप्रभया —(l 5) D11 विश्वामित्रस्य (sic) —(l 6) M4 देवान् (for तत्र) Ñ2 अभिष्टुत , V1 अभिस्तुत , B4 अभिभूत M4 ऋषिमध्ये महायशा (for the post half) —After l 6, D11 ins the line of 32^{cd} as in Ś1 —(l 7) M4 यथागममरिंदमा (for the post half) —(l 8) B2(marg also as above) 4 मुनयश् (for ऋषयश्) D11 यज्ञात्तस्मात् (for यज्ञस्यान्ते) M4 नरेश्वर (for तपोधना)]

Colophon D1 2 5 12 om (continue the Sarga) —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 V1 D4 11 om V2–4 B D10 आदि°, D3 अयोध्या° —After Kānda name, B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ V1 2 B2–4 D3 7 10 11 त्रिशकुस्वर्गारोहण(D3 7 °पण), V3 4 B1 शतानदवाक्ये त्रिशकुस्वर्गारोहण —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D3 11 om Ś1 (marg) V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 60, Ñ2 B2.3 D10 62, V2 D9 63, D7 45, M4 58 D13—काडे—स्वर्गारोहणं 61 —After colophon, G1 4 conclude with श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम , M2 श्री*** नम

६०

G. I 63 I
B I 61 I
L I 57 I

विश्वामित्रो महात्माथ प्रस्थितान्प्रेक्ष्य तानृषीन् ।
अब्रवीन्नरशार्दूल सर्वास्तान्वनवासिनः ॥ १
महाविघ्नः प्रवृत्तोऽयं दक्षिणामास्थितो दिशम् ।
दिशमन्यां प्रपत्स्यामस्तत्र तप्स्यामहे तपः ॥ २
पश्चिमायां विशालायां पुष्करेषु महात्मनः ।
सुखं तपश्चरिष्यामः परं तद्धि तपोवनम् ॥ ३
एवमुक्त्वा महातेजाः पुष्करेषु महामुनिः ।
तप उग्रं दुराधर्षं तेपे मूलफलाशनः ॥ ४
एतस्मिन्नेव काले तु अयोध्याधिपतिर्नृपः ।
अम्बरीष इति ख्यातो यष्टुं समुपचक्रमे ॥ ५
तस्य वै यजमानस्य पशुमिन्द्रो जहार ह ।
प्रनष्टे तु पशौ विप्रो राजानमिदमब्रवीत् ॥ ६

60

D1 2 5 12 continue the previous Sarga

1 M1 begins with श्रीरामाय नम D5 12 om 1, Ś1 reads 1 in marg —^{a}) Dt D6 8 महातेजा (for °त्माथ) —^{b}) Dt D6 8 M4 Ct वीक्ष्य तान्, D14 प्रेक्षितान्, Cv r m as in text (for प्रेक्ष्य तान्) —For 1^{ab}, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 subst

1141* मुनीन्प्रनिर्गतान्दृष्ट्वा विश्वामित्रस्तपोधन ।

[D1–3 7 विप्रस्थितानृषी° (for the prior half). V2 °निधि, D11 °धनान् (for तपोधन)]

—^{c}) Ñ V B D10 11 13 T3 मुनि- (for नर-) Ś1 -शार्दूल, Ñ2 V B1 2 D10 11 M4 -शार्दूल (for -शार्दूल) —^{d}) D1–3 7 तत्र निवासिन, M4 तद्वन°, Ctp विनयान्वितान् (for तान्वनवासिन)

2 ^{a}) D4 6 T2.3 G4 महान्विघ्न G3 M1 यो (for ऽय) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 महा(D2 नद)न्विमर्दो वृत्तोय —^{b}) Ñ V B D1 3 7 10–13 M4 अभितो (for आस्थितो) D14 T1 G4 transp दक्षिणाम् and आस्थितो D5 दक्षिणाभिमतो दिश, M2 आस्थिते दक्षिणा दिश —^{c}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 इतो(V2 ततो, V3 4 B अतो, D11 अतो) यामस्, D1 14 G4 प्रवत्स्यामम् (D4 °मि), M4 प्रपद्यामो (for प्रपत्स्यामस्) —^{d}) M4 यत्र(for तत्र) D4 तप्य महत्, T3 तप्यामहे(sic) (for तप्स्यामहे) G1(before corr) 2 M1 वय (for तप) Ś1 Ñ V1–3 B D1–3 5 7 10 12 13 तप्स्या (D12 °प्या)मो यत्र वै तप, V4 तसस्तामोत्र(sic) वै तप, D11 तप्स्यामस्तत्र वै तप

3 ^{a}) V2 3 B1 D4 G1 3 पश्चिमस्या Ñ V1 2 B D10 13 M4 दिशि सु(B3 मु)ख, V3 दिशसुख, V4 दिशामास्य, D1 (gloss) विस्तीर्णाया (for विशालाया) D11 पश्चिमां दिशमाश्रित्य —^{b}) D3 पुष्करेण Ś1 D1–3 5 7 9 12 तपोधना, T2 महत्सु च, G1 3 °हृद्, G2 M1 (erroneously) °मुनि, Cm g t as in text (for महात्मन) ❀ Ct महात्मन इति महात्मान इत्यर्थकमृषिसंबोधनम्। ❀ Ñ V B D10 11 13 M4 पुष्क(V1 °स्क)रारण्यमाश्रिता (B4 D11 °त, M4 °त) —^{c}) Ñ V B1–3 D10 11 13 वय तपश्, B4 तपस्तत्र (for सुखं तपश्)

D3 11 G2 M1 चरिष्यामि, D4 M3 (after corr *sec m* as in text)°ष्याम(sic) (for चरिष्याम) M4 तपश्चरिष्याम वय. —^{d}) Ś1 D2 3 12 पर वित्त (Ś1 D12 °त्त), Dt D6 8 सुख तद्धि, D4 G1 M4 वर तद्धि, D5 परिचित्त, D7 पवित्र तत् (for पर तद्धि) Ś1 V1–3 D5 12–14 (before corr) तपोधन (D13 °ना) (for °वनम्)

4 ^{a}) V2 उक्तो G2 M1 महाबाहो —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 12 तपोधना (D3 12 °न, D5 °न) (for महामुनि) Ñ V B D10 11 13 पुष्करारण्यमाश्रित (D13 °ता) (cf 3^b v l) —^{c}) D11 तत्र (for उग्र) M4 उग्र तपो (by transp) T3 समास्थाय (for दुराधर्षं) —^{d}) B3 (m also as in text) तोय- (for तेपे) Ś1 D1–3 5 7 12 परमदारुण, B4 मू लाशन

5 Note hiatus between ^{a} and ^{b} —^{a}) D1 तस्मिन्नेव तु (for एतस्मिन्नेव) —^{b}) Dt D4 6 8 9 T2 3 G2 M महान् (for नृप) D3 7 (to avoid hiatus) ह्ययोध्या नृपतिर्नृप (D3 °प) —^{d}) D1–3 7 स यष्टुम् (for यष्टु सम्-)

6 ^{a}) D6 तस्यैव —^{c}) D3–5 7 14 S (except M4) प्रणष्टे Ś1 D1–3 5 7 12 च (for तु) Ś1 D1–3 5 7 12 तस्मिन, D9 विप्रा (for विप्रो) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 12 विप्रा(D2 °प्र) राजानमब्रुवन्(D2 °ब्रवीत्) —For 5-6, Ñ V B D10 11 13 subst, M4 subst 1 3-6 only for 6, while D1 ins 1 3 and 5 after 6^{ab}

1142* अथ तत्रापि वसतो विश्वामित्रस्य राघव ।
अम्बरीषस्य राजर्षेर्यष्टु मतिरजायत ।
तस्य वै यजमानस्य नरमेधेन भूपते ।
प्रोक्षित मन्त्रवद्यूपात्पशुमिन्द्रो जहार तम् ।
नर लक्षणसम्पन्न पशुत्वे विनियोजितम् । [5]
तस्मिन्हृते पशौ विप्रा राजानमिदमब्रुवन् ।

[D1 transp 1 3 and 5 —(1 3) Ñ B3 D10 13(अ)पि, V2 om (submetric) (for वै) D11 अयोध्याधिपतेस्तस्य (for the prior half) D1 M4 नरमेधेन यज्ञेन तस्याथ यन्न किल —(1 4) V1 यूपे, V4 त्रा (for यूपात्) M4 °मन्त्रविद्रूप (for the prior half) D11 ऽत्रो (for इन्द्रो) V2 च, V4 तत्, D13 ह (for तम्) —D13 om 1 5 —(1 5) Ñ2 B3 D10 सर्वं, V4 नर- (for नर) D11 नरलक्ष- (submetric) Ñ1

पशुरद्य हृतो राजन्प्रनष्टस्तव दुर्नयात् ।
अरक्षितारं राजानं घ्नन्ति दोषा नरेश्वर ॥ ७
प्रायश्चित्तं महद्ध्येतन्नरं वा पुरुषर्षभ ।
आनयस्व पशुं शीघ्रं यावत्कर्म प्रवर्तते ॥ ८
उपाध्यायवचः श्रुत्वा स राजा पुरुषर्षभ ।
अन्वियेष महाबुद्धिः पशुं गोभिः सहस्रशः ॥ ९
देशाञ्जनपदांस्तांस्तान्नगराणि वनानि च ।
आश्रमाणि च पुण्यानि मार्गमाणो महीपतिः ॥ १०
स पुत्रसहितं तात सभार्यं रघुनन्दन ।
भृगुतुन्दे समासीनमृचीकं संददर्श ह ॥ ११
तमुवाच महातेजाः प्रणम्याभिप्रसाद्य च ।
ब्रह्मर्षिं तपसा दीप्तं राजर्षिरमितप्रभः ।
पृष्ट्वा सर्वत्र कुशलमृचीकं तमिदं वचः ॥ १२ G 1 63 13 B 1 61 13 L 1 57 13

V2 -संयुक्त, V1 B1 -सपूर्ण (for -सम्पन्न) —(1 6) Ñ कृत°, V1 पशौ कृ(marg also हृ)ते, V2 B3 कृते पशौ (for हृते पशौ) V1 °ब्रुवन् (corrupt), B4 अब्रवीत् (for अब्रुवन्) V4 पशौ तस्मिन्नपहृते विप्रा राजानमब्रुवन्, D11 तस्माद्धृतेनक्षौ विप्रा राजायम्वनमिदमब्रवीत् (corrupt)]

7 ^{a}) Cm g हृतो(as in text) Ś1 Dt D1–3 5–9 12 Ct अभ्याह(Ś1 D2 5 °ह)तो, Ñ V B D10 13 य. प्रोक्षितो, D4 14 T M3 अद्या(D14 °ध्या)हृतो, D11 चारक्षितो, G4 अप्या°, Ck as in text (for अद्य हृतो) D1 (gloss) मत्तोधिक्षो (को)राजा मा भूत् इति (त्व)मर्षात् —^{b}) D3–5 7 14 S (except M4) प्रणष्टस् Ñ V B D10 11 13 M4 केनापि स (M4 स केनापि [by transp]) हृतो (Ñ2 B3 कृतो, D11 हतो, D13 हितो [sic]) बलात् —^{c}) Ñ V1 2 4 B1 3 (m also as in text) D10 11 13 M4 च नृप, V3 B2 नृपतिं (for राजान) —^{d}) G2 M1 3 हंति, M4 moth-eaten (for घ्नन्ति) Ñ2 B3 4 D2 3 7 10 13 M4 देवा, V4 दोषान् (sic), D1 विप्रा, G1 2 M1 3 दोषो, Cg as in text (for दोषा) Ś1 (before corr) D5 12 T3 °श्वर, M4 सवासवा (for नरेश्वर)

8 D1–3 5 7 12 om , Ś1 reads in marg 8^{ab} —^{a}) Cm t महद् (as in text). V2 3 B3 4 T3 M3 महत्त्वे(B3 T3 °त्ये [sic], B4 °त्ते)तद्, D4 T2 अघस्यैतन्, D11 महा यत्र (sic), D14 T1 G2 M1 अहं मन्ये, G1 3 त्वमद्यैव (for महद्ध्येतन्) Cv as in text for ^{a} —^{b}) D9 त नर, G1 नर या (sic) (for नर वा) D8 पुरुषर्षभ Ñ V B D10 11 13 M4 तं (Ñ2 V2 3 B1 3 4 D10 11 तत्, V4 °)त्वं पशुमुपानय —^{c}) Ñ V B D10 13 अन्यं वा(V1 चा)प्यानय(B3 °यनय [sic]) क्री(V4 ही [sic])त्वा, M4 अन्यं वाप्ययनं नीत्वा —^{d}) Ś1 D1 12 13 प्रवर्तताम्, D3 °. ते, M4 समाप्यता (for प्रवर्तते)

9 ^{b}) D11 राजा न , D14 स राज- Ñ1 V1 4 M4 ना(V4 न)हुपस्तदा, Ñ2 V3 B D10 11 13 बहुशस्तदा(V3 B2 °त), D8 9 पुरुषर्षभ , M2 रघुनंदन Ś1 D1–3 5 7 12 ऐक्ष्वाकु (Ś1 °क) सोमितप्रभः(D3 °भ), V2 स तु राजा बहुश्रुत , D2 इक्ष्वाकुश्चामितप्रभ —^{cd}) D1 अन्वेषयन् Ś1 D1–3 5 7 महाबाहु Ñ V B D10 11 13 अन्वेष्टु पशुमारेभे (D11 °भ्ये [sic]) पुरुष लक्षणान्वित

10 ^{a}) Ś1 D1 3 5 7 12 चापि, Ñ V B D2 10 11 13 M4 चैव (for तास्तान्) —^{b}) T2 वरानि(sic) —^{cd}) D9 मुख्यानि (for पुण्यानि) Ś1 D1–3 5 7 11 12 आश्रमाश्च महा(D11 तथा) पुण्यान्प्रविचिन्वन्म(D1 °विचिन्वन्स म)हायशा

11 G2 M1 transp 11^{ab} and 11^{cd} —^{a}) D1 2 G2 M1 तं, Cg k t as in text (for स) D1–3 5 7 11 12 पुत्रै , D14 पुत्र (sic) (for पुत्र-) G1 सपुत्र D5 तातं, D9 तावत् , D11 राम (for तात) —^{b}) Ś1 D5 12 सभाया, D11 M3 स भार्यां(both sic) (for सभार्यं) D2 °नदन , D5 °दन , G2 M1 स महीपति (for रघुनन्दन) —^{c}) Ś1 Dt D3–9 12 T1 3 M Cm t-तुंगे, D1 2 -तुग-, D11 -तुगेन (hypermetric), G2 -पुत्र, Cv r g k as in text (for -तुन्दे) M4 °तुट समासाद्य —^{d}) T2 ऋचिक Dt स द°, D2 च द°, D3 5 7 11 12 तं द°, M4 तु द° (for संददर्श) D1 (marg also) ऋचे. पुत्र ददर्श ह —For subst see below —After 11, Ś1 D1 2 5 12 ins , D3 7 subst for 12^{ab}

1143* अम्बरीषो महातेजा प्रणिपत्याभिवाद्य च ।

[D1 त, D5 ह (for च) D2 om (hapl) the post half and 12^{a}]

12 D2 om 12^{a} (cf v l 11) Ś1 D1 5 12 transp 12^{abcd} and 12^{ef} —^{a}) Cg t तम् (as in text) Ś1 D1 5 9 12 G2 M1 2 उ(D12)वाच च (D9 M2 स), G1 3 M4 स उ° (for तमुवाच) —For 12^{ab}, D3 7 subst 1143* —^{c}) D1–3 7 14 महर्षि —^{d}) M3 राजर्षिम् (sic). T2 M2 3 अतुल°, G2 °प्रभं (for अमितप्रभ) —D2 3 7 M4 om 12^{ef} —^{e}) Ś1 D1 सर्वत्र कुशलं पृष्ट्वा (by transp), D5 12 सर्वत्र कुशलं दृष्ट्वा —^{f}) D1 ऋ (lacuna), T2 ऋचिक D1 14 (m) T1 2 G1 3 M3 स, T3 तद् (for तम्) Ś1 D1 5 12 महामुनिं (for इदं वच) —For 10^{c}–12, Ñ V B D10 13 subst , while D11 subst 1 4–5 only for 12

1144* आश्रमाश्च तथा पुण्यान्प्रविशन्वै महामना ।
अन्वेषमाण सोऽपश्यदृचीक नाम राघव ।
बहुपुत्र दरिद्रं च द्विज गृहनिवासिनम् ।
अभिगम्याम्बरीषस्त विप्रं वचनमब्रवीत् ।
तप स्वाध्यायनिरत पृष्ट्वा कुशलमादित । [5]

G I 63 14 / B I 61 13 / L I 57 13

गवां शतसहस्रेण विक्रीणीषे सुतं यदि ।
पशोरर्थे महाभाग कृतकृत्योऽस्मि भार्गव ॥ १३
सर्वे परिसृता देशा यज्ञियं न लभे पशुम् ।
दातुमर्हसि मूल्येन सुतमेकमितो मम ॥ १४
एवमुक्तो महातेजा ऋचीकस्त्वब्रवीद्वचः ।
नाहं ज्येष्ठं नरश्रेष्ठ विक्रीणीयां कथंचन ॥ १५
ऋचीकस्य वचः श्रुत्वा तेषां माता महात्मनाम् ।
उवाच नरशार्दूलमम्बरीषं तपस्विनी ॥ १६
ममापि दयितं विद्धि कनिष्ठं शुनकं नृप ॥ १७

[(l. 1) V1 स्वा°, B2 आरामाश्, B4 प्रदेशांश् (for आश्रमाश्) Ñ B4 प्राविशन्वै, V1 4 B1 प्रा(V1)विशद्वै, B2 (m also) प्रविचिन्वन् B4 महायशा —D10 transp l 2 and 3 —(l 2) V1 अन्वेष्य°, D10 अन्विष्य° (for अन्वेषमाण) V4 के (sic) (for सो) D13 (with hiatus) एव च (for राघव) —(l 3) V1 4 बहुपुत्र च (hypermetric) B1 -निरामिष (for -निवासिनम्) —(l 4) B2 द्विज, D11 ऋषि (for विप्र) —(l 5) B3 -निनर (metathesis) V2 दृष्ट्वा, V3 स्पृष्ट्वा V4 [अ]नामयम् (for कुशलम्) V1 आन्भि]

13 ^{a}) D9 -सहस्राणि Ś1 D12 भगव(Ś1 *sup lin* also गवा [as in text]) छत(D12 °)सहस्रेण (hypermetric), D5 भगवछतसाहस्रे —^{b}) D4 (before corr as in text) विक्रीणेषु (sic), T3 विक्रीणीते Ś1 D1–3 5 7 12 M4 दद्यास्त्व (D2 °त्त्व, D12 °स्त)यदि मे सुत —^{c}) D6 °र्थे, T3 M3 °रर्थं, G2 °रक्ते (for पशोरर्थे) M4 महातेज (for °भाग) —For 13, Ñ V B D10 11 13 subst , Ś1 D1–3 5 7 12 subst l 5 only for 13^{cd}, while M4 ins l 3-4 after 13^{ab}

1145* गवा शतसहस्रेण सुतमेक प्रयच्छ मे ।
नरमेधे महायज्ञे पश्वर्थं भो द्विजोत्तम ।
बहुपुत्रो दरिद्रश्च वृद्धश्चापि तपोधन ।
यदि ते रोचते ब्रह्मन्सुतमेक परित्यज ।
पशोरर्थे कृतार्थ स्यामह काश्यप सुव्रत । [5]

[(l 1) V2 D13 पुत्रम्, B4 पशुम् (for सुतम्) —(l 2) Ñ1 °र्थाय, V1 °र्थाय, V3 4 °र्था य, B1 °र्थे च (for पश्वर्थं भो) D11 पशुश्चापहृतो मम (for the post half) —Ñ1 V3 4 B1 4 om l 3 —(l 3) M4 damaged for दरिद्रश्च Ñ2 V1 D10 11 13 [अ]सि, V2 [आ]सीस्, B3 (m also) [आ]सीत् (for [अ]पि) Ñ2 B3 D10 11 13 द्विजोत्तम (for तपोधन) —(l 4) B2 विमर्जय, D13 प्रयच्छ मे (for परित्यज) —Ñ V B read l 5 after 14 —(l 5) D2 पश्वर्थ च, D13 °रथ (for पशोरर्थे) D2 कृतार्थं (for कृतार्थ) Ś1 D5 12 [अ]स्मि (with hiatus), D2 स्याद् (for स्याम्) V2 D10 13 कश्यप, D11 काश्य: (for काश्यप) D2 सुवृत (for सुव्रत) —Thereafter B4 reads 1146*]

14 B4 wrongly reads 14 after 16 —^{a}) Dt D6 8 परिगता, D1 (gloss) °भ्राता, D3 7 °श्रिता, D4 T3 G1 °श्रुता, D9 14 °वृता (for परिसृता) Ñ V B D10 11 13 बह्वोनुसृता (V3 °नुगता, V4 °नुसृतान्, B3 [m also] D13 °विचिता) V4 देशान्, B4 लोका (for देशा) —^{b}) Ś1 D2 4 9 T3 याज्ञिय, D5 यजेय; D12 याज्ञेय (sic), G2 3 M1–3 Cg k याज्ञीय, Ct as in text (for यज्ञिय) Ñ V B D10 11 12 M4 न ल (V2 4 B [B2 (m also)] (after corr *sec m*)] D13 ले)भे य(D13 M4 या)ज्ञिय(V1 °ये) पशु —^{c}) D11 दीक्षितोह च D3 11 मूलेन (for मूल्येन) —^{d}) Cm g t इतो (as in text) Ñ V B D10 11 13 द्विजोत्तम, M1 अतो°, M4 निशाम्य च (for इतो मम) Ś1 D1–3 5 7 12 यावत्कर्म प्रवर्तते (D1 2 °ता) (= 8^{d}) —After 14, Ñ V B read l 5 of 1145*

15 ^{a}) G2 एकम् (sic) (for एवम्) D3 महा * * (for महातेजा) —^{b}) D2 T2 ऋचिकस्, T3 रुचिकस् Ś1 D1–3 5 7 12 तमुवाच ह(for त्वब्रवीद्वच) —^{c}) M4 damaged for ह ज्येष्ठं न D2 श्रेष्ठ (for ज्येष्ठ) Dt सुर°, D9 सुतश्रेष्ठ, M4 नृपश्रेष्ठ —^{d}) D2 विक्रीया च कथं न च (sic), M4 विक्रेष्यामि सुत प्रिय —For 15, Ñ V B (B4 reads after l 5 of 1145*) D10 11 13 subst

1146* इत्युक्तोऽथाम्बरीपेण ऋचीको रघुनन्दन ।
न विक्रेष्याम्यह पुत्र ज्येष्ठमित्यब्रवीद्वच ।

[(l 1) B3 4 इत्युक्ते (for °क्तो) V1 B4 अबरीपेण (with hiatus) (for ऽथाम्ब°) V1 रचीको —V2 om (hapl ?) from l 2 up to st 16 —(l 2) B4 विक्रीणामि, D11 वि:°, D13 विक्रीष्यन् (sic)]

16 V2 om 16 (cf v l 15) —^{a}) Ñ V1 3 4 B D10–12 M4 ऋचीकवचन, D2 T2 3 ऋ(T3 रु)चिकस्य वच , D5 (after corr *sec m*) ऋचीकोस्तद्वच —^{b}) Ñ V1 3 4 B D10 13 T3 M4 transp तेषा and माता Ñ1 V4 B2 M4 तपस्विनी, Ñ2 V1 3 B1 3(m also as in Ñ1) 4 D10 यशस्विनी, D13 यदृच्छया (for महात्मनाम्) —^{c}) D9 नरशार्दूल (with hiatus between ^{c} and ^{d}) Ñ V1 3 4 B2–4 D10 11 13 M4 उवाचर्चीक(V4 °चार्भक, M4 °चर्चित) पुत्राणा —^{d}) Ś1 Ñ V1 3 4 B D1–3 5 7 10–13 M4 त राजानं (for अम्बरीष) Ś1 D1–3 5 7 12 महाव्रत, Ñ V1 3 4 B Dt D6 8 10 11 13 G2 M1 4 इद वच , D4 T3 महातपा , D9 महाबल, M2 महामना (for तपस्विनी) —After 16, Ś1 Ñ V B (B4 after 14) Dt D(except D4 9) T1 2 G4 M4 ins

1147* अविक्रेय सुत ज्येष्ठ भगवानाह काश्यप ।

[V3 °क्रय, V4 °क्राय, D2 T3 G4 °क्रिय (for अविक्रेय) D14 सुत- V2 B1 कश्यप , Dt D6 8 14 T1 2 G4 भार्गव (for काश्यप) Ś1 D1–3 5 7 12 पिता प्राह(D2 5 7 °मह) महाद्युते]

17 ^{a}) T3 दैवतं (for दयित) —^{b}) D9 सुतक (for शुनक) Dt D6 8 प्रभो (for नृप) —After 17, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins

प्रायेण हि नरश्रेष्ठ ज्येष्ठाः पितृषु वल्लभाः ।
मातॄणां च कनीयांसस्तस्माद्रक्षे कनीयसम् ॥ १८
उक्तवाक्ये मुनौ तस्मिन्मुनिपत्न्यां तथैव च ।
शुनःशेपः स्वयं राम मध्यमो वाक्यमब्रवीत् ॥ १९
पिता ज्येष्ठमविक्रेयं माता चाह कनीयसम् ।
विक्रीतं मध्यमं मन्ये राजन्पुत्रं नयस्व माम् ॥ २०
गवां शतसहस्रेण शुनःशेपं नरेश्वरः ।
गृहीत्वा परमप्रीतो जगाम रघुनन्दन ॥ २१
अम्बरीषस्तु राजर्षी रथमारोप्य सत्वरः ।
शुनःशेपं महातेजा जगामाशु महायशाः ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षष्टितमः सर्गः ॥ ६० ॥

G I 63 2
B I 61 ?
L I 57 2

1148* तस्मात्कनीयस पुत्रं न दास्ये तव पार्थिव ।

—After 16, Ś1 Ñ V B (B4 after 14) Dt D (except D4 9) T1 2 G4 M4 ins

18 [a]) D1 2 5 12 तु, D3 7 [इ]ह, M3 च (for हि) —[b]) D2 वत्सला. D4 ज्येष्ट पितृषु वल्लभ, T3 G1 ज्येष्ठा हि (G1 या) पितृवल्लभा· —For 17[c]–18[b], Ś1 Ñ V B D10 11 13 M4 subst, D1–3 5 7 12 subst l 1 for 17[cd]

1149* ममाप्येव कनीयांस सुत विद्धि पर प्रियम् ।
पितॄणा वल्लभा ज्येष्ठा प्रायेण हि सुता नृप ।

[(l 1) B4 मया (sic) (for मम) Ñ1 V1 4 D11 13 [प]क, D2 3 7 [प]त, D12 [प]व —Ś1 om (hapl) from the post half up to नी in 18[c] Ñ1 marg, V3 सुतु विद्धि; D11 राजन्विद्धि (for सुत विद्धि) Ñ1 V3 B1 D11 सुत (for पर) V1 सुत सिद्धि (sic) सुतप्रिय, V2 नून हि द्विसुत प्रिय, V4 D1 3 5 7 12 शुनक(D12 *क) विद्धि(D12 °द्ध)सुप्रिय, B2 (before corr) शुन विद्धि सुत प्रिय, (after corr marg) as in V4 and also as in D11 (for the post half) M4 ममाप्यविक्रे ***·* ·ःकन्यक (स) सुत· —(l 2) B4 दुर्लभा, D11 तु हिता (for वल्लभा) V2 4 पितॄणा वल्लभो ज्येष्ठ प्रायेण हि सुतो नृप]

—V4 om (hapl ?) 18[cd] Ś1 om 18[c] —[cd]) D4 5 12 तु, D9 हि (for च) V2 कनीयाश्च D11 मातॄणा जवनीयासस् (for [c]) Dt D6 8 T2 G4 Ct रक्ष्ये, T3 M1–3 Ck वक्ष्ये, G2 विक्ष्ये (sic) Ś1 D5 12,13 °द्रक्ष्या हि मे सुता, Ñ V1–3 7 9–11 °द्रक्ष्यौ हि तौ(D7 हि ते, D11 सुतौ) नृप, G1 3 °देतौ विसर्जय (for [d]) M4 मातॄणा कन्यका(सा) स्तस्मादत्याज्य· कन्यसो मम

19 [a]) Ś1 D12 13 एवं (for तस्मिन्) D5 °वाक्येन मुनिना —[b]) B2 reads मुनि in marg Ñ1 V1 D1–3 5–7 12 -पत्न्या, V4 B1 M4 -पत्नयास् Ñ2 reads च in marg —[c]) D4 सुन शेफ (before corr °प), T2 शुन शेन Ś1 D1–3 5 7 12 13 शुन शेफो(Ś1 D12 13 °पो) महाप्राज्ञो, Ñ V B D10 11 शुन शे(V1 °से)फ(Ñ °प) इदं तत्र ❀ Ct रामेति सबुद्धि. । ❀

20 [ab]) T3 [अ]पि (for [आ]ह) M4 माता चैवाह कन्यस Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 ज्येष्ठ पितुरविक्रेय (V4 °क्रय्य·)क(D3 ·)नीयान्मातुरेव च —[c]) Ś1 विक्रीय, Dt D6 8 13 G1 3 Ct विक्रेय B3 (m also as in text) मेने, D1 विद्धि, D11 om (for मन्ये) —[d]) Ś1 Dt D1–9 12 13 T G4 M3 4 राज(D1 °ज्ञ)पुत्र, Ñ V B D10 11 °न्नाशु (for राजन्पुत्रं) D12 *·स्व मा, M4 नय स्वय —After 20, Dt D6 8 9 M3 (l 1 only) Ct ins

1150* अथ राजा महाबाहो वाक्यान्ते ब्रह्मवादिन ।
हिरण्यस्य सुवर्णस्य कोटिभी रत्नराशिभि ।

[(l 1) M3 महाप्राज्ञ (for महाबाहो)]

21 [a]) D11 श·· (for शत-) Ñ2 °स्रे·· (for -सहस्रेण) —[b]) V B Dt D1 2 4 5 7.9–12 शुनशे(V1 °से)फं Ñ V B D10 11 M4 ततो(Ñ2 B3 D10 °दा) नृप, D4 12 नरेश्वर, T3 न**र· —[c]) B2 परम. —[d]) D1 रघुनदन

22 [a]) M2 च, M3 स (for तु) —[b]) G1 3 M4 सत्वर. —D12 om (hapl see I 61 1) 22[cd] —[c]) D9 महाराज —[d]) Ś1 D1–3 5 7 9 च यथागत, T3 M2 सुम°, G2 M1 4 °हातपा (for [आ]शु महायशा·) —For 22, Ñ V B D10 11 13 subst

1151* रथमारोप्य त राम शुन शेपं त्वरान्वित ।
आजगाम ततो यज्ञं समापयितुमात्मन ।

[(l 1) V B D10 11 शुन·शे(V1 °से)फ V1 महामुनि (for त्वरान्वित) —(l 2) Ñ2 समर्थयितुम्]

—After 22, Ś1 D1–3 5 7 9 ins

1152* स्वं यज्ञसदन प्राप्तुं पुष्करेषु समागमत् ।

[D1 3 7 स्व- Ś1 D5 प्राप्त, D2 प्राप्त Ś1 D1 5 पुष्करे वा, D7 पुष्करे (submetric)]

Colophon Ś1 D1–3 5 7 12 om. (Sarga cont) —*Kāṇḍa name* V1 D4 11 om, Ñ2 V2–4 B D10 आदि° —After Kāṇḍa name, B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ1 V1 2 B2 4 शुन शेपविक्रय, Ñ2 V3 4 B1 3 D10 शतानदवाक्ये शुन शेफविक्रय, D9 शुन शेफमहिमावर्णन. —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D11 om, Ñ2 B2 3 D10 63, V2 D9 64, V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 61, M4 59 D13 इति—यणे—काडे—शेप ——नाम 62 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1.2 4 M1 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री ·· नम.

६१

G 1 64 1
B 1 62 1
L 1 58 1

शुनःशेपं नरश्रेष्ठ गृहीत्वा तु महायशाः ।
व्यश्राम्यत्पुष्करे राजा मध्याह्ने रघुनन्दन ॥ १

तस्य विश्रममाणस्य शुनःशेपो महायशाः ।
पुष्करं श्रेष्ठमागम्य विश्वामित्रं ददर्श ह ॥ २

विषण्णवदनो दीनस्तृष्णया च श्रमेण च ।
पपाताङ्के मुने राम वाक्यं चेदमुवाच ह ॥ ३

न मेऽस्ति माता न पिता ज्ञातयो बान्धवाः कुतः ।
त्रातुमर्हसि मां सौम्य धर्मेण मुनिपुंगव ॥ ४

त्राता त्वं हि मुनिश्रेष्ठ सर्वेषां त्वं हि भावनः ।
राजा च कृतकार्यः स्यादहं दीर्घायुरव्ययः ॥ ५

स्वर्गलोकमुपाश्नीयां तपस्तप्त्वा ह्यनुत्तमम् ।
स मे नाथो ह्यनाथस्य भव भव्येन चेतसा ।
पितेव पुत्रं धर्मात्मंस्त्रातुमर्हसि किल्बिषात् ॥ ६

61

Ś1 D1–3 5 7 12 continue the previous Sarga

1 ᵃ) V B D1–5 7 9–11 (here and below) शुन.शे (V1 °से)फ Ñ V3 4 B D10 11 13 M4 त(V4 B4 सं)मादाय, V1 तदादाय, V2 तमानीय, D1–3 5–7 9 12 T2 3 G1 3 M3 नरश्रेष्ठो (D6 9 °ष्ठ) —ᵇ) Ś1 D1–3 5 (*sup lin*) 7 12 [अ]थ, D14 T3 M2 सु- (for तु) Ś1 D1–3 7 12 G1–3 M1 2 °बल, D5 °बल, D9 °तपा (for महायशा) Ñ V B D10 11 13 M4 स राजा श्रान्तवाहन· —ᶜ) Ś1 D1–3 5 7 12 विश्रम्य, Ñ V B (B3 *sup lin* also) Dt D6 8 10 11 13 M4 व्य(V3 D13 वि)श्रमत्, D9 G3 M2 3 विश्राम्य, T2 G2 व्यश्रामत्, M1 (before corr as in text) व्यश्राम्य, Cv tp as in text, Ck वि° (for व्यश्राम्यत) Ś1 D1–3 5 7 12 राम, Ñ1 V B2 4 D4 11 13 T3 M4 तीर्थे, Ñ2 B1 3 D10 तीरे (for राजा) —ᵈ) Ś1 Ñ V B1–3 (B2 gloss दिनस्य) D1–3 5 7 10–13 M4 मध्यमे (for मध्याह्ने) V3 कुरुनन्दन (corrupt)

2 ᵃ) Ś1 V1 B1 D1–3 5 7 12 विश्रमतस्तत्र, Ñ V3 4 B2 3 D10 11 13 विश्राम्यतस्तत्र, B4 विश्रमतो राज्ञ, Ck t as in text (for विश्रममाणस्य) V2 तत्र विश्राम्यतस्तस्य, B3 (m also) M4 तस्मिन्विश्रममाणेथ, Cm g as in text —ᵇ) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 °तपा, Ñ1 V2 °मुनिं, Ñ2 B3 (*sup lin* also as in B1) 4 D10 °द्युति, V1 °मुनि, V3 4 B1 2 D13 °मति, M4 महीपतौ (for महायशा) —ᶜᵈ) Dt D4 पुष्करे Ś1 Ñ V3 B1 Dt D1–3 5–8 10 12 13 ज्येष्ठम् (sic), V1 2 G1 3 क्षेत्रम्, B2 (m also)–4 तीर्थम् (for श्रेष्ठम्) Ñ2 V2 B3 4 D10 °त्य, D14 T1 G4 आसाद्य, Cg k as in text (for आगम्य) V4 पुष्करे तु तत पश्चाद् (for ᶜ) G2 हा (for ह) B3 (m also) M4 आसीन पुष्करे श्रे(B3 ज्ये)ष्ठे विश्वामित्रमुपागमत् —After 2, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins

1153* तप्यन्तमृषिभि सार्धं मातुलं परमातुर ।
[M3 तपतम् G2 M1 मरणातुर]

3 ᵃ) Ñ V B D10 11 13 M4 स दीर्ण(V1 सदार्त)हृदयो, D4 G1 3 Cm विवर्ण° (D4 before corr विवर्णो°), D6 विपस्स वदे नौ (corrupt) (for विषण्णवदनो) Ś1 D1–3 5 7 12 विघूर्णमानहृदयो —ᵇ) Ś1 D1–3 5 7 12 लज्जया च, Ñ V B D10 11 13 विक्रये(Ñ1 D11 °मे)ण, M4 वैरूप्येण, Ct as in text (for तृष्णया च) —ᶜ) T2 M3 [अ]ग्रे, Cm k t as in text (for [अ]ङ्के) Ś1 D1 5 12 मुनेस्तत्र, D2 मुनिश्रेष्ठ, D14 T1 G4 मुनेराशु (for मुने राम) Ñ V B D10 11 13 M4 जगाम शिरसा पादौ, D3 7 पपात पादयोस्तस्य —ᵈ) D9 M3 [ए]तद्, G4 [ए]वम् (for [इ]दम्) G2 4 हा (for ह) Ś1 D1–3 5 7 12 वचन चेदमब्रवीत्, Ñ V B D10 11 13 मुनेर् (V4 B3 [m also] °नि) वाक्यमुवाच ह (D13 च), M4 मुनिं वाक्य जगाद च

4 ᵃ) G2 महेस्ति (sic) (for न मेऽस्ति) Ñ2 marg, B4 om. (for पिता) —ᵇ) G1.3 M3 बान्धवा न च (M3 न च बान्धवा [by transp]), Ck t as in text (for बान्धवा कुत) Ś1 D1–3 5 7 12 न ज्ञातिर्न च बान्धवा (D1 °व·), Ñ1 सुहृदो न च बान्धवा, Ñ2 V B D10 11 13 न सुहृन्न च बान्धवा (V2 D11 13 °व), M4 न बंधुर्न सुहृन्मुने —ᶜ) Ñ V2–4 B D10 13 M4 मा त्यक्त, V1 सत्यक्त, D2 12 मा सौम्य (for मा सौम्य) —ᵈ) Ś1 D5 12 तन्मे त्वं (for धर्मेण) Ñ V B D10 11 13 M4 बन्धुभि (D11 तस्मात्त्व) शरणागत

5 Ñ V B1 2 D10 11 13 M4 om, B3 reads in marg 5^{ab} —ᵃ) Dt D4 6 8 9 T3 G2 3 M1 2 नरश्रेष्ठ —ᵇ) G1 3 पावन, Cm g k t भावन· (as in text) Ś1 B3 4 D1–3 5 7 12 पितेव मम(D7 मुनि)सुव्रत, M3 सर्वेषा च भवान्प्रभु —ᶜ) Ś1 D1 5 7 9 -कृत्य स्याद्, V1 -कार्यस्य, D2 -कृत्यस्य, D3 -* स्याद्, D12 -कृत्वा स्याद् (sic) (for -कार्य स्याद्) —ᵈ) Ś1 D1–3 5 7 9 12 अ(D2 दे)यं यज्ञफलार्जित, Ñ V B D10 11 13 M4 जीवेयं चाप्यहं य(Ñ1 V3 त)था

6 ᵃ) D7 स्वर्गं Ś1 D1–3 5 7 9 12 उपाश्नीयात् —ᵇ) Ś1 D1 3 5 7 9 12 तव सौम्य नि(Ś1 °म्याभि)दर्शनात्, D2 न च सौम्य निदर्शन —For 6^{ab}, B3 subst

1154* तथा कुरु महाबाहो शरणोऽहं तवैव हि ।

B3 cont, Ñ V B1 2 4 D10 11 13 M4 subst for 6^{ab}.

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा विश्वामित्रो महातपाः ।
सान्त्वयित्वा बहुविधं पुत्रानिदमुवाच ह ॥ ७
यत्कृते पितरः पुत्राञ्जनयन्ति शुभार्थिनः ।
परलोकहितार्थाय तस्य कालोऽयमागतः ॥ ८
अयं मुनिसुतो बालो मत्तः शरणमिच्छति ।
अस्य जीवितमात्रेण प्रियं कुरुत पुत्रकाः ॥ ९
सर्वे सुकृतकर्माणः सर्वे धर्मपरायणाः ।
पशुभूता नरेन्द्रस्य तृप्तिमग्नेः प्रयच्छत ॥ १०
नाथवांश्च शुनःशेपो यज्ञश्चाविघ्नतो भवेत् ।
देवतास्तर्पिताश्च स्युर्मम चापि कृतं वचः ॥ ११
मुनेस्तु वचनं श्रुत्वा मधुष्यन्दादयः सुताः ।
साभिमानं नरश्रेष्ठ सलीलमिदमब्रुवन् ॥ १२
कथमात्मसुतान्हित्वा त्रायसेऽन्यसुतं विभो ।
अकार्यमिव पश्यामः श्वमांसमिव भोजने ॥ १३

G 1 64 14
B 1 62 14
L 1 58 14

1155* भवतो वीर्यमाश्रित्य तथा त्व कर्तुमर्हसि ।

[M4 स्वतपो- (for भवतो) D11 आसाद्य (for आश्रित्य)] —c) Ś1 D1–3 5 7 9 12 14 T1 G4 मम, D4 Cg त्वं मे, T2 नरो (for म मे) D5 [अ]सि (for हि) D2 [अ]द्य मे मंत्र (sic) (for ह्यनाथस्य) Ñ V B D10 11 13 M4 नाथो मे स्वम (V4 B4 om म [submetric])नाथस्य —d) B3 4 भवितव्येन, D11 भव दिव्येन V3 D4 तेजसा (for चेतसा) Ś1 D1–3 5 7 9 12 भव व्यसनचेतस (D12 °कर्षका) —e) Ñ V B D10 13 कृपणं, D3 12 धर्मात्मा, G2 M1 धर्मज्ञ, M4 कृपया (for धर्मात्मस्) —f) Ñ V B D10 11 13 M4 मा मुने (for किल्बिषात्)

7 V2 om 7 —a) Ñ V1 3 4 B D10 11 13 M4 [ए]तद् (for तद्) —b) Ñ V1 3.4 B D10 11 13 M4 तपोधन (for महातपा) —c) V1 4 B D1 2.4 शातयित्वा Ñ V1 3 4 B D10 11 13 M4 शुन शेप —d) M3 एवम् (for इदम्) D14 reads ह in marg Ñ V1 3 4 B D10 11 13 M4 स्वान्पुत्रानिदमब्रवीत्

8 b) D1–3 7 T3 सुता(T3 °स्वा)र्थिन Ñ V B D10 11 13 M4 इच्छति गुणवत्तरान् (V3 °सत्तमा , B2 °वत्तमान्) —c) Ś1 परलोके, D2 ✢✳क- (for °लोक-) Ñ V B D10 13 M4 दुर्गसंता(Ñ2 °✳, V3 4 B1 2 °त)रणार्थाय, D3 परलोक इहार्थाय, D11 परोपकरणार्थाय

9 a) V4 स्वय (for अय) —b) D9 मृत (for मत्त) —c) V3 B1 T1 3 तस्य (for अस्य) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M4 जीवितदानेन —d) Ñ V B D11 13 M4 प्रियं मे (B4 om [submetric]) कर्तुमर्हथ, D10 मोक्षयध्व मुने सुतं

10 a) Ś1 Ñ1 V1–3 B2 3 D1–3 5 7 10–13 -कल्याणा (for -कर्माण) Ñ2 B1 4 M4 सर्वे स्व(B4 °पु, M4 च)कृत (Ñ2 सुहृद)कल्याणा —b) Ñ V B D10 13 M4 सर्वे सु(B4 °पु, D13 च)चरितव्रता —After 10ab, Ñ V B D10 11 13 M4 ins

1156* ते यूय मन्नियोगेन मोक्षयध्व मुने सुतम् ।

[V2 मे नियोगेन, V3 मन्नि°, D10 अमि° D10 reads सुन in marg sec m The post half = 9d in D10]

—c) Ś1 D1–3 5 7 11 12 पशुत्वे राजसिंहस्य —d) Ś1 Dt D5 9 11 12 M3 प्रयच्छथ, Cg k t °त(as in text) —After 10, D11 ins l 2 and 3 of 1157*

11 a) D4 स (for च) Ś1 D1–3 5 7 12 नाथता च शुनःशेपे —b) D9 (before corr as in text) 14 T1 G1–3 M2 [अ]विघ्नितो Ś1 D1–3 5 7 11 12 यज्ञे चा(D11 12 वा)विघ्नता भवेत् —c) D1 तर्पिता स्युर् (submetric), D9 M4 तर्पितास्ते(M4 °स्ता)स्युर्; D11 तर्पितास्युश्च (by transp) —d) M2 ममापि च (by transp) Ś1 D1–3 7 11 12 M4 मम स्याच्च (D1–3 7 च स्याद् [by transp], M4 चैव) वच कृत, D5 ममास्यास्य वच कृत (sic), D9 ममापि कुरुत प्रियं. —For 10c–11, Ñ V B D10 13 M4(for 10c–11b) subst , while D11 ins l 2–3 after 10

1157* अध्वराग्ने समिद्धस्य गत्वा तृप्तिं प्रयच्छत ।
मोक्षयध्वमिम चैव पशुत्वान्मम शासनात् ।
शरणं मामनुप्राप्तमृचीकस्य मुने सुतम् ।
स्याद्यदविघ्नं यथा तस्य राजर्षे क्रियता तथा ।

[(l 1) D10 अध्वरान (sic) V2 4 समृद्धस्य M4 अध्वरेग्ने स्वसिद्धस्य (for the prior half) Ñ2 V2 3 B2 प्रयच्छथ, D13 नियच्छत —(l 2) V1 4 मोक्षय त्वम् M4 चापि —(l 4) V1 4 B2 3 D13 अविघ्नो B4 D10 तथा (for यथा) M4 यथाविघ्न भवेत्तस्य (for the prior half)]

12 a) Ś1 Dt D1–3 5–8 M2 तद् (for तु) T3 नृपेश्च. Ñ V B D10 11 13 M4 इति पित्रानुशि(D10 °न्वशि [sic], D13 °नुस्, M4 °निस्)ष्टास्ते —b) Ñ1 V1–3 B1 3 4 D3 4 मधुस्य (V1 °-)न्दादय , Ñ2 B2 Dt D2.6–13 T3 मधु(D2 °-)च्छन्दा°, V4 मधुस्यन्दना° (hypermetric) Ś1 D5 तत , Ñ V2–4 B1 3 D10 13 M3 तथा, V1 B2 4 D11 तदा, D12 तु ता (sic) (for सुता) —c) D11 °माना, D13 °दाक्यम् (sic), M3 साव° (for साभिमान) Ś1 D1–3 5 7 11 12 मुनिश्रेष्ठं, Ñ V B D10 13 M4 इद वाक्यम् (for नरश्रेष्ठ) —d) D5 M3 अब्रवीत् (for अब्रुवन्) Ñ V B D10 13 M4 ऊचु पितरमप्रिय, D11 अब्रुवन्निदमप्रिय.

13 a) V2 अथ चात्म-, V3 कथ वा त्व, D12 (also as in text) कथयात्म (for कथमात्म-) Ś1 Ñ2 D5 12 -सुत त्यक्त्वा, Ñ1 V1 2 -सुत दत्त्वा, B3 (m also as in text)

G 1 64.15 B 1 62 15 L 1 58 15 तेषां तद्वचनं श्रुत्वा पुत्राणां मुनिपुंगवः ।
क्रोधसंरक्तनयनो व्याहर्तुमुपचक्रमे ॥ १४

निःसाध्वसमिदं प्रोक्तं धर्मादपि विगर्हितम् ।
अतिक्रम्य तु मद्वाक्यं दारुणं रोमहर्षणम् ॥ १५

श्वमांसभोजिनः सर्वे वासिष्ठा इव जातिषु ।
पूर्णं वर्षसहस्रं तु पृथिव्यामनुवत्स्यथ ॥ १६

कृत्वा शापसमायुक्तान्पुत्रान्मुनिवरस्तदा ।
शुनःशेपमुवाचार्तं कृत्वा रक्षां निरामयाम् ॥ १७

पवित्रपाशैरासक्तो रक्तमाल्यानुलेपनः ।
वैष्णवं यूपमासाद्य वाग्भिरग्निमुदाहर ॥ १८

इमे तु गाथे द्वे दिव्ये गायेथा मुनिपुत्रक ।
अम्बरीषस्य यज्ञेऽस्मिंस्ततः सिद्धिमवाप्स्यसि ॥ १९

शुनःशेपो गृहीत्वा ते द्वे गाथे सुसमाहितः ।
त्वरया राजसिंहं तमम्बरीषमुवाच ह ॥ २०

राजसिंह महासत्त्व शीघ्रं गच्छावहे सदः ।
निवर्तयस्व राजेन्द्र दीक्षां च समुपाहर ॥ २१

D1–3 7 10 13 -सुतान्त्यक्त्वा —D7 om (hapl ?) 13^b–14^a —^{b}) Ś1 D1–5 12 प्रभो Ñ V B D10 11 13 M4 त्राता परसुतानसि (V4 B2–4 °तानपि, M4 °त मुने) —^{c}) Ś1 D1 2 5 12 एतत् (for इव) G4 अकार्यकार्यं पश्याम —^{d}) Ś1 D5 श्व (D6 स्व) मांसस्येव°, D1–3 स्वमासमिव (D1 °मुप)°, D9 श्वमांसस्येव भोजिना, D12 श्वमांसस्यैव भोजन, Cm g as in text —For 13^{cd}, Ñ V B D10 11 13 subst

1158* भगवन्कार्यमेतत्ते स्वमांसस्येव भक्षणम् ।

[B1 3 (m also) एव कार्यं, D10 °व (for कार्यमेतत) V3 B4 [ए]व (for [इ]व) B1 4 भोजन]

14 D7 om 14^a (cf v l 13) —^{a}) T2 M3 तु (for तद्) Ñ V B D10 13 M4 इति तेषां वच श्रुत्वा.—^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11.12 सुताना Ñ V B D10 13 मुनिरप्रिय, M4 घोरमप्रिय —^{c}) D3 7 -नयनान् —^{d}) Ñ V1 3 4 B D10 11 13 पुत्रास्तानशपत्तदा (D13 °त्क्रुधा), V2 पुत्रास्तान्शपतुस्तदा (sic).

15 D11 repeats 15^{ab} after l 2 of 1161* —^{a}) D2 9 न साध्वसम् Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 वाक्य (for प्रोक्तं) M3 नि माध्वमहित भो (after corr inf lin sec m as in text) क्त —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 धर्मतोमिहि (D1 5 °हृ) तं म (D2 9 त्व) या, Ñ V B D10 11 13 धर्मादमि (V4 °प) हित वहि, M4 भवद्भिरभिभाषित, Ct as in text —For 15^c–21, Ñ V B D10 11 (up to 21^b) 13 M4 (16^c–21) subst 1161* —^{c}) Dt D4 T1 G2 तद्, Ck t as in text (for मद्-) Ś1 D1–3 5 7 9 12 श्व (Ś1 D1 5 7 स्व) मासमिति (D3 °व) यत्प्रोक्त, M4 श्वमासमित्र तद्वाक्य —^{d}) D1–3 5 7 9 12 लोमह (D12 °हम [metathesis]) र्षण

16 Cf v l 15 and 21 D3 om 16 —^{a}) Ś1 D1 5 स्व- (for श्व-) T2 G4 M2–4 -भोजना Ś1 D1 2 5 7 9 12 तस्माद् (for सर्वे) —^{b}) M3 (after corr sec m as in text) वसिष्ठा —^{c}) D1 पूर्ण-, G2 M3 (after corr inf lin sec m as in text) पूर्वं Ś1 D1 2 5 7 12 वै (for तु) —^{d}) Ś1 D1 2 5 7 12 पृथिवीम् Dt अनुवर्तते, M3 (after corr inf lin sec m as in text) अनुवत्ससि

17 Cf v l 15 and 21 —^{a}) D4 दत्त्वा (for कृत्वा) G2 पाश- (metathesis) (for शाप) Ś1 D5 12 दत्त्वा शापं च सोयुक्तं —^{b}) G3 कृत्वा (for पुत्रान्) T2 तथा (for तदा) Ś1 D5 12 दारुण लोमहर्षण (=15^d), D1–3 7 दारुणा-ल्लोमहर्षणान् —^{c}) G1 3 [इ]दं, M3 [अ]थ (for [आ]र्तं) Ś1 D1–3 5 7 12 अथाब्रवीच्छुन शेपं —^{d}) T2 moth-eaten (for रक्षा) D4 (before corr as in text) T3 Cm g k निरामयं, Ct as in text. D1 (gloss) भयांतरैरसंसृष्टा प्रोक्ता रक्षा निरामया

18 Cf v l 15 and 21 —^{a}) D9 विचित्रपाशैर् Ś1 D1–3 5 7 9 12 आविष्टो (D1 2 °ष्ट), Dt D6 8 14 आवद्धो, Cg t as in text (for आसक्तो) —^{b}) D1 2 -[अ]नुलेपनं —^{c}) Ś1 D5 12 रूपम् (for यूपम्) M3 आस्थाय —^{d}) D4 6 उदाहरत् (D6 °रन्) Ś1 D1–3 5 7 12 ध्याय (D1 3 °ये) न्मा मनसा मुहु· (D1 [gloss] ध्यायेन्मामिगर्व) —After 18, D4 6 G2 M1 ins

1159* इन्द्राविष्णू सुरश्रेष्ठौ तौ हि त्व मुनिपुत्रक ।

19 Cf v.l 15 and 21. D8 om (hapl) 19^{ab}. —^{a}) Ś1 om, Dt D2 3 5 7 8 12 G2 M1 च, D1 नु (for तु) Ś1 (after corr inf lin also as in text) D1–3 5 7 12 योग्ये, D4 विद्ये (for दिव्ये) M3 दिव्ये गाथे द्वे (by transp) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 12 गा (D12 *) येत्त्वं M2 मुनिपुंगव —^{c}) T3 अंवरीषस्तु (sic) Ś1 D1–3 5 7 12 यज्ञार्थे (for यज्ञेऽस्मिन्) —^{d}) Ś1 D5 अवाप्स्यसे (D5 °ते)

20 Cf v l 15 and 21 —^{ab}) T1 G1 3 M3 गृहीत्वाथ. M3 तु (for सु-) Ś1 D1–3 5 7 12 शुन शेपश्च (D1 °*) ते कृत्वा पार्श्वे (Ś1 °र्श्वे) गाथे (D12 *) समाहित —D7 om 20^c–21 —^{d}) T3 G2 हा

21 D7 om 21 (cf v l 20) —^{a}) G2 M1 अंवरीष (for राजसिंह) Ś1 D1–3 5 12 नरश्रेष्ठ, Dt D6 8 महाबुद्धे (for °सत्त्व) —^{b}) D4 9 T2 G4 M3 गच्छामहे Dt D6 8 वय, D9 तदा (for सदः) Ś1 D1–3 5 12 गच्छ शीघ्रम (D1–3 °मि) त पर (D3 °* [illeg]) —^{d}) D8 Ct समुदाहर, D14 T1 G4 समुपाविश —For 21^{cd}, Ś1 D1–3 5 11 12 subst

तद्वाक्यमृषिपुत्रस्य श्रुत्वा हर्षसमुत्सुकः ।
जगाम नृपतिः शीघ्रं यज्ञवाटमतन्द्रितः ॥ २२
सदस्यानुमते राजा पवित्रकृतलक्षणम् ।
पशुं रक्ताम्बरं कृत्वा यूपे तं समबन्धयत् ॥ २३
स बद्धो वाग्भिरग्र्याभिरभितुष्टाव वै सुरौ ।
इन्द्रमिन्द्रानुजं चैव यथावन्मुनिपुत्रकः ॥ २४ G 1 64 25 B 1 62 25 L 1 58 25

1160* निवर्तय मया सौम्य अविघ्नेन महाक्रतुम् ।

[Note hiatus between two halves]

—For 15^c–21, Ñ V B D10 11 (up to 21^b) 13 subst , while M4 subst 1 3–13 for 16^c–21

1161* यस्मात्त्वमात्मसमुद्दिष्ट पुत्रानभिरवमन्य माम् ।
स्वमांसवृत्तयस्तस्माद्वासिष्ठा इव जातित ।
गता सहस्र वर्षाणा कुत्सिता विचरिष्यथ ।
इति शापाग्निना दग्ध्वा पुत्रान्स्वान्कुशिकात्मज ।
शुन शेपमुवाचेद वचनं परिसान्त्वयन् । [5]
यदा पशुत्वे पुत्र त्व प्रोक्षित स्यास्तदा जपे ।
इम मन्त्र मया प्रोक्तमिन्द्राभिष्टवसंयुतम् ।
जपन्तमेन मन्त्र त्वा मोक्षयिष्यति वासव ।
पशुत्वादस्य चाविघ्न भविष्यति महीपते ।
शुन शेपोऽथ त मन्त्रमधीत्य त्वरितस्तदा । [10]
उपेत्य हृष्टो राजानमम्बरीषमभाषत ।
एहि राजन्नित शीघ्र नय मा यज्ञमात्मन ।
पशु मा मन्त्रत प्रोक्ष्य दीक्षामेता समापय ।

[(1 1) V1 पुमाग्मन् (sic) D13 उद्दिश्य V2 अमिमन्य मां, B1 अवमन्यता —(1 2) V2 -तुष्टयस् (for -वृत्तयस्) D11 तस्मान्निषादाश्च (submetric) (for the prior half) D11 प्रविष्टा (for वासिष्ठा) V2 जातिमि (for जातित) —After 1 2, D11 repeats 15^ab and 1 1 —(1 3) Ñ1 V1 2 B1 D11 M4 प(Ñ1 पा)तिता (hypermetric) (for गता) Ñ V1–3 M4 सहस्र- V4 पतिताब्दसहस्राणि, B2 3 (m also) पतिता शत(B3 बहु)वर्षाणि, D13 गता वर्षसहस्र वै (for the prior half) —M4 om 1 4 —(1 4) V2 3 D10 11 दग्धान् V1 4 पुत्रास्तान्, V3 स्वपुत्रान् —(1 5) D11 M4 इद (D11 तत) वाक्यम् (for उवाचेद) D11 M4 उवाच (for वचन) D11 शरणागत (for परिसान्त्वयन्) —(1 6) D11 यथा (for यदा) D13 यदा तात पशुत्वे त्व (for the prior half) V4 B1 4 स्यात् (sic) (for स्यास्) B4 जप (for जपे) —(1 7) V4 तदा, B4 यथा (for मया) V2 इद्राभीष्टकृत शुभ, V4 इद्रामीष्टबलहुत (sic), B3 (m also) 4 इद्रादिस्तवसयुत, M4 इद्राग्निष्टवमंजित (for the post half) —(1 8) Ñ1 V1 2 4 एत, B3 (m also) एव D11 मन्त्रमेन (by transp) B4 त्वा M4 जपतमेव त्वा [ित्र (for the prior half) —B1 reads from 1 10 up to I 62 2 sec m —(1 10) V1 om , V4 B4 [s]पि, M4 तु (for ऽथ) B4 अधीय B3 D13 त्वरित M4 damaged स्तदा —(1 11) Ñ2 B1 उत्पत्य —(1 12) V3 अत (for इत) M4 मा (for मां) V4 यज्ञमान्वल (corrupt) —D11 om 1 13 —(1 13) Ñ2 B3 D10 त्व(Ñ2 त) पशु (for पशु मा) D13 त्व मा मन्त्रयुत प्रोक्ष्य (for the prior half) V4 D10 एता]

22 ^a) D9 मुनिपुत्रस्य —^b) Ñ V2–4 B Dt D6 8 10 11 13 T3 M3 4 हर्षसमन्वित (M4 °. .), V1 °समन्निभ (sic), G2 M1 हर्षेण सोत्सुक (for हर्षसमुत्सुक) —^c) Ñ V B D10 श्रीमान् , D11 धीमान् (for शीघ्र) —^d) Ñ V3 4 B2–4 D10 11 13 स्वमेव(Ñ2 D10 स्वद्देव, B4 स्व देव, D13 स देव) यजन (D11 जयन [metathesis]) तदा (V3 प्रति), V1 B1 स्वयमेव जन(V1 जयत्) तदा, V2 स्वयमायजन तत

23 ^a) Ñ V2–4 B D10 13 सदस्यानुम(V4 °ग)त, D5 12 M1 सदस्यानुमतो, D14 T3 G M2 3 स तस्यानुमते (G2 °तो), T2 स तद्धेनुमते, Cg as in text, Ñ V2–4 B D10 11 13 M4 ऽथ (for राजा) V1 सदस्यानन्वत सोथ (sic) —^b) Ś1 B1 D3 5 7 12 T2 G1–3 M1 पवित्री-, Ñ V B2–4 D2 10 11 13 पवित्र, Cm g as in text (for पवित्र-). Ś1 D5 -लक्षण —After 23^ab, D3 7 ins

1162* पशु नियोजयामास ऋत्विग्भिरभिपूजितम् ।
ततोऽसौ प्रयत सम्यक्तुष्टाव बलसूदनम् ।
योऽसौ देवाधिप श्रीमान्सहस्राक्ष शचीपति ।
यज्ञभागहर पूर्वं स करोतु शुभ मम ।
विधाता कामदेवश्च धनद सर्वदेवता । [5]
विश्वामित्रऋषेर्वाक्याद्यज्ञ सपूरयन्तु ते ।
इति गाथा पठन्विप्रस्तुष्टाव च स वासवम् ।

[(1 1) D3 निवर्तयामास D7 परि- (for अभि)]

—^c) Ś1 D1 2 12 एक, D3 5 7 एव (for पशु) D2 रक्ताबर कृत्वा, G2 M1 रक्तावरधर D11 शुन शेप यदा राजा —^d) Ś1 D1–3 5 7 11 12 यूपमूले न्य(D1 7 नि)योजयत्, G1 3 यूपेन समयोजयत्

24 ^a) Ś1 D1 5 12 उग्राभिर् , D2 3 7 उच्चाभिर् (for अग्र्याभिर्) —^b) D2 अधि-, G4 अनु- (for अभि-) D1–3 7 चातिथिं, D9 तौ सुरौ, D14 T3 वै सुरान् (for वै सुरौ) Ś1 D5 12 अभिष्टुत्य(D5 °ष्टुत्य, D12 अचौपी [sic]) महौजस, D1 (also) रुद्र स्तुत्वा तथा हरिं —^c) Ś1 D1–3 5 7 9 12 इंद्रानुगाश्च , G2 इन्द्रानुजैश्च, Cg as in text (for °नुज) —^d) Ś1 D1–3 5 7 12 T3 मुनिपुगव —For 23^c–24, Ñ V B D10 13 M4 subst , D11 subst 1 2–3 for 24

1163* शुन शेप पशु यूपे निबवन्धानुमन्त्रितम् ।
स बद्ध ऋग्भिस्तुष्टाव देवेन्द्र हरिवाहनम् ।
भागार्थिनमनुप्राप्त स्वरेणोच्चैर्विनादयन् ।

[(1 1) Ñ2 B3(m also as above)D13 बबध मुनिमन्त्रित (for the post half) —(1 2) Ñ1 °ऋषिस्,

G. 1. 64. 26
B. 1. 62. 26
L. 1. 58. 26

ततः प्रीतः सहस्राक्षो रहस्यस्तुतितर्पितः ।
दीर्घमायुस्तदा प्रादाच्छुनःशेपाय राघव ॥ २५
स च राजा नरश्रेष्ठ यज्ञस्य च समाप्तवान् ।
फलं बहुगुणं राम सहस्राक्षप्रसादजम् ॥ २६
विश्वामित्रोऽपि धर्मात्मा भूयस्तेपे महातपाः ।
पुष्करेषु नरश्रेष्ठ दशवर्षशतानि च ॥ २७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकषष्टितमः सर्गः ॥ ६१ ॥

६२

पूर्णे वर्षसहस्रे तु व्रतस्नातं महामुनिम् ।
अभ्यागच्छन्सुराः सर्वे तपःफलचिकीर्षवः ॥ १
अब्रवीत्सुमहातेजा ब्रह्मा सुरुचिरं वचः ।
ऋषिस्त्वमसि भद्रं ते स्वार्जितैः कर्मभिः शुभैः ॥ २

V1 B4 बद्ध(V1 तत्र) ऋत्विग्भिस (hypermetric), D11 बद्धकाभिस् (sic), D13 वृषबद्धम्, M4 सनिबद्धस् (for बद्ध ऋग्भिस्) M4 तत्रेन्द्र (for देवेन्द्र) V4 हर्वि देव हविवाहन (hypermetric) (for the post half) —(l 3) Ñ2 V4 अनुप्राप्ति D11 [उ]विर् (sic) (for [उ]चिर्)]

25 a) Ñ V B D10 13 M4 तस्मै (for तत) Ñ2 reads सहस्राक्ष in marg —b) Ct रहस्यस्तुति- (as in text) Dt D4 6 8 °तोषित ; M2 (after corr *sec m* as in text) स तु ते पित (for -स्तुतितर्पित·) Ś1 D1–3 5 7 12 तस्य स्तु(D5 श्रु)तिभिरीडित (Ś1 °तं), Ñ V B D10 11 13 M4 तदा(M4 °त) प्रादादभीप्सितं, Cg as in text —c) Ś1 D1–5 7 12 T3 G2 M1–3 तत (for तदा) Ñ V B D10 13 M4 आयु(V4 °म्त्र [sic])रिष्ट यशश्चाग्र्य(V3 °×), D11 आरोग्य दीर्घमायु· —d) D12 शुन शेपा॰ Dt D4 6 8 G1–3 M1 3 वासव , T2 पार्थिव. (for राघव)

26 a) D9 तु (for च) T2 M3 राजा च (by transp) —b) G1 तु (for च) Cm g t समाप्तवान् (as in text). Ś1 D1–3 5 7 9 12 तस्य यज्ञस्य लब्धवान् —c) D4 T3 बहुविध —d) G4 -प्रसादक —For 26, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

1164* स च राजा क्रतुफल तदावाप यथेप्सितम् ।
धर्मं यश श्रिय चाग्र्या सहस्राक्षप्रसादत ।

[(l 1) V1 ॰°, V4 M4 तु°, B3 D10 13 राजा तु (for च राजा) Ñ1 V2 3 B1 2 4 M4 तदवाप(V3 °प्य), D13 तदा प्राप —(l 2) B1 प्रिय (for श्रिय) V1 चार्त्र्यां, V2 3 चाग्र्य, B1 चाग्र्या (for चाग्र्या) M4 सहस्राक्षस्य शासनात् (for the post half)]

27 a) B4 om पि (submetric) G1 3 महातेजा (for ऽपि धर्मात्मा) —b) D4 T3 G2 M1 तपस्, Ct as in text (for भूयस्) D9 G1 3 4 महत्तप , T3 महायशा Ś1 D1–3 5 7 11 12 तस्थवान्सुमहत्तप , Ñ V B D10 13 M4 च(B4 ›)चा(V2 °का)रोग्र महत्तप (D13 तपस्तदा) —c) Ñ V1 2 B D10 11 13 M4 पुष्करेष्वेव वर्षाणा, V3 पुष्करेष्वदमहस्राणा, V4 पुष्करे सुरवर्गाणा —d) T3 M2 स (for च) Ñ V B D10 11 13 M4 सहस्र (V3 °तत) नियतव्रत —For 27cd, Ś1 D1–3 5 7 12 subst

1165* उग्र परमनाधृष्यं ब्राह्मण्ये कृतमानस ।
सहस्र शरदामेकं पुष्करेषु तदानघ ।

[(l 1) D2 3 7 ब्रह्मण्ये(D3 °णे) D2 धृतमानस —(l 2) D1 2 सहस्र D1 एक (for एक) D1 तथानघ, D12 om]

Colophon Ś1 D1–3 5 7 12 om (continue the Sarga) —*Kānda name* Ñ1 V1 D4 11 om Ñ2 V2–4 B D10 आदि° —After Kānda name, B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ V3 4 B1 3 D10 विश्वामित्रमाहात्म्ये (Ñ1 °त्म्य) अंबरीषयज्ञ (Ñ1 °ज्ञ) (B1 prefixes शतानंदवाक्ये), V1 अंबरीषयज्ञ , V2 विश्वामित्रमाहात्म्य, B2 अंबरीषयज्ञे विश्वामित्रमाहात्म्यं, B4 शतानंदवाक्ये अंबरीषयज्ञ —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 D11 om Ñ2 B2 3 D10 64, V2 D9 65, V3 Dt D4 6 8 14 S 62 D13 इत्यार्षे रा — बालकाडे — यज्ञ 63 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G1 3 4 M1 श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम , M2 श्री ·नम .

62

☞ Ś1 D1–3 5 7 12 continue the previous Sarga —For Sarga 62, Ñ V B D10 11 13 M4 (only for 3c–26) subst 1173* which is given at the end of 26, B1 reads St 1 and 2 *sec m* also (cf v l 1161*)

1 T3 om 1–3 —a) D2 पूर्ण- —b) D1–3 T2 व्रतस्नानं, D5 °श्रातं, M2 प्रात °, Cm g t as in text (for व्रतस्नात) D1 महामुनि —c) Ś1 Dt D1–3 5–9 G2 M1 4 अभ्य°, G4 M3 अभ्यागच्छत् (sic), M2 अभ्यागमन्. G1 3 अभ्यगच्छत्सुसतुष्ट —d) Ś1 D1–3 5 7 12 तत्तपोबलविस्मिता (D1.3 °विस्मित , D2 °मिश्रिता), G1 3 °चिकीर्षया, M4 तपोबलदिदृक्षव , Cm g t as in text

2 T3 om 2 (cf v l 1) —a) Ś1 D1–3 5 7 12 M4 च (for सु-) —b) D9 सानुनय, T2 सुरुदिद (sic) (for

तमेवमुक्त्वा देवेशस्त्रिदिवं पुनरभ्यगात् ।
विश्वामित्रो महातेजा भूयस्तेपे महत्तपः ॥ ३

ततः कालेन महता मेनका परमाप्सराः ।
पुष्करेषु नरश्रेष्ठ स्नातुं समुपचक्रमे ॥ ४

तां ददर्श महातेजा मेनकां कुशिकात्मजः ।
रूपेणाप्रतिमां तत्र विद्युतं जलदे यथा ॥ ५

दृष्ट्वा कन्दर्पवशगो मुनिस्तामिदमब्रवीत् ।
अप्सरः स्वागतं तेऽस्तु वस चेह ममाश्रमे ।
अनुगृह्णीष्व भद्रं ते मदनेन सुमोहितम् ॥ ६

इत्युक्ता सा वरारोहा तत्रावासमथाकरोत् ।
तपसो हि महाविघ्नो विश्वामित्रमुपागतः ॥ ७

तस्यां वसन्त्यां वर्षाणि पञ्च पञ्च च राघव ।
विश्वामित्राश्रमे सौम्य सुखेन व्यतिचक्रमुः ॥ ८

अथ काले गते तस्मिन्विश्वामित्रो महामुनिः ।
सव्रीड इव संवृत्तश्चिन्ताशोकपरायणः ॥ ९

बुद्धिर्मुनेः समुत्पन्ना सामर्षा रघुनन्दन ।
सर्वं सुराणां कर्मैतत्तपोपहरणं महत् ॥ १० G I 65 B I 63 L I 59

सुरुचिर) G1 3 M3 त ब्रह्मा रुचिर वच —[c]) Ś1 अपि (for असि) —[d]) Ś1 स्वार्जित, D1–3 5 7 12 स्वर्जितै. (D5 12 °त·) (for स्वार्जितै) D4 reads कर्मभि in marg M3 transp स्वार्जितै and कर्मभि

3 T3 om 3 (cf v l 1) —[a]) Ś1 D1–3 5 7 12 एवमुक्त्वाथ (D12 °मुक्ता [sic] तु), Dt D14 °मुक्ता (sic) (for तमेवमुक्त्वा) T2 देवेभ्यस् (for देवेशस्) —[b]) D5 12 त्रिदिवे D1–3 5 7 12 अन्वगात्, D6 M4 °यात् (for अभ्यगात्) —G2 M1 om 3[d]–4[c] —[cd]) D6 T2 M3 महातपा (for महत्तप.) Ś1 D1–3 5 7 12 विश्वामित्रोपि धर्मात्मा तप परमतप्यत

4 G2 M1 om 4[abc] (cf v l 3) —[a]) Ś1 D1–3 5 7 12 तत कालस्य महतो —[b]) Ś1 D1–3 5 7 12 नाम या(D1 3 7 °तो, D2 चा)प्सरा. (D1 5 °रा), Dt D4 6 9 T2 G1 4 Ct परमाप्सरा —[c]) Ś1 D5 पुष्करे तु D7 सुरश्रेष्ठ

5 G2 om (hapl ?) 5[a]–6[d] —[a]) Ś1 D1–3 5 7 12 अपश्यन् (for ददर्श) —[c]) D2 6 रूपेण प्रतिमा, D12 °तिम Ś1 D3 5 12 राम, D1 3 7 राजन् (for तत्र) —[d]) T2 G4 M2 (before corr as in text) जलदो Ś1 D1–3 5 7 11 राजतीमिव विद्युत, M3 जलदो (before corr as in text) विद्युत यथा —After 5, Ś1 D5 12 ins

1166* क्वणत्कनककेयूरनादपूरितदिङ्मुखाम् ।

[D12 – * * * * तादिग्मुख (for the post half)]

—After 5, D7 ins l 13 and 14 of 1173*

6 G2 om 6[abcd] (cf v l 5) —[a]) Ś1 Dt D1 3–9 12 T3 M1 2 Ct कदर्पदर्पवशगो —[c]) Ś1 D1–3 5 7 12 मेनके (for अप्सर) —[d]) T2 वा (for च). D9 ममाश्रये Ś1 D1 3 5 7 12 वसेहाद्य मया सह, D2 वसैकोहमनिंदिते. —[e]) D3 12 अनुगृहीष्व Ś1 D1–3 5 7 12 मा भद्रे (for भद्र ते) —[f]) Ś1 D1–3 5 7 12 प्रमोहि(D3 5 12 °हि)त, Dt D6 8 विमोहित —After 6, Ś1 D5 12 ins

1167* इत्येवमुक्त्वा कुशिकात्मजेन
सा मेनका राम मनोरमाङ्गी ।
तत्रावसत्तस्य वचोऽनुरोधा-
त्कन्दर्पभार्येव मनोभवेन ।

[(l 1) D12 उक्ता —(l 2) D12 नाम (for राम) —Thereafter Ś1 reads colophon विश्वामित्रतपो नाम सर्ग ।]

7 [a]) Ś1 D14 T2 3 इत्युक्त्वा सा, D12 तथेत्युक्त्वा D2 इत्युक्त्वासौ वरारोहां —[b]) T2 तत्र सा (hypermetric) (for तत्र) D1 3 4 7–9 14 T1 G M1 3 वासम् (for [आ] वासम्) Ś1 D1 3 5 7 12 अगात्तदा, D2 गमत्तदा (archaic) (for अथाकरोत्) —[c]) Ś1 D1 5 12 तु महा-, D2 3 7 सुमहान्, D9 14 G1 3 [ऽ]पि महा-, T1 (ऽ) पि महान्, T2 हि महान् (for हि महा-) —[d]) Ś1 Dt D1–3 5–8 उपागमत्, D4 (before corr as in text) °गतं D12 विश्वामित्र सुमुपागमान् (corrupt)

8 [a]) D9 M3 तस्या D1 12 T3 वसत्या, D9 M3 वसंत्या —[c]) T2 reads श्रमे *sup lin* Ś1 D3 5 7 12 रम्ये, Dt D6 (repeats) 8 सौम्ये, D1 2 4 T3 G1 3 राम, G2 M1 तस्मिन् (for सौम्य) —[d]) Ś1 D1–3 5 7 12 सम्यक्परिचचार ह

9 Ś1 D1–3 5 7 12 transp 9 and 10[ab] followed by 1168* —After l 26 of 1173*, D11 reads lines of 9, M4 reads of 9-11 —[b]) M4 महान्मुनि —[c]) T1 2 G M स(G1 सु)व्रीळ Ś1 D5 11 12 सत्रस्तहृदयस्तत्र —[d]) Ś1 D1 5,12 M4 समन्वित , D2 3 7 -विमध्यग (for -परायण) D11 चिंताशोके समन्वित

10 For M4 cf v l 9 Ś1 D1–3 5 7 12 transp 9 and 10[ab] followed by 1168* —[a]) M2 (*sec m*) मे न (for मुने) Ś1 D1–3 5 7 12 M4 मुनेस्तु(Ś1 स तेपु)बुद्धि(M4 मति)रुत्पन्ना —[b]) T2 सामर्षं —After 10[ab], Ś1 D1–3 7 12 ins , while D5 subst for 10[c]–11

1168* विघ्नोऽयं देवविहितस्तपसो मे महान्ध्रुवम् ।

[D7 दैवविहितस् D2 3 तपसे D1 [ऽ]य (for मे) Ś1 महात्मन , D1 (also as above) महात्मवन् (sic), D5 महाध्रुव.]

G 1 65 16 B 1 63 11 L 1 59 16 अहोरात्रापदेशेन गताः संवत्सरा दश ।
काममोहाभिभूतस्य विघ्नोऽयं प्रत्युपस्थितः ॥ ११
विनिःश्वसन्मुनिवरः पश्चात्तापेन दुःखितः ॥ १२
भीतामप्सरसं दृष्ट्वा वेपन्तीं प्राञ्जलिं स्थिताम् ।
मेनकां मधुरैर्वाक्यैर्विसृज्य कुशिकात्मजः ।
उत्तरं पर्वतं राम विश्वामित्रो जगाम ह ॥ १३
स कृत्वा नैष्ठिकीं बुद्धिं जेतुकामो महायशाः ।
कौशिकीतीरमासाद्य तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ १४
तस्य वर्षसहस्रं तु घोरं तप उपासतः ।
उत्तरे पर्वते राम देवतानामभूद्भयम् ॥ १५

अमन्त्रयन्समागम्य सर्वे सर्षिगणाः सुराः ।
महर्षिशब्दं लभतां साध्वयं कुशिकात्मजः ॥ १६
देवतानां वचः श्रुत्वा सर्वलोकपितामहः ।
अब्रवीन्मधुरं वाक्यं विश्वामित्रं तपोधनम् ॥ १७
महर्षे स्वागतं वत्स तपसोग्रेण तोषितः ।
महत्त्वमृषिमुख्यत्वं ददामि तव कौशिक ॥ १८
ब्रह्मणः स वचः श्रुत्वा विश्वामित्रस्तपोधनः ।
प्राञ्जलिः प्रणतो भूत्वा प्रत्युवाच पितामहम् ॥ १९
ब्रह्मर्षिशब्दमतुलं स्वार्जितैः कर्मभिः शुभैः ।
यदि मे भगवानाह ततोऽहं विजितेन्द्रियः ॥ २०

—^{c}) D3 सर्वे (for सर्वं) Ś1 D12 शुशो(Ś1 °चो) च कर्मेंद, D1–3 7 M4 हि सुरकर्मेंद D6 T3 G4 सुराणा कर्मेतत् (sic) G1 सर्वासुराणा कर्मेतत् —^{d}) Ś1 D1 12 T2 M4 मम (for महत्) D2 3 7 तपसो हरण मम

11 For M4 cf v l 9 —^{a}) D2 अहो शक्रोपदेशेन —^{c}) D4 °मोहाभितप्तस्य —^{d}) D7 G2 M1 समुपस्थित, D9 T3 पर्यु°

12 ^{a}) Ś1 Dt D1–3 5–8 M1 स नि°, D12 स निश्वस्य (for विनि श्वसन्) Ś1 D5 12 मुनिश्रेष्ठ, T2 G1 °वर, M1 (after corr *inf lin sec m* as in text) कपि° —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 12 मूर्छित

13 ^{b}) T3 वन्तीं, Cm g t as in text (for वेपन्तीं) Ś1 D1–3 5 7 12 वेपमाना कृताजलि (D12 °लि) —^{c}) D2 3 7 सकामो (for मेनका) —^{f}) Ś1 D1–3 5 7 12 [ऽ]भ्ययात्तत (Ś1 D5.12 °त्पुन) (for जगाम ह) G2 M1 जगाम कुशिकात्मज

14 ^{a}) T2 3 G4 नैष्ठिक (sic), Cm g t as in text (for नैष्ठिकीं) Ś1 D1–3 5 7 12 कृत्वा(D3 °ता)सुनिश्चिता बुद्धि —^{b}) Ś1 D2 3 5 7 9(transp) 12 काम, D3 °मे) जेतुं, G1 3 तसु°, Cg t as in text (for जेतुकामो) D1 तेपे च सुमहत्तप —D8 reads 14^{c}–15^{b} in marg —^{c}) D7 -रम् (for -तीरम्) —^{d}) Dt D6 8 दुरासद (for सुदारुणम्) Ś1 D1–3 5 7 12 तपोतप्यत दारुण

15 D8 reads 15^{ab} in marg (cf v l 14) —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 12 तस्मिन् (for तस्य) Ś1 वर्ष Dt D4 6 8 T2.3 M2 -सहस्राणि, D2 3 -सहस्रे तु, D9 G1 3 M3 -सहस्रेण (for -सहस्रं तु) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 12 तप्यमाने(Ś1 D7 °नो)महत्त (D2 5 °हात)प —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 12 देवानामभवद्भयं

16 ^{ab}) D8 14 T3 M2 आमंत्रयन् Ś1 D1–3 5 7 12 ते मंत्रयंत सहिता सर्षि(D1 °ता ऋषि)सघा सुरासुरा (D2 3 7 सचारणा) —^{d}) Ś1 D1 2 5 12 कौशिकात्मज

17 M3 reads 17–19^{a} (17^{a} repeated) *inf lin sec m* —^{a}) D9 देवाना च (for देवताना) —^{c}) D2 अब्र न् —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 12 महामुनिं (for तपोधनम्)

18 M3 reads 18 *inf lin sec m* (cf v l 17) —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 12 स्वस्ति ते (for स्वागत) M2 तेस्तु (for वत्स) —^{b}) Ś1 D5 12 कर्षित (D12 °ता), D4 हर्षितः, T2 °त (sic) (for तोषित) D1–3 7 तव काम करोम्यहं —D12 repeats 18^{cd} after 19 —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 12 (both times) महर्षित्व दुरावाप, Cg t as in text —^{d}) D1.3 7 वदामि (for ददामि) T3 om तव Ś1 D5 12 (both times) सुव्रत, D2 शौनक (for कौशिक)

19 M3 reads 19^{a} *inf lin sec m* (cf v l 17). —^{a}) Dt D6 8 G1 3 तु (for स) Ś1 D1–3 5 7 12 पितामहवच श्रुत्वा, M3 ब्रह्मणो वचन श्रुत्वा —After 19^{a}, D14 T1 G4 ins

1169* सर्वलोकेश्वरस्य ह ।
न विषण्णो न संतुष्टो
[(l 2) G4 स (for first न) D14 असतुष्टे (for न सतुष्टे)]

—^{c}) Ś1 D1–5 7 12, T3 प्रयतो —^{d}) D1–3 7 12 प्राब्रवीत्, D14 T1 2 G4 M3 सर्वलोक-, Ct as in text (for प्रत्युवाच) D1–4 7 9 12 T3 G1 3 M2 महायशा Ś1 D5 विश्वामित्रस्ततोब्रवीत् —After 19, D12 repeats 18^{cd}, while D14 T1 2 G4 M3 ins

1170* प्रत्युवाच ततो वाक्य विश्वामित्रो महामुनि ।
[D14 वाच, G4 M3 राम (for वाक्य)]

20 M3 reads 20^{ab} *inf lin sec m* —^{a}) Ś1 D1–5 7 12 T3 महर्षिशब्दम् D2 लभता, D12 विपुल (for अतुल) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 12 त(D12 ता)पोबलसमन्वि(D12 °जिं)त —^{c}) D2 3 7 स हि मे, D9 यदिदं (for यदि मे) D12 भगवन्. Dt D2 6 नाह (for आह) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 °स्मि, D12 न वास्मि, M2 तदाह (for ततोऽह)

तमुवाच ततो ब्रह्मा न तावत्त्वं जितेन्द्रियः ।
यतस्व मुनिशार्दूल इत्युक्त्वा त्रिदिवं गतः ॥ २१
विप्रस्थितेषु देवेषु विश्वामित्रो महामुनिः ।
ऊर्ध्वबाहुर्निरालम्बो वायुभक्षस्तपश्चरन् ॥ २२
घर्मे पञ्चतपा भूत्वा वर्षास्वाकाशसंश्रयः ।
शिशिरे सलिलस्थायी रात्र्यहानि तपोधनः ॥ २३
एवं वर्षसहस्रं हि तपो घोरमुपागमत् ॥ २४
तस्मिन्संतप्यमाने तु विश्वामित्रे महामुनौ ।
संभ्रमः सुमहानासीत्सुराणां वासवस्य च ॥ २५
रम्भामप्सरसं शक्रः सह सर्वैर्मरुद्गणैः ।
उवाचात्महितं वाक्यमहितं कौशिकस्य च ॥ २६

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्विषष्टितमः सर्गः ॥ ६२ ॥

G 1 65
B 1 63
L 1

21 ^{a}) D4 T3 M3 महातेजा (for ततो ब्रह्मा) —^{b}) G4 स (for न) D9 तावत्त्व निर्जितेंद्रिय , G2 M1 न तावद्वि-जितेंद्रिय —After 21^{ab}, Ś1 D1–3 5 9 12 ins

1171* इन्द्रियाणि जयेत्युक्त्वा जगाम त्रिदिव पुन ।
[D9 °त्काम (for जयेत्युक्त्वा) D1 3 गत (D3 °त), D2 9 तत (for पुन)]

—^{c}) D4 T3 G2 M1 2 जयस्व, D9 यजस्व, T2 ◦ (damaged)स्व (for यतस्व) Ś1 D1–3 5 7 12 [इ]ति मुनिश्रेष्ठम्, D4 नर° (for मुनिशार्दूल) —^{d}) Ś1 D5 12 उक्तवास्तं दिव व्रजन् (Ś1 व्रजेत्), D1–3 7 उक्तवास्तादिद वच , D9 उक्तवत पितामह

22 ^{a}) M2 प्रस्थितेषु च (for विप्रस्थितेषु) —^{b}) D14 महामहामुनि (ditto) —After 22^{ab}, M3 repeats 20^{c}–22^{a} in brackets —^{c}) D2 T3 ऊर्ध्वबाहो (for °बाहुर्) —^{d}) Ś1 वायुभक्ष्यस् Ś1 D5 12 ततोभवत्, D1–3 7 8 तपो-(D2 °तो)चरत्, D14 T1 G4 [ऽ]चरत्तप (for तपश्चरन्)

23 D12 om (hapl ?)23^{ab} —^{a}) Ś1 D5 ग्रीष्मे (for घर्मे) Ś1 पचतपो (sic) —^{b}) T3 वर्षे च (for वर्षासु) Ś1 D1–3 5 7 [आ]का(D3 °ञ)शगोभवत्, D6 [अ]भ्रावकाशित —^{cd}) Dt D6 8 सलिले शायी, D14 T1 G2 4 सलिले स्थायी T2 reads हानि *sup lin* Ś1 D1–3 5 7 12 सलिले शिशिर सर्वमहोरागाणि सर्वश

24 ^{a}) Ś1 D5 12 °सहस्रेण, D1–3 7 °शत साग्र, D4 9 T2 3 G1 3 4 M3 °सहस्राणि, G2 M1 °सहस्र तु (for °सहस्र हि) —^{b}) G2 M1 उग्र तप (for तपो घोरम्) D9 उपागत, T3 °हरत् Ś1 D1–3 5 7 12 तपोतप्यत दारुण

25 ^{a}) D14 T1 G4 M2 हि (for स-) Ś1 D1–3 5 7 12 तत(D5 °प)स्तपसि सर(Ś1 °स, D3 7 °यु)क्ते —^{b}) D3 7 °बले, D5 हा°, D14 T2 G4 तपोधने (for महामुनौ) —^{c}) Dt D4 6 8 संताप , Cg as in text (for संभ्रम)

26 ^{a}) D1–3 7 त्वप्सरस —^{b}) Dt D4 6 8 सर्वै सह (by transp), T3 सगधर्वैर् (for सह सर्वैर्) —^{c}) Ś1 D5 12 स उवाच हित° —After 26, D1–3 5 7 9.12 ins , Ś1 B3 (m) 4 D11 ins before I 63 1.

1172* वरारोहे गुणै सर्वैरप्सरोभिर्विशिष्यसे ।
[Ś1 B3 4 D5 7 विशिष्यते]

—For 1–26, Ñ V B D10 11 13 M4 (for 3^{c}–26) subst

1173* (1) { पूर्णे वर्षसहस्रे तु व्रतस्नात महामुनिम् ।
अभ्यगच्छन्सुरा राम तपोबलसमाहिता ।
(2) { तत्रैनमब्रवीद्ब्रह्मा पुन सुरुचिर वच ।
ऋषिश्रेष्ठो मतो नस्त्व निवर्त तपसोऽधुना ।
(3) { इत्युक्त्वानन्तर ब्रह्मा जगामाशु यथागतम् ।
विश्वामित्रोऽपि तच्छ्रुत्वा चचारैव पुनस्तप ।
तत्र चैनं तपस्यन्त कालस्य महतस्तप ।
आजगामाप्सरा राम त प्रलोभयितु रह ।
मेनका नाम सुश्रोणी विश्वामित्राश्रम प्रति ।
(4^{cd}) पुष्करे सा सुचार्वङ्गी स्नातु समुपचक्रमे ।
(5) { ता ददर्शाद्भुताकारा मेनका कुशिकात्मज ।
रूपेणाप्रतिमा राम श्रिय मूर्तिमतीमिव ।
ता दृष्ट्वा चारुसर्वाङ्गीं मेनका निर्जने वने ।
जलप्रक्लिन्नवसना मनोहरतराकृतिम् ।
(6^{ab}) कन्दर्पवशगोऽभ्येत्य मुनिर्वचनमब्रवीत् ।
का त्व कस्य कुतो वेद वन भद्रेऽभ्युपागता ।
(6^{cd}) एहि विश्रम्यता भीरु ममाश्रमपदे शुभे ।
मेनका तद्वच श्रुत्वा विश्वामित्रमभाषत ।
अप्सरा मेनका नाम त्वत्प्रीत्याहमुपागता ।
रोचते यदि ते ब्रह्मन्भजमाना भजस्व माम् ।
इति ता रुचिर वाक्य भाषमाणामनिन्दिताम् ।
पाणौ गृहीत्वा भगवानाश्रम प्रविवेश ह ।
(8) { तया च सह वर्षाणि पञ्च पञ्च च राघव ।
विश्वामित्रस्य चरत क्षणवद्व्यतिचक्रमु ।
हृतविज्ञानबुद्धिर्हि तया मुनिरसौ तदा ।
तानि वर्षाण्यतीतानि बुबोधैकमहर्यथा ।
(9^{ab}) अथ काले गते तस्मिन्बुद्ध्या बुद्ध्वात्मविक्रियाम् ।
जगादैव तदा वाक्य विश्वामित्रस्तपोधन ।
सोऽमर्षस्तच्च मे ज्ञानं तत्तप स च निश्चय. ।
नष्टान्येकपदेनेह सर्वथा किमपि स्त्रिय ।
अनया लोभयित्वा मा तपोपहरण कृतम् ।
इन्द्रप्रिय चिकीर्षन्त्या तस्मादेना त्यजाम्यहम् ।

(13^{cd}) ततस्ता मधुरैर्वाक्यैर्विसृज्य कुशिकात्मजः ।
(13^{ef}) पुष्कराणि परित्यज्य जगामोत्तरपर्वतम् ।
(14) नैष्ठिकीं बुद्धिमास्थाय जेतु कामममर्षित ।
कौशिकीतीरमासाद्य तपस्तेपे सुदारुणम् ।
(15) सहस्रमपरं राम वर्षाणाममितद्युतिः ।
चचार दुश्चर तेन देवा भयसमन्विता ।
(16) समेत्य मन्त्रयामासु सर्षिसघा सवासवा ।
महर्षिशब्द लभता साध्वय कुशिकात्मज ।
मा च नस्तपसोग्रेण तापयत्येवमुद्यत ।
निवर्त्यतामय ब्रह्मस्तपसोग्रादिति प्रभो ।
(17) देवाना निश्चय श्रुत्वा ब्रह्मा लोकपितामह ।
अब्रवीदभिगम्यैव विश्वामित्र तपोनिधिम् ।
(18) महर्षे विनिवर्तस्व तपस कुशिकात्मज ।
महत्त्वमृषिमुख्याना ददामि तव सुव्रत ।
(19) ब्रह्मणस्तद्वच श्रुत्वा विश्वामित्रस्तपोधन ।
प्राञ्जलि प्रगतो वाक्य प्रत्युवाच पितामहम् ।
(20) ब्रह्मर्षिशब्द भगवन्दुर्लभ तपसार्जितम् ।
लभेय त्वत्प्रसादेन यदि मेऽस्ति तपश्चितम् ।
(21^{ab}) तमुवाच ततो ब्रह्मा न तावत्त्वं जितेन्द्रिय ।
कामक्रोधावनिर्जित्य कथ ब्रह्मत्वमिच्छसि ।
जयेन्द्रियाणि तावत्त्व कामक्रोधौ च कौशिक ।
तत पर त्व ब्रह्मत्व समवाप्स्यसि दुर्लभम् ।
(21^{cd}) इत्युक्त्वा प्रययौ ब्रह्मा पुनरेव यथागतम् ।
(22) विश्वामित्रोऽपि तत्रैव तेपे घोरतर तप ।
ऊर्ध्वबाहुर्निरालम्ब एकपादप्रतिष्ठित ।
वायुभक्ष स्थित स्थान एकस्मिन्स्थाणुवत्स्थित ।
(23) घर्मे पञ्चतपा भूत्वा वर्षास्वभ्रावकाशिक ।
शिशिरे जलशायी च भूत्वा तेपे महत्तप ।
(24) एवं वर्षगत घोर साग्र तप उपासत ।
(25^{cd}) समस्ता दिवि काकुत्स्थ देवा भयमुपागमन् ।
सभ्रमं परमास्थाय तत शक्र सुराधिप ।
चिन्तयित्वा तपोविघ्नमुपाय रघुनन्दन ।
(26) आहूयाप्सरस रम्भा मरुद्गणवृत प्रभु ।
उवाचात्महितं वाक्यमहितं कौशिकस्य च ।

[M4 om l 1-5 —(l 1) B4 वर्षे Ñ1 V B1 2 [ऽ]थ (for तु) V1 व्रत°, V2 °स्नान, V3 °स्नातु, B2 तप °, D10 व्र-°, D11 °शात (for व्रतस्नात) —(l 2) D13 अभ्यागच्छन् V4 B3 D11 अभ्यगच्छत्पुरा राम (D11 °तत्र ब्रह्मा) (for the prior half) Ñ2 V3 D13 तपोवन, D11 जयेवचन- (hypermetric) (for तपोवल-) Ñ2 V4 B3 D10 11 13 -समाहित, V1 -समन्विता B2 तत्तपोवलविस्मिता (= 1^{d} in Ś1) (for the post half) —(l 3) V4 B4 [ए]वम् (for [ए]नम्) Ñ1 एव मोऽब्रवीद् Ñ2 च रुचिर, V1 सुरुचित, V2 4 D13 स°, D11 सहचिर (sic) —(l 4) V3 ऋषिश्रेष्ठो मुने त्व हि, V4 °निवर्तस्व, B1 the line of 2^{c} (for the prior half) Ñ2 निवर्तत तपोधुना (sic), V4 कुरु चोग्र महत्तप, D13 निवर्तस्व तपोधन (for the post half) —(l 5) V4 om from the post half up to the prior half of l 8 D11 च (for [आ]शु) —(l 6) D11 om पि (submetric) V1 त (for तच्). V3 चकार Ñ2 V1 3 B3 D11 13 [ए]व पुनस् B1 विपुल, M4 [ए]व महद् (for [ए]व पुनस्) B2 तप पुन (by transp) —(l 7) V1 अत्र चैन, B4 चचारेन, D11 तत्रैवाथ (for तत्र चैन) Ñ1 V3 D13 तत, M4 पुन (for तप) D11 कालस्य महत्तप (submetric) (for the post half) —(l 8) V3 [अ] रा (for [अ]प्सरा) D13 त वै, M4 तत्र (for त प्र-) V3 पुन, V4 (first time) D11 इर (metathesis) V1 लोभयितुमजसा, V2 त प्रमोचयितु तप (for the post half) —(l 9) D11 सुमुखी (for सुश्रोणी) V2 -[अ]यन (for -[आ]श्रम) V4 repeats the post half of l 8 in place of the post half of l 9 —(l 10) V2 चारुसर्वांगी, D11 सरसि चार्वंगी (hypermetric), M4 सा तु° (for सा सुचार्वङ्गी) —After the prior half of l 10, D13 reads the post half of l 13 and the prior half of l 14 changing accusative into nominative V1 स्नातुमुपचक्रमे (submetric) (for the post half) —For ins see below —(l 12) B4 प्रतिमा, D11 M4 °तिमा (for [अ]प्रतिमा) —D7 ins l 13–14 after 5 —(l 13) D11 ता समीक्ष्य सुचार्वंगीं (for the prior half) V4 B3 (marg also) D7 विजने, M4 रहिते —(l 14) V2 जलविच्छिन्न-, V4 D7 M4 जलार्द्र°, B2 जलार्द्रश्लिष्ट-, B3 (m also) जला° (for जलप्रक्लिन्न-) D11 -सवर्ना (metathesis) (for -वसना) —(l 15) M4 कदर्पवशमभ्येत्य (for the prior half) —(l 16) D11 वाले (sic) (for वेद) V1 हि, V4 [ऽ]पि, B1 4 [ऽ]ति (for ऽमि) D11 किमर्थं त्वमिहागता (for the post half) —(l 17) Ñ1 B विश्राम्यता D13 -पद प्रति (for -पदे शुभे) —(l 18) M4 तु (for तद्) —(l 19) D11 प्रीत्यर्थम्, B4 अप्सरसा मेनका राम त्वत्प्रीत्या समुपागता (hypermetric) —(l 20) B3 (marg also) M4 यदि रोचामि (for रोचते यदि) V1 मे ब्र°, D11 तुभ्य हि (for ते ब्रह्मन्) D13 अनुरक्तां (for भजमानां) —(l 21) V1 रुचिरा वाच B3 अनिंदित —(l 22) M4 प्रविवेश ता (for प्रविवेश ह) —(l 23) Ñ1 च शत-, V3 च स, B4 सहस्र (for च सह). D13 तानि वर्षाण्यतीतानि (for the prior half) B4 पञ्चक (sic) (for पञ्च च) V1 शतानि सुबहूनि च, D11 पच पच गत वरा (sic) (after वरा reads राघव in marg) (for the post half). —(l 24) Ñ D10 13 रमत, B2 च तत, B3 (also) वदत, B3 (*inf lin* also) D11 वमत, M4 चरत (for चरत). V2 प्रतिचक्रमु D11 क्षणबुद्धयातिचक्रमु (for the post half) —(l 25) Ñ2 V B1 3 कृत-, D11 हृत, D13 क्षण- (for हृत-) D13 तथा (for तदा) M4 तथा मुनिरयान्तदा (sic) (for the post half) —(l 26) Ñ1 M4 बुद्धा च, Ñ2 V4 विबोध M4 [ए]कस्महो (for [ए]कमहर्) —After l 26, D11 reads lines of 9 and M4 lines of 9–11 (cf v l. 9–11) D11 om l 27, M4 om l 27–28 —(l 27) B1 बुद्धा (for बुद्धया) V4 D13 transp बुद्धया and बुद्धा. B4 *-- रम- (for बुद्धाराम-) —(l 28) Ñ1 D13 [इ]व, V

B2 [इ]द, B1 D11 [ए]त(D11 °ा)द्(for [ए]व).—(l. 29) V4 अमर्पस्तत्स V1 B2 M4 विज्ञान (for मे ज्ञान) Ñ2 B3 तु (for च) D13 तपस्तच्च स निश्चय (by transp) (for the post half) V2 सोमर्षध्वस्तविज्ञानतप सह विनिश्चय —(l 30) Ñ2 B3(*sup lin* also as above) 4 °चेह, D10 °वेह (for [ए] कपदेनेह) V1 M4 सर्वमेकपदे(V1 °ृदे)न (M4 अ)ष्ट (for the prior half) B4 सर्वदा, D13 सर्वस्था (sic) Ñ1 V2 स्त्रिया, B4 D13 स्त्रिया —(l 31) M4 मे (for मा) D11 लोभदर्शिन्या D13 transp लोभयित्वा and मा D10 °हरणे कृते, D11 मे तपोरेरुण (sic) कृत (for the post half) —(l 32) V1 इद्रप्रिय-, V2 °प्रिया V4 चिकीर्षया —After l 32, D11 reads the line of 13^{ab}, while M4 reads the lines of 12–13^{b} (v l for 13^{b} वेपमाना कृताजलि [M4 भृश स्थिता]) —(l 33) D11 M4 मेनका (for ततस्ता) —(l 34) V4 B4 पुष्कर च (B4 तु) —(l 35) D11 कृत्वा स निश्चिता बुद्धि (for the prior half) V2 काल्म्, V4 कामस् (for कामम्) V3 °र्षत, V4 तदा नृप, B2 अशेषत, B4 D11 ‸मर्षित (for अमर्षित) V1 विजेतु काममर्षित (for the post half) —(l 36) V4 कौशकी- V2 आश्रित्य, M4 आगम्य B1 ते॰ (for तेपे) M4 [अ]तिदारुण —(l 37) B4 प्रवर (for अपर) V4 D11 13 सहस्रपरम M4 तत्र (for राम) D11 अमितप्रभ, D13 ‸मित°, M4 अमर° —(l 38) D11 दुश्चरत् —(l 39) D11 तेमत्रयत सहिता (for the prior half) V4 सहामरा —(l 40) D10 सर्पि- (submetric) (for महर्षि-) V4 नमत॰ (for लभता) —(l 41) Ñ2 B1 यावन्नस्, V3 मा चरस्, V4 B2 (m also as above) मा च वस् (for मा च नस्) V3 4 B3 D11 13 °यतु, M4 °येद् (for तापयति) B4 [ए]वमुसुचत (ditto) B2 (marg) तापयेत्तपता वर (for the post. half) —(l 42) V2.3 B4 D13 निववर्तताम् V2 [ऽ]स्माद्, B2 4 D11 13 [उ]श्याद् (for [उ]याद्) M4 प्रभु —M4 om l 43–47 —(l 43) D11 देवतानां वच (for देवाना निश्चय) D13 कृत्वा (for श्रुत्वा) —For ins see below —(l 44) Ñ2 B3 D10 [ए]न, V1 [इ]व, V4 [इ]द, B4 [उ]चैर् (for [ए]व) D11 13 मधुर वाक्यं (for अभिगम्यैव) B1 reads विश्वामित्र *inf lin* B3 (m also as above) तपोधन, D11 13 महामुनि (for तपोनिधिम्) B3 reads l 45–47 in marg —(l 45) V4 सुतपस (hypermetric) (for तपस) D11 महर्षे स्वरित ते वत्स तपसो मे न कर्षित (sic) —(l 46) V3 म त्त्वम्, B3 सहस्रम् (for महत्त्वम्) V1 मुनिसख्यानां (for ऋषिमुख्यानां) D11 महर्षित्व दुराताप (for the prior half) Ñ V1 3 B1 2 ददानि (for ददामि) —(l 47) B3 4 ब्रह्माणस्तु, D10 ब्रह्मत्ता° (sic), D11 पितामह- (for ब्रह्मणस्तद्) V2 तपोनिधि —(l 48) M4 प्रयतो (for प्रणतो) D13 महायशा (for पितामहम्) —(l 49) V1 3 ब्रह्मन् (submetric), B4 °वान् (sic) (for भगवन्) Ñ2 D13 [उ]जित (for [अ]जितम्) —(l 50) V4 तपश्चिर, B1 तप फल, D13 पत° (metathesis) (for तपश्चितम्) —(l 52) V4 अनिर्मिच (for अनिर्जित) B4 ब्रह्मणत्वम् (sic) (for ब्रह्मत्वम्) V1 कामक्रोधाविनिर्जित, D11 इद्रियाणि स निर्जित्य (both sic) (for the prior half) —For ins see below. —(l 53) D13 कौशिकौ (sic) —(l 54) D11 नात पर ब्रह्मत्व (submetric) (for the prior half) V3 तम् (for सम्-) M4 अवाप्स्यसि सुदुर्लभ (for the post half) —(l. 55) M4 इत्युक्त्वैन ययौ ब्रह्मा (for the prior half) B1 यथाहत; B4 °क्रम (for यथागतम्) D11 त्रिदिव दैवतै सह (for the post half) —(l 56) V2 घो॰ तपस्, B1 घोर पुनस्, B4 °मय (for घोरतर) —(l 57) D11 अनालब (for निरालम्ब). V2 3 B1 2 4 -[अ]प्रविष्ठिन (for -प्रतिष्ठित) B3 (marg. also) दुर्निवार सुदुःसह (for the post half) —(l 58) Ñ2 D10 वायुभक्ष्य V1 B1 D13 स्थिर, M4 मुनि (for स्थित). D11 स्थिरस्थान —(l 59) D11 13 ग्रीष्मे D10 °काशक, D11 [आ]काशवाशिक, M4 °काशित (for [अ]भ्रावकाशिक). —(l 60) D13 जलशाये (sic), M4 °वासी (for जलशायी). D11 [इ]व (for च) D10 महातपा —(l 61) V4 -गत (for -शत) B2 (also m) साग्र, D13 चाग्र (for घोर) M4 -सहस्र स (for -शत घोर) B3 4 D10 11 मोग्र, D13 M4 घोर (for साग्र). V4 साग्र घोर (by transp) V1 4 उपासति, B3 4 °सत, D13 °श्रित, M4 °गमत (for उपासत) V3 साहस्र तप आश्रित, B2 (also m) घोरमतिष्ठत्तप (for the post half) —M4 om. (hapl) l 62 —(l 62) Ñ2 V2 B3 D10 11 13 समताद् V2 °यतु, B1 °विशन् (for उपागमन्) —(l 63) V2 B3 सभ्रम. D11 सभ्रमं परम प्राप्त महस्राक्ष सुरेश्वर —(l 64) Ñ1 V4 B1 3 (marg also) 4 ततो (for तपो-) V2 कुरुनदन (sic) —(l 65) V1 आनीय, B4 आदाय (for आहूय) Ñ1 B4 °सा, B2 [अ]प्सर (submetric) (for [अ]प्सरस) D11 ॰भा (for रम्भा) V4 -समावृत॰, D13 युत° (for वृत प्रभु) —(l 66) D11 स्वहित (for [आ]त्महित)]

—After l 10, B3 ins

1174* लोभयामास त तत्र कटाक्षेण मुहुर्मुहु ।

—After l 43, D11 ins

1175* आजगामाथ त देश विश्वामित्र स्थितो यत ।

—After l 52, B3 ins

1176* ब्राह्मण्य दुर्लभ लोके सर्वथा हि नृपोत्तम।

Colophon D1–3 5 7 11 12 continue the previous Sarga —*Kānda name* Ś1V1 D4 om Ñ2 V2–4 B D10 आदि° —After Kānda name B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ V1 3 4 B1 3 4 D10 शतानदवाक्ये (Ñ2 V1 B3 D10 om) सेनकानिर्वास (V1 B1 °निवासो), V2 विश्वामित्रचरित, B2 रभासमागम —*Sarga no* (figures, words or both)· Ñ1 V1 4 B1 4 om Ś1 (m) V3 Dt D4 6 8 14 T G M1–3 63, Ñ2 B2 3 D10 65, V2 D9 66, M4 61 D13 — काडे — मित्र — तपो — सर्ग 64 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M1 श्रीरामाय नम; G3 श्रीमते रामानुजाय नम॰, M2 श्री ... नम.

६३

G I 66. I B I 64 I L I 60 I

सुरकार्यमिदं रम्भे कर्तव्यं सुमहत्त्वया ।
लोभनं कौशिकस्येह काममोहसमन्वितम् ॥ १
तथोक्ता साप्सरा राम सहस्राक्षेण धीमता ।
व्रीडिता प्राञ्जलिर्भूत्वा प्रत्युवाच सुरेश्वरम् ॥ २
अयं सुरपते घोरो विश्वामित्रो महामुनिः ।
क्रोधमुत्स्रक्ष्यते घोरं मयि देव न संशयः ।
ततो हि मे भयं देव प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ ३
तामुवाच सहस्राक्षो वेपमानां कृताञ्जलिम् ।
मा भैषि रम्भे भद्रं ते कुरुष्व मम शासनम् ॥ ४
कोकिलो हृदयग्राही माधवे रुचिरद्रुमे ।
अहं कन्दर्पसहितः स्थास्यामि तव पार्श्वतः ॥ ५

63

D1–3 5 7 11 12 continue the previous Sarga Before 1, Ś1 B3 (m) 4 ins 1172* (cf I 62 26)

1 ^{a}) D12 रम्ये (for रम्भे) —^{b}) M3 (after corr *sec m* as in text) हि महत् (for सुमहत्) Cg कर्तव्य सुमहत (as in text) Ñ V B D10 11.13 M4 कर्तुमर्हसि भावि (V2 D10 13 M4 °मि) नि —^{cd}) T2 G1 3 मोहन, Cm g k t as in text (for लोभन) Cg k t as in text (for^d). Ś1 D1–3 5 7 12 प्रलोभ्य कौशिक भद्रे कामक्रोधवश नय —For 1^{cd}, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

1177* लोभयस्व तपस्यन्तं कौशिकं रूपसम्पदा ।

[V4 लोभयाशु D11 तप ∴ ॰, D13 तपस्यते (for तपस्यन्त) Ñ2 B3 D10 13 गुण°, V4 तपसो व्ययात् (for रूपसम्पदा)]

2 ^{a}) Ś1 (with hiatus) अप्सरा, D2 साक्षरा (for साप्सरा) Ñ V B D10 13 M4 एवमुक्ता (Ñ2 V1 B4 D13 M4 °क्त्वा) ततो रम्भा, D7 तथेत्युक्ताप्सरा राम, D11 एवमुक्ताप्सरा रा —^{b}) M4 रावव (for धीमता) —^{c}) Ś1 D5 12 वित्रस्ता, G1 damaged (for व्रीडिता) Dt D6 8 9 14 T G M1 2 वाक्य (for भूत्वा) Ñ V B D10 13 M4 प्राजलि (M4 °लि) परमोद्विग्ना (B4 D13 प्रणता भूत्वा), D11 वित्रस्ता प्रणता मूर्ध्ना —^{d}) Ñ V B D10 11 13 सुराधि (Ñ2 illeg for धि) प, M4 पुरदर

3 ^{ab}) Ś1 D1–3 5 7 12 क्रोधी, M3 (after corr *sec m* as in text) घोरे (for घोरो) Ś1 D1–3 5 7 12 महाद्युति, T2 महामुनि Ñ V B D10 11 13 M4 कोपनश्च तपस्वी च विश्वामित्र शचीपते —D1 om 3^{cdef} —^{cd}) D14 T G4 M3 घोरम्, G1 3 कोपम् (for क्रोधम्) D4 T3 G1 3 Cm g उत्सृजते, D6 9 T2 M3 Ctp उत्सृज्यते, G2 M1 °क्ष्यति (for उत्स्रक्ष्यते) D9 क्रूरो, D14 T G4 M2 (sic) 3 क्रोध, G1 3 क्रुद्धो, G2 M1 क्रूर (for घोर) D2 3 7 शापमुत्सृज्य (D2 °त्स्रक्ष्य) ति मयि (for^c) D2 3 7 देव (for मयि) Ś1 D5 12 शापमुत्स्रक्ष्य (D12 °त्स्रक्ष) ति मयि देवताना भयप्रद ❀ Cv घोरमुत्स्रक्ष्यते क्रोधं मया देवे न सशय इति सम्यक्पाठ । ❀ —For 3^{cd}, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

1178* स कोप नियत देव मय्युत्स्रक्ष्यति कोपित ।

[V1 कोपनं (hypermetric), V4 B2 D11 M4 शाप (for कोपं) V3 4 देवम् (for देव) V1 मय्युत्स्रक्ष्यति, V2 मामुत्प्रेक्ष्यति, V3 अपत्स्रक्ष्यति, V4 अभ्युत्स्रक्ष्यति, B4 D10 मय्युत्स्रक्ष (D10 °क्ष्य) ति, D11 समुत्स्रक्षति V2 कोपन, D10 कोपत]

—^{e}) Cm g मे भय (as in text) Ś1 D2 3 5 7 12 ततो मे (D12 om मे [submetric]) भगवा (Ś1 °व) न्साधु, Ñ V B D10 11 13 M4 तस्मात्त्व मे (V4 om मे [submetric], B2 4 D13 °न्मे त्वं [by transp]) सुरपते —^{f}) D10 अर्हसि ते (hypermetric) (for अर्हसि) —After 3, Ś1 Ñ V B D1 (after 3^{ab})—3 5 7 10–13 M4 ins

1179* नात्यासादयितव्यानि तेजांसि च तपांसि च ।

[Ś1 D5 11 12 न मे°, Ñ2 B3 D13 तेना°, V3 B1 नाथा°, V4 B2 नात्यो (B2 °त्यु) त्सादयितव्यानि, B4 नास्या°, D10 नासादयितव्यानि (submetric) (for the prior half) Ñ V B2–4 (B2 marg also as above) D10 13 तपांसि (Ñ1 m) तपता (B3 तपसा, D13 जयता) वर (V2 कश्चित्, V3 4 B3 4 वर) (for the post half)]

while Dt D6 8 14 T G4 M3 ins after 3

1180* एवमुक्तस्तया राम सभय भीतया तदा ।

[Dt उक्त (for उक्तस्) T2 सदा राम, G4 तदा राम, M3 सहस्राक्ष (for तया राम) K (ed) रमया (for सभय) T2 न (for स-) T2 G4 M3 तया (for तदा)]

4 ^{a}) B4 D3 5 M2 (after corr *sec m* as in text) तम् (for ताम्) Ñ V B D10 11 13 तत शक्रो (for सहस्राक्षो) —^{b}) M4 वेपमाना (sic) B4 D5 कृताजलि —^{cd}) Dt D6 8 M1 3 भैषी, G1 3 भैष्ट D9 मा भै क्षिप्र च भद्र ते (for^c) Ś1 D1–3 5 7 12 रम्भे मा भूत्तव भय कुरुष्व वचन मम, Ñ V B D10 11 13 M4 त्व रम्भे कुरु मा भैषी (V1 त्व रम्भे मा कुरु भैषी, D13 मा भैषी कुरु रम्भे त्व, M4 रम्भे मा भै कुरुष्वेट) प्रिय मे (V1 om मे [submetric]) प्रियभाषिणी ❀ Cg मा भैषि रम्भे इत्यत्र आर्षो ह्रस्व । ❀

5 ^{a}) Ñ1 हृदयग्राहे, B1 हृ य°, B2 *int lin sec. m*, T3 मधुर° (for हृदयग्राही) —^{b}) G2 माधवो Ś1 D1–3 5 7 11 12 रुचिरे ऋतौ (for रुचिरद्रुमे) Ñ V B D10 13

त्वं हि रूपं बहुगुणं कृत्वा परमभास्वरम् ।
तमृषिं कौशिकं रम्भे भेदयस्व तपस्विनम् ॥ ६
सा श्रुत्वा वचनं तस्य कृत्वा रूपमनुत्तमम् ।
लोभयामास ललिता विश्वामित्रं शुचिस्मिता ॥ ७
कोकिलस्य तु शुश्राव वल्गु व्याहरतः स्वनम् ।
संप्रहृष्टेन मनसा तत एनामुदैक्षत ॥ ८
अथ तस्य च शब्देन गीतेनाप्रतिमेन च ।
दर्शनेन च रम्भाया मुनिः संदेहमागतः ॥ ९
सहस्राक्षस्य तत्कर्म विज्ञाय मुनिपुंगवः ।
रम्भां क्रोधसमाविष्टः शशाप कुशिकात्मजः ॥ १०
यन्मां लोभयसे रम्भे कामक्रोधजयैषिणम् ।
दशवर्षसहस्राणि शैली स्थास्यसि दुर्भगे ॥ ११
ब्राह्मणः सुमहातेजास्तपोबलसमन्वितः ।
उद्धरिष्यति रम्भे त्वां मत्क्रोधकलुषीकृताम् ॥ १२
एवमुक्त्वा महातेजा विश्वामित्रो महामुनिः ।
अशक्नुवन्धारयितुं कोपं संतापमागतः ॥ १३
तस्य शापेन महता रम्भा शैली तदाभवत् ।
वचः श्रुत्वा च कन्दर्पो महर्षेः स च निर्गतः ॥ १४

G I
B I
L I 6c

M4 काले कुसुमित(Ñ2 V1 3 B4 D10 °ते)द्रुमे —c) Ś1 D1–3 5 9 12 अ(D2 ह्य)य (for अहं) D14 -दुहित (for -सहित·) —d) Cg स्थास्यामि(as in text) D14 T1 G4 मुनि- (for तव) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 M4 स्थास्ये (Ś1 D2 स्थितस्, D1 3 5 7 9 12 स्थाता) तव(M4 °स्य) समीपत (V4 °ग)

6 For 6–15, Ñ V B D10 11 13 M4 subst 1181* —a) Ś1 D1–3 5 7 9 12 च (for हि) G1 3 -विधं, Cm g k t as in text (for -गुण) —b) D3 om from भास्वरम् up to अप्रतिम in 7^b (see 7^b reading in D3) D5 12 G4 -भासुर —c) D1 त्वम् (for तम्) Ś1 Dt D2 5 6 8 9 12 T1 भद्रे (for रम्भे) —d) T2 G1 3 M3 मोह(G1 damaged for ह)यस्व, Cm g t as in text (for भेदयस्व) D14 T1 3 G4 तपोधन (for तपस्विनम्) Ś1 D1 2 5 7 9 12 मोह(D1 2 7 9 लोभ)नार्थमुपाह्वय

7 Cf v l 6 and 15 D3 om 7^{ab} (cf v l 6). —b) Ś1 D1–3(om up to मं) 5 7 12 रूपमप्रतिमं भुवि —c) G1 3 ललितैर्, Cg k t as in text (for ललिता) Ś1 D1–3 5 7 12 कृत्वा बहुविधं(Ś1 °गुण, D1 °विधे) रभा(Ś1 रूप) —d) Ś1 D5 12 उपाद्रवत्, D1–3 7 अलोभय(D2 °ये [sic])त्, D9 सुविस्मिता (for शुचिस्मिता)

8 Cf v l 6 and 15 —a) Ś1 D1–3 5 7 12 च सश्रुत्य, D4 9 G1 3 M2 3 (before corr as in text, after corr inf lin sec m) म शु°, G2 4 M1 च शु° (for तु शुश्राव) —b) D3 व लुब्धा (sic) कृतनि स्वन, D7 °व्याहृतनि स्वन —D4 reads from 8^c up to ह in 9^d in marg —c) Ś1 D1–3 5 7 12 ता (for स-) —d) Ś1 D1–3 5 7 12 विश्वामित्रो-भ्यवैक्ष(D1 3 5 °क्ष्य) त(D1 त [sic !]), Dt D6 8 स चैनामन्ववैक्षत

9 Cf v l 6 and 15 D4 reads up to ह in d in marg (cf v l 8) —a) Ś1 D1–3 5 7 स-, D9 12 om (submetric) (for च) —b) G1 3 [अ]नुपमेन (for [अ]प्रतिमेन) Ś1 D5 12 स. (for च) —c) D6 दर्शने* D1 14 रभाया —d) Ś1 D5 12 समोहम् Ś1 D1–3 5 7 12 आगमत्, G2 M1 आस्थित (for आगत)

10 Cf v l 6 and 15 —a) Dt D6 8 Ct सर्वं, Cg k as in text (for कर्म) —Ś1 om 10^{cd} —c) D2 12 रभा-. G4 कोप- (for क्रोध-) —d) D1–3 5 7 12 शप्तवान्. D3 कुशलात्मज, D5 मुनिपुंगव

11 Cf v l 6 and 15 —a) Ś1 D2 3 5 7 12 यस्मात्, D1 अस्मात्, D9 त्वं मा, M3 यन्मा (for यन्मां) T2 लोभयसी (sic), G1 2 M1 क्रोधयसे —b) D2 4 -जयै(D4 °यी)क्षण, G4 -जयैषिणीं (all sic) —d) Ś1 D5 12 शैले, D1–3 7 9 शिला, Cm g t as in text (for शैली) Dt D2 9 M3 (before corr) स्थास्यति D1 2 7 9 भूतले, M2 दुर्मते, Cm g as in text (for दुर्भगे)

12 Cf v l 6 and 15 —a) D4 T3 स (for सु) Ś1 ब्रह्मादयो महाभागास्, D1–3 5 7 9 12 ब्राह्मणा हि महात्मानस्. —b) Ś1 D2 5 7 9 12 -समन्विता —cd) Ś1 D1–3 5 7 9 12 उद्धरिष्यति ते रभे (hypermetric) (for रम्भे) D1 3 9 त्वा T1 damaged for त्वा मत्

13 Cf v l 6 and 15 —a) Dt उक्ता —b) D4 M2 महातपा —c) D2 अशक्तद् (sic) (for अशक्नुवन्) Ś1 D5 9 12 वारयितु —d) Dt D6 9 14 T G2 3 M1–3 कोप-, D3 काम-, Cm क्रोध, Ct as in text (for कोप) Cm g k सतापम् (as in text) Dt D6 8 T2 G2 3 M1 3 आत्मन, D3 9 आगत (for आगत) Ś1 D5 12 क्रोधसतापमागत, G1 कोपसतापता गत

14 Cf v l 6 and 15 —a) M3 कोपेन (for शापेन) Ś1 D1–3 5 7 12 चिताभ्युपे(Ś1 °ह्युपे, D3 °मुपे)तस्य —b) M3 शैलीभूता (for रम्भा शैली) T3 G4 तथा (for तदा) Ś1 D5 12 रभा वै शैलमागता, D1–3 7 रभा शैलत्वमागता —cd) M2 शतक्रतुश् (for वच श्रुत्वा) D14 T G1 3 M3 तु (for च) M2 व्रीळितौ जग्मतुस्तदा (for d) Ś1 D1–3 5 7 12 व्रीडितश्चापि कदर्पो (D12 गधर्वो) जगामा(D5 ययावा)शु यथागतं.

G. I 66. 19 B I 64 16 L. I. 60 18 कोपेन स महातेजास्तपोऽपहरणे कृते । | इन्द्रियैरजितै राम न लेभे शान्तिमात्मनः ॥ १५

इति श्रीरामायणे वालकाण्डे त्रिषष्टितमः सर्गः ॥ ६३ ॥

15 ^{a}) Ś1 D5 12 क्रोधेन च, Dt D3 6–8 G1 3 °न च, D1 कोपेनाथ, D4 G2 कोपेन सु- (for कोपेन स) D1 महातेजा, D3 महता तेजास् (sic) (for महातेजास्) —^{b}) Ś1 D2 5 7 12 तपसो, D1 श्रेयसो (for तपोऽप-) D1 कृत, D3 क्षमे (for कृते) Ś1 D5 हरणात्कृत —M3 reads from 15^{c} up to l 2 of 1183* in marg *sec m* —^{c}) D4 °यै र्क्षुभितै, T1 damaged for यै रजि (for इन्द्रियैरजितै) —For 6–15, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

1181* (6) { मनोहर तु रम्भोरु कृत्वा रूपमथाद्भुतम् ।
तमृषिं रुचिरापाङ्गि गच्छ लोभयितु वने ।
इत्युक्ता देवराजेन रम्भा सुरुचिरानना ।
(7^{cd}) कृत्वा रूपं मनोहारि विश्वामित्रमलोभयत् ।
इन्द्रोऽपि कोकिलो भूत्वा कन्दर्पसहितस्तदा ।
वल्गुवागमितस्तस्यास्तस्थौ राम विलोभयन् ।
(8^{ab}) कोकिलस्य वच श्रुत्वा वल्गु व्याहरतो वने ।
रम्भागीतस्वन चैव मधुर सुमनोहरम् ।
मारुत च सुखस्पर्शं दिव्यपुष्पाधिवासितम् ।
आयान्त सममिप्रेक्ष्य कामिना मदवर्धनम् ।
सहसा हृतचित्तात्मा मदनेन महामुनि ।
गीतस्वनेनानुसृत्य रम्भा दृष्ट्वा मनोहराम् ।
(9) { शब्देनापहृतस्तेन रम्भासदर्शनेन च ।
स्मृत्वा चात्मतपोभ्रश मुनि शङ्कामुपागमत् ।
(10) { सहस्राक्षस्य तत्कर्म दृष्ट्वाथ ध्यानचक्षुषा ।
रम्भा कोपसमाविष्ट इद वचनमब्रवीत् ।
(11) { यस्माल्लोभयसे रम्भे मामात्मगुणसम्पदा ।
तस्माच्छैलमयी भूत्वा स्थास्यसीह तपोवने ।
वर्षाणामयुतं पूर्णं मच्छापकलुषीकृता ।
(12^{cd}) ब्राह्मणस्तु तप सिद्ध उद्धर्ता ते भविष्यति ।
रम्भा शैलमयीं कृत्वा विश्वामित्रो महामुनि ।
(13^{cd}) सतापमगमत्तीव्र क्रोधस्य वशमागत ।
दृष्ट्वा तथा कृता रम्भा सद्य शैलमयीं रुषा ।
कन्दर्पसहित चैव दृष्ट्वा नष्ट पुरदरम् ।
तपोऽपहार च पुन कृत दृष्ट्वा तथात्मन ।
अजितेन्द्रियोऽस्मीति भृश जगर्हात्मानमात्मना ।

[(l 1) V3 4 त्व (for तु) D11 मनोरम च D13 रमे त्व (for रम्भोरु) V4 हृत्वा (for कृत्वा) B1 D10 य(D10 त)थाद्भुत, M4 अनुत्तम (for अथाद्भुतम्) D11 कृत्वा रूपमप्रतिम भुवि (hypermetric) (for the post half) —D11 om l 2–3 —(l 2) B1 repeats तमृषिं D13 M4 रुचिरापागे —(l 3) Ñ2 V1 2 4 M4 उक्ता B1 सा (for सु-) —(l 4) D11 बहुविध रम्भा, M4 °नोग्राहि (for रूप मनोहारि) V4 अलोभता (sic), D11 उपाद्रवत् (for अलोभयत्) B2 (marg also as above) विश्वामित्रमनोहरत् (for the post half) —D13 om (hapl ?) from the post half up to the prior half of l 7 —(l 6) D10 om तस्यास् Ñ1 V2–4 B1 वल्गुवाग(B1 °गह [sic])मितस्तस्य(V2 °स्यास्), V1 वर्ण(after corr as above)रागहितस्तस्य, D11 वल्गुवागमितत्र (sic) (for the prior half) D10 सम- (for राम) Ñ1 विलोकयन्, B4 प्रलोभयन्, D11 विलेपयन् —(l 7) D11 च सश्रुत्य (for वच श्रुत्वा) V1 (m after corr as above) वर्ण-, B3 वल्गु (for वल्गु) D13 व्याहरते (for °रतो) —(l 8) V3 वल्गु- (for रम्भा-) Ñ1 B1 D11 -स्वर (for -स्वन) V1 चक्रे, V4 श्रुत्वा (for चैव) D10 सधुर (sic) (for मधुर) —(l 9) Ñ1 D13 -स्पर्शं- Ñ B3 D10 दिव्य (for दिव्य-) V2 -पुष्पादि-; V3 B1 -गधादि- (for- पुष्पाधि-) —(l 10) Ñ1 अवात, V1 B2 आवा(B2 °वा)त, V3 4 B1 आरात्त (V4 °तु) (for आयान्त) D11 आरभ तमभिप्रेक्ष्य, M4 आवायमान संप्रेक्ष्य (for the prior half) Ñ1 च मद° (hypermetric), B3 (m, also as above) स्मर°, B4 मोद° (for मदवर्धनम्) —(l 11) V2 सहजा, D11 कौशिको (for सहसा) Ñ2 V2 3 B3 कृतचित्ता(V3 चिता)त्मा, V4 हृतचित्त स Ñ1 V2 4 पवनेन (for मदनेन) —(l 12) Ñ1 V1 -स्वरेण (for -स्वनेन) Ñ1 V1 4 B3 D10 11 13 [अ]नुसृत्तो, Ñ2 [अ]नुभूतो, V2 [अ]भिसृतो D11 मनोरमा —(l 13) V1 [उ]पहृतस्, V4 [अ]पि हृतस् (for [अ]पहृतस्) D11 तत्र (for तेन) —(l 14) V4 चाथ, B1 4 चात्र, D11 ॰म- (for चात्म-) Ñ2 B3 (m also as above) D10 13 -भग, D11 -नाश (for -भ्रश) V1 शकासमन्वित, V2 °पाविशत्, B1 °पागन (for शङ्कामुपागमत्) —(l 15) Ñ2 सह अक्षस्य (sic) B2 सर्वं

(for कर्म) Ñ2 B3 4 D10 11 13 च ध्यान-, V3 ध्यानेन, B2 च ज्ञान- (for [अ]थ ध्यान-) —(l 16) V4 वचन चेदमब्रवीद्, M4 शशाप कुशिकात्मज (=10^{d}) (for the post half) —(l 17) V4 लोभय मे (sic) (for °यसे) V1 ममात्म- (sic), D11 त्वमात्म- (for मामात्म-) —(l 18) Ñ1 शैलमया, B4 शिलमयी (for शैलमयी) D11 स्थास्यस्त्र सुदुर्भगे (for the post half) —(l 19) M4 क्रोध- (for शाप-) —(l 20) M4 तपसा (for तु तप –) V4 तद्धर्ता, D11 उ र्ता (for उद्धर्ता) —For ins see below —(l 21) M4 ततो (for महा-) —(l 22) M4 अक्रोद् (for अगमत्) B4 सतापः ग ÷ त्र (for the prior half) D13 M4 क्रोपस्य (for क्रोधस्य) V3 आगन D11 चिंताशोकसमागत (for the post half) —(l 23) Ñ2 B3 D10 11 13 °गतां (for तथा कृत्वा) M4 तथा कृत्वा रुषा रमा (for the prior half) B1 M4 तदा (for रुषा) —(l 24) Ñ2 -सहितश्च (for -महित) M4 बुद्धा (for दृष्ट्वा) —(l 25) Ñ1 V1 तपसो(V1 [with hiatus] तपो अ)पहार च (both hypermetric), V4 °हान च, B1 तपसोपहार (for तपोऽपहार च) Ñ1 V4 हृत (for कृत) V2 मम (for दृष्ट्वा) V2 दुरात्मना, B4 महात्मन, D11 तपोधन, M4 [आ]त्मनस्तदा (for तथात्मन) —(l 26) All the above MSS (except V4) read hypermetrically the prior half D11 राम (for भृश) V1 °हमस्मीति, V4 ततोजितेंद्रियोस्मीति, M4 जितेंद्रियोस्मीति तदा न तु (for the prior half) M4 आत्मन (for आत्मना)]

—After l 20, B3 ins

1182* इत्युक्त्वा च तदा तत्र शान्तरूपो बभूव ह।

—After 1181*, D11 cont, while Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) ins after 15, whereas Ś1 D1–3 5 7 12 ins l 1–8 after I 64 1 and subst l 9–11 for I 64 2, V4 ins l 10 and l. 11 after I 64 2^{ab}

1183* ता दृष्ट्वा शापसयुक्ता रम्भां शैलमयीं कृताम्।
बभूवास्य मनश्चिन्ता तपोऽपहरणे कृते।
नैवं क्रोधं गमिष्यामि न च वक्ष्ये कथचन।
अथवा नोच्छ्वसिष्यामि सवत्सरशतान्यपि।
अहं हि शोषयिष्यामि आत्मान विजितेन्द्रिय।
तावद्यावद्धि मे प्राप्तं ब्राह्मण्यं तपसार्जितम्।
अनुच्छ्वसन्नभुञ्जानस्तिष्ठेय शाश्वती समा।
न हि मे तप्यमानस्य क्षय यास्यन्ति मूर्तय·।
एव वर्षसहस्रस्य दीक्षा(स मुनिपुगव।
चकाराप्रतिमा लोके प्रतिज्ञा रघुनन्दन।
स्थाणुभूतो निरालम्ब क्रोधमात्सर्यवर्जित।

[Dt D4 6 8 9 11 14 S (except M4) om l 1 —(l 1) D2 3 शैलमयीकृता —M3 reads l 2 in marg *sec m* —(l 2) D4 9 14 T1 3 G1 3 4 पुनश्च (for मनश्च) Ś1 D1,2 5 7 11 12 अभ्या(D5 °भ्य)गच्छन्(D1 2 7 °तो) मुनिश्चिन्तां, D3 अभ्यागमन्मुनिश्चिता(sic) (for the prior half) —(l. 3) D1 3 5 9 11 12 14 S (except M4) [ए]व (for [ए]व) Ś1 D1–3 5 7 11 12 कोप करिष्यामि Ś1 D12 om. (hapl) from the post half of l 3 up to the prior half of l 4 and the prior half of l 5 respy D1–3 5 7 न मोक्ष्ये चा(D2 वा, D5 च मोक्ष्ये [by transp])पि साप्रत, D11 न च मोक्ष्ये न साप्रत (for the post half) —(l 4) T1 damaged for वा नो D6 सवत्सर- (for सवत्सर-) Ś1 D1 5 7 -शता(D1 7 -गणा)न्बहून्, D11 -शतान्वह (for -शतान्यपि) D2 सचरन्सगणान्बहून् (for the post half) —(l 5) Ś1 D5 11 स्वय च(D11 प्र-), D9 (before corr),14 T G2 4 M1 2 अह वि- (for अह हि) D1–3 7 अह वै(D3 अय च) शोषयाम्येव(D2 °म्यद्य) (for the prior half) —Note hiatus between the two halves D14 T1 3 G M1 ह्यात्मान (to avoid hiatus) (for आत्मान) Ś1 D1–3 5 7 11 12 स्वमात्मान जि(Ś1 D11 य) तेंद्रिय (for the post half) —(l 6) G1 च (for हि) G2 M1 यत्वत्तावद्धि(by transp) D1 प्राप्ति D3 ब्राह्मग, M3 ब्रह्मण्य (for ब्राह्मण्य) Ś1 D1–3 5 7 11 12 महदूर्जित, D4 14 T G M1–3 स्वतपो(T1 damaged after स्व, G1 3 °पा)र्जित, D9 °सोर्जित (for तपसार्जितम्) —(l 7) D6 अनुगच्छन् Ś1 D5 11 अभुजन्वै, D12 अभुजत्वे (sic), G2 अभुजानन् (for अभुञ्जानस्) D7 अश्वसन् (for तिष्ठेय) —(l 8) D7 नहिं (for न हि). D3 om मे (submetric) Ś1 D5 नासव, D3 मम मूर्तय (hypermetric), D11 12 वासव (for मूर्तय) D1 2 7 ए(D7 नै)व विप्रो(D2 °प्रो) भविष्यति (for the post half) —(l 9) T1 damaged for सह, G1 3 -सहस्र तु (for -सहस्रस्य). Ś1 D1–3 5 7 11 12 मौन वर्षसहस्राय(Ś1 °स्रायु, D3 °स्राणि, D11 °स्र तु, D12 illeg for य) कृत्वा मनसि सु(D3 स) स्थिर(Ś1 °त) —For ins see below —D6 om l 10–11 —(l 10) Ś1 V4 D1–3 5 7 11 12 अक(D11 आका [sic]) रोदप्रतिसमा (for the prior half) —Dt D4 8 9 14 S (except M4) om l 11 —D1–3 5 read l 11 after I 64 3^{ab} —D11 reads l 11 after l 1 of 1187*. —(l 11) Ś1 न हि मे तप्यमानस्य (for the prior half)]

—After the prior half of l 9, G1 3 ins

1184* कृत्वा व्रतमनुत्तमम्।
विश्वामित्रो महातेजा

Colophon Ś1 D1–3 5 7 11 12 om (continue the Sarga) Ñ V B D10 13 M4 read colophon after l 1 of 1187* —*Kānda name* V1 D6 8 om Ñ2 V2–4 B D10 आदि° —After Kānda name, B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ V B D9 10 शतानदवाक्ये (Ñ2 V1 2 B2 3 D9 10 om) रभाशाप —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 om Ñ2 B2 3 D10 66, V2 D9 67, V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 64, M4 62 D13 —काण्डे—शापो—सर्ग 65 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M1 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री नम

G 1 66 20
B 1 65 1
L 1 60 19

६४

अथ हैमवतीं राम दिशं त्यक्त्वा महामुनिः ।
पूर्वां दिशमनुप्राप्य तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ १

मौनं वर्षसहस्रस्य कृत्वा व्रतमनुत्तमम् ।
चकाराप्रतिमं राम तपः परमदुष्करम् ॥ २

पूर्णे वर्षसहस्रे तु काष्ठभूतं महामुनिम् ।
विघ्नैर्बहुभिराधूतं क्रोधो नान्तरमाविशत् ॥ ३

ततो देवाः सगन्धर्वाः पन्नगासुरराक्षसाः ।
मोहितास्तेजसा तस्य तपसा मन्दरश्मयः ।
कश्मलोपहताः सर्वे पितामहमथाब्रुवन् ॥ ४

64

☞ Ś1 D1–3 5 7 11 12 continue the previous Sarga Ñ V B D10 13 M4 read 1–2^b (followed by l 1 of 1187*) before the colophon of Sarga 63

1 ^{a}) Ñ V1 3 4 B1–3 D10 11 M4 रम्या, V2 रमा (sic), B4 पुण्या, D13 त्यक्त्वा (for राम) —^{b}) V3 दिशम् D13 रम्या, G2 M1 हित्वा (for त्यक्त्वा) D2 महाबल —^{c}) Ñ V B D10 11 13 उपागम्य (V2 °श्रित्य, D13 °गत्य), D1–3 5 7 12 M4 अति (D5 12 उपा, D7 अभि) क्रम्य (for अनुप्राप्य) —^{d}) Ñ1 °स्तसु महामुनि, Ñ2 V B D10 11 13 M4 °स्तसु प्रचक्रमे —After 1, Ś1 D1–3 5 7 12 ins l 1–8 of 1183* (cf v l I 63 15)

2 ^{a}) V4 मौनी Ñ V B D10 13 G1 3 -सहस्रं तु (V1 च), D11 -सहस्राणि, M4 -सहस्र स, Cm g as in text (for -सहस्रस्य) —^{b}) Ñ V B D10 11 13 कृत्वा स कृतनिश्चय, M4 सङ्कल्प्य कृतनिश्चय —M3 om 2^{cd} —^{c}) D6 [अ]प्रतिज्ञ, T2 [अ]प्रतिमा (sic), T3 प्रतिम (sic) (for [अ]प्रतिम) —For 2, Ś1 D1–3 5 7 12 subst l 9–11 of 1183* (cf v l I 63 15) —For 2^c–5^b, Ñ V B D10 11 (l 1 and 8 only for 2^{cd} and 5^{ab} respy) 13 M4 subst 1187*

3 D9 om 3^b up to the prior half of l 2 of 1185* —^{b}) D1–3 7 11 काष्ठभूतो महामुनि —After 3^{ab}, D1–3 5 read l 11 of 1183* (cf v l I 63 15) —^{c}) D2 विघ्नैर्, G4 दीर्घैर् (for विघ्नैर्) D7 आवृते, D11 आधूत —^{d}) Ś1 D3 12 कोपो (for क्रोधो) D1 कोपेनोत्तर° (sic), D2 कोपेनापर° (corrupt), D11 कोपं नैव समाविशत् —After 3, Ś1 Dt D1–9 11 12 14 S (except M4) Cm g k t ins (Cv r comm on l 9 only)

1185* स कृत्वा निश्चयं राम तप आतिष्ठदव्ययम् ।
तस्य वर्षसहस्रस्य व्रते पूर्णे महाव्रत ।
भोक्तुमारब्धवानन्नं तस्मिन्काले रघूत्तम ।
इन्द्रो द्विजातिर्भूत्वा तं सिद्धमन्नमयाचत ।
तस्मै दत्त्वा तदा सिद्धं सर्वं विप्राय निश्चित । [5]
निःशेषितेऽन्ने भगवानभुक्त्वैव महातपा ।
न किंचिदवदद्विप्रं मौनव्रतमुपास्थित ।
तथैवासीत्पुनर्मौनमनुच्छ्वास चकार ह ।
अथ वर्षसहस्रं वै नोच्छ्वसन्मुनिपुंगव ।
तस्यानुच्छ्वसमानस्य मूर्ध्नि धूमो व्यजायत । [10]
त्रैलोक्यं येन संभ्रान्तमादीपितमिवाभवत् ।

[(l 1) Dt D4 6 8 14 T2 G2 M1 2 आनिष्ठन्नाव्यय Ś1 D1–3 5 7 11 12 गत्वा च परम हर्षं तप आतिष्ठद् (D1 °ष्ठमु [sic], D11 °ष्ठ उ) त्तम —(l 2) Ś1 D1–3 5 7 11 12 अथ वर्षसहस्रेण (for the prior half) —D11 om (hapl ?) from the post half up to the prior half of l 9 D9 महात्मन (for °व्रत) Ś1 D5 12 व्रतदीक्षेण आगत (hiatus), D1 व्रतदीक्षासमागमे, D2 7 (with hiatus) व्रता (D7 °तो) दीक्षण आगमे (both sic), D3 व्रतो (sic) दीक्षणमागते (before corr °मे) (for the post half) —Ś1 D1–3 5 7 12 om l 3 —(l 3) D9 आरभ्य तिष्ठन (for आरब्धवानन्न) M2 रघूद्वह —(l 4) D1–3 7 [ए]न, D5 12 [ए]व, D9 T3 तु (for त) Ś1 इन्द्रो द्विजाति गत्वैत (for the prior half) Ś1 D1–3 7 12 यथासिद्धम् (for सिद्धमन्नम्) —Ś1 D1–3 5 7 12 om l 5 —(l 5) M3 (before corr) सदा (for तदा) D6 सर्वे, G2 M1 अन्न (for सर्वं) G1 2 निश्चल, M3 निश्चित D9 सर्वं नियतमानस (for the post half) —(l 6) Ś1 D1–3 5 7 9 12 नि (D12 न) शेषमन्न (D9 [before corr]°न्न) (for निःशेषितेऽन्ने) Ś1 भगवन्, D3 भगवन् Ś1 D1 5 12 अभुक्त च, D2 7 अभुक्ते च, D3 अदत्त दत्त म (sic), D9 भुक्त्वा तस्य (sic) (for अभुक्त्वैव) D9 महात्मन, T3 महामुनि —Ś1 D1–3 5 7 12 om l 7 —(l 7) G2 मौनव्रतम् D4 14 T G4 M2 3 अथा°, D9 समाश्रित (for उपास्थित) G1 3 अथ मौन समास्थित (for the post half) —(l 8) Ś1 D1–3 5 7 12 तथैव मौनमकरोदनुच्छ्वास च राघव —(l 9) D1–3 7 पूर्णे (for अथ) Ś1 D5 12 -सहस्रेण, Dt D6 8 -सहस्र च, D1 7 -सहस्रेपि, D2 3 -सहस्रे तु, D9 -सहस्राते Dt सोच्छ्वसन् Ś1 D1–3 5 7 निरुच्छ्वासोभवन्मुनि, D11 निरुच्छ्वासे ततो मुनौ, D12 निरुद्रासो महामुनि (for the post half) —(l 10) D9 14 (before corr) T3 [अ]नुच्छ्वासमानस्य Ś1 D5 12 निरुच्छ्वासान्मुनेरन्त (Ś1 [after corr in marg]°र) स्य, D1–3 7 अनुच्छ्वासात्तनस्तस्य, D11 विश्वामित्रस्य तपसा (for the prior half) G4 [अ]भ्यजायत —(l 11) D3 त्रैलोक्ये Dt D8 आतापितमिवाभवत्, D8 आदीप्तमिव चाभवत् (for the post half)]

4 ^{a}) Ś1 Dt D1–9 11 12 T2 G1 3 M2 3 देवर्षिगन्धर्वा —^{b}) Dt D4 6 8 9 G1–3 M1 पन्नगोरग- (D4 after corr.

बहुभिः कारणैर्देव विश्वामित्रो महामुनिः ।
लोभितः क्रोधितश्चैव तपसा चाभिवर्धते ॥ ५
न ह्यस्य वृजिनं किंचिद्दृश्यते सूक्ष्ममप्यथ ।
न दीयते यदि त्वस्य मनसा यदभीप्सितम् ।
विनाशयति त्रैलोक्यं तपसा सचराचरम् ।
व्याकुलाश्च दिशः सर्वा न च किंचित्प्रकाशते ॥ ६
सागराः क्षुभिताः सर्वे विशीर्यन्ते च पर्वताः ।
प्रकम्पते च पृथिवी वायुर्वाति भृशाकुलः ॥ ७
बुद्धिं न कुरुते यावन्नाशे देव महामुनिः ।
तावत्प्रसाद्यो भगवानग्निरूपो महाद्युतिः ॥ ८ G 1 6 B 1 6 L 1

°गाश्वर-), D2 पन्नगाप्सर-, M2 किंनरोरग- —^{cd}) G2 तेन सा (sic) (for तेजसा) Ś1 D1–3 5 7 12 [ए]वासम्, D11 [ए] वास्य (for तस्य) D9 G1–3 M1 तपसो, D11 सर्वे ते, Cm g t as in text (for तपसा) Dt D6 8 तपसा तस्य तेजसा (by transp) D2 मदरादय —After 4^{cd}, D11 ins l 4–5 of 1187* —After 4, D3 ins

1186* पितामह महाप्राज्ञ सर्वभूतहिते रत ।
त्वं चैव सर्वलोकाना शरण च यथेप्सितम् ।

5 D3 om 5^{ab} —For 2^{c}–5^{b}, Ñ V B D10 13 M4 subst, while D11 subst l 1 and l 8 for 2^{cd} and 5^{ab} respy and ins l 4–5 after 4^{cd}

1187* वज्रस्थानमुपाश्रित्य तस्थौ गिरिरिवाचल ।
स्थाणुभूते स्थिते तस्मिन्मुनौ मौनव्रतान्विते ।
आवेष्टु नान्तर कामो न क्रोधो ददृशे मुने ।
अक्रोधनमकामं च त दृष्ट्वा शान्तचेतसम् ।
तपसोग्रेण संसिद्धिं परां गतमरिंदम । [5]
सभ्रान्तमनसो भीता ब्रह्माण तपसा निधिम् ।
ऊचुरभ्येत्य विबुधा सर्वे शक्रपुरोगमा ।
उपायैर्विविधैर्विप्रो विश्वामित्रस्तपोधन ।

[Before l 1, V4 ins l 10 and 11 of 1183* (cf v l I 63 15) —(l 1) Ñ2 B2 D10 व्रज°, V1 वल्मी°, V2 वह्नि°, V3 वज्र स्थानम्, V4 रज°, B1 वह्नि°, D11 तपोवनम् (for वज्रस्थानम्) V2 B1 उपागम्य —After l 1, Ñ V B D10 13 M4 read colophon, while D11 ins l 11 of 1183* Then D13 ins ref सू॰ उ॰ च —(l 2) B1 om स्थिते M4 transp स्थिते and मुनौ Ñ1 मौन V4 M4 व्रत(M4 °ता) स्थिते —(l 3) D13 आविशन्नातुर कामो (for the prior half) Ñ1 मुनौ, M4 मुनिं —(l 4) D11 त दृष्ट्वार्थान्तचेतसां (sic), M4 दृष्ट्वा शांतेन चेतसा (for the post half) —(l 5) V4 संसिद्ध, V1 परां गति गतिम° (ditto), B4 परां गतिमविंदत, M4 परां गतिम° (for the post half) —(l 6) Ñ1 °सो भूता, V2 B2 °सो भूत्वा, B1 -मुनयो भीता, M4 -मनस सर्वे (for -मनसो भीता) Ñ1 V1 2 4 D13 तपसो निधिं M4 विबुधा वासवादय (for the post half) —(l 7) M4 सहिता (for विबुधा) M4 माह्मण तपसो निधिं (for the post half) —(l 8) Ñ1 V B1 2 D11 बहुभिर् (for विविधैर्) Ñ2 V4 B3 D10 M4 महान्, D11 देव (for विप्रो) B1 D13 तपोनिधि]

6 Ñ1 V1–3 B1 2 M4 om 6–7 —^{a}) V4 ह्यत्र, B4 वास्य, D5 ह्यस्ति, D9 तस्य (for ह्यस्य) Ñ2 B3 D10 कैश्चिद्, V4 देव (for किंचिद्) —^{b}) G1 दृश्यते (for दृश्यते) Ś1 Ñ2 V4 B3 4 D1–3 5 7 10–13 स्वल्पम्, Ct as in text (for सूक्ष्मम्) Dt D6 8 अप्युत —^{c}) Ś1 D5 10 12 यदेतस्मै, Ñ2 B3 4 D1 यदि(B3 °दा) तस्मै, D2 3 यदि त्वस्मै, D11 यतस्तस्मै (for यदि त्वस्य) V4 यदा न दीयते तस्मै —^{d}) Ś1 Ñ2 V4 B3 4 D1 5 7 10–13 M3 मनसो Ś1 D1–3 5 7 10–12 हि यदी (D1–3 7 यथे)प्सित, Dt D8 यद्यभीप्सित, Ct as in text —^{e}) Ś1 V4 D3 5 7 9 11 12 नाशयिष्य(Ś1 °ष्य [sic])ति, T2 M3 °यद्वि, G2 M1 °मेति, Cm g t as in text (for विनाशयति) Ś1 D5 11 12 लोकाश्च, Ñ2 V4 B3 4 D2 3 7 9 10 लोकास्त्रीन् (for त्रैलोक्यं) D1 विनाशयिष्यति लोकास् —^{f}) Ś1 D5 11 12 त्रीनेष, Ñ2 B3 4 D10 13 तेजसा, V4 D2 3 7 9 एष वै, G1 damaged (for तपसा) Ś1 Ñ2 V4 B3 4 D1–3 5 7 9–13 °चरान् (for सचराचरम्) —^{g}) D11 व्याकुला हि —^{h}) Ś1 Ñ2 V4 B3 4 D1–3 5 7 10–13 न च सूर्य प्र°, D9 न किंचिच्च प्र° (by transp), G1 3 न किंचित्संप्र°, G2 M1 आदित्यो न प्र°

7 Ñ1 V1–3 B1 2 M4 om 7 (cf v l 6) —^{a}) Ś1 V4 D1 5 11 12 चैव (for सर्वे) —^{b}) Ñ2 B3 4 D1–3 5 7 10–13 वि(D5 व्य)दीर्यंते, V4 व्यदीर्यंत (for विशीर्यन्ते) Ś1 सर्वत (for पर्वता) —^{c}) D4 [ऽ]त्र (for च) T1 damaged after पृ up to भास्करो in 1189* Dt D8 T2 वसुधा (for पृथिवी) Ñ2 B3 4 D10 13 कपते पृथिवी चैव —^{d}) Ś1 D2 3 5 7 11 12 भृशाविल, B4 भृशा° (sic), Dt D6 8 [इ]ह संकुल, G1 °कुल, M3 दिशा° (for भृशाकुल) —After 7, Ś1 V4 Dt D1–9 11 12 14 S (except M4, T1 damaged) all Cs ins

1188* ब्रह्मन्न प्रतिजानीमो नास्तिक्यो जायते जन ।
संमूढमिव त्रैलोक्य सप्रक्षुभितमानसम् ।

[(l 1) Cv r k comm on l 1 only Ś1 D5 11 12 ब्रह्म (D5 11 देव)विप्रान्न भजते, V4 D1–3 7 9 ब्रह्म(V4 माह्म)विप्रो न भजते Ś1 V4 D1–3 5 7 9 11 12 नर (for जन) —(l 2) Ś1 V4 D1–3 5 7 11 12 त्रैलोक्यमपि समूढ(V4 °क्षुब्ध) V4 प्रतिक्षुभित, D7 प्रस(metathesis)क्षुभित- D9 (gloss) व्याकुलितचित्त, M3 तेजसा सचराचर (for the post half)]

—Thereafter, Dt D6 8 14 T G4 M3 cont

1189* भास्करो निष्प्रभश्चैव महर्षेस्तस्य तेजसा ।

[T1 damaged for भास्करो (cf v l 7) M3 संप्रक्षुभित-मानस (for the post half)]

8 D11 repeats 8^{ab} as in V3 after 9 —^{a}) V4 बुद्धिर्न, B1 न बुद्धिं (by transp), D2 3 7 13 बुद्धिं च (for

G 1 67 8
B 1 65 7
L 1 61 8

कालाग्निना यथा पूर्व त्रैलोक्यं दह्यतेऽखिलम् ।
देवराज्यं चिकीर्षेत दीयतामस्य यन्मतम् ॥ ९

ततः सुरगणाः सर्वे पितामहपुरोगमाः ।
विश्वामित्रं महात्मानं वाक्यं मधुरमब्रुवन् ॥ १०

ब्रह्मर्षे स्वागतं तेऽस्तु तपसा स्म सुतोषिताः ।
ब्राह्मण्यं तपसोग्रेण प्राप्तवानसि कौशिक ॥ ११

दीर्घमायुश्च ते ब्रह्मन्ददामि समरुद्गणः ।
स्वस्ति प्राप्नुहि भद्रं ते गच्छ सौम्य यथासुखम् ॥ १२

पितामहवचः श्रुत्वा सर्वेषां च दिवौकसाम् ।
कृत्वा प्रणामं मुदितो व्याजहार महामुनिः ॥ १३

ब्राह्मण्यं यदि मे प्राप्तं दीर्घमायुस्तथैव च ।
ॐकारोऽथ वषट्कारो वेदाश्च वरयन्तु माम् ॥ १४

क्षत्रवेदविदां श्रेष्ठो ब्रह्मवेदविदामपि ।
ब्रह्मपुत्रो वसिष्ठो मामेवं वदतु देवताः ।
यद्ययं परमः कामः कृतो यान्तु सुरर्षभाः ॥ १५

ततः प्रसादितो देवैर्वसिष्ठो जपतां वरः ।
सख्यं चकार ब्रह्मर्षिरेवमस्त्विति चाब्रवीत् ॥ १६

त्राद्व न) Ś1 D1–5 7 11 12 M3 देव, Cg as in text (for यावन्) —^{b}) Cm g t नाशे (as in text) Ś1 D1–5 7 11 12 M3 Ck यावदेप (Ś1 D1–3 7 °व) जगत्क्षये (D2 °य), Ñ V1 3 4 D10 M4 एप (M4 असौ) प्रतप (V3 °यत) ता वर, V2 D13 एप वै तपसा वर (D13 निधि), T3 नाशे देव महामुनि —Ñ V B D10 13 M4 om 8^{c}–9^{b} —^{c}) D4 6 8 G1 भगवन् D11 तावत्प्रसाद लभता —^{d}) D3 अग्नि°, T2 3 G1 3 M2 °कल्पो (for अग्निरूपो) G2 M1 2 महामुनि

9 Ñ V B D10 13 M4 om 9^{ab} (cf v l 8) —^{ab}) T2 G2 M1 3 भृशं (for ऽखिलम्) Ś1 D1–3 5 7 11 12 कालाग्निरि (D7 °रे) व निश्चेष्टम् (D12 °ष्ट) त्रैलोक्य प्रदहेदय —^{c}) D1–3 देव, D7 देव-, Cv r as in text (for देव-) Ś1 D1–3 5 7 11 12 चिकीर्षेद्रा Ñ V B D10 13 M4 देवराज्य (Ñ1 V1 D10 °ज, V2 3 °ज्य) परि (Ñ1 °पुरीं, V1 °पुर) प्राप्तं (Ñ1 V1 3 °प्तुं, V2 °प्त), Cm g k t as in text —^{d}) D7 यस्य (for अस्य) Ś1 D5 11 12 यद्वित, Dt D6 8 यन्मत, D1 जीवित, D2 तन्मतं (for यन्मतम्) Ñ V1 3 4 B D10 13 लभता (Ñ2 B3 D10 13 दीयता as in text) तावदीप्सितं V2 लभेत्तावदभीप्सित, M4 तावल्लभतु काङ्क्षित, Cm g as in text —After 9, D11 repeats 8^{ab} and 9^{cd} as in V3 and Ñ2 respy

10 B4 repeats 10^{ab} after l 2 of 1190* —^{a}) V2 अत B1 सर्वे सुरगणा (by transp) —^{b}) Ñ V B3 (m also as in text) 4 D10 11 13 °पुर मरा —^{c}) Ñ V B D10 11 13 M4 उपागम्य (for महात्मान) —^{d}) D14 T1 3 G4 मधुर वाक्यम् (by transp) Ś1 D1–3 5 7 12 ऊचु सानुनय वच, Ñ V B D10 11 13 M4 वाक्य (V1 °च) मूचुरिद (V1 °मा) तदा

11 ^{a}) D9 T2 महर्षे Ck t स्वागत (as in text) Ś1 D1–3 5 7 11 12 महर्षे स्वस्ति ते साधु (Ś1 D5 11 12 °धो), Ñ V B D10 13 M4 ब्रह्म (M4 मह) र्षे वि (V1 om [submetric]) निवर्तस्व —^{b}) ❀ Ck t स्मेति विसर्गलोप आर्ष । ❀ Ś1 तपसा मसुपोषिता, Ñ V B D10 13 M4 तपसोग्र्या (Ñ V1 4 B1 M4 °ग्रा) द (Ñ1 V1 B1 D13 M4 °द्रि) त पर, D1 तपसा सश्च तोषिता, D11 12 तपसा (D12 °*) स्मि सुतोषित —D11 reads 11^{cd} after l 2 of 1190* —^{c}) Ś1 ब्रह्मण्य, D2 ब्रह्माण —^{d}) D2 4 कौ (D2 को) शिक

12 For 12–17, Ñ V B D10 11 13 M4 (12–14) subst 1190* —Ś1 D1–3 5 7 12 om 12^{ab} —^{d}) G2 यथागतं, Ck t as in text

13 Cf v l 12 and 17 —^{b}) Dt D4 6 8 सर्वेषां त्रिदिवौकसा —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 12 विधिवद् (for मुदितो). —^{d}) Ś1 D1–3 5 12 व्याहरत्तान्, D7 व्याहृतास्तान् (for व्याजहार) ☞ —After 13, the sequence up to St. 20 in Ś1 D1–3 5 7 12 is as follows—14^{cd}, 15^{ab} (D7 reads 13 after 15^{ab}), 14^{ab}, 15^{ef}, 15^{cd}, 16^{ab}, 17, 16^{cd}, 18^{cd} (D1–3 7 om), 19^{cd}, 18^{ab}, 19^{ab}, 20^{cd}, 20^{ab}

14 Cf v l 12 and 17 —For sequence in Ś1 D1–3 5 7 12 cf v l 13 —^{a}) D2 T3 ब्रह्मण्य D3 च (for मे) —^{c}) Ś1 D5 14 T1 3 G4 °रश्च, D1–3 7 °र स, D9 °रोपि (for ॐकारोऽथ) D12 उकार स वषटकारो —^{d}) G2 4 M3 (after corr *sec m* as in text) देवाश्च (for वेदाश्च) Cv r m g t वरयतु (as in text) Ś1 D1–3 5 - 9 12 वेदास्त्वा (S1 D5 12 °श्चा) यातु सर्वे (Ś1 नित्य) श

15 Cf v l 12 and 17 —For sequence in Ś1 D1–3 5 7 12 cf v l 13 —^{a}) Ś1 क्षत्रवेदवता, D2 3 7 9 क्षत्र (D2 क्षिप्र) वेदविदा, T3 क्षत्रदेवविदा (metathesis). D1–3 5 7 9 श्रेष्ट (sic) —^{b}) Ś1 °वेदवतामपि, T3 °देवविदामपि (metathesis) —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 12 [ऽ]यम् (for माम्) —^{d}) Ś1 D5 12 एवमेव ब्रवीतु मा, D1–3 7 एवं चैव ब्रवीतु (D1 2 °ति) मां —^{e}) Dt D6 8 [ए]व (for [अ]य) Ś1 D1–3 5 7 12 पूर्यते (D3 °चैता [sic]), D4 9 परम (for परम) —^{f}) Ś1 D1–3 5 7 12 M4 गमिष्यामि, G2 M1 कृतो महां, Cg k t कृतो यातु (as in text) D2 7 यथागत, D3 यथासुख, G1 3 सुरर्षय, Ct सुरर्पभा (as in text)

16 Cf v l 12 and 17 —For sequence in Ś1 D1–3 5 7 12 cf v l 13 —^{a}) D9 प्रसादितैर् M4 राम (for देवैर्) Ś1 D1–3 5 7 12 तत प्रसाद्य त देवा —^{b}) Ś1 D5 12

ब्रह्मर्षिस्त्वं न संदेहः सर्वं संपत्स्यते तव ।
इत्युक्त्वा देवताश्चापि सर्वा जग्मुर्यथागतम् ॥ १७
विश्वामित्रोऽपि धर्मात्मा लब्ध्वा ब्राह्मण्यमुत्तमम् ।
पूजयामास ब्रह्मर्षिं वसिष्ठं जपतां वरम् ॥ १८
कृतकामो महीं सर्वां चचार तपसि स्थितः ।
एवं त्वनेन ब्राह्मण्यं प्राप्तं राम महात्मना ॥ १९

G. 1 67
B 1 6-
L 1 61

विश्वामित्रमथाब्रुवन्, D1-3 7 वसिष्ठ तमथाब्रुवन् —^{c}) M4 सत्यं (for सख्य) D4 T3 ब्रह्मर्षेर्, G3 ब्रह्मर्षिम् —^{d}) D1-3 7 वसिष्ठ(D1 °ष्ठो) ज(D7 त)पता वर

17 For sequence in Ś1 D1-3 5 7 12 cf v l 13 —^{a}) Ś1 D5 12 महर्षिस् B2 असदेह D1-3 7 वसिष्ठस्त्व-ब्रवीद्वाक्य —^{b}) B2 सत्य (for सर्वं) Ś1 Dt D6 8 G1 3 M1 2 Ct सपद्यते, D2 सपश्यतस्, D3 T2 सवत्स्यते (for सपत्स्यते) B2 तप, T3 [ऽ]नघ (for तव) —^{c}) Ś1 D1-3 5 7 9 12 M4 सर्वा(D2 7 °र्वे) (for चापि) —^{d}) T3 G1 सर्वे Ś1 D1-3 5 7 9 12 M4 जग्मुस्त्रिभुवन त(Ś1 D5 12 °नात्त) दा(D2 °त) —For 12–17, Ñ V B D10 11 13 M4 (for 12–14) subst

1190* ब्रह्मर्षित्वमनुप्राप्तस्तपसा ह्यसि दुर्लभम् ।
प्रीत स्वच्छन्दमरण ददानि तव चेप्सितम् ।
(12^{cd}) स्वस्त्याप्नुहि त्व भद्र ते तपसोऽस्याद्युपारम ।
(13) { पितामहवच श्रुत्वा तत्तदा मधुराक्षरम् ।
कृताञ्जलिरिद वाक्यमुवाच मुनिपुगव ।
(14) { यदि प्राप्त मया ब्रह्मन्ब्राह्मण्य तपसो बलात् ।
ततो ब्रह्म च वेदाश्च सत्य च वरयन्तु माम् ।
सिद्धिर्धृति स्मृतिश्चैव विद्या मेधा शम क्षमा ।
तपो दमो दया क्षान्ति सर्वज्ञत्व कृतज्ञता ।
असंमोह इति प्राहुर्ब्रह्म ब्रह्मविदो जना ।
अद्रोह सर्वभूतानामसकल्पमसज्ञिता ।
तन्मा भजन्तु विश्वेश ब्रह्माव्ययमनुत्तमम् ।
तपसा च यदि प्राप्त ब्राह्मणत्व यथेप्सितम् ।
तमेववादिन ब्रह्मा प्रत्युवाच तपोनिधिम् ।
प्रतिभास्यन्ति ते वेदा ब्रह्म चाव्ययमीप्सितम् ।
अधिकस्त्व मतो मेऽद्य सर्वब्रह्मविदा मुने ।
(17^{cd}) इत्युक्त्वैन ततो ब्रह्मा ययौ सुरगणैर्वृत ।

[M4 om l 8–10 and 14–17 —(l 1) V2 3 B4 -प्राप्त (for -प्राप्तस्) V4 ब्रह्मर्षिमनुप्राप्तिस् (submetric) (for the prior half) V2 श्रुति°, V3 4 ह्यसि दुर्लभ, B4 (with hiatus) अति°, D10 M4 ह्यति°, D11 त्वति° —(l 2) M4 -मरणे V2 B4 D11 M4 ददामि Ñ V4 B2-4 च नव (by transp) (for तव च) V1 तवेप्सिन(submetric), M4 तव चेष्टित —After l 2, B4 repeats 10^{ab}, D11 reads 11^{cd} —B4 om l 3 —(l 3) V2 [आ]प्नुहि च, D11 चाप्नुहि (for [आ]प्नुहि त्व) Ñ V1 B3 D10 तपसोयाद्, M4 तपोयोगाद् —(l 4) D10 त (for तद्) D11 विश्वामित्रस्तपोधन (for the post half) —(l 5) V1 also °पुटो भूत्वा (for the post half) —For l 5, D11 reads the line of 13^{cd} (var as in Ś1 in ^{c}) —(l 6) M4 ब्राह्मणत्व स्दुर्लभ (for the post half) —(l 7) D13 तपो (for ततो) V3 ब्रह्मा (for ब्रह्म) B3 देवाश् (for वेदाश्) B1 तु (for second च) V1 सत्य चैव भवतु मा, M4 भगवन्प्रतिभातु मे (for the post half) —(l 8) D11 तुष्टिर् (for सिद्धिर्) V3 विद्या (for चैव) Ñ1 V1 2 सिद्धिर्बुद्धिर्धृतिश्चैव (for the prior half) V3 मेधा चैव (for विद्या मेधा) V2 धृति, V4 दद (sic), D13 यश (for शम) —(l 9) V4 कान्ति (for क्षान्ति) D13 तपो दमश्च शांतिश्च (for the prior half) —(l 10) Ñ1 असमोहम् V2 इद (for इति) Ñ2 D10 ब्राह्म, B3 ब्रह्मय(m also सर्वे), B4 ब्राह्मय (for ब्रह्म) —(l 11) M4 अद्रोह Ñ V1 2 4 B3 D10 M4 अकल्मषम् (for असकल्पम्) Ñ1 V1 4 अथापि च, V2 3 अशक्ति(V2 °क)ता, B1 D10 असगिता, B3 4 असगता, M4 अमनिभ (for असज्ञिता) D11 अनहकारमेव च, D13 अपकल्मषमजित (for the post half) —(l 12) M4 मा V2 भवतु, V3 भजतु, D11 भजस्व, M4 भजत (for भजन्तु) D13 तदा भजतु विश्वेश (for the prior half) —After l 12, B2 ins the line of 15^{cd} (with v l as in D3) in marg —(l 13) D13 च यदा प्राप्त, M4 यदि चेत्प्राप्त V2 ब्रह्मत्व च, D11 ब्राह्मण्यत्व D13 यदेप्सित —(l 14) V2 4 B1 एव —V1 missing from दा in the prior half of l 15 up to l 16 —(l 15) V2 मेदा, B4 देवा (for वेदा) B4 D13 ब्रह्म चाव्ययमुत्तम (for the post half). —After l 15, B2 ins the line of 15^{ab}, B4 repeats l 13 —(l 16) Ñ1 V2 B4 अतो, B1 यतो (for मतो) D11 अधिक त्वामह मन्ये (for the prior half) V4 सर्ववेदविदा Ñ1 मुनि —For ins see below —(l 17) V1 इत्युक्तेव, D11 इत्युक्तैन V1 तदा, V4 अथो (for ततो) B4 युत (for वृत)]

—After l 16, B2 ins

1191* तत प्रसाद्य वै देवो विश्वामित्र तदाब्रवीत् ।

—Thereafter it ins the line of 17^{ab} (var). —After l 16, B3 ins

1192* लभस्व वाञ्छित सर्वं यत्ते मनसि वर्तते ।

18 For the sequence in Ś1 D1-3 5 7 12 cf v l 13 —^{a}) V4 महात्मा च, G4 [ऽ]थ धर्मात्मा (for ऽपि धर्मात्मा) —^{b}) V3 D12 ब्राह्मणम्, V4 D9 M3 ब्रह्मण्यम् —Ñ V B D1-3 7 11 13 om 18^{cd} —^{c}) Ś1 D5 12 अपूजयत्त (D5 12 °च्च) (for पूजयामास) Dt D4 6 12 ब्रह्मर्षि-

19 For the sequence in Ś1 D1-3 5 7 12 cf. v l 13 —^{ab}) Ś1 D1-3 5 7 11 12 °कार्यो(for °कामो) D7 युता, M4 कृत्स्ना(for सर्वां) Ñ V B D10 13 कृतकृत्यश्चचारेमां पृथिवीं सिद्धमानस (V2 सिद्धिमास्तत) —Ñ V B D10 11 13 om. 19^{cd} —^{c}) D4 illeg for एव त्व, T3 एव त्वेतेन (for एवं त्वनेन) Ś1 D1-3 5 7 12 ब्राह्मण्यमेवमेतेन

G 1 67. 20 B 1 65 29 L 1 61 20

एष राम मुनिश्रेष्ठ एष विग्रहवांस्तपः ।
एष धर्मः परो नित्यं वीर्यस्यैष परायणम् ॥ २०

शतानन्दवचः श्रुत्वा रामलक्ष्मणसंनिधौ ।
जनकः प्राञ्जलिर्वाक्यमुवाच कुशिकात्मजम् ॥ २१

धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यस्य मे मुनिपुंगव ।
यज्ञं काकुत्स्थसहितः प्राप्तवानसि धार्मिक ॥ २२

पावितोऽहं त्वया ब्रह्मन्दर्शनेन महामुने ।
गुणा बहुविधाः प्राप्तास्तव संदर्शनान्मया ॥ २३

विस्तरेण च ते ब्रह्मन्कीर्त्यमानं महत्तपः ।
श्रुतं मया महातेजो रामेण च महात्मना ॥ २४

सदस्यैः प्राप्य च सदः श्रुतास्ते बहवो गुणाः ॥ २५

अप्रमेयं तपस्तुभ्यमप्रमेयं च ते बलम् ।
अप्रमेया गुणाश्चैव नित्यं ते कुशिकात्मज ॥ २६

---

20 For sequence in Ś1 D1–3 5 7 12 cf v l 13 —^{ab}) D9 मुनि. श्रेष्ट D4 14 T1 3 G4 M3 विग्रहवत्तप॰, Cv r m g t as in text ✽Cv r विग्रहवत्तप इति सम्यक।✽ Ś1 D1–3 5 7 12 एष सत्ये दमे शौचे वेदे (D2 देवे) च परिनिष्ठित —^{c}) Ś1 Dt D1–6 9 12 14 S(except M4) Ck धर्मपरो —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 12 वीर्य(D2 वर्य[sic])स्य च, D9 (after corr as in text)°मेव (for वीर्यस्यैष) —For 20, Ñ V B D10 11 13 M4 subst

1193* एष ब्रह्मविदा श्रेष्ठ एष तेजस्विना वर ।
एष विग्रहवान्धर्म एष सिद्धिमता वर ।

[(l 1) V2 °मूर्ता (for °विदा) B1 ते याजिनो (for तेजस्विना) —For l 2, V4 reads the line of 17^{cd} as in D1]

—After 20, Dt D6 8 14 T G2 4 M1 3 ins

1194* एवमुक्त्वा महातेजा विरराम द्विजोत्तम ।

[T1 damaged for एवमु G2 M1 महामुनि (for द्विजोत्तम)]

21 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 इत्युवा(D11 °क्त्वा)च शतानदो —After 21^{ab}, Ś1 D1–3 5 7 11(after l 1 of 1196*) 12 ins an additional colophon (*Sarga name* विश्वामित्रब्राह्मण्यलाभो) —Thereafter all the above MSS (except D11) ins, while B3(m sec m) 4 D9 ins after 21^{ab}

1195* तत कथान्ते वाक्यज्ञो वाक्य मधुरमब्रवीत् ।
अपूजयच्छतानन्द कौशिक साधु साध्विति ।

[(l 1) B3 4 चेदनथाब्रवीत]

—After 21^{ab}, D11 ins

1196* विरराम महातेजा शतानन्दो महामुनि ।

Colophon

शतानन्दवच॰ श्रुत्वा (=21^{a})राजा परमधार्मिक ।

—^{c}) Ś1 Ñ V1 2 4 B D1–3 5 7 10–13 भूत्वा(for वाक्यम्) —^{d}) T1 damaged for कुशिकात्मजम् Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 विश्वामित्रं ततो(Ś1 D1–3 5 7 12 °ऽब्रमथा)ब्रवीत्

22 ^{b}) Ś1 D1 4 5 G1 3 M2 मुनिपुगव, Ñ V B D10 11 13 M4 त्वं महामुने —B2 reads 22^{c}–26^{b} in marg —^{cd}) B1 यत्त्वं (sic) (for यज्ञं) Dt D6 8 कौशिक, D1 4 5 7 G1 3 M1 3 धार्मिक (for धार्मिक) Ñ V B D10 13 M4 द्रष्टुमभ्यागत स्वय (for ^{d}) D11 काकुत्स्थसहितो द्रष्टुमभ्यागत स्वयं —After 22, Ś1 B4 D1–5(D4 m) 7 11 12 M3 (*inf lin sec m*) ins

1197* सहितो द्विजमुख्यैश्च बहुभि सुमहायशा॰ ।

[B4 सहितो द्विजमुख्या हि (for the prior half) D1–3 7 च महा°, D4 M3 मशितव्रतै (for सुमहायशा)]

23 B2 reads 23 in marg (cf v l 22) T1 damaged for ह्मन्दर्श —^{a}) T3 पावितोय, G4 पालितोहं B4 जनितोह तया°(sic) —After 23^{ab}, D14 T1 3 G4 ins

1198* विश्वामित्र महाभाग ब्रह्मर्षीणा वरोत्तम ।

—For 23, Ñ V B1–3 D10 11 13 M4 subst, while B4 subst l 1 for 23^{cd} and then ins l 2

1199* गुणा सुबहव प्राप्तास्त्वत्सदर्शनजा मया ।
सदश्च पावितमिदं त्वद्गुणौघैस्तपोनिधे ।

[M4 reads l 2 after 26 —(l 2) M4 सदसश्चापि तदिद (for the prior half) D13 तपोनिधि V4 बहुनोघैस्तपोनिधे, D11 सद्गुणैस्ते तपोधन (for the post half)]

24 B2 reads 24 in marg (cf v l 22) D3 7 om 24 —^{a}) Ś1 D1 2 5 विप्रभाव, Ñ V B D10–13 विप्रभावश्च, T1 वि. . . (damaged) (for विस्तरेण) D2 हि (for च) Dt D6 8 वै, D4 तद् (for ते) —^{b}) Ñ V B D10–13 कीर्त्यमानो, G2 M1 कथ्यमान (for कीर्त्यमानं) Ś1 D5 मया श्रुत, Ñ2 D10 महात्मन॰, V1–3 B1 4 D13 महातप (D13 °पा), V4 महाँस्तदा, B2 3 (m also as in B1) महात्मना, D1 2 12 तवा(D12 मया)द्भुत (for महत्तप) M4 कीर्त्यमा॰ °हत्तप —^{c}) Ñ V B D10–13 श्रुतो Ś1 D5 भुवि (for मया) Ś1 D5 मया चास्य(D5 °द्य), V1 3 4 B1 2 4 D2 9 11 13 M3 महातेजा, D12 मया (sic) तेजो (for महातेजो) ✽ Ct महातेज इति संबुद्धि । ✽ —^{d}) D11 ब्रह्मर्षिभिर्महामुने

25 V4 om, B2 reads in marg 25 (for B2 cf v l 22) —^{a}) Ś1 प्राप्य च सदा, V2 प्रायश सर्वे, D2 3 7 प्राप्य च सह, D9 च सभामध्ये, M4 अपि विप्रर्षे (for प्राप्य च सद) —^{b}) T1 श्रु+ (damaged)स्ते M3 बहवस्ते गुणा श्रुता (by transp)

26 B2 reads in marg, V2 om (hapl) 26^{ab} (for B2 cf v l 22) —^{ab}) Ś1 D5 12 च ते रूपम्, Ñ V3 4 B

तृप्तिराश्चर्यभूतानां कथानां नास्ति मे विभो ।
कर्मकालो मुनिश्रेष्ठ लम्बते रविमण्डलम् ॥ २७
श्वः प्रभाते महातेजो द्रष्टुमर्हसि मां पुनः ।
स्वागतं तपतां श्रेष्ठ मामनुज्ञातुमर्हसि ॥ २८

एवमुक्त्वा मुनिश्रेष्ठं वैदेहो मिथिलाधिपः ।
प्रदक्षिणं चकाराशु सोपाध्यायः सबान्धवः ॥ २९
विश्वामित्रोऽपि धर्मात्मा सहरामः सलक्ष्मणः ।
स्वं वाटमभिचक्राम पूज्यमानो महर्षिभिः ॥ ३०

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुःषष्टितमः सर्गः ॥६४॥

G. 1 6/
B. 1 65
L 1 61

D1-3 7 10 11 13 G2 M1 तव तपो (Ñ1 V3 4 B2 D1 G2 M1 with hiatus, Ñ2 B1 3 °पस्, D10 °.., G2 M1 °प) (for तपस्तुभ्यम्) Ñ2 B1 3 D10 त्वप्र°, B4 [ऽ]प्र° (submetric), D2 3 7 11 13 ह्य° (for second अप्रमेय) V4 च तव बलं (hypermetric), D7 10 बलं च ते (by transp), D11 च तद्बल V1 अप्रमेय ते तव तपोप्रमेय° —c) Ñ V2-4 B2-4 D3 6 7 अप्रमे(B3 °.)य-, V1 अप्रमेयो, B1 D2 10 अप्रमेय (sic), Cm g as in text Ñ V B3 4 D10 गुणश्चा(Ñ V2 B4 D10 °स्या)पि, B2 (before corr as in V4) D11 13 गुणाश्चापि, D7 गुणाश्च (submetric) (for गुणाश्चैव) —d) V3 नियत, G1 3 कथ्यते (for नित्य ते) Ś1 Ñ V B D1-3 5 7 10-13 पुरुषर्षभ, M4 कौशिकर्षभ —After 26, D14 T1 3 G4 ins

1200* पितामहस्य च यथा यथा चैव उमापते ।

—After 26, M4 reads l 2 of 1199*

27 D7 om (hapl) 27 up to l 1 of 1202* —a) D2 त्वत्पराश्चर्य- Ś1 D5 11 12 -भूताभि (for -भूताना) —b) Ś1 D5 11 12 कथाभि (for कथाना) D1 ते, T3 वै (for मे) V2 B2 4 D9 11 T2 प्रभो(D11 °भो), D13 T3 (before corr) विभो —c) V3 D5 12 कर्मकाले Ś1 D5 12 13 नरश्रेष्ठ —D2 om (hapl) from 27^d–28^c M4 repeats 27^d after the repetition of 28^c (after 28) —d) V2 लक्ष्यते (for लम्बते) Ñ2 परि°, D13 °मडले, T2 °मडल (for रविमण्डलम्) —After 27, V1 ins

1201* रामेण सहितो राममिद वचनमब्रवीत् ।

28 D2 om 28^{abc}, D7 om 28 (for both cf v l 27) —a) Ś1 Ñ V B2-4 D1 3 5 10 13 मुनिश्रेष्ठ, B1 भवत च, D9 T3 M3 महातेजा(T3 °जा), D12 नरश्रेष्ठ (for महातेजो) D11 प्रभाते च मुनिश्रेष्ठ —D11 om (hapl) 28^{bc} —b) Ś1 D1 3 5 12 अर्हाम्यह, Ñ1 V1 B1 4 इच्छामि वै, Ñ2 V2-4 B2.3 D10 13 एष्यामि वै (D13 °ह [sic]) (for मर्हसि मा) M4 (both times) द्रष्टास्मि त्वा महामुने —Ñ V B1.2 D10 13 om , B3 reads in marg 28^{cd} —c) Ś1 D5 12 गताहं, D1 3 गमने (for स्वागत) B3 जायता, B4 Dt D8 जयतां, D1 3-6 9 12 T2 M2-4 जपता, T3 G1 3 तपमा (for तपता). —d)D11 G2 मम (for माम्) —After 28, M4 reads for the second time 28^c and 27^d and then repeats 28^{ab} —After 28, Ś1 Dt D1-9 11 12 14 S ins

1202* एवमुक्तो मुनिवर प्रशस्य पुरुषर्षभम् ।
विससर्जाशु जनक प्रीत प्रीतमनास्तदा ।

[D7 om l 1 (cf v l 27) —(l 1) D2 -वच (for -वर) D2 प्रशस्य D1 2 G1 पुरुषर्षभ —(l 2) D4 11 [अ]थ (for [आ]शु) D2 G1 3 मुनि , D7 14 T1 3 G4 प्रीत , D11 ततो (for प्रीत)]

29 a) G1 3 तत प्रीतो, G2 M1 एव तु स (for एवमुक्त्वा) Ś1 D1-3 5 7 11 12 पूजितो मुनिना तेन —b) Ñ1 V2-4 B1 2 4 विदेहो —c) D11 प्रदक्षिणात् (sic) Ś1 D1-3 5 7 11 12 तमकरोत्, Ñ V1-3 B D10 13 M4 उपाकृत्य (D13 °त्ति [sic]), V4 उपाविश्य, G1 3 चकारासौ, G2 M1 चकाराथ (for चकाराशु) —d) Ñ V B D10 13 M4 विश्वामित्रं ततो ययौ —After 29, D4 ins श्रीमते रामानुजाय

30 b) Ś1 V3 D1-5 7 11 12 राम सह (by transp [sic]) —c) Ś1 D1-3 5 7 12 G4 M2 3 (*inf lin sec m*) Cg k tp स्व(Ś1 सु)वाटम्, Ñ D10 13 M4 स्व वासम्, V1 B4 आवासम्, V2 4 D11 संवासम्, V3 B1-3 Dt D6 8 9 G1 M3 (before corr) Ct स्ववासम्, T3 उवाचम् (sic) (for स्व वाटम्) Ñ V B D10 11 13 M4 उपचक्राम, D1 3 7 अतिचक्राम —d) V3 सेव्यमानो (for पूज्य°) Ñ V B2-4 D10 M4 द्विजातिभि , Dt D6 8 महात्मभि (for महर्षिभि) —After 35, Ś1 D5 11 ins

1203* ततो जगाम स्वगृह स राजा
सहर्ष(Ś1 महर्षि)चित्तो मुनिमर्चयित्वा ।
स तद्वियोगार्त्यथि(Ś1 °तृषि)तो महर्षि
कृच्छ्रेण रात्रि गमयाबभूव ।

Colophon *Kānda name* V1 D1 11 om. Ñ2 V2-4 B D10 आदि°, D3 अयोध्या° —After Kānda name, B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 D5 11 12 विश्वामित्रचरित (D12 °त्र), Ñ V1 2 4 B2-4 D10 विश्वामित्र(V4 B2 °मित्रस्य) ब्रह्मत्वप्राप्ति , V3 B1 शतानदवाक्ये विश्वामित्रब्रह्मत्वप्राप्ति , D1-3 7 9 जनकवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 5 11 12 om , Ñ2 B3 D10 67, V2 68, V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 65, B2 66, D1 45, D2 43, D7 47, D9 69, M4 63 D13 —काडे—मित्र —प्राप्ति—नाम 66 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G1 3 4 M1 श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम , M2 श्री म

६५

G 1 68 1
B 1 66 1
L 1 62 1

ततः प्रभाते विमले कृतकर्मा नराधिपः ।
विश्वामित्रं महात्मानमाजुहाव सराघवम् ॥ १
तमर्चयित्वा धर्मात्मा शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
राघवौ च महात्मानौ तदा वाक्यमुवाच ह ॥ २
भगवन्स्वागतं तेऽस्तु किं करोमि तवानघ ।
भवानाज्ञापयतु मामाज्ञाप्यो भवता ह्यहम् ॥ ३
एवमुक्तः स धर्मात्मा जनकेन महात्मना ।
प्रत्युवाच मुनिर्वीरं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ ४
पुत्रौ दशरथस्येमौ क्षत्रियौ लोकविश्रुतौ ।
द्रष्टुकामौ धनुःश्रेष्ठं यदेतत्त्वयि तिष्ठति ॥ ५
एतद्दर्शय भद्रं ते कृतकामौ नृपात्मजौ ।
दर्शनादस्य धनुषो यथेष्टं प्रतियास्यतः ॥ ६
एवमुक्तस्तु जनकः प्रत्युवाच महामुनिम् ।
श्रूयतामस्य धनुषो यदर्थमिह तिष्ठति ॥ ७
देवरात इति ख्यातो निमेः षष्ठो महीपतिः ।
न्यासोऽयं तस्य भगवन्हस्ते दत्तो महात्मना ॥ ८

65

1 Ś1 begins with ॐ —a) D6 विमलो —b) Ś1 D1–3 5 7 12 कृतकृत्यो, V1 कृत्वा कर्म, Cm t as in text (for कृतकर्मा) —c) B4 D10 11 विश्वामित्र- B3 (m also) पुरस्कृत्य(for महात्मानम्) —d) Ñ V B D10 11 13 M4 उपायात् (D11 °य [sic])सह-, B3 (m also) यापयामास, D1 श्रेष्ठ च मह-, D3 आजु*° (for आजुहाव स-) D2 °व, D3 7 -लक्ष्मण (for -राघवम्)

2 a) G1 3 पूज° (for अर्चयित्वा) G4 धर्मज्ञ (for धर्मात्मा) —b) V2 शास्त्रदिष्टेन, D1 हृष्टतुष्टेन (for शास्त्रदृष्टेन) B4 चक्षुषा (for कर्मणा) —After 2ab, V3 ins, while M4 subst for 2cd

1204* रामेण सहित काल्यमि(V3 राजा इ)द वचनमब्रवीत् ।

—c) G4 तौ, Cg t as in text (for च) D4 महात्मानं —d) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 M2 3 ततो (for तदा) V3 D2 4 वाचस्. B4 om (submetric), T3 G2 हा (for ह)

3 a) B4 D3 भगवान् —b) Ś1 D5 11–13 महामुने, Ñ V B D1 3 7 10 महातप (V2 °प, B2 [before corr] D7 °पा), D2 तपोधन, M4 प्रशाधि मा (for तवानघ) —cd) B1 D3 भगवान्न (hypermetric) (for भवान्) B1 आज्ञापयत D2 पर चात्र तवाधीनम्(for c) D3 om (hapl) मा in d Ck t भवता(as in text) Ś1 Ñ1 V B1 3 4 D5 6 10–13 भवतो हि, T3 भवितास्मि, G4 M3 भवताम् (for भवता हि) V2 [अ]य, G2 M1 [अ]पि (for [अ]हम्) D1 M4 आज्ञाप्योह भगवता(M4 °त) शिष्योनुग्राह्य एव च

4 a) Ś1 Ñ V1 2 4 B D1–5 7 10–13 T2 M3 तु ध°, M4 मुनिवरो (for स धर्मात्मा) —c) Ś1 D2 °वरो, Ñ1 V1 3 B1 2 4 पुनर्वी (V3 B2 °र्धी)रो, Ñ2 B3 D10 ततो वाक्य, V2 महाधीरो, V4 D5 11–13 °र्वीरो, Dt D4 6 8 G1 3 °श्रेष्ठो, D1 °र्वाचा, D3 7 °र्वीरो, T3 °र्वीर्यं (for मुनिर्वीर) M4 जनक प्रत्युवाचेद ❀ Ck वीर जनक प्रति, इति योजना। वीर राम ..। ❀ —d) Ñ2 B3 D10 धीरो (for वाक्य) Ś1 Ñ1 V2 4 B1 D1–3 5 12 G1 3 वाक्यविदां वर (Ś1 D5 12 °र)

5 a) M3 पुत्रा (sic) B4 Dt दशरथस्यैतौ —b) D2 3 7 श्रोत्रियौ M4 क्षत्रियर्षभ (for लोकविश्रुतौ) —After 5ab, M2 ins

1205* धनुर्वेदविशेषज्ञौ कुशलौ रामलक्ष्मणौ ।

—c) B4 G3 द्रष्टुकामो Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 धनुर्दिव्य (for °श्रेष्ठ) M4 द्रष्टुमभ्यागतौ दिव्य —d) D8 12 त(D12 ~)देतत्, M4 यद्धनुस् (for यदेतत्) D2 3 7 त्वयि(D2 °या, D3 °यै [sic]) तिष्ठति वै महत्

6 B4 D9 om (hapl) 6–7 —ab) D2 3 7 कृतकृत्यौ, D12 कृतकर्मौ Ñ1 °जा (sic), V1 नरा°, D13 °ज (sic) (for नृपात्मजौ) M4 त्व दर्शयानयो क्षिप्रमानीयेह तु मैथिल —c) M4 दृष्ट्वा तु तद्धनुरिमौ —d) M4 स्वपुर (for यथेष्ट) Ś1 Ñ V B1–3 D1–3 5 7 10–13 वै(Ś1 D2 3 5 7 12 प्र, B1 *, D1 च, D13 ते) करिष्यत (B3 D1 °थ, D12 °ति), Cg as in text (for प्रतियास्यत)

7 B4 D9 om 7 (cf v l 6) —ab) D2 सु- (for तु) M3 (after corr *sec m* as in text) महीपति (for महामुनिम्) Ñ V B1–3 D10 11 13 M4 इत्युक्तो जनको राजा प्रत्युवाच कृताजलि —c) Ś1 Ñ V B1–3 D1–3 5 7 10–13 धनुषस्तत्त्वं, M4 धनुरत्न तद् (metri causa), all Cs as in text (for अस्य धनुषो) —d) D11 यदा (for यद्) V4 इद, D11 एतन् (for अर्थम्) Ś1 D1–3 5 7 12 चेह, Ñ V B1–3 D10 11 13 मयि, D4 (m also as in text) उप, Cg as in text (for इह)

8 D6 om 8 —a) Ñ2 देववाह, V2 3 B3 D1 3 7 11 °ज, D5 °दत्त, D13 °यज्ञ, Cg as in text (for °रात) —b) B1 2 D11 T3 पुत्रो, Dt D1 8 Ct ज्येष्ठो (for षष्ठो) M4 [s]भवन्नृप (for महीपति) —c) Cm k तस्य(as in text) Ś1 D1 2 5 9 12 तस्य तु पुरा, D3 7 तिष्ठतु पुरा, G3 तत्र भगवन् (for तस्य भगवन्) Ñ V1–3 B D10 11 13 M4 न्यासभूतमिद त(Ñ2) स्य (Ñ2 B3 4 D10 13 °स्मै, V3 °त्र), V4 न्यासभूत धनुरिद —d) Ñ V1–3 B D10 11 13 M4 धनुर्दत्तं, V4 तस्मै दत्त (for हस्ते दत्तो) Dt D4 8 G1–3 M1–3 महात्मन Ś1 B2 (m also) D1–3 5 7 9 हस्ते दत्त महद्धनु·

दक्षयज्ञवधे पूर्वं धनुरायम्य वीर्यवान् ।
रुद्रस्तु त्रिदशान्रोषात्सलीलमिदमब्रवीत् ॥ ९
यस्माद्भागार्थिनो भागान्नाकल्पयत मे सुराः ।
वराङ्गानि महार्हाणि धनुषा शातयामि वः ॥ १०
ततो विमनसः सर्वे देवा वै मुनिपुंगव ।
प्रसादयन्ति देवेशं तेषां प्रीतोऽभवद्भवः ॥ ११
प्रीतियुक्तः स सर्वेषां ददौ तेषां महात्मनाम् ॥ १२
तदेतद्देवदेवस्य धनूरत्नं महात्मनः ।
न्यासभूतं तदा न्यस्तमस्माकं पूर्वके विभो ॥ १३

अथ मे कृषतः क्षेत्रं लाङ्गलादुत्थिता मम ।
क्षेत्रं शोधयता लब्धा नाम्ना सीतेति विश्रुता ॥ १४
भूतलादुत्थिता सा तु व्यवर्धत ममात्मजा ।
वीर्यशुल्केति मे कन्या स्थापितेयमयोनिजा ॥ १५
भूतलादुत्थितां तां तु वर्धमानां ममात्मजाम् ।
वरयामासुरागम्य राजानो मुनिपुंगव ॥ १६
तेषां वरयतां कन्यां सर्वेषां पृथिवीक्षिताम् ।
वीर्यशुल्केति भगवन्न ददामि सुतामहम् ॥ १७ G 1 68 B 1 66 L 1 62

9 a) T1 moth-eaten for द V1 -वध कृत्वा (for -वधे पूर्वं) —b) M2 आदाय, Cm g k t as in text (for आयम्य) Ś1 यज्ञत, D1 वीर्यवत (hypermetric), D2.9 पूर्वत, D3 5 7 12 वीर्यत (for वीर्यवान्) Ñ V B D10 11 13 M4 धनुषानेन (V4 °ते॰) शकर —c) Ś1 V B3 4 D2 3 5 7 9 11 13 विध्वस्य (D9 11 °स [sic]), Ñ B2 Dt D1 (before corr as in Ś1) 6 8 10 12 G3 M1 2 4 विध्वस्य, B1 विधूष (sic) (for रुद्रस्तु) Ś1 क्रुद्ध, Ñ V B D10 11 13 M4 सर्वान्, D1–3 5 7 9 12 रुद्र, T2 क्रोधात् (for रोषात्) —d) Ñ V B D10 13 M4 इदं किल तदोक्तवान्, D11 इद वचनमब्रवीत्

10 a) V3 यज्ञ- (for यस्माद्) D11 भागार्थिना Ñ V B1–3 D4 10 11 13 G2 M1 Ct भागं (for भागान्) —b) Ñ V B D10 11 13 14 T1 3 M2 4 न (Ñ2 V2 ना, B4 उ [sic]) कल्पयथ (V1 3 B1 2 [before corr] M2 4 °त) (for नाकल्पयत) —For 10ab, Ś1 D1–3 5 7 9 12 subst

1206* भागार्हे मयि यद्भाग न प्रयच्छत देवता ।

[Ś1 D5 12 महार्हे (Ś1 °र्हं) मयि, D2 मागार्थे मयि, D9 मागार्हयि च (for भागार्हे मयि) Ś1 यत् (for न) Ś1 D5 12 °थ, D2 °*, D9 °ति (for प्रयच्छत)]

—cd) D1 म*र्हाणि Ñ V B D10 11 13 M4 तस्मादङ्गानि सर्वाणि (for c) B1 पीडयामि, B2 पातयामि, G1 शायतामि (metathesis), M4 शातयामि (for शातयामि) D1–3 7 9 शातयामि न सशय (for d) Ś1 D5 12 शातयामि च श (Ś1 वरा)स्त्वैस्तु तेषामगानि (Ś1 °मङ्गाणि) वै पुन

11 For 11–27, Ñ V B D10 11 13 M4 subst 1212* —Ś1 om (hapl ?) 11–1207* —a) D6 विमन* D1–3 5 7 9 12 सर्वा (for सर्वे) —b) D1–3 5 7 9 12 देवता मुनिपुगव (D1 5 7 9 °व) —c) Dt D1 3 4 6–9 प्र (D1 4 6 प्रा) सादयत D12 देवेश —d) M3 प्रभु (for भव)

12 Cf v l 11 and 27 Ś1 om 12 with 1207* (cf v l 11) —a) Dt D1–3 5–9 12 M3 तु (for स) —After 12, D1–3 5 7 9.12 ins

1207* शातितानि महार्हाणि तेषामङ्गानि वै पुन ।

[D5 12 घातितानि and मुने (for शातितानि and पुन respy)]

13 Cf v l 11 and 27 —a) D6 [ए]तदेव, M3 (after corr *sec m* as in text) [ए]व देव- (for [ए]तद्देव-) —b) D8 G1 3 M2 3 धनुरत्नं G2 महाबल, —After 13ab, D1 ins

1208* अथाहं यज्ञवाटस्थ कदाचिद्व्योमवर्त्मगाम् ।
मेनकामप्सर श्रेष्ठा निरीक्ष्यैतद्व्यचिन्तयम् ।
यद्यपत्य भवेदस्या मम स्यात्तदपीदृशम् ।
एव चिन्तयतस्तत्र वीर्यं मे न्यपतत्क्षितौ ।
ततो वाहयत क्षेत्र फलाग्रादुत्थिता क्षिते । [5]
[(1 5) cf 14ab]

—Ś1 D1–3 5 7 12 om 13cd —c) T2 न्यस्ताम् —d) Dt D6 8 पूर्वजे Dt D8 G2 M1 विभौ

14 Cf v l 11 and 27 —a) Ś1 D1–3 5 7 12 वाहयत, M2 मे कर्षत (for मे कृषत) T2 क्षिप्रं (for क्षेत्र) —b) Ś1 D1–3 5 7 12 ह (Ś1 फ) लाग्राद् (for लाङ्गलाद्) Dt D6 8 तत, G2 M1 सुता, M3 पुरा, Cv r as in text, Cm g मया (for मम) —c) D9 क्षेत्रे (for क्षेत्र) Ś1 D1–3 5 7 12 सर्वलक्षणसपन्ना —d) D3 माता (sic) (for नाम्ना) Ś1 D12 मे (D12 वै) सुता (for विश्रुता)

15 Cf v l 11 and 27 —Ś1 D1–3 5 7 12 om (hapl) 15 —b) D9 ह्यवर्धत

16 Cf v l 11 and 27 —D9 om. 16–19 —b) D7 वर्धमाना ममात्मजा (sic) —After 16ab, D1–3 7 ins

1209* वीर्यशुल्का शुभाचारा प्रमदा चा (D2 वा) प्ययोनिजाम् ।

—M2 damaged from मा up to स्य —c) G2 वसुरामासुर (corrupt) Dt D6 8 G2 आगत्य Ś1 D1–3 5 7 12 आगम्या (Ś1 D5 12 °त्या) वरय (D7 °॰) न्सर्वे

17 Cf v l 11 and 27 —D9 om 17 (cf v l 16) —c) Dt -शुल्के* —d) D4 इमा (for अहम्) —For 17cd, Ś1 D1–3 5 7 12 subst

G I 68 19
B I 66 17
L I 62 16

ततः सर्वे नृपतयः समेत्य मुनिपुंगव ।
मिथिलामभ्युपागम्य वीर्यं जिज्ञासवस्तदा ॥ १८
तेषां जिज्ञासमानानां वीर्यं धनुरुपाहृतम् ।
न शेकुर्ग्रहणे तस्य धनुषस्तोलनेऽपि वा ॥ १९
तेषां वीर्यवतां वीर्यमल्पं ज्ञात्वा महामुने ।
प्रत्याख्याता नृपतयस्तन्निबोध तपोधन ॥ २०
ततः परमकोपेन राजानो मुनिपुंगव ।
अरुन्धन्मिथिलां सर्वे वीर्यसंदेहमागताः ॥ २१
आत्मानमवधूतं ते विज्ञाय मुनिपुंगव ।
रोषेण महताविष्टाः पीडयन्मिथिलां पुरीम् ॥ २२
ततः संवत्सरे पूर्णे क्षयं यातानि सर्वशः ।
साधनानि मुनिश्रेष्ठ ततोऽहं भृशदुःखितः ॥ २३
ततो देवगणान्सर्वांस्तपसाहं प्रसादयम् ।
ददुश्च परमप्रीताश्चतुरङ्गबलं सुराः ॥ २४
ततो भग्ना नृपतयो हन्यमाना दिशो ययुः ।
अवीर्या वीर्यसंदिग्धाः सामात्याः पापकारिणः ॥ २५
तदेतन्मुनिशार्दूल धनुः परमभास्वरम् ।
रामलक्ष्मणयोश्चापि दर्शयिष्यामि सुव्रत ॥ २६
यद्यस्य धनुषो रामः कुर्यादारोपणं मुने ।
सुतामयोनिजां सीतां दद्यां दाशरथेरहम् ॥ २७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चषष्टितमः सर्गः ॥ ६५ ॥

1210* वीर्यशुल्कामकथयस्ते बुभूपुश्च तद्वच ।

[D2 कथयतस् D2 12 बभूवुश्, D3 7 प्रशशुश् (for बुभूपुश्) Ś1 D5 12 तत्त्वत]

18 Cf v l 11 and 27 —D9 om 18 (cf v l 16) —^{a}) D5 तेत (for तत) —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 12 M2 अभ्युपेयुस्ते, M3 अप्युपागम्य —^{d}) D4 T2 G1–3 M1 2 Cv r g k वीर्यं, Cm t as in text Ś1 D1–3 5 7 12 जि(D1 य [sic])ज्ञासितुं स्वक, G2 M1 2 °स्तथा (for जिज्ञासवस्तदा)

19 Cf v l 11 and 27 —D9 om 19 (cf v l 16) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 12 मया, Dt D6 8 शैवं, G2 M1 ऐशं, Cm g k t as in text (for वीर्यं) Ś1 D1 2 5 G1 3 उदाहृतं —^{c}) Ś1 D1–3 5 7.12 ते(Ś1 D5 12 न) शक्ता (for न शेकुर्) Ś1 धारणे, G1 3 धनुषस् (for ग्रहणे) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 12 धारणे तोलनेथवा, G1 3 तोलने ग्रहणेपि वा

20 Cf v l 11 and 27 —^{a}) M2 वीर्यं महीपानाम् (for वीर्यवता वीर्यम्) —^{b}) D1 वीर्यात् , D3 om , D7 कृत्वा (for ज्ञात्वा) Ś1 D1–3 5 7 12 तपोधन (for महामुने) —^{c}) G1 प्रत्याख्यातो —^{d}) M3 तपोधन M2 सर्वे ब्रह्मन्मया तदा —For 20^{cd}, Ś1 D1–3 5 7 12 subst

1211* नृपतीन्सहितान्सर्वांस्तान्प्रत्याख्यातवानहम् ।

[Ś1 अथाख्यानवान् D12 प्रत्याख्यानितवानह (for the post half)]

21 Cf v l 11 and 27 —^{a}) Ś1 D1 5 12 -कोपात्ते, D2.3 7 -कोपाते(for -कोपेन) —^{b}) Ś1 D1 2 5 7 12 सुमहाबला (for मुनिपुंगव) D3 राजा* नरपुंगवा —D3 om (hapl ?) 21^{c}–22^{b}. —^{c}) D4 निरुन्धन् —^{d}) D1 2 7 -समोहम् (for -संदेहम्)

22 Cf v l 11 and 27. —D2 om 22^{ab} (cf v l 21) —^{a}) Dt D6 8 Ct मे, D5 तं, Cg as in text (for ते). —^{b}) Dt D1 2 6–9 12 G2 M1 2 नृप (D1 7 नर, D2 12 मुनि) पुगवा —^{d}) G2 M1 इमां (for पुरीम्) T3 मिथिलापुरीं Ś1 D1–3 5 7 12 मिथिलामभ्य (D3 7 °न्व)पीडयन्

23 Cf v l 11 and 27 —^{a}) D5 12 सवत्सर पूर्ण —^{b}) D9 (after corr m as in text) सर्वत (for सर्वश) —^{d}) D2 ञ(before corr इ)तिदु खित

24 Cf v l 11 and 27 —^{ab}) D9 तत्र (for सर्वांस्) D6 प्रसादज, T1 3 G4 प्रसादये, Cg k t as in text Ś1 D1–3 5 7 12 ततो देवगणा सर्वे तपसा मे (D1 3 7 °मि, D2 °पि)प्रसादिता —^{c}) Ś1 D5 12 प्रददुस्ते च सुप्रीतास्, D1–3 7 प्रददुश्च भृश प्रीताश्(D3 °त्या) —^{d}) D2 चतुरग बल Ś1 D1–3 5 7 मम (for सुरा) ❀ Ck चतुरगबला इति। चतुरग-बलदा अभवन्नित्यर्थ । ❀

25 Cf v l 11 and 27 —^{a}) G1 3 हता (for भग्ना) Ś1 D5 12 नृपतयो भीता, D1–3 7 नृपतयो भग्ना (by transp) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 12 वध्यमाना Ś1 D5 12 ययुर्दिश (by transp) —^{c}) Ś1 -सदिष्टा, D1 -सदग्धा, Cm g k t as in text (for -संदिग्धा) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 12 नि मत्त्वा (D2 °प्रत्या [sic]) (for सामात्या) D1 पापचारिण , D4 9 Cg पापकर्मण (metri causa), D14 T1 3 G4 अपकारिण

26 Cf v l 11 and 27 —^{b}) D12 -भास्कर (for -भास्वरम्) —Ś1 D1–3 5 7 12 om 26^{cd}

27 ^{ab}) Ś1 D1–3 5 7 12 यदि त्वारोपणं कुर्याद्रामोस्य धनुष स्वय —^{c}) D3 अयोनिज- (for अयोनिजा) —^{d}) D5 दद्याद् , D12.14 दद्या (sic) (for दद्या) Ś1 D3 7 12 दशरथे (Ś1 °थ)स्नुषा, D1 दाशरथे सुता(sic), D2 5 दाशरथे स्नुषा (sic) —For 11–27, Ñ V B D10 11 13 M4 subst. :

1212* तस्मै देवा भयोद्विग्ना रुद्राय प्राणमंस्तदा ।

(11^{cd}) प्रसादयाचक्रुरेन तेषा तुष्टोऽभवद्भव·।
(12) प्रीतश्चापि ददौ तेषा तान्यङ्गानि महौजसाम्।
विकलान्यपि चाङ्गानि गतानि प्रकृतानि च।
धनुषा यानि यान्यासन्शातितानि महात्मना।
(13) तदेतद्देवदेवस्य धनुर्दिव्य महात्मन ।
तिष्ठत्यद्यापि भगवन्कुलेऽस्माक सुपूजितम्।
(15^{cd}) वीर्यशुल्का च मे कन्या दिव्यरूपगुणान्विता।
(15^{ab}) भूतलादुत्थिता पूर्वं नाम्ना सीतेत्ययोनिजा।
(16^{cd}) ता नृपा वरयामासुरागत्यागत्य वै पुरा।
वीर्यशुल्का प्रदेयेति तानह चाब्रुवन्नृपान्।
(18) ततो नृपतय सर्वे प्रार्थयन्त सुता मम।
वीर्यं जिज्ञासयिषव पुरमभ्याययुर्मम।
(19) वीर्यजिज्ञासया तेषा मया सदर्शित धनु ।
न शेकुश्चापि ते ग्रह्णमुद्यन्तुमपि तद्धनु ।
(20) तेषामल्पमह मत्वा वीर्यं तत्र महामुने।
कृतवान्सर्वतस्तेषा प्रत्याख्यान सुता प्रति।
(21) ततस्ते तेन कोपेन राजान सहिता मुने।
रुरुधुर्मिथिलामेता पुरीमभ्येत्य सर्वश ।
(22) ते मन्यमाना ह्यात्मानमवधूत पृथङ्नृपा ।
रोषेण महताविष्टा मिथिलामभ्यपीडयन्।
(23) सवत्सर समापूर्णं रुरुधु कृतनिश्चया ।
अवरोधेन तेनास्मि यदा क्षीणो हि सर्वश ।
(24) तदा प्रसादयाचक्रे देवदेवमुमापतिम्।
प्रसादाद्भगवान्प्रीतश्चतुरङ्गबल ददौ।
(25) ततो भग्ना नृपतयो मया ते प्रययुर्मुने।
अल्पवीर्यबलोत्साहा अल्पवीर्याभिमानिन·।
(26) तदेतन्मुनिशार्दूल दिव्य परमभास्वरम्।
दर्शयाम्यद्य रामाय लक्ष्मणाय च तद्धनु ।
(27) कुर्यादारोपण रामो धनुषश्चास्य चेदयम्।
दद्यामयोनिजामस्मै सीता दशरथस्नुषाम्।

[(l 1) D10 प्राणमत्तदा, M4 [अ]थ प्रणेमिरे (for प्राणमस्तदा) —(l 2) V4 प्रमाद चक्रिरे तेषा, B2 D11 13 प्रसादयामासुरेन(D11 °रपि), M4 प्रसादया चैनमासुस् (for the prior half) —(l 3) B4 प्रीतस्यापि V4 om तेषा —All the above MSS (except B3) om l 4 —(l 5) V1 4 B1 M4 तानि V3 [अ]नेन (for यानि) B2 तान्यासन्, D11 यान्या न् M4 जातितानि(sic) —(l 6) B1 [ए]तदेव, D10 [ए]त ·· ·:·· (for [ए]तद्देव-) B4 -·* * स्य (for -देवस्य) M4 धनुरत्न (sic) (for धनुर्दिव्य) —(l 7) D11 इदम् (for तिष्ठति) —After l 7, D11 ins the line of 14^{ab} as in D7 —(l 8) B4 दिव्यरूपा गुणात्मिका, M4 दिव्यरूपा गु° (for the post half) —(l 9) M4 सीता नाम त्वयोनिजा (for the post half) —(l 10) D11 मिथिलां पुरीं (for [आ]गत्य वै पुरा) M4 आगम्यागम्य मां पुरीं (for the post half) —(l 11) V2–4 वीर्यशुल्क°, B4 वीर्यशुल्का प्रदा सेति (for the prior half) D11 नरान् (for नृपान्) —(l 12) M4 तत· पूर्वे नृपतय (for the prior half) —V3 D13 om (hapl) l 13. V1 reads l 13 after l 17 —(l 13) Ñ V4 D10 वीर्य- B2 4 विज्ञाप(B4 °स)यिषव, M4 जिज्ञास ~ श्चैव M4 नृपा (for मम) B4 पुनरभ्यासमागमन् (for the post half) —(l 14) V1 3 D11 M4 वीर्यं V3 जिज्ञासितु, B4 -विज्ञामया, M4 जिज्ञासता Ñ1 सदर्शय(sic), B4 सदर्शिता, M4 तद्दर्शित V3 repeats l 14 as above within brackets —Ñ1 B1 om (hapl) l 15 —(l 15) V2 शक्ताश्च (for शेकुश्च) D10 [अ]ति- (for [अ]पि) D11 ते न शेकू रोपयितु (for the prior half) V1 D13 उद्धर्तुम् (for उद्यन्तुम्) Ñ2 D10 13 मम तद्, B4 अमित (for अपि तद्) V4 D11 समा(D11 नापि) तोलयितु धनु (for the post half) M4 न शेकुर्ग्रहणे तस्य चलने धारणेपि वा —(l 16) Ñ1 V1 4 B1 D11 M4 ज्ञात्वा (for मत्वा) D13 तत्र मत्वा वीर्यं (by transp) —V4 om (hapl) l 17–18 —(l 17) M4 सर्वेशस् V1 B1 प्रत्याख्यात D13 नृपतीन्सहितान्सर्वान्प्रत्याख्यायितवास्तदा —(l 18) V2 M4 तेनैव कोपेन, B1 तेन प्रकोपेन, D10 om (hapl) second ते, D11 परमकोपेन, D13 ते परमक्रुद्धा (for ते तेन कोपेन) D13 सुमहाबला (for सहिता मुने) —D13 om l 19–20 —(l 19) B4 तेषा, M4 एना (for एता) —V1 repeats l 20 after l 23 —(l 20) D10 स्व-, D11 च (for हि) Ñ1 °मिवाधूत, V1 °*वधूत (for [आ]त्मानमवधूत) V1 (both times) lacuna for ङ्नृ —For l 20, M4 reads the line of 22^{ab} with v l मे for ते —(l 21) V1 युक्ता (for [आ]विष्टा) V3 अथ पीडयन् (for अभ्य°) M4 चिर परमपीडयन् (for the post half) —(l 22) D11 तदा, D13 च ते (for समा-) —(l 23) V3 तेनाह, D13 तेषा च (for तेनास्मि) Ñ2 D13 [ऽ]स्मि, V3 स्म (sic) (for हि) —For l 22–23, M4 reads the lines of 23 with v l यदा for तत in ^{a} —(l 24) M4 तत प्रसादयामास (for the prior half) —(l 25) V3 प्रसन्नो, M4 प्रादात्स (for प्रसादाद्) D11 मे तु (for प्रीतश्) V3 B4 D11 13 चतुरग बल M4 मम (for ददौ) —(l 26) V3 ते विजिता, B1 ते न ययुर्, D11 तत्र ययुर् (for ते प्रययुर्) D13 प्रतिजग्मुर्महामुने, M4 ययु सर्वे दिशो दश (for the post half). —(l 27) Ñ2 -वीर्या (for first -वीर्य-) B1 -मदोत्साहा D13 °सत्त्वा, M4 मिथ्या° (for second अल्पवीर्य-) B4 -बलान्विता (for -[अ]भिमानिन) B2 (m also) अल्पवीर्या हि मानिन (for the post half) —(l 28) B2 अह (for एतन्) M4 धनु (for दिव्य) B1 -भासुर (for -भास्वरम्).—(l 29) V1 सदर्शयाम्यद्य (hypermetric), D11 दर्शयेह च (for दर्शयाम्यद्य) V3 त्वदाज्ञया, D13 च कार्मुक (for च तद्धनु) —(l 30) Ñ1 आरोहण —For l 29–30, M4 reads the lines of 26^{c}–27^{b} —(l 31) B4 D13 ददामि, M4 सुताम् (for दद्याम्) M4 दद्या (for सीतां)]

—After 27, Ś1 D1–3 5 7 9 12 ins

1213* पौरुष त्वभिरूपे हि शङ्खे क्षीरमिवार्पितम्।

[D12 पौरुषे Ś1 D5 12 ह्यभिरूपे(Ś1 °प), D2 त्वनुरूपे D9 पौरुषेष्वभिरूपो हि (for the prior half)]

६६

G 1 69 1 B 1 67 1 L 1 63 1 जनकस्य वचः श्रुत्वा विश्वामित्रो महामुनिः ।
धनुर्दर्शय रामाय इति होवाच पार्थिवम् ॥ १
ततः स राजा जनकः सचिवान्व्यादिदेश ह ।
धनुरानीयतां दिव्यं गन्धमाल्यविभूषितम् ॥ २
जनकेन समादिष्टाः सचिवाः प्राविशन्पुरीम् ।
तद्धनुः पुरतः कृत्वा निर्जग्मुः पार्थिवाज्ञया ॥ ३
नृणां शतानि पञ्चाशद्व्यायतानां महात्मनाम् ।
मञ्जूषामष्टचक्रां तां समूहुस्ते कथंचन ॥ ४
तामादाय तु मञ्जूषामायसीं यत्र तद्धनुः ।
सुरोपमं ते जनकमूचुर्नृपतिमन्त्रिणः ॥ ५
इदं धनुर्वरं राजन्पूजितं सर्वराजभिः ।
मिथिलाधिप राजेन्द्र दर्शनीयं यदीच्छसि ॥ ६

Colophon D1–3 5 7 11 12 om (continue the Sarga), while Ś1 reads in marg —*Kānda name* Ś1 V1 4 D4 om Ñ2 V2 3 B D10 आदि°, D13—कांडे. —After Kānda name, B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ V B D10 13 जनकवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ñ1 V1 4 B1 4 om Ś1 V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 66, Ñ2 B3 D10 68, V2 D9 69, B2 D13 67, M4 64 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M1 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री……नमः

66

D1–3 5 7 11 12 continue the previous Sarga.

1 ^{a}) Ñ2 जनकस्य च (hypermetric) (for जनकस्य) —^{b}) M4 तपोधन (for महामुनि) —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{c}) V4 ददर्श (for दर्शय) M4 तत्क्षिप्र (for रामाय) —^{d}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 तदिति (B2 °ह) प्राब्रवीन्नृप, M4 नृपमित्यभ्यभाषत —After 1, B3 (marg) ins

1214* इत्युक्तो जनको राजा व्यादिदेश ततो नरान् ।

2 M4 om 2–3 —^{a}) Ś1 Ñ V1–3 B D5 10–13 सुरोपमस्तु, V4 वरोपमस्तु, D1–3 7 सुरोपमोथ (D3 7 °हि) (for ततः स राजा) D7 जनकाः, D11 जनक, G1 3 जनक (all sic) —^{b}) Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 10–13 सो (B4 सा) मात्या (Ñ2 मात्या illeg) न्, G1 3 अमात्यान्, M2 Cg k सामतान्, Cm t as in text (for सचिवान्) Ñ1 V1 3 4 D2 9 11 13 G1 M1 (before corr as in text) आदिदेश T3 G2 हा (for ह) —^{c}) D3 G3 आदीयता —^{d}) Ct -[अ]नुलेपित. Ś1 D1–3 5 7 12 रामलक्ष्मणयोरिति (Ś1 °र्ति [sic]); Dt D6 8 गधमाल्यानुलेपित (D6 °पन) —For 2^{cd}, Ñ V B D10 11 13 subst .

1215* रामसदर्शनार्थं तद्धनुरानीयतामिति ।

[D11 रामस्य दर्शनार्थ. V1–3 तु (for तद्) V4 मम (for इति)]

B3 cont, Ś1 D1–3 5 12 ins after 2

1216* यत्तद्बलपरीक्षार्थं सर्वेषां पृथिवीक्षिताम् ।

[D2 सर्वेषां च मही° (for the post half)]

3 M4 om 3 (cf v l 2) —^{a}) M1 (before corr) समाविष्टा —^{b}) M2 सामता Dt D4 6 8 9 G1 3 Ct पुर, Ck as in text (for पुरीम्) Ś1 D5 12 प्रविश्य मिथिला पुरीं, Ñ V B D1–3 7 10 11 13 प्र (V1 आ) विश्य (V2 4 D7 °श्य) सचिवा पुरीं —^{c}) D2 3 ते, D7 तं (for तद्) Ś1 D1–3 5 7 12 वै पुरस्कृत्य, G1 3 हरण कर्तुं (for पुरत कृत्वा) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 पार्थिवालयात् (Ś1 D5 °लय), Dt D6 8 अमितौजसः, G2 पार्थिवात्मजा (sic) (for पार्थिवाज्ञया) —For 3^{cd}, Ñ V B D10 11 13 subst

1217* धनुरानाययामासुः पुरुषैराप्तकारिभि ।

[Ñ1 आयानायामासु (sic), V1 आनयामासु (submetric), V4 आवानयामासु, D10 आनीययामासु (for आनाययामासु) D13 आशु- (for आप्त-)]

4 ^{a}) T2 शताना (for शतानि) D6 (marg *pr m.* also) पचसहस्राणि (for शतानि पञ्चाशद्) Ś1 D1–3 5 7 12 शतानि पच पुंसा तु, Ñ V B D10 11 13 M4 पुरुषाणा शतान्यष्टौ, Cv m g k as in text —^{b}) D2 व्यायतानि, D13 व्याप्रताना, G3 व्यायामाना (for व्यायताना) Ñ V1–3 B3 4 D10 13 M4 महौजसा (for महात्मनाम्) —^{c}) B1 अष्टचक्रस्था —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 ऊहु कृच्छ्रात् (D1 °च्छ्रा), Ñ V1–3 B D10 11 13 M4 गुर्वीमूहु, V4 सुसुहूश्च (for समूहुस्ते) Cv r g as in text ❀ Cv समूहुस्त्विति सम्यक् । ❀

5 ^{a}) Ś1 V2 D2 3 5 7 12 ता (Ś1 D12 त [sic]) मानीय तु, Ñ1 M4 तामानीयाथ, Ñ2 V3 4 B D10 तामानीय च, V1 D1 तामानीयत, Dt D6 8 9 M3 तामादाय सु- (D9 च), D11 माता (metathesis) नीय सु-, D13 ममानीय च (for तामादाय तु) —^{b}) D10 आयती Ś1 B4 D1–3 5 7 11–13 तत्र (for यत्र) —^{cd}) Ñ1 सुरोप ., D13 सुरूपम (for सुरोपम). Ś1 (marg) Ñ2 V2 3 B D5 10 12 13 तु, V1 हि, V4 च; D1–3 7 त, D11 om (submetric), Cm as in text (for ते) D9 नृपतिम् (for जनकम्) Ñ1 जनक ते (by transp) Ś1 D1–3 5 7 12 ते नृप- (for नृपति-) T2 -मन्त्रिणं (sic) Ñ V B D10 11 13 तमूचुरिनि मन्त्रिण (for ^{d}). M4 जनक प्रणिपत्येदमूचुस्ते पुरपालत

6 ^{a}) D12 G4 धनुर्धर (sic) D11 इद तद्धनुरानीति (corrupt) —D2 om (hapl) from राजन् in 6^{a}

तेषां नृपो वचः श्रुत्वा कृताञ्जलिरभाषत ।
विश्वामित्रं महात्मानं तौ चोभौ रामलक्ष्मणौ ॥ ७

इदं धनुर्वरं ब्रह्मञ्जनकैरभिपूजितम् ।
राजभिश्च महावीर्यैरशक्यं पूरितुं तदा ॥ ८

नैतत्सुरगणाः सर्वे नासुरा न च राक्षसाः ।
गन्धर्वयक्षप्रवराः सकिंनरमहोरगाः ॥ ९

क्व गतिर्मानुषाणां च धनुषोऽस्य प्रपूरणे ।
आरोपणे समायोगे वेपने तोलनेऽपि वा ॥ १० G 1 B 1 L 1

up to वैर in 8[a] —[b]) Ś1 D1 3 5 7 11 12 सर्व(D11 राजैल्) लोकेषु पूजित —[d]) D4 दर्शयैन, D14 T G4 दर्शयस्व (for दर्शनीय) D6 8 T2 3 G Cg यदिच्छसि, Ck t as in text —For 6[cd], Ś1 D1 3 5 7 11 12 subst

1218* मिथिलेश्च महाभाग दर्शयैतन्महामुने ।

[D1 मिथिलीं (sic), D11 मैथिलेश् (for मिथिलेश्च) D3 7 महाभागैर् (for महाभाग) D1 म्मुद्दिश्य, D3 7 दर्शय र्‌ (for दर्शयैतन्) D5 11 महामुने]

—For 6, Ñ V B D10 13 M4 subst

1219* इद तद्धनुरानीतमाज्ञया ते नराधिप ।
दर्शयैतदप्येरस्य राघवस्य च भास्वरम् ।

[(l 1) D13 तदेनद् (for इद तद्) V4 B1 D13 नराधिप, M4 नृपोत्तम (for नराधिप) —(l 2) V4 तद् (for [ए]तद्) M4 दर्शितव्य राघवाय विश्वामित्राय चानघ (also राघव)]

7 D2 om 7 (cf v l 6) —[a]) Ś1 Ñ1 V1 D1 5 11 12 तद्वचन, Ñ2 V2–4 B D10 M4 एतद्वच, D3 7 तु वचनं, M2 वचो नृप॰ (by transp) (for नृपो वच) D13 तेषामेतदुपश्रुत्य —[b]) Ś1 D1 3 5 7 11 12 उवाच ह (for अभाषत) Ñ V B D10 13 M4 जनक प्रश्रि(Ñ1 V1 2 4 B1 2 4 °सृ, V3 °भृ)त वच॰ (V4 °त भृश, B3 °तस्तदा,) M4 °त तदा —[c]) Ś1 D1 3 5 7 11 12 तदा राजा, Ñ V B D10 M4 उवाचेद, D13 उवाचैत (for महात्मान) —[d]) Ck t [उ]भौ (as in text) V2 द्वौ च तौ, Dt D1 3 6–8 तावुभौ, Cg as in text (for तौ चोभौ)

8 D2 om 8[a] up to वैर (cf v l 6) —[a]) D9 (gloss) जातौ जातौ यदुत्कृष्ट तद्रत्नमभिधीयते (for वर) D9 राजन्, M4 दिव्यम् (for ब्रह्मन्) —[b]) Ś1 जनकेन D5 अतिपूजित D9 सर्वलोकेषु पूजित, M4 उपानीतमुपानघ —[c]) Ś1 D1–3 5 7 12 सुमहावीर्यैर् (for च महा°) M4 राजर्षिभिर्म° —[d]) Ś1 अशक्त, Dt D1–3 5–9 1° 14 T1 3 G1 3 4 M3 4 Ck t अशक्तै (for अशक्य) Ś1 तोलने, D1–3 5 7 12 पूरणे, D6 M4 पूरितं, D14 T1 3 G2 4 Cg पूजित, Ct as in text (for पूरितु) D1 3 7 सदा, D4 14 T1 G4 तथा (for तदा)

9 [ab]) T2 शक्ता (for सर्वे) Dt D6 8 T1 सासुरा, D9 नोसुरा (sic) (for नासुरा) M4 ह्यसुरा वा महामुने (for [b]). Ś1 D1 2 5 12 नेदं सुरगणै शक्यमसुरैर्वा महामुने —[cd]) T3 -यक्ष. (sic) Ś1 D1 2 5 12 -प्रवरै. and महोरगै॰ —For 8–9, Ñ V B D10 13 subst, D3 7 subst l 3–4 for 9, D11 subst l 2–4 for 8[c]–9

1220* ब्रह्मन्धनुरुपानीत यत्तु तिष्ठति नो गृहे ।
राजभिर्यन्न शकितमुद्यन्तुमपि सारवत् ।
नैतत्पूरयितुं शक्ताः सेन्द्रा॰ सुरगणा अपि ।
न यक्षोरगरक्षांसि देवदेवादृते शिवात् ।

[(l 1) V1 B3 4 D10 यत्तत्, V2 यत्र, V4 यच्च (for यत्तु) V1 गृह (for गृहे) —For ins. see below —(l. 2) V1 D13 उद्धर्तुम् (for उद्यन्तुम्) V2 इव सारव, V4 अतिसारवत्, B4 इव तद्धतु, D13 इव सारवत् —(l 3) B1 सुरगणास्तदा, B2 सुरगणास्तथा —B1 om from l 4 up to 12[b] —(l 4) V4 न रक्षोरगयक्षांसि, D11 न यक्षा न च रक्षासि, D13 नक्षत्रोरगरक्षांसि (for the prior half) D3 7 नान्यो देवादृते शिवात् (for the post. half) —For ins see below]

—After l 1, V4 ins

1221* गम्यता तत्र सुचिर नात्र कार्या विचारणा ।

—After 1220*, B3 cont ·

1222* भूमेरुत्तोलन कर्तुं केनापि शक्यते न हि ।

—After 9, Ś1 D1 2 5 12 ins

1223* एकैको वा समस्ता वाशक्ता मतिमता वर ।
सज्यं कर्तुं मुनिश्रेष्ठ कुत एव तु मानुषा. ।

[(l 1) D2 न शक्ता (for वाशक्ता) D1 वरा (for वर). —(l 2) D1 ज्याधिरूढ मुनिश्रेष्ठ (for the prior half)]

10 B1 om 10 (cf v l. 9) —[a]) Ś1 Ñ1 V3 4 B2 D1 3 5 7 12 अगतिर्, Ñ2 B3 4 D10 अशक्तिर्, V1 D11 का शक्तिर्, D2 आगतिर्, D13 न शक्तिर् (for क्व गतिर्) ☞ Ñ1 missing from मानुषाणा up to the end of the Kāṇḍa Ś1 D2 5 11 12 हि, Ñ2 V1 3 4 B3 4 D3 7 10 13 T2 G3 M1 तु, Cm t as in text (for च) M4 अशक्ता मानुषाश्चैव —[b]) B4 तु पूरणे, D3 प्रपूरयो (sic) (for प्रपूरणे) D5 धनुषो ह्यस्य पूरणे, D11 रोपण्येस्य प्रपूरयणे (sic). —B2 reads 10[cd] in marg —[c]) D5 आरोपणं, D9 (gloss) सज्जीकरणे, G3 M4 आरोपण- (for आरोपणे) —[d]) Ś1 B2 D1 2 5 12 M4 वेधने, D9 (gloss) ज्यास्फालनं (for वेपने) Dt D6 8 9 तथा (for ऽपि वा) V1 धनुतुलनपि वा (corrupt) —For 10[cd], Ñ2 V2 4 B3 4 D3 7 10 11 13 subst, V1 3 ins after 10[ab]

1224* कुत एव हि सधाने शक्तिर्वा स्याद्विकर्षणे ।

[D3 7 तु (for हि) V1 स्याद्वि कर्षणे, V2 स्यान्न कर्षणे, V3 B4 [अ]स्यानुकर्षणे, V4 [अ]स्याथ कर्षणे (for स्याद्विकर्षणे). D3 7 शक्ति. स्याद्विकर्षणे, D11 शक्तिर्वास्य द्विकर्षणे (corrupt) (for the post half)]

G 1 69 11 B 1 67 11 L 1 63 11 तदेतद्धनुषां श्रेष्ठमानीतं मुनिपुंगव ।
दर्शयैतन्महाभाग अनयो राजपुत्रयोः ॥ ११
विश्वामित्रस्तु धर्मात्मा श्रुत्वा जनकभाषितम् ।
वत्स राम धनुः पश्य इति राघवमब्रवीत् ॥ १२
महर्षेर्वचनाद्रामो यत्र तिष्ठति तद्धनुः ।
मञ्जूषां तामपावृत्य दृष्ट्वा धनुरथाब्रवीत् ॥ १३
इदं धनुर्वरं ब्रह्मन्संस्पृशामीह पाणिना ।
यत्नवांश्च भविष्यामि तोलने पूरणेऽपि वा ॥ १४
बाढमित्येव तं राजा मुनिश्च समभाषत ।
लीलया स धनुर्मध्ये जग्राह वचनान्मुनेः ॥ १५
पश्यतां नृसहस्राणां बहूनां रघुनन्दनः ।
आरोपयत्स धर्मात्मा सलीलमिव तद्धनुः ॥ १६

—After 10, M3 ins

1225* अशक्ता मुनिशार्दूल धनुषोऽस्य प्रपूरणे ।

11 B1 om 11 (cf v l 9) —^{a}) D1 2 एव (for एतद्) —^{b}) Ś1 D1 2 5 12 मुनिगौरवात् —For 11^{ab}, Ñ2 V B2–4 D3 7 10 11 13 subst

1226* इद मया धनुर्दिव्य तवानायितमाज्ञया ।

[D13 मम (for मया) V2–4 धनुर्मया (by transp) V4 आनीत हि तवाज्ञया, D3 7 ममानीत तवाज्ञया, D11 तवानीतमिहाज्ञया (for the post half)]

—D13 om 11^{cd} —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{c}) G1 3 दर्शयैन, M3 दर्शयेद (for दर्शयैतन्) Ñ2 V B2–4 D10 11 मुने (V3 धनु) क्षिप्रम् (for महाभाग) D3 7 तद्दर्शय महातेजा (D7 °ज) —^{d}) Ś1 D1 2 5 9 (all to avoid hiatus) त्व (D1 2 ह्य)नयो (D9 °यो), D11 एतयो (for अनयो) ☞ —After 11, G2 ins the figure 2000 (Ślokasankhyā ?) —After 11, M3 ins

1227* पञ्चैतानि च कर्माणि यद्येक कुरुतेऽपि च ।
अस्मै रामाय मे सीता देया सुरसुतोपमा ।

12 B1 om 12^{ab} (cf v l 9) —^{a}) V4 M3 [s]पि, D4 9 14 T स (for तु) Ñ2 V2–4 B2–4 D10 तच्छ्रुत्वा, V1 त श्रुत्वा (for धर्मात्मा) Dt D6 8 विश्वामित्र सरामस्तु, D11 विश्वामित्रस्य तच्छ्रुत्वा —^{b}) Ñ2 V B2–4 D10 11 जनकस्य वचस्तदा (V3 °भाषित) —After 12^{ab}, Ś1 Ñ2 B3 4 D1–3 5 7 10 12.13 ins, D11 ins after 12

1228* अभ्यभाषत काकुत्स्थ प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।
गृहाणेद महाबाहो दिव्य धनुरनुत्तमम् ।
धारणे कर्षणे चास्य यत्नमातिष्ठ राघव ।

[D11 om l 1 —(l 1) Ñ2 B3 4 D3 7 10 धर्मात्मा (for काकुत्स्थ) B3 (marg also as above) प्रकृष्टेन (for प्रहृष्टेन) —(l 2) Ñ2 B3 D10 13 [ए]तन् (for [इ]द) Ñ2 B3 D10 13 om from the post. half up to the prior half of l 3 D2 धनुषमुत्तम —(l 3) D11 पूरणे (for धारणे) Ś1 D2 वास्य, B4 चापि, D3 चाप्य (for चास्य) D2 आति .]

—D7 om 12^{cd}. —Note hiatus between ^{c} and ^{d}. —^{c}) Ñ2 V B D10 13 M4 दिव्यम् (for पश्य) —^{d}) Ś1 D1–3.5.11.12 [इ]त्येव (D12 °तं) (for इति) D3 मुनिरभाषत, G1 रामं वचोब्रवीत् Ñ2 V B D10 13 इद पश्येत्यु (V2 °ण्यमु [sic])वाच ह (B4 om ह [submetric]), M4 एतत्पश्येत्यभाषत

13 D12 (hapl) M4 (hapl ?) om 13 —^{a}) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 मुनेस्तु (B4 °स्तद्), D4 M3 महर्षि-, D14 T1 3 G4 Cm ब्रह्मर्षे Ś1 D1 2 5 मुनेस्तु वच (D5 °*)न श्रुत्वा —^{c}) Ś1 D5 उपाश्रित्य, Ñ2 B3 D10 13 समाश्रित्य, V1 2 D9 उपावृत्य, D1 2 समासाद्य, Cm g k t as in text (for अपावृत्य) —^{d}) Ś1 D1 2 5 दृष्ट्वा च (D2 °थ [transp]) धनुरब्रवीत्, Ñ2 V1 4 B D3 7 10 11 13 विश्वामित्रमभाषत, V2 3 विश्वामित्रमुवाच ह

14 ^{a}) Ñ2 V B D3 7 10 13 धनुरह, D11 महद्धनुर् (for धनुर्वर) Ś1 Ñ2 V B Dt D1–3 5–8 10–13 M4 दिव्य (for ब्रह्मन्) —^{b}) Ś1 D1 5 12 सस्प्र (D1 °स्पृ, D5 °प्रो)क्ष्याम्यद्य, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 तोलयिष्यामि, D2 सस्पृश्याम्यद्य, D4 सप्र (before corr °स्प्र)क्ष्यामीति, D9 गृहीष्यामीह (for सस्पृशामीह) ❀ Ck इदं धनुर्वर दृष्टमिद पाणिना च स्पृशामि । ❀ —^{c}) Ś1 D1 2 5 12 तु (for च). D11 सज्य चैव करिष्यामि —^{d}) D14 T1 3 G4 वेपने (for तोलने) Ś1 D1 2 5 12 तथा (for ऽपि वा) Ñ2 V1 B3 D10 13 सज्जोस्यस्य विकर्षणे V2 3 B1 2 4 सज्यस्या (B4 °-)स्य विकर्षणे, V4 शक्तोस्म्यस्य विकर्षणे, D3 7 साध्वस्यापि विकर्षणे, D11 शक्तश्चास्य प्रपूरणे, M4 सज्यस्यापि विकर्षणे

15 ^{a}) D3 [ए]वं (for [ए]व) Dt D4 6 8 Ct [अ]ब्रवीद् (for [ए]व त) D3 7 राम (for राजा) —^{b}) V4 मुनि (for मुनिश्च) D3 7 [ए]वाभ्यभाषत, D14 G4 ममभाषता, Ck t as in text (for समभाषत) —^{c}) Ś1 Ñ2 V2–4 B1 3 4 D1 2 5 10–13 M4 सलीलमि (B1 °मे, D11 °म [sic]) व तद्रामस्, V1 स लीलयामवद्रामस् (sic), B2 स लीलयैव तद्रामस्, D3 7 स लीलया ततो रामस् —^{d}) Ñ2 V B D3 7 10 13 M4 तोल (M4 °ळ)यि (B3 °य)त्वैकपाणिना

16 ^{a}) Ś1 D1 2 5 12 च (for नृ-) —^{b}) G2 बभूवाना (corrupt) (for बहूना) Ś1 D2 5 G1 रघुनदन —^{c}) D9 आरोपयित्वा (for आरोपयत्स) —D9 T2 M3 om (hapl ?) 16^{d}–17^{a} —^{d}) D12 लीलम् Ś1 D1 2.5 12 अरिसूदन (D2 °न) (for इव तद्धनु) —For 16, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst

1229* पश्यतामभितस्तत्र मत्स्यानां समन्ततः ।
आनम्य नातियत्नेन सज्यं चक्रे हसन्निव ।

Picture 4

Rāma's breaking the Bow

आरोपयित्वा मौर्वीं च पूरयामास वीर्यवान्।

त भ ६ ६

आरोपयित्वा मौर्वीं च पूरयामास वीर्यवान् ।
तद्बभञ्ज धनुर्मध्ये नरश्रेष्ठो महायशाः ॥ १७
तस्य शब्दो महानासीन्निर्घातसमनिःस्वनः ।
भूमिकम्पश्च सुमहान्पर्वतस्येव दीर्यतः ॥ १८
निपेतुश्च नराः सर्वे तेन शब्देन मोहिताः ।
वर्जयित्वा मुनिवरं राजानं तौ च राघवौ ॥ १९
प्रत्याश्वस्ते जने तस्मिन्राजा विगतसाध्वसः ।
उवाच प्राञ्जलिर्वाक्यं वाक्यज्ञो मुनिपुंगवम् ॥ २०
भगवन्दृष्टवीर्यो मे रामो दशरथात्मजः ।
अत्यद्भुतमचिन्त्यं च अतर्कितमिदं मया ॥ २१
जनकानां कुले कीर्तिमाहरिष्यति मे सुता ।
सीता भर्तारमासाद्य रामं दशरथात्मजम् ॥ २२
मम सत्या प्रतिज्ञा च वीर्यशुल्केति कौशिक ।
सीता प्राणैर्बहुमता देया रामाय मे सुता ॥ २३ G 1 ˊ B 1 67 L. 1 62

[(l 1) D3 7 प्रेक्षकाश्चामितस्, M4 प्रेक्षतामभितस् (for पश्यतामभितस्) D3 7 M4 सहस्राणि (M4 °णा) (for सहस्याना) D11 रघूद्वह (for समन्तत) —(l 2) V3 4 B2 D13 आनाम्य, D11 आरोप्य (for आनम्य) D10 °यले . B3 अनाम्य नामियलेन, D3 7 आनम्य तत्ततो मध्ये (for the prior half) D3 7 कृत्वा (for चक्रे) M4 वसन् (for हमन्)]

17 D9 T2 M3 om 17[a] (cf v l 16) —[a]) D4 14 T1 3 G2 4 M1 2 धर्मात्मा (for मौर्वीं च) Ś1 D1 2 5 12 आरोप्य च महाबाहु, Ñ2 V2–4 B D3 7 10 सज्यं कृत्वा ततश्चैन (Ñ2 B3 D10 °तत्, B1 °व), V1 सज्य कृत्वा तत पश्चात्, D11 सज्यं कृत्वा ततो रामात् (sic), D13 सज्य कृत्वा धनुश्चैतत्, M4 सज्य कृत्वा पुनश्चैतत् —[b]) Dt D4 6 8 9 G1 3 तद्धनु, D2 रोदसी (for वीर्यवान्) M4 तोळयामास लीलया —[c]) D9 G1 3 बभज तद् (by transp), M2 त बभज (for तद्बभञ्ज) Ś1 D1–3 7 12 बभज च (D3 तत्र [hypermetric], D7 त) नरश्रेष्ठो (Ś1 D2 °ष्ठ), D5 बभज नरशार्दूलो —[d]) Ś1 D1–3 5 7 12 धनुर्मध्ये (for नरश्रेष्ठो) —For 17[cd], Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1230* बभञ्ज पूरयश्चैव मध्ये रामो बलादिव ।

[V1 [प]न M4 [प]तन् (for [प]व) D11 चैतद् (for रामो) D13 पूर्यमाण बभजाथ मध्ये रामबलाद्धनु]

18 [a]) M3 तत्र, Cm as in text (for तस्य) Ś1 D1 2 5 11 12 (S) भवद्भीमो (D12 °द्धोरो), Ñ2 V B D3 7 10 13 M4 महानासी (V2 °ः) द् (for महानासीन्) —[b]) Ñ2 V B D3 7 10 13 गिरे (D13 °री) रिव (V2 °र्भुवि) विशी (V1 D13 °दी) र्यत (B1 °त), D2 निर्घात समनि स्वन, T2 निर्धूतसमनिस्वन, M4 गिरेरिव विदार्यत —[c]) Ś1 D1 2 5 12 भूमिश्चकंपे D1 सुमहच् —[d]) T3 [ए]व (for [इ]व) G4 शीर्यत (for दीर्यत) Ś1 दीर्यमाणो गिरिरिव, D1 2 5 12 दी (D1 छी, D2 वी) र्यमाणे गिराविव, Cv r g as in text —For 18[cd], Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst

1231* वज्रस्येव विमुक्तस्य शक्रेण नगमूर्द्धनि ।

[V1 विभक्तस्य, V2–4 B4 च मुक्तस्य, D3 7 M4 च श (D7 ॰) क्रेण (for विमुक्तस्य) B4 चक्रेण (sic) (for शक्रेण) V2r ण- (for नग-) D3 7 M4 मुक्तस्य गिरि (D3 रिपू [sic]) मूर्धनि (for the post half)]

D3 7 (om l 4) cont

1232* विस्मय देवगन्धर्वास्तेन शब्देन सर्वश ।
असुरा पूर्वदेवाश्च ऋषयश्च तपोधना ।
अप्सरोगणगन्धर्वा गीतवादित्रनि स्वनै ।
पुष्पवृष्टिर्महत्यासीद्धनुष पूरणे तदा ।

19 D7 om 19[ab] —[a]) D1 2 नि·पेतुश्च, D3 सनिपेतुर् (for निपेतुश्च) Ñ2 V B D10 11 13 M4 नि (V3 नि) पेतुस्तेन शब्देन, M3 निपेतुर्मनुजा सर्वे —[b]) Ñ2 V B D10 13 सर्वशो (V1 B4 °तो) मोहिता (V3 °तो) जना, D11 सर्वे संमोहिता जना, M4 मोहिता सर्वशो जना —[c]) Ś1 विज्ञायि च, D5 विज्ञापित्वा (for वर्जयित्वा) T3 नरवर Ñ2 V B D10 11 13 M4 विश्वामित्रं वर्जयित्वा —[d]) D7 त (for तौ) M4 राघवौ तथा (for तौ च राघवौ)

20 [b]) Ñ2 V B D3 7 10 13 M4 विस्मयमागत, D11 [अ]विगतसाध्वस, Cg k t as in text (for विगतसाध्वस) —[d]) Ś1 नरपुंगव (for मुनिपुंगवम्) Ñ2 V B D10 11 13 M4 विश्वामित्रमिद (D11 °मृषि) तदा (D13 °था)

21 [a]) Ś1 D5 11 12 श्रुतपूर्वं मे, Ñ2 V B D1 2 10 13 श्रुतपूर्वो मे (V2 3 B4 °र्वं), D3 7 M4 दृष्टवीर्योस्मि (for दृष्टवीर्यो मे) —[b]) D3 7 राघवस्य महात्मन, M4 रामस्यामिततेजस —Note hiatus between [c] and [d] —[c]) B1 इत्य° (for अत्य°) Ñ2 V1 3 B3 D10 इदं त्वस्य, V2 B1 4 इद तस्य, V4 D11 13 इद कर्म, D12 इच त च (corrupt) (for अचिन्त्य च) —[d]) Ś1 D1 G1 3 (all to avoid hiatus) ह्यतर्कितमिद, Ñ2 कर्मणा मे श्रुतं, V2.3 कर्मणामर्षित, B2 D14 T G4 M2–4 Cg k न तर्कितमिद, B3 D10 कर्मसमर्षित, D2 [अ]प्यतर्कितमिद, D3 7 प्रतर्कितमिद; D9 अप्रतर्क्यमिद, Ct as in text T3 त्वया (for मया) V1 कर्मणा++ ॰्या, V4 सवर्धयितुमर्हसि, B1 4 कर्म चादर्शितं त्वया, D11 तस्य नास्त्यत्र सशय, D13 स चाय कर्तुमर्हति.

22 [b]) D3 7 आवहिष्यति (for आहरिष्यति)

23 [a]) Ś1 D5 न मे (for मम) D5 G2 4 M1 सत्य-, Cg t as in text (for सत्या) Dt D6 8 मा (for च) —[b]) D1 5 कौशिक (for कौशिक) —[c]) D2 प्रमाणैर्बहुभिर् (for प्राणैर्बहुमता) —For 23, Ñ2 V B D3 7 10–13 subst, M4 subst l 2 only for 23[cd].

G 1 69 25
B. 1 67 24
L. 1 63 24

भवतोऽनुमते ब्रह्मन्शीघ्रं गच्छन्तु मन्त्रिणः ।
मम कौशिक भद्रं ते अयोध्यां त्वरिता रथैः ॥ २४
राजानं प्रश्रितैर्वाक्यैरानयन्तु पुरं मम ।
प्रदानं वीर्यशुल्कायाः कथयन्तु च सर्वशः ॥ २५
मुनिगुप्तौ च काकुत्स्थौ कथयन्तु नृपाय वै ।
प्रीयमाणं तु राजानमानयन्तु सुशीघ्रगाः ॥ २६
कौशिकश्च तथेत्याह राजा चाभाष्य मन्त्रिणः ।
अयोध्यां प्रेषयामास धर्मात्मा कृतशासनान् ॥ २७

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षट्षष्टितमः सर्गः ॥ ६६ ॥

1233* वीर्यशुल्कप्रदानेन प्रतिज्ञा सफलीकृता ।
सीता दास्यामि रामाय प्राणेभ्योऽपि प्रियामहम् ।

[(l 1) V2–4 (also as above) B1 3 D10 11 13 -प्रदाने मे, D3 7 -प्रदानान्मे (for -प्रदानेन) D3 7 सफला (for सफली-) D11 प्रतिष्ठा महती कृता (for the post half) —(l 2) D3 7 ता तु (for सीता) V4 D11 गर्गयमीं (for प्रियामहम्) D3 7 M4 प्राग प्रियतरामह (for the post half)]

24 a) Ś1 M1 भवतोनुमता, V3 भवतानुमते, V4 भवतानुमतस्, G1 भवतोनुमतौ, G2 भवतोनुतमा (metathesis) Cg k t as in text. Ñ2 V B D10 11 13 तस्माद् (for ब्रह्मन्) D3 7 भवतोनुमतेनाद्य —b) Ñ2 V B D10 11 13 इतो यातु महामुने, D3 7 यातु वृत्ता महा(D3 * ᵛ)मुने —Note hiatus between c and d —c) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 दूता (V2 D11 [before corr] हृता, D3 दौते, D7 दौत्ये) ममाज्ञया शीघ्रम् —d) Ś1 D1 5 G1 3 (all to avoid hiatus) त्व(G1 3 ह्य)योध्या (for अयोध्या) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 ज(V B1 4 य)वनै (M4 °वितै)र्हयैः

25 a) D1 2 4 9 G3 M2 प्रसृतैर्, D12 प्रथितैर्, Cv r m g t as in text Ñ2 V B D10 11 13 विज्ञाप्य चैव (B1 °न) राजानम्, D3 7 विज्ञापयित्वा राजानम्, M4 विज्ञापयतु राजानम् —b) D11 आनयुक्त (sic), T2 आनयत (sic) (for आनयन्तु) V4 B4 D3 7 T3 G4 M4 पुरीं, D12 पुरे (for पुर) —c) V2 वीर्यप्रदानशु°, V3 प्रदाने वीर्यशु° —d) Cg k t सर्वश (as in text) Ñ2 V B D10 11 13 M4 सीताया (B1 ᵛ) क(D11 प्र)थय(B4 °)तु च(V3 वै), D3 7 राज्ञो वै कथयतु च

26 a) Ñ2 V B D3 7 10 13 M4 त्वया गुप्तौ (for मुनि°) B2 om च (submetric) —b) Ñ2 V B D10 13 वेदयतु, D1 क ᵛ यतु, G1 damaged (for कथयन्तु) Ñ2 V B2–4 D10 13 च, B1 ते, D1 2 5 9 11 12 तु (for वै) Ś1 कथयतु च निलय, D3 7 M4 वेदयि(M4 °य)त्वागतात्विह —c) Ś1 आनयतु च, Dt D6 8 Ct प्रीतियुक्त तु, D1 प्रीयमाण च, D2 प्रीयमाणस्तु (sic), D9 प्रीयमाणास्तु —d) D5 12 [आ]शु शीघ्रगा, D9 M3 च शीघ्रगा, G4 सशीघ्रगा (for सुशीघ्रगा) Ś1 स्वालय मम चानुगा —For 26cd, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst

1234* एभि प्रह्लादित वाक्यैरानयन्त्विह त नृपम् ।

[V4 B4 प्रह्लादितैर्, D3 7 आह्लादिन, D11 प्रासादितैर् (for प्रह्लादित) D11 हि (for [इ]ह)]

27 a) Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 9–13 कौशिकेन (D12 °*), Dt D6 8 T1 G1 3 M3 कौशिकस्तु, D3 7 M4 कौशिकोपि (M4 °) (for कौशिकश्च). Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 10–13 तथेत्युक्तो (Ś1 Ñ2 D3 5 7 °क्त्वा), D2 9 तथाप्युक्तो (D2 °क्तौ) (for तथेत्याह) —b) D5 राज्ञो (for राजा) Ś1 D1 5 12 M2 ह्याभाष्य, D9 (with hiatus) आभाष्य (for चाभाष्य) Ñ2 B3 (marg as in V2) D10 नृपभृत्यानुपस्थितान्, V1 भृत्यश्रेष्ठानुपस्थितान्, V2 4 B1 2 4 नृप प्रेष्यानुपस्थितान्, V3 नृपश्रेष्ठानुपस्थितान्, D3 7 हयपृष्ठ्यामुपस्थितान्, D11 दूतान्श्रेष्ठानुपस्थितान्; D13 राजा भृत्यानुपस्थितान —c) B4 प्रापयामास —d) Ś1 D1 2 5 9 12 G1 3 M3 मुनिशासनात् (G3 °नान्), Dt D14 G4 Cv कृतशासनात्, M4 कृतशासन, Cm g k t as in text Ñ2 V B2–4 D10 11 13 स हि राजा त्वरान्वित, B1 तान्राजा ᵛ त्वरान्वित, D3 7 स हि राजा प्रियान्वित —After 27, Ś1 V4 B4 Dt D1 (before I 67 1) 2 4–6 8 9 12 Cg ins

1235* यथावृत्तं समाख्यातुमानेतु च नृपं तदा ।

[Ś1 यथाचक्षत्, V4 यथावच, B4 यथा तच, D1 5 यथा च तद्, D2 9 12 यथावत्तद् V4 D1 समाख्यातम् V4 B4 समानेतु (for आनेतु च) Dt D4 6 8 तथा (for तदा)]

Colophon D2 5 12 om (Sarga cont) —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 V1 D1 4 om V2–4 B D10 11 आदि°, D3 अयोध्या° (thereafter बाल°) —After Kāṇḍa name, B4 ins बालचरिते. —*Sarga name* Ñ2 V1 2 4 B D1 3 7 10 11 धनुर्भंग, V3 रुद्रधनुर्भंग, D9 धनुषो भजन. —*Sarga no* (figures, words or both) V1 4 B1 4 D3 11 om Ś1 (marg) V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 67, Ñ2 B3 D10 69, V2 D9 70, B2 68, D1 46, D7 48, M4 65 D13 —कांडे—भंगो—सर्ग 68 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 M1 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामा.. . नम, M2 श्री... ..नम

६७

जनकेन समादिष्टा दूतास्ते क्लान्तवाहनाः ।
त्रिरात्रमुषिता मार्गे तेऽयोध्यां प्राविशन्पुरीम् ॥ १
ते राजवचनाद्दूता राजवेश्म प्रवेशिताः ।
ददृशुर्देवसंकाशं वृद्धं दशरथं नृपम् ॥ २
बद्धाञ्जलिपुटाः सर्वे दूता विगतसाध्वसाः ।
राजानं प्रयता वाक्यमब्रुवन्मधुराक्षरम् ॥ ३
मैथिलो जनको राजा साग्निहोत्रपुरस्कृतः ।
कुशलं चाव्ययं चैव सोपाध्यायपुरोहितम् ॥ ४
मुहुर्मुहुर्मधुरया स्नेहसंयुक्तया गिरा ।
जनकस्त्वां महाराज पृच्छते सपुरःसरम् ॥ ५

G 1 7
B 1 6
L 1 C

67

☞ Ñ1 missing Sarga 67 (cf v l I 66 10) D2 5 12 continue the previous Sarga

1 Before 1, D1 ins 1235* —^{ab}) B4 °दृष्टा (for समादिष्टा) D3 7 हृतास्ते, D14 T1 2 G4 M2 4 दूतास्तु (for दूतास्ते) Ś1 D1 2 5 11 12 शीघ्र, Ñ2 V B D7 10 13 द्रुत-, D3 हृत- (sic) (for क्लान्त-) D9 जनकस्य च दूतास्ते गता वै शीघ्रवाहना ❀ Cv दूतास्तु क्लान्तवाहना इति पाठ ।❀ —^{c}) Ñ2 V B D10 13 मार्गे त्रिरात्रमुषिता (by transp). —^{d}) Ñ2 V B D2.3 7 9–11 13 अयोध्या (D2 3 7 9 11 with hiatus), T3 त्वयो° (for तेऽयोध्या) V2 B3 आविशन्, D2.10 12 G4 M3 प्रविशन् (archaic), D3 7 विविशु, D9 G1 °शत् (sic) (for प्राविशन्) B2 (marg also as in text) मुदा, Dt पुरीं, D6 पुरी (sic), G2 भुवि (for पुरीम्) —After 1, D14 T G4 ins

1236* राज्ञो भवनमासाद्य द्वारस्थानिदमब्रुवन् ।
शीघ्रं निवेद्यता राज्ञे दूताश्चो जनकस्य च ।
इत्युक्ता द्वारपालास्ते राघवाय न्यवेदयन् ।
[(l 3) D14 T3 इत्युक्त्वा]

2 ^{ab}) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 राज्ञो (B2 4 D7 M4 °ज्ञा, D3 °जा) विदिता, Cg as in text (for राजवचनाद्) Dt D8 गत्वा, D3 7 दूराज् (for दूता) D7 जवेन तु (for राजवेश्म) D3 जवैनेन प्रकाशिता (sic) (for ^{b}) D2 9 ततो हि राजवचनाद्दूता द्वास्थै प्रवेशिता —^{c}) G3 damaged for देवसकाश —^{d}) T3 वृद्धौ (for वृद्ध) —After 2, Ś1 D1 2 5 9 12 ins, while B3(m) 4 D11 ins after l 1 of 1238*

1237* तथा तच्च समाख्यात समानि ः नृप तदा ।
शश्वध्वजा प्रशासन्त धर्मज्ञै सचिवैर्वृतम् ।
ऋत्विग्भिर्देवसकाशैर्वैसिष्टाद्यैश्च मन्त्रिभि ।
आशास्यमान सुप्रीतै शक्रमाङ्गिरसैरिव ।
त लोकपालप्रतिम लोकपाल सुनिश्चितम् । [5]

[All the above MSS (except B3) om l 1 —(l 2) B3 4 धर्मज्ञ (for धर्मज्ञै) D1 पुर, D9 युत (for वृतम्) —(l 3) D1 ऋत्विजैर् (sic) —(l 4) Ś1 आश्वा°, B4 D2 आशास्यमानै —D11 om l 5 —(l 5) B3 °पाले, B4 °पालै, D1 °पाल- (for लोकपाल)]

3 ^{c}) Dt D6 8 T2 G2 M1 प्रश्रित (T2 °ता), D4 प्रसृत, D9 प्रीयता (sic), M4 प्रणता (for प्रयता) —^{d}) Ś1 D5 12 मधुर (for अब्रुवन्)

4 ^{a}) D6 मैथलो Ś1 D1 2 5 12 राजन्, D9 एष (for राजा) —G3 damaged from होत्र in ^{b} up to कुश in ^{c} —^{b}) Ś1 D5 12 सोम्नि- (for साग्नि-) D1 -पुरोहित, D14 T1 2 G1 2 M1–3 Cv r m °स्कृत, Cg k t as in text (for -पुरस्कृत) —Dt D6 8 transp 4^{cd} and 5^{ab}. —^{d}) Ś1 D5 12 -पुरोहित (D5 °ता) —For 2^{c}–4, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst

1238* ददृशुस्तं महात्मानं तत्राथ नृपसत्तमम् ।
दृष्ट्वैव चाभिप्रणता बद्धाञ्जलिपुटास्तत ।
ऊचुर्दशरथ वाक्यमिद प्रियनिवेदिन ।
वैदेहो जनको राजा पृच्छति त्वां नराधिप ।
कुशलानामय स्निग्धं सामात्यं सपुरोहितम् । [5]

[(l 1) D3 7 ते (for त) V1 उत्तम, B1 तथाथ (for तत्राथ) D3 7 वृद्ध दशरथ नृप (D3 सुत [sic]) (for the post half) —After l 1, B3 4 D11 ins 1237* —(l 2) B1 दृष्ट्वैव V1 B2 D11 चाति-, D3 7 चापि, D13 त च (for चाभि-) B3 °तो, B4 °तां (both sic) (for -प्रणता) B1 4 बद्धाजलि- (sic), D3 13 कृ (D13 धृ) ताजलि- V2 4 D11 तदा, V3 तथा, D13 स्थिता (for तत) —(l 3) M4 इय (sic) (for इद) V1 °दन, B1 °दन, B4 °शन, D3 °दित (for -निवेदिन) V4 इद प्रियमवेदयन् (for the post half) —(l 4) V1 B2 D3 7 विदेहो B4 ता (for त्वा) Ñ2 V2 3 B1 3 D7 10 नराधिप°, M4 जनाधिप —(l 5) D11 चैव, D13 स्निग्ध (for स्निग्ध) D3 7 मामात्य B4 D11 सु°, D3 7 °हित (for सपुरोहितम्)]

5 V4 B1 D3 7 M4 om 5 V1 reads 5^{ab} in marg —Dt D6 8 transp 4^{cd} and 5^{ab} —^{b}) Ś1 B4 D1 2 5 12 -संपृ°, Ñ2 V1 D4 11 13 -सस°, V3 B2 Dt D6 8 -सर°, D10 -सत्क्रिया (for -संयुक्तया) —V3 om 5^{cd} —^{c}) Ś1 D1 2 5 9 12 नृपतिस्, V1 जन स् (for जनकस्) V1 °ज, V2 °राज, B2 °राज, D4 °तेजा (for महाराज) —^{d}) Dt D8 T2 G1–3 Cg t [आ]पृच्छते, Ck [अ]पृच्छत Ñ2 [आ]पृच्छति स, B2 D10 11 पृच्छति

G 1 70 7 B 1 68 6 L 1 64 6 पृष्ट्वा कुशलमव्यग्रं वैदेहो मिथिलाधिपः ।
कौशिकानुमते वाक्यं भवन्तमिदमब्रवीत् ॥ ६
पूर्वं प्रतिज्ञा विदिता वीर्यशुल्का ममात्मजा ।
राजानश्च कृतामर्षा निर्वीर्या विमुखीकृताः ॥ ७
सेयं मम सुता राजन्विश्वामित्रपुरःसरैः ।
यदृच्छयागतैर्वीरैर्निर्जिता तव पुत्रकैः ॥ ८

तच्च राजन्धनुर्दिव्यं मध्ये भग्नं महात्मना ।
रामेण हि महाराज महत्यां जनसंसदि ॥ ९
अस्मै देया मया सीता वीर्यशुल्का महात्मने ।
प्रतिज्ञां तर्तुमिच्छामि तदनुज्ञातुमर्हसि ॥ १०
सोपाध्यायो महाराज पुरोहितपुरस्कृतः ।
शीघ्रमागच्छ भद्रं ते द्रष्टुमर्हसि राघवौ ॥ ११

स, V1 पृच्छत म- (sic) (for पृच्छते स-) Ñ2 B4 D10 °सर, B2 D11 पुन पुन, G4 -पुरस्कृतं (for -पुर सरम्) Cm g k t सपुर सरम् (as in text) Ś1 D1 2 5 9 12 स्व (D2 9 स, D5 12 सु)जन (D1 जनक) परिपृच्छति, D13 पृच्छति त्वामनामय

6 [a]) D10 पृष्ट्वा (sic) (for पृष्ट्वा) Ś1 D1 2 5 9 12 13 अव्यग्रो —G3 damaged for 6[b] —[c]) Ñ2 B3 D5 9 10 12 -[अ]नुमतो, V2 -[अ]नुमत (for -[अ]नुमते) D1 कौशिकस्य सकाशेस्मान् —[d]) Ś1 D2 5 9 12 वाक्यज्ञ, M3 भवताम् (for भवन्तम्) D4 G1–3 M1 आह च (for अब्रवीत्) Ñ2 B3 D10 13 वाक्यज्ञ (D10 °ः)स्त्वब्रवीदिद, V2 विज्ञापयति पार्थिव, D1 इद वचनमब्रवीत् —After 6, Ñ2 B3 D10 ins l 1 and 2 of 1239*

7 [a]) D9 G2 M1 विहिता, Cm k t as in text (for विदिता) Ś1 D1 2 12 विदि (D12 °जि)ता ते प्रतिज्ञा वै, D5 विजिता मे प्रतिज्ञा सा —[c]) Ś1 D1 2 5 9 12 राजभिर्या न विजिता —[d]) Ś1 D1 2 5 9 12 निर्वीर्यैर्, G4 न वीर्या (for निर्वीर्या) Ś1 D1 2 5 9 12 °कृतैः, M1 विमुखा कृता, M3 वितथी°, Cm g k t as in text (for विमुखीकृता) —For 6–7, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst (Ñ2 V2 B3 D10 13 subst l 3 and 4 for 7 only, Ñ2 B3 D10 ins l 1 and 2 after 6)

1239* पृष्ट्वा चानामय पूर्वमव्यय स नराधिप ।
विश्वामित्रसहायस्त्वा विज्ञापयति पार्थिव ।
सुता मे वीर्यशुल्केति प्रख्याता विदिता च ते ।
राजभिर्हीनवीर्यैश्च पुरापि प्रार्थिता यथा ।

[(l 1) V3 तु (for च) D11 नैव (for पूर्वम्) D11 वचन च (for अव्यय स) D3 11 M4 नराधिप —(l 2) B4 विज्ञा*यति V1 3 B1 पार्थिव, D3 7 M4 मानद (D3 °द), D11 पार्थिव —(l 3) M4 सीता (for सुता) V3 4 M4 विख्याता, D3 प्रक्षाता (sic), D13 °न (for प्रख्याता) V3 तव, D3 7 हि ते (for च ते) —(l 4) D7 राहुभिर् (sic) (for राजभिर्) V1 D11 13 पुरामि- (D13 °धि-), D3 7 बहुभि (for पुरापि) V1 -प्राधितो, D13 -प्रथिता (for प्रार्थिता) V1 B2 (after corr as above) मया, D10 पुरा, D13 तथा (for यथा)]

8 [a]) Ś1 D1 2 5 9 12 तामिमा मत्सुता राजन् (D2 9 वीर) —G3 damaged from मित्र up to [c] (except the last syllable) —[b]) Ś1 D1 2 5 9 12 °सर, Dt D6 8 -पुरस्कृतै, Cg as in text (for -पुर सरै) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 विश्वामित्रस्य शासनात् —[cd]) Ś1 D1 2 5 9 12 [आ]गतो (for [आ]गतैर्) Ś1 D1 5 12 वीर्यात्, Dt D4 6 8 G1–3 M1 2 रा (G3 damaged)जन्, D2 9 वीरो (for वीरैर्) All Cs पुत्रकै. (as in text) Ś1 D5 12 तव निर्जितवान्सुत, D1 ता विनिर्जितवान्सुता, D2 9 राघवो लक्ष्मणान्वित (for [d]) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 पुरीमिमा स (V2 म)मागत्य (V3 B2 °साद्य, D3 7 M4 °गम्य)तव पुत्रेण निर्जि (V3 धीम)ता

9 [a]) Ś1 D1 2 5 9 12 तच्च दिव्य, Ñ2 V B D3 7 10 11 M4 आन (V4 B2–4 °ना)य्य तद्, Dt D4 6 8 M2 Ct °रत्न, D13 आनामि च (for तच्च राजन्) Ś1 D1 2 5 9 12 श्रीम (D5 9 °मा)न्, T2 वीर्यं (for दिव्य) —[b]) D9 भक्त (for भग्न) G2 महात्मना D3 7 M4 मध्ये भक्त्वा च राघव (M4 °व) —[c]) Ñ2 V B D3 7 10 13 M4 बलमाश्रित्य, Dt D6 8 °बाहो, D4 G2 M1 2 °तेजो (for हि महाराज) Ś1 D1 2 5 9 12 M3 राघवेण महातेजो (D1 9 महत्तेजा, D2 महातेजा, D12 महत्तेजो, M3 from महातेजो up to सोपाध्यायो in 11[a] inf lin sec m), D11 रामेणैव समेसमे (ditto)त्याशु —[d]) D5 °ता, D12 °तो, D14 T G4 यज्ञाते, Cg as in text (for महत्या)

10 M3 reads 10 inf lin sec m (cf v l 9) —[a]) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 M4 तस्मै, Cm as in text D7 9 सीता (for देया) D7 दत्ता, D9 देव (for सीता) Ś1 Ñ2 V B D1–3 10–13 transp. देया and सीता —G3 damaged from र्य in [b] up to च्छा in [c] —[b]) M3 वीरशुल्का Ś1 D1 2 5 9 12 महाद्युते, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 सुताय ते (D11 मे), D14 T1 ममात्मजा, G2 °त्मना (for महात्मने) —[c]) V1 B1 तरितुं राज्ञा (B1 वाछा), V4 पूरित वाक्य, D2 9 14 T1 3 G1 M2.4 Cm कर्तुं°, Ct as in text (for तर्तुमिच्छामि) D3 7 प्रतिदातु तवेच्छामि —[d]) V1 D11 तन्मेनु°, V4 तन्मे वि°; B1 तन्ममा°, G2 तद्वयनु°, G3 त्वमनु° (for तदनुज्ञातुम्) —After 10, M4 reads 12[cd] for the first time as in V2 repeating it in its proper place

11 V1 D3 7 om (hapl) 11–12[b] —[ab]) M3 reads up to सोपाध्यायो inf lin sec m (cf v l 9) M4 च राजेंद्र (for महाराज) D14 T G4 -पुर सर Ś1 D1 2 5 (m sec m) 9 12 (all read after 14[ab]) सोपाध्यायश्च राजेंद्र पुरस्कृत्य पुरोहित —Ś1 D2 5 12 om (hapl.) 11[c]–12[b].

प्रीतिं च मम राजेन्द्र निर्वर्तयितुमर्हसि ।
पुत्रयोरुभयोरेव प्रीतिं त्वमपि लप्स्यसे ॥ १२

एवं विदेहाधिपतिर्मधुरं वाक्यमब्रवीत् ।
विश्वामित्राभ्यनुज्ञातः शतानन्दमते स्थितः ॥ १३

दूतवाक्यं तु तच्छ्रुत्वा राजा परमहर्षितः ।
वसिष्ठं वामदेवं च मन्त्रिणोऽन्यांश्च सोऽब्रवीत् ॥ १४

गुप्तः कुशिकपुत्रेण कौसल्यानन्दवर्धनः ।
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा विदेहेषु वसत्यसौ ॥ १५

दृष्टवीर्यस्तु काकुत्स्थो जनकेन महात्मना ।
संप्रदानं सुतायास्तु राघवे कर्तुमिच्छति ॥ १६

यदि वो रोचते वृत्तं जनकस्य महात्मनः ।
पुरीं गच्छामहे शीघ्रं मा भूत्कालस्य पर्ययः ॥ १७

मन्त्रिणो बाढमित्याहुः सह सर्वैर्महर्षिभिः ।
सुप्रीतश्चाब्रवीद्राजा श्वो यात्रेति स मन्त्रिणः ॥ १८

G I 70 19
B I 68 18
L I 64 18

—^{d}) D1 9 न प्रियान्(D9 °य) (for राघवौ) M4 राघवौ द्रष्टुमर्हसि (by transp) —For 11, Ñ2 V2–4 B D10 11 13 subst

1240* सोपाध्याय सस्वजन सवर्ग सपदानुग ।
शीघ्रमर्हसि राजर्षे त्वमागन्तुमिह प्रभो ।

[(l 1) B4 सोपाध्याये V2 सस्वज°, D10 13 ससुजन V2 3 B1 2 4 सबल , D13 सवंग]

12 Ś1 V1 D2 3 5 7 12 om 12^{ab} (cf v l 11) —^{a}) Dt D4 6 8 M2 प्रतिज्ञा (for प्रीतिं च) V2–4 B1 3 4 प्रीतिं पूर्वप्रवृत्ता मे, D11 प्रीत पूर्व प्रवृत्ता मे —G3 damaged from यि in ^{b} up to ^{d} —^{b}) Ñ2 V2–4 B1–3 D10 11 13 स(V3 त्व)वर्धयितुम् , B4 सर्व्वर्द्धयतुम् (sic), D1 प्रवर्तयितुम् —M4 reads 12^{cd} for the first time after 10 as in V2 repeating it here —^{cd}) Ñ2 B3 D10 13 उभयो पुत्रयोर् (by transp) Ś1 D5 12 T2 M3 एव, D13 चैव, M1 प्रीतिं (for एव) D9 प्रीति Ś1 D2 5 9 12 समुप-, Dt D4 6 8 T2 M3 4 त्वमुप-, D1 समनु-, M2 त्वमभि- (for त्वमपि) Ś1 D5 -लप्स्यसि, D1 -लिप्स्यसे, M4 -लप्स्यते Ñ2 V1–3 B D10 13 वध्वौ ते ह्निस्तिते(Ñ2 B3 देशिते, V1 om , D10 देशित, D13 कल्पिते)मया, V4 वध्वावादिशते मया, D11 द्वे सुते देशिते मया, G1–3 M1 लप्स्यसे (G3 damaged) वीर्यनिर्जिता (for ^{d}) D3 7 पुत्रयोश्चैव प्रीतिं च (D7 तु) महतीं त्वमवाप्स्यसि

13 M4 om 13 —^{ab}) Ś1 D1 2 5 9 12 वाक्यं मधुरम् (by transp) D3 7 त्वामाह मधुर वच (for ^{b}) Ñ2 V B D10 11 13 इति त्वा जनको राजा विज्ञापयति पार्थिव(V1 2 4 पार्थिव , V3 सादर) —^{d}) G2 स्थित —After 13, D14 T1 3 G4 ins

1241* इत्युक्ता विरता दूता राजगौरवशासिन ।

[G4 इत्युक्त्वा (for °क्ता) and राजकार्यव° (for the post half)]

14 ^{a}) D3 om तु (submetric) D7 तत (for तु तच्) Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 9–13 M4 इति(M4 स तु) दूत (D13 तेषा)वच श्रुत्वा —G3 damaged from त in ^{b} up to कुशि in 15^{a} —^{b}) Ś1 -विस्मित —After 14^{ab}, Ś1 D1 2 5(marg sec m) 9 12 read 11^{ab} —After 14^{ab}, B3 ins ,

1242* आनन्दसागरे मग्न कृतकृत्यो बभूव ह ।

—D5 reads 14^{cd} in marg sec m —^{d}) Dt D6 8 मन्त्रिणश्चैवमब्रवीत् —For 14^{cd}, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst

1243* उवाचेद वसिष्ठादीन्सर्वानेव पुरोधस ।
[D13 [ए]व (for [इ]द)]

15 G3 damaged up to कुशि in ^{a} (cf v l 14) —^{a}) Ś1 D5 गुप्तं, D11 मुदा (for गुप्त) B4 T3 कौशिक-, D2 कुशाक —^{b}) Ñ2 V1 B D2 G2 M कौसल्यानदिवर्धन , V2 °नदन सदा —^{d}) G4 वैदेहेषु D2 9 प्रवर्तते (for वसत्यसौ) Ś1 D1 5 12 13 स विदेहेषु तिष्ठति(D1 वर्तते), Ñ2 V B D10 11 विदेहान(V1 3 °हम)गमत्किल, D3 7 M4 विदेहान्गतवान्किल

16 ^{a}) Ś1 °मात्र, D2 9 13 °वीर्ये, D4 °वीर्यौ, D5 12 °मात्रे, D10 11 दृष्ट्वा वीर्यस(D10 °र्यश्) (sic) (for दृष्टवीर्यस्) Ś1 Ñ2 V2 3 B D2 5 9 10 12 13 M2 च (for तु) Ś1 V1–3 B1 2 4 D2 5 9–13 काकुत्स्थे, V4 B3 काकुत्स्थ, D4 काकुत्स्थौ —^{b}) Ś1 Ñ2 V B D2 5 9–13 जनक सुमहायशा —G3 damaged from या in ^{c} up to जन in 17^{b} —^{c}) Ś1 D1 2 च, D5 9 12 स (for तु) —^{d}) D2 9 अर्हसि (sic) (for इच्छति)

17 G3 missing up to जन in ^{b} (cf v l 16) —^{a}) G2 वा, Cg k t as in text (for वो) —^{c}) T1 पुरो (for पुरीं) Ś1 D1 2 5 9 12 गच्छामस्ता पुरीं शीघ्र —^{d}) Cg t पर्यय (as in text) D2 4 M2 3 कालविपर्यय (for कालस्य पर्यय)

18 ^{a}) Ś1 D1 2 5 9 12 [ऊ]चु (for [आ]हु) —G3 damaged from स in ^{d} up to सत् in 19^{b} —^{cd}) Cg k t श्वो यात्रेति (as in text) Dt D6 8 च (for स) Ś1 D1 2 5 9 12 प्रीतश्चाप्यभवद्राजा श्वो भूत इति चाब्रवीत्

1 70 20 / 1 68 19 / 1 64 19 मन्त्रिणस्तु नरेन्द्रस्य रात्रिं परमसत्कृताः । ऊषुः प्रमुदिताः सर्वे गुणैः सर्वैः समन्विताः ॥ १९

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्तषष्टितमः सर्गः ॥ ६७ ॥

19 G3 missing up to मत् in b (cf v 1 18) —a) D4 Cm g ता (for तु) T2 G1 2 M1 3 नरेंद्रेण, Ck tp नरेंद्रश्च (for नरेन्द्रस्य) Ś1 D1 2 5 9 12 मन्त्रिणो जनकस्यापि —b) D1 2 9 रात्रौ —c) D5 ऊचु (sic) D14 T G4 ते मुदिता Ś1 D1 5 9 12 तत्र (for सर्वे) D2 समुदितास्तत्र —d) Cg k t गुणै (as in text) Ś1 D1 2 5 9 12 सर्वकामै प्र(D1 2 9 सु)पूजिता —For 16c–19, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst

1244* प्रतिप्रदान सीताया रामे कर्तुं किलेच्छति ।
यदि वो रोचते ब्रह्मञ्जनक स महीपति ।
सम्बन्धी तत्र गच्छामस्तत शीघ्रमितो वयम् ।
बाढमित्येव तच्छ्रुत्वा वसिष्ठप्रमुखा द्विजा ।
ऊचु परमसंहृष्टा श्व प्रयास्याम इत्यपि । [5]
ते चापि रजनीं तत्र दूता परमसत्कृता ।
ऊषुर्विदेहराजस्य सर्वकामै सुपूजिता ।

[(l 1) V2 D3 7 11 प्रतिदान च, V3 प्रतिपादन च (hypermetric), V4 प्रीतिदान स, D10 प्रीति°, D13 स संप्रदान (for प्रतिप्रदान) V3 काम, D13 राम (for रामे) V4 (marg also as above) दान (for कर्तुं) D3 इह, D13 कि· (for किल) B4 [इ]च्छसि (sic) D7 श्रीरामे कर्तुमिच्छ(before corr °मर्ह)सि (sic) (for the post half) —(l 2) V3 B1 D10 ते (for वो) V2 रुचते, V4 राजा (for ब्रह्मन्) V2 B4 सु-, D3 7 च (for स) —For l. 2, D11 reads the line of 17ab —(l 3) V4 सबन्धात् (sic), D3 7 सन्त, L (ed) संबंधे (for सम्बन्धी) B3 तत्र (for तत) —B2 repeats l. 5 and 6 consecutively —(l 5) D7 -सतुष्टा D11 ऊचु ममनमो भूत्वा (for the prior half) V1 3 स्म (V3 श्व)श्वो याता स्म, V2 B2 (second time) 4 श्वश्च(B2 4 °स्तु) यास्याम, V4 ता श्वो यातास्म, B1 श्व प्रयाता स्म (for श्व प्रयास्याम) B2 (second time) [अ]त (for [अ]पि) B2 (first time) श्वो यामेत्यपि चैव त, D3 7 स्वयमेत्या(D7 °त्य)पि चाब्रुवन्, M4 श्वो यास्येत्यपि चाब्रुवन् (for the post half) —(l 6) D7 तेनापि D11 ते चापि दूतास्तत्रैव (for the prior half). D3 हती (sic), D11 राजा (for दूता) V2 -हर्षिता —(l 7) Ñ2 V2 4 B4 D11 ऊचुर्, D3 कुर्पुर् (sic) (for ऊषुर्) Ñ2 V2 B3 D13 प्रपूजिता D3 7 M4 सर्वे (M4 °र्वै) स(D7 प्र)मुदिता गुणै (for the post half)]

Colophon D3 7 om (continue the Sarga) —*Kānda name* Ś1 Ñ2 V1 D1 4 6 13 om V2–4 B D10 11 आदि° —After Kānda name, B4 ins बालचरिते. —*Sarga name* Ś1 V1 B2 D1 2 5 12 दूतवाक्य, Ñ2 V3 B3 D10 11 जनकदूतवाक्य(D10 °क्ये), V2 4 B1 जनकवाक्य, B4 जनकदूतसवाद, D9 धनुर्भंगे दूतवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 V1 4 B1 4 D5 6 11 12 om Ñ2 B3 D10 70, V2 D9 71, V3 Dt D4 8 14 S (except M4) 68, B2 69, D1 47, D2 44, M4 66 D13 इत्यार्षे—यणे—काडे—वाक्य—सर्गं 69 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 4 M1 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम and M2 श्री· ··नम

६८

ततो रात्र्यां व्यतीतायां सोपाध्यायः सबान्धवः ।
राजा दशरथो हृष्टः सुमन्त्रमिदमब्रवीत् ॥ १
अद्य सर्वे धनाध्यक्षा धनमादाय पुष्कलम् ।
व्रजन्त्वग्रे सुविहिता नानारत्नसमन्विताः ॥ २
चतुरङ्गबलं चापि शीघ्रं निर्यातु सर्वशः ।
ममाज्ञासमकालं च यानयुग्यमनुत्तमम् ॥ ३
वसिष्ठो वामदेवश्च जाबालिरथ काश्यपः ।
मार्कण्डेयश्च दीर्घायुर्ऋषिः कात्यायनस्तथा ॥ ४
एते द्विजाः प्रयान्त्वग्रे स्यन्दनं योजयस्व मे ।
यथा कालात्ययो न स्याद्दूता हि त्वरयन्ति माम् ॥ ५
वचनाच्च नरेन्द्रस्य सा सेना चतुरङ्गिणी ।
राजानमृषिभिः सार्धं व्रजन्तं पृष्ठतोऽन्वगात् ॥ ६
गत्वा चतुरहं मार्गं विदेहानभ्युपेयिवान् ।
राजा तु जनकः श्रीमाञ्श्रुत्वा पूजामकल्पयत् ॥ ७ G. I 71 B. I 69 L. I 65

68

☞ Ñ1 missing Sarga 68 (cf v l 1 66 10) D3 5 7 12 continue the previous Sarga

1 [a]) Ś1 D2 5 9 12 अथ, Ñ2 V B D1 3 7 10 11 13 तस्या, Cg k t as in text (for ततो) D4 प्रभाताया (for व्यतीताया) —G3 damaged from [b] up to रा in [c] —[b]) Ñ2 V B D3 7 10 13 नराधिप (for सबान्धव) —[c]) Ñ2 V B D3 7 10 13 M4 श्रीमान् (for हृष्ट) —[d]) V4 इद वचनमब्रवीत्.

2 [a]) D2 12 अथ (for अद्य) V2 4 बला° (for धनाध्यक्षा) —[b]) V4 बलम् (for धनम्) Ñ2 °र, V3 मे पुरात्, D10 निप्कल (for पुष्कलम्) —[cd]) G2 सुवि ता, M3 सुनिहता, Cm g k t as in text (for सुविहिता) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 निर्या(D3 7 व्रज)त्वग्रे समारोप्य(V3 °दाय) नानारत्नचयान्मम

3 D4 reads 3 in marg —[ab]) D2 वापि, L (ed) सर्वं (for चापि) Dt D9 निर्यांतु D3 7 M4 मा चिर (for सर्वश) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 च(M4 चा)तुरगं च (Ñ2 °गश्च [sic]) मे शीघ्र(D3 7 क्षिप्र, M4 कृत्स्न) बल° —G3 partially damaged 3[cd] —[c]) B3 D2 समाज्ञा- D3 7 T2 M3 तु, M2 हि (for च) V4 मयाद्य क्रियता शीघ्रम् —[d]) Ś1 यातु, D6 9 यान (for यान-) D2 5 6 9 G1 M2 -युग्मम्, Cm g k t as in text M4 च सर्वश (for अनुत्तमम्) Ñ2 V B D10 11 13 युज्य(V4 उद्य)ता युग्य(V1 D11 युग्म, V3 यज्ञ)मुत्तमं

4 [b]) Ś1 D2 3 8 9 12 अथ कश्यप , Ñ2 V1 2 B D10 11 13 M4 क(V1 2 B1 2 M4 का)श्य(M4°शि)पो भृगु (V1 गुरु), V3 च तथा भृगु (for अथ काश्यप) —[c]) Ś1 V3 Dt D6 8 T3 तु, D4 [ऽ]पि, D14 T1 2 G4 M2 3 सु- (for च) —[d]) Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 9-13 मु(D12 .)नि (for ऋषि) V2 कात्यायनिस्, D1 कात्यायिनस् G4 तदा (for तथा)

5 [a]) D5 9 (before corr) T3 प्रयाति, D12 प्राप्यति, M2 .(damaged)न्तु, Cg k t as in text (for प्रयान्तु) —[b]) Ś1 D5 12 यो(D12)जयाशु (for °यस्व) —G2 damaged from मे up to न in [c] Ñ2 V B D10 13 स्यंदनैः सहिता मया(B1 मम), D3 7 स्यदनान्योजयन्वरान्, D11 स्यदनै शीघ्रगैस्तथा —[c]) D12 कालात्यय D13 यस्या काला° (sic) —[d]) B4 हि त्वर*ति, D9 हि त्वरयंतु D2 मे, D9 [इ]मे (for माम्) V4 तथा नीतिर्विधीयता, D11 दूतातित्वरयति मा —After 5, G1 3 ins

1245* इत्युक्त्वा स महातेजा राजा दशरथो रथम्।
आरुरोह यथा भानुर्भगवान्रघुनन्दन ।

6 [a]) Ś1 D1 2 5 9 12 G2 M1 °च्चु, Ñ2 V B D3 7 11 13 M4 इत्याज्ञया(D13 °कर्ण्य) (for वचनाच्च) —[b]) Ś1 D5 12 निर्ययौ, Ñ2 V1 3 4 B D10 11 13 सेना सा (by transp), V2 सेनाया· (sic), Dt D4 6 8 14 सेना च (D14 om [hapl] च) (for सा सेना) ❀ Ct चद्वय चिन्त्यफल पादपूरणमात्रार्थम्। ❀ —G3 damaged from तुरगिणी up to मृ in [c] —[d]) V B1 2 4 D3 7 11 M4 प्रयात(V4 °तु) (for व्रजन्त) Ś1 V B2 4 D8 11 12 M4 [ऽ]न्वयात् (for ऽन्वगात्)

7 D9 om 7 —[a]) D7 उषित्वा (hypermetric) (for गत्वा) Cm g चतुरह(as in text) Dt D6-8 G1 3 चतुरहं मार्गं, M4 चतुर . . गं Ś1 Ñ2 V B1-3 D1 2 5 10-13 चतुर्भिस्तान (D1 12 °म, D11 °)होरात्रैर्, B4 चतुर्भिस्तास्तु दिवसैर्, D3 ततश्चतुरमार्गेण —[b]) D5 12 वैदेहान् V1 ह्युपे° (submetric), D13 उपजग्मि°, M4 सोभ्यु° (for अभ्युपेयिवान्) —After 7[ab], Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 10-13 ins

1246* ददर्श मिथिला रम्या जनकेनोपशोभिताम्।

[Ś1 रम्ये B3 (m also) °पालिता (for [उ]पशोभिताम्)]

—Ś1 D1 2 5 12 om 7[cd], while V4 B1 D10 om 7[c]-8[b].—M4 repeats 7[cd] consecutively —[c]) Dt D4 6 8 T2 G1 3 M2-4 (M4 first time) च, D3 7 [अ]थ (for तु) Ñ2 V1-3 B2-4 D11 13 M4 (second time) प्रत्युद्गम्यैव(V2 3 °म्येव, D13 °म्याथ) जनकस् —[d]) Ñ2 V1-3 B2-4 (B4 transp) D11 13 तेपा पूजाम् (for श्रुत्वा पूजाम्) M4 (second time) अथाकरोत् (for अकल्पयत्).

I 71.8 I 69 8 I 65 8 ततो राजानमासाद्य वृद्धं दशरथं नृपम् ।
जनको मुदितो राजा हर्षं च परमं ययौ ।
उवाच च नरश्रेष्ठो नरश्रेष्ठं मुदान्वितम् ॥ ८
स्वागतं ते महाराज दिष्ट्या प्राप्तोऽसि राघव ।
पुत्रयोरुभयोः प्रीतिं लप्स्यसे वीर्यनिर्जिताम् ॥ ९
दिष्ट्या प्राप्तो महातेजा वसिष्ठो भगवानृषिः ।
सह सर्वैर्द्विजश्रेष्ठैर्देवैरिव शतक्रतुः ॥ १०
दिष्ट्या मे निर्जिता विघ्ना दिष्ट्या मे पूजितं कुलम् ।
राघवैः सह संबन्धाद्वीर्यश्रेष्ठैर्महात्मभिः ॥ ११
श्वः प्रभाते नरेन्द्रेन्द्र निर्वर्तयितुमर्हसि ।
यज्ञस्यान्ते नरश्रेष्ठ विवाहमृषिसंमतम् ॥ १२

8 Ñ2 V4 B1 D10 om 8^{ab} (for V4 B1 D10 cf v l 7) —B3 reads 8^{ab} in marg —M2 damaged from जा up to वृ in ^{b} —^{a}) V1–3 B2–4 D11 13 M4 स त (for ततो) B4 राजानसामाल्य (corrupt) —^{b}) G3 damaged up to र Ś1 D1 2 5 12 तदा (for नृपम्) —V3 om 8^{cdef} —^{c}) Cm g t मुदितो (as in text) Dt D4 6 8 मुदितो जनको (by transp), G1 3 जनको मुमुदे —^{d}) Cm g t हर्षं (as in text) Ś1 Dt D1 2 5 6 8 9 12 प्रहर्षं (for हर्षं च) —^{e}) Dt D6 8 T1 M3 वचनं, D12 .°, G2 M1 जनक- (for च नर-) —^{f}) Ś1 D1 2 5 9 12 मुदान्वित —For 8^{cdef}, Ñ2 V1 2 4 B (B2 l 1 in marg) D3 7 10 11 13 M4 subst

1247* प्रत्युद्गम्य च त राजा प्रियातिथिमुपागतम् ।
उवाच जनक प्रीत शतानन्दसमन्वित ।

[Ñ2 B3 4 D13 om l 1 —(l 1) V1 2 B2 D3 7 M4 मुमुदे (V2 मुमोद) जनको दृष्ट्वा (M4 राजा) (for the prior half) M4 damaged for प्रिया- —(l 2) D3 7 M4 चैन प्रणतो (for जनक प्रीत) V2 पप्रच्छ कुशलप्रश्न (for the prior half) D3 7 M4 हर्षानन्द- (for शतानन्द-)]

—D3 7 M4 cont, while Ś1 D1.2 5 9 12 ins. after 8

1248* जनक श्लक्ष्णया वाचा वृद्ध दशरथ नृपम् ।

—Thereafter D1 cont 1249*

9 ^{a}) Dt D6 8 नरश्रेष्ठ, M4 °बाहो (for महाराज) —^{b}) V3 दृष्ट्या Ñ2 V B D3 7 10 13 M4 मे गृह (M4 °हान्) (for राघव) —^{c}) V3 दृष्ट्यासि पुत्रयो, G3 damaged for रुभ (for पुत्रयोरुभयो) Ś1 D1 5 12 प्रीति —^{d}) Ś1 D1 2 5 9 12 प्राप्यता (for लप्स्यसे) G2 Ck -निर्मिता, Cm g as in text Ñ2 V B D10 11 13 दि (V1 [after corr *sup lin* also] 3 द) ष्ट्या प्राप्स्यसि राघव, D3 7 M4 दृष्ट्वा प्राप्स्य (M4 यास्य) सि मे (M4 damaged) गृहे

10 D2 om (hapl) 10 —D3 7 transp 10 and 11 —^{a}) V3 दृष्ट्या°, V4 प्रीतिपूर्वं (for दिष्ट्या प्राप्तो) Ñ2 V2 B2–4 D9 10 13 14 M4 °राज (Ñ2 D14 °जा, D9 °जो) (for महातेजा) —^{b}) Ñ2 V B D10 11 13 सह (for ऋषि) —B3 reads 10^{cd} in marg M2 damaged ^{c} except सह स —^{c}) Ś1 B3 4 D1.5 9 11 12 द्विज (B3 4 मुनि) गणैर् (for द्विजश्रेष्ठैर्) —For 10^{cd}, Ñ2 V B1 2 D3 7 10 13 M4 subst, B3 4 D11 ins after 10, D1 after 1248*, while D2 9 ins after 11

1249* मार्कण्डेयाद्यश्चैव दिष्ट्या प्राप्ता महर्षय ।

[D2 [ए]ने, D3 7 9 [इ]मे (for [ए]व) V3 मार्कंडेयश्चैव महर्षि (hypermetric) (for the prior half) B1 चैते (for प्राप्ता) D1 3 7 तथैवेमे (D7 °व मे) तपोधना, D2 9 M4 तथैमे (D2 मर्वे ते, D9 त इमे) मम चेश्वरा (for the post half)]
—Thereafter D1 2 9 cont l 4 and 5 of 1250*

11 D3 7 transp 11 and 10 —^{a}) V2 M4 निर्जितो विघ्नो, D13 निर्गता विघ्ना, T3 निर्जिता दिष्टो (corrupt) —^{b}) V2 D14 निर्जितं (for पूजित) —^{d}) G1–3 M1 -श्लाघ्यैर् (M1 °घ्ये) (for -श्रेष्ठैर्) Ś1 Dt D1 2 5 6 8 9 12 M2 °बलै, M3 °रथै (for महात्ममि) —For 11^{cd}, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst l 1 and then ins l 2–5, while D2 9 ins 1249* after 11 and thereafter cont only l 4 and 5 along with D1

1250* राघवै सह सम्बन्धं कृत्वा प्रथितसद्गुणै ।
अद्य मे सफल जन्म प्राप्त चाद्य क्रियाफलम् ।
अद्य पूतोऽस्मि राजर्षे त्वत्सम्बन्धात्सबान्धव ।
एषा चापि महर्षीणामद्याभ्यागमनादहम् ।
सविशेषतर पूतो राजन्नाप्यायितस्तथा । [5]

[(l 1) Ñ2 B4 D7 13 प्रार्थित-, V1 प्रथित —(l 2) D3 7 M4 जीवितं च सुजीवितं (for the post half) —B3 reads in marg from the post half of l 3 up to 12^{a}. —(l 3) V4 प्रीतोस्मि B2 4 त्वत्सबंधत्वात् (hypermetric) V2 नराधिप (for सबान्धव) D3 7 M4 त्वत्सबंधकृतोद्यम (for the post half) —(l 4) Ñ2 B3 D10 13 अमीषा च, V2 वसिष्ठादि, D1–3 9 एतेषा च (for एषा चापि) Ñ2 अभ्याम्बा (sic), V4 अ.°, B2 4 अद्याऽ-, D1 3 7 सनभ्या:-, D2 9 अधाभ्या- (for अद्याभ्या-) V4 अय, M4 इह (for अहम्) —(l 5) B2 4 सविशेष्वर, D1 मविशेषतर, D9 सविशेष्वर V2 मुने, B1 चैव (for पूतो) D1 चाप्यायितस् Ñ2 B3 D2 9 10 13 त्वया (for तथा) D11 सविशेषेण पूतोह यस्त्वामथाश्रितस्तथा]

12 B3 reads 12^{a} in marg (cf v l. 11) —^{a}) Ś1 D1 2 5 9 12 M4 तु (D2 च) राजेन्द्र, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 महाराज, Dt D6 8 नरेन्द्र त्वं, M2 नरश्रेष्ठ (for नरेन्द्रेन्द्र) —^{b}) Ś1 निर्वापयितुम्, Ñ2 V1 3 4 B1 3 4 D1–4 7 9–12 T1 3 G1 2 4 M3 निवर्तयितुम्, Dt D6 8 Ct सवर्तयितुम्, Cm g as in text D9 अर्हति —D1 reads 12^{c}–13^{c} in marg —^{cd}) D1 [अं]तं (for [अ]न्ते) Ś1 D5 11 12 महाराज (D12 °तेजा), M4 रघुश्रेष्ठम् (for नरश्रेष्ठ) M4 उद्वाहम्

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा ऋषिमध्ये नराधिपः ।
वाक्यं वाक्यविदां श्रेष्ठः प्रत्युवाच महीपतिम् ॥ १३
प्रतिग्रहो दातृवशः श्रुतमेतन्मया पुरा ।
यथा वक्ष्यसि धर्मज्ञ तत्करिष्यामहे वयम् ॥ १४
तद्धर्मिष्ठं यशस्यं च वचनं सत्यवादिनः ।
श्रुत्वा विदेहाधिपतिः परं विस्मयमागतः ॥ १५
ततः सर्वे मुनिगणाः परस्परसमागमे ।
हर्षेण महता युक्तास्तां निशामवसन्सुखम् ॥ १६

G. I. / B. I. 6 L. I.

(for विवाहम्) Dt D6 8 T2 G1–3 M1 3 °सत्तमै (M3 °म), D1 नृपसत्तम, D11 °भि सह, Cm g as in text (for ऋषिसमतम्) Ñ2 V B D3 7 10 13 यज्ञस्यावभृथे (V4 B1 D3 7 °थ) पुण्यमुद्वाहमृषिभि सह

13 D1 reads 13^{abc} in marg (cf v l 12) —^{a}) Ś1 D5 12 ततस (for तस्य) Ñ2 V B D10 11 M4 [ए]तद् (for तद्) V2 राजा, D11 हृद्य (for श्रुत्वा) —^{b}) Ś1 D1 2 5 9 12 मुनिमध्ये Ñ2 V B D3 7 11 13 M4 राजा (V2 D11 श्रुत्वा) दशरथ (D11 °**) स्तदा (B4 D11 °था), D10 पर विस्मयमागत —M2 damaged from वि in ^{c} up to प्र in ^{d} —^{c}) D4 श्रेष्ठ —^{d}) Ś1 D5 12 T3 (after corr as in text) महीपति, D2 9 नराधिप, Cg as in text

14 ^{a}) T2 -वर, M2 -वशाच्, Cg k t as in text (for -वश) —^{b}) Ś1 D1 2 9 12 पुरा मया (by transp) —^{c}) D11 वक्ष्य॰, T2 M3 (after corr *inf lin sec m* as in text) °ति, Cg k t as in text (for वक्ष्यसि) G2 M3 धर्मज्ञस् —For 13^{c}–14, Ñ2 V B D3 7 10 11 (l 1–2 only for 13^{c}–14^{b}) 13 M4 subst

1251* ऋषिमध्य उवाचेद जनक मिथिलेश्वरम् ।
राजन्प्रतिग्रहीतार स्मृता दातृवशा किल ।
यद्वक्ष्यसि यदा चैव तत्कर्तारस्तदा वयम् ।

[(l 1) V2 सुहृन्म°, B3 4 D7 10 13 °मध्ये (with hiatus), D11 प्रहृष्टम्नम् (for ऋषिमध्य) D13 [ए]व (for [इ]द) —(l 2) V B1 3 4 D3 7 10 11 13 M4 गृहीतार (sic) V3 मातृ- (for दातृ-) V4 मुताया विविवत्किल (for the post half) —(l 3) B1 यदि (hypermetric) (for यद्) V2 वक्ष्यामि, D3 7 10 वक्ष्यति D3 7 तथा, M4 यथा (for यदा) V4 [ए]तत् (for [ए]व) V1 कर्ता स V4 D3 7 कर्तारस्तत् (by transp) D3 7 यथा, M4 तथा (for तदा)]

15 ^{a}) Ś1 च वचन, D1 5 12 वरिष्ठ च (for यशस्य च) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 श्लक्ष्ण (V1 श्लष्ट [sic], V4 सूक्ष्म, D11 इष्ट, M4 श्लक्ष्णश्) चैवानु (V4 °भि) रूप च, D2 9 14 T1 3 G4 धर्मिष्ठ च यशस्य (D2 9 वरिष्ठ) च —^{b}) Ś1 वरिष्ठं (for वचन) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 प्रियवादिन (M4 °न) —^{c}) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 तद्वाक्यो जनक (V4 वचन, D3 °*) श्रुत्वा (V2 °कश्चैव, B1 °क प्रीत्या) —^{d}) B1 परम (hypermetric) (for पर) D0 विस्मय परम् (by transp) Ś1 D5 12 आगमत् (for आगत) V2 श्रुत्वा हर्षमुपागत

16 ^{a}) D3 7 M4 ते चापि मुनय सिद्धा (M4 प्रीता) —^{b}) V3 damaged स, D9 °ता (for समागमे) —After 16^{ab}, Ś1 D1 2 5 9 11 12 ins, while Ñ2 V B D3 7 10 13 M4 ins after l 1 of 1256*

1252* कथयन्त कथा हृद्या पुण्यश्रवणकीर्तना ।
परस्परप्रभावज्ञा पूजयन्त परस्परम् ।
विश्वामित्र च दृष्ट्वैव राजा दशरथस्तदा ।
शिरसा प्रणत प्रीत्या ववन्दे हृष्टमानस ।
भवन्तं नाथमासाद्य पावितोऽस्मीति चाब्रवीत् । [5]
विश्वामित्रोऽपि चैवैन प्रीतिमानिदमब्रवीत् ।
पूत एवासि राजर्षे स्वकृतै कर्मभि शुभै ।
अनेन चापि पुत्रेण रामेणामिततेजसा ।
पूतोऽसि श्लाघनीयश्च देवानामपि सत्तम ।
एष ते नृपते पुत्रो रामो निर्यातितो मया । [10]
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा कुशली रघुनन्दन ।
इत्युक्तो मुमुदे राजा विश्वामित्रेण धीमता ।
तौ चापि पुत्रावाघ्राय परिष्वज्य च पीडितम् ।

[(l 1) V4 M4 पुण्या, D3 7 हृष्टा, D11 दिव्या (for हृद्या) V3 D11 पुण्या, M4 हृद्या (for पुण्य-) —V2 om from the post half up to the prior half of l 5 M4 -कीर्तिता Ś1 D1 2 5 9 12 कथयत कथा दिव्या हृद्या श्रोत्रसुखावहा —(l 3) Ś1 D1 2 5 9 11 12 तु (for च) D11 (after corr as above) तथा (for तदा) —(l 4) B4 शिरम, D2 शिर (for शिरसा). Ś1 D5 11 12 भूत्वा (for प्रीत्या) V1 4 B1 मुनिश्रे (V1 मन्त्रिज्ये) ष्ठ समागम्य (for the prior half) —(l 5) D11 यातितो (sic) (for पावितो) Ś1 च तेजसा, V2 नृपो° (for [इ]ति चाब्रवीत्) D1 2 5 9 12 पूतोस्मि तत्र तेजसा (for the post half) —For ins see below —D9 om (hapl) l 6–8, while D11 om (hapl) l 6 —(l 7) M4 पूज्य (for पूत) V1 D10 [अ]स्मि, D11 हि (for [अ]सि) B1 M4 राजेंद्र, D11 राजर्षि (for राजर्षे) Ś1 V2 3 सु°, Ñ2 V1 4 B1 3 D10 11 13 त्वमेतै (V1 4 D11 °भि), B4 सुहृदै, D12 मत्कृते (sic) (for स्वकृतै) B2 (after corr as above) D3 7 स्वकै, B4 D11 स्वय (for शुभै) —(l 8) V3 D2 [अ]पि हि (D2 सु-) (for चापि) D11 पुत्रेणानेन राजेंद्र (for the prior half) Ñ2 V B D10 11 13 [अ]क्लि (V4 °ष्ट) ष्टकर्मणा (for [अ]मिततेजसा) —(l 9) V2 पूतश्च, B2 पूज्यो°, D10 °स्मि, D11 पुत्रवा (sic) (for पूतोऽसि) Ś1 V3 D3 5 7 9 12 [अ]सि (for च) V1 श्लाघनी श्च D3 7 इव, D13 अमि (for अपि) Ś1 D1–3 5 7 12 M4 सगमे, D9 सयुगे, D11 सनम (sic) (for सत्तम) —(l 10) D2 om ते (submetric) V1 B2 (before corr) D2 निर्यांचितो, V2 D9 10 निर्यापितो (V2 °तस्) V2 त्वया (for मया) —(l 11) B4 लक्ष्मणे Ñ2 B3 D3 12 भ्राता (sic) B1 कुशल, D10 कुशली V1 3 4 B2.4 D2 7 9 M4 रघुनदन.

1 71 25 / 1 69 17 / 1 65 25 राजा च राघवौ पुत्रौ निशाम्य परिहर्षितः ।
उवास परमप्रीतो जनकेन सुपूजितः ॥ १७

जनकोऽपि महातेजाः क्रिया धर्मेण तत्त्ववित् ।
यज्ञस्य च सुताभ्यां च कृत्वा रात्रिमुवास ह ॥ १८

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे अष्टषष्टितमः सर्गः ॥ ६८ ॥

—(l 12) V1 4 इत्युक्त्वा (for इत्युक्तो) —(l 13) Ś1 आदाय, D9 आवाप्य (for आघ्राय) V4 °पूज्य (for परिष्वज्य) Ś1 D1 3 5 7 नि(D1 3 7 च)पीडितौ, V4 च पार्थिव, D9 (gloss) हर्षाश्रुयुत, D10 सु°, D12 निपीडित (sic), D13 *पीडित (for च पीडितम्)]

—After l 5, B3 ins

1253* आज्ञापय महाबाहो आगतोऽहं तवाज्ञया ।

—B2 D11 cont (1252*)

1254* पादयो पतितौ चापि मुमोचानन्दज जलम् ।
रामोऽपि चाथ धर्मात्मा लक्ष्मणेन समन्वित ।
मातर पितर चैव वसिष्ठादीन्द्विजांस्तदा ।
यथाक्रम यथान्याय ववन्दे सर्वशस्तथा ।
ते च सर्वे महात्मान राम चापि सलक्ष्मणम् । [5]
परिष्वज्याशु मुमुचु प्रीत्या च प्रशशंसिरे ।
भरतश्चापि धर्मात्मा शत्रुघ्नेन समन्वित ।
पादावासाद्य रामस्य जगाम शिरसा महीम् ।
रामोऽपि तौ परिष्वज्य मुमुदे हृष्टमानस ।
लक्ष्मणोऽपि च नीतिज्ञ पादयोर्भरतस्य च । [10]
पपात शिरसा चैव भरतस्त परिष्वजेत् ।
शत्रुघ्नश्चैव धर्मज्ञश्चरणौ लक्ष्मणस्य च ।
ववन्दे प्रणतो भूत्वा लक्ष्मणस्त च सस्वजे ।
स च पुत्रौ समासाद्य राजा दशरथस्तदा ।

[(l 1) D11 [अ]थ (for [अ]पि) —(l 3) D11 गुरूञ् (for द्विजांस्) —(l 6) D11 प्रीतत्वाच्च परिष्वज्य प्रहृष्टा प्रशशंसिरे —(l 8) D11 आगत्य (for आसाद्य) —(l 10) D11 लक्ष्मणश्चैव धर्मात्मा (for the prior half) —(l 11) D11 प्रह्वो (for चैव) —B2 reads in marg, while D11 om l. 12–13 —(l 14) D11 सुपुत्रौ तौ (for स च पुत्रौ)]

—c) Ś1 D5 12 [आ]विष्टस् (D12 °ष्टास्), D1 2 9 युक्तस् (for युक्तास्) —d) Dt D6 8 रात्रिम् (for निशाम्) Ś1 अनयच्छिवा, D1 12 अवतस्थिवान्, D2 5 9 °च्छिवा(D2 °व), M2 damaged न्सुख (for अवसन्सुखम्) —After 16, D4 ins

1255* अथ रामो महातेजा लक्ष्मणेन सम ययौ ।
विश्वामित्र पुरस्कृत्य पितु पादावुपस्पृशत् ।

17 ab) M2 damaged up to second रा D4 निशम्य, Cm g k t as in text Ś1 D1 2 5 9 12 स तै पु(D9 स्वपु [hypermetric])त्रै परिवृतो निशा परमहर्षितै (D1 °भि, D2 9 °त) —c) Ś1 D1 2 5 9 12 सहोवास(D9 °ह [before corr च])भृश, M3 (after corr sec m as in text) उवाच प°(for उवास परम-) —d) Ś1 स, Dt D4 6 8 T2 G1–3 M1–3 [अ]भि-, D12 [अ]पि (for सु-) —For 16c–17, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst

1256* हर्षमेत्य पर तत्र निशा तामवसंस्तदा ।
उवास ता निशा तत्र स सुखी हृष्टमानस ।

[D11 om (hapl) l 1 (see 1254*) —(l 1) D7 एतत् (for एत्य) D3 7 न्यवसत M4 सुख (for तदा) —After l 1, all the above MSS (except D11) ins 1252* —(l 2) Ñ2 V B1–3 D10 11 13 स, B4 च (for ता) D3 7 एका (for तत्र) Ñ2 स्वसुखी, V3 B3 सुसुखी, V4 B4 D11 13 सुसुखी, B2 D3 7 M4 सुमुख, D10 सुखी]

18 a) T2 G4 जनकेन, Cv r m g as in text (for जनकोऽपि) Ñ2 V B D3 7 10 13 M4 तदा(V2 °तो) राजा (for महातेजा) —b) D1 4 7 12 G1 Cg क्रिया, Cv r m k t as in text Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 M4 धर्मवित् —c) G2 M1 सुतायाश्, all Cs as in text (for सुताभ्या) Ś1 सर्वयज्ञोचिता चैव, D1 2 5 9 12 यज्ञस्य सुतयोश्चैव —d) D2 12 उवाच (for उवास) —For 18cd, Ñ2 V B D3 7 11 13 M4 subst

1257* कृत्वा यज्ञोचिता सर्वास्ता रात्रिमवसत्सुखम् ।

[B2 राजो(m. also यथो)चिता, B4 D7 यज्ञोचिता, D3 यथोचिता B4 D3 7 सर्वा (for सर्वास्) B4 D11 अवसन्, D3 अव स् V4 सुखी]

—After 18, Ś1 (before 1 69 1) D1 2 5 9 12 ins

1258* राम जामातर लब्ध्वा हृष्ट परमधार्मिक ।
[D2 जनो नर (for जामातर)]

Colophon D1 2 5 12 om (cont the Sarga) —*Kānda name* Ś1 Ñ2 V1 om V2–4 B D10 11 आदि°, D14 lacuna —After Kānda name, B2 4 D3 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 V4 B2 D7 दशरथ(B2 जनक, D7 नृप)समागम (V4 सवाद) —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 V1 4 B1 4 D3 11 om Ñ2 B3 D10 71, V2 D9 72, V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 69, B2 70, D7 49, M4 67 D13 —काडे—रथ—गमो सर्ग 70 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M1 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री नम

६९

ततः प्रभाते जनकः कृतकर्मा महर्षिभिः ।
उवाच वाक्यं वाक्यज्ञः शतानन्दं पुरोहितम् ॥ १
भ्राता मम महातेजा यवीयानतिधार्मिकः ।
कुशध्वज इति ख्यातः पुरीमध्यवसच्छुभाम् ॥ २
वार्याफलकपर्यन्तां पिबन्निक्षुमतीं नदीम् ।
सांकाश्यां पुण्यसंकाशां विमानमिव पुष्पकम् ॥ ३
तमहं द्रष्टुमिच्छामि यज्ञगोप्ता स मे मतः ।
प्रीतिं सोऽपि महातेजा इमां भोक्ता मया सह ॥ ४
शासनात्तु नरेन्द्रस्य प्रययुः शीघ्रवाजिभिः ।
समानेतुं नरव्याघ्रं विष्णुमिन्द्राज्ञया यथा ॥ ५
आज्ञया तु नरेन्द्रस्य आजगाम कुशध्वजः ॥ ६
स ददर्श महात्मानं जनकं धर्मवत्सलम् ।
सोऽभिवाद्य शतानन्दं राजानं चापि धार्मिकम् ॥ ७   G 1 72 7 / B 1 70 9 / L 1 66 7

69

☞ Ñ1 missing Sarga 69 (cf v l I 66 10) D1 2 5 12 continue the previous Sarga Before 1, Ś1 ins 1258*

1 ^{a}) V1 तत प्रभाते विमले जनक (hypermetric) —^{b}) Ś1 D1 12 °कामो (D12 °र्यो) (for कृतकर्मा) M2 damaged from मि up to क्यं in ^{c} M1 नराधिप, Cv as in text (for महर्षिभि) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 कृत (Ñ2 °त्वा) पू(B4 D11 °पौ) र्वाह्निकक्रिय —^{c}) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 मधुर (D10 °र) वाक्यं —^{d}) Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D1–3 5 7 9–12 M4 पुरोधस

2 ^{a}) V2 राजा भ्राता, D1 2 भ्राता स सु-, D11 ×ता मम, D13 भ्रात मम (sic) (for भ्राता मम) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 [अ]नुज. श्रीमान् (for महातेजा) —^{b}) Ś1 Ñ2 V B Dt D1–6 8–13 G1–3 M1 2 4 वीर्यवान्, D7 भाग्यवान् (for यवीयान्) Ñ2 V B D10 11 13 M4 आज्ञया (B4 ° ×) मम, D2 इति धा°, D3 7 ज्ञानवास्तथा (for अतिधार्मिक) —^{d}) G1–3 M1 अध्यावसच् Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 9–13 चो(V1 ×) ध्यास्ते नगर शुभ, D3 7 M4 पुरमध्यावसच्छुभ(M4 °त्सुखं)

3 M4 om 3^{ab} —^{a}) D7 चर्याफलक-, T2 M2 3 Cvp mp gp tp वार्यामलक- Ś1 V1 D3 चर्याज्व(D3 °प) लकपर्यंत, Ñ2 V3 4 B D5 10 12 चया(Ñ2 तमा, B3 तया, D5 [*int lin sec m* also] वार्या)ट्टालकपर्यंत, V2 D1 13 चर्यादेश(V2 य आर्दाल, D13 चयहाल)कपर्यंत, D2 9 11 वप्राट्टालक (D2 °र्यादाल·, D9 वित्तासजन)सयुक्तं, all Cs as in text —^{b}) D7 इक्षुवतीं, D11 अंशुमतीं —^{c}) G3 M2 3 स(M2 सा, M3 ता) काश्या, Cg k t as in text M4 स्वर्ग- (for पुण्य-) Ś1 Ñ2 B3 D5 10 12 13 सा (Ñ2 B3 [before corr as in Ś1] D10 13 स)काश्य दिव्यसंकाश(Ś1 °साकाश्या), V B1 2 4 D1–3 7 9 11 सा(V3 4 सं)काश्य(D2 3 7 संकाम्य [D2 °श]) स्वर्ग(V4 भृगु)संकाश —^{d}) V2 D5 M4 पुष्कल, V3 पु कर, B3 (before corr as in text) पुष्पल (for पुष्पकम्)

4 ^{a}) V4 तद् (for तम्) D10 प्रष्टुम्.—^{b}) Ñ2 V B D3 7 10 11 M4 मानार्हो हि, D13 नानार्थो हि, Cm g k.t as in text (for यज्ञगोप्ता) V3 मति, Dt D6 8 तत, Cm as in text (for मत) Ś1 D1 2 9 यज्ञगोप्तारमेव तु —^{cd}) D12 प्रीत (for प्रीतिं) T3 G4 भोक्तुं, Cm g as in text (for भोक्ता) Ś1 D5 12 प्रीतियुक्तो महायशा·, D1 2 9 प्रति-भोक्ता (D2 °भुंक्ता, D9 °मुक्ता) महायशा (for ^{d}) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 प्रीयते हि(D11 तु) महासत्त्व स मया राजसत्तम (B1 D3 °म) —After 4, Dt D4 8 14 T G4 Ct ins

1259* एवमुक्ते तु वचने शतानन्दस्य सनिधौ ।
आगता केचिदव्यग्रा जनकस्तान्समादिशत् ।

5 B4 D6 om 5 —^{a}) Ś1 D1 2 5 9 11 12 ते (for तु) —^{b}) G2 प्रययौ, Cm k t as in text Ś1 D1 2 5 9 11 12 प्रयाता शीघ्र(D12 [before corr]°घ्र)वाहना —For 5^{ab}, Ñ2 V B1–3 D3 7 10 13 M4 subst

1260* तस्याथ शासनाद्दूतास्त यात्वा शीघ्रयायिन ।

[V3 °र्थ, B3 तस्या च (for तस्याथ) V1 त्वरया, V2 D3 7 13 त गत्वा, V3 त याता, M4 त्वरिता (for त यात्वा) V3 B1 °गामिन, D3 7 °मानयन्, M4 °वाहना (for शीघ्रयायिन)]
—^{c}) Ś1 N2 V1 2 B1–3 D1 2 5 9–13 M4 आनयामासुरव्यग्रा (M4 °भ्येत्य), V3 आनयंतु समासाद्य, V4 आज्ञयामासुराज्ञसा, D3 7 आनयामास चाभ्येत्य —^{d}) Ś1 D5 12 °मिन्द्राज्ञये(D5 °यै)व तं, D2 चिप्रमिंद्रायज्ञै(metathesis)व तं, D9 (before corr) °मिद्राग्निदैवत —After 5, Dt D4 6 (after 4 owing to om) 8 14 T G4 M3 ins (Ct comm on l 3)

1261* साकाश्या ते समागम्य ददृशुश्च कुशध्वजम् ।
न्यवेदयन्यथावृत्तं जनकस्य च चिन्तितम् ।
तद्वृत्त नृपति श्रुत्वा दूतश्रेष्ठैर्महाजवै ।

[(l 1) D14 T3 समागत्य —(l 3) D4 14 T1 3 G4 महाबलै]

6 Note hiatus between ^{a} and ^{b} —^{a}) D14 T1 3 G4 [अ]थ, T2 M3 च (for तु). Ñ2 V B1–3 D10 11 13 स (D13 illeg) तस्य(D11 तस्याथ) शासनाद्भ्रातुर्, B4 तस्याथ शासन श्रुत्वा, D3 7 स तस्य मतमाज्ञाय —^{b}) Ś1 D1 2 5 9 12 आगत स, B4 राजर्षिश्च (for आजगाम)

7 ^{a}) Ś1 D1 5 9 12 M4 ददर्श च (for स ददर्श) G1–3 M1 °तेजा (for महात्मान). Ñ2 V B D3 7 10 11 13 ददर्श चो

G I 72 7 B I 70 10 L I 66 7 राजार्हं परमं दिव्यमासनं चाध्यरोहत ।
उपविष्टावुभौ तौ तु भ्रातरावमितौजसौ ॥ ८
प्रेषयामासतुर्वीरौ मन्त्रिश्रेष्ठं सुदामनम् ।
गच्छ मन्त्रिपते शीघ्रमैक्ष्वाकममितप्रभम् ।
आत्मजैः सह दुर्धर्षमानयस्व समन्त्रिणम् ॥ ९
औपकार्यां स गत्वा तु रघूणां कुलवर्धनम् ।
ददर्श शिरसा चैनमभिवाद्येदमब्रवीत् ॥ १०
अयोध्याधिपते वीर वैदेहो मिथिलाधिपः ।
स त्वां द्रष्टुं व्यवसितः सोपाध्यायपुरोहितम् ॥ ११
मन्त्रिश्रेष्ठवचः श्रुत्वा राजा सर्षिगणस्तदा ।
सबन्धुरगमत्तत्र जनको यत्र वर्तते ॥ १२
स राजा मन्त्रिसहितः सोपाध्यायः सबान्धवः ।
वाक्यं वाक्यविदां श्रेष्ठो वैदेहमिदमब्रवीत् ॥ १३

(D11 सो)पसृत्याशु(D3 7 11 °थ) —^{b}) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 भ्रातृ (for धर्म-) V4 वत्सल —^{cd}) Dt D6 8 जनक चाति-, D4 °नमपि, D14 T G1 3 4 M3 °ति- (for राजान चापि) M2 [अ]धार्मिक (sic) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 जनक च महीपति (for ^{d}) Ś1 D1 2 5 9 12 अभिवा (D2 °न)द्य महात्मानं शतानन्दं सपार्थिवं(D2 °व)

8 ^{b}) Dt D6 8 M3 Ck सोध्यरोहत(Dt °.), G2 M1 सोधिरोहति, Cm as in text Ś1 D1 2 9 12 अध्यारोहत् (D2 9 °ह [sic]) तदासन (D2 °नौ [sic]) ❀ Cv राजार्हं परम दिव्यमासन चाध्यरोहत इति पाठ । ❀ —^{d}) Dt D6 8 अमितद्युती, D14 T1 3 G2 4 अतिते(G2 °जितौ)जसौ

9 ^{b}) M1 सुदामक, Ck °मान, Ct as in text —For 8^{c}–9^{b}, Ś1 D1 2 5 9 12 subst

1262* उपविष्टौ सुखासीनौ महाभागौ महाबलौ ।
मन्त्रिश्रेष्ठ सुदामानं प्रेषयामासतुस्तत ।

[(l 2) Ś1 मन्त्रिमुख्य D1 2 9 सुधामान Ś1 D1 तदा (for तत)]

—^{c}) Ś1 D1 2 5 9 12 आमन्त्रयस्व शीघ्र तम्(D2 9 त्वम्) —^{d}) Ś1 Dt D1 2 4-6 8 12 T2 M2 3 इक्ष्वाकुम् D9 इक्ष्वाकुकुलनन्दन, G1 3 ऐक्ष्वाकुममितौजस —D9 om 9^{ef} —^{f}) Ś1 D1 2 5 12 सोपाध्यायं, G1 3 आनय त्व (for आनयस्व)

10 ^{a}) Dt D14 T3 G4 Cv m g औपकार्यं, D4 औपस्कार्यं (before corr °र्यां), Cr t as in text, Ck उप° ❀ Cv औपकार्यं उपकार्यां । ❀ D4 [अ]थ (for तु) —^{b}) M1 बल- (for कुल-) —For 8–10^{b}, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 subst, while Ś1 D1 2 5 9(reads after 10^{cd}) 12 subst l 7 only for 10^{ab}

1263* अभ्यतिष्ठदनुज्ञातो राजार्हं परमासनम् ।
शुशुभे च तदा राजा नक्षत्रेषु यथा शशी ।
सहोपविष्टौ तौ तत्र प्रेषयामासतुस्तदा ।
मन्त्रिश्रेष्ठ समाहूय सुदामान समाहितौ ।
गच्छ मन्त्रिवराभ्येत्य शीघ्र दशरथ नृपम् । [5]
आनयेह सहामात्य सपुत्र सपुरोधसम् ।
उपकार्यं स गत्वा तमिक्ष्वाकुकुलनन्दनम् ।

[D11 om l 1–4 —(l 1) D3 7 M4 अभ्यतिष्ठद् Ñ2 V3 D10 राजार्हे- V2 नवमासन, V3 B1 2 4 वरमा (B4 °शा)सन —All the above MSS (except B3) om l 2 —(l 3) B2 सुदा (for तदा) B4 (with hiatus) आमने वमतरतदा (for the post half) —(l 4) V2 3 B1 2 D3 7 M4 -ज्येष्ठ (for -श्रेष्ठ) V2 दानमान-, D3 -दामान (for सुदामान) V2 -समाहित, D3 7 M4 नराधिपौ (for समाहितौ) —(l 5) D11 अहो (for गच्छ) —For the prior half M4 also reads (after corr *pr m*) the line of 9^{c} M4 इक्ष्वाकुमितितप्रभ (sic) (for the post half) —(l 6) V2 स मात्य, B4 महात्मान, D3 समाहात्म्यम् (metathesis) (for महामात्य) D3 अमुत, D7 M4 ममुत V1 2 4 B1 4 D3 7 M4 सपुरोहित —(l 7) Ñ2 B3 4 D10 11 उपकार्यां म, V2 उपधाय स, V3 इत्युपाकर्ण्य, D1 औपकार्यं स (for उपकार्यं स) Ñ2 गत्वेनम् (sic) (for गत्वा तम्) Ś1 उपकार्यं कृत त ते, B1 उपेत्य च समनानम्, B2 D3 7 M4 स गत्वा त्वरित(B2 °त) क्षिप्रम् (for the prior half) D3 7 दैवत, D5 -नदन (for -नन्दनम्)]

—^{c}) D3 [अ]थैन, D6 चैतम्, D7 [अ]प्येन, M1 चवम् (for चैनम्) Ś1 D1 2 5 9 12 13 दृष्ट्वा दशरथ प्राह (D2 चाह, D9 प्रीतम्, D12 13 प्रह्व) —^{d}) Ñ2 V B D3 7 10 11 M4 प्रणिपत्य, D1 2 12 13 सोभिवाद्य (for अभिवाद्य) Ś1 D5 सोभिवाद्य महामति

11 D9 om (hapl) 11–13 —^{a}) V1 °प पते, D1 °या पते, D13 °पतिं (for अयोध्याधिपते) Ñ2 V B D3 7 10 11 M4 राजन्, D13 देव (for वीर) —^{b}) V1 3 M4 विदेहो B2 (after corr *sec m* as in text) मिथिलाधिप, D13 मनुजेश्वर Ś1 D1 2 5 12 वि(D1 2 वै)देहस्त्वा नरेश्वर (D1 °र, D5 जनेश्वर) —^{c}) D4 त्वा (for त्वां) Ś1 D1 2 5 12 द्रष्टुमिच्छति धर्मेण, Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 त्वा द्रष्टुमिच्छति क्षिप्र —^{d}) Ś1 D1 2 5 11 12 सोपाध्याय सबाधव, Ñ2 V B D3 7 10 13 सोपाध्याय सबाधव

12 D9 om 12 (cf v l 11) —^{a}) V1–3 B2 3 (m also as in text) D3 7 11 मन्त्रिज्येष्ठ- —^{b}) V4 Dt D8 T3 तथा (for तदा) D2 सर्षिगणसहितस्तदा (hypermetric) —^{d}) Ś1 D1 5 12 स राजा यत्र मैथिल, Ñ2 V B D2 3 7 10 11 13 M4 यत्र राजा स मैथिल

13 D9 om 13 (cf v l 11) —^{a}) Dt D6 8 राजा च, (for स राजा) —For 13^{ab}, Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 subst

विदितं ते महाराज इक्ष्वाकुकुलदैवतम् ।
वक्ता सर्वेषु कृत्येषु वसिष्ठो भगवानृषिः ॥ १४
विश्वामित्राभ्यनुज्ञातः सह सर्वैर्महर्षिभिः ।
एष वक्ष्यति धर्मात्मा वसिष्ठो मे यथाक्रमम् ॥ १५
तूष्णीभूते दशरथे वसिष्ठो भगवानृषिः ।
उवाच वाक्यं वाक्यज्ञो वैदेहं सपुरोहितम् ॥ १६

अव्यक्तप्रभवो ब्रह्मा शाश्वतो नित्य अव्ययः ।
तस्मान्मरीचिः संजज्ञे मरीचेः कश्यपः सुतः ॥ १७
विवस्वान्कश्यपाज्जज्ञे मनुर्वैवस्वतः स्मृतः ।
मनुः प्रजापतिः पूर्वमिक्ष्वाकुस्तु मनोः सुतः ॥ १८
तमिक्ष्वाकुमयोध्यायां राजानं विद्धि पूर्वकम् ।
इक्ष्वाकोस्तु सुतः श्रीमान्विकुक्षिरुदपद्यत ॥ १९

G 1 72 19
B 1 70 22
L 1 66 19

1264* तमासाद्य च राजानं राजा दशरथस्तत ।

[Ś1 D1–3 5 7 11 12 समासाद्य B3 (m also) प्रगृह्य (for राजानं) B1 lacuna for राजा V4 D3 7 11 13 तदा (for तत) Ś1 D1 2 5 12 सोपाध्यायगणैर्वृत (for the post half)]

—*c*) D3 7 मध्ये (for श्रेष्ठो) Ś1 D1 2 5 12 तं वाक्य (Ś1 वाक्यं वै) वाक्य(D2 राज)कुशलो. —*d*) D3 7 (with hiatus) इदं तेषामभाषत

14 Note hiatus between *a* and *b* —*a*) V2 विज्ञिते च, B1 अज्ञितस्ते (sic), D5 12 विदितोयं (for विदितं ते) Ś1 Ñ2 V B D3 7 10 11 13 यथास्माकम्, Dt महाजरा (metathesis), D1 2 5 9 12 यथा राजन्, D14 T1 3 G4 °तेज, M4 यथाकालम् (for महाराज) —*b*) Cm g t -दैवतम् (as in text) V2 °दैवत, D11 G2 °दै(G2 दे)वता, G4 °मुत्तमं (for -कुलदैवतम्) —*c*) Ś1 D1 5 9 12 लोकेषु (for कृत्येषु) Ñ2 V B D3 7 10 13 प्रवक्ता(B4 °दक्षो) धर्म(B3 [m also] सर्व)कार्येषु, D11 स हित सर्वकार्येषु

15 V1 3 4 B1 T2 om 15*ab* D2 reads 15*ab* twice and then ins एष वसिष्ठो भगवानृषि M3 reads 15–16*b* *inf lin sec m* —*a*) D13 -[अ]भिनुज्ञात (sic) —*b*) V2 B4 D13 सर्वैश्चैव, D3 स वै देव-, D7 सर्वैर्देवैर् (for सह सर्वैर्) Ś1 Ñ2 B2 3 D1 2 5 9–12 M4 सर्वैश्च परमर्षिभि —*c*) V1 एव (for एष) D2 वक्ष्यामि Ñ2 V B D3 7 10 11 13 न सर्वं (D11 °र्वे) (for धर्मात्मा) —*d*) Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 9 10 12 13 M4 यथाधर्मं(Ś1 D5 12 °योग), D11 यथाकर्म, G1 3 कुलं तत्र(G3 मम), M3 यथावृत्त (for वसिष्ठो मे) Ñ2 V1 D11 कुल°, B3(m also) 4 °कुल (for यथाक्रमम्) D3 7 जनकेषु विवक्षित

16 M3 reads 16*ab* *inf lin sec m* (cf v l 15) T2 om 16*ab* —*a*) V1 हृष्टी°, V3 °ते स (hypermetric), V4 D1–3 7 11 T3 M4 तूष्णीं° (for तूष्णींभूते) —*b*) Ś1 D1 2 5 9 12 वाग्विदां वर (for भगवानृषि) —*c*) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 [इ]दं वचो धर्म्यं(D3 7 °न्य) (for वाक्यं वाक्यज्ञो) —*d*) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 M4 जनकं (for वैदेह) Ś1 B3 (*inf lin* also) Dt D1 5 6 8 9 11 12 G2 M1 सपुरोधस —After 16, D1 3 7 (D3 7 l. 1 only) ins

1265* आमनोरभिशुद्धाना राज्ञां प्रथिततेजसाम् ।
इक्ष्वाकूणामयं वंश श्रूयतामनुपूर्वशः ।

17 *a*) Ś1 Ñ2 V B D1–3 7 10 13 आकाश- (for अव्यक्त-) G2 ब्रह्म —*b*) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1–3 5 7 9–13 नित्यम् (for नित्य) V4 शाश्वतोनिनिरामय —*c*) D4 मारीचि D3 संज्ञेय (for संजज्ञे) —*d*) D14 S काश्यप D3 शुभ. (for सुत)

☞ The Kataka commentary from I 69 18 to I 72 16 is lost on two missing folios in the exemplar

18 B2 reads 18*ab* (except first three letters) in marg *sec m* —*a*) Ś1 D5 12 मा(D5 म)रीच , B2 D1–3 7 मारीचात् (for विवस्वान्) D14 T G2–4 M1–3 काश्यपाज् D9 कश्यपस्य सुतो ज्ञेयो —*b*) Cg वैवस्वत (as in text) D4 M2 सुत (for स्मृत) Ś1 B2 D1–3 5 7 9 12 विवस्वाल्लोक-भा(D3 7 °पा)वन —For 18*ab*, Ñ2 V B1 3 4 D10 11 13 subst

1266* मारीचादङ्गिरास्तस्माप्रचेतास्तनयोऽभवत् ।

[V1 मारीच्याद्, V3 कश्यपाद्, D11 मरीचाद् D13 अगिरस् V D11 तस्य, B1 नस्यै (sic) (for तस्मात्)]

—*c*) Ś1 B2 D1–3 5 7 9 12 मनुर्विवस्वत पुत्र(D9 °त्रो [sic]), Ñ2 V B1 3 4 D10 11 13 मनु प्रचेतस पुत्र(B4 °त्राद्) —*d*) V3 B1 Dt D6 8 14 T1 3 G4 M2 च, D3 सु- (for तु). D5 विवस्वत (for मनो सुत)

19 *a*) Ñ2 V B D10 11 13 स इक्ष्वाकुर्, D1 तं राजानम् (for तमिक्ष्वाकुम्) M3 अयोध्याया —*b*) D1 चकार (for राजान) Dt D1 3 7 T2 विधि- (for विद्धि) D9 °ज (for पूर्वकम्) Ñ2 V B D10 11 13 राजाभूत्प्रथम (V2 °थित , B1 °थम, B4 °थमत [hypermetric]) पुरे(Ñ2 भुवि, V2 4 B3 D10 13 पुरि, D11 पुरा) —*c*) D9 इक्ष्वाकुश D5 तु न्त , D9 11 च सुत , D12 तु तत (for तु सुत) B2 (m also as in text) इक्ष्वाकोरथ पुत्रोभूत् —After 19*c*, B2 (m up to 19*d*) Dt D4 6 8 14 S ins

1267* कुक्षिरित्येव विश्रुत ।
कुक्षेरथात्मज श्रीमान्

[(l 1) D4 G1.3 M2 4 एवेति (by transp) (for इत्येव) B2 M4 न श्रुति (B2 °त) (for विश्रुत) —(l 2) B2 कुक्षितस्तु सुत (for कुक्षेरथात्मज)]

—*d*) V2 D8(before corr) 14 उप°, V3 D1–3 5 7 9 12 सम°, D4 इति विश्रुत (for उदपद्यत)

G 1 72 20 B 1 70 23 L 1 65 20

विकुक्षेस्तु महातेजा बाणः पुत्रः प्रतापवान् ।
बाणस्य तु महातेजा अनरण्यः प्रतापवान् ॥ २०
अनरण्यात्पृथुर्जज्ञे त्रिशङ्कुस्तु पृथोः सुतः ।
त्रिशङ्कोरभवत्पुत्रो धुन्धुमारो महायशाः ॥ २१
धुन्धुमारान्महातेजा युवनाश्वो महारथः ।
युवनाश्वसुतः श्रीमान्मान्धाता पृथिवीपतिः ॥ २२
मान्धातुस्तु सुतः श्रीमान्सुसन्धिरुदपद्यत ।
सुसन्धेरपि पुत्रौ द्वौ ध्रुवसन्धिः प्रसेनजित् ॥ २३
यशस्वी ध्रुवसन्धेस्तु भरतो नाम नामतः ।
भरतात्तु महातेजा असितो नाम जायत ॥ २४

---

20 ^{a}) V3 D12 (before corr) विकुक्षोस्, D6 विकुक्षस् T2 °राजा (for महातेजा) —^{b}) V4 वेण, B3 (m also) वेणु, D2 9 12 13 बाण- (for बाण) Ñ2 V B D10 13 व्यजायत (for प्रतापवान्) —^{c}) V4 वेणस्य (for बाणस्य) B4 D9 च (for तु) B1 महाराज (with hiatus), D9 महाबाहुर् —After 20^{c}, B2 ins

1268* पुण्य पुत्रो व्यजायत ।
पुण्याज्जज्ञे महातेजा

—^{d}) V1 [ऽ]नरण्य (submetric), D2 अ(न)रण्य

21 ^{a}) D3 om up to ण्या —^{b}) G1 damaged ङ्कु in त्रिशङ्कुस् Ñ2 V4 B1 3 D9 10 13 च, D7 तत् (for तु) Ś1 Ñ2 V B Dt D1 3–13 G1–3 M1 अपि (for सुत) —^{c}) D9 त्वभवत् (for अभवत्) —After 21^{c}, D3 7 9 ins

1269* हरिश्चन्द्र प्रतापवान् ।
हरिश्चन्द्राद्रोहिताश्व सुत सर्वगुणान्वित ।
तस्य पुत्रोऽभवज्ज्येष्ठो

[(l 1) D9 महायशा (for प्रतापवान्) —(l 2) D9 तस्मात् (for सुत) —(l 3) D9 धुधुमारस्ततो राजा]

—^{d}) D1 2 हरिश्चन्द्रो, D6 धुधमारो, D14 T3 G4 Cr दुधु(T3 °दु)मारो, G2 धुदुम रो, Cv g धुंधु° (as in text) V2 इति श्रुत, M4 महातपा (for महायशा) —After 21, B3 ins

1270* धुन्धुर्येन हतो दैत्यो महाबलपराक्रम ।

22 ^{a}) D6 धुधमारान्, D14 दुधुमारोन् (corrupt), T3 G4 दुदु(G4 °धु)मारान्, G1 धुधुमारो (sic) Ś1 Ñ2 V B D3 5 7 10–13 धुधुमार(B4 °मारो, D13 °राम [metathesis]) सुतो राजा, D1 2 रोहिताश्व सुतस्तस्य —B4 repeats 22^{b} (ditto) —^{b}) B3 °स्वो, D2 यौ°, D13 °शो (for युवनाश्वो) Ś1 Ñ2 V B D3 5–7 10–13 T1 M4 महाबल (D6 °यशा), D1 2 [ऽ]भवत्तत, D14 T3 G1 4 व्य(D14 [ऽ]प्य)जायत (for महारथ) —^{c}) B3 °स्व, D2 यौ° (for युवनाश्व-) Ś1 Ñ2 V1–3 B2–4 Dt D1 2 6 8–10 13 G3 M2 चासीन्; V4 D4 5 M4 त्वासीन्, D12 स्वामीन् (sic) (for श्रीमान्)

23 ^{a}) D11 माधातास्, G1 °तस् (both sic) D6 om (submetric), T3 च (for तु) V B1 2 D1–3 7 10 11 13 M4 महातेजा (for सुत श्रीमान्) Ś1 Ñ2 B3 4 D5 12 °तु सुमहातेजा —^{b}) D4 8 (after corr as in text) उपपद्यत (D8 °ते) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9 10 12 13 सु(Ñ2 स्व)स(V2 3 °ग, B1 2 °प, D2 °घं)धि सम(D3 °.)पद्यत —^{d}) T3 प्रशेनजित् —For 23^{cd}, Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 subst.

1271* सुसन्धेर्ध्रुवसन्धिस्तु द्वितीयस्तु प्रसेनजित् ।

[Ñ2 स्व°, V2 3 B1 2 D2 11 सुग(B1 2 °प, D2 °घ, D11 °त्य)धेर् (for सुसन्धेर्) D5 12 ऊर्ध्वसधिस्, D13 नवसधिश् (for ध्रुवसन्धिस्) Ñ2 V1 3 B3 D2 10 13 च (for first तु) Ñ2 V1–3 B3 D10 13 च (for second तु) D2 प्रमेनचित्, D11 12 प्रशे(D12 °मे)नजित्.]

24 ^{a}) V1 पृथुश्री, V2 यश श्री, D7 यजस्वी (for यशस्वी) B1 ध्रुवसधिस् V1 3 B4 च, D11 om (submetric) (for तु) G2 यशस्विनीध्रुवतेस्तु (corrupt) —^{b}) D12 मरुतो (for भरतो) Ñ2 V B D10 11 विश्रुत, D13 वीर्यवान् (for नामत) —^{c}) D12 मरुतात् (for भरतात्) D3 7 13 च (for तु) —^{d}) V1 सुसित, V2 प्रमिति, V4 (m also) अशित, D10 प्रमित (for असितो) Ś1 Ñ2 V B1–3 D1–3 5 7 10–13 समजा°, B4 D9 समपद्यत, D14 T1 3 G4 M3 4 नाम जातवान् (for नाम जायत) —After 24, V3 4 B2 D11 ins

1272* ऊर्ध्वबाहुरभूद्राजा जितो यो हैहयादिभि ।
स उद्विग्नो गर्भवत्या महिष्या प्रययौ वनम् ।
सपत्न्यास्यै गरो दत्तो गर्भस्तम्भनहेतुक ।
पश्चात्कालेन महता स्वर्गमौर्वाश्रमे ययौ ।
पञ्चत्वमगमत्तत्र राजा शोकनिपीडित । [5]
ततोऽनुगन्तुं त देवी मतिं चक्रे यदात्मना ।
मैव कार्यौ सुतस्तेऽय चक्रवर्ती भविष्यति ।
एवमुक्ता तदौर्वेण तस्माच्च विरराम सा ।
सप्तवर्षोत्तरे काले तस्मिन्नौर्वाश्रमे सती ।

[(l 1) V3 अश्ववा°, B2 म च वा°, D11 अग्निरश्वाभवद् (for ऊर्ध्वबाहुरभूद्) V3 वै यो हयादिभि —D11 om l 2 —(l 2) V4 om स (submetric) V3 उद्विग्नो गर्भवत्या च (for the prior half) —(l 3) D11 गरलो (for [अ]स्यै गरो) —(l 4) V4 damaged for पश्चात् V4 स्वप° (sic), B2 बाहुरौर्वाश्रम (for स्वर्गमौर्वाश्रमे) —V3 4 D11 om l 5 —(l 6) V4 मा (for त) V4 ..र्वके (for मतिं चक्रे) V3 यनात्मना —D11 om l 7 —(l 7) V3 स्तस्तेस्तु, V4 सुतस्तु च (corrupt) (for °स्तेऽय) —(l 8) V3 उक्त्वा —(l 9) D11 सप्तवर्षनरे (sic) V4 मुने (for सती)]

—After 24, D1–3 7 ins

1273* असितात्सगर पुत्र क्षत्रदेव्या व्यजायत ।

D1 cont, Dt D4 6 8 9 14 S Cv r m g t ins after 24:

सह तेन गरेणैव जातः स सगरोऽभवत् ।
सगरस्यासमञ्जस्तु असमञ्जादथांशुमान् ॥ २५

दिलीपोंऽशुमतः पुत्रो दिलीपस्य भगीरथः ।
भगीरथात्ककुत्स्थश्च ककुत्स्थस्य रघुस्तथा ॥ २६

G. 1. 72
B. 1 70
L 1. 66.

1274* यस्यैते प्रतिराजान उदपद्यन्त शत्रव ।
हैहयास्तालजङ्घाश्च शूराश्च शशबिन्दव ।
तांस्तु सप्रतियुध्यन्वै युद्धे राजा प्रवासित ।
हिमवन्तमुपागम्य भार्याभ्या सहितस्तदा ।
असितोऽल्पबलो राजा कालधर्ममुपेयिवान् ।
द्वे चास्य भार्ये गर्भिण्यौ बभूवतुरिति श्रुति ।
एका गर्भविनाशार्थं सपत्न्यै सा गर ददौ ।
तत शैलवरे रम्ये बभूवाभिरतो मुनि· ।
भार्गवश्च्यवनो नाम हिमवन्तमुपाश्रित ।
तत्र चैका महाभागा भार्गव देववर्चसम् ।
ववन्दे पद्मपत्राक्षी काङ्क्षन्ती सुतमुत्तमम् ।
तमृषिं साभ्युपागम्य कालिन्दी चाभ्यवादयत् ।
स तामभ्यवदद्विप्र पुत्रेप्सु पुत्रजन्मनि ।
तव कुक्षौ महाभागे सुपुत्र सुमहाबल ।
महावीर्यो महातेजा अचिरात्मजनिष्यति ।
गरेण सहित· श्रीमान्मा शुच कमलेक्षणे ।
च्यवन तु नमस्कृत्य राजपुत्री पतिव्रता ।

[(1 1) D1 तस्याते, D6 (before corr as above) यस्य ते, Cm as above M4 प्रथिता राजन् (for प्रतिराजान) D4 G4 उपपद्यत, Cm as in text —(1 2) D14 T1 2 G M4 हैहयास्, Cm g हैहयास् (as above) Dt प्राशविंदव, D1 4 14 G2 4 M1–3 श (D1 शि) शिविंदव —(1 3) Dt D6 8 ताश्च स-, D14 T1 3 G4 तान्स तु, T2 M3 सु (M3 स) तास्तु (for तास्तु सं-) D4 हि, G1 तु (for वै) M4 सप्रतियुध्यार्तो D4 युधि (for युद्धे) D1 क्षय गत, D9 पराजित, M4 न्यपद्यत, Cm g t as above (for प्रवासित) —D1 M4 om 1 4–5 —(1 4) G1 विहितस (for सहितस्) D4 तथा, D14 T1 3 G4 तत (for तदा) —(1 5) D4 9 14 T1 3 G4 M3 मन्त्रिभि· सहितस्तदा (for the post half) —(1 6) D1 द्वित्वस्य (sic) (for द्वे चास्य) D4 T2 G4 M3 °त, D6 इरिश्रुते (corrupt) (for इति श्रुति) —M4 om 1 7 —(1 7) D9 -विनाशार्थे, D14 T G2 4 M1 3 -विनाशाय G1 3 सपत्न्या Dt D6 8 Cm g t मगर, D9 G4 च गर, T3 गरल, M2 3 तु गर (for सा गर) D1 तयोरेका गर प्रादात्सपत्न्या ह्यसूयया (sic) —(1 8) M2 तदा (for तत) D4 14 T G4 M2–4 शैलवर रम्य D1 एतस्मिन्नन्तरे वीर (for the prior half) —(1 9) Dt चवनो (sic) —D1 om 1 10–11 —(1 10) M2 damaged up to भा in भार्गव D6 वैका, D14 का तु, T1 3 G4 [ए]का तु, G1 [ए]व च, G3 चैव (for चैका) —(1 11) M4 रक्षती (for काङ्क्षन्ती) G1 3 पुत्रम् (for सुतम्) D14 T1 3 G4 M4 आत्मन (for उत्तमम्) D9 काक्षति मुनिमत्तम (sic) (for the post half) —(1 12) D4 च, T3 ता (sic) (for सा) G2 M1 कालिंगी M3 (after corr as above) चापि (for चाभि-) D1 कालेभ्येत्स न्यवेदयत् (for the post half) —(1 13) D1 स तयेत्य°, D9 तामपि ह्य°, T2 °ध्य° (for स तामभ्य°) D1 वरिष्ट, D9 पुत्रक, M4 वरेप्सु (for पुत्रेप्सु) D4 प्र°, D6 पुत्र (sic) (for पुत्र) D9 गर्भिणि (for -जन्मनि). —For ins see below —D1 om 1 14–17 —(1 14) D6 स पु°, D9 पुत्रश्चाय (for सुपुत्र सु-) —(1 15) D9 स ज°, T3 त जनिष्यसि, M4 जनयिष्यति (for सजनिष्यति) —(1 16) M3 सहित, Ct as above M2 damaged कमलेक्षणे —For ins see below —(1 17) Dt D6 8 च, D9 T1 त (for तु) D4 °रकृत्वा, T1 पुरस्कृत्य, M4 मन° (metathesis) (for नमस्कृत्य)]

—After 1 13, D1 ins

1275* तत· सा गृहमागम्य पुत्रजन्मसमुत्सुका ।

—After 1 16, D14 T1 3 G1 3 4 ins

1276* एवमुक्ता महाभागा असिते स्वर्गते सति ।
विधाय चेतो नृपतौ विद्युल्लेखेव सुप्रभा ।

[(1 1) Note hiatus between two halves —(1 2) T1 3 G4 निधाय]

—V3 4 B2 Dt D1 3 4 6–9 11 (V3 4 B2 D11 after 1272*, D3 7 after 1273*) 14 S cont (1274*), Ñ2 V1 2 B1 3 4 D10 ins after 24

1277* पतिशोकातुरा तस्मात्पुत्र देवी व्यजायत ।
सपत्न्या तु गरस्तस्यै दत्तो गर्भजिघांसया ।

[M4 transp 1 1 and 2 —(1 1) T3 पतिरेकातुरा (sic) Ñ2 V B2–4 D3 7 10 त तु (Ñ2 B2 3 D10 च), D1 तत्र, M3 तेन, M4 तरय (for तस्मात्) Dt D4 6 8 Ctp पतिना रहिता त (D4 य) स्मात् (for the prior half) D9 अत्र (for पुत्र) V4 देव, T3 ने द्वि (sic) (for देवी) Dt व्यनायते, D11 व्यजीजनत् —Ñ2 V1 2 B D1 3 7 11 om 1 2 —(1 2) T3 सपत्न्यास्. D9 च (for तु) G2 रगस् (metathesis) (for गरस्) D9 T3 G1 3 M2 4 तरया (G1 °स्या) (for तस्यै)]

25 a) D4 स हि (for सह) D3 तात (for तेन) V1 [ए]व गरेण (by transp), V2 [ए]व रोगेण (sic), V3 °णेह (for गरेणैव) V4 गरेण सह तेनैव (by transp). —b) Ś1 D1 3 5 7 11 12 M4 तस्मात्स, Ñ2 V B D2 9 10 13 तत स, Dt D6 8 G1–3 M1 सं (G2 M1 स) जात·, Cg t as in text (for जात स) D3 11 om (hapl) स in सगरो. —Note hiatus between c and d —c) Ś1 D3 5 7 12 [अ]भूद् (for तु) D2 9 सगरादसमजोभूद् —d) D3 9 तथा (for अथ) Ś1 D5 12 M4 असमजसुतोंशुमान्, D3 7 आसमंजस्तथाशुमान्. —For 25cd, Ñ2 V B D1 10 11 13 subst

1278* सगरादसमञ्जस्तु अंशुमानसमञ्जस ।

[Note hiatus between two halves V3 त्वसम चाभूद्; B4 अशमजाश्च, D1 °जोभूद्, D13 असयमजास्तु (for असमञ्जस्तु) V4 स्व°, B1 चा° (for असमञ्जस)]

—After 25, M3 reads for the first time 28cd repeating it in its proper place

26 b) V1 4 D2 9 दिलीपाच्च (D2 9 °त्तु) (for दिलीपस्य). —After 26ab, B2 ins

I 72.27 I 70 39 I 66 27 रघोस्तु पुत्रस्तेजस्वी प्रवृद्धः पुरुषादकः ।
कल्माषपादो ह्यभवत्तस्माज्जातस्तु शङ्खणः ॥ २७
सुदर्शनः शङ्खणस्य अग्निवर्णः सुदर्शनात् ।
शीघ्रगस्त्वग्निवर्णस्य शीघ्रगस्य मरुः सुतः ॥ २८
मरोः प्रशुश्रुकस्त्वासीदम्बरीषः प्रशुश्रुकात् ।
अम्बरीषस्य पुत्रोऽभून्नहुषः पृथिवीपतिः ॥ २९
नहुषस्य ययातिस्तु नाभागस्तु ययातिजः ।
नाभागस्य बभूवाज अजाद्दशरथोऽभवत् ।
तस्माद्दशरथाज्जातौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ॥ ३०
आदिवंशविशुद्धानां राज्ञां परमधर्मिणाम् ।
इक्ष्वाकुकुलजातानां वीराणां सत्यवादिनाम् ॥ ३१

1279* येन स्वर्गाद्दिहानीता गङ्गा सागरगामिनी ।
आनीय पुरुषा स्वे वै भस्मीभूता समुद्धृता ।,

while D4 ins राम राम, whereas M3 (marg *sec m*) ins

1280* भगीरथसुतश्चापि सुनाभागो बभूव ह ।
सुनाभस्तस्य दायादो नित्य धर्मपरायण ।
अम्बरीष सुतस्तस्य नाभागस्य महात्मन ।
अयुतायु सुतस्तस्य अम्बरीषस्य पार्थिव ।
अयुतायोस्तु दायादो ऋतुपर्णो महायशा ।
ऋतुपर्णस्य पुत्रस्तु सत्यकामो नरेश्वर ।
सत्यकामस्य पुत्रोऽभूत्सुदास इति विश्रुत ।
सुदासस्य तु सौदास सौदासस्यात्मकोऽभवत् ।
आत्मकस्याभवत्पुत्रो मूलको नाम पार्थिव ।
मूलकस्यापि धर्मात्मा सुत शतरथ स्मृत ।
तस्माच्छतरथाद्राजा त्वैळीविळनराधिप ।
आसीदैळविळाच्छ्रीमान्पृथुधर्मा प्रतापवान् ।
तस्य विश्वमह पुत्र खट्वाङ्गस्तु महाबल ।
दीर्घबाहुस्तस्य सुतो ककुत्स्थस्तस्य पुत्रक ।

[Note hiatus between two halves in l 4]

—[c]) M3 (before corr as in text) महा° (for भगीरथात्) Ś1 ककुत्स्थ तु, Ñ2 V B D3 7 9 10 तु (V1 2 4 D9 च, B2 · [submetric]) काकुत्स्थ, D1 2 5 12 T2 G M1 3 (after corr *sec m*) क (D12 का) कुत्स्थस्तु (M3 °त्स्थात्तु) —[d]) Ś1 D3 5 7 12 क (D3 7 का) कुत्स्थात्तु, Ñ2 V B D10 काकुत्स्थाच्च, Dt D4 6 8 11 13 ककुत्स्थाच्च (D11 °त्तु) Ś1 D3 5 7 11 स्मृत, V1 M3 तदा, D1 2 9 12 14 T1 3 G4 सुत (for तथा) G1–3 M1 3 (after corr *sec m*) रघुस्तस्मादजायत

27 [a]) D7 तयोम् (for रघोस्) Ś1 Ñ2 V B2–4 D1–3 5 7 9 10 13 तु (B3 च) वंशे, B1 पुत्रस्तु (by transp), D12 तु वम (sic) (for तु पुत्रस्) —[b]) Ś1 D5 12 विवृद्ध, V4 B2 (after corr m as in text) D4 प्रवृद्ध., Cm g t as in text (for प्रवृद्ध) —[c]) Ś1 D5 11 12 राजाभूत्, B4 ·भ°, Dt D6 8 G2 M1 [ऽ]प्य° (for ह्यभवत्) —[d]) D4 च (for तु) Ś1 B D5 11 12 खनक (B श [B2 श] खण) स्तस्य चात्मज, Ñ2 V D1–3 7 9 10 13 श (V4 ख) खन (V1 खखर, V3 D3 7 13 शू [V3 श] ङ्खल) स्तस्य चात्मज

28 Note hiatus between [a] and [b] —[a]) D11 M4 सुदर्श·, D13 स्वदर्शन. Ś1 D5 11 12 तु खनकाद्, Ñ2 V2 D1 2 9 10 G1 (after corr as in text) शखनस्य, V1 4 खखन (V1 °र) स्य, V3 B1 4 D3 7 13 शं (V3 शं) खल (B1 4 °ण) स्य, M4 शख स्य —[b]) V4 [अ]ग्निवर्ण (submetric), D3 7 G1 3 (all to avoid hiatus) ह्य (D3 चा, D7 त्व) ग्निवर्ण —V4 om 28[c]–30[d] —M3 reads 28[cd] first time after 25 —[d]) D4 marg, D12 शीघ्र·स्य (for शीघ्रगस्य) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 [अ]भवन्मुनि (D11 °न्मर) (for मर सुत) Ñ2 V1–3 B D10 13 शीघ्रगादभवन्मनु

29 V4 om 29 (cf v l 28) —[a]) Ś1 D1–3 5 7 9 12 मुने·, Ñ2 V1–3 B D10 13 मनो (for मरो) V1 B4 प्रसुश्रुको (V1 °तो), D5 12 प्रसुस्तुत्रो Ś1 Ñ2 V1 2 B1–3 D1–3 5 7 9–13 हि, V3 [ऽ]पि, D4 च (for तु) —[b]) B4 अनुरीप Ñ2 V1 D11 प्रसु (Ñ2 °शु) श्रुतात्, D5 12 प्रसुस्तुकात्, D13 तु सुश्रुतात् —[d]) D2 3 नघुप (for नहुष) Ś1 °·ति, Dt D3 6–8 च (D3 7 स) महीपति (for पृथिवीपति)

30 V4 om 30[abcd] (cf v l 28) —[a]) Ś1 D4 नहुषाच्च (D4 °त्तु), D2 3 नघुषस्य Ñ2 B3 4 D2 5 10 12 G2 M1 च (for तु) —[b]) Ś1 Ñ2 B1 3 4 D5 10 12–14 T1 3 G2 4 M1 2 नाभागश्च (D12 °·), D2–4 7 नाभ (D3 °·, D7 °गा) गस्तु Ś1 ययागत, V1–3 B D5 11 12 ययातित (V2 °क), D3 जयातिन —Note irregular संधि between [c] and [d] —[cd]) D4 नाभागात्तु, T3 नाभागश्च Dt D4 8 [अ]ज (for [अ]ज) T2 (to avoid irregular संधि) ह्यजाद् D14 दाशरथो M2 सुत (for ऽभवत्) Ś1 Ñ2 V1–3 B D1–3 5 7 9–13 अजो नाभागपुत्रस्तु (B4 °श्च, D9 °त्रोभूत) तस्माद्दशरथोभवत् (B1 °थ स्मृत) —[e]) Ś1 D1–3 5 7 9 12 नृपाद्, Dt D6 8 14 T1 2 G2.4 M1 2 अस्माद् (for तस्माद्) Ñ2 V B D10 13 राज्ञो दशरथ (V4 °·) स्येमौ (D13 °स्यैतौ), D11 राज्ञो दश·थस्यापि —[f]) Ñ2 V B D10 11 13 तनयौ, D2 (with hiatus) तौ इमौ (for भ्रातरौ) —After 30, Ś1 D1–3 5 7 9 12 ins

1281* कुरुवंशानुरूपिण्यौ कुलवंशानुरूपयो ।

[D1 कुश- (for कुल [both]) D1 2 9 -वंश्य- (for first -वंश-) D2 3 5 -[अ]नुरूपिणौ]

31 Ś1 D1–3 5 7 9 12 om 31 —[a]) Cv r m g as in text ❀ Ct आदितो ब्रह्माणमारभ्य वंशेन शुद्धाना । ❀ —[b]) D14 पर·- (for परम-) —For 31, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

रामलक्ष्मणयोरर्थे त्वत्सुते वरये नृप । सदृशाभ्यां नरश्रेष्ठ सदृशे दातुमर्हसि ॥ ३२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकोनसप्ततितमः सर्गः ॥ ६९ ॥

७०

एवं ब्रुवाणं जनकः प्रत्युवाच कृताञ्जलिः ।
श्रोतुमर्हसि भद्रं ते कुलं नः कीर्तितं परम् ॥ १
प्रदाने हि मुनिश्रेष्ठ कुलं निरवशेषतः ।
वक्तव्यं कुलजातेन तन्निबोध महामुने ॥ २

G I 72
B I 71
L I 66

1282* स्वायंभुवस्य मनोरिति शुद्धाना राज्ञाममिततेजसाम् ।
काकुत्स्थेक्ष्वाकुसगररघुप्रवरजन्मनाम् ।
उदाराचारसत्त्वाना क्षत्रधर्मानुपालिनाम् ।
कुले जलनिधिप्रख्ये जातयोर्वृत्तशालिनो ।

[(l 1) V3 M4 आत्मनोर्, B3 सामनोर् V1 M4 अपि, V2 3 B3 (*inf lin* also) D11 13 अनि- (for इति) V1 3 4 मिद्धाना (for शुद्धाना) —(l 2) D11 क°, M4 कु° (for काकुत्स्थ-) —(l 3) V1 तदाचार- (submetric) (for उदाराचार-) Ñ2 -सत्त्वा. (for -सत्त्वाना) Ñ2 B1 M4 (before corr)°ता, V1 °र्थे पालिना, D11 °नुपाचिना (sic) (for °नुपालिनाम्) —(l 4) M4 जगति विख्याते (for जलनिधिप्रख्ये) V3 वृत्ति, M4 कुल- (for वृत्त)]

32 ^{b}) Ś1 D1 3 5 7 9 12 13 वरयास्या (Ś1 °योरा, D5 °यात्मा [sic]) त्मजे तव, Ñ2 V B D10 वरये तनये तव, D2 वरय स्यात्मजा तव (sic), D11 कुलेन विनयेन च —^{c}) Ñ2 V B D10–13 M4 सु (Ñ2 B1 D12 स्व, D13 तु) सदृशे (for नरश्रेष्ठ) —^{d}) Ñ2 V B D10 12 13 M4 सुते त्व, D2 सदृशा (sic), D11 पुत्रौ त्व (sic), G1 3 M3 सदृशौ (sic), Cg as in text (for सदृशे)

Colophon Ñ2 V B D10 11 13 om (cont the Sarga) —*Kānda name* Ś1 om, D1 3 अयोध्या° —After Kānda name, B3 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 आदिवंशकीर्तन, D1 9 वंश (D9 वंशानु) कीर्तनं, D2 5 7 12 वंशकीर्तनो (D2 °वर्णनं), D3 वंशपरिकीर्तन, D6 इक्ष्वाकुवंशवर्णनो —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 D3 5 12 om Dt D4 6 8 14 S (except M4) 70, D1 48, D2 45, D7 50, D9 73, M4 66 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M1 2 श्रीरामाय नमः, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

70

☞ Ñ1 Ck missing Sarga 70 (cf v l 1 66 10 and I 69 18 respy) Ñ2 V B D10 11 13 continue the previous Sarga Rāmānuja does not comment on this Sarga

1 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 एवमुक्तोऽथ (D3 11 om [ऽ]थ [submetric]), M4 इति ब्रुवत (for एव ब्रुवाण) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 तमुवाच —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 M4 धर्मज्ञ (for भद्रं ते) —^{d}) G1 तत् (for न) Ś1 D1–3 5 7 9 12 शृण्वता वर (D1–3 7 वर, D9 पर), Dt D6 8 परिकीर्तित (for कीर्तित परम्) M4 कुल मम च पार्थिव —For 1, Ñ2 V B D10 11 (l 2 only for 1^{cd}) 13 subst

1283* इत्युक्तो जनको राजा कृताञ्जलिरभाषत ।
अस्माकमपि राजर्षे कुल त्वं श्रोतुमर्हसि ।

[(l 1) V3 इत्युक्ते —(l 2) Ñ2 V4 B3 D10 ब्रह्मर्षे (for राजर्षे) V4 ता (for त्व) D13 ज्ञातुम्]

2 D11 repeats 2^{ab} after 1284* —^{a}) D4 M4 नरश्रेष्ठ, T3 कुलश्रेष्ठ Ś1 Ñ2 V B D10 11 (first time) 13 कन्यादाने हि (D11 सप्रदानेषु second time) वक्तव्य, D1–3 7 9 प्रदानेषु च (D3 7 तु, D9 प्र) वक्तव्यं, D5 12 प्रदाने स्व च कर्तव्य —^{b}) D9 निरविशेषत —Ś1 D13 om 2^{cd} —^{c}) D11 अवश्य (for वक्तव्य) —^{d}) Dt D6 8 महामते, D1–3 7 9 जनेश्वर (D1 3 °र), D5 11 12 नरेश्वर (for महामुने) —For 2^{cd}, Ñ2 V B D10 subst, while D11 ins after 2^{ab} (first time)

1284* नामतो वृत्ततश्चैव कर्मत शीलतस्तथा ।

[Ñ2 V3 B3 D10 वृत्ति° (for वृत्त°) B1 D11 धर्मत]
—After 2, Ñ2 V B D10 13 (after 2^{ab}) read an additional colophon

1 73 2 1 71 3 . 1 67 2 राजाभूत्त्रिषु लोकेषु विश्रुतः स्वेन कर्मणा ।
निमिः परमधर्मात्मा सर्वसत्त्ववतां वरः ॥ ३
तस्य पुत्रो मिथिर्नाम जनको मिथिपुत्रकः ।
प्रथमो जनको नाम जनकादप्युदावसुः ॥ ४
उदावसोस्तु धर्मात्मा जातो वै नन्दिवर्धनः ।
नन्दिवर्धनपुत्रस्तु सुकेतुर्नाम नामतः ॥ ५
सुकेतोरपि धर्मात्मा देवरातो महाबलः ।
देवरातस्य राजर्षेर्बृहद्रथ इति श्रुतः ॥ ६
बृहद्रथस्य शूरोऽभून्महावीरः प्रतापवान् ।
महावीरस्य धृतिमान्सुधृतिः सत्यविक्रमः ॥ ७
सुधृतेरपि धर्मात्मा धृष्टकेतुः सुधार्मिकः ।
धृष्टकेतोस्तु राजर्षेर्हर्यश्व इति विश्रुतः ॥ ८
हर्यश्वस्य मरुः पुत्रो मरोः पुत्रः प्रतीन्धकः ।
प्रतीन्धकस्य धर्मात्मा राजा कीर्तिरथः सुतः ॥ ९

[*Kānda name* D13 om Ñ2 V B D10 आदि° —After Kānda name, B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ2 V1–3 B कन्यावरण, V4 इक्ष्वाकुवंशानुकीर्तन, D13 रघुवंशवर्णन —*Sarga no* (figures, words or both) V1 B1 4 om Ñ2 B3 D10 72, V2 73, V3 70, V4 36, B2 D13 71] —After colophon, Ñ2 V B D10 11 (after 2, preceded by इति) 13 ins

1285* तत आभाष्य जनको वसिष्ठं वदतां वरम् ।
नृपं दशरथं चेदं प्रोवाच वचनं तदा ।

[(l 1) B1 त्वाभाष्य D10 द्विपदां (for वदतां) B1 वरं (for वरम्) —(l 2) Ñ2 दशरथश् V3 [ए]व (for [इ]द) D11 उवाच वदतां वरं (for the post half)]

3 D3 om (hapl) 3 —^{a}) D4 [आ]सीत् (for [अ]भूत्) B4 om लोकेषु —^{b}) B1 तेजसा (for कर्मणा) —^{c}) D11 मिथिलायां निमिर्नाम —^{d}) V3 -धर्मवतां, B1 2 -सत्(B2 -त)त्वविदां, D1 2, 9 -शस्त्रभृतां, Cg as in text (for -सत्त्ववतां) —For 3, Ś1 subst

1286* राजाभूत्त्रिषु लोकेषु निमिः परमदुर्जयः ।

4 ^{a}) V2 निमिर् (sic), G2 मिथुर्, Cv as in text (for मिथिर्) —^{b}) Cv जनितो Ś1 D1–3 5 7 9 12 जनितो ने (D2 3 7 9 नि)मिपर्वते (D3 °तं), Ñ2 V B (B2 m also as in Ś1) D10 11 13 बभूवानुपमद्युति, D4 जनितो मुनिसत्तम, D14 T1 G M1 2 जनितो निमि(M2 मिथि)पुत्रक, T2 M3 मिथिला येन निर्मिता, M4 बभूव परमद्युति —^{c}) Ś1 Ñ2 V B (B2 marg also as in text and तथापि) D10 11 13 M4 तस्यापि, D1 2 9 T2 M3 मिथेस्तु, D7 प्रथ+, Cv m g t as in text (for प्रथमो) Ś1 B4 Dt D1–9 G1–3 M1 2 राजा, D10 जज्ञे (for नाम) —^{d}) Ñ2 V B D3 7 10 11 13 जनकस्य (for जनकाद्) Ś1 D1 (with hiatus) 5 12 तु, D2 9 च (with hiatus) (for अपि) Ś1 D5 12 रु (Ś1 ग)दावसु

5 ^{a}) Ś1 D12 ग(D12 रु)दावसोस् Ñ2 V B1–3 D10 11 13 M4 अभूत्पुत्र, B4 अभूत्सूनु, D3 सुध°, M2 च ध° (for तु धर्मात्मा) —Ś1 D5 om (hapl ?) 5^b–7^a —^{b}) Ñ2 V1 2 B D10 11 13 M4 प्रथितो, V3 प्रसृतो, V4 पतितो, D1–3 7 9 12 तनयो, G1 3 राजा वै (for जातो वै) —^{c}) Ñ2 V B D10 11 13 M4 नंदिवर्धनतश् (V2 3 M4 °जश्, B1 °स्य) चासीत्; Dt D1–4 6–9 G1 3 M2 नंदिवर्धनज (Dt D4 8 °सुत, D6 °नसुत [hypermetric]) शूर (D4 शूर, G1 3 M2 श्रीमान्), D12 ˘ ˘ ˘ ˘ ज शूर —^{d}) Ñ2 स्वकेतुर् Ñ2 V1 3 4 B D10 11 13 M4 पार्थिव, V2 विश्रुत, D1–3 7 9 12 धार्मिक (for नामत)

6 Ś1 D5 om 6 (cf v l 5) —^{a}) Ñ2 स्वकेतोर्, D3 सुकेतुश् (for सुकेतोर्) Ñ2 V B D10 11 13 अभवत्पुत्रो, D3 7 चापि ध°, M4 सप्यभूत्पुत्रो (for अपि धर्मात्मा) —^{b}) B3 D8 (after corr as in text) देवराजो, D1 सैंदवस्तु D4 महाबल V3 देवरातेति विश्रुत —^{c}) B3 D1 3 देवराजस्य, T3 °श्च Ñ2 V B D10 11 13 M4 तनयो, D3 7 12 राजर्षिर् (for राजर्षेर्) D1 (gloss) सैंदवस्य तु राजर्षेर —^{d}) G1 बृहद्रुढ V4 Dt D1–4 6–9 12.14 T1 3 G1 3 स्मृत

7 Ś1 D5 om 7^a (cf v l 5) —^{a}) G1 बृहद्रुढस्य Ñ2 V1 2 B D10 13 च सुतो, V3 D11 तनयो, V4 पुत्रस्तु, D1–3 7 धर्मात्मा (for शूरोऽभून्) D12 बृहद्रथात्सुधर्मात्मा, T2 बृहद्रथस्तु शू°, M4 बृहद्रथसुतश्चासीत् —^{b}) Ñ2 V B D10 11 13 महावीर्ये, T3 महावीर- (for महावीर) Ś1 D1–3 5 7 12 महावीर्यो न्य(D5 °र्योथ)जायत —B2 reads 7^c–8^a in marg —^{c}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9 10 12 13 महावीर्यस्य (V4 °स्तु, B4 °श्च) D2 धुतिमान्, D5 धर्मात्मा (for धृतिमान्) —^{d}) D2 सुवृत्तिस्, D6 धृति (submetric), D13 सुद्दृतिश् (for सुधृति) Ś1 V4 B2 D1–3 5 7 9 12 तस्य चात्मज, Ñ2 V1–3 B1 3 4 D10 11 13 M4 तनयो(D13 च तनो)भवत् (for सत्यविक्रम)

8 B2 reads 8^a in marg (cf v l 7) —^{a}) D2 सुवृत्तेर्, D13 सुद्दृतेर् (for सुधृतेर्) —^{b}) D1 4 T3 दृष्टकेतु Ś1 D1–3 5 7 9 12 न्न(D1 2 9 न्य)जायत, Ñ2 V B1–3 D10 M4 अभूत्सुत, B4 D13 सुतोभवत्, D11 इति स्मृत (for सुधार्मिक) —G4 om from राजर्षेर् in ^{c} up to देवमीढस्य in 10^c D2 repeats 8^c–9^c after 12^b —^{c}) D1 3 4 13 T3 दृष्टकेतोस् Ś1 D1–3 5 7 9 12 तु(D1 च) काकुत्स्थ, Ñ2 V1–3 B D10 11 13 M4 अभूच्चापि, V4 अभवच्चापि (hypermetric), Dt D6 8 च रा° (for तु राजर्षेर्) —^{d}) Ñ2 V B1–3 D10 11 13 तनयस्तथा, B4 तनयो महान्, D3 7 G1 3 इति कीर्तित, M4 तनयो नृप (for इति विश्रुत)

9 G4 om 9 (cf v l 8) D2 repeats 8^c–9^c after 12^b —^{a}) D2 °स्य मुरु, D3 7 हर्यश्वमरुत. (sic), D5 12

पुत्रः कीर्तिरथस्यापि देवमीढ इति स्मृतः ।
देवमीढस्य विबुधो विबुधस्य महीध्रकः ॥ १०
महीध्रकसुतो राजा कीर्तिरातो महाबलः ।
कीर्तिरातस्य राजर्षेर्महारोमा व्यजायत ॥ ११
महारोम्णस्तु धर्मात्मा स्वर्णरोमा व्यजायत ।
स्वर्णरोम्णस्तु राजर्षेर्ह्रस्वरोमा व्यजायत ॥ १२
तस्य पुत्रद्वयं जज्ञे धर्मज्ञस्य महात्मनः ।
ज्येष्ठोऽहमनुजो भ्राता मम वीरः कुशध्वजः ॥ १३
मां तु ज्येष्ठं पिता राज्ये सोऽभिषिच्य नराधिपः ।
कुशध्वजं समावेश्य भारं मयि वनं गतः ॥ १४
वृद्धे पितरि स्वर्याते धर्मेण धुरमावहम् ।
भ्रातरं देवसंकाशं स्नेहात्पश्यन्कुशध्वजम् ॥ १५
कस्यचित्त्वथ कालस्य सांकाश्यादगमत्पुरात् ।
सुधन्वा वीर्यवान्राजा मिथिलामवरोधकः ॥ १६   G 1 73 B 1 71 L 1 67 1

T3 G1 °स्य मरुत्, D11 °स्य मह, M2 °स्य मरो (for हर्यश्वस्य मरु) —[b]) D2 मुरो (for मरो) Ś1 प्रतद्धक, Ñ2 V1–3 B D10 11 13 प्रसिद्धक, D1 प्रभजक, D2 9 प्रभद्रक, D3 7 प्ररुद्धक (for प्रतीन्धक) D5 12 मरुत्पुत्रात्प्रतंधक —[c]) Ś1 प्रतद्धस्य (submetric), Ñ2 V1–3 B D10 13 प्रसिद्धकस्य, V4 प्रवृद्धस्य (submetric), D1 प्रभंजकस्य, D2.9 प्रभद्रकस्य, D3 प्ररुद्धस्य च, D5 12 प्रतधकस्य, D7 प्ररुद्धकस्य (for प्रतीन्धकस्य) D11 प्रसिद्धकाश्च सजज्ञे —D2 om (hapl) 9[d]–12[a], D9 om 9[d]–10[a]. —[d]) D3 7 पुत्र (for राजा) Ñ2 V B D10 11 13 M4 कृति(M4 °त)रथ, G1 3 °रत (for कीर्तिरथ) S1 D5 13 तत, D1 7 स्मृत, D4 M3 श्रुत

10 G4 om up to देवमीढस्य in [c] (cf v l 8) D2 om 10, D9 om 10[a] (for both cf v l 9) D1 om (hapl) 10[ab] —[a]) Ñ2 V B D10 11 13 M4 कृति(M4 °त)रथस्य, G1 3 °रतस्य M2 [अ]थ (for [अ]पि) —[b]) V1 2 4 B1 2 4 D3 4 7 11 G1–3 M1 2 4 श्रुत (for स्मृत) —[c]) D11 (also) स्वर्णमीढस्य, G1 देवमीयस्य D4 समिध (for विबुधो) —[d]) D4 समिधस्य Ś1 D1 5 9 12 महाधक, Ñ2 V B D10 11 13 [अ]पि(B1 [अ]सि) चाध(Ñ2 V2 3 B4 D11 °ध्र)क, D3 7 महावक, D4 °ध्रक, G1 3 °भृत, M3 °धृत, M4 [अ]पि चद्रक (for महीध्रक)

11 D2 om 11 (cf v l 9) —[ab]) Ś1 D1 5 9 12 महाधक-, D3 7 महावक, D4 °ध्रक-, G1 3 °भृत-, G2 M1 °ध्रस्य, M3 °धृत- (for महीध्रक-) Ñ2 V B D10 11 13 अध्र(V1 4 B1–3 D10 11 13 °व)कस्य सुतश्चासीत्(V4 °पि) कृतिरात(V1 B4 °ज, V2 4 °त्र, D11 °थ) इति श्रुत (B3 °ति), M4 चद्रकस्य सुतस्त्वासीत्कीर्तिरात इति श्रुत —[c]) Ś1 D1 3 5 7 9 12 काकुत्स्थ, M4 च सुतो (for राजर्षेर्) Ñ2 V B D10 11 13 कृतिरात(V1 B4 °ज, V3 4 °त्र)स्य च सुत (V4 सुतनु, D11 पुत्रस्तु) —[d]) Ñ2 V B D10 11 13 कृतिरोमा, M3 महारोम्णो (for महारोमा) G4 damaged for मा व्यजायत

12 D2 om 12[a] (cf v l 9) —[a]) D12 महोरोमस्. D9 सुध°, M4 सुतश्चासीत् (for तु धर्मात्मा) Ñ2 V B D10 11 13 कृति(B2 °त)रोम्ण (B1 3 D10 11 13 °म) सुतश्चापि (V2 B2 D13 °श्चासीत्, D11 °स्त्वासीत्) —[b]) Ś1 D1–3 5 7 9 12 ह्रस्वरोमा Ñ2 V B D10 11 13 M4 [इ]ति विश्रुत (for व्यजायत) —After 12[b], D2 repeats (hapl) 8[c]–9[c] and then 12[b] —[c]) Ñ2 V B D10 M4 [ऽ]भवच्चा(V4 °श्चा)पि (for तु राजर्षेर्) Ś1 D1–3 5 7 12 सुवर्णरोमा काकुत्स्थ, D9 स्वर्णरोमा च काकुत्स्थ, D11 स्वर्णरोम्णस्तु तनयो, D13 स्वर्णरोमोद्भवश्चापि —[d]) Ś1 D1–3 5 7 9 ह्रस्वरोम्णो Ñ2 V B D10 11 13 M4 सुतो बली (for व्यजायत)

13 [a]) Ś1 D3 12 यस्य Ś1 D2 3 5 7 9 12 राजन्, Dt D4 6 8 G1–3 M1 2 राज्ञो, D1 राजा (for जज्ञे) —[b]) M3 धर्मस्य सु- (for धर्मज्ञस्य) —[c]) V4 आत्मजश्, D13 अनुतश्, G4 M2 अनुज- (for अनुजो) Ñ2 V1 3 4 B1–3 D10 11 13 M4 चाय, V2 B4 चापि (for भ्राता) Ś1 D1–3 5 7 9 12 तस्य(D3 °त्र) ज्येष्ठोहमनुजो —[d]) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 मम भ्राता, Ñ2 V B D10 13 M4 भ्राता मम (for मम वीर)

14 [ab]) Dt मा, D3 7 स (for मा) D5 12 नियोज्य (for तु ज्येष्ठ) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D10 11 13 M4 ततो, V3 D1–3 5 7 9 12 सुत (for पिता) Ś1 D1–3 5 7 12 राज्ये विनियुज्य, Ñ2 V4 M4 राज्ये अभिषिच्य (with hiatus), V1 ° भिषिच्य, V2 D11 राज्ये स्वेभिषिच्य, B1 3 4 राज्येष्वभिषिच्य, D9 राष्ट्रे विनियुज्य, D13 राज्ये ह्यभिषिच्य (for राज्ये सोऽभिषिच्य) Ś1 D3 नराधिप, Ñ2 V B Dt D6 8 10 11 13 M4 पिता मम (for नराधिप) —[c]) Ñ2 V B D10 11 13 M4 यौवराज्ये, Dt D2 समाविश्य, D9 समादिश्य, Cm t as in text (for समावेश्य) —[d]) Ś1 यौवराज्ये, Ñ2 V B D10 11 13 M4 त्यक्त्वा राज्यं, D2 भ्रातर मयि (hypermetric), D5 12 भ्रातर मे (for भार मयि) D2 तत, G4 damaged (for गत) D11 वन प्रति गत (hypermetric)

15 [ab]) G4 °द्धे (for वृद्धे) V4 सजाते (for स्वर्याते) Cm g t धुरम् (as in text) Ñ2 V B D10 13 M4 ततोह (V4 °हि) रघुनदन (for [b]) Ś1 D1–3 5 7 9 12 गते पितरि (D12 °र) तस्मिंस्तु(D2 9 तस्मिंस्तु पितरि [by transp]) स्वर्गमावृत्य तिष्ठति, D11 स्वर्याते वृद्धपितरि ततोह च कुशध्वज —[d]) S1 D1–3 5 7 9 12 पालयामि (for स्नेहात्पश्यन्) Ñ2 V B D10 11 13 M4 अपश्यं स्व(V1 4 सु)शरीरवत् (D11 °वान्)

16 [a]) B3 अथ (for त्वथ) D13 सकाश्याद् (for कालस्य) —[b]) V4 B1 D7 12 स(B1 D12 स)काश्याद्, T3 संकाशाम्, M3 सकाश्याम् (for सांकाश्याद्) ❀ Ct सांकाश्यमिति सुधन्वनगरनाम। ❀ Cm t अगमत् (as in text) Ñ2 V B D10 M4 आगतो नृप, Dt D6 8 आगत पुरात्, D5 आगतात्पु°;

G I 73 16 B I 71 17 L I 67 16 स च मे प्रेपयामास शैवं धनुरनुत्तमम् ।
सीता कन्या च पद्माक्षी मह्यं वै दीयतामिति ॥ १७
तस्याप्रदानाद्ब्रह्मर्षे युद्धमासीन्मया सह ।
स हतोऽभिमुखो राजा सुधन्वा तु मया रणे ॥ १८
निहत्य तं मुनिश्रेष्ठ सुधन्वानं नराधिपम् ।
सांकाश्ये भ्रातरं शूरमभ्यपिञ्चं कुशध्वजम् ॥ १९
कनीयानेप मे भ्राता अहं ज्येष्ठो महामुने ।
ददामि परमप्रीतो वध्वौ ते मुनिपुंगव ॥ २०
सीतां रामाय भद्रं ते ऊर्मिलां लक्ष्मणाय च ।
वीर्यशुल्कां मम सुतां सीतां सुरसुतोपमाम् ॥ २१
द्वितीयामूर्मिलां चैव त्रिर्वदामि न संशयः ।
ददामि परमप्रीतो वध्वौ ते रघुनन्दन ॥ २२

T2 आगमत्पु° (for अगमत्पुरात्) D13 आगतो नृपसत्तम —[c]) D3 7 (before corr) सुधर्मो (for सुधन्वा) D1 9 राजन्, D3 राज्य- (for राजा) Ñ2 V B1 3 4 D10 13 बलवीर्याढ्यो (V1 °र्थो, V2 °त्रो, V3 °त्मा, V4 °ण्यो, D10 °द्यो), B2 बलवान्पापो, M4 मदवीर्यार्तो (for वीर्यवान्राजा) —[d]) T3 आप रो°, M3 उपरो°, Cm g t as in text (for अवरोधक) V4 मिथिलानामरोधक, D3 मिथिलागमरोधक

17 D2 om (hapl ?) 17-18 —[a]) M4 हि (for च) Ś1 Ñ2 V B D1 3 5 7 9-13 [ऽ]प्रेपय(D5 °ये)दूत (for प्रेपयामास) —[b]) D5 अ त्तम, D6 + त्तम Ñ2 V B D10 13 M4 यदेतत्ते धनुर्गृ(B1 °र्ग्रं)हे —[c]) Dt D6 8 M2 transp कन्या and च D9 सीता कन्या च पद्माक्षीं ❀ Cv सीता कन्या च पद्माक्षीति सम्यक । ❀—For 17[cd], Ś1 D1 3 5 7 11 12 subst

1287* प्रेपयाशु नरश्रेष्ठ रत्नभूत ममेत्युत ।,

[D11 प्रिययाशु (sic) D12 नरश्रेष्ठ D3 म मेय तत्, D7 ममाद्य तत् (for ममेत्युत)]

while Ñ2 V B D10 13 M4 subst

1288* तिष्ठत्यभ्यर्चितं दिव्यमेतद्देहीति राघव।

[V3 तत्तिष्ठत्यर्चितं, B4 ° -र्चितं M4 नित्यम् (for दिव्यम्) V4 गेहेति, M4 दत्तीति (sic) (for देहीति)]

18 D2 om 18 (cf v l 17) —[a]) T2 तस्य प्रदानाद् (sic), Cv m g t as in text (for तस्याप्रदानाद्) D8 9 T3 M3 महर्षे (for ब्रह्मर्षे) Ś1 D1 3 5 7 12 तस्या(D7 °स्य)प्रदाने काकुत्स्थ, Ñ2 V B D10 11 13 M4 तस्या(V4 B4 D13 °स्य)प्रदाने वनुप, Dt तस्य मदानान्महर्षे (sic), D4 तदप्रदानाद्भगवन्, D6 तस्याप्रदान्यन्महर्षे —[b]) Ñ2 V B D10 11 13 M4 सोयुध्यत (for युद्धमासीन्) —[c]) Dt D6 8 G2 M1 Ct विमुखो (for ऽभिमुखो) Ś1 D1 3 5 7 12 हतश्च प्रमुखे(Ś1 D3 °खो) राजा, Ñ2 V B D10 11 13 ह(V1 त)तश्च स(V3 transp च and स, V4 B4 om स [submetric]) मया राजा —[d]) D9 महा, T2 या (for मया). Ś1 D1 3 5 7 12 मिथिलामवरोधक (= 16[d]), Ñ2 V B D10 13 M4 °न्वा बल (V2 °रण)गर्वित (B4 °दर्पित), D11 °न्वा कालदर्पित

19 [a]) Ś1 D1-3 5 7 12 च नरश्रेष्ठ, Ñ2 V B D10 13 M4 समरे चाह, D9 G1 3 M2 तु मुनिश्रेष्ठ, D11 चैव तत्राह (for तं मुनिश्रेष्ठ) —[b]) Ñ2 V1-3 B D10 13 महीपति, D11 नराधिप (for नराधिपम्) —D3 om 19[cd] —[c]) Ś1 मकाशे, V2 साकाश्य (sic), V4 सकाश्य, D5 7 12 स(D7 स, D12 मा) काश्ये, G1 3 माकाश्या, Ct as in text (for साकाश्ये) ❀ Cm साकाश्यमिति सुधन्वनगरनाम । ❀ D14 T M3 वीरम् (for शूरम्) —[d]) V4 D2 4 7 G2 4 M1 4 अभ्य(D4 °भि) पिचत् (G2 4 °न्), D1 अभ्यपिंचे, D5 M2 अभिपिंच, D6 °पिच्य, D12 °पिच (all sic), G1 3 अभिपिच्य (for अभ्यपिञ्चं) V4 कुशध्वज, G2 M1 नराधिप

20 Note hiatus between [a] and [b] —[a]) B1 3 ते, D12 om (submetric) (for मे) —[b]) Ś1 D1 5 12 ज्येष्ठोस्याह, D2 ज्येष्ठश्चाह, M2 (to avoid hiatus) त्वह ज्येष्ठो (for अह ज्येष्ठो) Ś1 D1-3 5 7 12 महायशा Ñ2 V B D10 13 M4 सत्यसंध (B4 °बधु) कु(B1 ° × * ×)शध्वज, D11 महाबाहु कुशध्वज —[c]) V B1-3 D13 ददानि Ñ2 V1-3 B1 3 4 D10 11 13 M4 सहितोनेन, V4 सहितानेन, B2 सहितस्तेन, D9 परम प्रीतो (for परमप्रीतो) —[d]) V4 द्वे च, D9 वधू (for वध्वौ) Ś1 D1-3 5 7 9 12 रघुनंदन, Ñ2 V B D10 11 13 (ऽ)हं सुते नृप, G1 . ॰ पुगव, M4 स्वमुते नृप (for मुनिपुगव)

21 Note hiatus between [a] and [b] —[a]) Ś1 D12 सीता (sic) Ñ2 V B D10 11 13 M4 तनयाम् (for भद्रं ते). —[b]) Dt D6 8 वै (for च) Ś1 D1-3 5 7 9 12 लक्ष्मणाय तयोर्मिला —Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 9-13 M4 read nom sing for accu sing in [cd] and Ś1 D1 2 5 9 12 मया दत्ता for मम सुता —[c]) D3 7 मया दत्ता (for मम सुता) —[d]) D3 सुता (sic), D8 (before corr) सुता (for सीता) —After 21, M4 ins 1289*

22 [a]) M4 [इ]ति (for [ए]व) Ś1 D1-3 5 7 9 12 इमे (Ś1 D5 12 °ति) कन्ये प्रयच्छामि —[b]) Ś1 D4 14 T1 3 G4 Cm त्रिर्ददामि, D7 नि°, M4 लक्ष्मणाय, Ct as in text (for त्रिर्वदामि) —[cd]) T3 G4 तु (for ते) Dt D6 8 G2 M1 मुनिपुगव (for रघुनन्दन) Ś1 D1-3 5 7 9 12 प्रदानं चानयोर्वध्वोर्धर्मेणेक्ष्वाकुनंदन —For 22, Ñ2 V B D10 11 13 subst; M4 ins after 21

1289* अयोनिजा समुत्पन्ना वेदीमध्यात्सुमध्यमा ।
ता रामाय प्रयच्छामि पत्नीं वीर्यबलार्जिताम् ।

[(l 1) V1 अयोनिका V1 क्षत्राद्धल्मुखात्क्षता (sic), V2.3 B2 4 M4 क्षेत्राद्धलमुखक्षतात् (B4 °खा सुभूव), B3 (marg also)

रामलक्ष्मणयो राजन्गोदानं कारयस्व ह ।
पितृकार्यं च भद्रं ते ततो वैवाहिकं कुरु ॥ २३

मघा ह्यद्य महाबाहो तृतीये दिवसे प्रभो ।
फल्गुन्यामुत्तरे राजंस्तस्मिन्वैवाहिकं कुरु ।
रामलक्ष्मणयोरर्थे दानं कार्यं सुखोदयम् ॥ २४ G I 73 B I 71 L I 67

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे सप्ततितमः सर्गः ॥ ७० ॥

क्षेत्राकुलमुदात्त्वभृत् (for the post half) —(l 2) D10 transp रामाय and प्रयच्छामि V3 4 B2 (m also as above) वीर्यबलान्विता, M4 सुरसुतोपमां]

23 ^{b}) Ś1 Ñ2 V2–4 B D1–3 5 7 9–13 M4 कुरु गोदानमगल (Ś1 D1–3 5 7 9 12 °मुत्तम), V1 गोदान कुरु मगल —^{c}) Ñ2 V B D10 11 13 M4 -श्राद्धं (for -कार्यं) V4 तु, D9 marg (for च) V4 ततो (for भद्र) V4 om ते (submetric) —^{d}) D2 9 कुरु (for ततो) Ñ2 वैवाहकं, M1 वैवहिका D2 9 तत (for कुरु)

24 ^{a}) Ś1 D1–3 5–7 9 11 12 14 T2 M3 मया, T1 3 मखा, G1 3 मघो, G2 M1 (after corr *sec m* as in G1) मखो, Cm t as in text (for मघा) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 [अ]पि तु, D4 6 T2 M3 [अ]प्यद्य, G1 3 [ऽ]द्य हि (by transp) (for ह्यद्य) T2 G1 3 M3 महाभाग —^{b}) Ś1 Dt D6–8 11 T2 Ct तृतीय-, Cm g as in text (for तृतीये) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 शुभे, D4 G1–3 M1 विभो —^{c}) D6 9 14 फाल्गुन्याम् (D6 °न्या), Cg t as in text M4 फल्गुना उत्तरा (sic) —^{d}) D9 कार्यं, M3 4 तत्र (for तस्मिन्) D9 शुभ (for कुरु) G2 M1 भगो यत्र प्रजापति —^{e}) T3 मध्ये (for अर्थे) M4 धर्मार्थं पुत्रयोर्वीर —^{f}) Dt दानकार्यं, D14 T1 3 G4 गोदानं च, G2 M1 दान कुर्या, M4 धर्मकार्यं, Cg t as in text (for दान कार्यं) T3 शुभोदयं —For 24^{cdef}, Ś1 D1–3 5 7 12 subst, D9 subst l 2 and 3 only for 24^{ef}

1290* फाल्गुनीविषये राजन्कार्यं कन्यापवर्जनम् ।
यथावत्पुत्रयोर्वीर धर्मकार्यं सुखोदयम् ।
क्रियता देव पूर्वं हि प्रथमं कार्यमुत्तमम् ।

[(l 1) Ś1 फल्गुनी- —(l 2) Ś1 भ्रातृयोर् (sic) (for पुत्रयोर्) Ś1 D9 धर्मं (for धर्म-) Ś1 न सशय (for सुखोदयम्) —(l 3) D1–3 7 9 दैव- D1 2.9 प्राप्यते, D3 7 प्रयत (for प्रथम)]

—For 24, Ñ2 V B D10 13 subst

1291* वर्ततेऽद्य मघा राजन्दिवसे तूत्तरे पुनः ।
फल्गुन्य प्रतिपत्स्यन्ते विवाहस्तत्र नोऽस्त्वयम् ।

[(l 1) V3 B3 4 वर्ततेद्य (B4 °ते तु) V4 मया (sic), B4 महा (for मघा) V4 भृगवे (for तूत्तरे) —(l 2) B4 D10 फाल्गुन्य Ñ2 प्रतिपत्स्यति, V2 प्रति स्त्स्यंते, V4 D10 °पत्स्येने V2 विवाहस्तु तनोस्त्व (sic) य (for the post half)]

—For 24^{cdef}, D11 subst l 1 of 1290* and 1291*

Colophon D3 5 7 12 om (continue the Sarga) —*Kāṇḍa name* Ś1 V1 D1 4 11 om Ñ2 V2–4 B D10 आदि° —After Kāṇḍa name, B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 वशकीर्तन, Ñ2 B1–3 D10 जनककुलाख्यान, V1 D11 कुलप्रख्यान, V2 जनककुलकीर्तन, V3 4 B4 जनककुलप्र (V4 °ख्या)ख्यापनं, D1 वशानुकीर्तन, D2 निमिवशानुकीर्तन, D9 जनकवशानुकीर्तन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 V1 4 B1 4 om Ñ2 B3 D10 73, V2 D9 74, V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 71, B2 72, D1 49, D2 46, D11 55, M4 69 D13 — काडे — वंशनाम 72 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M1 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री.. नम.

७१

G. I 74 I
B I 72. I
L I 68 I

तमुक्तवन्तं वैदेहं विश्वामित्रो महामुनिः ।
उवाच वचनं वीरं वसिष्ठसहितो नृपम् ॥ १
अचिन्त्यान्यप्रमेयानि कुलानि नरपुंगव ।
इक्ष्वाकूणां विदेहानां नैषां तुल्योऽस्ति कश्चन ॥ २
सदृशो धर्मसंबन्धः सदृशो रूपसंपदा ।
रामलक्ष्मणयो राजन्सीता चोर्मिलया सह ॥ ३
वक्तव्यं च नरश्रेष्ठ श्रूयतां वचनं मम ॥ ४
भ्राता यवीयान्धर्मज्ञ एष राजा कुशध्वजः ।
अस्य धर्मात्मनो राजन्रूपेणाप्रतिमं भुवि ।
सुताद्वयं नरश्रेष्ठ पत्न्यर्थं वरयामहे ॥ ५
भरतस्य कुमारस्य शत्रुघ्नस्य च धीमतः ।
वरयेम सुते राजंस्तयोरर्थे महात्मनोः ॥ ६
पुत्रा दशरथस्येमे रूपयौवनशालिनः ।
लोकपालोपमाः सर्वे देवतुल्यपराक्रमाः ॥ ७

71

☞ Ñ1 Ch missing Sarga 71 (cf v l I 66 10 and I 69 18 respy) *D3 5 7 12 continue the previous Sarga*

1 ᵃ) M3 राजान (for वैदेह) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 M4 उक्तवाक्ये तु जनके (Ś1 D1–3 5 7 12 तु वैदेहे, D9 विदेहे तु) —ᶜ) M4 [इ]द वचो (for वचन) Ñ2 V B D10 11 13 M4 धी (V1 2 श्री)मान्, D2 5 12 T2 वीरो, D3 7 तत्र, D9 वीर, Cm t वीर (as in text) —ᵈ) Ś1 D4 9 G1 3 -सहित Ñ2 V B D10 11 13 M4 तदा (for नृपम्)

2 ᵃ) M2 damaged for न्यप्र Dt D1 5 6 8 12 [अ]प्रमेयाणि, Cg as in text —ᵇ) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 कुल°, D6 रघुनन्दन, T2 नृप°, G1–3 M1 3 रघु° (for नरपुगव) —ᶜ) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 नृपेक्ष्वाकु (D5 °कुर् [sic]) विदेहाना (D3 °) —ᵈ) D1 तपा (for नैषा) D1 कश्च (marg कोपि)न (for °न)

3 ᵃ) D5 °सचये. —ᵇ) Ś1 D1–3 5 7 9 12 रूपसपत्त (D3 7 रूप सम्यक्त)थैव च —ᶜ) M2 देया (for राजन) —ᵈ) G2 M1 Ctp सीतया, G4 सीता च (sic) (for सीता च) S (except M4) [ऊ]र्मिळया

4 ᵃ) Ś1 D1 3 5 11 12 ते (for च) D7 उक्तवते (corrupt) —ᵇ) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 वचन श्रूयतामिद (D3 7 9 °तामिति, D11 °ता मम) —For 2–4, Ñ2 V B D10 13 M4 subst, D11 subst l 3–4 for 3, while Ś1 D1–3 5 7 9 12 subst l 4 only for 3ᶜᵈ

1292* उभे महोदधिप्रख्ये उभयोरपि वा कुले ।
स्यात इक्ष्वाकुवंशो हि जनकाना तथैव च ।
सदृशोऽपत्यसंबन्धो युवयोरिति मे मतिः ।
सीताया ऊर्मिलायाश्च रामलक्ष्मणयोस्तथा ।
वक्तव्यमस्ति न किंचिद्द्वयोऽपि शृणु तन्नृप । [5]

[(l 1) Note hiatus between two halves V2 बाहुले, B4 M4 वा कुले (for वा कुले) —(l 2) D13 -वशे B4 [ऽ]य जनका- —(l 4) Ñ2 V B D1–3 7 9 11 12 उ (D1–3 7 9 चो)र्मिलाया (B1 °*)श्च Ś1 D5 9 इति, V2 D1–3 7 12 अपि (for तथा) —(l 5) B1 शृणु तद्वच, M4 श्रूयता नृप]

ᵃ 5 ᵃ) G2 M1 तवाय (for यवीयान्) D1–3 7 9 धर्मात्मा (for धर्मज्ञ) Ś1 D5 12 भ्राता ह्येष य (D5 ज)वीयान्स्ते, Ñ2 V B D10 11 13 M4 भ्राता ते (V2 प्रभाते [sic]) सदृशो योय (V1 °शश्राय) —ᵇ) Ś1 D5 12 धर्मात्मा हि, Ñ2 V B D13 M4 शूरो राजा, D1–3 7 9 राजा ह्येष (D3 ह्येव, D7 एव, D9 °प्येष), D10 श्रुतो राजा, G2 M1 एष राजन् (for एष राजा) D11 शूरो . कुलध्वज —After 5ᵃᵇ, B3 ins

1293* धर्मिष्ठश्च गरिष्ठश्च धर्मार्मश्च (sic) परन्तप ।

—ᶜ) M3 तस्य (for अस्य) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 नित्य (for राजन्) Ñ2 V B D10 13 M4 अ (B4 D13 त)स्यास्ति किल- (Ñ2 V2 4 B3 D10 कुल [sic]) धर्मात्मन् (B1 धर्मेण) —ᵈ) V3 कुलेन (for रूपेण) G1 3 (after corr) [अ]प्रतिमे D3 7 न तस्य प्रतिमो भुवि —ᵉ) G1 3 सुते चोभे, M3 कन्या° (for सुताद्वय) D12 नरश्रेष्ठ Ñ2 V B D10 11 13 M4 कन्याद्वय राघवार्थे (V2 °र्थं, V4 °र्थ्या, D13 °य) —M4 repeats 5ᶠ after 6ᵃ (first time) —ᶠ) Ś1 D1 2 5 9 12 वध्वर्थं (D1 2 °र्थे, D9 °र्थी), Ñ2 V B D10 11 13 M4 (both times) तद्वय, D3 7 धर्मार्थे (for पत्न्यर्थं) D1 2 7 वरयावहे

6 ᵃ) Ñ2 V B D10 13 M4 (both times) धर्मतो भरतस्यार्थे (V1 °पि, V2–4 B2 °थ) —After 6ᵃ, M4 erroneously repeats 5ᶠ and 6ᵃ —For 6ᶜ–9ᵇ, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst 1295* —ᶜ) Dt D6 8 °ये ते, D4 °येमे, G4 °ये वा (for वरयेम) T2 मते, T3 G4 सुता (G4 °ता), Ct as in text (for सुते)

7 ᵃ) T1 पुत्रो (sic) —ᶜ) Dt D4 6 8 °पालसमा —For 6ᶜ–7, Ś1 D1–3 5 7 9 12 subst

1294* इत्युक्त्वा मुनिशार्दूलो वरयामास त नृपम् ।
पुत्रौ दशरथस्यैतौ रूपयौवनशालिनौ ।
भरतश्च महातेजा शत्रुघ्नश्चापराजित ।
तयोरर्थे महाराज भवन्त वरयामहे ।
कुशध्वजसुताभ्या च प्रदानमभिरोचय । [5]

[(l 1) Ś1 D1 5 9 12 मुनिशार्दूलौ (Ś1 °ल) वरयामासतुर् —(l 2) D1 2 7 9 दशरथस्येमौ —(l 4) D5 अर्थं D3 यत्र राम (sic) (for महाराज) D1 2 वरयावहे —(l 5) D7 -सुताना D3 7 इति रोचते, D9 अस्ति रोचय]

उभयोरपि राजेन्द्र संबन्धेनानुबध्यताम् ।
इक्ष्वाकुकुलमव्यग्रं भवतः पुण्यकर्मणः ॥ ८

विश्वामित्रवचः श्रुत्वा वसिष्ठस्य मते तदा ।
जनकः प्राञ्जलिर्वाक्यमुवाच मुनिपुंगवौ ॥ ९

सदृशं कुलसंबन्धं यदाज्ञापयथः स्वयम् ।
एवं भवतु भद्रं वः कुशध्वजसुते इमे ।
पत्न्यौ भजेतां सहितौ शत्रुघ्नभरतावुभौ ॥ १०

एकाह्ना राजपुत्रीणां चतसृणां महामुने ।
पाणीन्गृह्णन्तु चत्वारो राजपुत्रा महाबलाः ॥ ११ G 1 74 B 1 72 L 1 68

8 ^{a}) D4 एव (for अपि) Ś1 D1–3 5 7 9 12 उभयं(Ś1 °भ [sic]) हि नरश्रेष्ठ —^{b}) T2 सुबन्धेन, G2 M1 सबधो हि, Cm g t सबधेन (as in text) Ś1 D1–3 5 7 9 12 °गृह्यता, Dt °बुध्यता (for [अ]नुबध्यताम्) —^{c}) K(ed) इक्ष्वाको Ś1 अस्त्यग्र्य, D1 अत्युग्र्य, D5 अव्यग्र (for अव्यग्र) D14 T G4 इक्ष्वाकूणा कुल चाग्र्य(G4 कुले चाग्र्य) —^{d}) Dt T3 M3 भवत (sic), Cv r m g t as in text Ś1 D1–3 5 7 9 12 भव(D1 2 9 °व)तश्च(D1 च marg) यशस्विन

9 ^{b}) D2 वसिष्ठेन Ś1 D1–3 5 7 9 12 च (D3 om [submetric]) भाषित (for मते तदा) —For 6^{c}–9^{b}, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1295* वध्वौ मे सप्रयच्छ त्व यदि ते रुचिता वयम् ।
पुत्रा दशरथस्यास्य चत्वारोऽमितपौरुषा ।
लोकपालोपमा वीरा सर्वे सत्यपराक्रमा ।
एषामर्थे वय राजन्भवन्त वरयामहे ।
सदृशोऽसि प्रभावेन राघवाणा महीपते । [5]
सबन्ध उभयोर्भ्रात्रोर्युवयो सदृशस्त्वयम् ।
इक्ष्वाकुभिर्धर्मशीलैर्विख्यातैराप्रजापते ।
इत्युदार वच श्रुत्वा विश्वामित्रवसिष्ठयो ।

[(l 1) B1 D13 (before corr) °च्छ (for सप्रयच्छ त्व) B4 तदिमे सप्रयच्छ , D11 वध्वो मे सप्रयच्छत्र (sic), M4 वध्वौ ते च प्रयच्छस्व (for the prior half) V4 वध्वौ चेमे प्रयच्छ त्व यदि ते रोचतेनघ —(l 2) V2 B1 D11 दशरथस्याथ, B2 M4 दशरथस्येमे, B4 दश ··रथाथ B1 4 D11 M4 -तेजस (for -पौरुषा) —(l 3) D11 °पालोमपा (metathesis) —(l 4) B1 तद्वय (for भवन्त) —(l 5) Ñ2 M4 °शो हि, V4 सदृशर्षि-, B3 °शोषि (for सदृशोऽसि) V B D11 13 प्रभावेण M4 महात्मना (for महीपते) —(l 6) V3 सबधम् V2 [s]रित, B1 D11 [s]स्तु (for तु) —(l 7) Ñ2 V1 D10 °नैर्वाप्रजापते , B1 °तैश्च जगत्पते , D11 °तैश्च नराधिपै , D13 सदृशैर्वा प्रजापते (for the post half) —(l 8) V4 B1 4 इत्युदारवच , D11 इत्येव वचन (for इत्युदार वच)]

—^{d}) M4 उवाचेदमनतर —After 9, Ś1 (m) Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cg t ins

1296* कुल धन्यमिद मन्ये येषा तौ मुनिपुगवौ ।

[T3 M3 इम (sic), Cg t as above (for इद) G2 मन्ये Ś1 T2.3 G4 M3 एषा नो (Ś1 तौ, T2 नौ), D4 14 T1 G1–3 M1 येषां नो, M2 येषा नौ (for येषा तौ).]

10 D2 om. (hapl ? see 11^{ab} reading) 10–11^{b}. —^{b}) T3 G4 M2 3 यथा (for यद्) Dt D4 6 8 Ct आज्ञापयत (D6 °पतय [metathesis]) —For 10^{ab}, Ś1 D1 3 5 7 9 12 subst

1297* सदृशात्कुलसबन्धात्कृतवन्तावनुग्रहम् ।,

[D1 सदृशौ कुलसबधौ, D3 7 सदृशा कुलसबधा (D3 °धात्), D5 सदृश कुलसबध (for the prior half) D3 7 कृतवधौ D9 °ग्रहौ]

while Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1298* सदृश कुलसबन्धो भवद्भ्यामुपवर्णित ।

[B1 कुलसपन्नो M4 अनु° (for उप°) D11 भवयो भवद्भ्यामुपलक्षित (sic) (for the post half)]

—^{c}) Ś1 वा, D3 च, D4 9 ते, D11 (also as in text) मे, G2 M1 न (for व) Ñ2 V B D10 13 M4 [इ]मे कन्ये (B2 तत्र) (for भद्र व) —^{d}) Ñ2 V B1–3 D13 M2 -सुते उभे, D3 7 -सुमध्यमे, M4 -सुते शुभे B4 कुशध्वज उभे सुते (sic) —D1 om 10^{e}–11^{b} —^{ef}) D9 भजेता Ñ2 V B D10 13 M4 ददानि(V4 B4 D10 13 M4 °मि) भरतायैका शत्रुघ्नाय तथापरां. —After 10, Ñ2 V B D10 11 13 M4 ins

1299* रामलक्ष्मणशत्रुघ्नभरता देवरूपिण ।
इच्छाम्यहमतिप्रीतिं संबन्ध च पुन पुन ।

[Ñ2 V B4 D10 11 13 M4 om l 1 B2 erroneously repeats l 1 after l 1 of 1302* —(l 1) B2 (second time) रामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्ना (यूय वै also *sup lin* [hypermetric]) देवरूपिण —(l 2) B1 [ए]पाम् (for [अ]हम्) M3 om (for अति-) V1–3 B1 2 अपि प्रीतिं, B3 D11 इति प्रीतिं(D11 °त), M4 अतिप्रीत· V1 सबधस्ता (for सबन्ध च). B1 पुन पु :, B4 ··पुन]

11 D1 2 om 11^{ab} (cf v l 10) —^{ab}) Ñ2 V B D11 13 एकाहे, D10 एकाह, Cg t as in text D11 om. (hapl ?) from राजपुत्रीणा up to विवाहे (see reading in Ñ2 etc) in 12^{c} V2 °पुत्रास्ते, T3 °पुत्राणा (sic) (for राजपुत्रीणा) Ñ2 V B D10 13 M4 चत्वारो रघुनदना (for ^{b}) Ś1 D3 5 7 9 12 एकाहेनैव सर्वासा कन्याना मुनिपुगवौ. —D13 om 11^{c}–12^{b} —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 पाणिं —For 11^{cd}, Ñ2 V B D10 M4 subst

1300* गृह्णन्त्वासा चतसृणा पाणीन्मन्त्रवदीप्सितान् ।

[V4 गच्छतु (for गृह्णन्तु) All the above MSS. (except V4) चतसृणा V1 ··वद्, B1 मन्त्रविद्]

G 1 74 14
B 1 72 13
L 1 68 13

उत्तरे दिवसे ब्रह्मन्फल्गुनीभ्यां मनीषिणः ।
वैवाहिकं प्रशंसन्ति भगो यत्र प्रजापतिः ॥ १२
एवमुक्त्वा वचः सौम्यं प्रत्युत्थाय कृताञ्जलिः ।
उभौ मुनिवरौ राजा जनको वाक्यमब्रवीत् ॥ १३
परो धर्मः कृतो मह्यं शिष्योऽस्मि भवतोः सदा ।
इमान्यासनमुख्यानि आसेतां मुनिपुंगवौ ॥ १४
यथा दशरथस्येयं तथायोध्या पुरी मम ।
प्रभुत्वे नास्ति संदेहो यथार्हं कर्तुमर्हथः ॥ १५
तथा ब्रुवति वैदेहे जनके रघुनन्दनः ।
राजा दशरथो हृष्टः प्रत्युवाच महीपतिम् ॥ १६

12 D11 om up to विवाहे in ^{c}, D13 om 12^{ab} (for both cf v l 11) —^{a}) V4 उभे तु (for उत्तरे) B2 (after corr m as in text) M2 राजन्, D10 भगवन् (hypermetric) (for ब्रह्मन्) —^{b}) Ś1 फल्गुनीना, D1 2 7 9 12 फा°, Cv r m g t as in text Ñ2 V B D10 M4 फ(B1 4 D10 फा)ल्गुन्यो भगदे(V1–3 B4 °दै)वता —^{c}) Ñ2 V B D10 11 13 M4 विवाहे(D11 om)षु(V2 सु, B1 च) Ś1 D5 12 प्रशम्सते —^{d}) D9 योगो (for भगो) Ś1 D1 2 5 12 भगो(Ś1 पूषा) ह्यत्र तु(D2 हि) दैवत, Ñ2 V B D10 11 13 नक्षत्र धै विपश्चित, D3 7 गोदानविधिपूर्वक, M4 नक्षत्रविदुषो जना ❀ Ct प्रजोत्पत्तिसाधनयोर्लिङ्गाधिष्ठातृभगदैवत्यत्वेनेति कतक । ❀ —After 12, D11 13 ins l 1 of 1301*

13 For $13–16^{b}$ M4 subst l 3–6 of 1303* —^{a}) D11 श्रुत्वा (for उक्त्वा) D2 3 5 7 9 11 G1–3 M1 3 सौम्य (D2 11 M3 °म्य) —^{b}) D3 प्रत्युवात्थाय, D5 प्रत्युत्काय (both sic) —^{c}) D11 वसिष्ठ त मुनिवर —For 13, Ñ2 V B D10 subst, D11 13 ins l 1 only after 12

1301* एवमस्त्विति त तत्र वसिष्ठ प्रत्यभाषत ।
त चापि जनको राजा कृताञ्जलिरभाषत ।

[(l 1) Ñ2 त भद्र, D13 तत्तत्र (for त तत्र) D11 प्रत्युवाच वै, D13 प्रतिभापत (sic) —D10 om l 2 and 14]

14 D10 om 14 (cf v l 13) —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 वर(D1 9 °र)धर्मकृत सर्वे, Ñ2 V B D11 13 वर(Ñ2 वर, B2 [after corr] तव)धर्म(B1 °र्मां)कृ(B4 °व)तो ब्रह्मन्, G4 वरो वर्मकृतो मह्य —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 [s]हं (for ऽस्मि) Dt D6 8 Ct तथा, G4 M3 तदा (for सदा) —For ins in Ś1 etc see 15 —Ś1 Ñ2 V B1 3 4 D1–3 5 7 11–13 om 14^{cd} B2 reads 14^{cd} in marg Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{d}) Dt D6 8 Ct आस्यता, D4 (after corr) T3 आसि(D4 सी)ता, D9 T1 आसता, M2 न्यासता, Cm g and K ed आसाता (for आसेता) B2 तान्यविष्टातुमर्हथ

15 ^{a}) Ś1 D1 2 5 7 9 11 12 राज्ञो, D3 राजो (sic) (for यथा) D11 दशरथस्येह (sic) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 यथा (D11 तया)योध्या पुरी तथा (D11 12 transp पुरी and तथा) —^{d}) G4 यथार्थं Dt D4 6 8 9 (before corr अर्हसि) 14 T1 G M1 3 Cm g t अर्हथ Ś1 D1–3 5.7 11 12 यथेष्ट कर्तुमर्हथ (D3 °सि) —For 15, Ñ2 V B D10 13 subst, Ś1 D1–3.5 7 12 ins l 1 only after 14^{ab}, D11 ins after 14^{ab}

1302* सामात्य सबलश्चैव परवानस्मि चिन्त्यताम् ।
प्रभुर्दशरथो राजा ममास्य विषयस्य च ।
भवन्तश्चापि सर्वे मे सर्वस्य प्रभविष्णव ।
विषयस्य च सर्वस्य राज्यस्य च ममेश्वरा ।
भवन्त क्रियता तस्माद्भवद्भि प्रणयो मम । [5]

[(l 1) D10 साभ्त्य V2 समुतश्, D13 स वलैश्च —After l 1, B2 erroneously repeats (var) l 1 of 1299* and thereafter reads 14^{cd} in marg In B3, l 2–4 are pigmented —(l 2) B3 (m as above) चतुर्दशरथो V1 [अ]पि (for [अ]स्य) —(l 3) V3 चैव (for चापि) B2 मे सर्वे (by transp), D11 सर्वे हि Ñ2 V3 B3 D10 सर्वस्व-, V2 सर्वसु-, V4 B1 सर्वस्वे, D11 तथा मे, D13 सर्वत्र (for सर्वस्य) B4 मे भविष्णव —V2 om from l 4 up to 16 —(l 4) Ñ2 B3 D10 13 [अ]स्य (for च) D11 राष्ट्रस्य सर्वस्य (for सर्वस्य राज्यस्य) Ñ2 B1 महेश्वरा B2 (*sup lin* also as above) राज्यस्य परमेश्वरा, D10 राज्य मम चेश्वरा (for the post half) —(l 5) B4 प्रणता (for प्रणयो) D10 मयि (for मम)]

16 V2 om 16 (cf v l 15) —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 12 एव (for तथा) Ñ2 V1 3 4 B D10 11 13 वदति (for ब्रुवति) —^{b}) Ñ2 V1 3 B (B2 marg also) D10 11 13 प्रश्रि(V1 B1 2 4 °सृ)त वच (for रघुनन्दन) V4 जनकस्त्वाश्रित वच —^{cd}) D11 श्रेष्ठ (for हृष्ट) Ñ2 V1 3 4 B D10 13 हसन्निव, D11 °पति, D12 महा° (for महीपतिम्) M4 तस्य तद्वचन श्रुत्वा राजा दशरथोऽब्रवीत् —After 16, Ñ2 V (V2 before 17) B D1 3 7 10 11 13 ins, M4 subst l 3–6 only for $13–16^{b}$

1303* प्रियं सबन्धिन स्निग्ध प्रीतियुक्तमिद वच ।
सर्वस्वस्यास्य ते राजन्प्रभुरस्मि यथात्थ माम् ।
अह तव ममापि त्व यत्तवास्ति ममैव तत् ।
विश्वामित्रादयश्चापि तवेमे मम चेश्वरा ।
सर्वत प्रणयोऽस्माभि कृतस्त्वयि महीपते । [5]
करिष्यामश्च भूयोऽपि नास्ति न स्वे विचारणा ।

[Ñ2 V3 4 B1 4 D10 11 13 om l 1 B3 reads l 1 in marg —(l 1) V1 2 प्रिय- V1 दिव्य, D7 हृष्ट (for स्निग्ध) —(l 2) Ñ2 V2 D10 °स्य च ते, V1 B3 (m also as in Ñ2)सर्वस्यास्य च ते, V4 °स्यापि ते, B4 °स्याथ ते, D1 3 7 °स्यास्मीह ते, D11 सर्वस्वस्य त्वते (sic), D13 सर्वस्या अवने (for सर्वस्वस्यास्य ते) D1 3 राजा V2 सत्यमेतद्, D3 प्रत्यु° (for प्रभुरस्मि) V1 °त्थ॰म्, D1 यथेच्छ मा; D3 यथाह मां, D11 यथात्थमि (sic) (for यथात्थ माम्). —(l 3)

युवामसंख्येयगुणौ भ्रातरौ मिथिलेश्वरौ ।
ऋषयो राजसंघाश्च भवद्भ्यामभिपूजिताः ॥ १७
स्वस्ति प्राप्नुहि भद्रं ते गमिष्यामि स्वमालयम् ।
श्राद्धकर्माणि सर्वाणि विधास्य इति चाब्रवीत् ॥ १८
तमापृष्ट्वा नरपतिं राजा दशरथस्तदा ।
मुनीन्द्रौ तौ पुरस्कृत्य जगामाशु महायशाः ॥ १९
स गत्वा निलयं राजा श्राद्धं कृत्वा विधानतः ।
प्रभाते काल्यमुत्थाय चक्रे गोदानमुत्तमम् ॥ २०
गवां शतसहस्राणि ब्राह्मणेभ्यो नराधिपः ।
एकैकशो ददौ राजा पुत्रानुद्दिश्य धर्मतः ॥ २१

G. 1 74
B. 1 72
L 1 68

B2 (m also as above) [अ]मि (for [अ]पि) V2 यद्यदस्ति, V4 °वेव, B1 य.°, B2 °न्तु, D3 7 तथा तेस्ति (for यत्त्वास्ति) Ñ2 B3 D10 ममापि, V4 ममास्ति (for ममैव) —For ins see below —D1 3 7 om l 4–6 —(l 4) V4 M4 [ए]व (for [अ]पि) V1 तवैते, V2 तव मे, M4 तथैव (for तवेमे) V3 च पुरा (sic) (for चेश्वरा) Ñ2 B3 D10 तव चेमे ममेश्वरा (by transp), V4 ततो मम मनेश्वरा, D13 ममेव तव चेश्वरा (for the post half) —For ins see below —(l 5) M4 सर्वश (for सर्वत) —(l 6) B2 (after corr as above) करिष्यामि च V1 स्वे विकारिता, V2 स्वैरचारिणा, B4 मुविचारणा, D11 म्वार्थकारिता (for स्वे विचारणा) M4 नास्ति तत्र वि° (for the post half)]

—After l 3, D11, B2 after l 4 ins

1304* कोपे बले च राज्ये च देहे च मनुजोत्तम ।

[D11 देशे च मम सर्वत (for the post half)]

17 ^{a}) B3 आवाम् (for युवाम्) D11 -गुणैर् D3 7 युवानौ च गुणारामौ —^{b}) G2 भ्रा . . Ś1 D3 5 7 12 मिथिलेश्वर, M4 लोकविश्रुतौ —B2 repeats 17^{cd} consecutively as in D11 —^{cd}) D11 पूजितोह त्वया राजन्प्रियप्रश्नोत्तरेण च —For 17^{cd}, Ś1 D1–3 5 7 12 subst

1305* उत्तमो राजवंशोऽय युवाभ्यामभिपूजित ।

[D1 मनुनो, D3 7 मनुजे (sic), D12 उत्तरो (for उत्तमो) Ś1 reads राज in marg D5 12 अनि- (for अभि-)]

On the other hand, Ñ2 V B D10 13 M4 subst

1306* प्रियसम्बन्धिनौ लब्धौ लोकेऽस्मिन्पूजितौ मया ।

[D13 प्रियो (for प्रिय-) B4 -सं.धिनौ M4 चैव (for लब्धौ) Ñ2 V4 B4 पूजितो मया (sic), V2 पूजिता वय, D13 प्रथितौ मया, M4 नाथवानह (for पूजितौ मया)]

18 ^{a}) M4 [आ]प्नुहि त्वं (for प्राप्नुहि) —^{b}) Dt D1 6 8 G1 3 गमिष्याम —^{c}) Ś1 D5 12 शेष-, D1 3 7 एष, D2 एक (for श्राद्ध-) Dt D6 8 विधिवद्, D2 om (hapl) (for सर्वाणि) —^{d}) D9 (with hiatus) विधास्य इति, D14 T1 3 G4 विधास्यामीति D3 वा ध्रुवंन (sic) (for चाब्रवीत्)

19 ^{a}) D9 च जनक (for नरपति) —^{b}) G4 तथा (for तदा) —Ś1 reads 19^{cd} in marg —^{c}) M2 तौ मुनीन्द्रौ (by transp) G1 3 नमस्कृत्य —For 19, Ś1 (19^{ab}) D1–3 5 7 12 subst

1307* आपृच्छ्य त पुरस्कृत्य मुनिं दशरथो ययौ ।

[D1 2 च (for त)]

—For 18^{c}–19, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1308* गोदानादीनि कर्माणि कर्तुं कार्याण्यनन्तरम् ।
धर्मार्थवृद्धिकामानां मा न कालोऽत्यगादयम् ।
सर्वेषामेव चास्माकमाज्ञा त्व दातुमर्हसि ।
आपृच्छ्यैव दशरथो राजानं मिथिलेश्वरम् ।
पुरस्कृत्य वसिष्ठादीन्निर्जगाम मुनींस्तत । [5]

[(l 1) V2–4 B2 D11 धर्मा(V4 °र्म्या)णि (for कर्माणि). D13 कर्ता (for कर्तुं) D13 M4 सर्वाणि (for कार्याणि) —M4 om l 2 —(l 2) V1 कर्मार्थ, V2 D13 धर्मार्थ V4 B1 D10 -बुद्धि- (for वृद्धि) D13 मत (for मा न) V1 2 [ऽ]तिगाद्, V3 त्यगाग् (both sic) (for ऽत्यगाद्) V4 मान कालोयमा नय (sic) (for the post half) —(l 3) Ñ2 B3 D10 अपि, V4 चैव (for एव) M4 नो गतुम् (for चास्माकम्) D11 M4 अनुज्ञां (for आज्ञा त्व) —(l 4) V3 M4 आपृष्ट्वैव, V4 आपृच्छ्यैन, B1 आश्वयैव (sic), D13 आपृच्छ्य त —(l 5) V2 नृपस्, V4 [आ]लय, B2 (before corr) पुरीं, D11 M4 मुनिस् (for मुनींस्)]

20 ^{a}) G2 कृत्वा निश्चय (for गत्वा निलयं) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 12 सु(D2 च)पुष्कल (for विधानत) Ñ2 V1–3 B D10 11 13 M4 कृत्वा श्राद्ध महत्तदा(V1 °या), V4 कृत्वा श्राद्धमभूत्तदा —Ś1 reads 20^{c} in marg —^{c}) Ś1 कल्यम्, Cv r m g t as in text Ñ2 V B D10 11 13 पुत्रा(V2 पितृ)णा प्रियपुत्र स(V1 °त्रस्य, B4 °त्रश्च), D1–3 5 7 पुत्रार्थ(D5 °र्थे) प्रियपुत्रस्य, D9 प्रभातकाले उत्थाय, D12 पुत्रार्थे प्रियपुत्र स, M4 प्रभाता रजनीं भूयश् —^{d}) V1 स चक्रे (hypermetric) B4 D13 M4 °गोदानमंगलं

21 B1 D5 7 12 om 21^{ab} —^{a}) Ñ2 V1 3 4 B2–4 Dt D6 8 10 G2 M1 शतसहस्र हि (V1 Dt D6 8 च, V4 स्व, G2 M1 स) —^{b}) Ñ2 V B2–4 D10 11 13 M4 नरे(D11 नृपे) श्वर, T2(before corr)M2 महायशा, G1 3 ददौ नृप (for नराधिप) Ś1 D1–3 विधास्य इति चाब्रवीत् (= 18^{d}). —After 21^{ab}, Ś1 D1–3 ins

1309* आपृच्छ्य जनक राजा दानमभ्युद्यत तथा ।

[D2 चनको (sic) (for जनक) Ś1 अल्पद्रुत (for अभ्युद्यत)] —Ś1 D1–3 5 7 13 read 22^{cd} before 21^{cd} —^{c}) Ñ2 V B1–3 D10 11 13 M4 तत्र, B4 om, G (ed) पुत्रान् (for राजा). —^{d}) D1 पुत्रम्. Ś1 D1–3 5 7 12 धार्मिक, Ñ2 V B D10 11 13 तान्पृथक् (for धर्मत) G (ed) उद्दिश्य तान्पृथक् पृथक्

G 1 74 29
B 1 72 23
L 1 68 28

सुवर्णशृङ्गाः संपन्नाः सवत्साः कांस्यदोहनाः ।
गवां शतसहस्राणि चत्वारि पुरुषर्षभः ॥ २२
वित्तमन्यच्च सुबहु द्विजेभ्यो रघुनन्दनः ।
ददौ गोदानमुद्दिश्य पुत्राणां पुत्रवत्सलः ॥ २३
स सुतैः कृतगोदानैर्वृतश्च नृपतिस्तदा ।
लोकपालैरिवाभाति वृतः सौम्यः प्रजापतिः ॥ २४

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे एकसप्ततितमः सर्गः ॥ ७१ ॥

22 ^{a}) G1–3 M1 -शृंग-, Cv m as in text (for -शृङ्गा) D1 2 सुच्छन्ना , Cm g t सपन्ना (as in text) Ś1 D3 5 7 9 12 सुवर्णशृगी (D3 7 °ग्य) सु(D3 7 म्वा)च्छन्ना —^{b}) D5 12 सुवत्मा —For 22^{ab}, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1310* पयस्विनीना हि गवा मवत्साना सुवर्चसाम् ।

[B1 येषा सुर्नाना V2 च, B4 om (submetric) (for हि) D11 पयस्विनीना नेनूना (for the prior half) V3 मवत्सला (sic) (for मवत्साना)]

B3 cont

1311* मवस्त्राणा सुवर्णानामलङ्कारयुतामपि ।

—Ś1 D1–3 5 7 12 read 22^{cd} before 21^{cd} —^{c}) Ñ2 V B D10 11 13 M4 ददौ (for गवा) —^{d}) Ñ2 V B D10 11 13 M4 रघुनदन , D3 5 7 पुरुपर्षभ (for पुरुषर्षभ) —After 22, B2–4 (B3 m) ins .

1312* सुवर्णशृङ्गी सञ्जाना मवत्मा कास्यदोहना ।

[Cf 22^{ab} B2 मुवणशृगमच्छन्ना (for the prior half) B4 om सवत्सा]

23 Ñ2 V B1 D10 11 13 om 23 M4 om (hapl) (see 22^{d} reading) 23^{ab} B3 reads 23 (including 1313*) in marg —^{a}) B2–4 धनम् (for वित्तम्) D14 अन्यस्य —^{c}) M4 ततो (for ददौ) —After 23, B3 (marg) 4 ins

1313* दत्त्वा दशरथो राजा पुत्रै मह महायशा ।

24 ^{a}) Ñ2 V B D10 ततस्तै , D13 ततश्च, M4 स्वसुतै (for स सुतै) D13 कृतगोदानो —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 11 12 14 T1 3 G4 तु, Dt D6 8 सन् , D4 9 T2 G1 3 M2 3 स (for च). Ñ2 V B D10 13 वृत पुत्रैर्म(B3 °त्रो म)हीपति —^{c}) Ś1 प्रभुर्, Ñ2 V1–3 B D10 11 13 बभौ; V4 वृत , D1–3 5 7 12 विभुर् (for [आ]भाति) —^{d}) V4 साक्षाद्, D11 वृतं (sic) (for वृत) Ñ2 V1–3 B D10 11 13 M4 साक्षात् , V4 इव, D6 marg , D9 T3 सौम्य-(T3 °म्य), Cg t as in text —After 24, Ś1 B3(m) 4 D1–3 5 7 12 ins

1314* मुमुदे तत्र सुप्रीत स्वर्गे शक्र इवामरै ।

[D3 शक्तम्, D7 शक्रम् (both sic) (for शक्र) B4 इवा मरामरै (hypermetric)]

Colophon B4 D3 5 7 11 om (continue the Sarga) —*Kānda name* Ś1 Ñ2 V1 D1 4 12 om V2–4 B1–3 D10 आदि°. —*Sarga name* Ñ2 V1 2 4 B1–3 D10 गोदान(V4 °ने), V3 दशरथगोदान, D1 अन्वयपर्वणि गोदानिक , D9 गोप्रदान, D12 सीताविवाहे गोदान —*Sarga no* (figures, words or both) V1 4 B1 2 D12 om Ś1 V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 72, Ñ2 V2 D9 75, B3 D10 74, D1 49, D2 47, M4 70 D13 —काडे—गोविधि 73 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय परमगुरवे परब्रह्मणे नम , G1 2 4 M1 श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम , M2 श्री . नम

७२

यस्मिंस्तु दिवसे राजा चक्रे गोदानमुत्तमम् ।
तस्मिंस्तु दिवसे शूरो युधाजित्समुपेयिवान् ॥ १
पुत्रः केकयराजस्य साक्षाद्भरतमातुलः ।
दृष्ट्वा पृष्ट्वा च कुशलं राजानमिदमब्रवीत् ॥ २
केकयाधिपती राजा स्नेहात्कुशलमब्रवीत् ।
येषां कुशलकामोऽसि तेषां संप्रत्यनामयम् ॥ ३
स्वस्रीयं मम राजेन्द्र द्रष्टुकामो महीपते ।
तदर्थमुपयातोऽहमयोध्यां रघुनन्दन ॥ ४
श्रुत्वा त्वहमयोध्यायां विवाहार्थं तवात्मजान् ।
मिथिलामुपयातांस्तु त्वया सह महीपते ।
त्वरयाभ्युपयातोऽहं द्रष्टुकामः स्वसुः सुतम् ॥ ५
अथ राजा दशरथः प्रियातिथिमुपस्थितम् ।
दृष्ट्वा परमसत्कारैः पूजार्हं समपूजयत् ॥ ६
ततस्तामुषितो रात्रिं सह पुत्रैर्महात्मभिः ।
ऋषींस्तदा पुरस्कृत्य यज्ञवाटमुपागमत् ॥ ७ G 1 75 B 1 73 L 1 69

72

☞ Ñ1 missing Sarga 72 (cf v l I 66 10) Ck missing up to St 16 (cf v l I 69) B4 D3 5 7 11 continue the previous Sarga

1 D11 om 1–2[b] —[a]) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 12 13 M4 यमेव दिवस(D12 M4 °से) (for यस्मिंस्तु दिवसे) D3 om (hapl) from राजा up to दिवस in 1[c] (see variant) —[b]) Ñ2 V1 3 4 B D10 13 गोदानसत्क्रिया(V3 B4 D13 °मंगल) —[cd]) M2 च (for तु) Dt D4 6 8 14 वीरो, M3 राजा (for शूरो) Ñ2 V B D13 M4 तमेव(B4 °*) दिवस तत्र, D10 ततस्तु दिवसे तत्र (for [c]) Ñ2 V B D10 13 M4 प्रत्य (V1 °*, D13 °ति)दृश्यत, D3 उपयावत (sic), D4 9 T2 G1–3 M1–3 त्वभ्यु°, Cm t as in text (for समुपेयिवान्) Ś1 D1 2.5 7 12 तमेव दिवस शूरो युधाजिदुपयातवान्

2 D11 om 2[ab] (cf v l 1) —[a]) Ś1 V3 D3 5 9 12 कैकय-, V4 D2 7 कैकेय- (for केकय-) —[b]) Ś1 Ñ2 V B D10 13 M4 शूरो, D1 2 भद्रो (for साक्षाद्) V4 भरतसत्तम —[c]) B4 स्पृष्ट्वा, D2 दृष्ट्वा (for पृष्ट्वा) —[d]) S1 पश्चाद्राजानमब्रवीत्, N2 V B D10 11 13 M4 राजा त (Ñ2 V1 3 D13 °न, B2 4 M4 त राजा [by transp]) परिषस्वजे —After 2, Ñ2 V B D10 11 13 ins , while M4 subst for 3

1315* युधाजिच्चापि सपूज्य पर्यपृच्छदनामयम् ।
पृष्ट्वा चानामय पश्चादिद वचनमब्रवीत् ।

[(l 2) M4 om (hapl) up to मय]

D13 cont

1316* केकयाङिनिवासानामन्येषामपि पार्थिव ।

3 V3 D7 om (hapl) 3[ab] —[a]) Ś1 D9 10 12 कैकयाधिपती, V2 केकयस्य पती, V4 °पते, D1 2 4 5 11 कैकेयाधिपती (D11 °तिं) Ś1 Ñ2 V1 2 4 B D1 2 5 10 12 13 राजन्. —[b]) D3 महा- (for स्नेहात्) V4 दर्शनमव्यय, D12 कु.ल° (for कुशलमब्रवीत्) —[c]) D14 T2 3 G4 M3 एषा (for येषा) D5 12 स (for ऽसि) G1 येषा कुशलता पृष्टा, Cm t as in text —[d]) D3 7 ते त्वा, D9 येषा (for तेषा) Ś1 D1–3 5 7 9 12 पृच्छ(Ś1 D7 °च्छं)त्यना°, Ñ2 V B D10 11 13 कुशलमुत्तमं (for सप्रत्यनामयम्) —For 3, M4 subst 1315*

4 [a]) Ś1 D1 T3 G4 स्वस्रेय, D3 7 स्वस्रीयो (sic), Cm t as in text —[b]) Ś1 Dt D1 3–9 12 महीपति . —For 4[ab], Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1317* स्वस्रीय द्रष्टुकामोऽह त्वा च राजन्सबान्धवम् ।

[V3 सुश्रिय (sic), D13 स्वस्रेय (for स्वस्रीय) V1 D13 °मो हि, B4 °मिच्छामि (for द्रष्टुकामोऽह) V4 राम (for राजन्) B1 सबाधव D11 त्वा चैव सबाधव· (submetric) (for the post half)]

—V2 D10 om 4[c]–5[d] —[c]) T2 M3 यदर्थम्. Ñ2 V1 3 4 B D11 13 M4 स्वपुरादा(B4 °*)गत (M4 °म) शीघ्रम् —[d]) V1 B1 D4 °नंदन, V4 कुरु° (sic), D12 नृप° (for रघुनन्दन)

5 V2 D10 om 5[abcd] (cf v l 4) —[a]) V1 3 4 B D11 13 M4 चाहम्, D2 [श्र]हं त्वाम् (for त्वहम्) —[b]) Ś1 D5 12 विवाहेषु समागम, Ñ2 V1 3 4 B D11 13 M4 इहस्थं त्वा सबाधव, D1–3 7 9 विदेहेषु तवागम —B4 om 5[cdef], Ñ2 V1 3 4 B1–3 D1–3 5 7 9 11–13 M4 om 5[cd], Ś1 reads 5[cd] in marg —[c]) Ś1 Dt उपयाता+ —[d]) Ś1 महीपति . —[e]) Ñ2 V B1–3 D10 11 13 त्वरावान्, D7 14 T1 3 °या हि (for त्वरयाभि-) Ś1 V3 D1 5 7 12 G2 M1 [ऽ]स्मि (for ऽहं) —[f]) D9 तत , D12 om (for स्वसु) Ñ2 V B1–3 D10 11 13 M4 द्रष्टुं ते वृ(D11 त [sic])द्धिमीप्सिता

6 [a]) Ñ2 V B D10 11 13 M4 त स (for अथ) D11 समाश्वास्य (for दशरथ) —[b]) Ñ2 V B D10 11 13 उपागत, D12 उपास्थित —[d]) Ñ2 V B D10 11 प्रत्य°, D13 प्रतिपूजयन् (sic), G1 3 M3 तम° (for समपूजयत्) Ś1 Dt D1–9 T2 G2 M1 2 4 पूजनार्हमपूजयत्

7 [b]) D2 om (hapl) after पुत्रै up to पुत्रै in l 3 of 1320* Ñ2 V B D10 11 13 M4 महीपति (M4 °तिं), D9 महर्षिभि (for महात्मभि) —After 7[ab], Ś1 (m) Dt D6 8 14 T G1 3 4 M3 ins

G 1 75 9
B 1 73 9
L. 1 69 9

युक्ते मुहूर्ते विजये सर्वाभरणभूषितैः ।
भ्रातृभिः सहितो रामः कृतकौतुकमङ्गलः ।
वसिष्ठं पुरतः कृत्वा महर्षीनपरानपि ॥ ८
वसिष्ठो भगवानेत्य वैदेहमिदमब्रवीत् ॥ ९
राजा दशरथो राजन्कृतकौतुकमङ्गलैः ।
पुत्रैर्नरवरश्रेष्ठ दातारमभिकाङ्क्षते ॥ १०
दातृप्रतिग्रहीतृभ्यां सर्वार्थाः प्रभवन्ति हि ।
स्वधर्मं प्रतिपद्यस्व कृत्वा वैवाह्यमुत्तमम् ॥ ११
इत्युक्तः परमोदारो वसिष्ठेन महात्मना ।
प्रत्युवाच महातेजा वाक्यं परमधर्मवित् ॥ १२
कः स्थितः प्रतिहारो मे कस्याज्ञा संप्रतीक्ष्यते ।
स्वगृहे को विचारोऽस्ति यथा राज्यमिदं तव ॥ १३
कृतकौतुकसर्वस्वा वेदिमूलमुपागताः ।
मम कन्या मुनिश्रेष्ठ दीप्ता वह्नेरिवार्चिषः ॥ १४

1318* प्रभाते पुनरुत्थाय कृत्वा कर्माणि तत्त्ववित् ।
[D14 कर्मकृत्, T1 3 G4 कर्मवित्]

—For 7ᶜ–12, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst 1320* —ᶜ) Ś1 D1 3 5 7 12 मुनिं तदा (D1 तं च), D9 मुनिवर, G1 3 °स्तत (for ऋषींस्तदा) —ᵈ) D1 उपागत, D12 °गतान्

8 D3 om 8ᵃᵇ (cf v l 7) —ᵃᵇ) M2 damaged from ये up to र in ᵇ Ś1 D5 M3 -पूजितै, M2 -भूषित —ᵈ) G1 3 °मगलै, Cm g °मगल (as in text) —ᵉ) Dt D6 8 तु पुरस् (for पुरत) —ᶠ) G3 इतरान् (for अपरान्) —For 8ᶜᵈᵉᶠ, Ś1 D1–3 5 7 9 12 subst l 3 and 4 of 1320* —After 8, D14 T1 3 G4 ins

1319* पितु समीपमाश्रित्य तस्थौ भ्रातृभिरावृत ।

9 ᵃ) Ś1 D1–3 5 7 9 12 उप (D1 °पा)गम्य वसिष्ठस्तु

10 ᵃ) D1–3 7 9 G4 transp राजा and राजन् —ᵇ) Ś1 D2 3 5–9 12 °मगल· —ᶜ) Ś1 °श्रेष्ट, Dt D6 8 M2 3 °श्रेष्ठो, D4 नरवरै· श्रेष्ठो, G1 3 °श्रेष्ठैर् (for नरवरश्रेष्ठ) —ᵈ) Ś1 D1–3 5 7 9 12 T3 अभिकाक्षति

11 ᵃ) T3 दातु (sic). —ᵇ) Dt D6 8 सभवति, D5 प्रसवंति —ᶜ) D1 स्व धर्मं G4 परिपद्यस्व —ᵈ) Ś1 D1 3 5 7 9 12 कुरु (for कृत्वा) Ś1 D1 2 9 12 वैवाहम्

12 ᵃ) D2 इत्युक्त्वा Ś1 D2 3 5 7 12 परमोदार —ᶜ) D9 महाराजा (sic) (for °तेजा) —For 7ᶜ–12, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst, while Ś1 D1–3 5 7 9 12 subst l 3–4 only for 8ᶜᵈᵉᶠ.

1320* पुरस्कृत्य वसिष्ठादीन्मुनीन्यज्ञमुपाययौ ।
युक्ते मुहूर्ते वैवाहे महार्हाम्बरभूषणै ।
कृतकौतुकमाङ्गल्यै पुत्रैर्दशरथो वृत ।
वसिष्ठं पुरत कृत्वा तांश्चैवान्यान्महामुनीन् ।
यथान्यायमुपागम्य राजा वैदेहमब्रवीत् । [5]
प्राप्ता स्म राजन्भद्रं ते विवाहार्थं सदस्तव ।
तत्साधु चिन्तयित्वास्मान्प्रवेशयितुमर्हसि ।
स्थिता हि ते वशे सर्वे वयमद्य सबान्धवा ।
स्ववशधर्माद्युचित कुरु वैवाहिक क्रमम् ।
इत्युक्त परमोदार वाक्य वाक्यविदा वर । [10]
प्रत्युवाच ततो राजा मैथिलस्त नराधिपम् ।

[(l 1) B1 om, B3 marg (for मुनीन्) —(l 2) Ñ2 उक्ते, V2 यत्ने (sic) (for युक्ते) D11 विजये, M4 चैवार्हे (for वैवाहे) V4 महार्हपुर-, B4 महाहासुर- (sic) M4 -भूषणा D10 महार्हो वरभूषणै (for the post half) —(l 3) D2 om up to पुत्रै (cf v l 7) Ś1 Ñ2 V B3 D1 3 5 7 10–13 -मगलै V2 D1 नृप (for वृत) M4 प्रयाता राववास्तेश कृतकौतुकमगला (sic) —(l 4) B1 वसिष्ठ· (sic) V4 त पुरस्कृत्य, D11 °त श्रुत्वा (for पुरत कृत्वा) B4 ताश्चान्यान्स महामुनीन् (for the post half) Ś1 D1–3 5 7 9 12 M4 वसिष्ठमग्र (M4 °ष्ठ पुर)त कृत्वा मर्वांश्चैव द्विज (D12 °ः)र्षभान् —(l 5) V2 बधुश्चा° (for यथान्यायम्) M4 नृप (for राजा) —(l 6) B3 सद —(l 7) V2 चिंतयस्वाम्मान्, V3 चिंतयन्नस्मान्, D11 चिंतयस्वात्माद् (sic) —(l 8) D1 त (for ते) B3 (before corr as above) D10 वश, B4 वशा —(l 9) V3 B2 D11 -धर्मम्यु°, V4 B1 -धर्ममु°; D13 -ः· ह्यु° (for -धर्माद्युचित) M4 स्वधर्मवश्याभ्युचित (for the prior half) V1 वैवाहिक- D11 नृप (for क्रमम्) V2 स्वय स्वधर्माद्युचिता कुरु वैवाहिकक्रिया —(l 10) V1 D13 [उ]क्त्वा, V3 [उ]क्त M4 प्रत्युवाचेद (for परमोदार) V1 (*sup. lin* also) वाक्यविदा विदु, V4 B (B3 *m* also) D11 M4 वाक्यविशारद —(l 11) M4 वसिष्ठेन महातेजा (for the prior half) M4 स (for त)]

13 ᵃ) D9 T3 क्क (for क) B2 (m also) °हारी (for °हारो) M4 [ऽ]त्र (for मे) Ś1 D1–3 5 7 12 प्रतीहार स्थि (D12 कृ)त को मे —ᵇ) Ś1 Dt D1–8 कस्याज्ञा, D9 राज्ञा वै. Ś1 D5 12 सप्रतीच्छथ, Ñ2 V B D10 11 13 प्रति (B1 2 परि) पाल्यते, Dt D4 6 8 9 14 T3 G2 4 M1 3 संप्रतीक्षते, D2 3.7 संप्रतीक्षसे —ᶜ) Ś1 Ñ2 V B3 4 D1–3 5 7 10–13 विचारस्ते —ᵈ) Ś1 D1–3 5 7 12 यदा (for यथा) Ñ2 V B D10 11 13 M4 विश्रमेण (B1 4 निश्वस्तेन, D11 यथेष्ट च, M4 विश्रमेण) प्रविश्यता

14 ᵃ) Ś1 D1–3 5 7 12 -कृत्यास्ता (Ś1 D5 [*int lin sec m* also सर्वार्था] 12 °स्तु), D9 -कन्यास्ता, Cv g t as in text (for -सर्वस्वा) —ᵇ) Ś1 D2–5 7 12 वेदीमूलम् —For 14ᵃᵇ, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1321* यज्ञभूमिमिमा प्राप्ता कृतकौतुकमङ्गला ।
[B4 यज्ञे D11 M4 om (hapl) second मि B4 प्राड्, M4 प्राप्य (for प्राप्ता·)]

सज्जोऽहं त्वत्प्रतीक्षोऽस्मि वेद्यामस्यां प्रतिष्ठितः ।
अविघ्नं कुरुतां राजा किमर्थं हि विलम्ब्यते ॥ १५

तद्वाक्यं जनकेनोक्तं श्रुत्वा दशरथस्तदा ।
प्रवेशयामास सुतान्सर्वानृषिगणानपि ॥ १६

G 1 75.
B 1. 73
L 1 69

—^{cd}) Ñ2 V B D10 13 M4 चतस्रो हि (for मुनिश्रेष्ठ) Ś1 Ñ2 V B D1 2 5 10 12.13 M4 वह्नेर्दीप्ता (by transp), D3 7 वह्नेर्दीर्घा, G1 3 दीप्ताश्चाग्नेर् (for दीप्ता वह्नेर्) D5 12 इव त्विष, D9 G1 3 M2 यथार्चिष, M3 शिखा इव D11 मम कन्याश्चतेस्रोधे वह्नेरिद्राज्ञवत्त्विष. (corrupt)

15 ^{a}) Ś1 D1 3 5 7 12 सज्जोस्मि, B1 2 (marg also as in Dt) यज्ञेहं, Dt D6 8 9 Ct सद्योद्द, D2 सत्वोस्मि (sic). B1 D9 तत् (for त्वत्), V4 D4 प्रतीक्ष्यो Ñ2 V1–3 B1–3 D10 11 13 च, V4 [ऽ]हं (for ऽस्मि) B4 सज्जेन्य तत्प्रती ·श्च, T3 अद्याहं त्वा प्रतीक्ष्योस्मि, M4 सद्योहं त्वामुदीक्ष्यामि —^{b}) T3 अद्या (sic) (for अस्या) D2 प्रतिष्ठितं Ś1 D1–3 5 7 12 अस्मिन्व्यवस्थित, Ñ2 V B D10 11 13 M4 अस्या स्थितो नृप (V4 B3 °प) —^{c}) D14 T G4 अविघ्न, Cg t as in text Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 कुरु राजेंद्र (V1 °जर्षे), Dt D6 8 क्रियता सर्वं, D9 कुरुता राजन्, G4 कुरुताद्राजा, M4 कुरु राजस्त्वं —^{d}) Ct विलव्यते (as in text). Ś1 Ñ2 V B D1–5 7 9–13 M4 त्व (Ś1 V4 D1–3 5 7 12 च, D9 स, M4 तद्) विलवसे, D14 T1 G1 2 4 M1 2 Cg अव (M2 °वि) लवते (G1 °ति), T2 3 G3 M3 तु विलवते ❀ Cv अविघ्न कुरुता राजा किमर्थमवलम्बते इति सम्यक्पाठ । ❀

16 ^{a}) Ś1 तदर्थं, Ñ2 V B D10 11 13 M4 श्रुत्वैतज् (V3 °च) (for तद्वाक्य) —^{b}) Ñ2 V B D10 11 13 वाक्य, M4 राजा (for श्रुत्वा) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 नृप (for तदा) —V2 om (hapl ?) 16^{c}–17^{d} Ś1 repeats 16^{cd} in marg as in text —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 तत, Ñ2 V1 3 4 BD10 11 13 तदा, D12 नृप. (sic) (for सुतान्) —^{d}) Ś1 D5 12 नृप, D1–3 तदा, D7 तथा (for अपि) Ñ2 V1 3 4 B D10 11 13 वसिष्ठादीन्द्वि (B2 °द्विद्वि) जर्षभान् —After 16, D11 ins

1322* तस्य प्रवेशे नृपमौलिघृष्ट-
पादद्वयस्यानिबलस्य राज्ञ ।
नादा बभूवुर्बहवोऽतिहृष्टा
यथा पुरा दिग्विजये सुरारे ।
भेर्यश्च शङ्खाश्च मृदङ्गवेणु-
वीणाश्च वाद्यानि बहूनि यानि ।
सर्वाण्यवाद्यन्त नृपस्य गेहे ।
प्राप्ते विवाहे जनकात्मजाया ।,

while M3 (marg *sec m*) ins

1323* विश्वामित्रो महातेजा विदेहाधिपते करम् ।
कुशध्वजस्य हस्त च वसिष्ठो भगवानृषि ।
गृहीत्वा त्रिशत शिष्यै सहितौ द्विजपुगवौ ।
अथ राजा दशरथ पुत्रै स्त्रीभिश्च सवृत ।
पूजयामास विधिवद्यथायोग्य यथाक्रमम् ।
सर्वानृपीन्पुरस्कृत्य प्रविवेश महाद्युति ।
प्रवेश्यमान राजानं वसिष्ठ गाधिन· सुतम् ।
सर्वानृपवरान्विप्राञ्जनको धर्मवत्सल ।
वस्त्रैराभरणैश्चैव गन्धपुष्पैश्च साक्षतै ।
पूजयामास विधिवद्यथायोग्य यथाक्रमम् । (=l 5) [10]

M3 cont, whereas Dt D4 6 8 9 14 T G M1 2 Cm g t ins after 16

1324* ततो राजा विदेहाना वसिष्ठमिदमब्रवीत् ।
कारयस्व ऋषे सर्वमृषिभि· सह धार्मिक ।
रामस्य लोकरामस्य क्रिया वैवाहिकीं प्रभो ।
तथेत्युक्त्वा तु जनक वसिष्ठो भगवानृषि ।
विश्वामित्र पुरस्कृत्य शतानन्दं च धार्मिकम् ।
प्रपामध्ये तु विधिवद्वेदिं कृत्वा महातपा ।
अलचकार ता वेदिं गन्धपुष्पै· समन्तत ।
सुवर्णपालिकामिश्र छिद्रकुम्भैश्च साङ्कुरै ।
अङ्कुराढ्यै शरावैश्च धूपपात्रै सधूपकै ।
शङ्खपात्रै स्रुवै स्रुग्भि पात्रैरर्घ्याभिपूरितै ।
लाजपूर्णैश्च पात्रीभिरक्षतैरभिसस्कृतै ।
दर्भै समै समास्तीर्य विधिवन्मन्त्रपूर्वकम् ।
अग्निमाधाय वेद्या तु विधिमन्त्रपुरस्कृतम् ।
जुहावाग्नौ महातेजा वसिष्ठो भगवानृषि ।
तत सीता समानीय सर्वाभरणभूषिताम् ।
समक्षमग्ने सस्थाप्य राघवाभिमुखे तदा ।

[(l 2) Dt D6 8 M2 Ct सर्वाम्, G1 3 सम्यग् (for सर्वम्) D4 9 T3 (D4 T3 before corr) धार्मिक, G1 3 धार्मिकै —(l 3) D9 14 T1 3 G3 4 M3 विभो (for प्रभो) —(l 4) G1 [अ]थ ज°, G2 M1 तु नृपति, G3 M2 च ज° (for तु जनक) —(l 6) D9 प्राप्य, M2 समा-, Cm g as in text (for प्रपा-) ❀ Ct प्रपामध्ये यज्ञशालामध्ये इति कतक । ❀ D4 वेदीं, T3 विधिं (for वेदिं) T2 (after corr as above) महायशा —(l 7) D4 वेदीं T2 M3 गधै —(l 8) D4 9 Ct चित्र-, D14 T1 3 G4 जल- (for छिद्र-) ❀ Ct अच्छिद्रकुम्भै इति पाठे स्फुटनादिदोषरहितै स्वर्णकुम्भैरित्यर्थ इति कतक । ❀ —(l 9) D6 9 G4 अकुराद्यै G2 शरावैश्चैव (metathesis) D9 पूर्णपात्रैश्च पावकै (for the post half) —(l 10) Dt D6 8 9 G2 M1 Ct अर्घ्यादि (D9 G2 M1 °भि) पूजितै, G4 ह्यर्घ्याभि°, Cg as above —(l 11) D9 (before corr) G2 जालपूर्णैश् (metathesis) D14 T1 3 G4 तथा पात्रैर्, T2 G1 3 M3 च पात्रौघैर्, Cg t as above (for च पात्रीभिर्) Dt D4 6 8 T2 G3 M2 अपि, Cg as above (for अभि-) —(l 13) T2 3 G1 आदाय (for आधाय) Dt D8 ता वेद्यां (sic) (for वेद्या तु) G4 -पुरसर, Ct as above —(l 14) Dt D8 मुनिपुगव, D4 6 9 T2 G2 M1–3 ऋषि (D6 G2 M1 2 मुनि) सत्तम (for भगवानृषि) —(l 15) D9 (m also as above) समादाय —(l 16) M3 [अ]भिमुखीं]

G 1 75 18
B 1 73 26
L 1 69 18

अब्रवीज्जनको राजा कौसल्यानन्दवर्धनम् ।
इयं सीता मम सुता सहधर्मचरी तव ।
प्रतीच्छ चैनां भद्रं ते पाणिं गृह्णीष्व पाणिना ॥ १७
लक्ष्मणागच्छ भद्रं ते ऊर्मिलामुद्यतां मया ।
प्रतीच्छ पाणिं गृह्णीष्व मा भूत्कालस्य पर्ययः ॥ १८
तमेवमुक्त्वा जनको भरतं चाभ्यभाषत ।
गृहाण पाणिं माण्डव्याः पाणिना रघुनन्दन ॥ १९
शत्रुघ्नं चापि धर्मात्मा अब्रवीज्जनकेश्वरः ।
श्रुतकीर्त्या महाबाहो पाणिं गृह्णीष्व पाणिना ॥ २०
सर्वे भवन्तः सौम्याश्च सर्वे सुचरितव्रताः ।
पत्नीभिः सन्तु काकुत्स्था मा भूत्कालस्य पर्ययः ॥ २१
जनकस्य वचः श्रुत्वा पाणीन्पाणिभिरस्पृशन् ।
चत्वारस्ते चतसृणां वसिष्ठस्य मते स्थिताः ॥ २२

---

17 V2 om. 17^{abcd} (cf v l 16) T2 reads from 17 up to l 1 of 1327* in marg —[a]) D14 illeg for वीज्जन —[b]) G2 M1–3 -[आ]नदिवर्धन —For 17^{ab}, Ś1 Ñ2 V1 3 4 B D1–3 5 7 10–13 M4 subst

1325* ततो राजा विदेहानामुवाच रघुनन्दनम्।
रामं कमलपत्राक्षं पूर्वं वेदीमुपानय।

[(l 2) Ñ2 B3 4 पूर्वा, V1 B2 पूर्व- Ñ2 V3 B3 उपानयत् (B3 °यन्), B2 (gloss) उपनीतो भव आगच्छेत्यर्थ, D11 ममानय, D13 उपागत (for उपानय). Ś1 D1–3 5 7 12 एव महायशा, M4 वेद्यामुपागत]
—[c]) Ś1 D1–3 5 7 12 नर(D1 नृप)श्रेष्ठ, D11 marg (for मम सुता) —[e]) D9 प्रतिष्ट चै° (sic), M2 एना प्रतीच्छ —For 17^{ef}, Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 subst

1326* गृहाण पाणिना पाणिं त्वमस्या रघुनन्दन।

[D3 7 गृहीत्वा (for गृहाण) —Ś1 D12 om (hapl ?) from त्वम up to 18^{c} (see var in D1 etc) D11 मा भूत्कालस्य पर्यय (= 18^{d}) (for the post half)]
—After 17, Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Cm g t ins

1327* पतिव्रता महाभागा छायेवानुगता सदा।
इत्युक्त्वा प्राक्षिपद्राजा मन्त्रपूतं जलं तदा।
साधु साध्विति देवानामृषीणां वदतां तदा।
देवदुन्दुभिनिर्घोषः पुष्पवर्षो महानभूत्।
एवं दत्त्वा सुतां सीतां मन्त्रोदकपुरस्कृताम्। [5]
अब्रवीज्जनको राजा हर्षेणाभिपरिप्लुतः।

[T2 reads l 1 in marg —(l 4) D4 T2 M3 -निर्घोषै —(l 5) D14 T1 3 G4 तदा (for सुता) —(l 6) M3 हर्षेणापि]

18 Ś1 D12 om 18^{abc} (cf v l 17) Note hiatus between [a] and [b] —[a]) Ñ2 V1 2 B1 2 D10 11 पुत्रेमम्, V3 पुत्रेह त्वम् (hypermetric), V4 B3 4 पुत्रेमाम्, M2 भद्र तम्, M4 भद्रेमाम् (for भद्र ते) —[b]) D4 उर्मिलाम्. D9 उदिता, Cm k t as in text (for उद्यता) Ñ2 V1–3 B D10 11 M4 उर्मिलाया मयोद्यत, V4 उर्मिला त्व मयोद्यता, D1–3 5 7 13 ऊर्मिलाया परंतप —V2 om (hapl) from 18^{c} up to l 3 of 1328* —[cd]) D8 (before corr as in text) गृहीष्व D1–3 5 7 13 गृहाण पाणिना पाणि (for [c]) D4 9 कालविपर्यय Ñ2 V1 3 4 B D10 11 गृहाणोपेत्य धर्मेण पाणिं राघव पाणिना

19 V2 om 19^{ab} (cf v l 18) D7 om (hapl) 19, D3 reads 19 in marg —[a]) Ś1 तावेवमुक्त्वा, D1 ततस्तमुक्त्वा, D5 एवमुक्त्वा तु (तु *sup lin.*) —[b]) Ś1 D1–3 5 12 प्रत्य°, Ñ2 V1 3 4 B D10 11 13 M4 के(M4 कै) कयीसुत, D14 illeg for चाभ्य (for चाभ्यभाषत) —[c]) D2 गृह्णीष्व पाणिं, G2 M1 पाणिं गृह्णीष्व M3 माळव्या (for माण्डव्या) Ś1 D5 12 गृह्णीष्व पाणिना पाणिं —[d]) Ś1 D5 12 माडव्या (for पाणिना)

20 Note hiatus between [a] and [b] —[a]) Ś1 D5 शत्रुघ्नाय च, D1–3 7 शत्रुघ्नो यो(D2 °घ्न त्व, D3 7 °घ्नोपि) हि. —[b]) Ś1 D1–3 5 7 12 यथापूर्वं जने(Ś1 नरे)श्वर, Dt D6 8 G2 M1 अब्रवीन्मिथिलेश्वर —[c]) Dt D6 8 G2 श्रुतकीर्तेर् D3 महाभाग —[d]) D7 गृह्णातु

21 [a]) Ś1 D5 12 भवंत सहिता, D3 7 भवतु सुखिनो, T1 damaged for न्त सौ (for भवन्त· सौम्याश्च) —[b]) M3 च (for सु-) Ś1 D3 5 7 12 दीर्घकालमनिंदिता —[c]) G1 काकुत्स्थ. Ś1 D5 12 पत्नी सपरिगृह्णीध्व, D3 7 पाणिना परिगृह्णीध्व —[d]) D4 कालविपर्यय —For 19^{c}–21, Ñ2 V B D1 2 (D1 2 l 4 and 5 only for 21) 10 11 13 M4 subst

1328* चोदयामास धर्मात्मा माण्डव्या पाणिसग्रहे।
शत्रुघ्नमपि चापीद जनको वाक्यमब्रवीत्।
श्रुतकीर्त्या गृहाण त्व पाणिना पाणिमुद्यतम्।
सर्वे भवन्त सदृशैर्दारैर्युक्ता यतव्रता ।
कुलोचितं वै चरत धर्मं कल्याणमस्तु व । [5]

[V2 om l 1–3 (cf v l 18) —(l 1) D11 दर्शयामास, D13 वेदयामास V3 धर्मेण (for धर्मात्मा) V4 माल्व्या, D11 माल्व्या, M4 नळव्या (sic) (for माण्डव्या) —(l 2) V3 चेद स, B1 2 चासीन (for चापीद) M4 शत्रुघ्न चापि धर्मात्मा (=20^{a}) (for the prior half). D11 प्रत्यभाषत —(l 3) M4 श्रुतिकीर्त्या V1 D11 उत्तम (for उद्यतम्) —(l 4) D2 °व्रतै, D11 (*int lin sec m*) व्रताजन (sic) (for यतव्रता). —(l 5) M4 कालोचित V3 B1 2 D1 2 M4 शुभ(D1 गुरु) धर्म (V3 कर्म, B2 धर्म्य) (for वै चरत) V3 B1 2 कुरुध्व शिवम्, V4 कर्म क°, D1 चरतु शिवम्, D2 M4 चरध्व शिवम् (M4 भद्रम्) (for धर्मं कल्याणम्)]

22 [b]) Ś1 D3 5 7 12 कुमारा रघुनदना, Ñ2 V B D1 10. 11 13 M4 पाणींस्तान् (B2 m स्तान्, D1 M4 °णीन्सं; D11 °णींश्च)

Picture 5

The wedding of Rāma and his three brothers

ईदृशे वर्तमाने तु तूर्योद्घुष्टनिनादिते ।
त्रिरग्निं ते परिक्रम्य ऊहुर्भार्या महौजस ॥ I 72 26

अग्निं प्रदक्षिणं कृत्वा वेदिं राजानमेव च ।
ऋषींश्चैव महात्मानः सहभार्या रघूत्तमाः ।
यथोक्तेन तथा चक्रुर्विवाहं विधिपूर्वकम् ॥ २३

पुष्पवृष्टिर्महत्यासीदन्तरिक्षात्सुभास्वरा ।
दिव्यदुन्दुभिनिर्घोषैर्गीतवादित्रनिस्वनैः ॥ २४

ननृतुश्चाप्सरःसंघा गन्धर्वाश्च जगुः कलम् ।
विवाहे रघुमुख्यानां तदद्भुतमिवाभवत् ॥ २५
ईदृशे वर्तमाने तु तूर्योद्घुष्टनिनादिते ।
त्रिरग्निं ते परिक्रम्य ऊहुर्भार्या महौजसः ॥ २६
अथोपकार्यां जग्मुस्ते सदारा रघुनन्दनाः ।
राजाप्यनुययौ पश्यन्सर्षिसंघः सबान्धवः ॥ २७ G 1 75 3 B. 1 73 4 L 1 69 3

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे द्विसप्ततितमः सर्गः ॥ ७२ ॥

जगृहुस्तदा(V4 M4 °त), D2 पाणी जगृहतुस्तदा —D4 reads 22^{cd} in marg *sec m* —^{c}) D14 illeg for त्वार in चत्वारस्. V D6 10 12 T2.3 चतसॄणा T1 damaged for तसॄ in चतसॄणा —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 12 M4 शतानद- (for वसिष्ठस्य) Ñ2 V B D10 11 13 शतानंदानु(D11 °भि)मन्त्रि (V4 D13 °मोदि)ता

23 ^{a}) Ś1 D5 12 अग्नेः Ś1 D3 7 12 चक्रुर्, D5 कुर्युर् (for कृत्वा) G1 3 Cg प्रदक्षिणीकृत्य —^{b}) Ś1 Dt D3–5 8 12 वेदीं, Ct as in text —^{c}) Ś1 D3 5 7 12 सु-, Dt D4 6 8 [अ]पि (for [ए]व) D3 T2 M3 महाभागान् (D3 °गा) —^{d}) Dt D6 8 रघूद्वहा (for °त्तमा) Ś1 D3 5 7 12 14 T1 3 G4 सभार्या रघुनंदना (D14 T1 3 G4 °सत्तमा) —Ś1 D3 5 7 12 om 23^{ef} —^{ef}) Dt D4 6 8 ततश्, D9 T2 G1 Cg तदा (for तथा) D14 illeg for क्रुर्विवा —After 23, D14 T G4 ins

1329* काकुत्स्थैस्तु गृहीतेपु ललितेपु च पाणिपु।
[T2 काकुत्स्थेपु]

24 ^{b}) Ś1 D3 5 7 12 अतरिक्षे Ś1 T3 सुभासुरा (T3 °स्वरात्), D5 शुभा स्वरा , D12 शुभस्वरा —^{c}) D3 -निघोषो Ś1 D5 12 शंखदुदुभिनिर्घोष —^{d}) D4 8 9 -नि स्वनै Ś1 D3 5 7 12 शख(D3 7 गीत, D5 12 शाति)शब्दश्च शुश्रुवे

25 ^{a}) D3 5 7 12 हृष्टा (for -सघा) —For 23–25^{b}, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst , D1 2 subst l 1–6 for 23–24, D9 subst l 1–2 only for 23^{abcd}

1330* अग्निं प्रदक्षिण चक्रुस्तत सर्वे यथाक्रमम्।
राज्ञा कृतस्वस्त्ययनास्तैश्च सर्वैर्महर्षिभि ।
पपात पुष्पवृष्टिश्च लाजोन्मिश्रा नभश्च्युता।
तेषामुपरि सर्वेषा विवाहे पुण्यकर्मणाम्।
देवदुन्दुभयो नेदुरम्बरे मधुरस्वना । [5]
शुश्रुवे मधुरश्चैव वीणावेणुस्वनो महान्।
जगुश्च देवगन्धर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणा ।

[(l 1) D2 अग्नि- D1 2 9 वेद्या (for तत) V1 तेपि (for सर्वे) —After l 1, V4 reads the line of 23^{cd} as in Ś1 —(l 2) D11 सर्व- D10 महात्मभि (for महर्षिभि) V2 तै सर्वैर्मुनिभि सह, D1 2 9 सभार्या रघुनदना (for the post half) —(l 3) V4 D13 लाज(D13 °जैर्)मिश्रा M4 लाजोन्मिश्रा पुष्पवृष्टि पपातन भमश्च्युता —For l 3, D1 2 11 read the line of 24^{ab} (D2 11 with v l शुभस्वरा and सुभासुरा respy) —D1 reads l 5–6 after 1332*, D2 after 26 —(l 5) D1 (with hiatus) देवदुदुभिनादाश्च (for the prior half) V1 4 B2 4 D1 2 13 M4 मधुरस्वरा D11 तूर्याश्चैव महास्वना (for the post half) —(l 6) D2 10 शुश्राव D11 -स्वस्तथा (for -स्वनो महान्) —(l 7) B1 om from र्वा up to श्चा D11 गधर्वाश्च जगुर्हृष्टा (for the prior half)]

—^{c}) B1 रघुमुख्याश्च —^{d})B4 अत्यद्भुतम् Dt D6 8 9 14 T G1 3 4 M2 3 अदृश्यत (for इवाभवत्)

26 ^{a}) Ś1 V3 D1–3 5 7 12 तादृशे, D13 सदृशे Ñ2 V1 B3 D10 13 च, D3 om (hapl) (for तु) —^{b}) Ś1 D3 5 7 12 तूर्योत्कृष्ट-, T3 lacuna for द्धु (for तूर्योद्घुष्ट-) Ñ2 V B D10 11 13 M4 काले रतिकरे शुभे(D11 तदा), D1 तूर्योद्घोषाभिवादिते, D2 9 तूर्यघोष(D9 °षे)निनादिते —After 26^{ab}, D1 ins 1331* —^{c}) Ś1 V1 B3 4 D3 5 7 त्रीनग्नींस्, D1 2 12 त्रिरग्नींस्, M4 तानग्नींस् (for त्रिरग्निं) —Note hiatus between ^{c} and ^{d} —^{d}) T3 ऊ-र् Ś1 D3 5 7 11 12 प्र (D12 अ)तिजग्मुर्यशस्विन , Ñ2 V1 B3 4 D13 ता उ(V1 त) दूहु(B4 °--)र्वधू पृथक् , V2 3 B1 2 तास्ता(V3 -ता, B1 2 तत) ऊहुर्वधू पृथक्, V4 तत ऊचु(sic)र्व-पृथक्, D1 9 M4 वधूरुदवहस्तदा(M4 °हन्पृथक्), D2 ते वधूरुद्वहस्तदा, D10 तारद्वहुर्वधू पृथक् (sic) —After 26, D2 reads l 5–6 of 1330*

27 ^{a}) Dt D6 8 14 Ct °कार्यं, D9 °वाह्ये, M1 3 °कर्या (for [उ]पकार्यां) Ś1 D1–3 5 7 11 12 विविशु —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 13 प्रहृष्टा, Dt D6 8 14 T G4 M3 सभार्या, D11 चत्वारो (for सदारा) —For 27^{ab}, Ñ2 V B D10 13 M4 subst , D1 ins after 26^{ab}, D11 after 27^{ab} .

७३

G I 76 I
B I 74 I
L I 70 I

अथ रात्र्यां व्यतीतायां विश्वामित्रो महामुनिः ।
आपृच्छ्य तौ च राजानौ जगामोत्तरपर्वतम् ॥ १
विश्वामित्रे गते राजा वैदेहं मिथिलाधिपम् ।
आपृच्छ्याथ जगामाशु राजा दशरथः पुरीम् ॥ २
अथ राजा विदेहानां ददौ कन्याधनं बहु ।
गवां शतसहस्राणि बहूनि मिथिलेश्वरः ॥ ३
कम्बलानां च मुख्यानां क्षौमकोट्यम्बराणि च ।
हस्त्यश्वरथपादातं दिव्यरूपं स्वलंकृतम् ॥ ४
ददौ कन्यापिता तासां दासीदासमनुत्तमम् ।
हिरण्यस्य सुवर्णस्य मुक्तानां विद्रुमस्य च ॥ ५

1331* स्वानि यानानि चारोप्य दारास्ते प्रययुस्तत ।

[D1 चासाद्य, D11 चारुह्य V2 च ता, B4 तदा (for तत) D11 सदारान्ते ययुस्तदा (for the post half)]
D1 cont

1332* हिमवन्त समासाद्य प्रहृष्टास्ते दिवौकस ।
—Thereafter D1 reads l 5 and 6 of 1330*
—^{cd}) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 पश्चात्; Cg k t पश्यन् (as in text) Ś1 सांर्षसवा सवान्धवा, V4 सहर्षि म ग्याधव (for ^{d}) M4 तान्प्रयातानतुययौ राजा तैर्मुनिभि सह.
—After 27, Ś1 D6 12 ins

1333* अथ दशरथनामा भूपति सवभापे
परिवृत इति पुत्रैर्वल्लभाभि समेत ।
शशधर इव मेघैर्मुक्तबिम्बो वलद्दि-
यमवरुणकुबेरैरात्मकान्तासमेत ।

[(l 4) D6 12 -मनार्थे (for -समेत)]

Colophon *Kānda name* Ś1 Ñ2 V1 D1–3 11 12 om V2–4 B D10 आदि° —After Kānda name, B4 D3 (before Sarga name) ins बालचरिते —*Sarga name* Ś1 बालवैवाहिक, Ñ2 V1 3 4 B1 3 4 D10 दशरथपुत्राणा (V4 °पुत्र)विवाह, V2 रामादीना विवाह; B2 विवाह, D1–3 5 9 12 वैवाहिक, D7 विवाहकर्म, D11 स्वाहिक, G4 सीताविवाह —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 V1 4 B1 2 4 D3 5 11 12 om Ñ2 B3 D10 75, V- D9 76, V2 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 73, D1 50, D2 48, D7 53, M4 71 D13—काडे—रथ—विवाहो—सर्ग 74 —After colophon, T2 G1 2 4 M1 2 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम

73

☞ Ñ1 missing Sarga 73 (cf v l I 66 10)

1 ^{a}) V4 M4 तस्या (for अथ) —^{b}) G1 3 महातपा, M4 ततो मुनि —^{c}) Ñ2 V2–4 B D5 10 11 13 आमन्त्र्य, Dt D6 8 T2 G1–3 M1 2 Cg k t आपृष्ट्वा (for आपृच्छ्य) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 तौ नरव्याघ्रौ, M4 तान्नरवरान् (for तौ च राजानौ) —After 1, D14 T G4 ins

1334* आशीर्भि पूजयित्वा च कुमाराश्च सराघवान् ।

[T2 °त्वा तु, T3 तान्पूजयित्वा, G4 पूजयामास (for पूजयित्वा च)]

2 ^{a}) Ś1 D3 5 7 9 चापि, Ñ2 V B (B3 m also as in text) D2 10 11 13 तस्मिन्, D1 12 वापि (for राजा) G1 विश्वामित्रो महातेजा —^{b}) Ñ2 V B D10 11 13 M4 जनक, D3 7 विदेह (for वैदेह) B3 (m also) 4 दीप्तलोचनं, D11 मिथिलापतिं. —^{c}) Cg आपृष्ट्वा Dt D6 8 G2 M1 आपृष्ट्वैव; T2 M3 आपृष्ट्वाशु, G1 3 अथापृच्छ्य (by transp) (for आपृच्छ्याथ) D3 °म स्वा, D7 T2 M3 (after corr)°माय, M4 ययावाशु (for जगामाशु) Ñ2 V B D10 13 आपृच्छ्य (D13 °मन्त्र्य) प्र(Ñ2 V4 B3 D10 13 तं) ययौ चापि. —^{d}) M4 ततो (for राजा) Ñ2 V B1–3 D9 10 13 T2 M3 पुर, B4 परं (for पुरीम्) —After 2, D14 T1 3 G4 ins

1335* गच्छन्तं तं तु राजानमन्वगच्छन्नराधिप ।

[D14 T3 G4 अनुगच्छन्नराधिप (for the post half)]

3 ^{a}) B1 विवाहाना (for विदेहाना) —^{b}) Ñ2 V B1–3 D10 11 13 तत्र, B4 वर- (for ददौ) Ś1 कन्याधने Ñ2 V B D10 11 13 ददौ (for बहु) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 T2 M3 मिथिलाधिप, D4 पृथिवीश्वर

4 ^{b}) Dt D6 8 14 G2 M1 2 Cv.m k t क्षौमान्, Cg as in text (for क्षौम-) —^{c}) D4 -पादाति

5 D4 reads 5 in marg —^{a}) Dt D4 6 8 G2 M1 Ck t -शत, G1 3 -धन, Cg as in text (for -पिता) —^{b}) Cg t दासीदास (as in text) D4 °दाससमन्वित, G1 3 दासीना शतमुत्तम ॐ Ck दासीदासदान बाह्यव्यापाराय। ॐ —For 4–5, Ś1 D1–3 5 7 9 12 (all read l 1 before 3^{cd}) subst

1336* कम्बलादीनि वस्त्राणि क्षौमरुख्याम्बराणि च ।
पदातींश्च द्विपरथान्दिव्यरूपानलंकृतान् ।
हिरण्यस्य सुवर्णस्य दासीना च शतं शतम् ।

[(l 1) D2 च श्रोणि (for वस्त्राणि) Ś1 D5.12 -पट्टाम्बराणि, D1 -सूक्ष्माम्बराणि (for -मुख्या°) —(l 2) D2.3 5 7 पदातश्च, D9 तदा चाश्व, D12 प्रादाच्च- (for पदातींश्च). D2.9 -द्विपवरान्]

—For 3^{c}–5, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst. .

ददौ परमसंहृष्टः कन्याधनमनुत्तमम् ।
दत्त्वा बहुधनं राजा समनुज्ञाप्य पार्थिवम् ॥ ६
प्रविवेश स्वनिलयं मिथिलां मिथिलेश्वरः ।
राजाप्ययोध्याधिपतिः सह पुत्रैर्महात्मभिः ॥ ७
ऋषीन्सर्वान्पुरस्कृत्य जगाम सबलानुगः ।
गच्छन्तं तु नरव्याघ्रं सर्षिसंघं सराघवम् ॥ ८

घोराः स्म पक्षिणो वाचो व्याहरन्ति ततस्ततः ।
भौमाश्चैव मृगाः सर्वे गच्छन्ति स्म प्रदक्षिणम् ॥ ९

तान्दृष्ट्वा राजशार्दूलो वसिष्ठं पर्यपृच्छत ।
असौम्याः पक्षिणो घोरा मृगाश्चापि प्रदक्षिणाः ।
किमिदं हृदयोत्कम्पि मनो मम विषीदति ॥ १०

G I 76
B I 74
L I 70

1337* कम्बलाजिनरत्नानि दुकूलानि मृदूनि च ।
नानारागाणि वासांसि शुभान्याभरणानि च ।
रत्नानि च महार्हाणि यानानि विविधानि च ।
गवा शतसहस्राणि चत्वारि पृथगेव च ।
ददौ राजा महार्हाणि कन्याधनमभीप्सितम् ।
चतुरङ्गबल चान्यदन्नपात्र महद्ददौ ।
दासीना निष्ककण्ठीना सहस्रमपि चाददत् ।
सुवर्णस्यायुत पूर्णं हिरण्यस्य च मैथिल ।

[(l 1) B4 (*inf lin* also) रत्नाजिन- (submetric), D11 कवलानि च (for कम्बलाजिन-) D11 दृ॰कु॰नि (for दुकूलानि). Ñ2 B3 (m also as above) D10 13 बहूनि (for मृदूनि). —For ins see below —V1 2 om (hapl) l 3 —(l 3) B4 महार्हाणि च यानानि (for the prior half) B4 सर्वाणि (for यानानि) —For the post half of l 3, V3 erroneously reads the post half of l 5 together with l 6 reading also in their proper place —D11 repeats l 4 (var) after l 8 —(l 4) D11 (second time) M4 बहूनि मिथिलाधिप (M4 °लेश्वर॰) (for the post half) —(l 5) D11 म॰र्हाणि —(l 6) B2 -धन च, B4 -बलेन, D10 -बल वा (for -बल च) Ñ2 अनुयातु, V1 अ॰ ॰, V2 अन्नपान, V3 रत्नपात्र, B1 4 अनुयात्र, D10 अन्वयात्र, D11 ॰नुपात्र (for अन्नपात्र) —M4 om l 7 and 8 —(l 7) V1 निष्क॰ठीना D11 पार्थिव (for चाददत्) —For ins see below —(l 8) B4 सुवर्ण च (for सुवर्णस्य) V1 महिरण्य च, V2 B1 हिरण्य चैव (V2 चापि), B4 °स्य स (for हिरण्यस्य च)]
—After l 2, B3 ins

1338* हस्तिनश्च तथा चाश्वान्नानादेशसमुद्भवान् ।

—After l 7, D11 ins

1339* एकैकशश्च तस्तृणा सहरत्न च मैथिल ।

6 [a]) Ñ2 V B D10 11 13 प्रीतेन मन(D11 °)सा, Dt D6 8 राजा सुसहृष्ट॰, D2 9 T2 M3 °सतुष्ट, M4 राजा प्रीयमाण. (for परमसहृष्ट॰) —[b]) V4 °धनमुत्तम (submetric), D6 °दानमनुत्तम —[c]) Ś1 Dt D1–3 5–9 12 14 T2 बहुविध. Ñ2 V B D10 11 13 एव दत्त्वा बहु(D11 °॰)विधं, M4 देवं दत्त्वा बहुधनम् —[d]) Ñ2 V2–4 B2 3 D1 10 11 13 तमनुज्ञाप्य, V1 B1 तमनुज्ञाय, B4 D3 7 तदा(B4 °द)नुज्ञाप्य, D14 °स्य, M4 अनुमान्य च (for समनुज्ञाप्य). D13 पार्थिव.

7 [a]) D10 प्रविश्य च (for प्रविवेश) Ñ2 V1 2 B D10 11.13 T2 M3 4 पुरीं रम्यां(B4 चापि), D12 निलय (submetric) (for स्वनिलय) V3 विवेश स्वपुर रम्य, V4 पुरीवेग (sic) पुरीं रम्या —[b]) D4 M3 मिथिलाधिप

8 [b]) Ś1 D1–3 5 7 9 12 [आ]शु(D1 2 9 सु) महाबल (D9 °ल), Dt D8 स बलान्वित॰, G1 स्व°, Cg k t as in text —[c]) D4 14 S (except M4) तं (for तु) T3 वर (sic) (for नर-) Ś1 D1–3 5 7 9 12 कृतोद्वाहं तु(Ś1 त) गच्छत —[d]) Ś1 D1–3 5 7 9 12 सबाधव (for सराघवम्).

9 [a]) Dt D4 6 8 तु, G2 M1 च (for स्म) —[b]) Dt D6 8 समतत, T3 स॰ (lacuna) स्तत. (for ततस्तत) —[c]) M2 सौम्या (for सर्वे) —For 9, Ś1 D1–3 5 7 9 12 subst

1340* घोरा॰ पक्षिगणा वाग्भि प्रत्याजह्रु समन्तत ।
सौम्याश्चापि मृगा भौमा गच्छन्ति स्म प्रदक्षिणम् ।

[(l 1) Ś1 D5 12 प्रत्याशशु (for °जह्रु) —(l 2) D9 असौम्या पक्षिणो घोरा (= 10[c]) (for the prior half) D3 7 गच्छति च, D9 मृगाश्चापि (for गच्छन्ति स्म)]

—For 8–9, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1341* पुरस्कृत्य वसिष्ठादीन्गुरूंस्तान्प्रययौ तत ।
तं गच्छन्त कृतोद्वाहं स्वपुर सपदानुगम् ।
अपसव्य ततो जग्मु पक्षिणो भयवेदिन ।
मृगाश्च शमयन्तस्तान्प्रतिजग्मु. प्रदक्षिणम् ।

[(l 1) D10 वासिष्ठादीन् M4 मुनींस् (for गुरूंस्) —(l 2) Ñ2 V3 तद् (for त) D11 गच्छ॰ (for गच्छन्त) V4 सर च, B4 सपुत्र, M4 स्वपुरीं (for स्वपुर) V4 सपदानुग॰, D10 स्वपदानुग —(l 3) D10 अपमव्यास् M4 तदा चक्रु (for ततो जग्मु) V2 भयवादिन —(l 4) V2 सम्प्रपेतुस्तान्, M4 समयातरय (for शमयन्तस्तान्) M4 परि- (for प्रति-) V4 मृगा प्रदक्षिण जग्मुर्वाता॰ शर्करकर्षिण —For l 4, D11 reads l 1 (as in Ś1) of 1340*]

10 [a]) Ñ2 V B D10 11 13 M4 व्यथितो राजा, G2 M1 नर° (for राजशार्दूलो) —[b]) Ś1 V3 D1–3 5 7 9 12 प्रत्यभाषत, D10 पर्यपृच्छ्य च —After 10[ab], Ś1 V4 B3(marg) 4 D1–3 5 7 9 12 ins

G I 76 13
B I 74 11
L I 70 13

राज्ञो दशरथस्यैतच्छ्रुत्वा वाक्यं महानृपिः ।
उवाच मधुरां वाणीं श्रूयतामस्य यत्फलम् ॥ ११
उपस्थितं भयं घोरं दिव्यं पक्षिमुखाच्च्युतम् ।
मृगाः प्रशमयन्त्येते संतापस्त्यज्यतामयम् ॥ १२
तेषां संवदतां तत्र वायुः प्रादुर्बभूव ह ।
कम्पयन्मेदिनीं सर्वां पातयंश्च द्रुमाञ्शुभान् ॥ १३

तमसा संवृतः सूर्यः सर्वा न प्रबभुर्दिशः ।
भस्मना चावृतं सर्वं संमूढमिव तद्बलम् ॥ १४
वसिष्ठ ऋषयश्चान्ये राजा चससुतस्तदा ।
ससंज्ञा इव तत्रासन्सर्वमन्यद्विचेतनम् ॥ १५
तस्मिंस्तमसि घोरे तु भस्मच्छन्नेव सा चमूः ।
ददर्श भीमसंकाशं जटामण्डलधारिणम् ॥ १६

1342* भगवन्पश्यतामेतानुत्पाताश्च सुदारुणान् ।
दिशश्च सर्वा भगवन्धूमोत्पातसमाकुला ।
परिवेषस्तथा सूर्ये दृश्यते सुमहानपि ।
तमसा च नभः सर्वं न प्राज्ञायत किंचन ।
दृष्ट्वा भयमुपश्लिष्टं हृदये मम चाव्ययम् ।
ब्रूहि मे विदितज्ञान भगवन्को ह्ययं विधिः ।
नान्यो वक्तुमिदं शक्तस्त्वदृते मुनिसत्तम ।
किमनिष्टं महद्ब्रह्मन्पश्यामि सुमहद्भयम् ।

[(l 1) D1 भगवान B3 दृश्यतामेतद्, B4 दृश्यता तावद् D2 9 °नान्मृगदारुणान् (for the post half) —(l 2) B3 4 transp सर्वा and भगवन् D3 7 वर्मोत्थान° (for the post half) —(l 3) V4 B3 4 परिवेशस् B3 4 तदा (for तथा) D3 7 स्वर्गे (for सूर्ये) Ś1 तु, V4 म (for सु-) —(l 4) B1 D1 2 9 प्रजायत, B4 प्रतिज्ञायत (hypermetric), D12 प्राजाय च (for प्राज्ञायत) —D2 om l 5–6 —(l 5) V4 D1 7 उपाश्लिष्ट, B3 4 उपास्पृष्ट, D9 उपक्लिष्ट (for उपश्लिष्ट) Ś1 V4 D5 12 हृदय Ś1 D5 12 चाभवत्, V4 च व्यथ (for चाव्ययम्) D9 हृदयेन विदूयता (for the post half) —After l 5, V4 B3 4 read l 8 —For ins see below —(l 6) V4 जहि मे यदि ते ज्ञान, D1 बूहि मे विदित ज्ञान, D3 7 ब्रूहि विदितविज्ञान (for the prior half) V4 B3 4 नु (for हि) —(l 7) V4 शक्यस् (for शक्तस्) B3 4 मुनिपुंगव (for °सत्तम) —V4 B3 4 read l 8 after l 5 —(l 8) V4 इद, B4 D7 अह (for महद्) D3 अनिष्टमय (for °ष्टं महद्) B3 सुमहाभय]
—After l 5, D9 ins

1343* राजा दशरथ सर्वं पप्रच्छ मुनिसत्तमम् ।

—c) Ś1 D5 12 सत्या, Ñ2 V B D10 11 13 M4 क (M4 त) स्मान् (for घोरा) —d) Ñ2 V B1–3 D10 11 13 चेमे, B4 कस्मात्, D1 अपि, D9 वापि, G1 3 4 M4 चैव (for चापि) D10 11 (before corr) T3 G1 3 प्रदक्षिण (T3 °णा) —M4 om 10e–12 —e) Ś1 D5 12 अयं (for इद) Ś1 D5 12 हृदयोत्कम्पो, D1 3 7 9 °योत्कम्प, D2 G2 हृदये नृपि —f) Ś1 D5 हृदय मे, D9 मानस मे (for मनो मम) G4 निषीदति —For 10ef, Ñ2 V B D10 11 13 subst

1344* अकस्माच्चित्र सोत्कम्प हृदय केन मे मुने ।

[V4 अ ° (for अकस्मात्) V4 °त्त, D11 मे विषीदति (for केन मे मुने)]

11 M4 om 11 (cf v l 10) —a) Ś1 [ए]त, Ñ2 V B D10 11 13 [इ]द, D2 [ए]व (for [ए]तच्) —b) D2 9 वाक्यं श्रुत्वा (by transp) Ñ2 V B D10 11 13 तदा (V1 D11 °तो) मुनि (for महानृपि) —V4 om 11cd. —c) Ñ2 V1–3 B D10 11 13 वसिष्ठस्तमुवाचेद.

12 M4 om 12 (cf v l 10) —a) D10 उपास्थित —b) D2 3 5 7 9 12 दिव्य- (for दिव्य) Ś1 D2 3 5 7 -मुखच्युत, D9 T2 G3 M3 -मुखाच्छुत, D14 T1 -मुखोदित, T3 -मुखादृत, G4 -मृगादृत, Cg k t as in text (for -मुखाच्च्युतम्) Ñ2 V B D10 11 13 पक्षिणो वेदयति ते (D13 हि) —c) D1 तु शम°, D14 प्रशामयति D2 मृगास्तु शमयन्त्येमे (sic) —d) Dt D3 8 12 T3 °स्त्यजतामयं, D9 सतापास्त्यजता भय —For 12cd, Ñ2 V (V4 om hapl) B D10 13 subst

1345* प्रदक्षिणा मृगा सौम्यास्तदिमे शमयन्ति ते ।

[B1 2 प्रदक्षिण-, D13 प्रदक्षिण Ñ2 टीमास् (sic) (for सौम्यास्) V1 इद, V3 इम, B1 2 एते, D13 एव (for इमे) V2 गमयन्ति (for शमयन्ति) B4 मे (for ते)]

13 a) Ś1 D1–3 5 7 9 12 तयो सवदतोस्तत्र —b) D3 म (sic), G2 हा —G2 M1 2 om , M3 reads *inf lin sec m* 13cd —c) D4 पृथिवीं (for मेदिनीं) —d) Dt D6 8 महा (Dt °हान्) द्रुमान् , D4 मृगान्पशून् (for द्रुमाञ्शुभान्) Ś1 D1–3 5 7 9 12 G1 3 न्पर्वतवना शुभा (D12 °नाकना [sic])

14 a) D6 तमसी (sic) (for तमसा) T2 सौम्य (for सूर्य) —b) Cg न प्रबभुर् (as in text) Ś1 D1–3 5 7 9 12 न प्रा (D1 2 5 9 प्र) ज्ञायत कि (D9 क) चन, Dt D6 8 सर्वे न चेदिशुर्दिश —c) Cg चावृत (as in text) Ś1 D1–3 5 7 9 12 भस्मने (D3 9 °ना) वावृत, D4 G4 °ना सवृत (for भस्मना चावृत) D6 सर्वे (for सर्वं)

15 a) D3 7 °ष्ठो मुनय (D3 °यो) श्च, T2 3 G1 3 4 M1–3 °ष्ठो ऋ°, G2 °ष्ठो हृदयश्च (sic) (for °ष्ठ ऋषयश्च) D3 [ए]व (for [अ]न्ये) D1 4 वसिष्ठश्चर्षयश्चान्ये (D4 °य सर्वे) —b) D3 राजो (corrupt) (for राजा) D3 तथा (for तदा) D12 राजा वसुसुतास्तदा (sic) —c) Ś1 D1–3 5 7 9 12 T2 G1 विसज्ञा, D4 सशका, Ct as in text (for ससज्ञा) —d) G4 एतद् (for अन्यद्) Ś1 D1–3 5 7 9 12 सर्वेन्ये च (D1 °न्येपि, D2 °न्येव, D3 7 °न्यत, D9 तत्र) विचेतस

16 a) D3 तस्यम् (corrupt) (for तस्मिंस्) D1 घोरेषु, D2 9 घोरे च. —b) D1 भस्मच्छन्नेषु —For 13–16b, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

कैलासमिव दुर्धर्षं कालाग्निमिव दुःसहम् ।
ज्वलन्तमिव तेजोभिर्दुर्निरीक्ष्यं पृथग्जनैः ॥ १७
स्कन्धे चासज्य परशुं धनुर्विद्युद्गणोपमम् ।
प्रगृह्य शरमुख्यं च त्रिपुरघ्नं यथा हरम् ॥ १८
तं दृष्ट्वा भीमसंकाशं ज्वलन्तमिव पावकम् ।
वसिष्ठप्रमुखा विप्रा जपहोमपरायणाः ।
संगता मुनयः सर्वे संजजल्पुरथो मिथः ॥ १९
कच्चित्पितृवधामर्षी क्षत्रं नोत्सादयिष्यति ।
पूर्वं क्षत्रवधं कृत्वा गतमन्युर्गतज्वरः ।
क्षत्रस्योत्सादनं भूयो न खल्वस्य चिकीर्षितम् ॥ २० G 1 76 B 1 74 L 1 70

1346* तयो सवदतोरेव वायु प्रादुरभून्महान् ।
प्रचण्ड शर्करावर्षी कम्पयन्निव मेदिनीम् ।
दिश सतिमिराश्चासन्न ततापदिवाकर ।
रजसा च जगत्कृत्स्न भस्मनेवावकीर्यते ।
सर्वे चाप्यभवस्तत्र सैनिका मूढचेतस । [5]
वर्जयित्वा वसिष्ठादीनृषींस्ताश्चैव राघवान् ।
ततो रजसि सशान्ते सैनिका लब्धचेतस ।

[(l 2) V1 4 °कर्षी, V2 °वर्षं, D10 °वर्पा, M4 °मर्षी (for शर्करावर्षी) V3 B1 4 D11 प्रचट(B4 °ढा)शर्कराक्र(D11 °व)र्षी (for the prior half) V1 कप निव, V4 कल्मपन्निव, B4 कपयतीव (for कम्पयन्निव) —For ins see below —(l 3) V4 दिशं (for दिश) V4 D13 सत्वमि(V4 °तम)राश् (both sic) (for सतिमिराश्) M4 आसन् (for चासन्) V1 B3 D13 उत्ताताप (for न तताप) —For l 3, D11 reads the line of 14^{ab} as in Ś1 —(l 4) V4 कृष्ण (for कृत्स्न) Ñ2 V1 B3 व्यकीर्यत, D10 व्यशीर्यने, D11 व्यकीर्यत, D13 व्यपीदत (for [अ]वकीर्यते) —(l 5) Ñ2 ते चाभवस्, D13 चापि भवस् (sic), M4 चाप्रभवस् (for चाप्यभवस्) M4 नष्टचेतम —(l 6) B4 चैव* (for चैव) V1 राघव D11 मुनींश्चैव मराघवान् (for the post half) —After l 6, D11 ins the line of 16^{ab} —(l 7) V4 सकीर्णे, M4 सक्रांते (for सशान्ते) V2 ततो राजमिम शांवे (for the prior half) M4 नष्ट (for लब्ध-)]
—After l 2, B2 ins

1347* महोल्काश्चापतन्घोरा दिव्याश्चैव नभश्च्युता ।

—^{c}) D11 ददृशुर् (for ददर्श) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 भीमकर्माण, Ck t as in text (for °संकाश) Ñ2 V B D10 13 M4 भायात ददृशुस्तत्र —After 16, Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cm g ins

1348* भार्गव जामदग्न्येय राजराजविमर्दनम् ।

[G2 M1 जामदग्न्य च, Cgp as above (for जामदग्न्येय) Dt D4 6 8 M3 (before corr as above) राजा राज-; M2 क्षत्रवश- (for राजराज-)]

17 ^{d}) D5 9 12 T1 3 M2 दुर्निरीक्ष

18 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 स्कधा(Ś1 °दा)वसक्त-, D4 °साध, G2 °सत्य (sic) (for स्कन्धे चासज्य) —^{b}) T3 दिव्य- (for विद्युद्-) Ś1 D3 6–9 T2 G1 2 M1–3 -गुणो- (for -गणो-) —D7 om 18^{c}–19^{b} —^{c}) Dt D6 8 शरमुग्र Ś1 D1–3 5 9 12 प्रगृहीतशर राम(D12 °म) —^{d}) Dt D4 6 8 G1 3 M1 2 शिव D2 वर, G2 शिव (for हरम्)

19 D7 om 19^{ab} (cf v l 18) —^{a}) Ś1 D1–3 5 9 12 भीमकर्माण, D14 T G4 M3 घोरसंकाश —For 17–19^{b}, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1349* महेन्द्रमिव दुर्धर्षं कालान्तकयमोपमम् ।
दुर्निरीक्ष्य नरैरन्यैर्ज्वलितानलवर्चसम् ।
स्कन्धे परशुमादाय धनुश्चेन्द्रायुधप्रभम् ।
प्रगृह्यैक शर घोर रुद्र साक्षाद्दिवागतम् ।
रोषामर्षसमाविष्ट सधूममिव पावकम् । [5]
जमदग्निसुत रामं दृष्ट्वाभ्याशं समागतम् ।
साक्षादिव महादेवमायान्त त्रिपुरान्तकम् ।

[(l 1) D11 lacuna for द्र in महेन्द्रम् D10 -य्मो-, D11 -मयो- (metathesis) (for -यमो-) —(l 2) Ñ2 V1 4 B3 दुर्निरीक्ष D11 M4 जनैर् (for नरैर्) M4 तपतमिव भास्कर (for the post half) —(l 3) V1 4 °माधाय, D11 परस्वधासक्त (for परशुमादाय) B4 धनुस्येश्चा- (corrupt), D11 धनुरिंद्रा- (for धनुश्चेन्द्रा-) M4 धनुश्चेंद्रायुधोपम (for the post half) —(l 4) V2 प्रगृगृह्य (sic), V4 प्रगृह्यैक- (for प्रगृह्यैक) V2 B4 M4 ज्वलितानलवर्चस (= post half of l 2), D11 रुद्र साक्षाद्दिवाकर (for the post half) —(l 5) V1 B4 वामामर्ष-, V2–4 B3 D10 11 रामामर्ष- (for रोषामर्ष-) B3 -समाविष्टे V4 पर्वत (for पावकम्) —(l 6) Ñ2 ह्यासन्, V1 2 B1–3 D11 [अ]भ्यास, V4 [अ]भ्यास- (for [अ]भ्याशं). Ñ2 B3 D10 13 तमागत, V1 D11 M4 उपाग (D11 °ग)त B4 राम दृष्ट्वोपागत (for the post half) —All the above MSS (except B3 M4) om l 7 B3 reads in marg, while M4 reads l 7 after l 3 —(l 7) B3 इ (for इव)]

—^{c}) G1 3 सर्वे (for विप्रा) —^{d}) Ñ2 V B D10 13 M4 जेपु शांतिपरायणा —M4 om 19^{ef} —^{e}) Ś1 Ñ2 V1–3 B D3 5 7,10 11 13 चर्षय, V4 D1 2 9 12 ऋषय (for मुनय) —^{f}) V1 damaged ल्पु, V2 प्रत्युज्जग्मुर्, V4 सयजनपुर् (sic), B1 2 प्रजजल्पुर्, B3 शम जेपुर् V4 M1 (before corr) अतो (for अथो) D11 वच (for मिथ·) V3 प्राजल्पुरमिथो मिथ (sic) —After 19, D1 ins

1350* मुनिर्वोपो विनिर्दिष्टज्वलन्वज्रनिभोऽथ य ।

20 ^{a}) V4 B1 4 D1 14 Ck कश्चित्, D4 9 M3 (before corr *inf lin sec m* as in text) कच्चित्, Cg t as in text (for कच्चित्) D1–3 5 7 12 क्षत्र- (for पितृ-) Ñ2 V2 B3 4 D10 13 -वधामर्षात् T3 कश्चित्पितृपरामर्षी —^{b}) Ñ2 V B D10 11 M4 पुनर्न (Ñ2 B1 2 °श्च), D13 पुनर्

G 1 76 25
B 1 74 23
L 1 70 25

एवमुक्त्वार्घ्यमादाय भार्गवं भीमदर्शनम् ।
ऋषयो राम रामेति मधुरां वाचमब्रुवन् ॥ २१

प्रतिगृह्य तु तां पूजामृषिदत्तां प्रतापवान् ।
रामं दाशरथिं रामो जामदग्न्योऽभ्यभाषत ॥ २२

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे त्रिसप्ततितमः सर्गः ॥ ७३ ॥

(for क्षत्र न) Ś1 D1-3 5 7 9 12 [उ]त्सादयेत्पुन, D4 [उ]त्पादयिष्यति, D13 उत्सादयिष्यति. —c) D3 पूर्वे, G2 सर्वे- (for पूर्वं) —d) Ś1 G4 भार्गवो (G4 समन्युर्) विगतज्वर —f) Ś1 D2 3 5 7 9 12 मा (for न) G1 3 [अ]त्र (for [अ]स्य) D1 चिकीर्षता, D9 चिक्रीर्षता, G1 3 चिकीर्षति

21 a) D3 उक्तार्थम्, D5 12 उक्त्वार्घम् (for उक्त्वार्घ्यम्) —b) D12 भीमदर्शनात् —d) Ś1 D1-3 5 7 9 12 तदा मधुरम्, Dt D6 8 G1 3 M2 मधुर (D6 °र) वाक्यम्, D4 T2 M3 वाचो मधुरम्, D14 मधुर वाचम् (for मधुरा वाचम्) D2 12 अब्रवीत् (for अब्रुवन्) —For 20c–21, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1351* क्षत्र रामोऽयमागत्य शान्तमन्युरपि प्रभु ।
सर्वक्षत्रवध घोरमसकृत्कृतवान्पुरा ।
कच्चिदद्यापि सक्रोध क्षत्र नोत्सादयिष्यति ।
इति मत्वार्घ्यमुद्यम्य भार्गवं ते ततोऽब्रुवन् ।
वसिष्ठप्रमुखा विप्रा सामपूर्वमिद वच । [5]
राम सुस्वागत तेऽस्तु गृहाणार्घ्यमिद प्रभो ।
मुने भार्गव संशाम्य न क्रोद्धु पुनरर्हसि ।

[V2 om (hapl) l 1–3 —(l 1) D11 पुत्र (for क्षत्र) M4 आगम्य V4 क्षत्र रामो यदागम्य (for the prior half) V4 शांति- (for शान्त-) D11 मुनिर्हि बल्वान्प्रभु, D13 शान्तमन्युर्गतज्वर (for the post half) —(l 3) Ñ2 D10 क्वचिद्, V4 B1 4 कश्चिद् (for कच्चिद्) V1 D11 सकुद्ध —(l 4) D11 [अ]र्घम् V1 उद्गम्य V1 भार्गवे ते, D3 भगवन (for भार्गव ते) D10 तमब्रुवन् —(l 5) V3 4 वीरा (for विप्रा) V2 सामपूर्णम्, D13 सात्वपूर्वम् (for सामपूर्वम्) —(l 6) D11 हे राम स्वागत (for राम सुस्वागत) V1 D11 इम, V3 मम, M4 इति (for इद) —(l 7) Ñ2 B1 संश (B1 °शा)स्य, V3 शमाय, B2 मद्याम्य,

B4 वशाम्य, M4 ममान्य (for सशाम्य). V2–4 B4 D11 क्रोध (for क्रोद्धु) D11 कर्तुम् (for पुनर्)]

22 M3 reads 22ab *inf lin sec m* —a) V1 प्र*°; V2 °वद्य (for प्रतिगृह्य) Ñ2 B3 D10 13 M4 स, V B1 2 4 D11 M3 च (for तु). D14 राजाम् (sic) (for पूजाम्). —b) Ś1 D1-3 5 7 9 12 जामदग्न्य, T1 damaged पि (for ऋषिदत्ता) Ñ2 V B D10 प्रत्युवा (V3 B1 2 [m also] 4 °क्त्वा) च च (V4 स, B4 * [submetric]) तानृषीन्, D11 इत्युवाच स तानृषीन्, D13 प्रतिनद्य च तानृषीन्, M4 क्षत्र मुक्त्वा च तानृषीन्. —After 22ab, Ś1 D1-3 5 7 9 12 ins

1352* ज्वलज्ज्वलनसकाशस्तेजसा मोहयन्निव ।
[D5 -सकाश (for -सकाशस्)]

—c) B4 दशरथं (for दाशरथिं) B3 रामम् (sic !) (for रामो) Ñ2 V B1 2 4 D11 रामो and राम (for राम and रामो respy) Ś1 D1-3 5 7 11 12 समुपेत्याभ्यभाषत, Ñ2 V2–4 B D10 13 M4 उवाचेदम (V4 °च तद्) नतर, V1 उवाच चेदमनतर (hypermetric)

Colophon D1-3 5 7 11 12 om (continue the Sarga) Ś1 reads in marg —*Kāṇḍa name* Ś1 V1 om Ñ2 V2–4 B D10 आदि° —After Kāṇḍa name, B4 ins बालचरिते. —*Sarga name* Ñ2 V1-3 B D10 जामदग्न्यसमागम, V4 जामदग्न्यवाक्य, D9 परशुरामसमागम —*Sarga no* (figures, words or both) V1 4 B1 2 4 om. Ś1 70, Ñ2 B3 D10 76, V2 D9 77, V3 Dt D4 6 8 14 S (except M4) 74, M4 72 D13—यणे—काडे—समागमो—सर्ग 75 —After colophon, D4 concludes with श्रीराम. T2 श्रीरामचन्द्राय नम, G1 2 4 M1 श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम ; M2 श्री……नम

७४

राम दाशरथे वीर वीर्यं ते श्रूयतेऽद्भुतम् ।
धनुषो भेदनं चैव निखिलेन मया श्रुतम् ॥ १
तदद्भुतमचिन्त्यं च भेदनं धनुषस्त्वया ।
तच्छ्रुत्वाहमनुप्राप्तो धनुर्गृह्यापरं शुभम् ॥ २
तदिदं घोरसंकाशं जामदग्न्यं महद्धनुः ।
पूरयस्व शरेणैव स्वबलं दर्शयस्व च ॥ ३
तदहं ते बलं दृष्ट्वा धनुषोऽस्य प्रपूरणे ।
द्वन्द्वयुद्धं प्रदास्यामि वीर्यश्लाघ्यमिदं तव ॥ ४
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राजा दशरथस्तदा ।
विषण्णवदनो दीनः प्राञ्जलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥ ५
क्षत्ररोषात्प्रशान्तस्त्वं ब्राह्मणश्च महायशाः ।
बालानां मम पुत्राणामभयं दातुमर्हसि ॥ ६

G. I 77 B I L I

74

☞ Ñ1 missing Sarga 74 (cf v l I 66 10) D1-3 5 7 11 12 continue the previous Sarga

1 a) Ś1 D1 2 5 7 12 M4 शूर, D3 om , D9 Cg राम (for वीर) —b) T1 reads वीर्यं ते *inf lin* M4 महद् (for श्रयते) Ś1 D1-3 5 7 9 12 श्रयते ते महद्धल —cd) Ś1 D1-3 5 7 9 12 सर्वं (for चैव) D5 निखिलेषु (for निखिलेन) D2 9 श्रुत मया (by transp) Ñ2 V B D10 11 13 M4 धनु किल त्वया (M4 धनुर्गत्वा यथा) भग्न दिव्य यत्तच्छ्रु (D11 °त्तु श्रु)त मया

2 D13 om 2ab —a) Ñ2 V B D10 M4 श्र (B4 त [sic]) द्भुत त (Ñ2 D10 य)त्कृत राम, D5 11 तदद्भुत वि.चिंत्य च (D11 कृत राम) —b) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-12 M2 धनुषो भेदनं (by transp) Dt D6 8 तथा (for त्वया) —T3 om 2c-4 —c) Ś1 D1 2 5 9 12 श्रुत्वाहं सम°, D3 7 श्रुत्वेद सम° —d) Ś1 D1-3 5 7 9 12 गृहीत्वेद (Ś1 °ह्यीत्वेदं, D5 °ह्यीत्वैनं) महद्धनु

3 T3 om 3 (cf v l 2) D1-3 7 9 om (hapl) 3ab —a) D4 यद् (for तद्) Ś1 D5 12 समनुप्राप्त (for घोरसकाश) —b) G2 जामदग्न्य- D12 शरीसम (corrupt) (for महद्धनु) —After 3ab, M3 ins 1 5-6 of 1353* —c) T2 पूजयस्व, Ct as in text G1 3 नरश्रेष्ठ, M3 शरेणेह (for शरेणैव) Ś1 D1-3 5 7 9 12 सशर (D2 शरण) पश्य राम त्व —d) D9 सबल (for स्व°) Ś1 D1-5 7 9 12 T1 मे (for च)

4 T3 om 4 (cf v l 2).—a) Ś1 D1-3 5 7 9 12 ज्ञात्वा (for दृष्ट्वा) —b) D2 धनुषोहं (for धनुषोऽस्य) Dt D6 8 धनुषोप्यस्य पूरणे —D1 reads 4c-5b in marg —c) Ś1 D5 12 धनू राम, D1-3 7 द्वद्व राम, D4 द्वंद्व युद्धं (for द्वन्द्वयुद्धं) —d) D14 T1 G1 4 वीरश्लाघ्यम्, Ct as in text Dt D4 6 8 G1 3 M3 श्रह (for इद) D1-3 5 7 12 वीर्य-श्लाघ्यवत (D12 °तव [metathesis])स्तव, D9 वीर्यं श्लाघ्य महत्तव —For 2c-4, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst , M3 ins 1 5-6 only after 3ab

1353* श्रुत्वैवाहमनुप्राप्त आदायेद महद्धनु ।
अनेन धनुषा राम मया कृत्स्ना मही जिता ।
पूरयेदमपि क्षिप्र बल दर्शय राघव ।
विकर्ष चाप सधाय बाणेनानेन राघव ।
गृहाणेद धनुर्दिव्य शरं चेमं मयोद्यतम् । [5]
यदि सधास्यसीदं त्व बाणेनानेन कार्मुकम् ।
ततो दास्यामि युद्ध ते वीर्यश्लाघ्यमनुत्तमम् ।

[(l 1) V4 प्रादायेद, D10 आदायाह (for आदायेद) M4 श्रुत्वाह समनुप्राप्तो गृहीत्वा परम धनु —(l 2) M4 क्षत्रम् (for राम) D10 मही कृत्स्ना जिता मया (by transp), M4 असकृत्समुदित मया (for the post half) —(l 3) V1 पूरयेधम् V3 धनु, B2 *inf lin* , B4 अग्नि- (sic) (for अपि) V1 दर्शयित्वा (hypermetric) (for दर्शय). M4 गृहीत्वाग्रे धनुर्मम (for the post half) —B2 reads l 4 in marg —(l 4) V1 M4 विकर्ष चापि, V2 विकर्ष्य चापि, V3 विचकर्ष चाप (hypermetric), V4 विकर्षश्चापि, B1 विचकर्षासि (sic), B2 विकृष्य चाप, D11 पूरयित्वा तु (for विकर्ष चाप) V3 कार्मुक (for राघव) —(l 5) V1 2 [इ]म (for [इ]द) V3 B1 [ए]न, V4 M4 [इ]द, B4 M3 [ए]व (for [इ]म) D10 °ते, M3 ममो° (for मयोद्यतम्) —(l 6) B2 हि, M4 तद् (for त्व) Ñ2 B3 D10 यदि सधास्यसि त्व (Ñ2 द्व [sic])हि, D13 शक्तोपि चेद्योजयितु, M3 यदि संधान-शक्तिस्ते (after धा *inf lin sec m*) (for the prior half) —(l 7) D13 चाप ते, M4 ते युद्ध (by transp) (for युद्ध ते) M4 अद्य युधि (for अनुत्तमम्)]

—After 4, G2 M1 3 ins

1354* भीतो यदि धनुस्त्यक्त्वा निर्जितोऽस्मीति वा वद ।
अथवा द्वन्द्वयुद्ध मे दाता त्व वै न सशय· ।

5 D1 reads 5ab in marg (cf v l 4) —a) Ñ2 V B D10 13 M4 [इ]दं, D11 [ए]तद् (for तद्) —Ñ2 reads 5bc in marg —b) T3 तथा (for तदा).—c) V4 विषंडमनसो, D1-3 7 9 11 विवर्ण° (for विषण्णवदनो) Ś1 D1-3 5 7 12 त्रस्त , Ñ2 V B D10 11 13 M4 भूत्वा, D9 तत्र (for दीन) —d) Ś1 D1-3 5 7 12 दीनम्, Ñ2 V B D10 13 प्रणतो, D9 इदम् (for वाक्यम्) D11 कृताजलिरभाषत

6 a) Ś1 D1-3 5 7 9 क्षात्राद् (for क्षत्र-) D3 5 7 दोषात् (for -रोषात्) D12 क्षात्रदोषात् —b) D3 7 ब्राह्मणोसि, D4

G 1 77 8 B 1 75 7 L 1 71 7 भार्गवाणां कुले जातः स्वाध्यायव्रतशालिनाम् ।
महस्राक्षे प्रतिज्ञाय शस्त्रं निक्षिप्तवानसि ॥ ७
स त्वं धर्मपरो भूत्वा काश्यपाय वसुंधराम् ।
दत्त्वा वनमुपागम्य महेन्द्रकृतकेतनः ॥ ८
मम सर्वविनाशाय संप्राप्तस्त्वं महामुने ।
न चैकस्मिन्हते रामे सर्वे जीवामहे वयम् ॥ ९
ब्रुवत्येवं दशरथे जामदग्न्यः प्रतापवान् ।
अनादृत्यैव तद्वाक्यं राममेवाभ्यभाषत ॥ १०
इमे द्वे धनुषी श्रेष्ठे दिव्ये लोकाभिविश्रुते ।
दृढे बलवती मुख्ये सुकृते विश्वकर्मणा ॥ ११
अतिसृष्टं सुरैरेकं त्र्यम्बकाय युयुत्सवे ।
त्रिपुरघ्नं नरश्रेष्ठ भग्नं काकुत्स्थ यत्त्वया ॥ १२

ब्राह्मण त्व, D12 ब्राह्मण्यश्च, M3 ब्राह्मणस्त्व (for ब्राह्मणश्च) Dt D4 6 8 महातपा G1 3 ब्राह्मणाना च संनिधौ —For 6[ab], Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1355* राम रोप प्रशान्तस्ते ब्राह्मणस्त्व शमात्मक ।

[V1 समागत , V4 दयात्मक , B3 4 D11 ममात्मक , M4 शमात्मन (for शमात्मक)]

—[c]) D1 नाम (for मम) —[d]) Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 नानय (D11 प्रमादं)कर्तुमर्हसि

7 D5 om (hapl ?) 7 —[a]) Ś1 D1–3 7 9 12 भृगूणा हि (D1 च) (for भार्गवाणां) —[b]) D14 -व्रतचारिणा —[d]) Dt D3 6 8 शस्त्रं प्रक्षिप्तवानसि, D7 शस्त्र विक्षिप्त°, M1 शस्त्राणि क्षिप्त° —For 7, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1356* भृगूणां हि कुले जात प्रशान्ताना महात्मनाम् ।
तप स्वाध्यायशीलानां न क्रोद्धु पुनरर्हसि ।
ऋचीकच्यवनादीना पितॄणा संनिधौ पुरा ।
न योत्स्य इति मन्यस्व शस्त्र न स्प्रष्टुमर्हसि ।

[(l 1) M4 त्व (for हि) D11 जात D13 शाताना त्व, M4 प्रसन्नाना (for प्रशान्ताना) V2 महात्मवान्, B3 marg as above —(l 2) Ñ2 V1 -शालीना V2 3 B4 क्रोध (for क्रोद्धु) D11 न च त्व क्रोद्धुमर्हसि (for the post half) —(l 3) D11 शुचीकच्यवनादीना (for the prior half) V2 D11 °धौ त्वया, M4 राम संनिधौ (for संनिधौ पुरा) —(l 4) Ñ2 B3 D10 13 M4 योत्स्यामीति (for योत्स्य इति) Ñ2 स्त्यस्य (sic), V1 मत्यज्य, V2 मन्यस्व, D10 सध्यस्य (sic), D13 सकृत्या (त्) (for मन्यस्व) V3 न शस्त्र (by transp) (for शस्त्र न) B4 स्पृष्टम् Ñ2 B3 D10 13 शस्त्रमुत्स्रष्टुमर्हसि, D11 शास्त्र निक्षिप्तवानसि, M4 न क्रोद्धु पुनरर्हसि (for the post half)]

8 [a]) Ñ2 V1–3 B D10 11 13 M4 तपोदमरतो, V4 तपपादनिरतो (for स त्व धर्मपरो) —[b]) Ś1 Ñ2 V2–4 B Dt D2 3 5 (before corr as in text)-13 कश्यपाय —[c]) G4 धनम् , M4 च तम् (for वनम्) —[d]) D4 महेंद्रं, G1 महेंद्र (for महेन्द्र-) Ñ2 V B1 3 4 D10 11 13 M4 म(Ñ2 V2–4 B3 D11 13 स)न्यासं कृतवान्कथं(V3 M4 °धानसि)

9 D10 om 9[ab] —[a]) V2 स मे सर्वं ; B4 मम सर्वं, D11 कथ मम, D13 मम सर्वे —[b]) Ś1 B2 (marg as in Ñ2 also) D1 2 5 9 12 सं(B2 स)प्राप्त किं°; Ñ2 V B1 3 4 D13 भूयो योद्धुमिहेच्छसि, D3 -प्राप्तस्त्वं किं स°, D11 भूयो वै योद्धुमिच्छसि, T2 M3 सप्राप्तोसि स°, M4 पुनर्युद्ध चिकीर्षसि, —[c]) Ñ2 V B D10 13 ह्येतस्मिन् , T3 चैस्मिन्तो (sic), G2 च कस्मिन् , M4 ह्येकस्मिन् (for चैकस्मिन्) D3 हरे (sic), T2 कृते (for हते) D13 राम (for रामे) —[d]) Ñ2 V B D10 13 जीवाम सर्व एव हि —After 9, Ñ2 V B D10 11 13 M4 ins

1357* प्रसीद भृगुशार्दूल त्रायस्व शरणागतम् ।
रामं पुत्रं न मे बाल राम त्वद्दग्धुमर्हसि ।

[(l 1) B3 (marg also) M4 त्राहि मा (for त्रायस्व). —(l 2) B1 om (submetric) (for न) B4 om बाल D11 transp राम and बाल D10 13 transp राम and राम V3 त्व दग्धुम्, D11 निर्दग्धुम् (for सद्दग्धुम्) B1 मामक हन्तुमर्हसि, M4 राम दग्धुमिहार्हसि (for the post half)]

B3 cont

1358* अजेय सर्वलोकानामप्रमेयबल तव ।

10 [a]) Ñ2 V B D10 11 13 वदत्येव, M4 श्रुत्वा दशरथस्येद —D1 reads 10[c]–11[b] in marg —[c]) Ś1 Dt D1–3 5–9 12 तु, D11 om (submetric) (for [ए] व) —[d]) Ñ2 V1–3 B D10 13 भूयो राममभाषत, V4 M4 राम भूयोभ्यभाषत, D2 राघवे चाभ्यभाषत —After 10, M3 ins

1359* रोषात्प्रस्फुरमाणोष्ठो राम परमधन्विनम् ।

11 D1 reads 11[ab] in marg (cf v l 10) —[a]) Ś1 D1 3 5 7 9 12 द्वे एव, Ñ2 V2–4 B D11 13 द्वे इमे (by transp), V1 ते इमे (note hiatus), D2 तद्देव, D10 द्वे इमे (for इमे द्वे) Ś1 D1 3 5 9 12 रम्ये, Ñ2 V B D10 11 13 M4 राम, D2 रम्ये, D7 हेते (for श्रेष्ठे). —[b]) D3 देवे (for दिव्ये) Ś1 D1–3 5 7 9 12 त्रै(D12 त्रि)लोक्य°, Ñ2 V B D10 11 13 M4 लोकत्रये (Ñ2 V1 B2 4 M1 °य)श्रुते(B4 °तौ) Dt D6 8 14 T G4 M3 °पूजिते, Cg as in text —[d]) D3 7 स्वकृते, D13 निर्मिते (for सुकृते)

12 [a]) Dt D6 8 अनु°, D2 अवि°, D3 7 असि°, Cm g as in text (for अतिसृष्ट) —[b]) Ś1 त्र्यम्बकस्य D6 -युत्सवे, D14 G3 M2 युयुत्सते, G1 -युत्सने, Cg k.t as in text (for युयुत्सवे) T3 त्रियवकाय युत्सते —For 11[c]–12[b], Ñ2 V B D10 11 M4 subst , D13 subst. l 2 only for 12[ab] .

1360* विश्वकर्मकृते सारे अल्पवीर्यैर्दुरानमे ।
तयोरेक त्र्यम्बकाय दत्त राम युयुत्सवे ।

इदं द्वितीयं दुर्धर्षं विष्णोर्दत्तं सुरोत्तमैः ।
समानसारं काकुत्स्थ रौद्रेण धनुषा त्विदम् ॥ १३
तदा तु देवताः सर्वाः पृच्छन्ति स्म पितामहम् ।
शितिकण्ठस्य विष्णोश्च बलाबलनिरीक्षया ॥ १४
अभिप्रायं तु विज्ञाय देवतानां पितामहः ।
विरोधं जनयामास तयोः सत्यवतां वरः ॥ १५
विरोधे च महद्युद्धमभवद्रोमहर्षणम् ।
शितिकण्ठस्य विष्णोश्च परस्परजयैषिणोः ॥ १६
तदा तज्जृम्भितं शैवं धनुर्भीमपराक्रमम् ।
हुंकारेण महादेवः स्तम्भितोऽथ त्रिलोचनः ॥ १७
देवैस्तदा समागम्य सर्षिसंघैः सचारणैः ।
याचितौ प्रशमं तत्र जग्मतुस्तौ सुरोत्तमौ ॥ १८ G. I. 77 2 B. I. 75 I L. I 71 2

[(l 1) Note hiatus between the two halves V1 2 °वीर्यै, V3 तुल्यवीर्यै, V4 स्वल्प°, B1 °वीर्य- (for अल्पवीर्यैर्) V1 lacuna, V2 D11 दुरात्मने, V3 B3 दुरासदे (for दुरानमे) B4 अल्पवीर्यैर्दुरासदे (for the post half) —(l 2) M4 एतत् (for एक) V4 समुत्स्मरे, M4 युयुत्सने (for युयुत्सवे)]

—After 12^{ab}, Ś1 D6 ins

1361* त्र्यम्बकस्य च विष्णोश्च प्रायच्छन्नमितौजसो ।

—^{c}) Ś1 पुरास्यते, D1–3 7 पुर(D1 °रा)घाते, D5 पुरायत्ते, D11 पुराण त, D12 पुराघते, Cm k t as in text (for त्रिपुरघ्नं) D8 नरश्रेष्ठ Ñ2 V2 3 B2–4 D10 13 M4 त्रि(Ñ2 त्रै) पुर जघ्नु(B4 °घ्नि)पे(D13 पो) देवैर्, V1 त्रिपुर जघ्नघो (sic) देवैर्, V4 जघान त्रिपुर तेन, B1 त्रिपुर जिष्णवे देवैर्, D9 पुरनाशाय तच्छ्रेष्ठ, M2 त्रिपुरस्त (corrupt) धनु श्रेष्ठ —^{d}) D13 तत्, M2 यस् (sic) (for यत्) —After 12, D4 ins 1362*

13 D4 om 13^{ab} —^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 द्वितीयमपि (for इद द्वितीय) Ñ2 V B D10 13 M4 अपर, D11 परम (for दुर्धर्षं) —^{b}) M4 सुरासुरै (for सुरोत्तमै) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 विष्णवे यद्द(D2 प्रद)दु सुरा (B1 पुरा) —After 13^{ab}, Ś1 (marg) Dt D4(due to omission after 12) 6 8 14 T G1 3 4 M2 3 Cm t ins

1362* तदिद वैष्णव राम धनु परपुरजयम् ।

[Cf 21^{ab} D14 T1 3 G4 परमभास्वर (for परपुरजयम्)]

—^{d}) Ś1 D5 धनुषान्वित

14 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 दत्त्वा च, D4 तदा नु, D9 दत्त्वा तु, D12 दत्त्वा (submetric), T3 तदा ते, Cm k t as in text (for तदा तु) D2 7 सर्वे, D6 om (for सर्वा) —For 13^{c}–14^{b}, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1363* द्रव्यसारबलप्राणप्रमाणाकृतिभि समम् ।
ब्रह्माण यत्र पप्रच्छु सुरा कौतूहलान्विता ।

[(l 1) B1 M4 दिव्य (for द्रव्य-) V4 -बल and -कृतिभि (for -बल- and -[आ]कृतिभि respy.) —(l 2) V4 D11 यत्र पप्रच्छ, B4 परि*प्रच्छु, D10 यत्र *प्रच्छु (for यत्र पप्रच्छु) D11 सुराश्चैव महाबला, M4 जातकौतूहला सुरा (for the post half)]

—D6 om (hapl) 14^{c}–16^{b} D3 om (hapl) 14^{c}–15^{b} Ś1 reads 14^{c}–16^{b} in marg —^{c}) Dt D2 8 (before corr) शितिकठश्च, D11 शंकरस्य च (for शितिकण्ठस्य) V1 विष्णो- (lacuna) —T3 om (hapl) 14^{d}–16^{c} —^{d}) Ñ2 V2–4 B D10–12 धनुषो(V3 4 B1 °ष)श्च बला(B4 महा) बल, V4 धनुषो बलाबल (submetric), D1 7 M4 धनुषोश्च बलाबले, D2 9 धनुषोस्य बलाबलं, D13 धनुषोर्यद्बलाबल, T2 G1 3 M2 °परीक्षया, M3 पुरा बलपरीक्षया, Cv r m g k as in text

15 D5 T3 om 15, D3 om 15^{ab}, Ś1 reads 15 in marg (for all cf v l 14) —^{ab}) Ñ2 V B D1 7 9–13 विदि(D11 °हि)त्वा च (V4 °थ, D1 7 11 12 तु, D9 °शु, D13 तं), D2 विदित्वा (submetric) (for तु विज्ञाय) Ñ2 V1 3 B1–3 D2.9–11 13 देवाना च (V1 B2 D11 स, V3 D2 9 प्र-) (for देवताना) M4 जिज्ञासता वच श्रुत्वा देवाना तु प्रजापति —^{cd}) D3 ःयो (for तयो) D2 3 7 9 G1 3 सत्त्ववतां (for सत्यवता) Some MSS (not included in the apparatus) सत्त्वपरीक्षया (for सत्यवता वर) Ñ2 V B D10 11 13 M4 विरोधयामास मिथो विष्णु शंकरमेव च

16 T3 om 16^{abc}, D5 om 16^{ab}, Ś1 reads 16^{ab} in marg (for all cf v l 14) —^{a}) Ś1 Dt D4 6 8 तु, D1–3 7 9 12 सु- (for च) V4 B1 D11 महा- (for महद्) —^{b}) Ś1 रो-, D1–3 7 9 12 लोम- (for रोम-) Ñ2 V B D10 13 अभव (V1 lacuna for व)त्तत्र देवयो, D11 अभवत्सुरयोस्तदा —^{c}) D11 शितिकंठश्च —^{d}) Ñ2 V B D10 11 13 M4 -जिगीषया, D2 -जयैषिण

17 Ñ2 V1–3 D10 M4 om 17–18, D11 om 17^{ab} B3 reads 17–18 in marg G1 3 transp 17^{ab} and 17^{cd}. —^{a}) Dt D6 8 T3 M2 तु (for तज्) Ś1 V4 B1–3 D1 3 5 7 12 13 तस्य (B1 2 °त्र, D13 °च्चै) तत्पूरित शैव (D3 शैव-, D5 शब्दं), B4 ततस्तु पूरित शैव, D2 9 तस्य तत्पूरितस्यैव —^{b}) B3 -पराक्रम —After 17^{ab}, D3 7 ins

1364* हृतमार बलवता विष्णुना प्रभ(D3 °स)विष्णुना ।

—^{c}) D2 11 हकारेण Ś1 D1 5 9 11–13 महादेव, V4 B1–3 D2 °देव (sic), Cg t as in text (for °देव) —^{d}) B1 स्तिमितो. Ś1 D5 11–13 स्तभयामास केशव, D1 जृंभित्वा च त्रिलोचन, D2 9 जृं(D9 स्त)भयित्वा त्रिलोचन

18 Ñ2 V1–3 D10 11 M4 om, B3 reads in marg 18 (for all except D11 cf v l 17) —^{a}) Ś1 V4 B D1–3 5 7 12 दैवतैस्तु, D9 दैवतै सु-, D13 देवैस्तैस्तु, M3 (after corr

G I 77 22 B I 75 19 L I 71 21

जृम्भितं तद्धनुर्दृष्ट्वा शैवं विष्णुपराक्रमैः ।
अधिकं मेनिरे विष्णुं देवाः सर्षिगणास्तदा ॥ १९
धनू रुद्रस्तु संक्रुद्धो विदेहेषु महायशाः ।
देवरातस्य राजर्षेर्ददौ हस्ते ससायकम् ॥ २०
इदं च वैष्णवं राम धनुः परपुरंजयम् ।
ऋचीके भार्गवे प्रादाद्विष्णुः स न्यासमुत्तमम् ॥ २१
ऋचीकस्तु महातेजाः पुत्रस्याप्रतिकर्मणः ।
पितुर्मम ददौ दिव्यं जमदग्नेर्महात्मनः ॥ २२
न्यस्तशस्त्रे पितरि मे तपोबलसमन्विते ।
अर्जुनो विदधे मृत्युं प्राकृतां बुद्धिमास्थितः ॥ २३
वधमप्रतिरूपं तु पितुः श्रुत्वा सुदारुणम् ।
क्षत्रमुत्सादयं रोषाज्जातं जातमनेकशः ॥ २४

sec m as in text) देव सदा (for देवस्तदा).—^{b}) V4 B4 ऋषि°, B3 ऋषिगीर्षे (for सर्षिमथै·) D6 मवारणै —^{d}) G1 3 नरोत्तम, M2 सुरेश्वरौ (for सुरोत्तमौ).—For 18^{cd}, Ś1 V4 B D1–3 5 7 9 12 17 subst

1365* याचितो न प्रहृतवान्विष्णुर्बलवतां वर ।

[V4 यातितो (sic) V4 प्रकृतिवान्, D3 प्रहृनतां (sic), D7 प्राहरत्त (for प्रहृतवान्) D7 वर (for वर) V4 मत्यपराक्रम, B3 4 सत्यवता वर]

19 ^{a}) G2 जृम्भि . Cg तद् (as in text) T3 तद्धनु, M2 तु धनुर्, M4 तत्र त (for तद्धनुर्) —^{b}) G1 (after corr as in text) -परायणै· (for -पराक्रमै·) —For 19^{ab}, Ś1 D1–3 5 7 9 12 13 subst.

1366* जिते हि धनुषा सार्धं शिवे विष्णुपराक्रमात् ।,

[Ś1 जितो हि, D1 3 7 जृम्भिते, D2 9 स्तम्भिते (D9 °तो) (for जिते हि) D2 मार्धं (for सार्धं) D9 शिवो D13 -पराक्रम]

while Ñ2 V B D10 11 subst

1367* विजृम्भित तत्र दृष्ट्वा सर्वं विष्णुबलात्तदा ।

[V1 त तु (for तत्र) V3 विकृत तत्र त दृष्ट्वा (for the prior half) B1 D10 मर्वे, D11 मर्व- (for मर्वं) Ñ2 -बनात्, V4 -बल (for -बलात्)]

—^{d}) Dt D6 8 तथा, Ck as in text (for तदा) Ñ2 V B D10 11 13 M4 विबुधा धनुषा (V2 ब्रह्मणा, D10 ...) सह, D7 देवतर्षिगणास्तदा —After 19, T2 M3 and K ed ins

1368* पूजयित्वा ततो विष्णुमामन्त्र्य च पिनाकिनम् ।
ब्रह्मेन्द्राग्नीन्पुरस्कृत्य नाकपृष्ठं ययुस्तदा ।
[(1 2) T2 ब्रह्मेंद्राग्नी, K ed ब्रह्मेंद्रादीन्]

20 ^{a}) Cv r m k t as in text (for धनू रुद्रस्) Ś1 D1–3 5 7 9 12 ततस्(Ś1 °दा) तु (D2 त) रुद्र , G4 damaged (for धनू रुद्रस्तु) Ñ2 V2.4 B2 3 D10 11 M4 धनुस्तज्जृम्भित (D11 °स्त [sic] जृम्भितो) रुद्रो, V1 3 D13 धनुस्तु जृम्भित रुद्रो(V3 रात्रौ), B1 धनुस्त (illeg)यितं रुद्रो, B4 धनुर्विजृम्भित रुद्रो, M3 तद्धनु शकर क्रुद्धो —^{b}) Ñ2 V2 B3 D10 विदेहे सु-, V4 विदेहस्य (for विदेहेषु) —^{c}) V4 देवतातस्य, B3 (marg also) Dt देवराजस्य Ś1 D1–3 5 7 9 11 12 देवराता (D2 3 [before corr] 9 °जा)य देवेशो —^{d}) D12 om ददौ Ś1 D1–3 5 7 9–12 स न्यासमायुध, Ñ2 V1–3 B D13 M4 न्यासमनुत्तम, V4 न्यासमुत्तम (submetric) —After 20, M3 ins

1369* तद्धनुर्देवरातोऽपि शिरसा गृह्य पूजयत् ।
भग्न तन्मनुजश्रेष्ठ त्वया पैनाकमुत्तमम् ।

21 ^{a}) V4 M3 4 तु, Cm t as in text (for च) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 परमपूजित, Ñ2 V B D10 11 13 M4 अस्य (V1 3 °स्य)धिक तत , Ck t as in text (for परपुरजयम्) —T1 damaged from र्ग up to ति in 22^{b} —^{c}) V3 D14 भार्गव Ñ2 V B D10 11 13 M4 न्याम (for प्रादाद्) —^{d}) M3 विष्णो Dt D3 4 8 T2 3 सन्यासम् (for स न्यासम्) ※ Ck स्वस्य स्वीयस्य न्यास स्वन्यास । ※ Ś1 आयुध (for उत्तमम्) Ñ2 B3 न्यदधीद्विष्णुरूर्जित, V1 3 B2 D11 नि(D11 वि)दधौ(V1 °दधे, V3 °दधौ) विष्णुरूर्जित, V2 4 B1 D10 M4 न्यदधा(D10 °ध)द्विष्णुरूर्जित (V2 °त), B4 न्यदधाद्विष्णुवर्जित, D13 निदधेद्दनुरूर्जित

22 T1 damaged up to ति in ^{b} (cf v l 21) —^{a}) D11 शुचिको (for ऋचीकस्) Ñ2 V B D10 11 13 M4 [ऽ]पि, D2 3 सु- (for तु) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 पुत्रायाद्भुतकर्मणे, Ñ2 V B D10 11 13 M4 पुत्रायामिततेजसे —^{c}) Ś1 V1 पुत्रे, Ñ2 V2–4 B D1–3 5 7 9–13 पित्रे (for पितुर्) V2 स हि (for मम) M4 पितुर्मे न्यदधाद्राम —^{d}) T3 जमदग्निर् Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 9–13 कार्मुकं ज(V1 B1 3 य, D5 जा)मदग्न(D9 °ग्न्य)ये

23 ^{a}) V3 om मे (submetric) Ñ2 V1 2 4 B D10 11 13 G2 M1 3 4 तु (D11 M3 च) पित(G2 °*)रि (for पितरि मे) —^{b}) D1–3 5 7 9 12 -दम- (for -बल-) Ñ2 V1–3 B D10 11 13 मदीये शम (V1 B1 4 सम, B3 न स, D11 साम) मास्थिते, V4 मदीये स मया· (lacuna) ते, M4 तस्मिन्वै शममास्थिते, Cm k as in text —^{cd}) V4 यज्वनो (for अर्जुनो) Dt D6 तत्र (for मृत्यु) Ñ2 V2 3 B3 4 D10 11 14 प्राकृतिं (D14 °तं) (for प्राकृता) V1 आत्मन (for आस्थित) M4 कार्तवीर्येणार्जुनेन न्यस्तशस्त्रो निपातित

24 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 वधमप्रतिम श्रुत्वा, Ñ2 V B D10 11 13 M4 त रामा(V1 4 D11 °म, V3 B1 °मो)स(V1 *) दृश श्रु(B4 म)त्वा —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 तस्य महात्मन , Ñ2 V B D10 11 13 M4 तत्र (V4 D13 °स्य) वध मया, D14 (marg also as in text) कृत्वा सु°, G2 °त्वा विदारुण (for श्रुत्वा सुदारुणम्) —After 24^{ab}, M3 ins

पृथिवीं चाखिलां प्राप्य काश्यपाय महात्मने ।
यज्ञस्यान्ते तदा राम दक्षिणां पुण्यकर्मणे ॥ २५
दत्त्वा महेन्द्रनिलयस्तपोबलसमन्वितः ।
श्रुतवान्धनुषो भेदं ततोऽहं द्रुतमागतः ॥ २६

तदिदं वैष्णवं राम पितृपैतामहं महत् ।
क्षत्रधर्मं पुरस्कृत्य गृह्णीष्व धनुरुत्तमम् ॥ २७
योजयस्व धनुःश्रेष्ठे शरं परपुरंजयम् ।
यदि शक्नोषि काकुत्स्थ द्वन्द्वं दास्यामि ते ततः ॥ २८

G. 1 77.
B 1 75.
L 1. 71.

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे चतुःसप्ततितमः सर्गः ॥ ७४ ॥

1370* अमर्षो मे महानासीत्सर्वलोकभयप्रद ।
शास्त्राग्नि सुहुतो विप्रैर्यथा मखमुखे प्रभु ।
अशक्नुवानस्त क्रोध धनुर्गृह्य पर शुभम् ।

—D3 om 24ᶜ–25ᵇ —ᶜ) Ś1 D5 12 क्षा(D12 क्ष)त्रमुत्सादित क्रोधाज् , Ñ2 V B D10 11 13 M4 असकृत्सू(B4 °न्मृ)दितं क्ष (D13 क्षा)त्र, D1 2 7 9 क्षत्रमुत्सादित रोषाज्, D4 °मुत्थापय- न्रोषाज्, Ct as in text —T1 damaged from तं up to य in 25ᶜ —ᵈ) V1 पुरा (for first जात) Ś1 B4 D1 2 5 7 9 11 12 अनेकधा, Ñ2 V B1–3 D10 13 अनेन हि, Cg as in text (for अनेकश) M4 धनुषोस्य मया बलात्

25 D3 om 25ᵃᵇ, T1 damaged up to य in ᶜ (for both cf v l 24) —ᵃ) Ck t प्राप्य (as in text) Ś1 D1 2 5 7 9 12 अखिला जित्वा(D5 दत्त्वा), D4 त्वखिल प्राप्य, G1 3 अखि° (for चाखिला प्राप्य) —ᵇ) Ś1 D1 2 4 5 7–9 12 T2 कश्यपाय —D2 om 25ᶜ–26ᵇ —ᶜ) Ś1 D3 7 [ऽ]हमददं, Dt D6 8 [ऽ]ददं राम, D5 12 [ऽ]हमददा, G1 3 नरश्रेष्ठ, M3 ददौ राम (for तदा राम) D1 यज्ञप्राते महदिदं.—ᵈ) Ś1 पुत्रकर्मणे

26 D2 om 26ᵃᵇ (cf v l 25) —ᵃ) Ś1 M3 गत्वा, D1 3 5 7 12 ततो (for दत्त्वा) Ś1 D9 M3 -निलय, D1 3 5 7 12 -निलयात् (for निलयस्) —After 26ᵃᵇ, D5 ins 1374*, while D14 T G4 M3 (*inf lin sec m*) ins

1371* स्थितोऽस्मि तस्मिंस्तप्यन्वै सुसु(D14 °मु)ख सुरसेविते ।
अद्य तूत्तमवीर्येण त्वया राम महाबल ।

—D5 om 26ᶜ–28 Ś1 om (hapl ?) 26ᶜᵈ —ᶜ) Dt D6 8 G2 M1 श्रुत्वा तु, D9 तच्छ्रुत्वा, D14 श्रुत वा, G1 श्रुत्वैष, G3 श्रुत्वैव (for श्रुतवान्) —After 26ᶜ, D14 T G4 ins

1372* विस्मिताना नभ स्थले ।
भाषता देवसघाना.

[(l. 1) T3 नभस्तले —T1 damaged from l 2 up to रा in 27ᵃ]

—ᵈ) D1 2 त्वरितस्त्व(D2 °श्चा)हमागत , D3 7 त्वरितश्च समागत , D12 त्वरितस्तेन वागत , T2 ततोहं द्रष्टुमागत , G2 M1 ततो द्रुतमुपागत —For 25–26, Ñ2 V B D10 11 13 M4 subst

1373* पृथिवी चापि विजिता मयास्य धनुषो बलात् ।
दत्ता चेय विनिर्जित्य कश्यपाय महात्मने ।
कश्यपाय च दत्त्वेमामखिला सागराम्बराम् ।
न्यस्तशस्त्रस्तपस्तप्तु गतोऽह मेरुपर्वतम् ।
तत्र सन्यस्तशस्त्रोऽपि तपस्यभिरतोऽप्यहम् ।
श्रुत्वैव धनुषो भङ्ग द्रष्टुं त्वा समुपागत ।

[(l 1) B1 [अ]स्य (for [अ]पि) D11 मापस्य (sic) (for मयास्य) M4 धनुषोस्य पराक्रमात् (for the post half) —(l 2) B4 दत्त्वा V1 2 M4 काश्यपाय Ñ2 marg , D11 वसुधरा, M4 महामुने (sic) (for महात्मने) —(l 3) M4 काश्यपाय M4 पृथिवीं (for अखिला) D11 दत्त्वा मामखिलामुर्वी सशैलवनकानन —(l 4) V3 हेमपर्वत B2 महेंद्र पर्वत गत (for the post half) —(l 5) V2 तत (for तत्र) Ñ2 B3 4 D10 [ऽ]स्म्यह, B1 2 D11 ह्यह, D13 [ऽ]भव (for ऽप्यहम्). V4 तपस्याभि° (for the post half) —(l 6) D13 श्रुतस्य (sic) (for श्रुत्वैव) B1 भग्न (for भङ्ग) M4 अभ्युपागत]

27 D5 om 27, T1 damaged up to रा in ᵃ (for both cf v l 26) Ś1 reads 27–28 in marg —ᵃ) Ś1 Dt D6 8 एवं, Cg as in text (for इदं) D2 राम परम, D11 °वं दिव्यं (for वैष्णव राम) —ᵇ) Ñ2 V B1 3 4 D10 11 13 पितृपर्या (V3 °पाणि)गत, D2 पैतृपितामह, Cg k t as in text (for पितृपैतामह) Ñ2 V B D1–3 7 9–13 M4 मम (for महत्) —ᶜ) M4 क्षात्रं बलम् (for क्षत्रधर्मं) Ñ2 V1 2 4 B D10 11 13 M4 उपाश्रित्य, V3 समाश्रित्य, Ck as in text (for पुरस्कृत्य) —ᵈ) Ñ2 V B D10 11 13 M4 गृहाण, D6 गृ ~ (for गृह्णीष्व). Ñ2 V1 2 4 B1 3 4 D10 उद्यतं, M4 ऊर्जित (for उत्तमम्)

28 D5 om 28 (cf v l 26) Ś1 reads 28 in marg. (cf v l 27) —ᵃ) Ś1 धनु श्रेष्ठ, Ñ2 V B D10 11 13 गृहीत्वा च, D1–3 7 9 महाबाहो, G1 3 नरश्रेष्ठ, M4 गुणेनैव

७५

G 1 77 33 / B. 1 76 1 / L 1 71 32

श्रुत्वा तज्जामदग्न्यस्य वाक्यं दाशरथिस्तदा ।
गौरवाद्यन्त्रितकथः पितू राममथाब्रवीत् ॥ १
श्रुतवानस्मि यत्कर्म कृतवानसि भार्गव ।
अनुरुन्ध्यामहे ब्रह्मन्पितुरानृण्यमास्थितः ॥ २
वीर्यहीनमिवाशक्तं क्षत्रधर्मेण भार्गव ।
अवजानासि मे तेजः पश्य मेऽद्य पराक्रमम् ॥ ३
इत्युक्त्वा राघवः क्रुद्धो भार्गवस्य वरायुधम् ।
शरं च प्रतिसंगृह्य हस्ताल्लघुपराक्रमः ।
आरोप्य स धनू रामः शरं सज्यं चकार ह ॥ ४
जामदग्न्यं ततो रामं रामः क्रुद्धोऽब्रवीद्वचः ॥ ५

(for धनु श्रेष्ठे) D12 योजयाशु धनुश्रेष्ठ —[b]) Ñ2 V B D10 11 13 M4 शरेण (V2 तदिद) रघुनदन, Dt शर प *ञ्जय, D1–3 7 9 12 शरेणामिततेजसा —[c]) D3 7 यथा (for यदि) Ś1 V1 4 B1 D2 3 12 Ct शक्तोमि, Ñ2 मधसि (sic), V2 शक्योसि, V3 B3 M4 शक्ष्यसि, D10 शक्ष्यति, D13 शक्यमि (sic) (for शक्नोषि) Ñ2 V B D10 11 13 M4 मधासु, Cm as in text (for काकुत्स्थ) —[d]) Ñ2 V B D1 3 7 9–12 14 M4 युद्ध, D13 इद (for द्वन्द्व) Ś1 om ते (submetric) V4 तत् (submetric), B1 पुन , D9 [ऽ]नघ, D14 T G4 तदा, Cg k as in text (for तत) —After 28, Ś1 D5 (due to omission after 26[ab]) 11 12 ins

1374* एव ब्रुवाणे वचनं महामुनौ
युगान्तकालोच्छ(च)लिताम्बुभैरवम् ।
क्षणेन सर्वं सचराचर जग-
द्भयाद्यकम्पे सह देवदानवैः ।

[(l 2) Ś1 -काले छलिताब्धिविक्रमेणि —(l 4) Ś1 -मानवैं (for -दानवैं)]

Colophon Ñ2 V B D10 13 om (continue the Sarga) —*Kānda name* Ś1 D1 11 om D3 अयोध्या°. —*Sarga name* Ś1 D1 3 5 9 12 राम(D1 9 12 om) रामसमागमो, D2 7 परशुरामसमागमो, D11 समागमे परशुरामवाक्य —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 D3 5 11 12 om Dt D4 6 8 14 S (except M4) 75, D1 51, D2 49, D7 53, D9 78, M4 73 —After colophon, T2 concludes with श्रीरामचन्द्राय नम , G1 2 4 M2 श्रीरामाय नम , G3 श्रीमते रामानुजाय नम , M1 श्रीरामा..

75

☞ Ñ1 missing Sarga 75 (cf v l I 66 10) Ñ2 V B D10 13 continue the previous Sarga Ñ2 V B D10 11 13 subst 1379* for the whole Sarga (B2 reads St 1 as in text for l 1 and 2 of 1379*), while M4 subst l 1–22, l 29–30 and l 39–46 of 1379* for 1–9, 14 and 21–23 respy and the substitute-passage is given at the end of the Sarga

1 [a]) Ś1 B2 D1–3 5 6 7 9 12 तच्छ्रुत्वा (by transp), Dt D6 8 T1 M3 श्रुत्वा तु (for श्रुत्वा तज्) Ś1 D5 12 वचन तस्य, M3 (inf lin sec. m also as in text) राजसिंहस्य (for जामदग्न्यस्य) —[b]) Ś1 B2 D1–3 5 7 9 12 दशरथात्मज —[d]) Ś1 B2 D1–3 7 9 12 M3 रामो रामम्, G1 3 जामदग्न्यम् (for पितू रामम्) D5 रामो राम : थाब्रवीत

2 [ab]) T3 कृत° (for श्रुतवान्). Dt D3 6 8 14 T M1 असि, D7 अपि, Cm g k as in text (for अस्मि) Ś1 D1–3 5 6 7 9 12 ते (for यत्) D8 T2 °स्मि, T1 damaged for नसि (for कृतवानसि) D4 transp श्रुतवानस्मि and कृतवानसि Ś1 D1–3 5 6 7 9 12 कृत यत्तत् (D3 सत्रे [sic], D7 °त्ते) पुरातन (for [b]) —G2 om (hapl) 2[c]–3[b] —[c]) Ś1 D1–3 5 6 7 12 न ते (D5 ह्य)सूयामि ते (D1 तद्, D12 चै), D6 8 T1 3 Cv t अनुरुध्यामहे, D9 अनुरुध्यामि ते, M3 अनुरुन्ध्यामहे, Cr m g as in text, Ck अनुरधामहे —[d]) Ś1 D1–3 5 6 7 9 12 °कारिण (D12 °णा), D4 6 14 T1 2 G4 M1 3 Cv r m °मास्थित, Cg k t as in text (for आनृण्यमास्थित.)

3 G2 om 3[ab] (cf v l 2) —[a]) Ś1 D1–3 5 6 7 12 इद यत्तु (D2 °त्तद्) (for इवाशक्त). —[b]) D5 12 क्षत्रं (for क्षत्र-) D2 M4 भार्गवं (sic) Ś1 क्षत्रमुत्पादित त्वया —After 3[ab], Ś1 ins l 6, while D9 ins l 7 of 1379* —[c]) G2 मे जात , M2 मा राम, Ct as in text (for मे तेज) Ś1 D5 12 प्रतिगृह्णामि तेजोस्, D1–3 7 9 परिगृह्णामि ते तेज —[d]) T1 damaged for पश्य. Ś1 D1–3 5 6 7 9 12 पश्य मे तत्र पौरुष —After 3, D1 ins l 6–8 of 1379*

☞ Ck is lost from st 4 up to the end of this Sarga on a missing folio in the exemplar

4 [a]) D4 7 12 14 उक्ता (for उक्त्वा) Ś1 D1–3 5 6 7 9 12 वाक्य (for क्रुद्धो) —[b]) K ed शरासन (for वरायुधम्) —[c]) Ś1 D5 12 स तच्च (D12 °था), D2 शर वा (for शर च) Ś1 D1–3 5 6 7 9 12 [अ]प्रतिम हस्ताद्, Dt D8 °जग्राह (for प्रतिसंगृह्य) —[d]) Ś1 D1–3 5 6 7 9 12 गृहीत्वाशु- (Ś1 °त्वात्र, D3 7 °त्वा स) (for हस्ताल्लघु-) Ś1 D9 °मात्, D3 7 °मं (for -पराक्रम) —[ef]) T1 damaged स ध, G1 3 च धनू (for स धनू) D4 T3 G1 2 Cr सज्ज(sic), Cv m t as in text (for सज्य) Ś1 D1–3 5 6 7 9 12 आरोप्य रामस्तु (D2 °म सु, D9 °म स) धनु शरमारोप्य (D1–3 7 °योज्य) काचनं

5 [a]) Ś1 D2 5 6 9 12 असंभ्रान्तो, D3 7 समुद्दिश्य (for ततो राम) D1 जामदग्न्येयस्सभ्रान्ते —[b]) Dt D6 8 G2 M1 इद

ब्राह्मणोऽसीति पूज्यो मे विश्वामित्रकृतेन च ।
तस्माच्छक्तो न ते राम मोक्तुं प्राणहरं शरम् ॥ ६
इमां वा त्वद्गतिं राम तपोबलसमार्जितान् ।
लोकानप्रतिमान्वापि हनिष्यामि यदिच्छसि ॥ ७
न ह्ययं वैष्णवो दिव्यः शरः परपुरंजयः ।
मोघः पतति वीर्येण बलदर्पविनाशनः ॥ ८
वरायुधधरं रामं द्रष्टुं सर्षिगणाः सुराः ।
पितामहं पुरस्कृत्य समेतास्तत्र संघशः ॥ ९
गन्धर्वाप्सरसश्चैव सिद्धचारणकिंनराः ।
यक्षराक्षसनागाश्च तद्द्रष्टुं महदद्भुतम् ॥ १०
जडीकृते तदा लोके रामे वरधनुर्धरे ।
निर्वीर्यो जामदग्न्योऽसौ रामो राममुदैक्षत ॥ ११
तेजोभिर्हतवीर्यत्वाज्जामदग्न्यो जडीकृतः ।
रामं कमलपत्राक्षं मन्दं मन्दमुवाच ह ॥ १२
काश्यपाय मया दत्ता यदा पूर्वं वसुंधरा ।
विषये मे न वस्तव्यमिति मां काश्यपोऽब्रवीत् ॥ १३
सोऽहं गुरुवचः कुर्वन्पृथिव्यां न वसे निशाम् ।
इति प्रतिज्ञा काकुत्स्थ कृता वै काश्यपस्य ह ॥ १४
तदिमां त्वं गतिं वीर हन्तुं नार्हसि राघव ।
मनोजवं गमिष्यामि महेन्द्रं पर्वतोत्तमम् ॥ १५
लोकास्त्वप्रतिमा राम निर्जितास्तपसा मया ।
जहि ताञ्शरमुख्येन मा भूत्कालस्य पर्ययः ॥ १६ G I 77. B I 76 L. I 71.

(for वच) Ś1 D1–3 5 7 9 12 राघवो वाक्यमब्रवीत् —After 5, D2 ins l 6–8 of 1379*

6 ^{a}) V4 पूज्योसि, D9 G2 4 M1 3 मे पूज्यो (by transp) —^{b}) T1 damaged for मित्र in विश्वामित्र —^{c}) D9 तस्मान्मुक्तो Ś1 D1–3 5 7 12 शक्तोपि(Ś1 °सि) ते न मुचेयम् —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 12 अहं, D9 मोक्षे (for मोक्तु)

7 ^{a}) Ś1 इमास् Ś1 D5 तव कृते, D1 3 7 9 12 तव गतिं; D2 प्राप गतिं, D4 च त्व° (for वा त्वद्गतिं) T1 वापि (for राम) —^{b}) Ś1 D3 5 12 -समन्विता (Ś1 °तान्), D1 2 4 -समर्जिता, D7 9 T3 (before corr as in text) -समार्जिता, T2 -समार्चितान्. —^{c}) T1 damaged for वापि —^{d}) Ś1 वारयामि, D1–3 5 7 9 12 वधि°, D4 दहि°, M3 हरि° (for हनिष्यामि) Ś1 D5 M3 यदीच्छसि, Dt D6 8 [इ]ति मे मति , D1–3 7 यथेच्छसि, Cm g t as in text ❀ Cg यदीच्छसीति पाठो युक्त ।❀

8 ^{a}) T2 M3 [श]ह (for [श]य) —^{b}) D1 9 -पुरजय —^{c}) G1 मोघ, Cm g t as in text (for मोघ) D14 तपति (metathesis) (for पतति) Ś1 D1–3 5 7 9,12 वीरेषु (for वीर्येण) —^{d}) D14 T G4 पर-, Ct as in text (for बल-) —After 8, G2 M1 ins

1375* इति ब्रुवति काकुत्स्थे भार्गव प्रति रोषिते ।
शतक्रतुमुखा देवा पुरस्कृत्य चतुर्मुखम् ।

9 ^{a}) M3 -धनं, Cm as in text (for -धर) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 देवा सर्षिगणास्तदा(D5 °था) —^{d}) Ś1 Dt D1–9 12 G2 M1–3 सर्वश (for सघश)

10 ^{b}) D9 सिद्धाश् (for सिद्ध-) D4 -किंनरचारणा. (by transp), D7 °पन्नगा (for -चारणकिंनरा). —^{c}) T2 G4 M2 -सघाश् (for -नागाश्) M4 नागराक्षसयक्षाश्च (by transp). —^{d}) D14 T G4 द्रष्टुं तन् (by transp), Cg t as in text Dt मह * द्भुत, D1 °दुद्भुतं

11 ^{a}) D1–3 5 7 12 M4 एकी(M4 मंदी)भूते —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 चापि (for वर-) —^{c}) D1–3 7 G2 M1 जामदग्न्योथ(D2 °ग्न्यस्तु) Ś1 D5 12 M4 निर्वीर्ये जामदग्न्येथ (M4 °ग्न्ये च), D9 निर्वीरो जामदग्निस्तु —^{d}) D7 उदीक्षित (for उदैक्षत)

12 ^{a}) Dt D6 8 °र्गत-, D1–3 5 7 9 12 M4 °पहत-, M3 *inf lin sec m* (for तेजोभिर्हत-) D5 12 -वीर्यश्च (for -वीर्यत्वाज्) Ś1 यक्षराक्षसनागाश्च (= 10^{c}) —After l 22 of 1379*, B3(after l 25) 4 ins (var) the lines of 10^{c}–12^{b} —^{d}) D1 5 8 9 12 T3 मदमदम्

13 ^{a}) Dt D1–5 7 12 कश्यपाय Ś1 D2 9 12 G1 3 पुरा, G2 M1 4 (last two after corr *inf lin pr m* as in text) महा (for मया) —^{b}) Ś1 D2 9 12 मया राम, D1 3 5 7 पुरा राम, D4 T3 यथापूर्वं (for यदा पूर्वं) —^{c}) Ś1 वास्त°, D3 *स्त° (for वस्तव्यम्) —^{d}) G2 *ति (for इति) Ś1 D5 चै, D12 om (submetric) (for मा) D1–5 7 12 कश्यपो

14 ^{b}) Ś1 D1 2 5 12 नि(D1 2 न)वसाम्यवशो(D1 2 °निश) भुवि, D3 7 9 नि(D7 9 न)वसामि निशा भुवि —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 12 हीनप्रतिज्ञ , Dt D6 8 M3 तदा प्रभृति; D4 तथा प्र°, D9 हीनप्र°, G1–3 M1 तदा प्र°, M2 मया प्र° (for इति प्रतिज्ञा) —^{d}) Dt D6 8 G2 M1 मे (for वै) D4 कश्यपस्य. D14 T1 2 सा, G1 3 तु, G2 ह्रा, Ct as in text (for ह). Ś1 D1–3 5 7 9 12 तस्य (D1 तस्मात् , D2 9 तथा, D3 7 12 न स्या) कश्यप(D3 °*)सस्थया(D9 °स्कृता)

15 ^{a}) Dt D6 8 Ct ताम् , T3 त्वध् (sic), Cg as in text (for तद्) Dt D6 8 G1 3 मद् (for त्वं). D4 G1 3 M2 3 राम (for वीर). Ś1 D1–3 5 7 9 12 M4 इमां मम गतिं तात (M4 वीर) —^{b}) D4 हतुं (for हन्तु) —^{c}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 M3 4 °जवो, G3 नयो° (sic), Cv.t as in text (for मनोजवं) —^{d}) D2 माहेंद्रं पर्वतोपम.

16 ^{a}) D12 लोकास् (for लोकास्) D12 त्वप्रतिमान् ; D14 त्वत्° (for त्वप्रतिमा) D3 राजन् (for राम). —^{b}) D12

G 1 77 49 B 1.76 17 L 1 71 48 अक्षय्यं मधुहन्तारं जानामि त्वां सुरेश्वरम् ।
धनुषोऽस्य परामर्शात्स्वस्ति तेऽस्तु परंतप ॥ १७
एते सुरगणाः सर्वे निरीक्षन्ते समागताः ।
त्वामप्रतिमकर्माणमप्रतिद्वन्द्वमाहवे ॥ १८
न चेयं मम काकुत्स्थ व्रीडा भवितुमर्हति ।
त्वया त्रैलोक्यनाथेन यदहं विमुखीकृतः ॥ १९
शरमप्रतिमं राम मोक्तुमर्हसि सुव्रत ।
शरमोक्षे गमिष्यामि महेन्द्रं पर्वतोत्तमम् ॥ २०
तथा ब्रुवति रामे तु जामदग्न्ये प्रतापवान् ।
रामो दाशरथिः श्रीमांश्चिक्षेप शरमुत्तमम् ॥ २१
ततो वितिमिराः सर्वा दिशश्चोपदिशस्तथा ।
सुराः सर्षिगणा रामं प्रशशंसुरुदायुधम् ॥ २२
रामं दाशरथिं रामो जामदग्न्यः प्रशस्य च ।
ततः प्रदक्षिणीकृत्य जगामात्मगतिं प्रभुः ॥ २३

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे पञ्चसप्ततितमः सर्गः ॥ ७५ ॥

निर्जितांस् Ś1 D4 G1 3 M2 4 तपसा निर्जिता (by transp) —After 16^{ab} D3 7 ins

1376* उदीच्या दिशि ये म्लेच्छा रौद्रा ये क्रूरकारिण ।

—^{c}) D2 [अ]न्याल् (for ताल्) Ś1 -मोक्षेण (for -मुख्येन) —^{d}) D4 M4 °विपर्यय (for कालस्य पर्यय)

17 ^{a}) Ś1 D2–5 7–(D8 before corr.) 9 12 T3 G1 3 M2 3 Cg अक्षय, M4 अक्षर, Cm t as in text —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 जाने त्वाह, M3 4 °मि त्वा (for जानामि त्वा) Ś1 D1 3–5 7 9 12 T3 G1–3 M1 Cm सुरोत्तम, D2 सुसुत्तम (sic), M4 सनातनं (for सुरेश्वरम्) —^{c}) T2 धनुपश्च, Cm as in text D5 परामर्श —^{d}) G2 मे (for ते)

18 ^{a}) D5 गुणगणा (for सुर°) M4 राम (for सर्वे) —^{b}) D12 ..*..न्ते, M2 प्रतीक्षंते D12 (after corr as in text) समागमा —^{cd}) T2 तम् (for त्वाम्) D2 यान्यह प्रतिकर्माणि न प्रतिद्वद्वमाहवे.

19 ^{a}) D4 राम, D8 तव (for मम) —^{b}) M4 पीडा (for व्रीडा) Ś1 D1–3 5 7 9 12 व्रीडा भवति कर्हिचित् —^{c}) Ś1 त्रिलोक- (for त्रैलोक्य-) —^{d}) M4 जितस्यापि समागमे

20 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 M4 चा°, D12 वा° (for अप्रतिम). M4 लोके (for राम) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 धार्मिक, M3 4 राघव (for सुव्रत) —^{c}) D5 G4 °मोक्ष, M4 °मोक्षाद्, Cg t as in text (for शरमोक्षे) D4 °व्येहं (for गमिष्यामि) —^{d}) D2 G4 पर्वतोपम —After l 38 of 1379* B4 ins (var) the lines of 20

21 D14 reads 21 in marg —^{a}) T2 ब्रुवतु (sic) Ś1 D1–3 5 7 9 12 रामे च (Ś1 °पि, D1 2 9 वि, D5.12 °ति) ब्रु(D3 *)वति ह्येवं —After 21, Dt D4 6 8 14 S (except M4) Cg t ins

1377* स हतान्दृश्य रामेण स्वाँल्लोकांस्तपसार्जितान् ।
जामदग्न्यो जगामाशु महेन्द्रं पर्वतोत्तमम् ।

[(l 1) D14 T2 स हितान् (sic) T3 दृष्ट (sic) (for दृश्य). D4 14 तपसोर्जितान्]

22 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 आसन् (for ततो) —^{b}) Ś1 D3 5 प्रतिदि(D3 °) शस्, D1 2 7 स प्रदि°, D9 G4 च प्रदि°, D12 G1 3 च विदि° (for चोपदिशस्) T3 G4 M3 तदा (for तथा). —After 22^{ab}, Ś1 D1–3 5 7 9 11 (after l 44 of 1379*) 12 ins

1378* प्रववुश्च शिवा वाता मृगाश्च शुभशंसिन ।

[D11 ववुश्चापि, D12 प्रबभुश्च D11 om मृगाश्च D5 शुभशासना, D9 शिवसज्ञिता]

—B3 4 ins (var) the line of 22^{cd} after l 44 of 1379* —^{c}) M2 देवा (for सुरा) Ś1 D1–3 5 7 9 12 चैव (for राम) —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 नृपात्मजं, D4 मुदान्विता (for उदायुधम्)

23 ^{a}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 transp राम and रामो —^{b}) Dt D6 8 प्रपूजित, Ctp °स्य ह (for प्रशस्य च) Ś1 D1–3 5 7 9 12 प्रशस्य रघुनदनं —^{c}) M3 तदा (for तत) D4 14 T2.3 G1 3 4 प्रदक्षिण (G1 °णी) कृत्वा, Ct as in text Ś1 D1–3 5 7 12 प्रदक्षिणीकृत्य ततो (by transp), D9 प्रदक्षिण कृत्य ततो —^{d}) Ś1 D1–3 5 7 9 12 तदा (for प्रभु) —For Sarga 75, Ñ2 (Ñ1 missing) V B D10 11 13 subst, while M4 subst l 1–22, 29–30 and 39–46 for 1–9, 14 and 21–23 respy, whereas Ś1 D9 ins l 6 and 7 respy. after 3^{ab}, D1 ins l 6–8 after 3, D2 after 5

1379* (1) तच्छ्रुत्वा जामदग्न्यस्य रामो रामस्य भाषितम् ।
गौरवाद्यन्त्रितस्तस्य पितुर्वचनमब्रवीत् ।
(2) श्रुतवानस्मि ते कर्म घोर यत्तत्त्वया कृतम् ।
न तेऽभ्यसूये तत्कर्म पितुरानृण्यकारिण ।
वीर्यशक्तिपरिक्षीण क्षत्रमुत्सादितं त्वया ।
मातिक्रूरेण तेन त्व कर्मणा गर्वितो भव ।
(3^{cd}) आनयैतद्धनुर्दिव्य पश्य मे बलपौरुषम् ।
क्षत्रस्यापि महत्तेज पश्याद्य भृगुनन्दन ।
(4^{ab}) इत्युक्त्वा तद्धनुर्दिव्य रामो जग्राह वीर्यवान् ।
रामस्य जामदग्न्यस्य हस्तादीषत्कृतस्मित ।
(4^{cd}) शर च हस्तादादाय ततो लघुपराक्रम ।
(4^{ef}) सधाय सशर चाप विचकर्ष महायशा ।
विकृष्य बलवच्चापि तद्धनु सशर तदा ।
(5^{ab}) रामो दाशरथिर्वाक्यमिद राममुवाच ह ।
(6) ब्राह्मणोऽसीति पूज्यो मे विश्वामित्रकृतेन च ।
शक्तोऽपि ते न मोक्ष्येऽहमिम प्राणहर शरम् ।
(7) इमा तु ते गतिं दिव्या निहन्मि तपसार्जिताम् ।
लोकानप्रतिमान्पुण्यान्निहन्मि शरतेजसा ।
(8) न ह्यय वैष्णवो राम शक्यो दिव्यो महाशर ।
मया मोघं समुत्स्रष्टुं बलदर्पविनाशन ।
(9) ततो वरायुधधर राम दशरथात्मजम् ।
द्रष्टु ब्रह्मादयो देवा समाजग्मुर्मनोजवा ।
देवानुपरि तांस्तत्र दृष्ट्वा दिव्येन चक्षुषा ।
बुद्ध्या च ध्यानयोगेन रामं नारायणाशजम् ।
रामाभिभूतवीर्यौजा जामदग्न्यस्ततोऽब्रवीत् ।
कृताञ्जलिरिद वाक्यं राम दशरथात्मजम् ।
(13) कश्यपाय यदा राम मया दत्ता वसुधरा ।
विषये मे न वस्तव्य त्वयेह मम शासनात् ।
(14) सोऽहं तत प्रभृत्यस्या न वसामि क्षितौ क्वचित् ।
मिथ्याप्रतिज्ञ काकुत्स्थ मा भूवमिति निश्चय ।
(15^{ab}) ततो नार्हसि मे हन्तु गतिं दिव्या मनोजवाम् ।
(16^{cd}) लोकास्तु जहि मे पुण्याञ्शरेणानेन राघव ।
(17) अक्षय मधुहन्तार जानामि त्वा सनातनम् ।
धनुषोऽस्य परामर्शादस्तु स्वस्ति प्रसीद मे ।
(18^{ab}) एते सुरगणा राम पश्यन्ति त्वा समागता ।
वरायुधधर वीर साक्षाद्विष्णुमिवापरम् ।
(19) न चेय मम काकुत्स्थ व्रीडा भवितुमर्हति ।
त्वया त्रैलोक्यनाथेन यदह विमुखीकृत ।
(21^{cd}) इत्युक्त स शर रामो मुमोच रघुनन्दन ।
लोकेषु जामदग्न्यस्य रामस्यामिततेजस ।
तत प्रभृति रामोऽभूदलोक शरतेजसा ।
(22^{ab}) मुक्ते तस्मिञ्शरे देवा प्राशसन्राघव तदा ।
आकाशगा विमानेषु स्वेषु दिव्येष्ववस्थिता ।
(22^{cd}) आसन्वितिमिरा सर्वा दिशश्च विदिशस्तथा ।
(23) रामोऽपि जामदग्न्यस्तु राम दशरथात्मजम् ।
प्रदक्षिणमुपावृत्य जगामाथ स्वमाश्रमम् ।

[For l 1–2, B2 reads the lines of St 1 (cf v l 1) —(l 2) V1 °तकठ, V2 °तकथो, B1 °तमति, B4 °तकथ, D11 °तरुष (sic), M4 °तोल्कठो (for यन्त्रितस्तस्य) V3 रामो (for पितुर्) V2 M4 जामदग्न्यमथाब्रवीत् (for the post half) —(l 3) V2 महान् (for कर्म) V1 om (submetric), V3 B1 3 तु, V4 यत् (for तत्) D13 कृत त्वया (by transp) V2 सुघोर यत्त्वया कृत (for the post half) —(l 4) V3 °सूयि, D13 °सय (for ऽभ्यसूये) Ñ2 ते, V4 तत्र, D11 न तत् (last two hypermetric) (for तत्) M4 नाभ्यसूये च ते तत्र कृते घोरे च कर्मणि —V4 om l 5 —(l 5) V1 3 B2 (m also as in B1) °घून, V2 M4 °न्यून, B1 °ख्यात (for -परिक्षीण) M4 यत्सादित —(l 6) Ś1 Ñ2 V4 B2 4 D1 10 M4 न (for मा). B1 च (for [अ]ति-) Ś1 नान्वितो भवेत् (for गर्वितो भव) —(l 7) B1 [इ]ह (for [ए]तद्) —M4 om (hapl) from the post half of l 7 up to the prior half of l. 9 V1 पश्याम (for पश्य मे) V1 2 B2 D1 2.9 बलमौर (D2 °ज) सं —V4 om l 8–10 —(l 8) B2 D11 महातेज B4 मे (for [अ]द्य) —(l 9) V1 om (submetric), B4 स्व (for तद्) M4 पाणिना (for वीर्यवान्) D11 गृहीत्वा राघवस्तदा (for the post half) —(l 10) Ñ2 कृतस्य च, V1 कृतस्मय, V2 कृत मया (sic), M4 सयत्निव (for कृतस्मित) —(l 11) B4 बाण (for शर) M4 प्रगृह्य सशर चाप (for the prior half) —(l 12) M4 कृत्वा (for चाप) Ñ2 B3 D10 13 प्र (B3 प्रा) चकर्ष —(l 13) Ñ2 B3 D10 13 प्रकृष्य V1 व damaged in बलवच् D11 स विकर्षणन्महच्चाप (sic) (for the prior half) D11 वचन (for तद्धनु) D13 शरण (for सशर) B2 तथा —(l 14) D11 दाशरथी रामम् V1 D11 तीक्ष्णम् (for रामम्) V3 B2 4 M4 त (for ह) B1 उवाच प्रथित पुन (for the post half) —(l 15) V4 [ऽ]सि (for मे) M4 मे पूज्यो (by transp) —(l 16) M4 त्वमतस् (for शक्तोऽपि) B1 om (submetric) (for ते) Ñ2 V3 4 B1 3 4 मोक्षेहम्, B2 D13 मुचेयम् V1 शक्तोपि न मोक्षे चाहम् (for the prior half) B3 इद (for इम) D11 इषु (for शरम्) —(l 17) B2 ते तु (by transp) V1 B3 °त, V4 (erroneously) शरतेजसा (for तपसार्जिताम्) D11 इमास्त्वकृते राम तपोबलसमार्जित —For ins see below —V3 reads l 18 within brackets —(l 18) Ñ2 लोकात्मा°, B D10 लोकान्वा° (B1 om वा) (for लोकानप्रतिमान्) V2 हन्मि (for पुण्यान्) V3 D11 लोकान्वर्षा (D11 °न्प्रतिमा) न्पुण्यान् (both submetric), M4 आहोस्तु (sic) लोकान्पुण्यांस्ते (for the prior half) V1 3 B1 2 4 हन्मि ते, V2 शसते, M4 हन्म्यथ (for निहन्मि) —B4 om l 19 —(l 19) V2 मया शक्यो (for शक्यो दिव्यो) —(l 20) Ñ2 D11 13 मया मोघ, V1 मया घोर, V2 महाघोर D11 बल*र्प- D10 -विनाशन —(l 21) V2 वराकर- (for वरायुध-) —(l 22) M4 तत्राजग्मुर् V3 °द्दरा (for मनोजवा) —After l 22, B4 ins the lines of 10^{c}–12^{b} with v l as in D1 (except °भूतास्) for 11 and सन्निहित° for the prior half of the line of 12^{ab} —(l 23)

७६

G 1 78. 1 B 1 77 1 L 1 72 1

गते रामे प्रशान्तात्मा रामो दाशरथिर्धनुः ।
वरुणायाप्रमेयाय ददौ हस्ते ससायकम् ॥ १
अभिवाद्य ततो रामो वसिष्ठप्रमुखानृषीन् ।
पितरं विह्वलं दृष्ट्वा प्रोवाच रघुनन्दनः ॥ २
जामदग्न्यो गतो रामः प्रयातु चतुरङ्गिणी ।
अयोध्याभिमुखी सेना त्वया नाथेन पालिता ॥ ३

D11 उपागतास् (for उपरि तास्) —(l 24) B D11 13 बुद्धा (for बुद्ध्या) V1 B1 4 °गज, D11 विश्वात्मक तथा (for नारायणाशजम्) D13 सम नारायणेन तान् (for the post half) —(l 25) V3 -वीर्योय, B1 D11 -वीर्योमी (for -वीर्याजा) V4 B4 जामदग्नि- (for जामदग्न्यस्) V2 [ऽ]ब्रवीदिदम्, V4 B4 -सुतो° (for ततोऽब्रवीत्) —After l 25, B3 (*inf lin*) ins the lines of 10^c–12^b as in B4 —(l 26) V2 तनो (for इद). —(l 27) Ñ2 V1 4 B1 काश्यपाय D11 मया (for यदा) D10 मम (for राम) D10 याया (sic), D11 पुरा (for मया) —(l 28) D11 om (submetric) (for मे) V1 4 B D10 13 त्वयेति (for त्वयेह) V1 [अ]थात्म°, V3 [अ]थातु°, B1 2 [अ]थ समागतात् (B2 °भूशात्), B3 [अ]थ समन्वगात्, B4 D10 13 [अ]थ समन्वशात् (for मम शामनात्). V2 त्वयात्यै समागनात्, D11 इत्येव स शशाम मा (for the post half) —(l 29) D13 तदा (for तत) D11 पृथिवीवासमत्यज (for the post half) —(l 30) V2 मा भूमम् (sic), D11 मा भूयान् (for मा भूत्तम्) V1 4 B2 4 निश्चित, V2 निश्चय, V3 निश्चिन (for निश्चय) M4 न स्यामिति परतप (for the post half) —(l 31) V2 गतु (for हन्तु) D11 मनोरमा —(l 33) Ñ2 B4 अक्षय्य V1 जानासि B4 त्वा (for त्वा) D13 जाने त्वा पुरुषोत्तम (for the post half) —(l 34) B2 वा (for ऽस्य). B3 अस्ति स्वस्ति, D13 स्वस्ति तेस्तु (for अस्तु स्वस्ति) —(l 35) D11 निरीक्षते (for पश्यन्ति त्वा) —(l 36) V2 B3 D10 वरावर- (for वरायुध-) —(l 37) D11 इव (sic) (for मम) V3 व्रीडं, V4 सुत्री (sic) (for व्रीडा) V2–4 B1 4 अर्हसि (sic) —After l 38, B4 ins the lines of 20 as in Ś1, while D11 reads the lines of 20^{ab} and 21 for l 39–40 —(l 39) M4 त (for स) B2 चापान् (for रामो) V4 मुमोचच (ditto) —D13 om l 41 —(l 41) V2 [ऽ]स्माद् (for ऽभूत्) D10 °वुशा (sic), M4 (after corr *sec m* as above) °स (for शरतेजसा) —(l 42) M4 मुक्ते तस्मि marg *sec m* V4 चास्मिन् V4 राघवस् (sic) V1 प्रशसन्नामवल तदा (hypermetric), D13 प्रशशसुश्च राघव, M4 राघव प्रशशसिरे (for the post. half) —(l 43) D11 ऋषिसघा (for आकाशगा). M4 धिष्ण्येषु (for दिव्येषु) V1 ते दिव्येषु व्यवस्थिता (for the post half) —M4 om l 44 —(l 44) Ñ2 D10 आसन्नतिमिरा V1 दिश स, D13 दिशोथ (for दिशश्च) —After l 44, B3 4 ins the line of 22^{cd} (v l ऋषि- for सर्षि- and then as in Ś1), while D11 ins 1378* (cf v l 22) —(l 45) Ñ2 B3 D10 13 स, D11 च (for त) —(l 46) D10 °गम्य, D13 °वृत्ति (sic) (for उपावृत्त) D11 प्रदक्षिणीकृत्य ततो (for the prior half) Ñ2 B3 D10 13 स्वमालय M4 जगामाकाशमास्थित (for the post half)]

—After l 17, B2 ins

1380* न हि बाण ब्राह्मणेऽहं न च मुञ्चामि सर्वथा ।

Colophon D1–3 5 7 12 om (continue the Sarga). Ś1 reads in marg —*Kāṇḍa name* Ś1 Ñ2 D11 om V B D10 आदि° —After Kāṇḍa name, V3 4 B4 ins बालचरिते —*Sarga name* Ñ2 V B2–4 D10 11 जामदग्न्यलोक (V4 °बल)वध (B2 °रोध), B1 जामदग्न्यलोकाभाव., D9 रामसवादो —*Sarga no* (figures, words or both) V1 4 B1 4 om Ś1 Dt D4 6 8 14 T G1 3 4 M1–3 76, Ñ2 B3 D10 77, V2 78, B2 D9 79, D11 58, G2 70, M4 74. D13 इत्यार्षे—यणे—काडे—दग्न्य—वधो—सर्ग 76 —After colophon, T2 G1 2 4 M1 conclude with श्रीरामाय नम, G3 श्रीमते रामानुजाय नम, M2 श्री.. ...नम

76

☞ Ñ1 missing Sarga 76 (cf v l I 66 10) D1–3 5 7 12 continue the previous Sarga

1 ^{a}) D1 2 9 12 G1 3 प्रसन्नात्मा, M4 जामदग्न्ये, Cm t as in text (for प्रशान्तात्मा) Ñ2 V B D10 11 13 जामदग्न्ये गते रामे (V1 4 D11 तस्मिन्) —^{b}) V1 D11 जय (for धनु) B1 रामो दशरथात्मज —^{cd}) Ś1 Dt D1–9 12 M2.3 (*sup. lin sec m* also) महायशा (for ससायकम्) T2 3 ददौ हस्तेन सायक, G1 3 ददौ परमभास्वर (for ^{d}) Ñ2 V B D10 11 13 M4 लब्ध्वा (V2 नवधा [hypermetric], D11 दृष्ट्वा, M4 om) सदर्शयामास पितु स्वबलनि(V1 2 B1 °मू)र्जित

2 ^{a}) Dt गतो (for ततो) Ñ2 V B D10 13 M4 ताश्चा (D13 ततो)भिवादयाचक्रे (M4 °यामास), D11 लब्ध्वाभिवादयामासुर् —^{b}) Ñ2 V B D10 प्रभृतीन्, D11 -प्र**न् (for -प्रमुखान्) D10 -**न्, M4 द्विजान् (for ऋषीन्) —^{cd}) Dt D8 Ct विकल, Cm g as in text (for विह्वल) ❀ Ck. विह्वल परवश । ❀ Ś1 D1–3 5 7 12 वाक्यमुवाच (for दृष्ट्वा प्रोवाच) Ñ2 V B D10 11 13 M4 प्रोवाच पितर(V4 B1 वचन) चेद (D11 चापि) रामागमनविह्वलं (V4 °*ल, D11 °ह्वल)

3 ^{a}) D12 ततो (for गतो) V4 जामदग्न्ये गते रामे —^{b}) V2.4 D11 चतुर(D11 °*)गिणीं (V2 °णी) (all sic) —^{c}) Ś1 G2 -[अ]विमुखी, D5 T2 °मुखे, T3 -विमुखी (for -[अ]भिमुखी) —^{d}) Ñ2 V B1 3 4 D10 13 M4 नाथिनी (for पालिता) —After 3, D14 T G4 ins

रामस्य वचनं श्रुत्वा राजा दशरथः सुतम् ।
बाहुभ्यां संपरिष्वज्य मूर्ध्नि चाघ्राय राघवम् ॥ ४
गतो राम इति श्रुत्वा हृष्टः प्रमुदितो नृपः ।
चोदयामास तां सेनां जगामाशु ततः पुरीम् ॥ ५
पताकाध्वजिनीं रम्यां तूर्योद्घुष्टनिनादिताम् ।
सिक्तराजपथां रम्यां प्रकीर्णकुसुमोत्कराम् ॥ ६
राजप्रवेशसुमुखैः पौरैर्मङ्गलवादिभिः ।
संपूर्णां प्राविशद्राजा जनौघैः समलंकृताम् ॥ ७
कौसल्या च सुमित्रा च कैकेयी च सुमध्यमा ।
वधूप्रतिग्रहे युक्ता याश्चान्या राजयोषितः ॥ ८

G 1. 78
B. 1 77
L 1 72

1381* सन्दिशस्व महाराज सेना त्वच्छासने स्थिताम् ।
शासनं काङ्क्षते सेना चातकालिर्जलं यथा ।

[(l 1) T2 *sup lin sec m* महा in महाराज —(l 2) D14 तथा T2 चातका जलद यथा (for the post half)]

4 ^{a}) Ś1 D1-5 7 9 12 M2 3 तद्वच॰, Ñ2 V B D10 11 M4 [ए]तद्वच॰, D13 [अ]थ वच, G2 M1 च वच, Cg as in text (for वचनं) D11 श्रु॰ (for श्रुत्वा) —D2 om (hapl) 4^{b}–5^{a} —^{b}) D7 (after corr as in text) प्राप्य (for राजा) Ñ2 V B हृ(V4 तु)ष्ट प्रमुदितो नृप (= 5^{b}), D11 13 प्रहृष्टमुदितो(D13 °वदनो) नृप॰ —^{d}) B4 Dt D6 8 M3 4 मूर्ध्न्युपाघ्राय, D12 मूर्ध्नि न्याघ्राय, M2 मूर्धन्याघ्राय (for मूर्ध्नि चाघ्राय). —After 4, B3 ins

1382* सगद्गदमुवाचेदं चिर जीव गुणाकर ।

5 D2 om 5^{a} (cf v l 4) —^{a}) B3 ततो, M3 (after corr *sec m* as in text) गते, Cg as in text (for गतो) G1 ज्ञात्वा (for श्रुत्वा) —^{b}) Cv m g हृष्ट (as in text) T3 हृष्ट स मुदितो, G1 3 प्रहृष्टो मुदितो, M3 भृशं प्र°, M4 प्रहृष्टमुदितो (for हृष्ट प्रमुदितो) Ś1 Ñ2 V B D1-3 5 7 9-13 प्राप्य हर्षमनु(V4 हर्षमु [submetric])त्तमं —After 5^{ab}, Dt D4 6 8 14 S (except M4) ins

1383* पुनर्जातं तदा मेने पुत्रमात्मानमेव च ।

[T3 हित, M2 जातास् (for जात) G2 M1 2 सुतान् (for पुत्रम्)]

—^{c}) Ś1 D1-3 5 7 9 10 12 नोदयामास D1-3 7 9 सेना ता (by transp) —^{d}) D1 2 9 जगाम च तत॰, D3 ज॰मा°, D10 जगाम ससुत (for जगामाशु तत)

6 ^{a}) D1 मूर्धजां ध्व॰नीं, D12 G2 पताकाध्वजनीं (for पताकाध्वजिनीं) T3 पताकद्वंजनिं धम्या (sic) —^{b}) D2 5 12 तूर्योत्कृष्ट, D9 तूर्योत्कर्ष- D1 भवोत्कृष्टा निशाम्य ता, D3 7 घु (D7 पु) ष्टोत्कृष्टवराजितां —For 5^{c}–6^{b}, Ñ2 V B D11 13 M4 (l 1 only for 5^{cd}) subst, while D10 subst. l 2 only for 6^{ab}

1384* योजयित्वा पुन सैन्य जगाम स्वपुरीं प्रति ।
समुच्छ्रितध्वजवतीं तूर्यस्वननिनादिताम् ।

[(l 1) B1 सेनां (for सैन्य) V1 स पुरीं, V4 B4 स्वपुर. —(l 2) V1 4 M4 -विनादिता]

—^{c}) D11 सिक्तराजपथी (sic), D12 M3 (after corr *inf lin, sec m* as in text) सिक्तराजपथा Ś1 D2.3 5 7 9 12 M4 कृत्स्ना (for रम्या) D1 श्वेतध्वजामिमां कृत्स्ना —^{d}) B4 °कुसुमोत्तमा.

7 ^{a}) Ś1 Ñ2 V2-4 B D1-3 5 7 9-13 °प्रवेशाभिमुखै (V4 °खीं), V1 °प्रदेशाभिमुख्यै, D4 °प्रवेशसुमुख्यै —^{b}) B4 Dt D3 6-8 मगलपाणि(D3 7 °वासि)भि, D11 मांगल्यवादिभि, Cg as in text —^{c}) Ś1 V2 3 B2 D1 2 5 10 13 प्रकीर्णां, Ñ2 B3 4 संकीर्णां, V1 4 B1 D12 आकीर्णां, D11 आचीर्णां (sic) (for सपूर्णां) D3 7 प्रकीर्णामाविशद् —Ś1 reads from 7^{d} up to 1386* in marg —^{d}) Ñ2 V B D1 2 10-13 पुरीं (D12 °र) स्व च निवेशन, D3 7 पुरीं च स्व(D3 स्वं च) निकेतनं, D5 पुर चक्रे निवेशन —For 7, M4 subst

1385* ता प्रविश्य स राजर्षि स्तूयमानः समन्तत ।
पौरै॰ सभाज्यमानश्च प्रविवेश स्वमालयम् ।

Thereafter cont 1388*.

—After 7, Ś1 (marg) Dt D4 6 8 9 14 S (except M4) Ck t ins, Cg comm on l 4 only.

1386* पौरै प्रत्युद्गतो दूर द्विजैश्च पुरवासिभि ।
पुत्रैरनुगतः श्रीमाञ्श्रीमद्भिश्च महायशा. ।
प्रविवेश गृह राजा हिमवत्सदृशं प्रियम् ।
ननन्द सजनो राजा गृहे कामै. सुपूजित ।

[(l 1) G1 3 -गतैर् (G3 °तो)दूराद् (for -गतो दूर) —(l 2) G2 M1 श्री॰ (for श्रीमान्) Ś1 ** यश (for महायशा). —For ins see below —(l 3) M3 पुरा (sic) (for गृह) D14 T G4 पुन (for प्रियम्) —(l 4) Ś1 Dt D6 8 स्वजनै, D4 (after corr *sec m*, before corr as above) 14 स्वजनो, D9 ससुतो, T2 सदृशो (for सजनो) T3 ननद्दनजनौ राजा (sic) (for the prior half)]

—After l 2, G2 M1 ins

1387* राजमार्गं श्रिया दीप्तं दीपयन्दिव्यसंनिभम् ।
उन्मुखै राजमार्गस्थै राजदर्शनलालसै ।
रामदर्शनदानेन राजा सभावयन्स तान् ।

—After 7, B2 3 ins, whereas M4 cont after 1385*

1388* महेन्द्रभवनप्रख्य नानारत्नधनर्द्धिमत् ।

[B2 सुरेंद्र- (for महेन्द्र-) B3 -महर्द्धिमत्, M4 -समृद्धिमत्]

8 ^{b}) B2 4 केकयी, Dt D6 8 कैकयी, D2 कैकैयी —^{c}) V3 B3 वधू॰, D1 वध्वा, D2 9 वध्व॰ (for वधू-) V3 प्रतिजगृहे युक्ता (hypermetric), B2 D11 M4 -प्रति(D11 °॰)ग्रह चक्रुर्॰ (M4 °स) (for -प्रतिग्रहे युक्ता) —^{d}) G4 याश्चान्ये

G I. 78 9 B I 77 11 L I 72 9 ततः सीतां महाभागामूर्मिलां च यशस्विनीम् ।
कुशध्वजसुते चोभे जगृहुर्नृपपत्नयः ॥ ९
मङ्गलालापनैश्चैव शोभिताः क्षौमवाससः ।
देवतायतनान्याशु सर्वास्ताः प्रत्यपूजयन् ॥ १०
अभिवाद्याभिवाद्यांश्च सर्वा राजसुतास्तदा ।
रेमिरे मुदिताः सर्वा भर्तृभिः सहिता रहः ॥ ११
कृतदाराः कृतास्त्राश्च सधनाः ससुहृज्जनाः ।
शुश्रूषमाणाः पितरं वर्तयन्ति नरर्षभाः ॥ १२
तेषामतियशा लोके रामः सत्यपराक्रमः ।
स्वयंभूरिव भूतानां बभूव गुणवत्तरः ॥ १३
रामस्तु सीतया सार्धं विजहार बहूनृतून् ।
मनस्वी तद्गतस्तस्या नित्यं हृदि समर्पितः ॥ १४
प्रिया तु सीता रामस्य दाराः पितृकृता इति ।
गुणाद्रूपगुणाच्चापि प्रीतिर्भूयो व्यवर्धत ॥ १५

(sic), M4 तयान्या T1 damaged for पि in योपित —After 8, T2 ins

1389* राम च लक्ष्मण चैव शत्रुघ्न भरत तथा ।
अर्चयन्मङ्गलाशीर्भिर्मङ्गलैरभ्यपूजयन् ।
उपहारैश्च सहृष्टा कुमारानभिपूज्य च ।

9 ^{a}) V1 om तत D2 प्रीता (for सीता) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 श्रीप्रतिमाम् (for महाभागाम्) M3 सीता रामस्य पत्नीं ताम् —^{b}) D10 12 च यशस्विनीं, M4 लक्ष्मणस्य च (for च यशस्विनीम्) —^{c}) Ñ2 V B D11 M3 [ए]व (for [उ]भे) —^{d}) Dt D6 8 -योषित. (for -पत्नय) Ñ2 V1–3 B D13 M4 परि (Ñ2 B3 D13 प्रति)गृह्य(V1 3 °व्रज्या, M4 °वार्या)नुगृह्य च, V4 परिगृह्य समतत —After 9, Ñ2 V B D10 11 13 M4 ins

1390* तत प्रवेशया(M4 °÷)मासुर्नृपवेश्म स्वलकृता ।

10 ^{a}) Dt D6 8 होमै (for चैव) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 10–13 M4 -ल(V1 D1.2 10–12 -ल)भनीयैश्च, D4 -रभकैश्चैव, D9 14 T G2 4 M1 Cm gp -लभ(T3 G2 °व)नं(G4 °न)श्चै (T1 damaged)व, G1 3 -लेपनैश्चैव, M2 3 -भरणैश्चैव, Cg t as in text —^{b}) V2 D5 क्षोभिता (sic) D10 भौमवासस , T1 2 क्षौमवाससा (for °वासस) —^{cd}) Ś1 D3 -[आ]यतन्या (D3 °न्य)नि (both sic) Ś1 D1–3 5 7 9 10 12 [आ]दौ (for [आ]शु) D9 सर्वथा (for सर्वास्ता) Ś1 D1–3 5 7 9 10 12 परिचक्रमु (for प्रत्यपूजयन्) Ñ2 V B D11 13 M4 उप (B3 °पा)निन्युश्च ता एता(V4 °ना, M4 °स्तत्र)देवतायतनान्यपि (V2 D11 °नि च)

11 ^{a}) V B2 4 [अ]भिवाद्यास्तास्, B1 M2 [अ]भिवाद्यास्तास्, D2 [अ]भिवाद्य च, D6 10 12 [अ]भिवाद्या (D6 °द्यो [sic], D12 ❊❊❊)श्च. —^{b}) Dt सर्वे (sic), D11 सर्वे, D12 M1 4 सर्व-, Cg t as in text (for सर्वा) T1 damaged ज in राज D11 -सुत❊स् (for -सुतास्) Ś1 D4 7 10–12 14 T3 तथा (for तदा) Ñ2 V B D13 तत्र पूज्यान् (V1 पूज्य, V2 दृष्ट्वा)गुरुस्तथा —After 11^{ab}, D14 T G4 ins .

1391* स्व स्वं गृहमथासाद्य कुबेरभवनोपमम् ।
गोभिर्धनैश्च धान्यैश्च तर्पयित्वा द्विजोत्तमान् ।

—^{c}) T1 damaged for रेमि Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9 11–13 तत्र, D10 तु (submetric), D14 T G4 M4 काले, Cg as in text (for सर्वा) —^{d}) Dt D6 8 मुदिता (for सहिता) Ś1 Ñ2 V B D1–3 5 7 9–13 M4 भर्तृ(B4 D3 7 M4 भर्तु॰, D11 श्वसु [sic], D12 भातृ [sic])प्रियहिते रता —After 11, D14 T G4 ins

1392* कुमाराश्च महात्मानो वीर्येणाप्रतिमा भुवि ।

12 Cf l 3–4 of 531* Ñ2 V B M4 om 12–13 —^{a}) D13 कृतार्थाश्, Ctp कृताज्ञा (for °स्त्राश्) —^{b}) D10 सदया , T2 सवधू (for सधना) —^{d}) D2 9 वर्तयतो. —After 12, D14 T G2 4 M1(G2 M1 after 12^{ab}) ins

1393* काले काले तु नीतिज्ञास्तोपयन्तो गुरून्गुणै ।
[D14 T G4 गुरु (T1 गु–)]

☞ After St 12 (D14 T G4 after 1393*) Ś1 (on a Sodhakapatra written on one side which is half in length of the original fol) Dt D4 6 8 14 S (except M4) read St 1–5 (D4 14 T1[damaged from 4^{c} up to 11^{a}] 3 G M1–3 St 1–4) and 11–14 of II 1, Ś1 alone repeating in their proper place

13 Cf II 1 10 Ñ2 V B M4 om 13 (cf v l 12) —^{a}) Ś1 (m also) D4 10 अतिशयो, D3 अप्रतिमो, D5 12 अतियशो, T3 M2(before corr) 3 अतिशया (metathesis) (M3 °याल्), Ct as in text (for अतियशा) —^{b}) D11 राम कमललोचन

14 Cf lines 5 and 6 of 531* T1 damaged from 14 up to the end of the Sarga —^{a}) Ś1 Dt D6 8 12 च, Cg as in text (for तु) —G3 om 14^{cd}. —^{c}) Cv r m g तद्गतस् (as in text) Dt D6 8 Ct तद्गतमनास् ; D14 G1 तद्गतस्तस्या(G1 °स्य) Ś1 D1 2 5 7 9 10 12 मनश्च तद्गत (D12 °द्गल) तस्य (D7 °स्या), D3 मनश्च ❊❊त तस्या —^{d}) Dt D6 8 Ct तस्या (for नित्य) Ś1 D1–3 5 7 9 10 12 समर्पित.

15 Cf lines 4 and 5 of 526* T1 missing 15 (cf v l 14) —^{b}) Ś1 D1–3 5 7 9 10 12 प्रिय- (for पितृ-) —^{cd})

तस्याश्च भर्ता द्विगुणं हृदये परिवर्तते ।
अन्तर्जातमपि व्यक्तमाख्याति हृदयं हृदा ॥ १६
तस्य भूयो विशेषेण मैथिली जनकात्मजा ।
देवताभिः समा रूपे सीता श्रीरिव रूपिणी ॥ १७

तया स राजर्षिसुतोऽभिरामया
समेयिवानुत्तमराजकन्यया ।
अतीव रामः शुशुभेऽतिकामया
विभुः श्रिया विष्णुरिवामरेश्वरः ॥ १८

G. I. 78.
B. I. 77.
L. I 72

इति श्रीरामायणे बालकाण्डे षट्सप्ततितमः सर्गः ॥ ७६ ॥

॥ समाप्तं बालकाण्डम् ॥

T3 G1 4 M3 (after corr *inf lin sec m* as in text) Cv -गुणाश्, Cm g t as in text (for -गुणाच्) Dt D6 8 [ऽ]भि(D6 वि)वर्धते, D4 G4 M3 Cm g [ऽ]भ्य(M3 Cm g [ऽ]भ्य)वर्धत, Cv as in text (for व्यवर्धत) ❀ Ck रामस्यास्या प्रीतिरवर्धत ।, Ct भूयोऽधिकं रामस्य प्रीतिर्विवर्धते स्म । ❀ Ś1 D1-3 5 7 9 10 12 गुणरूपा(D3 7 अनुरूप, D5 10 °प)गुणा (D10 °णै)श्चापि पुनर्भूयो वि(Ś1 °भि)वर्धिता (D10 हृदि स्थित, D12 °र्धते)

16 Cf lines 6 and 7 of 526* T1 missing 16 (cf v l 14) —[a]) Ś1 तस्या स, D1-3 5 7 9 13 तस्यापि(sic) —[b]) Ś1 D5 10 12 पुनर्भूयो हृदि स्थित —[c]) Ś1 D1-3 5 7 9 10 12 अनाख्यातम्, Dt D6 8 G1 Ct अतर्गतम्, Cv r g k as in text (for अन्तर्जातम्) D3 अपि वक्तव्यम् (hypermetric); D5 G3 M3 अभिव्यक्तम्, Cv r k as in text (for अपि व्यक्तम्) —[d]) Ś1 D1 3 5 9 व्याख्याति, D3 आख्यात, D12 व्याख्यात Ś1 (before corr as in text) D1 3 5 7 10 12 हृदय हृदि, D2 9 हृदयप्रिय (D2 °य)

17 Cf l 2-3 of 526* T1 missing 17 (cf v l 14) —For 14-17, Ñ2 V B D11 13 (14[c]-17) M4 subst

1394*(17) ताश भूयो विशेषेण मैथिली जनकात्मजा ।
रमयामास भर्तारं विष्णुं श्रीरिव रूपिणी ।
(15) प्रकृत्यैव प्रिया सीता रामस्यासीन्महात्मन ।
प्रियभाव स तु तया स्वगुणैरभिवर्धित ।
(16) तथैव राम सीताया प्राणेभ्योऽपि प्रियोऽभवत् । [5]
हृदय ह्येव जानाति प्रीतियोगं परस्परम् ।
(14) सीतया तु तया राम प्रियया सह सगत ।
प्रियोऽधिकतरस्तस्या विजहारामरोपम ।

[(l 1) B1 तेषां, D11 सीता (for नामां) D11 वियोगेन (for विशेषेण) —(l 2) B4 वरयामास (l 3) B4 प्रियसीता D11 रावणस्य तयाभवत् (sic) (for the post half) —(l 4) B1 प्रियाभाव Ñ2 B3 सह तया, D11 सुरतया (for स तु तया) M4 प्रियाभावात्स सीताया (for the prior half) V3 सुगुणैरपि वर्द्धत (for the post half) —V4 om (hapl ?) l 5-7 —(l 5) B1 D11 13 भवेत् (for ऽभवत्), M4 प्राणै प्रियतरोभवत् (for the post half) —(l 6) B3 प्रतिभाव (for प्रीतियोग) D13 पुरातन (for परस्परम्) —(l 7) M4 सुतरा (for तु तया) D11 प्रियाज्ञा (sic) (for प्रियया) V2 सगम (for सगत) —(l 8) Ñ2 V1 4 प्रियो(Ñ2 °या)धिकतर D13 [अ]मृतोपम]

18 Cf l 7-10 of 531* T1 missing 18 (cf v l 14) —[a]) Ś1 तत स, B1 तदा स, M3 (after corr *inf lin sec m* as in text) सयात (metathesis) (for तया स) Ś1 D1-3 5 7 10 12 राजर्षिवरो, D9 राज्ञ सुतया Ś1 Dt D1-4 (after corr as in text) 6 8 Cv r t [ऽ]भिकामया, Ñ2 V B M4 [ऽ]नुरूपया, D13 सुरूपया, Cm g as in text (for ऽभिरामया) D11 तया स राजर्षिवरानुरूपया —[b]) Ś1 Ñ2 V1-3 B3 4 D13 समीयिवान, V4 समेयिवान्, D11 समे न्. D5 उत्तर- (for उत्तम-) B1 समो पितुर्जनकराजकन्यया —[c]) D10 om from second शु up to 18[d] Ś1 D1 5 12 M4 [ऽ]भिरामया, Ñ2 V B D11 13 स (Ñ2 सु, V1 B3 4 D11 स्व)कातया, Dt D6 8 मुदान्वितो, D2 Cr [ऽ]भिकामया, D3 7 [ऽ]तिरामया, Cv [ऽ]धिकामया, Cm g as in text —[d]) Ñ2 V1 B3 D13 युक्त, V2-4 B1 2 4 युत, D11 M4 वृत (for विभु) M2 श्रिया विभुर् (by transp) Ñ2 V B D13 M4 [अ]पराजित, D11 [अ]परो यथा (for [अ]मरेश्वर) Ś1 D1-3 5 7 12 शचीव पूर्णो (D3 पूजार्वं [sic])दिवि दक्षकन्यया.

Colophon T1 fol missing (damaged) —*Kāṇḍa name* D1-3 9 11 om V B आदि° (B2 [before corr] अयोध्या°) —After Kānda name, Ñ2 V1 4 B4 ins बालचरित (V1 B4 °ते) —*Sarga name* Ś1 दशरथप्रवेश-प्रमोदो, Ñ2 हर (?) अयोध्याप्रवेश, V1 D2 3 7 12 दशरथप्रमो (D12 °मे)दो, V2 3 B2 D11 अयोध्याप्रवेश, B1 3 4 अयोध्या-सप्रवेश, Dt D8 रामक्रीडाख्यान, D1 6 10 दशरथप्रमोदनो, D6 क्रीडाख्यानं, D9 परशुरामपराजयो —*Sarga no* (figures, words or both) V1 4 B1 4 D3 6 12 om Ś1 Dt D4 6 8 14 T2 3 G M1-3 77, Ñ2 79, V2 B2 3 78, D1 52, D2 49, D7 54, D9 80, D10 M4 75, D11 59 D13 —काडे— —After colophon, Ś1 ins

श्रीरामाय नम ।
रामाभिभवन रक्षा क्रतो शिलाविमोचनम् ।
सीतास्वीकरण रामगर्वभङ्ग पुरे स्थित ।
रामस्य परमा लीला बालकाण्डे प्रकीर्तिता ।
वाल्मीकिऋषिणा रम्या परमानन्ददायिनी ।
आदिकाण्डे ह्यय प्रोक्त श्रवणात्पापनाशन । [5]
रामायणे वेदसमे कार्येषु श्रावयेद्बुध ।
अपुत्रो लभते पुत्रमधनो धनमाप्नुयात् ।
पठन्त्येकमपि श्लोक समासाद्य विमृश्यते ।
वाचकाय प्रदातव्य वस्त्र धेनु हिरण्यकम् ।
वाचके परितुष्टे तु तुष्टा स्यु सर्वदेवता । [10]

—V1 ins

ल स ३४१ श्रावण वदि ६ नौरिग्रामे उपाध्यायश्रीहरदत्त-श्रीहरदत्ताभ्या चेति लिखिता..... इति ।

—Dt D8 14 ins

श्रीरामार्पणमस्तु ।
गच्छता मातुलकुलं भरतेन तदानघ ।
शत्रुघ्नो नित्यशत्रुघ्नो नीत प्रीतिपुरस्कृत. ।

D8 cont

वस्वभ्रस्वरभूशाके मासि भाद्रापदेऽलिखत् ।
पक्षेऽसिते हरिनिथि सप्तम्या गुरुवासरे ।
श्रीमते रामानुजाय नम ।

—D4 ins

संवत् १८२९ कार्तिकमासे शुक्लपक्ष चतुर्दसी १४ ।

—D6 ins

अय कट कुठारस्ते कुरु राम यथोचितम् ।
बाले बालेन कल्पेन कृत्वा सरक्षणं क्रतो ।
सीता अङ्के धृता येन स राम पातु न सदा ।
श्रीमते रामानुजाय नम । श्रीरामाय नम ।

—D7 ins

शुभ भूयात् । लिखित सुखदेवेन ब्राह्मणेन । संवत् १८६९ सीति मार्गसिर वदि ५ चन्द्रवासरे । शुभ भवतु स्वार्थं परार्थं च ।

—D9 ins.

संवत् १९०५ वर्षे मार्गशिरमासे शुक्लपक्षे चतुर्थ्यां सौम्यवारान्विताया शुक्लतीर्थस्थपाठकलक्ष्मीधरात्मज देवशकर तस्यात्मजवलरामात्मजेन गौरीशकरेण लिखितं । श्री । श्रीरामो जयतु । श्री गुमादेव सत्य छे ।

—D12 ins शुभमस्तु । कल्याणमस्तु । गाणपतिप्रसादात् ।

—T2 ins श्रीरामचन्द्राय नम । करकृतमपराधं क्षन्तुमर्हन्ति सन्त । श्रीलक्ष्मीनृसिंहस्वामी सहायं ।

—T3 M1 ins श्रीरामचन्द्राय (T3 °चन्द्र) परब्रह्मणे नम ।

—G1 ins श्रीरामाय परमगुरवे नम । हरि ओं शुभमस्तु ।

—G2 4 M2 ins श्रीरामाय नम (G2 adds हरि ओं after it) ।

—G3 ins श्रीमते रामानुजाय नम । हरि ओं । सीतालक्ष्मण-भरतशत्रुघ्नहनुमत्समेतश्रीरामचन्द्राय नम । and then along with Ck ins

बालकाण्डे तु सर्गाणा कथिता सप्तसप्तति ।
श्लोकाना द्वे सहस्रे च साशीतिशतकद्वयम् ।

—M3 ins श्रीरामलक्ष्मणसीताभ्या नम । बालकाण्ड समाप्त । शुभमस्तु हरि । श्रीगणपतये नम । अविघ्नमस्तु । श्रीगुरुभ्यो नम. । शुभमस्तु । पितर्पिकोछे शरण । श्रीमहागणपतये नम । श्रीसरस्वत्यै नम । श्रीगुर्व्ये नम ।

APPENDIX I

This Appendix comprises 9 additional passages found in some of the 37 MSS which have been cited in the foot-notes to the constituted text They are either too big or unimportant to be included in the foot-notes below the text

The order of the MSS and the principles adopted in writing the foot-notes to these passages are the same as to the constituted text

1

Before Sarga 3, Ś1 Ñ V B D5 7 (after 1 3 12^{ab})

10–13 ins

प्राप्तराज्यस्य रामस्य वाल्मीकिर्भगवानृषि ।
चकार चरित चित्र विचित्रपदमर्थवत् ।
पवित्र वैष्णव दिव्यमिदमाख्यानमुत्तमम् ।
वेदैश्चतुर्भि समितमितिहास पुरातनम् ।
श्रावयामास वै विप्रान्सुव्रतान्नियतेन्द्रियान् ।
धौम्यमाण्डव्यकुशिकान्सार्ष्टिषेणान्सकोहलान् ।
तौ चैवेक्ष्वाकुदायादौ मुनिवेषौ कुशीलवौ ।
धन्य यशस्यमायुष्य स्वर्ग्यं स्वस्त्ययन महत् ।
कृता च तत्त्वत कीर्ती राघवस्य महात्मन ।
इहैवार्थश्च धर्मश्च निखिलेनोपलभ्यते ।
दण्डनीतिश्च विपुला त्रयी वार्ता च कृत्स्नश ।
य इद शृणुयान्नित्य यश्चैन परिकीर्तयेत् ।
इह भोगान्वरान्प्राप्य देवैर्गच्छति तुल्यताम् ।
इक्ष्वाकूणामिद चैव जनकस्य च धीमत ।
पुलस्त्यस्य च देवर्षे कीर्तनं समुदाहृतम् ।
अश्वमेधावसाने च राघवस्य महात्मन ।
कथितं तुष्टिजननमिदमाख्यानमादित ।
यत्र धर्मार्थसंयुक्त पापाना पावन शुभम् ।
आदिकाण्डमिदं प्रोक्त विस्तरश्चास्य कथ्यते ।
प्रथम नारदप्रश्नो नदीगमनमेव च ।
ब्रह्मणो दर्शन चैव वरप्राप्तिश्च पुष्कला ।
श्लोकाना परिमाण च यत्रैतत्परिकीर्त्यते ।
अयोध्यावर्णन चैव राज्ञो दशरथस्य च ।
अमात्यवर्णनं चैव कौशल्यायाश्च वर्णनम् ।
पुत्रार्थं च नरेन्द्रस्य मन्त्रण समुदाहृतम् ।

1

D7 om up to line 99. Ñ1 damaged up to l 69 D13 begins with ref श्री-त-वा- —(l 1) V2 रामस्य प्राप्तराज्यस्य (by transp) (for the prior half) D12 वाल्मीक- (for वाल्मीकिर्). B1 भग-नृषि, B3 (m also) मुनिसत्तम (for भगवानृषि) V1 *- वाल्मीकिर्मुनि (for the post half) —(l 2) B4 रचित (for चरित) V4 कृत्स्न, B1 om, B3 (m also) दिव्य (for चित्र) Ñ2 विचित्र पदम्, B1 -चित्र°, (for विचित्रपदम्) V2 आस्रवान् (for अर्थवत्) —(l 3) B2 विचित्र (for पवित्र) D11 वैष्णव (for वैष्णव). —(l 4) B1 देवैश् (for वेदैश्). V1 4 समितम्, B3 (m also) सयुक्तम्, D10 सहितम् (for समितम्) V3 चतुर्भि समित वेदैर् (for the prior half) —(l 5) V3 सुप्रीतान् (for सुव्रतान्) —(l 6) D13 कुशिका- (for कुशिकान्) Ñ2 स्यष्टिसेनान्, V1 4 om, V2 D12 सार्ष्णिषे (D12 °ष्टिष) णान्, B1 सार्ष्टिषेण-, B3 सार्थ्यमेनान् (for सार्ष्टिषेणान्) Ñ2 B1 3 4 D12 13 सकोशलान्, V3 * कौतुकान् (for सकोहलान्) —(l 7) V1 तौ चै*क्ष्वाकु°, D13 तौ तु वे° (for the prior half) B1 D5 मुनिवालौ (D5 °वेशो) (for मुनिवेषौ) —(l 8) B3 (m also) पुण्य, D13 पर (for स्वर्ग्यं) —(l 9) V2–4 B1 2 कृ(B2 m श्रु)त्वा, D13 कृत (for कृता) B1 तु (for च) D10 तद्वत, D13 तन्वता (for तत्त्वत) —(l 10) Ñ2 [आ]त्मश् (sic) (for [अ]र्थश्) V2 3 कामश्च, D11 निखिलो (for धर्मश्च) V1 निश्चयेन, V2 3 D11 धर्मश्चैव (for निखिलेन) Ñ2 B2–4 D10 13 °पद्यते, V3 [अ]नुकीर्तित, V4 [उ]प*श्यते (for [उ]पलभ्यते) B1 3 (m. also) कामश्च परिकीर्तित, B2 (m also) निखिल समपद्यते (for the post half) —(l 11) D10 विरला (for विपुला) —(l 12) Ś1 V3 D11–13 चेद, V1 चापि (for चैन) Ś1 °कीर्तित, V4 पठते नर (for परिकीर्तयेत्) —(l 13) D11 (before corr) योगान्, D12 भोग- (for भोगान्) V1 भोगानुरागान् (hypermetric) (for भोगान्वरान्) V2 भोगानिहातुलान्प्राप्य, V3 इह प्राप्यातुलान्भोगान् (for the prior half) —(l 14) D11 रम्य (for चैव) —(l 15) B3 (m also) पौल°, D12 °स्तस्य (for पुलस्त्यस्य) V1 °दाहृत, V2 °दीकृत (for समुदाहृतम्) —(l 17) D13 पुष्टि- (for तुष्टि-) B3 (m also) D11 उत्तम (for आदित) —(l 18) V1 2 D5 12 यच्च, D11 सर्व, D13 अत्र (for यत्र) B1 -सहित (for -संयुक्त) D13 नाशन (for पावन) Ñ2 B3(m as above) 4 D10 महत् (for शुभम्) D11 पावनाना च पावन (for the post half) —(l 19) Ś1 V1 D5 11 इह (for इद) V4 विस्तर, B1 विस्तारश्, D13 विस्तराच् (for विस्तरश्) V3 [अ]त्र, B1 [अ]नु- (for [अ]स्य) —(l 20) D11 वाल्मीकेर् (for प्रथम) —(l 21) D11 damaged for ब्रह्मणो Ś1 तु (for च) D13 वरप्राप्तिश्च वर्णन (for the post. half) —D13 om (hapl) l 22–24 —(l 22) V1 प्रतिभाप्य च काव्यस्य (for the prior half) V2 3 यच्च (for यत्र). Ñ2 °कीर्तित, B3 (m as above) °कीर्तन, D10 °कीर्तिते (for परिकीर्त्यते) —V3 om (hapl) from राज्ञो in l 23 up to चैव in l 24 —(l 24) D12 -दर्शन (for -वर्णन) Ś1 दर्शन (for वर्णनम्) V4 कौशल्यायाभ्यवर्णन (sic) (for the post.

अश्वमेधक्रिया चैव वरप्राप्तिश्च पुष्कला ।
भागार्थिना च देवानामागमः समुदाहृतः ।
रावणस्य वधोपाय मन्त्रणं समुदाहृतम् ।
अंशावतरणं चात्र सुराणां समुदाहृतम् ।
दिव्या च पायसोत्पत्तिः पुत्रजन्म नृपस्य च ।
कौशल्यायां च रामस्य कैकेय्यां भरतस्य च ।
यमयोश्च सुमित्रायां संभवः समुदाहृतः ।
वानराणां च सर्वेषामुत्पत्तिः परिकीर्तिता ।
राज्ञो दशरथस्येह विश्वामित्रेण संगमः ।
प्रदानं चैव रामस्य रक्षणार्थं महाक्रतोः ।
लक्ष्मणानुगमश्चैव विद्याप्राप्तिश्च पुष्कला ।
अनङ्गाश्रमवासश्च ताडकावनदर्शनम् ।
ताडकायाश्च निधनमस्त्रलाभश्च कीर्त्यते ।
सिद्धाश्रमनिवासश्च सत्ररक्षणमेव च ।
सुबाहोर्निधनं चात्र मारीचस्य च भर्त्सनम् ।
विश्वामित्रस्य चैवर्षेः स्ववंशपरिकीर्तनम् ।
गङ्गायाः प्रभवश्चैव पवित्रः परिकीर्तितः ।
दिव्यगर्भविपतनं कार्तिकेयस्य संभवः ।
विशालस्य च राजर्षेर्वंशस्य परिकीर्तनम् ।
अहल्याशापमोक्षश्च मिथिलायाश्च दर्शनम् ।
दर्शनं यज्ञवाटस्य मैथिलस्य च दर्शनम् ।
चरितं चैव कार्त्स्न्येन कौशिकस्य महात्मनः ।
कथितं चात्र रामस्य शतानन्देन धीमता ।
धनुषो भेदनं चैव कन्यायाश्च निवेदनम् ।
राज्ञो दशरथस्येह जनकस्य च संगमः ।
सीतादीनां च कन्यानां विवाहः समुदाहृतः ।
वधूर्गृहीत्वा नृपतेर्यानं दशरथस्य च ।
समागमश्च रामस्य जामदग्न्येन धीमता ।
जामदग्न्यस्य लोकानां वधश्चात्रानुकीर्तितः ।
अयोध्यासंप्रवेशश्च प्रवासो भरतस्य च ।
अयोध्यावासिनां चैव प्रमोदः परिकीर्तितः ।
इत्येतत्प्रथमं काण्डमादिकाण्डमिहोच्यते ।
सर्गाश्चैव चतुष्षष्टिः श्लोकानां चैव कीर्त्यते ।
द्वे सहस्रे शतान्यष्टौ श्लोकाः पञ्चाशदेव तु ।
बालचर्या हि यत्रोक्ता राघवस्य महात्मनः ।
V2 reads colophon

half) —(l 25) V4 युद्धार्थं च, B2 (m as above) 4 D6 पुत्रार्थस्य, D12 पुत्रार्थश्च (for पुत्रार्थं च) V3 4 यत्राग, D13 मन्त्रेण (for मन्त्रणं) B3 (m also) °दाहृत (for समुदाहृतम्) —After l 25, B3 ins

गमनं ऋष्यशृङ्गस्य तत्रैव परिकीर्तितम् ।

—(l 26) V3 -क्रिया (for -क्रिया) Ś1 तु (for च) D11 राज्ञो दशरथस्य च (= post half of l 23) (for the post half) —After l 26, B4 reads l 37–41 —(l 27) V4 °त्मना (for भागार्थिना) D11 lacuna for the prior half Ñ2 B2–4 D10 13 परिकीर्तित, V2 3 °हृत (for समुदाहृत) —(l 28) Ñ2 B1 2 4 D11 12 °पाय-; V2 B3 D13 °पाये, V4 °पायो (for वधोपाय) V3 अशावतरणं तथा, D13 मन्त्रश्च समुदाहृत (for the post half) —D13 transp lines 29 and 30 —(l 29) Ñ2 D11 °तारण, V3 रामादिवर्णनं, B3 (m also) स्वर्गाव° (for अशावतरण) Ñ2 V3 4 B D10 13 चैव, D11 चापि (for चात्र) V1 सुराणां च (hypermetric), D6 मन्त्रण (for सुराणां) —(l 31) B1 कौशल्यायाश् (for कौशल्यायां) B1 D11 कैकेय्या (for कैकेय्यां) —(l 32) B1 सुमित्राया (for सुमित्रायां). V2 °हृत (for समुदाहृत) —(l 33) Ñ2 V3 B3 (m as above) D10 समुदाहृता (for परिकीर्तिता) —(l 34) D13 ततो (for राज्ञो) —(l 35) B2 प्रयाण (for प्रदान) —(l 36) V2 °गमन (hypermetric) (for [अ]नुगमश्) V3 लक्ष्मणस्यानुगमन (for the prior half). —(l 37) Ś1 अनगश्च निवासश्च (for the prior half) Ś1 V1 4 D6 13 ताट (V1 4 °ल) का- (for ताडका-) —(l 38) Ś1 V1 D6 13 ताट (V1 °ल) कायाश् D12 निधनश् (for निधनम्) Ñ2 V2 3 मन्त्र°, V4 °लाभ, D12 चास्त्र° (for अस्त्रलाभश्) D10 कीर्तित (for कीर्त्यते). —(l 39) V2 शस्त्र, B1 क्रतु- (for सत्र-) —(l. 40) V3 4 B4 चैव (for चात्र) B3 (m also) मरण चैव (for निधन चात्र) B1 दर्शन, D6 भर्त्सनात् (for भर्त्सनम्) —(l 41) Ś1 V3 D10 13 देवर्षे, V1 B1 3 (m also) राजर्षे (for चैवर्षे). —(l 42) V1 प्रभवश्, D11 प्रभव, D13 संभवश् (for प्रभवश्) V1 पवित्र (for पवित्र) V1 °कीर्तित, V2 °कीर्त्यते (for परिकीर्तित) —(l 43) V1 दितिगर्भाव°, V2 4 °व (V4 वि) तरण, V3 दिव्यगर्भात्प्रपतन (for the prior half) —(l 44) Ś1 B3 (m as above) देवर्षेर् (for राजर्षेर्) D13 धर्मस्य (for वंशस्य) V1 °कीर्तित (for परिकीर्तनम्) —(l 45) D10 अहिल्या- (for अहल्या-) B3 (after corr as above) -पाप- (for -शाप-) V1 -विमोक्षश् (hypermetric) (for -मोक्षश्) —(l 46) V1 जनकस्य (for मैथिलस्य) —D11 om (hapl) l 47–49 —(l 48) B3 (m also) चरित (for कथित) V2 4 B3 (m also) राघवस्यात्र, V3 चात्र रामाय (for चात्र रामस्य). B1 सतानन्देन —After l 48, D6 reads l 54 repeating it in its proper place —(l 50) V3 4 जनकेन (for जनकस्य). Ś1 च संभव, V3 समागम (for च संगम) —(l 51) D12 सीतादान (for सीतादीनां) Ś1 समुदीरित —(l 53) V3 4 समागम (for समागमश्) B3 (before corr. as above) जमदग्न्येन —(l 54) V2 वधनोत्र, B3 4 रोधश्चात्र (for वधश्चात्र) V4 [अ]नुकीर्तन, B1 [अ]नुदर्श्यते —(l 55) V4 अयोध्यायां प्र° (for the prior half) V4 प्रसादो (sic) (for प्रवासो) —(l 56) B1 प्रसाद, B3 (before corr as above) प्रमद (for प्रमोद) Ñ2 V3 4 B D10 13 परिकीर्त्यते —(l 58) D11 सर्गाणां च V4 B1 2 D10 चात्र (for चैव) V2 4 B1 4 कथ्यते (for कीर्त्यते) B3 D6 च प्र (B3 [m also] चात्र, D6 परि) कीर्त्यते (for चैव कीर्त्यते) —(l 59) Ś1 D6 10 12 पञ्चदशैव (for पञ्चाशदेव). V3 B2 च (for तु) —After l 59, V2 ins :

अथ द्वितीयं वक्ष्यामि अयोध्याकाण्डमुत्तमम् ।

—(l. 60) V1 बाल्यकार्या हि, V4 D13 बालचर्या च, B3 बालचर्यादि. V4 या प्रोक्ता, B3 यत्रोक्त (for यत्रोक्ता) B3 (m also) रामस्य

अत. पर द्वितीय तदयोध्याकाण्डसंज्ञितम्।
यत्राभिषेकसकल्पो व्याघातश्चैव कीर्त्यते।
कैकेय्यनुनयश्चैव शोको दशरथस्य च।
वनप्रयाण रामस्य लक्ष्मणानुगतिस्तथा।
विषाद प्रकृतीना च तथैव च विसर्जनम्।
निषादाधिपसंवादो सूतस्य च विसर्जनम्।
गङ्गायाश्चाभिसंतारो भरद्वाजस्य दर्शनम्।
भरद्वाजाभ्यनुज्ञानाच्चित्रकूटस्य दर्शनम्।
वास्तुकर्मनिवेशश्च चित्रकूटे महागिरौ।
उपावृत्ते सुमन्त्रे च राज्ञो मोहागम पर।
स्वशापकथनं चैव स्वर्गप्राप्तिर्नृपस्य च।
भरतागमनं तूर्णं तथा राजगृहादपि।
रामप्रसादनार्थं च भरतस्य महात्मन।
गमन कीर्त्यते वासो भरद्वाजस्य चाश्रमे।
दर्शन चैत्र रामस्य पितुश्च सलिलक्रिया।
प्रसादन च रामस्य बहुश· परिकीर्तितम्।
जाबालेर्यत्र वाक्यानि वामदेवस्य चोभयो·।
इक्ष्वाकूणा च वशस्य कीर्तन समुदाहृतम्।
अप्रतिज्ञा च रामस्य गमने कोसलान्प्रति।
पादुकाहरण चैव भरतस्य विसर्जनम्।
नन्दिग्रामप्रवेशश्च मातॄणा च विसर्जनम्।
अयोध्यासंप्रवेशश्च शत्रुघ्नस्य महात्मन।
काण्ड द्वितीयमित्युक्तमयोध्याकाण्डसज्ञितम्।
अशीतिसख्यया सर्गा श्लोकाना चात्र कीर्त्यते।
त्रीणि श्लोकसहस्राणि नव श्लोकशतानि च।
श्लोकाना द्वे शते चैव भूय श्लोकाश्च सप्तति।

V2 reads colophon

अत काण्ड तृतीय तु आरण्यकमिति स्मृतम्।
यत्र रामो महाबाहुर्दण्डक प्राविशद्वनम्।
अनसूयासमस्या च अङ्गरागस्य चार्पणम्।
विराधदर्शनं चैव वधश्च समुदाहृत।

च (for राघवस्य) —(1 61) V2 B1 D13 तु (with hiatus) (for तद्) —(1 62) V2 अत्र, D5 यात्रा- (for यत्र) V3 -सपत्ति (for -सकल्पो) Ś1 चैव कीर्तित, B4 परि° (for चैव कीर्त्यते) —(1 63) Ś1 °श्रुतयश्, V B3 4 D5 12 13 कैकेय्या°, D11 °य्यानुमतश् (for कैकेय्यनुनयश्) —(1 64) Ñ2 V1–3 B D10 13 °गमस्, V4 °गतस् (for लक्ष्मणानुगतिस्) —(1 65) D13 विषाद (for विषाद) —After 1 65, B3 ins

प्रजानां च परित्यागो गमन राघवस्य च।

—B4 om (hapl) 1 66 Ś1 om from सूतस्य up to सतारो in line 67 —(1 67) V3 [अ]पि (for [अ]भि-) D5 12 repeat the prior half of 1 66 (for the prior half) —D11 13 om (hapl) 1 68 —(1. 68) Ś1 °स्य चैवाज्ञा, V1 °भ्यनुज्ञाच्च, B3 °धनुजानाच्, D5 12 भा(D12 म)रद्वाजस्य चानुज्ञा (for the prior half) —(1 69) Ś1 V1 -निवेश च, V3 -विशेषस्तु, D11 12 -निवासश्च (for -निवेशश्च) —After 1 69, B3 ins

वासश्च राघवस्यापि सीताया लक्ष्मणस्य च।

—(1 70) B4 सुमद्रे, D12 सुमित्रे (for सुमन्त्रे) V1 D13 पुन· (for पर) —Ñ1 damaged from प्राप्ति up to 1 75 —(1 71) V4 -पाप- (for -शाप-) V1 -कर्पण (for -कथन) —(1 72) V2 4 (m as above) B1 4 चैव, D12 स्वर्ग (for तूर्ण) V2 B1 4 तूर्ण, V4 (m as above) हतु (for तथा) —(1 73) V4 -प्रवास°, B4 -प्रसादन चैव, D13 °नार्थे च (for -प्रसादनार्थ च) D5 भरतस्स च (hypermetric) (for भरतस्य) —(1 74) D12 रामन (sic) (for गमन) D13 कीर्तने (for कीर्त्यते) V4 रामो, D13 चैव (for वासो) Ś1 V1 D5 भार° (for भरद्वाजस्य) —B4 om (hapl) from the post half of 1 75 up to the prior half of 1 76 D5 reads from the post half of 1 75 up to the prior half of 1 78 in marg —Ś1 repeats 1 76 after 1. 81 —(1 76) Ñ1 चात्र की°, Ñ2 V1 °कीर्तित·, V4 °कीर्त्यते (for परिकीर्तितम्) —(1 77) V1 4 B1 याबा°, D11 यावलेर्, D12 जावालये (hypermetric) (for जावालेर्) B3 काव्यानि (for वाक्यानि) V1–3 D5 राम° (for वामदेवस्य) —Ñ1 damaged 1 79–82 —(1 79) V1 अथ प्रतिज्ञा, V3 4 B1 3 (m also) प्रतिज्ञा चात्र, B4 स्व°, D13 प्रतिज्ञा चैव (for अप्रतिज्ञा च) Ś1 धर्मस्य (for रामस्य) V2 गमन (for गमने) V1 कौशल (for कोसलान्) D5 अपि (for प्रति) —(1 80) V1 -चरण (sic), V2 D11 -ग्रहण (for -हरण) —(1. 81) V3 D13 °ग्रामे, B1 नद्रि° (for नन्दिग्राम-). —After 1 81, Ś1 repeats 1 76 —(1 82) D12 °श्च (for शत्रुघ्नस्य) D5 °मन (for महात्मन) —After 1 83, B2 reads 1 118–120 repeating them in their proper place —(1 84) D5 -सख्येया· (for -सख्यया) Ñ1 V4 कथ्यते (for कीर्त्यते) —(1 85) V1 B2 त्रीणि (for नव) Ñ1 damaged from शतानि up to line 88 —(1. 86) D13 पुन (for भूय) D12 तप्तति (sic) (for सप्तति·) —(1 87) V3 B1 D13 पर (for काण्ड) Ś1 द्वितीय (for तृतीय) D5 च (for तु) D12 अत पर काड तृतीय (hypermetric) (for the prior half) —(1. 88) V3 दडकारण्यमाश्रित· (for the post. half) —(1 89) Note hiatus between the two halves B1 4 D5 अनु°, D12 °भूया- (for अनसूया-) Ś1 D5 13 [अ]भ्यग°, D12 [अ]धाग° (all to avoid hiatus) (for अङ्गरागस्य) —(1 90) V1 °हृत, V2 परिकीर्तित· (for समुदाहृत) —(1 91) B1 [अ]पि (for [ए]व) V3 B4 चैव सवादो (for दर्शन चैव). Ñ1 V1 2 4 B2 D13 [ए]व (for [अ]पि) V1 सान्त्वन, V2 B4 दर्शन (for सान्त्वनम्) —(1 92) D12 -प्राति (sic) (for -प्राप्तिर्) Ñ1 damaged from the post half up to line 95 —(1 93) Ñ2 स्व°, V2 °धम- (for सुतीक्ष्णाश्रम-) Ś1 V4 D5 12 सुतीक्ष्णस्याश्रमप्राप्ति (for the prior half) —(1 94) Ś1 D13 °कर्णे, V3 मादकार्णे, B1 मद्र°, D12 °कर्णेश् (for मन्दकर्णेश्). V4 मदकर्णस्य V2 3 कथन (for कथित) Ś1 V4 D5 12 °शत्रु-; Ñ2 B3 D10 13 शक्रस्य च (for यत्र शक्र·) —(1 95) V2 D

ऋपीणा दर्शनं चैव मैथिल्याश्चापि सान्त्वनम् ।
शरभङ्गाश्रमप्राप्तिर्महेन्द्रस्य च दर्शनम् ।
सुतीक्ष्णाश्रमसंप्राप्ति संवाद सह सीतया ।
मन्दकर्णेश्च कथित यत्र शक्रविसर्जनम् ।
इल्वलस्य च सवाद कीर्तन च दुरात्मन ।
अगस्त्याश्रमवासश्च तथा नपरिकीर्तित ।
दर्शन पञ्चवट्याश्च जटायोश्चैव दर्शनम् ।
जनस्थाननिवासश्च शिशिरस्य च वर्णनम् ।
स्मरण भरतस्याथ कैकेय्याश्चैव गर्हणम् ।
संवाद शूर्पणखया विरूपकरण तथा ।
खरस्य च वधो घोरो दूषणत्रिशिरोवध ।
लङ्काप्रवेशो राक्षस्या शूर्पणख्या प्रकीर्तित ।
सीताया लोभन चैव रावणस्यानुशब्दितम् ।
मारीचाश्रमसप्राप्ती रावणस्य दुरात्मन ।
मारीचश्च मृगो भूत्वा वैदेहीं समलोभयत् ।
लोभयित्वा च वैदेहीं राघवस्यापकर्षणम् ।
मारीचस्य वधश्चैव लक्ष्मणस्य च गर्हणम् ।
सीताया हरण चैव सौमित्रेश्चात्र सगम ।
जटायुषो वधश्चात्र सीतायाश्च प्रवेशनम् ।
लक्ष्मणस्य च संवादो राघवेण महात्मना ।
हृता च जानकीं मत्वा विलापो राघवस्य च ।
जटायोर्दर्शन चैव सत्कारश्च महात्मन ।
गृध्रराजस्य रामेण कृता चैव जलक्रिया ।
कबन्धस्य वध प्रोक्त स्वर्गप्राप्तिश्च पुष्कला ।
कबन्धस्य च वाक्येन सुग्रीवान्वेषण परम् ।
शबरीदर्शन चैव पम्पाया परिदेवनम् ।
इति काण्ड तृतीय तु आरण्यकमिति स्मृतम् ।
सर्गाणा तु शत चैव सर्गाश्चैव चतुर्दश ।
चत्वारीह सहस्राणि श्लोकाना कीर्तितानि च ।
शत चैवात्र विज्ञेय श्लोका पञ्चाशदेव तु ।

इल्वणस्य, B2 3 इल्वलस्य D5 सवाद —D13 om (hapl) from the post half of l 96 up to the prior half of l 98 —(l 97) V2 चापि (for चैव) —(l 98) V2 जन° (for जनस्थान-) V2 [अ]नामरस्य (sic) (for शिशिरस्य) D5 दर्शन (for वर्णनम्) —(l 99) Ñ [अ]र्थे (for [अ]थ) Ñ1 damaged from the post half up to l 101 V4 B2 (m as above) D11 12 [अ]पि, D5 [अ]थ (for [ए]व) V4 दर्शन (for गर्हणम्) ☞ D7 resumes —(l 100) Ś1 V2 D5 11 12 शूर्पनखा(D11 12 °णख्या)श्च, V1 शूर्पणखाया, V3 शूर्पणखायाश्च (hypermetric) (for शूर्पणखया) V1 °करणम्, D12 रूपकरण (submetric) (for विरूपकरण) —(l 101) D13 खरदूषणयोश्चैव वधस्त्रिशिरसस्तथा —After l 101, B3 ins

चतुर्दशसहस्राणा राक्षसानां तथा वध ।

—(l 102) Ś1 °नख्या, D11 सूर्पा° (for शूर्पणख्या) Ñ2 च की°, V4 प्रकीर्त्यते, B4 विशेषत (for प्रकीर्तित) —(l 103) Ñ B3 D10 [अ]थ श°, V1 °शब्दित, V4 °शसन, B1 [अ]श श°, B2 च श° (for [अ]नुशब्दितम्) —D7 om (hapl) l 104 —(l 104) V4 मारीचस्याश्रमप्राप्ती (for the prior half) —Ñ1 damaged l 106–109 —(l 106) D7 तु (for च) D5 रावणस्य (for राघवस्य) V4 B4 [अ]पि क°, D12 °मर्षण (for [अ]पकर्षणम्) —(l 107) D12 मारीचश्च D10 लक्ष्मणाय (sic) (for लक्ष्मणस्य) Ś1 V1 D5 11 12 वि°, V3 श्गर्हण, V4 निवर्हण (for च गर्हणम्) B4 ~ लक्ष्मणगर्हण (for the post half) —(l 108) V2 4 [अ]पि, V3 [अ]थ (for [अ]त्र) Ś1 D7 13 सत्का(D13 सक)रश्च महात्मन (for the post half) D11 सीताप्रहरण चैव लक्ष्मणस्य च सगम —D13 om (hapl) l 109–112 Ś1 D7 om l 109–110 —(l 109) V3 B1 [ए]व (for [अ]त्र) D12 जटायुषो वधश्चामित् (sic) (for the prior half) V1 B2 (m also) D5 11 12 प्रदे° (for प्रवेशनम्) —(l 110) V2 4 °वस्य, D5 लक्ष्मणेन (sic) (for राघवेण) Ñ V2 B1 °वने, V4 °वले (for महात्मना) —(l 111) Ñ1 B2 स्मृत्वा (for मत्वा). —Ñ1 damaged from महात्मन up to l 115 —(l 112) V2 जटायुशेर् (hypermetric) (for जटायोर्) V3 B2 महात्मना (for महात्मन) —(l 113) Ñ2 V3 B (B3 m as above) D13 गृध्रराजस्य —(l 114) D10–12 कबन्धस्य (here and elsewhere below) V2 प्रोक्त, D5 12 प्राप्ति (for प्रोक्त) Ś1 तु (for च) D11 पुष्कल (for पुष्कला) —(l 115) D12 om च (submetric) Ñ2 B3 (m as above) D10 नदा, V2 कृत, V3 B1 D12 स्मृत, V4 B4 D13 तथा (for परम्) —(l 116) Ñ2 V1 2 4 D5 7 10–13 शबरी-. V3 पपाया (for पम्पायां) V1 D5 11 परिवेदन D13 पपायाश्चैव दर्शन (for the post half) —(l 117) V3 तृतीयकाण्ड (for काण्ड तृतीय). V2 च, V3 हि, D11 तद् (for तु) —After l 117, B2 repeats l 84–86 in marg —B2 repeats l 118–120 here reading them for the first time after l 83 —(l 118) Ñ V B D10 13 च (for तु) Ñ1 V2–4 B1 ज्ञेय (for चैव) —Ñ1 damaged l 119–122 —(l. 119) B1 3 (m also) °रि च (for चत्वारीह) Ñ2 °प्राणि (sic), D5 म स्राणि (for सहस्राणि) Ś1 कथितानि वै, V2 कीर्तन मत (for कीर्तितानि च) —(l 120) V3 D7 निबोध्या (for विज्ञेय). B2 D7 पञ्चदशैव, D5 °शदेव, D11 °दशैव, D12 पञ्चशतै च (sic) (for पञ्चाशदेव) V3 च (for तु) —V4 om l. 121 —(l 121) Ñ2 B (B3 m as above) D10 13 पर (for काण्ड) Ś1 D11 °च, D13 प्रवक्ष्यामि (for चतुर्थ तु) V1 D5 7 12 कैष्किन्ध्यकम् (D5 °धकम्, D12 °धाकम्), V3 किष्किधकम् (for कैष्किन्धिकम्) V3 नजक (hypermetric) (for स्मृतम्) Ñ2 B D10 11 13 किष्किधाकाड (B1 काड किष्किध, B2 [m also as in B4]काड कैष्किध, B4 काड कैष्किध्य, D11 13 किष्किधमिति) सज्ञित, B3 (m also) किष्किन्दिकमिति स्मृत (for the post half). —(l 122) Ś1 ऋषिमूक-, B1 °श्रृग-, B4 °कूट-, D12 °मूपक- (hypermetric), D13 ऋषिमूकि- (for ऋष्यमूक-) V4 -गिरि (for -गिरि-) —(l 123) V4 °दाश् (for सवादश्) Ñ2 V1 3 B2 3 D5 7 10–12 [ए]व, V2 [अ]पि (for [अ]त्र) V4 B1 कथ्यते (for कीर्त्यते) —(l 124) D12 चैव (hyper-

अत· काण्डं चतुर्थं तु कैष्किन्धिकमिति स्मृतम्।
ऋष्यमूकगिरिप्राप्ती राघवस्य महात्मन ।
हनुमद्दर्शन चैव संवादश्चात्र कीर्त्यते।
आरोहण च शैलस्य ऋष्यमूकस्य कीर्तितम्।
रामसुग्रीवसख्य च वालिपौरुषकीर्तनम्।
सप्ततालविभेदश्च प्रत्ययोत्पादन तथा।
वालिसुग्रीवयुद्ध च वालिनो वध एव च।
अन्त पुरविलापश्च ताराकारुण्यमेव च।
सुग्रीवस्याभिषेकश्च करण चाश्रमस्य च।
विलापो राघवस्यात्र लक्ष्मणेन च सान्त्वनम्।
प्रावृड्विलापश्चैवात्र शरद्वर्णनमेव च।
विलापश्चैत्र शरदि समयस्य च लङ्घनम्।
सुग्रीव प्रति रामस्य कोपो यत्र प्रकीर्तित·।
रामस्य कोप विज्ञाय लक्ष्मणस्य च संभ्रम ।
प्रशमो लक्ष्मणस्याथ दौत्येन गमन तथा।
सुग्रीवस्य तथा चात्र गमन राघवाश्रमे।
प्रसादन च रामस्य वानराणा च संग्रह·।
पृथिव्या वर्णनं चैव सुग्रीवेण महात्मना।
प्रस्थापनं वानराणामङ्गुलीयस्य चार्पणम्।
हनुमत्प्रभृतीना च विन्ध्यपर्वतलङ्घनम्।
स्वयप्रभागुहायाश्च प्रवेश इह कीर्तित·।
अप्रवृत्तौ च वैदेह्या विषादगमन महत्।
प्रायोपवेशन चात्र वानराणा महात्मनाम्।
दर्शनं चात्र संपातेर्गृध्रराजस्य धीमत ।
निवेदन च लङ्काया गृध्रराजेन धीमता।
चतुर्थमेतत्काण्ड तु कैष्किन्धमिति संज्ञितम्।
सर्गाश्चैवात्र विज्ञेयाश्चतु षष्टिस्तु सख्यया।
श्लोकाना द्वे सहस्रे च अष्टौ श्लोकशतानि च।
श्लोकाना च शत ज्ञेयं पञ्चविंशतिरेव च।
अत पर प्रवक्ष्यामि काण्ड सुन्दरसज्ञितम्।

---

metric) (for च) Ś1 D13 ऋषि° (for ऋष्यमूकस्य) Ñ1 V1 3 D5 कीर्तन, V2 दर्शन (for कीर्तितम्) —Ñ1 damaged from कीर्तनम् in l 125 up to 129 —D5 om (hapl) l 125 —(l 125) Ś1 -सौख्य, V3 -सल्यश् (for -सख्य). V4 रामसुग्रीवयो सख्य (for the prior half) —After l 125, B3 ins

प्रतिज्ञा राघवस्यापि वधे वालिन एव च।

—(l 126) Ñ2 B1 2 (m also) सप्तशा(Ñ2 °सा)ल- (for सप्तताल-) Ñ2 B3 (m as above) D10 -प्र° (for -विभेदश्) Ñ2 -[उ]त्पाकस (sic) (for -[उ]त्पादन).—Ñ2 reads l 128 in marg —(l 128) D13 repeats पुर ditto D7 10 -विलाप (for -विलापश्) —(l 129) D5 [अ]भिषेक तु (for [अ]भिषेकश्च) —After the prior half, B2 ins

वालिपुत्रसमर्पणम्।
यौवराज्य च तस्यात्र.

D11 कारण (for करण) D7 वा (for च) V3 4 B1 3 (m also) वालिपुत्रसमर्पण (for the post half) —(l 130) D12 लक्ष्मणस्य (for लक्ष्मणेन) V4 om. च (submetric) V3 रावण (sic) (for सान्त्वनम्) —Ñ1 damaged from l 132–204 —(l 132) D5 वि°, D7 च पालन (for च लङ्घनम्) —(l 133) Ś1 च°, D7 [अ]व° (for प्रकीर्तित) V2 4 B1 4 कोपोत्र परि(B1 प्रकोपो यत्र, B4 कोप एव प्र)कीर्तित·(V4 कीर्त्यते) (for the post half) —(l 134) Ñ2 B3 (m as above) प्र° (for विज्ञाय) B4 रामकोप परिज्ञाय (for the prior half) D11 लक्ष्मणेन —(l 135) Ñ2 B1 3 D10 प्रेषण, D13 शतमो (sic) (for प्रशमो) D11 दूरयेन, D12 चोरयेन (sic) (for दौत्येन) D7 हत्येनागमन (sic) (for दौत्येन गमन) —(l 136) Ś1 D5 7 12 यथा (for तथा) V1 [अ]थ (for [अ]त्र). V1 4 D5 7 11 12 °श्रम, V2 त्वा वराश्रम (for राघवाश्रमे) V3 सुग्रीवस्याथ गमन राघवाश्रममेव च —(l 137) V2 सर्वेश, D13 सगम· (for संग्रह) —After l 137, B3 ins

सुग्रीवेण प्रतिज्ञा च सीतोद्धारणकर्मणि।

—(l 138) D13 वरण (for वर्णन) Ś1 सर्व (for चैव) —(l 139) Ñ2 V2 4 B D10 प्रस्थान वानराणा च (for the prior half) V3 4 B अगुरी° (for अङ्गुलीयस्य) —(l 140) D12 हनुमत (hypermetric) (for हनुमत्) B4 om च (submetric) —(l 141) D12 स्वयप्रभाया (hypermetric) (for स्वयप्रभा-) V2 B4 -गुहाया (for -गुहायाश्) D7 प्रदेश (for प्रवेश) V2 D5 इति, B2 3 (m also) D13 परि- (for इह) D11 कीर्त्यते (for कीर्तित) V1 4 प्रवेशश्च प्र(V4 °श्चेह) कीर्तित) for the post half) —(l 142) B3 (m also) सीताया (for वैदेह्या) V2 4 -[आ]गमन (for -गमन) V2 4 B1 तथा (for महत्) —(l 143) Ñ2 B1 3 D7 10 [ए]व (for [अ]त्र) —(l 144) Ñ2 V4 B3 (m as above) D10 [ए]व (for [अ]त्र) सपातेर् (for सपातेर्) D11 वीमता (for धीमत) —After l 144, B3 ins

जटायुषश्च सवादो वानरै परिकीर्तित ।

—B1 D11 om (D11 hapl) l 145 —(l 145) D12 लकाया D13 कीर्तित (for धीमता) —(l 146) D12 सज्ञ (for काण्ड) D11 वै (for तु) Ś1 V1 B3 D5 7 10 12 13 कैष्कि (V1 °ष्कि)घ्य(Ś1 °द, D12 °धि, D13 °च)म्, V3 के किंधिकम् (hypermetric), D11 किष्कि° (for कैष्किन्धम्) V4 कैष्किन्धिकमिति स्मृत (for the post half) B1 काड चतुर्थमित्युक्त किष्किन्धानामसज्ञित —(l 147) V3 °णा चात्र (for सर्गाश्चैवात्र) B4 सख्येयाश् (for विज्ञेयाश्) B3 (m also) सर्गाश्चैव परिज्ञेयाश् (for the prior half) Ñ2 B3 च (for तु) V2 4 D5 7 13 सज्ञया, D12 संजियां (corrupt) (for संख्यया) —(l 148) Note hiatus between the two halves Ñ2 V2 B3 D10 तु (for च) V3 च सहस्रे द्वे (by transp), D7 च महस्रेण —Ñ2 reads (m) l 149 after l 166 —(l 150) V1 °मेव च, B4 सुदर स° (for सुन्दरसज्ञितम्) —(l 151) Ś1 -लघन, D5 -प्रवण, D7 -प्लवणो (for -प्लवन) Ñ2 V4 B2 3 D10 12 13 चैव, B1 अत्र (for यत्र) V1 हनुमत्प्रवर्षा चैव (for the prior half) B4 स्वर°, D13

हनुमत्प्लवन यत्र सुरसायाश्च दर्शनम् ।
मैनाकस्य गिरेश्चैव दर्शन परिकीर्तितम् ।
निधन सिंहिकायाश्च लङ्कादर्शनमेव च ।
प्रवेशश्चैव लङ्काया वर्णनं विचयस्तथा ।
मार्गण चैव वैदेह्या रावणान्त पुरे शुभे ।
दर्शन पुष्पकस्येह आपानस्य च वर्णनम् ।
दर्शन राक्षसेन्द्रस्य रावणस्य दुरात्मन ।
विचय पुष्पकस्येह जानक्याश्चैव मार्गणम् ।
अदर्शने च वैदेह्या शोकोपगमन तथा ।
प्रविश्याशोकवनिका वैदेह्याश्चैव दर्शनम् ।
प्रवेशो रावणस्येह रक्षस प्रमदावने ।
प्रलोभन च सीताया रावणस्य च भर्त्सनम् ।
गर्जितं राक्षसीना च हनूमद्दर्शन तथा ।
अभिज्ञानप्रदानं च सीतासभाषण तथा ।
चूडामणिप्रदान च प्रतिसदेश एव च ।
वनप्रभङ्ग क्रूराणा राक्षसाना च भर्त्सनम् ।
किंकराणा वधश्चात्र मन्त्रिपुत्रवधस्तथा ।
सेनापतिवधश्चात्र अक्षस्य च वधस्तथा ।
कीर्तित द्वन्द्वयुद्धं च हनूमन्मेघनादयो ।
ब्रह्मास्त्रेण च बन्धो वै मारुते परमाद्भुत ।
निवेदनं च दूतस्य भर्त्सनं च हनूमत ।
लाङ्गूलदीपन चैव लङ्कादाहस्तथैव च ।
सीताया दर्शन भूय प्रत्यागमनमेव च ।
जाम्बवत्प्रमुखैश्चैव हरिभि सह सगम ।
तथा मधुवनप्राप्तिर्मधूना च विलोपनम् ।
दर्शन देवमार्गस्य भङ्गो मधुवनस्य च ।
अङ्गदप्रमुखाना च हरीणा रामदर्शनम् ।
हनूमत परिष्वङ्गो राघवेण महात्मना ।
प्रवृत्तिश्चैव सीताया मणिदान तथैव च ।
लङ्काया दर्शनं चैव दर्शनं रावणस्य च ।
सीताया दर्शन चैव प्रतिसदेश एव च ।
दुर्गकर्मविधानं च राक्षसाना विचेष्टितम् ।
अशोकवनिकाभङ्गो दुर्गस्य च विनाशनम् ।
यत्रैतत्कथयामास हनूमान्राघवाय वै
यत्र सुग्रीवसहितो राघव सहलक्ष्मण ।

सिंहकायाश् (for सुरसायाश्) —(l 152) B4 °श्च (sic), D7 मेना° (for मैनाकस्य) V3 गिरे पार्श्व- (for गिरेश्चैव) D12 परिकीर्नित —(l 153) D12 13 सिंहकायाश् —D13 om. l. 154–156 —(l 154) B2 प्रवेशन च (for प्रवेशश्चैव) V2 4 B1 2.4 लकाया (for लङ्काया) V4 विविध, B1 (before corr as above) 3 (m also) विच°, B4 D12 विजयस् (B4 °यन्), D10 चित° (sic) (for विचयस्). —B1 om (hapl) l 156 —(l 156) Note hiatus between the two halves V3 पुष्कलस्य (for पुष्पकस्य) Ñ2 B2 आपणस्य, V1 2 विमानस्य (for आपानस्य) B3 (m also) D11 दर्शन (for वर्णनम्) —(l 157) D13 प्रवेशे (for दर्शन) —(l 158) V4 विजय, D13 विप्रय (for विचय) V3 पुष्कलस्य, B4 D13 पुष्पका(D13 °क)स्य (for पुष्पकस्य) V1 पुष्पकस्येह विचय (for the prior half) D12 मार्गणा (for मार्गणम्) —(l 159) V1 अदर्शन चैव (hypermetric), V2 3 B3 अदर्शन च, V4 दर्शन चैव, B2 °नेन, B3 (m also) °ने तु (for अदर्शने च) B1 कोप- (for शोक-) V1 °शमन (for -[उ]पगमन) —(l 160) V3 [अ]पि (for [ए]व) —(l 161) B3 वानरस्येह, D12 राक्षसेन्द्रस्य (for रावणस्येह) Ś1 D5 7 12 रक्षसा, B1 3 D11 राक्षस (sic) (for रक्षस) Ś1 प्रमद वन, V1 2 4 B2 D7 11–13 °वन (for प्रमदावने) —(l 162) V4 प्रबोधन (for प्रलोभन) Ñ2 B3 (m also) D10 वै(Ñ2 वे) देह्या (for सीताया) —(l 163) Ś1 D5 7 11–13 तर्जन, Ñ2 V1 B2 D10 तर्जित, V4 गजित (sic) (for गर्जित) D7 10 12 °सानां (for राक्षसीना) —Ś1 D5 7 om (hapl) l 164 —(l 166) Ñ2 B3 4 -प्रभग(B3 °ग), V2.4 B1 -भगश्च (for -प्रभङ्ग) B1 शूराणां (for क्रूराणां) Ś1 V1.3 4 B1–3 (B3 m also) °सीना (for राक्षसाना) Ś1 गर्ज°, V1 D5 7 11 12 तर्ज° (for भर्त्सनम्) —(l 167) Ś1 किंकरीणा V2 4 B1 2 [ए]व (for [अ]त्र). —(l 168) Note hiatus between the two halves V1 3 तु (for च) D13 तथैवाक्षवधोपि च (for the post. half) —(l 169) Ś1 D5 12 दुर्गं°, D7 दुन्द° (for द्वन्द्वयुद्ध) V2 B4 तु (for च) V1 3 हनुमन्मेघनादयो (for the post half) —(l 170) V4 om च (submetric) D11 [ऽ]स्य (for वै) D7 वधश्चैव (for च वन्धो वै) V2 D13 मारुतो (for मारुते) V3 D5 °द्भुत (for परमाद्भुत) —(l 171) D11 दूलस्य (for दूतस्य) —After l 171, V2 3 ins

रक्षोभिर्बन्धनञ्चापि ब्रह्मास्त्रस्य च मोक्षणम् ।

[V3 [अ]स्य (for [अ]पि) V2 वि° (for च मोक्षणम्)] —(l 172) Ś1 -[उ]द्दीपन, Ñ2 V1 B2–4 D10 -[आ]दीपन (for -दीपन) V4 लांगलादीपन चैव (for the prior half) —(l 173) Ś1 हर्षण (for दर्शन) V3 चैव (for भूय) D7 -[आ]गमन (for -[आ]गमनम्) —(l 174) B3 जाबु°, D12 जाव° (for जाम्बवत्) V1 D5 सगम (for सगम) D11 सगमस्तथा (for सह सगम) —After l 174, B3 ins

प्रत्यागमो वानराणामङ्गदस्य महात्मन ।

—(l 175) D7 मधुवन Ñ2 B1–3 (B3 m as above) D13 विलुठन, V1 4 D11 विले°, V2 3 D7 10 विलु° (for विलोपनम्) —(l. 176) D7 चैव मा° (for देवमार्गस्य) V2 4 B1 2 देवमार्गाभिरोहश्च (for the prior half) Ś1 सगो, D7 सङ्गो (sic) (for भङ्गो) D11 om च (submetric) —(l 177) D12 हि (for च) D11 कपीना (for हरीणां) —(l 178) V4 हनूमता (for महात्मना) —(l 179) D5 प्रवृत्ति (for प्रवृत्तिश्) B2–4 (B3 m also) [अ]पि (for [ए]व) —Ś1 D7 om (hapl.) l 180–181 —(l 180) V2 D11 राघवस्य (for रावणस्य) V4 रावणस्य च दर्शन (by transp) (for the post. half) —(l 181) V1 पति- (for प्रति-) —(l 182) B2 4 राक्षसीनां V3 4 B1 2 च चेष्टित —(l 183) Ś1 V1 D5 7 12 -भग (for -भङ्गो) —(l 184) D13 यदेतद् (for

महता हरिसैन्येन प्रययौ दक्षिणामुख· ।
सर्वे च सहिता यत्र निविष्टा सागर प्रति ।
इत्येतत्पञ्चम काण्डं सुन्दरं परिकीर्तितम् ।
सर्गाणामत्र सख्या च काण्डे सुन्दरसज्ञिते ।
चत्वारिंशत्त्रयश्चैव सर्गा सम्यगुदाहृता ।
श्लोकानां द्वे सहस्रे च चत्वारिंशच्च पञ्च च ।
अत पर तु षष्ठं च युद्धकाण्डमिति स्मृतम् ।
यत्र रामो महाबाहु· सागर समुपस्थित ।
यत्र लङ्का जिगमिषुर्मन्त्रयामास राघव ।
प्राप्त च राघव श्रुत्वा मन्त्रयामास रावण ।
शमार्थी यत्र रामेण ज्येष्ठमाह विभीषण ।
मुच्यता मैथिली राजन्स्वस्त्यस्तु नगरस्य न ।
एतद्धि परम श्रेयो विपरीतेऽनयो भवेत् ।
एवमुक्तो दशग्रीव क्रोधसंरक्तलोचन· ।
जघान यत्र पादेन भ्रातर वै विभीषणम् ।

रावण च परित्यज्य चतुर्भि. सचिवै· सह ।
आगच्छद्राघवाभ्याशं गदापाणिर्विभीषण ।
अभिषिक्तश्च रामेण लङ्काराज्ये विभीषण ।
सागरात्तोयमादाय प्रयतेन महात्मना ।
यत्र रामस्य सरम्भ· समुद्रस्य च दर्शनम् ।
नलसेतुक्रिया चैव सागरानुमते तथा ।
तरण चैव घोरस्य सागरस्य महात्मन ।
सुवेलासादन चैव चारप्रणिधिरेव च ।
शुकसारणवाक्य च वानरानीकदर्शनम् ।
मन्त्रण राक्षसेन्द्रस्य मायारामशिर क्रिया ।
वाक्यानि सरमायाश्च सीताश्वासनमेव च ।
यत्र माल्यवतो वाक्य लङ्काया गुप्तिरेव च ।
मन्त्रण राघवबले चाराणा च प्रवेशनम् ।
सुवेलारोहण चैव तथा लङ्कावरोधनम् ।
समारम्भश्च युद्धस्य द्वन्द्वयुद्धप्रवर्तनम् ।

यत्रैतद्) V4 राघवस्य (for राघवाय) V4 D11 च (for वै) —(l 185) D7 सलक्ष्मण (submetric) (for सहलक्ष्मण) —(l 186) V3 हरिसैन्येन सहितो (for the prior half) V1 प्रजयौ (sic) (for प्रययौ) —(l 187) V2 B3 (m also) ते (for च) D13 तत्र (for यत्र) —(l 188) Ś1 transp पचम and सुदर V4 B1 नाम कीº, B3 ºकीर्तनम् (for परिकीर्तितम्). —(l 189) V2 B1 यत्र, V3 B4 चात्र (for अत्र) Ś1 V2 -संज्ञके (for -सज्ञिते) —(l 190) V3 त्रय (for त्रयश्च) Ś1 Ñ1 V1 3 D5 7 12 च समुदाº (for सम्यगुदाहृता) —(l 191) V3 तु (for first च) V4 पचम, D13 पचम (for पञ्च च) —(l 192) V1 om (submetric), B हि, D10 13 च (for तु) Ñ2 V2 B D10 तु, V4 हि, D14 वै (for च) D10 transp तु and च B1 लका° (for युद्धकाण्डम्) D11 इत· (for इति) —(l 193) B4 अत्र (for यत्र). —(l 194) Ś1 V1 4 B1 D7 12 लका- (for लङ्कां) —(l 195) D13 रावण (sic) (for राघव) D12 श्रुत (sic) (for श्रुत्वा) —(l 196) V3 4 D12 सामार्थी, B1 धर्मार्थी, D5 समर्थो, D13 शमार्थे (for शमार्थी) V2 रामार्थाय तु (sic) (for शमार्थी यत्र) V4 राज्यस्य (for रामेण) V4 मन्त्रम् (for ज्येष्ठम्) D5 ज्येष्ठो यत्र विभीषण (for the post half) —(l 197) V3 4 B2 D5 मैथिलीं, D13 जानकी (for मैथिली) B1 सीता (for राजन्) V4 स्वजनस्य (for नगरस्य) V3 B1 3 (m also) D10 च (for न) —(l 198) B3 D5 परम- (for परम) V1 3 श्रेष्ठ (V3 ºष्ठयो) (for श्रेयो) Ñ2 V2–4 B1 2 D5 7 12 विपरीतो (for विपरीते) —(l 199) B1 कोप- (for क्रोध-) —(l 200) D12 यथान (sic) (for जघान) D5 वामेन (for पादेन) Ñ2 V2 B1–3 (m also) D7 च (for वै) D12 ºषिण (for विभीषणम्) —D12 om l 201–202 —(l 201) Ś1 तु, B2 स, D13 सं- (for च) —(l. 202) V1 अभ्यगच्छद् (hypermetric), V3 4 B1 4 D7 अगच्छद् (for आगच्छद्) Ś1 -[अ]भ्याशे, V2.4 -[आ]वास (for -[अ]भ्याश) —After l 202, B3 ins

पतित्वा रामपादे च शरण गतवान्भयात् ।

—Ś1 D5.7 om (hapl), Ñ1 missing (fol injured)

l 203 —(l 204) D7 राम रात्रायमाजग्मु (sic) (for the prior half) Ñ2 B D10 13 प्रयत्नेन, D7 प्रयाº (for प्रयतेन) —(l 205) D7 om च (submetric) —(l 206) V2 नग- (for नल-) Ñ1 V1 D11–13 -क्रियाश्च (V1 D12 ºयां) (for -क्रिया) —(l 207) B3 (m also) रामस्य (for घोरस्य) V2 4 समुद्रस्य (for सागरस्य) D12 ºत्मना, D13 ºद्भुत (for महात्मन·). —B1 om (hapl) l 208–213 —(l. 208) V4 -[आ]रोहण (for -[आ]सादन) V2 चारु- (for चार-) V4 B4 -प्रतिनिधिर् (hypermetric) (for -प्रणिधिर्) —(l 209) V3 -वाक्येन (for -वाक्य च) V4 D10 12 वानराणा च (D12 ºणांक-) (for वानरानीक-) —(l 210) D5 मन्त्रिग, D7 मन्त्राणां, D12 मन्त्रणे (for मन्त्रग) D5 राघवेº (for राक्षसेन्द्रस्य) Ñ2 V3 B3 4 D10 तथा (for -क्रिया) —(l 211) D11 ºनदनम् (for सीताश्वासनम्) D12 om सनमेव च —(l 212) D11 ºवता (for माल्यवतो) V4 D7 लकाया (for लङ्काया) Ś1 D5 13 गुप्तिं, Ñ गुप्त, D12 गुप्त (for गुप्तिर्) —(l 213) Ś1 मन्त्रिण, B4 मंत्रणां (for मन्त्रण) Ñ1 राघव..., Ñ2 ºवने, V2 राक्षसाना च, V4 राघवेंद्रस्य (for राघवबले) Ñ V1 3 B2–4 D5 12 चरा (D5 12 चार)णां, V4 वानराणा (hypermetric) (for चाराणां) Ñ1 निº (for प्रवेशनम्) —B1 (*sec m.*) reads from l 214 up to the prior half of l 220 in marg —(l 214) Ñ1 ततो, V4 यत्र (for तथा) —Ś1 D5 7 om l 215 —(l 215) V4 ºरतु, D11 यत्राº, D12 ºस्य, D13 आरभश्चैव (for समारम्भश्च) B4 तथा द्वद्व- (for द्वन्द्वयुद्ध-) —D13 om l 216 —(l 216) V2 स्वल्पघ्न-, B1 सप्तघ्न- (for सुप्तघ्न-) D12 om यज्ञ Ś1 [आ]शु मन्त्रित·, Ñ2 [अ]...शब्दित, B2 वि(m also [अ]नु)शकित, B3(m also as above) 4 D11 विशब्दित (for [अ]नुशब्दित·) —(l 217) V4 ºदुर्ग- (for रात्रियुद्ध-) Ś1 -विमान (for -विधान) D13 मर्पº (for शरबन्धस्) —(l 218) Note hiatus between the two halves D11 सुपर्ण (for सुपर्ण-) B4 -बधन- (for -बधस्य) V4 मोक्षाद् (submetric) (for मोक्षणम्) B2 अस्त्रबधविमोक्षण (for the post half) —(l 219) V2 [अ]पि (for [ए]व) —After l 220, B3 ins

सुसन्नयज्ञकोपादिवधो यत्रानुशब्दित ।
रात्रियुद्धविधान च शरबन्धस्तथैव च ।
सुपर्णदर्शनं चैव् अस्त्रबन्धस्य मोक्षणम् ।
धूम्राक्षस्य वधश्चैव तथैवाकम्पनस्य च ।
प्रहस्तस्य वधश्चैव प्रभङ्गो रावणस्य च ।
दुर्गकर्मविधान च कुम्भकर्णप्रबोधनम् ।
दर्शन कुम्भकर्णस्य संप्रश्नो राघवस्य च ।
निर्याण कुम्भकर्णस्य वानराणा च सभ्रम ।
सुग्रीवग्रहणं चैव प्रमोक्षश्चात्र कीर्त्यते ।
वधश्च कुम्भकर्णस्य राघवात्समुदाहृत ।
नरान्तकवधश्चात्र देवान्तकवधस्तथा ।
महोदरवधश्चैव वधस्त्रिशिरसस्तथा ।
महापार्श्ववधश्चात्र अतिकायवधस्तथा ।
मेघनादास्त्रमोहश्च ससैन्ये राघवे तथा ।
ओषध्यानयनाचापि प्रबोधश्च हनूमता ।

उल्कामिहारयुद्धं च वध. कुम्भनिकुम्भयो ।
मकराक्षवधश्चात्र निर्गमो रावणे· पुन ।
मायासीतावधश्चात्र मेघनादवधस्तथा ।
क्रोधश्च राक्षसेन्द्रस्य तथा निष्टानक महत् ।
रावणस्य च निर्याणं विरूपाक्षवधस्तथा ।
मत्तस्यापि वधश्चात्र उन्मत्तवध एव च ।
राघवस्य च वाक्यानि भर्त्सन रावणस्य च ।
रामरावणयोश्चैव अस्त्रयुद्ध महात्मनो· ।
लक्ष्मणस्य वधश्चैव विलापो राघवस्य च ।
ओषध्यानयन चैव लक्ष्मणोत्थानमेव च ।
प्रदान देवराजेन रथस्य च महात्मना ।
मातलेर्दर्शन चैव शक्रवाक्यनिवेदनम् ।
सग्रामे राक्षसेन्द्रस्य प्रभङ्गो रावणस्य च ।
सारथेर्भर्त्सन चैव रावणेन दुरात्मना ।
देवाना विग्रहश्चैव गगने दानवै सह ।

छेदन मुकुटस्यापि राक्षसाना पराभव ।

—Ś1 om (hapl) l 221–222 —(l 221) V1 दुर्गस्य कर्म- (hypermetric), D11 दुर्गा° (for दुर्गकर्म-) —B3 reads l 222–224 in marg —(l 222) V2–4 B2 D5 रावणस्य (for राघवस्य) —(l 223) B3 निशाना (sic), D12 निर्यन (sic) (for निर्याण) Ś1 om (hapl) the post. half of l 223 up to the prior half of l 225 —(l 224) B3 -ग्रहणश्चात्र (for -ग्रहण चैव) B1 कथ्यते, B2 कीर्तिन (for कीर्त्यते) —(l 225) V3 त चैव (for राघवात्) —(l 226) V3 D13 [ए]व (for [अ]त्र) B4 D11 वेदातक- (for देवान्तक-) —Ś1 B3 D7 om (hapl)l 227 —(l 227) V4 त्रिनर (before corr as above) एव च —(l 228) Note hiatus between the two halves B3 °पार्श्व, G1 °यश्च (sic) (for महापार्श्व-) —For l 226–228, Ñ1 B1 subst

वधस्त्रिशिरसश्चैव देवान्तकवधस्तथा ।
नरान्तकनिपातश्च अतिकायवधस्तथा ।
निकुम्भकुम्भयोश्चैव वधो राक्षसपुत्रयो ।

—Ñ1 om l 229–230 —(l 229) V4 B2 D13 -मोक्षश् (for -मोहश्) B1 मेघनादस्यास्त्रमोक्ष (for the prior half) D11 राघवस् (sic) (for राघवे) —(l 230) Ñ2 B2(m also)–4 D10 11 -[आ]नयन चापि, V3 -[आ]नयनार्थाय, D7 °च्चैव (for -[आ]नयनाचापि) D12 प्रबोधस्व (sic), D13 सप्रबोधो (for प्रबोधश्च) Ś1 V3 4 B4 D10 हनूमत (for हनूमता) —(l 231) Ś1 उक्त मिहार , V1 °मिहार-, V2 D12 °मिर्हरि-, V3 °मिवाध, V4 B2 (m also) °विहार-, D5 उक्त्वा स°, D7 उक्त स°, D11 °नीतार- (sic), D13 °नीहार- (for उल्कामिहार-) Ñ1 -युद्धश् (for -युद्ध) Ñ2 B3 4 D10 उल्कामि(D10 °सि)हरण चैव (for the prior half) —(l 232) V3 B4 D13 [ए]व (for [अ]त्र) V1 ins यज्ञ च before निर्गमो Ñ2 om from the post half of l 232 up to the prior half of l 233 V4 निकुमो (for निर्गमो) D13 रावणस्य च (for रावणे पुन) —(l 233) Ñ1 V2 B1 4 [ए]व (for [अ]त्र) —Ś1 om (hapl) l. 234–235 —(l 234) D13 °श्च (for राक्षसेन्द्रस्य). Ñ1 यथा (for तथा) Ñ1 [अ]धिष्ठानक, V1 निंदनक, B3 (m also) [अ]ग्निष्टादिक (for निष्ठानक) D5 तथा निष्टानकमेहद् (for the post half) —(l 235) Ñ1 V4 B1 2 4 वि° (for च निर्याणं) D12 चित्रपधस्तथा (sic) (for the prior half) —After l 235, V3 B2 ins , B1 ins. after l 236

महोदरमहापार्श्ववधश्चैव प्रकीर्तित ।
[B1 °वधश्चैव महापार्श्वस्य कीर्तित]

—(l 236) Note hiatus between the two halves B1 च (for [अ]पि) —(l 237) B2 (after corr as above) रावणस्य (for राघवस्य) D11 12 om first च (submetric) —After l 237, B4 ins , while D13 after l 240

मन्दोदर्या तथा केशग्रहण चाङ्गदेन च
[D13 केशाकर्षण (for केशग्रहण)]

—Ś1 om (hapl) l 238–239 —(l 238) Note hiatus between the two halves Ñ2 B2 3 D10 13 शस्त्र°, V4 अस्त्रमूर्ध्व (for अस्त्रयुद्ध) —After l 238, B4 ins.

तथा शक्तिपरित्यागो रावणेन दुरात्मना ।

—(l 239) V3 वधो यत्र (for वधश्चैव) —(l 240) D5 7 10 औषधि- —(l 241) D7 वनस्पस्य (for रथस्य च) Ś1 Ñ1 V3 4 °त्मन (for महात्मना) —(l 242) D12 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 244 Ñ1 B1 4 शत्रु° (for शक्रवाक्य-) —(l 243) D13 सग्राम (for सग्रामे) Ś1 रावणेंद्रस्य V2 om (hapl) from the post half up to the prior half of l 247 B3 प्रभग्ना (for प्रभङ्गो) —(l 245) V1 विग्रह चैव, D5 विग्रहस्यैव (for विग्रहश्चैव) —(l 246) V1 द्वैरथ चैव, V4 °थ तु, D12 द्वै° (for द्वैरथ च) Ś1 V1 2 B3 (m also) D5 7 11 12 क्षिति-; Ñ2 D10 भूत , V4 भुवि (for भूमि-) Ś1 -कर° (for -कम्पनम्) —(l 247) V2 विश्रुति , V3 D5 विश्रुत (for विश्रुत) —(l 248) D10 काढे (for काण्ड) V2 B1 लङ्का° (for युद्धकाण्डम्) Ñ V1 B1–3 D7 श्रुत, D5 श्रुति (for स्मृतम्) —(l. 249) V1 D5 7 11 12 तु

द्वैरथ च महाघोर सप्ताहं भूमिकम्पनम् ।
वधश्च राक्षसेन्द्रस्य त्रिषु लोकेषु विश्रुतः ।
इति षष्ठमिद काण्ड युद्धकाण्डमिति स्मृतम् ।
सर्गाणा च शतं ज्ञेय पञ्च सर्गास्तथैव च ।
काण्डे ह्यस्मिंस्तथा संख्या श्लोकानामपि कथ्यते ।
चत्वार्येव सहस्राणि पञ्च श्लोकशतानि च ।
अतस्त्वभ्युदय नाम सोत्तरं संप्रचक्षते ।
यत्र रावणदाराणा विलाप समुदाहृत ।
विभीषणाभिषेकश्च सत्कारो रावणस्य च ।
हनूमत्सप्रवेशश्च मैथिल्याश्चैव दर्शनम् ।
सीताया निर्गमश्चैव रामेण च समागम ।
भर्त्सन चैव सीताया राघवेण महात्मना ।
परित्यागश्च वैदेह्यास्तथा चाग्निप्रवेशनम् ।
अग्निप्रवेशे च तदा अदाह परमाद्भुत ।
ब्रह्मादीना च सर्वेषां देवानामिह दर्शनम् ।
वृषध्वजस्य देवस्य दर्शन चात्र कीर्त्यते ।
पितामहाद्वरश्चात्र पितुर्दर्शनमेव च ।
कैकेय्या शापनाशश्च तुष्टिर्दशरथस्य च ।
शक्राद्वरस्य संप्राप्तिर्हरीणां प्रतिजीवनम् ।
रत्नाना संविभागश्च राक्षसेन्द्रेण धीमता ।
पुष्पकारोहणं चैव राघवस्य महात्मन ।
वानराणा च सर्वेषा राक्षसाना तथैव च ।
प्रतियानं च कथित विस्तरेण महात्मनाम् ।
भरद्वाजाश्रमप्राप्तिर्ऋषेर्दर्शनमेव च ।
नन्दिग्रामप्रवेशश्च गुरूणां चैव दर्शनम् ।
अयोध्यासंप्रवेशश्च व्रतस्य च समापनम् ।
अभिषेकश्च रामस्य प्रमोदो नगरस्य च ।
यौवराज्यप्रदानं च भरतस्य महात्मन. ।
मुनीनामिह संप्राप्तिरुत्पत्तिश्चैव रक्षसाम् ।
त्रैलोक्यविजयाख्यानमहल्याकीर्तन तथा ।
सीताविवासनं चैव लक्ष्मणेन महात्मना ।
वाल्मीकाश्रमसप्राप्तिर्मैथिल्याश्चात्र कीर्त्यते ।
कुशीलवसमुत्पत्तिरिक्ष्वाकुकुलवृद्धये ।
लवणस्य वधश्चात्र शत्रुघ्नेन प्रकीर्तित ।
शम्बूकस्य वधश्चात्र कुम्भयोनिसमागम ।

(for च) D5 om शत V3 प्रोक्त, B4 चैव (for ज्ञेय) B4 -वर्गास् (for -सर्गास्) —(l 250) V3 कांडेस्मिंस्तु (for काण्डे ह्यस्मिंस्) V2 श्लोकसख्यानम् (for सख्या श्लोकानाम्) Ś1 V4 अत्र, B3 (m also) D12 13 एव (for अपि) Ś1 शस्यते, Ñ V1 B2–4 (B3 m also as above) D5 7 10 12 13 शब्द्यते, V3 शश्यते (for कथ्यते) —(l 251) Ś1 चत्वार्यत्र, V2 पच श्लोक-, D12 चत्वापच (sic), D13 °र्थेव (for चत्वार्येव) V4 °का॰ (for पञ्च श्लोक-) —(l 252) D13 °स्तुभ्युदय (sic) (for अतस्त्वभ्युदय) V2–4 B3 4 D10 12 °वक्ष्यते (for सप्रचक्षते). —(l 253) Ś1 -नारीणा (for -दाराणां). B1 2 समुपाहृत —(l 254) Ñ2 V3 B D10 सत्कारो, D13 न्यक्कारो (for सत्कारो) Ñ1 राघवस्य (for रावणस्य) —(l. 255) B3 [अ]पि (for [ए]व) —(l 256) V2–4 B1 [अ]त्र (for [ए]व) V1 तु (for च) D11 रावणे च समागमा (sic) (for the post half) —(l 258) Ś1 D5 7 °त्याग, D12 °त्यागे (for परित्यागश्) V1 परित्यागश्चैव (hypermetric) D11 सीतायास् (for वैदेह्यास्) V3 B2 D13 तथैवाग्नि- (for तथा चाग्नि-) —(l 259) Note hiatus between the two halves V3 B4 -प्रवेशश् (for -प्रवेशे) D13 तथा (for तदा). Ś1 D5 7 अदाह, V3 आदाह॰, B4 (to avoid hiatus) ह्यदाह (for अदाह॰) Ś1 V3 D5 7 12 °द्भुत (for परमाद्भुत॰) —(l 260) D13 विश्वा° (for ब्रह्मादीनां) V3 4 देवानां सर्वेषाम् (by transp) (for सर्वेषां देवानाम्) —(l 261) V1 वृषभ° (hypermetric), B1 वृषभध्वज- (for वृषध्वजस्य) B1 कथ्यते, B4 कीर्तित (for कीर्त्यते) —(l 262) Ś1 पितामह-; (for पितामहाद्) B4 वरप्राप्ति, D13 °श्चापि (for वरश्चात्र) Ñ1 V2–4 B1.2 तस्माच्चैव वरप्राप्ति॰ (for the prior half) D13 पितृ- (for पितुर्) B1 वचनम् (for दर्शनम्) —(l 263) V2 B4 D11 पाप- (for शाप-) B1 D5 -मोक्षश् (for -नाशश्) D12 तुर्ष्टि (sic) (for तुष्टिर्) —After l 263, B3 ins

भरतस्य प्रसाद च ययाचे रघुनन्दन॰ ।

—(l 264) D11 (also) देवस्य (for वरस्य) V2 प्राप्तिर्हि (for संप्राप्तिर्) V1 °जीवन, D12 °जीविनं, D13 जीवन तथा (for प्रतिजीवनम्). —(l 265) D11 13 रक्षाना (for रत्नानां). D12 प्र° (for सविभागश्). Ñ1 राक्षमेंद्रस्य धीमत॰ (for the post half) —D13 om l 266–268 —(l 266) V3 पुष्करा°, B4 पुष्करा° (for पुष्पकारोहणं) —(l. 268) B3 विस्तारेण. Ś1 Ñ1 V3 4 B1 2 4 °त्मना (for महात्मनाम्) —(l. 269) Ś1 Ñ1 V1 4 B4 D5 12 भारद्वाज- D11 -[आ]श्रम —(l 270) B1 2 नदिग्रामे (for नन्दिग्राम-) Ñ2 B3 D10 -नि° (for -प्रवेशश्). V2 B3 (m also) भ्रातॄणा (for गुरूणा) —After l. 270, B3 ins

मातॄणां सगमस्तत्र प्रजानां च मुद तथा ।

—(l 271) Ś1 D5 7 12 अयोध्याया (for अयोध्याम-) —(l. 272) Ś1 D7 प्रसादो (for प्रमोदो) Ñ1 B2 भरतस्य, V4 ना° (for नगरस्य). —(l 273) V1 4 B3 यौवराज्ये, D11 °राज्य; D12 °राज- (for यौवराज्य-). D12 भरतस्य च (hypermetric). —(l 274) Ś1 V1 D7 11 13 राक्षसां (D13 °स) (for रक्षसाम्). —(l 275) D10 अहिल्या- (for अहल्या-). V3 B4 अहिल्याख्यान(B4 °परि)कीर्तन (for the post half). —(l 276) Ñ1 -निर्वासन (for -विवासन) B3(m. also) 4 तथा सीताप्रवासश्च (for the prior half) —(l 277) Ś1 Ñ2 V2.4 B3 D7 10 वाल्मीक्याश्रम- Ś1 V1 D5 7 12 [अ]नु-, Ñ2 प्र-, B4 [अ]पि (for [अ]त्र) B1 कथ्यते (for कीर्त्यते). —(l 279) Ñ2 B3(m also as above) 4 D10 13 [ए]व (B4 °*) (for [अ]त्र) —Ś1 (hapl) B4 om from the post half up to the prior half of l 280 Ñ2 B3 D10 महात्मना, V1 [अ]नु° (for प्रकीर्तित) —(l 280) V2–4

अलंकारस्य सम्प्राप्ति श्वेतोपाख्यानमेव च ।
अश्वमेधसमारम्भो गीतश्रवणमेव च ।
काव्यस्य चान्ते विज्ञाय स्वपुत्रौ तौ कुशीलवौ ।
वाल्मीकेश्चैव वाक्यानि विलापो राघवस्य च ।
रसातलप्रवेशश्च वैदेह्या परमाद्भुत ।
राघवस्य च सरम्भो दर्शन परमेष्ठिन ।
कालदुर्वाससो प्राप्ति. संत्यागो लक्ष्मणस्य च ।
सुहृदा चैव पौराणा राघवाणा महात्मनाम् ।
महाप्रस्थानगमन स्वर्गप्राप्तिश्च पुष्कला ।
इत्याभ्युदयिक काण्ड सभविष्यं सहोत्तरम् ।
नवतिसख्यया सर्गा श्लोकाना चात्र कीर्त्यते ।
त्रीणि श्लोकसहस्राणि तावन्त्येव शतानि च ।
षष्टि श्लोकास्तथा ज्ञेया काण्डेऽस्मिन्परिसख्यया ।
सर्गाणा षट्छतानीह विंशतिश्चैव सख्यया ।
इत्येतद्रामसबन्धमाख्यानमृषिसंस्तुतम् ।
चतुर्विंशतिसाहस्र सर्वपापभयापहम् ।
आख्यानं वैष्णव दिव्य कृतं वाल्मीकिना स्वयम् ।
धन्य यशस्यमायुष्य पुत्रीय पुष्टिवर्धनम् ।
पठेदिमा पर्वणि य समाहित
कथां शुचिर्दाशरथेर्महात्मन ।
विमुच्यतेऽसौ कलुषेण मानव
सुख स गच्छेच्च मृतोऽपि सद्गतिम् ।
इत्यार्षे रामायणे आदिकाण्डे अनुक्रमणिका समाप्ता ॥ ३ ॥

2

After I 3 2 (after 153*), D1-3 7 ins

गुणारामस्य रामस्य राज्ञो दशरथस्य च ।
सभार्यस्य सराष्ट्रस्य सान्त पुरजनस्य च ।
भरतस्य यथावृत्तं शत्रुघ्नस्य च धीमत ।
वसिष्ठस्य सुमन्त्रस्य वामदेवस्य चैव हि ।
विश्वामित्रस्य चैवर्षेर्जनकस्य च धीमत ।
रक्षसा वानराणा च तथा वीर्यविचेष्टितम् ।
सीतासहायेन च यत्कथितं वसता वने ।
सत्यसधेन रामेण लक्ष्मणेन च धीमता ।
त्रैलोक्यदर्शी भगवास्तपोयोगबलेन च ।
तत्सर्वं तत्त्वतोऽन्विष्य रामवृत्तान्तमात्मवान् ।
ददर्श तत्र प्रत्यक्ष पाणावामलकं यथा ।
दृष्ट्वा चानन्तर सम्यक्चक्रे रामस्य चेष्टितम् ।
धर्मकामार्थसयुक्त पुण्यश्रवणकीर्तनम् ।
श्रुतिरत्नाकराकीर्णं काव्यसागरमुत्तमम् ।
(1 4 1) { प्राप्तराज्यस्य रामस्य चरित यत्सुधीमत ।
तच्चाप्यशेषतश्चक्रे वाल्मीकिर्भगवानृषि ।
अयोध्यावर्णन चैव गुणा दशरथस्य च ।
मन्त्रिणा च गुणाश्चैव प्रकृतीना तथैव च ।
प्रकाशं च रहस्य च यत्परस्परचेष्टितम् ।

D5 13 सम्र (V3 जबू, V4 शघू, D13 शमु)कस्य (for शम्बूकस्य) D12 शबुकस्य वचश्चानु- (for the prior half) —(1 282) D10 -समारमे (for -समारम्भो) —(1 283) D12 कायम्य (sic) (for काव्यस्य) Ś1 रागे, V3 [अ]ते च (by transp), V4 चात, D5 7 12 गाने, D11 चात्र (for चान्ते) Ś1 B3 4 D5 7 सुपुत्रौ (for स्वपुत्रौ) V4 च (for तौ) D13 तौ सुपुत्रौ —(1 284) Ñ2 B3 D10 [अ]पि (for [ए]व) B4 काव्यानि, D13 वाक्याते (for वाक्यानि) —(1 285) B2 -नि° (for -प्रवेशश्च) D10 सीताया (for वैदेह्या) D7 °द्भुत (for परमाद्भुत) —(1 286) V1 om च (submetric) V2 सभोग- (for संरम्भो) —(1 287) V4 °सस (for -दुर्वाससो) —(1 288) D12 सुरुदा (sic) (for सुहृदां) Ś1 घोराणा (for पौराणा) Ś1 D5 7 12 वानराणा, Ñ1 B1 om, V4 प्लवगानां (for राघवाणा) —(1 289) V2 महापथानुगमन (for the prior half) Ś1 तु (for च) —(1 290) D12 [आ]भ्युदायक (for [आ]भ्युदयिक) V1 सभविष्यति (hypermetric), V4 समविष्य, D7 भविष्य च (for सभविष्य) B4 D11 महो°, D12 सिहो° (sic) (for सहोत्तरम्) —(1 291) Ñ B D13 नवति (for नवति-) V1 -संख्याया (for -संख्यया) B1 कथ्यते, D13 शब्दयते (for कीर्त्यते) —(1 292) Ś1 V1 2 D5 7 11 12 नवश्लोक- (for तावन्त्येव) —(1 293) D12 °कीर्तिता (for परिसख्यया). —(1 294) B3 (m also) [अ]पि (for [ए]व) Ñ1 V2 B1 चैव कीर्तिता, V4 परिकीर्तिता (for चैव सख्यया) —(1 295) B1 D7 10 -सवद्धम् (for -सबन्धम्) Ś1 D7 -स्तुत, V4 -सत्तम, D11 12 -सस्कृत, D13 -सत्तमा (for -सस्तुतम्) V2 ऋषिसि स्तुत. —(1 296) D13 -प्रणाशनं (for -भयापहम्) —(1 297) V2 काव्य (submetric) (for आख्यान) V1 वै स्तव, D13 रुचिर (for वैष्णव). Ñ1 B1 कृत (for स्वयम्) —After 1 297, B3 ins

दिव्यज्ञानेन योगेन दृष्ट्वा सर्वं महात्मना ।

—(1 298) Ś1 प्रजेय, V1 स्वर्गीय, V3 पुत्रायु (for पुत्रीय). D7 तुष्टि- (for पुष्टि-) —(1 299) D12 इम (for इमा) D11 सर्वणि (sic) (for पर्वणि) —(1 300) Ś1 V3 D13 शुचेर्, V4 विमोर्, D12 मुचि (sic) (for शुचिर्) —(1 301) V4 कलुषात्तु (for कलुषेण). —(1 302) Ś1 सुख च, Ñ1 B1 D11 सुखेन, V1 सुख * (for सुख स) V2 यच्छेच्च (for गच्छेच्च) Ś1 मृते (for मृतो)

2

Before 1 1, D2 ins St 3 and 4[ab] repeating them after this passage D7 om 1 1 —(1 5) D1 देवर्षेर् (for चैवर्षेर्) D7 सुग्रीवस्य (for जनकस्य) —(1 7) D1 वच (for च यत) D3 यच्च सीतासहायेन (for the prior half). —After 1 7, D2 ins

कुरु रामकथां दिव्या श्लोकबद्धां मनोरमाम् ।

—(1 9) D1 -दर्शन (hypermetric) (for -दर्शी) —(1 10) D1 °ज्ञानवान् (for °मात्मवान्) —(1 12) D1 चक्रे (for सम्यक्) D1 रामस्य चरित महत् (for the post half) —For 1 13-14 cf 150 and 1 11-12 of 154 —(1 15) D1 भूरि तेजस, D3 यस्तु धीमत (for यत्सुधीमत) —(1 16) D1 पश्चाद् (for तच्चापि) —(1 17) D1 गुणान् (for गुणा) —(1 18) D1 गुरुणां च (for गुणाश्चैव) —D3 om.

3

Ś1 D1–3 5 7 9 12 ins the following passage after 489* (following I 15 28), while Ñ V B D10 11 13 ins after l 4 of 514* (I 17 20)

राज्ञस्ततोऽभ्यनुज्ञातु सर्वानेव प्रचक्रमे ।
प्रीतियुक्तेन मनसा राजा दशरथस्तदा ।
स्वं स्व राष्ट्रं यथाकाम गच्छन्तु मनुजाधिपा' ।
प्रीतोऽहमस्मि भद्रं व स्वस्ति प्राप्नुत मा चिरम् ।
सर्वे भवन्त पश्यन्तु कार्यं विषयरक्षणम् ।
भ्रष्टो हि विषयाद्राजा मृतकल्प प्रदृश्यते ।
तस्मात्स्वविषये रक्षा कर्तव्या भूतिमिच्छता ।
यज्ञैर्नावाप्यते स्वर्गो रक्षणात्प्राप्यते यथा ।
यथा हि पुरुष. कुर्याच्छरीरे यत्नमुत्तमम् ।
बुद्ध्या च चेतमानस्तु तथा राज्ये नराधिप ।
अनागतविधानं च कर्तव्यं विषये नृपै ।
आगमश्चापि कर्तव्यस्तथा दोषो न जायते ।
एव सदिश्य राज्ञ स श्रुत्वा ते च नराधिपा ।
अन्योन्य सविदं कृत्वा प्रयाता सर्वतो दिशम् ।

4

After line 11 of 514* (I 17 21), Ś1 Ñ V B D1–3 5 7 9–13 ins, while M4 ins only from line 114 onward after 516*

वसिष्ठेन च धीरेण तथा पौरजनेन च ।
यानेन महता शान्ता कम्बलावततेन च ।
गोमि· श्वेतै सुयुक्तेन प्रेष्यवर्गान्वितेन च ।
सगृह्य रत्नं सुबहु मणिरत्नमजाविकम् ।
विविधैश्चाप्यलंकारैर्भूषिता श्रीरिवापरा ।

---

l 19 —(l. 19) D3 यत्पर त्र विचेष्टित (for the post half) D1 Cont

कथयामि यथावृत्त निखिलेन विशेषत ।
ऋषिशृङ्गाभिगमनं कुमाराणा च सभवम् ।
विश्वामित्राभिगमन रामस्य च विसर्जनम् ।

3

D9 om l 1 and 2 —(l 1) Ñ V B D10 11 13 तदानींताननुज्ञातु (for the prior half) —(l 2) B4 om राजा —(l 3) D9 राज्य (for राष्ट्र) D13 गच्छध्व (for गच्छन्तु) Ś1 D5 11 12 वसुधाधिपा —(l 4) Ś1 D5 11 12 अत्र, V1 अस्मिन्, D1 असत् (for अस्मि) V1 (m as above) D12 च (for व) B1 damaged स्वस्ति प्रा —(l 5) D12 कार्य- (for कार्यं) Ñ1 B1 हृदय°, Ñ2 V4 D10 °लक्षण (sic), V3 B2 (m) °रक्षणे (for विषयरक्षणम्) —(l 6) V2 द्रष्टो (for भ्रष्टो) D3 ह (for हि) D2 विजयाद् D3 जाद्रा (metathesis) —(l 7) Ñ स्वविषयेषु (hypermetric), V4 सु°, D1 2 9 12 स्वे वि°, D5 स्वविजये (for स्वविषये) D1 राज्ञ (sic) (for रक्षा) D12 पूतिम् (for भू°) D2 भूमितिच्छता (metathesis) —After l 7, B3 ins

प्रजानां सतत वार्ता येन राजा न नीयते ।
स लभेदयशो लोके मृते नरकमाप्नुयात् ।

—(l 8) D1 12 यज्ञेना°, D2 3 7 यज्ञैर° (for यज्ञैर्नावाप्यते) D2 3 7 यश, D5 तथा (for यथा) —(l 9) Ñ1 D5 तथा (for यथा) D9 च (for हि) D1 कुरुन (sic) (for पुरुष) V2 यानम्, D3 क्षत्रम् (for यत्नम्). V4 lacuna for शरीरे यत्न —(l 10) Ñ V B (B2 m also) D1–3 7 9–13 वस. (D11 12 सव [metathesis]) नार्थै (V1 4 B4 रसनार्थे, V3 सामदानै, B2 सबलार्थै) रुपायैस्तु (Ñ B3 D2 10 °श्च) (for the prior half) Ñ1 राज्य-; D11 राष्ट्रे (for राज्ये) D2 3 9 10 नराधिपा (D3 °प) —(l 11) Ś1 अनगात- (metathesis), D1 °गते (for अनागत-) Ñ1 -विकार (for -विधान) D2 3 7 तु (for च) D3 विषये न (hypermetric) —(l 12) D5 [अ]त्र (for [अ]पि) V2 D1 5 12 तदा, V3 D2 यथा (for तथा) —(l 13) D1 ते, D11 om (submetric) (for स) D3 3 7 एव रक्षा समादिश्य, D9 सदेशमेव राज्ञस्त (for the prior half) D1 3 7 °त्वा तच्च, D2 °त्वा तत्त्व, D9 सश्रुत्य च, D11 श्रुत्वा वाक्य (for श्रुत्वा ते च) —For l 13, Ñ V B D10 13 subst .

एव समादिशद्राजा राज श्रुत्वा च त नृपा ।

[Ñ V D10 transp राजा and राज्ञ D10 [अ]थ (for च). Ñ2 च ते, V2 वचो (for च त)]
—(l 14) Ñ1 V4 B1 अन्योन्यां, D2 3 5 7 12 अन्योन्य- V3 सविध D3 प्रमागता: (sic) (for प्रयाता) Ñ V B D10 13 दिश (for दिशम्)

4

M4 om l 1–113 V2 om l 1 —(l 1) B4 प्रविष्टेन, D1 विशिष्टेन (for वसिष्ठेन) D3 om first च (submetric) Ś1 V1 D5 च वीरेण, D9 च विप्रेण, D11 वरार्हेण (for च धीरेण) D1–3. 7 9 11 पौरजानपदेन च (for the post half) —D13 om. (hapl) l 2 Ñ2 reads l 2 and 3 in marg —(l 2) V3 यत्नेन (for यानेन) D9 युक्त (for शान्ता) V3 °वृतेन; V4 ..°, B1 D5 12 °ननेन, B3 °रयनेन (sic), D11 केवलावनतेन (for कम्वलावततेन) D1 2 हि (for च) D9 शातया सह भार्यया (for the post half) —(l 3) Ś1 V3 च तै, V4 श्वेत- (for श्वेतै). Ś1 B1 D1–3 7 च, Ñ2 स्व- (sic), V2 3 B4 D9 प्र-, V4 [अ]श्व-, D13 स- (for सु-) B1 -रक्ष- (for -वर्ग-) V1 [अ]न्वितेन (for [अ]न्वितेन) D1 9 ह, D2 हि (for च). —(l 4) D13 चैव (for रत्न) V2 बहुभिर्, B1 सुबहून् (sic), D9 सबहु (for सुबहु) Ś1 Ñ2 B3 -रत्न-, D1.2 9 11 -मुक्ताम् (for रत्नम्) Ś1 Ñ B3 D10 -गजावि (Ś1 D10 °दि, B3 °धि) क (for अजाविकम्) —(l. 5) D9 विविधाश्च (sic) (for विविधैश्च). —(l 6) D5 13 च परया (for परमया) —(l 7) D13 भर्ता°म् B2 (m as above) °युक्ता, D10 °सक्ता, D11 -रक्ता (submetric) (for -सरक्ता) —(l 8) D11 उषि* Ś1 D5 °म च, Ñ2 V3 B2 3 (m as above) D10 °सवाम (sic) (Ñ2 V3 D10 °सा [metathesis]), D2 3 7 सर्वकाम सा, D13 सुखावाम च (for सुखवास सा) B4 सर्वकाम- (for सर्वकामै) Ñ2

मुदा परमयोपेता प्रययौ वरवर्णिनी ।
भर्तारमनुरक्ता पौलोमीव पुरंदरम् ।
उषित्वा सुखवासं सा सर्वकामैः सुपूजिता ।
लालिता ज्ञातिभिश्चापि तथा स्त्रीभिश्च सर्वश ।
श्राविता वनवास च भर्त्रा सार्धं शुभानना ।
तमेव मन्यते साधु तथापि सुखिता सती ।
सान्त पुरो नृपश्चापि सोऽन्वगच्छन्महाव्रतम् ।
ऋषिपुत्र महाभाग शान्ता चैवात्मजा शुभाम् ।
ऋषिपुत्रस्य वचनात्ततो वास प्रकल्पित ।
सुखवासा स्म गच्छन्ति सर्वकामैः सुपूजिता ।
ततोऽभिवाद्य राजानमृषिपुत्र प्रतापवान् ।
समनुज्ञापयामास निवर्तस्व नृपेति तम् ।
ऋषिपुत्रवच श्रुत्वा राजा सान्त पुरस्तदा ।
उच्चै प्ररुदितस्तत्र वचन चेदमब्रवीत् ।
कौसल्या च सुमित्रा च कैकेयीं च मनस्विनीम् ।

सर्वा· सुदृष्टां कुरुत शान्तां दुर्लभदर्शनाम् ।
तत आलिङ्ग्य सर्वास्ता शान्ता बाष्पाकुलेक्षणाम् ।
ऊचु· स्वस्त्ययनान्यस्य सभार्यस्य द्विजस्य ता ।
वायुश्चाग्निश्च सोमश्च पृथिवी सविता दिश: ।
वने रक्षन्तु सतत त्वा भर्तृव्रतचारिणीम् ।
श्वशुर पूजनीयस्ते स हि मान्यो विशेषत ।
पूजाभिरनुकूलाभिरद्भिशुश्रूषणादिभि ।
भर्ता च पूजनीयस्ते सर्वावस्थास्वनिन्दते ।
प्रियवादेन रहसि भर्ता स्त्रीणा हि दैवतम् ।
प्रेषयिष्यति राजा च कुशलार्थं तवावले ।
ब्राह्मणान्नित्यश पुत्रि नोत्सुकाभू· कदाचन ।
एव शान्ता समाश्वास्य मूर्ध्न्युपाघ्राय चासकृत् ।
न्यवर्तन्त तत सर्वा· स्त्रियो राज्ञा प्रचोदिता ।
प्रदक्षिण द्विजश्रेष्ठ कृत्वा राजा स वीर्यवान् ।
न्यादिशत्सैनिकान्काश्चिदृष्यशृङ्गाय धीमते ।

V2 B4 प्र-, V3 च (for सु-) —(l 9) B1 मानिता (for लालिता) D13 ज्ञातिभिश्चापि सहिता (for the prior half) V2 प्रीता हि (for स्त्रीभिश्च) D11 *वंश (for सर्वश) —(l 10) V4 प्राविता (for श्राविता) D2 3 7 तु (for च) Ś1 V1 D2 3 5 7 9 12 सा (D7 *) तु (V1 lacuna), Ñ V2 3 B1 3 4 D10 13 साथ (V2 3 °पि), V4 B2 D11 सा च (for सार्धं) Ś1 D5 12 सुशोभना, V4 शुचिस्मिता, B4 D11 वरा° (for शुभानना) —(l 11) V3 तदेव, D9 तमेव, D13 तथापि (for तमेव) Ñ1 सा-, D12 सा तु (for साधु) D3 7 तत्र (for तथा) B4 [अ]ति- (for [अ]पि) D13 मसी (sic) (for सती) V3 यथा सीता पुरा सती (for the post half) —(l 12) D9 [अ]मी (for [अ]पि) Ñ V1 2 4 B3 D13 सोनु°, D1 °ग·न्, D9 (with hiatus) अन्व°, D11 मोनुगच्छति (sic) (for सोऽन्वगच्छन्) Ñ1 V2 B2 °व्रत, D3 महद्व्रन, D5 °जन (for महाव्रतम्) —Ñ2 om (hapl) l 13 —(l 13) V3 महात्मान (for महाभाग) D11 शाताश् (sic) V4 [अ]नुगा, D5 12 [आ]दिजा (for [आ]त्मजा) Ś1 D5 12 सुता (for शुभाम्) D3 7 तप्यमानमिवानलं (for the post half) —(l 14) V2 वचमा, B2 (m also as above) चवनात् (metathesis) (for वचनात्) D12 अतो (for ततो) Ñ1 V B D10 11 13 वासे (for वास) Ñ V B D1-3 7 9-11 13 प्रकल्पि(Ñ D1-3 7 9 °ल्प)ते (for प्रकल्पित) —(l 15) Ś1 D5 12 °सा सु-; V4 °श्च, B2 (m also) °वामाय, D2.3 °वास (D2 °सा) म, D11 आश्रितास्तेन (for सुखवासा स्म) Ñ2 V4 B2 (after corr as above) 4 D3 10 गच्छती (D3 °च्छति) (for गच्छन्ति) V1 सर्वे, D9 सर्वैं (for सर्व-) Ñ1 स-, Ñ2 V2 B4 प्र-, D3 7 तु (for सु-) Ś1 D1 °त', V1 4 B3 D2 5 9 10 °ता (for -पूजिता) —(l 16) Ñ V B D10 13 [ऽ]भिगम्य (for ऽभिवाद्य) —(l 17) V2.4 सम्यगा° (for the prior half) Ñ2 B3 D10 [इ]ति त नृप (for नृपेति तम्) Ś1 D1-3 5 7 9 11 12 विज्ञापयामास तदा (D2 3 7 °तो) निवर्ततु (Ś1 °त) भवानिति —(l 18) V3 तथा (for तदा) —(l 19) B4 repeats the prior half consecutively. Ś1 D2.5 9.11-13 प्रमु° (for प्ररुदितस्) B4 (first time) तदा, D3 अ (for तत्र) —(l 20) D2.3 read nom sing for all acc sing Ñ1 V B1 2 D13 त (Ñ1 सुत[hypermetric])प°, Ñ2 B2 (m also)-4 D9 12 यश°[(for मनस्विनीम्) —(l. 21) B1 सर्वा (for सर्वा). Ś1 सुदृष्टा, V1 2 D10 11 13 सुदृष्टा (V2 °ष्टा), V3 सुतृप्ता, B3 स्व° (sic), D9 सुष्टा प्र- (for सुदृष्टा) B4 कुर्वंतु (for कुरुत) Ñ1 शाता शाता (ditto) V3 -दर्शिनीं, D5 -दर्शनात् (for -दर्शनाम्) —(l 22) Ñ2 अत आलिंग्य, V1 2 तदा (V2 समा) लिंग्य तु, B4 तत स्वा°, D3 7 ततश्चा° (for तत आलिङ्ग्य). Ñ V2 3 B D9 10 13 ता सर्वा (by transp), V1 °श्च (for सर्वास्ता) V4 तत आलिंगिता सर्वा (for the prior half) Ś1 Ñ V1 B1 3 4 D5 10 12 बाष्पा(Ś1 ता चा, Ñ1 चाप्या)विलेक्षणा (Ñ1 V1 B1 4 °णा), V3 बाष्पविलोचना, V4 B2 D11 °क्षणा (for बाष्पाकुलेक्षणाम्) —(l 23) Ś1 D5 11 12 °न तस्य, V3 स्वस्तेयनीत्यस्य (sic), V4 स्वस्त्ययय° (ditto) (for स्वस्त्ययनान्यस्य) Ś1 वै, V2 3 D3 7 11 च, D1 5 9 12 ह, D2 हि (for ता) —(l 24) V3 अग्निश् (for चाग्निश्) D11 om पृथिवी Ñ1 च तथा, V3 4 B1 4 सरितो, D9 विदिशो, D13 सहिता (for सविता) —(l 25) D9 वन (for वने) Ñ1 रक्ष च (for रक्षन्तु) Ñ D12 त्वा (for त्वा) V2 D9 -सद्द- (for -व्रत-) —(l 26) D9 च (for ते) —Ś1 D2 om (hapl) from the post half of l 26 up to the prior half of l 28 B1 नान्यो (for मान्यो) —(l 27) D3 7 अपि (for अग्नि-) —(l 28) Ñ2 V4 B3 D1 10 13 [अ]पि (for च) B1 भर्तार पूजनीयास्ते (for the prior half) Ñ V1 D1-3 7 9 10 [अ]वस्थाम्, V2 4 °पि (for [अ]वस्थासु) D7 अरिंदम (for [अ]निन्दिते) —(l 29) Ś1 D5 11 12 स्त्रीणा भर्ता (by transp) D9 च (for हि) —(l 30) Ś1 D3 7 9 12 तु, D2 [अ]सौ, D5 [आ]शु (for च) D3 कुलाशर्थ (metathesis) V2 वर-, D3 त* (for तव) Ñ2 D10 13 [अ]नघे, V2 [आ]नने, B1 3 4 D5 12 [आ]लये, D3 बाले (for [अ]बले) —(l 31) Ś1 D5 12 °सप्रीतो (for नित्यश' पुत्रि) Ś1 V3 4 B1 2 सो°, Ñ1 D1-3 5 7 10 12 मो°, D9

अभिवाद्य स राजानमुवाच द्विजसत्तमः ।
स्वस्ति तेऽस्तु महाराज धर्मेणाराधय प्रजाः ।
व्यवहारेषु ते धर्मे कर्तव्यो हृदि नित्यशः ।
धर्मं श्रयेथाः सर्वेषु कालेषु पुरुषर्षभ ।
एवमुक्त्वा स राजानं ययावृषिसुतस्तदा ।
मनस्तस्मिन्समाधाय स्नेहभावसमन्वितः ।
तं यान्तमनुवव्राज स्थितो निश्चलचक्षुषा ।
अदृश्यस्तु यदा विप्रस्तदा राजा न्यवर्तत ।
प्रविष्टश्च पुरीं राजा नागरैश्चाभिनन्दितः ।
न्यवसत्तत्र मुदितः पुत्रजन्मप्रतीक्षकः ।
ऋष्यशृङ्गोऽपि तेजस्वी प्रययौ क्रमशस्तदा ।
लोमपादस्य नगरीं चम्पां चम्पकमालिनीम् ।
श्रुत्वैव लोमपादोऽपि तमायान्तमृषिं तदा ।
सब्राह्मणः सहामात्यः प्रत्युद्गम्य तदाब्रवीत् ।
स्वागतं ते द्विजश्रेष्ठ दिष्ट्यासि कुशली प्रभो ।
इहागतो महाबाहो सभार्यः सपरिच्छदः ।
पिता ते कुशली ब्रह्मन्प्राहिणोन्नित्यशश्च सः ।
कुशलार्थं तव विभो सभार्यस्य विशेषतः ।
स्वलंकृतं च नगरं कारयामास बुद्धिमान् ।
पूजार्थमृष्यशृङ्गस्य राजा हृष्टेन चेतसा ।
ऋष्यशृङ्गः प्रहृष्टस्तु सह राज्ञा पुरोत्तमम् ।
पुरोहितं पुरस्कृत्य पूजितः प्रविवेश ह ।
एवं स न्यवसत्तत्र द्विजपुत्रः प्रतापवान् ।
राज्ञा सान्त्वं पुरेणैव पूज्यमानो यथाक्रमम् ।

Colophon

ऋष्यशृङ्गे तु संप्राप्ते राजा ब्राह्मणमब्रवीत् ।

मोत्सुकान्द्रुतत् (sic) (for नोत्सुकाभू) B1 D9 कथचन —(l 32) D1–3 7 9 11 समादिश्य Ś1 D5 11 12 मूर्ध्नि चाघ्राय, D2 मूर्धन्या°, D3 °ꣷय, D13 प्रत्यु° (for मूर्ध्न्युपाघ्राय) —(l 33) Ñ2 V4 °यन्, V1 °र्तेतु, D3 न्यवर्तꣷ, D12 न्यवव° (ditto) (for न्यवर्तन्त) Ñ1 V3 B1 D13 तदा, V2 दिश, D7 ꣷत, D12 ꣷ (for तत) V1 2 D11 प्रदेशिता, D3 7 12 प्रणोदिताः (for प्रचोदिता) —(l 35) V1 व्यादिदेश (hypermetric), B2 आदिशत् (for व्यादिशत्) V4 मुनिकान् (sic), D11 सैनिꣷ (for सैनिकान्) V3 (with hiatus) चापि (for काश्चिद्) D1 ऋषिशृङ्गाय Ñ2 B3 4 D10 वीर्यवान् (for धीमते) —(l 36) D10 °नद्य (for अभिवाद्य) D2 ऋषिसत्तम —(l 37) V3 [अ]स्तु ते (by transp), D3 स्तस्तु (sic) (for तेऽस्तु) D9 °बुद्धे (for महाराज) —After महाराज, D12 wrongly ins धर्मे राजा B1 4 [आ]धारय, D2 9 धा(D2 धाधा [ditto])रय, D3 7 [आ]राधयन् (for [आ]राधय) D10 ꣷजा (for प्रजा) —Ñ V B1 3 4 D10 13 om l 38 and 39 B2 reads l 38 in marg —(l 38) D7 सर्वं (for धर्मं) D1 om ते (submetric) D11 व्यवहारे स्थिते धर्मे (for the prior half) B2 निश्चल, D1 9 निश्चय (for नित्यश) —(l. 39) B2 धर्माश्रयेषु (for धर्मं श्रयेथा) B2 D2 3 वर्णेषु (for कालेषु) —(l 40) Ś1 D2 3 5 7 9(m) 11 12 तु (for स) V2 स एवमुक्त्वा (by transp) D1 3 9 यथा (with hiatus) (for ययौ) D3 ꣷषि- (for ऋषि-) —Ñ V B1 3 4 D10 13 om l 41 and 42 B2 om l 41 D1–3 5 7 9 11 12 read l 41 after l 43 —(l 41) Ś1 D1 5 9 11 12 -समन्वित —Ś1 om, B2 reads in marg l 42 —(l 42) B2 सोपि तम् (for त यान्तम्) —(l 43) Ś1 D5 12 [अ]भूद् (for तु) Ñ1 D1 न्यवर्तयत् —(l 44) V3 प्रविष्य (for प्रविष्टश्च) D1–3 7 स्व-, D9 11 13 तु (for च) V1 D2 11 पुर (for पुरीं) D1–3 7 9 11 अभि- (for चाभि-) D11 -पूजित (for -नन्दित) Ś1 D5 12 सभृत्यबलवाहन: (for the post half) (cf I 17 5[b]) —(l 45) D1 9 न्यवस(D9 °स)स्तत्र, D3 न्यव त्तत्र Ñ2 B3 (m as above) 4 D10 स्वपुरे (for मुदित) D1 -निरीक्षकः (for -प्रतीक्षक) —(l 46) Ś1 स्वतेजसी, D5 12 तु तेजस्वी (for ऽपि तेजस्वी) —(l. 47) D12 नꣷरीं V2–4 B1 4 D11 रम्या (for चम्पा) —(l 48) D5 [ए]तद्, D7 [ए]व (for [ए]व) D9 तनयां तम् (for तमायान्तम्) —After l 48, V1 ins (submetric)

म ब्राह्मण प्राहिणोद्वार्तार्थं चैव नित्यश ।

—(l 49) V1 missing सब्राह्मण B3 समागत्य (for सहामात्य) Ś1 D5 11–13 तम्, V2 [ए]तम्, B1 तद्, D1 9 तथा (for तदा) —(l 50) V2 3 D13 मुनि°, D9 °श्रेष्ठा (sic) (for द्विजश्रेष्ठ) D13 दिष्ट्यास्य D5 13 कुशल (for कुशली) Ñ V2–4 B D10 13 मुने, V1 om (for प्रभो) —(l 51) V1 आगतोसि, D11 °गच्छ (for इहागतो) Ś1 Ñ2 V1 4 B3 (V1 B3 m as above) D5 7 10 11 13 °भाग (V1 D11 °ग) (for महाबाहो) Ś1 °भृत (for सपरिच्छद) —(l 52) V2 तु (for च) Ś1 D1 3 5 7 9 11 12 मे, D2 ते (for स) —After l 53, D11 ins

एवमुक्त्वा तत श्रीमान्मुनेस्तस्य विशेषत ।

—(l 54) V1 3 4 अलङ्कृत —(l 55) V1 [अ]कृष्णेन (for हृष्टेन) V2 मानसा (for चेतसा) —(l 56) D12 ऋषिशृङ्ग V3 सु°, D10 13 प्रविष्टस् (for प्रहृष्टस्) V1 महाराज, V2 स राजा त (for सह राज्ञा) —D11 om l 57–59 —(l 57) D13 पुरस्कृत्य (sic) (for पुरोहित). Ñ1 V B1 2 4 पुरोहितेन सत्कृत्य (for the prior half) D3 पूजिꣷ (for पूजित). —(l 58) V2 D1 2 9 न्य(D9 नि)वसत् (for न्यवसत्) D9 (with hiatus) ऋष्यशृङ्ग (for द्विजपुत्र) —(l 59) Ñ B3 4 D1 2.7 10 [ए]व (for [ए]व) D13 यथासुख —After l 59, Ś1 Ñ V B D5 10 12 13 read colphon, while D1–3 7 9(D2 3 7 9 repeat) 11 (var, after l 56) ins 308* then read colophon —*Sarga name* Ś1 D5 11 12 ऋष्यशृङ्गप्रयाण (D5 12 °णो), Ñ1 illeg, Ñ2 D2.3 7 10 ऋष्यशृङ्ग (D7 °गा)गमन (D2 7 °गमनो, D3 °समानो), V1 2 B D1 ऋष्यप्रति(B3 4 °त्या)गमन; V4 D9 ऋषिगति(V4 लोमपादगृहा)गमन —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 V1 4 B1 4 D3 12 om Ñ1 illeg, Ñ2 B2 3 D9-11 13 17, V2 19, D1 5 7 12, V3 16, D2 13 —In Ś1, l 60 begins with ॐ —After l 60, B3 ins

ऋष्यशृङ्गस्य शान्त्यर्थमात्मनस्तु मनोगतम् ।

ऋषेर्गच्छ समीपं त्वं निवेदय च सुव्रतम् ।
आगत परमोदारमृष्यशृङ्ग दुरासदम् ।
ऋषये सुव्रताय त्वं काश्यपायात्मसभवम् ।
अभिवाद्यैव शिरसा मत्कृते द्विजसत्तम ।
प्रसाद्य च सुतार्थं मे सर्वावस्थ यतात्मना ।
श्रुत्वैव राज्ञो वचन तदा स द्विजसत्तम· ।
जगाम तत्र यत्रासौ वर्तते कश्यपात्मज ।
प्रसाद्य च द्विजश्रेष्ठ शिरसाभिप्रणम्य च ।
अब्रवीत्प्रसृतं वाक्य राज्ञा यदभिचोदितम् ।
पुत्रस्ते समनुप्राप्तो यज्ञ कृत्वा महात्मन ।
राज्ञो दशरथस्यैव श्वशुरस्य महात्मन ।
पूर्वमेव हि तत्सर्वं श्रुत्वा संबन्धक कृतम् ।
यज्ञकर्म च वीरस्य राज्ञो दशरथस्य तत् ।
श्लाघनीयस्तु सबन्धी राजा देवसमो हि स ।
ततो मर्षितवान्विप्रस्तस्य राज्ञो महात्मन ।
श्रुत्वा तु वचनं तस्य द्विजस्य हि महायशा· ।
गमने मतिमाधत्त पुत्रस्यानयने तदा ।
स हि शिष्यवृतस्तत्र प्रयातो द्विजसत्तम ।
लोमपादस्य नगरीं चम्पा पुत्रदिदृक्षया ।
संपूज्यमानो धर्मात्मा ग्रामैर्घोषैश्च सर्वश ।
भक्ष्यभोज्यमुपादाय नरास्त समुपागमन् ।
किंकरा· समुपातिष्ठन्रात्रिंदिवमतन्द्रिता ।
ऊचु प्रणम्य शिरसा किं मुने करवामहे ।
तानब्रवीत्स विप्रेन्द्र सर्वानेव समागतान् ।
किमर्थं क्रियते पूजा श्रोतुमिच्छामि तत्त्वत ।

—B3 reads l 61 in marg —(l 61) V1 सीमप (metathesis) (for समीप) V4 निवेद्- Ś1 D5 11,12 यन°, V4 D3 °वृन, B2 च मत्वर, D13 शुभ° (for च सुव्रतम्) D7 विनिवेदय° (for the post half) —(l 62) V3 °सद (sic), B4 सुरा°, D11 महामर्ति (for दुरासदम्) —(l 63) Ś1 D2 9 12.13 कश्यपाय (V1 °प·) (for काश्यपाय) V4 transp सुव्रताय and काश्यपाय Ś1 D5 12 13 -सभवे (for -सभवम्) —(l 64) D11 अभिवाद्यैव Ś1 V2 B सत्कृते (V2 °तो) (for मत्कृते) Ñ V3 B2(m also as above)-4 D5 10 11 °म, V2 4 D13 °म (for द्विजमत्तम) —V4 D3 7 13 om (hapl ?) l 65–66 —(l 65) V1 प्रसाद्य सु-, V2 प्रसाद्य त, V3 B1 प्रसादय, D2 11 प्रसाद्य स्व- (for प्रसाद्य च) V1 2 D9 च, B2 वै, D2 स (for मे) B2 (m also) प्रसाद्य सुतकन्यार्थे (for the prior half) Ñ V3 B3 4 D1 9 10 य(Ñ2 B3 D10 अ)थात्मना (V3 D9 °वान्) (for यतात्मना) Ś1 D5 12 सर्वावस्थो महात्मन, B2 यथावत्स्य-तात्मना (for the post half) —(l 66) Ś1 श्रुत्वा वै (for श्रुत्वैव) Ś1 transp राज्ञो and वचन Ñ V2 B3 D10 च, V1 तद् (for स) D1 2 9 स तदा (by transp) —(l 67) V4 B4 D10 यत्र (D10 om hapl ?) तत्रासौ (by transp) Ñ2 V1 2 B1 2 D1 5 11 12 काश्यपात्मज (B2 [m also] °पो द्विज) —(l 68) V1 त (for च) D9 द्विजश्रेष्ठ B1 [अ]पि, B4 च (for [अ]भि-) —(l 69) Ñ2 D3 प्रशि(D3 °सी)त (sic), D11 प्रश्नुत, D13 प्रश्रितो (for प्रसृत) V2 D1 राज्ञो (for राज्ञा) Ś1 D5 12 °नोदित, V1 °देशित, V3 °रोचित, D1–3 7 9 11 तत् (D9 तु, D11 च)ममर्पित (for अभिचोदितम्) —(l 70) D12 यज्ञ कृता (sic) (for यज्ञ कृत्वा) V2 °त्मना, V3 °मति, D9 13 °मना (for महात्मन) —(l 71) Ñ1 V1–3 B1 3 4 D1 10 11 [ए]व (for [ए]व). Ś1 सुश्रूस्य, D1 स्वपुरस्य (sic), D11 श्वशुमस्य (sic) (for श्वशुरस्य) D11 महर्षिभि, D13 °मना (for महात्मन) —(l 72) D13 पूर्वमेव. Ś1 D5 11 12 च, D1 3 7 9 तु, D2 om (submetric) (for हि) D13 द्विज- (for श्रुत्वा) V4 transp श्रुत्वा and सर्वं. Ś1 D1–3.5 7 9 12 सावधिक —(l 73) Ś1 D5 12 वै राज·, B3 4 D11 धीरस्य (for वीरस्य) Ś1 D5 12 कृत (for राज्ञो) D11 दशरथ V1 3 4 B3 D3 7 11 13 च, B4 यद् (for तद्) —After l 73, V3 ins.

विभाण्डको मुमोदाथ प्रोवाचैन वचो मुनि ।

—(l 74) D1 2 9 °श्व, D3 7 तस्त्ला(D3 ततरश्ला[sic]) घनीय, D11 शुभा° (sic) (for श्लाघनीयस्तु) D13 सबधो (for सबन्धी) D13 राज्ञो (for राजा) B1 दशरथो (for देवसमो). —(l 75) Ñ1 दर्षितदान् (sic), V3 D1 12 हृ° (for मर्षितवान्) Ś1 D5 12 वीरस् (for विप्रस्) Ñ2 V2 4 B3 4 D10.13 ततो महर्षि-र्भगवान् (for the prior half) V1 कस्य, B1 तदा, D2 त* (for तस्य) D2 °मना (for महात्मन·) —(l 76) Ñ1 च; V1 2 तद् (for तु). D5 व·न (for वचन) D13 तत्र (for तस्य) D13 द्विजस्तु (for द्विजस्य). Ñ V1 B1 3 4 D9 10 13 सु-; V3 B2 स, D1 2 7 11 च, D3 om (submetric) (for हि) V2 4 गतस्तोप (for द्विजस्य हि) —(l 77) D12 गमनेर्नामतिम् (sic) (for गमने मतिम्) V1 B4 आधत्ते V2 सुतस्य (for पुत्रस्य) Ñ2 V4 B3 (m also) D1–3 7 9 10 तथा(for तदा) —(l 78) V4 D9 11 ह (for हि) Ś1 V4 D5 11 12 शिष्यैर् (शिष्य-) D13 -सुतस् (for -वृतस्). D13 प्रययौ (for प्रयातो) D2 द्वि·सत्तम· —(l 79) V3 4 B2 3 (B2 m as above, B3 m also) D11 रम्यां (for चम्पा) D2 3 7 चपकमालिनीं (cf l 47), D11 गतु दिदृच्छ्या (sic) (for पुत्रदिदृक्षया) —(l 80) V4 D5 9 10 12 13 स (for स-). Ñ1 ग्राम च (hypermetric), V2 फलैर्, V3 4 ग्राम्यैर्, D2 7 ग्राम-, D3 साम- (for ग्रामैर्) Ñ1 D11 12 घोपश (Ñ1 °प) (for घोषैश्) —(l 81) Ś1 बहु- V1 D12 भक्ष-; D3 भक्ष, D7 भक्ष्य (for भक्ष्य) V1 -भोज्यान् (for -भोज्यम्). D2 3 7 समादाय (for उपादाय) Ñ1 नागरा (for नरास्त). Ś1 समुपागन (sic) B3 (m also) नागरास्तमुपागमन् (for the post half) —(l 82) D3 7 सममातिष्ठन् D5 12 रात्रौ (for रात्रिं) Ś1 V1 2 D2 5 9 11–13 -दिनम् (for -दिवम्) Ñ V4 B3 अतन्त्रिता (for अतन्द्रिता) V3 राजशासनदेशित· (for the post half) —(l 83) D2 प्र·म्य D5 शि· सा Ś1 V4 D5 11 12 transp किं and मुने —(l 84) V3 अ·वीत् —(l 85) D2.9 ज्ञातुम् (for श्रोतुम्). Ñ2 इच्छा* —(l 86) V3 (with hiatus) तत्र, D1–3 7 11 ते तम् (for तत) D9 नराधिप (for नराविप·) —(l. 87)

तत ऊचुर्महात्मानं सबन्धी ते नराधिप ।
तस्याज्ञा क्रियते ब्रह्मन्व्येतु ते मानसो ज्वर. ।
श्रुत्वा तु वचन तेषा मन प्रह्लादन शुभम् ।
प्रसादमगमद्राज्ञ· सहामात्यपुरस्य स ।
विभाण्डकवचः श्रुत्वा किंकरा हृष्टमानसा· ।
त्वरिता जग्मुराख्यातु राज्ञ प्रियनिवेदनम् ।
तच्छ्रुत्वा वचन तेषा मन प्रीतिविवर्धनम् ।
मन्त्रिभि सह धर्मात्मा प्रत्युद्गम्य नराधिप ।
दृष्ट्वा तु मुनिशार्दूलं प्रणम्य च पुन· पुन ।
अब्रवीत्स इद वाक्य हर्षसफुल्ललोचन ।
अद्य मे सफल जन्म दर्शनात्तव सुव्रत ।
तथेति च स राजानमुवाच द्विजसत्तम ।
मा भूद्भय ते राजेन्द्र प्रसन्नोऽस्मि तवानघ ।
तत· प्रसन्नो नृपति पुरस्कृत्य द्विजर्षभम् ।
प्राविशन्नगर श्रीमानर्चितं सर्वमङ्गलैः ।
स्वलकृत गृह चैव प्रावेशयदरिंदम ।
पुरोहितेन सहित· प्रगृह्यार्घं समाद्रवत् ।
अभिवाद्य पुनश्चैव न्यायत प्रतिपूज्य च ।
तस्थु प्राञ्जलय· सर्वे समासाद्य द्विजोत्तमम् ।
तत शान्ता पुरस्कृत्य ता स्त्रियः समलकृताम् ।
न्यवेदयन्त विप्राय स्नुषेय तव मानद ।
प्रतिगृह्य स ता शान्ता समालिङ्गय च धर्मवित् ।
अङ्के निवेश्य च तदा विस्मयं परम गत ।
द्विजोत्सङ्गात्समुत्थाय साभिवाद्य तदा द्विजम् ।
आविशत्प्राञ्जलिर्भूत्वा श्वशुरस्य समीपत ।

Ś1 D5 12 [अ]र्थे क्रियते (D5 °*), D9 चोद्यते (sic) (for [आ]ज्ञा क्रियते) Ñ1 V2 4 B1 D13 राज्ञो, D3 7 विप्र (for ब्रह्मन्) V2 3 D9 वर्तते (for व्येतु ते) —(l 88) D2 3 7 तच्छ्रुत्वा (for श्रुत्वा तु) Ś1 Ñ1 V1–3 B1 D12 13 तु तेषा वचन, B2 4 तेषा तु वचन (all by transp) Ñ V1–3 B D10 13 म(V1 2 मा) नसो°, D11 °क (for मन·प्रह्लादन) —(l 89) V4 प्रसादाद् (sic) (for प्रसादम्) Ś1 D1–3 5 7 9 11–13 अकरोद् (for अगमद्) V4 D9 13 सामात्यस्य, B1 समासाद्य (for सहामात्य-) Ś1 D5 12 ह, V4 B1 D1–3 7 9 11 13 च (for स) V1 सहामात्यसपुरस्य स (hypermetric), V3 सहामात्य-पुरोहित (for the post half) —Ñ2 V4 B1 D10 om l. 90–96 —(l 90) D11 विभाड-- D5 हृ*- (for हृष्ट-) —(l 91) D2 3 7 विदिना (for त्वरिता) D1 11 आख्यात, D2 मख्यातु, D9 आज्ञातु (for आख्यातु) Ś1 D5 11 12 °हिते रता, Ñ1 D2 °दित, V2 D1 °न, V3 °ना, B4 च प्रियदर्शन (for प्रियनिवेदनम्) —(l 92) B2 तत· श्रुत्वा तु वचन (for the prior half) Ñ1 V1 2 B4 मनस प्रीतिवर्धन (for the post half) —(l 93) Ś1 D5 12 मन्त्रिमुख्यै प्रसन्नात्मा (for the prior half) V3 स पार्थिव (for नराधिप) —(l 94) B2 D2 3 7 11 च (for तु) —Ñ1 V1–3 B2–4 D1–3 7 9 13 om (hapl ?) l 95 —(l 95) D5 11 12 (with hiatus) च (for स) —(l 96) D1 जजन्म (ditto) D2 3 7 जीवित च सुजीवित (for the post half) —Line 96 in D2 3 7= 1 17 34[cf] —After l 96, Ñ2 V1 2 B2 3 D10 (Ñ2 D10 after l 89 as they om lines 90–96) ins

प्रत्युद्गतश्च त राजा सामात्य सपुरोहित ।,

while D2 3 7 ins

दर्शनात्तव विप्रेन्द्र सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ।

—(l 97) B2 D9 transp च and स V3 (after corr. as above) मुनि- (for द्विज-) —(l 98) Ś1 V3 B1 2 D3 5 7 9 12 मा ते भय भू(V3 रया)द्राजेंद्र, D1 2 मा ते भय भवे(D2 °यमभू)द्राजन् (for the prior half) —B1 om l 99–102 —(l 99) V1 2 B2 D1–3 7 9 11 प्रहृष्टो (for प्रसन्नो) Ñ1 V1–3 B2 4 D1–3 7 9 13 द्विजो(D2 नृपो)त्तम (for द्विजर्षभम्). —(l 100) V1 प्रावेशय्न् (hypermetric), B2 प्रविश्य (for प्राविशन्) Ñ2 V1 3 B3 4 D9–11 नगरीं (for नगर) V1 धीमान्, D2(with hiatus) 3 7 राजा (for श्रीमान्) Ś1 D5 12 अन्वित, Ñ B3 4 D1–3 7 9–11 अ (D3 7 [to avoid hiatus] स्व)र्चित (for अर्चित) V2 सर्वमगल —(l 101) Ñ1 सुलक्ृत (sic), V1 3 4 अलक्ृत, V2 सुसरक्ृत्य, B4 सुसत्क्ृत- (for स्वलक्ृत) V3 रम्य, D13 चैन (for चैव) D2 प्राविशयद् (for प्रावेशयद्) D7 अरिंदम —(l 102) D13 पुरोहिते Ñ V3 B2–4 D1 9 10 प्रगृह्यार्घ्यं (D9 °र्थं) Ś1 D5 12 समाहित , V4 समाभुवन्, D3 समु°, D11 मुद दधत्, D13 उपा° (for समाद्रवत्). —(l 103) Ś1 D5 11 12 मुनिं, D1–3 7 9 स्त्रियश् (for पुनश्) Ñ1 V2 B4 D1–3 7 9 13 चैन (Ñ1 °व) (for चैव) D2 ज्ञातय (for न्यायत) Ñ2 V1 3 4 B3 D10 13 प्रतिगृह्य, D1 प्रत्यपूज्य (sic) D10 त (for च) —(l 104) V3 तत· (for तस्थु). D1–3 7 9 सर्वा V1 द्विजोत्तमान् —(l. 105) D9 ता (for ता). Ñ V1 3 4 B2–4 D2 3 10 समलक्ृता —(l 106) V3 न्यवेदयति D11 मानदा —(l 107) Ś1 D13 सुतां, V2 4 D2 3 7 9 च तां, D1 5 12 तु ता, D11 तु स (for स तां) B2 (after corr as above) कन्या, D11 धीता (sic), D12 शाताशाता (ditto) (for शान्ता) D2 3 7 स, D5 तु (for च) D11 शर्मवित् —(l 108) D7 महा- (for तदा) —Ś1 Ñ1 V4 B1 D1–3 5 7 9 12 om l 109–111 —V3 reads l 109–111 after l 105 —(l 109) Ñ2 तदा हि त, V2 तथा द्विज, V3 द्विजोत्तम (for तदा द्विजम्) —(l 110) D13 प्राविशत् V3 गत्वा (for भूत्वा) —(l 111) V3 °ज्ञाय, D11 सोरु° (sic) (for सोऽनुजज्ञे) D11 13 तदा (for च ता) Ñ2 V1 B2 3 D10 राजा ताश्, B4 D13 राजान, D11 एता ताश् (for राजस्ताश्) D13 ताश्च (for चैव) —(l 112) B4 प्रायश्चि- V4 B4 तु, D3 om (submetric) (for च) Ñ1 द्विजपुत्रस्य (hypermetric) (for पुत्रस्य) —After l 112, Ñ2 B2–4 D10 11 13 ins

ततो महानृपिरतत्र तेन राज्ञाभिपूजित ।

[Ñ2 B2–4 D10 महर्षिवर [Ñ2 °च]स्तत्र, D13 महर्षिप्रवरस्. B3 राज्ञाति-; D11 रा.भि-]

—(l. 113) D11 महर्षि- Ś1 D5 12 महर्षि पूज्यमानश्च (for the prior half) Ś1 D5 11 12 सपुत्रश्, V4 D7 सरतुनश्, B1

सोऽनुजज्ञे च तां शान्तां राज्ञस्तांश्चैव योषित ।
प्रायश्चित्त च कृतवान्पुत्रस्य द्विजसत्तम ।
महर्षिभि पूज्यमान' ससुतश्च वन ययौ ।

colophon

पित्रा चैव यथाकालं स संपृष्टो महात्मना ।
सर्वमावेदयामास पित्रे वृत्तमशेषत ।
स चापि सुभृश प्रीतस्तच्छ्रुत्वा पुत्रभाषितम् ।
यज्ञवृत्तमशेषेण हविषस्तस्य चोद्भवम् ।
अनावृष्ट्या च घोरायां देवस्याभिप्रवर्षणम् ।
लोमपादस्य विषये पूजा पुत्रस्य चोत्तमाम् ।
वध्वाश्च लाभ शान्ताया रूपवत्या धनस्य च ।
लोमपादेन सबन्धं राज्ञा दशरथेन च ।
राज्ञो दशरथस्यापि यज्ञ इष्टवतस्तदा ।
सुकृतस्य फलं जातं प्रत्यक्ष भुवि दुर्लभम् ।
प्रकृत्या पुण्यशीलस्य भूय एव तदाभवत् ।
धर्मानृशंस्यसत्येषु पुण्ये चाभिरत मन' ।
अवाप्त चात्मना मेने लोके जन्मसमुद्भवम् ।
तदवाप्य फल पुण्यं सुकृतस्येह कर्मण: ।

5

After I 25 13, Dt D4 6 8 9 14 T G M1–3 Cv r m g k t ins, while M4 ins after 14c (after l 2 of 685*)

विश्वामित्रस्तु ब्रह्मर्षिर्हुंकारेणाभिभर्त्स्य ताम् ।
स्वस्ति राघवयोरस्तु जयं चैवाभ्यभाषत ।
उद्धुन्वाना रजो घोर ताटका राघवावुभौ ।
रजोमेघेन महता मुहूर्तं मा स्वमोहयत् ।
ततो माया समास्थाय शिलावर्षेण राघवौ ।

स स° (ditto), D2 तत्नु° (sic) (for समुनश्) —After l 113, all the above MSS (except M4 owing to om) read colophon (B2 after insertion). —*Sarga name* Ś1 D5 9 12 ऋष्यशृंगोपाख्या(D9 °गागम)न, Ñ V B D1–3 7 10 11 ऋष्यशृंग(V2 °शृंगस्य)वन (V3 4 D1 2 om वन, D3 7 °प्रति)गमन (D10 om. गमन), D13 lacuna (except शृंग) —*Sarga no* (figures, words or both) Ś1 Ñ1 V1 4 B1 4 D3 6 12 13 om Ñ2 B2 3 D9 10 11 18, V2 20, V3 17, D1 7 13, D2 14 Thereafter V1 2 ins 516*. —After l 113, B2 ins

श्रुत्वैव तु पितुर्वाक्य प्रतस्थे द्विजसत्तम ।

Colophon

B2 cont , V2 ins after l 111

जग्मुरादाय तां शान्ता सर्वा नरपतिस्त्रिय ।
ऋष्यशृङ्ग पुरस्कृत्य पितर तमुपस्थितम् ।
अभिवाद्य गुरुस्तत्र तस्थौ प्राञ्जलिरग्रत ।

[(l 1) B2 ***यादाय शेता च (for the prior half). B2 -वर- (for -पति-) —(l 2) B2 पुरस्कृतम् (for पितर तम्) —(l 3) B2 सोमिवाद्य]

Thereafter B2 (marg) alone ins 516* (cf v l I. 17 21) V2 cont , B2 ins after l 111

स पुत्र मुपाघ्राय बाहुभ्यां परिषस्वजे ।
अङ्के समुपवेश्यैन तत प्रोवाच धर्मवित् ।
गच्छाव पुत्र भद्र ते वनवासो ह्यनुत्तम ।

[(l 1) V2 °रम्य च (for परिषस्वजे)]

B2 cont

ब्राह्मणस्य द्विजश्रेष्ठ ब्रह्मणा सम्प्रकल्पित ।

—Ś1 D1–3 5 7 9 12 om l 114–127 D13 ins सूत उवाच —(l 114) V4 B2 -काम (for -काल) Ñ सम पृष्टो, V2 सुस°, V4 स्वय पूज्य, D13 म च पृष्टो, M4 स ममेत्य (for स मपृष्टो). B4 महात्मन —(l 115) M4 निरव° (for वृत्तमशेषत) —(l 116) V3 lacuna after पि in the prior half Ñ1 B2 भृश म-, V1 सवृश, V4 D13 स°, B4 सुभृश (for सुभृश) V3 पुत्रस्य भाषित, M4 महदद्भुत (for पुत्रभाषितम्) —(l 117) M4 यज्ञे (for यज्ञ-) D11 lacuna for ह in हविषस् —(l 118) D13 अनावृष्टौ (for अनावृष्ट्या) D13 सु- (for च) V3 M4 [अ]पि, V4 प्रति-, B2 [अ]ति- (for अभि-) —(l. 119) V4 प्राप्तामनुत्तमा (for पुत्रस्य चोत्तमाम्) —(l. 120) V1 वध्वा लाभ च (by transp), V4 D11 °+ लाभं, D13 °भ (for वध्वाश्च लाभ) —After l 121, M4 ins

प्रससाद दिधक्षुस्त लोमपाद सुबान्धवम् ।
पुत्रस्यानयनात्क्रुद्ध श्रुत्वा स प्रशशाम ह ।

—(l 122) V1 B2 (after corr) D10 11 यज्ञम्, V2 इष्ट, D13 सम्यग्, M4 बभूव (for यज्ञ) V2 -यज्ञ°, V3 कर्ममृतस्, V4 °श्रुतम् (for इष्टवतस्). Ñ1 V2–4 B1 4 तथा, V1 तत (for तदा) —(l 123) Ñ2 स्वतस्य स- (sic), D14 °* (for सुकृतस्य) V4 ज्ञात, M4 पुण्य (for जात). D10 सुकृत (for प्रत्यक्ष) V1 पुण्य तस्य स्वकर्मण (for the post half) —V1 om from line 124 up to line 15 of 514* (cf I 17 20) —(l. 124) D11 13 M4 धर्म- (for पुण्य-) B1 यदा, D11 तथा (for तदा) —(l 125) B1 धर्मानृशसस्य (sic) V3 -सत्त्वेषु (for -सत्येषु) M4 धर्मे नृशस्ये सत्ये च (for the prior half) —(l 126) Ñ V2 3 B1 2 4 D10.11 13 M4 अवाप्त चात्मनो मेने (Ñ °नात्मान, V3 °नो ज्ञान, M4 °नो लोके), V4 अवाप्तवानात्मनात्मान (hypermetric) (for the prior half) Ñ1 लोक- (for लोके) V2 -प्रयोजन (for समुद्भवम्) M4 तदवाप्य फल भुवि (for the post half) —M4 om from line 127 up to line 15 of 514* D11 reads l 127 after l 13 of 514* (cf. v.l. 514*) —(l. 127) V2 तदेवाप्य D10 स्व- (for सु-) Ñ1 V2 B1–3 (m also) D11 स्व-; V4 B4 D13 सु- (for [इ]ह) B4 -जन्मन (for कर्मण) V3 सुकृत तस्य कर्मण (for the post half)

5

M4 om l 1–4 —(l 1) M2 विश्वा त्रस् —(l 2) T3 जयश् (for जय) G1 चाभ्यभाषत (submetric) (for चैवाभ्यभाषत) —(l 3) D4 भुजौ घोरा (for रजो घोर) —(l 4) D4 G2 3 M1 3 (*inf lin sec m* also as above) -वर्षेण; D9 -वेगेन, D14 T3 G4 -मोहेन, T2 -मोवेन (sic) (for -मेघेन). Dt D6 8 T3 व्य°, D9 [अ]न्व° (for स्वमोहयत्) —(l 5)

अवाकिरत्सुमहता ततश्चुक्रोध राघव ।
शिलावर्षं महत्तस्या शरवर्षेण राघव ।
प्रतिवार्योपधावन्त्या करौ चिच्छेद पत्रिभि ।
ततश्छिन्नभुजा श्रान्तामभ्याशे परिगर्जतीम् ।
सौमित्रिरकरोत्क्रोधाद्धृतकर्णाग्रनासिकाम् ।
कामरूपधरा सद्य कृत्वा रूपाण्यनेकश ।
अन्तर्धानगता यक्षी मोहयन्ती च मायया ।
अश्मवर्षं विमुञ्चन्ती भैरवं विचचार सा ।
ततस्तावश्मवर्षेण कीर्यमाणौ समन्तत ।
दृष्ट्वा गाधिसुत श्रीमानिद वचनमब्रवीत् ।
अल ते घृणया राम पापैषा दुष्टचारिणी ।
यज्ञविघ्नकरी यक्षी पुरा वर्धेत मायया ।
वध्यता तावदेवैषा पुरा संध्या प्रवर्तते ।
रक्षांसि सध्याकालेषु दुर्धर्षाणि भवन्ति वै ।
इत्युक्तस्तु तदा यक्षीमश्मवृष्ट्याभिवर्षतीम् ।
दर्शयन्शब्दवेधित्वं ता रुरोध स सायकै ।
सा रुद्धा शरजालेन मायाबलसमन्विता ।
अभिदुद्राव काकुत्स्थ लक्ष्मणं च विनेदुषी ।

6

After I 28 7, Dt D4 6 8 9 14 S all Cs ins

एतस्मिन्नन्तरे राम कश्यपोऽग्निसमप्रभ ।
अदित्या सहितो राम दीप्यमान इवौजसा ।
देवीसहायो भगवान्दिव्यं वर्षसहस्रकम् ।
व्रतं समाप्य वरदं तुष्टाव मधुसूदनम् ।
तपोमय तपोराशिं तपोमूर्तिं तपात्मकम् ।
तपसा त्वा सुतप्तेन पश्यामि पुरुषोत्तमम् ।
शरीरे तव पश्यामि जगत्सर्वमिदं प्रभो ।
त्वमनादिरनिर्देश्यस्त्वामह शरण गत ।
तमुवाच हरि प्रीत कश्यपं धूतकल्मषम् ।
वर वरय भद्र ते वराहोऽसि मतो मम ।
तच्छ्रुत्वा वचन तस्य मारीच कश्यपोऽब्रवीत् ।
अदित्या देवताना च मम चैवानुयाचितम् ।
वर वरद सुप्रीतो दातुमर्हसि सुव्रत ।
पुत्रत्व गच्छ भगवन्नदित्या मम चानघ ।
भ्राता भव यवीयास्त्वं शक्रस्यासुरसूदन ।
शोकार्ताना तु देवाना साहाय्यं कर्तुमर्हसि ।

D4 9 13 M4 मायास्त्रमादाय (D9 M4 °स्थाय), G1 3 °दाय (for मायां समास्थाय) T3 राघव (for राघवौ) —M4 om l 7 —(l 8) D4 14 S (except T1) प्रति (M2 ति *inf lin sec m*) ह (G1 ह) त्य (G2 before corr °पत्य), D9 °गत्य (for प्रतिवार्य) G1 3 [प]व धा°, M3 प्रधा°, M4 [अ]भिधा° (for [उ]पधावन्त्या) —(l 9) D6 T3 -भुजाग्रा ताम् (for -भुजां श्रान्ताम्) G1 समीपे (for अभ्याशे) T3 -गर्जित (sic), G1 -वर्तिता (for -गर्जतीम्) —After l 9, G1 ins

अभ्याशे परिगर्जन्तीं ताटका लोकताटकाम् ।

—(l 10) T3 नावद् (for क्रोधाद्) D6 हत-, T3 कृत्त- (for धृत-) M4 [अ]क्षि- (for -[अ]ग्र) —(l 11) M4 कामरूपधरा Dt D6 8 सा तु, M4 ता तु (for सद्य) —M4 om, G1 M2 3 transp l 12 and 13 —(l 12) Dt D4 6 T1 G1 M2 अतर्धान Dt D6 8 स्व-, D9 T2 [इ]व (for च) —(l 13) T3 अस्त्र- (for अश्म-) D4 T3 M2 ह (for सा) —(l 14) D4 9 G1 2 M1 2 (G2 M1 second time) शस्त्र-, T3 G3 M3 शर- (for अश्म-) M4 शस्त्रवर्षेण तौ बालौ (for the prior half) M4 कीर्यमाणा —After l 14, G2 M1 ins

ज्यास्वन चक्रतुर्वीरौ वज्राशनिसम तदा ।
मोहिता तेन शब्देन लब्धसज्ञा चिरात्तत ।
तदा तौ शस्त्रवर्षेण ववर्ष क्रोधमूर्छिता ।
[(l 2) G2 तस्य (for तेन)]

—Thereafter repeat l 14 —(l 16) D4 9 M3 वीर, G1 नाम (for राम) —(l 17) M4 वर्धति (for वर्धेत) —(l 18) G1 मद्ध्यना (sic), M3 चर्धता (for वध्यता) G1 पूर्वा (for पुरा) —(l 19) Dt D6 8 9 T2 M4 -काले तु (for -कालेषु) Dt D6 8 T3 G1 3 हि, M4 च (for वै) —(l 20) Dt D6 8 9 G1 M3 स तु तां, D4 तु तथा (for तु तदा) M4 इत्युक्तोंतर्हिता D9 G1 M4 शस्त्र- (for अश्म-) Dt D6 8 [अ]भिवर्षिणीं D4 T2 अश्मवृष्टिं (T2 °वर्षं) वि (T2 प्र) वर्षतीं, D14 T1 3 G2 4 M1 अश्मवर्षाभि (G2 M1 °र्षेण) वर्षतीं (G4° र्षित [sic]) (for the post half) —(l 21) T1 damaged up to वेधि T2 3 G4 -वेदित्व (for -वेधित्व) G1 स्व°, M4 समतत (for स सायकै) —(l 22) G1 transp सा and रुद्धा Dt D6 8 बाण- (for शर-) G1 -समाश्रिता, M4 -समाश्रया (for -समन्विता). —(l 23) D9 ताटका क्रोधमूर्छिता (for the post half)

6

(l 1) M3 एतस्मिन्नेव काले तु (for the prior half) D4 14 T1 2 G M काश्यपो (here and elsewhere below) M4 वै महाप्रभ (for ऽग्निसम°) —(l 2) M4 धीमान् (for राम) —(l 3) D9 दिव्य- (for दिव्य) M4 वर्षसहस्रिक —(l 5) M2 तपोरूप, M4 तपोयोनिं (for °मूर्तिं) D4 तथात्मक, D14 तपोधन, T2 G4 तपात्मज (for तपात्मकम्) —(l 6) Dt D8 G1 3 पुरुषोपम (G1 °म), T3 M2 4 पुरुषोत्तम (for °त्तमम्) —(l 7) M4 शरीर तेनु पश्यामि (for the prior half) —(l 8) M4 जगदादिम् (for त्वमनादिर्) T3 अनिर्देधस् (for अनिर्देश्यस्) —G2 om l 9–12 —(l 9) G4 तत (for हरि) D4 श्रेष्ठ (for प्रीत) —(l 10) G1 किमिच्छसि वर श्रेष्ठ वरदोस्मि महाद्युते —(l 12) Dt D4 14 T G3 4 M [अ]नुयाच (Dt °चि) त, G1 [अ]नुयाचनात् (for [अ]नुयाचितम्) —(l 13) M4 मानद (for सुव्रत) —(l 14) M3 भगवान् (for °वन्) D4 G1 4 M4 अदित्या (for अदित्या) —(l 15) G1 M4 मधुसूदन, G3 [अ]रिसूदन (submetric) (for [अ]सुर°) —(l. 16) G1 लोकाना देवताना च (for the prior half) D9 महाय (for साहाय्य) M4 शोकार्ता देवताश्चैव त्व समुद्धर्तुमर्हसि

7

After I 28 9, G1 and K(ed) (in parenthesis) ins

त दृष्ट्वासुरराजेन्द्रो वामनत्वाच्च विस्मित ।
माधवोऽयमिति ज्ञात्वा पूजयामास धर्मत ।
पूजितस्तेन धर्मात्मा सर्वलोकहिताय वै ।
आसाद्य यजमान तमुवाच भगवान्हरि ।
स्वस्ति तेऽस्तु महाराज यज्ञश्चातीव शोभते ।
वयं दानार्थिनो राजञ्श्रुत्वा यज्ञमनुत्तमम् ।
तान्दृष्ट्वा तव यागेषु किंचिल्लब्धुमिहागता ।
वामनेनैवमुक्ते तु मुदा राजा तमब्रवीत् ।
अद्य मे सफलं जन्म ह्यद्य मे सफलं तप ।
अद्य मे सफलं राज्य ह्यद्य मे सुकृतं कृतम् ।
अद्य मे सफलो यज्ञ कृतार्थोऽस्म्यद्य वामन ।
त्वदर्थं कलित चैव मम सर्वस्वमेव हि ।
धनौघ रत्नराशिं च भूषण धान्यसचयम् ।
ग्रामं वा नगर वापि राष्ट्रं वा यानमेव वा ।
हस्त्यश्वरथपत्तीना सुलभस्त्वान्यमेव वा ।
किमिच्छसि महाबाहो तं ददामि तवानघ ।
एवमुक्तस्तदा राज्ञा भगवान्पुरुषोत्तम ।
उवाचैन स्मितं कृत्वा यजमानं महाबलम् ।
एतै किं मम राजेन्द्र तैस्तु नास्ति प्रयोजनम् ।
अस्मत्पादत्रयाक्रान्ता देहि भूमिमितस्तदा ।
श्रुत्वा तद्वामनेनोक्त स्मितं कृत्वा सुरोत्तमम् ।
येनेष्ट पूर्ति ते (sic) ब्रह्मंस्ता कुर्मेति ततोऽब्रवीत् ।
वामनाय महीं दातुं निश्चितं रघुनन्दन ।
तन्निवार्य महाराज प्राह शुक्रो द्विजोत्तम ।
विरिञ्चिभवशक्राद्या योगिनश्च सुरासुरा ।
यन्न जानन्ति देवाश्च स देवो विष्णुरव्यय ।
दानारिक्ते (sic) तत शुक्रे शुक्र राजपुरोहितम् ।
गृहीत्वा ताडयामास वैनतेयो महाबल: ।
मायारूपेण देवेशो मम यज्ञं गतो यदि ।
तदेतद्यज्ञसाफल्यमेवमस्त्विति चाब्रवीत् ।
इति मत्वोदक दत्त्वा वामनाय महात्मने ।
पत्न्या सह विनिश्चित्य यजमानो महाबलि ।
तव पादत्रयाक्रान्ता गृहाणाद्य महीं प्रभो ।
उदके स्पृष्टमात्रे तु विश्वरूपधरो हरि ।
तत्रस्थ एव ववृधे येन पूर्णं जगत्त्रयम् ।
मायुधैर्बहुभि पूर्णं दिग्विदिक्सर्वमेव हि ।

8

After 1 44 17, Dt D4.6.8 T3 M3 Cm t (cm comm on lines 5–9 only) ins

अथ वर्षसहस्रेण योक्त्रसर्पशिरांसि च ।
वमन्तोऽतिविष तत्र ददशुर्दशनै शिला ।
उत्पपाताग्निसकाशं हालाहलमहाविषम् ।
तेन दग्ध जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषम् ।
अथ देवा महादेव शकर शरणार्थिन ।
जग्मु पशुपतिं रुद्र त्राहि त्राहीति तुष्टुवु ।
एवमुक्तस्ततो देवैर्देवदेवेश्वर प्रभु ।
प्रादुरासीत्ततोऽत्रैव शङ्खचक्रधरो हरि ।
उवाचैन स्मित कृत्वा रुद्रं शूलधर हरि ।
दैवतैर्मथ्यमाने तु यत्पूर्वं समुपस्थितम् ।

7

—G1 om l 1–3 and 29 In K(ed) the following var are seen —(l. 5) शोभन (for शोभते) —(l 7) त्वा (for तान्) योगेषु (for यागेषु) —(l 8) उक्तस् (for उक्ते) तदा (for तन्) —om (hapl) l 9 and 10 —(l 12) कल्पित (for कलित) च (for हि) —(l 13) वा (for च) —(l 15) °पत्तीर्वा (for °पत्तीना) त्व (for सु-) —(l 16) तद् (for त) —(l 18) [इ]पत् (for [ए]न) महाबलिं (for °बलम्) —(l 20) विभो (for इतस्) —(l 21) सुरोत्तम —(l 22) पूर्यते (for पूर्ति ने) तव् (for ता) —(l 23) निश्चिते सुरसत्तमे (for the post half) —(l 26) वेदाश् (for देवाश्) एषो (for देवो) —(l 27) दानारक्ते —(l 31) दत्त (for दत्त्वा)

8

☞ Along with the above MSS T1.2 G1–3 M1.2 also insert at random some of the lines inserted in or substituted for No 8 and so they are also cited here.

(l 1) D4 T3 °सहस्राणि —(l 2) Ct वमतो (as above) M3 वमत्यति विष तादृग् (for the prior half) M3 शिलां —After l 2, M3 ins, G1–3 M1.2 ins (om l 5) after 1 44 17

(a) अथ दीर्घेण कालेन कालाग्निसदृश विषम् ।
उदतिष्ठन्नरश्रेष्ठ हालाहलमिति श्रुतम् ।
सुरासुराश्च (M2 °स्ते) वित्रस्ता दग्धास्तेन विषाग्निना ।
शरण्य शरण जग्मुर्भगवन्त महेश्वरम् ।
अमृतार्थं सुरा सर्वे ममन्थु क्षीरवारिधिम् ।

—(l 3) T3 तत्पदौदग्नि- (sic) (for उत्पपाताग्नि-) D6 हाला*ल°, M3 हालाहलमिति श्रुत (for the post half) —(l 5) T3 शरणार्थिन —(l 9) Ct स्मित कृत्वा (as above) D4 T3 शूलभृत (T3 °तो) —For lines 5–9, M3 subst.

(b) तस्माद्विषान्महाबाहो घोरात्त्राहीति तुष्टुवु ।
एवमुक्तेषु देवेषु देवदेवेश्वर प्रभु ।
प्रादुरासीत्ततोऽत्रैव शङ्खचक्रधरो हरि ।
उवाच प्रहसन्राम देवानां हितकाम्यया ।
भय त्यजत भद्र व उपाय प्रवदाम्यहम् ।
निगृहीतु विष घोर न शक्नोमि सुरोत्तमा ।
तस्माद्भक्षितुमद्यैव नान्य पश्यामि शूलिन ।
इति देवान्समाश्वास्य पुरस्कृत्य सुरोत्तमान् ।
कैलास पर्वत गत्वा नत्वा शंभुमुवाच ह ।

—(l 10) D6.8 देवैर् —(l 11) D4 T3 त्वदीय हि (for तत्त्वदीय) D6 M3 अग्रजो, Ct as above (for अग्रजो) —After l 11, M3 ins

तत्त्वदीय सुरश्रेष्ठ सुराणामग्रतो हि यत् ।
अग्रपूजामिह स्थित्वा गृहाणेद विष प्रभो ।
इत्युक्त्वा च सुरश्रेष्ठस्तत्रैवान्तरधीयत ।
देवताना भय दृष्ट्वा श्रुत्वा वाक्य तु शार्ङ्गिण ।
हालाहल विष घोर सजग्राहामृतोपमम् ।
देवान्विसृज्य देवेशो जगाम भगवान्हर ।
ततो देवासुरा सर्वे ममन्थू रघुनन्दन ।
प्रविवेशाथ पाताल मन्थान पर्वतोत्तम ।
ततो देवा सगन्धर्वास्तुष्टुवुर्मधुसूदनम् ।
त्व गति सर्वभूताना विशेषेण दिवौकसाम् ।
पालयास्मान्महाबाहो गिरिमुद्धर्तुमर्हसि ।
इति श्रुत्वा हृषीकेश कामठ रूपमास्थित ।
पर्वत पृष्ठत कृत्वा शिश्ये तत्रोदधौ हरि ।
पर्वताग्र तु लोकात्मा हस्तेनाक्रम्य केशव ।
देवाना मध्यत स्थित्वा ममन्थ पुरुषोत्तम ।

9

After सै in 1 54 4ᵃ D3 ins

**कुंभ प्रदानेन शिवलोके महीयते ।
कलशदानमंत्रस्ता(स्तु)
एष धर्मघटो दत्तो ब्रह्मविष्णुशिवात्मक ।
अस्य प्रदानात्तृप्यन्तु पितरो पितामहा ।
गन्धोदकति(लै)मिश्रं सान्नं कुम्भं सदक्षिणम् ।
पितृभ्य सा प्रदास्यामि अक्षय्यमुपतिष्ठतु । इति
एतदसभवे तिलतर्पण वा कार्यमित्युक्तं तत्रैव विष्णुपुराणे ।
पानीयमप्यत्र तिलैर्विमिश्रं
दद्यात्पितृभ्य प्रयतो मनुष्य ।
श्राद्ध कृत तेन समा सहस्र
रहस्यमेतन्मुनयो वदन्ति ।
इति तथा चात्र मलमासेति वि

विषार्ताना सुराणा च रक्षार्थं परमेश्वर ।

—After l 12, Dt repeats l 11–12 —(l 13) D4 तु (for च) —(l. 14) M3 च (for तु) —(l 17) Dt D8 सुरा (sic) (for देवा-) Dt म-थू (for ममन्थू) —(l 18) D4 T3 °नग (for पर्वतोत्तम) —For lines 15–18, M3 subst, G1–3 M1 2 (all om lines 1, 6 and 7, M2 line 4 also) cont

(c) हालाहल विष सर्वं जग्राहेशोऽमृतोपमम् ।
कृत्वाल्पबिण्ड पाणिस्थ तद्विष भगवान्हर ।
सर्वलोकहितार्थाय शकर परमेश्वर ।
कण्ठस्थमकरोत्प्राश्य लीलया लोकपूजित ।
प्रणम्य विज्वरा जग्मुर्देवदेव वृषध्वजम् ।
अमृतार्थं पुन सर्वे समवेता समुत्सुका ।
क्षीरसागरमासाद्य निघ्घर्षममृतस्य तु ।
मन्दर पूर्ववत्कृत्वा ममन्थू रघुनन्दन ।
प्रविवेशाथ पाताल मन्थान पर्वतोत्तम ।
सुरासुराश्च निश्चेष्टा बभूवुस्तेन विक्लवा ।

[(l 3) G1–3 M1 भगवान् (for शकर) M3 कठस्थमकरोन्मृट (for the post half) —(l 4) G1–3 (G2 m also) [अ]मर- (for लोक-) —(l 8) M2 मथान (for मन्दर) G1–3 M1 2 अमितौजस (for रघुनन्दन) —After l 8, G2 repeats l 3 as before —(l 9) G1–3 M1 2 तत पर्वतमूल तु (G1 3 तत्) पातालानुप्र(G1 3 °ले तु नि)वेशित —(l 10) G1–3 M1 2 क्लेश विक्लवा (G1 °क्लृवा)]

—(l 21) M3 °योगिन् (for महाबाहो) —(l 22) M3 काच्छप (for कामठ) —(l 24) D4 T3 पर्वताग्रे —For lines 23–25, M3 subst, G1–3 M1.2 (all om l 8) further cont

(d) देवदु खनिवृत्त्यर्थमागत पुरुषोत्तम ।
भय त्यजत भद्र व उद्धरिष्याम्यह नगम् ।
इत्युक्त्वा कूर्मरूपेण विवेश क्षीरवारिधौ ।
लक्षयोजनविस्तारे पृष्ठे कृत्वाथ मन्दरम् ।
काच्छप रूपमास्थाय शिश्ये तत्रोदधौ हरि ।
सुरासुरैरनाक्रान्त उद्धतोऽथ नगोत्तम ।
नगाग्र पीडयामास वामहस्तेन माधव ।
देवताना श्रम दृष्ट्वा भगवान्भूतभावन ।
सुराणां मध्यत स्थित्वा ममन्थ पुरुषोत्तम ।

[(l 2) G1 3 तत, G2 M1 गिरि (for नगम्) —(l. 3) G2 M1 °वारिधि —(l 4) G2 M1 तु (for [अ]थ). —For l 4 and 5, G1 3 M2 subst

मन्दर पृष्ठत कृत्वा बभूवे कूर्मरूपधृक् ।

—(l 6) M2 अनाक्रात G1 नरोत्तम, M2 °त्तम (for नगोत्तम) G2 M1 उद्धतो भगवान्नाम सुरासुरसुपूजित —(l 9) G1–3 M1 2 ममथ देवताना च मध्ये नारायणो हरि]

G1–3 M1–3 furthermore cont

(e) अथ वर्षसहस्रेण ज्येष्ठा नाम वराङ्गना ।
उत्पपात वरारोहा सागरायैव कल्पिता ।
अभवत्पारिजाताख्यो वृक्ष इन्द्राय कल्पित ।

[(l 2) G1 2 ब्राह्मणानां च, M3 सासुरैरेव (for सागरायैव)]

Dt D4 6 T3 (after No 8) G1–3 M1–3 (after e) cont, while T1 2 ins after 1 44 17

(f) अथ वर्षसहस्रेण आयुर्वेदमय पुमान् ।
उदतिष्ठत्सुधर्मात्मा सदण्ड सकमण्डलु ।,

[T G1–3 M1 2 om from the post half of l 1 up to the prior half of l 2 —(l 1) D4 -सहस्राणि —M3 transp the post half of l 1 and that of l 2 —(l 2) D4 स धर्मात्मा]

Thereafter M2 cont, G1 M3 ins after line 2 of 966*

(g) धन्वन्तरिर्महातेजा लोकरक्षणतत्पर ।
आयुर्वेदमयो राम तथा साधारण( )स्मृत ।

—After ᶠ, M3 cont

(h) अथ वर्षसहस्रेण रूपलक्षणसंयुता ।
षोडशाब्दवया सर्वा पीनोन्नतपयोधरा ।
हारनूपुरयुक्ताश्च गीतनृत्तविशारदा ।

APPENDIX II

The Commentary *Vivekatilaka* of Udāri (also Uḍāli) Varadarāja, which is referred to by Govindarāja in his commentary on the Rāmāyaṇa, VI Sargas 107 and 126, is available up to VI. 71 in the transcript of the MS No 3409 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras It is a very important commentary as it mentions different variants, discusses them and shows its own preference It belongs to a period earlier than 1250 A D.

For a full account of the Commentary of Udāri cf Dr V Raghavan's article, "Udāli's Commentary on the Rāmāyaṇa. The Date and Identification of the author and the discovery of his Commentary" (Annals of Oriental Research, University of Madras, Vol VI, 1941–42, Part 1, 1942)

I am thankful to Dr Raghavan for drawing my attention to his learned article

Important variants of the Comm are given here for Sargas 1–24 For other Sargas, references will be found in the Crit App

1

3 d) [प्र]कप्रियदर्शन (as in text)
5 a) ❀ एतमिच्छामीति सम्यक् पाठ· ❀
14 b) स्मृतिमान् (as in text)
16 a) स च (as in text)
23 After 23, ins 57[f]*. ❀ प्राणसमाहिता प्राणसमेति वा पदच्छेद· । देवमायेति· ❀
25 After 25, ins 59* ❀ गुहेन स राम हित· प्रहित इत्यर्थ ❀
26 b) तीर्थ तीर्त्वा
27 d) तत्र ते न्यवसन् (as in text)
29 After 29, ins from 69*, 70* up to 73*
35 After 35, ins 82* (Comm on l 1 and 2)
40 d) as in text
46 a) स चास्य (as in text)
b) शबरीं (as in text)
d) राघव ❀ राघव इति तु सम्यक् पाठ ❀
48 d) ❀ शसदिनि । अडागमशासनस्यानित्यत्वात् आर्षत्वाद्वा अडागमाभाव । ❀
50 d) नित्य वीर्येण (as in text)
53 d) जगाम च गुहा (as in text).
71 a) प्रहृष्टमुदित (as in text)
c) निरामयो ह्यरोगश्च (to avoid hiatus) ❀ आधिव्याधिरिति केचित् । ❀
77 d) ❀ सर्वपापै स मुच्यते इति सम्यक् पाठ । ❀
79 b) स्याद् क्षत्रियो (as in text).
c) पुण्यफलत्वम्

2

5 c) प्रसन्नांबु (as in text)
9 ab) मिथुन चरत (as in text) ❀ पुल्लिङ्गप्रयोग· आर्षत्वात् ❀

12 d) ❀ कारुण्य समपद्यतेति सम्यक् पाठ । ❀
16 b) चकार मतिमान्मतिं (as in text.)
17 d) श्लोको भवतु (as in text).
24 c) प्रणम्य (as in text)
39 d) श्लोकत्वमागत (as in text)
41 Mostly after 41, ins 41*.

3

2 d) धर्मेण (as in text)
Comments on l 11 and 12 of 154*.
11 a) °समास्यां
16 c) ताराविलाप समय
d) वर्षरात्र- (as in text)
19 Comments on 177*
23 b) लङ्कादाहादिगर्जन
28 d) As in text

4

1 Ins 196* and then supplies the following —

Kāṇḍa	*No of sargas*	*No of stanzas*
बालकाण्ड	77	2280
अयोध्याकाण्ड	119	4415
अरण्यकाण्ड	75	2732
किष्किन्धाकाण्ड	67	2620
सुन्दरकाण्ड	68	3006
युद्धकाण्ड	131	5990
उत्तरकाण्ड	110	3234
Total	647	24277

6 c) एवम् (for एव).
7 c) वद्धन् (for युक्त)
8 ❀ हास्यशृङ्गारकारुण्यरौद्रहास्यभयानकै । वीरादिभिश्च सयुक्त काव्यमेतदगायताम् । इति सम्यक् पाठ· । ❀

10 ^cd^) रामदेहाद्विवात्तथोद्वृतौ
11 ^c^) वाचो विधेय
18 ^a^) तैः (for तौ) ❀ तै इति पाठ । अन्यथा तौ शब्दोतिरिच्येत । ❀
19 ^b^) सस्थित (as in text)
23 ^c^) उपोपविष्ट (for °ष्टे)
26 ^c^) प्रवक्ष्यते ❀ वक्तारौ च महात्मानौ वक्ष्यमाण च मच्चरितमतस्तन्निबोधतेत्यर्थ । ❀

5

12 ^a^) -नाटक- (as in text)
17 ^d^) इक्षुकाण्ड- (as in text)
18 ^c^) मृश (as in text)
20 ^b^) अपरापर (as in text)
^c^) शब्दवेध्य (as in text)

6

3 ^c^) ❀ धनैश्च सत्रयैश्चान्यै इति मम्यक् पाठ । ❀
4 ^cd^) As in text
7 ^c^) कुडुवी योप्यसिद्धार्थो
^d^) As in text. ❀ अगवाश्वधनधान्यवानिति पदच्छेद । ❀
12 ^b^) न क्षुद्रो वा न तरकर
^d^) As in text
14 236* is inserted ❀ नाव्रतो नामहस्वद· इति सम्यक् । ❀
15 ^ab^) As in text ❀ इति समीचीन पाठ· ❀
19 ^a^) योधाना (as in text)
20 ^d^) हरिह्योत्तमै (with all other Cs), Cvp as in text
22 After 22^ab^, ins 243* with मदैर् (for मन्द्रैर्) and मद्रमद- (for °मन्द्र).
^c^) भद्रमदैर्.
^d^) मृगमदैश् (In both ^c^ and ^d^ मन्द्र is expected for मद)
24 ❀ सत्यनामा योद्धुमशक्या अयोध्येति ❀

7

4 ^c^) प्रणिहिता (as in text).
9 ^c^) शुचीना (as in text).
14 Comm only on post half of l 3 of 269*
16 Comm only on l 2 of 271* (सत्यसगर as above)

8

☞ Along with other MSS. it reads I 11. 5–20 for the first time after 4, repeating them in their proper place
9 ^a^) द्वैविध्य (as in text)
10 ^b^) सममिवर्तते (for °वर्तत)
12 ^c^) सुघोरा
18 ^d^) प्रेष्यति

21 ^c^) देव (as in text).
^d^) ❀ प्रदीयते प्रादीयत । लकारव्यत्ययादस्मच्छब्दाध्याहारो वा द्रष्टव्य । ❀
22 ^c^) As in text

9

4 ^d^) As in text ❀ क्षिप्र चाध्यवसीयतामिति सम्यक् ❀
13 ^a^) अदृष्टरूपास् (as in text)
^b^) वने (as in text)
14 ^c^) रयात (as in text) ❀ ऋश्यशृङ्ग इति रयातमिति पाठ । ❀
15 ^d^) सर्वेषा (as in text)
19 ^c^) As in text
30 ^c^) विप्रेंद्रात् (as in text)
32 ^d^) भार्यया (as in text) ❀ भार्यया इति सम्यक् पाठ । ❀

10

6 ^c^) पुत्रवत (as in text).

11

8 ^a^) लालप्यमानस्य (as in text).
21 ^a^) गतानां (as in text)

12

2 ^a^) प्रश्रित (as in text)
6 ^c^) कर्मांतिकान् and वर्धकीन् (both as in text).
7 ^a^) गणकाञ्शिल्पिनश् (as in text)
^b^) -नर्तकान् (as in text).
8 ^c^) इष्टका (as in text)
9 ^a^) औपकार्या (as in text)
14 ^b^) As in text
After 14^b^, ins 371*

13

5 Comments on l 1 of 386*.
9 ^a^) ❀ वृद्धाश्च व्याधिताश्चेति सम्यक पाठ । ❀
^c^) भुजमानाना (as in text)
^d^) As in text
11 ^a^) अन्नकूटाश् (as in text)
^d^) सिद्धस्य (as in text)
17 ^a^) यूपोच्छ्र्ये (as in text)
^c^) As in text
18 ^ab^) As in text
^c^) द्वावेव (as in text)
^d^) As in text
19 Comm on l 1 of 406*.
22 ^c^) चित्यो (as in text)
^d^) सचित (as in text)
23 ^ab^) रक्मपक्षो and [ऽ]ष्टादशात्मक (both as in text).

25 c) ❀ पशूनां त्रिशतमिति पाठ । ❀
28 b) समयोजयन् (as in text).
29 a) पतत्रिणस् (as in text)
32 b) हवि (as in text)
d) भाग (as in text)
34 c) कारितास् (as in text)
40 Comments on 428* —(l 2) नृपश्रेष्ठ (for नर°)
42 b) प्रद्दु (as in text)
d) प्रत्यूचुर् (as in text)
43 Comments on l 1, 2, 3 and 4 of 433*

14

21 a) त्वमुद्धनमिति पाठ ।

15

2 c) यम् (as in text)
3 c) मानुषीं (as in text)
5 a) मनुष्य. (as in text)
cd) ❀ मानुषादन्यत्र नानाविधेभ्यो भूतेभ्यो न भय । ❀
10 c) As in text
d) श्मश्रुप्रवरमूर्धज
12 d) As in text
13 d) मायामयीमिव (as in text)
26 c) चारुशिष्टार्थ (as in text)
28 Comm on l 7 of 488* ❀ त्रिदिवे यथा हरिरिति च पाठ । ❀

16

8 Comments only on l 9 of 491* रुद्रविणन्पन्नाद् (as above)
19 Comments only on l 3 of 504* ताश्च सर्वान् (as above)
20 ❀ तैर्मन्दवृन्दाचलकूटकल्पैर्महानलै वानरयूथपालैरिति पाठ । अन्यस्तु द्वादशाक्षरतया जगत्या एकादशाक्षरयात्रिष्टुभश्च साकर्ययुक्त पाठो लेखकप्रमादकृत निपमवृत्तमिति केचित्नमादधते । एषा चोपनातिष्वन्यतमा । ।
ननु अत्र सर्ग वरुणो जनयामास सुषेण, पर्जन्य शरभ, धनदो गधमादनमित्युक्तम् । युद्धकाण्डे तु रावण प्रतिशार्दूलवाक्ये धनेश्य पुत्र सुषेण, वैवस्वतपुत्रो शरभगन्धमादनौ इति दृश्यते । किमनयो प्रमाणन् । एतत्प्रथमोक्तमेव । कुत शार्दूलस्य वानरपीडाभयस्खलितबुद्धित्वाद्विध्वन्न्यासाच्च एतद्वचनमेव भगवतश्च परस्परविरुद्धाभिधाने प्रयोजनम् । ❀

17

5 Comments only on l 4 of 506* नावनिके नियौ (as above)
9 d) अर्धसमान्वितौ (as in text).
508* (l 2) मार्य (as above), कुलीरेऽभ्युदिते रवौ (for the post half)
12 a) ❀ सौमित्र लक्ष्मण इति पाठ । ❀
16 c) सर्व- (as in text)
34 a) किं च (for क च)
36 b) पावन (for परम)
d) तव सदर्शनात् (as in text)

18

2 ab) ❀ मद्भग राजशार्दूल तवैत द्रुवि नान्यत इति पाठ । ❀
d) वसिष्ठव्यपदेशित
17 a) असमक्तम् (as in text)
c) दशरात्र (as in text)

19

5 cd) ❀ यावत्प्राण धरिष्यामि तावद्घोरस्ये निशाचरे इति सम्यक् पाठ । ❀
11 b) As in text
18 a) As in text
b) विघ्नकर्ता (as in text)
23 cd) As in text
25 c) ❀ तयोरन्यतरेणाहमिति सम्यक् । ❀

20

3 a) ❀ यदिद तेक्षनमित्यत्र अक्षममिति पदच्छेद । ❀
4 a) As in text
8 ab) ❀ सद्यस्तैव करिष्यामीत्यकुर्वाणस्य राघवेति पाठ । ❀
9 b) ❀ शक्ष्यति प्रसहिष्यन्ते । ❀

21

2 b) As in text
7 ❀ कलापिनावित्यादे श्लोकस्यानन्तर 'अनुजग्मतुरक्षुद्रौ पितामहमिवाश्विनौ' इत्येतदर्ध विज्ञेयम् । 'तदा कुशिकपुत्रन्' इत्याद्ये श्लोकस्यानन्तर "कुमारौ । अनुयातौ श्रिया मनिन्दितौ" इत्येष श्लोको द्रष्टव्य । अन्यस्खलितपतितपर्यन्त(स्तो) वा पाठो लेखकप्रमादजनितम् (त)। ❀
15 f) ❀ य(श)श्चाप्यतुल मुवीति सम्यक् । ❀ Cf Ctp
19 b) As in text
Comments on 631* —(l 1) दशरथनृप- (as above) —(l 4) दिवर्भा (as in text)

22

1 d) पर्णसंस्तरे (as in text)
2 a) As in text ❀ हे राम त्वा प्रसूतवती कौसल्या सुप्रजा शोभनपुत्रा । अथवा त्वगनमेनद् । अस्य मानव सुपुत्रेति । ❀
b) पूर्वा (as in text)
11 c) धर्षयामास (as in text)
12 d) सर्वगात्राणि (as in text)
17 a) सवदता (as in text)
19 a) As in text
b) अभिरजयन्

23

3 c) आरिष्ट (as in text)
8 a) सुस्राव (as in text).
9 a) तस्यायम् (as in text) ❀ तस्या अयमिति प्राप्ते तस्यायम् इत्यार्षः संधिः । ❀
10 a) ताभ्यां (as in text)
11 ab) ❀ स वनं घोरसंकाशं दृष्ट्वा नृपवरात्मजः इति पाठः । ❀ (as in text).
12 cd) ❀ श्वापदैः हिंस्रपशुभिः शकुनैर्दारुणारवैः इति पाठः । ❀
14 a) धवाश्वकर्ण-
b) -तिंदुक- (as in text)
18 a) तमिंद्र (as in text)
19 b) कारूश
21 d) As in text
24 a) कस्यचित् and कालस्य (both as in text).
30 d) As in text

24

2 a) अल्पवीर्या यदा (as in text).
3 c) As in text
d) धारयति
10 a) त्वं भवस्व.
11 a) पुरुषादी (as in text)
15 ab) ❀ न हि ते स्त्रीवधकृते घृणा कार्येति सम्यक् पाठः । ❀ Comments on 1 1 of 670* ❀ प्रजारक्षण-कारणादित्युत्तरशेषः । ❀
19 a) ❀ एतैर्देवैः, इंद्रोपेंद्रयोः देवोपलक्षणत्वात् । अन्यथा द्वावु-पादाय तैरिति वक्तुमयुक्तम् । ❀

CRITICAL NOTES
and
Corrigenda et Addenda

The references in the case of the Mbh. Parvans I-VIII, X-XII and XV-XVIII are to the Critical Edition, BORI, Poona, for the other Parvans (IX, XIII, XIV) they are to the Citraśālā Press Ed with Nīlakantha's Commentary, Poona. In the case of the Rāmāyana the references are to the Gujarati Printing Press Edition, Bombay, for the Kāndas excepting the Bālakānda where they are to the Critical Ed The corrections and additions are shown in their proper places

1

Most of the MSS give a panygeric of the poet, Vālmīki, in five to ten verses evidently not written by Vālmīki It is therefore dropped 'These introductions, it is clear, are not from the same hand as the poem itself, even if we suppose that the poem is the work of one author' (Schlegel)

'This conversation is represented as having taken place in Rāma's life-time, about sixteen years after his return from his wanderings and recovery of his ancestral throne' (Schlegel)

1 The first four Sargas of the Bālakānda, which serve the purpose of an Introduction to the Rāmāyana (Rām) are probably from a different hand that prefixed them to the Epic at a later stage The Mbh also has similar introductory chapters containing the Anukramanikā-parvan and the Parvasamgraha-parvan The Northern Recension (NR) of the Rām has a third index giving more details

a) For तपःस्वाध्याय cf Patañjali's Yogasūtras II 1 The Comm dwell at great length on the two terms

The NR has all the epithets in the Nom Sing qualifying Vālmīki and nothing for Nārada This is rather strange One would naturally expect some complimentary term or terms for Nārada who, as an Ācārya of Vālmīki, is superior to Vālmīki who appears here as a mere disciple The Southern Recension (SR) has a text which seems to be more natural and original Vālmīki belongs to the North and enjoys an enviable position even today Probably the older text preserved in the SR has been modified in favour of Vālmīki We shall see later on how the text of the SR has been changed in the NR for one reason or another We therefore believe that the SR has preserved the older form of the Rāmāyana and is consequently preferable to the NR

Śankarācārya quotes the fourth quarter of this verse in the Brahmasūtra-Bhāṣya on III 4 47 He remarks ननु मुनिशब्द उत्तमाश्रमवचनोऽपि श्रूयते 'गार्हस्थ्यमाचार्यकुल मौन वानप्रस्थम्' इत्यत्र । न । 'वाल्मीकिर्मुनिपुगव' इत्यादिषु व्यभिचारदर्शनात् । It appears that Śankarācārya has got the N text, and this is quite natural as he might have stayed and composed the Bhāsya on the Himālayas Vālmīki is however called मुनिपुगव in Rām I 2 22 (crit ed) The S MSS have मुनिपुगव while the N MSS read ऋषिसत्तम

Nārada is an important personality in the Vedic and Post-Vedic literature He is a champion of Brahmins and cows (AV V 18-19, XII 4), a priest of Hariścandra, asscoiated with the sage Parvata (AB VII 13, Ś Śr Sū XV 17), a teacher of Sāhadevya (AB VII 34), anointing Āmbāṣṭhya and Yudhāmśrauṣṭi (AB VIII 21), associated with Agnyupasthāna (MS I 5 8), a pupil of Brhaspati (Sāma v Br III 9 Vamśa at the end), and of Sanatkumāra (Ch Up VII), a Devarsi (Gītā X. 26), an author of a Smrti, a Purāna, a Pañcarātra Samhitā, Bhaktisūtras etc, a politician (Mbh II 5), a narrator of the Mahābhārata (Mbh I 1 64) and enjoyer of the vision of the Lord (Mbh XII 326) The description of Nārada, although appearing in the Kumbhakonam Ed of the Mbh (I 228 10-37) and therefore rightly dropped from the Critical Ed, is no doubt worth perusal An itinerant constant singer of the hymns of the Lord, Nārada became a perennial source of inspiration to our country-

men. It is due to him that the Rāmāyana and the Bhāgavata were composed

Vālmīki enjoys the reputation of the *first* Poet in the Sanskrit literature He first appears as a grammarian in the Taittirīya Prātiśākhya (V. 36 ; IX 4 and XVIII. 6) The Mbh mentions Vālmīki as a poet (VII 118 48 , XIII 18 8–10), as a Bhārgava (XII 57. 40) and many times as a Maharsi (I 50 14 , II 7 14 , III 83 102 , V 81 27), as a narrator of the wonderful account of Govinda (XII 200 4) and as a Suparna bird, descendant of Garuda and a devotee of Viṣṇu, and a Ksatriya (as it were) as he used to kill serpents (V 99 6–11)

The Rāmāyana gives a detailed account of the sage Vālmīki in the first four Sargas of the Bālakāṇḍa and the Uttarakānda, both of which are evidently a later addition, as the first poet and the author of the Rāmāyana The original Rām (II–VI) contains only one reference to Vālmīki in the SR only (II 56 16), which being absent from the NR happens to be an interpolation It is only the late Kāṇḍas (I and VII) that make Vālmīki a contemporary of Rāma

The Purānas present Vālmīki as a robber in different versions (cf Skanda Purāṇa, Chps 14, 21, 24, 278 etc), and this form of the story is adopted in other Sankrit works like Ānanda Rām and the various Rām s in the several Indian languages.

For a full account of Vālmīki cf Rev Fr C Bulcke, S J *About Vālmīki* (JOI, Baroda Vol. VIII, No 2, December 1958, pp 121–131 , No 4 June 1959, pp 346–348)

[b]) वाग्विदां वरम्. cf वाग्विदा प्रवर Mbh XII. 47 9[b]; वदतां वर Raghu I 59

2 The reading साप्रत of the SR which would make Vālmīki a contemporary of Rāma, has been substituted by प्रथित॰ in the NR Is this a case of improvement ? The two star passages 121* and 122* which belong to the NR have the word सांप्रतम् which would show its antiquity Kālidāsa and Bhavabhūti make Vālmīki a contemporary of Rāma.

3 Mark the word चारित्र ' Character '—the old idea of character

4[c] कस्य बिभ्यति is a case of epic style In the Classical Sanskrit one would expect कस्मात् in conjunction with a word expressing fear, cf P. 1. 4 25. The N text has tried to remove the grammatical irregularity by substituting कस्मात् for कस्य Such a procedure would naturally create an impression that the N text has tried to polish the text of the SR On this assumption we have taken the SR as representing the older form of the Epic

Verses 2–4 embody the concept of an Ideal Man, the स्थितप्रज्ञ of the Gītā (II)

5 Nārada is addressed as महर्षे in VII 20 18 (Gujarati Press ed , Bombay) in all the Versions The Bengali Version (Cal Sk Series ed) has a v l ब्रह्मर्षे, and reads देवर्षे in 1 2 2 The epithet देवर्षि is very common in the Mbh also *e g* II 5 3 , as महर्षि in II 5 6

Note that the question is about Rāma as a *man* and not as an incarnation of Viṣṇu

6[a]) त्रिलोकज्ञ॰ which shows the knowledge of the whole *space* is more appropriate than the other reading त्रिकालज्ञ which has been adopted in the NR, probably due to its popularity

[c]) आमन्त्र्य ' addressing ' The other reading of the NR, उपामन्त्र्य, may be for removing the confusion with the other sense of आमन्त्र्य ' taking leave of ', cf Śākuntala, III

7 Note that Rāma is referred to as a human being as in 1 1 5 NR adds one verse for details

The N reading ॰चन्द्रमा is a clear modification of the older reading नर (SR)

8[d]) The reading श्रुतिमान् (adopted by Schlegel) is neither supported by any MS of the Crit. App nor by any printed ed. It appears that धृतिमान् was read as श्रुतिमान् धृतिमान् is decidedly the best reading in the context

10[d]) सुविक्रम —विक्रम = Step, stride , used in the original sense cf Vedic त्रिविक्रम All the Comm agree in explaining the word as पादविक्षेप , and some of them explain the excellence (सु) of the step by a quotation from जगद्वल्लभा Cg, for instance, "शोभनत्व च गजादितुल्यत्वम् । तथोक्त जगद्वल्लभायाँ ' सिंहर्षभगजव्याघ्रगतयो मनुजा मुने । सर्वत्र सुखमेधन्ते सर्वत्र जयिन सदा ' इति ।"

13–14 For literature cf Ch Up 7 1 2 Hanuman's description, Rām. VII 36 (Bom. ed),

a late passage as it is not found in the Lahore and Bengal eds

13[d]) निष्ठित = Grounded

15[c]) The term आर्य is used from the Rgvedic times as the normal designation of an Aryan, a member of the three upper classes, Brāhmana, Kṣatriya or Vaiśya cf Vedic Index, Vol I, pp 64-65 आर्या (Aryans) is often used in the Mbh in contrast with the Mlecchas (VI 10 12). For आर्यावर्त cf Manu S 2 22 The word आर्य in the text means 'respectable', noble' cf महाकुल-कुलीनार्यसभ्यसज्जनसाधव । Amara, 2 8 (1 No 1358) आर्यता is one of the thirteen types of *Satya* (Mbh XII 156 7) and is defined as आर्यता नाम भूतानां य करोति प्रयत्नत । शुभ कर्म निराकारो वीतरागत्वमेव च ॥
(Mbh XII 156 18)

— A man highly esteemed, a respectable, honourable man, Buddha, with Buddhists (Pāli *ayyo* or *ariyo*) a man who has thought on the four chief truths of Buddhism and lives accordingly (MW)

16[b]) Cf वृद्धेत्कोसलाजादाञ्‌ ञ्यङ्‌ । P IV 1 171 यङ-श्चाप्‌ । P IV 1 74

17[a]) विष्णुना सदृश —The Comm who look upon Rāma as an incarnation of Viṣnu take pains to show the propriety of Rāma's comparison with Visnu

The Rāmāyana shows that Rāma as an incarnation of Viṣnu is a later idea Mark Prof Peterson's following remarks in his edition of the Bālakānḍa (Bombay, 1879) —

'It is perhaps worth noticing that the writer of this verse can hardly have had the account which follows of Rāma's birth—according to which Rāma is Visnu—in his mind There are other indications that the whole story of Viṣnu's incarnation is an interpolation inserted into an earlier poem '

On कौसल्या cf मल्लिनाथ on Raghu X 55 -कोसलशब्दो दन्त्यसकारमध्यम ।

18[b]) The reading in the text is decidedly superior to the N reading, from the view-point of style

The N MSS have one additional verse which supplies details-the etymology of the word राम

19 For the appointment of a qualified eldest son as heir-apparent cf Kaut Arthaśāstra (Kau Ar Mysore ed) I, 17 N N Law *Aspects of Ancient Indian Polity*, Ch IV Rām II 8 22-4; 110 35-7

20[b]) कैकयी 'केकय is the name of a tribe which in later days, and probably also in Vedic times, was settled in the north-west between the Sindhu (Indus) and Vitastā ' (Vedic Index, Vol. I, pp 185-6) अश्वपति कैकय is mentioned in the Śata. Br. X 6. 1 2 etc and Chāndogya Upaniṣad, V 11 4, frequently mentioned in the Mbh (II 48 13, VI 61 12, VII 19 7), cf P VII 3 2, Bhāg P X 2 3, 75 12, 84 55, 86 20)

The केकय country has been identified with the present district of Shahpur in the Panjab cf B C Law *Historical Geography of Ancient India*

[c]) इत्यवग —' similar incidents are common in all literatures ' (Peterson)

21[b]) मयत of the text is decidedly superior to the other readings which try to simplify

23 The substitute passage of the N is evidently inferior The S insertion gives details

24 The N insertion gives details

25[c]) शृङ्गवेरपुर Singraur on the river Ganges, 22 miles north-west of Allahabad cf Mbh III 83 62 where S MSS read शृङ्गिवेरपुर, as here. Cm g °गवे° Cś t °ङ्गवे° Put a wavy line ∽ under शृ Cf B C Law, *ibid*

Read 59* in the text after 25 Cv also reads this similarly

26[a]) ते वनेन वन गत्वा —' Traversing wood after wood ' (Peterson) Rāma dwelt on this hill situated on the river Payasvinī cf Rām II 55

[c]) चित्रकूट (Pali *Cittakūta*) a holy place (Padma P 21), a mountain (Bhāg P V 19 16) known in the Jaina Bhagavatī-Ṭīkā (7 6) as *Cittakuda* It stood at a distance of 20 miles (10 *Krośas*) from the hermitage of the sage Bharadvāja (Rām II 54 28) Modern Citrakūṭa, 65 miles west-south-west of Allahabad Mentioned as गिरिवरश्रेष्ठ near the Kālañjara hill in the Mbh (III 83 54, 55) It was noted for its waterfalls (Raghu XIII 47) cf B C Law, *ibid*

29 After 29, 70*, 71* and 73* should be read in the text

आर्यभावपुरस्कृत. (in 70*)—' Being a man of noble nature.' (Peterson)

30 Compare the practice observed at the Court of Hanover down to the beginning of this century (i e 19th) of inviting the courtiers to bow before a portrait of the sovereign which was placed on the royal seat on occasions when the sovereign himself was unable to be present (Peterson)

31[c]) नन्दिग्राम—Modern Nandagaon, 2 miles from Ayodhyā

32[d]) दण्डक The दण्डकारण्य was situated between the Vindhya and the Śaivala mountains (Rām VII 81) According to the *Uttara-Rāma carita* (I 30) it was placed to the west of Janasthāna It had also a jumble of watering places, hermitages, hills, streams, lakes etc (*ibid*, II 14) Dr R G Bhandarkar held the view that it was the Mahārāṣtra According to Pargiter, it comprised all the forests from Bundelkhand to Kṛṣnā (JRAS, 1894, 242) The Mbh (II 28, 43, III 83 38) limits it to the source of the Godāvarī The Daśakumāracarita (p 28, Nirnaya S ed[15] 1951) informs us that there was a cave in the Dandakāranya Cf B C Law, *ibid*

33 It is noteworthy that the hiatus between [c] and [d] is retained by a majority of MSS of both the Recensions, N and S

36 शूर्पणखा The Mbh MSS also show the same variations in the spelling—शूर्नखा, शूर्णखी (Mbh III 259 12)

42[d]) = (var) Mbh III 258 2[d]

48 Read 96* and 97* after St 48 in the text Read सुग्रीवश्चापि

51[c]) सपूर्णम् = full

53 Di reads किष्किन्ध्या Mbh MSS (III 264 15) have no variation in the spelling The Purānas read °न्धा (Brahma III 7 247, Matsya XIII 46) But the form °न्ध्या is not unknown Cf Dey Geogra Dicty किष्किन्धा is a small hamlet situated on the northern bank of the river Tuṅgabhadrā near Anagandi, about sixty miles to the north of the Bellary About two miles to the south-west of Kiskindhā is the Pampā Lake, and to the north-west of Pampā is the Añjanā hill where Hanumān was born

56[d]) दिदृक्षु = Hoping in this way to find' (Peterson).

57[d]) लवणार्णवम् = 'The salt sea' "We may perhaps see in the standing epithet a name given by a race to whom *salt* water was a strange thing" (Peterson)

58[a]) लङ्का Divergent views have been expressed by scholars with regard to its location—Ceylon, Amarakantaka in the Madhya Pradeśa, Madagaskar, Malaya Island and Australia. The names of places visited by Rāma on his way to Lankā have come down to us through a long unbroken tradition and this, apart from other considerations of fauna and flora, makes the identification with modern Ceylon quite probable

Cf T Paramasiva Iyer, *Rāmāyana and Lankā* C N Mehta, *Sundara Kāndam* or the Flight of Hanuman Sardar M V Kibe, *Location of Lankā*

The Purāṇas (Bhāg, Vāyu, Brahmāṇḍa and Matsya etc) describe it as an upadvīpa to Jambūdvīpa, a great city in Trikūta, one of the places for residence of Agastya

59[a]) The N MSS remove the irregular form निवेदयित्वा of the S MSS

*Cg अनित्यत्वात्समासेऽपि ल्यबभाव । अत एवाह न्यासकार —वा छन्दसीति वक्तव्ये क्त्वापि छन्दसीतिवचनमसमासेऽपि ल्यबर्थम् । तेनार्च्य देवानागत इति सिद्धमिति । *

[c]) अभिज्ञान = A token Cf 1 3 21 Cf also शाकुन्तल

N MSS read गृहीत्वा प्रत्यभिज्ञान—which Ct notes as a variant

प्रत्यभिज्ञान is a return token Such 'allusions to the custom of giving tokens to messengers by way of credentials are frequent in most early literature' (Peterson)

66 The passage 107* is omitted by Ś1 Ñ1 V1 D1-3 5 7 (all N MSS) The omission of an important event like the fire-ordeal of Sītā from the oldest MS Ñ1 and the second old MS V1 (14th century A D) is very significant It is omitted by the different versions of the Northern Recension It clearly shows that the episode is an interpolation, although it appears in *all* the MSS of the Yuddhakānḍa (Sargas 118 and 119) The addition of the Fire-ordeal to the Rāmāyana seems to be early as it is known to Kālidāsa,

(Raghu XIV 61), Bhavabhūti and Ksemendra It is, however, to be noted that the Rāmopākhyāna in the Mbh (III. 275) does not mention the Fire-ordeal but has got a different version

68[a]) Cv reads बभूव राम (for बभौ राम in the Crit App) and then कर्मणा (St. 67) and remarks एतत्तु प्रथमलेखकैः प्रमादादुपरि पर्यस्तम्।

[d]) प्रमुमोद √मुद् in the classical language is however Ātmanepadī Cg the Ātmanepada rule is अनित्य Ct छान्दस, may be an Epic peculiarity or *Metri Causa*, to have the 6th syllable long

69[d]) Nandigrāma is Nandgaon near Ayodhyā, eight or nine miles south of Faizabad

71[c]) Hiatus is restored against the MSS

72[a]) Cm reads किञ्चित् while Cg t read केचित् Cv r k silent N MSS read पश्यन्ति for द्रक्ष्यन्ति For the idea compare Virgil, 'where he speaks of youths placed on their funeral pyres before the faces of their parents' (Peterson).

73 115*–117 give more details

77[d]) Cv ś remark that सर्वपापैः स मुच्यते is a good reading, noteworthy The reading, although not supported by our Crit App, is certainly the correct reading

The N MSS. read शृण्वन् and thereby show that the Śūdras cannot read the Rāmāyana but listen to it The S MSS on the other hand permit the Śūdras to read the Rāmāyana This shows that the N R represents a later stage of the Epic when the Śūdras were assigned a lower status

79[c] Read स्या —

[d]) Read स्यात् for स्या Cf the फलश्रुति in the Mbh I 1 191–210

79[d]) The Comm discuss the significance of the reading पठन् when connected with शूद्र Cm's alternative explanation is better

The N MSS call this Kānda as आदिकाण्ड and this Sarga as नग्रहाध्याय in the colophons while the S MSS designate them as बालकाण्ड and सक्षेप respectively It should be noted that the N MSS call the chapter as अध्याय instead of सर्ग, while the S MSS call it as सर्ग Two MSS (D1 3) read अयोध्याकाण्ड instead of बालकाण्ड or आदिकाण्ड

Bhavabhūti calls the बालकाण्ड as बालचरित and the last सर्ग as the last अध्याय (cf स्मृत्युपस्थितौ तावदिमौ बालचरितस्यान्तेऽध्याये श्लोकौ। (Uttara VI 30 6–7). The designation बालकाण्ड therefore seems to be older than आदिकाण्ड

D1 (A D 1455) and D3 (A D. 1717) call the Bālakānda as Ayodhyākānda in the colophon. If it is not a scribal error it may indicate that the Bālakānda was added later on and the original Rāmāyana might have begun with the Ayodhyākānda as has been suggested by Dr Jacobi (*Das Rāmāyana*, pp 58, 59)

Compare this Sarga with the Anukramanikāparvan of the Mbh

2

2[c]) Cg refers to क्त्वापि छन्दसि। P VII 1 38 in support of the reading आपृष्ट्वा The N MSS try to remove it by आपृच्छ्य

3[c]) Tamasā is the river just near the Ganges, a little below Allahabad, on whose bank Vālmīki had his Āśrama There is another river of the same name, flowing between the Gomatī and the Sarayū. The name is now corrupted into *Touse* The Mārkandeya Purāna (LVII 22) mentions this river, while the Kūrma Purāna gives a variant Tāmasī The bank of this river was crowded with ascetics (Raghu IX 72).

5[a]) तीर्थम् = a bathing place, a Ghāta

[b]) निशामय = See *Cg 'शामो दर्शने' इति मित्त्वाभावादर्शनार्थोऽयं शब्दः।*

[d]) The N MSS seem to simplify the S reading Mark the simile

7[b]) वाल्मीकेन —Cg t 'तस्येदम्' इत्यण्।

[c]) प्रायच्छत The change in the Pada (Ātmanepada for Parasmaipada) is *metri causa* Cg छन्दसि बहुलग्रहणादात्मनेपदम्। Ct प्रायच्छतेति छान्दसम। The N MSS have removed this grammatical irregularity by a substitute passage

[d]) वल्कल is generally masc or neuter *Ct: 'वल्कला' इति पाठे छान्दस स्त्रीत्वम्। वल्कलमस्त्रियामिति निघण्टुः।* Some MSS read वल्कला

9[ab]) मिथुन चरन्तम Cv m g t पुल्लिङ्गत्वमार्षम्।

[d]) Read निस्वनम् for निःस्वनम्. All the S MSS. read निस्वनम्. The Cg t, however, read निःस्वनम्. The St Petersburg Dictionary of Böhtlingk and Roth (PW) mentions both in the sense of 'sound'.

[a]) Remove the wavy line under तु.

10[c]) The text of N MSS (बद्धानुशय) is a poor substitute

[d]) Nişāda is a general term for the non-Aryan tribe found in later Samhitās and the Brāhmanas According to Aupamanyava (Nirukta, III. 8) the five peoples (*pañca janāh*) are made up of the four castes and the Nisādas There is a mention of a Nişāda Sthapati, a leader of some kind, in the Kātyāyana Śrauta Sūtra (1 1 12), and of the Nisāda—Sthapati in the Jaimini Sūtras (VI 1 51) The Nisāda chief is entitled to perform the Raudra sacrifice (एतया निषादस्थपतिं याजयेत्। Mai S 2 2. 4), and a false coin (Kūța) is to be used as a Sacrificial fee at the Raudra sacrifice, as it is of use to the Nişādas only and not to the Aryans Śabarasvāmin's remark (on VI 1 52) कूटं हि निषादानामेवोपकारकं न आर्याणाम् clearly shows that the Nisādas are different from the Aryans The maxim of Nişāda—Sthapați tells us that the compound should be taken as Karmadhāraya and not Tatpuruṣa. (cf कर्मधारयोऽयं न षष्ठीतत्पुरुषः। Kumārila's Tup ṭikā on जै सू VI 1 51)

The Rāmāyana (II 50 33) refers to a King Guha, the friend of Rāma, who is described as a Sthapati belonging to the Nişāda tribe (निषादजात्यो बलवान्स्थपतिश्चेति विश्रुत। II 50 32[cd]) Manu (X 8) takes the Nisāda to be the offspring of a Brāhmana and of a Śūdra woman, while Varāhamihira (XIV. 10) recognizes a kingdom of Nişādas in the south-east of Madhyadeśa In the Pāli texts they are wild hunters and fishers Cf Vedic Index, Vol I, pp 453-4 S B Chaudhuri, Ethnic settlements in Ancient India (ES), pp 44-5

The Purānas represent the Nişāda as the black and dwarfish man who came out of the churning of the thigh of the dead Vena by the sages, as the ancester of the Nişādas, the Vindhyan tribe (Bhāg IV 14 45-6, Vi I 13 35-6) The Vāyu Purāna (96 184, 187, 47 51) describes the Nisāda as a son of Vasudeva, as the first bowman and hunter It (21 43), again, represents him as the 20th Kalpa, and as Prajāpati Nişāda who performed austerities for a thousand divine years and who was advised by Brahmā to refrain from it Hence the name Nişāda

For a fanciful etymology of the word निषाद cf. Bhāg IV 14 45

11[b]) वेष्टमानम्—Cf. I. 31. 22 (वेष्टस्व) turning round, revolving, encircling, shrinking. After the Krauñca bird was shot by the hunter, the bird began to revolve, to encircle something as it were. Revolving round as in case of giddiness is quite natural before falling on the ground Rām. I. 29. 16[a] विचेतनं विघूर्णंत where Mārīca is revolving when shot by Rāma The same idea is expressed by वेष्टमानम् The word is used in this sense in the Mbh V 47 42 (सिंहस्येव गन्धमाघ्राय गावः संवेष्टन्ते शत्रवोऽस्माद्यथाग्रे।). cf also Mbh V 34. 27 (अथ सत्यजतो धर्ममधर्मं चानुतिष्ठत। प्रतिसंवेष्टते भूमिरग्नौ चर्माहितं यथा॥) where the Comm Dev and Arj. explain प्रतिसंवेष्टते as सङ्कुचति. Also Mbh VI 15 12 (समवेष्टत 'Shrank together'). Cf Dr Belvalkar's Notes thereon.

The word has not been properly understood by many who substitute चेष्टमानम् which is simpler both in the Rām. and the Mbh The N MSS. read चेष्टमानम् वेष्टमानम् is an original reading more fitting the context It is, therefore, not possible to agree with Prof Burrow who prefers चेष्टमानम्. (Review of Bālakānda, Fasc 1, JRAS, 1959, Parts I and II, pp 77-79).

12[a]) Remove the wavy line below तु त.

13[a]) करुणवेदित्वात् Ct ह्रस्वश्छान्दस i e करुण for करुणा which is read by Ds Cg 'विद्लृ लाभे' इत्यस्माण्णिनि

I 2 14[ab]) मा अगम अगम is Aorist and has retained the augment अ inspite of the prohibitive मा. Cf न माङ्योगे। P VI 4 74 Cf similar cases of augment—possessing Aorist forms Rām IV 30 81 (मा अन्वगा, Pandit Pustakālaya ed, Kashi), IV 34 18 also (मा . अन्वगा) Böhtlingk takes note of these cases in his article '*Bemerkenswertes aus Rāmāyana*' (BSGW, 1887, Philol histor Klasse, Leipzig) and remarks that the cases of augmentless Aorist with मा are frequent

All the Comm first of all give the natural meaning of a curse, and then offer another explanation which refers to the main story of the Epic Cg, for instance, remarks—मागम मा प्राप्नुहि। 'आशसाया भूतवच्च' इति लुङतिदेशात्। लदित्वादङ्। नाय माङ् अपि तु मा शब्द इति काशिकाकार। तेनाडागमेऽपि न विरोध। दुर्घटवृत्तिकारस्तु अमेति पदच्छेद। हे अम। हे अलक्ष्मीक। इति निषादविशेषणम्। ततो 'न माङयोगे' इत्यडभाव इत्याह। and later on refers to the interpretation of the पूर्वाचार्यs Such fanciful explanations appear in Cś t.

This verse is too well-known in the Sanskrit literature and quoted by writers like Bhavabhūti (Uttara II 5), Ānandavardhana (Dhvanyāloka, I 5), Rājaśekhara (*Kāvyamīmāmsā*, GOS 1, p 7) and Kṣemendra (*Rāmāyanamañjarī* I 19) Cf G. H Bhatt, *Bālakānda in Ksemendra's Rāmāyanamañjarī*, JOI Vol. VII, No 3, pp 180-181

d) The v l कामामोहितं is not suitable

16 Obviously the first four Sargas seem to be the composition not of Vālmīki but of some body else who might have written the introductory chapters probably in imitation of the Mahābhārata Ct's remarks are noteworthy—यद्यप्येतत्सर्वं वाल्मीकिकृतमेव तथापि कुशलवगेयतया अस्य काव्यस्य करणात्तदुक्तिरेव-मुक्ति । अन्यथा स्वचिन्ताया स्वापरोक्षत्वाद्भूवेति लिङसङ्गति स्यात् । यद्वा सर्गचतुष्टयमाद्यमुपोद्घातरूप कस्यचिच्छिष्यस्य । वाल्मीकीयोपाद्घातत्वाच्च वाल्मीकीयोक्ति । परोक्ष्यमारोप्य स्वयमपि तथोक्तिरुद्घातत्वद्योतनायेत्यन्ये ।

17ᵃ) पाद and अक्षर are connected with metre while तन्त्री and लय are connected with music The verse can be sung

c) Put a wavy line under मे

d) Ct अत्र 'भवत' इति पाठ एव बहुसम्मतस्तीर्थस-म्मतश्च । श्लोक refers to the verse in question in the अनुष्टुभ् metre

The poet, remarks Griffith, has played upon the similarity in sound of the two words शोक and श्लोक Cf 140. NR This verse wonderfully embodies a true conception of poetry Poetry, as we are told, is the spontaneous overflowing of powerful feelings Cf शोक श्लोकत्वमागत । Rām I 2 39 निषादविद्धाण्डजदर्शनोत्थ श्लोकत्वमापद्यत यस्य शोक । Raghu XIV 70

The Rāmāyana is thus the first classical metrical work Cf वनदेवता's remark—चित्रमाम्नायादन्यो नूतन-श्छन्दसामवतार (Uttara II 5¹) Also आत्रेयी's remark—अथ स भगवान्प्राचेतस प्रथम मनुष्येषु शब्दब्रह्मणस्तादृश विवर्तमितिहास रामायण प्रणिनाय । (Uttara II 5⁵⁻⁶)

18ᵈ) Remove the wavy line under गुरु

Cg गुरु (as in text)

21 Prof Burrow (*ibid*) remarks that 'the original text is preserved in the N E version, since it is easy to see how *tatas* might give way to *kathās* by mechanical corruption ' It may be pointed out at the outset that all the S and N E MSS (excepting V4) read *dhyānam āsthitah*, while only one MS (D13 of our Crit. App) reads *āśritah* The N W group of MSS. (excepting some D MSS) have a different text which the learned Professor (*ibid*) rightly considers as 'a good example of the "polishing" referred to in the introduction'

The Southern version which has been adopted in the constituted text gives a better idea It is not natural for Vālmīki, or for anybody else, to enter into meditation immediately after entering the residence, without exchanging words with his companion Vālmīki sits in the hermitage and talks on various topics with full attention This natural sense was not properly followed and changes were made in both the N E and N W versions The N E version also may be considered, like the N W version, as a case of "polishing"

24ᵈ) Ct अनामयम्—आमय पीडा तद्रहितम् । व्ययहीन-मिति यावत् । तप इति शेष । एतेन 'ब्राह्मण कुशल पृच्छेत्क्षत्रबन्धु-मनामयम्' (मनु 2 127) इत्युक्तेर्ब्राह्मण प्रत्यय प्रश्न स्मार्तान्निरविरुद्ध, त देवमित्यनेनैव सिद्धे एतमित्यस्य वैयर्थ्यापत्तिश्चेत्यपास्तम् । * Kullūka (2 127) quotes आपस्तम्ब in support of Manu It may be that the passage was composed before the rules about meeting and addressing were framed in the Dharmasūtras and the Smrtis

25ᶜ) Ck च कपये

27 The order of St 27 and St. 28 in the Crit text, supported by S MSS, is more fitting the St 29 than that of the N MSS.

d) हन्यात् = who could kill (Peterson). Cg हन्तु शक्नुयात् Ct हतवानित्यर्थे छान्दसम् C5 अहन्

30ᶜ) चरितम्-actions, biography Cf चारित्र(त्य) म्-mode of life

For the use of चरित in this sense cf Rām I 4 1, 6, 26, 24 12, 31 8 N MSS on 152 (on I. 3 1), M4 (Crit App of I 3 29) Mbh III 83 101 (इद देवर्षिचरित) Raghu XIV 32 (स्तुवन्ति पौराश्चरित त्वदीयम्), V. Kāma 1 4 43 (गणिकाया नायिकायाश्च सखीभिनागरैश्च सह चरितमेतेन व्याख्यातम् । p 49)

The frequent use of the word in the two Epics clearly shows the untenability of the view that this new meaning of चरित was developed in the Kushāna period

Read सर्व for कृत्स्न

31ᶜ) The S reading कथय (N प्रथम) is more natural than the N reading as recitation forms the initial stage

32^c) सहसौमित्रि goes with रामस्य Read सहसौमित्रि for सहसौमित्रे in the Cr. App

35-36 This is no doubt Brahmā's highest tribute to the Rāmāyana, which has been wonderfully confirmed by history The Epic has not lost its glamour and charm even today, even when our interests are changing

37^c) भगवान् seems to have appeared for वाल्मीकि in the S MSS under the influence of भगवान् in ^a मुनि in ^d expects वाल्मीकि

39^d) Cf श्लोकत्वमापद्यत यस्य शोक । Raghu XIV 70^d Powerful emotion, when it comes out, puts on an appropriate garb

^a) बुद्धि = Thought

40^c) The Rāmāyana is designated as a *Kāvya*

41^c) The extent of the Kāvya is several hundreds of verses

3

1 The N MSS read an additional Sarga —Anukramanī Sarga—giving the contents of all the seven Kāṇḍas in details Thus there are two Indices in the S MSS and three in the N MSS This position may indicate lateness of the NR.

^b) Cś 'धर्मात्मा धर्मसहितम्' इति पाठे तु धर्मात्मेति मुनिविशेषणम् । धर्मसहितमिति वस्तुविशेषणम् ।

^c) अन्वेषते used in the past sense Cg 'वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वा' (P III 3 131) इति लट् Cm लडार्षः ।

2^d) गतिम्—Cmgt रामवृत्तम् 154. S has added details (14 lines)

6^c) Read शोकविलाप

8^a) Read °श्चापि सनार

11^a) समस्या (from सम् + √अस् to throw)—lit throwing together, meeting PW shows that the word is used in the Sk literature in the sense of meeting. MW also refers to the word (= union) used in the Mbh, Harivamśa and Naiṣa He also refers to the other meaning 'a part of a stanza given to another person to be completed' Cf काव्यसमस्या in the कामसूत्र

Pānini and Patañjali use the word समास (= Compound which is a sort of union) and the verbal forms derived from सम् + √अस to throw MW. does not mention समास्या at all, while PW mentions it Cappeller (*Sanskrit—Wörterbuch*, Berlin, 1955) registers only समस्या (= Vereinigung) in one sense (union, meeting) only.

The several variants which are seen in the MSS of different groups seem to have arisen on account of not understanding the correct sense of the original reading समस्या (= meeting) and confounding it with the काव्यसमस्या which would not evidently suit the context Ñ1 V3 B1 4 Ct read समास्या or °स्याम्, D4 G3 Cg read सहास्या, D1 समायोगम, M4 सपर्यासम्, D2 3 7 समासाद्य, D9 -भिगमने, D14 T1 2 G2 -नमस्या (corruption of समस्यां ?) The editions of Lahore, Gorressio, Bhattacharya and Thakur read समस्या while those of Serampore (Dr Carey and Marshman), Paris (Schlegel), Bombay (Nirṇaya Sāgara and Gujarati Printing Press) read समास्या (Conversation, Dr Carey, Consessum que Cum Anasūyā, Schlegel)

The editions of Bombay (Venkateśvara Press), Madras, and Kumbhakonam read सहास्या For समास्या cf Mbh III 1 25 where Cn explains it as सगति In the Mbh (3 221) again the Colophon runs as मार्कण्डेयसमास्यापर्व (MS. G1 reads °समस्या°) Vātsyāyana in his Kāmasūtras uses the word समस्या in different senses e g समस्या क्रीडाश्च (p 44, Banaras ed 2 1929) (1) Sports where citizens meet (Com समस्यन्ते समन्नीभवन्ति नागरका यासु). They are of 20 types (p 48). (2) काव्यसमस्या and कलासमस्या (p 46) where समस्या means चर्चा (Com).

My friend, Dr V S Agrawal, suggests (in his letter dated 30-5-'59) "that समास्या means 'sitting together', whereas समस्या does not appear to have any consistency here" We, however, feel that the word समस्या does meen 'meeting'—a sense which is most suitable The popular meaning of समस्या—literary programme—which is evidently not suitable to the context might have induced the change into समास्या, सहास्या etc

Mark the hiatus between ^a and ^b retained by all the MSS excepting D8 The oldest Cv, however, reads °समास्या°

16^c) Cś, like Cg, refers to the reading in the text (ताराविलाससमयमिति समस्तपाठे समाहारद्वन्द्वैकवद्भावो बोध्य ।) Cv °विलाप°

18^c) प्रायोपवेशनम्—abstaining from food and awaiting in a sitting posture the approach of death

Cm t प्रायेणानशनेन वानराणामुपवेशनं समुद्रसमीपे वास ।
For प्रायोपवेशन cf, Rām. IV 53. 26, 28, V. 35. 60, 62 Mbh III 239 13

Cf also (1) प्रायोपवेशनमतिर्नृपतिर्बभूव । Raghu VIII. 94 and Mallinātha's comments thereon He quotes from a Purāna

अत्र पुराणवचनम् —

समासक्तो भवेद्यस्तु पातकैर्महदादिभि ।
दुश्चिकित्स्यैर्महारोगैः पीडितो वा भवेत्तु य ॥
स्वय देहविनाशस्य काले प्राप्ते महामति ।
आब्रह्माण वा स्वर्गादिमहाफलजिगीपया ॥
प्रविशेज्ज्वलन दीप्त कुर्यादनशन तथा ।
एतेषामधिकारोऽस्ति नान्येषां सर्वजन्तुषु ।
नराणामथ नारीणा सर्ववर्णेषु सर्वदा ॥

(2) प्रायोपविष्टे दिवि देवसङ्घा । Bhāg I 19 5

(3) सन्यासवत्यनशने पुमान्प्राय । Amara II 8.

25[b]) In the Crit. App drop M1 3 which completely agree with the constituted text

26 185*, read by B2 only, refers to the repudiation of Sītā and her fire-ordeal for convincing Rāma of her chastity This passage read by only one MS clearly shows that Sītā's repudiation by Rāma and the fire-ordeal are later additions not forming part of the original Epic. Cf 107*, 187*

28[d]) वैदेह्याश्च विसर्जनम्—This refers to the incidents of the VIIth Kānḍa

29[c]) उत्तरे काव्ये = (1) उत्तरकाण्डे Cgś
(2) सर्वतो विशिष्टे काव्ये Ct

4

1[c]) चरित is a common word in the Epic. cf I 4 6[d] (चरितव्रत) No variant for चरितम्

Cv gives the number of the Kāndas, and of the Sargas and verses of every Kānda on 196* which it reads

Ck, however, considers 196 as interpolated (सर्वथाऽयं श्लोक परिक्षिप्त एव).

Ct refers to Ck's view without any comment But Cmgś take pains to show that the verse is a genuine part of the text *Cś एतेन .. प्रक्षिप्तोऽयं श्लोको न त्वार्ष इति मत्वोदाहृतकतककल्पको दुस्तर्क इति बोध्यम्।*

196 In the Crit. App, line 1 read 'thinks' for 'views'

2[b]) Cv भविष्यमश्वमेधादृत्तम् *Cr सीताभूप्रवेश कुपित गममुद्दिश्य मह्रगा शेष भविष्य काव्य शृण्वित्युक्त Cm °शेष. इत्युक्त भूतलमित्याद्यवशिष्ट काव्यम ।*

Cg : अश्वमेधोत्तरभाविवृत्तान्तसहितम् ।

Ct सीताविसर्जनमारभ्येत्येके । तस्या भूप्रवेशोत्तरकालिकमिति परे ।*

Cm अत एव मर्योत्तरत्वात्तस्य उत्तरकाण्डत्वसज्ञा ।

[d]) प्रयुञ्जीयात् प्र + √युज् in particular senses is Ātmanepadī, acc to P I 3 66 (प्रोपाभ्यां युजेरयज्ञपात्रेषु ।). The Pada is changed *metri causa* The Comm call it Ārṣa and Chāndasa (Cg आत्मनेपदाभावोऽनित्यत्वात् । Ct छान्दसम् । Cś आर्षम् ।)

3[b]) भवितात्मन Cm शुद्धचित्तस्य

[d]) कुशीलवौ = Bards, actors

This seems to be the original sense of the word. Cf चारणास्तु कुशीलवा । Amara II 11 Later on it has been confounded with कुश and लव Cm g t take it as an irregular form of कुशलवौ PW shows how the word is used in the Manu S, Mbh and other works in the sense of Bards

Cv कुशीलवौ कुशलवौ गायकौ वा ।
Cr कुशलवौ । ईकार° छान्दस । यद्वा गायमानौ ।
Ck कुशलवौ कुशीलवौ । कुशी आर्ष ।

4[c]) भ्रातरौ स्वरसपन्नौ = I 4 9[c].

5[b]) वेदेषु परिनिष्ठितौ *Cm अनेन स्वरानुगुणार्थज्ञानवत्त्व सामगानवेदित्व तदादरेणैव गान्धर्वशास्त्राभ्यासश्च गम्यते ।*

[c]) वेदोपबृहणार्थाय- *Cm वेदार्थव्यक्तीकरणम्

Ck उपबृंहणमुपोद्बलकम् । वेदप्रतिपाद्यधर्माणामिह सुबोधतया प्रतिपादनादत्र सामान्यावगतार्थस्य वेदात्परिज्ञाने बुद्धिर्माकर्षमित्युपोद्बलकत्वम् । cf इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपबृंहयेत् । बिभेत्यल्पश्रुताद्वेदो मामय प्रतरिष्यति ॥ Mbh I 1 204

6[a]) The Rāmāyaṇa is considered as a *Kāvya* par excellence

The view (of Ck, for instance) that the original name of the Rāmāyana was Paulastyavadha does not seem to be probable The word simply refers to one of the topics of the Rāmāyana

एव is the correct reading

7[a]) पाठ्य नाम प्रगीतमत्र केवलच्छन्दरूपोच्चारणविशेष ।

Cv. तथाह भरत । Cr g तदुक्तं भरतेन ।, and then they give the following quotation —

षडलङ्कारसयुक्त कलाकालसमन्वितम् ।
यत्पठ्यते नाटकाद्यै तत्पाठ्यमभिधीयते ॥

This is not found in the printed editions of the Nātyaśāstra

गेयम्- Cr m g स्वरविशेषसमन्वित गानम् ।

[b]) प्रमाणम्- Cv प्रमाणानि गानध्वनिपरिच्छेदकानि त्र्यश्रचतुरश्रमिश्रसंज्ञितानि द्रुतमध्यविलम्बितानि च ।

Cr m g न्यश्र विलम्बितानि वा ।

c) जाति seems to have done duty for the Rāgas in the ancient times For its seven varieties cf Bharata Nātyaśāstra Ch 28 35 ff (Banaras ed), Sangīta-Ratnākara, I 7 The Cv r g k quote from Śāndilya सर्वगीतममाधारो जातिरित्यभिधीयते। षाड्जी चैवाथ नैषादी धैवती पाञ्चमी तथा। माध्यमी चैव गान्धारी सप्तमी त्वार्षमी मता॥

Read बद्ध for युक्तम् Cf सर्गबन्धो महाकाव्यम्, Kāvyādarśa, I 14

d) = I 2 17[b]

तन्त्री = वीणा Cr g (Cg तन्त्रीयुक्त-) वीणा लक्ष्यते।

लय - Cv *कण्ठनालतूर्यादिध्वनीना चातुर्येण सह विराम ।* Also Cr g Cv ग्रन्थसदर्भमौकुमार्येण तन्त्र्यामारोप्य वादयितु वेणुवाद्यादिमिश्र गातु योग्यमिति यावत् ।* So also Cr

8 The southern MSS differ in the order of the Rasas and not only do not enumerate all the eight Rasas but also omit Śānta The Cv r g k t supply the remaining Rasas including even the late Śānta Rasa The N MSS have no *Ādi* in c, and mention all the *nine* Rasas including *Śānta* Cv remarks रसै शृङ्गारकारुण्यरौद्रहास्यभयानकै। वीरादिभिश्च सयुक्त काव्यमेनदगायताम्॥ इति सम्यक्पाठ।

Bharata mentions *eight* Rasas as follows —

शृङ्गारहास्यकरुणरौद्रवीरभयानका।
बीभत्साद्भुतसज्ञौ चेत्यष्टौ नाट्ये रसा स्मृता।
एते ह्यष्टौ रसा प्रोक्ता द्रुहिणेन महात्मना॥

नाट्यशास्त्र VI 15-16

Bharata accepts only *eight* Rasas, and does not refer to the Śānta Rasa It is only Abhinavagupta who introduces the Śānta Rasa and carries on a long discussion The original Rām could not have contemplated the Śānta Rasa The N MSS which uniformly give an uptodate number (9) of the Rasas by mentioning the Śānta Rasa have refined the old text which is preserved in the S MSS This may suggest the superiority of the S text

Cg shows how the Rāmāyana contains all the *nine* Rasas, and mentions other views Some take Karuna as the principal Rasa, while others take Vīra, as the title of the poem is *Paulastya-vadha* According to Cg the principal Rasa is Śṛngāra as the poem deals with the distinguished career of Sītā

9[a]) गान्धर्वम् = Music Cv r m k quote from *Dattila* *पदस्थस्वरसङ्घातस्तालेन समितस्तथा। प्रयुक्तश्चावधानेन गान्धर्वमभिधीयते॥*

b) Read मूर्च्छनास्थानकोविदौ for स्थानमूर्छन°

मूर्च्छना- The extending of a note to another in the ascending as well as the descending scale, without any intermediate break in the disposition of the Śrutis in the interval It is the essential ornament of *rāga*, without which it is as flowers without fragrance Cf H A Popley, *The Music of India*, p 85 The Cv r m k t quote from Śāndilya यत्रैव रयु स्वरा पूर्णा मूर्च्छना सेत्युदाहृता। Cv r quote tenl ines Cf Bharata Nātyaśāstra (B N), XXVIII, pp 319-20, Sangīta-Ratnākara, 1 9 ff Sangīta-Makaranda, 1 66 ff

स्थानम् = The place of utterance of any sound

For eight Sthānas cf Pānini-Śiksā 13 —

अष्टौ स्थानानि वर्णानामुर कण्ठ शिरस्तथा। जिह्वामूल च दन्ताश्च नासिकौष्ठौ च तालु च॥

The Cv r m g k t quote from Śāndilya यदूर्ध्वं हृदयग्रन्थे कपालफलकादध। प्राणसचरणस्थान स्थानमित्यभिधीयते॥ उर कण्ठ शिरश्चेति तत्पुनस्त्रिविध भवेत्। मन्द्र मध्य च तार च नाम तेषा यथाक्रमम्॥ (Cm quotes only the second verse)

d) Separate रूपिणौ from °विव

10[c]) बिम्बमाकार (Cv m), बिम्बौ प्रतिबिम्बा इव (Cr k), उद्धृतौ = उत्पन्नौ (Ck) Cv k read it

In the Crit App drop k from Cg k t (उत्थितौ) and insert it after Cr (उद्धृतौ)

11[a]) Construe as तौ राजपुत्रौ अगायताम् (in St 8)

*Cv अत्र अगायतामित्यध्याहार्यम्। अन्यथा पूर्वशेषे परशेषे वा अस्मिन् श्लोके तौशब्दोऽतिरिच्यते।

b) Mark the nature of the Ākhyāna as धर्म्य Cf रामो विग्रहवान् धर्म । Rām III 37 13[a]

आख्यान -Cf कथा त्वाख्यायिकाख्यानम्। यादव cf I 4 20[d]. Story (used not in the technical sense as distinguished from Kathā)

c) वाचो विधेयम् = (1) वाक्पाठम्। Cv
(2) विनापि पुस्तक पाठयोग्यम्। Ck t
(3) आवृत्तिबाहुल्येन वाग्वशवर्ति कृत्वा। Cg

f) सर्वलक्षणलक्षितौ- Possessing all the signs or marks mentioned in the सामुद्रिकशास्त्र Ct ś refer to a variant which is read by Ck *Ct 'गीयतामिदमाख्यान मधुरस्वरौ' इति क्वचित्पठ्यते तदनन्वयीति स्पष्टमेव।* These lines are found in 203* (as lines 21-23) which is the text of the NR This remark of Ct is very interesting as it shows the nature of the NR

13[a]) कदाचित्-रामाश्वमेधकाले Cm g

b) भावितात्मनाम्-cf I 2 40[d]

शुद्धचित्तानाम् Cm

^{c}) आसीनानाम्- Cś -मध्येसममित्यस्य स्थाने आसीनानामिति पाठे आसीनाना मध्ये इत्यर्थ ।*

17^{ab} प्रविश्य *Cv भाव प्रविश्य सुष्ठु अगायताम् । हासादिको भावो यथा प्रकाशितो भवति तथा गायतामित्यर्थ ।*

^{d}) स्वरसपदा —All the seven Svaras or Notes like षड्ज, ऋषभ etc were freely employed in the recitation of the Rām.

18^{ab} -Cv एव प्रशस्यमानौ तैस्तपश्चर्यैरिति पाठ । अन्यथा तौशब्दोऽतिरिच्येत ।- Cm reads तै

^{c}) सरक्तनरम्—Cr m g (Cr g अतिशयेन) समीचीनरागयुक्तम् Ct अत्युच्चनरम्

Schlegel as in text

19^b) सस्थित — Cv आसीनाना शृण्वता मध्यादुत्थित । -Ck सस्थित इति । तत्र समाज इति शेष ।- Cr m g उत्थित The variants try to simplify the meaning

The fact that the Commentators (v r m g k t) do not comment on the ten lines of 209- (t comments on the two words of l. 8 only) clearly shows the spurious nature of the passage The additional passage in the SR MSS is evidently due to the fondness for details

20^a) आख्यानम्—Story (Non-technical sense) Cf I 4 11^b, 25^a

^{b}) मुनि —वाल्मीकि

^{c}) पर कवीनामाधारम्—This is an absolutely correct statement which has been confirmed by the fact that the later poets have received much inspiration from the Rām and composed works The Rām is indeed the fountain source of the literature not only in Sanskrit but also in Indian languages There is in fact a Rāma Literature This is no doubt the highest tribute to the Rām

For the Rāma Literature cf A Weber, *Uber des Rāmāyana* (ABA, 1870, Eng Tr IA Vol I, 1872), A Baumgartner, *Das Rāmāyana und die Rāma-Literatur der Inder* (Freiburg B 1894), Keith, *Sanskrit Drama*, Rev Fr C Bulcke, *Rāma-Kathā* (Allahabad, 1950)

21^a) प्रशस्यमानौ —Supply इति before प्रशस्यमानौ, Cv r g

^{b}) Put a wavy line under यक्षौ Cm गायकौ, Ck गायिनौ

23^c) उपोपविष्टे For repetition of उप Cf P VIII 1.6

The NR has a longer passage of *thirteen* lines as a substitute for the short passage of *five* lines in the SR

24^b) वीणिनौ तत is the reading of the N MSS (including Ñ1, but not Ñ2 which reads वीडितौ)

वीणिन्—A lute-player Cf P V 2 116 Cf Meghadūta, 46^b (सिद्धद्वन्द्वैर्जलकणभयाद्वीणिभिर्मुक्तमार्ग ।)

26^c) प्रचक्षते — Ck प्रचक्षते वदन्ति वृद्धा । For the use of प्रचक्षते cf Raghu VIII R 86

27^b) मार्ग° मार्ग is a musical term It is one of the two varieties of singing, the other being देशी The मार्ग type is common, while the देशी type is used occasionally Cf Bharata-Nātyaśāstra, 31 68 ff (Kāvyamala Ed) Sangīta-makaranda, pp 43-45

Cm देशविशेषनैरपेक्ष्येण शास्त्रप्रतिपादितो मार्ग सार्वत्रिकरागप्रकार ।*

-Ct प्राकृतावलम्बि गान देशी । सस्कृतावलम्बि तु गान मार्ग ।*

Cf Bharatakośa p 486

^{d}) शुभूषया = with a view to enjoying

Cv अनुबुभूषया *Cr g अनुभवितुमिच्छया । श्रोत्रसुखानुभवेच्छयेत्यर्थ । also Cm

Cg alternately -यद्वा बुभूषया भवितुमिच्छया । कान्ताकथाश्रवणेन स्वसत्ताममेच्छयेत्यर्थ । -Ck प्रागुक्तरीत्या इहामुत्रस्वाभ्युदयेच्छया ।*

Read बभूव ह ।

The question whether the first four Sargas of the Bālakānda are composed by Vālmiki and form part of the Rām or are added later on by a pupil of Vālmiki or somebody else has been raised even by the comm v r g k who are unanimous in answering that the portion *is* a part of the Rām Cg offers an alternative explanation that a pupil of Vālmiki might have composed the "three" (?) Sargas after the completion of the Rām and added to glorify the Epic The necessary extracts are given below from Cv r k as they are not published —

-Cv नन्वेतत्सर्गचतुष्टय श्रीरामायण न भवति । एतेन तस्य पृथक्समुत्पत्तिविनियोगकथनात् । नैष दोष । प्रस्तावनाग्रन्थोऽपि तदेव भवति । तस्यापि तदङ्गत्वात् । ख्यातिलाभपूजार्थं प्राधान्येन त्रिभिरङ्गैर्महाकाव्यानि क्रियन्ते । तानि च कवेर्वृत्तकथन काव्यसमुत्पत्तिविनियोगकथन नायकवृत्तान्तकथन च क्रियते । अत एतदपि श्रीरामायणेनैककालकृत न भवति । तस्य निर्माणसमयेऽस्यार्थस्य निवृत्तत्वात् । अत पूर्वनिवृत्त नायकचरित कृत्वा तत्कुशलवौ ग्राहयित्वा ताभ्या च काव्ये प्रयोजिते पश्चादिद वृत्त कथयितु शक्यम् । अतोऽर्वाचीने काले सर्गचतुष्टयमेतत्कृत्वा तेन संघटितमिति प्रतीयते । भवतु नामैवम् । नैष दोष । तथापि महानुभावा मुनय एव न ब्रुवन्ति । ते प्रथममितिहासादिक सकल्प्य तस्य भाविप्रवन्धप्रकार ज्ञानेन दृष्ट्वा तच्च निवृत्तेन नायकवृत्तान्तेन सह भूतप्रत्ययेन निर्दिशन्ति । तत्र च कारण ज्ञानस्य विषयीभूतमेवेति बुद्धिश्चावश्यमेवैतद्भविष्यतीति निश्चयश्च । अय च न्यायो मनुमहाभारतादिमहानुभावग्रन्थाना साधारण ।*

*Cr एतत्सर्गचतुष्टय श्रीरामायणमेव । नारदोपदेशब्रह्मवरप्रदानादीना काव्योत्पत्तिहेतुतया तत्प्रतिपादकस्य काव्योपोद्घातरूपत्वात्काव्य कर्तु तपोबलदृष्ट कथाशरीरप्रतिपादनस्य काव्यार्थसक्षेपरूपत्वाच्च । तस्माद्रामायणानन्तर्भावशङ्का तत्समाधान चानपेक्षितमेव ।

*Ck इद सर्गचतुष्टयमुपोद्घातरूप काव्यशरीरम् ।

Cg has discussed at great length and shown (1) the authenticity of the first four Sargas of the Bālakāṇḍa, (2) how the Rām teaches the Vedānta doctrine that Viṣṇu Himself who has appeared in the form of Rāma is the Highest Brahman of the Upaniṣads, (3) how the Rām again teaches Self-surrender to God, and (4) how the Epic expounds the meaning of the well-known Gāyatrī Mantra (RV III 62 10)

It is quite obvious that the four Sargas are later on added to the Bālakāṇḍa which itself happens to be a late interpolation in order to make the Epic complete The Mbh has introductory chapters giving two Indexes, short and long, and an account of the origin of the Great Epic The Purānas like the Viṣṇu and the Bhāgavata have followed the same method The four Sargas seem to have been added to the Bālakānda before Kālidāsa and are found in *all* the MSS of the Rām The N MSS have got even a third Index ! It is very interesting to note that the short Index (I 1) does not refer to the incidents of the Bālakānda and the Uttarakānda, while the other (I 3) shows its acquaintance with the two Kāndas Dr Jacobi dropped the four Sargas and started with the description of Ayodhyā (I 5) when he tried to reconstruct the beginning of the original text (*Dās Rāmāyana* pp 50-59) For the lateness of the first Kāṇḍa cf Jacobi, *op cit* pp 50 ff, Kirfel, *Rāmāyana Bālakānda und Purāna*, Die Welt des Orients, 1947, pp 113-128, C Bulcke, *Rāma-Kathā*, pp 122-125

5

1ᵃ) सर्वापूर्वम्—(1) सर्वेषामपूर्वम् । सर्वेषा राज्ञा प्रथममिति यावत् । क्रियाविशेषण चैतत् । Cv

(2) सर्वेषा राज्ञामपूर्वं प्रथमम् । Cr m Similarly Cg

(3) ऐहिकामुष्मिकसर्वापूर्वसाधनम् । Ck t

*Ct सर्वापूर्वशब्दो ह्युपादेयपरो नियतनपुसकलिङ्ग इति केचित् ।

In Ñ1 vv 1-4 are found in the preceding Sarga (at the end), and the fifth Sarga begins with our v 5

2ᶜ) षष्टि —Cg षष्टिरिति पङ्क्तिसूत्रे (P V 1 59) निपातित । अत एकवचनस्यापि बहुवचनविशेषणत्वम् ।

*Cś क्वचित् षष्टिरिति व्यस्त पाठ इति भट्टरुक्तम् । स च सूपपन्न ।

षण्णा दशता षष्, तिश्च प्रत्यय, अपदत्व च । षट् दशत परिमाणमस्या षष्टि । Tattva

3ᵈ) रामायणम्—Cm राममयति ज्ञापयतीति रामायणम् । 'अय पय गतौ' । सर्वे गत्यर्था ज्ञानार्था ।

4ᵃ) Cm k ś also वर्तयिष्यामि । = प्रवर्तयिष्यामि The singular Number instead of dual seems to indicate the oneness of the twins

ᶜ) Cm इद त्ववान्तरफलाभिप्रायेणोक्तम् । वस्तुतो मोक्ष एव परमफलम् ।

In 222 ᵃ) read श्रयतामा°

5ᵈ) The N MSS have completed the economic picture by adding पशु and ऋद्धि

ᵃ) कोसल The Ś1, as against the other N MSS, has this spelling with the S MSS

ᶜ) सरयूतीरे—On both the banks of the river Cg k t

The सरयू is the modern Sarjū joining the Gogra in U P For other references cf Vedic Index, Vol II, pp 433-4

6ᵈ) The verses 6-22 give an interesting description of the City of Ayodhyā, cf the description of Lankā, Rām V 2 It shows a high state of civilization in ancient India, which may be favourably compared with that of the Mauryan Period Cf K Arthaśāstra, II 3, 4 Generally well-known cities in ancient India are described in the same fashion, according to the Science of Architecture Cf the construction of Dvāravatī in the Harivamśa (CXV 45-49)

Ayodhyā enjoys a prominent position even in the Jain and Buddhist literature Cf B C Law, *Historical Geography of A India*, pp 67-69, 142

For the construction of cities and buildings cf. Samarāngana Sūtra, Chp 10 Aparājitaprcchā, Sūtra 76 Also cf P K Acharya *Encyclopaedia of Hindu Architecture.*

ᵇ) आसीत्—Cg अस्ति । लकारव्यत्यय ।

7ᵇ) A yojana is about eight miles, according to some 2½ miles

9ᵇ) महाराष्ट्रविवर्धन —Ck महद्राष्ट्र वर्धयति So also Cg t Cg, again, offers another explanation —महा-

श्रामा राष्ट्रनिवर्धनश्च। पूर्वराजभ्योऽधिक इत्यर्थ The first explanation is better It also shows the vast extent of the State

^{c}) आवासयामास = Cv g k स्थापयामास
Cm वासं कृतवान्

10 All the details of the construction of the city are mentioned by Kauṭilya in his Artha-śāstra, Adhi II

11^{a}) The Sūtas are bards singing the songs of praise (स्तोत्रपाठका , वन्दिन) while the Māgadhas recite the geneology of kings and awaken kings in the morning They have preserved and transmitted the old traditions by recitation They are mentioned in the K Artha also (III 6 , V 3 , X 3) , often in the Mbh

For an interesting account of the Sūta class cf. Dr Walter Ruben's Note, *Uber den Sūta,* Studien Zur Textgeschichte des Rāmāyana, Stuttgart, 1936, pp 253-263 The Brahmin —Non-Brahmin controversy, suggested by Dr Ruben, does not appear to be convincing

^{d}) शतघ्नी —A kind of weapon Comm explain as प्राकाररक्षायन्त्रविशेष । cf K Artha , II 18

Ck शतघ्नी अयोभारनिर्मित प्राकारोपरि स्थापितो मुसलविशेष ।

12^{a}) वधूनाटकसंघै Theatres for ladies Cv वधूना नर्तकसंघै Cr वधूनां नर्तनकारका । Also subst Cm g Ck वधूना नाटकशालासंघातम् । तथा सर्वतो ग्रन्थगौरवभयादुचितमेकमेवार्थं निश्चित्य लिखाम । न तु 'यद्वा' व्याजि(ज)माश्रयाम । Also subst Ct

^{c}) आम्रवणम् cf P VIII 4 5 for the change of न् to ण् उद्यानाम्रवणम् = आम्रवणोद्यानम् cf P II 2 37

13^{a}) Read परिखा for परिघां

Some of the S MSS , Cm g, and the printed editions of Bombay, Kumbhakonam, Palghat and Calcutta (but not the Lahore, Madras L J and Vani Vilas eds) read परिघा In the description of Lankā the Rām (V 2 14^{c}) mentions परिखाभि नवाभि (परिघाभि Kumbh ed) In the v 12 above T3 in the Crit App reads मेघला for मेखला Even in the Mbh I 199 29 , परिखाभिरलंकृत (खाण्डवप्रस्थम्) all the S MSS excepting two read परिघाभि The Mysore ed of K Arthaśāstra (II 4, p 56) registers the reading परिघा (for परिखा?) in the footnote

It appears that ख is sometimes represented by घ in S MSS Very rarely they change घ into ख Cf Rām I. 70. 24^{a} where T1 3 read मखा for मघा.

The context requires the word परिखा, a ditch , परिघ, an iron bar is again not suitable to the context

14^{b}) बलिकर्मभि —करप्रदै Cv r

15^{c}) कूटागारै —गिरिशृङ्गवदुन्नतैर्गृहै । Cr

16^{a}) अष्टापदाकाराम्—The city has the shape of a chess-board अष्टापदम् cf P VI 3 125

= (1) द्यूतफलकाकाराम् । Cv , also Cg (subst)
(2) अष्टापद सुवर्णम्, तत्कृत आकार अलङ्कारो यस्यास्ताम् । द्यूतफलकसदृशसन्निवेशाम् । Cr (Ck same upto यस्यास्ताम् only)

Ct refers to these two interpretations

^{d}) विमानगृहम्—A building of seven stories

17^{c}) शालितण्डुल° = श्वेततण्डुला Cg t

18^{a}) दुन्दुभीमि —ईकारान्तत्वमार्षम् । Cg
अन्येषामपीति दीर्घ Ck Cf P VI 3 137

^{c}) भृश नादिताम्, अत्यर्थमनुत्तमाम्—इति भृशात्यर्थशब्दयो समन्वय । Cv Subst. Cg k

The N MSS give a substitute passage for 7^{cd}–22, containing four additional lines

23^{d}) केवलै —The word has been differently explained मुख्यै Cm t, अविद्यासम्बन्धशून्यै Cś

The word is used with reference to Ātman in the Up (साक्षी चेता केवलो निर्गुणश्च । Śvet Up 6 1) It has got a technical sense in Jainism—one who possesses highest knowledge which gives Moksa. In Pāli it means Moksa It seems to have been used in the Rām in a similar sense, *Mukta* or free from bondage.

6

1^{a}) Cm तस्यां पुर्याम्

^{d}) The division of the State into citizens and countrymen Cf K Artha

2^{c}) महर्षिकल्प = I. 5 23^{d}.

8^{c}) शक्यम् Cv तदित्यपेक्षायां विशेषे स्थापनार्थं शेषनिर्देश । शक्य वस्तुसामान्येनोपक्रम्य । इद त्वपिनिपातितमव्ययमिति केचित् ।

Cg शक्यमिति निपात । = the view of केचित् in Cv above.

Cr पदानुशासन वाक्यानुशासन चेत्यनुशासन द्विविधम् । तत्र पदानुशासनपक्षमाश्रित्य वस्तुसामान्यापेक्षया लिङ्गसर्वनाम्ना नपुंसकेन निर्देश ।

Ck छान्दस नपुंसकत्वम् ।

^{d}) नास्तिको वेदनिन्दक । Manu 2 11

13^{d}) Ck as in text

15 Ck गुणवर्णनेष्वादरान्न पुनरुक्तदोषायेति प्रागेवोपपादितम् ।

20 The countries of Kāmboja, Bālhika, Vanāyu and the river (Sindhu) were noted for best horses

Cf K Artha II 30 where all these types of horses are mentioned

For Kāmboja horses cf Mbh II 24 26, 49 5, VI 86 3, VII 35 36

For the different varieties of horses Cf Mānasollāsa, Vol II (GOS, 84), 4 3 668-75

The Kambojas appear to have originally lived in the upper Oxus region, and later on settled to the north-west of the Indus Cf B C Law Hist G A I, S B Chaudhuri *Ethnic S A I* Vedic Index, Vol I W Kirfel *Bhāratavarsa*, Raghu IV 67-69

वाह्लीक is a country between the Beas and the Sutlej (cf Kirfel *op cit*) and was noted for horses cf Mbh VII 35 36, Mānaso II 4 3 669

वनायु may refer to Arabia, mentioned in the Mbh also, VI 10 55—noted for horses cf Mbh VI 86 4, VII 35 36, Mānaso II 4 3 670

नदी may refer to the river सिन्धु सैन्धव horses belong to the middle class cf Mānaso Vol II 4 3 671 सिन्धु is mentioned as a country in the Mbh VI 10 52 नदीज and सिन्धुज horses are mentioned separately in the Mbh VI 86 3

21 For the different types of elephants, and their training, treatment and fight cf K Artha II 31, 32, Mānaso Vol II, 4 2 205-661[ab]

22 Put the star passage 243 in the text after 22[ab]

24[c]) Remove the wavy line

7

1 On ministers cf K Artha I 4, 5, Manu. 7 54 ff Chatrapati Śivājī, the founder of the Maratha Empire, had a council of eight ministers

Cf अमात्यमूला सर्वारम्भा । K Artha VIII 1

N N Law, *Aspects of A. Indian Polity*, pp 30 ff

2[b]) The hiatus is found in Ñ1 D4 12 14 MSS Ñ1 is our oldest MS Other variants are evidently meant for removing the hiatus

3 Vasiṣṭha and Vāmadeva were the two chief Ṛtviks There were also other Mantrins, besides the eight Amātyas mentioned before

Ck अपरे इति । उक्ताष्टप्रधानमन्त्रिव्यतिरिक्ता इति यावत् । कश्चित्तु अपरे मन्त्रिण मन्त्रविद् ऋत्विज आमन्त्रित्याहि । तदसत् । उत्तरत्र मन्त्रिगुणवर्णने 'प्राप्तकाल च ते दण्ड धारयेयु सुतेष्वपि' इत्यादीना ब्राह्मणेष्वसभावितत्वात् ।*

For Mantrins cf K Artha I 9

11-12 Cf न मे स्तेनो जनपदे न कदर्यो न मद्यप । नानाहिताग्निर्नाविद्वान्न स्वैरी स्वैरिणी कुत ॥ Chāndogya Up V 11 5 —(quoted in the Mbh XII 78 9)

15[b]) Cf Manu 7 45

16 Spies were the real eyes of a king Cf चारचक्षुषो राजान । On the importance of spies in a State cf K Artha I 6-8

[b]) रञ्जयन्- Cf Mbh XII 59 125, Raghu IV 12

13[d]) नयचक्षुषा Cf K A VI 1, Raghu I 55

8

2[a]) चिन्तयानस्य for चिन्तयमानस्य *Metri Causa* N MSS have avoided it

[c]) The performance of the Aśvamedha sacrifice secures everything for the performer. It is, therefore, performed even for a particular purpose (*e g* for getting a son) Cf Ś Br XIII 1 9 9 (आऽस्य यजमानस्य वीरो जायतामिति ।)

For the Aśvamedha sacrifice cf Keith, TS, Pt 1, pp CXXXIIff, R P Veda, Part 2, pp 343-347 (HOS 32) Bhawe, *Die yajuś des Aśvamedha* (Stuttgart, 1939) N N Law, *Aspects of Ancient Indian Polity*, pp 18ff, 181ff Chinnaswami Sastri, *yajñatattvaprakāśa*, pp 115-121 Mīmāmsākośa, Pt 2, pp 741-747 Kane, HDŚ Vol II, Pt 2, pp 1228-1239 ŚBr XIII which is actually called Aśvamedhakānda. Eggeling, Intro. XV-XLVI, S B E Vol XLIV

For Aśvamedha performance Cf Rām I 37-40 (Sagara's sacrifice), VII 86 (Indra's Sacrifice), 90 (Ila's sacrifice), 91 (Rāma's sacrifice), Mbh III 105 (Sagara's Aśvamedha), XIV 90 (Yudhiṣṭhira's Aśvamedha)

' The horse sacrifice is in the ritual reckoned an Ahīna, that is a rite with more than one day on which the Soma is pressed, in this case three It is an old and famous rite, which kings alone can bring, to increase their realms we have lists of the great kings of old (AB. VIII 21-3, ŚB XIII, 5 4) who were consecrated and who performed the horse sacrifice

The Rigveda clearly knows this greatest of all Vedic sacrifices, though it is certain that the holocaust of victims was not then usual, only a goat appears to lead the way for the horse, and, though this is not conclusive, still it makes it doubtful whether the early ritual had the large number of victims offered The victims too seem to be led round the fire, not *vice versa* But it is clear that the offering was already a Soma sacrifice, and that in essence the rite was known reference is also made to the use of gold and the clothes for decking the steed ' Keith, *op cit* p 345

As regards the meaning of the sacrifice different views have been expressed Some (Oldenberg) take the horse as the embodiment of royalty and its slaughter would give strength to the sacrificer, while others (Eggeling) hold that the horse, the next animal to man in the scale, is the appropriate offering on great occasions, and the steed at the sacrifice be identified with Prajāpati, although Varuna might have been the earlier deity of the offering There are again others (Negelein) who think that the offering was made to the sun conceived as a steed, in order to strengthen him for his course in the heaven As Indra with his steed defeats the Asuras, so the earthly king by the horse sacrifice, uniting himself mysteriously with the sacrificial horse and its magic power, defeats the Asuras Indra's horse is the thunderbolt which slays Vrtra, and so the human horse aids the king to defeat his enemies Varuna then, and later Prajāpati, were given by tradition the ownership of the horse, first connected with Indra Other views are that the sun is the sun horse, that it is a corn spirit, that it is totemism (cf Keith, *op cit* p 346 and Taittiriya Samhitā, I pp CXXXIV ff Keith (*op cit*, p 347) remarks that the explanation of the horse as the sun steed seems the most plausible, and it is identified in the Vājasaneyi Samhitā with Dadhikrāvan whose sun character is not to be doubted (Cf Bhawe, *op cit* pp 65 ff) He further observes that the true solution lies in the view that two rites are confused, the offering of a horse to the sun and of a horse to Varuna as the god of the waters Prajāpati must in any case be deemed to be a later addition to the rite

3ª) Cm g k t ś d स निश्चिताम्

5 Before this verse all the S MSS read I 11 5—20 here also, while the N MSS quite rightly do not read these verses here The proper place of these verses is after I 11 4 They are, therefore, dropped from here in the constituted text The Sarga continues over the ninth Sarga of the Vulgate, as is found in the N MSS

6ª) Sanatkumāra plays an impoetant role as a philosopher in the Chāndogya Up (VII 1 1, 26 2) and later literature

7ᶜ) Read Ṛśyaśṛnga for Ṛṣyaśṛnga here and elsewhere. All the S MSS have the form Ṛśyaśṛnga here and elsewhere while all N MSS read Rsyaśrnga The omission of this evidence from the Crit App here and elsewhere is due to oversight Even in the Mbh III 110–113, the spelling Ṛśyaśṛnga, read by all the S MSS, is adopted by Dr Sukthankar, in preference to the other spelling Rsyaśrnga of the N MSS

The correct and original spelling is preserved in the S MSS in both the Epics Ṛśya means a deer cf Amara II 6 The word is explained in the Mbh III 110 17 as follows —

तस्यर्श्यशृङ्गं शिरसि राजन्नासीन्महात्मन ।
तेनर्श्यशृङ्ग इत्येव तदा स प्रथितोऽभवत् ॥

Ṛśyaśṛnga, invited by Daśaratha for performing the Asvamedha, brings it to a successful end The complete account is given in this and the following Sargas

The Ṛśyaśṛnga episode appears in the Mbh III 110-113, Padma Purāna (Pātāla, 13, Bengali Rec), Bhāratamañjarī (3 758-795), the Kanjur (transl Schiefner), Mahāvastu, Bhadrakalpāvadāna (33), Avadānakalpalatā (65, 101) Alambusa and Nalinikā Jātakas (523, 526) The episode is discussed fully by Prof Luders in his two articles—(1) '*Die Sage von Rsyasrnga*,' in NKGWG 1897, pp, 87-135 and (2) '*Zur Sage von Rsyaśrnga*,' ibid 1901, pp 28-56, summarized by Dr Sukthankar (Notes, Mbh III 110) He has shown the chronological order of the development of the Episode as follows —

(a) Original version of the Mbh
(b) Version of the Padma Purāna, probably with partial use of the former
(c) The version of the Mbh (Vulgate) now current, containing the original nucleus

which was worked over and assimilated with the Purāna version

(d) The Rāmāyana version is later than those of the Padma Purāna

By minute comparison of the Jātaka and the Mbh versions, Prof Luders arrives at the following important conclusion —

The oldest remains of a literary version of the Rśyaśrnga legend now preserved are in the shape of the Gāthās of the Jātaka The compiler of the Mbh version had known these Pāli stanzas at least partly, and adapted them in his work with minor alterations Even the Gāthās themselves are not the original compilation of any Buddhist poet, but are the remains of the very ancient popular ākhyāna poetry.

The hermitage of Rśyaśrnga is on the bank of the Kausiki river (Mbh III 110 1, 2)—the modern river Kosī situated at Singhesvar in the Bhagalpur Dt

8[c]) जानाति for ज्ञास्यति The N MSS read प्रज्ञास्यते, possibly to avoid the difficulty of the tense

9[a]) द्वैविध्य (1) भङ्ग Cv g
(2) 2 types, one normal celibacy and the other secondary, after marriage by observing certain rules laid down in the Dharma Śāstra Cr g k t
(3) विभाग, गृहस्थो भविष्यतीत्यर्थ Cm
(4) द्वौ सीतारामौ विशेषेण ध्यायति। तस्य भाव Cś

10[b]) समभिवर्तत Augment dropped Past for future. N MSS read समभिवर्त्स्यति, just to remove the grammatical anomaly

11[b]) रोमपाद is the reading of the S MSS The N MSS however read लोमपाद as in the case of the Mbh (III 110 4 and everywhere else) Acc to MW (Dicty) लोमन् is the later form of रोमन् The S spelling is adopted in the text

[c]) अङ्ग country is the modern District of Bhagalpur For more information cf B C Law, *op. cit*, S B Chaudhuri, *op cit*, Dey, *op cit*

14[b]) Read लोकचारित्र° for लोके चारित्र°.

16[ab]) Note the hiatus between [a] and [b] which the variants try to remove

18[d]) प्रेपयिष्यति causal for primitive

19[b]) वनता° = अवनता° अ in अव is dropped Cf वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयो। The other variant is the result of not understanding the original reading

20[b]) Put a wavy line ~~ under तान् in तान्क्षमान्.

[c]) Prof Burrow's suggestion (*ibid* p 79) to read देवम् for देव is not unlikely देव (= पर्जन्य) is the reading of Cv g t ś d Ck देवम् (probably an improvement) Stop at आनीत, and a new sentence begins where देव is most appropriate Even the N subst text reads देव Cf I 9 28

21[d]) प्रदीयते प्राटीयत Cm g, भूतार्थे लट् Cm, कालसामान्ये लट् Cg, प्रदास्यते, छान्दसो लट् Ck, प्रदत्ता Ct Note his remarks प्रदास्यति Cś

9

2[c]) निरपाय Harmless All the Comm however explain it as अव्यभिचारिफल

3[b]) Cf I 1 1[a] Cr नप स्वाध्यायने रत इत्याद्युद्दिष्ट Cg has the reading and offers a different grammatical explanation The variants try to refine the original reading

5 For the status of a courtesan cf K Artha. II 27, Nātyaśāstra, 35 61–62, also 25 74–78. Kāmasūtra, I 2 17, 4 34, VI 6 54 (for the different types of a Veśyā) Also cf Śūdraka's Mrcchakatika (for Vasantasenā) Contra Manu 4 209, 219 etc

7[a]) वारमुख्या Cf सत्कृता वारमुख्या स्यात्। Amara, 2 7 The गणिकाs in v 5 above are सत्कृता (5[d])

[c]) अस्मिन्- Cr m दर्शने Cm ऋष्यशृङ्गदर्शनस्य बुद्धिस्थत्वादस्मिन्निति निर्देश ।* Cg k t वने

This verse is connected with the following line (8[ab]) Put the figure 7 after 8[ab].

8[cd]) will form a unit by itself as v 8
Cm पितुरिति तृतीयार्थे षष्ठी ।

9[d]) Ck d सत्त्व (as in text) Note the political divisions of the country—नगर and राष्ट्र Cf K Artha I 13, II 36 etc

12[a]) किं वर्तसे—(1) किंकर्मासि Ct ś d.
(2) किमर्थं वर्तसे Cg
कस्माद्धेतो Cm
(3) किंनामधेयो वर्तसे Ck

[b]) इच्छामहे Ātmanepada for Parasmaipada *metri causa* removed in NE Version but retained in NW and S Versions

It appears as remarked by Cd that the courtesans put three questions to Ṛśyaśṛnga (1) Who are you? (2) What are you doing? and (3) Why do you stay in this solitary dreadful forest? Cg has proposed three questions in a slightly different manner

13[a]) Connect तेन with अदृष्ट in अदृष्टरूपा ।

Cd supplies दृष्टा and connects it with तेन

[c]) हार्दात् कौतूहलात् Cv m —Out of curiosity

आदरात् Cr, दर्शनजस्नेहात् Cg t ś d

Note the hiatus between [c] and [d] The variants try to remove it and thereby show their secondary nature

14[d]) Cf Rām I 17 11[b] where नामकर्म as a compound word occurs (नामकर्म तथाऽकरोत् ।)

The answer to the first Q is up to नाम, to the second Q up to शुचि and to the third in 15[ab] नाम is therefore separated from कर्म To take नामकर्म here as one compound word in the sense of नामकरण as desired by Prof Burrow (JRAS, 1959 Pts I and II, p 79) is not happy, as there is no point in referring to the ceremony and as the answer to the second Q will be wanting in that case The चकार also goes against the compound The ceremony of giving name to a child is performed on the 10th or the 12th day after birth, Cf Manu 2 30, or on the 11th day according to some Śankha actually uses the word नामकर्म, like Rām I 17 11, while prescribing the ceremony, आशौचे तु व्यतिक्रान्ते नामकर्म विधीयते as quoted by Kullūka on Manu II 30

The question expects नाम and not नामकर्म All the comm separate नाम and कर्म कर्म = तप Cm g t

The comm give the Paurānika story of the birth of Ṛśyaśṛnga, Cf Mbh III 110

15[a]) आश्रमपद masculine for neuter *metri causa* This is not a case of laxity extending to the use of 'barbarous Sanskrit' as remarked by Prof Burrow (*ibid* p 78) The Epic elsewhere uses the word in the natural (neuter) gender This reading is accepted by the Cm g k t ś d where it is considered as Ārsa The variant *Āśramapade* in some S MSS and NW MSS seems to be an attempt to remove the irregularity of the gender NE MSS also changed The third Q —Why are you wandering alone in this dreadful forest?—requires a reply such as 'Here is my Āśrama', (and so I am moving here) The Nominative (and not locative, °*pade*) is therefore quite appropriate The construction in that case is quite natural

[d]) मर्षेयाम्—Comm पुल्लिङ्गनिर्देश स्त्रीस्वरूपापरिज्ञानकृत ।

16[b]) आस = बभूव Cg k t आपेन् N MSS try to remove this irregular form

18[c]) रूपे विभाण्डकात् Comm

19[c]) गृह्णाण प्रति = प्रति गृह्णाण for the change in the order cf P I 4 81 Cv इदमपि हि छन्द इव। The N MSS change this order

21[d]) Read °वासिना (as read by all S MSS and D 1 5 8 11 12 and Ck) Add to the Cr App Dt D6 °वासिनाम् D2 7 °निवासिनाम्

28[c]) Cf I 8 21[c]

29[b]) विपयम् Dd Cd (d = Devarāma)

30[d]) आविशेत् Dd Cd

31[a]) प्रविश्य Dd Cmśd

10

1[a]) च—Dd Put a wavy line ~~ under च

[d]) Read कथायामेवमब्रवीत्, so Dd

3[c]) अस्य refers to Lomapāda (all Comm except Ś who refers to Daśaratha and criticises the other view) Cf I 8 16, 21 where it is clearly stated that Śāntā was the daughter of Lomapāda The Bhāgavata P, (IX 23 8) however says that Śāntā was the daughter of Daśaratha and given to Lomapāda Harivamśa (I 31) states that Śāntā was no doubt Lompāda's daughter, and Daśaratha was another name of Lomapāda Ck refutes the view that Śāntā was the daughter of Daśaratha

4[a]) अङ्गस्य राज्ञ of the S MSS appears as अङ्गाधिपस्य in the N MSS as अङ्ग, the name of a country is expected to be in plural

5[a]) धर्मात्मन् Cg ś d Cf I 8 11[c]

6[c]) पुत्रवन्तम्—Cv पुत्रोत्पत्तिहेतुम्। Cg पुत्रप्रदानसमर्थं पुत्रयुक्त वा।

Ct पुत्रवन्तमित्यनेन 'जातपुत्र कृष्णकेशोऽग्नीनादधीन' इति विध्युक्तमग्न्याधानादिकारित्व सूचितम्। तेनाहिताग्नित्वेनार्त्विज्याधिकारस्तस्योक्त ।, so also Cś d

Cr पुत्रवन्त सजातपुत्रम्। यद्वा तपोमाहात्म्यात्पुत्रकामेष्ट्या पुत्रप्रदानसमर्थत्वात्पुत्रवन्तमित्युक्ति ।, so also Cm

11[d]) देवयुगे—कृतयुगे, all comm

12[d]) महाराज Dd

16^a) राजा = लोमपाद. The reading यथायोग्यम् (Vulgate, Guj Press ed) is not found in any of the 86 MSS collated Ct ś d as in text.

^{c}) तस्य राज्ञ —दशरथस्य

Lomapāda was a friend of Daśaratha

17^c) सबन्धकम्—यौनादिसम्बन्धकम् Ck

शान्ताया जनकपितृत्वरूप सम्बन्धम् Cg, so also Cś Ct ś quote certain verses which show that Daśaratha gave his daughter Śāntā to Lomapāda who was childless

This would show that Śāntā was originally the daughter of Daśaratha and later on adopted by Lomapāda who gave her to Ṛśyaśṛnga in marriage But this would go against 19^a where Daśaratha says to Lomapāda 'your daughter Śāntā' Ck remarks—शान्ता तव सुता राजन्। रोमपाद एव पृष्टे 'दशरथस्य कन्या शान्ता' इति प्रलपन्त किं ब्रूम। cf Asoke Chatterjee, *Śāntā's Parentage*, IHQ Vol XXXIII, No 2, June 1957, pp 146–151

^{d}) तम् = दशरथम्। Supply ऋश्यशृङ्ग as the subject of प्रत्यपूजयत्।

^{a}) प्रतिश्रुत्य—आकर्ण्य

21^b) नृपम्—लोमपादम् All comm

26^b) Read तम् for वै

27^d) उपवाहनात्—आनयनात्

28^a) = VI 111 111^c

^{c}) सह भर्त्रा— Cg अनेन पूर्वं कन्यात्वदशायामपि कदाचिदागमन व्यज्यते।*

29^b) विशेषत —Cg जनकत्वसम्बन्धात् ऋत्विजा

The N MSS read a verse in the Upajāti metre Some N MSS read it at the end of the ninth Sarga

11

1^a) बहुतिथ = Long Cf P V 2 52

^{cd}) King Daśaratha desired to perform the Aśvamedha sacrifice on the full moon day of the month of Caitra (Cg) The king started with the *Sāngrahanī Isti*

The Northern text seems to have a tinge of modernity

2^a) The older reading प्रसाद्य is simplified in some D MSS and 2 S MSS Cf II 88 30 (प्रसाद्यमान शिरसा मया स्वयम्) PW gives other references to the Rām and other works Cf अभिवाद्य प्रसादयेत्। Manu II 204 शिरसा त्वा प्रसादये। Mbh XIV 68 13^b सा त्वा प्रसाद्य शिरसा। 17^a

^{b}) विप्र refers to Ṛśyaśṛnga

^{d}) Read वै for च Dd वै

The N substitute repeats the idea of St 1.

3^{cd}) = I 11 11^{cd}

4^a) Drop Ck in l 4, Crit App The N subst gives more details and refers to Sūtra-Bhāsyas

7^c) Read धर्मार्थसहित युक्त for इद धर्मार्थसहित

8 Cv राज्ञा पूर्वं चोक्त तत्र कृत्नम्। सकल्पमात्रे सुमन्त्रकथा हि प्रस्तुता। इदानीमनुष्ठानार्थं तत्पुनरुपन्यस्यते। So also Cr m

11^{cd}) = I 11 3^{cd}

13 *Cg क्रियाभेदान्न राजपदपुनरुक्ति।[1]

14^b) सन्नियन्तु—आर्षं परस्मैपदम्। Cg k

[1] Cg gives the Vedic text laying down the procedure of releasing the horse with a retinue, and refers to Bhatta Bhāskara

15^a) The Northern region of the river Sarayū is recommended as it is isolated Cg

^{d}) यथाकल्प = यथाक्रमम् Cm g
यथाविधि = यथाशास्त्रम् Cm g

17^{ad}) Cf छिद्राण्यत्र हि वाञ्छन्ति यज्ञघ्ना ब्रह्मराक्षसा। Mbh II 11 68^{cd}

यत्पाप वर्धतेऽस्माक तत स्म ब्रह्मराक्षसा। Mbh IX 41 21^{ab}

Also Cf Mbh XIII 92 12, Yājña. S 3 2 12

Cv ब्रह्मराक्षसा यज्ञादिषु मन्त्रलोपक्रियालोपादिना राक्षसत्व प्राप्ता ब्राह्मणा उच्यन्ते।

A Brahmarākṣasa is a kind of evil demon, the ghost of a Brahmin who led an unholy life

^{cd}) Cf किंचिदेव निमित्त च भवत्यत्र क्षयावहम्। Mbh II 11 69^{cd}

21^a) गताना गतेषु- Cv k t d सप्तम्यर्थे षष्ठी। *Ck षष्ठी चानादर इति। भावमात्रेऽपि छन्दसि षष्ठी। यथान्यत्रापि।* Cm g गतेषु

Put a wavy line ~~ under ताना तु द्विजातीनां

^{c}) The NW MSS corrected विसर्जयित्वा by विसृज्य, and the NE MSS removed it altogether

12

1 In the last Vasanta season the preliminaries of the Aśvamedha were started and the horse was let loose After one year when again the Vasanta season came the King requested Vasistha to commence the actual sacrifice

Cg k give some details of the ceremonies performed during the interval of one year

2[a]) = III 46 14[c] *et al*

प्रश्रित = विनययुक्तम् (Cv r m g t)

This reading which is original is simplified in some N MSS

Cg gives a quotation from Bhatta Bhāskara

3[c]) मह्य for मम, probably *metri causa* Cm t षष्ठ्यर्थे चतुर्थी The N MSS remove the irregularity by a *new* variant

[d]) Read महान् for भवान्

4[b]) उद्यत = उपक्रान्त Shouldered

5[b]) समर्थितम् सम्यगर्थितम् Cv
प्रार्थितम् Cr m ś
मन्यक्प्रार्थितम् Cg k t

[d]) Proficient in the Science of Sacrifice, the याज्ञिकs

This and the following verses up to the end of the Chapter show the high civilization during the Rāmāyana period Cf Mbh XIV 85 25

6[a]) स्थापत्य, Science of Architecture, was one of the Upavedas It was fully developed in connection with Vedic Sacrifices The word also means ' the rank of a Sthapati ' as used in the Pañca Br (XVII 11 6 7) cf Jaim S VI 1 51, 52 for the topic of निषादस्थपति where स्थपति means a king or a headman

Cf स्थपति: कारुभेदेऽपि भूभृद्धमिधरे नृपे । Amara 3 5

Mbh I 123 10 (निषादाधिपति , father of एकलव्य)

(1) Cr स्थापत्यशब्देन अश्वमेधोपयुक्तद्रव्याद्यानयनकर्तृत्वमुच्यते । So also Cm g

(2) स्वाम्ये Cv

(3) स्थपति रथकार । तस्य भाव कर्म च स्थापत्यम् । Ck So also Ct

[d]) वर्धकि = A carpenter used in the Mbh also Cf तक्षा तु वर्धकिस्त्वष्टा । Amara, 2 11

7[a]) गणक Astrologer लेखक Cv r m g ज्योतिर्विद् Ct ś

Cf सांवत्सरो ज्योतिषिको दैवज्ञगणकावपि । Amara, 2 9

8[d]) आनीयतामिति व्यत्ययेन एकवचनम् । Cm Cv r m g d read इति (as in text) and explain the construction almost in the same way

Cv अत्र इतिशब्द: परेण सबध्यते । स चैवमर्थे वर्तते । यथेष्टिकानयनमेवमौपकार्याश्च क्रियन्ताम् ।

Cr इत्यब्रवीदिति पूर्वेण सबन्ध ।

Cm इति शब्द अब्रवीदिति पूर्वेण सबध्यते । (also Cg), यद्वा as Cv

The complicated construction of इति has been simplified by the N MSS which substitute द्विजान्

9[a]) औपकार्या —Royal palaces उपकार्या एव औपकार्या । Cv स्वार्थे तद्धितप्रत्यय Cr, also Ck, सौधोऽस्त्री राजसद्मनमुपकार्योपकारिका । Amara, 2 3

[b]) With full equipments (गुण)

[c]) Read सर्वे for सर्व°

12 Note how the preparations for the sacrifice are perfect All the people of the State, citizens and countrymen, are cordially invited by the King The relation between the King and the people was most happy Best food was to be served to the people with due respect and not in a discourteous manner (न लीलया) Members of *all* the classes (वर्णs) were received with due respect Mark the spirit of equality and universal brotherhood—an ideal State (Cf प्रीतिस्निग्धेन चेतसा St 15[b] अवज्ञया न दातव्य कस्यचिल्लीलयापि वा । St 28[ab])

14 Cv on the star passage 371 —यथाक्रमम् (14[b]) इत्यस्यानन्तर ' ते च रघु ' इत्याद्यर्धं द्रष्टव्यम् । लेखके प्रमादादुपरि न्यस्तम्

18-19 Kings of different countries in India are invited with due honour The first reference is to Janaka, the king of Mithilā, who is described as a great scholar of Vedas and Śāstras and as an *old relative* of Daśaratha

Janaka is referred to as Janaka I, the founder of the family in the Rām I 70 4, and then as Janaka II, the elder son of Rājarsi Hrasvaroman, the father of Sītā (I 12), getting Śiva's bow (I 65 12) and finding Sītā from the ground while ploughing (I 65 13 , 70)

There are many references to him in the Mbh also *e g* as a king of Videha and father of Sītā (III 258) , his discussion with (XII 18), with the Brāhmana Aśman (28), with Parāśara (279 ff) , his contest with Pratardana (100), his observation on the burning of Mithilā (171), his teaching on renunciation (XIV 32), on Tṛṣnā (III 2 , XII 268)

There is also a Janaka Daivarāti in the Mbh who carries on discussion with Yājñavalkya (XII 298 ff), his dialogue with Pañcaśikha (307), his dispute with Sulabhā (308 ff)

Further he appears in the Mbh as a son of Indradyumna, his sacrifices (III 132 ff, XII. 106[f])

In the Vedic literature he plays a considerable part (Śata Br, Jaim Br, Br Up, Kaus Up) (See Vedic Index, Vol I, pp 271–273) He was a contemporary of Yājñavalkya Vājasaneya, and had become famous for his generosity and his interest in the discussion of the nature of Brahman, as the nature of ultimate reality, in the life-time of Ajātaśatru of Kāśī

'The identification of Janaka of Videha and the father of Sītā is less open to objection, but it cannot be proved, and is somewhat doubtful' (Vedic Index, Vol I, p 273) It appears that like Yājñavalkya there were more Janakas playing a prominent part in the different periods of Indian History

Mithilā was the famous capital of the ancient kingdom of Videha It enjoys an important position in the Vedic, Jain and Buddhist literature The Brahmanical tradition makes Videha a kingdom of early times Mithilā is now identified with a small town Janakapur within the Nepal border It is named after the second king Mithi Janaka of the Videha dynasty (Bhāg IX 13 13) The Bhāg again refers to the Maithilas as skilled in the knowledge of the Ātman (IX 13 27) Cf S B Chaudhuri, *op cit* pp 163–165

20[a]) काशि, also spelt as काशी There are numerous references to the people Kāśis throughout Sanskrit and Buddhist literature They were very famous in ancient times Cf S B Chaudhuri, *op cit*, pp 60-61, B C Law, *op cit*, pp 46ff

[d]) The N MSS change the Pada—a case of polishing

21[a]) केकयराजानम् for केकयराजम् *metri causa* The Comm g k t ś d remark—समासान्तविधेरनित्यत्वाट्टजभाव ।

[c]) राजसिंह = दशरथम् The word is very often used for kings in the Mbh Cf also the Bharata—Vākya of the plays attributed to Bhāsa For केकय Cf B C Law, *op cit*, p 98, S B Chaudhuri, *op cit*,, pp 89-90

22[a]) Anga—The kingdom of Anga had its capital Campā, on the river of the same name (modern Chāndan) and the Ganges It was one of the six great cities of India, and renowed both in the Brahmanic and Buddhist literature It was a powerful kingdom before the time of the Buddha In Buddha's time it lost her political power for good

Cf B C Law, *op cit*, pp 43-44, S B Chaudhari, *op cit*, pp 180 ff

23[ab]) Cf II 10 37 The Sindhu refers to the Indus The Sauvīra or the Sindhu—Sauvīra (mentioned together even in the Mbh VI 10 52) was situated on the Indus and the Jhelum (Cf Mbh XIV 77-78, in the NW) Pānini mentions Sauvīra and Suvīra (IV 2 76, 1 148) Saurāṣtra (mentioned as Surāstra in the Mbh VI 10 47, XIV 83 12-13 situated in W India) refers to the modern Kathiawar (cf Soratha) These countries are described as *Prācīna* which is explained by the Comm as 'eastern' The kingdoms are definitely situated West to Ayodhyā To avoid this difficulty the word may be taken in the sense of 'old' which is fairly known during the Rāmāyana age But the word *Dākṣinātya* in c suggests that the author has got the idea of directions in his mind and should have used the word (prācīna) in the sense of 'eastern' At any rate it seems to be an error, which appears in the Mbh also (II 23 & 24) They are mentioned in Western India in Brhat-Samhitā Sindhu—Sauvīra is put in the North and Saurāstra in the West (Kirfel, *op cit*, pp 44, 47 48) Curiously there are no variants of the word *prācīna*

[cd]) A reference to Southern kings Note that particular names are not mentioned, a general statement only

29[c]) रत्नानि—Best things The specialities of their countries were brought by the kings as a present to Daśaratha (cf Mbh II 31 4) where the kings who attended the Rājasūya sacrifice performed by Yudhisthira brought various presents The Mbh (II 24–29) refers to the valuable gifts of the kings defeated by the Pāndavas in the four parts of the country, which give us a good idea of the economic condition of ancient India.

[d]) उपयाता (Cf St 20[c]) is substituted by उपागाता —a simpler reading—in the N MSS A case of refinement !

13

Cf Mbh. II 8 where Nārada enumerates the names of the kings who performed the Aśvamedha sacrifice and got the reward

In the preceding Sarga we are told that the period of one year after the discharge of the horse was over and kings had arrived to attend the Horse-Sacrifice During the period of one year several ceremonies which are prescribed in the Brāhmanas and the Śrauta Sūtras are regularly performed till the return of the horse Cg shows how the horse is wandering for one year and how certain ceremonies are performed on the way.

The present Sarga gives more details of the Sacrifice Cf Mbh 14 88 where the Aśvamedha Sacrifice is described in a similar way

^{a}) Ṛśyaśṛnga is the leader of the sacrifice, the chief priest, Brahmā

1^{a}) = I 47 2^{a}

2^{b}) Read कर्म for क्रम.

3^{b}) The priests were proficient in the Vedic lore They not only studied the Vedas but also grasped their sense and significance.

^{cd}) विधि = Vedic injunction
न्याय = The Mīmāmsā Śāstra, its principles and maxims
शास्त्र = The Kalpa-Sūtras which give *all* the details
परिक्रामन्ति = perform, start

4^{ab}) The Pravargya and the Upasads are the names of certain ceremonies to be performed in the Soma sacrifice and described in the Taitti Āranyaka, the Śatapatha Brā and the Kalpa-Sūtras The Pravargya ceremony is so called because the pouring of milk in the hot ghee in the Mahāvrata vessel is called *pravṛñjana* cf Mbh XIV 88 21 For a simple exposition of these two ceremonies cf Chinnasvami Sastri, *op cit* pp 62–65

Keith, RPV 332–333, 327–328

Kane, H D II 2, pp 1147–51, 1151–52

5 The three Savanas also were performed The S MSS and the allied D MSS insert after 5 four lines which supply more details It is interesting to note that Cv r m g k do not comment on them Cf. Mbh XIV 88 22

6 The whole performance was perfect, free from fault, assuring the reward of the sacrifice Cf Mbh XIV 88.20.

^{c}) मन्त्रवत् = मन्त्रवत्—all Comm

7^{d}) Note that a learned Brahmin has one hundred pupils by his side

8^{b}) नाथवन्त = शूद्रा

^{d}) श्रमणा = सन्न्यासिन A reference to Buddhistic Sannyāsins, as suggested by Ct, may not be happy in the Vedic Sacrifice

10 Cp Mbh XIV 89 43

12^{cd}) Note the hiatus between c and d

14^{b}) हेतुवाद = Philosophical and ritualistic discussion, the *brahmodya* Such discussions, which formed an interesting part during interval in Vedic sacrifices, later on developed into Upanisadic Philosophy Cp Mbh XIV. 85 27

15^{b}) गस्तर = A sacrifice. Cg. आस्तीर्णबर्हिषि. (Cp. Mbh XIV 88 25^{a}, 38^{d} (Cn on st 25 सन्तरे इष्टकाना चयनार्ये स्थण्डिलरचने)

16 Cp Mbh. XIV 88 26

17 Twenty-one sacrificial posts are to be raised from the northern corner to the southern corner of the Altar in the Aśvamedha sacrifice The principal post to which the horse is tied is made of the Rājjudala tree and is fixed just to the east of the Āhavanīya Fire It is otherwise known as *agnistha* Two posts made of Devadar wood are *implanted to the north and south of the chief post* Then other eighteen posts, three groups of six each prepared from Bilva, Khadira and Palāśa trees respectively, are also raised, making the total twenty-one Cp Mbh XIV 88 27-29

^{a}) यूपोच्छ्रय = Raising of the sacrificial post or posts

^{d}) पर्णिन् = पलाश

18^{a}) श्लेष्मातक tree is otherwise known as राज्जुदाल Cf Mbh XIV 88 28.

^{d}) At a distance of two arms separated, the two posts were raised on the two sides of the chief post

Note the order of words in the compound बाहु°

19^{d}) भवन् for अभवन् (Comm), *metri causa* Or it may be a case of double crasis *metri causa* Cf. इष्टका काञ्चनीश्चात्र चयनार्थं कृताभवन् । Mbh XIV 88 31

21 Cf Mbh XIV 88 30

22 Put the No 22 after शुल्वकर्मणि

23 Put the No 23 after °दशात्मक St 24 will consist of three lines. Cf Mbh XIV 88 32

24 Cf Mbh XIV 88 33-35

*) शामित्र = The place fixed for killing the animal to be offered in a sacrifice, to the north of Uttaravedi, near the seats of Āgnīdhra and Adhvaryu priests

25 Cf Mbh XIV 88 35

The number of animals varies with different authorities, *e g* 390, 360, 349 The animals are of two classes, village animals (*grāmya*) and forest animals (*āranya*) The wild animals are not killed but allowed to return to the forest after the fire had been carried round them, while the tame animals are killed

26 Cf Mbh. XIV 89 1

The present verse shows that Kausalyā killed the horse by three swords, Kṛpānas The Vedic texts of the Aśvamedha, however, do not enjoin the immolation of the horse on the chief queen who is later on brought near the dead horse by the Adhvaryu priest Cf श्यामूलेन (v l स्यामूल) क्षौमेण वाश्व संज्ञपयन्ति। Āpastamba तार्प्येण सज्ञप्यमानम्-। Baudhāyana

Here it is the *tārpya*—prepared from a vegetable substance called *tṛpā*—which is used for killing the animal and not a *kṛpāna* The Rāmāyana seems to follow a new procedure Cd ś t, however, give a quotation from some Sūtra work in support of the procedure महिष्यश्वास्यासिना कल्पयन्ति Cg on the other hand remarks that Kausalyā chalked out the paths (*asi-patha*) with three golden needles on the body of the horse Cg further quotes the following authority—पत्नयोऽश्वस्यापि पथान् कल्पयन्ति प्राक् क्रोडात् प्रत्यक्छ्रोणि । इति सूत्रात्।

The lines drawn are intended to serve the sacrificer as bridges to the heavenly world and secure for him people and royal power, the needles (of gold, silver and copper) standing for the people and the *Aśvamedha* sacrifice itself the royal power N N Law, *op cit*, p 109

27 Cp Mbh XIV 89 2 where Draupadī is made to lie down near the dead horse

28 महिषी = a consecrated queen वावाता = a favourite wife परिवृत्ता (or °त्ती) a former favourite but now neglected, or acc to others one who has borne no son

The three queens of the king are connected with the horse by the priests The correct word for परिवृत्ति (a wife abandoned by the king) is परिवृत्ती, which is not found in any MS PW mentions the word परिवृत्ती in the right sense and remarks that परिवृत्ति is a wrong form of परिवित्ति It appears that the original word परिवृत्ती was changed into परिवृत्ति in the MSS as its technical meaning was not understood at an early stage It is necessary to emend the word as परिवृत्त्या ‹ against the evidence of MSS.

The Śat Br (XIII 4 1 8) mentions four queens चतस्रो जाया उपक्लृप्ता भवन्ति। महिषी वावाता परिवृक्ता पालागली । The पालागली is the fourth and lowest wife of the king She is the daughter of a messenger, or courier

29 Cf Mbh XIV 89 3-4

ᵃ) पतत्री = A horse

The horse has no omentum (वपा), one, therefore, takes out fat (मेद known as चन्द्र)

The above-mentioned passage in the Mbh refers to वपा There are no variants also in our case

32 The animals are cut into pieces for preparing an offering on the leaves and branches of Plakṣa trees, while the chief victim, the horse, is cut on the branch of Vetasa (reed) The St refers to the Avadāna (cutting) ceremony

33 See *Supra* all the references to the Brāhmanas and the Kalpasūtras dealing with the Aśvamedha sacrifice The XIIIth Kānda of the Śat Br gives a full treatment of the sacrifice

Cf स (प्रजापति) एतमश्वमेध त्रिरात्र यज्ञक्रतुमपश्यत्। Ś Br. XIII 4 1 1, राजा वा एष यज्ञाना यदश्वमेध । Ś Br XIII. 2 2 1

There are three Sutyās, or Soma-days at the Aśvamedha, *viz* (1) an Agniṣtoma, (2) an Ukthya, and (3) an Atirātra—the most important of which is the central day The first day offers no special features, as compared with the ordinary Agniṣtoma, except that the stotras are chanted on 'Catuṣtoma' model (cf चतुष्टोमस्तोमो भवति। Ś Br XIII 3 1 4 and Eggeling's Note thereon, S B E Vol XLIV, pp 329ff)

35 Other sacrifices such as Jyotiṣtoma prescribed in the scriptural texts were also performed Cg तत्क्रमेण (= चयनादि) श्रेका पठितव्या । व्युत्क्रमपाठो लेखकप्रमादकृत । अपिरेव वा क्रममविवक्षन् प्रणिनाय ।

36 Dakṣinā is given to the priests—the most important item of the sacrifice

37 It was Prajāpati who performed the Aśvamedha sacrifice Cf Ś Br XIII 4 1 1 quoted on St 33 above

40 Mark the Ideal of the Brahmin priests—devotion to study निष्क्रय = Price

*Cm निष्क्रयते अनेनेति व्युत्पत्त्या मूल्यमुच्यते ।

41 The cows and golden and silver coins were common currency in ancient India.

14

The Aśvamedha, it is believed, has removed all the sins that came in the way of the birth of a son Now the king performs the sacrifice recommended by Sumantra, and worships the Lord Himself for getting a son (Cg)

1^a) मेधावी = अतीन्द्रियार्थदर्शी Cm

^{c}) लब्धसंज्ञ = 1 प्राप्तनिश्चय Cm
2 प्राप्तस्मृति Cg

^{d}) वेदज्ञ = अथर्वणवेदज्ञ Cg, evidently in the light of 2^c Other Comm take the general sense

2^b) = 3^b

6-7 For Brahman's boon to Rāvana cf VII 10 For the significance of the name Rāvana cf VII 16 The Uttarakānda gives a detailed account of Rāvana, Hanuman, Rāma, Sītā and Vālmīki It seems to have been added at a very early stage as it is known to Kālidāsa and Bhavabhūti It is evidently meant for completing the story of the Rāmāyana

16 The arrival of Visnu and his promise to be born as Rāma (in the Sarga 15) introduce an element of Visnu's incarnation which was, in all probability, unknown to the author of the Epic, who contemplates Rāma as an *ideal man*

16 Note that Cg k do not comment on 458*, and that no comm is available on 460*

18 The NE version has a longer substitute passage

19^d) Cp I 15 3^d

20 The NE version has a longer substitute passage

The S Recension has inserted 20 lines

21^c) विरावण—*Cv लोकान् विशेषेण रावयति व्याक्रोशतीति रावण ।

The S MSS insert one additional verse at the end

15

1^b) नियुक्त (1) प्रार्थित Cm t ś
(2) इत्याश्रितपारतन्त्र्यमुच्यते । Cg t
(3) अत्र नियोगपदप्रयोगो द्वादशादित्यकनिष्ठस्योपेन्द्रस्य विष्णोरवतार्यमाणत्वात् । Cv

2^a) उपाय —* Cv उपाय अवान्तरोपाय । मानुष्ये मति केनावान्तरेणोपायेन रावण हनिष्यामीति केचिद्व्याचक्षते ।

3^d) Cf I 14 19^d

9^c) भूत पुरुषविशेष, the प्राजापत्य नर mentioned in 14^c later on Mark the style of the description in St. 10-12

10^{cd}) Note the long compound consisting of the whole hemistich

^{a}) पायस —Rice boiled in milk with sugar Cf अतप्तनण्डुलैर्धौत परिमृष्टो घृतेन च । खण्डयुक्तेन दुग्धेन पाचित पायसो भवेत् ॥ Pākarājeśvara (as quoted in Apte's Sk Dicty, Revised ed, Poona, 1958)

19^b) Separate तान् from प्रतिगृह्य

21^{cd}) Contrast II 118 34

23 A beautiful description, anticipating Rāmacandra !

25 Put the figure 25 after पुत्रार्थकारणात्—a stanza of three lines

26 Put the figure 26 after महीपति

27 This st consists of one line only

The S MSS have two additional verses in a *different* metre at the end

16

1 Note the element of the Incarnation theory The gods also are asked by Brahmā to play the part of allies in the new incarnation of Viṣnu

4^b) संहननम्—Body

7 The Vānaras represented a tribe with monkey—like faces Cf the term वानरास्या (Name of a tribe) Mbh VI 10 43 Sörensen (Index Mbh)

registers वानव (?) (वानवा), a people, read by K MSS. in the Crit Ed (Mbh VI 60 43)

Some scholars hold the view that the people worshipped a monkey as their family deity and consequently they were known as Vānaras The question of the tail of the Vānaras described in the Rām may present some difficulty unless it is taken in a figuritive sense referring to the loin-cloth hanging down at the back Some Anthropologists are of the opinion that some aboriginal tribes had a genuine tail

10[a]) Cf V 22 26

20[a]) Read °कूटकल्पै— for °तुल्यकायै— The NW Version omits this verse

17

5 After St 5, the S MSS give the horoscope of Rāma with five planets in the ascendant position (the Sun, Mars, Saturn, Jupiter and Venus) with the Moon and Jupiter in the Karka Rāśi in the Lagna The Naksatra is Punarvasu presided over by Aditi This ideal horoscope appears to be a later addition

7 = 2 1 8

8 Cd has quoted extensively passages from Padma Purāna and other works to show the divinity of the four brothers

11[b]) नामकर्म cf I 9 14[d]
14[a]) Cf II 1 5
15[ab]) Cf II 1 6
[ab]) Cf II 2 19
[b]) Cf बहिश्चरा प्राणा, very common in Sanskrit works

17[d]) Note that Rāma is mentioned as Purusottama

20[cd]) Cf IV 4 7, VII 2 4
22[a]) = I 72 6[a], II 63 1[c]

23 Visvāmitra ('a friend of all', cf P VI 3 130) is a well-known Ṛsi in the Rgveda He is recognized by tradition as the author of the third Mandala of the RV For details see Vedic Index, Vol II, pp 310–312 He plays an important role in the Mbh and the Purānas as in the Rām Cf Rām I 50 ff for the account of Viśvāmitra The Purāna Index, Vol III, pp 278–9

27[d]) = III 7 13, VII 101. 17 Cf II 103. 30

28[d]) उपहारयत्—वसिष्ठेनेति शेष । Cm

Other Comm take the causal in the primitive sense.

34[e]) = III 74 11[c]

35 For Viśvāmitra's becoming a Brahmarsi cf I 64, Mbh I 165 44

39[c]) Cf प्रथितगुणयशसा भाससोमिल्लकविपुत्रादीना प्रबन्धानतिक्रम्य Mālavikāgnimitra, I.

18

13[c]) Cf सत्य ते प्रतिजाने । BhG 18 65
17[d]) Cf I 19 2

19

2[b]) Cf I 18 17, II. 98.10, VI 4 95

3[a]) अक्षौहिणी Cf P VI. 1 89 and the Vārtika thereon It is a large army consisting of 21870 chariots, 21870 elephants, 65610 horses, and 109350 foot-soldiers

8 Anticipation of future events

9[c]) चतुरङ्ग—The army in ancient India consisted of four parts—chariots, elephants, horses and infantry

10[a]) Daśaratha is 60,000 years old!

15 A detailed account of Rāvana appears in the Uttarkānda which is consequently later than the Bālakānda

23[a]) अमरप्रख्य—Ct d अमरतुल्यरूपमेव नत्वमरमिति तात्पर्यम् ।

20

6[b]) Cf VII 101 17

7[c]) For स्वधर्म cf BhG 2 31, 33, 3 35, 18 47 The Rām like the Mbh, and the BhG in particular, upholds the Ideal of *Svadharma*

10[a]) Cf VI 128 34

13 The verse is little bit complicated. The NE version has simplified it The natural construction seems to be like this—All the missiles were with Krśāśva, he had very religious sons, the missiles were given (by Krśāśva) to Kauśika when he was ruling Cm t ś दत्ता शिवेनेति शेष ।

[c]) दत्ता for दत्तानि *metri causa*

[d]) प्रशासति for प्रशासित *metri causa*
Ct ś—Archaic form

14[c]) Read नैक° for नक्र°

21

3^{a}) Cf I 25 21^{c}, 76 4^{d}, II 39 19^{d}, 40 4^{d}, IV 20 19^{c}, VI 91 12^{a} Mbh XIII 14 133 Smelling the head is the traditional embrace often referred to in the Sanskrit literature A similar custom was common with the Jews in ancient times, evidently based on Genesis XXVII 27

7^{b}) शोभयानौ —for regular शोभमानौ Cg describes it as archaic. Ctś defend it on the ground of आगमशास्त्रमनित्यम्

^{d}) Cf VI 80 20 The two sons of Agni are Skanda and Viśākha

8^{d}) = VI. 47 21 For the Agnivaṃśa cf Mbh III. 212 ff

9^{a}) = VII 110 1^{a}

10^{b}) = I 23 3^{d}, 67 17^{d}, 72 18^{d}, 21^{d}, 75 16^{d} does not occur in other Kāndas

^{d}) Balā and Atibalā are the two master Vidyās, (" the mothers of all knowledge " I 21 14), or mystical lores of the Pāñcarātra Samhitās and Tantrik works which deal with the mysterious significance of the letters of the alphabet and various diagrams The whole literature is very interesting from the view-point of mysticism, asceticism, magic and sorcery

Viśvāmitra is credited with the authorship of a Pāñcarātra Samhitā (cf Schrader, Introduction to the Pāñcarātra, p 10) the MSS of which are preserved in the Oriental Institute, Baroda, Adyar Library and the Govt O M Library, Madras A critical edition of the work is under preparation for the Gaekwad's Oriental Series

Balā and Atibalā are again mentioned in the medical works of Caraka, Suśruta and Vāgbhaṭṭa as particular herbs —*Sida Cordifolia* and *Abutilon indicum* respectively

The subject of the efficacy of Mantras is now engaging the attention of scholars for scientific investigation

16^{cd}) Supply मम बुद्धि after प्रदातुम् (cf Ctś), or better take प्रदातुम् in the passive sense which is not uncommon in the Epics, ' you are no doubt fit to be taught these two lores '

22

1^{a}) = I 30 2^{a}, II 47 1^{a}, 52 1^{a}, 54 36^{a}, VII 109 1^{a} A common expression in the Mbh also

11^{c}) कृतोद्वाह has been variously explained by the comm

(1) करिष्यमाणोद्वाहम् Cm
(2) कृतपार्वतीपरिणयम्। कृतोद्वाहमिति क्रियाविशेषणम्। यदा अय कृतोद्वाहो भवति तदा त । Cg
(3) समाप्ते कृताभ्युत्थानम् Ct
(4) उत् = परमात्मा as stated in the Upaniṣads, उदि नराकृतिद्विभुजपरमात्मरघुनाथविचारे वाह प्रयत्नो येन । Cś

Kālidāsa's version of the story in the Kumārasambhava (III) suggests that Cm's explanation (past for future, probably *metri causa*) is correct

Cf Kumārasambhava, III 35-72 (भस्मावशेष मदन चकार।)

14^{a}) Cf त्वमनङ्ग कथमक्षता रति । Kumāra III 9

^{cd}) Cf Mbh. I 98 32 Crit App 1042* (= Mbh I 104 54, Citraśālā Press Ed) where it is stated that the अङ्ग country is so called because it was ruled by अङ्ग

18^{d}) = I 28 16^{d}

23

3^{d}) = I 21 10^{b}

9^{a}) तस्यायम् — Double Sandhi, quite common in the Epics The Comm call it Ārṣa

12^{d}) Read °स्तै for °स्तं

16^{c}) The Malada and the Karūṣa countries embraced a great portion of the modern Baghelkhand—Mirzapur—Shahabad region, mentioned in the Mbh VI 10 39, 48 Cf S B Chaudhuri, *op cit*, pp 37-38, B C Law, *op cit*, pp 225-226.

30^{d}) = II 42 34^{d}

24

1^{a}) = I 28 1^{a}
9^{b}) = IV 41 16^{b}, VII 31 1^{d}, 76 23^{d}
13^{c}) = I 25 5^{a}
19^{a}) एतै एतादृशै । Cm g t

25

5^{a}) = I 24 13^{c}

13 The S MSS insert after St 13 a passage of 23 lines (App I, No 5) which give a detailed description of the fight

14^{ab}) Cf VI 88 10, 101 19, VII 22 21

18^{a}) Read °पते कृशाश्वस्य for °भूशाश्वस्य Cf I 20 13^{a}.

Cf Matsya P 47 105ff (ĀSS Poona), Muir, OST Vol IV, pp 151ff

20^{d}) प्रवर्तते — प्राप्ता Cm स्मेतिशेष Ct

21^{c}) Cf I 21 3^{a}

26

1^{a}) उष्य for उषित्वा, *metri causa*

3^{d}) जयिष्यसि जेष्यसि, Causal in the primitive sense स्वार्थे णिच् Cg

4 Cp Drona's receiving Astras from Bhārgava Mbh I 121 5,6

For the demonstration of the *Astravidyā* cf Mbh I 124-127 For the lists of weapons cf Mbh V 152, VII 153 etc Cf also E W Hopkins, The Social and Military Position of the Ruling Caste in Ancient India, pp 269-303 (JAOS 13, 1889)

6 Put figure 6 after °मनुत्तमम्, 7 after तथैव च and 8 after ददाम्यहमनुत्तमम्

16^{ef}) Sr Gorresio omits this line although it is found even in our Maithilī and Bengali MSS

23^{b}) सर्वे = अस्त्रदेवा

^{c}) स्मशब्दो हेत्वर्थे Cg

24^{b}) समालभ्य = touching

^{c}) मानसा — मनोनुसारिण Cm

27

9^{a}) Read कृशाश्व° for भृशाश्व°

11^{c}) स्म for स्मः आर्षे सलोप Cg आर्षम् Ct Cf I 27 17^{a}

15^{a}) Cf V 57 28

15^{c}) वृक्षषण्डम् = वृक्षसमूहम् Cm

17^{a}) स्म for स्म, cf I 27 11^{c}

28

1^{a}) = I 24 1^{a}

2 For Visnu's incarnation of Vāmana cf Mbh II 47 8, III 273 61 (Kumbhakonam ed, om in the cr ed), Bhāg VIII 13 and 18, Padma P 4 1, 6 267

3 Cf Bhāg P VIII 13 12

7 In the App I (No 6) the lines 7 and 8 may be compared with BhG 11 15 ff which is no doubt older Cf Kirfel, Rāmāyana Bālakānda und Purāna, (Die Welt Des Orients, 1947, p 128)

9^{a}) = VII 110 16^{a}

10 The three strides of Visnu are often referred to in the hymns of the RV addressed to Visnu cf RV I 154, 155 etc, Macdonell, Ved Myth pp 37-42, Nirukta, 12 19 where the views of ancient mythologians, Aurnavābha and Śākapūni, are cited

14^{a}) गच्छामहे — Change of Pada, *metri causa*

18^{a}) दीक्षा — Consecration, the necessary initial ceremony in every sacrifice Cf Keith, RPV Vol I, pp 300-3, "The Dīkṣā has obvious affinities with the ceremonies, which all over the world have been used to spread that feeling of ecstasy which makes man akin to the divine, and of which the Bacchic rites of Greece present the most obvious and convincing parallel It is not, of course, in any sense irreligious or opposed to religious feeling, it is the same spirit as that of mysticism throughout all ages and among all peoples." Keith, *op cit* p 301

One who has taken a Dīkṣā in a sacrifice is cut off from the outside world and even from the home and is supposed to assume a different—spiritual—form

29

Viśvāmitra's sacrifice is referred to in the Rām III 38 3 (Vulgate), cf Bhāg P 9 10 5

6^{a}) उपामाचक्रतु — परस्मैपदमार्षम् Cm Change of Pada *metri causa*

^{b}) यतौ — सनद्धौ

परमधन्विनौ — व्रीह्यादित्वादिनि Cg t

7^{a}) = I 62 9^{a}

8^{b}) उपाध्यायो विश्वामित्र । पुरोहिता ऋत्विज । Cv m,g Ś

15^{a}) स तेन—The initial letter स stands, according to the Comm, for the second letter of the Gāyatrī Mantra

^{cd}) There is probably a reference to the Bay of Bengal

16^{a}) दृश्य irregular for दृष्ट्वा—such irregularity is very common in both the Epics

22^{c}) निरीतिका Free from calamities Cf the Bharatavākya of Kālidāsa's Mālavikāgnimitra, V 20, also Raghu I 63

Generally six public calamities are enumerated—(1) excessive rain, (2) absence of rain, droughts, (3) locusts, (4) rats (in fields), (5) parrots (eating and destroying ears of corn), and (6) foreign invasions.

30

3[b]) = III 32.5, VI 50 36, VII 108 12 Cf. III. 26 5, VI 89 41

12[d]) सुनाभ शोभनमध्यम् Cm

सर्वदेवतै —Instrumental for Dative, *metri causa*

16[b]) अनुसारिणाम्—उक्तदिगनुसारिणाम्, पश्चाद्गामिनां वा। Cm ś Cg reads अनुसारिणम्

17[b]) Read सिद्धाश्रमनिवासिन

[c]) VI 65 34[c], 128 35[c]

31

1[a]) For कुशनाभ cf Bhāg IX 15 4, Vi P 4 7 8

[ef]) Cf Brahmāṇḍa P 2 66 32[b], Vāmana P 91. 68[b]. Kirfel, P P, p 361 6[b] (Cf Kirfel's, Art Rāmāyana Bālakānda und Purāna, p 126)

2[c]) पालनम्—प्रजापालनम्

4[b]) कौशाम्बी—Modern Kosam, an old village on the left bank of the Jumna, about thirty miles to the west of Allahabad Gautama Buddha stayed here, and Vararuci was born in this place Cf. Dey, Geog Dicty

18[d]) Separate स्वय from वरम्

The verse means—may not my father ruin you, do not insult him, we shall get our husband according to Dharma

22[d]) वेष्टन्त reeling due to Vāyu Cf वेष्टमानम् I 2 11[b] Mbh V 47 42 and Dr S K De's remark (p 729) that समवेष्टन्ते = turn round, shrink, cf Mbh V 34 27[c] where Cd.a explain the word as सङ्कुचन्ति

19 The father has got every right over his daughters, as in ancient Rome.

20[d]) प्रभु वायु

32

8 On the glorification of *Kṣamā* cf Mbh I 38 9, 10, III 30 31-47

14[a]) काल्ययोगेन cf ततस्तेन समागम्य काल्ययोगेन केनचित्। Mbh III 107 25[ab]

18 For Brahmadatta cf Mbh II 8 19, 22, XII 137 (Dialogue between Brahmadatta and Pūjanī)

19 Kāmpilya—It was the capital of Drupada (Mbh I 128 15) who was the king of South Pañcāla It is referred to in the Jain and the Buddhist literature also

Cf B C Law, *op cit* pp 91-93. Cf Svapnavāsavadattā, 5 (for Vidūṣaka's funny statement on Brahmadatta and Kāmpilya)

23[a]) Cf Cg k—कन्या as आर्ष for कन्या

33

1 Cf Rām I. 14 3

6 For the account of Viśvāmitra's family cf Mbh XIII 4, Matsya P. 198.

7 Cf Mbh XIII 4.

8 For Kauśikī cf Varāha P 140, Dey, Geog Dicty, p 97

15-18 Note the beautiful description of the approaching night

20[d]) समुपसेवते—भूते लट् स्मशब्दो वाध्याहार्य। Cv

34

4 Cf Mbh III 83 8,9 For Śona cf Dey, *op cit* p 188 Both the forms, Śona and Śonā, are current and supported by MSS

5 ∴Cv सनरिष्यामहे वयमित्यत· परमेवमुक्तान्तु इत्येतदर्धं द्रष्टव्यम्। एतच्च लेखकदोषेण कोशेषु पतितम्।∴

7[d]) Note the hiatus within the Pāda

10 The account of the Ganges, which has no direct bearing on the story of Rāma and which seems to be a late addition, appears in *all* the MSS of Rām and is consequently embodied in the Critical Text

For the account of the Ganges cf Mbh III 107 ff, Bhāg V 17, IX 9, Mārkandeya P 53.

Note that Agni P (V 5) does not refer to the story of Sagara and Gangā

12[a]) Cf Kumārasambhava 1 1-17

18 Cf Kumāra 5 1-30

35

9[cd]) Cf BhG 4 34.

13[d]) निर्वाणम् = सुखम् Peace Cf Āruṇika Up 5, BhG 2 72, 5. 24-26, 6 15

The word Nirvāṇa used not in the technical sense of Buddhism but in the general sense of peace or happiness shows the pre-Buddhistic age of the Rāmāyana as in the case of the BhG

18 For the birth of Kārtikeya cf Kumāra

a) शरवणम्—For the change of न् into ण् cf P. VIII 4 5 Cf Kumāra 10 59, 60, 11. 12, 13

36

2c) In the Crit App separate अत from पाठा°, and सुरा from राम, and put a *danda* after पाठ ।

6b) पत्निषु for पत्नीषु *metri causa* Chāndasa Cśt

13d) अवकीर्यत—अवाकिरत् । आर्ष इयन् Cv g

18d) हिरण्यम्—रजतम् । Cv- रजतेऽपि हिरण्यशब्दो वर्तते ।

19b) अभिजायत (Dd, Cd also) for अभ्यजायत

31c) कुमारसंभव —This has supplied to Kālidāsa even the title of his work

37

The present Sarga describes the birth of Sagara's sons The same account again appears, of course in a shorter version, in the Ayodhyākāṇḍa, 36 19-25 (Vulgate), and their comparison would show that the present form of the story is later than the story in the Ayodhyākānda This may naturally suggest that the Bālakāṇḍa is a late addition

For a full discussion of this problem cf Jacobi, *Das Rāmāyana*, pp 27 ff, footnote on p 28 ('On the same ground "the Descent of Gangā" I 38-44 (Vulgate) should be a special and interpolated part because it also ends with a Śravanaphala'), Lesny', *Über des Purāna artige Gepräge des Bālakānda* (ZDMG Vol LXVII, 1913, pp 497-500), and Kirfel, *Rāmāyana Bālakānda und Purāna*, (Die Welt des Orients, 1947, pp 113-128) Lesny' compares some of the verses of this Sarga with the corresponding verses (identical or similar) from the Harivamśa (1 14-15) and the Visṇu Purāna (4 3)

Kirfel has treated the subject exhaustively, comparing the verses not only of the present Sarga but also of the other Sargas (45, 46 and 70) with the verses from his most valuable book, *Das Purāna Pañcalaksana*, (P P) The comparison clearly shows the relative position of the Bālakānda The appearance of the subject-matter, which forms a natural part of the Purānas, in the Bālakāṇḍa, where it is not expected, may suggest the lateness of the first Kānda of the Rāmāyana

For the story of Sagara and his sons cf Mbh III 104-107, XII 29 122-128, Harivamśa 1 14-15 (Citraśālā Press ed), Visnu P 4 3-4, Bhāg P IX 8, Vāyu P 88, Brahma P 8 etc Sagara is so called as he was born with poison (*gara*), Hariv 1 14 8 Cf Rām I 69 25

3-4 Compared by Lesny' and Kirfel Cf Hariv 1 15 3-4 Viṣnu P 4 4 1 Kirfel, *op cit* P P f 328ff, vv 64, 65

4a) अरिष्टनेमिदुहिता—cf Hariv 1 15 3 अरिष्टनेमि कश्यप comm cf Viṣnu P 4 1 (कश्यपदुहिता)

5d) The भृगु°, popularly known as भृगुतुङ्ग (cf. I 60 11), is a mountain in Nepal on the eastern bank of the Gaṇḍakī which was the hermitage of Bhṛgu Cf Rām I. 60 11, Mbh I. 207 2, III, 82 45, 130 16, XIII 25 18, Varāha P 146

8 Compared by Lesny' and Kirfel
Cf Hariv 1 15 4-5 (वशधरम्)
Viṣnu P 4 4 3 (वशधरम्)
Kirfel, P P. p 329, v 66 (वशकर्तारम्)

10c) इच्छावहे for इच्छाव, *metri causa*

13-14 Compared by Kirfel cf Kirfel, P P p 329, vv 67, 67_1

16-22 Compared by Lesny' and Kirfel cf Kirfel, P P pp 330-331, vv 68-74

16 Cf Hariv, 1 15 6 Visnu P 4 4 3

17-18 Cf Hariv, 1 15 7-9, Viṣnu P 4 4 3

17b) गर्भतुम्बम्- गर्भपिण्डम् Cv वृत्ताकार गर्भपिण्डम्

19-21 The account of Asamañjasa is found neither in the Harivamśa nor in the Viṣnu P, but appears in the late Bhāgavata P (IX 8 17)

20 Cf Rām II 36 19 (Vulgate).

a) Lesny' reads Naraśreṣṭha (Vocative, as in text).

22 For Amśumān cf Hariv 1 15 13

38

For Sagara's performance of the Aśvamedha cf Mbh III 105

1d) cf III 13 9, V 39 44

5 cf Manu 2 21, 23

18 Composed by Lesny' cf Visnu P 4 4 9
The Hariv (1 14 23) has a different passage which may be compared with Rām I 39 11-12

39

2 For Vāsudeva Kapila burning the sons of Sagara cf Mbh III 101 2-3, Hariv I 14 24 Śankara-Bhāsya on Br Sū II I I.

4 33 gods are —8 Vasus, 11 Rudras, 12 Ādityas and 2 Aśvins, or Indra and Prajāpati (acc. to Bṛ Up 3 9 2)

Other authorities mention three gods only Cf Ait Brā 2 17, Kauś Br, 8 8, Nirukta, 7 1

5[d]) Read °निस्वन for °नि स्वन°.

8[a]) पश्यामहे for पश्याम, *metri causa*

[c]) करिष्याम for करिष्याम Visarga dropped, not uncommon in the Epics

12[c]) On दिशागजम् cf Jacobi, *op cit* pp 6 ff, Cg t take the word Diśā as ending in ā Cf Pāli *disā* and *disāgajā* (Abhidhānappadīpikā, 1 29–30)

16[b]) On दिशापालम् cf Jacobi, *op cit* pp 6 ff

19[c]) दिशागज occurs in Rām I 40 7, 9, 10 Cf Jacobi, *op cit* pp 6 ff for its significance

20[d]) सोमवती Northern direction PW refers to this passage Soma is the name of Kubera (Apte, Sk-Eng Dicty [2]) Presided over by the moon (with *diś* f) 'the North' (MW, who also refers to our passage)

The variants are for clarification Dd, Cd as in text ('Northern' Cd)

25[a]) Dd, Cd as in text (यज्ञहनम्)

26 27 All the N mss omit these two stanzas, a wavy line is, therefore, put in the margin against them The stanzas are embodied in the text to connect St 25 with the last St (28)

40

1[c]) नप्तारम् —Sagara's grandson Amśumān

7[d]) Cf Notes on I 39 12

9[c]) आमनञ्ज —The son of अमनञ्ज Cg t इत्यभाव आर्ष। Cś, however, remarks आमनञ्जशब्द शिवाद्यणन्त

16[d]) A Rsi Suparna is mentioned in TS 4 3 3 2, Kā S 39 7

20[d]) नयिष्यति for नेष्यति, *metri causa* Cv नयिष्यमीति च सम्यक्। Dd, Cd as in text

25[d]) = I 41 5[d] निश्चयम् = उपायम् Cm g Dd, Cd as in text

41

1 Kingship seems often to have been elective in Vedic Times As kings were elected by the people, they were sometimes deposed by people. Cf Vedic Index, Vol II, pp 210ff, Rām II 33 & 67, Mbh XII 67 (राष्ट्रस्यैतत्कृत्यतम राज्ञ एवाभिषेचनम्) For elective monarchy cf N N Law, *op cit* pp 9-11.

The limbs of the body politic were said to be seven (1) The King, (2) Ministers, (3) Territory, (4) Forts, (5) Treasury, (6) Army and (7) Allies Cf K Artha 6 1

प्रकृतीजना should be taken in the wide sense, 'the constituent parts of the body politic', the remaining six sections of the State

[b]) प्रकृती° -प्रकृती for प्रकृति, archaic, Cg t. Cś, however, remarks that the word प्रकृती (with long ī) is correct and rejects the view of Cg

5[d]) = I 40 25[d]

6 For the 'descent of the Ganges' cf Mbh III 108 ff, Bhāg P V 17, IX 9

8 Cm तद्दिलीपवशजो रघुपुत्रो दिलीप' कालिदासोक्तोऽन्य एवेति बोध्यम्।

12[b]) गोकर्ण-हैमवत पादविशेष एव। Cg k Ct as above and alternately 'Southern town'.

This Gokarna is evidently the modern Gomukhī, 2 miles beyond Gangotrī (Dey, Geog Dicty) This is also a town in the Mysore State, thirty miles from Goa, (in the Karwar Dt), a celebrated place of pilgrimage, cf Mbh III 83 22, 86 12 etc

[c]) पञ्चतपा —Performing the penance with fire on the four sides and the Sun above the head.

[d]) मासाहार' —Eating at the end of a month

21[cd]) Note the hiatus between [c] and [d].

42

1 The verse 913* in the Crit App is omitted in the NW and soma D and S mss and is not commented upon by all the Comm It supplies the details of Bhagīratha's worship of Śiva.

[d]) समुपासत for समुपास्त *metri causa* आर्ष बहुवचनम्। Ct छान्दस Ck

2[a]) = I 13 1[a]

3 The passage 914* in the Crit App is not commented upon by all the Comm

4 Cf Bhartṛhari, Nitiśataka, 10 (ed by D D Kosambi, Bharatiya Vidya Series No 9, Bombay,

1946), which reads पशुपतिशिरस्त after स्वर्गात् in a, which is confirmed by the word पशुपति of our St 2

5 अवभ्रमत्—Revolved continuously Irregular for अनिभ्रमत् इत्वाभावश्छान्दस । Ck t d

Read in the Crit App —Cm g read अवम्भ्रमत, for all Cs ~Cv r यङ्लुगन्तात्लुङ । इडाग्रकरणमृषिवैभवात्। विकरण-व्यत्ययेन भ्रमे शप्रत्ययो वा।*

6[d]) विदुसर—A sacred pool two miles form Gangotrī in the Rudra Himālaya Cf Mbh II. 3.9 (repeated at VI 7 41)

7 Cf Bhartrhari, Nītiśataka, 10

43

9[d]) अपवर्जिता—Fulfilled, completed

20 The *phalaśruti* clearly shows that the whole episode of the *Gangāvatarana* is an interpolation

44

7[c]) कारयामास (1) अकरोत्। स्वार्थे णिच् । Cg k ś
(2) नाविकैरिति शेष । Cvr m t d

8[d]) विशाला—In the Rāmāyana it is the name of a town on the northern bank of the Ganges, later on on the Gandakī river It is the Vaiśālī of the Buddhist period—in the Mozaffarpur District (Bihar) The Mbh (III 82 100, IX 39 4) refers to it as a river Cf Kirfel, *Bhāratavarṣa*, pp 39-40.

9[d]) Cf VII 102 9

15 For a similar question cf Mbh XII 307 where Yudhiṣṭhira asks Bhīsma how one can enjoy long life and transcend death, mentioning the four ways of securing ever-lasting youth and immortality It is interesting to note that one of the remedies is some mercurial preparation (*rasāyana*) reminding us of the Raseśvara System in the History of Indian Philosophy (cf *Sarvadarśanasamgraha*, Ch 9)

16[d]) रसम्—Nectar

For the churning of the ocean cf Mbh I 16, Bhāg VIII 6-9

17 After St 17, four D (and Dd Cd) and 2 S (T3 M3) MSS insert a passage of 13 stanzas shown in the App I (No 8)

At the end of this Sarga the Comm. discuss the position of the above-mentioned passage Cg k t take the passage as interpolated, while Cś criticizes the view of Cg t That the Cg. k t are right has been confirmed by the evidence of MSS

18[b]) अप्सरा—for अप्सरस, *metri causa Ārsa*, Comm

For the etymological explanation cf Nirukta, 5 13

45

Kirfel (*Rāmāyana Bālakānda und Purāna*) has compared this whole Sarga and vv 1-18 of the next Sarga with corresponding passages from his book, P P, and has shown how the author of the Bālakānda was aware of the Vāyu Purāna in its present form, and how the Bālakānda cannot be earlier than the 4th century A D The illuminating article of Prof Kirfel has thrown much light on the Age of the Bālakānda

8[c]) कुशप्लवन is a sacred place referred to in the Mbh III 83 33. According to the Comm it is a penance-grove (*tapovana*) to the east of Viśālā

19[a]) For the creation of Maruts cf Mbh. I. 114 59, XII 201 21, Macdonell, Vedic Mytho

For the etymological explanation cf *Nirukta* 11 13

Rudra is so called because he wept (cf Nirukta, 10 5 which quotes Kāthaka S 25 1 and Śata Br 6 1 3 10, cf Br Up 3 9 4)

20[a]) Cf Śākuntala 1

46

Cf Kirfel's article mentioned, above

47

The episode of Indra as a *jāra* of Ahalyā is as old as the Śata Br (3 3 4 18) and the Taitti. Ār (1 12) It also appears in the Ṣadvimśa Br (1 1), the Tāndya Mahā-Br (26 1) and the Jaimi Br (2 79). In all these accounts is found the common expression अहल्यायै जार Attempts have been made to explain the account allegorically—*Ahalyā* meaning 'dawn' or 'night' (cf Kumārila on J S I 3 7) or 'land', and *jāra* meaning 'destroyer' or 'adorable'. The meaning of the expression will then be—(1) Destroyer of dawn or night *i e* the Sun or Fire and (2) one who praises or develops land or agriculture The first meaning is preferable

The word *Ahalyā* may be explained as follows —

अहनि लीयमाना = Dawn, or अहर्लीयते अस्यान् = Night, and also from अ + हल cf P V 4 121 (जहल, अहल्कि).

The word *Jāra* is several times used in the RV, and is derived from $\sqrt{J\bar{r}}$ I P, IV P, X. U to decay, to grow old (cf Vārtika 4 on P III 3 20, जग्यन्तीति जारा । M Bhāsya), and also from $\sqrt{J\bar{r}}$ (= $\sqrt{G\bar{r}}$) I A to invoke, to praise (cf *Jarit* frequently used in the RV), cf Nirukta, 3 16, 5 24, 10 21 Also cf Vedic Index, Vol I, pp 286-7 for the following remarks —

The word *Jāra*, 'lover' has no sinister sense in the early texts generally The sense of 'an illegitimate lover' also appears in the Bṛ Up VI 4 11 and Indra is styled the lover of Ahalyā, wife of Gautama (cf Macdonell, Ved Mytho, p 65)

For a detailed and critical discussion of the story of Ahalyā cf Pandit S D Satavlekar, Introduction to his ed of the Bālakānda (1941), pp 511-570

3^{cd}) = I 49 18^{cd}. cf VII 6 35, 37 5

4^{a}) * Cv यदृच्छयैवेति सम्यक् ।

5^{ab}) = I 49 20^{cd} cf III 4 34, V 1 59, 39 41

15ff For the story of Gautama, Ahalyā and Indra cf Rām VII 30, Mbh V 5 12 6, XII 329 14 XIV 56, Bhāg IX 21 34, Brahma P 87

Indra is spoken of in the Brāhmanas as the paramour of Ahalyā the wife of Gautama (Cf Macdonell, Ved Mytho, p 65)

23^{b}) Cf VII 37 15^{d}

48

7^{c}) Note the Dative Case in ०र्थाय for the usual ०र्थम्. For a similar usage cf I 48 7^{c}, 61 8, Mbh III 87 14

8 Note the art of grafting glands wonderfully developed in modern times by Scientific Researches

11^{d}) = VI 121 18^{d}, VII 30 39^{d} cf IV 63 6, *et al*

15^{b}) Cf VII 18 30^{d}, 26 16^{b}, 56 75^{d}.

^{d}) Cf III. 114 20^{ab}, IV 57 16, 58 17 etc

49

5^{d}) Dd Cd as in text

6^{c}) शतानन्द, son of Gautama, Mbh XIII 26 8

15 For the appearance of gods and the Lord in a sacrifice cf Vallabhācārya's *Tattvārthadīpa*, Ch 2 15

18^{cd}) = I 47 3^{ab} Cf VII 6 35, 37 5

24^{c} जिज्ञासा —Enquiry

(1) परीक्षा । Cv r m g t d
(2) तत्त्वनिश्चय । Cd
(3) ज्ञानमिह अपरोक्ष गृह्यते । Ch

For a similar use of the word cf Rām II 32 42^{b}, Brahmasūtra I 1 1 and the different Bhāsyas thereon. Jaiminisūtra I 1 1 and the Bhāṣya of Śabarasvāmī (धर्मं जिज्ञासितुमिच्छेत्)

50

4-9 A beautiful picture of Śatānanda's noble character.

9^{b}) गुरु—Śatānanda's father Gautama.

16ff For a short account of Viśvāmitra cf Nirukta, 2 25-26

The account of Viśvāmitra has hardly any bearing on the main story and is evidently a later elaboration of the first story, cf Jacobi, *Das Rāmāyana*, p 26

51

7-9 For a similar inquiry Cp Ram II 100, Mbh II 5

10^{d}) Cv r: अत्र वरिष्ठशब्दो वरिष्ठवचन ।

20 शबलापी—चित्रवर्णा होमधेनु

23^{a}) स्नेन = न्यादिष्टेन Cv r

52

For the account of Viśvāmitra, Vasiṣtha and Kāmadhenu cf Mbh I 165 For Kāmdhenu cf Raghu I

9^{a}) For the idea of *Ratna* cf Māgha, Śiśupālavadha, 4 17

23^{a}) Darśa and Pūrnamāsa are obligatory Vedic sacrifices to be performed on the New-Moon Day and the Full-Moon Day respectively Cf Keith, RPV pp 319-321.

53

11 For the sacred Personality of a King cf Rām IV 18 41

21^{b}) The Śakas and the Yavanas are mentioned together even in the Mbh V 19 21, VII 95 12-13

54

9^{cd}) = IV 15 3 Cf II 34 3

10^{b}) Cf II 64 4^{d}.

20^{b}) = II 18 7^{d}, 43 11^{d}, 50 40^{d}, VI 99 3^{b}, VII 29 14^{d}

.. पर्वसु in V 1 10^{d}, 48 17^{d}

25^{d}) = VII. 6 18^{d} Cf II 10 40^{b}

28 Supply तस्यै (Comm.)

^{cd}) Cf I 55.19^{cd}

^{c}) Cf III 28 19^{d}, 72 4^{b}

^{d}) = VII 55 19^{d} Cf VII 54 2^{d}

55

3^{a}) Bandhu is used to show contempt Cp. ब्रह्मबन्धु in Mālavikā 4

18^{cd}) Cf VI 27 3^{b}

19^{cd}) Cf I 54 28^{cd}, IV 67 7^{cd}, VI 56 28^{d}, VII 20 28^{b}

56

20^{ab}) = I 57.3^{ab}

57

9^{a}) = I 73 1^{a}, II 56 1^{a}, 65 1^{a}

9-10 Note the external form of a Cāṇḍāla and his lowest position in the society Cf Mṛcchakaṭika, X

15^{c}) = III 65 3^{c} and elsewhere

17^{a}) Read ०मिति for ०मिति

18^{a}) = IV 7 22^{a}, XIV 14^{c}, VI 48 29^{a}

23^{cd}) Note the healthy principle—Human effort can change Destiny

58

12^{bcd}) (द्विजानय) सर्वदेशेषु स्थिता इति शेष । Cm g
आगच्छन् केचनेतिशेष । Cm

Mahodaya is the name of a priest Cf I 58 16 and 21, I 59 1.

19^{c}) जाति = जन्म, Birth

20^{b}) मुष्टिका = A class of Cāndālas हीनजातिविशेष Cm g. *Ct इदानीं 'टोंबा' इति प्रसिद्धा । डोंब is a Marathi word, naturally used by Nāgeśa Bhatta who hailed from Mahārāstra

59

For the story of Triśanku cf Mbh II. 11 52, 139*, Vāyu P 88, Bhāg P. IX 7

20^{cd}) Cf VII 83 11^{ab}

60

3^{b}) पुष्कर is a sacred place near Ajmer in Rajasthan Cf 7 53 8, Mbh. 3 87 13-15 It is also the name of seven Dvīpas of the world Cf Bhāg P V 1 31-32

11^{c}) Read °तुङ्गे for °तुन्दे Cf I 37 5^{d} (भृगुप्रस्रवणे गिरौ), Mbh III 88 20 (भृगुतुङ्गो महागिरि)

19^{b}) Cf the Title *Madhyama-vyāyoga* of one of the plays attributed to Bhāsa

For the word Śunah-Śepa cf Vārtika on P. VI. 3 21

22 For the story of Śunah-Śepa ('Dog's tail') cf AB VII 13-18, Śānkhāyana Śr Sū XV 20 1 etc, Bhāg IX 7 In all these it is Rohita, King Hariścandra's son, who is purchasing Śunah-Śepa as a victim, and not Ambarīsa Śunah-Śepa is considered as the author of RV I 24 30 Cf Vedic Index, Vol II, pp 385-6

61

18^{e}) Visnu is the Devatā of the sacrificial post. Cf वैष्णवो यूप । Kāth S 34 15.

20^{b}) Śunah-Śepa is the Ṛṣi of RV 1 24-30 Details of the story appear in AB VII 13-18

The two Gāthās are in honour of Indra and Upendra Cf 1 61 24

62

4-13 The present account of Menakā and Viśvāmitra, which mentions Puskara as the scene of action and which does not refer to the birth of Śakuntalā, may be contrasted with the account in the Mbh I 65-66 where the scene is laid on the bank of the Kauśikī river ultimately with the birth of Śakuntalā

5^{ab}) Cf. V. 13 1, VI 115 88

14c) कौशिकी—For the explanation of the name of the river cf Mbh 1 65 30 Viśvāmitra's Āsrama was on the bank of this river Cf Mbh III 110 1

63

5 Cf. Kumārasambhava, 3

64

9a) Read पूर्वं for पूत्र

14cd) The syllable *Om* (*Pranava*) stands for the means of Brahmajñāna, the *Vasat* for the means of Yajña and the Vedas for the subsidiary means

15a) Kstraveda = Atharvaveda (Cm)

20b) The non-agreement in genders is not uncommon in both the Epics It is registered by the Comm Some Southern MSS have however made an improvement. The N MSS have changed the whole text !

26a) तुभ्यम्—The variants have changed the Dative into Genitive The Dative for Genitive is not uncommon in both the Epics

65

The Sargas 31–64 giving an account of Viśvāmitra have no direct bearing on the main topic The present Sarga should naturally follow Sarga 30.

14 Note the origin of Sītā cf Mbh III 258 9 which simply says that Sītā was the daughter of Janaka (no reference to ploughing). But Bhāg IX 14 18 agrees with the Rām

66

18b) Read °निस्वन for °नि·स्वन

67

5d) पुरःसरा—Servants, attendants, पुरः सरन्तीति

8d) पुत्रकाः refers to Rāma The plural is honorific Cm offers an alternative explanation that all differences have sunk on account of boundless love for all and consequently a single Rāma is all

The variants remove the plural form

13cd) Note that Janaka's decision to give Sītā in marriage to Rāma has received the approval of Viśvāmitra and Śatānanda

14-17 The king Daśaratha also consults the priests, councillors and other people on the merit of the matrimonial alliance with Janaka

68

10cd) Cf II 2 51, III 26-27, VI 12 9, 69 29, 111 34

13c) = Cf I 69 13c etc A very common expression in the Mbh also

14 Mark the modesty of Daśaratha

69

The present Sarga gives the geneology of Daśaratha

On the relation of this Sarga and the following Sarga with the Purānas cf Kirfel's article, *Rāmāyana Bālakānda und Purāna*, pp 114-119

8cd) Cf VII 20 3ab

13c) = I 68 13c

24 Kirfel compares the second line of 1277* with an identical line from the Brahmānda P and the Vāyu P in his book P P, p 325, 39b

70

This Sarga gives the geneology of Janaka

3–13 Kirfel compares these eleven verses with almost identical verses from the Brahmānda P and the Vāyu P in his P. P (p 338 98_3–98_{15}) Cf Kirfel's article (quoted above) pp 117–119

15c) Cf VII 80 18d

21d) = VII 42 24 and 30 Cf II 119 12

23a) Godāna is the second Tonsure ceremony, otherwise known as Keśānta, which is generally performed in the sixteenth year It marks the close of the Brahmacarya-Āsrama and the commencement of the Grhastha-Āśrama The Śān Gr (I 28 22) says that the Keśanta ceremony is performed for girls silently Bhavabhūti refers to this ceremony of Rāma, Laksmana and the other two (Uttara-Rāma° I)

24c) According to Astrology the *Uttarā Phalgunī* constellation is most auspicious for marriage

71

3 Cf Raghu VI 79

11a) एकाह्ना-Comm *Ārsa* Irregular for एकाह्नेन, *metri causa*

b) Read चतुरङ्गाम् for चतुरङ्गाम् which is found in almost all the S MSS

Ct *Ārsam*, Cg *Chāndasa*

12 Cf Cg for an interesting discussion of the question of the marriage of the two brothers on the same day in the same place

20 ^{c}) काल्यम्-काले कर्तव्यम्.

24 ^{cd}) Cf II 1 47^{cd}

72

8^{b}) कौतुकम्=हस्तसूत्रम्

Sītā's marriage is described as *Svayamvara* in the Rām (II 118 24 and 38) and is so considered in the Indian Literature and common parlance Really speaking it is a case of *Samāhvaya*, as in the case of Draupadī. Cf Manu. 9 23 The well-known instances of a *Svayamvara* in the Sanskrit Literature are of Sāvitrī, Damayantī and Rukminī

73

5^{a}) कन्याशतम् Dd Cd

9 On the evil omens cf III 23 and 58, VI 108, Mbh IV 41, V 82, VI 2-3, XII 305, also II 69 (Kumbh ed, om in the Cr Ed)

For good omens cf V 29

16 Read 1348* in the text as 16^{ef}

^{c}) Cf Raghu XI 79

For the account of Paraśurāma cf Mbh I 98, III 115-117, VII 70 (Vulgate) Vāyu, 91, Matsya, 47, Bhāg IX 15, Raghu XI Also cf Sukthankar, *Epic Studies VI* (Sukthankar Memorial Ed Vol I, pp 295, 313-4, 319) Pargiter, *Anc. Ind His Trad*, p 152

21^{b}) Cf भीमदर्शने भार्गवे। Raghu XI 79.

74

10^{c}) = I 1 41^{a}, III 61 31^{a}

75

18^{c}) = V 20 19^{d} VI 46 9^{f}

76

11 It appears from the present verse that Sītā was not a child at the time of her marriage This is further confirmed by Sītā's statement before Anasūyā that her father was worried when he saw that his daughter attained the age of puberty (II 118 34) This is found in all the MSS of the N and S MSS (Gorresio & Thakur, III 4 20.) There is, however, one passage in the Rāmāyana (III 47 10-11) which tells us that Rāma and Sītā were twenty-five and eighteen years old respectively at the time of going to forest Earlier (III 47 4) we are told that Sītā stayed for twelve years with Rāma in Ayodhyā (after marriage) This may suggest that Sītā was six years old at the time of her marriage

The two verses (III 47 10-11) are found in *all* the MSS of the Northern and Southern Recensions collated here for the Critical Ed of the Rāmāyana, with this difference that the North-Western MSS mention 27 instead of 25 as the age of Rāma St 11^{ab} is not found in Gorresio's ed, but appears in the Calcutta Sanskrit Series ed which, again, shows in the footnote that one MS omits it In the case of the other verse (III 47 4) the 7 North-Eastern MSS read सवत्सरम् instead of द्वादश समा This reading can easily solve the contradiction with the previous references The age of Sītā at the time of marriage can be approximately fixed as fifteen years The reference to twelve years in III 47 4 might have been added later on so as to bring down the age of Sītā to six years in conformity with the later practice of child marriage which came to be advocated from about the 4th Century B C (cf A S Altekar, *The position of Women in Hindu Civilization*, p 53) Bhavabhūti seems to have the later tradition of Sītā's child-marriage when he refers to her childhood in the Uttara (I 20 and 37)

15–16 Bhavabhūti quotes in the Uttara (VI 31 and 32) two stanzas from the last Adhyāya (= Sarga, Com Ghanaśyāma) of the Bālacarita (= Bālakāṇḍa) of the Vālmīki Rāmāyana. They differ from our constituted text but are identical with the two stanzas in the passage 1394* read by the North-Eastern MSS All these MSS (except V2) read क्षेत्र (l 6) instead of त्वेव in Uttara-Rāmacarita V2, however, reads त्वेव

Bhavabhūti's remark that the two verses appear in the *last* chapter of the Bālakānda lends support to the extent of the Bālakānda in the Southern Recension The fact that the reading त्वेव is found in V2 may suggest that the text of the Rāmāyana current in the Vidarbha and available to Bhavabhūti might have been affected by the NE Version

Bhavabhūti, again, quotes from the Rām in Mahāvīracarita —

(1) V 24 = Rām III 67 15 (2) V 34^{a} = Rām IV 4 15^{a}

17 In the Crit App to the Passage 1394* add in the l 6 V2 त्वेव

ERRATA

Misprints in the Constituted Text, Introduction and Critical Notes are shown below. Other corrections and additions are given in the Notes.

	For	read
List of Plates and Illustrations in Fasc. 1, l 9	female	male
Introduction, p XXXI, fn 2, l. 3	Gesprage	Gesprāge
,, p XXXII, l 7	Padma	Vāyu
,, pp XXXII-XXXIV	Fn 1 on p XXXIII should be read as fn 2 on p XXXII (l 7 from the top) The first two fn s on p XXXIV should be read as fn 1 on p XXXII (l 7 from bottom), and as fn 1 on p XXXIII (l 10 from bottom) respectively	

Sarga	St	for	read
1	3	समथर्श्चे	समर्थश्च
	4	मनि°	द्युति°
	14	तत्त्वजो	°ज्ञ
	18	धम	धर्म
	20	पूव	°र्वं
	25	Read 59* in the Text after 25	
	29	Read 70*, 71* and 73* in the Text after 29.	
	48	Read 96* and 97* in the Text after 48	
	79^c	°मीयात्	°मीया-
	79^d	°मीया	°मीयात्
2	9	Read निस्वन for नि स्वन here and elsewhere.	
	30	कृत्स्न	सर्वं
3	6	शोक विलाप	शोकविलाप
3	6	°भिमतार	°पि सतार
4	7	°युक्त	°र्वृद्ध
	9	°वित्ररूपिणौ	°विव रू°
	27	वभूव	वभूव ह
5	4 (220* Cr. App)	यताम्	श्रूयताम्
	13	परिवा	परिसां
6	22	Read 243* in the Text after 22	
	24	Remove the wavy line under *c*	
8	7	Read ऋश्यशृङ्ग	for ऋष्यशृङ्ग here and elsewhere.
	11	Read लोमपाद	for रोमपाद here and elsewhere.
	14	लोके चारित्र°	लोकचारित्र°
9	21	°मिनाम्	°सिना
10	1^d	Read कथायामेवमब्रवीत्	
	26	वै	त
11	2	च	वै
	21	Put a wavy line under द्विजातीना	
12	२	भवान्	महान्
	12	सर्ववर्णा	सर्वे वर्णा

Errata

Sarga	Sl	for	read
13	2	कम	कर्म
	22	Put the fig 22 after शुल्वकर्मणि in [d]	
	23	Put the fig 23 after °दशात्मक in [d].	
	28	परिवृत्त्या	परिवृकृत्या*
15	19	प्रतिगृह्यताम्	प्रतिगृह्य ताम्
	25	Put the fig 25 after कारणात् in the next line.	
	26	Put the fig 26 after महीपति in the next line.	
16	20	तुल्यकार्यै-	कूटकल्पै-
20	14	नक्र°	नैक°
23	12	°रवै	°रुतै
25	18	Read कृशाश्व for भृशाश्व here and elsewhere	
26	6-8	Put fig 6 after °मनुत्तमम्, 7 after नृपात्मज, and 8 after ददाम्यहमनु°.	
30	17	°श्रमम°	°श्रम°
39	5	°ति स्वन	°निस्वन
57	17	यायाभि°	यायानि°
60	11	°तुन्दे	°तुङ्गे
64	9	पूव	पूर्व
71	11	चतसॄणां	चतसृणां
p 424, Col. 2, l 14		ऋषिसत्तम	°सत्तम
p 425, Col 2, last line		Hanuman	Hanumat (here and elsewhere)

CONTENTS OF THE TEXT OF THE BĀLAKĀṆDA

Total stanzas 1,941

OTHER IMPORTANT RECENT PUBLICATIONS

		Rs Np.
1	Baroda Through The Ages Dr B Subbarao	15=00
2	Excavation At Timbarva Dr R N Mehta	5=00
3	The Personality of India 2nd ed Dr B Subbarao	20=00
4	Stone Age Industries in Bombay & Satara Dist. Shri S C Malik	10=50
5	Excavations at Maheshwar & Navdatoli By Dr H D Sankalia	35=00
6	Approach to Reality by Dr A G Javdekar	6=25
7	A Critical Study of Shriharsa's Naisadhiyacaritam by Dr A N Jani	15=00
8	Soma Hymns of Rgveda by Dr S S Bhave, Part I	4=00
9	Soma Hymns of Rgveda by Dr S S Bhave, Part II	5=50
10	Kevaladvaita in Gujarati Poetry by Dr Y J. Tripathi	9=00
11	The Problem of Discipline in Indian Universities & Selection and Training of Personnel for Public Service by Prof N K Siddhanta	1=00
12	The Geology and Mineral Resources of India with Reference to Gujarat and Bombay State by Dr D N Wadia	2=00
13	The Postulates of Rural Development by Dr S K Dey	0=44
14	Treatment of Landscape in Eastern & Western Poetry by Dr C P Ramaswami Aiyar	2=25
15	Bharatiya Tattva-Vidya by Pandit Sukhalalji Sanghavi	3=50
16	Some Catalytic Gas Reactions of Industrial Importance by J C Ghosh, S K Bhattacharyya and M V C Sastri	13=50
17	Electrical Power and Prospects of Some Electro-Metallurgical Industries in India by Dr T Banerjee	2=50
18	Physiological Variation and Evolution by Prof J B S Haldane	0=60
19	A Study of Rural Economy of Gujarat by Dr J. M Mehta	3=00
20	A Socio-Economic Survey of Baroda City Shri H C Malkani	5=00
21	An Inquiry into the Effect of the Working of Tenancy Legislation in the Baroda District of Bombay State V Y Kolhatkar and S. B Mahabal	1=00
22	Gaekwads of Baroda Sayajirao II (A D 1821-A D 1830) ed by Late Prof G B Pandya	17=00
23	Tambulamanjari edited by Shri J S Pade	5=69
24	Mudravicaraprakaranam and Mudravidhi edited by Dr Priyabala Shah	1=32
25	Pramana Manjari edited by Dr Priyabala Shah	1=75
26	Girvanapadamanjari and Girvanavanmanjari by Dr U P Shah	(In Press)
27	Prachin Fagu-Sangraha by Dr B J Sandesara and Shri Somabhai Parekh	8=00
28	Varnaka Samuccaya Part I edited by Dr B J Sandesara	7=50
29	Varnaka Samuccaya Part II edited by Dr B J Sandesara and Dr R N Mehta	8=25
1	Das Ramayana of Jacobi. Translated into English by Prof S N Ghosal	(In Press)
2	धर्मवर्णन (in Gujarati) by the Late Dr. Anandashankar B Dhruva	3=25
3	हिन्दु वेदधर्म (in Gujarati) by the Late Dr Anandashankar B Dhruva	4=75

Can be had of
Manager, University Publications Sales Unit
University Press Premises, Near Palace Gate, Palace Road, Baroda 1

THE CRITICAL AND ILLUSTRATED EDITION OF THE RĀMĀYAṆA

Rates of Subscription

Binding	Advance Payment*	Deferred Payment
Cloth	Rs 250	Rs 300
Paper	Rs 200	Rs 250

(1) Subscribers on the Deferred Payment Plan have to deposit Rs 25/- out of the price, for registration of the order

(2) *Postage extra in all cases*

(3) Parts not sold separately

A discount of 20% will be allowed on all orders to book-sellers

Only a few copies are printed You are, therefore, requested to register your name as a subscriber at your earliest convenience

For further particulars please communicate with The Director, Oriental Institute, Baroda.